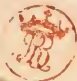
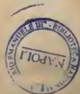

VOLUMINIS PRIMI

PARS POSTERIOR.

Samuelis, Regum, & I. Chronicorum] ab aliis acceptam, & conservavit ipse, cùm penè cum civitate & templo periisset, & confusam in ordinem coegit [i].

Hic est tertius liber eorum quos vocant Hebræi Prophetas priores, quem *Samuelis primum* inscribunt, quòd de eo agat; Latini, *primum Regum*; *primum Regnorum*. Dicunt hunc librum subjunctum fuisse libro Judicum, quòd Eli & Samuel fuerint duo postremi Judices. Hebræi tamen alias afferunt rationes *.

CAP. I.

1. F*Uit vir unus*] i. e. Quidam. Ità D. JT. Heb. *Et fuit*, &c. Hìc ו non copulat, sed tantùm vertit futurum in præteritum [a]. *De Ramathaim Sophim*) Ità S. P.Mo. Ti. (מִן הָרָמָתַיִם צוֹפִים) *De Ramatha, ex discipulis prophetarum*, Jon. *è colle specularum*. Sy. *vel, explorationis*, Ar. *E duplici Rama Tzophæorum*, JT. i.e. incolarum regionis Tzuphi, de quo infrà 9.5. [b] At posterior vox cum præcedente non cohæret per syntaxin regiminis, sed convenientiæ. Unde videtur hìc esse ellipsis vocis בְּאֶרֶץ *in terrâ*, quæ exprimitur cap. 9. 5. Eadem autem regio nominatur & *Tzuphi* & *Tzophæorum*: quorum ille videtur fuisse progenitor istorum [c]. *Ex una duarum Ramath*, de cognatione *Tzophim*, M. Sunt qui repetunt præpositionem מִן, legendo *è Ramathaim*, & *è Sophim*, i.e. speculatoribus; q.d *de familia Sophim*, i.e. Prophetarum [d]. *Ramathaim* dicitur numero duali. 1. Quia duæ erant Ramah [e], una in Benjamin, altera in Ephraim, de qua hìc [f]; acsi vertas, *de altera Ramath*, V. sim. K. in D. quæ dicebatur, *Ramath Sophim* [g]. Pluralis numerus ab Ebræis sæpè usurpatur pro uno aliquo eorum, quæ Pluralis terminatio complectitur [h]. Sic Gen. 23.6. *in electis sepulchris sepeli mortuum*. Jud. 12.7. *sepultus est in urbibus Galaad*. 1 Sam. 18 21. *in duabus gener meus eris*, i.e. unâ ex duabus [i]. Sed cùm quinque Ramoth fuerint, quatuor

[i] San.
* V.
[a] V.
[b] Jun.
[c] Pi.
[d] He. in V.
[e] V. M. D. San.
[f] San.
[g] V.
[h] San.
[i] Mend. San. D.

Hi. quia filius à matre non potest nomen habere, nisi forte hæreditaria fuisset, quod hìc locum non habuit [c]. 4. Sed quòd in tribu Ephraim natus est & educatus fuit [d]. Fuit Ephratæus habitans in monte Ephraim, non de tribu Ephraim [e]. Sic alter ille Levita, Jud. 17.7 [f]. Levitæ per omnes tribus sparsi erant, adeóque in eis sua habebant oppida, inter quæ erat Rama [g]. Hoc sensu *Ephrataus* sumitur, Jud. 15.5 [h]. Sic Judæi appellantur, Medi, Persæ, Arabes, &c. Act. 2. quòd in iis locis nati vel educati essent [i].

2. *Habuit duas uxores*] more illius ævi. *Peninnah* ducta videtur non ex concupiscentia, sed ad prolem; quia Anna sterilis erat; sicut Abraham duxit Agar, &c [k]. Bigamus erat, nec tamen reprehenditur, Deo olim ad talia connivente [l].

3. *Et ascendebat*] in Silo. Qu. Quomodo hoc dicitur, cùm Ramah in sublimi sita esset? Resp. At Silo altior erat. Sic Adrichom. *Silo mons est altissimus omnium in circuitu Jerusalem* [m]. Porrò, *ascendebat* ponitur pro *ascendere solebat*, ut Jud. 4.5 [n]. ¶ *Statutis diebus*, מִיָּמִים יָמִימָה] *à diebus in dies*. *Mo. ó. quotannis*, sive *de anno in annum*. Ar. M. P. Ti. JT. V. D. G. *de tempore in tempus*. Sy. *à tempore solennitatis ad solennitatem*. Jon. nempe ter in anno, juxta Deut. 16.16 [o]. *statutis diebus*, Paschæ, Pentecostis, & Tabernaculorum [p]. Certis diebus per singulos annos [q]. ¶ *Ut adoraret & sacrificaret*] *Adorare* hìc est orare, Deúmque precari [r]. Et sic legitur apud Virgilium, Propertium, & Ovidium. Nam orantes adorabant Deum corpore in terram prostrato [s]. Priùs adorationis, quàm sacrificii meminit; quia adoratio preces comprehendit, quæ sacrificiis multò sunt potiores [t]. Priùs adoravit, ut quanta cum reverentia sacrificandum sit, significetur [v]. ¶ *In Silo*] Hæc vox non regitur à remotiore, *ascendebat*, sed à proximo, *sacrificandum* [x]. ¶ *Ut sacrificaret*] non per se, (erat enim simplex Levita, non sacerdos) sed per sacerdotes. Quomodo *sacrificâsse* dicuntur David, 1 Par. 21 6. Salomon, 1 Reg 8.63. Absalom, 2 Sam. 15.8 *. ¶ *Domino exercituum*] nempe cœlestium & terrestrium, q. d. cui omnia subjecta sunt

[c] Mart.
[d] San. T. Ser. L.
[e] V. sim. D.
[f] Ma.
[g] La.
[h] San. Pi.
[i] T. ex Lai
[k] La. San.
[l] D.
[m] San. T.
[n] Mend.
[o] V. D. Sa.
[p] La.
[q] Mend.
[r] D. ex Hei
[s] D.
[t] Mart. ex He.
[v] Mend.
[x] Pi.
* Mend.

sed quod de Anna plura dicturus esset Scriptor. Vide ad Matt. 1, 1. & Apoc. 1. 4, 5 [k]. Dabat verò has partes amicitiæ causâ & honoris; sic solebant prisci quosdam γεραίρειν, (*honorare*) Athen. lib. 1. Et erat alius etiam in conviviis usitata κρεωδαισία vel κρεωνομία (*carnium distributio*,) ut ex Homero & Plutarcho constat [l]. Qui offerebant שְׁלָמִים, iis Sacerdos, detractis suis partibus, cætera reddebat, de quibus instruebatur convivium: convivator autem convivis dabat partes quas vellet, ut Gen. 43. 34 [m]. [k Mend.] [l Scr.] [m G.]

5. *Annæ autem dedit partem unam tristis*, מָנָה אַחַת אַפָּיִם] *Partem* (vel *distributionem*, Mo.) *unam facierum*, Jun. Pi. vel *vultus*, V. *partem unam duplam*, JT. Ang. Sy. simil Ar. L. San. q. d. *portionem duarum facierum*, San. Belg. vel *duas facies portionis*. אַפַּיִם enim est dualis numeri [n]. *Portionem dignam* sive *honorabilem*, Ang. Belg. P. V. *spectabilem*, Pi. *electam*, Jon. V. Vult dicere, partem quæ digna est ut accipiatur sereno vultu [o]. q. d. Summâ diligentiâ ex aliis omnibus electam, in quam scilicet oculos conjecerat; vel quæ etiam in convivio lauto apponi posset coram claris convivis; ut scilicet eam exhilararet [p]. Dedit partem quæ speciosa erat & pulchram habebat faciem [q]; quæ intuentium vultus, quantumvis mœstos exhilarare posset: quo sensu panes propositionis, Exod. 25. 30. dicuntur in Hebræo *panes facierum*, quòd Dei oculos ad se raperent [r]. Alii, *dedit partem tristem*, Vulg. ideò scil. quòd in distributione partium, *Annæ* una tantùm pars debebatur, quia liberos nullos habuit, quibus etiam portiones darentur [s]. Dedit *partem irarum*; i. e. cum tristitia & mœstu [t]. *Partem unam facie demissâ*, M. vel *tristi vultu*. Ca. אַפַּיִם sumunt pro בְּאַפַּיִם i. e *cum ira* [u]. Condolens ejus afflictioni [x]. Iratus, quòd non haberet filios, quibus daret partes [y]. Alii *portionem iræ*; i. e. quæ daretur ei ad alleviandam iram [z]. Quid si intelligamus maxillam alteram? nam alteram habebat Sacerdos [a]. ¶ *Annam diligebat*] scil. eximiè. Plusquàm *Peninnam*. Synecdoche generis. Sic Gen. 29. 30 [b]. Ità dilexit, 1. Quia prior erat & antiquior. 2. Quia erat mitissimi ingenii [c]. 3. Teneriùs amari solent infelices [d]. *Dominus autem concluserat*] Verto, *quanquam Jehovah occluserat*, q. d. non passus est amori suo obstare sterilitatem [e]. Tam sterilitas, quàm fœcunditas Deo adscribuntur. Vide quæ dicta Gen. 30. 2 [f]. [n San.] [o R. S. in D.] [p V.] [q La.] [r Mend.] [s Osiand.] [t Q. in V.] [u Pi.] [x M.] [y Dras in D.] [z Q. in V. simil. K. in D.] [a G.] [b Bi.] [c Mend.] [d G.] [e Pi.] [f G.]

6. *Affligebat & vehementer angebat*, וְכִעֲסַתָּה גַּם כַּעַס *Et provocabat eam etiam provocatione*, Jun. Pi. Illud *etiam* emphasin habet; q. d Non simpliciter eam provocavit; sed hoc fecit provocando & irritando eam [g]. *Irritabat eam etiam irâ*, P. Mo. *vel*, *ad iracundiam*, Sy. *irritando irritavit*; vel, *concitavit eam ejus irritatione*, M. Sic Mend. Ma. i. e. impetuosè conviciabatur. Metaphora hyperbolica. Ad verb. *propter tonare eam* [o]. Obtundebat eam, & quasi quodam tonitru attonitam reddebat. Sic loquitur Tragicus. *Namque improborum me attonat felicitas*. ר in הַרְּעִמָהּ cum Dagesh præter morem, fortè ad indirandam summam molestiam, & tædium, quod Pheninnah Annæ creabat [p]. Verto, *ut murmurare*, vel *conqueri faceret eam*, quòd Dominus conclusisset vulvam ejus. Sic Syris רועמא μομφή *querela*, Colos. 3. 13. Et pro Heb. נִלּוֹן Chald. passim habet אִתְרְעַם *murmuravit* [q]. Significat enim רַעַם *murmur ac strepitum edere*, non tantùm qualis est nubium tonantium, sed etiam qualis est maris tempestate commoti, Ps. 96. 11 [r]. [g D.] [o Pi.] [p Ma.] [q Di.] [r Di. D.]

7. *Sicque faciebat*, &c.] Paulò inferiùs est, *& sic provocabat*. Plerique utramque phrasin referunt ad Peninnam, ut per hanc repetitionem acrior ejus æmulatio exprimatur [s]. [וְכֵן יַעֲשֶׂה שָׁנָה בְשָׁנָה מִדֵּי עֲלֹתָהּ בְּבֵית יְהוָה כֵּן תַּכְעִסֶנָּה] *Et sic fecit anno in anno in tempore ascendendi ad domum sanctuarii Domini*; *sic provocans illam*. Jon. simil. 6. *Et sic faciebat annuatim*, *& ex quo ascenderet ipsa in domum Jehovæ*, &c. P. Quidam subauditis particulis sic vertunt, *Et cùm pervenerant illuc*, *ex quo ipsa ascenderat*, V. *Et sic faciebat Peninna singulis annis*, *tempore quo ascendebat*—; *sic*, *inquam*, *provocabat*, &c. Sy. simil. Ar. At facilè potest hæc tautologia vitari, si priorem partem de Elcana, posteriorem de Peninna accipias [t]. [Ita multi vertunt] *Et cum ille sic annis singulis faceret*, *& ista quoque ascenderet ad domum domini* (vel, *à tempore quo illa ascenderet*. Ang. Belg.) *irritabat eam*, M. simil. Ti. V. JT. Pi. Ca. Belg. Ang. D. Ma. Mend. *Sic faciebat*, sub. *Elcana*; sic quotannis ascendebat ad tabernaculum Domini & sacrificabat [v]. יַעֲשֶׂה enim masculeum est [x]; at sequens verbum תַּכְעִסֶנָּה est fœmininum. & *Pheninnam* respicit [y]. Porrò, occasio eo tempore exprobrandi duplex fuisse, videtur. 1. Quod *Pheninna* sciret Annam tunc fœcunditatem à Domino postulasse. Exprobrabat ergò, quòd Deus illi iratus, quod postulabat, concessurus non esset. 2. Quòd occasione itineris cum marito Elcana, simul ipsæ ferè semper agere cogerentur; cujusmodi necessitatem domi non habebant, ubi cùm in diversis conclavibus habitarent, commodiùs *Pheninnæ* exprobrationes *Anna* poterat declinare [z]. 3. De negotio partium irritavit eam, quoniam ipsa & filii ejus accipiebant partes; Hanna verò tantùm unam partem accepit, quia improlis erat [a]. Credibile tamen est, non solùm, cùm in templum ascenderent, sed jugiter in domo perseverasse hanc rixam [b]. מִדֵּי עֲלֹתָהּ Vertunt plerique, *ab ascendendo eam*, vel *quum sanè ascenderet* [c]. ¶ *Et non capiebat cibum*] At dicitur v. 9. *postquàm comederat*, &c. Resp. 1. Nihil, i. e. parum [s Mend.] [t Mend.] [v V. D.] [x Ma.] [y Mend.] [z Me.] [a D. simil. To.] [b Mend.] [c Ma.]

de

... non sedebat,

1. Ante postes hujus tertii templi: Nam is locus sanctus non sedendo, sed sacrificando dicatus erat. 2. Nec ante postes secundi templi; nam in eum locum, qui erat atrium exterius, non introibant populares: Unde non posset Eli ex eo loco observare vultum Annæ extra atrium orantis. 3. Erat igitur ante postes primi templi, seu atrii exterioris [y]. Qu. Quo fine ibi sedebat Eli? Resp. 1. Ut animum relaxaret, prætereuntes intuendo, &c [z]. 2. Elegit hunc locum, tanquam publicum & commonem, in quem frequens erat hominum concursus [a]. Ut venientibus ad templum præstò esset, & consulentibus responderet; ut colligitur ex sella, quam in modum solii erectam fuisse, non autem vulgarem, ex cap. 4. v. 18. patet. Eandem ob causam olim sedebant Judices in portis civitatis, Deut. 16. 18. Ruth 4. 1. & alibi [b]. Solus Pontifex sedebat בעזרה. Nè reges quidem sedebant. Sedebat ut Judex. *Sedere* propriè Judicum. *Sedes pro tribunali judex justus* [c]. Nomine *templi* intelligitur atrium, quod circa tabernaculum erat, nondum enim erat exstructum templum [d]. Eli & Judex erat, & Summus Sacerdos sedebatque in vestibulo, ubi erat vel, Judiciarius thronus, vel, Pontificia sella [e].

10. *Cùm esset amaro animo*] Sic Sy. P. JT. *mœsto animo*, Ti. *b. Amaritudo animi* tristitiam denotat, quæ Ebræis dicitur מַר נֶפֶשׁ Job 7. 11. & 10. 1. Ruth 1. *vocate me Mara*. Exod. 1. 14. *amara vita*, i. acerba. *Amarius morte*, Cohel. 7. 26. Interdum iracundiam designat, ut Job 21. 25 [f]. ¶ *Oravit ad Dominum*] Ità ò. Os. post prandium scilicet, v. 9. Quod omnes, ait Chrysost. faciunt tempus recreationis, illa facit tempus orationis [g]. Non se contulit Hanna ad externam aliquam voluptatem; adulterinum hoc est tristitiæ levamentum; sed ad Deum confugit; quia morbum solâ divinâ manu medicabilem

[y] Mend. [z] To. [a] San. simil. To. [b] Mend. [c] D. [d] Me. [e] San. [f] D. [g] Ser. La.

& fœminam, postea dicit *masculum & fœminam* [x]. Nota vocabulum *seminis* de unica prole intelligi contra errorem Judæorum [y]. Nullus hîc de fœminea sobole sermo; non quia talem non admitteret, sed quia de consecratione fœtûs cogitabat; fœmina autem non erat apta Templi ministerio [z]. Masculum potiùs petiit, quia parentum nomen & genus per masculum, non per fœminam propagabatur. Hinc tanta lætitia & gratulatio de 12 maribus, Gen. 29. & 30. non item de Dina, Gen. 30. 21 [a]. In hoc voto ostendit se nullum suum commodum quærere, aut voluptatem, quàm ex liberorum aspectu parentes capiunt, (cùm eum ad tabernaculum ablegare statuit;) sed filium postulat, qui cultui Dei semper inserviat, atque hic finis esse debet omnium rerum nostrarum, nempe ut nomen & gloriam Dei amplificent [b]. ¶ *Dabo Domino*] ut scilicet ei serviat [c], in templo [d], tanquam Nazaræus perpetuus [e]. Verùm votum non est Nazaræatûs, sed aliquid inde imitari diximus ad Num. 6. vide & Jud 13. Porrò, hoc matris votum tum demùm ratum esse cœpit, cùm id probavit pater, Num. 30 7. infrà 21. 23 [f]. Dicit, *dabo Domino*, pro *dabo tibi*, more Hebræorum, qui nominibus loco pronominum utuntur, Gen. 33. 8 & 44. 16. & Deut. 9. 10 [g]. Qu. 1. At quid si aliquid vitii aut maculæ in filio esset, quibus ministrare in tabernaculo prohiberetur? Quid si infirmâ valetudine, ut à vino abstinere non posset? Quid si Deus eo voluisset uti ad alia opera? Resp. Vota semper interpretanda sunt jure divino salvo atque integro. Si Deus puerum ad alia destinâsset, matris votum ei obstare non debuit. Porrò, Deus misericordiam voluit, non sacrificium [h]. Qu. 2. Quorsum hoc promittit, cùm ipso jure Domini esset, tanquam Levita? Resp. 1. Levitæ quidem de jure addicti sunt ministerio Domini [i]; at non omnes debebant, nec poterant actu servire in tabernaculo [k]. 2. Levitæ, nonnisi à 25 vel 30 anno, ad annum 50 ministrabant, Num. 4. 2 & 8. 24.

[x] D. [y] Pi. [z] San. [a] Mend. [b] Mart. [c] V. G. [d] G. [e] Pi. [f] G. [g] Mend. [h] Mart. [i] T. [k] E.

mentum non bibet, quod Theodoretus videtur agnoscere[t], & Chrysost. & Basil. & Hieron[v]. Abest tamen hoc ab edit. Complutensi[x].

12. *Cùm multiplicaret preces*] Significat multa plura verba retulisse, quàm hic referuntur. Quomodo Evangelistæ pauca referunt verba ex illa Christi oratione, cùm tamen prolixiùs orasse dicitur, Luc. 22. 43. & ex illis verbis, Luc. 22. 43. *Nonne potuistis unâ horâ vigilare mecum*, nonnulli colligunt eum integram horam orando extraxisse. Deinde, ex fervore spiritûs eadem verba repetebat[y]. Damnat quidem Christus in precibus multiloquium, scil. gentilium, quod vanum & inane erat[z]. Interim non solùm prolixitas, sed etiam perpetuitas orationis commendatur, Luc 18. 1. & 1 Thes. 5. 17[a]. Audita hic fuit Hanna in multa precatione; unde colligunt Doctores in *Dras*; *Omnis qui multiplicat preces exauditur*. Sunt tamen alii Doctores, qui Hannam punitam fuisse aiunt ob hanc polylogiam in precibus. Nempe Samuelis anni ideò decurtati sunt[b]. ¶ *Coram Domino*] Coram Sancto Sanctorum, in quo Arca; vel certè coram Arca. Nam orantes respiciebant Arcam, symbolum præsentiæ Divinæ[c]. Diu orabat versùs eam partem, in qua Dominus se præsentem exhibebat[d]. *Orabat coram Domino*, i. e. magna cum attentione & devotione. At Pharisæus iste Luc. 18. non orabat apud Deum, sed apud homines, quorum gratiam captavit[e]. ¶ *Ut Heli observaret os ejus*] Sic JT. sim. 6. Sy. M. P. Mo. D. i. e. sermonem, aut verba ejus[f]. Os ejus, i. e. eam precantem[g]. *Auscultabat ut audiret verba ipsius*, Ar. *Expectavit illam usque quò finiat*, Jon. שָׁמַר Interdum significat *expectare*, ut שָׁמוֹר אֶת־הַדָּבָר & alibi לִשְׁמוֹר עַל־חַטָּאתִי *non differes propter peccatum meum*[h]. Heli non tam curiosè intendebat oculos, ut videret; quàm explicabat aures, ut audiret[i].

13. *Loquebatur in corde suo*. Sic 6. Jon. Syn. P. מְדַבֶּרֶת עַל לִבָּהּ] *Loquebatur cum corde, seu animo suo*. D. JT. *super*, vel *ad* cor suum. Pi. Dirigebat cor suum ad preces suas[k]. ¶ *Tantùm labia ejus movebantur*] Ità 6. Jon. Sy. Mo. Ità fieri præcipiunt Judæi, quòd precationem solo cogitatu nimis frigidam arbitrentur[l]. ¶ *Et vox non audiebatur*] Tam submissâ voce orabat, vel, 1. Quòd bonum petebat privatum, & temporale, & quodammodo erubuit audiri. 2. Nè ab æmula *Peninna* illuderetur. 3. Ut jactantiam vitaret. 4. Nè alios orantes impediret. 5 Et præcipuè quia sciebat, ut Deus audiret, non tam necessarium fuisse vocis clamorem, quàm mentis fervorem[m].

[t] D. Mend. [v] Mend. [x] D. [y] Mend. [z] Mend. D. [a] Mend. [b] D. [c] D. [d] V. [e] Mend. [f] D. [g] V. [h] D. [i] Mend. [k] D. [l] G. [m] Mend.

...nna contumelias, respondet ad contumelias Eli. Factum negat, & tripliciter innocentiæ fidem facit, 1. Ex patientia, dum eum appellat Dominum, à quo temulenta dicta esset[o]. Notat hic Chrysostomus ejus reverentiam, humilitatem, & modestiam; quæ convicium ebrietatis, quod in fœmina est grave & pudendum, patienter tulit; ideòque à Sacerdote benedici, & voti filiique compos fieri meruit[p]. Tanta patientia non poterat juncta esse cum temulentia. 2. Appellando se mulierem, à qua ebrietas alienissima esse videtur; Eccles. 26. 11. Hinc apud Romanos vini usus fœminis interdictus fuit; teste Polyb. l. 6. & Athen. 10. 13. & Plin 14. 13. Nec minus, quàm adulteræ, plectebantur ebriæ mulieres supplicio capitali. Plin. ib. 3. A statu ejus infælici. Tristes vel, à cibis necessariis abstinent, multò magis à superfluis poculis[q]. ¶ *Non Domine*] Sub. *ita res habet, ut reputat; non sum ebria, sed, &c*[r]. ¶ *Mulier infelix*, אִשָּׁה קְשַׁת רוּחַ] *Mulier duro spiritu*, P. Mo. D. *Durus* sæpè activè sumitur, pro *difficili* & *moroso*, ut Gen. 49. 7. Exod. 32. 9. Sed interdum passivè pro *misero*, ut Job. 30. 25. Quasi suis malis sic occalluerit, ut sanari non posset[s]. Quæ adversa sunt, Latini *dura* vocant[t]. 6. γύνη ἡ σκληρὰ ἡμέρα, &c. Sed in aliis & apud Chrysostomum, ἐν σκληρᾷ ἡμέρᾳ *in dura die*. *Dura dies*, ut *durum tempus*, i. e. adversum. Ovid.

O mihi care quidem semper, sed tempore duro
Cognite——

Videtur hoc velle; Non sum ebria vino, sed malis; quod ἄοινος μέθη dicitur *ebrietas citra vinum*[v]. Alii vertunt, *ægra animo*, JT. Ti. V. *Molesto animo*, M. *Dolentis animi*, Sy. simil Ar. *Angusta* vel *compressa spiritu*, Jon. in. D. Animo Afflicto, quæ gravatè fero sortem meam[x]. ¶ *Vinumque non bibi*] Vel illâ die, vel aliàs, non nisi rarò[y].

Sed effudi animam, &c.] Id est, desiderium animi[z]. Angustias, mœrores & afflictiones[a]. Tristitiam de præsenti injuriâ, & spem de prole futurâ[b]. Deprompsi quicquid habebam in animo[c]. Totam animam suam orando quasi Deo repræsentabat; nihil sibi reservans, sed omnia pandens, & in sinum Dei effundens[*]. Porrò, in mœrore & gemitu tabescit, ac penè effunditur anima, & quasi in lacrymas resolvitur. Vel, q. d. linquor animo, expiro præ dolore. Sic Lucretius lib. 3. dixit, *Credo animam quoque diffundi*. Similis locutio, Job 30. 16. Psal. 45. 5. & 61. 9[d].

16. *Nè reputes ancillam tuam, &c* אַל־תִּתֵּן אֶת־אֲמָתְךָ לִפְנֵי בַּת בְּלִיָּעַל] [Locus obscurus. Variè reddunt.] *Nè exprobres ancilla tua ante filiam improbitatis*. Jon. Nempe, *Pheninnam* æmulam ejus[e]. Quæ ferocior erit, cùm

[o] Mend. [p] La. [q] Mend. [r] V. [s] Mend. [t] San. [v] D. [x] V. [y] Ma. [z] Jun. Pi. La. San. L. [a] La. [b] Mend. [c] V. [*] Mend. [d] Ma. [e] K. in D.

... sunt vel optantis, vel potius prophetantis [t]. Prophetia est, nam Eli propheta fuit [u]. ¶ *Dabit Deus*, &c.] q d. Exaudivit te Deus, & daturus est quod petisti [v]. Sacerdotis verba sæpè Deus regit. Vide Joan.11.51 [x].

18. *Inveniat gratiam*] Hebraismus, Ineam tecum hanc gratiam, ut pro me orare velis [x]. Ut jam pro me oras, ita precor, ut porrò facias [y]. Simplicius videtur, Quæso te ut me deinceps æquis aspicias oculis, neque de me (ut antè) sinistra suspiceris; quam gratiam exoro & habeo maximam. Videtur Aposiopesis [z]. ¶ *Vultúsque illius non sunt ampliùs in diversa mutati*, ופניה לוא היו לה עוד] *Et facies ejus non fuerunt ei ultrà*, Mo.Ma. *Et vultus ejus non est ampliùs turbatus*, Sy. vel *immutatus*, Ar. *Et vultus ejus non erat ampliùs*, sub. *talis*, Belg. vel *tristis*, Ang JT. Pi.V.M. vel, *ut fuerat priùs*, Jun. D. vel *malus*, Jon. i. e. mœstus, tristis, D. *Et facies ejus non concidit ei ultrà* [a]. Vide Gen.4.5,6 [a]. *Neque erant ultra facies ejus collapsæ*, M. *Itáque illius non fuit ei ultrà*, P. Heb. *Facies non ampliùs erat ei*. Metonymia subjecti, & Synecdoche generis. Sic alibi per faciem, facies irata significatur; ut Gen. 32.20. *Placabo faciem ejus munere* [b]. *Facies* in plurali apud Hebræos sæpè pro mœrore & ira usurpantur; Psal.21.10. & 34.17. *Vultus Domini super facientes mala* [c]. *Facies* hîc pro ira, seu supercilio [d]. Verti potest, *tristitiaque ejus*, &c. Facies illa vultuosa, quæ præ se ferebat mæstitiam, &c [e]. Sensus est, post orationem & votum sedato fuit animo, quippe spei plena, ut placido deinceps semper fuerit vultu [f]. Ex hoc loco notat Estius vim & efficaciam benedictionis sacerdotalis, etiamsi fortasse sacerdos non fuerit usquequaque probatus. Nam Eli acriter à Domino reprehensus fuit [g]. Hanna ex ore Pontificis consolationem accepit, & facta hilarior ad sacras epulas redit, & juxta legem Dei hilaris & læta comedit [h].

19. *Et surrexerunt manè*] Tempus hoc idoneum & viæ capessendæ, & orationi fundendæ. Vide Psal.119.148 [i]. ¶ *Et adoraverunt coram Deo*] i coram arca [k]. Cùm se esset in viam datura, priùs orationis præsidio se

[t] Mend. [u] D. [v] V. [x] G. [x] V. simil. D.Mend. [y] L.Me. [y] Jun.Pi. [z] Ma. [a] Mend. [b] Pi. [c] Mend. [d] Mar. [e] V. [f] Me. [g] E. [h] Mart. [i] Mend. [k] La.

Vel, *concepisse* dicitur, cùm conceptionis signum deprehensum est; quomodo Bersabee loquitur, 2 Sam.11.5. *Et ait concepi*. Sæpè in Scripturis aliquid fieri dicitur, quando factum esse cognoscitur. Ità *circulus dierum* ille est, quem in formando fœtu natura desiderat; nempe 40 dies [a]. *In circuitibus* (sub. *aliquot*) *dierum*. H[z]. *Transactis autem aliquot mensibus* [b]. ¶ *Concepit Anna & peperit*] ותהר חנה ותלד Ità Jon.Mo.Ar. *ut conciperet & pareret*, Pi.Sy.M.Ti. *Ex quo concepit Hanna ut pareret*, JT. Vel, *postquam concepisset Hanna*, P.D. Simile, *iratus fuisti, & peccaveramus*, i.e. postquam peccaveramus [c]. Notandum hîc esse ὕστερον πρότερον. Dici quippe debuit, *Concepit, & post revolutiones dierum peperit*. Sed hujusmodi formulæ alibi occurrunt, ut Exod.14. *Posuit mare in siccitatem, & divisæ sunt aquæ*; cùm priùs divisæ fuerint, quàm exsiccarentur aquæ. Et Isa.64. *Tu iratus es, & nos peccavimus*; cùm tamen Judæi priùs peccaverint, quàm Deus irasceretur [*]. ¶ *Vocavitque*] nempe Hannah [d]. Qu. Utrum ad patrem an matrem spectabat nomina filiis imponere? Resp.1. Ad matrem [e], ut patet ex Gen.4.1. & 19.37,38. & 25.26. & 29.30,35. & 38.29,30. & alibi [f]. 2. Ad patrem [g]. Nec desunt exempla, Gen.4.26. & 5.29. & 21.3. & 41.51. Exod.2.22. Munus nomina imponendi pertinet ad dominum [h]. 3 Existimo nullum fuisse de hac re jus inter Hebræos; sed hoc munus ad utrumlibet parentem absque ullo discrimine spectâsse. Paria enim ferè Scripturæ testimonia pro utrovis referuntur. Jus naturale nullum est, positivum autem non apparet [i]. ¶ *Samuel*, שמואל] Etymologiæ non sunt semper exigendæ ad regulas Grammatices. Aliter autem componuntur ab Ebræis, aliter à Latinis. Aliquando enim in compositis Hebraicis cernuntur tantùm primæ literæ vocum è quibus vocabulum componitur; ut ex hoc nomine *Semuelu* est clarum, quod impositum est à muliere, non à viro docto; retinétque tantùm primam literam verbi שאל, quod *postulavit* significat. *Semuel* dicitur, quasi שאלתיו מאל (i e. *Petii eum à Domino* [k].) *Petitum* vel *postulatum à Deo* vertunt Jo. Th. Procop. & Suidas in Ma.M.Mend. Nomen hoc ex duobus corruptis &

[a] San. [b] V. [c] D. [*] Mart. [d] D. [e] Mont. in Mend. [f] Mend. [g] Pineda in Mend. [h] Mend. [i] Mend. [k] V.

Mend. pro majori parte, ut Heb 11.13. *omnes isti defuncti sunt;* Enoch tamen non erat defunctus. Gen 5.29 [y]. ¶ *Hostiam solennem,* [אֶת־זֶבַח הַיָּמִים] *Hostiam vel sacrificium dierum,* 6. Mo. Ti. vel *dierum solennium,* M. *sacrificium solennitatis,* Jon. *hostiam anniversariam,* P.V.D.JT. sim. V. quam in tribus anni solennitatibus offerre solebant [a]. ¶ *Et votum suum*] Ità M.Ti. Sub. *offerret.* Tig-not. Mend. vel *persolveret,* JT. Ellipsis verbi significantis rem consentaneam; sic Psal. 25. 14. *Arcanum Jehova timentibus ejus,* scilicet, *aperitur,* Et v. 15. *oculi mei ad Jehovam,* scil. spectant [b]. *Et ad reddendum vota sua,* Jon. [Q. jungunt cum praecedentibus, *Ad purificandum Domino sacrificia dierum voti sui,* Sy. *ut offerret Domino sacrificia diebus voti sui,* Ar.] Sed quodnam hoc votum? Resp. 1. Commune ipsius & uxoris votum de Samuele Deo dicando [c]. Sed qui poterat tunc votum istud persolvere, quum Samuel adhuc esset infans, necdum idoneus qui ad ministerium sacrum adhiberetur [d]? 2. Votum hoc fecerat si Dominus illi prolem ex Hanna daret [e]; quo casu fortasse vovit se donum aliquod ad Tabernaculum allaturum [f]. Fortè pacifica eo casu voverat [g]. Et quamvis in superioribus nusquam fiat mentio talis voti, tamen ex hoc loco satis intelligitur fuisse emissum. Solet enim Scriptura aliquas circumstantias rei, quam narrat, praeterire, & eas postea obiter inculcare [h]. 3. Intelligo hoc votum de Samuelis redemptione, quâ redimere illum volebat à sacerdote, ex lege Levit. ult. 5, 6 [i].

22. *Et Anna non ascendit*] Ab eo scilicet tempore quo ascenderat ad Tabernaculum [k]. Nec peccavit domi remanendo, quia lex solis maribus imposita erat, Exod. 34.23 [l]. Licèt videri possit quâ lege excluduntur incircumcisi, (à celebratione Paschatis, &c.) etiam excludi foeminas; maximè, cùm in lege soli mares ad tria festa se conferre jubeantur, Exod. 23 17 & 34.23. & Deut. 16.16, &c. Tamen Exod 12 6.47. *omnis coetus Israel* jubetur Pascha celebrare. Itaque foeminas unà cum viris, solennia haec festa celebrasse, patet exemplo Hannae in hoc capite, & sanctae Virginis, Luc. 2. 41. Neque dubium quin idem praestiterint omnes eorum temporum piae mulieres; & proinde illis fuit pars in sacris conviviis. Quidni igitur credamus mulieres etiam Pascha participasse, quod Eucharistici sacrificii genus fuit [m]? ¶ *Dixit enim viro*] h.e. petiit à viro facultatem remanendi; aliàs ascendenti comes adhaesisset [n]. ¶ *Non vadam donec ablactetur infans,* [עַד יִגָּמֵל הַנַּעַר] Aliquid ante ista Hebraica verba subaudiunt; nempe *non ascendam,* P.JT. Ma. vel *manebo,* M.Ar. Vertunt, *donec ablactetur puer* vel *infans,* P Mo. simil. 6. Jon. &c. Tempus autem lactationis, sive quo

1 Reg. 11. 20 [x]. At [נָגַל] Num. 17. Metaphoricè accipitur; nec sign. *educare;* sed *producere,* aut *ad maturitatem perducere.* Locus 1 Reg. 11. etiam suam habet difficultatem; nam ibi est verbum foemininum תִּגְמְלֵהוּ *ablactavit eum;* quod de תַּחְפְּנֵס, nisi per enallagen generum, accipi non potest. Sed de hoc ubi ad locum illum pervenerimus [a]. Possis hîc reddere: *donec maturescat,* sive maturus fiat puer ministerio & Nazaraeatui. Aliter: *donec efformetur puer,* i.e. ut satis membris & robore efformetur ad ministrandum in Tabernaculo [b]. Probabilius mihi videtur Samuelem non ante sextum vel septimum annum adductum. Nam 1. statim post adventum ejus ministrabat Domino, cap. 2. v. 11. 2. Nec quae nullum antea puerum enixa est, hunc tam citò ablactaret. Quocirca etiam Sara Isaacum non nisi post quintum annum ablactâsse creditur; cùm tempore ablactationis ei illuserit Ismael. 3. Juniores onera fuissent Tabernaculo. 4. Nec voti solutionem hoc pacto distulit; quandoquidem cum offerret, quamprimùm ad ministerium idoneus esset [*]. Qu. Num Anna peccavit? Videtur non servâsse legem purificationis puerperae die 40 à partu, Lev. 12. 2. quando parentes primogenitum redimebant quinque siclis, Exod. 13. 2. Resp. Levitae hâc lege non erant obligati; quòd in ipsorum utilitatem sacrificia illa cederent [c]. Illâ aetate Samuel infirmus erat; idcirco noluit eum periculo exponere; nec poterat ipsa proficisci & puerum domi relinquere. Legem autem illam oportuit ad officia charitatis exigere [d]. [Al. sic] Puto Annam adiisse Tabernaculum, & leges has implevisse, deinde rediisse domum, &c. Obj. At hoc in sacris monumentis non habemus. Resp. 1. Non omnia, quae contigerunt, sacra prodit historia. 2. Quae communia sunt omnibus, neque aliquid peculiare continent, quod notari debeat, mandari non solent monumentis [*]. Quod hîc & v. 22. dicitur *non ascendisse,* intellige ad sacrum illud solenne & anniversarium [†]. ¶ *Ut appareat ante conspectum Jehova,* [וְנִרְאָה אֶת־פְּנֵי יְהוָה] *Ut conspiciatur,* vel *appareat,* (*& comparebit,* Sy. 6. *& videatur,* Jon.) *coram Jehova,* P.Ar. *coram facie Domini,* M. nempe ex lege, Exod. 23. 17 [c]. *Et appareat,* i.e. statuatur, V. Non dicit, *ut serviat, laboret,* &c. (nam aetas ejus infantilis ad id non erat apta) sed *ut appareat* vel *conspiciatur,* ad hominum aedificationem; ut hujus exemplo ad res humanas repudiandum, & divinis inhaerendum moveantur [||]. ¶ *Et maneat ibi jugiter,* [וְיָשַׁב שָׁם עַד־עוֹלָם] *Et maneat* (vel *sedebit,* 6.) *ibi perpetuò,* Ti. *usque in seculum,* M.P.Mo. 6. *in aeternum,* Sy. *toto spatio aetatis suae,* Ar. Quamdiu vixerit [f]; ut Exod. 21. 6. Jun. vel, seculum hîc accipitur pro aevo Levitarum, quod 50 completitur annos [g]. Hinc opinio illa Samuelem vixisse 52 annos.

Margin notes: [y] Mend. [a] Lat. [b] Pi. [c] Jun. [d] Pi. [e] M. sim. San. [f] Mend. San. [g] Ma. [h] Mend. [i] Pi. [k] Pi. [l] Mend. [m] BA. 1. 2.50.578. [n] Mend. [x] Jun. Pi. [a] D. [b] Ma. [*] Wil. [c] La. Mend. [d] Mart. [*] Sig. [†] Ma. [c] D. [||] Mend. [f] V. He. in M.D. Jun. Pi. [g] He. in M.

tres vitulos? Resp. Pro amplis sacrificiis & oblationibus faciendis [v]. Unus ex eis primo die mactatus est; alteri duo deinceps aliis festis diebus. Ità R. Levi; vel potiùs, unus destinatus est ad holocaustum, alii duo ad sacrificia pacifica †. Unus tantùm immolatus est, v. 25. reliqui duo ad convivia adhibiti [x]. Hos duos aut Sacerdoti dedit, cui filium commendavit; aut pro statis atque solennibus victimis reliquit in Templo [y]. ¶ *Et tribus modiis farinæ*] Hebr. *Ephah*. quod continet tres modios, seu tria sata [z]. Eam partim edebant, partim ad munus, מנכה [lege מִנְחָה] vocant, offerebant [a]. Pro singulis autem vitulis offerendum esse unum Ephi, habemus, Ezech. 46. 7. Quare Anna, ad vitulum unum, quem immolari voluit, satis farinæ attulit pro libationibus [b]. ¶ *Et amphorâ vini*. נֵבֶל] *Utre*, P. JT. Ma. D. *amphorâ, cado, fideliâ*, V. Hæc mensura ejusdem est capacitatis pro liquidis, atque Ephi pro solidis [c]. Hostiæ pacificæ admiscebantur farina & vinum, Num. 15. 10 quæ omnia hic attulit, liberali manu [d]; Quod autem superfuit, sacrificantibus, seu convivantibus elargita est. Ex quibus colligitur, non solùm sacrificium, sed etiam convivium hic interfuisse [e]. ¶ *Puer autem erat adhuc infantulus*, וְהַנַּעַר נָעַר] *Et puer puer*. Mo. *Puer autem* (Sub *erat*) *puer*, P. vel *puerulus*. Jon. *adhuc puellulus*, Sy. simil. JT. Ti. K. in D. V. *erat adhuc lactens*, Jon. in V. i. e. Fuit tam tener quasi adhuc sugeret matris ubera [f]. In hac repetitione per epizeuxin, crescit significatio, q. d. valde puer. Sic Psal 67. 13. *dilecti, dilecti* [g]. Prius *puer* personam notat, posterius ætatem [h].

25. *Vitulum*] Vel, unus tantùm immolatus erat; [Vide quæ ad vers. antecedentem] vel פָּר hic est nomen speciei & collectivum, q. d. immolaverunt tres juvencos [i] ¶ *Et obtulerunt*] *Adduxerunt*; i. e. Facto sacrificio, introduxerunt [k].

26. *Obsecro, mi Domine*] Ità Jon. Sy. Ar. M. P. [בִּי אֲדֹנִי] *In me Domine mi*. Mo. i. Sub *iniquitas*, aut aliquid tale [l]. Illud בִּי interjectionis vim obtinet,

[v] V. † Mart. [x] Me. D. [y] Mo. ex San. [z] Mend. [a] D. [b] San. [c] Mend. [d] San. [e] Mend. [f] M. [g] Mend. [h] Pi. [i] Ma. [k] V. [l] AE. in D.

Deo debitum agnovit [a]. *Restitui ei petitionem quam mihi dedit*, Q. in M. *Precariò datum sisto eum Jehovæ*, JT. *Reddidi eum, quem precibus acquisivi Domino*, Ang. simil. Ma. Verto, *Dedo eum*: Heb *Facio ut sit postulatus Jehovæ*; i. e. ut quoties à Jehova postulatur compareat, & se sistat. Metonymia effecti destinati [b]. ¶ *Cunctis diebus quibus fuerit commodatus*] i. e. Quantum ipsius vita & voluntas tulerit, neque enim filii hujusmodi vota parentum, (quæ personalia dicuntur [c]) implere tenentur [d]. Ideò prudens mater sibi necessitatem imponit nunquam filium à Templo revocandi; non tamen filio, quin, si adultus voluerit, aliter de se statuat. Ità videtur hic locus exponi posse; aliter enim otiosè hæc clausula addita videretur [e]. כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הָיָה הוּא שָׁאוּל לַיהוָה] *Omnibus diebus quibus erit commodatus* (vel *mancipatus*, Ti.) Domino, M. P. i. e. Quamdiu erit superstes, profectò datus est Domino [f]. Commodo eum Domino *omnes dies quos ipse vivit, commodationem Domino*, S. *Omnes dies quibus ille superstes, ipse ministrans ante Dominum*, Jon. Mutuavi eum Domino *cunctis diebus quibus ipse victurus est, ut pro me Dominum precetur*, Sy. Addixi eum Domino, ut sit minister in ipsius æde; *toto spatio dierum ætatis suæ; quandoquidem munus est quod postulaveram à Domino*. Ar. Traddidi eum Domino *cunctis diebus quibus fuerit superstes; postulatus est à Domino*. Vel, aliter, *cunctis diebus quibus erit, donatus erit Domino*. Belg. *Quamdiu vixerit commodatus erit Domino*. Vel sic, *Is quem precibus acquisivi, reddetur & quasi redonatus erit Domino*, Ang. Sisto eum Jehovæ, *omnibus diebus quibus fuerit*, (i. e. vixerit, Pi.) *ipse rogatus precariò* (malim *deditus*, Heb. *postulatus*) *est Jehovæ*. JT. A nobis scilicet mancipatur & deditur Domino, ut ministret ei [g]. Pulchra hic est Paranomasia; Ego *sealti*, i. e. postulavi à Deo & impetravi; & vicissim *hishilti*, i. e. tradidi Deo, ut sit *Shaül*, i. e. commodatus Deo. Alludit ad nomen Samuel, illique aliud dat Etymon; q. d. Priùs ità dictus fuit, quasi *Shaül meel*, i. e. postulatus à Domino; jam

[a] Mend. [b] Pi. [c] San. [d] Me. San. [e] San. [f] V. [g] Juni.

cata est Deum Hanna, ut acceptum haberet Samuelem; posteà gratias agit de tanto beneficio accepto; vel, *Oravit autem*, i. e. fudit preces, &c [q]. q. d. oraverat, &c. At violenta est hæc expositio. Primo intuitu apparet *orandi* verbum cum sequenti cantico, potiùs quàm cum præcedenti oratione, conjungendum. Sed cur canticum *oratio* dicitur? Resp. Quia est quædam mentis loquutio cum Deo, seu elevatio in Deum; & gratiarum actio inter partes orationis recensetur [r]. *Orare*, pro *laudare*, Psal. 71. 20 [s]. ¶ *Exultavit cor meum*, [עָלַץ] *Exsultat*, V. D. Plus est quàm gavisum est. Nam exsultat, qui externo signo animi lætitiam internam declarat, quasi exsiliendo atque efferendo se, gestibus ac saltibus affectum animi ostendendo [t]. ¶ *Cor meum*] Profana lætitia corpus circumfluit, in cor non illabitur; os tantùm impletur risu, Job 8. 21. (ubi de temporali fælicitate loquitur) at *in risu cor dolet*, Prov. 14. 13 [v]. ¶ *In Domino*, [בַּיהוָה] *Per Jehovam*, i. e. authore Domino, sive beneficio Domini, animus meus plenus est lætitiâ [x]. Vel, tota hæc mea lætitia non est inanis & mundana, ad æmulationem, vel, insultationem comparata: sed solida, tota in Dei honorem composita. Vel, materiam tanti gaudii non mihi arrogo, nihil meis meritis tribuo, sed divinæ gratiæ [y]. ¶ *Exultatum est cornu meum*] Eadem sententia repetitur aliis verbis [z]. *Cornu* potentiam significat & gloriam [a]. Metaphora ab animalibus cornigeris, quæ cornibus tutantur vitam suam; unde & propter cornua vel fortitudinem suam gloriari solent. q. d. Materiam gloriandi habeo ope tuâ, ô Deus [b]. *Caput meum* firmum, validum, & bene instructum, & sublime effectum est [c]. Sic *cornu* accipi volunt, Job 16. 15. & conferunt cum hoc loco, Psal. 26. 6. Olim invalida eram, nunc aucta filio & potens [d]. Samuelem *cornu suum* vocat, quia robur matris erat; ut Reuben dicitur *fortitudo patris*, Gen. 49. 3 [e]. ¶ *In Deo meo*] q. d. Meam gloriam & à Deo accepi, & in Deum refundo; nullam ejus partem mihi tribuo [f]. ¶ *Dilatatum est os meum*, [רָחַב] *Dilatavit se*. q. d. Habeo quod respondeam nunc inimicis meis, si objiciant mihi sterilitatem meam: priùs habebam os clausum [g]. Hactenus pudor sterilitatis Annæ linguam constrinxerat, & os obstruxerat [h]. Os meum quod antea mœrore occludebatur, jam liberum est, & solutum [i]. Aperto ore me jacto & glorior [k]. *Apertum est os meum ad loquendum magnalia Dei*, Jun. in Ma. Al. Dilatatum est os risu & gaudio, ut Psal. 125. 2. *Repletum est gaudio*, (Heb *risu*) *os nostrum*. At *dilatare os* interdum sumitur, pro, *irridere*, *illudere*, *conviciari*;

[q] V. [r] Mend. [s] Ma. [t] D. sim. San. Mend. [v] Mend. [x] V. [y] Ma. [z] Pi. [a] Me. La. V. Mend. San. [b] V. [c] Ma. ex Jun. sim. M. [d] Ma. [e] San [f] Mend. [g] V. sim. Me. T. San. La. [h] T. ex San. [i] Mart. [k] Pi.

ticum metaphoris, asyndetis & apostrophis refertum est [c].

2. *Non est sanctus, ut est Dominus*] Divino beneficio accepto, divinas laudes aggreditur; easque exorditur à sanctitate Dei. tum quia hæc aliis Dei attributis est nobis notior; tum quia Deus de nulla re magis quàm de sanctitate gloriatur, Psal. 137. 2. Isa 6. 3. Amos 4. 2. Apoc. 4. 8. & alibi. Et hoc inprimis orandum docuit Christus, ut *sanctificetur nomen Dei*, Matt. 6. 9 [d]. tum quia Deus in Annæ partu sanctitatem suam declaravit, 1. Ejus innocentiam & probitatem contra Peninnam defendendo. 2. Iidem de prole datam sanctè præstando. 3. Dando Samuelem Prophetam sanctissimum [e]. Porrò, solus Deus sanctus est independenter & perfectissimè, & per naturam sive essentiam, & tum actu, tum potentia: quia nec habet, nec habere potest ullam culpam [f]. *Nullus est sanctus*, q. d. Nullus alius coli debet præter Dominum, nam est clementissimus, &c. Per *sanctitatem* intelligit Misericordiam, Clementiam, Justitiam & reliquas virtutes [g]. ¶ *Neque est alius extra te*, [כִּי אֵין בִּלְתֶּךָ] *Quia non* (vel *nihil*, Ti. *Imò nullus*, JT. V.) sub *est*, P. JT. *præter te*, Mo. D. Q. Sic. *Non est justus* (vel, *sanctus*) *præter te*. Ità 6. q. d. Tu solus sanctus [h]. Non est alius sanctus extra Dominum, vel sine Domino; seu, qui non participat sanctitatem à Domino. Vel, *Non est Deus præter te*, Ar. Ità negatur quælibet alia Deitas, ut Isa. 43. 10. & 44. 6 [i]. *Non est præter te*. Solus Deus revera *est*, quia per se est, & quia æternus est. *Esse* enim significat æternum esse [k]. De solo Deo dicitur, *Ego sum*, Exod. 3. 14. Joh. 8. 58. De creatura autem dicitur *non esse*, Isa. 40. 17 [l]. ¶ *Et non est fortis sicut Deus noster*] Ità P. simil. Jon. Sy M. [אֵין צוּר וגו׳] *Et non petra sicut Deus noster*, Mo. *Nulla* est *rupes ut Deus*, JT. D. צור Proprium Dei Epitheton, Vide Deut. 32. 4 [m]. Psal. 18. & 2 Sam. 22. Psal. 72. 26 [n]. *Petra* hic designat, vel, fortitudinem & omnipotentiam Dei [o]: (צור *Deus*, q. d. es potentissimus [p]) vel, potiùs, præsidium, receptum & refugium, quod præstat iis qui eò confugiunt [q]. Petra in qua contra tempestates & venatores securi tutique consistimus, juxta Psal. 103. 18 [r]. Vel, alludit ad rupes in Canaan, in quibus speluncæ erant, quò urgente hoste confugerunt Israelitæ [ut antè notatum.] Deus est illa petra refugii, in cujus foraminibus columbæ recipiuntur, & muniuntur [s]. Potentiam suam hoc loco ostendit Deus tripliciter, 1. In miraculis faciendis, & Annam ex sterili fœcundam reddendo. 2. Defendendo infirmam Annam. 3. Et debellando superbam Peninnam. Porrò

additur,

[c] Jun. [d] Mend. [e] La. [f] Mend. [g] V. [h] V. [i] Mend. [k] D. [l] Mend. [m] Ma. [n] Mend. [o] Mo. [p] V. [q] D. [r] La. [s] Mend.

perbissent; ac proinde non tam objurgare de præterito, quàm informare de futuro videbatur [d]. Reprehendit autem hîc Anna multam & superbam jactantiam, in Pheninna, ejusque filiis & cognatis, de ejus fœcunditate & fælicitate, quæ cum Annæ contemptu conjuncta erat [e]. ¶ *Recedant vetera de ore vestro,* יֵצֵא עָתָק מִפִּיכֶם] *Egrediatur vetus ex ore vestro,* Mo. *Abeant vetera de ore vestro.* M. *Vetera,* i. e. mala verba jam quasi longâ consuetudine inveterata [f]. Veteres superbi sermones, quibus consueveratis gloriari [g]. Jam aliter de te senti & loquere, quàm priùs solebas [h]. Induito novos mores; hi inveterati partim vos decent [i]. τὸ עָתַק sign. & *inveterascere,* & *roborare* [k]. τὸ עָתָק significat dictum, seu fabulam veterem, ut quod vulgò olim circumferri solitum, *steriles mulieres ingratas esse Deo.* Hanc communem sententiam Anna hîc redarguit. Ità Montanus ad Psal 30 19 [*]. [Alii aliter vertunt] Negatio quæ præcessit, secundo loco repeti debet, *Neque egrediatur,* &c [l]. Vertunt ergo, neque *egrediatur* verbum *arrogans* (*iniquitas,* Ar. *blasphemia,* Jon. *magniloquentia,* b.) *ex ore vestro,* P. b. Jon. Sy. Ar. Nè *prodeat superbum* (Heb. durum, densum, Jun.) *quicquam,* &c JT. Nè *exeat durum,* &c. D. V. Pi. sub. *verbum,* ut Psal. 94. 4. *loquuntur durum,* & Psal. 31. 18 [m] *Durum* vocat superbum & arrogans verbum, quale est, *Deum non esse omnipotentem,* qui sterili posset dare conceptum [n]. *Dura* sunt, quia ferri non possunt ab iis, contra quos efferuntur [o]. Et ut dura molestiam creant sensui, ità superba dicta menti [p]. Nihil asperius, ac durius verbis contumeliosis [q]. Q. Affirmativè legunt, sed eodem sensu [r]. *Cesset asperior sermo ex ore vestro,* Ti. *Facessat ex ore vestro ferocia,* Ca. ¶ *Quia Deus scientiarum Dominus est*] Omniscius, cui omnia patent [s], etiam hominum cogitationes [t], & opera [v]. Vestram quoque superbiam & calumniandi audaciam intuetur. Ergò ab utraque abstinete: Quis enim coram Judice delinquat? Vide Job 7. 8 [x]. *Nolite gloriari,* &c. quia Deus scit & prævidet omnia, tam futura, quàm præterita & præsentia, illaque cum his connectit; quare ipse scit vestram gloriam, &c.

[d] Mend.
[e] La. Mend.
[f] L.
[g] La.
[h] T.
[i] Osiand.
[k] Mend. Sim. Mart.
[*] Ma.
[l] V.
[m] D.
[n] V.
[o] Mart.
[p] Pi.
[q] Mend.
[r] Ma.
[s] Me.
[t] F. V.
[v] V.
[x] Mend.

tis desideria adimplevit; Pheninnæ verò arrogantes cogitationes dissipavit [†]. q. d. Videant homines quid faciant, aut cogitent; quia omnia Deus expendit & numerat; neque quicquam relinquet impunitum, si malum; aut non muneratum, si bonum fuerit [||]. *Et ipsi directa sunt opera,* P. in Mend. i. e. finem, ad quem diriguntur, pertingunt. Solæ divinæ cogitationes nunquam frustrantur; humanæ autem sæpe franguntur & corruunt. Nemo igitur de suis bonis gloriari debet [h]. [Alii legunt לֹא, & sic vertunt,] *Et non sunt apud eum prætextus,* seu *excusationes,* Sym. Nam illi tantùm quibus aliquid accidit præter intentionem, excusationibus utuntur; quod in Deo locum non habet, qui omnia operatur secundùm propositum voluntatis suæ [i]. *Neque subsistunt astus coram eo,* Sy. *Nec prosunt artes coram eo,* Ar. *Et non disponuntur actiones,* JT. Purà sine ipso, aut sine voluntate & administratione ejus; q. d. ut ut efferamini, tamen nihil omninò sine ipso essetis effecturi [k]. Non perficiuntur conatus filiorum hominum, si Deus renuerit [l]. *Et non numerantur opera ejus,* i. e nullo numero comprehendi possunt [m]. Al. *Annon opera ejus rectè fiunt?* Q. in Belg. [לוא accipiunt interrogativè, quasi esset הֲלוֹא] Parum interest, sive legatur לוא, sive לו. Nam juxta τὸ Keri [i. e. *lectum* sive לו] sensus erit, Deum disponere consilia sua; h. e. ea rata efficere; juxta τὸ Chetib [i. e. scriptum, sive לוא] Sensus erit, impios, contra quos Anna loquitur, non posse aptare, h. e. rata facere consilia sua, adversùs Deum; uterque sensus rectus et commodus est [†].

4. *Arcus fortium superatus est,* קֶשֶׁת גִּבֹּרִים חַתִּים] *Arcus, fortes confracti sunt,* Mo. *Arcus fortium fractorum,* h. e. fractus. Quandoque namque, duobus substantivis subjicitur adjectivum posteriori conveniens, cùm deberet priori, sic Exod. 25. 5. *Pelles arietum rubro tinctorum,* h. e. rubro tinctas. Sic quidam sumunt illud, Gen. 4. 10. *Vox sanguinum fratris tui* צֹעֲקִים *clamantes sunt ad me,* h. e. clamans, ut referatur ad vocem; alii tamen referunt ad *sanguinem. Vox sanguinum clamantium* [*],

[†] La.
[||] San.
[h] Mend.
[i] Mend.
[k] Jun.
[l] Q. in M.
[m] Q. in V.
[†] Capel. Crit. p. 115.
[*] Glas. gram. p. 52.

Sic

3. Laudis etiam *bene cinctus*, & εὔζωνοι Græcis pro strenuo ponuntur. Romanorum milites semper cincti erant & caligati [z]. Potest sic verti, *succincti sunt exercitu*, & copiis, videlicet filiorum, è v. 5. Sic Liv. lib. 20. de Hannibale, *Succinctus armis, legionibúsque vivat* [y]. *Arcus* arma significat, & generatim id in quo quis præsidium suum constituit. *Arcus* Pheninnæ fœcunditas [z]. Deus fortes quasi viros fecit, debiles quasi fœminas, &c. ut jam Pheninnam, quæ in pariendo tot filios videbatur fortis, fecit infirmam, ut amplius non pariat; & me Annam sterilem ad pariendum fecit validam. ut pepererim Samuelem, & quinque alias proles paritura sim. Pendet enim hic versus à sequenti, *donec sterilis peperit*, &c [a]. Alii tamen hanc sententiam generaliùs accipiunt, & ad quoscunque superbos & humiles referunt. Ità Dionis. Cajet. Euthym. & alii, quod probabilius est. Quamvis enim hujus invectivæ occasio à sola Pheninna processerit; tamen æquum fuit ut uberioris doctrinæ causâ, ad quoscunque superbos extenderetur [b]. *Arcus fortium superatus est*. Providentiam Dei ea maximè ostendunt quæ inopinata eveniunt [c]. Observa hic extremam infirmitatem in supremam fortitudinem divinitùs commutatam esse. Qui cespitabant, i.e. adeò infirmi erant, ut nè pedibus consistere valerent, accincti sunt, &c. Cingulum, tanquam symbolum fortitudinis, Marti sacratum erat, teste Homero Il. 13 [d].

5. *Repleti priùs pro panibus se locaverunt*, שְׂבֵעִים בַּלֶּחֶם נִשְׂכָּרוּ] *Saturi pro pane se locaverunt*, P. simil. Mo. JT. *pro mercede conducti sunt*, M. simil. Ti. Pi. συνέθλιβησαν, *attriverunt se*, Aq. nempe difficili servitute [e]. Qui priùs vescebantur ad saturitatem usque, laborârunt inopiâ, usque adeò ut pro victu habendo locaverint operam suam [f]. Quod fecerunt Judæi Thren. 5. *Ægypto dedimus manus, & Assyriis ut saturaremur panibus* [g]. ¶ *Et famelici saturati sunt*, וּרְעֵבִים חָדֵלּוּ] *Et famelici desierunt*, vel *cessaverunt*, M. P. Ti. Mo JT. Sub. vel *esurire*, M. *esse famelici*, D. Pi. vel *locare operam suam*, i. e. qui fame penè conficiebantur habuerunt quod ederent [h]. Tapinosis hæc est, plus sensu quàm verbo exprimens. *Non esurire* sign. bonis omnibus abundare, ut Isa. 49. 10. Apo. 7. 16 [i]. *Et qui fuerunt obscuri, divites facti sunt, & obliti sunt egestatem suam*, Jon. in Mend. ¶ *Donec sterilis peperit plurimos*, עַד עֲקָרָה יָלְדָה שִׁבְעָה] Illud עַד videtur sententiam obscuriorem reddere [k]. Vertunt, *donec* (vel *usquequò*, Ma.) *sterilis peperit septem*, M. Ti Mo *quoniam sterilis*, &c. & *adeò ut sterilis*, &c P. V. JT. Sed quia particulæ *donec*, & *adeò ut* referuntur ad præcedentia; partus autem liberorum cum saturitate non cohæret: malo novam hic sententiam addi, quam verto *usque ad sterilem peperit septem*, i. e. ipsa etiam sterilis peperit, &c. Sic עַד *usque ad* pro *etiam* ponitur, quando ejus prolem interiisse. Quibus ascribit. Huic favent L. To. Rabanus & Hieron. & Hebræorum traditio [a]. Dicunt Hebræi quòd quando Anna unum filium peperit, Pheninna duos sepelivit [o]. Vertunt, *& fessa*, seu *divisa*, seu *succisa est*, nempe Pheninna à filiis אֻמְלָלָה sign. & *infirmari*, & *succidi* [p]. אֻמְלָלָה ex מוּל *excidere*, significare putant, *excisionem rei*, vel *virtutis ejus rei*, ut sit ampliùs vacua & sterilis [q].

6. *Dominus mortificat & vivificat*] Nota ordinem verborum. Lætis tristia, prosperis adversa præmittuntur. Sic Jer. 1. 10. ——*ut evellas* ——*& plantes*. Procedit à comminatione malorum ad promissionem bonorum [r]. Dominus interficit quos vult, & servat à morte quos vult. Deus est Dominus vitæ & necis. Potest hic versus intelligi, vel 1. de diversis; q. d. Interficit unum, alterum autem sanat, de cujus vita desperabatur: vel 2. de eodem, q. d. Istum interficit, & eundem revocat ad vitam [s]. *Moritur* & qui in morbum aut gravem calamitatem incidit. Ea *mors calamitatum* dicitur [t]. Sic sanè Seneca, ——*Mortis habet vices, lentus cùm trahitur vita gemitibus*. Et Martial. epigram. 6. 69. *Non est vivere, sed valere vita*. Sic exules illi dicuntur *mortui*, & exsilium *sepulchrum*, Ezec 37. 11 [v]. *Vivificat*, vitæ restituit, aut in vita conservat. Jon. *dicit vivificare*, i.e. promittit se vivificaturum videlicet in Resurrectione mortuorum, de qua hunc locum enarrat K. ut etiam de Respiratione è malis: Aut innuit retributionem justorum, & pœnam improborum, in animabus ipsorum. Hæc ille [x]. Figuratus sensus est, *Dominus sterilem facit & fœcundat*. Nam sterile corpus *emortuum* dicitur, Rom. 4. 8 [y]. Et sterilis est *quasi lignum aridum* & emortuum, Isa. 56. 3 [z]. ¶ *Deducit ad inferos*, מוֹרִיד שְׁאוֹל] *Descendere facit* (*deducit*, & *dimittit*, JT. *dejicit*, Sy.) *infernum*, Mo. *ad infernum* vel *inferos*, & Jon. Sy. P. *in extremum barathrum*, Ti. *in sepulchrum*, M. JT. V. Ar. שְׁאוֹל Hebræis tria significat, *Sepulchrum*, *Inferos*, *Statum mortuorum* [a]. Affirmat Delrius in adag. 197. τὸ שְׁאוֹל nunquam in Scriptura pro Sepulchro usurpari; quod verum non esse videtur [b]. Hîc sanè pro loco damnatorum accipi non potest, nam inde non educit Deus [c]. *Inferi* pro sepulchro ponuntur. Bis idem dicit mutatis verbis. Sensus est; Facit aliquando (Deus) ut quis ità morbo laboret, ut de vita ejus desperetur, & jam penè sit in sepulchro, quem tamen sanat [d]. *Inferi* sæpè sign. quascunque calamitates, ut Psal. 17. 6. *Dolores inferni circumdederunt me*, h. e gravissimi & acerbissimi. Sic Psal. 114. 3 [e]. Sic alibi, *Ascendere fecisti ex inferno animam meam*. Sic Artemidorus, τῶν περὶ πρὸς ἀλλον σωθέντα φαμὲν ἐξ ᾅδου ἀναβεβηκέναι, (*Aliquem præter spem servatum ex inferis ascendisse dicimus.*) Sidonius Apollinaris hoc dixit, *ab inferna quodam modo sede remeare*. Apuleius, *reducémque ab inferis conspectum*, &c Sic Terentius

x Mend.
y Ma.
z Me.
a La.
b Mend.
c G.
d Mend.
e Mend.
f V.
g San.
h V.
i Mend.
k Mend.

n Mend.
o L.
p Mend.
q Ma.
r Mend.
s V.
t D.
v San.
x D.
y Mend.
z La.
a D.
b Mend.
c Ma.
d G.
e Mend.

mo elevat egenum [p]. ¶ *Ut sedeas cum principibus,* [לְהוֹשִׁיב עִם נְדִיבִים] *ut sedere faciat*, vel *collocet* eum *cum Principibus*, P.V.D. *cum potentibus populi*, b. *cum justis principibus seculi*, Jon. *cum ingenuis*, JT. potiùs, *cum beneficis*, D. *voluntariis*, sive *liberalibus*. Sic enim principes à liberalitate appellantur, Luc. 22.25 [q]. Sensus est, ut clarum & nobilem reddat [r]. Obscuro loco natos subvehit ad regiam dignitatem, & deponit potentes de sede [s]. ¶ *Et solium gloriæ teneat*, [וְכִסֵּא כָבוֹד יַנְחִלֵם] *Et solium gloriæ possidere* (vel *hæreditare*, Mo.) *faciat illos*, i.e. illum: q. d. Unumquemque eorum [t], nempe tenuem & egenum, quæ duo præcedunt; Duobus enim aut pluribus singularibus respondet pronomen plurale. Sic Gen. 1.27. *Masculum & fœminam creavit* אוֹתָם *eos*. Vide & Jud 19.24 [v]. Sensus est, Constituit eos in honoribus & summis magistratibus [x]. *Solia gloriæ fortificans eis*, Jon. vel, in hæreditatem præbens. q. d. Deus non solùm eos evehit, sed erectos confirmat, nè ruant. Qui fortunæ turbine eriguntur, eodem illicò reflante præcipitantur. Qui Deo duce scandunt, ab ipso (nè cadant) retinentur [y]. Porrò, *solium gloriæ*, i. e. regni, ut Esth. 14.2. *vestis gloriæ*, pro regiæ; & Mat 6.29. *Salomon in gloria*, i.e. majestate regni. Esth 1.4. *divitias, gloriam regni sui*; vel *gloriæ regni sui*, i.e. regni sui gloriosi [*]. ¶ *Domini enim sunt cardines terræ*, [כִּי לַיהוָה מְצֻקֵי אֶרֶץ] *Quia Domino stationes terræ*, Mo. *obumbravit Dominus ima* vel *profunda terræ*, Sy. Ar. *Domini sunt columnæ terræ*, M. Ti. Ang. Osiand. V. K. in M. i.e. Creavit Dominus ac fundavit terram, éstque Dominus ejus atque omnium quæ in eo sunt [z]. q. d. Nec mirum Deum prædicta præstare, cùm ille sit Dominus universorum, & solus ipse mundi collocaverit columnas, illásque (nè mundus ruat) fortiter sustentet [a]. Al. *fundamenta terræ*, R. Jesaias in D. Q. in Pi. Belg. Confer Job. 38. 4 & deinceps. Psal. 102. 26. & 104.5. & 124 [b]. Ali, *cardines terræ*, P JT. D. G. Id est, poli, quos circum versatur terra. Sic à thesi apud omnes confessa confirmat singularem Dei providentiam [c]. Habet terra suos polos, quibus, aut sustinet se in quiete, aut (ut alii volunt) in motu se librat: quod imitatur magnes [d] Universæ terræ Dominus est ab uno ad alterum polum; ipse enim est ejusdem fabricator & conservator [e]. A divina potentia sic omnia humana facillimo nutu ver-

[p] V.
[q] Mend.
[r] V.
[s] M.
[t] V.
[v] Glas. gram. p. 206.
[x] V.
[y] Mend.
[*] D.
[z] V.
[a] M.
[b] Pl.
[c] Jun.
[d] G.
[e] Mo.

posuit super eos confusionem, Mo. בָּלַל à תֵּבֵל quia in hoc orbe habitabili omnia sunt mista & confusa, homines, pecora, arbores, &c [p]. *Coram ipso patent opera hominum, infrà paravit Gehennam improbis transgredientibus verbum ejus, justis autem facientibus voluntatem ejus fundavit orbem*, Jon. *Et habitabiles reddidit super eam regiones*, Ar.

9. *Pedes sanctorum servabit*] Hæc est posterior pars Cantici, quâ Anna prophetat de futuris; sicut priori hucusque de præteritis Dei beneficiis Deum celebravit [q]. Hactenus (ut rectè observat Cajet.) egit Anna de divina providentia in ordine ad temporalem hujus vitæ gubernationem. Nunc agit de divina providentia circa bonos & malos in ordine ad vitam æternam; quâ illos servat, hos castigat [r]. Conclusio (hæc est) prophetica, quâ divinam protectionem & salutem eis, quos benignè accepit in Christo, promittit: contrà verò iram & exitium ejus adversariis denuntiat [s]. Plerique hîc intelligunt *pedes animæ*, qui sunt affectus nostri: Tostatus, *pedes corporis*. Ego cum Cajet. utrosque [t]. *Pedes* hîc sunt actiones [v], gressus, motus [x], studia, conatus, consilia [y]. Pedes enim instrumenta sunt actionum; sic *lucerna pedibus*, Psal. 119. 105. *custodi pedem*, Cohel 5.1 [z]. Figurata locutio est, quâ pedes pro toto corpore ponuntur [a]. *Corpus justorum custodivit*, Jon. Sed, cur *pedes* à Deo hîc servari dicuntur? Resp. 1. *Pedes* quasi partes abjectissimas; nobilissimas ergò partes non deseret immunitas [b]. 2. *Pedes*, quia nulla pars magis lœdi potest quàm pedes. Et quia super eos tota corporis moles sustentatur [c]. Quasi Deus ubi plus cernitur periculi & laboris, ibi majora ac velociora præsidia adhibeat [d]. In via præcipuè laborant pedes, quia ipso incessu atteruntur, & labuntur interdum, &c. Quare qui pedes servabit & reget, totum hominem servabit. Hinc viri sancti à Deo petunt, ut gressus dirigat, Psal. 16.5. & 36. & pedum offensione infelix status significatur, Thren. 4. 18 [e]. Porrò, *servat Deus pedes sanctorum*; i.e. in via. 1. Nè cadant in gehennam. Ità Jon. *Corpus justorum custodivit à gehenna.* 2. Nè inter tentationes ruant in peccatum. 3. Dum à deviis & obliquis callibus retrahuntur, & ad prefectionis viam revocantur. 4 Dum stabilitatem & firmitatem, (ut immobiles perseverent) & velocitatem ad currendum viam mandatorum

Dei

[p] Ma.
[q] La.
[r] Mend.
[s] Ma. ex Jun.
[t] Mend.
[v] D. La. Mart.
[x] La.
[y] Mart.
[z] D.
[a] Mend.
[b] Caj. in Mend.
[c] To.
[d] Mend.
[e] Sanc.

i. e. dolore nasu obstupuit, Jer. 8. 4. *Silere nos fecit*, & Jer. 47. 5. Thren. 2. 10[x]. Non habebunt quicquam excusationis, quod culpæ & gehennæ suæ obtendant[y]. Vide Sap. 3. 18. Matt. 22. 12. Atque hinc infernus vocatur silens & locus silentii, Psal. 93. 17. & 113. 7[z]. Ità Virgil. 6. Æneid.

Et Chaos & Phlegeton loca nocte silentia latè.

Et *Seneca* in Hippolyto, *Adiit silentem nocte perpetuâ domum*[a]. *Conticescent*, vel *conticescunt*, i. e. intereunt ac pereunt. Impii cùm moriuntur, dimigrant hinc in tenebras; non in lucem, ut pii[b]. *Tenebras* habent impii, 1. In via, tenebras mentis, scil. peccata[c]; *tenebras* imprudentiæ & cæcæ concupiscentiæ peccatorum[d]; *Tenebræ* non tantùm sunt afflictiones; verùm etiam ratio nostra, prudentia carnis, σαρκοφρονία, & quicquid in nobis, est citra Dei gratiam. In istis justo Dei judicio relinquuntur, impingunt & corruunt impii. His tenebris opponitur lux, tum exterior, sive verbi; tum interior, quæ illustrat mentem & voluntatem flectit, quâ pios conservat Deus[e]. 2. In termino. Conjicientur in tenebras exteriores*. ¶ *Quia non in fortitudine sua roborabitur vir*] Reddit rationem utriusque sententiæ, nimirum à Deo servari bonos, & puniri malos; quia neque illi possunt sibi sufficere, (unde præciditur iis omnis superbiendi occasio) neque hi Deo resistere[f]; q. d. Ideò Deus pedes sanctorum suorum servabit; quia ipsi, cognoscentes infirmitatem suam, confisi sunt in fortitudine non sua, sed Dei, eumque suppliciter invocârunt: impios verò permisit labi in peccatum, & ruere in gehennam; quia ipsi in fortitudine sua confisi, opem Dei invocare neglexerunt[g]. Pii robore suo minimè servantur; & impii cùm affliguntur nullâ ratione possunt resistere[h]. Nemo seipsum servare potest suis viribus[i]. Impii tandem in tenebras conjicientur, ubi nullus se juvare poterit suâ fortitudine, potentiâ & opulentiâ; nec ullus potest evadere manus Dei viventis, cùm ille sit *Judex* etiam *finium terræ*[k]. אִישׁ *Vir* idem est quod *quilibet*. Sensus est, neminem esse, cui aliquid, contra Dei voluntatem & potentiam, subsidii afferre possit potestas ac robur. Quare frustrà contendet, qui obnitente Deo tenere voluerit excelsum locum; aut justos & pauperes opprimere, quia ab his Deus stat, &c[l].

10. *Dominum formidabunt adversarii ejus*, יְהוָה יֵחַתּוּ מְרִיבָו] Singuli *contendentes in Jehovam conterentur*, JT *Jehovah conterantur litigantes cum eo*, P. sub. *Samuele*. V. *Hostes Domini conterentur*, Ti. Ang. Q. in V. sim. Belg. *A Domino conterentur hostes ejus*, M. *Jehova* (vel, *Domine* Mo.) *conterantur rixa ejus*, vel *frangentur litigantes ejus*; Similiter Mo. Mend. i. e. qui cum eo disceptant, aut rixantur, Q in V. *Dominus confringet exasperantes se*, Sy. sim. Ar. vel *auctores inr*

[x] Mend. [y] La. [z] Mend. [a] La. [b] V. [c] Mend. [d] La. [e] Mart. * Mend. [f] Mend. [g] La. [h] Mart. [i] V. [k] M. [l] San.

hinc credo magnum quodvis ... proverbiali formâ significari, ut Psal. 17. [lege 18.] v. 16[v]. ¶ *Dominus judicabit fines terræ*] i. e. Incolas finium terræ[x]. Omnes homines: vel, ut sit fut. pro præsenti. Judicium exercere solet in omnes qui sunt in orbe terrarum quando vult[y]. Potest hoc de Samuele accipi, per quem *judicavit fines terræ*, scilicet *sanctæ*. Judex enim obibat ejus urbes, & totum Israelem in pace & religione conservavit. Sed ad Christum magis spectat[z]. Priùs dixerat depositos esse principes, & pauperes justosque exaltatos. Horum magister & exemplar fuit Christus; Eumque abjectum & pauperem, Psal. 21. & Isa. 53. Ex pulvere suscitavit, & regno donavit[a]. De extremo judicio nonnulli interpretantur; alii de tempore Messiæ[b]. Deus per Christum judicavit fines terræ, sive totius mundi, 1. Cùm per Apostolos, omnes gentes fidei & legi Evangelicæ subjecit; juxtà, Psal. 2. & 71. (vel 72.) 1. 2. Id magis faciet in die judicii[c]. De primo Christi adventu exponunt Theod. Procop. & alii. Sed cæteri aptiùs de secundo adventu, extremoque judicio, accipiunt[d]. Omnes adducet in judicium, nè quis arbitretur se in aliquo angulo posse latere, ac judicium Dei effugere[e]. ¶ *Et dabit imperium regi suo, & sublimabit cornu Christi*] Hoc exponunt, 1. De regibus Hebræorum. Ad quos Anna non immeritò potuit respicere: postquam genuit Samuelem, qui illud regnum auspicatus est, dum primos duos Reges Saulem ac Davidem unxit & inauguravit[f]. Vaticinatur his verbis Reipublicæ mutationem fore ab Aristocratia in regnum. Primis temporibus filii Israel ab Ammonitis, Moabitis, &c. oppressi fuerunt. A Judicibus utcunque adjuti, sed non omninò liberati: verùm postea, cùm Regia potestas invaluit, extra omnem quodammodo formidinem vixerunt. Etenim Palæstini à Saule attriti sunt, à Davide & Salomone fermè prorsus extincti[g]. Non displicet hæc expositio, si ità accipias, ut Deus auferat imperium à *Rege non suo*, [Saule] i.e. qui voluntati Dei non paruit; & tradat *Regi suo*, i. e. justo, qui ad voluntatem Dei se & suos instituet. [Davidem intelligit] Atque ideò illius cornu atque potentiam, quam Principum arrogantia pessundabat, quò plus habeat authoritatis, in sublimem locum excitabit[h]. *Christus* Latinè unctus dicitur. Ungebantur autem & sacerdotes, Exod. 30. 30. Levit. 8. 12. & reges, 1 Sam. 10. 1. & 16. 13. Et prophetæ, 1 Reg. 19. 16. Et hi omnes typi erant Christi, qui eximiè fuit & Sacerdos & Rex & Propheta[i]. *Dabit imperium Regi, &c.* Latissimè propagaturus est fines Regi illi quem uncturus est Samuel, i. e. Davidi. Mysticè tamen ad Evangelium hæc rectè referuntur[k]. 2. Alii hoc de Christo accipiunt[l]. Concinit Chaldæus paraphrastes transferens, *Dabit fortitudinem Regi suo: & multiplicabit regnum Messiæ sui**.

Cæteri

[v] San. [x] Pi. sic D. [y] V. [z] La. [a] San. [b] V. [c] La. [d] Mend. [e] Mart. [f] Mend. [g] Mart. [h] San. [i] Ma. [k] G. [l] Ità M. V. D. Jun. Pi. Me. T. Mart. Ser. La. Mend. L. To. * Mend.

11. *In Domum*] Hic עַל pro אֶל [p]. ¶ *Puer autem erat minister*, &c.] Qu. Quo pacto in illa ætate minister esse potuit? Resp. 1. Canendo & pulsando instrumenta musica, poscente ipso Eli [q]. Ut divinas laudes cum cæteris Levitis in Tabernaculo modularetur [r]. Ab eo siquidem cantores illi extiterunt, de quibus 1 Paral. 6. & 25 [s]. 2. Discebat Samuel legem Dei [t], & quæ ad Templi ministerium pertinebant; eaque jam, quantum ejus ætatula ferebat, facere incipiebat; ut custodire sanctuarium, lucernas accendere, &c [v]. Magister historiæ hoc ministerium refert fuisse studium literarum, quod & alii pueri ediscebant, quibus tamen Samuel ingenio & studio præcurrebat. Verùm hoc non erat ministerium sacrum, sed ad laicos quoque pertinebat [x]. 3. Fortasse hic de ætate non puerili, sed jam magis adulta sermo est [y]. Prolepsis est. Non loquitur de illo tempore immediatè post discessum Annæ à Tabernaculo; sed per anticipationem de illo, in quo Samuel per ætatem habilis fuit ad ministrandum [z]. [4. Fortassè non adeò tenerâ ætate ad tabernaculum delatus est, ut hi existimant; sed post 7. vel 10. annos, de quo vide ad cap. 1. v. 23. & 24] ¶ *In conspectu Domini*] Nempe in Templo, ubi Deus peculiari modo habitare dicitur [a]. ¶ *Ante faciem Eli*, אֶת־פְּנֵי עֵלִי] *Coram (cum faciebus*, Mo. *in conspectu*, Sy. JT.) *Eli*. i. P. Ti. V. D. H[i] pro, de mandato Eli, in his quæ illi præcipiebat Eli [b]. אֶת־פְּנֵי idem quod לִפְנֵי *cum facie*, i. e. apud faciem, in conspectu. Erat Eli præceptor ejus [c].

12. *Porrò filii Eli*, &c. וּבְנֵי עֵלִי] *Et filii Eli*, Mo. *Quamvis filii Eli nequam essent*, &c. i. e. quamvis Samueli multæ & graves occasiones offerrentur abalienandi se a cultu Dei & ministerio Sacerdotis Heli per offensiones filiorum ejus [d]. Malim, *Cæterùm filii Eli*. &c. Pi. Collatio quædam fieri videtur inter eos & Samuelem [e]. ¶ *Filii Belial*] Vid. supra 1. 16 [f]. ¶ *Nescientes Dominum*] Videlicet factis, ut Tit. 1. 16 [g]. *Non agnoscebant*, i. e non curabant, honorabant. Meton. efficientis synecdochica [h]. Deum novit qui colit; & contrà, non colit, qui non novit [i]. Hinc David, 1 Paral. 28. 6. moniturus (illum) ut coleret, monuit, ut Deum sciret [k]. *Nescicbant* practicè [l], Legi ejus non parebant;

[p] D. [q] V. [r] Q. in Mend. [s] er. [t] V. [v] Ser. ex To. [x] Mend. [y] San. [z] Mend. [a] Mend. To. [b] V. [c] D. [d] Jun. [e] Mart. [f] Pi. [g] Ms. ex Jun. D. [h] Pi. [i] D. [k] Mend. [l] La.

Sacerdotum istorum cum populo, hæc erat, JT. Id est, forma quam servabant non lege, sed nefariâ usurpatione & præsidentiâ auctoritatis suæ. Sic 1 Sam. 8. 9, 11. & 1 Reg. 18. 22. Hic autem reprehenduntur duo; latrocinium inhumanum, & impium sacrilegium, binis versibus [x]. *Nam consuetudo Sacerdotum cum populo*, sub. *erat talis*, P. Belg. Ang. V. D. q. d. Hanc novam consuetudinem introduxerant populo filii Eli, & alii Sacerdotes, Legem Dei immutantes. Nam secundùm legem Domini, Sacerdotes è pacificis hostiis accipere debebant tantùm armum & pectusculum : illi majorem portionem accipiebant; Levit. 7 31 [y]. ¶ *Sed quicunque immolasset victimam*, כָּל אִישׁ זֹבֵחַ זֶבַח וגו׳] *Quocunque sacrificante sacrificium veniebat puer*, P. sim. Ca. Mo. D. Jun. M. Ti. [Alii sic connectunt cum præcedentibus.] *Et jus Sacerdotum accipiebant à populo, à quovis scilicet victimam sacrificante*, Sy. *Et cum exigerent à populo, hoc est, ab omnibus hominibus, qui mactabant victimam, jus Sacerdotum; fiebat, ut veniret famulus*, &c. Ar. *Cùm aliquis sacrificabat sacrificium*, sub. *pacificum* [z]. Ad verb *Omnis vir sacrificans—veniebat puer*, &c. Barbarè quidem Latinis auribus, sed eleganter quoad Hebraismum; Quod enim Græci per genitivos, & Latini per ablativos obsolutos; id Hebræi, Syri & Arabes per absolutos nominativos exprimere solent [*]. De holocausto nihil potuit sumere Sacerdos, quia totum in altari comburebatur; nec coquebatur, sed assabatur. De victima pro peccato, non erat quòd reprehenderetur Sacerdos, si inde sumeret quicquid vellet; cùm demptis adipe & caudâ, reliqua cederent in Sacerdotum epulas, Levit. 7. 3. Hoc ergò dicitur de victima pacifica, cujus pars aliqua ad Deum, aliqua ad Sacerdotem, aliqua ad victimæ dominum pertinebat, Lev. 3. 9. De his, quæ sequuntur, fortasse alia ratio est [a]. ¶ *Veniebat puer Sacerdotis*] Quis? Vel, 1. Filius Eli, Hophni sive Phinehas [b]. Vel, 2. Famulus impius à Sacerdote submissus [c]. Neutrum mihi satisfacit. Quia non omnia jura ex victimis pacificis, summo Sacerdoti, aut ejus filiis proveniebant; sed iis Sacerdotibus, qui eas victimas immolabant, ut patet Levit 7. 33. 3. Fortè non erat unus aliquis puer, sed alii atque alii sive filii, sive famuli Sacerdotum, qui immolabant [*]. Non placet; Nam scriptura omnes has injurias filiis Heli tribuit. Dicendum

[x] Pi. ex Jun. [y] V. [z] V. Ità D. ex K. Ser. Mend. San. [*] Di. in Evang. p. 55. [a] San. [b] Tolet. in Mend. [c] Ser. [*] Q. in Mend.

adjectivum, ad pluralitatem manifeste reducuntur. Sic Levit. 11.23. *Et omne reptile volucris, cui* אַרְבַּע רַגְלָיִם *quatuor pedes.* Ezec. 1.6. אַרְבַּע כְּנָפַיִם *quatuor alæ.* Zach 3.9 שִׁבְעָה עֵינַיִם *septem oculi* [h].

[h] Glas. Gram p. 87.

14. *Et mittebat eam in lebetem, vel in caldariam, aut in ollam, sive cacabum,* וְהִכָּה בַכִּיּוֹר אוֹ בַדּוּד אוֹ בַקַּלַּחַת אוֹ בַפָּרוּר] *Et percutiebat in concham, vel in ahenum, vel in lebetem, vel in ollam,* Mo. *Incutiensque in labrum* (*lebetem,* Sy.) *aut in lebetem;* (*cacabum,* Sy.) *aut in ahenum, aut in cacabum,* JT. (sive *ollam,* Sy.) *Et percutiebat in concha,* &c. P. *Et percutiebat* (sub. *carnes* quæ erant) *in concha, aut olla,* &c. i.e. conabatur arripere aut apprehendere carnes [i]. *Lebes, caldaria, olla, & cacabus,* non videntur esse synonyma ejusdem vasis, sed diversa nomina diversorum; differentia, 1. Materiâ, v.g. æneâ, vel fictili. 2. Figurâ. 3. Capacitate. 4. Usu. Quædam enim facta sunt ad lavandas carnes, 2 Par. 4 6. alia ad coquendas. Omnia verò vasorum genera hic commemorantur, ut injustitia filiorum Heli per omnia latissimè vagata intelligatur. Nullum enim erat sacrificium, nullum coquendis carnibus ahenum, in quod non involarent [k]. ¶ *Omne quod levabat fuscinula*] tergemino morsu, quod certè exiguum non erat; præsertim cùm ab omni extraheretur lebete, & ab omni exigebatur sacrificante. At lex solùm armum, & pectusculum sacerdoti concedebat [l]. His non contentus, rapiebat offerentibus suam partem [m]. ¶ *Tollebat sacerdos sibi,* יִקַּח הַכֹּהֵן בּוֹ] *accipiebat sacerdos in eo,* Mo. Pi. vel *illud,* M. vel *ex eo.* JT. i.e. ex illis carnibus, Tig. not. vel *anima sua,* Jon. vel *sibi,* ô. Sy. P. Ti. Ang Belg. ¶ *Sic faciebant universo Israeli venientium in Silo.* לְכָל־יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים שָׁם בְּשִׁלֹה] *Sic faciebant omnibus Israelitis* (vel *universo Israeli,* P. Mo) *venientibus illuc in Silo,* Sy. M. sim. ô. Jon. Ar. Ti. sub. *ad sacrificandum,* ô. Jon. Ar. *Sic faciebant Schiluntæ, omnibus Israelitis venientibus illuc,* JT. Malim. *Sic faciebant omnibus Israelitis venientibus illuc,* nempe *Schiluntem,* Pi.

[i] V. Gm. D.
[k] Mend.
[l] Mend.
[m] D.

15. *Antequam adolerent adipem.* Ità Ti JT. P. Osiand. בְּטֶרֶם יַקְטִרוּן] *antequam suffire facerent* (vel *incenderent,* M. vel *cremâssent,* V.) *adipem.* Mo. Quod tamen priùs fieri oportuit ex lege Dei, Levit. 7.21. & 23 ut colligatur ex ordine sententiarum [n]. Tam in victimis pacificis, quàm pro peccato adeps Domino adolebatur [o]. Et sicut non expectabant cremationem adipis, ità fortè neq; ipsius separationem à carne; atque adeò cum carne adipem soli Deo debitum auferebant, ut probabile est ex v. 29 [p]. Judæi omnem lapidem movent, ut rigorem legis de non comedendo adipe, Levit. 3.16, 17. & 7. 23, 25. aliqua ex parte emolliant; & inter alia concludunt, eum adipem prohiberi, qui carnem ambit, non qui in media carne latet. Ità Maimonides de vetitis cibis, cap. 7. §. *Suffire facient sicut die adipem,* Mo. *adoleatur primùm* (*sicut decet*) *adeps,* ô. Deo certè, primum quasi ferculum ex convivio offerendum erat [a]. Solet enim primum ferculum & melius nobiliori tribui in conviviis [b]. *Offerant quæso hodierna die,* Sy. sim. Ar. *Potiùs jam adoleant,* &c. JT. *Incendant adipem, juxta hoc quod hac die solet,* Ti. *sicut hodiè,* ὡς σήμερον, i. e. *reverà hodie,* aut *nunc jam.* Nam est Caph ἀληθείας, q.d. *tam verè, quàm verè est hic dies.* Sic alibi, *Jura mihi* כַּיּוֹם, *nunc jam* [c]. *Omninò, quòd ad hunc diem, comburent adipem,* Belg. *Incendant ipsâ die,* &c. M. vel *jamjam,* sive *statim.* Heb. *sicut hac ipsâ die,* Ang. *hodie adoleant,* P. *secundùm hunc diem,* i. e. secundùm hoc tempus, vel hoc tempore, seu hoc ipso momento, hac ipsâ horâ. Synechdoche integri [d]. *Incendatur hodie,* q.d. Non longiùs differendum est quod concupiscis: paulisper expecta; tuis statim votis ac desideriis satisfiet; omnia enim hoc die, imò & horâ consuetâ, nempe matutinâ complebuntur. Si tibi certum est jus divinum violare, &c. hâc unâ pactione desiste: mea tibi omnia jura permitto, partes meas tolle, dummodo abstineas divinis, & debitum sacrificii ordinem non interturbes. Ità non mediocrem laudem, in religione tuenda etiam cum proprio detrimento, merebatur [e]. Notandum est, sacerdotes non oportuisse comedere nisi sancta; at isti etiam prophana comedebant. Nam adipis concrematio fuit instar primitiarum, post quam residuum victimæ sanctum habebatur; quod ante eum prophanum erat [f]. Sic & apud Gentiles, non nisi peracto sacrificio, eo vesci licebat. Unde proverbium: *Haud immolata sacra sæpè devorat;* quod jactabatur in intemperantes & ventri deditos, quales erant filii Eli [g]. ¶ *Qui respondens aiebat ei: Nequaquam:* וַיֹּאמֶר לוֹ כִּי עַתָּה תִתֵּן] *Et dicebat ei, quia nunc dabis,* Mo. sim. Jon. *Dicebat hic illi; imò jam nunc dabis,* JT. Alii sic, *Ille dicebat, nequaquam, sed nunc dabis,* P. sim. ô Sy. Ar. M. Ang. Scriptum לו *ei,* & lectum לוא *non.* Utrumque commodum sensum habet [h]. Avenarius pro לו vult legi לוא, sed tres editiones non agnoscunt illud Keri, neque etiam eo necesse est *. ¶ *Nunc enim dabis, alioquin tollam vi;* וְאִם לוֹא לָקַחְתִּי בְחָזְקָה] *Et si non dederis, accipiam vi,* P. sim. M. Sy. Ar. ô. vel, *cum obfirmatione,* Pi. Te invito, velis nolis [i].

[n] Pi.
[o] Me.
[p] Mend.
[a] Me.
[b] San.
[c] D.
[d] Pi.
[e] Mend.
[f] Mart.
[g] La.
[h] D ex K.
* Capel. crit. 133.
[i] D.

17. *Erat ergo peccatum puerorum grande*] Peccatum multiplex erat: Accipiebant carnes; 1. alias, & plus quàm illis debebatur; 2. aliter affectas quàm oportebat, crudas scilicet; 3. alio tempore, v. 15. 4. alio modo, vi scilicet ac minis; 5. alio fine, nempe ad voluptatem suam, v. 14 [k]. *Pueri* dicuntur vel, 1. ætate, erant enim juvenes, quos *pueros* vocat Scriptura [l]; 2. potiùs sensu & intelligentiâ [m], moribus [n]. ¶ *Coram Domino,* אֶת־פְּנֵי יְהוָה] *Cum faciebus Domini,* Mo. *Coram Jehova,* ô. Ar. M. P.

[k] Ser.
[l] Mend.
[m] D.
[n] Me.

Ti.

magnum, &c. *quoniam contemnebant sacrificium Domini*, 8.] [quasi אֲנָשִׁים hîc non *populum* significaret, sed *viros* sacerdotes] *provocaverant enim iram Domini facinore suo*, Ar. *quod homines ad iram provocarent in conspectu Dei*, Sy. [Plerique tamen aliter accipiunt, ut dictum.] Porrò, נִאֲצוּ est in formula Pihel, quod significationem auget; q.d. vehementer incessebant, & blasphemabant sacrificium Jehovah [y].

18. *Ministrabat ante faciem Domini*] Hoc dicitur, 1. Quia ministrabat in tabernaculo. 2. Ad nutum, seu imperium Domini [z]. 3. Quia fungebatur suo officio sine culpa [a]. Perfectissimè ministrabat, & singulari animi puritate & sinceritate; ut qui divinis, non humanis oculis placere niteretur. Hebraismus est, quo perfectissimè dicuntur fieri, quæ coram Deo fieri dicuntur. Vide 2 Par. 26 4. Isa. 53. 2. Mat. 6. 2, 3, 4 [b]. Ministerium hoc fuit studium Legis Divinæ, cantare ore, & ludere in instrumentis musicis [c]. ¶ *Accinctus Ephod lineo*. Ità P. Ti. אֵפוֹד בָּד] *Ephod lini*, Mo. vel *byssi*, Jon. Sy. *amiculo* (*sago*, Ar.) *lineo*, JT. Ephod erat indumenti genus quo Levitæ accessuri ad cultum Dei vestiebantur [d]. Has porrò vestes lineas extra Sanctuarium efferre non licebat. Nec Levitæ, nec sacerdotes ipsi extra Templum ullam privatam habuerunt vestem, & à vulgari diversam, teste Josepho Belli, 6.6 [e]. Porrò, Ephod duplex fuit, 1. Sacerdotale, seu potiùs Pontificale, de quo Exod. 28. 6. 2. Alterum minoribus sacerdotibus, Levitis, imò & laicis commune, 2 Sam. 6. 14 [f]. Quocirca vestis hæc sacra fuisse non videtur, cùm eà indutus erat Samuel, antequam ad eam ætatem pervenisset, ut consecrari Levita posset. Vide Num. 8. 6, 24 [g]. Ephod genus est vestis quod humeros tegit. & pectus ambit; &, si usum ejus spectemus, semper sacer est, ac religiosus; si verò personas quæ illum induebant, vel Ecclesiasticus erat, quo induebantur Pontifices, Sacerdotes, Levitæ: vel Politicus, quo induebantur Laici [h]. Adde quòd Samuel speciali voto Deo consecratus erat [i]. Existimant Procop. & Theodor. hoc Ephod sacerdotale fuisse, & Samueli ex privilegio ab Heli concessum, propter admirabilem gratiam Dei in eo efflorescentem [k]. Ephod erat vestis brevissima, quà uti solebant

[y] Ma. [z] Mend. [a] V. [b] Mend. [c] M. [d] M. [e] San. [f] Mend. fin. San. [g] San. [h] M. [i] San. [k] Ser.

dedisti, Ar. *pro commodato, sive mutuo quod commodâsti*, (*commodavit*, P. vel, *quod commodatum est*. Ang) *Jehovæ*. Sy. 6. P. i. e. Loco Samuelis, quem uterque vestrûm petiit à Domino [y]. *Pro semine illo precario, quod exoratum restitueras Jehovæ*, JT. Hæc autem non Heli, sed auctoris verba sunt, cum versûs principio conjungenda [z]. *Pro petitione quam petivit*, vel *postulavit*. Sub. vel *ille*, Ang. vel *illa*, Belg (Heb. *ille*. Vide similem mutationem fœminini & masculini generis, Gen. 6. 1. Exod. 31. 14. Levit. 2 8. & alibi [*].) vel *uterque vestrûm*, V. M. *domino*, Mo. Pi. vel *à Domino*, Ti. M Belg. q.d. non sibi aut suo commodo hunc petiit, sed ut Domino consecraret [a]. *Propter petitionem*, i.e. propter filium petitum, qui nunc etiam donatus & Deo dicatus est. Alii; *qui petitus fuit à Domino*, sive *qui postulatus fuit & desideratus coram Domino*, Belg. *Pro exorato illo, quem exoravit Jehovæ*, sive *pro Jehovah*, Pi. *Pro restitutione ejus quod petivit à Domino*, D. ¶ *Et abierunt in locum suum*, לִמְקֹמוֹ] non לִמְקוֹמָם. Videtur Hanna ex alia urbe fuisse [b]. Vel sub viro fœmina intelligitur; & quod ab uno conjuge factum dicitur, ab utroque factum significatur [c]. Hæc autem antè dicta fuisse puto, cùm puer primùm adductus est in Silo; & per recapitulationem hîc relata: vel (quod idem est) præteritum perfectum pro plusquam perfecto hic poni; quod sæpè fit: q.d. Benedixerat Heli jam antè Elcanæ [d].

21. *Visitavit ergò*, &c. כִּי־פָקַד] *Visitavit enim*; subaudiunt, *reversi sunt*, inquam, *domum læti, quod visitâsset Jehova* &c. crediderant enim verbis Eli, quæ adhibuerat benedictioni illi de futura prole. Vel כִּי redundat [e]. *Visitare*, hîc sumitur in bonam partem, ut Gen. 21 1. Exod. 13. 19. Jer 15. 15 Luc. 7. 16. alibi in malam partem, Exod. 32. 34. Levit. 26. 16. Num. 14. 18 [f]. Obscurum est quò referenda sit conjunctio causalis כִּי. Et sanè ad nullam ex sententiis præcedentibus aptè referri posse videtur. Videtur autem referenda ad sententiam subintellectam in verbo *benedixit*; q.d. Eli benedixit Elcanæ & Hannæ, idque efficaciter. Malim vertere, *Itaque*; ut notetur eventus benedictionis quæ præcessit [g]. ¶ *Et magnificatus est puer Samuel apud*

[y] V. [z] Jun. [*] Belg. [a] Belg. [b] D. [c] Mend. [d] San. [e] V. [f] Mend. [g] Pi.

... fuerit illos satis acriter, prout senectutem ejus decebat [t]. ¶ *Dormiebant cum mulieribus, quæ observabant ad ostium Tabernaculi*; אֶת־הַנָּשִׁים הַצֹּבְאוֹת פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד] *Cum mulieribus quæ congregabantur* (vel *quæ excubabant*, M. Ti. vel *quæ turmatim* (sive *per exercitus*, D.) *conveniebant*, ut Exod. 38. 8. Vide ibi dicta. JT. Belg Ang. V. D) *ad ostium Tabernaculi ecclesiæ*, P. Al. *quæ veniebant oratum* &c. Ar. sim. Jon. Sy. Heb. *quæ militabant*, Pi. Dicuntur autem hæ fœminæ *militare*, seu *in morem exercitûs excubare*, 1. propter multitudinem; 2. propter observantiam & obedientiam, quæ in exercitu maxima esse solet; 3. propter militiam spiritualem, quam profitebantur; 4. propter ordinem [v]. *Militabant*, i.e. convenienti ordine cultum Dei peragebant. Metaphora. Sic Exod. 38.8. ubi Græci habent, *jejunabant*; nam jejunium erat insignis pars sacrorum illorum exercitiorum: quod & nominatim commendatur in Anna prophetissa, Luc. 2. 37 [x]. Erant apud Hebræos fœminæ, quæ seculi vanitate contemptâ, se ad ministeria tabernaculi obeunda consecrabant. Hæc autem ministeria aut erant temporalia, nendo, suendo, texendo, abluendo, &c. aut spiritualia, orando, vigilando, jejunando, &c. Præter has fœminas, quæ in templo morabantur, multæ aliæ orandi vel sacrificandi causâ templum frequentabant; quibus etiam certus in templo locus ad ingrediendum & sedendum tribuebatur: teste Jo. Antiq. 8 2. & Bel. 6 6. & contra Appion 2 Et harum omnium pudicitiam sacerdotes ambiebant [y]. Virgines erant aut viduæ tabernaculo deservientes, hujusmodi ministeriis, quæ muliebrem artem & industriam requirunt, vel perpetuò, vel ad tempus addictæ [z]. Adulterium hoc erat & sacrilegium; quòd scilicet fœminas Deo dicatas violarent, idque in loco sacro & tabernaculo [a]. Quidam puerperas intelligunt, quæ veniebant ut purgarentur & orarent Deum [b]. Quidam exponunt *excubare* pro *orare*: alii pro *sacrificare*; sicut mulieribus puerperis indicta erat certa lex sacrificiorum [c]. Sed potiùs erant religiosæ mulieres, quæ circum tabernaculum in cellulis aut domunculis, vigiliis, precibus, &c. militabant [d]. Dicit *ad ostium tentorii*: Non enim ingrediebantur mulieres, (inquit K.) tentorium conventûs [e]. Pro fœminis templo consecratis, secessus quidam erant in Templo, aut Templo saltem adjuncti, ubi secretæ viverent à populari turba, Jo bell. 5. 12 [f]. Porrò, hîc nota Gulæ comitem esse luxuriam; & venter vino æstuans despumat in libidines, ait Hieron [g]. *Monstrum habetur libido sine gula*, ait Tertul [h].

23. *Quare facitis vos hujusmodi?* Ità JT. sim. P. כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה] *Secundùm verba ista?* V. Pi. Fieri solet per interrogationem reprehensio; cùm ut reprehensor severiorem exprimat animi affectum; tum ut reprehensus quid respondere posset non inveniens, veniam deprecetur [i]. Mollis nimis ac remissa erat hæc repre-

[t] Pi. [v] Mend. [x] Pi. [y] Mend. [z] Me. [a] La. [b] L. He. in V. sim. D. [c] M. [d] Ma. [e] D. in Mart. [f] San. [g] La. [h] Mend. [i] Mend.

... moribus excitari. Unde cùm malo occurrere voluit, non valuit. 8 Secretò admonuit, cùm publicè debuit; peccata enim publica erant; vide 1 Cor 5. 2. & 1 Tim. 5. 20. 9. Blandâ, non caperatâ fronte eos corripuit; vide cap. 3. v. 13. 10. Verbis tantùm processit, non suppliciis [t]. Quando correptionem proficere non vidit, debuit eos abjicere [v], & à sacrificiis amovere, & sacerdotio privare [x]. Debebat pater, paterni nominis oblitus, & rei publicæ atque sacræ memor, cujus erat custos & vindex, severiùs corrigere [y]. Quàm multos videas duris & asperis verbis malefacta reprehendere, (nè fortè & ipsi in aliorum reprehensionem incurrant) quæ tamen impunita relinquunt; ut illa potiùs adulatio sit, quàm increpatio [z]. Digni erant morte hi filii Eli ex lege Dei, quòd patrem monentem contempserint. At Eli paternâ lenitate, non authoritate pontificiâ, usus est. Erat senex; & eâ ætate solent homines esse ad misericordiam propensiores [a]. Qui puniendi jus habent, ii monendo tantùm non defunguntur officio. Vide quæ nos de J. B. & P 2. 30. 31. & in Annotatis. Vide & infrà 3. 13 [b]. ¶ *Audio res pessimas ab omni populo*] Qui Silontem venit ad sacrificandum; aut à civibus Siluntis, qui hæc vestra scelera omnibus memorabant [c].

24. *Nolite filii mei*] Aposiopesis, quæ iratis convenit; sub. *ità facere* [d]. ¶ *Non est bona fama quam ego audio, ut transgredi faciatis populum Dei*; מַעֲבִרִים עַם יְהוָה] *Fama quam audio, quam transire facit populus Jehovæ*: sub. *de vobis* [e]. [Reliqui omnes aliter exponunt.] *Transgredi* (vel *transire*, Pi.) *facientes populum Domini*, P. Ti. Mo. i. e. facitis ut transgrediantur mandata Dei [f]. *Quòd vos avertatis populum Dei*, Sy. sim. JT. nimirum à cultu Dei, suprà v. 17 [g]. Nam ità faciendo, hinc *abigitis populum Jehovæ*; i.e efficitis nè huc populus veniat oblatum victimas [h]. *Ut faciatis non servire populum Dei*, [b]. *quòd vos deprimatis*, &c. Ar. *quòd prævaricari facitis*, &c. Belg. *exclamare facitis*, Ang. in Marg. Peccandi occasionem ei præbetis, nè veniat Silo ad sacrificandum [i]; tum etiam exemplo vestro ei nocetis. Nam populus ad sacerdotis exemplum se facilè componit [k]. Porrò, populum transgredi faciebant, efficiendo, ut in suis secum sceleribus communicarent, dum mulieres in sceleris consensum pellicerent; deinde efficiendo ut populus Deum blasphemarent, tanquam desidem & ignavum, qui tales ministros inultos reliquit [l].

25. *Si peccaverit vir in virum*, Ità Mo. P. [Sim. omnes.] אִם־יֶחֱטָא אִישׁ לְאִישׁ] *Si peccaverit unus in alterum*, JT. Potiùs *vir in virum*, propter emphasin antitheseos, quâ viro opponitur Jehova [m]. *Placari ei potest Deus*, וּפִלְלוֹ אֱלֹהִים] Variè accipiunt. Nam פלל significat & *placare*, & *orare*, & *judicare* [n]. Vertunt, *Judicabit eum Deus*, Mo. *Dominum deprecabitur*, Sy. sim.

[t] Mend. [v] Hi. in F. [x] Theod. in La. [y] Mart. [z] Calv. [a] Mart. [b] G. [c] D. [d] V. sim. D. Pi. Mend. [e] Q. in V. [f] Pi. [g] Pi. [h] V. [i] D. [k] D. sim. Mend. [l] Mend. [m] Pi. [n] Mend.

principem intercedere audeat, pro reo qui principem immediatè læſit: quum alioqui facilis ſit interceſſio, quando inter privatos injuria conſiſtit [a]. Non eſt difficile orare judicem, &c. ſi de legum ſeveritate aliquid velis eſſe remittendum; quando de injuria aliis illata diſceptatio eſt: at quis hoc ipſum audebit poſtulare à judice, ſi contra ipſum ab aliquo peccatum. Loquitur humano modo. Homines ſuas injurias ulciſcuntur, aut judicant, longè aliter quàm alienas *. Omnia quidem peccata Deum offendunt; ſed maximè ea qui directè contra ejus Majeſtatem feruntur. Vide Act.5 5. & quæ dicta nobis ad Mat. 12.31. In talibus autem criminibus Deus deprecationes non ſemper audit; ut apparet infrà, 3.14 Jer. 7.16. Ezec.8.18. 1 Joan.5.16 [b]. Prophanârant ſacerdotis filii tabernaculum Domini inceſto concubitu, &c. conculcârant ſacrificia, legéſque omnes divinas; atque ità, quantum in ſe erat, ſuſtulerant è medio omnia præſidia, quibus ex inſtituto Dei venia & miſericordia peccatoribus extorqueri ſolet; q. d. His igitur à vobis ſublatis, *quis orabit pro vobis?* i.e. quis ſubminiſtrabit aliud ſacrificium, aut orationem ſolennem, quâ vobis placetur Deus, & à peccatis expiemini [c]? Cùm dicit, *quis orabit pro eo?* non eſt ſenſus, neminem eſſe; ſed rarum eſſe, qui pro tali orabit. Ità Hoſ.14.10. *Quis ſapiens?* &c. Luc. 12. 42. *quis eſt fidelis diſpenſator* [d]? Quis pro publico Dei miniſtro tam ſcelerato orare audet [e]? Et *impoſſibile* dicitur in ſcriptura, & in omni literatura, quod difficile eſt; ut Jer.13. *Si mutare poteſt Æthiops*, &c. & Mat. 12. *Quomodo poteſtis bona loqui?* &c †. ¶ *Et non audierunt vocem patris ſui: quia voluit Dominus occidere eos;* [כִּי חָפֵץ יְהוָה לַהֲמִיתָם] [Illud כִּי quidam vertunt, *ideò, idcircò*] *Et non attenderunt ad vocem patris ſui, quapropter voluit Jehova eos occidere* [f]. h. e. quare ſententiam voluntatis ſuæ judiciariæ, de morte plectendis filiis Eli contumacibus, per Prophetam declaravit apertè, ut v. 27.34. ſequitur. Hoc ſignificatu vocem כִּי Buxtorf. in Lexico exponit. Conjunctio cauſalis interdum ponitur pro concluſiva [g]. Sic Oſ.9 15. *Omnes nequitia eorum in Galgal, quia* [i. e. idcircò] *ibi exoſos habui eos* [h]. Sic Luc.7.47. *remittentur ei peccata multa, ὅτι quia* (h. e.

[a] Ma. ſim. Me.
* San.
[b] G.
[c] T. ex San.
[d] Mend.
[e] La.
† Mend.
[f] Glaſ. gram. p. 628. Ità San. Me.
[g] Glaſ. ib.
[h] Sa. in San.

licentiam permiſiſſent [q]. Quicquid vitii eſt in nobis, id totum à nobis ipſis manat. Porrò, incommoda quæ patimur, minimè nobis immeritis accidunt; quia ſemper aliquid antecedit in nobis, ex quo poſſit intelligi, nos indignos minimè fuiſſe, qui eo malo afficeremur [r]. [Atque hæc ſufficiant ad indicandam Spiritûs Sancti mentem in hoc loco, & Interpretum de eo ſenſum. Plura qui velit, adeat ſcriptores controverſiarum, quas hîc præterire animus eſt, quantum patitur natura operis, & ſcripturæ literalis interpretatio.] Qu. Quid egit Deus, ex quo filii Eli obdurationis occaſionem deſumpſerunt? Reſp. Permiſit Deus eos à patre ſolis verbis reprehendi, nullis autem verberibus flagellari: dum igitur impunitos vivere permittebat, ipſi ſcelerum habenas impudentiùs laxabant, & majoribus ſe ſuppliciis à Deo inferendis, exponebant [s].

26 *Puer autem Samuel*, &c.] Samuelis conſtantia clarior elucet, qui inter regredientes progrediebatur; & filiorum Heli perverſitas turpior apparet, qui progredientis exemplo nihilò excitati, magis indies regrediebantur [t]. ¶ *Proficiebat atque creſcebat*, &c. הוֹלֵךְ וְגָדֵל *Ambulans & grandeſcens*, Mo. vel, *creſcens*, Jon. *Ambulabat* vel *ibat*, & *creſcebat*, P. Pi *eundo* (vel *proficiendo*, Ti.) *creſcebat*, M. Ti. *Pergebat creſcere*, JT. i. e. Promovebat annis & bonitate, bonâque famâ creſcebat [v]. *Magnificabatur valde*, Sy. Ar. ¶ *Et placebat tam Domino, quàm hominibus*, [וְטוֹב גַּם עִם יְהוָה וְגַם עִם אֲנָשִׁים] *Et bonus cum Domino; & etiam cum hominibus*, Mo. ſim. I. *Etiam apud Jehovam, & etiam apud homines*, Pi. ſim. P. JT. *Meliorque fiebat tam apud Deum, quàm apud homines*, M. Ti. *Gratus*, vel *acceptabilis*, vel *gratioſus tam apud Deum*, &c. Belg. JT. ſim. Ang. Sic Syris טיבותא pro *gratia*, i. e. favore & exiſtimatione ſumitur [x]. Porrò præpoſitio עִם *cum*, inter alia multa, quandoque approbationem & judicium notat, ut hoc in loco; ſenſus enim eſt, Judicio Dei & hominum probabatur; ſic & de Chriſto puero dicitur, Luc. 2. ult. Sic ſumitur & Pſal. 39. 13. *Quia peregrinus ſum* עִמָּךְ *tecum*, ſive *coram te*. Vide & v. 21. hujus capitis [y]. Senſus hujus loci eſt, ſubinde melior & gratior evadebat, tam apud Deum, quàm apud homines [z]. *Et major indies fiebat & melior*,

[q] Calv.
[r] Mart.
[s] Mend.
[t] Mend.
[v] V.
[x] Gl. Cit. p.92.
[y] Glaſ. gram. p. 563.
[z] V.

hoc misti? commodo sanè sensu. Sic הַ pro הֲלוֹא positum, 2 Sam. 23. 19. מִן הַשְּׁלשָׁה הֲכִי נִכְבָּד, *Ex tribus annon erat gloriosissimus?* i. e. *honoratissimus fuit*, ut habet Jon. Sic Gen. 27. 36. הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב *Annon vocatur nomen ejus Jacob?* Ubi Jun. *Pulchrè vocatur nomen ejus Jacob.* Neque enim cogitandum כִּי, quod cum הֲ conjungitur, hic efficere negationem. Subservit solummodò interrogationi. Sic quidam interpretantur, 1 Reg. 16. 31. וַיְהִי הֲנָקֵל לֶכְתּוֹ בְּחַטֹּאות יָרָבְעָם *Et fuit, annon leve erat ambulare ipsum in peccatis Jerobeami?* Et quamvis negationem subintelligere durum videatur; monemus tamen in Arabismo idem accidere; & *an* positum pro *annon*; ipso etiam Golio consentiente, qui proculdubiò omnium Europæorum Arabismi est peritissimus. Vide quæ annotavimus de isto הַ ad Jer 3. 9. Junius sic, *An* ideo *planè meipsum revelavi?* Sensus quidem commodus est, sed supplementum insolitatum & nimis liberum. Dispiciant eruditi, annon interrogatio hæc exprimere queat affectum pœnitentis. *Revelandone revelavi?* q. d. tuæne me familiæ revelavi? adeóne inconsideratus fui, ut sic facerem? atque hoc fortè voluit R. Joseph Kimhi, teste filio Davide, quum dixit esse *HE admirationis*, vel *stuporis*; quasi ipse Deus admiretur & stupeat, se huic familiæ tanta beneficia præstitisse. R. Levi vult esse He verificativum, sed interrogativè sumptum, ut Gen. 17. 17. *An nascetur?* i. e. certè nascetur. Sic, *An revelavi?* i. e. certè revelavi me. Durum id est, & fortassis insolitatum. Sic enim non simplici interrogatione, sed additâ negatione affirmare solent Ebræi. Nec dubium est, quin interrogatio illa, Gen. 17. 17. sit admirantis. Non nego tamen ה hic esse *verificationis*, sed absque vi interrogandi, cujusmodi duo alia profero loca. Unum ex 1 Reg. 16 31. וַיְהִי הֲנָקֵל *Et fuit certè leve*, &c. alterum ex Prov. 24.28. אַל תְּהִי עֵד חִנָּם בְּרֵעֶךָ וַהֲפִתִּיתָ בִּשְׂפָתֶיךָ *Nè sis testis immeritò in proximum tuum: Nam certè falleres labiis tuis.* Videtur in tribus his locis ה cum cateph pathach eodem modo se habere; & aut augere affirmationem, aut planè otiosum esse, quod in hisce locis visum est τοῖς LXX & Chaldæis Paraphrastis. [Addere potuisset & Sy. & Ar.] Ad sententiæ hujus confirmationem, vide quæ pluribus observavimus ad Jer. 7. 9. & 31. 20 [m]. Nos literam ה, ut abundet in hoc sensu; Ità R. Jesaias. ה in הֲנִגְלוֹה non est He interrogandi, sed notat rei veritatem, ut 1 Reg 21. 19. *An occidisti*, &c? i. e. Revera occidisti [n]. ¶ *Domui patris tui*] i. e. Aharonis [o]. Verisimile est hoc accidisse, cùm Exod. 4. 27. Deus Aaronem allocutus est, eumque Mosis interpretem constituit [p]. Aharonem in Ægypto prophetasse testantur R. S. & R. Levi [q]. Non solet Deus gratis beneficia

[m] Di.
[n] D ex K.
[o] To. La. San. Me. L. V. D. Jun.
[p] Me. sim Ma. Mend.
[q] D.

commendatur ex singularitate, dignitate & utilitate [c]. ¶ *Ut ascenderet ad Altare*, &c.] Dignitatem Sacerdotii hîc declarat ex tribus muneribus, quæ exercebat Sacerdos [d]. Ea erant; 1. Victimas ad Altare offerre. 2. In interiori aditu suffitum facere. 3. Per Ephod consulere Dominum [e]. *Altare* hoc erat holocaustorum, 1. Quia id *Altare* per se positum significat. 2. Quia sequens membrum agit de Altari Incensi. Ad hoc Altare Sacerdos *ascendere* dicitur, vel propriè; non tamen per gradus, Exod. 20. 26 Sed per viam molliter acclivem; vel metaphoricè, propter operis sublimitatem; imò & ipsæ oblationes *ascensiones*, seu *elevationes* dicuntur [f]. לַעֲלוֹת hic ponitur pro לְהַעֲלוֹת *ad offerendum* [*]. ¶ *Et adoleret mihi incensum*] Hoc accipi potest, vel, 1. Pro victimis incensis in Altari holocausti; atque ità non novum munus Sacerdotis hîc explicatur, sed præcedens replicatur: vel potiùs, (nè tautologia admittatur) 2. Pro thure, seu aromatibus, quæ incendebantur in Altari thymiamatis [g]. ¶ *Et portaret Ephod*] Nempe polymitum, ex auro, &c. Duæ priores administrationes ei cum inferioribus Sacerdotibus communes erant Hæc autem propria erat summi Sacerdotis [h]. Et per solum Ephod totus ornatus Pontificius per synecdochen intelligitur [i]. ¶ *Et dedi domui patris tui omnia de sacrificiis filiorum Israel*, אֶת־כָּל אִשֵּׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל] *Omnes oblationes* (*ignitiones*, Mo. *ignita sacrificia*, M. sim. T. Pi.) *filiorum Israelis*, P. V. Jon. Sy. Ar. Exponendum per synecdochen membri de carnibus unà cum adipe conjunctis: è quibus adeps igne consumendus erat; carnes cedebant Sacerdoti in cibum. Vide Levit. 6. 17. Deut. 18. 1 [k]. Partem ex victimis omnibus, quas pertinere volui ad Sacerdotes [l]. Reliquias *omnium igne absumendorum*, &c. JT. Ex omnibus sacrificiis aliquid, nam etiam ex holocaustis pellis cedebat Sacerdoti, Levit. 7. 8 [m].

29. *Quare calce abjecistis victimam meam*, לָמָּה תִבְעֲטוּ בְּזִבְחִי] *Cur calcitrastis* (*calcitrabitis*, Mo. Fut. pro præter. vel præs. V. vel *recalcitratis*, JT.) *in sacrificium meum?* P. sic Ang. Belg. *Quare respexisti* (quasi solum patrem reprehenderet [n].) *in victimam meam —— impudenti oculo?* [b] Nimirum oculis proditur & superbia, Psal. 100. 5. Prov. 30. 13. & negligentia, sive contemptus, Gen. 16. 4. Esth. 1. 17. Psal. 34. 19 [o]. *Quare peccâstis in sacrificia mea?* Sy. *Quomodo ergò fraudulenter & iniquè egistis in sacrificia mea?* Ar. *Quare conculcatis*, &c? M. Ti. *Quare velut calcibus abjecistis*; i. e. repellitis, sive contemnitis, &c? Q in V. Contemnitis & quasi pedibus teritis; Metaphora à refractario pecore [p]. Vel metaphora est à brutis, quæ bene pasta lasciviunt, & insultant calcibus; q d. vos bene pasti,

[c] Mend.
[d] Mend.
[e] Mart.
[f] Mend.
[*] D.
[g] Mend.
[h] Mend.
[i] To.
[k] Pi.
[l] V. sim. Ma.
[m] Me.
[n] Mend.
[o] Mend.
[p] Jun. Pi.

(*de initio*, MO. *de primordio*, b. *ex capite*, Jon. *è pracipuis*, Sy. lim. Ar. JT.) *omnium oblationum*, vel, *sacrificiorum Israel populi mei*, P. M. Ti. b. Jon. Sy. Ar. D. ל in לְעַמִּי *περιττεύει* (*redundat*) ut ibi, *Occiderunt* לְאַבְנֵר *Abnerum*; &, *Tertius* לְאַבְשָׁלוֹם *Absalom* [e]. Vel לְעַמִּי vertendum, *ante*, vel *apud populum meum*; i. e. vidente & spectante populo meo [f]. R. S. *In oculis populi mei*, vel *coram populo meo*; quod refert ad *honorâsti*, &c. R. Levi, *pro populo meo* [g]. Hæc verba continent manifestationem illius majoris honoris, quem Heli filiis tribuebat, & τὸ *ut* non significat causalitatem finalem, sed quandam consequutionem [h]; q. d. Meum mihi honorem, quàm suum filiis tuis quæstum auferri maluisti. Duplex hinc culpa Heli accressit; 1. Non solùm permisit, ut filii primitias omnis sacrificii comederent; sed etiam cum illis pariter comedebat; *Ut comederetis* inquit; & quæ filii indignè lucrabantur, pater in suum lucrum indignius convertebat [i]. Non dicit *eos*, sed *vos*, quia pater etiam inde se saginabat [k]. 2. Quin his sacrificiorum lucris non ad necessitatem, sed ad voluptatem, non tam ad escam, quàm ad saginam fruebantur; *ut impinguaretis vos*, &c [l]. Significat eos è sacro ministerio id unum, aut præcipuè spectasse (non, ut Deo legitimè atque perfectè servirent, quò omnis illa de Templo commoditas spectare debuit, sed) ut optimum quodque è sacrificiorum primitiis sibi vendicarent. Cùm *Sacerdos* (ait Gregorius) *non prædicat, ut comedas; sed ideò, ut prædicet, manducare debet* [l].

30 *Propterea ait Dominus*] Solebant Prophetæ suis oraculis intermiscere hæc verba; *Hæc dicit Dominus*: duplici de causa; 1 Ut oraculis suis auctoritatem conciliarent. 2. Ut faterentur se non esse Messiam, verum Deum & hominem, sed ejus nuntios. Unde Christus ab his verbis abstinebat, & sicut potestatem habens loquebatur [m]. ¶ *Loquens loquutus sum*, &c] Dubitari potest an hæc locutio fuerit externa, quâ Deus ad Prophetam usus fuerit; seu potiùs interna, quam Deus apud se decreverit. Hoc posterius insinuat Vatablus & To. illud prius supponunt reliqui interpretes [n]. [Q. de decreto accipiunt] *Dixeram*, i. e. Decreveram omninò,

[e] D.
[f] V.
[g] D.
[h] Mend. ex To.
[i] Mend.
[k] D.
[l] Mend.
[l] San.
[m] Mend.
[n] Mend.

alibi non legatur, ex hoc tamen loco facta intelligetur [g]. Dixit sine dubio aliquis Propheta Heli. At quo tempore, & quam ob causam, nihil certum habemus [h]. 2 Obstat promissio summi Sacerdotii in sempiternum Phineæ facta, Num. 25. *Resp.* 1. Promissio illa impleta fuit; & brevi duntaxat tempore interrupta per Heli, ejusque quatuor posteros; post quos restitutum iis fuit Sacerdotium, & in iis usque ad excidium Jerosolymæ perseveravit. Promissio facta Phineæ, & promissio facta Eli non repugnant; cùm prior absoluta fuit, & ad suum effectum deducenda, [ut jam diximus] posterior conditionalis, & conditionis requisitæ defectu, (quem defectum Deus prævidit) effectu suo caritura [i]. Hîc verò observandum, promissiones aliquas in Scriptura sacra videri absolutas, quæ tamen omninò conditionatæ sunt. Quod ex eo facilè cognoscitur, quia quæ uno loco sine conditione, illæ eædem [alibi] cum expressa conditione promittuntur. Sic Abrahami posteris æterna possessio terræ Canaan promissa est, sed, propter peccata ipsorum, non data illis. Quod in aliis promissionibus, unâ aut alterâ exceptâ, intelligendum est [k]. Ex promissionibus Dei, aliæ conditionem habent conjunctam; aliæ verò sunt absolutæ & simplices; qualis illa de mittendo filio; quam perfecit, quamvis homines pergerent esse nequissimi; & illa de dando corde carneo pro lapideo; quod subinde facit citra nostrum ullum meritum: nec dixeris, quia credidimus: nam, ut crederemus, priùs oportuit cor saxeum tolli *. Non mutat Deus consilium; quia promissio hæc eam conditionem tacitè saltem habuit; si Heli & ejus posteri bene se gererent [l]. Ex hoc loco patet Pontificatum à Deo datum esse Heli, ac ex familia Eleazar translatum fuisse ad familiam Ithamar, ex qua erat Heli; ut patet ex eo quòd Abiathar abnepos Heli, 1 Reg. 2. ex Ithamar prognatus dicitur, 1 Par. 24 [m]. Quare falsò aliqui censent Heli propriâ auctoritate invasisse Pontificatum [n]. Causa translationis ignoratur; sed videtur fuisse vel ignavia, vel peccatum aliquod Eleazaritarum [o]. Et ex occasione hujus negligentiæ Sacerdotium Heli translatum est; cui proinde fieri potuit nova Sacerdotii promissio [p]. Causa cur ad Heli dignitas pervenerit fuit proculdubiò aliorum inobedientia,

[f] San.
[g] Mend.
[h] San.
[i] Mend.
* Mend.
[k] San.
* Mart.
[l] Me.
[m] La.
[n] La. sim. Mend.
[o] La. sim. Mend. & L. Empereur in notis ad Bertram. de rep. Heb.
[p] Mend.

me, P. V. Id est, Jungerentur Sacerdotio summo in Tabernaculo meo [v]. ¶ *Absit hoc à me*] Ut domum tuam totam eâ lege stabiliam [x]. ¶ *Quæcunque glorificaverit me, glorificabo eum*] Sed quos glorificatores glorificat? Nempe eos, qui Deum glorificant bonis operibus, tum internis, fidei & charitatis, tum externis. Sed quo pacto eos glorificat Deus? Resp. 1. Pressiùs hoc intelligi potest de Sacerdotali gloria. 2. Vel latiùs de quovis gloriæ genere quo eos decorat, vel in hac vita, vel in futura [y]. ¶ *Qui autem contemnunt me erunt ignobiles*, וּבֹזַי יֵקָלּוּ] *Et contemnentes me, vilipendentur*, vel *contemnentur*, P. Mo. sim. M. Ti. Sy. Jon. &. vel *leves fient*, ut pronunciatur, Levit. 10. 3. JT. At tunc יֵקַלּוּ aliter punctaretur cum Chirec sub Jod, & Dages in Choph, ut Iesa. 30. 16. τὸ כָּבַד Hebræis sign. & *gravitatem*, & *honorem*. Contrà τὸ קָלַל sign. & *levitatem*, & *vilitatem* [z]. Porrò, notandum hîc in loquendi modo discrimen. In priori membro loquitur de se activè Deus, *glorificabo eum*; in posteriori passivè, *erunt ignobiles* [a]. Non dicit, *vilipendam eos*, sed *vilipendentur*; q. d. Si non à me, vilipendentur ab aliis [b]. Ex hoc discrimine palàm deprehenditur, quantò pronior sit Deus ad conferendam gloriam, quàm ad inferendam pœnam [c]. Et hinc maledictionibus, Deut. 27. 15. &c. populus acclamabat, *Amen*; non item benedictionibus, Deut. 28. 1. &c. Ut significaretur maledictiones quidem ab hominibus; benedictiones autem à solo Deo emanare [d]. Vel hoc dicit ad majorem ignominiam; Qui Deum glorificant, à Deo glorificantur: qui autem Deum contemnunt, etiam ab hominibus contemnuntur: ut eò ignominiosior sit eorum contemptus, quò à contemptibilioribus oriatur. Porrò, sicut dicuntur Deum glorificare, qui divina præcepta observant; ità Deum contemnere, qui legem divinam transgrediuntur. Vide 1 Sam. 12. 9, 10. Nam à contemptu legis, ad contemptum legislatoris devenitur [e].

31. *Ecce dies veniunt*] Brevi venturi sunt [f]. ¶ *Et præcidam brachium tuum, & brachium domûs patris tui*] *Brachium* robur denotat, ut Job 22. 8. & Psal 37. 17 [g]. *Brachium* alicui *confringere*, aut debile reddere dicitur, qui vires ademit, & agendi facultatem. *Brachium* enim est magnarum rerum instrumentum [h]. *Brachium* hîc significat, vel, 1. Arcam, quæ fortitudo populi censebatur; *arca fortitudinis tuæ*, 2 Par. 6. 41. Vel, 2 Filios Eli & posteros illius familiæ. Filii dicuntur *fortitudo patris*, Gen. 49. 3. Deut. 21. 17 [i]. *Brachium*, id est totam familiam tuam excindam [k]. Patris potentia consistit in potentia filiorum potentium. *Brachium tuum* intelligendum hoc est, de cæde filiorum Eli, c. 4. & *brachium domûs patris*, de cæde posterorum ejus putà Abi-

[v] V. sim. D.
[x] Jun. Pi. Ma.
[y] Mend.
[z] D.
[a] Mend.
[b] D.
[c] Mend.
[d] Mend. ex Hi.
[e] Mend.
[f] D.
[g] D.
[h] San.
[i] Mend.
[k] Jun. Pi.

i. e. dignitate præditus [t]. *Senex* dignitate potiùs dicitur, quàm ætate; ut nostri Sacerdotes *presbyteri* dicuntur [v]. Senectutem pro magistratu sumi usitatissimum est Inde dicitur *senatus* Romanis, & concilium *seniorum* Judæis. Accedit, quòd cùm proximè de senectute agatur, non videbatur hoc idem sæpius repetendum. Veruntamen sententiam non muto, cùm graviora solent in scriptura sæpè iterari [||]. Q. *Senex*, i. e sapiens aut senator; q. d. Nemo eorum sedebit in Synedrio magno. Sic, *honorabis faciem senis*; i. e. Senatoris, aut sapientis. Cæterùm senes erant in quaque urbe qui eam regebant numero 7. quibus adjuncti erant duo Levitici generis [x].

32. *Et videbis æmulum tuum in templo*, וְהִבַּטְתָּ צַר מָעוֹן] Variè reddunt, *Et aspicies inimicum in habitaculo*, P. *Et aspicies æmulum* (sub. *tuum*, V.) *in habitaculo*, Ti. D. Vel, *in habitaculo* Domini, M. Ut ב subaudiatur. Vel, *æmulum habitaculi*, Aq. D. Videbis alium fungi Sacerdotio in Tabernaculo meo [y]. צַר est *æmulus*, ut צָרָה est *æmula*. *Nam ut duæ uxores viro uni æmulantur se invicem, sic duo Sacerdotes in domo sanctuarii. Nam unusquisque aufert partem suam, & oculus ejus angustus est in id quod est socii ejus* [z]. Fert hominum natura, aut potiùs perversa consuetudo, ut duriùs in illos afficiamur, qui locum illum occupârunt, à quo nos sumus ignominiosè depulsi. Hinc & Eliazaræi & Ithamaræi, licèt sibi invicem conjunctissimi, mutuis odiis flagrabant [a]. At quomodo hoc Eli *videre* dicitur, quod multis post eum annis accidit? Resp. *Videbis*, non in persona propria [b], sed in posteris tuis; i. e. posteri tui videbunt [c]. Nec novum est in scriptura, ut id quod de uno dicitur, in altero impleatur; Vide ad Gen. 27. 29. Sic quæ promissa sunt Abrahæ, in posteris longa post secula impleta sunt [d]. Pater vivere, & videre in filiis dicitur, Eccles. 30. 4. *Mortuus est pater ejus, & quasi non est mortuus: similem enim reliquit sibi post se* [e]. [Alii aliter vertunt,] *Et videbis angustiam habitaculi Dei*; i. e. captivitatem arcæ, Belg. sim. JT. Pi. vel, *oppressorem in Sanctuario*. Impletum hoc vide, 4. 11 [f]. Vel, *hostem in habitaculo* meo, Ang. [Sed difficultas est, quomodo hoc congruit cum verbis sequentibus; De iis igitur jam videamus] ¶ *In universis prosperis Israel*, בְּכֹל אֲשֶׁר יֵיטִיב אֶת־יִשְׂרָאֵל] *In cunctis quibus benefaciet ipsi Israel*, Mo. P. [Cum præcedentibus Q. sic connectunt,] *Videbis angustiam habitaculi*, vel, *hostem in Tabernaculo* (vel, *nam postquam inimicus fueris*, nempe cum cruciatu, Pi. *angustiam habitaculi*, JT. Pi.) *in*, vel, *pro omnibus bonis quibus benefecisset Israeli*, Belg. Vel, *in omnibus opibus quas Deus daturus est Israeli*, Ang. vel, *pro omnibus bonis, quibus benefacturus esset Deus Israeli*, Ang. in Marg. JT. Pi. si scilicet, tu & tui cul-

[t] G.
[v] Me.
[||] San.
[x] D.
[y] V.
[z] K. in D.
[a] Mend.
[b] Mend. L.
[c] V. Mend. Me. L.
[d] San.
[e] Mend.
[f] G.

tum

ſecundùm ætatem q. [Vide quæ ad vers. priorem] Obj. At credibile non eſt ſenem ſecundùm ætatem ſemper defeciſſe in familiâ Eli r. Reſp. 1. Hebræi tradunt etiam ſuo tempore quotquot ab Heli familia propagati ſunt, nunquam ad ſenectam, & canos perveniſſe. Sed non neceſſe eſt eò recurrere. 2. Per illa verba, *in omnibus diebus* longum tempus intelligitur; fortè illud tempus, quo duravit Sacerdotium in Heli familia. Porrò, hæc ſevera comminatio non eſt extendenda ad omnes Ithamaræos; (neque enim hîc additur clauſula illa, *domus tua, & domus patris tui*, ut v. 30. ubi agitur de Sacerdotio ſubmovendo) ſed tantùm ad domum Eli s. Alii *ſenem* hîc, ut priùs, accipiunt de dignitate Sacerdotali t. Quià in perpetuum abdicata eſt familia Eli; At in ea familia ſenes ætate ſemper defeciſſe non eſt credibile v.

q Ità San.
r Mend.
s San.
t Mend.
Ità La. Me.
v Mend.

33. *Verumtamen non auferam penitùs virorum*, &c. [וְאִישׁ לֹוא אַכְרִית לְךָ מֵעִם מִזְבְּחִי לְכַלּוֹת אֶת־ *Et virum non excidam* (vel, *exterminabo*, V. 1. *non auferam*, Sy.) *tibi ab altari meo, ad conſumendum oculos*, &c. Mo. ſim. M. Ti. Oſ. Ca. *Is autem* quem *non exſcindam tibi*, (i. e. ex tuis, Belg.) *ab altari meo*, ſub. *eſſet* (vel, *erit*, Ang.) *ad conſumendum oculos tuos*, &c. JT. Belg. *Eſſet*, putà, ſi tum viveres x; q. d. Præter calamitatem, quam tuo tempore immittam; non eſt ſobolis tuæ melior futura conditio: nam illa violentâ morte tolletur, infrà cap. 22. 17. Abiath.arem autem ex illa clade reſervabo ad ſubeundum magnas calamitates 1 Reg. 2. 26 y. Semper erit aliquis ex tuis nepotibus qui famulabitur ad altare meum, &c z. q. d. Tollam à te ſummum Sacerdotium, quod habes ex privilegio: permittam tibi, ſeu tuis poſteris Sacerdotium ſecundi ordinis, quod ex jure hæreditario poſt debes a. Ideò vivent ad tempus aliquod, ut tibi ſummo dolori ſint; quod verbis ſequentibus apertiùs explicatur b. Non hoc beneficii aut gratiæ causâ fiet; ſed ut vitam proſe ant ad miſeriam. Vide Num. 11. 15. *Interfice me potiùs, quàm ut iſta videam*; & Pſal. 59. *Nè occidas eos Deus, ſed fac ut vagentur in plebe tua, ut omnes videant illorum calamitatem* c. ¶ *Sed ut deficiant oculi*, &c. [לְכַלּוֹת אֶת־עֵינֶיךָ וְלַאֲדִיב אֶת־נַפְשֶׁךָ

x Pi. Ma.
y Jun.
z V.
a Mend.
b G.
c Mart. D.

vel 12. quando aptus eſt ad diſcenda mandata legis, Comment. in Aboth 68. Vel etiam 9 anno, ait Moſes de Kotſi libro præceptorum, 24. 2 l. Q. ſic, *morientur homines*, i. e. ærumnis confecti, Q. in Ma.

34. *Hoc autem erit tibi ſignum*] Teſtimonium divinum ad confirmandum hanc denunciationem m. Et iſtud ſignum quod evenit duobus filiis tuis, erit tibi ſignum quod quæ dico vera ſunt n. Initium tuarum calamitatum erit à morte filiorum tuorum, ex qua reliqua futura certè cognoſces o.

35. *Et ſuſcitabo mihi Sacerdotem*, &c.] Quomodo? Inclinando corda Regum, quibus jus erat eligere ſummum Sacerdotem, ſed ex Aaronis familia, quamdiu ea extabat. Idem jus Synedrio fuit, quoties Reges non erant p. Dicitur autem *ſuſcitandus*; vel, 1. Quia noviter faciendus Sacerdos qui antea non fuit q. Vel, potiùs 2. Quaſi ſenſus ſit, Sacerdotes de domo Eleazari intermiſſos fuiſſe, & quodammodo ſepultos, nunc autem (ait) denuò reviviſcent, & ſuſcitabuntur h. Sed quis eſt hic Sacerdos, quem ſuſcitabit? Reſp. 1. Samuel i. Sed huic ſententiæ repugnant; 1. Familia Samuelis. Is non erat ex Aaronis poſteris, 2. Ætas. Nam Eli moriente, Samuel, juvenis erat k. 3. Nec Samueli dedit Deus domum fidelem. Nam filii ejus declinârunt poſt avaritiam l. 2. Zadoc m. Vide 1 Par. 29. 22 n. ¶ *Sacerdotem fidelem*] Vel *fidum*. Ità ferè omnes: *firmum*, JT. q. d. Etſi de te & tuis facturus ſum, ut denunciavi: conſtanter tamen præſtiturus ſum promiſſionem meam, de qua ſuprà, v. 30 o. ¶ *Ædificabo ei domum fidelem*] *Firmam*; i. e. Dabo illi familiam ampliſsimam & numeroſam quæ perveniet uſque ad ſerium p. *Firmam*, quia ejus poſteri manſerunt in hoc munere uſque ad Ezram Sacerdotem a, imò uſque ad finem legis b. *Ædificare domum* in Hebraiſmo, ponitur pro, dare poſteritatem. Vide Exod. 1. 21. Deut 25. 9 Ruth 4. 11. 2 Sam. 7. 27. Sicut vice verſâ, ipſa materialia ædificia, dicuntur in ſcriptura *filiæ*, Num. 21. 25. & alibi ſæpè: & urbium conditores, earum *patres* dicuntur, 1 Par. 2. 23, 50 c. ¶ *Et ambulabit coram Chriſto meo*] Ità i, M P Ti G. vel *ad facies Chriſti mei*, Mo. [וְהִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי מְשִׁיחִי

l D.
m Pi.
n V.
o Ma. ex Jun.
p G.
q To.
h Mend.
i Ità Aug. & Greg. in La.
k La.
l Mend.
m Ità La. G. San. Mend. Me. Jun. Pl. Ma. M. D.
n Pi.
o Jun.
p V. ſim. Mend.
a D.
b Mend. ex To.
c Mend.

Ut

... Ezech. 44. 10 [m]. ¶ *Et offerat nummum argenteum, & tortam panis,* לַאֲגוֹרַת כֶּסֶף וְכִכַּר לָחֶם] Ut incurvet se ei, *pro nummo* (*minuto*, Mo. *obolo*, 6. M. Ti. vel *moneta*, M) *argenti*, P. Sy. *Et buccella* (*placenta*, Sy. *torta*, Mo. *segmento*, JT. *globo*, Ti) *panis*, P. Supplices, inquit, erunt posteri tui suis adversariis, ut victum nanciscantur; nec lautitias petent, sed obolum, vel frustum panis [n]. Qui olim fastidiebant coctas sacrificiorum carnes, & extorquebant crudas, ut artificiosiùs condirent; nunc pro simplici panis buccella humiliter precantur [o]. Duplex est hujus loci sensus. 1. Inopiâ cogente ad summum Sacerdotem confugient, eique pro tenui victu obtinendo suas operas locabunt [p]. 2. Superstes tuus cùm à suo se peccato expiare velit, summum Sacerdotem supplex adibit, offerens ei nummum sive obolum, &c. Ut pro se sacrificet; item ut ei permittat in ordine vicis suæ Sacerdotale munus obire, &c [q]. *Offerat* nempe in gazophylacium, *minutum argenti*, præ paupertate scilicet. *Et tortam panis*, pro peccato; non bovem, aut pecudem, ac nè avem quidem, præ eadem paupertate scilicet, Levit. 5. 11, 12 [r]. Porrò אֲגוֹרָה idem est, quòd גֵּרָה (de quo Levit. 27. 25 [s]. & Num. 18. estque vigesima pars sicli [t].) τῷ Aleph redundante, ut in aliis fit, זְרוֹעַ à אֶזְרוֹעַ [v]. ¶ *Dimitte me, obsecro, ad unam partem Sacerdotalem, &c.* סְפָחֵנִי נָא אֶל אַחַת הַכְּהֻנּוֹת וגו׳] *Adjunge me quæso uni* (vel, *uni* parti, P. sim. Sy, Ar.) *Sacerdotiorum*, G. P. *Præfice me uni ex officiis Sacerdotalibus*, V. sim JT. i. e. ut fungar, tuâ benignitate, uno ex officiis minorum Sacerdotiorum [x]. Vel, *ad unam vicium*, sive è *vicibus Sacerdotalibus*. Erant autem vices Sacerdotum 24. quas ἐφημερίας vocabant. Vide Luc. 1. 5 [y]. Fac me vel minimæ alicujus operæ adjutorem, ut victum merear. *Ut comedam buccellam panis.* Alimenta tenuia, qualia dari solebant Sacerdotibus à munere fungendo prohibitis, 2 Reg. 23. 9. Ezech. 44. 13. Videntur autem hæc intelligenda, de Abiatharis, ob crimen Majestatis, à summo Pontificatu demoti posteris [z]. Qu. Quomodo hoc evenire potuit, cùm omnibus Aaronitis (etiam corpore vitiatis) ex lege Dei & decimæ obveniebant, & partes oblationum [a]? Resp. 1. Hoc argumento concludit Mendoza, eos Sacerdotem summum adiisse, non ut servirent, sed ut à suo peccato expiarentur; [ut ex eo jam notatum. Resp. 2. Si liceat symbolum meum conferre, quidni permitteret Deus, ex lege talionis, ut his *justa* & *sua* denegarentur à sequuturis Sacerdotibus, qui aliis quæ *sua* non erant injustè extorquere soliti sunt?] Maxima horum erat miseria. Qui antea erecto collo omnibus insultabant; nunc incurvato genu summum Sacerdotem adorant: qui antea de suo imperio gloriabantur, nunc servire compelluntur: qui antea rapinas exercebant, nunc tamen tenuem stipem emendicant [c].

[n] Mart.
[o] Mend.
[p] Ità Sà. & Mar. & Caj. in Mend.
[q] Mend. ex L. & To.
[r] G.
[s] D.
[t] Mart.
[v] D. ex He.
[x] V.
[y] D.
[z] G.
[a] Mart.
[b] Mart.
[c] Mend.

... Pi. Mo. JT. Visio hic generaliter sumitur pro quavis revelatione [q]. *Non visio distinguens*, 6. ὅτι פָּרַץ sign. *dividere, aperire* [r]. *Non visio perrupta*, Pi. Ma. La. i. e. latè diffusa, vel sparsa [s]. Sed veluti intra maceriam clausa [t]. *Non visio vulgaris*, Ti. Al. *multiplicata*, à verbo פָּרַץ *erumpere*; i. e. copiosè producere. Aut *diruta*, nemo qui dirueret & violaret eam, ex illo פּוֹרֵץ גָּדֵר *diruens sepem*. Al. *fracta*, vel *rupta*, i. e. aperta. Nam quod clausum, si rumpatur, aperitur [v]. *Non erat prophetia manifesta*, V. Vel, *quæ publicè innotesceret*, Jon. in V. q. d. Fuerunt quidem singulares & privatæ visiones cum piis communicatæ; sed publicè Prophetarum omne officium jacebat [x]. Non erant qui passim ab omnibus Prophetæ habebantur, quales Jesaias, &c [y]. q. d. In mediis scelerum & ignorantiæ tenebris enituit Samuel, quasi novus quidam sol Israelis [z].

2. *In die quadam*] *Die illâ*, i. e. eo tempore [a]. Nam hæc nocte gesta sunt. Sic, *die quâ eduxi vos* ex Ægypto i. e. tempore quo; nam noctu eduxit. *Die illâ*, nocte illâ, cùm pridiè misisset illum Prophetam de quo, cap. 2 [b]. Malim, *tempore illo*: quo scilicet sermo Jehovæ rarus erat [c]. ¶ *Jacebat*, שֹׁכֵב] *Cubans*, Jon. Sy. Mo. JT. *jacens*, Ar. M. Ti. *dormiebat*, P. 6. Hoc dicit ad ostendendam ejus negligentiam, & remissionem animi; qui tam gravibus minarum tonitruis de cœlo territus non vigilaret [d]. ¶ *In loco suo*] [Ità omnes.] i. e. In interiore sive penitiore parte atrii, quæ erat propinquior Tabernaculo [e]. Vel potiùs, Non intra, sed juxta Tabernaculum [f]. In exedra juxta Tabernaculum [g]. Post ædificatum Templum erant aliqua pro Sacerdotibus seposita loca, in quibus diversarentur, templo adjacentia: simile aliquid credibile est fuisse ante constructionem illius; præsertim postquàm Tabernaculum fixam aliquo in loco sedem habuit. Cubiculum ergò & cubile habebat (Eli) in loco aliquo à Tabernaculo non longè dissito [h]. In parte atrii interiori dormiebant Sacerdotes; in posteriore, quæ magis aberat à Tabernaculo, Levitæ [i]. ¶ *Non poterat videre*] Scil. *Benè*, vel exactè V. vel clarè; nam tantùm *cœperant caligare* oculi ejus [k]. Cœcitatem hanc mysticè intelligunt Hebræi, de cœcitate mentis Heli in dignoscendis filiorum moribus, ac divinis oraculis contemplandis. Sic è contrà, Isa. 32. 3. *Non caligabunt oculi videntium*. Verùm de propria cœcitate loquitur, ut inferiùs patebit [l]. Hoc dictum est; vel, 1. Ut significet Samuelem coram arca excubâsse, eamque custodivisse; quod Heli, propter ætatem, non poterat [m]. Vel, 2. Ut innuat ætatem Eli, in qua à Deo despicitur; non illo, sed parvulo Samuele in colloquium evocato; palamque fiat, Deum non tam ætatis, quàm sanctitatis habere rationem [n]. Vel, 3. Ad commendandam diligentiam Samuelis, quâ officiosè admodum famulabatur ipsi Eli, qui

tum

[q] G. sc M.
[r] Mend.
[s] La.
[t] M.
[v] D.
[x] Jun. Pi. Me.
[z] La.
[a] V. D.
[b] D.
[c] Pi.
[d] Mend.
[e] V. sim. La. Jun. Pi. Ma.
[f] Mend.
[g] L.
[h] Me. ex San.
[i] V. Ma.
[k] Ma. Pl.
[l] Mend.
[m] To. in Mend.
[n] Mend. ex To.

2. Non cunctatur, nec expectat geminationem vocis, nè fortè operam perderet, sed statim è lecto se proripit, &c. 3. In ipsa itione festinat, cucurrit [f]. ¶ *Non vocavi*] Non minor mihi videtur obedientia Samuelis in hoc regressu ad cubitum, quàm in illo primo progressu ad sacerdotem. Progrediens voluntatem obedientiæ subjicit; regrediens etiam intellectum, dum potiùs credidit verbo sacerdotis *non vocavi*, quàm proprio experimento. Et vocatum se agnovit, & non vocatum sibi persuasit [g]. ¶ *Et abiit*] Non *cucurrit*, ut priùs. Velocior fuit ad lectum deferendum, quàm repetendum.

6. *Abiit ad Eli*] Non cucurrit ut antè, sed lentiùs processit, & quietiùs; nè fortè dormientem, & non vocantem senem, è somno excitaret. Ità obedientiæ fervorem prudentia temperavit [h].

7. *Necdum sciebat Dominum*] Non assuetus erat locutionibus divinis, ideò vocem Domini non cognovit, nec morem ejus, quo utitur cùm alloquitur suos prophetas [i]. Non novit Deum eâ cognitione quâ prophetæ solent, qui Deum quasi familiarem habent [k]. Sicut *Propheta* per excellentiam dicuntur *Deum scire*, quando familiariùs cum Deo colloquium ineunt; ità *non prophetæ Deum ignorare*, quòd illâ experimentali notitiâ, & veluti ostensivâ illustratione, quam Prophetæ habent, destituantur [l]. Nondum agnoscebat vocem Jehovæ apparentis, & alloquentis; nedum sciebat quomodo astanti esset respondendum. Synecdoche generis [m]. Non sciebat Dominum cum Prophetis suis agere voce tam submissâ, quæ ob id בַּת קוֹל dicitur. Sic Maimonides [n]. Cur autem Samuel à Deo vocatus ad Heli properavit, duplex est divinæ providentiæ ratio. 1. Ut instrueretur de modo, quo se deberet ad divinam locutionem comparare. 2. Ut Eli videns eum à Deo evocatum, ejus dictis, tanquam ex oraculo editis, fidem haberet [o]. ידע signi. *experientiâ aliquid cognoscere; nondum expertus fuerat Dominum.* Vel fortè hoc dicit, Non discernebat inter vocem Domini & alterius. Nam *cognoscere* est discernere, Jona 4. *qui non cognosce-*

[f] Mend. [g] Mend. [h] Mend. [i] M. sim. V. La. Me. Ma. T. [k] San. [l] Mend. [m] Pi. [n] G. [o] Mend. ad V. 5.

vocaverat aliquot vicibus [p].

11. *Ecce ego facio verbum*] *Verbum* pro *facto*; & *facio* pro *faciam*, notissima sunt [q]. דָּבָר *Rem, factum, opus*: nempe capturam Arcæ, & cœdem posterorum Eli [r]. ¶ *In Israele*] i. e. in populo Israelitico, Pi. vel *in Israelem*, in populum etiam qui spernebant cultum Dei, c. 2. v. 17 *. ¶ *Tinnient ambæ ejus aures*] [Ità omnes.] Sub. *vehementer*, V. i.e. adeò audiens percelletur, ut præ horrore sensus ejus hebetentur [s]; ut totus percellatur & exhorrescat. Metaphora ducta ab eo qui repentè audit cymbalum tinniens, vel boatum bombardæ magnæ, vel tonitrui ingentis; cujus vehemens sonus percellit, & tinnitum diu durantem in auribus audientium excitat [t]. אָזְנַיִם nomen est duale; sed quia de pluribus dicitur, ideò adjecit numerale שְׁתֵּי *ambæ* [v].

12. *In Die illa*] *Dies illa* vocatur in Scriptura, & dies magnæ felicitatis; Isa. 4. 2. Joel 3. 18. Zach. 3 10. & dies magnæ calamitatis, Isa 22. 12. Jer. 4. 9. Os. 1. 5. Nè hîc intelligas diem unam; sed totum illud tempus (quod longum erat) quo hæc omnia implenda erant. Supplicium autem hoc incepit anno post hanc denuntiationem vel 18, vel 28 *. Probabile enim est Samuelem cum Eli vixisse annos 30 vel 40. Et duodecennem eum fuisse, cùm hæc ei revelata essent. Erat ergò Heli modò annorum 68, vel 78; atque ità ad explendos illos annos 98, quos vixit; illi defuerunt anni 20 vel 30 [x]. Tantum temporis Deus inter minas & pœnas interponit, & hominum pœnitentiam præstolatur. Porrò, certum hujus prædictionis tempus non prædixit, ut perpetuo timore afficerentur [y]. ¶ *Suscitabo adversum Heli*, אֶל־עֵלִי] *ad Eli*, Ità Mo. *contra*, vel *adversus Eli*, P. Ti. D. Pi. Bis in hoc versu legitur אֶל *ad*, pro עַל *contra* [z]; *super Eli*, *i.* Jon. ¶ *Quæ locutus sum*] Per illum virum Dei, suprà 2. 27 [a]. ¶ *Super domum ejus*, Ità Ti. אֶל־בֵּיתוֹ] *ad* (*in*, *i.* *adversùs*, P.) *domum ejus*, Mo. *contra familiam ejus*, JT. *super domum*, Ti. *de domo*, Sy. ¶ *Incipiam & complebo*, sic P. הָחֵל וְכַלֵּה] *Incipiendo & fi-*

[p] D. [q] Mend. [r] D. * Mal. [s] Jun. Pi. [t] La. Sim. San. Mend. [v] D. * Mend. [x] Mend. ad cap. 2. v. 22. sect. 6. [y] Mend. [z] D. [a] Pi. D.

frequenter ponitur pro *condemnare*, seu *punire*; ut Joan. 3.18. & 16.11. Heb.13.4. Hinc *judicium* ponitur pro *supplicio*; 1 Cor.11.29 [i]. ¶ *In æternum*,[עַד עוֹלָם] *usque in seculum*, P. Mo. *in perpetuum*, Sy. [sim. omnes.] Dicitur hæc pœna *æterna*, non respectu alterius vitæ; (nam non credibile est vel Heli, vel omnes ejus posteros sic punitos fuisse) sed hujus vitæ: quia illius posteri semel à summo sacerdotio expulsi, nunquam ampliùs ad illud redierunt [k]. ¶ *Propter iniquitatem, eò quòd noverat indignè agere filios suos*, בַּעֲוֹן אֲשֶׁר יָדַע כִּי [מְקַלְלִים לָהֶם בָּנָיו] Ponitur hîc עָוֹן in statu regiminis; ideò subintelligendum est דָּבָר, vel aliud hujusmodi; q.d. *Propter iniquitatem verbi, vel rei, quam novit*, &c. *quoniam Israelita maledicunt filiis ejus*, &c [l]. [Locum hunc variè reddunt.] *Ob iniquitatem, quòd turpiter sibi egerunt filii ejus*, P. Genevensis & alii in Di. *Propter iniquitatem quam novit* (vel, *quam ipse non ignoravit*, Ti.) *quia contemnebant seipsos filii ejus*, P. (vel, *quia filii ejus maledictos se vel viles fecerunt*, Ang. sim. Belg. vel, *quoniam maledicentes Deum filii ejus*, L. vel, *quia maledictionem sibi inferentibus filiis suis, non tamen repressit eos*, JT.) At sic dicendum fuerat, בַּעָוֹן אֲשֶׁר יָדַע in forma absoluta. At [בַּעֲוֹן], in forma constructa, indicat vertendum, *ob iniquitatem, quòd noverat filios suos turpiter agere*, &c [m]. Verto, *propter iniquitatem hanc quòd novit contemptum sibi creare filios suos*, Pi. Potest tamen quoque verti, *Ob iniquitatem ejus rei, quam novit, quòd turpiter egerint filii sui*. Atque hoc meliùs convenit cum Reviah supra יָדַע; & cum אֲשֶׁר; quod tum propriam pronominis significationem retinet [n]. *In peccatis quæ cognovit; quoniam provocantes sibi filii ejus*, Jon. *Propter crimen quod commiserunt filii ejus, qui populum dehonestârunt*, Ar. sim Sy. Priùs scriptum erat apud Hebræos, כִּי מְקַלְלִים לִי *contemnebant enim me*: i.e. anteponebant honorem suum, & propriam utilitatem honori meo. Sed quia hoc durum erat, & nimium detrahens honori Dei: correxerunt illud scriptores Hebræi, & scripserunt לָהֶם pro לִי, ut vertit noster interpres [o]: & legerunt לִי, (vertunt enim *Ἐν κακολογίαις θεὸν* [*].) Hic locus unus est ex iis 18, in quibus תִּקּוּן סוֹפְרִים *correctio scribarum*. Fortè τὸ *sibi* (in *maledicentibus sibi*) redundat; ut cum dicimus *Vade tibi*, *Faciamus nobis*, &c. R. Levi sic, *Quia Israelitæ vilipendebant eos, videlicet filios ejus, propter ea quæ suprà sunt memorata*. Fortè, *quia vilipendebant eos* (Israelitas) *filii ejus*. Nam & Deum vilipendebant, & etiam populum offerentem, cum eos cogerent dare hostiam non coctam [p]. Alii referunt לָהֶם ad ceremonias, quas filii Eli despicabiles fecerant coram populo. Et quidam exponunt מְקַלְלִים in neutro genere, pro *Contemptores harum rerum* [q]. Al. *quia maledicebant propter eas* (i.e. iniquitates) non legitur hoc in illa prædictione, cap. 2. Factum tamen fuit. Novum non est in scriptura, ut ex posterioribus locis suppleantur, quæ in prioribus omittuntur [y]. ¶ *Quòd non expietur iniquitas domûs ejus victimis*, &c. [אִם יִתְכַּפֵּר וגו׳] *Si expiabitur*, Mo. P. *Nè vivam, si expiabitur*, JT. D. *Non condonabitur*, Jon. in V. *Quòd non sit expianda*, Ti. M. sim. Sy. Sed quomodo hoc verum; cùm sacrificia secundùm externas ceremonias nullum peccatum expiare poterant; at secundùm internos & debitos affectus omnia poterant expiare? Resp. 1. Non juravit Deus illa sic *non posse expiari*; sed tantùm *non expianda* [z]. 2. Non loquitur hîc de culpa; sed de pœna temporali [a]. Si quis ex eis veram pœnitentiam egisset, minimè dubitem, illi dudum peccatorum condonationem; quamvis hanc crucem nullo modo à se depellere potuit [b]. Novum non est *iniquitatem* poni pro pœnis; ut patet Gen. 15.16. Levit. 24.15. Psal. 7.14. Zach. 14.19. Mal. 2.16. Porrò, multi, expiatis culpis, in hac vita pœnas nihilominùs subierunt; ut patet in Moyse, Davide, Josia [c]. Non ergò exclusi à venia peccatorum erant omnes posteri Heli, & æternis illigati suppliciis; sed hoc supplicium erat Sacerdotii privatio; usus autem est *expiationis* verbo, quia illud exauctoramentum dignitatis, erat macula quædam moralis, quæ Heli familiæ penitùs inhæserat; quæ expiari nullo modo poterat, nisi Sacerdotio restituto [d]. 3. Alii dicunt peccatum hoc expiari potuisse, non quidem sacrificiis; sed precibus & eleemosynis; quibus rebus multò plus tribuit Deus quàm sacrificiis [e]. 4. Simplicissimus sensus est; Deum hîc declarare, sibi non posse fucum externâ illâ specie fieri; nè sibi ipsi Heli aut filii imponant, quasi, quòd populum Deo reconciliarent, multò magis sibi essent ipsum reconciliaturi. At inutile hoc fore Deus pronuntiat [f]. Filii Heli, putantes Deum per sacrificia placandum esse, multa sacrificia impenderent; sed quia illa essent frustratoria, & non accepta Deo, arcet eos ab his; sicut factum Isa. 1. *Nè offeratis ultrà sacrificium*, &c [g]. Ex hoc intelligitur quàm grave peccatum sit omissio debitæ correptionis; Nam corripuerat quidem eos, sed lentè & remissè [h]. ¶ *Victimis & muneribus*] *Victima* cruenta erat; *munus* incruentum [i]: *Victima* de animalibus; *munera* de non viventibus [k].

15. *Dormivit*, [וַיִּשְׁכַּב] Mallem, *cubavit*. Nam credibile non est optimum discipulum, auditis tot suppliciis in caput sui magistri devolvendis, *dormire* potuisse [l]. ¶ *Aperuitque ostia domûs*] Id est, atrii; ut Israelitis adoraturis paterent [m]. *Aperuit*; de more suo scilicet [n]. Post divinum colloquium non intumuit; sed ut solebat anteà, diligens in officio extitit, se modestè atque submissè gerendo. Porrò, munus erat Levitarum, ut æditui essent; fores Tabernaculi, h.e. atrii, aperiendo & clau-

[i] Mend. [k] Mend. [l] M. [m] Di. [n] Di. [o] V. [*] G. [p] D. [q] M.

Jun. [y] Mend. [z] Mend. [a] Mend. sim. Os. Belg. F. [b] Mart. [c] Mend. [d] San. [e] He. in Mart. [f] Calv. [g] To. [h] F. [i] D. [k] To. [l] Mend. sim. San. Me. [m] Pi. ex Jun. Ma. [n] V.

cordavit [h]. Modestè tulit senex à puero reprehendi [i]. Patres putant hæc verba senis ad veram conversionem & resipiscentiam pertinere. Quod quidem probabile est; sed non necessarium. Confessio hæc præclara est divinæ potentiæ, & justitiæ. Impii scelera sua excusare solent, & quandoque Deum accusare [k].

19. *Crevit autem Samuel*] i.e. Ut staturâ promovit, ita gratiâ & favore Dei [l]. Item apud homines opinione sanctitatis eximiæ [m]. ¶ *Et Dominus erat cum eo*] Illi favens, & eum donis suis augens [n]. ¶ *Et non cecidit ex omnibus verbis ejus in terram*, וְלֹא הִפִּיל מִכָּל־דְּבָרָיו אָרְצָה] *Et non cadere fecit* (vel, *cadere permisit*, Aug. Belg. sim. JT. vel *abjecit*, sive *projecit*, M. Ti.) *ex omnibus verbis ejus in terram*, Mo. P. V. [Totum versum quidem sic reddunt; *Sentiens itaque Samuel, quòd Dominus secum esset*; Sy. Ar. *nullum projecit ex omnibus verbis ejus in terram*, Sy. *Non torpescebat, neque rem ullam negligebat, ex iis quas præcipiebat ei Dominus*, Ar.] Sic Esth. 6. 10. *Nè cadat ad terram ullum verbum*; i. e. nihil omittas. ὁ χαμαὶ πεσεῖται ὅτι ἂν εἴπῃς. (*Non cadet in terram quicquid dixeris.*) Plato [o]. Itâ Livel. Sensus loci est; Quicquid dixit, aut prædixit, evenit; nihil irritum fuit [p]. *Ex omnibus verbis ejus*, nempe Samuelis; vel, ut alii malunt, *Dei*; nullum fuit, quod non opere compleretur [q]. Nullum verbum protulit Samuel, quod esset vanum & inane. Alii referunt ad Deum, *Non permisit ut ullum verbum suum irritum fieret* [r]. *Projicere in terram* idem est, quod, *Ociosum proferre verbum, & quod nullum profert fructum*; vel *irritum facere verbum* [s]. Hebraismus est, & alibi usurpatus; Jos. 21. 45. *Non cecidit verbum*, &c. 1 Reg. 8. 56. & 2 Reg. 10. 10. & Luc. 16. 17 [t]. Sic, Cicero, in hanc fortasse sententiam, dixit; lib. 9. epist. ult. *Se loqui quod in solum cadat* [v]. Metaphora autem desumpta est; vel, 1. A semine, cui sato benedixit Deus [x]. Sed tunc dixisset, *Non cecidit frustrà in terram*; Semina

[h] In innit. [i] Ibid. 5. a. [j] Ib. 5. 3. [k] Mart. [l] V. [m] San. [n] Me. [o] Ga. [p] D. sim. San. La. Mend. V. M. Me. [q] Mend. [r] V. [s] M. Mend. [t] [v] San. [x] Jun.

accidit, cognoverunt [h]. Prophetiam, impietate illorum temporum extrusam, restituit Deus; primò ad prædicendam ruinam; deinde, ad dirigendam rerum instaurationem: Itâ supplere voluit Deus defectum Urim & Thummim, quæ cum Arca statim perdenda erant [*].

21. *Et addidit Dominus ut appareret in Siloh*] LXX. addunt, *ei*. scil. *Samueli* [i]. Hebraismus est; q. d. Iterum apparuit [k]. ¶ *Quoniam revelatus fuerat*, &c. כִּי נִגְלָה וגו׳] *Quoniam* vel *nam manifestaverat se* (*revelatus est*, M. Ti. sim. Belg. Ang.) *Dominus ad Samuel in Siloh*, M. Jon. P. q. d. quia Dominus cœperat apparere Samueli in Silo; hinc, eidem ibidem apparere perrexit [*]. Deus enim est constans; ideóque constanter sua cœpta promovet & prosequitur: Quare unius beneficii à Deo collatio, est ratio & stimulus alterius conferendi. Secùs fit apud homines; qui, cum sint arctæ mentis, cùm unum beneficium dederint, alterum negant [l]. Vel, *quoniam*, ponitur pro, *sicut*; q.d. Itâ apparuit Dominus iterum Samueli, sicut paulò ante apparuerat [m]. Sicut primò ei apparuit in Silo, sic secundò eo in loco apparuit ei [†]. Alii sic, Pergebat Jehova apparere, &c. *postquam revelâsset se*; i. e. postquàm cœpisset revelare se suprà, v. 7 [n]. Synecdoche generis, qualis Gen. 5. 32 [o]. Verba namque completiva inchoativè sæpe intelligenda sunt; ut *genuit*, pro *gignere cœpit*; Gen 5. 32. & 11. 26. Sic 2 Sam. 2. 10. *cùm regnaret*; i.e regnare inciperet [p]. Et כִּי hic, sumitur pro, *quum*, *postquam*; ut alibi fit; Sic 2 Sam. 7. 1. כִּי *Quum habitaret* Rex, &c. pro quo in 1 Paral. 17. 1. habetur כַּאֲשֶׁר *cùm*, seu *postquàm*. Sic Prov. 23. 22. כִּי *Cùm consenuit* [q]. Hæc autem adjecta videntur ex opposito eorum quæ suprà dicta sunt, v. 1 [r]. *Juxta verbum Domini*, כִּדְבַר יְהוָה] *In verbo*, vel *sermone*, *Domini*, Mo. P. Jon. JT. vel *per sermonem*, sive *verbum Domini*. Pi. D. Belg. Ang. Antecedens pro relativo; vel Nomen loco pronominis [s]. Pro, *cum verbo suo*, V. Vel *per sermonem suum*, Pi.

[h] Mend. [*] Li. [i] La. Itá V. [k] Mend. P. [*] La. San. [l] La. sim. Mend. [m] Mend. [†] M. [n] Jun. Pi. Glas. [o] Pi. [p] Glas. Gram. p. 23. [q] Glas. gram. p. 441. [r] Me. [s] V. D. Pi. Glas.

Sy. tamen & Ar. ità collocant.] Vertunt, *Et fuit verbum Samuelis omni Israeli*, Mo. sim. M. P. Ti. Sy. Vel, *& factum est verbum*, &c. i. e. concionatus est ad universum populum, hortatúsque ad agendam pœnitentiam[g]. *Fuit verbum*, &c. Præcepit Dominus per Samuelem filiis Israel, (Dominum de hac re consulentibus [h]) ut procederent contra Philistim; ut sic pro peccatis punirentur [i]. Mox dixit eis Samuel, quæ audierat à Domino; nempe de resistendo Palæstinis, & suscipiendâ adversùs eos expeditione [k]. Hinc quæstio v. 3. *Cur percussit*, &c? q. d. Cùm nos hanc expeditionem sumpserimus, Deo ità jubente, cur nos jam affligit [l]? Sæpe Deus ad pugnandum inducit, quos patitur in ipsa pugna superari; ut Jud. 20. Alii, *factum est verbum*, h. e. prolatum à Samuele, fore ut populus à Pelistæis vinceretur. Id si verum, & Samueli prædicenti Israel non acquievit; meritò perfidiæ suæ pœnas dedit [m]. [Alii verba aliter vertunt,] *Et creditus est Samuel Propheta esse Domino, in omnem Israel*, 6. *Et fuit verbum Samuelis notum omni Israeli*, Sy. *Factúsque est sermo Samuelis fide dignus apud omnes Israelitas*, Ar. Alii, *Evenit sermo Samuelis*, &c. JT. Pi. D. *Fuit* pro *evenit*, ut Gen. 24. 15. & 41. 13 [n]. *Evenit sermo Samuelis toti Israeli, quum egressi Israelitæ*, &c. JT. *Sermo*; nempe ille qui narratus fuit, cap. 3. v. 11. &c [o]. Nam mala denunciârat non tantùm domui Heli: sed etiam Israeli. 3. 11. &c [p]. q. d. Quæcunque Samuel prædixerat & domui Eli, & Israelitis, reipsâ evenerunt quando egressi sunt Israelitæ in bellum, &c [q]. ¶ *Et factum est in diebus illis*] Nè intelligas (cum Abulensi & Serar.) dies proximè sequentes; sed post 18. vel 28. annos post illam Prophetiam, quæ contigit, Samuele duodenne. Hoc autem bellum, in quo Heli mortuus fuerit, factum est, Samuele 30, vel 40 annum agente [r]. Nam mortuo Heli illicò successit Samuel in præfecturam populi. Erat ergò grandior, & maturæ ætatis [s]. ¶ *Convenerunt Philisthiim in prælium*] Belli causa erat; Vel, 1. Quia vel Philistæi majora tributa imperabant; vel Israelitæ debita non solvebant. 2. Vel, ob stragem à Samsone editam; quam injuriam, quò diutiùs dissimulârunt, eò nunc atrociùs vindicant. 3 Deus videtur Philistæos armâsse, & impulisse [t]. Certè mirabile fuit Dei consilium, unâ eademque operâ, pœnas, de omnibus expetere; de ipso inquam, Eli, ejusque liberis, de Israelitis, & de Palæstinis [v]. ¶ *Et castrametatus est juxta lapidem adjutorii*, עַל הָאֶבֶן הָעֵזֶר] *Juxta* (vel *super*, 6) *Aben Ezer*, P. Ti. *Ad illum* locum qui dicitur *Eben Hezer*, JT. Malim, apud *Eben Ezer*. neque enim ulla hic in Hebræo ellipsis est. Et *Eben Hezer* non est nomen loci, sed lapidis, v. 7, 12 [x]. *Super* (vel *prope*, Sy. vel *juxta*,

[g] Osiand.
[h] He. in V.
[i] M.
[k] V.
[l] He. in V.
[m] Mend.
[n] Ma. D.
[o] Pi.
[p] Jun.
[q] Ma.
[r] Mend. La.
[s] La.
[t] Mend.
[v] Mart.
[x] Pi.

colligitur fuisse ignavia Hebræorum, qui quasi ante pugnam fugam adornârunt. Concidit illa [pristina Israelitarum] pugnandi audacia, postquam hæc vivendi licentia adolevit. Terrore suo exanimavit eos Deus [h]. Al. *Et extensa est pugna*; i. e. longè latéque pugnabatur [i]. *Dilatatum est prælium*, i. e. longè duravit, diu multúmque pugnatum est [k]. ¶ *Terga vertit*, וַיִּנָּגֶף] *Cæsúsque*, vel *percussus est*, P. V. *Plagâ affectus est*, JT ¶ *Et cæsa sunt in illo certamine*, בַּמַּעֲרָכָה בַּשָּׂדֶה] *In acie* (*ordine*, Mo.) *in agro*, 6. Jon. Sy. P. vel *per campum*, M. Ti. *Ipso conflictu, in eodem agro*, JT. sive, *in illo agro*, Pi. *In instructione acierum*, &c. à עָרַךְ *aciem instruo* [l]. *In bello cùm instructa essent acies*, Ar. Rectiùs, *de acie, quæ instructa fuerat in agro*, Os.

3. *Majores natu*] Heb. *Seniores*, V. Quibus plerúmque deferebatur munus rei tum sacræ, & politicæ; tum etiam bellicæ administrandæ [m]. ¶ *Quare percussit nos Dominus hodie coram Philistiim*, לִפְנֵי ונו'] *Ad facies*, seu *in conspectu Philistæorum*; i. e. per eos; sive operâ eorum. Hebraismus. Sic Levit. 26. 7. *Corruent coram vobis*; h. e. vestris armis; & v. 17. Sic Deut. 2. 22. & 28. 7, 25. & 2 Sam. 18. 7. *Casus est—coram servis David*; i. e. per servos, &c. 1 Reg. 8. 33 [n]. Prudenter conjectant non ab hominibus, sed ab irato Deo illatam esse cladem [o]. De hoc autem mirabantur. Admirationis causæ erant; 1. Quòd Deo auctore, suasoreque Samuele ad bellandum prodiissent. Simili de causa admirabantur & Moses, Exod. 32. 11, 12. & Joshua. c. 7. 7. & illi, Jud 20. 2. Quia solos Heli, & ejus filios, hîc intactos, pœnarum reos existimabant: Et quamvis multa & maxima haberent peccata; nulla tamen in seipsis agnoscebant punitione digna; Tanta inerat cæca arrogantia. Qu. Sed cur tam graviter eos punivit Deus? Resp. 1. Ob peccata Heli & filiorum. Potest enim Deus punire Principum peccata in subditis, ut 2 Par. 28. 19. 2. Quòd populus peccatis principum consensit, eosque imitabatur; suprà 2. 24 [p]. ¶ *Afferamus ad nos de Silo Arcam*] Mittamus in Silo qui adducant huc *Arcam fœderis*, &c [q]. Sic dicta erat Arca, quia in ea erant tabulæ fœderis, tam fractæ, quàm integræ [r]. Ut homines gravitate ferulæ attoniti loquuntur; sed vacui conscientiâ peccati & indignitatis suæ, cùm Arcam afferri jubent [s]. Paralogismum committunt à non causa, ut causa; qui perniciosus est in practicis consiliis. Victos se putant, quòd Arca non adfuerit. De pœnitentia verò neglecta, de moribus corruptis, de cultu Dei vitiato, nequaquam venit in mentem [t]. Non purgati à peccatis suis frustra spem in Deo collocant [v]. Confidentia Israelitarum, licèt in Deo collocata, vitiosa erat duplici nomine: 1. Quod ista confidentia excluderet

[h] Mend.
[i] Os. Quin Ma.
[k] Al. in Ma.
[l] D.
[m] Mend.
[n] Mend.
[o] San. sim. Mend. Ca.
[p] Mend.
[q] V.
[r] D.
[s] Jun. Pi. Ma.
[t] Mart.
[v] G.

terpretatio. Poreò, Heli Pontifex ingressus est sanctuarium, si non suâ sponte, saltem totius populi precibus adductus. Levitæ, vel potiùs Sacerdotes eam portabant [b]. ¶ *Domini exercituum*] Cùm ergo talis sit; roborare potest suos, & debilitare hostes [c]. ¶ *Sedentis super Cherubim*] Ità 6. in Di. Sy. M. P. *Cujus majestas habitabat super Cherubim*, Jon. in Di. Verùm nusquam dicitur Deus sedisse super Cherubim. Arca vocatur scabellum pedum ejus, Psal. 99. 5. & alibi. Sedes, nec ipsi erant Cherubini; nec spatium suprà eos; sed vacuum illud intra ipsorum alas; ut satis patet ex Exod. 25.22. & Num. 7. 89 [d]. יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים] *Sedentis inter Cherubim*, Ti. Sed phrasis Hebræa, non satis fert illud *inter*. Quidni vertatur, *habitantis Cherubinos?* (ut יֹשֵׁב אֹהֶל *habitans tentorium*; Gen 4. 20. יֹשֵׁב אֶרֶץ *habitans terram*; Gen. 50. 11. *habitans montana*; Jud. 1. 9. *habitans Sionem*; Psal. 9.11.) Nam Deum in medio eorum sedentem tugurii instar sunt complexi [e]. *Insidentis Cherubim*, Mo. JT. Pi. D. à quibus responsa dabat; Num. 7. 89 [f]. Qu. Quorsum hujus mentio fit hoc loco? Resp. 1. Ut significaretur acerba jactura Arcæ, non quidem solius, sed cum propitiatorio & Cherubinis. 2. Ut vana populi confidentia notaretur [g]. ¶ *Erant duo filii Eli cum Arca*] Deus istos ad supplicium extrahit. Non oportuit Arcam eorum temeritati committere: Sed hoc peccato Deus abuti voluit, quò de aliis eorum sceleribus pœnas sumeret [h]. His præcipua cura Arcæ tuendæ, & custodiendæ, incumbebat. Et refert Jo. Antiq. 5. 16. Heli eis præcepisse, nè ad eum sine Arca ex prælio redirent [i].

5. *Vociferatus est omnis Israel*] 1. Ut lætitiam testarentur. 2. Ut se ad prælium excitarent. 3. Ut hostes perterrerent. Romani solebant cum ingenti strepitu pugnas exordiri [k]. ¶ *Et personuit terra*] Ità P. JT. Ar. sim. 6. Jon. Pi וַתֵּהֹם הָאָרֶץ] *Ità ut terra tremeret*, Ti. V. Ar. *perstreperet*, JT. *moveretur*, M.

6. *Quanam est hac vox, &c.*] En quid faciat militaris clamor ante pugnam; monet hostes, ut deliberent, & provideant [l].

[b] Mend. [c] K. in D. [d] Di. [e] Di. [f] D. [g] Mend. [h] Mart. [i] Mend. [k] Mend. [l] Mend.

Resp. 2. אֱלֹהִים Tam *Deum*, quàm *Deos* significat. Quidam ergo in singulari vertunt; Ità Jon. *E manu sermonis Domini, cujus opera magna ista.* [Sic Ar. *Dei fortissimi.*] Licèt alienigenæ erant, videntur tamen aliquem sensum habuisse de uno Deo Hebræorum [a]. ¶ *Qui percusserunt Ægyptum omni plagâ, in deserto.* בְּכָל־מַכָּה בַּמִּדְבָּר] *In omni plagâ*, P. Mo. 6 V. sim. Jon. i. e. multis plagis, V. *Tot plagis*; M. Ti. *omnigenis plagis*, Sy. Ar. *singulis plagis*, JT. Intelligunt illum plagarum denarium in Ægypto [b]. Sed quomodo istæ plagæ dicuntur fuisse בַּמִּדְבָּר *in deserto?* Resp. 1. Non mirum est hos aliosque externos, (qui vel tardo essent ingenio; vel non admodum essent de exploranda veritate soliciti) multa falsò referre. Idem fecerunt Justinus, & Tacitus, & Achior Judith 5.& Josephus non rarò. Quid ergò mirum, si in hac antiquissima historia de Ægyptiorum plagis errârint tam turpiter, ut illas in deserto contigisse crediderint [c]? 2. Per illam in deserto percussionem, intelligunt demersionem in mare rubrum, cui desertum adjacebat [d]. Hæc plaga erat omnium instar. Et reliquæ decem plagæ in hac finem acceperunt, & cum ea comparari non possunt [e]. *In deserto*; i. e. In Mari rubro, quod adjacebat deserto [f]. Alii vertunt, *prope*, vel *juxta*, (vel ad, D.) *desertum*, Pi. Belg. Sic בִּירִיחוֹ, *ad Jericho*. בְּקִרְיַת יְעָרִים, *ad Cariah jearim*. Huc referri posset ex hoc capite, *castrametati sunt* בַּאֲפֵק, *ad Aphec* [g]. Desertum Ethan intellige, ex Exod. 13. & 14. Et בְּכָל־מַכָּה verto, *perfectâ clade*. Heb. *omni* vel *totâ*, vel *consummatâ percussione* [h]. 3. [Alii supplent ו, vertúntque] Et *in deserto*, 6. Sy. V. Glas. Nam sicut præfixum ו quandoque redundat; sic etiam quandoque deest, & supplendum est [i]. 4. Cùm hic locus videretur repugnare his quæ sunt in lege; alii aliquot verba addunt [k]. *Et populo suo in deserto fecit multa miracula*, Jon. in V. *Et edidit miracula in deserto*, Ar. sim. Os. 5. [Alii בַּמִּדְבָּר aliter vertunt,] nempe *verbo, sub solo*; quod pulchrè convenit: q. d. qui solo suo verbo percussit Ægyptios. Volunt מִדְבָּר significare דָּבָר *verbum* [l].

[a] D. [b] Mend. [c] Sant. [d] Mend. sim. D. [e] D. [f] V. [g] D. [h] Pi. [i] Glas. gram. 693. [k] V. [l] V.

Ità

paupertatem illius temporis, & caritatem equorum, 1 Reg. 10.29. 2. Propter legem divinam, Deut. 17.16 [v]. Ubi Deus, eis, si non usum, certè copiam equorum vetuit [x]. Ante adventum Arcæ 4 tantùm millia occiduntur; pòst 30 millia. Tantum enim abest, ut improbi ex præsentia Arcæ, adjuventur; ut potiùs in majus exitium devolvantur [y]. Quia, scilicet, propter Arcæ & Templi violati scelus, à Deo irato, & jam in Arca præsente, acriùs puniebantur [z].

11. *Et Arca Dei capta est*] Multi valdè mirantur, quomodo ferret Deus, Arcam suam præsertim ab impiis capi. Sed magìs esset mirandum, si non passus esset id fieri. Nam ut Sabbathum propter hominem factum est, non homo propter Sabbathum: Sic Arca, sacrificia, &c. hominum servandorum causâ, instituta sunt. Illi autem ea prophanaverant, ut nec ampliùs ipsorum saluti, nec divinæ gloriæ inservirent. Ità deerat finis, ad quem ista erant condita [a]. Sicut Arca legis, non defendit legis transgressores; ità nec à transgressoribus legis patitur se defendi. Permisit hoc Deus; vel, 1. Quia Hebræi contra voluntatem Dei eam eduxerunt è Sanctuario. 2. Ut Arcæ contemptores, Arcâ privarentur. 3. Nè sacra loca sacrilegis aut sceleratis futura præsidia putarentur. 4. Ut signum esset, tum Christi, in Judæorum manus tradendi; tum fidei, à Judæis ad Gentiles, transferendæ [b]. 5. Ut doceret Hebræos rectè viventes Dei providentiæ confidere; peccantes verò neque Arcæ, nec ipsi Deo fidere. 6. Ut Philistæi, Arcam capientes, ejus vim & potestatem ex plagis futuris agnoscerent [c]. 7. Ut castigaret impietatem filiorum Eli [d].

12. *Vir de Benjamin*] Fingunt Hebræi hunc fuisse Saulem [e]. ¶ *In die illa*] *Eodem die*, sub. *conflictûs* [f]. ¶ *Conspersus pulvere caput*] Heb. *& terra* erat *super caput ejus*. אֲדָמָה *humus*; nempe pulvis. Sic vox sumitur, Jos. 7.6. Job 2.12 [g]. Pœnitentiæ, & mœroris causâ, hoc factum; fortasse, ex more tristia nuntiantium; ut audientes ad ictum præpararent, dum priùs habitu, quàm ore loquerentur [h].

13. *Heli sedebat super sellam*] Ità Sy. Ti. Ca. V. vel *Cathedram*, Jon. *Thronum*, vel *solium*, Mo. JT. Pi. At 6. addunt *ad portam*, seu *ostium*. Qu. Juxta quam portam sedebat Eli? Urbisne? an propriæ domûs? an denique ipsius Templi? Resp. Prope Templum sedit, & cecidit; ibi enim sedere consueverat; cap. 1. v. 9. & ubi culpa, ibi pœna [i]. *In solio*, JT. Est quidem articulus in Hebræo, ut videri possit significare illud solium, 1. 9. Sed quum non constet ex solio illo latus viæ observari potuisse; (quod hîc factum narratur.) Præstat putare articulum hic poni indefinitè; q. d. *in solio quodam*; nimirum quod curaverat sibi collocari juxta viam; ut inde specularetur, nimirum, adventantem aliquem nuntium [k].

[v] Mend. [x] La. [y] Mend. [z] La. [a] Mar. [b] Mend. [c] La. ex Procop. [d] La. [e] L. [f] V. [g] Pi. [h] Mend. [i] Mend. [k] Pi.

... [l].

15. *Et oculi ejus caligaverant*, Ità P. Jon וְעֵינָיו קָמָה] *Et oculi ejus graves evaserant*, Sy. Ar. *Obriguerant*, aut quasi se exeruerant extra locum suum; aut suo ampliùs officio non fungebantur. Complut. in Nob. Alii vertunt, *defecerant*, i. e. כָּלוּ, ut Jer. 14.6. Alii *rugaverant*; *Quando enim rugant oculi in senectute, desiccatur humor, attolluntúrque nervi oculi, ingrediturque oculus foramen suum:* inquit doctus inter Hebræos [s]. Sing. pro Plur hic ponitur; *caligavit*, sub. *uterque oculus*, V. Est H[s]. quo nomen *plur.* jungitur cum verbo *sing.* [sic indubiè legendum, non *plur.* ut perperam in Auctore habetur] ad notandum collectionem singulorum [s]. *Et oculorum ejus acies caligabat*, JT. Sed istud supplementum videtur audacius [t]. *Stabántque oculi ejus*, M. Ti. Ad verb. *stetit*, Mo. D. Non movebantur palpebræ; quod cæcorum est [v]. *Stare* dicitur oculus in senio, quando se non ampliùs movet; humido nativo exsiccato; nervis in foramen suum ingressis. Tunc homo penitùs caligat, & nihil clarè videt [x]. Sicut operatio, per motum; ità ejus privatio, per quietem explicatur. Porrò, Nomen plur. cum verbo sing. hîc est, Sic etiam Gen. 26.35. & 27.29. & 49.22. & Prov. 14.1 [y].

16. *Ego sum, qui veni*, &c.] His verbis fidem audientium captat; q. d. Testis fui oculatus, & recentissimus spectator [a].

17. *Respondens ille qui nuntiabat*, הַמְבַשֵּׂר] Notant בִּשֵּׂר esse *evangelizare*, *annuntiare*, scilicet lætum nuntium [b]. Ità accipitur 2 Sam. 18 19. 2 Reg 7.9. Hîc autem contrario significatu sumitur, per antiphrasin; quomodo קָדַשׁ propriè est *sanctificare*; & per antiphrasin *polluere*; Et *benedicere* pro *maledicere*; Job 2.9 [c]. Specialia verba, interdum generaliter sumuntur Hebræis; ut בִּשֵּׁל *coquere in aqua*, *& assare* [d]. בשר Semel accipi videtur pro *eo qui læta nuntiat*, 2 Sam. 4.10. [Sic legendum, non 1 Sam. 4.17. ut perperam habetur in Criticis.] Alibi sign. *eum qui nova nuntiat*; sive læta fuerint, sive tristia. Hinc, cùm de lætis dicitur, additur טוֹב; 2 Sam. 18 27. Jes. 52.7 [e]. ¶ *Arca capta est*, נִלְקְחָה] Gen. fœm. sæpiùs masculinè construitur אָרוֹן נִלְקַח: Nam terminatio masculina. Sed fœm. construitur etiam ibi; *Venítque ad eos Arca Domini:* nam est בְּאֵר in fonte [f].

18. *Cùmque ille nomināsset Arcam Dei*] q. d. Nondum integram, sed inchoatam audiens narrationem, mente prævolans, & exitum præsagiens, ruebat [g]. ¶ *Cecidit de sella*] Eò quòd planè consternatus; ac, præ angore, pavore & stupore, spiritu deficiente, jam se in alta sede continere non posset [h]. *Cecidit*, præ nimio dolore cordis [i]. Mœror & timor mortem repentinam

[l] Glas. gram. 346 [s] V. [s] Pi. [t] Pi. [v] Mar. [x] D. [y] Mend. [a] Mend. [b] Ma. [c] Mend. [d] Ma. [e] D. [f] D. [g] Mend. [h] La. [i] D.

senamar. Primus qui utrâque dignitate & judiciariâ, & pontificiâ gavisus est. A triplici hoc primatu in extremam miseriæ lineam deturbatus est. ¶ *Quadraginta annis*] Ità Heb. & Chald. & Græca in Bibliis Complutensibus, & Regiis habent. At LXX in Bibliis Sixtianis transferunt, *Viginti annis.* Et ità apud vetustos codices inveniri tradunt scholia illorum Bibliorum. Imò Eusebius in Chronico, & Lucifer docent ità reverà LXX transtulisse. Et ità legunt Procop. Chrysost. & Sulpitiùs Severus: Utrámque lectionem sic conciliant; 20 annis Heli adnumerant 20 annos Samuelis; ut solus dicatur Heli 20 annis; cùm Samuel 40 annis judicâsse. Mallem sic, Heli 20 annis per se solum; 20 per filios judicâsse [z]. Qu. An Heli sit damnatus? Resp. 1. Q affirmant. Ità Greg. Pastor. 2.6. Eucherius, & Beda. Idem videntur sentire Hieron. Chrysost. Cæsarius Arelat. & Aug [a]. Et. D. Ephrem *in Apologia de Heli* asserit, non fuisse illi cordi cultum divinum; etiam cùm novit divinam adversùs se prolatam esse sententiam, ab illa erga filios absurditate non recessisse: quòd si illos admonuit; id fecisse veritum populi impetum; ut animos eorum, qui filiis reclamabant, emolliret atque placaret: ac tandem divinis comminationibus ex Samuele auditis, non resipuisse ad culpam; sed tanquam stupidum obduruisse ad pœnam [b]. Resp. 2. Alii eum salvatum volunt. Ità Hieron. Basil. Chrysost. Theodor. Procop. [c]. Horum argumenta sunt; 1. Tanta ejus pro Dei gloria, & Arca fœderis solicitudo [d]. Molestiùs tulit jacturam Arcæ, quàm mortem filiorum. Qui sine Arca Dei vivere non poterat, quo pacto sine Deo ipsius Arcæ moreretur [e]? Certum hoc est testimonium divinæ erga illum benevolentiæ, & quòd eum in electorum numero habuit [f]. Sed hoc argumentum non est necessarium. Non satis liquet suàne re privatâ, an religionis causâ commotus erat. Ab Arca enim dignitas ejus & omnia vitæ emolumenta pendebant. Incerta ergò hæc cùm sint, in medio relinquenda sunt. Quamvis eum salvatum fuisse verisimilius puto [g]. 2. Videtur de peccatis pœnituisse, & duram pœnitentiam à Deo injunctam humiliter acceptâsse, 3.18 [h]. Filiorum mortem patienter tulit. Magis Arcam, quàm filios æsti-

[z] Mend.
[a] La.
[b] Mend.
[c] La. Ità L. To. Ser. Mend. La. Calu. Wil.
[d] Calu.
[e] Mend.
[f] Calu.
[g] Mart.
[h] La.

donec rumpantur & prodeat fœtus [x]. צִירֶיהָ Sunt *cardines januæ, & dolores parientis.* Ut janua vertitur in cardine suo, sic parturiens se vertebat in doloribus hisce [y]. *Luxata erant super eam vertebra,* seu *cardines* in quibus juncturæ volvuntur. Forsterus. Al. *reversa sunt*, &c [z].

20. *Neque animadvertit*] Heb. *non posuit, sive apposuit cor,* sive *animum suum,* sub. *Ad id quod dicebatur illi.* q. d. Neque visa est verbis illarum moveri [a]. Gaudebant matres de sexu virili magis quàm muliebri. Sic Gen. 4. 1. *Acquisivi virum*, i. e. sexum virilem [b]. Vide Gen. 35. 17. & Joan. 16. 21. At illa tantis doloribus hausta jacebat, ut nè minimum quidem inde solatium receperit [c]. Deus cùm decrevit punire, omnem vim consolationibus detrahit [d].

21. *Vocavit puerum Ichabod,* אִי כָבוֹד] *Non est gloria.* Vel, *ubi est gloria?* M. V. D Ps. Vel אִי pro אַיִן, ultimâ resectâ; vel אִי pro אֵי, id. est, אַיֵּה *ubi* [e]? Vel, *va gloria*, Mend. Ma. Ità אִי *sumitur*, Eccles. 10. 16 [f]. ¶ *Dicens, translata est gloria de Israel*] Quid intelligit per *gloriam*? Resp. 1. Quidam intelligunt de illis tribus, Arcâ, socero, & viro suo. Ità Chald. & 15. Resp. 2. Alii de Arca tantùm intelligunt [h], super quam Deus apparere solebat [i]. Nam, 1. Sola Arca *translata* dici potuit de Israel. Nam Heli & Phinees potiùs perierunt in Israel. 2. Improbi Sacerdotes non erant gloria, sed ignominia Israel. 3. *Arca* frequenter vocatur *gloria Dei*, Psal. 26. 8. & 62. 2. & 77. & Isa. 64. 11. 4. Docet hoc *Arca* repetitio in sequenti versu [k]. Vocat Arcam *gloriam Israelis*, quia Deus in illa domicilium sibi delegit in medio fidelium suorum [l]. Et quia de illa Dominus loquebatur; quare & nubes, ex qua oracula dabantur, dicitur *gloria Domini*; Num. 20. 6 [m]. Quia gloriam afferebat populo Israelitico, & signum erat gratiosæ præsentiæ Dei [n]. Et quia, illâ præsente nihil metuebant adversi [o]. Vel *gloriam* vocat ipsum Deum [p]; qui sic nominatur, Psal. 106. 20. & Jer. 2 11 [q]. Dicitur autem Deus *gloria nostra*, 1. Activè; quòd nos illum celebremus & glorificemus. 2. Passivè, quòd nos ab eo ornemur, & illustremur [r]. Erat hoc Gentibus olim persuasum, incolumem civitatem

aliquam

[x] M.
[y] D.
[z] Ma.
[a] V. sim. Pi.
[b] D.
[c] Mend.
[d] Mart.
[e] D. Pi. M. V.
[f] Mend.
[g] Mend.
[h] Ità Mend. M. D. G. La. San. Pi. Ma.
[i] G.
[k] Mend.
[l] M.
[m] Mend.
[n] Pi.
[o] San.
[p] Mart. Pi.
[q] Pi.
[r] Mart.

ᵃ D. Glaſ. propter mortem illorum, Pi. אל ſumitur pro בַּעֲבוּר ᵛ, vel pro עַל ˣ; ut hic & v. 19. & 22. Sic 1 Sam. 1. 27. אל Propter puerum iſtum oravi; Sic Ezech. 6. 9. ubi præfixum ל Lamed eadem ſignificatione ſubjungitur.

ˡ Glaſ. gram. p. 519.

Vide etiam 5. 55 ʸ. *Alii, Audiens de capta Arcâ, & de mortuo ſocero,*] T. Maxim, reſpiciens *ad captivitatem Arca Dei, & ad ſocerum,* &c. Pi. Oratio defectiva eſt, bene ergò, 6. & Chald. ſupplent, *quoniam mortui ſunt* ᶻ. Hæc verba ſic incluſa parentheſi (*quòd capta eſſet Arca Dei, & mortuus eſſet ſocer ſuus & vir ſuus*) notant eſſe verba auctoris libri, non mulieris parientis ᵇ.

ᵃ Mar. Gen. V. ᵇ Ms. ferè ex V.

22. *Eo quòd capta eſſet Arca Dei*] q. d. Illud eam imprimis cruciabat; nam domeſticam calamitatem publicæ poſtponebat ᶜ. Eliciamus hinc documentum lamentandi potiùs ſpiritualia damna, quàm temporalia ᵈ.

ᶜ Ma. ᵈ Mend.

CAP. V.

ᵉ Mend.

1. *Tulerunt Arcam Dei*] Credo, cum ingenti gaudio ᵉ. Qu. Cur Philiſthini Arcam tangentes non interierint, quemadmodum Iſraelitæ? Reſp. Vel, 1. Quia Deus familiaribus domeſticiſque ſuis, ut majora confert; ità, ſi delinquant, majora iis ſupplicia infert. Hinc Oza permittens Arcam in plauſtro deferri occiſus eſt, 2 Sam. 6. 7. non item Palæſtini in plauſtro collocantes, 1 Sam. 6. 11. Ananiam ſacrilegum occidit Petrus, Act. 5. 5. non pariter Simonem, Act. 8. 20. Nimirum, ab externis parum, ab illo tanquam domeſtico plurimum ſperabatur ᶠ. Vel potiùs 2. Illa lex de non tangenda Arca, ad ſolos Iſraelitas ſpectavit. Unde Philiſtini Arcam tangentes, non dederunt pœnas, quia culpam non contraxerunt ᵍ. ¶ *A lapide adjutorii*] *Ab Eben hezer.* Qu. Quomodo hoc factum? Ibi enim erant caſtra, cap. 4. 1. Arca verò è caſtris in aciem proceſſerat? Reſp. Vel Arca in caſtris remanſit, trepidantibus filiis Heli eam educere in diſcrimen: vel ab illis inclinante belli alea ad caſtra fuit revocata, vel potiùs totus ille pugnæ locus à termino notiori appellatus fuit *lapis adjutorii* ʰ. ¶ *In Azotum*] Cur eò? Reſp. Vel quia primùm occurrebat redeuntibus; vel quia urbs potentiſſima erat; vel quia inſigne fanum Dagonis continebat; permittente hoc Deo, ut illuſtrior eſſet fidei de idololatria triumphus ⁱ. In hoc quarta Venus ſive Aſtareta ſingulariter colebatur ᵏ.

ᶠ Mend. ex Theod. & Procop. ᵍ Mend. ex To. ʰ Mend. ⁱ Mend. ᵏ Maſ. ad Joſ. 15. 47. ˡ Pi. ᵐ Ità La. Mart. T. L. Procop. & Jo. in Mend. Aug. in La. ⁿ Matt. * Mtt.

2. *Et intulerunt in templum Dagon, & ſtatuerunt eam juxta Dagon*] Quo fine, non liquet. An in contumeliam, tanquam anathema: an potiùs ad cultum ˡ? 1. Quidam in honorem Dagonis factum volunt ᵐ. Captivam Arcam ſuo Dagoni ſiſtunt, tanquam Jovi Feretrio ſpolia opima ⁿ. Non dubium eſt quin Dagoni victoriam acceptam tulerint, ut fecerunt, Iud. 16 *. [Aliis hoc non placet] Non videtur opportunus ſpoliis, aut tioni dabant operam; ideoque coluerunt Dagon, quaſi piſcium, & piſcationis præſidem. 3. Syri & Palæſtini piſces coluerunt quaſi Deos, ut teſtantur Xenophon de expedit. Cyri lib. 5. Cicero l. 3. de nat. Deorum. Clemens Alex. in exhort. ad gentes. *Unde & Syri ad hæc uſque tempora his piſcibus abſtinentes eos pro diis colunt,* inquit Diod. Sicul. 3. 2. 4. Joſephus & alii aſſerunt Dagon eſſe Dercetem, (quam alii Atergatim vocant) ſive Deam Syriam, quæ à Syris creditur in piſcem mutata; ideòque ſpecie piſcis colitur. Quocirca Diod. Sic. Scal. Ser. L. To. Nebriſ. in Quinquag. c. 6. & alii cenſent Dagon, ſeu Dercetem, eſſe Venerem. Piſces enim, inſtar Veneris, luxuriant & mirè prolificant. Unde Venus dicitur nata è mari; indeque nuncupatur Aphrodite; ac à Poetis fingitur in piſcem transformari. Favet quòd Herod. lib. 1. tradit, Venerem ab Aſcalonitis mirè coli in templo ſuo antiquiſſimo; indéque Cyprios eidem ſimile Templum dicâſſe ᵃ. Porrò Phœnicum *Aſtarte* (ſic illi *Venerem* vocabant; alii *Dercen* ſcribunt, *Derceto & Atergatim*) ſuperiora mulieris habuit; inferiora piſcis; ut teſtatur Lucianus, teſtis αὐτόπτης de Dea Syria; & Diodor. l. 2 *. Nec obſtat diverſitas ſexuum in Dagon & Derrete; quia Ethnici utrimque pariter ſingulis Diis tribuebant, fingentes eos eſſe Hermaphroditos ᵇ. [Aliis hæc ſententia non placet] Hebræi Dagon à דגן appellatum volunt; ſed ſine autore, ſine exemplo ᶜ. Theodoretus ſcribit Dagonem fuiſſe extremis omnibus partibus, i.e. tam pedibus, quàm manibus mutilatum. Et LXX non modò manum, volas, ſed & veſtigia pedum idoli in limen cecidiſſe dicunt; quod quidem de ſuo addiderunt; ſed id nunquam addituri, ſi Dagonem credidiſſent in piſcem deſiiſſe. Piſces enim Græcè ἄποδες dicuntur, quia carent uſu pedum. Et planum eſt, ex Theologia Phœnicum, Dagonem, & Atargatin, ſive Aſtarten, diverſa fuiſſe numina. Statuunt enim Phœnices, apud Philonem Byblium, Dagonem eſſe fratrem, & Aſtarten Saturni uxorem. Porrò, hoc præcipuum; quòd Tyriis, Nehemiæ tempore, non fuit religio piſces venales deferre Hieroſolymam. Igitur undecunque ſumpſerit originem hæc *Syrorum* ſuperſtitio, quâ piſcem attingere nefas putabant, Nehemiâ recentior eſt; quo cultum idoli Dagon multò fuiſſe antiquiorem nemo eſt, qui neſciat ᵈ. Reſp. 2. Alii cenſent Dagon fuiſſe Deum frumentarium, ſive frumenti præſidem, qui meſſis copiam ſuis cultoribus daret ᵉ. *Dagon* Græcè redditur Σίτων *Frumentarius*, & à דגן *frumentum* dicitur ᶠ. Et additur cauſa nominis; quoniam invenit frumentum, & aratrum, inde dictus erat Jupiter Aratrius. Itaque, nomen à forma non, habuit; ſed ab inventione frugum. Ità Philo, ex Sanchoniathone, qui Euſebio teſte, Phœnicum hiſtoriam ſcripſit ante Trojani belli tempora. Quidni tam vetuſto Scriptori de

ᵃ La. * BA. ib. ᵇ Mend. ᶜ D. queſt. Ebr. 82. ᵈ BA. 1. 1. 6. 44. ᵉ Ità Mont. & Pagn. in La. ᶠ Euſeb. & Philo. Bib. in D. Ità D. quæſt. 82. BA. ib.

sæpius ut volunt, Jo. & Pil. & Theod. & Chrysost. Scri- ptura fortè primum tantùm & ultimum casum retulit; quia inter se differebant: non item intermedios casus; quia, instar primi, sine mutilatione corporis acciderunt. Sed cur Dagon toties erigatur & toties exturbetur? Resp. 1. Ut non ex casu, sed ex Dei consilio fuisse crederetur. 2. Ad majorem Dagonis ignominiam, & Arcæ gloriam; hominibus indies eò confluentibus, &c. Qu. Cur Dagon, ubi primò erigebatur, non statim corruebat? Resp. 1. Solet Deus supplicia sua maturare, non præcipitare. 2. Sic majorem fecit Deus in Philistinis rei eventum spectantibus attentionem [p]. ¶ *Et duæ palmæ manuum ejus*, [וּשְׁתֵּי כַּפּוֹת יָדָיו] *Et duæ sive ambæ volæ*, vel *palmæ manuum ejus*, JT. Mo. M. Ti. P. V. D. Graviùs secundâ vice mutilatur Dagon; ut sic intelligerent Azotii & veri numinis potentiam, & idoli sui vanitatem [q]. Dagonem sic lacerari voluit Deus, nè deinceps supplicium à Sacerdotibus occultetur [r]. Dagoni ruenti amputantur manus & caput. Capite, sapientia notatur; manibus autem vis efficiendi: ut docerentur ejus cultores, nihil ei aut sapientiæ, aut virium ampliùs superfuisse [s]. Manibus extensis fatebatur Dagon se ab Arca victum [t]. ¶ *Super limen*, [אֶל־הַמִּפְתָּן] *Ad limen*, Mo. *in limine*, P. sim. Sy. Di. *In ipso limine infero*, JT. D. sim. M. Ti. He in Di. Limen superius כַּפְתּוֹר dicitur. Porrò אֶל hîc ponitur pro עַל; ut alibi אֶל־מֵצַח *super frontem* [v].

[p] Mend.
[q] F.
[r] Mend.
[s] Mart.
[t] La.
[v] D.

5. *Porrò, Dagon solus truncus remanserat in loco suo*, [רַק דָּגוֹן נִשְׁאַר עָלָיו] [Variè reddunt.] *Tantùm forma piscis relicta est in eo*, M. sim. JT. Ang. in margine, V. Non placet; quia apparet præter id quod piscem referebat, remansisse & brachia, & pectus [x]. Alii, *tantùm truncus Dagonis remanserat*, b. Sy. Ar. Mar. *In loco suo*, Ar. Mar. *Tantùm truncus —— relictus erat ipsi*. Ang. Ca. Vel, *super illud*, limen scilicet, cùm caput & manus abscinderentur [y]. *Duntaxat Dagon relictus erat in eo*, Ti. D. vel *apud se*, Tig. not. Quærunt, quomodo

[x] Pl.
[y] Belg.

nimo esset, quem omnes calcabant. Sed amens est Venus, & ambitio; quæ neque quid res ipsa postulet, aut portendat, considerant; neque ab ipso etiam Deo se doceri sinunt [m]. Nulla miracula satìs magna sunt ad animum impium emendandum citra Dei Spiritum [n]. ¶ *In hodiernum diem*] In quo scilicet auctor hujus libri eventum hunc scribebat [o]. Usque ad tempora Samuelis, à quo ista fuerint conscripta [p]. (Spatium autem inter Samuelem judicare incipientem, & hanc historiam literis commendantem, valdè diuturnum esse non potuit [q].) Vel usque ad Esdram, qui ea denuò collegit & resarcivit [r].

6. *Aggravata est*] Induruerunt ad primam plagam: Antea Dagonis aram observabant; posteà verò illius januam summo studio colere cœperunt. Necesse igitur fuit, ut aggravarentur pœnæ [s]. Philistæi captivam Arcam in suis urbibus non aliter detinebant, quàm Spartanus puer gestabat vulpeculam in sinu, quæ interim ejus vitalia carpebat [t]. *Gravis fuit*, i. e. magna. Sic Gen. 41. 31. *gravis fames*, i. e. magna. Item Job 23. 2. Jes. 32. 2 [v]. ¶ *Et demolitus est eos*, [וַיְשִׁמֵּם] *Et desolare fecit*, vel *desolavit eos*, P. Mo. Sy. JT. *vastavit*, Jon Os. *Perdidit eos*, Ar. M. Ti. ¶ *Et percussit in secretiori parte natium*, [וַיַּךְ אֹתָם בַּעְפֹלִים] Scriptum est עֳפָלִים, sed lectum à Masorethis טְחוֹרִים [x]. Quam ipsam vocem suo more inflexam usurpant Chald. & Sy. Sed qualis hîc morbus sit, parùm constat; quia hîc tantùm, & Deut. 28. 27. nominatur. Nec ulla illius symptomata narrantur. Itàque hîc Interpretes in diversissima abeunt: b. reddunt *sedes*, vel *nates* [y]. *Et percussit eos in altis locis*, Mo. *In sedibus eorum, ità ut occupasset eos dysenteria*, Ar. *In podicibus eorum*, Sy. Ti. D. *In inferioribus ventris*, M. *Vitiis sedis*, sive *podicis*, V. עֹפֶל sign. *partem extantem, & prominentem*. Podex, ità vocatur per antiphrasin, quòd minimè exstet [z]. Medici tamen dicunt eum exstare propter morbum; nempe, quando procidit [a]. *Dysenteriâ*, Ar. Jo. in G. Symmachus

[m] San.
[n] Mart.
[o] Mend.
[p] Mart.
[q] Mend.
[r] Mart.
[s] Mend.
[t] BA. 1. 2. 36. 35.
[v] D.
[x] M. D.
[y] BA. ubi supra.
[z] He. in D. & in M.
[a] V.

Hunc morbum quidam putant fuisse *ficum*; qui in locis secretis interiora ventris depascebatur; alii verò asserunt fuisse sanguinis fluxum incurabilem [h]. Licèt hæmorrhoides durè affligant illas corporis partes; aliquid tamen Azotiis videtur accidisse molestius, quod ejulatus edere coegit, & ad mortem adduxit. Quare ad hanc vexationem alii alia addunt, viscerum tormina, & ulcera, &c [i]. Videtur hic morbus fuisse peculiaris, & novus, & multiplex [k]. Sicut peccatum Philistinorum Arcam temerantium novum erat, & inauditum; ità *novum* erat hoc morbi genus [l]. Sed & ignominiosum erat. Ità Deus reddidit mensuram pro mensura. Illi enim voluerunt non modo Judæos ignominiâ afficere, sed etiam eorum Deum [m]. Puerili supplicio eos percussit Deus, qui de victoria, quasi virili suo robore parta, inaniter intumuerunt. Et meritò in sedibus feriuntur, qui Arcam in profana sede, juxta Dagonem collocârunt [n]. Congrua erat hæc pœna Philistæis, quia ventri dediti erant [o], & Sodomitæ [p]. Ex hoc loco satis apparet, quàm brevia sunt impiorum gaudia: Palæstini, qui modò Arcam in triomphum duxerunt, statim ab eo miserè perduntur. E diverso autem crux piorum brevis est, fælicitas verò & lætitia rependitur sempiterna [q]. Meminit Herodotus lib. 1. sub medium, hujus morbis sed more Gentilium res Judaicas depravantium, vera falsis admiscet; ut notat Josephus Antiq. 10. 1. ait enim, Ascalone esse Templum Veneris, quod nonnulli expilârint, idcòque mariscis percussi sunt [r]. ¶ *Et ebullierunt villa, & agri in medio regionis illius, & nati sunt mures, & facta est confusio mortis magna in civitate.*) Hanc hujus versûs partem, nec Hebræa habent, nec Chaldæa, nec Græca in Bibliis Regiis (& Complutensibus Mend.) Alii tamen Codices Græci interserunt, unde fortè desumptum est. Porrò, absunt hæc à multis Latinorum exemplaribus; Primùm quidem, commentarii loco, margini adscripta fuisse videntur; postea verò textui mista; ut L. & To. existimant [s].

7. *Videntes hujusmodi plagam*, [כִּי כֵן] *Quòd sic*. Mo. sub. *esset*, vel *fieret*, P. M. sim. JT. Ti. V. *Talia sibi accidisse*, Sy. *Quid sibi acciderat*, Ar. *Quòd posita super eos percussio*, Jon. quòd conficerentur sedis vitiis [t]. ¶ *Quoniam dura est manus ejus*, &c.] De culpa nihil; de pœna maximè dolent. ¶ *Super nos, & super Dagon*] Priùs suam, quàm Dagonis pœnam deplorant; parum reverenter [v].

8. *Et mittentes congregaverunt*] *Mittentes*, sub. *nuntios*; ut alibi fit; ex Hebraismo, Psal. 56. 4 & 104. 19. & Matt. 14. 10 [x]. ¶ *Omnes Satrapas*, Fuerunt ergò Philistini ὀλιγαρχούμενοι [y]. ¶ *Responderuntque Gethæi: Circumducatur*, &c.] Sim [z]. *Geth* erat præfectura omnium nobilissima; quæ jus habebat primo loco sen-

[h] M. [i] San. [k] La. [l] Mend. [m] Mart. [n] Mend. [o] La. [p] Rupert. & Hieron. in Mend. [q] Mart. [r] La. [s] Brug. in notatis ad Bib. [t] V. [v] Mend. [x] Mend. [y] G.

significat, quod סָתַר nempe *celare*, *abscondere* [f]. [Plerique punctant in dextro שׁ; at Buxtorf. & Pagnin. in Lexico punctum in sinistro statuunt שׂ; & reducunt ad סָתַר *abscondere*. Schindler. autem in dextro, & exponit נִשְׁתַּר *percussus fuit*. [Locum hunc variè reddunt.] *Et absconditi iis erant alti loci*, M. *Et percussit eos in sedibus eorum*, &c. [ſ]. vel *in constrictionibus*, Jon. *Et percussit eos*, &c. *Ità ut diffluerent sedes eorum, & prolaberentur podices eorum*, Sy. *Et grassata est in eos dysenteria*, Ar. *Et habuerunt secretos morbos*, Heb. *Absconditique sunt morbi illorum*, M. *Percussitque*, &c. *ità ut laterent morbi*, Ti. Sensus videtur esse; *Et antè ignota illis fuerant marisca*, ut ipsa novitas morbi ostentum augeat [g]. Heb. *occultabantur eis*, &c. Vertendum puto, *obtegebantur eis* ani *hæmorrhoidibus*, Pi. *Et abscondita sunt illis sedis vitia*. V. *Occulta fuerunt marisca*, D. *Et in locis occultis*, sive *absconditis fuerunt*, vel *enata sunt eis hæmorrhoides*, sive *marisca*, P. Belg. Ang. Exorta sunt illis vitia in parte secretiore sive non patente intestini recti [h]. Et quia mariscæ occultæ erant, ideò duriores & difficiliores curatu fuerunt [i]. *Occulta invalescebant in eis hæmorrhoides*, JT. Sistebatur enim sanguis, qui interanea erodebat; quod est secundum genus hæmorrhoidum, & multo graviùs; ut omnes medici testantur [k]. Quoniam morbus absconditus erat, graviùs eos affligebat; cùm nullam medelam adhibere possent [l]. Nam— *alitur vitium, crescitque tegendo*, ut bene Mantuanus. Et morbus hic immedicabilis erat; quia ad præcordia irrepserat [m]. Tumores interni erant, ut non potuerit medicus ad eos pervenire, ut sanguinem educeret, cùm putrescebant. ¶ *Et fecerunt sibi sedes pelliceas*] Nempe ut molliùs sederent, quod morbus postulabat. Sed hæc verba omittunt Biblia Regia τῶν ό; item Heb. & Chald. [o]. [Et omnes versiones præter vulgatam.]

10. *In Accaron*] Quæ una erat ex quinque Philistinorum satrapiis [p]. ¶ *Cùmque venisset in Accaron*] Id est, jam antequàm admisissent, quia alienis exemplis percellebantur [q]. ¶ *Exclamaverunt Accaronitæ*] Sunt verba Satrapæ [r], vel principum; nam à popularibus se separant, dicentes, *ut interficiat nos & populum nostrum*. Ubi notandum, eos priùs sibi, quàm suis timuisse & consuluisse, cùm se priùs nominent. Sic Pharao, Exod. 8. 8. —*ut auferat ranas à me, & à populo meo*. Deinde illud, *ut interficiat*, potest sumi, vel causaliter, quasi hoc intendissent Gethæi, ut pœnarum socios haberent; vel consequutivè, quia ex adventu Arcæ mortem sibi metuebant [s].

12. *Omnes satrapas*] Singulæ urbes, cùm aristocratico regimini subessent, in rebus dubiis habebant jus aliarum urbium

[f] Mend. [g] G. [h] V. [i] D. sim. BA. ubi suprà. [k] Jun. sim. Belg. [l] M. [m] Mend. [o] La. [p] Me. [q] Ms. ex Jun. [r] V. [s] Mend.

1. *Fuit Arca in regione Philisthinorum,* [בִּשְׂדֵה] *ἐν ἀγρῷ τῶν ἀλλοφύλων, in agro alienigenarum,* 6. Proprium hoc interpretum illorum, ut Philisthæos vocent *alienigenas*, nomine generis ad certam speciem restricto[e]. *In agro*, 6. Sy. Ar. M. P. Ti. Mo. Cùm nulla civitas auderet Arcam excipere; eam foris reliquerunt sub dio[f]. At Jon. habet. *in urbibus*. Rectiùs Hieron. *in regione*. *Ager* & *regio* se invicem explicant. Ager ponitur pro regione, Gen. 32. 3. & 36. 35. Psal. 78. 12. Sic Plautus Epidico, *in agro Attico*; i. e. tota terra. Sic *ager Romanus* includit omnia, quæ in eo territorio continentur[g]. *In regione*, V. ¶ *Septem mensibus*] Mirus hic stupor, quòd tamdiu in suo consilio pertinaces hærerent, & tot hominum funere suam insaniam tueri vellent[h].

2. *Vocaverunt Sacerdotes & divinos*] Quia ad scientiam Sacerdotalem, seu auguralem, quæstionem hanc pertinere arbitrabantur, in qua de re sacra ambigebatur[i]. Magna erat apud omnes Gentes de Sacerdotibus opinio tum sanctitatis, tum sapientiæ[k]. Gentes suos divinos habebant, quos in arduis consulebant; & imprimis Philistæi. Hinc Procop. Jes. 2. p. 58. Ægyptiorum est, *incantatio & veneficium*; ut *astrologia* Chaldæorum; & *divinatio* Allophylorum; [i. e. Palæstinorum, ut dictum ad vers. 1.] & *auguratio* Cretensium[l]. Vocant *Sacerdotes*, qui sacros ritus & ceremonias didicere; & *divinos*, qui futuros rerum eventus prænoscere, aut conjectare, & si quid impendeat adversi, illud avertere posse existimantur[m]. ¶ *Quomodo remittamus,* [בַּמֶּה נְשַׁלְּחֶנּוּ] *In quo remittamus eam*; i. e. quà ratione, sive quo pacto remittere debeamus eam[n].

3. *Si remittitis*] Non dicunt *remittite*. 1. Quia optimi consultores solùm ad interrogata respondent. Interrogaverant autem Philistini, non an deberent Arcam remittere, (decretum enim hoc erat superiori capite[o];) sed quo pacto remittere deberent. 2. Necesse non erat monere Philistinos ad Arcam remittendam, jam ad id suâ sponte incitatos[p]. *Si remittitis*, hoc est, remittere statuitis[q]. Quæ certò futuri sunt, jam fieri dicuntur; vel

[e] D. [f] Theod. & Procop. in Mend. [g] D. [h] San. v. 3. [i] Me. ex San. [k] Mend. [l] D. [m] San. [n] V. [o] Mend. v. 2. [p] Mend. [q] V. in Tig. not.

... Sed malo *vi* & retinere. Sequens sententia corollarium est à præcedente, hoc modo; si sanitatem recuperabimus per oblationem; ergò manus Dei non recessit à nobis percutiendis propter neglectum illius oblationis[f]. Septem mensibus gravissimè affligebantur; & tamen, quo erant mentis stupore, non planè intelligebant quis plagarum auctor, & quænam illarum causa[g]. [אָז תֵּרָפְאוּ וגו׳] [Alii sic vertunt,] *Et tunc curabimini, & depropitiabitur vobis,* (vel, *& refrigerium erit vobis*, Jon.) *Nunquid non recedet manus ejus à vobis?* 6. Vel, *ad quid non quiescet percussio ejus à vobis?* Jon. Et videtur satis apta sententia[*].

4. *Quid est*, &c.] Quod confusè dixerant Sacerdotes, clariùs explicari voluerunt Philistini; acsi nihil agere vellent, nisi ex præscripto Sacerdotum[h]. ¶ *Juxta numerum provinciarum*, &c. [מִסְפַּר סַרְנֵי וגו׳] *Numerum satraparum*, Mo. *Secundùm* vel *juxta numerum*, &c. 6. Jon. M. P. Pro (vel, de JT) *numero*, Sy. Ar. Hæc regio erat *πεντάπολις*, & quinque habebat Principes. Qui voce Philistæis propriâ, סְרָנִים *sarnim* dicuntur in libris *Josuæ*, *Judicum*, *Samuelis*, & *Paralip.* Quod esset Hebraicè שָׂרִים, ut explicatur, 1 Sam. 29. 9[i]. Pro *satraparum* Vulg. habet. *provinciarum*. Suspicor mendum esse. Nam una tantùm erat provincia[k]. ¶ *Quinque anos aureos facietis,* [עָפְלֵי זָהָב] *Marisca*, vel *hæmorrhoides* (vel *ani*, P. D. M. vel *podices*, Sy. Ti. *sedes*, 6) *aurea*, Mo. JT. Pi. Belg. Os. BA. Qu. 1. Qualis hæc figura? Resp. 1. Antonius Sebellicus ait fuisse simulachra illorum quinque urbium[l]. 2. Alii volunt fuisse simulachra hominum[m]. Nec fortasse malè; quia aliter non videtur, quomodo ex figura separata, & sola, cognosci posset, quid sibi vellet inusitata species, & hominum oculis à natura summota. At in humana forma exprimi posset pars illa tumefacta, & saucia; & situs ipse facilè ostenderet morbi genus. 3. Alii tamen communiter, &, ut opinor, meliùs, partem illam à toto corpore secernunt; eamque in circularem formam effigiant; cui à mariscis additur tumor, & quæ a morbo illo, ubi duriùs incruduit, abesse non solent[n]. *Quinque hæmorrhoides*, i. e. imagines hæmorrhoidum. Met. subjecti[o].

[e] Ma. ex Jun. [f] Pi. [g] Mo. [*] Nobil. [h] Mend. [i] BA. 1. 2. 36. 368. [k] D. [l] Mend. [m] Ita Hugo Card. Dionys. et Carthus. in Mend. Jo. in San. [n] San. [o] Fl.

offerri sanctis effigies membrorum, quorum sanitatem ab eis recipimus, quasi anathemata [v]. Solebant veteres, aliquo metu vel periculo defuncti, præteritorum malorum insignia ac monimenta illis Diis consecrare, à quibus se liberatos putabant. Ità naufragi *Isidi*, vel *Neptuno* tabulam, quæ continebat naufragii imaginem dedicabant. Horat. Od. 5. Juvenal. Sat. 12. Gladiatores arma Herculi appendebant. Horat. Epist 1. Servi, & captivi in libertatem asserti, catenam Laribus offerebant. Idem lib. 1. Sat. 5. Quin Christiani, horum æmuli, quinto post Christum sæculo, cœperunt donaria in Templis appendere, imaginem habentia partium, quæ aliquo morbo afflictæ convaluerant, v. g. oculorum, pedum, &c. ut disertò testatur Theodoretus *Therapeut*. 8. Philistæi ergò mariscarum imagines illi Deo vovent, à quo salutem expectabant [x]. Resp. 3. Sensus horum simulacrorum est στοιχειωματικὸς; & ex traditionibus Telesmaticis petendus. *Formæ generabiles & corruptibiles, afficiuntur à cœlestibus; quibus ideò Telesmatici* (Græcè στοιχειωματικοὶ) *utuntur, observantes astrorum introitum*. Ptol. Centiloq. verb. 9. in Καρπῷ. Sensus est, quod formæ rerum inferiorum respondent similibus configurationibus cœlestibus; & formæ cœlestes habent influentiam in sublunares; ex. g scorpio, & serpens cœlestis, in terrestres. Ideò *sapientes imaginum, inspiciebant quando planeta de sub radiis solis egrediebatur, & ingrediebatur hos vultus; eumque in ascendente ponebant, & vultum quem intrabant sculpebant in lapide*, &c. Hæc à Græcis στοιχειώματα & τελέσματα dicebantur. Horum vim tradit Hali experientiâ comprobatam. Servus ictus à scorpione, ab hero sanatus est hujusmodi lapide, cui scorpionis figura insculpebatur, lunâ existente in scorpione. Famosissima omnium erant Apollonii Tyanei Telesmata. Nam Appollonius, sculpturâ Culicum, & Ciconiarum, culices Antiochiam, Ciconias Byzantium ingredi prohibuit; teste Joan. Tzetze, Cent. 60. tertiæ Chiliad. Idem fundi curavit simulachrum scorpionis æreum; quod, columnæ parvæ superimpositum, in medio civitatis Antiochiæ erexit; & scorpiones in illa regione disparuerunt. Hæc Domninus, citatus à Joanne Antiocheno Melala MSS. in 10. lib Chronograph. Sic Telesma crocodili plumbei, diu tutatum est regionem *Gran Caire* ab injuriis crocodilorum. Vide Cardan de subtil. l. 9. Scalig. exercit. 196. num. 6. Bodin. magie. dæmonom. 3. 6. Zonar. Annal. Tom. 3. in Anastasio. Et hæc frequenter magis, sed non solùm, in Oriente Obtinuerunt. Et omnia hæc referenda sunt ad pristinum averuncationis ritum. Et hanc dico causam fuisse, cur Astrologi Philistini simulachra hæmorrhoidum conficienda consulerent. Sic ferè Maimon. Moreh Nevochim part. 1. cap. 1. *Dico*

[v] Li.
[x] BA. ubi suprà.

illis, Mo. *omnibus vobis*, Jon. nec aliter LXX, inquit, D. *vobis*, Sy. sim. Ar.) *& satrapis vestris*, M. P. Ti. Di. Hoc dicit, *omnibus ipsis vobis*. Sic alibi, *Audite populi omnes ipsi*. Pronomen enim, quod in כֻּלְּכֶם, omnium personarum est; ut הַמָּה *ipsi* aliquando. Sic dicimus *nos ipsi, vos ipsi, illi ipsi*. In margine cujusdam editionis Venetæ, notatum לְכֻלְּכֶם; quod fortè secuti veteres [c]. כֹּל non rarò jungitur affixo tertiæ personæ; & absolutè sign. *omnes*; etiam quando ad eos refertur, quos quis in secunda persona alloquitur; ut Mic. 1. 2. שִׁמְעוּ עַמִּים כֻּלָּם, *audite populi omnes*. Propriè *omnes illi*, pro *omnes vos*. Sic 1 Reg. 22. 28 [d]. Sensus est; Ad relevandam communem plagam, communis oblatio adhibenda [e].

5. *Et similitudines murium, qui demoliti sunt terram*, עַכְבְּרֵיכֶם הַמַּשְׁחִיתִם אֶת־הָאָרֶץ] *Murium vestrorum qui corrumpunt hanc terram*, JT. sim. D. Ma. &c. *Qui perdiderunt*, V. *devastaverunt*, P. Locus iste docet mures non corpus intrâsse, sed regionem vastâsse [f]. Terram suffodiebant, & frugibus gignendis ineptam reddebant [g]. Hunc locum aliqua exempla illustrabunt. Referunt enim mures *fugâsse incolas ex Gyaro Cycladum insulâ*. Varro apud Plin. 8. 28. & *ex Troade. Itáque desinit mirum esse, unde vis tanta messes populetur murium agrestium*. Plin. 10. 65. & *ex quibusdam Italiæ locis*, Ælian. de Animal. 17. 41. & ferè *ex Cantabria, ubi mercede conduxerunt, qui mures certo numero venarentur; agrôque ita evasisse malum*. Strab. l. 3. p. 165 [h]. Porrò עַכְבָּר propriè *murem agrestem* sonat; ut patet, 1. Quòd hîc agros vastat. 2. Ex Esa. 66. 17. *Comedunt*—עַכְבָּר *murem agrestem*. Nam murem domesticum nemo in cibum expetit. Arabs ibi habet *aliarbuo*; qui est muris agrestis species; quemque solùm comedi tradunt Arabes. עַכְבָּר dicitur pro עֲכַל בַּר: ut *Babel*, pro *Balbel*; & *Samuel*, pro *Saûl-meel*; quasi petitum à Deo dicas. Chaldæis (quorum fortè vox est) עֲכַל est *consumere*; & בַּר *ager* [i]. Quæres, quid de his simulachris ab Israelitis factum sit. Resp. Reposita erant in Sanctuario, ad memoriam beneficii sempiternam; quomodo thuribula Num. 16. 38 [k]. ¶ *Et dabitis Deo Israelis gloriam*] Ità fatebimini vos victos fuisse à Deo Israel, cujus honori detraxistis, idùm cepistis Arcam ejus: ità restituetis gloriam ei [l]. *Dare gloriam*, &c. hîc sign. proprias culpas confiteri, & omnes plagas à Deo ortas protestari [m]. Similiter, Jos 7. 18. Esdr. 9. 8. Joan. 9. 24. Vel potiùs, (cùm Philistini proprio idiomate loquuntur, & alienos Hebraismos non curârunt) *Dare gloriam*, &c. est Arcam muneribus cumulare. Donare enim, *laudare & honorare* est [n]. *Dare gloriam* est deprecari apud eum culpam: & placare eum muneribus [o]. ¶ *Si fortè relevet*, &c. אוּלַי יָקֵל מֵעֲלֵיכֶם אֶת־יָדוֹ וגו׳] Va-

[c] D.
[d] Di.
[e] Mend.
[f] D.
[g] V.
[h] Ma.
[i] BA. 1. 3. 34. 1017. &c.
[k] Mend.
[l] V.
[m] Mend. ex L. & To.
[n] Mend.
[o] Pi.

rum causas naturales fuisse dicerent; Dum ergò concilii cunctatione occasiones corrumpuntur, & quisque tueri vult suam sententiam, augetur plaga, ut & RR. notant. Ideò dicunt Sacerdotes *quanfque obfirmabitis*, &c [f] ¶ *Sicut aggravavit Ægyptus & Pharao*] Generi subjiciunt speciem, aut toti partem, sed præcipuam. Sic Jos. 2. 1. *Inspicite terram, & —Jericho*, 1 Sam. 11. 1. 2 Sam. 2. 30. Item, *dicite discipulis & Petro. Tota Judæa & Jerusalem*, Matt. 3. 5 [g]. Pharao ultimus nominatur, ut fiat à minori (i. e. Ægyptiorum) ad majorem (nempe Pharaonis) duritiem progressus [h]. ¶ *Nonne postquam percussus est*, &c? הֲלוֹא כַּאֲשֶׁר הִתְעַלֵּל בָּהֶם] *Amon sic ultus est ex iis*, &c? Jon. *Et quemadmodum illuserunt eis, nec dimiserunt eos, tamen abierint*, Sy. *Et postquam parvipenderunt eos, nec dimiserunt illos; demùm eduxit illos Dominus, illis invitis*, Ar. *Nonne quando mira operatus est*, &c? P. sim Belg. V. i. e. quando vires suas deprompsit in eos [i]. *Quando illusit*, &c. & Mo. *Postquàm illusisset eis*, Ti. Vel *probrosè egerat cum eis*, Ang. *Cùm ageret contra eos*, M. *Postquàm contrivit eos*. הִתְעַלֵּל sequente ב est *facere opus contritionis*, i. e. *conterere*, D. Vel, *facere opus corruptionis*, i. e. corrumpere, K. in D. Quid si, *postquam exercuit judicium in eos?* Nam *facere* absolutè est *facere judicium* [*]. *Postquàm præclara gessit in eos*, JT. Heb. *Sese exercuit in eis*. Synecdoche generis, Pi. Ad Deum referunt. Alii impersonaliter sumunt, *nonne, postquàm pro libidine actum est cum illis* [k]. Sensus duplex esse potest, vel 1. Cur vos Pharaone duriores? Nam hic percussus, populum dimisit: vos autem perculsi adhuc Arcam retinetis. Vel, 2. Pharao, quamvis reluctatus fuerit, tamen à Deo victus est, &c. Ità vos divinis viribus impares eritis [l]. Nota autem erat Palæstinis hæc historia, vel ex traditione majorum, vel ex narratione Hebræorum [m].

7. *Arripite & facite*, &c.] *Arripiendi* verbo celeritatem præcipiunt in exequutione, &c [n] Heb *Accipite & facite unum plaustrum — & duas vaccas*, Pi. verbo ὁ ἰμπλικὰ Jun. Trajectio, Pi. *Facite plaustrum — & accipite vaccas*, JT. ¶ *Plaustrum novum*] Indignum enim judicabant Arcam plaustro imponere, quod rusticis usibus deservisset. Sic

[f] Mart.
[g] D.
[h] Mend.
[i] V.
[*] D.
[k] Ma.
[l] Mend.
[m] Me.
[n] Mend.

8. *Tollitisque Arcam Domini*, יְהוָה] Hîc Gentes utuntur nomine Dei proprio [b]. Verum numen fatentur suo malo cogebantur [c]. ¶ *Et ponetis*] Non dicunt, *Et religate*, ad majorem miraculi evidentiam. Dagon, firmiter & in ara sua religatus, corruit: Arca verò in plaustro soluta, immobiliter stetit. Qu. Sed cur Philistini non dant pœnas, ut Oza dedit, quòd Arcam plaustro imponeret, 2 Sam. 6. 3, 6? Resp. Tenebantur Levitæ eam propriis humeris ferre. Non ità Philistini [d]. [Vide ad v. 7.] ¶ *In plaustro*] Vel *super plaustrum*. אֶל pro ב aut עַל [e]. ¶ *Et vasa aurea*] [Ità ferè omnes.] Vas enim apud Hebræos latissimam habet significationem [f]. Significat quodlibet instrumentum. Sic *vasa Psalmi*, Psal. 70. 22. i. e. organa. *Vasa mortis*, Psal. 7. 14. i. e. jacula. Vide & Gen. 27. 3. 1 Sam. 31. 4 [g]. *Instrumenta ista aurea*, JT. Ma. i. e. Podices ac mures aureos [r]. ¶ *Ponetis in capsellam*, בָּאַרְגַּז] Vox hæc rara est, quam תֵּיבוּתָא interpretantur, in queis & Jonathan [t]. Variè reddunt, Aq. ἐν ὕφει κυρᾶς, *in texto tomæ*, D. *In opere textili lanæ & capillorum*. Nimirum sumpsit Aq. ארגז pro composito ex ארג *textum*, & גז *lana*. Sic enim גז per κουρὰ *lana* reddunt 6. Deut. 18. 4. Job 31. 20 [s]. *In sporta*, Sy. *In pera*, Ar. *in capsa*, vel *capsula*, P. Mo. D. Ca. Belg. Ang. JT. M. *In scrinio*, Sym. in Mend. *in arcula*, V. in Mend. *in loculo* seu *marsupio*, Jo. in Mend. *in Arculam*, Ti. Quidam deducunt ab ארג *texuit*, quasi *texturam*, nempe *cistam, calathum*, vas ex viminibus, aut arundinibus, seu aliâ materiâ contextum [v]. Al. ab Æthiopico רגז *perfodit*, Matt. 25. 50. ab effossione & excavatione, quæ in capsa [*]. ¶ *Ad latus ejus*] Ita P. Sy. Ti. M. Os. à (vel *in* Jon.) *latere ejus*, Mo. *Ad latus plaustri*, Ar. *Ad latus Arcæ*, Os. Non super Arcam, cùm Arca esset Dei sedes: Non intra Arcam, tum, quia Philistini non audebant eam ob reverentiam aperire: tum quia volebant, ut sua Hebræis munera conspicua apparerent: at si intùs in Arca essent, perpetuò latuissent; cùm Hebræi nunquam eam aperirent. Quanti hanc capsellam fecerint Israelitæ, patet ex his Galatini verbis, lib. 4. de Arcan. cap. 9. — *Traditio est quòd ex quo abscissa est Arca, abscissa est cum ea ornamentum*

[b] D.
[c] Mend. ex Caj.
[d] Mend.
[e] D.
[f] Me.
[g] Mend.
[r] V. Mo.
[t] D.
[s] Buxtorf. vind. 2. 9. 699.
[v] Ma.
[*] Di.

genere dissentiunt [d]. Alii, *Ipse fecit*, JT. Ol.Ca.Pi.V. sub. *Dominus Deus Israelis*, V. *Dominus afficit nos malo hoc*, Sy. Ti. sim. Ar. Dices, *Deus* non antecessit, Resp. Relativa in S. Scriptura sæpe ad remotum antecedens referuntur [e]. ¶ *Sin autem minimè*, &c. ואם לוא וידענו כי לוא ידו נגערה בנו] *Et si non & sciemus, quòd non manus ejus tetigit in nos*, Mo. *Si non, sciemus, quòd*, &c. M. *Sin minùs, sciemus*, (*utique cognoscemus*, JT. *certi sumus*, Ti.) *haud manum ejus tetigisse nos*, Sy. *Quòd si eam viam minimè carpserint, calamitas nostra non est à Domino*, Ar. ¶ *Sed casu accidit*, sim. Sy. Ti. מקרה הוא היה לנו] *Accidens ipsum fuit nobis*, Mo. *Casus est qui accidit*, V. JT. Malim, sed *casum esse quod accidit nobis*. Ellipsis gemina, Pi. sic. P. Usitatum fuit antiquis illis seculis, ut homines certum inter se signum constituerent, ut ex eo cognoscerent quid facto opus esset [f]. Vide Jos. 3. & 1 Sam. 14 [g]. Observatio (augurium [h].) Qu. An vates hi proprio, an divino spiritu movebantur ad hæc signa exhibenda? Dicet aliquis, divino, rem ab effectu arbitratus. Potiùs tamen cum Cajet. existimo humanam hanc fuisse præsumptionem. Ex consuetudine augurandi, suæ artis legibus insistebant; nec ullum commercium habebant cum Deo, quem tentârunt, novum capiendo experimentum de potestate divina: quam alioqui satis habebant exploratam. Porrò, media, quibus usi sunt, inutilia erant ad finem propositum, nec habebant vel connexionem cum illo naturalem, vel impositionem divinam ad illum significandum. Nec obstat respondisse eventum. Cùm sæpe Deus, improborum atque inimicorum suorum testimoniis, ad suam potestatem & sanctitatem confirmandam utatur, & malitiam impiorum in bonorum utilitatem convertat [i]. Si dixeris hos homines pios fuisse, quòd eorum consilio placata fuerit ira Dei, & populo restituta sanitas. Resp. 1. Id scripturam non dicere. 2. Ab Ethnicis & prophanis multa edita sunt admiranda opera. Cùm se Curtius in hiatum terræ conjecisset, lues horribilis desiit. Et restituto aliquali in Samaria cultu, leones grassari desiterunt. Deus adeò bonus est, inquit Origines, ut non tantùm virtutes, verùm etiam species ipsas virtutum præmio afficiat. At dices, videbatur sic Deus bonorum idololatriam confirmare. Resp. Minimè. Non confirmat injustitiam, qui pluit super injustos, nisi per accidens hoc fiat [k].

10 *Concluserunt domi*, כלו בבית] *Clauserunt in domo*, Mo. V. i. e. in stabulo solito: ut vaccæ memores vitulorum suorum reverterentur ad locum suum [l]. Suspicari quis posset כלו idem esse quod כלאו *cohibuerunt*; sicut alibi מלו ponitur pro מלאו *pleni sunt*; & נשו pro נשאו *tulerunt* [m]. LXX in Sextianis habent, *Vitulos eorum* incaluerunt, & יעורנה *stabunt*: quæ Grammatici ἀνδρόγυνα vocant, quòd simul cum masculo fœmininum conjungatur. Talia tria sunt [n]. Futurum *Jischarenah* in principio habet *Jod* notam masculeam, & in fine *He* notam fœmineam, ut videatur compositum ex tertia persona & masc. & fœm. ut utrúmque sexum significet, fortè ad indicandum, quòd quamvis boves fœminæ essent, at masculeo animo ac robore, ac, velut virili sensu præditæ fuissent, Arcam recto itinere, in destinatum locum deferebant [t]. ¶ *Et itinere uno gradiebantur*, במסלה אחת] *Per viam* (*stratam*, Jon. JT.) *unam* vel *eandem*, P. M. Ti. *Eadem semitâ*, Sy. Non sine vi aliqua divina. Nam buculæ indomitæ, cùm primùm juguntur, tergiversari solent, dissociari amant, & in partes contrarias obnituntur [v]. ¶ *Pergentes & mugientes*, הלוך וגעו] *Eundo* (vel *pergendo*, P.) & *mugiendo*, Mo. *Pergebant mugientes*, Sy. *Indesinenter mugientes*, JT. Memores scilicet suorum vitulorum, quos invitæ relinquebant [x]. Atque adeò, mugitu, naturalem affectum ad vitulos redeundi, progressu autem, divinam vim aliò dirigentem, testabantur [y]. Porrò, voluit Deus Arcam *Bethsames* potiùs quàm ad aliam urbem à vaccis duci, quia hæc erat urbs Sacerdotalis. Sacerdotes autem decebat Arcam custodire & curare [z].

13. *Metebant triticum*] Heb *messem triticorum*, Pi. *triticeam*, JT. Messis tritica sequebatur hordeaceam intervallo unius mensis. Durabat ad finem Maii, & Pentecoste eam claudebat [a]. Cùm ergò Arca in Philistina fuerit menses 7. capta erat mense Novembri [b]. ¶ *Viderunt Arcam*] Quam facilè cognoscebant, 1. Ex forma peculiari. 2. Vel ex tegumento, si tecta erat, vel, ex splendore, si retecta; cùm & intùs & forìs laminis tegeretur aureis [c]. ¶ *Et gavisi sunt, cùm vidissent*, Ità Sy. Ar. M. P. לראות] *Videre*, Ang. *videndo*, Jon. Mo. Pi. Al. *inspiciendo*, retectam contra legem, Num. 4. 5. sive ab illis retecta esset, sive à Philistæis [d]. Verùm vers. 19. de curiosa illa inspectione Arcæ mentio fit, sed aliâ phrasi, nempe *videre in Arca*; h. e. inspicere & accuratè considerare Arcam [e]. Lætitiæ causâ, quòd Arca tam subitò, & sine pretio, & cum tanto miraculo illis restituta esset [f].

17. *Josue Bethsamita*, בית השמשי] Dicitur, ut בית הלחמי *Bethlehemites*. *In agrum Josue qui erat in Bethsames*, Jon. 6. Malim, *è Bethsames*, i. e. Bethsamita. Vel, *in Bethsames*; i. e. in territorio ejus; vel, *propè eam*. Ità ב sumitur [g]. ¶ *Et stetit ibi*] Restitit, substitit; aut mansit [h]. Vaccæ sicut peculiari providentiâ Dei ibant, ità & stabant. Qu. Cur ibi stetit? Resp. 1. Josue erat vir justior cæteris [i]. 2. Ad significandum translationem Arcæ futuram ex E-

[d] Mend. [e] Mend. [f] Me. ex San. [g] San. [h] G. [i] Mend. [k] Mart. [l] T. [m] D.

[n] D. [t] Me. [v] Mend. [x] Me. [y] Mend. [z] Le. [a] D. [b] Me. ex San. [c] San. [d] Jun. [e] Pi. [f] Mend. [g] D. [h] D. [i] To.

... urbe Sacerdotum, Jos. 21. 16. adfuerunt [q]. Vel Bethsamitæ, qui immolârunt, Sacerdotes erant; vel immolabant, nempe per Sacerdotes: Vide ad cap. 1. v.3[r]. 2. Quòd extra Tabernaculum obtulerunt. Resp. 1. Non semel hoc factum [s], à Samuele, Elia, &c. 2. Ibi fuit Arca, quæ quasi anima erat Tabernaculi [t], & cujus causâ sacrificia fiebant coram Tabernaculo [v]. Arca locum sanctificavit [x]. 3. Quòd fœmellas sacrificaverint; cùm tamen holocaustum non nisi de maribus fieri præcipitur, Levit. 1. 3. & 22. 19 [y]. Resp. 1. Lex illa locum habuisse videtur in solenni sacrificiorum loco & tempore; non in casu extraordinario [z]; non, si aliud aut necessitas, aut res adjuncta suaderent. Hæ autem vaccæ divinitùs actæ erant [a]; Quare quod à Deo sumptum esse crediderant, id deberi Deo, & ad aram adduci posse arbitrabantur [b]. 2. Fortè peculiari instinctu divino acti sunt, ad eas boves immolandas, nè profanis usibus superessent [c]. Resp. 2. Alii negant Bethsamitas hîc peccâsse [d]. Hujus enim sacrificii causâ eos nec reprehensos, nec plexos legimus [e]. Si in hoc peccatum esset, non tacuisset Scriptura, dum causas reddit sequentis plagæ [f].

15. *Levitæ autem deposuerunt Arcam*] Hysterologia est; Priùs enim Arcam deposuerant, quàm plaustrum conciderent, vaccásque superimponerent [g]. *Levitæ*, nempe è Sacerdotum genere, quorum munus hoc erat, Num. 4. 5. seq [h]. Levitæ hi, non erant ex messoribus, non enim vacabant servilibus ministeriis [i]. ¶ *Obtulerunt holocausta*] Non super eundem lapidem, cui Arca superposita erat; sed in aliqua ara facta de lapidibus impolitis, juxta Legis præscriptum, Exod. 20. 25 [k]. *Offerebant*, i e. suppeditabant animalia Sacerdotibus ad holocausta & sacrificia [l]. *Victimæ*, seu hostiæ pacificæ fiebant in gratiarum actionem pro aliquo beneficio accepto [m].

16. *Et reversi sunt in die illa*] Id est, quàm velocissimè: nam & rei tam insperatæ viso perturbabantur ipsi, aspectúmque Dei potentissimi perhorrescebant; & festinabant etiam aliis renunciaturi [n]. Adeò erroribus suis excæcati erant, ut post visa hæc prodigia nihilominùs

... Mend. ... sim. Mend. Jun.
[r] Mend.
[s] Me.
[t] San.
[v] Me.
[x] Mend.
[y] Mend. To. L.
[z] San.
[a] Me.
[b] San.
[c] Mend.
[d] Itâ San. Me. T.
[e] Me.
[f] San.
[g] Mend.
[h] Jun.
[i] Mend.
[k] Mend.
[l] Jun. Pi. Ma.
[m] Mend.
[n] Ma. (pro more) ex Jun.

iis continebimur [v]. Alii volunt præter illos quinque mures, &c. pro primariis urbibus oblatos, longè plures oblatos fuisse, scilicet pro numero villarum [x]. Aliarum civitatum & locorum homines audientes consilium Sacerdotum, voluerunt & ipsi offerre Deo Israel anos & mures aureos; timentes quinque præcipuarum civitatum oblationem sibi minimè suffragaturam. Etiam illi quorum habitatio erat in termino regionis Bethsemitarum, & qui habitabant juxta lapidem luctûs, curârunt proprium offerre murum & anum *. Sed rectiùs non nisi quinque statuuntur pro quinque satrapiis, ad quas aliæ urbes, & pagi reducebantur [y]. Quinque tantum facti erant mures, quia quinque tantùm præcepti erant [z]. ¶ *Et usque ad Abel magnum*, Itâ Mo. וְעַד אָבֵל הַגְּדוֹלָה] *Et usque ad lapidem magnum*, 6. Jon. JT. Ang. in Marg. sim. Ca. Ut sit אָבֵל pro אֶבֶן [a]; ל in ן verso quoniam hæ literæ permutantur. Sic נִשְׁכָּה & לִשְׁכָּה [b]. *Usque ad lapidem Abel magnum*, Sy. *Usque ad* lapidem *luctus magnum*, M. Ti. *Usque ad luctum*. Nam sic denominatus fuit lapis, affini nomine, à luctu populi, v. 19 [c]. אֶבֶן *lapis*, אֵבֶל *luctus*. Paronomasia [d]. *Usque ad planitiem magnam*, P. Caj. & K in La. Sic *Abel* sumitur, Jud. 7. 23 [e]. *Et usque ad planitiem lapidis illius magni*, i.e. in qua erat lapis ille magnus super quem posuerant Arcam, ut v. 15. dictum est; h e. etiam urbes & villæ vicinæ Bethsemes, usque ad eum locum, in quo substitit Arca [f]. Ut describatur terminus urbium & Pagorum & Philistææ ditionis; qui erat planities, seu campus ille magnus [g]. Hieron. & ejus perpetuus assecla Rupertus, & Procopius volunt *Abel* hîc esse urbem Bethsames, sic dictam à luctu sequenti; dictámque *magnam*, vel à magnitudine luctûs, vel ad distinctionem illius *Abel*, 2 Sam. 20.18. Si objicias Arcam positam fuisse *super Abel*, respondetur *super* sæpe idem esse quod *juxta* [h]. Quidam volunt esse orationem Eclipticam, *&* *usque ad lapidem magnum* illum. Supple, *detulerunt Arcam* [i] ¶ *Super quem posuerunt Arcam Domini quæ erat usque in illum diem*, אֲשֶׁר הִנִּיחוּ עָלֶיהָ אֵת אֲרוֹן יְהוָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה] *Super quem reposuerant Arcam Domini usque ad diem hanc*, P. sim. Mo. 6. Sy. Ar. M. Ti. Illud,

ad

... San.
[v] Ma.
[x] Itâ Caj. et Isidor. in Mend. Q. in Ma.
* M.
[y] Me.
[z] Me.
[a] V.
[b] P.
[c] Jun. Pi. sim. San. La. T. V. Me.
[d] Pi.
[e] La.
[f] V.
[g] Ma.
[h] Mend.
[i] Ma.

[q] Jo. L.

quod sub pœna capitis vetitum, Num. 4 [q]. Imò potiùs, quia introspexerunt, ut viderent num Philistini tabulas legis ex ea sustulissent, vel quid aliud ei imposuissent [r]. Vel ex curiositate ut tabulas legis viderent [s]. Quas spectandi, nulla videbatur postea illis futura facultas [t]. Non mirandum est severiùs Israelitas à Deo punitos esse, quàm Philistros; quod isti nullas Dei promissiones, nec legis expositionem haberent; ac proinde licèt in hac re peccantes, morte non sunt mulctati. At Israelitis Deus voluntatem suam patefecerat [v].

[r] I. 1. Me.
[s] Me.
[t] San.
[v] Calv.

¶ *Et percussit de populo,* &c. וַיַּךְ] *Et percussit*, Mo JT. *&. percussit enim*, Sy. Ar. *percussit inquam*, P. Pi. Ti. scilicet *Jehova* ex fine versûs. Epanalepsis propter interjectam Epembolen. Hanc autem syntaxin postulat ipse modus loquendi: quia verbum percutiendi requirit accusativum; & manifestum est, scriptorem hîc voluisse indicare numerum percussorum [x]. ¶ *Percussit de populo septuaginta viros, & quinquaginta millia plebis,* וַיַּךְ בָּעָם שִׁבְעִים אִישׁ חֲמִשִּׁים אֶלֶף אִישׁ] *Et percussit in populo septuaginta viros quinquaginta millia virorum*, Mo. *Percussit è populo 70 viros & 50 millia virorum*, P. Ti. M. Belg. Sic V. D. &. ... subauditur ante חֲמִשִּׁים [y], & numerus minor, ut fit, præponitur [z]. Constructio est inversa & intelligendum, *percussisse 50 millia virorum, & insuper 70* [a]. Tot occisos fuisse multi statuunt [b]. [Aliis non placet hæc versio] Nam, 1. *70 homines, 50 millia,* &c. sunt ἀσύνδετα; &. ut jungantur, supplendum est *et*. 2. Vocum ordo erit planè inversus. Debebant enim millenarii præcedere numeros inferiores, quod in scriptura perpetuum æquè, ac in linguis nostris; Dicendum itáque fuisset, 50 millia & 70. 3. Vox *hominum* frustrà repeteretur. Sufficit enim dicere, 50 mille, & 70 homines. 4. Quid vero absimilius, quàm Deum Opt. Max. tantam eorum stragem edidisse, qui redeuntem Arcam cum gaudio exceperant, & lætitiam suam multis sacrificiis oblatis testati fuerant? v. 13. 14. Aut in extrema Judæa oppidum vel pagum veriùs, ut à Josepho appellatur, tot hominum myriadas mœnibus suis inclusisse? Qui advenas fuisse regerunt, quos reversæ Arcæ fama ex vicinis urbibus exciverit, non solùm id gratis asserunt, sed & contra scripturam. Nec enim alii percussi leguntur, quàm *homines Beth-shemes*, id est, ex oppido incolis [c]. Verum planè expresséque dicitur in textu, *Deum percussisse viros Bethshemes, & percussisse de populo 70 viros, & 50 millia virorum*. Non ergò supponendum est omnes illos de oppido Bethshemes fuisse [*]. Incredibile hîc videtur tantam fuisse multitudinem in Bethsemes; & tantam stragem hominum facere à Dei clementiâ alienum videtur. Sed respondeo. 1. Terram Israel, etsi angustam, fuisse virorum fœcundissimam.

[x] Pi.
[y] V. ex He. D.
[z] D.
[a] Mar. Ità JT. Ang.
[b] Ità Græc. et Theod. et Carthus. in Mend. et Mend. Calv. Jun. La. Ser. &c.
[c] BA. l. 2. 36. 370.
[*] Wil.

die, quo Arca Bethsames appulit; nec tunc alii præter Bethsamitas convenisse dicuntur, nec aliis interiisse dicuntur. Et quis credat, ex oppido non admodùm copioso, 50 millia mortuos esse, & plurimos relictos, qui eorum funera lugerent? Deinde, cùm illis, quibus Arcam videre contigit, repentinus advenerit interitus; (ut Ozæ exemplum probat) nimis stupidi forent, qui hoc videntes auderent tamen propiùs accedere [n]. Obj. At si 70 tantùm occisi essent, non memoraret scriptura luctum illum ingentem Bethsemitarum, quòd Jehova populum plagâ magnâ affecisset. Quid enim 70 homines ad tantam multitudinem [o]? Verùm, non exigua fuit hæc plaga, quæ 70 viros, eosque, ut verisimile est, præcipuos ademit [*]. [Al. sic;] Sensus loci est, illos 70 viros tales fuisse, ut æquipararentur 50 millibus de plebeiis, quomodo dicitur, 2 Sam. 18. 3. *Tu unus pro decem millibus computaris* [p]. Vel sic, *Percussit de populo 70 viros, & 50 millia*, sub. *aderant* [q]. Vel sic; *Percussit de populo quinquaginta millium virorum*, seu, *in quo erant viri 50 mille, viros 70*. Ità ut illud 50 *millia* conjungatur cum *de populo*, licèt remotiùs hoc fit. Ligari autem particulam aliquam cum remotiori apud Hebræos non infrequens est. Vide Psal 97. 7. & 119. 8. & 139. 14 [r]. Prior numerus, id est *septuaginta* est numerus cæsorum; posterior 50 *mille* civium omnium qui ibi habitabant. Hebraica sic se habent, *percussit 70 viros, 50 mille*, &c. pro è 50 *mille*, &c [s]. Percussit 70 viros in populo, qui continebat 50 millia virorum [t]. Posset sententiam suam confirmare ex Jud. 5. 8. *Clypeus & hasta si apparuerint in 40 millibus Israel*, loquitur de suo exercitu, qui constabat tantùm decem millibus, Jud. 4. 6. ubi loquitur de minori numero, qui desumptus est ex majori [v]. [Cl. Bochartus sic vertit,] *Percussit ex illo populo 70 homines, quinquaginta* scilicet *è mille hominibus*; ut sensus sit, Deum pro indulgentia sua noluisse in omnes reos animadvertere, sed in partem tantùm eorum vicesimam; vel, quod idem est, in quinquaginta pro mille reis. Reos igitur Arcæ introspectæ sic sequetur fuisse mille & quadringentos; quorum partem vigesimam, i. e. 70 homines Deus percussit. Itáque illa verba 50 *ex mille* nihil quidquam significabunt, quàm proportionem, quam observavit Deus in pœnis exigendis. Quomodo apud *Romanos*, milites mortis reos decimare in more fuit. Sed hanc esse Hebraismi vim, ideo fugit Interpretes, quia non viderunt supplendam esse מ ante אֶלֶף, & reddendum *quinquaginta è mille*, &c. Tamen hujus præpositionis Ellipsi nihil frequentiùs. Sic Exod. 19. 12 *Cavete vobis* עֲלוֹת בָּהָר *ascendere in montem*, pro מֵעֲלוֹת *ab ascendendo*, Exod. 36. 8. *Fecerunt cortinas decem* שֵׁשׁ pro מִשֵּׁשׁ *ex bysso*. Sic & v. 19. & 34. & 35. Jos. 7 13.

Rupert. et Sà in Mend.
[m] San. sim T.
[n] Mend.
[o] San.
[*] Calv.
[p] San.
[q] L.
[r] San. Ser. T.
[s] San.
[t] Mar.
[v] Sà in Mend.
[v] Mend.

Donec

ficilem, morosum, & severum, acsi ipsi nihil mali commeruissent [b]. [Al. sic;] Divinam sanctitatem, etiam cùm puniuntur, confitentur; ac proinde non diffitentur suam iniquitatem. Quæ non exigua est laus eorum, qui divina flagella patiuntur. Porrò, ex sanctitate divina rectè colligunt maximam difficultatem in divino obsequio pro dignitate exercendo [c]. מִי יוּכַל לַעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה] *Quis poterit stare (consistere, Sy. D.) ad facies Domini?* Mo. vel *transire coram Domino? ó. stare ante Arcam Domini?* Jon. *Quis potest perficere ministerium Domini?* Ar. *Domini* nomine, aut Arcam intellige [d]; quæ est symbolum Jehovæ. Metonymia subjecti [e]. Aut ipsum Deum, non quidem absolutè, sed quatenus ex Arca operabatur, & in illa colebatur. Quasi dicerent, Dominus sanctissimus est, ideò sanctissimos servos requirit, & negligentiores gravissimè punit; Atqui homines multis imperfectionibus involvuntur. Ergò, *quis poterit stare*, &c [f]? ¶ *Et ad quem ascendet à nobis?* אֶל מִי] *ad quem?* M. Ti. JT. P. V. *ad quem locum?* Jon. *ad quos?* V. *Et quis abducat à nobis Arcam?* Sy. Ar. Quasi dicerent: Certi sumus de remittenda Arca: incerti de termino ad quem remittatur. Dubitant, nec sine causa; & quis possit eam dignè recipere, & quis velit exponere se periculo eam recipiendi [g]?

21. *Miseruntque nuntios*, &c.] Duplici de causa. 1 Ex prudentia, & modestia. Noluerunt (instar Philistinorum) ità suum damnum effugere; ut illud ad vicinos, præsertim invitos atque inconsultos transferrent. 2. Quia non audebant ipsi acerbam illam stragem experti ad Arcam propiùs accedere, eámq; suis humeris portare. Porrò, fortassè causabantur urbem Bethsames esse perexiguam, parum tutam & hostibus vicinam [h]. ¶ *Ad habitatores Cariathiarum*] Sive, quia erant viciniores; ad quos proinde citius posset Arca transferri: sive, quia fortiores; qui proinde arcam à Philistinis, si eam repetere vellent, faciliùs tuerentur: sive, quia nobiliores; apud quos proinde Arca majori cultu ac veneratione servaretur [i]. Urbs etiam Cariathiarim erat munitior, utpote in colle posita. De plaga verò Bethsamitica nihil dicuntur renuntiasse, vel, quia omnibus nota: vel nè eos deterrerent. Qu. Sed cur Arcam in Silo reducendam non curârunt? Resp. 1. Quia illa longiùs aberat; ipsi verò ad Arcam remo-

[b] Mar. [c] Mend. [d] Mend. D. Pi. [e] Pi. [f] Mend. [g] Mend. [h] Mend. [i] La. ex Mend.

cùm Arcam transmisit Hierosolymam, arcem elegit Sion, utpote maximè sublimem, quò vis hostilis aspirare non posset [v]. ¶ *Eleazarum filium ejus*] Cur non Abinadab patrem? Resp. Abinadab vel decrepitus erat [x], vel mortuus; vel fortè Eleazar sanctior erat; vel potiùs Abinadab, utpote paterfamilias, totius domûs custodiæ attendebat, à qua Deus nolebat eum feriari, nè Arca suo hospiti onerosa redderetur. Eleazarus autem à domesticis curis expeditus erat, &c. Ubi divina bonitas elucet, quæ sua obsequia cum minimo nostro dispendio conjungit [y]. ¶ *Sanctificárunt*, Ità 6. M. P. Mo. JT. Ang. קִדְּשׁוּ] vel *consecrârunt*, Ti. Ca. Belg V. *qui consecravit*, Sy. *Et secrevit*, Ar. Sed quomodo hoc fecerunt? Resp. Ordinaverunt ad hoc sacrum Ministerium [*]. Consecrârunt vel in Levitam [z]. Potuit Laicus Arcam recipere in domum suam, & custodire [a]. Verùm hic Eleazar erat Levita, & quidem opinione religionis & justitiæ celebris, teste Josepho [b]. Vel, 2. In sacerdotem [c]. Consecratus est per Achitob sacerdotem degentem in Silo [d]. Et hæc Consecratio licèt non necessaria ad custodiendam Arcam; fuit tamen maximè congruens, ut res sacerrima non nisi à sacro custode servaretur. [Alii aliter vertunt,] *Præparârunt*, He. in D. Id קָדַשׁ significat, Exod. 19.10. 1 Sam. 16.5 [e]. Hortati sunt eum, ut per continentiam ab uxore ad tempus, per orationes & sacrificia exhiberet se ad custodiendam Arcam idoneum [f]. Quamvis antè pius esset, adhuc tamen opus fuit, ut sanctior & purior redderetur. Quantam igitur puritatem requirit ministerium novæ legis [g]? Al. *præfecerunt*, Jon. *destinârunt*, vel *addixerunt*, Me. San. Sic קָדַשׁ sumitur, Jer. 1 [h]. ¶ *Ut custodiret Arcam*] nè quid illi indecori accideret, vel adversi [i]. Nè Arcam auferri pateretur [k]. Vel *Arcam*, id est, domum, in qua erat Arca, quam verrebat & mundabat; sed & cubabat ante Arcam; vel fundebat aquam coram Arca [l].

2. *Ex qua die mansit arca*, מִיּוֹם שֶׁבֶת הָאָרוֹן] *à die manere Arcam*, Mo. *ad residere*, D. *à die quo mansit*, P. M. sim. Ti. Sy. JT. vel *introducta fuit*, Ar. ¶ *Multiplicati sunt*, וַיִּרְבּוּ] ו non copulat, sed convertit fut. in præt [m]. *A die — multi elapsi sunt dies*. P. sim. Sy. Ar. M Os. ¶ *Erat quippe annus jam vigesimus*] Hi 20 anni non sumendi sunt pro toto tempore, quo Arca

[v] Sanl. [x] T. [y] Mend. [*] Pi. [z] Caj. & Theod. & Procop. in Mend. [a] To. in Mend. [b] Mend. [c] Hugo. & Dion. in La. [d] La. [e] Mend. [f] Dionys. in Mend. [g] Mend. [h] San. [i] San. [k] Mend. [l] D. [m] V.

Dominum, ó. *Et inclinâssent omnes Israelitæ post Dominum*, Sy. *receperunt se ad Dominum*, Ar. *Pœnitentiam egit post Dominum*, M. Verbum נָּהוּ ponitur in Niphal, quod auget significationem [l]. Locus hic admodum memorabilis est, propter generalem totius populi conversionem & pœnitentiam; cui parem vix habemus in tota Scriptura, nisi in Act.2 & 3 ||.

3. *Ait autem Samuel ad universam domum Israel*] Locus hujus concionis non erat unus, (nullus enim locus iis omnibus sufficeret) sed multiplex. Nam *ibat per singulos annos circumiens Bethel*, &c. v.16. Nec post annum vigesimum, sed statim à prima Arcæ reductione prædicare cœpit, & doctrinam hic traditam inculcavit; alioquin ignaviam Heli hæreditâsse videretur [k]. ¶ *Si in toto corde*, &c.] In instauranda republica prima ratio haberi debet cultûs Dei. Doctus medicus primùm exquirit causam morbi, deinde facit medicinam. Causa autem dissipationis publicæ erat idololatria. Solebant Imperatores Romani, antequam educerent exercitum, sacra facere, & deos placare [l]. Verùm, Israelitæ omnes post Deum requieverunt, ut vidimus ex versu præcedenti; quo igitur pacto nunc, ut actum agant, admonentur? Resp. 1. Præcepit ut Deos alienos, quos effectu ejecerant, nunc ipso affectu detestarentur; ut omnes propensiones ad eos penitùs abolerent; ut, quod opere compleverant, novo animi decreto firmum ratúmque haberent. Sic post Midianitas omnes occisos, Num 31.7. ait v.17. *interficite*, q. d. propositum ulciscendi Dei hostes conservate & renovate. Vide & Num. 3.6. & Gen.11, 11. Exod.33.3.4,5,6. 2. Adhuc aliqui eos colebant, licèt pauci, adeóque pro nullis hîc habiti. 3. Fortè aliqui retinebant idola non propter cultum, sed propter pretium auri & argenti, ex quo constabant. Samuel autem volebat, ut hæc idololatrandi occasio, & illecebra tolleretur. Sic Exod.32.20. Deut.7.25 [m]. *Converti ad Deum toto corde* explicatur in sequentibus; éstque sic ad unum Deum aspirare, ut eum solùm nostræ spectent cogitationes atque consilia, nec quicquam ex sordibus alienæ religionis animo adhæreat [n]. Hortatur eos, rè ex parte ad Deum redeant; neque enim divisionem feret, sed totum hominem postulat [o]. *Cor totum*, hoc est, integrum, & integram conversionem postulat [p]. Docet his verbis Samuel aliquid adhuc simulationis in ipsis residuum fuisse, & non seriò ad Deum conversos esse, quòd suas superstitiones cultui Dei admiscerent, & adhuc ambiguum & duplicem animum haberent; & Deo ingratum discrimen [q]. ¶ *Auferte Deos alienos*, Itâ P. Ar. Jon. M.Ti. אֱלֹהֵי הַנֵּכָר] *Deos alienigenæ*, Mo.JT. sub. *gentis*, JT. vel *alieni generis*. V. *alieni* (vel *ignoti*, D) sub. *populi*, M.D. ¶ *Et Astaroth*, Itâ P. Mo. M. Ti. Jon. JT. Mar. וְהָעַשְׁתָּרוֹת] *Et lucos*, L. Fortè lege-

[l] Ma. || Li. [k] Mend. [l] Mart. [m] Mend. [n] San. [o] Calv. [p] D. [q] Calv.

ad Dominum, Belg. vel *coram Domino*, Ar. *bene erga Jehovam animati*, Ca. *firmate cor vestrum cultui Domini*, Ar. *firmum habete cor vestrum erga Dominum*, Sy. Cœpistis, inquit, redire ad Dominum: id nunc confirmate, nè sit temporaria & inanis conversio. Vos ipsos hac de re certos reddite [b]. *Dirigite cor vestrum ad Dominum*, Os. Strig. id est, cùm hactenus vos ad idololatricos cultus converteritis; his omissis & abjectis, nunc verâ fide adhærete Deo vestro [c]. τὸ כּוּן significat *dirigere, confirmare, aut certum reddere* [d]. ¶ *Et eruet vos de manu Philistim*] Non fuit irrita hæc sponsio Samuelis: ut infrà patebit ex victoriis [e]. Observa hîc, plus esse à nobis ipsis cavendum, quàm ab hostium copiis instructissimis: atque ideò magistratus malè saluti consulit publicæ, si militem conscribat, &c. nisi priùs bellum peccatis indixerit [f].

4. *Baalim & Astaroth*] Illud pro solis diis maribus; hoc pro solis fœminis usurpatur; & ex utroque omnis Deôrum ac Dearum multitudo de medio sublata indicatur: favente Grammaticâ Hebræorum, apud quos his terminationibus, *Im* & *Oth*, masc. & fœm. distinguuntur [g]. His vocibus significantur Dii Deæque gentium [h].

5. *Dixit Samuel*] Per internuntios, quos misit per totum Israelem [i]. ¶ *In Maspath*, הַמִּצְפָּתָה] ה est vice articuli; q. d. *in illa Mispah*, quæ insignis illâ victoriâ, Jos.11.3 [k]. Hæc non erat Maspha Jephtæ, de qua Jud.11 11,29. sed alia in confinio tribûs Benjamin & Juda, ut sentit Adrichom. Obj. At eam *Asa* dicitur longè posteà *ædificâsse*, 1 Reg.15 22. Resp. Vel, 1. Asa eam tantùm dirutam instauravit; vel, 2. alia hæc erat urbs cognominis [l]. Qu. Cur in *Maspa* congregantur? Resp 1. Quia ibi, Deo adjuvante, devicerunt reges, Jos.11 [m]. Locus hic sacris Israelitarum conventibus celebris erat. Vide Jos. 18. 21. & Jud. 20. 1 [n]. Ibi excitaverant Israelitæ altare & locum orationis [o]. 2. Quia eò ex omnibus partibus Israelis commodè conveniri poterat [p]. 3. Erat regni sedes, utpote in quo Samuel judicabat [q]. Voluit Samuel publicam idololatriam non solùm privatâ, sed etiam publicâ abjuratione in loco publico deleri [r].

6. *Hauserúntque aquam, & effuderunt in conspectu Domini*] [sim. omnes.] Mirabilis & difficilis locus: quem explanatores non satis expediunt [s]. 1. Fingunt Rabbini hanc aquam fuisse probatoriam, qualis illa Num. 5. 12. & Exod.32. ut eâ haustâ labia idololatrarum sibi adhærescerent, nec divelli possent [t]. Verùm aqua effusa legitur, non pota [v]. 2. Alii de pœnitentiæ lacrymis accipiunt. Qui Par. Chaldæum sequuntur, qui sic ait, *Hauserunt aquas è puteo cordis sui, & abundè lacrymati sunt coram Domino, resipiscentes* [x]. Aqua effusa lacrymas signi-

[b] Mart. [c] Os. [d] Mart. [e] Mend. [f] San. [g] Mend. [h] V. [i] Mend. [k] V. [l] Mend. [m] V. [n] Ma. [o] RR. in Mart. D. [p] Me. sim. San. [q] La. ex Mend. [r] Mend. [s] Ma. [t] La. Mend. [v] Mart. [x] V.

[illegible] ve-stigium: sicut aquæ effusæ nihil vasi adhæret, secus ac fit in oleo, melle, aliísque ejusmodi liquoribus [n]. Aqua effusa nihil sui relinquit in urna, nec colorem, nec odorem, nec saporem [o]. Sæpe in Scriptura sacra videmus, cùm aliquid funditùs exinanitum ostenditur, per aquam effusam significari. Sic Deus *iram suam effundere* dicitur, cùm totam evomit, Deut.32. Os.5. Quid mirum ergò, si quod sæpè metaphorico verbo, nonnunquam hieroglyphico signo exprimatur. Symbolum ergò hoc erat animi verè pœnitentis, qui nihil manere patitur vitæ morúmque priorum [p]. 8. Signum externum & visibile hoc erat, quo de sua impuritate admonebantur, & de deponendis sordibus, quibus in se judicium Dei magis provocabant; quo insuper & se pollutos esse, & suam ablutionem in se non esse, sed aliundè quærendam profitebantur [q]. 9 Symbolum hoc erat devotæ precationis, quâ veluti effuderunt cor suum, ut suprà 1.15 [r]. 10. Ego nihil eos hîc fecisse puto alienum à lege. Deus enim in lege præceperat multa genera mundationum & baptismatum: Hoc autem pacto se fatebantur immundos esse. Hoc fuit effudisse aquam, sese lavisse ad legis præscriptum, ut purificarentur [s]. Lustrationes aquâ purâ fiebant, Virgil. 2. Æneid.

—— donec me flumine vivo
Abluero ——

Victimæ quóque aquâ purâ perluebantur [s]. Porrò, *coram Domino* hoc fieri dicitur, vel, 1. quia coram Arca, eò scilicet deportata ex *Kirjathjearim* [t]. Vel, potiùs 2. quòd ista gerebantur in sacro cœtu: in quo piè & legitimè celebrato, semper Deus ipse præsidet, juxta Mat. 18. Quare sacros conventus negligere non debemus, ut in quibus semper habituri sumus Deum præsentem [v]. ¶ *Et jejunaverunt*] Hoc jejunium vel sponte susceptum erat; vel, quod mallem, à Samuele indictum. Judæorum porrò jejunia stricta erant; unde stricta jejunia dicturus Epigrammatarius Epigram.4.4. dixit *Jejunia sabbatariorum*. Vide & Sueton in Octav. cap.76 [x]. ¶ *Judicavítque Samuel filios Israel in Mispbath*] Dubium est, cur id hîc scribitur. Resp.1. Quòd ab hoc tempore munus suum incepit [y]. Non placet; sic enim populus 20 annis inter Heli & Samuel sine Judice fuissent; isque 20 anni addendi

[n] Me. sim. San.
[o] Caj. in Mend.
[p] T. ex San.
[q] Calu.
[r] Pi.
[s] Mart.
[s] Ma.
[t] Pi.
[v] Mart.
[x] Mend.
[y] Ser. Caj. in Mend.

[illegible] Hebræi cùm pœnitentiam egerunt, graviùs à Philistinis oppugnantur. Sic qui ad meliorem frugem redire volunt, acriùs à Diabolo tentantur, & majores ab hominibus persecutiones patiuntur. ¶ *Cùm audissent, timuerunt à facie Philistinorum*] Quasi eodem tempore & audiretur fama, & cerneretur præsentia: Repentinus hic hostium adventus terroris causa erat. Cui accesserunt, 1. proprii conscientia peccati. 2. Inæqualis utriusque exercitûs conditio. Nam Hebræi erant inermes, cùm ad sacrificandum & orandum venerint: Philistini tamen armati, cùm venerint ad prœliandum [q]. Samuel dum studet populum liberare, videtur accersisse illis gravissimum periculum [r]. Illum igitur imprudentiæ aut temeritatis accusare possent. Quare, quum inimus consilia quæ Deus approbat, si quid sinistri contigerit, nè pœniteat nos facti, neque à recta via deflectamus, sed voluntati Dei acquiescamus [s].

8. *Dixerunt ad Samuelem, Nè cesses clamare*, &c.] Israelitæ, quamvis perculsi timore, non discedunt ab instituto, non despondent animum, aut quærunt Arcam, quæ proferatur [t]. Ipsi adhuc de suorum scelerum conscientia erubescentes ad Deum accedere non audebant, quemadmodum illi Esdr.9.6. Luc.18 13. Tantum autem Samuelis sanctitati deferebant, ut unam illius orationem plus apud Deum, quàm aliorum omnium preces, valituram arbitrarentur [v]. ¶ אַל תַּחֲרֵשׁ מִמֶּנּוּ מִזְּעֹק] *Ne sileas à nobis, à clamando*, Mo. (vel *clamando*, Tig. not. vel *ab orando*, Jon. vel *ut non clames*, S.) *Nè sileas pro nobis clamando*, P. i. e. Nè deseras, vel destituas nos, quin clames jugiter ad Jehovam [x]. *Nè sileto pro nobis, quin inclames*, JT. sim. Ti. *Nè cessato à nobis*. Heb. *nè sileto*. Synecdoche speciei [y]. הַחֲרִישׁ sign. & *silere*, & *quiescere, cessare*. Nam qui tacet cessat loqui. Videtur derivari à חֵרֵשׁ *mutus* [z].

9. *Tulit autem Samuel*, &c.] Samuel divinam beneficentiam imitatus plus facit, quàm postulatur. Illi postulârunt tantùm ut oraret, hic insuper & sacrificavit [a]. ¶ *Agnum lactantem*. Ità S. Ar. M. V. טְלֵה חָלָב] *agnum lactis*, Jon. P. Mo. V. M. Perperàm nostri vertunt *agnum pinguem*. Aliud enim sign. *haleb*, & aliud *heleb* [b]. טְלֵה ter tantùm occurrit in textu [c]; hic & Esa. 40.11. ac 65. 25. Solet autem per *agnum* exponi, ex genere ovium.

[illegible] Mend.
[o] Ma.
[p] San.
[q] Mend.
[r] Mart.
[s] Calu.
[t] Mart.
[v] Mend.
[x] V.
[y] Pi.
[z] D.
[a] Mend.
[b] M.
[c] BA. 1. 2. 43. 424.

ex Levit. 1. 2. cum agnus integer hic flammis traditur[l].

Resp. Angustiæ temporis, quas imminens hostis afferebat, tantæ fuerunt; ut agnum non diviserint in partes, ut moris erat, sed integrum obtulerint; & fortasse cum pelle, pedibus, & intestinis[m]. Sed vix credo eum divinas leges non observâsse. Imò, potiùs dixerim Samuelem etiam in ea rerum perturbatione perfectissimum [nihilominùs] holocaustum obtulisse, seu duplicem integritatem servâsse: unam quodammodò intrinsecam victimæ, omnes illius partes incendendo: alteram quodammodò extrinsecam, omnes holocausti ritus & leges observando: nihil enim tanto ministro dignius videbatur, quàm ut divina officia etiam inter pericula perfectissimè exequeretur[n]. [At LXX aliter reddunt, *holocaustosin cum universo populo*] Ità sensus est, Samuel tanquam minister, cum populo adjutore & precatore obtulit[o]. *Solidum sacrificium*, Ca. in *holocaustum totum*, P. Et *holocautoma integrum*; i. e. prorsus ustulatum, in quo tota hostia flammis absumi solebat[p]. Vel *holocaustum prorsus absumendum*, D. sim. Os. Strig. *Totum* in *holocaustum*, Belg. *in holocaustum integrè*, Ang. Fortè copula desideratur, ut sit *holocaustum* & *prorsus absumendum*, D. Al. vocem *integrum* referunt ad agnum, *agnum integrum*; i. e. sine defectu aut macula[q]. ¶ *Et clamavit*] Non tam ore, quàm corde[r]. Non enim adscribitur quid clamaverit[s]. ¶ *Et exaudivit*] Heb. *Et respondit*, Mend. Sed unde hoc constitit? Resp. Vel, 1. Ex igne cœlitùs delapso holocaustum devorante, quod erat divinæ acceptationis indicium. Vide ad Levit. 9. 24. Jud. 13. 20. 1 Reg. 18. 38. Psal. 19. 4[t]. Sed hoc incertum est[v]. Vel, 2. Ex tonitru magno quod Deus edidit, quo etiam Philistæi consternabantur[x]. 3. Alii per metalepsin, aut anticipationem referunt ad eventum[y]. Ab effectu patuit divina acceptatio[z]. Sacrificium non erat magnificum. Verùm Deus animum spectat offerentis, non externam pompam. Proponere voluit Samuel populo agnum illum Dei in quo petenda erat pax & salus[a]. Ab illo agno vim & efficacitatem desumpsit hic agnus typicus Samuelis[b].

10. *Cùm Samuel offerret*] Inchoato sacrificio, sed non absoluto[c]. Priùs illatum videbant bellum, quàm comparatum audirent[d]. ¶ *Intonuit Dominus*, &c] Sensus loci est; Philistæi exterriti sunt per tonitrua, cæsi vel contriti per fulmina: ut habetur in Ecclesiastic. cap 46[e]. Ubi cum *Philistæis* contriti etiam dicuntur *principes Tyriorum*. Philistini enim superiori plagâ graviter afflicti, externum sibi asciverunt auxilium à vicinis populis, nempè Tyriis, eorúmque imperio subditis[f]. Addit Josephus terram contremuisse, & magnis hiatibus fatiscentem plurimos devorâsse[g].

11. *Egressique viri Israel de Masphath persecuti sunt*, &c.] Q. Quomodo hoc fecerunt inermes? Resp. 1.

[l] Me. [m] Me. ex Saliano. [n] Mend. [o] Mend. [p] V. [q] Ma. [r] Mend. [s] Mart. [t] RR. in Mend. [v] Mend. [x] D. [y] Mart. [z] Mend. [a] Mart. [b] Mend. ex Greg. [c] Mend. [d] San. [e] Mend. [f] San. [g] Mend.

¶ *Inter Masphath & inter Sen*, [הַשֵּׁן וּבֵין] [Q appellativè sumunt] *Inter scopulum illum*, D. Jf. dictum *eben-habezer*, de quo cap. 4. 1. Jun. *dentem*, P. D. M. Sic vocat lingua Hebraica petram præruptam[q]. *Dentem petra*; i. e. scopulum, M. Inter *dentem illum* qui v. 11. dictus est *Beth-car*[r]. *Et inter veterem*, &. confundunt שֵׁן cum יָשָׁן[s]. [Aliis est nomen proprium] *Inter Sina*, Jon. *Sin*, P. MO. V. *inter Beth-jasan*, Sy. Ar. Promontorium erat, sive pars rupis quæ procurrebat longiùs[t]. ¶ *Lapis adjutorii*] Græci habent, *lapis adjutorii*. Sed adjutor עֹזֵר, non עֵזֶר[v]. Ethnici statuebant trophæa sed sibi; Samuel autem statuit Deo. Non ascribit lapidi illam victoriam; sed, pro natura Sacramentorum, quod proprium erat rei, attribuit symbolo[x]. ¶ *Huc usque*, &c.] Innuit hoc auxilium non fuisse ad totalem hostium stragem, sed ad certos tantùm eventus limitatum. Id factum, nè populus victor nimiùm insolesceret, & omni metu solveretur. Satiùs enim est prudenter timere & providere, quàm temerè sperare & exultare[y].

13. *Nec apposuerunt ultrà ut venirent in terminos Israel*] Heb. *Et non addent ultrà ut veniant in terram*: i. e. postea non sunt aggressi filios Israel[*]. Difficultate hoc non caret. Nam Philistini invaserunt Israelitas initio regni Saulis, 1 Sam. 13. 5, 17. & iterum, 17. 1. &c. & omnibus diebus Saulis, 14 52. Vide & 1 Sam. 31. & 2 Sam. 8. 1[z]. Hebræos autem ità oppresserunt, ut nec arma, nec fabrum ferrarium iis permitterent, 1 Sam. 13. 19. Quomodo ergò hoc verum est eos *non addidisse venire ampliùs* vel *ultrà*? עוֹד *adhuc, ampliùs, ultrà, Iterum, rursum, deinceps*[a]. Resp. 1. Illud *ultrà* interdum longum duntaxat tempus, non autem perpetuitatem denotat; ut patet ex Gen. 35. 10. 2 Sam. 7. 10. *Non turbabitur ampliùs*; & tamen postea turbatus est, 2 Reg. 6. 23[b]. Sic de Sidone dictum, *non adjicies ultrà ut glorieris*, Isai. 23. & de Tyro, *non ædificaberis*, cùm tamen utráque urbs restituta erat, &c. sed post plures dies exactos[c]. Aliquando etiam de brevi & exiguo tempore hoc dicitur, ut Prov. 31. 7. *Molestiæ sua non recordabitur ampliùs*[*]. Sensus igitur est, Philistinos diu à terra Israel oppugnanda abstinuisse[d]. 2. Sæpe negat scriptura illud ultrà futurum esse, quod minùs sæpe fit, vel non eodem successu. Sic Gen. 35 35. *Non vocaberis ultrà Jacob*; i. e. non tam frequenter: & 2 Reg. 6. 23. Syri *non venerunt ultrà*, nempè non pari successu. Alioquin venerunt rursus. Ità hoc loco, Palæstini, quia non nisi post longum tempus, & rarò, & irrito conatu venerint, dicuntur ultrà non redisse[e]. *Non perrexerunt invadere*, justo videlicet exercitu, ut dilatarent regionem suam; sed contenti erant stationario milite tueri, quæ acqui-

[q] Mend. [q] M. [r] Ma. [s] D. [t] V. [v] D. [x] Mart. [y] Mend. [*] V. [z] Mend. [a] D. [b] Mend. [c] San. [*] D. [d] Mend. [e] San.

fabrum ferrarium eos habere permiserint? Resp. Non tam ab illis liberati sunt Hebræi, quàm eorum compressa vis, & audacia, ne novas agerent prædas [y]. Jugum eorum levius fecit.] [Sed Hebræa aliter vertunt. וְאֶת גְּבוּלָן הִצִּיל יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים] *Et terminum Israel abstulerunt de manu Philistin*, §. *Et terminum earum liberavit*, sive *eripuit Israel de manu Philistim*, P. Mo. JT. sim. Jon. *terminum*, i. e. terminos, D Mar. *Terminos suos*, vel, fines: i. e. regionem suam [t]: aut *terminos earum*, V D Os id est, agros, V. Vel adjacentia loca earum urbium [z]. Alii sic, *Cum terminis earum*; *asseruitque* (vel rapuit. M.) *eas Israel de manu Philistæorum*, Ti. M. ¶ [*Erátque pax inter Israel & Amoræum*] i. e. abstinebatur ab omni actu hostili, non ex fœdere, sed ex mutuo metu *. Sed quinam hîc *Amorhei*? Resp. 1. Cananæi reliqui. Ità Jo. in Ma. q. d. solùm cum Philistæis erat bellum: nam reliqui Cananæi quieti agebant [a]. Sensus est, Nec solùm Philistæorum jugum excussit Samuel; sed alios vicinos populos, qui penè omnibus seculis Israelem infestare solebant, à bellis abstinere coegit [b]. *Amoræi* autem ponuntur pro omnibus Cananæis, & hîc & Amos 2. Vel, 1. Quòd Amoræi erant Cananæorum fortissimi, & eorum regio uber & læta, & expugnatu difficilis; sicut à regione præcipua nationibus aliis nomen datum est. Vel, 2. Quia ea regio omnium prima Hebræis occurrit armata, & omnium prima cognita atque superata est. Sæpe autem locus qui primus explorantibus occurrit, nomen suum toti communicat provinciæ [c]. Fortasse in bello Palæstino reliquiæ Amoræorum eis suppetias tulerant, qui nunc pacem colebant, cùm viderunt Philistæos subactos esse [d]. Sed hoc non habetur in litera; neque in Ecclesiast. 46. ubi hæc historia replicatur, & *Tyriorum* mentio fit, non *Cananæorum*. Porrò, sicut hîc non agitur de bello contra Amorrhæos: ità consequens non erat, ut de pace cum illis ageretur [e]. Resp. 2. *Amoræi* pro *Palæstinis* hîc poni videntur [f]. Qui hîc vocantur *Amoræi*, quamvis non fuerint propriè Cananæi, vel propter vicinitatem & affinitatem cum Cananæis contractam [g]; vel quia ipsi occupaverant ista loca Amorrhæorum, unde censebantur Amoræi, hoc est,

[y] San. [§] Me. [t] V. [z] Os. [*] G. [a] Ma. [b] T. ex San. [c] San. [d] D. [e] Mend. [f] V. M. sic Ia. Mend. Ma. [g] Mend.

recurrerint, lites dirimere [s]. Resp. 4. *Judicavit cunctis diebus vitæ suæ*, nempè firmæ & vegetæ, quæ sola vita dicitur; Nam quæ in senectutem fœtam morbis, & effœtam viribus, devergit, *mors est potiùs dicenda, quàm vita*, inquit Tullius in somnio [t]. Hinc Abraham & Sara *mortui* dicuntur, Rom. 4. 19 [v]. Sed hæc responsio ut arguta est, solida non est [x]. Resp. 5. *Judicare* hîc ponitur etiam pro docere & instruere [y]. Sensus est, Samuelem omne tempus suum in publica populi utilitate posuisse, nullum sibi otium indulsisse, ubique & semper judicâsse [z]. Resp. 6. *Judicavit cunctis diebus vitæ*, hoc est, usque ad regnum Saulis [a]. Hæc enim præcedentis regiminis limitatio ex narratione sequentis facilè colligitur. Sæpe in Scriptura propositiones universales per Synecdochen limitantur, & sub eis aliquot particulares excipiuntur; ut patet ex Gen 35. 26. 2 Sam. 16. 22. & 17. 14. Jer. 44. 12. collat. cum 14, 17 [b].

16. *Et ibat per singulos annos*] Quamdiu per ætatem licuit, nunquam cessavit [c]. Rem suam non agebat, sed suorum; ne subditi adeundo suum Judicem, sumptus facerent & tempus perderent, ipse, quiescentibus omnibus, solus discurrebat. Non timebat incommoda temporum, viarum, hospitiorum; nec labori suo parcebat, nec expensis [d]. ¶ [*Bethel & Galgala*, &c.] Loca in quibus gubernavit per vices erant quatuor celebres urbes [e]. Eas designavit in locis maximè opportunis [f]. *Gilgal* & *Mitzpa* in media longitudine ità sita erant, ut *Mitzpa* extremitatem latitudinis ad Occidentem, & *Gilgal* ad Orientem attingeret; quare videbantur habendis conventibus commodissima [g]. ¶ [*Bethel*] P. Mo. Pi. Locus notus [h]. Judico esse nomen proprium illius urbis cujus mentio fit passim [i]. [Q. appellativè vertunt] *domum Dei fortis*, JT. id est, Kiriath-earim, Arcæ domicilium, ubi ex lege maximi conventus habebantur, Exod. 23. 17 [k]. Tò ביתאל quandoque quemvis locum notat, ubi Arca Dei fuit *. Non placet; Nam planum est hîc recitari nomina ipsarum urbium: deinde si urbem Jeharimorum hîc intellexisset Samuel, suo eam nomine appellâsset: ut fecit in fine cap 6 [l]. ¶ *Judicabat Israelem in suprà dictis locis*, אֶת־כָּל וגו׳] *In* (vel *cum* Mo.) *omnibus locis istis*, M. Ti JT. P. D. *Et judicavit Israel omnia loca*

[s] La. Sa. [t] Q. in Mend. [v] sim. San. [x] San. [y] Mend. [z] Carthus. in Mend. [z] Ser. [a] Mend. D. L. [b] Mend. [c] San. [d] Mend. [e] Pi. in Anal. [f] San. [g] Pi. ex Jun. [h] D. [i] Pi. [k] Ma. ex Jun. [*] Glass. gram. p. 762. [l] Pi.

tatur tamen quo pacto excusetur [v]. 1. [Hoc argumento motus Junius statuit *Bethel* esse *Harim*:] Nam Samuelem tantum Prophetam, quis homo pius altare exstruxisse alio in loco concesserit, si ad historiam Jos. 22. respexerit [x]? 2. Quoniam non existimandum est, Samuelem (cujus operâ uti voluit Deus ad cultûs sui instaurationem) violâsse illam legem divinam, Deut. 12. 5 nè dubitemus Arcam Dei & sanctuarium (quæ sæpè sedem mutâsse constat) Ramatham adductam fuisse ||. 3. Licuit, quia Arca tunc nullam habuit stabilem sedem [y]. Non placet hæc ratio; Nam, 1. Sive Arca sedem stabilem habuit, sive non, valebat ratio istius legis, Deut. 12. 13. quæ erat, nè idololatriæ vel suspicio, vel occasio haberetur. 2. Habuit Arca in eo loco sedem stabilem, ut antè docuimus [z]. 4. Ex dispensatione Dei hoc factum [a]. Samueli multa permittebantur, quæ aliis fortè non licebant. Nam quæ instinctu Dei fiunt, mirari magis debemus, quàm imitari [b]. Prophetis licuit ex speciali Dei revelatione hæc facere [c]. Maximè cùm Arca esset in privata domo, & à Tabernaculo separata, nec locus ei certus constitutus fuisset [d]. Qu. 2. Sed cur Samuel Altare exstruxit? Resp. Quia frequens fiebat ad illum concursus populi, capienda erant consilia, de bellis, de legibus, de universa republica. At ista fieri non oportuit absque publica invocatione nominis Dei. Preces autem nostræ nituntur fide, fides fertur in promissiones; promissiones obsignantur nobis externis symbolis [e].

[v] Mend. [x] Jun. paral. 3. || Calv. [y] F. sim. Mart. [z] Mend. [a] L. Mend. [b] Mart. [c] Os. Wil. [d] Wil. [e] Mart.

CAP. VIII.

1. CUM *senuisset Samuel*] Adeóque multis laboribus ferendis imparem se sensit, onus cum honore abjecit [f]. Cùm non esset adeò valens, ut circuire posset urbes Israelis reddendi juris gratiâ [g]. Fuit Samuel hoc tempore circiter 60 annorum, ac post hæc regem Saulem creavit, & cum eo 16 annos vixit [h]. ¶ *Posuit filios suos judices*] Vice suâ, G. Vel, 1. supremos judices, ut sentire videntur Carthus. & Aug [i]. Non inferiores Judices, ut de causis minoribus statuerent; (Id enim Levitis omnibus licuit:) sed sibi eos suffecerat, & in eodem dignitatis gradu collocârat. Alioqui populus injuriis affectus, ab illis ad alios judices provocâsset: Id autem à summa potestate non licuit [k]. Vel, 2. Inferiores Judices, quasi vicarios suos, ità ut ipse Samuel summus Judex esset, & præcipua per se definiret, cætera filiis definienda relinqueret [l]. Potestatem tantùm delegatam filiis suis commisit. Probatur, 1. Quia Samuel *judicavit cunctis diebus vitæ.*

[f] Mend. [g] V. [h] Mend. To. [i] Mend. sim. Mart. [k] Mart. [l] La. ex To.

3. Josephus asserit provinciam à Samuele fuisse divisam inter filios, & unum in *Bethlehem* (pro quo Magister historiæ habet *Bethel*) alterum in *Bersabee* præfuisse. Hunc sequuntur Dionys. Rabanus & alii. Dices, cur sola *Bersabee* nominatur? Resp. Vel, quia scriptura brevitati studens præcipuam urbem posuit, ex qua alia intelligeretur; vel quia alter stationem suam deserens ad fratrem in *Bersabee* veniebat [y]. 4 Alii vertunt, *Judices, usque ad Beersceba.* Synecdoche elliptica, supplenda ex Jud. 20. 1. quâ sub una extremitate alteram ei oppositam nempe *Danis* simul intelligit [z]. q. d. qui erant Judices à Dan usque ad Beersheba [a]. Præpositio præfixa ב *beth* inter alias significationes ejus, sæpe denotat *ad* vel *in* cum accusativo. Sic Levit. 16.22. *dimittet hircum* בַּמִּדְבָּר *ad* vel *in desertum*; ex v.21. Sic Job 5 19. *Non pertinget* בְּךָ *ad te malum*: Psal. 19.4. בְּכָל *In omnem terram*, ut Rom. 10. 18. *Revertetur* בּוֹ *ad illum*, Esa. 10 21 [b]. Licet exponere *in*, id est *ad Beersabem.* Sic בַּשָּׁמַיִם *in cœlum*, quod K. exponit *usque ad cœlum*; & alibi est אֶל הַשָּׁמַיִם. Vide de literis servilibus lib. 2. p. 45 [c]. vel *in Beersabee*, qui locus procul aberat à *Ramah*, in qua ipse habitabat. Si ità est, non peccârunt; sed si hanc sedem sibi delegerunt inscio patre, excusari vix possunt [d].

3. *Non ambulaverunt in viis ejus*] Vel quia provinciam singulis annis, ut Samuel, non lustrabant [e]; vel potiùs, quia parentis mores non exprimebant [f]. ¶ *Declinaverunt post avaritiam*, ità M.P.Ti.Mo אַחֲרֵי הַבָּצַע] *Sectati sunt lucrum*, D. JT. H. *Secuti sunt cupiditatem*; q. d. Cupiditate habendi ducti, acceptis muneribus, non reddiderunt jus ex æquo & bono [g]. ¶ *Acceperunt munera*] Quæ excæcant oculos sapientum. Videmus hîc; *Heroum filii noxa* [h]. Sed cur non punit Deus Samuelem propter filios, sicut priùs punivit Heli? Resp. 1. Peccata filiorum Eli erant plura & graviora, quàm filiorum Samuelis; hi enim occultè tantùm acceperunt munera [i]. 2. Nec horum peccata adeò comperta atque nota erant, vel propter distantiam *Rama* è *Bersabee* [k]. Vel potius ob ignavum civium timorem, qui ad patrem hæc deferre veriti sunt; nè aut patris benevolentiam perderent, aut filiorum iram incurrerent. Porrò, notetur hoc loco, filios Samuelis declinantes post avaritiam, ut suam diutiùs potestatem conservarent; suam potestatem amisisse [l].

4. *Congregati ergò*, &c.] Furor fit læsa sæpiùs patientia: & nimis oppressa subjectio fit rebellio. ¶ *Majores natu*] Tam ætatis, quàm dignitatis ratione: Erant enim senes & principes; nè tantæ rei novitas aut juvenili imprudentiæ, aut populari inconstantiæ tribueretur [m].

[y] Mend. [z] Jun. Pi. Ma. Glas. [a] Ma. [b] Glas. gram. p. 665. [c] D. [d] D. [e] Mend. [f] Mend. sim. V. Pi. [g] V. [h] La. [i] La. [k] T. [l] Mend. [m] Mend.

5. *Dixeruntque*

& Justin. l. 1 [y]. *Et suetus Regibus Oriens*, ait Tacitus Hist. 4 [z]. ¶ *Sicut nationes*] Vicinæ scilicet [a]. Si peccatum in hac petitione, hîc maximè peccatum. Nam alia ratio Gentium, alia Israelitarum. Gentes indigebant Rege, quia non habebant Regem Deum, quomodò habebant Israelitæ [b].

6. *Displicuit sermo in oculis Samuelis*] Qu. Qua de causa? Resp. 1. Quia displicebat & filiorum improbitas, quam tunc primùm audivit [c]. 2. Doluit Samuel propter suam dejectionem; idque vel, 1. Humanâ ratione & passione [d]. Insignis erat hæc injuria & ingratitudo erga Prophetam tam benè de eis meritum [e]. Ità rerum novarum avidi erant, & pertæsi præsentium, ut nè mortem quidem ejus exspectare possent [f]. Vel, 2. Quatenus hoc in publicum detrimentum redundabat [g]. 3 Displicuit propter rationem petendi regem, ut scilicet reliquis gentibus similes efficerentur [h]; cùm ipsos gentibus dissimiles esse voluit Deus, Num. 23 9 [i]. Quòd peterent Regiam potestatem absolutam & tyrannidi proximam, qualem habebant Gentiles, putà Persæ, Ægyptii, &c [k]. 4. Quòd ex tumultuario quodam & inconsiderato animo, & non pro honore Dei & conservatione justitiæ, Regem postulaverint [l]. 5. Præcipua ratio est quòd divino honori detrahebant, hominem Deo præferentes [m]. Deum repudiabant, qui ipsorum Rex esse voluit [n]. Deus in Israele non tam *μοναρχίαν monarchiam*, quàm *θεαρχίαν*, i. e. *Deiarchiam* instituerat, inquit Josephus [o]. Exod. 19. 5. 6. *Vos eritis mihi in regnum*; q. d. peculiari ratione me vobis Regem exhibebo. Vide & Num. 23. 21. Deut. 32. 9. Et Jud. 8. 22, 23. *Non dominabor vestri, nec filius*, &c. *sed dominabitur vobis Dominus*. Judices autem cùm fuerint exiguæ potestatis, non illi, sed solus Deus ab illo populo *Dominus* vocabatur [p]. Magis fiduciam suam collocabant in hominem, quàm in Deum, qui toties eos eripuit ex maximis periculis [q]. Sed mirum videbitur Israelitas hic peccasse, cùm iis in terram Canaan ingressis conceditur facultas Regem eligendi, Deut. 17. 14 [r]. Notant Hebræi tria præcepta fuisse patribus mandata in

[y] Mend. [z] Ma. [a] G. ex Jo. [b] G. [c] La. L. [d] Caj. in Mend. [e] La. [f] Mart. [g] Mend. [h] Mend. ex La. [i] Mend. [k] La. ex [l] M. [m] Theod. et Procop. & Sulpit. & Rupert. in Mend. [o] L. To. Jun. [n] Me. [o] La. Mend. [p] Mend. [q] M. [r] Mend.

permane... constitutionem Regis; quia hæc, quatenus fiebat à Deo non erat mala. 2. Concessit hoc eis Deus in pœnam, & in ipsorum exitium, quomodo Psal. 77. 30. Deut. 1. 22. Num. 22. 13, 20 [h]. Verba hæc sunt irati, ut testatur Hos. 13. 11 [i]. *Audi*, &c. Aliud est velle aliquid ut fiat; aliud sinere fieri, Os 13. 11 *. ¶ *Non enim te abjecerunt sed me*] Id est, *non te*, sub. *solùm*, JT. V. D. Ellipsis usitata, ut Gen. 32. 28 [k]. Non placet hoc supplementum; quia enervat Emphasin tropi, videlicet synecdoches hyperbolicæ. Intelligitur enim, quòd non spreverint Samuelem principaliter, seu potissimùm; sed Deum: ità ut si contemptus Samuelis cum contemptu Dei conferatur: nullus esse videatur. Similia exempla ἀντιθέσεως (nempe notantis comparationem imparium) Vide Gen. 32. 28. Matt. 10. 20. Joan. 7. 16 †. Frequens Hebraismus est, ut cùm aliquid de uno plus quam de altero dicitur, de hoc simpliciter negetur, de illo simpliciter affirmetur. Sic Exod. 16. 7. Os. 6. 6. Matt. 10. 20. Joan. 11. 4. Deus autem ab his contemptus erat, 1. Immediatè & in seipso, quia ipse Deus regnabat super Israelem. 2. Mediatè, & in Samuele legato ac Ministro ejus. ¶ *Nè regnem super eos*] scil. illo immediato dominio, & peculiari providentiâ [l]. Quid? An ubi Rex, Deus non regnat? David vocat Deum *regem suum*. Ità & David rex erat (nempe super populum) & Deus (super Davidem.) Hîc autem alia ratio. Nam Deus aliter regnabat cùm Judices essent, aliter cùm Reges. Hi enim plus juris habebant in populum, quàm Judices, & sæpe illum ad falsos Deos pertrahebant [m]. Exponitur hoc 10. 19. Deus regnat per eos quos spiritu suo afflat, quales erant Judices illi. Samuelem ergò cùm destituunt, Deum quasi deponunt, ut loquitur Josephus. Similis locutio Luc. 10. 16. Et hinc interpretare quod est infrà 12 17, 19. Alio tempore Regem sibi facere sine culpa potuissent; Deut. 17. 14. Vide quæ ibi dicta [n]. Judices non ad suum arbitratum, sive libidinem rem administrabant publicam, sicut Reges & Principes; sed juxta modum à Deo præscriptum. Quare omnes Judices Israel

[h] Mend. [i] Pi. et Ma. ex Jun. * G. [k] Ma. ex Jun. Glas. gram. p. 489. Mend. † Pi. [l] Mend. [m] D. [n] G.

sancti

hominesy[y]. Ut nulla posthac ignorantia simuletur, & res efficaciùs proponatur[z].

10. *Pradic eis jus Regis*] Hoc est, explica cœco populo, quale jus usurpaturus sit Rex, quem similem regibus aliarum nationum sibi præfici postulant. Nempe qui non communi consilio, sed suo solius arbitratu rem versaret publicam: non tam populi commodis, quàm suæ gloriæ, suo lucro, suæ libidini studeret. Et verò tales Hebræis Reges ut plurimùm obtigisse nimis manifestum est*. *Pradic*, &c. ut dissuadeas vel deterreas à postulatione Regis†.

11. *Hoc erit jus regis*, מִשְׁפַּט] Variè reddunt. *Jus regis*, Sy. Ar. M. P. Ti. Ca. *statutum*, vel *decretum*, Jon. He. in M. *δικαίωμα*, ὁ. quod reddunt *justificationem*, cum potiùs, sit *statutum*, *decretum*, *institutum*[a]. *Judicium*. V. Mar. *mos*, Ang. *via*, Belg. *ratio*, Mo. JT. Pi. videlicet, ratio agendi, Pi. Qu. Quale est hoc jus Regis? Justumne an injustum? Resp. 1. Quidam dicunt hæc esse Regibus licita[a], nempe urgente necessitate publicâ[b]. Resp. 2. Alii injustum seu tyrannicum hoc jus fuisse volunt†. Non hic significatur, quid Reges jure possint, sed quid audeant[c]. Non verum jus hîc proponitur, sed usurpatum[d]. *Hoc judicium*, i. e. his moribus & hac consuetudine utentur erga vos Reges: talem exercebunt tyrannidem; cui parere necesse erit, nec obsistere licebit vobis, sed dicto audientes esse oportebit. Quidam volunt Deum hæc dixisse, ut deterreret populum à petendo Rege[e]. Describit hic Deus jus Regium, non quidem omnino justum & moderatum, (quod omnium consensu agnoscitur optima esse regiminis forma) sed Barbaricum & Asianum, quale eo tempore & posteà in Oriente viguit. de quo vide Aristot. Polit. 3. 14[f]. De significatu vocis מִשְׁפָּט vide de J B. & P. 1. 4. 7. Summam eorum quæ sequuntur explicat Josephus; dicens, fore ut Rex eos tractet tanquam pretio emptos servos. Vicini enim Reges subditis suis imperabant quæ vellent, ut *ἀνυπεύθυνοι*, *nulli obnoxii* sive *subditi*. *Syros serviunti natos*, ait Livius; *de libertate eos nihil cogitare*, Apollonius; *manus patientes esse*, Julianus, ut ostendimus ad J B. & P. 3. 20. 1. ideóque subditi passim in his libris *servi Regum* dicuntur. Dominatus autem hic Regius secum ferebat, ut pro arbitrio Regis delectus facerent; capitationes & operas hominibus, tributa agris, mercibus vectigalia imponerent, contradicente nemine. Illud enim ibi locum habebat, *Rex sum. Nil ultrà quæro plebeius.* Et impunè quidvis facere, id est Regem esse. Si peccarent graviter in Dei legem, ad Deum ultio pertinebat; non ad singulos, ac nè ad populum quidem. Vide quæ sequuntur; & infrà 26. 10, 23[g]. Illud jus non debebatur Regi ex institutione divina; sed magìs prænunciabatur usurpatio regum, qui sibi jus iniquum constituunt in

y [illegible] Mend. z Mend. * T. † La. a D. a Q. He in V. b L. † Ità Mend. Q. He. in Mart. R. Jose in D. c Me. ex San. d Mart. T. La. e V. sim. R. Juda in D. f Ma. g G.

¶ *Filios vestros tollet*, יִקָּח] *Accipiet*, Ma JT. *capiet* etiam per vim & injuriam[y]. Ità sumitur לָקַח Gen. 34. 2. Job 5. 5. & 15. 12[z]. & Gen. 20. 3. & 27. 36. & 30. 15. *Auferet*, invitis parentibus[a]. Nihil potuit imperari durius[b]. ¶ *Et ponet in curribus suis, facietque sibi equites*, וְשָׂם לוֹ בְּמֶרְכַּבְתּוֹ וּבְפָרָשָׁיו] *Et ponet* (vel *disponet*, JT. Pi. sub *eos*, M. Ti. V.) *sibi in curru suo* (*in currum*, Ti. *ad currum*, M. *in curribus*, JT. vel *in curraturâ suâ*, est enim nomen collectivum, Ma.) *Et in equitibus suis*, Mo. ὁ. Ma. sim. P. Jon. *Inter equites suos*, Sy. *pro equitibus*, M. *ut sint equites*, Ti. i. e. Quosdam ex eis præficiet curribus ipsis, ut ipsos regant; & alios faciet equites. Hebraismus[c]. Sermo est de curribus militaribus ac civilibus: nam de ruralibus inferiùs dicetur. Sensus potest esse duplex, 1. Utetur filiis vestris, tanquam equis ad trahendos currus; quomodo fecit Sesostres, in Plin. 33. 2. 2. (Quod rectius est) ponet in curribus, ut equites portandos; & aurigas, qui illos regant, quique ex curribus falcatis depugnent; & præcursores quadrigarum, seu aurigas, qui currus moderentur. Atque hoc faciet absque ulla Reip. necessitate, solùm ad ostentationem regiæ majestatis. Gravis hæc injuria erat[d]. Quamvis τὸ פָּרָשׁ *equitem* ubique interpretes ferè omnes reddant; tamen valde verisimile est, quod observavit Ludovicus de Dieu, ὁ μακαρίτης, etiam פָּרָשׁ alicubi pro *equo* sumi; ut Arabicum *pharas*, quo Æthiopes quoque utuntur. Sic hoc loco vertendum, *& ponet sibi in curribus & equis suis*, ità meliùs cohæret, quàm *& equitibus*. Sic 2 Sam. 1. 6. *Et ecce currus*, וּבַעֲלֵי פָּרָשִׁים *& Domini equorum assequuti sunt eum*; id est, equites; quomodo Vulg. Sy. Ar. rectè habent. *At Domini equitum* essent ἱππάρχαι *præfecti equitum*, ut seniores exponunt; quod videtur alienum. Rursus, Isa. 21: 7. רֶכֶב צֶמֶד פָּרָשִׁים *Currus est duorum equorum*; i. e. biga. non *duorum equitum*. Res clarior ex versu 9 ubi רֶכֶב אִישׁ צֶמֶד פָּרָשִׁים ad verbum sign. *currum viri duorum equorum*; i. e. bigam virilem; neque enim dixeris, *currum viri duorum equitum*: & Isa. 28. 28. וּפָרָשָׁיו יְדֻקֶּנּוּ *& equis suis* agricola *non conteret illud*; *equis* inquam, non *equitibus*: alludit enim ad morem triturandi, de quo Varro de Re Rustica l. 1. c. 52. *E spicis in aream oportet excuti grana*; *quod fit apud alios jumentis junctis & tribulâ*, &c. *apud alios exteritur grege jumentorum inacto*, &c[*]. Porrò, פָּרָשׁ deducitur vel à *Pharasa*, *rapere*. (Ità Critici Arabes propter gressûs rapiditatem; Hinc *rapientem* Poetæ vocant. Martial.

Parciùs utaris, moneo, rapiente veredo†.)

vel פָּרָשׁ primò *equitem*, deinde *equum* significat ||. ¶ *Et præcursores*, וְרָצוּ] Cum accentu in ultima: thema est רָץ *incurrit*[e]. *Et current*, P. *ut currant*, Pi. V.

y Mend. z D. a D. a Mend. b Mart. c V. d Mend. * BA. 1. 2. 6. 98. &c. † Ibid. 60. || Ib. 99. e D.

12. *Con-*

trices, Sy. Ar. *cupedinarias*, Ti ¶ *Et panificas*, Sic P. 6. ולאופות] *Et in pistrices*, Mo.Sy.Ar.M.Ti.JT. D.V. Vox Hebræa etiam *coquas* denotat, propriè tamen *coquentes panem* [s].

[s] D.

14. *Agros quoque vestros*, &c.] Hactenus de injuriis personalibus. Nunc de realibus *. Non tam agros, quàm fructus eorum, cùm milites ipsius eorum indigebant †. Qui filios Samuelis munera accipientes non tolerabant, Reges privata civium bona per vim diripientes tolerare cogebantur. ¶ *Et oliveta optima*] Deteriora fortè prædia suis possessoribus relinquentes; ut aliquam pietatis liberalitatisque speciem simularent [t]. Ut כרם est & *vinea*, & *vinetum*. Ità זית & *oliva*, & *olivetum* i.e. locus consitus oleis [v]. ¶ *Et dabit servis suis*] Ità crescit injuria, quòd non in suos usus, sed alienos civium bona transferat [x].

* Mend. † D. [t] Mend. [v] D. [x] Mend.

15. *Et segetes vestras*, וזרעיכם] *Et semina vestra*, V.JT.Ma. D. i. e. segetes, Hieron. in D.V. vel agros vestros, K. in D. Nam agris semina mandantur [y]. ¶ *Et vinearum reditus*] Heb. *vineas*, i. e. fructum vinearum, V. ¶ *Addecimabit*] Injuria in hoc consistit, vel 1. quòd decimas sacerdotibus debitas in seipsos transferebant: vel 2. hæreditates à sacerdotibus semel decimatas iterum decimabant; & sic populum nimis opprimebant [z]. A quibusdam subditis totos agros extorquebant; aliorum agros decimabant. Possessiones optimas in integrum usurpabant, mediocres decimabant [a]. ¶ *Ut det eunuchis*] Ità Mo. 6. Ma. Sy. M.P. Mart. i. e. hominibus alienis à pietate. Judæis non licuit secare quenquam. Imò, si quis esset sectus, ejiciebatur extra Ecclesiam. Utebantur tamen Judæi eunuchis aliundè importatis [b]. Alii לסריסיו vertunt, *ministris ejus*, Ar. *primoribus suis*, JT. *principibus*, Jon. Vocantur tales eunuchi, non quòd exsecti essent, (tales enim ignorabat illud seculum) sed ductâ ab his similitudine; quia sicut exsecti intimis regum cubilibus custodes aderant; ità & hi præcipuis Regum negotiis præponuntur [c].

[y] D. [z] Mend. [a] Mend. [b] Mart. [c] Mend.

16. *Et juvenes optimos*] [Ità ferè omnes.] At *Ἑ*. *τὰ βουκόλια ὑμῶν*. (*armenta boum*.) Ergo pro בחוריכם legerunt בקריכם [d]. At unde constat eos sic legisse? An nullibi à litera textûs Hebræi, vel studio & consilio, vel errore & incuriâ discesserunt? Legerunt sic in sua mente, quia ipsis videbatur melius sic fluere sensus, ut *armentorum* fieret mentio, sicut fit mentio *servorum*, *ancillarum*, *asinorum*, *ovium*. Solitâ ergò libertate uten-

[d] Capel. Crit.

neque enim gemitus liber erit [e]. *De ad facies regis vestri*. Concursus duarum præpositionum significatum auget [f]. ¶ *Et non exaudiet vos Dominus*, &c.] Multa ab initio sunt voluntatis, deinde necessitatis. Expendendum est quod intrasti [g]. Eos, qui non voluntate, sed necessitate clamabant, meritò repellit; præsertim cùm ipsi se suâ sponte in eas angustias conjecissent; nec optimis Samuelis consiliis obtemperâssent. Surdæ peccatorum aures surdis Dei auribus meritò puniuntur. Vide Prov. 1.24, &c. Zac.7.13. Absolutè decretum fuit à Deo, ut Hebræi usque ad Christum natum sub regibus tenerentur. Frustrà ergò ab hoc jugo liberari postulârunt [h].

[e] Me. [f] Ma. [g] G. [h] Mend.

19. *Noluit populus audire*, &c.] Vulgus capitur inanibus, & mutationes amat. Pulchrum iis videbatur conspicere hominem auratum & gemmatum; splendidè habitantem & epulantem; procedentem cum ingenti satellitio, *καὶ πολλῇ φαντασίᾳ*, (*cum magna pompa* [i].) ¶ *Nequaquam*, לא] *Non*. Sub. aut *mutabimus sententiam*, V.Ma. aut *hæc ità erunt*, D. aut *hæc contestatio tua nos deterrebit à proposito*, Jun.Pi.D. Ma. Rusticitatis & temeritatis plena responsio. Qui prudenter & humaniter aliquid negant, à mollioribus verbis ordiuntur; ut repulsa levior & benignior videatur. Incredibilis hæc erat, vel, 1. perfidia; quòd Samueli hoc divinitùs prophetanti non crediderint; præsertim cùm illius spiritus propheticus satis perspectus esset, 1 Sam.3 20. vel, 2. contumacia; q.d. Nequaquam desistemus à Rege petendo, quamvis omnia, quæ prædicis, vera sint. Videntes & scientes quæ mala sequerentur, Regem petunt. Huc referunt quidam illud Os. 9.9. ¶ *Rex erit super nos*] q. d. Non quidem, ut tu lævus aruspex ominaris, tyrannus nobis aliquis continget; sed Rex facilis, benignus, mansuetus. Mira perfidia. Vel q.d. Quamvis sit ille, quem hactenus descripsisti, iniquus, tyrannus, &c. hic nobis dominetur. Mira contumacia [k].

[i] G. [k] Mend.

20. *Et erimus sicut omnes gentes*] At prima Israelitarum laus erat, quòd à cæteris gentibus distinguerentur, Num.23.9. Deut 33.28. Hi tamen, suâ temeritate excæcati, gloriosos se fore putabant, si reliquis gentibus pares efficerentur. *Erimus sicut gentes*: vel q. d. Si omnes gentes tyrannos habeant, à quibus vexentur; quidni & nos feramus, quod multi ferunt? Vel, q. d. Si non omnes Gentes tyrannis subjiciuntur; sed nonnullæ ab æquissimis Regibus gubernantur: cur nobis ejusdem spes non adsit? ¶ *Et judicabit nos*]

dammodo familiariter ad aurem suam. Nulla potest esse suavior consolatio [k].

22. *Vadat unusquisque in civitatem*] Sunt verba assentientis, & totam rei procurationem in se recipientis [l]. Est brachylogia [m]. Aut plura respondit, aut nutu vel gestu se annuere significat. Aliàs non recessissent. Sed cur eos dimittit? Resp. Quia Rex creari non poterat, nisi quem Deus designâsset, Deut. 17.15. Quando autem fieret illa designatio incertum erat: proinde, nè diu expectarent, abire jussit. Fortassè solennia erant hæc verba quibus comitia solvebantur; quemadmodum Romanis *ilicet*, h.e. ire licet [n].

[k] Mart. [l] Jun. pi. [m] Pi. [n] Mend.

CAP. IX.

1. *ET erat vir de Benjamin*] Benjamita; ut *Mulier de Samaria*, Joh. 4.7. id est, Samaritana [o]. Qu. Quo pacto tribus Benjamin eligitur, ut quidem tanquam perpetuò regnatura, cap. 13.13 cùm Deus promiserat regnum Judæ, Gen. 49.10. Resp. Deus voluit conferre regnum Benjamin sempiternum, decreto quidem conditionato; si Saul legem divinam observâsset. Et quia prævidit eam conditionem defuturam, absolutè decrevit regnum in tribum Judæ transferre [p]. ¶ *Cis filius Abiel*] Obj. At *Cis* dicitur *filius Ner*, 1 Par. 8.33. & 9. 39. Resp. 1. Unus eum genuit, alter eum educavit [q]. Confer Gen. 36.4,5,15. Dicunt *Ner* & *Cis* fuisse fratres, filios *Abielis*, ut patet 1 Reg. 14.51. & 1 Par. 9 36. & mortuo *Abiele* patre, seniorem *Ner* suscepisse tutelam junioris *Cis* [r]. 2. Potiùs dico *Abielem* fuisse binominem, dictúmque etiam *Ner* [s]. ¶ *Filii viri gemini*] Ità M. Ti. *Jeminai*, b. Alii, *Benjaminitæ*. Sy. Ar. JT. Ang D. sim. Jon. *Benjamin* per Aphæresin decurtatum, est *Jamin* vel *Jemin*. Quomodo ex *Benammi* fit *Ammon*, Gen 39 8 [t]. Vel potiùs, hic *Jemini* fuit vir celebris ex tribu Benjamin ad quem idcirco deducitur Saulis genealogia [v]. Alioquin idem superfluè repeteretur; nam priùs appellatur *filius Benjamin* [x]. ¶ *Fortis robore*] Pertinet & hoc ad laudem Saulis. Nam *fortes creantur fortibus* [y]. Vel *potens opibus*; חַיִל & *robur* & *opes* significat [z].

2. *Saul*] Idem qui *postulatus*, nempe in regem. Nomen videtur ei inditũ omine divino [a]. Nulla hîc mentio patriæ *Saulis*, quæ erat Gibea; fortè quia infamis esset propter illud stuprum, Jud. 19 [b]. ¶ *Electus*, Ità P. Mo. M. בָּחוּר] *Juvenis*, Jon. JT. D. Ti. G. florens ætate, V. ¶ *Et bonus*] Ità Mo. *pulcher*, Jon P. M. Ti G. K. in G. Animi & corporis dotibus egregiè instructus [c]. Ad animi bona hæc referunt [d]. [Alii ad corpus.] Illud *bonus*

[o] D. [p] Mend. ferè ex To. [q] Hieron. et L. et Hugo in Mend. [r] Mend. [s] Mend. ex Caj. K. in D. Jun. Pi. [t] Caj. et Mar. et Salian. in La. [v] La. Mend. To. [x] Mend. [y] Mart. [z] D. [a] La. [b] Mart. Mend. [c] Me. [d] Greg. et To. in San.

Hercules egit armenta boum. Apollo pavit boves Admeti. Paris bubulcus erat, cùm a tribus deabus arbiter deligebatur. Non tot tunc erant otiosi, quot nunc sunt [q]. Dices nobiles fuisse pastores ovium, non item asinarum. Sed contrà, Dux & Princeps è posteris Esau pavit asinos patris sui, Gen. 36.24 [r]. Plurimi ibi fiebant asinæ. Aristoteles ait asinas in Syria fuisse in magno pretio, illísque Syros pro mulis uti solitos, quòd robustæ essent [s]. Asini in Syria sunt præstantiores Europæis; unde filii principum iis vehebantur, Jud. 10.4. & 12.14. Hebræi enim equis vix utebantur; idque ex Dei monitu, Deut. 17 16 [t]. Illo ævo multus erat usus asinorum in Palæstina [v]. Non ergò mirum si ad asinas conquirendas nobilis juvenis Saul à parente destinetur. Et quemadmodum nunc principes viri venatoriam exercent; ità olim exercere potuerunt & pastoritiam. Nota Saulem in honesta vocatione fuisse versatum, cùm regnum illi contingeret [x]. Potest hæc historia in egregium proverbium verti. *Quæsivit asinas, & invenit Regnum* [y]. ¶ *Per montem Ephraim*] id est, vel per totam tribum, quæ sic dicta quia montosa fuit; ut patet Jos 17.15. & 20.7. & 21.21. vel per certam aliquam ejus partem [z].

4. *Per terram Salisa*] Ea regio plana est in Benjamine, 2 Reg. 4.44 [a]. Hæc Gen. 14. dicitur *Bale & Segor* [b]. *Per terram australem*, Jon. ¶ *Per terram Saalim*, שַׁעֲלִים] *Saalim*, D. Cujus oppidum, Joan. 3.23. corruptè dicitur *Salim* [c]. Non placet, Nam id Chald. & Sy. dicunt שלים [d]. Eadem sing num. dicitur terra *Schuhalis*, infrà 13.17. non procul à Gilgale ad Jardenem [e]. ¶ *Et non erant*] Heb. *Et non*. Hebraismus, ut Gen. 5.24. *Et non ipse*, & 42 36. Ità hic *Et non*, sub. *inventæ erant* [f]. Nusquam apparuerunt [g]. ¶ *Per terram Jemini*] i. e. Benjamitarum [h]. Malim partem esse illius tribûs à viro celebri *Jemini* appellatam. Totam enim tribum non potuit trium dierum spatio perlustrare [i].

5 *In terram Suph*] De qua suprà 1.1 [k]. In qua erat *Ramath Sophim* [l], patria Samuelis [m]. *In terram ubi propheta Domini*, Jon. Videtur pro צוּף legisse צוֹפָה Aut existimavit regionem eam sic dictam à צוֹפִים, i. e. *prophetis*, sive *speculatoribus*, qui in ea habitabant [n]. Cùm autem hæ duæ tribus *Ephraim* & *Benjamin* vicinæ essent, ut patet ex Jos. 18.11. facilè potuit Saul ab una in aliam commeare: Incertus enim quò abiret, ultrò citróque ferebatur [o].

6. *Vir Dei est*] Id est, propheta; ut suprà 2.27 [p]. Sic dicebantur Prophetæ, quòd propter aliquam excellentiam ad Deum proximè accederent; v. g. sanctitate, vel divinatione [q]. ¶ *Vir nobilis*] *Clarus*, *insignis*, V. *honorabilis*, Heb. & Chald. nempe sapientiâ & prophetiâ [r]. ¶ *Venit*, בוֹא יָבוֹא] *Procul dubiò eveniunt*, V. At falsi Prophetæ quædam falsa, quædam ambigua

[q] Mart. [r] Mend. [s] Mart. [t] La. [v] Me. sim. San. [x] Mart. [y] G. [z] Mend. [a] Pi. ex Jun. [b] H. ex He. in Mend. Me. La. [c] Jun. Pi. [d] D. [e] Jun. Pi. [f] Mend. [g] V. [h] V. D. [i] Mend. [k] Jun. Pi. Mend. [l] Me. D. [m] D. sim. V. [n] D. [o] Mend. [p] Pi. [q] Mend. [r] Me. sim. L. K. in D.

ptus sit splendido convivio[k]. Dedit hoc *Saul* ut munus gratitudinis, vel sustentationis causâ[l]. 3. Vel dedit *Saul* stipem vel eleemosynam, quæ pauperum levaret necessitatem[m]. Dedit non in usum Prophetæ, sed in fabricam sanctuarii. Quidam volunt *Saulem* putâsse, adire ad Prophetam, esse quodammodo adire Deum, cui nemo se vacuum sisteret[n]. ¶ *Panis defecit*, &c. כִּי הַלֶּחֶם אָזַל מִכֵּלֵינוּ] *Panis enim evasit* (*abiit*, M. Pi. vel *evanuit*, M. *defecit*, JT. Pi D.) *de peris* (*vasis*, M. D Pi. *instrumentis*, JT.) *nostris*, V. i. e. destituti sumus cibo[o]. Hoc dicunt, non quòd panem daturi erant pro mercede, sed innuunt defecisse pro viatico. Si panis, multò magis pecunia quam, &c[p]. quia pecuniam Pro, here dare non poterant, cùm vix sufficeret eis pro commeatu itineris comparando[q]. ¶ *Et sportulam non habemus*, וּתְשׁוּרָה] *Munus* vel *donarium*, M. P. Tr. Mo. JT. Ma. D. ex K *viaticum*, Sy. *Plus non est nobiscum*, b. in D. *Quicquam quod rectum est*, Jon. acsi thema esset יָשַׁר, unde תְּשׁוּרָה, ut à יָשַׁע est תְּשׁוּעָה *salus*. *Manahem* exponit *munus quod datur ad videndum Regem, aut hominem qui est in aliquo pretio*; à שׁוּר *aspicere*[r]. תְּשׁוּרָה à שׁוּר, quod aliquando significat *donare* vel *offerre*[s]. ¶ *Nec quidquam aliud*, מָה אִתָּנוּ] *Quid est apud nos*! P. q. d. Nihil[t].

8. *Quarta pars stateris*] Heb. *quadrans sicli argentei*, JT. hoc est, drachma una, quæ æqualis est uni denario, ut ait Villalpandus[v].

9 *Olim in Israele sic loquebatur*, &c.] Totus hic versiculus parenthesi inclusus in Bibliis continetur. Dubitant, quis ejus Auctor[x]. Apparet multò post illa tempora scriptum librum, quo firmatur conjectura posita hujus libri initio[y]. Credo hunc versum huic loco insertum ab Esdra, qui prophetico spiritu afflatus erat[z]. Fortasse à Nathane hoc additum est, de quo, vide 1 Par. 29. Mallem tamen à Samuele, & sic intelligo. Quando Samuel à primis annis spiritu afflatus esset Prophetico, cùm puer adhuc erat, *Videns* compellabatur; posteà verò, exactis, ut opinor, 50 annis, quando hæc texebatur historia, mutatum erat *videntis* in *Prophetæ* nomen[a]. Non placet; Nam post Samuelis mortem vocabantur *videntes*, 2 Par. 9. 29. & 16. 10. & alibi. Ergò Samuel non pote-

k Mart. l La. fere ex Ser. m San. n Mart. o V. p D. q M. r D. s Mend. t V. v Mend. x Mend. y G. z Mend. a San.

venerit: aut *venit in civitatem* idem est, atque exiit è domo sua in civitatem, prodiit in publicum[k]. ¶ *Quia sacrificium hodie est*] Q. vulgare convivium fuisse volunt[l]. Cùm audisset Samuel postridiè venturum esse regem, voluit eum excipi honorificè[m]. Observant זֶבַח sæpè *convivium* significare, ut infrà, 28. 24. item Gen. 31. 54. 1 Reg. 19. 21[n]. & Gen. 43. 16[o]. Alii autem de vero sacrificio intelligunt[p]. Fuit sacrificium eucharisticum, seu pacificorum[q]. Quorum bona pars redibat ad offerentem[r]. Probatur, 1. Sic זֶבַח propriè significat. 2. Ad benedicendum convivium vulgare, non opus erat Prophetâ; sed singuli convivæ sua convivia benedicebant. 3. Hebræi pro beneficio obtinendo solebant pacifica sacrificare. Atque Samuel volebat à Deo obtinere prosperum successum Regis eligendi[†]. 4. Ejus locus erat à Samuelis & aliorum civium domibus separatus & excelsus, v. 25, 26. 5. Quomodo puellæ de Samuelis vel alterius alicujus convivio profano scivissent[*]? Obj. At locus non fuit sacrificiis aptus. Resp. Saltem ex privilegio aptus erat[s]. Quo tempore hæc agebantur, nullus erat locus in quo Tabernaculum esset, aut domus Dei; quia licèt structura antiqui Tabernaculi adhuc staret, erat tamen ab Arca vacua, quæ erat quasi forma & vita Tabernaculi; Arca verò a Tabernaculo separata, *Domus Dei* appellari non poterat. Porrò excelsa loca tunc sacrificiis aptissima visa sunt[t]. Eo tempore ob crebras migrationes nullus erat certus ad sacrificium locus. Vide quæ dicta Deut. 12 8[v]. ¶ *Sacrificium est populi*, Ità M. לָעָם] *Populo*, P. Mart. JT. Ma. vel *à populo*, V. i. e. quia populus celebraturus est hodie convivium ex reliquiis hostiarum pacificarum[x]. Dicitur *sacrificium populi*, & quia singuli hostias sacrificandas offerebant; & quia ex sacrificatis singuli suas partes reportabant[y]. Solenne erat sacrificium populi; fortè, quia Kalendæ erant. Sponte tamen Samuel de Regis adventu pridiè edoctus plures hostias adjecit; quod docent, 1. Quia ipse invitavit, v. 24. Et 2. Convivis loca dat, v. 22, & partes, v. 23[z]. ¶ *In excelso*, בַּבָּמָה] Chald. *In domo sessionis*, ubi scil. sedebant ad comedendum; i. e in cœnaculo[a]. *In excelso*, i. e. In loco editiore, in quo fieri solebant publica convivia[b]. Fuit hæc domus quædam in qua hæc sacri-

k Mend. l Ità Rup. & Hugo in Mend. Q. in L. Plerique in Ma. He. et Jo. in Ser. Jun. Pi. m Mart. n Ma. o Mend. p Ità 1. P. Me. T. La. San. Mend. To. q Ità M. V. D. Mart. Mend. r Mart. sim. M. Mend. † Mend. * Ser. s Mend. t San. v G. x V. y Mend. z Ser. a V. b V.

ficia

numero sing. vel, quia solus Saul interrogaverat; vel, quia ex oris gestu eum nobiliorem esse arguebant; nunc similiare eorum consortium intuentes dicunt *conscendite*[a]. ¶ *Quia hodie reperietis eum* Sic Sy. Ar. Jon M Ti. [כי אותו כהיום תמצאון אותו] Ad verb. *quia eum, sicut die, invenietis eum*, Mo. Apud Hebræos est duplicis relativi positio, cùm sufficeret unum. Et repetitio אותו celeritati & certitudini judicandæ inservit; q. d. hoc ipso certè tempore eum invenietis. Similia Gen. 27. 34. ברכני גם אני, *benedic mihi, mihi inquam*, 2 Reg. 20. 19. Prov. 23. 15. & 1 Sam. 25. 24. בי אני[e]. *Sicut dies invenietis eum*; hoc est, certissimè Forma loquendi usitata Hebræis ad asseverandum aliquid, de qua vide Gen. 25. 31, & 33[f]. q. d. quàm certum est hodiernum diem illuxisse, tàm certum est Samuelem vobis obviam proditurum[g]. *Secundum diem*, i. e. hoc ipso temporis articulo[r]. Potest verti, *hac ipsâ horâ*, Pi. P. Quidam, *verè illo tempore invenietis eum*; nam est Caph. ἀληθείας[s].

14. *Cùmque illi ambularent in medio urbis*] At v. 13. dicunt, *ingredientes urbem statim invenietis*; h. e. est in ipso urbis ingressu; ergò non in medio. Resp. בתוך sign. intra *urbem*[t]. Ità sumitur, Isa. 6. 5. Jer. 50. 8. Mic. 3. 3[v]. ¶ *Egrediens*] Domo scilicet[x], ut occurreret Sauli. Præcognovit enim illum eâ horâ adventurum[y].

15. *Revelaverat auriculam*, [גלה את־אזן ונו׳] *Revelaverat (seu retexerat*, Pi.) *aurem Samuelis*, P. Mo. Pi 6. D. V. Significat remotionem velaminis quo auris fuerit velata Vide Ruth. 4. 4[z]. Phrasis hæc occurrit, 1 Sam. 20. 2. & 22.8. Significat per Metalepsin aliquid alicui significare. Nam qui revelat seu discooperit aurem, promptam esse vult, & expeditam ad audiendum, non surdam & obturatam; qui autem promptam reddit, aliquid illi manifestat[a]. *Revelare aurem alicui*, est ei indicare secretum aliquod, ut quæ dicuntur in aurem[b]. *Aurem revelat*, qui alicui aperit quid fieri velit; item qui admonet aliquem de re quapiam. Vide Job 36.10,15[c]. *Revelaverat in aurem*, JT. *prædixerat* (vel *indicaverat*, Ti. vel *revelaverat*. Ar.) *Samueli*, Sy. ¶ *Ante unam diem*] Ut posset parare ea, quæ pertinebant ad honorabilem receptionem Saulis[d]. Non autem citiùs, ne fortè immodicum convivium præpararet[e].

16. *Mittam ad te*] Secreto spiritûs ductu, ipso nihil tale cogitante, sed aliud agente[f]. ¶ *Et unges eum*] Ungebantur Reges omnes, etiam impii; nam licèt persona Regis profana esset; tamen dignitas erat sacra propter quam venerandus erat[g]. ¶ *Ducem*, [לנגיד] *In ducem*, P. Mo. *principem*, 6 *regem*, Jon. *Antecessorem*, JT. q. d. præitorem, qui tempore belli ante exercitum procedit[h]. Antiquitùs Rex erat ἡγεμὼν τῆς πρὸς τὸν πόλεμον. Aristot. Polit. 3. 14. Homerus,———

[a] Mend.
[e] Glass. gram. p. 220.
[f] Mar.
[g] Mend. ex Caj. et To. sim. D.
[r] V.
[s] D.
[t] V. Mend.
[v] Mend.
[x] V.
[y] Mend.
[z] Pi.
[a] Mend.
[b] V. in Tig. not.
[c] D.
[d] Mend. ex To.
[e] Mend.
[f] Ma. ex Jun.
[g] Mend.
[h] Jun.

17. *Dixit*] ita JT. In Heb. *respondit ei*, M. Mo. &c. Hoc verbo utuntur Hebræi etiam cùm sermo inchoatur[s]. ¶ *Ecce vir*] Antè revelârat virum mittendum, &c. nunc eum demonstrat; nè *Samuel*, aut aliorum, aut ipsius famuli Saulem comitantis occursu decipiatur[t]. Hoc dixit Deus per arcanam inspirationem. Sic infrà, cap. 16. 8, 12[v]. ¶ *Iste dominabitur populo meo*, Ita Sy Pi. sim. Ar. 6. M. JT. [זה יעצר בעמי] עצר Propriè sign. *continere*, M. *Continere in officio, & coercere*, V. Regis est continere populum, nè vadat aut faciat aliquid absque licentia ejus[x]. Nè vel in bellis præcipitanter se ingerant; vel tempore pacis injustè contra proximos agant[y]. *Concludet*, vel *retinebit*; i. e. coercebit à sceleribus per mandata & pœnas. Vel *concludet*, *coarctabit*, id est in ordinem coget certis mandatis vel interdictis[z]. Jon. habet, *auferet dominium* (nempe Philistæorum) à *populo meo*[a]. *Iste prævalebit in populo meo*, Ma.

18. *Accessit Saul ad Samuelem in medio portæ*] i.e. Incurrit in Samuelem statim ut transgressus est portam ipsam[b]. Hic את positum pro אל, ut contrà אל ponitur pro את, Psal. 2[c]. Intellige portam (non domûs, ex qua Samuel exierat, ut vult To. sed) urbis. ¶ *Et ait, Indica*, &c] Nota, Samuelem, licèt judicem, absque ullo fastu incessisse, & inter vulgares homines, tanquam iis parem versatum esse[d]. ¶ *Ubi est domus videntis?*] Voluit Samuelem domi sedentem convenire, ut non solùm obiter, sed etiam diu, Prophetam alloqueretur[e].

19. *Ego sum videns*] Non jactantiæ est, sed veritatis testimonium[f]. ¶ *Ascende ante me*] Non dixit *sequere me*, vel *perge mecum*, sed *ascende ante me*[g]. 1. In exemplum, tum humilitatis; quia potiores partes cessit Sauli, pone sequens præeuntem: tum obedientiæ, & reverentiæ erga Regem, etiam eligendum[h]. 2. Samuel erat senex, nec poterat pariter illud montuosum celeriter ascendere[i]. ¶ *Et dimittam te mane*] Hic observandum est, morem illius temporis & gentis fuisse, cibum capere sub vesperum; quod non essent ordinaria & assueta prandia[k]. ¶ *Et omnia quæ sunt in corde tuo*] Quicquid cogitas ex me sciscitari; quod sequens versus explicat[l].

20. *Et de asinis, quas nudiustertiùs perdidisti*, [ולאתונות האבדות לך היום שלשת הימים] *De asinabus verò perditis tibi die abhinc tertia*, Ti. sim. M. JT. Sy. Ar. 6. in D. V. Alii, *hodie tres sunt dies*, P. D. sim. Jon. in D. est *trias dierum*, Pi. *hodie est tertius dierum illorum*, Jun. Tempus notat non à quo perierunt, sed à quo quæsitæ sunt[m]. ¶ *Et cujus erunt optima quæque Israelis?* [ולמי כל־חמדת ישראל] [Variè reddunt] *Cujus autem est quicquid expetibile est in Isr?* Sy. sim. Ti. Mo. P. Ar. Mar. Mart. *Cujus est desiderium*, &c? i. e. optima quæque: q. d. Tua sunt, futurus enim es Rex[n]. *Erga quem autem est* (ad quem stat, M) *totum desiderium Israelis?*

[s] Mar.
[t] Mend.
[v] Pi.
[x] K. in M.
[y] Me.
[z] Pi.
[a] D. ex M.
[b] V.
[c] D.
[d] Mend. sim. Calv.
[e] Mend.
[f] Calv.
[g] Carthus. in La.
[h] Mend.
[i] Carthus. in La.
[k] Calv.
[l] Jun. Pi Ma.
[m] D. ex K. & Jon.
[n] V.

... Et qui *Benammi* vocatur, Gen. 19. alibi dicitur *Ammon*, vel *Ammi*. Qui 1 Par. 20. 5. vocatur *Bethlemites*, Hebraicè *Lemites* dicitur. 6. convertunt, *virum Jeminaum*, & Chald. *filium Benjamin* [n]. ¶ *De minima tribu*, [מִקְּטַנֵּי שִׁבְטֵי] *De minoribus tribubus*, P. i. e. una ex minimis, V. Pi [o]. *de minimis tribuum*, M. D. Pi. Locutio est, ut *Canum degeneres*, *Nigra lanarum*, *Sapientes mulierum* [p]. Causa hujus exiguitatis fuit bellum illud, Jud. 20 [q]. quo penè excisa fuit illa tribus, adeò ut vix nomine inter *tribus* cæteras exinceps censeretur. Cùm enim duæ tribus semper adhærerent domui David, scilicet *Juda* & *Benjamin*; passim tamen dicitur sola tribus *Juda sequi domum David*, 1 Reg 11. & 12. 2 Reg. 17. & alibi; *Benjaminiâ* tribu nomine suo quasi exutâ, & tribui *Juda* insertâ [r]. Et hinc Mardochæus cùm esset de tribu Benjamin, Esth. 2. 5. *Judaus* tamen vocatur. Suspicabatur ergò Saul ingratum futurum aliis Regium nomen, si in illa familia consedisset, quam omnes præ suis nullo prorsus habuissent in pretio [s]. Docet tribum suam tùm paucissimam esse & infirmissimam; quæ proinde ad alias tribus tuendas non satis haberet virium: tùm stupro illo Jud. 20. diffamatam [t]; adeóque principatu indignam, æquè ac Reubenem, &c [v]. Verùm eò in minore futurus erat invidia Rex primus [x]. Cogitare potuisset initia regnorum sæpe ab obscuris & infimis proficisci, ut patet in *Romulo*, *Cyro*, *Dario*, &c [y]. ¶ *Et cognatio mea novissima*] At domus *Cis*, patris *Saulis* nobilis fuit atque opulenta [z]. Resp. Ista dicit Saul ex humilitate [a]. Ingeniosa humilitas semper aliqua in aliis inquirit, propter quæ illos sibi censeat præferendos. Hæc Saul Samueli objecit, nè in Regem crearetur. Sed cur non objicit Reges ex sola tribu *Juda* creandos esse juxta Gen. 49. 10? Resp. Vel legem nesciebat; vel potiùs credebat Deum velle regnum transferre ab una tribu ad aliam; quemadmodum Sacerdotium ad aliam domum translatum est [b]. ¶ *Inter omnes familias de tribu Benjamin*, [שִׁבְטֵי בִנְיָמִין] *In tribubus Benjamin*, JT Pi. i. e. in familiis. Synecdoche integri metonymica [c]. [*Familia* & *Tribus*; pro se invicem poni antè notatum.] Vel *in tribubus*, pro *in tribu*. Enallage numeri [d]. Sic 2 Par. 24. 25. *Propter cades filiorum Joiada Sacer-*

[n] San. [o] V. [p] D. [q] Pi. Sic L. Me. T. San. Mend. La. [r] T. ex San. [s] San. [t] Mend. [v] La. [x] G. [y] Mart. [z] Mend. [a] L. [b] Mend. [c] Pi. [d] Pi. BA. a. 5. 4. 669.

... multo ante convivium facta erat, cum aliæ aliis partes designarentur, Sauli armum obtigisse. Unde Regia interlinearia pro *Da partem*, &c. habent, *Da distributionem*; quasi singulorum portiones Samuel designâsset, & seorsim, quæ obtigerat Sauli, eidem apponendam poposcisset [l]. Pertinebat ad præsidem convivii more prisco partes distribuere, & honoratissimis vel clarissimis partes optimas tribuere. Diodor. Sic. l. 5. num. 212. de conviviis Gallorum, *Egregiis* (inquit) *viris pulcherrimas carnium portiones honoris causâ apponunt*. Athen. l. 1. cap. 8. *Ajacem, post certamen cum Hectore susceptum, boum tergoribus, Agamemnon, honorario scilicet præmio, donat. Idem, Nestori ætate provecto, ac Phœnici, carnem assam dat. Quin & Menelaus Telemacho bovis terga jussit apponi* [m].

24. *Levavit cocus armum*, &c.] [וַיָּרֶם הַטַּבָּח אֶת־הַשּׁוֹק וְהֶעָלֶיהָ] *Sustollens itaque* (vel, *quum depromp sisset*, JT.) *coquus armum*, P. Ti. sim. M. Mo. *& quod erat super ipsum*, P. Sic Ti. M. V. הֶעָלֶיהָ pro אֲשֶׁר עָלֶיהָ ||; i. e armum integrum & amplissimum, V. *Et qua hærebant ei*. JT. Fortè meliùs Hebræi, *crus & quod supra illud est*, nempe femur; ut & Jon. habet, *crus & femur ejus*; de quo plura habes in Lexico Pagnini *. Femur, quod adhærebat armo [n]; Nam femur supra crus vel armum; quem Senes *κωλῆν*, Theodor. *κωλῆν*, Aq. *κνήμην* *tibiam*, seu *crus* appellant. R. Johanni הֶעָלֶיהָ est אַלְיָה *cauda*. R. Eleaz. est *Pectus* [o]. Pectusculum est quod jacebat super armum [p]. *Crus cum parte ei imminente*, Sy. *Coxam cum superiore ejus parte*, Ar. Qu. 1. Quomodo poterat Samuel ei armum dare? cùm hæc pars soli sacerdoti deberetur, Levit. 7. 32. nec quisquam, præter ipsum, & servum emptitium atque vernaculum, ex sanctificatis comedere debuit, Levit. 22. 11. Resp. 1. Q aliter vertunt, [ut dictum] *pernam* vel *tibiam*. Ità sanè sumitur Jud. 15 8. Communiter autem *armum* sign. Exod. 29. 22. Levit. 8. 25. Num. 18 18 [q].

2. Præter hostias pacificas poterant hoc loco alia animalia mactari, de quorum uno hic armus esset [r]. 3. Solus armus dexter Sacerdotis erat. Poterat ergò sinister Sauli reservari [s]. Qu. 2. Cur armus Sauli de industria servatus est? Resp 1. In signum honoris [t]. Hic armus portio erat ejus qui in convivio præcipuæ esset dignitatis, ac proinde Regis ubi is aderat: unde hanc partem

regia

[l] Mend. [m] San. || K. in D. * Di. [n] M. RS. in D. [o] D. [p] Q. in M. [q] Mend. [r] To. in Mend. La. [s] Mend. ex To. La. G. [t] Mend.

¶ *Dixitque Samuel*] Heb. dixit, supple, *Samuel*, 6. M. Ti. &c. ¶ *Quia de industria servatum est tibi, quando populum vocavi*, כי לַמּוֹעֵד שָׁמוּר לְךָ לֵאמֹר הָעָם וגו׳] Adeò difficilis hic locus visus est Rabbi Levi, alioqui accurato satis interpreti, ut הָעָם קָרָאתִי putaverit verba esse Saulis; quasi Samuel ei dixerit, Ede, quia hoc ipso tempore, anno proximo, exspectabis & præstolaberis regnum, & dices, populum vocavi, quod certè alienum est, vulgatus לֵאמֹר *quando* vertit, aut planè omisit [e]. [Variè reddunt.] *In testimonium positum est tibi, præter alios*, 6. hoc est, ut te ab aliis discriminaret [f]. *Quia in statutum tempus* (*in hoc ipsum tempus*, P. JT. Strig. M. *In hoc ipsum constitutum tempus*, Pi. *opportunè*, Belg. *ex composito*. Ca) *servatum tibi*, Mo. *dicendo, populum vocavi*, vel *invitavi*, P. Mo. Jon. Vel *dicente me*, ad coquum, *invitavi populum*, M. vel, *cùm dicerem, invitavi populum*, Belg. Ti vel, ex quo *dixi, populum invitavi*, JT. Pi Ang. id est, ex quo coquo indixi, ut convivium invitatis pararet, Jun. Pi Sic & Genevenses, nisi quod לֵאמֹר sumpserunt pro *concludere secum & statuere*: sed non videtur id congruere, quia ratio hic continetur, quare armum reservari jussisset; nempe quia coquo dixerat, עָם קָרָאתִי, quod ad triginta illos invitatos pertinere non potest. Ideò Vatablus rectè observat עָם hîc significare alios quàm triginta; præter triginta invitavi & alios [g]. Sic Ca. *Quòd dicerem me invitâsse homines*; i.e. sciebam te adfuturum; ideóque coquo, ut hoc reservaret, mandavi; me enim habiturum convivas alios [h]. Sed quum illi alii, duo tantùm fuerint, Saul cum servo, quæritur, quomodo illi עָם vocari possint? hîc lux aliqua adferenda est. עָם dicitur etiam de paucis; imò unus aliquis indoctus & plebeius vocatur Rabbinis עַם הָאָרֶץ *populus terræ*. Et ut עָם hîc dicitur de duobus, ità de tribus, 2 Reg. 18. 36 ubi *siluerunt* הָעָם *viri*, nempe tres illi, quos *Ezechias* ad *Rabsake* ablegaverat. Sic Arabicum קוֹם quod propriè *populum*, *plebem* denotat, simpliciter pro *hominibus*, pro *quibusdam*, imò pro *uno aliquo* usurpatur, ut Luc. 9. 27. *Sunt quidam*, &c. ubi Arabs, *hic populus stat*. Sic Syris אֱנָשָׁא *homines*, & *hominem*, *quosdam* & *quendam* denotat. Similiter in lingua Æthiopica שבא, & in Persica *populus*, usitatissimum est pro *quibusdam*; ut Matt. 16. 14. Similiter & דור *generatio* usurpatur, Prov. 30. 11. *Generatio maledicit patri*; i. e. quidam maledicunt. Verterem igitur hoc loco, *quum dicerem, quosdam invitavi*; id est, præter eos qui invitati sunt ab iis qui sacrificia offerunt, ego etiam quosdam invitavi quibus hunc armum reservari volo. Fuit hoc sacrificium non Samuelis, quale illud cap. 16. sed populi & publicum, v 12. itàque non tam Samuel populum, quàm Samuelem populus invitavit; adeò ut extraordinarium quid esset, quod præter invitatos à

[e] Di. [f] Mend. [g] Di. [h] Ca.

Strig. Belg. JT. *hoc ipso die*, P. Pi. i. e hoc tempore, Pi. vel *hîc*, Jun. *in loco tuo*, Ar. vel, *secundùm diem*, i. e. hoc ipso articulo diei; i. e. temporis. h. e. nunc [t]. *Sta sicut hic dies*. Quæ dicto servit ad rei veritatem [v]. q. d. Sta, nè dubites; verissima dicam [x]. *Sta*, ut cum reverentia audias. Vide ad Gen 49. 33. Num. 23. 22 [y].

[t] V. [v] D. ex K. [x] Mar. Jun.

CAP. X.

1. L*Enticulam olei*, Ità 6. P. Mo JT. פַּךְ] *Vasculum*, Ar. M. Ti. *phialam*, V. Nota, Regum unctionem, licèt à nulla, quod sciam, lege imperetur; adhiberi tamen solitam passim etiam ante hæc tempora. Vide Jud. 9. 8 [a]. Designabatur autem hac ceremoniâ, non minùs reges, quàm Sacerdotes, Deo sacros, & cœlestium donorum unctione plenos esse debere [b]. Monebat eos oleum officii sui; quod erat (instar olei) fovere, curare, sanare populum. Significabat etiam misericordiam quam populo debebant [c]. Causæ unctionis erant, 1. Ut significaretur, tum summam Regis esse dignitatem; tum novas ei vires à Deo infundi. 2. Ut admonerentur reges lenitatis, charitatis, &c. erga subditos exercendæ. 3. Ut essent typus Christi [d]. Sacerdotum exemplo uncti sunt & Reges Hebræi, non Sacerdotes quidem, sed multum habentes sacerdotale; sedem & jus loquendi in sanctuario, inspectionem in sacra, jus eligendi aut destituendi Pontificis Maximi, aliorúmque Sacerdotum, & alia ejusmodi: alio tamen modo; Sacerdotes in fronte decussatim, Reges in vertice ad coronæ modum illito oleo. Deus *unxisse* Saulem hic, & infrà 24. eum *elegisse* dicitur; nempè κατὰ τὸ θέλημα ἑπόμενον, non τὸ προηγούμενον (*juxta voluntatem consequentem, non antecedentem*) ità enim distinguunt veteres *. Porrò, *oleum* hoc non erat oleum unctionis, quo solus David cum posteris unctus fuit; sed oleum balsami, seu opobalsami [e]. שֶׁמֶן sign. *unguentum* & *balsamum*. Quo balsamo vestes non inficiebantur, nam erat instar aquæ; Plin. 12. 25 [f]. ¶ *Et deosculatus est eum*] Vel, 1. Ut gratiam propheticam illi conferret, ut Christus insufflando, &c [h]. Ut significaret Deum illi adfuturum, eúmque ornaturum spiritu suo [i]. Vel, 2 In signum subjectionis [k] Sic Gen. 41 40. 1 Reg. 19. 18. Psal. 2. 12. Os. 13 2 [l]. Erat osculum fidei & obedientiæ; ut videtur, ex more illorum temporum [m]. Reverentiæ causâ, ut futuri Regis, manum osculatus est. Vide Gen. 41. Psal. 2 [n]. Vel, 3. Fuit ceremonia, quâ Saul constitutus fuit Rex. Quomodo, cùm quis Doctor cre-

[a] T. ferè ex Sanc. [b] T. [c] Mart. [d] La. * G. [e] D. ex Hesim. V. [g] Mar. [h] Theod. et Procop. In Mend. [i] Mart. [k] Jun. Pi. [l] Pi. [m] Mart. [n] G.

fallibiliter evulgantur [z]. ¶ *Juxta sepulchrum Rachel in finibus Benjamin*] Vel, *in termino Benjam.* [Sim. omnes.] Qu. At quomodo hæc consistunt, cùm *Rachel* sepulta fuit propè *Bethlehem*, Gen. 35. 19. *Bethlehem* autem erat in sorte *Juda*, Mic. 5. 2. non igitur in finibus Benjamin [a]. Resp. 1. Q. sic construunt; *Invenies duos viros* qui nunc sunt *juxta sepulchrum Rachel*, sed quando invenies eos, erunt in finibus Benjamin [b]. Non placet; neque enim oportebat prædici ubi viri tunc essent sed ubi postea inveniendi forent [c]. Resp. 2. Tribus *Juda* & *Benjamin* erant confines, Jos. 18. 11 [d]. 3 Termini interdum confunduntur, ut una eadémque urbs legatur fuisse in duobus terminis, cùm esset in finibus duarum tribuum [e]. Inveniri dicuntur *in finibus*, vel *termino Benjamin*; nempe in illo loco tribûs *Judæ*, ubi sese duarum tribuum termini contingunt [f]. 4. *Rachel* non dicitur sepulta in *Bethlehem*; sed in itinere [g], in via, quæ ducit *Bethlehem* [h]. ¶ *In meridie*] Ità δ. id est, tempore meridiano [i]. בְּצֶלְצַח] [Aliis est nomen proprium loci.] Ità Jon Sy, Ar. M. P. Ti. Mo. JT. Pi. Ma. Optimè Vulgatus, *in meridie*, sive tempore meridiano; vox צֶלְצַח *umbram claritatis* sonat. Dum plura & minuta magis signa proponuntur, major dictis conciliatur fides [m]. Deus se nonnihil accommodans populi sui ingenio, sæpe suis vera dabat omina, qualia superstitiosi inaniter captabant. Vide Gen. 24. 14 &c [n]. ¶ *Intermissis asinis*] Heb. *omisit* vel *dimisit*, vel *intermisit verba*, i. e. res, negotium, *asinarum* [o], *Omiserat*, i. e. Postposuerat; h. e. deposuerat curam asinarum, &c [p]. Antequàm scilicet essent inventæ [q].

3. *Cùmque abieris inde, &c.* וְחָלַפְתָּ מִשָּׁם וָהָלְאָה וּבָאתָ] *Et abibis inde & ulteriùs venies, &c.* δ. *Illinc progressus porrò venies, &c.* P. *Cùmque inde abieris, & ultrà processeris, ac veneris, &c.* V. ¶ *Ad quercum Thabor*] Ità δ. *ad quercetum*, Ti. *ad terebinthum*, Sy. sim. Ar. *ad Elon Tabor*, Mo. *ad planitiem Tabor*, Jon. P. JT. Pi. Planitiem subjectam monti Thabori. Vide Jud. 4. 6 [r]. [Alii aliter] *Thabor* hoc loco non est nomen montis, (is enim est in tribu Zabulon;) sed aut viri, qui quercûs illius Dominus erat, aut loci, in quo sita erat quercus [s]. ¶ *Ad Deum in Bethel*] Difficultas est quænam fuerit hæc Bethel. Resp. 1. *Bethel* potest esse nomen appel-

[z] Mend. [a] Mend. [b] RS. in L. [c] Mend. [d] Mend. L. [e] D. [f] San. [g] Mart. [h] San. [i] San. [m] San. [n] G. [o] D. Ma. [p] V. [q] Ma. [r] Pi. To. in La. [s] Me. ex San.

cum comederet suos panes, non tantum refecit corpus, sed comedit quodammodo sacramentum regni sui [p]. ¶ *Et accipies*] Tum ad penuriam relevandam, tum ad regium fastum deprimendum, tum, ut pauperis more tractatus, postea benignus in pauperes esset [q].

5. *Post hæc venies in collem Dei*] Ità δ. Sy. P. Mo. M. Ti. Qu. Quisnam hic locus? Resp. 1. In collem urbis *Karjathjearim*, ubi erat nunc Arca Dei [r]. *Ad collem in quo Arca Dei*, Jon. Non placet; Saul enim jam erat egressus limites *Juda*, erátque in tribu *Benjamin* [s]. Alii intelligunt *Gabaa-Benjamin*, quæ erat patria Saulis [t]. Hoc enim signum accidit, 1. In fine itineris. 2. inter eos qui Saulem & patrem egregiè noverant. 3. Ubi statio Philist. At hæc erat in *Gabaa*, c. 13. 3 [x]. *Collem Dei*; i. e. editiorem partem *Gibeæ*, ubi est excelsum, sive Synagoga, locus cœtui sacro destinatus: ideò vocatur *collis Dei*. Colles enim ad hanc rem plurimùm adhibebantur [y]. Aliis *collis Dei* est collis altissimus; quomodo dicuntur *montes Dei*, *cedri Dei* [z]. ¶ *Ubi est statio Philistinorum*, Sim. δ. Sy. אֲשֶׁר שָׁם נְצִבֵי ונו׳] *In quo sunt præfecti (præsides*, Mo. *duces*, Jon. *stationes*, Ti. *stationarii milites*; JT. M.) *Philistim*, P. M. ex K. Sic David *posuit super Edom*, נְצִיבִים *præfectos*, aut *stationarios* [a]. *Ubi præsidia Philistiorum*, V. In conditionibus pacis nuper inter Hebræos & Philistæos initæ, ità urbes redditæ sunt Hebræis, ut præsidium in *Gabaa*, & fortasse in aliis etiam locis relinqueretur [b]. Meliores erant Philistini, quàm nunc multi Christianorum. Parcebant enim iis locis in quibus degebant viri studiis divinis dediti. Vide de J. B. & P. 3. 11. 10 [c]. ¶ *Gregem Prophetarum*, חֶבֶל נְבִאִים] *Cœtum (seriem*, Sy. *chorum*, Mo. δ. *turbam*, JT.) *Prophetarum*, δ. Sy. Ar. M. P. Ti Mo. Ad verb. *funem Prophetarum*, Pi. D. i. e. multitudinem hominum longo ordine incedentium. Metaphora [d]. Verto, *cohortem*, quomodo σπεῖρα sumitur [e]. Sed quinam hi Prophetæ? Resp. Plura sunt *Prophetarum* genera; aut, si mavis, plura ministeria. *Prophetæ* propriè dicuntur, qui futura prædicunt [f]. Hic autem *Prophetæ* sunt, qui erant sacrarum literarum studiosi, sive discipuli Prophetarum qui operam dant legi. Vide Num. 11. 25 [g]. Studiosi, operam dantes Prophetiæ: quorum alii filii, id est discipuli Prophetarum dicuntur; alii Prophetæ simpli-

[p] Mart. [q] Mend. [r] V. He in M. [s] La. [t] Ità La. ex To. Me. San. Mend. [x] Mend. [y] Pi. ex Jun. [z] Ma. [a] D. [b] Me. ex San. sim. Jun. [c] G. [d] Pi. Sic Was. antiq. mens. 1. 8. [e] D. [f] San. [g] V. ex Chald. M. Mart.

debant iisdem musicis instrumentis concinentes, quibus in excelsis personabant [r]. Descendebant de colle in quo erat Arca Dei, & præcedebant eos varia musica instrumenta; quòd spiritus Dei non insiliat in eos qui mœsto sunt corde, sed in hilares, ut K. docet [s]. His utebantur pro incitamentis, ut patet ex 2 Reg. 3. 15 [t]. Illis mos erat uti, ubi Deo gratiæ de beneficio aliquo agebantur. Vide quæ dicta Jud 11. 34. Præterea ea vis est quorundam sonorum; ut animum concitatum tranquillent, infrà 16. 16. Alii torporem excitant, & rebus magnis præparant, 2 Reg 3. 15. Sic ferocientes animos mollivit Pythagoras, seditiones accensas inhibuit Asclepiades, Damon ebrios ac petulantes juvenes ad modestiam reduxit, lymphaticos morbo liberavit Xenocrates: de quibus vide Capellam Satoræ lib. 10 [v]. ¶ *Et ante eos psalterium*, &c וְכִנּוֹר נֵבֶל וְתֹף וְחָלִיל] *Lyra* (*nablium*, JT. Pi. V. D. Ma.) *Tympanum, tibia, & cithara*, P. *Cum nablio*, &c. i. e. Cum nabliis, &c. Synecd. membri, vel Enal. num [x]. ¶ *Ipsosque prophetantes*] i. e. qui ipsi prophetabunt [y], h. e. instigati spiritu Dei dicent Deo laudes & cantica, atque disserent de rebus divinis [z]. Chald. *qui laudabunt* i. e. canent encomia, Psalmos & Hymnos in honorem Dei [a].

6 *Et insiliet in te Spiritus Domini*, וְצָלְחָה עָלֶיךָ וגו׳] *Insiliet* (vel *irruet*, V. JT.) *super te*, &. V. *Invadet te*, M. *Promptè invadet te*, Ti. *requiescet* (*manebit*, Jon. *descendet*, Ar. *Prosperabit*, Mo.) *super te*. P. *Favebitque tibi Spiritus Domini*, Sy. Ex verbo *insiliendi* colligo hoc donum in Saule fuisse per modum actûs transeuntis non per modum habitûs permanentis. Nam permanentia *spiritûs* significatur voce *quiescendi*, Num. 11. 25. & Isa. 11. 2. Hinc cap. 19. 23. dicitur Spiritus Domini iterum fieri super Saulem, Ergò anteà non permanserat. Adde quòd v. 13. hujus cap. dicitur, *Saul cessavit prophetare* [b]. Porrò, nè alii generis ignobilitatem in Saule contemnerent, dat Deus ei spiritum Prophetiæ [c]. ¶ *Et mutaberis in alium virum*] Sim. omnes. Ex rustico scilicet, & pecudum custode, psaltes factus [d]. Talem hominem nec musicam doctum, neque hoc ministerio assuetum inter eximios psaltas, neque indoctè, neque indecorè psallere, non est humani ingenii atque artificii, sed spiritûs divini [e]. Fies ex rudi sapiens, ex duro mitis, ex agresti urbanus, ex privato regius [f]. Animus tuus imbuetur magnanimitate & prudentiâ ad bella gerenda & populum gubernandum [g]. Nec est dubium, tunc Saulem, vel dono prophetiæ ad tempus sibi concesso, vel externis aliquot & patentibus signis, majores spiritus, quàm pro conditione, ostendisse; atque ingentem animum regno dignum palàm præ se tulisse. Vide consimilem rem, Num. 11.25 [h]. Hæc verba *mutaberis in virum alterum*, sunt veluti declaratio superiorum, *Et prophetabis cum eis* & sic *mutari*, &c. non est aliud, quàm *prophetare* [*]. Nazianz. ait Saulem

[r] Mend.
[s] M.
[t] Pi. ex Jun.
[v] G.
[x] Pi.
[y] V. M.
[z] M.
[a] V.
[b] Mend.
[c] Mar.
[d] Me.
[e] San.
[f] La.
[g] Jun. Pi. Ma. sim. La. Mart.
[h] Ma.
[*] Mend.

loco difficultas. Non prophetat hoc Samuel, sed imperat [s]. Q. Accipiunt absolutè de descensu in *Galgala* ad immolandum, quoties periculum magnum impenderet [t]. Non placet; Sic toties peccâsset Saul, quoties in periculo non descendit in *Galgala*; quod novum videtur. Nec quicquam tale sonant verba Samuelis. Rectiùs ergò alii hoc semel faciendum statuunt; quando, scilicet, certum quoddam periculum occurrisset. Sed dubitatio est; quodnam fuerit hoc periculum. Cajet. intelligit de periculo ex *Ammonitis* cap. seq. Si dicas Saulem non descendisse in *Gilgala* ante adventum *Ammonitarum*, respondebit Caj. id factum quòd repentino hostium adventu præoccupatus fuerit. At Lyra [fortasse rectiùs] intelligit de periculo ex *Philistinis*, de quo cap. 13. [ubi dicta vide.] Obj. At debuit Saul priùs præmoneri de priori *Ammonitarum* periculo evitando. Resp. Id non erat necesse; quia tunc aderat Samuel, qui Saulem suo consilio facilè gubernaret; necdum Saul in regno confirmatus erat. At Samuel eò spectavit, ut Saulem jam confirmatum in regno, de proximo periculo evitando præmoneret. Inst. Illud periculum à *Philistinis* fuit post biennium. Resp. Aut Samuel propheticè hoc prævidit; aut (quæ fortasse verior est interpretatio) hæc verba, *Et descendes ante me*, &c. scripta sunt hoc loco per anticipationem; re autem verâ posteà dicta sunt à Samuele; nempe post ultimam confirmationem Saulis in regno; & paulò ante Philistinorum adventum [u]. *Descendes*, &c. Non continuò id futurum erat, sed postquàm in Regem unctus esset; nunc autem monet, quid facere postea deberet [x]. Verba hæc sunt Samuelis dimittentis Saulem, qui illum prosecutus fuerat aliquousque; q. d. Recipies te in *Galgal*, &c. Hæc videntur dicta per anticipationem. Nam dixerat hæc in *Galgal* Samuel; nec tamen exspectavit [Saul,] sed sacrificavit solus sine Samuele: ob id Regnum ejus non fuit stabile [y]. *Posteà descendes Gilgalem*, scil. posteaquàm Philistæi se congregaverint ad inferendum nobis bellum, cap. 13. Etenim ad illud tempus hæc esse referenda liquet ex cap. 13 8. si conferantur cum verbis sequentibus hujus versûs. Quare hæc non rectè referuntur ad conventum illum, qui mox post victoriam de Ammonitis *Gilgale* celebratus est; in quo Saulis regnum confirmatum est, ut narratur, cap. 12 [z]. [Alii tamen de proximo illo adventu ad *Gilgala* intelligunt] *Descendes Gilgalem*, Intellige autem, primò ad *Mispam* ut apparet ex v. 17. & c. 11. 14. (ibi enim *Saul* forte delectus erat) deinde ad *Gilgal*, (ubi Saul inauguratus fuit [a].) *Descendes*, &c. nempe quum ea gesseris contra *Ammonitas*, cap. 11. *Gilgalem* autem hic dicit; quia fuit quidem *Mitzpe* designatio conventûs, v. 17. sed *Gilgale* habita sunt comitia regni ad consecrationem & confirmationem regis, infrà cap. 11. 14, 15. & 12. 1. &c [b]. Non constituit certum aliquem diem, quando

[s] Mend.
[t] Ità To. in Mend.
[u] Mend.
[x] Mar.
[y] V.
[z] Pi.
[a] Belg.
[b] Jun.

9. *Cum avertisset humerum*, &c.] Promiserat Samuel, fore ut Saul mutaretur, &c. post tertium signum; Fit autem hæc immutatio ante primum signum. Ità fert divina liberalitas, ut etiam citiùs, quàm promittat, promissio impleatur [q]. ¶ *Immutavit ei Deus cor aliud*] Qu. Utrum hic Saul fit melior, moraliter, sive moribus suis? an civiliter, vel aptior ad regendos cives? Crediderim utroque modo. Quamvis Interpretes ad statum Regium communiùs referant. Ità To. & Hugo. Cardin. & Carthus. Theodor. Procop. Et rectè quidem; quamvis virtutes morales non excludant, quæ ad Regium munus rectè obeundum requiruntur [r]. q. d. Deus cor Saulis, quod, cùm esset privatus, erat pusillum, abjectum, agreste, servile; jam, eo Rege facto, fecit magnanimum, sublime, amplum, & regale [s]. Immisit in illum Deus cor, sive animum Regium [t]. Fecit eum solito fortiorem ac prudentiorem; & nè dubitaret se regno destinatum, etiam momentaneum Prophetiæ donum ei Deus contulit, v. 11. Simile infrà 19.20. Spiritum autem illum Regno administrando idoneum, posteà in pœnam peccatorum ei abstulit Deus, infrà 16.14. Confer Psal. 51.12 [v]. ¶ *Venerunt omnia signa hæc in die illa*] Quod facilè fieri potuit; cùm civitas *Ramatha*, unde recedebat Saul, parùm distaret ab urbe *Gabaa*, ejus patriâ, quò pergebat.

10. *Et ecce cuneus Prophetarum*, &c.] Duo priora signa prætermittit, tum quia non pertinebant ad publicam notitiam, & certitudinem de electione Saulis, sed tantùm ad privatam Saulis certificationem; tum quia in illis nihil novi acciderat, quàm quod prædictum fuerat; præsertim cùm ex antecedentibus contigisse manifestè supponuntur. Tertium autem signum seorsim memoratur; quia hoc pertinebat ad certificationem aliorum; ut populus videns eum divino spiritu afflatum, postea in Regem à Deo electum facilè crederet. ¶ *Insiluit super eum*] Innuit donum, & tempus limitatum fuisse. At spiritus sanctus super Christum *descendisse*, & *mansisse*, dicitur, Joan. 1. 33. ¶ *Et prophetavit*] Hujus prophetiæ duplex hoc loco causa assignatur. Una esse-

[q] Mend.
[r] Mend.
[s] La. sim. S. in.
[t] V.
[v] G.

sunt eorum Discipuli [k]. ¶ *Num Saul inter prophetas?*] Ex subita mutatione Saulis hæc vox astantium erupit; quæ versa est in proverbium: simile illi quo dicimus; *Anser inter olores, Corvus inter musas* [l]. Proverbium inter eos qui cùm priùs essent obscuri, fiunt clari & nobiles [m]. Vel de eo qui aliquid præter spem præstat [n]. Ex facto pari repetita hujus proverbii memoria infra 19. 24. q. d. Quis hoc sperâsset in homine militari? At nimirum

Πολλάκι καὶ κηπωρὸς ἀνὴρ μάλα καίριον εἶπε,
Sæpe etiam olitor est opportuna locutus.

Et *spiritus ubi vult spirat*, Joan. 3.8 [o]. q. d. Potest Dominus docere quos vult, & donare spiritu prophetico [p].

13. *Cessavit prophetare*] non tantùm ab actu prophetandi, (sic omnes sæpè cessant) sed ab habitu, in quo differt Saul ab iis, Num. 11. 25. Illi seniores non cessaverunt, quia semper huic muneri deputati remanserunt; Saul cessavit, quia non erat ad hoc munus divinitùs institutus [q]. ¶ *Et venit ad excelsum*] [Variè accipiunt] In *Gabaa* [r]. Al. ad collem unde Prophetæ descenderunt, v. 5. in excelso enim erat locus orationis & sacrificii [s]. *Excelsum*, i. e. ædem in colle Dei, de quo v. 5 [t]. Discessit ab illis Saul, & eò abit, unde isti prophetæ venerant; nempe in excelsum in quo sacra fiebant, & reddebantur oracula [v]. Eò ascendit antequam ad suos rediret, ut animum colligeret, & Deo pro tot donis sibi collatis gratias ageret [x]: ac inprimis pro dono prophetandi; id quod ipsa verba videntur innuere, quum expressè dicatur ingressus excelsum, cùm desiisset prophetare [y], necnon ut oraret Deum, ut sibi regnum fortunaret [z].

14. *Dixitque patruus Saul*] Hic erat *Ner* pater *Abner* [a]. Fortè reperit eum in domo excelsi illius [b]; aut certè in via ad illud vel ex illo. Credibile enim est, famâ Saulis prophetantis omnes ejus cognatos excitos occurrisse [c]; aut ivit in urbem suam, ubi patruus ejus ab eo hoc quæsivit. Nam scriptura interdum quædam hoc modo prætërire solet [d]. Sed cur pater ipse non interrogat? Fortè, quia non aderat; aut, quia jam sciebat [e].

[i] M. D.
[k] D.
[l] La.
[m] V. ex M.
[n] Jun. Pi.
[o] G.
[p] V.
[q] Mend.
[r] T. San.
[s] La.
[t] Jun.
[v] Mart.
[x] La. ex To. Hug. & Dionys. sim. Mend. Pi.
[y] Pi.
[z] Mart.
[a] To. et Hugo. et Dion. in La.
[b] D. sim. V. Mend.
[c] Mend.
[d] D. ferè ex V.
[e] Mend.

ex Gen 49.10 [q]. Noluit ullo modo Deus haberi suspectum Samuelem, quasi studio humano Saulem unxisset [r]. Convocavit eos ad compescendum murmur & indignationem aliorum, qui erant in nobilioribus tribubus [s]. ¶ *Ad Dominum in Maspha*] Quò arcam apportari, & sacerdotem summum cum Urim & Thummim advenire jusserat, ad mittendas sortes & consulendum Deum, infrà 22. Vide ad cap 12.2 [t]. *Ad Dominum*, i. e. ad Arcam, symbolum præsentiæ Jehovæ. Mei. subjecti [v]. Non placet; Nam 1. Arca semper fuit in *Jarim*, ut antè dictum. 2. Populus congregatus fuit ad Dominum in *Maspha*, Jud. 20. 1. & tamen Arca & Tabernaculum erant in *Silo*, Jos. 18. 1. 3. Abiathar consulit Dominum in *Ceila*, 1 Sam. 23. 9. & in *Sicelag*, 1 Sam. 30. 7. licèt in neutro loco esset Arca, vel Tabernaculum [x]. Dicitur convocâsse ad Dominum, non quòd ibi Arca esset; sed quia omnis locus, in quo aliquis specialis cultus Deo exhibetur, vel ad quem aliqui religionis causâ adibant, dicebatur esse coram Domino [y]. *Ad Dominum*, i. e. ad comitia, ecclesiam, vel conventum Domini; ubi enim est Ecclesia Dei, ibi est, præéstque ipse Deus. Rursum; *ad Dominum*, i. e. ad Domini sortes & judicium [z]. Porrò, *Masvath* hæc erat civitas Benjamin, Jos. 13 26. In hanc urbem congregabatur populus, quia vel vicinior erat, vel capacior, vel celebrior. Vide ad c. 7. 5, 16 [a]. ideóque comitiis habendis opportuna erat. Hinc Godolias eam elegit quasi præfecturæ suæ sedem, Jer. 40. & 41. & quia ibi erat orationis locus [b]. Erat hîc altare, & domus orationis [c]. Bene autem locus orationis eligitur ad peragenda comitia, quæ divino spiritu dirigente indigent [d].

18. *Ego eduxi*, &c.] Sua beneficia commemorat, ut eorum culpam magìs arguat [e]. ¶ *Et de manu omnium regum qui affligebant vos*, וּמִיַּד כָּל־הַמַּמְלָכוֹת הַלֹּחֲצִים אֶתְכֶם] *Et de manu omnium regnorum opprimentium vos*, Mo. Pi. sim. 6. Sy. P. Sic in Hebræo est anomalia generis, & per regna intelliguntur ipsi populi [f]. *Et è manu omnium regnorum*, (sub. *ab*, vel *& ab*, Ang.) *opprimentibus vos*, JT. *De manu omnium regnorum*, (sub. *hominum*, Tig not.) *qui vexârunt vos*, Ti. M.

19. *Qui solus salvavit vos*] Solus absque alterius consortio [g]. ¶ *Et dixistis, Nequaquam, sed Regem constitue super nos*, וַתֹּאמְרוּ לוֹ כִּי תָשִׂים מֶלֶךְ עָלֵינוּ] Quidam pro לוֹ legunt לֹא Ità 6. Sy. *Nequaquam, sed quia regem constitues*, &c. 6. *dixistis, non sic, sed regem constitue*, &c. Sy. *dixistis, nolumus hoc, sed præfice nobis regem*, Ar. Aut redundat כִּי *sed*; aut subaudiendum aliquid hoc modo; *dixistisque ei*, *Nequaquam acquiescemus verbis tuis, sed Regem constituas super nos*. Chald. Par. minùs rectè. *Non poterimus resistere inimicis nostris nisi Regem constituas* [h]. Verùm recta lectio est לוֹ [i], *Et dixistis ei, quia* (vel *sed*, P.) *regem pones super*

[q] Mend. ferè ex To. [r] Ser. La. [s] L. [t] Jun. Pi. Ma. [v] Pi. [x] Mend. [y] Me. ex To. [z] La. [a] Mend. [b] San. [c] M. [d] Me. [e] Mend. [f] Pi. [g] Mend. [h] V. [i] K. in Buxt.

enim indigno obvenire poterat. Resp. Divino spiritu actus erat Samuel ad mittendas sortes, easque à Domino dirigendas novit, juxta Prov 16. 33 [r]. Sors hæc fuit divinatoria, sed à Deo suggesta, ideóque licita. Prudenter hoc factum, nè à Samuele, non à Deo electus videretur [s]. Aristoteles Polit. 6 11. ait, populare esse institutum *magistratus sorte deligere*; id mos quarundam gentium vetus etiam in sacerdotiis recepit. Virgil. l. 2. Æneid.

—— *Laocoon lectus Neptuni sorte sacerdos.*

Vide Act. 1. 26.

21. *Et cecidit cognatio Metri*, vel *Matri*, הַמַּטְרִי] [Pro nomine proprio sumunt.] At 1 Par. 8. 1. posteri de tribu Benjamin longâ serie numerantur, nec tamen usquam inter eos Metri nominatur. Et הַ est denominativum, quod proinde propriis nominibus non præfigitur. Quidam ergò volunt esse appellativum [t]. Et fuisse aliquem ex posteris Benjamin, qui cognominatus esset *Metri*; i. e. *jaculator*, quod in arte sagittandi excelleret: in hac enim eminuerunt Benjamitæ, Jud. 20 16 [v]. מַטָּרָה sign. *signum*, seu *scopum*, ad quem jaculantur, 1 Sam. 20. 20. Job 16. 12. Hinc ortum *Metri* [x]. Verùm indè non potest esse מַטְרִי, cùm sit nomen familiæ; cujus si alibi nulla memoria; tamen non sequitur propterea familiam nullam fuisse ejus nominis: imò dubitare de eo non debemus, cùm disertè dicatur *familia Matri* [y].

22. *Et consuluerunt post hac Dominum*, sim. P. וַיִּשְׁאֲלוּ־עוֹד בַּיהוָה] *Et interrogaverunt adhuc in Domino*, Mo. vel *Dominum*, M. *Postulavit Samuel à Domino*, At. sim. 6. Sy. Qu. Quomodo hoc factum? Resp. 1. Fortè per summum sacerdotem, (quem adfuisse par est credere in tanti momenti negotio) applicato Ephod, de quo vide infra cap. 23. 9 [z]. 2. Interrogârunt per prophetam, nempe per ipsum Samuelem. Ab eo enim totum hoc negotium procuratum est [a]. ¶ *Ecce absconditus est domi*, הִנֵּה הוּא נֶחְבָּא אֶל הַכֵּלִים] *Ecce ipse absconditus* (*abscondit se*, P. Str gel. *latitat*, Sy. Ti.) *ad*, vel *inter vasa*, Jon. P. Ms. sim. 6. M. inter *utensilia*, Sy. *arma*, Ti. V. *impedimenta*, JT. Osiand V. אֶל pro בְּ, ut alibi *. Hoc est, inter domesticam supellectilem [b]; in populi, qui convenerat sarcinis [c]: idque ex humilitate, qua se regno indignum judicabat, & onus regendi formidabat [d]. Cùm enim audivisset Samuelem Israelitas objurgantem, quòd Regem postulârint; inde novum quendam timorem accedendi ad regnum concepit [e]. Vide hîc, quomodo honor sequentes fugit, & fugientes sequitur [f]. Modestè & prudenter fecit Saul, ut appareret, vocante Domino, nec malis artibus, & ambitu ad regnum venisse [g]. Cùm mutatus esset Saul in virum alterum, nova lux affulsit ingenio priùs inculto, ut prudenter se gereret; nec tam ambitiosè quæsitam, quàm ultrò oblatam præfecturam ostenderet [h].

[r] Mend. [s] La. [t] Mend. [v] La. sic L. To. He. in La. [x] Q. in Mend. [y] D. [z] Me. sic La. San. [a] Mend. * D. [b] Me. [c] La. ex V. [d] La. [e] Mend. [f] La. [g] Me. [h] San.

... quorum erant suspecti mores & veteratorium ingenium [c]; ut tutiùs servarentur, cùm ab ingressu Sanctuarii omnes, præter summum sacerdotem semel in anno, arcerentur. Dices, at Rex debuit legere. Resp. Fuit igitur hic liber duplicatus, ut de Deuteronomio dicunt Hebræi. ¶ *Et dimisit Samuel populum*] Hoc non fecit Saul, quia quamvis jam haberet potestatem imperandi; tamen propter ingenuum pudorem ab eo abstinebat [d].

26. *Saul abiit in domum suam*] Quasi propter novos honores, priscos mores non mutâsset; sed in nova dignitate pristinam humilitatem retineret, ad eandem domum pauperem & tenuem redit [†]. ¶ *Abiit cum eo pars exercitûs*, הַחַיִל] *exercitus*, P. Mo. *milites*, Ar. *copiæ*, Sy. JT. Pi. *robustiores*, M *pars ex populo*, Jon. *pars exercitûs*, Ol *filii exercituum*, ó. (in Regio codice, at in Sextiano *filii virtutum*, Mend.) Eo tempore non tam erat necessarius Rex qui Rempublicam constitueret, quàm qui hostem propulsaret. Quare secuti sunt Saulem non tam senatores, quàm milites [f]. ¶ *Quorum tetigerat Deus corda*] Ità ó. Sy. M. Ti P. Mo. Pi. vel *animos*, JT. Quos Samuelis prophetæ movebat authoritas [g]. Aliquot qui timebant Deum [h]; *timentes peccatum, & datus est timor ab ante Dominum in corda eorum*, Jon. *in quorum corda injecerat Deus obedientiam ejus*, Ar. Quos scilicet divinus spiritus ad obsequium illud novo Regi exhibendum impulit [i]; alioqui enim Saul nondum in regni possessione confirmatus, cogere recusantes non facilè poterat [k]. Externâ vocatione Deus omnium corda tetigerat. Decretum enim suum omnibus proposuerat. Sed id non erat satis; Oportet ut Deus intùs flectat animos [l].

27. *Filii Belial*, &c.] Hi votis omnibus Regem desiderârunt; nunc autem illum repellunt. Ità plerumque accidit hominibus, ut non habita desiderent, habita detestentur [m]. ¶ *Num salvare nos poterit iste?*) Iste scilicet vilis, plebeius, incognitus, inexpertus; Quid faciet hic longolius [n]? Eum proprio nomine non exprimunt, per invidiam & contemptum; quomodo Gen. 37. 19. *Ecce somniator*, & 1 Sam. 22. 9. *Vidi filium Isai* [o]. ¶ מַה יֹּשִׁעֵנוּ] *In quo salvabit*; i. e. Quâ re aut ratione tuebitur & defendet nos iste qui est infimæ sortis [p]?

[c] San. [d] Mend. [†] Mend. [f] San. [g] G. [h] V. [i] Me. ex San. [k] Me. [l] Mart. [m] Mend. ex To. [n] La. [o] Mend. [p] V.

tasse in odium Saulis se postea exhibuit beneficum in Davidem. Obstat autem, quòd ille Naas obiit ultra 47 annos post hoc prælium [c]. ¶ *Ascendit*] *Ascenderat autem*. Quidam aiunt Israelitas ideo Regem petiisse, quòd audirent Regem istum copias in ipsos parare [d]. Causa belli eadem quæ Jud. 11. 13. Sed quia ibi victi sunt, nunc redintegratis viribus jus suum repetunt [†]. Jam ante in Judæos expeditionem parârat, c. 12. 12. Sed videntur Judæi tunc cum illo talibus qualibus conditionibus transegisse. Jam mense uno post electum Saul in regem, forsan arreptâ hinc occasione, bellum redintegrat tyrannus [f]. ¶ *Adversùm Jabes Galaad*] Civitas hæc erat primaria in dimidia tribu Manasse, ultra Jordanem, vicina Ammonitis, unde ab illis primùm oppugnatur [g]. ¶ *Habeto nos fœderatos & serviemus tibi*] Erimus tibi tributarii [h]. Subditi & servi tui erimus, sed fœderati, non mancipia [i]. Ut vitam impetrent, servitutem offerunt [k]. Impiè faciunt, quòd deficiunt à fœdere Dei, & desciscunt ad Ammonitas, cum quibus fœdus inire vetabantur Israelitæ in Deuteron. Nec in Deo fiduciam suam locant [l]. Verùm cum fiducia in Deo temeritatem excludit, & humanam industriam requirit, nisi aliquo divino oraculo innitatur; potiùs credo, prudentes extitisse [m].

2. *In hoc feriam vobiscum fœdus*, sic P. בְּזֹאת אֶכְרוֹת לָכֶם] *In hoc excidam vobis*, Mo. *In hoc disponam testamentum vobis*, ó. *In hoc decernam vobis* Jon. *Hac lege pangam vobiscum*, JT. Sy. Ar. *fœdus*, Sy. Ar. vel *fœdus feriam*, M. Ti. Heb. *in hoc*, in hac re, hac conditione. Nulla hic Ellipsis: sed Synecdoche generis. Et nomen fœm. ponitur neutraliter [n]. *Ferire fœdus* dicitur, quòd fœdera cæsis animalibus firmabantur. De quo vide ad Gen. 15. 9. & ad Jer. 34. 18 [o]. ¶ *Ut eruam oculos dextros*, בִּנְקוֹר לָכֶם כָּל־עֵין יָמִין] *In effodiendo (effodiendo*, JT. P. Pi. Per appositionem: hac conditione si effodero, Pi. V.) *vobis omnem oculum dextrum*, Mo. sim. Jon. Sy. Ar. M. Ti. Vel *oculum dextri*. Sub. *lateris*, M. P. D. ex He. Nomen עַיִן est fœmininum, D. Qu. Quorsum hoc? Resp. Nempe 1. Ut inutiles eos bello faceret; nam sinister oculus sub scuto latere solebat [p]. 2. In opprobrium & contemptum Israelis. Vide Jud. 16. 21. 2 Reg. 25. 7. 2 Sam. 5. 8 [q]. 3. Ut terrorem

[c] Mend. [d] V. [†] Mend. Mart. [f] T. [g] Mend. [h] V. [i] La. [k] Mend. [l] Mart. [m] Mend. [n] Pi. [o] Mend. [p] G. post L. F. Mo. T. La. Sa. Mend. ex Jo. & To. [q] Mend.

inter alias urbes Israelis, ad quas legatio facta est, hæc sola nominatur, ut ex ea sequens Historia continuetur. Misisse autem eos ad omnes terminos Israel, prout decreverant, rectè docet Josephus, quamvis hic non exprimatur. Nam scriptura quod faciendum dixerat, sæpenumero postea non enarrat factum, sed supponit [d]. ¶ *Et flevit*] Et quòd sibi timerent, & quòd sociorum miseria tangerentur [†]. Lacrymantur hic non Legati, sed illi ad quos legatio fiebat; quasi malis alienis, multò magis, quàm Jabitæ propriis dolerent [f].

5. *Ecce Saul veniebat, sequens boves de agro*] Quidam hoc Rege indignum putantes, aiunt eum animi gratiâ egressum esse rus, & casu in gregem, aut juga boum incidisse, &c [g]. Alii autem volunt eum à cultura, seu aratione agri rediisse [h]. Saul licèt Rex creatus ad solita negotia redit [i]. Quæ talis laus est constantis animi, quali fortassè in tota Saulis vita nulla major [k]. Sic & David post unctionem suam, rediit ad pascendum oves suas [l]. Porrò Saul 1. Agriculturam exercuit, ut vitam sustentaret, cum nondum ab omnibus firmiter haberetur pro Rege; sed à multis contemneretur, qui debita illi munera non afferebant, c.10.27 [m]. 2. Nondum quidquam Rege dignum molitus fuerat; nolebat autem ante proprium meritum in imperium cooptari [n]. 3. Nihil illo mense occurrerat, quod regiam sedulitatem aut præsentiam requireret. Et propter obmurmurantes non paucos, fortè regii sceptri æmulos, voluit re ipsâ docere, sese magis delectari rusticanâ vitâ, quàm regiâ; neque nisi necessitate coactum, ab aratro ad sceptrum prosiliturum. In quo sanè heroicus & verè regius animus eluxit, quòd fortunæ adeò blandienti non succubuerit, sed forti constantique robore dominari porrexit [o]. Porrò hæc ars erat nobilium, & apud Romanos & Græcos. Plin. 18. 3. *Ipsorum*, inquit, *manibus Imperatorum colebantur agri; gaudente terrâ vomere laureato, & triumphali aratore.* Imò addit, optimos tunc Imperatores eâdem curâ semina tractâsse, quâ bella; eadémque diligentiâ arva disposuisse quo castra. Virgil 6. Æneid. inter Imperatores te appellat, — *Sulcos, Serrane, serentem.* Valer. Max. 4. 4. *Illi*, inquit, *prædivites, qui ab aratro accersebantur, ut Consules fierent; voluptatis causâ, solum versabant.* Ovid. 1. Fastorum,

Jura dabat populis, posito modo Prætor aratro,
Pascebátque suas ipse senator oves.

Propertius l. 4. de Romæ primordiis, priscâque majorum simplicitate, ac rusticitate ità cecinit:

Curia prætexto quæ nunc nitet alta Senatu,
Pellitos habuit, rustica corda, Patres.

Tullius in Catone refert, Marcum Curium, cùm de Samnitibus & Sabinis, & de Pyrrho triumphâsset in colendis agris extremum tempus ætatis consumpsisse [p]. Vide &

[d] Mend. [†] Mart. [f] Mend. [g] Hugo & L. in San. [h] Ità Mend. ex Cajet. To. sim. San. [i] La. Me. T. Mart. [k] La. [l] San. [m] La. [n] Mend. ex To. [o] T. [p] Mend.

parte in animalibus consistebant. Noluit autem comminari pœnam mortis vel mutilationis in principio regni sui, nè à nimio rigore incipere videretur [†]. ¶ *Per manum nuntiorum*] Heb. *nuntiorum illorum*, Pi. i. e. per nuntios ipsos Jabesitarum, ut magis permoverent de rebus suis agentes [f]. ¶ *Saul & Samuel*] Nam huic expeditioni Schemuelem interfuisse docent, v. 12 & principium cap. seq. Vide suprà in 7.15 [g]. Seipsum præponit Samueli. 1. Propter auctoritatem regiam [h]. Nam dignitas Regia, major quàm Prophetæ [i]. 2. Quia sermo erat de laboribus & periculis, in quibus optimus quisque vir præire cupit [k]. Addidit Samuelem, quòd nondum approbatus esset Rex ab omnibus; q. d. Qui nolunt sequi Saulem, saltem sequantur Samuelem [l]. ¶ *Timor Domini*] Vel, 1. Quo Jehovam timebant [m]. Quia ipsius Dei loco Regem suum observabant [n]. Non dicit, *timor Regis*, vel *mulcta*; sed *timor Domini*. Timebant, ne offenderent Deum, si socios deseruissent [o]. Vel, 2. Timor immissus à Deo [p] i.e. Quo Jehova terruit populum: vel metus emissus à Deo in cor eorum [q]. Saule foris imperante, Deus reverà in eorum animis sui terrorem altiùs imprimebat [r]. Hoc animadversione dignum est; Deum addere vim & pondus edicti s principum, & verbis concionatorum [s]. Dominus spiritum timoris & obsequii erga Principem populo immisit, quo eorum inclinavit animos ut jussa Regis facerent [t]. Vel, 3. Terror magnus & vehemens; ut nomen Dei adjici solet ad augmentum [v].

8. *Et recensuit eos in Bezech*] Ità omnes. Est loci nomen. Alii minùs rectè vertunt *per calculos*; i.e. injectis in unum acervum calculis, quos postea numeravit Saul [x]. Doctores [Hebræorum] exponunt *in fragmentis testarum* Alii *lapidibus*. Sed quomodo in una urbe tanta multitudo recenseri potuit? Resp. *In Bezec* potest exponi, *in agro*, vel *territorio Bezec*; vel certè, *ad Bezec* [y]. ¶ *Trecenta millia*] Mendaciter Josephus, ut vires suorum Romanis ostentaret habet septingenta millia; ex Juda vero septuaginta [z]. Mirum est tot tam brevi spatio convenisse; sed hoc fecit ingens timor vel Naasi, vel potiùs Saulis [a]. Græca exemplaria Sixtiana habent 600 *millia virorum*. Et fortasse fuerunt multò plures, quàm qui in vulgata recensentur. Nam sub Davide erant 800 millia de Israel, & 500 millia de Juda, 2 Sam. 24. 9 & 1 Par. 21. 5. Ex iis igitur Saul eligere potuit 300 millia, &c [b]. ¶ *Virorum autem Juda triginta millia*] Comprehendunt hic sub tribu Juda & Simeonem, quæ ei annecti solet. Vide Jud. 1. 3. Minor multò censetur duarum istarum tribuum numerus, quàm reverà intelligi possit; causam hanc esse volunt, quòd Judæorum & Simeonitarum sedes Pelisthæis conterminæ erant; cum quibus tunc bella gerebantur, & quos tunc timere oportebat: ac ideo non poterat tam commodè viris exhauriri, quàm reliquæ tribus.

Hanc

[†] L. [f] Ma. et Pi. ex Jun. [g] Jun. Pi. Ma. La. [h] Mend. [i] D. [k] Mend. [l] D. [m] Ma. Mend. [n] Mend. [o] Mart. [p] Ma. Jun. Pi. Mend. [q] Mart. V. [r] V. [s] Mend. [t] Mart. [s] Me. [v] Ma. sim. D. [x] V. Ità tamen RR. in Mar. [y] D. [z] La. [a] Sa. [b] Mend.

illa quæ ex acceptione audientium tantùm ad falsum significandum detorquetur. Rectè igitur dicunt se exituros, intelligendo, si auxilia non adessent; quia sic non tam ipsi decipiebant suos hostes, quàm permittebant, ut ipsi deciperentur [q]. *Exibimus*, &c. Subaudiunt, nisi suppetiæ advenerint: reticent autem adventum auxilii, ut reperiantur illi imparati; quasi dicant, perstamus in condictis legibus [r].

[q] Mend. [r] Jun.

11. *Constituit populum in tres partes*] Heb. *in tria capita*; i. e. agmina vel turmas [s]. 1. Ut repentè irruentes ex diversis partibus magis terrerent eos [t]. 2. Nè quis eorum evaderet. 3. Ut si una turma deficeret vel succumberet, altera ei succurreret [v]. ¶ *Ingressus est media castra*] Media vocat respectu suorum, qui hostem eodem tempore ad dextram, & ad sinistram invadebant [x]. Ea castra, credibile est, in parte quæ ab urbe aversa erat, non bene fuisse munita; quòd Ammonitæ inde nihil tam repentinum metuerent [y]. Heb. *In medium castrorum*, i. e. in exercitum Ammonitarum [z]. ¶ *In vigilia matutina*] i. e. In tertia vigilia noctis; h. e. sub auroram ipsam. Nox apud Hebræos modò in quatuor vigilias dividitur, modò in tres, ut hoc loco [a]. Tum securi erant propter promissionem proditam [b]. ¶ *Dispersi sunt*, &c. וַיְהִי הַנִּשְׁאָרִים וַיָּפֻצוּ] Ad verb. *Et fuit, residui & dispersi sunt*, Mo. *Et factum est, & residui dispersi sunt*, &. *Fuitque ut qui residui erant dispergerentur*, JT. M.P.Ti. Redundat ו in וַיָּפֻצוּ. Nam convertit, non copulat [c]. ¶ *Non duo pariter*, יַחַד] *Simul*, sub. *fugientes* [d]. Singulis, ut sibi consulerent, in diversa fugientibus †.

[s] Me. [t] L. [v] La. Mend. [x] Me. [y] G. [z] V. [a] V. [b] Pi. [c] D. [d] V. † Me.

12. *Ad Samuelem*] Potiùs quàm ad Saulem, nè Saulem ad vindictam in propria causa provocarent [f]. ¶ *Num regnabit*, &c?] At graviùs referunt, quàm illi dixerant, *Num salvare nos poterit?* Deinde debebant eos illo die, quo talia proferebant, compescere; nè seditio grassaretur: nunc autem alieno tempore vindictam postulant [g].

[f] Mend. ferè ex To. [g] Mend.

13. *Et ait Saul*] At cur non Samuel? Nam illum alloquuti sunt. Resp. Voluit Saul responsionem Samuelis antevertere; Saul enim, æquum erat, ut proprias injurias remitteret; Samuel, ut alienas vindicaret [h]. Regi condonare ea tantùm licebat quæ ad suam injuriam pertinebant: quod & philosophi laudant. Senec. de

[h] Mend.

15. *Fecerunt ibi regem*, וַיַּמְלִכוּ] *Et regnare fecerunt*. Non creabant eum regem, sive potestatem regiam illi contulerunt; (nam nec populus id poterat; Vide ad c. 8. 5. & Saul Rex fuit & creatus, c. 10. 1. & declaratus in Mispha, v. 24.) sed collatam expedierunt, seu libenter siverunt, ut Saul suo jure uteretur. Sic cùm Deus creaverat Regem, 1 Reg. 11. 37. populus tamen dicitur eum *Regem constituisse* [v]. *Fecerunt*, i. e. Communi consensu eum Regem declarârunt. Simile vide 2 Sam. 5. 1. &c [x]. ¶ *Coram Domino*] Vel, præsente Arcâ ejus. In conventus enim maximos Arca per Sacerdotes adduci solebat: ut confirmatur ex cap. 14. 18 [y]. Vel coram altari Domini quod illic erat exstructum [z]. ¶ *Victimas pacificas*] 1. In gratiarum actionem tum pro victoria parta [a], tum pro constituto regno [b]. 2. In postulationem, ut pax firma esset [c].

[v] Mend. [x] G. [y] Jun. [z] V. [a] La. Mart. [b] Mart. [c] La.

CAP. XII.

1. D*ixit autem Samuel*] Qu. Cur Israelitas modò potiùs, quàm antea reprehendat? Resp. 1. Nè si illos anteà reprehendisset, Saulem nondum confirmatum repudiâssent [d]. Quamvis enim Deus noluerit, ut à populo peteretur Rex: tamen voluit, ut semel petitus admitteretur: Unde colliges Samuelis probitatem, qui facilè potuit populo suadere, ut Saulem excluderent, séque in regimine conservarent, si illum paulò antè arguisset †. 2. Tempus hoc erat lætitiæ; & placebat sibi populus, quòd regem à Deo petiissent: Deum enim jam sibi dedisse viderant & regem clementem & victoriam [f]. Poterant ergò credere se non peccâsse [g]. Prudenter ubi majus erat periculum peccandi, ibi opportunum remedium adhibuit. Et nè effusa lætitia in stultitiam abiret, (ut sæpè fit) eam objurgatione temperavit [h].

[d] Mend. ex To. † Mend. [f] Mart. [g] L. [h] Mend.

2. *Rex graditur ante vos*] Id est, moderatur Rempublicam vestram [i]. *Ecce Rex ductor in capite vestro*. Chald. in La. Sic mox, *Ego ambulavi coram vobis* [k]. Significat ea phrasis non localem motum, sed gubernandi potestatem. Sic Num, 27. 16. Deut. 31. 2. 2 Paral. 1. 10 [l]. Samuel hîc quasi se abdicat principatu; q. d. Ego officio

[i] V. Ma. [k] V. [l] Mend.

tum] i. e. succedent in locum meum, poteritis eos consulere de rebus factis [x]. ¶ *Conversatus coram vobis*, [הִתְהַלַּכְתִּי לִפְנֵיכֶם] *Ambulavi coram vobis*, i. e. Administravi rempublicam vestram [y]. Alii, *serio & indefinenter conversatus sum inter vos*. Vide Gen. 5. 24. Id Hithpael denotat [z].

3. *Loquimini de me*, [הִנְנִי עֲנוּ בִי] *Ecce ego*; i. e. *Adsum*, q. d. Paratus sum reddere rationem administrationis meæ, &c [a]. *Respondete in* (vel *contrà*, 6.) *me*, Mo. *testificamini in* vel *contra me*, Jon. Sy. P. עָנָה non solùm *loqui* significat, sed etiam *testimonium ferre*, ut Exod. 20. 16. Deut. 19. 15. Job 16. 8 [b]. Incusate me, si potestis [c]. ¶ *Utrum bovem—tulerim*, [אֶת־שׁוֹר מִי לָקַחְתִּי] *Bovem cujus ceperim*, 6. Mo. [sim. omnes.] *Num violentiâ usus sum in quenquam pro tauro?* Ar. Num *accepi* ad usum, vel opus meum? *& accepi*, i. e. per vim abstuli invito [d]? Probat tria bona, fortunæ, famæ, ac vitæ, à se nunquam violata. Bona fortunæ comprehendit sub bove & asino; quæ duo animalia apud Hebræos fuerunt maximè servilia †. ¶ *Si quempiam calumniatus sum*] De voce עָשַׁק egimus ad Levit. 6. 2 [f]. Quem calumniâ opibus privavi [g]? Quem circumveni in bonis suis [h]? עָשַׁק ad bona; רָצַץ [quod sequitur] ad corpus pertinet [i]. Q. vertunt *opprimere*, vel *vim inferre* [k]. עָשַׁק sign. & *vim inferre*, & *calumniam facere* [l]. ¶ *Si oppressi aliquem*, [אֶת־מִי רַצּוֹתִי] *Quem contriverim?* P. Ti. Mo. *vexàrim?* Sy. *infestàrim?* Ar. *concusserim?* M. Ti. *in corpore*, M. *Cui vim feci?* Jon. in M. *Quem pulsaverim*, aut *pulsandum curaverim*; i. e. quem læserim, aut in pecunia, aut in corpore ipso [m]? LXX ἢ τίνα ἐξεπίεσα *aut quem expressi?* Jon. אַנְסִית *coegi ad aliquid invitum*: unde אֲנוּסִים *coacti*. Sic vocant eos Judæos qui coacti susceperunt ritus Christianos [n]. Alii, *cui complacui?* Ità Caj. i. e. violavi judicium ad placendum alicui. Deducunt à רָצָה [o]. ¶ *Si de manu cujusquam munus accepi*, [כֹּפֶר] ἐξίλασμα, i. e *placamen*, seu *propitiationem*, 6. *donum* vel *munus*, Ar. D. Ang. Belg. Strig. *pretium*, P. M. *redemptionem*, vel *redemptionis pretium*, V. JT. ut scilicet, in judicio, illi patrocinatus fuerim contra justitiam; aut dissimulaverim in causa non recta [q]. *Operimentum*, Al. quo sign. *largitionem*, quâ Judicis oculi velut obliti, & tecti obcæcantur. Prov. 6. 25. Amos 5. 12. Interdum sign. pretium quo vita hominis redimitur, ut Exod. 21. 30. & 30. 12. Unde hic negat Samuel, se judicem, vitam hominis morte digni, pretio redemisse; quod præcipitur, Num. 35. 31 [r]. *Munus expiatorium*, Ti. *Mammonam falsitatis*, Chald. Non tantùm negata munera non exigit Samuel, sed etiam ablata repellit [s]. ¶ *Et contemnam illud hodie*] Facillimam illius jacturam existimabo; libenter carebo re illâ, vobisque restituam [t]. [At Hebræa sic se habent, וְאַעְלִים עֵינַי בּוֹ] *Et occultavi*, & *contemnam*. Nam qui aliquid contemnit, abscondit oculos suos ab eo [d]. ¶ *Restituámque vobis*] Heb. *& restitui vobis*, magno sensu; q. d. non differam, sed hîc extemplò restituam; putate jamjam vobis restitutum †. Passim hic Hebraismus, occurrit, quem alii resolvunt, *ut restituam* [f]. Potest & sic verti, *& respondebo vobis*, paratus scilicet rationem reddere de factis meis [g]. De magistratu abiens, censuræ, quam ferre non tenebatur, ultrò se subjicit; & optimæ conscientiæ fiduciâ accusatores provocat [h]. Porrò ex hoc loco colligitur Samuelis modestia. 1. Quòd se laudat in sola materia justitiæ; non, ut poterat, de aliis virtutibus. 2. Non dicit quæ bona fecerit, sed quæ mala fugerit. Non se laudavit Samuel ad ostentationem, sed necessitate compulsus, & his de causis; 1. Ut Saulem suo exemplo doceret [i]. Sciebat & necessarium Regi esse admonitionem; & Reges admonitionis impatientes esse [k]. Meminerat Samuel, quid dixerat de Jure Regio. Id nè Saul putaret sibi licere, proponit illi vitam suam, tanquam exemplar legitimi & moderati magistratûs [l]. 2. Ut populi peccata liberiùs incusaret. Neque enim aptus est ad alienas culpas arguendas, qui propriis infestatur [m]. Eos reprehensurus, fortè verebatur, nè populus eo exulceratus aliquid falsò fingeret; nunc ergò de sua integritate publicum & frequens advocat testimonium [n]. 3 Occulta hæc erat populi accusatio, qui eum à principatu depulerunt [o]. 4. Volebat se subjicere Sauli Regi, & obedientiæ exemplum præbere [p]. Priùs autem se non justificavit regno nondum constituto; nè videretur regnum appetere, aut in judicatura continuari velle [q].

5. *Et dixerunt, Testis*, Ità 6. Jon. [וַיֹּאמֶר עֵד] *Et dixit* (sub. *Israel*, M.) *testis*, P. Mo. M. *dixitque populus testis est*, JT. sim. Ti. *ille est testis*, Belg. Ang. *Et dixit*, Unus pro omnibus. Vel *dixerunt*, sub. *omnes una voce* [r]. In Massora *Duodecim sunt in libro quæ scribantur* וַיֹּאמֶר, & leguntur וַיֹּאמְרוּ. *Et dixit*, sub. *universus Israel*, aut *quisque Israelitarum* [s]. *Dicunt, testis est*, Sy. *dixerunt testis est Deus hujus rei*, Ar. *Et responderunt, Omninò testes erunt*, nempe Deus & Christus ejus, Strig. *Testis sit Dominus tuæ innocentiæ*, Os. Alii referunt ad בַּת קוֹל *vocem cœlitùs demissam*; ut, & Deus qui cordis secreta novit, Samuelis protestationi subscripserit [t]. Omnis Israel simul dixerunt, testis; ideò dixit וַיֹּאמֶר, num. sing. Sed Doctores nostri dixerunt vocem egressam quæ dixerit, *TESTIS* [v].

6. *Dominus, qui fecit Moysen & Aaron*] Imperfecta est oratio; & ut sensus constet, aliquid subintelligendum videtur [x]. (Sub. adest & est testis) *Dominus qui fecit*, &c. Me. San. q. d. habeo innocentiæ meæ Deum testem gravissimum, qui Mosen, &c [y]. *Testis Dominus qui fecit*, &c. 6 Jon. sim. JT. Mar. *Dominus est solus Deus qui fecit*,

x V. · y V. · z Ma. · a V. · b Mend. · c V. · d D. · † Mend. · f Ma. · g V. · h M. · i D. · k Q. in Ma. · l Mend. · m V. · n D. · o Ma. · q M. · r Ma. · s Mend. · t Me.

Vind. 4. 265. · d D. · † Mend. · f Ma. · g M. · h G. · i Mend. ex Chrysost. La. Mart. · k Mend. · l Mart. · m Mend. · n San. · o F. sim. Mend. · p Mend. · q E. sim. Mart. · r V. · s D. · t M. · v K. in D. · x Me. · y V.

contendam, [וְאִשָּׁפְטָה אִתְּכֶם] *Et dijudicer vobiscum*, Mo. M. *Judicabor vobiscum.* Sic κρίνεσθαι partium est, non judicis [f]. *Redarguar*, KS. in D. *Sistámque me judicio vobiscum*, Ti. Vel *subeam judicium*, V. *Ut judicem vos*, Sy. *& judicabo vos*, ε. *Ut judicium ineam vobiscum*, Ar. *Ut disceptem* (*& contendam*, JT. *& disceptabo*, Jon. *ut contendam judicio*, V.) *vobiscum*, P. Belg Ang. שָׁפַט in Kal. sign. *judicare*; in Niphal *judicio contendere*, ut patet, Jer. 2. 9. Ezec. 20. 36. Mic. 6. 1 [g]. ¶ *De omnibus misericordiis Domini*, [אֵת כָּל־צִדְקוֹת] *Cum omnibus judiciis Domini*, Mo. *De omnibus justitiis*, Jon. Ti. Jon. Vel *justis factis*, JT. Belg. Ang. *Juxta omnes justitias Domini, quas*, &c. M. *Pro tota justitia sua*, Sy. *Et annuntiabo vobis omnem justitiam Domini*, ε. sim. Ar. *De tot Jovæ,——erga vos*, &c. *meritis*, Ca. *Propter omnia beneficia Domini*, Strig. *De omnibus eleemosynis Domini*, Sym. in D. *De justitiis*, i. e. de beneficiis quæ contulit in vos Dominus. *Justitiam* pro *beneficio* Hebræi aliquando accipiunt; sive pro *eleemosyna*, quòd homines justos declaret [h]. Ità *justitia* sumitur, Matt. 6. 1 [i]. Pro *misericordia* ponitur, & *justitia* in Deo; Psal. 24. 5. & 143. 1, 2 & *justitia* in homine, Psal. 112. 9. 2 Cor. 9. 10. Dan. 4. 24. Matt. 6 1 [k]. Samuelis institutum erat divina beneficia populo in memoriam revocare. Et nihilominùs singulis beneficiis singula supplicia interposuit; quasi ipsa supplicia inter beneficia reponenda judicaret. Nec immeritò: cùm non minùs utilitatis ex suppliciis, quàm ex beneficiis oriatur [l]. *Justitiæ Domini* hoc loco significant tam beneficia ex promissione, quàm supplicia ex ipsorum meritis, ut sequentia indicant [m].

8. *Quomodo Jacob ingressus est*, &c.] Ità Jon. Sy. M. P. Ti. Mo. Alii, *postquàm venisset*, JT. sim. ε. Ca. Qu. Cur exempla renovat antiqua, eáque pauca tantùm. Resp. Illa tantùm beneficia repetit quæ eos in præsenti rerum articulo confirmare possent. Quare narrat, quoties populus talia vel timuerit, vel pateretur, qualia nunc horrebant; (diras nempe Naas Ammonitæ conditiones, quæ eos ad Regem petendum impulerunt.) Deum duces vel judices excitâsse, qui illos ab iis malis eripuerunt [n]. Porrò non exorditur Samuel ab antiquioribus Patriarchis, Abraham & Isaac; quia hi non tantùm Israelis, sed aliorum populorum erant conditores; Jacob autem illius tantùm populi parens erat [o]. Multa hîc desiderantur, quæ supplenda ex historia sacra. Nam non clamârunt, cùm Jacob ingressus est, sed diu post [p]. Brevissimis ver-

[f] D.
[g] Mend.
[h] V.
[i] Mar.
[k] Mend.
[l] Mend. annotat. 11. sect. 3
[m] Jun. Pi.
[n] San.
[o] Mend.
[p] D.

mendum, *Obliti sunt*, &c [a].

10. *Postea clamaverunt*] Unde patet afflictionis utilitas. Statius——*ignota tantùm fœlicibus ara.* ¶ *Et dixerunt*] Ità ε & Jon. in D. In scriptura est וַיֹּאמֶר, in lectione וַיֹּאמְרוּ. Fortean unus est ex illis 12 locis de quibus suprà ex Massora. Ebræi cum de populo loquuntur, modò utuntur numero sing. modò plur [b]. ¶ *Dereliquimus Dominum* (*cultum Domini*, Ch.) *& servivimus Baalim*, &c) Vel distinguit duplex peccatum, scil. desertionem cultûs divini, & idololatriam; quasi per quosdam gradus à levioribus peccatis in graviora prolaberentur: vel loquitur de peccato idololatriæ, per illas duas & communes omnibus peccatis deformitates, aversionem à Deo, & conversionem ad creaturam [c].

11. *Et misit Dominus*, &c.] Imploratus à vobis festinus aderat, & auxilium præstabat. Numerat Judices, non omnes; neque antiquiores; neque alios aliis proximè succedentes [d]. ¶ *Bedan*, [בְּדָן] Hic vel, 1. Est Jair Manassites, de quo Judic. 10. 3. Nam hoc congruit cùm ordini rerum, quo utitur Samuel: tum loco 1 Chron. 7. 17. ubi inter nepotes primi *Jairis* recensetur *Bedan*: sic autem diacriticῶς videtur appellatus, ut ab antiquiore illo *Jaire* distinguatur, de quo Num. 32. 41 [†]. Vel, 2. Sampson [f]. Qui dictus est *Bedan*, pro *Ben-dan*, *filius Dan*; i. e. Danita [g]. Sicut dicimus *filius Juda*, pro Judæus, & *filius Naphthali* pro Naphthalita: nam erat ex familia Danitica. Et quanquam secutus sit Jephtem, tamen ei præponitur, quia major eo erat [h]. Sic autem vocatur Sampson per antonomasiam, quasi Danitarum omnium præstantissimus. Sicut Aristoteles vocatur *Philosophus*, & Paulus *Apostolus* [i]. Vel *Bedan* dicitur, quòd de eo scriptum sit, *spiritum Domini cœpisse cum eo esse in castris Dan*; nam בְּדָן Latinè sonat in Dan [k]. Qu. Cur non usurpat Samuel vulgatius nomen, *Sampson*, sed ignotius, *Bedan*? Resp. Fortè quòd *Bedan* erat nomen abjectius, quippe quòd ex tribu abjectiori derivatum. Unde tacitè arguebat Hebræos, speciosum Regis nomen postulantes, cujus patrocinio defenderentur: quasi immemores divinæ omnipotentiæ, quæ ex tribu abjectissima fortissimum Judicem eduxerit ad Philistinos conterendos. Eandem fortè ob causam *Jephte* proprio nomine appellavit; ut significaret, si Deus ad externos hostes tam abjectum hominem (filium meretricis, &c.) erigebat; frustrà eos Regem ad eundem effectum postulâsse; quasi non possent aliter hostes suos propulsare [l]. ¶ *Et Samuel*] Debuisset dicere, *& me*. Sed ità moris est. Sacræ literæ nomen

[a] Mend.
[b] D.
[c] Mend.
[d] Mend.
[†] Jun. Pi.
[f] Ità L. F. Me. T. M. V. ex Chald. Mart. La. San. D. ex K.
[g] D. sic M. V. Me. T.
[h] D.
[i] T. ex San.
[k] Glas. gram. p. 815. ex Brentio.
[l] Mend.

ficantibus exprimit; ut major conatus, fervor & studium significetur. Similia vide Levit. 26. 3. Deut. 28. 1. &c. Psal. 89. 31. Vide & Joan. 1. 20. Vel potiùs singula verba diversos habent significatus. *Si timueritis, &c.* A timore Domini, tanquam à primo perfectionis gradu auspicatur. Addit, *& servieritis ei.* Satis non est ille [Mend.] internus timor, nisi ab eo externa obsequia oriantur [y]. ¶ *Et non exasperaveritis os Domini*] Ità P. וְלֹא תַמְרוּ אֶת פִּי יְהוָה] *Et non irritaveritis os Domini*, Mo. Os Domini exasperatur, cùm provocatur ad iracundiam; qui enim irati sunt faciem exasperant, & vultum tristem & minacem induunt [a]. [a Me. sim. La.] *Exasperare* est naturam mitem & clementem, difficilem reddere & acerbam; aut eò quenquam furoris adducere, ut verba evomat minacia, & offensionis plena. [b San.] Id enim est *exasperare os* [a]. Vel *os Domini* accipitur pro legibus vel praeceptis, quae ipse ore suo eduxit; q. d. *Si non offenderitis legem, tàmque quasi ad iram provocaveritis.* Est prosopopaeia, quâ legi tribuitur anima, sensus & ira. Verùm per legem intelligitur Deus legislator [b]. [b La.] *Neque rebellaveritis ori (sermoni,* V. Sic M. Jon. *mandato,* Pi. sim. JT. Ca.) *Jehovae,* Ti. V. Jon. sim. i. Meton. efficientis, & Synecdoche generis. *Os* pro sermone, & *sermo* pro mandato [c]. [c Pi.] *Nec ad iram provocaveritis eum,* Sy. Ar. *Et non mutabitis os, &c.* Vide ad Num. 27. 14 [d]. [d Ma.] *Amarum feceritis os Domini,* La. Est anthropopathia, desumpta ab illa amaritudine, quae in hominum palato saepe nascitur. Cùm enim se contemni vident, excitatur bilis & os amarum redditur †. [† Mart.]

¶ *Eritis & vos & rex — sequentes Dominum,* וִהְיִתֶם גַּם אַתֶּם גַּם הַמֶּלֶךְ אַחַר יְהוָה] *Et eritis tum vos, tum rex—post Dominum,* P. sim. Mo. Ti. Belg. Mat. Vel, *post Dominum ambulantes,* i. *Post cultum Domini,* Jon. *Manebitis —sequentes Dominum,* Sy. *Ambulabitis vos & rex vester—in obedientia Domini,* Ar. Ostendit ex virtute populi proculdubiò confirmandam, augendámque Regis virtutem [f]. [f Mend.] Diu permanebitis, sive longo tempore vivetis, *post Jehovam;* h. e. in cultu Jehovae [g V.] ו in וִהְיִתֶם non copulat, sed convertit praet. in fut. *Utique permanebitis—sequentes Jehovam,* JT. sim. Ang. ambulantes *post Jehovam,* Pi. Variè exponitur hic locus; vel sic; Ibitis post Dominum, ut illi nolitis antevertere. Nam qui sequuntur hominum traditiones & inventa sua, praecurrunt, & quodammodo praescribunt Domino. Vel sic; eritis tuti & florentes: Deus vos defendet [h]. [h Mart.] Subsistetis, longo tempore vivetis & valebitis [i]. [i Ma.] q. d. Deus erit rex vester, ut priùs, & more ducis ante vos ibit, vósque sub ejus tutela securè degetis [k]. [k Me. ex San.] Etiamsi graviter peccâstis, petendo regem, Deúmque, regem vestrum, quasi non ampliùs ad gubernationem idoneum, deseruistis & sprevistis; si tamen posthac piè vixeritis, Dominus vos non deseret; sed regi, & vobis, dux & protector erit, ut

Ethic. 8. 11. Ethnici, Reges suos *patres* appellabant. Agamemnon est *pater & pastor populorum* Homero [x]. [x La.] Hinc—*pater Aeneas* Virgilio. Et Augustus à Senatu dictus *pater patriae*. Porrò, hanc expositionem ratio convincit: nam sicut v. 14. praemia & populo, & regi promittuntur; ità aequum erat, ut hîc utrique supplicia proponerentur. *Patrem* tamen potiùs, quam *Regem* nominavit, tum ut eum officii sui admoneret: tum quia de supplicio agebat; nè illum, antequam peccâsset, verbo saltem offendere videretur, & ut regiae dignitati debitam reverentiam deferret, adeóque Hebraeos in reverentia & obedientia suorum Regum contineret [y]. [y Mend.]

17. *Numquid non messis tritici est?*] Ità Jon. M. Ti. sim. Sy. Pi. Ti. הֲלוֹא קְצִיר חִטִּים] *Nonne messis frumentorum?* i. Mo. *Nonne dies. vel tempus messis est,* JT. Ar. P. Qu. Num hoc miraculum erat? Resp. Ità. Eo enim tempore non solent esse pluviae in Palaestina [a]; [a M. V. D.] ut scribit Hieron. testis oculatus in Amos 4. 7 [b]. [b La.] Tonitru illud tempore messis praeter naturam fuit, ideóque mirabile; proptereà quòd vere tantùm & autumno fiunt tonitrua. Cujus rei causa est, quòd concitantur ex conflictu calidi & frigidi; qui conflictus, neque hyeme, superante frigore, neque aestate, superante aestu, fieri potest; praesertim in aestuosis terris, qualis Syria est: nam apud nos non rara sunt aestate tonitrua [c]. [c Ca.] Dicit *messis tritici*, non *hordei*: quia in hac, cum prior sit, aliquando pluit [d]. [d Mend.] Ex intempestiva ergò & inutili ea pluvia, indicavit populi petitionem, ut regem scilicet daret, inutilem extitisse †. [e ex To.] [† Mar.] Sed utcúnque se res habeat, erat sudum cùm haec dicebantur [f]. [f V.] *Messis tritici est hodie,* Dies serenus, qualem messores optent [g]. [g G.] *Dies messis,* id est coelum sudum, quale ad tempus messis tempestivum est [h]. [h Jun. Ma.] Quasi diceret, Isto tempore non consueverunt talia fieri: & si aliquando fiant, non tamen ità repente, vel subitò; sicut factum est ad preces Samuelis, absque dispositione aeris praecedente [i]. [i L. sim. Mend.] Porrò, tempestatem hanc solitò graviorem fuisse, docet, quòd & praesentem mortem populo intentaret, v. 19. *Ut non moriamur;* & vel invitos fateri cogeret, se gravissimè peccâsse [k]. [k T. ad V. 18.] ¶ *Et dabit voces*] Tonitrua, D. Mo. *sonos,* JT. Synecdoche speciei κατάχρησις [l]. [l Pi.] ¶ *Et scietis & videbitis,* וּדְעוּ וּרְאוּ] Elegans paronomasia [m] [m Pi.] *Et scitote & videte,* P. i. e. tum cognoscetis & intelligetis [n]. [n V.] Hoc enim signum à Deo dari postulo, ut sit testificatio divina hujus, quam nunc eloquor, veritatis; quòd scilicet malè feceritis cùm Regem postulâstis [o]. [o Me.] Miraculum hoc petiit Samuel sive divino instinctu admonitus, sive bono & simplici animo ductus. 1. In populi utilitatem; ut si non verbis humanis, saltem prodigiis divinis, ad peccatum suum cognoscendum inducerentur. 2. In suam auctoritatem. *Deus excitavit ista tonitrua* (inquit RS. in L.) *ut confutaret pervicaciam populi:* nam

(Statis.) post vanitatem, vel *inanitatem*, vel *res vanas*, (h. e. sequeremini idola, seu Deos vanos [e]) *quæ non prosunt, neque eripiunt, quia sunt inanitas*, vel *vanitas*, JT. V. M. Belg. Ang. Oratio concisa, multa supplenda. *Non declinetis* post idola, *quoniam* euntes post illa, eunt *post vanitatem*, Mar. *Nolite declinare post vanitatem: quia sunt hi qui non prosunt*, ut sit ordo dictionum inversus [f]. Sensus est, si recesseritis à Domino, non superest, nisi quòd coletis Deos alienos, qui vobis in nulla re opitulari queunt, cùm sint תהו, h. e. *nihil*, nullam habentes virtutem, aut potestatem [g]. Idola verè *vana*, imò *nihil* sunt, 1 Cor. 8. 4. Nihil sunt, non quidem materialiter, sed formaliter, seu in repræsentando; nam nec verè, nec verum repræsentat [h]. Nihil divinum in se habent, nec utilia sunt, &c *. Dii vani & falsi, quibus nullum verum numen inest †. תהו est *vastitas* aut *solitudo*. Hujusmodi sunt idola. Sunt enim vacua non solùm divinitate, sed etiam omni bono [i]. ¶ *Quia vana sunt*] De Magicis agi putat Maimonides, quæ περίεργα rectè dicuntur, Act. 19 19. *Res nullius profectûs*, Jer. 16. 19. Nam ut non aliud adsit mali, tempus, res tam pretiosa, in illis inutiliter perit [k]. Porrò illa verba, *quæ non prosunt, neque eripiunt*, valent, q. d. quæ maximè oberunt vobis, & iram Dei ac pœnas vobis accersent; sic & Jer. 8. 2, 11. Nam verba negantia pro contrariis affirmantibus per quandam μείωσιν sæpiùs ponuntur. Sic Exod. 20. 7. לוא ינקה, *non habebit* seu *declarabit insontem*; h. e. declarabit sontem, & proinde gravissimè puniet, Levit. 10. 1. *Quod* לוא צוה *non præcepit eis*; h. e quod ipsis fortiter prohibuerat. Num. 21. 23. ולוא נתן *Et non dedit*, seu *permisit Sihon Israel transire per terminum suum*; h. e. omni vi adhibitâ prohibuit. Confer Deut. 2. 30. Sic & Gen. 20. 6. & 31. 7. & Exod. 3. 19. Quidam λιτότητα, *lenitatem* vocant hanc figuram [l].

22. *Et non derelinquet Dominus populum suum*] q. d. Non solùm non destruet; verùm etiam non deseret, præsidium non auferet [m]. *Non derelinquet populum*, scil. in periculis [o]. ¶ *Propter nomen suum magnum*] Sed quid hoc? Resp. Vel, 1. Propter misericordiam

[e] V. [f] Q. in V. [g] M. [h] T. * Belg. † Ma. [i] Mart. [k] Gi. [l] Glass. gram. p. 286. [m] Mend. [o] Osiand.

um populum diligendum & salvandum assumat [b]. Non tantùm voluit Deus, aut juravit, sed etiam jamdudum incepit. Dedit vobis Deus legem, terram, victorias. Hæc vobis certa signa esse debent, Deum velle præstare vobis illud fœdus, quod olim percussit cum Abrahamo [c].

23. *Absit à me hoc peccatum, ut cessem orare*, גם אנכי חלילה לי וגו׳] Ad verb. *etiam ego, absit à me*, &c. V. Mo. Sub. *quamvis spreveritis me* [d]. *A me quoque absit*, &c. P. *Etiam quòd ad me, absit ut peccem Jehovæ, ut desinam supplicare pro vobis*, JT. sim. M. Ti. Sy. Ar. Licèt jure posset populo succensere Samuel, quòd ab illo esset ignominiosè repulsus, precationis tamen officium pro illis non intermittit †. Dicitur v. 19. populus timuisse & Dominum & Samuelem. Utroque timore ipsos liberat, dum illis proponit divinam misericordiam; v. 22. & suam patientiam hoc versu; ubi ostendit se paratissimum ad orandum pro suis contemptoribus [f]. Discesserat Samuel à persona civilis magistratûs, non tamen à munere Prophetæ. Itáque ait, *Absit, ut non orem pro vobis, & doceam vos.* Ista duo munera pertinent ad ministerium Ecclesiæ. Orare pro aliis, opus est ardentis charitatis: præsertim verò pro illis, à quibus læsus sis. Amovet suspicionem Samuel odii & iræ; nè videatur malo animo adversùs populum fulmina illa & tempestates precibus suis elicuisse. Ministri cùm acriter insectantur & reprehendunt vitia suorum, videri sæpe possunt eos odisse. Atqui illi tum eos maximè amant; quod docet exemplum Mosis, & Stephani, & Servatoris nostri [g]. ¶ *Et docebo vos viam bonam & rectam*] Ità P. Belg. Ang. Sy. Ar. vel *in bona via*, &c, Mo. והוריתי אתכם בדרך וגו׳] *Docebóque vos*, &c. Aliquid hîc subaudiendum, *Orabo quidem pro vobis, & docebo vos* [h]. *Nequaquam faxit Deus, ut peccem, & omittam precari pro vobis, & docere vos viam rectam & bonam*, Ar. *Ostendam vobis viam*, &c. b. *Docebo vos, ut eatis in via statuta & recta*, Jon. *Dirigam vos ad viam*, &c. M. vel *in via*, Ti. *Imò instituam vos in via (vel de via*, Pi.*) optima & rectissima*, JT. Pi. Id est, prophetico munere perfungar donec vivam; nam *væ mihi, si non evangelizem*, 1 Cor. 9. 16 [i].

[b] Osiand. [c] Mart. [d] V. † San. [f] Mend. [g] Mart. [h] V. [i] Jun.

... opera, & destinato commisso peccatis [v].

¶ *Et vos & rex vester peribitis*] [Itá ferè omnes vertunt תִּסָּפוּ] Ac s. *apponemini*. Sub *ad patres vestros*. i. e. easdem pœnas subibitis, aut potiùs eâdem involvemini ruinâ [t]. Ex populi scelera in regis caput; sicut & Regis peccata in perniciem populi sæpè convertuntur [v]. Rex & populus politicè sunt quasi una persona: quare sicut unum quid sunt in culpa, sic & in pœna [x]. Peribit Rex & propter suum peccatum, & quia vos peccantes non punivit [y]. Sic 2 Reg 17. 2. Osea minùs peccavit, quàm alii Reges; graviùs tamen prioribus punitus est, propter peccata populi. Itá hîc prædicitur fore, ut Rex Saul, aut quicúnque alius ex posteris propter peccatum populi in peccatum ruere permittatur, & cum populo pariter extremo supplicio flagelletur [z].

[t] Nobil. [v] Mend. [x] La. [y] Mast. [z] Mend.

CAP. XIII.

1. F*ilius unius anni erat Saul cùm regnare cœpisset*, [בֶּן־שָׁנָה שָׁאוּל בְּמָלְכוֹ] *Filius anni erat Saul in regnando ipsum*, M. Mo. *Filius anni* (sub. *unius*) *erat Saul, quando regnabat ipse*, P. Ti. sim. JT. Belg. Ang. *Filius anni*, vel *anniculus Saul in regnare suo*. i. e quum recens regnum suum iniret, statim in ingressu prioris anni regni sui [a]. Impossibile videtur filium unius anni regnâsse [b]. Locus hic subdifficilis variè elucidatur [c]. Sed 1. Nonnulli omittunt hunc versum. Itá s. (nempe in Sixtiana editione; habetur autem in Regia, & Complut. item in Sym. & Theodor) & Jo. & Hieron. (qui tamen eum inserit cap. 10. ante vers. 2 [d].) 2. *Filius unius anni erat Sauli, cùm regnare cœpisset*, nempe *Isboseth*, nam Jonathan senior erat †. Deest enim ל [ante שָׁאוּל] Et ideirco videtur Isboseth cap. seq. v. 49. omitti, quasi ejus jam mentio hîc facta esset [f]. Plerisque hoc non placet; 1. Non solent Regum exordia à filiorum ætate computari. 2. Sic nulla esset cum sequenti historia connexio; neque ulla in hoc libro fit mentio Isboseth. 3. Isboseth tum erat 20 annorum, ut patet ex 2 Sam. 2. 10. collat. cum sequentibus [g]. 3. Nonnulli aliquid hîc deesse putant. *Filius—anni Saul* &c. i.e. 30 vel 40 *annorum* [h]. *Filius* dicitur, unius *anni*, nempe, supra vigesimum, quod non opus erat commemorari, cùm lege, Num. 1. 3. supponeretur [i]. Vel vox *viginti*, scriptorum vitio, omissa est [k]. At hoc verum esse nequit, cùm Saulis filius tunc esset 20 annorum; [ut ex dicendis patebit.] Alii ergò transtulerunt, ut in Sixtiana refertur. *Filius triginta annorum*, &c. Ac sic puerum decennem parentem faciunt [l]. Arbitror hoc in loco scriptum fuisse quot annos natus Saulus Regnum inivent, quosque annos regnaverit; sed locum esse mutilatum. Neque enim duos tantùm annos regnavit, sed 40, Act. 13. & Jo. Ant. ... sensus communis est & commodus, sed tropologicus potiùs videtur, quàm literalis. Nam sicut duo anni, quibus dicitur regnâsse Saul, simpliciter pro annis propriè dictis accipiendi sunt; sic & unus ille annus [v]. 5. Alii sic *Filius unius anni erat Saul*, nempe ab eo tempore quo Rex creatus est [x]. Hunc annum ad spacium regnandi, non ad Saulis ætatem referunt. Non placet; Non enim diceret, *annum agens*, seu *natus annum* in regnando, pro eo quod est, cùm jam annum regnavisset; cùm hæc loquendi ratio, *natus tot annos*, nunquam apud Hebræos, sicut nec apud Latinos, dicatur nisi de hominis ætate, à nativitate numerando. Deinde non diceret, *Natus annum*, sed *natus annum unum*. Solent enim Hebræi numerum exprimere, etiam cùm de uno loquuntur. Prætereà supplenda essent nonnulla, id quod locum reddit suspectum. Solet autem in his libris Regum ætas & regnandi tempus initio narrationis rerum ab eis gestarum poni: ut l. 2. c. 2. & alibi [y]. Sensus loci est, Intercesserat annus unus ab inunctione Saulis, (vel ab electione in Mispah, c. 10. 24 *.) usque ad innovationem regni sui [z]. Ex quo regnare cœpit; h. e. jam regnaverat uno anno ab inunctione sua [a]. Cùm hæc fierent, Saul annum unum in regno exegit; quando scil. regnum ejus in Gilgal renovatum erat [b]. Cùm ista acta sunt, quæ jam narrata sunt, annum fermè in regno egerat Saul [c]. Nihil aliud his verbis designat, quàm Saulem, quum hoc primùm movit bellum Philisthæis, egisse adhuc primum regni sui annum: q. d. Hic erat prior annus è duobus quibus universim regnavit in Israele. Itá Hebræi in Seder Olam, Arius Montanus, Gerardus Mercator, Adrichom. Constantinus Phrygio, Mariana & alii [d]. Sensus est, Saul partâ victoriâ de Naas, adeóque rursum unctus, c. 11. agebat, & fortè exigebat primum regni sui annum. Hunc sensum, 1. Exigit phrasis Ebræa, *Filius unius anni—in regnare ipsum*; q. d. jam regnabat Saul unum annum. 2. Ex eo, quòd Naas septimo mense à creatione Saulis invasit Galaaditas, ac tum Saul eum cecîdit, & regnum innovavit. Unde hæc omnia fuere acta anni primi regni Saulis †. Genebrardus sic exponit, *Post annum à sua electione regnare cœpit*. Itá Eucherius; Uno anno, inquit, postquam Rex electus est à Samuele, in domestica domo sedens dissimulavit se esse Regem: reliquis duobus annis judicavit Israelem. Similiter Beda. Itá commendatur Saulis modestia & humilitas [f]. Hebraismus hîc est. Hebræi enim tempori, diei, mensi, & anno tribuunt nomen *filius*, ut *filius hujus anni*, *diei*, vel *temporis* dicatur, quia in eo natus est. Dicuntur annus, dies, &c. quasi patres, generare eos qui in iis nascuntur; quia adducunt parentes, qui generant. Sic agnus dicitur *filius anni*, Exod. 12. 5. Hedera, *filia noctis*, Jon. 4. 10. quia illâ nocte nata. *Filii Orientis* vocantur, Jud. 6. 33. in Oriente

[a] Pl. [b] La. [c] Ma. [d] Mend. † Itá Rabanus et Strabus in Mend. Ser. [f] Ser. [g] Mend. [h] Scal. in Ma. [i] Q. in Mend. [k] Canus in Mend. [l] Mend.

[?] L. [t] L. Tu. in Mend. [v] La. [x] Eucher. Brixian. et alii in Mend. [y] Ca. [z] He. in Ma. [a] He. in V. R. Levi in D. [b] V. [c] M. [d] G. [e] T. † La. [f] Mend.

regno excidit [z]. Confirmatur hæc interpretatio, 1. ex cap. 14. 47. ubi *regnum cepisse* dicitur Saul, id est, tyrannicè occupâsse. 2. Ex multis ejus bellis & persecutionibus in Davidem. 3. Ex tempore, quo David exul Tziklagi cum suis egit, infrà 27. 7 [v]. Hanc nos expositionem facilè recipimus, nisi quòd paulò subtilior videtur [x]. Sed contrà, 1. Sic duo tantùm anni intercederent inter unctionem Saulis & Davidis, quod falsum est; alioquin David 12 tantùm annos natus unctus esset, quod refellitur ex 1 Sam. 16. 18. & 2 Sam. 5. 4. 2. Quicquid sit de tyrannico usu, habuisse tamen Saulem legitimum regni titulum, usque ad mortem, etiam Davidis judicio, patet ex 1 Sam 24. 5 & 26. 11. & 2 Sam. 1. 14 [y]. 5. [Alii hos duos annos referunt ad electionem horum trium millium, &c] *Cùm autem anno uno vel duobus regnâsset — elegit sibi Saul tria millia*, Sy sim. At *quum duobus annis regnâsset—tum elegit*, &c. Ang. sim. Belg *Duobus annis*, Connectenda hæc cum sequentibus, ut intelligatur biennio demùm regni exacto contraxisse copias illas militares [z]. 6. Saul per biennium duntaxat Rex fuit, & in fine biennii occubuit [a]. Hoc verba clarè indicant, *& duobus annis regnavit* —— Ubi cùm reliqua, quæ adjacent, propriè dicantur; non est cur existimemus hæc dicta figuratè. Neque cùm primùm de Saule jam rege scribi cœptum est, obscuris & impropriis verbis actum oportebat [b]. Non placet [c]. [Multa obstare videntur.] Obj. 1. Quod 40 anni Sauli tribuuntur, Act. 13. 21 [d]. Resp. 1. Licèt nonnulli Sauli tribuant hos 40 annos; (Ità August.) vel 18. (ut Jo. qui tradit Saulem vivente Samuele regnâsse 18 annos, & eo mortuo viginti.) Veriùs tamen alii communiter hos 40 annos ex annis Samuelis & Saulis conflari putant; Atque ideò de tempore quo præfuit Samuel, Paulus nihil definit. Probatur, 1. Cùm annis multis necessariò judicaverit Samuel, si omnes 40 annos Sauli adscribas, plures anni erunt ab egressu ex Ægypto ad Templi fabricam, quàm numerantur. 2. Si David unctus fuit anno secundo Saulis, in quo reprobatus est Saul, ut communis est & vera sententia; id est 38 annis ante Saulis interitum; cùm David tricenarius regnum susceperit. 2 Sam 5. fit illum multò antè creatum regem, quàm natum. Ergo hi 40 anni non sunt uni Sauli ad-

[z] D.
[v] Jun. Pi.
[x] Ma.
[y] Mend.
[z] G. sim. Mend. La. To. Genebr. & Pined. in Mend.
[a] He, in Seder Olam. Mercat. & Mont. & Adrichom, in La. Ità San. T.
[b] San.
[c] Mend. La.
[d] Mend.

nonnisi duos annos adscribi ostendimus †. Rectè Salianus & alii censent, Samuelem solum præfuisse Israeli per annos 22; deinde cum Saule præfuisse annis 16. eo mortuo Saulem duntaxat biennio regnâsse [f]. [Atque hæc de prima objectione.] Obj. 2. Extincto Saule, filius ejus Isboseth quadragenarius esse dicitur, 2 Sam. 2. Ergò Saul jam senex ad regnum vocatur, quod incommodum videtur. Resp. Ità omnino dicendum: Nec tam in bello valent ducis lacerti, quàm prudentia, & authoritas quæ in ætate senili plerúmque sunt. Suscepisse ergò regnum videtur anno suo circiter 58. Inst. Saul, quando creatus est Rex, erat in paternis ædibus, & patris potestati subjectus; quod ei ætati non convenit. Resp. Hæc objectio gravis illi tantùm videbitur, qui antiquum Hebræorum morem ignoravit. Notum est enim filios eorum post nuptias retineri à parentibus domi, illorúmque operâ eos uti ad communes & domesticas curas. Patet hoc exemplis Jacobi & Esaui; item filiorum Jacobi, & filiorum Abessan, Jud. 12. 8. Quod etiam sub Abessanis tempus inter Gentiles observatum; Nam in Priami domo erant 50 filii, & totidem thalami. Homer. Iliad. ult. Virgil. Æneid. 2 [g]. Obj. 3. Tam multa Saulis prælia & facta intra duos annos peragi non poterant [h]. Resp. Hoc illi non videbitur mirum, qui expenderit proximum esse hostem, prompta Israelitarum studia, bellum cum Naaso uno & altero die confectum, habitos jam delectus, arma expedita, & militem ex victoria alacriorem [i].

2. *Et elegit sibi Saul tria millia*] Qu. 1. Quando elegit? Resp. 1. Immediatè post innovatum regnum in Gilgale [k]. Resp. 2 Duobus annis post [l]. Sic enim dicitur *duobus annis regnavit, & (vel tunc) elegit*, &c [m] [De quo videsis annotata ad versum præcedentem.] Obj Priorem sensum suadere videntur verba sequentia, *caterùm populum remisit in tabernacula*, nempe illa 330 millia, de quibus c. 11 8. Nam quæ alia fuit apud Saulem populi multitudo, ex qua ille tria millia cooptavit [n]? Resp. 1. Dico post alios duos annos iterum convocatam fuisse multitudinem, quamvis hoc non exprimitur; sed ex hac discessione colligendum relinquitur. Resp. 2. Vel dici potest, non factam fuisse novam militum congre-

† San.
[f] La.
[g] San.
[h] Mend. La.
[i] San.
[k] To. & Caj. in Mend. D.
[l] Q. in D. Mend. La.
[m] Mend.
[n] Caj. To.

[...]marios milites,]T. Finitimi enim (ut Josephus, Theodor. Procop. & alii interpretantur) in locis munitioribus præsidia collocaverunt, ad reprimendas seditiones †; & ut caverent, nè qua arma à Judæis cuderentur. Ideò nec officinæ ferrariæ permittebantur nisi Philistæis; qui in variis Judææ locis stationes suas habebant, ad quas se conferre cogebantur Israelitæ *. Qu. Quo pacto hoc fecit Jonathas, si nullos habebat gladios, ut v. 19. dicitur? Resp. Potuit hæc percussio fieri, vel 1. flammâ, non ferro: vel 2. suffossione humi, rotatione saxorum, &c. vel 3. agrestibus instrumentis & armis, quomodo pugnabant Rutuli in Virgil. Æneid. 7.

Stipitibus duris agitur, sudibúsque præustis:

vel 4. astu & dolo: Poterant in ipsos incautos involare, eorúmque arma præoccupare, &c [x]. [Sed si נְצִיב vertas *præfectum*, evanescit planè hæc difficultas.] ¶ *Qua erat in Gabaa*] Ità Jon. Sy. Ar. *In Gabaa Benjamin*, RS. in D. At anteà dixit, *mille viros fuisse cum Jonatha in Gabaa Benjamin.* Quomodo ista cohærent? An dicemus mille istos viros fuisse *ad Gabaa*, in qua postea, cùm eam cœpissent, occiderunt præfectum, vel stationem quæ ibi erat? Sic Josue fuisse dicitur in *Gabaon.* K. ait *Gaba* & *Gabaa* diversa esse loca. Certè inter urbes Benjamin memoratur גֶּבַע, Jos. 18. 24. & גִּבְעַת v. 28 [y]. [בְּגֶבַע] Alii aliter vertunt; *in colle*, ó. P. M. Ti. in colle quodam, i.e. Præsidium dissipavit, quod in finibus Israeliticis habebant [z]. *In colle*, sub. *Carjath-jearim*, ubi erat Arca Dei. Ibi enim erat præsidium Philistinorum, c. 10. 5 [a]. ¶ *Cùm audissent Philistiim, Saul cecinit*] Heb. *& audierunt — & clanxit*, &c. *Audierunt*, ac proinde commoti sunt ad bellum inferendum Israelitis. Synecdoche membri metonymicæ: quâ unà cum efficiente intelligitur effectum [b]. Cùm Saul prudenter conjicerat cladis famam ad Philistinos jam pervenisse, clanxit, &c [c]. ¶ *Dicens, Audiant Hebræi*] [Ità ferè omnes.] *Audiant Hebræi*, etiam illi Hebræi, qui trans Jordanem habitant. Hos enim Hebræos appellari patet ex sequentibus *. *Audiant*, nempe præsidium Philistinorum cæsum esse à Jonatha, & se accingant bello [d]. Hæc fortasse fuit solennis præconum formula, cùm aliquid populo principis nomine proponeretur. Cui non dissimile illud Dan. 3. 4 †, *audiant*, ut sibi caveant à Philistinis, & arma sumant. Judæi vocantur *Ebræi* ab *Ebero*; licèt alii ab hoc descenderant; sed nomen generale restrinxerunt ad certam speciem. Sic *viventes*, & *creatura*, & *caro* sæpe restringuntur ad homines. LXX hîc habent οἱ δοῦλοι. Error est legentium *Daleth* pro *Res.* Contrà, c. 17. lectum עִבְרִי pro עַבְדֵי, *servi Saulis.* Sæpe peccatum in his literis [f].

4. *Audivit hujusmodi famam*, [שָׁמְעוּ לֵאמֹר] *Audiverunt dicentes*, JT. sim. ʃ, i.e. viros rem gestam pro-

[Margin notes:] † Mend. — * T. — [x] Mend. — [y] Di — [z] Osiand. — [a] V. — [b] Pi. — [c] Mend. — * Of. — [d] V. Me. — † Ma. ex Jun. — [f] Di

[...] Exod. 14. 7. & Jabin, 900, Jud. 4. 3. & Salomon, 1400, 1 Reg. 10. 26 [c]. Nimium hoc pro numero equitum qui sequitur [d]. Dicunt igitur, 1. Magnum semper curruum usum fuisse apud multas gentes †, maximè in oriente [f]. Apud Syros, & Arabes, &c. Vide Diod. Sic l 6. c. t. aliàs 10. Xenophon l. 6 Pædiæ. Strabo l. 17. Herod. 4. & 7. Curtius 4 Pomp. Mela 3. 6. 2. Illos currus non fuisse omnes Philistinorum, sed sociorum, ac finitimorum regum, qui illis auxilia submiserunt [g]. Fortè illis aderant Tyrii, qui illis in bello cap. 7. suppetias tulisse dicuntur, Ecclesiast 40. 20 [h]. 3. Vel currus hi fuerunt inferioris pretii, aut magnitudinis [i]. 4. Vel *currus* hîc sumuntur pro hominibus in curribus existentibus, indéque pugnantibus [k]. 5. [Alii mendum agnoscunt.] Menda in numeris passim accidere nemo negaverit, qui non sit idem harum literarum rudis atque imperitus. Id hoc loco accidit; nam 30 millia curruum, &c. res est omnino *megáleza* [l]. Itaque sunt qui postremas duas literas abjiciendas censent, ut sint *tria millia*, שְׁלֹשׁ אֶלֶף [m]. Et sic habent Sy. & Ar. quomodo illos legisse par est in *Hebræis*, quibus usi sunt, exemplaribus; quod & ipsum valde multum est. Sed in his tribus millibus fortasse plerique currus fuerunt sarcinarii [n]. Et sic apta erit proportio curruum & equitum; Nunquam autem tanta fuit curruum falcatorum & armatorum copia, quantum equitum [o]. Sed hæc conjectura, inquit Buxtorf. audax est, & impia, & scandalosa, & ad atheismum ducens. [Verùm pace istius magni viri, multò satiùs videtur mendum in rebus numeralibus, vel historicis (in quibus fidei nostræ cardo minimè vertitur) interdum agnoscere, quàm S. Scripturam ludibrio impiorum exponere.] ¶ *Et sex millia equitum*] Pineda hîc intelligit *equos.* Nam id פָּרָשִׁים sign. 2 Sam. 1. 6. & Joel 2. 4. At magis propriè sign. *equites*; q. d. *pungentes*, à פָּרַשׁ *pungere.* Sed cur tantum exercitum collegerunt? Resp. Adversus novum regem. De summa rei certamen futurum suspicabantur [p]. ¶ *Ad orientem Bethaven*] Sic eam vocat ob idolorum in ea cultum: aliàs dicitur *Bethel*, quòd ibi Dominus apparuerit ipsi Jacob [q]. Sed fallitur Vatablus. Nam agitur hîc de *Bethaven Benjamitica*, non *Ephraimitica* [r]. Huc ascenderant, quia in ea resciverant Saulem commoratum, suprà Num. 2. quem sine dubio intercepissent nisi in *Galgala* commigrâsset. Ità Saulis effugium constitit ex obedientia Samuelis præcepto præstita [s].

6. *Quod cùm vidissent viri Israel se in arcto positos, (afflictus enim erat populus)* &c. [כִּי צַר לוֹ כִּי נִגַּשׂ הָעָם] *Quòd angustia sibi, quia coarctatus* (*pressus*, Ti. D. *consternatus*, Strig. *afflictus, constrictus*, V.) *erat populus*; Mo. sim. P. JT. Ti Belg. Ang. V. D. *quòd afflictio eis, quia oppressus est populus*, Jon. *coangustati sunt, obtinuitque*

[Margin notes:] [c] Mend. — [d] G. — † Mend. — [f] Mast. — [g] Mend. — [h] Me. — [i] Mend. — [k] L. Carthus. in Mend. — [l] BA. l. 2. 9. 156. — [m] G. Ità Capel. Crit. — [n] BA. ib. — [o] Cap. — [p] Mend. — [q] V. — [r] Mend. ex To. & Sa. — [s] Mend.

[a] D. RS. in D. Nam *spina* חוח dicitur, unde חוחים *spina* [a]. ¶ *Et in antris*, ובצריחים] *Et in turribus*, P. Mo. *in locis excelsis*, M.D. vel *praeruptis*, V. *in arcibus*, JT.Ti. *in speluncis saxi*, vel *petrae*, Jon in D. *in foraminibus*, Ar. ¶ *In cisternis*] vel *puteis*, vel *foveis*. [Ità omnes.]

7. *Hebraei autem transierunt Jordanem*, ועברים עברו את הירדן] *Et Ebraei transierunt Jarden*, Mo. οἱ περάται, *transitores*, ὁ. Articulus ostendit non esse repetitionem verbi propter ornatum; sed significari illos, quos pauló antea ab Aquila notavimus vocatos esse *Hebraeos*; à Symmacho *transfluviales* [b]. [b Nobil.] *Porrò, trans-Jordanes* (seu *ulteriores*, Q. in M.) *trajecerunt*, Ti. Jonathan tamen interpretatur *Judaeos* citra Jordanem existentes, & hi trajecerunt [c]. [c M.] *Ebraei verò (hoc est, qui erant alterius ripae Jordanis) trajecerunt*, &c. Sy.Ar. *Ebraei autem*, sub *aliquot*, vel *quidam*, P. D. M. vel *alii*, JT. Israelitarum alii occultârunt se, alii trajecerunt Jordanem, alii trepidârunt post Saulem [d]. [d D. Mar.] Malim, *Hebraei verò*, omisso supplemento, i. e. Illi verò Israelitae, qui non agebant cum Saule in militia. *Hebraei* hîc opponuntur populo vers.6. quod intelligendum videtur de populo qui erat cum Saule, id est, de militibus †. [† Pi. ad 6. et 7.] Porrò, hos qui Jordanem transierunt *Hebraeos* potiùs quàm *Israelitas* vocâsse videtur sacer textus; ut esset quaedam allusio ad significationem vocis Hebraeae, quae *transitores* significat [f]. [f Me.] Frequentes sunt in Scriptura sacra, sicut etiam in prophana, allusiones: sic 1 Sam.25. *secundùm nomen suum stultus est*. Et Sophon. 2 4. *Accaron* עקרון *eradicabitur*; id עקר sign. Sic Philem. v.11. *Onesimum utilem futurum esse* dicit; nempe juxta nomen suum. Ità nunc Hebraei dicuntur, quia juxta nomen suum Jordanem trajecerunt. Vel fortasse, Transjordanini vocantur *Hebraei*, quia necesse erat ut Jordanem transirent, si vellent sese cum reliquo populo conjungere. Et eam ob causam crediderim eos *Hebraeos* communiter appellari [g]. [g San.] Vocantur hi *Hebraei*, non *Israelitae*, nempe quia nomen *Israelis* fortitudinem sign. *Hebraeus* autem sign. *transitorem*, seu *transfluvialem*. Itaque contemptim

nam temporis expectatione neglecta, utrumque regnum temporarium pariter & aeternum amisit [p]. [p Mend. annot.14. sect.1.] *Et exspectavit*, &c. Voluerat Samuel conventui & sacrificio supersederi, donec ipse advenisset. Saul verò cùm post septem dies eum expectâsset, ultrà exspectare Prophetam Divinae voluntatis indicem noluit; quod ei pro peccato gravi imputatum est [q]. [q O.] ¶ *Et non venit*] scilicet usque ad illam partem diei septimi, in qua Saul de ejus adventu desperavit. ¶ *Dilapsúsque est populus ab eo*] Non simul, & subitò; sed continuè per hos septem dies [r]. [r Mend.]

9. *Holocaustum & pacifica)* Ex triplici genere sacrificiorum, holocausto, sacrificio pacifico, & pro peccato, duo tantùm priora obtulit; tertium praetermittit, quia nullum peccatum recolebat, à quo se vellet expiari. ¶ *Et obtulit holocaustum*] Intellige, *& pacifica*, quamvis id non exprimatur [s]. [s Mend.] [An obtulit Saul per se, an per sacerdotem, dicendum in sequentibus.]

10. *Ecce Samuel veniebat*] i. e. Renunciatum est illi Samuelem adventare [t]. [t V.] ¶ *Ut salutaret eum*] Ità P. Jun. Pi.Ca. Os. D. לברכו *ad benedicendum ei*, Sy. M. Mo. JT. ὁ. *ut fausta precaretur illi*, Ar. *ad interrogandum de pace ejus*, Jon. in D. *ut gratularetur adventui ejus*, Ti.M. Duplicem honorem Saul exhibuit Samueli, occurrendo & salutando [v]. [v Mend.] *Benedicere* hîc valet salutare, quomodo Gen.47.7. Prov. 27. 14. Nam salutantes dicebant, *Benedicat tibi Dominus*. Vide Psal.129.8 [x]. [x D.] Voluit Saul iram Samuelis, quàm in se concitatam verebatur, hoc honore demulcere [y]. [y Mend.]

11. *Quid fecisti?*] Noverat planè omnia Samuel, vel, ex revelatione divina; vel, ex relatione humana; vel, etiam ipso prorsus experimento; adhuc enim fumabant altaria. Cur igitur interrogat? Resp. 1. Nè indictâ causâ sententiam ferre videretur. 2. Ut delinquentem magis premeret, urgeret, & accusaret. 3. Ut eum ad confessionem, vel contritionem provocaret. ¶ *Quia vidi*, &c.] Non solùm se excusat, sed omnes, quotquot potest, accusat. 1. Milites suos, quia fugiebant: 2. Hostes, quia instabant: 3. Samuelem, quia intra tempus non veniebat [z]. [z Mend.] Hypocritae adduci non possunt, ut seipsos accusent. Nec tantùm defendunt, sed etiam interdum ornant peccata sua;

ac &

precatus sum. Nam, teste Camio, per holocausta precabantur ut plurimùm [†]. ¶ *Necessitate compulsus obtuli,* [וָאֶתְאַפַּק וָאַעֲלֶה] *Roboravi itaque me,* (*roboratus vel confortatus sum,* b. Jon. *coactus sum,* Ca.) *& obtuli,* Mo. i. e. obfirmavi animum; q. d. Etiam reclamante animo obtuli holocaustum præ timore [f]. *Quapropter ausus sum* (sub. *vel invitus,* Ti.) *sacrificare,* Sy. Ar. Ti. Strig. *Quùmque continuissem me,* (scilicet ad tempus, expectans te, Pi.) *tandem obtuli,* JT. *Et cùm mihi vim fecissem,* &c. M. Mea mihi conscientia dictabat, te expectandum esse: sed pericula cogebant ad sacrificandum. Quare dum inter se confligerent voluntas & necessitas; tandem vicit necessitas. Sed falsa est hæc excusatio. Nam nulla erat necessitas offerendi sacrificia contra voluntatem divinam; imò summa erat necessitas ab illis abstinendi: tali enim sacrificio non placaretur Deus, sed irritaretur [g].

[†] D.
[f] V. sim. K. & RS. in D.
[g] Mend.

13. *Stultè egisti*] Ità Jon. M. P. K. sim. JT. b. Cùm magna Regibus reverentia debeatur, mirabitur aliquis cur Samuel tam acriter in Saulem incurrat. Sed sic solebant prophetæ, supremi numinis auctoritati & majestati innitentes, acriter invehi in Reges. Vide 1 Reg. 14. 6. & 18. 18. & 21. 19. & 2 Reg. 1. 16. & 3. 13. 14 [h]. Pulchrè rem gerit Samuel. In eo ipso, in quo Saul videri volebat prudenter fecisse, Samuel eum appellat *stultum.* Tum sapientes sunt homines, quum sequuntur verbum Dei: cùm autem sequi volunt inventa sua, stulti sunt [i]. [נִסְכָּלְתָּ] Alii vertunt, *deliquisti,* Sy. Ar. *stultus fuisti,* Ti. Mo. Mend. quasi non in uno tantùm facto stultè egisset, sed ad omnia stultitiam induisset. ¶ *Nec custodisti mandata Domini Dei tui, quæ præcepit tibi*] Singula verba habent emphasim. *Dei,* q. d. non tantùm dominus tuus est, sed & *Deus.* *Tui,* specialiter, dum tibi tot munera imposuit. *Quæ præcepit,* non omnibus generatim, sed *tibi* speciatim [k]. ¶ *Jam nunc præparâsset regnum tuum super Israel in sempiternum,* Ità b. Ti. [כִּי עַתָּה הֵכִין יְהוָה מַמְלַכְתְּךָ עַד עוֹלָם] *Quia nunc stabilierat,* vel *stabilivisset,* Mar. *Dominus regnum tuum usque in seculum,* P. Mo. sim. Jon. D. Sy. JT. V. Ang. Belg. Mar. Qu. Quo sensu hoc dicitur, cùm regnum antea promissum erat tribui Juda? Resp. 1. עוֹלָם sign. durationem longam, non tamen æternam [m]. Propriè est illud tempus quod intermedium est inter duo Jubilæa [n]. *Perpetuò,* id est, totâ vitâ tuâ, Jun. Longo tempore dignitas illa Regia mansisset in tua stirpe [o]. *In sempiternum,* i. e. quamdiu Saulis posteritas viveret [p]. Transmisisset Deus regnum ad posteritatem tuam per multa secula [q]. Resp. 2. Promissio tribui Judæ facta absoluta erat, & infallibiliter implenda; Promissio Sauli facta conditionalis erat [r]. Et quia prævidit Deus Sau-

[h] Mend.
[i] Mart.
[k] Mend. et La. ex Greg.
[m] Mend. sim. M.
[n] V. in Tig. not. Mar. Mend.
[o] V.
[p] G.
[q] Os.
[r] Mend.

candam certitudinem rei [c], vel providentiæ divinæ [d]. Vel *præcepit,* id est, ordinavit, in corde suo edixit, & quasi præceptum sanxit; sed illud necdum promulgavit. Sic 1 Reg. 17, 4. *Corvis præcepi,* i. e. statui, ordinavi, *ut pascant te* [†]. ¶ *Eò quòd non servaveris quæ præcepit Dominus*] Qu. 1. Quodnam erat hoc loco peccatum Saulis? Resp. 1. Quòd officium sacerdotale usurpavit [f]. [Aliis hoc non placet.] 1. Litera hoc non dicit. Dicitur quidem *obtulisse,* nempe per sacerdotes. Sic immolâsse dicuntur *Elcana,* 1 Sam. 1. 4. & *Salomon,* 1 Reg. 3. 4. Imò & ipse *Saul* jubetur offerre suprà 10. 8. 2. Samuel de hoc non accusat Saulem; sed tantùm quòd non custodierit mandatum Domini, quod solùm fuit de expectando Samuele, cap. 10. 8. [Vide ad eum locum annotata.] 3. Nec de eo Saul se excusavit. 4. Dicit se necessitate compulsum obtulisse. Necessitas autem nulla erat ad offerendum per se: nam ibi plures aderant sacerdotes; tum ad comitandum Arcam, tum ad clangendum tubis [g]. Resp. 2. In eo peccavit, quod totum præstitutum tempus non expectavit [h]. [De quo vide ad v. 8.] Qu. 2. Num hoc tam grave fuit peccatum Saulis, ut propter illud regno privaretur [i]; propter primum peccatum viri antea tam innocentis [k]? Resp. 1. Nos tantùm externa videmus; Deus omnia habet sub oculis, & videt ex infirmitaténe an ex contemptu, aliquid fiat [l]. 2. In mandatis divinis non tam spectari debet qualitas vel quantitas materiæ, quàm præcipientis majestas & voluntas [m]. 3. Non exiguum peccatum fuit non paruisse. Vide infrà c. 15. 23 [n]. 4. Solet Deus (ut notat Isidor. Pelus. epist. 181.) ad sanciendam legum suarum disciplinam, graviter eos plectere, qui in aliquo genere primi peccant [o]. Ideircò tam graviter punivit Deus, 1. Adamum. 2. Cainum primum homicidam [p]. 3. Eum qui lignum colligens Sabbathi legem recens latam non servavit, Num. 15. 32 [q]. 4. Primos Christianos Ananiam & Saphiram. Primus fuit Saul rex in Israele; Primum præceptum, quod à Domino accepit, hoc fuit [r]. Expediebat maximè, ut Reges futuri certò persuasum haberent, in administrando regno, ne vel in re minima à Dei jussis recedendum esse [s]. Qu. 3. Propter quam inobedientiam Saul regno suo privatus est? propter hanc? an propter illam c. 15. non destruendo Amalecitas? Videtur enim litera utramvis, tanquam totalem hujus privationis causam assignâsse; hanc hoc loco, & illam c. 15. v. 23. 28. Et ante illam inobedientiam nec Samuel Saulem deseruit, v. 15. 35 (imò tractabat ut Regem) nec spiritus Domini recessit à Saule, ib. v. 14 nec David in Regem unctus fuit, cap. 16. 13 [t]. Resp. Propter priorem inobedientiam meruit Saul regno privari: propter posteriorem autem de facto privatus est [v]. Non videtur Saul per hæc verba rejectus omnino à Domino,

[c] Mend.
[d] L.
[†] La.
[f] M. L. Ità Carthus. et Rupert. in Mend.
[g] Mend. ad v. 9.
[h] Mend.
[i] Me. M. L. La. San.
[k] San.
[l] T.
[l] Mart.
[m] T.
[n] Me.
[o] Me. sic T. San.
[p] San.
[q] Me. T. San.
[r] San.
[s] T. ex San.
[t] Mend.
[v] To. San.

[illegible] populo, scilicet Philistæorum, qui Philistini expugnabant eos, scilicet Israelitas, venientes de Galgalis in Gabaa, quæ erat in colle, seu tribu Benjamin. Ità significatur mutuus inter eos conflictus [h]. ¶ *Qui inventi fuerant cum eo*] i. e. qui cum ipso erant [i]. *Inveniri* pro *esse*; & הַנִּמְצְאִים pro הַנִּמְצָאִים [k].

16. *Philisthiim consederant in Machmas*] *Machmas* non procul aberat à *Gabaa*, in qua vires & castra conjunxerant Saul & Jonathas, ut patet ex cap 15. 5 [l]. Quare commodè potuit Jonathas in castra Philistinorum irrumpere [m].

17. *Et egressi sunt ad prædandum*, וַיֵּצֵא הַמַּשְׁחִית] *Et egressus est corrumpens*, Mu. *vastator*, P. sim. JT. Pi. *Vastatores*, vel *depopulatores*, Sy. Ar. Belg. Ang. Viri militares & fortes, ut terram Israel devastarent [n]. Prodibant, non ad pugnam, cùm putarent nullos fore hostes oppugnandos; sed ad prædam [o]. ¶ *Tres cunei*, שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים] In *tribus capitibus*, P. Mo. *turmis*, Ar. *agminibus*, Sy. Ti. JT. V. Hoc fecerunt; vel, 1. Ex nimia securitate [p], scientes quòd Hebræi inermes essent & pavidi [q]. Vel 2. Ex providentia periculorum, ut sibi invicem subvenire possent [r]. ¶ *Ad terram Sual*, שׁוּעָל] A vulpibus nomen habere videtur, quòd iis forsan abundaret. Vide supra 9. 4 [s]. *Hophra* autem hîc memorata erat oppidum Benjamitarum, de quo Jos. 18. 23. Id est, septentrionem versùs, ratione loci, ubi Philistæi castra habebant.

18. *Ingrediebatur per viam Bethhoron*, יִפְנֶה] *Respiciebat*, Jon. P Ti. Mo. *obvertit se*, JT. *tenebat*, Sy. *perrexit*, Ar. In tribu Ephraim, Occidentem versùs [x]. ¶ *Ad iter termini imminentis valli Seboim*, עַל גֵּי הַצְּבֹעִים] *Super* vel *contra*, vel *versùs vallem tzebohim*, P. Mo. Jun. M Ti. *Vallem basiliscorum*, seu *regulorum*, V. Chald. & He. in Ma. Qui sic dicuntur, quòd variis tincti sint coloribus [y]. Alius interpres, *in vallem hyanarum*. Th. ex Aq. *caprearum*. Confundit צְבָאִים cum צבועים [z]. Locus est in tribu Benjaminis versùs desertum Jordanis [a]. *Vallis Seboim* dicitur, quòd in ea olim extiterit illa *Seboim*, de qua, Deut. 29. 23. Sic Gen. 10.

h Mend.
i V.
k D.
l Ma. ex San.
m San.
n K. in M.
o Mend.
p Caj. et To. in Mend.
q San.
r Mend.
s Ma.
t Pi. ex Jun.
x Jun. Pi. Ma.
y V.
z D.
a Pi. Jun.

[illegible]litaris, horum jussu caruerant fabris, qui nondum erant restituti [m]. Armorum non solùm usum, sed fabricandi potestatem abstulerunt; Et propterea omnes fabros de terra Canaan exulare voluerunt; & forsitan in suam Palæstinam commigrare, nè repatriarent [n]. Addit Abulensis eos cavisse, tum per supplicia capitalia, quæ statuebant; tum per militaria præsidia, nè vel armorum fabri admitterentur; vel arma ab exteris importarentur. Sed parum profecerunt Philistini hac prohibitione [o], ut patet ex hoc loco, & Jud. 3. 31. & Jud. 15. Nam ubi humana præsidia auferuntur, divina accumulantur [p]. Armati ab inermibus victi sunt, ut victoria uni Deo tribuatur [q].

20. *Descendebat omnis Israel ad Philisthiim, ut exacueret unusquisque vomerem suum*, &c.] Non est credibile in regionem Philistinorum, quæ à multis partibus terræ Israelis longè distabat, descendisse Hebræos, ut vomerem, &c. acuerent; sed habuisse Philistinos in variis locis, stationes suas, & in iis officinas ferrarias. Et hoc quoad illorum consilium, perinde erat, atque si in Palæstina tantùm essent [r]. [Nec Hebræa respuunt hunc sensum, *Descenderunt* הַפְּלִשְׁתִּים. Vertunt, *ad Pelestim*, P. M. vel *ad Philistæos*, JT. & ferè omnes. Quod verum est, si ad ipsorum præsidia descenderent.] ¶ *Ut exacueret vomerem suum*, Sic M. P. Mo. לִלְטוֹשׁ אִישׁ אֶת מַחֲרַשְׁתּוֹ] *Ad poliendum vomerem* JT. vel *falcem*, Sy. *Ad reficiendum cultrum aratorium*, Ti. *ad fabrifaciendam falcem*, Ar. sim. ò. *Ad acuendum stimulum*, Jon. מַחֲרַשְׁתּוֹ sign. *Instrumentum quo utebantur & lignarii, & lapicidæ artifices* [s]. Vel *quodcunque instrumentum aptum ad omnem fabricationem*, sive *ad omne opus artificis*. Deducunt tamen à חָרַשׁ arare [t]. Alii intelligunt *sarculum fossorium* [v]. ¶ *Et ligonem*, Ità M. P. Mo. JT. וְאֶת אֵתוֹ] *Et vas*, vel *instrumentum suum*, ò in Mend. *& vomerem suum*, RS. in D. Sy. Ti. K. *paxillum jugi*, Jon. in D. aut *clavum*, D. *clavum boum*, K. in D. ¶ *Et securim*] Ità ò. Jon. M. P. Mo. Ti. JT. Jon. וְאֶת־קַרְדֻּמּוֹ] *Et ligonem suum*, Sy. *bipennem*, Ar. V. Dicunt bipennem tunc temporis fuisse instar cultri latomi [x]. ¶ *Et sarculum*, Ità P. Ti. וְאֶת־מַחֲרַשְׁתּוֹ] *Et fossorium suum*, Mo. *marram*,

m Ma. ferè ex L.
n Mend. ex L. et To. et Hug.
o Mend.
p Mend. Annot. 15. 6. 3.
q Lu. ex Gre.
r San. sim. Me.
s Q. in V.
t K. in M.
v V.
x M.
z V.

id est acies vomerum erant ruptæ, obtusæ, &c †. Al. sic; *Et lima quæ latior erat, vertebatur in falcem*, Sy. *Et ad componendum ex lima latiore falcem*, Ar. *Lima multa oribus*; i. e. instrumentum habens multas incisuras, velut ora [f]. *Et facta est coactio orum in vomeribus.* Est autem פִּים plurale (contractè pro פִּיִּים) à nomine פֶּה; quod tamen frequentiùs sic invenitur פִּי פִיּוֹת. Porrò per *coactionem* intelligitur serratio ipsa aciei, ut quando cultellus ex multo usu in serræ speciem depravatur, opus est ut per fabrum restauretur [g]. ¶ *Et tridentum*, וְלִשְׁלֹשׁ קִלְּשׁוֹן] *Et tridentibus*, Mo. D. M. Ca. JT. *trifurco*, Ma. *furcis tridentibus*, Ti. קִלְּשׁוֹן est instrumentum ferreum dentatum, quo auferunt fimum & paleam [h]. *Furca*, RS. in D. Alii *rastrum*, alii *palam* vertunt [i]. Hîc, non alibi, vox legitur [k]. ¶ *Et securium*, וּלְהַקַּרְדֻּמִּים] *Et securibus*, Mo. M. Ti. Ca. Hic ה articulus post ל. quod rarissimum. Sic alibi לְהָעָם & לְהַנְּדוֹר [l]. ¶ *Usque ad stimulum corrigendum*, וּלְהַצִּיב הַדָּרְבָן] *Et ad statuendum* (*collocandum*, Belg. Ang. *aptandum*, JT. *reficiendum*, Ti. Ca. *acuendum*, P.) *stimulum*, Mo. tam partem illam quæ veruto infigitur; quàm alteram quâ stimulantur jumenta [m]. *Ad collocandum* (i. e. inserendum in fustem) *aculeum*, stimuli scilicet boum [n]. *Et infigendæ furcæ*, M. *Et ad stabilimentum stimuli*, Jon. *In hastam stimuli*, Sy. Feceruntque bipennes, *& hastas cuspidibus ut essent in jacula*, Ar. דָּרְבָן est *stimulus*; Lignum, cui acies infixa, vocatur מַלְמַד, quo boves punguntur [o].

22. *Dies prælii*] Quando acies utrinque concurrebant. מִלְחָמָה hic *prælium*, alibi *bellum* sign. Sic differunt πόλεμος & μάχη *pugna*. Prælium propriè קְרָב dicitur. *Bellum* est totum illud tempus quo hostes sunt in armis [p]. ¶ *Non est inventus ensis, &c*] Mirum hoc videbitur, quomodo inermes vel stationem illam Philistinorum, vel Ammonitarum exercitum percusserint; & quomodo non plus armorum habuerint, quæ ab istis auferre poterant; nec credibile est neglexisse postea quæ ad pericula tum impendentia adeò necessaria erant [q]. Resp. 1. Non dicitur omnes Israelitas ensibus caruisse; sed hos sexcentos qui essent cum Saule: quos fortasse Dominus inermes esse permisit ut luculentior esset victoria [r]. Arma tantùm iis ablata sunt qui erant in *Gabaa* [s]. Sed adversatur hoc vers. 19. *In omni terra Israel*, & v. 20. *Descendit omnis Israel* [t]. Si quid armorum à Philistinis vel Ammonitis direptum est, id totum abstulerant ii, qui à Saule diffluxerant [v]. 2. Crediderim etiam plerósque milites, qui Sauli adhæserant, fuisse ex *Gabaa*, quæ illis cum Saule communis erat patria; Gabaitæ autem fundâ jaciendis saxis plurimùm valebant, Jud 20.16. Quare non improbabile eos alia armorum genera neglexisse; ut

[†] Ma. [f] He. in V. [g] K. in M. [h] K. in D. [i] D. [k] Ma. [l] D. [m] Jun. [n] V. [o] D. [p] D. [q] San. [r] Me. [s] Carthus. et Hugo. in Mend. [t] Mend. [v] San.

——— *Non jam certamine agresti*
Stipitibus duris agitur, sudibúsve præustis.

Propertius Eleg. 4. 1.

Miscebant ustâ prælia nuda sude.

Statius lib. 1. Achilleid.

Nec modus aut arcus lentare, aut fundere glebas,
Aut torrere sudes, galeásque attollere conis.

Silius l. 8.

Gestabant tela ambustas sine cuspide cornos [d].

Pugnabant Israelitæ baculis, fustibus, fundis, sudibus, more veterum. Vide Jud. 5. *Inter 40 millia non erat gladius.* Et in Paralip. præstantes illi viri, qui accesserunt ad Davidem usi sunt arcubus & fundis, ut & dextrorsum & sinistrorsum ferirent. Adde, quòd hoc pacto Deus testatam suam vim voluit [†]. K. putat Israelitas habuisse vetera sua arma, sed nova non fecisse [f]. Ista prohibitio non fuit adeò severa, ut nihil omninò armorum superesset: superesse tamen adeò rara, præsertim in tanto populo, ut nulla viderentur [g].

23. *Egressa est statio Phelisthiim*, וַיֵּצֵא מַצַּב] *Et exiit præfectus vel dux*, Mo. Jon. *præsidium*, P. *explorator*, Ar. *statio*, Sy. JT. Ti. M. i. e. Stationarius, vel stationarii milites [h]. Capitur מַצַּב pro נְצִיבִים [i]. The standing Camp, Ang. LXX ἐξ ὑποστάσεως, quod reddunt *ex statione*, & subaudiunt *populator* [k]. ¶ *Ut transcenderent in Machmas*, אֶל מַעֲבַר מִכְמָשׂ] *Ad vel in transitum* (*vadum*, Jon. *oppositum latus*, Ar. *angustias*, JT) *Michmas*, P. Mo. V. i. e. in eam partem quæ erat inter *Michmas* & *Gabaa* Benjamin; h. e. collocaverant præsidium ultra Michmas. significat viam sive agrum per quem transeundum est [l]. Ibi castra locârunt eo consilio, ut Saulem in *Gabaa* obsiderent, & cum urbe ipsum caperent, & occiderent [m]. His angustiis occupatis, patebat illis aditus in Benjamitarum campos; de illis cap. 14. 4. & Isa. 10. 29 [n]. *Ut transiret ultra Michmas*, M. At Philistæi erant in *Michmas*, v. 5. 11. quomodò ergo transcendunt in *Machmas*? Nimirum, egressi de castris, progressi sunt sive ad vadum, sive ad iter quod ferebat Machmas [o]. *Et exercitus Philistæorum præteribat Machmas*, Strig. Sensus est, Pertingebat statio Philist. usque ad terminos *Machmas*: quâ occasione Jonathas stationem aggressus est [p]. Sed hic versus videtur rectiùs fuisse junctus cum seq. capite [q].

[d] San. [†] Mart. [f] Wil. [g] To. in Mend. [h] M. D. [i] M. [k] D. [l] V. [m] Me. [n] Jun. [o] Mar. [p] Os. [q] Os. sim. Jun.

C A P. XIV.

1. A*Ccidit quâdam die*] Ità P. Ti. Heb. *Et fuit dies*, Jon. Mo. V. D. *sub unus*, (i. e. quidam) Num.

13.

nomen auxus; i. e. secundus, RS. in D. i e alterius. ... quibus ... nequeat, aperiendum est [n]. 3. Ne à patre impediretur [o]. Neque enim permisisset Saul, ut juvenis præceps in interitum rueret. Quo Deus vocat, nullo alio adhibito consultore, maturandum est; nè, dum humanum consilium capitur, divinum præceptum contemnatur [p]. Qui à Deo ad aliquid faciendum commoventur, non debent aliorum sententias exspectare. Obj. At non licet injussu Imperatoris pugnare. Resp. Fateor quidem eam esse disciplinam castrensem: Verùm hæc stratagema non humanum fuit, sed divinum [q].

[o] L. Mend. ex To. [p] Mend. [q] Mart.

2. *Morabatur in extrema parte Gabaa*] Sim. Mo M. Ti. In extremis finibus & terminis urbis, seu agri Gibhani [r]. בִּקְצֵה הַגִּבְעָה] *In extremitate* (*summitate*, & *finibus*, Jun.) *collis*, JT. ¶ *Sub malogranato*] Ità & P. Mo. Sy. Ar. D. vel *malo punico*, JT. quod idem est, & *granatum*, à granorum multitudine appellatur; E Pœnorum regione primùm in orbem nostrum translatum est [s]. *In planitie granati*, Jon. Aliis est nomen proprium loci, sic dicti vel à malis Punicis, quæ ibi erant, vel quòd formam mali Punici referret [t]. ¶ תַּחַת הָרִמּוֹן] Sub. *Rimon*; M. Ti. Est hic idem locus, qui Jud. 20.47. quò confugerant isti sexcenti viri. Erat enim propè *Gabaa* & locus munitissimus [v]. Latebat in speluncis Saul, observans quid facturi aut aggressuri essent Phelistæi [x]. ¶ *In Magron.*] *Migron*, M Ti. JT. Agri nomen est ab altera angustiarum parte Gibham versus, Isa. 10.28 [y]. Græcè ἐν μαγδών. Daleth pro Res [z].

[r] Q. in Ma. [s] D. [t] Ma. [v] T. ex San. sim Me. [x] Jun. Pi. [y] Jun. [z] D.

3. *Et Achias filius Achitob fratris Ichabod*] Ità & Jon. Sy. M. P D Ca. Os. Alii habent, *frater Ichabod*, Ità Ar. Ti Strig. Belg. Ang. Sed vertendum *fratris*, ut res ipsa docet. Non enim *Achias*, sed *Achitob* fuit frater *Ichabod* [a]. Si enim is *frater* fuisset *Ichabodis*, fuisset filius *Pinchasi*, nempe propriè dictus; de quibus filiis hîc sermonem haberi ex ipsa generationum serie manifestum est; adeóque non fuisset filius *Achitob*, nempe propriè dictus [b]. Qu. Quomodo hîc *Achias*, cùm cap. 22 9. *Achimelech* filius *Achitob* Pontifex fuit? Eundem esse non videtur dubium [c]. Resp. 1 Idcirco quidam nolunt hunc *Achiam* esse summum sacerdotem. Et si dicas eum portâsse Ephod, quod erat summi sacerdotis proprium; respondent id fuisse non ex lege, sed ex privilegio, impedito vel patre sive senectutis causâ, sive aliunde, vel fratre seniore [d]. Vel, 2. *Achia* fratri seniori sine liberis mor-

[a] Mar. Pi. [b] Pl. [c] F. [d] To. in Mend.

Sic interpretantur אֶחָד, quando bis ponitur in oratione [q]. ¶ *Sene* : סֶנֶּה] Significat *rubum*. Ibi fortasse rubi & spinæ [r]. Alii reddunt, *Locum calcatum*, Jon & RS in D.

[q] D. [r] Me. ex San.

5. *Unus scopulus prominens ad Aquilonem*, הַשֵּׁן הָאֶחָד מָצוּק בַּצָּפוֹן] *Dens vel scopulus unus stabat* (*vel situs erat*, JT. D. sive *collocatus* erat, i e מָעֳמָד. K. in M. & in D. vel *prominebat*, V. vel *trahit*, Sy. vel *respiciens*, Jon Strig. vel *vergebat*, M. vel *porrigitur*, Ar. vel, *fixus*, Ca) *ab Aquilone*, Ti. Jon. Sy Ar. M. Ti JT. D. *A latere Aquilonis*, D. Alii, *ad Aquilonem*, Pi. Ht. in D. Quod מָן aliquando sign. & situm absque motu designat, ut Gen. 12. 11. 2 Sam. 6 2. collat. cum 1 Par. 13. 6. Græci hîc habent, ὀδὸς *via* pro ὀδὼν *dens*, errore scribarum, ut existimo [s]. Vocem מָצוּק quidam faciunt participium præteritum verbi inusitati מָצַק *mazak*, *constituit*; Alii nomen substantivum verbi צוּק, vertuntque, *dentis unius statio*, [Ità Mo.] vel *fundatio*. Propriè; *Dens unus erat pressura*, *coarctatio ab Aquilone*, id est premebat, arctabat angustias illas à septentrionali parte: Elegans Hebraismus [t]. ¶ *Ex adverso Machmas*] [Sim. plerique. At & *Venienti Machmas*] ¶ *Ad meridiem contra Gabaa*] Scil. scopulus prominebat è regione Gabaa; Porrò Hebræi & Saul erant in Gabaa, v. 2. Indicat ergò per scopulum qui ad meridiem erat, ascendisse Jonatham [v].

[s] D. [t] Ma. [v] Mar.

6. *Transeamus ad stationem incircumcisorum*] Sicut Ethnici Hebræos per contemptum vel ludibrium *Apellas*; h. e. circumcisos nuncupabant; Horat Satyr. 1. 5.

———*Credat Judæus Apella*—

Ità vice versâ Hebræi Ethnicos per opprobrium vocabant *incircumcisos*, Gen. 34. 14 Jud. 14 3. & alibi. Confer Jos. 5. 9 [x]. Hîc non caret emphasi; Intelligit enim abjectos, exosos, & alienos à fœdere Dei: Itáque eos faciliùs vinci posse ab illis qui Deum timerent [y]. Vel sic generosum adolescentem provocat, nè despicatissimos hostes agminibus Dei Israel insultare pateretur [z]. ¶ *Si fortè*, &c. Ità M. Ti. אוּלַי] *Fortè*, P. Mo. Jon. Sy Ar. Qu. An ergò dubitavit Jonathan de divino auxilio? Resp. 1. Τὸ *fortè* interdum non includit dubitationem, Joan. 4. 10. & 5. 46. & 8. 19. Resp. 2. Ponitur dubitate; Quamvis enim ad illud facinus aggrediendum divi-

[x] Mend. [y] Mart. sim. Pi. [z] Mend.

in Ain, *Tempus faciendi Domino*, i.e. ut faciat judicium. Sic Psal 22, 31. *Quia fecit*, sub. *judicium* [f]. *Operabitur pro nobis*, V. Ang. Belg. vel *cooperabitur nobis*; i e dabit nobis victoriam [g]. *Juvabit nos*, Sy. sim. Ar. *stabis à nobis*, Ca. *faciet* aliquid *pro nobis*, Belg. *Aliquid per nos efficiet*, Strig. *Faciet nobis signum*, sive *miraculum*, Jon. in D. *Faciet per nos*, P. vel *efficiet nobis*, Pi. sub. *salutem*, P. Pi. Hoc supplementum peto partim ex collatione sequentis ætiologiæ; partim ex collatione, Esa. 26. 18 ubi illa phrasis plenè exstat [h]. Verbum *faciendi* absolutè positum magnam emphasin habet, si forte faciet nobis JHVH mirabilia ac se digna. Sic Psal. 36 6. Isa. 44. 23. & infrà v. 45 [i]. Porrò לָנוּ reddunt vel *nobis*; i. e in nostram utilitatem: vel *pro nobis*, h. e. in nostri gratiam; vel *per nos*; h. e. utendo nostrâ operâ [k]. ¶ *Quia non est Domino difficile*, אֵין לַיהוָה מַעְצוֹר] *Non Domino restrictio*, Mo. *restrictum*, i. *difficile*, Jon. Ti. Mar. Ar. *retentio*, D. *prohibitio*, P. D. *remoratio, retardatio*; i. e. non remoratur sive retardatur à salvando [l]. *Cohibitio* vel *coercitio*, Pi. *obstaculum* vel *impedimentum*, Sy. M. JT. מַעְצוֹר propriè sign. *continentiam*; hîc *impedimentum*, seu *difficultatem* [m]. Q. adjectivè reddunt; *quia non Jehovæ retentor*; i. e. non est, qui retineat, aut detineat Jehovam [n]. ¶ *Salvare vel in multis vel in paucis*] Vel *cum multis*, &c. P. Sententia hæc in usu apud Hebræos. Apparet 2 Par. 14. 11. & 1 Mac. 3. 18. 2 Mac. 15. 27. Exempla vide Jud. 7. 4. infrà 17. 47. 2 Par. 25. 8. Similis sententia, Psal. 147. 10 [o].

7. *Fac omnia quæ placent*] Singularem promptitudinem exprimit. 1. Ad plura se obtulit, quàm postulabatur. 2. Armiger minori imperio, quàm Jonathas, parem cum illo difficultatem subibat. Nam Jonathas erat divino instinctu actus; armiger humanâ tantùm voce excitus [p]. ¶ *Perge quo cupis*, נְטֵה לָךְ] *Declina* vel *diverte tibi*, V. Pi. D. JT. Pleonasmus, Pi. Quidam, *inclina tibi*, vel *indulge tibi*, Ma. ¶ *Et ero tecum ubicunque volueris*] Heb. *Ecce sum tecum*, &c. i. e. Sequar te quocunque voles pergere [q]. *Ego tecum juxta cor tuum*, vel *sicut cor*; i. e. tantum mihi fidere potes, ut cordi tuo; tam intimè tibi inhærebo, ut cor tuum [r]. *Ecce me tecum facturum ex sententia animi tui*, Pi. ex Jun.

9. *Si taliter locuti fuerint*, &c.] Cùm Jonathas non omninò certus esset, an incitatio illa animi divinitùs esset immissa, signum statuit, & omen captat, ex quo certior fiat de divino motu [s]. Qu. Num in hoc peccavit Jonathan? Videtur duplex peccatum incurrisse, divinationis scilicet, & tentationis Dei. 1. Divinationis, quia verba illa in signum proposita, nec ex natura rei, nec ex divina impositione eventum futurum significabant: Ergo Dæmonis tantùm industriâ. 2. Tentationis Dei: quia

[f] D. [g] V. [h] Pi. [i] Ma. [k] Mend. [l] V. [m] M. [n] Ma. [o] G. [p] Mend. [q] V. [r] Ma. [s] Me.

bellum Perinthiis inferrent: & si quidem, à Perinthiis ex adverso confidentibus provocarentur, nominatim compellantibus, eos invaderent: sin minùs ab invadendo abstinerent. Ità fecerunt & vicerunt †. [Nimirum diabolus est Dei simia, & Ethnici furunculi scripturarum.] Hoc signum quidam sic interpretantur: si dixissent, *Accedemus ad vos*, id futurum fuisse signum animi fortis & parati ad dimicandum. Contrà verò si dixissent, *Accedite ad nos*, id futurum fuisse signum, eos jam fractos esse & debilitatos [f]. ¶ *Manete*, דּוֹמּוּ] *Silete*, Mo. id est quiescite Synecdoche speciei ἀπὸ κοινοῦ [g]. *Subsistite*, Sy. sim. Ar. JT. *Moramini*, Jon. *quiescite*, M. *expectate*, P. D. ex He. Vide Jos. 10. 12, 13 [h]. ¶ *Stemus in loco nostro*, תַּחְתֵּינוּ] *Subtus nobis*, Mar. *in eodem loco*, V. Expectantes & fortiter sustinentes impressionen eorum [i].

10. *Quia tradidit*] Hoc dicebat spiritu prophetico, aut quòd ita præsagiret animus ejus [k].

11. *Egrediuntur de cavernis*] Commodè accidit Jonathæ viam illam arduam & insuetam tentâsse, nè existimaretur à Philistinis adoriri castra; sed potiùs egredi de cavernis necessitate compulsus [l].

12. *Ascendite ad nos*] Ità statim, *ascendamus*; Cùm tamen potiùs descendendum esset: Jam enim scopulos illos ascendissent; & Philistæi in locis planis & campestribus metati sunt; neque enim tot equi, & currus in arduis angustisque locis considere poterant, imò neque ascendere. Ortum ergo hoc puto ex Hebræorum idiomate, quibus tam *ascendo*, quàm *descendo* idem est, quod *venio*. Hinc 1 Sam. 29. 4. *Non descendit in prælium*; pro quo v. 9. *non ascendet*. *Et David descendit in petram*, 1 Sam. 23. & 1 Sam. 17. Goliah dicitur *ascendisse*, qui tamen è montibus *descendebat*, ut docet v. 3 [m]. ¶ *Et ostendemus vobis rem*, וְנוֹדִיעָה אֶתְכֶם דָּבָר] *Et scire faciemus vos verbum*, Mo. i. *Docebimus vobis verbum*, Jon. *Ostendemus vobis rem*, M. Ti. sim. Sy. Pi. JT. V. Ut doceamus vos quid sit temerè se committere periculo; hoc est, ut cædamus vos [n]; docebimus vos, quid sit nos lacessere [o]. *Docebimus vos rerum conditionem*, Ar. *Docebimus vos rem militarem*, Strig. *Verbum* pro re; q. d. est quod vobiscum communicare velimus, Mar. *Scire faciemus vos verbum*; i. e. volumus vobis aliquid dicere [p]. Ostendemus id quod tanto studio quæritis, nempe mortem [q]. ¶ *Ascendamus*] Appositè hoc omen Jonathæ dedit Deus; quia signum fortitudinis & victoriæ est, prævenire & invadere hostem, licet potentiorem, itáque eum metu percellere & fugare [r]. ¶ *Tradidit eos in manus Israel*] Non dicit, in *manus meas* vel *nostras*; Nota Jonathæ modestiam & humilitatem. Totum sibi periculum, populo totam gloriam facinoris reservavit. Verùm non indonatus abiit. Deus enim, qui exaltat humiles, victoriæ glo-

riam

† Ma. [f] He. in Mart. sim. M. [g] Pi. [h] Jun. [i] Os. [k] V. [l] San. [m] San. [n] Pi. [o] Ca. [p] V. [q] L. [r] La.

[illegible] hominum multitudo à speculatoribus non esset cognita[h]. Vel, 2. Quòd subitâ irruptione turbati, & credentes non à duobus tantùm, sed à cunctis hostibus impetum factum esse, se invicem non agnoscerent, quippe qui ex variis gentibus & linguis in unum exercitum coaluerant[i]. Vel, 3. Ex ἀορασίᾳ sive cæcitate divinitùs immissa, sicut Gen. 19 11. 2 Reg 6. 18, &c[k]. Et sicut illi, cùm alia viderent, tamen non viderant ostium, Samariam, Helisæum; Sic videtur hoc loco contigisse; Videbant quidem Philistæi alia omnia, videbant armata corpora; non tamen cognoscebant, quod eo tempore maximè illis foret ex usu; an hostes essent, quos ferro peterent, an socii. Eandem ἀορασίαν accidisse suspicor, quoties hostes dicuntur mutuis se vulneribus concidisse, ut Jud. 7. 22. 2 Par. 23 Aliqu d simile narrat Pausanias in Phocicis paulò post medium, accidisse Gallis, aut Galatis, cùm Apollinis Delphici templum compilare tentarent. Sed est, credo, in illa narratione aliquid fabulosum[l]. Resp. 3. Pavorem panicum in eos Deus injecerat[m]; quo illi correpti, & quodammodo lymphatici, in mutua vulnera irruebant[n]. Perturbatio magna erat atque tumultus ex repentino Hebræorum adventu, & armorum strepitu, quem ubique audiebant[o]. Facile erat Deo perturbare eorum phantasias, ut amicos putarent inimicos: sicut naturaliter fieri videmus in malancholicis & maniacis[p].

14. *In media parte jugeri, quam par boum in die arare consuevit,* כְּבַחֲצִי מַעֲנָה צֶמֶד שָׂדֶה׃] [Variè reddunt,] *Fermè in dimidio jugero*; id est, boum *jugatorum actu*, JT. Heb. *paris jugi*, Jun. Vocem שָׂדֶה׃ non exprimit; cur illud *actu* adhibuerit, nescio. Et מַעֲנָה׃ *jugerum* vertit, quod malim cum RS. & K. & R. Levi *sulcum* intelligere; id est lineam, quam arator ducit bobus eâ mensurâ quam vult. Jon rectè vocat *itionem boum*, per sulcum enim boves arando eunt. Confirmat id origo vocis. Est enim מַעֲנָה׃ propriè depressio terræ, quam facit aratrum; ab עָנָה׃ *deprimi*: idem est quod מַעֲנִית Psal. 129. 3. ubi proculdubio *sulcum* notat[q]. *In media parte jugeri. & spatio agri duorum boum*; hoc est, quantum spatii duo boves per diem in agro arare possunt, M. sim. Vulg. & Jon. & K & RS. & R. Levi in Di. *Circiter spatium dimidiæ ambulationis jugi boum in agro*, Jon. sim. Ang Belg. Sed vide quàm multa his ponantur[r]. 1. צֶמֶד

[h] San.
[i] Jo. in Mend.
[k] E. ex L. San.
[l] San.
[m] La. sim. Me. Mend. ex Caj. & To.
[n] Mend.
[o] San.
[p] La. ad v. 14.
[q] Di.
[r] Di.

cum etiam reddit & *lineam* vel *liram* quæ aratur bobus. Sic dicitur, vel à עָנָה׃ *opprimere, subigere*, &c. quasi *terræ oppressionem* vel *subactionem* aut *subactum* dixerit. Vide Psal. 129. 3. vel à עָנָה׃ *respondere*, quòd sulcis aut strigis pari ordine sibi respondentibus constet: Cujusmodi jugerum pedes Hebræorum, quando ἑτερόμηκες est (*ex una parte longior*) habet longitudinis 192, latitudinis 96, areæ 18432, juxta Capellum, quem videris. 2. צֶמֶד *par* vel *jugum* à צָמַד *tzamad, conjugare, copulare*, &c. quasi spatium terræ quod strenuum par vel jugum boum die arare potest[a]. [His aliquid lucis affulgebit ex iis quæ annotat, Ma.] Varro *de re Rustica*, l. 10. *Jugum* (inquit) *vocant, quod juncti boves uno die exurare possint. Jugerum quod quadratos duos actus habeat. Actus quadratus qui & latus est pedes 120, & longus totidem.* Isidor. *Orig.* 15. 15. *Actum provinciæ Bætica rustici agrum vocant.* Plin. 18. 3. *Jugerum vocabatur, quod uno jugo boum in die exarari posset. Actus, in quo boves agerentur, quum aratur uno impetu justo. Hic erat 120 pedum: duplicatúsque in longitudinem jugerum faciebat.* Festus, *Actus significat modò in Geometrica minorem partem jugeri, id est, 120 pedum*[b]. [Ex his patet, cur Junius illam vocem *actu* adhibuerit, quod se nescivisse profitetur, Di.] Non suspicor Jonatham aliquid prætereà aut curâsse aut tentâsse; cùm jam assecutus esset quod volebat; neque tutum erat in castris ità confusis diutiùs manere, cùm arderent omnes & furerent insaniâ; & obvium quemque interficerent[c].

15. *Et factum est miraculum in castris, per agros*, וַתְּהִי חֲרָדָה בַמַּחֲנֶה בַשָּׂדֶה׃] *Et fuit tremor*, vel *pavor* (vel *stupor*, 6. *conturbatio*, Jon) *in castris, & in agro*, Mo. *in illis castris, in agro*, JT. id est, vel, tam in castris, quàm in agro; vel, in castris, quæ erant in agro[d]. *Et populus stationis*, &c. וּבְכָל־הָעָם הַמַּצָּב וְהַמַּשְׁחִית חָרְדוּ גַּם הֵמָּה׃] *Et universus populus qui in Massab, & qui vastabant, obstupuerunt*, 6. *Et in omni populo stationis, & vastatores turbati sunt etiam illi*, Jon. *Tum in omni populo qui erant in præsidio, tum hi qui grassabantur territi sunt*, Ti. *Sed & qui de statione erant prædatrice territi erant*, M. Alii sic, *Et in toto sive omni populo; statio & corruptor* (vel *præsidium & vastator*, P.) *expaverunt etiam ipsi*, Mo. P. *Et in toto illo populo, stationarii & populatores* (Heb. *stationarius & corruptor*. Enallage

[a] Waserus de Antiq. mensur. Heb. 1. 13.
[b] Ma.
[c] San.
[d] Me.

ignis Dei, &c[q]. Verùm hæc tantùm est secundaria & consequens significatio; nam *Dei* nomen additum primariò & propriè causam efficientem denotat[r]. 2. *Trepidatio Dei* hic intelligitur à Deo immissa[s]. *Et factus est pavor à Domino*, 6. *Et fuit in turbationem ab ante Dominum*, Jon. *Et incidit in corda eorum vehemens pavor à Domino*, Ar. Solebant etiam gentes metum vel turbationem, cujus nulla apparet causa, alicui Deorum attribuere: *Pani* videlicet, unde Panicus casus. De tali metu à Deo immisso, vide Gen. 35. Exod. 23 Deut 7. Isa. 37[t].

[q] San. sim. D. Me. [r] Glas. gram. 65. [s] Ita Glas. San. V. D. [t] San.

16. *Speculatores Saul*, הַצֹּפִים לְשָׁאוּל] *Speculatores Saulis*, 6 Mo. M. Ti. Sy. Ar. vel *Sauli*. Jon Ma. Ità dicitur, ut תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה *precatio Mosis*. מִזְמוֹר לְדָוִד *Psalmus Davidis*. Ebræi supplent אֲשֶׁר לְשָׁאוּל[v]. *Videntes autem speculatores ubi retulerunt ad Saulem*, JT. ¶ *In Gabaa Benjamin*] Ità omnes. [Miror neminem τὸ בְּגִבְעַת hic vertere, *in colle Benjamin*. Qualis locus speculatoribus maximè commodus erat. Et sic verrunt eandem hanc phrasim, c. 13. 16.] ¶ *Et ecce multitudo prostrata, & huc illúcque diffugiens*, נָמוֹג וַיֵּלֶךְ וַהֲלֹם] *Dissolvebatur (trepidaverat*, Sy. Sim. Ar.) *& abibat & quassabatur*, Mo. *abibat & frangebatur*, i. e. subinde magis atterebatur; q. d. subinde augebatur strages[x]. *Promovebátque & atterebatur*, P. *discesserat & profligatus fuerat*, Sy. *profligatus dissipabatur*, Ar. *Et ecce vulgus* Philistin *dissolvebatur, & eundo concutiebatur*, M. *colliquescebat, & pergebat, & contundebatur*, Belg. *Et pergebant contundentes se invicem*, Ang. *Quòd ecce multitudo illa colliquesceret, & pergeret indesinenter tundere se*, JT. Heb. *& ires eundo & contundendo se*, Jun. Pi. Infinitivum pro indicativo ponitur, Q. in Ma. *Et ecce diffluxit multitudo ultro citróque discurrens*, Ti. Vulgatus τὸ הֲלֹם vertit *huc*: id est, *& ambulavit & huc*, subaudi *illúcque*[y].

[v] D. [x] V. [y] Ma.

18. *Applica Arcam Dei*, Ita M. Ti. הַגִּישָׁה אֲרוֹן הָאֱלֹהִים] *Accedere fac (admove*, Sy. Ar. P. V. JT. Pi.) *arcam Dei*, Mo. Jon. Ut consulamus Dominum quid opus facto sit[z], an debeam persequi Philistæos[a]. *Applicare arcam*, hic non est illam adducere de loco suo ad eum. Nimis hoc superbum esset & otiosum. Dicitur autem *applicari arca*, quomodo dicitur adhiberi consiliarius, aut testis; cùm non illi ad nos, sed nos ad illos contrà veniamus[b]. *Applica arcam*, id est, adhibe, admove præsidium quod arca subministrat; q. d. Indue Ephod, quod juxta arcam adservatur; & per Urim & Thummim coram arca consule Dominum[c]. *Applica tibi arcam*, pro *Applica te arcæ*. Hypallage[d]. LXX hic habent, *Affer Ephod*. Non tam arcam admovebant, quàm Ephod; in cujus pectorali erant Urim & Thummim † Hæc indicant Samuelem non adfuisse, aut certè Saulem eum consulere noluisse. Maluit Saul adhibere istum sacrificulum

[z] V. [a] Pi. [b] San. [c] T. sim. Me. Os. V. [d] Ma. ‡ D.

Al. sic; *Tumultus (& sonus*, 6.) —— *ibat eundo, & crescebat*, P. *procedendo latiùs serpebat ac crescebat*, M. sim. Ti. Ca. V. ¶ *Contrahe manum tuam*] Extenderat enim manus ad orandum[o]. Is gestus orantium, Psal. 27. 2. & 43 21. Jubet, nè ores ampliùs, aut sciscitetur à Deo oraculum[p]: q. d. desine sollicitus inquirere de voluntate Dei; jam res ipsa & hostilis clamor loquitur, opem nostram certò deposci; ut & Jonathan periculo eruamus, & hostes turbatos opprimamus[q]. אֱסֹף יָדֶךָ *Collige (recollige*, P. Mo. *reduc*, vel *retrahe*, V. Ti. *recipe*, Sy. JT. Pi.) *manum tuam*, 6. q. d. sine illic Ephod, noli illud capere: non enim est mihi otium consulendi Dominum[r]. Jubet eum colligere manus ad se, nè aperiat Urim & Thummim, & nè consulat Deum per eos[s]. Non ampliùs hic in consulendo Deo hærendum est: sed propiùs ad Philistæos accedendum[t]. Quare rem aggressus est Saul inconsulto Deo; neque fortasse aliam ob causam stultè egit, dum militibus ad noctem usque jejunium indixit[v]. Pergit hîc Saul prodere animum à Deo alienum[x]. Videre est hîc ingenium hypocritarum in Saule. Hi enim in periculis videntur valdè religiosi; paulo autem post, cùm viderint abesse periculum, Deum non ampliùs quærunt aut curant[y]. Quia non habebat citò responsum destitit à petitione[z]. Antea præ se tulit, se sine consilio Dei nihil facturum: At hîc satìs declarat, quanti voluntatem Dei faciat; q. d. satis scio quid sit agendum. Non opus est ut Deum consulas[a]. *Contrahe manum*] Ità fermè Capaneus Thebaidos Papinianæ 3. ad Amphiaraum;

[o] Me. T. San. L. [p] San. [q] T. ex To. [r] V. [s] K. in D. [t] Pi. [v] San. [x] Jun. Pi. [y] Osiand. [z] L. [a] Mart.

——sed prima ad classica cùm jam
Hostilem Ismenon galeis Dircénque bibemus;
Nè mihi tunc moneo lituos atque arma volenti
Obvius ire pares, ventísque aut alite visâ
Bellorum proferre diem; procul hæc tibi mollis
Insula, terrificísque aberit dementia Phœbi:
Illic augur ego, & mecum quicunque parati
Insanire manu ——[b].

[b] G.

20. *Conclamavit ergo Saul*, &c. וַיִּזָּעֵק שָׁאוּל וגו׳] *Tum exclamans Saul*, &c. Sy. Ar. *Conclamavit itaque Saul ad arma*, Os. *Et congregatus (clamore convocatus*, Ti. *accitus*, Mo.) *est Saul, & populus*, &c. P. Jon. ¶ *Venerunt usque ad locum certaminis*) Heb. *usque ad prælium*. Hic עַד pro אֶל[c].

[c] D.

21. *Hebræi qui fuerant cum Philistiim*, &c. וְהָעִבְרִים הָיוּ לַפְּלִשְׁתִּים] *Et Hebræi (Hebræi quidam*, JT.) *fuerant Pelistæis*, Mo. Jon. JT. vel *inter Pelistæos*, M. *Et servi qui erant*, &c. 6. Pro עִבְרִים legerunt עֲבָדִים[d]. Alii sic, *Ebræi qui fuerant cum* (vel *pro*, Tig. not.) *Pelistæis*, &c. P. Ti. Ca. Ang. Strig. id est, qui Palæstinis priùs favebant †. ¶ *Ascenderántque cum eis in castra*,

[d] D. † V.

... [illegible] ... Ti. [Alii legunt נִגַּשׁ, vertúntque *Accedens Saul*, &c. Sy. Ar. Illa autem verba וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל rejiciunt ad præcedentem versum; vel sic, *Cumque transiret prælium inter Aven & viros Israelis*, Sy. vel aliter, *Eodémque die bellum gesserunt Israelitæ in Bethaven*, Ar. ¶ *Adjuravit autem Saul populum*] vel *adjuraverat*. Ità Jon. P. Mo. M. Strig. Belg. Ang. [וַיֹּאֶל שָׁאוּל אֶת הָעָם] *Quia execratione (maledicto, b.) obstrinxit Saul populum*. JT. Pi. *jurejurando obstrinxerat*, Ca. Futurum וַיֹּאֶל plerique ab אָלָה per Apocopen deducunt pro וַיְאַלֶּה, quasi formam à יָאַל jaal haberet; aut certè cum אָלָה significatione congruere volunt. Alii componunt ea jaal & alah, convertúntque, *& dissolvit adjurando Saul populum*. Possis reddere, *Et resolvit Saul populum*; h. e. dissolvit, labefactavit; vel, *& resolvit Saul ad vel apud populum*, vel *cum populo*; id est, statuit, decrevit, eleganti Hebraismo. Nonnulli propriam verbi Jaal in Hiphil significationem retinent; *& voluit Saul cum populo dicere*[k]. *Ausus est Saul populum juramento obstringere hisce verbis*, Ti. Porrò, ו in וַיֹּאֶל ponitur pro כִּי[l], valet hîc *postquam*[m], ut Jes. 64.5. *Ecce iratus es, & peccavimus*; pro *quia peccavimus, iratus es*. Ità hîc, *& adjuravit*, pro *quòd adjurâsset Saul*[n]. *Adjuraverat enim*, P. *quia obstrinxit*, &c. JT. Potest hoc factum esse cùm irent ad prælium de Gibaa. Nam Jonathas non audivit. Alii sinunt hoc dixisse Saulem inter persequendum[o]. ¶ *Qui comederit panem*] Ullum cibum; nam etiam mel comprehendit[p]. Potus non videtur interdictus, quia brevior in bibendo mora, & urgentior illius necessitas æstu & pugnâ fatigatis*. ¶ *Donec ulciscar*, וְנִקַּמְתִּי] *Et* (pro *ut*) *ulciscar*, V. *donec ulciscar*, P. Glas. ו præfixum quandoque sign. *donec*, ut Gen. 18. 4, 5. וְאֶקְחָה *donec accipiens afferam*, &c||. Qu. An prudenter & sanctè hoc dixit, fecitve Saul? Resp. 1 Q. affirmant[q]. 1 Lex illa nec dura, nec inepta fuit; cum brevi morâ elabi hostis posset, & occasio divinitùs oblata perire. Durior solet esse disciplina militaris, & graviora jubet, quàm die uno jejunare. 2. Deus ipse videtur edictum probare; quia post illud violatum noluit respondere; &, per sortes docet non Saulem, sed Jonathan peccatorem esse, v. 41[r]. Legem hanc jejunii indixit ex recto zelo, nè hostes elaberentur; & ut hoc

[k] Ma.
[l] V. ex He.
[m] D.
[n] V.
[o] V.
[p] D. ex K.
* Me.
|| Glas. gram. 690.
[q] Ità To. La. Ambros. in San. Ser. Sal. in La.
[r] La.

juña, timenda tamen est. 2. Ut stultitiam & peccatum Saulis hoc modo puniret[a]; & ad declarandam Jonathæ innocentiam: multi enim scientes eum comedisse scandalizari potuerunt[b]. ¶ *Et non manducavit*, [וְלֹא טָעַם] *Et non gustavit*, V. D. *Gustare* ponitur pro *comedere*, 2 Sam. 3. 35. Jon. 3. 7. Act 10. 10. & 20. 11. Sic Cæsar de Britannis, *Leporem & anserem gustare fas non putant*[c]. Abstinuit populus ab omni esca[d]. Laudanda est ista modestia populi: sed vicissim vituperandi sunt, qui non æquè reveriti sunt edicta Dei †.

25. *Omnéque terra vulgus venit*, [וְכָל־הָאָרֶץ בָּאוּ] *Et omnis terra venerunt*, Mo. Populus *terræ*, P. *omnes* habitatores *terræ*, M. Jon. populus *totius regionis*, JT. *universa terra*, id est, universus exercitus Hebræorum[f]. *Terra* pro incolis terræ, ut infrà v. 30. & Gen. 41. 57[g]. [Alii locum aliter vertunt, & אֶרֶץ accusativum faciunt;] *Et quamvis totam illam terram perlustrâssent, & sylvas ingressi essent; essétque mel in sylva*, Sy. *Et obierunt totam illam terram, & ingressi sylvam quandam*, Ar. ¶ *In saltum*, [בַּיָּעַר] *In sylvam*. Ità omnes. ¶ *In quo erat mel super faciem agri*, [וַיְהִי דְבַשׁ עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה] *Erátque mel super facies* (vel *in superficie*, M. P. Ti. JT.) *agri*, Jon. Mo. Sy. *in campo*, Strig Belg. *in agri solo*, Ca. *super solum*, Ang. Sunt quædam nomina, quæ aliis addita planè redundant; inter quæ est פָּנִים, & hoc loco, & Gen. 1. 2. *Et tenebræ erant* עַל פְּנֵי תְהוֹם *super facie abyssi*; i. e. in abysso. Ità planissimè Gen 23. 3. *Surrexit Abraham* מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ *à facie mortui sui*; h. e. à mortuo suo: ubi masculino utitur affixo, cùm tamen de mortua Sara sermo est, quia respicit ad גּוּף *corpus*[h]. *Ecce erat in sylva mel decurrens ex apum nido*, Ar. In cavis arborum truncis, aut in petrarum scissuris, aut in ipsis terræ cavernis passim apes favos fingebant, &c. Idem nos in Hispania videmus in sylvestribus ac confragosis locis, ad quorum radices mellis rivi copiosi decurrunt[i]. Apes sylvestres in sylvis mellificant; uti videre est in Polonia & Moscovia; ubi proinde cum ursis sylvestribus depugnant, apibus nares ursorum pungentibus, &c[k]. Maldonatus in Matthæum refert se pauperes homines in Bœtica vidisse, qui mel ex sylvis colligerent, eóque vendendo quæstum factitarent. Itaque apum quæ vel in cavis arborum, vel in arundinetis, aut in antris nidificant, Poetæ passim meminere; Hesiod. Theog. v. 2301.

[a] San.
[b] L.
[c] D.
[d] V.
† Mart.
[f] V.
[g] Jun. P. Ma. D.
[h] Glas. gram. p. 145.
[i] San.
[k] La.

dere [†]. ¶ *Nullúsque applicuit manum ad os suum*] *Cum melle* videlicet: aut manum suam melle delibutam [*].

27. *Jonathan non audierat*] Nondum ex quo Philistæos invasit ad exercitum redierat [°]. ¶ *Cùm adjuraret*] Malo vertere. *cùm maledicto obstringeret*, vel *cùm obtestaretur*. *Adjurat* enim qui ad jurandum alium adigit. Hoc non fecit Saul. Et שְׁבוּעָה non tantùm sign. *juramentum*, sed etiam *maledictum*. Sic exponitur hoc nomen Jes 65.15. Vide K. ad Num.5 21 [*]. ¶ *Extenditque summitatem virgæ*] aut hastæ, quam gestabat ut bellator & miles; aut sceptri, seu baculi, quem ut dux exercitûs in manu gerebat [p]. ¶ *Intinxit in favum mellis*] Ità ferè omnes vertunt בְּיַעְרַת הַדְּבָשׁ, *In nido mellis*, Jon. ¶ *Et illuminati sunt oculi ejus*. Ità Sy. P. Belg Ang. Os. D. וַתָּרֹאנָה עֵינָיו] *Et viderunt & suspexerunt* ó. *illuxerunt*, Jon. *lumen receperunt*, Ar. JT. V, vel *clariores redditi sunt*. Ti. V. qui scilicet priùs præ fame caligabant [q]. Ex inedia tenebræ oboriuntur, ut Plautus ait, Curculione [r]. Experientia hoc docet. Novi ego hominem, cui inedia oculis videndi facultatem ademerat, cui sumptus cibus animum visúmque restituit: quod millies aliis accidisse audio [s]. Nempe in talibus, debilitati defectíque spiritus optici jam novo cibo restaurati sunt, & refocillati [t]. Porrò, in scriptura est תָּרֹאנָה *viderunt*, in lectione תָּאֹרְנָה ab אוֹר *luxit* [v]; quod melius esse docet v. 29. ubi est אֹרוּ [x]. Eodem recidit utrovis modo legas [y]. Vel est Synecdoche membri. *Lumen receperunt*, id est, vires recepit; unde singuli sensus recreati sunt [z].

28. *Respondénsque unus de populo*] Conjunxerat se Jonathas cum parente, cúmque his qui victoriam persequebantur; &, ut alii pedites, gradiebantur: quod verisimile facit loci natura confragosa, & aspera [a]. Milites, qui admonent Jonathan, rectè faciunt. Magni enim momenti est disciplina castrensis. Ille, cùm id audisset, abstinuit [b]. ¶ *Qui comederit panem hodie*] id est, usque ad vesperam, ut suprà v.24. Nam vespera diem desinentem terminat, & ineuntis principium statuit [c]. ¶ *Defecerat autem populus*, וַיָּעַף] *Et fatigatus est*, M. Jon. Ità Mo. V. D. Pi. i. e. atque ità factum est ut penè defecerit populus præ fame & lassitudine [d]. *Ità defatigatus est*, JT. q. d. vires nos ità deficiunt, ut longiùs persequi non possumus [†]. Quamvis delassatus esset persequendo hostem, tamen non violavit jusjurandum [f]. *Exagitatus erat populus*, Sy. *defecit*, ó. P.

29. *Turbavit pater meus terram*] Ità ó. Sy. Mo. JT. vel *populum terræ*, P. Jon. Mar M. Ti. homines terræ suæ [g]. Vult dicere, milites qui hostem persequebantur [h]. Tralatio ab aquis turbatis. Confudit mentem & victo iam eorum [i]. *Peccavit pater meus in populum*, Ar. Non bene consuluit regno Israëlitico hoc tam gravi edicto.

[†] BA. ib. 4.8.
[*] D. V. Pi.
[°] Jun. Pi.
[*] D. ad V. 26. & 27.
[p] San.
[q] V. D. Me. Mar.
[r] G.
[s] San.
[t] Me. ex La.
[v] D.
[x] D. ad v. 29.
[y] D.
[z] Pi. ex Jun.
[a] San. ad v.27.
[b] Mart.
[c] Pi. et Ma. ex Jun.
[d] V.
[†] Ma.
[f] D.
[g] L.
[h] D.
[i] D. ex K.

(*utinam liberè comedisset hodie populus, de præda hostium suorum, quod sufficisset.*) *quia, inquam, jam non infertur in Pelistæos plaga amplior*, JT. Sed illa versio neque cohæret cum sententia præcedente, & syntaxin habet contortam [o]. ¶ *Nonne major plaga facta fuisset?* כִּי עַתָּה לוֹא רָבְתָה מַכָּה] *Quia nunc non* (*nonne*, M. P. V. D. ex K. & RS.) *crevisset plaga* in Philistin? Mo. M. &c. Hic לוֹא pro הֲלוֹא [p]; legendúsque est iste versus, דֶּרֶךְ תְּמִיהָה [*per modum admirationis*] ut K. monet [q]. Porrò, illud אֲשֶׁר מָצָא vertunt, aut *quam invenit*, i. e. nactus est; aut *quod sufficisset*, (Ità JT. *quantum satis esset*, Ca.) מָצָא utrumque significat. (Vide ad Num. 11. 22 Ma.) Si populus cibo refectus esset, plus virium habuissent [r]. Improbat Jonathan patris consilium, 1. ab effectu, quòd populus viribus destituitur; quod probat exemplo suo. 2. Ab eventu, quòd non adeò cædebantur Philist. 3. A correctione ex abrupto, quà pium suum votum opponit patris adjurationi: quia libertatem populo præripuit; & prædæ à Deo oblatæ usum intercludens, populum in necessitatem conjecit [s].

31. *Percusserunt ergo*, [ità plerique] וַיַּכּוּ] *Veruntamen percusserunt*, &c. Belg. [Alii cum priore versu connectunt, *Et quidem trucidâssemus*, Sy. sim. Ar. ¶ *Usque in Ajalon*] quæ erat in tribu Dan, Jos.19.42 [t]. Magnâ igitur clade afficiebantur Palæstini [v].

32. *Et versus ad prædam*, וַיַּעַשׂ הָעָם אֶל הַשָּׁלָל] *Et fecit populus ad spolium*, Mo. *vertit se populus*, &c. M. sim. Ca. Ità Chald. exponit τὸ וַיַּעַשׂ [x]. *Et fecit*, id est, *collegit* [y]. *Et populus paravit spolia*, Strig. [Ità עָשָׂה aubi sumitur] Porrò, in scriptura est וַיַּעַשׂ; at in lectione וַיַּעַט [z], à עָטָה, quod interpretantur *accessit*, & *divertit* [a]; *respexit*, aut *reflexit se ad prædam*, Jon. *inhiavit prædæ*, Sy. sim. Ar. *contendens ad prædam*, JT. *Et congregavit*, i. e. convertit populus ad prædam [b]. *Et divertit*, ó. P. alii [codices] *irruit*, ó. in D. Ità Ti. *dispersus fuit populus*, R. Jes. in D. *involârunt in prædam*, Belg. Ang. RS. in D. BA. more rapacis avis, quæ dicitur עַיִט *ajit*, unde Græcum ἀετός, *aquila* [c]; quia præcipua in rapacibus, & maximè eximia [d]. Et sanè phrasis illa וַיַּעַט אֶל שָׁלָל paulò post occurrit, cap. 15. 19 unde fortè orta est τῶ Keri Masorethici hujus conjectura. At nihil tamen necesse est sollicitare τὸ *Chetib*; cùm legi commodè posset יָעַשׂ à radice עוּשׂ, [Sic enim legendum in Capello, non יָעַט à radice עוּט, ut insigni errore legitur] quod *convenire & turmatim coire* significat; q. d. populus turmatim convenerunt ad prædam [†]. ¶ *Comedítque populus cum sanguine*] Ità ó. M. P. V. *cum ipso sanguine*. JT. Ti. Pi. præ festinatione non planè depurato & expresso sanguine [f]. Jugulabant humi boves, & ità caro ebibebat expressum sanguinem. Vel, *populus non exspe-*

[o] Pi.
[p] V. ex M.
[q] M.
[r] D.
[s] Ma.
[t] Jun. Pi.
[v] Mart.
[x] M.
[y] K. in D.
[z] D. sim. M. V.
[a] D.
[b] V.
[c] BA. c. 2. 46. 520.
[d] BA. 839.
[†] Capel. Critic. 4. 9. 110.
[f] Jun. Pi. Ma. sim. M. L. San. La. D.

22 putant poni אֶבֶן pro lapidum strue. Alii vertunt, בְּזֶה hoc cultro. Ità veteres Hebræi [x]. ¶ *Et non peccabitis*] Qui suas leges rigidè vult observari, divinas pro temporibus flecti vult. Inter lege Dei vetita est, Edere coram sanguine, i. e. non amoto aut obtecto pecudis sanguine, Levit 17. 13. & 19. 26. Bene hîc Josephus, συμβαίνει μὴ κρεῖττον λογισμοῦ τοῖς εὐτυχοῦσιν. (*Vix contingit prosperâ utentem fortunâ secundùm rationem agere* [y]) ¶ *Cum sanguine*] אֶל pro עַל. Sic alibi אֶל *super montes non comedis*, i. e. עַל [z]. ¶ *Bovem*] Sub quo intellige & alia animalia mactata [a].

[x] D. [y] G. [z] D. [a] V. Mar.

35. *Ædificavit Saul altare*] 1. Ut in eo offerrentur sacrificia pacifica pro re feliciter gesta [b]. 2. Ut posteris monumentum esset victoriæ divino beneficio adeptæ [c]. Existimo super hunc lapidem primò jugulatas pecudes, deinde erectum ex eo altare, tum ad monumentum, tum ad sacrificia [d]. ¶ *Túncque primùm cœpit ædificare altare Domino*] Dices, jam antè Saul ædificârat altare, c. 13 9 & ibi sacrificaverat †. Resp 1. Hoc primum erat altare Deo gratum [f]. 2. Illud altare non ab ipso, sed ab alio constructum fuerat [g]. Hebræa sic se habent, אֹתוֹ הֵחֵל לִבְנוֹת מִזְבֵּחַ לַיהוָה] [Variè reddunt ;] *Illud cœpit ædificare altare Domino*, ƀ. Jon. P. Mo. V. D. vel, ut esset *ara Domino*, M. i. e fuit illud altare primum quod exstruxit Saul [h]. Al. sic, *ex eo lapide cœpit ædificare*, &c. Q. in V. Ità R. Levi אֹתוֹ refert ad אֶבֶן quem vocem ait modò esse masc modò fœmin [i]. Hæc posteriora verba sumenda sunt ἐξηγητικῶς, (i. e. præcedentia verba explicant :) *Ædificavit Saul altare*, id est, *cœpit ædificare*, primus lapidem jecit ad ædificandum altare [k]. [Desunt hæc verba in Syro : Cum sequentibus ea connectit Ar. hoc modo, *& cùm cœpisset exstruere altare Domino dixit Saul, Descendamus ad Phi istheos*, &c. videtur hoc innuere, Saulem opus tantummodo incepisse, & postea negligenter destitisse, quomodo antea fecit, quando Deum consuleret.]

[b] Me. sim. V. San. La. Mart. [c] Me. ex La. San. ex To. [d] Ma. † La. [f] La. ex L. [g] Me. ex La. [h] V. ex M. [i] D. [k] G.

26. *Et vastemus eos*, וְנָבֹזָה] *Deprædemur*, ƀ. Sy. Ti. Mo. P. JT. *diripiamus*, M. Ca. ponitur pro *interficere* ; sicut sæpè apud Homerum ἐναρίζειν [*]. *Occidamus eos*, Ar. Jon. ¶ *Dixit sacerdos, Accedamus huc ad Deum*] q. d. placet consilium tuum, sed Dominum

[*] Ca.

i. e. Da signum, quo significes te amare sanctitatem, & abhominari culpam : vel, ut peccatore sublato, populo tuo sanctitas, à qua excidit, reddatur [b]. *Præbe æquabilitatem*, Sy. *decerne integritatem*, Ti. V. i. e. sortem veram, V. *Cedo integrum*, JT. D. Pi. Declara innocentem, sive quis sit innocens ; pro eo quod est, declara nocentem : sed Euphemismo utitur, ut solent hypocritæ, 1 Reg. 20 10 [c]. Est igitur Ironia, vel Antiphrasis [d]. *Ostende innocentem*, Ang. in marg. *Da sortem integram* vel *perfectam*, M. Strig. Belg. Ang. sim. He. in M. Provocatio est superba, nec satis pia ad exactam Dei justitiam †. *Age severè*, Ca. Potest etiam esse תָּמִים pro בְּתָמִים, *Da integrè & verè*. Aut, *Cedo integer*, i. e. integrè ; *ut ambulans integer*, id est, integrè [f]. *Fac venire*, (sub. *sortem*, V.) *in veritate*, Jon. in V. vel, pro rei veritate ; ut sors cadat super peccantem [g]. Al. *Da perfectionem*, seu *perfectum* ; id est, opus illud inquisitionis perfice. Al. *Da integrum* ; i. e. da sortem integrè, perfectè, simpliciter, aut universaliter ; nec scilicet quenquam à sorte excipiat [h]. ¶ *Populus autem exivit*, יָצָאוּ] *egressi sunt*, ƀ. Jon Sy P. Mo. non ab urna, sed à periculo [i]. *Evasit*, Ar. M. Ti. Strig Belg. Ang. absoluti erant à sortibus [k].

[b] Me. [c] Jun. Pi. [d] Pi. † M. [f] D. [g] V. [h] Me. [i] Me. [k] V. Jun. Pi. Ma. D.

42. *Mittite sortem*, הַפִּילוּ] *projicite*, ƀ. Mo. sub *sortem*, M. P. V. Jon. *sortimini*, Sy. JT. ¶ *Et captus est Jonathas*] Quid hoc est ? Saul graviter peccaverat, & præteritur ; Jonathas, qui levissimè deliquerat, deprehenditur. Resp. 1. Reipsâ Saul notatur, quamvis Jonathas deprehenditur. Hoc autem sic putant accidisse ; vel 1. ut Saul magis affligeretur. Quis enim sumpsisset de illo supplicium, si peccâsset ? At Jonathane deprehenso, necesse est arsisse viscera ; vel 2. ut consuleret Deus dignitati regiæ, & nè populus eum contemneret [l] : ut stabiliret Deus eam, quæ principibus debetur, obedientiam [m] : vel 3. ut sanciret disciplinam castrensem [n] : vel 4. ut hoc exemplo doceret, quæ vis esset parentum execrationum, quas culpæ non affinibus filiis noxias fuisse legimus [o] : vel 5. quia voluit Deus Jonathanem justificare ; & ut omnes intelligerent eum edicti ignarum comedisse [p]. Resp. 2. Quidam Jonathan peccâsse volunt ; 1. Quia licèt nesciret patris legem, eam tamen facilè scire potuit, ex iis quos secum habuit, vidítque eos quamvis valde

[l] Mart. [m] Me. [n] Mart. [o] Me. [p] Mart.

[...] *cum Deo fecit*, Mo. P. *vel egit*, M. Ti עָשָׂה & פָּעַל se invicem explicant [y]. Hebraismus, q.d. authore Deo, vel ope Dei fecit hanc salutem [z]. *Coram Deo manifestum est quòd peccaveris per ignorantiam*, Jon. *Deus per eum efficax fuit*, Strig. *Bonum fecit cum Deo, & cum populo; posuit fiduciam in Deo, & tradidit animam suam pro populo Domini* [a]. Fecit quòd Deo placuit; & populo profuit [b]. *Populum Dei liberavit*, Sy. Ar. ¶ *Liberavit ergo populus Jonathan*] Non imperio, sed deprecando; quomodo populus Romanus Fabium Rutilianum apud Papirium Dictatorem, Liv. 18 Neque hic obstare debebat jusjurandum Saulis, ut quod injustum in se atrocitatem contineret. Vide dicta de J. B. & P. 2. 13. 6. Attamen peccavit Saul *προπετῶς ὀμνύων*, (*præcipitanter jurando*) & diræ ab ipso pronunciatæ tandem in ipsum reciderunt [c]. Si hæc populus seditiosè fecerint, quasi Jonathanem regi per vim erepturi, nullo modo possunt excusari. In Rep. enim omnia debent ordine & sine tumultu fieri [d]. Talia heroica facta, quale fuit hoc populi, non temerè sunt imitanda; sed precibus tentandus magistratus, ut sententias duras mitiget [†].

46. *Nec persecutus est*] Nox enim iis locum & tempus effugii præbuerat: Deinde quia Deus non respondebat, non audebat eos insequi [f].

47. *Confirmato regno*, וְשָׁאוּל לָכַד וגו׳] *Et Saul cepit regnum*, P. Mo. Pi. Belg. Ang. nempe ut capitur hostis [g]. *Obtinuit* (*tenuit*, M) *regnum*, Sy. *occupavit*, Pi. *vendicavit sibi*, V. *prosperatus* (*roboratus*, He. in V,) *fuit in regno*, Jon. *forte cœpit regnare*, *& confirmavit se in regno*, K. in D. *accepit eum obtinuit regnum*, JT. id est, tyrannicè occupavit & administravit, nempe post duos priores annos justæ & legitimæ ejus administrationis [h]. Vide supra 13. 1 [i]. Alii sic, *Porrò, Saul vallus regnum Israel bella gessit*, Ti sim. Ca. Strig. ¶ *Pugnabat*, &c] Cùm jam exercitum habebat copiosum & alacrem, hostes subjugandos statuit; quod, cùm illi vicini essent, non fuit difficile brevi spatio, semestri putà aut annuo conficere [k]. ¶ *Contra Moab & filios Ammon*] Hebræis vicinos ex parte Orientali. ¶ *Edom*] Idumæos, qui erant Hebræis finitimi versus Meridiem. ¶ *Reges Soba*] Quorum regnum erat ad partem septentrionalem terræ Israel: Itaque rex Syriæ Damasci opem tulisse scribitur *Aderezer* reg. Sobi, 2 Sam. 8. 5. Damascus autem est in boreali parte terræ sanctæ. Reges etiam Soba inimicitias gerebant cum regibus Emath, terra autem Emath est ad plagam aquilonalem Israel. Vide ad Num 34. 8. *Reges Tzoba*, Tzobæorum populorum, qui regionem tenebant à Batanæa ad Euphratem. De quibus vide 2 Sam. 8 [m]. ¶ *Et quocunque se verterat*] [sim. ferè omnes] וּבְכֹל אֲשֶׁר יִפְנֶה] *Et in omnibus, quæ respiciebat*, Mo.

[y] D. [z] V. [a] K. in D. [b] Mar. [c] G. [d] Mart. [†] Osand. [f] D. [g] Pi. [h] Ma. [i] Jun. [k] San. T. [l] Me. [m] Jun. Pi.

ciabat eum sibi] *Recepit eum ad se*. Fortè sensus, *in domum suam*. Sic *irruit ad Pompeium*, i. e. ad domum Pompeii [d].

[d] D.

C A P. XV.

1. ME *misit Dominus ut ungerem te*] q. d. Delectus es Rex à Deo. Quare par est, ut illi præsertim inservias. Cùmque omnes Reges debeant parere Deo, tu tamen debes maximè [e]. Qu. Quomodo Samuel *missus* dicitur ad *Saulem*, cùm contrà Saul missus fuerat ad Samuelem? Resp. Non loquitur de missione per externum motum, sed per internum & propheticum instinctum. Hoc sensu dicuntur *ad gentes missi*, & Jeremias c. 49. v. 14. & Abdias v. 1. Sic & *Ahias* dicitur missus ad uxorem Jeroboami, 1 Reg. 14. 6. cùm tamen Regina ad ipsum venisse referatur [||]. ¶ *Super populum ejus Israel*] Heb. *super populum ejus super Israel*. Ex elegantiis Ebraici sermonis hæc est. Sic Gen. 21. 10. *cum filio — cum Isahaco*; & 32. 6. *ad fratrem, ad Esau*. Sic Gen. 4. 2. Zach 11. 10 [f]. ¶ *Nunc ergo audi vocem Domini*, שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהוָה] *Audi ad vocem verborum Domini*, Mo. Sy. sim D. M. P. Ti. Eadem phrasis Deut. 1 54. & 4. 12. & Job 33. 8 & 34. 16. Id est, ausculta voci loquentis Dei. Nam est vox *fletûs*, *cantûs*, &c. Quidam habent, *audi vocem, verba Domini*, ut sit ἀσύνδετον pro *& verba*, &c [g] *ausculta voci verbisque Domini*, JT. *nunc ergo audi ad vocem verborum*, &c. i. e. Oraculorum Domini. Plura enim fuerunt de evertendo Amalec divina oracula, Exod. 17. 14 & Deut. 25. 17. & hoc loco; ut inde gravior Saulis culpa censeatur, qui mandatum sæpiùs repetitum violârit [†].

2. *Recensui*] Ità Mo. Ti. Humano more loquitur; q. d. Evolvi annales, & reperi Amalec pœnas mihi debere [h]. פָּקַדְתִּי *Recordor*, Jon. Sy. P. V. Ang. *Recogito*, M. *Vocavi ad calculos*, Strig. *Novi*, Ar. *Visitavi*, JT. Pi i. e. recognovi, & visitare statui [i]. Consideravi. Metonymia effecti destinati, & Metaphora. Nam qui aliquid visitat, ideò id facit, ut statim id consideret; vel, *visitavi*, i. e. certè visitabo, scilicet ulciscendo [k] Sed *visitare* hoc sensu ferè post se habet particulam עַל *contra* [l]. Vis hujus loquutionis frequentissimæ in S. S est exequi promissum bonum, vel denunciatum malum [m]. ¶ *Quæcunque fecit Amalec*] Duplicem Amalecitarum populum nonnulli statuunt; unum ex Eliphaz filio Esau, Gen. 36. 12. alterum longè ante Esau, Gen. 14. 7. Ità sentire videntur Orig. & Strabus ad Exod. 17. Plerique tamen rectiùs unum tantùm populum faciunt, & illos Gen. 14. 7.

[e] Mart. [||] Mend. [f] D. [g] D. [†] Mend. [h] Me. ex San. [i] Jun. [k] Pi. [l] D. [m] Ma.

dite, quæ non vivunt comburite & devastate, ut nemini hinc utilitatis aliquid accrescat. Hoc enim sign. verbum חָרַם, etiamsi aliquando significet, *Aliquid Deo dicare & consecrare* [z]. ¶ *Non parcas ei*] Cùm nostram causam persequimur, aliquid dandum est misericordiæ. At cùm agitur gloria Dei, jubétque Deus aliquid severè fieri, non amat Deus importunam clementiam. Hinc semper inculcat nè tangerentur misericordiâ erga Cananæos vel Amalecitas [s]. Punitio Amalec verbis multis variisque jubetur, *Percute, Demolire*, &c. quibus sign. vehementissimum puniendi affectum, quomodo Jer. 1. 10 [a]. ¶ *Et parvulum atque lactantem*] Hi etiam sine ulla culpa, non tamen sine causa occiduntur; Deúsque, qui ita fieri jubet, vitæ ac necis Dominus est [t]. Voluit etiam Deus eorum aboleri memoriam; ea autem in posteris perdurabat [v]. Parvuli quoque ob peccatum originis rei erant mortis [x]; eísque cita mors erat beneficium potiùs quàm supplicium; nè, si adolescerent, graviùs peccarent, & acriùs punirentur [y]. Omnes posteri Amalec retinebant avitum odium in populum Dei, omnésque rei erant ejusdem criminis. Nam & Agag multas mulieres orbas fecisse dicitur. Deinde, multi propter aliena peccata temporali (licèt non æternâ) pœnâ feriuntur etiam humano jure †. ¶ *Bovem & ovem*, &c.] Hæc omnia ita distributè & diligenter enumerat, nè quis postea locus Sauli relinquatur ad excusationem. Nec mirum est, si pecora involvantur maledicto populi. Sunt enim possessiones hominum [z].

4. *Præcepit Saul populo*, וַיְשַׁמַּע] *Et congregavit Saul populum*, Jon. P. Mo D M. He. in V. Ad verb. *audire fecit*: nam per præconem congregavit eos [a]. *Convocavit*, Ang. Ti. Ar. & *condixit*, b. *Indixit toti populo bellum*, Sy. *Nunciavit populo*, Belg. sim. Strig Os id est, evulgavit hoc mandatum Dei de delendis Amalecitis; ut scirent Israelitæ mandato divino sibi arma capienda; Promptè itaque adfuerunt [b]. ¶ *Et recensuit eos quasi agnos*, וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים] *Et recensuit*, vel *numeravit eos in Telaim*, Sy. M. Ti. P. Mo. JT. Nomen loci est [c]. Sed contra dicunt, quòd præfixum habet articulum הַ, (cujus punctum sub ב præfixo ponitur [d].) qui ante nomina propria locum non habet. Kimhi verò affert exempla in contrarium, veluti בַּקַּרְקֹר, Jud. 8. 10. בַּשִּׁטִּים, Num.

[z] M.
[s] Mart.
[a] Mend.
[t] Me.
[v] La.
[x] La. sim. Mart. Mend.
[y] La. ex Mend.
† Mend.
[z] Mart.
[a] D. ex V.
[b] Os.
[c] V. ex He. K. in Buxt.
[d] Glas. gram. p. 750.

mi. Scire licet simile in Ebraismo esse בַּבְּאֵרוֹת *percussi*, Jel. 16. 7. à sing. נְבָרִי, 2 Sam. 4. 4. & 9. 3. & Jes 66. 2 [v]. ¶ *Decem millia virorum Juda*] Hi seorsim numerantur, quia validiores erant & bellicosiores [x]. Et quia obedentiores erant Sauli quàm Benjamitæ, licet ipsi essent de tribu Regis. Porrò Saul hoc loco de divino præsidio certus pauciores copias requirit †.

5. *Ad civitatem Amalec*] Metropolin scilicet & regni caput [y]. ¶ *Tetendit insidias in torrente*] Sim. 6 M. Mo V. Vel *ad torrentem*, Strig. וַיָּרֶב acceperunt pro וַיֶּאֱרֹב, ab אָרַב *insidiari* [z]. וַיָּרֶב בַּנָּחַל] *Et insidias posuit in valle*, Pi. Ang. *Et castra statuit in fluvio*, Jon. Alii, *pugnavit*, vel *contendit* (sub. *cum eo*, Jun. Pi.) *in valle*, Pi. Ang. sim. Q. in M. & in V. Radicem putant esse ריב *disceptavit, contendit* [a]. At ריב non de dimicatione & conflictu hostili, (qua de re hîc sermo est) sed de contentione verborum, seu lite atque jurgio usitatè accipitur [b]. Imò verò ריב ponitur pro pugna, sive prælio, testibus R. Levi, & RS. Et sic vertunt ô in Gen. 13. 7 & alibi, & Jud. 11. 25. & Gen. 26. 20. Neh. 13. 17. Hinc יָרֵב *Jareb*, nomen Regis, an urbis? Hos. 10. 6 [c].

6. *Dixit Saul Cinæo, abite*, &c.] Qui medii haberi volunt segregare se ab hostibus debent, & æquos se præstare utrisque. Vide dicta de J. B & P. 3. 17 [d]. Kenæi in finibus Jehudæ & Amalecitarum habitabant, Jithronis Gentiles, Jud. 1. 16 *. Hinc docemur, 1. Vitandam malorum consuetudinem & vicinitatem, nè quid mali contingat propter vicinum malum †. 2. Quantum prosit affinitas & conjunctio Sanctorum. Servat hîc Deus quod promiserat Abrahamo, *Benedicam benedicentibus te*, &c. Amalecitæ afflixerant Judæos, Cinæi illis profuerant; Itaque illi perduntur, isti servantur [f]. ¶ *Descendite*] Nam in editis locis, & rupibus habitabant Cinæi, quà iter erat in Hamalekum, Num. 24. 21 [g]. Forsterus de Kenæis exponit antecedentia verba, *Et litigavit in torrente*, scilicet cum Kenæo, donec persuaderet illi, ut istinc discederent; quia ריב tantùm de verbali contentione dicitur [h]. Porrò, *Abite, Recedite. Descendite*. Congeries est asyndeton, celeritatis index. Sic Gen. 18. 6. q. d. quàm celerrimè recedite [i]. ¶ *Nè fortè involvam te cum eo*, פֶּן אוֹסִפְךָ עִמּוֹ] *Nè fortè te cum illo perdam*. M. Ti Mo. P. Jon. sim. Sy. Ar. Est אָסַף idem quod סוּף. M. *Nè auferam*, vel *nè è*

[v] D.
[x] La.
† Mend.
[y] Me.
[z] D.
[a] M.
[b] Pl.
[c] D.
[d] G.
* Pl. ex Jun.
† San.
[f] Mart.
[g] Jun.
[h] Ma. ad v. 5.
[i] Ma. sim. V.

Ag·gum, ante alios omnes, occidum oportuit: hic enim erat caput malorum. Pingitur hic corruptela humani ingenii. Ubi agitur nostra causa, ibi severi esse volumus supra modum: At si causa sit Dei, ibi modestiùs & lentiùs agimus. Hinc servabant Israelitæ *Cananæos* & *Moabitidas mulieres*, &c. quos perdere debebant [e]. ¶ *Et vestibus*, הַמִּשְׁנִים] [Variè reddunt;] *Pinguibus*, P. Mo. Sy V. Jon. in V. M. Ti Strig. i. e. pinguibus suâ informm naturâ [v]. Plures per transpositionem literarum מִשְׁנִים dici putant, pro שְׁמֵנִים *pingues*: qualis transpositio est in כֶּבֶשׂ & כֶּשֶׂב *agnus*; in שִׂמְלָה & שַׂלְמָה *vestis* [x]. Vel, boves pingues מִשְׁנִים dicuntur eo sensu quo dicitur כֶּסֶף מִשְׁנֶה *argentum duplum*; eo quod tales sint duplici carne [y], & pinguedine [z]. Al. *secundos* vel *secundarios*, JT. Pi. D. Belg. Ang. i. e. secundos ab optimis. Sic *secundarius Regis*, qui & secundus à Rege. *Et secundarius* M. Crassi, vocabatur Q. Arrius, quod secundum à M. Crasso eloquentiæ locum obtineret [a]. Al. *secundogenitos*, Q. in D. secundo partu genitos; tales enim sunt præstantiores [b]. Vel *secundi anni*, i.e bimos, quales inter pecora eminent [c]. Potiùs *secundarios*; q d. pepercerunt primis & optimis quibusque, item qui secundas ab illis obtinebant; tantùm vilissimum quodque percusserunt. Hanc genuinam esse Hebraicæ vocis significationem, quicquid alii dicant, docent literarum ordo & vocalium notæ [d]. Hanc interpretationem amplectuntur Forst. Mercer. Avenar. & Buxtorf. Alii מִשְׁנִים à שָׁנָה *anno* deducunt, anniculos agnos, qui solent esse teneriores & præstantiores. Vulg reddit *vestes*, fortè respiciens ad שָׁנָה *mutare*, ut *mutatorias* intellexerit [†]. ¶ *Et arietibus*, וְעַל הַכָּרִים] *Et saginatis*, P. V. Jon. Sy. Industriâ humanâ scilicet [f]. *Et super agnos*, Mo. sim. M. Ti. Ca. Strig. Belg. Ang. *Super verveces*, Vide ad Deut. 32. 14. Ma. *Et erga ovium duces*. JT Pi. Ut commodiùs greges suis ducibus assuefactos abducere possent. Ità autem accipiendam esse Hebræam vocem docet perpetua apud prophetas metaphora, quâ duces hominum hanc appellationem obtinent: ut 2 Reg 11.4, 20 Ezec. 39.18 [g]. Aliqui legisse videntur בְּרִיאִים vel בָּרִים, *electos, puros, saginatos* [h] ¶ *Quicquid verò vile fuit & reprobum*, וְכָל הַמְּלָאכָה נְמִבְזָה וְנָמֵס] *Quicquid autem* (vel *omne opus*, sive *opificium* i Mo. *omnis res* Jon. vel, *substantia*, V. vel *supellex*, Sy.) *contemptibile* sive *vile*, *& dissolutum* (sive *contemptum*, i. Jon. Ar *caducum*, M. *flaccidum*, Ti. *languidum*, Strig. *reprobum*, Os. *tabescens*, Heb. *liquescens*, JT. Pi. *marcidum*, V.) *erat*, P. Cæterùm τὸ מְלָאכָה hîc sign. Vel, 1. pecora, ut Gen. 33. 14. לְרֶגֶל הַמְּלָאכָה *ad pedem hujus operis*. Sic Exod. 22. 8. & 36.6. 1 Sam. 25.2 [i]. Vel, 2. potiùs reliquam supellectilem [k]. Vel, 3. pro omni re in qua collocamus nostram operam; i. e peculium, vel substantiam [l]. Res omnis, in qua homo seipsum exercet, vocatur מְלָאכָה

[e] Mart.
[v] V.
[x] D.
[y] RS. in Luxt. vind. 2, 10. 748.
[z] RS. in Ma.
[a] D.
[b] V.
[c] Ma.
[d] Jun.
[†] Ma.
[f] V.
[g] Pi. ex Jun.
[h] Ma.
[i] D.
[k] M.
[l] V.

sibi manum, Mo. Manus pro loco sumitur [z]. *Constituit* (*erexit*, Ang. *parabat*, Sy. Ar.) *sibi locum*, M. P vel *stationem*, JT. id est, cum exercitu consistuerat, ut recrearetur à labore [a]. Designavit sibi locum in quo castra poneret, nempe ut illic divideret prædam [b]. Ità Jon. *locum ad dividendam in eo prædam*. Alii aliter, *Et ecce statuit sibi trophæum*, Ti. Sic Ca. Strig. Pi. Mart. monumentum memoriale victoriæ, Belg. Ma. Sic יָד sumi videtur 2 Sam. 18. 18. Ma. Pi. Ità vocatur, Vel, 1. quòd fortassis figurâ manûs extructum esset [c]. Vel, 2. quod fortè trophæis manus impendebant, ad significandum hostes validâ manu devictos [d]. Vel, 3. sic metonymicè vocatur insigne opus manûs [†]. Quomodò imaginem aut scripturam dicimus *manum artificis* [f]. *Erexit sibi*, ex ambitione; & in sui, non in Dei honorem; sibi victoriam hanc adscripsit [g]. Alii putant fuisse altare sacris faciendis [h]. *Et ecce statuit sibi manum*, nempe militarem, præsidium [i]. Designavit locum militibus, ubi excubare possint, sive ad tuendos fines, sive ad occupandam tyrannidem [k]. ¶ *Descendissetque in Gilgala*] Transvecti sunt longâ pompâ, usque ad *Gilgal*, ut ostentarent prædam [l]. Ubi sibi monumentum excitaverat, quasi illa prima omnium cura esse debuerit, descendit in Galgala, ut pacifica immolaret. Ibi enim altare erat, c. 11. 14 [m].

13. *Benedictus tu Domino*] Salutandi formula Hebraica [n]. q. d. te Dominus diligit, ac tibi plurimùm favet, qui revelat tibi secreta sua [o] Verba sunt hominis conscientiâ percussi, ac blandientis Samueli, ut eum demulceat [p]. Vel, q. d. fœlix tu, cui à Deo concessum futura prænoscere, ut ex hoc eventu colligo [q] ¶ *Implevi verbum Domini*] Miser transgressionem Legis appellat obedientiam: Ità prorsus sensum omnem peccati amiserat [r].

14. *Quæ est hæc vox gregum*] *Quid sibi vult?* JT. *Quid est?* pro, cujus rei signum est [s]? Ità eum manifesti mendacii coarguit [t].

15 *Pepercit populus*] Quasi se invito, aut ignorante hoc factum; quod fieri non potuit, cùm toto illo tractu, nec sine longa mora, greges illi trajecti sint [v]. Quando reprobi arguuntur, culpas aliquando negando tegunt, aliquando in alios transferunt [x]. ¶ *Ut immolarentur Domino*] Ità pietati hoc adscribit, non avaritiæ [y]. q d Jussit quidem Deus, ut perderemus omnia: & tamen idem jussit, ut immolaremus. Quare illa pecora relinquenda erant ad sacrificium [z]. Sed eum apertè refutat, v 9. ubi legimus eum universis in suo genere pulchris pepercisse, cùm tamen horum pleráque altari essent minùs idonea. Addit, *Deo tuo*; q. d. quem tu colis & amas, atque ideò hoc non potes non probare [a].

16. *Sine me*, הֶרֶף] *Desine*, JT *permitte*, P. *sine*, sub. *me loqui*; i. e ut indicem tibi, &c [b].

17. *Nonne cùm parvulus esses*, &c?] Ità P. *Quum parvulus videbaris*, JT. Pi. vel *factus es*, M. Ti. *Quamvis*

[z] Mar.
[a] Jun.
[b] V. K. in M.
[c] Belg. Pi.
[d] Me.
[†] La.
[f] San.
[g] Os.
[h] Mart.
[i] Q. in Ma.
[k] Q. in Mart.
[l] Mart.
[m] San.
[n] Pi.
[o] V.
[p] Ma.
[q] San.
[r] Mart.
[s] Pi.
[t] Me.
[v] San.
[x] Greg. in San.
[y] San.
[z] Mart.
[a] San.
[b] V.

... paret secundo [i]. ¶ *Et adduxi Agag*] Sub. *captivum*. Neque permisi ut faceret quod liberet [k].

21. *Tulit populus*] q. d. Non ego feci, sed populus à quo timui, infrà v. 24 [l]. ¶ *Primitias eorum quæ cæsa sunt*, רֵאשִׁית הַחֵרֶם] *In principio anathematis* Jon. in V. [quasi deficiente בּ ante רֵאשִׁית] i. e. priusquam inciperet perdere animalia [m]. *Initium (præcipua*, P. Sy. Ti. sim. JT. Pi. Strig. *primitias*, M. V. *) anathematis*, Mo. i. e. animalia præstantiora, quæ prorsus delenda erant [n].

22. *Numquid vult Dominus holocausta*, &c.] Comparatè hæc intelligi debere sequentia ostendunt [o]. Obedientia potior est victimis [p] Qu. Quare? Resp 1. Quia obedientia est magis necessaria, quàm offerre victimas; hoc enim liberum est & spontaneum [q]. 2. In victimis, aliena caro; per obedientiam voluntas propria mactatur [r]. 3. Sacrificia tollunt peccata. At obedientia facit, nè peccetur [s]. 4. Sacrificia interdum à Deo repudiantur, Psal. 50. Isa. 1. Jer 7. Ergò necesse est minoris esse, quàm illud quod Deus semper expetit. Tale est obedientia. 5. Victimæ sunt communes Deo cum idolis: obedientia autem est propria Dei [t]. ¶ *Quàm offerre adipem arietum*] Additur hoc per amplificationem. Confert obedientiam non jam cum victimis, in quibus multa lex damnat & rejicit; & multa etiam in usus hominum convertuntur; sed cum adipe, qui soli Deo immolatus est. Vide ad cap. 2. 15. Vel *adeps* hîc ponitur pro victimis adipatis & pinguibus: quomodo *caro & sanguis* pro iis quæ carne & sanguine constant [v].

23. *Quasi peccatum ariolandi est, repugnare*. כִּי חַטַּאת קֶסֶם מֶרִי] *Quia peccatum* (sicut *peccatum*, P. JT. Ang Jon.) *divinationis* (*magia*, M Ti Ca. Belg) est *rebellio*, P. JT. Mo. V. M (Vel, *inobedientia*, Strig. Belg. sim Ca. *contumacia*, Ti.) Tam grave peccatum est, & tam gravis punitio ei debetur [u]. *Ut culpa virorum qui petunt ab ariolo*, Jon. qui fiduciam ponunt in augurio & ariolandi arte [y]. *Sic culpa omnis viri qui rebellat super verbum Domini*, Jon. sim. M. Vox קֶסֶם omne genus vetitæ divinationis, qui per dœmones fit, comprehendit; ut etiam *ariolatio*, quæ ab aris dicta, circa quas preces aut sacrificia offerebant dœmonem consulentes [x]. Hunc locum detorquent Papistæ ad obedientiam quæ sibi debetur malum [k]. Nam in se gravius crimen est magia vel idololatria, quàm inobedientia; hæc tamen utrique similis est, 1. Inobediens similis est ariolo; quia conjectat de voluntate Dei, ex mendacibus judicii sui figmentis; sicut ariolus de futuris, ex garritu & volatu avium. 2. Similis est idololatræ, quia illi Deus est proprium judicium & propria voluntas; huic se suáque omnia dicat & tradit; ad hanc omnes actiones refert [l]. ¶ *Abjecit te Dominus nè sis Rex*] Heb. *à rege*, pro *ab* essendo *regem*, Pi. q. d. Posthac non eris Rex [m]. Justa & congrua pœna Saulis; ut qui Deo suo subesse noluit, regno privetur, nè subditi ei subsint. Porrò Saul regno suo privatus est, quasi in actu primo; non secundo: h. e. potestate regiâ illum dejicit Deus; sed permittit tamen ei illius usum & administrationem ad vitam. Aut potiùs denuntiat ei privationem Regni, cujus executio paulò post facienda erat, Saulem enim Regem posteà mansisse paret; quia eum ut Regem suum habuit & populus, & ipse David, & Samuel, v. 32 [n].

24. *Peccavi*] Pœnitentia hæc non fuit seria, sed ex metu infamiæ, & regni amittendi [o]. Indicio est, 1. Quòd à se culpam in populum derivet [p]. 2. Quòd non priùs dixit *peccavi*, quàm regnum transferendum audivit [q]. 3. Quòd honor a populo habendus hanc illi pœnitentiam extorsit [r]. ¶ *Timens populum*] Culpam suam falsò obumbrat; cùm non ipse esset in obedientia populi, sed contrà [s]. Eum non adeò populum timuisse docent illa duo decreta, 1 Sam. 11. 7. & 14. 24. Q. Nec laboraret populus pro regis Agagi salute, ex qua ad illum nulla sperabatur commoditas [t].

25. *Porta peccatum*, שָׂא נָא אֶת חַטָּאתִי] *Dimitte, quæso, peccatum meum*, V. *Aufer*, nempe, apud Deum, deprecando [*]. Minister dicitur remittere peccata, 1. Quòd orat Deum ut remittat. 2. Habet claves, & concionatur remissionem peccatorum per Christum [v]. *Ferto, vel tolle, remitte, peccatum meum*, veniam impetrando precibus & sacrificiis tuis, ut solent Sacerdotes; vel dissimula peccatum meum [x]. ¶ *Et revertere mecum*] h. e. cum revertente me venito. Exierat Saul extra *Gilgal* in occursum Samuelis; & necdum Samuel in *Gilgal* ingressus fuerat, ut illuc dici posset *reverti*. Vide suprà v. 13. Similem loquutionem habes Ruth. 1. 10, & 22. & cap. 2. 6. Sic infra 26. 30, 31 [y]. Acutum hoc

Marginal notes (left column): [k] V. — [l] Ma. ex Jun. — [m] V. — [n] V. — [o] G. — [p] Mart. — [q] La. — [r] Greg. in San. La. — [s] R. Ben. Gerson in Mart. — [t] Mart. — [v] San. — [u] V. — [y] M. — [x] Me. ex San.

Marginal notes (right column): [k] Mar. sim. La. — [l] La. — [m] V. — [n] La. — [o] La. sim. Me. San. Mart. — [p] San. — [q] San. ex Greg. — [r] Mart. ad v. 30. — [s] L. — [t] San. — [*] G. — [v] Mart. — [x] Me. — [y] Ma.

trophæum potiùs Deo statuendum esse [h]. ¶ וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לוֹא יְשַׁקֵּר] *Et etiam fortitudo*, sive *robur* (vel *victoria*, Mo. V. Pi. *nobilissimus*, Sy. *sanctus*, Ar. *victor*, Ti. Strig. *triumphator*, Ca. *qui est æternitas*, JT.) *Israelis non mentietur*, P. Mar. Sy. Ar. Belg. Ang. Pi. *Non committet mendaciter*, JT. Deus, qui est auctor victoriarum Israelis, non mentietur illi, cui dedit Regnum tuum [i]. *Non fallet*, M. Ti. Ca. Os. i. e. non frustrà minatur, Os. Alii, *& etiam virtutem Israelis non faciet irritam*, sub. *Dominus*; i. e. neque tamen destituet Dominus Israelem pristinâ virtute [k]. *Non fallet victoria Israelitis*. Sensus est, Licèt regnum à te scissum sit, tamen Deus non deerit populo suo, nec permittet concidere regnum Israelis, sed delegit sibi virum alium, &c [l]. Porrò נֵצַח in abstracto ponitur (quod majorem vim habet) & sign. *Excellentia, victoria, virtus*, &c. q. d. non tantùm excellentissimus est, sed etiam ipsa excellentia. Notant quoque נֵצַח interdum esse temporis, & significare victoriam seu triumphum temporis; h. e. *perpetuitatem & æternitatem*; ut Isa. 34. 10 [m]. ¶ *Et pœnitudine non flectetur*] Sim. & P. Ti. JT. M. Os. לוֹא יִנָּחֵם] *Non revertitur ab eo quod dixit*, Jon. *Neque consilium petit*, Sy. Ar. *Neque animum mutabit*, Ca. Dicitur *pœnitere*, v. 11. quoad effectorum scilicet immutationem; & hîc *non pœnitere*, nempe quoad seipsum [n]. Mutat Deus sententiam per prophetas significatam, non autem consilium [o]. [Vide ad v. 11.] ¶ *Neque enim homo est*, &c.] Non est mutabilis, sicut homines, qui in æstu iracundiæ sæpè minantur atrocissima quæque se aliis facturos; posteà ubi deferbuerit ira, pœnitet eos prioris vehementiæ [p].

30. *Honora me*] Hic proditur hypocrisis Saulis, & causa pœnitentiæ ejus [q].

31. *Reversus ergò Samuel*] Qu. Cur reversus est? Resp. 1. Non ut adoraret, id est, simul sacrificaret cum Saule; neque enim Samuel, sed *Saul* (nempe solus) *adorâsse* legitur [r]. Noluit Samuel cum eo precari Dominum, sed eum planè excommunicavit [s]. 2. Ut honorem deferret magistratui, etiam impio [a]. Nè populus Regem sperneret & regno pelleret [b]. 3. Ut quæ Saul omiserat, ipse perageret [c]; nempe ut Agagum occideret [d]. 4. Nè Saulem in desperationem, vel furorem adigeret [†].

32. *Oblatus est ei Agag pinguissimus & tremens*, מַעֲדַנֹּת] *Cum vel In deliciis*, P. Mo. Jun. Pi. *delicatè*, M. Ca. *delicatus*, Ti. *delicatè cultus*, Pi ex IT. *deliciarum*, scil. vir, Os. *cum voluptatibus*; i. e. gressu ac incessu regio ac superbo [f], perinde quasi mortem minimè horreret [g], sed eam vitæ præferret [h]. Alii vertunt, *in catenis* vel *vinculis*, K. & Caj. in San. quasi eum vinctum adducerent. Ità vox sumitur Job 38. 31 [i]. ¶ *Siccine separat amara mors?*] A divitiis, deliciis, regno, vitâ. Vide Ecclesiastic. 41. 1 [k]. [At Hebræa sic se habent] horrens. Idem enim fecerant Levitæ, Exod. 32. Phinees, Num. 25. 8. & Elias, 1 Reg. 18 [v]. Fuit Samuel carnifex, sed Dei, quod honorificum [x]. Vel, 2. Per suos [y]. Qu. Quo jure Samuel privatus Agagum occiderit? Resp. 1. Quidam putant Samuelem non prorsus abiisse magistratu, quod mihi non placet. 2. Non habuit Samuel gladium ordinarium: Sed Deus nullis est obstrictus legibus, quin gladium suum dare possit, cui velit. 3. Fecit hoc Samuel ex impulsu divino [z]. Cessantibus in officio Regibus, sæpè per Prophetas Deus legis suæ sanctiones exequebatur, 1 Reg. 18 [a]. Nobis tamen vivendum est legibus, non exemplis, ut rectè Demosthenes; Et exempla quædam virorum clarorum miranda magis sunt, quàm imitanda. Porrò observa hîc ingeniorum varietatem. Saul in omni vita crudelissimus parcit Agago, nempe ex superbia, ut suæ gloriæ consuleret. Samuel semper clementissimus (oravit enim pro Saule inimico ejus acerrimo) Agagum interficit, sed ex præscripto Dei. Hîc etiam comprobari videmus vaticinium vetus [de quo vide Num. 23.] Hæc nominatim prædicta de Agago ante 400 annos. Ità Cyrus & Josias nominatim prædicti antequàm nascerentur [b]. ¶ *Coram Domino*] Vel coram Arca, quæ tunc fortè aderat [c]. Vel coram altari, quod ibi exstructum erat; vel in plena concione & sacro cœtu [d]. Ubi populus Dei est, ibi est Deus. (Meminerimus igitur, quanta cum reverentia versari debemus in cœtu sacro) Vel, quòd eum occideret in honorem Dei. Instar enim est sacrificii, cùm impii occiduntur jussu Domini [†]. Fuit quasi quædam victima Domino, &, ut fiebat in holocaustis, sectus erat in frusta. Nec novum est in scriptura victimam vocari cædem inimicorum Dei, Isa. 34. 6 [f].

35. *Et non vidit Samuel ultrà Saul usque ad diem mortis suæ*] Id est, nunquam perrexit eum videre. Ità sæpè significant adverbia *donec* & *usque*. Vide Gen. 28. 15. Deut. 34. 6. 2 Sam. 6. 23. In quibus omnibus, simpliciter præcedens tempus ponitur, non attendendo ad subsequens [g]. Dices Samuelem vidisse Saulem, c. 19. Resp. Sensus est, Non invisit, aut adivit eum, officii, vel amicitiæ gratiâ [h]; vel consilii dandi causâ [i]. Hoc sensu *videre* sumitur, infrà c. 20. *Vadam, & videbo fratres*: & 1 Reg. 14. Veni, & *videamus nos*; & Heb. 13. *videbo vos* [k]. ¶ *Lugebat Samuel Saulem*] Verbum in Hithpahel magnum & continuum luctum significat: Lugebat autem, 1. Saulem regno privari. 2. Timens nè vitâ æternâ privaretur [l]. Nota hîc discrimen inter Samuelem & Saulem. Samuel nihil transgressus est, & tamen luget: Saul transgressus est mandatum Domini, & tamen nihil commovetur. Non enim scribitur se afflixisse. Rectè discessit à Saule, nam cum improbis non est familiariter versandum. Rectè tamen orat pro eo; Ità enim debemus nos gerere etiam erga excommunicatos [m].

CAP.

[h] Me. [i] V. [k] V. [l] M. [m] Ma. [n] Ser. [o] Mart. [p] Osiand. [q] Mart. [r] San. [s] Mart. ad v. 26. [a] Mart. [b] La. [c] San. [d] Mart. [†] La. [f] V. ex M. [g] M. [h] V. [i] Ma. [k] Me.

[u] Me. sim. San. [x] San. [y] Mart. [z] La. ex Jo. [z] Mart. [a] G. [b] Mart. [c] Ma. [d] Ma. sim. Mart. [†] Mart. [f] Me. ex San. [g] Glas. gram. p. 456. [h] T. ex San. sim. F. [i] F. Me. [k] F. [l] La. [m] Mart.

… peculiari mandato hoc fecit. Sic supra c. 7. ult. & 10.1[q].

3. *Et vocabis Isai ad victimam,* בְּזָבַח] *Ad sacrificium,* V. Pi. Ma. i.e. propter victimam comedendam [r], vel *ad convivium,* V. ex Jon. quod celebrabitur de carnibus victimæ pacificæ immolatæ [s]. Sacrificiis Eucharisticis adjungebantur convivia [t].

4. *Admirati sunt,* וַיֶּחֶרְדוּ] *Et contremuerunt,* Mo. sim. Pi. Mar. V. Ellipsis, quia subauditur, *& iverunt,* Pi *trepidi accurrerunt,* JT. V. *exierunt,* Sy. Ar. *congregati sunt,* Jon. Ità multi in M. *consternati sunt,* Os. *obstupuerunt,* Ti. Quia ex quo Rex datus, & præsertim post Saulis peccatum, se domi, ut plurimùm, continere solebat [v]. ¶ *Occurrentes ei*] Confertim obviam ei processerunt, honoris causâ [x]. ¶ *Dixerúntque,* וַיֹּאמֶר] *Et dixit,* senior eorum, M. qui primus erat, sive nobilissimus omnium [y]. *Dixit,* vel quispiam, Ti. vel, *quisque,* JT. Verbum singulare, junctum nomini plurali, plerúmque distributionem notat. Sic Gen 35.26. *Filii, qui editi sunt,* Heb. יֻלַּד. Exod. 17. *Fuit manus ejus* [plur.] *firma;* & Exod. 31.14. Num. 32.25. Eadem quoque ratio est participii, ut Psal. 87.3. Prov. 3.18 [z]. ¶ *Pacificúsne, est ingressus tuus,* Ità Sy. P. sim. M. שָׁלוֹם בּוֹאֶךָ] *Pax ingressus tuus?* Jon Mo. sim. &. *Pax advenire te?* Jun. *Prosperéne* (*salvúsne,* Ti.) *adventu?* JT. Ti. Propter inopinatum (& solitarium [a]) Prophetæ adventum timebant [b]. q. d. Acciditne aliquid adversi; vel aliquidne apportas infausti nuntii [c]? Timebant, vel, 1. Nè aliquid mali natum esset in civitate sua [d], quod ab illo esset expiandum †; nè aliquem punire vellet [f]. Vel, 2. Nè fugeret Saulis sævitiam [g], & nè ejus iram in Bethlehemitas, quasi Samuelem recipientes, derolveret. Vel, 3. Nè triste aliquid prænuntiaret [h], vel annuntiaret, sive ab externo hoste, sive à Saule [i].

5. *Sanctificamini*] Ex isto verbo percipi potest hîc agi de sacrificio [k]. ¶ הִתְקַדְּשׁוּ] *Præparate* (*comparate,* JT. *sanctificate,* Pi) *vos,* V. *Sanctificari* idem est, quod *parari.* Vide Exod. 19. *Sanctifica eos* — Et paulò post, *Estote parati.* Æquum erat, ut qui sacris interesse vellent, puri accederent, & mundi; sed illi imprimis qui non tantùm sacrificiis intererant, sed etiam cibis è sacrificata victima vescebantur [l]. Sanctificatio autem ista consistebat in lotione vestium, & abstinentia à mulierum concubitu;

q Pi. — r V. — s V. — t Pi. — v Me. ex San. — x V. — y V. — z Glas. gram. p. 397. — a La. — b M. — c Me. — d M. — † Mart. — f Me. Mar. — g Mart. sim. San. L. — h La. — i San. — k Pi. — l San.

solet, JT.) *homo,* Ti. Mo. P. sub. vel, *video,* sive *aspicio,* Jon. V. JT. vel, *videt Deus,* M. Strig. ¶ *Homo enim videt ea quæ parent,* לַעֵינַיִם] *Ad oculos,* Mo. *Quæ sunt præ oculis,* P. sim. JT. Ti. *Vident in oculis suis,* Jon. *Eget intuitu oculi,* Ar. *Spectant homines faciem,* Ca. Homo ex rebus externis de homine judicat [c]. ¶ *Dominus intuetur cor*] Idem facere debent, ut Dei imitatores, ii quibus eligendi Regis jus contigit. Vide quæ hac de re Aristoteles, Polit. l. 3. c. 13 [d]. [Quærit P. Martyr. Cur non vidit cor Saulis, antequam ungeretur: sed nihil respondet. At responderi potest, Deum illis regem tunc dedisse, non qualem ipse probavit, sed qualem populus meruit.] Ellipsis hic est; ut patet ex v. 8. *Neque hunc elegit.* q. d. Dixi paulò ante de Eliabo, quòd eum non elegerit Jehova: (hoc enim indicâsse eum Isaio innuitur, idque in hunc finem, ut proximum ab illo introduceret) nunc idem dico de Abinadabo. *βραχυλογία* †.

10. *Adduxit Isai septem filios suos*] Habuit ergo octo filios. Nam David absens erat octavus. Dices, 1 Par. 3. cum Davide numerantur septem tantùm filii *Isai,* sive *Jesse* (nam duo ista nomina idem sunt.) Resp. 1. Ibi non omnes numerantur, sed unus prætermittitur ob causam nobis incognitam: fortè, quòd octavus sit ex concubina, vel uxore secundaria. Sicut c. 14.49. omittitur *Isboseth,* de quo 2 Sam. 2 [f]. 2. Unus ex his septem nepos fuit [g]. Dicunt Jonatham filium Samma, cujus auditur nomen, 2 Sam. 21.21. adoptatum fuisse ab Isai; sicut Ephraim & Manasses à Jacobo [h].

11. *Numquid jam completi sunt filii?* הֲתַמּוּ הַנְּעָרִים] *Súntne consummati* (*finiti,* M. P. Sy.) *pueri?* Mo. *An absolverunt transire?* JT. Similis loquutio Matt. 10.23. Jun. *Adsúntne omnes,* V. Ti. sim. Ang. *Estne numerus puerorum completus?* Strig. H. *nullum præter istos habes filium?* V. ¶ *Adhuc reliquus est parvulus,* הַקָּטָן] *Minor,* Mo. P. *minimus,* Sy JT. V. *parvus,* &. Non quòd ætate puerili esset, aut exiguo corpore; (nam mox v. 18. vocatur *Vir bellicosus, & fortissimus robore;* erátque tunc David 28. annorum, ut tradunt Hebræi in Seder Olam [i], vel potiùs 20 annorum [k]) sed quia fratrum erat minimus. Sic Benjamin Gen. 43.29. vocatur parvulus; cùm tamen decem suscepisset filios, ut constat Gen. 46.21 [l]. ¶ *Et pascit oves,* [Ità ferè omnes.] רֹעֶה בַּצֹּאן] *Pascens in pecora,* Mo. &. [Constructio huic similis est v. 8. לוא

c Os. — d G. — † Pi. — f La. To. in San. — g Jun. Pi. — h Q. in San. — i T. — k La. — l T.

¶ *Et pulcher aspectu,* [Hebrew]] *cum pulchritudine (nitore,* P. JT.) *oculorum*, &. sim. Jon. Sy. Ar. Mo. Ultra id quòd habebat nitentes & elegantes oculos, erat eleganti specie decoráque facie [a]. עם *cum* hic ponitur pro ו & [b]. ad verb. *cum pulchro oculis*; h. e. & pulcher oculis. Sic cap. 17. 42. Q. *cum pulchritudine.* Sed in Hebræo non abstractum est (quod יְפִי scribitur, Ezech. 28. 7. vel, יֳפִי Zach. 9. 17.) sed concretum, יְפֵה quod constructum est ex יָפֶה *pulcher.* Sic & Gen. 39. 6 יְפֵה in statu constructo ponitur. Ità Nahum. 3. 12. *Omnes munitiones tua (sicut) ficus,* עם *& primitivi fructus* [c]. Porrò solet pulcher animus etiam in vultu apparere. Vide Platonis convivium [d]. Erat in Davide forma, non fracta, aut mollis, sed virilis ac militaris. Oculi ipsius bellicam quandam ferociam spirare videbantur [†]. ¶ *Decoráque facie.* [וְטוֹב רֹאִי] *Et decorus visu,* V. Est nomen רֹאִי hic ejusdem formæ cum חֳלִי *infirmitas* [f].

[a] V. [b] He. in V. Glas. [c] Glas. gram. p. 587. [d] G. [†] Mart. [f] M.

13. *Et unxit eum in medio fratrum ejus*] Qu. An fratres negotium intellexerint? Resp. 1. Q. negant [g]. Certum est fratres ejus unctionem vidisse; non ita certum eos intellexisse quid illa unctio designaret [h]. Fortasse, cùm postea Davidem audirent canere & prophetare, putabant illum eâ unctione factum esse Prophetam [i]. Alii putant Samuelem nihil indicâsse de regno; sed tantùm hoc dixisse, Deum elegisse aliquem ex filiis Isai ad magnum aliquam rem administrandam; & nè ipsum quidem Davidem (nec Isæum [k]) intellexisse eum futurum regem [l]. Constat cavisse Samuelem, ut hæc occultissimè fierent. Quòd si fratres id nôssent, facilè emanaret in vulgus, ex fratrum invidia, vel gratulatione, adeóque nec Samuel, nec David ipsiúsque familia furorem Saulis effugerent. Deinde non bene cum illa inauguratione regia conveniebat, eum statim ad rusticum opus esse remissum [m]. Nec tam liberè eum fratres objurgâssent [n]; nisi fortè hoc contempsissent, & habuissent pro ludibrio [o]. Resp. 2. Alii affirmant. *Unctus est*, quum priùs tamen Samuel ei, & circumstantibus patri & fratribus explicâsset voluntatem Dei. Vide 2 Sam. 5. 2 [p]. ut pluris ipsum fratres deinceps facerent, minoréque invidiâ laborarent, cùm sibi eum præferri viderent [q]. David unctus est coram testibus. Samuel enim moriturus erat, antequàm David publicè inauguraretur. Itàque factum illud oportuit patris Isai testimonio, & Davidis ipsius conscientiâ confirmari [r]. Credibile est eum Davidi & Isai mysterium indicâsse [s]. Porrò hæc unctio Davidi non Regnum dedit, sed Regno eum destinavit; júsque ei dedit semet conservandi, quibus posset modis, ad tempus usque adipiscendi Regni [t]. Accepit tunc David jus imperii *in populum*, sed nondum *in populo*. Quomodo Jurisperiti dicunt filium vivente patre habere jus *in bona*, sed non *in bonis* [v]. Unctus est, non ut statim regnaret; sed ut Sauli morienti in regno succederet [x]. Vide quàm innocenter David vocetur ad regnum. Nullâ

[g] Ità Me. San. Mart. [h] San. [i] Mart. sim. Caj. in San. [k] Caj. in San. [l] Mart. [m] San. [n] San. Mart. [o] Mart. [p] Ma. & Pi. ex Jun. sim. La. Ser. To. in La. Sà. in Me. [q] Theod. in La. [r] Mart. [s] Me. [t] G. [v] F. [x] La.

... quodam vertendum, *inflavit eum* [m]. ¶ *Spiritus nequam* (vel *malignus*, b) *à Domino*] [Ità ferè omnes.] Exteriùs ostendens quod intus latebat [n]. Id est, ità permittente, Domino, aut immittente [o]; *permissu Domini*, Ar. Qu. Quis fuit hic spiritus? Resp. 1. Non intelligitur substantia spiritûs, sed effectum. Illud autem erat impulsus aliquis vehemens à spiritu vel bono vel malo concitatus. Tales animorum motus *spiritus* vocantur. Sic *spiritus timoris*, *fortitudinis*, *sapientia*, *stuporis*, *infirmitatis* [p]. 2. Q. censent fuisse morbum ex atra bile natum, sive melancholiam, & maniam [q]. Morbus erat dœmoniacos, ità ut præfocari videretur [r]. Morbus autem hic per musicam facilè levabatur [s]. 3. Communis est Patrum Doctorúmque sententia, Saulem verè fuisse energumenum, id est obsessum, et intùs exagitatum à Dœmone [t]. Subitos terrores & perturbationes à Dœmone immissas morbum Saulis fuisse, satìs indicat significatio verbi Hebraici [f]. Vide infrà v. 23 [v]. *Mali spiritus,* sive *Dæmonia illum inficiebant* [†].

[m] M. [n] G. [o] V. [p] Mart. [q] La. San. [r] Ità He. & Jo. & Cai. in Genebr. & Delrio in La. [s] Jo. in San. [t] La. [f] T. Ità L. To. Ser.

15. *Spiritus Dei*] Sic vocatur, vel, 1. Quòd creatus à Deo esset [x]. Natura ejus bona est, & à Deo [y]. 2. Quòd faceret voluntatem Dei [z].

[x] La. Me. San. [y] Ma. [z] Jo. in G.

16. *Jubeat Dominus,* &c. יֹאמַר־נָא אֲדֹנֵנוּ עֲבָדֶיךָ לְפָנֶיךָ יְבַקְשׁוּ אִישׁ יֹדֵעַ] *Dicat nunc*, vel quæso, *Dominus noster*, Mo. Jon. *Servi tui ad facies tuas quærent*, &c. Mo. *Servi tui*, vel, & *servi tui ante te*, vel qui sunt *coram te quærent virum*, Jon. P. *Ecce servi tui præsto tibi sunt, quærant virum*, Sy. sim. Ar. *Edicat, quæsumus, dominus noster servis tuis adstantibus tibi, ut perquirant virum*, JT. sim. M. Ti. Ita subauditur ל; sed doctioribus magis placet, ut hæc per parenthesin legantur: *(nam servi tui ante te,)* i. e præsto adsunt ad imperata facienda [a]. ¶ *Scientem psallere cithara*, [Sim. omnes.] יֹדֵעַ מְנַגֵּן בַּכִּנּוֹר] *Scientem, pulsantem* (Malim *peritum pulsandi*, Pi.) *citharam*, JT. *qui sciat ludere (canere*, Ti. Strig.) *in cithara*, M. מְנַגֵּן formam participii Pihel habet, sed, quod pro Infinitivo usurpetur: ut etiam מְנַצֵּחַ præfixo ל, præsertim in titulis Psalmorum [b]. ¶ *Et levius feras*] Heb. *Et bonum tibi*, Ma. *Téque sublevet*, Sy. vel, *refocillet*, Ar. Qu. Sed quid potuit Musica & cithara Davidis in Dœmonem Saulem agitantem? Resp. 1. Magnam esse in musicis numeris vim, ad sedandos componendósque animos, antiqua testimonia, & quotidiana satis superque probant experimenta [c]. Solebat Asclepiades ... sive morbus animi musicâ sedare; teste Cels. c. 12. Timotheus fidicen, cùm caneret ... (qui cantus erat concitatior) Alexandrum M. usque eò impulit, ut ad arma procurreret. Græcorum civitates, Martiano Capella teste, sanxerunt, ut animorum corporúmque morbi ad lyræ modulos curarentur. Xenocrates lymphatos carminum modulis à dementia liberavit. Porrò, musica legitur,

[v] V. ad v. 14. [a] V. in Tig. now [b] Ma. [c] San.

... monem, directè, cùm spiritus sit; potest tamen per accidens, quia mitigatis affectibus, per quos in animos nostros Diabolus se insinuat, etiam ipse pellitur. Hinc illud Eph. 4.26,27. *Sol ne occidat super iracundiam vestram, nè detis locum Diabolo.* Et sicut radios solis, qui neque gladio secari, neque flatu extingui, neque ullo conatu averti queunt, clausâ tamen fenestrâ, ex cœnaculo excludimus; Ità Diabolum excludimus, obstructo aditu, quo animorum arcem invadit. Denique Musica malum spiritum eodem modo abigit, quo bonum accersit; quod facit, dum perturbatum animum pacat, nè in mente nostra quidquam sit, quod Sanctum spiritum repellat. Vide 2 Reg 3. 15. & Matt. 17 15, 18. ubi morbus crescente Lunâ intendebatur. Itàque si medicus morbum illum sanâsset, is ægrum eâdem operâ à Dæmone liberâsset. Sed & agnoscendum est, Deum extraordinariam Musicæ peritiam Davidi indulsisse, ut sic illi viam ad majora paulatim præstrueret[m]. 3. Aliquid hîc supernaturaliter factum esse volunt[n]. Majorem fortasse vim habebant Davidis cantica ex materia divinas enim laudes exequebatur, quibus in fugam Dæmon agebatur[o]. David citharæ pulsu mentem suam excitabat, æquè ac Elisæus, & ut ferventiùs oraret pro Saule[p] [Aliis hæc responsio non placet;] Certum est servos Saulis; i. e. Medicos, de materia cantûs parùm solicitos, hoc solùm quæsivisse, ut vocaretur peritus κιθαρικός. Proinde Sacerdotem, aut Prophetam non postulant, sed musicum[q].

[m] BA. 1. 2. 44. 461...
[n] Id Ser. ex L.
[o] Me. sim. San.
[p] La. ex Jo. & To.
[q] BA. ubi supra. sim. Mart.

17 *Bene psallentem*, sim. ỏ Jon. M. P. [מֵיטִיב נַגֵּן] Ad verb. *beneficantem psallere*; i. e. qui doctè pulset citharam *Bene scientem modulari*, No sim. Ti.

18 *Unus de pueris*] Hunc virum Doegum fuisse fingunt Hebræi, qui hæc dixit ex odio in Davidem, ut Saul illum accerseret, tandémque occideret. Ego existimo ex quo David, cum unctione, alia quoque dona accepit planè rara, eum vicinis fuisse notissimum. Nam & eximia erant illa dona, & inopinata atque nova[r]. ¶ *Ecce vidi*] *Prospexi*, JT. *Dispexi*, Pi. ¶ *Filium Isai*, [לְיִשַׁי] i. e. apud *Isai*, V. *Filius est ipsi Isai*, JT. ¶ *Bellicosum*] Heb. *virum belli*, i. e. fortissimum, vel peritissimum artis bellicæ[s]. ¶ *Prudentem in verbis*, [וּנְבוֹן דָּבָר] *Et prudentem*, vel *sapientem sermone*, ỏ. sim. Mo. Sy Ar. Ad verb. *& intelligentem rei*, i. e. intelli-

[r] San.
[s] V.

vanitæ lignum, ex illorum temporum consuetudine[c]. Munus pro sua tenuitate magnum, pro Rege exile. Quod tamen in castris quæ non semper necessariis abundant, contemni non solet. Notum est quo animo Artaxerxes aquam haustam è flumine à rustici cujusdam manibus acceperit. Ad hunc modum Jacobus misit donum exiguum ad Ægypti præfectum. Vide Gen 43.11[d].

21. *Stetit coram eo*] i. e. Astitit illi, ministrando[e]. ¶ *Et factus est ejus armiger*] Quia munùs honorificum fuit Regi, si eâ tantùm causâ habuisset apud se David, ut morbum leniret, & arreptitio occineret[f]. Designavit ergò illum armigerum; hoc tamen munus nunquam exercuisse legitur; quia antequàm bellum à Philistæis ingrueret, in patriam reversus est[g].

22. *Misit ad Isai dicens, Stet David in conspectu meo*] Revocat David, quem remiserat, putans se morbo solutum; vel, quia bellum ingrueret, nec locus musicæ in castris esse videbatur; vel, quia melancholicorum ingenia morosa sunt, & eadem modò quærunt & volunt, modò refugiunt & respuunt[h]. Dedit Saul volubilis atque inconstantis ingenii, tum erga Davidem, tum erga Jonatham, c.20 v.33. clara documenta[i].

23. *Quandocunque spiritus Domini malus arripiebat Saul*, [בִּהְיוֹת רוּחַ אֱלֹהִים אֶל־שָׁאוּל] *Cùm esset spiritus Dei* (sub. *malus*, ỏ Jon Sy. Ar. M.) *super Saulem*, P. Ti. M. *apud Saulem*, Jon. Pi. inesset *Sauli*, JT. Solent enim talibus malis esse sua intervalla. Vide quæ ad Mat. 4.24. & 17.15[k]. Malignus spiritus vocatur *spiritus Dei*, vel 1. quòd naturam habuit à Deo; vel potiùs 2. quia divinæ justitiæ minister erat[l]. *Malus* erat ob vitium; *Dei* ob ministerium[m].

[c] Me. ex San.
[d] San.
[e] V.
[f] Me. ex San.
[g] San.
[h] Me. ferè ex San.
[i] San.
[k] G.
[l] F.
[m] Gr. Cin. p. 164. ex Pseud. August.

CAP. XVII.

1. *COngregantes Philisthiim*] Videbant nempe Judæos suas terras possidere: Eos antea sæpe profligârunt, & nunc Saulem sciebant esse furiosum. Hæc belli occasio[a]. Est autem toto hoc capite digressio hyperbatica, (sive προθύστερον) ad confirmandum verba, quibus Saulis servus Davidem commendabat, c.16. v.18. Talium hyperbatorum exempla extant plurima, ut Gen. 5.

[a] Mart.

Jos,

tur. Sumpserunt quasi diceretur hic homo *unus filiorum*, id est, sine patre, *ἀπάτωρ* conceptus Notant Hebræorum nonnulli, cognomen hoc esse gigantum, qui legum omnium & matrimonii contemptores, ob id incerto patre nascebantur [l]. Huic favet, quòd in ejus genealogia nunquam *patris* nomen exprimitur, sed solius *matris*, nempe *Arapha* [m]. *Benaim* sonat *inter duos*, scil. patres conceptus, cujus scilicet pater incertus est. Quia enim furtivi amores solent esse vehementes, idcirco totos se suáque in generatione effundunt, ac procreant gigantes & monstra [n]. Porrò, *gigas* & *spurius* idem sunt, quia uterque *filius* vocatur *terræ*. Vide Pers Satyr 6.

—— Præsto es mihi Manius heres
Progenies terræ ——

& Juvenal. Satyr.4.

Prodigio par est in nobilitate senectus,
Unde fit ut malim fraterculus esse gigantum.

Cùm ergo *spurium* dicit, *gigantem* dicit [o]. Et sic alii vertunt, *gigas*, Sy.Ar. Strig. *vir immanis*, q. d. *vir filiorum*, i. e. hominum, (nam *filius* pro *homine* dicitur) i. e. excellens: sicut Latini dicunt hominem paucorum; & Galli *enfant de maison*, *filius domûs*, pro filius locupletis aut nobilis domûs; h. e. magno loco natus [p]. *Δυνάστης potens*, i. in G. q. d *excellens inter filios*, nempe Philistinorum. Q. Alii deducunt à בֵּין *inter* [q]. *Inter duo*, i.e. inter duas acies stans [r]. *Duellator*, JT. *Qui inter duos*, supple, pugnam singularem decerni postulabat, infra 8, 9, 10 [s]. Dualis numerus indicat ad hanc constructionem omninò hoc pertinere; sed Latinus sermo non satis commodè efferre hoc potest [t]. *Intermedius*, P.Mo. Sic dicebatur, quòd soleret prodire in medium: erat velut quidam antesignanus inter duo castra stans [v]. *Vir meditatus*, Schindl. in Lexico. *Vir è medio ipsorum*, Jon. in Di. Sic *vir medietatum* diceretur, quòd è medio Philistæorum exiret. Id jejunum. Rectiùs Hebræi, *inter duo castra*, quod Jarchius optimè videtur exprimere, quum eum designari ait, qui esset *potestate præditus exeundi ex acie sua, ut staret inter duos exercitus*; q. d. non erat vir aciei, qui aliorum militum instar aciei suæ ordinem tenere, ab eáque non digredi deberet; quive aliorum ducum instar aciem suam ducere cogeretur: sed erat vir medietatum, cui procul ab acie sua deflectere, sique inter duo castra sistere liceret [x]. Putant intelligi processisse eum *εἰς τὸ μεταίχμιον*, (*in spatium inter acies*) ut & Homerus & Euripides loquuntur. Sic, in medium inter castra pontem processit Gallus ille provocator, quem interfecit Manlius Torquatus, Liv.l.7 [y]. Alii *benaim* vertunt *instar duorum*, vel par duobus, tam magnitudine, quàm robore [z]

¶ *Nomine Goliath*] Differt hic ab illo Goliath 2 Sam. 21. 19. qui hujus *frater* esse dicitur, 1 Par. 20. 5 [b].

¶ *Altitudinis sex cubitorum & palmi*] Ità Jon. Ar M. P. Ti. Mo. V. Sub. *minus*, vel *& dimidii cubiti*, i. e. tricum quadrante, teste Gell. 3. 10. Eleazarum Judæum 7 cubitos altum Tiberio Cæsari ab Artabano rege Parthorum dono missum refert, Jo. Antiq. 18. 8 Alium novem pedum & totidem unciarum legere est in Plin. 7. 16. Idem 6. 30. auctor est *Syrbotas gentem Æthiopum Nomadum octona cubita longitudine excedere*. Porrò, valtiora olim fuisse hominum corpora, & nunc, quasi in mundo senescente, rerum atque hominum decrementa esse, & Plin. 7. 16 & Gell. 3. 10. ex Homero referunt. Exempla extant in Homer. Iliad. 5. & 7. & 20. & Virgil. Æneid. 12. de Turno saxum ingens tollente hæc habet;

Vix illud lecti bis sex cervice subirent,
Quales nunc hominum producit corpora tellus.

S Augusti. de Civit. Dei, 15. 9 refert, *A se & ab aliis quibusdam in Uticensi littore visum esse molarem hominis dentem tam ingentem, ut si in nostrorum dentium modulos minutatim concideretur, centum nobis videretur facere potuisse. Sed illum gigantis alicujus fuisse crediderint* [i]. [Inscitiam ergo suam produnt, qui narrationes scripturæ de Gigantibus, tanquam fabulam olentes, deridiculo habent.] Porrò, pro *sex cubitis*, Q. habent *quatuor cubitis*, ità & Jo. in Ser

5. *Et cassis area*, וְכוֹבַע נְחֹשֶׁת] *Et galea area*, Mo. P. Jon. Sy. Ar. vel *chalybaa*, V. Nomine æris intelligitur omne genus metalli: itaque hoc loco *æs* pro *ferro* accipitur [k]. Infrà scribitur קוֹבַע cùm ק [l]. ¶ *Et lorica hamata*] sim. i. sed legendum *squamata* [m]. וְשִׁרְיוֹן קַשְׂקַשִּׂים] *Et lorica squamata*, M P. Ti. JT.V. in Tig. not. Mar. thorax è ferreis (vel æreis, V.) laminis squamatim contextis [n]. Habens squamas more piscium ità clausas, ut nullum inter eos interstitium esset [o]. Sic Virgil. 11. Æneid. de Turno,

Jámque adeò Rutulum thoracâ indutus, ahenis
Horrebat squamis —— [p].

Veteres disertè scribunt cataphractorum equitum (quos *clibanarios* vocant Persæ) loricas fuisse ex squamis vel laminis consertas, nè motus impediretur. Laminæ æreæ (inquit Heliodorus) & ferreæ ferè palmares, undequaque in quadrangulam formam ducentes, & aliam super aliam, ad extrema laterum adaptantes (ità ut inferiorem superior, & transversam adjacens, continuâ serie semper transcendat) & futuris subter commissuras, texturam connectentes, tunicam quandam squamatam efficiunt [q]. קַשְׂקֶשֶׂת dicitur à קָשַׂר *asperum esse*, quamvis hoc per *Schin*, illud per *Sin* scribatur [r]. ¶ *Pondus loricæ ejus quinque millia siclorum erat*] [Ità omnes] Siclus erat ponderis semunciæ [s]. Ità pondus erat 208 librarum Romanarum [t]; vel librarum Zygostaticarum (quæ sunt 16 unciarum) 156 cum quadrante [v] Ita hoc pondus fide majus videtur. Forsitan ergo sicli hi minores erant [x]. *Sicli æris* hic dicuntur: postea *siclorum ferri* mentio fit, fortè quòd

Marginal notes: [l] G. [m] T. ex Sa.. [n] La. [o] Sa. [p] Ca. [q] G. [r] V. Jun. K. in M. [s] Pi. ex Jun. [t] Glas. gram. p. 766. [v] V. [x] Di. [y] G. [z] La. ex San. [b] Hostius in histor. Monomach. c. 2. [i] Host. ib. c. 3. [k] Q. in L. [l] Ma. [m] La. [n] Me. T. sim. L. V. [o] KR. in Di. [p] Ma. [q] BP. 3. 13. 217. [r] BA. 1. r. 6. 38. [s] Me T. Ma. Host. [t] Me. T. [v] Host. e 5. num. 79. [x] Mar.

ex eo, quòd illud ferebat Goliath inter humeros ejus; cùm potiùs ex illis verbis concluditur non fuisse humerale; neque enim *inter*, sed *super* humeros humerale est; nè dicam Goliatho non fuisse opus humerali, quia loricatus erat; lorica autem tegit humeros. Porrò, ex v. 45. *tu in me venis cum gladio & hasta, & chidon*; omninò colligitur *chidon* fuisse aliquod teli genus æquè ac gladium & hastam. Josephus locum hunc sic expressit, *Hasta autem erat non leve dextra gestamen, sed tam humeris tollens ferebat.* τὸ חֲנִית *hastam* esse convenit inter interpretes; & *chidon* fuisse telum brevius ex eo ipso colligere est, quòd ferebatur inter humeros appensum: Ità enim habent verba Hebræa, *Et chidon ex ære inter humeros ejus*, ex quibus nempe pendebat. Mihi igitur persuasissimum est τὸ כִּידוֹן esse *hastile*, aut *lanceam*, aut simile aliud teli

i BA. 1 R. 8.136. genus [i]. *Lanceam* vertit Ca *hastam*, Jo. in BA. Per כִּידוֹן significari putant רוֹמַח *cuspidem*, vel *hastam*. Alii

k M. putant esse *collarium, quo colli nuditas protegitur* [k]. Alii vertunt *clavam*, seu *pilam*, quà utebantur ad capiendum & feriendum. Al. *spiculum, telum*. Nos *rhompheam*,

l Ma. aut *frameam* [l]. De voce *chidon* vide ad Jos.8. Ma. Sed Kimhi ait, כִּידוֹן hic non esse *lanceam*, ut in Jos.8. sed licèt

|| BA. ubi suprà. sono conveniant, significatione tamen differre ait ||.

7. *Hastile autem hastæ*, וְחֵץ חֲנִיתוֹ] Quædam exem-

m M. plaria hìc habent חֵץ *spiculum hastæ*; alia עֵץ *lignum hastæ* [m]. [Pleríque sequuntur Masoreticam lectionem עֵץ.] Vertunt, *lignum* (*contum*, Ti.) *hastæ*, sive *lanceæ*, Jon. Sy. Ar. Strig. Alii, *hastile hastæ*, vel *lanceæ*, ß. M. Mo. JT. Ca. Putant Masorethæ ח legi loco ע, tum quia עץ scribitur, 2 Sam 21.19. tum quia Deut. 19.5. ligneum securis manubrium vocatur עץ: At nihil tamen necesse est sollicitare lectionem τῶ chetib cum חֵץ *sagitta* possit rectè significare *hastile*, seu *contum lanceæ*, quomodo aptè reddiderunt ß. Præterea, solæ editiones Plant. & Bamb. agno-

† Capel. Crit. 3. 93. scunt illud Keri, reliquæ de eo tacent †. ¶ *Quasi liciatorium texentium*, Ità ß. Mo. כִּמְנוֹר אֹרְגִים] *sicut jugum textorum*, Jon. Sy sim. M. Ti. JT. Ca. Jugum circa quod textores telum circumvolvunt; quod intellige

n Me. ex San. V. Hoss. Ma. quoad hastilis crassitiem [n]. Hujus autem crassitudo minimùm ferè esse solet, ut illud cingat filum quod pedem longum sit. Crassitudinem hastæ ex collatione ostendit,

in vita Demetrii, usus est armaturâ minarum Atticarum 120, cùm cæterorum militum arma tantùm essent minarum 60. Budæus lib 4. de Asse scribit, *justum bajuli onus esse* librarum Zygostaticarum 160. Quod apud Plinium est meritò admirantur omnes, cùm inquit, *Fusius Salvius duo centenaria pondera pedibus, totidem manibus, & ducenaria duo humeris contra scalas ferebat. Nos quoque vidimus Athanatum nomine prodigiosæ ostentationis quingenario thorace plumbeo indutum, cothurnísque quingentorum pondo calceatum in scenam ingredi.* Sexcenta illa pondera Romana 12 unciarum, quibus onustus Fusius ille scalas scandebat, faciunt unciarum 7200; ex quibus colliguntur libræ Zygostaticæ 16 unciarum, quæ hodie in usu sunt, 450. Bis quingenti verò Athanatii pondo sunt mille libræ Romanæ 12 unciarum, & faciunt 1200 unciarum, unde colliguntur libræ Zygostaticæ 750 [v]. ¶ *Et* v Hoss. ib. c. 5.

armiger ejus, וְנֹשֵׂא הַצִּנָּה] *Et ferens scutum*, vel *clypeum*, vel *parmam*, Jon. Sy. Ar. M. P. Mo. Sign. majorem clypeum, qui totum ferè hominem obtegit [x]. Al. *ferens* x He. in Md.

hastam, Ti. Al. *lanceam acutam instar spinæ*, vel *parvam*, seu *scutum parvum habens acumen prægrande*. Hanc vocem conferunt cum שָׁנַן *acuere*; & sic dici volunt, quicquid est præacutum, & perforat, seu penetrat [y]. y Ma.

8 *Quare venistis?* &c.] *Quare egredimini?* vel *egrediemini?* q. d. non est opus ut egrediamini omnes †. † V.

Quare prodiretis? q. d. Quid opus est prodire instructâ acie, quum res possit expediri minore apparatu, videlicet prælio singulari inter me & unum è vobis [z]. ¶ *Ego* z Pi. ex Jun.

Philistæus] i. e. è libera & bellicosa gente ortus: *vos servi Saul*, q. d. qui cùm liberi essetis, colla jugo regio submisistis [a]. ¶ *Eligite ex vobis virum*, &c.] a Hoss. ib. c. 6.

Frequentes tales sponsiones illis seculis: ut inter Lacedemonios & Argivos Othryadis tempore; inter Romanos & Albanos, cùm Horatii & Curiatii decertârunt [b]; inter b G.

Parin & Menelaum, Iliad. 3. Proponit hæc Goliath, ut hoc bellum minori cum damno, & majori cum fructu, finiatur [c]. c B-st.

9 *Si quiverit pugnare mecum*, &c] Subinde licet bellum vertere in duellum: cùm id publicâ auctoritate fit, ut unius cæde multorum strages redimatur [d]. Ità d La.

nempe cujus mentio supra facta, c 16. 19 [i]. Atque hoc pronomine confirmatur illud προσδῆνειν, de quo dictum ad v. 1 [k]. Alii, *David erat filius cujusdam Ephratai*, Sy. Ar. M. Ti. Strig. Glass. Os. Pronomen demonstrativum הוא. זה *ille, iste*, &c. quandoque pro indefinito *quidam* poni videtur. Ità hic, & v. 34. *Venit leo, & ursus, & abstulit* זה *illud* (h. e. aliquid) *ex grege*, (quanquam ibi שה legunt & Chald. & Francofurt. edit. & duo MSS. teste Junio) sic 1 Reg. 19 5. *Et ecce* זה *ille* (id est, quidam) *angelus tangens eum*, &c [l]. ¶ *Qui habebat octo filios*] Adnumerato nepote (nepotes autem filii dicuntur) fortasse *Jonadab* Schammæ filio, de quo 2 Sam. 13. 3 [m]. ¶ *Et erat vir in diebus Saulis senex, & grandævus inter viros*] וְהָאִישׁ בִּימֵי שָׁאוּל זָקֵן בָּא בַאֲנָשִׁים *Is autem erat in diebus Saulis senex*, P. sim. Mo. Jon. Sy. JT. &c. *veniens* (*veniebat*, Ti.) *inter homines*, b. P. Mo. Ti. sub *senectutis*, sic Gen. 24. 1. *venit in dies*, nempe senectutis, ut exponunt Hebræi; q. d. annumeratus senibus & debilibus [n]. *Provectus inter homines* senes, JT. *Senex venerat in hominibus*, h. e. maximè senuerat præ reliquis hominibus. Nam superlativus quandoque effertur gradus per adjectivum regens ablativum cum præpositione ב *in*. Sic Psal. 94. 8. בֹּעֲרִים בָּעָם *bruti in populo*, h. e. brutissimi populorum. Prov 30. 30. גִּבּוֹר בַּבְּהֵמָה *fortis in bestiis*, h. e. fortissimus bestiarum, Cant. 1. 8. הַיָּפָה בַּנָּשִׁים *pulchra in mulieribus*, h e. pulcherrima mulierum. Jer 49. 15. קָטֹן בַּגּוֹיִם *parvum in gentibus disponam te*, בָּזוּי בָּאָדָם *& contemptum in hominibus*, h. e. minimum gentium, contemptissimum hominum [o]. *Provecta erat ætatis*, Ar. Ca. *annumeratus erat inter electos*, Jon. i. e. fortes ac inclytos [p]. q. d. annis senex erat, viribus juvenis [q]. Alii contrà, inter morbidos, & imbecilles propter ætatem [r]. *Ingressus inter infirmos*. Hæc sententia videtur simplicissima. Id enim אֱנוֹשׁ propriè significat [s]. *Venit inter homines senectute confectos*, ut non posset venire ad bellum [t]. *Senex & grandævus inter viros*, ; itaque jam vacationem à militiâ obtinuerat [v]. Non senex tantùm, sed & inter senes maximè provectæ ætatis. Pro בַּאֲנָשִׁים libri quidam habent בַּשָּׁנִים, quod non malè loco convenit [x]. Ità legerunt [y]. Nam in Complutensi editione habent ἐν ἔτεσι, *in annis*; *provectus erat annis*, Sy. sim. Strig. Ea lectio omninò melior est, quàm בַּאֲנָשִׁים phrasi obscurâ atque ignotâ [z]. [Aliter visum Buxtorf.] Phrasis illa בָּא בַשָּׁנִים nullibi aliàs occurrit [a]. Alii vertunt, *Venit cum viris*; ut quocunque pergeret, stiparent eum causâ honoris [b]. Abarbanel sic exponit; quòd senex fuerit, ac proinde non ipsemet ampliùs ad bellum processerit; sed loco suo misit אֲנָשִׁים *viros*; (atque sic sensus erit verborum בָּא בַאֲנָשִׁים *venit, progressus est* ad bellum, licèt

[i] Tr. Pi. Ma. — [k] Pi. — [l] Glass. gram. p. 187. — [m] Jun. Pi. — [n] V. — [o] Glass. gram. p. 57. — [p] V. — [q] Mar. — [r] Ma. — [s] Ma. K. in Buxt. — [t] Buxtorf. vindic. 2. 13. 996. — [v] M. — [x] Osiand. — [y] G. sim. Ca. — [z] Capel. — [z] Cap. Critic. — [a] Buxt. vind. ib. — [b] Q. in M. Talmud. in Buxt.

vernis; ... primitur [q]. חֲרִצֵי הֶחָלָב *formellas lactis*, Mo *factas ex lacte*, V. *caseos lactis*, Belg. M. P. Ti. JT. Sy. *caseos recentes*, Ca. Strig. *caseos parvulos*, Mar. Propriè *strictiones, compressiones*, vel *excretiones, concretiones lactis* [r]. Vel fortè חֲרִיצֵי dicti sunt à forma serraturæ [s]. Arabes vocant *mollem caseum*, mutando ח in כ (כריץ) quod iis solenne est. Græci reddunt τρυφαλίδας, id est, Hesychio interprete, τμήματα *segmenta casei mollis*; quod Hebræum prorsus exprimit: nam חָרַץ est *secare* [t]. ¶ *Deferes ad tribunum*] Heb. *ad principem millium*, sub quo fratres tui militant [v]. Multa nempe ab his, qui præsunt, dura atque indebita patiuntur milites [x]. ¶ *Et fratres tuos visitabis, si rectè agant*. תִּפְקֹד לְשָׁלוֹם] *visitabis ad pacem*, b. Jon. Ma. vel *in pace*, P. Mo. Sy. V. i. e. ut scias quâ sint valetudine [y]. Vel *pacem*, Ar. vel *pro pace*, M. Al. *Et requires de pace*, i. e. salute, Ma. *visitans* cognoscito *de prosperitate*, JT. vel *de pace*, Pi. ¶ *Et cum quibus ordinati sunt disce*, וְאֶת־עֲרֻבָּתָם תִּקָּח] Quæ verba vulgatus optimè reddidit [z]. *Mixtionem* (id ערוברי signo) *eorum accipies*; sive intelliges cum quibus mixti sunt [a]. ערב cùm multa significet, ea tamen omnia ad *commixtionem, conventionem, & commercium* referuntur. Sanè pro societate, ac familiari commercio sumitur, Psal. 105. (vel 106.) 35. Prov. 20. 19 & 24. 21. ut rectè hic significare posset consuetudinem, sive consensionem militum sub eodem signo. Et *accipere* (לָקַח) *Latinis* signo. *cognoscere*. Ità dicunt, *Hoc accepimus* (i. e. didicimus) *à majoribus, vel à philosophis*, &c [b]. [Alii aliter vertunt] *Quæcunque cupiant, sive quibuscunque indigeant, cognosceris*, b. MSS. Legerunt nimirum צָרְכָּתָם pro עֲרֻבָּתָם ex affinitate literarum ע & צ, item ב & כ [c]. *Et mistionem, vel commixtionem accipies*. [Sed hoc non uno modo explicant] vel sic, mixtionem vestium; seu vestimenta eorum vel sordida, vel attrita [d]. Vel sic, *commixtionem*, seu *Ordinationem*, scilicet in acie disce; significabis mihi viam & locum castrametationis eorum. Ità R. Samuel Laniado ex Abarb †. Cum quibus ordinati sunt, sub quo militent [f]. Non est tamen verisimile patrem eorum nescîsse sub quo militarent [g]. Alii intelligunt per עֲרוּבָה *mixturam*, varios eventus, quos cupiebat pater ad se referri; unde & עִנְיָנִים exponunt [h]. *Et statum vel conditionem ipsorum adduces*, h. e. referes, Jon. in Buxt. Sumpsit עֲרֻבָּתָם qu. *Negotiationem ipsorum*, à עָרַב *negotiari*; q. d. quid tractent, vel agant, successum, &c [i]. *Nuntium eorum ad me deferto*, Sy. Ar. *Accipe denique diversi generis quæ illis adferas*, Ti. *Mandata ab iis accipe*, Strig. Alii, *& eorum arram*, vel *pignus*, vel *tesseram accipies*, JT. Pi. M. Ca. V. Belg. Ang. He. & nostrorum plerique ait Ma. [Sed in sensu variant.] 1 Accipe

[q] BA. 1. 2. 33. 316. — [r] Ma. — [s] K. in M. — [t] BA. ib. — [v] V. — [x] San. — [y] V. — [z] San. — [a] Mar. — [b] San. Non displicet Buxt. — [c] Capel Crit. 4. 286. — [d] Q. in Ma. — † Buxt. vind. 2. 13. 782. — [g] Q. in V. — [g] V. — [h] M. — [i] Buxt. ib.

In hunc finem, ut Philisthæos provocarent ad prælium. Præpositio ב hic notat causam finalem [z]. Al. sic; & exercitus exiens ad aciem *vociferabatur in bello.* ו in וְהֵרֵעוּ non copulat aliam enunciationem, sed superfluum est, copulans solummodo prædicatum cum subjecto, à quo, interjectis aliquot dictionibus distabat; quo nihil est linguâ Hebræâ usitatius, ut 1 Sam. 25. 27. *Et nunc benedictio hac —— detur* (וְנִתְּנָה) *pueris.* [De quo vide quæ ad eum locum] *Vociferabantur*, clamor magnus exaudiebatur in ipsa acie [b].

[z] Pi. [a] Di. [b] V.

21 *Direxerat enim aciem*, &c. וַתַּעֲרֹךְ יִשְׂרָאֵל וּפְלִשְׁתִּים מַעֲ] *Et ordinaverat Israel, & Philistin ordinem in occursum ordinis*, Mo. *ordinaverant aciem contra aciem*, P. sim. 6. MSS. Sy. Ar. Ti. *Instruxerat se Israelitarum & Philistæorum acies altera adversùs alteram*, JT.

22. *Derelinquens vasa*, &c.] Ad verb. *Et reliquit — vasa — super manum custodis vasorum. Vasa Davidis* vocat sarcinam quam humeris gestabat; (vel potiùs jumento imposuit [c]) *Vasa* item secundo loco positum vocat impedimenta bellica [d]. Hoc in loco, ut alibi sæpe, Heb. עַל יַד *super manum*, reddendum *inter manus* †.

[c] San. ex To. [d] V. † BA. 1.2. 14.196.

23. *De castris Philistinorum*, מִמַּעַרְוֹת פְּלִשְׁתִּים] *De graminetis Philistim*, Mo. K. putat מַעֲרוֹת hoc loco significare *planitiem*; quòd ordinata ipsorum acies esset in planitie, seu valle subjecta colli, afférque locum ex Jud 20 33. ubi מַעֲרֵה redditur à Jonatha *planities*; q. d. nudum & patentem campum; nam עָרָה sign. *nudare:* Verùm vel מַעֲרֵה istic est nomen proprium loci; vel *speluncam* ibi sign. vel cum ב. legendum מַעֲרָב *occidens.* Rectiùs ergo alii censent τὸ כ deficere, & legendum מִמַּעַרְכוֹת de *ordinatis aciebus Philist.* Nam מְעָרוֹת sunt *specus, speluncæ*: quæ significatio hîc non quadrat [f]. Duplex hîc Hebraica lectio; 1. in textu מִמַּעֲרוֹת quod reddunt *de graminetis*, vel *de vallibus*; i. e. de convalli graminosa, ubi posita erant eorum castra; vel de *detectionibus, nuditatibus*, &c., i. e. campis patentibus. Vide ad Jud 20.33. 2. In margine מִמַּעַרְכוֹת. [Masoreticam lectionem sequuntur ferè omnes.] Vertunt *de*, vel *ex acitbus* (*ordinibus*, Jon. Ti. *copiis*,

[f] Capel. Critic. 3. 204. [g] Ma.

28. *Iratus est, & ait*, &c.] Dixit hæc vel ex invidia, vel fortè ex fraterna charitate [p]. ¶ *Quare venisti?*] Videtur non jam accepisse paterna munera [q]. ¶ *Quare dereliquisti*, &c?] עַל מִי נָטַשְׁתָּ מְעַט הַצֹּאן] *Apud* (*super*, Mo) *quem reliquisti paucula illas oves?* 6. Ar. sim. Sy. Ar. *parum pecoris*, Ma. *exiguum pecorum*, Jon. ¶ *Novi superbiam tuam, & nequitiam cordis tui*] Videri vult καρδιογνώστης. Quod summis laudibus ferendum erat, nempe quòd patris imperata fecit, ut fratribus subveniret, id hic Davidi datur crimini. Accusat eum frater, quasi reliquerit ministerium & vocationem suam, &c. Idem Christo accidit [r]. Frequens est ut virtuti nomen aliquod detur affinis vitii. Vide Horat. Satyr. 3. lib. 1.

At nos virtutes ipsas invertimus —— †.

[p] Mart. [q] San. [r] Mart. † Q.

29. *Quid feci? Nunquid non verbum est?* הֲלוֹא דָבָר הוּא] *Annon verbum est?* M. P. Mo 6. *Nonne verbum fuit quod dixi?* Jon. V. i. e. merus sermo est quem dixi; sine facto ac sine re [s]. Opere non perfeci [t]. *Equidem verba tantùm dixi?* Ar. Quid feci nunc loquendo & audiendo? Annon liberum est loqui? An id quod feci est aliud quàm merum verbum [v]? *Verbum dixi quod in ore omnium vertitur: ob idne peccavi [x]?* *Verbum* interdum idem est quod proverbium, i. e. quod in familiari hominum sermone versatur, ut Zach. 7.7 [y]. Al sic: *Jam verò hæc verba sunt?* Sy. Hactenus sola verba protuli; quid dices quando opera ipsa videbis? certè non sola me verba Thrasonicè fecisse disces ex ipso facto [z]. Al. *num injussus feci?* Ca. *annon mihi mandatum est?* Strig. *Nonne negotium fuit?* cujus videlicet conficiendi causâ misit me pater huc [a]. *Annon causa est?* Os. Belg Ang. cur huc veni; non meâ voluntate, sed patris voluntate profectus sum [b].

[s] V. [t] M. [v] Ma. [x] M. [y] San. [z] Ma. [a] Jun. Pi. [b] Osiand.

31. *Et annunciata in conspectu Saul. Ad quem cùm fuisset adductus*, וַיַּגִּדוּ לִפְנֵי שָׁאוּל וַיִּקָּחֵהוּ] *Et indicârunt ad facies Saulis, & cepit eum*, Mo. *& tulit* (*duxit*, Jon.) *eum*, M. *jussit eum adduci*, Sy. *mittens accivit eum*, Ar. *qui accersivit* (*assumpsit*, P. 6. *accepit*, Pi.) *eum*, Ti. sim. JT.

32. *Non concidat cor cujusquam in eo*, עָלָיו] *in seipso*,

Gram. 100.

Et venit leo, & quidem cum urso, Pi. *leo unà cum urso*, Ca. Sed multa habet incommoda hæc versio. 1 Supponit leonem & ursum, quasi ex compacto, venari simul; cùm leo nè leænam quidem in venationis societatem admittat, teste Ælian. l. 4. c. 3. & Damir Arabe; unde leo dicitur μονόλυκος, quia solitarium est animal. 2. Si ità sit, ad quem referes illa sequentia, *& abstulit ovem, & exivi post eum?* Cur non dicit *abstulerunt*, & *exivi post eos?* Et quî potuerint & leo & ursus unam oviculam conjunctim auferre? aut David utrumque barbâ corripere? Proinde ut vitentur hæc incommoda, vertendum *leo aut ursus*. [Ità vertunt JT.] Copulativa enim & non rarò ponitur pro disjunctiva *aut*, ut Exod. 21. 15, 17. collat. cum Mat. 15. 4. Nam si & esset copulativa, dixisset בָּאוּ *venerunt*. Porrò, Hebræi cùm tempus imperfectum nullum habeant; perfectum per imperfectum Latinè reddendum, quoties res ità postulat. Sic ergò reddo, *Et veniebat leo, aut ursus, & auferebat ovem è grege* (id est, sive leo, sive ursus irruens auferret, &c.) *egrediebar in eum, & percutiebam eum*, &c. Itaque non agitur de singulari eventu, sed de re, quæ non semel acciderat: Deus enim, qui Davidem ad magna destinaverat, eum ab adolescentia voluit his periculis exerceri; ut Dei auxilium sæpe expertus animum in rebus adversis obfirmaret; & vocationis suæ quicquid esset intrepidè aggrederetur. Singularem autem eventum hunc non fuisse docet duplex pugnæ genus hic descriptum. Quandoque enim feras cum præda fugientes primo statim congressu pedo, &c. lethaliter feriebat; aut, si in pastorem rectè irruerent, eas David maxillâ, aut faucibus unâ manu correptas, alterâ confodiebat. Porrò, Davidi præter magnam animi præsentiam, robur corporis non vulgare fuit; unde est quòd Psal. 18. 34. *arcum chalybeum* brachiis suis frangi asserit [o]. [Notandum tamen eos qui reddunt *& ursus*, quoad sensum cum Bocharto ferè congruere] *leo & ursus*; diversis tamen temporibus: nam de duabus historiis David conjunctim loquutur, brevitatis studio [p]. Modus loquendi, non semel, aut bis, sed sæpe de feris reportatas indicat esse victorias [q]. *Leo*, vel leo quidam: vel leo aliquis. Nam nomini Hebraico præfixus est articulus הַ acceptus indefinitè [r]. ¶ *Tollebat arietem de medio gregis*. שֶׂה מֵהָעֵדֶר] *Agnum (pecus*, M. Ti *hædum*, Ang.) *de grege*, Jon. Sy. Ar. M. P. Ang. שֶׂה fign. tum agnum, cum hœdum: ut liquet ex Exod. 12. 5 [s]. *Parvam pecudem* verto, Chaldæum Paraphrasten, & duos codices manuscriptos secutus: alioquin pro hac voce in vulgatis exemplaribus legitur, *Et auferebat hoc à grege*; mutatâ unâ literâ, proclivi lapsu [t], nempe ut scriptum sit זֶה pro שֶׂה. At lectio זֶה planè mutila est, quippe nihil habens quò referatur [v]. [In Bib. Plant. est זֶה, in B. b. Polygl. שֶׂה]

[o] BA. 1. 3. 4. 754.
[p] Osiand.
[q] San.
[r] Pi.
[s] Pi.
[t] Jun.
[v] Pi.

38. *Et induit Saul vestimentis suis*, מַדָּיו] Sign. vestes commensuratas, justas, quibus arma aptè & commodè superindui possent; ut solet fieri in armatis [f]. [Quidam hoc intelligunt de armis corpori Saulis aptatis [f].] Ex hoc loco colligo Davidem procero fuisse corpore, cui tam proceri hominis vestes aptarentur. Neque David cùm illa exueret, negabat quadrare suo corpori, sed solùm se non talibus assuevisse, ideòque nimis gravari [g]. Deinde idem colligitur ex eo quòd gladio Goliath usque valde longo & gravi, David expeditè uteretur, neque inconcinnè cingeretur infrà 21. 9 [h]. [Aliis hæc sententia non placet;] quia Saul *altior erat omni populo ab humero & sursum*, c. 10. *Arma* igitur *Saulis* hîc dicuntur quæ ex armamentario regis Saulis deprompta sunt [i]. [Aliis neque hoc placet;] ut in illis castris armamentarium esset Saulis, & in eo arma quæ non distributa erant, in tanta præsertim armorum inopia, non puto. Adde quòd modus loquendi ad hanc explicationem nimiùm est durus [k]. Malim vertere, *vestimentum ejus*, quàm *arma*; nec tamen erat vestimentum Saulis vulgare, sed militare; Quod tamen non intelligo de armis duris & rigidis, sed de aliis militaribus ornamentis, qualia nimirum Jonathan in Davidem contulit, c. 18. 4. Ità sentit Josephus, Saulem nempe eum induisse loricâ suâ, quæ fortasse, instar loricæ Goliathi (de quo suprà v. 5.) *squamata* erat, & minori, quàm Saulis, corpori adaptari poterat [l].

39. *Cœpit tentare si armatus posset incedere*, &c.] וַיּוֹאֶל לָלֶכֶת כִּי לֹא נִסָּה וַיֹּאמֶר לֹא אוּכַל וגו׳] *Et voluit ire; quia non expertus erat; & dixit David, non possum*, &c. Mo. *& tentat is ire, non enim periculum fecerat; dixit verò*, &c. P. *Conatúsque est incedere, quandoquidem nunquam periculum fecerat; & dixit*, &c. Ti. V. sim. Ang. *Quum vellet incedere, quia non expertus esset, dixit*, &c JT. *Voluit abire, sed quia non assuetus erat, dixit*, &c. M. *Sed ingredi conatus, (neque enim assueverat) negavit se cum illis posse incedere*, &c. Ca. *Et cœpit progredi, sed quia non assueverat his, dixit*, &c. Strig. ¶ *Non usum habeo*, Ità S. כִּי לֹא נִסִּיתִי] *Quia non exercui me*, M. *Non vel nunquam periculum feci*, P. Mo. Ti. Non sum assuefactus talia ferre [m]. Etsi enim aliquando Saul eum armigerum creaverat; tamen ipse David non videtur armis indutus fuisse; nec enim adhuc unquam anteà in bellum fuerat cum Saule profectus; dixit itáque, usum non habeo, ut videlicet armatus incedam [n].

40. *Et tulit baculum suum*] i. e. quem anteà gestare solebat [o]. Pastorum arma sunt virga, & pedum, & quibus eminus pugnant, arcus, sagittæ, fundæ & lapides [p]. Pastor videri maluit, quàm miles, ut gloria divinæ, non humanæ, virtuti adscriberetur [q]. ¶ *Elegit sibi quinque*

[f] Ma. Ità T. La. San. ex To. Hug. & Dion.
[g] T. ferè ex San.
[h] T. ex To.
[i] E. ex L. Sic Ser. Os. Mart.
[k] San.
[l] Wil.
[m] V.
[n] Os.
[o] V.
[p] BA. 1. 2. 44. 458.
[q] San.

M. in qua reponebatur lapis ad torquendum & jaculandum, Ma *In instrumento pastorali, quod habebat, id est, in pera*, Jon. P. JT. V. sim. Sy Belg. Ang Glass. Copula ו &, quandoque significat, *id est*. Sic infrà 28. 3. *Et sepeliverunt eum in Rama*, וּבְעִירוֹ, *id est, in civitate sua*. Sic 2 Sam. 17. 12. Sic Gen 35. 12. *tibi dabo eam* וּלְזַרְעֲךָ *id est, semini tuo*, ut Act. 7. 5. Levit. 5. 1. *Anima cum peccaverit* וְשָׁמְעָה, *id est, audierit vocem juramenti*, Num. 31. 6. *& vasa sancta*, וַחֲצֹצְרוֹת *id est, tubæ* clangoris in manu ejus [a]. Quidam hîc duo vasa fuisse volunt. Sic verto, *posuit in vase*, seu *sacculo*, aut *pera pastorali*, *& in collectione*, sub. *vestis*, seu in veste reducta. Sic in vetustis lapidum monumentis cernere est funditorem Romanum, qui sagulo, aut chlamyde reductâ lapides sinu præfert. Ità David in utroque loco lapides posuit, ut promptiùs essent ad manum. Alii putant τὸ *jalkut* fuisse singularem *capsulam* colligendis lapidibus destinatam. Alibi hæc vox in scriptura non legitur [b]. ¶ *Et fundam manu tulit*] *In omnibus autem veterum præliis funditores militâsse nullus ignorat*, Veget. de re militari, l. 6. ubi & multa alia ad laudem fundarum [c]. Vide Virgil. 9. Æneid.

Stridentem fundam— —

& Diodor. Sic. l. 6 de usu, & peritia fundæ in Balearibus insulis; & Liv. Decad 8. 4. qui funditores refert ità peritos, *ut coronas modici circuli magno ex intervallo loci assueti saxa globosa trajicerent: & non solùm capita hostium vulnerarent, sed quem locum destinâssent oris.* Fundæ usus creber, & peritia admiranda quoque fuit in populo Israelitico. Vide Jud. 20. 16. [ad quem locum plura congesta reperies.] Magnæ quidem peritiæ est, scopum immobilem certò tangere posse: sed longè magis admirandum erat certò ferire scopum mobilem, & frontem hominis concitato gradu incedentis [d].

41. *Ibat incedens*] Superbum significat incessum, quasi ad nuptias progrederetur & triumphum [†].

42. *Despexit eum*] Despexit ejus arma, ætatem & pulchritudinem [f]. Triplex argumentum contemptûs adhibebat. 1. Ætas imbecillitatem; 2. Color temeritatem; 3. Species mollitiem hominis, & imperitiam monstrare videbantur [g]. Videbat eum esse juvenem & pulchrum aspectu: quales Martiales homines esse non solent, quos

[a] Glass. gram. p. 69D.
[b] Ma.
[c] G.
[d] Host. ib.
[†] San.
[f] La.
[g] Ma. ex Jun.

¶ *Est Deus in Israel*, לְיִשְׂרָאֵל] *Pro Israele*, JT. Malim, *Israeli*, Pi. P. Sensus est, quòd Israel habeat Deum verum, & hoc nomine dignum: ut qui reipsâ demonstrârit, se Deum esse, dum me servum suum protexit [t].

47. *Ecclesia hæc*] Congregatio hæc populorum [v]. ¶ *Ipsius est bellum*] i. e. A Domino est victoria, quæ reportatur ex bello. Ità Chald. Paraph [x]. *Jehovæ est hoc bellum*. Vos Jehovæ bellum infertis, nos pro eo gerimus [y]. Sic infrà 18. 17. dicit Saul Davidi, *Gere bella Jehovæ*. Videtur tamen potiùs indefinitè dictum, Jehovæ est bellum, id est, in manu & potestate Jehovæ [z]. *Bella Dei* dicuntur ea quæ geruntur in populos illos à Deo damnatos, cætera *Bella regni* [a].

48. *Cucurrit ad pugnam ex adverso Philisthæi*, sim. M. Ti. Ca. וַיָּרָץ הַמַּעֲרָכָה לִקְרַאת הַפְּלִשְׁתִּי] *Et cucurrit in ordinem* (vel, *in aciem*, Sy. P. JT. vel, *aciem versus*, Pi. Os. Belg. Ang.) *in occursum Philisthæo*, Jon. M.O. videlicet ad locum pugnæ destinatum inter exercitus [b].

49. *Et infixus est lapis in fronte ejus, & cecidit*, &c] Res hæc mira, fateor. Sed Deus ipsi libravit ictum [c]. *In fronte*, In parte inermi: erexerat enim partem illam galeæ quæ frontem tegit [d], cùm superbus gigas ab inermi, & belli inexperto nihil sibi metueret [†]. Imprudenter factum; cùm constaret inter Israelitas fuisse certissimos fundibularios, Jud. 20. 16 [f]. Ego potiùs dicerem, datam à Deo & Davidis dexteræ eam firmitatem, & excusso lapidi eam duritiem, atque impetum, ut cassidem perfringeret [g]. *Immersus fuit lapis*, i. e. altiùs infixus, ac planè perfractâ galeâ & cranio in ipso cerebro demersus, eâ facilitate, quâ fuisset in aquis immersus. Nec mirum id cuiquam videbitur qui ista de Balearibus legat in Diod. Sic. l. 5. c. 207. *Lapides multò grandiores, quàm alii, jactitant, eòque tam validè, ut à catapulta quadam missile intorqueri putetur. In collata verò acie scuta galeásque, & omnem, quâ corpora teguntur, armaturam perfringunt. Et tam certò jactus dirigunt, ut plerúmque ab scopo sibi proposito non aberrent.* Virgil. 9 Æneid. de Mezentio, qui fundâ Arcentem stravit:

Et media adversi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multâ porrectum extendit arenâ.

Vide quæ ad Jud. 20. 16 [h]. Galeæ pars ἐμπρόσθιδιον aliquid

[t] Pi. sim. V.
[v] Me.
[x] V.
[y] Jun.
[z] Pi.
[a] Ca.
[b] Belg.
[c] Mart.
[d] V. sic Me. La.
[†] Me. ex San.
[f] Me.
[g] San sim. La. V.
[h] Ma.

54. *Assumens caput*] idem postea Gentiles fecerunt, ut de hostibus triumphum agerent. Ità gestabatur caput Ptolemæi, Justin. l. 24 item Pisonis, & Galbæ, Tacit. l. 17. Annal. Vide infrà, c. 31 [q]. ¶ *Attulit in Jerusalem*] Nec obstat quòd Jebusæi arcem Sion tenerent; imò triumphus hic Davidis ad illos terrendos faciebat [r]. Circumtulit etiam idem caput per alias civitates, per quas victor exercitus transibat, ut constat ex seq cap. n. 6. Nam ex urbibus dicuntur egressæ mulieres, & epinicium Sauli, & Davidi recinisse [s]. ¶ *Arma verò ejus posuit in tabernaculo suo*, וְאֶת כֵּלָיו] *Et vasa ejus*, 6. Mo. *arma*, Jon. Sy M. P. Ti, JT. *vestimenta*. Ar. At. c. 21. *gladius Goliah erat in Nobe*; quomodo igitur hîc David eum posuit *in tabernaculo suo?* Resp. 1. Distingue *gladium* ab *armis* (reliquis); *Arma* erant in *tabernaculo Davidis*; *gladius* in *Nobe* [t]. 2. David arma posuit primùm in suo tabernaculo. Nam habuisse tabernaculum proprium, in quo militari more degeret in castris, cùm jam nobilis haberetur, & princeps, nemo, credo, dubitabit. Ibi fuerunt durante triumpho, ut populus ea spectaret; postea ad Tabernaculum transmissa, ut eo dono fateretur divinæ fuisse virtutis victoriam illam [v]. 3. Alii sic, *in tentoriis suo*; id est, quod Arcæ Dei ipse tetenderat, 2 Sam. 6. 17. & 1 Chron. 15 1. & seq. Prolepsis est, ut Exod. 16. 33. Non enim videtur hoc statim à victoriâ factum, sed diu postea; tum fortassis, cùm Arca Dei, ipso etiam rege constituto, Jeruschalaima translata est, & ibi tentorium erectum, 2 Sam. 6. 17 [x]. 4. Alii, *in tabernaculo suo*; i. e in domo sua, (vel in domo patris [y],) quæ erat in Bethlehem [z].

55. *De qua stirpe descendit hic adolescens?*] Qu. Quomodo id potuit ignorare Saul, cùm Davidem haud ità pridem Psaltem & Armigerum habuit? Respondent; 1. David non satis notus erat Sauli, quòd frequenter rediret ad oves pascendas [a]. 2. Viderat eum, & genus ejus audierat Saul, jam antè suprà 16. 18. sed facilè talium oblivio subit Reges in tantis negotiis, in tanta eos adeuntium multitudine, præsertim si & morbi accedant [b]. Reges non solent vel propè, vel attentè, vel otiosè intueri; ac consequenter, neque nôsse famulos suos, neque ullius rei faciliùs oblivisci, quàm obsequii sibi præstiti [c]. 3. Alii referunt ad perturbationem animi Saulis [d]. Læsa erat ipsius phantasia, ac proinde memoria ablata [†]. 4. Id factum ex mutatione tum vultûs, (jam enim grandescens David barbâ vestiebatur) [f], tum habitûs, & vestium, qui priùs aulico, nunc pastoritio habitu indutus est [g]. 5. Non ignota erat Sauli persona Davidis, sed sola stirps, tribus & familia: nam de his solis jam inquirit. Et verò intererat plurimùm Saulis hæc nôsse, cùm ex pacto filiam illi suam daturus esset uxorem [†]. 6. Multò verò

[q] San. [r] Me. sim. San. T. [s] Me. ex San. [t] K. in Mart. sim. La. [v] San. [x] Jun. Pi. & pleriqi tacite Ma. [y] La. [z] V. [a] V. [b] G. sim. La. V. [c] T. ex San. [d] V. [†] T. ex L. & Procop. [f] La. [g] T. ex To. La. [†] T. ex San. sim. Me. V. La. S.

præcedenti [illegible] . Resp. 2. Alii exponunt, ipsa die, non quâ, interfecto Philistæo, adductus est ante Saul suprà, c. 17. 57, 58. sed quâ, missis legatis ad Isai, petiit ut apud se relinqueretur: quod prolepticè narratum fuit suprà 16. 18. &c. Est enim regressio ad historiam intermissam [o]. [Sententiam suam sic probant;] 1. Causa quæ movit Saulem, ut Davidem in aulam assumeret, alia fuit; nempe ad pulsandam citharam, suprà 16. 16. 2. Si *dies* hæc fuit interfecti Goliathi: sequitur quòd Saul ex illa die eum secum retinuerit in aula, ut hîc dicitur. At si hoc: non igitur ab Isaio per nuntios petivit ut illum ad se mitteret. Petivit autem, ut expressè narratur. 3. Si ordo rectus hîc servatur, tum David uno eodémque tempore & notus fuisset (utpote armiger & citharædus Saulis) & ignotus, juxta c. 17. 55 [p]. [Sed de his vide annotata ad illum locum.]

3. *Inierunt fœdus*] i. e. Perpetuam amicitiam mutuò promisêre. Vide infrà 20. 3 [q].

4. *Expoliavit se tunicâ*, &c.] Potuit Jonathas alia munera amico dare; sed maluit vestes, ut quàm primùm aulico cultu eum ornaret, nè pastoritio habitu despiceretur; voluítque tanquam alterum Jonatham ab omnibus honorari, eósque se quasi in illo agnoscere, & contemplari [r]. Ità exuit David pastorem, & induit principem [s]. ¶ *Usque ad baltheum*] Ità loquitur sacer textus; vel, ut ostendat nullam vestimentorum partem, etiam minimam, Davidi datam non esse; vel, quia baltei olim pretiosi, ut honoris insignia, fuerunt, ad exaggerandam benevolentiæ magnitudinem. Vide Job 12. 18 [t]. Baltheus erat præcipuum militum ornamentum; eóque privari magnum erat supplicium [v].

5. *Prudenter se agebat*, יַשְׂכִּיל] *Intelligens agebat*, Mo. *intelligebat*, 6. *prudenter se* (*vel rem*, Ti.) *gessit*, P. Ti. sim. M. Ca. vel *Prosperans*, Jon. sim. Ar. V. i. e. Magnâ fœlicitate negotia conficiebat [x]. Quæ cum prudentia fiunt, prosperè eveniunt [y]. ¶ *In conspectu famulorum Saul*] Qui tamen poterant illi invidere [z]. Paucos gloria ejus urebat [a]. Porrò hæc per anticipationem dicuntur; præcesserunt enim quæ versu 6. & sequentibus narrantur [b].

6. *Quum reverteretur percusso Philistæo*, &c.] Ferè omnes intelligunt de interfecto Goliath. Aliqui verò accipiunt universè de aliqua alia pugna adversus Philisthæos prosperè gesta [c]. Enallage numeri est, sicut c. 19. 5. Gen 25. 19. *Philisthæus*, pro *Philisthæis* [d]. Ità Virgil. 2. Æneid.

——uterŭmque armato milite complent.

Ità sensum esse volunt, q. d. redeuntibus ab aliqua alia pugna contra Philistæos [†]. Quò minus referri hoc possit ad Goliathum refragantur; 1. Quod David jam tum

erat

[o] Me. ex Jun. Pi. [p] Pi. [q] G. [r] Me. [s] San. [t] Me. [v] San. [x] V. [y] Mar. [z] V. [a] G. [b] Me. San. [c] Ma. [d] Jun. Pi. [†] Ma.

Ma. Mo. JT. Pi Jon. *Alternis canebant*, P. Ti. Strig. *respondebant*, id est hunc amœbæum versum [r]. Moris antiqui fuit ut victoribus pueri, puellæque & milites ejusmodi ballistea canerent. De quibus vide Vopiscum in Aureliano, & in eum, Casaubonum & Salmasium [s]. ¶ *Percussit Saul mille*, בַּאֲלָפָו] *In millibus suis*, ﬆ. Jon, Mo. *percussit millia*, Sy. Ar.M. P. JT. ¶ *Et David decem millia sua*, בְּרִבְבוֹתָיו] *Myriadas suos*, Sy. Ar.M.P. JT. Alii, *in myriadibus*, sive *in denis millibus suis*, ﬆ. Jon. Mo. q. d. tot homines percussit, quasi fuisset adjutus hominum myriadibus [t]. Dicitur autem utrobique *suos*. Nempe victi victorum sunt jure belli [v]. Vera laus & Davidi congruens, cui totius exercitûs clades referri debebat [x] Nam sublato gigante reliqui abjectis animis & armis vel internecioni dati sunt, vel turpi fugâ dilapsi [y]. Porrò, ut in luctu familiarem formam habuerunt, Jer. 22. 18. & 34 5. sic etiam in triumpho [†].

8. *Iratus est Saul nimis*] Ut Nero Corbuloni, Domitianus Agricolæ. Vide Tacitum [z]. *A malo principe tanquam successor timetur quisquis est dignior*, Plin. Panegyr [a]. Tyranni omnem laudem suam volunt esse propriam. Accessit timor de regno [b]. Conjiciebat hunc esse, in quem regnum suum erat transferendum [c]. Chrysost. & alii damnant mulierum imprudentiam, omnis enim comparatio odiosa, etiam inter pares, quantò magis si inferior majori æquetur, aut anteponatur? Itaque Saul jure mulieribus iratus est, non autem Davidi innoxio [d]. Mulieres illæ Saulem non læserant: ille enim reverà nihil meritus fuit. Nam per 40 dies præ timore se in castris continuit. Laus ergò ea propria Davidis fuit. Tamen mulieres in aliquam ejus honoris partem asciscunt Saulem. Utcunque, David carmen illud nec composuit, nec cecinit [†]. [Porrò phrasis hujus loci, וַיִּחַר לְשָׁאוּל מְאוֹד, eadem est quæ Gen 4. וַיִּחַר לְקַיִן מְאוֹד quam mirabilem constructionem vocat Maluenda. Vide ad illum locum.] ¶ *Quid superest nisi solum regnum?* וְעוֹד לוֹ אַךְ הַמְּלוּכָה] Ad verb *& ultrà illi?* [At. Mo. legit sine interrogatione] *certè regnum*, V. *Et ultrà*, sub. *quid super est? certè regnum*, etiam illi dabunt, V. sim. Jon. *Et porrò*, (vel *adhuc*, M. Strig. vel *amplius*, JT.) *profectò* (*tantummodo*, JT) *illi regnum*, sub *dabunt*, M. Ma. vel ac-

[r] Pi. sic Ma. [s] Ma. [t] V. ex M. [v] E. [x] Me. [y] T. [†] San. [z] G. [a] Ga. [b] Mart. [c] La. [d] Me. [†] Mart.

absurda effutire, quòd non intelligant ea quæ dicunt, quemadmodum Prophetæ absurda & ridicula videntur dicere iis, qui Spiritu Dei carent, sine quo non possunt illa intelligere [s]. Hinc Prophetæ vulgo censebantur insanire, ut 2 Reg. 9. 11 [t]. Metaphora est in voce יִתְנַבֵּא, qualis sæpè apud Latinos in voce *limfari* [v]. Quin & Plato in Timæo, & Plutarchus lib. de oraculis, Enthusiastas, qui spiritu malo acti mira dicunt, faciúntque, vocant *Prophetas*: ac Cicero Orat. pro Sextio *vaticinari* & *insanire* dixit. Sic Seneca in Medea: *Incerta qualis entheos* (id est, Dei spiritu instincta) *cursus tulit. Cùm jam recepto Mænas insanit Deo.* Et Virgil. l. 6. Æneid. de Sybilla Æneæ: *Bacchatur vates*, inquit, *magnum si pectore possit Excussisse Deum*—— [x]. ¶ *Tenebátque lanceam*, וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת הַחֲנִית] *Et sustulit* (*jaculatus est*, Ar. P. Ca. Sy. JT. sim. Mar. Strig. Os.) *Saul lanceam*, ﬆ. Jon. Mo. *Tollens lanceam*, &c. M. Ti.

11. *Putans quòd configere posset*, &c. וַיֹּאמֶר אַכֶּה בְדָוִד וּבַקִּיר] *Et dixit* (sub. *apud se*, V.) *percutiam in David*, *& in parietem*, Mo. vel *Davidem usque ad parietem*, JT. Ang. i. e. Uno ictu, confosso Davide, lanceam parieti figam, aut adigam in parietem [y]. Sic à dæmone afficiebatur Saul, ut tamen liberum haberet rationis usum [z]. ¶ *Declinavit à facie ejus secundo*] A facie cujus? Resp. 1. A facie lanceæ [a]. (Sic dicimus à *facie famis*, *frigoris*, *arcus*, *gladii*; id est, à fame, &c. Ita bis eodem tempore petitum volunt Davidem, & bis declinâsse [b].) Sed obstat, 1. Affixum mascul. in מִפָּנָיו. At חֲנִית, licèt semel mascul. sit, frequentissimè tamen est fœmininum, & fœmineam terminationem habet. 2. Nec verisimile est, aut eos, qui aderant, furenti Sauli lanceam reddituros; aut Davidem ibi amplius mansurum [c]. Resp. 2. A facie Saulis [d]. Bis autem dicitur declinâsse à Saul, illiúsque domum, atque consuetudinem devitâsse. 1. Paulò ante bellum. 2. Hoc tempore [†]. *Secundò*, Bis enim telum in Davidem contorsit, (licèt semel tantùm à scriptura narretur [f].) Sed an eodem tempore, necne, non liquet [g].

12. *Et timuit Saul*] Nè David eligeretur à populo in regem, ex collatione sequentium, & ex v. 7 [h]. Quâ autem ratione excutere sibi volebat timorem, illâ eum auget maximè [i].

[s] V. [t] Me. [v] G. [x] La. [y] V. [z] San. [a] Rupert. in La. [b] San. [c] San. [d] Ital. To. La. San. [†] San. [f] Me. [g] Pi. [h] Pi. [i] Mart.

13. *A*-

bellicosus [t]. ¶ *Et præliare bella Domini*] i. e. bella Israelitici populi ad tuendum honorem Jehovæ contra Gentes idololatras [v]. ¶ *Non sit manus mea in eum*] H[o]. Non interficiam eum [x]; nè infamiam & indignationem populi mihi conflem. ¶ *Sed—manus Philistinorum*] Vide malignitatem & calliditatem invidiæ Saulis qui semper in pejora delabitur [y]. Verùm incidit Saul in foveam quam Davidi facerat. Nam ipse à Philistæis occisus est [z].

18. *Quis ego sum*, &c.] q. d. Quàm tenuis & abjectæ conditionis homo † ? At meminerat David se unctum fuisse regem, sibíque hoc ex pacto deberi. Submissè tamen de se & loquitur & sentit, quomodo Abraham, & Paulus sanctíque alii solent [a]. Non cogitabat David cognationem Saulis suâ ignobiliorem fuisse; nec pecuarium (qualis David) ab asinario (qualis olim Saul fuerat) multum distare: Tantum abest, ut præmium victori à Saule promissum exigeret, ut ultrò oblatum ingenuè recuset [b]. Mira hîc elucet humilitas & modestia [c]. ¶ *Aut quæ vita mea?* וּמִי חַיַּי] i. e quæ ratio statûs seu conditionis meæ [d] ? *Quis* auctor *vitæ meæ*? JT. Malim, ut vox *auctor* non sit supplementum: sed adhibeatur ad exprimendum tropum. Sensus est, Quæ est vitæ meæ origo? h. e quales sunt mei progenitores? In Hebræo est anomalia numeri: pronomen enim est singulare; nomen verò plurale; ut si Græcè dicas, τίς αἱ ζωαί μου †.

19. *Data est Hadrieli*,&c.] Singulari injuriâ, & perfidiâ: cùm sponsam jure belli debitam, & toties ultrò oblatam, non jam à spe conjugii, sed ab ipso penè sponsi complexu distraheret. Ob similem injuriam Sampson exussit fruges, vineas, &c Jud 15. Sed David prudenter compresso dolore, dissimulatâ injuriâ, vindictam uni Deo transcripsit. Quam & suo tempore sumpsit. Vide 2 Sam. 21. 9 [f].

21. *Dabo illi, ut fiat ei in scandalum*] Instar alterius Dalilæ. Mihi enim ut obnoxia, sic fida erit filia in Davide prodendo [g]. Sed hoc consilium non successit. Non enim exitio fuit Davidi, sed saluti [h]. Apud *Michol* plus valuit conjugis amor, quàm patris observantia. Similem instantiam, vide Dan. 11. 17. &c [i]. *Erit laqueus*, P. *offendiculum*, q. d. propter eam corruet in exitium. Hoc dicit propter Palæstinos quos interfecturus erat ante nuptias [k]. ¶ *In duabus rebus gener meus eris*, בִּשְׁתַּיִם] Ad verb. *in duabus*, Mo. *Per utramque*. Sy. [Quidam de *personis* exponunt, alii de *rebus*.] Sic dictum, quòd ambæ fuerint ei in uxores, quia post mortem *Merob* accepit *Michol* [l]. *In duabus*, sub. *uxoribus* [m]. q. d duas filias meas tibi addixi, ideóque duplici titulo gener meus eris. *Merob* tibi despondi (esto ob casum occurrentem

[t] Ma. [v] Pi. [x] V. [y] La. [z] Mart. ad v. 20. † Pi. [a] Mart. [b] San. [c] La. [d] Pi. † Pi. [f] T. [g] T. ex San. [h] Mart. [i] T. ex San. [k] V. [l] He. in V. [m] He. in La.

cusat matrimonium, sed respondet se pauperem esse & ignobilem. Nihil interim queritur de perfidia Saulis, nec jactat merita sua: videbat enim se versari inter scorpiones [y]. Pauperem se dicit, ut significaret se nihil habere, quod dotis nomine daret uxori [a].

25. *Non habet rex sponsalia necesse*] Heb. *Non beneplacitum est Regi in dote*, &c. H[o], Rex non quærit aliam dotem, &c [b]. Nota, ut apud Romanos, ità & apud Hebræos, nuptias coemptione fieri solitas. Sic Osee emit uxorem fornicariam: Jacob Liam & Rachelem: Christus Ecclesiam [c]. Vide quæ nos ad Exod. 4. 26 [d]. ¶ *Centum præputia Philistinorum*] Sed cur præputia deposcit Saul? cur non capita? Resp. 1. Nè qua fraus irreperet, nève pro Philistæis hostibus, Israelitas, aliósve amicos, invaderet David: quod jam facere non poterat, quia Israelitæ carebant præputio †. 2. Ut animos Palæstinorum in Davidem incitaret. Illi enim nihil magis horrebant, quàm circumcisionem. David autem videri posset eos vel mortuos circumcidisse, si vivi nollent [f]. 3. Tot capita nec afferri, sine molestia; nec à Rege sine horrore conspici poterant [g]. ¶ *Post paucos dies*] Heb. *Et non impleti fuerunt dies*. Nondum erat impletum tempus à rege præfinitum [h]; tempus præstitutum dandi præputia illa [i]; aut tempus nuptiis designatum, sive à Rege, ve à consuetudine [k].

27. *Percussit ducentos*] Ut liberalitatem, & generositatem Sauli ostenderet *. ¶ *Et annumeravit ea regi*, וַיְמַלְאוּם לַמֶּלֶךְ] *Et impleverunt ea Regi*, Ma. Mo. P. *plenè* (vel, *ad plenum*, V.) *tradiderunt*, P. sim. JT. Mar. i.e. numeraverunt ei illa omnia. Numero perfecto & completo tradiderunt ||. Verbum מִלֵּא hic per se ponitur cum ellipsi inf. נְתוֹן *dare*; *implevit* dare; ut alibi cum ellipsi inf. לָכֶת *ire*, ut Num. 14. 24. & 32. 11, 12. Deut. 1. 36. Jos. 14. 8. 1 Reg. 11. 6. In utróque casu adverbialiter, per *plenè* explicandum est †.

29. *Factúsque est inimicus*] Vidit Deum esse cum Davide, & tamen eum odit. Quid hoc aliud erat, quàm Deum ipsum odisse in Davide [l] ?

30. *Et egressi sunt principes Philistinorum*] Ad bellum contra Israelitas; Vel, 1. Ex antiquo & innato in Hebræos dissidio & odio [m]. Vel, 2. Ad delendam ignominiam in cæde Goliæ contractam [n]. Vel, 3. Ob recentia damna à Davide illata [o]; quòd ducentos eorum occidisset, & præputia eorum Sauli obtulisset: quod ingens æstimabant ipsi suum esse probrum & ludibrium. Aliam causam addunt Rabbini, quòd David, utpote novus sponsus, primo anno abstenturus esset à bello, uxori & familiæ vacaturus, juxta legem Deut. 24. 5. Verùm hæc lex non jubet, sed permittit tantummodò eum à

bello

[z] Mart. [a] Mart. [b] V. [c] T. [d] La. † T. ex San. [f] Mart. [g] San. La. [h] Jun. Pi. V. [i] Ma. San. [k] San. * La. || V. † Glass. gram. p. 348. [l] Mart. [m] La. sim. San. Me. [n] La. [o] Me.

... magna in Saule mutatio, sed tantùm πρόσκαιρος [v]: Istæ sunt virtutes impiorum. Emicant quidem interdum, sed dicto citiùs evanescunt. Oblatâ occasione, Saul statim redit ad ingenium [x]. ¶ *Juravit*] Videmus, quantum fidei tribuendum sit jurejurando impiorum [y]. Ex animo juravit, non simulatè; nam placatus erat [z].

8. *Motum est autem rursum bellum*, P. sim. Sy. Ar. וַתּוֹסֶף הַמִּלְחָמָה לִהְיוֹת] *Et addidit bellum esse*, Mo. sim. M. *Et addiderunt facientes bellum esse*, Jon. *Perrexit bellum esse*, JT. *Processit bellum fieri*, b. *Addidit esse*; i. e. rursus fuit. Nam verbum finitum cum infinitivo junctum sæpè adverbialiter exponendum; Sic Gen. 8. 10. וַיֹּסֶף שַׁלַּח *& adjecit mittere*; id est iterùm emisit; & Gen. 12. 11. Psal. 78. 17, &c [a].

9. *Et factus est spiritus Domini malus*] Ex victoria Davidis, & ex tristi cogitatione, redit ad ingenium, & incipit furere [b]. Heb. *Et fuit*—אֶל־שָׁאוּל] *apud* (*super*, b.) *Saulem*, Jon. *Factus est—in Saule*, Ti. M. *Quum inesset Sauli*, JT. Heb. *esset ad Saulem*; Vel potiùs, *fieret ad Saulem*: h. e. invaderet eum [c]. *Irruit in Saulem*, Ar. Permisit hoc Deus, ut Saulis invidiam cruciando castigaret [d]. ¶ *Tenebat lanceam*] Id illi erat penè perpetuum, etiam in mensa, c. 20. v. 33. rursùm ad cubile; infrà †.

10. *Nisus est configere David*] Prosperis Davidis successibus irritatus, illiúsque incrementis [f]. ¶ *Et declinavit David à facie Saul*, Ità P. וַיִּפְטַר וגו] *Et demisit se*, Mo. *recessit*, b. Sy. *aufugit*, Ar. *subduxit se*, M. Ti. *sublatus est*, K. in M. *liberatus est*, Jon. V. aufugit, in domum scilicet, V. *Et aperuit* sibi locum; viam sibi inter eos, qui aderant, fecit ad fugiendum; *erupit*, *laxavit se* [g].

11. *Misit Saul—ut custodirent eum, & interficeretur mane*] Qu. Sed cur non occiderit eum per noctem, quod facilè potuerit? Resp. 1. Turpe videbatur, & proditorium, hominem domi suæ, & in lecto agentem opprimere [h]. 2. Illum non aggressus est noctu, nè per tenebras noctis fugâ elaberetur [i]. 3. Cædem in auroram distulit, ut hominem in judicium evocatum, & calumniis circumventum capitali sententiâ damnaret [k]. Volebat Saul habere colorem occidendi: nè totus Israel clamaret contra eum, quum omnes Davidem diligerent. 4. Deus volebat, ut non moreretur David, ideóque hoc posuit in

[v] Mart. [x] Mart. ad v. 9. [y] Mart. [z] Me. [a] Gl. L. gram. 347. [b] Mart. [c] Pi. [d] La. † Me. [f] Me. [g] Me. [h] Me. L. in To. [i] Sal. in he. [k] Jo. & To. in Me.

in regimine, & statum absolutum esse כְּבִיר quod *multum*, aut *magnum* sign. Job 8. 2. & 15. 10. & 31. 25. & 34. 17, 24. & 36. 5. item Jes. 17. 12. & 28. 2. &c. Verto igitur, *Et posuit magnum* (seu longiorem) *caprarum*, supple *pilum*; cujus ellipsis frequentissima est, ut Exod. 25. 4. שֵׁשׁ וְעִזִּים *byssus & capræ*; i. e. & pilus caprarum; & 26. 7. יְרִיעֹת עִזִּים *aulæa caprarum*; i. e. è pilo caprarum; & Exod. 35. 26. טָווּ הָעִזִּים *neverunt capras*; i. e. pilos caprarum. Cant. 4. 1. *Capillus tuus est* כְּעֵדֶר הָעִזִּים *ut grex caprarum*; i. e. ut pilus gregis caprarum. Ità hîc, *magnus* pilus *caprarum*. Nam alicubi capræ sunt longiore pilo, & tondentur, ut oves, & in varios usus adhibentur eorum villi; ex iis etenim saga fiebant & tentoria. Villus autem talis rectè כְּבִיר dicitur; q. d. indies crescens, & fruticans; Nam Arab כבר *cabara* sign. *pilorum incrementa*; & Heb. הִכְבִּיר sign. *augere*, & *multiplicare*, Job. 35. 16. & 36. 31. Hujus autem duæ sunt species; una crassior, unde fit pannus, cujus usus est in saccis & ciliciis; alter longè subtilior, ex quo fiunt panni cymatiles tantæ tenuitatis, ut sericeis parùm cedant; & latere aiunt hanc quasi lanuginem sub crassioribus caprarum pilis. Hanc verò Michal in promptu habuisse nihil mirum; cùm illorum temporum matronæ inter cætera nere discerent caprinos villos. Vide Exod. 35. 26 [a]. Porrò Michal viri sui cæsariem quomodocúnque imitari conata est [b]. Caprini enim in Oriente pili humanis non sunt prorsus absimiles; Unde Callisthenes dicit capras in Lycia esse bene capillatas, ità ut ab iis dependere dixeris quasi quosdam comarum cirros [c]. Nota, Capræ in Palæstina, fulvas alunt lanas, seu villos, ut patet ex Cant. 4. ubi de capillis sponsæ dicitur, *Capilli tui sicut greges caprarum* [d]. Neque hoc mirum, cùm in variis regionibus propter aquarum, pabulorúmque diversitatem, varios etiam colores pecudes habeant. A natura fulvæ sunt lanæ ad Betin, teste Plin. 8. 48. Martial. Epigram. 12. 100. item ad Sibarin & Cratim flumina, teste Ovid. Metamorph. 15. & ad Xanthum, Plin. 2. 103. & ad Scamandrum †. Unde pellis illa villosa capræ, quæ statuam cingebat, fulvam Davidis cæsariem naturaliter referebat [f]. Aut certè molli hac pelle ægroti Davidis caput confovere videbatur; unde Vatablus vertit *cervical* [g], *Cervical caprarum*; i. e. ex pelle caprina, adhuc pilosa [h].

14. *Misit Saul apparitores*] Novos scilicet, qui domum

[a] BA. ib. [b] BA. sim. Sau. La. Me. T. [c] BA ib. [d] Me. ex San. † San. [f] T. La. ex Theod. & To. [g] La. [h] Va.

נְיוֹת & legitur נָיוֹת, transpositis literis *Vau* & *Jod* [q]. Heb. & נְוֹות *Navoth* & נָיוֹת *Naioth* dicitur, ab amœnitate loci [r]. Significat *locum studiosorum*, V. *In Naioth*, P. Mo. Ti. *In domo doctrinæ*, Jon.

19. *In Naioth in Ramatha*] *Naioth* creditur fuisse locus *Ramatha* vicinus, adeóque ad urbem illam pertinens, in qua fuerit schola prophetarum [s]. *Naioth* est locus situs in agro *Ramath* [t]. *Naioth* non erat locus distinctus à *Rama*; nisi fortè ut pars à toto, & contentum à continente [v]. Fortè *Naioth* erat locus civitati *Rama* suburbanus, in quem aut animi, aut meditationis gratiâ cum suo cœtu Samuel soleret aliquando secedere [x].

20. *Cùm vidissent cuneum prophetarum*, וַיַּרְא אֶת לַהֲקַת תּוֹ] *Et vidit*, (sub. vel *maximus*, sive *præcipuus eorum*, V. vel *quisque*, JT. V. eorum, V) vel *viderunt*, i. Sy. P. *cœtum prophetarum*, Mo. sim. omnes לַהֲקַת pro קְהִלַּת transpositis extremitatibus [y]. Nempe quia radix קָהַל non לָהַק usitata est, non refragor. Æthiopicè tamen לָהַק est *crescere*, Matt. 6 28. & 13. 30. deinde dicitur etiam de eo qui major altero est natu, Matt. 22. 25. unde & סלהקת חוב sunt πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ *seniores populi*. Hinc לַהֲקַת הַנְּבִיאִים posses vertere, vel, *magnum numerum prophetarum*, quasi incrementum prophetarum dicas, vel, *Senatum, presbyterium Prophetarum*. Nam seniores dici Prophetas non magis mirum, quàm LXX illos Bibliorum interpretes, LXX seniores vulgò dici [z]. ¶ *Prophetantium*] i. e. Laudantium Deum canticis & carminibus [a]. ¶ *Et Samuelem stantem super eos*, עוֹמֵד נִצָּב עֲלֵיהֶם] *Stantem, constitutum (præsidentem*, Sy. i. *antistitem*, Ti. *qui præerat*, JT. *docentem*, Jon.) *super eos*, P. Mo. *Constitutum juxta illos*, Me. *præfectum illis*, V. Stans docebat illos [b]; dirigebat, & instruebat eos, chorúmque ducebat [c]. ¶ *Prophetare cœperunt etiam illi*] Chald. *Et laudabant*, sub. *Deum*, V. Quidam putant omnes itâ animo & voluntate fuisse mutatos, ut ea vera pietate id fecerint, sicut illi Joan. 7. Alii probabiliùs dicunt eos divinitùs itâ compulsos fuisse ad laudandum Deum, sicut Balaam ad benedicendum [d]. Verto, *ut more prophetico agerent*; Apparet autem eos deposuisse habitum illum militarem, quo capturi Davidem venerant, ex ultimo versu hujus capitis, ut habitu & gestu prophetas agerent [†]. Fortè *Prophetare* hîc sumitur pro *bacchari*. [Sic vertit Ca.] & absona loqui; Eò enim pertinere videtur se nudare, &c. Fortassis non uno modo omnes prophetârunt; Sed Saul & milites alienato sensu; filii prophetarum laudantes Deum; Samuel & David vaticinantes futura [f]. Sensus est, cantabant carmina sacra, eíque exercitio vacabant & delectabantur; obliti interim impii sui propositi, quòd scilicet ad capiendum Davidem venissent [g]. Hoc effecit Deus, ut Saul Dei potentiam, contra quam frustra pugnabat, agnosceret, & ut simul intelligeret quanti Deus David faceret, quem hoc mira-

[q] Heb. [r] Ma. [s] Ol. [t] V. ex He. [v] To. in La. [x] San. [y] M. [z] Di. [a] V. [b] V. [c] Ma. [d] P. [†] Pi. ex Jun. [f] Mar. [g] Oliand.

culo ab ejus manibus liberavit. Alii qui correpti erant ac possessi spiritu illo divino: non enim fungebantur sensus exteriores officiis suis [r]. ¶ *Nudus*] Quidam aiunt eum abjecisse omnia vestimenta: & rectè: Spiritus enim Dei adimit omnem pudorem iis quos possidet, ut liberè sine alicujus metu laudes Dei prædicent [s]. Dixisset meliùs, nihil cuiquam pudori esse debere, quod ad laudem divinam pertinet [t]. Quando Prophetæ urgebantur spiritu Dei, amittebant sæpenumerò usum sensuum. Unde abjecerunt vestes suas & corruerunt in terram, ob internam Dei locutionem non potentes subsistere in pedibus suis. Quidam erant dormientibus similes, alii mortuis, alii loquebantur ex spiritu Dei [v]. Plerique tamen nudatum tantùm intelligunt summis & extimis vestibus [x]. *Nudus*, in interula, ut Esa. 20. 2. Vide de hoc loquendi genere ad Joan 21 7 [y]. Sic Noe *nudatus* dicitur Gen. 9. quia ab ea parte, &c. nudus erat; & Petrus *nudus*, Joan. 21. licèt tunc vestes haberet interiores, quod docet vox ἐπενδύτης, quæ illam vestem significat quæ super alias induitur; & Isaias *nudus*, Isa. 20 dicitur, non simpliciter, (ut patet; 1 Quia tunc frustrà adderetur, τὸ *discalceatus*. 2. Quia habitus iste Propheticus designabat captivorum habitum. Captivi autem non tam nudi erant, quam malè vestiti, aut certè brevi induti tunicâ, & ad serviendum idoneâ,) sed quia vestem abjecit prophetalem. Itâ & Seneca de beneficiis, 5. 13. —— *Sic qui malè vestitum, & pannosum vidit, nudum se vidisse dicit* [z]. Sic David, 2 Sam. 6. dicitur *nudus* ante Arcam saltâsse, cùm tamen Ephod lineo indutus esset [a], nempe, quia paludamento regio spoliatus [b]. Itâ *siccus* vocatur Nilus, Esa. 19. quando minus habet aquæ; & *jejunus* dicitur, qui, parùm comedit, Act. 27 [c]. ¶ *Cecidit totâ die & nocte*] Hoc dicit, vel quia more *adorantis*, sæpe procidebat in terram, venerationis & honoris ergò, ut solebant illi prophetantes [*]; vel potiùs quia viribus & sensibus destitutus erat [†]. Porro, David ubi Saulem advenisse vidit, statim se conjecit in fugam; Saul autem diem integrum & noctem pergit prophetando, ne quid Davidi esset in mora [||]. ¶ *Num & Saul inter Prophetas?*] Proverbium est de eo qui præter exspectationem, vel, spiritu Dei impellitur ad aliquid agendum, ut suprà 10. 12. vel divinitùs cohibetur à præstando conatu suo: quod confirmat exemplum, Num. 23 & 24. & Act. 9 [d]. Hoc proverbium pertinet ad summam laudem potentiæ Dei, cùm volumus ostendere ipsum multa facere præter hominum opinionem. De re quæ prima fronte videbatur absurda dicebatur: q. d. Nonne Saul prophetavit, & spiritu Dei raptus est, cum Prophetas vellet perdere? q. d. Prophetavit. Vel, Num Saul Propheta erat cùm coram Samuele in Ramath prophetavit [¶]. ¶ *Num & Saul*, &c.] q. d. Res mirabilis & prodigio similis [f]. Idem de Saule dictum, c. 10. sed ibi novitas, hîc autem contrarietas, fuit ratio & causa proverbii.

Mira-

[r] Junius Pi. sim. Me. [r] V. [s] V. sim. [t] A. in San. [v] San. [v] M. [x] Ma. Itâ San. Jun. Pi. L. Me. Ti. La. Mart. [y] G. [z] San. [a] San. [b] T. [c] San. [*] T. ex San. [†] San. ex V. [||] Mart. [d] Pi. ex Jun. [¶] V. [f] Me.

vide [p]. *Indicaverit*, Heb. *& non revelabit*, seu *reteget aurem meam*. De qua phrasi vide quæ ad Ruth 4. 4. ¶ *Hunc sermonem*] Heb. *hoc verbum*. Verbum pro re vel negotio [q].

3. *Et juravit*, &c.] i. e. Eadem autem adhibito juramento confirmavit [r]; nempe patri stare sententiam, ut videlicet illum occideret [s]. *Jurare* vocat religiosè affirmare, quod facit sequentibus his verbis, *Quàm certum est Jovam, quàm certum est te vivere*, &c [t]. Sed parùm differt hic sensus à juramento, cujus formam esse, *Vivit Dominus*, patet ex Jer 4. & Os. 4. vel ergo non excusandus est David de levitate juramenti; vel sic dicit, quia Jonathas hoc non credebat, [ità legendum, non, *hoc credebat*, ut nullo sensu ponitur in Bibliis Maximis] ut patet ex antecedentibus, *Absit; non morieris* [v]. Utiliter fit juramentum, si fiat, ad confirmandum animum proximi, aut gloriam Dei [x]. ¶ *Uno tantùm gradu, ego mórsque dividimur*, כְּפֶשַׂע בֵּינִי] Scribitur cum Smol, [i. e. puncto sinistro [y].] Vertunt, *quasi passus* (sub. *unus*, P.) *inter me et mortem* est, JT. P. [Sim. omnes.] Tales passus bis mille in Sabbathi itinere [z]. q. d. Mors in me fertur præcipiti cursu, & uno via passu à me distat [a]. Sic navigantes in mari, ut poeta ait, *quatuor* tantùm *digitis* distant à morte [b]. Parùm abest quin interficiar [c].

4. *Quodcunque dixerit mihi anima tua, faciam tibi*] At nostri [intelligit Junium & Tremellium] verbum תֹּאמַר accipiunt in persona secunda masculina, ac proinde verba trajiciunt hoc modo, *Eloquere quod sit desiderium tuum*. Sed ista trajectio nimis dura est, nec necessaria; quum תֹּאמַר possit esse tertiæ personæ fœmininæ, ut conveniat cum nomine נַפְשְׁ, idque sensu commodissimo. Vertio, *Quid dicit animus tuus ut faciam tibi?* vel *faciam tibi*; i. e. quid petis, &c. q. d. paratus sum tuâ causâ facere quicquid petiveris [d]. Intellige modo nè inhonestum vel injustum sit †. *Animus* vel *anima* ponitur pro desiderio, ut Psal. 26. 12. & alibi frequenter [f]. Ità Job 38 39. & Ezech 7. 19 [g]. Jonathas suscipit causam Davidis, idque duplici suo cum periculo; 1. pater voluit eum occidere; 2. videbat certam amissionem regni. Magnum hoc est, amici causâ, velle in periculum venire, & de imperio & de capite [h]

5. *Calendæ sunt*, Ita P. חֹדֶשׁ] *mensis*, Jon. Mo. *novilunium*, JT. sic b. Ti. *principium mensis*, Sy. Ar. Me

[p] Me. [q] Pi. [r] V. [s] Mar. [t] Ca. [v] E. [x] Mart. [y] M. [z] G. [a] Me. [b] La. [c] V. [d] Pi. † Mart. [f] Ma. ex Jun. [g] San. [h] Mart.

raverit me, Pi. Si requirat ubi sim [m]. Qu. Sed qui putaret Saulem præsentiam ejus desideraturum, quem antè voluisset occidere, ideòque existimare poterat Saul Davidem periculi vitandi causâ in conspectum Regis non venturum? Resp. Verisimile est, & Saulem putavisse Davidem insidias istas suas tributurum furori; & Davidem id fecisse, aut certè de opinione Regis ità sibi persuasisse: præsertim quum David antea post tales insidias Sauli reconciliatus in aulam redisset, suprà cap. 19. 7 [n]. ¶ *Rogavit me*, נִשְׁאֹל נִשְׁאַל] *Postulando postulavit à me*, P. Ma. sim. b. Sy. Ar. *obnixè precatus est*, Ti. sim. Strig. V. *Rogando rogavit*; Passiva vox capi potest pro activa; vel, *precibus obtinuit* [o]. *Obnixè se excusavit apud me*, JT. *exorando se exoravit se à me*. Sic infrà v. 28. Pi. An verè hoc dixerit David, an non, scriptura non aperit [p]. Hæc excusatio quin vera sit, nihil impedimento est [q]. Fieri potuit, ut reverà David in Bethleem profectus fuerit, & redierit ad tertium diem, post Calendas, ut patet ex verbis præcedentibus; & Bethleem non ità longè inde fuit dissita, quin potuerit facilè David eò proficisci, & ad diem tertium redire [r]. Sortes Juda & Benjamin erant conjunctæ; ità quòd citò poterat aliquis ire de una ad aliam, & redire [s]. Quod si non fecerit, mendacium erat officiosum. [Ità legendum, non *otiosum* [t].] ¶ *Victimas solennes ibi*] Heb. *sacrificium dierum*, Ma. V. id est, anniversarium, ut suprà 1. 21 [v]. Forsan jam invaluerat præpostera religio, ut extra Tabernaculum pacifica immolarentur aliis locis, sic infrà v. 29 [x]. Sacrificium certis anni diebus celebrari solitum [y]. Per *victimas* intellige sacrificium, & ex eo convivium [z]. Convivium quod inter se habebant cognati post sacrificium pro ipsorum salute. Simile convivium solenne apud Romanos *Charistia* dictum, *cui præter agnatos & affines nemo interponebatur*, ut loquitur Valer. Max. 2. 1. Ovid. Fast. 2.

Proxima cognati dixere Charistia chari,

Et venit ad socios turba propinqua Deos [a].

Idonea & probabilis excusatio. Superbum enim hujusmodi invitationes non admittere [b]. Si ipse absit, qui, propter affinitatem, omnium princeps erat, cognati iniquiùs acciperent [c].

7. *Scito, quia completa est malitia ejus*, Ità P. דַּע כִּי כָלְתָה רָעָה מֵעִמּוֹ] *Scito quòd consummata*, vel *absoluta est malitia à cum eo*, b. Jon. Mo. *apud ipsum*, Ti.

[m] V. [n] Pi. [o] M. [p] E. [q] Ma. ex Jun. [r] E. [s] L. [t] E. Ma. [v] V. Pi. [x] Ma. Pi. [z] Me. [a] G. [b] Me. ex San. [c] San.

¶ *Tu me interfice*] q. d. Moriar potiùs amici manu, quàm inimici. Amicus enim mortem mollissimam inferret, & casum amici lachrymis prosequeretur; cùm contra inimici sæviant in eos, quos occidunt, &c[o]. Sic Phædra in Seneca,

Nimis opto amantis immori manibus.

Similiter Japones suos amicos à Rege ad mortem damnatos suâ manu obtruncant, nè id fiat per carnificem. Utitur hac phrasi ad Pathos, ut cor Jonathæ cruciet, eúmque adigat ad causam suam persgendam[p]. Porrò, quàm rectè David agat, ex eo patet, quòd primò se confert ad Samuelem, ut consolationem aliquam caperet ex Dei verbo; postea, refert se ad humana subsidia, & amicum Jonatham consulit[q].

9. *Absit hoc à te*] Ità V. sub. *ut suspiceris illud de me*, V. R S. & K. & R. Levi in Di. vel *absit*, ut scilicet innocens manu meâ interficiaris[r]. ¶ *Si certè cognovero completum esse*, &c.] Heb. *Quoniam si cognovero consummatam esse malitiam patris mei, ut veniat super te*, וְלוֹא אֹתָהּ אַגִּיד לָךְ, *& non illud annuntiem tibi*, Mo. P. vò ו in וְלֹא superfluum faciunt Vulgatus & Pagninus [inquit Di.] Alii omittunt & negativam particulam quæ est in וְלוֹא אֹתָהּ Ità R Levi. *Si cognovero — indicabo tibi*[s]. [Ità Sy & Ar. qui vertunt, *& indicabo tibi.*] *Annon illud indicarem tibi!* JT. *Et non ipsum annuntiabo tibi?* Ità Jon [prout Interpres eum reddit in Bibliis polyglottis. Aliter autem reddit Di. ut videbimus.] *Annon* putas *quod tibi sim indicaturus?* M. Ti. Rectiùs LXX & Jon. *quia si certò cognovero — & non indicavero illud tibi*. supple. *sic faciat mihi Deus, & sic addat*. אִם in [כִּי אִם יָדֹעַ אֵדַע] particula jurandi est; quæ primam conditionatæ propositionis partem ponit, altera quâ execratio continetur, subticeri solet. Id simplicissimum & ἱμετακίνητον hoc loco esse arbitror[t]. Non in omnia filii patribus parere debent: quam materiam latè tractavimus de J B & P. 2 26.3. Davidi apud Jonathis animum proderat & innocentia ipsius, & Dei promissa Jonatham non incognita. Id clarum infrà 23. 17[v].

10. *Quis renuntiabit mihi, si quid fortè responderit pater durè —*] Ità 6 & Jon in Mar. JT. Hî. אוֹ ponitur pro אִם per Heterosin; & מָה valet *aliquid*, quæ usitatè valet *quid* interrogativum[y]. מִי יַגִּיד לִי אוֹ מַה יַּעַנְךָ אָבִיךָ קָשָׁה Concisa oratio; propterea subaudiendum aliquid[z]. *Quis renuntiabit mihi* bonum? *aut quid* (vel *si*, nam מָה per אִם etiam à Rabbinis exponitur) *responderit tibi pater tuus durè*, P. sim. M. V. ex He. Ma. Heb. *durum*, sub *verbum*; i. e. utrum velit me omnino perdere, an tantummodo expellere domo suâ[a]. Porrò, hæc dixit David, quia difficile hoc erat; nec enim Jonathas ad Davidem egredi facilè poterat, ità ut *perfidia testis esto, tu me perde*[m]. Jonathas ex æstu amoris perturbatè, interruptè, & incisè loquitur, uti solent facere amantes. Mentem & os à Deo ad amatum Davidem convertit[n]. Hic versus & tres sequentes perplexi sunt, utpote concisionibus & affectibus pleni duorum amicorum inter se metu & amore certantium[o]. ¶ *Si investigavero sententiam patris mei*, [כִּי אֶחְקֹר אֶת אָבִי] *Quod* (vel *si*, P. Mar. Ti. V. vel *quum* Pi M.) *investigavero (inquiram*, Jon.) *patrem meum*, P. Jon. V. sim. Ti. M. Mar. Ang. i. e. animum ac sententiam patris mei[p]; vel *à patre meo*, JT. Pi. ¶ *Crastino vel perendie*, כָּעֵת מָחָר הַשְּׁלִשִׁית] Ad verb. *juxta tempus cras tertia*, V. vel *tertia*, Mo Ma. i. e. hâc ipsâ horâ, cras, aut perendie[q]. *Cras, horâ diei tertiâ*, Ar. Sy. *secundùm hoc tempus cras aut postridie*, sive *perendiè*, JT. Pi. P. in V. Sic M. Ti. *juxta tempus hoc cras, vel diei tertia*, Jon. in V. *In tempore, cras, & tertiâ*, scilicet die, Mar. *Cras quolibet tempore, aut tertio die*, Ang. ¶ *Et aliquid fuerit super David*, [וְהִנֵּה טוֹב אֶל דָּוִד] *Et ecce bonum in David*, Mo. si *bonum* fuerit *super Davidem*, P. vel *de David*. 6. *si ecce bonus fuerit erga David*, JT. Pi. *Si benevolum se* ostenderit. Ti. sim. M Sy. Ar. si bona sit responsio, si bene loquatur de te[r]. ¶ *Et non statim misero ad te*] [Sim. plerique. Sensum continuant cum sequenti versu, *Hæc faciat* &c.] Tum, inquam, *ità faciat Jehovah*, &c. Pi. וְלֹא אָז אֶשְׁלַח אֵלֶיךָ, *Et non tunc misero ad te?* P. Mo. *Missurus sum ad te*, Ar. *Annon tunc mitterem ad te?* JT. Est vox exclamantis cum admiratione, q. d. Deus bone, fieri'ne posset, ut ego, qui adeò te amo, officium istud non præstarem[s]? ¶ *Et notum tibi fecero*] Heb. *Et revelabo ad aurem tuam*, Ma. De qua phrasi vide ad Ruth 4. 4[t]. & 1 Sam. 9. 15[v].

13. *Si autem perseveraverit patris mei malitia adversum te*, [כִּי יֵיטִב אֶל אָבִי אֶת הָרָעָה עָלֶיךָ] Ad verb. *Quia bonum erit ad patrem meum, malum super te*, Mo. *Si placuerit (malverit*, M. *bonum videbitur*, JT. *si visum fuerit*, Ti.) *patri meo* adducere *malum super te*, P. sim. M. Ti. V. יֵיטִב pro יִשַׁר. *Si rectum visum fuerit patri*, &c[x]. *sin nocere cupiat*, &c. Ca. *Quod* (pro *si*) *bonum fuerit patri meo* (i. e. si penitùs decreverit) *malum contra te*, Mar. sive *super te*, V. Si velit te perdere, indicabo tibi[y]. Aposiopesis hic est contrarii per Euphemismum; q. d. Ità benedicat, ut revelabo: aut maledicat, ut non revelabo[z]. ¶ *Et sit Dominus tecum*, &c.] q. d. Et sis felix in præliis tuis (in pace & bello[a]) cùm eris Rex[b]. *Quò sit Dominus*, &c. i. e. ut divinæ voluntati inserviam, quæ tibi regnum, patri meo collatum, adjudicavit[c]. ¶ *Sicut fuit cum patre meo*] primo scilicet regni tempore, priusquam ab innocentia sua deficeret[d]. Tacitè Jonathas regnum Davidi vaticinatur[†]

[o] Me. sim. L.
[p] La.
[q] Mart.
[r] Me.
[s] Di.
[t] Di.
[v] G.
[y] Pl.
[z] V.
[a] V.
[m] San. sim. La.
[n] La.
[o] Ma.
[p] V. sim. Ar.
[q] V.
[r] V.
[s] Jun.
[t] V.
[v] Me.
[x] M.
[y] V.
[z] Ma. ex Jun.
[a] Q. in Ma.
[b] V. sim. M.
[c] Jun. Pi.
[d] San. 14. [†] La.

cujus pater meus totam familiam suam ream peregit [h]) *neque præcisurus es benignitatem tuam à familia mea usque in seculum?* JT. sim. La. q. d. omnino facies & non exscindes, La. *Et annon vis, si tunc adhuc superstes fuero,* (viz. cùm Dominus tecum fuerit, &c. i. e. cùm fueris Rex, &c.) *immo*, inquam, *annon vis manifestare mihi misericordiam Domini, ità ut non moriar? Atque etiam non exscindes*, &c. Belg. *Et non tantùm, quamdiu adhuc ego vixero, benignitatem Domini mihi ostendas, ut ego ipse non moriar; sed* etiam *non exscindes benevolentiam tuam à domo meâ*, &c. Ang. *Si* ego *non* ostendam tibi misericordiam *dum vixero*, (ibi enim Athnach primam clausulam terminat, & distinctionem facit) *tum neque tu ostendas mihi misericordiam Domini, ne quidem quum mortuus fuero*, Wil. Restipulatio est, quâ idem officium in se, & in posteros suos à Davide postulat [i]. Hoc stipulatur ob mores malos vicinorum Regum, qui Regum antecedentium liberos & propinquos interficiebant, nè quid suspectum circa se viderent. Eodem respicit Saulis postulatio infra 24. 21 [k]. Porrò, *misericordia Domini* hic vocatur, vel 1. quasi Domino grata ac placita, ait Pagnin. vel 2 coram Domino, Dominique nomine interposito mihi à te in fœdere promissa, c. 18. 3. sicut vocavit *fœdus Domini*, v. 18 [l]. vel potiùs 3. *Domini*, id est, magna, & insignis; qualem scilicet Dominus suis fidelibus & amicis exhibet; quæ enim Domini sunt, magna sunt. Sic dicuntur *cedri Dei, montes Dei*, &c [*].

15. *Non auferes misericordiam tuam à domo mea usque in sempiternum, quando eradicaverit Dominus inimicos David, unumquemque de terra*, וְלֹא בְּהַכְרִת יְהוָה אֶת־אֹיְבֵי דָוִד אִישׁ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃] *Nè tunc quidem cùm exscindet Jehovah inimicos Davidis unumquemque è superficie terræ*, JT. P. sim M. V. Jon Mo [l]. *Aut non* (scilicet auferes misericordiam) *in eradicando* (pro *quando eradicaverit*) *Dominum inimicos David*, &c Mar. Sed hîc multa addita sunt à Vulgato, quæ in Hebraico textu, quem nunc habemus, non inveniuntur [l]. *Auferat Jonatham de domo suâ, & requirat Dominus de manu inimicorum David*, Vulg. Quibus verbis resumit imprecationem in se antè prolatam, nisi patefecerit Saulis voluntatem, &c [m]. Dicit, *de manu inimicorum David*, q. d. experat ultionem etiam de me, qui hoc pacto me inimicis Davidis aggrego [n]. Si te in hoc fallam, in hostium

h Pi.
i Ma. ex Jun.
k G.
l La.
* La. ex San.
l San.
m Me.
n Me.

Pi. Ang. Belg. scilicet violationem fœderis [v]. Sub. *Si non præstitero quod polliceor*, V. vel *si violatum fuerit*, M. ex He. Heb. *Requirere*, Infinitivus pro Imperativo [x]. *Requirere de manu alicujus*, est vindictam sumere sicut Gen. 9. 5. 2 Paral. 24. 22 [y]. *De manu inimicorum David*, i. e. meâ meorùmque filiorum, si inimici Davidis evaserint. Synecdoche generis [z]. Etiam de me, qui non detegendo Davidi quæ contra illum molitur Saul, me quodammodo Davidis inimicum constituo [a]. Alii dicunt, *inimicos Davidis* per Euphemismum sumi pro ipso Davide [b]; quæ figura ab aliquo vocem illam summovet, quæ aliquid sonat dirum & infaustum. Sic infra 25. 22. *Hæc faciat Deus inimicis David*, &c Ibi aliquid sibi imprecans mali, pro seipso, boni, ut reor, ominis gratiâ, inimicos adhibuit. Sic dicturus amico, *Malè sit tibi*, sæpe se cohibet, & dicit *O malè sit illis, qui tibi malè cupiunt*; vel, ut Hispani dicunt, *O malè sit diabolo*. Sic Romani dicere solebant, *Quicquid mali tibi dixi, mihi sint & capiti meo* Plura ex prophanis exempla vide in Brisson. formul. l. 1. Et addunt Hebræi hoc in Davide impletum; nam sicut David Mephiboshetn Jonathæ filio dimidiam bonorum partem ademisset, (Zibæ que adjudicâsset) 2 Sam. 19. ità Deus in pœnam violati fœderis regnum Davidis divisit. Sed non convenit tam severa adjuratio, vel cum amore ingeniòque liberali Jonathæ, vel cum afflicta Davidis conditione. De eo plura vide ad 1 Sam. 25. & in Abolensi [c]. [M. sic vertit, *Requirat Dominus per manus inimicorum David*; nempe, ab ipso Davide, quod ex more reticet. Alii cum priore parte versûs sic connectunt] *Pe igit fœdus, ut requireret Jehovah*. &c. JT. Glas. Conjunctio copulativa & quandoque significat omnem habet causalis *ut*; sic Exod 7. 16. *dimitte populum meum* וְיַעַבְדֻנִי *ut serviant mihi*, sicut cap. 5. 1. Sic Thren. 1. 19. *Quærunt escam sibi.* וְיָשִׁיבוּ *ut reficiant animam suam*; & cap. 3. 26. טוֹב וְיָחִיל *bonum est, ut expectet*, &c. Jon. 1. 11. *Quid faciemus tibi*, וְיִשְׁתֹּק *ut conticescat mare?* Sic & Esa. 53. 2. & Hos. 2. 2 [d]. Porrò, primum fœdus initum post Goliam occisum fuit privatæ amicitiæ; hoc latiùs patet, & pertinet ad conservandas mutuo usque familias [†].

17. *Et addidit Jonathan dejerare David, eò quòd diligeret illum*; וַיּוֹסֶף יְהוֹנָתָן לְהַשְׁבִּיעַ אֶת דָּוִד בְּאַהֲבָתוֹ אֹתוֹ] Ad verb. *Et addidit Jonathan adjurandum ipsi David*,

v Pi.
x Pi.
y San.
z Pi. Sic Mar. V. in Tig. not.
a Me.
b He. in San.
c San.
d Glas. philol. p. 689.
† Me.

19 *Usque perendie. Descendes ergo festinus*, [וְשִׁלַּשְׁתָּ] תֵּרֵד מְאֹד] Ad verb. *Et tertiabis, & descendes valde*, V. Mo. *Tribus igitur diebus delitesces, & descendes valde*, P Sic V. i. e. abdes te in loco humili atque demisso valde [n] ; nè videri possis [o]. *Quùmque ad triduum abfueris* (Heb. *tertiaveris* Synecdoche generis. Confer suprà v 5 P.) *descendito diligenter*, JT. Pi. nempe Bethlehemo. Confer suprà v. 6 [q]. Et cùm *per tres dies commoratus fueris, tunc celeriter descendes*, Ang. sim Belg *Tertio autem die descendes continuò*, Ti. vel *citò*, Strig. *Per triduum igitur descendes*, &c. M. *Descendes autem ad summum ter*. Meminisse convenit, quòd paulò antè dictum est *cras*, aut *perendie*. Est igitur hæc sententia, si potero, cras ad eum locum adero. Sed si cras scire non potuero quomodo sit pater meus animatus, operam dabo, ut id saltem perendie sciam. Descendes ergo cras. Quòd si non veniam cras, putato me nondum potuisse scire ; itaque descendito etiam perendino, aut etiam tertio abhinc die, si fortè perendie non venero ; ut quocunque ho[r]um trium dierum ego venero, tu adsis. Pro *descendes ter*, in Heb est *tertiabis descendere* : Sic alibi, *rectabis facere*, pro *rectè facies* ; & Jer. 49. *Profundate manere*, pro *profundè manete* : h. e. abstrudite vos penitùs. Gallicè *Triumphat facere*, pro Triumpho digna facit. Sic Horat.

Cujus octavum trepidavit atas
Claudere lustrum.

h. e. trepidè clausit [r]. *Et tertiabis, & speculaberis, & venies*, 6. Alii sic, *Et horâ tertiâ instanter postulaberis, venies autem* ; &c. Sy. *Cùm ergo elapsâ horâ tertiâ appositum fuerit prandium. tùque requisitus veni*, &c. Ar. ¶ *In die qua operari licet*, בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה] *In die operaria*, 6. *In die profesto*, Jon. Ti. *die laboribus destinato*, Strig. nè scilicet tum iter facientibus videaris ; die enim Calendarum, cùm non liceat, sicut nec Sabbatho, longiùs ab urbe progredi, minùs erunt necessariæ latebræ [s]. Vel aliter ; quia illo die liceat tantum itineris ambulando conficere, quantum Sabbati, vel alterius festi solennitas non permitteret [t]. Unde duo colligo, meo judicio necessariò ; 1. In Neomeniis non potuisse servile opus exerceri, contrà quàm To. & La. & Ribera existimant. Hoc enim cum aliis solennibus religio concedat, non negandum est diei noviluniorum, qui celeberrimus erat Psal. 84. Obj. At Neomeniæ non numerantur inter festa, Levit. 23. Resp. Ibi de annuis tantùm festis agitur. Unde nec Sabbatha post illa verba, Lev. 23. 4. *Hæ sunt feriæ*, &c. numerantur [v]. 2. Hinc colligo lapidem hunc longiùs ab urbe abfuisse, quàm bis mille cubitis, quod Sabbathi erat iter [x]. [At alii locum longè aliter vertunt ;] Et venies ad locum in quo delitueras *in die operis*, Mo P V. i. e. *die negotii*, V. Ang. *in die illius facti*, P. vel *transactionis*, Belg. *quando opus subat*, M. *quo die gestum est illud negotium*, JT. scilicet, liberationis tuæ à manu patris me intercedente [y].

[n] V. [o] M. [p] Pi. [q] Pi. [r] Ca. [s] Me. [t] T. ex San. [v] San. [x] T. ex San. [y] Jun. sim. Belg.

[נֶפֶשׁ] φυλακτω, unde nil mirum si φυλακην reddit eam vocem interpres contentiosus, qui verborum etymologias exprimere solet [i]. Redundat *mihi* [k]. At LXX εἰς τὸ Ἀμαδεὶ, quasi proprium esset loci nomen [l]. Sed puto legendum εἰς τὸ Ματταρὰ, vel certè λαμματαρὰ : Glossæ veteres, *Lammatara, signum, vel conditio*, (lege *condictum*.) Sym. *Ad ordinatum*, vel *condictum scopum* [m]. Porrò, hoc signum constituit, quia nesciebat si solus venire posset ad loquendum cum David ; vel, si veniret secreto, aliquis supervenire poterat [n]. Dedit autem magis signum sagittarum, quàm lapidis, vel lanceæ, &c. ad vitandam suspicionem, quia Jonathas ad artem sagittariam nimis se assuescebat, eàque excelluit ; ideóque & puerum secum assumpsit, quia ità semper consuetus erat facere [o].

22. *Ecce sagitta intra te sunt*, הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה] Ad verb. *Ecce sagitta à te & infrà*, (*à te, & hic*, 6.) *cape eam, & veni*, Mo. 6. *sunt citra te*, Sy. Mar. Ca. *retrò te*, Of. *à tergo tuo*, Ar. *prater te citeriùs*, JT. *ante te*, M. jacent *post te*, Strig. jacent *huc versùs*, Ti. Ad verb. *& huc*, sub. *veniendo*, V. ¶ *Accipe eas, & (vel eum, Pi.) veni*] Sy. Ar. Sic Strig Of. vel *accipe unamquamque earum* : Heb. *accipe eum*, genere masculino : quia חֵץ *sagitta*, ad quod pronomen istud refertur, masculeum est. Et Sing. pro Plur [p]. Alii vertunt, *accipe*, vel *assume illum*. (sub. *puerum*, Tig. not.) *& veni*, Ti. Permisit Jonathas ut longiùs abiret puer antequam sagittam mitteret, & tunc sagittam misit, quæ ad ipsum non perveniret puerum [q]. ¶ *Pax tibi est, & nihil est mali*, וְאֵין דָּבָר] *Et non verbum*, Mo. *nec est quicquam*, sub. *mali*, vel *periculi*. Jon. Sy. Ar. M. JT. Pi. Mar. Of. Synecdoche generis [r]. *Nihil est negotii*, Ti. id est, nihil impedit, quo minùs venias. Elegans Hebraismus ; nulla est res quæ tibi nocere, aut impedimento esse possit [s]. ¶ *Sagitta ultra te sunt*, מִמְּךָ וָהָלְאָה] *A te & ultrà*, P. Mo. sub. *sunt*, P. *à te & illuc*, Jon *ante te*, Ar. Strig. *ultra te*, Belg. Ang. Sy. *ante te & ultrà*, M. *à te, & ultra* promissæ jacent, Ti. sunt *prater te ulteriùs*, JT. *ultra ipsum*, Ca. ¶ *Dimisit te Dominus*, i. e. jubet te discedere [t].

23. *Sit Dominus inter me & te*] Heb. *Ecce Dominus inter me & te*, Mo. subaudiunt *testis*, 6. P JT. G. &, si quis fall[a]t, vindex ; quod omni jurijurando tacitè inest, ut diximus de JB. & P. 2. 13. 10 [v]. Sit judex noster, &c [x].

24. *Absconditus est*, &c.] Ad constitutum diem, suprà 5 intra quod tempus contigerunt quæ describuntur undecim versibus sequentibus [y]. Quærit To. unde habuit cibum David in his diebus, quibus latuit ; & respondet, Davidem secum aliquid de urbe tulisse [z]. [At juxta nonnullas versiones, non ibi mansit per tres dies ; sed eò ter vel sæpiùs venit intra triduum. Vide ad v 19.] ¶ *Et sedit Rex ad comedendum panem*, עַל הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל]

[Marforetæ

[i] D. [k] V. Pi. [l] G. [m] D. [n] L. sim. To. San. [o] To. [p] Pi. [q] Me. [r] Pi. [s] Me. [t] V. sim. Jun. Pi. [v] G. [x] M. [y] Jun. Pi. [z] To. sim. Me.

… *ut sit impurus & non mundus*, M. *accidit ei aliquid, ità ut non sit mundus; imò certè non est mundus*, Belg. *Non est mundus, sanè non est mundus*, Ang. Repetitio, vel ad Davidis contumeliam spectat [i]; vel (ut noster indicat) prius ad immunditiam refertur, posterius ad purificationem non susceptam [k]. *Casus est, non est mundus; quia non est mundus*, non venerit, &c. JT. nempe ad epulum, &c. Jun. *Casus*, aliquis ex iis casibus, quibus homines sordidantur. Vide Levit. 11, &c [l]. Vox קרי ad eam speciem pertinet, de qua egimus Levit. 15 16. *Nec purificatus*, quod fiebat lotione & adventu vesperæ [m]. Alii sic; *Accidens est absque eò quòd*, vel *præterquàm quòd est mundus*, vel *quia non est mundus*, P. (vel, aut *cogitabat eum impurum esse*, V) i. e. Accidit Davidem non venisse propter occupationem: est quidem purus, sed accidit eum esse occupatum, ac impeditum negotiis. Aut certè impurus est, pollutione scilicet nocturnâ [n]. *Accidit ei aliquid aliud quàm ut sit immundus; aut fortasse non est mundus, atque ideo non venit*, K in M. Porrò, facilè Hebræi legalem aliquam immunditiem contrahebant [o]. Epulum Eucharisticum in novilunio celebrabatur, Num. 10. 10. ex quo immundis comedere nefas erat [p]. Ex hoc loco patet convivium hoc Saulis fuisse de sacrificiis pacificis, quæ fortè singulis Calendis, pro felici totius mensis decursu Deo offerre consueverat [q]. Illo die fiebant oblationes luculentæ & plurimæ, ut patet ex Num 28. 11 [r].

27. *Dies secunda post Calendas*] In novilunio dies secundus verbo Dei non jubetur esse festus. Cur ergo Sauli festus fuit? Resp. 1. ut Religiosior videretur. 2. Ut si quid ex pacificis superesset, postero die comederetur, juxta Levit 7. Davidem autem tunc adfuturum putabat. Nam si quis immundus esset tempore Paschæ, secundo mense Paschæ comedebat. Id isti transtulerunt ad alios festos dies [s]. השני *secundo*, sub. *die*, sequente Calendas scilicet, idem bis dicit [t]. ¶ *Filius Isai*] Ità illum vocat contemptim, & cum stomacho. Sic *Nabal* cap. 25. 10 [v]. Ità nec Jonatham nominat, sed eum vocat *filium mulieris*, &c. Illorum quos odimus, nomen audire recusamus, sicut etiam cernere imaginem [x].

28. *Rogavit me*, &c.] Mentitur Jonathan, sed officiosè, ad excusandum Davidem [y]. [Sed non opus est illi mendacium impingere, ut ex prædictis videri potest.] ¶ *Ut*

[i] Mar.
[k] Mar.
Sic & Os.
[l] Pi. ex Jun.
[m] G.
[n] V.
[o] Me.
[p] Jun. Pi. Ma.
[q] T. ex To. & ex San.
[r] San.
[s] Mart.
[t] V.
[v] Me.
[x] San.
[y] La.

quem ego odi, tu diligis Ut tu te adjunxisti ad hostem meum, ità mater adjunxit se ad alium virum [m]. Davidem magis amas quàm me, quasi ille vel aliquis cognatus ejus sit pater tuus, non ego [n]. ¶ *Et in confusionem ignominiosæ matris tuæ*] Heb. *in confusionem*, vel *pudorem nuditatis*, (id est, pudendorum, Pi.) *matris tuæ*. [Ità ferè omnes.] Nam dicent eam commisisse adulterium; q. d. Non videris filius meus, sed potiùs adulteræ, quòd non pareas mihi [o]. Dum tantopere amas Davidem suspectam reddis matrem tuam, quasi te concepisset ex patre illius [p]. Vel, quia hoc pacto illa filio Rege gloriari non poterit [q]. Suspicor Saulem, ut illa ferebat ætas, plures habuisse uxores, & plures item filios è diversis. Sanè à Respha concubina duos habuit filios, 2 Sam. 21. 8 [r].

31. *Filius mortis est*] Dignus est qui moriatur [s]. Sic *Filii gehennæ*, Mat. 23 [t]. *filii iræ*, Eph. 2 3 [v]. Nullam tamen adfert causam, quamobrem debeat mori [x].

33. *Et arripuit Saul lanceam*, &c.] Saul, quoniam rationem reddere non potest facti sui, convertit se ad tyrannidem, &c. Relictus à Deo fit ἄμφρων, et secum pugnat. Vult enim filium regnare, & tamen eundem vult occidere [y]. Præstò semper hasta fuit Sauli ad manum. Fortè, Reges hastam pro sceptro tunc in manu gerebant. Justin. l. 43. de Romulo, *Per ea adhuc tempora reges hastas pro diademate habebant, quas Græci sceptra dixere.* Euripides in Hecuba, de Polymnestore, *Regens populum hastâ* [†] ¶ *Quòd definitum esset à patre suo*, &c. כי כלה היא מעם אביו להמית את דוד] ad verb. *quia conclusio ipsa à cum patre interficere Davidem*, Mo. *quòd decretum esset à patre*, &c. Sy. P. sim. Jun. Tr. Strig. *quia consummata est malitia hæc à patre suo interficiendi David*. [z]

34. *Quòd confudisset eum pater suus*, כי הכלמו אביו] *Quia calumniaverat* (*pudefecisset*, Tr. *defamâsset*, M. sim. P.) *eum pater ejus* Mo.

36. *Affer*, מצא] *Inveni*, P. V. i. e. Quære, & inventas affer sagittas [z]. ¶ *Jecit aliam sagittam trans puerum*, והוא ירה החצי להעבירו] *Et ipse jaculatus est sagittam, transmittendo eum*, Jun Pi. *jaculatus est ultra eum*, P. i e. vel ultra scopum, M. V. vel ultra puerum, V. Ti. Ar. Nota quòd hic חצי scribitur pro חצים [a].

37. *Venit ad locum jaculi*] vel *sagittæ*, [ità plerique.] Periphrasis scopi. *Usque ad scopum* [b].

38. *Festina*, &c.] Videbat enim tempus aptum esse, ut solus cum Davide loqueretur, eò quòd nullus esset in agro [†].

[m] Mart.
[n] La.
[o] V.
[p] Pi.
[q] Me. ex San.
[r] San.
[s] V.
[t] L.
[v] Pi.
[x] Mart.
[y] Mart.
[†] Ma.
[z] V.
[a] M.
[b] Jun.
[†] L. sim. M.

Linguaque mandatu verba imperfecta relinquit;
Vix illud potui dicere triste, vale[o].

Similes Aposiopeses sive reticentiæ sunt frequentissimæ in Scripturis; ut *Si David mentiar; si introibunt in requiem:* His affine est Psal. 23.5. *Calix meus in briant.* Et Luc. 19.42. *si cognovisses*, &c [p]. [Variè autem supplent] *Vade in pace*, & esto memor ejusce rei, *quam juravimus*, &c. P. Sic Mar. Alii, Et Dominus sit testis istius *quod juravimus*, Ang. Alii sic, *Et qua nos juravimus*, &c. sub. *rata, firma sint*, M. Ti. sim. Ca. Strig Belg.

[o] Sa. [p] San.

C A P. XXI.

1. V*Enit David in Nobe*] Vocatur *Nob*, sed hîc superadditur ה locale [q]. *Nobe* urbs duplex erat, una trans Jordanem, Num. 32.42. Jud 8.11. Altera cis Jordanem, *in confinio tribûs Juda & Benjamin* [r]. Erat hæc in tribu Benjaminis propè Hanathothas, ubi assignata erat habitatio & ager familiæ isti [sacerdotali] Nehem. 11.32. 2 Reg. 26 [s]. Non procul abfuisse à Jerosalem, Isa. 10.32. satis innuitur [t]. [De hac Benjamitica Nobe plerique accipiunt; alii autem de trans Jordanina [v]] Ibi erat tabernaculum ex quo Heli obiit; area verò in Carjathjearim, 2 Par 1 [x]. De cis Jordanina non agi videtur, quòd Gabaa Saulis pervicina erat. David verò hic v. 5. se illinc non eodem die, sed ab heri & nudiustertius egressum ait [y]. [sed probatio non satis firma videtur; nam nec David rectà inde venit, nec omnia quæ hîc dicit David sunt veritati consentanea.] Porrò, Nobe fuisse urbem sacerdotum, quam ipsi incolerent, ex hoc loco & infrà 22.19. patet [z]. At neutra Nobe in sacerdotalibus urbibus numeratur, Jos. 21. Resp. 1. Plures postea urbes quàm illæ 48 à sacerdotibus, vel levitis, vel possessas, vel habitatas fuisse, patet ex 1 Par. 6 [a]. 2. Civitas hæc cessit sacerdotibus occasione, ut videtur, Tabernaculi eò translati; cui inservire debebant sacerdotes [b]. Huc venit David, 1. quia rebus ad victum vitámque necessariis indigebat, quæ hîc habere potuit [c]. 2. Ut per sacerdotem Deum consuleret [d]. 3. Ut in loco sacro Deum ardentiùs oraret, ut fortunaret fugam suam [†]. ¶ *Ad Achimelech*] In Marc. 2.26. est *Abiathar*. Vel ergò & pater & filius binomius erant [f]; vel *Abiathar* ibi nominatur, 1. quia cum patre tunc adfuit [g] 2. Quia patre absente vel ægrotante ejus vices obibat [h]. 3. [i]Quia hic propter sacerdotium patre interfecto statim adeptum diúque obtentum, notior erat parente suo. Ità Salian. Mar. & Sa [i]. [Plura de hac quæstione vide ad Marc 2.] ¶ *Quare tu solus*, &c?] Sed gravis hîc est difficultas; Nam alii *cum eo erant*, teste Christo Matt. 12. Marc. 2 [k].

[q] M. [r] La. [s] Pi. ex Jun. [t] Ità San. Me. Jun. Pi. Ma. [v] Ità Ser. Mar. [x] Mar. [y] Ser. [z] Ma. [a] Ser. [b] La. [c] San. [d] Me. [†] Mart. [f] Q. in Ma. [g] Ma. [h] La. [i] T. San

cet eos reperiam. His nominibus utuntur Hebræi cùm nominibus propriis parcere volunt. Idem significant quod Græcis *δεῖνα* i. e. *quendam, aliquem*, vel *talem*; q. d. *ad locum talem & talem, quem impræsentiarùm non nominabo.* Vide Ruth 4.1 [x]. Ad locum nescio quem; vel, ad locum quem nô se tuâ non interest [y]. Vel *ad locum cujusdam*, N. JT. *ad locum*, i. e. domum, aut urbem, *talis & talis*, sub. *hominis*, sive cujusdam hominis certi [z]. *Ad locum illum & illum*, M. *hunc & illum locum*, Strig. *ad locum obscuri ignoti*, Mo. *locum abditum & occultum* (sive *custoditum*, Jon.) Sy. sim Ar. פְּלֹנִי idem est quod סְכוּסָה *opertum*, & אַלְמֹנִי idem quod נִסְתָּר *absconditum* [a]. Verbum יוֹדַעְתִּי anomolum est pro הוֹדַעְתִּי [b]. Potest etiam esse ut יוֹדַעְתִּי sit de conjugatione Meruba [c]. אֵל item ponitur pro אֶת [d].

3. *Si quid habes ad manum*] Heb. *Quid est sub manu tua?* Quid habes ad manum & in promptu [†]? *quid penes te*, vel *in potestate tua* [f]? Lassus de via, non petit dapes, sed *panem* propriè dictum; nam de eo respondet sacerdos [g].

4. *Sed tantùm panem sanctum, si mundi sunt pueri, maximè à mulieribus*, [אִם נִשְׁמְרוּ הַנְּעָרִים אַךְ מֵאִשָּׁה] *Si modò pueri servaverint se maximè* (vel *utique*, JT. *præsertim*, Ti. *saltem*, M.) *à muliere*, P. sim JT. Mo V. Pi. [h] i. e. à concubitu cum muliere, nempe uxore. Synecd. generis [h]. *A mulieribus*, M. Ti. *ab immunditia mulieris*, Jon. A pollutione quæ contrahitur cum muliere; h. e. si non fuerint polluti [i]. Quærit hoc sacerdos ex analogia mandati, de quo Exod. 19.15. & ex oraculo Dei, de quo infrà cap 22.10 [k]. In Sacris hoc exigi solebat. Vide Tibullum 1.3. Propertium 2.22. Ovidium Amorum 1.8. & 3.8 & 9 Metamorph. 10. Vide quæ dicta ad Exod. 19.15 [l]. Volebat Dominus in V. T. ut manducaturi de cibis sacris ad tempus abstinerent à conjugali consuetudine; non ut significaret matrimonium esse impurum vitæ genus; sed ut moneret conceptionem & nativitatem nostram esse peccato originali infectam & & pollutam [m]. Jussit quidem Deus populum biduò abstinere ab uxoribus, Exod. 19. Non tamen ideo peccatum erat, aut immunditia legalis in concubitu. Jussit enim Deus Levit 10. ut sacerdotes, &c. à vino abstinerent; nec tamen peccatum est aut legalis immunditia vinum bibere. Hic sacerdos nimis videtur fuisse scrupulosus. Quid enim si David fuisset immundus? Ideóne voluit eum fame mori [n]? Porrò, hic locus ità sonare videtur, quasi David ejúsque pueri, si mundi essent, licitè possent comedere panem propositionis etiam extra casum necessitatis. Sed non ità est. Nam secundùm legem solis sacerdotibus id licebat, ut habetur Levit. 24.9. Num 28. Mat 12.4. Interrogat itaque sacerdos an mundi essent? Non, quin & immundi comedere potuissent, in extrema necessitate; sed ut significaret hominem in necessitate constitutum te-

neri

[x] V. [y] San. [z] V. [a] M. [b] Buxtorf. in Lexic. Sic M. [c] M. [d] Buxt. [†] V. [f] Q. in Ma. [g] Mart. [h] Pi. [i] V. [k] Ma. ex Jun. [l] G. [m] Osiand. [n] Mart.

... more eorum qui volunt se teneri committere [a]. *Instrumenta*, JT. id est, quibuscunque ad iter hoc conficiendum instructi sunt. Hæc expositio simplex videtur & genuina [b]. ß. hic habent, *omnes pueri sunt purificati*. ¶ *Porrò via hæc polluta est, sed & ipsa hodie sanctificabitur in vase*. וְהוּא דֶּרֶךְ חוֹל וְאַף כִּי הַיּוֹם יִקְדַּשׁ בַּכֶּלִי] Ad verb. *Et ipsa* (*Et ipse*, Ma.) *via profanationis, & etiam quia hodie sanctificabitur in vase*, M·O Ma [Locum hunc variè vertunt, & exponunt;] Vox *via* multa sign. modò *vitæ rationem*; aut *in re gerenda modum*, modò *consuetudinem & opera*; modò idem quod *res*. Quæ *via* hic appellari potest, aut pania, aut modus petendi, quo David est usus; aut interrogandi, quem Sacerdos adhibuit; aut Davidis institutum militare, aut certè negotium, quod tum suscepit. Hinc multiplex explicatio [c]; *Et hæc via profana, quoniam sanctificabitur hodie per vasa mea*, ß. *Si prophana via hæc, hodie sanctificabitur*, Theodor. in Nobil. *Et hic publicus mos est; quantò verò magis hodie sanctificatur* panis *in vase*, Ti. *Quòd si hæc via non est sancta, tamen hodie sanctificabitur in vase*. *Vas* pro *corpore* accipit, & *sanctificare* pro usu concesso, ut Tit. 1. *Sanctificatur cibus per verbum*, &c [d]. *Quòd si profectio ipsa profana fuit, at hodie quidem lustrabitur in corporibus*. Id est, si fortè famuli mei, cùm profecti sunt, fuerunt cum uxoribus; at hodie quidem puri erunt, quoniam hic dies tertius est; quod temporis spatium lustrandis corporibus est destinatum [†]. *Cum tamen via sit profana*; i e, cùm hanc peregrinationem negotii profani *causâ* instituerimus, tamen sanctificavimus nos; (curavimus ut vestes nostræ purificarentur; V. in Tig. not.) *quantò magès hodie sanctificabitur* via nostra *in vasis ipsis* [f]. Tanquam הִיא esset fœm. referunt ad דֶּרֶךְ quod est fœm [g]. [At דֶּרֶךְ potiùs est communis generis.] *Tametsi via hæc sit vulgaris*, seu *non sacra*; (i.e. negotium politicum sit, non religiosum) *nihilominùs hodie sanctificabitur per vasa*; i.e. non peccabimus edendo sacros panes, quia corpora nostra munda sunt, non polluta [i]. *Fueruntque vasa puerorum sancta, etiamsi via profana fuerit; & quantò magis hodie erit in vasis sanctitas?* Hunc habent sensum; Licèt prophanum arripuerimus iter, non quidem cogitantes, quòd opus haberemus panibus sanctis; nihil tamen accidit immundum in itinere quod nos coercere posset ab esu sanctorum panum: & quantò magis hodie, cùm eguerimus rebus sanctis, ab-

[a] M. V.
[ß] V.
[b] Pi.
[c] Sen.
[d] Strig.
[†] Ca.
[f] Q. in V.
[g] V.
[i] Os.

politi sint; sanctitas eorum talis non est, qualis antea fuit; quodammodo namque communes erunt; quia Sacerdotes eorúmque familiæ eos comedunt, quum antea à nemine comedi possent: Itáque secundùm charitatis legem, quæ ceremoniis omnibus major ac superior est, alii etiam urgente necessitate de iis comedere possunt [c]. Leges rituales facilè ab aliqua necessitate aut utilitate magna vinci se patiuntur. Vide quæ dicta ad Matt. 12. 4 [d]. ——— *Communis est, imò quamvis hodie sanctificaretur in vase*, Ang. Quidam sic convertunt, *sed & panis amotus à* mensa Domini est *more* panis *profani* quo vesci licitum est; *& etiam quamvis hodie sanctificatus esset in vase* quod est super mensam, vesci tamen eo licitum esset, cùm alium non habeas, & ego sim in necessitate constitutus [†]. Erant verò in ædibus Laici panes; sed nè vel proderetur, vel tardaretur, eos quæri nolebat David [f]. Al sic; *Quantò magis hodie*, &c i.e. Quantò magis servabitur in puritate ac sanctimonia sua panis ille in vase ipso in quo reponetur? q.d Majore diligentiâ servabimus in puritate sua vasa nostra [g].

6. *Dedit ei sanctificatum panem*, &c.] Hoc in fame licitum erat. Sic in Samariæ fame caput asini comedebant, 2 Reg. 6. 25. Et Maimon. tractat. *de Regibus*, 8. 1. Expediti ad militiam, cùm in fines Ethnicorum irruperint, &c. licèt discerpta, atque porcum, &c. comedere, si esuriant, nec alia ad esum apta reperiant [h]. Hinc patet non exspectandam fuisse summam necessitatem, ut his panibus vesci possent. Præter panes probabile est dedisse ei & alia cibaria [i]. ¶ *Neque ibi erat panis, nisi*, &c.] Qu. Nullíne erant in domo Pontificis panes communes? Resp. 1. Fortè nulli; Panes enim recentes jam posuerat; adeóque veteres sustulerat ad victum suum; neque alios coxerat, eò quòd illi sufficerent [k]. 2. Alii non erant panes in tabernaculo. Ibi enim, non in domo fuit David, qui & festinationem simulabat [l]. ¶ *Qui sublati fuerant*, הַמּוּסָרִים] *Qui remoti erant*, ß. M. P. Ti. ¶ *Ut ponerentur panes calidi*, לָשׂוּם לֶחֶם חֹם בְּיוֹם הִלָּקְחוֹ] *Ut ponerentur panes calidi eo die quo illi auferebantur*, M. P. sim. ferè omnes. Hoc singulis fiebat Sabbathis, Levit, 24. 8 [m]. Qu. Quomodo *calidi* erant, cùm Sabbatho operari prohibitum fuerit? Resp. In fornace calida servati erant in hanc horam [n].

7. *Ibique* (At legendum, *Tentus*, Ser) *in Tabernaculo*, נֶעְצָר לִפְנֵי יְהוָה] *Detentus* (*qui demorabatur*. P. *continebat sese*, V. M. *clauserat se*, Ar.) *coram Domino*,

[c] Belg.
[d] B.
[†] Q. in V.
[f] Ser.
[g] V.
[h] BA. c. 2. 13. 190.
[i] Mo.
[k] To. in La.
[l] La.
[m] Me. sim. M.
[n] M. ex He. sim. Mart.

agnatis verbis exponunt, ut dictum; Alii accipiunt pro לחוץ *arctatum, oppressum*; seu *arctans, opprimens*[i].

9 *Ecce hic gladius Goliath*] Cap. 17. arma Goliathi posuit David in tabernaculo suo. Pòst, ut credibile est, religione motus suspendit in tabernaculo[k]. ¶ *Post Ephod*, [Sim. ferè omnes.] id est, post eum locum in in quo reponitur Ephod; h. e. vestes Sacerdotales[l]. אַחֲרֵי הָאֵפוֹד] Q. aliter reddunt; *postquam quæsivit illi in Ephod*, Jon. *postquàm* applicuisset *amiculum*, JT. id est, postquàm de his postulatis Davidis indutus amiculo Deum consuluisset[m]. Ità accipiendum docet historia seq. capitis v. 10, 13, 15. Similem loquutionem vide Deut. 24. 20, 21. *Non racemabis post te*; i. e. postquàm excusseris, vel vindemiaveris[n]; item Gen. 24. 67[o]. *Synchysis* est, sive *verborum trajectio*, & quasi *commixtio*, in vocibus conjunctis. Alii ἱμαντικὴν, sive μονήρειαν, sive ὑστέρωσιν vocant. Sic Cant. 1. 5. *Nigra sum, sed formosa, —sicut tabernacula Cedar*; ubi illa, *sicut tabernacula Cedar* non possunt connecti cum *formosa*, erant enim ipsa deformia, utpote æstu adusta, nigra, fœda, sed cum *nigra*. Similia vide Gen. 13. 10. Exod. 12. 15. Deut. 32. 5[p] Ità hoc loco, τὸ, אַחֲרֵי אֵפוֹד jungunt, JT. cum initio versûs, in hunc modum, *Cui dixit Sacerdos, postquàm* applicuisset *amiculum, gladius Goliathi*, &c. Confirmatur ex cap. 22. 10. ubi Doeg dicit, *Et consuluit pro eo Jehovam*[q]. ¶ *Da mihi eum*] Erat gladius ille Deo donatus; sed urgente necessitate inde auferri poterat, non minùs, quàm panes absumi[r]. Seneca in Controversiis, *Pro republica plerúmque templa nudantur*. Vide & alia allata de J. B. & P. 3 5. 2, & in annotatis. Adde §. Sacra res. Institut. de rerum divis. & quæ nobis dicta eodem illo libro c. 20. §. 23. Iolaus in Heraclidis Euripidis arma de templo sumit, Ἐκ' ἐν δόμοισιν ἔνδον, &c[s]. Sic Reges Judæorum coacti sunt pacem à Regibus Syriæ, &c. datis illis vasis Templi, redimere; nec ideo à Prophetis reprehensi sunt. Porrò habiturus erat David hunc gladium pro sacramento quodammodo: quo in mentem revocaret beneficium Dei, & spem suam confirmaret. Tamen propter istum gladium, & Sacerdotes interibant; & David, si quis Palæstinus ipsum agnovisset, se in gravissimum periculum conjecisset. Ità sancti quoque viri interdum falli possunt, & sibi alijsque malè consulere[t]. Ex hoc loco duo observo, 1. Davidem fuisse robusto, ac procero corpore, addo & ætate provectiori quàm multi putant, cui hic gladius inhabilis non erat. 2. Quæ Deo dicantur majori nobis usui esse, quàm quæ nobis retinemus. Plus Davidi attulit hic gladius, quàm arma alia, quæ domi habere potuit[u].

10. *Venit ad Achis regem Gath*] Consilium hoc temeritatis & audaciæ plenum; ire ad Philistæos, quos tot cladibus & contumeliis affecerat: ac imprimis ad Getthæos, quorum columen interfecerat, & quidem cum gladio Go-

[i] Ma. [k] P. [l] V. sic Me. La. [m] Jun. Ità Pi. Glass. Wil RS. in Glass. [n] Jun. Pi. [o] Pi. [p] Glass. gram. 748. [q] Glass. ex R. Jesaia. Wil. [r] Me. sic San. ex To. [s] G. [t] Mart. [u] San.

communi Philistæorum regum appellatione[f].

11. *Numquid non iste est David Rex terræ?*] Vel, 1. *Rex*; i.e. Dux terræ. Vox enim hæc impropriè interdum sumitur, ut Deut. 33. 5[g]. *Rex*; i.e. gubernator terræ, ut Gen. 36. 31[h]. Synecdoche speciei. *Istius terræ*, vicinæ Judææ[i]. Vel, 2. *Rex hujus regionis?* i. e. Ad quem pertinet Regnum hujus regionis propter devictum Goliath. Eâ enim lege pugnatum erat ut victor possideret regionem victi; q.d. Cùm ad istum videatur Regnum tuum, ô Achis, pertinere, cur admittis[k]. Vel, 3. David ille inclytus, & quasi alter Rex Hebræorum[l]; regio triumpho & applausu exceptus à suis, acsi fuisset Rex terræ[m]; qui ubique præliatur, vincit & dominatur[n]; qui princeps est omnium bellorum contra nos[o]. Vel, 4. Quia divulgatum fuerat ipsum fuisse inunctum à Samuele[p]. Non placet; Nam nec Sauli & Israelitis (nedum Philistinis) hoc cognitum erat; alioqui Saul Samuelem occidisset[q]. *Rex*; q. d. Qui apud Israelitas creditur jam regno ipsorum destinatus, propter tot heroica facta[r].

12. *Et extimuit*] Quia cum putaret se incognitum latere posse, consilium non procedebat[s].

13. *Et immutavit os suum*, וַיְשַׁנּוֹ אֶת־טַעְמוֹ] *Et immutavit illum sensum suum*, V. Mo. Relativum ante suum antecedens, pro *sensum illum suum*, vel *mentem suam*; i. e. finxit insaniam[t]. Abundat hic affixum relativum, ut Exod. 2. 6. וַתִּרְאֵהוּ אֶת הַיֶּלֶד *& vidit ipsum, puerulum*[v]. *Mutavit rationem suam*, Jon. *Saporem suum*, Sy. id est, prudentiam; ostendit se esse imprudentem, & non sapere[x]. *Habitum suum*, Ti. Fortassis ridiculum & delirum habitum sibi induit, ut solent moriones[y]. *Sermonem*, P. vel, *eloquium*, M. maximè quoad pronunciationem & accentum, nè Judæus videretur[z]. *Gestum suum*, Ca. G. Strig. *Speciem suam*, id est gestus, verba, & quidquid cadere potest in hominum sensum[a]. Translatum nomen à sensu gustûs ad visum, & auditum, & si qui sunt alii sensus, quibus homo hominem explorare potest[b]. Heb. *gustus*, quo homines dant aliquod specimen sui, ut possit intelligi quales sint: quemadmodum ex sapore & gustu discernere solemus cibos[c]. *Vultum suum*; Metaphora. Nam ut cibi suaves acceptantur, insulsi repudiantur: ità qui vultu est constante & gravi, acceptus habetur; repudiatur autem qui vultum hominis stulti præ se fert[d]. Mutavit habitum oris & vultûs sui, illum detorquendo, contrahendo, dilatando, &c[†]. ¶ *Et collabebatur*] Sicut Epilepticus[f]. Sed explicandum ex Heb. Chald. & Græc. de lapsione mentis[g]. וַיִּתְהֹלֵל] *Et stupidus factus est*, Jon. *fœdum se reddidit*. Sy. *finxit se furere*, G. Mo. sic Ti. *agebat insanum*, JT. sim. V. *Simulavit stultitiam*, V. sim. M. Os. ¶ *Inter manus eorum*] Id est, circumdatus ab ipsis[h]. Dum erat in eorum potestate, Psal. 34. 56[i]. Insaniam fingit; i. e. quia insani miseri-

cordià

[f] Jun. Pi. Ma. [g] G. [h] Ma. ex Jun. [i] Pi. [k] V. [l] Me. [m] Mart. [n] La. [o] To. [p] L. [q] To. [r] Os. [s] Me. [t] V. [v] Glass. gram. 217. [x] Ma. [y] Ma. [z] Ser. [a] Jun. sim. Mart. [b] Jun. [c] Mart. [d] Pi. [†] La. [f] L. [g] Ser. [h] O. [i] Jun.

Joshua, c. 8. & Gideon, Jud. 7. 20. & Samuel, l. 1. cap. 16 [x]. Non illicita erat hujusmodi fictio, cùm fiat ad utilitatem suam sine alterius præjudicio [y]. Resp. 2. Alii negant [z], quia ad eam summa necessitas ipsum adegit: & eo tempore composuit duos præstantissimos Psalmos, scilicet 34. & 57 [a]. Si simulatio hæc profluxit ex nimio timore & diffidentia, non potest non reprehendi; at si conjunctam habuit fidem, (ut videtur ex Psalmis dictis) non video, cur non debeat laudari. Non oportet nos imitari simulationem Davidis: sed hoc potius spectare, quòd ille salutem suam, non simulationi suæ acceptam tulerit, sed misericordiæ Dei [b].

[x] La. [y] To. [z] Ità La. To. Os. [a] Os. [b] Mart.

C A P. XXII.

1. IN *speluncam Odollam*] Erat id oppidum in sorte Judæ: Hujus speluncæ mentio extat quoque, 2 Sam. 23. 13. 1 Paral. 11. 15. Ea videtur fuisse naturâ & arte munita [c].

2. *Qui erant in angustia constituti*, Ità P. [כָּל־אִישׁ מָצוֹק] *Omnis vir angustiatus*, Mo. sim. JT. Sy. *In necessitate*, 6. *afflictus spiritu*, Jon. Quibus domi angusta res erat, qui vel potentium odiis, vel æqualium invidiâ, vel suorum injuriâ domi hærere non poterant; hi omnes rebus novis studebant [d]. ¶ *Et oppressi ære alieno*, sic Ar. sim. M. Ti. [וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר לוֹ נוֹשֵׁא] *Et cuicunque erat creditor*; P. Sy. V. vel *exactor*; JT. vel *dominus fœneris*, Jon. *omnis debitor*, 6. Qu. Quo jure hos admisit in præjudicium creditorum? Videbatur hoc pacto asylum aperire latronibus †. Resp. 1. Illi solvendo non erant [f]. Duros habebant exactores, possessionibúsque cedere coacti sunt [g]. 2. Non defendit eos à creditoribus, sed ipsos suo tempore juvit, 2 Sam. 2. & 15 [h]. Omnes suos ad justitiam & honestatem optimè instruit David, ut patet ex Psal. 33. quem tum composuit. 3. Fundi, si quos habebant, creditoribus cedebant: si nihil habebant, tenuitas ipsa satis eos excusabit [i]. In hoc etiam David erat typus Christi [k]. נוֹשֶׁא hic ponitur pro נוֹשֶׁה [l]. Vide quæ diximus ad Jud. 11. 3 [m]. ¶ *Factus est eorum princeps*,] Rectè David quæsitus ad necem in alieno auxilio salutem quærit, & paratis utitur ad justum & necessarium finem [n]. Jure satellites habet à Deo Rex designatus [o].

[c] Ma. [d] Me. † Mart. [f] V. Caj. in T. [g] M. [h] Ser. [i] Mart. [k] La. Mart. [l] M. [m] G. [n] Me. [o] Mart.

[illegible] voluit eripere [c]. ¶ *Vade in terram Juda*] Nam 1. Tribus & cognatio Davidis non permitteret Saulem cum eo tyrannicè agere [d]. 2. Ità voluit Deus malitiam Saulis educere in lucem: ut omnes viderent eum dignum esse, qui abjiceretur. 3. Sic Davidi authoritatem conciliavit. 4. Hæc res bono erat Israelitis: isti enim milites Davidis hostes repulerunt a finibus †. ¶ *In saltum*] Quia multæ ibi latebræ; & quia non multum illa loca à finibus Philist. distabant [f].

6. *Quòd apparuisset David*, Ità Sy. V. [כִּי נוֹדַע דָּוִד] *Quòd notus esset*, P. Jon. sim. 6. Mo. JT. M. *In publicum venisset*, M. vel, *prodiisset*, Ar. Ti. h. e. famam esse aliquot homines adjunxisse se Davidi [g]. Famâ vulgatum, ubi David & socii ejus erant [h]. ¶ *In nemore*, [תַּחַת הָאֶשֶׁל] *Sub arbore*, M. Ti. Mo. P. Jon. *sub arboretto*, 6. *sub nemore*, JT. Sub arbore illa insigni quæ erat in loco edito urbis *Ramah* [i]. ¶ *In Ramah*] Ità 6 Jon. M. Ti. P. Mo. *In colle*, Ar. *in excelso*, JT. ¶ *Hastam manu tenens*] Quasi paratus ut supplicium sumeret ipse de deprehenso [k]. Potiùs, tanquam sceptrum, & insigne regiæ dignitatis. Vide suprà 20. 33 [l].

7. *Filii Jemini*] Id est Benjaminitæ, ut patet ex Esth. 2. 5 q. d. Vos cognati & contribules mei [m]. Deberetis mihi magis favere, quàm David, qui Regium sceptrum nititur transferre à tribu vestra, &c ||. ¶ *Num dabit—agros*, &c.] Ironia, q. d creditis vos plura beneficia accepturos ab eo quàm à me [n]. Dederat quidem multa Saul militibus suis, ut tyranni solent; sed de alieno dedit, & de publico, non de suo [o]. ¶ *Filius Isai*] Subticet *Davidis* nomen per contemptum [p].

8. *Conjurâstis adversùm me*, Ita P. JT. sim Ar. M. Ti. [קְשַׁרְתֶּם] *Ligati (compositi*, 6.*) estis*, Mo. *rebellâstis*, Sy. De Davide innocente defendendo licita erat conjuratio: de Saule invadendo injusta: non enim jus subdito ad invadendum principem suum, quamvis injustè se gerat [q]. ¶ *Et non est qui mihi renunciet*] Heb. *Non est qui revelet aurem meam*, P. vel, *revelaverit mihi in aurem*, Mo. Vide de hac phrasi Ruth 4. 4 [r]. ¶ *Maximè cùm & filius meus fœdus inierit cum filio Isai*, [בִּכְרוֹת בְּנִי וגו׳] Qui revelaverit in aurem meam, *in excidendo filium meum cum filio Isai*, Mo. *Quum fœdus iniret*, vel *pangeret*, &c. JT. P. sim. 6 Jon. *Nec est qui mihi revelet pactum filii mei*, &c. Sy. sim. Ar. *Nec est*

[c] Me. Ti. [d] M. † Mart. [f] Me. [g] V. [h] Mart. [i] V. [k] Jun. Pi. [l] Ma. ex San. [m] San. || M. sim. La. [n] V. [o] Mart. [p] V. [q] Me. [r] V.

mandatum regis urgebat [h]. נֶחְרָץ Alibi non legitur. Ex agnatis verbis exponunt, ut dictum; Alii accipiunt pro נָחוּץ *arctatum, oppressum*; seu *arctans, opprimens* [i].

9 *Ecce hic gladius Goliath*] Cap. 17. arma Goliathi posuit David in tabernaculo suo. Pòst, ut credibile est, religione motus suspendit in tabernaculo [k]. ¶ *Post Ephod*, [Sim. ferè omnes.] id est, post eum locum in in quo reponitur Ephod; h. e. vestes Sacerdotales [l], אַחֲרֵי הָאֵפוֹד] Q. aliter reddunt; *postquàm quæsivit illi in Ephod*, Jon. *postquàm* applicuisset *amiculum*, JT. id est, postquàm de his postulatis Davidis indutus amiculo Deum consuluisset [m]. Itâ accipiendum docet historia seq. capitis v. 10, 13, 15. Similem loquutionem vide Deut. 24. 20, 21. *Non racemabis post te*; i e. postquàm excusseris, vel vindemiaveris [n]; item Gen. 24. 67 [o]. *Synchysis* est, sive *verborum trajectio*, & quasi *commixtio*, in vocibus conjunctis. Alii ὑπερβατὸν, sive μετάθεσιν, sive ὑστέρωσιν vocant. Sic Cant. 1. 5. *Nigra sum, sed formosa, ——sicut tabernacula Cedar*; ubi illa, *sicut tabernacula Cedar* non possunt connecti cum *formosa*, erant enim ipsa deformia, utpote æstu adusta, nigra, fœda, sed cum *nigra*. Similia vide Gen. 13. 10. Exod. 12. 15. Deut. 32. 5 [p]. Itâ hoc loco, τὸ, אַחֲרֵי אֵפוֹד jungunt, JT. cum initio versûs, in hunc modum, *Cui dixit Sacerdos, postquàm* applicuisset *amiculum, gladius Goliathi*, &c. Confirmatur ex cap. 22. 10. ubi Doeg dicit, *Et consuluit pro eo Jehovam* [q]. ¶ *Da mihi eum*] Erat gladius ille Deo donatus, sed urgente necessitate inde auferri poterat, non minùs, quàm panes absumi [r]. Seneca in Controversiis, *Pro republica plerúmque templa nudantur*. Vide & alia allata de J. B. & P. 3 5. 2. & in annotatis. Adde §. Sacra res. Institut. de rerum divis. & quæ nobis dicta eodem illo libro c. 20. §. 23. Iolaus in Heraclidis Euripidis arma de templo sumit, Ἔστ' ἐν δόμοισιν ἔνδον, &c [s]. Sic Reges Judæorum coacti sunt pacem à Regibus Syriæ, &c. datis illis vasis Templi, redimere; nec ideo à Prophetis reprehensi sunt. Porrò habiturus erat David hunc gladium pro sacramento quodammodo: quo in mentem revocaret beneficium Dei, & spem suam confirmaret. Tamen propter istum gladium, & Sacerdotes interibant; & David, si quis Palæstinus ipsum agnovisset, se in gravissimum periculum conjecisset. Itâ sancti quoque viri interdum falli possunt, & sibi aliisque malè consulere [t] Ex hoc loco duo observo, 1. Davidem fuisse robusto, ac procero corpore, addo & ætate provectiori quàm multi putant, cui hic gladius inhabilis non erat. 2. Quæ Deo dicantur majori nobis usui esse, quàm quæ nobis retinemus. Plus Davidi attulit hic gladius, quàm arma alia, quæ domi habere potuit [v].

10. *Venit ad Achis regem Gath*] Consilium hoc temeritatis & audaciæ plenum; ire ad Philistæos, quos tot cladibus & contumeliis affecerat: ac imprimis ad Getthæos, quorum columen interfecerat, & quidem cum gladio Go-

[i] Me. [k] F. [l] V. sic Me. La. [m] Jun. Itâ Pi. Glass. Wil RS. in Glass. [n] Jun. Pi. [o] Pi. [p] Glass. gram. 748. [q] Glass. ex R. Jesaia. Wil. [r] Me. sic San. ex To. [s] G. [t] Mart. [v] San.

nien Regis proprium; ut *Abimelech* dictus, Psal. 34. 1. communi Philistæorum regum appellatione [f].

11. *Numquid non iste est David Rex terræ?*] Vel, 1. *Rex*; i.e. Dux terræ. Vox enim hæc impropriè interdum sumitur, ut Deut. 33. 5 [g]. *Rex*; i.e. gubernator terræ, ut Gen. 36. 31 [h]. Synecdoche speciei. *Istius terræ*, vicinæ, Judææ [i]. Vel, 2. *Rex hujus regionis?* i. e. Ad quem pertinet Regnum hujus regionis propter devictum Goliath. Eâ enim lege pugnatum erat ut victor possideret regionem victi; q. d. Cùm ad istum videatur Regnum tuum, ô Achis, pertinere, cur admittis [k]. Vel, 3. David ille inclytus, & quasi alter Rex Hebræorum [l]; regio triumpho & applausu exceptus à suis, acsi fuisset Rex terræ [m]; qui ubique præliatur, vincit & dominatur [n]; qui princeps est omnium bellorum contra nos [n]. Vel, 4. Quia divulgatum fuerat ipsum fuisse inunctum à Samuele [p]. Non placet; Nam nec Sauli & Israelitis (nedum Philistinis) hoc cognitum erat; alioqui Saul Samuelem occidisset [q]. *Rex*; q. d. Qui apud Israelitas creditur jam regno ipsorum destinatus, propter tot heroica facta [r].

12. *Et extimuit*] Quia cum putaret se incognitum latere posse, consilium non procedebat [s].

13. *Et immutavit os suum*, וַיְשַׁנּוּ אֶת־טַעְמוֹ] *Et immutavit illum sensum suum*, V. Mo. Relativum ante suum antecedens, pro *sensum illum suum*, vel *mentem suam*; i. e. finxit insaniam [t]. Abundat hic affixum relativum, ut Exod. 2. 6. וַתִּרְאֵהוּ אֶת־הַיֶּלֶד *& vidit ipsum, puerulum* [v]. *Mutavit rationem suam*, Jon. *Saporem suum*, Sy. id est, prudentiam; ostendit se esse imprudentem, & non sapere [x]. *Habitum suum*, Ti. Fortassis ridiculum & delirum habitum sibi induit, ut solent moriones [y]. *Sermonem*, P. vel, *eloquium*, M. maximè quoad pronuntiationem & accentum, nè Judæus videretur [z]. *Gestum suum*, Ca. G. Strig. *Speciem suam*, id est gestus, verba, & quidquid cadere potest in hominum sensum [a]. Translatum nomen à sensu gustûs ad visum, & auditum, & si qui sunt alii sensus, quibus homo hominem explorare potest [b]. Heb. *gustus*, quo homines dant aliquod specimen sui, ut possit intelligi quales sint: quemadmodum ex sapore & gustu discernere solemus cibos [c]. *Vultum suum*; Metaphora. Nam ut cibi suaves acceptantur, insulsi repudiantur: itâ qui vultu est constante & gravi, acceptus habetur; repudiatur autem qui vultum hominis stulti præ se fert [d]. Mutavit habitum oris & vultûs sui, illum detorquendo, contrahendo, dilatando, &c [†]. ¶ *Et collabebatur*] Sicut Epilepticus [f]. Sed explicandum ex Heb. Chald. & Græc. de lapsione mentis [g]. וַיִּתְהֹלֵל] *Et stupidus factus est*, Jon. *fœdum se reddidit*. Sy. *finxit se furere*, G. Mo. sic Ti. *agebat insanum*, JT. sim. V. *Simulavit stultitiam*, V. sim. M. Os. ¶ *Inter manus eorum*] Id est, circumdatus ab ipsis [h]. Dum erat in eorum potestate, Psal. 34. 56 [i]. Insaniam fingit; i. e. quia insani misericordiâ

[f] Jun. Pi. Ma. [g] G. [h] Ma. ex Jun. [i] Pi. [k] V. [l] Me. [m] Mart. [n] La. [o] To. [p] L. [q] To. [r] Ol. [s] Me. [t] V. [v] Glass. gram. 217. [x] Ma. [y] Ma. [z] Ser. [a] Jun. sim. Mart. [b] Jun. [c] Mart. [d] Pi. [†] La. [f] L. [g] Ser. [h] G. [i] Jun.

Joshua, c. 8. & Gideon, Jud. 7. 20. & Samuel, l. 1. cap. 16 [x]. Non illicita erat hujusmodi fictio, cùm fiat ad utilitatem suam sine alterius præjudicio [y]. Resp. 2. Alii negant [z], quia ad eam summa necessitas ipsum adegit: & eo tempore composuit duos præstantissimos Psalmos, scilicet 34. & 57 [a]. Si simulatio hæc profluxit ex nimio timore & diffidentia, non potest non reprehendi; at si conjunctam habuit fidem, (ut videtur ex Psalmis dictis) non video, cur non debeat laudari. Non oportet nos imitari simulationem Davidis: sed hoc potius spectare, quòd ille salutem suam, non simulationi suæ acceptam tulerit, sed misericordiæ Dei [b].

[x] La. [y] To. [z] Ità La. To. Os. [a] Os. [b] Mart.

C A P. XXII.

1. IN *speluncam Odollam*] Erat id oppidum in sorte Judæ: Hujus speluncæ mentio extat quoque, 2 Sam. 23. 13. 1 Paral. 11. 15. Ea videtur fuisse naturâ & arte munita [c].

2. *Qui erant in angustia constituti*, Ità P. [כָּל־אִישׁ מָצוֹק] *Omnis vir angustiatus*, Mo. sim. JT. Sy. *In necessitate*, &. *afflictus spiritu*, Jon. Quibus domi angusta res erat, qui vel potentium odiis, vel æqualium invidiâ, vel suorum injuriâ domi hærere non poterant; hi omnes rebus novis studebant [d]. ¶ *Et oppressi ære alieno*, sic Ar. sim. M. Ti. [וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר לוֹ נֹשֶׁא] *Et cuicunque erat creditor*; P. Sy. V. vel *exactor*; JT. vel *dominus fœnoris*, Jon. *omnis debitor*, &. Qu. Quo jure hos admisit in præjudicium creditorum? Videbatur hoc pacto asylum aperire latronibus [f]. Resp. 1. Illi solvendo non erant [f]. Duros habebant exactores, possessionibúsque cedere coacti sunt [g]. 2. Non defendit eos à creditoribus, sed ipsos suo tempore juvit, 2 Sam. 2. & 15 [h]. Omnes suos ad justitiam & honestatem optimè instruit David, ut patet ex Psal. 33. quem tum composuit. 3. Fundi, si quos habebant, creditoribus cedebant: si nihil habebant, tenuitas ipsa satis eos excusabat [i]. In hoc etiam David erat typus Christi [k]. נשׁא hic ponitur pro נוֹשֶׁה [l]. Vide quæ diximus ad Jud. 11. 3 [m]. ¶ *Factus est eorum princeps*,] Rectè David quæsitus ad necem in alieno auxilio salutem quærit, & paratis utitur ad justum & necessarium finem [n]. Jure satellites habet à Deo Rex designatus [o].

[c] Ma. [d] Me. [f] Mart. [f] v. Caj. in T. [g] M. [h] Ser. [i] Mart. [k] La. Mart. [l] M. [m] G. [n] Me. [o] Mart.

luit eripere [c]. ¶ *Vade in terram Juda*] Nam 1. Tribus & cognatio Davidis non permitteret Saulem cum eo tyrannicè agere [d]. 2. Ità voluit Deus malitiam Saulis educere in lucem: ut omnes viderent eum dignum esse, qui abjiceretur. 3. Sic Davidi authoritatem conciliavit. 4. Hæc res bono erat Israelitis: isti enim milites Davidis hostes repulerunt a finibus [†]. ¶ *In saltum*] Quia multæ ibi latebræ; & quia non multum illa loca à finibus Philist. distabant [f].

6. *Quòd apparuisset David*, Ità Sy. V. [כִּי נוֹדַע דָּוִד] *Quòd notus esset*, P. Jon. sim. &. Mo. JT. M. *In publicum venisset*, M. vel, *prodiisset*, Ar. Ti. h. e. famam esse aliquos homines adjunxisse se Davidi [g]. Famâ vulgatum, ubi David & socii ejus erant [h]. ¶ *In nemore*, [תַּחַת הָאֶשֶׁל] *Sub arbore*, M. Ti. Mo. P. Jon. *sub arbusto*, &. *sub nemore*, JT. Sub arbore illa insigni quæ erat in loco edito urbis *Ramah* [i]. ¶ *In Ramah*] Ità & Jon. M. Ti. P. Mo. *In colle*, Ar. *in excelso*, JT. ¶ *Hastam manu tenens*] Quasi paratus ut supplicium sumeret ipse de deprehenso [k]. Potiùs, tanquam sceptrum, & insigne regiæ dignitatis. Vide suprà 20. 33 [l].

7. *Filii Jemini*] Id est Benjamoitæ, ut patet ex Esth. 2. 5. q. d. Vos cognati & contribules mei [m]. Deberetis mihi magis favere, quàm David, qui Regium sceptrum nititur transferre a tribu vestra, &c [||]. ¶ *Num dabit—agros*, &c.] Ironia, q. d. creditis vos plura beneficia accepturos ab eo quàm à me [n]. Dederat quidem multa Saul militibus suis, ut tyranni solent, sed de alieno dedit, & de publico, non de suo [o]. ¶ *Filius Isai*] Subticet *Davidis* nomen per contemptum [p].

8. *Conjurâstis adversùm me*, Ita P, JT. sim Ar. M. Ti. [קְשַׁרְתֶּם] *Ligati (compositi*, &.*) estis*, Mo. *rebellâstis*, Sy. De Davide innocente defendendo licita erat conjuratio: de Saule invadendo injusta: non enim jus subdito ad invadendum principem suum, quamvis injustè se gerat [q]. ¶ *Et non est qui mihi renunciet*] Heb. *Non est qui revelet aurem meam*, P. vel, *revelaverit mihi in aurem*, Mo. Vide de hac phrasi Ruth 4. 4 [r]. ¶ *Maximè cùm & filius meus fœdus inierit cum filio Isai*, [בִּכְרוֹת בְּנִי עִם] Qui revelaverit in aurem meam, *in excidendo filium meum cum filio Isai*, Mo. *Quum fœdus iniret*, vel *pangeret*, &c. JT. P. sim. & Jon. *Nec est qui mihi revelet pactum filii mei*, &c. Sy. sim. Ar. *Nec est*

[c] Me. Ti. [d] M. [†] Mart. [f] Me. [g] V. [h] Mart. [i] V. [k] Jun. Pi. [l] Ma. ex San. [m] San. [||] M. sim. La. [n] V. [o] Mart. [p] V. [q] Me. [r] V.

Achimeleci, v. 15. Obj. At sic non poterat David fugam suam celare Sacerdoti. Resp. Poterat igitur generali quadam specie interrogare; v. g. An quod tentaret, succederet [a]. Consuluit quidem an sacros panes & gladium semel Deo sacratum ad alios usus transferre fas esset. Sed hoc impius Doeg reticet, ut suspicaretur Saul Sacerdotem conspirationis reum esse [b].

12. *Audi fili Achitob*] Non compellat eum nomine, contumeliae causâ [c].

14 *Pergens ad imperium tuum*, וְסָר אֶל־מִשְׁמַעְתְּךָ] *Et recedens ad auditum tuum*, Mo. *Qui pergit ad obedientiam tuam*, P. *Incedens in tui obedientia*, JT. sim. Sy. Ar. V. *Qui ad jussa tua recessit*, Ti. *Pergit ad imperii tui auditum*, M. *Peregrè proficiscens*, (H. b. *recedens*, seu *divertens*) *ad obedientiam tuam*, Pi.

15. *Num hodie cœpi pro eo consulere Deum?*] Itâ Sy P. Ti. sim. b. Ar. JT. q. d. Id saepe feci, cùm scilicet erat deducturus copias tuas aliquò [d]. [Alii sine interrogatione] *hodie quidem cœpi consulere*, &c. M. sim. Jon. q. d. hic primus est dies quo illud facere cœpi, ignorans quidem, &c [†]. ¶ *Absit hoc à me*, Itâ Sy. P. Ti. חָלִילָה לִּי] *Absit mihi*, Jon. Mo. JT. *Absit hoc à me si scivissem*, M. *Absit*, Ar. ut scilicet conjurem contra te; quod dixerat Saul, v. 13 [‖] ¶ *Nè suspicetur Rex adversus servum suum rem hujusmodi in universa domo patris mei*, אַל יָשֵׂם הַמֶּלֶךְ בְּעַבְדּוֹ דָבָר בְּכָל־בֵּית אָבִי] *Nè imponat rex servo suo verbum* hoc, (vel *nè imputet rem* hanc, Ti.) *in universa domo patris mei*, M. Ti. sim. Jon. Mo. Ma. Alii sic; *Nè imputet rex servo suo quidpiam*, (sub vel *&*, P. §. vel *aut*; JT. vel *nec*, Sy. Mar.) *Toti familiae patris mei*, P. Sic §. *Ulli ex familia patris*, JT. Sy. Negatio uno loco posita suppletur altero. Periculum commune erat; sic pro omnibus respondet Ahimelech [*]. ¶ *Non scivit quidquam*, &c.] i. e. Crimen aliquod [†]. Qu. Quomodo nescire potuit David fuisse proscriptum? Resp. Credibile est Davidem tantùm generatim de via sua Dominum interrogâsse, eúmque generatim respondisse. Sed quid si scivisset? an idcirco David innocens non erat juvandus [f]? ¶ *Super hoc negotio*, בְּכָל־זֹאת] *Ex omni hoc*; i. e. In omnibus quae dicis non agnoscit servus tuus crimen aliquod parvum aut magnum quod admiserit contra te [g].

17. *Ait emissariis*, Itâ V. §. Ti. לָרָצִים] *Cursoribus*, P. JT. Mo. Jon. Sy. Itâ vocantur satellites, quòd Regem praecedant & sequantur [h]. *Ad satellites*, M. Strig. Belg. Ang. *ad pedites*, Ang. viatoribus seu apparitoribus [i]. ¶ *Convertimini & interficite*, סֹבּוּ וְהָמִיתוּ] *Circuite*; i. e. circumeundo interficite [k] *Circumgyrate, cingite illos*, nè ullus evadat, *& interficite* [l]. ¶ *Manus eorum cum David est*] Itâ P. i. e. Favent ei, stant à partibus Davidis [m], consociati sunt ei. Vide in Levit. 5. 21 [n]. &

Vel, 3. Ut iram regis mitigarent [†]. Facilè suspicabantur se Davidis causâ accersiri [f]. [Alii aliter, ut dictum:] Non quòd tum ferrent Ephod, tum interficerentur, sed quòd essent in ea aetate, eóque ordine ut ferre possent: h. e. ministrare in Sacerdotio Domini [g].

19. *Nobe civitatem percussit*] i. e. percuti jussit, scil. impius Saul [h]. Vel ipse Saul id fecit sicariorum manu stipatus; vel, alii, Saulis jussu [i]. Hic qui antea contra Dei mandatum pepercit Agago & gregibus, nunc nec pueris, mulieribus, &c. parcit: Nec loco, quem Deus ad suum cultum delegerat [k]. Statuit urbem hanc in *cherem*, seu *anathema* [l]. Specimen edere voluit odii sui ergà fautores Davidis. Interim Saul injustâ suâ sententiâ justam Dei sententiam exequitur adversùs familiam Eli. Nec tamen Saul de voluntate Dei quicquam cogitat, itaque de hoc scelere punitur [m].

20. *Evadens unus*] Vel fugâ, vel quia domi remanserat, ut Sacra curaret [n]. Probabile ergò est Saulem jam Pontificatum restituisse familiae Eleazari, & Pontificem constituisse Achitobum patrem Sadoc. Qui mortuo Saule receptus quidem est à Davide in gratiam, sed in Pontificatu non est permissus, nisi ut vicarius Abiathari [o]. ¶ *Fugit ad David*] Quem assecutus est Kebilae infrà 23. 7 [p]. Inde patet prolepsin esse [q].

22. *Ego sum reus omnium animarum patris tui*, vel *familiae patris tui*, Sy. אָנֹכִי סַבֹּתִי בְּכָל־נֶפֶשׁ בֵּית] *Ego causam praebui in omnem animam domus patris tui*, P. Mo. V. sim. Belg. i. e. ut interficerentur [r]. *Occasio fui mortis omnium*, &c. M. Ang. *In causa fui cur saeviretur in omnes*, &c. JT. סָבַב sign. *circuire*, at hic mutuatur significationem à nomine, quo notatur causa, nempe סִבָּה [s], (quo nomine RR. *causam* significant [t].) Sicut אוֹפָן *rota*; itâ simili ratione *circulus* pro causa, seu occasione usurpatur. *Ego circuivi*, *circumgyravi in omni anima*, &c. i. e. causam & occasionem devolvi in omnem animam, seu vitam, &c [v]. *Peccavi in omnes animas*, Ar. *Occasio fui omnium interfectorum*, &c. Ti. [נֶפֶשׁ accipere videtur pro *cadavere*, ut alibi fit] *Ego converti in omnem animam*, &c. sub. gladium Saulis; i. e. fui in causa ut verteretur gladius, &c [x]. [Idem hic verbum, quod suprà 18, 19. *Converte tu in Sacerdotes*.] Possis reddere, *ego circumveni omnem*, &c. i. e. oppressi, vel *circumvolvi*, i. e. meis calamitatibus involvi [y]. *Sum reus*, Ex me sumpsit Saul occasionem caedis. Nota hic Davidem non Sauli, vel Doego, sed sibi soli, qui tantùm per accidens occasio fuisset, culpam omnem adscribere. *Bonarum mentium est*, inquit Gregor. *Ibi culpam agnoscere, ubi culpa non est* [z].

23. *Si quis quaesierit animam meam, quaeret & animam tuam*] Sim K. in M. Qui quaesierit me perdere, quaeret perdere te [a]. q. d. Communem habemus hostem Sau-

Marginal notes (left column): [a] Sanct. plerique; [b] Ma. ex Jun.; [c] Me.; [d] V.; [†] M.; [‖] Ma. ex Jun.; [*] Ma.; [†] V. Pi.; [f] Mart.; [g] V.; [h] M.; [i] Jun.; [k] V.; [l] Ma.; [m] V.; [n] Jun. Pi.

Marginal notes (right column): [†] E.; [f] E. ex L.; [g] E.; [g] V.; [h] La.; [i] San.; [k] Mart.; [l] La.; [m] Mart.; [n] Me.; [o] T. ex To.; [p] Jun. Pi.; [q] Ma.; [q] G. Ma.; [r] V.; [s] Pi.; [t] M.; [v] Ma.; [x] Quin Ma.; [y] Ma.; [z] Me.; [a] V.

3. *Quantò magis si ierimus in Ceilam*] Sim. Jon. M. P. Ti. JT. V. *Quantò magis*, sub. *timendum erit*. Si inimicos à fronte & à tergo habeamus [u]. Copiæ enim Saulis ad urbem tutandam aderunt [v]. Dices etiam Ceilam esse in tribu Judæ. Resp. Erat, sed in finibus Judæ. Unde non opponuntur hîc loca quasi in diversis sita tribubus, sed quasi diversis periculis exposita. q. d. Hîc in media Judæa, procul à Saule, procul à Philistæis positi, timemus tamen utrósque. Quantò magis si viciniora utrisq; loca adierimus [x]. אַף כִּי נֵלֵךְ וגו׳ *Quomodo abimus in Keilam?* Sy. Ar. *Quomodo erit si iverimus*, &c. [i].

4. *Rursum consuluit*, &c.] Non suâ, sed suorum causâ [y]; ut metum suis eriperet. Sic olim Gideon, Jud 7 [z]. Nè detrectarent expeditionem [a]. ¶ *Tradam*] Heb. *Do*. Præsens pro futuro [b]. Potiùs tempus præsens significat Deum illicò traditurum, nempe antequàm Saul eum adoriri possit [c].

5 *Et abegit jumenta eorum*, Quæ adduxerant ad portandum in terram suam bona Hebræorum [d]. וַיִּנְהַג אֶת מִקְנֵיהֶם] *Et abduxit* (vel *abegit*, V.) *pecora* (*greges*, V. ex Jon.) *eorum*, P. Qu. Num pecora fuerunt in pugna? Resp. 1. David & viri ejus insecuti sunt fugientes Philistæos in terram suam, unde abduxerunt pecora [†]. Vel, 2. Philistæi pecora secum adduxerant, ut alerent exercitum [f].

6. *Ephod secum habens descenderat*, אֵפוֹד יָרַד בְּיָדוֹ] *Ephod descendit* (*descendere fecit*, Jon. *secum detulit*, Ar. M. *portavit*, K. in M. *descendit cum Ephod*, JT. Belg Ang) *in manu sua*, Mo. *Incidit Ephod in manum ejus*, Sy. P. i. e. fortè fortunâ, & non deditâ operâ secum detulerat, & posuerat inter sarcinas suas [g]. *Pervenit amiculum in manum ejus*, scilicet dum festinans corriperet vestes suas [h]. *Descendit habens Ephod in manu sua*, Mar. q. d. venit, non ipse Ephod vestitus, sed portans in manu [i].

7. *Tradidit eum Deus*, Ità Jon. Sy. Ar. M. Ti נִכַּר] *Alienavit*, Mo. *conclusit*, P. JT. *vendidit*, i. Videntur legisse מָכַר, quo verbo hoc sæpe significat scriptura, ut Jud 2. 8. & 4. 9. & alibi [k]. ¶ *Conclusúsque est*, &c. כִּי נִסְגַּר לָבוֹא בְּעִיר] *Quia clausus*, vel *conclusus est ingrediendo civitatem*, Mo P. sic i. M. *Quia traditus est ut intraret*, &c. Jon. *Quoniam conclusus* (*comprehensus*, Sy.) *est*, *cum scilicet venit in civitatem*, Ti. sim. Sy. *Quandoquidem venit inclusum se*, Heb. *inclusit se veni-*

[u] Jun. Pi. Ma. [v] T. [x] T. [y] Jun. Pi. Ma. sim. V. [z] Me. [a] Ma. [b] [c] Pi. ex Jun. [d] L. [†] M. sim. [f] V. [g] V. sim. M. [h] Pi. [i] Ma. [k] Pi.

pro hic consultas, Brachylogia.

10. *Ait David*] Vel ipse David, qui cùm Propheta fuerit, hoc nihil habet absurdi [y]; vel, Sacerdos hæc protulit nomine David [z]. Statim se confert ad Deum, quem pii semper libenter habent à consiliis [†].

11. *Si tradent —— & si descendet*, &c] Hæ duæ interrogationes simul scriptæ sunt, non autem sic factæ. Sed habito responso de prima, facta fuit secunda [y]. Rabbini aiunt Deo uno tempore unam tantùm proponendam esse quæstionem [z]. Qu. Quomodo hæc oracula Dei vera sunt, cùm liqueat neutrum factum? Resp. Non quærebat David, quid absolutè futurum esset, alioqui frustra fugisset [a]. Porrò sensus responsionis est; Vel, 1. *Tradent*, supple, sub conditione, si manseris, &c [b], nisi inde excesseris [c]. Vel, 2. Saul & viri Ceila habent in animo illa facere [d]. *Tradent*, certò & infallibiliter. Talis enim est Dei scientia & præscientia [*]. Deus certò præscit, non solùm quæ reipsâ & absolutè futura sunt, sed etiam quæ quâvis conditione posita futura essent [†]. Non loquitur de providentia, aut prædestinatione sua; Ità enim nec Saul descensurus erat, nec Ceilani eum tradituri. Sed respondet ex hypothesi, ut rectè ait Lyra. Et quia hypothesis mutari potuit, illud quoque mutari potuit, quod erat sequuturum [f]. *Tradent*; Ingrati homines, qui, viri tam præclarè meriti deditione, periculo se subducere volebant. Quantò meliùs Athenienses, qui Demosthenem & Oratores alios dedere noluerunt, idque poscenti Alexandro [g]! Qu. Annon debebant Ceilani prospicere civitati suæ? Resp. Debebant, sed aliâ ratione, nempe orando Davidem, ut ad tempus discederet, &c. aut debebant eum apertè defendere, & confidere Deo. ¶ *Viri Ceilæ*, בַּעֲלֵי] *Majores*, P. V Domini seu magnates, V. optimates Mart. Eos magìs habebat suspectos, quàm populum; Nam plebs sæpè non ità aliena est à vero [i].

13. *Surrexit ergò David*, &c.] Abiit haud dubiò tristis. Videri potuisset in tuto collocatus. Habuit urbem munitam, præsidium militare, erat in sua tribu; tamen omnia ista nihil prosunt. Deus voluit fiduciam ejus ab omni humana ope abducere. Abit David tacitus, nihil accusans populum ingratitudinis, aut de quoquam illorum sumens supplicium. ¶ *Sexcenti*] Ingressus autem fuerat cum quadringentis. Ità in rebus afflictis & desperatis, tamen numerus militum & vires crescunt. Semper in cruce crescit numerus piorum; quod ex omnibus sacris historiis facilè possumus intelligere [k]. ¶ *Vagabantur*

[y] To. in Me. [z] Me. [†] Mart. [y] L. [z] Mart. [a] E. [b] E. [c] T. [d] E. Mart. [*] La. [†] T. La. [f] Mart. [g] Q. [i] Mart. [k] Mart.

vat enim amantes amoris actus iterare [y]. 2. Hominum fides naturâ sua fluxa est & caduca: Itaque sæpe opus est renovatione fœderum. Hîc Jonathas parùm morigerus est patri; Rectè, quando ille injusta præcipit, aut pugnantia cum lege Dei [z]. ¶ *Coram Domino*] 1. Jehovâ teste [a]. 2. Coram Gad Propheta & Abiathar Sacerdote [b]. 3. Deo auctore & arbitro [c]. En modestiam Jonathæ: Non hic commemorat injurias, quas Davidis causâ tulisset [d].

19. *Ascenderunt Ziphai*] Veriti, (quemadmodum antea Ceilani) nè idem illis accideret quod antea Nobensibus [†]. Ziphæi descenderunt à Ziph, qui fuit de genere Caleb. 1 Par. c.2. & c.4. adeóque de tribu Juda [f]. Idumæi longè humaniùs Davidem tractant, quàm Ziphæi ipsius tribules. Quapropter eos *alienos* vocat in Psalmis, non stirpe, sed animo [g].

20. *Sicut desideravit anima tua ut descendes, descende,* לְכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ לָרֶדֶת רֵד] *Ad* vel *juxta omne desiderium animæ tuæ descendendo descende*, Jon. Sy. Ti. Mo. P. *Poteris pro omni voto tuo descendere*, Ti. *Juxta omne desiderium animæ tuæ poteris descendere, descende*, M. *Tuum est descendere, si tibi visum fuerit*, Ca. ¶ *Nostrum erit, ut tradamus*, &c. Ità M. P. Ca. Ang. sim. JT. Belg. וְלָנוּ הַסְגִּירוֹ] Ad verb. *Et nobis concludere eum*, Mo. *Nos trademus eum*, Jon. Sy. Ti.

21. *Benedicti vos à Domino*] i. e. Dominus prosequitur vos singulari favore [h]. Pro fide laudat Saul perfidiam. Aliter se gessit David erga perfidos illos qui Saulem & Isbosethum occiderant [i].

22. *Abite*, &c. לְכוּ נָא הָכִינוּ עוֹד] *Ite, quæso, parate adhuc*, b. Mo sic P. Jon. Ti. Ang. *præparate* (sub. *rem*) *adhuc*, Belg. *Rem certiùs explorate*, Strig. *Informate vos certiùs*, JT. Diligenter & exactè desquirite adhuc [k]. ¶ *Locum ubi sit pes ejus*, אֲשֶׁר תִּהְיֶה רַגְלוֹ] *In quo sit pes ejus*, P. Ti. M. sim. M. JT. *In quo manens*, Jon. *Cui loco vestigia pedum impressa sunt*, Strig. *Quo in loco versetur*, Ca. *Ubi latibula, sive loca quæ frequentat*, Belg. Ang. locum in quo habitat [l]. ¶ *Recogitat enim de me, quòd callidè insidier ei*, כִּי אָמַר אֵלַי עָרוֹם יַעְרִם הוּא] *Dixit enim mihi, quòd callidissimus esset*, P. sim. Mo. [Variè accipiunt [r].] *Dixit Saul, ne fortè hic callens callidè agat*. b. Complut. [pro אֵלַי legisse videntur אֵלָיו] *Dixerunt mihi eum astutissimum esse*, Sy. *Dixit mihi*, sub. *animus meus*; i. e. ità præsagit, eum calliditate suâ elapsurum [m]. *Dicebat mihi* (scil. David, quum familiariter mecum versaretur, rogatus quâ ratione tam facilè hostibus potiretur [n],) *se astu admodum solere uti*, JT. Q. in V. *Dixit ad me*, id est, *de me*, [Ità אֵלַי interdum sumitur] h. e. cogitat: quid cogitat? *Callidè agit ipse Saul* [o]. [Alii passivè exponunt] *Dixit*, pro *Dictum est mihi*, Ti. sic Ar. Strig. Belg. Glass. More Hebraico usitatissimo, tertia persona præte-

[y] Me. [z] Mart. [a] V. sic Me. [b] Me. sic Jun. Pi. [c] Jun. Pi. [d] Mart. [†] Mart. [f] L. Mart. [g] Mart. [h] V. [i] Mart. [k] V. [l] V. [m] V. [n] Jun. Pi. [o] Mar.

conscendit in rupem [c]. ¶ הַסֶּלַע] Alii, *è petra illa*, JT. id est è colle Chacilæ, ex v. 19 [d]. *Ad Selaa*, Sy. Ar.

26. *Desperabat se posse evadere*, נֶחְפָּז לָלֶכֶת] *Festinabat ire*, P. V. Pi. sim. Mo. Ar. JT. *Festinavit præcipitanter ut effugeret*, Ti. *Tegens se in eundo*, b. [legisse videntur נֶחְבָּא tectus.] *Fuit anxius quomodo abiret*, M. *Fuit abreptus*; i. e. se abripuit celeriter [†]. *Fuit sollicitus & festinus*, He. in M. Hinc nomen חִפָּזוֹן quod sign. *angorem animi, & mobilitatem* seu *instabilitatem*, quæ pavorem habet annexum [f]. ¶ *In modum coronæ cingebant David*, &c. עֹטְרִים אֶל־דָּוִד] *Cingentes in David*, Mo. *cingebant*, &c. M. Ti. sim. P. JT. *Castrametati sunt super David*, b. *Insidiantes*, &c. Jon. *Oberrabant circùm Davidem*, Sy. *Solliciti erant in quærendo Davidem*, Ar.

27. *Infuderunt se*, פָּשְׁטוּ] *Diffuderunt se*, Mo *impetum fecerunt*, P. sim. Ti. *impressionem* (vel *incursionem*, b. Ca.) *fecerunt*, Strig. *irruerunt*, V. JT. *straverunt se*, M. *extracti sunt*, Jon. *occupârunt terram*, Ar. Ità sæpe hostis externus malis civilibus adfert spiramenti aliquid. Exempla apud Livium multa [g].

28. *Petram dividentem* הַמַּחְלְקוֹת] *Divisionum*, M. Strig. Ar. Os. Mar. V. vel *diremptionum*, JT. sic Sy. vel *distractionum*, V. ex He. Vel, 1. q. d. Variarum sententiarum. Quidam hoc referunt ad Saulem, cujus animus distrahebatur in partes varias, capturúsne esset prius Davidem, an Palæstinis occursurus. Alii referunt ad milites Saulis, qui diversa sentiebant [h]. Vel, 2. Quia illa petra, in medio duorum castrorum interjecta, illa dividebat [i]. Vel, 3. Quòd ibidem Dominus, quasi miraculo, Saulem à Davide divisisset & abstraxisset; Decet enim gratâ mente memoriam beneficiorum Dei conservare [k].

[c] Q. in M. sic V. [d] Jun. Pi. [†] Q. in M. [f] M. [g] G. [h] V. [i] Sa. Ma. [k] Os.

CAP. XXIV.

1. *IN locis tutissimis Engadi*] Engaddi juxta mare mortuum est [l]. Ibi fuit civitas, unde ager, & solitudo vocabantur [m].

2. *Cum reversus esset*, &c. מֵאַחֲרֵי פְלִשְׁתִּים] *A post Philistim*, b. Jon. Mo. *A persequendis*, &c. JT. sim. Sy. Ti.

3 *Super abruptissimas petras*, &c. עַל פְּנֵי צוּרֵי הַיְּעֵלִים] *Super facies* (*in superficie*, Sy. *in summitatibus*, M. Ti.) *petrarum*, sive *rupium*, (*versus*, JT. *contra*, Ca. *super*, Belg. Ang. *rupes*,) *hircorum sylvestrium*, Mo. vel *rupicaprarum*, Ar. Ca. Belg. Ang. JT. Pi. Ti. *Caprarum sylvestrium*, V. *ibicum*, Sy. V Rupicapræ rupes montium colunt,

[l] Bi. in San. [m] San. sic Me. T.

illic, Sy] Ingressus est speluncam Saul, quia illud opus latebras amat & secessum [c]: Vel, quia Deus stercora operiri jussit, nè tangerentur à radiis solis, Deut. 28. eadémque de causa in secreto loco deponenda erant [d]. Solebant postea magnates ad ventris onus excipiendum vas aliquod portare. Vide Juvenal Satyr. 1. 6.

Te pueri lasanum portantes———.

At illa priora tempora erant simpliciora; nec Rex erat in Israel ante Saulem, cujus hic exemplum sequeretur [e]. ¶ *In interiori parte speluncæ latebant*, בְּיַרְכְּתֵי] *In lateribus*; i. e. intimâ parte [f]. Hunc locum delegit David ut securior esset; quia Saul suspicaretur eum esse in locis secretissimis: non autem propè viam, & in loco publico [g]. Simili modo in spelunca latuit aliquando Masinissa. Vide Appiani Punica [h]. Qu. Quomodò Saul huc ingressus viros David nec auribus, nec oculis percepit? Resp. Hæ speluncæ, licèt intus latissimæ essent, ad primum tamen ingressum subinde sat arctæ erant. Porrò intrantibus obscurum locum non videntur neque apparent quæ intus latent; etsi qui recèns intrant facilè ab illis videantur [i]. Collocutionem verò, seu mussitationem eorum nè perciperet Saul, impediebat strepitus transeuntis exercitûs, & equorum & curruum [k].

5. *Ecce dies, de qua locutus est Dominus ad te, Ego tradam*, &c.] Qu. Ubi & quando hoc dixit Deus? Resp. 1. Verè ità dictum erat, sive per Prophetas, Gad, vel Nathan, vel Samuel [l]; sive alio modo [m]. Potiùs per Samuelem, quando primùm noctu effugerat [n]: vel etiam ipsi Davidi (qui Propheta erat,) hoc dictum. Hoc autem David sociis suis aperuerat, ut eorum animos solaretur [o]. Resp. 2. Non probabile est Dominum hoc dixisse. Fuisset enim illa promissio includens mandatum, quod proinde David expedivisset. Sensus ergo est, *Dicit*, id est, tam opportunam occasionem tibi præbet interficiendi inimici, acsi illud expressè tibi mandaret. Metaphora. Heb. *dixit*. Enallage temporis. Confirmatur ex v. 11 [p]. Qu. Num ergò licebat Davidi Saulem interficere? Resp. 1. Q. affirmant. His verbis data erat hæc potestas [q]. Invasus potest prævenire invadentem, ut docent Less. & Thom [r]. Aiunt, 1. fas esse vim vi repellere. Fateor, sed cum inculpata tutela: h. e. si non possint fugere, nec se aliter defendere. 2. David jam Rex erat. Resp. Esto, at nondum publicè inauguratus [s]. Resp. 2. Alii

[c] San. [d] Q. in To. [e] San. [f] V. [g] To. [h] G. [i] T. sic Me. [k] T. ex Jo. & To. [l] Lo. [m] Me. [n] T. ex San. [o] San. [p] Pi. [q] Ità Caj. in T. [r] La. [s] Mart.

de suo, Jon. sim. Ar. Perculit eum metu offensionis Dei [m]. Fortè refertur hæc percussio, ad illam cogitationem interficiendi [n]. ¶ *Quòd abscidisset*, &c.] Cogitârat priùs Saulem occidere; sed ab eo consilio compunctum animum conscientia deterruit, & satìs habuit chlamydem abscindere; imò propter illud *percussit eum cor*, &c [o]. quòd factum hoc primâ fronte appareret injuriosum & ignominiosum erga Regem [p].

7. *Propitius sit mihi Dominus*, חָלִילָה לִּי מֵיהוָה] *Absit hoc mihi à Jehovah*; i. e. Nè permittat ut hoc faciam; prohibeat Dominus, &c [q]. *Prohibitio sit mihi*, &c. La. *Prophanatio mihi*, &c. q. d. Prophanus ero Jehovæ, si id fecero [r]. Est hic in textu defectus hujusmodi verborum: *Et reversus David*—— *ferens oram vestimenti*——— *Dixerunt illi* —— *Quare non occidisti*—? *Respondit David, Absit*, &c [s]. ¶ *Domino meo*] Ideóque lex & natura jubent, ut illius vitam incolumem servem, non adimam [t]. ¶ *Christus Domini est*] Unctus ad regnum, ac proinde sanctus & munitus ab omni injuria, ut suprà 12. 5. & infrà v. 11 [v]. Regum persona omnibus sancta esse debet, 26 9, 11. Deus enim eorum judex, 13. 16. Vide dicta de J. B. & P. 1. 4 6 [x]. Corpus illud sacrosanctum erat ab unctione sacra; sacra verò violare religio vetat [y]. Propter hanc unctionem David Saulem & honoravit vivum, & vindicavit occisum [z].

8. *Confregit David viros suos sermonibus*, וַיְשַׁסַּע] *Et scidit*, Mo. *confregit*, P. *suasit*, ſ. *persuadendo flexit*, Strig. *à sententia abduxit*, Sy. sim. V. *commonuit*, Ar. *cohibuit*, vel *detinuit*, Ca. Ang. *pacavit*, Q in V. *Fregit iram illorum*. He. in V. *avulsit*, T. M. Ti. *separavit*, Belg. *dispescuit*, JT. i. e. jam ex utraque parte speluncæ, ubi latebant, exsurgentes, ut in Saulem irruerent, utrinque repressit [a]. Heb. *diffidit*, Metaphora κατα χρηστικὴ [b]. Dilaceravit, & inanem reddit militum conjurationem ad Saulem occidendum [c]. Ità animati erant ad occidendum Saulem, ut David vim eis adhibere debuerit, ut hos eorum animos infringeret. Tantâ vi pugnavit David pro ejus vita, à quo assiduè impugnabatur: Nimirum hoc erat animi placidi, excelsi, & regii [d]. *Qui parcit hosti, non cum summis modò Heroibus conferendus, sed & Deo quàm simillimus censendus est*, inquit Tullius †. [Fortè שִׁסַּע innuit eum vehementer & quasi *scindentibus verbis* (ut alicubi exprimit Psaltes) ipsos objurgâsse] *Fregit*, sed mode-

[m] L. Me. La. [n] Jun. Pi. [n] E. [o] San. [p] Mart. sim. Jun. [q] V. [r] Ma. [s] M. [t] San. sim. Pi. Mart. [v] Ma. & Pi. ex Jun. [x] G. [y] San. [z] Aug. in Me. [a] Jun. Pi. [b] Pi. [c] Belg. [d] La. † T.

nixum est super te, à connivendo & indulgendo [n].

12. *Pater mi*] Ità appellat, 1. Quia ætate grandior [o]. 2. Quia socer. 3. Quia Rex est pater populi & Reip [p] Reverentiæ causâ, quomodo Naamanem famuli ejus vocabant [q]. ¶ *Non est in manu mea malum*] Nec animo, nec re, verso malum adversum te [r]. ¶ *Tu autem insidiaris*, צוֹדֶה] *Venaris*, P. i. e. more venantium insidiaris [s]. Cùm innocentiam suam docuisset, nunc modestè iniquitatis coarguit Saulem [t].

13. *Ulciscatur me Dominus ex te*. Ità P. Mo. Jon. sim. Sy. Ar. Ca. Ti. וּנְקָמַנִי יְהוָה מִמֶּךָּ] *Ulciscetur*, &c. Os. JT. *Vindicabit me contra te*, Strig. sim. Mar. ex 6. V. Me. Puniet hanc tuam injustitiam & crudelitatem, quam contra me exerces [v]. Non est optantis, aut imprecantis, sed prædicentis futurum ut Dominus ipsum ulciscatur [x]. Non est vindictæ à Deo petitio; nec sic [i.e. *si ità esset*] ulla in Davide culpa: ut enim qui privato jure suas injurias non persequitur, magistratum adire potest, & postulare ut in vexantem jure agat; ità & potiori jure in sinum supremi judicis, ac vindicis, querelas nostras deponere possumus; modo tollatur privatum odium, & acerbitas animi [y].

14 *Sicut in proverbio* &c. כַּאֲשֶׁר יֹאמַר מְשַׁל הַקַּדְמֹנִי] *Quemadmodum dicit proverbium antiqui*, Mo. P. M. sub. *hominis*, M. V. P. (vel *authoris*, Ma. ex V.) *qui primus dixit hoc proverbium, postea fuit in ore omnium hominum* [z]. Ponitur hic מְשַׁל in statu regiminis: id quod puncta arguunt [a]. Vel *proverbium antiquorum*, M. vel *antiquum*, 6. *quod ab antiquis*, Jon. *dicit*, (*dicet*, id est, dicere solet, Pi. sub. *quisque*, Jun. Pi.) *sententiam illam*, Jun. (vel secundùm *parabolam*, Pi) *antiqui*, Jun. Pi. ¶ *Ab impiis egredietur impietas*. Ità P. Mo. Ar. Ti. M. sim. 6 JT. id est egredi, solet, V. מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע] *Ex impiis exibit culpa eorum*, Jon. [Variè exponunt;] *Impietas* vel *iniquitas*, &c. sign. vel, 1. peccatum; vel 2. ejus pœnam. Hinc duplex sensus: Vel enim Davidem à peccato illo purgat, vel Saulis pœnam innuit [b]. [Q. ad Saulis pœnam referunt] Impii suo se gladio jugulant; h. e. committunt facinus propter quod pereunt; q. d. Tu tibi tandem eris causa interitûs, nisi resipueris [c]. Impios sequitur pœna impietatis suæ, sicut reum carnifex. Non est ergo opus, ô Rex, ut ego manum meam in te extendam; tua te impietas occidet: occideris ab impio, non à me [d]. Non deerit aliquis impius, qui hoc audeat & compleat. Quod sanè ità accidit, c 31 [e]. Hoc proverbio utebantur, quando Dominus per aliquem malum sumebat vindictam de alio pejore aut æquè malo [f] Ità Erasmus chil. 1. cent. 9 adag. 268. Alii רֶשַׁע exponunt opus impium; h. e. Scio impios impiè acturos; q. d. ut sciam te impiè acturum, tamen nunquam injiciam manus violentas in te [h]. Simile Græcorum illud, Κακοῦ κόρακος κακὸν ᾠόν, (*Mali corvi malum ovum*) Solent acti-

[n] Ma. [o] Me. [p] Me. Jun. Pi. Ma. G. [q] Mart. [r] Ma. ex Jun. [s] V. [t] San. [v] Os. [x] San. [y] Me. [z] V. [a] M. [b] San. [c] V. [d] La. sim. Me. [e] San. sim. To. & L. & Dion. in San. [f] Os. ex L. [g] Os. [h] V.

cum pulice certare; sicut indignum fuit Domitiano muscas venari [t]. Valde ... oratio, & index summæ Davidis modestiæ, de qua vide Psal. 131 [v].

16. *Et videat*] i. e. Consideret causam utriusque. ¶ *Judicet causam meam*] *Litiget litem meam*; i. e. agat causam meam, patrocinetur mihi [x]. ¶ *Et eruat me de manu tua*, וְיִשְׁפְּטֵנִי מִיָּדֶךָ] *Et judicet me de manu tua*, P. i. e. Judicio suo liberet me de manu & potestate tua [y]. *Judicare* sumi potest pro vindicare & liberare, ut posuit Chald. & Hieron [z]. *Ulciscatur* (*vindicet*, 6. *liberet*, Ti. Jon.) *me de manu tua*, M.

17. *Numquid vox hæc tua?*] Procul à Saule steterat David, itáque de facie illum nôsse non poterat; agnoscit tamen vocem ejus [a]. ¶ *Et flevit*, &c.] Quidam volunt Saulem callidè & fraudulenter hæc egisse & dixisse, ut Davidem retraheret in aulam, atque incautum interficeret. Sed nihil necesse est ista dicere. Est enim in impiis magna vis conscientiæ, cujus vero motu interdum tanguntur. Sed quoniam sunt πρόσκαιροι (*temporarii*) facilè redeunt ad ingenium [b].

18. *Justior tu es quàm ego*] Confessio extorta invito, animo nihil emendato. Vide & infrà 26.21 [c]. Ego injustus, tu verò justus [d].

19 *Et tu indicâsti hodie quæ feceris mihi bona: quomodo tradiderit me Dominus in manum tuam*, וְאַתְּ הִגַּדְתְּ הַיּוֹם אֵת אֲשֶׁר עָשִׂיתָה אִתִּי טוֹבָה אֵת אֲשֶׁר סִגְּרַנִי יְהוָה] [Variè reddunt;] *Et indicâsti hodie quod fecisti mecum bonum; quia* (vel *quòd*, Jon, vel *quandoquidem*, Ang.) *conclusit me Dominus*, &c. Mo. Belg Jon. Ang. Alii, *quæ fecisti mihi bona, sicut conclusit*, &c. 6. Al. *quod res erat, quæ nimirum feceris mihi bona, quomodò scilicet tradiderit*, &c Os. Al. *quomodo contuleris in me beneficium; quomodò tradiderit me*, &c. V. Al. *te afficere me bono*, (Heb *facere mecum bonum*, Pi) qui *quamvis dederet me*, &c. JT. Al. *quantum mihi feceris bonum*, M. P. sim. Ar. Ti. Ca. Strig. *quoniam* (vel *quòd*, Ti. Strig.) *cùm Dominus tradiderit me*, &c. M. P.

20. *Quis enim cùm invenerit inimicum suum, dimittet eum in via bona?* וְשִׁלְּחוֹ בְּדֶרֶךְ טוֹבָה] *& mittet eum in via bona?* Jon. Mo. *& demittet* (vel *an demittet*, JT. sim. M.) *eum per* (vel *ad*, M.) *viam bonam?* P *in via boni*, Jun. Pi. *indemnem?* Ca. sim. Ti. *cum beneficio?* JT. *cum pace*, Strig. [Alii hæc cum sequentibus connectunt hoc modo, *Cùm invenerit aliquis inimicum*, &c. *& demiserit eum*, &c. *Dominus rependet illi bonum*, Sy. sim. 6. Ar. ¶ *Pro eo quod hodie operatus es in me*] vel *fecisti mihi*, P. sic JT. Ar. Heb. *pro hodierno die quod fecisti mihi*. Trajectio, ut Gen. 5.29 [e]. *pro isto die quod tu operatus es in me*, M. vel *quo* (*in quo*, V.) *mihi benefeceris*, Ti. Sensus est, pro bono hujus diei. Constructio Hebraicè inversa est [f].

[t] La. [v] G. [x] V. [y] V. [z] Mar. [a] Me. [b] Mart. [c] G. [d] Me. [e] Jun. Pi. Ma. [f] Mar.

21. *Scio*,

1. SEpelierunt eum in domo sua] Solebant privatæ esse sepulturæ eo tempore. Vide Gen. 23. 9. & 50. 5. Matt. 27. 60 [q]. Moriebatur dum Saul persequeretur Davidem [r], & quatuor mensibus ante obitum Saulis, inquiunt Hebræi in Seder Olam [s]. ¶ Descendit in desertum Pharan] Ad meridianos terminos tribûs Judæ [t]. De Paran vide Gen. 14. 6 [v]. & Habac. 3. 3 [x].

2. Erat vir in solitudine Maon,[וְאִישׁ בְּמָעוֹן] Et vir (sub. quidam habitabat, Sy. P.) in Maon, Mo. Nomen loci juxta desertum Pharan [y]. Maon pars est deserti Pharan [z]. De Mabone & Carmelo vide Jos. 15. 55 [a]. ¶ Et possessio ejus, [וּמַעֲשֵׂהוּ] Et opus ejus, Mo. Ma. JT. sive negotium, Pi. id est, res pecuaria: ut liquet è sequentibus. Metonymia adjuncti, & Synecdoche generis. In eadem significatione מְלָאכָה sumitur Gen. 33. 14 [b]. Opus ponitur pro possessione, vel pecore [c]: pro peculio, ovibus & bobus, in quibus versatur totum opus hominis [d]. Vel pro lucro, & cultura, ut ἡ ἐργασία: vel ut Chald. pro substantia, quæ opus vocatur, quòd cum labóre quæratur & servetur †. Cujus opes, Sy. P. V. cujus opera, Ti. ¶ In Carmel] Alius hic à celebri monte Carmeló ad mare in tribu Aser, de quo egimus Jos 12. 22. Hic autem Carmel fuit in tribu Judæ, Jos. 15. 55 [f]. Hic mons fuit, & in monte erat urbs. Hic Saul fornicem triumphalem erexit, 1 Sam. 15 [g]. Carmel & Maon oppida sunt propè desertum Paran [h]. ¶ Tonderetur grex, &c. [וַיְהִי בְּגֹזז אֶת צֹאנוֹ בַּכַּרְמֶל] Et erat in tondendo pecus suum in Carmel, Mo. Factum est (fuit, P.) ut tonderet, &c. M. Ti. P. Et fuit tondens, &c Belg. Ang. Erat, [Comma appono, ut sensus authoris liqueat] quum tonderentur oves suæ, Carmeli, JT. [Sy. & Ar. versum tertium parenthesi includunt, & versum quartum cum secundo connectunt, hoc modo, dum tonderet oves —— v. 4. audisset David, &c.] Porrò, solebant plerumque in tonsura ovium hilariora convivia celebrare [i].

3. Durus] Inhumanus. Metaphora [k]. ¶ Pessimus, &c. [רַע מַעֲלָלִים] Malus factis, Jon. sim P. M. studiis, i. moribus. Sy. malus studiis prædiens, Ti. V. malis actionibus deditus, JT. ¶ Erat autem de genere Caleb, Ita M. V. [וְהוּא כָלִבּוֹ] [Masora legit כָלִבִּי] Et ipse Calebita, Mo. sic P. Ti. JT. ex domo Caleb, Jon. Stemmate suo inclytus erat; prout scilicet multi majorum suorum splendore superbiunt, ipsorum autem virtutes non æmulantur [l]. Nabal, ut Caleb, ad tribum Juda pertine-

Marginal notes: [q] G. [r] V. [s] T. [t] Ma. ex Jun. Me. [v] Ma. [x] Me. [y] V. [z] Me. [a] Jun. [b] Pi. [c] M. [d] V. sim He. in Mar. † Mar. [f] Ma. [g] La. [h] M. [i] Pi. V.

mus, mea Lesbia, atque amemus. Item in illo,

Sera nimis vita est crastina, vive hodie [y].

Sic 1 Sam. 10. 24 & 1 Reg. 1. 25. יְחִי הַמֶּלֶךְ Vivat Rex, ubi Targum יַצְלַח felix sit, prosperetur [z]. Vulgatus legit לְאָחִי Mar. G. Dicetis, Si valeas, bene est; pax sit tibi, Strig. [Illa אַתָּה שָׁלוֹם variè vertunt;] pacem optamus tibi, Ti. Pax sit tibi, &c. Strig. Belg. Ang. Tu sis in pace, M. Et tu salvus, &c. P. i. vel incolumis, Sy. שָׁלוֹם ubear est, sive adjectivum, significans pacificum, sive salvum, non pacem [a]. Pace fruitor, JT. Verùm locutio hæc non est Elliptica, sed Emphatica [b], quâ ponitur substantivum pro adjectivo [c]; vel abstractum pro concreto, quomodò Gen. 46. 34. תּוֹעֲבַת abhominatio est, i. e. abhominabilis [d]. Et tu pax, Jon. Mo. Pi. sub Sis, Pi. Sensus est, Et tu prosper sis, & domus tua prospera sit &c. Similem locutionem vide Gen. 12. 2 †. Porrò, שָׁלוֹם pax, incolumitas, à perfectione nomen habet, & omnigenam beatitudinem exprimit [f].

7. Nunquam eis molesti fuimus, [לֹא הֶכְלַמְנוּם] Non affecimus eos verecundiâ, Mo. vel pudore, V. vel ignominiâ, P. Ti. Pi vel contumeliâ, Pi. vel injuriâ, JT. sim. M. q. d. Cùm petierunt à nobis aliquid, non sunt passi repulsam [g]. Non læsimus eos, Jon. sim. Sy. Ar. In lucro ac beneficio ponunt agricolæ & pastores, si nihil accipiant damni à militaribus viris: Id enim quantávis curâ illud óque ducis vix obtineri potest. Itáque verè beneficium contulerat in Nabalem David, suos in officio continendo, &c [h]. ¶ Nec defuit quidquam. Sic P. Ti. [וְלֹא נִפְקַד לָהֶם מְאוּמָה] Neque desideratum est ab illis quicquam, JT. Heb. non visitatum iis, Mo. Pi. Metonymia efficientis, qualis suprà 20. 6 [i]. Verbum פָּקַד interdum defectum significat; unde in lingua Æthiopica pro egere usurpatur, ut Mat 3. 14 [k].

8. Inveniant gratiam] Heb invenerunt. Præteritum indicat certam ipsorum spem de obtinendo beneficio [l]. ¶ In die enim bona venimus] Ita M. P sim. 6 Mo die fausto, Sy. læto, JT V Pi. et hilari, h. e. festo, quo liberalitatem tuam exerces erga tonsores [m]; quo proventus tuos è gregibus recipis: Et æquum est ex lege Deut 15. 7. ut ex tua abundantia aliquid cum fratribus egentibus communices [n]. Vel, q d. Non est opus nova impensâ, vel, quoniam hilares libenter concedunt, quæ ab eis postulantur [o]. Mos fuit veterum ut cùm tonderent oves, solenne instruerent convivium P. Vide 2 Sam 13. 24, 27. Præter, cùm fructus perciperent ex agris vel vineis. Vide Isa. c. 9 et c. 16 et Jer. 48. 33 [q] כִּי עַל יוֹם טוֹב בָּנוּ [Masora notat Aleph deficere, legerdúmque בָּאנוּ, eámque le-

P ctionem

Marginal notes: Glass. Belg. [y] Pi. [z] Glass. gram. 265. [a] V. ex He. [b] Pi. [c] Pi. Glass. sim. Ma. [d] Glass. gram. 25. † Pi. [f] Glass. gram. 25. [g] V. [h] Me. [i] Pi. [k] Di. [l] Ma. [m] V. [n] Jun. Pi. [o] Mar. [p] M. [q] Sa.

die increvit David, qui est servus Saulis, ut audeat se Regi suo opponere [s]. Verùm hæc non Davidem tantùm spectant, sed ejus socios [r]. רָבַב (pariter *incresco* Latinis) significat incrementum non solùm in quantitate & numero, sed etiam in qualitate & dignitate; unde רַב *magister* vel *doctor* appellatur: q. d. Hodiè servi vilissimi, &c. increverunt, i. e. spiritus arrogant sibi Regios, ut ab aliis, quasi à vectigalibus & subditis, victum imperiosè exigant [s]. *Hodiè multi (multiplicati*, Mo. V.*) sunt servi qui separant se singuli à faciebus dominorum suorum*, P. *Servi recedentes*, &c. ß. *dividentes se*, &c. Mo. *qui defecerunt*, &c. Sy. *qui fugiunt, & absconduntur*, &c. Jon. *qui rebellârunt*, &c. Ar. *subducunt se*, &c. V. *abrumpunt se*, &c. Ti. Pi. id est, aufugiunt. Metaphora ab equis refractoriis, qui abrumpunt sese à vinculis, & aufugiunt [t]. *Qui erumpentes deficiunt*, &c. JT. i. e. qui perrumpunt officii sui fines, adversantes magistratui suo, tanquam si flumina retrò properarent. Metaphora ab exundantibus fluminibus [v]. Vel aptiùs à latronibus, vel grassatoribus, qui leges & jura perrumpunt [x]. Sensus est, Hodiè servi, qui propter sua flagitia, aut æs alienum, effugiunt, multi sunt, &c [y].

11. *Tollam ergo panes meos*, &c? וְלָקַחְתִּי] *Et tollam*, &c? P. Sy. *scilicet acciperem*, &c? JT. *Et acciperem*, &c? Pi. vel *Acciperémne*, &c? Pi. Ar. q. d. Hócne putatis æquum esse [z]? Alii præcedentibus jungunt, interpositâ parenthesi, sic, *Et quis est filius Isai (multi sunt hodiè servi*, &c.) *ut tollam panem*, &c? Ità V. in Tig. notis. ¶ *Et aquas meas*] Malim *aquam meam*. Nè miremur autem aquam in tanto pretio à Nabale haberi; nam regio illa arenosa est, nec puteis abundabat. Vide ad Gen. 21. 25. & 26. 15 [a]. [At ß. hîc habent *vinum*. Sy. & Ar. *& potum meum*.] Per *aquas* intelligitur hîc quilibet potus; sicut per *coctionem*, omnis cibus præter panem [b]. ¶ *Et carnes pecorum quæ occidi*, &c. וְאֶת טִבְחָתִי] *Et victimam meam*, P. Mo. ß. i. e. escam, &c. V. *convivium meum*, Mar. ex Jon. Quando offerebant sacrificia, instruebant etiam convivia [c]. *Mactatas carnes meas*, JT. *mactationem meam*, Pi. *coctionem meam*, M.

12. *Nuntiavit unus de pueris*] Prudenter & fideliter fecit hic servus, fortè & commotus erat suo periculo [d]. ¶ *Ut benedicerent*, &c. לְבָרֵךְ אֶת אֲדֹנֵינוּ] *Ad benedicendum* (i. e. salutandum) *dominos nostros*. Sic pluraliter de uno Nabale loquitur honoris causâ; vel certè inclusit etiam ipsam Abigailem [†]. ¶ *Et aversatus est eos*, וַיָּעַט בָּהֶם] *Et* (malim *Sed*, Pi.) *invectus est in eos*, Mo. P. Ti. Mar. K. in M. scil. duris verbis [f]. Metaphora à עַיִט volucri rapace, quæ invehitur in escam [g]. *Fastidivit eos*, M. sim. Jon. Sy. *derisit eos*, Ar. *abegit eos*, JT. Statim amandavit, & quasi avolare coegit suâ respon-

[Marginal notes: s La. — r San. sim. Mar. — s San. — t Pi. — v Jun. — x Mo. — y San. — z Pi. — a Pi. — b M. sim. Mar. — c Mar. — d Mar. — † Ma. — f Pi. sim. Mar. — g Pi.]

Nemo possit loqui, &c. Ità ut asperum aliquod responsum non ferat [r].

18. *Festinavit Abigail*] quia nullam via morbi medicinæ moram patiebatur [s]. ¶ *Quinque arietes coctos*, וְחָמֵשׁ צֹאן עֲשׂוּיוֹת] *Et quinque oves factas*, ß. Mo. vel *coctas*, Os. Strig. vel *paratas*, Sy. M. P. Ti. ut Joan. 13. 2. *cœna facta*, i. e. parata [t]. Vel mactatas, & ad coquendum paratas [v]. *Pecora saginata*. Jon. *pecudes paratas*, JT. Mar. oves, caprásve; nam צֹאן utrumque genus comprehendit [x]. Ità plerumque sumitur, sed interdum caprino generi opponitur, ut suprà v. 2 [y]. ¶ *Sata polentæ*] Ità P. Mo. vel *tritici fricti*, Sy. Ar. M. *farina spicarum tostarum*, V. De voce סְאִים vide ad Gen. 18. 6. & de קָלִי 1 Sam. 17. 17 [z]. Satum continebat sesquimodium [a]. ¶ *Centum ligaturas uvæ passæ*, vel *uvarum siccarum*, P. וּמֵאָה צִמֻּקִים] *Et centum botros aridos*, Mo. Ti. vel *uvas passas*, JT. *uvas exsiccatas, aridas, flaccidas*, Q. in Ma. *centum fasciculos uvarum siccatarum*, in clibano scilicet, aut ad solem [b]. *Palmites uvarum passarum*, Jon. *botros uvarum siccarum*, He. in V. Fortasse fuerunt uvæ passæ in massam compressæ & compactæ, quomodo ex Græcia ad nos deferuntur. Forsitan etiam *ligaturæ* dicuntur, quòd botri bini & bini colligarentur, ut fit in Apulia, tanquam dimittantur in vasa; non autem quòd iis sacculi infarti funiculis ligarentur [c]. Alii intelligunt certas uvarum massas certi ponderis vel mensuræ. Quare ß. vertunt *Gomor* (Aq. *Ephi*) *uvæ passæ*. Id continebat 96 uncias uvæ passæ. Confer cum hoc loco 1 Par. 30. 17. ubi duo *Tsimmukim* illi Ægipto dantur. Vel potiùs *ligatura* sign. colligationem plurium botrorum, ut fit in regno Neopolitano [d]. [At Sy. & Ar. hîc habent *centum caseos*; fortè intelligunt massas formâ caseorum factas.] ¶ *Et ducentas massas caricarum*, Ità P. vel *ficuum*, Ti. וּמָאתַיִם דְּבֵלִים] *Et ducentas caricas*, Mo. *palathas*, ß. Sy. *ficuum*, Sy. *tortas ficuum siccarum*, He. in V. i. e. simul congregatarum donec fiant tanquam tortæ panis. Chald. *ducentas libras massarum caricarum*. *Caricas* vocat ficus aridas, siccatas ad solem [†]. Sign. ficus in massam compressas, & aliqua ratione compactas, ut faciliùs conserventur, nè nimium arescant, succóque destituantur [f]. Qu. Num Abigail rectè fecit? Et num mulieri liceat de mariti bonis ipso inscio quicquam tollere? Resp. 1. Uxor plus juris habet in bona mariti, quàm vel servus, vel liberi; nec servili, sed civili ratione, marito subjecta est. 2. Potest igitur interdum hoc facere, ubi studetur & gloriæ Dei, & conservationi mariti; ubi insuper maritus est stolidus, vel qui nihil dari permittet ad sublevandas aliorum necessitates. Ità Joanna uxor Chuzæ Oeconomi Herodis Christo ministrabat, Luc 8. 3 [g]. [Alii aliter.] 3. Communia bona largiri injussu viri, esset matrimonii jura violare.

[Marginal notes: r Me. — s San. — t Mar. — v Pi. — x Pi. sic Mar. — y BA. 2. 43. 432. — z Ma. — a Pi. — b V. — c Mel — d La. — † V. — f Me. — g Wil.]

Hæc faciat Deus mihi: sed κατ' εὐφημισμὸν immutata est locutio. Vide Ruth 1.17 [x]. *Hostibus Davidis*, id est, ipsimet Davidi. Ironia κατ' εὐφημισμὸν: qualis suprà 14. 41. Job 2 10 [y]. Et sic Græci reddunt, *Hæc faciat Deus Davidi*, Ità habent s. Alioqui nulla foret execratio, & juramentum ridiculum esset, si tantùm hostibus suis malum imprecaretur [z]. Ità loquitur ad molliendam imprecationem, quam in seipsum intorquere insanum videtur [a]; quia naturâ abhorrent homines ab imprecando sibi ipsis malo [b]. Similis phrasis est suprà cap 20. [Vide ibi annotata.] Videtur David hîc imprecari sibi aliquid adversum, hostibus verò prosperum ac lætum; q. d. Det hostibus meis Deus, ut sint in acie adversùm me superiores, ut me de vitæ statu dejiciant, nisi, &c [c]. ¶ *Si reliquero — mingentem ad parietem,* [מַשְׁתִּין בְּקִיר] *mingentem in* vel *ad parietem*, M. P. Ti. Mo. Qu. Quid hac phrasi significatur? Resp. 1. Sensus est, nè canem quidem relinquam [d]. Solent canes levato crure ad parietem mingere †. Sic Aurelianus in Flavio Vopisco, *Quum Thyanam venisset, cùmque occlusam reperisset, iratus dixisse fertur, Canem in hoc oppido non relinquam* [f]. Ità nunc de omnimoda internecione sic loquimur; *nè canem quidem relictum esse, nec felem* [g]. [Aliis non placet hæc interpretatio.] nam 1. hæc descriptio non pertinet ad omne canum genus, sed solùm ad mares, eósque demum sexto aut octavo mense, teste Aristot hist 6.20. Plin. 10. 63. 2. Si ità acciperis, nullâ ratione illa cohærebunt *Exscindam, &c. mingentem ad parietem, clausum, & derelictum in Israele*, 1 Reg 14.10 & 21 21. & 2 Reg. 9. 8 [h]. [Vide ad illa loca notanda] Resp. 2 Alii intelligunt *mares aut viros* [i]. Ad parietem enim *viri* mingunt, non item *fœminæ* [k]. Ità accipienda est phrasis in locis jam citatis, 1 Reg. 14, &c. Cùm enim Jehu oraculum illud implevit, solos mares interemit, 2 Reg 10. 11, &c fœminam omnino nullam, exceptâ Jezebele, de qua idcirco peculiaris fuit prophetia, 2 Reg 9.8, 9 10. quòd altera prædictio ad solos mares pertineret. Et solos viros cædebant etiam in atrocissimis bellis. Vide Gen. 34. Num. 31. Deut 20 13, 14 Frustra vir doctus [intelligit Lud. de Dieu, in quo hæc & sequentia habentur] objicit viros in oriente ad parietem non mingere, sed mulierum more subsidere. *Europæus quidem, si quis, ut mos est, qui re-*

San.
[x] G.
[y] Pi. sim. San. Mo. T. L. La. Mart.
[z] F. La.
[a] Me.
[b] Pl.
[c] T.
[d] Ità V. San. Ca. He. in M L. F. La. Mart. Me. Jun. Pi.
† L. sim. V.
[f] Ma.
[g] F. La.
[h] BA. 1. 2. 56. 675.
[i] sic BA. Mart. Q. in M. R. Levi & Elias in in BA.
[k] Elias in BA.

Alludit enim, ut volunt Hebræi, ad Jer 4. 19. ubi præcordia vocantur *parietes cordis*; ac proinde, ex illius mente, *ponentes in pariete*, supple *cordis sui*, eos dici, qui per ætatem rationis jam sunt aliquo modo compotes. At, ut cætera taceam, hæc interpretatio cum Historia Sacra stare non potest, quæ docet in Achabi domo nulli ætati parcitum [m]. Porrò, David hoc juramento concepto peccavit [n]; 1. quia ab affectu vindictæ profectum est. 2. Quia graviorem peccato pœnam inferre statuebat [o]. Neque enim capite luere debebat Nabal incivilitatem, seu ingratitudinem, vel etiam contumeliam. 3. Et ut scelus fuisset capitale, debebat tamen à magistratu puniri [p]. 4. Quia in innocentes sævire animus fuit [q], contra legem Deut. 24. Vide & 2 Reg. 14 [r]. Peccavit jurando, sed magis peccâsset juramentum complendo [s]. Juravit ex impetu & fervore juvenili & militari [t]. Magnæ injuriæ interdum etiam summam mansuetudinem expellunt [v].

23. *Descendit de asino*] Descendebat enim absque dubio David pedes de monte [x]. ¶ *Procidit, &c.*] Hoc signo abjectissimè & humillimè supplicans, 2 Reg. 4 27 [y]. Hoc situ orationem habuisse videtur [z].

24. *In me sit, domine mî, hæc iniquitas,* [בִּי אֲנִי אֲדֹנִי הֶעָוֹן] Ad verb. *in me, ego, here mi*, (*domine*, Mo.) *iniquitas*, Ma. *In me (ego peccavi domine mî) iniquitas*, P. Mar. Oratio perturbata; q. d cogita me peccâsse, mihi imputa, de me vindictam sume [a]. *In me, me inquam — sit iniquitas*,] T. sim. Ti. Glass. vel *in me* residet, M. vel *mihi culpa* imputetur, Sy. *Rogo te domine mî ut condones, culpa hæc mea est*, Ar. *Obsecro* (ità vertunt בִּי) vel ô, ego, *domine mî*, *iniquitas* est in meipsa; reputa me peccâsse, atque *ità audi verba ancillæ tuæ* [b]. Affixum & integrum pronomen quandoq; concurrunt cum eleganti emphasi. Sic etiam Gen. 27. 34. בָּרְכֵנִי גַם אָנִי Ità 1 Reg 20. 19. Prov. 23. 15 [c]. Observa elegantissimam & sapientissimam hujus fœminæ orationem [d], qualem in summo etiam oratore admiraremur †. Crimen initiò transfert ab odiosa persona in favorabilem [f]; ut Paulus ab Onesimo ad seipsum, Epist ad Philem. Mihi hoc crimen imputa [g]. Luam ego pœnas eorum quæ in te Nabal peccavit [h]. *Iniquitas* hîc peccati pœnam significat. Liberat Davidem Abigail à metu imprecationis suæ, v. 22. dum in seipsam derivet, quod ille a perjurio timere poterat

[m] BA. ib.
[n] Me. T.
[o] Me.
[p] T. sim. La. Me.
[q] Me. sim. T. Mart.
[r] Mart.
[s] T.
[t] La.
[v] G.
[x] San.
[y] Pi. ex Jun.
[z] San.
[a] Mar.
[b] V.
[c] Glass. gram. p. 220.
[d] Os.
† San.
[f] Os.
[g] G.
[h] Me.

אֲשֶׁר מְנָעֲךָ יְהוָה מִבּוֹא בְדָמִים וְהוֹשֵׁעַ יָדְךָ לָךְ וְעַתָּה] *Nunc autem, domine mi*, P. V. (At in meo codice est וְאַתָּה *& tu*; Nominativus absolutè positus. Verto *Ad te verò quod attinet* [z].) Sub. *res ità se habet*, q d. per Deum vivum non vidi pueros tuos [a]. *Vivit Dominus, ac vivit anima tua*, P. Mo. *quia prohibuit te Dominus, nè venires in sanguines, & nè servaret manus tua te, nunc sint sicut Nabal*, &c P. sim. Mo. *sicut prohibuit te Dominus*, &c. b. *Per Dominum, per que vitam anima tuæ, nequaquam patiar te in sanguines ingredi; quin potiùs servet te Dominus ab eis*, Ar. sim Sy. *Qui prohibuit te Jehovah*, sub. *vivit, inquam*: nam istud *Jehovah* conjungitur cum illo; sic, *Vivit, inquam, Jehovah qui prohibuit te; nè venires in sanguines* (Jon. *nè effunderes sanguinem*) *& nè servaret*, &c. H[s], nè ulcisceretis te manu propriâ. Doctus inter Hebæros exponit, *qui servavit manum tuam tibi*; i. e. nè effunderes sanguinem [b]. *Per viventem Jehovam*, &c. *quandoquidem cobibet te Jehova* (providentiâ suâ mei occursum disponens) *nè ineas cædes, vindicet manus tua te; nunc inquam sint sicut Nabal*, JT. *Sicutè vivit Dominus*, &c. *quum Dominus te cohibuerit à veniendo ad* effundendum *sanguinem, & à vindicando*, sive *salvando teipsum manu tuâ; sint jam*, &c. Ang. *En prohibuit te Dominus, ne usque erumperes, ut sanguinem funderes, servavitque tibi manum tuam*, Ti. id est, continuit eam, nè in cædes rueret [c]. *En prohibuit te Dominus, nè venires in sanguinem; & tu quoque libera manum tuam* ab effusione sanguinis [d]. *Ut vivit Jehova*, &c. ità certum est *quòd cobibeat te Jehova nè venias* &c. *nunc ergo sint*, &c Pi. Quàm verum est, quòd *Dominus vivit*, &c. *Dominus est, qui impedivit te à veniendo cum effusione sanguinis* (Heb. *cum sanguinibus*, ut infrà v. 33. & Gen. 4 10.) ut *manus tua te liberarit*, &c Belg. Sensus loci est, Quàm certum est Deum vivere, & te; tam indubitatò credere debes, te divinitùs, meo adventu impeditum, nè sanguinem effunderes; sed Deus ipse vindicabit te de Nabal †. Davidi callidè gratulatur, quasi divinitus prohibitus sit, &c. simúlque ostendit non benefactorum fuisse, si ulciscatur, &c [f] *Jehova te cohibet*, nempe lege suâ, quæ ultionem sui prohibet [g]. Non debes putare, me miseram mulierculam ista tibi dicere; Deus ipse me excitavit (tum interno spiritûs impulsu, tum externo verbo suo & præcepto) ut te à scelere retraherem [h]. Davidi nondum regnum adepto licebat se tueri, non etiam se regio more ulcisci infrà 39 [i]. ¶ *Fiant sicut Nabal*] Tam facilè superabiles [k]. Subdantur tibi, tuámque gratiam implorare cogantur, ut ego eandem pro Nabal imploro [l]: sicut Nabal futurus esset, si in tuo consilio pergeres [m]. Non sint fœliciores marito meo Nabal, quem certè scio à Deo propter impietatem

[z] Pi. [a] V. sic La. Mar. [b] V. [c] Ma. [d] M. † Os. [f] Me. [g] Jun. [h] Mart. [i] G. [k] Me. sim. San. [l] La. [m] Jun.

Homeri

—— Θεῶν ἐπὶ γούνασι κεῖται;

Ad Deorum genua situm est; h. e in potestate & arbitrio †. *Qui te comitantur*, Ca. Vide de hac phrasi ad Exod 11. 8 [f]. q. d. Ista tuâ quidem virtute non sunt digna, distribue tamen illa servis tuis [g].

28 *Aufer iniquitatem famulæ tuæ*] Se enim peccati illius ream quodammodo constituerat, v. 24 [h]. *Condona defectionem*, JT. Heb. *tolle defectioni*, seu *transgressioni*, scilicet reatum. Phrasis elliptica, passim obvia: ut Gen. 50. 17. Jos. 24. 19. Psal. 25. 18 [i]. *Aufer*, recipiendo xenium, in signum remissionis offensæ, &c [k]. ¶ *Faciet Dominus tibi —— domum fidelem*] *Domum*; i. e. familiam regiam [l]. Futurus es rex [m]. Jam enim id vulgò notum erat [n]. Regem decet omnis clementia [o]; q. d. Minimè decet, regem privatas injurias ulcisci. Sic Hadrianus Imperator occurrenti (pristino) inimico dixit, *evasisti*: neque enim potest privatas injurias honestè persequi Imperator [p]. *Fidelem*; i. e. stabile manebit regnum in familia tua [q]; non ad breve tempus, ut in domo Saul, sed in perpetuum [r]. Deus tuus bonus est, debes igitur ejus bonitatem imitari. Quòd si cædem injustè feceris, fortasse evertes res tuas, ut Saul evertit suas [s]. ¶ *Quia prælia Domini præliaris*] Pro Dei gloria [t]. Deus te ad pugnandum vocavit, non ad latrocinandum. Non debes victorias tuas commaculare, &c [v]. *Prælia Domini*, non privatas ultiones tuas [x]. [Vide de hac phrasi suprà 18. 16.] Sic vocat quæ in Philisthæos parisque conditionis gentes alias geruntur. His nocebat David, civibus parcens [y]. Verto, *quum bella Jehova geres, & non invenietur*, &c. Pi. ¶ *Malitia non inveniatur*, &c. וְרָעָה לוֹא תִמָּצֵא בְךָ מִיָּמֶיךָ] *Et malitia* (*malum*, Jon. Ar. JT. id est noxa, culpa, Pi.) *non inventa est in te à diebus tuis*, Sy. M. P. Mu. V. i. e. ex quo es, seu vivis [z]. *Post dies tuos*; id est, inde ab hoc tempore per omnes dies vitæ tuæ [a]. *Unquam*, ò Ar. *à die tuo*. Jon. *in diebus tuis*, JT. [quasi מ pro ב positum esset.] *Hactenus dum vixisti*, Ti. Commendat eum à justitia; q d. Hactenus non est inventa iniquitas in manibus tuis [b]; unde omnium gratiam promeruisti. Hortatur igitur eum, nè novo errore illam æquitatis opinionem contaminet [c], vel se à regno impediat. Omnes enim clementem cupiunt regem, non vindictæ cupidum [d]. Cave nè ullâ injustâ, vel crudeli actione polluas initia regni tui †. [Ca. accipit de malo pœnæ, & sic cum antecedentibus connectit. *Sic tuam tibi domum bella Jovana gerenti —— confirmet Jehova, ut tibi per omnem vitam nihil mali eveniat.*]

29 *Si enim surrexerit*, &c.] q. d. Si Nabalo hosti tuo condonas, Deus tibi vicissim vitam tuam, contra Saulem, & omnes persequentes tuebitur [f]. Qui in alios clemens

† Ca. [f] Ma. [g] Mart. [h] Me. La. [i] Pi. [k] L. [l] Pi. V. T. [m] V. [n] San. sim. Mart. [o] V. [p] T. ex San. [q] T. [r] Me. sim. Mart. [s] Post. [t] San. [v] Mart. [x] Ma. ex Jun. [y] G. [z] V. [a] Pi. [b] Mart. sim. San. [c] San. [d] La. † Os. [f] La. sim. Mart.

micorum tuorum anima rotabitur. quasi in impetu & circulo fundæ, [יְקַלְּעֶנָּה בְּתוֹךְ כַּף הַקָּלַע] *Fundâ jaciet*, sive *jaculabitur* (*rotabis*, ß. *volare* faciet, Jon. *projiciet*, Ar. *ejaculabitur*, Sy. JT. Ti. *ejiciet*, M. Sub. *Deus*, P Sy. Ar. M.) *In medio* (*per medium*, Pi.) *curvatura* (vel *sedis*, P. *lancis*, Sy. *vola*, Jun. Pi. Ti.) *fundæ*, Mo. sub. *animam positam*, Sy. vel *à medio cavo fundæ* JT. Partem fundæ latiorem intelligit, ad quam alligantur duo funes [v]. *Projiciet, sicut lapis fundâ jacitur*, Ar. sim. Jon. Ca. Of. *Veluti è funda manu*, M. id est, violenter illis (vitam) eripiens, quam longissimè abjiciet [x]; ejiciet celerrimè & citissimè ex hoc mundo [y]. Metaphora à re præsenti, id est ab armis Davidis & sociorum [z]. q. d. Vita hostium tuorum erit instabilis, vaga, incerta, vertiginosa, quasi rotata fundâ [a]. Susque deque volventur, in jugi quadam sollicitudine, ac turbine versabuntur, & tandem in mortem sempiternam projicientur [b]. Profugi dissipabuntur, ut lapides rotati, &c [c].

[v] V. [x] Jun. [y] V. [z] Jun. [a] Ma. [b] San. [c] Me.

30. *Cùm fecerit tibi —— qua loquutus est bona*] Heb. *Secundùm omne quod loquutus est bonum illud de te.* Trajectio antecedentis post relativum [d]. *Bonum illud, secundùm omnia*, &c. JT. Cùm Dominus te affecerit summo illo beneficio, quod tibi est pollicitus; h. e. cùm te Regem constituerit. Seipsum exponit [t]. ¶ *Et constituerit te ducem*, &c. [וְצִוְּךָ לְנָגִיד עַל יִשְׂרָאֵל] *Et praeceperit tibi in ducem super Israel*, ß. Mo. vel, *ut sis dux*, &c. M. P. Ti. *Et juberi faciet te esse regem*, &c. Jon. *Praeceperis tibi, ut regas Israelitas*, &c. Ar. *Tèque moderatorem præfecerit*, &c. Sy. *Mandato instituet te antecessorem*, &c. JT. *Constituet te in antecessorem*, &c Pi.

[d] Pi. ex Jun. [t] V.

31. *Non erit tibi hoc*, &c. [וְלֹא תִהְיֶה זֹאת וגו׳] *Et non erit hoc tibi*, &c. Jon. Mo ß. *Tunc hoc non erit tibi*, &c. P. Ti. [τὸ *non* in exemplari meo deficit, vitio typographi.] *Non erit istud* &c. M. *non sit*, &c. Sy. *ne quæso, hoc quod facere cupis sit*, &c. Ar. *Ut tibi hoc non sit*, &c. JT. Hæc verba pendent à principio v. 30. *Sic erit*, id est, sic fiet ut, &c. Pi. *In singultum* [לְפוּקָה] *In vacillationem*, Mo. Ti. *luxationem*, Ma. *titubationem*, Sy. JT. *anxietatem*, Jon. *offendiculum*, P. M. V. Ar. *ruinam*, M. *abhominatio*, ß. Non te anget hoc, &c [f]. *Inamotionem, dissolutionem, collisionem*, Q. in Ma. Vox hæc

[f] V.

32. *Benedictus Dominus*] Reliqua laudat, tanquam instrumenta Dei, & ab eo profecta [r].

[r] Mart.

33. *Et benedicta tu*, [בָּרוּךְ טַעְמֵךְ] *Benedicta* (vel *laudanda*, V.) *discretio tua*, Mo. sic V. ex Jon *Consilium tuum*, JT. Pi. Heb. *sapor tuus*, Pi. Sy. Metaphora. Nam ut sapor commendat cibum, ità consilium hominem [s]. Al. *sermo* vel *eloquium*, M. P. Mar. Heb. *sensus*, Mar. *Gratiam habeo moribus tuis festivissimis*, Twin Ma.

[s] Pi.

34. *Nisi citò venisses — non remansisset*, &c. [כִּי אִם נוֹתַר וגו׳] *Quia si remansisset ipsi Nabal*, &c. Mo. sim. Jon. *Si remansisset*, &c. ß. *Non remansissent*, &c. Sy. P. sim. Ar. Ti. JT. Putas, *quòd remansissent ipsi Nabal mingens*, &c? N. Porrò pro *venisses*, ponitur תָּבוֹאת, vox composita ex duobus temporibus, præterito & futuro, ad indicandum eam summam diligentiam in veniendo adhibuisse [*].

[*] Mar. ex He.

35. *Honoravi faciem tuam*] q d. Condonavi tibi omnia, cùm sis mihi gratissima [t]. Heb. *levavi faciem*. Erexi te pavidam pro salute domûs tuæ [v]. *Suscepi faciem*. Vide scholia in Gen. 19. 21 [x]. Gratissima mihi sunt quæ dixisti & attulisti [y].

[t] V. [v] Ma. [x] Pi. [y] V.

36. *Quasi convivium Regis*] Propter ciborum abundantiam, & convivarum multitudinem [z]. ¶ *Non indicavit ei verbum*] De instituto Davidis, suáque intercessione [a]. Prudenter factum [b]. Captandæ enim sunt occasiones [c]. *Cavendum, nè ex remedijs vitia fiant, quod evenit nimiâ, aut intempestivâ medicinâ*, Plin. 17. 27. Cleostratus dicenti, οὐκ αἰσχύνῃ μεθύων, &c. *Non pudet te ebrium esse? respondit, non pudet te ebrium corripere?* Stob. 2 34 [*].

[z] Me. [a] Pi. [b] Me. [c] Mar. [*] Ga.

37. *Emortuum est cor ejus*, &c.] Propter missum munus, quod ità hominem illum כִּילַי i. e. *parcum*, discruciavit, ut quasi lapis insensibilis redderetur [d]. Obstupuit, instar lapidis, præ metu scilicet, cùm intellexit periculum in quod inciderat [t]. Sic obstupuit, ut omnem amiserit sensum; (quod sæpè in metu atque dolore contingit [f],) & ut in periculum subitaneæ mortis inciderit [g].

[d] M. [t] V. [f] San. T. [g] Pi.

38. *Cùmque pertransissent decem dies*] Tot dies decubuit & contabuit; ut omnes videre possent judicia Dei; & nè videri possit aut fatali, aut naturali morte obiisse [h]. ¶ *Percussit Nabal, & mortuus est*] Præ metu; quam & Mario

[h] Mart.

rum Dei justitiæ acquiescit, & gratias agit[s]. ¶ *Loquutus est ad Abigail,* [בַּאֲבִיגַיִל] *Cum Abigail,* P. Rectiùs, *De Abigail,* &c. V. Misit legatos, ipse non ibat, 1. Ut consensum haberet liberum. Multa enim legatis sæpè negantur, quæ, si princeps coram peteret, negari non possent. 2. Nè si repulsam tulisset, pudore suffunderetur[t]. Misit non statim à Nabalis morte, sed aliquo spatio interposito, ut & suo consuleret pudori, & mulieris[v]. Porrò licebat Davidi illam in uxorem ducere. quòd Michol ipsi adempta, & cum altero scortata esset[x].

41. *Adoravit*] Quasi præsenti David in famulis reverentiam exhibens, vel beneficium Davidis agnoscens, & pro illo Deo gratias agens[y].

42. *Et festinavit,* &c.] Non considerat tempus, aut conditionem Davidis, aut potentiam & furorem Saulis, sed tantùm promissionem Dei Davidi factam[z]. Non cum ipsis nuntiis profectam crediderim ad David, sed aliquantò pòst, &c[a]. ¶ *Puella*] Ministræ ingenuæ. Vide dicta Gen. 30. 3[*].

43. *Sed & Achinoam,* &c.] *Achinoam* duxit, antè Abigailem[b]. Nam, 1. Ubicunque de uxoribus Davidis agitur, ipsa primo loco nominatur. 2. Amnon primogenitus Davidis erat ipsius filius[c]. Qu. Cur violat David legem Dei, Deut. 17. *Rex nè multiplicet sibi uxores,* Respondent, de magno uxorum numero intelligi, non quasi non liceret duas aut tres habere; Sequitur enim, *nè multiplicet equos,* &c. Et addunt legem intelligi de uxoribus alienigenis. Sequitur enim, *Quæ avertant animum ejus à Deo*[d]. [De Polygamia hîc fuse disputat P. Martyr quem videsis.]

44. *Dedit Michol Phalti,* &c.] Qui & *Phaltiel,* 2 Sam. 3. 15. Jun. Hinc apparet instabile Saulis ingenium, cùm enim priùs illum futurum esse regem agnovisset, à quo precibus obtinuit, ut generis sui rationem haberet, jam filiam aufert, quæ servandæ fidei, atque amicitiæ vinculum esse poterat†. Abstulit hanc, 1. Ut Davidi ægrè faceret. 2. Quia noluit videri generum suum persequi. Putavit novis illis nuptiis veterem illam affinitatem extingui posse; sed frustrà, & stultè[f]. Non caruit culpâ Michol, quæ non repudiata alteri nupsit, & in adulterio vixit, donec à David revocata est, 2 Sam. 3 14[g]. Quare, velut non facto divortio, recepit eam David[h]. ¶ *De Gallim*] Civitate Benjamitarum[i], non procul à Gibba Saulis, ut colligitur ex Isa. 10. 29. vel 30[k].

[s] Calv. [t] Mart. [v] Mart. sim. Me. [x] Calv. [y] Me. [z] Mart. sim. San. [a] Me. [*] G. [b] Me. ex Jo. Mart. [c] Me. [d] Mart. † San. [f] Mart. [g] Me. [h] G. [i] Me. sim. Jun. Pi. [k] Ma. ex Jun.

CAP. XXVI.

1. ET *venerunt Ziphæi,* &c.] Cùm semel incepissent prodere Davidem, noluerunt ab incepto desi-

... curribus, equis & custodibus, vocaturque *vallum*[v]; *in ambitu plaustrorum*, JT. Heb. *in plaustro*; i. e. inter plaustra. Enallage numeri, Pi. Nimirum impedimentis omnibus castra sua munierat, à Davide metuens[x]. *In stragulis præclaris & pretiosis,* Lucifer in Nobil. ἐν λαμπήνῃ. Ità vocabatur currus regius, teste Polluce; optimè, Nam Reges solent, ubi domus non sunt, dormire in curribus; & vox עֲגָלָה ab eadem origine *currum* sæpè sign. & apud Arabes eadem vox eundem significatum retinet[y].

6. *Ad Achimelech Hethæum*] Id est, ex ea gente ortum, religione tamen Israelitam[z]. ¶ *Quis descendet mecum?*] Magno se periculo exposuit, sed non temerè; quia se divinitùs ad facinus incitari sentiebat[a]. Deus autem iterari clementiæ Davidis exemplum voluit, ut plus à populo diligeretur, & Saulis ingratitudo magis appareret[b]; & ut à Davide depelleretur illa calumnia, quam sparserant Saulini milites, Davidem Saulis vitæ moliri insidias. Rectè David Saulem de æterna salute periclitantem, cum capitis sui periculo servare studuit. Expertus autem erat Saulis animum beneficiis inflecti posse. Porrò David certus fuit sese evasurum & fore Regem[c].

7. *Hastam fixam in terra ad caput ejus,* sim. M. P Ti. Mo מְעוּכָה, *Impressa,* Mo *posita,* Sy. Ar. [מְרַאֲשֹׁתָיו] *Capitibus ejus,* Mo. *ad cervical ejus,* Jon. JT. V. sic dictum, quòd capiti supponatur[d]. *Versùs cervicalia,* vel *pulvinaria ejus,* Ma.

8. *Perfodiam eum lancea in terra,* vel in *terram,* i. sim. M. Ti. P. [בַּחֲנִית וּבָאָרֶץ] *Et in lancea & in terra,* Mo. (*in terram,* V.) *percutiam eum in hasta, & configam eam in terra,* Jon. *Percutiam eum hac lancea, quæ est humi defixa,* Sy. Vel *spiculo, quod est ad caput ejus,* Ar. Ità percutiam, ut ipso transfosso infigam hastam terræ†.

9. *Quis extendet —— & innocens erit?*] Nusquam magis elucet clementia Davidis, quàm hoc loco, & c. 24. nam etsi ab Abisai incendatur, non patitur eam sibi extorqueri[f]. Privato (qualis adhuc erat David, non actu Rex Vide suprà 16. 13[g].) non licet Regem suum occidere[h], quamlibet tyrannum[i]. Discamus hinc omnes venerari & honorare qui sedent ad rerum gubernacula[k].

10. *Vivit Dominus,* &c. [כִּי אִם יְהוָה יִגָּפֶנּוּ או וגו׳] *Quia si Dominus percusserit eum,* Mo. [Hæc verba variè connectunt, & supplent.] *Vivit Dominus,* sub. *si percutiam eum,* aut *sinam eum percuti,* V. *Vivit Dominus, quòd Dominus percutiet,* &c. q. d. non est opus, ut eum interficias, nam brevi morietur, Q. in V. *Vivit Jehova, sed Jehova percutiet,* &c. P. *Vivit Dominus,* non sinam, *sed Dom.* &c. JT. [Alii continuant cum se-

[v] M. [x] Jun. [y] G. [z] Jun. Pi. [a] Me. sim. Mart. Wil. [b] λ e. [c] Mart. [d] V. † V. [f] Mart. [g] F. [h] F. sic Me. Mart. [i] Mart. F. [k] Calv.

aquam bibere [g]. ¶ *Sopor Domini*] i. e. vel à Deo immissus, (nè scilicet sentirent adventum Davidis [h].) Vel, sopor vehemens, seu maximus [i]. Similem soporem Adæ immisit Deus, Gen. 2 [k]. Deus suâ vi somnum & profundiorem fecerat & continuaverat: quod interdum & Medici faciunt [l].

13. *Cùmque transisset ex adverso*, [וַיַּעֲבֹר דָּוִד הָעֵבֶר *Et transivit David transitum*, Jon. Mo. vel *ipsorum* (scil. castrorum) *aditum*, sive *ingressum*, JT. Pi. ubi excubiæ collocantur [m]. *ultra*, 6. *In ulteriorem locum*, M. Ti. ¶ *In vertice montis*] Inde clamavit, ut & in tuto esset, & melius audiretur [n].

14. *Nónne respondebis Abner*] q. d. Jam clamavi sæpiùs, & non respondes [o]? ¶ *Quis clamas, & inquietas regem*, [אֶל הַמֶּלֶךְ *Ad* vel *juxta regem*; i. e. audiente Rege; q. d qui audeas Regem excitare à somno suo [p]. Ità videlicet solicitus erat de somno principis sui, cùm ejus salutem negligeret [q].

15. *Numquid non vir tu es?*] Sic M. P. Ti. Mo. id est vir egregius, insignis & præclarus [r]. Heb. *vir*. Synecdoche generis: qualis Psal. 49. 3. & Prov. 8. 4 [s]. Vox אָדָם hominem *plebeium*; אִישׁ *nobilem* sign [t]. Ironicè dictum, vel ità laudat, ut laudem in exprobrationem vertat; q. d. Tu tantus vir, tam diligenter Regem custodis [v]? ¶ *Quare non custodisti Dominum tuum?* Ità M. P. Ti. [לוֹא שָׁמַרְתָּ אֶל־אֲדֹנֶיךָ Ad verb. *Non custodisti ad Dominum?* Mo. *non observâsti ad stans Domini?* JT. sim. Pi. ¶ *Ingressus est unus —— ut interficeret regem*] *Venit unus populi*, vel *è populo*, 6. Jon. Mo. V. i. e. Plebeius quidam, V. *venit quispiam*, Ar. Ti. venit Abisai, &c [*]. Vel *venit*; i. e. venire posset quispiam [x]. Scilicet, si tu ità negligenter agas [y]. *Dominum tuum* dicit, non *meum*. quia à Saule tanquam alienus, & hostis tractabatur [z].

16. *Filii mortis estis*] H[i]. digni morte [a]; *rei mortis*, JT. Nam hoc ex jure gentium capitale est [b]. Qui excubias palatii deseruerit, capite punitur. L. *Qui excubias*, D. *de re militari* [c]. Sed dices, Deus immiserat illis soporem. Cur ergò accusantur? Resp. 1. Imò contempserunt Davidis paucitatem, ideóque nec vigiles disposuisse legimus. 2. Non semper justa est excusatio

[g] Calv. [h] V. [i] V. Jun. Pi. Me. E. M. [k] La. [l] G. [m] Jun. Pi. [n] Mart. [o] V. [p] V. ex Chald. sim. Ma. [q] Mart. [r] V. Jun. Ma. [s] Pi. [t] Mar. [v] Me. [*] Me. Ma. [x] Me. Ma. Jun. [y] Pi. [z] Me. [a] V. [b] Jun. Pi. Ma. [c] G.

tes [*]. ¶ *Maledicti sunt*] Ità JT. M. P. Malim *sint*. Pi. Sy. Ar. Ti. ut sit imprecatio, ex vi antitheseos [r]. ¶ *Ejecerunt me hodiè. ut non habitem in hæreditate Domini*, [מֵהִסְתַּפֵּחַ בְּנַחֲלַת יְהוָה [Variant;] *nè habitem* (*inhærerem*, Sy. *essem*, Ar.) *in hæreditate Jehovæ*, Jon. Sy. Ar. *Nè adhæream* (*conjunctus sim*, V. Jun. Ti. *affixus sim*, M. *cooptatus hæream*, JT. *me adjungam*, sive *associem*, Pi.) *hæreditati* (*possessioni*. JT.) *Jehovæ*, P. i. e. populo Dei, qui ei ità charus est, ut homini hæreditas sua [s]. Vel, *in hæreditate*, &c. i. e. in terra populo Dei in hæreditatem data [t]. ¶ *Dicentes, Vade servi Diis alienis*] Non verbis sed factis hoc suadebant [v]. Perinde faciunt, acsi dicerent, *Abi, cole*, &c [x]. Adigunt me ad gentes, & quodammodò cogunt ad culturam idolorum [y]. Conjiciunt me in eas angustias quibus pressi multi, etiam non Idumæi, à Deo & Lege essent recessuri. Illa enim fœcunda martyrum tempora nondum venerant [z]. Nihil solicitus est David de ereptis agris, villis, & patrimonio; sed de habitatione inter idololatras [†].

20. *Et nunc non effundatur sanguis meus in terram coram Domino*, [אַל יִפֹּל דָּמִי אַרְצָה מִנֶּגֶד פְּנֵי יְהוָה *Nè cadat sanguis meus in terram è regione facierum* (*è conspectu*, P. Ma. *à facie*, Strig.) *Domini*, Mo. *coram Domino*, Ti. Di. G. sim. 6. Jon. (Vide de מִנֶּגֶד ad Prov. 14. 7 [a].) Deo inspectante, & vindice futuro, 2 Par. 24. 22. Sic vox *coram* sæpe sumitur in his libris [b]. Al. *procul à conspectu Jehovæ*, JT. i. e. nè priùs morte afficiar, quàm legitimè de causa mea sit cognitum, & sistar magistratui: qui judicia Dei exercet, & in cujus medio Deus præsidet [c]. Tibi supplico, nè meum sanguinem innocentem effundas [d]. Illud *in terram* proverbiali figurâ aliquid indicat inutile. Vide suprà ad c. 3. 19 [†]. Fac, ô Rex, nè cadat [f], vel, Oro Deum, in cujus conspectu versor: nè tibi permittat, ô Rex, ut effundas sanguinem. *Nè cadat —— à coram facie*, &c. i. e. Deus videat & puniat [g]. *Non effundatur*, quod effunditur, contemnimus, in oblivionem venit. Ergo non effundetur sanguis, i. e. non erit in oblivionem, semper poscet vindictam contra te à Deo [h]. *Nè cadat*, &c. H[i]. nunquam obliviscatur Dominus sanguinis mei, &c. si interficias me; sed sit semper in conspectu ejus, & requirat illud [i]. Alii sic; Ratio est ab impossibili,

[*] G. sim. Me. [r] Pi. [s] Pi. [t] Me. [v] Me. T. [x] V. [y] M. [z] G. [†] Mart. [a] Di. [b] G. [c] Jun. [d] La. [†] San. [f] P. Belg. [g] Belg. [h] Mar. [i] V.

lum acutum ligo. quia rostrum habet longum & rectum instar σκόλοπος, id est, *pali*; unde & Græcè σκολόπαξ dicitur. Porrò, *kore* cum *scolopace* convenit, quod utraque 1. edulis est. 2. Breves habet pedes. 3. In montibus degit [o]. Quæres, cur igitur omnes interpretes *perdicem* vertunt. Resp. 1. Græci, qui reliquis præiverunt, sumere poterant קוֹרֵא *kore*, pro כָּרָא *cara*, quod *perdicem* sonat hodiéque apud Arabes. 2. *Scolopacem* definit Herodianus *perdicem rusticam*. Et sapor idem est, *rustica & perdici*, teste Martiale [p]. Porrò, קוֹרֵא à Græcis vertitur πέρδιξ *perdix*, Jer. 17. 11. & hoc loco νυκτικόραξ *nycticorax*, ex prava haud dubiè lectione. Pro קוֹרֵא legerunt קוֹרָא, quæ vox apud Hebræos desiit esse in usu: sed inde Chaldæi formârunt קַרְיָא, quod Chaldæus habet pro כּוֹס Levit. 11. 17. כּוֹס autem Græcis alibi est *nycticorax*. Ergo כּוֹס & קוֹרָא unde קַרְיָא sunt synonyma [q].

21. *Revertere*] ad antiquum locum & ordinem [r]. ¶ *Pretiosa fuerit anima mea*] Vita mea, cui tanquam rei pretiosæ pepercisti, nec eam perdere voluisti. ¶ *Stultè egerim, & ignoraverim multa nimis*] Veritatis inopiâ laborant principes, cùm inter aulicos, qui illos circumstant, adulandi certamen fit [s]. הִסְכַּלְתִּי וָאֶשְׁגֶּה] *Stultè feci & erravi*, Mo.

22. *Ecce hasta Regis*, &c.] Hastam reddit, nè videatur tanquam hostis spolium retinere; Sauli autem non fidit, meritò suspicatus nè, ut aliàs, rediret ad ingenium [t].

23. *Dominus retribuat*, &c.] Vel *reddet*. Potest enim esse vel pronunciantis, vel optantis. Cum Saul nullum haberet supra se Tribunal, David provocavit ad Deum. ¶ *Secundum justitiam suam*] Illud pronomen, & ad *Dei* justitiam referri potest, & ad *nostram*. Dei est, quia ab illo proficiscitur; nostra, quia per nos exercetur [v]. Secundùm justitiam causæ suæ [x]. *Justitia* hîc est voluntas suum cuique reddendi [y]. ¶ *Et fidem*] i. e. constantiam in officio [z]. *Fides* hic est, quâ stamus constanter pactis & promissionibus [a]. ¶ *Tradidit te in manum meam*, Ità M. Ti. בְּיָד] *in manum*, P. *in manum mihi*, JT.

25. *Faciens facies, & potens poteris*, גַּם עָשֹׂה תַעֲשֶׂה וְגַם יָכוֹל תּוּכָל] *Etiam faciendo facies, & etiam valendo valebis*, P. Mo sim. *Et facies*, Ti. Ang. Strig. (sub. *magna*, Ang.) *& omnino perficies*, Ti. sim. Strig. Ca. *continuò prævalebis*, Ang. Præclara opera facies & magnis viribus pollebis [b]. Deus dabit tibi vires & successum [c]. *Jam præclarum opus fecisti* (*opere complesti*, Sy.) *& vicisti*, Ar.

[o] BA. 2. 1. 12. 82. [p] BA. ib. p. 89. [q] BA. ib. p. 83. [r] San. [s] Me. [t] Me. [v] Mart. [x] Jun. Ma. [y] Mart. [z] Jun. Ma. [a] Mart. [b] V. [c] Os.

ad Ammonitas, vel Idumæos, vel Tyrios Israelitis tunc confederatos? Resp. Confederati noluissent fugitivum Regi Sauli repetenti denegare, nè molem belli ad se traherent. At Philistini eum libentiùs excepturi erant, quòd Saulis inimicus esset [p]. Qu. 3. Num rectè fecit David? Resp. 1. [Q. negant, Davidémque culpant [q].] 1. Indignum videtur illis supplicare quos vicerat. 2. David, Imperator designatus, nunc agit transfugam, & consilia Dei, quantum in ipso erat, evertit; & credibile est pactionem intercessisse, ut contra Saulem arma gereret. 3. Cogitur colligere gratiam tyranni non bonis artibus. Mentitur se in Judæos invasisse. Videtur cum loco mutâsse ingenium. Nam anteà nihil gessit nisi apertè & candidè; nunc nihil nisi insidiosè & fraudulenter. Apertè se patriæ hostem profitetur. 4. Non erat prudentis viri se committere inimico reconciliato. 5. Hæc defectio Davidis magnum attulit Judæis detrimentum. Nam cùm ad Davidem confluxerant copiæ numerosissimæ, 1 Paral. 12. quibuscum poterat David excursiones facere in Palæstinos, & ità patriam suam juvare; hoc pacto factum est, ut Achis cum parte tantùm copiarum confligeret. Saul, quâ erat modestiâ, Davidem quem propè in manibus haberet, reliquit, ut Palæstinos repelleret; atque ità privatis inimicitiis commune bonum prætulit. David autem publico exitio privatas inimicitias ulciscitur. 6. Patitur nunc se illorum devinciri beneficiis, adversus quos postea non sine ingratitudinis nota pugnaturus esset [r]. [Resp. 2. Alii Davidem culpâ eximunt [s], his freti argumentis.] 1. Non erat reprehensus David, cùm antea fugeret ad Moabitas. Resp. Alia fuit ratio & temporis, & animi, & gentis: 1. non tot eo tempore secum trahebat milites. 2. Non ivit ut militaret Moabitis, sed ut parentes deponeret. 3. Nec ità alieni erant Moabitæ à Judæis, ut Palæstini. 4. Inde a Deo per Gaddum revocatus erat. 2. Necessariò aut moriendum erat, aut fugiendum, &c. Resp. Infirmum est dilemma. Considera quid Deus promisit, & quid illius causâ antehac fecit. Neque hâc fugâ periculum vitavit, sed cum majori permutavit. Nec propter timorem facienda erant quæ personâ suâ indigna [t]. 3. Credibile est Davidem consuluisse Deum [v], & Deus occulto suasu eum direxit. Resp. Illud parùm est probabile. Deus enim antea monuerat, ut rediret in Judæam [x].

3. *Vir & domus ejus*] i. e. cum familiis suis [y]. Putabant eas parùm tutas fore in Judæa a furore & insidiis Saulis [z].

4. *Non addidit ultrà quærere eum*] Vel quòd difficile esset eum assequi: vel quòd jam haberet quod quærebat, exitium videlicet Davidis [a]. [יָסַף præteritum est, *addidit*, juxta Masoram; sic reddidat [b], vel potest aliis punctis

[p] T. ex To. [q] Ità Mart. [r] Mart. [s] Ità L. E. Me. [t] Mart. [v] Me. [x] Mart. [y] L. T. [z] T. ex San. [a] Mart.

... annus unus, Ca. Strig. JT.) *& quatuor menses*, Ar. Sy. Belg. Ang. Ca. Strig. JT. Ità Q. Hebræi & plerique nostrorum accipiunt; nec minus tempus assignari posse videtur tot ejus excursionibus, prædis, &c. Confer c. 29.3 [t]. [Alii aliter;] *Dies aliquot & quatuor menses*, M. P. Ti. San. V. i. e. dies aliquot supra quatuor menses; vel *&* pro *id est, aliquot dies, nempe quatuor menses* [v]. Non est verisimile Davidem longiùs abfuisse [x]. Nam Davidis fuga fuit post mortem Samuelis, quæ præcessit mortem Saulis septem duntaxat mensibus [y]. Saul duobus tantùm annis regnavit; omnia autem quæ gessit Saul cum Davide octo mensibus perfici potuerunt [z].

[t] Ma.
[v] San.
[x] Mart.
[y] Mar. sic M. V. Mart.
[z] V.

8. *Agebant prædas de Gessuri*] Gessuritæ erant reliquiæ Cananæorum, Jos. 12.5 [a]. qui ad adventum Israelitarum Ghessurem in Gilhade reliquerunt, ut ad Amalecitas se reciperent [b]. *Gessuri* duplex in Scriptura reperitur; 1. trans Jordanem, *Gessur Syria* dicta, quia Syriæ contermina erat, pertinuitque ad tribum Manasseh. (Vide de ea 2 Sam. 3 3. & c. 13 & 15 [c].) 2. Vicina Amalecitis, cujus alibi non fit mentio quàm hoc loco; sicut neque de *Gerzi* [d]. ¶ *Et de Gerzi*] *Gerzitæ* transpositis literis (ut notant Masoritæ †) iidem qui *Gezritæ*, qui & ipsi portio Cananæorum, Jos. 16.3 [f]. Ergo nec hospitibus suis nocuit, nec popularibus [g]. ¶ *Et de Amalecitis*] Deleverat Saul Amalecitas ex locis vicinis, in quos irruperat; istos autem, qui longiùs habitabant, non attigerat [h]. ¶ *Hi enim vagi habitabantur in terra antiquitùs euntibus Sur*, כִּי הֵנָּה יֹשְׁבוֹת הָאָרֶץ אֲשֶׁר מֵעוֹלָם בּוֹאֲךָ שׁוּרָה] *Hi enim inhabitabant terram quæ* (sub. *fuerat*, P) *à seculo, ingrediente te Sur*, Mo. P. Jon. V. *Quæ à seculo*, i. e. Antiquam, ideò populosam [i]. Sign. eas regiones non mutâsse dominos, neque bella habere; securos in terra, quam à majoribus acceperant, habitare, eòque opportunos injuriæ [k]. Illud, *inhabitantes*, importat securitatem & otium, & quòd nullius hostis deprædationem perpessi fuerant [l]. Sed obstat huic expositioni, quòd hic numerantur Amalecitæ, qui paulò ante hoc tempus à Saule pene deleti fuerant [m]. [Verùm Junius refert τὸ *habitaverant*, ad *Geshuræum & Girzæum* non ad *Amalecitam*.] Vide suprà 7.16 [n]. *Hi enim erant incolæ terræ ab antiquo*, Sy. sim. Ar. *procedebant autem contra Geshur* ... *abiit, inquam, à termino Gessur*, Ar. [Utrique pro שׁוּרָה legisse videntur גְשׁוּרָה] *Illa enim sunt gentes quæ olim habitaverant ipsam terram, quâ venisset ...*

[a] G. ex Jun. Pi.
[b] Q. in Ma.
[c] T.
[d] Me. T. Salian. in I. a.
† Jun.
[f] G. ex Jun.
[g] G.
[h] Mart.
[i] V.
[k] Mart.
[l] Hi. in San.
[m] San.
[n] Jun.

qui habet לָמָה; vel pro עַל, subaudito pronomine מִי, *contra quem?* quæ interpretatio sequentibus verbis comprobatur [b]. AE. exponit אַל pro לוֹא, sed interrogativè. *Non prædam exercuistis hodiè? Hodiéne effusi estis in prædam* [c]? ¶ *Contra meridiem Juda*, עַל נֶגֶב יְהוּדָה] *super meridiem*, &c. V. Mo. *contra*, sive *è regione Juda*. At hoc non fuit in terra Judæa, sicuti intellexit Achis, sed in regionibus Judææ conterminis [d], ad partem ejus meridionalem †. Ità David, humanâ infirmitate, regem fefellit, eíque verbis ambiguis imposuit [f]. Perplexè locutus hîc David, ut Achis quidem crederet eum Judæis eorúmque sociis damna intulisse; ipse autem sentiret se invasisse finitimos eorum. Vide quæ suprà 21. 2, & de J.B. & P. 3.1.10 [g]. Sic dissimulabat David veritatem, ut nihil veritati falsum affingeret [h]. Sic respondit, ut & verum diceret David, & Rex non intelligeret, neque tamen idem Rex ulla in parte læderetur. Excurrebat quidem ad meridiem Juda; sed gentes quæ ex ea parte adhuc hæreditatem tribûs Juda possidebant, devastabat [i]. His verbis ludificatur Achishum, plus deflectens à simplicitate, quàm virum bonum decet [k]. ¶ *Et contra meridiem Jerameel*] [*Et* pro *id est* hîc accipiunt] q. d. in regionem Jehudæ, quam possident posteri Jerachmeelis [l], primogeniti Chetzronis, de quo 1 Chron. 2.9, 25, &c [m]. ¶ *Et contra meridiem Ceni*] vel *Kenai*, de quo vide Judic. 1.16 [n]. Familia erat Jethro, quæ habitabat in medio filiorum Juda, Jud. 1.16 [o]. Erant hæc nomina partium quarundam sortis Juda [p].

[b] Glas. gram. 477. post V. Pi.
[c] M.
[d] Belg.
† San.
[f] Belg.
[g] G.
[h] San.
[i] Cl.
[k] Jun. Pi.
[l] Ma.
[m] Mo. ex Jun. Pi. sic V.
[n] Ma.
[o] V.
[p] Me.

11. *Non vivificabat*] i. e. occidebat: Phrasi Hebræorum; apud quos is dicitur aliquid accipere, qui nihil amittit. Sicut *non sanctificare* idem est quod *polluere*; & *sanctificare* idem quod *non polluere*. Vide quæ ad Judic. 21.5 [q]. ¶ *Nec adducebat in Geth*, לְהָבִיא גַת] *ad adducendum Gath*, Mo. i. *ut introduceret*, P. *quem adduceret*, JT. aut fœminam, quæ *venire posset ad Gath*, Ar. *nec sinebat illos venire in Gath*, M. ¶ *Dicens, Nè forsè loquantur*, &c. לֵאמֹר פֶּן יַגִּדוּ עָלֵינוּ] *Dicendo, Nè fortè renuntient contra nos*, P. *Hoc nempe consilio, fortè annuntiarent de nobis aliquid*, Ti. *Dicens* (sub. vel *cavendum*, JT. vel *neminem relinquamus*, Ar. sim. V.) *nè indicent*, &c JT. *dicens* apud se, V. Pi. i. e. cogitans, Pi. ¶ *Hæc fecit David; & hoc erat decretum illi omnibus diebus*, &c. כֹּה עָשָׂה דָוִד וְכֹה מִשְׁפָּטוֹ כָּל־הַיָּמִים וגו׳] *Sic fecit David, & sic fuit consuetudo ejus omnibus diebus*, &c, P. [Sim ferè omnes.] Huic expo-

[q] San. T.

Cum scilicet irreconciliabiles cum sua gente inimicitias gerat [d].

[d] Me.

CAP. XXVIII.

1. *Congregaverunt Philisthiim, &c.*] Quòd Davidem abesse, & Samuelem mortuum esse cernerent. Contigit hoc admirabili Dei providentiâ. Jam enim Saul impleverat mensuram scelerum suorum. & tempus erat ut daret pœnas [†]. [וַיִּקְבְּצוּ אֶת מַחֲנֵיהֶם לַצָּבָא] *Et congregaverunt castra sua in* (vel *ad*. Jon) *exercitum*, Mo. vel *in pugnam*, P. vel *ad militiam*, JT. id est, agmina sua ad bellum [f]. *Copias suas militares*, sive *ad militiam*, V. *turmas suas, ut exercitum construerent*. M. *congregabant turmas, exercitúmque* conscribebant. Ti. ¶ *Mecum egredieris, &c.*] Hic tenetur David in nassa constrictus; ne aut noceat reipublicæ, aut ingratus esset erga eum cui salutem debebat. Vix videtur posse carere scelere. In has angustias conjectus est, quòd à carne potiùs consilium cepisset, quam à Deo [g].

2. *Nunc scies quæ facturus est servus tuus*, לָכֵן אַתָּה תֵדַע וגו׳] *Profectò* (*hinc*, vel *inde*, M. Ar. *Sic* Jon. *ità nunc*, i. *ergo*, Ti. Ca) *scies*, P. Mo. &c. *hoc pacto experieris*, Sy. JT. vel *propterea*, &c. V. Pi. quia scilicet me dignaris hoc honore, mihique tantopere confidis [h]. Egregiam meam operam contra Hebræos experieris. Promittit hoc ἑκὼν ἀέκοντί γε θυμῷ. (*volens, sed & invitus*) ut olim Themistocles Persis [i]. Ità sonant verba, & ità intellexit Achis [k]. Ambiguè respondet, quòd non dignum videtur candore Davidis [l]. Intelligi volebat David de sua in bello pro Philistæis industria: at ipse intelligebat de industria sua in exercitu regis prodendo [m]. Consultò nil certi affirmat David regi Achis, eò quòd necdum statuisset, quid in prælio facturus esset, sed rem totam divinæ voluntati (quam inquisiturus erat) permittere decrevisset [n]. Deus verò providentiâ suâ consuluit & famæ & conscientiæ Davidis [o]. [Quærunt hîc Interpretes quid David facturus erat.] Resp. 1. Pugnaret pro Achis contra Saulem. 1. Quia illi tenebatur ex beneficiis receptis. 2. Fieri potuit, ut bellum Achis adversùs Saulem justum esset, ob pacta quædam fortè à Saule violata. 3. David habebat jus in regno Israel, quod acquirere potuit virtute armorum, & auxilio Philistinorum [p]. At verò David nondum Rex erat, (ut ex eo patet, quòd Saulem semper agnosceret esse Regem & *dominum suum*) nec licuit ei armis vendicare jus suum, vel pugnare contra populum suum [q]. Porrò, tam longè erat, ut Saulis optaret interitum, ut ejus occisorem perimeret [r]. Resp. 2. Voluit David prodere Achis [s]. Probabile hoc ex eo

[†] Mart. [f] Mart. [g] Mart. [h] Pi. [i] G. [k] Me. [l] Mart. [m] Pl. [n] T. sic Me. To. Burg. & Sal. in T. [o] T. [p] L. [q] Mart. [r] Caj. in San. [s] Caj. in San.

in initio regni sui [f], quum interfecit Gebeonitas, de quo, 2 Sam. 21. 1 &. Vel Samuelis auctoritate & consilio hoc fecit: vel cùm ipse maligno exagitaretur spiritu, voluit hâc maleficorum victimâ placare sibi Deum, dæmonémque ex suo corpore exigere. Et fortè in mercedem illius operis id ei concessum erat, neque enim in posteriori vitæ Saulis tempore mentionem ampliùs audimus maligni illius spiritûs [*]. ¶ *De terra*, [מִן הָאָרֶץ] i. e. de regione illa [h]; Nempe Israeliticâ, quod articulus innuit [i].

4. *In Sunam*] Oppidum est in termino Issachar, Jos. 19. 18 [k]. ¶ *In Gelboe*] Montes sunt non procul à valle Jezreel: nam ibi prælium consertum [l]; è regione Sunem, in eadem tribu Issachar [m]. Erant ergò ità dispositi exercitus, ut Saul meridianam plagam occuparet; Philistæi, Aquilonarem; vallis autem Jezrael esset utrique exercitui interjecta [n].

5. *Et vidit*] Ex edito illo loco, in quo sederat cum exercitu [o]. ¶ *Expavit cor ejus nimis*] Vel, 1. Quia multorum malorum facinorum sibi erat conscius [p]. Videbat hostem instare, & suo vitio Davidem ad eum transfugisse [q]. Vel, 2. Ob ingentes hostium copias [r]. Vel, 3. Quia Dominus ei timorem immisit [s], sicut comminatus est, Lev. 26. Deut. 28 [t].

6. *Consuluitque Dominum*] At 1 Paral. 10. dicitur *non consuluisse*; Quòd enim verè & ex animo non fit, perinde est acsi non fiat: vel potiùs reverà non fit [v]. ¶ *Et non respondit ei*] Contemnens hominem prophanum, & tot Sacerdotum sanguine pollutum [x]. ¶ *Neque per somnia*, [Ità plerique.] [גַּם בַּחֲלוֹמוֹת] *Etiam in somniis*, Mo. Alii supplent aliquid; *tentavit* (*consuluit*, Ar.) *per somnium etiam*, Sy. Nec per somniatores, sive divinos, qui per somnia quærebant responsa [y]. Conjunctio גַּם posita distributivè [z]. ¶ *Neque per Sacerdotes*] Heb. *per Urim*. De quo vide Num. 27. 21 [a]. i. e. per Sacerdotes, nam summus Pontifex gerebat Urim & Thummim [b]. Q. 1. Quomodò hoc faceret, cùm Abiachar fugisset cum Ephod? Resp. 1. Misit ad Abiathar in Sicelег, ut consuleret per Ephod [c]. 2. Cùm Abiathar fugisset, fecerunt alias vestes sacros, & crearunt alium Sacerdotem [d]. 3. Idcirco non respondit Deus per Urim, quia Ephod sublatum esset ab Abiatharo, c. 23. 6 [†]. 4. Non dicitur Saul *consuluisse Sacerdotem*, sed tantùm Deum *non respondisse per Sacerdotem* Hinc apud Samuelem resuscitatum non meminit Urim & Thummim [f]. ¶ *Neque per Prophetas*] Qui juxta Gabaa patriam Saulis plurimi erant [g]. Qui fuerant discipuli Samuelis, inter quos quidam afflari solebant spiritu Dei, & futura percipere [r]. q. d. neque ordinariè, neque extra ordinem [s].

7. *Quærite mihi mulierem*, &c.] Sustulerat magos, &c. ut Deus hoc facto placatus sententiam suam, quâ eum regno privaret, abrogaret: non quòd scelus odisset, sed

[e] Mart. [d] G. [†] Me. [f] La. [g] Me. ex Jun. Pi. [*] T. [h] V. [i] Pi. [k] Jun. Pi. Me. Ma. [l] Jun. Pi. [m] Jo. in Me. [n] Me. [o] Me. [p] G. Me. sim. Mart. [q] Mart. [r] Me. sim. San. [s] Me. [t] Mart. [v] Mart. [x] G. [y] M [z] Pi. [a] Ma. [b] V. [c] He. in M. Q. in Mart. [d] Q. in Mart. sim. San. ex To. [f] Mo Jun. Pi Ma. [g] Mart. [r] T. ex San. [r] Mart. [s] Ma. ex Jun. Pi.

nendum populum in officio [g]. ¶ *Quare insidiaris animæ meæ?* [מִתְנַקֵּשׁ בְּנַפְשִׁי] *Offendiculum ponis* (*laqueum tendis*, Ti. sim. 8. Strig.) *animæ meæ*, P. sim. Mo. *quare vinaris*, &c. Sy. Ar. *concitatus es*, &c. Jon. *causam quæris, contra animam meam*, &c. M.

10. *Non veniet tibi quidquam mali*, &c. [אִם־יִקְּרֵךְ עָוֹן] *Si evenerit tibi perversitas*, Mo. vel, *iniquitas*, V. Pi. *injustitia*, 8. *pœna*, JT. Meton. efficientis, qualis Gen. 4. 13 [h]. *culpa*, Jon. *Vivit Dominus, si quid culpæ tibi ex hac re imputetur*, Ti. *Non erit tibi nocumentum*, Sy. *Si obvenies*, &c. Sub. *faciat mihi Jehovah*, &c. ut suprà 25. 22. Ellipsis consequentis in enuntiato connexo continente imprecationem [i].

11. *Samuelem mihi suscita*] Sperabat enim pro antiqua benevolentia, eum suæ summæ necessitati opem laturum [k]. Credibile est putâsse Saulem non spectrum fore, sed ipsum Samuelem, hoc est, Samuelis animum ad se revocari posse; Neque enim spectrum tam reverenter excepisset. Porrò quanta hic est mutatio! Quem ex præcepto Dei audire noluerat viventem, eum nunc contra voluntatem Dei vult audire mortuum [l]. Νεκυΐα (*Divinatio ex mortuis*) omnium divinationum antiquissima, & signum creditæ τῆς τῶν ψυχῶν διαμονῆς, (*durationis animarum*, scil. post mortem.) Frequenter id in Oriente factitatum docent Æschylus & Herodotus [m]. De hac manium evocatione multa Gentiles. Virgil in Pharmaceutria.

His ego sæpe lupum fieri ———

& l. 4 Æneid.

Nocturnósque ciet manes, &c.

Horat. Satyr. 8. Seneca in Oedipo. Lucan. l. 6. Vide Del Rio Mag 4. 2. 6 [n].

12. *Cùm autem vidisset mulier Samuelem, exclamavit*] Qu. Quæ causa exclamationis? Resp 1. Quia priùs affuit, quàm illa carmen necromanticum absolvisset; neque enim vi incantationis, sed Deo ità volente Samuel apparuit [o]. [Hoc dicunt, ut causam suam de vero Samuele apperente statuminent, de quo statim] 2. Vel quia non eo modo apparuit, quo evocati mortui apparent; pedes nimirum sursum habentes, caput verò deorsum; vel supini, ut in sepulchris condi solent; sed erectus, eo situ quo sunt homines viventes [p]. 3. Exclamavit procul dubio præ timore, cùm videret divinam Samuelis speciem, tam diversam à cæteris nigris umbris, quas evocare solebat [q]. 4. Vel metu Saulis, quem tum agnovit [r].

[g] Mart. [h] Pi. [i] Pi. [k] Me. [l] Mart. [m] G. [n] San. [o] Me. sim. La. [p] Me. ex RR. [q] Ma. ex Jo. [r] Ma.

[מַה־תָּאֳרוֹ] *Quæ forma* (*aspectus*, Jon. Sy.) *ejus?* Mo. *Cujusnam est conditionis?* Ar. ¶ *Amictus est pallio*] Prophetico scilicet; quale Saul laceravit, c. 15 27 [n]. Habitus iste regius erat & Sacerdotalis. Samuel fuerat judex, & in magistratu usus est pallio [o]. ¶ *Et intellexit*, &c.] Ex verbis veneficæ; nam ipse Samuelem hunc fictitium non vidit [p]. ¶ *Et adoravit*] Ut homo supplex ante majorem aliquam potestatem, vel excellentiam [q]. Fortasse blandiri illi voluit, quem in vita meminerat fuisse inexorabilem [r]. Hic porrò gravis est quæstio, an verè ac propriè excitatus est Samuel [s]. Resp. 1. Q. nihil hic apparuisse volunt, sed totum à muliere fictum esse [t]. Resp. 2. Alii volunt verum hunc fuisse Samuelem, sive ejus spiritum [v]. [Sed non uno modo.] 1. Q. volunt Samuelis animam his incantationibus ab inferis eductam esse. Ità Origenes Comment. in 1 Sam. 28. & ante eum Justin. Martyr. Dialogo cum Triphone, &c. & post eum Anastasius Antiochenus in Ὁδηγῷ qu. 112 [x]. [Hæc sententia nec Reformatis placet, nec Romanensibus.] Nemo prudens admitteret veram alicujus animam, præsertim viri sancti, magicis incantationibus è suis sedibus evocatis posse [y]. 2. Alii volunt verum hunc fuisse Samuelem, non tamen vi incantantis Pythonissæ excitatum, sed Deo ità volente [z]. [Verum Samuelem fuisse probant his argumentis.] 1. Ex Ecclesiastici 46. 23. ubi hoc disertè affirmatur [a]. Cui loco sine dubio acquievissent omnes Patres, si fidem illi libro Canonicam inesse cognovissent [b]. 2. Qui apparuit perpetuò *Samuel* vocatur, & additur *Saulem* (non dicit *putâsse*, sed) *intellexisse quòd esset Samuel* [c]. Scripturæ autem proprietas, quando nihil impedit, semper retinenda est [d]. 3. Hic futura prædicuntur, quæ à Samuele ità definitè prædicta nunquam antè fuerant, *de filiis, de crastino die*, &c [†]. Ea prædixit, quæ Diabolus scire non potuit, nempe futura contingentia, quæ solus Deus cognoscit juxta Esa. 41 [f]. 4. Hic Samuel *Jehovam* pluries nominat, cùm Dæmon non potest sustinere, nè audire quidem nomen Jehovæ [g]. 5. Ex testimoniis tum Patrum, tum Rabbinorum. Ità statuunt Justin. August. Basil. Ambros. Procop. Item R[S]. R. Eleazar, R. Saabias, [lege Saadias] Midras, & Josephus [h]. [Verùm hæc argumenta aliis satis non faciunt.] Respondent ergò ad (1.) 1. Notandum Origenem aliósque Patres (inter quos hoc utrinque disceptabatur) hoc Ecclesiastici testimonio (quod tamen illos latere non poterat) non

[n] Me. [o] Mart. [p] Belg. [q] San. [r] Mart. [s] San. [t] K. Aliiq; RR. in Ser. [v] Ità Ser. La. San. &c. [x] Leo Allat. de Engastrimutho c. 7. [y] San. [z] Sic Me. Ser. San. La. &c. [a] Ma. San. &c. [b] San. [c] Ser. Bellarm. sic San. & O. r. g. [d] Ser. [†] Ser. [f] Bellarm. [g] Bel. [h] Ser.

cie Juli. Itâ *mortui* dicuntur, Deut. 18. *(qui consulit mortuos)* Dæmones evocati, qui mortuorum specie apparebant, non quòd itâ sint, sed quòd itâ esse videantur [m]. Fatemur aliquando contingere, ut figuræ, atque umbræ, rei figuratæ partes, & proprietates, tribuantur. Sic *spicas & vaccas* vocat Pharao in somnis visas [n]. 2. Probabilius est, quod addit Bellarm; *Non diceret scriptura Saulem intellexisse, (nisi id verum esset) sed cogitâsse vel putâsse, quòd esset Samuel.* Sed resp. Multò majus est *scire*, quàm *intelligere*, saltem paria sunt. Atqui utitur scriptura verbo *sciendi*, in iis quæ tantùm putantur, & falsò quidem, Mat. 25. *Noveram te durum esse*, &c. Et paulò pòst, *serve male & piger, sciebas me metere*, &c [o]. Porrò Samuel evocatus vel erat cum corpore, vel sine corpore; si illud, vidisset eum Saul; si hoc, ergò non cognovit Samuelem: Samuel namque ille erat, qui erat ex corpore & anima Samuelis [p]. Ad (3.) respondent, 1. Multa non solùm ex scientia rerum prædicuntur futura, verùm etiam ex conjectura. Sic ille Jud. 17. *Coram Jehova est iter vestrum:* [Vide ibi annotata.] Permittit Deus aliquando Dæmones responsa dare Idololatris; quia ex malitiis sua demerentur, ut sic in erroribus exerceantur. Exempla hujusmodi prædictionum multa sunt. Ut ancilla illa Act 16. quæ nisi vera prædixisset, magnum Dominis suis quæstum minimè præbuisset. Multa de oraculo Delphico referunt omnes historici. Crœso sciscitanti, num futurum esset, ut filius mutus loqueretur; respondit, infausto die loquuturum esse: quod & accidit [q]. Larginus Proculus publicè prædixit in Germania Domitiani mortis diem. Hâc causâ Romam missus damnatur capite; tamen exsecutione remoratâ, Domitianus eo die interiit, & absolutus à Nerva Imperii successore sestertia 40 dono accepit. Zonaras Annal. tom. 3. ait, Dæmonem, habitu juvenis apparentem, Juliano prædixisse, illi in Phrygia moriendum esse: quod & evenit. Xiphilinus ex Dione in Vita Antonini Caracallæ ait, quendam vatem in Africa prædixisse Macrinum, ejúsque filium Diadumenum futuros imperatores; quod accidit. Anus quædam cœca Viennæ, Juliano urbem ingrediente, exclamavit hunc Deorum templa reparaturum. Ammian. Marcel. l. 15 [r]. Appius Claudius consulens Apollinem Pythium de eventu belli ingruentis inter Cæsarem & Pompeium; responsum accepit, *Nihil ad te hoc Romanum bellum, Eubœa cœlum obtinebis.* Valer. Max. 1. 8. Oros. 6. 15. Et sic evenit; nam in loco quodam, cui Eubœæ nomen, quò se receperat ante Pharsalicum certamen, morbo consumptus periit eâ morte, quam Delphica notârat. Valer. Max [s]. 2. Non videtur itâ arduum fuisse, cladem Israelis, necémque Saulis (& Davidis in regno successionem [t],) præcognovisse Dæmonem. Potuit hæc nôsse vel, 1. ἀπὸ τῆς περὶ αὐτὸν ὀργῆς τοῦ Θεοῦ (ex ira Dei adversus

[m] Rainold. de lib. Apoc. prælec. 89, 90.
[n] San.
[o] Rainold. ib. præl. 90.
[p] Eustath. in Leon. Allat. c. 15.
[q] Rain. præl. 91.
[r] Leo Allat. c. 21.
[s] Rain. ib.
[t] Mart.

citur enim Saul, v. 20. nihil comedisse *toto die & totâ nocte illâ*; id est, eâ parte noctis, quæ in itinere consumpta est. Est autem perverisimile cibum cepisse, priusquàm è castris egrederetur, cùm noctu eò pervenerit. Post oraculum acceptum tantisper præstolatus est, quoad cœna appararetur. Unus dies reversioni detur. Castra postea bis mota sunt; quod sine tempore & aliqua difficultate fieri non potuit. Denique observa antithesin inter *hodie* & *cras*, *Rem hanc tibi facit Jehova* HODIE; & sicut *hodie* notat totum tempus periculi ingruentis, itâ *cras* notat malum consequuturum [a]. Ad (4.) respondent illud planè falsum est; Dæmon erat in ore Prophetarum istorum, 1 Reg. 22. 22. Atque Zedecias unus eorum dicit, *sic ait Jehova*, &c. v. 11. Ita & reliqui, v. 11, 12 [b]. Dæmones non profligantur *nomine Dei*, vel *Jesu*, sed *fide Jesu:* Act. 19. 13. 1 Pet 5 [c]. Ad (5) respondetur; 1. Ipsi fatentur complures ex Patribus contrarium tueri [d]. Non verum Samuelem, sed ipsius umbram apparuisse Sauli docent Tertul. Justin. Augustin. Hieron. Basil. Rupert. Isidor [f]. [quorum loco citata vide in authore.] 2. Multi ex Pontificiis nobiscum sentiunt, nempe Felis Ruiz. Jansen. Vaer. & Prateol. & alii [f]. 3. Falsum est omnes Hebræos cum ipsis sentire. A nobis sunt K. & AE. & recenset K. tres suorum sententias, 1. Hæc omnia à muliere per fraudem facta. 2. Samuelem ipsum apparuisse immissum à Deo. 3. (Quæ ipsi probatur) fuisse Dæmonem Samuelis specie [g]. [Atque hæc de secunda sententia dixisse sufficiat] Resp. 3. Non verè Samuel erat, sed spectrum, sive spiritus pythonicus qui induerat speciem Samuelis [h]. Quanquam ubique *Samuel* vocatur, credibilius tamen est fallacem spiritum fuisse, ejus generis de quo Porphyrius 2 de *Abstinentia animantium*, γένος ἀπατηλὸν τοῦτο παντόμορφόν τε καὶ πολύτροπον, ὑποκρινόμενον καὶ θεοὺς καὶ δαίμονας καὶ ψυχὰς τεθνηκότων. Videtúrque id ipsa mulier satis significare cùm dixit אֱלֹהִים *Deos ascendisse de terra*; itâ appellans spiritus illos quorum unus Samuelis figuram induerat; cæteri ei velut comites erant. Vide Tertul. *de anima*, circa finem [i]. Meræ præstigiæ hæ erant à Dæmone confictæ, inquit Eustathius Antiochenus, qui Originem *de Ventriloqua* oppugnavit singulari tractatu, quem jam edimus Græcè & Latinè primi omnium [k]. [Argumenta hujus sententiæ sunt;] 1. Cùm Deus Sauli respondere nollet, nec per Prophetas, nec per Sacerdotes, nec per somnia, non est credibile eum voluisse illi responsa dare per mortuos [l], & præsertim, cùm id Lege disertè prohibuisset. Deinde id oportuit aut voluntate Dei fieri, aut vi artis. Voluntate Dei non potuit: quia prohibuit: nec vi artis. Magæ enim non habent potestatem in pios: Deinde Samuel aut sponte venit, aut invitus. Non sponte, concessisset enim arti Magicæ; invitum autem venisse dicere indignum est [m]. Dicunt nonnulli tempus hoc op-

[a] Rainold. præl. 92.
[b] Rain. præl. 93.
[c] Rain. præl. 94.
[d] Rain. præl. 88.
[e] San. Vide Rain. præl. 88. & 89.
[f] Rain. 89.
[g] Rain. præl. 94.
[h] V. ex Hebr. Ità G. Mart. Osi. Jun.
[i] G.
[k] Leo Allat. c. 10.
[l] Mart. Author de mirabil. s. script. 2. 11.
[m] Mart.

por-

deceptam ab eodem, qui jusjurandum præstiterat, videret [v]. Aiunt, exercente muliere incantationes suas, Deum impedivisse Dæmonis conatum, & divinâ virtute atque imperio animam Samuelis evocâsse; Quemadmodum exercente Balaamo maleficia sua, non Dæmon (quòd ille quærebat) sed Deus implevit os ejus, &c. Sic Ochosia mittente qui consulerent Beelzebub, prævenit Dominus responsionem Diaboli, misso Elia qui mortem prædiceret. Ità Salian. simul. Cajet. Resp. Potuisse Deum hoc facere non dubito. At voluisse Deum non lego. Et Dei voluntatem in rebus quæ naturæ vires excedunt, minimè debemus asserere intercessisse, nisi expressa illius mentio in divinis literis reperiatur. Evolve totum caput, nonnisi voluntatem Saulis & Pythonissæ jussa comperies: divinæ voluntatis nulla mentio. Exempla Balaami & Ochosiæ nostram sententiam confirmant. Nam scriptura ipsa satis apertè voluntatem opúsque Dei fuisse manifestat; (ut patet ex Num. 22. & seq. & 2 Reg. 1. &c.) & porrò studium Balaami & Ochosiæ reprehendit; *Nunquid non est Deus in Israel, &c?* Pariter dixisset pius Samuelis animus, *Quia venisti in Endor, &c. quasi non esset Deus in Israel, &c. Ideò Regnum amittes, &c.* At fictitius ille Samuel Sauli blanditur, & vim incantationis fatetur, *Quare inquietâsti me, &c?* adeóque decepti hominis fovet errorem. Non dicit, *Licèt me inquietare aggressus es, & id frustrà; Dominus tamen me misit, &c.* Sed dolet, quasi nolens extractus sit. *Hæc enim est fraudulentia malignorum spirituum, ut quòd ultrò faciunt, & dictant hominibus faciendum, operosè dissimulent, ut hoc facere judicentur inviti*; inquit Sarisberiensis [x]. 3. Urgent illa verba, *Cur inquietâsti me, faciendo me ascendere?* Si ista umbra fuit Samuel, Samuel mentitus est; quia ista umbra dicit se inquietatam esse & suscitatam à Saule [y]; quasi turbatio Sanctorum animis, quæ tunc in sinu Abrahæ erant, caderet; vel justorum animæ in manu Dæmonis essent, &c [z]. Verus Samuel nec *evocari* potuit nec *inquietari* à Saule; sed neque jussum Dei atque obedientiam *inquietationem* vocâsset [a]. Non magìs inquietandus fuerat Samuel, si missus esset à Deo, quàm Moses & Elias, missi, Mat. 17. 3. Non inquietari possunt justi mortui, cùm dicantur *ingredi pacem*, & *requiescere in cubilibus*, Isa. 57. *frui quiete*, Luc. 16. 25. *Requiescere à laboribus*, Apoc. 14 [b]. 4. Verus Samuel non passurus fuisset se à Rege adorari. Ità Eustathius. At inquiunt,

[v] Leo Allat. c. 23.
[x] Id. ib.
[y] Rain. 78
[z] Leo Al. c. 18.
[a] Id. c. 23.
[b] Rain. prælect. 78.

ex primo & proprio suo significato deduceretur in aliud, nisi quia absurdum videbatur hunc Samuelem esse mentitum. Dicunt præterea res Davidis & Amalecitarum per anticipationem ante Saulis obitum recensitas. Sed hoc falsum esse patet, quia Saul eodem die occisus est quo David à cæde Amalec reversus est in Siceleg, 2 Sam. 1. 1. &c†. 6. His adde quod hic Samuel multa impia infarcit. *Quare inquietâsti, &c?* [De quo jam dictum.] *Quid interrogas me, cùm Dominus recesserit?* Quasi de misericordia Dei desperandum esset. Davidem malignè vocat *æmulum suum*. Dicit, cras *tu & filii eritis mecum*: quasi Saul in eadem cum Samuele quiete futurus esset. Nihil dicit de animæ ipsius bono, nec Saulem reprehendit, quòd ventriloquos consuleret. Hoc certè divinus Samuelis zelus non tacuisset [f]. 7. Suspiciosum est illud τὸ אֱלוֹהִים *Deos*; si plures apparuerint, (quod participium plurale additum credibile facit) Dæmones fuerunt, in quorum consortio qualis quæso erit Samuel? Sed esto, ut אֱלוֹהִים significet *virum præstantem*, addit, *Deos vidi ascendentes è terra*; At Samuelis anima è cœlo descendisset, non ex terra ascendisset [g]. 8. Producunt varia Patrum aliorúmque Testimonia de quibus consule Leonem Allatium Syntagm. de Engastrim. cap. 7, 8, 9, 10, 11. & Rainold. de libris Apocryphis prælect. 88. & 89. Bellarmin. quidem ait omnes qui hanc sententiam tuentur, aut incertos esse, aut obscuros, inter quos etiam Basilium ponit. Sed non obscurus erat Eustathius, *primus & Coryphæus Patrum Nicenorum*, qui librum adversùs Originem de Engastrimutho scripsit, quod fecit & Methodius Martyr Patrensis Episcopus. Hanc sententiam astruunt Gregor. Nyssen. epist. ad Theodosium, sive ad Timotheum de Engastrimutho, Hieron. in Mat. 6. Cyril. Alex. lib. 6. de Adorat. Philastrius de Hæresibus, c. 26. Procopius Gazæus, Rupert. Abbas ad 1 Sam. 17. Ex recentioribus item Jansenius ad Eccl. 46. Remigius Dæmonol. 2. 1. Et videtur determinatio Ecclesiæ, cap. *Illud* 26. quæst. 2. & cap. *Nec mirum*, quæst 5. ubi expressè dicitur *non fuisse Samuelem, sed ejus phantasma*. Mallem cum his errare, quàm cum reliquis (unum mihi excipio Romanæ Ecclesiæ os infallibile, quod certè scio, nunquam à tantis Patribus recessurum) bene sentire [h].

15 *Quare inquietâsti me ut suscitarer?* לָמָּה הִרְגַּזְתַּנִי לְהַעֲלוֹת אֹתִי] *Ut quid*, vel *quare commovisti* (*perturbâsti*, I. Sy. Ar. *irritâsti*, Mo. Os. *inquietum reddidisti*, Ti. Pi.) *me* (scilicet, *à requie mea*, M.) *faciendo* (*ad faciendum*,

† Leo Al. c. 16, 17.
[f] Id. c. 18.
[g] Rain. 79.
[h] Leo Allat. c. 11.

Strig. ‏לך‏ malui legere, quod est in margine; quomodò Hi. & δ. verterunt, quàm ‏לו‏ [t]. Tertia persona sumitur pro secunda; quia sic mos Hebræis permutandi personas [v]. ¶ *Et scindit regnum*] Sic dixit, quia imperium inter Davidem & Isbosethum quodammodo lacerabatur [x]. Etiam malos spiritus Deus sæpè cogit verum dicere. Vide Matt. 8. 29. & Tertul. Apolog. *Itá de contactu nostro*, &c [y].

18. *In Amalec*] Unicum hoc Saulis peccatum commemorat. Reliqua, etiam majora dissimulat; quòd Sacerdotes occiderat, Davidem innocentem profligaverat, & nunc ad magam & idololatram confugit. Non est pii concionatoris, aliud dicere, & aliud, quod non minùs dicendum sit, tacere [z]. Dicit, *non fecisti iram ejus*, &c. id est, illud quod ex ira mandaverat Dominus [a], nempe internecionem Amalecitarum. Metonymia efficientis [b].

19. *Cras tu & filii tui mecum eritis*] Ità omnes [præter, δ. qui habent, *tu & filii tecum cadent.*] *Mecum* eritis, vel, 1. In thalamo justorum. Interficieris quidem tu, &c. sed peccatum illud expiabitur per obedientiam tuam, quando pro populo Dei pugnam non recusas [c]. *Mecum*; Intelligit in eadem quiete. Divinos honores sibi affectat Dæmon. Tempus determinat, *cras*; & dignitatem suam insinuat, *mecum*. Quomodò Christus, *hodie mecum eris in paradiso* [d]. Vel, 2. *Mecum*; i. e mortui eritis, ut Samuel [†]. Vel, simul apud inferos, sed non in eadem parte [f]. Ludit Dæmon ex ambiguo, innuens Saulem secundùm animam cùm ipso diabolo futurum: id quod de Jonatha verum non fuit [g]. Tam astutè Satan mentiri novit, ut multis veris quædam mendacia aspergat, quare cauti simus, ut Satanæ figmenta deprehendamus, nè nobis imponat [h].

20. *Cecidit porrectus in terram*, Ità δ. Strig. ‏וַיְמַהֵר וַיִּפֹּל מְלֹא קוֹמָתוֹ אַרְצָה׃‏] *Et festinavit Saul & cecidit plenitudo (de plenitudine, V.) statura ejus in terram*, Mo. V. i. e. statim corruit, ut erat erectus. Verbum loco adverbii posuit; ut sæpe aliàs, & v. 24. maximè in hoc genere dicendi [i]. *Statim corruit, quantus quantus erat*, P. Ti. Gallicè *d'aussi haute qu'il estoit*, V. *plenâ* (vel *totâ*, JT. M.) *staturâ suâ*, Jon. *Totâ mole concidit*, Ca. In magna enim trepidatione sanguis & spiritus revocantur ad cor: Unde fit, ut partes extremæ iis destitutæ corpus non possint sustinere. Ità Diabolus non tantùm ludificatur animam, sed etiam perdit corpus. Hujusmodi solatia suis consultoribus Diabolus propinat. Interim nullæ hic audiuntur preces Saulis: ità prorsus jam induruerat [k]. ¶ *Robur non erat in eo*] Ut scilicet se erigere posset [l].

21. *Ingressa est itaque mulier illa*] Tantisper enim discesserat, ut Saul cum Samuele liberiùs rem, remotis arbitris, colloqui posset [m]. ¶ *Posui animam meam in manu mea*] H[e], Exposui me periculo [n]; sicut ea quæ

[t] Ca. [v] Mar. [x] Mart. [y] G. [z] Mart. [a] Pi. sic V. [b] Pi. [c] M. [d] Leo Allat. c. 18. [†] Jun. sic Pi. Ms. E. Me. La. [f] La. sim. E. [g] Pl. [h] Os. [i] V. [k] Mart. [l] V. [m] Me. sim. La. ex To. San. [n] V.

bek sunt vituli, qui in vinculis grana triturant, & eorum esu pinguescunt. Rectè tamen vertas *saginati*. Consequens pro Antecedente [x]. *Vitulum stabuli*, vel *altilem*. Mar. Tales vitulos ad delicias alunt paulò lautiores, qualis hæc videtur esse, cùm etiam lectulos habuisse videatur discubitorios [y]. ¶ *Et coxit azyma*, ‏וַתֹּפֵהוּ מַצּוֹת‏] *Et coxit eam* (vel *ex ea*, P. JT. M. Ti.) V. *infermentata*, Mo. P. sic δ. Jon. Sy. *azymos panes*, M. Ti. JT. Verto, *azymas placentas*. Nam ista vox alibi (ut Exod. 12. 39.) exprimitur, & convenit genere cum posito adjectivo, scilicet ‏מַצּוֹת‏ [z]. Ob festinationem fermentare non potuit [a].

25. *Ambulaverunt per totam noctem*] Videntur pedites iter fecisse, quòd sic faciliùs & suos latere possent, & hostes; si in aliquos eorum per noctem dum iter faciebant, incurrissent [b].

[x] BA. 1. 2. 31. 302. [y] Sa. [z] Pi. [a] Ma. sim. V. [b] Me.

CAP. XXIX.

1. IN *Aphec*. Oppidum erat in tribu Aser, Jos. 19. 30 [c]. ¶ *Super fontem, qui erat in Jezrahel*, ‏בַּעַיִן אֲשֶׁר בְּיִזְרְעֶאל‏] Q. volunt nomen esse loci, *In Ain*, Q. in V. Ità M. Ti. Sy. [Alii appellativè sumunt.] *Ad fontem* (*apud* vel *juxta fontem*, Pi. *in fonte*, P. Mo.) *qui* (sub. *est*, JT. vel *erat*, P.) *in Jizraele*, JT. De quo vide quæ ad Judic. 7. 1 [d]. Fuit hic fons in pede montis Gilboe, atque dimidiâ leucâ distabat ab urbe Jizrehel [†]. Cùm *universa Philistinorum agmina*, & *universus Israel convenisse* dicantur, certò colligitur supra 400 utrinque millia convenisse. Nam contra solos Ammonitas gentem multò minorem, adduxerat Saul 330 virorum millia. Nec ab illo tempore ullam cladem Judæi acceperant [f].

2. *Incedebant in centuriis & millibus*, ‏עֹבְרִים לְמֵאוֹת וְלַאֲלָפִים‏] *Transibant* (i. e. procedebant, Pi.) *ad* (vel *per*, Jon. V. Ti. vel *ante*, Sy) *centena & millena*, Mo. δ. vel *cum centenis & millenis*, JT. Strig. sic M. Lustrantes copias suas transvehebantur [g]; ordinandi & adhortandi & videndi gratiâ, an omnia rectè haberent [h]. ¶ *David* —*in novissimo agmine*, ‏בָּאַחֲרֹנָה‏] *In novissimo*, Mo. Jon. *in extremo*, P. sub. *agminis*, V. *in posteriori* agmine, Ti. sim. JT. V. *ultimo loco*, M. Tanquam propriæ Imperatoris cohortes, & ut apud Romanos Triarii, qui erant fortissimi [i]. ¶ *Cum Achis*] Locus ille Achis obtigerat, vel forte, vel quòd omnium satraparum præstantissimus esset [k], supremus erat inter ipsos imperator [l]; Et satis constat Getheos, quorum ipse satrapa erat, omnium Philistæorum fortissimos fuisse, teste Goliah, & aliis [m].

3. *Quid sibi volunt Hebræi isti?* ‏מָה‏] *Quid* hic agunt? vel *Quorsum* adsunt? q. d. Nihil eis hic negotii est [n]. Illos facilè nôrant ex dialecto, vestitu, vel armorum

[c] Ma. ex Jun. [d] Pi. [†] Ma. [f] T. [g] Jun. [h] A. E. [i] T. sim. Me. [k] Me. [l] Jo. in T. [m] T. [n] Pi.

rat. Nam si manifestet in castris & pugnasset, fuisset impius in patriam: si non pugnasset, fuisset proditor Palæstinorum. Nec tantùm honori Davidis consuluit, sed etiam commodo; ut omnia bona sua, &c. amissa ab Amalecitis recuperaret [q]. ¶ *Sedeat in loco suo, in quo constituisti eum,* אֲשֶׁר הִפְקַדְתּוֹ שָׁם] *Quo constituisti (collocâsti,* 6. Ar. JT. *præfecisti,* Jon. Sy. P.) *eum ibi,* Mo. In domicilio illi designato [r]. ¶ *Ne fiat nobis adversarius*] Tacitus Hist. 4. de ala Batavorum, *Quæ jam pridem corrupta fidem simulabat, ut, proditis in ipsa acie Romanis, majore pretio fugeret* [s]. ¶ *Quomodo — poterit placare — Dominum?* וּבַמֶּה יִתְרַצֶּה זֶה אֶל־אֲדֹנָיו] *Et in quo acceptabitur (placebit,* P. *conciliabitur,* 6. Jon. sim. V. JT. Ti.) *hic ad Dominum suum?* Mo. sim. M. ¶ *Nisi in capitibus nostris,* הֲלוֹא בְּרָאשֵׁי הָאֲנָשִׁים הָהֵם] *Nonne in capitibus virorum istorum?* 6. Jon. P. Mo. JT. id est, nostris & nostrorum [t]. Synecdoche membri [v]. Fortè tertia persona sumitur pro prima [x].

5. *Percussit,* &c.] Vide obscura hæc verba explicata suprà, c. 18. v. 7 [y].

6. *Vivit Dominus,* יְהוָה] Qu. Quomodo hic jurat per Jehovam, cùm ab ejus religione esset alienus? Resp. 1. Dedit hoc Achis pietati Davidis, qui colebat Jehovam [z]. 2. Ethnici prudentiores unum Deum agnoverunt. Dices, quæstio non est de re, sed de nomine *Jehova.* Resp. Illud nomen Palæstini habere poterant à majoribus suis; (erant enim posteri Canaan) vel ab Abr. If. & Jac. &c. qui ibi peregrinati sunt; vel à Melchisedecho. Abimelech quoque Rex Geraræ habuit aliquam veri Dei notitiam. Porrò Achis agnoscit providentiam Dei: Confitetur enim Angelos v. 9. per quos curat Deus res humanas [a]. Fortè hæc didicit Achis ex conversatione cum Davide, cujus prædicatio efficacior erat, quòd cum ea conjuncta erat simul innocentia vitæ, ut Achis testatur [b]. ¶ *Quia rectus es tu*] Sub. *In oculis meis;* i. e. habeo te pro viro probo †. ¶ *Et exitus tuus, & introitus tuus*] Commercium tuum, sive conversatio tua, & vita [c], adeòque omnia opera tua [d]. Ità phrasis significat, 2 Sam. 3. 25 [e]. ¶ *Ex die qua venisti*] Addit correctionem. Nam David, antequam profugisset, multis modis Palæstinos afflixerat [f]. ¶ *Satrapis non places*] Prudenter Achis quid in Davide timuerint Philistæi tacitus transmittit; solùmque generatim, ait Satrapis illum non placere [g].

[q] Mart. [r] Mar. [s] G. [t] Jun. Pi. [v] Pi. [x] Mar. [y] Fr. [z] K. in Mart. [a] Mart. [b] E. † V. [c] V. sim. Mc. T. [d] T. San. [e] San. [f] Mart. [g] T.

incastris, Palæstini non tulissent, ut mortuo Saule, ille succederet in regno. At cùm esset in Siceleg, non erat difficile, sese, cùm vellet, recipere in Judæam †.

† Mart.

CAP. XXX.

1. DIE *tertiâ*] Nempe ex quo David discessit ex castris Philistæorum, inter quæ & Ziklag tantum itineris intercessisse docet initium libri sequentis, v. 2 [f]. ¶ *Amalecitæ*] Cùm scirent Davidem abesse, usi sunt occasione se ulciscendi [g]. ¶ *Percusserant Siceleg*] Scribit וַיַּכּוּ *percusserant,* pro וַיַּהַרְסוּ *subverterant, diruerant* vel *destruxerant* [h]; (Nemo enim interfectus est, v. 2.) ut aliàs Scriptura dicit *sanari* ædificium, aut *vivificari,* quando instauratur ac reparatur [i]. Deus hic Davidem ab injusto bello (contra suos) revocat ad justum; Homines reprobos diu expectat & tolerat. Suos autem statim revocat, nè hæreant in peccatis [k].

2. *Et captivas duxerant mulieres ex ea, à minimo usq; ad magnum*] Tam minores natu quàm majores. Hæc nomina genere Grammatico non congruunt cum præcedente nomine, *mulierum.* Itáque videtur post voces אֶת הַנָּשִׁים deesse voces וְאֶת־טַפָּם *& parvulos eorum.* Cui opinioni favet versus sequens [l]. Ità Græci post γυναῖκας rectè supplent καὶ πάντας τὰς, &c *. Meminit mulierum solùm, quia viri iverant cum Davide ad exercitum [m]. [At Sy. & Ar. pro נָשִׁים *mulieres* legerunt אֲנָשִׁים viros, quod non congruit cum veritate rei gestæ.] ¶ *Non interfecerant quenquam*] Quod mirum, cùm David occidisset omnes, c. 27. 9, 11. Sed 1. Deus ipsorum furorem mitigavit; & partis ultionis seu memoriam, seu appetitum extinxit [n]. Ità Deus semper prospicit suis etiam aliud sæpe cogitantibus. Miro Dei dispositu (hoc factum) qui neque Davidi quicquam perire voluit, neque aliis propter Davidem [o]. 2. Non humanitatis id erat, sed avaritiæ [p]; quia volebant eos vendere in servos & ancillas [q]. Porrò hæc omnia demum Davidi acciderunt, cùm jam sibi videretur esse in tuto. Evaserat enim è manu Saulis [r].

4. *Donec deficerent in eis lacrymæ*] Fit hoc, aut cùm homines stupent, aut cum humor ille deficit [s].

6. *Et*

[f] Ma. ex Jun. [g] Mc. T. [h] M. V. [i] V. [k] Mart. [l] Pi. * Ca. [m] V. [n] T. [o] G. [p] Mart. [q] L. [r] Mart. [s] San.

ut illud sibi applicet sacerdos[e]. Verte, *Affer amiculum*, simul intelligendum, *Et indue coram me*, &c. Brachylogia †. Non legitur consuluisse Dominum, cum fugeret è Judæa, neque cùm ab Achi oppidum peteret, neque cùm Amalecitas, &c. vastaret c. 27. nec cùm Achim sequeretur ad bellum contra suos. Nunc autem postquam sensit manum Domini, ac verè pœnituit, jubet applicari Ephod, &c. Itaque Deus invocatus adfuit, & illum multis modis fortunavit[f].

8. *Persequar, &c.*] Non quærit utrum bellum justum esset sua per vim erepta recuperare, id enim certum erat[g]. ¶ *Dixit, Persequere*] Hæ tres literæ effulserunt רדף puta in nominibus *Issachar, Dan, Naphtali*; cætera ἐξηγητικῶς adduntur[h]. [Sed de modo consulendi & respondendi per Ephod &c. v. de quæ antè prolixè congessimus ad Exod. 28. 30.]

9. *Ad torrentem Besor*] Hic torrens ex montanis Judæ derivatus in Occiduum mare fluit propè Gazam[i]. ¶ *Et lassi quidam substiterunt*, וְהַנּוֹתָרִים עָמָדוּ] *Et residui*, vel *reliqui* (id est, pars, Mar. *aliqui*, Strig. *reliqui isti*, JT. ducenti, v. seq. Jun.) *substiterunt*, P. Mo. 6. JT. Mar. V. vel *constiterunt*, Ti. Subaudiendum aliquid, cujusmodi, *Bona autem pars transivit, reliqui verò substiterunt*[k].

10. *Persecutus est*, &c.] 1. Quia ignoravit eorum multitudinem. 2. Fretus est promissione Dei[*]. 3. Sciebat Amalecitas à Deo damnatos esse[†]. ¶ *Qui lassi transire non poterant torrentem*, אֲשֶׁר פִּגְּרוּ מֵעֲבוֹר אֶת־הַנַּחַל] *Qui pigrescebant à transeundo torrentem*, Mo. *pigriores fuerunt*, præ ficta lassitudine scilicet; i.e. qui simulabant tantam lassitudinem ut non possent transire[l]. Vel, *qui lassi fuerunt, ne transirent*, &c. P. V. *Ità defessi erant viribus*, &c. JT. Verbum פָּגַר (quod sign. *pigrescere & lassari*) est à nomine פֶּגֶר quo significatur *corpus absque spiritu*, sive cadaver[m]. Sic אָוֶן, item הָאוֹן, mutuantur significationem à nomine אוֹן[n]. *Prohibiti sunt à transeundo*, &c. Jon. *Constiterunt ad ripam torrentis, ut caverent nè quis trajiceret torrentem*, Ar. sim. Sy. *Qui resederunt, nè trajicerent*, &c. Ti. [M. cum præcedentibus sic connectit, *manserunt enim ducenti viri, qui fatigati erant, ultra torrentem.*]

11. *In agro*] Sub. *jacentem*, V. ¶ *Et adduxerunt eum ad David*, Ità P. וַיִּקְחוּ אֹתוֹ אֶל דָּוִד] *Et ceperunt* (*capientes*, JT. vel captum, Ti. duxerunt JT. Ti.) *eum ad David* Mo. ¶ *Dederunt ei panem*, &c.] Nota humanitatem Davidis, & ejus militum. In ipso cursu & ardore militari hominem miserum sublevant, idque cùm adhuc nescirent, quis vel unde esset. Sed non ludit operam David. Ejus indicio persecutus est hostem[o].

12. *Fragmen massæ caricarum*, &c.] De quibus vide c. 25. 18[p]. Ferebant secum milites aliquid viatici; pru-

[e] Me. sim. F. Pi.
† Pi.
[f] Mart.
[g] Mart.
[h] G.
[i] Me.
[k] V.
[*] To.
† Mart.
[l] V.
[m] M. Pi.
[n] Pi.
[o] Mart.
[p] V.

15. *Potes me ducere ad cuneum istum?* Qu. An rectè fecit David, quòd servum incitet ad perfidiam contra Dominum? Resp. Hoc statuerunt etiam Leges Romanæ, *servus in gravi morbo dimissus à Domino, liber esto.* Et alibi, *si herus negaverit servo suo alimenta, & alius suppeditet, sit occupantis.* David ergò non adigit servum ad perfidiam. Debuit ille servus Davidi vitam. Et jure belli inciderat in potestatem ejus[g]. ¶ *Jura mihi quòd non occidas me*, &c.] Heb. *si occides me*, &c. scilicet te imprecari tibi mala Ellipsis usitata[h]. ¶ *Non tradas me in manus domini*] ut fortè aliquâ conventione sit cum Amalecitis paciscendum, ïsque me reposcat[i]. ¶ *Ducam te ad cuneum istum*] Qu. Quî poterat, cùm triduò abfuerit? Resp. Solent latrones certa designare loca in quibus prædas conferant & distribuant, vel etiam se oblectent[k]. Fortasse ex abeuntibus cognoverat quò essent profecturi[l]. ¶ *Et juravit ei David*] Indicia impunitate remuneratur, ut Tacitus loquitur, Annal. 15[m].

16. *Discumbebant*, נְטֻשִׁים] *Relicti*, Mo. *diffusi*, P. *prostrati erant*, M. V. vel *jacentes & requiescentes*, V. *dimissi*, Ma. *diffiti*, JT. *extensi*, Jon. *profusi*, 6. *disjecti jacebant*, Ti. *castrametati fuerant*, Sy. *descenderant*, Ar. ¶ *Et quasi festum celebrantes diem*. sim. Pi V. חוֹגְגִים] *Tripudiantes*, P. Me. in honorem Deorum suorum, quibus hanc se prædam debere profitebantur[n]. *Securum hostem, ac successu rerum socordiùs agentem invadunt; cæsi vigiles, perrupta castra*, Tacitus Hist. 2. *Fermè res secundæ negligentiam creant*, ait Liv. lib. 26. Titus Martius eques Romanus, hostem victoriæ fiduciâ incompositum aggressus, nè nuncios quidem cladis reliquit. Frontinus id narrat. l. 2. c. 10[o]. Sed cur ità solutè & securè vivunt? Resp. 1. Quòd longè abessent à terra Judæorum[p]: quòd jam essent in patriis finibus[q]. 2. Quòd crederent Davidem longè gentium agere[r]. Tam Palæstini, quàm Hebræi acies habebant utrinque paratas, nec poterant vires distrahere[s]. Itáque nulli erant exploratores, excubiæ nullæ. Videmus securitatem non longè abesse à discrimine[t].

17. *Et percussit eos David à vespere usque ad vesperam alterius diei*, מֵהַנֶּשֶׁף וְעַד הָעֶרֶב לְמָחֳרָתָם] *A crepusculo usque ad vesperam, in crastinum eorum*, Mo. vel, & usque *ad crastinum illarum*, P. vel, *postridie expeditionis in eos*, JT. vel simpliciter *posteri diei*, Heb. *crastini eorum*, Nempe Davidis & militum ejus. Id est, postridie quàm David & milites ejus insecuti fuerunt Amalecitas[v]. q. d. *In crastina exitùs eorum* (Davidis & virorum ejus) *percusserunt eos ab aurora usque ad vesperam*[x]. *A crepusculo usque ad vesperam* posterioris diei, & *usque ad crastinum illarum*, Ti. [נֶשֶׁף varìè accipiunt, nempe pro crepusculo, sive vespertino, sive matutino. 1. Q. intelligunt de vespertino, & locum sic vertunt.] *A vespera*

Jun.
[g] Mart.
[h] Pi.
[i] Me.
[k] Sen.
[l] Me.
[m] G.
[n] Me.
[o] G.
[p] Mart.
[q] Sen.
[r] Mart.
[s] Sam.
[t] Mart.
[v] Pl.
[x] Q. in M.

... ad omnium persecutionis. Nam circa vesperam incepit persequi eos, & tota nocte insecutus eos manè invenit eos effusos *super terram* [f]. τὸ נשף usitatè crepusculum vespertinum, hic autem matutinum sign. ut patet ex antithesi τῶν נשף & ערב quæ hic opponuntur tanquam unius diei termini. Ità sumitur etiam Psal. 119. 147. *In ipso crepusculo*, pro quo dicitur Psal. 88. 13. *Et in ipso mane*, &c. Non est probabile statim adortos esse, quum ad eos venissent sub crepusculum vespertinum, quia ipsi erant fessi: sed per noctem quietos se continuisse, & summo manè in incautos & dormientes irruisse. Hæc expositio confirmatur per verba sequentia *Postridie expeditionis eorum* [g]. [Sy. & Ar. sic vertunt, *e matutino ad vesperam usque à tergo ipsorum*. Fortè legebant לאחרתם *ad posterius, sive posteriora eorum.*] ¶ *Non evasit quisquam nisi*, &c.] Mirum plures non evasisse. Credibile est situm loci fuisse [legendum opinor, *favisse*] Davidi; eosque quasi caveâ inclusos evadendi facultatem facilè habere non potuisse [h]. Pugnatum non est; totus labor fuit vino madidos, cibo distentos, tripudio fatigatos conficere, & fugam arripientes assequi [i]. Inermes & somnolenti minimè restiterunt. Videmus hic, 1. Vicissitudinem esse in rebus humanis. 2. Longè aliter res succedere piis, aliter impiis. Nam piorum calamitas exit in lætitiam: impiorum autem impotens lætitia in summam miseriam [k].

[f] Q. in M. [g] Pi. [h] Me. [i] Me. [k] Mart.

19. *Quæcunque rapuerant*] Iis exceptis, quæ incendium absumpserat; vel in cibum & potum cesserant [l].

20. *Et tulit universos greges & armenta, & minavit ante faciem suam*, ויקח דוד את כל־הצאן והבקר נהגו לפני המקנה ההוא] *Et cepit*, vel *tulit*, vel *accepit* (vel *reduxit*, Sy) *omnes greges & armenta*, Ti. P. S. Ang. Os. (sub. *hostium*, Os. vel *pecus & bovem*, Mo. sim Jon. Sy. *oves & boves*, Belg. Strig. *Totum reliquum gregem, & armentum*, JT. quæ scilicet hostes aliunde compilaverant [m],) & *ducebant* illa; P. M Ti. (vel, quod *abducentes*, JT. malim, *ducentes*, vel *agentes*, Pi.) *ante pecus*, P. *ante res illas*; Ti. *ante pecora sua*; JT sim. Jon. M. Quæ sibi fuerant erepta, versu proximo [n]. *Ante hæc alia pecora*; Ang. *Et egerunt ante possessiones illas*; i. e. egerunt armenta & pecora ante reductos captivos, & ante reducta spolia [o]. *Duxerunt ad facies acquisitionis suæ*, Mo. *Tulit omnes greges*, &c. i. e. quæ Amalecitæ abegerant de Juda aliisque regionibus. *Ante pecus*, i. e. quod abegerant Amalecitæ de Siclag. Greges autem

[l] Me. [m] Jun. [n] Jun. [o] Os.

Sic enim loquutus hic dicitur *omnis vir pessimus*, &c.]

23. *Non sic facietis fratres mei*] i. e. Commilitones. Loquitur more Imperatorum [g]. Fratres vocat, ut à monente se amari arbitrentur. *Fratres* erant & religione & natione [h]. ¶ *De his, quæ tradidit nobis Dominus*] Non satis est aliquem corripere, nisi id videaris cum ratione facere. Addit ergo rationem. Nostris viribus, inquit, hæc victoria non stetit, sed beneficio Dei [i]; q. d. Quum Dominus tam liberalis in nos fuerit, non est æquum adversùs fratres nostros esse tenaces [k]. Illa verba את אשר נתן — וישמור vertunt, *de* (vel *cum*, P. M.) *his quæ dedit Jehova nobis, & custodivit nos*, P. sim. Strig. Jon. Ti. M. Alii, *postquàm tradidit*, &c. S. *Quandoquidem largitus est*, &c. Sy. sim. Ar. *Præterquàm quòd tradidit*, &c. *servans nos*, JT. vel, *servavit nos*, Pi.

[g] V. [h] Mart. [i] Mart. [k] Me.

24. *Nec audiet vos quisquam*] Sicut probabile est, quod omnibus videtur, vel pluribus, vel prudentioribus; ità contra, quod nemini videtur, absurdum est [l]. ¶ *Æqua enim pars erit*, &c.] Prudens constitutio; nè ægrè reperirentur qui castra custodirent. Pindæ partem prædæ dabant his qui domos servabant; meminit Chalcocondylas l. 5. Intelligenda autem hæc lex de parte dimidia prædæ, nam altera dimidia Regis erat. Terræ bello captæ totæ erant in Regis arbitrio [m]. Justa est hæc lex. 1. Quòd de communi consilio ibi mansissent. 2. Disjuncti erant locis, non autem societate. 3. Cùm lassi substiterint, & alioqui in hostem ire voluissent, voluntas ea habenda fuit pro facto. 4. Quòd illis commune esset periculum, si priores illi cecidissent, vel hostis illos oppugnâsset [n]. 5. Utrique ad nutum Imperatoris sunt parati [o]. 6. Æqualiter ad victoriam cooperati sunt. Neque enim prælianes vicissent, sed metu perdendi sarcinas timidiùs pugnâssent, nisi hi eas custodiissent [p]. Legem hanc servârunt Romani, teste Polyb. l. 10. Scipio expugnatâ Carthagine: *Tribuni*, inquit, *æquis portionibus inter milites pecuniam dividunt: non solùm his, qui in subsidio manserunt; sed his quoque qui tentoria, & sarcinas custodierunt. Imò & ægrotis, & his, qui ad muneris alicujus curationem fuerant aliò missi* [q]. Similiter Paulus JC^tus ad Digest. l. 40. tit. 7. *Sed & si quibusdam diebus aut valetudo, aut alia justa causa fuerit, quò minùs serviat, & hi anni imputandi sunt: servire enim nobis intelliguntur etiam, quos curavimus ægros; qui cupientes servire propter adversam valetudinem impediuntur* [r]. ¶ *Similiter dividens*, יחדו יחלוקו] Pari-

[l] Mart. [m] G. [n] Mart. [o] Me. [p] La. [q] San. [r] Ga.

R ter

tè mt... uum ...m David renovavit[b]. ¶ *Constitutum* &c.] Heb. *Et posuit illud in statutum* &c. Ma. sim JT. *Et versit in statutum*, &c. V. ¶ *Usque in diem hanc*] Sub. *quod durat*, Pi. V.

26. *Et misit dona*] Hoc fecit vel, 1. Eodem die, quo Saul prælium cum Philistæis iniit, & occubuit; cui proinde in regno Judæ successit David Dei consilio nè Philistæi victoriam prosecuti totam Judæam vastarent[c]. Vel, 2. Post nuncium acceptum de morte Saulis. Biduo vel triduo non potuit instaurare collapsa in Siceleg, aut dissoluta componere, ac tandem per otium hæc munera dispensare[d]. ¶ *Senioribus Juda*] Nam 1. Cognati erant Davidi 2. Et illius causâ multa pertulerant. 3. Graves illi incursiones ab Amalecitis passi fuerant 4. Illi eum abdiderant apud se[f]. ¶ *Proximus suus*, לְרֵעֵהוּ] Capitur pro לְרֵעָיו, *amicis suis*[f]. Vel, Et *amicis suis*, Q in V. ¶ *Benedictionem*] Munus, donum. Sic suprà cap. 25. 27. & Gen. 33. 11[g]. ¶ *De præda hostium*] Hoc addit, ut intelligant se non persequutum esse suas privatas inimicitias, sed communes hostes spoliasse[h]. *Militaribus viris speciosissimum est divitem aliquem spoliis hostilibus facere*, Seneca de Beneficiis, 3. 33[i].

27. *His, qui erant*, &c.] Sub. *Misit, inquam, iis qui habitabant*, &c. V. ¶ *In Bethel*] Quæ erat in tribu Benjamin[k]. Alii vertunt, *in domo Dei*. Ità JT. In urbe Jeharimorum, ubi Arca resedit[l]. Vide suprà 10. 3[m]. ¶ *In Ramath ad meridiem*] De qua vide Jos 19. 8[n]. In tribu Gad trans Jordanem. ¶ *Jether*] In tribu Juda, civitas Levitica[o]. De qua vide Jos. 15. 48[p].

28. *In Aroer*] In tribu Reuben[q]. De qua Num. 32. 34[r]. ¶ *Siphamoth*] In tribu Juda, licèt in catalogo urbium ejus non reperiatur[s]. Alibi non nominatur[t]. Hæc Num. 34. 10. *Sepham* appellatur[v]. ¶ *Esthamo*] Quæ *Esthemo*, Jos. 21. 14[x]. De qua vide dicta ad illum locum.

29. *Rachal*] In tribu Juda fuit[z]. Alibi non occurrit. ¶ *Jerameel & Ceni*] Fuerunt parvulæ provinciæ in tribu Juda[a]. De *Jerachmeel* vide suprà 27. 10. & de *Ceni* ad Judic. 1. 16[b].

30. *Arama*] In tribu Nepthali, Jos. 19[c]. Heb. *Chormah*. De qua vide ad Jud. 1. 17[d]. ¶ *In lacu Asan*] Heb. *Cor Ghasan*. Vocatur *Ghasan*, Jos. 15. 42. & 19. 7[f]. ¶ *Athach*] In tribu Juda[f].

31. *Hebron*] Clarissima civitas in montanis Juda[g]. ¶ *In quibus commoratus fuerat*] *Quò itaverat*. Ad quos frequenter se receperat, quum fugeret à Saule[h]. Misit hæc in grati animi significationem propter accepta ab illis beneficia[i]. Non fecit jacturam David humanitatis suæ. Posteà enim tribules ejus constanter ab illo steterunt.

[Left margin notes: J... n. ... — ... — M. — [c] La. — [d] S. ... — [f] Mart. — M. — [g] Ma. — [h] Mart. — [i] G. — [k] Me. — [l] Pi. ex Jun. — [m] Ma. — [n] Ma. — [o] Me. — [p] Ma. — [q] Me. — [r] Ma. — [s] To. in Me. — [t] Me. — [v] Ma. — [x] Me. Ma. — [y] Ma. — [z] To. in Me. — [a] Me. — [b] Ma. — [c] Me. — [d] Ma. — [f] Ma. — [f] Hi. in Me. — [g] Me. Ma. — [h] Pi. ex Jun. — [i] Me.]

inde reddunt] *Et ...*

4. *Ad armigerum suum*] Qui juxta Hebræos, aliosque plurimos erat Doeg[q]. *Evagina gladium*] Quem, ut in fuga, vaginâ condiderat; vel certè, quia res sagittis agebatur[r]. ¶ *Nè veniant incircumcisi isti, & interficiant me*, וְהִתְעַלְּלוּ בִי] *Et ludicrè agant in me*, Ma. *illudantque mihi*, b. Ar. M. P. JT. V. i. e. crudeliter me trucident[s]; aliquo mortis genere indigno me afficiant[t]. *Me probro afficiant*, Sy. *Illusiones fiant in me*, Mo. Meminerat, credo, Saul, quomodò illusissent Sampsoni[v]. Non potest oblivisci gloriæ suæ superbus princeps[x]. ¶ *Et noluit armiger*] Veritus Regi manum inferre, quamvis volenti. Nam, ut mox videbimus, *alter est quisquis successit*; ut nos docet Tacitus Histor. 1[y]. ¶ *Irruit super eum*] Ex quo vulnere mortuus est. Nam narratio Amalecitæ, 2 Sam. 1. mendax censetur[z]. Armiger enim vidit Dominum suum occisum esse, & statim ipse se occidit, v. 5. Si enim tum vixisset armiger, non permisisset Amalecitam Regem occidere[a]. At Jo. & He. in honorem Saulis fabulantur Saulem non se occidisse; vel quòd loricatus esset, vel quòd gladium non satis firmâsset: occisum ergo esse ab Amalecita[b]. Pepercerat Saul Agago contra mandatum Dei: nunc sibiipsi non parcit. Idem telum, quo anteà petiverat Davidem, nunc convertit in viscera sua. Sic moriuntur tyranni[c]. Qu. 1. Num rectè fecit Saul se occidendo? Resp. 1. Affirmant Jo. et RR. quibus favet L. 2. Damnat hoc fides orthodoxa, & meliores Philosophi, Plato in Phædone, Aristot. Ethic. 5. ult. Quid de hac re judicaverint Hebræi diximus de J.B. et P. quæ tamen à Christianis, majoris patientiæ debitoribus, et in conspectu habentibus exempla Apostolorum, &c. in exemplum trahi non debent[d]. Gravissimum peccatum est seipsum occidere, quod & Ethnici damnârunt, Cicero in somnio Scipionis, Plato l. 9. de legibus, Virgil. Æneid. l. 6.

Proxima deinde tenent mœsti loca: qui sibi lethum
Insontes peperêre manu——

Tales etiam sepulturâ indignos judicabant[f]. Non licet occidere alienum servum; omnes autem nos sumus servi Dei. Sunt qui putant hoc licere, si quis videat ea quæ passurus sit, redundatura ad ignominiam Dei. Sed constans & æterna est illa regula, non esse faciendum malum, ut eveniat ex eo bonum[f]. Qu. 2. Num Saul damnatus? Resp. 1. Negant Hebræi; quia auditam Domini sententiam de morte sua, &c. patienter acceptavit; & venit ad prælium secundùm eam ibidem moriturus: & quia Samuel ei dixit, *Cras eris mecum*[g]. [Lyra dubitanter loquitur.] 2. Affirmant plerique[h]. Mortuus enim est in peccato Magiæ, & seipsum interfecit; nec pœnitendi vel animum, vel tempus habuit[i]. Nullum usquam extat vestigium veræ pœnitentiæ[k].

6. *Et universi viri ejus*] Scilicet domestici, & familiares

[Right margin notes: [q] Me. — [r] Me. — [s] V. Jun. — [v] Sa. — [x] Mart. — [y] G. — [z] Me. ac Sa. To. T. — [a] To. in Sa. — [b] La. — [c] Mart. — [d] G. — [f] ... — [f] Mart — [g] L. — [h] Ità Sa. La. T. Sa. & To. & Ca. in La. — La. — [k] Mart.]

pter dolores, quos cultoribus suis afferunt [d]. Al. *Terricularum*, G. JT. (Lucilius,

Terriculas Lamias, Fauni quas Pompiliique
Instituêre Numa —— †.)

i. e. idolorum, quibus terrentur animi superstitiosorum [f]. Confer hæc & reliqua hujus capitis cum 1 Chron. 10 [g]. ¶ *Et in populis*, [וְאֶת־הָעָם] *Et populo*, P. Jon. ꝑ. Sy. JT. *in* (vel *cum*, Mo.) *populo*, M. Ti. *inter populum*, Ar.

10. *In templo Astaroth*] LXX bene εἰς τὸ Ἀσταρτεῖον. Sic enim dicunt Græci Ἡραῖον, Ποσειδώνιον. Arma ab hostibus capta in locis sacris ponebantur. Vide suprà 21. 9. Virgil. Æneid. 7.

Multàque præterea sacris in postibus arma, &c [h].

[d] Mar. Gm. Pi.
† G.
[f] Jun.
[g] Mo. ex Jun.
[h] G.

... est, Gen. 50 [r]. [Sic ergo vertit Jon. *Et cremaverunt super illos, sicut cremant super reges.* Ar. autem sic, *Accenderunt eis lampadem, ut soles fieri regibus.*]

13. *Sepelierunt in nemore*, [תַּחַת הָאֶשֶׁל] De qua voce vide Gen. 21. 33 [s]. *Sub arbore*, P. V. sub, *insigni, & pulcherrimâ quadam*. 1 Par. 10. 12. dicitur fuisse *quercus*. Q. vertunt, *sub ulmo*, V. Non tum erat usus Cœmiteriorum [t]. ¶ *Et jejunaverunt septem diebus*] Non ex lege, aut consuetudine, sed sponte suâ, in benevolentiæ erga Principem argumentum [v]. Quidam (non malè) referunt ad illud septiduum induciarum, quod Naas olim Jabensibus dederat [x]. Sic in luctu publico fieri solebat, 2 Sam. 1. 12 [y]. Lugebant autem vel damnum suum, vel commune peccatum, vel iram Dei. Verisimile est eos preces addidisse [z].

[r] M.
[s] Ma.
[t] Mart.
[v] Me.
[x] Mart.
[y] G.
[z] Mart.

SYNOPSIS

Criticorum & aliorum Commentatorum

IN

II. SAMUELIS.

CAP. I.

1. M*Anseret in Siceleg*] Non enim urbs adeò deflagraverat, ut in ea commorari non liceret. Noluit ad alia Philistinorum loca migrare, nè eorum augeret suspiciones [a].

2. *Adoravit*] Regiam in Davide dignitatem agnoscens [b].

3. *Unde venis?* —— [אֵי מִזֶּה תָּבוֹא] Ad verb. *ubi unde venies?* Fut. pro præs. i. e. *ubi est locus unde venis* [c]?

4. *Saul & Jonathas*] Hos tantùm nominat, quia hi soli futuro Davidis regno obstare videbantur. Reliqui minùs celebres erant, & minùs ad Davidem pertinebant [d].

6. *Et ait adolescens*, &c.] Q. volunt hunc vera dixisse. Ità Jo. in L. & He. in San. & multi, inquit E. Alii volunt eum in gratiam Davidis mentitum esse †. [Vide quæ ad 1 Sam. 31. 4. annotata sunt] ¶ *Casu veni*, Ità M. [נִקְרֹא נִקְרֵיתִי] *Eveniendo eveni*, Mo. *casu incidi*, Ar. sim. Sy. V. *Fato quodam impulsus veni*, M. ¶ *Et Saul incumbebat*, Ità M. JT. V. Sy. [נִשְׁעָן] *Innixus erat*, ꝑ. Mo. P. Ti ¶ *Super hastam suam*, Ità Jon. Ar. M. JT. Ti. [עַל חֲנִיתוֹ] *Super lanceam*, ꝑ. Mo. P. vel *jaculum*, Sy. Hic se produnt mendacia, &c. Nam Saul

[a] Me.
[b] Me.
[c] V. ex He.
[d] Me.
† Ità L. San. Me. Mart. Ma.

Corona, Ti. scil. hostium circulo me sunt complexi [p]. *Inclusio*, scil. equitum [q]. Al. *Detinuit me hæc ocellata chlamys*, JT. Pi. Buxt. in Lex. Ang. marg. Belg. P. in Lex. R. Levi & Merc. in Ma. hæc impedivit hastam, nè in corpus meum altiùs penetraret [r]. Alii, *equites induti tunicâ ocellatâ*, P. in Lex. שָׁבָץ hîc tantùm reperitur. Vox cognata Exod. 28. 4. est epitheton tunicæ. Et aliàs significat fundas quibus gemmæ includuntur, Exod. 28. 11, 13 [s]. ¶ *Tota anima mea in me est*] Ex vulgi sensu loquitur, quasi per partes exeat anima, cùm paulatim membra extrema emoriuntur [t]. Adhuc sum plenus vitâ & vigore animi [v].

10. *Sciebam quòd vivere non poterat*] Ità loquitur ut factum excuset, si fortè David illud minùs probet [x]. ¶ *Et tuli diadema*] Coronam regiam [y]. Q. volunt Saulem in ipso prælio diademate usum non fuisse, nè illo insigni conspicuus fieret; sed Doegum armigerum Saulis filio suo dedisse, ut illud deferens ad David, in ejus gratiam se insinuaret [z]. Sed illum diademate conspicuum fuisse suadet, v.6. *Pondus prælii versum fuit in Saulem* [a]. ¶ *Et armillam de brachio*] Hoc ornatu etiam viri usi illis in gentibus, Num. 31. 50 [b]. אֶצְעָדָה non habet etymon ab Hebræo צָעַד *incedere*, (non enim pedum, sed brachiorum ornamentum erat) sed ab Æthiopico צעד *albus*, Mat. 5 36. & 17. 2. & Marc. 9. 3. fortè, quia albis candentibusque gemmis nitebat [c].

12. *Et super populum Domini, & super domum Israel*] Hîc ו ponitur pro *id est*. Populus enim Jehovæ erat domus Israel [d]. Usitata est ejusdem rei repetitio [†]. Vel *populus Domini* sunt Sacerdotes & Levitæ Domino consecrati [f].

13. *Unde es tu?* אֵי מִזֶּה] *Ubi unde*, ut v. 3 &. Hoc ille dixerat, sed David rei novitate perculsus non advertit [h]. Præbet hîc exemplum boni judicis: examinandus est reus semel atque iterum: non statim primo responso credendum [i].

14. *Christum Jehovæ*] In quo duplex est imago Dei, nam & homo est, & minister Dei [k].

15. *Irrue in eum*] Simile fuit factum Canuti, occiso æmulo ejus Everhardo. Vide historias Danicas [l].

16. *Sanguis tuus super caput tuum*] i.e. Sanguis quem effudisti est causa mortis tuæ [m]. *Sanguis*; id est, peccatum effusi sanguinis revertitur super caput tuum; pœnas dabis pro eo [n]. Sanguinis tui effusionem tibi tuóque capiti imputa [o]. Sanguis pro sanguinis effusione ponitur; & hæc pro causâ effusionis illius. Sic Levit. 20. 9 [p]. ¶ *Os tuum locutum est adversùs te*] Ex locutum est, propter quæ interficiendus es [q]. Vel verum iste narravit, vel falsum. Si verum, est homicida; si falsum, dicit falsum testimonium in re capitali, (in causâ sanguinis) quod capitale erat. Justè ergo à David occiditur. Qu. An cuique de seipso credendum sit? Resp. Canones hic

Lexic. [p] Mar. [q] Q. in M. [r] Jun. Pi. R. Levi. [s] Pi. [t] Me. sim. San. [v] V. [x] Me. [y] G. [z] To. & Salian. in Me. [a] Me. [b] G. [c] Di. [d] V. [†] Me. [f] To. in Me. [g] V. [h] Mart. sim. L. [i] Mart. [k] Mart. [l] G. [m] V. [n] Me. [o] La. [p] Pi. [q] Me.

inter quæ præcipuum locum tunc *arcus* tenebat, tanquam desperati non deponerent; sed magis filios suos militiam docerent [x]. *Dixerat autem*, &c. i. e. Antè hortatus fuerat ut docerent —— arcum, i. e. rem militarem; nec desperent propter mortem Saulis; futuri enim sunt clari arte bellicâ [y]. *Et edixit* (Heb. *dixit*. Synecdoche generis) *ut docerent* (nempe præfecti rei militaris) tractare *arcum*, videlicet exemplo Saulis & Jonathæ [z]. *Quam protulit, ad docendum* —— tractare *arcum*, JT. id est, hanc lamentationem protulit, ut eâ enunciatâ per contribules suos, quasi hortamento excitaret eos ad peritiam jaculandi comparandam [a]. Hoc primo loco dicit, ut animos Judæis adderet, nè deficerent hac sequente lamentatione [b]. Sensus est, voluit David eos institui in arte bellica, (*arcus* enim pro omni armorum genere sumitur [c]) & potissimùm in arte sagittandi, cujus eo tempore magnus usus in bello [d], ut Philistæis opponi possent, qui ejus artis scientissimi erant [†], ut patet ex 1 Sam. 31. 3 [f]. Sed non putandum est viros Judæ tum docendos usum arcûs; vulgare hoc erat tunc temporis exercitium militare. Hebraismus *arcûs* similis est illi *panis*: usurpatur pro omni armorum genere [*]. Volebat David indicare gravissima à Philistæis imminere bella, ideóque debere omnes in armis exerceri [g]. Quæres, Quid commercii lamentationi cum bello? Certè, ut clade admoniti, excitentur ad artes bellicas majori curâ, nec demittant animos. Sed quare *doceret filios Jehuda*? quia inter tribus principatum tenebant; & ipse de ea tribu erat [h], & ea tribus habebat à Deo promissionem de regno, & de fortitudine in re bellica, Gen. 49. 8, 9, 10 [i]. [Alii locum planè aliter intelligunt.] *Arcus* hîc est titulus sequentis cantilenæ [k]; quia arcus Saulis & Jonathæ hîc commendatur [l]. [Hanc expositionem sic probant,] 1. Quia de hoc arcu dicitur, *Ecce scriptus est*, &c [m]. 2. LXX dicunt David edidisse *threnum hunc*; nec ullum aliud nomen habent quod arcui respondet. 3. Refertur David ideo dixisse, ut doceret filios Juda: Quam rem? ipsum scilicet, quem solùm nominârunt *threnum*. 4. Quia moris erat hujusmodi threnos docere & dicere, ut patet ex Deut. 17. 2 Par. 35. 25. Jer. 9. 20 [n] 5. Moris olim fuit variis istiusmodi nominibus carmina insignari, ut est *ovum*, *ala*, *securis*, apud Simmiam Rhodium; *fistula*, & *scutum* apud Theocritum [o]. Sic apud Græcos Ode quædam dicta est *Harmodium*, quia heroica facta Harmodii celebrat. Aliæ Odæ dictæ sunt *Daphnis*, & *Niobe*, quia eos dilaudant [p]. Sic aliqui Davidis Psalmi à titulo dicti sunt, ut Psal. 22. à *cerva matutina*, & Psal. 44. *à liliis* [q]. 6 Alioqui nulla hîc est connexio; quid enim arcus ad planctum [r]? *Præcepit ut doceret*, &c. Curavit ut inter exercitamenta militaria hi versus cantarentur. Ostendit hoc carmen figuras poeticas non minùs apud illas gentes, quam apud Græcos aut Latinos floruisse [s]. ¶ *Sicut scriptum est*

[x] M. [y] V. [z] Pi. [a] Jun. [b] Belg. [c] San. T. sim. Mar. [d] Me. [†] T. [f] E. [*] Greg. not. & observ. ca. 1. [g] T. ex San. [h] Mar. [i] Belg. [k] Ità Mar. San. Ser. La. T. Greg. [l] San. [m] Ser. [n] Ser. La. [o] Ser. [p] La. ex San. [q] San. Greg. [r] La. [s] G.

& gloria Israelis devenerat. Confer Deut. 4. 7,8. & 33. 29 [g]. Vel 2. Saulem [h]. *Decor Israelis occisus est*, &c. Ang. sim. Ca. Vel 3. terram. Alloquitur terram Israel. *O inclyta terra Israel* [i]. Prosopopeia est [k]. *O nobilis Israel*, M. Epitheton hoc est terræ Judæ, aut Hierosolymæ, ut hîc & Dan. 8. 9. aliquando templi vel arcæ, ut Ezec. 7. 20 [l]. Vel 4. Juventutem Israelis florentem [m]. *Nobilissimi Israelis interfecti sunt*, &c. Strig. *Super* vel *in excelsis tuis vulneratus est*, P. Mo. sim. M. In montibus terræ tuæ, ut infrà 21. & 25 [n]. Nihil illis profuit vel fortitudo, quâ præditi sunt, vel locorum munitio; divina ea fuit ultio [o]. *Confessi* (Heb. *confessus*) sub. *jacent*, scil. Saul & Jonathan [p]. Obscurior paulò est lamentatio ista, in qua multa subaudienda sunt, quòd hæc tanquam ab homine amicorum morte turbato dicantur. Hic ergò aliquid subaudiunt, Ceciderúntne, vel Quomodò ceciderunt *super colles* vel *tumulos tuos* interfecti [q]? [Alii aliter;] *stetistis Israel, super domum fortitudinum vestrarum elevati sunt occisores*, Jon. *Cerve Israel, super colles tuos occise?* Sy. Ar. ¶ *Quomodò ceciderunt fortes?*] Heroes, viri fortissimi? q. d. Fieri hoc non potuit ope humanâ, sed divinâ ultione: nam & fortissimi erant, & in loco eminentiore [r].

20. *Nolite annuntiare in Geth*] Quæ urbs Gitta Polybio in Fragmentis [s]. q. d. Utinam id lateret hostes nostros [t]. Duas præcipuas præfecturas hîc nominat. Qui abripiuntur affectibus sæpe optant quæ fieri non possunt. Sic David optat pennas columbæ [v]. ¶ *Ne lætentur filiæ*, &c.] Harum potissimùm meminit, quia puellæ cantu & choro victorias celebrare consueverant, 1 Sam. 18 [x]. Vel *filiæ* hîc sunt urbes †.

21. *Nec ros nec pluvia veniant super vos*] Maledicit loco [y]. Gravitas doloris etiam rebus inanimatis maledicere consuevit. Sic Job c. 3 [z]. Non seriò illis maledicit [a], sed suum in defunctos animum & studium sic ostendere voluit [b]. q. d. Æquum est ut in memoriam tantæ cladis privaremini omni rore & pluviâ [c]. Est poetica exclamatio cum hyperbolica imprecatione, ad figurandum horrorem, quo pii recordantes accepti mali percellantur [d]. Q[uidam] volunt vaticinium esse, & reipsâ fuisse impletum; & hos montes antea fertiles postea steriles evasisse †. Sed hos refutant testes αὐτόπται Brochardus, & alter Burchardus, qui pluviam & rorem ibi experti sunt. sim. Jacob. Vitriac [f]. ¶ *Neque sint agri primitiarum*,

sim. Belg.
[g] Belg.
[h] Q. in M.
[i] V. ex M.
[k] M.
[l] Ms.
[m] Q. in Ms.
[n] Jun. Pi.
[o] Mar.
[p] Pi.
[q] V.
[r] V. sim. Me. San.
[s] G.
[t] V.
[v] Mart.
[x] San. Me.
† Ca.
[y] V.
[z] Me.
[a] T.
[b] San.
[c] T. ex To. & Caj.
[d] Ms. ex Jun.
† Raban. & Glos. in Li.
[f] Ms.

in Saule, dum unctus dicitur oleo [s]. Alii volunt clypeum Regis ungi solitum, sed alia de causa, nempe ut ejus dignitas ac fortitudo hâc unctione repræsentaretur [t]. Verùm clypei Regii non sunt ejus materiæ ut oleum bibant [v]. 2. Alii de Saule intelligunt [v], *ac si Saul non fuisset unctus*. Quæ expositio doctioribus magis placet [x]. Saul Reip. clypeus erat & unctus Domini [y]. Sacrosanctum erat Regum nomen apud plerasque nationes [z]. [Alii locum aliter vertunt;] *clypeus Saulis, per consumptionem ejus qui unctus erat oleo*, JT. בְּלִי deduxerunt à בָּלָה *consumere*, [quomodò accipitur Isa. 38. 17.] Ego exposuerim; *Nequidquam* (i. e. frustra) *uncti oleo* [a]. Al. *absque unctione oleo*, i. e. Clypeus Saulis separatus est ab uncto, nempe à Saule [b]. Deplorat David Saulem sic interiisse, quasi esset unus de promiscua & ignobili plebe [c].

22. *A sanguine interfectorum*, מִדַּם חֲלָלִים] i. e. Interficiendorum [d]. ¶ *Ab adipe fortium*] Quâ phrasi significat vel bellatores strenuos, qui se opponerent †: vel ipsum adipem, non solùm sanguinem, &c. q. d. sagitta Jonathæ perrumpebat thoraces, adipem, sanguinem, viscera scrutabatur [f]. ¶ *Nunquam redit retrorsum*] *Redeo, revertor*, &c. conatum significant, & petitionem irritam, Isa. 45. 23. collat. cum Isa. 55. 11. Sic Ezec. 21. 5. collat. cum Jer. 50. 9 [g]. ¶ *Non reversus inanis*] sed vulnus aut mortem afferens [h]. *Non vacuus*, ità ut non expletus esset sanguine [i]. Sagittæ contactis armatorum corporibus non revertebantur, sed corpora penetrabant & interficiebant [k]. Sensus est, Cùm hæc ità sint, quomodo hi fortissimi viri ceciderunt? Quoniam Deus iratus est [l]. Hæc dicit, ut populum ad pœnitentiam excitet [m].

23. *Amabiles & decori in vita sua*, הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִם בְּחַיֵּיהֶם] *Amabiles* (*amici*, Ar. *dilectissimi*, JT.) *& jucundi*, Sy. M. Ti. *chari*, P. *venusti*, Mo. *speciosi*, 8. *amati*, Jon. *benigni*, Ar. *jucundissimi*, JT. *dilecti*, sub. *vicissim*: i. e. sese mutuò amantes. *Et dilecti* (*suaves*) *in vita sua*; i. e. qui sese in vita sua plurimùm dilexerunt [o]. Laudare voluit David Saulem, quà parte potuit. Nec tamen mentitus est. Laudat enim tantùm civiles virtutes & externa bona. Pulchri erant (inquit) sive speciosi, & optimis moribus. Hostem laudare rara est virtus: Hæc est piorum modestia, ut spectent, si quid in hostibus suis occurrat laudabile: à peccatis verò avertunt oculos

[s] San. ex To.
[t] To. in La.
[v] San.
[v] Ità F. San. La. To.
[x] V.
[y] Me.
[z] Mart.
[a] Ms.
[b] Belg.
[c] F.
[d] V.
† San.
[f] Me. sim. San.
[g] San.
[h] Me. sim. V.
[i] Pi.
[k] V.
[l] Mart.
[m] Mart. ad v. 15.
[o] V.

q. d. in patria tua, in loco eminentiore, meliore, ac tutiore, cùm esses alioqui vir invictissimus, interfectus es tamen [b].

[b] V.

26. *Super amorem mulierum*] Vel activè, quo mulieres filios amant, aut maritos; vel quo ipsæ vicissim à viris diliguntur [c].

[c] San. sic L. Me. Mart. V.

27. *Quomodò ceciderunt*, &c.] Carmen intercalare, sive sæpiùs repetitum, ad ornatum & affectum magnam vim habet. Hoc igitur artificio alibi utitur David, Psal. 106. & 117. Sic Theocritus Idil. 1. & 19. Virgil. in Pharmaceut. Catullus & in Epithalamiis & in Elegiis [d]. Idem sæpiùs repetit more lamentantium: sunt enim verba hominis turbati [†]. ¶ *Et perierunt arma bellica*] i.e. Viri fortissimi, imò planè periit omnis gloria bellica, Saul scilicet & Jonathan, qui erant vera vasa ac instrumenta bellica Israelis [f]. Saulem & Jonatham hic intelligit, quos *clypeos* appellavit [g]; vel dolet arma bellica in Philistæorum spolia detrahentium potestatem venisse, quod ad victorum dedecus pertinet [h]. Luget quòd populus postea futurus esset inermis [i].

[d] San. † V. [f] V. [g] Me. sim. Mart. [h] Me. [i] Mart.

CAP. II.

1. *Consuluit Dominum*] Per Urim. Vide 1 Sam. 23. 6, 9 [k]. ¶ *Num ascendam*, &c?] Certus erat se fore regem: non item quando, aut in quo loco. Consuluit ergo Deum ubi & quando capturus esset auspicia Regni [l]. Habebat jam David jus Regni, possessionem tamen injussu Dei adire noluit [m]. ¶ *In unam de civitatibus Juda*] Quòd ibi haberet tribules suos, cognatos, &c [n] ¶ *In Hebron*] 1. Quia ibi Patriarchæ (quibus promissio data fuit de habitanda terra Canaan, & regno in tribu Juda constituendo [o]) & vivi habitaverant, & mortui sepulti fuerant. 2. Hebron tunc erat metropolis Judæ, nam Jerusalem adhuc Jebusæi, saltem quoad arcem, obtinebant [p].

[k] Pi. [l] Mart. [m] Mart. sim. L. [n] Mart. [o] Mart. [p] Me. La.

3. *Et manserunt in oppidis Hebron*, [בְּעָרֵי חֶבְרוֹן] *In urbibus*, vel *oppidis Hebron*, 1 Mo. & plerique; i.e. quæ sita sunt in montano tractu Hebronis. Vide Jos. 22. 11, 12 [q]. quæ pertinebant ad oppidum Hebronis [r]. Erat enim Hebron urbs metropolis [s]. Nè graves essent focii ejus civibus suis, eos distrahit inter vicina oppida [t]. Hebron distat à Jerusalem 22 mil. ad meridiem [v].

[q] Jun. [r] Os. sim. Belg. [s] V. [t] Os. [v] Mar.

4. *Veneruntque viri Juda, & unxerunt ibi David*, &c.] Perniciosum hoc exemplum erat, nisi Dei voluntas cognita omnem legem perstringeret [x]. Hæc tribus, quòd authoritate polleret, aliis præire voluit. Et cùm haberet promissionem, atque oraculum Dei, schisma non fecit, cùm

[x] G.

ne, &c. Vide de JB. & P. 2. 19. 1 [f].

[f] G.

6. *Misericordiam & veritatem*] Misericordiam veram, sive juxta veritatem, i. e. fidem sive promissionem ipsius [g]. Hæc duo significant omne opus virtutis, tam liberale, (qualis est *misericordia*) quàm debitum, (qualis est *veritas*) i. e. æquitas, fidelitas, & justitia [h]. ¶ *Sed & ego reddam gratiam*, &c.] Sylla, Marius, Octavius, &c. proscripserunt hostium suorum fautores. Davidis autem studium erat promovere virtutem. Non vulgaris certè erat ista virtus Jabensium. Docebant enim se & colere magistratum, & memores esse beneficii [i]. Prudenter illos sibi conciliat David [k], & laudat factum, ob quod illi suspicari potuerunt Davidem sibi iratum esse [l]. [אֶעֱשֶׂה אִתְּכֶם הַטּוֹבָה הַזֹּאת אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם הַדָּבָר הַזֶּה] *Faciam vobiscum bonum*, sive *beneficium hoc*, *quia fecistis rem hanc*, Mo. sim. 1. Strig. P. Pi. vel *vobis qui fecistis*, &c. JT. sim. Jon. Ti. vel *bonitatem talem*, *qualem fecistis hac in re*, M. sim. Ca. הַטּוֹבָה הַזֹּאת refertur ab aliis ad id quod à Deo optaverat: quam benignitatem vobis precor à Deo, eandem præstabo vobis: ab aliis ad id quod Jabesitæ præstiterunt Sauli. Videant eruditi, annon simpliciùs & clariùs referatur ad præsens beneficium legationis, ut sic vertatur, *Et ego etiam facio* (fut. pro præt.) *vobiscum bonum hoc* (quòd nempe legatis meis vos saluto, vos laudo, &c.) *quia fecistis rem hanc* [*].

[g] Me. [h] La. [i] Mart. [k] Sim. [l] Mart. [*] Di.

7. *Licèt mortuus sit*] Sim. Pi. Heb. כִּי. Alii, *Quum mortuus est*, Pi. q.d. Si Saule defensore destituti estis, me paratum habebitis, jam constitutum regem Jehudæ [m]. Si Palæstini fortè vim faciant, quòd corpora, &c. tulistis, polliceor me venturum esse subsidio [n].

[m] Jun. [n] Mart.

8. *Abner autem tulit Isboseth*, &c.] Hoc fecit vel 1. ex fide in Saulem; vel 2. ex invidia in Davidem; vel 3. quia se non pari apud Davidem potestate fore putabat, ut apud Isboseth [o]. Voluit ambitiosus hic veterator umbram & nomen regni esse apud Isboseth, ut ipse interim regiâ potentiâ frueretur [p]. ¶ *Et circumduxit eum per castra*] Quæ metu Philistæorum non uno loco posita erant, sed variis quasi dispersa & dissipata [q]. Militibus eum commendans, ut Othonem sui apud Tacitum [r]. Sed ubi hæc castra, fusis nuper Israelitis? Plerique ergo pro nomine proprio loci accipiunt [s]. Ità Jon. Sy. Ar. M. P. Ti. JT. Pi. &c. ¶ [וַיַּעֲבִרֵהוּ מַחֲנָיִם] *Et transire fecit*, sive *traduxit*, vel *deduxit eum Mahanaim*, Ma &c. Locus erat ultra Jordanem in tribu Gad [t]. De quo vide Gen. 32. 2. Jos. 13. 26. & 21. 38 [v]. Jordanem transmittit Abner [x], 1. ut Jabenses retineret in officio; 2. ut Rex ibi haberet commodum hospitium. Nam regio fertilis erat. [Quòd is locus à Philistæis remotior esset.] Porrò, cùm tot impedimenta Davidi adhuc objiciantur; discamus & nos, ubi res non ex animo succedunt, sed multa occurrant

[o] Me. [p] Mart. [q] Me. [r] G. [s] Me. [t] Me. ex Jun. [v] Me. [x] Mart. Jo. in Me.

ut biennium h[illegible]c sit [illegible] [illegible]edi[illegible] ho[illegible]s septenn[illegible][m], vel (quod [illegible]nalliem) pr[illegible] [illegible]pius fin[illegible]m septenn[illegible]. Resp 2. Duobus annis regnâsse dicitur, non [illegible]mp[illegible]c[illegible]ter (nam septem annos regnavit quod docent To[illegible] & Ser. & Genebr. & To[illegible]n[illegible] & Salian[illegible]) sed cùm [illegible] scr[illegible]b[illegible]entur [p]. Vel cùm ge[illegible]a sun[illegible] q[illegible]æ infra dicuntur[illegible]. *Duob[illegible] annis regnavit*, nempe t[illegible]nq[illegible]è & q[illegible]e[illegible]e[r]. C[illegible]m hoc verbo (*regnaverat*) coh[illegible]ret v.12. (& vers[illegible]s. Parenthesi includendus e[illegible]) Itáque indicatur non quot annos regnavit Isboseth, sed quoto regni anno bellum D[illegible]vidi inferre cœperit. Confirmatur ex ca[illegible].3.1. *Longum erat bellum inter domum Saulis & Davidis* [s]. ¶ *Sola domus Juda*) domum vocat tribum Juda [t].

11 *Septem annorum & sex mensium*] At 1 Reg. 2. 11. est *septem annorum*. Nempe numerus vel perfectum excedens, vel ab eo deficiens, aut omitti aut addi solet [u].

12. *Egressus est Abner*] nempe ut tribum Juda ad reliquos, & ad regnum Isbosethi adjungeret [v].

13. *Joab*] Vir fortis, & militiá bonus; sed ambitiosus, iracundus ultionis cupidus, &c [x]. Qu. Quomodò ausus est David se tot tribubus opponere? Resp. 1. Tribus Juda & robore & numero præstantissima erat. 2. Socii David assueti erant victoriis. 3. Multi de decem tribubus adhæserunt Davidi. Vide 1 Par. 12 [y]. [4. Fretus erat promissioni Dei de regno] ¶ *Et occurrerunt ei*] Noluit Joab pugnam inchoare, vel 1. quia vidit Abnerum se fortiorem esse [z]. Vel 2. Davidis jussu; qui jusjurandum de non extinguendo Saulis semine (quod ab eo Saul exegerat) violare noluit; ideóque nec in Isbosethum pugnare, sed tantùm vim illatam voluit repellere [a].

14. *Surgant pueri, & ludant coram nobis*] *Ludere* hîc poni pro *dimicare gladio* docet eventus [b]. Intelligitur ludus militaris, id est, pugna; eo schemate, quo res odiosa blandiore vocabulo mitigatur. Sic Gen. 21. *Lusisse* exponitur Galat. 4. *persecutum esse* [c]. Ludant, ludo gladiatorio, & duello, ut solent in theatris [d]. *Ludant*, i. e descendant in singulare certamen, & ostendant an sint periti rei militaris [†]. Eò jam perventum erat, ut homines, barbarico & bellulino more, sese mutuò sauciantes spectare, pro ludo haberetur [f]. Solius animi & vanæ virium ostentationis gratiá, oblatum erat atque admissum hoc certamen [g]. Pugna instar ludi erat; singuli cum sin-

[n] San. ex Ca. — [o] San. — [p] T. — [q] Mart — [r] K. Ler in V. — [s] Ser La. sim F. Me. — [t] Mart. — [s] Pi. — [t] V. — [u] Sar. — [v] San. — [x] O. — [y] San. — [z] M. — [a] Mart. — [b] M. & Ca. — [c] E — [d] T. ex Ma. & La. — [†] V. — [f] Mart. — [g] T.

tiam omnium adeò æquales fuisse ut omnes eodem modo & tempore perierint [a]. Verùm alii pathm [illegible] *unus qui[illegible]que* ad omnes tam Abneritas quàm Joabitas referunt, qui omnes mutuis vulneribus cæsi sunt [illegible]. ¶ *Defixit gladium in latus contrarii*. וְחַרְבּוֹ בְּצַד רֵעֵהוּ] *Et gladium suum* (vel *cujusque*, Heb. *ejus*, V.) *in latus s[illegible] sui*, Jon. P. Mo. Sub. *adactus fuit*, V. [Similiter supplent Sy. Ar. M. Ti. JT.] ¶ *Ager robustorum*. חֶלְקַת הַצֻּרִים] *Chelcath hassurim*, P. Mo Ti. Belg. Ang. *Ager* (*portio*, vel *hæreditas*, 6. Jon. JT.) *robustorum*, sive *fortium*, V. ex He. M. JT Strig. Pi. vel *occisorum*, Jon. in V. vel *irruentium*, 6. vel *acierum*, i. e. ensium, Q. in V. vel *mucronum*, quia punctim pugnabant, Jun. vel *rupium*, h. e. ubi illi juvenes instar rupium fortiter in pugna restiterunt [z]. Non erat illa vera fortitudo, sed rabies. Exercitatum ergo est monumentum non virtutis, sed sceleris [a].

17. *Fugatúsque est Abner*, cum Israelitis. V. וַיִּנָּגֶף] *Casus erat*, non tamen usque ad mortem. Vide v. 19 [b]. *Percussus est*, Pi. *plagâ affectus*, JT. *fractus*. Jon. in Me.

21. *Apprehende unum de adolescentibus*, &c] Sensus est, Redi ad tuos; nos te occidere nolumus, quamvis in medio nostrî sis. Et si times, tolle tecum unum ex pueris nostris qui te conducat. Et si illum quoque times, accipe arma ejus ab eo [c]. ¶ *Tolle tibi spolia ejus*, אֶת חֲלִצָתוֹ] *arma ejus*, Jon Sy. Ar. Mo. 6. Ti. V. *exuvias ejus*, P. JT. V. perizoma, sive cingulum ejus, i. e. ensem quo est accinctus, Jon. in V. *mutatoriam vestem ejus*, Mo.

22. *Levare non potero faciem ad Joab*] i. e. Posthac non audebo aspicere Joab [d], sub. *si te percussero*, Ma. cum illo ampliùs de fœdere aut pace agere non audebo; erit enim mihi ob hanc cædem infensus [†]. Cogitabat Abner quòd David prævaleret, & tunc indigeret gratiâ ipsius Joab [f]. Nollem nimium exasperare fratrem tuum, cum quo, licèt in adversis castris militemus, familiaritas & privata amicitia intercedit [g].

23. *Qui audire contempsit*] ex juvenili ardore (& temeritate [h]) ut imperatoris exuviis gloriam obtineret eximiam [i]. ¶ *Percussit eum aversâ hasta*, בְּאַחֲרֵי הַחֲנִית] *In posterioribus* (*posteriore*, sub, *parte*, P. Ti. V. vel *stylo*, JT. *extremitate* Ar. sim. Sy[illegible] *lancea*, sive *hasta*, Mo. Me. Pi. id est, cuspide & ferro posteriori; gemi[illegible]o

e[illegible]m

[illegible] La. — [a] San. — [illegible] La. sic Mart. — [z] Pi. — [a] Mart. — [b] V. — [c] M. K. in Mart. sim. V. — [d] V. — [†] Me. — [f] L. — [g] Ol. — [h] G. — [i] San.

[illegible] in loco in quo mortuus est. P. mortuus est sub se, ἐ. Mo. Idiotismus Hebraica est, quæ significat in suo sive eodem loco [v]. Et ibi cadens, mortuus est coram eo, Strig. [nempe Abnero. Fortasse verti posset, sub se, scil. occisore.] Hebræis non sunt numis acriter insequendi. Imò, illis fugientibus (ut illi eat) munienda est via [x].

24. [illegible] occubuit] Ità Deus ipse voluit modum statuere huic cædi [y]. ¶ Ad collem aquæductûs] Id אַמָּה significat [z]. ¶ Qui est ex adverso Giah] Heb. גִּיחַ quod plerique proprium nomen est.

25 Conglobati in unum cuneum, לַאֲגֻדָּה] in globum, Mo. cœtum, Jon. sic P. agmen, Ar. Ti. Heb. fasciculum, Pi. ¶ In summitate tumuli] Heb. in vertice collis, id est, forma & loco ad sui defensionem commodo [b].

26. Num ad internecionem mucro desæviet?] Heb. num in perpetuum devorabit gladius? V. Gladius hîc devorare dicitur eâdem Metaphorâ, quâ os illi sæpe tribuitur; q. d. satis iræ indultum [c]. Bruti dictum hinc non longè abit, Bella civilia acriùs esse prohibenda, quàm in superatos iracundiam exercendam; & Cæsaris illud in pugna Pharsalica, Parce civibus †. ¶ Periculosa desperatio] Desperantes enim acriùs pugnant, nè multi cadant [d]. Heb. amaritudo erit in novissimo; q. d. res hæc utrinque in summam calamitatem abitura est [e]. כִּי מָרָה: Quòd amarus erit, scilicet gladius. Vox enim Marah propter accentum, Benoni est ex duplicantibus, & jungitur cum gladius. Sic & ἐ. Amarus autem hic esset tum propter pœnitentiam ob cæsos fratres; tum propter damnum, quod accipitur ab iis qui in angustiis positi non cadunt mutili ||, [lege inulti.] Potest fieri, ut milites fusi ex desperatione recipiant animos, & pugnent. Mars autem est ἀλλοπρόσαλλος (ambidexter.) Nè ergo nimium instes, &c. Ità tacitè concedit Joabo victoriam. ¶ Persequi fratres suos] q.d. Eundem habemus parentem, Deum, rempub [f].

27. Vivit Dominus, &c. חַי הָאֱלֹהִים כִּי לוּלֵא דִּבַּרְתָּ כִּי אָז מֵהַבֹּקֶר נַעֲלָה הָעָם אִישׁ מֵאַחֲרֵי אָחִיו] Duæ sunt interpretationes apud R S. Prima est לוּלֵא poni pro לוּ si; ità Vulg. & fateor sensum esse simplicissimum, & cum præced. optimè cohærere [g]. Vivit Deus, quòd si loquutus fuisses, quòd, inquam, jam à mane ascendisset populus quisque à tergo fratrum suorum, P. si istud dixisses, jam à mane destitissent milites fratres suos persequi, Ca. sim. Strig Os. Me. At verò לוּלֵא nusquam pro si exstitit, & repugnat compositio, ex לוּ si. & לֹא non [h]. Altera interpretatio est, nisi locutus fuisses, vel dixisses (nempe surgant pueri, & ludant, &c v. 14. M. V. Mar. &c.) quòd jam inde (ad verbum tunc) à matutino

[Margin: hm. C… / [t] belg. / [v] N… / [x] …n. / [y] Mart. / [z] V. / Ma. / [b] Ma. sim. San. / [c] Mart. / † G. / [d] Me. vide San. & La. / [e] M. / || Mar. / [f] Mart. / [g] Di. / [h] Di.]

ea pars quæ execrationem aut comminationem in se continet. Sequentia sic verto, Alioqui (vel Certè, id כִּי usitatè sign.) jam à matutino tempore abductus fuisset populus, nè alterum persequeretur. Si nempe verbulum pacis, ut nunc facis, locutus fuisses [m].

29. Et lustratâ omni Bethoron, וַיֵּלְכוּ כָּל־הַבִּתְרוֹן] Et perambulaverunt totam (sub. regionem, Os.) Bithron, Jon. M. Ti. P. Mo. totam porrectam, ἐ. i. e. planitiem oblongam. Nobil. Obeuntes totum tractum separatum (Heb. totam separationem, Pi.) Jordane, JT. Sic Cant. 2. v. ult. Jun. Pi. Duplex est Beth-horon, & utraque cis Jordanem; 1. superior in Ephraim; 2. inferior in Benjamin, aut certè in Manasse, ut significatur Jos. 16. Lustravit ergo Abner Beth-horons posteà Jordanem transiit: licèt inverso ordine priùs transitûs Jordanis mentio fiat in textu [n]. ¶ De pueris David, &c.] Heb. de servis David novemdecim viri & Asahel. Et hîc valet & præsertim; is enim facilè primus erat inter eos. Sic Jos. 2. 1. Inspicite terram istam & Jericho [o].

31. De Benjamin, & de viris, &c.] Heb. in Benjamine, & in, &c. ב hic notat partem [o], & ו &, pro id est [p].

32. In ipso crepusculo pervenerunt in Hebron, וַיֵּאֹר לָהֶם בְּחֶבְרוֹן] Et illuxit, vel diluxit eis (sub. dies, Sy. vel aurora, Ar.) in Hebron, ἐ. Jon: P. Mo. quum venissent in Hebron, Ti. Porrò, labor hic non erat exiguus. Nam iter à Gabaon ad Bethlehem est horarum quatuor, unde usque in Hebron horarum sex [q].

[Margin: [m] Di. / [n] Me. / [o] Glas. gram. 589. / [o] Pi. / [p] Mo. / [q] Me.]

CAP. III.

1. LOnga concertatio] Non armis, sed studiis, ad retinendos & conciliandos animos [r]. At Salianus vult etiam armis certatum, cui favet textus hic, & vers. 6 [s]. ¶ David] Sed Davidis, JT. scil. domus. Ità hîc esset Hypozeugma. At simpliciùs est, Sed David pergens, &c. ut probat vers. seq & quòd τῷ הֹלֵךְ opponitur הוֹלְכִים i. e. plures personæ uni: ¶ Proficiscens, &c.] Heb. ambulans erat & robusta erat, Pi. Pergens invalescebat, JT id est, subinde invalescebat, Pi. ¶ Domus Saul decrescens, וּבֵית שָׁאוּל הוֹלְכִים וְדַלִּים] Et domus Saulis euntes & tennes, Io. pergentes attenuabantur, JT. Est synesis, quam synthesin vulgò dicunt; qualis in illo Turba ruunt [t]. Sic 1 Reg. 1. 40 וְהָעָם מְחַלְּלִים & populus ipse fistulantes erant, &c. Ita Thren. 1. 11 [v].

[Margin: [r] San. / [s] Me. / [t] Pi. / [v] Glas. gram. 481.]

2. Na-

responderi posset Micholi non esse natum filium, nempe ex quo die risit Davidem [p]. [At antea filium habere poterat.] 2. Cùm aliæ uxores, ordine quo ductæ sunt, numerentur, non debuit Michol posteriori loco poni. 3. *Eglam* hic reddunt [o]. Chald. & recentiores omnes [q]. Resp. 2. *Egla* sic vocatur, quód non erat nobilis, nec ullo alio nomine nota nec celebris, nisi quód esset uxor Davidis [r]. Verùm idem ferè de *Haggith* & de *Abital* dici potuit [s]. Resp. 3. Egla priùs fuit uxor Saulis, 2 Sam. 12.8 [t]. [Vide ibi notanda.] Resp. 4. Aliquid hîc supplendum: vertunt, *Ex Hegla*, quaque *uxore Davidis*, JT. Sed hoc supplementum videtur carere exemplo. Nec necessarium [v]. Resp. 5. Ego hîc figuram agnosco, quam Græci Zeugma, (Hypozeugma, Pi.) Latini Adjunctionem vocant, quæ unam vocem ad multas orationes adjungit. Sic 2 Cor. 9. *Neque adulteri, neque rapaces, &c. possidebunt.* Eph. 4. *Amaritudo & ira, &c. tollatur.* Ubi *possidebunt.* & *tollatur*, in orationibus singulis repetenda sunt. Sic Æneid. 3..

Trojugena interpres divûm, qui numina Phœbi,
Qui volucrum linguas, qui præpetis omina pennæ,
Qui tripodas, Clarii lauros, qui sydera sentis.

Ubi *sentis* in singulis periodi partibus iteratur. Sic etiam vox *uxor* singulis fœminis, ex quibus David filios suscepisse traditur, adhibenda est, *de Achinoam uxore, &c. de Abigail uxore, &c* [u].

6. *Abner regebat domum Saul*, [הָיָה מִתְחַזֵּק וגו׳] *fuit fortificans se (præeminebat*, Jon.) *in domo Saulis*, Mo. *viriliter agebat pro domo*, &c. P. sim. V. *sese confirmâsset*, JT. id est, authoritatem & opes ibi comparâsset [y].

7. *Dixit, quare ingressus es, &c?*] Vel libidinis causâ, vel ut eam in uxorem ducas, itáque regnum mihi eripias [z]? Dixit hoc, sive ex falsa suspicione, sive ex certa notitia [a]. Calumnia hæc erat [b]. [Aliis vera suspicio fuisse videtur [c].] sed homines impii & superbi nolunt peccata sua notari [d]. Nihil de hac re certum est †. In Hebræo est, *Dixit ad Abner*, Jon. Mo. *dixit Iboseth Abnero.* [Itá cæteri omnes] ex ver. 9. Frequens est Ellipsis nominativi verbum præcedentis, ut Gen 3.1. *Et dixit mulieri*, scil. serpens. & Gen. 14. 20. *Et dedit ei decimam*, scil. Abraham: & Gen 41.13. *me* הֵשִׁיב *restituit*, nempe vel Pharaoh vel Josephus. [Consule excerpta nostra ad illum locum.] Et 2 Sam. 24.1. *Et incitavit Davidem*, scil. Satan, ex 1 Par. 21.1, vide & 2 Sam. 21.8 [f].

[p] Mar. San. [o] San. [r] V. [s] San. [t] He. in Mar. Mart. [v] Pi. [u] San. [y] Jun. Pi. [z] La. sim. L. Mart. Me. [a] Pi. [b] Ma. Jo. in La. [c] Ità Mart. San. [d] Mart. † V. [f] Glas. gram. 675.

Masoretis arctissime copulatur cum sequente אֲשֶׁר: quod mihi suggerit aliam interpretationem; *an caput sum? canis sum, qui sit Jehuda?* i. e. egóne tibi tanquam caput, tanquam princeps honoror? potiùs ut canem, &c. me habes. Vel (si, cum K. Jon. & LXX accentus hîc non observes) perpende, annon אֲשֶׁר possit esse adverbium, aut conjunctio, (ut alibi sæpe) & exponi, *si, ut, eò quòd*, &c. Observavi quoque sæpe auxesin denotare & valere, *etiam. imò etiam, quinetiam, imò verò*, ut in 1 Sam. 15.20. אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי *imò verò auscultavi.* Psal. 106. אֲשֶׁר לוֹא בְרַע *imò etiam non in malo* ero; & 95.11 & 144.12. Esa. 8.20 Hab. 3 16. Sic hoc loco, *an caput canis ero? imò etiam Jehuda?* id est, adeóne tibi despectui essem, ut non tibi tantùm, sed & hostibus tuis Judæis pro capite canis haberer [p]? *Num caput canis sum adversùm Juda*, &c. Vulg. q. d. Adeóne vilis, & regno tuo in hoc certamine adversùs Jehudam inutilis sum [q]? Propter te, &c. dicor caput canis esse contra Judam, eò quòd non reducam Israel ad David, quem scio unctum esse, &c [r]. A Juda habeor, quasi princeps canum, i. e. stultorum hominum [s]. Vel sic; Canis tibi videor: verùm non me canem experti sunt viri Juda, sed leonem [t]. Vox *canis* sign. rem vilissimam & odiosissimam, ut patet ex 1 Sam. 24.15. 2 Sam. 9.8. & 16.9. Deut. 23.18. Job 30.1. Porrò, *canis caput* pro cane est Hs. [v] Caput pro toto homine, Erasmus. *Obsessum omni crimine caput*, Hieron. Theodosio. *ô lepidum caput*, Terent. Eunuch [x]. Apud veteres cùm libido, tum impudentia canum proverbio usurpatur. Unde apud Aristophanem quidam dicitur κυνοκέφαλος, & apud Homerum κυνῶπις, de quibus vide Pierium in Hieroglyphicis †. ¶ *Et non tradidi te*] Scribitur in Hebræo הִמְצִיתִי pro הִמְצֵאתִי, i. e. *feci invenire te in manu David, pro tradidi* [y]. ¶ *Et tu requisisti in me, &c.* [וַתִּפְקֹד עָלַי עֲוֹן הָאִשָּׁה] *Et (vel & tamen*, P. V. *& nunc*, Jon.) *visitâsti (visitas*, V. id est, increpas me, V. Mar. *inquiris*, S. Ti) *super me iniquitatem mulieris*, Mo. P. vel *istius mulieris*, JT. Pi. velut commissam cum hac muliere [z]; potiùs, in hanc mulierem [a]; cùm debueris ad hoc connivere [b]. q. d. Et tu nè hanc quidem gratiam mihi reddidisti, ut levem culpam mihi tacitus condonares [c]. Ità putat stuprum esse rem nihili [d]. *Et tu improperas (imputas*, JT. Strig. Mar. Ca. *imponis*, M.) *mibi culpam ejus mulieris.* Ar. ità me increpas, quasi verum sit me rem habuisse cum ea †. Ità inficiatur objectum sibi crimen; nam nihil tale commisisse legitur [f]. Fortassis à se in mulierem peccatum avertit;

[p] Di. [q] Me. [r] Hi. in La. [s] La. [t] San. sim. T. [v] San. [x] Ga. † Ser. [y] M. [z] Jun. [a] Pi. [b] V. Ma. [c] Me. [d] Mart. † V. [f] Ma. ex q. d. Jun.

[illegible] R. in M. loco suo, P. in loco suo, id est, e vestigio, ut suprà 2.23 q. *suo nomine*, Ca. non Regis, aut Israelitarum nomine r. ¶ *Cujus est terra?*] Ita M. P. Ti. q. d. Nonne ad te ut Regem pertinet s? Tua est de jure t. Deus tibi dedit, tu liberâsti populum, tibi debetur v. [לְמִי אֶרֶץ] *Cui terra?* Mo. *ad quem terra*, scil respicit, desiderat? q. d. hoc est votum commune gentis, ut regnes †. Hæc regio tua est, non liberorum Saulis *. ¶ *Et ut loquerentur; Fac*, &c. [לֵאמֹר כָּרְתָה] *dicendo, pange*, Mo. & *dicerent* (vel, & *qui dicerent*, V) *pange fœdus*, JT. Heb *seca*, vel *scinde*. Vide ad Gen. 15.18 x. Qu. An licuerit Davidi pacisci cum Abnero? Videtur David ei offerre occasionem peccandi, & consentire malum facienti, contra Rom. 1. ult. Resp. Non peccavit Abner populum ad Davidem traducendo y; nec David, qui jure suo & Abneris peccato in bonum & commodum suum usus est z. Potuit David Abneris peccato rectè abuti; quódque ab illo malè datum esset, bene recipere potuit. Sic Christiani jusjurandum Ethnicorum, quod per nomina idolorum suorum oblatum erat, recipiebant. Sic excusatur, qui necessitate coactus, pecunias mutuò sumit Sic Paulus gaudet de iis, qui malo animo Evangelium prædicant. At si res suâ sponte mala sit, non licet eam assensu nostro approbare: si non sit, possumus, uti dictum est, necessitate coacti illi assentiri. Admonendus tamen est ille cum quo contrahimus errati sui. In his autem David excusari non potest; 1. Quòd Dominum non consulit, sed consilium temerè præcipitat. 2. Quòd fœdus init cum viro perdito, scortatore, &c. & proditore Isbosethi a. David Abneris culpæ non est particeps, ad voluntatem autem Abneris non nisi permissivè se habuit, eámque in rem suam convertit, sicut Deus studiis impiorum utitur b.

13. *Qui ait, optimè*, [טוֹב] *bene*, Mo. *bonum*, Pi. q. d. Placet conditio c. ¶ *Non videbis*] i. e. Nè studeas visere me d. ¶ *Antequàm adduxeris Michol*, [כִּי אִם לִפְנֵי הֲבִיאֲךָ אֵת מִיכַל] *Nisi priùs adduxeris Michal*, Sy. M. P. Ti. sim. V. Jon. [JT. cum sequenti verbo nectunt, & hoc modo reddunt, *nisi antequam introducant te, cum Michale adveneris*, &c.] Difficultatem Interpretibus magnam peperit illud לִפְנֵי; quæ prorsus tollitur, si consideremus particulam istam non tantùm tempus, sed & locum ac situm, ac in genere cujusvis rei præsentis repræsentationem denotare; idem quod ἐνώπιον *coram, in conspectu*, quasi Græcè dicas [illegible] *nisi coram adducere te Michal*; i. e. nisi hoc præsens, coràm & in conspectu sit, te adducere Michal; id est, nisi simul adducas, & cùm teipsum sistes, sistas etiam filiam Saulis, efficiásque ut ejus adductio coràm sit *. ¶ *Et sic venies, & videbis me*, [בְּבֹאֲךָ לִרְאוֹת] Ad verb. *In veniendo te ad videndum*, V. Causæ repetendæ uxoris erant. 1. Amor erga ipsam. 2. Nè illa in adulterio cum suo dedecore ampliùs hæreret †. 3. Ut animos hominum

q Pi.
r Mart.
s Me.
t L.
v Mart.
† Mar.
* V.
x Pi.
y Mart.
z Me.
a Mart.
b T.
c V.
d V.
* Di.
† Me. sim. Mart.

[illegible]
Dei, sed æstum & tumorem animi sui, & cauponatur verbum Dei. Eodem enim Dei verbo, & Isbosethum vendere voluit, & Davidem emere p. ¶ *Dicens, in manu David salvabo populum*, [הוֹשִׁיעַ אֶת עַמִּי] *Servabo populum meum*, P. Ti. sim. 6. Jon. Sy. JT. M. Strig. Glass. Est Enallage temporum; Infinit. pro Futuro; הוֹשִׁיעַ pro אוֹשִׁיעַ q. Alii, *salvum fecit*, Mo. Mar. pro *salvum feci*; tertia persona pro prima; vel, *salvum facere*; scilicet *dixit*. Sed priùs præfero r. Qu. Ubinam hæc dixit? Resp. Dixit per Samuelem s. Quæ prædictio pervulgata jam fuit, & per manus ab aliis ad alios pervenit t. Sæpe de ea re locutus est Samuel, nec necesse est omnia scriptis mandari v.

19. *Locutus est Abner ad Benjamin*] Qui in Saulis domum affecti erant x. Præstabat hæc tribus & numero, & armorum usu. [De numero ἐπίχεο ob internecinam illam cladem, Jud. 20.] Hos ità prorsus conciliat Davidi, ut ab ejus posteritate nunquam discesserint. Vel ex eo videre possumus, quantus artifex Abner fuerit ad tumultus y.

20. *Fecit David Abner —— convivium*] Tanquam indicium initi fœderis. Secuta est magna hilaritas, quæ tamen postremò exivit in perniciem. Semper Deo displicet societas piorum cum impiis. Frustrari voluit Deus hæc consilia, ut David illud beneficium sibi deberet, non proditori z.

21. *Ut congregem ad te*, &c.] Multum sæpe unus homo apud ingentem multitudinem valet: minus id mirum in Duce; cùm *duo manipulares susceperint imperium populi Romani transferendum, & transtulerint*, Tacit. histor. 1 a. ¶ *Et ineam tecum fœdus*] Publicâ ceremoniâ, & populo præsente ac spectante b. [וְיִכְרְתוּ אִתְּךָ] Ad verb. *Et percutient tecum fœdus*, Q *ut ineant fœdus*, V. ¶ *Et imperes omnibus, sicut desiderat anima tua*] Vel sic, *Et tu regnes in omnibus quæ concupiscit anima tua*, i. e. in omnibus quæ voles c.

22. *Venerunt cæsis latronibus*] Philistæis d, vel Idumæis, Amalecitis, &c. qui occasione discordiæ inter Saulem & Davidem capiatæ, in Israelis finibus prædas liberiùs agebant †. [בָּא מֵהַגְּדוּד] *Venit* (*veneras*, V.) *de castris*, Jon. P. *redierunt ex acie*, Ar. *veniebas sive redibas ab excursione*, Ti b *à turma*, sub. vel *hostium*, M. vel *persequenda*, JT. vel *spolianda*, Sy.

24. *Quid fecisti?*] q. d. Stultè egisti f. Urebat eum gloriâ militari par & æmulus g.

25. *Et scires exitum tuum*, &c.] H. pro, *quomodò te geras?* V. Actiones tuas & agendi consilia h: arcana regni: omnem tuam vitæ rationem domi forisque, pace bellóque. Vide Num. 27. 17 i.

26. *Egressus itaque*, &c.] Iratus & indignè ferens regem non respondere. Quod rege authore non potuit, decrevit suâ ipsius authoritate velle facere k. ¶ *Misit nuncios*]

p Mart.
q Glass. gram. 361.
r Mar.
s San. Jo. in Mart.
t Mart.
v San.
x Me.
y Mart.
z Mart.
a G.
b Me.
c V.
d Ta. m Me.
† San.
f V.
g G.
h Pi.
i Me.
k Mart.

quias punire non poterat. Vide infrà 37[x]. David, aut cùm hæc diceret, lavabat manus ad significandam innocentiam, more Hebræorum, Deut. 21. 6. Psal. 25. Mat. 27. aut ad illam consuetudinem respicit[y]. ¶ *Et regnum meum*] q. d. Joab nullo consilio publico hoc fecit[z]. Deus propter Principum peccata subditos nonnunquam plectit[†]. ¶ *Apud Dominum*] Ità M. JT. *à Jehova*, Pi. 6. Ti. *de cum Jehova*, V. Mo. Belg. i. e. à pœna coram Domino, Belg. Genus dicendi videtur ἐλλειπτικὸν ut subaudiatur. *Quò minùs plectendus sim.* Et tum sequens מִדְּמֵי reddendum, *propter sanguines* (Ità מִן sæpe sumitur.) i. e. propter cædem, seu quod attinet ad cædem. Metonymia, qualis antè, sed hæc expressior, propter numerum pluralem: quia quum quis occiditur, sanguis ejus dispergitur, & ità ex uno sanguine plures quasi sanguines efficiuntur. Sic Gen. 4. 10[a]. *A conspectu Domini*, Sy. Jon. in V. pro, *in conspectu*, V. *coram Domino*, Ar. P. Strig. Ang. Q. in V. id est, teste Jehovâ, V. *Jovam ego testor*, Ca. Scit Jehova me non esse conscium mortis Abner[b]. ¶ *Usque in sempiternum*] q. d. Id mihi nunquam in animum venire potuit[c]. Nec metuo ullum mihi, meisve supplicium in æternum[d].

29. *Et veniat super caput Joab*, יָחֻלוּ] *Maneant*, M. JT. V. nempe sanguines illi, M. *incurrant*, 6. *cadat*, P. Sy. sim. Ti. *stillent*, Jon. *recumbat*, Ar. *dolebunt*, id est, cum dolore & cruciatu ingruent. Ma. Ascribatur hoc crimen Joabo, ejúsque pœnas det[†]. ¶ *Nec deficiat*, &c. Ità P. JT. יִכָּרֵת] *Extermineetur*, V. *exscindatur*, Mo. Pi. id est, semper sit aliquis, &c. Pi. ¶ *Fluxum seminis sustinens*, זָב] *Fluens*, P. Mo. Jon. *Fluxum patiens*, JT. Pi. V. nempe *seminis*, Ar. Pi. γονοῤῥυής, *gonorrhæam habens*, 6. in Pi. Hic morbus fœdus erat; & apud Hebræos infamis. Vide Levit. 10. (& Levit. 15. San.) Eo laborans inutilis erat ad generandum. Punitur ergò Joab sterilitate & ἀτεκνίᾳ[f]. Porrò tales contabescunt toto corpore, & exterminabantur ab Ecclesia[g]. ¶ *Et leprosus*] Tales & miserè cruciabantur, & à cœtu populi Dei disclusi erant. ¶ *Et tenens fusum*] Ità Sy. sim. Ar. Sic פֶּלֶךְ Prov. 31. 19. vertunt 6. & P. & V. (& M.) & alii passim[h]. Id est egenus, qui vili ac muliebri opificio vitam sustentet[i]. Est autem viris ignominia maxima colus & fusum, ut docent exempla Sardanapali in Justin. 1. & Herculis[k]. Sint effœminati & molles, & ad colum & fusum aptiores, quàm ad rem bellicam[l].

[x] G. [y] San. [z] Mart. [†] Me. [a] Pi. [b] V. [c] Mart. [d] San. [†] V. [f] La. [g] Mart. [h] La. [i] Me. sim. San. [k] San. [l] Mart.

Joabo invidiam conflares apud populum, nimiumque ante ipsius potentiam deprimeres.] Qu. An David jubet Joab hypocritam esse, & simulare luctum? Gaudebat enim hoc facto. Resp. David hoc tantùm imperat, ut Abner honorificè lugeatur. Si Joab simulat, id non fit vitio Davidis. ¶ *Scindite vestimenta*] Signum hoc erat magni luctûs[†]. ¶ *Rex——sequebatur feretrum*, הֹלֵךְ אַחֲרֵי הַמִּטָּה] *Ibat post feretrum*, Sy. Ar. Jon P. Ti. sic M. JT. *post stratum*, sive *lectum*, Mo. 6. Pi. scil. in quo jacebat Abner; nam articulus additur[f]. Ante feretrum ibant mulieres[†]. Fecit hoc David præter dignitatem suam, & consuetudinem Regum, ut magis indicaret dolorem suum[g]; & ut longiùs suspicionem à se amoveret[*]. Romani etiam in lectis efferebantur[h].

32. *Et flevit*, &c.] Lacrymæ Regis non simulatæ erant, sed veræ; tum quòd perempta videretur ejus morte occasio commodissima adipiscendi Regni; tum quòd ea cædes videri posset ipsius aut jussu aut consilio esse facta[i].

33. *Ut ignavi*, הַכְּמוֹת נָבָל] *Num sicut moritur stultus*, &c? P. [sim. plerique.] *vilis*, Ma. *Nabal*, 6. Sy. Stultus tali morte dignus est, non sapiens Abner. Interrogatio indignantis simul & negantis[k]. *Ut moriuntur improbi*, Jon. [tales passim in scriptura *stulti* vocantur.] Numquid, ut mori solent stulti, sive ignavi, abjecti ac viles homines, ità mori debuit Abner? q. d. Non[l]. An tam indignè virum strenuum mori oportuit[m]? Non mortuus est, sicut impii, qui propter impietatem occiduntur[n].

34. *Manus tuæ ligatæ non sunt*] Q. referunt ad constantiam Abneris; q. d. Non is tu eras, qui sine delectu rerum manus tuas alteri commodares. Noluisti ad imperium Saulis Sacerdotes occidere[o]. Al. sic, Ignavi in bello facilè capiuntur, & nè fugiant, vinciuntur, & posteà coguntur mori. Hoc tibi non accidit[p]. Al. *manus tuæ non fuissent ligatæ*, JT. si scilicet occisores tui apertè te aggressi essent. i. e. manibus tuis strenuè usus fuisses in te defendendo, itémque pedibus[q]. ¶ *Pedes tui non sunt compedibus aggravati*, לֹא לִנְחֻשְׁתַּיִם הֻגָּשׁוּ] *Non erant* (*non fuissent*, JT. Pi. ut in priore membro) *admoti* (*applicati*, M. *compacti*, Ti.) *compedibus*. P. Mo. *æreis*, P. i. e. Non erant vincti, V. M. ¶ *Sed sicut solent cadere coram filiis iniquitatis*] Qui sub simulatione amicitiæ eos interficiunt[r]. i. e. dolo interfectus es[s]. His verbis Joab coràm & in os perstringitur[t].

[†] Mart. [f] Pi. [†] G. [g] Mart. [*] G. [h] Ma. [i] Mart. [k] Pi. [l] V. [m] Ma. ex Jun. [n] M. [o] He. in G. [p] Mart. Ità plerique in Ma. San. [q] Pi. ex Jun. [r] L. [s] Jun. Pi. Ma. V. [t] Mart.

quentia, ex quibus populus intellexit regem non fuisse cædis conscium [d]. Verùm hæc ad servos suos dixit, non ad populum. Et jam indicatum erat, unde populus istud cognoverit. Verto igitur, *postea dicebat* [e]. ¶ *Num ignoratis ? &c ?*] q. d. Vestrâ interest scire [f]. q. d. Benè ergò collocata est exequiarum hæc pompa in tantum virum [g]. Qu. Cur laudet David virum illaudabilem ? Resp. 1. Solent sancti viri in improbis, præteritis malis, bona tantùm spectare; quæ (licèt mala admista sint) verè laudari possunt. 2. Non magna sunt, quæ in Abnero laudat, nempe fortunam & robur corporis [h].

39. *Ego adhuc delicatus*, רַךְ] *Tener*, vel *tenellus*, Mo. P. V. Pi. Ma. *infirmus*, JT. *timeo*, Sy. Ar. [q. d. tener sum corde.] *Recens est Regnum meum* [i]. Tenellus sum & infirmarum virium [k]. Metaphora sumpta, vel à puero tenero & imbelli [l]; vel à ramis tenellis, qui facilè franguntur; q. d. nunc primùm mihi videor esse Rex, quasique hodie primò unctus in Regem. Nam Abner converterat Israelitarum mentem ad Davidem. Alii, *facilis*, vel *clemens sum*. Doctis hæc interpretatio probatur. Nam רַךְ ità sumitur [m]. ¶ *Et unctus rex*, Ità P. Mo. Pi. וּמָשׁוּחַ מֶלֶךְ] *Utpote unctus rex*. JT. i. e. Designatus quidem totius Israelis rex, sed nondum planè regnum consequutus [n]. Hoc notat, quòd non sit natus Rex. Adductiùs enim imperant qui hæreditate ad regnum veniunt; aut certè quorum potentia longo tempore firmata est [o]. Culpâ vacat, qui scit, sed prohibere non potest. Vide dicta de J. B. & P. 2. 32. 2 [p]. Al. *quamvis unctus sim Rex super Judam*, V. ¶ *Filii Servia*] Nempe Joab & Abisai, nepotes mei ex sorore Servia, 1 Par. 2. 16 [q]. Novo exemplo eos appellat à matre. Fortè quia pater obscurior erat [r]. ¶ *Duri sunt mihi*, קָשִׁים מִמֶּנִּי] *Satis duri sunt mihi*, M. Ti. *Duriores me*, Pi. P. sim Mo. i. e potentiores, Pi. quàm ut ferre possim [s]. *Firmiores*, i e. militaribus viris acceptiores, ut apparet infrà cap. 19 [t]. *Difficiliores*, (*asperiores*, *inclementiores*,) *sunt me*; i. e. quàm pro negotio meo deceat eos esse. *Ego clemens sum*, peperceram Abnero; illi autem *inclementiores* ipsi non pepercerunt [v]. Sensus est, sapientis est videre non tantùm quid debeas, sed etiam quid possis. Jam verò non possum hoc vindicare, quin periclitetur regnum. Mussitanda igitur ad tempus est hæc injuria, & expectandum, quam occasionem commodam daturus est Deus, Quod differtur, non aufertur [x]. ¶ *Retribuat Dominus*] Ut sit imprecantis [y]. Vel *rependet*, JT. Pi. Sumet de eo supplicium; vel, me facultate instruet, ut ipsius judicium exerceam. Vide initium exequutionis infrà 19 14. progressum, 1 Reg. 2. 5, & 6. complementum ibid. v. 34 [z]. Qu. Num excusatio hæc Davidis probari debeat ? Resp. 1. Q. negant, & Davidem in hoc peccâsse putant [a]. Rationes has proferunt. 1. Lex Dei (juxta quam Rex imperare debuit) jussit ho-

[d] Ma. ex Ju. [e] Pi. [f] V. [g] Me. [h] Mart. ad v. 33. [i] G. [k] V. [l] Pi. [m] V. [n] Jun. Pi. [o] G. ferè ex La. [p] G. [q] San. [r] Mart. [s] Me. [t] Pi. [v] V. [x] Ma. ex Jun. [y] Pi. [z] Pi. & Ma. ex Jun. [a] Ità Mart.

... David fecit dilatio. Resp. Dispar est ratio. Deus cùm æternus sit, si hodie non puniat, cras, vel ubi voluerit, puniet. At homo mori potest. Quis tum supplicium sumet de impio ? 4. David hoc fecit ductu spiritûs sancti. Resp. Non hoc dicit David, sed aliam rationem profert [m].

[m] Mart.

CAP. IV.

1. D*issoluta sunt manus*] Cœpit esse animo remisso, ac despondere animum [n]. Nam extincto Abnere, inops erat consilii & præsidii [o]. ¶ *Omnis Israel perturbatus*] Rei novitate, quasi præcisâ suorum consiliorum viâ [p].

2. *Duo viri principes latronum*, Ità Sy שָׂרֵי הַגְּדוּדִים] *Principes* (*Præfecti*, Strig. M.) *agminum*, sive *turmarum*, 8. P. Mo. JT. Ang. *cohortum*, M. G. *Principes capita exercituum*, Jon. *Duces militum*, Ca. Militum populantium sive discurrentium ad prædam [q]. Milites olim vocabantur *latrones*, quasi laterones, à latendo [r]. Maximè prætoriani milites sic vocabantur, teste Varrone, quòd latera stiparent principum [s]. Erant hi duces cohortis Regiæ [t]. ¶ *Erant filio Saul*] Ità 8. P. Mo JT. *Cum filio* (*filiis*, Ar.) *Saulis*, Jon. Sy. *Habuit filius Saul duos*, &c. Belg. Ang. Significat eos fuisse antè cum illo; deinde ab illo fugisse: nunc dolo reversos esse [v]. ¶ *Siquidem & Beroth reputata est in Benjamin*] Ut patet ex Jos. 18. 25. & 9. 17 [x]. Jure ad Benjamitas pertinebat, quanquam vi à Philistinis tenebatur; 1 Sam. 31. 7 [y].

3. *Et fugerunt Berathitæ*] *Fugerant autem*, auditâ scil. morte Saulis, metu Palæstinorum [z]. RS. & Caj. intelligunt de omnibus civibus *Beroth*. Sed quid hoc ad præsentem historiam ? Fugerunt ergò *Baana & Rechab* à facie Isboseth, ob facinus aliquod commissum [a]. ¶ *In Gethaim*] Quæ scilicet longiùs distabat à Palæstinis [b]. Ubi fuerit, non potest certò sciri. Alii in Edom, alii in Arabia collocant [c]. ¶ *Fueruntque ibi usque ad tempus illud*] Heb. *ad diem istam*. Quâ historiâ hæc præscripta est; nam singula historiarum membra, per viros Dei, in Actis publicis auctoritate publicâ perscribebantur. Sensus est, locum incolatûs sui ità probaverunt, ut non laboraverint de reversione in Civitatem suam, ex quo post Saulis cladem metu Pelischtæorum profugerant [d].

4. *Erat Jonathæ filius debilis pedibus*, נְכֵה רַגְלָיִם] *Percussus* (*claudus*, Sy. P. Ti. *affectus*, Ar. JT. *saucius*, M. *læsus*, Ca. *captus*, vel *fractus*, V.) *pedibus*, 8. Jon. Mo. Pi. Di. à verbo נָכָה, quod in Kal Hebræis quidem est

[n] V. [o] Me. [p] Ma. [q] Belg. [r] Mar. fin. San. La. Ser. [s] T. [t] Me. [v] Mar. [x] Me. [y] G. [z] V. fin. Pi. Me. [a] La. [b] V. [c] Mar. [d] Jun.

[...] Isbofeth fuiſſe tunc ſomno & cibo & vino plenum [v].] ¶ *Et oſtiaria domûs purgans triticum*] Jam trituratum, eximendo lapillos, paleas, &c. ac ſingula quaſi grana ſeligendo, ut planè pura ſint ad delicias [x]; ad polentam, quæ apud illos frequens erat, & in deliciis. Hoc opus nec Regiam domum, nec honeſtam & delicatam fœminam dedecebat [y]. Hæc autem non ſunt in Hebræo ſed ex LXX accepta, quibus lucem adfert illud Petronii Satyr. p. 73. *In aditu janua ſtabat oſtiarius——atque in lance argentea piſum purgabat* [z].

6. *Ingreſſi ſunt domum latenter*, &c. בָּאוּ עַד תּוֹךְ הַבַּיִת לֹקְחֵי חִטִּים] *Ingreſſi ſunt*, ſive *venerunt uſque in medium* (i. e. penitiorem partem, V.) *domûs accipientium frumenta*, Mo. vel tanquam *emptores frumentorum*, P. ſim. Jon. i. e. habitu & ſpecie mercatorum tritici [a]. Id venale afferentium, & ſpecimen aliquod manu præferentium [b]. Sed moris illius nullum veſtigium reperio [c]. Al. *cùm mercatoribus tritici*, Q. in V. Mart. *quaſi accepturi triticum*, M. Ti. ſim. Ca. Strig. Oſ. Cum bajulis qui annonam ſupportabant ad exercitum [d]. [Non mirum triticum in Regia domo repoſitum eſſe. Nimis delicati ſunt, & antiquæ ſimplicitatis ignari, qui ad hodiernam aularum elegentiam priſtinas Regum aulas exigunt.] *Bajulantes triticum*, JT. i. e. bajulorum ſpecie triticum importantium [†]. לָקַח ſign. & *importare* & *exportare* [*]. Vel quaſi tritici ſpicas afferrent, regi ſcilicet oblaturi munera & primitias [f]. Vel ſpicas virentes detulerunt oſtiariæ, ut illa purgaret, &c. itáque faceret polentam [g]. ¶ *Et percuſſerunt*] Paucis deſcribit hic mortem Isboſeth per anticipationem; ſeq. verſu pluribus [h].

7. *Cùm autem ingreſſi*, &c. Ità pleríque vertunt וַיָּבֹאוּ, *Ingreſſi ſunt, inquam*, &c. P. ¶ *Interfecerunt*] Frequenter talia accidunt in bellis civilibus, ſpe veniæ ac præmiorum [i]. ¶ *Super lectum ſuum in conclavi*, בַּחֲדַר מִשְׁכָּבוֹ] *In conclavi cubilis* (*ſtrati*, M.) *ſui*, Mo. ſim. P. Ti. *In cubiculo ſuo dormitorio*, Sy. Ar. ¶ *Totâ nocte*] De Mahanaim [ubi Isboſeth occiſus eſt] ad Hebron eſt ſpatium 30 horarum [k].

8. *Filii Saul inimici tui*] Artificioſus ſermo, conatur enim ei invidiam conflare à perſona patris [l]. ¶ *Qui quærebat animam tuam*] Scil. ad auferendum eam; i. e. inſidiabatur vitæ tuæ. Synecd. generis [m].

9. *Vivit Dominus, qui eruit*, &c.] q. d. qui promiſ-

[v] Sa. [x] La. [y] Sa. [z] Ma. [a] V. T. P. Mo. [b] T. [c] Sa. [d] Mart. [†] Jun. Wil ex P. [*] Wil. [f] Ser. ſim. L. La. [g] La. [h] G. [i] G. [k] Me. ex Adrichom. [l] Me. [m] Pi.

[...] Heb. *juſtum*. Qu. Quomodo eum ſic vocat, qui alienum regnum tenebat, &c? Reſp. 1. Cenſebat ille bonâ fide ad ſe, quaſi Saulis filium pertinere; Jus enim Davidis ei non erat liquidum; vel putare poterat id ſolam tribum Judæ ſpectare [r]. 2. *Juſtum*; i. e. qui non erat reus mortis [s]. *Hominem qui ipſis nihil nocuerat*, ac proinde ab ipſis nihil tale exſpectabat [t]. Ut contrà illi improbi; i. e. injurii dici ſolent, Exod. 2. 13. & alibi, qui injuriâ afficiunt alterum [v]. 3. Juſtus erat, ſi cum illis latronibus conferretur. Quomodò in Ezec. Juda juſtificâſſe dicitur Samariam, &c [x]. *Virum* dicit, non *Regem*; neque enim jure factus Rex erat [y].

12. *Præcidentéſque manus & pedes*, &c] Illis adhuc vivis, qui deinde ſic mutilati in crucem acti [z]. Sed ſcriptura innuit eos illico occiſos, gladio vel lanceâ; ac mox manus, quibus cædem patrârant, & pedes, quibus ad eam contenderant, fuiſſe præciſos, & ſuſpenſos ad ſceleris memoriam & vindictam [a]. Fecit hoc ad conciliandos Iſraelitarum animos [b]. Fecit hoc David ultra præſcriptum Legis. Rabbini notant, nihil imminui poſſe de ſuppliciis in Lege nominatis, (Deus enim pro ſua miſericordia decrevit ſupplicia, quàm poſſint eſſe æquiſſima & minima) ſed fas eſſe magiſtratui, propter atrocitatem peccati aggravare & augere ſupplicia. Ità Adonibezek amputati ſunt digiti manuum & pedum, quod ille antè aliis feciſſet, Jud. 1. & David octo oves reddi juſſit, 2 Sam. 12 [c].

[r] La. [s] Jun. [t] G. ſim. Jun. Pl. Ma. [v] Jun. [x] Mart. [y] G. [z] Me. ex Theodor. [a] La. [b] Mart. [c] Mart.

C A P. V.

1. VEnerunt univerſæ tribus, &c.] Victæ non armis; ſed, quæ pulchrior eſt victoria, juſtitiâ ac pietate Davidis [d]. Populus ultrò ſe ſubjecit Davidi. In quo is erat typus Chriſti, Pſal. 110 [†]. ¶ *Tribus*] Id eſt, legati tribuum [f]. Vel, ex omnibus tribubus aliquot millia. Qui, & quot, vide 1 Par. 12 [g]. ¶ *Os tuum, & caro tua*] Non peccabimus in legem Deut. 17. 15 ſi Regem ſumamus ex popularibus [h]. Etſi non ex eadem tribu; tamen ex eodem patriarcha Jacob procreatus [i]. Propinqui & cognati tui ſumus [k]. Vide phraſin Gen. 29. 14. Judic. 9. 2 [l].

2. *Herì & nudiuſtertiùs*] i. e. Anteà, V. *Planè antehac*, JT. χθὲς καὶ πρωΐην. Proverbium Græcis uſitatum,

[d] G. [†] Mart. [f] Pi. & Ma. ex Jun. [g] Mart. [h] G. ſic Me. Mart. [i] Mart. [k] Ma. ex V. ſic Pl. [l] Ma.

ut

runtque] Nec summus sacerdos, nec sacrum oleum jam deerant [f].

4. *Quadraginta annis*] Solidis, omissis mensibus, quorum sequetur mentio [g]. Numerus rotundatus [h].

6 *Et abiit rex in Jerusalem*] Cùm populus ad ejus coronationem armatus venisset, eam occasionem David perire noluit. Locus ille in medio (regni) positus erat, ideóque commodissimus videbatur, ubi jus divinum & humanum redderetur [i]. In Jerusalem duæ erant partes; una in montis descensu, quam habuerant Judæi, Jud. 1.8. Jos. 15. altera superior, sive in vertice montis, quæ dicitur *Sion*, quam hactenus summo cum Israelis dedecore obtinuerant Jebusæi [k]. ¶ *Dictúmque est David ab iis*, [וַיֹּאמֶר לְדָוִד לֵאמֹר] *Et dixit ad David dicendo*, Mo. (vel *hoc modo*, P.) *Allocutus est* ille (nempe Jebusæus; Tig. not. sim Jon) *Davidem*, *dicendo*, JT. vel *dicentes*, Sy. *Miserunt Jebusæi & dixerunt*, Ar. *Et dictum est ipsi David*, ἑ. ¶ *Non ingredieris huc*] Ità ἑ. Sy Ar. P. Mo. &c. ¶ *Nisi abstuleris cæcos & claudos*, [כִּי אִם הֱסִירְךָ הַעִוְרִים וְהַפִּסְחִים] Plerique interpretum הֱסִירְךָ pro Infinitivo habent, & vertunt, *nisi removeris*, &c. Ità RS. & K. & R. Levi, item Jon. quod non mirum; quum certum sit eum omnia sine punctis legisse, & textus vocales Infinitivi etiam admittat. Repugnat tamen analogia Grammaticæ. Vocales enim volunt sit præteritum, quia chatephsegol natum est propter affixum ex tsere; sine affixo enim esset הֵסִיר, sicut הֱסִירָהּ *removit eam*, 2 Par. 15,16. at in Infinit. est הָסִיר, unde cum affixo fit הֲסִירְךָ. sicut, Jos. 7. 13. Jer. 32. 31 [l]. [Locum hunc variè reddunt.] Ad verb. *quin removere te cæcos & claudos*, Mo. *Nisi removeris*, sive *abstuleris cæcos & claudos*, P. M. Ti. Sy. V. sim. Ar. Ca. i. e. nisi expugnaveris, &c. V. [JT. cum antecedentibus nectunt, reddúntque hoc modo *non es* vivus *huc venturus*, sed *quum* quis *sustulerit* te; (id est, abstulerit de medio, Ma.) illud verò *cæcos*. &c. ad sequentia referunt, *cæcis & claudis, dicentibus*, &c] Miror si hoc cuiquam placere potest. Vidit Junius הֱסִירְךָ præteritum esse; sed quia singulare est, cùm עִוְרִים sit plurale, sic exposuit: sed usitatum est Hebræis verb. sing construere cum nomine plur. quod distributivè exponendum, ut Jes. 14.32. [& alibi] Alii etiam הֱסִירְךָ pro præterito habent, & rectè Sic AE. *Clandi & cæci impedient te*; & ἑ. *ἀντέστησαν οἱ χωλοὶ*, &c. (*Quia adversati sunt cæci & claudi:*) nos paulò pressiùs, *verùm removebit te quisque cæcorum & claudorum, dicentium*, &c [m]. *Non ingredieris, quin cæci & claudi te propulsabunt*, Belg. Qu. Quid intelligendum per *cæcos & claudos*? [Mitto fabulas Rabbinorum de duabus imagunculis, una Isaaci cæci, altera Jacobi claudi: ut per eas admonerentur Hebræi fœderis cum Abimelecho icti; De quo vide, si lubet, L. & M. & San.] Resp. pauco præsidio tutari se possit [y]. Tales milites ibi collocârunt Jebusæi ad sarcasmum & irrisionem Davidis [z]. Fortasse, quod Athenis in Prytaneo scimus factum, in ea arce alebantur milites bello inutiles facti, quos ad resistendum satis fore aiunt [a]. Similis est historia Ezec 27. ubi Tyrii freti arcibus suis, Pygmæos in mœnibus posuerunt, eósque cum arcubus laxatis & tritis [b]. Sic ratiocinantur, David non potest removere è statione sua cæcos & claudos qui nobiscum sunt, nedum videntes & integros [c]. ¶ *Dicentes, non ingredietur David huc*, [לֵאמֹר לֹא יָבוֹא דָוִד הֵנָּה] *Dicendo (tanquam dicerent*, P. V. *qui dicunt*, Jon. Ti. *& dixerunt*, Sy. Ar. *qui dicebant*, M. *dicentes*, ἑ. Os. scil. apud se & aliàs, Os.) *non ingredietur*, sive *veniet huc*, V. Mo. Potest referri ad Jebusæos, qui sic dicebant [d]. Plerique referunt ad cæcos & claudos, qui jactarent se arcem defensuros [†].

7. *Hæc est civitas Davidis*] i.e. Posteà sic dicta, v. 9 [f]. Cum Domino mutatur nomen, nè quod antiquæ impietatis vestigium maneret [g].

8. *Proposuerat præmium*] Heb. *Dixit (Dixerat*, V.) *namque*, P. Declarat quâ ratione arx illa fuerit expugnata [h]. Bene supplet Latinus quod subauditur in Hebræo [i]. ¶ *Qui percussisset*, &c. [כָּל־מַכֵּה יְבֻסִי וְיִגַּע בַּצִּנּוֹר וְאֶת הַפִּסְחִים וְאֶת הָעִוְרִים שְׂנֻאֵי נֶפֶשׁ דָּוִד] *Quisquis percusserit Jebusæum, & attigerit canales*, sive *fistulas*, quibus pluvia tecti excipitur, V. *fistulam*, Mo. *Et accesserit ad imbrices*, Ti. *Pertingens ad illud emissarium*, JT. i. e. illum canalem, Pi. *Et tetigisset domatum fistulas*, Vulg. Rectè omninò. צִנּוֹר enim (quod bis tantùm occurrit, hîc & Psal. 42. 7.) propriè est tubus per quem aqua in declive fertur, putà ex monte vel ex tecto. Et ità ad Psal. 42. exponunt. Vulg. & ἑ. & Chald. & K. & AE [†]. Aquis corruptis cepit [David] arcem. Similia exempla vide apud Frontin. 3. 7 [k]. *Et tetigerit munitionem*, Mar. sim. Jon [At Sy. & Ar. vertunt *tetigerunt clypeo cæcum*, &c.] *& claudos cæcósque*, s. b. *percusserit*, M. P. Ti. JT. Ang. V. vel *dejecerit*, Os. vel *tetigerit*, Mar. (*qui pervenerint ad canales & ad cæcos & claudos*, AE. in M. sim. Ca. Strig Belg. illósque telamones abstulerit, Ca.) *odio habitos animæ Davidis*; P. Ti. Mo. sic Ang. JT. Pi Os. Bochartus sic vertit, *Quisquis percusserit Jebusæos, is dejiciat in alveum* muro proximum, *tam cæcos quàm claudos Davidi maximè exosos.* Quæ cùm planissima sunt, non erat cur viri docti in illorum expositione se adeo fatigarent. Gordonium imprimis miror, qui dicam hîc impingit, quasi fontes Hebræos hoc in loco corruperint. Porrò *Jebusæorum* nomen movet in *Ebuso*, insula prope Hispaniam, ubi una fuit ex Phœnicum coloniis [*]. Exosi erant ei, propter impedimentum allatum expugnationi, & quòd Jebusæi eas (statuas) colerent [l]. Vel propter illum sarcasmum,

I. 6.

[f] San. [g] G. sic Pi. [h] Pi. [i] Mart. [k] San. [l] Di. [m] Di.

[y] T. Pi. [z] V. [a] La. ex Procop. & To. Jo. Antiq. 7. e sic Mart. T. Mar. Ma. [b] Mar. [c] Mart. ex L. [d] Pi. [d] Ma. [†] Ma. Rà Jun. [f] V. [g] San. [h] V. sic Pi. [i] G. [†] BC. 1: 28. 590. [k] G. [*] BC. 4: 36. 345. [l] Mar.

fortassis, quod Jebusæi putabant per cœcos & claudos ab hostibus tuendum, dicebant David & viri ejus irrisoriè, *Non cæcus & claudus veniet ampliùs in domum*, seu *arcem istam*, qui ipsam tueantur, sed viri fortes [v]. Proverbialis locutio locum habere videtur, quòd invalidi & infirmi arcendi sunt à propugnaculis [x]; Vel, 1. Quòd inepti & inutiles repelluntur ab officio, quod ambiunt [y]. Vel, 2 Proverbium est in eum qui se jactaret in re vana; q. d. Nè jacta te, &c. nè idem tibi eveniat, quod Jebusæis, qui in *cæcis claudisque*, &c. sese contra Davidem jactârunt; sed frustra [z]. Vel, 3. In eum qui id pateretur, quod molitus est alteri. Illi minati sunt, se velle excludere Davidem ex arce. Sed ipsi ex ea ità ejecti sunt, ut nunquam possent in eam posteà redire [a]. Fuit quidem apud gentes observatum boni ominis causâ, ut pullati aut deformes non prodirent in conspectum regum. Hoc verò ordinariè (ait Spiritus Sanctus) in domo Davidis fuit observatum, non omnium, sed claudorum & cœcorum respectu; neque ominis superstitiosi causâ, sed ad perpetuam historiæ hujus recordationem. Exceptus fuit ab hac lege Mephibosheth validiori aliâ lege pietatis & gratitudinis [b]. Constituit David ne quis in eam arcem ingrederetur cœcus aut claudus in historiæ antedictæ monumentum [c]; Hoc in odium illius irrisionis lege sanxit [d]. *Dicunt, David nunquam admittet in ea arce cæcos &* (aut) *claudos*, vel *dixerunt*; i. e. Pactuerunt, *nè postea ullus cæcus aut claudus intraret in eam arcem*. Fut. Heb pro Præt. vel Præst. Observandum est nomen sæpè homini, aut genti ab aliqua voce imponi, in qua aliquid singulare est. Sic Antigonus Rex Maced. *Doson* appellabatur, quia illi multum in ore erat *Δώσω*; i.e. *dabo*; promittebat videlicèt multa, largiebatur nihil. Sic Gideon dictus est *Jerubbaal*, Jud. 6. 32. Ità hoc loco à dicterio suo, *nisi abstuleris cæcos & claudos*. Jebusitæ convitiali proverbio *cæci & claudi* dicti sunt [f]. Vel, 2. Instauravit David legem Mosis, nè cœci & claudi templum intrarent [g]. Antiquum erat dictum *cæcum & claudum à ministerio repellendum esse*, Levit. 21. 18. Id ex hoc tempore cœpit habere usum proverbii. Sensus autem est, Jebusæos nunquam in templum ingressuros, sive in locum unde expulsi sunt; eodem enim res recidit; cùm templum futurum erat in Jerusalem, & arca Domini in arce Sion, sive in civitate David. Neque id de omnibus Jebusæis intelligendum est, sed de his superioris civitatis incolis, nam & Arauna erat Jebusæus, de quo infrà cap.

[v] M. [x] Ma. [y] Q. in Ma. [z] Pl. [a] Mart. [b] Ma ex Jun. [c] G. sim. Salian in Me. [d] Mar. † V. [f] San. [g] Mar.

coæquavit, & complevit, unde *Millo* dicta. Ità per prolepsin dicitur hoc loco [x].

11. *Misit Hiram*] Exstabant horum Regum inter se epistolæ in Tyriorum archivis Josephi tempore [y].

12. *Et cognovit David, &c.*] Ex prospero successu [z]. Vel potiùs ex spiritu Prophetico [a]. [Vel ex utroque.]

13. *Accepit adhuc Concubinas*] Vide quæ suprà Jud. 8. 31 [b]. item Gen. 35. 22 [c]. Hoc consilio, 1. Ut multos haberet filios, qui sunt firmamenta domorum [d]. 2. Ut sibi præcipuas Israelitarum familias vinculo affinitatis adjungeret †. 3. Ut unus saltem filius esset, qui Deo placeret, & sibi in Regno succederet [f]. Habuit David 8 uxores, & decem concubinas, ut ex historia Absalomi patet. Hoc fecit David in tanta fælicitate, quod fortasse probari non possit. Sed neque ex tot uxoribus libido adulterandi extincta est. Et certè David, quod nunc cupidiùs ingurgitat, posteà coactus est evomere. Eas enim constupratas posteà à se dimisit [g]. [Alii aliter;] In hoc non videtur peccâsse, tum quia Deus eas in donum quodammodò dedisse videtur; tum quòd nusquam ea de causa reprehensus sit [h].

16. *Elisama*] Bis hic ponitur 1 Par. 3 6. & 8. quia duos habebat filios sic dictos, vel simul, vel successivè [i].

17. *Audierunt ergò Philistim, &c.*] Prævidit hoc Deus, nè David prior illis inferret bellum, nè videretur ingratus. Palæstini, cùm audirent Judæos civili inter se dissensione laborare, prudenter bellum distulerunt; ut à se mutuò lacerarentur, & nè, si accessisset externus hostis, illi inter se, ut fit, redirent in gratiam. Nunc autem incipiunt totis viribus bellum gerere [k]; ut eliderent recentem hanc plantam, [Davidem] antequam adolesceret [l]. ¶ *Ut quærerent David*] Scil. ad dimicandum cum eo [m]. vel ad necem [n]. ¶ *Descendit in præsidium*, אֶל הַמְּצוּדָה; *In munitionem*, i. Mo. sim. M. vel *arcem*, Jon. P. Ti. ut ex arce procederet contra Phelistæos, ut explicatur 1 Paral. 14. 8 [o]. Descendit ad pedem sui propugnaculi, & ibi stativa posuit [p], non ut operam suam subtraheret subditis, sed nè temerè Dóque inconsulto se periculo objiceret [q]. *Descendit*, quia urbs Jerusalem arce altior erat [r]. Occupavit loca munita, aditus &c. nè possent Pelistæi irrumpere [s]. [Sy. & Ar. מְצוּדָה accipiunt pro nomine loci] *Descendit* nempe cum exercitu [t].

18. *Diffusi sunt*, וַיִּנָּטְשׁוּ] *Et diffuderunt se*. P. Mo. Ti V. sim. M. Vox נָטַשׁ, sicut & פָּשַׁט, sign. *diffundi ad prædam*, v. 2 [t]. *Et concurrerunt*, i, *expansi sunt*, Jon. *diffiti*

[x] San. L. Jo. & Adrichom. in La. [y] La. [z] Ma. [a] G. [b] Ve. [c] San. [b] G. [c] V. [d] Me. † Me. sim. Mart. [f] Q. in Mart. [g] Mart. [h] Me. [i] La. [k] Mart. [l] San. [m] Mart. sic Me. V. [n] Pi [o] Ma. [p] Ma. ex Jun. [q] Os. sim. Jun. [r] Mar. [s] Q. in Ma. [t] Q. [t] Ma.

irr det Deum Palæstinorum, qui in conflictu eos & se deseruit, ut tanta ruptura hominum deorúmque sit edita [k]. *Habens rupturam vel fracturam*, La. *In planitie rupturarum*, V. Jun. Pi. He. in M.

21. *Reliquerunt ibi sculptilia sua*] Heb *dolores suos*, Vide 1 Sam. 31 9. Hinc colligitur Gentes illas solitas idola secum in bellum sumere [l]. Solebant Gentes secum & viæ socios, & pugnæ duces habere tutelares Deos. Vide Virgil. Æneid 6.

Errantésque Deos, agitatáque numina Trojæ.

& lib. 8. ubi in pugna Actiaca Ægyptios Deos cum Romanis componit:

Omnigenúmque Deûm monstra, & latrator Anubis, &c.

Sic anteà Hebræi Arcam in castra tulerant [m]. *Quæ tulit David*, sic M. Ti. Mo. Sy. Ar. וַיִּשָּׂאֵם] *Quæ sustulit*, JT. *abstulit*, Ca. G. incendio, ut habetur 1 Par. 14. 12. ex lege Deut. 7 5 [n]. *Ceperunt*, ὁ. non ut sibi retinerent, sed ut ea incenderent [o]. *Quæ combussit*, P. Jon. Sic exponit hoc loco istud verbum doctus inter Hebræos [p].

22. *Et addiderunt*, &c.] Nè victi quidem possunt conquiéscere. Et redeunt in eundem locum, ubi tantam cladem acceperant; ità bis ad eundem lapidem impingunt. ¶ *In valle Rephaim*] Nec immeritò. Perinde enim ac si fuissent ex veteri Gigantum stirpe oriundi, Deo ipsi arma infesta attulerunt [q].

23. *Consuluit Dominum*] Quem agnoscit authorem victoriæ. Nihil sibi tribuit [r]. ¶ *Non ascendas*] Sub. *nunc*, Ma. ex P. q d. expecta tantisper. vel, *non rectà*, i.e. à fronte, sed post tergum [s]. ¶ *Contra eos*] Pro quo habetur 1 Par. 14. 14. *Non ascendas post eos.* Post Philisthæos ire bene dicitur is, qui rectà tendens ad Philisthæorum castra, per eam viam graditur, qui etiam illi insistere solent, cùm ad suos post velitationes aut prælium revertuntur [t]. ¶ *Gyra post tergum eorum*] Ità M. sim. Mo. Ma. Jon. T. Unde minimè venturus putaris. Stratagema [v]. הָסֵב אֶל אַחֲרֵיהֶם *Reverte ab eis*, ὁ. *Diverte à persequendo eos*, JT. *Revertere à tergo eorum*, Sy. *Invade illos à tergo ipsorum*, Ar. *Circumeas post eos*, Ti. ¶ *Ex adverso pirorum* מִמּוּל בְּכָאִים] *Ex adverso morotum*, P. Mo. JT. M. G. Mar. Ma. ex He. Ti. Nomen habet à fletu. Notant hanc arborem producere baccas succo plenas, quæ expressæ profundunt succum instar lacrymarum [x]. *E regione arborum*, Jon. *ab adverso* (vel *in montibus*, Ar.) *bochim*, Sy. Ar. πλήσιον τοῦ κλαυθμῶνος, *prope plorationem*, ὁ. Locus dictus est *plorationis*, quòd hic Philistæi stragem, & suam & idolorum, deploràrint [y]. Videtur esse *locus flentium*, de quo Jud. 2. 5 Dicunt Hebræi Davidem irrupisse in castra Philistæorum eò loci, ubi erant idola, in quibus Philistæi maximè confidebant [z]. Hesychius βάκχα, κλαυθμὼν φοίνικος. An hinc βάκχος †.

[k] Ma. — [l] Pi. — [m] San. — [n] G. sic Me. La. Pi. — [o] Mar. — [p] V. — [q] Mart. — [r] Mart. — [s] Ma. — [t] Me. — [v] G. — [x] Ma. sim. Mar. — [y] Hegn La. — [z] Ja. — † Q.

effecturum, ut hostis fugiat à strepitu folii volitantis [l]

25. *De Gabaa*] Ubi exordium pugnæ factum est [m]. At 1 Par. 14. est *Gabaon* [n]. Vel, eadem urbs est [o]. Vel, hæc loca vicina sunt [p]. Aut ager, ubi pugnatum, vel utrique communis erat, vel ab utraque æqualiter distat [q]. Heb *Ghebagh*. Hæc est illa famosa Ghebagh Saulis, in sorte Benjamin, de qua Jos. 18. 24. ¶ *Usque dum venias Gezer*] De hac vide Jos. 10. 33. & 16. 10 [r]. Urbs erat in tribu Benjamin [s]; vel in tribu Ephraim [t]. Eam tum occupabant Palæstini [v]. *Usque Gezara, quod oppidum in utrorumque confinio situm erat* [x].

[l] Mart. — [m] San. sim. Me. — [n] San. — [o] La. — [p] La. ex San. — [q] San. — [r] Me. — [s] V. — [t] Me. Ma. — [v] V. sim. Ma. — [x] Jo. in Mo.

CAP. VI.

1. CONgregavit rursum, וַיֹּסֶף עוֹד] *Et collegit vel congregavit adhuc*, ὁ Mo. Pi. *rursum* vel *iterum*, M. Ti. JT. Sy. *secundò*, Ma. Ratio loquendi concisa pro וַיֹּסֶף עוֹד לִקְבּוֹץ *Et perrexit David insuper colligere.* Ità R. Jesaias. Notat hic Kimhi, וַיֹּסֶף idem esse quod וַיֶּאֱסֹף *Et collegit*; ut וַיּוֹחֶר *moratus est*, 2 Sam. 20. 5. ab אחר. item תֹּסֵף *colligis spiritum*, &c. Psal. 104. 29. pro תֶּאֱסֹף. Potest tamen esse à יָסַף *addidit*, vertíque, *Addidit adhuc colligere*, Ità Jon. Hæc K [*]. David bis eandem ob causam eos congregâsse docetur, 1 Par. 13. à vers. 1. ad 6 [y]. At potiùs referendum hoc ad priorem congregationem Israelitarum ad pugnandum cum Philistæis; quod quidem non expressè narratur, sed ex narratione colligitur suprà, cap 5. v. 17. &c [z]. ¶ *Omnes electos*] Malim *juvenes*, Pi. sic ὁ. Id בָּחוּר significat [a]. *Omnem delectum militem*, Ti. robore & fortitudine præcellentes, vel ut ante arcam saltarent; vel, nè Philistæi venirent, & arcam ipsis eriperent, sicut fecerant tempore Saulis ||. ¶ *Triginta millia*] Ità omnes. At Græci *septuaginta millia* ponunt [b]. In Complut. autem habent *triginta millia* [c]. Vera lectio videtur esse 300 millia, quo nos trahit 1 Par. 12 collat. cum 1 Par. 13. 1 [d]. Sed præceps & temeraria est hæc conjectura, quia omnes libri ità legunt. Et ex illis verbis יָסַף עוֹד colligunt Interpretes, duas (vel plures, K in Buxt.) populi collectiones factas esse, 1. In Hebron, ad Davidis inaugurationem in Regem, quæ præcessit, & est major illa summa 340000, 1 Par. 12. 2. Ad comitandam & deducendam arcam, de qua agitur 1 Chron. 13. & 2 Sam. 6. Collegerat antea ad bellum Philistæorum, jam verò ad deducendam arcam, inquiunt K. & Abarb †. In Paralipomenis videtur historia nonnihil perturbata. Ibi enim bellum narratur susceptum post reductam arcam: hîc autem confecto bello, arca reducitur, Ubi arcem Sionis expugnavit, non vacat otio

[*] Buxt. vind. p. 1011. — [y] Ma. ex Jun. — [z] Pi. — [a] Pi. — || Abarb. in Buxt. — [b] G. — [c] Nobil. — [d] G. sic Capel. in Crit. — † Buxt. ib. 1010.

... illius ascenderunt; ex civitate sua ad Davidem, ut deinde illum & arcam suam comitarentur: sic nihil est inconveniens, nisi quòd nomen loci reticetur, in quem deducenda fuit arca [v]. ¶ *Ut adducerent arcam Dei*] Tum ut haberet David arcam apud se, & coram ea Deum coleret; tum ut honoraret arcam, collocando ipsam in urbe regia; tum ut evaderet calamitates, quas Deus immiserat ob neglectè habitam arcam in Gabaa [x]. ¶ *Super quam invocatum est. &c* אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם שֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת יוֹשֵׁב הַכְּרֻבִים עָלָיו] Bis hic in Hebræo est שֵׁם [y]. [אֲשֶׁר item & עָלָיו variè *reddunt*. Hinc versionum varietas.] 1. Fortè priori loco legendum שָׁם [z], *ibi*, vel *istic*; *ubi* (h. e. *super quam*) *invocatur nomen Domini*, &c. vel expungendum est alterum שֵׁם, & priùs punctandum שָׁם *Istic*, hoc modo. *Ubi* (h. e. *super quam*) *invocatur Deus* [a]. 2. Nonnulli שֵׁם accipiunt non pro proprio Dei nomine, ut Levit. 24. 11, 16. (quomodò P. & JT. sumunt) sed appellativè; Ità RS. & K. hoc modo, *Cujus vocatur nomen, nomen* (scribo *Nomen*, Di.) *Jehovæ exercituum* [Hactenus cum iis consentiunt, Di. M. Ti. Os. Strig.] *sedentis in* (*habitantis inter*, M. Ti.) *Cherubim* (hîc suppleo *est*, Di.) *supra eam*, Di. M. Ti. *Habitat super ipsam inter Cherubim*, Strig. *Habitat super Cherubim in ea*, Os. [Sed Capello hic sensus non placet, ut arca vocetur *nomen Domini*, &c. vel יְהוָה; sic enim nomen Jehovæ non erit soli Deo proprium; quod contendunt Sociniani.] At nihil videtur necesse [b]. 1. Si ad verbum reddamus, non tamen nomen יְהוָה arcæ tribuitur, Sed hic erit sensus: *Quæ* (arca) *vocatur*; *Nomen, Nomen, inquam Domini*, &c. h. e. quæ inde celebratur, quòd Deus illic se præsentem ostendat [c]. 2. Simplicissimum est, ut אֲשֶׁר non ad אָרוֹן *arcam*, sed ad אֱלֹהִים *Deum* referatur, ac vertamus, *qui vocatur Nomen, Nomen Jehovæ*, &c. (vel *cujus* (scilicet Dei) *nomen*, *vocatur Nomen Dei exercituum*, &c. Q. in Buxt.) Egregia est Arcæ commendatio, quòd sit arca istius Dei, qui quum sit incomprehensibilis, vocatur absolutè *Nomen*, & quidem *Nomen Jehova*, &c [d]. 3. Aliis ellipsis est ב ante שֵׁם [e], *Quæ* (*Arca*) *vocatur* בְּשֵׁם *de nomine*, *nomine Domini*, &c. Buxt. Confer similem phrasin Esa. 4. 1. & alibi [f], quia scilicet vocatur Arca Dei, qui mag-

[v] Buxt. vind. 395
[x] La.
[y] G.
[z] G. ex Cap.
[a] Capel. Crit.
[b] Di.
[c] Buxt. vind. 2. 13. 999.
[d] Di.
[e] Buxt. 2. 13. 874.
[f] Di.

quem fuit verbum, &c. Sic etiam Exod. 6. 4. Psal. 1. 4. Marc. 7. 25. Act. 15. 17 [n]. Convenientissimus est hic loci sensus. קָרָא sæpe ità constructum reperitur cum אֲשֶׁר & עַל, ut 2 Chron. 7. 14. Jer. 7. 10. 11. & 34. 15. Dan. 9. 18. Geminatio שֵׁם est de emphasi & elegantia Vide Thes. Gram. 2. 2. Accentus Revia, priori שֵׁם impositus, tantùm exiguæ respirationis nota est, quæ hic facienda. Præterea Deus sæpe vocatur יוֹשֵׁב הַכְּרוּבִים *Insidens Cherubinis*, nec ullibi additur, *qui sunt super arcam*, nè quidem ubi arcæ mentio præcedit, ut 1 Sam 4. 4 [o]. & in loco parallelo huic nostro 1 Chron. 13. 16. Vide & 2 Reg. 19. 15. Psal. 80. 2. & 99. 1 [p]. Constructionem hanc probavit Abarbanel, sed paulò alio sensu. עָלָיו Sumit pro *per* seu *propter quam*, & קָרָא in sensu *proclamandi* vel *prædicandi*, ut Jon. 3. 2. *Per & propter quam promulgabatur & mirabiliter divulgabatur nomen, Nomen Domini*, &c. *tam in terra Philistinorum, quàm in medio Israelis*. Nempe *propter miracula quæ fecit arca*. Elegans expositio. In 1 Chron. 13. 6. habetur, *arcam Dei* —— אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם quod reddendum videtur, *quæ vocatur SCHEM nomen*. Sed locus hic concisus perficiendus est hoc loco Samuelis pleniore & planiore, אֲשֶׁר עָלָיו נִקְרָא שְׁמוֹ [q]. Super *quam invocatur*, &c. Hebraismus, *quæ vocatur*, sive *dicitur arca Dei* [h]. *Super quam invocatum est nomen Domini*, &c. i. e. Arcam, quam Hebræi appellabant figuratè *Dominum exercituum* [i]. *Vocatum est nomine Domini*. Tanta erat Arcæ dignitas & majestas. Neque hoc rarum, aut novum. Nam Sacramenta sæpe gerunt nomina earum rerum, quas significant [k], *ad* vel *apud quam*, &c q d super quam est Domini majestas, quæ ibi invocatur. *Sedentis in Cherubim super eam*. Super alas Cherubim quæ propitiatorium inumbrabant [l].

3. *Imposuerant arcam Dei super plaustrum novum*] Haud dubiè exemplo Philistæorum, 1 Sam. 6 [m]. Mendosè. Humeris enim portanda fuit, Num. 4. 15. hîc infrà 13. 1 Par. 15. 15 [n]. atque ob id ipsum plaustra boum Koathitis non concessa fuerant, ut reliquis Levitarum [o]. Plaustrum novum nec usu attritum alieno adhibuerunt, ex pietate. Vide quæ ad 1 Sam. 6. 7 [p]. ¶ *Tuleruntque eam de domo Abinadab, qui erat in Gabaa*] Hæc verba explicata

[n] Glass. gram. 3 2 p. 228
[o] Buxt. 873.
[p] Buxt. 997.
[q] Buxt. 874.
[h] V.
[i] G.
[k] Marti.
[l] Me.
[m] Pi. et Ma. ex Jun. Me.
[n] G. sic Jun. Pi. Ma. Mart. Me. BA.
[o] BA. 1. 2. 37. 371.
[p] San.

tertium, neque extet 1 Chron. 13. 8. errore orto ex repetitione τῶ plaustrum novum, in medio & fine versiculi tertii. Nempe cùm librarius absolvisset describere versum 3. putavit se tantùm dimidium versiculum descripsisse: itáque denuo descripsit ista, וַיִּשָּׂאֻהוּ. &c [v]. [At Buxtorf. illi sic auream vellit;] 1. Quomodò unus scriba errans omnes inficeret codices? 2. Cur repetitiones judicantur supervacaneæ? Nullúsne illorum usus est, quia nos eum non videmus? 3. Rectiùs K. *Iteratò dicitur, ET TULERUNT EAM; quod v. 3. dictum fuit, quod illi deduxerunt eam; explicatur jam v. 4. quomodò deduxerint; quòd scil. Achio iverit ante arcam, Uza autem cum arca.* 4. Q. ultima verba aliter reddunt [x]. *Et tulerunt eam cum arca Dei*, Jon. Mo. Q. in V. הוּ in וַיִּשָּׂאֻהוּ volunt referre *arcam*, seu *capsulam, in qua erant reposita donaria Palæstinorum*, quam tulerant è domo Abinadab unà cum arca Dei [y]. Vel, *& deportaverunt illud* (plaustrum) *è domo Abinadab cum arca Dei*, scil. imposita. Itá הוּ referendum ad *plaustrum*. Obj. Differunt genere, nam הוּ est masc. at plaustrum in Heb. est fœmin. Resp. Hæc enallage sæpe contingit. Vel supplendum hîc aliquod participium, ut à Junio factum [z]. Scriptura abbreviata est [a], *Tulerunt eam è domo Abinadab*——(sub. vel *euntes*, cum JT. in priori editione, teste Buxt. vel *Uza eunte*; vel *& venerunt*, Buxt. ex RS. & R. Jes.) *cum arca Dei*. Vel *comitantes arcam Dei*, ut JT. in posteriori editione [b]. Errant qui relativum אֲשֶׁר referunt ad arcam, quo implicatur constructio, Refertur potiùs ad Abinadab [c]. Porrò בַּגִּבְעָה hîc non est nomen urbis [d], sed appellativè ponitur, & sign. *collem*. Itá V. & JT. Ang. Me. Hic autem collis erat in urbe *Cariath-jearim*, quod expressè habetur, 1 Par. 13. 6 [e]. ¶ *Abio præcedebat arcam*] Nimirum ut duceret boves quæ plaustrum trahebant, ex v. 6 [f]. Vel ut currui quodammodò muniret viam [g]. Subaudi, *Et Uzza ibat post arcam*, (ut observaret nè illa de plaustro decideret [h],) Ellipsis contraria [i].

[v] Capel. Crit.
[x] Buxt. vind. 2. 2. 429.
[y] Q. in V.
[z] Glas. gram. 416
[a] RS. in Buxt.
[b] Glass.
[c] Mar.
[d] Me.
[e] Me.
[f] Pi.
[g] Mart.
[h] Pi.
[i] Ma. ex Jun.

5. *Ludebant*, Itá Pi. P. מְשַׂחֲקִים] *Ludentes*, Mo. *laudabant*, Jon. *canebant*, Ar. *exultabant*, V. sim. JT. Pi. ¶ *Coram Domino*] Coram arca, symbolo præsentiæ Jehovæ [k]. ¶ *In omnibus lignis fabrefactis*, בְּכֹל עֲצֵי בְרוֹשִׁים] *In omnibus lignis abiegnis*, sive *abiegnis*, Mo. Jon. Ar. JT. Ti. Pi. V. vel *cedrinis*, Sy. M. Strig. *omne genus pineis instrumentis*, Ca. Verto, *omnis generis instrumentis, è lignis abiegnis*, Pi. sim. V. *itémque citharis, & nabliis*, &c. Generi subjiciuntur species. Quibus tamen admiscentur heterogenea, putà sistra & cymbala, quæ non ex ligno sed ex metallo aliquo fiunt [l]. ¶ *Et sistris*] Itá Heb. וּבִמְנַעַנְעִים Vertunt Sy. M. Ti. P. JT. Sistra autem sunt ærea tympana in Ægypto maximè usitata, quibus & bellum accendunt [m]. Dicta sunt à נוּעַ *moveri* [n], à quatiendo & exagitando [o], quòd ad sui jussum

[k] Pi.
[l] Pi.
[m] Mar.
[n] M.
[o] Q. in Ma.

¶ Extendit manum ad arcam] ... *misit Uzza ad arcam Dei*, &c. Mo. [Sed omnes supplent *manum*.] ¶ *Et tenuit eam*, וַיֹּאחֶז] *Et retinuit*, scil. nè caderet [a]. ¶ *Quoniam calcitrabant*, &c. כִּי שָׁמְטוּ] Quid illa vox significet, valde incertum est; occurrit hîc & in Paralipom. nec sibi constant veteres Interpretes, nam aliter hîc quàm illic reddunt; Hîc enim habent *περιέσπασεν αὐτὴν*, *Eam (arcam) circumflexit*, i. *propulerunt*, Jon. *subtraxerunt se à loris*, Ar. ex Sy. At in Paralipomenis habent *ἐξέκλινεν αὐτὴν*, *inclinavit eam*, i. Sic Vulg. sim. Jo. & Suidas. [Recentiores interpretes sic vertunt,] *dimoverant eam*, RS. in BA. JT. Verùm tunc cum Affixo scriptum fuisset שְׁמָטוּהוּ [b]. *Declinabant*, Ti. Os. P. subaudi ab actu, seu à regia via, & videbatur currus ruiturus [d]. *Calcitrabant*. i. e. calcitrando dejecturi videbantur arcam in terram [†]. *Excusserunt se*, M. *extra viam erumperant*, Strig. *labascebant*, Mo. sim. Eutych. in BA. Hactenus, quod viderim, nihil allatum vero propriùs. Sed placet aliud afferre. Hebræum *Schin* Arabes sæpe sæpiùs mutant in *Thau*; [ut multis exemplis ostendit BA.] Itáque conjugata esse puto. Hebræum *SCHAMAT*, & Arabicum *THAMAT*, quod sign. *lutum tenue, in quo jumenta detinentur*. Itaque שָׁמְטוּ hîc significabit boves in molli & tenaci luto hæsisse. Nè igitur aut Rex & populus nimias ibi moras necterent; aut nè in ipso conatu boum plaustrum rueret; illi manum admovit, & cœpit arcam; eo fortè consilio, ut illam cum fratre ferret usque ad montem *Sionis*, à quo credibile est arcam, quam diximus, non fuisse valde remotam [f].

[a] V.
[b] BA. 372.
[d] Os.
[†] V.
[f] BA. ibi

7. *Percussit eum super temeritate*, Itá P. V. Strig. Ca. sim. Ti. עַל הַשַּׁל] *propter errorem ejus*, M. vel *errorem illum*, Pi. vel *hoc imprudens factum*, JT. vel *ignorantiam*. Punitur qui ignorans peccat [g]. *Et quòd deliquerit*, Jon. *eò quòd extendisset manum suam*, Sy. Ar. *ad arcam*, Ar. Qu. In quo erat peccatum Ozæ? Resp. 1. Quòd arcam, quæ humeris portanda erat, plaustro imponeret [h]. Hoc David apertè significat; cùm correcturus hunc errorem, non plaustro sed humeris arcam imponeret, 1 Par. 15. 2. 12 [*]. Exc. At multi in opus vel consilium illud consenserunt, ideóq; multis pereundum erat [i] Resp. Fortè is auctor fuit consilii [k]. Resp. 2. Quòd arcam tetigerit. [Sed hîc variant] 1. Quòd eam tetigit qui non debuit tangere &c. Nec enim sacerdos, nec Levita erat; prout sensisse videtur, Jo. Antiq. 7. 4. Itá mihi videtur, 1. quòd Carieth jarim (ubi habitavit) non erat Levitica civitas, nec inter eas numeratur, Jos. 21. 2. Ex 1 Par. 15. 11. ubi ad sacerdotes & Levitas sic loquitur,——*quia non eratis præsentes*. At Theodor. vult esse Levitam; quòd 1 Sam. 7 1. Eleazar filius Abinadab *sanctificatus* dicitur, ut custodiret arcam. Resp. 1. *Sanctificare* sæpe sumitur pro *destinare* ad quemvis usum; ideóque dicitur de Persis & Medis, Isa. 13. 3.

[g] V.
[h] Ità L. Me. & G. ad v. 3.
[*] Ma. Mart.
[i] T.
[k] San.
T. ex L. Theod. & Procop. & RR. in Ser.

... in populo suo [b].

8. *Contristatus est David*, וַיִּחַר] *Iratus est*, P.Mart. *ægrè tulit*, V. sim JT. *perturbatus fuit*. Per iram hic notatur tristitia, per Synecdochen speciei: nam & ira tristitia quædam est [c]. Iratus est, non contra Deum, quem sævitiæ, aut injustitiæ accusare non poterat; sed contra peccatum vel sacerdotum vel suum. Multùm fortasse hoc detraxit de authoritate & existimatione Davidis [d]. Contristatus est, 1. Ozæ commiseratione, qui hoc ipsius voluntate susceperat. 2. Populi conturbatione ad hunc casum territi. 3. Violatione sacrorum. 4. Timore, nè Ozæ culpa ad se pertineret [†]. Metuit & sibi (nè indignus videretur tanto hospite, vel nè ipse percuteretur) & urbi. Meminit quid passi sunt tum Palæstini tum Bethsimitæ ob arcam temeratam [f]. ¶ *Quod percussisset*, כִּי פָרַץ פֶּרֶץ] quòd *rupisset rupturam*, Mo. V.P.Ma. sic i. Ti. vel *ruptione*, Sy. *irrupisset irruptione in Uzzam*, JT. *quòd dissipationem fecisset propter Uzzam*, M. ¶ *Percussio Ozæ*] nomen hoc inditum, ut commonefaceret homines ad colendam disciplinam [g].

10. *Et noluit divertere ad se*] Veritus nè aliquo suo vitio malum sibi accerseret [h]. Nonnihil hîc peccavit David: Facilè poterat ex sacris literis videre illa non ritè geri. Si nesciebat David voluntatem Dei, de arca in Sionem deportanda, non debuit incipere: si certò sciebat, non debuit desistere. Peccat paralogismo, à non causa ut causa. Non enim arca erat causa ejus calamitatis, sed peccatum, quo sublato, Deus propitius foret [i].

11. *In domum Obed Edom Gethæi*] Levita hic erat, ut patet ex 1 Par. 15. 18,21,24. & 16. 5, 38. & 26. 4 [k]. Quomodò ergo *Gethæus* fuit? Resp. Quòd ibi natus sit, vel habitârit, sicut Elimelech in Moab, Ruth 1 [l]. Peregrinabantur illis temporibus Levitæ, & habitabant ubicunque commodum erat. Vide Judic. 17 [m]. Fortè ibi cum Davide exulavit, ut Saulem effugeret, qui sacerdotes interfecit [n]. Vel pater ejus ibi peregrinatus erat [o]. Potiùs *Gitthæus* dicitur à *Gath-Rimmon* urbe Levitico, Jos 21. 24.25 [p]. Qu. An Davidi licuit proximum suum in periculum conjicere, ut seipsum eriperet? Resp. David neminem coegit, ut arcam apud se asservaret; sed Obededom sponte suscepit, quo fidem pietatémque suam ostendit [q]. Sed ubinam erat hæc domus? Resp. Vel in urbe Jerusalem, vel in loco ei vicino [r]; ut patet, 1. quia ibi erat arca

[b] Mart. ad v. 8.
[c] Pi.
[d] Mart.
[†] Me.
[f] Mart.
[g] Mart.
[h] Me.
[i] Mart.
[k] Me. Ità L. La. Ser. Ma. Mart.
[l] La. ex Ser.
[m] Ma.
[n] Mart.
[o] Me.
[p] Ma. ex Jun.
[q] Mart.
[r] La. ex Jo. San. ex To.

alterius speciei. Ità accipit David de Pomis. Sic & Ezec. 39. 18. מְרִיאֵי vertunt *pinguefacti*. Ità Q in K. Apud Rabbinos הַמְּרָאָה est *saginatio* [g]. De voce מְרִיא sunt quatuor sententiæ. 1. Quòd est *agnus*, vel *aries*, vel *ovis*. Ità plerumque Græci, & interdum Vulg. Ratio est, quòd pro *bos & meri* hoc loco sunt *juvenci & arietes*, 1 Par. 15. 26. Sed non cogit; neque enim agitur de eodem sacrificio. Hic *bos & meri*, a Davide: ibi verò *juvenci* 7, *& arietes* 7, à Levitis immolantur. [At David aliique sæpe sacrificâsse dicuntur per alios, nempe per Levitas, &c.] 2. Quòd est *bos pinguis*. Ità RS. 3 Quòd est generale nomen omnis animalis saginati. Ità R. Hai & Pomar. & Mardoch. & Chald. & Sy. 4. Quòd peregrinum est animal bovi simile, sed majus, nempe *bubalus*. Ità K. & AE. & R. Esaias & Abarb. & Aquin. qui cùm à majoribus accepissent, *meri* esse bovem sylvestrem, putârunt *bubalum* significari. *Bubali* autem per vulgi imperitiam dicuntur *feri boves Germanici domesticis majores*, qui veriùs *uri* sunt, ut notant Plin. 8. 15. & Solin. Existimo מְרִיא idem esse animal cum Syro & Africano bubalo, quem à se visum testatur Bellonius Observ. 2. 50. Probatur, 1. ex nominis similitudine. Est hoc Arabum *Almari*, quod levissimum esse dicunt, & pilis admodum æqualibus. Idem de bubalo docet Bellonius. 2. Ex natalibus. Est ex Assamia, ait Bellon id est, Syria, quam Arabes vocant *Assam*. 3. Quia *bos & meri* sæpe in Scriptura junguntur, ut vicina animalia, hîc & 1 Reg. 1. 9, 19, 25. Isa 1. 11. 4. Hos ab arvina commendat Esaias, *Saturi sum adipe MERIUM*. Ità & Bellon. bubalos. Et hinc *meri* per quandam analogiam, extenditur ad animalia quævis pinguia [h]. Porrò, immolabat David hoc loco, subitario altari ex cespitibus excitato [i].

14 *Et David saltabat totis viribus*, Ità M.P.Ti. JT. Di. מְכַרְכֵּר] Ità vertunt per conjecturam sensu loci id suadente. Pro quo facit Syriacum כְּרָא *exultatio, gaudium* [k]. [At i. habent, *pulsabat in organis modulatis*. Jon. *laudabat*. Sy. & Ar. *carebat*.] *Saltabat in morem capræ*, Mo. vel *agni*, à כַּר *agnus*. Agnus enim est animal ἀκτικὸν & πηδητικόν [l]. *Saltabat*, aptans vocem, motúmque corporis musicis instrumentis, quæ vel alii, vel ipsemet pulsabat [m]. Quæres, an principem deceat saltare publicè? Resp. Si corripiatur eodem spiritu quo David. Nihil hîc leve erat, aut nugatorium. Omnia referebantur ad gloriam Dei. Plato ait, saltationem apud veteres aliam fuisse ἐμμέλειαν, & pyrrhicam, robustam, severam, & mili-

[g] Di.
[h] BA. 1. 2. 28. 284.
[i] Gi.
[k] Di.
[l] AB. 1. 2. 46. 515.
[m] Me.

tis, non judicantibus rectè de pio Davidis zelo, regiæ dignitatis oblitus videretur [b]. Putavit Michol ipsum pro suis insanire [c].

17. *In medio tabernaculi quod tetenderat ei David*] Quo scilicet obvelvebatur, quasi Mosaico velo. Locus hic fuit extra Regiam domum; Nam postquam in eo sacrificatum fuit, dicitur Rex reversus in domum suam [d]. Vetus tabernaculum asservabatur in Gabaon, ut patet ex Paralipomenis. Tentorium autem ædificat, non sacellum; quia arca adhuc vaga erat, & templum jam tum animo destinârat [f].

18. *Benedixit populo*] Beneprecatus est populo per nomen Domini [f]. Erat hoc inter jura Regia, 1 Reg. 8. 55 [g]. Conjunctæ erant functiones Regis & Pontificis; itáque mirum non est, si multa illis fuerint inter se communia. Uterque benedixit populo. Uterque populum pro officio suo admonebant & docebant [h]. Fortè *bene dixisse* dicitur, quòd cibum illis distribueret; nam *benedictio* interdum donum sign. ut diximus ad 1 Sam. 25 27 [i].

19. *Collyridam panis*, חַלַּת] Erat hæc torta panis, cui aliquid admixtum est operis dulciarii [k]. ¶ *Et assaturam bubulæ carnis*, אֶשְׁפָּר] *frustum carnis*, M. JT. Mo. &c. quantum viro in refectione sufficere potest [l], *Portionem amplam*, qu. pulchram dicas; à שָׁפַר *placuit, pulcher fuit*. Vel componitur vox ex אֵשׁ *ignis*, & פַּר *bos*, quasi *ignitum bovis* dicas Vel sign. *dimensam partem*, ab Æthiopico שפר, quod sign. *metiri*, Mat. 7. 2 [m]. ¶ *Et similam frixam oleo*, אֲשִׁישָׁה] *lagenam*, M. ex K. V. &c. sub. *vini*, V. JT. Pi. Ellipsis adjuncti usitati [n]. Al. *pultem*, Ità Ti. & nostri, inquit M.

20. *Discooperiens se —— & nudatus est*] non omninò; sed quòd deposuisset extimam vestem Regalem, ut Ephod indueret [o]. ¶ *Ante ancillas servorum*] Fingebat hoc. Puellæ enim, quarum chori fortasse arcam præcesserant, non vulgares, sed ingenuæ fuisse videntur. Tales erant Maria soror Mosis, & Jephthe filia [p]. ¶ *Quasi si nudetur*, כְּהִגָּלוֹת נִגְלוֹת] *sicut nudari nudando*, Mo. *sicut exuitur & revelatur*, Jon. *prorsus ut retegit se*, JT. Geminatio spectat ad augendam significationem [q]. ¶ *Unus de scurris*, אַחַד הָרֵקִים] *Unus è fatuis*, P. *vacuis*, Jon. M. V. *unusquispiam è vanissimis* hominibus, Sy. JT. Pi. unus ex otiosis, vel scurris, i. e. ut quidam vilis & abjectus [r].

21. *Ante Dominum, &c.* לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בָּחַר וגו׳ — וְשִׂחַקְתִּי לִפְנֵי יְהוָה] Q. Juramentum esse volunt, *Coram Deo* (seu, *Deus vivit*) *qui elegit me, &c. quia ludam* nempe *coram Domino, &c* [s] *Coram Jehova, qui elegit, &c. & ludam, (saltabo, s. laudabo*, Jon) *coram Jehova*, P. S. Jon. *Coram Jehova* (sub. *id feci*, V. Ar. vel *gestivi* sive *lusi*, JT. Pi. sim. M) *& (atque ideo*, M.) *gestiam*, sive *ludam coram Domino*, JT. Pi. M. Eclipsis est antecedentis,

b Os. c Mart. d Me. f Mart. f v. Mart. San. g G. h Mart. i San. k San. sim. La. l R. Levi in M. m Di. n Pi. o La. sim. San. E. Me. p San. q Mar. r V. s Q. in San.

perpetuâ punita est [a]. Non leve pœnæ genus [b], inter Hebræos hoc habitum erat [c]; præsertim in Regia conjuge [d]; quæ cùm esset è Regio genere, & aliis Davidis uxoribus illustrior, si quem è Davide filium esset enixa, ille credebatur ad Regiam dignitatem esse venturus [f]. At dices infrà 21 8. quinque filii Michol attribuuntur. Resp. 1. Id factum, quia ab ea adoptati sunt; at filii erant Merob [f]; ut ex eo constat, quòd filii esse dicuntur *Hadriel*, &c. cui non *Michol*, sed *Merob* nupsit, 1 Sam. 18. 19 [g]. 2. Vel filii erant *Michol*, sed ex altero viro, non ex Davide [h]. 3. Vel à die tantùm despecti mariti sterilitate mulctatam fuisse, cùm tamen anteà filium Davidi genuerit [i]. Vide suprà 3. 5 & infrà 21 8 [k].

a Me. b G. c San. d G. f San. f He. & plerique in San. g San. h Jo. in Ser. i Q. He. in Me. k Me.

CAP. VII.

1. *CUm sedisset*] Notatur hoc verbo tranquillus status, ut patet ex sequentibus [a]. ¶ *Dominus dedisset ei requiem, &c.*] Qu. Quomodo hoc dicitur cùm postea tot bella gesserit? Resp. Sed illa bella David prior, & sponte, suscepit. Alioqui n gentes vicinæ jam quieverant [b].

2. *Dixit ad Nathan*] Vir hic fuit prudens, lenis, &, quod Josephus addit. ἀστεῖος, i. e. suavitate quadam gravitatem temperans, & qui etiam cum Regibus nôsset vivere [c]. ¶ *Vidésne*] τὸ רְאֵה *Vide* sæpe ponitur pro הִנֵּה *ecce*, quod illius loco habetur 1 Par. 17 1. Sic suprà Gen 27. 27. רְאֵה *vide, odor filii*, &c. pro הִנֵּה *ecce*; neque enim de visu, sed de odoratu proprie loquitur. Sic ἴδε *vide*, pro ἰδοὺ *ecce*, in N. Test. usurpatur, Mat 25 20, 22, 25. Marc. 2. 24 [f]. ¶ *Ego habitem in domo cedrina*] Talis & Cadmi Regia apud Euripidem Phœnissis [f]; q. d. non decet ità fieri. Quare arcæ domum cedrinam ædificabo. Βραχυλογία [g]. ¶ *Arca Dei*] Sub qua intelligit quoque Mensam, Candelabrum, & Altare incensi [h]. Arcam solam meminit, quia hujus gratiâ illa instituta sunt [i]. ¶ *Posita sit in medio pellium*, בְּתוֹךְ הַיְרִיעָה] *Juxta cortinam*, i. e. sub cortinis, h. e. in tentorio facto ex pellibus [k]. Propositum hoc Davidis templum struendi eventu caruit, non autem mercede, hanc enim Deus promittit v. 11 [l].

3. *Vade, fac*, לֵךְ] *age, fac*. לֵךְ imperativus est, qui pro particula hortantis, & concedentis, sive permittentis, frequenter usurpatur [m]. Hoc dicit sensu humano, (ut homo prudens [n]) non spiritu prophetico [o]. Non omnia Prophetæ loquuntur ex prophetico spiritu, sed suis interdum ducuntur, imò abducuntur consiliis [p]. Ità Jonas [q], & Elizæus, *dominus* (inquit) *me hoc celavit*. Et Samuel, qui putavit Eliabum regem futurum [r]. Erravit Nathan,

a Pi. sim. Me. b Mart. c G. f Glas. gram. f 487. G. g Pi. sim. V. h M. i Mart. k V. l G. m V. n G. o V. sim. G. L. E. T. San. p Sar. sim. T. La. Mart. q San. r Mart.

[...] taculum ex aulæis pretiosis confectum; hoc autem dicitur de aulæis è lana caprina facti s[c].

7. *Numquid locutus sum ad unam de tribubus Israel?* Ità plerique [אֶת אַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל] At in 1 Chron. 17. 16 pro שִׁבְטֵי habetur שֹׁפְטֵי, quomodò & hic legendum vult Capellus[d]. [At sunt qui vocem שִׁבְטֵי eodem sensu accipiunt, & verba hæc sic reddunt.] *Loquutusne sum quicquam ulli moderatorum*, vel *præsidum Israelis?* JT. Cs. He. in Mar. Heb. *sceptrorum*. Synecdoche Jun. שֵׁבֶט sign. *sceptrum*, & metonymicè *sceptrigerum, regem, judicem*, ut Gen. 49. Sic utrobique eadem res, sed diversis vocibus exprimitur†. Verto, *tribuum*. Quâ tamen voce intelligo judicem seu gubernatorem ex tribu aliqua constitutum[f]. Dicit, *ad unam de tribubus*, quia de omnibus ferè tribubus fuerant aliqui pastores populi Israel[g]. ¶ *Cui præcepi, ut pasceres populum*] [simil. omnes, præter M. qui sic vertit, *postquàm præcepi judicibus*, &c. i. e. postquàm institui rectores in populo[h], אֲשֶׁר sumit pro כַּאֲשֶׁר, ut non rarò fit.] Voluntas Davidis bona fuit, & placuit Deo; sed in eo erravit, quòd non haberet verbum Dei, à quo exspectare debuit & locum, & tempus, & peculiare mandatum. Ceremoniarum omnis dignitas pendet ex verbo Dei[i]. Ostendit Deus sibi molestum non esse Templo carere, quòd de eo nunquam conquestus sit[k]. In hac Dei oratione nonnulla omittuntur, quæ alibi posita sunt, tanquam hoc tempore & loco dicta, ut 1 Reg. 8. 16, 18, 25. 1 Par. 22. 8, 9. & 28. 6*. Ex aliis locis discimus, 1. Promissiones has esse conditionales, 1 Reg. 2. 4. 1 Par. 28. 7. qualis & illa fuit, 1 Sam. 2. 30. 2. Causam cur David ab ædificando templo prohibitus esset, 1 Par. 22. 7. Observo usum esse scripturæ non totum semper referre sermonem, sed brevem quandam illius summam. Vide quæ diximus ad illa Act. 2. *Aliis etiam verbis testificatus est*, &c. Existimo igitur plura Nathanem tunc dixisse, quàm quæ hic exhibentur. Cajetanus autem vult aliis temporibus Deum alia per Nathanem, aliúmve prophetam addidisse, Quod quidem verisimile est ex 1 Par. 28†.

8. *Servo meo David*, &c.] Commemorat beneficia quæ illi contulit, & quæ vult conferre, nè se contemni putet (vel non amari[l];) quòd ab eo nolit templum exstrui[m]. Quoniam acerbissimum hoc fuit Davidi excludi à domo Dei ædificanda, consolatur eum Deus; q. d. Non inimico animo hæc prohibeo[n].

[c] Pi.
[d] Critic.
† Buxt. vind. 383 &c.
[f] Pi.
[g] L.
[h] M.
[i] Mart.
[k] Me.
* Ser. sim. San.
† San.
[l] V. Me.
[m] Mar.
[n] Mart.

[...] [*Jehovah*] pro relativo, [*Ipse*†.] *Domum facere* dicitur Deus Hebraicâ locutione, quando dat sobolem, & ampliat familiam[f]. Dabo prolem & familiam regiam, quæ antonomasticè *domus* dicitur[g]. Vide quæ ad Exod. 1. 21[h]. Tu decreveras ædificare mihi domum; at ego domum firmam tibi ædificabo. Hoc præclarum erat; at Regiam habere domum, eámque in populo Dei, id verò longè est præclarissimum[i].

12. *Cùm completi fuerint dies tui*] Non tolleris violentâ morte, sed implebis dies tuos[k]. Liberat eum ab illo metu, nè cum Davide extingueretur imperium, quod ab ipso robur & pulchritudinem acceperit[l]. *Suscitabo* (*statuam*, Jon. P. Mo. *erigam*, Sy. Ar.) *Semen tuum post te*) Ità Jon. P. Mo. *Suscitare* hîc est in solio collocare[m]. ¶ *Quod egredietur de utero tuo*] i. e de uxore tua[n]. בְּמֵעֶיךָ *Ex ventre tuo*, P. *ex intestinis*, vel *visceribus tuis*, Ma. JT. Q. in V. id est, è renibus vel lumbis tuis. Synecdoche integri[o]. *Filius qui nasciturus est ex te.* Ergo Adonias & Absalom, cùm invaderent regnum, fecerunt contra verbum Dei[p]; [quia hi non nascituri erant, sed jam nati]

13. *Stabiliam thronum ejus usque in sempiternum*] Qu. De quo hæc prophetia est intelligenda? Resp. 1. Q. de solo Christo; 2. Alii de solo Salomone. 3. Alii de utroque intelligunt. 1. Q. de solo Christo intelligant. Ità Angelomus, Gloss. ordin. &, ut videtur, Aug. de *Civ. Dei*, 17. 8, 9, 12, 13[q]. Huc facit, quòd Heb. 1. 5 de Christo exponitur[r]. Nec Salomoni videntur illa congruere de regni æternitate, tantáque securitate; & de suscitatione filii post mortem David[s], antè quam & natus erat Salomon, & evectus in regnum[t]. [Aliis hæc non placent, & ad illa argumenta sic respondent.] 1. *Æternum* ex usu scripturæ non sempiternum tempus sign. sed longum[t]. 2. In Salomone hæc sunt imperfecta atque inchoata; in Christo ad perfectionem adducta[v]. 3. Salomon vivente patre designatus est rex, at nondum cœperat regnare[x]. [Porrò argumenta adversùs illam sententiam hæc proferunt,] 1. Nisi hæc aliquo modo convenirent in Salomonem, labasceret fides historiæ. Certum est hîc agi de externo templi visibilis ædificio[y]. De eo loquitur, qui post Davidem fabricaturus erat templum, quod David ædificare prohibitus est. Is erat Salomon[z]. 2. Quædam hîc ad Christum accommodari nullo modo possunt, quale illud, *arguendum esse illum, si iniquè se gesse-*

† V.
[f] V.
[g] Lu.
[h] Me.
[i] Mart.
[k] Mart.
[l] San.
[m] G. sim. Mart.
[n] G.
[o] Pi.
[p] Mart. sim. M.
[q] Ser. Ità Tertul. in San.
[s] San.
[t] Q. in Ser.
[t] K. in Mart. San. ex To. L. T.
[v] San.
[x] Mart.
[y] Mart.
[z] Le.

Christo ad literam accipienda sunt. Frequenter enim in prophetis hoc accidit, ut repente à figura transiliat Propheta ad figuratum [k]. [Atque hæc de illa quæstione impræsentiarum sufficiant.] Porrò עַד עוֹלָם apud Hebræos tempus non infinitum, sed pro materia de qua agitur bene longum significat. Itáque in possessionibus privatis ad 50 annos porrigitur, in Regnis longiùs. Duravit autem in posteritate Davidis Regnum per annos plus quingentos, successorum serie ultra viginti: quòd satis rarum [l].

14. *Ero ei in patrem, &c.*] h. e. volo paternè, id est valde clementer, cum eo agere ob Davidis memoriam [m]. Intelligendum hoc, 1. De Salomone [n], ut filio ex gratia adoptato [o]. 2. De singulis Regibus è Davidis sanguine [p]. 3. Maximè & singulariter de Christo [q], ut filio Dei unigenito [r], & per naturam [s]; sic interpretatur hunc locum Apostolus, Heb. 1. 5 [t]. ¶ *In virga virorum, & in plagis filiorum hominum*] Sic P. Mo. &c. Sicut patres castigant filios suos, &c. h. e. humano more, & pœnâ humanâ; i. e. benignâ ac clementi: interim miserebor ejus [v]. Castigabo paternè ut pater, non rigidè ut judex [x]. Humanæ plagæ divinis, i.e. inexuperabilibus, opponuntur [y]. Rursùm castigabo sicut homines, pœnâ humanâ, temporariâ & clementi; non sicut dæmones æterno exitio [z]. [Alii distinguunt.] *Virgâ virorum*; i.e. morbis [a]. Vel, ut alii, gladio inimicorum [b]. Impletum hoc 1 Reg. 11. 14. &c [c]. *Plagis filiorum hominum*; i. e. agrorum sterilitate; Vel, incommoditatibus corporum humanorum [d]; morbis, egestate, infamiâ, &c [†]. Alii volunt posteriorem sententiam esse prioris repetitionem [f].

15. *Misericordiam non auferam, &c.*] Regnum in tam longo tempore illis non auferam, ut Saolis posteritate abstuli [g].

16. *Et fidelis erit domus, &c.*] *Fidelis* hîc significat idem, quod *stabilis*. Itá sumitur 1 Reg. 11. 38. Isa. 22. 23. Act. 13. 34 [h]. στηριχθήσεται, S. id est *firmabitur quasi juramento*. נֶאְמַן est præt. Niphal. & sign. *firma erit* [i]. ¶ *In æternum ante faciem tuam*, לְפָנֶיךָ] *Ad facies tuas*, Mo. *Coram me*, S. Sy. [quasi legissent לְפָנַי] *coram te*, P. Strig. Jun. Mo. V. [Quod variè exponunt,] 1. *Tibi erit expositum*, JT. id est, ut à tua posteritate possideatur. Sic sumitur *coram te*, Gen. 3. 9 [k]. [Ubi annotata vide] 2. *Coram te*; i.e. ut nunc est, te vidente [l]. Sed quomodò poterat videre, quod æternum fore ait? Resp. 1. Vidit initium complementi harum promissionum in Salomone, unde securus de reliquis esse posset, quasi jam complementum omnium oculis suis spectâsset. Vide 1 Reg. 1. 43. & 2. 4 [m]. 2. Alii igitur aliquid hîc supplent; *domus tua quæ est ante faciem tuam*; i.e. quam vides & possides, *stabilietur*, &c [n]. Non alienè exponas *respectu (intuitu, gratiâ) tui* [o]. Al. *te vidente*, nam animæ

[k] Me. [l] G. [m] G. [n] G. sic Pi. Mart. La. San. [o] Pi. [p] G. [q] Mart. [r] Pi. [s] L. [t] Pi. [v] V. [x] La. sim. Jun. M. [y] Ma. ex Jun. [z] La. sim. San. [a] G. [b] He. et To. et Caj. in San. [c] San. [d] He. et To. et Caj. in San. [†] T. ex L. [f] Sic M. [g] G. ex Jo. et He. sim. Jun. Ma. F. T. Mart. [h] Me. ex San. [i] Mer. [k] Jun. V. [m] Belg. sim. Ol. [n] Mar. [o] Mar.

autem præcipitur de gestu corporis [a]. [Aliis hæc non placent.] τὸ *sedere* hîc non desidem indicat & mollem oratoris habitum, qui supplicem minimè decebat; sed constantiam in orando significat; quia diutiùs homo sedendo, quàm stando, &c. perseverat. Nisi m. vis *sedisse* Regem in pulvere, ut dicitur, Isa 47. Thren. 1. & 2. 10. Procidit enim David in faciem suam, inquit Jo. Ant. 7. 4 [a]. [τὸ יָשַׁב ergo alii vertunt,] *mansit*. Ità Ol. Strig. P. V. (vel *stetit*, V.) vel *restitit*, JT. Id יָשַׁב propriè sign [b]. *Coram Jehova*, oraturus scilicet. Nemini licebat sedenti orare Deum, præterquàm Regi [c]. Sic *stare* non semper erectam corporis positionem significat, sed quietem, & mansionem. *Plus animo* (inquit Cajet.) *quàm corpore sedit quietus coram Domino* [d]. *Sedit*, quasi diutiùs & familiariùs cum Domino, eo permittente, collocuturus [†]. ¶ *Quis ego sum?*] q. d. Quàm humili conditione sum! Synecdoche generis. ¶ *Domine Deus*, אֲדֹנָי יְהֹוִה] Nomen יְהֹוִה hîc habet puncta τῶ אֱלֹהִים, quia præcedit אֲדֹנָי: quod ubi occurrit cum יְהֹוִה, Hebræi pro יְהֹוִה legerunt אֱלֹהִים: nè cogerentur bis pronunciare *Adonai*: per quam vocem aliâs legunt vocem יְהֹוִה [f]. ¶ *Quia adduxisti me huc usque*] Ad tantum dignitatis fastigium [g]. τὸ *adduxisti* emphaticum est, quo sign. se suis viribus nunquam potuisse ad illum gradum aspirare. Intelligit non tantùm dignitatem regiam, sed etiam omnia superiora Dei erga se beneficia. Impii inflantur & superbiunt donis Dei: pii autem magis magísque dejiciuntur. Si David tantus vir & tam sanctus propheta; tamen mereri non potuit à Deo ista dona, quid ità hodie insaniunt nostri sanctuli, ut propter suas nescio quas opellas, polliceantur sibi regnum cœlorum [h].

19. *Nisi loquereris de domo servi tui in longinquum*] Sim. S. Jon. M. P. Mo. JT. Ti. *In tempus longè futurum*, Belg. Ang. Me. *Nisi remota prædiceres*, Strig. [Ità exponunt לְמֵרָחוֹק] hac voce explicat, quod antè dictum erat, עַד עוֹלָם [i]. Sensus est, etiam de Messia ex me post multa secula nascituro dixisti [k]. [Cui nonnihil favere videtur, quòd Jon. לְמֵרָחוֹק reddit *in seculum quod venit*, quasi nomine seculum Messiæ indigitare solent Hebræi.] Sy. habet, *quòd de domo servi tui longè antè dixisti*, Ar. *Quòd de servo tuo —— pollicitus es, duraturam illi posteritatem.* ¶ *Ista est enim lex Adam Domine Deus*] Sensus est, sicut cum Adamo pro ipso & tota ejus posteritate pactum inivisti; ità mecum, & cum domo mea pacisceris, &c [l]. Vel sic, *An hæc est lex Adam!* q. d. Eum morti obnoxium fecisti, me immortalem, regno in familia mea stabilito [m]. וְזֹאת תּוֹרַת הָאָדָם אֲדֹנָי יְהֹוִה, *Et hæc est directio ipsius Adæ, ô Domine Deus*, Ti. *Et* vel *At ista est lex (hic mos, M.) hominis, Domine Deus*, P. Mo. *Et hæc est visio filii hominis* (vel *humanum institutum est hoc*, Sy. vel *hoc sanè homini computandum est*, Ar.) *Domine Deus*, Jon. Hic usus & mos hominum est,

[a] Mart. [a] San. [b] Ma. [c] V. [d] Me. ex San. [†] Me. [f] Pi. [g] Pi. [h] Mart. [i] San. [k] Ol. [l] Me. [m] Mart.

hic

[illegible] tam amicè de rebus tantis alloquaris? Nimium est hoc, ô nimium, O Domine, Domine[c]. Oratio est admirantis; q.d. an hæc est conditio hominis, ut tu illum tantâ charitate complectaris[d]? Id optimè ad Christum transferetur: Estne hæc mea conditio, ut Christus ex mea stirpe sit nasciturus†. [Alii etiam ad Christum referunt.] Sic verto, *Et hæc est lex hominis, Dei Domini*, sive *Jehova*; id est, intelligo te de tali Messia locutum, cujus rationes exigent, ut sit simul verus homo, & æternus Deus[f]. Vides ergò Davidem probè intellexisse illa Dei verba ——*ipse erit mihi filius* —item *constituam eum super regnum meum in æternum*[g]. [Nec est quod miretur quisquam, vel id hoc loco Davidi significâsse Deum, qui ad Messiam pleraque in antiqua illa œconomia retulit; vel id intellexisse Davidem, qui propheta erat insignis; cùm alii prophetæ & ante & post Davidem luculentiora de Messia testimonia protulerint.] *Et hoc est institutum hominis, qui est Dominus Deus*, q.d. Nimis hoc arduum, & gloriosum est, quod mihi promittis, ex meo sanguine nasciturum tibi æqualem, & gubernatorem æterni regni tui. O rem mirandam! Sic 1 Par. 17. dicit, *Aspicis me in forma hominis*, (i.e. *schemate inventum, ut hominem*, Phil. 2.) *qui in supernis es Dominus Deus*[h]. Notandum *legis* vocabulum Hebræis sæpè significare *modum* aut *rationem rei*[i]. Nonnulli תּוֹרַת hîc potiùs à תור, quàm à יָרָה deducunt, reddúntque, *& hæc est dispositio, forma, ordo, ratio, series, status, gradus*, &c[k].

20. *Quid addere poterit ——ut loquatur*, &c.] i.e. Quid plura dicet David? plura dicere non potest, nec opus est pluribus, cùm *tu noveris servum*, &c[l]. Non necesse est, ut verbis apud te, qui omnia nôsti, patefaciam, quanto me tibi beneficio obligatum putem; cor meum tibi patet[m]. Tam liberalis fuisti, ut nihil sit reliquum, quod abs te deinceps petam; *Tu scis servum*, id est quibus rebus indigeam; non opus est multiloquio. Vide Matt. 6. Confirmatur hæc expositio ex 1 Par. 17. 18[n]. *Quid adjiciam petere*! qui Christum ex mea stirpe nasciturum promisit, cum eo omnia dabit[o]. *Quid ergo*, &c? q.d. Majora fecisti, quàm ausus fuissem petere[p]. ¶ *Tu scis servum*] Id est, curas, amas, dirigis, exaltas. Sic explicatur 1 Par. 17. 18. Scientia hæc non speculativa est, sed practica; sicut Matt. 25. 12. 2 Tim. 2. 19[q]. & Psal. 1. 6[r].

21. *Propter verbum tuum*] Ad me per Nathanem[s],

- [c] Belg.
- [d] R.S. in Mart.
- † Mart.
- [f] Os.
- [g] Strig.
- [h] Strig. ex Luth.
- [i] Os.
- [k] Ma.
- [l] V.
- [m] Ma.
- [n] San.
- [o] Mart.
- [p] L.
- [q] La. sim. San. Mart. Ma.
- [r] Ma.
- [s] Pi.

non tantum frui & uti possit beneficiis Dei; sed quod imbutus sit eo animi lumine, ut possit ea intelligere & considerare. Sic 1 Cor. 2. 12. *Spiritum accepimus, per quem scimus quæ à Deo data sunt nobis*[m].

22. *Neque est Deus extra* (vel *præter*, Mo. &c.) *te, in omnibus quæ audivimus*, sic 6. בְּכֹל אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ] *Juxta omnia quæ audivimus*, M. P. &c. sim. V. *Nec alius est Deus* (*quod auribus nostris audierimus*) *præter te*, Sy. *Non est tibi par, nec auribus nostris auditum est reperiri Deum præter te*, Ar. *In* vel *ex omnibus quæ audivimus*, &c. aut de nostris, aut de externis regionibus, in quibus alieni dii dominantur, nihil deprehendimus, quod à divina virtute videatur profectum esse, nisi quæ de tuis magnalibus accepimus[n]. Quantum unquam fando audivimus, fateri cogimur te unum esse verum Deum[o]. Nulla gens quæ de iis, quos Deos putat, idem possit prædicare†. Observa hîc unitatem divinæ essentiæ; in sequentibus autem, (*Iverunt dii*) pluralitatem personarum[*]. *Omnino prout audivimus*, &c. id est, quæ majoribus nostris fuerant promissa, jam reipsâ consignas mihi[p].

23. *Quæ est autem, ut populus tuus Israel, gens in terra?* וּמִי כְעַמְּךָ כְּיִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ] *Et quis sicut populus tuus, sicut Israel, gens una in terra*, M. P. Mo. *Populus unicus* (vel *unus electus*, Jon.) *in terra?* Sy. *gens singularis?* V. *Et quis, sicut populus tuus,—— gens alia?* 6. Pro אֶחָד *una* legebant אַחֵר *alia*[q]. *Quæ enim est, sicut——populus——gens ulla?* JT. id est, quæ fœlicitate & gloriâ cum illis comparari possit[r]. ¶ *Propter quam ivit Deus, ut redimeret eam sibi in populum*, sic P. Strig. אֲשֶׁר הָלְכוּ אֱלוֹהִים לִפְדּוֹת לוֹ לְעָם] *Quem ivit Deus ad redimendum sibi in populum*, Ang. Belg. sim. Mo. JT. Pi. Ma [Sy. aliter verba ordinat, *populo, ad quem sibi redimendum*, &c.] [illegible] 6. *Quomodò duxit se*, vel *eum Deus*, Nobil. *Cujus Deus iret, ut sibi in populum redimeret*, M. Ti. Heb. *iverunt dii*. Sic Gen. 20 13. *Elohim* de vero Deo construitur cum verbo plurali[s]. Vide quæ ad Gen. 1. 1[t]. Hinc colligimus personarum pluralitatem in divinis[v]. Alii referunt ad Mosen & Aaronem, qui à Deo missi sunt[x]. Qui refutantur ex 1 Par 17 ubi de vero Deo hoc dicitur, *tu redimisti*, &c. K vult plurale de Deo dici honoris gratiâ. Cur ergò subjicit, Tu *Domine*, &c. in singulari, nam Deus semper debet omnibus honoribus cumulari[y]. ¶ *Et poneret sibi nomen*] id est ut excitaret sibi famam[z]. Qui sensus firmatur ex 1 Par. 17. 21. vel, *ad comparandum*

- [m] Mart.
- [n] San.
- [o] Os.
- † G.
- [*] Os.
- [p] Ma. ex Jun.
- [q] Mar.
- [r] Os.
- [s] Ma. ex Jun.
- [t] Ma.
- [v] Os. Mart.
- [x] Q. In Mart R.S. & Jon. in M.
- [y] Mart.
- [z] V. To. in La. San. T, Ma.

populorum, Strig. Of. Mar. Ang. Belg. vel expellendo à *facie populi*, JT. Pi. vel, ad expellendum à *facie*, &c Ma. lim. i. Hæc vox subauditur ex 1 Par. 17. 21 [h]) *Quem redemisti tibi ex Ægypto*, Mo. P. M. Ti. &c. *gentibus & diis ejus*, Mo. *Ex gentibus & diis* (vel *judicibus*, Q. He. in M.) *ejus*, sive *earum*, P. Belg. Ang. Strig. Of. Videtur hic sensus colligi ex v. 24 [i]. i. e. Quem in libertatem asseruisti, ex Ægypto, & ex gentibus & diis ejus, sub Ægypti. Aut sing. est pro plur. *earum* [k]. Vana illa numina non poterant populum diutiùs retinere, &c *. vel sic, erepti sunt ab Ægyptiis, & ab eorum idololatria; nam in Ægypto coluerunt idola, Deut. 2. & Ezec. 16 †. Al. *populum* —— *cujus tu es Deus*, Sy. Ar. [גּוֹיִם vertunt *populum*, & וֵאלֹהָיו accipiunt quasi esset וְאַתָּה אֱלֹהָיו *& tu Deus ejus*, sub. *es*.] Al. & percussisti *gentes & deos earum*, vel *ejus*, Q. in V. [Alii cum antecedentibus hoc modo conjungunt,] *propter populum quem redemisti* —— *gentem tuam judicibus ejus*, M. Ti. sive *senioribus* populi, M. Mosen intelligit & alios principes, qui Dii vocantur, Joan. 10 [l]. Al. *qui redemisti tibi ex Ægypto gentes* (i. e. Israëlem quem *gentes* vocat quòd constet pluribus tribubus & familiis) *& Deos*; i. e. primores eorum, Q. in V. Al. & *Deum earum*; i. e. teipsum; Deus enim videbatur affligi, cùm sui affligerentur [m]. Vel Deus redimi dicitur, id est cultus ejus, quem Ægyptii contemnebant [n]. Al. sic locum vertunt: *fecis magnalia super terram*, &c. *& super gentem, & super Deum ejus*. *Asuper* quod est ante *terram*, præpono etiam ante *gentem*, & *Deum*: Et certè in his tribus magna accidisse legimus: Nam in adventu Israelitarum terra Amorhæorum mota est, scopuli musque inclinati, apertus Jordanis; contra gentes illas pugnatum est, de cœlo & aliter, Jos. 5 & 6. & 1 Sam. 7. & 14. Diis etiam eorum horribilia contigerunt, Dagoni, 1 Sam. 5. & Baal, Jud 6. & Ægyptiorum diis, Num. 33. 4 [o]. Al. sic, *Et ad faciendum tibi magnificentiam, & terribilia terra tua, gentibus & Diis ejus, propter populum tuum quem redemisti tibi ex Ægypto*, quod sensu planè convenit cum 1 Par. 17. 21. Hoc enim idem est acsi è terra sua gentes & Deos ejus ejecisse dicatur in gratiam populi sui. גּוֹיִם וֵאלֹהָיו refero ad לְאַרְצְךָ, & ab illo ל reguntur; est enim אֶרֶץ communis generis. Et per גּוֹיִם intelligo gentes & Deos terræ Canaan, ut patet ex 1 Par. 17. 21. *Gentes & dii ejus*; id est, terræ tuæ. Porrò rectè David hanc ipsam gentem, suo tempore viventem, ex Ægypto redemptam dicit. Nam, ut sit Maimonides, *Tenetur quivis quovis seculo ità se componere, acsi ipsemet jamjam è servitute Ægypti exivisset* [p].

25. *Verbum—suscita*] i. e. Præsta promissionem, quæ dum suspensa est, nec executioni mandetur, dormire videtur. Sic dicimus *suscitare arcum, juramentum*, &c. i. e. facere nè otiosa sint & vacua [q]. Heb. est הָקֵם, id est, statue, confirma [r].

[Margin: h Ma. Pi. — i Ser. — k V. — * Of. — † Mart. — l Ser. — m V. sic Mart. — n Mar. ex Mi. — o San. — p Di. — q San. — r La.]

... deret, neque posset [s]. *Cor meum apprehendat*, &c. Emphaticè dictum. Est enim labile & fugax cor nostrum, nisi apprehendatur a nobis & quodammodò stringatur & vinciatur, non consistit. Nisi Deus nobis revelaret auriculam, non auderemus ad illum accedere. Dices, si scivit David Deum hæc daturum, quid opus erat precibus? *Resp.* Promissiones Dei sæpe habent adjunctam conditionem, nempe si nosmet piè ac sanctè geramus. Et licèt Deus certò aliquid daturus sit, tamen omnino vult interponi ista media [a].

29. *Incipe ergò, & benedic*, Ità S. Jon. Ac. Strig. [הוֹאֵל וּבָרֵךְ] *Velis, (acquiesce*, M) *& benedic*, Mo. P. Jun. Mar. i. e. volenter benedic [b]. *Placet tibi benedicere*, JT. V. Hebraismus est [c]. Verba duo eum, vel sine, copula, usurpantur apud Hebræos, sicut apud Latinos verbum cum Infinitivo. Sic Gen. 9. 20. *cœpit & plantavit*, &c. h. e. cœpit plantare. Item Deut. 2. 31. *incipe, posside*, pro incipe possidere; & Jos. 7. 7. *Utinam voluissemus & mansissemus*, pro voluissemus manere [d].

[Margin: s San. — a Mart. — b Mar. — c V. — d Glass. gram. 344.]

CAP. VIII.

1. **P**Ost *hæc, percussit David*, &c.] David, quamvis accepisset promissiones, tamen noluit esse otiosus, quasi Deus omnia sibi dormienti esset confecturus [†]. Eò animum appulit, ut regnum hæredi pacatum traderet, & bellorum semina præcideret: nè quid filii studium in Templi fabrica retardaret [f]. ¶ *Et tulit David frenum tributi*] Ità P. id est מֶתֶג הָאַמָּה B\. Heb. *frenum cubiti*. Sed quia cubitus mensura est, & tributum ad mensuram imponitur. ideò tributum *mensura* seu *cubitus* vocatur [g]. מֶתֶג הָאַמָּה [Variè accipiunt; 1. Q. pro nomine proprio accipiunt. *Methegbaamah*, P. Mo. K. & R. Levi, qui fortasse (*inquit*) erat nomen termini, sive tractûs illius [h]. Sim. Ca. *Ramathgama*, Sy. & Ar. Malim *RAMATH-GOME*, *collem junci* [i]. *Frenum Amgaris*, JT. *Claustra montis Amma*, ibi erat *Gitta* oppidum, 1 Par. 18. 1 *. *Amma* est proprium nomen montis Pelishtæorum, ex quo & altero nomine *Gar*, sive *Gerar* conflatum est nomen *Amgaris*, de quo P. in. 5. 13 [k]. Hoc nomen illi compositum videtur ex הַר אַמָּה & *mons*, quòd facilè in *Gar* transire pronunciatione potuit [l]. 2. Alii appellativè accipiunt, vertuntque *τὴν ἀφωρισμένην*, *separatam*, seu *partem definitam*, h. in Glass. id est, tributum injunctum, Ser. *Frenum subjectionis*. Significat imperium, quod Phelistæi in Israelitas hactenus habuerunt, per David sublatum [m]. *Frenum frontis*, Ti. *frenum servile*, Strig *frenum* (sive *instaurationem*, Jon. in V.) *aquæductus*, vel *rivi*, Mar. Nobil. ex Jon. V. Aq. in Ser. Urbs aut Regio *Methegammah* dicta à *freno rivi*, quomodò Hebræi aquæductus vocant, quòd per canalem ducatur

[Margin: † Mart. — f San. — g Mal. — h Glas. gram. p. 255. — i BA. 1. 2. 18. 225. — * Q. — k Jun. — l Glas. ib. — m M.]

vel *sternens eos super terram*, 6. sim. Jon. Sy. Ar. M. Ti. Ca. Strig. Os. Vel, ut alii, *coæquando eos terræ*. Mensuravit eos fune; h.e. eos mensurâ certissimâ, numeróque certissimo, quos voluit interfecit [y]. *Mensuravit eos sorte, projecitque eos in terram*, Jon in M. Est metalepsis seu metaphora ab agricolis & mensoribus, qui terram æquam funiculo dimetiuntur, ut tot jugera sementi, tot pascuis, &c. destinent ad libitum. Itâ David fecit de Moabitis [z]. Possis reddere, *mensuravit eos in parte*, vel *portione regionis prosternendo*, &c. Sic חֶבֶל plerumque sumitur, ut Deut. 3. 4 & 32. 9 q d non totam terram Moabiticam, sed aliquem ejus tractum itâ vastavit [a]. *Quumque metiretur eos* (id est regionem eorum) *funiculo*, *dejiciendo eos in terram*; (i. e. civitates eorum æquando solo) &c. JT. Quidam accipiunt de turribus & arcibus Moabitarum, quas planè dejecit [b]. Alii de agris Moab, quos quasi victor occupavit. & ad libitum suis distribuit [c]. ¶ *Mensus est autem duos funiculos* (vel *duobus funibus*, Sy.) unum *ad occidendum*, *& unum ad vivificandum*] Prius *unum* noster rectè addit [d]. Illud exigit τὸ *plenitudinis funiculum*, &c. q. d. David plures in vita servavit, quàm occîdit. Honorificum hoc erat clementi victori, & utile; ut à vivis tributa exigeret, quæ mortui præstare non possunt [†] [sim. vert. n. Sy. & Ar.] וַיְמַדֵּד שְׁנֵי חֲבָלִים לְהָמִית וּמְלֹא הַחֶבֶל לְהַחֲיוֹת, *Et mensus est duos funiculos* (vel *duobus funiculis*, JT. Ti. M.) *ad mortificandum sive interficiendum*, Mo. P. Ti. *& plenitudinem funiculi* (*plenum funiculum*, P. M. *integrum funem*, Ti. *integro funiculo*, JT.) *ad vivificandum*, Mo. *ad servandum in vita*, Ti. sim. P. M. JT. *In tres partes divisit, quarum duas morti destinavit, tertiam totam conservavit*, Ca. sim. Strig. Os. Sic ό, & Jon. & Theodor. & Procop. & Jo. in La. G. V. Hic impleri incipiunt promissa illa magnifica, Gen 15 18. Num. 24. 17. Tres designavit partes terræ Moabiticæ, in quarum una tantùm indigenas reliquit superstites, occisis cæteris, nè difficilis esset custodia [f]. De bellatoribus hoc intelligunt plerique cum Josepho [g]. Hoc autem fecit David, quòd Moabitæ parentes ejus & fratres occiderant [h].

3. *Adarezer*] Sic vocatur 1 Chron 18. 3. hîc verò *Hadad-Eser*. ד & ר facilè permutatis [i]. Hanc historiam refert Nicolaus Damascenus hist. 4. & regem hunc *Adad* nominat, quod commune fuisse ait Regum Damascenorum nomen. Itâ dictus ille 1 Reg 11 14. hinc *Benhadad* rex Syriæ dictus, 1 Reg. 15. 18. à quo omnes postea reges *Aram*; i. e. Syriæ & Damasci vocati sunt [*]. ¶ *Remen*, 6. *Ad versandam manum suam*, (i. e. *auctoritatem exercendam*) *in flumen*, Sy. *Ad repellendam*, (*avertendam*, Pi.) *manum ejus*, *versus flumen*, JT. *Ut constitueret* (*reduceret*, Ti. M. *recuperaret*, Ang. *produceret*, vel *prorogaret*, V.) *terminum suum in flumine*, P. *ad flumen*, Ang. Ti. *juxta fluvium*, M. Alii, *ut instauraret dominium suum in flumine*; i. e. regionem adjacentem Euphrati, quam antea ceperat à filiis Israel [y]. *Ad porrigendum imperium suum ad fluvium*, Ca. *Ut recuperaret potentiam suam*, &c. Strig. Quando profectus est David ad comparandum terminos imperii Israelitici divinâ promissione constitutos, Gen. 15. 18 [z]. Sed pro לְהָשִׁיב legendum puto לְהַצִּיב, quod habetur 1 Chron. 18. 3. צ pro ש posito, quomodò 1 Sam. 17. 34. est זֶרֶה pro שֶׂה supposito ז pro ש.) Sic ergò verto, *Quum iret*, nempe David cum exercitu *ad statuendum*, sive *constituendam manum suam*, hoc est, stationarios suos juxta flumen; oppressis scilicet Zobæis. Sicut v. 6. *posuit stationarios in Syria*. Metaphora. Nam sicut manu aliquid tenemus, itâ reges operâ stationariorum continent subditos in obedientia, nè rebellent. τὸ ב hic valet *juxta* vel *apud* Porrò ambæ lectiones τὸ הָשִׁיב & τὸ הַצִּיב simul consistere nequeunt, cùm implicent contradictionem. Quippe qui statuit, is in eodem loco retinet: qui verò avertit, is è loco amovet [a]. Finis hujus belli, ut fines regni eò produceret, hac occasione; juxta Gen. 15. 18. quod innuit 1 Paral. 18. 14 [b].

4. *Mille septingentis equitibus*, Itâ Jon. P. Mo. Ti. Ca. אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת פָּרָשִׁים] *Mille* (sub. *currus*, 6. Jon. Jun. Pi. Glass) *& septingentos equites*, JT Al. *& septies mille*, 6. Itâ habetur 1 Chron. 18 4. Unde intelligitur hîc per *equites* intelligendas equitum decurias [c], quæ efficiunt 7000 equites. Sic infrà 10 18. Ellipsis observanda in ratione numerandi; ut cùm apud Latinos dicuntur *quinquagies*, *sexagies* H–S, & similia, ferè intelliguntur, millia [d]. Jo. habet *mille currus & quinquies mille equites*. Itâ in his non minùs quàm in aliarum historiarum codicibus jam olim variavit numerorum scriptura. Confer quod infrà 10. 18. videbis hæc Græcorum aut Josephi magis servare proportionem [†]. [Alii differentiam hanc numeri ab illa 1 Par. 14. aliter conciliant] Universim capti erant 7000 equites; ex quibus 1700 primarii erant ac præcipui [f], qui erant ex regio satellitio [g]; qui singularibus equis vehebantur; (de quibus solùm hic loquitur) At in Paralipomenis adnumerantur inter equites, illi qui equis curulibus insidebant. Sic qua-

V

[y] V.
[z] La. sim. San. T. ex L. & Caj.
[a] Ma.
[b] L. et Caj. in La.
[c] Al. in La.
[d] San. ex To. La.
[†] La.
[f] G.
[g] Ma. Ita V.
[h] M. L. ex RS.
[i] Di. sim. Ma.
[*] Scal. ad Fragm. Nicol in Os.
[y] V.
[z] Q. in Ma.
[a] Pl.
[b] Jun.
[c] Pi.
[d] Ma. ex Jun.
[†] G.
[f] La sic Buxt. v pd. 2. 394. K. et To. in Me.
[g] Me.

& fundamenta[n]. Succidit suffragines[o], aut poplites, ut nulli usui esse possent[p]. Sic hominibus Romanis Annibal succidit femina & poplites; Liv. l. 22. Valerius Maximus quosdam ab eo *relictos* sit *infimâ pedum parte succisâ*, 9. 2[q]. Porrò דַ עָקַר sign. *evellere* & *eradicare*, Eccles. 3. 2. Dan. 7. 8. Sophon. 2. 4. *Jumenti autem pedes*, inquit K, *sunt illius fundamentum & radix*. Sed quid si per Metathesin עָקַר dicatur pro עָרַק, tanquam à nomine עוֹרֶק, quod nervum sonat? Itâ veteres sensisse videntur, qui νευροκοπεῖν, *& subnervare* reddiderunt; quam versionem maximè probo; quia sic equi fiunt planè inutiles[r]. Hoc autem fecit David, quia Regi interdicitur equorum multitudo, Deut. 17. 16[s].

5. *Venit quoque Syria Damasci*] Syria, in qua sita est Damascus[t]. [Vide quæ ad v. 3.] Distinguitur à *Syria Tzoba*, sive *Cava*[v]. Hi suo capiti metuentes, copias pro Adarezer instruunt[x].

6. *Posuit præsidium*, נְצִיבִים] *Stationes*, Ma. *constitutes*; i. e. deputatos ad custodiam provinciæ[y]. ¶ *Ad quæcunque profectus est*, בְּכֹל אֲשֶׁר הָלָךְ] *Quocunque perrexit*, V. sim. P.

7. *Tulit David arma aurea*, שִׁלְטֵי הַזָּהָב] *Scuta* vel *clypeos*, (*armillas*, sive *torques*, ὁ Aq. in Nobil. *balteos*, Ar. *umbones*, JT. Pi. *pharetras*, Sy. Ca.) *auri*, Jon. M. P. Ti. Mo. Strig. Mar. Sic Alexander magnus milites Argyraspidas habuit, sic dictos à parmis argenteis[z]. Porrò hæc arma, vel tum gestata sunt in bello, vel in armamentario regio servabantur[a].

9. *Thou Rex Emath*] De Hemath vide ad Gen. 10. 18. & Num. 13. 21[b]. Hemath duplex erat vel major, quæ est Antiochia; vel minor, quæ Epiphania[c].

10. *Misit Joram*] Qui 1 Par. 18. 10. *Hadoram*[d]. ¶ *Ut salutaret eum congratulans*, לִשְׁאָל לוֹ לְשָׁלוֹם] *Ad interrogandum eum de pace*, Ma. Pi. *Ad rogandum de prosperitate*, JT. Ut salutem illi diceret, & congratularetur illi[e]: ut optaret illi ampliorem fortunam, &c[f]. Alii, *ad petendum sibi pacem*, Q. in Ma. ¶ *Et gratias ageret*] Heb. *ad benedicendum eum*; i. e. laudandum, celebrandum eum, &c[g]. ut offerret illi munera. Munus enim dicitur *benedictio*[h]. Vide 1 Sam. 25. 27[i]. ¶ *Hostis erat &c.* כִּי אִישׁ מִלְחֲמוֹת תֹּעִי הָיָה הֲדַדְעָזֶר] *Quia vir bellorum Thoi fuit* (sub. *cum*, V. ex Jon.) *Hadadezer*, Mo. V. (*Gerebat enim bella* cum *Thoi Hadadezer*) P. sim. Jon. M. JT. *Thoi hostis erat infensus*, &c. Ti. *Vir bella*, scil. gerens, *erat*, &c. Mar.

11. *Quæ sanctificavit David*] *consecravit* vel *dedicavit*, V. De hoc more prædæ partem sacrandi vide Gen. 14. 20. & de J.B. & P. 3. 6. 20[k]. Sic Ethnici spolia opima Jovi Feretrio consecrabant[l].

12. *De Moab, & filiis Ammon*] Videntur hi se adjunxisse ad Moabitas[m].

13. *Fecit sibi nomen*] id est, ingentem famam sibi pe-

[n] V. [o] Me. G. [p] Me. [q] G. [r] BA 1. 2. st. 178. [s] Ma. [t] V. [v] Ma. [x] San. [y] M. [z] Mar. [a] San. [b] Ma. [c] La. ex Jo. & Procop. [d] Ma. [e] V. [f] M. [g] Ma. [h] V. ex M. [i] Ma. [k] G. [l] Mart. [m] Mart.

historiarum, ut exponit doctus inter Hebræos[y]. Ex hujus & similium commentariis, quæ etiam *ephemerides* dictæ sunt, posteà annales confecti sunt[z]. Al. sic; hujus officium erat suggerere Regi quæ agenda essent[a]; & supplices porrigere libellos, ut communiter sunt à *secretis*, sive *secretarii* principum[b]. Vel fortassis is erat qui rationibus præficitur[c].

17. *Et Sadoc filius Achitob*] Alius hic *Achitob* ab illo nepote Heli, 1 Sam. 4. ille enim ex *Ithamar* descendit; *Sadoc* verò ab *Eleazar*[d]. ¶ *Et Achimelech filius Abiathar*] Est hîc valdè difficile, quòd *Achimelech sacerdos* esse dicitur *cum Sadoc*, & vocatur *filius Abiathar*; cùm potiùs *Abiathar filius* fuerit *Achimelech* et *sacerdos*, summus scilicet; ut patet ex 1 Reg. 4. 4[†]. Videtur ergò potiùs dicendum *Abiathar filius Achimelech*[f]. Ità reverà erat 1 Sam. 21[g]. Resp. 1. *Abiathar* erat Pontifex, ut patet 2 Sam. 15. 35. Sed *Achimelech filius* patris sui vices obibat, sive ob patris senium, vel infirmitatem, sive ob alias graves ejus occupationes[h]; sicut antè fecit Phinees filius Eli. Abiatharem secum esse voluit David; cùm ergò Tabernaculo adesse non posset, quod tunc erat in Gabaon, ejus loco ministrabat filius ipsius Abimelech[i]. Resp 2. Idem pontifex vocabatur *Abiathar* ex familia, cui commune nomen id erat; & *Achimelech* ex nomine proprio[k]. Tam *Abiathar* quàm *Achimelech* binomii erant, & uterque nomine utrovis utebatur[l]. ¶ *Erant sacerdotes*] Qu. Num ergo duo sacerdotes summi erant? Resp. Ambo erant summi pontifices, sed munus illud per vices, & alternis ministrantes[m]; cui favet 1 Paral. 24. 3[n]. Divinâ dispensatione concessum hoc Davidi, vel inspiratum; ut, sicut alterum tabernaculum excitaverat, alterum etiam haberet pontificem[o]. Fuit quidem Abiathar sacerdos, utpote filius Achimelechi, qui legitimè deponi non posset; quare secum habuit Ephod, per quod etiam Deus sæpe oraculum dedit. Sacerdotium verò Sadoci (quem Achimelecho substituit Saul) Deus ipse approbâsse videtur, 1 Sam. 2. *Fidelem excitabit*, &c[p]. Porrò, præcipuus semper fuisse videtur *Sadoc*; nam, 1. ipse apud legitimum tabernaculum mansit, 1 Par. 16. 39. Et 2. ipse in Scriptura *Abiathari* semper præponitur: Ejus igitur auctoritate & consensu sacerdotium obtinuit Abiathar[q]. Unicus fuit sacerdos functione officii, seu possessione illius dignitatis, scil. *Abiathar*; *Sadoci* autem partes juris ad eandem dignitatem potiores erant, cùm illi sacerdotium promissum erat, Num. 25. & suo tempore restituendum. Nominantur hoc loco duo primarii sacerdotes, sive Archipresbyteri, duobus locis, in quibus exercebatur cultus Dei, præpositi, Gabsone scilicet & Sione; quibus tamen præerat Abiathar summus sacerdos[r]. Sacerdos unicus erat *Abiathar*, cujus filium *Achimelechum* David cum Sadoco æquavit, ut illi duo proximi essent summo sacerdoti. Quidam putant illos duos fuisse sacellanos

regios,

[y] V. Gm. San. Me. La. [z] San. [a] Q. in V. [b] Q. in Ma. Me. San. [c] Mar. [d] La. [†] San. [f] T. [g] E. [h] La. ex To. [i] San. [k] La. ex San. [l] T. San. ex Theophyl. & Salmer. [m] Jo. & To. in Me. [n] Me. San. [o] Ser. [p] San. [q] Ser. [r] Dionys. & Salian. in T.

mæ, ut patet ex 1 Sam. 30. 14,16. 2 Sam 15. 18. Ezec. 25.16 Zeph. 2.5 †. Si admittimus fuisse partes Philistinorum, fortè horum כְּרֵתִי posteri erant *Cretes* || Erant hi populi vicini Hebræis, ex quibus David custodes corporis delegerit; ut hodiè solent principes ex Scotis & Helvetiis [f]. Sed mihi non videtur voluisse eum uti Ethnicis corporis custodibus [g]. *Cerethæi* sunt milites Israelitici qui degebant in Philistæa, aut ex illis delecti erant: nam Philistæi nominantur *Crethi*, 1 Sam.30.14. *Pelethæi* sunt milites Israelitici degentes Japhleti in tribu Josephi, Jos 16.3 [h]. Dico de his, 1. fuisse milites ex c.15. 6.20. 7. 1 Reg.1 44. 2. Non erant cujuscunque modi milites, alioqui sub Joabo fuissent; sed erant Regis custodes. 3. Nec quicunque stipatores, sed ii tantùm, qui ad Davidem fugientem se aggregârant, ut docet c.15.v.17. & *Gethæi* vocantur. 4 Nec omnes isti *Gethæi* sic dicti sunt, sed tantùm fortissimi, honoratissimi, Regique deditissimi, c. 15.8. Erant, sicut apud Romanos cohors Prætoria; apud Macedones cohors amicorum. 5. Dicti sunt fortè initio à locis Palæstinæ, ubi cum Davide fuerant; sed multò magis à re ipsa postea, quòd ad hostes cædendos, Regémque liberandum essent exercitatissimi & propensissimi. 6. Fieri interdum potuit, ut sagittis fundisque valerent, 1 Par.12. & in Regis consilio saltem bellico versarentur, feriendisque fœderibus adessent [i]. ¶ *Filii autem David sacerdotes erant*] Ità M.Mo.Strig. At fieri id non potuit per legem [k]. כֹּהֲנִים ergò alii aliter vertunt *Principes*, Sy Ar. P. K. in Mar. Jon. in V. q.d. majores & præfecti omnibus illis [l]. "Αὐλάρχαι (*Principes aulæ*) 6. in G. & Hebræi; qui addunt indignatum Absalomum, quòd non et ipsi talis αὐλαρχία obtigisset [m]. *Præsides erant*, JT. Explicatur 1 Par.18.17. *primi ad manum Regis*. Videtur idem officium 1 Reg. 4. 5. vocari כֹּהֵן עַל הַנִּצָּבִים, ubi Græci ἐπὶ τῶν καθεσταμένων. Ità כֹּהֵן sumi videtur infrà 20. 26 [n]. et Gen. 41. 45. Exod. 2 16 [o]. Verbum כָּהַן sign. λειτουργεῖν *ministrare*; inde participium in verbalis significationem transiens, si ad Deum referatur, significat λειτουργὸν τοῦ Θεοῦ *sacerdotem*; si ad Regem, ejus *ministrum* [p]. כֹּהֵן in genere sign. aliquem publicæ functioni præfectum, sive ecclesiastica et sacra sit, sive politica seu civilis [q]. Sign. hîc ministros Regios primarios, dignitate quasi sacerdotibus æquales. Porrò hoc ad omnes præcedentes referunt, *Et Benaiah ——— & Cherethæi, &c. & filii Davidis principes erant*, sive *primi*

† Forst. in Ma. || G. [f] Q. in Marc. [g] Mart. [h] Jun. [i] Ser. [k] G. [l] V. [m] G. [n] G. [o] Mar. [p] G. [q] L.

in V.K. in M. Ea erat fisco addicta propter rebellionem Isboseth [g]. Talium bonorum penes Regem erat arbitrium [h]. Filii etiam Rizpæ concubinæ Saul multa sibi usurpaverant [i]. *Agros* quos, antequàm fieret Rex, habebat ex paterna hæreditate, vel sibi acquisierat [k]. Sanè habuit Saul *asinarum greges*, 1 Sam.9. & *agros* quos coluit, 1 Sam. 11. & *vineas agrósque*, 1 Sam. 22.7. quos servis dare poterat, qualia Davidem pauperem præstare non posse Saul ibi innuit [l].

8. *Respexisti super canem mortuum*] nempe si conferar tecum. *Canis* erat animal immundum, & canis mortui nullus est usus [m].

9. *Dedi filio domini tui*] id est, i. Michæ filio Mephiboseth [n]. Sequitur enim, *Mephiboseth autem comedet*, &c. q. d Tibi non impono curam hanc ut alas Mephiboseth, sed tantùm ut filium ejus Micha sustentes [o]. Vel 2. Mephiboseth filio Jonathæ [p].

10. *Et inferes*] Ità V. sub. *in horrea proventum ejus*, V. ¶ *Erant Ziba quindecim filii & viginti servi*] Qu. Quomodò ipsi servo tot erant servi? Resp. Tres olim erant gradus & ordines servorum; 1. Erant servi ordinarii. 2. Vicarii. 3. Mediastini, sive infimi. Dabatur interdum servis honestioribus aliquid peculii quo illi uterentur, & unde rem facerent; &, si vellent, alios etiam sibi servos compararent [q].

11. *Sicut jussisti ——— sic faciet servus tuus: Et Mephiboseth comedet super mensam meam, quasi unus de filiis Regis*, וּמְפִיבֹשֶׁת וגו׳] *Et Mephiboseth*, &c. q. d. Si tibi placeat, non soli filio, sed & parenti prospiciam de omnibus necessariis, quasi *uni de filiis Regis*; i.e splendidè tractabo, ut decet filium Regis. τὸ *&* ponitur pro *imò*, vel *imò etiam* [r]. Si apud me divertere voluerit, honor ei erit, ut Regis filio [s]. Hîc ו ponitur pro *quamvis* [t]. Conjunctio copulativa pro adversativa ponitur, ut Gen. 3.2. וּמִפְּרִי *sed de fructu*, &c. Sic Gen.18.27. וְאָנֹכִי *quamvis ego sim pulvis*, &c. & 30.30 & 42. 10. Zach. 12.3. וְנֶאֶסְפוּ *etiamsi congregentur*, &c. Ità & hoc loco [v]. *Quamvis*, vel *Quanquàm Mephiboseth comederet*, &c. P. V.Glass. sic JT.Pi. q. d. Nihil hactenus defuit illi: alui enim eum regio apparatu, quemadmodum alii solent filii Regum; h. e. lautissimè [x]. Simulat hic œconomus magnam fidelitatem, cùm esset insignis nebulo [y]. Jam dixerat David v.7. & 10. *Comedes panem super mensam meam*. Intereà ipse Mephiboseth erat conviva ipsius Ziba [z].

[g] V. sic G. Me.T. [h] G. [i] M. [k] La. [l] San. [m] Mart. [n] Ità M.V. San. Jun. Mar. [o] Sen. [p] La. Me. Wil. [q] Mart. [r] Me. & T. ex San. [s] G. [t] V. [v] Glass. gram. sac. [x] V. [y] Os. [z] V.

ditione. Fugit David ab Achis rege Gath, ad Naas, qui multa illi bona impertitus est [i]. Vel idem erat Rex *Ammon* & *Moab*, (quod interdum accidit [k].) Cum rege verò Moab David patrem & matrem reliquerat [l]. Sed cum hoc non convenit 2 Sam. 8. 2. si ante hos tempus bellum istud acciderit [m]. Quamvis non deberent Hebræi prævenire beneficiis Ammon aut Moab, Deut. 23. 6. Præventi tamen ab eis beneficiis ex lege naturæ ad gratitudinem tenebantur [n]. ¶ *Consolans eum*, &c.] Mos amicorum Regum inter se [o]. ¶ *Super patris interitu*, אֶל אָבִיו] *super* vel *de patre suo*, *sive ejus*, &. Jon. Sy.Ar.M.P.Mo.JT.Ca. [אֶל sumunt pro עַל] *propter mortem patris sui*, Ti. Strig.

3. *Dixerunt principes*,&c.] Nihil est tam bonum quod non in aula pravos interdum interpretes recipiat [p]. ¶ *Putas*, &c? בְּעֵינֶיךָ] *In oculis tuis*, V. Sub *videtur*, JT. Hebraismus. Tuâ sententiâ & opinione; q. d. *Putas quòd honore afficeret*, &c? ¶ *Ut investigaret*, בַּעֲבוּר חֲקוֹר] Ad verb. *propter investigare*, Mo. vel *in transitu* (i. e. dum pertransseunt urbem & regionem) eam *explorare*, Ma ¶ *Et exploraret*, וּלְרַגְּלָהּ] *& ad explorandum*, JT. [sim. plerique] *ut peragraret eam*, Mar. sic Mo. ¶ *Et everteret*, וּלְהָפְכָהּ] *Et ad evertendum eam*, Mo. JT. &c. *ut versaret eam*, scilicet more eorum, qui rem pulchram videre cupientes, versant in omnes partes [q]. *Ut scrutaretur eum*, P. sub. *diligenter*, ab הָפַךְ *evertit*, *subvertit*, & etiam *scrutatus est*: quòd quæ scrutamur, evertere soleamus in utrumque latus [r]. Sed quid illos movit, ut ista suspicarentur de Davide? Resp. 1. Mala mens, malus animus. Semper adversati erant Ammonitæ Israelitis. 2. Perturbata conscientia: Malè meriti nihil expectant boni. 3. Fortè illud audierant, Deut. 23. 6. *ne quæras eis bona*, &c. q. d. Amicitiam simulat; tamen lex sua longè aliter imperat [s].

4. *Rasitque dimidiam partem barbæ*, אֶת חֲצִי זְקָנָם] *Dimidium barbæ eorum*. Hanc contumeliam deligebant, quòd sicut cæsaries apud omnes penè gentes decori erat, teste Aristot. sic calvities summo probro. Hebræi inprimis à radendo capite, vel barba, valde abhorrebant, nisi in luctu, quando id honestum faciebat consuetudo [t]. In luctu solebant barbam & caput radere tum Ægyptii, Herod. l. 2. tum Assyrii, Strab. l. 16 [v]. & Ammonitæ; à quo ritu Hebræi abhorrebant, quia vetabatur illis, Deut. 14. 1. Cùm ergò tunc defunctum Naas lugerent, voluerunt per contemptum legatos cogere, ut etiam ipsi, ut in funere, capita & barbam rasam gestarent [x]. Sic barbam vellere inter contumeliosa maximè [y]. Sic Horat. 1. Satyr. 3.

Vellunt tibi barbam lascivi pueri.

Vide quæ ad Isa. 50. 6 [z]. Probro ducebant, si vel unus pilus, quocunque de casu, sibi de barba cum injuria detra-

[i] La. ex Hi. sim. San. L. To. in La. T.
[k] Mart.
[l] R.R. in L.
[m] San.
[n] Me. sim. Mart.
[o] G.
[p] G.
[q] Mar.
[r] V.
[s] Mart.
[t] T. forè ex San.
[v] San.
[x] Me. ex Mart.
[y] G.
[z] San.

[Alii aliunde vocem derivant.] מַדְוֵי propriè sign. *inquinationes*, & *menstrua muliebria*, quòd usque ad eum locum succisa fuerint, ubi plerumque ventris purgatione inveniuntur immunda. Vide Ben. Gerson, qui per מַדְוֵי putat intelligenda *subligacula*, quæ semper turpia inveniuntur. Porrò radix vocabuli est דָּוָה [*].

5. *Manete in Jericho*] Ea civitas prima fuit redeuntibus ab Ammonitis [i]. ¶ *Donec crescat barba*] Qu. Sed cur non abraserint reliquam barbam? Resp. Quia non consueverunt tunc Judæi barbas radere, nisi tempore luctûs [k]. Vide Isa. 15. 2. Jer. 41. 7. & 48. 37 [l]. Apud Romanos rasisse barbam, molle & parum virile videbatur [m].

6. *Syrum Rohob*] i. e. Ex ea parte Syriæ, cujus metropolis erat *Rohob*. Sunt qui putent *Rohob* esse nomen principis provinciæ patris Adarezer, qui *filius Rohob*, cap. 8, 3, 12. sed adversatur, quòd ibi *Adarezer filius Rohob* dicitur *Rex Soba*; cùm hic *Syrus Soba*, & *Syrus Rohob* distinguantur [n]. Heb. *Syriam domûs Rechob*, Ma. Subditi hi erant Hadadezer. Vide in Num. 13. 22. & 1 Sam. 14. 18 [o]. ¶ *Et Syrum Soba*] Vide suprà 8. 3 [p]. & 1 Sam. 14. 47 [q]. ¶ *Et à rege Maacha*] Finitimæ Gilbadis in Trachonitide: vide Deut. 3. 14 [r]. & Gen. 22. 24 [s]. ¶ *Et ab Is-Tob*] Ità plerique. At alii, *& è viris Tobi*, JT. Belg. Regio est quæ *Tob* dicitur, ad quam fugit Jephte [t].

7. *Misit Joab*, &c.] Non ratus expectandum, dum illi priores in terram suam irruant [v]. Ob legatos contumeliosè habitos Romani bella sumpsere in Tarentinos, Illyrios, Ligures, Senonas, Illios, Corinthios, ut notavimus ad J. B. & P. 2. 18 [†].

8. *Ante introitum portæ*] Vel *Rabba* nimirum metropolis Ammonitarum [x]. Vel, *Medeba*, vel *Medaba* ubi pugna commissa fuit, 1 Par. 19. 9 [y]. De qua vide Num. 24. 30. Erat in fine Hammonitarum [z]. ¶ *Syrus autem*, &c. *seorsim erant in campo*] Ut si Israelitæ in Ammonitas impetum fecissent, illos in medio interciperent [a]. Syros extra civitatem constituerunt, quòd viderent periculosum esse, recipere mercenarium militem in civitatem [b].

9. *Videns Joab*, &c.] Vidit Joab primò causam esse bonam: deinde fidit Deo: tertiò adhibet prudentiam [c]. ¶ *Quòd præparatum esset adversùs se prælium*, כִּי הָיְתָה אֵלָיו פְּנֵי הַמִּלְחָמָה] *Quòd esset contra se facies belli*. Verbum הָיְתָה respondet posteriori substantivo, scil. הַמִּלְחָמָה, cùm deberet priori פְּנֵי; sic Job 15. 20. מִסְפַּר שָׁנִים נִצְפְּנוּ *numerus annorum absconditi sunt*; h. e. absconditus est [d].

12. *Pro populo nostro*, &c.] Finis bellorum est, non ut inferantur, sed ut propulsentur injuriæ [†].

13. *Fugerunt à facie ejus*] Ut sæpe solent qui nullo causæ respectu mercede solâ militant. *Ut quibus temerè*

sol-

[*] M.
[i] Mart.
[k] Mart. sim. M.
[l] San.
[m] Mart.
[n] Me.
[o] Jun.
[p] Me.
[q] Ma.
[r] JT.
[s] Ma.
[t] Mar. ex V.
[v] Mart.
[†] G.
[x] Me.
[y] Ma. ex Jun. T.
[z] Jun.
[a] Mart. sim. T.
[b] Mart.
[c] Mart.
[d] Glass. gram. p. 688.
[†] Mart.

quadraginta milia equitum] At 1 Par. 19. 18. est *quadraginta millia peditum*. Quomodò hæc inter se conciliantur? Resp. 1. Equidem non video. Videtur subesse mendum [y]. 2. Alii trajectionem esse volunt, & sic verba ordinant; *occidit septingentorum currum* equites, *& quadraginta millia* peditum, quod subaudiunt ex 1 Par. 19 [z]. 3. Utrumque verum est occisa fuisse *quadraginta millia & equitum*, ut hîc dicitur; & *peditum*, ut in 1 Par. habetur [a]. In libris Paralipomenωn ea traduntur, quæ in libris regum omissa, aut explicantur quæ ibi dicuntur obscuriùs [b]. 4 Alii putant fuisse pedites, sed vocari *equites* ob fortitudinem; sicut hodie quivis strenuus dicitur *cavallier*. 5. Alii existimant hos 40000 fuisse equites, sed cùm currus prosternerentur, & periclitarentur, illos ab equis descendisse, & ut pedites pugnâsse [c]. 6. Sub *equitibus* intelligo *pedites* illis pro more immixtos; quare hic *equites*, ibi *pedites* vocantur: id est, quadraginta millia virorum, tum equitum, tum peditum [d]. ¶ *Et Sobach*, שׁוֹבָךְ] At 1 Par. 19. 18. est שׁוֹפַךְ: utrum rectius non dixerim †.

19. *Et servierunt iis*] Vectigales facti sunt [f].

[x] Jon. Pi. [y] Me. [z] La. [y] Pi. [z] Q. in Ma. JT. [a] San. Me. T. La. [b] San. [c] Q. in Buxt. vind. 2. 420. [d] Di. † G. [f] G.

CAP. XI.

1. VErtente anno, Ità Jon. Pi. לִתְשׁוּבַת הַשָּׁנָה] [Variè reddunt;] *In reversione anni*, Mo. V. Mar. id est, anno altero, sive sequente [g]. *Revertente anno*, &. P. Ti. Me. *Post annum revolutum*, M. *Secundùm conversionem, vel reversionem anni*, Pi. *Sub finem anni*, Ar. sim. Jon. Sy. Mar. Intellige vel, 1. De fine anni, ex quo prædicti Reges egressi sunt ad bellum [h]. Vel, 2. De fine anni absolutè [i]. Exacto jam mensium circulo, in seipsum recurrente anno, & novum cursum inchoante; quod apud Hebræos, uti & Astrologos, fiebat in æquinoctio verno, juxta Exod. 12 [k]. In principio anni, quum sol revertitur ad punctum, unde initio anni progressus fuit [l]; hoc est, initio veris [m] ¶ *Eo tempore, quo solent reges ad bella procedere*, לְעֵת צֵאת הַמְּלָאכִים] *Ad tempus egressionis regum*, &. sic Jon. Mo. V. *Quo tempore prodeunt reges*, JT. Sy. Sub. *ad bellum*, Sy. Pi. M. V. h. e. tempore æstivo quo suppetunt cibi hominibus & jumentis [n] Similis ellipsis est Gen. 10. 11. *Ex illa terra egressus est*,—sub. *ad bellum inferendum* [o]. [Vide ibi annotata.] Alii hoc intelligunt, vel ad naturalem corporis, vel legalem immunditiam abstergendam; vel ut se à calore, cùm tempus esset æstivum, refrigeraret [i]. Domi suæ lavacro purgabat immunditiam menstruorum, juxta Levit 15. 19 [k]. ¶ *Ex adverso super solarium*, מֵעַל הַגָּג] *E tecto*. Verbo præcedenti jungendum, *vidit è tecto*, nempe per fenestram domûs in qua lavabat [l].

3. *Misit, & requisivit, quæ esset*, &c.] Ut si soluta esset, eam acciperet in uxorem; invalescente autem tentatione, sciens quòd esset maritata, nihilominùs mandavit eam adduci, &c [m]. ¶ *Nuntiatúmque est ei*] Heb *dixit*, Is videlicet, cui negotium erat commissum [n]. ¶ *Filia Eliam*] Sign. *Deus meus populus*. Hic transpositis literis *Ammiel* vocatur, 1 Par. 3. 5. quod idem sign. nempe *populus meus Deus* [o]. Porrò hic *Eliam* erat filius *Achitophel*, inquiunt Hebræi apud Hieron [p]. & docet nos 2 Sam. 23 34 [q]. & hæc fortè causa conjurationis Achitophel, ut illatam nepti & nepoti injuriam ulcisceretur [r]. ¶ *Uxor Uriæ Hethæi*] *Hethæus* dicitur, Vel, 1. Quia ex Hethæis progenitus, sed proselytus erat [s], atque, ut apparet, in numerum Cerethi & Pelethi ob robur & fidem adscriptus, unde & domum habuit regio palatio vicinam [t]. Vel, 2. Quia *Hethæus* erat habitatione, licèt non genere [v]. Vel, 3. Quòd ipse aut pater ejus præclari quidpiam apud eos gessisset; quemadmodum Archias dictus est *Samius* apud Herod. l. 3. cùm esset *Lacedæmonius* [x]. Vel, 4. Ex loco *Eth* vel *Heth* dicto, in regione Hebronis, teste Adrichomio, quod veriùs videtur [y].

4. *Missis itaque nunciis*, &c.] Ecce quàm libido illum expectorato pudore atque prudentiâ cœcum reddiderit, cùm non dubitet animi vulnus tam fœdum nuncius aperire [z]. ¶ *Tulit eam*] Non vi sed suasione ac prece [a]. ¶ *Quæ cùm ingressa esset ad illum*] Quæ verba indicant eam non multùm, vel diu, reluctatam esse [b]. Fortasse commota est vel dignitate Regis, vel ambitione. Fortasse putabat Regem effecturum, ut remisso libello repudii, à marito suo repudiaretur, & foret regina [c]. Videtur Bethsabea fuisse fœmina non impudica, sed quæ spe dominationis, ut Agrippina mater Neronis, nihil abnueret. Adeò *cupido dominandi cunctis affectibus flagrantior est*, ait Tacit. Annal. 15. 53 [d] ¶ *Statímque sanctificata est ab immunditia sua* וְהִיא מִתְקַדֶּשֶׁת מִטֻּמְאָתָהּ] *Et ipsa sanctificata*, sive *purgata* (*sanctificans se*, Mo. *Purgaverat* sive *sanctificaverat se*, M. Ti. V.) *ab immunditia sua*, &. Jon. sic G Referri potest ad priorem lotionem, quam vidit David †. Purgaverat sese à pollutione men-

[g] V. [h] Mar. sim. Q. in Ma. [i] Mar. [k] T. [l] Pi. [m] P. G. ex K. Me. T. L. San. [n] V. sim. Me. Mart. [o] BA. 2. 4. 8. 48.

[i] Me. [k] V. Ma. [l] V. [m] L. sim. Mart. [n] V. [o] Me. La. [p] La. Me. [q] Me. [r] T. La. [s] Theod. in Sat. V. [t] T. [v] V. [x] Ser. [y] La. sic Me. [z] San. [a] T. [b] San. sim. Mart. [c] Mart. [d] G. † Mart.

8. *Et lava pedes tuos*] Ut solebant ex itinere venientes [s]. Lotio in Palæstina propter loci naturam frequens erat [t]. Synecdoche, q. d. Recrea te à labore itineris [v]. ¶ *Secutusque est eum cibus regius*, [וַתֵּצֵא אַחֲרָיו מַשְׂאַת הַמֶּלֶךְ] *Et egressum est post eum ferculum (cibus*, Jon. *munus*, Sy. *demensum*, &c.) *regis*, Mo. JT. *refectio* (*donatio*, Strig. sic P) *regia*, M. in favoris & benevolentiæ signum [x]; re. plà autem, ut lautiùs & hilariùs exceptus ad voluptatem alliceretur [y]; deinde, ut per illos nuntios rescisceret, an ille se domum contulisset [z].

9. *Dormivit—ante portam domûs regiæ*] Cum aliis prætorianis militibus ad regis custodiam [a]. Nocturnas ad limen excubias servorum habuerunt Domini potentiores. Lips. ad Tacit [b]. ¶ *Et non descendit ad domum suam*] Deo volente patefieri hoc Regis tam bene instituti flagitium [c]. David omnibus modis tegere vult peccatum suum; Deus autem omninò vult illud patefacere. Credibile est uxorem aut misisse, aut venisse ad illum; displicebat enim ista secubatio, quia sic scelus non posset tegi. At is nec dignitate regis, nec formâ uxoris vinci potuit [d].

10 *Non de via venisti?*] q. d. Cùm sis fatigatus ex itinere, debebas descendere in domum tuam [†].

11. *Arca Dei*] Quæ in castra ferri solebat, vel ut testimonium Dei faventis [f], vel ut, postulante necessitate, Dominum coram illa consulerent [g]. Al. sic, Arca non in domo aliqua sita aut lapidea, sed in tentorio penè tumultuario, quod David in civitate sua tetenderat, maneba. * ¶ *Et dominus meus Joab*] Magister militum [h]. Fuit Urias armiger Joabi [i]. ¶ *Super faciem terræ manent*] Humi cubant, ut fit in castris [k]. Ostendit se, ut bonum militem, abesse à deliciis [l]. ¶ *Per salutem tuam, & per salutem animæ tuæ*] Idem est *tuam*, & *anima tua*. Non ergò est duplex juramentum, sed repetitio ejusdem rei [m]. Hæc oratio maximè debebat Davidem pungere. Sed dolet David de hac virtute & constantia militis, de qua imprimis sibi gratulari oportebat. An Urias subolfecerit consilium Davidis, non constat [n].

13. *Et inebriavit eum*] Notum est ventrem vino æstuantem despumare in libidines. Vide Gen. 19. & Prov. 31. 5 [o]. Sed Urias non passus est se ingurgitari, etiamsi ex vino factus esset hilarior [p]. Viri boni, motâ etiam mente, in modestia perstant, ut equi boni laxis habenis, Plut. inter signa confirmati habitûs [q].

14. *Scripsit epistolam*, &c.] Sic Prætus, (ut in fabulis habetur [r],) Bellerophonti dedit literas ad Jobatem, quibus Bellerophontis nex mandabatur. Meminit Homerus, & alii [s]. Fabulam autem istam ab Uriæ historiæ provenisse credibile est. *Jobatas* non procul distidet à *Joab*: neque infrequens est Poetas in suis fabulis veras, imò canonicas historias includere, ut in diluvio, Sampsone, &c. vidimus [t].

[s] Ve. [t] San. [v] Ma. ex Jun. Pi. sim. Mart. [x] Ma. ex Jur. [y] Me. ex To. [z] Mart. [a] Mart. [b] Gr. [c] G. [d] Mart. [†] V. [f] G. sim. [g] Mart. [g] Pi. sim. Mart. * Ma. [h] G. [i] Jo. in Mart. [k] G. sic V. [l] G. [m] Me. [n] Mart. [o] Rup. [p] R. [q] Mar. [r] San. [s] G. [t] T. ex San.

sic; Paruit Joab existimans Uriam scelus aliquod contra regem admisisse, ideóque mortem esse commeritum; velle tamen regem in eum ità animadvertere, ut simul ejus honori parceret [c].

17. *Et ceciderunt*, [וַיִּפֹּל] Sing. pro Plur. *cecidit*, i. e. mortui sunt [d]. Aggravat hoc peccatum, quòd Uriæ causâ & alii interfecti fuerint [†].

18. *Omnia verba prælii*] Ità V. i. e. eventum belli, V. *negotia belli*, Jon. in V.

20. *An ignorabatis quòd multa desuper ex muro tela mittantur?* [אֵת אֲשֶׁר יֹרוּ מֵעַל] *Quòd è muro jaculaturi erant?* M. &c. *Quàm ejacularentur è muro obsessi?* JT.

21. *Filium Jerobaal*] Heb. *Jerubbeseth*, V. P. בֹּשֶׁת *boscheth* pro pudendo idolo Baal expressè sumitur. Jer. 11. 13 [f]. ¶ *Dices, etiam Urias occubuit*] Ut commemoratione rei optatæ regis indignationem leniret [g].

22. *Quæ ei præceperat*, [אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ] Sim. S. Jon. Sy. Ar. *Omnia quibus miserat*, Mo. Propter vel, *ad quæ miserat*, M. Ts. Ità Mar. P. JT.

23. *Et dixit,——Prævaluerunt*, sic M. [וַיֹּאמֶר כִּי גָבְרוּ תר] *Et dixit, quia prævaluerunt*, Mo. S. Jon. *Et dixit——quum fortiter se gerentes*, &c. JT. sim. Ca. ¶ *Facto impetu persecuti sumus*, &c. [וַנִּהְיֶה עֲלֵיהֶם] *Et fuimus contra*, vel *super eos*, Mo. V. S. i. e. resumptis viribus irruimus in eos [h]. *Propulsavimus eos*, Jon. *Et instaremus illis*, JT. sim. Sy. M.

25. *Non te frangat ista res*] Eminet in his verbis animi malè voti compotis lætitia [i]. Vide adulterium quomodò immoret virum sanctum. Obduruit ad omnes dolores [k]; ut suæ obsequatur libidini omnia devorat. Ægrè non fert suorum cœdem, quorum debuit providere saluti [l]. *Non te frangat ista res*, [אַל־יֵרַע אֶת הַדָּבָר] *Nè malus sit* אֶת הַדָּבָר *iste sermo*, vel *verbum*, Mo. &c. אֶת Non est hîc signum accusativi, ut annotant Hebræi. ¶ *Nunc hunc, & nunc illum*, [כָּזֹה וְכָזֶה] *Sic & sic*; i. e. varius est eventus belli. ¶ *Conforta*, &c.] h. e. Jube milites bono esse animo ac forti in capienda urbe ac evertenda. ¶ *Exhortare eos*] Heb. *Corrobora illum*, nempe Joab [m]. Sic Apostrophe est ad nuncium; vel potiùs, *corrobora illum*; i. e populum, vel exercitum [n]. *Illum*; i. e. militem, seu exercitum; præcedit enim מִלְחָמָה. Relativum sæpe pro antecedente ponitur, quod commodè ex ipso textu eruendum est. Sic Num. 7. 89. *Cùm ingrederetur Moses in tentorium conventûs, ut loqueretur* אִתּוֹ *cum illo*; h. e. cum Deo, ut verba sequentia docent [*].

26. *Et planxit eum*] Lacrymis qualibus Cæsar Pompeium [o]. De quo verè Lucanus.

——Lacrymas non sponte cadentes
Effudit, gemitúsque expressit pectore læto [p].

[c] M. ex L. [d] V. [†] L. [f] Me. [g] Me. [h] V. [i] Me. [k] Mart. [l] San. [m] V. [n] Ma. [*] Glass. gram. 195 [o] G. San.

Lu-

la[d]. Incommodo sunt talia matrimonia, & à Magistratu tum impediri, tum puniri possunt; si tamen consummentur, non sunt irritanda †. *Displicuit*—adulterium nuptiis conglutinatum, c. 12. v. 9. Nec tamen irritæ erant nuptiæ, &c † [ut ex authore diximus. Al. sic,] Displicuit ei, non quòd eam duxisset, &c. (nullâ enim lege hoc facere vetabatur, & alioqui hac ratione famæ illius, quæ lapidationis rea erat, consulebat) sed adulterium & cædes: nisi fortè dicamus hoc displicuisse quòd eam duxit ex venereo affectu, non ex amore prolis [f]. Frustrà & hoc & cædem Uriæ excusant Judæi, contrà quàm Nathan ei ostendit, & ipse agnovit Psal. 51. & Josephus qui παράνομα δεινὰ meritò vocat, & Deus judicavit hoc v. 27 & 12. 11 [g]. Fingunt Hebræi, consuevisse bellum profectos uxoribus domi manentibus libellum repudii dare, ut si fortè cæderentur, liberè ab iis nubere possent [h]: ideóque David cum Bathsheba legitimè congressum [i]. Sed 1. hoc non habetur in sacris literis. 2. Cur igitur de hoc reprehenditur David? aut cur Uriam voluit cum ipsa consuescere, quod non licuit cum repudiata? (Deut. 24. 2) aut cur non eam superstite Uriâ duxit David [k]? [Vide plura in To. & in San.] Notandum porrò Davidem longo tempore hæsisse in hoc luto. Intereà colebat Sabbata, aderat in sacro cœtu, purificabat se cum aliis. Sed Deum immortalem, quò animo? Nihil verè, nihil piè fecit, sed omnia ex hypocrisi [l].

[d] Ser. sim. La. † Wil. ex Of. [e] G. [f] Me. [g] G. ad v. 4. [h] Mart. [i] San. [k] Mart. [l] Mart. ad v. 5.

CAP. XII.

1. *Misit ergò Dominus*, &c.] Vide quàm cæcus per peccatum evaserit David. Nam per novem menses quibus Bethsabee ex eo conceptum fœtum utero gestavit & peperit, securus cum Bethsabee indulgebat [m]. Idcirco Deus ejus misertus misit ad eum Nathan [n]. Sed cur non citiùs misit? Resp. 1. David aliis modis illo tempore fortè admonitus erat, vel per inspirationem, vel dum sacras literas legeret, vel per verba Uriæ. 2. Voluit Deus agnosci infirmitatem naturæ humanæ. Etiam sancti lapsi perpetuò ægerent in sordibus, nisi Deus potenti verbo eos educeret, ut hoc exemplo docemur [o]. ¶ *Nathan*] Alius hic ab illo *Nathan* filio Davidis, qui parvulus erat. Hic enim Nathan fuit Propheta familiaris Davidi, & huic ità dilectus, ut ab eo filium suum Nathan vocârit, ut ait Genebrardus [p]. Porrò licèt David pro-

[m] La. sim. San. Mart. [n] La. [o] Mart. [p] La.

... sit ut canis: osculabatur eum, noctu cubabat juxta lectum ejus [p]. Dracones cum pueris vel puellis peramanter dormire solitos referunt idonei auctores, Plutarch. in lib. *Utra anim.* &c. Plin. 8. 17. ex Democrito. Ælian. 6. 7. & 63. Varro 13 46 ex altero Æliano. Ut jam nemini sit mirum de ove hoc idem asseri: maximè, cùm soleant Arabes insignem aliquam ovem apud se habere, quam mansuefaciunt, & domi mulgent nec foras pastum dimittunt [q]. ¶ *Erátque illi sicut filia*] i. e. Unicè dilecta. Hoc dicit, quòd Urias esset eâ natu major [r].

4. *Cùm autem peregrinus*, &c.] Hospes hic, cui David comedendam obtulit alienam oviculam, fuit libido. Hunc hospitem diabolus ad Davidem misit cum mandato, ut se furtivâ venere saturaret, &c [s]. ¶ *Parcens illi sumere de ovibus suis*] *Quisquis peccat inops, minor est reus.* Petron. Satyr. Ἡ ἀνάγκη χρεία φέρει τινὰ συγγνώμην, &c. inquit Demosthenes. Id est, *Veniam aliquo modo illis concedimus, qui necessitate adacti peccant; qui autem in abundantia sua scelerati evadunt nullam habent idoneam excusationem* [t].

5 *Filius mortis est*] i. e. Mortis reus [v]. Dices, furtum non erat capitale, Exod. 22 [x]. Resp 1. Hoc dictum hyperbolem continet [y]. q. d. posset videri reus mortis: quomodò Judex audito aliquo gravi facinore, dicit, is mille meretur mortes, cùm tantùm una ex legibus possit infligi. 2. Lex quidem communi & æquabili ratione servari debuit; sed (quia legislator omnes casus exprimere non potest) in manu Judicum positum fuit, ut pœnas vel augerent, vel imminuerent pro ratione circumstantiarum [z]. Mortem meruit ob summam improbitatem, quæ facit ut sæpe etiam supra leges pœna intendatur [a].

6 *Ovem reddet in quadruplum*] [Ità ferè omnes.] Secundùm legem Exod. 22. 1 [b]. אַרְבַּעְתָּיִם Alii vertunt, *bis quadruplicatam*, P. ad verb. *bis quater*; i. e. octies [c]. Quatuor reddet ex lege, Exod 22. 1. quatuor alias, quia pauperi abstulit [d]. Nam est אַרְבַּעְתָּיִם dualis numeri †. [Aliis hoc non placet.] Dualis terminatio non semper dualitatem infert, ut patet ex voce שִׁבְעָתַיִם, quæ Isa. 30. 26. est *septuplum* [e]. Et ubicunque est שִׁבְעָתַיִם, *septuplum* tantùm significant, ut patet ex Gen. 4. 15. Psal. 12 6. & 79 12. & præcipuè ex Esa. 30. 26. Et lux solis erit שִׁבְעָתַיִם *septupla, sicut lux septem dierum.* Itáque Dualia illa non significant duplicari quaternarium, & septenarium, sed rem ipsam, de qua agitur, per quaternarium, aut septenarium geminari,

[p] Mart. [q] B. 1. 2. 46. 522. [r] V. [s] T. [t] Ga. [v] Me ex L. [x] Mart. [y] Me. ex To. et Caj. Mart. [z] Mart. [a] G. [b] Pi. [c] V. ex M. Mar. [d] Mar. sim. M. V. † M. [e] Glass. gram. 87. [f] Glass. ex Jun.

binæ pullulebantur[l].

7. *Tu es ille vir*]

—— *mutato nomine de te*

Fabula narratur ——

ut ait Horatius.

8. *Dedi tibi*] Titulo confiscationis ob partes Isboseth[n]. ¶ *Domum*] id est, regiam potestatem[o]. Successit enim Sauli in Regnum[p]. Vel potiùs quicquid pertinebat ad familiam Saulis, servos putà, uxores, opes, &c[q]. ¶ *Domini tui*] Heb. *dominorum*. Plur. pro Sing. i. e. Saulis[r]. ¶ *Et uxores domini tui in sinu tuo*] Forma nuptialis, ut nova nupta in gremio mariti jaceret, Lips. ad Tacit. annal. 11. Sic Juvenal,

—— *ingens*

Cæca, sed & gremio jacuit nova nupta mariti.

Sim. Catullus & Apuleius[s]. Intelligunt hoc de Egla uxore Saulis, & Michal filia Saulis[t]; vel de Michal & Rispha[v]. Viduæ Regis nisi Regi nubere non poterant ex moribus[x]. Sed qui fieri potuit, ut David soceri concubinas duceret[y]. Resp. 1. Non significatur actus, sed jus & potestas ipsius in uxores Saulis, ut posset eas ducere, si vellet[z]. 2 *Dedi tibi uxores*, &c. non ut duceres, sed ut tractares quomodò velles[a]. Sic tradidit illas in sinum, ut ipsum (i. e. Saulem) in manum, 1 Sam. 24. 11. quem tamen occidere non licebat[b]. 3. Potuit fieri ut aliæ (Davidis) uxores ad familiam Saulis aliquo modo attinerent[c]. 4. נָשִׁים non tantùm *uxores*, sed & *fœminas* quaslibet significat. *Fœminæ* autem, id est, filiæ Saulis fuere *Merob* & *Michol*, quas Deus Davidi dedit uxores[d]. [Pro *in sinu tuo*, JT. habent *ad votum tuum*:] Metonymia. Sic Psal 89. 50†. Sed nihil tale est in illo loco[f]. ¶ *Et si parva sunt ista adjiciam tibi multo majora*, וְאִם מְעָט וְאֹסִפָה לְּךָ כָּהֵנָּה וְכָהֵנָּה] *Et si parum est hoc, adjicere potuissem (additurus fui*, JT. sic P. *adjecissem*, Tr.) *talia & talia*, M. *secundùm hæc & secundùm hæc*, i. e. multò majora his dedissem tibi[g]. Al. sic, adjiciam tibi multò majora; i. e. possum majora tibi data beneficia commemorare[h]. Al. sic; Duplex sensus esse potest: 1. *Si parum*, sub. *adhuc expectâsses, & non peccâsses*, majora tibi dedissem, vel additurus eram[i]. 2 Si parum, scilicet hoc tibi videbatur, & majora cupiebas, à me petere debebas, non per te tibi sumere. Si petiisses, dedissem, &c[k]. ¶ *Adjiciam majora*] v. g. stabile in domo tua regnum; nasciturum ex te Messiam, &c[l]. Hæc exprobrat Nathan Davidi. Dices, *Deum non exprobrare* cuiquam, Jac 1. Resp. 1. Ibi de precibus agitur; dat Deus affluenter, nec exprobrat, ut solent homines: q. d. si millies petas, semper accipies. 2. Non exprobrat eo nomine ut homines pudefiant: vel ut probris animum suum expleat; sed ut pœnitentiam eliciat[m].

[l] Me. [n] G. [o] San. [p] V. [q] San. [r] Pi. [s] Ga. [t] Ità M. He. in V. [v] He. in V. [x] G. [y] Mart. [z] La. ex L. & To. Me. T. [a] Q. in Mart. [b] Ge. [c] Mart. [d] La. † Jun. [f] Pi. [g] V. [h] Mer. [i] V. Mart. [k] Mart. [l] T. San. [m] Mart.

Merces, עֵקֶב *calcaneum* vocatur, quia ut in corpore calcaneum est ultimum, sic in opere merces; & merces hic sumitur pro pœna†.

11. *Ego suscitabo*, &c.] Deus facere dicitur quod non impedit. Sic & *tollere* & *dare* in sequentibus[f]. Eadem actio Deo & Absalomo tribui videtur; huic, quà peccatum est; ut autem pœna est, ad Deum pertinere potest. Nam illius est judicium. Sic peccatum non erat, sed pars justitiæ. Neque hoc excusat peccantes, qui ista fecerunt alio fine, & ex propria malitia; quam Deus non instillavit in ipsos, licèt illorum actiones gubernaret[g]. ¶ *Malum de domo tua*] de sanguine conjunctus, quod acerbissimum est. Vide Psal. 55. 13[h]. Notum est illud Cæsaris, καὶ σὺ τέκνον, *tu quoque fili*[i]. ¶ *In oculis tuis*] i. e. te sciente[k], nec valente prohibere[l]. Palam, & nullo tui respectu[m]. Alioquin David ista non viderat, c. 16[n]. ¶ *Proximo tuo*] & consanguinitate & amore, nempe Absalomo[o]. לְרֵעֶיךָ *sodalibus tuis*, i. e. uni ex sodalibus tuis, h. e. Absalom. ¶ *In oculis Solis hujus*] i. e. spectante Sole isto: h. e. publicè & palam[p]; claro die[q]. Noctem, vel latebras non obducet[r]. Prosopopœia est, qualis illa, *Mare vidit, & fugit: montes saltârunt*, &c[s]. Fecit hoc Absalom *in solario*, c. 16. eodem indubiè in quo David mulierem vidit, &c[t]. Publicam infligam pœnam sceleris quod occultum esse voluisti[v]. Hucusque concio Nathanis pulcherrima sanè; ad cujus exemplum, qui docent in Ecclesia, vel alios corrigunt, suas formare debent. Primò, proponit parabolam, tanquam textum; deinde adaptat ad res præsentes: mox peccatum exagitat, ejúsque causam aperit; nempe quòd David Deum contempserit: ad extremum comminationes adjicit, ut consolationi tandem locus detur[x].

13. *Dixit David ad Nathan, Peccavi*] Declarat hic Deus utilitatem & dignitatem externi ministerii. David sciebat se peccâsse, legebat sacras literas: tamen non movebatur. Hac verò (Nathanis) oratione perculsus est[y], qui hactenus socors, & sine mente fuisse videtur[z]. Confessio Pœnitentiæ grata comes[a]. ¶ *Peccavi Domino*] seu *contra Dominum*, Ser. Hoc acerbiùs exulceravit animum Davidis, quàm ipsius infamia, fœtor ulceris, &c. Et hoc clariùs affirmat in Ps. 50. (rectiùs 51.) *Tibi soli peccavi*, &c[b]. vel, *coram Domino*; eo vidente, etsi hominibus idipsum celarim[c]. Confitetur paucis verbis; non delectatur Deus multiloquio[d]. Dolor Davidis non tam erat ex metu pœnarum, vel amissione commodorum, sive hujus, sive alterius seculi; quàm ex offensione ejus, quem amavit supra omnia†. Porrò, verba ista cum dolore immenso prolata sunt, & lacrymis; ut patet ex Psal. 51. ad eam rem composito; & ex maturitate veniæ. Saul dixit *Peccavi*; sed *in simili voce dissimile pectus erat, quod divinus oculus discernebat*, ait Aug. contra Faustum.

† Mar. ad v. 6. [f] G. [g] Mart. [h] San. Me. [i] San. [k] V. Mart. [l] Mart. [m] Me. [n] San. [o] Me. sim. San. sic Ma Pi G. [p] V. sim. T. M. [q] Ma. [r] San. [s] Mart. [t] San. T. [v] T. [x] Mart. ad v. 7. [y] Mart. [z] San. [a] G. [b] San. T. [c] La. [d] Mart. † San.

biſſimum populo ſuo[t]. Cùm viderent tanta à Davide ſcelera impunè patrata; cùm meminiſſent Saulis ob leviora regno excuſſi, impiè jactabant vel acceptorem perſonarum eſſe Deum, vel humana negligere, vel non omnia videre, vel etiam ſcelera comprobare[v]; cùm vir ille quem *juxta cor Dei* eſſe audierant, talia patrâſſet[x]. Dicerent, Hæccine eſt ſanctitas populi Dei? hæccine pietas regum & prophetarum[y]? Aliis hæc ſententia, non placet, quia nondum eruperat adulteri fœtor, &c[z]. Reſp. Secretum eſſe non poterat, quod & nuntii & adminiſtri ſceleris Davidis, & tota familia Bethſabee, & Joab, & ab iis forſan alii compertum habebant[a]. Emanârunt Davidis ſcelera. 1. Conjecturis ex nuptiarum acceleratione. 2. Subitâ uteri tumefactione. 3. Servulorum ſermunculis[b]. 4. Ex Uria occiſo[c]. Gravis ad peccatum acceſſio, occaſionem dare impiis gentibus malè ſentiendi de lege divina, quam ſperni à primis Hebræorum videant[d]. Porrò נִאֵץ hoc in loco eſt infinitivus Piel pro נַאֵץ *contemnere, contemnendo*, &c[†]. ¶ *Filius, qui natus eſt tibi,* הַיִּלּוֹד לְךָ | יִלּוֹד eſt in Piel: at יִלֵּד in Pihel non ſign. *naſci* aut *gignere*, ſed *obſtetricari*. Rectiùs multò legeretur הַיִּלּוֹד, ut ſit Particip. Pahul ex Kal[f]. At 1. Quis dixit Critico יִלֵּד non olim ſignificâſſe *gignere?* quia ſcilicet in Bibliis hoc ſignificatu non occurrit. At hæc ratio nulla: quia univerſus linguæ Hebrææ uſus non eſt in Bibliis comprehenſus. Eſto ità ſignificâſſe verbum, tamen Nomen חוּאָר ſeu Adjectivum & participiale inde deductum id ſignificare poteſt. Sic שִׁכּוֹר eſt *ebrius*, ex Piel; cùm tamen שִׁכֵּר non reperiatur in Bibliis: nec, ſi reperiretur, *inebriari*, ſed *inebriare* ſignificaret. 3. Rectam eſſe punctationem docent alia loca, ubi hac formâ, & hoc uſu occurrit, ut Exod. 1. 22. Joſ. 5. 5. 2 Sam 5. 14. Jer. 16. 3. Hiccine vult Authores ſacros docere, quomodò loqui vel ſcribere debeant[g]?

15. *Et deſperatus eſt*, וַיֵּאָנַשׁ] *Et acerbè doluit*, Mo. *debilitatus eſt*, Jon. *ægrotavit*. 6. P. ſim. Ar. JT. *Graviter ægrotavit*, M. Tig. not. *Ità ut de eo actum eſſet*, Ti. ſim. Ca. Strig. *Et aggravatus eſt*, ſcil. morbus, Mar. *Deſperatum eſt*, ſcil. de ſanitate ſua, M.

16. *Deprecatus eſt Dominum*] Dices, orabat contra verbum Dei, qui dixerat, *morietur*. Reſp. Ignorabat quodnam genus comminationis erat; fortè conditionem annexam habere potuit[h]. Voluntas Dei non ſemper

[t] Ms. [v] V. ſim. Me. [v] T. ferè ex San. [x] San. [y] Ls. [z] Dion. in San. [a] T. [b] Ser. [c] San. [d] G. [†] Buxt. lex. M. [f] Capel. in Crit. [g] Buxt. vind. 2. 13 859. [h] Mart. ſim. L. Ms.

19. *Mortuus eſt*] Opus hoc erat non odii, ſed benevolentiæ divinæ. Nam & clementer actum eſt cum puero ante tempus rapto, nè malitia mutaret intellectum ejus; & puer ille vivus aſſiduus teſtis eſſet paternæ libidinis & crudelitatis[r].

20. *Ingreſſus eſt domum Domini*] Neque enim ex luctu vel lacrymis contrahebatur immunditia, ſed exeundo ad exequias, aut defuncti cubiculum ingrediendo[s]. ¶ *Et adoravit*] Id eſt, 1. Gratias egit ob condonatum peccatum, &c. 2. Confeſſus eſt, laudavítque Dei juſtitiam, nec de ſeveritate nimia conqueſtus eſt. 3. Preces fundebat, ut reliquæ cruces leviores fierent, atque utiliores. His tribus adoratio perficitur[t].

22. *Quis ſcit ſi fortè donet eum mihi, &c?* וִיחַנַּנִי] *Miſerebitur* vel *miſereatur mei*. [Ità plerique] non dicit *pueri*; pater enim in filio puniebatur[v]. [At Sy. & Ar. ad puerum referunt, *an miſereatur illi*, Sy. *Fortè miſerebitur infantis*, Ar. quaſi eſſet יְחָנּוֹ. Maſora notat legendum וְחָנַּנִי, ut in margine habetur.]

23. *Quare jejunem?* [ſim. plerique.] [לָמָּה זֶּה אֲנִי צָם] *Ut quid jam ego jejunans?* Mo. hc P. Ut quid *hoc ego jejuno?* 6. [Cæteri negligunt זֶה] Non leve ſignum pœnitentiæ, in pœnis, quas Deus ob peccata immittit, acquieſcere. ¶ *Ego vadam magis ad eum*] Romani dicebant, *Vale; nos te ordine quo natura permiſerit cuncti ſequemur*, teſte Servio ad 3. Æneid. & in inſcriptionibus[x]. Immortalitas animorum innuitur, quum dicit, *ad eum ibo*[y]. *Abiturus ſum ad ipſum*, per mortem, corpore quidem in ſepulchrum, animâ verò in cœlum[z]. Si perſeveravero in luctu, potiùs ego me conficiam, quàm illum revocavero[a]. ¶ *Non revertetur ad me*] Scilicet ad vitam hujus conditionis & ſtatûs[b]. Non dubitabat David de animorum immortalitate, nec de corporum reſurrectione[c]. At ſi hæc ratio valida eſt; cur luxit David Saulem, Jonatham, Abſalomum, &c? Num illos à morte revocare poterat? Reſp. Diſpar eſt ratio infantum morientium, atque adultorum. Hi enim lugentur, quòd idonei ſint reipublicæ, ideóque in horum morte facta eſt jactura publici alicujus boni. Nec illi moriebantur citra peccatum, ſaltem occidentium. Hinc luctus[*].

24. *Conſolatus eſt David Bathſabee*] Tunc mærentem, 1. Ob peccatum ſuum, irâmque divinam[d]. 2. Quia mortuus puer, qui fidelis videbatur animorum nexus.

[r] San. [s] Mo. [t] Mart. [v] Mar. [x] G. [y] Mart. [z] Pi. [a] Ma. [b] Mart. [c] Me. [*] Mart. [d] Mart.

amabilem; ideò per eum Rex mandatum misit ad Bethshebe, ut vocaretur Jedidiah[s]. *Vocavit*, nempe David, ex se & suâ sponte[t]. ¶ *Et vocavit nomen ejus, amabilis Domino*, יְדִידְיָהּ] *Jedidiah*. Ità omnes. Sign. *dilectum Dei*, vel *à Deo*[u]. *Jah* enim deductum est a *Jehovah*[t]. Itàque Salomon binomius fuit; licèt secundùm hoc nomen alibi non referatur[v]. Sic Jacob non sæpe appellatur *Israel*, licèt dicatur, *vocaberis non Jacob*, sed *Israel*, Gen. 32 28. Multa nomina Christo imposuit Deus, Isa. 7. & 9. & alibi; vix tamen illorum in Scriptura tota aliquod occurrit. Observandum igitur, ut *nomen* sæpè idem est, quod res; (v. g. *nomen Dei* idem quòd *Deus*) sic *nominari*, seu *vocari*, idem est quod *esse*, ut Isa. 62. *Non vocaberis ultrà Derelicta*, &c. i. e. non eris derelicta: & Esa. 9 *vocabitur* (i.e. erit) *consiliarius*, &c. Sic Salomon vocari dicitur *Jedidiah*, quia *Deo amabilis erat*; quod sanè res ipsa docuit[x]. ¶ *Eo quòd diligeret eum Dominus*, Sic Ar. Ps. V. בַּעֲבוּר יְהוָה] *Propter Jehovam*, Mo. P. V. &c. Ità Jon. At LXX habent *in verbo Domini*; id est, ut Deus eum vocavit[y]. [Vide antè dicta ad hunc versum.] Vel *propter Jehovam*; id est Christum; in quo Salomon Deo gratus fuit, & typum exhibuit regni æterni ejus[z].

26. *Expugnabat urbem regiam*, הַמְּלוּכָה] *Regni*, i. e. quæ erat sedes regni. Urbs regia (quæ & *urbs aquarum*, dicta, v. 27.) adjacebat ipsi Rabbath, eámque defendebat[a]. Alii ipsam *Rabbah* intelligunt, sive Philadelphiam[b]. Exponunt, *capiebat civitatem*; i.e. partem ejus, ubi erat regia[c]. Vel, capta universè hîc dicitur urbs, modum autem capiendi sequentia docent[d]. Vel *expugnabat*, pro expugnare satagebat; sive graviter oppugnabat ut Psal. 128. (129) 1. significatur ergò actus inchoatus, non perfectus[†].

27 *Et capienda est urbs aquarum*, גַּם לָכַדְתִּי אֶת עִיר הַמָּיִם] *Etiam cepi urbem aquarum*, S. M. P. Ti. Mo. &c. *Etiam subegi urbem regiam*, Jon. Sy. Ar. Eadem urbs erat *regia dicta*, v. 26. & *aquarum*, v. 27[f]. Erant duæ conjunctæ civitates, quarum minor vocabatur *civitas aquarum*; alia *Rabba*, in qua manebat Rex. Primam cepit Joab, & alteram Rex[g]. *Urbem aquationis*, id est, *urbis partem in qua erat aquatio*; sicut *Major* & *Minor Basilea* dicitur, pro *majore* & *minori parte Basileæ*; & *reliquum corpus*, pro *reliquâ parte corporis*[h]. Sic *Syracusarum* urbs quatuor constabat partibus, *Insulâ*, *Acradinâ*, *Tychiâ*, *Neapoli*[i]. Dicitur *urbs aquarum*, propter ingentem vim aquarum, quâ cingebatur[k]; unde munitissima fuit[l]: quòd amplas fossas haberet, quæ aquâ implebantur[m]; quòd eam circumflueret torrens Jabok[n], vel à frequentibus fontibus[o]: propter multas aquas quæ erant in ea[p]. Pars hæc erat *exterior* urbis, quam alluebat aqua[q], altera *interna* pars, & quasi umbilicus urbis

[s] Mar. [t] V. [u] La. [t] Ma. [v] Me. sim. San. [x] San. [y] Mar. [z] Jun. [a] V. [b] Q. in Ma. La. [c] Ma. [d] Al. in Ma. [†] La. [f] V. [g] M. [h] Ca. [i] Mart. [k] V. Sim. Me. [l] Me. [m] Mart. [n] Lo. ex Ser. [o] Ma. [p] M. [q] Pi. Q. in Ma.

vidis par non erat[f]. Quid dicendum? Resp. 1. Talentum hîc minus intelligendum est, id est, decima talenti majoris[f]. Vide quæ ad 1 Reg. 9. 28. Mar. 2. Corona hæc vel ad breve tantùm tempus ab ipso gestata erat[g], vel (ceremoniâ quadam & ritu[h],) supra caput David sedentis in throno suspendebatur[i]. 3. Quamvis מִשְׁקָל propriè pondus sign, tamen pro valore promiscuè sumitur[k]. Neque enim ex auro tantùm corona constabat, sed ex gemmis, quæ ad pondus auri non exiguntur, Proinde τὸ שֶׁקֶל Græci quandoque vertunt, τίνειν, τιμᾶν, &c. *solvere* & *æstimare*; Latinè quoque *pendere*, *impendere*, *rependere*, *compensare*, *dispensare*, &c. quamvis à pondere sumptæ voces; tamen ad rerum pretium, valorem, & æstimationem non rarò referuntur[l]. Sic dicimus, *pende mihi argentum*, &c. i. e solve. Sæpè fit, ut mutatâ rerum specie antiquus tamen retineatur dicendi modus. Sic *assem* vel *libram* dicimus quod nec unciam unam pendit, quia tantum valet, quantum pondus illud majus[m]. 4. Dicitur David diadema sibi fecisse ex corona; quia partem coronæ aptavit in diadema, non autem totam. Quemadmodùm Gedeon dicitur fecisse Ephod, ex inauribus illis quæ pendebant circiter 70 libras; non quòd totum illud aurum expensum esset in solum Ephod; (quis enim vestem ferret tanti ponderis?) Sed pars in Ephod expensa est, & pars in alia ornamenta[*]. ¶ *Habens gemmas pretiosissimas*, וְאֶבֶן יְקָרָה] *Et lapis pretiosus*, Mo. P. sic S. Sing. pro plur. *lapides pretiosi*; h. e. ultra lapides pretiosos quibus ornabatur[n]. *In illo lapis bonus*, Jon. Eam *sardonychem* fuisse affirmat Josephus, credo, quia sic accepit τὸ מַלְכָּם; *sardonyx* enim vocatur & μολοχᾶς, inquit Epiphanius in capite de *Sardio*[o]. *In quo erant lapides optimi*, Sy. M. Ti. *Cum lapidibus* (*gemmis*, Ca. Strig.) *pretiosis*, JT. sim. Ar. ¶ *Impositum est super caput David*] Heb. *fuit supra caput David*; quod interpretantur, Ità bene convenit Davidis capiti quasi ei propriè fuisset destinata. Regis victi non corona tantùm, sed omnis ornatus ac supellex Regi victori cedebat, ut Talmudistæ notant. Simile illud apud Macedonas, *Tradito more ut victorem victi Regis tabernaculo exciperent*, apud Curtium. Vide ad J. B. & P. 3. 6. 24. & adde 1 Par. 20. 2[p].

31. *Populum quoque ejus adducens serravit*, &c. וַיָּשֶׂם בַּמְּגֵרָה וגו׳] *Et posuit sub serra* (*super serras*, M.) & *sub trahis*, (*tribulis*, JT.) *ferreis*, & *sub securibus ferreis*, P. sim. plerique. [At Sy. *injecit in compedes & catenas ferreas*, sim. Ar.] *Serratio* non incognitum terris istis supplicium, quo & Esaiam affectum à Manasse aiunt Hebræi. Vide Heb. 11. 37. Idem in milites quosdam usurpavit Valens Imperator. Sunt ejus supplicii exempla & in Historia Suedica, Turcica & Neopolitana[q]. Serris eos dissecabant[r]. Ità 1 Par. 20. 3

ser-

[f] Ma. [f] Q. in Ma. Mar. [g] K. in M. [h] Ma. [i] M. [k] BA. 1. 2. 58. 12. [l] BA. ib. [m] San. [*] La. ad Jud. 8 26. [n] V. [o] BA. 1. 5. 7. 699. [p] G. [q] G. [r] Ma. ex V.

[illegible] supplicio peccatum sit. Resp. 1. Q. affirmant g. Immania erant hæc supplicia, & perniciosi exempli, quod postea Ammonitæ imitati sunt, Amos 1. Hoc quidem exemplum humano generi perniciosius erat, quam violatæ legationis scelus esse impunitum. Sed neque omnes Ammonitæ hoc commeruerant. Ex his ergò cogor existimare Davidem tam dira sumpsisse supplicia, cùm cæcus esset propter peccatum, maximè luxuriæ, quæ omnem ab illo pudorem & humanitatem expectoraverat. Notum est luxuriosos plerumque esse crudeles. Talia non faceret David, quando audivisset translatum esse peccatum, & mortis supplicium ab ejus capite depulsum. Graviùs certè peccaverat David, quàm Ammonitæ, &c. Quare alius erat David peccator ab illo Davide, qui toties Sauli pepercit, qui injurias suas ulcisci noluit, &c. Existimo igitur hanc historiam, à vers. 26. ad finem hujus capitis conjungendam cum fine cap. 11. & illa omnia à vers. 1 hujus capitis ad 26. per hyperbaton interjecta esse in locum alienum. (Frequens enim est Prolepsis in scriptura, nec semper eo ordine res narrantur quo gestæ sunt.) Alioquin in obsidione Rabbath ultra 20 menses insumpti sunt; nam intra id spatium, captus est amore Bathshebæ, conceptus & natus est, tum filius in adulterio genitus, tum etiam Salomon. Porrò arca tempore obsidionis in castris erat, c. 11, 11. quæ quo tempore infans mortuus est, videtur in suam sedem restituta [h]. Verùm alii censent Davidem hæc fecisse eo ordine, quo hîc narratur, scilicet post pœnitentiam; (in ejus enim mercedem hanc Davidi victoriam dedisse videtur Deus [i].) Duravit autem hæc obsidio ultra annum, nempe quia David tum in sordibus jacuerat. Promiserat Deus obedientibus victoriam, &c. at immorigeris contraria [k]. Resp. 2. Alii Davidem à sævitia liberant [l]. Nam, 1. Dicitur David omnia rectè fecisse, *excepto sermone Uriæ*, 1 Reg. 15 [m]. Resp. Non sine causa dictum est, non *peccatum Uriæ*, sed *sermo*, id est, historia *Uriæ*; quia ad illum sermonem, sive historiam pertinet quidquid sub id tempus à Rege admissum est [n]. 2. Ammonitæ sceleratissimi erant, Legatos contra jus gentium violârunt; cùm Uriam aliósque viros strenuos interfecissent, ipsi Deo insultârunt, ut dictum. Et cùm injuriis affecissent Davidem, primi arma moverant in eum, & universam Syriam conturbârunt; quódque maximum est, in gratiam idoli filios comburebant [o]. Porrò crebrò Judæam invaserant, & effus-

[h] San. ad v. 26.
[i] La.
[k] Mart.
[l] Ità To. in San. La. Mart.
[m] To. in San.
[n] San.
[o] Mart.

sola forma conceptus, quo magis est inhonestus, eò solet esse validior, nitente in vetitum humano ingenio [b]. ¶ *Cùm esset virgo*] i. e. Bene custodiretur, ut solebant virgines. Vide ad Matt. 1, 23 [c]. continebatur domi [d], in Gynecæo vel Parthenone inter cæteras virgines [e]. ¶ *Difficile ei videbatur*] Sive *erat*,
b. Jon. P. *Impossibile videbatur*, Ti. Heb. *Mirabile erat in oculis Amnon*, Mo. Pi. ¶ *Ut quippiam inhonestè cùm ea ageret*] Heb. *Ad faciendum ei quicquam*: id est, concumbendum cum ea. Synecdoche generis [f]. Ità *facere* sumitur & Hebræis & Latinis. Sic Gen. 19. 8 [g].

3. *Prudens valde*] Ad mala scilicet; i. e. callidissimus & astutissimus [h]. Prudentia illa est naturalis quædam sagacitas, id est, facilitas inveniendi apta media ad qualemcunque finem [i].

4. *Fili regis*] q. d. Qui voti cujuscunque compos esse possis [k]. ¶ *Per singulos dies*, בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר] *Mane, mane*, Jun. sic V. *Singulo quoque mane*, JT. Propter nimiam scilicet cogitationem quâ noctu vexabatur, magis macer videbatur [l].

5. *Languorem simula*] Ægritudinem paulò graviorem quæ lecto affigat; nam prius etiam, sed leviter ægrotabat [m]. Jonadab unus erat eorum, *quibus omnia Principum honesta atque inhonesta laudare mos est*; ut ait Tacitus [n]. Aulæ abundant illis consultoribus [o]. ¶ *Thamar Soror*] Sic vocat ad amoliendam suspicionem meditati facinoris [p]. ¶ *Et faciat pulmentum*, Ità P. V. הַבִּרְיָה] *Cibum*, Mo. M. vel *refectionem*, M. *jusculum*, Ti. *lagana*, Sy. *artocreata*, Ar. ¶ *Ut comedam de manu ejus*] Sic enim spero cibum magis sapidum fore, quum videro quàm mundè coxerit [q]. Mirum est Davidem alioqui sagacem nihil mali suspicatum esse. Sed voluit Deus Davidem castigare; avertit sæpe Deus sapientibus oculos [r].

6. *Faciat — sorbitiunculas*, וּתְלַבֵּב לְבִבוֹת] *Ut faciat*, vel *paret lagana*, P. Sy. *placentas*, Jon. V. Jun. gratas & suaves, χαρίνα, Athen. 14 [s]. *Cordialia*, i. e. cor reficientia, Pi. *tiba*, Ti. *pastillos*, M. Verbum nomini conjugatum est; q. d. *laganet lagana*, Pi. sic Mo seu *placentet placentas*, Pi. Utraque vox à corde derivatur; q. d. cordialiter conficiat, &c. ità ut modus conficiendi eas mihi placeat, & cor meum reficiat, æquè ac ipse cibus [t].

8. *Farinam*, אֶת־הַבָּצֵק] Sic *farina* hoc loco dicitur

[b] G.
[c] G. sic Jun. L. Me. M.
[d] V. La.
[e] La.
[f] Pi.
[g] G.
[h] V Gm. M. E.
[i] E.
[k] Me.
[l] V.
[m] Me.
[n] G.
[o] Mart.
[p] Me.
[q] Os.
[r] Mart.
[s] Jun. Pi.
[t] Belg.

Resp. 1. Dicit R. S. Maacham duxisse Davidem gravidam ex altero viro, ex quo nata est Thamar [†]. Vocari autem eam sororem Absalon ex vulgi consuetudine [*]. 2. Nata est Thamar ex primo concubitu Davidis cum bello capta: i. à autem genitis nulla est cognatio [f]. 3. Id fortasse licitum putavit ex ignoratione legis [g]. Tantum esse jus Regis existimavit, ut connubium non jure gentium incestum posset permittere; aut etiam putavit non interdictas nuptias Fratrum & Sororum, qui non essent ὁμομήτριοι (ex eadem matre [h].) Talia connubia inter Gentiles suos non putabantur illegitima [i]. 4. Metu turbata id quod primùm animo occurrit imprudenter eloquuta est [k]. Quidvis dixit ut se præsenti periculo subtraheret [l]. Promissione nuptiarum vel eludere voluit, vel retardare fratris insaniam [m]. Sed cur non clamavit, juxtà Deut. 22? Resp. Fortè nè fratrem probro & supplicio extremo exponeret; fortè clamavit, & nemo accessit ad liberandum eam; aut fortè speravit, se conjugem ejus fore [n].

15. *Et exosam eam habuit*] Sic sæpè ex turpi consuetudine horrenda odia nascuntur. Semiramis plerosque amasios suos, & in iis etiam proprium filium, crudeliter interfecit [o]. Sic Medea in Seneca amasium suum Jasonem ità odit, ut in ejus vindictam filios communes jugulârit [p]. Idem, de amore post cupiditatem expletam in odium mutato, Honorii in sororem Placidiam, narrat Olimpiodorus, cujus excerpta habemus Photii beneficio [q]. Sed quæ hujus causa? Resp. 1. Acerbissima convitia, quibus Tamar eum læserat, vocans *stultum*, &c [h]. 2. Ex confusione & conscientiæ perturbatione [i], & pudore infamiæ secuturæ [k]. 3. Justa Dei vindicta erat, quæ brevem voluptatem sic punit [l]. 4. Id egit Dæmon, ut expulsâ virgine, & propalato crimine, turbæ domi, odia, cædésque nascerentur [m]. 5. Odium hoc non supervenit naturaliter, (vel necessariò, nam contrarium effectum cernimus in Sichemo, Gen. 34. 2, 3 [n].) sed ea peculiari Dei providentia, ut hac ratione peccanti pœna detur congrua [o]. Deus sciri voluit facinus, ac ità puniri Davidem in liberis. ¶ *Surge, vade*] Non nomine proprio, nec sororem appellat [p].

16. *Majus est hoc malum.* &c. אַל־אוֹדוֹת הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת מֵאַחֶרֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמִּי לְשַׁלְּחֵנִי] *Ob hanc causam malum majus est hoc quàm aliud quod fecisti mecum, emittendo me*, P. sim. & Vulg. inquit Di. non placet; in ea phrasi adjectivum [הַגְּדוֹלָה] nec ה Emphaticum habere debebat, nec post suum substantivum collocandum fuisset, sed dicendum גְּדוֹלָה הָרָעָה [q]. *Propterea malum magnum hoc præ altero quod fecisti mecum, ut dicis ut emitterer*, Jon. Vulg. & Jon. legerunt עַל pro אַל [r]. *Quamobrem? hoc malum majus est altero, quod in me admisisti, quòd me expellis*, Ti. *Nè fient*

[† San.] [* Mar.] [f Ha. in V.] [g Me. sim. G.] [h G.] [i T. ex To.] [k Q. in Ma.] [l G.] [m T. ex San. sim. Me. Mart. La. Sco. ex Jo.] [n Mart.] [o T. ex Sa.] [p La.] [q G.] [h Q. in Mart.] [i Mart. sim. Me.] [k Me.] [l T.] [m Me.] [n Anglic. annot.] [o La. ex To.] [p Mart.] [q Di.] [r V.]

modò אַחֵר interdum sumitur pro *post*. Et sic accepisse videntur Ar. & Sy. *Post tam ingens malum in me designatum expellis me?* Ar. *Jam, cùm tam atrocem injuriam intulisti mihi, amandas me?* Sy.]

18. *Talari tunicâ*] Vel polymitâ. De qua vide ad Gen. 37. 3 [d]. Inde illustrior fit ejus ignominia [e]. ¶ *Filia Regis*] Hinc constat eam fuisse Maachæ filiam ex Davide, non ex altero ejus conjuge.

19. *Aspergens cinerem*, &c.] Hæc in dolore gravi fieri solebant, tum apud Hebræos, tum etiam apud Ethnicos [*]. Vide Job 2. Jer. 30. 24. Ezech. 27 [f]. ¶ *Impositis manibus super caput*] Signum hoc doloris, & pudoris, Jer. 2. 37. & quidem naturale. Pueri enim cùm aliquid accidit, cujus ipsos pudet & dolet, nec celare possunt, solent faciem vel etiam caput totum manibus operire [g]. ¶ *Clamans*] Nè si in re jam manifesta leviter injuriam ferre videretur, non vim passa, sed volenter corrupta crederetur [h]. Clamat nunc post factum, in incestu non clamabat [i].

20. *Dixit Absalom*] Qui videbatur propinquior vindex patratæ injuriæ [k]. ¶ *Numquid Amnon concubuit tecum*] Non illa rem aperuit; sed odoratus est Absalom: & ex suo ingenio, & naturâ ad libidinem pronâ, (ut posteà videbimus) conjecturam capiebat [l]. Vocat eum *Amnon* contemptûs causa [m]. ¶ *Tace, frater tuus est*] Hoc vult. Vel, 1. Nemo igitur suspicabitur te in stuprum consensisse [n]. Vel, 2. Fratribus condonandæ sunt injuriæ [o]. Vel, 3. Etsi ipse fraterni juris oblitus est, tu tamen ejus memor esto, nè ejus infamia in te, & in nos omnes redundet [p]. Memor sis dignitatis nostræ familiæ [q]. Domestica mala silentio sunt obtegenda: non malè hoc dictum. Neque tamen hoc sentiebat Absalom, sed altè abditum ulciscendi consilium prodere ante occasionem nolebat [r]. Vel, 4. Rex non tui tantùm, sed etiam illius rationem habiturus est, qui similiter filius est, & quidem primogenitus: nihil ergò efficies tuis querimoniis [s]. Absalom fratrem non accusat, vel quia jure agere noluit; Fastuosi sæpe suas injurias vindicare volunt; vel quòd dubitavit de fide patris, cogitavit, lenis est in Amnonem, non dicet mihi jus; vel nè sororem infamaret [t]. ¶ *Neque affligas*, &c.] Heb. *Nè pone cor tuum ad verbum hoc*, Pi. Nè cures de hac re [v]. Nè considerato facti hujus qualitatem, néve propterea contristator [x]. ¶ *Mansit—contabescens*, &c.] Heb. *Et mansit Thamar, & desolata*, &c. Ma. *mansit tristis & desolata*, Q. in Ma. *consedit*, idque *desolata*.] T. Pi instar viduæ, cujus nuptias nemo expetebat [y]. שֹׁמֵמָה] *Et attonita*, Ar. *stupore capta*, Sy. *Mansit—desolata*, Mu [negligit וְ [z].]

21. *David contristatus est valde*] Tum propter admissum

[d Mart.] [e Me. ex San.] [* San.] [f San.] [g T.] [h Me.] [i Mart.] [k Mart.] [l San.] [m M. & Vt ex Ha.] [n Me.] [o Pi.] [p Ma. ex Jun.] [q Mart.] [r G.] [s Ma. ex Jun.] [t Mart.] [v V.] [x Pi.] [y Pi.]

quam in illo ejus habet [i].

23. *Post tempus biennii*,[sim plerique]לִשְׁנָתַיִם יָמִים] *Ad duos annos dierum*, Mo. i. e. integros [k]. ¶ *Ut tonderentur oves*] Quod tempus celebre & lætum erat illo ævo; Judæis rei pecuariæ intentis, quare convivia tunc agitabant. Vide ad 1 Sam. 25 [l]. Sicut Puerorum in urbibus erat κουρεῶτις ἑορτὴ, ita Ovium rori. Numerabantur enim tunc pecudes,& de incremento gaudebatur. Cato senex interrogatus, *quid in re familiari esset primum?* respondit *Bene pascere*. Is tum quæstus Regum filios dedecere non putabatur.

——*habitârunt Di quoque sylvas.*

Virg. Eclog. 2. [m]. Filius Regis erat pecorarius, uti & cæteri principes illius ævi candidi & simplices [n]. ¶ *In Baalhasor*, [Ità Mo. & plerique] [בְּבַעַל חָצוֹר] *In planitie Chazor*, Jon. M. JT. ¶ *Quæ est juxta Ephraim*] Ità P. & plerique. Heb.*Cum Ephraimo*; i e. apud Ephraimum, scilicet sita [o]. Dices, at hæc planities *Hazor*, de qua Jos. 15. 25. erat in finibus Ascalonis [p]. Resp. Non tribum Ephraim intelligit, sed civitatem in tribu Juda *Ephraim* vel *Ephrem* dicta, de qua Joan. 11. 54 [q]. ¶ *Et vocavit*] Sub.*ad convivium*, V. ¶ *Filios regis*] Solebant tunc Domini istis interesse conviviis. Vide Gen. 38 [r].

24. *Veniat, oro, Rex*] Cum tota familia [s]. Non quòd Regem interesse vellet, sed ut suspicionem meditati criminis amoliretur [t].

25. *Et gravemus te*,[וְלֹא נִכְבַּד עָלֶיךָ] *Nè simus tibi graves*, propter impensas [v]. Apparet Absalonem sua sibi bona habuisse, & conjugem & liberos,cap seq [w]. ¶ *Benedixit ei*] Bene precatus est illi, vel valedixit [x], sermone, fortassis & munere [y]. Beneprecatur,sed non est auditus. Vel sensus est, q d. gratias tibi ago pro tua humanitate [z].

26. *Veniat Amnon*] Erga eum simulat amorem, sed intùs odium fovet [a]. *Amnon*, qui repræsentat personam tuam tanquam primogenitus [b].

27. *Coegit eum*] Ità V. [sim.plerique.] sub.*precibus*, i. e. obnixè rogabat [c]. וַיִּפְרָץ בּוֹ *Et vim fecit in eum*, Mo. Tam morosus David in danda venia videtur mali aliquid timuisse [d]. Consensit tandem; quòd ex hac intercessione pro Amnon speraret omnem offensam esse depositam; & quòd reliqui filii regis unà proficiscerentur [f]; quos eo consilio ire permisit Rex, nè Absalom

[k] V.
[l] Me. sim. San. L.
[m] G.
[n] La.
[o] Pi.
[p] Ma.
[q] Me. sim. Belg.
[r] Ma. ex Jun.
[s] Me.
[t] San. sim. Me. Mart.
[v] V.
[w] Me.
[x] V. sim. Ma. Pi.
[y] Jun.
[z] Mart.
[a] Mart.
[b] Me.
[c] V. ad v. 25.
[d] Me. sim. San.

rant. ¶ *Et fugerunt*] Veriti nè omne semen regium delere conaretur. Quod id non fecit, providentiæ divinæ ascribendum est. Præscribit Deus diabolo certum terminum [t].

30. *Fama*] Ut sæpe solet, mendax; quæ tamen divino consilio ad majus Davidis supplicium pertinebat [v]. Plerumque fama deteriori parti favet. Vitiata natura malis delectatur. Diabolus auget famam, ut David gravius percellatur. Fortè qui hæc referebat, cùm videret Ammonem occidi, aufugerit, & id futurum de aliis putàrit [x].

31. *Cecidit super terram*, &c] Heb *Jacuit in terra*, P. V. In signum scilicet luctûs & mœroris [y]. Cogitabat 1. Qui peribant, nempe filii, quibus nil dulcius, quorum amantissimus erat David, in quibus maximam voluptatem capiebat. 2. A quo occisi, nempe à fratre. 3. Quo modo, proditione scilicet, & sub specie convivii. *Mensura pro mensura*, ut dicunt Hebræi. Voluptatem ceperat, cùm audivit Uriam aliósque occisos [z].

32. *Respondens autem Jonadab*] non ex spiritu prophetico, sed ex quadam astutia; vel quòd illarum rerum conscius esset. Interim tacet se scelerum istorum caput & authorem fuisse; Id quia non sciebatur, Regi astat securus [a]. Alii illud cognitum à Rege fuisse volunt, sed hunc impudentissimum evasisse [b]. ¶ *In ore Absalom erat positus*] Vel *posita*, P. V. sub *cædes*, V. i. e. semper ei mortem minabatur [c], semper narrabat amicis se eum occisurum [d]. [כִּי עַל פִּי אַבְשָׁלוֹם הָיְתָה שׂוּמָה] *Nam super os Absalom erat*,&c.Mo. *In corde*,vel *animo Absalom fuit*, &c. Jon.Sy.Ar.decreverat statim interficere illum [f]. *In ore* propriè accipi non potest, quia consilium suum Absalom mirâ dissimulatione texerat [f]. De hoc secum loquebatur, nihil aliud meditabatur, & fortè cum intimis loquebatur. Jucundum enim est de ultione cogitare [g]. *Nam ex præstituto,sive mandato Abs. factum est id quod proposuerat, ex quo die compressit ille Thamarem*, JT. Heb. *secundum os*, sic Num. 3. 16 [h]. Os pro sermone, & sermo pro mandato [i]. *Quod proposuerat*, Heb. *positio*, Pi. *propositum*, Jun. Pi. *Super os ejus fuit positio*, *decretum*, Q. in Ma. שׂוּמָה participium passivum, vel nomen est [k]. *Ad præceptum Abs. constitutum fuit ab eo die*, &c. Ti. *Nam in sententia Abs. hoc fuit constitutum*, M.

33. *Nè ponat super cor*] Ità V. vel *ad cor*, Pi. i. e.

nè

[t] Mart.
[v] Me.
[x] Mart.
[y] V.
[z] Mart.
[a] Mart.
[b] Ita sani.
[c] Mar.
[d] V. ex He.
[f] V. sic Me.
[f] Me.
[g] Mart.
[h] Jun.
[i] Pi.
[k] Ma.

35. *Juxta verbum servi tui*] Jactat suam providentiam. Tales nollent solertiam suam absconditam esse [z].

z Mart.

37. *Abiit ad Tholomai*] Ad avum maternum confugit, ubi leges Dei locum non habebant. Nam urbes receptûs non rexissent deliberatò parricidam, quanquam datâ iræ causâ. Sola cædes vindicari privato ausu impunè ab occisi proximo poterat, non & aliæ, quantumvis graves, injuriæ [y]. Subito Regis & populi furori cedendum putavit [z]. ¶ *Luxit ergò David filium suum.* [עַל בְּנוֹ] *Propter filium suum*, P. ¶ *Cunctis diebus*] Sic Os. V. Mo. 6. Jon Ang. Ti. quibus scilicet luxit [a], h. e. tribus annis [a], ut sequentia docent; nam postea rex à luctu suo cessavit [b]. *Omnibus diebus* vitæ suæ; quæ voces sæpè hoc modo supplentur [c]. Non poterat excutere ex animo tam tristem filii sui casum [d]. כָּל־הַיָּמִים *Omnibus diebus illis*, JT. *Diebus multis*, Sy. Ar.

y G. z Ma. ex Jun. a V. Belg. b Belg. c Q. in Belg. d Os.

39. *Cessavitque rex David prosequi Absalom*, וַתְּכַל דָּוִד הַמֶּלֶךְ לָצֵאת אֶל אַבְשָׁלוֹם] Verbum כָּלָה & *consummare* & *cupere* significat. Inde variæ interpretationis occasio †. *Et cessavit David regis egredi ad Absalom*, Mo. *Et cessavit rex David exire*, &c. 6. *Abstinuit ab exeundo*, &c. Sy. *cessavit persequi*, Volg. Os. Aliquoties armatâ manu militum quæsierat eum antè ad supplicium [f]. Non difficile fuisset Davidi Absalomum etiam renitente Tholomai capere: sed satis videtur habuisse animum ostendere plenum indignationis. Nôrat in se peccatum Absalomis, cùm ipse quoque per fraudem, virum, quem inebriare antè voluerat, occidisset. Quare neque hunc eo conatu, quo debuerat, persecutus est: dum ardorem suum peccati non dissimilis conscientia restingueret. Conscientia sceleris timidos reddit animos alioqui constantes & audaces [g]. Qui vertunt, *cessavit persequi*, &c. non advertunt verbum תְּכַל hic scribi in transitiva conjugatione [h]. *Et cessavit ira Davidis nè ultrà educeret exercitum ad quærendum Absalom*, Ti. [Alii aliter vertunt.] *quum consumeret Davidem regem* desiderium *exeundi ad Absalomum* JT. Heb. *exire*, Infinitivus pro nominativo verbi transitivi, Jun. *Et consummavit David* (id est omninò decrevit) *egredi ad Absalom*, Forster. in Ma. [Notant תְּכַל, quod hic Davidi tribuitur, esse generis fœminini;] Vel, 1. Ut emollitum & quasi effœminatum ejus animum significaret; q. d. *Et maternus effectus tetigit Davidem ut egrederetur*, &c [i]. Solet scriptura, cùm quis aliquid facit infirmum & indignum virili pectore atque constantiâ, genus illi tribuere muliebre [k]. Vel 2. Ellipsis hic est sive הַתַּאֲוָה, *desiderium*; eo sensu, *consumpsit eum desiderium exeundi*, &c. sive נֶפֶשׁ *anima* [l]. *Desideravit anima regis —egredi*, &c. Jon. V. ex He. Glass. Forst. in Ma. Ang. Belg. In-

† Mar. f Os. g San. h M. i Forst. in Ma. k Glass. 83. l Glass. 400.

CAP. XIV.

1. *Intelligens Joab*] In aula nûnquam desunt homines, qui solerter exquirunt quibus affectibus animi Regum laborent, ut possint sibi gratiam illorum comparare. Aulicus bonus erat Joabus. David volebat reducere filium. Repugnat Lex Dei. Joabus molitur inventum astutissimum; Nititur Davidem obligare vi promissionis ac juramenti, & quasi populus id requirat: ità ut Rex quodammodò cogatur id facere, quod maximè cupiebat. Summa est, ut David sententiam ferat de quodam casu, sententiâ prolatâ; sentiátque se adstringi, ut in causa Absalonis idem judicet [a]. ¶ *Quòd cor Regis versum esset ad Absalom*, כִּי לֵב הַמֶּלֶךְ עַל אַבְשָׁלוֹם] *quòd cor Regis* esset *ad* (vel *super*, Pi.) *Absalom*; V. i. e. quòd teneretur desiderio Absalom [b]. Hîc simul intelligendum, Davidem non habuisse in promptu rationem honestam Absalomi reducendi, unde Joab talem ei rationem suggessit. Brachylogia [c]. Pronus erat Rex in Abs. quia natu maximus esset, pulcherrimus, & populo charus [d]. Porrò, Joab beneficio hoc eum, quem sperabat hæredem regni fore, sibi devincire voluit, ut posteà Adoniam. Et hinc ortum hoc consilium, David, ut erat solers, facilè olfecit infrà 14. 19 †.

a Mart. b V. c Pi. d Ma. ex Jun.

2. *Misit Thecuam*] Civitatem in tribu Juda [f], propè Bethlehem [g]. Quæ. Cur Thecuam misit? Nullâne sapiens mulier erat in Jerusalem? Resp. 1. Fortè illa Thecuitis præ aliis singularem habebat gratiam. 2. Vel potius externam adhibuit Joab, quia narrare debebat aliquid obscurum & incognitum regi. Jerosolymitana autem potuisset à rege statim refelli [h]. ¶ *Plurimo tempore lugens*] nempe pro sua in defunctum benevolentia, non funeris exequias celebrans, quæ paucis diebus fiebantur [i].

† G. f Jun Pi. Ma. g Me. Ma. ex Hi. h T. i Me.

3. *Posuit verba in ore ejus*] Quasi mulieris ore ipse loqueretur [k]. Sperat Joabus Davidem moveri parabolâ; ut antè factum, c. 12 [l].

k Me. l Mart.

4. *Serva me Rex*] Familiaris supplicum, & quasi legitima hæc erat formula. Vide 2 Reg. 6. 26 & 1 Par. 16. 35. Hinc frequens in Hebræorum orationibus *Osanna* [m], *Serva*, i. e. fer opem [n]. [Notandum in hoc versu וַתֹּאמֶר bis occurrere, sic autem exprimunt,] *Itáque alloquuta est —— quum procidens*, &c. *dixitque*, &c. JT. *Et quum —— regem alloqui vellet —— adoravit dicens*, &c. Strig. *Itáque dixit mulier —— dixit, inquam, Serva ô Rex*, Pi.

m San. Ti. n V.

5. *Heu mulier vidua ego sum*, אֲבָל וגו׳] *Profectò*, Mo. P. *verè*, Jon. Sy. M. tm. Ar. Ti. *heu*, Volg. q. d. luctus mihi quæ vidua sum; ab אָבַל *lugere* [o]. *At*, vel *Ast*,

o Ma.

guere scintillam meam, [וְכִבּוּ אֶת גַּחַלְתִּי אֲשֶׁר נִשְׁאָרָה] *Ità extinxerint (sic* conantur *extinguere,* Ti. V.) *prunam (scintillam,* V.Ti.) *meam quæ remansit,* JT. Aptissima metaphora; q. d. cùm unicus supersit, tanquam pruna residua in mediis cineribus, & luctuosis familiæ meæ reliquiis, potiùs ferendus quàm extinguendus est [c]. *Prunam meam,* i. e. opitulatorem meum, cúmque exiguum, & maximè necessarium; sicuti pruna exiguum calorem præbet, & necessaria est ad ignem accendendum [d]. Sic Cicero *scintillas belli* vocat belli reliquias. Anima & vita comparatur igni, quia illa, sicut ignis, 1. In calore consistit. 2. Lucet & splendet. 3. Sicut una lucerna deficiens accendit aliam, in qua quasi superstes fulget; sic homo moriens vivit in filio [†]. Lucerna pro successione ponitur, quia ut illa apparere facit ea, quæ alioqui laterent in tenebris: sic etiam filii parentes quasi præsentes & conspicuos faciunt. Vide Eccles. 30.4. In lucerna exprimuntur quæ pulchra sunt & lucida, hominúmque memoriam pariunt, qualis honor, soboles, &c. Davidis regnum, gloria, posteritas, *lucerna* dicitur, 1 Reg. 11.36. & 15.4 [f] *Scintillam meam,* in qua extinctus jampridem pater reviviscat, & ego propediem moritura, deinceps vivam [g] ¶ *Ut non supersit viro meo nomen,* [לְבִלְתִּי שִׂים וגו׳] *Ut non ponant,* &c. i. e. ut non relinquant ullum filium, qui nomen patris referat, vel memoriam conservet [h]. *Viri* nomen memorat, non *suum,* quia filii patribus succedunt, non matribus, & ab illis denominabantur [i]. Argumentum sumit à pietate quæ mortuis debetur [k].

8. *Ego jubebo pro te*] Quod opportunum fuerit, & necessarium, nè injustè premaris [l], supposito quòd tu dicas verum, &c [m]. Dabo mandata pro te vel propter te, i. e. ut filio tuo nihil mali fiat [n]. Justum erat hoc judicium, 1. quia testes homicidii deerant, 2. quia lex jubebat occidi homicidam voluntarium, non verò repentinum & casualem [o].

9. *In me sit iniquitas,* [עָלַי הֶעָוֹן] *super me (hæc,* M) *iniquitas,* S. P Belg. vel *culpa,* Jon. *culpa hæreat in me,* Strig. Regi eximit omnem scrupulum condonationis homicidii [p]. Ego ità sum persuasa de filii mei innocentia, ut culpam in me recipere non dubitem [q]. Si quid hac in re mali est, ego mater luam [r]; mihi incumbito pœna hujus iniquitatis, si quæ inest sententiæ tuæ [s]. Sic Abigail 1 Reg. 25.24. mariti sui peccatum, & Rebecca Gen.

[margin: ex L. — [c] Ma. ex Jun. — [d] Pi. sim. La. — [†] La. — [f] San. — [g] T. — [h] V. — [i] T. — [k] San. — [l] Me. — [m] L. — [n] V. sim. Pi. — [o] La. — [p] La. T. — [q] Jun. — [r] G. — [s] Pi. sim. Mart.]

11. *Recordetur Rex Domini Dei sui)* Hebraismus pro *Jura mihi per Deum* [g]. Qui jurant, mentionem Dei faciunt, eum testem vocant. Sæpe fit, ut qui malam causam habent, vix fidant nudis promissionibus, sed extorquere juramentum conentur [h]. *Juret quæso Rex per Dominum,* &c. Ti. *Memento, quæso Rex, per Jovam Deum tuum,* &c. Ca. [Al. sic] *Recordetur Dei,* id est, legis Dei, quâ cavit securitati illorum qui aliquem occidissent ex improviso, Num. 35 12 [i]. [Al. sic] Recordetur Dei, qui clemens est [k]. Exemplo Dei discat Rex alius ignoscere [l]. Non vult Deus homicidas indiscriminatim occidi [m]. Respicit exemplum Cain, cui (quamvis fratrem occidisset) Deus pepercerat [n]. [Huic sententiæ favet Arabs, qui locum hunc sic vertit, *Memineris, ô Rex, quòd Dominus Deus tuus nequaquam puniat omnem homicidam, nec illicò perimat eum, sed misereſcat: nè permittas itàque, ô Rex, interfici filium meum.*] ¶ *Ut non multiplicentur proximi sanguinis ad ulciscendum,* &c. [מֵהַרְבִּית גֹּאֵל הַדָּם לְשַׁחֵת תוי] *Nè multiplices propinquos, vel ultores sanguinis* (sub *effusi,* V.) *ad perdendum,* P.V. i. e. nè sis causa ut multiplicentur, h. e. nè multi existant ultores sanguinis, qui conentur perdere filium meum [*]: q. d. Si interdixeris uni tantùm, statim emerget alius, qui filium meum occidat. Sit ergò, Rex, edictum tuum generale [o]. Dixerat enim mulier, universam cognationem adversùs ipsam consurrexisse; petit igitur ut omnes ab accusatione repellantur [p]. Alioqui uno amoto insurget alius [q]. [Ti. hæc verba Parenthesi includit, locúmque totum sic reddit atque ordinat, *Juret ——— per Dominum Deum tuum (siquidem multi sunt vindices sanguinis, qui perdere* tentant) *nè exscindant filium meum.*] *Nè tot sanguinis vindices nocere parati perdant filium,* Ca. *nè in immensum crescat vindicum licentia,* Strig. nè cædes multiplicentur [r]. *Ut ultor sanguinis non multiplicetur,* Belg [Al. sic] *nè multiplicet peremere vindex sanguinis,* Jun. Ang. i. e. nè, uno perempto, addat interficere alium [s] *Nè plus vindex sanguinis perimat,* JT. *ut non permitteres sanguinis vindices ulteriùs delere,* Ang. [Nota מֵהַרְבִּית irregulare esse, & pro eo Keri esse מֵהַרְבַּת] ¶ *Non cadet de capillis,* &c.] Hoc proverbio exprimitur maxima securitas, aut salus integerrima [t]. Jurat David audacter, quia insidias non metuit, nec injustè. Dum enim res dubiæ sunt, & desunt justæ rationes, leges volunt, ut pro reo feratur sententia [v].

12. *Le-*

[margin: [g] V. sic M. Mart. Jun. L. — [h] Mart. — [i] Pi. Ma. ex Jun. Belg. — [k] Ol. — [l] San. — [m] Ol. — [n] Q. in Belg. — [*] V. sim. M. — [o] V. — [p] Me. — [q] Mar. sim. M. — [r] Mar. ex Jon. — [s] Ma. — [t] San. — [v] Mart.]

quitur enim rex verbum hoc tanquam imprudens, P. V. *quasi reus*, Sy. sim. Jon. *quasi qui deliquit*, M. *ut fiat reus*, Strig. Quare locutus es verbum istud, scilicet quod mox sequitur, non reducturum te Absalonem, ut peccet, Heb. *sicut peccator*, ut peccatores solent facere, qui non remittunt offensas [i]. *Annon rex delinquit cùm loquitur tale verbum* nè reducat rex expulsum suum? Ti. Loqui videtur rex verbum hoc, quod scilicet non interficiant filium meum, tanquam imprudens; eò quòd non revocet Rex filium suum; q. d. Non advertis teipsum condemnare, qui non revoces Absalom [k]. *Ex eo enim quòd loquitur rex hanc rem ipsam, quasi reus est*: Pi. JT. nempe injusti judicii; ut qui in paribus causis dissimilem sententiam ferat [l]. Dilemma adhibet. Rex aut bene aut malè judicavit: si malè, indignus est regio munere: si probè, stet judicatis. Sed reverà argumentum infirmum erat, casus dissimiles erant [m]. Unus ex filiis viduæ alterum in agro non meditatus interfecit, ubi testes non erant. At Absalom per biennium cogitavit istam cædem, & patravit in meridie coram filiis regis. Mulieri extinguendus erat carbo, ut stirps propagari non possit. At David plures uxores & natos habuit. Nullus est qui non videat discrimen, sed rex noluit refellere [n]. At videbatur mulier ista tutò dixisse, quia rex juraverat. Resp. 1. Juraverat de *ipsius* filio, non de *suo*. 2. Juramenta irrita sunt, quorum materia est injusta. Pulchrè Isidor. *In mala causa rescinde fidem: in turpi voto muta decretum: Impia est promissio quæ impletur scelere* [o]. ¶ *Et non reducat ejectum suum*, [לְבִלְתִּי הָשִׁיב הַמֶּלֶךְ אֶת־נִדְּחוֹ] *Eò quòd non revocet* (vel *dum non revocat*, JT. *ut non reducat*, M. Jon.) *expulsum suum*, P. M. sim. Pi. est enim oratio reciproca [p]. *Dispersum suum*, Jon. *depulsum illius*, scil. populi, qui exilium ejus triennium tulit, sic v. 14 [q]. *Et quare non reduces errantem*, Ar? *Ut fiat reus, nec reducas exulem*, Strig. [Ti. etiam cum antecedentibus connectit, ut in priore membro dictum.] *Locutus est rex verbum istud ut peccet*; Heb. *quasi peccatum, & ut non reducat electum suum* nempe Absalonem, Os.

14. *Omnes morimur*] Heb. *moriendo namque morimur*, V. Glass. H[r]. Omnes brevi moriemur [r]. Mortales sumus & ad mortem appropinquamus. Sic Gen. 2. 17. *moriendo morieris*; id est, morti certò obventuræ obnoxius eris; Exod. 4. 14. *loquendo loquetur*; h. e. loquendi facultate pollet [s]. [Variè exponunt, 1. De Absalomo, nec unâ sententiâ.] *Nam omninò morituri sumus*, nos Israelitæ; nisi scilicet restituatur nobis Absalomus [t]; sine illo vita nobis ingrata est, & regni status defluxurus videtur, ità ut redintegrari deinceps non possit [v]. Cur cupienti populo non condonas Absalomum, ut mihi filium

[i] Mar. [k] V. [l] Pi. [m] Mart. [n] Mart. ad init. cap. [o] Mart. [p] Pi. [q] Ma. ex Jun. [r] V. [s] Glass. gram. 289. [t] Pi. [v] Jun.

potest colligi, nempe naturali ratione: nihil hîc præscribit potentiæ Dei [k]. ¶ *Nec vult Deus perire animam*, [וְלֹא יִשָּׂא אֱלֹהִים נֶפֶשׁ] [Variè accipiunt;] *Et non tollet (nec auferet*, Sy. Ti. Mar.) *Deus animam*, Mo. Deus non delectatur hominis interitu, sed cogitat conservare eos, qui aliàs satìs miseri sunt coram hominibus, nè ab ipso impulsi corruant, & funditùs pereant. Tectè autem admonet Davidem, quòd ipsi quoque Deus adulterium & homicidium condonârit, nec eum ad supplicium duci jusserit [l]; q. d. si tam severus in te fuisset Deus ob occisum Uriam, quàm tu es in filium, periisses; sed mavult Deus parcere supplicibus, quàm sontes plectere; idque quomodò fieri possit, etiam atque etiam cogitat [m]. Ratio ducta ex clementia Dei [n]. [Al. sic,] *Quia non sustulit Deus vitam illius*, scil. Absalomi, quem poterant interficere fratres, nisi Deus providentiâ suâ vitam ejus conservâsset [o]. [Al. sic;] *Non suscipiet Deus animam*, P. V. i. e. personam, vel faciem, cujusquam, ità ut non moriatur [p]. *Nec Deus parcit ulli animæ* quo minùs moriatur, M. V. *Nec respicit Deus personam quamvis*, Ang. Tu quoque Rex obnoxius es morti; si cras morieris, filius tuus bellum concitabit, revoca ergò exulem [q]. Porrò argumentum hoc non est firmum, nam si esset; quando magistratus de sontibus supplicium sumeret [r]? ¶ *Sed retractat cogitans nè penitus pereat qui abjectus est*, [וְחָשַׁב מַחֲשָׁבוֹת לְבִלְתִּי יִדַּח מִמֶּנּוּ נִדָּח] [Variè accipiunt;] *Et cogitabit cogitationes, ut non expellat à se expulsum*, Mo. *Cogitet ergò cogitationes, ut non rejiciat à se, qui est rejectus*. Cogitabis igitur ut non rejicias ullum à te qui est rejiciendus; vel qui jam est rejectus, sed potiùs cura ut revocetur [s]. Al. sic; *Cogitat Deus cogitationes ut interficiat homines variis modis, ut nullus sit qui effugere possit manus ejus, quantumlibet ab hominibus sit ejectus, aut effugerit manus illorum*. Capitur enim hîc *ejici* pro *effugere* [t]. Al. sic; Quia non sustulit vitam illius, i. e. Absal. *etiam inivit cogitationes, ut non maneat depulsus ab illo, (ab ipso*, Pi. nempe populo, Jun. Pi.) *is qui depulsus est*, nempe Absal. ut sit sensus: Putarésne hoc studium tantùm humanum esse? & non potiùs Deum, qui providentiâ suâ in vita adhuc conservavit eum, illud excitare in populo, ut eâ ratione revocetur Absol. ab exilio [v]. Quia Deus non abstulit vitam ejus, *deliberavit, etiam & procuravit media ut exul ejus non expellatur ab eo*, Ang. marg. Al. sic, nemo mortem vitabit, sed *cogitabit cogitationes*, &c. i. e. & ille, viz. Rex media inveniet, & procurabit, ut post mortem ejus regnum successore non privetur; ità ut non expellat expulsum, viz. Absalomum ab eo, ut non revertatur ad Dei populum [u]. Al. sic; Rationem ducit ex benignitate Dei, qui neque suâ voluntate occidit, & pœnitentes

[k] Mart. sim. La. [l] Os. [m] Ca. [n] La. sim. San. [o] Pi. ferè ex Jun. [p] V. [q] Q. in Mart. [r] Mart. [s] M. [t] R. Levi in M. [v] Jun. [u] Q. in Belg.

fore ut excandesceres. Ergò *loquar verbum* : i. e. parabolam, sive consilium meum, proponam illi historiam de duobus filiis meis [i]. Locum hunc difficilem reddit, quòd miscet filii sui liberationem, cum Absalonis restitutione [k]. *Veni itaque. &c. etiamsi terruerint me quidam è populo,* Ti. omnes dixerunt me frustra niti, ego autem bene speravi, par ergò est nè frustrer spe meâ. Ratio hæc multum valet ad percellendum judicis animum : omnes cupiunt de se bonam haberi expectationem. Hinc grati nobis sunt adulatores, quia videntur nobis multum tribuere, sed non valida est hæc ratio; non enim rex sontes absolvere debet, ut suam opinionem tueatur [l]. [Al. sic] *Terruit me populus*; q. d. Videbam periclitaturum esse populum, nisi ei restitutione Absalomis succurreretur [m]. Vidi populum mœstum ob exilium Absal [n]. Populus non cessat me urgere, ut, dum pro filio meo oro, simul etiam pro tuo intercedam [o].

16. *Et audivit Rex,* כִּי יִשְׁמַע הַמֶּלֶךְ] *Quia* (vel *Nam,* Pi sic P. *certè,* Mar.) *audiet* (sub *me,* Pi.) *Rex,* Mo sic i. Jon. Ti. Est continuatio mimeseos institutæ versu præcedente, ubi mulier ista recitare cœpit verba sua de suo proposito alloquendi regem [p]. *Quum auscultaverit rex eripiendo, &c.* JT.) ¶ *Ut liberaret ancillam suam,* לְהַצִּיל] *Ad eruendum,* Mo. *ut liberet,* P. Ti. *eruat,* i. *& eruet,* Theodor. & Complut. in Nobil. *eripiendo ancillam, &c.* JT. ¶ *De manu omnium, qui volebant delere me,* מִכַּף הָאִישׁ לְהַשְׁמִיד אוֹתִי] *De vola,* vel *manu, viri perdere me,* Mo. Sub. *volentis,* P. Mar. *quarentis,* Jon. V. i. *intendentis,* Belg. Dicit *perdere me*; vel quia filio suo non posset supervivere [q]; vel quia mater ratione filii, & cum filio paternis bonis fruebatur; qui si à cognatis occideretur, ad cognatos tota illa parentis hæreditas abibat; vel quia ipsa hoc filio orbata non poneretur in censu filiorum Israel [r] *E manu viri perdituri me,* nisi tua authoritas intercederet [s]. *De manibus hominum, nè me perdant, &c.* Sy. ¶ *De hæreditate Dei*] Ità Sy Mo. P. id est, de paterna possessione, quæ hæreditas Dei dicitur; quia à Deo per Josue sic est distributa, ut ad filium suum longâ successione pervenerit; vel *hæreditas Dei* est terra promissionis & domus Israelis, ex qua sic deleretur filius, &c [t]. *De hæreditate populi Domini* Jon *A* (vel *ex.* Pi) *possessione Dei* JT. Pi. i. e ex populo Dei. Metaphora [v]. Attingit periculum Absalomi imminens idololatriæ; q. d. Qui Absal. revocari nolunt, eum à cultu Dei avellunt. Sic honor Dei periclitatur, & imminet illi mors æterna. Sed constans regula est, non facienda mala, ut eveniant bona [p].

i V. k Mar. l Mart. m Jun. n Me. o Os. p Pi. q V. sim. Ma. Jun. r San. s Jun. t San. v Pi.

inverso populo post Absalonem inhianti, &c [d]. q. d Ita cogitabam; si in hac causa privata rex ratione mei habitâ, filio meo consulendum judicabit : multò magis in publica causa filio suo ad publicam tranquillitatem totius populi consulturus est [†]. ¶ *Sicut enim Angelus Domini, sic est Dominus meus rex, ut nec benedictione, nec maledictione moveatur,* כִּי כְּמַלְאַךְ הָאֱלֹהִים—לִשְׁמֹעַ הַטּוֹב וְהָרָע] *Quia sicut Angelus Dei, sic Dominus meus rex ad audiendum bonum & malum,* i. Jon. Sy. &c. id est ad dijudicandum inter justas preces & iniquas [f], ut intelligat, sive discernat; h. e. ad ponendum discrimen inter causam justam & injustam [g]. Audis utrámque partem, potes statuere [h]. Sapientiâ & prudentiâ æquas Angelum. Hæc expositio petita est ex v. 20 [i]. *Sicut Angelus, quum audit* (tanquam Judex, Pi.) *bonum & malum,* JT. q. d. in simili causa idem judicium constanter laturus est (Rex) angelicâ æquitate, positis humanis affectibus [k]. Licèt aliqui fortè, vel odio, vel perverso studio, id dissuadeant [l]; hoc tamen decet constantiam tuam, qui instar es Angeli, ut sermonibus hominum non movearis, sive bene, sive malè de te sentiant & loquantur, modò facias quod justum est [m]. Laudabit te populus (vel, Ego te celebrabo) tanquam Angelum Dei, ob constantiam in promissione præstanda [n]. [Al. sic.] scio te tantâ esse pietate & mansuetudine, ut patienter audias non modo quæ grata sunt, sed etiam ingrata, nec statim adversùs dicentem excandescas. Itáque confido te meam etiam pro filio tuo intercessionem non ægrè laturum [o]. [Al. sic,] Ità clementer locutus est, ut Angeli solent Divinæ bonitatis nuncii. Hæc omnia eò pertinent nè Rex se legi adstringat; quod quàm malè ei cesserit sequens historia ostendet [p]. ¶ *Et Dominus est tecum*] Id est, adest tibi, ut recta judices [q]. Heb. *Et Jehovah erit tecum*; i. e. quum hoc feceris (sententiam justam quam pronuntiâsti fueris exsequutus [r],) aderit tibi benedictione suâ [s]; quâ nihil magis & optabilius cogitari potest. Ità potentissimo argumento orationem suam concludit [t]. Multi in hac parabola multa desiderant; quia non omnino æquat Absalonis historiam. Verùm non opportunum esset commentum, si omninò foret simile historiæ veræ; facilè enim Rex artificium odoratus esset. Tantùm voluit id obtinere, quod maximè videbatur difficile; nempe absolvi illum, quem lex & consuetudo damnaverat, hoc est filium, sive Absalonem. Quare, cùm id esset consecuta, quód cætera essent omnino diversa, nihil habebat pensi [v].

Belg. d Belg. sim Jun. Pi. Mart. † Ma. ex Jun. f Mar. g V. h Mart. i V. sim. Jun. Pi. Ma. Mart. k Ma. ex Jun. l T. m Me. sim. T. n San. o Os. sim. La. p G. q Ma. r Pi. s Jun. Pi. t Mart. v San.

id permiserat, sive quia, cùm cor regis versum esset ad Absalomum, tum erat illorum officium, qui de eo revocando
d Me. sim. Mart. agebant d. *Si est quispiam.* &c. i. e. Nemo cooperatus est mihi praeter unum Joabum †.
† M.

20. *Ut verterem figuram sermonis hujus*, לְבַעֲבוּר סַבֵּב אֶת פְּנֵי הַדָּבָר] *Ut verterem (immutarem*, Jon.)
f V. *faciem*, (*formam*, V.) *sermonis*, vel *verbi hujus*, P. 6. Jon. M. 1. e. ut tibi proponerem sermonem figuratum f. Joab faciem hujus sermonis, מָשָׁל i. e. *figuratam istam*
g M. sim. Ti. *locutionem* dictavit, suggessit, praecepitque; ut sic circuirem schemate istius orationis g. *Ut circumduceres speciem hujus sermonis*, &c. JT. id est, ut versando hunc sermonem de filio meo, illum tandem devolveret ad cau-
h Jun. sam Absalomi h. *Ut verterem (inverterem*, Ca.) *faciem rei*, V. Ca. i. e. ut poneret tibi ante oculos rem ipsam; h. e. negotium Absalom; h. e. ut tacitè & velut aliud agens rem ipsam tibi indicaret Joab, dúmque hoc narrarem, intelligeres fabulam de te narrari, misit me
i V. ad te i. Sensus est, Joab indidit ori meo haec verba, ut ego impetratâ abs te securitate filii mei, verterem faciem rei, ità ut transferrem ad causam filii tui Absal. tanquam
k Pi. similem. Sed reverâ causa non erat similis k; [ut antè notatum.] *ut hujus causae patrocinium susciperem*, Strig *ut mihi morem gereres*, Sy. sim Ar. ¶ *Ut intelligas omnia super terram*, כָּל־אֲשֶׁר בָּאָרֶץ] *Quicquid fit in hac terra*, JT. [latere putant, ה in Kametz sub ב, ut sit pro בְּהָאָרֶץ.] Sed articulus hoc loco non est relativus, sed demonstrati-
l Pi. vus, verto igitur simpliciter, *in terra* l. *Omnia quae sunt in terra*, P. V. scilicet, quae ad salutem & cognitionem tuam
m Mart. pertinent m. *Negotia tua, & negotia aliorum*, He. in V.

21. *Ait ad Joab*, &c.] Non dat oratrici revocationem Abs. quia instrumentum tantùm fuit. David etiam si-
n Mart. mulat se dare Joabo id quod ipsemet cupiebat n. ¶ *Feci*] Ità 6. Jon. Sy. Ar. Mo. V. M. Ti. P. Strig. [sequuntur *Keri* sive lectionem Masoreticam vel marginalem,
o V. quae est עָשִׂיתִי] *Feci rem hanc*; i. e. quod volebas o.
p Pi. Consensi in petitionem tuam de reducendo Abs p. Al. *fecisti rem* hanc, JT. Pi. [sequuntur *Chetib* עָשִׂיתָ pro עָשִׂיתָ] superiùs narratam; id est, suasisti mihi
q Pi. per mulierem illam ut reducam Absalomum q. Vel *fecisti*; i. e. curâsti mihi proponi eam parabolam, q. d.
r V. Cùm tu sis author hujúsce rei, vide, revoca, &c r.
¶ *Revoca puerum Absalom*] At vir erat, ut patet ex
s Pi. c. 13. 28 s. Quòd *puerum* vocat, vel tacitam habet criminis excusationem ex imprudentia, fervore & temeritate juvenili; vel, etiam formula est blandè, indulgenter &
t Me. amanter filium charissimum appellantis t.

22. *Benedixit regi*] Verbis officiosis, quae sequuntur,
v Me. gratias agit v. ¶ *Inveni gratiam*] Indicium hoc est
x Mart. me à te amari. At fallitur, ut sequentia docent x.
¶ *Fecisti sermonem servi tui*] [Sequitur Vulg Maso-

pulo charus; 2. Vindicta haec erat Dei de Amnone sumpta. 3. Occultâ Dei providentiâ reservatus est Absalon poenae severiori. 4. Nulli erant accusatores vel vindices d. Quando propinqui occisi pacem concedebant d Wil.
interfectori, ad petitionem ipsorum rex hoc concedere poterat †. [5. Addunt alii testes defuisse; de quo antè † Q. in L.
dictum.] Si dicas adfuisse Regis filios, respondet RS. quòd illi propinqui erant interfecti, ideóque ad testimonium ferendum non erant idonei f. f L.

24. *Revertatur in domum suam*, &c.] Prudenter se gessit David, tanquam memor justitiae & humanitatis, licèt Joab & populi votis satisfacere voluit h. Sic fecit, h Sa.
1. Ne ex aspectu Abs. dolor filii Amnonis renovaretur i. i Mart. sim. San.
2. Nè cognati Amnonis horrerent ejus conspectum, & k L.
vindictam appeterent k. 3. Ut honori suo consuleret l. l Mart.
4. Nè videretur contemnere, imò approbare parricidium m. 5. Ut sensum peccati in Absalomo excitaret n, m Mart.
ut ex poena diuturniore criminis gravitatem agnosceret. n Mart. sim. San. o Mart.
6. Ut ferox Absalomis ingenium in officio contineret o. p Me.
Permolestum erat ei sic manere, alioqui ambitioso & elato p. Silanus filius Manlii Torquati, cùm pater illum à q Mart.
domo & conspectu suo abire jussisset, *suspendio se proximâ nocte consumpsit*, inquit Valer. Max. 8. 8 q. r San.

25. *Sicut Absalom vir non erat pulcher*] Hujus mentio fit, 1. Ut intelligamus in exilio nihil de ejus forma detractum esse r; 2. Ut hinc eluceret Davidis justitia, s Jo. in Mart.
quia talem filium tamdiu videre noluit; 3. Quia hoc initium erat seditionis s. Superbiâ efferebatur. Unde t t Mart.
à forma corporis; quae illi conciliavit populum v. Solet v Mart. sim. M. San.
stulta multitudo formam admirari, eámque imperio dignam judicare. Regem eligebant Æthiopes, qui pul- x Mart.
cherrimus esset. Sic & alii teste Lucretio, l. 5. *Nam facies multum valuit*, &c x. Jactatum est inter Ethnicos y San.
illud de Priamo, quòd species ejus digna esset imperio. Porrò non mirum ipsum tam speciosum fuisse, nam patrem habuit pulcherrimum, & matrem formosam. Verùm sub eleganti illa specie barbaricam crudelitatem tegebat y. Tam vana sunt hujus mundi bona, & malis z Mart.
permixta z. ¶ *Et decorus nimis*, יָפֶה לְהַלֵּל מְאֹד] *Pul-* a La.
cher ad laudandum, &c. i. e. Ità ut laudarent eum homines vehementer, &c. h. e. forma ejus maximâ commendatione digna erat a. Al. vertunt, *splendendo valde*, id est, erat b V.
formâ longè splendidissimâ b. c Ms.

26. *Et quando tondebat capillum*, אֶת־רֹאשׁוֹ] *Caput suum* i. e. caesariem suam c. ¶ *Semel in anno*, c V.
מִקֵּץ יָמִים לַיָּמִים] *A fine (à principio*, 6.) *dierum, ad vel in dies*, Mo. 6. *A tempore opportunitatis ad opportunitatem*, Jon. *Quotannis*, P. sim. Ti. Mo. Sy. Ar. M. nempe *in fine anni*, M. Promisit Absalom comam suam, d He. in Mart.
vel, 1. Quòd Nazaraeus erat d. Verùm tunc non quotannis tonderet crines suos. Vel, 2. Quòd placebat sibi hac

sentimus pondus corporis, quod est plus quam 50 librarum, quia anima illud informans quasi suum sustentat. Sentitur autem pondus cadaveris, ut vix ab homine robusto portari possit ||. 7. Alii non ad pondus referunt, sed ad pretium quo vendebantur [s]. Vendidit hos capillos mulieribus Jerosolymitanis ad ornatum [t]. Capillos enim hos flavos rutilósque fuisse nemo dubitat, quales illæ amabant [v]. [Aliis hoc non placet;] Incredibile est prodigum illum juvenem et regis filium tam turpem quæstum fecisse [x]. [Verùm, 1. nulli vel avidiùs vel sordidiùs quæstum faciunt quam qui effusissimè prodigunt. 2. Status istorum temporum & Regum ad hodiernos mores non est exigendus, ut in historia Saulis, antè notatum, & res ipsa docet.] 3. Absalon non vendidit capillos, &c. sed dono dedit cui volebat à suis, qui deinde pretium, quale dixi, ab istis faciliè extorquebant [y]. [Quomodò in hunc usque diem, Regum, & alimenta, & vestimenta, & ornamenta, quæ ipsi servis suis gratuitò donant, ab iisdem servis vendantur aliis. Porrò, τὸ שָׁקַל *ponderabat* non necesse est, ut ad Absalom referatur, sed ad alium quemvis, fortè ad tonsorem, cui jus capillos domini sui habendi atque vendendi concessum est; & locus sic verti potest, *Et quando tondebat*, sub *tonsor*, cujusmodi supplemento nihil frequentius, *Ponderabat*, id est, appendebat venales *capillos capitis ejus*, &c.]

|| La. [s] Ita San. T. Sal. in La. Sa. in Wil. [t] He. in Wal. [v] San. [x] Wal. [y] T.

27. *Filii tres*] Qui etiam pulchri fuisse videntur; Hæc altera causa elationis contra patrem [z]. Obj. Dicitur c. 18. 18. *filium non habebat*. Resp. Filii ipsius statim mortui sunt [a]. Vel Abs. eos & regno & vitâ indignos sciebat [b], adeò debiles vel stolidi erant, ut pro mortuis haberi poterant, tanquam inutiles rebus administrandis [c]. ¶ *Thamar*] Nomen ei dedit, vel amita ipsius Thamar, consentiente patre; vel Absalom, in memoriam, vel desiderium sororis [d]. *Thamar* dicta quasi *palma*, à pulchritudine; ut Ester dicta *Edessa*, הֲדַסָּה *myrtus*, quæ planta speciosissima; unde Venus *myrtea* dicitur Poëtis; & *Susanna*, quasi lilium. An verò Thamar dicta fuerit ab initio, vel posteà, formâ ejus proditâ, ità ut non tam nomen, quàm cognomentum esset, incertum est. Posterius tamen mihi probabile est; noménque hujus aliud erat, nempe *Maacha*, quæ & *filia Absalomi* & *Roboami uxor* dicitur †, 2 Par. 11. 20. vel *Maacha* illa, 2 Par. 11 20. erat *filia*, i.e. neptis Absalomi [f]. Vel *Absalom* iste ab hoc Absalomo diversus est; nam idem 2 Par. 13. 2 vocatur *Uriel de Gabaa*, quæ *Gabaa* erat tribûs Benjamin, At hic Absalom fuit ex tribu Juda [g].

[z] Mart. [a] Ser. ex Theod. San. [b] He. in Ser. [c] San. [d] Me. † San. [f] La. ex Jo. [g] La.

tanquam reus & excommunicatus. Ibi non sensissem patris indignationem. Res molestæ, si sint procul, minùs nos cruciant. Ità comparatum est ingenium humanum, ut si multa bona nobis undique affluant, & unum desit, magis cupiamus illud unum, quàm afficiamur illis omnibus quæ possidemus. ¶ *Ut videam faciem Regis*] Ità putabat se meliùs ei insidias tendere posse. Fortè ex illo exilio odium in patrem conceperat, & in otio mala consilia agitavit [q]. ¶ *Si memor est iniquitatis meæ*] Heb. *Si sit in me iniquitas*; id est, si iniquè egerim interficiendo Amnon fratrem meum, quòd violâsset sororem meam [r]. Nullo tangitur peccati sensu, putat se fratrem jure interfecisse. ¶ *Interficiat me*] q. d. tandem exaturet odium, quod in me concepit. Uno mortis malo finiantur multa mea mala. Fingit se tanti facere patrem, ut præ ista repulsa mori cuperet. Verùm is nullâ tangebatur στοργῇ, crudelis in patrem fuit: pudebat illum quasi reum haberi: vitabatur ab omnibus; cœpit moliri patri insidias [s].

[q] Mart. [r] V. [s] Mart.

33. *Osculatúsque est rex Absalom*] Osculum signum reconciliationis. David pessimè agit, reconciliat sibi parricidam, &, quod deterius est, impœnitentem. Si mala hinc horrenda consequuta sint, sibi ascribat David. Si parcitur sceleratis, gradus eis ad majora scelera sternitur [t].

[t] Mart.

CAP. XV.

1. CUrrus & equites] Heb. *currum & equos*, i. e. equites, V. *Currum*; collectivè, Pi. Sing. pro Plur. V. Alii singulariter intelligunt, currum, quadrigam cum equis [v]. ¶ *Et quinquaginta viros qui præcederent eum*] sic V. Heb. *currentes ante eum*, Ma. sim. Pi. *Celeres* vocaverunt Latini, quos nunc *satellites* dicimus [x]. Paravit sibi satellitium regium, quia interfecto Amnone, & Chileabo vel extincto, (vel ad regnum inepto habito, nihil enim de illo legitur [y]) ipse hæres futurus erat [z]. Satellitium sibi comparavit, cùm se ad res novas accingeret [*]. Putavit non licere sibi Salomonem præferri, quamvìs ex Bethsabe dilectâ uxore genitum, juxta Deuteron. *Si quis duas uxores habuerit, &c. non licet filium dilectæ primogenito ex altera nato præferre.* Verùm

[v] Q. in Ma. [x] V. [y] Mart. [z] Me. ex Jun. Gro. Mart.

3. *Sermones tui boni & justi*] Multi causas malas habuerunt, sed studebas omnibus placere. ¶ *Non est qui te audiat*] q. d. Pater est effœtâ ætate, non potest jus dicere [i]. Judices, quos constituit, corrupti sunt, neque favebunt causæ tuæ. Non enim religio, vel justitia, sed sola largitio dominatur in foro [k]. Præcipuè accusat fratres ex matre alia, qui aulæ & desideriis civium ad Regem referendis præpositi erant. Ex arte plebem aggreditur. Ità Demea in Adelphis,

Paulatim plebem primulum facio meam,

Sic Manlius Capitolinus apud Livium l. 6. *Ego nequiequam, &c* [l].

4. *Quis me constituat, &c ?*] Interrogatio optantis [m]. *Utinam poneret*, JT. lege *ponerent*, scil. Israelitæ [n]. Utinam cognitio causarum mihi committeretur: Ità sperat se posse patrem regno exuere. Cognoscere causas, jus dicere, regium munus erat. Ità obtrudit se contra legem, Deut. 16. —— *præficies quem Deus elegerit* [o]. *In alienam plerique sortem oculos conjiciunt, ut mœchi in uxores, &c. & plerique in superiores, &c. cùm potiùs ad inferiores convertere oculos suos deberent, &c.* Plutarch. de Tranquil. *Sceleratus ingeniis & plusquam civilia cupientibus non dominari instar servitutis est*, Calpurn. Declam 6 [p]. ¶ *Ut ad me veniant, &c.*] Ambitiorem tegit studio salutis publicæ [q]. ¶ *Omnes, &c.*] indiscriminatim, ut ostendat se non respicere personam, sed tantùm de bono communi esse sollicitum [r]. ¶ *Et justè judicem*, Ita \& V. sim. Jon. in Mar. [וְהִצְדַּקְתִּיו] *Justitiam faciam ei*, P. dirimam rectè causas illorum [s]. *Et justificabo eum*, Mo. Ma. Mart. He. in Mar. sim. Sy. JT. V. Pi scilicet, cujus rationes bonæ sunt & rectæ, de quo suprà v. 3 [t]. Al. sic; omnes causas approbat, populo enim placere voluit; ideò meminit tantùm partis plausibilis: at regum erat etiam sontes condemnare [v]. Compellavit tantùm homines, qui causâ ceciderant [x].

5. *Cùm accederet —— ut salutaret illum*] Heb. *ad incurvandum se ei*; h. e. ad honorandum eum [y]; tanquam regis filium [z]. Patitur se adorari, qui honor tantùm ad Regem pertinebat [a]. ¶ *Extendebat manum, &c.*] Illum humanissimè erigebat, complectebatur, osculabatur [b]. *Prensabat*, ut Latinè loquar. Sic Otho non deerat *protendens manus, adorare vulgum, jacere oscula, & omnia serviliter pro dominatione*, Tacitus hist. 1 [c]. Vult esse Rex, & intereà fit servus contemptissimorum hominum [d]. Depingitur hic ingenium hominis aspirantis ad principatum. Hoc primum est, ut venetur corda plebis simulatâ humanitate: & hoc tum promissâ libertate, tum etiam culpando negligentiam, vel etiam iniquitatem, & tyrannidem legitimi principis [f].

6. *Et sollicitabat corda virorum Israel*, [וַיְגַנֵּב תּוֹי] *Et furabatur (suum faciebat*, \&. *abduxit*, Sy.) *cor virorum* ...

[i] Mart. [k] T. [l] G. [m] Pi. ex Jun. Ma. [n] c. [o] Pi. [o] Mart. [p] Ga. [q] Mart. sim. L. [r] Me. [s] V. [t] Ma. ex Jun. [v] Mart. [x] Jo. in Mart. [y] P. [z] L. [a] Mart. [b] Me. [c] G. [d] Mart. [f] E.

vitæ. Apud fœminas quoque ... nomen, invisam potentiam credibile est. Ad has odii causas accessit vindex Deus, ferri quà vellent finens accensos semel animos. Libido Pisistratidas, Tarquinios, regno evertit, aliósque in Aristot. Pol. 1. 10 [k]. Misera plebs sibi beata videbatur. Rustici, si Reges eos alloquantur, existimant se cœlum digito tangere. Stultus est populus, putat eum bonum esse (in ipsos) qui in patrem & Deum est perfidus [l].

7. *Post quadraginta annos*, Ità M. \& Complut. in nob. Strig. [מִקֵּץ אַרְבָּעִים] à vel *in fine quadraginta annorum*, \&. P. Mo. *exactis quadraginta annis*, JT. Pi. *appetente anno quadragesimo*, Ti. Sed valde obscurum est unde ducendum horum annorum principium [m]. [Variè hinc difficultatem expediunt.] 1. Q. pro *quadraginta* legunt *quatuor*, [id est, אַרְבַּע pro אַרְבָּעִים] Ita Sy. Ar. Theodo. in Nobil. Ca. G. Capel. Jo. Antiq. 7. 8. in Capel. & quidam Latini codices, Gothici inprimis; San. Haud dubius hic error scripturæ additis ad vocem אַרְבַּע duabus literis. Et hoc verum esse res ipsa loquitur [o]. Sic exordium hujus numeri esset à restituto vel in urbem, vel ad regiam consuetudinem, Absalomo. Sed hæc lectio penè ab omnibus explosa est [o]. 2 Quadraginta anni numerandi sunt à tempore quo Israelitæ petierunt Regem [p]. Id erat anno decimo Samuelis; & Saul cum Samuele regnavit annum unum: duos verò regnavit per se seu solus, unde emergunt tres anni; quibus adde triginta septem Davidis annos, habes quadraginta [q]. Non placet Abarb. nam à tempore quo Saul constitutus est Rex, ultrà quinquaginta anni jam effluxerant [r]. Samuel & Saul regnârunt quadraginta annis, Act. 13. 21: nec erat cur anni Davidis inde inchoarentur, cùm istius populi peccati minimè particeps esset [s]. 3. Alii numerant à tempore interfectorum sacerdotum, [à Saule] 1 Sam. 22 cui rei David occasionem præbuit; ob illud igitur peccatum punitus est David hîc rebellione filii [t]. Sed 1 certum est hæc ei evenisse propter alia peccata, juxta prædictionem 2 Sam. 12 [v]. Regerunt tamen plura peccata bene esse posse causas partiales unius pœnæ [x]: 2. non solet Scriptura annos duorum regum simul compingere. 4 Alii totidem annos Jubilæi exactos volunt, sed illud computum in Scriptura non reperio [y]. 5. *Post quadraginta annos*, nempe Æræ vulgatæ regum in Israele, quæ cœpit ab electione Saulis. Solet enim calculus annorum inchoari ab aliqua magna & notabili reipublicæ mutatione. Sic Æra Græcorum seu Seleucidarum ab occupata Syria anno duodecimo post mortem Alex. Æra Augusti ab occupato Imperio Romano post expugnatam Ægyptum. Erant ergò jam transacti in regno à Davide circà triginta septem anni; quibus adde biennium Saulis, habebis annum quadragesimum [z]. Quidam numerant à prima unctione

[k] G. [l] Mart. [m] San. [o] G. [o] San. [p] V. ex M. K. ex RR. in Buxt. [q] K. ib. [r] Abarb. in Buxt. [s] Wil. [t] He. in L. [v] F. L. [x] L. [y] Wil. [z] T. ex Ken. sim. To. ex RR. & K. Mar. Sa.

molitus eſt conſpirationem. Sic fiunt novem anni. Fortè vulgata erat fama, inquit R. Levi, Davidem ultra 40 annos non regnaturum. Id arripuit Abſalom, nè alius regnum occuparet [n]. Exprimit hoc ſcriptura, *poſt 40 annos*, &c. ad indicandum, quòd hoc etiam fuerit ex cauſis impellentibus eum ad Regnum affectandum; nempe patris grandior ætas [o]. ¶ *Dixit ad David, vadam*, &c.] Si patre inſalutato diſceſſiſſet, fuiſſet res ſuſpecta. ¶ *Reddam vota*, &c.] Scit nomine religionis quidvis à pio patre impetrari poſſe. Religioni στοργὴν erga patrem conjungit. Vovi, ut ad te reverti poſſem [p]. ¶ *In Hebron*] Ibi requieſcebant corpora Patriarcharum, Abr. Iſ. & Jac [q]. Ibi erat nobile excelſum ab Abrahamo ædificatum. Licuit autem, templo nondum ædificato, ſacrificare in excelſis [r]. Ibi natus eſt Abſ [*].

8. *Cùm eſſet in Geſſur*] q. d. Dum eſſem inter idololatras, cultum tamen Dei retinui [s]. ¶ *Sacrificabo Domino*, [וְעָבַדְתִּי אֶת־יְהוָה] *Et ſerviam Domino*, i. Mo. P. V. *ſacrificiis ſcilicet* [t]. *Colam Jehovam*; ſcil. ſacrificio euchariſtico [v]; *adorabo*, &c. Sy. ſim. Ar. *colam*, &c. i. e. cultum Dei, ſolenni profeſſione & gratulatione apud Gentiles meos profitebor [y]. Parùm probabilis erat hic prætextus; nam jamdudùm reverſus erat ab exilio, & vota, ſi quæ conceperat, jamdudum debuiſſet perſolviſſe; deinde locus ſacrificiorum tunc non erat Hebron, ſed aut Gabaon, aut Sion. Fortaſſis David ſenſit fraudem, ſed voluit potiùs videri parùm prudens, quàm nimium ſuſpicax. Vel etiam id egit Deus, qui per Abſalonem exercere Davidem parabat [z].

9. *Vade in pace*] i. e. incolumis; q. d. ſit fauſta & fœlix profectio tua [a]. ¶ *Abiit in Hebron*] Locum delegit ſibi opportunum: Natale ejus ſolum erat, & metropolis tribûs Judæ, ibi David regnum auſpicatus eſt; videbatur ergò locus fauſtus & bene ominatus, diſtabat Jeroſol. 16 milliaribus [b].

10. *Miſit*, [וַיִּשְׁלַח] *Miſerat autem*, V. ¶ *Exploratores*] i. e. Concitores vulgi, in quibus fortè erant Sacerdotes & Levitæ, genus hominum ad res turbandas, ubi ſuis indulgerent affectibus, maximè idoneum [c]. Qui nunciorum ſpeciem præ ſe ferebant; re tamen ipſâ explorarent animos præcipuorum, & in partes Abſalomi adductos Chebronem indicato conventûs fine invitarent; infrà 17. 4. ut ſequentia demonſtrant [d]. ¶ *Dicens*, [לֵאמֹר] *Dicendo*, V. *ut dicerent*, P. ſim. Ma. Mo. *hiſce*

[n] Mart.
[o] Abarb. in Buxt.
[p] Mart.
[q] Me.
[r] Mart.
[*] Jun.
[s] Mart.
[t] V.
[v] Pi. ſim. Oſ.
[y] Jun.
[z] Me.
[a] V.
[b] Mart.
[c] O.
[d] Ma ex Jun. ſim. Oſ.

plerique; ſed veteres incertum relinquere videntur, num Abſalon, an verò Achitophel ſacrificaret.] Referunt vel, 1. Ad ſacrificia. Ità Noſter accepiſſe videtur, quòd impiè Abſalom gratiam & opem Dei captaret ad rebellionem [v]. *Quum ſacrificaturus eſſet ſacrificia*, ſcilicet euchariſtica, quibus perſolveret votum ſuum, v. 8 [t]. Vel 2. ad convivium; *quum mactaturus eſſet animalia*, Heb. *mactationes*, ut Gen. 31. 54 [v]. *Cùm immolaret*, &c. Potiùs *cùm immolâſſet*; i. e. in convivio. Sic *Civilis primores gentis & promptiſſimos vulgi, ſpecie epularum ſacrarum in nemus vocatos, ubi noctem ac lætitiâ incaluiſſe videt, à laude gloriâque gentis orſus, injurias & raptus & cætera ſervitii mala enumerat*. Hiſt. 4. Tacit [x]. Vel, 3. ad cæſa animalia in fœdere ineundo, ut moris erat: quò conjuratio validior eſſet fœdere ſancita [y]. ¶ *Populúſque concurrens augebatur*, &c.] Honeſta erat ſpecies improbi conſilii; nemo enim accuſaret populum, quòd intereſſet victimis, quòd religionem coleret; quòd Regis filio inter ſacrificandum bene precaretur [z].

13. *Venit nuncius*] Sed ſerò; credibile eſt conjuratos vias obſediſſe [a]. ¶ *Univerſus Iſrael ſequitur Abſalom*] Quod ſanè mirandum eſt [b]. In cauſa erat, 1. Abſalom gratioſus erat apud populum [c], tum regiâ ab utroque parente nobilitate, tum pulchritudine, tum promiſſis amplis. Dicitur *furatus populi cor*; i. e. excordem reddidit, & amentem populum: Is etiam florens erat ætate, & diu regnaturus videbatur; David autem moriturus erat. *Plures ſolem adorant orientem, quàm occidentem* [d]. 2. Populus allectus erat dulcedine rerum novarum; Multi patrimonii & nominis naufragium fecerant. Accurrunt alii ut ineant gratiam apud regem novum [†]. 3. Deus voluit Davidem punire. Objecit ergò menti populi tum dotes & gratiam Abſal. tum Davidis vitia, quò factum, ut Davidem faſtidirent, & Abſalomum ambirent [f]. [Plura vide ad verſ. 6.]

14. *Surgite, fugiamus*] Pavor ingens [g]. Fugiet tantus bellator? & quidem ex urbe adeo munita, ut à ſolis *claudis & cæcis* propugnari poſſit [h]; quámque David egregiè inſtruxerat, adeò ut vocaretur *civitas David*? Verùm fuga hæc non erat à timore, ſed à ſolertia. Videbat cum Deo ſibi fore pugnandum; juxta cap. 12. 11. Quare pœnitentis hominis, potiùs quàm ſtrenui ducis ſpeciem aſſumit. Maluit etiam fugere, quàm civitatem

periculo

[v] Ma.
[t] Pi.
[v] Jun.
[x] O.
[y] Ma.
[z] San.
[a] Mart. ex L.
[b] San.
[c] La.
[d] San.
[†] Mart.
[f] La.
[g] G.
[h] T. ex San.

verterunt, Sy. & Ar. vers. 17. hic autem prætereunt.] *Cum tota familia sua sequente vestigia ejus*, JT. nimirum ordinario suo comitatu [y]. ¶ *Dereliquit concubinas*] Secundarias uxores, reliquis secum adductis [z]. Quis enim lædat muliérculas [a], quas ipsa naturæ imbecillitas contra barbarorum impetum tuetur [b]? Implendum erat Dei oraculum——*tollet uxores tuas*. &c [c].

17. *Stetit procul à domo*, וַיַּעַמְדוּ בֵּית הַמֶּרְחָק] *Et steterunt (qui substiterunt*, Jon. P. Mart.) *procul*, Sy. *procul à domo*, Ti. Ca. Strig. à domo regia, Os. procul ab urbe, & ab ejus domibus [d]. *In domo longinquitatis*, Pi. vel *qua longè*, 6. sim. Jun. Mo. *In loco longinquo, sive remoto*, Jon. P. Mart. V. Belg. Ang. Glass. In Hebræo deficit præpositio [†]. Nomen בֵּית *domus*, in statu constructo positum pro quovis continente, vase, aut loco; ut Deut. 5. 6. *Domus servorum* pro loco ubi servituti obnoxii erant. Confer Levit. 26. 13. Jud. 16. 21. *Domus vinctorum*; id est, carcer, 2 Sam. 20. 3. *domus custodia*, h. e. custodia [f]. Ibi exspectavit illos David qui eum sequebantur [g]; ut suos ordinaret, qui confusè ob festinationem egressi fuerant [h]; atque ità torrentem Kidron pertransirent [i]. Vel *stetit à domo*; id est, non ingressi sunt domos, ut latè circumspicerent, si qui ad eos de amicis se reciperent, uti postmodùm factum est [k].

18. *Cerethi & Phelethi*] De his vide ad 8. 18. V. ¶ *Gethæi*] Hi erant vel 1. Proselyti qui ad Davidem venerant postremis temporibus allecti ejus pietate atque fœlicitate [l]. Pars Philistinorum quos David subegerat [*]. Nati hi in Geth Philistæorum, qui cum Ethai item Gethæo inde ad Davidem fugerant, &c [m]. Sed hoc refutat Abulensis [n]. Vel, 2. Judæi, qui ad Davidem fugerant, & cum eo in exilio fuerint [o]. Dicuntur venisse de *Geth*, licèt brevi tempore ibi fuerint, quia *Siceleg* ad illam Satrapiam pertinebat; quomodò *Toletanum* vocamus, qui in ditione urbis *Toleti* vixerit, quamvis *Toletum* nonquam viderit [p]. *Siclag* erat prope *Gath* [q]. Porrò hi adhuc erant sexcenti, nam cùm aliquis ex hac legione desiderabatur, alium David in ejus locum sufficiebat [r]. Quicquid sit, fuerunt viri bellicosi, quorum Dux *Ittai* fuisse creditur. Ex *Ittai* autem peregrini fide elucet perfidia perfugarum [s]. ¶ *Qui secuti eum fuerant de Geth pedites*, אֲשֶׁר בָּאוּ בְרַגְלוֹ] *Qui venerant in pede suo (pedibus suis*, M. Strig. 6. *pedites*, Ti.) *de Gath*. Mo. P. *Qui secuti erant vestigia ejus è Gath*, Sy. sim. JT.

19. *Revertere*, שׁוּב] Debet verbum illud jungi verbis posterioribus hujus versûs, *Revertere in locum tuum*; i.e. in Jerusalem. ubi est habitatio tua [t]. ¶ *Et habita cum rege*, sic. 6 וְשֵׁב עִם הַמֶּלֶךְ] *Et mane (sede*, Jon.) *cum Rege*, M. P. Ti. Mo. JT. novo scil. & nuper creato, Absalom [v]; non dicit, *cum parricida, fratricida*, &c. sed *cum rege*. Nota & mirare Davidis modestiam & lenitatem [x]. Non vocat eum

[y] Jun. sim. [z] V. [a] Me. [b] Mart. [b] San. [c] Mart. [d] Mar. [†] Pi. [f] Glass. gram. 143. [g] Mart. [h] Me. Os. [i] Belg. [k] Me. [l] Mart. [*] G. [m] Ità Theodor. in San. [n] San. [o] San. La. Me. Jo. & alii in Mart. [p] San. sim. Me. [q] Mart. [r] Me. [s] Mart. [t] V. [v] V. sim. Pi. [x] Theod. in San.

le David, sed potiùs armat præsidio Dei [f].

20. *Herì venisti?* תְּמוֹל בּוֹאֶךָ] *Herì venire tuum*; Mo. vel, *adventus tuus* fuit, P. *advenisti*, Ti. M. *nuperrimè venisti*, JT. τὸ *heri* sumitur pro quolibet tempore præterito; sic 2 Reg. 9. 26. Job 8. 9. Isa. 30. 33 [f]. ¶ *Et hodie compelleris nobiscum egredi?* וְהַיּוֹם אֲנוּעֲךָ [אֲנִיעֲךָ Keri] עִמָּנוּ לָלֶכֶת] *Et hodie movere faciam te nobiscum ad eundum?* Mo. vel *ad veniendum?* V. *Tollam te nobiscum, ut venias?* Jon. *Transferam te ut vadas nobiscum?* M. sim. JT. Heb. *Moverem te nobiscum veniendo?* Jun. ¶ *Ego autem vadam quo iturus sum*, אֲנִי הוֹלֵךְ עַל אֲשֶׁר אֲנִי הוֹלֵךְ] *Vado quo vado*, P. *Quò me ire contigerit*, JT. Sy. &c. Cùm vadam nescio quò. Eadem locutio legitur 1 Sam. 23. 13 [g]. Quò Deus voluerit, annona enim mihi non est parata [h]. ¶ *Reduc tecum fratres tuos*] Cives tuos, ac socios Gethæos, qui te ducem sequuntur [i]. Sexcentos illos, quorum mentio, v. 18 [k]. ¶ *Et Dominus faciet tecum misericordiam & veritatem*, עִמָּךְ חֶסֶד וֶאֱמֶת] [τὸ עִמָּךְ Q. connectant cum antecedentibus, *reduc fratres tuos tecum*, 6. Jon. M. Reliqui ferè ad sequentia referunt.] *Misericordia (bonitas*, Ti. *gratia*, V.) *& veritas (fides*, Ti. V.) *tecum*, Mo. Ti. Mar. vel, *tecum* erit, P. V. Sub. *à Deo*, vel *à me*, Mar. Rependam tibi posteà, memor hujus beneficii, & fidei tuæ, quòd volueris me sequi etiam fugientem [l]. *Revertere, & redde fratribus tuis tecum benignitatem ac fidem*, JT. i. e. gratiam habeto tibi & sociis à me, eorúmque saluti & tranquilitati consule benignè fideliterque, ut opto [m]. *Reduc fratres tecum, pietatem & veritatem à me expectaturi*, M. *tibi*, &c. *beneficentia & fidelitas contingat*, Strig. Belg. qualis mihi à te ostensa est, Belg. Dominus faciat *tecum misericordiam*, &c. Os. Fortassis perinde est aesi dicat, in te inveni gratiam & veritatem [n]. [Alii tamen τὸ עִמָּךְ ut jam dictum, ad antecedentia referunt.] *Et reducito fratres tuos tecum: misericordia & veritas*, sub. *nota est*; i. e. gratitudo animi tui satis mihi nota est. Doctioribus hoc magis placet [o]. *Reduc fratres tecum, & fac cum illis misericordiam & veritatem*, Jon. *Maneto & fratribus tuis commodam habitationem curato*, Sy.

21. *Quoniam in quocunque loco*, &c.] Heb. כִּי *ki*, id est, *quod*, per ellipsin, pro eo, quod plenè diceretur, *Certum est quòd*. Itáque reddi potest, *Certè* [p]. Sic Deus suos in afflictionibus consolatur, ut dum sibi conjunctos, hostes sentiunt, cæteros benevolos sibi & fideles reperiant [q].

22. *Veni & transi*] In talem scilicet ordinem; vel potiùs, ut ex consequentibus intelligitur. Transi torrentem Cedron [r]. Ibi exspectabat qui sibi usui forent, cæteros remittit in urbem [s]. ¶ *Et reliqua multitudo*, וְכָל־הַטַּף אֲשֶׁר אִתּוֹ] *Et omnes parvuli qui erant cum eo*, Jon. M. P. Pi. vel *secum*, JT. sed sermo hic non est reci-

[f] Mart. [f] Glass. gram. 436. [g] V. [h] Mart. [i] Me. [k] Pi. [l] V. [m] Jun. [n] Mar. [o] V. [p] Pi. [q] Mart. [r] Me. [s] San.

deposuerunt Arcam Dei, [Hebrew]] *Et statuerunt* (*collocârunt*. M. Ti. JT. V.) *Arcam Dei*, 6. Jon. P. Mo. in loco idoneo [i]. Vel, 1. ut Deum consulerent [k]. Vel, 2. donec omnes adessent qui Davidem sequi volebant [l]. Vel, 3. ut Arcæ religio multos ex urbe evocaret [m]. Vel, 4. ut eam honorare possent, & Dominum in ea adorare [n]. ¶ *Et ascendit Abiathar*] Etsi eâ hebdomade non ministraret [o]. *Ascendit*, id est, concessit ad latus itineris unà cum arca; donec omninò transisset populus egressus de civitate [p]. *Ascendit*, nempe in locum editiorem [q], fortasse ad summitatem montis Olivarum, ut inde exploraret, quando omnis populus transiissent Kidron [r]; vel, desiissent transire de civitate [*]. Vel, cùm arca prope Cedron in loco sublimi deposita esset, reversus est Abiathar in urbem, ut reliquos Regi utiles futuros suâ auctoritate extruderet: quod cùm fecisset, urbe egressus est, & ascendit ad arcam [s].

[i] V. [k] L. [l] Me. [m] San. [n] Me. [o] Ma. ex Jun. [p] V. ex M. [q] Os. [r] Belg. sim. San. ex To. Pi. [*] Pi. [s] San.

25. *Dixit rex ad Sadoc*] Alloquitur eum, quia prior venerat: posteà cùm supervenisset Abiathar, ipsum quoque alloquitur. ¶ *Reporta Arcam Dei*, &c.] Mirum in tantâ desperatione eum à se tantam consolationem rejicere voluisse. Quæ causa? Resp. 1. Arca sacramentum erat, &c. sed contentus erat re Sacramenti, sive re significata [t]. 2. Quia consulente Dominum Abiathar responsum non tulit David, unde intellexit Deum nondum sibi placatum esse [v]. 3. Noluit periculo exponere vel arcam [x]: vel sacerdotes, quòd olim fecerat [y]. 4. Alii, quòd nefas esset arcam à loco suo, id est, Hierosolymâ moveri. Verùm 1. Arca nondum invenerat locum proprium. 2. Educta fuerat arca ad expugnationem Rabbæ, cap. 12. Extructo autem templo vetiti sunt eam educere, ut 1. & 2. Paralip. habetur. 5. Vera causa hic exprimitur, quòd sacerdotes (sine quibus arca manere non potuit) utiliores ei essent in urbe quam apud se in castris [z]. ¶ *Ostendet mihi eam & tabernaculum suum*] Vel *ejus*, M. P. *& domicilium* vel *habitaculum ejus*, Mo. Sy. V. i.e. in quo reponitur arca [a]. Tentorium in civitate Davidis, in quo ordinariè tunc collocabatur arca [b]. Al. *Et decorem ejus*, 6. *& videbo eam in loco suo*, Ar. וְהִרְאַנִי אֹתוֹ וְאֶת־נָוֵהוּ *Ostendet mihi se, & habitaculum suum*, Ti. sim. JT. *Et videre faciet me ante se, & serviam ante eum in domo Sanctuarii ejus*, Jon. *Sinet me frui ejus conspectu & domus suæ*, Strig. [Alii ad arcam referunt;] *Et ostendet mihi ipsam*, Sy. sim. Ar. Mo.

26. *Non places*] Non es mihi gratus, nec te amo [c].

[t] Mart. [v] L. [x] San. [y] Mart. [z] Mart. [a] V. [b] Pi. [c] Y.

... cinari, cognoscis verbum Dei, versatus es inter oracula; audi consilium meum, judica an bonum sit; suadeo redeas in urbem [t]. Al. *videte* (Complut. *vide*,) *tu reverteris*, 6. *Num—videns tu?* (pro *vides*) scil. me justa petere; *revertere* [v]. *Nonne vides?* G. Belg. quo loco sunt res scilicet [x]; quomodò res agantur, & quid opus sit faciendum, &c [y]. *Vidésne tu?* i.e. Valésne consilio? q. d. Si valeas consilio, revertere; plùs enim mihi profueris redeundo quàm manendo [z]. [Fortasse sic accipi potest, *Num tu videns?* q. d. Num te videntem ostendis, qui non vides tuam cum arca in civitate stationem, rebus sic stantibus esse necessariam?] ¶ *Achimaas & Jonathas*] Illos fortè delegit tanquam adultiores & sapientiores [a].

[t] Mart. [v] Mar. [x] G. [y] Belg. [z] V. [a] Mar.

28. *Abscondar in campestribus deserti*] [simil. ferè omnes, sequentes τῷ *Keri*, quod est בְּעַרְבוֹת, at *Chetib* est בְּעַבְרוֹת] *Quod vertunt in transitibus* (i. e. in saltibus, Ma.) *deserti*, Mo. Ma. *In Arabeth deserti*, 6. [quasi esset proprium nomen.] ¶ *Donec veniat sermo à vobis indicans mihi*, עַד בּוֹא דָבָר מֵעִמָּכֶם לְהַגִּיד לִי] *Donec veniat verbum à vobis, ut nuntietis mihi*, P. sim. Mo. vel *certiorem me reddens*, M. *Donec nuncium à vobis venerit, quod me certiorem reddat*, Ti. *Donec venerint à vobis, qui nuntiet mihi aliquid*, JT. In Heb. *donec veniat aliquid à vobis qui enunciet mihi*; ἰμπλοκὰ verborum [b]. *Donec venerit aliquid à vobis quod indicetur mihi*. Heb. *donec veniet verbum à vobis ad indicandum mihi* [c]. Vel *ad renunciandum mihi*; i. e. nuncium à vobis quod renuncietis mihi [d].

[b] Jun. [c] Pi. [d] V.

30. *Ascendebat clivum olivarum*, בְּמַעֲלֵה הַזֵּיתִים] *In ascensu* (vel *per ascensum*, P. M. Pi. *per clivum*, Ti. JT. V. Sy. sim. Ar. *olivarum*, Mo. 6. vel, montis *olivarum*, Ti. JT. Jon V. i. e. per montem oliveti [†]. Eò ascendit tum ut per eum iret in desertum; tum ut esset typus Christi, qui in illo monte sudavit sanguinem, &c [f]. ¶ *Flens*] Non ex animi dejectione, sed ex peccatorum suorum dolore [g]; quòd ipse causam dederit tot ærumnis [h]. Sciebat non tam cum Absalomo, quàm cum Deo sibi rem esse: eum itáque priùs pœnitentiæ armis expugnare decrevit [i]. ¶ *Nudis pedibus*] Habitus lugentium. Peccatum ortum habuit ex deliciis; nunc è diverso agit, commoditatem carnis & pedum abjicit. Isti sunt fructus solidæ pœnitentiæ. Aliqui dicunt hoc signum fuisse cedentis. Exuebant enim calceos, qui agrum, &c. proximo cesserunt, in libris Deuteron. & Ruth. Sed prius præfero [k].

[†] V. [f] La. [g] Me. [h] Mart. [i] La. ex San. [k] Mart.

¶ Et

non abundabat v. Fortassis melior consilio, quam gladio; fortè propter ætatem oneri esset x.

x Me.

34. *Et dixeris Absalom, Servus tuus sum*] Non deserebant in tantis malis Davidem suæ artes: sed ubi leonina non proderat, assumit vulpinam, verè ἀγχίνους, & quæ ex usu erant reperire solers y. Qu. Num rectè hoc factum à Davide & Chusai? Resp. Interdum Deus extra communes regulas aliquid à sanctis fieri vult; v.g. homicidium ab Abrahamo, & à Sampsone. Mendacium hîc erat, sed officiosum. Si ex instinctu Dei hoc fecerunt, non peccârunt; si humano impulsu peccârunt, & non sunt excusandi. Non facienda sunt mala, ut bona eveniant z. ¶ *Servus tuus sum Rex*: עַבְדְּךָ אֲנִי הַמֶּלֶךְ אֶהְיֶה] *Servus tuus ego rex ero*, Mo. sic P. Ti. M. &c. vel *sum*, Jor. Ar. *Servus tuus*, (sermo abruptus, quo & nunc utimur,) *ego rex ero*, Belg. ¶ *Sicut fui servus patris tui*, עֶבֶד אָבִיךָ וַאֲנִי מֵאָז] *Fui servus patris tui ex tunc*, P. sic Mo. vel, *jam olim*, Sy. V. *multo tempore*, V. *jamdiu*, JT. *anteà*, M Strig Belg. *hucusque*, Ang. ¶ *Sic ero*, וְעַתָּה] *Et nunc*, i. e. posthac, V. ¶ *Dissipabis*] Heb. *dissipabis*, vel *infringes mihi*, Mo. P. δ. i. e. in utilitatem meam a.

y G. z Mart. a V. ex M.

36. *Sunt cum eo duo filii eorum*] Sic putabat David, ignorans eos patrum jussu substitisse ad fontem Rogelis, infrà 17. 17 b.

b Me.

C A P. XVI.

1. APparuit *sibi*, &c.] Is egressus est, vel, 1. ex urbe [Jerusalem.] ut docet v. 3 c. vel ex aliqua proxima villa Mephibosethi, cujus erat curator bonorum d. Sagax erat Siba, persuasum habet Davidem restituendum, alioqui ad Absalomum se convertisset. Opportunitatem captat, personam induit hominis officiosi f ¶ *Alligaturus uvæ passæ*, sic P. Ti. צִמּוּקִים] *Botri sicci*, Mo. *botri passi*, δ. *palmites uvarum*, M. Jon. *passarum*, Jon. *Fasciculos uvarum passarum*. Os. *centum uvæ passæ*, JT. ¶ *Et centum massis palatharum*, מֵאָה קַיִץ] *Centum æstivos fructus*; Mo. *Centum æstatis* (vel *fructuum æstivorum*, Ti.) sub. vel *fructus* Pi. vel *massas*, Mar. Ti. Ellipsis, & genitivus subjecti f; id est, fructus qui æstate siccantur, ut ficus g. *Massas ficuum æstivalium*, M. vel *caricarum*, P. *centum palathas*, δ. Chald. in Mar. id est caricas, Mar.

c San. d Me. f Mart. f Pl. g Mar.

2. *Domesticis regis*] Id est uxoribus h. Detrahit de munere suo, tanquam indigno Rege i. לְבֵית הַמֶּלֶךְ *Domui* (*familiæ*, P. JT. M.) *regis*, Ti. Mo. id est aliis utentur familiares, &c k. si aliquis è domo tua fatiga-

h V. ex Ma. Me. Mart. i Mart. k V.

... Principibus imprimis utile, Νῆφε καὶ μέμνασ' ἀπιστεῖν, (*Vigilans esto, & memento diffidere* q.)

4. *Tua sunt omnia*] Nimia fuit Davidis credulitas r, & temeritas; condemnat enim inauditum & sine testibus, contentus est accusatione Sibæ. Erat præterea ingratitudo in hac sententia; deinde violatur jusjurandum. Mirum quòd nullus consiliariorum admoneret eum ut sustineat sententiam. Nolunt isti regis reprehensionem incurrere. Hinc fit, ut non corrigantur qui sunt loco magno. Magna est calamitas Davidis, patitur injuriam & infert. Vincitur duobus gravibus malis, adulatione & corruptione munerum s. Sed non putavit mentiri Sibam in re tam gravi, & cujus veritas facilè deprehendi posset. Adde eos qui calamitosis opem ferunt, ut nunc Ziba Davidi, viros bonos videri; & dolore aliquo perturbatos minùs aptos esse ad pervidendum quid verum sit: quæ tamen David non excusant, ut non peccaverit inauditum damnando t. Porrò hanc injustitiam David, quâ unum servum injustè locupletârat, per alterum servum (Simei) castigavit Deus v. Putabat fortè Ziba, dominum illicò occidendum esse, & sibi demandandam hanc provinciam, ideò tam audacter agit x. ¶ *Tua sint*, &c] Nempe ex confiscatione ob crimen perduellionis. *Multa interim Reges, in bello præsertim, opertis oculis donant*, ait Senec. Benef. 4. 37. *Sic delatores, genus hominum publico exitio repertum, & pœnis quidem nunquam satis coercitum, per præmia eliciebantur*, Tacitus Annal. 4 y. At majores nostri in dominum de servo quæri noluerunt; (nisi de incestu. Excipiunt etiam Jurisconsulti adulterii crimen, fraudati census, & majestatis) non quia non posset verum inveniri; sed quia videbatur indignum esse, & domino morte ipsâ tristius, inquit Cicero †. ¶ *Oro, ut inveniam gratiam coram te*] Sim. P. Ti. q. d. pluris facio gratiam tuam, quàm donum quod tribuis mihi a. Non huc veni accusandi causâ, aut ut in Mephibosethi bona immitterer, sed ut animum meum tibi patefacerem, & gratiam promereri possem, quæ mihi instar erit bonorum omnium a. Modestè & astutè contendit, ut beneficium illud velit esse perpetuum b. Ità mihi sis gratiosus in posterum, ut nunc es c. הִשְׁתַּחֲוֵיתִי אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ *Incurvavi me*, Mo. V (*gratias ago*; Chald. in V. Ca. Qui gratias agunt, aliquo signo exteriore solent animi gratitudinem ostendere d: *adoro*, Mo δ. [nempe Complut.] *incurvans me* honorem habeo, JT) *inveniam gratiam*, &c. Mo. V. &c q. d. Utinam semper ità me ames †. Scribitur hîc præteritum loco præsentis *. ¶ *Usque Bahurim*] Urbs erat in tribu Benjamin quæ dicta *Almath*, 1 Par. 6. 60 f. & à Chaldæo paraphraste; & 1 Par. 3. cap. item 8 & 9. Nec mirum, sunt enim hæ voces ἰσοδύναμοι. *BAHUR*. *Juvenes*, & *ALAMUTH juventutem* significat g. *Bahurim*

q G. r Me. s Mart. t Me. v La. x Mart. y G. † Ge. a Mar. a Me. b San. c Ma. ex Jun. sim. Os. d V. † V. * M. f V. ex He. Mart. g Mart.

Mo.) *maledicat*, P. sic JT. G. q. d. si fortè præceptum à Deo habet me maledictis puniendi, quis impediet †. Malim, *enimverò maledicat*, ut כי augeat, sicut Gen 45. 26. *Joseph vivit* וְכִי *& enimverò ipse dominatur*, &c. 1 Sam. 14. 41. Jes 7. 9. *Si non credetis*, כי *enimverò non firmabimini. Sanè maledicat* [f]. ¶ *Dominus enim præcepit*, וְכִי יְהוָה אָמַר] [Ità *Chetib*; at *Keri* כי sine ו.] *Quia Dominus dixit*, Jon. sic 6. Ang. Ti. Mo. *nam dixit*, &c. Belg. Verto *etenim* (hoc plus est quàm *enim*,) ו ante כי auget causalitatem [g]. *Quid si Jehovah*, &c? Ca. *atque si*, &c. JT. *nam si*, &c. Pi. David veterum criminum conscientiâ tactus, si cum Deo rei sit, scit magna probra se meritum. Semei autem, cùm nullum haberet à Deo præceptum, gravissimè hic peccavit contra legem, Exod. 22. 28. ita ut morte affici eo nomine posset; infrà 19 20, 21. 1 Reg. 2. 9 [h]. *Edixit*, &c. JT. Heb. *dixit*; id est mandavit, Pi. Non ità intelligendum est, quasi Dominus, vel Verbo, vel Spiritu illud præceperit; sed comparativè, à secreto ductu & providentia Dei, quæ Simei libidini suæ tradidit, atque ità tamen malitiam illam ejus propriam ordinavit, ut per eam nunc Davidem castigaret, &c [i]. *Mandavit*, scil. per arcanum impulsum mali alicujus spiritûs [k]. [*Sed pes hic aliquantisper figendus est; & videndum quodammodò Interpretes hunc locum explicant. Natura enim hujus loci, & similium me invitum trahunt ad ea quæ mallem scriptoribus polemicis relinquere. Dicam, sed breviter, & quantum ad loci intelligentiam necesse est, & quidem ex mente auctorum, neque enim meum judicium (qualecunque) interponam.*] Videtur hìc Deus statui author peccati, cùm à Deo proficiscatur hæc execratio [l]. Et si Dominus præcepit ei, non peccavit Simei, sed David præcipiens illius interfectionem, 1 Reg 2 [m]. [Quid dicendum?] 1. Deus non est per se causa peccati; nec malæ res habent causam efficientem, sed deficientem, ait August. de Civ. Dei. 12. 7. Est autem causa impropriè dicta, nempe removens prohibens; quomodò sol discedens facit tenebras; & columnam amovens ruinam lapidum & ædificii, quæ tamen suo pondere ruunt [n]. Deus est causa actûs, (cùm enim motus animi nostri sint res quædam, à Deo pendere non est dubium [o],) non autem defectus; quomodò in claudicatione motio est à virtute motiva; deformitas autem & defectus ex curvi-

† G.
[f] Di.
[g] Di.
[h] G.
[i] Belg.
[k] Pi.
[l] Mart.
[m] L. sim. E.
[n] Mart.
[o] Mart.

nemo quicquam molietur, in quo est vel pietas, vel pudor, vel mens [y]. Non cogitat David de causis proximis, malâ voluntate Simei; sed recurrit ad providentiam Dei, ut Josephus, Gen. 45 & Job 1 [z].

11. *Ecce filius meus*, &c] q. d. Si fero majores injurias, cur minores non ferrem? Filius meus, non tantùm jacit probra (quod facit Simei) sed me occidere vult [a]. ¶ *Qui egressus est de utero meo*, Sic M. P. מִמֵּעַי] *de visceribus meis*, Sy. Ti. Mo. JT. *è ventre*, 6. *à dorso*, Ar. *ex corpore*, Itt g. Belg מִמֶּנִּי *ex me* habet. Manuscriptum [b]. ¶ *Filius Jemini*] i. e. Benjaminita [c], & de cognatione Saulis. Vir, neque domo, neque familiâ, neque tribu meus [d]. ¶ *Dimittite eum ut maledicat?*] Qu. Num rectè fecit David quòd contumelias ferat, quas Magistratus punire debet? Resp. Rectè & sanctè fecit. 1. Typum Christi gerebat contumelias in cruce ferentis. 2. Regis est, fateor, punire scelera; at cùm tempus datur, non prorsus pepercit, distulit supplicium. Nunc erat tempus patientiæ & resipiscentiæ, crucem ferebat, occupabatur aliis rebus, nec vacabat ultionibus; tunc considerabat peccatum suum, & referebat ad vindictam divinam, &c. 3 Veritus est, nè atrociùs commoveretur, & tunc satius erat continere se intra suos fines. 4. Spiritu vidit (propheta enim fuit) Deum velle ipsum contumeliam istam tunc ferre †.

12. *Si fortè respiciat Dominus afflictionem meam*, בְּעוֹנִי] vel בְּעוֹנְי quod Q sequuntur. *Fortasse respiciet ad afflictionem (humiliationem*, 6. *summissionem*, Sy. *miseriam*, Ca.) *meam*, P. Ti. JT. Strig Belg. Ang. Acsi esset בְּעָנְיִי, quum sit absque affixo בעוני estque ἐμφαντικώτερον, *Respiciet afflictionem*, ut sit generalis sententia [f]. [At alii sequuntur τὸ Chetib, quod est בְּעֵינִי] *ad* vel *in oculum meum*, Mo. i. e. lacrymas oculorum meorum [g]. *Ad lacrymas meas*, Ang Belg. *Aspiciet id quod ego oculo meo video*, nempe contemptum & injuriam [h]. Kimhi putat hìc scribi עִינִי pro עִנְיָנִי, i. e. *causam*, vel *negotium meum* [i]. Notant Hebræi fuisse olim בעינו, ut dicatur *si fortè respiciat Dominus in oculum suum*, i. e ad se rede at. Mutatum hoc, quia videbatur sonare duriùs [k]. ¶ *Et reddat mihi bonum pro maledictione hac hodierna*, הַיּוֹם] *hodiè*. Hodiè me liberabit, Ità Q. Sed malim referre ad maledictionem [l]. *Pro maledictione* quâ maledixit *hodiè* [m]. Qu. Unde novit David secuturam esse

[y] San.
[z] Mart.
[a] Mart.
[b] Jun.
[c] V.
[d] Mo.
† Mart.
[f] Di.
[g] V. ex M. Jon. & R S. in Di.
[h] Mart.
[i] R. Levi Ben. Gers. in M.
[k] M.
[l] G.
[l] Mart.
[m] Pi.

nat patrem quia eum odio habet [y].

18. *Nequaquam:* &c.] Liberat se à suspicione in Davidem. ¶ *Quem elegit Dominus — & Israel*] q. d. Vox populi est vox Dei; ideóque jure regnat Absalom [z]. Duas causas adfert; 1. Non est adversandum Deo. Voluntas ejus præferri debet omnibus vinculis. 2 Sum privatus, non debeo plebis consultis publicis adversari [a]. ¶ *Illius ero*] Ita Jon. Sy. M. P. Ti. Pi. sim. Ca. Strig. Scribitur hîc לא pro לו [b]. [Alii legerunt לא, vertúntque] *non ero?* Mo. *non essem ejus,* &c? JT.

19. *Sed ut & hoc inferam,* [וְהַשֵּׁנִית] *& secundò,* P. JT. 6. & Jon. in Mar. *secunda,* Mo. M. sub. *ratio movens me ut tibi adhæream* [c]. ¶ *Nonne filio Regis?* [לִפְנֵי בְנוֹ] *coram filio ejus.* Vacat illud *coram* quibusdam; aliis non item, quòd ea sit verbi עָבַד constructio, sic mox, *coram patre tuo* [d]. ¶ *Ità parebo & tibi*] Heb. *Ero coram te,* sub. *servus,* i. e serviam tibi [e]. q.d. Nihil peccat in Regem, qui filium Regis bonis consiliis instruit [f]. Non video regnum ex una familia in aliâ transferri: non magna est mutatio. Absalon hîc patitur pœnam talionis. Dolis patrem circumvenerat, ità nunc dolis ipse capitur: malo nodo, malus cuneus [g].

21. *Ingredere ad concubinas*] Qu. Quæ causa hujus consilii? Resp 1. Ut adeò gravem patri irroget injuriam, ut planè omnes sibi persuadeant nullam inter ipsos reconciliationis spem superesse [h]. Aliqui timidè sequebantur Absalomum, veriti nè patre & filio reconciliatis pœnas luerent [i]. Homo vafer scit nihil magis timere eos, qui principes sanguinis regii in factione sequuntur, quàm nè ii Principes reconcilientur cum Rege; & sic Rex compos iterum regni factus occasiones semet vindicandi quærat. Itaque solent hoc agere qui in tali parte sunt, ut res perducantur ad abrupta, nullámque sanationem recipientia. Sic Artabanes Persarmenius multos Persarum occidit, ut ad Romanos transiens fidem apud eos inveniret, ut narrat Procop. Goth. 4. Thorum autem patris qui violat, is planè creditur nullum sibi receptum ad ejus gratiam relinquere. Quantus hinc dolor ex Jacobi animadversione in Reubenem intelligi potest; nec minùs ex Phœnicis de suo peccato narratione Iliadôs ι.

Οἷον ὅτι πρῶτον λίπον Ἑλλάδα, &c [k].

Nullum gravius erat scelus, quóque Regem magis pudore ac dolore compungeret. Hinc ergò conjiciebat, quòd, licèt juveniles impetus facilè franguntur, & David exorabilis esset; hoc tamen facto, nunquam fore, ut adolescens, aut pudore, aut metu violati parentis in susceptâ cogitatione langueret. Resp. 2. Scimus usurpatum aliquid quod ad regiam personam pertinet, auspicium fu-

[Margin notes: y Mart. — z G. — a Mart. — b M. Pi. sim. Ca. Strig. — c M. sim. Mar. V. — d V. — e V. — f G. — g Mart. — h Me. sim. Jun. Pi. Ma. L. San. Mart. M. — i Me. — k G.]

pravum ostendens [z].

[Margin note: z Procop. in San.]

C A P. XVII.

1. **E***Ligam mihi duodecim millia*] q. d. Fac mihi potestatem deligendi [a]; ex illa multitudine, quam ex Hebrone secum Absalom attulerat [b]. Breve consilium: rem ponit & causas rei. Adeò confidit suo consilio, ut ipsemet velit periclitari. ¶ *Persequar hâc nocte*] 1. ad horrorem incutiendum; 2. ad celeritatem [c]. Frequenter in bellis quæritur, Festinare rectius sit, an bellum ducere, & majores copias opperiri; qualis consultatio egregia inter Othonianos duces, Tacit. hist. 2. Hic autem haud dubiè dies erat pro legitimo Rege. Primùm fuga ex urbe magnum haud dubiè pavorem in sectantes ipsum intulerat; quo recente facilè opprimi ille potuit; Deinde locum hîc habebat illud quod idem ille Tacitus habet hist. 1. *Daret malorum pœnitentia, daret bonorum consensui spatium: scelera impetu, bona consilia morâ valescere.* Livius, *Nunquam defuturos,* ait, *qui gratiam melioris partis bono publico velint quæsitam* [d]. Consilium hoc utile erat & opportunum [†]; *Occasio plus valet in bello quàm virtus,* ait Veget. 3 28. Celeritas plurimùm valet; unde illud Cæsaris, *Veni, vidi, vici* [f]. De Pompeio dixit Cæsar, *Penes hostem hodiè victoria fuit, si eâ scivisset uti* [g]. Si statim insecuti fuissent Davidem, eum inermem, desertum, & imparatum oppressissent [h]. ¶ *Lassus est*] Optimè hoc videbat. Gravabatur, 1. molestiâ animi; 2. labore itineris; 3 inopiâ rerum. Sed non cogitabat Deum reficere Davidem posse, &c.

2. *Est remissis manibus*, Ità P. Mo. Sy. Jon. sim [i]. [וּרְפֵה יָדַיִם] *Et debilis manibus,* i. e. animo remisso, q. d. quem inveniam fatigatum & remissum [k]. Non suppetunt ei vires pristinæ *Manus* robur sign [l]. ¶ *Percutiam eum*] Heb. *terrebo.* Mart. sim. Ma. repentino meo adventu. Nox item erat, & videbat multos defecisse [m].

3. *Et reducam,* &c] Difficilis satis hic est versus. LXX non possunt cum textu conciliari; nec Vulgatus; etsi propiùs accesserit [n] כְּשׁוּב הַכֹּל הָאִישׁ אֲשֶׁר אַתָּה מְבַקֵּשׁ כָּל־הָעָם יִהְיֶה שָׁלוֹם [Variè reddunt.] *Secundùm reditum omnem virum, quem tu quæris,* &c. Mo. *cùm revertitur omnis vir quem tu quæris,* &c. Q in Di. Non placet; nam 1. הַכֹּל per (accentum) Zakeph gadol distinguitur, nè cohæreat cum sequenti הָאִישׁ, 2. Sis

[Margin notes: a V. — b San. — c Mart. — d G. — † San. Le. — f La. — g Mart. — h La. — i Mart. — k V. — l Mart. — m Mart. — n Di.]

in Di. Vel sic verti potest, *Quum revertuntur omnes, quilibet quem tu quaris, totus populus erit salvus.* הָאִישׁ sumitur pro *quilibet*, etiam cum ה emphatico, ut Psal. 1. *Beatus vir*, הָאִישׁ i. e. quilibet, &c[u]. Sensus est, unus peribit, parcetur multitudini[x]. Bellum civile sæpe unius hominis sanguine transigitur. Sic Pisone occiso, levata Othoni omni sollicitudine mens. Præcipuè verò id locum habet ubi proximus ad regni successionem regnum senectâ patris detineri non patitur. Talis enim ipso crimine unde damnandus esset absolvitur. *Honesta quædam scelera successus facit*[v]. Pacem sibi promittit, ut solent impii; sed res longè aliter cadit[x].

4. *Placuitque*, &c.] Heb. *rectum fuit*. Quæ recta sunt, placent[y].

5. *Vocate Chusai* —— *& audiamus quid etiam ipse dicat*, מַה־בְּפִיו גַּם הוּא] *Quid in ore suo*, vel *ejus, etiam ipse*, Mo. vel *etiam ipsius*, b. vel *etiam ipsi*, JT. *ut audiamus ipsum quoque quid dicat*, Ti. Nota providentiam divinam; licèt Achitophelis verba instar essent oraculi, tamen in illis non satis acquiesceret, nisi etiam Chusai accedat authoritas[z]. Excæcaverat Deus Absalomum, ut Chusai sibi fidum amicum crederet, qui Davidi intimus fuerat. Ità merebatur. Attendamus, Absalomum Arcam & sacerdotes habuisse: Deum tamen non consulit: sat habet humanorum consiliorum[a].

7. *Non est bonum* —— *hac vice*] q. d. aliàs bona sæpe dedit consilia[b]; modestè & urbanè discedit à consilio Achitophelis, nè se suspectum redderet; q. d. bona cum venia prudentissimi istius viri dixerim, in hac causa fallitur[c]. *Quandoque bonus dormitat Homerus*[d]. Chusai primùm evertit consilium Achitophelis, tanquam plenum periculorum, deinde suum profert[†].

8. *Et amaro animo*] Ità V. i. e. vehementer irati[f]; animo exacerbato[g]; q. d. periculosum est cum desperatis hominibus pugnare; non inulti cadent[h]. Ulcisci volunt injurias & Regis & suas. ¶ *Veluti si ursa raptis catulis*, &c.] quæ in primum quem obvium habet incurrere solet[i]. Sic poetæ, nec magis tutò,

Fumantem vivi nasum tentaveris ursi[k].

Dicitur & ursina rabies de vehementer iratis. Vide & Prov. 17[l]. ¶ *Nec morabitur cum populo*, non dico noctu fiat; differatur, securè pugnemus, non exponamus nos periculis fortunæ[b]. *Congregando congregetur*, i. e. citissimè congregetur[c]. ¶ *Tu eris in medio eorum*, וּפָנֶיךָ הֹלְכִים בַּקְּרָב] *Et facies tua euntes in conflictu*, Mo. *pergant* (*eant*, Tig. not.) *ad prælium*, M. *euntes ad accedere*, i. e. ad bellum, Mar. *Et facies tua vadat in bellum*, P. *& facies tua pergens in medio eorum*, b. *tu ipse præsens adsis in conflictu*, Ti. V. Præsentia tua est necessaria in prælio; sic enim populus erit animosior[d]. Te milites pluris facturi sunt quàm Achitophel, (à quo mercedem non erant accepturi[†]) & tu incommodis omnibus faciliùs occurrere possis[f]. Quantum confert Imperatoris adspectus in bellis omnes annales docent. Vide Plin. Panegyr. ad Trajanum, & Onosand. Strateg[g]. Tibi etiam ascribetur victoria, non legato tuo. Intereà quæritur exitium Absalomi; nam cùm præsens est, ibi interficitur. Docet eum confidere multitudini: in quo maledictio latitat. Nulla mentio auxilii divini. Omnia sunt Thrasonica[h], & ad adolescentis insani vanissimum ingenium accommodata[i].

12. *Et operiemus eum*, וְנַחְנוּ עָלָיו] *Et castrametabimur super* (vel *adversùs*, V.) *eum*, Mo. b. à חָנָה *castrametari*, Q. in V. *obsideamus eum*, Sy. sim. Ar. *& decidemus super illum*, Jon. *irruemus in eum*, P. Ti *& commodè ingruamus ei*, JT. *et quiescamus* (*requiescemus*, V.) *super eum*, Jun. Pi. à נוּחַ (*quiescere*) i. e. occupabimus, obruemus eum, aut subitò, aut multitudine[k]. [Fortè נַחְנוּ pro אֲנַחְנוּ, quod fieri solet, ut breviter & emphaticè sit dictum, *& nos super eum*, sub. *erimus*, seu *incidemus super eum*.] *Et operiemus eum*, sic Cl. Marcellus in declamatione pro trecentis ad Thermopylas, *Non vincent nos sed obruent*. Et Xerxis adulatores, —— *illâ mole non vinci solùm Græcia, sed obrui posset*, Seneca de Benefic. 6. 31[l]. ¶ *Sicut ros*] Cujus guttulæ innumerabiles sunt[m].

13. *Circumdabit civitati illi funes*] Heb. *ferent* vel *levabunt funes*, M. i. e. machinas bellicas funibus ductiles, sive scansorias sive demolitorias[n]. *Funes afferent*, nempe ad ædificandas machinas militares, quarum multæ funibus contexuntur[o]. *Funes, vincula, & libramenta tormentorum*, Tacit. hist. 3[p]. Vel est Hyperbole, quam

[u] Di. [x] Mart. [v] G. [x] Mart. [y] V. [z] San. [a] Mart. ad v. 13. [b] Pi. [c] Ma. ex Jun. [d] L. [†] Mart. [f] V. [g] Pi. [h] Me. sim. San. [i] Mart. [k] G. [l] Mart.

[b] Mart. [c] V. [d] M. [†] San. [f] T. ferè ex San. [g] San. [h] Mart. [i] San. [k] V. [l] G. [m] Me. [n] Ma. ex Jun. [o] Mart. [p] G.

Mar) *infringere* (*destruere*, P. *irritum facere*, JT. Pi) *consilium Achitophel bonum*, Mo. P. Scriptura loquitur more humano; *bonum* dicit, id est, aptum atque utile medium ad id consequendum quod proponebatur † Bene Ammianus l. 14. *Manum injicientibus fatis, hebetari sensus hominum & obtundi.* Sic Homerus,

——Τῷ δ᾽ φρένας ἐξέλετο Ζεὺς [f].

(*Huic Deus mentem abstulit.*) Duo consilia dederat Achitophel, 1. ut patris uxores violaret, 2. hoc de quo agimus. Prius non fregit Deus, quia statuerat Davidem pœnâ talionis punire. Alterum frangit, quia decreverat Davidem non occidi ab istis. Consilia ergò impedit Deus prout contra sua decreta faciunt aut non faciunt. Hæc est maxima consolatio piorum. Videmus hîc corda regum esse in manu Dei; amplissima est providentia Dei; admiscet se rebus omnibus [g].

15. *Et ait Chusai*] Chusai prodit arcana. Sæpe consiliarii jurati sunt nè revelent arcana. Sed omnia juramenta interpretanda sunt salvis Dei mandatis, salvâ charitate, nec ullum juramentum de arcanis non dicendis est, quod itá obstringit nos, quin si in salutem proximi, rei publicæ, aut ecclesiæ faciat, liceat revelare. Juramentum non est vinculum iniquitatis [h]. ¶ *Sacerdotibus*] i. e. summis, sive Pontificibus [i].

16. *Nè fortè absorbeatur Rex*] Sic M. Ti. JT. vel *nè absorbeatur Regi*, Pi. sim. Mo. q. d. nè absorptio accidat Regi [k], פֶּן יְבֻלַּע לַמֶּלֶךְ, *nè fortè pereundum sit Regi*, Jon. *nè pereas tu*, Sy Ar. *nè absorbeat Regem*, 6. Sed quare voluit hoc Davidi nunciari, cùm omnes sententiam suam approbâssent [b]? Resp. Nè fortè iterum Absalon in Achitophelis consilium inclinet [c]. Novit populum levem esse, Regem inconstantem, prout viderat; laudârat enim consilium Achitophel, mox ab eo discedit: astutus erat Achitophel, & multùm valebat gratiâ [d]. Vel monet Davidem ut Jordanem trajiciat: quò majus spatium haberet colligendi exercitûs, &c †.

17. *Juxta fontem Rogel*, Sic JT. V. sim. & P. Mo. בְּעֵין רוֹגֵל] *Prope fontem* (*vel puteum*, Ar.) *fullonis*, Sy. sim. Jon. Locus hic fuit in termino Judæ & Benjaminis, prope Jerosolymam, Jos. 15.7. & 18.16 [f]. Loci fuit & fontis nomen [g]. Fuit hic fons in suburbanis Hierosolymæ versùs orientem [*]. Ibi stabant, ut cùm illis esset renunciatum quid dicerent, proficiscerentur [h]. ¶ *Abiit ancilla*] quasi vestes lotura, ut res occultior esset [i]. ¶ *Et illi profecti sunt*, &c. וְהֵם יֵלְכוּ וגו׳] *Ipsi verò ituri erant, & renunciaturi*, &c. P. *ut euntes indicarent*, &c. Sy. JT. &c. ¶ *Non enim poterant videri, aut introire civitatem*, לוֹא יוּכְלוּ לְהֵרָאוֹת לָבוֹא הָעִירָה] *Non poterant comparere, aut ingredi* (*vel ingrediendo*, Pi.) *in civitatem*, JT. *Non poterant ostendere se ingrediendo*

[Marginal notes: † Mart. sim. Jun. Ma. — f G. — g Mart. — h Mart. — i La. — k Pi. — b Mart. — c Me. sim. Ma. ex Jun. — d Mart. — † Ma. — f Ma. ex Jun. — g Mar. — * Me. — h V. — i Mar ex Hi sim Jo. & He. in San.]

fierunt rivum, vel *decursum aquarum*, Mo. Ti. M sic JT. V. Buxt. ex He. *Vadum aquæ*, P. Sed vox מִכַּל pro rivo nusquam comparet [s]. Vox nihili est, quare legendum מִיכַל per י, nempe à יָכַל, unde אוּכַל & יוּכַל pro fluvio [t]. [Respondit Buxtorf.] 1. Critici מִיכַל nusquam comparet. 2. מִכַּל deduci posset à יָכַל, ut sit *fortitudo, vehementia aquæ, seu fluxus vel cursus aquæ*; ut RS. utrumque enim ea vox notat [v].

21. *Transite citò fluvium*] Infirmioribus utile est amnem inter se & hostes interponere [x].

22. *Et transierunt Jordanem, donec dilucesceret*; sim. Jon. P. Mo. Ti. עַד אוֹר הַבֹּקֶר] *Usque dum illuxit manè*, V. [Alii hæc verba cum sequentibus connectunt, versúmque sic reddunt] *transierunt Jordanem: dum illucesceret manè nè unus deerat*, JT. *& cùm orta esset aurora, nemo remansit*, &c. Sy. sim. Ar. Transit fluvium noctu, itá ut sub auroram omnes transmisserint [y]; vel naviculis, vel vado [z]. Nemo vel deficit in tantis laboribus, vel perit in aquis, vel in tenebris aberrat. Agnoscimus typum veri Messiæ. *Non perdidi quenquam* [a]. ¶ *Nè unus residuus fuit*, עַד אֶחָד לוֹא נֶעְדָּר] *Non unus defuit*, M. sic Jon. JT. P. Ti. manè lustrato exercitu invenit neminem desiderari [b]. *Nemo remansit qui non transiverit*, &c. Sy. sim. Ar. *non defuit*, &c. Mo.

23. *Abiit in domum suam & in civitatem suam*] i. e. Quæ erat in urbe sua: nam habebat alias domos quæ sitæ non erant in eadem urbe [c]. ¶ *Et dispositâ domo suâ*, sic Ti וַיְצַו אֶל־בֵּיתוֹ] *Et mandavit domui suæ*, 6. sim Mo. *præcepta dedit familiæ suæ*, P. sic JT. *de familia sua*, i. e. Cùm mandâsset aliqua de his quæ vellet fieri se mortuo [d]. *Et dispositâ re familiari*, Sy. *Et cùm dedisset filiis suis præcepta ac monita quæ voluit*, Ar. Sensus est, Testamentum fecit. Sic Isaias dixit ad Ezechiam, *Dispone domui tuæ*. Magna hæc stultitia erat; Cogitat de domo sua, agris, &c. de anima & vita æterna nihil [*]. ¶ *Suspendio interiit*, וַיֵּחָנַק] *strangulavit* (vel *suffocavit*, 6) *se*, Mo. P. *strangulatus est*, Ti. vel à seipso, vel à servulo, cui id jusserit [t]. Vox חֶנֶק quæ *suspendium*, eadem & *indignationem* significat, & sic Arabes usurpant. De voce Græca ἀπήγξατο vide quæ diximus Mat. 27.5 [f]. Quidam Hebræorum morbo eum suffocatum volunt [g], ab angina; absurdum enim putant virum prudentem seipsum suspendisse. Sed ferè omnes ad suspendium rectiùs referunt; חנק in conjugat. *Niphal* verbum reciprocum esse docet Pagninus [h]. Id fecit, 1. Ex indignatione ob reprobatum ipsius consilium [i]. Impatiens erat istius repulsæ & ignominiæ [k]. Maluit mori, quàm ingloriùs vivere: nam si vinceret Absalon, Chusai consilio, non suo vicisse videretur. 2. Ex metu [l]; suspendium infame & violentum redemit suspendio spontaneo [m]. Victoris iram anteverrus;

[Marginal notes: s Buxt. vind. 977. — t G. Cap. — Capel. Crit. — v Buxt. vind. 977. — x G. — y Mart. — z Me. — a Mart. — b Ma. ex Jun. — c V. — d V. — * Mar. — † Ma. — f G. — g Ma. — h San. — i L. — k San. — l Mar. — m La.]

furtivum indicat concubitum [f]. Fortè ante nuptias ceremoniales; Doctiores verò sic exponunt, *qui rem habuerat cum ea, ut vir cum uxore sua*; h. e. qui duxit uxorem [g]. ¶ *Ad Abigail filiam Naas*, &c.] *Naas* hic est nomen, vel, 1. fœminæ, uxoris Isai [h]; vel, 2. viri: Is est *Isai* [i]; vel *Jesse*, qui binomius erat, ut constat ex 1 Par. 2. 13. ubi iidem filii & filiæ, & nepotes tribuuntur *Isai*, qui hoc loco dicuntur esse *Naas* [k]. Ut non opus sit crisi Capelli, qui pro נָחָשׁ legendum vult יִשַׁי, quia 6. habent Ἰεσσαί; At 1. Illi respexerant ad sensum, pro ignoto *Nachas* substituentes notius *Jesse*. [Ut ab illis alibi fieri antè notatum est.] 2. Alii codices Græci legunt Ναὰς conformiter Hebræo [l]. Erant ergò *Amasa* & *Joab* consobrini, filii duarum sororum [m]. Mirum est quomodò Absalom illi fideret, contra Davidem patruum ipsius. Sed is hoc honore eum obstrinxit, virum, ut videtur, ambitiosum. Primus hic locus erat post regem, quoad civilia: alioqui pontifex primus erat [n]. Porrò alia hæc erat *Abigail* ab illa cujus mentio, 1 Par. 2. 16 [o].

27. *Sobi filius Naas*, &c.] Hic erat vel, 1. Israelita, qui in Rabbath remanserat, eâ à Davide expugnatâ [p]. *Ammonitam* hunc dictum volunt, quòd inter illos peregrinaretur [q]. Vel, 2. Erat frater *Naas*, quem superaverat David in Rabbah [r]. Vel, 3. Erat frater *Chanun* filii *Nachas* regis Ammon, qui clemens olim fuit erga Davidem. At filius ejus *Chanun* legatos Davidis contumeliâ affecerat. Misericordiam igitur quam illi rependere non potuit, dicunt eum alteri fratri *Sobi* rependisse ac dedisse ei principatum. Unde fuit gratus erga Davidem, excepit eum liberaliter [s]. Vel, 4. Erat filius Hanon [t]. ¶ *Et Machir*] Idem qui *Mephiboseth* nutriebat. Vide suprà 9. 4 [v]. ¶ *Barzillai*] De quo posteà fiet mentio [x]. Videntur hi fuisse viri locupletes & nobiles [y].

28. *Obtulerunt ei*] Spontè, nec exspectantes donec rogarentur, quæ vera est misericordia. Sic solet Deus, cùm usitata auxilia longè absunt, suis de improviso succurrere. Filius Davidis insectatur eum. Alieni, qui non sunt de tribu Juda, clementer eum tractant. *Nemo propheta acceptus est in patria sua*, ait Christus. Nemo præscribat Deo modum opis ferendæ; suis opem fert quando & quomodò voluerit. ¶ *Stratoria*, &c.] Deerant enim illi & annona, & omne genus supellectilium. Illi ergò utroque rerum genere illum juvârunt [z].

[f] Me. & T. ex San. [g] V. [h] Q. in Ms. [i] V. He. in M. T. ex San. [k] T. ex San. sim. Mart. Buxt. vind. 591. [l] Buxt. ib. [m] Ms. [n] Mart. [o] G. [p] He. in V. [q] Mart. [r] V. [s] Mart. & plerique in Mart. sim. San. T. Me. [t] Q. in V. [v] Me. sic Ma. Mart. [x] Mart. [y] San. [z] Mart.

[...] vaccinos, sive bovinos, P. H. Sy. M. Ca. Ma. *Caseos lactis vaccarum*, Jon. BA. ex He. Sic dicti, vel, à forma eminentiore, sive celsiore, unde & caseus גְּבִינָה dicitur [l], vel à שָׁפָה, quod Hebræis & Chaldæis inter cætera significat *colare*, vel *percolare*; caseus autem non aliter fit, quàm *percolando*, ut serum effluat. Vide Job 10. 10. & Tibull. eclog. 2. 3 [m]. *Lac vaccinum*, Ar.

[l] Ma. [m] BA. 1. 2. 32. 316.

CAP. XVIII.

1. Consideravit *populo suo*, וַיִּפְקֹד] *Et visitavit*, Ma. ἐπεσκέψατο, 6. in G. i. e. cùm videret copias suas non minores hostilibus [n]. Habuit 4 bellatorum millia, ait Jo. sed ego plura habuisse suspicor [o]. ¶ *Constituit*, &c.] Priùs cum Deo agit, orat, flet, scelerum suorum eum pœnitet; deinde humana media quærit. Idem & nobis faciendum.

2. *Tertiam partem*, &c.] Distributio hæc in tres acies est tum commoda, tum usitata, ut exercitus instruatur circuli figurâ, ità ut duo sint cornua, dextrum & sinistrum; deinde pars media in centro collocetur. Cavit confusionem. Ordo in acie maximum robur addit [p]. ¶ *Egrediar & ego vobiscum*] Novit quantam alacritatem afferat principis præsentia [q]. Noluit ipse in otio & extra periculum esse, dum alii sui causâ labores susciperent [r].

3. *Non magnopere ad eos de nobis pertinebit*, לֹא יָשִׂימוּ אֵלֵינוּ לֵב] *Non ponent* (vel *adjicient*, V.) *ad* vel *super nos cor*, 6 Jon. P. Mo. M. vel *animum*, Sy. JT. non valde curabunt, vel non magnifacient victoriam illam [s], quamdiu teipsum non sustulerint [t]. ¶ *Tu unus pro decem millibus computaris*] Sim. Ca Strig. sic 6 ὅτι σὺ ὡς ἡμεῖς δέκα χιλιάδες, *quia tu ut nos*, (id est nobiscum comparatus) *decies mille es*. Unde apparet illos pro עַתָּה legisse אַתָּה [v]. Eundem errorem reperies 1 Reg. 1. in oratione Bethsabæ ad regem [x]. [Non placet, Buxt.] Quidni אַתָּה subintelligi possit, quasi esset כִּי אַתָּה עַתָּה, quæ ellipsis nec dura est, nec insolens? Sic supplet Chald. Pagn. & alii, itàque hîc, ut sæpe, sensum reddiderunt, non verba [x]. *Et tu, sicut nos decem millibus*,

[n] G. [o] Sanl. [p] Mart. [q] San. [r] Mart. sim. San. [s] V. sic M. Mar. Ma. [t] Ol. [v] Pi. Capel Ca. [x] Ca. [x] Buxt. vind. 574.

in civitate, M. sic Ca. b Si fueris nobis præstò è civitate, Pi. [Alii aliter.] Si fueris nostrâ causâ pervigil ad ferendum opem, JT. סְעִיר accipiunt pro participio Hiphil à עיר, verùm ità non esset pervigil, seu evigilans, sed evigilare faciens, seu excitans. Prior sensus simplicior est[h]. Præstat ut nobis opem feras ex urbe, precibus & consilio[i]; vel milites, aut commeatum mittendo[k]. Davidi erant commeatus, urbes, & trahendi artes[l]. Davidem exire noluerunt; quia nôrant totum pondus prælii cæteris missis in regem inclinaturum esse, ut antè in Saulem, & post in Ahabum; q. d. Te salvo bellum redintegrari potest. Tam David, quàm populus in ista re non sua quærebant[m]. Tiberio fixum (erat) neque se, neque rempub. in casum dare, Tacit. Annal. 1. Distinctione tamen opus est. Nam si status Imperii, aut salus Galliarum, in discrimen verteretur, debuit Cæsar in acie stare, &c. Idem in fine histor. 4. Ideò Hist. 2. cùm narrâsset, dubitatum interesse pugnæ Imperatorem Othonem, an seponi melius foret, perpulsumque tandem, ut Brixellum concederet, ac dubiis præliorum exemptus, summæ rerum & imperii seipsum reservaret; addit, Is primus dies Othonianas partes afflixit. Tantum refert quo tempore aut loco quidque fiat. Rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum, plus reponere in duce quàm in exercitu, ait Tacitus ubi Cattos laudat. Virgil. de Apibus,

——rege incolumi, mens omnibus una est:
Amisso, rupere fidem——[n].

Nota hîc providentiam Dei. Si adfuisset David, fortè non passus esset, ut Absalon pœnas daret: urgebat autem Absalomum divinum judicium, erat enim occidendus; ideò præsentem esse in bello oportuit[o].

4. Quod vobis rectum, &c.] Sic Claudius unum se civium consensui imparem dicebat, Annal. Tac. 12. Præcipuè verò civilibus bellis plus militibus quàm ducibus licet, ut ait Hist. 2[p]. Decet Reges interdum subditorum consiliis parere[q].

5. Servate mihi puerum, Ità b. לְאַט לִי לַנַּעַר] Leniter (Heb. sensim, Jun.) mihi (propter me, P. JT. M. in meam gratiam, V. Mar.) ad puerum, Mo. erga puerum, JT. cum puero, M. Ti. sub. agite, M. Pi. Ti. vel gerite vos, R. Jes. in Di. puerum sub. tractate, P. Strig. Plerique [ut videmus] τὸ לְאַט adverbialiter accipiunt pro leniter, aut quietè, cum ellipsis est. Fortè est Imperativum à לָאַט obvolvit, texit; q. d. Tege mihi puerum; alloquatúrque Joabum tanquam præcipuum ducem præsentibus Abisai & Ithai; sic R. Levi sentire videtur, qui vertit absconde propter me hunc puerum. Et confirmari videtur ex v. 12. observate quis in puerum, sub. involaturus sit, & ab ejus vi protegite ipsum[r]. [Vide quæ ad v. 12.] φείσασθέ μοι τοῦ παιδαρίου, parcite mihi puerulo, b. in Di. [vel puerum, ut vertitur in Bib. Poly-

h Pi. · i Glass. · i V. · k Mo. sic Mart. · l G. · m Mart. · n G. · o Mart. · p G. · q Mart. · r Di.

gens, ait eum ipsi naturæ patrioque amori prætulisse jus majestatis atque imperii †. ¶ Præcipientem pro Absalom, עַל דְּבַר אַבְשָׁלוֹם] Propter (de, JT.) Absalom, P. de verbo (id est re vel negotio,) Absalomi, Pi. sim. V.

6. In saltu (vel sylva) Ephraim, בְּיַעַר] In Sylva, V. ad (i. e. prope, Pi.) sylvam, JT. Pi. nam ex verbis præcedentibus colligitur, prælium commissum fuisse in agro seu campo. Atque ità ב passim sumitur[e]. Sed quomodò in sylva Ephraim? Certum est prælium ultra Jordanem commissum esse[f]; non autem in tribu Ephraim. Nam 1. Et David & Absalom Jordanem transmiserant[g]. 2. Peracto bello David ut Jerosolymam rediret, Jordanem trajecit. At tribus Ephraim erat cis Jordanem[h]. [Variè expediunt.] 1. Nomen Ephraim appellativè sumunt, pro in sylva augmenti, aut fertili[i]. [Sy. & Ar. tantùm habent ad desertum.] 2. Videtur David denuò trajecisse Jordanem. 3. Aut potiùs ultra Jordanem saltum illum possidebat Ephraim[k]; forsan eum pretio coëmerat[l]. 4. Sylva illa Ephraim dicebatur, quòd transmisso Jordane Ephrathæi illuc pastum pecora deducebant; quod vetitum non erat[m]. 5. Vel ob memorabile aliquod facinus quod Ephraimitæ ibi fecerant[n]. Fortè quòd ibi Oreb & Zeeb tempore Gedeonis interfecerant[o]; vel quòd ibi olim cæsi erant Ephraimitæ à Jiphthaco, Jud. 12[p]. Multa loca ab aliquo facto nomen invenerunt. Sic Ephrata vocata est Rachel, quia ibi Rachel sepulta est; & locus alius dicebatur planctus Ægyptiorum, ab eo planctu, Gen. 50[q]. Qui mos etiam nunc receptus est[r].

8. Fuit ibi prælium dispersum, &c.] q. d. statim turbati sunt ordines Absal. quod non mirum; Erant enim sine duce, quibus ipsa multitudo erat impedimento. Nec spatium illis dedit David, ut aciem disponerent[s]. וַתְּהִי שָׁם הַמִּלְחָמָה נָפוֹצֶת וגו׳] Et fuit prælium dispersum in superficie universæ terræ; M. P. Mo. vel totius terræ; JT. Pi. nempe illius, ubi committebatur prælium; q. d. non solùm agri, sed etiam sylvæ vicinæ. Hæc expositio confirmatur è sequentibus[t]. Cùm ibi prælium esset sparsum, &c. JT. sim. Ti. Cùmque vehementer grassatum esset bellum inter eos, Ar. Clades latè fusa[v]. Et fuerunt ibi præliantes dispersi, &c. Jon. Ibique prælium, &c. i. e. Tota ea regio operta erat militibus pugnantibus[x]. ¶ Multò plures saltus consumpserat, &c. וַיֶּרֶב הַיַּעַר לֶאֱכֹל בָּעָם מֵאֲשֶׁר אָכְלָה הֶחָרֶב] Ad verb. & multiplicavit sylva perdere, vel consumere in populo, ab iis (vel præ illis, Jon. super eos, b.) quos devoravit gladius, Mo. Plures sylva consumpsit quàm gladius, P. sim. JT. [Qu. Qui id fieri potuit? Respondent,] 1. Lacerati sunt à feris, sive bestiis malis[y]. Plures devoravit bestia sylvestris, &c. Sy. sim. Ar. Sed Chald. in illud

† G. · e Pi. · f T. San. · g Mo. · h T. ex San. · i Q. In Mo. · k Mar. · l Mo. · m V. · n San. ex To. Mo. ex Tornial. & Salian. · o Sal. in Mo. · p Jun. Pi. G. San. T. · q San. · r T. · s San. · t Pi. · v Mo. · x V. · y Heb. in L. Mar. M.

rant, cùm mixta genera iis prohibita essent? Resp. 1. Prohibetur talium admissura, non usus[o]; 2. Est in Syria genus unum & simplex mulorum & mularum, teste Aristot. histor. animal. 1. 6. & 7. 24[p]. ¶ *Cùmque ingressus fuisset mulus subter condensam quercum,* תַּחַת [שׂוֹבֶךְ הָאֵלָה] *Subter densitatem (perplexitatem,* Jun.) *quercûs,* Mo. Jun. vel *perplexam quercum.* JT. ¶ *Adhæsit caput ejus quercui,* Ità P. [וַיֶּחֱזַק רֹאשׁוֹ בָאֵלָה] *Et tenuit se (circumplicatum est,* i. *apprehensum est,* Jon. sic JT. *retentum est,* M. Ti. Sy.) *caput ejus in quercu,* Mo. vel caput incussit in acutum ramum, & ità pependit[q]. Vel adhæsit crinibus[r], ramis implicitâ cæsarie[s], quam puto fuisse in aliqua capillorum discrimina, floccos, aut tricas collectam. Tales erant septem Sampsonis capilli, Jud. 16. 13[t]. Mirum hoc erat ità momento implexam ramis cæsariem, ut penduli corporis (& quidem armati) pondere nec extricari, nec discindi potuerint. Adde, quòd capilli longiores non solent sursum erigi, ut se ramis intricent, sed ad tergum rejici. Ab ultrice Dei providentiâ hoc factum[v]. Indignus erat qui gladio periret, suspendi debuit, maledictio illa est, *Maledictus qui pendet ex ligno.* Sublimis esse voluit, sublimis pendet. Caput Davidis unctum persequitur, jam ipse capite suspenditur. Efferebat se comâ, sed jam efficitur ei laqueus. Per quæ quis peccat, per ea punitur[x]. Galeâ (quæ tunc magis opportuna esset) comam premi noluit. Sic solent vani homines etiam in extremo vitæ actu rebus studere inanibus. Perpende quàm perniciosa sæpè sunt hominibus aut ornamenta fortunæ, aut naturæ beneficia. Quæ instrumenta gloriæ, eadem sunt mortis instrumenta. Tria hîc habemus exempla. Asahelem perdidit velocitas, Achitophelem prudentia, Absalomum preciosa cæsaries[y]. Galeam non videtur habuisse, vel fortè detraxerat, ut videret in fuga regiones, vel æstuabat. Fortè non habebant stapedes, ut nunc[z]. Vel ad fugiendum expeditiùs galeam deposuerat[a]. Servi Davidis non ausi sunt eum persequi[b], sed Deus armat arborem in Absalomum[*]. ¶ *Et ille suspenso inter cælum & terram,* [וַיֻּתַּן בֵּין וגו׳] *Et datus (positus,* P. sim. JT. *suspensus,* Jon. Sy.) *est inter,* &c. Mo.

10. *Vidi Absalom pendere de quercu*] Vel, non ausus est in eum manus injicere, vel opima hæc spolia militiæ principi reservare voluit, vel jussu Davidis paruit, quod verius esse sequentia docent[c]. Hinc constat Absal. aliquamdiu è quercu pependisse[d].

11. *Si vidisti,* &c. [וְהִנֵּה רָאִיתָ וגו׳] *Et ecce vidisti,*

[o] San. ex To. [p] San. [q] Q. in Mart. [r] Pi. [s] Me. sim. L. V. M. Mart. [t] Me. [v] San. [x] Mart. [y] San. [z] Mart. [a] L. [b] San. [*] Mart. [c] Me. [d] San.

kaph סְ conjungit cum præcedenti שִׁמְרוּ, *cavete quisquis vestrum est, nè mittas manum suam in puerum.* Eum sequitur Junius, *observate quicunque estis de puero.* [sim. Belg. Ang.] Optima est hæc sententia, sicut infrà v. 22, 23. יְהִי מָה *sit quicquid sit.* Potest & hoc modo commodè verti, *Cavete quicunque in puerum,* sub. *insidiatis,* simil. RS[q]. *Observate* eum *qui est in puero;* me scilicet, quia mea pars est, meus filius. Ità R. Samuel Laniado. Porrò vir hic non ipsa verba Davidis, quæ alia erant v. 5. retulit sed sensum; sicut nempe in illa consternatione ipsi succurrerunt; si autem id voluisset dicere ut 6. reddiderunt, prout contendit Capellus, dixisset, שִׁמְרוּ לִי לַנַּעַר vel הַנַּעַר[r].

13. *Sed & si fecissem contra animam meam audacter,* [אוֹ עָשִׂיתִי בְנַפְשִׁי שֶׁקֶר] *Aut fecissem in animam meam* [τὸ keri est בְּנַפְשִׁי] *mendacium,* P. Mo. *Aut utique faciam in anima mea falsitatem?* Jon. *Aut si commisero ex meipso* (Heb. *in animo meo,* Jun.) *falsitatem;* JT. id est, cædem illam Absalomi, quam postea falsò inficiaturus essem apud regem, ut liberarem me, & vitæ meæ consulerem[s]. *Aut, si fecissem, cur mentirer cum periculo vita mea?* Ti. *Aut feci in anima mea mendacium,* Mar. sic Chald. q. d. si pravè agerem, & scelus animo conciperem; anima pro conscientia[t]. *Alioquin falsitatem contra vitam meam perpetrarem,* Ang. Gall. [Q. τὸ אוֹ vertunt *si,*] *aut si fecissem,* M. [sim. Sy. V. Ar. Os.] Fecissem *iniquè contra animam meam;* M. (*in meipsum deliquissem;* Sy. *fecissem rem iniquam in perniciem meam,* V.) *quòd si periculo animæ meæ injustè aliquid fecissem,* Strig. *Aut facerem contra animam meam rem iniquam, sive facinus occultum & latens;* q. d. Neque planè, sive apertè, neque occultè velim nocere filio regis[v]. *Nedum ut ego tam perfidiosè, tanto cum vita mea periculo, facerem;* Ca. Si reluctanti conscientiæ meæ vim intulissem[x]. *Sed si fecissem contra vitam ejus* [quasi esset בְּנַפְשׁוֹ, quomodò & 6. legunt, sed alio modo] *prævaricationem;* i. e. si vitâ illum privâssem. &c[y]. ¶ *Nequaquam hoc regem latere potuisset,* [וְכָל־דָּבָר לֹא יִכָּחֵד מִן הַמֶּלֶךְ] *Et omne verbum non abscondetur à Rege,* V. sim. Mo. P. Fut. pro præs. i.e. nihil latere solet regem[z]. Ut enim longas manus, sic & acutissimum auditum habent reges[a]. ¶ *Et tu stares ex adverso?* [וְאַתָּה תִּתְיַצֵּב מִנֶּגֶד] *Et tu stetisses (stares,* Mo.) *ex adverso,* P. M. Mo. *tu teipsum adversùm me stitisses,* Ang. Gall. sim. Strig. Tu ipse fortè tum in me damnares coram rege, quod nunc me facere jubes[b]. *Ac tu procul stetisses,* Sy. sim. Ar. V.

Eo.-

p. 401. [p] Buxt. [q] Di. [r] Buxt. ubi suprà. [s] Jun. [t] Mar. [v] V. [x] Me. [y] Os. [z] V. [a] Os. [b] Os.

illi[k]. *Hoc ego aggrediar, non sic manebo coram te*, S. At in Complut. *propter hoc* [quasi accepissent pro עַל כֵּן] *aggrediar coram te*, Nobil. *Nequaquam, non ità, ego te prior incipiam*, Ar. sic Sy. ¶ *Tulit ergò tres lanceas*, Ità M. שְׁבָטִים] *Spicula*, Mo. Ti. *tela*, P. Jon. JT. *sagittas*, Ar. *hastas*, Sy. Pi. vel *hastilia*, Pi. *lanceas* vel *hastas minutas*; i. e. subtiliores & minùs crassas[l]. ¶ *Infixit eas in corde Absalom: cùmque adhuc palpitaret, &c*] *Cor* hic sumitur pro medio, (ut alibi saepe) q. d. in thorace vel pectore Absalomi. Neque enim tres hastae in uno hominis corde infigi poterant: & sanè si cor esset ab una tantùm lancea percussum, non potuisset postea retinere vitam, at post tres lanceas dicitur adhuc *palpitare, &c*[m]. nec opus fuisset armigerorum fustibus, qui suis plagis illum interfecisse hic memorantur[n]. Hebraea sic se habent, וַיִּתְקָעֵם בְּלֵב אַבְשָׁלוֹם עוֹדֶנּוּ חַי בְּלֵב הָאֵלָה, *Et fixit eas in corde Absal. & ipse adhuc vivebat in medio arboris*, M. sim. Ma. V. Firmatur hic sensus ex sequenti versu[o]. *Et tamen necdum erat mortuus*, Q. in V. *Et infixit in corde, &c. adhuc ipso vivente, &c* S. Jon. P. Mo. sim. Sy. Ar. vel *adhuc viventis*, JT. nempe ante infixionem spiculorum, id est, nondum mortuus fuerat ex suspensione[p]. Qu. Num peccavit Joab interficiendo Absalomum contra regis mandatum? Rationes habentur in utrámque partem[q]. [Q. Joabum absolvunt[r].] Joabus non quid praecepisset David, sed quid praecipere debuisset, spectavit; putavítque minus in hoc facto esse periculi; quàm si Absalomum Regem pati aliquando coactus esset. Quoties haeres futurus Regni in Regem arma sumit, illum interire, bonorum omnium interest, nè quod ex officio fecerunt, luant pro crimine, quia *Nulla manus, belli mutato judice, pura est*[s]. Rationes habet Joab. Crimen Abs. magnum erat & patebat. Semel & iterum fuerat ei parsum, videbatur ergò inemendabilis. Scandalum ingens erat futurum, si ignovisset ei. Filii rebelles lapidandi erant, Deut. 21. Periculum erat nè liberatus ex arbore bellum civile redintegraret & extraheret. Inter causas Joabi occidendi hoc non recenset David 2 Reg. 2. [Alii Joabum damnant] Infirma sunt, quae contrà producuntur. Eventa non spectanda, sed an res justa sit. Parendum erat Regi, nè violaretur disciplina civilis. Absalom quidem justè dabat poenas, at illi non justè sumebant, Joab judex ordinarius non fuit. Mandat lex Deut. 16. ut justa justè fiant. Cogitare debebat quanta tristitia ad Davidem reditura erat. Bene interpretari potuit regis praeceptum; vult filium servari, ut resipiscat. Cavendum erat, nè contempto rege militibus gratificari videretur, ut eos à metu liberaret. Quod civile bellum attinet, aliter poterat Joabus rei consulere; poterat illum capere, & vinctum patri tradere. Quod ad 2 Reg. 2. reticet qui-

[k] Mar. [l] V. [m] Sin. ferè ex V. [n] M. sim. V. [o] Ma. ex V. [p] Ma. [q] Mart. [r] Ità G. [s] G.

ceperat consilium & collocavit, M. *assumptam* (malim *acceptam*, Pi.) *statuerat*, JT. Induxerat sibi in animum erigere, dum adhuc viveret, &c[f]. *Acceperat & erexerat*, Sy. Jon. Hoc citat obiter hujus libri author, ut ostendat manifesto argumento Absalom fuisse superbum & laudis avidum[g]; longéque aliter ei contigisse, quàm ipse secum anteà meditabatur; nam loco superbi mausolaei probroso lapidum acervo tectus fuit: qui ipsi apud posteros, non laudi, sed horrori est, & execrationi, etiam Mahometanis; (qui lapides cum execratione eò mittere solent, dicentes *Maledictus sit parricida Absalom, & quicunque injustè parentes suos persequuntur, maledicti sunt in aeternum*[h].) ut testantur qui loca terrae sanctae peragrârunt[i]. Aut ironicè haec dicuntur, quòd congestis lapidibus illi pyramis fuerit excitata à militibus Davidis multò alia quàm illa, quam sibi, dum viveret, excitaverat[k]. ¶ *Titulum*, מַצֶּבֶת] *Statuam*, M. JT. &c. *pyramidem*, Ti. V. vel *arcum triumphalem*, V. *monimentum*, P. *simulachrum*, Sy *marmoream columnam*. ¶ *In valle regis*] Putant fuisse (hanc vallem) instar stadii & circi, ubi reges cursum exercebant, & ludi habebantur[m]. In valle scilicet *Cedron*, seu Josaphat, quae inter Jerusalem, & montem Oliveti jacebat, & à rege Melchisedec dicta ut volunt ii[n]. Duobus stadiis distabat ab Hierosolyma[o]. ¶ *Dixerat enim* (i. e. cogitaverat, V.) *non habeo filium*] Ità ferè omnes. At suprà 14 27. *Nati sunt Absal. tres filii, & filia una*[p]. Resp. 1. Eo vivente mortui erant[q]. 2. Vel inepti erant ad imperium[r]. Adeò superbus fuit, ut putaret se nullum filium procreare posse qui parentem exprimeret. Si extincti sunt liberi, justitiam Dei agnoscamus. Qui extinguere conatur patrem, indignus est, cujus genus propagetur per liberos. Vel, 3. Consideravit quòd filii mori possent, ideóque hoc monumento memoriam suam permanere voluit[s]. [Ca. ergo vertit, *si fortè liberis privaretur.*] Vel, 4. Titulum hunc erexit, cùm nullum adhuc filium haberet, & futurae prolis spem abjecisset[t]. ¶ *Et hoc erit monimentum nominis mei*, בַּעֲבוּר הַזְכִּיר שְׁמִי] *Qui* (vel *ut*, Jon.) *memorari faciat nomen meum*, P. Jon. sim. Mo. *qui conservet*, (vel *ut relinquam*, M. Ti.) *memoriam nominis mei*, aut *ad perpetuandam memoriam, &c.* V. *Ut in memoria conservem, &c.* vel sic, *dicebat, non est mihi filius: quare ponam statuam, ut in memoria conservem nomen meum.* Haec diversitas nascitur ex forma verbi Hebraici, quod est infinitum, nempe הַזְכִּיר[v]. ¶ *Appellatur manus Absalom*] Ità Sy. Ar. Mo. id est, opus Absalomi[x], quòd manus est penè omnium operum artifex[y]. Sic Martial Epigram. 8. 51.

Mentoris haec manus est, an Polyclete tua[z]?

Vel statua sic dicitur à figura manûs[a]. Aut potiùs,

locus

[f] [illegible] [g] V. San. E. [i] San. T. ex San. [k] V. in E. [l] Jo. in T. [m] Mart. [n] Me. [o] Jo. in Mart. [p] V. [q] G. sic M. [r] V. L. Me. T. [s] Ca. in M. [s] Mart. [t] San. in T. [v] Pi. [x] Mart. Me. San. [y] Me. ex San. [z] San. [a] Pi.

facilius & simplicius כִּי עַל בֶּן מֶלֶךְ מֵת, אֵת כְּתִיב quia de filio regis mortuo, sup. annunciares [g].

21. *Et ait Joab Chusi,* לַכּוּשִׁי] Cuidam nomine *Chusai*, Os. [Ità plerique.] Plebeio cuidam qui ità appellabatur [h]. Non est hic *Chusi Arachites*, iste aliter scribitur [חוּשַׁי] *erâtque cum Absal* [i]. Al. vertunt, *Æthiopi cuidam*, G. JT. V. aut natione, aut propter nigrorem faciei; i. e ad virum qui vocabatur Æthiops [k]. Huic enim etiamsi quid triste accidisset à Rege leve damnum existimabat [l]. Nigrum fortè delegit, quia lugubria nuncianda erant [m].

22. *Quid si ego curram?*] Putabat Davidem exhilarandum fore, suo nuncio, vel ex vindictæ suavitate, vel quòd Deus à partibus ejus stetisset. Meliùs callebat Joab animum regis, quàm ille adolescens. Sciebat Davidis clementiam in hostes, & στοργὰς erga liberos. Sed juniores non facilè credunt senibus [n]. וִיהִי מָה אָרֻצָה *Quicquid sit*, Jon, P. sic Mo. *quicquid tandem sit*, JT. sive *futurum sit*, Pi. *Et erit quid*, i. e. quicquid eveniat in omnem eventum, non curo [o]. *Curram quaeso*, Jon P. Pi. *excurram*, JT. *Quid erit si excurrero?* 6. Complut. in Nob. *Quid verò fieret? si & ego currerem?* Ti. *fiat quod fiet, curram?* M. ¶ *Quid vis currere fili mi?* Mi adolescens, qui mihi charus est instar filii, Metaphora [p]. ¶ *Non eris boni nuncii bajulus,* וְלָכָה אֵין בְּשׂוֹרָה מֹצֵאת] *Et tibi non nuncium bonum contingens?* Mo. *Cùm tibi non sit nuncium se offerens*, V. ex P. i. e. quod se offerat ad perferendum [q]? *Et tibi non est nuncium datum?* Jon. *Cùm tibi non sit nuncius conveniens*, JT. Heb *inveniens*, Pi. vel *sufficiens*, ut Num 11. 22. Pi. ex Jun. *Cùm tibi pro nuncio nullum sit obventurum (vel eventurum*, Q. in Pi.) *munus*, M. Sed מָצָא quum significat *evenire*, regit accusativum: ut videre est, Deut. 4. 30. & 31. 17 [r]. Heb. *Et tibi nulla nuncii inventio.* Sed nos sensum expressimus [s]. *Cùm nemo daturus sit tibi mercedem pro nuncio?* Sy. sim Ar. Ti. He. in V. q. d. Curres gratis. Alii מֹצֵאת deducunt à יָצָא *egredi*, & exponunt, *cùm nullum habeas nuncium ratione cujus egrediaris hinc*, vel, *quod te compellat exire.* Alii, *Nullum nuncium inveniens?* sub: *prosperitatem & bonum*; i. e. tibi conducibile, sive quod sit tibi lucro [t].

23. *Currens per viam compendii,* דֶּרֶךְ הַכִּכָּר] *Viam qua Checar*, 6. Sy. sim. Ar. [quasi esset nomen loci.] *Per viam planitiei*, sive *planam*, P. Mo. JT, M. Jon. *per*

[g] Di. [h] Me. [i] Mart. [k] V. [l] G. [m] Mart. [n] Mart. [o] V. [p] Pi. [q] V. [r] Pi. [s] M. [t] V.

stias redegit, ut liberè vagari non audeant, sicut feræ à venatoribus concluduntur [n] *Qui tradidit*, vel *dedidit*, Jon. Sy. P. JT. *Qui tradidit in manus tuas*, Ar.

29. *Estne pax puero Absalem?*] Alludit ad nomen ejus, quod valet *patris pax* [o]. Salvúsne est [p]? ¶ *Vidi tumultum magnum*, Ità Mo. Ti. P. הֶהָמוֹן הַגָּדוֹל] *Turbam* vel *multitudinem magnam*, V. JT. Ca. *strepitum magnum*, M. ¶ *Cùm mitteret Joab servus tuus, ô rex, me servum tuum*, לִשְׁלֹחַ אֶת עֶבֶד הַמֶּלֶךְ יוֹאָב וְאֶת עַבְדֶּךָ] *Cùm Joab servus regis mitteret servum tuum*, Ti. sic Strig. *Dum mitteret (in mittendo*, Mo.) *servum regis* Chusi, M. sic Jun. V.) *& me servum tuum*, P. ¶ *Nescio aliud*, וְלֹא יָדַעְתִּי מָה] *Sed non novi quid*, P. (*aliquid*, Mo. 6. sim. M. *quid fuerit*, Ti. sim. JT. Mentitur (ut constat ex v. 19 [q].) nè regem offenderet [r]. *Non novi quid*, sub. *ultrà evenerit*: vel, *quid sibi vellet turba illa* [s].

30. *Transi, & sta hic*] Abire eum vult post se, aut ad latus, nec tamen longiùs discedere, ut ex utroque nuncio pleniùs cognosceret pugnæ eventum [t].

31. *Bonum apporto nuncium, &c.* יִתְבַּשֵּׂר וגו׳] *Nunciatur—regi*, Jon. P. Mo. V. Fut. Heb. pro Præs. *nuncium accipiat*, Sy. Ar. vel *accipiet*, JT. *gaudeat*, Ti. *evangelizetur*, 6. *Bonum nuncium portatur regi*, M. sic Strig. sim. Ca. ¶ *Judicavit pro te*, שְׁפָטְךָ] *Judicavit te*, P. V. id est liberavit [v]: vindicavit, ut v. 19 [x].

32. *Fiant sicut puer*] i. e. Ità accidat illis, ut puero [y]. Sic fatetur illius mortem, alioqui bene precaretur inimicis regis [z]. Pereant sicut iste. Synec. generis [a]. Id optant fideles subditi ut regis hostes pereant [b].

33. *Quis mihi tribuat ut ego moriar pro te*] Certus erat de salute sua, ergò optat ut pro eo moreretur, in quo typus fuit Christi, qui pro inimicis mori voluit. Luget David æternum filii exitium, & quòd periisset hic filius fortè ex nimia ipsius indulgentia. Sensit manum Domini super se, & quòd ipse occasio fuisset tantorum malorum [c]. Nimis φιλόπαις David [d].

[n] San. [o] San. [p] Me. Pi. [q] Pi. [r] Mart. [s] V. [t] Me. [v] V. [x] Pi. [y] V. [z] Me. [a] Pi. [b] Mart. [c] Mart. [d] G.

CAP. XIX.

1. VErsa est victoria in luctum] Heb. *Facta est salus in luctum*: id est, conversa in luctum, ut

immodicus linguâ, obsequii insolens, nimius commemorandis quæ meruisset. Beneficia tam immodicè jactata pro gratis odium accersunt. Et vitam nemo libenter debet [r]. ¶ *In domum*, הַבָּיִת] Pro הַבַּיְתָה deficiente ה locali. In domum ubi degebat rex, sive is adhuc fuerit in cænaculo, sive inde descenderit [s]. ¶ *Confudisti*, הֹבַשְׁתָּ] *Pudefecisti*, V. in La. JT. q. d. fecisti ut tuum exercitum victorem facti sui pudeat [t]. *Mæstos reddidisti*, Ar. *Exsiccâsti facies*, &c. h. e. siccas & flaccidas fecisti præ mæstitia [v]. ¶ *Qui salvam fecerunt animam tuam*] i. e. vitam, Pi. Me. in quam Absalom conjuraverat. ¶ *Et filiorum*] Quos ille interfecturus erat, ut regnum suum stabiliret, sicut fecit Abimelech, Jud. 9.5 [x]. Ità amplificat regis ingratitudinem [y]. Seneca in Consol. Marciæ 2. *Assidentibus liberis & nepotibus, lugubrem vestem non deposuit*, non sine contumelia omnium suorum, *quibus salvis orbus sibi videbatur.* Et ib. *Hæc quidem natura mortalium est, ut nihil magis placeat, quàm quod amissum est, iniquiores sumus adversus relicta, ereptorum desiderio* [z].

6. *Diligis odientes*, &c.] Disertè & categoricè loquitur; non dicit, *Videris diligere*, &c [a]. ¶ *Ostendisti hodie, quia non curas de ducibus tuis*, &c. כִּי אֵין לְךָ שָׂרִים וַעֲ׳] *Quòd non tibi* (sub. vel *sint curæ*, P.M. vel *in pretio sint*, JT. Ar.) *principes ac servi*, Mo. Jon. *quòd nihil tibi sint*, id est, pro nihilo à te habeantur [b]. Tam parum curas ac si tibi non essent [c]. *Declarâsti te nec liberos habere nec servos*, Sy. ¶ *Tunc placeret tibi*] Hoc falsum erat, suos enim cupiebat incolumes, sed Absalonem quoque [d]. Voluit filium aliquantisper servari [†].

7. *Surge*, &c.] Addit non consilium, sed præceptum. Videtur loqui cum famulo suo [a]. ¶ *Et alloquens satisfac*, &c.] Heb. *loquere ad cor*, h. e. blandè & leniter, quæ futura sunt grata servis tuis [b]. Gratulare eis victoriam, honores, & præmia largire, aut saltem polliceri [c]. ¶ *Si non exieris*, [sim. omnes] כִּי אֵינְךָ יוֹצֵא] *quòd non tu egrediens*, &c. Mo. *nisi egrediaris*, Sy. Ar. ad populum, præ te ferens grata tibi esse quæ ab ipso suâ causâ facta sunt [d]. ¶ *Nè unus remansurus sit*, אִם יָלִין] *Si pernoctabit*, Mo. *non manebit tecum hâc nocte*, P. JT. *si* pro *non*, Mar. Omnes, te deserto, rebus suis consulent [†]. Videntes sibi tot periculis offensam regis partam, alium quærent cui ista imputent [f]. *Non pernoctabit*, scilicet ex meo jussu. Βραχυλογία [g]. Dicit Joab, Ego exercitum & regnum alteri tradam [h]. Tantâ flagrabat gratiâ, ut posset ferè quicquid vellet. Prospicient sibi de alio Rege, si te æquum habere non possunt. ¶ *Et pejus hoc erit*, &c.] Nam in multitudine & benevolentia subditorum est & gloria & salus Regis [i].

8. *Surrexit Rex*] E loco, in quo sedebat lugens [k].

[r] G. [s] Pi. [t] Jun. [v] Ma. [x] Me. [y] Mart. [z] Ge. [a] Mart. [b] Pi. [c] Mart. [d] Me. [†] Mart. [a] Mart. [b] V. [c] Mart. [d] Me. [†] Me. [f] G. [g] Pi. [h] Jo. in Mart. [i] Mart. [k] Me.

P. sim. M. Mo. V. id est, *cessatis?* V. Ii. *quiescitis?* JT. *Silere* interdum valet *cessare*, aut *quietum esse*, ut Job 3. *nunc dormiens silerem*; & in Psalmis, *Domine nè sileas*, &c. & Marc. 4. 39. dixit mari, *Tace*. Ità hic cessationis & tarditatis se accusant [x]. *Cur hæsitatis?* Sy. quare non initis de Rege reducendo consilium [y]?

11. *Misit*] sub. *nuncios*, V. ¶ *Ad Sadoc & Abiathar*] Ut per sacerdotes admoneret eos officii ac fidei, quod ministrorum officium erat [z]. ¶ *Cur venitis novissimi*, &c?] nempe viros Juda domi continebat conscientia sceleris & perfidiæ, quâ præ reliquis peccârant, & fortè primi rebellionis Absalom fautores ac sequaces fuerant, ut qui ei propiùs frequentiùsque assueverant. Metuit ergo David, nè desperantes de gratia, &c. urbem regiam adversùs se defenderent, &c. ideóque eos conciliare studet [a]. Prudenter fidem facit non veniæ tantùm, sed & redditæ benevolentiæ. *Bellorum egregii fines, quoties ignoscendo transigitur*, ait Tacitus 12. Annal. Præterea, æmulatu tribuum studia in se accendit [b]. ¶ (*Sermo autem omnis Israel pervenerat ad Regem in domo ejus*)] [Parenthesi hæc verba includunt etiam P. Ti. Strig Belg. Ang.] Verba hæc sunt authoris libri; q.d. Dum hæc dictaret nunciis, Rex accepit literas ab omni Israele [c]. Alii sine Parenthesi legunt,] וּדְבַר כָּל־יִשְׂרָאֵל בָּא אֶל הַמֶּלֶךְ אֶל בֵּיתוֹ] *Et* (vel *nam*, Pi. vel *siquidem*, M.) *verbum omnis Israel venit ad regem, in domum ejus*, Mo. & Jon. Pi. M. *cùm sermo*, &c. *pervenerit ad Regem* de reducendo Rege *domum suam?* JT. Glass. Ellipsis verbi ex membro præcedente repetendi, ut Exod. 22. 15. *Si mercede conductum est*, nè rependito, *venerat pro mercede sua* Repetendum illud ex vers. 14. Sic Deut. 1. 4. *Et Og*, &c. sub. *percussit, in Edrei* [d].

12. *Fratres mei*, &c.] Ex tribu mea, in qua multos consanguineos & affines habeo [†]. ¶ *Os meum*, &c.] q. d. Putatisne me ultorem vestrum? non possum odio habere carnem meam [f].

13. *Et Amasæ dicite*, &c.] quem Absalom principem militiæ constituerat, suprà 17. 25 [g]. Qui idcirco vel pudore, vel metu, à congressu Regis deterreri poterat; hinc illum specialiter accersit David [h]. Sic Christus expressit specialiter Petrum, Marc. 16. quia non fuisset ausus inter discipulos comparere [i]. ¶ *Nonne os meum?*] i. e. nepos meus [k]? ex sorore Abigail [l]. ¶ *Si non magister militiæ*, &c.] Mansit quidem Joabo sua legio, 20. 7. sed summa belli Amasæ concredita est, 20. 4. quam, eo mortuo, Joab metu magis quàm favore Davidis recuperavit; 20. 23. & 24. 2 [m]. ¶ *Pro Joab*] Abdicato Joab, quod jure facere poterat; 1. propter Absalonem occisum contra Regis imperium; 2. propter cædem Abner; 3. quia Regi gravis, in illum inverecundus & imperiosus erat [n]. Fortè multa alia habuit vitia, quæ Da-

[x] San. [y] Me. [z] Mart. [a] T. ex San. [b] G. [c] He. in V. [d] Glass. gram. p. 718. [†] Me. [f] Mart. [g] Va. ex Jun. [h] San. [i] L. [k] V. Me. [l] Me. & Mart. [m] Gl. [n] Me. ex vidi Mart.

Regem; vel tribunus erat inter suos, ideòque sibi subjectos milites adduxit [b]; vel, adduxit illos tanquam intercessores [c]. ¶ *Et irrumpentes Jordanem ante Regem,* וְצָלְחוּ הַיַּרְדֵּן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ] *Et transierunt (transva à runt.* Jon. *paraverunt,* vel *parati trajecerunt,* Belg. *prosperè trajecerunt,* M. Ti. Mo.) *Jarden ante Regem,* P. V. Strig i. e. ut irent in conspectum Regis, qui erat in ulteriore ripa Jordanis [d]. Vel, antequàm Rex ad Jordanem veniret †. Irrumpentes non sine summo periculo, &c [f]. Viri scilicet Juda, qui venerant ut Regem reducerent, vada explorantes, fortasse sedentes in equis, nè quod periculum Rex, aut ejus familia adiret in Jordane transmittendo [g]. *Pontem extruxerunt Jordani ante regem,* Sy. sim. Ar. Jo. in Mart. Fortè rates intelligit [h]. *Et perruperunt,* i. e. transierunt mulis aut equis [i]. *Transmiserunt,* JT. Pi. צָלַח notat motum alacrem & impetuosum [k].

18. *Transierunt vada,* &c. וְעָבְרָה הָעֲבָרָה לַעֲבִיר בֵּית הַמֶּלֶךְ] *Et transivit scapha (vel navis,* M. Ti) *ut traducerent familiam regiam,* P. Mo. &c. *transivit ponto ille,* JT. quem præmiserat tribus Juda ad reducendum Regem [l]. Malim, *ponto* quidam; quia pontonis nulla antè facta mentio [m]. Sing. hic ponitur pro Plur. nam multi pontones & naviculæ necessariæ videntur [n]. *Transierunt scaphe,* Jon. [Al. aliter] *Et parârunt vada,* Sy. *attulerunt quoque sublicia,* Ar. ¶ *Domum regis*] i. e. uxores Davidis, ancillas, & parvulos [o]; nam alii vado in equis, &c. vel pedibus transiverunt [p].

19 *Nè reputes*] μὴ διαλογισάσθω, &c. in G. Est in hoc sensu λογίζεσθαι (*imputare* vel *reputare*) contrarium τῷ ἀφιέναι (*remittere*) Rom. 4. 7. Idem alibi κρατεῖν pœnam expetere [q]. ¶ *Iniquitatem*] sub. meam V. ¶ *Neque memineris injuriarum,* אֵת אֲשֶׁר הֶעֱוָה] *ejus quod iniquè egit,* P. sim. JT. V. id est, injuriæ tibi illatæ [r]. ¶ *Neque ponas in corde tuo*] Heb. *ut ponat super cor suum?* H. pro, ut curet Rex de injuria accepta [s]. Sed contemnat quasi rem nihili [t].

20 *Agnosco,* &c.] Heb. *cognovit servus tuus,* (id est, *ego,* Pi.) *me peccavisse,* JT. Heb. *quòd ego peccavi.* כִּי ponitur εἰδικῶς, (*specificativè*) non αἰτιολογικῶς, (*causaliter*) Porrò, ista mutatio personarum usitata est [v]. ¶ *Primus de omni domo Joseph,* Sic M. Ti. Pi. sim. P. רִאשׁוֹן לְכָל־בֵּית יוֹסֵף] *primus omni domui,* &c. Mo. Qu. Quomodò hæc dicit Semei, qui erat de tribu Benjamin? Resp. Nomine *Joseph* intelligit, vel 1. universum Israel [x]. sic Ps 80. 1 *qui reducis velut ovem Joseph:* & 81. 5. *testimonium in Joseph:* & Ps. 77. 16. *redemisti—filios Jacob & Joseph* Ratio appellationis videtur, quòd Joseph

[b] Me. [c] Mart. [d] Ma. ex V. † Ma. ex Jun. [f] Os. [g] Me. [h] Mart. [i] V. [k] Pi. [l] Ma. ex Jun. [m] Pi. [n] Ma. [o] Ma. ex V. [p] Ma. [q] G. [r] V. [s] V. [t] Me. [v] Pi. [x] V. T. ex San. Mart.

cto [h].

22. *Quid mihi & vobis?*] An vestrum munus est, ut me perpetuò regatis [i]? ¶ *Cur efficimini mihi in Satan?*] Vide Mat. 16. 23 [k]. Heb. *in adversarium?* Jun. Pi. Mart. Simulatis vos juvare res meas, at non facitis. Importunus amicus interdum magis nocet, quàm inimicus. Quæ dicebat Abisai aliena non erant à ratione, sed à tempore: iste articulus aliud requirebat; q. d. rebus nondum sedatis, quid novas turbas excitatis [l]? Erat reipsâ hujusmodi consilium inimici; mors quippe Semei omnes tribus à Davide alienas reddidisset, dum de venia desperarent, & par supplicium sibi formidarent [m]. ¶ *Hodiè interficietur,* &c.] Confer 1 Sam. 11. 13 [n]. Dies lætus ob recuperatum regnum clementiæ potiùs quàm severitatis exempla poscit [o]. ¶ *Me factum Regem?*] i. e. mihi restitutum esse regnum [p]. Censebat se illo die inaugurari, nolebat auspicari regnum à sanguine. Existimat injuriam premendam, non promendam. Pronus erat David ad injuriam condonandam, quia vexatus erat. Anima divexata videtur propinquior Deo fieri. Cùm pii sentiunt peccata sibi condonata esse, ipsi quoque prompti sunt ad condonandum [q].

23. *Non morieris. Juravitque ei*] Sed videtur David hoc juramentum violâsse, 1 Reg. 2. 9. *Tu noli pati eum innoxium* [r]. Resp. 1. *Non morieris,* scil. manu meâ, aut quamdiu vivam [s]; non meo jussu [t]. Vide 1 Reg. 2. 8. *Juravi —— dicens: non te interficiam.* Ecce hîc clarè explicat quid juraverit, nimirum quòd ipse non interficeret, &c [*]. Porrò, hanc conditionem non expressit David, sed in animo habuit. Videndum igitur est, quomodò interpretandum sit juramentum; an ad sensum jurantis, an illius cui juratur Resp. Si de foro civili agatur, verba jurantium accipienda sunt, ut vulgò intelliguntur. Si de conscientia, qui candidè & simpliciter jurat, non adstringitur ad servandum nisi ea quæ cogitaverit; qui verò fraudulenter, sciat se adstringi ad sensum ejus quem fallere voluit †. Pro successoribus suis David non juravit [v]. Juramentum, ubi alia causa non subest, personam jurantis non egreditur, neque hæredem obligat. Vide 1 Reg. 2. 8, 46 [x]. Quoties non personæ jus nascitur, —— sed Deo obstringitur fides, hæres jurantis non tenetur. Quia ad hæredem sicut bona transeunt, id est, quæ in hominum sunt commercio; ità bonorum onera: non item alia quæ quis ex officio, putà pietatis, gratiæ, fidei debuit. Hæc enim ad illud quod strictè jus dicitur inter homines non pertinent: ut alibi quoque ostendere meminimus [y]. Resp. 2. *Non morieris,* scil. hodie, vel jam [z]. Respicit David ad Abisai, qui illico eum volebat [L].

[h] Me. [i] Mart. [k] G. [l] Mart. [m] Me. sim. L. [n] Pi. [o] G. sim. Ma. Mart. [p] V. [q] Mart. [r] P. [s] Me. sim. Os. [t] Jun. Ma. Pi. [*] La. † Mart. [v] Os. [x] G. [y] G. de J. B. & P. 2. 13. 17. [z] San. ex To. Pi. La.

...ducta, ad Deut. 21. 12.] *Non curaverat praescindendos ungues pedum suorum.* Q in V. 6. aliquid hic addunt, nempe in Sixtiano codice, *non curaverat pedes, neque fecerat ungues*, Graecè οὐκ ὠνυχίσατο, *non praesecuit ungues* [i]. *Non laverat pedes*, Jon. Sy. Ar. M. Ti. Ca. Mar. Os. G. ut in publico luctu [k]. Solebant Judaei, quia ex complexione olent, aequè ac Arabes, instar hircorum, unde Judaei à Poetis & vulgo *faetentes* vocabantur, (vide Ammian. l. 2. de Imper. Marco, & Martial Epigram. 4 4 [l].) corpus, & praesertim pedes, utpote pejus olentes, crebro lavare; maximè quia multi in Judaea, quasi regione calidâ, incedebant nudis pedibus, aut non nisi soleâ tectis; pedes ergo, incedendo per lutum & pulverem, sordidabant [m]. Porrò illorum pedes facilè comparebant, cùm Hebraeis non essent tibilia, & sandalia quae illis erant pro calceis, non omninò pedes contegerent [n]. ¶ *Et intonsâ barbâ*, ולוא עשה שפמו] *Et non fecerat (aptaverat*, P. *curaverat*, 6. JT. Fi. *raserat*, vel *totonderat*, Jon. Sy. M. Ti. Ca. Mar. *purgaverat*, Strig.) *mystacem suam*, Mo. JT. (vel *labrum suum*, P. 6. Jon. *labrum superius*, Mar. *barbam suam*, M. Ti. Ca. *barbam superioris labri*, V. sic M.) Indicia haec erant lugentium [o]. Quicquid insolitum, ad luctum adhiberi solet; quale est capillos habere, aut, 1. ad cutem detonsos, ut patet ex Levit. 21. 5. Isa. 15. Jer. 41. 5. Aut 2. nimis prolixos, quod & Romanis solenne erat, testibus Liv. Decad. 1. 6. & 3. 7. & Frontin. Strateg. 4. 5 [p]. *Rediit maeroris impatiens, barbâ capillisque promissis*, Sueton. Calig [q]. ¶ *Vestes non laverat*] Nempe lineas, interulas, &c. Hoc etiam in luctu solenne erat. Vide Ovid. in Epist. de Laodam. Ex hoc corporis & vestium neglectu apertè agnovit David vera esse quae dicebat Mephiboseth [r].

25. *Cùmque Jerusalem occurrisset regi*, ויהי כי בא ירושלם לקראת המלך] *Cùm venisset Hierosolymam obviam regi*, Ti. sim. M. P. 6. Jon. Sy. Mo. *Cùmque profectus è Jerusalem occurrisset regi*, Ar. *Fuitque obvius regi, quum rediret rex Jerusalem*, JT. *Cùm autem venit* Rex *Jerusalem*, venit Mephiboseth *obviam regi*, Q. in V. ¶ *Quare non venisti mecum?*] Severè ingratitudinem exprobrat [s].

26. *Contempsit me*] Heb. *decepit* vel *fefellit me*, Me. M. JT. 6. recedendo scilicet absque me, qui tamen straveram asinum, &c [t]. Jumenta & viaticum non paravit [v].

27. *Accusavit me*, &c. וירגל בעבדך] *Et detraxit in servum tuum*, Mo. *Et* (sub. *Ziba*, M.) *accusavit* (*falsò traduxit*, M. Ti. *sed detulit*, V.) *me servum tuum*, P. Ti. *Fallaciter egit in servo tuo*, 6. ¶ *Sicut Angelus Dei es*] i. e. Ità sapiens [x].

28. *Morti obnoxia*, &c, כי אם אנשי מות] *Nisi viri mortui*, P. V. morte digni [y], ex summo illo rigore

i San. k G. l San. m Là ferè ex an. n San. o Mart. p San. q Ga. r Me. s San. t M. v Me. x Pi. sic V. Me. y V.

qua loquutus es, Ar. *Quid opus est pluribus verbis?* Ti. V. Me. Loquendi modus indicat longiorem intercessisse sermonem, praesente fortasse Zibâ, & se, ut poterat, mendaciis & calumniis defendente [h]. Sensus est, non possum ferre prolixam excusationem. Probabilis ei visa est causa Sibae [i]. Respondet David ei durè, & plus aequo credulus fuit Zibae [k]. ¶ *Fixum est, quod locutus sum*, אמרתי] *Dixi*, 6. Jon. M. P. Mo. V. *Pronunciavi*, Sy. Ti. *Jam verò edixi*, Ar. *jubeo*, Ca. i. e. stat sententia [l]. *Dico*. Enallage temporis [m]. ¶ *Tu & Siba dividite possessiones*, את השדה] *Agros*, P. V. i. e. haereditatem tuam paternam [n]. q. d. Sententiam meam nolo totam retractare, sed tantùm ex parte, uterque vestrum dimidium habebit [o]. Qu. Quid putandum de hoc facto Davidis? Resp. 1. [Q. defendunt.] Quidam putant Sibae restitutum jus illud colonarium, de quo suprà 9. 10 [p]. [Hinc אמרתי vertunt, *edixeram*, JT.] q. d. posteriorem sententiam revoco, quâ praedia tua Zibae adjudicavi, suprà 16. 3. & priorem suprà 9. 10. latam redintegro, quâ eum colonum partiarium agrorum Mephibosethi institueram [q]. Dubitavit David ob speciosas rationes Zibae, an illi, an Mephibosetho credere deberet [r]. Potiùs judico, cùm Davidis liberale ingenium intueor, ipsum jacturam illam Mephib. aliâ ex parte, liberali manu compensâsse [s]. Resp. 2. Alii peccâsse Davidem arbitrantur [t]. Siba merebatur suspendium, non dimidium bonorum [v]. Cùm accusâsset Dominum proditionis, &c. ac probare non posset, debuit ipse ex lege talionis subire poenas proditorum. At David Sibam nè verbo attingit, sed sancto viro servum nequam aequat [x]. Facilè cognovit David, nullam in Mephibosetho haesisse culpam, tum ex ejus illuvie & sordibus jam pridem contractis: tum ex silentio Sibae adstantis, nec contradicentis, ut colligitur ex v. 17 [y]. Mephibosethum inauditum damnaverat [calumniae servi] credens [z]. Servi, juxta leges civiles, nisi in certis causis, non audiuntur, imò nec torquentur contra heros suos, quia multae solent offensiones intercedere inter dominos & servos [a]. Noluit David decretum suprà 16. 4. omnino ex parte rescindere, vel, 1. Ex verecundia *. Nè nimis apertus esset ipsius error [b]; *Saepè infesta patrono (ira) reum damnat: etiamsi ingeritur oculis veritas, amat & tuetur errorem.* Sen. ira 1. 16 [c]. Vel, 2. quòd nimias Mephibosethi opes suspectas habuit [d]. Vel, 3. nè ingratus videretur erga Sibam [†]. Verùm aliunde debuit rex beneficia Sibae compensare, non de bonis Mephibosethi. Oblitus erat David meritorum Jonathae. Ità fieri solet, beneficia recentiora obliterant vetera [f]. Vel. 4. ex praejudicio, pravam opinionem conceperat de Mephibosetho, quam ille suâ oratione evellere non potuit. Nimis indulget David Semei; hic nimis durus est: ibi ignoscit impio; hic premit bonum. Homo erat; Sancti saepe labuntur: non

h Me. i Mart. k M. l V. m Pi. n V. o E. p G. q Ma. ex Jun. r Q. in La. s San. ex To. T. t Ità Hc. in G. M. L. E. Me. La. Mar. v E. x Mart. y T. ex San. La. z Me. a Mart. ad v. 16. b T. 6. sim. La. c Ga. d G. † T.

A Deo patris tui, & juvabit te, & ab omnipotente, &c. Mic. 3. 8. *Repletus sum robore,* אֶת־רוּחַ *à spiritu Domini* [o].

32. *Præbuit alimenta regis, cùm moraretur in castris,* בְּשִׁיבָתוֹ בְמַחֲנָיִם] *In conversione ejus in Machanaim*, Mo. *dum moraretur*, &c. P. *dum esset*, Ar. *resedit*, JT. *maneret*, Sy. M. Scribitur בְּשִׁיבָתוֹ pro בִּישִׁיבָתוֹ. Est autem יְשִׁיבָה nomen verbale [p].

33 *Veni mecum*, &c.] Cupiebat enim David illi gratam vicem pro beneficiis rependere [q].

34. *Quot sunt dies*, &c] q. d. Quid opus est ad tantulum tempus vitæ quod mihi superest sedem mutare [s]. Ætas mea non est idonea peregrinationibus [t].

35. *Numquid vigent sensus mei*, &c? הַאֵדַע וגו׳] *Num discernam*, &c? P. V. num pro senio discernere possum inter suave & insuave, &c [v]? Comprehendit his speciebus omnes voluptates aulicas [x], quibus se idoneum non esse significat [y]. ¶ *Audire possum*, &c?] q d. Hæc ætas non capitur his quæ audiuntur in aulis principum [z]. ¶ *Quare servus tuus sit oneri*, &c?] Senio confectus nullo tibi usui esse possum [a]. In aulis onerosi sunt senes. Vellent reges habere quibuscum confabulari & jocari possent. *Ætas nostra odiosa est adolescentibus: fabula sumus senex & anus*, ait senex in Terrent [b].

36. *Paululum procedam ab Jordane tecum,* כִּמְעַט יַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶת־הַמֶּלֶךְ] *Quasi paululum transibit Jarden cum rege*, Mo. *Perparum transibit*, &c. б. sim. Jon. *vix enim trajecit*, &c. Sy. *Nonnisi magna cum difficultate Jordanem trajeci cum rege*. Ar. *paululum transibit*, &c. P. M. Ti. i. e. parum procedet ultra Jordanem prosequendo te, postea revertar, &c [c]. *Perparum transierit servus tuus Jordenem*, &c. JT. Pro tantillo officio, eóque debito, tantâ retributione opus non est [d].

37. *Moriar in civitate mea*] Rogat quod gratissimum est senibus, otium & agrum paternum [†]. ¶ *Servus tuus Chamaam*] Chimham filium meum [f]. Vel proximum sanguinis necessitudine [*]. Parentibus datur quod collocatur in liberos [g]. ¶ *Ipse vadat*] Heb. *transibit*, nempe usque in Jerusalem [h].

39. *Benedixit ei*] *Bene precatus est ei*, V. i. e. valedixit, Ma. Cedit David rationibus illius. Sunt homines, qui dum volunt videri officiosi, sunt nimium importuni: obtrudunt beneficia quæ non expediunt nobis [i].

40 *Transivit ergò rex*, &c וַיַּעֲבֹר הַמֶּלֶךְ הַגִּלְגָּלָה וְכִמְהָן עָבַר עִמּוֹ וְכָל־עַם יְהוּדָה וַיַּעֲבִירוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ] Secundùm τὸ *chetib* legendum esset וַיַּעֲבִירוּ [k]. Sic vertunt, *Et transivit rex in Gilgal, & Chimham transivit cum eo, & omnis populus Jehudah, & transire fecerunt regem*, Mo. Ma. Non placuit hoc Masorethis, sic pectatis reliquis ex aliis tribubus, qui illum deducere parabant, se dederat in iter [m]. וְגַם חֲצִי עַם יִשְׂרָאֵל Et (vel *simúlque*, Ti.) *dimidium*, (vel *pars*, JT. *media pars*, M. *pars aliqua*, V.) *populi Israel*, б. P. Mo. sim. Sy. Ar. Ti. i. e. Illi qui secuti fuerant Davidem dum fugeret, & mille illi de tribu Benjamin quos adduxerat Semei [n]. Judæ numerus duplò major erat quàm totius Israel [c].

41. *Quare te furati sunt?*] Sic б. M. P. Mo. *Cur abdiderunt te?* Sy. sim. Jon. *Quare celaverunt nos transitum tuum*, &c. Ar? *Quare furtim abduxerunt te?* Ti. JT. id est, non expectatis nobis (qui constitueramus te, ut regem decet, omni pompâ reducere) hunc honorem præripuerunt [d]? Cur illi soli fuerunt comites ut reducerent te? debebant nos advocare [†]. Illi ambitiosè nos à deducendo rege suo festinatione excluserunt [f]. Quæ clam fiunt, videntur fraudulenter & dolosè fieri. Quanta est instabilitas vulgi: priùs conspiârunt in Davidem, nunc omnes ità præ se ferunt studere commodis Davidis, ut res tandem in invidiam exeat. A Deo pendent regna, non à populo. Homines alioqui inconstantes sunt [g]. Honestum certamen, & ex spe Davidis; quod tamen accensum acerbitate verborum, occasionem præbuit res novare volentibus. *Honesta quidem, sed ex quibus deterrima orirentur*, ait Tacit. fine Annal. 11 [h]. ¶ *Traduxerunt regem & domum ejus Jardenem, omnésque viros David cum eo?*] Ità Mo. Jon. M. P. Ti. *Et omnes Judaos tecum?* Sy. sim. Ar. *Et omnes homines Davidis cum eo?* JT. i. e. tribules suos, & qui pro Davide militârunt [i]. [Alii aliter,] *Et omnes viri David cum eo*, б. *Omnes autem homines Davidis erant cum eo*. Hæc verba non sunt Davidis [diceret, opinor *non sunt virorum Israelis*] sed scriptoris [k]: ad indicandum causam tam confidentis responsi tribûs Jehodæ: quia scilicet à partibus suis habebant milites Davidis [l].

42. *Respondit* ——— *quia mihi propior est Rex*, כִּי קָרוֹב וגו׳] *Respondit*, vel potiùs *responderunt*, &c. traduximus *quia propinquus*, vel *cognatus*, &c. Aut istud subaudiendum, aut כִּי redundat, ut sæpiùs fit. Hoc dicunt, quòd David habitaret in tribu Juda. ¶ *Numquid comedimus*, &c.] H. Num cibos à Rege propterea accepimus [m]? Quid si primùm veni, an tibi propterea quicquam decessit [n]? ¶ *Aut munera nobis data sunt,* אִם נִשֵּׂאת נִשָּׂא לָנוּ] *Num (Si, Mo) donativum donavit nobis?* P. JT. sim. б, Jon. Sy. vel *accepimus nobis?* Ti. sim M. q d. Non meum commodum quæsivi, tantùm officium feci [o].

43. *Decem partibus*, &c. עֶשֶׂר יָדוֹת לִי בַמֶּלֶךְ] *Decem manus (partes*, P. Mar. *pertinent*, Sy. sub. *sunt*, P.) *mihi*

[Margin notes, left column:] o Di. — p M. — q Me. — s Me. — t Mart. — v V. — x Mart. — y Me. — z V. — a Me. — b Mart. — c V. — d Jun. — † Mart. — f M. V. Ma. — * Ma. — g Mart. — h V. — i Mart. — k Di.

[Margin notes, right column:] m Me. — n V. — c San. — d Ma. ex Jun. sim. Me. T. — † V. — f Me. — g Mart. — h G. — i Jun. — k Pi. — l Pi. ferè ex Jun. — m V. — n Mart. — o Mart.

in omnio reducendi Regi esse debemus, sive Reubenum spectes, qui naturâ primogenitus erat, sive Josephum qui sub ogatione. Et numero & dignitate, ego vinco [z]. *Ad nos pertinebat esse priores ad reducendum regem*, Sy sim. Ar. Al. sic; *Annon fuit sermo meus prior apud me (vel verbum meum primum mihi*, 1. & Jon. in Mar. P.V.) *de reducendo rege meo?* JT. *Annon ego prior verba feci, &c?* Ti. V. H[e]. nonne priùs dixi. vel decrevi, vel statui [a]. Decretum hoc à nobis primùm factum est [b]. ¶ *Duriùs responderunt, &c.* [וַיִּקֶשׁ דְּבַר אִישׁ] *Et durum (vel rigidum*, Ma. *durius*, P. JT.) *Fuit verbum viri Jehuda præ verbo viri Israelis*; i.e. in refellendo Israelitarum rationes, & ludificando eos [c]. *Sermo durior*; i.e. vehementior atque efficacior [d], arrogantiùs ac insolentiùs locuti sunt [†]. *Prævaluit verbum Judæorum*, Sy. *Superârunt Judæi Israelitas verbis suis*, Ar. sed quibus verbis usi sunt, ex scriptura non habemus [f]. Tumultus adeò vehemens videtur, ut rex non auderet quodammodò se interponere. Videtur tamen nonnihil connivere suæ tribui, itáque aucta est seditio [g].

[z] Mart.
[a] V.
[b] Mart.
[c] Ma.
[d] Pi.
[†] V.
[f] Me.
[g] Mart.

CAP. XX.

1. *ACcidit quoque ut ibi esset*, [וְשָׁם נִקְרָא] *Et ibi evenit vir, &c.* Mo. *Casu aderat* JT. sim. P.V. vel, *oblatus*, Ti. *Occurrebat*, Pi. 1. Complur. in Nob. scil. Israelitis jurgantibus cum tribu Juda. Sic נִקְרָא accipitur, Exod. 5. 3 [h]. [pro נִקְרָה, de quo vide ibi annotata.] *Prosiliens*, Ar. *audacter se proferens*, Sy. *cùm illuc venisset*, Strig. M. vel *occurrisset*, Jon. in M. *Et ibi advocatus filius, &c.* 1. Res fortuita hæc erat quoad homines, sed providentiâ Dei evenit. Voluit Deus, 1. Exercere fidem Davidis, ut à se uno pendeat, non ab inconstante vulgo; 2. Regnum ejus à factiosis repurgare; 3. Sebam punire; 4. Animadvertere in Davidem, tum ob proditum ab eo Uriam, tum quòd nimiâ erga Semei clementiâ usus fuisset. Si in eum animadvertisset, fortè Seba & alii tantum non fuissent ausi [i]. ¶ *Vir Belial*] Vide Deut. 13. 13. Rectè, jugum scilicet excutiens, improbus & seditiosus [k]. ¶ *Sheba—vir Jeminæus*] Heb. *vir Jemini*; i. e. de tribu Benjamin [l]. Fortasse, ut Simei, Saulis propinquus [m]. Videtur hic Seba fuisse unus è ducibus Absalomi contra Davidem, ac fortè primus post Amasam [n]. ¶ *Cecinit buccinâ*.] Captans attentionem populi [o]. ¶ *Non est nobis pars in David, &c.*] Hæc Hebræorum erat formula, (sive proverbialis locutio [p],) quâ negabant sibi cum aliquo futurum com-

[h] Pi.
[i] Mart.
[k] Me.
[l] V. sim. omnes.
[m] Me.
[n] La. ex San.
[o] Mart.
[p] T.

Alimenta eis præbens) vel iis quam mercedem præcedentis famulatûs, vel quia aliis nupturæ non erant, à quibus alerentur [c]. ¶ *Sederant clausæ*, [צְרֻרוֹת] *Vinctæ*, P. Mo. JT. Pi. non in vincula conjectæ, sed in domo custodiæ detentæ [d]. *Detentæ*, 1. *custoditæ*, Jon *conclusæ*. M. Ti. Ca. V. ¶ *In viduitate viventes*] Fortè in nostra legendum *viventis* [†]. אַלְמְנוּת חַיּוּת *In viduitate vitæ*, P. V. Pi. Jun. sub. *permanentes*, V. *viduitate in vitam*, JT. *viduæ manentes* per omnem *vitam*, Pi. *viventes viduæ*, Ti. sic 1. *Viventes in viduitate*, M. ut sit hypallage [f]. *Viduæ viri ipsarum viventis*, sive *superstitis*. Jon. *Viduitas mortis* est cùm vir obiit; *viduitas vitæ*, cùm, eo vivente, conjuges separantur [g]. Qu. Cur ità fecit David? Resp. Videntur peccâsse, non enim leguntur reluctatæ esse, aut clamâsse; si assensæ fuerint, debebant lapidari vel comburi. Sed videbat vim intercessisse, ergò temperavit supplicium, dedit vitam, non autem conjugium [h]. Ignovit quidem timori; sed à filio tactas neque ipse tangere voluit, ut sibi impuras, (ea lege Levit. 18 15. factæ autem hæ erant quasi nurus ipsius [i];) neque tangi ab aliis, quippe regias concubinas [k], quales privatis nubere tutum non erat [l]. Deinde si progressæ fuissent in publicum, memoria rerum ab Absalomo turpiter gestarum fuisset renovata [m]. Fortè acquieverunt concubinæ huic conditioni [n]; nec eas reluctantes, sed voluntarias conclusit, illásque de honesta & regia alimonia providit [o].

4. *Dixit rex Amasæ: Convoca, &c.*] 1. Ut novum ducem exercitui imponeret, prout promiserat, 19. 3 [p]. 2. Ut seditionem Seba opprimeret [q]. Amasam delegit, tum quia erat ex illa tribu; tum quia Absalomo fuit princeps militiæ, adeóque seditiosorum animos demereri potuit [r]. ¶ *Et tu adesto præsens*] Sim. M. Ti. Sy. Heb. *& tu hic sta*, Mo. Jon. vel *stare*. Infinit pro Imperat [s]. *Hic te siste*, sub. eodem die [t].

5. *Et moratus est, &c.* [וַיּוֹחֶר מִן הַמּוֹעֵד אֲשֶׁר יְעָדוֹ] [τὸ Keri וַיְּיַחֵר] *Et moratus est (vel fuit iste ut tardarent*, JT. Ma. vel *tardare fecit*, Ma.) *ultra tempus* (vel *à tempore statuto*, Mo.) *quod constituerat* vel *condixerat*, (sub. *rex*, Pi.) *illi*, P. Sy. Jon. Pi. Ti. vel, *quòd constitutum erat ipsi*, JT. Tardavit autem, vel, 1. quòd varia, ut fit, intervenirent impedimenta [v]; res illa plus habuit difficultatis, quàm principiò videbatur [x]. Vel, 2. quòd Juda valde amaret Joabum, nec facilè novo imperatori nomina dabant. Amasa hoc non significabat regi, nè minueretur ejus authoritas [y].

6. *Ait David ad Abisai*] Joabi operâ uti nolebat, quia eum dejicere decreverat [z]; & nè timeret Amasa Joabum præfecturæ suæ restituendum [a]. Non creat David Abisai imperatorem totius exercitûs, sed pro tempore ejus operâ uti videtur [b]. ¶ *Tolle servos Domini tui*]

[c] Me.
[d] Pi.
[†] Mar.
[f] Pi.
[g] Mar. sic. sim. [i]
[h] Mart.
[i] Me. ex San. sic P. L.
[k] G.
[l] Mart.
[m] Mart. sic F. L.
[n] Mart. sim. San.
[o] San.
[p] Me. sim. Mart.
[q] Me.
[r] San.
[s] Ma.
[t] Jun.
[v] Me.
[x] San.
[y] Mart.
[z] Mart.
[a] Me.
[b] Mart.

Jon. *accinctus tunicâ quâ erat indutus*, Ti. *accinctus*
tunicâ suâ, M. *Cingulo vestem suam adstrinxerat*, Strig.
Joabi vestis quâ se induerat, accincta erat apud eum, Ang.
induens mantellum, vestimentum suum, b. *præcinctus erat*
instructu armorum suorum, Sy. sim. Ar. לְבוּשׁ est gene-
[s] M. rale *vestis* vocabulum, & מַד speciale [s]. ¶ *Et de-*
super accinctus gladio dependente usque ad ilia, וְעָלָיו
חֲגוֹר חֶרֶב מְצֻמֶּדֶת עַל מָתְנָיו] *Et super ipsum* (nem-
pe *sagum*) vel *eam* (nempe *vestem*) *cingulum gladii ad-*
hærentis lumbis ejus, P. vel *super ilia ejus*, Mar. vel *con-*
juncti super lumbis ejus, Mo. *cingulum* cum *gladio lumbis*
ejus affixo, Ang. *cingulum* habebat *ad quam ligatus erat*
gladius super lumbis ejus, Belg. *super eam accinctus erat*
gladio, qui junctus erat lumbis suis, M. *super quam erat*
zona cum gladio (Heb. *zona gladii*, Jun.) *copulato lum-*
bis ejus, JT. *Balteus gladiò hærentis*, &c. i. e. quod
[p] V. stringebatur balteo quo dependebat ensis [p]. Supra ve-
stes, præter morem gerebat gladium, ad majorem utendi
[q] Mar. facilitatem; 1 Reg. 2. 5 [q]. Gladius ad lumbos elatus erat,
nè inter ambulandum nutans, & crus allidens incedenti
[r] Jun. impedimento esset, ut pedites Germani solent [r]. *Ferrum*
à latere diripuit, elatúmque deferebat in pectus, &c.
Tacit. annal 1. Rectè *à latere*, nam mos priscus gladium
ex humero suspendere, & demittere ad latus, Homer. Il. β.

——'Αμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλετο ξίφος.

Nec heroum tantùm seculo, sed posteà, Claudian.

Gestatósque patri scapulis radiantibus enses.

Gladius ad latus, sica sive parazonium femori appende-
[s] Ga. bat, ideò Græcis παραμήριον, Lips. ad Tac [s]. ¶ *In*
vagina, בְּתַעְרָהּ] *in vagina sua*, Mo. P. &c. vel *ejus*,
Mar. ¶ *Qui fabricatus levi motu egredi poterat*
& percutere, וְהוּא יָצָא וַתִּפֹּל] *Et ipse egressus est &*
recidit, Mo. Ma [Q. utrumque ad gladium referunt,]
succinctus erat gladio, qui in vagina jugi in modum ad
lumbos pendebat; sic ut facilè exiret, & excideret, Ti.
& nullo negotio educi & recondi poterat, Strig. Ità & b. καὶ ἡ
[t] M. μάχαιρα ἐξῆλθε· καὶ αὐτὴ ἐξῆλθε καὶ ἔπεσε, *Et gladius exivit,*
[v] Mar. *& ipse* [nempe gladius] *exivit, & recidit*. Q יָצָא re-
ferunt ad *gladium*, sed obstat genus masc [t]. cùm חֶרֶב sit
fœmin [v]. [Alii utrumque ad Joabum referunt,] *Et ipse*
ambulans impegit, Jon. *& incidit manus ejus super gla-*
dium suum, Sy. *cúmque egressus esset, porrexit manum*
suam ad ensem suum, Ar. [Alii, & quidem pleriq; prius ad
Joabum, posterius ad gladium referunt,] *quúmque* Joab
egressus esset (*proficisceretur*, Ang. *progrederetur*, ab ore

costa, Pi. Al. *in inguine*. Chald. *in latere femoris ejus* [k]. [k] V.
Vide suprà 2. 23. Pi. ¶ *Nec secundum vulnus ap-*
posuit, & mortuus est, וְלֹא שָׁנָה לוֹ וַיָּמֹת] *Et non*
iteravit ei, & mortuus est, P. Mo. V. Non inflixit illi al
terum vulnus [l]. *Adeò ut non iterato ei ictu moreretur*, JT. [l] V.
Mirum sibi non cavisse Amasam à sanguinario, quem scie-
bat Abnerum eandem ob causam interfecisse. Sed quid
humana prudentia potest contra consilium Dei? Deus
ausert hominibus sapientiam, &c [m]. ¶ *Joab et* [m] Mart.
Abisai persecuti sunt, &c.] Resumpsit sponte Joab locum
suum, non exspectavit donec à Davide restitueretur.
Omnes post eum cœperunt ire. Hinc apparet favor mi-
litum erga ducem [n]. Joab omnia videns impunè ei ce- [n] Mart. [o] G.
dere, plura audet. Atrox hîc perfidia [o].

11. *Ecce, qui esse voluit pro Joab comes David*,
מִי אֲשֶׁר חָפֵץ בְּיוֹאָב וּמִי אֲשֶׁר לְדָוִד אַחֲרֵי יוֹאָב] *Quis*
est cui placeat in Joab? et quis est Davidis, (sub. *qui*
velit esse) *post Joab?* id est, Si quis velit Joabum gradu
honoris dejicere, & priores partes, depulso Joab apud
Regem habere, quod Amasa fecit, is ad hunc modum,
sicut Amasa, tractabitur. Insultat igitur nebulo Ama-
sæ mortuo; & domini sui Joab scelus laudat [p]. *Quis* [p] Os.
audet se opponere Joab? aut quis se adjunget Davidi loco
Joab? Strig. En quis, qui voluit esse pro Joabo, id est,
loco Joabi imperator exercitûs, & qui ipsi Davidi voluit
esse princeps militiæ, exauctorato Joabo, en qualis ja-
cet! Hic est sensus nostri, & quidem egregius [q]. In Heb. [q] Ma.
est, *qualis est qui voluit esse pro Joab, et qualis est qui*
voluit esse Davidi post Joab, id est, Joabi successor in
militum præfectura [r]. [Reliqui autem aliter accipiunt, [r] Mo.
vertúntq;] *Quis qui voluit in Joab; et quis qui Davidi*
post Joab? Mo. *Quis* est *qui voluit* esse *pro Joab? &*
quis voluit esse *Davidi post Joab?* P. *Quis volens Joab,*
& quis ipsius David post Joab? b. *Quis est qui amat*
Joab? V. vel *qui sibi complacerit in Joab?* Jon. sim. Pi.
JT. *& quis* est *qui* sit, aut velit *esse pro Davide?* V. vel
& quis est *qui* hæret (vel esset, Jon.) *Davidi*, Pi. qui
fovet partes Davidis, V. *post Joab*, sub. *eat*, Jon. M. V.
Pi. *Qui favet ipsi Joab, quique Davidi, sequatur ipsum*
Joab, Ti.

12. *Amasa conspersus sanguine jacebat*, מִתְגֹּלֵל
בַּדָּם וגו'] *Volutans in sanguine*, jacebat *in medio via*, V.
vel *via trita*, JT. מְסִלָּה sign. *viam aggestam*, scil. la-
pidibus [s]. ¶ *Quòd subsisteret omnis populus*] Fa- [s] Pi.
vor erga Joabum non ità incitabat milites, quin ad cada-
ver

Sheba, ut ex verbis antecedentibus liquet.] *Et isti congregati venerunt post eum*, M. Refert Joab [g]. *Et ipsi*, viz. Israelitæ *congregârunt seipsos*, & post eum profecti sunt; i.e. habitatores locorum istorum secuti sunt Joab [h].

15. *Venerunt*] Sub. *viri Israel*, V. Joab & exercitus ejus, Pi. ¶ *In Abela, & in Bethmaacha*] Ità Jon. Sy. M. Strig. Unus est locus, vel sunt duo loca conjuncta [i]. Loca vicina erant, per quæ Seba ibat, contemplando ubi se continere posset [k]. Josephus unum nomen facit [l]. In *Abela Bethmaacha*, Mo. Mar. Ar. Belg. vel *Bethmaaca*, Ang. Et sign. id est a nec enim Seba erat in duabus urbibus, sed in una, quam obsedit Joab. Audi Adrichom. p. 101. num. 2. *Abela, quæ & Abel Bethmaacha, sive Abel domus Maacha*, insignis ac munita, superioris Galilææ urbs, ac Israelitarum metropolis [*]. *Abel* nomen est civitatis: ה [in אָבֵלָה] motum ad locum sign. *Bethmaaca* fortè regionis nomen, in qua civitas sita erat [m]. Hoc cognomine hæc *Abel* distinguitur ab alia ejusdem nominis civitate. Erat hæc urbs in tribu Naphthali, ex adverso Syriæ, quæ *Maacha* dicitur. Vide & 2 Reg 15. 29 [n]. Ubi sit *Abela*, non ità certum est. Hieron. duas facit: unam propè Philadelphiam, quæ in tribu Nepthali fuisse videtur; altera non procul à Gadara, in tribu Juda: hæc mihi videtur potiùs esse *Abela* illa quæ ad tribum Ephraim pertinet. Dicitur ea etiam *Maacha*: Maacha verò olim Amorræorum erat Jos. 12. ad Jordanem juxta montem Hermon [o]. *In Abela* sub. *quæ erat juxta* (vel *quæ est in regione*, Os.) *Bethmaacha*, P. Ti. ¶ *Et circumdederunt munitionibus civitatem*, וַיִּשְׁפְּכוּ סֹלְלָה אֶל־הָעִיר] *Et effuderunt* (*fuderunt*, M. Ma. quia effossa terra effunditur & congeritur in aggerem [p]. *fecerunt*, Os. *straverunt*, JT. i. e. excitârunt, V. *acervârunt*, Jon. Belg. Ang.) *aggerem ad* (vel *contra*, P. M. Os. Ang. vel *super*, Jon) *civitatem*, P. Mo. Ti. Ma. JT. Belg. &. Ex terra congesta, quâ repleverunt foveas urbis [q], ut faciliùs murum conscenderent [r]; complanârunt fossam [s]. *Cinxerunt enim aggeribus*, Ar. *Et circumvallârunt civitatem*, Strig. *Et everterunt aggerem civitati*; i.e. propugnaculum aliquod ante murum pro munimento excitatum [t]. Alii, *& effuderunt ballistam*, seu *arietem ad*, vel *contra civitatem*. Aiunt enim סֹלְלָה esse machinam bellicam, qua lapides projiciuntur, &c [v]. ¶ *Et obsessa est urbs*, וַתַּעֲמֹד בַּחֵל] *Et stetit in antemurali*, P. Mo. V. vel *in fossa*, Ang. Utrumque sign. חֵיל [z]. תַּעֲמֹד Est fœmineum, & ad civitatem, vel aggerem, vel prælium, vel fossam, vel mulierem, quæ omnia Hebræis fœminea sunt, referri potest [y]. *Et stetit*, nempe civitas *in propugnaculo*, G. ex &. Vel *in solo muro*, M. nempe interiori, qui civitatem adhuc tuebatur: exterior autem per aggerem erat demolitus [x]; q. d. propè erat, ut caperetur civitas [†]. *Adeo ut*

[g] V.
[h] Belg.
[i] M.
[k] K. in Mart.
[l] Mart.
[*] La.
[m] Mart.
[n] Belg.
[o] Mart.
[p] Ma.
[q] V.
[r] Me.
[s] G.
[t] Q. in Ma.
[v] Al. in Ma.
[z] V.
[y] Ma.
[x] M. ex He.
[†] Ma.

bant ut cadere facerent; i. e. subvertere nitebantur [k]. Corrumpentes, nempe vectibus evellebant lapides, ignem admovebant portis [l].

16. *Mulier sapiens*] Bene cogitandi, dicendique vi pollens. Talis Græcis *sapiens* dicitur [m].

18. *Sermo dicebatur in veteri proverbio*, דַּבֵּר יְדַבְּרוּ בָרִאשֹׁנָה] *Loquendo loquebantur* (vel *omninò loquebantur*, JT.) *in principio*, Mo. JT. V. vel *olim*, P. V. vel *ab antiquo*, M. jam inde à principio conditæ hujus urbis [n]. *Verbum locuti sunt imprimis*, & *Omninò primùm loquendum erat cum Abel*, Ti. *Dicto ferebatur antiquitùs*, Sy. *Aiebant homines anteactis diebus*, Ar. *Loquebantur* (ad verb. *loquentur*, Fut. pro præt. imperf.) *anteà*; i. e. istud quod sequitur, nempe, *Interrogando*, &c. tanquam proverbium jactabatur [o]. ¶ *Qui interrogant, interrogent in Abela: & sic perficiebant*, שָׁאוֹל יְשָׁאֲלוּ בְּאָבֵל וְכֵן הֵתַמּוּ] [Diversimodè accipiunt. 1. Q. proverbium esse volunt.] Videtur proverbium hoc antiquitùs usurpatum, in honorem hujus urbis, quòd in eâ sapientes multi extiterint [p], ad quos interrogandos se conferrent, qui difficilem habebant quæstionem [q]. Commune quoddam, & celebre totius Israelis oraculum hîc fuit Civitas hæc erat, aut bonorum ingeniorum ferax, aut bonarum literarum altrix, quales sunt Academiæ. Habebant Israelitæ gymnasia & Academias: [Vide ad Jos. 15. 15] Ex illis hæc una erat [r]. Probabile est proverbiale fuisse dictum, cujus ignota est origo. Fortè ex ea urbe datum aliquando fuit prudens & utile responsum, cujus memoria hoc proverbio celebratur; quo admonebantur qui gravius aliquod negotium suscepturi erant, nè inconsultò susciperent, sed potiùs, si aliunde non adesset consilium, in Abela prudentes consulerent. Appositè hoc ad rem præsentem adducit, ut antiquum urbis beneficium mitigandæ iræ Davidis valeret [s]. Sensus est, veteres dixerunt, priusquàm aggrediamur aliquod arduum negotium, rem esse consultandam; si deessent consultores, vel ab *Abela*, quod oppidum fuit in extremis finibus, esse petendos; vel quòd ibi essent sapientes, &c [t]. [Sic vertunt,] *Interrogando interrogent in Abel; & sic perfecta sunt*, Mo. vel *sic perficiebant*, P. nempe quod susceperant [v]. *Qui vult interrogare, interroget in Abel; & sic prosperè eveniebat*, Strig. *Consulendo consulent in Abela, & sic perfecerunt*, Belg. vel rem *finiverunt*, Ang. Capto consilio illud sequebantur, & negotia sua fœliciter conficiebant [x]. Cùm consilio hujus oppidi obsecutum erat, res bene gestæ fuere, sive sic controversiam finierunt: sive, ut alii, sic negotium finient, ac perficient [y]. *Omninò consulent Abilæos*, (Heb. *Abelum*. Meton. subjecti.) *& ità perficiebant* rem. Verbum שָׁאַל, quum regit præpositionem ב, significat consulere. Exempla vide suprà 16. 23. Os. 14 12. 1 Sam. 22. 10. Jud. 20. 18 [†].

An-

[k] V.
[l] Mar.
[m] Mart.
[n] Pi.
[o] V.
[p] Belg. sim. Me. Pi.
[q] Me. ferè ex Sun.
[r] Sun.
[s] V.
[t] Q. in Mart.
[v] V.
[x] Me.
[y] Belg.
[†] Pi.

perfi sevant, nempe quod præcepit Lex de proponenda pace [f]. *Debuit prius inseri ratio de inquirendo in Abel, atque ità perfici res*, Ca. Respici volunt Deut. 20. At ibi non est verbum *quærendi* aut *interrogandi*. Potiùs respici puto legem, *Deut.* 13.——*inquiras an res se ità habeat, sin ità sit, civitatem exscindes.* Quod de idololatria loquitur, huc transfert; sive Deut. 13. sive 20 respiciat, parùm refert. Sed cur dicit *in Abel?* Quod generatim dictum erat, contrahit ad suam urbem, suóque negotio adaptat [g].

19. *Nonne ego sum quæ respondeo veritatem in Israel?* אָנֹכִי שְׁלֻמֵי אֱמוּנֵי יִשְׂרָאֵל] *Ego pacificarum fidelium in Israel*, Mo. *Ego* sum (s. b. *una*, M. Strig. Ang. Mar.) *ex pacificis* (*inter pacificas*, &c. P.) *& fidelibus* (sub *urbibus*, Pi.) *Israel*, M. Strig. Ti. P. sim. JT. V. Pi. id est, ego Abel (compellat enim Joabum totius suæ civitatis nomine [h].) sum ex pacificis, (q. d. à consiliis belli abhorreo [i].) & illis qui fidem servârunt Davidi; q. d. Ego non defeci à rege, &c [k]. At non penitùs excusari poterant. Receperant seditiosum, portas imperatori clauserant: quomodò igitur sic loquitur? Fortè majorem civium numerum respexit; vel *Seba* non omnia verè exposuit. Utcunque Joabus se convictum ostendit [l] *Nos pacifici sumus in fidelitate cum Israel*, Jon. *Nos Israelitæ sumus pacati atque fideles*, Ca. Alii sic, *Ego pacificans fideles Israel*; q. d. Ego Abela sum quæ Israelitarum dubia & lites omnes decido, itáque litigantes pacifico, dum iis veritatem, verámque dubii resolutionem respondeo; q. d. Ego Abela abundo viris sapientibus, súmque doctorum Academia, à qua omnis Israel documenta & consilia petat. Pete ergo tu quoque ô Joab ab ea consilia, & illico bellum finies [m]. ¶ *Evertere matrem*] Matrem scilicet & altricem sapientiæ & religionis [n]. Metropolin [o], arcem munitissimam, & quidem metropolitanam [p]. Instar matris sapienter & fideliter consulentem aliis [q]. ¶ *Quare præcipitas hereditatem Domini?* תְבַלַּע] *Absorbires?* JT. sic Ma. *Quæris deglutire*, vel *perdere*, V. *populum Domini?* Pi. Nos quidem ad Deum pertinemus, quemadmodum & vos. Idem verbum v. 20. habetur [r]; q. d. Peccabis non in nos tantùm, sed in bonum publicum, & in Deum ipsum [s].

21 *Homo de monte Ephraim Seba*, &c] At *Seba* erat *Benjamita* v 1. Resp. 1 Fortasse in eo monte habitavit [t]. Interdum extra tribus suas propter certas necessitates habitabant, indéque nomen accipiebant; Sic Urias *Hethæus* dictus, Obed-Edom *Gethæus*, Elcana *Euphratæus*

[f] Q. in V. [g] Mart. [h] Jun. [i] Mar. [k] V. [l] Mart. [m] La. sim. San. T. [n] La. [o] Me. [p] V. [q] Pi. [r] V. [s] Mart. [t] Me.

regis; Tametsi enim Joab super totum exercitum esset, tamen peculiarem illi habebant præfectum [l].

24. *Super tributa*] i. e. Præerat pecuniæ recipiendæ ex tributis [m]. Quæstor regni [n]. ¶ *A commentariis*, הַמַּזְכִּיר] *Memorator*, ut apud nos secretarius, vel cancellarius [o], à memoria, vel à libellis supplicibus [p]. Vide suprà 8. 16 [q].

25. *Scriba*] Ab epistolis, vel qui acta & res gestas consignabat [r]. Vide cap. 8. 17 [s].

26. *Erat sacerdos David*, לְדָוִד] *Davidi*, s. Sy M. Mo. Strig. Ar. *Sacerdos* propriè dictus, qui Davidi aderat, & pro eo sacris operabatur [t]; sicut hodie reges suos habent sacellanos; q. d. sacellanorum Davidis primus & præcipuus erat [v]. [Alii politicè accipiunt] כֹּהֵן *Præses pro Davide*, JT. vel *Davidis*, Pi *Princeps Davidis*, P. Jon. *antistes*, Ca. *Primus consiliarius, amicus intimus* [x]. Quomodò filii Davidis dicuntur *sacerdotes*, c. 8. 18 [y]. Fortè Achitopheli surrogatus erat [z], q. d. *sacratissimus Davidi*; i. e. intimus [a].

[l] Mart. [m] V. [n] Ma. [o] Pi. [p] Mart. [q] V. [r] Mart. [s] Me. [t] Jun. ex To. & Theodor. [v] La. [x] V. sim. La. San. Me. Os. Mart. Ma. Mart. [y] La. [z] Mart. [a] Ma.

C A P. XXI.

1. FActa est fames, &c.] Quo tempore hæc acciderint incertum est; num post occisum Sebam, (cujus seditionem tertio famis anno accidisse volunt nonnulli,) an verò, longè priùs, ut alii volunt, cùm seditio Sebæ ad extremum vitæ Davidis acciderit [b]. Sicut in seq. parte colligit scriptor bella Davidis contra Philistinos, quia nihil jam bellorum supererat, quod historiæ mandaret, sic etiam quia calamitates numerârat, quibus Deus peccata Davidis castigaverat, hanc etiam, licèt non suo loco, attexere voluit. Nihil hic certum video, mallem tamen hic res ordine narrari, quo gestæ sunt [c]. Fames hæc orta ex siccitate, vide v. 10 [d]. ¶ *Consuluit oraculum*] Cur non citiùs? Resp. 1. Fortè suspicabatur hactenus famem ex causa naturali provenisse, non propter peccata immissam. Resp. 2. Vel Deus hactenus ad interrogata respondere noluit; sive quia peccatum in castris reclamabat; sive quòd Deus tribus annis punire populum fame statuisset [f]. ¶ *Propter Saul*] Sic P. Jon. Sy. Ar. [& omnes nostri.] אֶל־שָׁאוּל *ad Saul*, Mo. אֶל־ pro עַל quandoque ponitur, ut Gen. 37. 35. *descendam*

[b] Mart. [c] San. [d] Pi. [f] San.

fuerunt, ut dicit textus, viri sanguinum, eo propensum habebant animum. K. ait eos fuisse Saulis adjutores in persequendis Gabaonitis. 4. Populus ponitur, quia de eo facto gaudebant, & sperabant se frui posse bonis ipsorum. 5. Videbatur & David rem negligere: potitus regno non succurrebat oppressis [l]. ¶ *Quia occidit Gabaonitas*] Qu. Quando? Resp. 1. Cùm sacerdotes trucidavit in Nob. Erant enim Gibeonitæ apud Sacerdotes, cædentes eis ligna, &c [m]. Non placet, 1. Tunc mentionem sacerdotum hoc loco fecisset. 2. Nec ex zelo, sed ex ultionis affectu factum hoc diceretur [n]. Resp. 2. Occidit eos, ut eorum urbes & possessiones Israelitis traderet, indignum ratus, ut præstans illa terræ portio ab alienigenis occuparetur [o]. Resp. 3. Factum hoc erat, quum pythones & hariolos exterminaret è terra, 1 Sam. 28 3.9. quia isti zeli fuit commune, gentes, & gentium studia è medio tollere [p]. Consilium Dei hic erat; 1. ut constabiliretur regnum Davidis, & isti auferrentur, qui regnum Davidis turbare potuissent. 2. Voluit Deus ostendere se esse adjutorem oppressorum, & delectatum esse istorum Ethnicorum conversione, qui typum gerebant gentium vocandarum. 3. Voluit perjurium punire [q]. Ex hoc loco patet juramentum hoc, non obstante fraude Gabaonitarum, obligâsse cum Josue & principes, &c. tum eorum successores [r].

2. *Erant——reliquiæ Amorhæorum*] At *Hevæi* erant, Jos. 11. 19 [s]. Resp. 1. Fortè in finibus utriusque populi habitabant [t]. 2. Dicuntur *Amoræi* synecdochicè [v]. *Amoræi* vocantur ex parte validiori decem populi, Gen. 15. 16 [x]. ¶ *Voluit percutere*] Id est occidere [y]. Et percussit quosdam, ut jamjam sequitur, & narrat Josephus [z]. ¶ *Zelo, quasi pro filiis Israel & Juda*] Id est, quasi suppleturus id quod illi omiserant [a]. Putabat Josuam, & populum peccâsse eos demittendo [b]. Mandato Dei sibi proposito, Exod. 23. 33. & Deut. 1. 20 [c]. Bonum publicum prætexebat Saul, quòd istos exstirpare vellet, quòd Israelitæ bona eorum haberent [d]; ut hæreditatem eorum adjiceret ad Judam, &c [†]. Maximè incendebat eum, quòd habitârint isti in *Gabaon*, unde oriundus erat Saul, *Cephirah*, &c. Fortè sibi & familiæ suæ cupiebat illa bona. Notanter dicitur *zelo suo*, qui ex ipso, non à Deo erat, nec pro gloria Dei, sed ut plausum hominum captaret. Qu. Cur Gabaonitæ, mortuo Saule, non conquesti sunt Davidi? Resp. Id eis accidit, quod solet hominibus oppressis: nihil audent. Fortè suspicabantur generum Saulis noluisse rescindere acta soceri [f]. Zelum habuit Saul, sed non ex scientia, ut Rom. 10. 2. Nullo enim obtentu violari debuit fides publica. De qua vide Jos. 9 [g].

3. *Dixit ad Gabaonitas*] Ad ipsorum legatos [h].

[l] Mart.
[m] Q. in M.
[n] Mar. ex Jun.
[o] Q. in Ma. sim. V. San.
[p] Ma. ex Jun.
[q] Mart.
[r] E.
[s] Me.
[t] Mart.
[v] Ma. ex Jun.
[x] G. sim. San.
[y] Pi.
[z] G.
[a] T. Me.
[b] T.
[c] Ma. ex Jun.
[d] Mart.
[†] V.
[f] Mart.
[g] G.
[h] Pi.

Non est nobis argentum—apud Saulem, &c. quod scilicet reposcamus; sicut creditores dicuntur habere pecuniam apud debitores [v]. *Non debet* vel *debebat nobis Saul*, &c. Sy. Ar. Sensus est, habemus actionem cum Saule, & posteritate ejus, quæ non est de bonis & fortunis, sed de ipsorum personâ & vitâ [x]. ¶ *Neque volumus ut interficiatur homo* (sub. *ullus alius*, Os.) *de Israel*, וְאֵין לָנוּ אִישׁ לְהָמִית בְּיִשְׂרָאֵל] *Neque nobis est voluntas interficiendi quemquam in Israele*, P. scilicet exceptâ familiâ Saulis, Pi. *Neque est nobis vir, seu quisquam* (sub. *ex aliis*, V.) *ad occidendum*, &c. i.e. quem vellemus occidi, P. D. *Nec agitur nobis de interficiendo quoquam*, &c. Sy. JT. *Nec ullus est nobis inter Israelitas inimicus, quem interficere velimus*, Ar.

5. *Virum qui atterivit nos*, &c. הָאִישׁ אֲשֶׁר כִּלָּנוּ וַאֲשֶׁר דִּמָּה לָנוּ נִשְׁמַדְנוּ מֵהִתְיַצֵּב וגו׳] *Viri* (vel *viri illius*, JT. vel *vir ille*, Nominativus absolutè positus ex idiotismo Hebræorum; q. d. *quòd attinet ad virum illum*, Pi. vel, *vir ille* est, P. V. nempe Saul, V.) *qui consumpsit*, vel *excidit nos*, Mo. P. JT. Pi. Jon. *Et qui cogitavit in* vel *contra nos*, Mo. P. Jon. JT. Pi. sub. vel *malum*, i. e. perniciem, Pi. vel *cogitationes pravas*, V. [*ut*] *disperderemur à stando* (vel *& deleti* vel *excisi sumus, ut non subsistamus*, P. V. Jon. vel *adeò ut deleti simus*, V. vel per quem *exterminati sumus, ne consisteremus*, JT. Pi.) *in omni* (vel *ullo*, JT. Pi P. Jon.) *termino Israel*, Mo. [Excisionem dictam hi referunt ad Gabaonitas. Porrò ex his nonnulli sensum suspendunt, & cum sequenti versu continuant, v. 5. *Viri illius*, &c. v. 6. *ex illius* ergò *filiis dentur*, &c. JT. sim. Ar. Pi. Alii excisionem ad Saulis posteros referunt, locúmque aliter reddunt,] *virum illum qui perdidit nos*, &c. *perdemus* vel *delebimus* (vel *deleamus*) *nè stet*, vel *extet, in ullo termino Israel*, M. sim. Ti. 6. Sy. Ca. Mar. *Nè quis ei superstes sit ex omnibus finibus Israel*, Strig. Huic sensui favet accentus Athnach, quo sensus distinguuntur; ut post illum, de aliis loquatur, nempe de posteris Saulis. Priori verò sensui favet verbum נִשְׁמַדְנוּ, quod passivum est, & sign. *excisi sumus*. Verùm quia leges Grammaticæ in Hebræa lingua non semper servantur, præstat ut passivum pro activo sumatur, dicamúsque, *disperdamus*, scil. virum, &c [y]. Noster שָׁמַד in Niphal activè & transitivè accepit, quod non est penitùs insolens in ea formula [z].

6. *Dentur nobis septem*, &c.] Priùs omnes extinguere volebant, posteà septem tantùm postulant. Fortasse David, dum hi miscebantur sermones, significaverat se Mephibosethum non daturum: itaque septem tantùm petunt, ut David, & si cui alii voluerit, parcere possit [a]. Agnosco hic naturam furentis animi, qui primos impetus habet acres, & ad omnia projectos: illis autem sedatis, saniora

[v] Pi.
[x] Os.
[y] Mat.
[z] Ma.
[a] Me. sim. To. in 6 San.

2.22.14[s]. Verisimile est oraculo (quod David consuluit v.1.) responsum fuisse, ut petitione Gabaonitarum, injuria ipsis facta expiaretur. Atque itá David non tam fecit officium judicis, quam executoris sententiæ divinæ. Dei autem judicio, apud quem nemo innocens, rectè filii pro peccatis patrum luunt [t].

7. *Pepercitque rex Mephibosetb,* וַיַּחְמֹל] *Misertus est autem,* i. e. non tradidit illum [v]. Rex pepercisse dicitur, quia, ut alii parcerent, impetravit; vel, cùm Gabaonitæ septem tantùm petierint, illum exemit è septenario numero; vel precibus suis, aut auctoritate obtinuit à Gabaonitis, nè supra septem ad crucem exposcerent [x].

8. *Filios Michol —— quos genuerat Hadrieli,* &c.] Difficilis hic quæstio est, quomodò hæc vera sint, cùm *Michol* non nupserit *Hadrieli,* sed *Phaltiel,* 1 Reg 25. & 2 Reg 3. *Hadrieli* verò nupsit *Merob* soror *Micholis* [y]. Et Michal filios non habuit [z]. Resp. 1 Legendum omnino videtur מֵרַב *Merab,* non verò מִיכַל *Michol* [a]. Sed magna (hæc est) confidentia, cùm in omnibus linguis *Michol* ponatur. Quid enim id aliud esset quàm locos omnes eâ exceptione dubios facere [b]? & Chald. & Hebræi codices omnes constanter legunt *Michal* [c]. Resp. 2. *Micholis filii* dicuntur impropriè, quòd ex Merobe sorore natos ipsa educavit [d]. *Merob* aut jam decesserat, aut à priore fortuna ceciderat, quare eos Michal adoptavit †. Sic Gen. 36.2. *Oholibama* vocatur *filia Anæ,* (quia hic pater verus fuit.) *filia* autem *Sibhonis,* (quia in ejus ædibus educata.) Et Exod. 2.10. filia Pharaonis Mosen vocat *filium suum.* Sic Num 3.1. filii Aharonis se ipsos nuncupant *stirpem Mosis.* Sic filius Ruth dicitur *filius Naomi,* Ruth 4.17 [f]. Sed obstare videtur, quòd Michol *genuisse* dicitur hos filios [g]. Resp. יָלְדָה [quod hic vertunt *genuerat,* vel *pepererat,*] aliquando sumitur pro *educavit,* ut Gen. 50.23. & Ruth 4 17 [h]. *Pariendi* verbum accipitur pro eo quod est, natos tollere atque educare pro suis καταχρηστικῶς [i]. Ut *filii Michol* figuratè dicuntur, subauditâ similitudinis formâ, *sicut, quasi,* &c. quia quasi filii erant, scil. amore & curâ, sic eâdem figurâ vocantur geniti, id est, quasi geniti, quia ab ea itá tractati sunt, acsi ab ipsa concepti, &c forent †. Sic Liv. 4.10. *Theoxena, ut in suis manibus liberi sororis educarentur, Poridi nupsit; & tanquam omnes enixa foret suam sororisque filios in eadem habebat cura* ||. Græci non vertunt, *quos pepe-*

[s] G.
[t] E.
[v] V.
[x] San.
[y] F.
[z] G.
[a] Cap. Crit. sic Caj. in E. Salian. in Me. Canus in T. Of. Nebrissensis Quinquagen. c. 30.
[b] Mar.
[c] Buxt. vind. 2. c. 3.
[d] He. in G. sim. E. Me. San. Mart. Ma. K & RS. &c. in Mart.
† San.
[f] Buxt. ib.
[g] F.
[h] Buxt.
[i] Jun. sim. Bertram. in Luc. Frankt. c. 6. ubi plura vide.
† San.
|| Gu.

imber, nempe serotinus [d]. Vide Jos. 3.15. Si ità fuerit, per aliquot menses, singulari pietatis exemplo, custodivit. Plusquam virili pectore erat, quod nil territa esset, vel sanie tabóque cadaverum, & fœtore inde exhalante, vel feris, &c †. Hic mansit orans Dominum, ut propter supplicium filiorum suorum averteret iram, & pluvias daret, &c [f]. *Donec stillaret,* &c. & sic appareret Deum esse placatum: nam fames per siccitatem evenit [g]. Significatur pluviam citò datam. Nam non poterant corpora crucifixorum relinqui suspensa [h]. Quia Saulis peccatum prohibebat pluviam, probabile est non multò post horum crucifixionem imbrem decidisse [i]. Nec necesse erat ad Septembrem usque corpora à feris custodire, cùm post tot menses nihil illis reliquum foret. ¶ *Neque bestias,* &c.) Hinc colligo cruces non semper altas fuisse, alioquin feræ non potuissent cadavera laniare, nisi proxima terræ cadavera penderent. Ità putat Lipsius de Cruce 2. 13. Solebant martyres in cruce lacerari à feris, Euseb. 5.1. Sic Martial. in Amph. epig. 7.

Nuda Caledonio sic pectora præbuit urso,
Non falsa pendens in cruce Laureolus.

Certum est apud gentes corpora damnatorum in cruce relinqui; hinc illud Horat. l. 1. epist. 16.

—— non pasces in cruce corvos [t].

Qu. Cur hæc corpora tamdiu pendent, quæ eodem die de crucibus deponenda erant, juxta Deut. 21.23? Resp. 1. Ibi agitur de eo, qui ob proprium scelus crucifigitur in pœnam; hìc verò de iis qui ob alienam & publicam culpam, idcóque totius populi fiunt piaculum ad reducendam pluviam [v]. 2. Crucifixio hæc non fiebat ab Hebræis, sed à Gabaonitis, (quorum voluntati David totam hanc causam permisit [x]) qui lege Hebræa non tenebantur, quomodò Christus, & latrones à Romano judice damnati, non fuissent juxta legem Judæorum à crucibus eodem die depositi, nisi Judæi precibus id à Pilato impetrâssent, Joan. 19. 31. Gabaonitæ autem voluerunt corpora tamdiu pendere, ut publicum divinæ ultionis & patrocinii sui monumentum diu extaret, nè quis in posterum simile quid adversùs se attentaret [y]. Gentes, licet in cæteris amplecterentur religionem Judaicam, nihilominus non ad omnes ceremoniales & forenses leges erant alligatæ [z]. 3. Deus peculiariter nunc ità fieri voluit. Leges imposuit hominibus, non sibiipsi [a]. Voluntatem hanc suam Deus per Nathanem significavit [b]. Cujus ille finis esse potuit, ut

[d] RR. in San.
† Me. ex San.
[f] M.
[g] G. ex M. V. Pl. E. Me.
[h] E.
[i] Me. ex San.
[t] San.
[v] La. ex To.
[x] San.
[y] T. ex San.
[z] Of.
[a] Mart.
[b] L.

terra, Ar. Pt. ¶ *Post hac*, Ità P. Mo. Jon M Ti. [אַחֲרֵי כֵן] *posteà*, Sy. Jon. *post illud*, JT. id est, postquam suspensi sunt illi; nam relativum ad remotius refertur. Vide 1 Sam. 7. 16 [o].

15. *Factum est rursum prælium*, &c.] Quatuor hic bella commemorantur [p]; quo tempore aut ordine suscepta non constat [q]. Acciderant hæc ante famem prædictam [r]; imò longè ante hæc tempora: hic autem numerantur, tanquam gestorum contra Philistinos epilogus [s]. Recensentur hic ex occasione, quia belli facta est mentio, ut Dei bonitas illustrior esset, & ut faciè epinicio sequenti connecterentur [t]. [Rationes hujus sententiæ sunt hæ;] 1. Quia hic narratur prælium Davidis adolescentis cum Goliah [v]. [De quo plura vide ad v. 19.] Porrò, 1 Par. 20. tria tantùm bella gesta dicuntur a Davide sub hæc tempora. Quare illud de Golia aliò referendum [x]. Duo bella ibi memorata statim post bellum Ammoniticum describuntur [y]. 2. Quòd conjuratio Absalomica postremo tempore vitæ Davidis contigit, non ergò tot postea bella geri potuerunt. Sed quatuor bella brevi temporis spatio gesta fuisse, non mirum est. Potest fieri, ut cæsi statim redintegrârint bellum, & sic secundâ & tertiâ vice cæsi sunt. [Al. sic;] Primum bellum Davide jam sene contigisse, nemo dubitat; sed tria alia bella non isto tempore accidisse colligunt, quia post primum bellum, factum est decretum nè David in bellum descenderet. Fuerit: non tamen necesse est ut dicamus, eum tribus illis [reliquis] interfuisse; per legatos geri poterant [z]. Impedimentum illud, cur Davidem non permiserint ire ad bellum, fuit singulare, quòd ad mortem quærebatur, c. 17. & 18. Hic autem videntes ipsum viribus debilitatum, ordinaverunt & juramento firmaverunt, quòd de cætero non iret ad prælium in propria persona [a]. [Alii aliter statuunt.] Hæc prælia eo ordine, quo hic narrantur, contigisse videntur [b]. Hoc enim exigit simplex historiæ narratio [c]. Non faciè interrumpendum historiæ filum judico [d]. Illud *rursus* repetitum indicat bellum, & renovata Palæstinorum odia. Deinde satis explicatè atque distinctè ponitur præliorum ordo, dum dicitur *primum*, *secundum*, &c [†]. ¶ *Deficiente autem David*, [וַיָּעַף] *Et fatigatus est*, Jon M. Ti. Mo. V. *deficit*, P. Jam enim multos annos habebat [f].

16. *Qui fuit de genere Arapha*, [הָרָפָה] Aliqui nomen mulieris putant [g]. Fingunt Rabbini hanc fuisse Orpham nurum Naomi. Sed obstat ætas, & quòd illa scribitur [עָרְפָּה] [h]. *In natu*, vel *ex filiis Harapha*. Mo. *ipsius Rapha*, i. *robusti*, Jon. *gigantis*, M. P. V. i. e. hominis Palæstini cognomento *gigantis*, qui habitabat in Gath [i]; vel ex filiis gigantum, V. G. ut apparet 1 Par.

[o] Ma. ex Jun. [p] Mart. [q] San. [r] L. fim. [s] T. ex To. [t] Q. in San. [v] Q. in Mart. [x] San. [y] Q. in San. [z] Q. in Mart. [z] Mart. [a] L. [b] La. fim. San. Mart. L. To. & Caj. & Ser. & Salian. in La. [c] La. [d] Mart. [†] San. [f] Ol. [g] Ma. [h] San. [i] V.

dacia commendetur [l]. ¶ *Nisus est percutere David*] Quem scilicet videbat lassum & cedentem ex acie [v]. [וַיֹּאמֶר] *Et dixit*, i. e. statuit sive decrevit, V. *cogitavit*, P. *studuit*, i. *Dixerat se occisurum*, M.

17. *Juraverunt*, &c.] Consuluerant hoc in prælio Absalomico, nunc decreto & juramento interposito confirmant [x]. ¶ *Nè extinguas lucernam Israel*] i. e. nè tecum pereat gloria & splendor Israelis [y]. Meritò David *lucerna* appellatur, qui & populo maximum fuit ornamentum, &, sicut viva quædam lex, prævivit omnes & vitæ exemplo, & zelo justitiæ [z]; præluxit eis consiliis & actionibus suis [a]. *Epicurus lumen vestrum*, ait Cic. de fin. 2. *Alexandro defuncto exercitus similis est Cyclopi excæcato*, ait Demades apud Plutarch. Apopthegm [b].

18. *In Gob*] In 1 Paral. 20. 4. dicitur hoc bellum gestum in *Gazer*. Fortè locus ille utróque nomine appellabatur. Porrò *Gazer* erat in tribu Ephraim, & dicebatur etiam *Gazara*, & *Gezer* [c]. Nomen videtur habere, quòd locustis infestaretur [d]. ¶ *Sobocai*] Hic 1 Par. 11. 29. numeratur inter fortes David [†].

19. *In quo percussit Adeodatus filius saltûs polymitarius Bethlehemites Goliah Gittaeum*, [וַיַּךְ אֶלְחָנָן בֶּן־יַעְרֵי אֹרְגִים בֵּית הַלַּחְמִי אֵת גָּלְיָת הַגִּתִּי] Vulgatus hic, ut alibi millies, appellativa ponit nomina pro propriis, seu nominum significationes pro ipsis nominibus [f]. *Elchanan* vertit *Adeodatum* [g], vel *Deo gratiosum* [h], (per quem Davidem intelligunt Hebræi, Chald. Raban. Rupert. & alii; meliùs tamen alium fuisse à Davide censent. To. & Caj. & Ser. & Salian, &c [i].) *Ben Jaghare-Oregim*, vertit *filium sylvarum, Textorum* [k]; vel *filium saltûs*, seu *sylva* (quòd in sylva vel natus sit, vel versari consueverit [l],) *polymitarium*, i. e. tinctorem variis coloribus [m]. Heb. *textorum*, quia oriundus erat ex textoribus, vel unus ex textoribus erat, qui *polymita*, i. e. licia variegata contexunt [n]. [Alii partim propriè, partim appellativè accipiunt,] *Occîdit David filius Isai textoris veli domûs sanctuarii qui de Bethlehem*, &c. Jon. *Elhanan filius Malapa textoris Bethlehemita*, &c. Sy. Ar. *Elhanan Jaare filius texter Bethlehemita vicit*, &c. Ca. [Plerique, tanquam nomina propria accipiunt.] *Percussit Elchanan filius Jaghare-Oreghim; Bethlechemita Goliah Gittaeum*, Mo. Ma. sic i. M. Ti. P. JT. Strig. Idem hic, qui 1 Sam. 17. ubi historia fusiùs narratur, quæ hic breviter perstringitur [o]. Unde patet hoc bellum fuisse primum, non tertium, (quo loco hic ponitur) & ordinem narrationis, non temporis hoc loco servari [p]. Alii, *percussit Goliath Palæstinum*, Sy. Ar. vel *Goliath quendam Gittaeum*, Tl. vel alterum *Goliath Gittaeum*, P. qui scil. mortuo illo quem interfecerat David, dictus est etiam *Goliath*, quòd accederet ad robur illius [q]. *Percussit*, &c. *Bethlechemita*

[l] Mart. [v] Ma. [v] V. [x] Mart. [y] V. Ma. [z] San. [a] Pi. [b] Ca. [c] Me. [d] Ma. [†] Ma. [f] T. ex Sen. [g] T. ex La. [h] Ma. [i] La. [k] Ma. [l] San. [m] T. [n] La. [o] Q. in Ma. [p] L. ad v. 18. & 19. [q] V.

... Bethlechemita, quod est longe melius? At quam ob causam? Utrumque bonum, quia utrumque sic scriptum, Cur non potest *Bethl chemita* concise & abbreviatè vocari *Lechemita?* ut sæpè maxima occurrit varietas in nominibus propriis. Locus autem hic ità reddi potest *Percussit*, &c. *Bethlehemita* quendam qui erat *cum Goliatho Githæo*, i. e. fratrem ejus. Et 1 Chron 20.5. vertendum est, *Et percussit* (non *Lechemitam*, &c. sed) *Lechemita* (ut אֶת sit nota nominativi,) *fratrem Goliathi*, &c. vel, *percussit Elchanan*, &c. *cum Lechemita* (scil. Davide, ejus auxilio & ope) *fratrem Goliathi*, &c. Ità enim אֶת potest esse præpositio, & *cum* significare [a]. [Alii hic reddunt.] *Percussit*, &c. *Beth-halachmi* qui erat *cum Golia*, &c. Belg. ¶ *Quasi liciatorium texentium*] i. e. Jugum circa quod textores telam circumvolvunt, nempe quoad crassitiem hastilis [a]. כִּמְנוֹר אוֹרְגִים *Tanquam jugum liciatorium texentium*. Sic 1 Sam. 17. 7. Sic & Jud. 16. 14. *Cum clavo* הָאֶרֶג *textura, vel jugi liciatorii* [b].

20. *Vir excelsus*, [אִישׁ מְדוֹן] Ità est Chetib. At Keri est מָדוֹן *vir litis*; i. e. *rixosus, contentiosus*; minùs bene, nec ad rem multum pertinens; describitur enim vir mirâ corporis formâ, &c [c]. Ex מִדָּה 1 Chron. fit hic מָדוֹן vitio librariorum [d]. Sed utrumque potest esse verum; ut qui ratione staturæ esset prægrandis, ratione animi fuerit litigiosus. ut sæpè fit [†]. Quid si dicamus מָדוֹן esse idem quod מִדָּה, formæ גָּרוֹן, חַלּוֹן. Dagesch fortè resoluto, & compensato per vocalem longam, ut מָדוֹן dicatur pro מִדּוֹן [f]? [Hæc de Keri; At omnes ferè sequuntur τὸ Chetib [מְדִין] quod hic proculdubiò rectum est [g]. Vertunt, *vir mensuræ*, Mo. Jun. Sic vocatur 1 Par. 20. 6. אִישׁ מִדָּה [h]. *Vir magnæ mensuræ, sive staturæ*, M. P. sim. Ti. *vir gigas*, Sy. Ar. *procerus*, JT. *vir mensurarum*, Di. ex Jon. Buxt. Plurale est, formæ Chaldaicæ, qualia sunt רָצִין *cursores*, 2 Reg 11. 13. מַלְכִין *reges*, Prov. 31. 3. עִיִּין *acervi*, Mic. 3. 12. Idem hoc plurale extat, Jer. 13. 25 *pars* מִדַּיִךְ *mensurarum tuarum*. Sicut ergo Ægyptius, 1 Par. 11. 23. dicitur אִישׁ מִדָּה, *vir mensuræ*, ità hic Philistæus, *vir mensurarum* [i]. Capellus ait, *legi commodiùs posset* מִדְיָן *Midianita*, sed rationem nullam reddit. Audax factum [k]! *b.* reddunt *vir Madon*, quasi nomen proprium esset. ¶ *Qui senos digitos*, &c.] Plin. 11. 43. *Digiti quibusdam in manibus seni. Caii Horatii ex patritia gente filias ob id Sedigitas appellatas accepi: Volcatium sedigitum illustrem in Poeti-*

Crit.
[a] Buxt. vind. p. 410.
[a] Me.
[b] V.
[c] Di.
[d] Capel.
[†] Buxt. ex Abarb.
[f] Buxt. vind. 422. ex K. & Schindl.
[g] Di.
[h] Buxt. vind. 879
[i] Di.
[k] Buxt. 880.

cinnata non est [a]. Vel *novissima sunt*, nempe quæ spiritu prophetico locutus est [b]; nam alia multa non prophetica post id loquutus est, ut capite sequenti, & libro sequenti apparebit [c]. Possunt dici extrema verba, quia id continent quod David usque ad extremum vitæ tempus in ore habuit. Testamentum est & confessio Davidis. Rectè hic subjicitur; quia in præcedente Psalmo de victoriis partis gratias agit: nunc commemorat ea quæ sunt in posterum danda, ac de iis quoque gratias agit [d]. Addit Chald. dici *novissima*, quia prophetiam continent de Christo in ultima mundi ætate nascituro [†]. [Sed audiamus ipsius verba.] *Et hæc verba prophetia David, quæ vaticinatus est in consummatione seculi, diebus consolationis qui futuri sunt ut veniant*, &c. Jon. Omnes Hebræi (præsertim Chaldæus) convicti veritate, hæc de Messia exponunt. Et certè cùm David in isto cantico narret promissionem cui unicè confidat, oportet de Christo intelligamus: quia in nullo [alio] posterorum fiduciam collocare potuit, quàm in Christo [f]. Vel *novissima* dicuntur, quia memoriæ maximè commendanda, uti sunt apud filios novissima patrum monita [g]. Sunt novissima verba quæ magnifiunt à nobis, ut quæ Christus dixit post novissimam cœnam. ¶ *Dixit David filius Isai*] Non incertus quispiam vates. Non pudet illum parentis sui. Solebant Prophetæ parentum nomina adscribere [h], & notas, quibus cognosceretur auctor prophetiæ. ¶ *Dixit vir, cui constitutum est de Christo Dei Jacob*] Sensus noster est, vel, 1. in cujus favorem de regno illi tribuendo à Deo constitutum est, atque decretum [k], Vel, 2. cui stabilitum, firmatum est super Christo Dei, i. e. cui immutabili Dei verbo promissus est Messias de semine ejus nasciturus [l]. וּנְאֻם הַגֶּבֶר הֻקַם עַל מְשִׁיחַ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב *Et fidelis* [Ità τὸ נְאֻם vertunt in verbis proximè præcedentibus] *quem suscitavit Dominus in Christum Dei Jacob*, *b.* *Dixit vir qui erexit jugum Christi & Dei Jacob*, Sy. *Dic ò vir qui portavit jugum Christi sui Dei Jacob*, Ar. *Dixit vir de Messia Dei Jacob confirmatus*, Strig. qui certificatus est de Messia ex se oriundo juxta 1 Sam. 7 [m]. עַל accipiunt pro præpositione *super* vel *de*, &c [n]. At עָל cum Kametz est nomen [o]. [Aliàs aliter.] *Et dixit vir* (*vir ille*, M. T. *dictum inquam viri*, JT. *fidelis sermo prævalidi*, Ma) *qui sublimatus est in regnum, unctus in dicto Dei Jacob*, Jon. *Qui constitutus erat in Christum Dei Jacob*, M. *constitutus excelsus*, Mo. P. Mar. JT. *Messias* (scil. *Christus*) *Dei Jacob*, Mar. un-

[b] Me. sic San. G.
[c] G. San.
[d] Mart.
[†] La.
[f] Mart.
[g] La. ex L.
[h] Mart. San.
[k] Me. ex San.
[l] Ma.
[m] Os.
[n] Ma.
[o] Merc. in Ma.

sim. Sy. Ar. ומִלָּתוֹ עַל לְשׁוֹנִי *Et sermo ejus super linguam meam*, V. vel *in lingua mea*, M. Ti. sub. *fuit*, M. Ti. V. id est, spiritus sanctus per me locutus est Psalmos [a]. Illius verba sunt, non mea. Itaque eam, præcipuè de Messia promisso, doctrinam omnibus, quibus æterna salus cordi est, studiosissimè commendo [b]. Non jactat David, sed ista proponit ad ædificationem. Non tantùm interiorem instinctum ascribit spiritui sancto, verùm etiam verba [c]. Sunt qui hinc eliciunt tres personas divinitatis [d]. 1. *Spiritus Domini loquitur.* Attribuit spiritui sancto, 1. Actionem *loquendi*, Actiones autem sunt personarum, non accidentium. Ergò persona est. 2. Opus Dei, Psalmi enim ex Deo sunt, Act. 4. 21. Vide & 2 Pet. 1. 25. Ergò naturam habet divinam. 2. *Deus Israel loquutus est*, v. 3. hic intelligunt patrem. 3. *Petra Israel dixit*, h. e. filius, qui *petra* & est & dicitur, 1 Cor 10. 4 [†]. Isa. 28. 1 Pet. 2 [f]. Efficaciter probatur (Trinitas) ex multis locis, & cùm videmus huc alludere scripturas, debemus amplecti [g].

3. *Dixit Deus Israel mihi*] Sic P. & ferè omnes לִי *Super me*, Jon. *de me*, M. Di. V. לִי capitur pro בַּעֲבוּרִי, pollicitus fuerat per Samuelem se constituturum me regem [h]. *Locutus est fortis Israel*, צוּר] *Petra* vel *rupes*, Mo. V. JT. *fortissimus*, Ar. M. Ti. sic Sy. *Israelis*, i. e. quem Israel colit [i]. Ostendit his verbis firmitatem verborum suorum; q. d. Deus est non fallax, aut infirmus, qui aut nolit, aut non possit verba sua præstare, sed fortis, & qui rebus humanis dominatur, &c [k]. *Dominator hominum, justus dominator in timore Dei*, מוֹשֵׁל בָּאָדָם צַדִּיק מֹשֵׁל יִרְאַת אֱלֹהִים] Hæc verba variè reddunt & accipiunt, 1. Q. de Deo exponunt, & tanquam partem tituli Deo adscripti cum antecedentibus connectunt,] Ità L. San. Q. in Mart. *Potentissimus Israelis, qui præest hominibus justis, qui dominatur in timentes Deum*, Sy. sim. Ar. San. Dicitur *dominari in timore*, non quòd ipse timeat, sed facit ut sui eum revereantur [l]. [2. Alii de Messia accipiunt.] *Verax Judex dixit, quòd constitueres me regem, ipse est Messias, qui futurus est ut surgat & dominetur in timore Domini* Jon. *Petra Israelitarum locutus est, justus dominator inter homines, dominator in timore Dei*, Strig. sim. Os. rectiùs *dominator timoris Dei*; i. e. qui subditos suos ità spiritu suo gubernat, ut ex vero Dei timore sanctitati vitæ studeant [m]. [Alibi de Messia dicitur, quòd *dominabitur in timore domini*, & *quòd spiritu timoris Domini unctus sit.*] *Numen Israelitarum, rector hominum justus, rector religiosus*, Heb. *Rector metûs Dei*; i. e. metu Dei præditus. Nec alienum est, quòd *Dei metum* attribuit Deo; nam de Christo loquitur, qui genus humanum à Patre

[a] V. sim. Os.
[b] Os.
[c] Mar.
[d] Mart. sic Os. Strig.
[†] Mart.
[f] Os.
[g] Mart.
[h] V. ex M.
[i] V.
[k] San.
[l] Mart.
[m] Os.

viam, *herbam* elicit ex terra [r]. *Manè non densitates, à splendore à pluvia germen de terra*, Mo. Al. *quæ non habet nubes præ fulgore suo, propter pluviam* videlicet, (vel, aut *propter pluviam*, Q. in V.) *quæ herbam à terra elicit*, Ti. *Ut manè non nubilo herba tenera è terra*, existit *à splendore post pluviam*, JT. id est, virescent perpetuò, ut herbæ quibus pluviæ & calores tempestivè adveniunt [s]. *Manè, inquam, quod non habet nubes*, & migrat *à splendore, & à pluvia*, ut proferat *germen è terra*, M. Etiam *manè sine nubibus*, sicut *tenerum gramen* germinans *è terra, à claro splendore post pluviam*, Ang. *Sicut manè, inquam, sine nubibus, quam claro splendore post pluviam, tenera gramina* germinant *è terra*, Belg. *Manè sine nubibus, de splendore, & de pluvia herba terra enascitur*, Os. [Alii totum versum sic reddunt,] *Et sicut luce matutinâ oritur Sol*; Di. sim. Mar. sicut *tempus matutinum* est *absque nubibus, præ splendore*: Di. (vel *absque nubibus ab splendore à pluvia*; i. e. non erit vicissitudo, ut quando dies est nubilosus, jam splendet, jam obscuratur pluvia, non ità regnum meum [t].) sicut *è pluvia existit herba tenera è terra*, Di. sim. Mar. *Estque sicut lux manè orientis solis, cùm aurora est sine ullis nubibus, & serenitas effulgens post pluvias, faciens ut ubique omnia vireant*, Strig. Comparatio hîc est, cujus primum membrum est v. 4. teste כ similitudinis in וּכְאוֹר; alterum est v. 5. teste כֵּן ἀνταπόδοσις. Instituitur autem comparatio, cum tribus rebus naturalibus, quæ gratissimæ quidem sunt hominibus, sed non stabiles; Nam 1. Sol oritur manè, & rursus occidit sub vesperam. 2. Serenitas auroræ primo ortu discutit nubes, sed brevi redeunt nubes, aut succedunt aliæ, quæ cœlum obscurant. 3 Tenera herba læta est & utilis, sed subitò flaccescit. Nihil in his est עֲרוּכָה בַכֹּל וּשְׁמֻרָה *ordinatum ubique*, &c. *Non sic est domus mea*, &c [v]. Illud כ *sicut*, etsi semel tantùm ponatur, ter reperi debet secundùm tria comparationis membra [x]. Sunt duæ hîc προτάσεις, & duæ ἀνταποδόσεις, utcunque permiscentur, nos distinguemus. Proponitur nobis duplex genus lucis, aut splendoris matutini. Unum nascitur candidum, & semper augetur, éstque absque nubibus, ità ut totus dies magna serenitate fulgeat. Altera verò lux quidem est, sed tamen in progressu obfuscatur nubibus: admiscetur etiam aliqua pluvia, quæ non inutilis est rebus humanis. Priori simile est promissum de imperio Messiæ dando; posteriori imperium Davidis, &c. Istæ sunt duæ redditiones [y]. Hæ similitudines intelligi possunt; vel, 1. de sacris Psalmorum canticis, ut de omnibus scripturis, quæ *lucida sunt*. &c. Psal. 18. (19.) 8 [z] Confer Deut. 32. 2 [a]. Sic Ar. *ad quos* [nempe *pios*] *oracula ipsius sunt veluti lux matutina*

[r] V.
[s] Jun.
[t] Mar.
[v] Di.
[x] Di. sim. Mor.
[y] Mart.
[z] Me. sim. San.
[a] San.

& 55. 10, 11. & 60. 1, 2. Hos. 6. 3. Mal. 4. 2. Luc 1 [i]. Vaticinium hoc est de Christo, à quo ait David & & domui suæ (ex qua servator ortus est) & universo mundo tantum affulsisse lucis, quantum sol manè affert, cùm nocturnas tenebras abigit, &c [k]. ¶ *Nec tanta est domus mea apud Deum,* [כִּי לוֹא כֵן בֵּיתִי עִם אֵל] *Quia non* (vel *non enim*, P. vel *quamvis non*, JT. *non inquam*, Ti. M. *utique non*, Di.) *sic* (sub. vel *est*, P. Di. *sit*, JT. vel *erit*, M. Ti. *non sic se habet*, Ar. V. *non est ejusmodi*, Sy.) *domus mea cum Deo*, vel *apud Deum*, P. Mo. 6. JT. M. Ti. V. h. e. talem promissionem imperfectam non fecit mihi Deus [l]; sed plenam & splendidissimam [m]. Res illæ [de quibus v. 4.] sunt inconstantes & instabiles; Non sic domus mea, &c. æternum ea fœdus habet [n]. *Non sic*, &c. scil. ut eas vicissitudines patiatur [*]. *Plus est quàm hæc domus mea ante Deum*, Jon. τὸ כִּי verto *utique*, sæpe enim est non causale, sed confirmativum, ut in Gen. 22. 17. כִּי בָרֵךְ ubi 6. habent ἦ μὴν, quod & Paulus allegat Heb. 6. quæ non jurandi ut quidam volunt, sed confirmandi particula est [†]. *Quamvis non sit ità*, &c. JT. Ang. Belg. *quamvis* autem *non* sit *ità* comparata, Pi. id est, ego & regnum meum, quamvis hæc non ità exactè præstemus, ac proinde rei sumus non servati fœderis cum Deo, *quandoquidem fœdus perpetuum*, &c [o]. Quamvis ego & domus mea indigni simus, &c [p]. *Quàm prorsus enim nihil est domus mea coram Deo?* Strig. Indigna est, cui tanta præstaret Deus [q]. [Al. aliter,] *Sic planè mea posteritati cum Deo actum iri*——*exopto.* Quòd כִּי לוֹא sic interpreter, ut aiat, non neget, eodem modo ponitur כִּי לוֹא Gen. 18. ubi idem est quod *imò*. Nam לוֹא non semper negantis est, ut Ezec. 3. ubi עִם לוֹא positum est pro *quòd si*: quod etiam adhiberi solet in jurando & affirmando pro eo quod Græci dicunt ἦ μὴν, ἦ μάλα. Item 2 Sam. 13. & 2 Reg. 5. & Ezec. 15. וְלוֹא confirmantis est; & alibi sæpe, ut & Ecclesiastici 29. εἰ δὲ μὴ significat *quinetiam*: & Matt. 6 & Marc. 2. *alioquin*; & 2 Tim. 2. μήποτε *si fortè*: sicut Græcis οὐκοῦν unà voce affirmantis est. Quòd si hic כִּי לוֹא negantis esset, dissimilitudo foret absurda, & naturæ similitudinisque ab eodem Davide in Psal. 1. positæ contraria [r]. [Aliis autem satis apposita videtur hæc dissimilitudo, ut diximus.] ¶ *Nec tanta est.* —— *ut pactum æternum iniret mecum, firmum*, &c. כִּי בְרִית עוֹלָם שָׂם לִי עֲרוּכָה בַכֹּל וּשְׁמֻרָה] *Quia* vel *Quoniam* (vel *sed*, Sy. Ar. vel *quandoquidem* JT *tamen*, Ang. Belg. tamen *quia*,

[i] Belg.
[k] San.
[l] V.
[m] Ma.
[n] D.
[*] Mar.
[†] Di.
[o] Jun.
[p] Belg.
[q] Me. sim. L.
[r] Ge.

stum, indéque in æternum [a]. *Quia juramentum æternum mihi juravit, quòd esset regnum meum firmum, sicut firmi sunt ordines Beresith* [i. e. *creationis*] *& custoditum in seculum quod veniet*, Jon. [Intelligit seculum Messiæ, quod eo modo exprimunt veteres Hebræi.] ¶ *Cuncta enim salus mea, & omnis voluntas: nec est quidquam ex ea quod non germinet*, כִּי כָל־יִשְׁעִי וְכָל־חֵפֶץ כִּי לוֹא יַצְמִיחַ] *Quoniam* (vel *quandoquidem*, P.) *cuncta*, sive *tota* sive *universa salus mea* (sub. *ipse est*, V. Mar. Me. San.) *& omnis voluntas*, 6. P. Mo. Glass. vel *omne desiderium*, V. *omne studium*, Glass. sub. *feruntur in eum*, V. vel *omnis voluntas*, sub. *mea ipse est*, illum amo, illi adhæreo, ab illo spero omnia [b]; q. d. quod Deum timeo, & amo, &c. beneficium Dei est, qui mihi bonam mentem tribuit [c]. *Quòd* (vel, *quia*, Mo.) *non germinare faciet*, P. Mo. vel *non producet*; i. e. non excitabit, sub. *alium Regem qui non sit de familia mea*; q. d. In familia mea manebit perpetuò regnum [d]. *Quoniam non germinabit iniquus*; 6. [τὸ בְּלִיַּעַל primam versûs sequentis vocem, cum ultima voce hujus versûs conjungunt.] *Quum* (vel *nam*, Ang.) *tota salus mea, totúmque desiderium* (sub. *sit*, JT. nempe in illo Dei fœdere, Jun.) vel *hoc est*, Ang.) *quando* [id est, *quamvis*,] *non facit ut pullulet*, JT. sim. Ang. q. d. Non propter merita nostra id effecturus est, sed propter nomen suum, & fœdus æternum per Christum [†]. Pignus autem conservandi à Deo fœderis est primitiæ spiritûs, quo inspirante universam salutem meam fœderi gratioso Dei acceptam fero [f]. *Quando non facit*, &c. i. e. propter peccata nostra non exserit illam prosperitatem quam v. 4 adumbraverat. Sic anticipat objectiones: unam, quòd non pareant mandato Dei: alteram quòd Deus promissa non præstet. Statuit enim inobedientiâ suâ fidem Dei inanem reddi non posse, ut Rom. 3. 3 [g]. *Certè in illo omnis salus mea & delectatio est, quamvis non efflorescere* illud *sinat*, Pi. *Utique omnis mea salus est* in eo [nempe fœdere] *& omne desiderium* meum; *licèt* adhuc *germinare non faciat* illud; id est, quamvis promissum germen Isai vel Davidis, nempe Messias nondum venerit. Confer Isa. 4. 2. & 11. 1. Jer. 23. 5. & 33. 15. Zach. 3. 8. & 6. 12. Alii sic, *utique omnis mea salus, & delectatio est, quòd non germinare faciet*, nempe quia jam germinavit, nec unquam peribit [h]. *Quandoquidem omnis salus mea, & omnis voluntas* firma est; *neque ut germen crescit*, Ti. Non erit ut germen agri, quod evanescit: sed perpetuò

regnabit

[a] La.
[b] San.
[c] Me.
[d] V.
[†] Ma. ex Jun.
[f] Jun.
[g] Ma. ex Jun.
[h] Belg.

tis, Ca.) *omnes*, (sub. *sunt*, vel *erunt*) P. V. &c. *instar spinarum*, Sy. *sicut spina ejecta*, δ. *tanquam spina, motus*, Mo. *veluti spina dura*, Ar. *ut spina remota*, JT. Pi. Sic Di. Heb *ut spina amota*, Pi. *tanquam spina* quæ *propelluntur*. P vel *propulsantur*, pede scilicet aut baculo [o]. [Alii כֻּלָּהֶם aliò referunt] *vir perditus* (vel *impius Belial*, M.) *eris ut spina in universum* (vel per totum, M) *evulsa*, Ti. M. *ut spina radicitùs extirpanda*, Strig. ¶ *Quæ non tolluntur manibus*, כִּי לוֹא בְיָד יִקָּחוּ] *quia non manu capient*, P. sic Mo. V. vel *capiunt*, sive *capere solent*; (Futurum notat actum continuum, & locutio est impersonalis [p]) sub. *illas*, V. *Non manu sumentur*, δ. vel *capiuntur*, Sy. JT. *non potest homo capere*, &c. Ar. *quia manu non possunt capi*, Di. nam tangere volentium manus cruentant [q]. *Nemo manu attrectat*, Ti. q. d. ut homines tractare non solent manibus spinas, imò illas à se propellunt, sic Deus depellet à se impios [r]. Qu. De quibus loquitur? Resp. 1. De viris improbis; [*in genere*] Qualis Deus futurus est erga justos docuit v. 3 hîc docet qualis erit erga impios. Idem ergò hoc loco complectitur quod Psal. 1. statum bonorum ac malorum exprimit; est itaque hæc summa quædam totius Psalterii [s]. *Homines nequam*, id est, qui mandata Dei non amplectuntur, neque promissionum sunt participes, id est, reprobi. Antithesis est ex comparatione cum superioribus [*]. 2. De impiis Regibus; *Impii verò & viri Belijaal* qui Regnis tyrannicè præsunt, *sunt ut spinæ quæ sine ferreis instrumentis tractari non possunt, aut certè igne sunt exurendæ.* Sic omnia regna mundi tandem degenerant in interitum: Solum regnum Davidicum & Christi manet in æternum [t]. 3. De impiis ex Davidis familia; q. d. Nepotes mei qui permanebunt in fide, perpetuò regnabunt: at qui inter eos impii erunt, castigabuntur à Deo, depellet eos à se Deus; tamen non auferet à familia mea misericordiam suam [v]. Vel 4. intelligit impios qui regno ejus insidiabantur, & felicitatem ejus concoquere non poterant [x]. Confert regnum hoc cum regno Diaboli, Antichristi, & impiorum. Videbat David in suo regno utcunque extirpatos impios; sed magis in regno Messiæ id futurum prævidebat [y]. Ejicientur omnes impii è regno Christi [z].

7. *Et si quis tangere voluerit eas, armabitur ferro, & ligno lanceato*, וְאִישׁ יִגַּע בָּהֶם יִמָּלֵא בַרְזֶל וְעֵץ חֲנִית] *Et quicunque volet tangere eas*, P. sim. M. (*qui attrectaturus est eas*, JT. *si quis eas attingere* cogatur, Ti.) *replebitur* (vel *repletur*, V. P. sub. *ipse*, V. vel *ejus manus*, V Pi. vel *armet* manum suam, M.) *ferro, aut hastili lanceæ* P. vel *ligno hasta*, sive *lanceæ*, M. Ti Mo. Di. id est, capiet instrumentum ferreum, quo succidet illas, aut hastile lanceæ, quo propellat illas [a]. Non verò cum Vul-

[o] V. [p] Pi. [q] Me. [r] V. [s] San. [*] Ma. ex Jun. [t] M. [v] V. [x] Ma. [y] Mart. [z] Of. [a] V.

Fuerunt hi cum Davide antequam regnum acciperet. Describi eos vult Deus, nè suâ laude frustrentur. Ità illorū nomina, qui Christo se conjunxerunt, in cœlis descripta esse dicuntur [i]. ¶ *Sedens in cathedra sapientissimus*, יֹשֵׁב בַּשֶּׁבֶת תַּחְכְּמֹנִי] [Variant. Q appellativè reddunt.] *sedens in sede* vel *cathedra* (more scil. eorum qui aliis consulunt, *consulens* [k]) *sapiens*, vel *prudens*, P. Mo. V. *Sedens in sella sapientiæ*, M. vel *judicii*, Jon. Q. hæc verba de Davide exponunt [l], legúntque, *David sedens*, &c. Verùm codices Sixtini distinguunt, David. *Sedens*, &c. Et in Heb est לְדָוִד *Davidi* [m]. Alii putant hunc alium quempiam fuisse, &c [n]. Et sapientiâ & robore valebat. Sedebat in sede inter alios Sanhedrim. Erat enim jurisconsultus [o] Sic vocabatur propter juge studium ejus in lege divina [p]. Alii tamen hæc, ut dictum, de Davide accipiunt, sequentia verò de alio [q]. *Hæc sunt nomina heroum quos habuit David, cùm sederet in solio sapientiæ, præcipuus inter tres hic fuit*, &c. Ti. Al. *Qui primam sedem occupabat.* Ar. sim. Sy. [Aliis hæc sunt nomina propria,] *Joshib bashebeth tachemonita*, JT. sim. δ. Of. *Jasobeamus Hachmoni filius*, Ca. Sic appellatur 1 Par. 11. 11 [r]. Inde hunc locum transtuli. Nam hic ità corruptus est, ut nulla possit deprehendi sententia [s] *Josheb baschebeth filius tachkimoni.* Vox *filius* hic inserta est ex 1 Par. 11. 11. & *Thachmoni* ponitur ibi pro *Tachkimoni* [t]. Priora duo sunt nomina propria viri, tertium est nomen patriæ ipsius [v]. תַּחְכְּמֹנִי hic est adjectivum Heemanticum [x]: *Tachemonites* pater fuit, & *Adino* filius [y]. Illud *sedens in cathedra* est Periphrasis, aliis verbis vim nominis proprii exprimens, quod ex 1 Par. 11. 11. discimus fuisse *Jasbabam* [z]. Res significata pro nomine proprio ponitur [a]. Vulgus ipsum ità appellavit, quòd Hebræa vocabula illud importarent. Frequentes hujusmodi paranomasiæ, & allusiones ad nomina propria, ut *Nabal stultus*, 1 Sam. 25. *Phassur pavor undique*, Jer. 20. *Non vocate Noemi*, i. e. *pulchram.* Ruth 1 [b]. ¶ *Princeps inter tres*, רֹאשׁ הַשָּׁלִשִׁי] *Caput tertiarius*, Mo. (vel *triarius*, Ma.) *primarius tribunorum*, JT. id est dux summus primi agminis: ut quinque sequentes fuerunt suorum agminum duces suo ordine [c]. *Præcipuus* (*princeps*, Ca.) *inter tres*, M. Ti. Of. *Princeps*, vel *caput tertii*, vel *ternarii*, δ. Q in Ma. *Caput magnorum*, vel *principum*, vel *magnatum*, P. V. Mar. ¶ *Ipse est quasi tenerrimus ligni vermiculus*, &c. הוּא עֲדִינוֹ הָעֶצְנִי עַל שְׁמֹנֶה וגו׳] [Quibusdam est nomen proprium.] *Erat Adino Eznita*, P Mo. Of Belg. Ma. Ang. G. sim. δ. & He. in G. ut nomen *Hetznita* sit gentilitium, vel à familia, vel à gente, vel à patria [d]. Sententia Vulgati est, *Jesbaham* fortissimum fuisse, & 800 occidisse, 1 Par. 11. & conferendum cum *Adino Eznita*, antiquo scilicet, & apud Hebræos celebri

heroe

[i] Mart. [k] V. [l] Ità He. in M. Chald. & L. & Dion. in loc. [m] San. [n] M. [o] Mart. [p] M. [q] San. [r] Me. [s] Ca. [t] Belg. [v] Q. in Ma. [x] M. [y] Q. in M. [z] Me. [a] T. [b] San. [c] Ma. ex Jun. [d] Ma.

cipit, quomodo Ca. & Strig. accipere videntur, quasi esset חָלָל, cùm sit חָלָל cum duplici Kametz, quod nominis est indicium.] Qui fuit *super* 800, &c. P. Hebraismus est; q. d. Qui in uno prœlio manu suâ trucidavit octingentos [k]. Qu. 1. Quî fieri potuit? Resp. Novimus quot angelus unâ nocte interfecit; annon eandem facultatem Deus homini potuit concedere? Fuerunt sanè viri heroici. Illis Deus & impulsum dedit & successum [l]. Scimus à Sampsone inermi mille homines, illósque neque inermes, neque infirmos, occisos esse. Videtur occasionem captâsse; fortè illos aggressus est, vel bene potos, & pastos, somno vinóque sepultos; vel in loco angusto depressóque conclusos, qui facilè urgeri possint, & opprimi ex superiori loco. Credo illum solùm hoc perfecisse. Nam si cohortis dux id fecit, non tam laudandus erat; quanquam non vulgaris sapientiæ est, à qua hic commendatur, rem itâ moderari, ut sine ullo suorum detrimento tot hostes tam brevi, facilèque confecerit [m]. Qu. 2. Quomodo hîc 800, cùm 1 Par. 11. 11. tantùm 300 confodisse dicitur? Resp. 1. Alius hic (*Jesbabam*) erat ab illo (Adino) in Paralip [n]. [Vide ad priora hujus commatis verba ex Me. annotata.] Non placet, 1. quia magna est in Hebræo nominum similitudo. 2. Tam hic, quàm ille princeps est primi ternarii [o]. Resp. 2. Utrumque præstitit, occîdit & 800, & 300, non autem eodem loco & tempore [p]. Illud autem prius, quia illustrius, collatum est in libros Regum, ubi præcipua consignantur; posterius in Paralip. ubi ante prætermissa referuntur [q]. Resp. 3. Manu suâ 300 occîdit; reliquos per eos qui cum ipso erant, quorum gesta Duci ascribi solent [r]. Resp. 4. In una pugna 800 vulneravit, ex quibus 300 mortui sunt [s]. Vel 300 mortui sunt in ipso prælii loco [t]. חָלַל enim significat & *vulnerare* & *occidere* [v].

9. *Post hunc*] i. e Qui erat secundæ dignitatis ab eo [x]. ¶ *Filius patrui ejus*] Nempe adoptivus & legalis, ex Lege Deut. 25. 6. Naturalis filius erat fratris vivi, i. e. parentis sui, legalis fratris mortui, id est patrui. Alii fermè omnes illud דודו nomen proprium esse putant. Quod ego non improbo. Prius tamen præfero, quia consentit cum vulgato [y]. ¶ *Ahohites*, בֶּן־אֲחֹחִי] *Filius Ahohi*, P. i. e. Ahohæus, sive de familia Ahohæorum [z]. At 1 Par. 11. rectè omittitur בֶּן. nam *Achochi* est nomen patriæ, *Achochites*, non avi [a]. Verùm quis hoc Critico dixit? K. ait esse nomen familiæ. Hic dicitur *filius Achochi*; illic *Achochi*, sicut dicitur בֶּן יְמִינִי

k V. — l Mart. — m San. — n Me. Q. in San. — o San. — p San. K. in Wil. — q San. & — r Q. in Buxt. vind. c. 2. 2. 406. — s Os. Wil. ex Jun. — t Q. in Belg. — v Belg. — x V. — y San. — z V. — a Capel. Crit.

...ascenderent, M. quam restituerent, Ca. abeuntibus Israelitis, JT.

10. *Ipse stetit & percussit*, קָם וַיַּךְ] Illa confestim & sine mora, ubi vidit suos populares fugisse, percussit, &c. Hoc pacto utuntur Hebræi verbo *Surgendi* [l]. Non stetit hic solus, sed unà cum *Jesbaam*, ut habetur, 1 Par 11. fortè & cum *Semma*, de quo idem hic asseritur v. 12 [m]. Omnibus fugientibus ipse solus immobilis perstitit & hostem in fugam vertit. Quod reliqui videntes reversi sunt & despoliaverunt occisos [n]. ¶ *Donec deficeret manus ejus, & obrigesceret cum gladio*, וַתִּדְבַּק יָדוֹ אֶל הַחֶרֶב] *Et adhæreret manus ejus ad gladium*, Mo. 6. sim. Jon. Sy. Ar. P. Mo. Ca. JT. Factum hoc vel 1. Quòd præ nimio labore, manus, quæ gladium tenebat, spasmum contraxit, itâ ut finito conflictu vix potuerit educi è manu ejus gladius. Spasmus est tendonum contractio quæ aliquando fit inanitione; h. e. cùm præ nimio sudore tendones siccescunt & contrahuntur [n]; Vel 2. Ex stupore, qui contractos digitos cum capulo constrinxit [o]. Ex stupore nervorum & musculorum [p]; Vel 3. propter copiam sanguinis [q]; ex quo gladii capulus manui itâ adhæsit, ut finitâ pugnâ difficile avelleretur [r]. Vel 4. Sensus est, q. d. quamvis lassus, validè tamen gladium manu prehensum semper retinuit, acsi manui ejus adglutinatus foret [s].

11. *Et congregati sunt Philisthiim in statione*, לַחַיָּה] Variè reddunt. *Ad haiatha*, Jon. [quasi nomen esset proprium loci.] *In feras*, 6. quasi de venatione agatur; cui tamen vacare in hostico neque licet, neque tutum est [t]. *Ad animalia prædanda*, Sy. sim. Ar. Verùm hoc sensu חַיָּה nusquam usurpatur [v]. *In statione*, Vulg. At חַיָּה itâ sumi, exemplo caret [x]. *In villa*, vel *pago*, P. Mo. V. i. e juxta pagum quendam hæc gesta sunt [y]. *In globum*, Ti. *in catervam*, JT. vel *turmam* RS. in BA. Id חַיָּה sign. v. 13. Probarem, si יֵאָסְפוּ לַחַיָּה esset phrasis Hebræa. Magis probo quod 6. in Complut. edit. habent, ἐπὶ σιαγόνα, *ad maxillam*, quasi legissent לְחִיָה *ad Lechi*; Itâ ה locale in fine supplet vicem ל initialis, & sensus est apertissimus. Nempe venisse prædabundos ad eumpse locum, in quo centum antè annis à Sampsone cæsi fuerunt; ubi & Deus alterum Sampsonem excitavit, qui eorum impetum sustinuit, & fregit [z]. ¶ *Erat ager lente plenus*] [sim. omnes.] At 1 Chron. 11. 13. est שְׂעוֹרִים *hordeo*. ex quo per metathesin literarum & mutationem ר in ד fortè factum hic עֲדָשִׁים [a]. Sed nimis hæc enormia sunt. Utrumque verum erat; fuisse in eo agro & hordeum & lenticulas; In hoc agro primùm fu-

l V. — m T. ex San. — n M. — n V. — o San. — p Mart. — q Mart. — r Me. ex Jon. — s Mo. — s Ma. — t BA. 1. 2. 15. 201. — v BA. ib. — x BA. ib. — y V. sic M. — z BA. ib. — a Cap.

 erunt

רוׂאשׁ] [Keri שְׁלֹשָׁה] *Tres ex triginta*, 6. *ex 30 capitibus*, Mo. *principibus*, P. *heroibus*, Sy. *Hi tres principes*, vel *præcipui inter triginta*, Ca. Strig. quorum nomina infra recensebuntur, majorem autem numerum exprimere contentus fuit; potuisset enim dici *inter 37*, tot enim erant heroes Davidis [n]. Illud *inter triginta*, vel, ut est in 1 Par *de triginta*, explico, præ triginta; i. e. fortiores sunt illis 30, qui statim numerantur. Ità מִן vel מ sumitur Psal. 137. *mirabilis facta est scientia tua ex me*; i. e. suprà quam ego assequi queam, Ezec. 16. 52. Os. 10. *Ex diebus Gabaa*, i. e. graviùs quàm peccârunt Gabaitæ [o]. *Tres isti suprà triginta primarii*, JT. *Tres isti principes, qui erant ex præcipuis ducibus*, M. sim. V. ¶ *Venerant tempore messis ad David*, אֶל־קָצִיר] *In messe*, P. i. e. tempore messis, V. *ad messem*, scil. *à vi hostium defendendam*, in qua eripienda David occupatus erat [p]. In 1 Chron. 11. 15 pro eo est עַל הַצּוּר *ad rupem*, quod melius videtur; indéque factum videtur אֶל קָצִיר ex literarum ה & ק similitudine [q]. Sed utrumque bonum est, *venerunt ad Davidem, in rupem, tempore messis* [r]. ¶ *In speluncam Odollam*:] Vide 1 Sam 22. 1. vide ver. seq [s]. Sensus potest esse; q. d. Hi tres, jam antè ad Davidem venerant, cùm esset in spelunca Odollam, & Saulem fugeret. Constat enim ex 1 Sam. 22. inter eos qui convenerant *Abisai* unum fuisse. Hoc autem tempore in illa spelunca non videtur fuisse, neque enim locus ille ad explicandas acies erat accommodatus [t]. Juxta speluncam illam erat insignis petra, quæ præsidium & veluti arx David fuit [v]. Ea *præsidium* vocatur v. seq [u]. ¶ *Castra autem Philistinorum*, &c. וְחַיַּת וגו'] *Et turma*, vel *agmen*, vel *caterva castra haberet*, &c. JT. M. Ti. &c. חַיָּה nonnunquam sign. *cœtum & collectionem* [y]. Distinguenda sunt *castra* Philistinorum à *statione*. *Statio* in Bethlehem fixa erat, & in ea præsidiarii milites degebant: castra verò erant in valle gigantum, & prout ferebat usus, huc & illuc transferebantur [z]. ¶ *In valle gigantum*] Vel *Rephaim*, V. Me. Ma. De qua vide suprà 5. 18 [a]. Fortasse ibi, aut perierant, aut aliquid egerunt egregium viri fortes, vel gigantes, &c [b]. Non procul distabit à spelunca Adullam [c].

14. *Et David erat in præsidio*] Ità 6. Jon. Mo. P. M. *in suo propugnaculo*, JT. id est in Jerusalem [d], à se paulò antè expugnatâ, ex qua prodiit Hadullamum versùs, Philisthæos aggressurus †. Vel potiùs in arce & spelunca *Odollam*, de qua sermo præcessit [f]. Porrò spelunca Odollam, per antonomasiam, opinor, appellatur *præsidium*, 1 Sam. 22. 4. 5. ¶ *Et statio Philist. tunc erat in Bethlehem*] Sicut antè in *Gabaa*, 1 Sam. 13. 3. ubi notata vide [g].

15. *Desideravit, & ait*, וַיִּתְאַוֶּה וַיֹּאמַר] *Concupivit autem, & ait*, P. i. e. præ desiderio dixit, V. sim. Sy.

[n] Os. [o] San. [p] Abarb in Buxt. vind. 414. [q] Capel. [r] Buxt. ib. [s] Ma. [t] San. [v] M. [u] Me. [y] M. [z] Me. [a] Me. [b] San. [c] V. [d] Ma. ex Jun. sic Jo & To. in La. † Ma. ex Jun. [f] La. sic M. San. Me. [g] San.

vilem sibi esse subditorum salutem, & ut constaret se ignaro & invito, hoc præstitum [m]. 2. Ut milites temperantiam in siti doceret [n]. Sic Alex. in communi militum siti, aquam noluit bibere, Curt. l. 7 [o]. 3. Nè videretur illorum sanguinem potâsse [p]. ¶ *Libavit eam Domino*] Heb. *effudit eam*, sub. in terram, in honorem Jehovah [q]. Genus libationis fuisse videtur. Vide 1 Sam. 7. 6 [r]. Aquam tam pretiosam dignam judicavit, quæ Domino libaretur [s].

17. *Propitius sit mihi Dominus*, חָלִילָה לִּי יְהוָה] *Absit mihi* (vel, *à me*, M. Ca. Strig.) *Domine*, vel, *ô Jehovah*, Mo. P. sic JT. vel *ab ante Dominum*, Jon. *Nequaquam permittat Dominus ut hoc faciam*, Sy. sim. Ar. *Procul sit hoc à me, Domino adjuvante*, Ti. *Nefas mihi à Jehova*, sub. *imputabitur*, si scilicet illud facerem, יְהוָה ponitur pro מֵיְהוָה, ut plenè exprimitur, 1 Reg. 21. 3 [*]. Deficit hîc מ *mem* ut Jos. 10 13. *Donec vindictam sumeret populus* אֹיְבָיו pro מֵאֹיְבָיו *de hostibus suis*: sic infrà v. 24. *Filius Dodonis* בֵּית לֶחֶם pro מִבֵּית לֶחֶם *de Bethlehem*, scilicet oriundus; & v. 32. בְּנֵי יָשֵׁן pro מִבְּנֵי יָשֵׁן *de filiis Jasan erat Jonathan*, scil. inter illos 30 heroas †. חָלִילָה (à חָלַל *prophanare*, unde & חוֹל *prophanum*, 1 Sam. 21. 4. Lev. 10. 10.) idem est ac τὸ βέβηλον, *res prophana*, vel *nefas*; unde pro abhominantis particula usurpatur; idque vel absolutè, ut 1 Sam. 14. 45. *absit*; vel cum nominibus, &c. *absit tibi*, Gen. 18. 25. *absit à servis tuis*, Gen. 44. 7. & h. l. *absit à Domino* ||. ¶ *Num sanguinem*, &c. הֲדַם הָאֲנָשִׁים הַהֹלְכִים בְּנַפְשׁוֹתָם] *Num* (sub. *bibam*, P. JT.) *sanguinem virorum abeuntium*, sive *qui abierunt* (vel *profecti sunt*, illuc, Ti.) *in* (vel *pro*, Jun. M.) *animabus suis*? Mo. sic 6 Jon. vel *cum periculo vitæ suæ*? Pi. Sy. sim. Ar. JT. vel, *in animas suas abierunt*, sub. *quæsitum aquam*, V. *Annon hic est sanguis virorum*, &c? M. Strig. *Sanguinem*, i. e. aquam allatam cum discrimine vitæ [t]. Observate hîc, quòd aquam hanc *sanguinem* appellat, quia periculo se exposuerunt; & mirantur in Eucharistia vinum *sanguinem* dici, ubi servator noster non tantùm se exposuit periculo, sed etiam reverà sanguinem fudit [v].

18. *Princeps erat de tribus*, וְהוּא רוֹאשׁ הַשְּׁלֹשִׁי] Keri est הוּא רֹאשׁ הַשְּׁלֹשָׁה, *Ipse erat caput*, vel *princeps trium*, Mo. P. 6. JT. i. e. primas tenebat inter tres posteriores [x]. *Alterorum trium princeps*, Ca. *præcipuus inter tres*, Strig. M. *illos*, M. *caput ternarii*, Ti. In secundo ternario duo nominantur, *Abisai* & *Benaias* [y]. Tertius non exprimitur, quod non mirum; Sic in Paral. Primi ternarii princeps non nominatur [z]. Imò tertius hic erat Asahel [a]. ¶ *Levavit hastam*, &c. עוֹרֵר אֶת־חֲנִיתוֹ וגו'] *Suscitavit* vel *Excitavit* (vel *vibravit*, Sy. JT. Ca.) *hastam*, sive *lanceam suam super* (vel *contra*, P.) *trecentos occisos*,

[m] San. [n] Me. sim. San. La. [o] La. G. [p] San. [q] Ma. ex V. [r] Ma. [s] Me. [*] Glass. gram. 636. † Glass. gram. 663. || Glass. 635. [t] V. [v] Mart. [x] V. sim. Jun. Ma. [y] Mart. Os. [z] Mart. [a] Os.

lentissimos Moabitas, JT. *magnates* (*vel gigantes*, Sy. *gigantem quendam*, Ar.) *Moab*. Jon. *Duos filios Ariel ipsius Moab*, b. *Duas arces munitissimas*; i.e. duo loca fortissima, quorum uterque dicebatur *Ariel*; i.e. homines qui defendebant duo loca fortissima regionis Moabitarum [k]. *Duos duces Moab*. *Ariel* idem est quod *leo fortis* [l]. ¶ *Percussit leonem*, הָאֲרִיה] Keri הָאֲרִי. Hoc loco alio utitur vocabulo, ut significet se hic de bestia, paulò antè verò de hominibus locutum [m]. ¶ *In media cisterna*] [Sim. omnes.] Unde effugium sibi præcidit, necessitatémque perficiendi incepti sibi imposuit [n]. ¶ *In diebus nivis*]. Cùm leones fortiores sunt [o], (utpote calidissimi & ignei [p]; & assueti cœlorum ac temporum injuriis [q],) & sæviores, sive ferociores [r], penuriâ victûs [s], & plùs homini insidiantur [t]. Tunc continentur oves in caulis; & cùm desit illis pastus, irascuntur; Ira autem est cos fortitudinis [v]. Tunc & hominum membra rigent [x], & minùs apta sunt ad arma tractanda [y]. Non fuit hic vitæ prodigus, sed credendum est leonem perniciosum fuisse provinciæ [z].

21. *Virum dignum spectaculo*, אשר מַרְאֶה] Keri est אִישׁ, quod omnes sequuntur,] *Virum aspectûs*, Mo. Pi. *spectabilem*, b *conspicuum*. Jon. *formosum*, Ar. P. sim. Sy. Ti. quem aspiciebant propter venustatem formæ [a]. *Spectabilem* magnitudine, JT. sim. Ca. *magni aspectûs*, qualem Gigantes habent; 1 Par. 11. 23 scribitur אִישׁ מִדָּה *vir personatus & magna statura* [b]. *Terribili specie virum*, Strig. ¶ *In virga*] Vel *baculo*. [Ità omnes.] q. d. Inermis, virgam tantùm manu tenens [c].

22. *Nominatus inter tres*] Heb. *Nomen ei inter tres*, Mo. P. *inter hos tres*, Jon. *inter tres illos*, P. i.e. fama inter tres illos sequentes. Vel dignus erat ferè qui annumeraretur inter tres illos fortes qui attulerunt aquam. Sic vertunt qui eum septimum constituunt: nam fuit medius inter illos ternarios & 30 sequentes [d].

23. *Qui erant inter triginta nobiliores*, מִן הַשְּׁלוֹשִׁים נִכְבָּד] *Præ triginta* (*vel præ robustis*, Jon.) *gloriosus*, vel *honorabilis*, Mo. sim JT. *celebris inter triginta*, Sy. sim. M *ex triginta præstantissimus*, Ti. *istorum* 30 (*sub. sequentium*, V.) *gloriosissimus*, P. vel *nobilissimus*, V. ¶ *Ad tres non pervenerat*] *Sed* tamen *ad tres*, &c. P. V. i.e. ad dignitatem trium priorum [†], *Ad tres primos*, M. ¶ *Fecit eum auricularium*, *à secreto*, Vel *& à secretis*, V. אֶל־מִשְׁמַעְתּוֹ] *Ad auditum suum*, P. Mo. Jon. *ad auditiones suas*, b. *ad audientiam suam*, h.e. fecit eum præsidem Concilii [f]. *In consilium suum*, M. ex He. sim. Ca. *Usus est ejus operâ in secretis consiliis*, Strig. *Consiliarium*, qui audiret subditorum querelas,

[k] V. [l] M. [m] Os. [n] San. [o] La. sic V. San. [p] San. La. [q] San. [r] V. La. San. [s] Mart. [t] Jun. sim. La. [u] M. [v] Mart. [x] Mar. [y] San. [z] Mart. [a] V. [b] M. [c] Me. [d] V. [†] V. [f] M.

29. *Salmon*] Hic *Gilai*, 1 Par. 11. 29 [q].

29. *Heled*] Heb. *Cheleb*. Hæc *Choldai*; 1 Par. 27. 15 [r].

30. *Heddai*] Heb. *Hiddai*. Qui 1 Paral. 11. 32. vocatur *Churai* [s].

31. *Abi-Albon*] Qui 1 Paral. 11. 32, dicitur *Abiel* [t]. ¶ *De Beromi*] Heb. *Barchumites*, vel *Barchamans*, 1 Par. 11. 33. vocatur *Bacharumites*, vel *Bacharamans*; i.e. ex Bachurim oppido Beniamitarum [v].

32. *Filii Jasen*, *Jonathan*] Vox *filii*, Heb. est pluralis; Ma. Ex *filiis Jasen*, V. JT. Ità plerique in Ma. id est filius [x]. [Aliter sentit Grotius, qui ad ista verba v. 39. *Omnes triginta septem*, hæc annotat; Qui hîc ab *Asahele* ad hunc numerum desunt, ii fuere *filii Jassen* suprà memorati commate 32 [y].] Qui hîc *Jasen*, in 1 Paral. 11. 34. vocatur *Hasem* [z].

33. *Filius Sarar*] 1 Par. 11. 35. *filius Sachai* [a]; *filius Sacharis* [b].

34. *Eliphelet filius Aasbai*] 1 Par. 11. 35. *Eliphal filius Ur* [c]. ¶ *Eliam filius Achitophel*, &c.] Hic 1 Par. 11. 36. scribitur *Achijah Phelonites* [d].

35. *Hezrai*] Heb. *Chetzran*, vel *Chetzrai*; nam Heb. est gemina lectio; 1 Par. 11. 37. vocatur *Chetzro* [†]. ¶ *Pharai*] 1 Par. 11. 38. *Nagharai* [f]. *Naharains* [g].

36. *Igaal filius Nathan*] Hic 1 Par. 11. 38. *Joel frater Nathan* [h]. [Vitium scribæ in alterutro loco esse contendit Capellus, & יִגְאָל pro יוֹאֵל positum, ex similitudine literarum ו & ג. Respondet Buxt.] In Genealogiis & Chronologiis multa esse ἄπορα. Fortè diversi erant, hic frater, alter filius Nathanis, & unius mentio fit in uno loco, alterius in altero [*]. [Satis constat ex Paralip. alios fuisse Davidis fortes, quàm qui hîc numerantur.]

39. *Omnes triginta & septem*] Hi nempe triginta & unus, & sex fortes duarum illarum triadum [i]. Si exactè numeres, comprehensis duobus prioribus ternionibus, sunt tantùm 36. sed rectè notant his quoque annumerandum Joabum summum imperatorem, qui omnibus præerat [k]. Selegerat David triginta è suis fortissimos, quibus posteà alii etiam supra numerum aggregati sunt, manente tamen denominatione *triginta fortium*. Sic Apostoli dicuntur duodecim, licèt postea Paulus & Barnabas additi sint [l]. Porrò isti non sunt in hunc gradum asciti propter censum aut nobilitatem; sed prout se bene gerebant in defendenda republica. Non datur hîc locus gratiæ. Nullus fratrum David hîc descriptus invenitur [m].

ex Jun. [q] Ma. ex Jun. [r] Ma. ex Jun. [s] Ma. ex Jun. [t] Ma. ex Jun. [v] Ma. ex Jun. [x] V. [y] G. [z] Ma. ex Jun. [a] Ma. [b] Jun. [c] Ma. ex Jun. [d] Ma. ex Jun. [†] Ma. [f] Ma. [g] Jun. [h] Ma. ex Jun. [*] Buxt. vind. 416. [i] V. [k] Ma. [l] Ma. sim. San. [m] Mart.

David in eos, וַיָּסֶת אֶת־דָּוִד בָּהֶם] *Et concitavit Davidem in eis*. Mo. G. b. nempe *diebus*, G. vel *in eos*, Jon. Sy. M. Ti. P. vel *inter eos*, Strig. [Referre videntur ad Dominum, vel ejus furorem; nam sine ullo supplemento cum praecedentibus haec verba connectunt. Alii aliter] *Quum incitásset* adversarius *Davidem*, JT. Supplementum hoc desumptum est ex 1 Chron. 21. 1. nam nomina conjugata verbis suis, ut contrà verba nominibus inclusa latent ex linguae proprietate, ut Gen. 18. 21[v]. Sed audax est hoc supplementum, quod ipsa verborum consecutio respuit; nam apertè de Jehova utrumque dicitur, quòd ira ejus accensa fuerit, &c. & quòd incitavit Davidem [x]. *Et ille* (viz. *Satan* ex 1 Chron.) *incitavit contra eos*, Ang. *Incitavit* cor Davidis *Davidem*; q. d. David à propria concupiscentia fuit tentatus [y]. Vel activum ponitur pro passivo, *commovit David* pro *commotus est*, nempe à Diabolo, ut habemus, 1 Par. 21. 1. Diabolo autem locum facit incuria ac negligentia circa mandationem legis ac preces [z]. *Et impulsus est rex David*, Ca. [Alii ad Deum hoc referunt [a].] Hic *Deus concitavit*; At 1 Par. 21. *Satan incitavit*; unde intelligimus Satanam irae Dei flabellum esse, ut corda hominum, quocunque voluerit Deus, impellat [b]. Deus excitavit indirectè, Diabolus directè [c]. Sic Jehova dicitur *incitâsse Saulem*, 1 Sam. 26. 19[d]. Non est abhorrendum ab illis loquutionibus, quae alibi reperiuntur, ut Jos. 11. *A Domino fuit, ut Cananaei se obfirmarent*, &c. Isa. 19. Deus *errorem miscuit*, &c. & 63. *fecit eos errare*; 2 Thes. 2. *Immittit in illos efficaciam illusionis*, &c. Neque scriptura nos decipit illis loquutionibus; vera sunt quae dicuntur, sed sanè intellecta †. Qu. Quid vel Quomodo hoc agit Deus? Resp. 1. Hoc agit Deus permittendo, &c [f]. Verum hoc est; Fert peccata, non impedit Deus; At si accipias, quasi Deus relinquat homines sibiipsis, non regat mala, dicimus non satis esse. Actiones hominum non subtrahendae sunt divinae gubernationi. Ista permissio pertinet ad voluntatem Dei; permittit non coactus, sed volens. 2. Deus removet prohibens, nempe gratiam suam. 3. Quatenus actiones sunt, ad eas concurrit Deus. 4 Dat occasiones, quibus novit Deus malos malè usuros. 5. Non sinit grassari temerè in quosvis; sed in aliquos quos vult punire: utitur peccatis, & gubernat ea [g]. Divina justitia commovit Davidem ad numerandum populum, quatenus numeratio ista erat in poenam populi [h]. Deus ita manu suâ continet diabolos, & malos homines, ut, licèt ardeant ad malefaciendum, tamen nusquam erumpere possint, nisi quò ipsos, ut eant, miserit, vel positivè ipse permiserit, ad peccatorum castigationem [i]. Peccatis utitur propter aliud, ut castiget, &c. Si autem initia scelerum quaerimus, satis habemus

Greg.
[v] Jun.
[x] Pi.
[y] V. & M. ex He.
[z] G.
[a] Id Cal. & Theod. in San. T. La. Pi.
[b] V. Ma.
[c] La.
[d] Pi.
† Mart.
[f] La. San. ex Theod.
[g] Mart.
[h] Cal. in San.
[i] La.

Exod. 30. sive politica, ut est tempore belli; contra promissiones Dei, & fidem suam priorem, & contra publicam quietem ||. 3. Fortè nova tributa imponere voluit, quod non decebat. Is finis censûs Augusti, & Romanorum, unde non capita tantùm, sed & facultates censebantur; quod an à Davide factum, incertum est [s]. 4. Promiserat Deus populum suum fore innumerabilem, ideò noluit à quoquam numerari [t]. Potiùs curare debuit, ut populum bonum faceret, quàm numeraret [v]. 5. Peccatum erat, (nempe populi, sicut alio respectu à Davide peccatum, ut notavimus [x];) quòd in hoc censu non solverent dimidium siclum, quem jussit Deus ut singuli solverent, Exod. 30. 12, 13. *Singuli pretium— & non erit plaga in eis* [y]. Erat autem non leve peccatum, in tanta rerum opulentia Deum suo jure velle fraudare [z]. Tributum hoc in agnitionem supremi Dei dominii solvendum, à plerisque fortasse (connivente rege regiisque ministris) persolutum non fuit [a]. 6. Fecit contra expressum Dei mandatum, Exod 30. 14. & 38. 26. Num. 1. 3. & 22. & c. 26. 2. ubi praescriptum, ut in censu agendo, à vicesimo anno sursùm versùs recenserentur, minimè autem infra eum annum. At David omnes bello aptos recensuit, ut patet ex Joab executione, qui omnes conscripsit, *qui gladium distringere possent*, virîque viderentur ex statura potiùs & corporis habitudine, quàm ex legitima aetate. Hoc verò evincit ex 1 Chron. 27. 23, 24. ubi Spiritus S. rationem reddit, cur, cùm alii census in libros Chronicorum relati essent, hic unus ex mandato Davidis praetermissus fuerit; nempe quòd census ille constaret *ex filiis viginti annorum & infrà*; quibus verbis intelligit non solùm eos qui viginti annos nati sunt, sed & eos qui 20 annis minores sunt: ut patet ex collat. Matt. 2 16. sic etiam *filii* 20 *annorum & suprà* sunt, & qui 20 annos nati sunt, & qui majores *.

2. *Ad Joab principem exercitûs sui*, שַׂר הַחַיִל אֲשֶׁר אִתּוֹ] *Principem* (vel *imperatorem*, M. Ti. *magistrum*, Jon.) *exercitûs* (vel *virtutis*, Mo. b.) *quem habebat secum*, P. sim. JT. Sy. *quem* (nempe, exercitum, V.) *habuit*, M. Ti. aut verte, *qui Joab erat cum eo*, V. *Joabo, & ducibus militum, qui cum eo erant*, Ar. ¶ *Perambula*, שׁוּט] *Circui*, Mo. Ti. *discurre*, Sy. M. P. JT. *transi*, b. *obite limites*, &c. Ar.

3. *Adaugeat Dominus*, &c.] Sensit Joab rem hanc importunam fore. Sagax erat Joab, sed in alienis magis quàm suis: bene consulebat Davidi, at nihil efficit [b]. Deterrere vult Regem; sed quia difficile erat hominem potentem & senem à sententia depellere, captat benevolentiam [c]. Emphasin habet haec oratio; q. d. certissima est tibi multiplicatio populi, quasi jam ea facta sit, si desistas ab hoc proposito tuo [d]. ¶ *Quantus nunc est*

[r] Ma. ex Jun.
[s] Mart.
[t] O. in San.
[v] Mart.
[x] Mart.
[z] T.
[y] Jo. Cal. & To. ut La. sic G. M. T. P. He. in G.
[a] G.
[b] T.
* Bertram. Lucubrat. Frankstal. c. 2.
[b] Mart.
[c] San.
[d] Ma.

juxta Jaazer, i.e. non procul à Jazer [l].

6. *In terram inferiorem Hodsi*, Sic Ti. P. תַּחְתִּים חָדְשִׁי] *Tachtim Chodsi*, Mo. *Ad terram australem Chodsi*, Jon. *In terram inferiorem recèns comparatam*, JT. temporibus Saulis, 1 Chron. 5.10 [m]. expulsis inde Hagarenis [n]. *Terram inferiorem ubi nova fuit habitatio*, M. ¶ *Et venerunt in Dan sylvestria*] Heb. *In Dan Jaghan*, quod simpliciter *Dan* dicitur, Jos. 19. 47. celebris urbs, aquilonis terminus terræ promissæ. Noster legisse videtur *Dan sylva*, vel *Danis sylvestria*. Dan circa fontes Jordanis prope Libanum montem [o]. ¶ *Juxta Sidonem*, וְסָבִיב אֶל־צִידוֹן] *Et circa Sidon*, V. JT i.e. ad loca quæ erant circa Sidonem [p]. Agrum tenebant Israelitæ, quamvis Cananæi urbem: quemadmodum & de Tyro in sequenti versu dicendum est [q].

7. *Prope mœnia Tyri*] *Ad urbem munitam* (vel *munitionem*, Pi.) *Tyri*, JT. nempe *Palætyri*, sive *antiqua Tyri*, quæ 30 stadiis à nova Tyro insula aberat, teste Strabone l. 16 [r]. Rectiùs Græci nomen loci proprium hic ponunt Μαψάρ, quod eodem modo restituendum in Græco Jos. 19. 29. quo loco Græci pro עִיר malè videntur legisse עֵין, & copula in Græco abundat [s]. ¶ *Veneruntque*, וַיֵּצְאוּ] *Unde egressi sunt*, P. i. e. unde reversi sunt [t].

8. *Lustratâ universâ terrâ*] Nempe Israeliticâ, non tamen numeratâ; nam *Levi & Benjamin non numerabantur*, 1 Paral. 21. 6. & Joab *cœperat numerare, nec complevit*, &c [v].

9. *Dedit Joab numerum descriptionis populi*, אֶת־מִסְפַּר מִפְקַד הָעָם] *Numerum census* (vel *numerationis*, P. *supputationis*, V. *recognitionis*, L.) *populi*, Mo. JT. id est, summam populi numerati, V. *Numerum & summam* (Heb. *numerum numerum*, Mar.) *populi*, Sy. M. Ti. Mar. *numerum, censúmque*, &c. Ar. *supputationem numeri populi*, Jon. ¶ *Octingenta millia*, &c.] At 1 Paral. 21. 5 sunt *undecies centena millia*. Quomodo concordant? Resp. 1. Utrumque verum. Quod alter tacet, alter supplet; & qui majorem numerum ponit, minorem includit: & qui minorem scribit, non negat majorem. Diversa autem narratio numeri nata fuit ex eo quòd bis relatio numeri facta fortè fuit, & à diversis scribis [x]. 2. Non displicet quod plerique sentiunt, alium ex Israele toto collectum esse numerum, alium (cúmque minorem) à Joab ostensum esse Regi: sive quia non voluit augere materiam gloriandi [y]; sive, quod malim, ut pavidum Regis animum recrearet & confirmaret, quasi inchoatus tantùm esset, non absolutus census: *Percusserat* enim (sic verto in v. 10. per Plusquàm perfectum) *David animus suus*, cùm audisset in censu aliquos (fortè qui semisiclum pendere nolebant) aut morte sublatos, aut fœdè

[l] V.
[m] Jun. Pi.
[n] Ma.
[o] Ma.
[p] V.
[q] Ma. ex Jun.
[r] Ma.
[s] G.
[t] V.
[v] Ma. ex San.
[x] Caj. in San.
[y] San.
[z] Mart.

8. Duplex erat descriptio, 1. principum per singula oppida, &c. in privatis libris, sic erant 1100 millia; 2. quâ ex privatis his libris nomina transcribebantur in librum majorem, quem habebat Joab, ut eum traderet Regi, itáque in fastos referrentur; & hi erant tantùm 800 millia. Causa fuit, partim quòd Joab invitus describeret, idcóque moras necteret; partim quòd inhibita est à peste transcriptio; unde 300 millia omissa, ut patet ex 1 Par. 27. 24. quæ scriptor Paralip. ex privatis catalogis supplevit [h]. 9. Duo catalogi decem triburum à Joabo conscripti erant; prior censum legitimum habebat, nempe virorum strenuorum, & qui nati erant 20 annos & ampliùs; erántque 800 millia: posterior illegitimum, nimirum eorum qui superiores & inferiores viginti annis apti essent bello; quales erant 1100 millia: quasi Joabus Deo primùm suum honorem habuerit, deinde & Davidi suum imperium detrectare non ausus fuerit. Similiter dicendum de tribu Juda, duos fuisse catalogos, &c [i]. 10. Consuevit David singulo quoque mense habere 24 millia ad expeditionem parata, &, nè alii gravarentur, altero mense alii stabant: isti jam erant conscripti, non ergo novum censum de illis facere oportebat [k]. At de hoc nihil habetur in sacris literis. Octingenta millia erant extra legiones ordinarias, quæ sub 12 erant ducibus, ut colliges ex 1 Par. 27. 1 [l]. Nam expeditæ semper habebantur distributiones 12, una in unamquamque tribum habens 24 mille stringentes gladium; qui numerus summam efficit militum 288 millium: his autem præerant sui duces 12, cum sua quisque chiliade atque chiliarchis [m]. Acutè & subtiliter excogitatum [n]. 11. Fortè, præter Levi & Benj. urbem Jerusalem nondum numeraverat, deinde cohortes regios. Hanc sententiam ego magis probo. 12. Quidam erratum in numero putant: sed non libenter descendo ad hoc genus solutionis; retinenda est sacrarum literarum auctoritas [o]. ¶ *Et de Juda quingenta millia*] At 1 Par. 21. 5. sunt tantùm 470 millia. Sed hæc non est tanta difficultas [p]. Resp. 1. Omnes numerati erant 500; selectiores 470 millia [q]. 2. In numero majori fortè comprehenduntur proselyti [r]. 3. Vel tribus Juda æstimatur juxta antiquos suos terminos, intra quos partes tribuum *Simeon & Dan* receptæ sunt. Jos. 19 [s]. Confirmatur ex eo quod Joab dicitur venisse *ad meridiem Juda, in Bethsabee*, v. 7. cùm tamen oppidum illud esset in tribu Simeonis [t]. 4. Annumerantur hoc loco 30 millia, quorum milleni singulis chiliarchis parebant, de quibus suprà cap. 23. 8. quæ in Paral. omittuntur [v]. Sed probent illos 30 mille cap. 23 fuisse ex tribu Juda, ex qua nec omnes chiliarchi fuerant [x]. 5. Vel Joab auxit numerum suæ tribûs; vel alii principes de Judæ censu aliquid detraxerunt, ut tribus suas ornarent

[h] San.
[i] Bertram. in Luc. Frankt. c. 2.
[k] He. in Mart.
[l] G. ex Jun.
[m] Jun.
[n] Ma.
[o] Mart.
[p] Mart.
[q] La. ex Ser.
[r] Me. La.
[s] Me. & La. ex Salian.
[t] La.
[v] Jun.
[x] Ma.

gis [l]. . . entius est, quod visio illius prophetæ ad David dirigebatur [l].

12. *Loquere ad David*] Non dicit, *ad David servum meum*, &c. ut ostendatur quædam peccati detestatio [m]. ¶ *Trium tibi datur optio*, שָׁלשׁ אָנֹכִי נוֹטֵל עָלֶיךָ] *Tria ego imponens* (vel *ferens*, Mar. *impono*, M.V. *porto*, 6. *propono*, JT. *defero*. vel *affero*, Ti. V. *offero*, P) *super te*, vel *tibi*, Mo. *Tria mala sum tibi illaturus*, Sy. *Tres plagas sum immissurus*, &c. Ar. i. e. unam ex tribus, V. *Unum ex tribus ego projicio contra te*, Jon. ¶ *Ut faciam tibi*] Sub. *quod elegeris*, V. Non dicit, ut olim Nathan, *Deus transtulit peccatum*; sed statim supplicia ostendit, ut doceat Deum studiosum esse disciplinæ [n]. Non statim ad pœnitentiæ professionem tolluntur pœnæ [o].

13. *Aut septem annis* ——— *fames*, &c.] At 1 Par. 21. 12. tres tantùm anni famis proponuntur. Resp. 1. 6 hic habent *tres annos*. Videntur numeri olim per notas scripti, ut & apud gentes alias; & inde facilis mutatio [p]. 2. *Septem anni* pro multis ponuntur [q]. 3. Vel septem à principio proposuit, deinde (ad preces sive Gadis sive Davidis [r]) ad tres descendit [s], sicut Gen. 18. numerum 50 justorum redegit ad decem. Cùm autem libri Paral. supplent omissa in libris Regum, trium annorum meminit, ad quos illa summa contracta est [t]. 4. Fames duratura erat septem annis, sed tribus gravissima erat [v]. 5. Tres anni præterierant antequam hæc dicerentur [x], propter Gibeonitas [y]. Dicendum igitur, quòd hæc res mox gesta est post tres illos famis annos [z]. Hic quartus est annus, quo datâ pluviâ testatus est Deus se reconciliatum esse: sed hoc tuo peccato offensus, proponit tibi alterum triennium, quod superioribus conjunctum efficit septem [a]. [Alii paulò aliter;] Numerantur hic etiam illi tres anni propter Gibeonitas, 1 Par. 21. Et quoniam sexto anno, qui adhuc sterilis fuit, propter pluviarum recentionem, seminari non poterat, septimus quoque annus famelicus fuit [b]. ¶ *Et illi te persequentur*] Heb. *Et ipse persequens te*, i. e. vel hostis, Ma. Pi. & *ipse* pro *Ipsi*, Pi. vel Deus; q. d. ità ipse Deus tibi infensus ipsorum contra te conatus secundet. Vide 1 Par. 21. 12 *. ¶ *Vide quem respondeam*, &c. מָה אָשִׁיב שֹׁלְחִי דָּבָר] *Quod*, vel *quale verbum* (vel *quid*. M. Ti. &c.) *respondeam* (*referam*, M. Ti.) *mittenti me*, Mo. P. Jon. *quid responsum reddas*, &c? Sy. Ar.

14. *Melius est, ut incidam in manus Domini*, &c.] Obj. *Horrendum est incidere in manus Dei*, Heb. 10. Resp. Nimirum Dei, ut severi judicis, impœnitentium. Ac David considerat Deum punientem in hoc seculo, ut patrem [c]. Per *manum Dei* intelligit opus ipsum Dei per seipsum agentis, non per instrumenta, ut in bello. Ma-

[l] M. [m] Mart. [n] Mart. [o] G. ad v. 10. [p] G. [q] Mart. Me. ex San. [r] La. [s] San. La. Ma. [t] San. [v] Q. in San. Q. in Ma. [x] V. fin. Jun. Ma. M. [y] Jun. [z] M. [a] Ma. ex Jun. [b] M. fin. V. * Jun. [c] E.

15. *De mane*] Simulatque David pœnam elegerat, eodem mane, eodem temporis vestigio grassari cœpit contagio [l]. Manè & surrexit David, & statim adfuit Gad, &c. Ità brevi res peracta fuit [m]. ¶ *De mane usque ad tempus constitutum*, sic P. JT. Strig. וְעַד עֵת מוֹעֵד] *Et usque ad tempus constitutionis*, Mo. *ad tempus definitum*, Ti. *ad præfinitum spatium*, Ca. Qu. Quodnam est hoc tempus constitutum? Resp. 1. Ad meridiem [n]. Tria sunt diei tempora quoad solem, quæ constituta dici possunt: matutinum si sol oritur: meridies quando in summo vigore est; deinde si est in occasu [o]. Ità sex tantùm horis pestis duravit, nempe à mane ad prandium, *Ità benignus & clemens Deus minis longè minora infert supplicia* [p]. [Non placet aliis hæc sententia,] Non ità celebris erat hora prandii apud Hebræos, neque tempus illud *constitutum* vocatur [q]. [Veteres tamen sic vertunt, *usque ad horam prandii*, 6. *usque ad horam sextam*, Sy. Ar] 2. Usque ad vesperam [s]; ad tempus statum sacrificii vespertini [t]. Commendat hoc misericordiam Dei, qui pro tribus diebus unum tantùm elegit [v]. Tempus מוֹעֵד videtur esse *tempus conventûs*; i. e. tempus quo ad vespertinas preces conveniebat populus circa horam nonam, Act. 3. 1. quomodo tabernaculum sæpe dicitur אֹהֶל מוֹעֵד *tabernaculum conventûs*, & *synagogæ* מוֹעֲדֵי אֵל *conventus Dei*, Psal. 74. 8. id est, loca in quibus populus ad Deum colendum conveniebant ||. 3. *Ad tempus constitutum*, nempe tridui, suprà 13 [x]. si nulla prius facta fuisset mentio temporis, &c. esset divinationi locus; At cùm paulò antè plaga dicta fuerit triduo duratura, moxque dicatur durasse ad tempus constitutum, vis utique affertur scripturæ, si aliò referatur [y]. Ab hac sententia non planè abhorreo; quia non video cur alia tempora ab aliis designata appellari potuerint *constituta*, sine ulla adjectione. Nec legimus tempus contractum fuisse. Nec pestis illa videtur tentâsse Hierosolymam, nisi post alias provincias fœdatas *. [Aliis tamen hæc sententia non placet,] 1. Eam refutat historia; nam dicitur Dominum pœnituisse mali, & repressisse angelum, qui conatus erat percutere [z]. Deum autem non pœnitet pœnæ jam inflictæ, sed infligendæ, ut ait Jer. 26. 3, 13. nec *repressisse angelum* diceretur, si jam implevisset ille quicquid erat sui muneris [a]. Sed Cajetan. Dion. Salian, &c. censent pestem durâsse per duos integros dies, & partem tertiæ, donec Deus dixit percutienti Angelo, *Sufficit*, v. 16 [b]. Dicitur etiam *Deum pœnitere*, ejus quod fecit; v. g. hominis facti, Gen. 6. 6. Et dies tertius inchoatus erat, non tamen perfectus, ut Angelus, nisi à Deo repressus, perrexisset percutere †. 2 Credibile non est, ait Angelum, non nisi post triduum, Hierosolymam venisse [c]; aut Davidem toto triduo distulisse pœnitentiam agere, & pro populo deprecari [d]. Quanquam hæ rationes non admodum-

[l] T. ex San. [m] San. [n] Q. in M. fin. Jo. & Theod. in San. [o] K. in Mart. fin. M. [p] Theod. & Ambr. in San. [q] San. [s] V. fin M. [t] Jon. in Mart. San. L.T. Sà & Dion. & Hug. & He. in San. BA. [v] V. || BA. 1. 2. 38. 377. [x] Jun. sic La. Me. Ma. To. et Caj. & Salian. in La. Os. Wil. [y] La. ex To. * San. [z] Mart. BA. [a] BA 1. 2. 38. 377. [b] La. † Wil. [c] San. [d] T. ex San.

renna] Qui infrà v. 18. vocatur *Araniah*, & 1 Par. 21. 24. *Ornam* [o]. Vel ergò mendum subest [p]; vel binomius, [imò trinomius] erat [q]; vel qui Hebræis *Arenna*, Jebusæis *Ornan* appellatur [r]. Nomina peregrina diversimodè pronunciantur. Sic Hebraica à Græcis deflexa sunt, & Romanorum nomina à Græcis scripta, ut apud Plutarchum; sic accidebat in nomine hujus viri [s]. ¶ *Jebusæi*] Origine & gente, non autem religione [t]. Proselytus erat & gratus David [v], & ergò Judæos benevolus. Proinde in urbis expugnatione nihil illi molestum accidit [x]. Alii proselytum fuisse negant ex v. 13. *Deus tuus* [y]. Porrò hæc area sita erat in monte Moria, in quo Abraham voluit filium immolare [z], ubi posteà templum exstructum [a]. Qu. Cur pestis seriùs invasit Hierosolymam? Resp. 1. Civitatem illam supra omnes diligebat. Vide Psal 86. *Diligit portas Sion*, &c. 2. Fortè illi pendebant semisiclum; tum quòd tabernaculum præsens illis clamare videbatur, tum quia sacerdotes ibi aderant, qui ipsos de eo docerent [b].

17. *Ego sum qui peccavi*] Neque tamen innocens planè populus, qui silentio factum Davidis probaverat. Præterea ipsius Regis maxima pœna, damnum populi. Vide de J B & P. 2. 22 17 [c]. Nesciebat peccata populi, sua cognovit. In calamitatibus quisque nostrum de suis peccatis cognoscere debet. Anteà David coram Deo, nunc coram senioribus fatetur peccata. ¶ *Oves sunt*] Ergò pastorem habent; vel tuæ oves sunt, vel meæ; si tuæ, debes illis parcere; si meæ, ego puniendus sum. Qu. Cur David pritis non sic diceret? Resp. Putabat initio se quoque moriturum, cùm videret sibi ignosci, in hæc verba prorupit. Quòd David petit mori pro populo, in eo & typus erat Christi, & summam ostendit pietatem. Idem fecerunt quidam Ethnici, sed gloriam spectantes. ¶ *In me & domum patris*] In propinquis maluit puniri, quàm in populo, 1. Quia sicut per ipsum evecti sunt, sic æquum est & cum ipso aliqua patiantur. 2. Hi minùs remoti erant à peccato, quàm populus; restiterunt quidem, sed non satis. Non præscribit Deo, sed intelligendæ sunt conditiones, si tibi visum fuerit, &c [d]. ¶ *Domum*] i. e. familiares, consiliorum participes [†].

18. *Venit autem Gad*] Idem minister est legis & Evangelii [*]. Venit ex jussu Dei per angelum, v. 19. & 1 Par. 21. 18 [f]. Vixdum peccatum confessus erat David. Ecce quàm potens est peccatorum confessio [g]. ¶ *Ascende*] Erat David in arce Sionis, editiore monte Moria,

[o] Ma. [p] Pi. [q] Me. [r] San. [s] Mart. [t] Me. [v] Mart [x] BA. 1. 378. ex Jun. [y] Pi à Va. [z] V. Me. [a] M. [b] San. [c] G. [d] Mart. [†] Ma. [*] Mart. [f] Ma. ex Jun. [g] San.

Mo.) *boum*, P. Ti. M. 8. Jon. JT. id est, instrumenta necessaria pro agrorum cultura [†]. *Atque jugum*, Sy. ¶ *In usum lignorum*] Heb. *pro lignis*; h. e. ut facias ignem [f].

23. *Omnia dedit*] i. e. Quantum ad seipsum, dedisse conatus erat [g]; *dedit*, i. e. promptè obtulit [h]. ¶ *Arenna rex regi*, הַמֶּלֶךְ לַמֶּלֶךְ] *Rex* (*Regulus*, M. JT.) *regi*, Mo. Ti. Quondam *Rex* Jebusæorum, ante captam Jerusalem [i]. Vel, sic dicitur quòd ex Regum Jebusæorum sanguine erat [k]. Vel fuit Rex Jebusæorum, qui adhuc in urbe erant, sub tributo tamen David, & ab idolis semoti [l]. Vel *Rex* appellatur, quoniam Regio quasi more, in hoc negotio se gessit [m]. [Alii omittunt prius הַמֶּלֶךְ. Itá P. 8. Sy. & Ar.] Non legebatur הַמֶּלֶךְ in plerisque vulgatæ exemplaribus ante Sixti correctionem, nec in Jon. ævo Kimchii [*].

24. *Nequaquam sed emam*] Nam alienum solum consecrare nefas [n]. David noluit possessiones Araunæ auferre; regum est eas tueri. Intelligebat David, quod dixit Salomon, *Honora Deum de tua substantia*, Prov. 3. 9 [o]. ¶ *Emit ergò aream, & boves, argenti siclis quinquaginta*, וַיִּקֶן ——— בְּכֶסֶף שְׁקָלִים חֲמִשִּׁים] *Et emit David aream, & boves argento, nempe quinquaginta siclis*. Quod valde torquet interpretes; quia 1 Par. 21. 25. hæc eadem area emitur à Davide, ut quidam putant, *aureis siclis sexcentis* [p]. Variè expediunt 1. Potuit dare 50 siclos & postea ex regia munificentia 600 [q]. 2. *Emit ergò David aream*: Hîc ponendum colon; emit autem *siclis auri sexcentis*, 1 Par. 21. 25. Quod sequitur, pretium est multò minus, victimarum scilicet [r]. Dedit 50 siclos pro bobus (& plaustro, tribulâ, &c [s].) & 600 pro area [t]. Cujus pretium hîc omissum posteà suppletur in Paralipomenis [v]. 3. Dedit 50 pro horreo, & bobus [x], vel, pro ea parte areæ in qua altare ædificaret; & 600 pro reliqua parte areæ [y]; pro toto ambitu & prædio istius loci [z]; pro area dati sunt 50 sicli, pro hortis, domibus & ædificiis 600 [a]. 4. Ego in hoc loco *siclos aureos* intelligo, in Paralip. *argenteos*, quorum proportio est duodecupla, ut docet locus Platonis in Hipparcho; itá ut 50 aurei sicli valeant argenteos 600. Sic ergò locum verto, *Et emit*, &c. *pecuniâ* nempe *quinquaginta siclis* aureis. τὸ כֶּסֶף, quod hîc *argentum* vertunt, ut materiam siclorum significet. *pecuniam* hîc, ut alibi sæpè, significat, ex quacunque materia sit. Quod vel ex hac historia constat, in qua David hæc empturus שִׁקְלֵי זָהָב בְּכֶסֶף מָלֵא *argento pleno* pro solutione dat

siclos

[†] N. [f] V. [g] Belg. [h] Ol. [i] V. [k] G. [l] M. [m] Belg. [*] BA. r. 2. 38. 378. [n] G. [o] Mart. [p] BA. ubi suprà. [q] Mar. [r] G. ex I. fin Jun. [s] San. [t] San. Me. [v] San. [x] M. [y] V. [z] M. [a] Mart.

IN

I. REGUM.

HIC liber à Solomonis rebus incipit; additâ tamen pro initio narratione ostendente quomodo Solomon ad Regnum pervenerit. Solomoni ego Numam comparo: Uterque fato quodam perductus ad Regnum; sapiens uterque; templum struxit uterque; ceremonias externas uterque introduxit. Numa filios privatos post se reliquit; Solomon filium Regem ex sextante. Bipartito Regno videbis Israelis Reges omnes malos. Judæ Reges malos aliquot, mediocres satis multos, bonos tot quot facilè in annulo inscribi possent [a]. Hactenus de regno Israelitarum sub uno Rege unito actum est, nunc de Regno dilacerato; Solomonis tamen regnum hic refertur, quia schismatis causa ostendenda erat [b].

[a] G. [b] Mart.

CAP. I.

1. REx *David senuerat,*] Natus scilicet annos 70[c], ut patet ex 2 Sam. 5 4, 5[d]. ¶ *Cúmque operiretur vestibus, non calefiebat,* [וְלֹא יִחַם לוֹ] *Et non calefiebat,* i. Sy. Ar. JT, *non calescebat ei*, Jun. Pi. sim. Mo. Jon. Redundat τὸ לוֹ [e]. Qu. Quæ causa? Resp. 1. Ætas nimia [f]. Calor nativus in eo penè erat exstinctus [g] Senes *frigere* solent; Neque ipsorum frigori succurrunt vestimenta; quia hæc non calefaciunt per se, sive calore proprio, sed tantùm quia calorem retinent nostrum [h]; & aerem frigidum repellunt [i]. 2. Fortè morbus frigidus accessit, inducens tremorem, ac paralysin [k]. 3. Plurimus effusus in bello sanguis [l]. Varia enim bella gessit 4. [l] Multa seminis effusio; plures enim habuit & uxores & liberos. 5. Exercitatus erat laboribus, tum animi, tum corporis, metu, & mœrore, qui *ossa exiccat*, Prov. 17. Non ergò mirum citò fuisse exhaustum in eo vitalem humorem, quo arefacto, debilitatur calor, & frigus succedit [m]. 6. Aliam causam fingunt Judæi, nempe quòd oram chlamydis Saulis absciderit [n].

[c] Pi. Ma. L. Me. Ser. Jun. [d] Ma. ex Jun. [e] V. [f] Ser. ex To. [g] V. [h] San. sim. Mart. [i] Mart. [k] San. sim. Ser. ex To. [l] Ser. ex To. [m] Mart. [n] San.

2. *Quæramus adolescentulam,* &c.] Calor à corpore juvenili ac sano maximè prodest senibus [o]. Galen. l. 7. Methodi, de curatione frigidi & sicci, inquit, *Boni habitus puellus unà sit accubans, ut semper abdomen ejus contingat* [p]. Medicorum hoc erat consilium [q]. Puellum non quærunt, quia ille neque præstare posset, quod hæc facit; nec tam esset ille concubitus à turpitudine vacuus. Uxores aliæ Davidis vetulæ fuerant, nam à regno totius Israelis inito non legimus eum uxorem, aut concubinam accepisse, præter *Bethsabee*. *Virginem* quærunt, quia quæ puerperæ fuerant, calorem habent, aut magis tenuem, aut minùs salubrem [r]. Conceptu & partu multum perit moderati caloris [s]. ¶ *Et foveat eum*, Ità M. P. Ti. sic Strig. Ang Belg. [וַתְּהִי לוֹ סֹכֶנֶת] *Et sit ei proficiens*, Mo. *ut utilitatem afferat illi*, He. in V. calefaciendo scilicet illum [t]. סֹכֶנֶת *eam sign. quæ alicui prodest*, quomodo autem, explicant sequentia [v]. *Erit sinu fovens*, i. M. scil. *in sinu*, Pi. haud secùs quàm mater infantem in gremio fovet [x]. *Sit ipsi ministra*, Sy. sim. Ar. vel *adjutrix*, JT. vel *curatrix*. Sic *Sebna*, Isa. 22. 15. dicitur סֹכֵן *curator*, seu *procurator* [y]. *Sit illi propinqua*, Jon. in V. i. e. admovens se, sive corpus suum, corpori regio, ut calefaciat illum [z]. ¶ *Dormiátque in sinu suo*] Qu. An eam David duxerit in uxorem? Resp. 1. Probabilius est non duxisse [q]. [s] Erat concubina illius, licèt non uxor [r]. [Illud tamen negat, M.] Egit illa סֹכֶנֶת non פִּלֶגֶשׁ officium [s]. Si non fuit conjux, exemplum non est sequendum, nam & se & illam gravissimo periculo exposuisset. Non magnoperè laborandum, ut patres à culpa semper eximamus, qui etiam gravandi non sunt, nisi cogat historia. Porrò non sponte, nec libidine, sed medicorum consilio hoc fecit [t]. Resp. 2. Uxor Davidis fuit [v]. Probatur; 1. Utquid enim diceretur à *Davide non cognita*, nisi legitimè cognosci potuisset? 2. Nec tam grave esset peccatum Adoniæ, si Regis tantùm ancillam petiisset [x]? Obj. At quomodo Adonias tam impudens fuisset, ut patris uxorem peteret contra expressam legem Levit. 18 [y]? Verùm de hoc suo loco dicam [z]. Resp. Lex illa intelligitur de ea, quæ perfectè uxor erat, nimirum quæ per copulam

[o] G. [p] Ma. ex La. San. [q] Mart. [r] San. [s] Mart. sim. M. V. [t] V. à in G. [v] G. [x] M. [y] Pi. [z] V. [q] Abenmelech & To. in Ser. [r] F. [s] To. in San. [t] M. [v] Mart. [x] Mart. San. ex Theod. & Procop. & Dion. & Caj. T. L. La. [y] San. T. F. [z] Mart.

V. *Superbiâ elatus, aiebat*, &c. Sy. affectabat Regnum [h], se in imperii possessione constituere voluit [i]. ¶ *Dicens, Ego regnabo*] q.d. Meum est regnare, jure naturæ: qui primus sum, senioribus fratribus extinctis, infrà v. 6. & 2 Sam. 3. 4 [k]. Jam nunc regnare volo. Non semel id evenit, ut filii patris mortem exspectare nollent. Exempla habemus in Sennacheribi filiis duobus, Darii filio Artaxerxe, Philippi Macedonis Perseo, Ptolemæo Evergete, & aliis multis [l]. Porrò hoc dixit, vel audacter & liberè [m], vel tantùm iis, qui sibi favebant [n]. Obtrudebat seipsum, non vocatus ad regnum. At sancti principes vocati sunt, dum aliud agerent, ut Moses, David, &c [o]. ¶ *Fecitque sibi*] *Paraverat*, JT. *constituit, seu comparavit*, V. ¶ *Currus & equites*] Absalomum imitatus [p], cujus exemplo non deterretur [q]. Signa hæc erant regnum ambientis [r]. Vetitum erat etiam regibus hæc multiplicare, quæ tamen iste facit, imperium nondum assecutus [s]. ¶ *Qui currerent ante eum*] i. e. Qui præcedentes arma ejus gestarent [t]. Sic Absalomus, 2 Sam 15. 1 [v].

6. *Nec corripuit*, &c. וְלֹא עֲצָבוֹ] *Et non contristavit eum*, P. sim. Mo. V. JT. M. nempe corripiendo, V. Malim, *dolore affecerat*, Pi. *non prohibuit*, 6 sim. Ar. *non increpavit*, Sy. V. sim. Ar. ¶ *Aliquando*, Ita Sy. sim. 6. Ar. JT. מִיָּמָיו] *à diebus suis*, P. Mo. V. Jon. in Mar. (vel *ejus*, V.) quod positum pro *in diebus suis* [x]; h. e. quamdiu vixit [y]. Dum adhuc regnum gubernabat. Malim, *A diebus ejus*, scil. Adoniæ [z]. Taxat nimiam indulgentiam Davidis [a]. Ad illam immodicam στοργὴν accesserat senectus, quæ homines incuriosos rerum, & segnes facere solet [b]. Non ignorabat David quid fecerit Adonias, (nam sine strepitu & tumultu fieri hæc non poterant) nec quò ista spectarent, eum tamen non corripuit [c]. Quæ nimia levitas ei exitio fuit [d]. Existimabat David hæc ab eo comparari ex juvenili vanitate atque jactantia, non quòd regnum affectavit; id enim cùm sensit David, occurrit conatibus ejus [e]. Sunt qui putant senem, & lecto affixum quæ fierent ignorâsse, quod parùm est probabile; aut metu majoris mali dissimulandum censuisse [f]. ¶ *Erat pulcher valde*] Hoc & populum sibi conciliavit, & paternos oculos cepit. Pulchritudo est animorum conciliatrix [g]. Absalomus & pulcher fuit, & eadem fecerat, miserè tamen perierat; quo exemplo Adonias minimè deterritus est [h]. וְגַם הוּא טוֹב תֹּאַר *Et ipse quoque bonâ formâ*, JT. ut Absalom [i]. Verùm cùm Absal. nulla præcesserit mentio, puto τὸ גַּם non ἀντίθεσιν istam notare, sed referri ad v. 5. q. d. non solùm utebatur comitatu regio, sed etiam erat formosus; quod populum ei conciliabat [k], qui formâ mirificè capitur [l]. ¶ *Secundus*

[h] V. [i] G. [k] Pi. ex Jun. [l] G. [m] San. [n] L. [o] Mart. [p] Me. [q] Mart. [r] San. [s] Mart. [t] V. [v] G. [x] Mart. [y] V. [z] Pi. [a] V. sim. San. Mart. [b] G. [c] San. [d] Mart. [e] Q. in Mart. [f] Me. [g] San. sim. Mart. [h] Mart. [i] Jun. [k] Pi.

senuerint, à suis contemni. Fastidiunt Salomonem tanquam tenerum ætate, & natum ex adultera. Toti sunt in eo, ut novi Regis gratiam conciliarent [v]. ¶ *Qui adjuvabant partes Adoniæ*, וַיַּעְזְרוּ אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה] *Et adjuvabant* (vel *fuit auxilium eorum*, M.) *post Adonijah*, Mo. 6. *qui adjuverunt euntes post Adonijah*, P. Jon. *Qui adjuverunt Adonijam sectantes eum*, Pi. sim. JT.

9. *Immolatis ergo*, &c] Non per seipsum, sed sacerdotum ministerio [x]. Ità mos erat in Regum inauguratione. Vide 1 Sam. 11. & 1 Par. 29. 21 [y]. Regnum à sacris auspicatur, partim ut religiosus videretur, partim ut fausto bonóque omine regnum iniret [z]. וַיִּזְבַּח Verbum hoc ambiguum est. Græci reddunt ἐθυσίασε *sacrificavit*, mallim, *& mactavit*, ut de Pythonissa dicitur, 1 Sam. 28. 24 [a]. Non sacrificium erat, sed convivium [b]. ¶ *Arietibus*, צֹאן] Plerumque *ovem* sign. capitur hîc collectivè, & comprehendit *oves & capras*, ut patet ex Levit. 1. 10 [c]. ¶ *Et universis pinguibus*, וּמְרִיא] *Et pinguia*, P. *& pingue*, Pi. Græci hîc vertunt *agnos*; at Esa. 11. 6 reddunt *taurum*. Sed videtur in genere significare *pecus pingue, & altile* [d]. Pecora saginata [e] [JT. connectunt cum verbo præcedenti, *bobus, iisque pinguibus*.] ¶ *Juxta lapidem Zoheleth*, הַזֹּחֶלֶת] [Plerique pro nomine proprio sumunt; alii verò appellativè] *Juxta lapidem magnum*, Sy. Ar. In cujus motione & tractione viri fortes experiebantur vires suas [f]. *Juxta petram speculæ*, Jon. *juxta lapidem decursûs aquarum*; nam aderat fons Rogel, &c [g]. Sign. vox *scaturientem*; quòd ibi essent scaturigines fontis Rogel [*]. Lapis hic fuit, super quem, è pannis in vicino fonte lotis, fullones fustibus aquas guttatim stillantes exprimebant. τὸ זָחַל sign. *cunctari*, Job 32. 6. unde *reptile* זוֹחֵל dicitur à tardo motu; unde & Saturnus זֻחַל *Zachal* Arabicè vocatur. In Thalmudicis מַיִם זוֹחֲלִים sunt *aquæ sensim fluentes*; & מַזְחִילָא *suggrunda*, super quam aqua de tecto fluens leniter fertur. Hæc obiter de voce זוֹחֵל non satis nota [h]. ¶ *Qui erat vicinus fonti Rogel*, אֵצֶל עֵין רֹגֵל] *Juxta En Rogel*, V. *Apud*, vel *juxta fontem Rogel*, P. JT. de quo vide Jos. 15. 7. & 18. 16. & 2 Sam 17. 17 [i]. *In latere fontis fullonis*, Jon. Sy. Ar. Fons *Rogel* dictus à רָגַל quòd pedibus illic vestimenta lavarentur, ut suprà quoque meminimus [k]. Locus deligitur celeberrimus [l], & Hierosolymæ vicinus, ut patet ex 2 Sam 17. 17 [m]. ¶ *Vocavit fratres*] Ad convivium, quod semper hujusmodi sacrificia sequebatur [n]. ¶ *Et omnes viros Juda*] Exceptis versu seq. nominatis [o]. ¶ *Nathan & Benaiam non vocavit*] Partim contemptu, partim quòd eos suis consiliis adversos crederet, ut amicos Bethsabeæ [p]. Noverat eos à voluntate Regis pendere,

[v] Mart. [x] Me. [y] San. [z] Mart. [a] Pi. [b] Me. [c] Pi. [d] Pi. [e] V. [f] Me ex L. [g] K. in M. [*] Mar. [h] BA. 1. c. 9. 59. [i] Ma. ex Jun. [k] M. [l] Mart. [m] San. [n] Me. [o] Pi. [p] G.

...um tentaret, & quia per ipsum Deus oraculum illud ludit[d].

13. *Nonne jurâsti, &c.*] Haud dubiè Deo auctore per Nathanem Prophetam, quod fatetur Adonias infrà 2.15. & apertissimè 1 Par. 28. 5[t]. Quando juravit, diximus 2 Sam. 12. 24[f]. Qu. Unde hoc novit Nathan? Resp. Vel ex ipso rege, vel ex Bethsheba, vel quòd eo præsente rex juravit[g]. ¶ *Ancilla tua*] Ità se vocat, ad significandam animi sui demissionem & reverentiam erga ipsum[h].

14. *Complebo sermones tuos*] Ità §. P. Mo. V. i. e. Sermonem à te cœptum de Adonia persequar ad finem usque[i]. *Et explebo, &c.* Ar. *perficiam*, Sy. *Colophonem addam verbis tuis*, Ti. *confirmabo, &c.* Jon. JT. M. Admonebo ipsum de voluntate divina, & ipsius Davidis decreto de hac re[k].

15. *Ingressa est Bethsabee*] Etiam non vocata. Jure suo, quòd uxor esset, licuit ei, quando vellet, ad regem ingredi; quod aliis fas non erat, ut patet ex v. 23[l].

16. *Inclinavit se & adoravit*] Prior vox תִּקֹּד sign. *verticem demittere*. Orientales non possunt tam facilè aperire caput quàm nos aperimus, quod aliter tegant ac ornent illud quàm nos. Secunda vox תִּשְׁתַּחוּ à שָׁחָה est *totum corpus incurvare*. Demisso capite inclinavit, sive prostravit se; q. d. statim atque ingressa est cubiculum, verticem inclinavit; & cùm parùm progressa esset, etiam totum corpus incurvavit. Hæc verba idem significantia indicant ipsam summo honore Davidem affecisse. Alia est vox כָּרַע, quæ sign. *genu flectere*, nostro more Psal. 95. 6[m]. ¶ *Adoravit*] Adoratione civili, non religiosa. Sic testantur homines subjectionem regibus. Modus hic captandæ benevolentiæ[n]. ¶ *Quid tibi vis?*] Novum aliquid & magnum suspicatur, cùm, ex quo ille rei conjugali ineptus esse cœpit, neque illam neque ullam uxorem, &c. ad se vocaverit, vel admiserit[o].

17 *Tu jurâsti, &c.*] Qu. Quando juravit? Resp. Cùm Bethsabee ob mortuum puerum graviter dolentem consolaretur[p]. Repudiavit illa verba consolatoria, quòd vereretur se propter illud scelus in perpetuum hominibus opprobrio fore, Deúmque omnes ejus liberos interempturum: Respondit ergò David rem aliter à Deo institutam esse, nempe ut filius ejus regnaret. Et, nè verba sibi dari putaret, juravit hoc sibi patefactum[q]. Novit David Salomonem à Domino delectum esse ad regnum, 1 Par. 28 5. promissio enim illa 2 Sam. 7. 12. erat de filio non *nato*, sed posteà *nascituro*: neque enim post illud tempus alium David suscepit filium[r].

18. *Te ignorante*, וְעַתָּה אֲדֹנִי] Ità legitur in exemplari Veneto[s]. [Ità legunt vertúntque,] *Et nunc*, Mo. V. M. P. Ti. i. e. in hac ætate vicina morti[t]. [Alii legunt וְאַתָּה vertúntque *Et tu*,] Ità §. in G. Jon. Sy. JT.

[d] Mart. [t] G. [f] Ac. [g] Mart. [h] Pi. [i] V. [k] Os. [l] Mart. [m] V. [n] Mart. [o] San. [p] San. ex To. & Hi. [q] Mart. ex He. sim. San. [r] San. T. [s] Pi. [t] V.

Vide 2 Par. 21. 3. Quod tamen non fecerunt ... à finitimis regibus. Vide Exod. 11. 5. 2 Reg. 3. 27[d].

21. *Cùm dormierit*] i. e. Cum vitâ functus fuerit. Similis loquutio est, Gen. 47. 30[f]. *Quum cubaverit*, i. e. obdormierit; h. e. mortuus fuerit. Metonymia effecti destinati, & Metaphora. ¶ *Cum patribus suis*] i. e. Colligatur ad animas piorum patrum in cœlum[f]. ¶ *Erimus peccatores*] Ità §. Sy. M. P. Mo. JT. Pi. V. h. e. Extranei erimus à Regno, vel *imputabitur nobis iniquitas*, propter quam filius meus ut ineptus reputabitur pro Regno[g]. *Abjecti erimus*, Jon. in M. *Erimus falsi & frustrati*, He in V. h. e. frustrabimur spe nostrâ, quasi aberrantes à scopo[h]. [Id חָטָא interdum sign. ut antè notatum.] Sed videtur plus significari, quia dixerat Nathan v. 12. *salva animam tuam*[i]. Perdemur tanquam peccatores[k]. Invenietur prætextus aliquis, ut tanquam criminis alicujus rei morti tradamur, ut securiùs regnet Adonias[l]. Habebimur passim ego ut adultera, & Salomon ut Mamzer; i. e. de scorto & adulterio natus[m]. Agetur nobiscum ut cum sontibus, & de vita periclitabimur. Sic Gen. 44. 10[n]. Rei mortis (*habebimur*) crimine Regni affectati[o]. Multum ponderis habebat hæc ratio apud Regem, à quo profluxit flagitium illud Bethsabee, & infamia inde orta[p]. *Erimus peccatores*; h. e. reputabimur. Verba quæ *esse* vel *facere* sign. quandoque pro rei opinione ponuntur, & intelligenda sunt δοξαστικῶς & *reputativè*. Sic Gen. 42. 30. וַיִּתֵּן *Et dedit, seu posuit nos tanquam exploratores*; i. e. reputavit nos tales, Prov. 3. 7. *Nè sis sapiens in oculis tuis*; h. e. nè videaris tibi sapiens[q].

23. *Et nuntiaverunt regi, &c.*] Atrienses, qui servârunt ostia, & venientes ad Regem admittebant, vel excludebant[r]. Nathan non ingreditur ad regem, nisi licentiâ impetratâ, cùm Bathsheba liberè accederet, ut antè notatum[s]. ¶ *Cúmque intrâsset*] Egressâ jam tum Bathshebâ, ut apparet, ex v. 28[t]; aut urbanitatis causâ, aut ad Salomonis causam meliùs expediendam[v]. ¶ *Et adorâsset*] Non enim veniebat jam ut Propheta, sed ut amicus Regis[x].

24. *Tu dixisti, &c.*] Ità Mo. [Reliqui omnes interrogativè vertunt, *Tune dixisti?*] quasi miraretur rem tantam se inconsulto peractum[y]; vel quasi explorare velit, an Deus aliter (quàm antea) Davidi ostenderit[z].

25. *Illis vescentibus, &c*] Heb. *Comedunt & bibunt coram eo*, P. V. i. e. Recumbunt coram eo comedentes & bibentes. Hebraismus[a].

26. *Me servum tuum*, וְלִי אֲנִי עַבְדְּךָ] Ad verb. *Et me ego servus tuus*, Mo. *Me verò (& meipsum*, §. *me verò me*, JT.) *servum tuum*, M. Ti. *Me autem qui sum servus tuus*, P. Jon. Sy. Ar. ¶ *Salomonem famulum tuum*]

[d] San. [t] V. [f] Pi. [g] M. [h] V. [i] F. [k] V. [l] Mersin. E. [m] T ex San. Hi. in Ma. [n] Ma. ex Jun. [o] G. sim. Pi. [p] San. [q] Glass. gram. 282. [r] San. [s] Mart. ab v. 15. [t] Jun. Pi. Ma. [v] San. [x] G. [y] San. [z] Mart. [a] V.

[illegible] Vi-debat quippe illum diu non posse vivere [h]. Vel potiùs diuturniorem vitam ei precatur [i]; q. d. mihi satis est de jure confirmari, non peto ut te regno spolies [k]: quamvis filio meo regnum magnâ solicitudine procurare videor, cupio tamen te diu superstitem esse [l]; post diuturnum tempus Salomonem regnare opto [k].

33. *Servos Domini vestri*] Heb. *Dominorum vestrorum*; i. e. tum meos, tum Salomonis, qui jam vobis a me Dominus præficitur [l]. *Mallem*, Domini: sic *Adonim* usurpatur, Gen. 24. 9 & 40. 1. & 42. 30 [m]. De se pluraliter loquitur David ob dignitatem & auctoritatem [n]. *Servos*, &c. i. e. Cerethi & Pelethi, ad propulsandam vim, si fortè Adonias tentet illam inferre [o]. ¶ *Imponite super mulam meam*] Propriam. Id regii honoris indicium erat [p]. Maximum hunc fuisse honorem patet ex Ester 6 [q]. Argumentum erat affectati regni, aut obtinendi prognosticon, his rebus uti, quæ regiam personam comitarentur, aut ornarent. Vide ad 2 Sam. 18. 15 [r]. ¶ *Ducite eum in Gihon*, עַל גִּיחוֹן] [Ità punctatur vox in Bibliis Bolyglottis; at in Plantin. עָל; τὸ *Keri* autem est אֶל] Vertunt, *In* vel *Ad* (vel *super*, Mo.) *Gihon*, 6. P. &c. De *Gihon* nihil habemus certum; quidam montem esse volunt, alii fontem; quidam intra civitatem, alii extra eam. Pleriqúe tamen rectè fontem esse volunt, aut rivum; quod & nomen innuit, *Gihon* enim est fluvius Paradisi, Gen. 2 [s]. Fons erat in parte Occidentali urbis David, ab extrahendo sic dictus, quòd ejus aquis rigarentur horti [t]. *Gichon* rivus erat alluens civitatem Davidis, & Jeruschalaima, 2 Chron. 32. 30. & 33. 15 [v]. Fons hic, aut rivus oppositus erat fonti *Rogel*, ubi Adonias inaugurabatur [x], ut nihil interturbarent, sed res priùs confecta esset, quàm ipsi sentirent [y]; & nè duo exercitus, si in vicina loca coiissent, manus inter se consererent, & inaugurationem civili sanguine cruentarent [z]. *Gihon* hic idem fons, qui *Siloe* vocatur [a]. Idem significant nomina *Siloe*, & *Gihon* [b]. Hîc ungi eum voluit David, vel, 1. quia aqua hujus perennis erat, ut significaret votum suum Regnum Salomonis perpetuum fore [c]; vel 2. ut ante unctionem corpus lavaret [d], vel 3. quoniam ibi videtur magna semper fuisse hominum frequentia [†]; vel 4. quòd aquæ illæ leniter fluerent; regis autem officium est cum subditis mansuetè agere [f]; vel 5. ut notet regnum transferendum in Selomoh, eo jure, ut derivaretur per ejus posteros; sicuti ex fontibus aquæ fluviorum subitò scaturiunt [g].

34. *Et ungat eum*] Ità fit, quòd successio perturbata

[h] K. in Mart. sim. M. [i] Me. sim. Mart. [k] Ma. ex Jun. [l] Mart. [k] Me. [l] Jun. [m] Pi. [n] Q. in Ma. [o] Me. [p] Me. [q] Mart. sim. San. [r] San. [s] San. [t] V. [v] Jun. Pi. [x] Me. T. [y] Me. [z] T. ex San. [a] Theod & To. in San. Mar. Mart. V. ex Jon. [b] . . [c] V. sim. Mar. [d] Mar. [†] Ol. Mart. [f] Mart. [g] Q. in Mart.

[illegible] Salomoni subjecti erunt [l].

36. *Et respondit Benaias*] Suo & reliquorum nomine, ut apparet v. 47 [v]. ¶ *Amen*] i. e. Ità fit; sic statuat futurum [x]. Est particula confirmantis & optantis [y], pro הֵאָמֵן. Est enim Imperativus passivus primæ conjugationis, & interpretatur, *Verum fiat*, vel *Probetur* [z]. ¶ *Sic loquatur Dominus*] i. e. Compleat vel confirmet verba tua [a]. Alioqui si verbum hoc ab hominibus penderet, omnis ista pompa & ritus nihili essent [b].

37. *Sublimius faciat solium*] Non timuit offendere Davidem; hoc enim optant parentes, ut à suis fœlicitate vincantur [c]. Pater manet quodammodo in filio, ideóque bonum filii est bonum patris [d]. Nôrat Davidis ingenium, quàm non esset invidum, quàm filiorum amans, atque indulgens [†]. *Filiis comparatus pater inde fœlicior incipit esse, quia vincitur*, Sidon. Epist. 7. 9. *Sunt in quibus nostro bono vincimur*. Sen. Benef 3. 36. Gen. 45. 11. *Paterna pietas à filiis in honore vinci victoriam ducit*, Savar. ad Sidon [*].

39. *Sumpsitque Sadoc Sacerdos*, &c.] Qui nondum erat Pontifex; nec necessarium erat Regem à Pontifice inungi [‡]. David enim & Saul à Samuele inuncti sunt; sed & hîc Nathanis ministerium intervenit, v. 34. *Ungat eum Sadoc, & Nathan* [||]. ¶ *Cornu olei*] Id est, *vas*, ut habet Arabs; genus pro specie. Apud Græcos etiam κέρας *cornu* in poculis fuit, unde κεράσαι est *miscere potum* [†]. ¶ *De tabernaculo*] Quod tetenderat David arcæ, 2 Sam 6. 17 [f]. Verùm tabernaculum tunc fuit in Gibeon, & inde cornu olei accepit [g]. Unctio facta tempore Mosis ad inungendum reges & pontifices, servabatur reverenter in tabernaculo [h].

40. *Et populus canentium tibiis*, וְהָעָם מְחַלְּלִים בַּחֲלִלִים] *Et* (vel *Atque is*, P.) *populus fistulantes* (vel *fistulabant*, Pi.) *fistulis*, Mo. M. Est enim חָלִיל instrumentum musicum multa habens foramina [i]. *Pulsabant systra*, Sy. *ludentes tympanis quadratis*, Ar. *canebant* (*canebat*, P.) *tibiis*, M. JT. Ti. &c. Nomini collectivo singulari respondet participium plurale. Sic 2 Sam. 3. 1 [k]. *Choreas ducebant in choris*, ὁ *canebat choris*, Jon. ¶ *Et insonuit terra*, וַתִּבָּקַע] *Et scindebatur*, Mo. *ità ut finderetur*, Sy. JT. Pi. & *rumpebatur*; i. e. rumpi videbatur, V. ex P. Hyperbole sumpta à fragoris similitudine [l], nam maxima & solida ingenti fragore diffinduntur [m]. *Ut tremeret*, Jon. sic Ar. M. vel *ut commoveretur terra*, M.

41. *Audivit Adonias*] Vide quantam festinationem

[l] San. [v] Jun. Pi. [x] V. sim. T. Pi. [y] Mart. [z] M. [a] Le. M. [b] Mart. [c] Me. [d] L. [†] San. [*] Gu. [||] Me. [†] BA. 1. 2. 33. 317. [f] Jun. Pi. Ma. [g] Mart. [h] L. [i] M. [k] Glass. gram. 421. [l] Ma. ex Jun. [m] Ma.

comparata sunt audacia ingenia, ut fortitudinem ante pericula Thrasonicè jactent; sed cùm ad ea ventum est, sunt galeati lepores [y]. ¶ *Ivit in viam suam*] In domos suas; ut ibi se abderent, & dissimularent se Adoniæ favisse [z].

50. *Tenuit cornu altaris*] Vel, 1. ejus altaris, quod David exstruxerat in urbe sua [a]. Vel, 2. abiit in Gibeon, ubi erat tabernaculum Mosis, & altare holocaustorum, 2 Paral. 1. 3 [b]. Jerosolymis stationarium altare ad arcam constitutum non est verisimile: cùm uno loco tantum ordinariè ex lege sacrificandum esset: & David omnes sacerdotes Gabaonem ad altare & sacrificia amandâsset, 1 Par. 16. v. 39 †. Erat aliud altare, nempe suffitûs; sed ad illud tantùm sacerdotes accedebant [c]. Ad aram confugit non ex Legis instituto, sed ex gentium more, ut & Joab, 2. 28. Vide de J B. & P. 2.21.5. & Comœdias passim [d]. Immunitatis privilegium maximè altari tribuebatur †. Eò accessit ut tutus esset; Cùm enim, qui prudens alium occiderit, ab altari abducendus dicitur, Exod. 21. satìs innuit propter alia crimina fuisse ad altare nonnullam securitatem [f]. [Alii aliter ;] Eò fugit, non ut tutus esset, donec de causa cognosceretur: sed ut misericordiam imploraret ob Numinis reverentiam, sicut Joab infrà 2. 29 [g].

51. *Jures mihi hodie*, Ità 6. Sy. Ar. P.sim.M.Ti. כַּיּוֹם] *Sicut hodie*, Mo. Jon. acsi dixisset, ex hodierno die. Rogat ut se posthìc judicet, non secundùm opera præterita, sed consecutura. Eadem locutio Gen. 25. *Vende ex hac die* כַּיּוֹם ut posthac primogenitus ex hoc die habear [h]. ¶ *Servum suum*] Humilis oratio, & idonea veniæ impetrandæ [i].

52. *Dixitque Salomon* :] An etiam juravit, non constat, ità tamen videtur [k]. ¶ *Si fuerit vir bonus*, לְבֶן חַיִל] *Filius virtutis*, P. Hebraismus est, pro, *præditus virtute ac fortitudine animi, ac amans virtutis*; i.e. probus. Chald. *Si fuerit homo timens peccare* [l]; *in filium roboris*, Pi. *strenuus*, JT. Fortitudine opus est ad vincenda peccata. Qui possit sibi imperare. חַיִל *πολύσημον* est, ut *virtus* Latinis, significans tum fortitudinem, tum probitatem [m]. ¶ *Non cadet capillus*] *Non cadet quicquam de cæsarie (comâ) ejus*, V. Magna se ab initio ostendit sapientia Salomonis, haud dubiè sustentata virorum magnorum Nathanis, Sadoci & Banaiæ consiliis. Condonat enim crimen rerum novarum, quod punire in fratre & quidem primogenito odiosum satìs fuerat; sed eâ lege, si nihil faciat in posterum, quo suspectum se possit facere; quæ lex aut frænum futurum erat Adoniæ, aut honesta πρόφασις Salomoni. Non dissimile est, quod in causa Semeis infrà constituit Salomon Ἀεὶ γὰρ εὖ πίπτουσιν οἱ Διὸς κύβοι [o]. (*Semper enim rectè cadunt Deorum tesseræ.*)

[y] Mart. [z] Me. [a] V. Mar. [b] Me. sic Ma. † Ma. [c] Mart. [d] G. † Me. [f] Mart. [g] Jun. Pi. [h] Mart. ex He. [i] Me. [k] San. [l] V. [m] Mar. [o] G.

ta & objiciunt impedimenta, summi magistratus, opes, potestas; videntur legibus soluti, non habent vindices, qui se corrigant, dum labuntur. Illorum est non modò legem Dei custodire, sed curare ut alii compleant; bonos præmio afficere, malos pœnis coercere; quod utique perarduum est. Jure itaque David à filio inprimis fortitudinem exigit [z].

3. *Et observa custodias Domini*, אֶת מִשְׁמֶרֶת] *Observationem*, V Pi. JT. i. e. quæ custodiri ac servari jussit Deus, nempe præcepta [y]. Actio sæpe ponitur pro ejus effectu, vel objecto; ut *timor* pro re tremenda; *Timorem eorum nè timueritis*. Sic *visio* pro re visa, *auditio* pro sermone [z]. Observantia legis vocatur *custodia*, vel quòd sit opus nostrum custodire præcepta; vel quòd nos ipsi hâc obedientiâ custodiamur & corrigamur [a]. ¶ *Ut ambules in viis ejus*] id est, imiteris illum, *servando decreta*, &c [b]. *Via* est forma, institutum, & modus vivendi nobis à Deo patefactus [c]. ¶ *Ut custodias ceremonias ejus*, חֻקֹּתָיו] *Statuta ejus*, M.V.JT. sive *decreta*, V. Sic vocantur, vel 1. quorum ratio ignoratur [d], ut *non seminabis diversa semina*, &c †. Vel 2. præcepta ceremonialia [f]. ¶ *Præcepta ejus*, Sic M. V. JT. מִצְוֹתָיו] Sic vocant, vel 1. ea quibus additur verbum *præcipiendi* [h]; quæ habent rationem adjunctam [i]. Vel 2. Moralia [k], ¶ *Et judicia ejus*, Sic M. V. JT. מִשְׁפָּטָיו] id est, Leges [l]. Quæ accommodantur ad judicia [m]. Præcepta judicialia [n]. Quæ inter hominem & proximum suum decernuntur [o]. ¶ *Et testimonia*, Sic M.V.JT. עֵדְוֹתָיו] Illa sunt, quæ aliquid testantur, sive alicujus rei memoriam faciunt; ut est *Sabbathum*, *Pascha*, &c [p]. quæ revocant nobis in memoriam ea quæ fecerit Deus, ut sunt Sabbatha, &c [q]. Pacta & leges à Domino præscriptas [r]. Tria ista præceptorum genera vocat *testimonia Dei*. Sunt enim attestationes, quibus & Deus, quid velit, contestatur; & homines testantur se esse filios Dei [s]. Vel *testimonia* sunt promissa in Lege de Christo venturo [t]. [Alii sic ;] Idem valent hoc loco *custodia*, *via*, *ceremonia*, *præcepta*, *judicia*, *testimonia*, sicut alibi sæpé [v]. ¶ *In lege Mosis*] Deut. 17. 18. G. Remittit filium ad antiquissimam vitæ normam, quæ Regibus præscribitur in Deuteronom. Non proponit seipsum imitandum; nam se hominem esse meminerat, & graviter interdum lapsum; sed regulam constantiorem proponit [x]. ¶ *Ut intelligas universa quæ facis*, Sic 6. לְמַעַן תַּשְׂכִּיל אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה] *Ut prudenter agas omnia quæ feceris*, Mo. Ti. Hinc faciè intelliges quæ sint agenda, & in quem finem dirigenda; Hoc quanti faciendum sit inde haberi potest, quòd multi per varias regiones interdum peregrinantur, ut instituta & rationes vivendi percipiant. Hinc & de operibus tuis judicabis injustáne an justa sint [y]. [Alii sic,] *Ut secundes* (vel

[z] Mart. [y] V. sic Me T. San. [z] San. [a] Mart. [b] V. [c] Mart. [d] M. He. in V. † M. [f] L. Me. sim. Mart. [h] M. [i] V. [k] Me. L. sic Mart. [l] V. [m] Mart. [n] Me. ex L. [o] M. [p] M. [q] V. [r] Ma. [s] Mart. [t] L. [v] San. T. [x] Math. [y] Math.

contra dignitatem, ac virum Davidis cogitavit [i]. [Alii ad sequentia referunt,] *Mihi*, i. e. adversùm me, mihi totique regno noxium [k]. Qu. Cur dicit *mihi?* Resp. 1. Καὶ π. per consequentiam: dum interfecerit quos ego in fidem meam receperam [l]. Gravis hæc erat nomini meo injuria. 2. Magistratui fit injuria, cùm leges (quorum ille custos est) contemnuntur; & si peccata non puniat, ipse peccati reus fit, & languoris, atque vecordiæ accusatur [m]. 3. Mihi, quòd duos principes tam utiles, tam necessarios sustulit [n]. ¶ *Quos occidit*, [וַיַּהַרְגֵם] Illud ו valet *id est*, ut sic consequentia præcedentibus jungas, *Qua fecit duobus*, &c. *hoc est, occidit eos* [o]. ¶ *Et effudit sanguinem belli in pace*, sim. M. Ti. וַיָּשֶׂם דְּמֵי מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם] *Et posuit sanguines belli in pace*, &. P. Mo. Pi. Quidam jungunt illud *In pace*, præcedentibus, *Occidit eos*; & exponunt, *quos occidit in pace*; i.e. incautos, & nihil suspicantes; *& posuit sanguinem* eorum sanguinem *belli*; i. e. cædem eorum non minùs licitam reputavit, quàm si interfecisset eos in ipso prælio. Alii exponunt, *Occidit eos, & posuit* (i. e. effudit) *sanguinem belli*; h. e. reputavit cædem fratris sui Asahel factam ab Abner in conflictu, quasi factam *in pace*; i. e. quasi interfectus fuisset tempore pacis, nec minore studio ultus est, &c [p]. *Et reputavit eorum necem, velut ejus qui trucidatur in bello*, Ar. sim. Sy. Jon. *Designans cædem bellicam in pace*, JT. i. e. patrans cædem pacis tempore, quæ tantùm bello convenit [q]. ¶ *Et posuit cruorem prælii*, &c. וַיִּתֵּן דְּמֵי מִלְחָמָה בַּחֲגֹרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמָתְנָיו וּבְנַעֲלוֹ אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו] *Et dedit* (*effudit*, Jon. *ac reposuit*, JT. Pi. *ponensque*, Ti. M. *posuit, inquam*, P. V.) *sanguines belli in cingulo*, vel *baltheo suo*, (vel *zona sua*, &. JT.) *qui* vel *quod* (sub. *erat*, Pi. vel *adhærebat*, JT.) *in lumbis ejus*; *& in calceo suo qui* (sub. *erat*, Pi. sim. JT.) *in pedibus suis*, Pi. P. Mo. M. Ti. sim. &. Jon. Sy. Ar. Sensus est, Fœdavit gladium suum, qui hærebat in lumbis suis sanguine, &c. Calceamenta etiam sanguine respersa sunt [r]. *In balteo*; i. e. ense quo facta fuit ea cædes, accinxit se de industria [s]. Alludit ad id quod dictum 2 Sam. 20, 8. supra sagum cinxisse gladium præter morem; nam alii infrà gestabant [t]. *Et in calceamento*, &c. i. e. occidit eos in ipso loco, ità ut corruerint mortui ad pedes ejus [v]. Cruentatum ensem in vaginam reposuit, & cruentatis pedibus ambulavit: neque eo nomine magis affectus est, quàm si nihil commisisset [x]. Adeò non verecundatus est illis cædibus, ut aliorum nec oculos, nec judicia exhorruerit; sed illorum sanguinem circumferebat,

[i] Q. in Sam. [k] T. [l] Jun. Pi. Ma. [m] San. [n] T. [o] Q. in T. [p] T. [q] Jun. Pi. [r] M. [s] T. [t] Mar. [v] T. [x] Jun. Pi.

7. *Sed & filiis Berzillai*] Novis regibus plurimùm conducit, si paternas amicitias colant. Memorem se præbet David acceptorum beneficiorum. Sed mirum est Davidem oblitum esse Mephiboseth, & sanctissimæ amicitiæ olim cum Jonatha initæ. Causam ignoro. Fortè hic lapsus est*. ¶ *Eruntque comedentes in mensa tua*] Heb. *inter comedentes*, seu, ut ità loqui liceat, *comessores mensæ tuæ*; id est, cibi in mensa appositi. Metonymia subjecti, licèt duriuscula; Græci tamen ità verterunt [m]. ¶ *Occurrerunt enim mihi*, כִּי כֵן קָרְבוּ אֵלַי] *Quia sic accesserunt*, vel *appropinquaverunt ad me*, P. Mo. V. &. i. e. cum misericordia & gratia; h.e. cum amplis muneribus, 2 Sam. 19. 31. Tu ergò *facies illis misericordiam*; i.e. magnis beneficiis eos cumulabis [n]. *Quia similiter appropinquârunt ad me*; i. e. appropinquantes idem officium exhibuerunt mihi, 2 Sam. 17 27 [o]. *Administrârunt mihi omnia*, Sy. sim. Ar. Jon.

8. *Habes apud te Semei, &c.*] *Ecce apud te Simei*, sub. vel *est*, Pi. vel *esto*; i. e. nè finito eum vagari; sed certum ei locum circumscribito, quo se contineat; nè quid cum suis Benjamitis moliatur [p]. Sed illa ellipsis insolens est, & versu demùm nono de illo præcepta dat [q]. ¶ *Maledictione pessimâ*, [נִמְרֶצֶת] *Roboratâ*, Mo. *vehementi*, P. *exterandâ*, M. *amarâ*, Jon. Sy. *acerbâ*, &. *acri, forti*, V. *acerrimâ*, JT. sim. Ti. Hæc, quatenus pœna erat, à Deo fuit, & ferenda; ut verò fuit impietas, à Semei ortum habuit, & justas pœnas merebatur [r]. ¶ *Et juravi, —non te interficiam*] Sub. quoad vixero; Non ergò perjurus fuit hæc mandando [s]. Noluit David ulcisci privatas injurias, præsertim illo die, qui sumendo supplicio opportunus non fuit; Sed cùm Reipublicæ intererat tale scelus puniri, jubet filio, ut illam è populo tollat offensionem, satisque faciat communi causæ [t]. [De his vide dicta ad 2 Sam. 19.]

9 *Noli pati eum esse innoxium*, וְאַל תְּנַקֵּהוּ] *Non justificabis eum*, &. Jon. *nè absolvas*, V. sim. JT. Pi. *nè impunem* (vel *innocentem*, P.) *dimittas*, Mo. sim. Ti. V. *nè parcas*; Ar. *Nè mundato*, vel (q. d.) *nè innocentem dimittas eum*; P. simil. habet M. ¶ *Vir sapiens es*] Ergò Salomon tunc non erat 8 annorum puer, ut vult S. Ignatius; neque 11 vel 12. ut Hieron. sed, ut minimùm, 20 annorum. Idem colligitur ex c. 11. 4. ubi senex vocatur, necdum exactis 40 regni sui annis. Adde quòd *Seder Olam* dicit Davidem vidisse nepotulum Roboamum ex Salomone. Ità Pinedi & To. & L. & San [v]. ¶ *Ut scias quæ facias ei*] Quâ ratione illum punire

* V. &. [m] Mart. [n] Pi. [o] V. [o] Jun. Pi. [p] Jun. [q] Pi. [r] Mart. [s] Mo. [t] Sanc. [v] T.

14. *Sermo mihi est ad te,* דָּבָר לִי אֵלֶיךָ] *Verbum mihi est ad te*, P. Pi. *Aliquid mihi* est quod dicam *ad te*, Pi. Mulierem aggreditur, (quomodo Diabolus Evam) Cogitavit enim mulieres ad misericordiam esse pronas, & facilè decipiendas, & apud viros gratiosas[i].

15. *Meum erat regnum*] Titulo primogenituræ & electionis[k]. At hoc Reginæ animum magis alienare videretur, quàm calefacere; Sed tamen utcunque captat misericordiam, quæ illis impendi consuevit, qui suo loco moti fuerint; & hoc beneficio illatam injuriam farciri petit[l]. *Præposuerat Israel*, &c.] Heb *super me posuerant faciem suam*, Pi. vel, conjecerant oculos in me, sperantes atque exspectantes me fore Regem. ¶ *A Domino enim*] i. e. Jehovâ volente ac jubente[m]. *Constitutum est ei,* הָיְתָה לוֹ] *Factum est* (sub. *istud*, V.) *illi*, V. Pi. Quò minùs putetur id ægrè ferre, & nomen *fratris* posuit, & rei *Deum* inscripsit auctorem. Tale illud ——— *tua est Lavinia conjunx: Ulterius nè tende odiis*[n]. Fingit se hoc credere, nè denuò aspirare ad regnum videretur. Vera dicit, sed non verè[o].

16. *Nè confundas faciem meam,* אַל תָּשִׁבִי אֶת פָּנָי] *Nè avertas* (*aversteris*, M. vel *avertere facias*, Mo.) *faciem meam*, i. Sy. sic JT. Pi. *Nè reverti facias*, &c. Jon. P. V. i. e. nè rejicias me, & repellas, & quasi vacuum remittas: huic contrarium est *sustinere faciem alicujus*; i. e. Nè deneges mihi: nè abjicias me, more denegantium[p]. *Nè neges*, &c. Ti. *nè recuses*, Jun. *nè me rejeceris*, Ar.

17. *Det mihi Abisag*] Multæ satis erant in Judæa fœminæ; sed hanc voluit quòd Regis fuisset. Non ferebat autem mos Hebræorum, ut aut qui in ministerio fuerant Regio, alterius se quàm Regis successoris ministerio addicerent: aut quæ uxores aut concubinæ fuerant privato sociarentur. Hanc ergò cupiens, jus ad se regni pertinere ostendit; tentátque animum Salomonis, ut si metu juvenili hoc ei concessisset, auderet mox majora. Mulierem autem aggreditur, ut regnandi ignaram, ità amoribus facilem[q].

19. *Surrexit Rex, adoravitque*, &c.] Summum honorem matri habens. Apud Persas, in matris conspectu sedere nefas erat; unde nec Alexander considere antè voluit, quàm Darii mater Sisigambis (quam filii pietate prosequebatur) annueret. Curt. l. 5[r]. ¶ *Thronus matri regis*] i. e. Suæ. Antecedens pro relativo. כִּסֵּא *Sedes, cathedra*[s]. ¶ *Sedit ad dexteram ejus*] Qui locus post Regis locum honoratissimus. Vide quæ dicta ad Matt. 20. 21[t].

20. *Neque fas est ut avertam faciem tuam*] Pudore, & dolore repulsæ; quasi vel parùm te diligam, vel te insipientiæ arguam, quòd ea postulaveris, quæ concedi non possunt[v]. Dum omnia pollicetur, intelligendum, si

[i] Mart. [k] Me. [l] Mart. [m] V. [n] G. [o] Mart. [p] V. [q] G. [r] Sct. [s] V. [t] G. [v] Me.

...athar, &c. & i. qui paulò planiùs, *Et ipsi Abiathar*, &c. *& ipsi Joab*, &c. ἑταῖρος. (*socius*) Usitata phrasis est, *Quid mihi & tibi?* & אֵין לִי וָלָךְ *non est mihi & tibi*; i. e. nihil mihi tecum rei, nulla communio. Sic hoc loco, *Et ipsi & Abiathari*, &c. i. e. ipsi cum Abiathare, &c. res est. Socii sunt, & communia consilia habent[i]. *Et illi est consilium & Abiathar*, V. in Di. Putavit ellipsin esse vocis עֵצָה consilium, quia phrasin non intellexit[k]. *Et habet pro se* (vel *à se*, Ti) *Abiatharem*, &c. Sy. Ar. M. Ti. Non malè, Di. Quorum consilio adjutus & auctoritate fretus gradum sibi ad Regnum struit, nisi fortiter obstiterim[l].

23. *Juravit*, &c.] Quo aliorum facilius repelleret intercessionem omnem sibi præcludit aditum ad veniam[m]. *Quia* vel *Quòd in* vel *contra animam suam*, ità i. Jon. P. Ti. Mo. M. Pi. Est autem oratio ἀνόμαλος: כִּי pro אִם לֹא, *si non*, vel *nisi*. Sic 1 Sam. 14. 44. item 2 Sam. 3. 9. At ibidem v. 35. habetur כִּי אִם, *quòd si*, in juramento negativo[n]. *Nisi contra vitam*, &c. Sy. *ut contra vitam*, &c. JT. i. e. in perniciem suam[o]. [Ar. longè aliter, *quòd Adonias hac in re non nisi necem meam intendit*, quasi pro בְּנַפְשׁוֹ legisset בְּנַפְשִׁי, facili sanè lapsu ex ו in י.] Execratio hæc intelligenda est sub conditione, eâque duplici, vel, 1. si non locutus est hoc contra animam suam; vel, 2. si non vindicem in Adoniam, qui contra animam suam locutus est[p].

24. *Fecit mihi domum*] i. e. Dedit familiam claram & insignem[q], vel regiam[r]. ¶ *Quia* (vel *Quòd*, Pi.) *hodiè occidetur*] Illud כִּי pendet à verbis juramenti; q. d. ut verum est, quòd vivit Jehova: ità verum quoque est quòd morietur, &c[s]. Qu. An rectè, & qua de causa? Resp. 1. Aliqui injustitiæ & crudelitatis accusant Salomonem, quòd ex levi suspicione fratrem, quasi reum majestatis occiderit. 2. Alii jure fecisse putant; idque Salianus divinæ tribuit inspirationi, quæ, ut ei patefecit insidias, ità voluntatem statim occidendi suggessit: Sanè eo nomine nusquàm Salomon reprehenditur in scriptura[t]. 3. Alii interfectionis causam assignant, quòd nuptias incestas petierit. Morte puniebatur illud scelus, Levit. 18 & 20. Non placet, 1. Cùm Selomoh Adoniam redarguit, hoc crimen minimè attigit. 2. Nec Abiathar fuisset auctor istius consilii, si res fuisset nefaria, & per leges illicita. 3. Lex pœnam infligit abutenti uxore patris, non petenti. At videtur judicium Salomonis præceps. Adonias non est auditus, non adsunt testes. Fortasse tunc, sicut hodie fit, in crimine læsæ Majestatis, indicia loco probationum habebantur, præsertim quando mora est periculosa, ut nunc fuisse apparet. Constabat & Bathshebam ab eo submissam; vel fortè judicii hujus processus non refertur in S. script[v]. 4 Punitur ob seditionem[x]. Si daretur illi Abisag, omnes intelligerent ad

[i] Di. sim. [k] K. in Di. [l] Di. [l] G. [m] San. [n] Pi. [o] V. Me. sim. E. [p] E. [q] V. [r] Me. sim. M. [s] Pi. [t] Me. [v] Mart. [x] Mart. sim. G. San. L. Pi. V. &c.

agros emere poterant, de quo vide ad Jer. 32 7[g]. ¶ *Portâsti arcam*,] Vide 2 Sam. 15. 24[h]. Alii synecdochicè de Ephod accipiunt, quem portavit[i]. ¶ *Domini Dei*] Hic, pro *Jehovah*, Hebræi legunt *Elohim*, ità monentibus punctis: nè cogantur repetere nomen *Adonai*, quod aliàs pro *Jehovah* pronunciant[k]. ¶ *Sustinuisti laborem*, &c.] Heb. *afflictus fuisti*, &c. P. sim. V. In desertis enim cum Davide fatigabantur, esuriebant, sub dio cubabant, &c[l].

27. *Ejecit ergò Salomon Abiathar ut non esset sacerdos*, מִהְיוֹת כֹּהֵן] *Ne esset sacerdos*, P. V. i. e. privavit eum dignitate Sacerdotali[m]. Summi Sacerdotes apud Hebræos, sicut à Regibus instituebantur, ut alibi diximus; ità & ab iisdem gravi ex culpa destitui, imò & morte puniri poterant; erant enim subditi: ideóque sedente Rege stabat summus sacerdos[n]. In sacra Historia nusquàm Pontifices dejecerunt Reges; at Reges, è diverso, auctoritate suâ Pontifices in ordinem redegerunt atque dejecerunt[o]. [Alii sic,] Salomon non privavit Abiatharem jure sacerdotii, directè & ex intentione; (posteà enim cap. 4. Sadoc & Abiathar junctìm nominantur Sacerdotes, ut anteà 2 Sam. 20.) sed tantùm ex consequenti[p], & indirectè[q]; dum eum exilio mulctaret[r]; sacerdotio autem fungi non licebat extra Templum, quod erat Hierosolymis[s]; Debebat pontifex residere Jerosolymis, ut sacerdotes dirigeret, Sanhedrim præsideret, regi foret à consiliis, &c[t]. Divina etiam intervenit ordinatio, cujus executor Salomon erat[v]. [Verùm non est nostri instituti controversias tractare, sed S. scripturæ sensum eruere] ¶ *Ut impleretur sermo Domini*] Heb. *Ut impleret (ad implendum*, Ma.*) verbum Jehova*; id est, ut Jehovah impleret verbum suum. Nomen pro se, & pro relativo. Sic Gen. 9. 6[x]. Est ellipsis reciproci & possessivi pronominis, ut infrà 13. 10[y]. scilicet Deo ipsum ità gubernante etiam præter cogitationem animi sui. Confer Matt. 13. 35. & 27. 35. Joan. 12. 38. & 18. 9, 32. & 19. 24[z]. ¶ *Loquutus fuerat super domum Heli*] Vide 1 Sam. 2. 33[a]. Ut hæc liquidiùs cognoscantur, sciendum est, Aaronem duos filios reliquisse, Eleazarum & Ithamarum. Sacerdotium cessit Eleazaro, tanquam primogenito, ejúsque familiæ; & in ea duravit, usque ad tempora Eli, quando translatum est (quo autem modo, non exprimitur) in familiam Ithamari. Porrò sententia Dei dilata fuit per annos 80; nam Saul 40 annos, & David totidem regnârunt; sed licèt Deus tardus videatur, tandem eam exequitur. Posteros autem minimè ferit minis quas pronunciavit majoribus eorum, nisi ipsorum peccata intercesserint. Etenim Abiathar non citra culpam dejicitur[z].

28. *Venit nuntius ad Joab*] Heb. *Venit fama usque ad Joab*, Jon. sim. 6. Mo. &c. scil. de Adonia cæso, & Abi-

[g] Jun. [h] Pi. [i] Mart. [k] Pi. [l] Mart. [m] V. [n] O. [o] Mart. [p] E. [q] La. [r] T. sim. E. [s] E. [t] La. [v] Me. ex Theod. & Proc. [x] Jun. Glass. [y] Glass. gram. 314. [z] Pi. [a] Jun. Pi. [z] Mart.

Habent confugium feræ quidem petram, Servi autem aras Deorum. Virg. l. 6. Æneid.

Talibus orabat dictis, arásque tenebat.

Plautus Mostel. act. 5. scen. 1. *Ego interim hanc aram occupabo*: & Rudent. act. 5. sc. 3. *Tange aram.* Terentius, *Nec tu aram tibi, nec precatorem pararis.* Apud Romanos ad *Concordiæ aram* si quis confugisset, tanquam à Cæsaris statua revelli eum indè nefas habebatur †. Verùm altare homicidæ prodesse non debebat per Legem, Exod. 21. 14. Euripides,

Ἐγὼ γὰρ, ὅστις μὴ δίκαιος ὢν ἀνὴρ
Βωμὸν προσίζει, τὸν νόμον χαίρειν ἐῶν,
Πρὸς τὴν δίκην ἄγοιμ᾽ ἂν οὐ τρέσας θεούς·
Κακὸν γὰρ ἄνδρα χρὴ κακῶς πάσχειν ἀεί.
Ego enim si fortè quispiam vir injustus
Aræ assideret, legi valedicens,
Ad supplicium eum raperem, nil metuens Deos;
Malum enim virum malè perire decet *.

Sed quare fugit ad altare, cùm fuerit vir sapiens, & in Lege peritus? Nam secundùm Hebræos fuit caput Sanhedrim[f]; Resp. 1. Ut ibi interfectus sepeliretur apud patres suos; quod factum non fuisset, si per Judicum decretum fuisset occisus[g]. 2. Potiùs, quòd ex dilatione pœnæ sibi pollicitus fuerit aliquam sceleris condonationem. 3 Fortè voluisset longiùs fugere, sed temporis brevitate impediebatur[h].

29. *Interfice eum*] Scil. ubi eum jusseris exire è loco sacro. Vide vers. seq[i].

30. *Non egrediar, sed hîc moriar*] Sperabat Joab, quòd loci sanctitas eum tutaretur[k].

31. *Fac sicut locutus est*] Quod jure fieri poterat, ex Lege, Exod. 21. 14[l]. Sanctius in Salomone & Banaia damnat, quòd Joabum in sacrario jugularent. Sed Abulensis id excusat; eò quòd supplicium de impio sumptum, etiam in loco sacro, non minùs sit grata hostia Deo, quàm arietum, &c. qui quotidie istic mactabantur[m]. Perinde erat eum, ad aram, vel, inde extractum alibi, jugulare; utrovis enim modo locus violabatur, nisi legis dispensatio intervenisset[n]. [Verùm alii hoc negant, ut vidimus.] At credibile est, eum, quamvis reluctantem, à Banaia, per prætorianam cohortem, avulsum ab altari extra tabernaculum cæsum fuisse; ut posteà Athaliæ factum, 2 Reg. 11. 15. Nam in ipso sacrario non videtur citra necessitatem humanus sanguis profundi potuisse[o]. Videtur Christus taxare, & Pilatum, Luc. 13. quòd sanguinem Galilæorum cum sanguine victimarum miscuerit; & Hebræos, Matt. 23. quòd Zachariam inter templum & altare interfecerint[p]. ¶ *Et sepelit*] Sub. *in sepulchro majorum suorum*, V. Id enim viri dignitati, & generi David par erat[q]. ¶ *Amovebis sanguinem innocentem*, וְהֲסִירֹתָ דְּמֵי חִנָּם] *Et*, vel *ut auferas sanguinem*

† Ritterhusius de Immun. Asylorum c. 3. * O. [f] M. [g] He. in M. [h] Mart. [i] Pi. sic Jo. & alii in Mart. [k] La. [l] Me. T. Jun. Ma. [m] T. [n] Me. La. [o] T. sim. Mart. [p] Mart. [q] Me.

sera impunita relinquant, se non fore pacatos [f].

34. *Interfecit*] Amputato capite [g]. ¶ *Sepultúsque est*] Ex lege Deut. 21. 21 [h], & ratione dignitatis atque cognationis regæ. ¶ *In domo sua*] Ubi sepulchrum sibi paraverit [i]. ¶ *In deserto*] i.e. Extra urbem in loco arabili, nec consito arboribus [k]. *Desertum* significat; 1. locum qui non habitatur; 2 eum qui non colitur, sed saltus habet & pascua. Fortè Joabus armenta & greges habebat, & domum ubi hæc aleret [l].

35. *Et Sadoc sacerdotem posuit*] Jure Regio [m]. Vide quæ ad v. 27.]

36. *Vocavit Simei*, &c.] Voluit eum Hierosolymis manere. Nam ibi facta & dicta ejus omnia poterant facilè observari: Ità facilè occasio necis ejus dari potuit, quam imprimis rex captabat [n]. Credibile erat, hominem contumacem, & omnia sibi licere volentem, non obtemperaturum diu præcepto. Pœna hæc ea est, quàm Martianus l. Exilium de interdictis & relegatis, inter cæteras posuit, ubi omnibus locis præter unum interdicitur, valdè apta coercendis hominibus qui in turba turbas facere possent [o]. Relictus liber multa moliri poterat, vel cum Palæstinis, vel cum Israelitis [p]. Non leve supplicium inde excedere, ubi cognationem, & amplas possessiones, & potestatem dignitatémque haberet; & habitare in aliena tribu & civitate, (quasi in liberiori aliqua custodia) in qua ob priorem procacitatem non odiosus esse non poterat [q].

37. *Et transieris torrentem Cedron*] Id videbat à Simei minùs observari posse, quia per Cedronem patebat exitus ad civitatem ejus patriam, Bahurim [r]. Ab urbe distabat ferè mill are Italicum. Ita dabatur ei aliquid spatium, ut prodeambularet animi causâ [s]. *Cedron* nominavit; at sententia (generalis) est, si vel tantulo spatio ab urbe excesseris quantum est usque ad *Cedron*; nam quando ivit in *Geth*, torrentem hunc reverà non transivit; torrens enim erat civitati ad orientem, *Geth* verò ad occidentem [t]. *Torrens Cidron* dicitur; i. e. *obscuritatis*, quia situs erat in loco opaco, obscuro, & umbroso [v]. ¶ *Sanguis tuus erit super caput tuum*] i. e. Caput tuum sanguine tuo fœdabitur & intingetur, q. d. jubebo te interfici, erísque causa mortis tuæ [x].

38. *Dixítque Simei*] Adhibito juramento, ut apparet ex v. 43 [y]. ¶ *Bonus sermo*] H. *Placet mihi quod dicis*. Sermo concisus est [z]. Conditionem collaudavit, quòd sibi duriora metuerit, cùm videret supplicium capitale sumptum de Adonia & Joab [a].

39. *Ut fugerent ——— ad Achis regem Geth*] Vel eundem, ad quem antè fugerat David [b], vel ejus filium [c]. Fortè servi Philistæi erant, & ex Geth [d].

40. *Et surrexit Simei*, &c.] Temerè atque animo

[f] Mart. [g] Io. in Me. [h] G. [i] Mart. [k] V. [l] Mart. [m] G. [n] Mart. [o] G. [p] Mart. [q] San. [r] San. [s] Mart. [t] Me. [v] V. [x] V. [y] Jun Pi. Ma. Mart. [z] V. [a] Mart. [b] To. in Me. Mart. [c] Mart. [d] Me.

crimen punire, ex patris præcepto, maxime intelligebat Salomon; noluit tamen veniam à patre datam simpliciter mutare, sed honestâ conditione limitare; quam quia violavit Semei, hinc Salomon veniam patris abrogavit, ac Semei culpam & pœnam revocavit [p].

[o] Ser. in La. [p] La.

CAP. III.

1. *Confirmatum est*] Sublatis hostibus domesticis [q]. ¶ *Pharaoni*] Cui nomen Vaphres [r]. Pertinebat hoc ad confirmandum regnum, quia Rex Ægypti & finitimus erat, & valde potens [s]. ¶ *Accepit namque filiam ejus*] Qu. Num in hoc peccavit Salomon? Resp. 1. Q. existimant eum peccâsse [t]. Prohibita erant Israelitis connubia cum alienigenis, Exod 34. 16 Deut. 7. 3 [u]. Verùm restringenda est illa prohibitio ad Cananæos, à quibus majus perversionis & idololatriæ periculum [v]. [Aliis id non placet] 1. Cananæorum tantùm ibi meminit, quia de iis institutus est sermo. 2. Excluduntur omnes gentes, & jubentur ex sua tantùm gente, imò ex sua tribu uxores ducere, Num. 36. 7 [x]. 3. Ratio, sive causa legis, generalis est, nè scilicet homines à Deo avertant [y]. Resp 2. Alii peccâsse Salomonem negant [z]. Probant, 1. quòd nusquam hoc nomine reprehenditur [a]. 2. Quòd initio regni vehementer commendatur [b], dicitúrque Deum amâsse [c]. 3. Apparet hoc ex Psal. 45. & ex Cantico in sacros libros relato [d]. Quæ scripta non sunt quidem hujus argumenti, (quid enim ad ecclesiam illa hoc etiam tempore celebrari?) scripta tamen sunt à Davide & Salomone, quum hâc occasione ad cœlestis illius conjugii cogitationem evecti essent, & in meditatione illius occuparentur †. 4. *Accepit eam*, factam [priùs] Legi subjectam [f]. Salomo eam erudiri fecit in Lege, licèt posteà ab ea recesserit [g]. ¶ *In civitatem David*] i. e. In arcem in monte Sion extructam [h]. Ibi regiam suam habebat, sed angustiorem, quàm ut tantam reginam caperet [i].

2. *Attamen populus immolabat in excelsis*] Hæc excelsa, toties memorata, erant luci sive sylvæ, in excelsis collibus consiti. Talia loca deligebant gentes, 1. quòd cœlo viciniora essent; 2. quia condensa & silentia nemora, sacrum quendam horrorem incuterent. Excelsa Hebræorum erant duplicia. 1. In quibus idola colebant, de quibus Jer. 7. 31. Ezec. 6. 3, 4 Os. 10 8. 2. In quibus Deo vero sacrificabant, ut Jud 6. 1 Sam 9 19 [k] *Attamen*, &c. q d. Hoc tantùm committebatur contra legitimum Dei cultum [l]. [Cæterùm], i. e immolabat victimas Deo in altaribus antè constructis, & ad id ordinatis [m]. Causam

[q] San. [r] Ser. Me. [s] Me. sim. La. [t] He. & Theod. Procop. in Ser. [u] San. [v] La. [x] San. [y] Mart. San. [z] L. F. Me. Hr. in. M. G. Jun. La. Ser. San. Pi. [a] Me. [b] F. [c] Jun. E. Me. [d] G. ex Jun. † Ma. ex Jun. sim. La. [f] G. sic Jun. Pi. Me. &c. [g] M. ex He. [h] M. sic Me [i] Jun. Ma. [k] La. [l] Pi. [m] V.

videtur (*hic*) esse exceptio de integritate Salomonis eo tempore; sed quod de populo dictum fuit, idem dictum de Salomone, nempe quia nondum structum erat templum, sacrificia ab eo facta duobus in locis; ubi erat tabernaculum, i. e. Gibaone, 2 Par. 1. 3. & Hierosolymis ubi arca, infrà 8 1 [b]. [Hinc JT. vertunt,] *tantummodo in istis excelsis ipse sacrificabat*; q. d. quum esset Dei amans, & cultor patriorum præceptorum, ideo neque ipse alibi offerebat, neque alios offerre patiebatur, quam ubi David sacrificaverat, nempe Gab. & Jerus[c]. [Sed ista versio non placet Pi] In Hebræo non est pronomen relativum, *ista*; nec articulus habet vim *δεικτικήν*; quia non præcessit mentio certorum excelsorum, sed indefinitè excelsorum: sicut & hic. Nec *tantummodo* construendum est cum, *in excelsis*; sed cum verbo, *sacrificavit* [d]. Hoc loco non taxatur Salomon; tunc enim illi licebat: quòd in altari Mosaico immolare non posset, quod erat in Gibeon [†].

4. *Illud quippe erat excelsum maximum*] Non mole [f], vel loci sublimitate [g], sed dignitate [h]; quia ordinarium ministerium ibi erat [i], & altare jugis holocausti, 1 Par. 16. 39. & 21. 29 & 2 Par. 1, 3. 5. 6 [k]. Ibi præstantissimum altare fuit, nempe æreum illud altare à Mose factum [l]. Maxima fuit hujus excelsi religio, quia ibi adhuc stabat Mosis tabernaculum [m].

5. *Apparuit*] Quâ formâ Scriptura non expressit [n]. ¶ *Per somnium nocte*] Sic V. Alii, *in somnio nocturno*, Q. in V. Pi. *per somnium eadem nocte*, JT. quæ proximè sacrificium Salomonis subsequuta est, 2 Par. 1. 7 [o]. At pronomen relativum hic non exprimitur, sed tantùm articulus habetur P. [Heb. est הַלָּיְלָה] Qu. Quare fuit hoc somnium, aut quomodo in somnio orare poterat? Resp. 1. Constans est omnium sententia, quæ & vera videtur, Salomonem in somnis, nec propriè orâsse, nec meruisse, quia nullum habuit usum liberi arbitrii. Interim oratio ni Salomonis concessa dicitur sapientia, ut docet Salomon, Sapient. 7. 7. Difficultas hæc non est levis [q]. Sed dicendum, Deum non respondisse orationi, quam habuit Salomon in somnis, sed quam vigilans habuit, aliis sæpe temporibus [r], & eâdem illâ nocte ante somnum [s], item post somnum; quia evigilans statim è cubili exiluit, Deumque adoravit, inquit Josephus, & hanc orationem iteravit [t]. Non placuit Deo Salomon dormiendo, sed illi apparuit Deus in somnis, quia vigilando & præcogitando placuerat, ait Bonaventura [v]. Aliquo modo verè oravit somnians; quia vehemens illa precatio pro sapientia, quæ antecessit, effecit, ut ipsa somniantis precatio actus quo-

[Margin notes: & Va. in La. — b S. — c Ma. ferè ex Jun. — d Pi. — † V. — f L. T. — g Mar. — h T sim. L. — i Mart. sic Ma. ex Jun. — k Ma. — l V. — m Me. — n Me. — o Ma. ex Jun. — p Pi. — q San. — r San. ex Aug. & Thoma. — s T. sic Ser. — t Ser. — v San.]

babilius videtur hoc somnium divinum fuisse, ac propriè à Deo immissum; nec tam somnium, quam visionem propheticam vel extasin, qualis fuit somnus Adæ, Gen. 2. Tale & somnium Abrahæ, Gen. 15. & Josephi, Gen. 37. 5. Probatur. 1. quia vera hìc fuit apparitio Dei & locutio, quam Salomon excepit, ut prophetæ excipiebant Dei oracula per visiones tam nocturnas quàm diurnas. Salomon respondet prolixè, nec minùs sapienter, quàm vel vigilans loqui potuit. 2 Deus præmium huic postulationi annuit, & reverà in somno sapientiam illi indidit. Ità L. & Dion. & Salm. & Suar. & Hugo, & Gloss. &c. 3. In 2 Par. 1. 7. ubi eadem hæc historia narratur, nulla somnii fit mentio, sed tantùm quòd *apparuit Deus*. Fuit ergò vera visio. Obj. At somnus impedit usum rationis, &c. quia sensus tum ligantur. Resp. In somno naturali hoc verum est, non item in divino. Potest enim Deus infundere species, sine conversione ad phantasmata, somnum non impedientes; aut potiùs potest ità confortare & clarificare phantasiam, & vapores omnes, qui illam in somno impediunt, depellere, ut verè & apprehendere, & judicare possit; conservatis interim sensibus externis in eadem dispositione, quam in somno naturali habent, ut Suarez docet. Porrò, per noctem apparuit Dominus, quia per diem Salomon occupatus erat in immolatione hostiarum [a]. ¶ *Postula quod vis*] Sciebat quid vellet, sed voluit eâ interrogatione attentionem renovari, & affectum ad rem præsentem applicari [b]. שְׁאַל מָה אֶתֶּן לָךְ *Postula* (sub. *à me*) *quid dabo tibi*: i. e. quid vis ut dem tibi? vel, *Pete quid dem tibi* [c]?

6. *Fecisti misericordiam*] i. e. Multa beneficia contulisti in patrem [d]. ¶ *Sicut ambulavit in conspectu tuo*] Vel *coram te*, V. i. e. ex tua voluntate, & ad tui imitationem [†]: q. d. cui misericordiæ ipse correspondit [f]. ¶ *In veritate & justitia*] i. e. Citra ullam simulationem erga Deum, & injustitiam erga proximum [g].

7. *Tu regnare fecisti*] Quare cùm imposueris hanc personam, tuum etiam est largiri, quæ ad Regnum administrandum conducunt. Regnum voluntate tuâ, non meis viribus, vel naturâ adeptus sum; quippe juvenis sum, & fratrem habui majorem natu [h]. ¶ *Ego sum puer*] Quot annorum erat, incertum est; Scriptura non dicit [i]. Erat 12 annorum cùm inungeretur [k]. Sic Hieron. & Ignat. Et communis est Hebræorum, nostrorùmque sententia; eáque probabilis est [l]. Nam eo tempore natus est, quo Amnon sororem oppressit [m]. Dicet, *senex* vocatur cap. 11. 42. post 40 annos; h. e. in 52 anno suo:

[Margin notes: a La. — b Me. — c V. — d V. — f Mart. — † Me. — g V. — h Mart. — i Mart. sim. San. — k M. — l San. — m Mart.]

9. *Dabisque servo tuo cor docile*, Ità Sy. sim. V. לֵב שֹׁמֵעַ *Cor (mentem, V. animum, JT.) audiens*, M.O. II. vel *intelligens*. Jon. M. P. Pi. *sapiens*, Ar. f. in Mar. Princeps qui audit, est sapiens; sed & *audire* est obedire, nempe nemo imperare scit, nisi qui obedire novit †. Cor obediens Deo [f]. Cor capax divinarum legum [g], quod doctissimum, id est, prudentiam à te audiat, & in se hauriat [h]. Cor docile, ut cùm illi desit ætas, judicium, & experientia, sapientum consiliis adhærescat, & ab iis se Regi sinat [i]. *Sapientiam* (circa agenda) *& intelligentiam* (legis) 2 Par. 1. 10 [a]. ¶ *Et populum tuum judicare possit*] Id est, lites populi tui [k]. Consiliarii parùm prosunt principibus sapientiâ destitutis, quippe qui, dum varia illis consilia proponuntur, sæpe deteriora admittunt [l]. ¶ *Quis enim poterit*, &c.] Sine tua speciali illustratione [m]. ¶ *Populum tuum multum*] Heb. *gravem*, ut Num. 20. 20 [n]. Est & Romana phrasis, *Grave & graviter multum signi*, inquiunt Nonius & Titinnius. *Placere hoc corpis graviter*, ait Cæcilius. Sic Gen. 50. 9. Exod. 10. 14 [o].

10. *Placuit ergo sermo*] Quia petitio erat ordinata ad divinum honorem, ad propriam salutem, & ad bonum populi regimen [p].

11. *Dies multos*] I. e. Longævitatem. ¶ *Aut animas inimicorum*] Scil. ad adimendum eas [q]; ultionem, & mortem inimicorum [r]. ¶ *Sed postulâsti tibi sapientiam ad discernendum judicium*, הָבִין לִשְׁמֹעַ מִשְׁפָּט *Intelligentiam (intelligere*, M.O. *discretionem*, JT.) *ad audiendum (ad intelligendum*, JT.) *judicium*, Jon. P. *intelligentiam, & discretionem in judicio*, M. *Ut intelligeres, & audire posses judicium*, Ti. sim. Pi. id est, audire litigantes in judicio [s]. Nimirum, Οὐκ ἔστι σοφίας κτῆμα τιμιώτερον. (*Nulla possessio est sapientiâ præstantior.*) Simul. Sophocles & Menander [t].

12. *Dedi tibi cor sapiens*] Sed David antè eum *sapientem* vocaverat, cap. 2. Resp. Auxit Deus priorem sapientiam, & cor ejus dilatavit ad facilè percipiendum tam experientiâ, quàm studio, majorem sapientiam. Utroque enim modo profecit, Eccles. 1. & 2 [v]. Cavendum nobis est, 1. nè à bonis quæ accepimus, per negligentiam, vel ingratitudinem, excidamus; 2. ut bona illa in nobis augeantur [x]. Qu. Qualis erat hæc sapientia, & quomodo data? Resp. 1. Mens sapiens & sagax, sive prudens, sub. *in agendis rebus* [y]. Prudentia ad populum regendum; illam enim petierat [z]; ad intelligendum & præstandum, quæ erant officii sui [a]. Resp. 2. Verùm non illam solùm, sed & artes omnes atque scientias simul divinitùs infusas accepit [b]. Quod probatur, 1 Ex *Sapient.* 7. 17. (ubi hoc de se affirmat) & Eccles. 47. & 1 Reg. 4. 29. 2. Ex comparatione cum Orientalibus & Ægyptiis, qui in his excelluerunt, 3. Ex effectis hoc capite rorum instructionem & gubernationem, plus sapientiæ infusum fuisse [p]. Adamus enim erat perfectionum exemplar, ad quas in hac vita homo evehi potest [q]. Salomon erat Mose sapientior in rebus naturalibus, non divinis [r].

13. *Dedi tibi divitias & gloriam, ut nemo similis tui*] Hæc dedi tibi velut ἐπίμετρον, Matt. 6. 29 [x]. At 2 Par. 1. 12. est *dabo*. Resp. 1. Jam dedit opes plurimas, nempe à patre quæsitas; 2. *Dedi*, i. e. dabo & certò & brevì. Quæ sic fiunt, solent per præteritum explicari [s]. Qu. Quomodo hoc verum, cùm in his præcelluisse videntur Alexander, Augustus, Sinarum Rex, &c. Resp. 1. Hoc intelligendum est de illis tribus simul concurrentibus, scilicet sapientiâ, gloriâ, & divitiis [t]. 2. Intelligendum hoc de regibus Israelis futuris, ut ipse explicat Eccles. 2. 7 [v].

14. *Si ambulaveris*, &c. *longos faciam dies tuos*] Loquitur בתנאי *cum conditione*: & quoniam illam non servavit, non prolongavit ejus dies, nec vixit ultra 52 annos [x]. Noverat Deus eum non *ambulaturum in viis Domini*, cur ergo eum admonet? Resp. Ut cum decurtarentur ejus dies, & adversa acciderent, id non crederetur temerè, vel casu fieri, sed judicio Dei certo ac severo [y].

15. *Evigilavit, & intellexit quòd esset somnium*] Scil. divinitùs immissum [z]; vel, quodnam esset somnium; vel, quid somnium illud portenderet [a]. וַיִּקַץ וְהִנֵּה חֲלוֹם וגו׳ *Et evigilavit, & ecce somnium*, M. Mo Jon. Pi. Sic P. Ti. V. sub. *erat*, q. d. Non fuerat res ità gesta, sed erat somnium Sic Gen. 41. 7 [b]. Sensit se somniâsse, ac cœpit meminisse somnii tam magnifica promittentis [c]. Ecce somnium aderat, nimirum ejus menti atque animo: Divina somnia firmiùs retinentur [d]. Divinum somnium fuisse intellexit ex ipso effectu, & fructu inde consecuto, nempe maxima sui mutatione ex sapientia infusa [†]. Sensus est; In se experiebatur datum sibi munus sapientiæ, etiamsi somnium esset [f]. *Cùm autem evigilâsset Salomon, viso somnio, venit ad Jerusalem*, Sy. *Experrectus — & sciens id quod viderat esse visionem à Deo factam venit*, &c. Ar. *Deinde expergefacto Salomone, quum ecce adesset somnium, venit*, &c. JT. i. e. quum, abeunte somno, sentiret somnium non fuisse evanidum, sed ornatum se esse donis, quæ in somno promissa fuerant [g]. Sed alienum hoc à simplicitate literæ, & supplementum videtur audacius [h]. Ostendit hic locus somnia non semper esse vana; & in iis Deum etiam vera prædicere [i]. ¶ *Cùmque venisset*, &c.] Heb. *Et venit Jerusalem*, non solus, sed cum magna procerum turba ut constat ex Paralipom. ¶ *Stetit coram arca*] Ut Deo gratias ageret de promissione & dono [k]. ¶ *Et grande convivium*] Non enim tantùm holocausta obtulit, sed etiam pacifica, quorum hæc

† Mar. [f] Me. sim. [g] V. [h] Vat. [i] La. [l] San. [a] G. sim. San. [k] V. [l] Mart. [m] L. [n] Jun. [o] BA. 2. 4. 17. 559. [p] L. [q] Pi. [r] Me. [s] Pi. [t] G. [v] Me. [x] Mart. [y] V. [z] Caj. In San. [a] Jun. [b] San. sim. La. T. Ser. Mart.

[p] San. [q] Me. [r] Me. in V. [x] G. [s] San. [t] L. sim. Mart. Ser. [v] San. & Mart. [x] Mart. [y] M. [z] Mart. [a] Me. E. T. & La. San. [b] San. [b] Pi. [c] V. [d] Mart. † T. ex San. [f] M. [g] Jun. [h] Pi. [i] V. [k] Mart.

17. *Obsecro, mi Domine*] q. d. Fer mihi opem [c].

18. *Tertia die, &c.*] Igitur infantes ætate non poterant internosci; verisimile est & puellos fuisse. ¶ *Nullus alius nobiscum*] Testibus ergò, tabulis, argumentis agi non poterat [d]. ¶ *Oppressit eum*, [שָׁכְבָה עָלָיו] *Jacuit (incubuit*, Jon. P. sic Ar. Ti. JT. *dormiebat*, V.) *super eum*, Mo. i. e dormiens oppressit illum [*]. Dicit hoc ex conjectura; cùm nulla præcessisset infirmitas [†]. Fortè crimen infanticidii, quod sibi ab æmulo strui suspicata est, à se depellere, & alteri objicere voluit; quia fortasse supplicium erat sive ex lege, sive ex consuetudine constitutum non tantùm iis, qui ultrò, sed iis etiam qui per incuriam, infantes opprimerent, quod posteà decretum legimus apud Burchardum [f].

20. *Noctis silentio*] Heb. *mediâ nocte*. Nox idonea furtis, & maleficiis [g]. ¶ *Tulit filium meum*] Non prolis amore, sed ex Invidia [h]. ¶ *De latere meo*, sic JT. [מֵאֶצְלִי] Ad verb. *de apud me*, V. *qui erat apud me*, P. *à propinquitate mea*; i. e. ex eo loco qui erat propè me [i].

21. *Filio meo*] Quem scilicet meum esse putabam [k]. ¶ *Diligentiùs intuens*, [וָאֶתְבּוֹנֵן אֵלָיו] *Et intendi ad eum*, Mo. *animadverti de eo*, JT. *consideravi eum*, P. sic M. Ti. (vel *contemplata sum*, Jon. Ar.) *diligenter*, Ti. sic V.

22. *Contendebant*] Eadem verba repetentes, quod non debet judicibus grave & molestum esse. Quid hic faceret Rex? Non poterat recurrere ad mores & vitas petentis & negantis; cùm pares essent, & utræque viles. Nihil probari potuit. Sed cur quæstionibus & tormentis non agebatur? Dicerem eâ ætate hoc genus examinis fortè non fuisse in usu; nec in lege Dei adhibitum legimus. Dubiæ item sunt tales probationes; cùm in eis non superent magìs veraces, sed magis robusti & pertinaces. Salomon ergò ad conjecturas descendit, quod necesse erat [l].

24. *Afferte mihi gladium*] Puerile hoc judicium populo primùm videbatur, inquit Jo. 8. 11 [m]. quasi vellet gladio secare causas [n].

25. *Dividite, &c.*] q. d. Satellites præparent se ad hujusmodi sectionem [o]. ¶ *In duas partes*] [Ità plerique.] לִשְׁנָיִם *In duas*, Mo. *in duo*, M.

26. *Commota sunt viscera*, sic P. M. V. [נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ] *Incaluerant miserationes ejus*, Mo. Sy. *æstuabant* (vel *calefacta sunt*, Mar. *contorta*, Sy. *rotabantur*, seu *volvebantur*, Jon in M. *incaluerant* miseratione, Ti.) *viscera ejus*, JT. *viscera* synecdochicè *cor* sign. quod affectu amoris & misericordiæ quasi incendi atque inflammari solet [p]. *Miseratione commota fuit*, Ar. V. ¶ *Obsecro*

[c] P. [d] Mart. [*] V. [†] M. [f] Sal. [g] Me. [h] Me. [i] Pi. [k] Ma. [l] Mart. [m] San. [n] Mart. [o] E. [p] Bi.

1. REgnans *super omnem Israelem*] i. e. Magno omnium consensu regnavit [d]. Vel sic; *regnans, &c.* nempe initio Regni sui, quod non contigit Davidi [†]. Vel Salomoni hoc attribuitur respectu successorum ipsius, quorum nemo sic regnavit [f]. ¶ *Principes*] Viri primarii, supremos magistratus in curiis gerentes [g].

2. *Azarias filius Sadoc Sacerdotis*] Filius, i. e. nepos; Erat enim filius *Achimaas*, qui erat filius *Zadoc* [h]. Ità [הַכֹּהֵן] est genetivi casûs [i]. [Aliis est nominativus] בֶּן־צָדוֹק הַכֹּהֵן *Azarias filius Zadoci sacerdos*, Q in Ma. ut simul cum patre fungeretur officio summi sacerdotis [k]. Vel, erat proprius Salomonis sacerdos, qui apud ipsum versaretur, & pro eo quotidie preces funderet, & victimas immolaret [l]. Alii, sic; *Filius Zadoci* (non sacerdotis, sed alterius [m]) *præfect*, JT. Pi. nempe summus [n], sive, vices regis agens in regni totius administratione. Sic distinguitur ab eo præside, v. 5 [o]. כֹּהֵן, *princeps*, sub. *principum*; i. e. primus ex principibus aulæ Salomonis [*]. Vox כֹּהֵן tam politicum quàm ecclesiasticum præsidem significat. Vide ad 2 Sam 9. 4. vel, secundùm distinctionem veterem, cap. 8. v. ult. *Sacerdos* hic non est. Nam principes in genere sacerdotali indicantur demum v. 4 [p]. Potiùs hîc sign. *intimum* (q. d. *sacratissimum*) *regis* [q]. Alii conjungunt hunc cum sequentibus [r]; hic cum duobus sequentibus scriba erat [s].

3. *Elioreph & Abia filii Sisa scribæ*] Quod munus esset scribæ diximus 2 Sam 8. 17 [t]. Vide ad Esth. 3. 12. vel, *ab epistolis*. Gallicè, *Secretaires des commandemens* [v]. Hi decreta regum literis exarabant. David unum habuit scribam, (nempe *Zisam* hunc, qui in ea functione liberos instituisse videtur) Salomon duos, quia hujus regnum multò latius erat [x]. Scribarum munus erat scripturas rectè legere, & interpretari [y]. ¶ *A commentariis*, [מַזְכִּיר] *Memorator*, ut 2 Sam 8. 16. Jun. Pi. sic & in G. Qui id munus obit, μνήμων Aristophanis Scholiastæ in Nebulis. *Magister memoriæ*, L. eos qui C. de Excusationibus munerum lib. 10. Anglis, *Rememorator*; Gallis, *Magister libellorum supplicum* [z]. Vide 2 Sam. 8. 16. Hic omnia redigebat in Acta, *Le Greffier*. *Historiographus*, qui mandabat literis res gestas Salomonis [a].

4. *Super exercitum*] *Magister militum*, G. ¶ *Sadoc & Abiathar sacerdotes*] Nempe summi [b], i. e. Principes sacerdotum. Hi duo erant, ut alter alterum sublevaret. Quorum alter *Pontifex primarius* dicebatur; alter, *Pontifex, qui obtinebat secundas partes*; Gallicè *Le Suffragant* [c]. Sacerdotes primarii, in ordinibus à Davide constitutis, 1 Chron. 24 [d]. Qu. Sed quomodo *Abi-*

[d] V. San. Mart. [†] Q. in V. [f] Pi. [g] Me. [h] V. [i] Mart. [k] Ma. [l] Mart. [m] Jun. [n] Pi. [o] Pi. ex Jun. [*] V. [p] Pi. [q] Ma. [r] Mart. [s] Me. [t] Me. [v] V. [x] Mart. [y] Sabarr in Me. [z] Gi [a] V. [b] T. V. [c] V. [d] Jun. Pi.

particeps [x]. Nathan nutrierat Salomonem, propter quod, filios ejus honorabat [y].

6. *Præpositus domûs*] Itâ V. Magister aulæ magnus [z]. *Oeconomus*, ß. in Pi. Major domûs, qui reciperet in aulicorum numerum, & ab aula repelleret [a]. *Comes rei privatæ* Constantinopoli [b]. ¶ *Super tributa*] i.e. Præerat tributis exigendis [c]. עַל הַמַּס *Super tributum*, P. Pi. scil. personale. Synecdoche generis [d]. *Comes sacrarum largitionum* †; *præfectus delectûs*, de quo infrà 5. v. 14 [f].

7. *Præfectos*] Heb. *constitutos*, [ut priùs] nisi malis, *constitutores*, qui scilicet constituebant culinam regis. Et sic Pharisæi dicuntur פְּרוּשִׁים *pherusehim*, id est explanatores, formâ vocis passivâ [g]. ¶ *Qui præbebant annonam regi*, וְכִלְכְּלוּ אֶת הַמֶּלֶךְ] *Qui alebant regem*, P. V. Præbebant ei necessaria [h]. Neque annonam videntur gratis cepisse, sed pretia dissolvebant. Facta autem est horum partitio juxta fœcunditatem agrorum; non autem distributi erant per singulas tribus; quoniam hæ nec magnitudine, nec fertilitate pares erant [l].

8. *Benhur*, בֶּן־חוּר] *Filius Hur*. Vocavit nominibus patrum suorum, quòd notiora essent; subaudiendum autem, *præerat*; *manebat*, *regebat*, *administrabat* [m].

9. *In Maccas*] i. e. In tractu qui obtigerat tribui Danis, Pelischtæis contermino: unde nomen habet quod sonat finem, quasi dicat, terminalem tractum [n]. ¶ *Et in Elon, & in Bethanam*] Heb. *Et Elon Beth-hanan*; i. e. Et in Elon quæ sita erat in loco qui dicebatur *Beth-hanan* [o].

10. *In Arubeth*] Nomen tractûs in Jehuda [p]. ¶ *Socho*] De qua Jos. 15. 35 [q]. Ea duplex erat, una in planitie, ibid altera in monte, Jos. 15 48. sed erant vicinæ [r]. ¶ *Terra Hepher*] Alter tractus Jehudæ, possessus à Chephero filio Aschuris, 1 Chron. 4. 6 [s]. Diversus ergo est à Chepher Zebulonis, Jos. 19. 13 [t].

11. *Nephath Dor*, Itâ Sy. Ar. נָפַת דּוֹאר] *Clima* (*tractus*, JT. Pi *terminus*, P. M. Ti. *regiones*, Jon.) *Dor*, Mo. In Manasse cis Jordanem, Jos. 17. 11 [v]. ¶ *Filiam Salomonis*] Anticipatè hoc dicitur; nondum enim nubiles filias habere potuit [x].

12. *Thanac & Megiddo*] In Manasse cis Jordanem [y]. Ibi & sequens *Bethsban* [z]. ¶ *Juxta Sarthana*] De qua vide Jos. 3. 16. ¶ *Usque Abelmehula*] De qua Jud. 7. 22 [a]. ¶ *Jennaan*] *Jokmehamum*, in termino Zebulonis, Jos. 19. 11. & 21. 34 [b].

13. *Avothjair*] Est nomen proprium [c]. *Villa* (*vici*, Jon in Mar. *civitates*, ß. in Mar.) *Jair*, JT. De quibus Num. 32. 41 [d]. & Deut. 3. 14. Comprehendebant hæ ea quæ sequuntur in hoc versu †, quæ omnia *δικαιτικῶς* adjecta sunt, nè intelligantur hæc de illis alteris vulis

non נָהָר, qui esse deberet in regimine genitivi, ti regeret genitivum *terra*) sed ad τὸ *regna*; q.d. obtinebat omnia regna terræ Philistim, à flumine, id est quæ interjacent ab Euphrate ad terram Philisthiim inclusivè [q]. מִן הַנָּהָר אֶרֶץ וגו׳ *Quæ à flumine Palæstina terra*, &c. Ca. [r] *Ab aqua quæ est in regione Philistinorum*, Strig. Qu. Quodnam sit hoc *flumen terræ*? Resp. 1. Rivus Rhinocoluræ, qui disterminat Philistæam ab Arabibus [s]. 2. Jordanes, vel potiùs origo Jordanis in Libano [t]. 3. Euphrates [u]. *A flumine illo* (i. e. Euphrate) *& à terra Philisthiim*, &c. Præpositio מִן uno loco posita altero suppleatur [v]. *A flumine vel fluvio terram* (usque ad *terram*, Joo. M. P. Ti.) *Philisthiim*, G. i e. ab Euphrate [x], ut apparet ex sequentibus [y]. Hic per antonomasiam sic plerumque vocatur [z]. Hic est ad Orientem terræ sanctæ. Describitur latitudo imperii Salomonis. *Philisthiim* erant ab Occidente; Ægyptus à Meridie; Septentrionalis partis paulò pòst fit mentio [a]. Non intelligit omnia Regna adjacentia fuisse Salomoni subdita; sed quòd eorum Reges timebant Salomonem, & *mittebant*, &c [b]. ¶ *Ad terminum Ægypti*] Hic terminus erat amnis Sichor, Jos. 13. 3. Isque à meridie [c].

22. *Cori*] Est כּוֹר *corus* idem quod חֹמֶר, continétque triginta Sata & decem mensuras Ephi. De quibus vide Exod. 16. 36. & Levit. 5. 11 [p]. Cùm ergo singula sata, quæ & modii dicuntur, singulis hominibus in diem unum sufficiant; sequitur panem Salomonis quotidianum 2700 hominibus suffecisse [q]. Magna hæc affluentia videri posset; sed habuit plurimas uxores; item cantatrices, &c. & maxima ex parte hæc pertinent ad magnificentiam [r]. ¶ *Farinæ*] Crassioris scilicet: nam simila erat tenuior farina [s].

23. *Boves pascuales*, [sic omnes.] בָּקָר רְעִי] *Boves pascua*, Jon. Mo. non saginati, quibus opponuntur *pingues* [t]. Capitur רְעִי pro מִרְעֶה [v]. ¶ *Bubalorum*, &c. וְיַחְמוּר] [De qua voce vide quæ ad Deut. 14. 5. congessimus.] ¶ *Et avium altilium*, וּבַרְבֻּרִים אֲבוּסִים] [Variè reddunt;] 1. *Aves* (*capones*, Mo. V. Pomar. & Aquin. in BA. *galli*, P. & RS. in BA.) *saginatas*, Jon. sim. Sy. Ar. (vel *castratas*, M. vel *electas*, ß. in BA. & in Pi.) Non placet; 1. אֵבוּס in S. scriptura est *pecudum*, aut *jumentorum præsepe*; non *avium saginarium*. 2 Si *aves* intellexisset, nulla est ratio, cur צִפֳּרִים i. e. *aves* disertè non nominavetit. Idémque de *gallis*, &c. objici potest. 2. Quibusdam בַּרְבּוּר est pro אֵבֶר ab אֲבַרְבּוּר *ala*; Itâ *volucres* in genere sign. Hoc sequi videntur Jo. & Chald. & Sy. & Ar. & Vulg. & Levi, & Mardoch. Sed res est propè sine exemplo, ut prima Radicalis excidat ex Nominibus, quæ fiunt ex Quiescentibus *Pe A'eph*. 3. Aves hæ erant ex Barbaria allatæ; Itâ Baal Aruch. item

Margin sigla (left): Mar. / L. / Jun. Pi. / Mart. / G. / V. Mé. / Pi. / G. / Jun. Pi. / Pi. / V. / Mart. / V. / Jun. / V. / Jun. / Jun. / Ma. / Jun. / Ma. / Jun. Ma. / Me. ex L. He. in Mart. San. / Ma. ex Jun. / Ma. / Jun. Me. / Jun. / Mar. / Jun. Mar. / Mar.
Margin sigla (right): La. / To. in La. T. / Q. in La. / La. / Mar. / G. Itâ V. / Jun. Me. / T. Pi. &c. / G. / Ma. / V. / V. ex M. / Pi. / M. Me. / Me. / Mart. / V. / V. / Me.

(quod ut Deo templa iterum) sive Euphratem, sive Jordanem intelligas. Sed prope Thersam, quæ olim caput erat decem tribuum [a]. Sunt hi termini latitudinis regni ejus, sicut v. 21. erant termini longitudinis. Itaque *Taphsa* erat ultra Jordanem [b]. *Thapsa* hic opponitur *Gaza*: unde videtur sita fuisse juxta Euphratem [c]. Haud dubiè id oppidum quod olim *Thapsacum* vocatum dicit Plin. 5.24. ad Euphratem [d]. Celebris erat hæc urbs, de qua Xenophon Cyrop. 1. pag. 254. Ptol. 5.19. Strab. 2. & 16 †. ¶ *Et cunctos Reges*, &c.] Hyperbole est, pro *multis regionibus ultra Euphratem sitis* [f]. Ipse dominabatur in tota regione quæ erat ultra Euphratem, à qua scilicet afferebantur ei munera illa [g]. [Alii aliter] Reges ultra Jordanem, putà Ammonitarum, Moabitarum, Idumæorum, Syriæ, &c. quos David subjugavit [h]. Erant illi Reges in Salomonis fide atque tutela, & ob id certi aliquid pensitabant [i]. ¶ *Habebat pacem ex omni parte in circuitu*, מִכָּל־עֲבָרָיו מִסָּבִיב] *Ex omnibus lateribus (transitibus*, Mo.*) ejus à circuitu*, P. sic Jon JT. V. q. d. vicini ejus non audebant quicquam moliri contra eum [k]. Alii, *cum omnibus servis ejus*, &c. M. Ti [quasi legissent עֲבָדָיו]

25. *Sub vite sua*, &c.] q. d. Etiam ruri liberè agebant nullum timentes hostem [l]. Solebant Judæi præ cæteris arboribus vites ac ficus diligenter colere, ob fructuum suavitatem, & umbræ commoditatem [m]. *Sub vite*, &c. Comedendo videlicet fructus eorum [n].

26. *Habebat quadraginta millia equorum currilium*, אַרְבָּעִים אֶלֶף אֻרְוֹת סוּסִים לְמֶרְכָּבוֹ] *Quadraginta millia equilia (præsepia*, Jon. Sy. Ar. M. Ca. vel *sepes*, Ti*) equorum* (vel *equorum in equilibus*, P.) *ad currum ejus*, Mo. vel *pro curribus ejus*, P. Jon. Tig. not. vel *ad rem suam curulem*, vel *equorum curulium*, Strig. sive *jugalium*, Ca. At alii vertunt, *pro equitatu suo*, Sy. M. sim. JT. Ar. [Sed hìc gravis occurrit difficultas.] Pro hoc habetur 2 Chron 9 25. *Quatuor millia præsepiorum equilium*. Resp. 1. Vel corrupti hìc sunt numeri, & legendum est אַרְבַּעַת אֲלָפִים, ut in Paral.. vel (ut contendit Cl. Jac. Capellus) אַרְבָּעִים sign. *quatuor*, ut אַרְבַּע. Quomodo שְׁמֹנִים Jud. 3 30. vult esse *octo* annos. Et in Talmudico tractatu *Jebamoth* cap. 4. fol. 48. ubi legitur חֲמִשִּׁים יוֹם יֶרַח שְׁלֹשִׁים res ipsa clamat reddendum esse, nam *dico 90 sunt menses 3*, *non 30*. Item in *Beresith Rabba* cap 53. ejici dicitur Ismael, בֶּן־עֶשְׂרִים וְשֶׁבַע שָׁנִים *natus annos 17*, *non 27* [p]. Resp. 2. Hic censentur *equi*, at in Paralip. *stabula* [q] q d. Fuerunt equi 40000 in equilibus 4000 [q]. Sic conciliant

a San. b Mo. c La. d 6. post Jun. Pi. e Mo. f M. g V. h San. i G. k V. l Mo. et V. m Glass. rhet. p. 396. n V. o BA. 1. 2. 9. 157. p R. Levi in BA. ib. Abarb. in Buxt. vind. 2. 2. 402. q Abarb. in Buxt.

nobiliorum, quibus & honorarii Regis, & familiares vehebantur in comitatu Regis saltem solemniore [b]. Illi 40000 *equi curriles* currus trahebant bellicos, vel rusticos. Erant enim alii currus nobiliores 1400, 2 Par. 14. ad devehendas pro dignitate tot reginas & concubinas [c]. [Q. hæc verba cum antecedentibus connectunt, locúmque sic reddunt,] *Et habuit 40000 præsepia equorum* לְמֶרְכָּבוֹ *ad vectaria sua* (seu ad expeditionem curruum suorum) וּשְׁנַיִם *& ad duodecies mille equites*. (Ellipsis præfixi ל pro וְלִשְׁנַיִם) q. d. bis duobus usibus, expeditioni scilicet curruum, & equitum, 40000 illi equi inservierunt [d]. Verùm, cùm currus Salomonis essent tantùm 1400. [ut jam dictum] numerus equorum nimius videtur, quamvis pro singulis curribus quaternos constituas. Resp. Tot aluit, ut equi integri fessis, laborantibúsque invicem succederent †. Qu. Num peccavit Salomon multiplicando equos? Resp. 1. Plerique eum peccâsse putant, cùm disertim id vetitum esset, Deut. 17. 16. Et ideò tam *Josue*, quàm *David* subnervabant quos nacti sunt equos, & currus incendebant. Et fortè sumptus nimios, de quo questi sunt 1 Reg. 12. 4. hinc ortus est [f]. Peccavit Salomon contra Deut. 17. Sed magis peccavit in causa, scilicet in multiplicatione tot uxorum, quas alere debebat populus [g]. Nimis rigidi hìc sunt Judæi, per quos, nè unum quidem equum vacuum habere Regi licet [h]. Resp. 2. [Q. Salomonem vindicant,] saltem à culpa gravi [i]. Peccavit Salomon in Legis τὸ ῥητὸν, non autem in διάνοιαν, sive mentem Legis, (quæ inprimis attendenda est [k].) Prohibitionis istius causæ videntur, 1. ad vitandum fastum & fiduciam in equis; 2. nè subditis nimis gravis esset Rex: 3. nè populum reduceret ad Ægyptum ad multiplicandos equos [l]. Cùm itaque Salomon plures currus & equos non haberet ad fastum, sed ad necessarias vecturas, populíque defensionem videtur in eam Legem non peccâsse [m]. Adde in Salomone aliquid fuisse peculiare, quem Deus externo splendore ornare voluit, cùm quia sic promiserat, tum ut in illo Messiæ typum haberemus expressiorem. Utut sit, Salomon his equis se non fidisse profitetur, Prov. 21. 31 [n].

27. *Cum ingenti cura præbebant*, [לֹא יְעַדְּרוּ דָּבָר] *Non sinebant desiderari* (vel *deficere*, Mo. *deesse*, P. V.) *quicquam*, Sy. JT. P. V. Alii, *Non deficiebat illis quicquam*, Q. in V.

28. *Et paleas equorum & jumentorum*, [לַסּוּסִים וְלָרֶכֶשׁ] [Prius omnes vertunt *equis*. De posteriori variant.] רֶכֶשׁ est animal celerrimum, vectura & equitatui aptum, Ita Forster & Buxtorf. & Mercer. in Ma. vertunt, & *Pro-*

b T. ex San. c T. d Glass. philol. p. 71. † Q. in San. f T. ex San. g La. h BA. 1. 2. i Id Tosin San. k BA. ib. sic Mart. l BA. ib. 173. m Mart. n BA. ib.

(ubi, Sy) erat, P. in locum in quo Salomon esse contingebat, Ar. ad locum qui cuique erat constitutus M ad locum ubi erat, JT. quocunque locorum erant, sub equi, sive adesset Rex, sive abesset [y]. [Fortè, ad locum in quo esset ibi: i. e. ubi pabulum istud equorum reponi & asservari debebat.] ¶ Juxta constitutum sibi] sic P. V. Rectè; modò id ad mensuram, ad tempúsque referatur, etiam ad locum [z]. איש כמשפטו Vir sive quisque pro more suo, V. sim Jon. pro munere, Sy. pro ratione sua, JT. secundùm jus suum, i. e. jus sibi præscriptum [y]. Prout astringebantur [a]. Prout jubebantur, Ar. juxta demensum suum, M juxta ordinem suum, [b].

29 Sapientiam] Spectat hæc ad rerum cognitionem, sicut prudentia ad administrationem [a]. ¶ Et prudentiam] Ità V. Mar. In Hebræo est intelligentia, ut suprà 3.12. Vide Deut. 1. 13 [b]. ¶ Et latitudinem cordis] Ità P. Mo. [b]. Pi. i.e. animi vel mentis, h. e. mentem multarum rerum capacem [d], mentem capacissimam †. ורחב לב Et dilatationem cordis, Jon. cor capax, Strig. amplitudinem animi, JT. mentis capacitatem, Sy. Intelligit magnanimitatem, quâ quæ sapientia ei suggerebat, audebat confestim in opus conferre, nullo metu, nullo scrupulo retardante. Sine qua dote frustra esset prudentia; nam cui hæc bono, si quis non audeat uti [f]? Dedit ei magnificentiam & magnanimitatem, sive cor regium, tantis oneribus atque operibus par [g]. Latitudo cordis, interdum in malo sensu sumitur, & superbiam denotat, ut Prov. 21. 4. interdum in bono sensu, & sign. præter sapientiam summam, etiam fortitudinem audaciámque ad res aggrediendas & perficiendas †. ¶ Quasi arenam, &c. כחול וגו׳] Secundùm arenam, &c Mo. q. d. capiens penè infinita [h]. Secundùm amplitudinem arenæ, JT. Tam amplam mentem, quàm amplum locum occupat arena quæ est juxta mare [i]. Tam multiplex fuit in eo cognitio rerum, ut excederet numerum arenæ maris. Vel, ut arena maris mensurari non potest, sic nec sapientia Salomonis [k]. Donatus est immensâ & impervestigabili sapientiâ [l]. [Cl. Baconus nostras De Augment. Scient. initio operis locum hunc sic παραφράζει; tanquam arenam maris, cujus quanquam massa prægrandis, partes tamen minutissimæ; Crasis hæc planè mirabilis, quæ cùm maxima quæque complectatur, minima tamen prehendat, nec patiatur effluere: cùm perdifficile videatur, vel potiùs impossibile in natura, ut idem Instrumentum, & grandia Opera, & pusilla aptè disponat. Hæc ille.]

30. Sapientiam Orientalium] i. e. Arabum [m]; qui ad Orientem Judææ. Vide ad Matt. 2. 1. qui præclari jam olim in omni parte philosophiæ [n]. Necnon Chaldæorum, Persarum, Indorum, &c. qui tunc plurimùm in philosophia, mathematica, astrologia, & magia florebant.

[y] BA. ib. [z] Mar. [y] Pi. [a] V. [a] San. [b] G. [d] V. † Pi. & Me. [f] T ex San. [g] La. † Belg. [h] Me. [i] V. [k] M. [l] Ol. [m] G. Ma. [n] G.

Ezra: fuit enim binominis [f]. Quidam volunt omnes hos fuisse fratres; & Ezrahitam eundem esse qui Mahol, quod & cognomen Ezrahitæ esse volunt, non proprium nomen, à מחול choro; quòd Musicâ, versibus & choro filias [legendum videtur filios] instituerit. Ità R. Levi Ben Gerson [g].

32. Locutus est. וידבר] Et dixit; i. e. composuit [h]. Non dicitur scripsisse, sed loquutus esse. Et hæc, & reliqua Salominis opera non tam ab illo videntur scripta, quam dicta; quæ ab illius ore alii acceperunt, &, vel ad familiarem usum exprompserunt, vel in scripta retulerunt; quod illi fecerunt, Prov. 25. 1 [i]. ¶ Tria millia parabolas] Parabolarum, i. e. sententiarum obscurarum [k]. Γνώμας (sententias [l].) Pulcherrima dicta de rebus in humanum vita, vel expetendis, vel fugiendis: aut de natura Dei, ac ejus voluntate [m]. Perierunt hi libri, in captivitatibus [n]; sed providentiâ Dei multa ipsius monumenta sunt conservata, & ea præsertim, quæ maximæ sunt utilitatis; Discamus his bene, & cum gratiarum actione uti [o]. Harum (sententiarum) excerpta habemus in libro משלי, de cujus vocis usu diximus ad Matt. 13. 3. & in Prolegominis ad dicta Poetarum apud Stobæum. Dicemus suo loco, γνώμας illas non omnes Solomonem habuisse repertorem; sed collectas ex Historicorum & Poetarum scriptis [p]. Partem harum habemus in Proverbiis [q], ubi versus sunt 915 [r]. A capite 10. incipiunt parabolæ; & se porrigunt, ad libri finem per versus 658. qui totidem quasi continent parabolas [s]. ¶ Carmina ejus] Intellige qualia Horatii; aut Idyllia qualia Theocriti. Quorum unum restat, quod ᾆσμα ᾀσμάτων dixissent Græci, Hebræi שיר השירים vocant [t]. Liber Odarum quam ediderat complectebatur mille & quinque Odas [v]. Non Philosophus tantùm fuit, sed & Poeta insignis [x]. Sunt qui dicunt ex Canticis & Proverbiis Salomonis solùm utiliora Sp. sancti instinctu reservata, & in libellos eos coacta qui adhuc hodie extant, & pro fragmentis judicantur [y].

33. A cedro—usque ad hyssopum quæ egreditur de pariete, מן הארז ועד האזוב אשר יוצא בקיר] A cedro (quæ plurima crescit in Libano [z]) usque ad hyssopum quæ egreditur de vel ex pariete, M. P. Ti. vel, in pariete, Sy. Ar. Mo. vel per parietem, [b]. Qu. Quid hic אזוב? [De eo vide quæ fusè annotavimus ad Exod. 12. 22. Parcius ergò hic agam, & de iis quæ hunc locum particulatius respiciunt.] Sempervivum, reddit Sy. rorem marinum, Pi. origanum, K. in San. Sed hæc herba nec usque adeò humilis est, nec in pariete communiter nascitur. Adiantum esse volunt Levinus Lemnius & Pineda; quia hæc herba & magnum habet in medicina usum, & in parietibus nascitur, & in puteis, &c [a]. Hyssopum hîc intellige parietariam [b]. אזוב hyssopum esse multa suadent;

[f] Ja. [g] Mart. [h] V. [i] Ban. sim. Mart. [k] V. sim. Me. [l] G. [m] Mart. [n] He in M. V. [o] Mart. [p] G. [q] Ia. [r] M. [s] La. [t] G. [v] V. Lat. [x] G. [y] Ms. [z] V. [a] San. [b] La.

&c. 2. quia utriusque in medicina magnus est usus, ideóque non inutile fuit Salomoni, aut cognovisse sibi, aut tradidisse aliis, quid de utrisque consecutus sit [f]. Sensus loci est, Differuit de natura stirpium [f]. Tractavit historiam Plantarum, &c, quod jam sequetur, Animantium egregias naturæ partes [g].

[f] Sa. [f] V. [g] G.

34. *Et veniebant*] Sub. *in Jerusalem*, V. ¶ *De cunctis populis*] Nimirum vicinis [h]. ¶ *Et ab universis Regibus terræ*] Sub. *missi*, V. Non illi per se venerunt, sed legatos suos ad eum miserunt [i]. ¶ *Qui audiebant*, &c. אשר שמעו וגו׳] *Qui aliquid audierant de summa ejus sapientia*; vel *ut audirent*, &c [k]. Similiter ad Titum Livium contemplandum nobiles quidam ex Hispaniæ, Galliæque finibus Romam venerunt [l].

[h] Mart. [i] Mart. [k] V. [l] Sa.

CAP. V.

1. MIsit *Hiram servos suos*, &c.] i. e. Legatos, qui illi gratularentur, & offerrent omnia sua, ut solent Reges [m]. Sed cur tamdiu distulit Hiram legationem suam? Resp. Fortè legati multò antè missi sunt, sed nunc mentio legationis fit per occasionem, quòd ab eo petita sit materia templi extruendi [n]. De Epistolis & ænigmatis inter Hiramum & Salomonem vide quæ congessimus in Annotatis ad l 3. de V.R.C [o]. ¶ *Amicus David omni tempore*] Heb *omnibus diebus*, nempe ex quo amicitiam contraxerunt [p].

3. *Propter bella*] Quibus premebatur undique [q]; vel, *bella*, i. e bellatores, (sive hostes [r];) Probabilis est hæc ratio, non tamen vera; noluit enim detegere peccatum patris [s]. ¶ *Sub vestigio pedum ejus*] i. e. Davidis. Scribitur רגלו, sed legitur רגלי *pedum meorum*, nempe Salomonis [t].

4. *Nunc requiem dedit Dominus*] Non dicit, *David dedit*, sed *Dominus*, &c. Ità & nos, quæ per causas secundas bona proveniunt, ad primam causam referamus Porrò noluit Salomon abuti ad ignaviam otio sibi divinitùs concesso; q. d. Quia fui is non est quod agam, domi religionem instaurabo [u]. ¶ *Non est Satan*] *Adversarius*, G. T. qui conatibus meis obsistere, aut possit, aut velit [y]. ¶ *Neque occursus malus*, פגע רע] i. e. Qui infestet patriam meam incursionibus, & cujus occursum timeam [z].

5. *Nomini Domini Dei mei*] In honorem Dei quem colo [a].

6. *Præcipe igitur*, &c.] Quòd operâ Gentilium tem-

[m] V. [n] Mart. [o] G. [p] Mart. [q] V. [r] Pi. [s] V. [t] V. ex Sa. [u] Mart. [y] T. [z] V. [a] V.

Multa observanda sunt, ut nobilis materies cædatur. Vitruv. 2. 9. multa de his tradidit; 1. ut tempus observetur; 2. ut arbores dejiciendæ priùs incidantur propè ad medullam; & sic stantes aliquando linquantur, quò reddantur aridiores; &c. Hæc annoto, ut intelligatur non vulgarem industriam in his exigi [k].

7. *Benedictus Dominus*, יהוה] Hoc nomine, etiam Tyrii & gentes aliæ vocabant Deum Israelis [l]. Videtur Hiram ex familiaritate cum Davide verum cognovisse Deum [m]; Videtur fuisse vir pius, & in cultu Dei bene institutus à Davide amico ejus; Amicorum enim est mutuam salutem curare [n]. [Alii aliter] Dii Tyriorum erant, *Belsamen* i. e. Jupiter Olympius; *Astarte*, i. e. Venus; & *Melicartus*, i. e. Hercules [o]. Hos patrios Deos coluit Hiram [p]; qui & instauravit templa Herculi & Astartæ [q]; Quia tamen in Deo Hebræorum, reperit aliquid eximium & veneratione dignum, voluit etiam ipsum hîc laudare, ac glorificare [r]. Putabant plerique Gentiles plures esse veros Deos; ac proinde ità colebant singuli suos patrios Deos, ut tamen etiam alienos non condemnerent. Sic Athenienses ignotis sibi Diis aras ponebant; & Romani suo *πάνθεῳ* Templo cavebant, nè illi usquam Deorum suos etiam Romæ cultus deesset. Sic in scriptura Deum Hebræorum timuerunt, vel coluerunt *Philistini*, 1 Sam. 4. 8. & *Darius*, Dan. 6. 16 & *Seleucus*, 2 Mac. 3. 3 [s]. Fortè Hiram cum diis patriis simul coluit Deum Hebræorum; sicut *Assyrii*, 2 Reg. 17 [t].

8. *In lignis cedrinis & abiegnis*, ברושים] *Abiegnis*. [Ità plerique.] Non placet; Abies ad ædificia non est apta; quia, ut tradit Vitruvius, rigiditatem habet, neque curvatur, levis est, teredines & lineas gignit, non durat, ignes facilè concipit [v]. [Alii ergo aliter vertunt;] *piceis*, Ti. *larignis*, Q. in M. *buxeis*, Q in L. *pineis*, Ca. Q. in Mart. vel *cupressinis*, Q in Mart. *fraxineis*, Forst. in Mart. Potiùs est genus Cedri [x], nempe minoris, cujus meminit Theophrastus. Cùm ergo pertineat ad Cedros, meritò illi conjungitur [y]. Alia ligna petiit Salomon, 2 Par. 2. 8. quibus Libanus abundabat [z]; quæ hic omissa sunt, quia minor illorum usus esset ad templi fabricam [a].

9. *De Libano*] *Materies ex Libano monte ratibus & turribus faciendis vehebatur*, Curt. l. 4. Menander Ephesius de eodem hoc Hiromo, *ἐλθὼν ξύλων ἀπελθὼν ἔκοψεν ἀπὸ —— Λιβάνου κέδρινα ξύλα εἰς τὰς τῶν ἱερῶν στέγας* (*Lignum cadebat ex Libano*, &c.) ¶ *Ad mare*, nempe internum, quod Phœnicem Judæámque attingit; id enim intelligendum ubi simpliciter *mare* nominatur [b]. ¶ *Componam ea in ratibus in mari*, אשימם דוברות] *Et ego ponam* (vel *componam*, Sy. Ar. M. Ti. *deducam*, Ang.)

[k] Mart. [l] G. [m] La. [n] Mart. [o] G. [p] T. ex Sa. [q] Sa. [r] T. [s] T. ex Sa. [t] La. [v] Mart. [x] Mart. He. in M. [y] Mart. [z] T. [a] Sa. [b] G.

& olei bathos, &c. Ergo *corus* & *bathus* fuerunt mensura eadem. At alii tradunt, bathum fuisse decimam cori partem: sicut ephah in aridis [o]. ¶ *In cibum*] Scribitur מַכֹּלֶת pro מַאֲכוֹלֶת [p]. ¶ *Et viginti coros purissimi olei*, וְעֶשְׂרִים כֹּר שֶׁמֶן כָּתִית] *Et viginti coros olei contusi*, sive *tusi*, Jon. M. P. Ti. Mo. JT. & in Mar. vel *expressi*, Sy. vel *loti*, Ar. Est oleum contusum quod ex olivis absque contritione earum educitur: & est purius eo quòd ex contritis colligitur olivis [q]. Fructus arboris olivæ, ubi maturuerunt, contunduntur, & inde exprimitur oleum [r]. [Sed expendenda hîc difficultas.] Pro his *viginti choris olei*, ponuntur *viginti millia batorum olei*, 2 Par. 2. 10. Resp. 1. Q. mendum esse volunt. Pro כָּתִית scribendum בַּתִּים, & pro אֶלֶף ponendum כֹּר, vel, vice versâ [s]. Non placet; Nam, si in 2 Par. 2. legas כָּתִית, nomen *mensuræ* deest. Resp. 2. *Corus* longè amplior mensura est, quàm *Bathus* [t]. ut patet ex Ezec. 45. 11, 14 *. Pro כֹּר legendum בַּת, inquit Georg. Agric. de mens. l. 144 & confirmat ex eo quòd nusquam alibi כֹּר est mensura liquidorum [v]. Sed licèt *Corus* propriè sit mensura aridorum, aliquando tamen etiam de liquidis reperitur, ut Ezec. 45. 14 [x]. *Corus* continebat decem Ephas [y]; i. e. medimnos Atticos, sive 50 *seas*; i. e. modios Romanos [z]. Mensura hæc vocatur *Homer*, Lev. 27. 16 [a]. Resp. 3. Ellipsis hic est vocis אֶלֶף *mille*, quæ ex membro immediatè præcedenti repetenda [b]. Sæpe enim una vox duobus versûs membris communis est. Sic Psal. 9 18. *spes pauperum peribit*, pro *non peribit*, subaudito לֹא ex præcedente membro [c]. Repete ἀπὸ κοινοῦ *millenos* [d]. [Quidam sanè veterum sic vertunt, *Et vicies millenos coros*, &c. Sy. *vicies millenos bathos*, &c. & in Pi.] Resp. 4. Videntur hi loci 1 Reg. 5. & 2 Par. 2. haudquaquam esse paralleli; quod suadet & lectionis, & rerum, diversitas. Nam, præter ea quæ diximus, hic *triticum* datur & *oleum*; illic *hordeum* additur, & *vinum*; hic *triticum* מַכֹּלֶת *in cibum*; illic *triticum* מַכּוֹת *contusum* †. Hæ historiæ diversimodè describuntur in illis libris, nec quidem plenè, sed per epitomen, & à quoque scriptore, prout instituto suo conveniebat [f]. Resp. 5. In Reg. refert, quid Hiramo ipsi (& domui ejus [g],) datum, (vel, pro pretio lignorum, & jure fundi; ut vult R. Levi; vel,) ex regia Salomonis munificentia continuè & annuatim, etiam post cessationem operis: At in Paral. refertur, id quod dedit servis Hirami pro labore, &c. Ità R. Samuel Laniado: sim. Aba b. & K. & R. Levi Ben Gersom [h].

12. *Dedit sapientiam*, &c.] Quæ in amicitiis & societatibus deligendis maximè elucet [i]. Hoc ideò repetitur, quoniam in hac pactione cum Hiramo, sese patefecit [k]. ¶ *Percusserunt fœdus*] Ad utilitates mutuas; unde & *fratres* alter alterum vocabat 9. 13 [l].

[o] Pl. [p] M. [q] M. sim. Mal. [r] Os. [s] Capel. Crit. [t] Buxt. vind. 2. 2. 423. * Glass. [v] Glass. phil. l. 1. tract. 1. p. 72. [y] Buxt. 423. [z] Jun. Belg. [a] Jun. ad cap 4. v. 22. [b] Belg. [c] Agric. & Buxt. in Glass. 72. [d] Buxt. in Glass. [e] Pi. † Glass. ex Rothmaleto. [f] Buxt. 422. [g] Rothmal. in Glass. K. in Buxt. [h] Buxt. sic Rothmal. in Glass. ib. [i] G. [k] Mart. [l] G.

operibus maximè erant necessarii [s]. Bajuli, qui deferrent lapides è latomiis ad locum ad quem currus accedere possent [t]. ¶ *Latomorum*, חֹצֵב בָּהָר] *Excidentium* (scil. lapides, V.) *in monte*, P. V. Sub latomis, id est, lapicidis, intellige lignorum cæsores; sed lapicidæ soli numerantur, quia hi plures erant quàm lignicidæ [y]. *Excidentium*, *cæsorum*, *in monte*, nempe Libano, qui per excellentiam *mons* dicitur. Ambiguum illud *cæsorum*, an lapidum, aut lignorum. Haud absurdè utrumque intelligemus. חָצַב ordinariè ac propriè de excisione lapidum usurpari solet; quamvis Isa. 10. 15. de lignorum cæsione dici videatur [z]. An hic mons fuerit *Libanus*, non constat. Conjiciunt aliqui, diversos fuisse montes [a].

16. *Absque præpositis*, לְבַד מִשָּׂרֵי הַנִּצָּבִים] *Solùm à principibus assistentibus*, Mo. *præter principes & præfectos*, P. sive qui præfecti erant, h. e. quos præfecerat Salomon operi [b]. ¶ *Qui præerant*, הָרֹדִים] *Qui dominabantur*, i. e. qui solicitabant operas [c]. ¶ *Trium millium & trecentorum*] At in 2 Par. 2. 18. numerantur *ter mille sexcenti*. Quomodo concordant hi numeri? Resp. 1. Ex illis sexcentis erant trecenti, qui ipsis præpositis sive præfectis præerant [d]. Trecenti erant immediatè præfecti operariis, his præfectis alii 300 præfecti erant †. Resp. 2. 300 erant ordinarii; 300 alii superadditi, qui in casu necessitatis, decedentibus quibusdam, illorum locum supplerent; ut semper 3300 completi essent [f]. Præter peregrinos illos ter mille, de quibus 2 Chron. 2. 2. & ult. quos curatores illi Israelitæ, de quibus v. 13. præfecerant 150 millibus operariis: ità ut essent è 3000 singuli 50 operariis præfecti: sexcenti verò reliqui alternis ab his 3000 rationem exigerent, singuli ab eorum denis. Ideo hic tantùm sunt 3300. In Chronicis 3600, additis etiam 300 qui vicarias operas præstabant [g]. Resp. 3. Illi 300 supernumerarii in Chron, fuerunt artifices & operarii subtiliores, de quibus dicitur, *Et sculpserunt* —— *& Giblai*, &c [h]. Resp. 4. Trecenti erant bajulorum & latomorum præfecti; 300 præfuerunt operis in monte Libano [i].

17. *Ut tollerent*, וַיַּסִּעוּ] Ad verb. *& proficisci fecerunt*, V. *ut adveherent*, P. ¶ *Lapides pretiosos*] Non quidem gemmas: sed in genere suo formâ & magnitudine præstantes [k], optimos [l], vel maximi pretii [m], quales ad splendida ædificia adhibentur [n], marmorei erant [o]. ¶ *Et quadrarent eos*, אַבְנֵי גָזִית] *Lapides dolatos*, P. *politos*, V. Hi vel superponebantur fundamento [p], vel ponebantur in fundamentis, ubi rudes lapides solent poni. Pertinebat ergo hoc potiùs ad magnificentiam quàm ad necessitatem [q].

18. *Giblii*, הַגִּבְלִים] *Et Giblim*, P. V. Mo. Ti. Strig. Phœnices qui *Gabala* tenent. *Gabalen* promontorium nominat

[s] Me. sim. La. [t] V. [y] La. [z] Ma. [a] Mart. [b] V. [c] V. [d] Me. ex gl. & Caj. & Dion. & La. ex V. & Salian. Hejn V ad Paralip. sim. G. Mart. † Q in Ma [f] Buxt. vind. 406. [g] Jun. [h] Abarb. in Buxt. [i] Q. in Mart. [k] Jun. Pi. [l] Me. [m] V. Me. [n] T. [o] La. [p] Ità V. [q] Mart.

[g] Voss. Isag. chronol. c. 7.

aut immutarent aut distorquerent, duæ fuerunt præcipuæ cationes; altera ex Act. 13. 20. altera ex numeris annorum in libro Judicum expressis, qui longiùs quàm 480 annorum intervallum postulare videntur †. [*Alii tamen numerum in textu positum servant, ut videbimus. Dispiciamus ergo quomodo viri docti difficultatem hanc expediunt.*] 1. Quidam mendum in numeris agnoscunt, vel hîc, vel in Act. 13. 20. Ità Capel. & Cajet. Luth. Func. Mercat. Bunting. Temporar. Perkins. Pius, Lydiat Lansberg. & alii [f]. *Locus librariorum negligentiâ corruptus est*, ait Salpit. l. 1. histor. Et ad eum ut Sigonius, *In numeris annorum Regum Judæ & Israel tanta diversitas, & aliquando absurditas est, ut tutius esse videatur, confiteri eos librariorum culpâ aliquando vitiosos esse, quàm ad incertas interpretationes & solutiones confugere* [g]. Non est hæc aut fidei, aut religionis quæstio, quæ hîc de numero habetur [h]. [Gerhard. Vossius numerum annorum à se positum sic astruit.] Israelitæ erant in deserto annis 40. A fine illorum, sive à morte Mosis ad Othonielem tempus non potest certò præfiniri; sed videtur fuisse 34 annorum: quorum 26 tribuantur Josuæ & Senioribus, accensito spatio quo Israelitæ peccando irritârunt Deum. His adde annos 8, quibus Chusan servierunt, Jud. 3. 9. fiunt 34. Othoniel præfuit per annos 40, (Jud. 3. 11.) Sequitur servitus Moabitica, (de quo Jud. 3 14.) an 18. Aod præest annos 80, (Jud 3. 30) Israel servit Cananæis, an. 20. (Jud. 4. 3.) Debora & Barac præsunt an 40. (Jud. 5. 31.) Isr. servit Midian an. 7. (Jud. 6. 1.) Judicat Gedeon an. 40, (Jud. 8. 28.) Abimelech an. 3. (Jud. 9. 22.) Thola an 23. (Jud. 10. 2) Jair an 22, (Jud. 10. 3) Fuit servitus Ammonitica per annos 18. Jephte præest an. 6, (Jud. 12 7.) Abesan an. 7. (Jud. 12. 9.) Achialon an 10, (Jud. 12. 11.) Abdon an. 8, (Jud. 12. 14.) Servitus sub Philistæis, (ut est Jud. 13. 1.) annis duravit 40. (in quibus includuntur 20 Sampsonis anni, quos ideo non numero.) Heli (ut est 1 Sam. 4. 18.) judicavit an. 40, Sic fiunt anni 496. (Optimè hoc convenit cum Act. 13. 20, ubi Judicibus tribuit annos 450: deme à 496 annos Mosis 40, & Josuæ sexennium ante divisionem terræ, manent 450.) Sequuntur anni Samuelis & Saulis 40. Davidis item 40, & tres Salomonis. Inde conficiunt anni 83. Junguntur reliquis, sunt anni 579; sive annumerato quarto Salomonis anno, quo templum condi cœpit, fiunt anni 580. Quid his apertius [i]? [Quomodo hoc cum præsenti loco concordat, ex ipso tandem audiemus. Serarius, ut audivimus, annos centum his addit; & 680

† Usser. chronol. c. 12.

[f] Usser. ib. p. 114 sic Ser.

[g] Ger. Vol. chron. c. 7.

[h] Carus in Usser.

[i] Vol. Isag.

— *mare vidit*, &c. *Jordanus conversus est retro*, &c. & Deut. 4. 45. *Quæ locutus est* — *quando egressi sunt de Ægypto trans Jordanem*, &c. Hæc tamen loquutus est anno 40 à primo exitu [p]. Non est novum ex eo loco unde eximus denominari totam profectionem, quamvis diuturnam, quæ durat donec perveniatur ad locum cujus adeundi causâ iter suscipiebamus [q]. Chronologorum mos est, ut, cùm interstitium inter extrema duo metiuntur, finem antecedentis spectent, & initium sequentis; ut si dicam a Regibus ad Augustum erant 500 anni; nemo non intelliget tempus à Regibus exactis ad Augusti initia computari. Hic autem peculiaris etiam ratio fuit. Cùm enim ædificatione Templi potissimùm Arcæ sacrarium quæreretur, 1 Paral. 22. commodissimè ducitur Chronologiæ ratio ab eo tempore, quo, egressu Israelitarum, & longâ illâ in deserto peregrinatione finitâ, Arca requievit [r]. *Exitus ex Ægypto* tempus illud comprehendit, quo Israelitæ in deserto oberrantes ad itineris terminum pervenerunt, & Jordanem transierunt, ait Dion. Petavius, quem sequitur Petrus Possinus. Sed non placet. Distinguendum est inter illa loca, in quibus est בְּצֵאתָם (quod habetur Deut. 4. 45.) quod tempus post *exitum* generatim tantùm & indefinitè designat; vertique potest, *quum exivissent*, &c. (ב enim sæpe valet *post*, ut Gen. 35 9. Exod. 2. 23. Num. 27. 26.) & ista in quibus est לְצֵאת, quod præcisè & determinatè, à primo discessûs ex Ægypto mense, ut à certa & nota epocha, supputationem esse deductam indicat, ut à Mose diligenter observatum, Exod. 16 1. & 19. 1. & Num. 33. 38. Eadémque phrasis hîc habetur [s]. [Videamus tamen quomodo procedit Abrami supputatio, posito illo fundamento, & quâ viâ hanc difficultatem solvit. Quæ ille satis intricatè proponit, breviter expedire conabor. Sic ergò statuit.] 1. Supputationem inchoat (ut dictum) à finita peregrinatione in deserto, & à quiete Arcæ. 2. Scriptura (inquit) non exprimit annorum numerum à Mosis obitu ad primam illam servitutem, Jud. 2. 8, &c. ut cuique liceat, prout explicandæ Chronologiæ commodum fuerit, annos contrahere aut prorogare. Josuæ annos tantùm 7 quidam tribuunt, Petav. 14. Beda & plerique 17 [t]; sed sit præfectura ejus annorum vel 14 vel 20. Senioribus, qui dicuntur *longo tempore vixisse post Josue*, Jud. 2. 7. tribuo annos decem; (Jurisconsulti autem longum tempus decennio definiunt) Interregno illi, quo & Micha, & alii Israelitæ ad idola prolapsi sunt, & tribus Benjamin penè deleta, annos excerpant, vel 2.

[p] Abram. Phar. 10. 27.

[q] Lauren. Codom. chron. in Usser. p. 190.

[r] Abram. c. 28.

[s] Usser.

[t] Abram. 10. 10.

…is, 40 servitutis Palæstinæ, 40 Heli, 20 Samsonis ita sibi mutuò complicatos esse, ut annos tantùm 49 efficiant; qui, si evolverentur explicarenturque, ad 185 excrescerent. Ità à prima servitute ad obitum Heli & exortum Samuelis anni erant 331 [y]. His si adnumeres annos Mosis 40, annos 26 Josuæ & Seniorum, & ἀναρχίας usque ad primam servitutem; Samuelis & Saulis (quos plerique conjungunt) annos 40, Davidis 40, Salomonis 3, habes summam 480 annorum [z]. Vel potiùs, ut dictum, ab Arcæ depositione incipiamus; indéque ad initium servitutis numeremus annos 34 Josuæ & Seniorum, &c. His adde 331 annos prædictos; Præfecturæ Samuelis seorsim demtis annos 33, Sauli 40, Davidi 40, Salomoni 4. Jam consiunt anni 482. Deme de Saulis annis duos, quibus regnavit Isboseth, quíque, Josepho teste, Sauli adnumerantur, sunt 480 [a]. [Vel de Samuelis annis deme 2, & sint an 31, summa est 480 annorum. Samuelis annos, quos plerique cum annis Saulis conjungunt, separari mavult, post Serarium Abramus.] Nam 1. Samuel sub Heli Judice natus, consenuit ante unctionem Saulis, 1 Sam 8.1. & 12.2 idcóque multis annis populo præfuisse videtur. 2. Probatur ex Act 13.21. *Dedit illis Saul annis quadraginta.* Quid disertius esse potuit? Siccine loqueretur de Saule, quia Samuel, qui ipsum inaugura-vit, judicaverat annos 38; ipse duos regnavit, qui inauguratus fuerat aliquo tempore quod illo 40 annorum spatio continetur? Quid est Scripturæ vim inferre, si hoc non est [b]? Objiciunt aliqui, 1 Sam. 13.1. *Filius unius anni erat Saul —— duobus autem annis regnavit,* &c. [De quo vide & quæ Abramus hoc loco; & quæ nos ad illum locum digessimus. 3. Cl. Vossius rem hoc modo expedit;] Mihi (inquit) videtur, verba Hebræi codicis non debere intelligi ἁπλῶς, sed restringenda esse ad solum tempus, τῆς ἀρχῆς, non etiam ἀναρχίας, ac servitutis. Contentus erat scriptor prioris generis annos commemorare, neglectis cæteris, quorum memoria erat tristis, & à quovis poterat colligi, & superiori numero superaddi. Hæc interpretatio, ut duriuscula videatur, mollior tamen est, quàm quibus (alii) tot loca scripturæ detorquent. Si non admittatur, satius est mendum agnoscere [c]. 4. [Cl. Usserius nostras integritatem textûs asserit, & sic procedit] Libenter (inquit) agnosco belli & servitutum tempora, à pacis & quietis temporibus esse secernenda; sed annorum notatione, *quieti terræ* appositâ, quietis illius initium, non autem vel ipsius quietis, vel præfecturæ Judicum durationem designari statuimus. Itaque illud וַתִּשְׁקֹט *quievit*, idem esse dicimus quod *quiescere cœpit*, sicut וַיּוֹלֶד Gen. 5 32 & 11.26. nobis est, *gignere cœpit*, & וַיִּבֶן in hoc versu est, *ædificare cœpit*; atque ubi toties in Scriptura Rex aliquis tot vel tot annorum fuisse dicitur בְּמָלְכוֹ *quum regnare inciperet*, illud signifi-

[y] Idem. c. 12, 13, 14.

[z] Id. c. 15.

[a] Id. c. 29.

[b] Id. c. 21.

[c] Voss. Isag. c. 7.

erunt, Jos. 24. 31. Resp. Sic bellum cum Cananæis gestum legimus יָמִים רַבִּים, Jos. 11. 18. quum tamen omnia ista bella intra septem annos peracta essent. 3. Anni ἀναρχίας, in quibus contigerunt, quæ Jud. cap. 17, 18, 19, 20, 21. (Quanquàm nihil vetat ἀναρχίαν fuisse, etiam tempore seniorum; quos non dicit scriptura gubernâsse, sed diu vixisse post Josuam, Jud 2 7. & fortasse, non tam authoritate, quàm venerabili senectute, & vitæ exemplo populum in officio continuerunt [f].) 4. Inde ad quietem per Ehudem terræ restitutam, anni 80. Ità Jud. 3. 30. *quievit—80 annis*; id est quiescere cœpit anno 80 post pacem ab Othoniele restitutam. 5. Inde ad quietem per Deboram & Barak restitutam an. 40. Jud. 5. 41. *quievit 40 annis*; id est, quiescere cœpit anno 40. post quietem ab Ehude redditam: Intra quod spatium etiam tempus Samgaris comprehenditur. 6. Inde ad quietem per Gideon restitutam an. 40. Jud. 8. 28. *Et quievit 40 annis*, id est anno 40 post quietem Deboræ, &c. cœpit quiescere, &c. Ità à quiete ad quietem annorum supputationem instituimus. 7. Inde ad initium regni Abimelechi, an. 9. Hoc spatium in Scriptura non exprimitur, sed ex reliquis membris collatis, id addendum esse intelligimus. 8. Abimelechi, Tolæ & Jairis, anni 48. Ubi notandum 18. annos servitutis Ammoniticæ, de qua Jud. 10. 8. in Jairis tempora incurrisse, non autem, ut vult Euseb. Chron. post illa fuisse; quod sic probatur; 1. In anno hujus calamitatis 18. & ultimo, & ante Jepthæ principatum, dicitur Deus ipsorum resipiscentium misertus esse, Jud 10. 16. 2. Ammonitæ à Jeptha depressi erant, 20 eorum civitatibus captis, Jud. 11. 33. 3. Non depugnâssent contra se invicem Jeptha & Ephraimitæ, Jud. 12. nisi à servitute & Ammon. & Philist. immunes fuissent. Obj. 1. Ante Ammonitarum oppressionem mors Jairis in Scriptura commemoratur, Jud. 10. 5, 6, 7. Resp. Per prolepsin hoc fit, (cujusmodi ὕστερα πρότερα in ipso sequentis capitis, Jud. 11. initio, & Gen. 11. & alibi passim) ut deinceps, ordine non interrupto, de causis, duratione & fine servitutis Ammoniticæ, à Jepthe demùm sublatæ, simul ageretur; & locus Jud. 10. 6. sic reddi potest, *Isr. iterum fecerant malum*, &c. (Hebræi nempe unico suo præterito sæpè plusquamperfectum comprehendunt,) jam inde videlicet à morte Gideonis, Jud. 8. 33. Obj. 2. Quomodo diceret Jeptha Israel. per 300 annos in terra Gilead habitâsse, Jud. 11. 26. cùm non plures quàm 264 anni juxta nostras rationes fuerint. Resp. Perfecto & rotundo numero usus est, vel, quòd magis ad 300. quàm ad 200. is numerus accederet; vel, ut causam suam juvaret; vel, quia modus loquendi passim id ferebat. 9. Jepthæ anni 6. 10. Ibsanis, Elonis & Abdonis anni 25. Hos autem,

[f] Voss. Isag. c. 2. p. 112.

[illegible] Adde
quadraginta annos in deserto; & sex annos ante
sortitionem terræ. Sunt anni 446. vel, ut Apostolus an-
m Voss. 127. nis circiter 450 [m]. Nonnulli ellipsin tantùm par-
ticipii esse volunt, & sic legunt; *Et post hæc annis qua-
dringentis & quinquaginta* (sub. *peractis*) *dedit Judices.*
n Uss. ib. Qualem ellipsin esse volunt, Matt. 5 [n]. Resp. 3. Locus
ille cum præsenti sic conciliatur; *Dedit Judices*, nempe
principes illos, qui judicabant plebem, quos Moses suasu
soceri elegit primo peregrinationis anno, Exod. 18. 28.
usque ad Samuel: id est, ad obitum Samuelis; quem pau-
cis ante Saulem mensibus obiisse plerique censent: 43. an-
nis ante conditum Templum. Hos 43 annos si deducas
de 480 supersunt 437. id est, ut Paulus habet, *annos qua-*
o Abram. Phar. 10. 18. *si* 450 [o]. [Hæc fusiùs tractare placuit, quia nodus hic
est vindice dignus; & ampliam religionis hostibus cavil-
landi materiam præbet, & veluti cynosura quædam est,
quâ in explicandis aliis multis scripturæ locis certiùs diri
gamur] Multi putant in numero hîc erràsse scribam, &
400 positum pro 500. verùm hæc alii, quibus otium est,
subtiliùs expendant. Sic & Templi mensuram atque
p G. formam libenter aliis inquirendam relinquo [p]. Hos an-
nos ità colliges. In deserto 40. Sub Josua 17. Judicibus
299 Heli, Samuele & Saule 80. Davide 40. Adde Sa-
q Pi. ex Jun. lomonis 4. efficiunt 480 [q]. ¶ *In anno quarto, men
se Ziv (ipse est mensis secundus) regni Salomonis*] Sim.
Mo. Sy. Ar. JT. *Anno quarto, mense Aprili (ipse est
mensis secundus, quo regnare cæpit Salom.* &c. *ædifica-
vit*, &c. P. sim. Jon. *Anno quarto (mense Zif, ut est
mensis secundus) quo Salomon regnavit*, &c. M. Ti.
זו בְּחוֹדֶשׁ *Mense Aprili*, P. V. Sy. Ar. Aprili p'e-
r M. rumque respondet [r]. Sic dicitur à *splendore* [s]. *Mense
s V. apertionis florum*, Jon. in V. Nomen hoc mensis, ut &
BUL infrà 38, Chaldaicum est. Eóque convincitur
t G. serò scriptum hunc librum, ac fortè ab Jeremia [t]. Mensis
hic secundus, non regni Salomonis, sed anni cujusque, ha-
v Me. bitâ ratione festorum, sive anni sacri [v]. Qu. Cur tam
diu dilatum hoc opus? Resp. Præter ea, quæ reliquit
David, multa paranda erant, ligna dissecanda, lapides
eruendi, & expoliendi, &c. Sed cur non primo mense
susceptum? Resp. Impeditus erat festo paschatis, quod
x Mart. eo mense agebatur [x]. ¶ *Ædificari cæpit*, וַיִּבֶן] *Æ-
y Pi. ex Jun. dificavit*, P. Mo. Jon. *ædificare cæpit*, M. Ti. JT. Sy. Ar.
Sic exponitur, 2 Chron. 3. 1. Sic Gen. 5. 32, & infrà
z Glas. gram. p. 235. v. 37 [y] *Fundata est domus*, i. e cæpta fundari. Verba
completiva sæpè inchoativè sunt intelligenda [z]. ¶ *Do-
a V. mino*] In honorem Jehovæ [a].

[illegible] sententiam probant; quod, cum Templum in Ezra p Ser.
esset 60. cubitos altum, Herodes (teste Josepho) dixit
defuisse illi ædificio 60 cubitos, quoad altitudinem, à
Templo Salomonico: Quanquam alii hoc Herodis dictum
de solo Templi vestibulo accipiunt. Nec illis verisimile
est vel homines super Sancta Sanctorum ambulâsse; vel
scripturam de ostio tacituram, per quod ascenderetur ad
illa cænacula *. Conjicio altitudinem hîc dici, non to- * Mart.
tius Templi, sed cellæ & penetralis, quæ esset 30. cubit.
viz. quanta erat ædicularum altitudo, quæ essent singulæ
10 cubitorum. Supra hanc altitudinem patebat Templi
murus 30. cubitos, infrà superius ædificium, quo in spatio
erant fenestræ. Huic toto ædificio impositum erat su-
perius alterum ædificium, in altitudinem non quinque
(ut hîc scriptum est in quo mendum videtur esse) sed
60, ut tradit Josephus, cubitorum. Sed hæc ità dico,
ut affirmare non ausim. Nam tanta ædicularum altitudo
cellam & penetrale redderet obscurum. Itáque mihi
suspectus est locus [q]. Ad istas superioris domûs con- q Ca.
tignationes ascendebatur per cochleam, quæ in ipsa mu-
rorum crassitie fabricata erat, & januæ erant ad latera,
quibus ad superiores contignationes ascenderetur v. 8 [r]. r Ser.
3 *Et porticus erat ante Templum*, &c. וְהָאוּלָם עַל
פְּנֵי הֵיכַל הַבַּיִת וגו'] *Et porticus* (vel *vestibulum*, sub.
erat, P. Sy.) *ante Templum* (vel *ante ostium*, sive *januam*,
Sy. Ar. *ante structuram*, sive *ædificium*, Ti. M. *ante
cellam*, Ca. *ad frontem*, Mar. *super facies Templi*, Mo.)
domûs, P. Jon. JT. Belg Ang. Porticum Hebræi vocant
domum portæ; i. e. ædificium quod adjacet portæ. *Ante
templum ejus domûs*; i.e. ante secundam partem domûs.
Tota structura dividebatur in duas partes, nempe דְּבִיר
adytum, seu *oraculum*, in quo erat Arca, &c. & הֵיכָל
templum, in quo erant candelabrum, altare thym, &c [s]. s V.
¶ *Juxta mensuram latitudinis Templi*, עַל פְּנֵי רוֹחַב
הַבָּיִת] *Super facies* (vel *secundùm frontem*, JT. Ca.)
latitudinis domûs, Mo. sim. Ca. V. *secundùm* (vel *ante*,
P. Jon. Ar) *latitudinem domûs*, M. Ti. Strig. Belg Ang.
q. d. Tam longum erat vestibulum, quàm erat lata domus
ipsa [t]; quare longitudo porticûs latitudini templi ad- t V. sim. La.
juncta & adæquata; latitudo verò porticûs adjuncta
fuit longitudini templi [v]. ¶ *Habebat decem cubitos* v La.
latitudinis ante faciem Templi, עַל פְּנֵי הַבָּיִת] *Super fa-
cies* (vel *in facie*, M) *domûs*, Mo. *ante domum*, Jon. P.
Ti. JT. Strig. Belg Ang. *ante longitudinem ædis*, Ar. sim.
Sy. *ante* (vel *secundùm*, Ca) *frontem domûs*, V. i. e.
sumendo eam latitudinem, secundùm longitudinem ipsius
Templi, per quam latitudinem vestibuli intrabant tem-
plum.

rum, Jun. (seu *compressorum*, Ma) *i.e.* è lato contractas utrinque usque ad medium crassitiem muri. Ità lux commodiùs undequaque intromittitur. Clausæ autem erant vitro, ad arcendas cœli injurias [g]. *Fenestras prospectuum clausas*; i. e. cancellatas, &c [h]. *Fenestras latas*, sive *laxiores* (vel *apertas*, Jon.) *intrinsecus*, *angustas extrinsecus*, P. f. e. Ar. V. Strig. Me. [Alii contrario modo vertunt;] *foris latas*, *& intus angustas*, M. He. in Mar. Fenestræ sic erant formatæ, ut Templum illud magìs divino splendore illustratum fuerit, quàm corporali lumine: alioquin contraria dispositio adhibita fuisset fenestris. Quæ enim plurimum lucis dare debent, forìs contractæ, & intùs deductæ esse debent [i]. *Fenestra perspicua, clausæ*; i. e. ità factæ, ut lumen quidem in Templum transmitterent, sed tamen nemo qui forinsecus extra Templum obambularet, in Templum per eas inspicere posset [k]. Hæ fenestræ erant in parte Templi exteriori; nam pars interior, sive Sancta Sanctorum, fenestris caruit [l]. Fenestræ hæ erant in eo domûs spatio, quod secundo, aut tertio tabulato respondebat; de quo mox agendum [m]. Sextus versus docebit tres thalamorum, sive cellarum ordines fuisse in circuitu Templi, unúmque thalamum suprà alterum extitisse, unumquemque verò thalamum fuisse 5 cubitos altum. Ità omnes thalami ascenderunt ad 15 cubitum parietis Templi, supersunt ergo usque ad summum quindecim; Illic, arbitror fenestras fuisse collocatas. Ità liberum lumen in Templum recipiebatur. Alii autem putârunt thalamos non fuisse continuos, neque unius contignationem esse pavimentum superioris. Fingunt autem inter infimam & mediam alam fuisse spatium 7 cubitorum cum dimidio, idémque spatium inter mediam & supremam. In illis spatiis, sive interstitiis fenestras collocant; quasi fuerint ii ambitus, vel alæ, quemadmodum ambulationes, *Galleries*; Verùm sic fenestræ liberum lumen non admisissent [o].

5. *Et ædificavit super parietem templi tabulata per gyrum*] Obscurus locus, & qui vix intelligi potest sine descriptione Templi Ezechielis [n]. וַיִּבֶן עַל קִיר הַבַּיִת יָצִיעַ סָבִיב *Et ædificavit super parietem* (*super parietes*, Jon. Sy. Ar. *in pariete*, M. Strig. *juxta*, vel *ad murum*, P. Ls. San. sim. Ma. Ca. quo sensu עַל *super* sæpè sumitur, Ls. ex San.) *domûs*, *thalamum circumquaque*, Mo. P. יָצִיעַ vertunt *thalamos*, M. Strig. *prominentiam*, Jon. *appendicem*; i. e. ædificium illi adjunctum, non comprehensâ porticu [o]. *Peribolos*, Sy. *cellas*, Ar. *ædiculas*, Ca. *deambulatorium*, Of. L. *ambitum*, Ti. Tres hîc ambitus faciunt nostri, Templum ferè totum cingentes. Id si verum est, ubi locus fenestris? ut taceam multa Hebræa vocabula, quæ hîc scribuntur, huic non astipulari [p]. *Substructionem*, i. e. solum cujusque contignationis. Vide

[g] Jun. ex R. Jehuda Pi.
[h] Ma. ex Hi.
[i] M.
[k] Of.
[l] San. Me.
[m] San.
[o] Mart.
[n] Ca.
[o] V.
[p] M.

significat *ædificium laterale*, quod ad latus majoris ædificii exstruitur [b]. *Fecit thalamos*, P. *latera*, Ti. *laterales domunculas*, sive *thalamos*, He. in M. *contignationes*, M. Strig. *alas*, i. e. extantes muros alarum instar, ad alteram partem substructionis sustinendam [c]. *Et fecit in lateribus domûs*, istud, (scilicet *deambulatorium*) *in circuitu*. Hebræi enim ea quæ obscuriora sunt, solent repetere aliis verbis [d]. *Latera* vocat (quomodo & Ezechiel) tabulata, sive ædificia separata [†]. Hæc enim latera explicat dum subdit vers. 6. *Tabulatum*, &c. pro quo Heb. & S. habent *latus* [f]. Sic vocat, 1. quia lateraliter cingebant Templi latera [f]; (non secùs quàm *costæ*, id צֶלַע sign. hominis cor muniunt [g],) vel, 2. potiùs, quia unum super aliud lateraliter extabat & prominebat, ac superius erat latius, quàm inferius [h]. צַלְעוֹת sunt ligna è pariete prominentiâ, super quæ ponuntur capita trabium. In fabrica Templi quatuor hæc nomina, צֵלָע, יָצִיעַ, תָּא, & לִשְׁכָּה ferè synonyma sunt [i]. *Fecit latera*, Utrumque Templi parietem, ad majorem firmitatem, hinc inde lateribus, sive costis, quas *antas*, sive *anteridas* vocant Architecti, munivit. Ità aliqui. Sed veriùs videtur hæc latera fuisse parva cubicula inter muros intercepta, de quibus dictum [k]. Porrò hæc ædificia totam domum circumvallabant, nisi ab Oriente, ubi à porticu muniebatur [l].

6. *Tabulatum quod subter erat, quinque cubitos*, &c. *medium sex*, &c. *& tertium septem*, &c.] Erant hi thalami triplici ordine dispositi, infimi scilicet, medii, & tertii [m]. In quolibet latere Templi erant tres cellarum, sive tabulatorum ordines, & superior ordo semper inferiore latior est uno cubito [n]. Qu. Quæ causa? Resp. 1. Angustia areæ in monte Moriæ fecit, ut imæ cellæ essent angustæ; quare superiores oportuit facere latiores per trabes prominentes [o]. 2. Quia Templi muri post 10 cubitos semper reducuntur, [de quo statim dicendum;] & in reductionibus istis cellæ superædificatæ sunt [p]. 3. Fit hoc ob cochleas, per quas ab inferioribus ad superiora ascenditur; Supremum cubiculum est 7 cubitorum, quia nullam habeat cochleam: medium habet 6 cubitos, ob cochleam: infimum habet 5 cubitos; quia ex eo ad duo cubicula, ex medio tantùm ad unum cubiculum ascenditur [q]. 4. Infimi thalami adhærebant parieti; sed eam non ingrediebantur, sicut medii, qui per unum cubitum sedebant super parietem; unde uno cubito infimis latiores erant. Tertii & supremi habebant pro pavimento contignationem mediorum thalamorum, ingrediebantúrque murum per cubitum unum [r]. In his cubiculis, sicut in Templi longitudine, seu latitudine, non consideratur murorum crassities, sed spatium tantùm vacuum, quod intra parietes cohibetur [s]. ¶ *Trabes posuit in domo per circuitum*

[b] V.
[c] Pi. ex Jun.
[d] Of.
[†] San. La.
[f] La.
[g] San.
[h] La.
[i] He in Ma.
[k] Me.
[l] San. sim. Ser. La. Mert.
[m] M.
[n] Ser. Me.
[o] La. & Ser. ex Ribera.
[p] Ser. ex Mo. & Theodor. sim. Mert.
[q] San.
[r] M.
[s] San.

vello è monte, P. vel *advectionis*, Pi. Os. V. sive *profectionis*, Mo. V. sive *adductionis*, V. id est, talibus lapidibus, quales allati fuerant [d]. *Lapidibus perfectè elaboratis, qui devehebantur*, Sy. Lapide affabrefacto prorsus antequam adveheretur [e]. Cùm ergò integri essent lapides, foramen nullum erat in quod capita trabium immitterentur [f]. ¶ *Non sunt audita in domo*] Intellige de instrumentis ad secanda, aut dolanda ligna, aut lapides, pertinentibus, quæ ferè ferrea sunt; non autem de instrumentis aliis necessariis ad conjunctionem & compositionem lignorum, & lapidum inter se [g]. Non opus erat his instrumentis, quia in lapidicinis dolabantur lapides & parabantur [h], ad normam sibi ab Architectis datam [i] Aiunt Hebræi fissos lapides è verme dicto שָׁמִיר [k]. Porrò hoc factum; 1. ad facilitatem vecturæ ex diminuto lapidis pondere [l]. 2. Nè Salomonis, & spectatorum aures strepitu offenderentur [m]. 3. In mysterium, ut doceat strepitus contentionum, & schismatum in ecclesia, non esse audiendos [n]; vel, 4 ut significaret in hac vita electos multis adversitatum veluti tunsionibus exerceri, ut in cœlesti Templo, summâ quiete perfruantur [o].

8. *Ostium lateris medii*, Ità Ti. Os. פֶּתַח הַצֵּלָע הַתִּיכֹנָה] *Ostium thalami* (vel *appendicis*, Mo. V. *periboli* Sy.) *medii*, P.M. vel *inferioris*, Jon. *Mediana porticûs*, Ar. *porta* ad *alæ medianum*, JT. quà scil. ascendebatur ad medianam contignationem [p]. *Appendicis mediæ*, i. e. mediæ partis appendicis [q]. Porta hæc secretior erat [r], & familiaris tantùm sacerdotibus, per quam multa commodè subducere & introducere possent, quæ loci cultus postularet [s] Non procul erat ab altari & mensa [t]. ¶ *In parte erat domûs dextra*, אֶל־כֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית] Erat *in latere* (*humero*, Mo.) *dextero*, P. M. Ti. JT. &c. *meridionali*, Sy. sic Jon. Mat. La. Pi. Sic Psal. 89. 13. *Aquilonem & meridiem*, Heb. *& dextram* [u]. Spectantibus enim ad Orientem, Meridies est ad dexteram [v]. Templum spectabat Orientem versùs [x]. ¶ *Et per cochleam ascendebant*, &c. וּבְלוּלִּים] *Et per cochleas*, &c. M.P.Ti. JT. Mo. *Per gradus ligneos*, Ar. Cochleæ verò duæ fuisse videntur [y]; quia vox pluralis est, & commodius hoc fuit; per unam ascendebatur in tabulata Templi, per alteram in tabulata cellarum. Porrò, ascendebat hæc cochlea intra crassitiem muri [z]. ¶ *In medium cœnaculum*, עַל־הַתִּיכֹנָה] *ad medium*, P.Mo vel *medianum*, Sy. Ar. JT. scil. thalamum, Tr. In mediam partem appendicis [a]. ¶ *In tertium*, אֶל־הַשְּׁלִשִׁים] *ad tertia*, Mo. *tertium*, M. P. Sy. *in tristega*, i.e. ad tha-

[d] V.sim. M. Ti Jun.&c. — [e] Jun. — [f] V. — [g] F.sim.L. Mart. — [h] V.sim. Me. La. &c. — [i] Me. — [k] O. — [l] San. — [m] La. — [n] Mart. — [o] F. — [p] Jun. — [q] V. — [r] Me. — [s] San. — [t] Vat. — [u] La. — [x] Pi. — [y] La. ex Jo. — [z] La. — [a] V.

drinis, JT. Pi. גֵּבִים hic sunt laquearia; h. e. trabes excavatæ, in devexo circa medium, specie fornicis Supra has trabes tigna cedrina, ordine disposita erant, suprà quæ credibile est tegulas fuisse. Atque ità dicendum, si (quod verum puto) ad finem 30 cubitorum terminata est comûs altitudo. Sin verò supra sacram ædem fuissent cœnacula, non erit hoc primum aut supremum tectum, sed contignatio quædam, seu tabulatum [g].

10. *Ædificavit tabulatum super omnem domum*] Tectum fastigiatum, non planum, ut fieri solebant in Palæstina. Factum hoc ad majorem loci religionem, nè liceret in tecto ambulare, & versari [h]. Hoc porrò tabulatum altum erat cubitis quinque, à parte viz. media & summa ad parietem [i]. [Alii aliter.] Tabulatum hoc erat peribolum circa summum tectum ad prohibendum casum, & præbendum commodum apricandi, ambulandi, aut orandi locum [k]. Videtur loqui de cellarum tabulatis, vel tabulato summo, inquiunt To. & Caj. nam altitudo Templi erat 90. cellarum tantùm 60. cubitorum teste Josepho [l]. In Hebræo est, וַיִּבֶן אֶת־הַיָּצִיעַ עַל־כָּל־הַבַּיִת [Variè reddunt;] *Et ædificavit thalamos ad*, vel *contra* (vel *peribolos super*, Sy. *podia circa*, Ar. *ambitus ad*, Ti. *ligamenta per*, i. *contignationes per*, Theodor. in Nob. *deambulatorium super*, Os.) *totam domum*, M.Strig Belg. Ang. *thalamum illum cum tota domo*, P. sic V. *substructionem quamque circa domum*, JT. ædiculam super Templum [m]. ¶ *Quinque cubitis*, &c.] Heb *quinque cubitorum altitudo ejus*, P. &c. nempe thalami; i. e. contignationum mansionum appendicis [n] ¶ *Et operuit domum lignis cedrinis* וַיֶּאֱחֹז אֶת־הַבַּיִת בַּעֲצֵי אֲרָזִים] *Et apprehendebat* (vel *junxit*, Os. *connexuit*, Sy. *confirmavit*, Ar.) *domum per trabes cedrinas*, P. sic Sy. sim. Mo. vel *pineas*, Ar. *quam* [nempe *substructionem*] *adjecit domui lignis cedrinis*, JT. id est, imposuit projecturis muri domûs. Vide suprà v 6 *Et sic adjecit domui lignis cedrinis* [o], *hærebántque* [nempe *thalami*, M. vel *ambitus*, Ti.) *ad domum per ligna cedrina*, M sim. Ti. V. nam capita thalamorum erant collocata super retractiones sive reductiones quæ erant in muro Templi [p].

12. *Domus hæc quam ædificas*] [Ità plerique.] Suspensus hîc est sensus; Nominativus pro more absolutè ponitur, ut Psal. 10.4. Isa. 11.1. *In die illa radix*, &c [q]. De *hac domo*, &c. Ang. Belg. *Quod ad istud*, &c. Ca. *Domus hæc*, sub. *grata est mihi*, Os. Mart. *Hæc sit domus quam tu ædificas. Si ambulaveris*, &c. Discernit Deus templum

[g] Mart. — [h] Me.sim. San. — [i] San. — [k] Salian. in Me. — [l] La. — [m] Ca. — [n] V. — [o] Pi. ex Jun. — [p] V. — [q] San.

necdoche, ut apparet ex v. 17. Vide 2 Chron. 3. 5 [a]. ¶ *Tabulis abiegnis*, ità P. Jon. &c. בְּצַלְעוֹת בְּרוֹשִׁים] *In costis abietum*, Mo. [At Ti. *lignis pineis*.] Ligno potiùs quàm lapide usus est Salomon, 1. quia lignum commodius erat ad cælaturam recipiendam; 2. quia aurum faciliùs hæret, atque affigitur ligno, quàm lapidi [b].

16. *Ædificavitque viginti cubitorum ad vesteriorem partem templi*. וַיִּבֶן אֶת־עֶשְׂרִים אַמָּה מִיַּרְכּוֹתֵי הַבַּיִת] *Et ædificavit (contabulavit*, JT) *viginti cubitos* (vel spatio *viginti cubitorum*, Strig. M) *à lateribus* (vel *extremitatibus*, Jon. Sy) *domûs*, Mo. Mar. Ti. vel *à lateribus* oraculi *domûs*, M. vel *super latera domûs*, Belg. vel *in utrique latere domûs*, Strig. *ad latera ipsius domûs*, JT. Sensus est, Texit spatium longum 20 cubitos, septum scilicet transversarium: h. e. ex 60 cubitis longitudinis (quæ erat longitudo Templi [c]) viginti separavit, &c [d]. Texit parietem intermedium, quo Sanctum distinguebatur à Sancto Sanctorum †. Qu. Cùm totum templum altum esset 30 cubitis, quomodo hîc Sanctum Sanctorum habuisse dicitur 20 cubitos altitudinis? Resp. 1. Sanctum Sanctorum decem cubitis fuit humilius priori parte [f]. Resp. 2. Alii verisimiliùs dicunt 20 cubitos fuisse continuati & similis operis, contectos cedro & auro. Supremos verò decem cubitos fuisse lapillis pretiosis contectos [g]. Alii volunt nudos fuisse parietes illis 10 cubitis [h]. Resp. 3. Tabulato huic 20 cubitorum imposita erat fornix cedrina, quæ ascendebat ad decem cubitos [i]. Resp. 4. Hi 20 cubiti altitudinis non sunt accipiendi quoad omnia latera Sancti Sanctorum; sed tantùm quoad partem Orientalem, sive spatium, quo à reliqua domo seperaretur. Ibi apertura 10 cubitorum relinquebatur, tum ut suffitus ex arca thymiamatis ad Sanctum Sanctorum penetraret, tum ut lux candelabri per illam aperturam eò diffunderetur [k]. [Resp. 5. Cùm hi 20 cubiti dicantur ædificati מִן הַקַּרְקַע עַד הַקִּירוֹת quod plerique reddunt, *à solo* vel *fundamento ad parietes*, vel *ad cælum, tectum*, &c. Quidam aliter vertunt,] *à solo usque ad ipsos muros*, JT. id est, solum totum ab uno muro ad alterum [l]. Et eo præstabat hoc pavimentum exteriori, quòd tabulis cedrinis contectum erat, illud abiegnis [m]. ¶ *Et fecit interiorem domum oraculi in Sanctum Sanctorum*, וַיִּבֶן לוֹ מִבַּיִת לִדְבִיר לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים] *Et ædificavit sibi* (vel *ipsi*, nempe Deo, Jun.) *in domo* (i. e. *in parte domûs interna* [n], vel *intus*, Strig. vel *intra*, sub. *tabulas*, Mar.) *oraculum, ut esset sanctitas sanctitatum*, P. sim. V. Strig. Mar. vel *in Sanctum Sanctorum*, Jun. V. JT. i. e. Adytum, quod alio nomine dicitur *Sanctum Sanctorum* [o], *Ædificavit* ——— *interius ad adytum Sancti Sanctorum*, Ti. *Intrinsecus scilicet ædificans, juxta secretiorem*

[a] Pi. ex Jun.
[b] Mart.
[c] Belg.
[d] V.
† Belg.
[f] Q. in Mart.
[g] Mort.
[h] Ribera in La.
[i] La. ex Villalp.
[k] Mort.
[l] Pi. ex Jun.
[m] Ms.
[n] V.
[o] V. sim. Ar.

מִקְלַעַת פְּקָעִים] *Sculptura instar fundæ colocyntarum*, Mo. *incisa colocynthides*, JT. Heb. *incisura colocynthidum, vel fungorum*, Jun. Pi. *depicta instar cucurbitarum*, P. *sculptura* vel *cælatura cucurbitarum*, V. Mar. (per quas intellige fructum & truncum ipsum [v];) vel *pomellorum*, M. *extruebant nodos prominulos*, Ti. מִקְלַעַת aliis est *ocellatio*, al. *rotula, rotatio*, q. d. sculptura in modum rotularum. Propriè *fundibulatio*, hoc est, incisura in modum fundæ facta. פְּקָעִים verò aiunt esse *folliculos figura oblonga rotunda, in modum colocynthidis seu ovi oblongi* [x]. *Sculpsit visionem ovorum*, Jon. *insculpsit tabulis figuras pomorum*, Ar. ¶ *Et cælaturas eminentes*, וּפְטוּרֵי צִצִּים] *Et apertiones* (vel *cælaturas*, M. P) *florum*, Mo. V. Jun. Pi. sub. *variorum, erant in illis*, V. *& aperti flores*, JT. Ti. *& fasciarum & liliorum*, Jon. Sy. Ar. ¶ *Omnia cedrinis tabulis vestiebantur*] Vide ad 2 Sam. 7. 7 [y]. Obj. Verùm domus, quæ hic *cedrinis*, in 2 Par. 3. 5. *abiegnis tabulis* vestita dicitur. Resp. Addenda ibi (& in aliis locis paribus) particula *etiam*; locúsque sic reddendus est, *domum texit tabulis ligneis etiam abiegnis*. De cedrinis tantùm tabulis loquuntur libri Regum, quia iis majori ex parte tecta erat domus; abiegnis verò, aut parùm, aut multò minùs. Sed cùm ad tegendum lapides aliquid insertum esset ex abiete, id omittere noluit scriptor Paralipomenon, cujus propositum erat, non omnia referre, sed ea tantùm, quæ in libris Regum fuerunt prætermissa [z].

19. *In medio domûs*, &c. וּדְבִיר בְּתוֹךְ הַבַּיִת מִפְּנִימָה הֵכִין] *Sic adytum* (*oraculum*, Mo. *domum oraculi*, Jon.) *intra domum* (*in medio domûs*, Mo. P.) *intrinsecus paravit*, JT. sim. M. Ti. Sy. &c. id est, in abditissima parte domûs [a]; i. e. Intimum erat hoc penetrale. Tacitus, *Templum intimis clausum* [b]. *In medio* sæpe sign. tantùm esse intra locum; Sic Tyrus dicitur esse in medio maris, licèt parùm distet à littore [c].

20 *Porrò oraculum habebat viginti cubitos longitudinis*, &c. וְלִפְנֵי הַדְּבִיר עֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וגו׳] *Intrinsecus* (*Parte verò internâ*, V. vel, *In priore loco*, M.) erat *oraculum*, P. vel, *quod autem ad anteriorem adyti partem*, JT, *Viginti cubitorum* erat *longitudo* ejus, &c. P. JT. sim. M. *Et ante domum oraculi, 20 cubitorum erat longitudo*, &c. Jon. *Quod adytum per se habuit 20. cubitos*, &c. Ti. *Et ad facies* (scil. *domûs*, ut Chald) sive, *è regione, oraculum, 20. cubit. longitudo*, &c. Mar. *Oraculum* (vel, *locus oraculi*, vel *spatium*, sive *facies loci Oraculi*, Belg.) *in parte anteriori* (quæ nempe ingredienti ab Ortu versùs Occasum anterior jacebat, in fine Sancti [d],) *erat 20. cubit*. &c. Ang. Belg. [Alii sensum suspendunt, usque ad finem versûs hoc modo, *Et ante oraculum, quod erat longum 20. cubitis*, &c. *texit altare cedro*, Strig.

¶ *Et*

[v] V.
[x] Ms.
[y] G.
[z] San.
[a] V.
[b] G.
[c] San.
[d] Belg.

finem, 1 Chron. 28. 14. Vide 2 Chron. 3.6 [m]. ¶ *Sed & altare vestivit cedro*, Sic Di. sim. Mo. P. Sy. Ar. M. Ti. Jon. וַיְצַף מִזְבֵּחַ אָרֶז] *Et sic obduxit altare* quod *cedrinum* erat, Ang. *Obduxit etiam altare cedrinum*, nempe auro. Ità Jun. & Belg. & Genev. At tum in forma constructa dicendum fuerat מִזְבַּח אֶרֶז [n]. Hoc altare erat thymiamitis, sive incensi, quod erat ante Oraculum [o]. Non placet; 1. Altare incensi erat ex lignis Setim, Exod 30. 1. At hoc altare ex lapide, alioqui cur tegeretur & cedro & auro? 2. Altare hoc dicitur fuisse in oraculo, de quo tantùm hic agit: de exteriori domo in sequentibus. Erat ergò aliud altare, super quod collocaretur arca, quum super nudum pavimentum positam fuisse non puto [p].

21. *Domum*] i. e Eam partem domûs, nempe Oraculum [q]. ¶ *Et affixit laminas clavis aureis*, וַיְעַבֵּר בְּרַתִּיקוֹת [Keri בְּרַתּוּקוֹת] זָהָב לִפְנֵי הַדְּבִיר וַיְצַפֵּהוּ זָהָב] Mirè variant [r]. Ad verbum. *Et transire fecit* (*vectavit*, Mo) *in catenis aureis ad facies oraculi*, &c. V. sic Mo. sub. *vectes*, V. ex He. id est, vice pessuli, quòd soleant occludere fores vectibus ac repagulis; occlusit fores Oraculi catenis aureis [s]. *Et traduxit catenis aureis domum oraculi*, Jon. *Et occlusit catenis aureis* parietem qui erat *ante oraculum & texit eum auro*, P. *eum*; i. e. parietem distinguentem oraculum à domo, auro internè & externè texit [t]. *Traducens repagula auro obducta ante adytum, & obduxit parietem illum auro*, Ti. *Et fecit transire vectes aureos antè oraculum, operuitque illum locum auro*, M. Erat murus quidam inter Oraculum & Templum, ubi velum ponendum erat, & huic adhibiti fuerunt vectes illi. Quidam putant fuisse catenas [u]. *Traduxit vectes*, seu *catenas auri*, &c. h. e. catenis aut vectibus oraculum clausit [v]. *Et fecit interjectum* (Heb. *transmisit*.) parietem, *prater funes aureos* (quibus scil. pendebat velum ante parietem & portam ad Sanctum Sanctorum; Synecduche [x].) *ante adytum*, &c. JT. *Et vectibus aureis munivit oraculum, quod auro obtexerat*, Strig. *Et transvexit* velum *per illud* (viz Sanctum Sanctorum) *aureis catenis*, &c. sensus est, velum fieri curavit, quod ab aureis catenis pendebat [y]. *Et partitionem fecit per aureas catenas*, &c. Ang. *Penetrale aureo interstitio praeludebat*, &c. Ca. עָבַר propriè *transire fecit*, Hebræi exponunt *vectavit, repagulavit*; id est, trajecit tanquam vectes, repagulo, vel pessulo praeclusit, ex usu Chaldaico, & ex sensu vocis: Nam pro בְּרִיחִם, *vectes* Exod. 26. 26. Chald. habet עָבְרִין; & significa-

m Jun. Pi.
n Di.
o M. sim.
p Sa. Me.
Ma.
p San.
q V.
r Ma.
s V.
t V.
u M.
v Mar.
x Jun.
y Belg.

longe majores erant, & illos cum Arca. suo corpore & alis velarent: 2. situ; Mosaici erant supra Arcam, alis expansis utrinque se mutuo prensantes; Hi verò Salomonici consistebant in pavimento, pedibus erectis, unus juxta alterum, quasi ejus collatero [i]. Mosaici Cherubini tangebant parietem Orientalem & Occidentalem; Salomonici verò tangebant Aquilonalem & Australem, & vultum conversum habebant versùs Orientem, quasi venientes ac ingredientes aspicerent. 3. Materiâ, quæ in Mosaicis aurum erat, in Salomonicis lignum oleæ, quod durissimum est & diutissimè durat [k]. ¶ *A summitate ala — ad summitatem*, מִקְצוֹת וגו׳] *Ab extremitatibus alarum ejus, ad extremitates alarum ejus*, V. sic Jon. M. P.

25. *In mensura pari & opus unum*. וְקֶצֶב אֶחָד] *Et incisio eadem*, Jon. Mo. P. *modus*, Ca. *forma*, Ti. *statura*, Sy *incisura*, V. *sculptura*, M. *proportio*, JT. Idem opus & eodem modo factum [l].

27. *In medio Templi interioris*] i. e. intra domum internam, h. e. in oraculo. ¶ *Extendebant autem alas suas*] Heb. *alas Cherubim*. Antecedens pro relativo [m].

29. *Et omnes parietes Templi*] Heb. *domûs*; nempe tam *debir* quàm *hechal*, ut patet ex 2 Par. 3. 7. Alij vertunt, *muros istius domûs*, nempe adyti, de quo hactenus à v 19. loquutus est [n]. ¶ *Per circuitum sculpsit*. Ità P. מֵסַב קָלַע] *circumducens exsculpsit*, Ti. vel *effigiavit*, Mo. *ambivit figuris*, Jon. sim. Sy *circuitu incisio*, Heb. *incisura*. Jun. Pi. ¶ *Variis calaturis & torno*, פִּתּוּחֵי מִקְלְעוֹת] *Apertiones calaturarum*, Mo. *sculpturis incisurarum*, JT. *calaturis sculpturarum*, P. V. i. e. cælaturis & sculpturis [p]. ¶ *Cherubim & palmas*] Sic P. Mo. Ti. &c. Alternatim positas. Cherubinis non erant quatuor capita, ut plerique putârunt; monstrum id esset loco sancto indignum: sed quatuor formæ, sive figuræ animalium; homo videbatur in vultu, brachiis, manibus, cruribus, & corpore erecto; leo in cervicibus, armis, & pectore jubatis; aquila in alis; vitulus in bifidis pedum ungulis. Ità Villalp. & Saltan [q]. Porrò in *Cherubinis* cœlestes spiritus intelliguntur, qui toti sunt in divinis laudibus, in *palmis* Israelitæ, Palmam autem symbolum esse Judææ, probat & loci natura, quæ palmis abundat, & palmæ nobilitas, quæ symbolum esse debuit regionis nobilissimæ. Hinc Vespas. victoriam suam de Judæis in palma quasi jam domita expressit [r]. *Cherub* hîc ponitur pro *calatura* ramorum & florum [s].

Fecit

i Lat.
k Mari.
l Mei.
m V.
n Mei.
p V.
q Mei.
r San.
s AE. In M.

sunt ad proportionem; i. e. superliminaris ac postium ad
valvas erat proportio subquintupla: nam quantò amplio-
res sunt valvæ, tantò crassiores esse debent postes & su-
perliminare; h. e. erant quinta para valvarum, sive
[b] V. æquales erant quintæ parti valvarum [b]. *Superli-
minare cum postibus quinta* parietis; id est, altitudine
& latitudine suâ quatuor continebat cubitos, qui efficiunt
[c] Jun. Pi. quincuncem parietis [c]. Alii sic; In postibus & superli-
minari erat compositio quinque asserum, ut unus alteri
superimponeretur, magisque altero promineret, ut tan-
dem superliminare speciem tectuli habuerit. Opinantur
alii hoc ostium ipso numero quintum fuisse; 1. Ostium
Atrii laicorum, 2. Atrii sacerdotum; 3. Vestibuli,
4. Sancti; 5. Sancti Sanctorum. His favet, quòd postea
[d] Mart. *ostium Sancti quartum* fuisse dicit [d].

32. *Et operuit —— auro,* וַיָּרֶד זָהָב] *Et extendit (ob-
duxit,* Ti. *diduxit,* JT.) *aurum,* P. Mo. *Tenues auri
laminas adhibens,* nam si crassiores essent, tota sculptura
[†] M. sim. obliterata fuisset [†].
V.

33. *Fecitque postes quadrangulatos,* מֵאֵת רְבִיעִית]
Quadrilateros, Jon. P. *quadratos,* V. *de quarta,* V. Mo
[f] V. id est, quadratâ figurâ [f]. *Quadrangulos,* Ti. *quadru-
plices,* M. *ex ligno quadrato,* Ar. *ex quarta parte;* i. e.
[g] V. latitudo postium erat æqualis quartæ parti valvarum [g].
Proportio, vel numerus ostiorum quartus attingitur;
Cujus obscuræ loqutionis tot interpretationes occur-
[h] Mart. runt, quot suprà de quinto [h]. *E quarta parietis;* i. e.
quinque cubitis lata, & totidem alta: nam hic est triens
[i] Pi. ex parietis [i]. *Quadrangulatos,* Fuerunt ergò in portis ma-
Jun. joribus valvæ geminæ, quarum limina, postes, & super-
[k] Me. liminare, quadrangularem figuram referebant [k].

[l] Me. 34. *Et duo ostia alterinsecus*] Hinc & inde [l]. Unum ex
[m] La. uno latere, alterum ab altero [m]. ¶ *Utrumque ostium
duplex erat,* &c. שְׁנֵי צְלָעִים הַדֶּלֶת הָאַחַת גְּלִילִים וּשְׁנֵי
קְלָעִים הַדֶּלֶת הַשֵּׁנִית גְּלִילִים] *Duæ costa ostii unius
volubiles, & duæ sculptura ostii secundi rotunda,* Mo. *Et
duo latera valvæ unius,* &c. *& alterius rotunda,* P. V.
[n] V. opere tornatili facta nempe ex columnellis [n], vel *volubilia*
Ti. *duo cardines portæ unius,* &c. *& alterius rotundi,*
Jon. *Utrumque latus januæ,* &c. *calatum erat,* Sy. E-
rântque *in utroque latere januæ,* &c. *calatura,* M. *Val-
vas binas, quarum utraque fores verterentur,* &c. Ca.
*ut unaquaque janua haberet duas alas, quæ in suis cardi-
nibus vertebantur,* Strig. *Duæ valvæ* (Heb. *latera,* seu
costæ, Pi.) *foribus unis, at duæ valvæ incisa foribus al-
teris, versatiles erant,* JT. *Duo latera portæ unius,
circuli; & duæ sculptura portæ secundæ, circuli.* In
utroque latere & facie portæ gemini erant circuli incisi;
[o] Mar. Quid verò intra circulos erat, docet vers. seq [o]. Utrumque
ostium erat plicatile, & habebat vertebras, quibus una

muri crassitudine accipiunt;] Murus constabat tribus
lapidum ordinibus, & uno cedrinarum trabium, nempe
arrectariarum; scilicet interiore, quæ lapides obduce-
ret [b]. 3. [Alii de altitudine intelligunt;] Paries erat [b] Ca.
tres cubitos altus, ut populus spectaret quid intùs à sacer-
dotibus ageretur [c], non tamen ingrederetur [d]. Huc vene- [c] Mart.
runt oblaturi victimas, quas ibi dabant in manus Levita- [d] La.
rum, &c. & conversâ facie ad Sanctum, Jehovam adora-
bant. Ex illo septo sacerdotes ad plebem stantem concio- [†] Mart.
nabantur. Murulus hic ex triplici quadratorum lapidum
ordine constitutus erat, & super murum posita erant signa
cedrina, nec latiora, nec angustiora muro [f]. [f] M.

37. *Anno quarto*] sub. *regni Salomonis* [g]. ¶ *Fun- [g] V. Jun.
data est*] *Cœpta fundari,* V. ex He & Jon. Jun. Synec-
doche, qualis suprà v. 1 [h]. ¶ *Mense Zio,* זו] *Apri- [h] Jun.
li,* P. V. Sy. Ar. sic dicitur à *splendore* sive *decore flo-
rum* [i]. [i] V.

38. *Anno undecimo*] Regni Salomonis [k]. ¶ *Mense [k] Me.
Bul,* בּוּל] id est, *Octobri,* P. V. Sy. Partim Octobri,
partim Novembri nostro respondet. Sic dicitur, vel
quasi מַבּוּל *diluvium,* propter *pluviarum,* quæ tunc
fiunt *redundantiam* [l], vel à נָבַל *marcessere,* quòd tunc [l] M.
è terra nata marcescant [m]. ¶ *Perfecta est domus in [m] V.
omni opere suo, & in universis utensilibus suis,* לְכָל־דְּבָרָיו
וּלְכָל־מִשְׁפָּטָיו] *Cum omnibus rebus suis,* V. JT. &c. *&
cum omnibus judiciis (operibus,* Sy.) *suis,* V. sim. Mo.
Ma. vel, *& secundùm omnes rationes ejus,* JT. *cum omni-
bus utensilibus (partibus.* Jon.) *atque omnibus quæ ad il-
lam pertinebant,* P. V. *Per omnes partes suas, & juxta
cunctam dispositionem suam,* M. *Secundùm omnes res suas,
& secundùm omnes regulas suas,* vel *formas,* aut *exempla-
ria,* Q. in V. ¶ *Annis septem*] Sub. *integris.* Supple,
& sex mensibus [n]. Sed illi pertinent ad annum duodeci- [n] V. sic
mum [o]. Solet scriptura integros annorum numeros con- San. La.
signare, minutias omittere [p]. Sic suprà 2. 11 [q]. & 2 [o] V.
Sam. 5. 5. Jud. 20. 46 [r]. Sed mirantur tanto tempore [p] La. sim. San.
tot homines in hoc opere laborâsse. Resp. 1. Non a- [q] V.
gitur tantùm de ædis fabricâ, sed & de atriis amplissimis. [r] Ma.
2. Non parùm temporis impensum est in solo æquando,
quod, Josepho teste, anteà fuit vastum, & inæquale, &
hiatibus plenum. 3. Cæsa tunc materia videtur ad re-
gia ædificia [s]. 4. Plurima erant subterranea loca con- [s] Mart.
structa, ubi culinæ, gazophylacia, horrea, &c. quæ adeò
capacia erant, ut in illa inferri possent omnes primitiæ &
decimæ totius Israelis, ut suis temporibus Levitis, &c.
distribui possent [t]. 5. Considerent alia exempla. In [t] La.
ædificando Dianæ templo tota Asia, ut refert Plinius,
200 annis laboravit, in eo verò ornando 400. In una
pyramide ædificanda 360 millia hominum, 20 annis labo-
rarunt, Plin. 36. 12 [v]. [v] Mart.

CAP.

... vore suo ædificium Templi magis prosequebatur [f]. Populi etiam maxima erat devotio, &c [g]. Alii sic vertunt, *usque ad decimum tertium annum regni sui*, nempe biennio post consummationem Templi [h]. Sed refelluntur ex c. 9. 10. ubi 20 *anni consumpti* dicuntur *in constructione*, &c [i].

2. *Ædificavit domum saltûs Libani*] Sic dicitur, non quòd ibi sita esset; nam in monte *Sion* erat [k], cum quo monte Libanum continuari perperam fingunt [l]. Sed, vel, 1. ob copiam materiæ cedrinæ [m], quia columnis cedrinis Libani cedros imitabatur [n]; vel, 2 quòd Libanus inde prospici posset [o]; vel 3, quòd constructa esset ex lignis Libani [p]. Sed hac ratione etiam reliquas Salomonis domos opportuisset sic nominari [q]; vel 4. quòd erat in nemore quod *Libani* nomine vocabatur; Verto, *nemorensem Libani domum*. Jo. vocat *quercetum*, *aut nemus Libani*. Hæc domus erat Hierosolymis [s], vel, non procul a Jerusalem †, vel 5 quòd *Libanum* referret amænitate [r], nemoribus, & umbrâ [s]; Ibi Rex aucupia & venationes habuit. Sæpè fit ut nomen alicujus loci ad alium, ob similitudinem, transferatur. Sic loca amæna *Carmel* sæpè vocantur [t]; nec non *Tempe*, & *Hesperidum horti*; Sic omnes aquarum sinuosi decursus *Euripi* vocantur; & Ciceronis villa dicta est *Academia* [v]. Sed huic opinioni adversatur, quòd domus non nominatur *saltus Libani*; sed *domus saltûs Libani*. Et probabile est hanc domum æstivam fuisse, ut ibi umbra & aura captaretur [x]. Chald. vertit *domum refrigerii* [y]. In ipso monte Libano ædificabatur, post captam à Salomone Chamatham Libani regiam, 2 Par. 8. 3 [z]. ¶ *Centum cubitorum longitudinis*, &c.] Nec tamen regia domus Templo latior erat, si cum Templo comprehendamus vestibulum & atria [a]; Cubiti etiam non erant sacri & majores, sed communes & minores [b]. ¶ *Triginta cubitorum altitudinis*] Vel, 1. ad primum tabulatum, à quo ad tectum 30. alii cubiti intercesserunt; vel, 2. usque ad tectum; Ex his 15. cubiti inferiori parti, 15 superiori dati fuerunt. Ità altitudo hujus & sacræ domûs æqualis erat [c]. ¶ *Et quatuor deambulacra inter columnas*] Infernè & sub domo. Ex quibus duo erant inter ipsas columnas; duo inter columnas & parietes domûs [d]. עַל אַרְבָּעָה טוּרֵי עַמּוּדֵי אֲרָזִים *Super quatuor ordines columnarum cedrinarum*, P. Mo. V. JT. &c. In singulis ordinibus quindecim erant columnæ †; quod probari potest ex tabulato primo primæ mansionis; nam dicit in mansione superiori fuisse 15 columnas; totidem ergo erant in singulis ordinibus [f]. Hæc infima est domûs contignatio [g]. Extremæ columnæ contabulationes (quibus scilicet mediana contignatio circumsepta erat) *quod erat supra columnas* 45. Jun. Super columnas erant collocatæ trabes; super trabes, tigna, quæ Gallicè *Solives* appellamus; super tigna autem erant tabulæ cedrinæ [o]. Porrò spatia inter columnas non erant vacua, sed plena, & juncta tabulis cedrinis, ut absoluta esset contignatio [p]. ¶ *Unus ordo habebat columnas quindecim*, חֲמִשָּׁה עָשָׂר הַטּוּר] *Quindecim ordine*, Mo. Jun. JT. vel *per ordines singulos*, P. sim. Sy. Ar. Ti.— Strig. Hinc apparet fuisse tres ordines: nimirum 4. ordines erant columnarum, id est, ad 4 latera fabricæ; & rursus tres, si altitudinem respicias: tres contignationes habuit fabrica, pergulas totidem, per quas in cubicula ibatur; columnæ 5. erant in singulis trium laterum impluvii: in quarto latere 4. sic omnes unius ordinis, & contignationis columnæ 15 erant [q].

4. *Contra se invicem positas*. וּשְׁקֻפִים שְׁלֹשָׁה טוּרִים וּמֶחֱזָה אֶל־מֶחֱזָה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים] *Et fenestrarum* (*prospectuum*, JT. i. e. fenestrarum ad prospiciendum Jun. *luminum*, Ti. *perspectoriorum*, M. *podiorum*, Sy. Ar.) *tres ordines* erant, P. sim. Mo. M. Ti. *fenestrâque ad* vel *contra fenestram* erat (vel *fenestra juncta erat*, Ti. vel *quorum aspectus ad aspectum* dirigebatur; i. e. inter se parallelogrammæ, & convenienter in singulis contignationibus superiores inferioribus ad perpendiculum respondebant [t].) *triplici serie* vel *ordine*, JT. Pi. id est æquè in longitudinis latera duo, atque in altitudinem, fenestræ habebant convenientem responsum [u]. Alii, *idque tribus parietibus*, Ti. Mar. ex He. Quo indicat fenestras in tribus tantùm partibus fuisse, quartam verò partem non habuisse fenestras, (quoniam adjuncta porticus impediebat [t],) nec cubicula [v]. Tres erant contignationes, & in unaquaque contignatione erat unus ordo fenestrarum [x]. Tot fenestras habuit, quia domus æstiva erat [y]. Inter hos ordines erat paries solidus ad firmitatem molis [z].

5. *Et è regione se respicientes*, &c. וְכָל־הַפְּתָחִים וְהַמְּזוּזוֹת רְבֻעִים שָׁקֶף] *Et omnia ostia* (*januæ*, Sy. *portæ* JT. Mar.) *& postes quadrata erant*, P. Mo. *fenestra*, Mo. Mar. pro, *cum fenestra*. In porta qualibet fenestella erat, ad videndum scilicet qui pulsarent; quod fit in Monasteriis [a]. Al. unà cum *fenestris*, P. V. Sing. Heb. pro plur. i. e. cum lignis fenestrarum quæ ambiebant fenestram; q. d. Omnia superluminaria portarum, & postes, cum lignis fenestrarum erant quadrata [b]. Al. *quadrata uniuśmodi prospectûs*, Belg. ex Jun. *Porta*, &c. *quadrata jugamento*, JT. *Omnia foramina fenestrarum postésque* (vel *forésque*, Ca.) *quadrata erant*, Ti. [שקף transferunt

[Left margin notes:] f Mar. t. g E. sim. La. ex Jo. h Q. in V. i Mart. k La. sim. Mart. l Mart. m V. n Theod. in La. o Mo. in Me. p To. & Ser. in La. q Vi. r Ca. † V. Mar. s La. ex Theod. sim. V. Mart. M. T. t La. Mart. v Mart. x T. ex San. y Pi. z V. a Ma. ex Jun. a Mart. b Ma. ex Jun. c Mart. d La. † V. Mart. f V. g Pi. ex Jun.

[Right margin notes:] o V. p Ma. q Mar. t Jud. u Jun. t Mart. v Mar. x Ma. y Mart. z Os. a Mart. b V.

dinem domus[l]. ¶ *Triginta — latitudinis*] hæc annexa erat longitudini domûs, quæ inde evasit longa 130 cubitos[m]. ¶ *Et alteram porticum in facie majoris porticus, & columnas, & epistylia super columnas,* וְאוּלָם עַל פְּנֵיהֶם וְעַמֻּדִים וְעָב עַל פְּנֵיהֶם] *Eratque ea porticus ante faciem* (*super facies*, Mo. vel *è regione*, Mar. Os.) *illarum, columnaque & trabes* (vel *trabs densa*, Mo. vel *limina*, Jon.) ante *faciem* (vel *è regione* Mar. Os.) *illarum*, P. V. Mar. sub. *columnarum*, V. Mar. nempe domûs saltûs, V. vel *portarum & fenestrarum*, de quibus proximè. Itaque porticus hæc non erat conjuncta domui saltûs, neque ejus columnis, sed è regione posita, & aliis columnis imposita[n]. Sensus est, Porticus illa objecta erat domui illi quæ tot habebat columnas, nempe domui saltûs Libani[o]; vel sensus est, Habebat hæc porticus suas columnas & trabes, non minùs quàm magna domus[p]. *Porticus super ipsas erat columnas; & ante has atrium*, Sy. *Porticum hanc collocavit è regione columnarum, atrium autem ante porticum*, Ar. *Ità ut porticus esset secundùm aspectum illarum; id est columnæ & columen secundùm aspectum illarum*, sub. *portarum*, de quibus v. 5.[q] *Erátque vestibulum* illud *stans super faciem illarum*, & aliarum *columnarum*; *nam erat lignum crassum* positum *in superficie* illarum, M. Hoc lignum incumbebat columnis domûs, & partim sustinebat porticum[r]. *Et porticus* scil. alia *super facies earum*; id est, ante priores illas columnas interioris porticûs; *& columna & trabes* hujus exterioris porticûs, *super facies earum*; i. e. ante columnas illas interioris atrii[s]. Altitudinis, ordinis & numeri [harum] columnarum mentio non fit; opinor, quia eadem ista fuit cum ratione ac dispositione interioris domûs. Atque hinc bis ponitur עַל פְּנֵיהֶם quod est *juxta dispositionem & rationem eorum*, quæ nimirum dicta fuerant de ipsa domo[t].

7 *Porticum solii, in qua tribunal est, fecit.* וְאוּלָם הַכִּסֵּא אֲשֶׁר יִשְׁפָּט שָׁם אוּלָם הַמִּשְׁפָּט עָשָׂה] *Et porticum solii*, (vel *tribunalis*, V. JT. Sy. *quo judicaret ibi*, Mo. P. Ti. *porticum judicii fecit*, Mo. vel, nempe *porticum judicii fecit*, P. Ti. *porticum* inquam *ad jus dicendum fecit*, Sy. *Fecit & porticum solii, ubi judicabat; quæ porticus erat judicii*. Posterior sententia est repetitio prioris || *seq.* d. destinavit hanc porticum juri dicendo[v]. Hic erat solium illud, de quo infrà 10. 18[x]. Est hæc tertia porticus, non vestibularis, sed judiciaria; ideóque non, ut reliquæ, domui saltûs annexa, sed separata[y]. Erat hæc in Jerusalem[z], juxta regiam[a], ante domum suam. Et huic foro conjunctum erat atrium pro populo, ut colligitur ex versu seq.[b]. ¶ *A pavimento usque ad summitatem*, sic ô. Os. Mar. Belg. sim. Sy. Ar. מֵהַקַּרְקַע עַד הַקַּרְקַע] *A pavimento usque ad pavimentum*, Mo. P. sim. Jon. M. Ti. q. d. totum pavimentum à ...

[l] Pi. & Va. ex Jun. [m] La. [n] Mar. [o] V. [p] Os. [q] Jun. Pi. [r] M. [s] Ma. [t] Mart. [v] M. [x] Os. [y] To. & Pineda in La. [z] La. [a] Mart. Jun. [b] Mart. [c] Pi. ex Jun.

domuncula hæc erat quadrata, longa & lata 30 cubitos[k]. Rex penè clausus sedebat, ut tutior esset ab insidiis. Qualia fuisse & veterum Latinorum regum solia notat Servius[l]. ¶ *Domum fecit filia Pharaonis — tali opere*, &c. כָּאוּלָם הַזֶּה] *secundùm* (*sicut*, Jon. Ti.) *porticum hanc*, Mo. P. *similem porticui isti*, JT. sim. Sy. Ar. M. quæ omninò tecta erat tabulis cedrinis[m]. Domus hæc non erat conjuncta cum regia, sed illi vicina[n].

9 *Omnia hæc*] Quæ hoc & superiore capite commemorantur ædificia, Confer. v. 12[o]. ¶ *Lapidibus pretiosis*, יְקָרוֹת] i. e. optimis, V. ex M. qui tum erant in magno pretio[p]: raris[q], sic infra 10, 11. & supra 5. 17[r]. Facta erant ex marmore pario, porphyretico, &c[s]. ¶ *Qui ad normam*, &c. כְּמִדּוֹת גָּזִית מְגֹרָרוֹת בַּמְּגֵרָה] *secundùm mensuras* lapidum *dolatorum* (lapidum *excisionis*; id est excisorum & quadratorum, V.) *serratorum serrâ*, P. Jon. *& ad normam veluti expolitis & quadratis*, Ti. *secundùm dimensiones cæsi lapidis unius*; (i. e. structura isodomo, sive æquali[t],) *secti serrâ*, JT: ¶ *Tam intrinsecus quàm extrinsecus*] i. e. omni parte[v]; tam eâ parte, quæ tabulatis operiebatur, quàm illâ, quæ in conspectu prostabat, extrinsecus[x]. ¶ *A fundamento ad summitatem*, sim. Sy. Ar. וּמִמַּסָּד עַד הַטְּפָחוֹת] *Et à fundamento usque ad palmares*, sub. *lapides* Mar. Mo. sim. P. V. qui palmi mensurâ è pariete prominent, ad excipiendas trabes, mutulos [quomodo vertit Ca.] vocant[y]; *ad trabes prominentes per palmam*, M. *ad tectum*, Strig. Os. *ad suggrundia*, Ti. *ad præcinctiones*, JT. Heb. *palmas*, quia ferè palmares sunt projecturæ, projecturæ verò sunt summi muri lorikationes, quibus incumbit tectum[z]. ¶ *Et extrinsecus usque ad atrium majus*] sic. P. Mo. vel *magnum*, JT. M. &c. nempe domûs regiæ, ubi populus conveniebat[a]. Sensus est; Et ædificia, & atrium hoc magnum, quod regiam circumdabat, murum habebat ex sectis lapidibus[b]. [Alii aliter] q. d. Parte internâ omnia constructa erant lapidibus optimis, usque ad lapides palmares; & parte externâ usque ad eam partem quæ respiciebat atrium magnum in quo populus orabat. Non ergò erat porticus solii procul remota ab atrio magno[c].

10 *Fundamenta*, &c. וּמְיֻסָּד אֲבָנִים וגו׳] *Fundatum autem erat*, &c. P. Ti. V. sub. *hoc ædificium*, V. *Et fundamentum erat factum*; id est, constabat *lapidibus*, Q. in V. sing. pro plur. *fundamenta*, &c. V. ¶ *Lapidibus magnis decem vel octo cubitorum*] Egregia magnitudo[d]; Lapides hi quadrati erant; si autem undequaque quadrati fuerint, unus ex his lapidibus contineret plus quàm quingentos solidos pedes lapidis, quod incredibile. Intelligendum ergò hoc est de solida mensura, quâ

[k] Jon. in Ma. [l] G. [m] V. [n] V. Jun. Pi. [o] Pi. ex Jun. [p] V. Mo. [q] Jun. Mo. [r] Jun. [s] La. sim. Mo. [t] Ma. ex Jun. [v] Mar. [x] Os. [y] Mar. sim. V. [z] Jun. [a] Ma. ex Jun. [b] Os. [c] V. [d] Mart.

Vide Adrichom. n. 37 [n]. 4. Mater fuit ex tribu *Dan*, ut dicitur, 2 Par. 2. 14. & pater de tribu *Nephthali*, qui tamen *Tyrius* vocatur habitatione (quomodo Obededom Levita *Gittæus* dicitur [o], & Paulus *Tarsensis* [p],) & exercitio artis [q]. Hiram magistrum habuit *Tyrium* [r]. Verba hæc, *è tribu Nepthali* non sunt referenda ad nomen proximum, *viduæ*: sed ad nomen remotius, *filius*. Vetto, *è tribu Nepthali* oriundus [s].

15. *Decem & octo cubitorum altitudinis*] At 2 Par. 3. 15. columnæ illæ sunt 35 cubitorum. Quid dicendum! Resp. 1. Scapus, qui propriè *columna* dicitur, erat cubitorum 18. His adde capitella, bases, lilia, &c. facilè erunt cubitorum 35 [t]. Non placet: 1 quia in Paral. post illos 35. alii 5. pro capitellis numerantur [v]. 2. Nulla est proportio, ut istorum altitudo ipsi columnæ penè æquetur [x]. Resp. 2. Illi 35 cubiti in Paral. de utraque columna intelligendi sunt [y]. Dices, sic in Paral. esset non 35. sed 36. R. 1. Hîc 18 erat, nempe plùs minùs: non enim scriptura sacra curat de præcisa quantitate, mensura, & numero [z]. Paulum deerat [a]: sed exigui numeri non habetur ratio. Hîc cubiti 18 fuisse dicuntur: at exactè erant 17. cum dimidio, prout explicat scriptor Paralipomenωn. cujus institutum erat, ea vel addere, vel explicare, quæ in libris Regum, vel omissa erant, vel obscuriùs tradita [b]. 2. In utraque columna medius cubitus insertus erat suo capitello, in eóque absconditus non apparebat [c]. 3. Singulæ columnæ cum basi erant 17. cubit. cum dimidio, seclusâ plintho, (plinthus autem est ima pars basis) quæ absolvit decimum octavum. Seclusionis autem plinthi ea causa est, quòd reliqua columna cum sua basi cava foret, (quod ex Jer. 52. 21. discimus [d],) quam propterea oportuit super solidam plinthum inniti, ideóque seorsim à columna plinthum fundi [e]. Resp. 3. Hi 18. cubiti erant sacri; i. e. 36 communes: excipitur autem basis, quæ unius cubiti communis altitudine erat, quæ efficit tricesimum sextum cubitum [f]. ¶ *Linea duodecim cubitorum*] ideóque diameter, seu linea dimetiens, erat circiter quatuor: est enim à peripheria ad diametrum proportio ferè tripla [g]. At Villalp. & ex eo Salian. volunt *utramque columnam* simul junctam habuisse hos 12 cubitos, & *alterutram* tantùm 6. hoc enim exigit symmetria, ut quæ alta erat 18 crassa non esset, nisi 6 cubitis. Sed obstant, 1. quòd unicuique columnæ hos 12 cubitos tribuunt, & Josephus & Jerem. 52. 21. *funiculus 12 cub. circuibat eam*, scil.

[n] Me. [o] Mart. [p] La. [q] T. ex La. [r] Me. [s] Pi. [t] To. & Caj. Villalp. in San. sim. [v] L. Mart. [x] San. [y] La. [z] San. ex V. & Ribera & Mar. La. ex Villalp. & Sal. [a] Me. T. [b] V. [c] G. [d] San. [e] V. & Rib. in La. [d] M. [e] La. [f] Pi. ex Jun. [g] V. sim. Jun. Pi. Mar.

Tota trabeatio (sic vocatur illud omne ornamentum quod columnis imponitur) erat 5. cubitorum; cùm alibi dicit capitellum fuisse 3. cub. sejungit *coronidem*; cùm dicit fuisse 4. cubitorum, omittit epistylium; i. e. trabem capitellis superimpositam [r]. Horum 5 cubitorum 3. erant figuris ornati, 2 Reg 25. 17 [s].

17 *Et quasi in modum retis, & catenarum &c.* שְׂבָכִים מַעֲשֵׂה שְׂבָכָה] *Reticula* (vel *retiacula*, Mo. *cancellos*, M. Ti. V.) *opere retis*, P. sim. M. Ti. Mo. Os V. i. e. in quorum plagis & foraminibus exstabant malogranata [t]. *Opere intricato*, Jon. *encarpum quoque fecit*, Sy. *Super eas fecit cælaturam figuræ pomorum*, Ar. *Encarpi opere implexo*, J T. Heb. *perplexitates opere perplexo*; id est, totum capitulum, ex florum, frondium ac fructuum implexu coronario incursantium, constabat, quaternis ordinibus, qui ternis fasciis redimiti erant [v]. Retiacula hæc erant in coronidis parte inferiori, & latiori, quæ terram versùs pendet [x]. Columnarum capitula erant rotunda, floribus ornata; septenis circumdata plagis perplexis, non à summo deorsum tendentibus, sed à dextra ad sinistram cingentibus capitula, quomodo solent tendi retia. Plagarum stamina & fila; h. e. funes, ex quibus erant confectæ plagæ, erant concatenati; h. e. multiplicibus toris contorti, ut fieri solet. Ac per sex quidem plagarum maculas apparebant capitulorum flores. Sed capitulorum ventres; h. e. quâ parte maximè tument capitula, quæ pars eorum media est, habebant per circuitum binos ordines malorum punicorum, ità ut singula capitula haberent ducenta punica per medianas plagas opposicas ventri eminentia [y]. ¶ *Et catenarum*, &c. גְּדִלִים מַעֲשֵׂה שַׁרְשְׁרוֹת לַכֹּתָרֹת] *Zonas* vel (*vittas*, M. *fascias*, JT. *funes*, Mo. P. V.) *opere concatenato*, Ti. (vel *catenarum*, P. Mo sic JT.) *coronamentis*, Mo. JT. sim. Jon. vel *capitellis*, P. sim. M. *ad epistylia*, Ti. ¶ *Septena versuum retiacula in capitello uno*, שִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת] *Septem* (sub. *funes concatenati*, sive *reticula*, V.) *corona*, sive *coronamento uni*, Mo. JT comprehensis encarporum, ac fasciarum, seu filamentorum ordinibus [z]. Unumquodque retiaculum septem habebat, quasi lineas, aut virgis, aut fascias inter se cancellatas, & inter cancellaturas erant malogranata [a]. Existimo retiacula fuisse separata à capitellis, & non tam educta seu nata ex capitellorum ære, quasi illius propria, quam extrinsecus illata, &, tanquam aliquid alienum, apposita; sicut v. g. reticulum humano capiti impositum, ram à retiaculis capitella

[r] Me. [s] G. [t] V. [v] Jun. Pi. [x] Villalp. Me. [y] Ca. [z] Jun. Pi. [a] Me.

 pitella

sphærulæ parvæ, pro decore columnarum. Judæi in expositione harum columnarum & balium, æquè ut Latini, inter se diffident. Quid igitur nos certi pronunciare possimus in tam obscuris locis [g]? *Et fecit duos ordines &c cum malogranatis*, Ang. *Et fecit duos ordines*, sub. *malogranatorum*, V. sim. Ca. Strig. Mar. Belg. Os. (Constructio est inversa, & τὸ *malogranatorum* jungendum est cum *duos ordines* [h]) *In reticulo uno*, Idem de secundo intelligendum; *Capitella* hîc sunt media pars capitelli, nempe tertius ille cubitus. *Quæ super caput*; i. e. quæ erant imposita summitatibus, sub. *columnarum Malogranatis*; i.e. ut malogranatis tegeretur pars media capitellorum [i]. *Fecit duos ordines*, &c. *in una plaga, ad tegenda capitula, imposita fastigio*, Ca. vel, *in uno circulo, quo coronatæ tegebatur*, Strig. *ad tegendum capitella* (i. e coronas, supremam viz. capitellorum partem, vide suprà in v. 16.) *quæ fuerunt supra caput*, seu *summitatem malogranatorum* Belg. sim. Os. *Addidit operi reticulato alterius* columnæ *duos ordines malorum punicorum, quæ ambirent & tegerent epistylia, quæ essent in summo columnarum*, Ti. *Deinde duos ordines* (i. e. abacum duobus ordinibus malogranatorum cinctum) *circumquaque super encarpum unum, ad tegendum coronas quæ imponendæ erant summitati malogranatorum*; i e. abaci malogranatis cincti, quæ artifices *guttas* vocant. Metonymia adjuncti [k].

[g] M.
[h] Mar.
[i] V.
[k] Pi. ex Jun.

19. *Capitella autem, &c. fabricata erant in porticu quatuor cubitorum*, [מַעֲשֵׂה שׁוּשַׁן בָּאוּלָם אַרְבַּע אַמּוֹת] Locus hic valde obscurus & implexus est; Sed notandum tria fuisse singulis columnis capitella; 1. Epistylium, 2 Par. 4. 12 quod primum erat & imum, & scapo columnæ proximè impositum, eràtque altum cubitos tres, 2 Reg ult. 17. 2. Secundum capitellum (*Zophorus* dicitur Vitruvio,) imo impositum erat, de quo jam dictum est v. 16. & seq. nam circa illud erat retiaculum cum malogranatis. 3. Supra hoc extabat tertium, (*Coronicem* vocat Vitruvius) scil. corona capitelli. De quo dicitur v. 20. Hoc versu 19. describitur epistylium [l]. Mihi non displicet, quod alii sentiunt, capitella quinis cubitis constare, ex quibus unum malogranata occupent, 4 reliquos lilia ornant [m]. [Hebræa sic vertunt.] *Capitella autem illa quæ erant super caput columnarum, erant opus lilii in porticu, quatuor cubitis*, P. Jon. Al. *in porticum*; i. e. in porticûs ornatum sculpta erant, San. *Opere erant liliorum*, V. Belg. sim. Sy. Ar. Ma. Mo. vel *rosarum*, Os. sim. M. Ca. Strig. vel *floruleuto*, Ti. *Quale fuit in porticu*, *4 cubitis*, Ti. *quale fuit in porticu*, scil. Templi [*]. *Opere* in tali quale visitur in vestibulis domorum elegantioribus [n]. *Ante porticum, 4 cubitorum magnitudine*, Strig. *in porticu* (i.e. columnæ hæ statuendæ erant in portico) *4 cubitorum*, *ornamenta super duas columnas etiam desuper, è propinquo ventris qui trans retiaculum*, Mo. *Et coronæ erant super duas columnas, etiam desuper, è regione cohærentiæ quæ erat trans reticulum*, Jon. *Talia erant epistylia, duabus columnis superposita, etiam in superiori parte ex adverso lateris encarpo oppositi*, Sy. *Et capitella quæ super caput columnarum, etiam desuper & è regione ventris* (i. e. medii) *quæ & trans retiaculum*, Mar. Similiter sub *capitibus in illis duabus columnis, desuper, è regione ventris & contra opus reticulatum*, erat caput aliud, M. *Capitella* (Intellige coronam, sive supremam partem capitelli, quæ rotunda erat, & globo similis, sive, quoad magnitudinem, pilæ similis, sive ovo in longitudine [y],) *erant super hasce duas columnas, imò super illud contra ventrem qui juxta reticulum erat*; Belg. Per ventrem intellige, vel, mediam globi seu pilæ partem, maximè prominentem [z]; vel, foramen istud quod supernè erat in medio columnæ, intra quod capitella ponebantur, ut fixa manerent [a]. *Corona autem imposita duabus istis columnis, etiam sursum versùs sitæ erant è regione projecturæ*, (Heb. *ventris* Jun.) *quæ erat in latere encarpi*, JT. id est, coronarum scapi ab ima parte sua usque ad eam quâ expanduntur flores, ad perpendiculum respondebant parti illi encarpi quæ maximè prominebat. Synecdoche integri [b]. *Capitella autem* illa quæ erant *super duas columnas, etiam desuper è regione ventris* capitelli, *qui erat ultra reticulum*, sub. *habebant malogranata*, P. q d. Non solùm habebant lilia, sed etiam malogranata. Describit autem quid esset in cubito quinto omisso. Præterea quoniam superiùs non explicârat ubi essent malogranata, hîc explicat. *Ventrem capitelli* vocat partem loxiorem quæ magis prominet in pila [c]. ¶ *Malogranatorum autem ducenti ordines erant in circuitu capitelli secundi*, [וְהָרִמּוֹנִים מָאתַיִם טֻרִים סָבִיב עַל הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית] *Malogranata sive Mala punica ducenta erant in duobus ordinibus per circuitum super capitellum* (*coronam*, Jon.) *secundum*, P. vel, *in capitello secundo*; i. e. altero, h. e. in primo, similiter & in secundo [d]. Vel, etiam *ad coronamentum alterum*, JT. vel, *super caput illud secundum*, M. *Et 200 malogranata ordinibus duobus erant circumcirca*; *atque etiam sic super alterum capitellum*, Belg. Significat in epistylio seu scapo columnæ stans retiaculum esse 200 malogranata ordine distincta, ea an addita essent, an ex ipso ære expressa, non explicat; aut dic fuisse 200 ordines, ut ponit Hieron. in singulis bina malogranata, ut sint 400. quod dicitur, 2 Chron. 4. 13 [†]. *Et 200 malogranata binâ serie cingebant epistylium unum, eodémque modo epistylium alterum*, Sy. vel, *coronabant concham unam*; *idémque fecit columnæ alteri*, Ar. [Totum versum nonnulli sic reddunt;] *Habuerunt & epistylia, quæ*

erant

[l] La.
[m] San.
[*] Hispan. interp.
[n] Ma.
[o] V.
[y] Belg.
[z] Belg.
[a] Q. in Belg.
[b] Pi. ex Jun.
[c] V.
[d] V.
[†] Mar.

sign. templum hoc mira sapientia fabricatum esse; per *Boaz* verò fortissime fundatum, & munitum: iisdémque nominibus votum suum patefacit; q.d. Utinam Deus hoc templum, quasi suum *Jachin* dirigat, ac quasi suum *Boaz* roboret [n]. Secundùm literam tamen hæc significatio non est sortita suum effectum; quia posteà illæ columnæ per Chaldæos destructæ sunt [o]. Propheticè hoc referendum est ad Ecclesiam [p]; cujus robur plusquam aheneum prædicat Salomon his nominibus [q]. *Stabiliet*, nimirum templum suum spirituale; i.e. ecclesiam: *Bohaz, in ipso scil. Jehova, est robur*; Jehova suo populo est instar robustæ & æreæ columnæ [r]. *Jachin* sign. *præparationem*, & *Boaz, firmitatem*: Voluit ergò Deus his duabus columnis admonere accedentes ad exhibendum cultum divinum, ut promptum & paratum animum adferrent ad serviendum Deo, non coactum, vel hypocriticum: id *Jachin* sign. deinde ut in tam prompto & pio proposito firmi permanerent, quod *Boaz* innuit [s].

22. *Et super capita*, עַל הָרוֹאשׁ] in summitate illarum columnarum [t]. ¶ *Opus in modum lilii posuit: perfectúmque est, &c.*] [sim. omnes] *Quum impositum esset, &c. capitulo, &c. opus lileaceum, absolutum est opificium columnarum*, JT. Sensus est; Utraque columna in suprema parte fuit instar rosæ formata, seu dilatata, ut suprà dictum est. Hebræi enim solent quædam ad inculcandum, vel etiam ad amplificandum, repetere [v].

23. *Mare fusile*] sic Jon. M. vel *fusum*, Sy. P. Ti. Mo. *lacum fusum*, JT. Ca. *Mare* pro *lacu* passim dicitur in Evangeliis [x], ingens vas ad capiendum aquam [y]. Hebræi aquarum collectionem paulò majorem *mare* vocant [z]. ¶ *A labio usque ad labium*] sic Ol. Mo. *à labri parte una ad alteram*, JT. id est ex diametro [a]; nempe lineâ rectâ per centrum ductâ ab extremitate circumferentiæ una ad alteram [b]. ¶ *Rotundum in circuitu*, סָבִיב] i.e. Tàm parte summâ, quàm infimâ: erat rotundum à summo ad imum [c]. ¶ *Resticula triginta cubitorum, &c.*] Hinc percipitur diametrum esse tertiam partem circumferentiæ; quia dictum est, diametrum fuisse cubitorum decem [d]. 30 *cubitorum*, ferè; quia diameter ad circumferentiam se habet ut 7 ad 22. non ad 21. sed scriptura minutias negligit [||]. Profunditas illius erat 5 cubitorum [f]. Labium non erat planum, aut acutum, sed incurvatum modicè, atque repandum instar lilii [g]. Inserviebat hoc vas ablutionibus tum victimarum [h], tum sacerdotum & Levitarum qui manus & pedes subinde lavabant, non *in eo*, (ut habet Latinus,

[n] La. ex Caj. sim. T.
[o] E.
[p] E. sic Jun. Pi. La Ma
[q] Jun. Pi.
[r] Pi.
[s] Ol.
[t] V.
[v] Ol.
[x] Ca.
[y] Jun. Ol.
[z] Ol.
[a] Jun. Mo.
[b] Pi.
[c] V. T
[d] Pi. sim. Ol. L. La.
[||] Me. sim. Mart.
[f] San. Jo. in Mart.
[g] San.
[h] Mart.

...continet ... cia est triplum longitudinis unius grani hordei nostratis.

24 *Et sculptura*, וּפְקָעִים] *Et colocynthides*, JT. sic. Mo. *cucurbita*, sive *cucumeres sylvestres*, Mar. sim. Ol. *tubercula instar colocynthidum*, P. sive *cucurbitarum*, in quibus erant formata capita boum, ut ex 2 Par. 4. 3. videre est [n]: *figura ovorum*, Jon. *capitella*. Sy. *supercilia*, Ar. *sphærula*, M. *nodi*, Ti. Strig. *globi cucurbitarum sylvestrium similes*, Ca. ¶ *Subter labium circuibat illud*, מִתַּחַת לִשְׂפָתוֹ סָבִיב סוֹבְבִים אֹתוֹ] *subter labium ejus circumquaque cingebant ipsum*, JT. sim. M. V. &c. scil. *mare*, Mar. Ti. Malim, *cingunt*, videtur enim hoc labrum adhuc durâsse. Heb *cingentes*, ad quod potest subaudiri vel *erant*, vel *sunt* [o]. ¶ *Decem cubitis ambiens mare*, עֶשֶׂר בָּאַמָּה מַקִּיפִים אֶת הַיָּם סָבִיב] *Decem cubiti ambiebant mare in circuitu*, Jon. sim. Sy Ar. Qu. Quomodo 10 cubiti ambiebant mare, quod 30 cubitos in circuitu colligebat? Resp. 1. Ex quo loco illius vasis ambitus, quod semper angustius evadebat versùs fundum, ad 10 cubitos, redactus erat, ex eodem cælaturæ adhibitæ. Hoc significatur, 2 Par. 4. 3 [p]. Sculptura totam imam partem conchæ ambiebat, quæ decem tantùm cubitorum erat [q]. Resp. 2. Non totum mare cingebat, sed tertiam ejus partem [r], ut patet ex 2 Par 4.3 [*]. Respons. 3. Qui sic vertunt; *Et hoc ipsum mare, quod decem cubitos patebat, cingebant nodi, &c.* Strig. *Decem cubitorum ambiens mare*, i.e. licèt mare haberet decem cubitos in diametro, nihilominùs per totam circumferentiam ambiebant mare [s]. Resp. 4. Alii aliter accipiunt, vertúntque, *decem in cubito* (sub. *uno*, M. Ti) [t] *ambiebant mare per circuitum*, P. sic. M. JT. Pi. sim. Ca. Belg Ma. Mar. i e. In singulis cubitis erant dena tubercula: erant ergo trecenta [t]. ¶ *Duo ordines sculpturarum striatarum erant fusiles*] *Striatarum*, i e habentium strias: *striæ* autem sunt canaliculi aut sulci, qui per lignum aut æs ducuntur ad elegantiam, ità ut una pars emineat, altera subsidat [v]. שְׁנֵי טוּרִים הַפְּקָעִים יְצֻקִים בִּיצֻקָתוֹ] *Duo ordines* (*Duo scilicet ordines*, Ti.) *tuberculorum fusorum in fusione illius*, P. V. viz. *maris*, Belg. sim Ti. Ca. M. i e. Fuerunt fusa, quando mare illud fuit fusum; q d Non fuerunt adventitia, sive appositicia [x]. Vox פְּקָעִים videtur significare *omne genus picturarum*, sive scil. florum, foliorum, vel fructuum; item animalium, sive cujusvis rei in ornamentum formatæ: nam 2 Chron. 4. 3. ad ulteriorem illius versûs expositionem ponitur similitudo Boum. Porrò hi nodi non erant sculpti super mare, sed cum eo fusi [y].

[n] V.
[o] Pi.
[p] Me.
[r] Caj & To. in La.
[s] La. ex San.
[*] San.
[t] Ol.
[v] V. Pi. Ma. Belg. Jun.
[x] La.
[y] V.

25 Super

Ad summum poterat continere *ter mille*, sed non solebat impleri nisi ad *bis mille* [l]. Et hoc significatur, 2 Par. 4. 5. מַחֲזִיק *fortificare facienti*, *capiebat 3 mille*; q. d. si impleas quantumquantum est [m]. Peripheria superior, quia erat amplissima, facilè capiebat mille batos. Liber autem Paralip. supplet quæ in libris Regum omissa sunt [n].

27. *Decem bases*, Ità Jon. M. P. V. JT. Pi. Ma הַמְּכֹנוֹת] *machinas*, Ti. *lagenas*, Sy. Ar. Bases, quæ scil. supponendæ erant decem conchis, sive lavacris [o]. Id patet ex v. 38. & 2 Par. 4. 6. [p]. Victimas, primò integras & vivas in probatica piscina; deinde excoriatas & dissectas in his labris, abluebant. Quocirca mare æneum erat in medio horum luterum [q]. Bases erant trusatiles sive ambulatoriæ sedes labrorum [r]. Rotas habebant, quibus de loco in locum traherentur. Formâ erant instar arcæ quadratæ [s].

28. *Et ipsum opus basium*, וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּכוֹנָה] *Hoc autem erat opus basis*, P. V. i. e. Singularum basium apparatus erat hujusmodi [t]. ¶ *Interrasile erat*] Sic vocatur, quod per intervalla raditur, & exsculpitur [v]. מִסְגְּרוֹת לָהֶם *Clausura ipsis*, Mo. Mar. Pi. id est, vel labia seu coronæ [x]; vel, latæ fasciæ, quibus insculptæ essent imagines [y]. *Zophori*, JT. *Labium foris porrectum Zophoro simile*, Ar. *latera*, Strig. *areola*, Ca. *abaci*, Ti. *mutuli*, Sy. *cinctura* erant *in ipsis*. P. V. i. e. in singulis basibus [z]. Difficilis admodum est hæc descriptio, quia concisis verbis traditur, & ambiguis. Caput attamen est, machinam istam fuisse curulem instar quadrigæ. In parte ejus superiori erat zona, seu corona, seu fascia, quæ ambit 4 latera, seu facies istius arcæ quadratæ. *Clausura* appellatur, non quòd concluderet vel terminaret locum quempiam, sed, quòd spatium esset inter duas projectiones, vel coronices conclusum; ità ut superior projectio instar tecti super animantium capita prominere videatur: Inferior autem est, ut vectis, cui pedes animantium innitantur [a]. *Clausura ipsis*; i. e. erant clausæ undique 4 tabulis æneis à 4 lateribus, & quintâ tabulâ æneâ superiore, quæ erat tanquam stratum basis, cui imponebatur concha seu labrum [b]. ¶ *Et scultura inter juncturas*, וּמִסְגְּרוֹת בֵּין הַשְּׁלַבִּים] *Et cinctura* vel *clausura*, &c. *inter climacteras*, Mo. *inter limbos conclusos*, Ti. *commissuras*, Jon. *transmissuras*, Ma. *fimbrias*, Strig. *juncturas*, 6. Sign. extremitates, quibus tabulæ æneæ, ex quibus basis constabat, jungebantur inter se [c]. *Inter denticulatos toros*, JT. *inter prominentias*, P. V. Mart. Os. Sic vocat, quæ spondis lectorum veteri formâ structorum erant similes; quæ sic dicebantur Hebræis quòd essent instar graduum; q. d. Pars illa ima & summa prominebat. Singulæ cincturæ erant inter prominentias duas, imam scilicet & summam [d]. *Inter gradus*,

[l] Ls. ex Villalp. & Alcasar. [m] G. post Jun. Pi. [n] Ruber in Mc. Sa. in T. [o] Ve. ex Ls. [p] Ls. [q] V. M. sim. omnes. [r] Ls. [s] Ls. sic Mart. [t] Jun. [u] Mart. [v] V. [x] Me. [y] Mar. [z] Jun. Pi. [a] V. [a] Mart. [b] Ms. [c] Me. [d] V.

gura Aquilæ bovis, leonis, & hominis constabat Cherub. Est autem συνεκδοχή nam pars Cherubis *Cherub* dicitur; ut Bos est *Cherub* Ezec. 10 14 [p]. ¶ *Quasi lora ex ære dependentia*] i. e. Deorsum tendentia; Heb. *opus descensionis*. Appositè sculpsit hæc lora, quia boves & leones loris alligari & copulari solent [q]. לֹיוֹת מַעֲשֵׂה מוֹרָד *Additamenta* (sub. *quadam*, M. V. P.) vel *adjectiones* (*adjunctiones*, Ma. vel *copulationes*, Mo. Os. *regiones*, 6. *opus descensûs*, Os. sic 6. Ma. *opere bracteato*, Ti. vel *tenui*, M. vel *ducto*, JT. *ductili*, M. vel *extenso*, P. V. Mo. Adjectitia quædam facta opere extenso; i. e. quæ non fuerunt facta cùm funderetur basis ipsa [r]. A רָדַד *extendere* fit מוֹרָד *opus extensum*, sicut מוֹרַג *traha* à גָּרַר *trahere* [s]. Fasciæ è venusto opere implexo & continente appositæ [t]. Erant tubercula quædam adjectitia quæ erant vice basium, quibus scilicet videbantur incumbere animalia illa: ut poni solent sub simulacris [u]. *Opere venusto & continenti*, Ar. *opificium pulcherrimi aspectûs*, Sy. [Alii totum hoc membrum versûs sic reddunt.] *Et latera, in quibus erant leones & boves, habebant fimbrias, suprà & infrà, quibus pedes additi erant*, Strig. *Clausulis autem, tam supra, quàm infra leones & boves, erant superadditi tori, opere simo*, Ca. לֹיוֹת *Torósne*, an *cymatia*, an *scotias*, an *simas*, significet nondum mihi constat: ne quis erret. Intereà *toros* appellabo. Quòd si tori sunt, *simos* appellat, qui non perfectam habebant rotundationem, sed ad circinum delumbatum [v]. *Et super gradus basis supernè*, (i. e. superior gradûs pars basis erat pedibus substrata, eóque nullâ figurâ distincta) *& subtus leones & bos* (pro *boves*) *copulationes* (i. e. copulati) *opere extenso*; i. e. copulata inter se quantum opus extendebatur, scil. per totum. Itáque in fronte graduum, quam vocat partem inferiorem, ea ornamenta erant, non autem ubi pedes ponebantur [x].

30. *Et quatuor rotæ*] Quibus huc illuc bases rotari & moveri viderentur [y]. ¶ *Et axes ærei*, וְסַרְנֵי נְחֹשֶׁת] *Et tabula* (vel *asseres*, Jon. Ca.) *ænea*, M. P. V. [Ità omnes; præter Sy. qui habet, *& circulus aneus*,] Quibus scil. latera basis quadratæ tegebantur, & quæ adjacebant prominentiis [z]. Hæ tabulæ instratæ erant axibus, ut sibi impositas bases sustinerent [a]. ¶ *Et per quatuor partes quasi humeruli*, וְאַרְבָּעָה פַעֲמֹתָיו כְּתֵפֹת לָהֶם] *Et in quatuor* (vel, *& quatuor*, Mo.) *angulis* (*impagibus*, JT.) *ejus* (sub. *basis*; i. e. singularum basium [b],) erant *humeri* (*sustentacula*, V. *scapula*, JT. *columnella*, V. *quasi humeri*, M.) *eis*, P. Ti. &c. Rectè *humeros* vocat; quia sicut onera humeris feruntur, ità fulcris istis conchæ sustinebantur [c]. In plano tabulato basis sub concha erant sculpti leones, &c. id est, capita singulorum cum alis, quæ quasi humeris concham sustinerent [d]. *Et*

4 angulis

[o] Jun. G. [p] G. [q] Ls. ex Rib. [r] V. ex M. [s] BA. 1. 2. 32. 310. 61. [t] Jun. Pi. [u] V. [v] Ca. [x] Mar. [y] Ls. [z] V. [a] Jun. Pi. [b] V. [c] Mart. [d] Me.

luter in ore machinæ, ceu in sua sede admodum firmus & immobilis [n]. In medio basis capite assurgebat in dimidium cubitum capitulum rotundum, quod inserebatur in sinum, quem lavacrum habebat in fundo intrò protuberantem. Ità fiebat, ut cùm lavacri os ab imo fundo ad summam crepidinem in altum pateret unum cubitum & dimidium; à capituli summo ad crepidinem pateret tantùm unum cubitum, quoniam capitulum detrahebat dimidium cubitum [o]. *Os lagena*, Sy. *eminentia illius*, M. ¶ *Intrinsecus erat in capitis summitate*, מִבֵּית לַכּוֹתֶרֶת] *Intra capitellum*, P. V. i. e. intra basin ipsam parvam [p]. *Ab interiori parte ambitûs coronarii*, JT. i. e. circuli in quem indebatur ea labro sesquicubitus [q]. Heb. *coronæ*, Pi. *intra coronamentum*, Mo. Ti. vel *coronas*, Jon. *Vergebat ad rotunditatem* labri, M. ¶ *Unius cubiti*, &c. וּמַעְלָה בָּאַמָּה] *Et suprà cubitum habebat*, Ti. *sursum versus* exstabat *uno cubito*, JT. sim. M. *& supernè, in cubito*, P. sic Mo. *Et sursum*; i. e. parte supernâ, q. d. Si quis parte supernâ ad umbilicum ejus metiri velit columnellam illam mensurâ cubitali, habebit cubitum & dimidium latitudinis [r]. Cubitus erat ab area ambitûs coronarii usque ad summas scapulas [s]. ¶ *Erat totum rotundum*, וּפִיהָ עָגֹל] *Et os ejus rotundum*, Sy. Ma. *cujus* ambitûs *os rotundum erat*; i.e. æquabilis cavitas sub area, in quam indebatur labri dimidia altitudo [t]. Quod dicit *lavacri os undique rotundum* ostendit ejus latitudinem. Si enim erat ejus altitudo unius cubiti semis, latitudo erat dupla; h. e. 3 cubitorum; cùm os esset undique rotundum; h. e. dimidii globi figura. His 3 cubitis adde octavam partem unius cubiti, quam altitudini adimebat basis capituli: Cui si addas lavacri crassitudinem, & si quid repanda (ut fit) erant labra, habebis quam tradit auctor lavacrorum latitudinem, sive longitudinem; quæ eadem est, viz. cubitorum 4 quanta erat mensura basium [v]. מַעֲשֵׂה כֵן *Opere basis*, Mo. P. V. i. e. factum ad similitudinem basis [x] *Opere fulcri*, JT. id est, justo, & ad proportionem labri, quod rotundum erat, accommodato: ut fulcimento esset ei undequaque. *Opere convenienti*, M. ¶ *Cubitum & dimidium*] Pro mensura imi labri, quod recipiebat [y]. Dimidius cubitus in cavitate includebatur, & latebat; & cubitus unus eminebat à sinu, & extabat [z]. Dimidium cubiti fuit in suprema sui parte rotundum, quâ in eo concavum luteris inserebatur: Cubitus verò inferioris partis, quadratæ fuit figuræ [a]. ¶ *In angulis*] Heb. *super os ipsum*, P. vel *ejus*, Ma capitelli, V. in area illa quadrata baseos, cujus medium ambitus coronarius occupabat [b]. ¶ *Et intercolumnia*, וּמִסְגְּרֹתֵיהֶם] *Et*

n Mart.
o Ca.
p V.
q Pi. ex Jun.
r V.
s Jun. Pi.
t Jun. Pi.
v Ca.
x V.
y Pi. ex Jun.
z Mo.
a Mart.
b Jun. Pi.

à forma gibbosa. Vox propriè sign. *excelsitates, eminentias*, &c [*]. ¶ *Et canthi*] Sic P. V. JT. Mo. Canthus est modioli extrema pars, ex quo axis eminet [β]. וְחִשֻּׁקֵיהֶם *Et cardines*, M. *radii*, Ti. Strig. *modioli*, Ca. *lilia*, Ar. *ligamina*, Jon. *ornamentum earum*, Sy. *tractatio*, δ. Sic vocantur canthi, quòd circumvolventes complectantur rotas: vox propriè sign. *complexiones, complicationes* [†]. ¶ *Et modioli*, וְחִשֻּׁרֵיהֶם] *Et radii earum*, M. P. Ca. JT. V. *canthi*, Ti. *orbes*, Strig. *narcissi*, Ar. *ligamina*, Mo. *subligacula*, Jon. *concinnitas earum*, Sy. omnes interpretantur *colligantias, colligationes, radios*, quibus rota colligatur & compingitur [q].

34. *Humeruli per angulos*, אֶל־פִּנּוֹת] *Ad angulos*, Mo. JT. erant *super angulos*, P. ¶ *Basis unius*, Ità P. הַמְּכֹנָה הָאֶחָת] In *base una*; i. e in singulis basibus [r]. ¶ *Ex ipsa basi*] Ità P. V JT. ex eadem massa ænea; q. d. Non erant adjectitia, sed fuerant fusa unà cum base [s].

35. *In summitate basis*] Sub *quadrata*; intelligit basin illam parvam [t]; supra basin & scapulas ejus [v]. ¶ *Quædam rotunditas dimidii cubiti*, חֲצִי הָאַמָּה קוֹמָה] *Dimidium cubiti* in *altitudine*, P. V. *Ità ut ——— dimidii cubiti altitudo —* (summi videlicet labri, ut dictum suprà v. 30 [x].) exsteret, JT. i. e. Erat columnella quædam, seu basis rotunda, alta dimid. cub [y]. Superimponebatur hæc ipsi basi magnæ quadratæ [z]. ¶ *Ità fabrefacta*, &c. וְעַל רֹאשׁ וגו׳] *Nam in summo basis manus illius, ut zophori illius, ex ipsa erant*, JT. *Manus illius*, id est scapularum summitates, quibus veluti manibus fulciebatur labrum: fortè etiam manibus fuerunt similes, seq v [a]. *Et juxta summitatem illius* parvæ *basis* superpositæ magnæ basi, *erant prominentiæ ejus*; h. e. habebat suas prominentias: & *cincturæ singularum* erant ex eadem materia, ut v. 33 [b]. *Et in summo machinæ, limbi ejus, & abaci ejus ex ipsa*, Ti. Al. *Et in summitate illius basis procedebant tam gradus, quàm clausura ex ipsa basi*. Al. *Et super summitatem basis loca ejus, & clausura ejus ex ipsa*; i. e. loca, quibus excipiebatur fundum conchæ; id est, justè & aptè ei adæquabantur, ex ipsa basi erant, & unà cum ipsa fusa [c].

36. *Sculpsit quoque in tabulatis*, &c. וַיְפַתַּח עַל־הַלֻּחֹת יְדֹתֶיהָ וְעַל מִסְגְּרֹתֶיהָ כְּרוּבִים וגו׳] *Et aperuit super tabulas manuum ejus, & super clausuras ejus, Cherubin*, &c. Ma. Mo. *Sculpserat enim in tabulis gradus, & juxta clausuras, picturas*, M. vel, *in tabulis illorum laterum & fimbricarum, Cherubim*, Strig. vel, *super tabulas radiorum ejus*, &c. Jon. *Aperuit* (i. e. sculpsit)

* Ma.
β Mo.
† Mo.
q Ma.
r V.
s V.
t V.
v Jun.
x Jun.
y V.
z Ma. ex V.
a Pi. ex Jun.
b V.
c Ma.

mentorum per circuitum, P. *Quasi profunditatem cujusque & additiones circumcirca*; i. e. Unumquodque profundè sculptum erat, & habebat seu additamenta quæ ornarent opus [l]. *Sicut applicationem cujusque & copulationes in circuitu*, Q in Ma. i. e. in diversitate tabularum, cælaturæ fusæ ad amussim sibi correspondebant, applicabantur, & copulabantur; nimirum pars, v. g. leonis unius tabulæ, ità exactè conjungebatur cum altera parte leonis alterius tabulæ, ut perfectam leonis effigiem redderet. Al. *secundùm spatium uniuscujusque, & corollaria circuitu*. Al. *secundùm adhæsionem*, vel *cælaturam cujusque*, nempe ex Cherubis, &c. Al. *secundùm nuditatem viri*; i. e. secundum spatium nudum & vacuum cujusque [k]. Vox מַעַר nota non est. Plerique *nuditatem* explicant [l]. Alii volunt esse *cælaturam*, quòd cælando & exsculpendo res antea tecta denudetur & retegatur [m].

[l] Os. [k] Ma. [l] Mar. [m] Ma.

37. *In hunc modum*, sic P. כָּזֹאת] *Secundùm hoc*. V. vel *hanc*, Pi. ¶ *Sculpturâ consimili*, קֶצֶב אֶחָד] *Sculptura* (*Proportio*, JT. *Incisio*, P. Mo. Jon. *Statura*, Sy. *Capacitas*, Ar.) *una* vel *eadem*, V.

38. *Fecit decem luteres*] Quorum bases hucusque descripsit [n]. ¶ *Erâtque quatuor cubitorum*] Hos quidam altitudini, alii diametro attribuunt [o].

[n] La. [o] Mart.

39. *Ad dexteram partem Templi*, &c.] Ibi constituti dicuntur, quia dextera templi latera respiciebant; nam luteres non erant in Templo, sed in atrio sacerdotali [p]. עַל כֶּתֶף הַבַּיִת *In latere* (*Ad latus*, P.) *domûs*; i. e. atrii sacerdotum, quod erat conjunctum domui, sive Templo [q]. ¶ *Contra Orientem ad meridiem*, קֵדְמָה מִמּוּל נֶגֶב] *Ad orientem è regione* sive *à latere meridiei*, sive *austri*, ô Jon. Mo. In ea parte atrii, quæ Orientem spectat, ad Australe tabernaculi latus [r]. Altare [sed de Altari nullus hic sermo; Lege igitur, meo periculo, Mare.] æneum ad plagam Australem posuit in infima parte versùs januam, quæ fuit in Oriente, quò Sacerdotes ingressi atrium, aquam ad abluendum manus atque pedes statim in promptu haberent [s]. *Meridiem inter & Orientem*, Ar. Sy. *meridiem versùs*, Sy. *Orientem versùs & contra meridiem*, M. sic P. h. e. In septentrionali parte; hæc enim ingredientibus in Templum erat ad dextram [t]. Ingressus Templi ad Orientem erat. Mare primùm occurrebat, deinde Conchæ. Neque in Mari lavabant sese Sacerdotes; neque in Conchis holocausta lavabantur: Verùm Sacerdotes aquâ, quam per salientes hauriebant ex mari ipso, abluebant manus & pedes: holocausta autem tantùm abluebant frigidâ sumptâ ex Conchis per salientes [v]. Porrò ex Aristæa, &c. discimus fuisse in Templo occulta & subterranea receptacula aquarum, mirâ magnitudine, ad diluendum sanguinem hostiarum, & omnia mundandum atque abluendum [x]. Historia sacra

[p] Me ex San. [q] V. [r] Me. ex San. [s] Mart. [t] M. [v] V. [x] La.

JT. *vertibilia*, ô in La. *Funiculos capitellorum* vocat media capitella, eò quòd in modum funis spiras & gyros haberent, (qui capitellum in orbem circuibant;) Heb. sign. *revolutiones coronæ*, vel capita suis spiris in gyrum circumdata & coronata [c].

45. *De aurichalco*, נְחֹשֶׁת מְמֹרָט] *Ex ære polito*, vel *terso*, P. Ti. V. Os. vel *puro*, Strig. *repurgato*, M. *bono*, Jon. *Corinthio*, Sy. *Græco*, Ar. mundo ab omni rubigine [d].

46. *In argillosa terra*, sic JT. sim. Ca. Jon. בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה] *In densitate*, vel *crassitie terræ*, Ma. ô. V. P. sic Ma Mar. In terra densa; h. e. argilla, apta scilicet ut ex ea fiant moduli in quibus fundantur vasa metallica [†]. *In argilla densa*, M. Ti. Strig. *In pinguedine terræ*; i. e. terrâ pingui [f]. Argilla, quæ maximè, & præ metallis omnibus igni resistit, fusioni aptissima est [g]. Qui aliquid ex ære conflat, ex terra tenaci formas sibi fingit, quæ æs jam liquatum igne informet, atque fingat. Sed ingentia vasa, aut moles, quales sunt tormenta muralia, æreæ columnæ, & qualia hæc Salomonis, nisi in defossa terra fundi non possunt, nè vis æris colliquefacti formas disrumperet [h]. ¶ *Inter Socoth, & Sarthan*] Hæc duo loca sita erant in tribu Gad trans Jordanem, teste Adrichomio [*]. *Succoth* est in tribu Gad trans Jordanem: Vide Gen. 33. 17. & Jos. 13. 27. *Tzarthan* est in tribu Ephraim cis Jordanem, Jos 3. 16 [†].

[c] La. [d] V. [†] V. [f] Mar. [g] Me. [h] San. [*] Me. [†] Pi. ex Jun.

47. *Et posuit omnia vasa: propter multitudinem*, &c. וַיַּנַּח אֶת כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד] *Et omisit*, M. Mo. P. JT. (vel *deposuit*, Ma. *reliquit*, Ti. *reposuit*, Jon.) sub. *pendere*, &c. JT. sim. M. *Et dimisit*; i. e. neglexit disquirere rationem ponderis æris [i]. *Posuit vasa*, suis scilicet locis [k]. ¶ *Non erat pondus æris*, לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת] *Non exploratum* vel *pervestigatum est pondus æris*, Mo. JT.

48. *Fecit — vasa in domo Domini*, אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה] *Quæ* erant pro *domo* (vel, *quæ* pertinebant ad *domum*, V.) *Jehova*, V. ¶ *Altare aureum*] Altare incensi, sive thymiamatis [l]. *Aureum*; i. e. cedrinum obductum auro Synecdoche integri [m]. Qu. Num hoc idem altare cum Mosaico? Resp. Negant plerique. Altare Mosis inter alios Templi thesauros repositum est, & novum à Salomone constructum erat [n]. Probant, 1 quia altare Salomonis, & erat è cedro; & intra Sanctum Sanctorum inclusum videtur: (vide ad Heb. 9. 1.) Altare verò Mosis, & erat de ligno Setim; & in exteriori domo fuit servatum. 2. Hoc loco Salomon *fecisse* dicitur *altare aureum*. 3. David aurum reliquit pro altari; 1 Par. 28 18. Oppositum tamen tenent Azorius, & Ribera de Templo, 2 8. qui aliorum rationibus non omnino malè respondet. Magis tamen placet prior sententia [o]. Salomon omnia vasa Templi nova fecit, exceptâ arcâ cum propitiatorio

[i] V. [k] Me. [l] V. sic L. Me. Mart. La. Jun. [m] Pi. ex Jun. sim. Me. [n] San. ex To. & L. & Villalp. & Pineda, &c. sim. La. [o] San.

CAP. VIII.

1. *Congregati sunt*, Heb. *congregavit*, scil. mandato [a]. ¶ *Majores natu*, וְזִקְנֵי] *Seniores*, JT. Senatores magni Synedrii [b], senatores, seu judices, seu denique gubernatores & magistratus [c]. ¶ *Duces familiarum filiorum Israel*, נְשִׂיאֵי הָאָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל] *Principes* (*Prælatos*, Mo *Magnates*, Jon. *Primores*, Ti.) *patrum* (vel, Et eos qui *duces* erant inter *patres*, M.) *filiorum Israel*, P. vel. *inter filios Israel*, Strig. *Duces majorum*; i. e. antiquarum familiarum [d]. Præstantissimos in omnibus familiis, &c †; *principes paternarum familiarum cum Israelitis*, JT. [ל sumit, ut אֶת interdum sumitur, pro *cum*.] *elati patrum*, &c. i. e. qui authoritate præstabant inter patres [f]. ¶ *Ad regem Salomonem*] Sic V. *Ad se*: Antecedens pro relativo [g]. ¶ *Id est, de Sion*, הִיא צִיּוֹן] *Ipsa est Sion*, P. i. e. Quæ alio nomine dicitur *Sion* [h]. *Tzijon*; i. e. Urbs ædificata super montem *Tzijon* *.

2. *In mense Ethanim*, Itâ Ti. Mar. בְּיֶרַח הָאֵתָנִים] *In mense fortium*, seu *robustorum*, Mo. V. Mar. Ma. Mensis hic September; vel, partim nostro Septembri, partim Octobri respondet [i]. Sic dicitur; vel, 1. propter fructuum quæ in eo fiunt collectiones [k], & quibus vigor hominis conservatur [l]: vel, 2. quòd fructus tunc *fortes* sunt & maturi [m]: vel, 3. propter crebra & magna festa illius mensis, (in quibus à fortibus & piis Deus colebatur [n],) nempe *Tabernaculorum*, & *Expiationum*, & *Dedicationis* [o]: vel 4. Quia in eo posita sunt *fortissima*; i. e. fundamenta, mundi [p]: vel 5. Quia tunc fortes dignoscantur, ferendo ægritudines Autumni [q]. *In mense Septembri*, P. *In mense quem veteres vocant mensem primum*, Jon. Sic vocabant à creatione, quòd mundus eo mense conditus sit; sed post egressum ex Ægypto est mensis septimus [r]. *In mense proventuum*, Sy. *Mense horridorum agrorum*, JT. quo collectis proventibus, agri inculti horrescunt [s]. Heb. *in luna robustorum*, vel *asperorum*; id est, horridorum. Sic Deut. 21. 4. *vallis robusta*, pro horrida [t]. Qu. Cùm Templum perfectum esset mense octavo, c. 6 v. ult. quomodo hic dedicatum dicitur mense 7? Resp. 1. Absoluta erat fabrica mense septimo; & Salomon festinavit, ut eo mense dedicaretur populi causâ, qui alioqui ad festum conventuros erat,

[a] Pi. [b] G. [c] Pi. [d] V. [e] JOS. [f] Pi. [g] V. [h] V. [*] Pi. [i] T. ex San. La. V. [k] M. sim. V. Mar. [l] Mar. ex V. [m] La. [n] La. [o] V. sim. M. [p] Ma. [q] La. sim Mart. [r] He. in V. [s] Jun. Pi. [t] Pi.

ctum Sanctorum, postea intulerunt Sacerdotes, vel, 3. Sacerdotes intulerunt Arcam, & Levitæ reliqua in thesaurum Templi [l].

4. *Et tabernaculum fœderis*] nempe Mosaicum, quod huc usque fuerat in Gabaon [m]; hoc enim propriè dicitur *fœderis*. Obj. Illud autem non erat in *Sion*, sed in *Gabaon*. Resp. Non dubium est illud ex *Gabaon* fuisse à Salomone translatum in *Sion*, indéque in Templum [n]. Alii hoc intelligunt de tabernaculo quod David arcæ fabricavit in Sion [o]. Verùm tabernaculum Davidis non videtur compactum ex tabulis, sed contextum ex pellibus, 2 Sam. 7. 2. & 1 Par. 15. 1 [p]. Utrumque Tabernaculum, tam Mosis, quàm Davidis, à Salomone translatum fuit in Templum, perinde ac cætera omnia vasa sacra à Mose fabricata; ne extra Templum Dei cultus celebraretur, & ut caveretur periculum superstitionis & idololatriæ [q]. ¶ *Ferebant ea sacerdotes & Levitæ*] Arcam sacerdotes, tabernaculum & vasa Sanctuarii Levitæ [r]. Quæque pro munere suo, Num. 4. Nam etsi eo loco nihil de sacerdotibus legitur; tamen certum est, aucto sacerdotum numero, portandi arcam munus illis impositum fuisse, Deut. 31. 9 [s].

5. *Gradiebatur cum illo*, אִתּוֹ] *secum*, Mo. ibant (vel, erant, P. vel, stabant, Sy. Ar.) *cum eo*, M. sic JT. Erat *juxta*, vel *apud ipsum*, V. ¶ *Immolabant*] Suppeditabant sacerdotibus ad immolandum [t].

7. *Cherubim*] Quatuor Cherubini arcæ adfuerunt; duo Mosaici, affixi arcæ, à qua separari non poterant, qui ad Aquilonem & Austrum conversi erant; (& sese mutuò respiciebant [v].) & duo Salomonii, qui Orientem spectabant, & tam Arcam, quàm Cherubinos Mosaicos alis suis obumbrabant [x].

8. *Cùmque eminerent vectes*, &c. וַיַּאֲרִכוּ הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן הַקֹּדֶשׁ עַל פְּנֵי הַדְּבִיר וְלֹא יֵרָאוּ הַחוּצָה] [Locus nonnihil implexus; variè reddunt.] *Et prolongaverunt* (*extraxerunt*, P. *protruserunt*, Pi. *elongare fecerunt*, Mo. V. *protenderunt*, JT. *fecerunt ut prominerent*, Ti.) *vectes*, M. Jon. sim. Strig. V. Ca. sub. in *partem anteriorem versus introitum Oraculi*, V. Non fecerunt eos longiores, sed extraxerunt, ut illic eminerent, ut Sacerdos semel in anno ingrediens inter vectes illos incensum poneret [y]. Non totos extraxerunt, sed partem aliquam. Vectes in extremitatibus Arcæ, per latitudinem, non per longitudinem, dispositi erant [z]: *&* *apparebant*, vel, *ità ut viderentur capita, sive extremitates vectium*, P. Mo. M. Ti. sim. Strig. Ca. Jun. Pi. *è sanctitate*, P. Mo. (*è* vel *à Sanctuario*, Sy. Ar. V. i. e. è templo, V.

[k] V. Mart. [l] V. [m] T. ex San. sic La. ex To. & Ser. & Jo. Jun. Pi. [n] La. [o] La. Sal. & Sà. n La. [p] San. [q] La. ex Caj. [r] Mo. [s] Jun. Pi. [t] Mo. [v] Mart. [x] San. ex To. & Rib. & Villalp. sic Mart. [y] M. [z] V.

limites ad arcam medius incederet, ut ibi & sanguinem aspergeret, & suffitum faceret g. Alii sic; Summitates vectium videri poterant ab iis qui ad adytum Sancti Sanctorum stabant [h]; (utrinque, ut arbitror, ex lateribus veli ante Oraculum oppanfi [i],) non autem ab iis qui erant longiùs [k]; quia nimirum locus obscurus erat [l]. Hi vectes non erant Mosaici, sed iis longiores, qui pertingebant usque ad ostium Sancti & Sancti Sanctorum, quod prae iis claudi non poterat [m]. In hanc illos sententiam duo perpulerent; 1. quòd קֹדֶשׁ de loco Sancto extra velum accipiunt; quod tamen accipiendum de illo loco eximiè Sancto, sub alis Cherubinorum, de illo enim loco jam dixerat v. 6,& 7. quare מִן הַקֹּדֶשׁ vertendum, *ex illo loco sancto*, ut patet ex 2 Chron. 5 8. ubi pro hoc ipso מִן הַקֹּדֶשׁ ponitur מִן הָאָרוֹן *ex arca*; idcóque הַקֹּדֶשׁ nec *Sanctum*, nec *totum Sanctum Sanctorum*; sed *locum illum eximiè Sanctum*, ut jam diximus [n]. [Sic etiam JT. accipiunt, vertúntque,] *è sancto*, i. e. ex arca sancta, 2 Chron. 5. 8 [o]. Sane illic legitur, *ex arca*. At verò voces illae non pendent à verbo *conspiciendi*; sed à participio subaudito, *productarum* scilicet vectium. Id ergo non videtur obstare, quò minùs hîc per *Sanctum* intelligenda sit pars Templi anterior: ut locus notetur, ex quo potuerunt summitates vectium conspici [p]. 2. Quòd illi authores τὸ עַל פְּנֵי strictè acciperent, quasi stans aliquis ad ostium inter Sanctum & Sanctum Sanctorum, haberet coram se Sanctum Sanctorum, cùm hic sumenda sint, quomodo Gen. 1. 20. *volanto super terram*, עַל פְּנֵי רְקִיעַ quod Anglicus interpres bene reddit, *in aperto coeli expanso vel firmamento*: Pariter hîc vertendum, *videbantur ex illo loco sancto in aperta facie Oraculi*. Alae Cherubinorum tegebant arcam; capita autem vectium extrahebantur extra alas Cherubinorum versùs ostium Oraculi, & comparebant in aperta facie loci sanctissimi; & inter hos vectes stetit Pontifex coram Arca, ad offerendum incensum die expiationis [q]. *Et ordinârunt vectes* eo modo, *ut apparerent principia vectium à Sancto* (i.e. versùs Sanctum) *coram Oraculo: & tamen non apparebant extra* Sanctum Sanctorum; id est, sic collocabant arcam cum vectibus, ut ingredienti Sanctum Sanctorum apparerent principia vectium, & tamen prae alis Cherubim non conspiceretur arca; & quamvis vectes in Oraculo videbantur, tamen extra Oraculum non extendebantur; nam inter Oraculum & Sanctum erant paries, & ostium, quod non aperiebatur, nisi cùm Pontifex ingrederetur [r]. *Non videbantur exteriùs*, i. e. extracti & separati ab arca, id enim lege vetitum erat [s]. ¶ *Usque in diem hunc*] Quo hic liber scriptus est [t].

9. *In arca non erat aliud nisi duae tabulae*] Obj. Heb. 9 4. καὶ τὴν κιβωτὸν, &c. ἐν ᾗ στάμνος, &c. ——*arcam*, *in qua urna*, &c. *& virga Aaron*, &c. *& tabulae*, &c. Resp. 1. Tempore tabernaculi in arca fuerunt virga & urna; neque enim commodiùs locari poterant in instabili illa conditione: cùm autem exstructum esset Templum, intra, sed *super*, &c. Christus sedet ἐν δεξιᾷ, i.e. *ad dextram Dei*. Sic Latinis dicitur *pendere in ligno*, qui ligno appendet. Ita hoc loco, dico tria illa fuisse in arca, sed diversimodè: tabulas *in*, id est intra *arcam*; urna & virga *in*, id est, ad *arcam* [f]: sed durum videtur, unius vocis semel in aliquo loco positae significationem mutare; & τὸ *in*, aliter in uno loco, & aliter in alio accipere: cùm eodem prorsus modo omnibus applicetur [f]. [Sed de his, plura dicenda sunt, si divinus favor nostros labores ad illum locum perduxerit.] ¶ *Quas posuerat in ea Moses in Horeb, quando pepigit Dominus foedus cum filiis Israel*, אֲשֶׁר כָּרַת עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל] [variè reddunt:] *quando excidit Dominus cum filiis Israel*, MO. *quando pepigit*, sub. *foedus*, &c. P. Sy. Ar. JT. Pi. Vide similem ellipsin, 1 Sam. 20. 16. & 22. 8. g. Heb. *scidit*, vel *secuit*, vide Gen. 15 18 [h]: *in quibus Dominus fecit foedus*, &c. M. Strig. *quas* [nempe *tabulas*] *exciderat Dominus*, &c. Ti. *quod foedus pepigerat*, &c. *Tabulas* vocat *foedus*, sive *conditiones foederis*, quòd in illis scriptum esset foedus. Chald. *In quibus erat descriptum foedus quod pepigit*, &c [i].

10. *Cùm exissent sacerdotes de Sanctuario*] *E sancto*, JT. i.e. anteriore parte Templi [k]. *Sanctuarium* hic est Oraculum, in quod ideò intrabant sacerdotes inferiores, quia arca ab uno sacerdote induci non poterat [l]. ¶ *Nebula*] Testis divinae praesentiae ac tutelae, Exod. 16. 10. & 24 15,16. Num. 9.15. Adde Psal. 105.39 [m]. Qu. Qualis fuit haec nebula? Resp. Nebula fuit non obscura, sed lucida, qualis illa Mat. 17. quam ideò sacerdotes sustinere non poterant [n]. Verùm hanc nebulam caliginosam fuisse docet 2 Par. 5. 14 *propter caliginem*, &c [o]. Nubes splendida erat, sed adjunctâ caligine, sicut in lignis, quae humidiora comburuntur; ibi flamma interiùs resplendet, fumo autem exteriùs circumdatur [p]. Nebulâ Deus se & repraesentabat, & velabat. Significabat Deus; 1. Gloriam suam esse hominibus invisibilem & inaccessam [q]; 2. Nostram infirmitatem in divinis, quae nonnisi per nebulam videre possumus [r]; 3. Se in hac vita, non oculis, sed auribus nostris, & ex verbo cognosci velle [s]. Porro Deus hoc modo & favorem, atque praesentiam testatur; & reverentiam excitat, ne ad idola, & excelsa, ut antea, vagarentur. ¶ *Implevit domum Domini*] Templum [t]: Domum & interiorem & exteriorem, & praetereà Atrium sacerdotum; quia propter hanc dicuntur sacerdotes non potuisse ministrare: Praecipua autem horum ministratio erat in Atrio, ubi caedebantur victimae: nam in Oraculo tantùm ministrabat summus sacerdos; in adjuncta domo, erat tantùm impositio thuris in altari thymiamatis, aut lucernarum compositio, quod unius tantùm sacerdotis opus erat [v].

11. *Non poterant stare*, &c.] Tum ob reverentiam Dei [x]; tum quia nebula haec offendebat oculos sacerdotum, eorúmque aciem obtundebat [y]. Non poterant splendorem hunc tolerare, sicut nec Apostoli Matt. 17 [z].

12. *Tunc*

g Mort. h Me. sim. L. San. i Me. k L. sim. San. l San. m R. Levi K & RS. in Li. n Li. o Jun. sim. Ang. p Pi. q Li. de Templo c. 15 sect. 4. r Os. s Mat. t Jun. Pi. Ma. sim. San.

f Di. ad Heb. 9. 3, 4. f San. g Pi. ex Jun. h Pi. i V. k Pi. l San. m G. n L. To. in San. o San. p Mart. q Li. r Mart. s Os. t Mart. v San. x L. La. y La. ex Caj. z Mart.

ſpatio domûs, vel terræ capiatur & circumſcribatur: illo verò ſenſu ibi habitare dicitur, quia ibi exaudit, & præſentem ſe exhibet, &c[i]. Videtur Salomon conſtituere quandam antitheſin inter nebulam tenebroſam, & domum auro, gemmiſque radiantem; nebulam levem & volatilem, & domum perpetuò duraturam[k].

14. *Convertitque Rex faciem ſuam*] Stetit Solomon in ſuggeſto quod erectum eſt in Atrio Iſraelitarum. Ex hoc loco undique à populo Rex videri poterat, & ipſe rectà ad altare holocauſtorum erat obverſus. Se ergo rex, convertiſſe dicitur, quia priùs versùs altare aſpiciebat[l]. ¶ *Benedixit omni eccleſiæ Iſrael,* וַיְבָרֶךְ אֵת כָּל־קְהַל יִשְׂ] *Et benedixit omni concioni*, vel *congregationi Iſraelis*, Mo. Ms. i. e. bene precatus eſt[m]; precatus eſt eis timorem Dei, pacem, & omnia bona[n]. Alii aliter, *Benedixit (ſub. Deo*, ut infrà v. 56. ſic Pſal. 34. 1. & 103. 1[o].) *cum tota congregatione*, JT. Pi. אֵת ſæpè valet *cum*. Hanc interpretationem confirmat ipſum argumentum orationis quæ hîc ſubjicitur; *Benedictus Jehova*, &c[p]. ¶ *Iſrael ſtabat*] Adorandi causâ. Ideòque in atrio ſedere non licuit, ut tradit R. L. Ben Gerizon, [al. Gerſom;] Rex tantummodo ibi ſedebat[q].

15. *Benedictus*] i. e. Laudetur, vel laudandus eſt à nobis[r]. ¶ *Qui locutus eſt ore ſuo ad David patrem meum*] Sim. Mo. P. Sy. Ar. JT. *Qui pepigit fœdus in dicto ſuo cum David*, &c. Jon. ¶ *Et in manibus ejus perfecit, dicens*, וּבְיָדוֹ מִלֵּא לֵאמֹר] *Et* (vel *prout*, JT.) *manu ſuâ implevit, dicendo*, P. Mo. JT. *Manu ſuâ executus eſt, dicens*, M. Ti. vel, *dixerat enim*, &c. Sy. Ar. *Manu*, id eſt, potentiâ[s]; opere[t]; liberalitate[v].

16. *Non elegi civitatem*, &c. *ſed elegi Davidem*] [Sim. ferè omnes.] *Non elegeram*, &c. JT. non ſignificaveram me elegiſſe. Metonymia ſubjecti[x]. *Nullam approbavi civitatem*, &c. Ar. Ecliptica eſt oratio, nam adjicere oportuit, *ſed elegi poſtea Jeruſalem, & elegi Davidem*, &c. quomodo in Paralipom. habetur[y]. Al. ſic; *Non elegi civitatem*, &c. *ſed elegi Davidem*, quia locus templi Hieroſolymis per Davidem in area Areunæ oſtenſus fuit[z]. *Elegi David*; i. e. tali electione, quæ ad poſteros propagaretur; quod Sauli non contigit[a]. *Sed elegi*, וָאֶבְחַר, i. e. uſque ad hoc tempus quo elegi Davidem[b].

18. *Bene feciſti*] Nec tamen hoc fieri voluit; Deus interdum ea probat, quæ fieri non vult. Nam conſiderat animum & conſilium noſtrum quod ſæpè ei probatur; ſed ex altera parte ordinem ſuæ providentiæ ſtabilem eſſe vult[c].

[i] E. [k] Me. [l] Me. ſim. San. [m] San. Mart. [n] Mart. [o] Pi. [p] Pi. [q] Mart. [r] V. [s] Mo. [t] V. [v] Mar. [x] V. [y] Pi. [z] Mart. [a] E. in Mart. [b] Me. [c] V. Mart.

[hoc modo,] הַאֻמְנָם כִּי. *Ergóne putandum eſt*, &c[q]. Verto, *Quanquam*; Particula ſerviens prolepſi & correctioni[r]. *An putandum eſt Deum verſari in terra?* Strig. *Nam quis opinabitur*, &c. *quòd in veritate volet Deus ponere majeſtatem ſuam inter filios hominum*, &c. Jon. Affectus eſt admirantis, non vox dubitantis de divina præſentia[s]. ¶ *Cœlum & cœli cœlorum*] Sim. JT. Malim, *Et quidem* (vel, *atque adeò*) *cœli cœlorum*, Pi. id eſt cœlum ſummum[t], quod eſt capaciſſimum[v]; *Cœlum* hîc, eſt totum ſpatium quod nobis apparet uſque ad ſphæram lunæ; *cœli cœlorum*, totus ambitus firmamenti[x]. Superlativum gradum, quem Hebræi non habent, hoc modo exprimunt; Sic עֶבֶד עֲבָדִים *ſervus ſervorum*; i. e, viliſſimus, Gen. 9. 25. הֲבֵל הֲבָלִים *Vanitas vanitatum*: h. e. vaniſſima, Eccleſ. 1. 2. ubi etiam repetitio emphaſin auget. Ità hîc *cœli cœlorum*: i. e. cœli altiſſimi[y]. ¶ *Te capere non poſſunt*, [לוֹא יְכַלְכְּלוּךָ] *Te non continent*, P. comprehendunt, ut locus rem locatam. ὅ. ἐκ ἀρκέσουσιν σοι, id eſt, *non ſufficiunt tibi*. Verbum Hebræum interdum ſignificat *ſuſtentare*[z]. ¶ *Quantò magis domus hæc*, &c? אַף כִּי וגו'] *Etiam quia*, &c. Mo. *Etiam quòd*, q. d. Ergo etiam certum eſt, quod domus hæc, repete ἀπὸ κοινοῦ, *non capiet te*[a]. *Nedum*, Ca. *quo modo*, M. Strig. ſim. Ar. *multò minùs*, Sy. *quantò minùs*, P. Ti. JT. Vetus [ſive Vulgata verſio,] *Quantò magìs*, quod propriùs accedit ad Hebraiſmum. Formula iſta quadrat conſequenti affirmativo quod deducitur ex antecedente affirmativo, ut Deut 31. 27. *dum vivo, rebelles fuiſtis*, &c. *quantò magìs poſt mortem meam?* ubi in Heb. *& etiam quòd poſt mortem*. *Quantò magìs*, ſcil. *non capiet te*[b]. Deum implere omnia ſtatuerunt Gentiles; Ità Aratus

——*Fera ſunt Jovis omnia plena,*
Compita cum pagis, omnes & cum æquore portus, &c[c].

Virgil,

——*Jovis omnia plena.*

Lucanus,

Eſtne Dei ſedes niſi terra, & pontus, & aër,
Et cœlum, & virtus[d]?

28. *Ad orationem*, &c. *& ad preces*, &c. אֶל תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל תְּחִנָּתוֹ] *Ad orationem ſervi tui, & ad deprecationem ejus*, P. V. Mo. Jon. JT. vel, *& ad precationem*, Sy. M. Strig. Ti. *preces atque ſupplicationem*, Ca. *Oratio* eſt nomen generale; *deprecatio* autem fit pro neceſſariis, aut pro impetranda peccatorum remiſſione[f]. ¶ *Audi hymnum*, לִשְׁמֹעַ אֶל הָרִנָּה] *Exaudiendo* (vel, *Ad audiendum*, Mo. *Ut audias*, M. Ti. Strig. *Et exaudi*, Ar. Oſ.)

[q] V. [r] Pi. [s] Me. [t] Pi. Mei [v] Pi. [x] V. [y] Glaſſ. gram. p. 56. [z] Pi. [a] Pi. [b] Pi. [c] San. [d] G. [f] He. in V.

lerit, Ar. *Cùm dibuerit vir socio suo*, Jon. אֲשֶׁר quòd quandoque ponitur pro אִם *si*. Ut Levit. 4. 22. אֲשֶׁר *si princeps*, &c. collat. cum vers. 3, & 27. ubi, in simili locutione est אִם. Vide & Exod. 21. 13. Sic Deut. 11. 27. *benedictionem* אֲשֶׁר *si obedieritis*, &c. collat. cum v 28. ubi pro eo est אִם *si* [n]. ¶ *Et habuerit aliquod juramentum, quo teneatur adstrictus*, וְנָשָׁא בוֹ אָלָה לְהַאֲלֹתוֹ] *Qui exegerit ab illo juramentum, & jurare cogat illum*, Jon. *Et exegerit ab eo*, &c. Sy. He. in V. ut sit à נָשָׁה & א pro ה [o]. *Susceperitque super se juramentum, quo sese obstringit*, Ti. *Et detulerit in eum juramentum, ità ut cogat eum jurare*, P. (vel, *ad adjurandum eum*, Mo.) Referunt ad Judicem; i. e. sententiâ suâ statuerit illum juraturum [p]. *Qui detulerit ei* (sed τὸ *Qui* obscuritatem parit, quasi significetur, delationem juramenti præcessisse peccatum, quum tamen significetur planè contrarium; Malim ergò, *Et ille detulerit ei*, (Heb. *tulerit*; i. e sustulerit, *in eum*, seu, imposuerit ei, scilicet per judicem [q].) *juramentum exsecrationis*, (Heb. *exsecrationem*, Meton adjuncti synecdochica [r]) *exsecratione adjurando eum*, JT. Heb. *faciendo ut exsecretur se*; i. e. ut juret adhibita exsecratione sui [s]. ¶ *Et venerit propter juramentum coram altari tuo in domum tuam*, וּבָא אָלָה לִפְנֵי מִזְבַּחֲךָ בַּבַּיִת הַזֶּה] [Q. parenthesi includunt, & sic vertunt, (*Nam veniet exsecratio ante altare tuum in domum hanc*) JT. Quibusdam autem τὸ אָלָה est verbum; ità ş. in Pi. Jon. Sy. Ar.] *Et venerit, & juraverit*, &c. Jon. Ar. vel, atque *exsecratus sese fuerit*, Pi. Ità suppletur conjunctio, & verba, לִפְנֵי מִזְבַּחֲךָ non pendent à verbo *venerit*, sed à verbo, *exsecratus fuerit*. Cui syntaxi Hebraica distinctio favet [t]. [Aliis אָלָה nomen est] *Et venerit juramentum ante altare tuum*, &c. P. sim. Mo. Ti. Ca. Os אָלָה [u] sit nomen, subintelligendum est אִישׁ [v], ut sit אִישׁ אָלָה *vir juramenti*; i. e. is qui per sententiam Judicis debet jurare [x], nam בָּא masc non convenit cum אָלָה fœm. sed cum subintellecto אִישׁ; sic ergo reddo, *Et venerit ille cui exsecratio imposita est, ante altare tuum in domum hanc*, vel potiùs *in domo hac*. q. d. quod [scil. altare,] est *in domo hac*, subaudito אֲשֶׁר [y]. *Et venerit jurans ad altare*, &c. Strig. *Coram altari*; Tacto altari jurare mos omnium propè Gentium. *Sumptis in manus altaribus*, ait Justin. l. 24. In Plauti Rudente, G. *Tange aram hanc Veneris*. L. *Tango*. G. *Per Venerem hanc jurandum est tibi*. Cicero pro Flacco, Si aram tenens juraret. Juvenal.

——*Tangens aramque fidemque*. & alibi

——*Intrepidi quicunque altaria tangunt*.

Martial.

Hunc puer ad Libycas juraverat Annibal aras [z]

Sensus loci est, si in jus vocatus, negaverit se peccâsse,

[n] Glass. gram. 594.
[o] He. in V.
[p] He. in V.
[q] Pi.
[r] Pi.
[s] Pi.
[t] Pi.
[v] Pi. sic V.
[x] V.
[y] Pi.
[z] G.

Et confessi fuerint, P. V. i. e. Gloriam & laudem dederint tibi, agnoscendo scilicet scelera sua [n]. ¶ *Et oraverint —— in domo hac*] Qu. Quomodo ab hostibus ejecti ex propriis finibus, in Templo orarent, & peterent, ut sibi in patriam redire liceat? Resp. Non hic agitur de captivis, (de quibus loquitur v. 46.) sed de iis qui è suis sedibus ejecti abierunt, non quidem in aliam terram, sed ad alios funiculos, unde Templum adire possent [o]. Ag t, vel, de iis, qui post cladem acceptam Templum ingrediuntur; vel, qui in captivitatem abducti ad Templum respicerent [p]; vel, qui post infœlicem pugnam fratrum, reliqui manserunt in terra Canaan [q]. Notant hic ordinem liberationis; Primùm homines peccata sua intuentur, & ad Deum convertuntur, celebrant ejus nomen, deinde orant & audiuntur [r].

35. *Si clausum*] Cohibitum à pluvia [s]. Frequens hæc loquutio de cœlis claudendis & aperiendis [t]. ¶ *Cœlum*] Scil. infimum, i. e. aer [v]. Hæc & sequentia confer cum Deut. 28 [†]. ¶ *Conversi fuerint propter afflictionem suam*] Ubi videtur legendum, *propter afflictionem tuam*; i. e. quâ tu eos afflixeris [x]. כִּי תַעֲנֵם *Cùm exaudieris eos*, V. *Ut suscipias orationem eorum*, Jon. *Exaudiens illos, in quoque audies illos*, Sy. Ar. [Sic enim connectunt hæc verba cum versu seq. & עָנָה sumunt in sensu *exaudiendi*, vel, *respondendi*.] Alii sic, *Cùm* (vel, *quando*, P. *quandoquidem*, Ti. *eò quòd*, M.) *afflixeris eos*, Mo. Pi. ex ş. vox תַעֲנֵם hic non est futurum Kal, sed Hiphil [y]. *Quia testatus fueris contra eos*, JT. immissâ scil. siccitate, ut factum est, 2 Sam. 21 [z]. *Quum alloquutus fueris eos*, subaudi, per prophetas; id est, postquàm conversi fuerint ad vocem prophetarum per quos *argueris eos* [a].

36. *Et ostende eis viam bonam*, כִּי תוֹרֵם אֶת הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה] *Quia docebis*, (vel, *Quum docueris*, JT.) *eos viam bonam*, Mo. sim. Jon. ş. *Docens eis viam bonam*, M. Sy. *dirigens eos in via bona*, Ti. Non est profectò satis humana instructio, nec Dei voluntas in libris descripta, vel auribus instillata; nisi divina quoque accesserit incitatio, quæ sic animis nostris affulgeat, ut bona videatur, & nos oblectet [b].

37. *Corruptus aer*, שִׁדָּפוֹן] *Percussio segetum*, Mo. He. in V. nempe, ex vento Orientali, Gen. 41. 27 [c]. *ariditas*, P. Pi. *Ventus urens*, M. *uredo*, JT. *aeris corruptio*, Jon. *diverberatio grandinis*, Sy. ¶ *Ærugo*, ità P. יֵרָקוֹן] *Rubigo*, P. Jon. JT. Pi. scil. in frugibus. Aliàs sign. *icterum*, quem vocant morbum regium, Jer. 30. 6 [d]. *Aurigo*, Sy. Ar. Ti. Hæc est incidentis segetibus humoris putrefactio; quo vitio spicæ marcidæ fiunt, & in pulverem fœtidum confriatiles. Has duas voces conjunctas habes, Deut. 28. 22. Amos 4. 9. Ag. 2. 18 [†]. ¶ *Aut locusta*, חָסִיל] *Bruchus*, P. M. Mo &c.

¶ *Et*

[n] V. sim. Jun.
[o] San. ex To.
[p] Mart.
[q] K. in Mart.
[r] Mart.
[s] Pi. sim. V.
[t] Mart.
[v] Pi. sic V.
[†] G.
[x] Pi.
[y] Pi.
[z] Jun.
[a] Q. in Ma.
[b] Mart.
[c] He. in V. sim. Pi.
[d] Pi.
[†] V.

infirmitate aut necessitate, (quæ tantùm ille novit qui eâ patitur [t]) ad te cordium Scrutatorem clamaverit [t]: *plagam cordis*; i.e. cujus vim senserint corde suo [v]. *Cum perceptâ unusquisque afflictione cordis sui*, Sy. *Et confessus fuerit unusquisque eorum malum quod latet in corde suo*, Ar.

[t] Q. in Mart. [t] M. [v] Pi.

39. *Secundùm omnes vias suas, sicut videris cor ejus,* כְּכָל־דְּרָכָיו אֲשֶׁר תֵּדַע אֶת־לְבָבוֹ] *Secundùm omnes vias suas, cujus cognosces cor ejus*, Mo. vel, *cujus revelatum fuerit ante te cor*, Jon. *cujus cognovisti cor*, P. *quî solus cognoscis cor ejus*, M. *sicut cognoveris cor ejus*, Pi. sim. 6. Sy. Ti. & vulg. ut אֲשֶׁר sit pro כַּאֲשֶׁר [x]. Non tam manus vel verba respicit Deus, quàm cor [y]. *Pro ratione viæ suæ, eorum quæ meretur, & eorum quæ animo suo molitur*, Ar. *Viæ* hic sunt consilia, instituta & facta [z]. Non rogat simpliciter, ut eos liberet, sed ut agat erga ipsos, prout illos affectos viderit. ¶ *Tu nôsti solus cor*] Ideóque probè scis, quid cuique præstare conveniat. Non ergò rectè faciunt, qui sanctos & angelos invocant, cùm ipsi corda & vota nostra minimè intelligant [a].

[x] Pi. [y] Sen. [z] Pi. [a] Mar.

40. *Ut timeant te, &c.*] Finem explicat, propter quem hæc à Deo postulet, quem etiam sibi vult Deus, quando hæc flagella immittit [b].

[b] Mart.

41. *Alienigena, &c. cum venerit, &c.* וְגַם אֶל הַנָּכְרִי ——וּבָא וגו] *Et etiam ad alienum*, Mo. (*Quinetiam de alienigenis*, vel *externis*, P. V. i.e. Quod ad gentes externas pertinet [c].) *& venerit*, &c. Mo. *Alienum etiam qui non*, &c. *cum* (vel *sed*, JT.) *venerit*, &c. *audies*, Ar. Ti. sim. JT. [Illud *audies* petunt ex v.43. ad quem sententiam extendunt.] *Sed & alienum exaudies, qui non est de populo tuo, qui venerit, &c.* M. *Quinetiam pro extraneo* præcor, *qui non*, &c. *sed venerit*, &c. Sy. De Judæis inquit Salomon, *redde eis secundùm vias ipsorum*; at de alienigenis petit simpliciter, ut *audiat Deus* eos in omnibus, quæ orant. Plura igitur pro Ethnicis petit, quàm pro Judeis. Causa est, quòd Israelitæ viam Dei noverint; Ethnici verò, qui eam ignorabant, nunquam fuissent audiendi, si Deus ad eorum vias respexisset; petit igitur, ut Ethnici cognitâ Dei bonitate, ad eam perfectè converterentur [d]. ¶ *Propter nomen tuum*] Auditâ famâ eorum quæ facis in hoc Templo [†]. Non tam videtur de Gentilium commodis laborare, quàm de divini nominis amplificatione. Porrò multi Ethnici & Judæorum Deum metuebant, & Templum venerabantur: vide Psal. 68. & 2 Mac. 3. [f]. Videtur his Salomonis precibus vocatio Gentium prænunciari; neque enim hoc Salomonem latebat [g].

[c] V. [d] He. in Mart. [†] V. [f] Sam [g] Mart.

... *captivaverint*, vel *captivos duxerint eos*, *captivantis eos*, Mo. vel, *qui ceperint eos*, P. *prædatores eorum*. Sy.

47. *Et egerint pœnitentiam in corde suo*, וְהֵשִׁיבוּ אֶל לִבָּם] *Et reversi fuerint* (vel *revocaverint*, sive *reduxerint se*, V. Ti.) *ad cor* (vel *mentem*, V.) *suum*, M. P. Mo. sim. Jon. Strig. i. e. recordati fuerint peccatorum suorum, & pœnituerit eos ipsorum [v]; *si reducent* (scil. peccatum suum, ex v. 46. Pi.) *in animum suum*, JT. Pi. *si animis expenderint*, Ar. sim. Sy. *converterint corda sua*, 6. *mutatis animis*, &c. Ca.

[v] V.

48. *Totâ animâ suâ*] Intelligendum hoc pro hujus vitæ conditione [x]. ¶ *Contra viam terræ suæ*] Versùs viam quæ ducit in terram ipsorum [y]: Vide ad v. 44.

[x] Mart. [y] Pi.

49. *In firmamento solii tui*] De loco in quo firmam & stabilem habes sedem [z].

[z] Me.

50. *Et dabis misericordiam, &c.* וּנְתַתָּם לְרַחֲמִים לִפְנֵי שֹׁבֵיהֶם וְרִחֲמוּם] *Et des* (*dabis*. Mo. *trades*, M.) *eos in misericordias*, (vel, *in miserationes*, M. *misericordia*, Pi.) *coram illis qui captivos abduxerint eos, & misereantur eorum*, 6. Jon. P. *Et concilies eis gratiam*. vel *misericordiam*, &c. Ti. JT. sim. Sy. Ar. Hinc discas humanos affectus in Dei esse potestate, quâ illos flectit, quocunque visum fuerit [a].

[a] Mart.

51. *De medio fornacis ferreæ*] sic M. P. Ti. &c. i. e. servitute durissimâ: vide Deut. 4. 20. *Fornacem ferream* vocat, quæ assiduo igne ità induruit, ut præ se ferat duritiam ferream; h. e. variis afflictionibus, non secùs quàm aurum igne, probati sunt [b]. *Ferrea* dicitur, vel ex materia, ex qua formata est; in quali ignis urit acutissimè; vel, quia in illa ferrum & alia metalla liquefacta solvuntur [c]. כּוּר non est *fornax* promiscuè, sed vas ubi metalla liquantur & purgantur [d]: *è catino ferri*, JT.

[b] V. [c] Sam. [d] Mar.

52. *In universis pro quibus invocaverint te*, [בְּכָל־קָרְאָם] *In omni orare ipsos*; h. e. in omni oratione ipsorum; sic 2 Reg. 19. 27. *Et sedere, egredi, &c. tuum*; i. e. sessionem, profectionem, &c. *tuam contra me novi* [†].

[†] Glass. gram. 364.

53. *Separâsti eos in hæreditatem*] Solent homines hæreditatem suam diligenter colere & tueri præ cæteris possessionibus [e]. ¶ *Sicut locutus es per Mosen*] q. d. Hujus rei habeo authorem gravissimum, atque testimonium [f]. Bona commemorat à Deo antè collata: q. d. nè sis tui dissimilis [g]. ¶ *Domine Deus*, אֲדֹנָי יְהוִה] *Domine Jehovi*. Nomen יְהוִה habet puncta אֱלֹהִים; sic enim & punctant, & legunt, Judæi, quando præcedit *Adonai*, nè idem nomen repetere cogantur; Nam pro *Jehova* legunt *Adonai* [h].

[e] Mart. [f] V. [g] Mart. [h] Pi.

54. Utramque

quandocunque res postulabit, Ca. ut tempore opportuno adsit nobis [x]. Quicquid incommodi quotidiè inciderit, tu rogatus ipsâ de mox avertere digneris [y].

61. *Sicut & hodie*] sub. *facitis*, V. La. ut nunc servamus [z].

63. *Mactavitque*] Rex, unà cum populo [a], scilicet per manus sacerdotum [b]. Non autem hæc omnia uno die tractavit, sed spatio 7 (vel 14 [c]) dierum [d]. ¶ *Et dedicaverunt*] Ità M, P. Mo. his sacrificiis, unctione sacri olei, & aliis ceremoniis in lege præscriptis, Exod. 30 [e]. *Dedicari* est uti incipere aliquâ re, sed cum aliqua solemnitate; Itaque non Templum solùm *dedicari* dicitur, sed domus, & vinea [f]. Tunc aliquid dedicatur, cùm primùm auspicatur opus, sed quod fuerat à Domino, seu artifice destinatum [g]. וַיַּחְנְכוּ *Et initiaverunt*, Jon. *renovaverunt*, Sy. Ar. Ti. *quum dedicarent*, JT. *hoc modo dedicârunt*, Strig.

64. *Sanctificavit Rex*] non per seipsum, sed per Pontificem [h]. [Al. aliter] *Sanctificavit*; i.e. non consecravit, (hoc enim jam antè factum) sed sanctè habuit, & quasi honoravit actibus ibi religiosis. Sic *sanctificare Sabbathum*, necnon *nomen Dei*, est, ea sanctè & veneranter habere [*]. ¶ *Medium atrii, &c.*] Ità P. Mo. Pi. &c. *internam partem atrii*, Sy. JT. nempe sacerdotum; h. e. pavimentum lapideum [i], quod erat juxta victimarum altare [k]: atrium interius, sive sacerdotum [l]. ¶ *Fecit quippe holocaustum*] Sing pro Plur. Pi. ¶ *Ibi*] nempe in altaribus tum ex tempore exstructis; ex collatione sequentis sententiæ [m]. ¶ *Et sacrificium*, הַמִּנְחָה] *Munera*, JT. Heb. *munus*; i. e. oblationes ex rebus inanimis, ut farinâ, oleo, vino: Synech. gen. [n]. ¶ *Et adipem pacificorum*, הַשְּׁלָמִים] *tributariarum victimarum*, Os. ¶ *Quoniam altare æreum, &c.*] i. e. Tectum ære. Intellige de altari, non Mosis, sed Salomonis, 2 Par. 7. 7 [o]. Unum altare præscriptum erat; sed necessitas Salomonem à peccato excusat [p]. Porrò holocausta tantùm fuerunt tota cremata; in pacificis verò non nisi pinguedo, &c. & renes, & reticulum, &c. cremabantur; itaque potuit uno die, præsertim in tam spatioso altari, ingens multitudo hostiarum offerri [q].

65. *Ab introitu Emath*] Quæ nunc Antiochia Syriæ [r]. Urbs erat ad radicem Libani: Vide ad Num. 13. 21 [s]. Terminus hic Aquilonaris erat [t]. ¶ *Ad rivum Ægypti*] Qui dicitur Rhinocorura [v]. *Ad torrentem, &c.* JT. V. sive *vallem Ægypti*; i. e. quæ Ægyptum ab Judæa disterminat [x]. Hic torrens erat in termino Australi [y]. ¶ *Septem diebus, & septem, &c.*] *Septem & iterùm septem*, Pi. Priores 7 dies fuere dedicationis Templi, posteriores 7 festi Tabernaculorum [z]. Itaque 7 dies dedicationis inceperunt à septimo mensis inclusivè usque ad 15 exclusivè; non relato in numerum hunc die decimo,

[Marginal notes: Tig. not. — [x] Os. sim. Mart. — [y] M. — [z] Me. — [a] Ma. ex Jun. — [b] L. — [c] He. in Mart. — [d] Me. He. in Mart. — [e] Os. — [f] Mar. — [g] San. — [h] Me. ex L. — [*] Med. de sanctitate relativa. — [i] V. — [k] Mart. — [l] Jun. — [m] Pi. — [n] Pi. — [o] V. ex He. sic Pi. ex Jun. — [p] La. sim. Os. — [q] Os. — [r] San. — [s] Jun. Pl. — [t] Me. V. — [v] San. — [x] Pl. ex Jun. — [y] V. — [z] La. ex To. in Caj sim. Jun. Pi. Di. V. Me. M.]

Nam beneficiis in nihilum redactis pater, quamvis mortuus, videbatur ornari [p].

[Marginal note: [p] Mart.]

CAP. IX.

1. ET *omne quod optaverat, &c*, וְאֵת כָּל־חֵשֶׁק אֲשֶׁר חָפֵץ לַעֲשׂוֹת] *Et omne desiderium* (vel *opus*, &.) *suum quod voluit facere*, P. sim. Mo. Pi. Ar. Sy. *idque pro toto desiderio — quo delectatus fuerat faciendo*, JT. את hîc non acceperunt pro articulo, sed pro præpositione, *cum*; q. d. *& cum desiderio* [q].

2. *Apparuit ei*] sub. *per quietem*, V. *Et*, vel *Tunc apparuit*: nempe post illa omnia absoluta; anno 13 à dedicatione Templi: Nec deest ratio dilati hujus familiaris colloquii; cùm enim ad inanes illas & insanas substructiones domûs suæ, & conjugis, &c. adjecisset animum, minùs videbatur ad cœlestem hanc illustrationem idoneus [r]. At minimè probabile est tam diu dilatam fuisse hanc apparitionem, quæ facta est statim post orationem Salomonis, quâ Templum consecravit, ut liquet ex v. 3. & seq. Consecravit autem indubiè statim postquàm absolutum fuerit, non autem 13 post annis. Rectè ergò alii vertunt, & explicant; hoc modo, *Apparuerat enim*, copulativâ redditâ per causalem [s]; Hyperbaton hic statuunt, sive parenthesin (quam, licèt prolixior sit, res ipsa videtur postulare [t],) usque ad v. 10. ubi statuunt primum versum per epanalepsin repeti; [*fuit inquam, exactis viginti annis*, &c. JT.] consequens verò istius enuntiati ponunt in v. 11. ibi, ut *tunc daret rex Schelomo Chiramo*, &c. nempe, cùm absolvisset ædificationes suas. Ostendi ergò volunt his novem versibus, quâ re fretus Salomon ista ædificaverit; nempe promissione præsentiæ divinæ in Templo, & stabilitatis regni in posteris [v]. ¶ *Secundo*] id est, proximâ nocte à dedicatione; ut antea, proximâ nocte à sacrificiis, suprà 3. 5 [x]. Dices, Deum ter illi apparuisse, hîc, & cap. 3. in Gibeon; & cap. 6. 11. Resp. Semel tantùm antea apparuerat in somnis, cap. 3. Nam c. 6. tantùm *verbum Domini* ad illum factum esse dicitur [y]. ¶ *Sicut in Gabaon*] i.e. De nocte, & in somnis [z].

3. *Ut ponerem nomen meum ibi*] i. e. vocando ædem istam, ædem meam [a]. Ibi meam præsentiam gratiam & gloriam ostendam [b]. ¶ *In sempiternum*] Intellige, vel, ex hypothesi, si pactis stetissent [c]; (si hoc Templum piè colatur: Ita hîc Chaldæus [d];) vel, ut עוֹלָם significet longum tempus. ¶ *Oculi mei*,] providentiæ meæ, paternæ scilicet; quare *cor* additur, ut significet animi

propenso-

[Marginal notes: [q] Pi. — [r] San. — [s] Pi. — [t] Pi. — [v] Pi. ex Jun. — [x] Pi. & Ma. ex Jun. — [y] San. — [z] Me. — [a] V. — [b] La. sim. Mart. — [c] Mart. — [d] G.]

gratiam[s]. Quæ subducuntur divino favore & auxilio statim corruunt. Chald. habet, *à verbo meo removebo*; quoniam verbum Dei fulcrum est, quo cuncta gestantur, Heb. 1. 3. Rectè, sublato fine, honore Dei, tolluntur etiam ea, quæ illò dirigebantur[t]. ¶ *Eritque Israel in proverbium*] q. d. Alii populi utentur parabolâ de Israele eis, cùm loqui volent de miseris hominibus[u]. Proverbialiter dicent, *Judæorum mala, sive infortunia*[w]; quomodo *Mysorum ærumnas*, & *Herculis labores* appellamus[x]. ¶ *Et in fabulam*] i. e. Jugiter de vobis loquentur[y], ità ut poetæ de vobis canant, ut solent de regnorum excidiis[z]. לִשְׁנִינָה *In dicterium*, Mo. JT. sign. *acutum & joculare dictum*[a].

8 *Et domus hæc erit in exemplum*, &c. וְהַבַּיִת הַזֶּה יִהְיֶה עֶלְיוֹן וגו׳] *Et domus ista erit excelsa*, &c. Mo. Mar. id est, in cumulum ruderum magnum[b]. Vel, *erit in ablationem*, M. Sunt qui עֶלְיוֹן exponunt vel *desolationem*, vel *succisionem*, quod nos *ablationem*. à propria vocabuli significatione recedentes[c]. *Et templum illud ostentui sit*, Ca. *Et domus hæc diruetur*, &c. Strig Sy. sim. Ar. vel, *erit ruina*, &c. Os. *Et domus ista quæ fuit excelsa, erit diruta*, Jon. *Quæ futura est altissima*, P. V. i. e. quæ ad tempus futura est in summo honore, sub. *tandem destruetur*[d]. *Et domus ista, quæ excelsa erat*, &c. Ti. vel, *licet fuerit excelsa*, JT. *Quod verò attinet ad domum istam, quæ fuerit excelsa*, Pi. vel, quæ *exaltanda erat*, nempe per declarationem verbi mei, & operum meorum, &c. τὸ *qua* infertur ex 2 Chron. 7. 21[†]. *Et ad hanc domum, quæ alta est, obstupescet*, &c. Ang. *Et domus ista, quæ est Altissimi*. Q. in M. *Et domus ista erit ascensio*, vel *elevatio*, Q. in Ma. [fortè in altum elevata per incendium.] ¶ *Qui transierit, stupebit*, יִשֹּׁם] *Obstupescet*, P. Mo. JT. Pi. præ admiratione[f]. *Afflabit*, i. e. abhominabitur, & exhorrescet tantam vastitatem; vel, *afflabitur*, seu *stupendè desolabitur*, stupens, attonitus manebit. Q. à נָשַׁם, *anhelabit*, q. d. ex dolore suspiria trahet[g]. ¶ *Et sibilabit*] Ludibrio & derisione[h]; vel, præ stupore, ob repentinam mutationem[i]. Hierosolymam urbem fuisse præclarissimam totius Orientis, testatur Plinius; stupenda itaque erat ejus ruina[k].

10. *Expletis annis viginti*] Septem exstructi Templi, & tredecim domûs suæ[l].

11. *Hiram præbente ligna cedrina*, &c. נִשָּׂא אֶת־שְׁלֹמֹה בַּעֲצֵי וגו׳] *Exaltârat* (vel, *sustentârat*, Jon. *adjuvit*, i. e. *oneraverat*, vel *cumulaverat*, V.) *Solomohin lignis cedrinis*, Mo. *donaverat* (*suppeditâsset*, Sy. *miserat*, Ar.) *ipsi ligna*, &c. JT. *Fecit* vel *sivit tollere Salomonem in* i. e. *de lignis*. נִשָּׂא in *kal* sign. *tollere*; in *pihel* sign. *facere ut quis tollat*. Donationem

[s] V. [t] Mart. [u] V. [w] Me. [x] San. [y] V. [z] Mart. [a] Mart. [b] Mar. [c] Mart. [d] V. [†] Belg. [f] Jun. Pi. Os. [g] Va. [h] Jun. Pi. [i] V. [k] Mart. [l] Jun. Pi. L.

lum erat periculum idololatriæ, cùm Hiramus vir pius esset. Nihilominùs periculum erat ab ejus posteris[x]. 3. Non concesserat Hiramo hæc oppida quoad dominium; sed tantùm quoad usumfructum, ad aliquot annos, ut scilicèt inde tributa colligeret, donec ipsi satisfactum esset[y]. Non donavit in perpetuum, sed tantùm Hiramo dum viveret; eâque lege, ut Judæis libera esset sua religio[z]. 4. Alii aliter verba vertunt, & accipiunt, *in regione limitis*. Hypallage, pro *ad regionis limitem*; id est, Aseri conterminam, sed extra possessionem à Deo definitam; nam *Chabulem* minimè ad Ascherem pertinuisse, cum ex hoc loco colligitur, tum ex numero civitatum Ascheris, Jos. 19. 24, &c. tum ex 2 Par. 8. 2. ubi Selomoh Israelitarum colonias eò deduxisse legitur[a]. Probabilia hæc sunt; verumtamen non videntur extra terram promissam fuisse, cùm ea ad Tyrum usque & Sidonem, & Libanum pertinuerit, Jos. 19 28, 29. & *Chabul* ad terminos Ascheris pertinuisse constat, ex Jos. 19. 27. Adde, quòd Josephus hæc Galilææ oppida fuisse affirmat[b]. Oppida [hæc erant] bello capta, qualia donari à Regibus solere ostendimus de J. B & P. 1. 3. 12. Adde quod infrà 16[c].

12. *Non placuerunt ei*] Videbantur ipsi viliora quàm quæ responderent tantis sumptibus à se factis[d].

13. *Et ait*] Scil. reddendo ea amicè, ut testatur 2 Chron. 8. 14[†]. ¶ *Haccine sunt civitates* מָה וגו׳] *Quid?* i. e. Quanti putas esse urbes, &c[f]? *Quid sunt?* q. d. nihil sunt, nullius pretii sunt, quare illas non accepto, sed tibi reddo, Confer 2 Chron. 8. 2[g]. Cùm ex eis nisi longo tempore & gravi molestiâ sumptus factos recuperare posset, noluit eas admittere; sed aliam prompto ære solutionem depoposcit[h]; quod & Salomon extemplo præstitit[i]. ¶ *Et appellavit*, &c.] *Idèò vocat eas quisque*, JT. ¶ *Terram Chabul*, כָּבוּל] *Oppida spinarum*, Ar. Reliqui omnes *Chabul*. [quod variè exponunt;] 1. Sign. idiomate Phœnicum, *non placens*[k]. 2. Aliis idem est, quod חוֹל *arena*, & dicunt quòd terra ob arenam sterilis fuerit[l]. 3. Aliis potiùs טִיט *lutum*, sive *cœnum* est*. Etiam cœnosa loca, præ nimio humore, infrugifera fiunt. Quocirca utroque modo *terra infrugifera* exponi potest[m]. In quo eis non assentior; 1. Obstat Chorographis, *Tractus Libano finitimi supra modum fertiles*, ait Brocardus cap. 3. 2. Obstat & prædictio de pinguedine regionis Aseris, Gen. 49. 20. cui continua erat terra *Chabul*. 3. Rex talis & tantus non dedisset tale δῶρον (ut aiunt) ἄδωρον. Existimo igitur, hanc terram ab Hiramo repudiatam, tanquam *lutosam*, sive *cœnosam*, (h. e. densam & robustam,) quamvis aliòqui præpinguem & uberrimam, ut planè sordidam & laboriosam nimis suóque instituto prorsus contrariam: erant

[w] Mart. [x] Pi. sim. Mart. [z] Mart. [y] To. & ex eo San. Me T. Ser. La. [z] Q. in Mart. [a] Jun. Pi. [b] Me. [c] G. [d] Os. [†] Jun. [f] V. [g] Pi. [h] Jo. in T. [i] T. [k] Jo. in Me. [l] Q. in M. R. Levi ex RR. in Ful misc. * RR in Ful. [m] RR. in Ful.

fuit; *Miserat autem*, P. V. Pi. vel, *miserat enim*, Sy JT. Hic versus cohæret cum vers. 18 [v]. ¶ *Centum viginti talenta auri*] Id est, 720 millia aureorum coronatorum [x]. [Sed de nummis postea σὺν Θεῷ erit dicendi locus.] Nihil ergò mirum si stomachosiùs tulerit pro tanta liberalitate tantillam mercedem rependi [y].

15. *Hæc est summa expensarum, quam obtulit*, &c. [וְזֶה דְבַר הַמַּס אֲשֶׁר הֶעֱלָה וגו׳] *Et hæc est summa vectigalis quod exegit*, &c. Ti. sim. M. Strig. *Et hæc res* (sive *negotium*, Heb. *verbum*) *tributi*, (scil. personalis [z],) *quam ascendere fecit*, Mo. V. sive *ascendere feceras*; i. e. adduxerat, nempe ex toto Israele, ut habetur suprà, 5. 13 [a]. Pertinet hic versus ad v. 20 [b]. Sensus est, *Tanta fuit tributi exactio, ut ædificaret*, &c. Levavit autem pecuniam & accepit operatores, non ex filiis Israel, sed ex Gentium reliquiis [c]. Alii intelligunt de tributo pecuniario [d]. *Et hæc ratio tributi propter quam exegit*, &c. P. sim. V. i. e. ut ædificaretur. Vel potiùs, *Hæc est ratio tributi quod indixerat* Cananæis, (uti mox dicetur 1) nempe *ut ædificaret*, &c. q. d. sic consecutus est pecuniam reliquam quam impendit in domum Domini [f]. *Hæc porrò est causa delectûs, quem indixerat*, &c. JT. vel, *tributi quod imposuit*, scilicet subditis suis, ut redderet pecuniam regi Hiramo, quam ab eo sumpserat *ad ædificandum*, &c [g]. *Et hæc taxatio vectigalis quod indixit*, Sy. *Et hæc ratio tollentiam tributa quos præposuit*, Jon. *Tributi autem ratio quod exegit —— sic se habet*, Ca. *Hæc est summa*, non pecuniarum, sed operum & ædificiorum; q d. hæc est enumeratio operum in quibus pecunia expensa est, templum, domus regia, &c [h]. ¶ *Et Mello*, [וְאֶת הַמִּלוֹא] *Et aggerem*, Jon. *munitionem ipsam*, JT Pi. scilicet *Sionis*, Pi. *&* *Millo*, M. V. &c. Ædificium hoc erat civitatis Sion, quod David quidem incepit, sed Salomo absolvit [i]. *Millo* locus erat in Jerusalem, in quem populus, de rebus publicis consultaturus, conveniebat; locus erat sine tecto atque ædificio; sic dictus à מָלֵא implevit, quòd populo impleretur [k] *Millo* vallis erat seu vorago, inter montem Sion, in quo arx David, & montem Môriam, in quo Templum exstructum est. Ut ergò commodè à regia ad Templum transiri posset; hos duos montes ponte junxit, quod ut fieret, magnæ excitandæ erant substructiones [l]. Q. volunt eum aggestâ terrâ æquâsse, & implêsse voraginem illam [m]. ¶ *Et Hesor*] Heb. *Chatzor*. De qua vide Jos. 19 36. Napthalitarum erat. ¶ *Et Mageddo*] Heb. *Megiddo*. Erat in tribu Manasse, Jos. 17. 11. ¶ *Et Gazer*] *Gezer*, Ephraimitarum, Jos 21. 21 [n].

16. *Pharao ascendit, & cepit Gazer*] Quibus de causis, ignoratur [o]. Quæri poterit, quare munivit Gazer, cùm non esset sub ejus potestate; cui respondetur Pharaonem eam cepisse, & sic factam esse sub ditione Salomonis [p]. Salomon, certam ob causam & occasionem, Gazer Pha-

[v] Pi. [x] Jun. Pi. [y] San. [z] Pi. [a] Pi. [b] V. [c] M. [d] Q. io Pi. [e] Mar. [f] V. [g] Os. [h] Me. [i] M. [k] V. [l] Me. ex Sal. [m] Q. ia Ma. [n] Jun. Pi. Ma. Me [o] Mart. [p] L.

ut Palmyra, etiam Josephus nos docet [s]. תַּמֹּר τὸ Keri תַּדְמֹר [Hinc variè reddunt.] *Tadmor*, Jon. Sy. Ar. JT. V. in Tig. not. Jo. in Mar. Pi. M. Ti. Ma. Firmatur hæc lectio ex 2 Par. 8 4 [t]. Alii, *Thamar*, P. Strig. Os. La. id est, *palma*: *Palmyra*, à palmarum copia dicta est [v]. Palmyra in solitudine Syriæ sita est [x]. Aliqui existimant esse *Thamaram* Ptolemæi 5 16. in deserto Judææ [y]. ¶ *In terra solitudinis*, [בַּמִּדְבָּר בָּאָרֶץ] *In deserto in terra*, Jon. P. Ti. Mo. vel, *& in terra*, M. Partim in deserto erat, partim in terra culta [z]. *In terra*; i. e. quod erat juxta terram sanctam [a]. *In deserto, in illa terra*, JT. Pi. h. e quæ omnia oppida in ipso Salomonis regno, & intra fines à Deo designatos erant [b]. *In terra deserti*, Sy. vel, *deserta*, Strig. *In solitudine finium istorum*, Ca. *In solitudine, quæ erat in terra Canaan*, Os.

19. *Vicos qui ad se pertinebant*, [הַמִּסְכְּנוֹת] *Urbes thesaurorum*, M. P. Ti. Mo. *repositoriorum*, Jon. Os. in quibus frumenta, aliáque necessaria adservabantur [c]. Munivit vicos, non omnes, sed qui in finibus erant [d]. ¶ *Civitates curruum*, &c.] i. e. In quibus currus, &c. servabantur tempore pacis [f]. Quænam essent hæ urbes ex proprio nomine, aut loco, non constat, sed ex officio [f]. ¶ *Quodcunque ei placuit*, [וְאֵת חֵשֶׁק וגו׳] *Et desiderium*; i. e. rem desideratam, ut sequentia declarant [g]. Omnia quæ optaverat ædificare [h]. *Denique pro desiderio*, JT. אֵת Accipiunt, non pro articulo, sed pro præpositione [i]. ¶ *In Libano*] Vide suprà 7. 2. &c [k].

20. *Universum populum, qui remanserat*, &c.] Sermo in hoc & seq. versu videtur nonnihil ἀνακόλουθος [l]. כָּל הָעָם הַנּוֹתָר וגו׳ [Connectunt omnes hunc versum cum sequenti, hoc ferè modo.] *Totum sive omnem populum residuum, sive relictum*, &c. 21. *horum inquam filiis tributum*, &c. *imperavit*, &c. Sy. M. Ti. Ad verb. v. 20. *omnem populum*, &c. 21. *filios eorum*, &c. Mo. 20. *populum*, &c. 21. *id est, filios*, &c. P. *Totius populi*, &c. 21. *horum filios*, &c.) T. Sic fluet commodiùs; *Quod attinet ad totum populum*, &c. *quod, inquam, attinet ad filios eorum*, &c. *eos adegit*, &c. Pi.

21. *Quos non potuerant exterminare*, &c.] Justo Dei judicio; quia cùm mandatum haberent, & possent neglexerant, Jud. 2 [m]. ¶ *Fecit tributarios*. Ità P. sim. V. [וַיַּעֲלֵם לְמַס עֹבֵד וגו׳] *Et ascendere fecit* (vel, *adegit*, JT. M.) *eos in tributum servile*, Mo. V. sic M. sive *servientis*, Jun. sive *servientis*, Pi. Mar. *reddidit servos tributum afferentes*, Sy. vel *vectigal pendentes*, Ar. *constituit eos in allatores tributorum*, Jon. *Ab illis, inquam, in servitutem redactis, tributum exegit*. Ca. *Hic tributum ac servitutem imperavit*, Ti. Præter pecuniarium tributum, servitutem (vel, operas [n],) etiam ab iis exigebat [o]. Jossit [v].

[s] Ti. [t] Ma. [v] La. [x] Pi. [y] Ma. [a] R. Levi, in M. [a] V. [b] Pi. [c] Os. [d] T. ex San. [e] V. [f] Me. [g] Pi. [h] V. [i] Pi. [k] Jun. Pi. [l] Pi. [m] Pi. ex Jun. [n] V. [o] Jun. sim.

igitur Præfectorum fuit 3350[c]. 2. Ex his quingenti 250 alternis curatione sua fungebantur; quinquaginta verò alternis decurionum officium agentes, ab illis opus exigebant: Vide suprà 5. 16[d]. 3. Hic numerantur Præfecti populo operario; in Paralypom. Præfecti populi simpliciter [f]. 4. Hic numerantur omnes, ibi præcipui tantùm[f]. Hi erant Israelitæ, sub quibus erant alii ἐργοδιῶκται, peregrini 300, ut colligimus ex 2 Par. 8. 10. & ibid 2. 18. si conferas locum hujus libri 5. 16[g]. Multò plures [Præpositos] habuit Salomon cùm ædificatio Templi ferveret[h].

24. *Ascendit de civitate David in domum suam*] At Zion, quæ *civitas Davidis* appellabatur, altior fuit *Millo*, quomodo ergo eò *ascendisse* dicitur? Resp. 1. *Ascendere*, & *Descendere* apud Hebræos sæpè sign. tantùm *venire*[i]. 2. Fortè inter *Zion* & *Millo* fuit parva vallis, ità priùs descendebant, quibus postea ascendendum erat[k]. ¶ *Tunc ædificavit Mello*] Domum conjunctam mœnibus Hierosolymorum, in quam consilii causâ coibatur[l]: *ædificavit*; i. e. cinxit muro[m]. [De Mello vide quæ suprà ad v. 15. & infrà dicenda ad 11 27.]

25. *Offerebat tribus vicibus*, &c] Non quòd aliis diebus nihil offerret, sed quòd tunc majori solemnitate id præstaret[n]. Sensus esse videtur, Dedit Salomon sumptus ordinarios in sacrificia Paschæ, &c. Vide 2 Par. 8. 12[o]. ¶ *Et adolebat thymiama coram Domino*, וְהַקְטֵיר אִתּוֹ אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה] *Et adolevit* (nempe, ministerio Sacerdotum P.) *super illud*, (sub. *altare aureum*, V. sim. Jun. Pi. Relativum pro antecedente, & אִתּוֹ pro עָלָיו vel, *juxta illud*, Q. in V. *in eo*, JT. Pi.) *quod erat coram Jehova*, P. sim. M. i. e. ante Oraculum, in quo erat arca Domini[r]. *Et adolebat super illud suffitum aromatum quæ erant ante Dominum*, Jon. *Et adolevit præter ista, suffimenta quæ erant coram Domino*, Ti. *Et accendit in eo thura coram Domino*, Strig. Non ipsum adolevisse, sed templo interfuisse, cùm id fieret à sacerdotibus, intelligendum est[s]. ¶ *Perfectumque est Templum*] Qu. Cur hoc dicitur, quod jam sæpe dictum est? Resp. 1. Ut ostenderet omnia sacrificia in utroque altari fieri commodè potuisse, & quòd sumptus (quibus ad Templum non erat opus,) ad sacrificia liberaliter conferret[t]. 2 Sic scribit, quòd sacrificando, &c. ædificium sacrum ad proprium usum accommodabatur, quod quando fit, res perfici dicitur[v]. [3. Alii hæc verba cum antecedentibus connectunt. *adolevit*, &c. posteaquàm *absolvisset ædem*, Ti. sim. JT.] 4. *Perfecit domum*; i. e. Quæcunque fieri debebant in æde Domini[x]; *ædem*, i. e. omnem cultum domûs[y].

[c] V. [d] Pi. ex Jun. [f] Q. in Ms. [f] Al. in Ms. [g] G. [h] Me. [i] San. sim. Mort. [k] Mart. [l] K. in G. [m] R. [n] T. ex Bin. sim. Mort. [o] Me. [p] OL. Mort. [r] V. [s] V. [s] Mart. [t] San. [v] Mart. [x] V. [y] Jon. Ig Tig. not.

adscribit Hieronymus; nisi quòd major sit numerus militum in Hieronymo, rebus admitum illius ævo perturbatioribus[a]. ¶ *Asion Gaber*] *Berenice* dicta posteà, Josepho teste[b]. Perabsurdus autem hic error est, cum *Berenice* ab *Esione* atque *Elana* distet, bidui vel tridui navigatione, ut ex Arriano discimus; In errorem hunc inductus videtur à mercatoribus, qui eum docuerint secundum ab *Elana* portum, unde Indiam versùs solverent, esse *Berenicen*[c]. ¶ *Juxta Ailath in littore maris Rubri*] κόλπος (*sinus*) Αἰλά apud Stephanum; *Ælaniticus sinus* Plinio; Urbs Αἰλάς Straboni, *sinus Elanites*. Philostorgius Αἰλά dicit antiqui nominis esse urbem in ea parte maris Rubri quæ ad Palæstinam accedit; Αἰλα scribitur in Notitia Imperii; Ἰλαί, apud Procopium Persicorum 1[d]. *Eloth* Urbs est in littore maris Rubri in sinu *Ælanitico*, quæ Stephano dicitur Ἀιλανόν, solutâ diphthongo. Secundùm Dionysium est in Arabia *Ælanon*[f]. ¶ *In terra Idumææ*] Hinc videmus ad mare Rubrum usque pertinuisse Idumæos fines. Et ex nomine *Edomi* in Græcum verso mare illud *Erythræum* dictum est, quod malè Latini *Rubrum* vertêre, cùm *Erythram* Regis antiqui esse nomen rectè notent Strabo, Arrianus, Ctesias apud Photium, Solinus, Curtius, Stephanus. [Sed de his fusè differit Cl Fullerus Miscellan. 4. 20. unde & nos, ad alium locum, non pauca excerpsimus,] Cùm Idumæam omnem percurrit David, etiam hoc oppidum maritimum ad eum devenit[f].

27. *Misitque Hiram in classe illa servos suos*, &c.]. Qu. Undenam hi Tyrii navigârunt? Resp. Non è Tyro, quæ erat ad mare Mediterraneum[g]; sed à *Tyro* insula in sinu Arabico, quæ erat Tyriorum colonia[h], teste Strabone[i]; (inde inquam, misit servos suos qui habitabant in illa colonia[k].) Alii hanc insulam *Tylen* vocant; (corruptâ, ut & Stephanus notavit, per tempora pronunciatione) sed *Tyrum* scribunt manuscripti libri Ptolemæi. Quidam hanc insulam in Persico ponunt sinu; Theophrastus in Arabico; Plinius autem in utroque; nisi plures insulæ fuere ejusdem nominis[l]. Porrò non misit Hiram naves, sed servos in navibus Salomonis[m]. ¶ *Viros nauticos & gnaros maris*] Tyrii & Phœnices, utpote accolæ maris in arte nautica omni ævo apud omnes Gentes fuere celebres[n].

28. *Qui cum venissent in Ophir*] Qu. Ubinam vel Quænam hæc terra? [Variant] 1. Duplex erat *Ophir*, una remotior, nempe in India, de qua hic agitur; altera Judææ vicinior, de qua erat illud *aurum Ophir*, Job. 22. 24 & 28. 16. Quæ *Ophir* Indica non erat; quia ætate Jobi qui Jacobo penè æqualis fuit, ad terras tam dissitas

[a] Ful. misc. 4. 20. [b] G. [c] Ful. ib. [d] G. [f] V. [f] G. [g] V. [h] G sim. V. [i] G. [k] V. [l] G. [m] San. [n] Lat. ex San.

ri metallis. Verùm, quia veteres nullos observant aurifodinas in *Sabæis*, aurum intelligo *Cassinitarum*, qui vel, erant sub Sabæorum jugo, vel Sabæis saltem vicini, & propè confines; quod testantur Agatharc. & Diodor. & Ptolem. Porrò, non potest commodior sedes assignari *Ophir* filio Jectan, quàm in Arabia, ubi cæteri ejus fratres consederant; Interim non diffitendum est aliam fuisse Ophiram, ab hac Ophira Arabica sic dictam à Phœnicibus, quibus solenne erat locis à se detectis vetusta nomina imponere [o]. Cogitemus an fortè non in Indiam usque iverint naves Phœnissæ & Judaicæ, sed ad oppidum ad situm Arabico sinui, quà is ad Oceanum spectat, quod *Aphar* vocat Arrianus, Plinius *Saphar*, Ptolemæus *Sapphera*, Stephanus *Sapphirinam*; ut Indi nempe suas res huc tulerint, inde autem petierint longiùs ab India dissiti [p]. Sed *Ophiram* Salomonis non fuisse Arabicam, præter consensum veterum, alia docent; 1. Quòd in hoc iter triennium insumebatur. 2. Quia ibi nullum ebur, nulli elephanti [q]. 3. Alii statuunt hanc *Ophir* esse *Sofalam* (vel *Cephalam*, Ortel) insulam, quæ ultra *Bonam Spem* promontorium in Oceano Æthiopico sita est. Ità quidam in Volaterrano; Id sic concludunt; *Tarsis* in S. literis sign. *Africam*, in cujus regione *Sofala* sita est: Eadem autem regio modò *Ophyr*, modò *Tharsis* vocatur, ut colligunt ex collatione hujus loci cum cap. 10. 21,22 [r]. [Huic sententiæ favet Ortelius in Thes. Geogr.] tum quòd admodum aurifera sit, tum quòd scribat Thomas Lopesius hos Sofalenses habere libros patriâ linguâ scriptos, in quibus legitur Salomonem Regem tertio quoque anno hinc aurum tulisse [s]. Favet & Chaldæus, qui classem hanc Ophirinam, 1 Reg. 10. 11. & 22. 48. vocat classem *Africanam* *. [Aliis verò non placet.] Nam 1. Licèt K. aliique recentiores Judæi (qui sanè in magna locorum & temporum & historiarum ignoratione versantur,) existiment *Tarsis* esse Africam; aliter senti-unt antiqui Judæi, inter quos Philo & Josephus, necnon Hieronymus, quibus *Tarsis* vel *Indiam* sign. vel *mare*; [de quo plura vide ad sequens caput] Africam verò longè alio nomine vocârunt Hebræi, nempe *Phut*, sive *Phul*. 2. In *Sofala* non sunt pavones, nec argentum, nec gemmæ pretiosæ, quæ tamen ab *Ophir* allata dicuntur [t]. Pro אוֹפִיר & Jo. &. 6. hic & in seq. legerunt סוֹפִיר [v]. 3. Alii volunt *Ophir* esse novi orbis partem Occidentalem, quæ *Peru* dicitur [x], vel insula est, quam *Hispaniam*, sive Hispaniolam vocant [y]. Probant; 1. Ibi aurum abundat. 2. Ex ophir per transpositionem fit *Peru*: 3. Aurum *Ophir* vocatur aurum פַּרְוָיִם *Peruaim*; i.e. duarum Peru, scil. majoris & minoris, 2 Chron. 3. 6 [z]. [Aliis hæc sententia non placet:) 1. Tum construxissent naves in littore maris, non rubri, sed mediterranei, ubi & facilior fuisset constructio propter materiæ copiam, & loci viciniatem, & facilior inde navigatio in Peru [a]. 2. Cur Salomon sapientissimus Rex, relictis opibus Indiæ Orientalis sibi vicinæ, (in quam Tyrios

[o] BP. 2. 27.
[p] G.
[q] BP.
[r] Gaspar Varrerius Comment. de Ophyra.
[s] Ortel.
* BP. 2. 27. 150.
[t] Varrerius ibid.
[v] G.
[x] Ità V. & Ms. & Genebr. & Postel. in Ser.
[y] Ità Q. in V.
[z] Ls. ex Ser.
[a] Ser. sim. Ls.

In parte Indiæ, quæ *Aurea* dicitur [m]. Plures ejus auriferas regiones complectitur, uti *Auream Chersonesum* (cujus meminere omnes Geographi, & inprimis Ptolomæus [n],) *Sumatram* & *Taprobanam*, *Pegu*, *Ceilam*, &c [o]. Lusitanorum eruditissimi aiunt eam esse Indiæ partem quæ ultra Gangem est, & regnum *Pegusia* nunc dicitur [p]. *Ophira* dicitur omnis illa ora, quæ *Pegusiis*, *Malacâ* & *Sumatrâ* continetur; ea enim loca vicina sunt; Nam ora maritima à *sinu Gangetico* in *Pegusium*, hinc autem in *Malacham* excurrit; unde ad *Sumatram* exiguus est maris trajectus, cujus incolæ ingentem auri vim ad *Malaca* mercatus semper importare consueverunt. Confirmat nostram sententiam; 1. Quòd nulla alia pars Indiæ aurum gignat; 2. Quòd ingens eorum omnium (quæ ab Ophir allata dicuntur cap. seq.) copia apud *Pegusium* sit. Ibi *Ebur*, *Simia*, & *Pavones* magno numero, & sylvæ lignorum pretiosorum, ex quibus apud nos instrumenta Musica conficiuntur; Gemmas omnis generis soli *Pegusii* vendunt. Porrò de his Indiæ partibus sic Ptolemæus l. 7. tab. 11. *Super argenteam regionem superjacet Aurea regio, Besyngitis* [r]. *Ophiram* pono in insula *Taprobana*, sive ea sit *Sumatra*, sive (quod alibi probabo) *Zeilan*. Ibi nimirum omnia quæ hic ex Ophir portantur; Ibi aurum, ebur & gemmæ magnâ copiâ; & pavones, teste Steuchio in Armanum. Et in Chersoneso proxima magni pretii cercopithecos memorat Ludovicus Vartomannus. Nec prætereundum etiam *Paz* Cant. 5. 11. & *Uphaz* Dan. 10. 5. & Jer. 10. 9. nominari insulam *Ophir*. Quarum appellationum vestigia in *Pasi* sinu, & *Phasi* amne Taprobanes [s]. Phœnices & Arabes olim Taprobanam frequentâsse docet, quòd ibi Deus Phœnicum colebatur Hercules, & rege excepto, qui Bacchum habitu æmulabatur, cæteris erat Arabica vestis, ut in Plinio & Solino habetur. Taprobanam verò non esse *Sumatram*, sed *Seilan* insulam, patet ex utriusque descriptione in antiquis & recentibus Geographis. Uterque locus; 1 Objacet Indiæ promontorio *Cory*, quod hodie *Comorin*: 2. Distat à continente leucis circiter 20, teste hinc Ptolem. illinc Vertomanno: 3. Habet cœlum temperatissimum, indéque vita incolis est longissima: 4. Abundat zingibere, oryza, melle, elephantis, &c. [Hæc Bochartus in Canaan l. 1. c. 46. ubi collationem in pluribus institutam, & Salmasium cum ipso sentientem videre est.] *Ophira* regio dicta est ab *Ophir* filio *Jectanis*: decem nimirum *Jectanis* filii (teste Josepho) à flumine Cophino Indiæ, & positæ circa eam Syriæ, loca quædam inhabitabant; fluminis autem *Cophen* in India meminere Mela, 3, 7. Plin. 6. 23. Strabo, &c [t]. ¶ *Aurum quadringentorum viginti talentorum*] כִּכָּר *Talentum* continet 60 libras Templi, & 120 vulgares [s]. Al. sic; Continet 3000 siclorum: Hinc summa est 1260000 siclorum, h. e. quinque milliones, & 40 millia aureorum Hispanicorum [t]: vel, 2520000 aureorum [v]. Obj At in 2 Par. 8. 18. summa est 450000 talentorum. R. e. p. 1. Tanta erat massa,

San. Ls. Vatenus Ortel. G. Jo. & Hesyc. & Procop. & Theodor. in Ls. BP.
[p] BP. p. 160.
[m] Jo. & Hi. in G.
[o] Varrer.
[o] Ls. ex Ser. & San. &c.
[p] G.
[r] Varrer.
[s] BP. ib.
[t] Varrer.
[s] M.
[t] Ms.
[v] Pi. ex Jun.

regio erant *Sabrita*, teste Strabone; quod nomen à *Saba* non longè abit [f].) Regina erat *Meroes* Æthiopum metropolis, quæ olim *Saba* dicta; Itá Josephus, cujus unius testimonio hæc sententia nititur. Sed non temerè illi scriptori fides est adhibenda, quum versatur in exoticis. Et multa sunt ipsius in paucis verbis de hac regina σφάλματα [f]; [de quibus consule Authorem si vacat] 2. Alii volunt *Sabam* hanc *Arabicam* fuisse [g]. *Saba* urbs est & regio in Arabia Fœlici [h]. Probant, 1. Sic *Sheba* cum ש *Schin* sign. Gen. 10. 7. Job 1. Isa. 43. 60. 2. Ea regio abundat iis rebus, quæ ipsa attulit; Psal. 72. Isa. 60. Diodor. 3. 9. Plin 12. 14 [i]. Virgil.

India mittit ebur, & molles sua thura Sabæi *.

In Sabæis multo plus auri est, quàm in Æthiopum solo. Balsamum (quod huic reginæ acceptum fert Josephus) non est Æthiopica planta, sed Arabica, quod testantur Agatharc. Artemidor. Diodor. & Pausan. [quorum verba vide in Authore.] 3. Arabiæ *Saba* multò notior est, quàm Æthiopiæ. 4. Vocatur *Regina Austri*, Matt. 12. id est, *Regina Jeman*, vel *Alieman*; sic enim *Sabam* vocatum esse referunt Benjamin in Itiner. & AE. & Juchasin, & [Geographus] Nubiensis clim. 1. part. 6. *Rex Jeman est Rex regni Australis*. Juchasin fol. 14. Quippe ut ימין *Jamin* Hebræis, ità Arabibus *Jeman*, &, cum articulo, *Alieman Austrum* sonat. At Austri nomine nemo intelligit Æthiopiam. 5. In Sabæis regnâsse fœminas notat Claudianus in Eutrop. l. 1.

——*Medis levibúsque Sabæis*
Imperat hic sexus——

Sic Geographus Anonymos, *Mulieres Saracenis imperare dicuntur*. Sic AE in Dan. 11. 6 *Hodiéque mulier illis imperat*. 6. Sabæi multò veriùs erant in finibus terræ, quàm Meroitæ; quia illi terrarum extima ad Oceanum occupant. 7. In hac sententia sunt Geographus [Nubiensis] clim. 1. part. 6 & Philostorgius, & Theodoretus in 3 Reg. qu. 33. quem non satis attentè legerunt, qui in contrariam sententiam citent; hujus enim Reginæ populum Homeritas vocat, & ad Indicum Oceanum ponit * Hoc Reginæ factum jure laudatur; 1. Mulier fuit, quam sexûs infirmitas facilè retraheret. 2. Opulenta erat, & deliciis affluens, in regione fœlici, quæ colonos molles efficere solet. 3. Iter longum erat. 4. Venit, ut disceret, non tam res humanas, & civiles & naturales, (in quibus philosophos, & sapientes domi consulere potuit,) quàm res divinas, verámque sapientiam ac religionem. Graviter hic notantur verbi Dei contemptores, qui sæpe vel è lecto surgere cunctantur, ut

[f] BP. 2. 26.
[g] Jun. F. Me. T. V. BP. Ser Vert.
[h] V. sim. F. T.
[i] ex. sim. T. ex Sam.
[*] Matt.
[*] BP 2 26

Sy. JT. ut periculum faceret sapientiæ illius [x]: an ea famæ par erat [v]. ¶ *In Ænigmatibus*] Itá Jon. Sy. M. P. Mo. JT. *obscuris* (vel *acutis*, Ti.) *quæstionibus*. Itá Ca. sim. Os. He. in V. San. Me. *in parabolis*, Jon. in V. Quæsivit de rebus maximis ad rempublicam, (& naturam [z].) & religionem pertinentibus [y]. Porrò ludus Regum erat eo tempore, [scil. *ænigmata proponere*.] Vide Jud. 14. 12 [a]. Ab Hiramo ænigmata Salomoni proposita fuisse referunt Jo. 8. 2. & Dius antiquus scriptor [a].

2 *Multo cum comitatu*, sic V. sim. JT. Pi. [בְּחַיִל כָּבֵד] *Cum exercitu gravi*, P. *Cum copiis*, vel *opibus numerosis*. Itá חיל sumitur Gen. 34. 29. & Num. 31 9 [b]. *Grave* pro *numeroso*. Meton. eff. &c [c]. ¶ *Universa* ——*in corde suo*] Dubitationes omnes & quæstiones suas [d].

4. *Videns*, [וַתֵּרֶא] *Et vidit*, P. Considerávitque diligenter [e]. ¶ *Et domum*] Sive regiam, præcipuè saltûs Libani, sive templum, sive utrumque [f].

5. *Et habitacula servorum*, [מוֹשַׁב] *Habitationem*, Mo. Strig. *mansionem*, Sy. Ti. M. *recubitum*, M. ex Jon. *consessum*, sive *sessionem*, Ar. P. JT. Ang. Belg. M. *accubitum*, vel *sedes*; i. e. ordinem convivarum, quo sederent [g]. ¶ *Servorum*] i. e. procerum & consiliariorum. Synecd. gen [h]. ¶ *Et ordines ministrantium*, [וּמַעֲמַד] Vertunt, *Et assistentiam*, Mo. *gradum*, M. *officia*, Strig. *ministrationem*, Ang. *stationem*. ḃ Jon. Ar. Ma. Belg. Pi. *statum*, Sy. P. Ti. JT. quomodo starent ministrantes [i]; quo ordine, gestu & habitu *. ¶ *Et pincernas ejus*, Itá Ḃ. Sy. P. Mo. &c. [מַשְׁקָיו] *Potum ejus*, M. Ti Strig *pocula ejus*, Jon. in V. ¶ *Et holocausta*, &c. Itá Jon. Sy. M. Ti. Strig. sic Ḃ Ar. Ca. [וְעֹלָתוֹ אֲשֶׁר] *Et ascensum ejus per quem ascendebat*, &c. V. Mo. JT. Ma. Belg. Ang. Pi. Erat enim de domo Regis ad Templum quædam via, per gradus, valde sumptuosè facta [k]. De hoc ascensu, vide ad v. 12 [l]. ¶ *Non habebat ultra spiritum*] i. e. Præ stupore mansit attonita, passa est exstasin [m].

7. *Major est sapientia*, &c.] Heb. *Addidisti sapientiam & bonitatem ad famam*, &c. Jun. sim. Mo. P. Jon. חָכְמָה הוֹסַפְתָּ וָטוֹב אֲשֶׁר *Excellis sapientiâ & elegantiâ*, &c. Ti. *& opulentiâ*, Strig. & *virtute*, Ca. *Excellis in sapientiâ, & fœlicior es rumore ipso*, &c. M.

8. *Beati viri tui*, &c.] Similiter Plutarchus Numa, μακάριος αὐτὸς ὁ σώφρων ὡς ἀληθῶς, μακάριοι δὲ οἱ συνήκοοι τῶν ἐκ τοῦ σωφρονοῦντος στόματος ἰόντων λόγων. (*Beatus revera est vir gravis & sapiens, beati etiam sunt auditores sapientium ipsius sermonum* [n].) Hinc plurimi, ut doctorum &c.

[x] V.
[v] Ita Os.
[z] T. Os sim.
[y] F. Me.
[a] G.
[a] San.
[b] Ma.
[c] Pi.
[d] Me.
[e] V.
[f] Me.
[g] V.
[h] Pi.
[i] Pi.
[*] Ma.
[k] L.
[l] Pi.
[m] V. sim. Jun. Pi.

mis, &c.] Notandum Arabiam olim fuisse metallorum feraciorem, quàm nunc est; cùm hominum avaritia omnem ferè eorum vim exhauserit [d].

11. *Sed & classis Hiram*] Sic dicitur, non quòd solus Hiram instruxerit, sed quod servi ipsius cum servis Salomonis conjuncti essent †. Hæc addit, nè putemus Salomonem tanta possedisse solùm ex munificentia reginæ Sabæ [f]; vel, ut rationem reddat, cur obstupuerit regina ad aspectum tantæ gloriæ, nominatim verò illius ascensûs, de quo suprà v. 5. *Classis Hirami*, Intellige, *& Salomonis*. Synecdoche: Vide suprà 9. 26, 27 [g]. ¶ *Ligna thyina*] JT. Pi. id est, adorata, & ad suave suffimentum idonea, à θύω *suffire* [h]. De his vide Plin. 13. 15, 16. Theoph 5. 5 [i] Ligna præstantissima, ut apparet ex Apoc 18. 12 [k] עֲצֵי אַלְמֻגִּים Pro quo in Paralipom, est אַלְגּוּמִּים, per metathesin Hebræis familiarem [l]. Incertum est, quæ a ligna fuerint, Judæi æquè diffident inter se, ac Latini [m]. Vertunt, *ligna Almugim*, M. Ti. Mo. vel *Ebeni*, Strig. Q. in M sed hæc arbor tantùm in India nascitur, & resecta in lapidis vertitur duritiem [n]; vel *Picea*, Ca. ex 6. & Jo. quæ tamen non est vulgari similis, sed ficulnæ, quanquam albior & splendidior [o]; vel *Brasilia*, Q. in M. sic Sy. Et ligna sunt ex quibus puniceus trahitur color [p]. *Lignum coloratum (est enim variis coloribus naturaliter pictum)* Ar. *Ligna coraliorum*, Jon. ità P. & plerique in Mar. RS. & K in Mart. Non placet: 1. Aliena hæc ab operibus illis ad quæ adhibentur; 2. nec fuissent tum procul advehenda, cùm in mari mediterraneo & rubro abundè erescant [q]. 3. Nec coralium est lignum [r].

12. *Fecitque de lignis—fulcra domus Domini*, sim. P. Mo. M. Ti. Os. Ca. מִסְעָד] *Fulcrum*, Mo. sing. pro plur. *sustentacula*; quæ solent fieri ex utraque parte ascensûs cujuspiam [s]. *Repagulum ad domum*, &c. Synecdoche, pro ascensu repaguli utrinque munito quo à domo regis ad domum Dei ibatur, ut patet ex 1 Chron. 26. 16, 18. & 2 Chron. 9. 11, 13 [t]. ubi ex iis fieri dicuntur מְסִלּוֹת id est, *via aggesta*, seu *ascensus*; hic verò מִסְעָד h. e. *lorica*, seu *peribolum*, quibus via illa erat instructa ad sustentationem: Ità unus locus alterum eleganter explicat [v]. [Alii מִסְעָד aliter reddunt,] *in ornamentum*, &c. Sy. sim. Ar. *columnas*, &c. Strig. *Fulcra* rectè appellari possunt columnæ, quibus vel domus, vel lectus vel mensa, vel moles quævis, sustinetur [a]. *Fulcra*, Intellige, gradnum quibus ascendebatur [b]. *Fulcra* hic sunt trabes [c].

13. *Dedit omnia quæ voluit & petivit*] Non impudenter, sed petendi optione illi à Rege datâ [d] ¶ *Exceptis his quæ ultrò obtulerat ei*, אֲשֶׁר נָתַן לָהּ] *Quæ dedit ei*, P. Mo. &c. *quod reddidit*; i. e. rependit. Nam apud Hebræos simplicia verba habent significationem compositorum, quibus illi carent †. Ità sumitur נָתַן 2 Par. 8. 2. הָרֹכְלִים] *Et mercatorum, qui negotiabantur*, 6. in La. *Et mercatores ejus*, Ar. *Et mercibus negotiatorum*, Sy. *Et negotiationem mercatorum*, Jon. vel *aromatariorum*, P. Mo. V. G. sim. JT. id est, lucrum ex seplasia [e]; qui è remotissimis regionibus afferebant aromata [f]. *Et negotiatores*, Os. *A negotiatoribus atque aromatariis*, Ti. sim. M. Strig. *Ab institoribus aromatariis*, Ca. ¶ *Et omnes reges Arabiæ*, Ità P. Mo. sim. Sy. JT. &c. מַלְכֵי הָעֶרֶב] *Ab Arabiæ regulis*, Ca. Solent minores Principes à magnis regibus aut pacem aut sui tutelam annuâ quadam pensitatione redimere. Vide de JB. & P. 1. 3. 22 [q]. Arabia non longè erat à Canaanitide, maximè Petræa; subjecit autem David regiones vicinas jugo suo [r]. Non tantùm עֲרָב 2 Chron 9. 14 sed etiam עֲרָב *Arabes* & *Arabiam* sign. Vide Jer. 25. 20, 24. & 50. 37 [s]. Sic dicitur à mistura, sive populorum in Arabia, sive coloris lucidi cum subfusco in incolis [t]. *Reges regionis ulterioris*, 6. Alii, *& omnes reges deserti*, Ma. ¶ *Ducesque terræ*, JT. P. Mo. וּפַחוֹת הָאָרֶץ] *Et satraparum*, vel *principum terræ*, 6. Jon. sic M. Ti. *A principibus terrarum*, Ti. Heb *terræ*, sub. *Israeliticæ* V. in Fig. not. *Et ducibus patriæ suæ*, V. vel *ejus regionis*, Arab e scilicet [v]. *Et præfectoribus*, Jun. Pi. *& regionis præfectoribus*, Ca. *Satrapæ terrarum*, ut dicitur, 2 Par. 9. 14. scilicet Judææ vicinarum [x].

16. *Fecit ducenta scuta*. Ità P. Mo. &c. צִנָּה] Sing. pro plur scuta majora quibus ferè tegimus totum corpus [y]. *Clypeos*, Sy. Ar. JT. *peltas*, M. *lanceas* vel *hastas*, 6. Ti. Ità noster vertit צִנָּה 2 Par. 9 15 [z]. Intellige clypeos hastatos; i. e umbonem & cuspidem habentes, quibus etiam hostem transfigunt [a]. ¶ *De auro purissimo*, Ità Sy. זָהָב שָׁחוּט] *Ex auro obryzo*, Ar. vel, *malleato*, JT. i. e. malleis diducto, Pi. *tracto*, P Mo. *ductili*, 6. V. i. e. optimo & sequac [b]; *extenso*, scil. in laminas, Mar. quibus obducta erant hæc scuta [c]; Lignea videntur intùs fuisse, sed exteriùs inaurata, qualia aurea dici solent; Virgil. Æneid. 10.

Ingenti gyro, sed sustinet aureus umbo,

quem tamen mox *æratum tegmen* vocat, nempe quia ex ære & auro conflatum erat [d]. Arma hæc non bello, sed magnificentiæ ostentandæ inservi. bant; quare non diu hic manebant †. ¶ *Sexcentos siclos*, שֵׁשׁ מֵאוֹת זָהָב] *Sexcentos aureos*, P. Mo. vel *auri*, Jun. Pi. sub. *siclos*, Pi. Mar. Ms. Ca. ex 2 Chron. 9 10. Mar. Ellipsis in hoc vocabulo usitata [f]. Sicli hic, vel, communes sunt, sive didrachmi; sic efficiunt aurei nummi pau ò minùs mille; vel libras decem auri [g]; vel, quod melius, tetradrachmi, qui semunciam continebant; sic efficiunt 2400 aureos Hispanicos [h]. *Trecentos aureos* 6 *Sexcentas minas auri*, Ti. sic Sy. Ar. *Minam* subaudiunt ex versu sequenti. Immane pondus & pretium [i]. *Sexcentarum monetarum* an-

solido cavitates implebantur auro; si totum laminis aureis opertum fuisset, *aureum* potiùs, quàm *eburneum* diceretur, nec ebur tam vile est, ut splendenti aliâ materiâ incrustari debuerit [y].

19. *Et summitas solii rotunda erat*, &c.] Heb. *caput*, Mo. *fastigium*, JT. ¶ *In parte posteriori*] Ergo à tergo, aut globus aliquis erat, aut tabula semicirculi forma [z]. In hemicycli modum erat testitudinata [a]. ¶ *Et duæ manus*, &c. וְיָדוֹת מִזֶּה וּמִזֶּה אֶל מְקוֹם הַשָּׁבֶת] *Et manus* (*fulcra*, JT. Pi. P. V. Ar. Os. sim. Jon. *reclinatoria*, Ti. *repagula* & quasi loricæ, V.) *hinc & inde ad* vel *super locum sessionis*, Mo Jon. vel *in loco sedis*, Sy. sic P *In utroque sedis latere*, Ar. V. His fulcris nitebantur brachia regis. ¶ *Juxta manus singulas*, אֵצֶל הַיָּדוֹת] *Ad fulcra ipsa*; i. e. ad sedem, in extrema parte scilicet [b].

20. *Et duodecim leunculi*] Et hoc contra legem: cujus religiosa observatione cùm semel exsolvere se cœpisset Salomon, paulatim in pejora prolapsus est [c]. In leonibus & exprimere voluit regum ingenium, & nominis sui terrorem ostentare; & præcipuè genus suum prodere à Juda propagatum, cujus Gentilitium stemma hoc erat [d]. Nihil in hoc throno frustraneum, sed omnia Regem de suo officio monebant; Fulgor atque incorruptio eboris & auri notant justitiam & mentis incorruptionem; Celsitudo throni docuit oportere eum cæteros omnes sapientiâ & virtute antecedere. Figura rotunda perfectionem & simplicitatem regii animi significabat. Bina fulcra monebant regis esse, & probos tueri, & sceleratos reprimere. Leones docebant vires & potentiam bonis consiliis adjungi debere, hi ad dextram & sinistram indicabant ministros Regis oportere promptos & agiles & fortes ad exequenda regia decreta; aurei erant, quia potentiam Regis non ferream & violentam esse decet, sed lenem & moderatam †.

21. *Non erat argentum*] Ità Jon. P. V. sub. *in eis*; i. e. nulla ex illis vasis erant argentea [f]: *nihil inerat argenti*, JT. [M. cum antecedentibus connectit, *vasa*, &c. *erant ex auro puro nihil habentia argenti.*] vel, *non erat*, scil. in æstimatione [g].

22. *Classis regis per mare*, אֳנִי תַרְשִׁישׁ לַמֶּלֶךְ] [תַּרְשִׁישׁ variè reddunt.] *Navis Tarsis regi*, 6. Mo. sub. *erat*. 6. *classis marina*, &c. Ti. Os. sim. Strig. *naves* (vel, *naves Tarsis*, Sy) *habebat in mari*, Ar. *Cilica classis*, Ca. *Classis Oceani* JT. comparata ad navigationem Africani Oceani. Vide suprà 9. 26 [h]. *Classis Africa*, Jon. in V.

[y] Sa. [z] Vat. [a] Sa. [b] V. [c] G. [d] Sa. † Mart. [f] V. [g] La. [h] Vi. ex Jun.

quæ olim auro abundabat [o]. 4. Per Tarsis intellige hic mare Mediterraneum, ut Jon. 1. 3. cujus varia littora, portus & emporia hæc classis obibat. Censeo cum aliis, duas fuisse classes, quarum una quotannis ibat in *Ophir*: altera in *Tarsis* semel in triennio [p]. 5 Arbitror *Tharsis* & *Ophir* fuisse loca conjuncta [q]. Q per *Ophir* & *Tharsis* accipiunt mare Indicum, ejúsque emporia [r]. *Tharsis* hic est mare Indicum [s]. 6. תַּרְשִׁישׁ Jo. & Ch. & Ae. est Tarsus Ciliciæ: Græcis Hieron. & Theodor. *Carthago*: Arabi Geographo *Tunis*: Rectiùs Eusebius *Tarsis* (inquit) unde Iberi, seu Hispani. Constat Tyrios & & Phœnices olim in Hispaniam navigâsse, sive necessitate compulsos, et Josuam fugientes, sive pellectos ejus metallis, auri, argenti, &c. quibus olim Hispania maximè fœcunda erat, testibus Strab l. 3. & Diodor. l. 5 p 216. Mela, 2 6 & Plin. 3. 3. & 33. 4. Dicit Strabo Phœnices plerasque Hispaniæ loca circa Tartessum & Turdetaniam tenuisse; quod & locorum nomina indicant merè Phœnicia; *Gadira*, *septum*, vel *sepem* explicant Plin. Solin. &c. Id גָּדֵר. *Malaca salsamentis abundat*, ait Strabo: מָלַח est *sale condire*: Imò ipsa *Hispania*, vel, ut veteres scribunt, *Spania*, merè Hebraicum est, סְפַנְיָה *Spanija*, cuniculosa regio; à cuniculis enim penè subversa est: Etiam *Iberi*, terrarum ultima occupare crediti, dicti ab Heb. עֵבֶר vel Chald עִבְרָא *ebera* vel *ibra*, quod est *transitus*, & quicquid est ulterius. Ex his colligo *Tarsis* vel esse Hispaniam, vel ejus partem, Gades nimirum & Tartessum: Alia autem fuit Tharsis in Oceano Indico ad quam ex Esiongaber profecti sunt, 2 Chron. 20. 36, 37. Ophiræ ut videtur proxima, fortè ad promontorium Cory [t]. ¶ *Semel per tres annos*] Meliùs alii, *tertio quoque anno*. Satis id visum, cùm sic quoque satis magna afferretur rerum omnium copia [v]. Una fortè anno ibant, altero redibant, tertio in *Thrasis* & *Ophir* commorabantur, id distrahendas & comparandas merces. Hodiè quoque ad eas regiones triennalis videtur esse Portugalensium navigatio [x]. Fortè non tres anni in illa navigatione consumpti sunt, sed aliquantisper à navigatione cessatum est, ut classem salo jactatam reficerent [y]; sed singulo triennio classis ibat & redibat [z]. Nostro ævo multò citiùs peragitur navigatio, tunc autem perpetuò legebant littus, & regiones obibant [a]. ¶ *Et dentes elephantorum*] Ità P. Mo. Jon. M. Os. Hebræi recentiores in BA. שֶׁנְהַבִּים *Ebur*, Strig. Belg. Ca Ti. Significat vox dentes exertos duos in maxilla superiori ex quibus constat ebur; Alii cornua esse malunt; Ezechiel mixto nomine קַרְנוֹת שֵׁן

[o] Pineda in La. [p] La. [q] Mart. [r] Acosta & Jo. in La. [s] Me. [t] BP. 3. 7. [v] G. [x] Mart. [y] Sa. et To. [z] Ma. [a] Sa.

cornua

de quo Plin. 6. 19 Argumento est, quod ex iis oris adfertur cephus, quæ [legendum puto, quibus] Salomonis classis adnavigabat, nempe ex Troglodyticis in ora Æthi-
f BA. 1.3. opiæ [f]. ¶ *Et pavos*] Vel *pavones*. Ità Ch. Sy. Ar.
31. M. P. JT. Pi. Ti. &c. & He in B. ‏תוכיים‎ vel ‏תכיים‎
Puto pavones, inversâ voce, sic dici, pro ‏כותיים‎, quasi *Cuthæos* dixeris, seu *Persicos*; Non novum est, ut aves à locis denominentur; sic à Phaside *Phasianus*; *Afræ aves* & *Numidicæ*, à *Numidia*, & *Africa*; &c. Imò ipse *pavo* dicitur *Medica*, aut *Persica avis*, Aristoph. in Avibus, (vide Scholiasten) & Suidæ; quòd pavones ex India (in qua veri sunt eorum natales,) in Persidem & Mediam advecti, inde in Judæam, Græciam, Latium, &c. dispersi sunt. Porrò tales inversiones sæpè occurrunt; sic eadem ligna vocantur ‏אלמוגים‎ & ‏אלגומים‎. ovis & ‏כשב‎ &
g B 2.1. ‏כבש‎ dicitur [g] Alii vertunt, *psittacos*, Jun. Pi. Diodat.
20. Sed nulla causa erat, cur à recepta versione discede-
h BA. ib. rent [h].

23. *Divitiis & sapientiâ*] Nullus rex sapientiam ità
i Mart. conjunctam cum divitiis habebat [i].

24 *Universa terra*] i. e Homines universæ regionis
k V. propinquæ [k].

25. *Arma bellica*, ‏נשק‎] *Armaturam*, Mo. *Vasa armorum*, Jon. *arma*, Sy. Ar. JT. sub. *bellica*, V. Ti. M. ¶ *Per annos singulos*] Ità P. M. Ti. &c. Ad verb. *rem*
l V. *anni in anno*, V. Mo. q. d. suo quæque anno [l]. Nempe
m Mar. tributi nomine munera ea afferebantur [m]. Ea solent annuatim pendi, cùm dona pro arbitrio mittantur; nisi
n Mart. significet eos *toto anno*; h. e. crebrò donâsse [n]; ad conciliandam, vel retinendam Salomonis benevolenti-
o Os. am [o].
Mart.

26. *Congregavitque currus & equites*] In altissima
p Mart. pace prudenter de bello cogitat [p]. Qu. An licuit ei tot currus & equites comparare? Resp. 1. [Q. negant.] Ecce alia prætergressio legis Deut. 17 16. Nimiâ prudentiæ suæ fiduciâ, putabat se illis cautionibus legis non egere: ità in illas primùm, deinde in præcipua Legis
q G. impegit [q]. [Alii aliter.] Mens illius legis erat, nè princeps illis fideret, &c. ideóque legis mentem non est transgressus, si iis non fideret; At si contrà se res habuit, non est laborandum, ut eum excusemus. Præterea quiddam erat in Salomone singulare, atque extra ordinem; promiserat enim ei Deus summam potentiam & opulentiam ¶ *Et facti sunt ei mille quadringenti currus*] At 2 Par. 9. 25. sunt *quatuor mille*. Verùm τὸ *quatuor mille* ibi non ad *currus*, sed ad *præsepia* referuntur; Et cùm quadrigæ cuique assignentur quatuor equi, mille currus 4000 equorum exigunt; Dices, adhuc 400 equos redundare.
r Mart. Sed minutiorem numerum scriptura præterire solet [r]. Vel totus numerus curruum erat 4000. Vide suprà 4. 26. ex
s Jun. Pi. Ma. quibus 1400 erant alternis in ordinario comitatu ejus [s].

equorum, &c Sy. [Quidem hæc verba cum sequentibus connectunt, hoc modo,] *Et exitum equorum qui ipsi Selomo ex Ægypto, & netum, negotiatores capiebant*, &c. M. vel sic. *Et vectigal equorum* (i. e. mercium quæ equis aut curribus vehebantur, ut sequens versus explicat; Metonymia subjecti †.) *quod erat Schelomoni* (quia per † Pi. ex ejus regionem transibant,) *id est, vectigal neti, mercatores* Jun. *accipiebant*, &c. JT.] His verbis indicatur, unde peteret Salomon tot equos [f]; cùm pauci erant in Palæstina, nem- f Me. pe ex Ægypto, ubi equi plurimi, & feroces atque generosi sunt [g]. Vide Cant. 1. *Equitatui in curribus Pha-* g Mart. *raonis* [h]. ¶ *Et de Coa. Negotiatores enim regis* h Me. *emebant de Coa: & statuto pretio perducebant*] Noster legit ‏מִקְוֵה‎ [i]. Sed ubi gentium sit *Coa*; ignotum est [k]. i Le. Fortè erat *Coa* Fœlicis Arabiæ urbs (de qua Ptolem. 6. k Sa. 17 [l].) vel potiùs *Co* Ægypti, Metropolis Nomi Cynopo- l Me. litani de qua Ptolem. 4. 5. & Stephanus de urbibus [m]. m Ma. fin. Nos olim, sermonis serie, nondum perpensâ, sic redde- La ex er. bamus, *Et educebantur equi Salomoni ex Ægypto, & Michne*; i. e ex *Troglodytica* propè *Ægyptum*, quam priscos *Michne* dixisse scribit Plinius, 6. 29 [n]. Hebræa n BA. 1.2. sic se habent, ‏וּמִקְוֵה סֹחֲרֵי הַמֶּלֶךְ יִקְחוּ מִקְוֵה בִּמְחִיר‎] 9. 172. 12. Interpretationes variæ sunt, & altissimæ; quarum &c. pleræque mutant vocales, aut accentus, aut vim faciunt verbis, aut sermonis filum abrumpunt, aut multa gratis supponunt *. [Prius ‏מקוה‎ varè sumunt,] Est dictio, quæ * BA. ib. stat per se, & non cohæret cum sequentibus, ut docet 171. & accentus distinctivus regius Zakeph gadol [o]. Significat quod 172. Persæ *Caravannam* vocant, & ad equos refertur r. Turbavit interpretes ‏מקוה‎ bis positum [q]. Locum sic red- o Di. ex R.S. dunt, *Nam* (vel *&*, V.) *congregatio*, vel *turma*, vel p Q in G. *societas mercatorum*, sive *negotiatorum accipiebant con-* q BA. 171. *gregationem*, sive *copiam*, sive *multitudinem equorum pre-* 62. *tio*, P. V. sim. Ca Strig. Os. Mar. Alii ‏מקוה‎ idem r quod ‏קוה‎ & ‏חוט‎ [s] Vertunt, *netum*, JT. Mo. *filum*, r Q in M. V. *fila linea*, Belg Ang. i. e. telam byssinam, seu vestes byssinas [s], quæ tunc in magno pretio erant [t]. Sicut fi- s V. Di. ex lum dicitur ‏קוה‎, ità quod ex filis texitur dicitur R. Levi. ‏מקוה‎ * Fila talia qualia erant Coa Græcis & Latinis * V. notissima †. [Locum ergo sic reddunt.] *Et quod ad* t BA. *fila linea* (vide Gen. 41. 42.) *mercatores regis* (intellige † G. publicanos, & vectigalium redemptores, seu collectores) *lina sumpserunt* (ut & equos) *pretio*, viz. certo & statuto [v]. [Alii sic vertunt, & cum præcedentibus con- v Belg. nectunt,] *Et exitum equorum*, &c. *& netum, negotiatores regis capiebant netum in pretio*, Mo *Habebat equos*, &c. *& fila etiam linea; & mercatores regii linea ista fila ad pretium acceperunt*, Ang. *Et ad exitum equorum, qui Salomonis erat, ex Ægypto, & netum quod attinet, mercatores regis accipiebant netum pretio*. ‏וּמִקְוֵה‎ & ‏וּמוֹצָא‎
habemus

... Et educebantur equi Salomoni ex Ægypto. *Et vectigal* quod attinet, *mercatores regis Salomonis vectigal* illud *accipiebant pretio* redemptum à Rege Ægypti. Sensus est; Equos non patiebatur Pharao è regno suo educi, nisi gravi tributo exacto; (de quo versu seq.) Salomon igitur, ut à tam gravi tributo se eximeret, à Pharaone per mercatores suos totum illud jus certo pretio quotannis redimebat. Hunc sensum planum & obvium, quo minùs sequantur interpretes, stat per Hebræam vocem מִקְוֵה bis repetitam, quâ illi quidvis aliud potiùs, quàm *vectigal* intelligunt [a]. Voluit Pharao certum ex equis è regione sua eductis vectigal habere; hoc autem jus Pharao Salomoni, utpote genero suo tribuit, nempe ut exteri equos inde non abducerent, nisi ad Salomonis arbitrium, persolutóque ei pretio constituto. Hoc vectigal exigebat per quandam mercatorum suorum societatem [*].

[a] BA. 1. 2. 9. 171

[*] Mart.

29. *Egrediebatur autem quadriga*, &c. וַתַּעֲלֶה וַתֵּצֵא מֶרְכָּבָה וגו׳] *Et ascendebat & egrediebatur quadriga* (vel *currus*, Belg.) *ex Ægypto in* vel *cum sexcentis argenteis, & equus* (vel *celes*, Ti.) *in* vel *cum quinquaginta & centum*, P. Mo. Belg. *Ascendebat* (vel *addicebatur ex Ægypto abducenda*, Ca.) *quadriga pro 600 argenteis, hoc est equus unus pro 150*, &c. M. Ca. *Quadriga* hic ponitur pro quatuor equis [*]. *Currus ascendebant*, (nam Ægyptus depressior erat Terrâ sanctâ) *educebantur* pretio 600 *argenteorum*, *equus* pretio 150, &c. V. Pretium equi erant 150 sicli, seu drachmæ, id est, 60 coronati; nec minoris hodie constabit equus generosus, &c [b]. Hoc pretium pro equo pendebant [c]. Non placet; Alioquin omnium equorum idem esset pretium, quod absurdum est [d]. [Alii sic;] Currus bellicus constabat, cum omnibus scilicet sumptibus, donec Hierosolymis regi præsentaretur, 600 siclis, &c [†]. Al. sic; Hoc non erat equi pretium, sed vectigal, quod Regi solvebatur, ut liceret educere [f]. Currus mercibus onustus pendebat 600 argenteos, equus 150, &c [g]. *Nam ascendens ex Ægypto exibat* (è finibus scilicet Judææ & regni Salomonis, Jun.) *currus* (oneratus in quaternos equos, &c. Jun.) *600 siclis*, &c. JT. ¶ *Atque in hunc modum cuncti reges Hethæorum & Syriæ equos venundabant*] Sensus est, emisse Salomonem à Syris equos eodem pretio quo ab Ægyptiis [h]. *Et sic omnes reges Hethæorum*, &c. *per manum eorum educebant*, P. Nemo illis vitio vertat, quòd per nominativum reddunt, nam præpositio ל (non secùs quàm præpos. ב) non rarò facit nominativum. Exempla vide Deut. 24. 5. Jos. 10. 21. 2 Sam. 16. 2. & 17. 16. 2 Reg. 7. 2. Job 16. 21. Esa. 32. 1. Hìc tamen fateor

[*] San. La.

[b] Mart.

[c] San.

[d] BA. 171.

[†] Oł.

[f] BA. ib.

[g] Di. & Belg. ex Jun. Pi.

[h] Me. ex San. sim. La.

... naturalium notitiam nimis, expetendas esse. Quoniam ea est humana infirmitas, ut illis modum non facilè imponat. Monemur etiam nobis ipsis minimè fidere [†]. ¶ *Filiam quoque Pharaonis*, וְאֶת בַּת פַּרְעֹה] Cum verbis præcedentibus connectunt, *amavit —— alienigenas, & filiam Pharaonis*, s. Jon. Sy. Ar. M. Ti. P. Mo. Hac versione vitio daretur ei, quòd amâsset uxorem legitimam [i]. *Amavit —— alienigenas, idque præter filiam Pharaonis*, JT. sic Ca. Belg. Ang. vel, *& cum filia*, &c. Pi. Ang. q. d. uxori suæ legitimæ alias multas superinduxit; sic accipiuntur hæ particulæ infrà v. 25. 2 Par. 11. 18 [k]. Alii, *maximè*, vel *præsertim*, *filiam Pharaonis*, Ità V. Qu. Cur hæc, quæ legitima ipsius uxor erat, inter alienigenas numeratur, eodémque loco ponitur? Resp. 1. Quia illa (utpote dilectissima & apud Salomonem potentissima [l],) præcipuas partes teneret in avertendo eo à vero Dei cultu [m]. Mulier hæc callida, nè tanti regis thoro frustraretur, veram religionem simulavit [o]. Matrimonium illud eâ lege ac promisso initum fuit, ut cultum Judæorum reciperet; Quò spectat illud in Psal. 45. *Audi filia, obliviscere domum tuam*, &c [o]. Cùm autem superinductas vidit alias peregrinæ religionis fœminas, larvam deposuit, & superstitiones Ægypti publicè professa est; Non ergo arguitur Salomon, quòd eam duxerit, sed quòd eam, inventam jam falsæ religionis amantem, non dimisit [p]. Verùm non dicitur hoc loco fanum idolis Ægypti exstructum; quod tamen recenseri tantò magis debuit, quanto *Ægyptii* potentiores erant *Zidoniis*, *Ammonitis*, &c [q].

[†] Mart.

[i] Pi.

[k] Jun. Pi.

[l] San.

[m] V.

[o] T. ex San.

[o] Mart.

[p] San. sim. T.

[q] Mart.

2. *De gentibus, super quibus dixit*, אֲשֶׁר אָמַר] *De quibus* (vel *quas*, P.) *dixerat*; i.e. præceperat, V. vel *edixerat*, JT. Hoc refer ad *Sidonias*, & *Hethæas*: apparet id in ipsa lege [r]. Lex exstat Exod. 34. 16 [s]. & Deut. 7. 3. &c [t]. Potissimùm loquitur de 7 gentibus [v]. Poterant quidem ducere *Moabitidas*, *Ædomæas*, &c. sed non nisi conversas ad Judaismum [x]. Nehem. 13. 23. At ex 7 populis, nè tales quidem ducere licuit, nè latens malum erumperet. Cæteræ fœminæ obiter nominantur, ut intelligatur unde Salomon tot fœminas sibi comparaverit, & quàm variarum formarum fuerit appetens, verè φιλογύνης, ut hic s. habent [y]. ¶ *Non ingrediemini ad eas*, Ità P. s. in Pi. לֹא תָבֹאוּ בָהֶם] *Non miscebitis vos cum illis*, Jon. in V. *Ne conveniatis* (vel *congrediamini*, Q. in Ma.) *cum eis*, JT. Heb. *non venietis in eis*; sed *in* ponitur pro *cum*, vel *ad*: Sensus est, Nè contrahite cum eis affinitatem. Metonymia effecti destinati; nam qui cum aliquo affinitatem contrahere vult, ejus rei causâ ad illum venit; Vide exemplum Gen. 34. 6 [z]. ¶ *Hu copulavit*

[r] G.

[s] Me. La.

[t] Jun. Pi.

[v] M.

[x] M. sim. La. G.

[y] G.

[z] Pi.

melius quàm desinit: ultima primis distant. Et quod apud Tacitum, *Initia plerisque meliora, sed finis incitnat, & multi diuturnitate in superbiam mutant*[l]. Sic multi alii principes ex præclaris initiis postea deterrimi facti sunt, ut Alexander, Nero, Tiberius, &c[m]. Annum jam agebat Salomon 54[n]. Regnavit enim annis 40; cœpit autem imperare, vel, cùm viginti essent annorum, vel, cùm jon or esset[o]. Jam ad senium vergens, anno regni 27; (nempe post 20 annos, quibus opera sua procuravit, nonnullósque alios & antè & pòst insumptos) sunt à veritate aberrans, populo Israelis offensioni fuit, atque, hæc causa est cur Ezec. 4.5 principium peccatorum Israelis ducitur ab anno 27. Salomonis; à quo ad excidium usque urbis & templi præcisè numerantur 390 anni[p]. In senectute & virtutes illius defecerunt, & aucta est libido, quæ in aliis illâ ætate imminui solet; Discamus ergò nullam ætatem à periculo vacuam esse; atque idcirco semper advigilandum. Cùm juvenis esset, exercebat se præclaris operibus, & juri dicendo, & scribendis libris; In senectute autem marcessens otio, insanis amoribus operam dat. Josephus non arbitratur ejus transgressionem hîc initium habuisse; sed jam inde cùm boum figuras in Templum induxit, contrà legem. At verò Deus ipse, & igne, & nube templi fabricam probavit, nec quicquam in ea reprehendit[q]. ¶ *Depravatum est cor ejus per mulieres*] Heb. *Inclinaverunt*, vel *flexerunt*; i. e. averterunt *mentem ejus*, V. P. Hæc ostenderat Deus lege suâ ex hujusmodi nuptiis tandem eventura, nec fallus est, ut qui suum figmentum optimè noverit. Debebat Salomon præcepto Dei magis fidem habere, quàm rationi humanæ inniti. At qui ambiunt ejus generis matrimonia, dicere solent, omnino se sperare illas mulierculas Deo lucrificatum iri. Tale quippe hominum ingenium est, ut suis pravis cupiditatibus religionem prætexant. Quantò satius est exemplum Salomonis attendere, qui tantus Rex, ac tam sapiens, non ad Deum convertit suas; verùm ab illis in idololatriam est præcipitatus. Adde quòd liberi plerumque ventrem sequuntur, & impietatem ab impiis matribus imbibunt[r]. Hoc præ cæteris vitiis libido habet, ut homines quodammodo ad bruta dejiciat[s], etiam senibus & sapientibus pudorem, mentémque omnem prorsus expectorat. Vide Os. 4. 12. Ecclesiastici 19. 2. & 47. ¶ *Ut sequeretur Deos alienos*] Qu. Quomodo hoc fecit? Resp. 1. Verè coluit idola, non quòd in eis aliquid divinitatis inesse censeret, sed ut concubinis morem gereret[t]; nè uxores offenderet, simul cum illis exteriorem cultum exhibebat, sicut Adam uxori suæ obsecutus est, non seductus, 1 Tim. 2. sed nè eam contristaret[v]. Imò secutus est Deos alienos, non tantùm exteriori cultu, sed etiam errore mentis, quæ à *Domino adversa* dicitur, v. 9[x]. Eum verè idola coluisse affirmant Iren. Justin. Tertul. Basil. Aug. Primùm in occulto permisit fœminis illis uti avitis ritibus; deinde exemplo earum & ipse corruptus palam idem fecit[y]. Factus est animo propensiore & æquiore erga Deos

[l] G. [m] Mart. [n] Me. ex S. I. sim. Mart. [o] Mart. [p] Pi. ex Jun. ad v. 8. [q] Mart. [r] Mart. [s] Mart. sim. Ser. [t] La. ex Ser. E. [v] E. ex Aug. [x] Me. [y] G.

ceptum Dei, sequendo ipsum; i. e. non permansit in vero ipsius cultu[a]: *nec perfecit opus Dei & cultum illius*, Ar.

7. *Ædificavit*] Permisit ut uxores ædificarent, non increpavit eas[b]. ¶ *Fanum*, במה] *Excelsum*, JT i. e. Fanum in excelso loco[c], altare: Vide Num. 22. 41[d]. ¶ *Chamos, idolo Moab*] Hic est Κῶμος, Deus temulentiæ, puta Bacchus[e]; vel, Priapus[f]; Dei illius sacra tam impura erant, ut non nisi in tenebris obiri possent[g]. כמש Heb. sign. *occultare*; Fortassis ergò erat Pluto, sive Deus inferorum[h]. Dices, *Chamos*, qui hîc Deus Moabitarum, in Jud. 11 est Deus Ammonitarum. Resp. 1. Ab eo tempore res commutata fuisse videtur[i]: Imò verò ob aliarum nationum erga Deos suos constantiam, condemnat Deus Israelitarum levitatem, Jer. 2. Resp. 2. Duæ hæ nationes finitimæ easdem participabant superstitiones[k]. ¶ *In monte, qui est contra Jerusalem*] id est, In monte Olivarum, de quo vide 2 Sam. 15. 30[l]; qui propterea 2 Reg. 23. 13. *mons offensionis* dictus est[m]: Inde cultus de tota urbe videri poterat, quod erat magnum incitamentum ad idololatriam[n]. Nec tantùm civibus nocebat, sed Ethnicos in idololatriis confirmavit; Hinc etiam data occasio Manichæis ad accusandum Deum veteris Testamenti[o]. Nullum idolis fanum Jerosolymis exenavit[p]: At Posteri ejus hoc fecerunt; Idololatria in ipsis initiis parvo se spatio continet, sed postea longiùs & latiùs perpetuò grassatur[q].

Universis uxoribus] Nam quod aliquibus concesserat, id aliis idem petentibus dandum erat, si domesticâ pace velit frui, &c[r].

9. *Qui apparuerit ei secundò*] Primùm Gibeone, c. 3 5: deinde Hierosolymæ, 9. 2[s], opere Templi perfecto. Obj. Apparuit etiam, 1 Reg 6. 11. adeóque non *secundò*, sed *tertiò* hoc factum. Resp. 1. Illud per Angelum, vel, fortè per prophetam factum est; bis autem apparuit ei Deus per visionem nocturnam. Resp. 2. Illud *secundò* respicit præceptionem sequentem, quæ bis facta erat, c. 5 6, 9 †. Gravior culpa ob tantum Dei favorem[t].

10. *Et non custodivit*] Malim, *Sed ipse non observavit*, &c. Pi.

11. *Dixit Dominus*] Per Ahiam Silonitem[u]; aliúmve prophetam[v]; non enim ulteriùs ei apparuit[x]. Vide infrà 29[y]. ¶ *Quia habuisti hoc apud te*] H: b. *Propterea quòd fuit hoc apud te*. M. P. V. Ti. &c. nempe peccatum; quia peccatum istud inventum est apud te[z]: *hæc facta tecum*, h. sim. Sy. vel, *tantum facinus perpetrâsti*, Ar. quia in animum tuum induxisti à me apostatare, &c[a]. ¶ *Disrumpens scindam*] Heb. *scindendo scindam*, P. *omnino abrumpam*, vel *avellam*, V. *lacerando lacerabo*, JT. ¶ *Regnum*] i. e. Majorem partem, ut declaratur v. 13[b]. ¶ *Dabo illud servo tuo*] Jeroboamo: Gravissimum est propriis servis subjici[c]. *Servo*, i. e. subdito[d].

12. *Propter David*] Non respicit merita David, sed promissiones ipsi factas, 2 Sam. 7[e]. Hæc distractio regni redundare

[a] V. sim. Belg. [b] He. in Mar. [c] Pi. [d] Q. 14 V. [e] La. T. [f] San. [g] T. San. [h] T. ex Syr. Mart. [i] Q. 13. Mart. [k] Mart. [l] Jun. Pi. [m] Me. [n] Me. [o] L. sim. Mart. [p] Mart. [q] Me. [r] Mart. [s] L. Me. Jun. Pi. † Me. [t] G. [u] G. To. in Mc. [v] Me. [x] G. [y] V. sim. [z] La. [a] La. [b] Jun. [c] B. G. [d] Mart. [e] Mart.

Deus [h]. Is *Ader* Jo & 6 [i].

15 *Et ascendisset Joab ad sepeliendum eos qui fuerant interfecti*] Heb. *ad sepeliendum interfectos*, P. Mo. V. Israelitas suos, qui in prælio illo, 2 Sam. 8. 13, 14. occubuerant [k]; hac enim victoriâ fretus Joab, perrexit ut Edomæam pervaderet [l]. Al. sic; *ad sepeliendos* nempe Idumæos *, honoris causâ, & ob cognationem cum Israelitis; sic sæpè solent victores etiam victos sepulturæ mandare [m]. Sed non credendum est Joabum tamdiu distulisse hoc officium donec rediret, nec gravis ipsorum odor sustinere potuit [n]. Al. sic; *ad sepeliendos* præsidiarios ex Judæis, quos Joab inter Idumæos subactos reliquerat, quos etiam Idumæi vel vi, vel dolo interfecerant, & insepultos, forsan in rotis, aut furcis, reliquerant [o]. ¶ *Et occidisset omne masculinum*, &c] Nè quid iterum novi tentarent [p].

17. *Ut ingrederetur Ægyptum*] Monarchæ ejectis principibus clementiam aliquam impertire solent [q].

18. *Tuleruntque secum viros de Pharan*] Ut hoc comitatu instructi, honorificentiùs Ægyptum ingrederentur [r], & testarentur eum esse de genere regio [s]. ¶ *Et cibos constituit*, וְלֶחֶם אָמַר לוֹ] *Et panem vel cibum dixit ei*, Mo. Hebraismus, pro, *escam imperavit dari illi*, V. sim. P. Jon. *constituit ei*, 6. Pi. *dixit ei dare* M. ¶ *Et terram delegavit*] i. e. Præfecit eum regioni cuidam [t].

19 *Sororem uxoris*, &c. אֲחוֹת תַּחְפְּנֵים הַגְּבִירָה] *Sororem Tachpenes reginæ*, Jon. Ar. Ti. M. V. vel *augusta*, Sy. JT. *dominæ*, Jun. *principis*, P. Idem tamen Pharao filiam suam, Salomoni uxori dedit; quem sciebat Hadado parùm gratum: Magni Reges istas necessitudines minimi faciunt [v].

21. *Cùm audisset dormîsse David*, &c. *& Joab*] Qui fortes erant, & fœlices; ideóque his viris nihil tentare ausus est [x]: *obdormivisse* (sub. *& congregatum esse*, ut Jud 2. 10. exprimitur) *cum patribus*, Pi.

22. *Quare indiges*, כִּי מָה אַתָּה חָסֵר] Ad verb. *Quia quo indiges?* Aut redundat כִּי, aut aliquid subaudiendum; q. d. *Id non permittam, quo enim indiges* [y]? vel, mane, *nam quid*, &c. JT. verùm כִּי hîc ponitur pro כִּי אִם [z]. ¶ *Nulla*, לוֹא] *Non*, P *Nequaquam*, sub *acquiescam verbis tuis*, vel, *remanebo hîc* [a]. ¶ *Sed obsecro te ut dimittas me*] Desertâ aulâ regiâ terram suam repetere vult; 1. Ut se ulcisci posset de posteris David [b]; 2. Ex patriæ desiderio [c]. Utinam & nos, quamvis

[h] La. [i] G. [k] Ma. ex Jun. [l] Pi. ex Jun. [m] V. [n] Q. in Mart. [o] San. [o] T. ex Jun. sim. Ma. La. [p] V. [q] Mart. [r] Jun. Pi. sim Mart. [s] Ma. ex V. [t] V. [v] Mart. [x] Mart. [y] V. [z] Pi. [a] V. [b] M. [c] San. Mart.

cum malo (vel *idque præter malum*, JT. Belg Glas. Ang.) *quod Hadad*, Mo. P. &c. sub. *fecit*, vel *inferebat*, P. V. JT. Glas. sic Ti. M. Mar. Schindlerus hîc addit, sæpissimè in Jobo, Psalmis & Proverbiis & apud Arabes ferè semper, אֲשֶׁר poni subintellecto verbo [i]. Sensus est, Et conjunctum est malum ejus cum malo, &c. i. e. afflictio ejus adjuncta fuit afflictioni quam fecit Hadad; h. e. ipse quoque afflixit Israel unà cùm Hadad [k]. Hoc incommodum ad illud prius accessit [l]. ° [Alii aliter] *Propter malum quod perpetraverat; Hadad etiam*, &c. Sy. *Propter modum quo habitus fuit ab iis; Hadad etiam*, &c. Ar. *Et hoc fuit malum quod Hadad fecit Israeli, ut execraretur*, &c. Q. [Verba horum authorum postrema, cum reliqua versûs parte conjungenda sunt.] *Hæc est clades, quam accepit Hadad*; Strig. *Etiam propter malum quod acciderat ipsi Hadad*, subaudi, *infestus fuit Razon Israeli*; etsi enim Regis Adad personam oderat, ideóque ab eo defecerat; tamen magis oderat Israelitas, quòd Syros, Regis Adad subditos, Razonis compatriotas gravi bello afflixissent; itáque sequitur de Razon in textu, *& abhominatus est*, &c [m]. [*Adad* juxta Strig & Os. idem qui *Adadezer*, contrà quàm reliqui sentiunt.] Aliqui, *& ad malum quod Hadad*, subaudi, *incitavit ipsum Razonem*. Trajectio pro; *& malum ad quod incitavit Razonem* [n]. ¶ *Et odium contra Israel*, וַיָּקָץ בְּיִשְׂרָאֵל] *Et detestatus est* (vel *contemptui habuit*, Q. in V. *mulctavit*, Ti. *vexavit*, Ar. *infestavit*, Sy.) *Israelem*. P. sim. V. Strig. Hi transitivè sumunt, sicut Levit. 20 23. קוּץ idem quod קוּט *aversari & abhorrere*, Psal. 95, 10. Ezec. 6. 9. & 36. 31. Alii verò intransitivè sumunt, *vexabatur*, sive *angebatur de Israele*, sicut Exod. 1. 12. quia utique non poterat de eis facere, quod ipsi collibuerat; Hi deducunt à קוֹץ *spina*, q. d. spinarum instar in oculis ejus erant Israelitæ [o]; *tædebat eum Israelis*, JT ac ideò in dies infestabat [p]. *Hadad fecit ut execraretur Israelem*, M. Exercuit semper contra eos inimicitias [q]: *rebellavit in Israel*, Jon. ¶ *Regnavitque in Syria*, sic P. Mo. M. sim. Strig. עַל אֲרָם] *Super Aram*, Ti. Ma. *quum regnaret in Syria*, JT. malim; *dum regnabat*, i. e. quàmdiu Syriæ regnum obtinebat; nam temporis continuatio eo loci intenditur [r]. *Regnavit*, scil *Razon* [s], vel *Adad* [t]. Alii sic, *& regnavit* (vel, *dum regnaret*. Ar. vel, *qui regnaverat*, Sy.) *in terra Edom*, 6. legerunt אֱדוֹם, literæ enim ד & ר facilè mutantur [v]. *Hadad & Rezon* vires conjunxerunt, & in Damasco imperârunt [x]. Adad

[i] Glass. gram. p. 402. [k] V. [l] Mar. [m] Os. [n] Ma. [o] Ga. ad vers. c. 22. [p] Jun. Pi. [q] V. [r] Ga. ad vers. c. 28. p. 234. [s] Mar. Jun. Pi. [t] La. Ma. [v] Q. in Mar. [x] La. Mart.

etiam habebantur politici conventus [n]: 2. Hujus fabricæ occasione Salomon tributum imposuit, quod Jerob. in tribubus Ephraim & Manasse exigebat, &, cùm Ahia regnum ei promisisset, populi tributi pensitationem ægrè ferentis animos contra Salomonem excitavit [o]. ¶ *Et coæquavit voraginem*, &c. סָגַר אֶת־פֶּרֶץ עִיר דָּוִד] *Clausit* (vel *obstruxit*, Ar. P. JT.) *diruptionem*, sive *rupturam*, (*sepem*, *s. hiatum*, Sy.) *civitatis David*, P. Mo. Ar. JT. Ti. Pi. V. quam fecerat expugnando Jebusæum, 2 Sam. 5. 6 [p]. vel, *rupturam*; i.e. aperturam, quam fecerat David in muro Sion; posticum obturavit quo poterat elabi insurgente populo [q]; quasi suos cives contemneret, & nihil jam sibi ab eis metueret [r]; q. d. Justè scilicet putat se Salomon prudentiorem patre suo, &c [s]. Fuit hæc vallis aliqua quam clausit & exæquavit, ut structuram Mello illi loco imponeret [t]: *restauravit ruinas muri in arce David*, Of. Muro cinxit partem nondum munitam [v]. *Obstruxit interruptionem*, &c. per quam populus ascendit in Templum Domini; filiæ Pharaonis, cui ibi extruxit domum, magis quàm Deo, placere studens. Pro qua re cùm Jeroboam illum redarguisset in publico, ut Hebræi putant, gratiam illius perdidit [x]. Cùm Salomon undique urbem mœnibus clausit, omnia quæ sub Davide hiaverant ostiuens, tributum ad id opus indixit populo: ei tributo imposuit Jeroboamum. Non rarò malum Regibus ab iis qui pecunias Regias tractant. Talis Philetærus in Strabone, l. 13 [y].

28. *Fortis & potens*] h. e. Valebat viribus, tam animi, quàm corporis. ¶ *Vidénsque*] i. e. Quem cùm vidisset, seu consideràsset laboriosum esse, &c [z], aptúmque rebus gerendis [a]. ¶ *Bonæ indolis & industrium*] Heb. *quòd faceret opus*, Pi sim. Ma. i. e. quòd sedulò intentus esset curando & faciendo operi illi, videlicèt obstructioni rupturæ, &c ||. ¶ *Super tributa domûs Joseph*] Ephraim scilicet & Manasse [b], ut tributa vel pecuniaria, vel personalia rectè distribuerentur, &c [c].

30. *Scidit in duodecim partes*] Prophetæ non solùm verbis, sed etiam rebus futura portendebant. Sic Jeremias catenis oneratur, &c. Ezeciel dormit in latus, &c. Zacharias sumit pastoris virgas &c [d]. Virgil Æneid. 8.

Et scissa gaudens vadit Discordia palla *.

31. *Scindam*] *rumpam*; i. e. abrumpendo detraham [f]. *Dabo*] i. e. Jus in te conferam: Apparet id infrà 37. 12, 24. & 14. 8 †.

32. *Una tribus remanebit ei*] Nempe sola Judæ integra, cui tribus Simeonis tota permista fuit, ac proinde Synecdochicè includitur, ut diximus, Deut. 37. 7. nam è Benjamine tantùm pars penes eum fuit [g] Jeroboamo enim cesserunt & *Bethel*, infrà 12 29. & *Hesbron*, 2 Par. 13. 19. quæ erant oppida Benjaminis, ut constat ex

[n] Mart. [o] Ma. [p] Jun. Pi. [q] V. ex He. [r] K. in Mart. [s] V. [t] Hi. in Mar. [v] Mar. [x] M. [y] G. [z] V. [a] Of. || Pi. [b] M. V. [c] Mart. [d] San. [f] G. [f] V. † G. [g] Jun. Pi. Ma.

conentur sibi parare regni stabilitatem: quo fit, ut Deum contra se concitent, itáque ab eo funditùs evertantur [a].

39 *Et affligam semen David super hoc*, לְמַעַן זֹאת] *Propter hoc*, Jon. P. Mo. *hac de causa*, Sy. Ar. *propter hanc rem quam Salomon fecit*, M. Affligam eos, non restituendo illis Regnum, propter Idololatriam, &c [b]. Vel, *super hoc*, æmulatione scilicet regni novi [c]. Vel, *super hoc*; i. e. si qui Salomonis posteri tibi ab eam rem molestiæ aliquid facessere voluerint, & regnum veluti hæreditarium repetant, tuas potiùs, quàm illorum partes suscipiam; Quod sanè fecit [d]: vel sic; ut tu exalteris, deprimam eos: ut quod illis decesserit, tibi accedat [e]: vel sic; *propter hanc rem*; i. e. ob istam lacerationem regni vehementer affligentur [f]. ¶ *Veruntamen non cunctis diebus*] Referendum hoc; vel, 1. Ad tempora Asæ, Ezechiæ. & Josiæ, qui fuere pii [g]. Post annos enim 256. cessatura erat omnis Israelitarum adversùs Judæos contentio, illis ad Assyrios in perpetuam captivitatem abductis [h]. Josias etiam occupavit Samariam & regiones ad decem tribus olim pertinentes. Deinde Judæi à Babylone reversi, regnum propè recuperàrunt. Sed hæc parùm mihi probantur, quia nunquam posteà posteri Davidis decem tribubus imperàrunt [i]: vel, 2. Ad tempora Messiæ, qui Rex futurus erat omnium tribuum Israeliticarum & Gentium [k]; qui *sedit super solium Davidis*, Luc. 1. 32 [l].

40 *Voluit Salomon interficere Jeroboam*] Vel, quia populos sollicitabat ad defectionem [m]; vel, quia audivit regnum illi promissum [n]. Regibus longæ sunt aures [o]; Et Jeroboam parùm cautè evulgavit, quid sibi dictum ab Ahia, quòd tamen ne contingeret, Propheta illum à turba segregavit, dum hæc diceret [p]. Sed frustra conatur Salomon; nam consilia hominum nequeunt divinis decretis prævalere [q]. Quare magna fuit hæc Salomonis excæcatio, &c [r]. ¶ *Ad Sesac regem Ægypti*] Incertum est, an socer erat Salomonis (ut communiter existimant,) an levir ejus; Fortè hic *Sebacus* Herod. & Diod [s]. Non fuisse ejus socerum satis constat, alioqui non se illi credidisset Jeroboam [t]. Sed Principes sæpe sunt harum necessitudinum admodum negligentes. Levir erat Salomonis, Deus autem Jeroboamum servare constituerat [v].

41. *In libro verborum dierum Salomonis*, עַל סֵפֶר דִּבְרֵי שְׁלֹמֹה] *Super* vel *in libro verborum Selomoh*, s. Jon. M. Mo. vel *rerum*, JT. Pi. Ti. *actorum*, P. sim. Sy. *sententiarum*, Ar. in libro scripto de gestis ejus [x]; qui non exstat. Vide 2 Par. 9. 29 [y]. Id est, In Actis publicis forensibus, non autem Ecclesiasticis: Nam hæc de libris Chronicorum qui longo pòst intervallo ab Ezra (ut putatur) conscripti sunt, ridiculum esset accipere [z].

42. *Quadraginta anni*] Quoto anno regnare cœperit,

[a] La. [b] V. [c] Me. [d] San. [e] Toc. [f] Mart. [g] He. in Ma. [h] Me. [i] Mart. [k] G. Isà c. 11. ex To. & Ser. & Caj. Mart. Ma. RR. in Mart. [l] V. [m] Me. sim. Mart. [n] Me. [o] Mart. [p] San. [q] Mart. [r] La. ex Dion. [s] San. [t] Me. [v] Mart. [x] V. [y] Me. sim. M. [z] Jun. Pi. Ma.

2 Reg. 23. ubi Josiam tandem hoc fecisse scribitur [r]. Resp. Vel, delubra illa obserata erant; alioquin enim Ezechias diruisset: vel, eorum tantùm rudera supererant, quæ, quia impii reædificabant, *Salomonis excelsa* vocantur [s]; Sed hæc dicunt, non probant [t]. Monceius de *Aaron purgato*, 1. 15. ait non fuisse eadem numero idola, sed specie [v]. Dices, Ezechiam aliósque sanctos Reges, hæc Salomonis phana non sustulisse. Resp. 1. Fortè id non poterant efficere, quòd reluctaretur populus. 2. Clauserunt illa phana, licèt non everterunt [x]. 3. Prædixerat Deus Salomoni per Davidem, fore, ut si derelinqueret Dominum, ab eo projiceretur in æternum [y]. 3. Res hæc est conjecturalis; Auctores utrinque pares: Rationes & testimonia scripturæ non admodum premunt, & in alios sensus facilè trahi possunt: Non habeo quó propendeat assensus [z]. In re tam obscura & incerta quid constituam, non habeo; Scripturæ tamen inclinant potiùs in ejus damnationem, quàm salutem. Nec gesta ejus ideò conscripta sunt, ut de illius damnatione certò statuamus; sed ut defixas cogitationes in tam horrendo exemplo habentes, nostræ sapientiæ, opibus, & viribus minimè fidamus [a].

[r] La. [p] Mart. [q] Ser. [s] La. Mart. [t] Ser. [u] La. [v] Ser. [x] Mart. [y] Me. Mart. [z] San. [a] Mart.

C A P. XII.

1. **V**Enit *Roboam in Sichem*] Propter loci commoditatem, nam erat in meditullio regni [a]. Locus erat parùm auspicatus; Ibi corrupta Dina, venditus Joseph, & Abimelech tyrannidem sibi vendicavit [b]. At debuerat potiùs Hierosolymam eos vocare, ubi erant, & Templum, & monumenta Davidis, &c. & robur tribûs Judæ [c]. At Israelitæ noluerunt eò proficisci, quia Jeroboamus ibi minimè tutus foret [d]; In *Sichem* fortè comitia petierant, quòd à domo Davidis nonnihil viderentur alienati [e]. ¶ *Ad constituendum eum regem*] Ut primogenitum Salomonis Ea enim lex in Juda post hæc tempora semper valuit [f]. His comitiis non electus est Roboam in regem, sed immissus in regni possessionem [g].

2. *Audità morte ejus, reversus est de Ægypto*, Ità P. V. Sic 2 Chron. 10. 2. וַיָּשָׁב *& rediit ex Ægypto*. וַיֵּשֶׁב בְּמִצְרָיִם] Hîc ב pro מִן ponitur [h]. [Reliqui verò aliter vertunt.] *Mansitque*, vel *manserat*, vel *habitaverat*, (vel

[a] Jun. Pi. sim. Ve. L. [b] Mart. & fere M. [c] Mart. [d] K. in Mart. [e] Mart. [f] G. [g] Me. [h] V.

6. *Cum senioribus*] Senatoribus [t]. Hos & longa ætas, & perpetuus usus negotiorum, & Regis tam sapientis consuetudo idoneos dandis consiliis fecerant [v]. ¶ *Qui steterant*, &c.] Heb. *qui astabant ei*; i.e. qui erant servi ejus [x], & à consiliis ei [y]. ¶ *Quod datis mihi consilium, ut respondeam*, לְהָשִׁיב] *Ad respondendum*, JT. *ut dem responsum*, V. malim, *de responso dando*, ut ל valeat meì, & notet subjectum occupans, viz. rem de qua consultabatur [z].

7. *Si hodiè obedieris*, &c.] Prudens consilium; Nam ex primo congressu ac sermone cognoscimus hominis ingenium [a]; Utile hoc erat ad tollendam exacerbationem populi, & oppressionem subvelandam [b]. Initia Principatuum difficillima; & opportuni motibus transitus rerum: Ità ut non mirer Vespasianum describi apud Tacitum Hist. 4. *Novo principatu suspensum, & vultus quoque ac sermones omnium circumspectantem.* Ideo consilia sunt prudentum, in illis teneris principiis cedere nonnihil consensui, &, si ὑπεροχὴν admittimus, serviliter facere omnia pro dominatione. Tempore opus est, ut adolescat Principis auctoritas. Tum verò etiam rerum tristitia verbis lenienda est [c].

8. *Qui dereliquit consilium senum*] Numerant Hebræi inter quatuor quæ homini commoda sunt *Consilium senum*; sicut è diverso inter quatuor mala ponunt *Consilium juvenum* quoque, quòd rarò fœliciter succedit [d]. ¶ *Adolescentes, qui nutriti fuerant cum eo*, אֲשֶׁר גָּדְלוּ אִתּוֹ] *qui adoleverant* (vel, *educati fuerant*, V. JT. Ar. Pi) *cum ipso*, P. sim. Mo. Frequens id novis Regibus, ut consiliis adhibeant potiùs familiares suos, quàm eos quorum operâ patres sunt usi. Causa hæc, quòd ostendere potentiam suam volunt omnia mutando, & vetera illa obsequia, sæpè non honesta, de publico quàm primùm repensare, gravi sæpè & suo & patriæ malo. Morum quoque similitudo habet ὁλκὸν τι. (h. e *gratiam concilias*.) At vera sunt ista Euripidis in Supplicibus,

——— ἀπώλεσας πόλιν,
Νέοις παραχθεὶς ———

(*Urbem perdidisti à juvenibus abductus* vel *seductus*) Similiter juvenum consiliis magno suo malo usum Hieronymum Syracusanum principem, discimus ex fragmentis Diodori Siculi [†]. Dicuntur hi *adolescentes* comparatione seniorum, quos priùs consuluit; alioquin erant æquales Roboamo, qui annum quadragesimum agebat [f].

10 *Minimus digitus meus grossior est dorso patris mei*, קָטָנִּי עָבָה מִמָּתְנֵי אָבִי] *Minimus* digitus *meus* (vel

[t] Pi. [v] G. [x] V. sim. Jun. [y] Jun. [z] Pi. [a] San. [b] La. [c] G. [d] Me. [†] G. [f] Me.

rum, 1 quia hi gratiores ei erant quàm senes : 2. quia hi superbiæ principis adulabantur [r]. Accommodant se ad Roboami ingenium, quod erat, quale apud Romanos Appii Claudii, quem *vehementi trucique ingenio fuisse*, ait Livius ; Ejus illa erant, *Licentiâ tantum concitum turbatum : & lascivire magis plebem, quàm savire.* Et, *Carcerem esse plebis Romanæ domicilium* [s].

15. *Aversatus fuerat eum Dominus,* כִּי הָיְתָה סִבָּה מֵעִם יְהוָה] *Fuit enim causa,* (vel *insignitio*, Sy. vel, *revolutio*, M.) *à Jehova*, P. Mo. JT. V. Mar. *fuit ordinatio Dei*, M. sim. Strig. *Ità dispensante Jovâ*, Ca. Mar. *circuitiô*, vel *conversio*, Græci μεταστροφή. Malim, *eventus*, i.e. Res hæc ità vertebatur & eveniebat [t]. *A Deo obvenerat hoc dissidium*, Ar. *quia fuit* oblâta hæc *occasio à Domino*, ut scil. irritatus populus aspéritate Regis ab eo deficeret [v]. Authore Jebovâ, atque volente ità fiebat, juxtà vers. 24. qui docet Deum fuisse authorem hujus defectionis [x]. A Deo hoc erat, non quòd malitiam instillaret, sed, 1. quòd non dedit Roboamo prudentiam, &c. nec cor ejus flexit ad saniora, quod poterat, Prov. 21. 1. 2. quòd occasiones subministravit : 3. quia magis animos Israelitarum in Jeroboamum, quàm in Rohoboamum inclinabat, quia Salomonem punire decrevit, & oraculum suum implere [y]. Dimisit eum Deus propriæ superbiæ, &c [z]. Permisit eum labi, non autem positivo influxu ipsum in errorem impulit [a].

16. *Quæ nobis pars in David ?* מַה־לָּנוּ חֵלֶק בְּדָוִד] *Quæ nobis portio esset cum Davide*, JT. Malim, *in Davide*, ut notet non adjunctum socium, sed subjectum occupans ; q. d. in bonis à Davide relictis [b]. Quid posthac emolumenti speremus nobis in genere Davidis, q. d. Nihil. Alii. *Quid ad nos spectat genus Davidis ?* Vide 2 Sam. 20. 1 [c]. *Quid nobis negotii, vel commercii cum Davide ?* Q in Ma. Solennis penè formula hæc erat illis, qui ab alio separantur. Vide ad Act. 8. *Non est tibi pars*, &c. Sed quare *Davidem* potiùs quàm *Roboamum* nominat ? Resp. Vel, 1. quia verba illa *Scheba*, c. 20 in proverbium abierant [d]. Vel, 2. *David* patronymicè sumitur pro ejus nepote †. Hoc dicit populus, Contemnimur ab illis tanquam extranei [f]. Davidis familia non pertinet ad nostras tribus, quæramus ergò regem tribulem. Vide levitatem populi : Nunc de Davide contumeliosè loquuntur, quem antea venerabantur [g]. ¶ *In filio Isai*] q.d. David fuit vir plebeius, à nobis evectus in Regem, ut nos protegeret ; illius nomine insolescit *Roboam*, nec nos protegit, sed laniat ; redigimus ergò eum ad pristinum statum [h]. ¶ *Vade in tabernacula tua*] Repetat unusquisque domos suas [i]. At Regis erat comitia solvere ; seditio igitur fuit se missos facere [k]. Heb. *Ad tentoria*

[r] Mart. [s] G. [t] Pi. [v] Ol. [x] V. [y] Mart. [z] Me. [a] San. [b] Pl. [c] V. [d] San. † San. sc. v. G. [f] G. [g] Mart. [h] La. [i] Me. [k] Mart.

quia hæc res ad omnes pertinet, cum pœnarum sævitia ad paucos soleat pertingere. Materia autem primæ popularis iræ sunt illi avaritiæ Regalis magistri & ministri. Plenæ exemplorum omnes historiæ veteres & recentes [v]. Imprudenter hunc misit ; Quæstores enim plerumque populis invisi sunt, quòd tributa exigant [x]. Hic missus fuit, vel, 1. ut tributum exigeret, atq; ità subditorum animos exploraret, quos non putabat tam citò recusaturos imperium [y]. Huic sententiæ favet, 1. quòd *Adoram* non videbatur aptus ad sedandum populum, &c. 2. quòd lapidatus esset à populo, ideóque non videtur lenibus verbis usus esse, sed de vectigalibus egisse. 3. Factum hoc esse potuit ex juvenum sententia, qui fortè suggerebant, regii non esse animi timere vacuas rerum umbras, sed spiritus populi comprimere, & tributum vel ab invitis extorquere [z]. Vel, 2. missus est, ut sedaret populum [a], regémque illis purgaret de responso duriori : Sed serò sapiunt Phryges, Quæstorem enim lapidant, quem fortè suspectum habebant, quasi Regi suggessisset augmenta tributorum [b]. Videtur hic idem esse qui *Adoniram* suprà 4. 6 [c]. *Qui erat super tributum*, scilicet personale, de quo vide suprà 5. 14. &c. ¶ *Festinus ascendit currum*, הִתְאַמֵּץ וגו׳] *Roboravit se* (vel, *sategit*, Sy. M. Ti.) *ad ascendendum* (vel, *ascendendo*, Jun. Pi.) *in currum, ad fugiendum*, Mo. vel *ut ascenderet*, &c. *ut* vel *& fugeret*, P. Jon. M. &c. Assumpto animo ascendit currum [d].

20. *Cùm audisset omnis Israel quòd reversus esset Jeroboam*] Nôrant Ephraitæ illum advenisse, & inter eos privatus agebat Jeroboam, cujus consiliis etiam usi sunt ; at Vulgus hæc ignorabat, & cùm resciverint, illum Regem creârunt †. ¶ *Vocaverant eum*] Vel ex Tabernaculo suo, vel, si abiisset ex itinere [f]. Apparet illum animadversâ seditione, & occiso Adurâ, secessisse [e]. ¶ *Præter tribum Judæ solum*] subaudi, *integram*, Jun. Pi. Ei enim conjuncta erat Benjamin [g], vel ejus pars [h]; ut patet ex v. seq [i]. Præter fortem unam tribuum duarum, Jehudæ & Simeonis, Synecdoche membri [k].

21. *Et reducerent regnum*, &c.] Quasi militum numero vincere posset decretum Dei. At falsus est, nec immeritò : quia Deum non consuluit. Quin & ipse populus id prætermisit, cùm in petenda relevatione, &c. tum in novo rege cooptando. Quod eo pejus, quòd divina oracula eo tempore illi genti magis erant familiaria. Utraque pars merebatur clades & excidia, quæ Deus pro sua benignitate repressit [l].

24. *A me factum est*] Salomonis peccata castigante. Itáque contra me pugnabitis [m].

25. *Ædificavit*] Id est munivit [n], muro fortiore ; vel, præclaris ædificiis ornavit [o].

26. *Dixitque*

[v] G. [x] Mart. sim. San. Me. [y] Q. in To. [z] San. [a] San. ex Jo. & To. Ità L. Mart. [b] Mart. [c] Pi. ex Jun. Me. [d] V. sim. Mart. † Mart. [f] San. [e] Me. [g] V. [h] Pi. [i] V. Pi. [k] Pi. ex Jun. [l] Mart. [m] Me. [n] Pi. V. [o] V.

...tatum, qui non formula, veluti quadam periphrasi ab aliis diis se distinxit, *qui te eduxi de terra Ægypti*, Psal. 81.10. Probatur; 1. Alioquin neque hoc ausurus fuisset Jeroboam, neque populus adeò libenter in ipsius sententiam discendisset [a]. 2. Prophetæ Israelis, qui Jeroboamum sequebantur, Deum Israel professi sunt; sic ille Bethelensis, 1 Reg. 13. Ità illi 400 *Prophetæ Jehovæ*, quos & Ahab & Josaphatus consuluerunt, 1 Reg. 22. & 2 Paral. 18. Confer 2 Reg. 17. 26. &c [b]. 3. Hinc Elias notat Israelem *in duas* tantùm (non dicit, *in tres*) *partes claudicâsse*; nempe, *in partes Domini*, sive *Jehovæ*, & *in partes Baalis*, 1 Reg. 18.21. nullis relictis partibus vitulis, eorúmque sectatoribus, cùm eos in partibus Jehovæ haud dubiò haberet [c]. Obj. At dicitur Jeroboam *sacerdotes Dæmoniis instituisse*, 2 Par. 11. 15. *Deos fecisse*, 1 Reg. 14. 9. 2 Par. 13. 8. *Jehovam post tergum ejus projecisse*, 1 Reg. 14. 9. Resp. 1. Existimo Jeroboamum, cùm religionem patriam traducere de Juda in Ephraim constituisset, & tamen *Jehovam* de Sion educi posse desperaret; inauditam hæresin commentum esse, de duplici Deo: quorum unus erat *Jehova*, qui recentiùs primúmque in *Sinai* agnitus est, &c. alter Patriarcharum ævo, *Deus altissimus, omnipotens, creator cæli & terræ* vocabatur; & horum alterum Jerosolymæ & Judæ, alterum regno Israel præsidere & tutelarem esse voluit [d]. [De quibus vide, si lubet, Authorem.] Non ergò mirum hæc de Jeroboamo dici; quia revera nullus erat Deus præter Jehovam. Resp. 2. Præterea cùm simplex inobedientia idololatriæ æquipararetur, 1 Sam. 15.23 non æquipararetur hoc schisma, &c? & *sanctuarium relinquere* perinde interpretabatur, acsi Deum reliquissent. Vide 2 Par. 24. 18, 20. Jos. 22. 13, 14, 16 [f]. Resp 3. Non vitulorum tantùm, sed aliorum quoque deorum, sive dæmoniorum simulacra fecit, prout quisque subditorum in hos vel illos Gentium deos propensus esset [f]. Resp. 2. Alii in vitulis Apidem cultum volunt [g]. Paulò antè venerat ex Ægypto, ubi Apin specie vituli cultum vidit; fortè & ipse, ad conciliandam sibi Sesaci gratiam, coluit [h]. [De Apide, & de hac ipsa quæstione plura vide ad Exod. 32. Non placet, hæc sententia Monceio;] Non congruit cum proposito Jeroboami; simulachra Apidis idonea certè essent populo, nè in Ægyptum descenderet, ad facienda Api sacrificia; minimè verò ut eos à Jerosolymis averterent. Qualis, quæso, est hæc ratio, *Nolite ascendere in Jerusalem*, &c. quia Deus Ægyptiorum Apis in Ephraim adorandus proponitur [i]? Resp. 3. Vituli facti sunt, primùm ut essent simulacra Dei; quasi inesset

[a] Monc. de vitulo aureo 1.8.
[b] Monc. ib. c. 9.
[c] Monc. c. 13.
[d] Monc. c. 10.
[f] Monc. 12.
[f] T.
[g] Ità Mo. La. T.
[h] La. Mo.
[i] Monc. c. 8.

habet, &, in signum mysterii, inquit Thomas [a]. Resp. 4. *Pseudo Cherubi* hi erant ad Cheruborum Mosaicorum similitudinem effecti; Alioquin nec Jeroboam ausurus esset vitulos obtrudere, nec populus eos loco Cherubinorum subrogatos libenter recepisset: At, si ad Cheruborum Mosaicorum exemplar, rationem & usum effecti essent, illorum recordationem & desiderium populo facilè adempturi erant. Et cur, quæso solemnitatem Judaicæ similem ad vitulos addidisset, nisi hi ad eandem religionem pertinuissent. Nec Apim sonant, sed Deum Israelis illa verba: *Ecce Deus—qui te eduxit*, &c. Atq; hæc causa est, cùm cæteros omnes errores Israelis amplexus fuerit & Juda, quare abs solo vitulorum errore temperaverit; nempe, quia archetypa domi habentibus, supervacaneum fuerit aliorum exempla sectari; & sicut Israelitæ Pseudo Cherubinos habebant, quamdiu in Juda Cheruborum usus fuit; ità istorum successores Samaritani, cùm Templum in Garizim, novo Judæorum in Jerusalem æmulum condidissent, dictis Judæis Cherubos non comparantibus, nec ipsi pseudo Cherubos reparârunt; facturi haud dubiè si & Judæi fecissent [e]. Obj. Si Cherubos in imitationem Cherubim Mosaicorum finxit, cur non & Arcam Mosis Arcæ similem struxit? Resp. Dispar erat ratio; Nam Arca tabulis tantùm lapideis includendis comparata erat, Deut. 10. 5 P. ¶ *Nolite ultrà ascendere in Jerusalem*;] רַב לָכֶם מֵעֲלוֹת וגו׳ [Variè reddunt; *Multum est vobis ascendere*, M. vel, *à non ascendendo*, Pi, vel, *præ ascendere*, Mo. *Supervacaneum est vobis* (*nimis longum iter est*, Ar.) *ascendere*, Sy. *Longior est via, quàm ut eatis*. Jon. q. d. Non sine magno labore itis quotannis [q]. *Satis sint vobis ut non ascendatis*, JT. τὸ *sint* referunt ad vitulos, quod ab ista phrasi alienum videtur: quippe quæ solet usurpari absolutè [r]. *Sufficiat*, vel *satis sit vobis ascendisse hactenus*, P. V. Pi. BA. sim. s. in Pi. Sæpe *multum* idem est, quod *sufficit*. Ità Num. 16. 7. Deut. 1. 6. & 2. 3. & 3. 26. & imprimis Ezec. 44. 6. ubi *Multum est vobis à peccatis vestris*, pro *plus satis antea peccavistis*, ἱκανούσθω, &c. *Sufficiat vobis ab omnibus iniquitatibus vestris*, i. quod Petrus clariùs explicat, 1 Pet. 4. 3. *Sufficit præteritum tempus*, &c [s]. *Satis jam ascendistis*, Ti. non opus est posthac eò ascendere [t]. ¶ *Ecce Dii tui*] Ità P. Ti. JT. vel, *Hi* (*nempe vituli*) *sunt dii tui* [u] i. e. imagines & signa Dei tui [v]. *Ecce Deus tuus*; uterque scilicèt vitulus; i. e. refert, vel repræsentat Deum [x]. Imagine animantis cujus ope arata terra fruges profert, putabant aptè significari Deum, à quo alimur [y]. Parùm cautè se gessit

[a] BA. 14. 34.354.
[e] Monc. c. 15.
[p] Monc. c. 16.
[q] V.
[r] Pi.
[s] BA. c. 16. 34. 356.
[u] Pi.
[v] Pi.
[x] V.
[y] Mo.

Jeroboam

quem'em indocit Josephus Antiq. 8. 3. *Nullus locus est Deo vacuus——sed ubique vota exaudit——Homo Templum Jerosolymis statuit, at ego vitulas consecravi*, &c[u]. [u Monc. c. 8.] ¶ *ibat——usque in Dan*] Sensus est, ità ut populus ascenderet ex *Bethel* in *Dan*, ut viseret colerétque alterum: contrà, ex *Dan* proficisceretur in *Bethel*, ut viseret alterum. Indicat studium idololatriæ populi, qui, cùm fuissent positi in duobus terminis vituli, ac cederent potiùs ad remotiorem à se[a]. [a V. fim. Mart. San.] *Usque in Dan*; q. d. ex longinquo loco, etiam ex *Bethel*[o]. [o San.] Non satis faciebant sibi adorato vitulo domestico, ideò inquirebant longinquum: unde plus laborabant, quàm cùm Hierosolymam se conferrent. Et sanè ità usu venit, ut in idololatria & superstitione multò graviùs quàm in vero Dei cultu laboretur[p]. [p Mart.] *Iverunt in Dan*, Intellige, initio. Synecdoche generis: nam postea iverunt quoque ad alterum vitulum qui erat *Bethele*, ut apparet ex v. 32[q]. [q Pi.] [Alii alter,] De *Dane* hoc dicitur, non de *Bethele*; & ratio est, quòd Daniorum majores vitulo consimili pridem insuevissent, cui & Jonathas ejúsque posteri inserviebant usque *ad diem captivitatis*, Jud. 18. 30. Eò insuper & aliæ tribus olim accedebant. &c[r]. [r Monc. c. 16.]

31. *Et fecit fana in excelsis*, אֶת־בֵּית בָּמוֹת] *Domum excelsorum*, P. Mo. JT. Jon. M. Ti. *Templum* (vel, *locum*, Sy.) *altarium*, V. Templum situm in quodam excelso collo[s]. [s Pi.] Templum seu facella in excelsis, idolis dicata, ut explicatur vers. seq. & c. 13. 32[t]. [t Ma. fim. Me.] Non contentus fanis in *Bethele* & *Dane*, adhuc fecit permulta excelsa[v]. [v Mart.] Nè populus antiqua sacrificia desideraret, eorum imaginem statuit[x]. [x San.] ¶ *Et sacerdotes de extremis populi*] Ità Mo. *de extremitatibus*, Pi. Ma. מִקְצוֹת הָעָם *De face populi*, Ti. sic Me. Os. homines leves, nauci nihiliq., qui propter lucellum quamvis religionem amplecterentur, & instituerent[y]. [y Os.] Ex infima plebe[z]. [z Me.] Sed hoc nullo modo quadrat; Levitæ nonnulli erant homines infimi ordinis. Vide 1 Sam. 2. 36. Et verò מִקְצוֹת הָעָם non sunt *extremi populi* sed *extrema populi*, & *ex extremis populi* idem est quod *ex universo populo*; quia extrema pertinent ad complementum rei. Neque ullus dici potest totum orbem peragrâsse, donec venerit ad extrema. Et ità τὸ מִקְצֵה sumitur Gen. 19 4. & 47. 2. Num. 11 1 Esa. 56. 11. Jer. 50 26. Plura v de in Lud. de Dieu ad Ezec. 33. 2[a]. [a BA. 1. 2. 34 35.] Alii vertunt, *fecit ex populo*, &c. Sy. vel, *ex hominum familiis, qui non*, &c. Ar. *quosdam de populo*, P. *partem populi*, V. Jon ut rem populo gratam faceret, creavit sacerdotes ex aliqua parte vulgi[b]. [b V.] Verti potest, *de extremitatibus*, &c i. e. de extremis ordinibus populi, tam de divitibus, quàm de pauperibus[c]. [c V. fim. M. Pi.] Hi enim sunt *extremitates in populo*[d]. [d M.] ¶ *Qui non erant de filiis*

[בִּכְרָא מִלִּבּוֹ] Duplex lectio; *Chethib* est לבד *Keri* מִלִּבּוֹ. Et τὸ אֲשֶׁר referunt, vel, *ad mensem quem*, vel, *ad solennitatem quam*, &c[v]. [v Ma. M.] Sic vertunt, *mense quem commentus fuerat* (vel, *eduxerat*, P. *finxerat*, M. *mentitus fuerat*, He. in V. ab *educendo*, quòd mendacium è corde educitur ad os[x].) [x V.] *de corde*, vel *animo suo*, Mo. JT. Sy. *Quem conceperat de voluntate sua*, Jon. in V. *Quem suopte ingenio excogitaverat*, Ar. Ti. sic V. h. e. quo voluerat id offerre. Sic Nehem. 6. 8. *Quia tu de corde tuo educis ea*[y]. [y V.] In hoc mense nullæ erant ex lege feriæ, nulla festa[z]. [z Mar.] In materia religionis prophanum est quicquid non habet Deum auctorem[a]. [a BA. ib. 357.] Legitur & מִלְּבַד *præter*; q. d. *Mense, inquam, quem finxerant præter*, vel *ultra solennitatem in Lege mandatam*[b]; [b V.] hoc est, addidit fellis à Deo præscriptis hunc diem festum, tanquam auctarium & ἐπίμετρον quoddam[c]. [c Capel. Crit. l. 3. p. 91. ex K.]

CAP. XIII.

1. *VIr Dei*] Communis opinio est hunc fuisse *Addo* (qui Josepho *Jadon*, Hieronymo *Jaddo*) qui 2 Par. 9. 29. *Visionem* habet *contra Jeroboam*[d]. [d San. I'i. T. Me. Mart. M. V.] ¶ *In sermone Domini*] i. e. De mandato, V. Pi. vel, cum mandato, Pi. ex Jun. *Cum verbo Jehova*, sic v. 2. V. ¶ *In Bethel*] Hic *Bethel* non est ea quæ aliter dicitur *Luza*: nam illa est in tribu Benjamin, cùm hæc sit in regno decem tribuum[f]. [f V.] ¶ *Super altare*] Vel, *ad* sive *juxta altare*, Jon. P. M. Pi.

2. *Exclamavit contra altare*] Hoc potiùs quàm Regem appellat; 1. quia in illo signa hæc futura erant[f]. [f Ma. San.] 2. *Altare* per Synecdochen totum illum perversum cultum denotat[g]. [g Mart.] 3. Ut moneat Jeroboamum non habere aures ad audiendum[h]. [h Pi.] 4. Ut diligentiùs attenderent omnes qui ibi operabantur sacris. Tales autem prosopopeiæ sunt usitatæ. Repetitio vocis *altare* pertinet ad δείνωσιν sive vehementiam orationis[i]. [i Mar.] ¶ *Nascetur*, [נוֹלָד] *Nascens*, sub *erit*, pro *nasciturus est*[k]. [k Tar. He.] Dicit *nascitur*, quòd de prædictione certus esset[l]. [l G.] ¶ *Josias nomine*] Ingens divinæ gubernationis ac præscientiæ indicium, quòd & nomen ejus qui rem præsignificatam effecturus erat prædicitur. Simile Esa 44. 28. Ad hæc nihil sunt omnia gentium oracula[l]. Natus est Josias post annos suprà 300[m]. [m Jun. Pi. fim. La.] Ostendit hoc Dei longanimitatem erga impios, quos hoc pacto invitat ad resipiscentiam. ¶ *Immolabit sacerdotes*] An vivos mactaverat, an ossa tantùm combusserit, posteà videbimus[n]. [n Mart.]

¶ *Ex-*

manus: factum puta [e]. ¶ *Oravítque*] Ità ostendit se, non Regis perniciem, sed emendationem quæsivisse. Potuit dicere, Invoca vitulos, & sacerdotes, &c. At oravit, &, quod mirum est, in fano profano, inter idololatras, cùm pravo cultui operam darent. Auditur tamen, & reipsâ ostenditur, ubique licere piis ad Deum puras manus tollere [f]. ¶ *Et reversa est manus*, &c.] i. e. Utebatur eâ sicut anteâ [g]. Qu. Quomodo auferiur pœna, ipso in peccato perseverante? Resp. 1. Multos sanavit Christus corporaliter, non tamen spiritualiter, Luc. 17. Joan. 18. 2. Pœna hæc erat, non idololatriæ, sed extensionis manûs, &c [h].

7. *Veni mecum— ut prandeas*, [וּסְעָדָה] *Et fulci*, vel, *conforta*, vel, *corrobora te*, P. Mo. Jun. sive, *cor tuum*, capto cibo & potu [i]. Confirma vires corporis tui [k]. *Refice te*, JT. sim. Jon. Ti. *Et comede*, Sy. Volt aliquo officio compensare beneficium, non tamen resipiscit [l]. Beneficia impiis collata, tantùm ad illorum damnationem valent. Restituitur ei manus, non mens [m].

8. *Non veniam tecum*, &c.] Impiorum munera execratur, & horret Deus. Vide Isa. 1 [n]. ¶ *Sic mandatum est mihi*, &c. [כִּי כֵן צִוָּה אֹתִי בִּדְבַר יְהוָה] *Nam sic præcepit mihi* (sub. *angelus*, M. V. Mar.) *in verbo Domini*, Jon. P. Mo. vel, *præcepit —— sermone suo Dominus*, Sy. Ar. sic JT. Antecedens vim suam, & relativi obtinens, ut Gen 9 6 †. *Sic præceptum est —— per verbum*, &c. Ti. Ut ostenderet Deus idololatras esse Deo detestabiles, & quasi excommunicatos, cum quibus fideles nullam cibi, vel potûs, imò nec viæ communionem habere velit [o]. Licèt cum impiis versari, salutis eorum gratiâ, quando conversionis eorum spes affulserit; non autem compendii, vel voluptatis, causâ. Sin verò deploratæ sint spei (qualis hîc Jeroboamus,) ab illis discedendum est. Sciendum autem est interdictum hoc fuisse personale, alioquin piis licet cibum sumere, cùm iter faciunt, in locis impiorum [p]. ¶ *Nec reverteris per viam quâ venisti*] Ità illi præcipitur; vel, 1. Quasi via in Bethel ob ejus idola esset polluta & execranda, nec ullo modo revisenda [q], aut frequentanda: ut ostenderet quanto nobis horrori esse debeant omnia quæ ducunt ad peccatum [r]. Ut significet viam quâ itur ad impios, profanam esse & periculosam, idque propter illecebras quas habet peccatum, & naturæ nostræ infirmitatem [s]. Ut monemur, nè periculis non necessariis nos exponamus [t]: vel, 2. Nè quæsitus inveniatur [v]. Verùm facilè sciebant omnes quâ viâ iret Propheta, cùm in meridie recesserit. Vide vers. 12: vel, 3. Proverbialis est dicendi modus,

[e] Mo. [f] Mart. [g] V. [h] L. [i] M. [k] V. [l] V. [m] Mart. [n] San. [o] Jun. [p] La. [q] Mart. [r] La. sim. Mart. [s] T. [t] Me. [v] Os. [x] Mar.

tabat in Bethel] At 2 Reg. 23. 18. fuisse dicitur è Samaria [i]. Resp. Inquilinus erat *Bethel*, sed ortus è Samaria. De *Samaria* venit ad *Bethel* ad altaris dedicationem [k]. ¶ *Venerunt filii*] Ità [l]. Heb. *venit filius*, P. Mo. M. [At statim sequitur,] *narraverunt*, sub. *filii*. Ellipsis correlativi, ut Levit. 21. 4 †. & Deut. 15. 12. *aut Hebræa* sub. *soror* *. *Narraverunt*, uno scilicet loquente || 1 reliquis narrationem silentio suo (vel etiam, uno aut altero verbo,) confirmantibus [l]; aut *vicissim narraverunt* [m]. Venit primò filius unus, & indicavit, &c. deinde supervenerunt alii filii, & idem retulerunt [n].

12. *Per quam viam abiit?* [אֵי זֶה הַדֶּרֶךְ הָלָךְ] *Qua via* (*quanam viâ*, JT.) *abiit?* Mo. ¶ *Ostenderunt ei filii sui viam*] Ità Mo. [o]. Jon. Sy. sim. M. Ti. Capitur וַיִּרְאוּ pro conjugatione Hiphil וַיַּרְאוּ [s]. וַיִּרְאוּ בָנָיו אֶת הַדֶּרֶךְ וגו׳ *Et viderunt* (vel, *nam viderant*, Ang. Belg. *viderant autem*, Ar. *consideràrunt*, JT. vel, *exploràrunt*, V. Mat. *dispexerunt*, aut *circumspexerunt*, Pi.) *viam quâ abierat*, P. *exploràrunt*, scilicet ut patri indicarent [p].

13. *Invenit eum sedentem subtus Terebinthum*] Lassum ex itinere, famelicum & sitientem, atque propter æstum frigus captantem. Hunc autem facilè agnovit, vel, ex vestitu Prophetico, vel, quòd filii notas, lineamenta, & habitum corporis indicâssent [q].

17. *Locutus est*, &c. [כִּי דָבָר אֵלַי בִּדְבַר יְהוָה וגו׳] *Quoniam sic mandavit* [quasi legisset דִּבֵּר] *in verbo Dominus*, [l]. *Verbum* (sub. *fuit*, vel, *factum est*, P. V. Pi. M. vel, *venit*, Belg.) *ad me in verbo* (sive *sermone*, vel, *per verbum*,) *Domini*, vel *Jehovæ*, Mo. G. i. e. Præceptum mihi hoc est Dei nomine atque imperio [r]; vel, per allocutionem, sive sermonem Jehovæ [s]. *Dictum est ad me per verbum Domini*, Strig. *dictum fuit mihi oraculo divino*, Sy. *Verbum enim* (i.e. Christus, ille λόγος ἐνυπόστατος) *edixit mihi ex verbo Jehova*, JT. Sed hoc à ratione phrasis alienum videtur [t]. *Quia verbum* (sub. *angeli*, ex vers. seq.) *ad me in verbo Domini*; i. e. Domini verbis, ejus jussu [v].

18. *Fefellit eum*] Et ipse se. Virorum laudatorum facta non laudanda quoties adferuntur in sacris literis, solet aliquid addi unde intelligamus id non probari, quod & ab Homero fieri solere notavit Plutarchus de legendis Poetis [p]. Fefellit eum, non ut læderet [q]; sed ex hospitalitatis studio, & motûs compassione; (videbat enim eum fessum & jejunum rediisse [r],) & ut benedictionem ab ipso acciperet, id est gratiam & meritum exhibitæ hospitalitatis [s]. Tria sunt tentationum genera; id est, minarum, blanditiarum, Jo.

Mart. [i] Mart. sim. L. [k] San. [l] Jun. Mar. * Glass. p. 715. || V. sim. Pi. [l] Pi. [m] V. [n] M. [o] M. [p] M. sic. [q] Mat. [r] G. sim. V. [s] Pi. sim. Os. Mar. Belg. [t] Pi. [v] Mar. [p] G. [q] Me. [r] La. [s] M et.

perhit [s]. Heb. *Et fuit, ipsis sedentibus*, &c, Mo. &c. *fuit verò*, &c. *fuit inquam verbum*, &c. JT. Sed non est Epanslepsis verbi, *Fuit*; quasi sermo sit interruptus; sed est Pleonasmus Hebraicus, quo verbum *fuit* primùm ponitur per se, & sign. *factum est*, vel *accidit*: deinde in altero in specie narratur quid acciderit [t]. ¶ *Factus est sermo Domini ad Prophetam qui reduxerat eum*] Ità I. Jon. M. P. Ti. Mo. Pi. Rectè, ut patet ex collatione hujus versûs, & cum v. 19. (neque enim opus fuisset istâ periphrasi, si de eodem haberetur sermo, sed simpliciter dictum esset, *verbum Jehova factum fuisse ad illum*;) & cum v. 21. ubi patet sermonem haberi de eodem, de quo hic agitur, & quidem de Propheta Bethelita. אֲשֶׁר הֱשִׁיבוֹ Eadem syntaxis infrà v. 27 [f]. Revelatio Prophetica sæpè fit malis hominibus [g]. [Vide quæ ad v. 11] Puto hunc hominem bonum fuisse, qui tamen lapsus sit virum Dei fallendo. Non autem alienum est, ut sancti viri etiam cùm peccârint, afflatu Dei vaticinentur; Jonas enim in ventre ceti & oravit, & præclarum illud carmen meditatus est [r]. [Alii verba aliter vertunt] *ad Prophetam illum quem reduxerat*, Sy. Ar. JT. sim. Ca. Sic interpretandum esse docet epexegesis quæ statim subsequitur; ut etiam vers. 24. eadem locutio eodem modo exprimitur, & confirmant verba ipsa Bethelitæ in fine v. 27 [s]. [Plerique tamen de altero Propheta accipiunt, ut notatum.] Illi loquitur, non ei, qui de Juda venerat, quoniam indignus erat, cui loqueretur Deus; unde sequitur, *& exclamavit*, scil. senex ille Propheta, non Deus [t]. Perpendamus quo pudore, vel, animo, hæc denunciaret illi quem ipse deceperat; cùm non minùs in sua, quàm in alterius viscera reprehensionis aculeos adigeret: Sed fecit Dei mandatum, ut homo ille scelestus difficultates illas perrumperet, &c. Hîc simulachrum intueor eorum, qui pro suggesto id in aliis carpunt, quod à se depellere nequeunt: Insignis hæc est impudentia; id tamen faciendum est, quando Deus jubet; ne [talis concionator] suo sibi muneri desit, ac fidei [v].

21. *Et exclamavit*] Verto, *Itaque inclamavit*. Pi. *Quia non obediens fuisti ori Domini*, [מָרִיתָ פִּי יְהוָה] *Rebellis fuisti ori Domini*, M. P. Ti. Mo. vel, *in dictum Domini*, Jon. contra *præstitutum*. JT. Pi. deficit, vel, ב, (quod exprimitur Psal. 5 10 מָרוּ בָךְ) vel, אֶת (ut infrà v. 27 [x].) Absolutum à Deo acceperat præceptum [y].

22. *Non inferetur in sepulchrum*] Non sepelietur cadaver tuum: h. e. morieris antequàm reversus sis in patriam tuam [z]; morieris in hoc itinere [a]. Ex consequenti prædixit antecedens; q. d. extra sedes paternas peribis [b].

23. *Stravit asinum suum*] i.e. Jussit ei insterni, nempe senex Propheta [c]. Insterni curavit per filios, ex col-

t Pi. — f Pi. — g L. — r Mart. — s Jun. — t Mar. — v San. — x Pi. — y T. — z V. — a Pi. — b Mart. — c V.

aerst Jeroboamo, [illegible] Bethel, &c [o]. 4. Multa levia hominibus videntur, quæ non sunt, si explorentur pondere sanctuarii. Qui Deo in omnibus placere student, nihil exiguum esse statuunt [p]. 5. Hic Propheta mortem tantùm temporalem subiit, minimè verò æternam [q]; cùm enim admonitus esset &c. credibile omnino est eum agnovisse culpam, & salutariter doluisse [r]; Divinam sententiam acceptavit, & se voluntati divinæ committens, inobedientiam morte expiavit [s]; signa etiam sanctitatis ipsius posteà inventa sunt. Vide 2 Reg 23 [t]. ¶ *Et occidit*] Puta suffocavit, aut morsu interemit; non tamen devoravit [v]. Porrò Judæa leones taléisque bestias habebat, ut nostræ regiones habent ursos, apros, lupos, &c [x]. Adductus autem erat hic leo, tam tempestivè, vi ac manu divinâ. ¶ *Asinus autem stabat juxta illum, & leo stabat juxta cadaver*] Tanquam testes divini operis [y]. Leo, tanquam custos apponitur, ut miraculum esset illustrius, nec crederetur id casu accidisse. Sed & voluit Deus itâ eum honorare, ut Prophetam, quem puniverat, ut transgressorem; ut notat Theodor. Dicit Kimhi asinum hunc fuisse servatum in Prophetæ honorem. Et si bruta pœnæ obnoxia sint, ut videmus, Gen. 3. 14. Exod. 21. 28, 29. Levit. 20. 15, 16. quidni etiam præmiis illis rependi queant [z]? Præter asini naturam erat, quòd, leone viso, non fugerit; Quamvis Arabes asserant eum ità percelli conspectu leonis, ut illi eat obviam, tanquam sic evasurus. Sed fides esto penes Auctores [a]. Deus asinum ibi retinuit per leonem, ut cadaver viri Dei ad sepulchrum deferret. Custodiebat item leo cadaver; nè ab aliis feris & volucribus dilaniaretur [b]. Sic docuit Deus placuisse sibi defunctum Prophetam, cujus cadaveris tantam curam gesserit [c].

27. *Sternite mihi asinum*, &c.] Non veretur leonem, quòd intellexerit, quicquid gestum erat opus Dei fuisse [d].

28. *Non comedit*, &c.] [Vide ad v. 24. jam notata.]

29. *Posuit super asinum*, [אֶל הַחֲמוֹר] *Ad asinum*; i. e. super asinum, ut K. notat. אֶל pro עַל hic ponitur, sicut Jer. 43. *ne feratis* אֶל קוֹצִים. *ad* (i.e. super) *spinas*, Ezec. 18. 11. *comedere* אֶל הֶהָרִים *ad montes*; i e. עַל הֶהָרִים *super montes*, ut habetur v. 15 [e]. ¶ *Tulit in civitatem Prophetæ senis*, Vel, *senioris*, sim. Mo. Jon. Sy. Ar V. *Venit in urbem suam*. P. Antecedens pro relativo [f]. [וַיָּבֹא אֶל עִיר הַנָּבִיא הַזָּקֵן] *Et venit Propheta ille senex in civitatem*, M. Ti. sim. JT.

30. *Et planxerunt eum*] *Ipse & filii*. Pi. sim. V. supple, *dicentes*, Pi. Justa funebria illi persolverunt [f]. Quod indicat eum fuisse alioquin virum bonum [g]. ¶ *Heu heu mi frater*] Erat hæc familiaris apud Hebræos lugendi

o La. BA. — p La. — p San. — q San. Pih. Mo. Mart. — r San. — s L. — t San. — v La. — x Ol. — y Mart. — z BA. ib. 208. — a BA. ib. 206. — b Mar. — c T. — d Mart. sim. L. — e BA. a. f. 55. 766. — f V. — f Mo. — g Mart.

Jon. fim. Sy. Ar. *consecrabat ministerium*, JT. *consecrabat illum*, Ti. vel, *illius manum*, M. *ad ea sacerdotia inauguravit*, Ca. Phrasis *implendi manum* subobscura est[x]. Vel, est Synecdoche membri, quòd in consecrandis sacerdotibus solerent eis impleri manus parte pecudum, quæ tum offerebantur[y]. Vide Exod. 28. 41. & 29 9.35[z]. Vel, est Synecdoche generis; quòd daretur aliquid negotii quod agerent & manu tractarent, viz. ut mactarent pecudes, &c[a]. [Alii aliter accipiunt,] *Implebat manum ejus*, scilicet Jeroboami; i. e. dabat ei munus, &c. sacerdotia erant venalia[b]. ¶ *Et fiebat sacerdos excelsorum*] [Sim. omnes,] Sacrificabant in excelsis, idque viru is Jeroboamicis. Vide suprà 12 31[c]. Sicut veteres Hebræi Jehovam in excelsis coluerant. Concessit, ut ubique sacrificarent, excepto loco quem Deus elegerat[d]. Adeò non redibat ad frugem, ut magis se ad omnem impietatem projiceret †.

34. *Et propter hanc causam peccavit*, &c. וַיְהִי בַּדָּבָר הַזֶּה לְחַטַּאת וגו׳] *Et fuit res ista*, vel *verbum hoc in peccatum domui Jeroboam*, b. fim. Jon. Sy. Ar. vel, *in reatum*, Jon. *causa peccatorum*, Ar. [quasi legissent הַדְּבָר] *Et fuit in verbo hoc* (vel, *propter hoc*, V.) *in peccatum domûs Jeroboam*, G. V. i. e. hac re in crimen incidit[f]. *Fuitque* (sub. *Jeroboam*, Pi.) *hac re in causa peccati*, JT. potiùs, *in peccatum*; ut notetur eventus. Videtur autem phrasis ἀνώμαλος, *Fuit secundùm hanc rem* (Heb. *secundùm verbum hoc*,) *in peccatum*: pro, *Fuit hac res in peccatum*; id est, evasit in peccatum[g]. *Atque ille* (nimirum, Jeroboam; vel, ut alii, *& hoc*) *fiebat, in hac re, peccatum* (i. e. hac ejus actione, causa fuit posterorum ejus in idololatriam deficientium, &c.) *domui Jeroboam* (i. e. suæ, &c.) Belg. [Alii aliter;] *Peccatum* hîc sumitur pro pœna peccati[h]. Hæc idololatria fuit in pœnam, sive, causa erat pœnarum familiæ Jeroboam. Alii, *Et fuit in hoc negotio* aliquid *in pœnam familia* &c[i]. ¶ *Et eversa est*, &c. וּלְהַכְחִיד וּלְהַשְׁמִיד וגו׳] *Et ad exscindendum* (vel *exstirpandum*, V.) *& delendum*, &c. Mo. *ut extirparetur atque deleretur*, &c. P. fim. Jon. Sy. Ca. Strig. Verba quædam activa infinitivi modi quandoque assumunt significationem passivorum, ut Gen. 4. 13. מִנְּשֹׂא *à remittendo*, i. e. quam ut remittatur; & ib. v. 26 *tunc cœptum est* לִקְרֹא *invocare*; i. e. invocari. Exod. 9. 16. לְמַעַן סַפֵּר *propter enarrare nomen meum*; h. e. *ut enarraretur*, Rom 9.17. Ità hoc loco, *ad exscindere*, &c. i. e. ut exscinderetur, Confer Est. 7. 4[k]. [Alii, sic;] *Ut extirparet ac deleret eam Deus*, M. Pe JT. *Et factum est —— in peccatum —— & in perditionem & in exterminium à facie terræ*, Jon. Incidit [hujus domus] in εἰς ἐρημωθῆναι. Vide 14. 10[l].

[x] P.
[y] Pi. fim. Mart. F. T. San. ex Caj.
[z] V.
[a] Pi.
[b] Pi. in Ma.
[c] Pi.
[d] Mart.
† San.
[f] G.
[g] Pi. fim. Aug.
[h] M. ex He. V. Mar. Mart.
[i] V.
[k] Glass. gram. p. 304.
[l] G.

rum & solitario loco habitabat Propheta, quòd illum fortassis & tæderet & pigeret idololatriæ tum Judæ, tum Israelis. Sed cur non mittit ad vitulos & sacerdotes suos? Nempe quia experiebatur hæc omnia vana atque inutilia[e]. ¶ *Qui locutus est*, &c. הוּא דִבֶּר עָלַי לְמֶלֶךְ] *Ipse locutus est super* vel *de me in regem*, Mo. JT. Pi. vel, *quòd futurus essem rex*, M. Ti. P. Verax ergò est Propheta †.

3. *Accipies decem panes*, &c.] Munera, tanquam è rure petita; signum fœminæ plebeiæ & rusticæ[f]. Ad Prophetas non ibant sine munere indice benevolentiæ, & gratitudinis: Vide 1 Sam. 9 7[g]. Has oblationes accipiebant Prophetæ, nè illa repudiando pudefacerent offerentes; & quia victum suum ex oblatis utcunque tolerabant[h]. ¶ *Et crustulam*, Ità P. Ca. וְנִקֻּדִים] *Et collyria*, b. in Mar. *buccellata*, JT. *fructus*, Ar. *fructus aridos*, Sy. *placentas*, Jon M. Ti. Strig. Heb. *punctata*; i. e. placentas punctatas[i], vel, signatas ornatûs gratiâ[k]. Panes erant dulciarii, ità à forma dicti, quales vocamus *Des gaufres*; nam illis solebant imprimere formam quandam, in qua erant foramina & velut puncta majora[l]. Sunt pastilli quidam tenues & sicci punctis notati, quorum usus habetur in compotationibus[m]. ¶ *Et vas mellis*] [simil. omnes,] בַּקְבֻּק est vasculum angusti oris[n]. Dicitur, vel à בָּקַק *evacuare*, quòd talia vasa intùs vacua sint, vel à fictitio sono[o]. ¶ *Ipse indicabit*, &c.] Nempe ubi eum consulueris, βραχυλογία. Omittitur pars mandati præcipua, nempe ut eum consulat, &c[p].

4. *Caligaverant oculi*, Ità P. Sy JT. Strig. קָמוּ] *Obriguerant*, Ti. *torpebant*, Ca. *hebetes erant*, Jon. *extabant*, musculi scilicet oculorum ejus, i. e. oculi ejus refugiebant intrò[q]. *Stabant*, M. fim. Mo. Pi. Cæcis palpebræ non moventur[r]. Exarescunt senibus nervi quibus oculi moventur, & idcirco stare videntur tanquam immobiles[s].

5. *Dixit*] Nempe sub. adventum uxoris Jeroboami. ¶ *Hæc & hæc*] Heb *secundùm hoc & secundùm hoc*, Innuit certa verba à Deo præscripta, quæ hic brevitatis studio omittuntur[t].

6. *Ingredere uxor Jeroboam*] Fraudes ejus retegit, ut majorem fidem reddendis oraculis adhibeat[v]. ¶ *Missus sum ad te durus nuntius*, Μάντι κακῶν, ut apud Homerum[x]. אָנֹכִי שָׁלוּחַ אֵלַיִךְ קָשָׁה] *Ego missus sum ad te durus*, Mo. Fœmin. pro mascul. Mar. vel, *cum duritie*; h. e. cum duris verbis[y]; *cum dura visione*, P. vel, *dura nuncians*, M. Strig. vel, *cum nuncio duro*, V. ut denunciem dura & difficilia[z]. Ellipsis verbi frequens est in lingua sancta. Vide Gen 25. 28. 2 Sam. 4 10. 2 Reg. 25. 4. collat. cum Jer. 52. 7[a].

[e] Mart.
† V.
[f] San. fim. T. Mart.
[g] Mc. fim. V. Mart. G
[h] Mart.
[i] Pi. Belg.
[k] Belg. fim. Mar.
[l] V.
[m] M.
[n] V. M.
[o] Mart. Ma.
[p] Pi.
[q] V.
[r] Mar.
[s] Mart.
[t] Pi.
[v] Mart.
[x] G.
[y] Pi.
[z] V. fim. Jon. Ar. JT.
[a] Glass. gram. 302.

persit[d]. Heb. *Et fuit, ipsis sedentibus*, &c, Mo. &c. *fuit verò*, &c. *fuit inquam verbum*, &c. JT. Sed non est Epanalepsis verbi, *Fuit*; quasi sermo sit interruptus: sed est Pleonasmus Hebraicus, quo verbum *fuit* primùm ponitur per se, & sign. *factum est*, vel *accidit*: deinde in altero in specie narratur quid acciderit [e]. ¶ *Factus est sermo Domini ad Prophetam qui reduxerat eum*] Ità i. Jon. M. P. Ti. Mo. Pi. Rectè, ut patet ex collatione hujus versûs, & cum v. 19. (neque enim opus fuisset ista periphrasi, si de eodem haberetur sermo, sed simpliciter dictum esset, *verbum Jehova factum fuisse ad illum*:) & cum v. 21. ubi patet sermonem haberi de eodem, de quo hîc agitur, & quidem de Propheta Bethelita. אֲשֶׁר הֱשִׁיבוֹ Eadem syntaxis infrà v. 27[f]. Revelatio Prophetica sæpè fit malis hominibus [g]. [Vide quæ ad v. 11] Puto hunc hominem bonum fuisse, qui tamen lapsus sit virum Dei fallendo. Non autem alienum est, ut sancti viri etiam cùm peccârint, afflatu Dei vaticinentur; Jonas enim in ventre ceti & oravit, & præclarum illud carmen meditatus est [r]. [Alii verba aliter vertunt] *ad Prophetam illum quem reduxerat*, Sy. Ar. JT. sim. Ca. Sic interpretandum esse docet epexegesis quæ statim subsequitur; ut etiam vers. 24. eadem locutio eodem modo exprimitur, & confirmant verba ipsa Bethelitæ in fine v. 27[s]. [Plerique tamen de altero Propheta accipiunt, ut notatum.] Illi loquitur, non ei, qui de Juda venerat, quoniam indignus erat, cui loqueretur Deus; unde sequitur, *& exclamavit*, scil. senex ille Propheta, non Deus[t]. Perpendamus quo pudore, vel, animo, hæc denunciaret illi quem ipse deceperat; cùm non minùs in sua, quàm in alterius viscera reprehensionis aculeos adigeret: Sed fecit Dei mandatum, ut homo ille scelestus difficultates istas perrumperet, &c. Hîc simulachrum intueor eorum, qui pro suggesto id in aliis carpunt, quod à se depellere nequeunt: Insignis hæc est impudentia; id tamen faciendum est, quando Deus jubet; ne [talis concionator] suo sibi muneri desit, ac fidei [v].

21. *Et exclamavit*] Verto, *Itaque inclamavit*, Pi. *Quia non obediens fuisti ori Domini*, מָרִיתָ פִּי יְהוָה] *Rebellis fuisti ori Domini*, M. P. Ti. Mo. vel, *in dictum Domini*, Jon. contra *præstitutum*. JT Pi. deficit, vel, ב, (quod exprimitur Psal. 5. 10 מָרוּ בִי) vel, אֵת (ut infrà v. 27[x].) Absolutum à Deo acceperat præceptum [y].

22. *Non inferetur in sepulchrum*] Non sepelietur cadaver tuum: h. e. morieris antequàm revertaris in patriam tuam [z]; morieris in hoc itinere [a]. Ex consequenti prædixit antecedens; q. d. extra sedes paternas peribis [b].

23. *Stravit asinum suum*] i.e. Jussit ei insterni, nempe senex Propheta [c]. Insterni curavit per filios, ex col-

[Left margin: d San. — e Pl. — f Pi. — g L. — r Mart. — s Jun. — t Mar. — v San. — x Pi. — y T. — z V. — a Pi. — b Mart. — c V.]

latione v. 13. ¶ *Quem reduxerat*] [Vide ad v. 20.]

24. *Invenit eum leo*] Dicuntur leones lenire rabiem suam in homines, qui se coram ipsis humi prosternunt [d]. [...]

aerat Jeroboamo, sibi mandatum esse, ne comederet in Bethel, &c [o]. 4. Multa levia hominibus videntur, quæ non sunt, si explorentur pondere sanctuarii. Qui Deo in omnibus placere student, nihil exiguum esse statuunt [p]. 5. Hic Propheta mortem tantùm temporalem subiit, minimè verò æternam [q]; cùm enim admonitus esset &c. credibile omnino est eum agnovisse culpam, & salutariter doluisse [r]; Divinam sententiam acceptavit, & se voluntati divinæ committens, inobedientiam morte expiavit [s]; signa etiam sanctitatis ipsius posteà inventa sunt. Vide 2 Reg 23[t]. ¶ *Et occidit*] Puta suffocavit, aut morsu interemit, non tamen devoravit [v]. Porrò Judæa leones talésque bestias habebat, ut nostræ regiones habent ursos, apros, lupos, &c[x]. Adductus autem erat hic leo, tam tempestivè, vi ac manu divinâ. ¶ *Asinus autem stabat juxta illum, & leo stabat juxta cadaver*] Tanquam testes divini operis [y]. Leo, tanquam custos apponitur, ut miraculum esset illustrius, nec crederetur id casu accidisse. Sed & voluit Deus ità eum honorare, ut Prophetam, quem puniverat, ut transgressorem; ut notat Theodor. Dicit Kimhi asinum hunc fuisse servatum in Prophetæ honorem. Et si bruta pœnæ obnoxia sint, ut videmus, Gen. 3. 14. Exod. 21. 28, 29. Levit. 20. 15, 16. quidni etiam præmia illis rependi queant [z]? Præter asini naturam erat, quòd, leone viso, non fugerit; Quamvis Arabes asserant eum ità percelli conspectu leonis, ut illi eat obviam, tanquam sic evasurus. Sed fides esto penes Auctores [a]. Deus asinum ibi retinuit per leonem, ut cadaver viri Dei ad sepulchrum deferret. Custodiebat item leo cadaver; nè ab aliis feris & volucribus dilaniaretur [b]. Sic docuit Deus placuisse sibi defunctum Prophetam, cujus cadaveris tantam curam gesserit [c].

27. *Sternite mihi asinum*, &c.] Non veretur leonem, quòd intellexerit, quicquid gestum erat opus Dei fuisse [d].

28. *Non comedit*, &c.] [Vide ad v. 24. jam notata.]

29. *Posuit super asinum*, אֶל הַחֲמוֹר] *Ad asinum*; i. e. super asinum, ut K. notat. אֶל pro עַל hic ponitur, sicut Jer. 43. *ne feratis* אֶל קוֹצִים, *ad (i.e. super) spinas*, Ezec. 18. 11. *comedere* אֶל הֶהָרִים *ad montes*; i e. עַל הֶהָרִים *super montes*, ut habetur v. 15[e]. ¶ *Tulit in civitatem Prophetæ senis*, Vel, *senioris*, sim. Mo. Jon. Sy. Ar. V. *Venit in urbem suam*. P. Antecedens pro relativo [f]. וַיָּבֹא אֶל עִיר הַנָּבִיא הַזָּקֵן] *Et venit Propheta ille senex in civitatem*, M. Ti. sim. JT.

30. *Et planxerunt eum*] *Ipse & filii*. Pi. sim. V. supple, *dicentes*, Pi. Justa funebria illi persolverunt [f]. Quod indicat eum fuisse alioquin virum bonum [g]. ¶ *Heu heu mi frater*] Erat hæc familiaris apud Hebræos lugendi

[Right margin: o v. 14. fin. La. BA. — o La. — p San. — q San. ità Mo. Mart. — r San. — s L. — t San. — v La. — x Os. — y Mart. — z BA. ib. 208. — a BA. ib. 206. — b Mar. — c T. — d Mart. sim. L. — e BA. 2. 6. 55. 766. — f V. — f Mo. — g Mart.]

crabat illum, Ti. vel, *illius manum*, M. *ad ea sacerdotia inauguravit*, Ca. Phrasis *implendi manum* subobscura est [x]. Vel, est Synecdoche membri, quòd in consecrandis sacerdotibus solerent eis impleri manus parte pecudum, quæ tum offerebantur [y], Vide Exod. 28. 41. & 29 9,35 [z]. Vel, est Synecdoche generis; quòd daretur aliquid negotii quod agerent & manu tractarent, viz. ut mactarent pecudes, &c [a]. [Alii aliter accipiunt,] *Implebat manum ejus*, scilicet Jeroboami; i. e. dabat ei munus. &c. sacerdotia erant venalia [b]. ¶ *Et fiebat sacerdos excelsorum*] [Sim. omnes,] Sacrificabant in excelsis, idque vitulis Jeroboamicis. Vide suprà 12 31 [c]. Sicut veteres Hebræi Jehovam in excelsis coluerant. Concessit, ut ubique sacrificarent, excepto loco quem Deus elegerat [d]. Adeò non redibat ad frugem, ut magis se ad omnem impietatem projiceret [†].

34 *Et propter hanc causam peccavit*, &c. וַיְהִי בַּדָּבָר הַזֶּה לְחַטַּאת וגו׳] *Et fuit res ista*, vel *verbum hoc in peccatum domui Jeroboam*, Ti. sim. Jon. Sy. Ar. vel, *in reatum*, Jon. *causa peccatorum*, Ar. [quasi legissent הַדָּבָר.] *Et fuit in verbo hoc* (vel, *propter hoc*, V.) *in peccatum domui Jeroboam*, G. V. i. e. hac re in crimen incidit [f]. *Fuitque* (sub. *Jeroboam*, Pi.) *hac re* in causa *peccati*, JT. potiùs, *in peccatum*; ut notetur eventus. Videtur autem phrasis ἀνώμαλος, *Fuit secundùm hanc rem* (Heb. *secundùm verbum hoc*,) *in peccatum*: pro, *Fuit hac res in peccatum*; id est, evasit in peccatum [g]. *Atque ille* (nimirum, Jeroboam; vel, ut alii, *& hoc*) *fiebat, in hac re, peccatum* (i. e. hac ejus actione, causa fuit posterorum ejus in idololatriam deficientium, &c.) *domui Jeroboam* (i. e. suæ, &c) Belg. [Alii aliter;] *Peccatum* hîc sumitur pro pœna peccati [h]. Hæc idololatria fuit in pœnam, sive, causa erat pœnarum familiæ Jeroboam. Alii, *Et fuit in hoc negotio* aliquid *in pœnam familiæ* &c [i]. ¶ *Et eversa est*, &c וּלְהַכְחִיד וּלְהַשְׁמִיד וגו׳] *Et ad exscindendam* (vel *exstirpandum*, V.) *& delendum*, &c. Mo. *ut extirparetur atque deleretur*, &c. P. sim. Jon. Sy. Ca. Strig. Verba quædam activa infinitivi modi quandoque assumunt significationem passivorum, ut Gen. 4. 13. מִנְּשֹׂא *à remittendo*, i. e quam ut remittatur; & ib. v. 26 *tunc cæptum est* לִקְרֹא *invocare*; i. e. invocari. Exod. 9. 16. לְמַעַן סַפֵּר *propter enarrare nomen meum*; h e. *ut enarraretur*, Rom 9. 17. Itá hoc loco, *ad exscindere*, &c. i. e. ut exscinderetur, Confer Est. 7. 4 [k]. [Alii, sic;] *Ut extirparet ac deleret* eam Deus, M. sic JT. *Et factum est —— in peccatum —— & in perditionem & in exterminium à facie terræ*, Jon. Incidit [hujus domus] in in πανωλεθρίαν. Vide 14. 10 [l].

[x] P. [y] Pi. sim Mart. F. [z] T. Sa. ex C. ij. [a] V. [b] Pi. [z] in Ma. [c] Pi. [d] Mart. [†] San. [f] G. [g] Pi sim. Aug. [h] M. ex. He. V. Mar. [i] Mart. [†] V. [k] Glass. gram. p. 304. [l] G.

tallis & tæderet & pigeret idololatriæ cum Judæ, tum Israelis. Sed cur non mittit ad vitulos & sacerdotes suos? Nempe quia experiebatur hæc omnia vana atque inutilia [n]. ¶ *Qui locutus est*, &c. הוּא דִבֶּר עָלַי לְמֶלֶךְ] *Ipse locutus est super* vel *de me in regem*, Mo. JT. Pi. vel, *quòd futurus essem rex*, M. Ti. P. Verax ergò est Propheta [†].

3. *Accipies decem panes*, &c.] Munera, tanquam è rure petita; signum fœminæ plebeiæ & rusticæ [f]. Ad Prophetas non ibant sine munere indice benevolentiæ, & gratitudinis: Vide 1 Sam. 9 7 [g]. Has oblationes accipiebant Prophetæ, nè illa repudiando pudefacerent offerentes; & quia victum suum ex oblatis utcunque tolerabant [h]. ¶ *Et crustulam*, itá P. Ca וְנִקֻּדִים] *Et collyria*, Ti. in Mar. *buccellata*, JT. *fructus*, Ar. *fructus aridos*, Sy. *placentas*, Jon M. Ti. Strig. Heb. *punctata*; i. e. placentas punctatas [i], vel, signatas ornatûs gratiâ [k]. Panes erant dulciarii, itá à forma dicti, quales vocamus *Des gaufres*; nam illis solebant imprimere formam quandam, in qua erant foramina & velut puncta majora [l]. Sunt pastilli quidam tenues & sicci punctis notati, quorum usus habetur in compotationibus [m]. ¶ *Et vas mellis*] [simil. omnes,] בַּקְבֻּק est vasculum angusti oris [n]. Dicitur, vel à בָּקַק *evacuare*, quòd talia vasa intùs vacua sint, vel à fictitio sono [o]. ¶ *Ipse indicabit*, &c.] Nempe ubi eum consulueris, βραχυλογία. Omittitur pars mandati præcipua, nempe ut eum consulat, &c P.

4. *Caligaverant oculi*, Ita P. Sy JT. Strig. קָמוּ] *Obriguerant*, Ti. *torpebant*, Ca. *hebetes erant*, Jon. *extabant*, musculi scilicet oculorum ejus, i. e. oculi ejus refugiebant intró [q]. *Stabant*, M. sim. Mo. Pi. Cæcis palpebræ non moventur [r]. Exarescunt senibus nervi quibus oculi moventur, & idcirco stare videntur tanquam immobiles [s].

5. *Dixit*] Nempe sub adventum uxoris Jeroboami. ¶ *Hac & hac*] Heb *secundùm hoc & secundùm hoc*, Innuit certa verba à Deo præscripta, quæ hic brevitatis studio omittuntur [t].

6. *Ingredere uxor Jeroboam*] Fraudes ejus retegit, ut majorem fidem reddendis oraculis adhibeat [v]. ¶ *Missus sum ad te durus nuntius*. Μάντις κακῶν, ut apud Homerum [x]. אָנֹכִי שָׁלוּחַ אֵלַיִךְ קָשָׁה] *Ego missus sum ad te durus*, Mo. Fœmin. pro mascul. Mar. vel, *cum duritie*; h. e. cum duris verbis [y]; *cum dura visione*, P. vel, *dura nuncians*, M. Strig. vel, *cum nuncio duro*, V. ut denunciem dura & difficilia [z]. Ellipsis verbi frequens est in lingua sancta. Vide Gen 25. 28. 2 Sam. 4 10. 2 Reg. 25. 4. collat. cum Jer. 52. 7 [a].

[n] Mart. [†] V. [f] San. sim. T. Mart. [g] Me. sim. V. Mart. G. [h] Mar. [i] Pi Belg. [k] Belg. sim. Mar. [l] V. [m] M. [n] V. M. [o] Mart. Ma. [p] Pi. [q] V. [r] Mar. [s] Mart. [t] Pi. [v] Mart. [x] G. [y] Pi. [z] V. sim. Jon. Ar. JT. [a] Glass. gram 302.

nem[l]; non solùm homines, &c. sed etiam canes; qui nihil sunt commeriti[m]. Vide de hac phrasi ad 1 Sam. 25. 22[n]. ¶ *Clausum & novissimum,* עָצוּר וְעָזוּב] *Clausum vel conclusum & derelictum,* Mo. Jon. JT. Pi. Me. M. *Clausum* hîc sign. vel, 1. opes quæ recluduntur[o]; Pretiosa & charissima quæque, quæ diligenter asservari atque includi solent[p]; vel, 2. Eos qui se urbibus, vel arcibus, & munitionibus, includunt, ut furorem hostilem evadant[q]; vel, 3. Eum qui captus fuit ab hostibus[r], incarceratus[s]; vel, 4. Eum qui primum hostis irruentis impetum effugit, sed tandem in manus ejus incidit[t]. *Derelictum* pariter sign. vel, 1. peculium, h.e. oves & boves, quæ relinquuntur in agro[v]; vel, 2. Eos qui primâ impressione hostium non sunt cæsi, sed præteriti videntur[x]. Eos qui evaserant[y]; vel, 3. Eos qui disseminati per agros ruri degunt. Sensus est, universalem cædem futuram[z], quocunque in statu fuerint[a]; q. d. Non solùm liberos, sed & omne peculium[b]. Nihil sive vile, sive pretiosum reliquum erit[c]. Metaphora fortè sumpta è re pecuaria; ubi tenerum & imbecillum pecus noctu continetur domi, robustum verò in locis apertis stabulatur. Vel, fortè sensus est, auferendos fore liberos tum teneros & imbecillos, qui, velut clausi, domi continentur, tum alios, qui foris agant, & relicti dicuntur; quia suis jam nituntur viribus, nec parentum sunt alligati custodiæ[d]. [Vide plura de hac phrasi ad Deut. 32. 36.] ¶ *Et mundabo reliquias domûs Jerobeam,* וּבִעַרְתִּי אַחֲרֵי בֵית־יָרָבְעָם] *Et succidam* (*removebo*, P. sim. Jon. JT. *expurgabo*, Ti. *eliminabo*, M. *ejiciam*, Mar. *comburam*, Ma. *evellam*, Ar.) *posteriores domûs Jeroboam*, Mo. *posteriora domûs*, M. *post domum*, V. JT. Pi. Jon. *subeuntes*, Pi. ex Jun. i. e. *sequentes* asseclas domûs, &c. sic infrà 16 3[f]. Præpositio אַחֲרֵי interdum pro nomine usurpatur[f]. *Posteritatem*, vel, *posteros domûs*, Sy Mar. *stirpem*, &c. Ar. *domum Jeroboam*, P. ¶ *Sicut mundari solet fimus usque ad purum,* כַּאֲשֶׁר יְבַעֵר הַגָּלָל עַד תֻּמּוֹ] *Sicut removet quis stercus*, vel *fimum*, vel, *sterquilinium, donec finiatur*, P. sim. Mo JT. M. Ti. V. Heb. *usque ad consummationem*, sive *consumptionem ejus*; i. e. donec perfectè auferatur[g]. Donec totum ejiciat; q. d ut famuli è domibus stercora ejicientes, nè tantillum ex illis solent relinquere[h]. Notandum Jeroboami domum, quæ hominibus inclyta videbatur, à Deo conferri stercori: quod tantò aptiùs fit, quia גִּלּוּל & גִּלּוּלִים sign. *idola*, quæ nihil aliud sunt quoad Deum, nisi fœditas & turpitudo[i]. Aliis גָּלָל est *dens cibum conterens*[k]. Sicut dens destruere & molere solet cibum, quousque finierit molere[l]. Vel, sicut ejicis solet dens penitùs, nullâ relictâ radice[m]. Sed גָּלָל pro *dente* non reperio[n]. [Aliis sic,] sicut turbo ejicere solet quæ corripit[o]. [Alii aliter.] *Quomodo racemator vites perscrutatur ad extremum usque racemum*, Ar, sim. Sy.

l M. Pi.
m Pi.
n Me. V.
o V. Q. in M.
p Mart.
q A. ser.
r Pi.
s L.
t M.
v V. sim. M. Mart. San.
x Mart.
y Pi.
z Mart.
a G.
b V.
c San.
d San.
f Ma. Glass.
f Glass. gram. p. 543.
g Pi.
h V. sim. San. T. Mart. G.
i Mart.
k Q in M.
l Q. in Ma.
m Q. in Mar.
n M.
o Hel. a V.

idololatram fore prævideerat[e]. Resp. 1. Solet Deus per malos perdere malos. 2. Talia monstra interdum efficere Deus ob populi scelera[f]. ¶ *Qui percutiet domum Jeroboam in hac die, & in hoc tempore*] Ex usu scripturæ id fieri dicitur, quod statim futurum est; Joan. 17. 10. *nec sum in mundo*, quia brevi ibi non futurus erat[g]. Hoc ipso die cœpit conjuratio Baasæ, quæ tamen in rem deduci non poterat, nisi post multos annos[h]. זֶה הַיּוֹם וּמֶה גַם עַתָּה] *Qui perdet domum Jerobeami quæ vivit die hoc, & etiam quæ nascitura est ex hinc & deinceps*, Jon. [sim. Ar.] זֶה הַיּוֹם accepit pro אֲשֶׁר הַיּוֹם, (sic sumitur זֶה Job 19. 19. Psal. 74. 2. Prov. 23. 22.) & וּמֶה גַם עַתָּה pro מֵעַתָּה *& quæ etiam deinceps futura est*, sim. RS. & R. Levi[s]. Q. sic; *Excidet domum Jerob. die illo* (*quo ille suscitabitur*) *& id quoque futurum est*; q.d præsentem & futuram familiam occidet. זֶה conjungunt cum præcedentibus[t]. *Ab hac die; quid ergo in posterum?* Sy. *hac ipsâ die*; M. sim. P. vel, *hoc tempore*; i. e. brevi, V. *Et quid est hoc etiam nunc?* P. *Sed quid est etiam nunc?* V. *Sed quale hoc nunc est?* M. q. d. Hæc imminens tribulatio ferè nulla est respectu futurorum malorum[v]. Parva est jactura quam accipit Jeroboam in filio mortuo, præ sequentibus malis[x]. Sed nimis arguta interpretatio hæc videtur[y]. [Q. connectunt cum sequenti versu, *nec solùm hoc; sed etiam Israelitas evellet*, &c. Ca.] *illo die, & quid nunc est factum?* Strig. *Quæ hodie est; quid verò si jam?* Ti. Excidet domum Jerob. *die illo, & quid? etiam jamjam.* Ità Genevenses quod mihi præ cæteris arridet; *die illo*, nempe, quo regem illum suscitabit. מֶה notatur Tiphcha accentu regio distinctivo, qui vocem suspendit: ideò & גַם habet Dagesh lene, quia præcedens מֶה in illud non influit: alioqui literæ בגדכפת in initio dictionis sunt raphatæ, quando præcedens dictio terminatur in aliqua literarum אהוי, quæ mollitie suâ in eas influat. Dubito tamen, an זֶה הַיּוֹם rectè vertatur, *illo die*; nam הוּא est *ille*, זֶה *hic*; deinde *hoc* vel *illo die* solent Hebræi sic efferre, הַיּוֹם הַהוּא & הַיּוֹם הַזֶּה postposito pronomine; At זֶה tempori præpositum significat *jam*, ut Gen. 31 38. Ità vertò, *excidet jam hoc die: & quid? etiam nunc*; i. e. hac horâ. Hyperbole. q d. Et brevi fiet, & tam certò quasi hoc momento futurum esset[z]. *Eadem die*; (i. e. eodem tempore quo regnum invadet,) *quid autem? etiam nunc suscitavit?* JT. Correctio est; q. d. quid dico, *suscitabit*; imò jam suscitatus est, & in regno versatur[a]. Ellipsis est verbi ex membro præcedente repetendi; qualis alibi occurrit etiam cum numeri, personæ, modi vel, temporis mutatione. Sic 2 Reg. 9. 27. 2 Par. 2. 23[b]. Qui exscindet —— *hodie*; i.e. citò: *& quid etiam nunc?* q. d. annon intelligis etiam nunc Deum initium facere

bujus

e La. Me.
f Mart.
g San.
h To. in Me.
s Di.
t V.
v M. sim. V. Mar.
x K. in Di.
y V. in Tig. not.
z Mart.
z Di.
a Jun. Pi. Glass.
b Glass. gram. p. 719.

locum habitationis [x]. Fuit autem *Thersa* urbs amœnissima, ut patet ex Cant. 6. 3 [y]. ¶ *Cúmque ingrederetur limen domûs, puer mortuus est*] At prædictum erat hoc fore, cùm ipsa urbem ingrederetur. Resp. 1. Ad ingressum urbis desperata est ejus valetudo, ad ingressum domûs expiravit [z]. Resp. 2. Apud veteres, domus regiæ in mœnibus ad portas urbium sitæ erant, ubi jus dici consuevit [a].

19. *In libro verborum dierum*] Sic vocant Hebræi *Annales, Chronica*, aut *Diaria* [b]. *Dierum*, i. e. rerum per singulos dies gestarum [c].

20. *Dormivit cum patribus*] Vitâ functus, allatus fuit in sepulchrum majorum [d]. Hæc per prolepsin dicuntur, ut historiam Roboami pertexeret; Nam cap. seq. bella gessit cum Abia [†].

21. *Quadraginta & unius anni*] Ætas matura & regno idonea, quæ tamen inutilis redditur ab ingenii perversitate [f]. Ex hoc loco nonnulli colligunt à Salomone duodecenni hunc natum fuisse; & res quidem certa esset, si à Salomone duodecenni regnum initum esset [g]; Quod probabile puto; [De quo vide suprà ad cap. 3. v. 1. annotata.] Et refert Hieron. epist. 151. ad Vitalem, *Nutricem à puero decenni gravidam esse factam, Deo sic ordinante, ut occultum nutricis scelus proderetur.* Et simile exemplum in Hispania, nostris temporibus accidisse audio. Existimo tamen potiùs unctum Salomonem anno circiter vigesimo, ut patet, quòd David ipsum sapientem appellat, suprà 2. 6, 9 [h]. Putant [alii] viri docti errorem esse numeri: & pro 41. scriptum fuisse 21 asserúntque in argumentum suæ sententiæ 1 Reg. 3. 7. 1 Par. 22. 5. & 2 Par. 10. 8, 11 [i]. ¶ *Cùm regnare cœpisset*] Sic Pi. Heb. *Quum regnaret*. Synecdoche integri [k]. ¶ *Decem & septem annos*] Omittit menses excurrentes. Confer infrà 15. 1 [l]. ¶ *Naama Ammonitis*] Hujus meminit, quòd idololatriæ ipsius auctor fuit [m]. Hæc suo exemplo & pravâ institutione filium corrupit post tres annos, 2 Par. 11. 17 [n]. Erat hæc filia vel soror *Sobi*, de quo vide dicta ad 2 Sam. 17. 27. quæ conversionem simulaverat [o]: Sed quia patris errores non plenè exuerat, illos filio videtur affricuisse [p]. Noluit Scriptura nos latere, Deo non probata fuisse talia conjugia, præsertim cum Ammonitis, &c [q].

22. *Super omnibus quæ fecerant patres*, מִכֹּל־אֲשֶׁר עָשׂוּ וגו׳] *Præ omnibus quæ fecerunt*, &c. Mo. *magis quàm omnia*, &c. *quæ fecerunt patres*, &c. Jon. Mart.

[x] T. ex San. sim. [y] Mart. Jun. [z] V. [z] T. ex San. [a] Q. in Mar. [a] Mart. [b] V. [c] Pi. [d] V. [†] San. [f] Mart. [g] San. [h] San. ad 1 Reg. 3. 1 [i] G. [k] Pi. [l] G. [m] Jun. Pi. [n] G. [o] San. [p] L. [q] Mart.

hic Diodoro Siculo. Hunc Josephus putat ab Herodoto *Sesostrin* dici, qui teste eodem Herodoto, tum alia, tum Palæstinam Syriam subegerit [f]; Et addit Herodotus, civitates illi se didisse, non exspectata obsidione; in cujus mollitiei testimonium, post direptionem earum, reliquit in eis columnas, in quibus pudenda muliebria exsculpsit; De hoc autem rege accipienda ista esse probat Jo. quòd ibi circumcisionis meminit: Nulli autem in Syria circumcidebantur, præter Hebræos [g]. Q volunt hunc fuisse Pharao Necho [h]. Fuit iste Sesac filius soceri Salomonis. Vide quàm fluxæ & evanidæ sunt necessitudines hominum [i]. Quæ erat belli causa, non exprimitur; Fuit, vel, 1. ut regnum amplificaret [k]; vel, 2. Jeroboami suasu, quocum ei erat affinitas & familiaritas [l]; Dum enim in Juda viguit pietas, miras accessiones habuit Roboam, quas Jerob. formidabat [m], vel, 3. quod valdè desiderabat solium eburneum [aliaque magnifica opera] Salomonis [n]. Nos autem Deum potiùs respiciamus, qui, cùm illi pietatem colerent, conciliavit illis regem Ægypti; cùm eam abjicerent, ipsum in eos excitat & inflammat [o].

26. *Et tulit thesauros*, &c.] Mirum sanè urbem tam munitam ab eo potuisse tam citò expugnari, quam, nisi post longam obsidionem, sive Nebucadnezar, sive Titus, expugnare poterat. Sed Deus illis timorem illum & cordis mollitiem, quam comminatus fuerat, incussit; ut testatur Josephus, qui urbem deditam fuisse asserit certis conditionibus, quibus tamen Sesac non stetit. Expende hîc rerum vices: Olim Hebræi spoliârunt Ægyptios, nunc Ægyptii Hebræos, &c [p].

27. *Et fecit Roboam scuta ærea*] Non neglexit quæ ad pompam suam pertinebant; fortè & supellectilem templi reparare voluit [q]. ¶ *Et tradidit ea in manum ducum scutariorum*, וְהִפְקִיד עַל יַד שָׂרֵי הָרָצִים וגו׳] *Et deposuit in manu*, vel *manum* (*mandavit super manu*, Mo. *commisit manibus*, Tr.) *principum cursorum*, P. Mo. vel, *præfectorum cursoribus*, G. Jun sim. & Jon. Os. vel, *eorum qui præerant militibus*, M. sive, *satellitibus*, Tr. sim. Mart. Os. *Ducum peditum custodientium*, &c. Ar. Sunt רָצִים propriè cursores qui regem præcedunt sequuntúrque, & latera ejus stipant cùm aliquò vadit [r]; erántque à custodia corporis regii [s].

28. *Cúmque ingrederetur rex in domum Domini*] Hinc patet, 1. Roboamum divinum cultum nec plenè & palàm deseruisse, nec prohibuisse [t]. 2. Illum post castigationem acceptam resipuisse, non enim ad excelsa, sed ad domum

[f] G. [g] Mart. [h] V. [i] Mart. [k] Me. [l] Me. ex Sal. Mart. [m] Mart. [n] Q in V. [o] Mart. [p] Mart. [q] Me. [r] M. sim. V. [s] V. [t] Me.

CAP. XV.

1. *IN octavo decimo anno*, &c. v. 2. *tribus annis regnavit*, &c.] Dices, v. 9. *Abiam* mortuum anno 20. Jerob. ergò 2. tantùm annis regnavit. Resp. Numerandus hîc est annus 18. *Jerob.* isque primus fuit *Abia* [h]. Tertius verò ann s non est totus ab eo decursus. In annis regum non rarò difficultates occurrunt, quæ multiplici ratione discuti possunt [i]. 1. Pars anni, mensis, &c. ponitur pro integro anno, mense, &c [k]. 2. Filii cum parentibus aliquando regnârunt, aliquot annos, & ii anni nunc parentibus, nunc liberis ascribuntur. 3. Contingebant quandoque interregna, quæ modò priori, modò consequenti regi attribuuntur [l]. 4. Quandoque unus annus duobus tribuitur, quòd à neutro impletus fuerit. 5. Prætereuntur interdum anni quibus principes tyrannicè regnârunt. 6. Q. mendas agnoscunt librariorum vitio: Ast ego non libenter eò me demitto [m].

2. *Maacha filia Abessalom*, אֲבִישָׁלוֹם] *Abisalom*, qui & *Absalom*, quomodo dicitur, 2 Par. 11. 21 [n]. Mihi penè certum est, hunc fuisse Davidis filium; loquitur enim de eo, quasi homine notissimo, nullam addens generis, vel ordinis notam [o]. Erat ergò hæc *Thamar* filia *Absalom*, de qua 2 Sam. 14. 27 [p]. quæ *Maacha* dicebatur ab avia sua, matre Absalomi [q]. Nomine erat *Thamar*, cognomine *Maacha*, quod videtur fuisse filiæ primogenitæ in regno *Gessur* appellativum; unde & mater, 2 Sam. 14 & filia hic, & neptis v. 10. *Maacha* singulæ vocantur [r]. Dices, hæc *Maacha* vocatur *Michaia, filia Uriel de Gabaa*, 2 Par. 13. 3 [s]. *Gibeon* autem erat in tribu Benjamin. Resp. 1. Satis conveniunt ista nomina, *Maacha*, & *Michaia* [t]. 2 *Absalom* binomius erat, dictúsque *Uriel*; i. e. *lux & splendor Dei*, fortè ob pulchritudinem [v]. 3. *Maacha* erat filia *Absalomi*, non naturâ, sed adoptione [x]. Nata dicitur ex *Thamara*, sorore *Absalomi*, quæ posteà nupsit *Urieli* [y]. 4. Planiùs dici possit *Maacham* fuisse, non filiam, sed neptem *Absalomi* ex *Thamare* filia, quæ *Urieli* nupserat, quod & Josephus affirmat, Antiq. 8. 3. Thamar filia Absal. grandævior videtur, quàm ut nuberet Roboamo. Adde quòd hæc semper *Maacha*, nunquam *Thamar* vocatur [z]. [Alii aliter;] Non est hic Absalom, Davidis filius, sed alius, qui & *Uriel* dictus [a].

4. *Propter David*] Propter pietatem Davidis, ut declaratur, v. 5 [b]; propter promissa Davidi facta [c]. ¶ *Dedit lucernam*] i. e. Regnum in posteris. Confer suprà 11. 36. 2 Reg. 8. 19. 2 Par. 21. 7 [d]. Regium

h La. Mart.
i Mart.
k To. in La.
l Mart. sim. To in La.
m Mart.
n San. Mart. & La. T. He. in V.
o San. sim. La.
p La.
q San.
r T.
s La.
t Mart. ad c. 14. v. ult.
v La.
x Mart. sim. La.
y Mart.
z La.
a Ma. sic L.
b Pi.
c Mart.
d G.

23 [e]. [Ita Ca. sumit, versique *inter Abiam*, &c.] Resp. 2. Ut significet bella quæ inchoaverat *Roboam* à filio *Abia* fuisse continuata [f]. Sensus est, licèt Deus lucernam Davidi concesserit, peccata tamen posterorum ejus noluit esse impunita, ideóque tum *Roboam*, tum *Abia* vexabantur, &c [g]. A principio Roboam paruit mandatis Dei, & ab armis capessendis destitit, posteà tamen oblitus monitionis divinæ, conatus est regnum Israel recuperare [v].

10. *Nomen matris Maacha, filia Abessalom*] Id est, Absalom filii Davidis. Alia hæc erat ab illa, v. 2. et àtque soror ipsius junior [x]. [Alii aliter.] Eadem hæc, de qua, v. 2. quæ hîc *mater* ejus dicitur; id est, avia [y]; sicut v. 3. David dicitur Abiæ pater, id est avus [z]. Dicitur hoc in laudem ejus, quòd ipse educatus apud aviam impiam & idololatricam, illius mores non didicit [a].

12. *Abstulit*, וַיַּעֲבֵר] *Transire fecit*. Ma. *expulit*, vel *amovit*, V. i. e. Extremo supplicio affecit, ut 2 Sam. 1 [b]. ¶ *Effœminatos*] De quibus vide suprà 14. 24. non tamen omnes amovit, ut percipitur ex cap. 22. 46 [c]. ¶ *Sordes idolorum*, הַגִּלֻּלִים] *Simulacra*, V. *idola*, sic dicta, quia animum impurant [d].

13. *Maacham amovit, nè esset princeps in sacris Priapi*, &c. וַיְסִרֶהָ מִגְּבִירָה וגו׳] *Et amovit eam ab hera*, Mo. *ab essendo dominam*, Pi. *ab officio*, Strig. *de regno*, Jon. Ar. *Nè esset princeps*, vel *augusta*, P. JT. Pi. Præpositio מ præfixa ante nomina negationem aut privationem sæpè innuit, ut suprà 15. 22. *rejicit te* מִמֶּלֶךְ *à rege*; h. e. nè sis rex [*]. privavit eam dignitate & potestate [†]: excubias militares abstulit, ut matri Nero [f]. ¶ *In luco ejus quem consecraverat*, אֲשֶׁר עָשְׂתָה מִפְלֶצֶת לָאֲשֵׁרָה] *Quæ* (vel, *Eo quòd*, V. M. Ti. Jun.) *fecerat idolum* (*terriculamentum*, Mo.) *in luco*, P. *fecit synodum*, seu *conventum in luco suo*, S. ubi post sacrificia turpitudini vacabant [g]. *Eò quòd celebravit solennitatem cultui suo*, Sy. *Quòd procera arboris idolum fecisset*, Ar. *Fecerat horrendam statuam cum luco*, Jon *Fecerat miphletzeth*, Strig. τὸ מִפְלֶצֶת signi. *tremorem membrorum*, & *timorem animi*; quòd idololatræ deos suos timeant [h]. Idola sic vocantur, quòd horrorem incutiant cultoribus suis, vel, etiam iis horrendas calamitates inducant [i]. Vetus interpres reddidit *Priapum*, quæ interpretatio probabilis est [k]. *Simulachrum Priapi*, V. Quia in hortis Græciæ & Italiæ poni solebat forma Priapi, ideò ex simili hanc vocem hîc posuit Interpres [l]. De eo sic Columella, l. 10.

——*Numen venerare Ithyphalli,*
Terribilis membri [m].

Intelligitur isto nomine pudendum virile [n]. Hanc turpissimam imaginem, posuerunt hortorum custodem, & in Ambarvalibus per agros circumduxerunt, quasi sic malos

e Q. in San.
f Mart.
g San.
v M.
x La.
y Mart. M. V. Jun. Pi. Ma. La.
z La. Mart.
a V. ex M. sim. Mart.
b Me.
c Pi.
d G.
* Glas. gram. 656.
† Pi. sim. Sy. V. Ca.
f G.
g Mar.
h V.
i Va.
k Pi.
l G.
m Mart.
n Pi.

in torrentem projecit, tanquam anathema, nolens aurum argentúmque ulli in commodum cedere, cùm anathema essent [y].

14. *Excelsa non abstulit*] At 2 Par. 14. 2. dicitur *excelsa subvertisse*. Resp. 1. Subvertit excelsa, in quibus dii alieni colebantur; non autem illa, in quibus verus Deus colebatur [z]. Resp. 2. Dicitur hoc de fanis quæ ad montem Oliveti fabricaverat Salomon, quæ multis post annis diruit Josias, 2 Reg. 23 [a]. *Excelsa non ablata* erant altaria Domini, qualia habuerunt ante exstructionem Templi [b]. Debuerat autem omnia altaria evertere, nè alibi, quàm in Templo sacrificia fierent [c]. Verùm non satis auctoritatis viriúmque habuit, ut hoc malum tam latè diffusum tolleret, alioquin ipse (ut sequitur) in rebus Dei optimè esset animatus. Interdum *melius omittere prævalida & adulta vitia, quàm hoc assequi, ut palàm fiat quibus flagitiis impares simus*, ut verbis utar Taciti ex Annal. 3 [d]. ¶ *Cor Asa perfectum erat cum Domino*] Vel, *erga Jehovam*, JT. id est, ergà cultum ejus: quamvis vitam reliquam huic studio non conformaverit [†]. *Perfectum erat*; i. e. Deum puro corde coluit: neque putavit se peccare quòd talia excelsa relinqueret [f]. Zelo Dei fervebat [g]. Peccavit Asa, sed non defecit à Deo [h]. *Cor perfectum* dicitur, per Synecdochen, quia majori ex parte vitam suam ad voluntatem Dei conformaverit [i].

15. *Quæ sanctificaverat pater suus & voverat*, [וַיָּבֵא אֶת־קָדְשֵׁי אָבִיו וְקָדְשָׁו *Keri* קָדְשֵׁי] וגו׳ *Et intulit sanctificationes (columnas*, &. *sancta* vel, *sacra*, Jon. Sy. Ar. *res consecratas*, JT. sic Ti. Belg.*) patris sui, & sanctificationes domus Domini*, Mo. *& consecrata* (sub. *sua*, vel, *ipsius*, vel, *à se*, Belg. sic P. Jon. Sy Ar. JT. Ti. quod hîc inseritur ex 2 Chron. 15. 18 [k].) *in domum*, &c. Belg. Al. *& sancta* pertinentia *ad domum Domini*, Os. Hinc colligitur Abiam non fuisse à Jehova tam alienato animo, quin illi nonnulla dedicaret [l]: Hoc autem fecit, in magno illo discrimine, cùm adversùs Jeroboam pugnaret [m]; cùm illam victoriam adeptus esset Deo suscipiente illius vota, de quibus vide 2 Par. 15. 18. Priùs sceleratè vixerat, sed in periculo isto resipuit [n].

16. *Bellum erat inter Asa & Baasa*] Cùm videret Baasa multos ad Asam defecisse. Vide 2 Chron. 15. 9. &c [o]. ¶ *Cunctis diebus eorum*] Ex quo scilicet bellare cœperunt usque ad mortem Baasæ; nam Asa multis post eum annis regnavit [p].

17. *Ascendit Baasa*] q. d. Conduxit milites, eduxitque eos contra Jehudam. ¶ *Ædificat Ramah*] i. e. Arcem, vel turrim illam munitissimam, quæ ab altitudine vocabatur *Ramah*. Aut certè est nomen pro-

[y] M. [z] Mart. [a] Sim. M. V. [a] Me. [b] M. Sim. V. [c] V. [d] G. [†] Jun. Pi. [f] Sim. Me. [g] La. Mart. [h] V. [h] M. [i] San. [i] Mart. [k] Belg. [l] Mart. [m] Me. & San. ex To. [n] Mart. [o] Jun. Pi. [p] Me.

11. 23. *Rezon* dicitur [i].

19. *Fœdus est*, בְּרִית] *Fœdus*, sub. vel, *est*, P. vel, *sit*, Q in V. *ut fuit inter*, &c. V. ¶ *Et inter patrem meum, & patrem tuum*] *Abiam*, viz. & *Tabremon* [k]. Adversarius erat tempore Salomonis, suprà 11 25. Posteà diviso regno, utriusque fœderatus fuit [l]; q. d. Non novum fœdus est, sed antiquum [m]. ¶ *Et irritum facias fœdus*, &c.] Duplex hîc *Asæ* peccatum; 1. Quòd terram Canaan à Deo datam Israelitis, diripiendam exposuit alienis. 2. Quòd author Benhadado fiat frangendi fœderis, &, ut verisimile est, perjurii; Non enim citra juramenta solent iniri fœdera [n].

20. *Acquiescens Benhadad*] Venalem habuit Syrus fidem; ratus ibi jus esse, ubi merces plurima: Hic nempe geminam prædam ab Hebræis accipit, à volentibus alteram, alteram ab invitis [o]. ¶ *Percusserunt Ahion*, &c.] Partes Aquilonares, & provinciæ suæ finitimas aggreditur [p]. Percutiens superiorem tractum Ascheris, Danis & Napthali, usque ad fines Manassis, stragem edidit: nam *Hijon*, Ascheris; *Dan*, Danitarum; *Abel Mabaca*, (quæ 2 Chron. 4. est *Abel-majim*, Jon.) Menassitarum; *Cinnereth* Naphthalitarum erat [q]. Magno igitur constitit Baasæ ædificatio Ramæ [r].

21. *Et reversus est*, Ità &. mutatis punctis, ut sit à שׁוּב, non à יָשַׁב [s], וגו׳ [וַיֵּשֶׁב] *Mansitque*, &c V. sim. Ma. JT. &c. q. d. continuit se in urbe regia *Tirzah* [t]. De qua vide suprà 14. 17 [v].

22. *Nemo sit excusatus*, [אֵין נָקִי] *Nemo fuit exemptus*, P. Mo. vel, *exceptus*, V *immunis*, Sy. JT. liber ab isto onere civili. Heb. *innocens*; Metaphora, & Meton. efficientis [x]: nullo dempto, nè sponso quidem, qui eadem voce נָקִי ab armis eximitur, Deut. 24. 5 [y]. Verùm hæc non erat bellica expeditio. Porrò Baasa nihil ultrà adversùs Asa tentavit, sive quòd mors ipsius intercesserit, sive quòd confœderationem Judæ & Syriæ formidaverit [z]. Ubi adversùs hostem muniendi sunt limites, omnis immunitas cessat [a]. ¶ *Quibus ædificaverat*, sim. V. JT. [אֲשֶׁר בָּנָה] *Quæ ædificaverat*, P. Ma. ¶ *Et extruxit*] Id est, instauravit, & communivit [b].

23. *Fortitudines ejus*] Fortia gesta [c]. ¶ *Verumtamen*] Ità P. JT. *tantum*, &. Jon. Sy Ar. Ti. Mo. G. id est, caruit morbis, nisi quòd extremâ senectute sensit podagram [d]; quare nihil fortiter gessit [†]. ¶ *Doluit pedes*, [חָלָה אֶת־רַגְלָיו] *ægrotavit pedibus suis*, &. Jon. Sy. Ar. Mo. Ti. P. vel, *ex pedibus*, JT. Mar. vel, *in pedibus*, M. Podagrâ [f]: Ut animus ejus fiduciâ erga Deum claudicabat, ità pedes corporis redditi sunt invalidi. Et ut Prophetam in compedes conjecerat, sic ejus incessus podagrâ est impeditus. Etsi fides Asæ nonnihil labefactata esset, cultum tamen Dei illibatum servavit: Quare

verisimile

[i] Me. Mar. [k] Me. [l] Ma. ex Jun. [m] V. [n] Mart. [o] Me. [p] San. [q] Jun. Pis. sim. Ma. Mart. [r] Mart. [s] G. [t] Ma. ex V. [v] Ma. [x] Pl. [y] Mar. ex He. [z] Mart. [a] G. [b] Me. [c] V. [d] G. [†] Jun. Pi. [f] V. G. Me. Mart. San.

14 11 [r].

29. *Donec deleret eum*] i. e. Familiam ejus [s].

30 *Et propter delictum*, &c. בְּכַעְסוֹ אֲשֶׁר הִכְעִיס וגו׳] *In irritatione ejus* (vel, *cum irritatione sua*, M. *propter irritationem*, Pi. Ti. P. *propter indignationem ejus*, JT.) *quâ irritavit*, vel *provocavit Dominum*, 6. Jon. P. Mo. Ti. JT. Pi. *Propter delictum* Nadab; Hieronymus causam, i. e. peccatum, posuit pro effectu, i. e. irritatione [t]; *propter iram ad quam provocaverat*, Sy.

[r] Mo. [s] V. [t] Mar.

CAP. XVI.

1. AD *Jehu filium Hanani*] *Jehu* erat Propheta, necnon pater ejus *Hanani*, 2 Par. 16. 7 [a]. Hoc modo interdum Deo placet sua beneficia continuare. Nota, Israelitis etiam postquàm à Deo descivissent, multos Prophetas fuisse missos [b].

2. *Exaltavi te*] Collatio regni, Deo; doli verò & parricidium, Baasæ attribuuntur. ¶ *Super populum meum Israelem*] *Suum* vocat Deus; vel, 1. Quòd suus esse debuit: vel, 2. Quòd inter eos multi essent Prophetæ, aliique pii viri: vel, 3. Quòd adhuc retinebant quædam vestigia fœderis, ut Circumcisionem, sacras litteras, &c. Quomodo Papistis damus Ecclesiæ titulum, quòd rudera & vestigia Ecclesiæ retineant [c].

3. *Demetam posteriora*, &c. הִנְנִי מַבְעִיר אַחֲרֵי בַעְשָׁא וגו׳] *Ecce ego succidens* (vel, *removeo* P. *sublaturus sum*, Sy.) *posteros Baasa, & posteros domus ejus*, Mo. Mar. *Ego suscito post Baasa*, &c. 6. sub *mala*, Ità Complut. in Nob. *Exscindam*, vel *extirpabo post Baasam*, &c. M. Ti. *sublaturus sum post Baasam*, &c. sub. *euntes*, sive asseclas ejus: ut suprà 14. 10 [d]. *Flammare faciam post Baasa*, &c. Belg. *Extirpaturus sum reliquias*, &c. Ar. *A tergo expellam Baasa*, &c. i. e. propellendo è tergo, tollere à terra paratus sum †. *Expurgabo post Baasa*, &c. i. e. funditùs exterminabo, &c. ac si quis sordes è conclavi scopis ejiciat [f]: Vel, tanquam plantam stirpitùs evellam [g]. ¶ *Faciam domum tuam, sicut domum Jeroboam*] Pares pœnæ consequuntur paria scelera. Pares erant *Jeroboam* & *Baasa*; quòd uterque 1. Conspiravit in Dominum suum. 2. Exemplo antecessoris minimè terrebatur. 3 Naturali morte extinctus est, sed in filiis graviter punitur [h].

7. *Cùm autem*, &c.] Heb. *Sic etiam*, Pi. *Et etiam*, G. *Quemadmodum etiam*, JT. Hebraismus; Prædixerat etiam Jehu interitum filii ejus, nempe Jeroboam; vel, hos filios (*Jehu*) & patres (*Hanani*) cognomines. Nam illud improbare, quod probat Ecclesia, audacis est, &c [n]. [Vide Lector, quanta cum obstinatione, parati sunt hi homines Vulgatam suam versionem defendere.] In Hebræo est וְעַל אֲשֶׁר הִכָּה אוֹתוֹ] *Et propterea quòd percussisset*, vel, *occidisset eum*, P. Jon. V. sim. Sy. M. Ti. &c. *Eum*; *Quem?* vel, 1. *Nadab* [o]: *Jeroboam*; i. e. filium Jeroboami, *Nadab*; Pater enim pro filio quandoque ponitur [p]. Aut in *Jeroboamo* patronymicè intelligitur *Nadab*; aut certè *Jeroboamus* in *Nadabo* occisus videtur [q]. Non nego hunc dicendi modum esse usitatum, eóque uti interpretes, ubi aliqua gravis difficultas urget, quæ hîc nulla est [r]: Vel, 2. *Jeroboam* [s]. Non placet; Obstat 2 Chron. 13. 20. Et si Baasa *Jeroboamum* occidisset, statim invasisset regnum, nec *Nadab* successisset [t]: Vel, 3. *Eam*, scil. domum Jeroboami [v]. Confer verba suprà 15. 29 [x].

4. *Eum*; i. e. *Baasam*. Ità plerique; [inquit Ma. quâ authoritate, ipse viderit.] *Propter quod percussit eum Dominus*; id est, propter sua prava opera *. Qu. Quomodo dicit, *occidit eum*; i. e. *Nadabum*, cujus nullam hic mentionem fecerat [y]? Resp. Relativum exprimitur sine antecedente [z]. [Quàm frequens est hujusmodi ellipsis, ostendit Glassius plurimis exemplis, in Grammat. l. 3. Tract. 1. de nomine Canon. 12. p. 48, &c.] Minatur Deus Baasæ exitium duabus de causis; 1. Ob idololatriam; 2. Quòd Dominum suum Nadab interfecisset [a]. Dices, at Deus hunc occidi voluit. Resp. Verùm Baasæ, ut id faceret, minimè jussit [b]. Nec Nadabum ideò occidit Baasa, ut Idololatriam in eo puniret, (cùm ipse eam imitatus sit [c];) sed ut suæ cupiditati satisfaceret [d]. Sæpè Deus decreta sua exequitur per malos homines, qui interim longè aliud agentes, sua quærunt, idcóque pœnâ digni sunt †. Impii sæpè imprudentes serviunt voluntati Dei, quam in lege patefactam scientes oppugnant [f].

8. *Duobus annis*] Non plenis: v. 10 [g].

9. *Bibens & temulentus*, שֹׁתֶה שִׁכּוֹר] *Bibens, ebrius*, V. Jon, &c. *dum biberet vinum vetus*, Sy. [q d. inebrians.] ¶ *In domo Arsa præfecti Thersa*] Heb. *Qui præerat domui ipsius in Therza*, JT. sim. M. P. *qui œconomus erat*, &c 6. *præfectus prætorio*, &c. Ti. vel, *aulæ regiæ*, He. in V. [Alii aliter;] *In Templo Arsa idoli* (*quod colebat Ela*, V.) *quod erat in domo Thirza*, Jon. sim. At quod Templum erat juxta regiam [h]. ¶ *Bibens in domo*, &c.] Tales præcipuè occasiones captant Regum aut principum percussores. Vide Dan. 5. 30. & Gontharidis cædem in Procop. Metuendi Regibus illi maximè qui milites habent sibi obnoxios. *Dux hic erat curruum*, scil. falcatorum [i].

10. *Irruens*, וַיָּבֹא] *Veniens*, P. V. sub. in locum ubi erat Ela [k].

11. Cùm

[a] He & Tr. in Me. Mart. [b] Mart. [c] Mart. [d] Jun. Pi. † V. in Tig. not. [f] Os. [g] San. [h] Mart.

[n] San. [o] Trig. Os. in V. He. in V. Mart. [p] V. [q] Q in San. [r] San. [s] Q in Pi. G. [t] Pi. [v] Pi. Belg. [x] Pi. * Ma. [y] Mar. [z] V. Q in Mar. [a] V. He. in Mar. [b] Mart. sim. G. [c] Mart. [d] Os. sim. Mart. † Os. [f] Mart. ad v. 10. [g] Q. Pi. [h] V. [i] G. [k] V.

... & Ch. in Me. Non licuerat Zambri per angustias temporis ea parare, quæ tolerandæ obsidioni necessaria erant [z]. ¶ *Ingressus est palatium*, [אֶל אַרְמוֹן] *Arcem*; i. e. locum tutissimum & munitissimum regiæ [a]. ¶ *Et succendit se*, &c. [וַיִּשְׂרֹף עָלָיו] *Et combussit super se*, Mo. Sic Saguntini in Floro, & Numantini [b]. Sed cur mortem hanc acerbissimam elegit? Resp. 1. Ne in hostis potestatem veniret, & ludibrio afficeretur [d]. Resp. 2. Quia regiam & opes illas invidit hosti [e]. Alii tamen referunt hoc ad *Omri*, vertúntque, *& combussit super eum* (i. e. super Zimri) *domum regis*, &c [f]. Hebræa utrumque sensum ferunt [g].

19 *In peccatis suis*] Vetto, Id quod factum est *propter peccata ejus*; ut supra v. 15 [h]. ¶ *Et ambulans in via Jeroboam*, &c.] Qu. Quomodo is peccare faceret Israelem, qui solùm 7 diebus regnavit? Resp 1. Loquitur scriptura de anteacta ejus vita, cùm nulla apparuerit emendatio [i]. Cùm Principem curruum ageret, peccare fecit, &c [k]. Fortassis auctor erat Jeroboamo, ut vitulos constitueret, vel, ei magno fuit adjumento. Resp. 2. Potuit illo septiduo victimas facere vitulis, vel, pro fœlici bellorum exitu [l]; vel adscripsit vitulis regnum suum. Potuit & tunc edicta proponere de cultu vitulorum continuando [m].

21. *Divisus est*] Inter pœnas quas Deus infligit contumacibus populis non minima est Divisio. Sic ex asse Hebræo fecerat sextantem & dextantem, nunc ex dextante duos quincunces [n]. Non habuit populus ratam hanc militum electionem [o].

22. *Prævaluit*, &c.] Vel, quia Josaphatus Rex Omri fautor & affinis erat [p]; vel, quòd partes Omri magis valerent armis; quomodo Romæ non raro accidit, &c [q]. ¶ *Populo qui sequebatur Thebni*. [אֶת־הָעָם] *Populo*, [Ità ferè omnes.] *Præ populo*, Sy *Præ alio*, [scil. populo,] Ti. ¶ *Mortuúsque est Thebni*] Morte, ut videtur, violenta; fortè in antegresso certamine; quod indicat vox *Prævaluit* [r].

23. *Anno trigesimo primo Asa—regnavit Amri— duodecim annis*] At mortuus est *Omri*, & *Ahab* regnare incepit, anno 38 *Asæ*, Jam verò à 31 ad 38, non sunt 12 anni [s]. Resp. In hac summa comprehenditur quadriennium, quo cum *Thebni* regnavit [t]. Nam Omri factus est rex anno 27 Asæ, v. 15, 16. & cum Thebni colluctatus est per 5 annos [v].

24. *Emítque montem Samariæ à Semer duobus talentis argenti*] Id est, Sex millibus siclorum [x]; sive 12 millibus drachmarum [y]. Vile videtur pretium, sed magna ...

[z] Me. [a] V. [b] G. [c] Me. [d] To. in V. Mart. [e] To. in Me. [f] Q. in V. [g] K. in M. [h] Mart. [i] Pi. [k] Me. Mart. [l] M. [m] San. [n] Mart. [o] G. [p] Mart. [q] Q. in Mart. [r] Mart. [s] Me. [t] San. [v] Mart. [x] La. ex To. & Torn. & Sal. sim. San. [y] La. Me. Ma. La.

... sas pervertit, &c [m].

31. *Nec suffecit ei*, &c. [וַיְהִי הֲנָקֵל לֶכְתּוֹ וגו׳ — וַיִּקַּח וגו׳] Ad verb. *Et fuit, nonne leve fuit ire ipsum in peccatis Jeroboam? —— & tulit*, &c. Mo. *Fuit autem (nonne leve fuit ei ambulare in peccatis Jerob.——) ut acciperet*, &c. P. sim. JT. *Et quia leve sibi videbatur*, &c. *ambiens uxorem duxit*, &c. Sy. sim. Ar. *Nam leve ducebat incedere; accepit insuper uxorem*, &c. Ti. *Nonne leve visum est illi? aut parvi momenti!* Sic poscit ה responsionem affirmativam; h. e. Parùm curavit si imitaretur peccata, &c [n]. ה pro הֲלוֹא ponitur [o]. Alii, *Numquid vile (turpe) fuit illi!* q. d. Putavit esse vile; idem enim est sensus [p]. Vetto, *Num leve erat*, &c. Quæ interrogatio innuit negationem: q. d. Minimè hoc erat leve, ac proinde non deberet augere istam idololatriam [q]. ¶ *Duxit uxorem Jezabel*] Fœminam, & imperiosam, & crudelem. Vide Apoc. 2, 20 [r]. Non tantùm alienigenam, (quod contra legem erat) sed eam, per quam longè deterior ipse evasit [s]. Neque hæc patriam religionem ejuraverat, prout Davidis, & Salomonis uxores fecerant, sed illam retinuit, publicéque evulgavit [t]. ¶ *Filiam Ethbaal regis Zidoniorum*] Ἰθωβάλου: Sic nomen hoc scribit Menander Ephesius in Phœnicicis, & Acta Tyriorum [v]. Diodorus Siculus *Itobalum* vocat [x]. Ut cultores Dei τὸ יה suis nominibus admiscebant, ut *Jeschajah*, *Jeremiah*, &c. ità idololatræ sui Baal nomine vocabantur [y]. ¶ *Et servivit Baal*] Nomen est appellativum, non proprium, *idolum*, seu *simulachrum* in genere significans [z]. אֶת הַבַּעַל *Baali isti*, JT. Soli, Sidoniorum Deo primo [a]. Herculi, quem illi maximè colebant. Vide 2 Mac. 4. & Jo. Ant. 8. 2 [b].

32. *In Templo Baal*, Ità M. sim. Sy. Ti. [בֵּית הַבַּעַל] *Domo* (In *domo*, P. sim. omnes) *Baal*, Mo.

33. *Et plantavit lucum*] Qui mos Phœnicibus, & vicinis gentibus, ob id vetitus lege [c].

34. *In diebus ejus*, &c.] Peccatum hoc imputatur Achabo, quòd sub eo reædificata fuit urbs, quam instaurare vetuerat Dominus [d]. Quamvis Jericho ad Benjamin pertinebat, tunc tamen possidebatur à decem tribubus. Alioquin Josaphatus hoc in sua ditione non permisisset [e]. ¶ *Hiel de Bethel*] Fonte omnis idololatriæ; Impius hic erat & idololatra [f]. Dictus est *Bethelita* [Heb. בֵּית הָאֱלִי] non gentili cognomine, sed à בַּיִת *familia*, & אָלָה *execratio*, quòd familia ejus execrationi obnoxia fieret [*]. Plerique tamen בֵּית הָאֱלִי vertunt, *de Bethel*, vel, *Bethelita*; nonnulli verò locum aliter reddunt, *ædificavit locum maledictionis* (vel, *domum idolorum*, Ar. vel, *domum juramenti*, Jon.) *nempe Jericho*, Sy. Ar. Jon.

¶ *In*

[m] Mart. [n] V. [o] Pi. [p] V. [q] Pl. [r] G. [s] Me. R. [t] T. [v] G. [x] Jus. [y] M. rr. [z] V. [a] G. [b] San. [c] G. [d] V. [e] Mart. [f] T. [*] Mart.

rent idololatræ, qui tunc plurimi erant, non futuras Dei minas sine pondere; cùm antiquissimas minas experti essent non vanas, sed veras & acerbas fuisse r.

r San.

CAP. XVII.

1. ET *dixit Elias,&c.*] Hujus prophetæ neque pater, neque tribus, neque familia describitur: sed repentè & ex abrupto hîc introducitur. Quæritur de causa? Resp. Occasione minarum de Hiele, alias antiquas minas *Elias* renovavit s. In genere peccata gravissima, quæ tum grassabantur hoc vaticinium extorserunt t. Elias vir fuit excelsi animi,& acer legum vindex u. ¶ *Thesbites*] Oriundus ex *Thesba*,vel *Thesbe* vico in tribu Gad v. ¶ *De habitatoribus Galaad*,sic Jon.Os.M.[מִתֹּשָׁבֵי גִלְעָד] *De advenis* vel, *inquilinis*, Sy. Ti. V. JT. (*incolis*, Ar. V.) *Gilhad*, P. Mo. Id est, Incola partis orientalis Gilhadis,quæ tempore Saulis Hagarrenis adempta. Hæc autem *Tischbi* dicta est,vel, eò quòd veteres incolæ captivi sunt abducti: vel, quòd ex Israelitis trans Jordanem coloniæ eò transmissæ sunt, ut eam inhabitarent. Vide 1 Chron. 5. 21, 22 x. Mihi posterius magis placet; ut תֹּשָׁב potius deducatur à יָשַׁב *sedit seu habitavit*, quàm à שָׁבָה *captivum duxit* y. Terra *Galaad* est tota regio transjordanina, quanquam strictiùs interdum accipiatur pro parte illius circa montem Galaad z. Unde apparet fuisse Eliam Manassensem. Sunt etiam qui velint eum Levitam fuisse a. ¶ *Vivit Dominus*] i. e. Juro tibi per Jehovam b; per Deum verum, & vivum; nam Dii, quos coluit Ahab, mortui erant c. Non dubium est, Prophetiam priùs monuisse Achabum, qui cum surdas adhiberet aures, Propheta à verbis ad verbera venit, &c d. ¶ *In cujus conspectu sto*] Id est, vel, 1. coram quo stare soleo frequenter in oratione †. *Steti coram Deo*; i. e. oravi: Hujus expositionis author est Jac. cap. 5. vel, 2. cui servio sive ministro f. Ità phrasis illa explicatur, Num. 3. 6. & Deut. 17. 12. Deut. 18. 5. Jer. 15. 19 *. Sic solent nuncii, satellites, &c. regibus assistere, ut prompti sint ad imperata facienda g. ¶ *Si erit ros*] Id est, *Non erit ros*, &c. Jac. 5. 17 h. *Si erit*, &c. sub. Deus me puniat, &c. ¶ *Annis his*] Nempe proximis, scil. tribus & dimidio, Luc. 4. 25. Jac. 5. 17 i ¶ *Nisi juxta oris mei verba*] Heb. *Nisi secundùm verbum meum*, P. V. i. e. nisi prædixero fore, Deo scil. mihi revelante k. Ad meas imprecationes incipiet malum; ad

s Mart. r R.S. in L. s Mart. t G. v La. Q. in Ma. x Jun. Pi. Glass. gram. p. 820. y Pi. z Me. a Mart. b V. La. San. c San. d La. † V. f Jun. Pi. Me. V. * Cartwright mellific. g Mart. h Me. i Pi. k V. sim. Pi.

filiu, ... [בְּנַחַל] *in torrente Cerith*, Mo. P. Sy. *Ad torrentem*, JT. Pi. G. ex Jo. &c. *Torrens* interdum accipitur pro *aqua* ipsa, interdum pro *valle* per quam decurrit; hîc pro utroque accipi potest y. In spelunca aliqua vicina torrenti *Carith*, quem Adrichomius collocat cis Jordanem, Hieronymus verò trans Jordanem constituit. Desertum esse locum oportuit, & invium, ubi illum latere suspicari nemo posset z. Eadem hæc est torrens, quæ *torrens* קָנָה, seu *arundineti*, Jos. 16 8. & 17. 9. sic dictus ab arundinum copia, ubi latebat Elias. Dictus כְּרִית per prolepsin à כָּרָה *pasci*, aut *vesci*, quòd hîc Propheta pastus esset †. ¶ *Contra Jordanem*, אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַיַּרְדֵּן] *Qui est è regione*, (vel, *super facies*, Mo) *Jardenis*, JT. P. Sy. *ante Jardena*, Jon. Ar.

4 *Corvisque præcepi*] Ità P Mo. JT. &c. Sed, quia morosis ingeniis parùm credibile hoc visum est, alii הָעֹרְבִים aliter vertunt; Q. *mercatores*, ut Ezec. 27. 27. Ità Q. in K. Sed licèt mercatores ibi dicantur עֹרְבֵי מַעֲרָבֵךְ: tamen עֹרְבִים per se *mercatores* nusquam significat. Alii reddunt *Arabes*, ut 2 Par. 21 16. & Nehem. 4. 7. Al. *Orebimi*; Ità Ar. Alii, Incolas urbis *Arabo* propè *Bethsan*. Sed hos omnes refellit loci situs: Nam propè Jordanem nulli vel *Arabes*, vel, *Orebimi*, vel urbs *Arabo*, nec verè latuisset Elias, si latibuli sui conscios habuisset locorum incolas a. Veri ergò hi corvi erant b. Quos Lupæ, Equæ Cervæ, Vulpes aluerint, exempla sunt apud poetas & Ælianum. Ægisthum à capra educatum quò magis credamus, facit historia pueri quem sic educatum vidit Procopius, narrátque Gothicorum 2 c. Corvus est avis vorax, inhumana, maligna d, avida carnium, licèt fœtentium, crudelis in filios, quos è nido deturbat implumes † Ità solet Deus ostendere se naturæ, ut artificem, ità mutatorem f. Adeò solicitus est Deus de suorum alimento, ut naturas rerum mutet, &c g. Sic ostendit se omnibus animalibus imperare h. Corvos delegit, 1. quòd furaces sint, cibúmque coctum facilè surripiant; 2. ut miraculum redderetur illustrius, quum corvi sibi tantùm pascendis addicti sint i; 3 ut Prophetæ animum, plus nimio exasperatum, adversùs Judæos, emolliret corvorum exemplo, qui, utut immites & ἀστοργοι, Prophetæ tamen miserebantur, &c *. 4. quòd corvi ament loca solitaria, ac præsertim torrentes. Vide Prov. 30. 17. 5. quia maximè obviæ erant hæ aves †. Notandum verò, non unum, sed plures corvos huic operi destinatos fuisse k. Dices, corvum fuisse avem immundam. Resp 1. Immunda erat cibo, non autem contactu, nisi mortua, Levit 11. 15 l. 2. Author Legis Eliam ab ejus observatione dispensavit m. Speciale hîc erat mandatum Dei n. 3. In casu necessitatis observatio ceremoniarum intermitti potuit o. *Præcepi*, i. e. præcipiam; i. e. pro-

y V. z Me. † B. 1. 2. p. 216. a B. 1. 2. 2. 13. 214. b BA. sic San. Mart. &c. c G. d La. † San. f G. g San. h La. i Pi. * BA. 216. † La. k BA. 2. 215. l Ma & Pi. ex Jun. m BA. 216 n Pi. sim. Mart. o Pi. Mart. BA.

Sidoniorum. Nam horum regio serendis frugibus importuna erat. Vide ad 1 Reg. 5. 9. & Act. 12. 20 [t].

9 *Vade in Sareptam Sidoniorum*] Urbs hæc erat inter Zidonem & Tyrum [f]. *Sareptam* vocat Plin 5. 19 [g]. Ità Achilles Tatius, Hieron. & Euseb [h]. Nomen habet ab æris & ferri fusione, quorum ibi magnum proventum fuisse colligunt Heb. ex Deut 33. 25. [ubi annotata vide [i].] צָרְפַת à צָרַף *urere, conflare*, ab ustrinis, seu fornacibus ad conflanda metalla comparatis [k]. Fingunt Judæi hanc urbem ad Israelitas pertinuisse; nempe, quia Ethnicis invident exemplum tam excellentis fidei & pietatis. At Christus Luc. 4 25. hanc mulierem exteris annumerat [l]. Est alia *Zarphath* in [pro; beta] Abdia, per quam Hebræi Galliam intelligunt [m]. ¶ *Præcepi ibi mulieri, &c*] Qu. 1. Quomodo ei præcepit? Resp. 1. Decrevit, vel Ordinavit [n]. 2 Providit [o]. 3. Fortè revelavit hoc viduæ, &c [p]. At tale præceptum nondum eam accepisse docet v. 12 [q] 4. Flectetur his verbis se inclinaturum viduæ animum, alioqui durum, ad peregrinos alendos [r]. 5. *Præcipere*, est domui viduæ benedicere, ut illi suppetat, unde Prophetam pascat [†]. Notandum hîc Deum voluisse Prophetam suum ali, sicut à corvis, sic etiam ab Ethnica muliere, quæ judicio Hebræorum immunda erat. Nemo non videt adumbrari vocationem gentium, & rejectionem Judæorum [f]

10 *Apparuit illi mulier vidua*] Qualem fuisse ex habitu facilè cognovit: Occursus hic licèt fortuitus videbatur, tamen ex providentia divina regebatur [t]. Divinitùs admonitus erat, hanc illam esse, à qua aleretur [r]. Alii tamen hoc negant, ideóque in verbis sequentibus, *Da mihi &c.* proposuisse sibi omen seu indicium, quemadmodum fecerant Abrahami servus, Gen. 24 & Jonathas, 1 Sam. 14 [v]. ¶ *Colligens ligna*] Unde constat, eam pauperculam fuisse [x]. ¶ *Da mihi paululum aquæ*, קְחִי נָא לִי תנ׳] *Cape quæso mihi*, Mo. sic 6. Jon. *tolle mihi*, Sy. Ar. M. P. Ti. *Accipe*, id est, *accipiens da*, JT. Pi. Ma. Vide Exod. 25. 2 [y]. Est ψσις verbi reloti; nam destinatum quidem exprimitur, finis autem subintelligitur. Sic v. 11. item Psal. 68. 19 [z]. ¶ *In vase*] *In hoc vase*, JT. Pi. quod habebat secum, quo haud dubiè usus fuit ad torrentem *Crith* [a].

12. *Vivit Dominus Deus tuus*] Hinc constat eam fuisse cultricem veri Dei [b]. ¶ *Colligo duo ligna*] i. e. Paucula [c] Hic enim est minimus numerus [d]. Sic Isa. 7. *duæ oves*, i. e. paucæ. Et solemus dicere, *audi duo verba* [f]. Sic Os. 6. 2. *post duos dies*, i. e, intra breve tempus [*].

[t] San. [f] Mart. [g] Jun. Pl. [h] Jo. in Ma. [i] G. [k] Ma. BP. 4. 35. 313. [l] Ma. [l] Mart. [m] M. [n] Mart. La. E. [o] La. Me. [p] Me. [q] F. La. [r] Mart. [†] Mar. [f] Mart. [t] Mart. [r] Me. [v] Mart. [x] Cf. Mart. [y] Ma. ex Jun. [z] Pi. [a] Pi. [b] Mart. [c] V. Pi. Mart. [d] Mart. [f] San. [*] BA. 1. p. 622.

&c.]

16. *Hydria farinæ non defecit*] Deo adjiciente incrementum latens, ut Matt. 14. 19. & 15 36 [r]. Factum hoc non per rarefactionem, sed per additionem novæ farinæ & olei continuam [s]. Sicut in fontibus aer in aquam vertitur, fitque jugis scaturigo, &c. ità aer in cado in farinam vertitur, &c [t].

17. *Filius mulieris*] Nempe viduæ [v], quæ *materfamiliâs* erat, mortuo marito [x]. ¶ *Ut non remaneret in eo halitus*] Heb. *donec non remansit*, &c. q. d Expiravit. Periphrasis mortis [y]. Deficiente respiratione extinguebatur [z]. Eum reverà mortuum fuisse docent, & v. 22. —— *& revixit*, &c. & Heb. 11. 35. *Mulieres acceperunt de resurrectione mortuos suos*; nec alias mulieres notavit, quàm istam viduam Eliæ, ac Sunamitidem Elisæi [a].

18. *Quid mihi & tibi, &c?*] Sub. *commune*, V. vel, *negotii est*, Ti. q. d. Qua in re te læsi [b]? Vide Joh. 2 4 [c]. Quare ad me venisti, cùm inter nos nulla esset necessitudo? Non sunt verba mulieris arrogantis, verùm dejectæ, modestæ, & pœnitentis, & quæ se putet indignam, quæ vixerit cum Elia. Quomodo Petrus dixit Christo, *Domine à me abeas*: & Centurio, *Non sum dignus*, &c [d]. Quid à me peccatum est adversùm te, &c [†] ¶ *Ut rememorarentur iniquitates meæ*, לְהַזְכִּיר תנ׳] *Ut Deum memorem faceres*, &c. V. sim. Pi. q. d. fortè non sum tibi famulata pro officio [f]. Quia Propheta es, facile tibi est in omni vita mea aliquid reperire pœnæ obnoxium [g]. Putabat se non satis sanctè & reverenter cum viro sanctissimo conversatum fuisse [h]. Interdum per accidens nocet familiaritas cum sanctis, nempe si ex ea non proficiamus: Proinde se deliquisse agnoscit, quòd magisterio & exemplis Eliæ nihil profecerit: Fortè cogitavit, Eliam (ut defectum pluviæ, ità) mortem filii sui à Deo impetrâsse; non quidem malo animo, sed ut, eâ sic castigatâ, filius rediret in vitam. Sed priorem sententiam præfero; q d. Venisti huc venisse, ut de justitia Dei contra meam iniquitatem hoc supplicium eliceres. Videbitur Deus iniquitatis meæ oblitus, sed tuus accessus eum revocavit illi in memoriam [l]. *Oblivisci* dicitur Deus, &c. cùm non punit; *recordari*, cùm pœnas exigit [m]. Videbat Eliam, quasi Dei ministrum, punire scelera & sceleratos [n].

19. *Portavit in cœnaculum*] Ut vehementer precaretur, liberum locum & solitarium captat, ut Petrus, Act. 9 [o].

20. *Etiámne viduam*, &c] Dolet se hujus mortis oc-

[r] G. [s] La. ex To. [t] He. in Mart. [v] Me. La. [x] La. [y] Pi. [z] Me. [a] Mart. [b] V. G. [c] G. [d] Mart. [†] Me. [f] V. R. [g] G. [h] E. [l] Mart. [m] San. [n] La. [o] Mart.

ftantia inter miracula Eliæ, & Christi, qui solo verbo sanavit. &c [c]. 4. Ut visu & contactu pueri ad orandum magis inflammaretur [d]. 5. Ut magnitudinem postulationis, & vehementiam affectûs exprimeret †. 6. Ut magis se humiliaret, Deique misericordiam faciliùs imploraret [f]. 7. Ut sciretur non tantùm Deum hoc facere, sed & facere propter Eliam. Simile vide Joh. 9 6 [g]. 8. Ut repræsentaret Christum, qui suam dignitatem commensus est, & quasi coæquavit naturæ nostræ, quam assumpsit [h]. ¶ *Tribus vicibus*] q. d. Iterum atque iterum, non remissè, aut languidè †. Alternis incumbens & orans ||. ¶ *Revertatur——anima*, &c.] Cùm graves imminerent vexationes ob religionem, magis indies piis aperire Deus aliquid voluit περὶ τῆς τῶν ψυχῶν ἀθανασίας (*de immortalitate animarum* [i].) ¶ *In viscera ejus*, Ità V. עַל קִרְבּוֹ] *In interiora* (vel, *medium*, JT. *intimum*, Pi.) *ejus*, P. i. e. intra illum, h. e. in sedem suam, nempe cor [k].

[c] Lu. [d] Jun. fim. San. † Mart. [f] San. fim. T. [g] G. [h] Lu. † Mart. San. || Jun. Ma. [i] G. [k] V.

22. *Et exandivit vocem Eliæ*] Eliæ hoc datum inprimis ad confirmandam ejus authoritatem, & imprimis doctrinam [l]. ¶ *Et reversa est*] Hinc patet animæ hominis immortalitas [m].

[l] Mart. [m] Lu.

24. *Nunc in isto cognovi*, עַתָּה זֶה יָדַעְתִּי] *Nunc jam cognovi*, Jon. Mo. *Jam hoc cognosco*, vel, *experior*, JT. Glass. *Hoc*, i. e. in hac re. Ità defecit ב. vel, *jam nunc*; ut ad זֶה subaud stat עַתָּה *jam hoc*, scil. *tempore*. Quæ forma loquendi est pleonastica [n]. Sic infrà 2 Reg. 5. 22. עַתָּה זֶה *jam hoc*, i. e. jam modò, &c [o]. Jam planè cognovi, &c [p]. Hæc anteà utcunque noverat, quia farina & oleum non defecerant; sed fides ejus tantas habuit accessiones, ut comparatè, nunc tantùm videatur credidisse [q]. ¶ *Et verbum Domini in ore tuo verum est*, אֱמֶת] *Veritatem*, vel *verè*, scil. esse, ut sit ellipsis τοῦ ב [r]. Verum est, quod scil. nuntias nobis de vero Deo Hebræorum, & inanitate idolorum. Eam cognitionem mulier meritò cum suis amplexa existimatur [s]. Priorem partem hujus versûs intelligit de resurrectione filii: posteriorem de prædictione superiore farinæ & olei [t]. Volunt nonnulli puerum hunc à mortuis excitatum, fuisse Jonam Prophetam; & viduam, quòd Eliam paverit nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accepisse. Ita Hieron. Alii negant rem ità se habere [v].

[n] Pi. [o] Glass. gram. p. 186. [p] Ma. [q] Mart. [r] Pi. [s] Me. [t] Ma. ex V. [v] Mart.

C A P. XVIII.

1. *Post dies multos*, [sim. omnes.] וַיְהִי יָמִים רַבִּים] *Et fuit*, vel, *& factum est* (pro *facti sunt*, Pi.)

Erat & alibi, sed ibi maximè sæviebat, ubi maximè vigebat impietas [r]. [Al. aliter.] Synecdoche est; pro, in regno Israelis [s].

[r] Me. [s] Jun. Pi. Me.

3. *Abdias timebat Dominum valde*] Talem dispensatorem fuisse in regis impii domo planè mirum: sed benignitate Dei fit, ut res hæ moderatione temperentur, nè omnia funditùs corrumpantur. Et historia hæc ideò interponitur, ut sciamus, quomodo Deus eo tempore Prophetis suis caverit. Qu Quo pacto Deum colebat, cùm ritus & ceremonias non servaret, nec pergeret ad locum, quem Deus elegerat. Resp. Et hunc & Prophetas sequentes excusabat necessitas, propter quam ceremoniæ citra culpam intermitti possunt. Sic David ob Saulinam infestationem, à domo Dei abesse cogebatur. Non volebat Deus, ut periculum capitis homines adirent, ut externam aliquam ceremoniam implerent; satis erat, si ab idololatricis cultibus abstinuissent. Adde, quòd decrevit Deus, sanctos Prophetas etiam inter impios versari, nè pastoribus omninò destituerentur [t]. Putant Theodor. ex He. & Jo. & L. & To. &c. hunc Abdiam fuisse, & Prophetam illum, qui inter Prophetas minores, &c. & maritum illius viduæ Sunamitidis, de qua dictum, 2 Reg. 4 [v].

[t] Mart. [v] T. ex San.

4 *Tulit centum Prophetas*] Prophetæ dicebantur, tum Prophetarum filii [a]: tum qui se divinis rebus mancipabant, sacra verba tractabant, & divinas laudes celebrabant [b]. Alii volunt hos Prophetas propriè dictos fuisse [c]. Nota hîc Dei misericordiam; ut cùm Israelitæ à Deo defecissent, non fuerint tamen veris Prophetis destituti. ¶ *Et pavit eos pane & aquâ*] Vel, propriè, quod in tanta penuria parum non fuit; vel, q. d. cibo & potu. Non fuit Abdiæ vulgare opus, nam hoc agendo capitis discrimen incurrebat [d]. Beneficentia in pios viros, omni modo, etiam contra Regum edicta, exercenda est; quia à Deo præcipitur, maximè in Prophetas. *Servitutem non in totum hominem descendere*, ait Seneca de Beneficiis 3. 20. Est ubi dicere liceat, Οὐ γάρ τί μοι Ζεὺς ἦν ὁ κηρύξας τάδε (*Non mihi Jupiter qui talia præcepit* †.) Quod Abdias fecit, existimandi sunt & alii pii viri fecisse: Sed is, quia summo loco erat, nominatim ponitur: Porrò Pseudo-prophetæ ambulabant, quò volebant, & colebantur, dum in cavernis abscondebantur illi, quibus dignus non erat mundus [f].

[a] Mart. [b] Mart. sim. Lu. ex L. & Cuj. [c] To. in La. [d] Mart. † G. [f] Mart.

5. *Si fortè possimus invenire herbam*] Non quærit frumenta, quæ ex vicinis urbibus comparari poterant; sed herbas & pabula; quia in alienas regiones pabulandi atque aquandi gratiâ jumenta transportari non poterant, &c [g]. Scrutatur herbas, interim tantæ calamitatis causam inquirere negligit. Quæruntur Prophetæ ad necem, & jumenta curantur. Hæc est præpostera cura tyrannorum. Gramen tum diligenter inquirit, quòd pro se quisque fœnum

[g] San.

ut præsenti castigo objiciendus videar [t]; vel, *quid peccavi?* scil. *contra te*, V. Pi q. d. ut hoc modo velis ulcisci [e]. Libertate nostrâ sic uti debemus, nè ea obsis aliis. Vide 1 Cor. 10. 24 [f]. ¶ *Tradis*, &c] i. e. Occasionem necis meæ præbes [v].

10 *Non est gens, aut regnum*, &c.] Sub. *vicinum*, V. Q. in Mart. Gentes finitimæ facilè Achabo gratificarentur; tum quia Rex Tyri socer ejus erat, Rex Moab ei tributarius, Josaphatus pater generi ejus, & Rex Edom Josaphato tributarius erat [x]; tum quia fortasse jure fœderis adstringebantur sibi dedere mutuó rebelles & proscriptos; tum quia & ipsæ siccitate laborabant, cujus auctorem Eliam fuisse sparsum erat. Alii inquisitionem factam esse volunt de advenis & mercatoribus diversarum gentium: Verùm *regna* & *nationes*, non privatos homines, quæsivisse dicitur: Potiùs intelligo de decem tribubus, quæ *regna* vocantur, quòd olim multos reges haberent, & *gentes* propter varias tribus & familias. Qu Quomodo ergò Elias in Zarepta latitare potuit? Resp. 1. Meâ sententiâ, Elias ibi non fuit quæsitus, quòd extra Ahabi ditionem fuerit: 2. Rogavit Elias viduam, ut ipsum celaret: 3. Deus hoc mille modis præstare potuit [y]. *Non est gens*, &c. Hyperbole [z]. ¶ *Et quòd minimè reperireris*] vel, *quòd non invenissent te*, vel, *propterea quòd non invenissent te*, Sing. pro Plur [a]. *quum non inveniret te*, Pi. *Quia non potest invenire te*, JT. *Adjurare* hic est, *jurare fecit*; vel *obtestando postulare* [b].

12. *Spiritus Domini asportabit te*] Vide 2 Reg. 2. 16. & Act. 8. 39 [c]. & Matt. 4. 1. Imperabit tibi, ut eas aliò [d]. ¶ *In locum quem ego ignoro*, [אֲשֶׁר לֹא אֵדָע] *In* locum *quem ego nescio*, Pi. *nescio quò*, JT. *quem ignorabo*, V. ¶ *Servus tuus timet Dominum*, &c.] q. d. Noli me putare talem esse quales cæteri aulæ nostræ. Est aliquod tempus etiam de se vera prædicandi †. Non hæc dicit, ut jactet merita, sed ut periculum deprecetur [f]. Insinuat se non fore Ecclesiæ inutilem [g]. ¶ *Ab infantia sua*] Heb. *ab adolescentia mea*, pro *sua*: Syntaxis ἀνώμαλος & peregrina: sed respicitur ad sensum verborum, *servus tuus*, quæ hic idem valent quod *ego* [h].

15. *Vivit Dominus*, &c] Jurat, ut eum metu liberet. ¶ *Ante cujus vultum sto*] Cui servio [i]. Metaphora à ministris Regum [k]; q. d. Priùs rogavi illum pro siccitate, & nunc ab eo impetrabor, nè aliò rapiar [l].

[Margin notes: t Mart. — e Pi. — f G. — v Pi. — x Mart. fin. L. — y Mart. — z Me. Mart. — a V. — b Me. — c Pi. — d G. — † G. — f Mart. fin. Me. — g Mart. — h Pi. — i Me fin. Pi. — k Pi. — l Mart.]

hac siccitate, cujus culpam mihi attribuis: Hæc enim promissio illo mandato continetur [s]. Nulla hic mentio pluviæ, sed intelligendum est, Prophetam eam spopondisse post populi conventum, &c [v]. ¶ *Universum Israel*] i. e. Majores populi [x]. Ut coram populo cum istis certem [y]. Populus enim docendus erat, & arguendus [z]. ¶ *In monte Carmeli*] De quo vide Jos. 12. 22 [a]. *Carmel* duplex erat; 1. In Juda, ubi Nabal vixit. 2. Propè montem Thabor, in Ephraim, vel Zabulon [b]. Bom locum elegit, ut, ubi veros Prophetas interfecerat Jezabel, ibi Prophetas impios occideret; & ut religionem veram ibi auctoraret, ubi illa eam damnare voluerat [c]. Samariam vitavit, nè opus à Jezabele impediretur [d]. ¶ *Prophetas Baal*] Nempe qui per totum regnum dispersi erant, ut distinguantur à prophetis luci, qui erant ut sacellani Jezebelis, & vescebantur regio cibo: alioquin omnes erant Prophetæ Baalis †. ¶ *Prophetas lucorum*] Ità P. V. Mart. Jon. Ar. M. Ti. *Lucos* dicatos idolis intellige [f]. *Idolorum*, Sy. הָאֲשֵׁרָה *Luci istius*, de quo suprà, 16. 33 [g]. ¶ *De mensa Jezabel*] Agebant hi in nemoribus, & lucis amænissimis, & delicatissimè pascebantur, dum Prophetæ Jehovæ pane & aquâ sustentabantur in antris [h].

20. *Misit Achab*, &c.] Mirum, quòd Ahab eos congregare voluerit. Dicendum ergò, vel, 1. Regem captum fuisse portenti videndi cupiditate. 2. Vel, veritum esse, nè si id negâsset, gravius malum incurreret. Vel, 3. Deum flexisse cor Regis, juxta Prov. 21. 1 [i]. Vel, 4. Regem non aliter dandam pluviam sperâsse [k].

21 *Usque quò claudicatis in duas partes?* Ità Ti. אַתֶּם פֹּסְחִים עַל שְׁתֵּי הַסְּעִפִּים [*Vos claudicantes super* (vel, *in*, M. P) *duas cogitationes?* Mo. vel, *in duabus istis cogitationibus*, JT. *divisi estis in duas partes?* Jon. Sy. Ar. *Quousque in utrumque crus* (vel, *in utramque partem*, Strig.) *claudicatis?* i e. ambiguâ sententiâ natatis [l]. Quousque tandem alternis, more claudorum, innitimini duabus persuasionibus? nunc credendo Dominum, nunc Baal esse verum Deum [m]. Græci dicerent ἐπαμφοτερίζειν. Semel constituendum est, quomodo vivendum sit: alioqui semper fluctuatur [n]. Al. *vos transilientes* (scil. *estis*, vel *eritis*) *super ambo crura?* Heb. *super ambos ramos*, Pi. סְעִפִּים sign. palmites [o], vel ramos, aut prominentias rerum mutuò sibi oppositas [p]. Palmites fluctuant & vacillant vento agitati, Est ergò sermo proverbialis [q].

[Margin notes: s V. — v Pi. — x Me. — y L. fin. — z Mart. Pi. — a Mart. — b Ma. — c Mart. — c San. — d Mart. — † ItaMart. — f V. — g Pi. ex Jun. — h Mart. — i Mart. — k Lan fin. Mart. — l Ca. — m V. fin. Mar. — n G. — o Me la M. — p Mart. — q M.]

22. *Ego remansi solus*] Nempe qui palam, & publicè tueor honorem Domini : alioquin erant alii Prophetæ, suprà v. 13 †. Disce multitudinem non esse attendendam, cùm de veritate fidei agitur [f].

23. *Eligant sibi bovem unum*] Quem sibi magis opportunum judicant : illis enim optionem permitto [g]. Sed cur non agit scripturis cum illis ? Resp. 1. Israelitæ ob longam consuetudinem idololatriæ obduruerant ad verbum Dei. 2. Negotium illi erat cum Baalitis qui sacras literas non admittebant [h].

24. *Qui exaudierit per ignem, &c.*] *Qui testabitur* (*respondebit*, Ma.) *igne*, JT. Qui igne cœlitùs demisso sacrificium alterutrorum consumet [i]. Quod facere solebat Deus, Gen. 4. 4. Levit. 9. 24. Jud. 6. 21. & 13. 20. 2 Par. 7. 1. Et hæc populus sciebat [k]. Non est, ad exemplum Eliæ concedenda populo optio, ut Deum verum sequantur, vel alterum : Nam Elias hoc fecit instinctu Dei, & de eventu certissimus erat [l]. Solet Deus, ubi nova religio instituenda est, ut Mosis & Christi tempore, aut ubi generalis quædam depravatio religionem invasit, uti miraculis. Vide infrà 36 [m]. ¶ *Optima propositio*] Heb. *bonum est verbum*. Æquum & bonum quod proponis [n]. Sic statuit populus ; 1. Quia constabat sacrificia sic à Deo fuisse probata. 2. Quia cupiditate experientiæ cernendæ tangebatur. Prophetæ Baalis hoc acceptârunt, sive quòd salvo pudore non licebat resilire ; sive quia confidebant potentiæ idoli sui, quod permittente Deo, id interdum efficere poterat [o].

25. *Et facite primi*, Ità 6. sim. M. Ti. [וַעֲשׂוּ רִאשֹׁנָה] *Et facite initio*, Mo. *& parate* (vel, *mactate*, Sy.) *primùm*, P. JT. *priùs*, Jon. Ar. Primas illis partes dat, eum honorem multitudini habens [p].

26. *Transiliebant altare quod fecerant*, Ità 6. Ar. [וַיְפַסְּחוּ עַל הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה] [Variè reddunt ;] *Conturbati sunt* (vel, *clamando viribus defecerunt*, Sy.) *super altare quod fecerant*, Ar. *Illi altare prætergrediebantur*, Ca. *Claudicabant super*, vel, *circa altare*, &c. Mar. Os. *Claudicantes circumibant*, &c. Strig. i. e. Se claudos simulabant [c]. Claudos & dolentes se gerebant, euntes & redeuntes super altare [d]. *Insaniebant super altare*, &c. Jon. Insanos se fingebant †. *Insultârunt in altare quod fecerat Elias*, JT. Est ellipsis nominativi verbi præcedentis [f]. Furorem Propheticum simulantes, ut ipsum everterent, v. 30 provocati sarcasmis : nam prolepticus hic versus tribus seq. exponitur [g]. Verùm v. 30. docet Eliam necdum erexisse suum altare [h]. *Transiliebántque* (*& insiliebant*, V. vel, *saltabant, quasi mente moti essent*, Q. in V.) *super* vel, *juxta altare quod fecerat*, P. Mo. V. sub. *unus*, vel, *maximus eorum* ; vel *Achab* [i]. Al. *quod fecerunt*, 6. Ar. Sy. Strig Mar. Enallage, עָשָׂה pro עָשׂוּ [k], vel, Activum pro passivo, *quod fecer-*

[f] Ma. Mart. [f] Mart. [g] San. [h] San. [i] Pi. [k] La. [l] Mart. [m] G. [n] V. [o] Mart. [p] Mar. [c] Mar. [d] K in BA. † Mar. [f] Glas. gram. p. 696. [g] Pi. ex Jun. [h] La. [i] V. [k] G.

agerent [u]. ¶ [illegible], &c.] [illegible], non iniquus in homines verè pietatis hostes, populi corruptores [v]. Hinc patet venustas irrisiones, festivósque sermones non esse illicitos, modò illis utamur, non ad ultionem explendam, &c. sed ad pravum cultum damnandum. Vide Isa. 44. Dices Paulum damnare εὐτραπελίαν, Eph. 5. Resp. Εὐτραπελία ibi sumitur pro βωμολοχία [x]. ¶ *Clamate*, &c. [כִּי אֱלֹהִים הוּא וגו׳] *Quia vos dicitis quòd Deus est*, Jon. sim. Ar. *Clamate*, &c. *nam Deus est*, *sed contemplatur*, &c. Ca. *Deus est*, suâpte naturâ audire potest, &c †. *Clamate*, &c. *Deus enim vester* talis est qui non statim exaudiat, *& forsitan loquitur*, &c. Os. *Clamate*, &c. *quoniam Deus est* ; h. e. in supernis habitat longè à vobis ; vox vestra ad cœlum non pertingit [y]. ¶ *Et forsitan loquitur*, [כִּי שִׂיחַ] *quia illi fortè est sermo*, P. *confabulatio*, Jon. *colloquium*, JT. M. Mar. Ti. Occupatur in respondendo legationibus & fundendis oraculis, aut agendo cum populo [z]. *Meditatio*, Mo. Meditatur, ut solent qui de rebus magnis deliberant [a]. *Aliquid contemplatur*, Ca. *aliquâ curâ premitur*, sive *detinetur*, Sy. Ar. *negotium ei*, V. ¶ *Aut in diversorio est*, Ut comedat, bibat & epuletur, more Gentilium deorum [b]. [וְכִי שִׂיג לוֹ] *Aut quoniam insecutio*, sive *insectatio* (viz. *hostium*, sive *ferarum*, Jun.) *est ei*, Mo. P. JT. sim. M. Mart. *Negotium aliquod habet*, Ti. sic Sy. Ar. Mar. Os. *Occupatus est*, Ca. ¶ *Aut in itinere*, [וְכִי דֶרֶךְ לוֹ] *Aut quoniam via est illi*, P. sic Mo. Jon. *Iter habet*, Ca. sim. Sy. M. JT. Os. *Fortè absens est*, Ar. *Ivit alique peregrè*, V.

28. *Clamabant ergò voce magnâ*] Asini Baalitæ sensum Eliæ non percipiunt, sed ex ejus consilio clamabant : Ità oblinit Deus oculos idolatrarum, nè intelligant [c]. ¶ *Incidebant se juxta ritum suum cultris*, &c.] Ut Baali se, suúmq; sanguinem litarent [d]. Delectatur Dæmon humano sanguine ; 1. Ex odio humani generis †. 2. Ex superbia ; ut nobilissimæ creaturæ sanguis illi in testimonium divinitatis offeratur [f]. 3. Ut Deum imitetur, cujus simius est. Novit ex Prophetis, &c. Deum humano sanguine placandum [g]. Hinc Dæmon humanas hostias sæpe poscit, quod nos docent, & Moloch suprà 11. 5. & *Diana Taurica*, & *Idea*, & *Bellona* cruenta sacra apud Tibul. Tiraquel. Alex. ab. Alex. & Historiæ de Indiis nostro seculo detectis [h] :

Sanguine placâstis ventos & virgine cæsâ.

Galli quoque sacerdotes Cybeles se castrabant, & cultris vulnerabant [i]. Idem fecere Syri, Græci, & Romani, teste Apuleio, 8. Lucian. de *Dea Syria* ; Plutarch. de superstit. *Bellona sacerdotes suo cruore sacrificant. Sectis namque humeris*, &c. *currunt*, &c. Lactant. de fals. Relig. 1. 21. De hac Tibullus, de fœmina sacrificante,

[u] Mart. sim. L. [v] G. [x] Mart. † V. [y] M sim. Mart. [z] Mart. [a] Os. [b] La. [c] Mart. [d] La. † Mart. Me. [f] Me. [g] Mart. [h] T. ferè ex Jun. [i] Mart.

Ipsa

¶ *Curavit altare*, וַיְרַפֵּא אֶת] Sanavit, sive medicatus est, M. V. Mar. Metaphora ab ægrotis; pro refecit, seu instauravit, ut Neh. 4.7 y. ædificavit, Jon. reparavit, Sy. Ar. ¶ *Quod destructum fuerat*] Vel, ab insultantibus prophetis, supra v. 26 z. Vel, ab impiis regibus Israeliticis a. Olim constructum erat, & insigne excelsum fuit, at postea dirutum b.

31. *Duodecim lapides, juxta numerum tribuum*] Exemplo Mosis, Exod. 24. & Josuæ, c. 4 c. Ut significaret; 1. Se colere, atque invocare Deum patriarcharum, & duodecim tribuum d; & se nomine omnium tribuum sacrificaturum †. 2. Omnem populum uno contineri debere religionis vinculo f. Cultus Synecdochicè per altare exprimitur g. ¶ *Israel erit nomen tuum*] Gen 32.28. & 35.10 h. Hoc titulo, 1. admonebat eos dignitatis suæ, (Nam Israel principatum significat,) quam abjecerant, dum se falsis diis subjecissent i. Ut avitæ dignitatis memores abstinerent à servitute idolorum k. 2. In memoriam revocavit Israelis factum, Gen. 35 cùm juberet liberis suis ut idola abjicerent l.

32. *Ædificavit altare*] Jure prophetico, minoribus legibus exolutus, ut majores servaret m. Speciali mandato Dei, ut Israelem revocaret n. ¶ *Fecitque aquæductum quasi per duas aratiunculas*, וַיַּעַשׂ תְּעָלָה כְּבֵית סָאתַיִם זֶרַע] Et fecit aquæductum, P. Mo. JT. vel, fossam, Jon. M. Ol. secundùm domum, sive locum (vel, quasi locum, Pi.) duorum satorum sementis, P. Ma. V. fim. M. capientem duo sata, &c. JT. fim. Ca. h. e. tantæ capacitatis quantæ est saccus capax duorum satorum o. Dicunt hoc spatium esse quinque cubitorum p. Domus hic pro sacco, ut alibi domus manuum pro chirothecis q. Describitur hîc latitudo foveæ r. Alii volunt spatium describi inter altare, & foveam; foveámque hanc fuisse loco septi seu veli, quo claudebatur atrium illud, in cujus medio altare situm erat. Ità fovea hæc erat tantùm instar sulci s. [Sy. aliter vertit, *fecitque canalem* ut fieri solet, *inter jugera sementis*, &c.]

35 *Currebant aquæ*, &c.] Factum hoc ad miraculi evidentiam t. Qu. Unde aqua illo siccitatis tempore. Resp. 1. Juxta montem illum scaturigo erat u, quæ Dei beneficio, tunc cœpit aquis scaturire x. [2. De aquis non est quòd laboremus, cùm radices montis *Carmeli*, ubi hæc peracta sunt, hinc rivus satis amplus *Cison*, illinc ipsum mare alluerent.]

36. *Et ego servus tuus*, &c.] Non agitur gloriæ cupiditate; sed optat verba Dei in justo pretio haberi a. ¶ *Et juxta præceptum tuum feci omnia hæc*] Cœlum clausi, populum convocavi, &c a.

y V. fim. M. Mart. Mar. — z à Jun. Pi. T. ca San. & Ser. Of. — a Of. — b Ma. — c Mart. — d San. fim. La. — † Ma. — f G. fim. Jun. Pi. Ma. Mart. La. — g Mart. — h Ma. — i Mar. — k Jun. Pi. Ma. — l Mart. — m G. — n Jun. Pi. — o V. — p M. — q V. fim. Ma. Glas. — r Q. in Mart. — s Q. in Mart. — t Mart. — u M. — x Mar. — a Mart.

39. *Populus cecidit*, &c.] Adest Rex, nec prohibet hanc confessionem, sed unà cum populo idem fatetur y.

40. *Dixitque—Apprehendite*, &c.] Dum populus fervet, Helias occasione utitur, & regis mandatum antevertit, jubétque eos occidi z. ¶ *Duxit eos ad torrentem Cison*] Nè scilicet sanguine eorum contaminaretur Terra sancta a; ut eorum cadavera in Cison projicerentur b. Torrens autem hic Carmeli radices alluebat c. ¶ *Et interfecit eos*] Ut legirupas d, vel manu suâ, ut Samuel, 1 Sam. 15. 33 †. vel, per alios f, jussit interfici g. Heb. *mactavit*, *sacrificavit*; Aptè utitur verbo sacrificali, quia de sacerdotibus est sermo: & quia illud erat sacrificium Deo gratissimum h. Qu. An rectè fecit Helias, qui homo privatus erat? Resp. Ità sanè: Excusat eum, non modò intentio, & fides, sed præcipuè instinctus spiritûs Dei, qui illum impellebat; ut antè, Phineem, Num. 25. & Mosen, Exod. 2. ante acceptum principatum: Sed hæc sunt extra ordinem. Cùm legislator aliquid contra suas leges jubet, mandatum ejus pro lege habendum est. Porrò Deus tradiderat Eliæ judicia sua adversùs Baalitas exequenda. Deinde ex lege hoc actum dico; Vide Deut. 13. & 17. & 18. & Levit. 24. In quibus locis mors decernitur idololatris, blasphemis, seductoribus. Adde quòd hi Baalis prophetæ ministros Dei interfici curaverant. Denique Rex adfuit, & cædi assensus est, quia, cùm præsens esset, minimè reclamavit. Sed cur siluit Rex? Resp. 1. Perculsus erat viso prodigio. 2. Rex non est ausus tanto populi consensui obsistere. 3. Assensit, ex magno pluviarum desiderio i.

41. *Ascende*, &c.] Nempe ex valle, in qua erat torrens, in Carmelum, ubi ædes habuit, vel tentorium k; in quo edere, vel bibere potuit, quod ut libero animo faceret, indicavit ei pluvias, & quidem largas, imminere. Intelligimus hinc dilatum eâ die fuisse cibum ferè ad noctem, donec sacrificium utrinque peractum esset l. Vel, *ascende*, scil. in currum, ut ibi comedas m. Ahab se inediâ confecit, ut impetraret à Deo pluviam n. ¶ *Comede*, &c.] Lætus cibum sume, nè sis ampliùs sollicitus, brevi enim pluviam visurus es o Esto bono animo p. ¶ *Sonus multæ pluviæ est*, קוֹל הֲמוֹן הַגָּשֶׁם] *Vox* vel *sonus*, vel *strepitus multitudinis* (vel *tumultùs*, No) *pluviæ*, P. V. sub. *exauditur*, V. fim. M. Ti. Sy. *Vox sonitûs pluviæ audietur*, M. Audio quasi ventum vehementem, prænuncium magnæ pluviæ: Hoc audiebat Elias auribus fidei q. Jam mihi videor exaudire, vel, mox auditurus es strepitum pluviæ r.

y Mart. — z Mart. — a V. — b Mart. — c San. — d G. — † San. fic E. — f E. — g G. — h Ma. — i Mart. — k Mart. fim. V. — l Mar. — m Mar. — n He. in V. — o Me. — p V. — q Of. — r V.

42. Elias

43. *Dixit ad puerum*] Filium nempe mulieris Sareptanæ[h]. Qu. Cur Propheta eò non ivit? Resp. Nè distraheretur à precibus, quibus apud Deum instare voluit. ¶ *Prospice contra mare*] Nam ex mari nubes primùm ascendunt, &c[i]. ¶ *Revertere septem vicibus*] Cupiebat Elias pluviam quamprimùm venire, ut & fidem suam liberaret, & mœrentem populum solaretur[k]. Sed Deus qui statim ad mittendum ignem exoratus est, in danda pluvia cunctatur; quia fides populi (coram quo orabat,) periclitata esset, si ignis tardiùs descendisset. At nunc aberat populus, nec Elias scandalum passurus erat, & Deus ei fortasse consulebat, nè quid humanitùs ab inani gloriola pateretur, si statim nunc quoque voti compos fieret. Etsi statim non auditur, tamen animum non despondet, nec à precibus desistit[m].

44 *Quasi vestigium*] Heb. *quasi vola hominis*, JT. Ma. La. V. &c. ¶ *Ascende, & dic Ahab*] i. e. Ubi descenderis è Carmel, ascende in eum locum ubi est Ahab. Aut fortè tunc Ahab erat in editiore montis parte[n]. ¶ *Junge currum tuum*, Ità 6. in Pi. אֱסֹר] *Liga*, P. Pi. V. (id est, *cura ligari*, Pi.) sub. *currum*, V. vel, *equos ad currum* Pi. V.

45. *Cumque se verteret huc atque illuc*, וַיְהִי עַד כֹּה] וְעַד כֹּה] *Et fuit usque huc, & usque huc*. P. vel, *illuc*, Mo. *Intereà*. JT. Ti. M. *Dum sic & dum sic* est, Jun. Pi. Interim dum hæc gererentur[o]. Dum puer mittitur, regique narrat; dum jungitur currus, &c[p]. Tarda enim sunt regum molimina, & incessus impediti[q]. ¶ *Ascendens*, וַיִּרְכַּב] *Conscendit itáque*, P. V. sub. *currum*, V. *equitans*, JT. *vectus*, scil. curru, ex vers. præced.

46. *Manus Domini facta est super Eliam*] Id est, Vis, potentia Dei, &c[r]. Deus illi ad currendum vires humanis majores dedit[s]. Confirmavit ejus corpus, & animum alacrem reddidit[t]. Licèt jam senex esset; vide infrà 19. 4[v]. & jejunus, fessus, debilis ex longa oratione, & concertatione cum Baalitis. & sacrificio. ¶ *Accinxitque lumbis*, וַיְשַׁנֵּס מָתְנָיו] *Et accinxit* (vel, *constrinxit*, Pi. ex 6.) *lumbos suos*, P. Mo. Pi. &c. scilicet *Elias*. Lumborum robore opus est ad currendum*. *Ut confirmaret* (nempe, *manus Domini*,) *lumbos ejus*, JT. robur illi & vires dedit†. ¶ *Currebat ante Ahab*] Ut officium honorarium Regi suo præstaret[x]. Is qui cœlum clauserat tanquam unus è servis currit ante Regem. Neque enim viri sancti hanc externam rerum pompam assis faciunt[y]. *Cucurrit*, &c q. d. Non solùm assecutus est Ahab, sed & antevertit[z]. ¶ *Donec veniret in Jezrael*, עַד בֹּאֲכָה וגו׳] i. e. Donec venias usque ad eum locum per quem intras in *Izrael*[a], relato scilicet affixo *Caph* ad eum qui loci notitiam habet[b]. Potiùs in *Jezrael*, quàm in *Samariam* iter intendit; 1. quia illa

[h] V. [i] Mart. [k] San. [l] Me. [m] Mart. [n] V. [o] V. [p] Mart. [q] sim. Os. [r] San. [r] Pi. sim. V. [s] O. [t] Mart. [v] Mb. * Pi. † V. [x] La. [y] Cl. [z] V. [a] V. sim. M. [b] M.

graviora, suo. ... mortem prophetarum, quia, &c[l]. Quòd consilium suum non celet, sed de eo Prophetam moneat, providentiæ Dei adscribendum est. Non putabat eum fugiturum, quem in aliis rebus constantem viderat[m]. ¶ *Nisi hac hora cras*, &c. כִּי כָעֵת מָחָר וגו׳] *Quia hoc tempore cras*, &c. V. *Nisi hoc tempore*, &c. P. Pi. Heb. *quòd*: sed sermo est ἀνώμαλος, ut solet esse in juramentis. Tò *quòd* pendet ab alia sententia; putà tali, *Quàm verum est, quòd credo Deos me posse malis afficere, tam verum est quòd reddituru sum vitam tuam*, &c[n]. Confidentissimè loquitur, quasi Deus non valeret ejus conatibus obsistere[o].

3. *Timuit*, Ità 6. sim. Sy. Ca. Nostri legebant וַיִּרָא pro וַיַּרְא p. וַיַּרְא] *Et vidit*. Mo. V. sim. Jon. Strig. sub. *periculum*, M. Ità Mar. *Quòd cum intellexisset*, Sy. se Ar. V. ¶ *Et surgens abiit quocunque eum ferebat voluntas*, וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל נַפְשׁוֹ] *Et surrexit, & abiit secundùm animam suam*, P. V. vel, *ad animam*, Mo. Fi. sub. *servandam*, Pi. *pro anima sua*, M. *ut animam erueret*, Jon. in V. sim. Sy. *consulens vita sua*, JT. sim. Ca. *contendens eripere sese*. Ar. *abiit, quocunque eum impetus* (vel, *animus*, V.) *ferebat*, Strig. Non dicit, *quò Deus incitabat*; ut doceat fugam hanc, non Dei nutu susceptam fuisse, sed ex imbecillitate carnis[q]. Qui pridiè nec regem, nec sacerdotes, nec furentem populum timuit, nunc ad unius fœminæ minas timet, & fugit[r]. Qu. Unde tantus pavor? Resp. 1. Deus subduxit ei robur, ut illud agnosceret esse donum Dei, útque ità ipsum in humilitate conservaret[s]. Voluit Deus palàm facere Eliæ, quàm nullus esset ex se, & quæcúnque stupenda patrâsset, à sola Dei gratia fuisse[t]. 2. Novit mulierum iram esse implacabilem[v]; & Jezabelem voluisse ipsum dirissimè excarnificare[x]. [Q. Eliam excusant 1] Est enim & fugæ tempus. Vide quæ dicta ad Mat. 4. 12[y]. [Alii reprehendunt:] Peccavit Elias, suam relinquendo stationem, in qua collocatus erat à Deo: Non enim eadem est ratio Prophetarum, atque privatorum hominum. Israelitæ non pergebant in reformatione sua, quòd jam Helia suo antesignano careant, regem videant fugere, & Jezabelem furere[z]. ¶ *Venítque in Bersabee Juda*] Additur *Juda* non discriminis (quasi altera esset *Bersabee*, ut fingit L. ad Amos, 8.) sed declarat oris causâ; q. d. quæ sub ditione regum Judæ[a]. Erat in finibus Judæ meridianis[b]. Fuit terminus Australis terræ promissionis[c]. Urbs hæc ad tribum Simeonis pertinuit, Jos. 19. Sed quia hæreditas Simeonis permixta erat cum sorte Judæ, ideò illi imperavit rex Judæ, vel fortè jure belli reges Judæ eam abstulerant regibus Samariæ. ¶ *Et dimisit ibi puerum suum*] Vel, 1. Quia illi parcere voluit, nam in deserto necessaria deerant[d]: Vel, 2. Nè puer magistrum proderet†.

[l] V. [m] Mart. [n] Pi. [o] Mart. [p] M. [q] Mart. [r] T. ex Jun. sim. Mart. [s] La. [t] T. [v] San. [x] La. [y] O. [z] Mart. [a] D. Observ. 15. 95 ex Martyr. [b] Me. [c] San. [d] Mart. † San.

stractivum pro indefinito quandoque poni videtur, ut 1 Sam. 17. 12, 35 [x]. *Et ecce illo ipso tempore*, &c. P. *Ecce nunc*, &c. Jon. *Ecce statim*, &c. Ti. *Quum ecce*, &c. Sy. Ar. Tunc propior est Deus, cum homo omni subsidio destituitur [y]. Nota quantam Deus habuit Prophetæ curam; Pavit illum per corvos, per viduam, per Angelum, & in Sina, verbo suo & aspectu: Non enim ibi edisse legitur [z].

6. *Ad caput suum subcinericius panis, & vas aquæ*] Frugalitatem hoc exemplo commendat Deus.

—*Satis est populis fluviúsque Ceréſque*,

ait Lucanus [a]. מְרַאֲשֹׁתָיו עֻגַת רְצָפִים וגו׳ *Capitibus ejus* (vel, *ad cervical*, Jon. Sy. *ad locum capitis*, Ar. JT. sic M. sim. Ca. Strig) *libum prunarum*, Mo. *placentula carbonum*, Pi. i. e. super carbones cocta, Pi. JT. sim. Jon. Ti. *panis inter prunas coctus*, P. *panis subcinericius prunarum*; i. e. inter prunas coctus. Deus suis non delicias præbet, sed necessaria [b]. Verto, *panem coctum ad lapides candefactos sive ignitos*. Id enim sign. רִצְפָּה, quemadmodum & *Ridpha* Arabibus *. [Plura vide in Authore.]

7. *Surge, comede*] Parcè videtur usus oblato cibo, ut sibi in crastinum sufficeret [c]. ¶ *Grandis tibi restat via*, רַב מִמְּךָ הַדָּרֶךְ] *Multa* (vel *longa*, Ar. sic Jon. P.) *à te via*, sub. *est*, P. V. vel, *manet*, Ar. Majus est à te iter; i. e. quàm pro viribus tuis præsentibus [d]. *Multum esset præ te hoc iter*, Jun.

8. *Ambulavit in fortitudine cibi illius*] Id dupliciter potuit Deus efficere; 1. Ut cibus in ventriculo moraretur. 2. Ut cibo quædam admiscerentur, quibus tantæ conservationis & instaurationis vis inesset †. Panis hic mirabiliter factus est manibus Angelorum [f]. ¶ *Quadraginta diebus*] Mosis exemplo: Vide ad Mat. 4. 2 [g]. Non rectâ viâ progrediebatur; alioqui tantum 4, vel 5 dierum iter erat: sed fugientium more, vias invias, & inopinatas sectatus est, interdum & substitit, quievit, latuit. Et fortè à principio non ei erat propositum, ad Horeb proficisci [h]; sed per 40 dies per desertum vagatus eò pervenit. At Deus illum huc perduxit, ut ibi institueret [i].

9. *Quid hic agis?* מַה לְּךָ פֹה] *Quid tibi hic*, P. sub. *est negotii?* V. Non quærit, quòd ignoret; sed eum tacitè arguit relictæ vocationis [k]; q. d. Non hîc in obscuro antro, egeo operâ tuâ, sed in Judæa, Samaria, Damasco [l]. Charismata tua collata erant ad hominum ædificationem [m]. Non meo jussu, sed ex timore huc venisti [n].

[x] Glass. gram. p. 118.
[y] San.
[z] Mart.
[a] G.
[b] M. a
* BA. 1 2. 34. 328.
[c] San.
[d] V. Mer. Mart.
† Mart.
[f] Q. in La. sim. L.
[g] G.
[h] Me.
[i] Mart.
[k] Mart.
[l] T.
[m] Mart.
[n] Me.

offert auribus ejus *spiritum lenem*, quo designat divinam patientiam, & mansuetudinem, quam imitari debent Elias, & omnes electi [b]. Ostendit se nolle in præsentia uti violentis armis contra Jezabelem & Israelitas, &c [c]. Obiter admonetur Elias, ut sibi ab ira caveat, ad quam naturâ suâpte ferebatur [d]. Sic docuit eum impiorum hominum magis desiderandam pœnitentiam, quàm perditionem †. Postulavit Elias contra Israelitas, Rom. 11. Hic ergò docetur Deum in precibus suis imitari, qui placabilis est & benignus, zelúmque suum minuere [f]. Sed non puto hic durum Eliæ ingenium reprehendi, aut lenitatem doceri; sed potiùs tradi formam in corrigendis peccatoribus servandam, juxta quam Israelitarum mores Elias recudat, eósque ad gratiam disponat: Jubetur igitur, tanquam ventus, corda peccatorum commovere: &, quasi ignis, vitia exurere, nec suavitatem antè assumere, quam Deum advenire videat: Nam, 1. Deus nihil hic non severum Eliæ præcepit. 2. Nec minùs severus posteà fuit Elias, nam 50 illos occîdit, 2 Reg 1. 3. Laudat Christus Joannem, quòd venerit in spiritu Eliæ [g]. 4. Evangelii figuratio erat, quod non venit cum vento, terræ motu, &c. Exod. 19. 16. Heb. 12. 18, &c. sed cum magna lenitate. Hæc est illa ἄνωθεν σοφία, &c. Jacob. 3. 17 [h]. 5. Simplicior eorum videtur expositio, qui substantivum verbum in futuro *erit* subaudiunt, ut sic intelligamus, Tunc cùm videbis ventum vehementem, commotionem & ignem, non audies tunc vocem Domini. Ista significabant terrorem potestatis divinæ, ut Exod. 19 9. 16 [i]. 6 Eadem penè prodigia facta sunt, cùm lex lata esset, Exod. 19. 16. quæ jam fiunt, cùm legem conculcatam reparare vellet [k]. Eadémque ferè signa leguntur facta ante adventum Sp. Sancti, Act 2. 2 [l]. ¶ *Et spiritus grandis*, רוּחַ גְּדוֹלָה] *Ventus sive flatus grandis*, vel, *magnus*, P. Mo. V. JT. &c. ¶ *Subvertens montes*, Ità P. מְפָרֵק וגו׳] *Dissipans*, Mo *dissolvens*, 6. *confringens*, V. sic. JT. i. e. tam vehemens ventus, ut montes subvertere posset [m]. Nihil tamen vetat hæc actu facta fuisse. At K. & alii putant hyperbolem esse [n]. *Disrumpens montes*, &c. quasi viam Deo præparans & aperiens [o]. ¶ *Non in Spiritu Dominus*] Heb. *Non in vento*, P. *Non cum flatu erat*, V. q. d. tunc non audies vocem Domini [p]. Deus ubique præsens est, sed non in vento se patefecit [q]. Opus Dei *proprium* est clementia, &c. punitio *alienum*, Isa. 28 [r]. ¶ *Commotio*, Ità 6. P. Ti. רַעַשׁ] *Concussio*, Sy. M. JT. V. vel, *tremor*, sub. *montis*, V. *Post angelos ventorum aderunt angeli tonitruum*, Ar. terræ motus [s].

[b] T. ex San. & Thiod. & Procop. &c. sim. La. Mart.
[c] Mart.
[d] G.
† Q. in V. Gerion. in M.
[f] Mart.
[g] San.
[h] G.
[i] V.
[k] San.
[l] V.
[m] V. sim. Mart. Me.
[n] Mart.
[o] Os.
[p] V.
[q] Mart. sim. Os.
[r] Mart.
[s] Os.

12. *Et*

unges, vel, 1. per teipsum; vel, 2. per alium; i. e. cures eum ungendum; h. e. declares eum futurum regem [h]. Hoc effectum dedit Elias per Elisæum, 2 Reg 8 12. &c [i]. Verùm non legitur Elisæus reverà unxisse Hazaelem, sed tantùm prædixisse regnum, brevi ab eo capessendum, 2 Reg. 8. 13. &c [k]. Et nihil prohibet Hazaelem bis unctum fuisse; Sic enim Saul & David, &c [l]. *Azelum* hunc Justinus vocat 36. 2. quem ut Deum cultum à Damascenis dicit Josephus, 9. 2. Nota item Deum populum quidem suum præcipuè curasse; sed non tamen non & aliis populis interdum raræ providentiæ testimonia largitum, ut hic Syris [m]. Notandum etiam ordinem rerum hîc non servari; quia designatio Prophetæ posteriori loco memoratur, quæ tamen priùs facta est; Ratio est, quòd Propheta eligebatur, ut reges institueret, ac ungeret [n].

16. *Et Jehu filium Namsi*] i. e. Nepotem *Namsi*; filius enim erat *Josaphat*, ut patet ex 2 Reg. 9 2 [o]. Effectum hoc erat, 2 Reg. 9 [p]. Fuit hic vir fortis, minimè ad culpas indulgens, ingenio quali Cato Uticensis [q]. ¶ *Elisæum de Abelmeula*] Heb *ex Abel Meholah*, Filiorum. Fuit hæc urbs, vel, in tribu Ephraim, 1 Reg. 4. 12 [r]. vel, in Manasse cis Jordanem [s]. ¶ *Unges*] Vel propriè [t]; vel, metonymicè; id est, constituito prophetam: non enim legitur eum unxisse, sed togam suam ei injecisse, infrà v. 19 [v]. Vide misericordiam Dei erga populum suum, licèt sceleratum & idololatram; non vult eum carere ministerio [x].

17. *Qui fugerit gladium Hazael, &c.*] Sed hîc videtur perturbari ratio temporum, cùm *Jehu* ante *Hazaelis* sævitiam, regnavit, ut sequentia docent: Et fames illa, quæ contigit tempore *Elisæi*, priùs facta est, quàm regnaret *Jehu*: Quomodo ergò dicit ab *Elisæo* interficiendos, qui evasissent gladium *Jehu*. Resp. Levi Ben Gersom sic exponit, eos qui non pervenerint ad cædem *Hazael*, ætate prohibente, occidendos antea fore à Jehu, &c. Ostendit hîc Deus non defuturos idololatriæ vindices [y]. Hæc à metu liberant Prophetam, cùm hostes ipsius occidendi dicantur [z]. ¶ *Gladium Hazael, &c.*] In bello contra Joramum, de quo 2 Reg. 8 28. Executionem vide 2 Reg. 9. 15. &c [a]. ¶ *Interficiet eum Elisæus*] Sed quos, aut quomodo interfecit *Elisæus*? Resp. 1. Interfecit 42 pueros idololatrarum filios [b]. 2. Rectiùs refertur ad horribilem famem sub Joramo, quæ verè *Elisæo* ascribebatur [c]; quum Samaria à Benhadado obsideretur, 2 Reg. 6. 24. 31. At fames ista accidit antequàm *Hazael* & *Jehu* regnarent; cùm, quod hic narratur de *Elisæo*, futurum fuit posteà, ut ex verbis ipsis planum est [d]. 3. Non improbabile est, præter illos 42 pueros, etiam alios plurimos ab Elisæo de medio fuisse sublatos, quamvis non legitur; neque enim omnia, quæ

[Margin: La. Jun. Pi. — [h] Ita San. — [i] V. — [i] Jun. Pi. Sim. La. — [k] Ma. — [l] La. — [m] G. — [n] Mart. — [o] Me. — [p] Jun. — [q] G. — [r] Jun. Pi. — [s] Me. ex Adrich. — [t] Ità San. — [v] Pi. — [x] Mart. — [y] Mart. — [z] San. — [a] Jun. Pi. — [b] L. To. San. La. Me. — [c] Mart. — [d] Pi.]

cipium] *Septem* ... somuntur *septem & septies*: Sic 1 Sam. 2. 5. *peperit septem*. Psal. 12 6. *purgatum septuplum*. Prov. 24 16. *septies in die cadit justus* [r]. ¶ *Quorum genua non sunt incurvata ante Baal*] Vocem כָּרַע facis per se generalem de *genuum flexione* sumunt hîc & Paulus, Rom. 11 4. Frequens id in Dei veri aut falsi cultu. Vide Rom. 14 11. Ephes. 3. 14. Phil. 2. 10 [t]. ¶ *Et omne os, quod non adoravit eum osculans manus*, וְכָל־הַפֶּה אֲשֶׁר לוֹא נָשַׁק לוֹ] *Et omne os quod non osculatum est eum*, P. Jun. sim. V. Mo. &c. in signum, 1 Reverentiæ [v]: 2. Obedientiæ, sive subjectionis [x], ut Gen. 41. 43. Confer Job. 31. 27 [y]: 3. Dilectionis [z]. Colebantur idola, & genuflexione, & osculo, quod dupliciter fiebat. 1. Ore proximè applicito simulachro [a]. De quo sic Cicero Act. 4 in Verrem; *Ibi est simulachrum Herculis, quo nihil—— pulchrius—— usque adeo—— ut rictus ejus, & mentum paulò sit attritius, quod in precibus, & gratulationibus non solùm id venerari, verùm etiam osculari solent* [b]. 2. Manu ad simulachrum seu verè, seu simulatè admotâ, ac deinde ad os relatâ, osculóque exceptâ, tanquam ex contactu rei sacræ jam sanctificata [c]. Hujus ritûs Gentiles sæpè meminerunt [d]. Plin. 28 2. *Inter adorandum dexteram ad osculum referimus.* Minutius in Octavio, *Cæcilius* (inquit) *simulacro Serapidis viso, ut vulgus superstitiosus solet, manum ori admovens osculum labiis impressit* †. Apuleius Apolog. 1. Æmilianum impietatis insimulans; sic dicit, *Nulli Deo—— supplicavit, si fanum aliquod prætereat, nefas habet adorandi gratiâ, manum labris admovere* [f]. Hunc ritum insinuat, Job. 31. 26 &. [Ubi annotanda, si Deus dederit, consule.] Ex cujus loci collatione videtur hîc verti posse, *Omne os quod non osculatum est* manum *propter illum*, i. e. in honorem illius [h]. Ex hoc loco damnantur nostri Nicodemitæ, qui, cùm veritatem norint, missis tamen intersunt, &c. dicùntque se in animo retinere pietatem, externa autem illa facere violentiâ impulsos. At hi viri non tantùm colebant verum Deum, sed externum cultum simulachrorum evitabant. Deus & animum requirit, & confessionem tùm verborum, tum etiam externi gestûs, & actionis; totúmque hominem, quem condidit, vult obsequio suo mancipatum. Mera hypocrisis est, aliud in animo habere, aliud exteriùs assimulare [i].

19. *Profectus inde Elias reperit Elisæum*] Sed verisimile est & *Hazaelem*, & *Jehu* priùs unctos fuisse, de quibus nihil hic scribitur, quia nihil speciale accidit, quod scriptione dignum erat [k]. ¶ *Arantem*] Romani ab aratro Dictatores & Consules habuere, Hebræi Prophetas. Vide & Amos, 1. 1 [l]. Ex omni genere Deus homines deligit, sive ad vitam æternam, sive ad functiones, tam sacras, quàm politicas [m]. ¶ *In duodecim jugis*

tuum

[Margin: [r] V. Ità San. — Mart. Q. — [s] San. — [t] G. — [v] V. — [x] V. Pi. & Ma. ex Jun. — [y] Mart. — Pi. — [a] Mart. — [b] T. ex San. — [b] San. — [c] T. ex San. — [d] T. — † San. — [f] T. — [g] La. Pi. — [h] Pi. — [i] Mart. — [k] San. — [l] G. — [m] Mart.]

[...] apud patrem exitium facilè incursurum fuisse, quod in Elisæo non erat metuendum [a]; hac conditione abi, ut quamprimum revertaris [b]. ¶ *Quod enim meum erat, feci tibi*] Executus sum divinam jussionem; jam tuum est, Deo obtemperare [c]. [כִּי מֶה־עָשִׂיתִי לָךְ] *Quid enim faciam* (vel, *facerem*, Ti.) *tibi*? Quomodo possum tibi rem tantillam denegare [d]? *Quid enim feci tibi*? P. V. JT. Pi. G. &c. propter quod sequi me debeas? Hoc dicit cum quadam simulatione, volens extorquere ab eo quidnam haberet in animo, & intelligere quo spiritu esset afflatus; q. d. Quia projeci pallium meum super te, ideò tu curres post me [†]? Cogita ad quantum munus te vocaverim. In sacris dici solebat, *Hoc age* [f]. Sis muneris tui memor, cujus administratio non patitur moras, aut curam aliarum rerum: Mat. 8. 22. Luc. 9. 62 [g]. *Quid feci tibi*? Miratur tantam in Elisæo factam commutationem, ut se vellet illicò sequi [h]; q. d. Ego nonnisi pallio te tetigi, sed Deus cor tuum tetigit, ut omnia relinquas, &c [i]. Vel, sic dicit, ut probet ei necessariò esse revertendum; q. d. Nôsti quid tibi fecerim, & te Deo jam obstrictum esse, &c [k]?

21. *Reversus ab eo*, Itâ Pi. [וַיָּשָׁב מֵאַחֲרָיו] *Et reversus est de post eum*, vel, *à tergo illius*; i. e. relicto Eliâ, reversus est ad parentes suos; à quibus cùm abeundi facultatem accepisset, venit iterum ad agrum, &c [l]. ¶ *Tulit par boum, & mactavit illud*] Quasi nuncium jam remittens rori, rusticisque proventibus [m]. ¶ *Et in aratro boum*, [וּבִכְלִי הַבָּקָר] *Et in instrumento* (*in* vel *cum instrumentis*, Sy. M. Ti. JT. V. Ar. vel, *vasis*, &. Jon) *boum*, Mo. P. Sic vocat ligna aratri. Propterea quòd sequeretur Eliam, non exspectavit ut cæderentur ligna alia, sed aratrioribus usus est [n]. ¶ *Coxit carnes*, [בִּשְּׁלָם הַבָּשָׂר] *Coxit eos*, (scil. *boves*, Mar.) *carnem*, Mo. Pi. Mar. Constructio duriuscula [o]. *Coxit illorum* (vel, *boum*, Sy.) *carnem*, JT. Pi. M. Ti. quod dicendum fuerat בשל בְּשָׂרָם [p]. *Coxit eis* (*nempe populo*, Di.) *carnem*, vel, *carnes*, P. V. Jon. & R. S. & K. & R. Levi in Di. Relativum præcedens suum substantivum, redundare videtur [q]. Id nobis simplicissimum videtur, ut בָּשָׂר collectivè sumatur, ideóque affixum plurale ante se habere: & quia affixum nomen suum antecedit, ideóque pleonasticum est, *coxit eas carnes*, i. e. coxit carnes, phrasi Syris usitatissimâ, nec Hebræis insolenti, ut Exod 2. 6 Num 23. 22. [Vide annotata ad ista loca.] Qui plura vult, videat Exod. 35. 5. Deut. 32 43. 1 Sam. 21. 3. Job. 33. 20. Psal. 64. 9 Prov. 14 13. Jer. 9 15. Hab. 1. 11 Itâ hoc loco; quasi esset בשל לָהֶם, sicut alibi נְתַתַּנִי pro נָתַן לִי [r]. ¶ *Et dedit populo*] Præter aratores, multi erant viri urbis, qui eum abeuntem secuti fuerant [s]. Viscerationem

[a] Mart. [b] Jun. [c] Me. [d] Ol. [f] G. [g] Jun. [h] Mart. [i] La. fin. M. [k] Mart. [l] V. [m] San. [n] V. [o] Me. [p] Di. [q] V. [r] Di. [s] V. fin. Mart.

infra 24. Norunt enim illi non tuam rem agi. Vide quid Cerialis dicit apud Tacitum Hist. 4. *Dilectus per Galliam habitos remittis*, &c [k].

3. *Meum est*] Non jure, sed potestate & imperio, quia ego illud habere volo [l].

4. *Tuus sum ego, & omnia mea*] Vel, 1. Itâ locutus est Ahab, non seriò, sed officiosè, & ut molli responso barbari Regis animum leniret: Hoc sensit Benhadad; ideóque, ut intelligeret rem seriò agi, postulat, vers. seq. ut omnia illa sibi traderentur [m]. Vel, 2. Sensus est; Quæcunque possideo, in tua sunt potestate [n]; non quòd accipias mea ad te [o], sed itâ ut futurus sim tibi tributarius [p], cliens & beneficiarius, sive vasallus [q]. Do me meáque in tuam fidem; sic hæc verba Achabus intelligebat; Benhadad autem de rerum proprietate. Simile ambiguum inter Romanos & Ætolos memorant Polybius & Livius Vide de J B. & P. 3. 20. 50 [r]. 3. Alii discrimen inter has duas legationes v. 3, & 5. statuunt; quòd in priori tantùm Regis bona, &c. peteret; in posteriori etiam servorum & subditorum [s]; Sua facilè dedit Ahab, non autem fortunas & opes civium, quas absque ipsorum consensu prodere non potuit [t].

5. *Hæc dicit Benhadad, qui misit nos ad te*, [כִּי שָׁלַחְתִּי וגו׳] Hîc כי redundat [v]. Vertunt, *misi*, &c. Ma. Pi. *miseram ad te*, &c. Q in V. *mitto*, P. V sub. *nuncios*; q. d. Nunc per nuncios significo tibi dicendum, sive qui hæc tibi referant nomine meo [x]. ¶ *Dabis mihi*, [לִי תִתֵּן] *ut mihi dares*, &c. Q. in V. *Mihi dato*, JT. P.. sub. vel, *tu verò hoc non fecisti*, Pi. vel, *ampliùs non dicam*, JT.

6. *Cras hac eâdem horâ*, [כִּי אִם כָּעֵת מָחָר] *Nisi hoc tempore cras*, &c. sub *disperеam*, &c. V. Alii, *sed hac ipsâ horâ cras*; sub. *nec hu quidem contentus ero, sed*, &c. q. d. Dabis illa quidem, sed non propterea satis erit mihi [y]. [Al. sic;] Quia misi ad te ut dares, & non dedisti, non ampliùs agam nuntiis aut legationibus: sed cras rem per meos exequar [z]. ¶ *Et domum servorum tuorum*] Diripere vult, non tantùm regiam, sed & totam Samariæ civitatem [a].

7. *Seniores terræ*] Solent id facere Reges etiam minimè populares, ubi pericula ingruunt; promptiùs enim ea subeuntur, ubi communis consensus præit [b]. ¶ *Insidiatur nobis*] Heb. *malum quærit*, Ma sic JT. Pi. i. e. ut me malo afficiat præter jus [c]; occasionem belli nobis inferendi captat [d]. ¶ *Non abnui*] [Quo sensu, v de v. 4.] Reverà non abnuerat, sed petitionem simulatâ concessione eluserat, dum clariùs appareret, quò cessatura esset ista postulatio [†]. Nota Ahabum, nec Deum invocare, nec veram malorum causam agnoscere [f].

8. *Non audias*] Sic Tacit. Annal. 15. *Consuluit inter*

[k] G. [l] La. [m] Me. [n] V. [o] M. [p] V. ex M. [q] Jun. Pi. [r] G. [s] Q. in Mart. Ità San. [t] Mart. [v] V. [x] V. M. [y] V. [z] Ma. ferè ex Jun. [a] La. [b] G. [c] Pi. [d] V. [†] Me. [f] Mart.

git, JT. *vel, fecit*, M. Ti. sub. *arma*, M. vel, *in qua caelis*, V. *apertus*, Mo. vel, *aperiens*; sic eum vocat, qui arma distibulat & deponit [x]. Noli triumphum canere ante victoriam, quæ partâ ponuntur arma. *Κοινὸς Ἐνυάλιος* [s]: i. e. *Anceps est fortuna belli* [t].

12 *Bibebat in umbraculis*] scil. in tabernaculis: vel, fortè sub arborum umbris convivia agitârunt, quasi certi de victoria [v]. ¶ *Circumdate civitatem*, שִׂימוּ] *Ponite*, Mo. *parate vos*, Strig. *ædificate vallum*, & *expedimini*, Jon. *in unum cogimini*, Ar. *premite obsidione civitatem*, Sy. Cùm de pace ageretur, obsidio intermissa fuisse videtur, vel aliquanto remissior [x]. *Admovete*, P. JT. vel, *Ponite*, M. sub. *instrumenta*, vel *arma bellica*, P. M. vel, *machinas & castra tota*, Jun. h. e. parate arma necessaria ad oppugnandam civitatem [y]. *Insistite*, Ti. ¶ *Et circumdederunt eam*, וַיָּשִׂימוּ עַל הָעִיר] *Et admoverunt* (vel, *posuerunt*, M. (vel, *parârunt se*, Strig.) vel, *institerunt*, Ti.) *contra* (*supra*, Mo.) *civitatem*, P. JT. *posuerunt vallum*, &c. &. *posuerunt se in insidiis*, &c. Jon.

13 *Propheta accedens*, &c.] Observanda est Dei clementia, quæ rebus desperatis de improviso adest [z]. Deus Ahabum non perdit, sed beneficiis & victoriâ ornat, &c. 1. Ut Achab sit minùs excusabilis, & justitia Dei illustrior evadat. 2. Ut ostenderet Deus potuisse se hostes facilè reprimere, modò libuisset. 3 Rationem habuit Deus illorum 7 milium piorum, &c [a]. 4. *Sequitur superbos* [è quorum numero Benhadad] *ultor à tergo Deus*. Hanc divinæ providentiæ partem *Nemesin* Græci vocant [b]. Prædicit hanc victoriam per unum ex Prophetis, quos Ahab vexabat; nè aut casui adscriberetur, aut viribus humanis, aut vitulis, sive Baalis [c]; quorum auxilia frustra invocaverant [d].

14. *Per quem*, Ità P. בְּמִי] *Per quos?* sub. *hoc efficies*, cùm nulli sint mihi milites [f]. ¶ *Per pedissequos principum provinciarum*, בְּנַעֲרֵי שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת] *Per pueros*, vel *juvenes*, vel *adolescentes*, *principum*, sive *magnatum*, sive *præfectorum provinciarum*, Ti. V. P. M. JT. Jon. Mo. sub. *patriæ*, seu *regionis tuæ*; qui educari solent in aulis regum [f]. Tales delicati sunt, & molles, & militiæ parùm apti. Aliter Deus conscribit exercitum, quàm homines, qui duros eligunt & rusticanos, &c [g]. Per pueros sive ministros domesticos [h]. *Per juvenes & magnates urbis*, Sy. *Per pueros præcipuorum urbis*, Ar. Per turbam imbellem [i]. ¶ *Quis incipiet præliari?* מִי יֶאְסֹר הַמִּלְחָמָה] *Quis incipiet bellum?* P. An rex Syriæ, an ego? q. d. quis primùm egredietur [k]? Nósne eruptionem ex urbe faciamus, an Syros expectemus, &c [l]? *Quis prior aciem componet?* Sy. JT. *Quis committet pugnam?* &. *Quis instruet aciem?* Ar. Ti. vel *disponet prælium?* M. *ligabit* (i. e. coordinabit;) *bellum* (i.e. bellatores,) Pi. *Quis ordinabit prælium?* Jon. [Ità habet Latina versio in Bib. Polyglot. At V. aliter;] Chald. inquit, *Quis deferet vexillum belli?* [Nempe סִקְּסָא

[x] Mar. [s] G. [t] T. [v] Me. [x] Mar. [y] M. [z] Mart. [a] Mart. ad v. 8. [b] G. [c] Mart. [d] San. [f] V. [f] V. [g] Mart. [h] Jun. Pi. [i] G. [k] Q. in Ma. [l] Q. in Mart.

& *equites* aliquot, P. cum eo, Tig. not. *Cum equis & equitibus*, Ti.

21. *Egressus rex Israel*] Postremo loco, ut videtur, versis jam in fugam hostibus [a]. ¶ *Percussit equos & currus*] i. e. Vectos equis & curribus [a], qui equorum & curruum operâ evadere conabantur [b]. ¶ *Percussit Syriam*] Heb. *In Aram*: h. e. in Syria, sive inter Syros, sive è Syris [c].

22. *Accedens Propheta*] Regi, quamvis adhuc impio pergit Deus benefacere [d]. ¶ *Vide quid facias*, &c] Initâ quantum potes victoriæ: deinde rebus tuis in posterum prospice [f]. Secundis rebus non est fidendum, nec fracti hostes sunt contemnendi: Nec tentandus erat Dominus, qui humanam industriam requirit [f]. Hortatur etiam, ut se instruat & armis, & precibus, bonisque operibus, & præcipuè extirpando idololatriam [g]. ¶ *Sequenti anno*] Heb. *secundùm reversionem* (vel *ad conversionem*, seu *in revolutione*, Ma.) *anni*, Pi. i. e. vertente, evoluto anno, Ma.

23. *Dicebant*, &c.] Hæc verba Prophetæ innotuerunt, sive per famam, sive (quod probabilius est,) per revelationem divinam, cujus exemplum habemus, 2 Reg. 6. 8 [h]. ¶ *Dii montium sunt dii eorum*] Nolunt hi adulatores eum ab hoste mortali victum, quod erat ei probrosum, sed à sola manu divina [i]. Non accusant ignaviam suam, & ebrietatem. Impii in quidvis potiùs malorum suorum causam referunt, quàm in seipsos [k]. Credebant Gentiles, varia Numina locis atque operationibus variis præesse, in quibus plurimùm valent, in aliis parùm, vel nihil. Sic *Faunos & Sylvanos* sylvis, montium jugis *Jugatinum* Deum, collibus *Collatinam*, vallibus *Valloniam* deam præficiebant, teste August. & aliis [l]; mari *Deos marinos*, montibus *Oreades*; i. e. *montanos* præfecerunt. Ovid. Fast. 1.

Dii sumus agrestes, & qui dominamur in altis
Montibus, imperium est in sua cuique Jovi [m].

Deum universi non agnoscebant Syri [n]; & Hebræorum Deos plures esse putabant, sicut aliarum gentium. Porrò existimabant Gentiles alios Deos aliis nationibus favere, aliis adversari, ut liquet ex Homer. Virg. & 1 Sam. 4 [o]. Deum Israelis putabant esse *ὀρειβάτην*, quo nomine Pan à Græcis vocatur [p]. Erroris hujus causæ multæ erant, 1. quòd prodigia ferè omnia Israelitis exhibita in montibus contigerunt, olim in *Sinai*, recèns in *Carmelo*. 2. Quòd Israelitæ Deo sacrificarent, vel, in monte *Moria*, ubi Templum erat, vel, in aliis montibus, ubi excelsa [q]. 3. Quòd terra Canaan protsùs montana esset, Deut. 11. 4. Quòd viderent urbem Samariam in monte positam [r]. 5. Præcipuè, quia in monte hanc cladem acceperant [s]. ¶ *Pugnemus in campestribus*] Bene cogitarunt: nam & equitatu præpollebat Syria. Vide infrà 25 [t]. ¶ *Et obtinebimus eos*, אִם לֹא נֶחֱזַק מֵהֶם] *Nisi prævaluerimus iis*, V. sim. JT. Ma. sub. *dispereamus*; V. vel, *Dii faciant nobis sic*, &c. nam est formula jurandi elliptica.

Sensus

[a] V. [a] Pi. [b] V. [c] Pi. [d] Mart. [f] G. [f] Mart. [g] He. in Mart. [h] Pi. [i] T. ex San. [k] Mart. [l] T. ex San. [m] La. [n] G. [o] San. [p] G. [q] T. ex San sim. [r] La. Mart. G. [s] Mart. [t] La. G.

¶ *Quasi duo parvi greges caprarum*] Ità M. P. Ar. fim. JT. Ità BA. ex K. & R. Levi & Pomar. & Aquin. Ac si חֲשִׂפֵי non *quosvis caprarum greges*, sed *parvos* solùm significet. Quod supponere nihil est necesse, cùm caprarum greges semper parvi sint, teste Varrone Rust. 2. 3. *In gregibus est minor numerus caprino, quàm in ovillo——Satis magnus est grex 50 caprarum——Plusquàm centum capita sub uno clauso non expedit habere.* Hinc Israelitæ potiùs cum caprinis, quàm ovillis gregibus conferuntur. Sed nescitur, quorsum *grex caprarum* חֲשִׂף *chasiph* dicatur. Neque enim huc pertinet Hebræum verbum חָשַׂף quod vel, *haurire*, sign. vel, *denudare*. Et quæ hic afferunt Interpretes pudet referre, cùm nè speciem quidem veri habeant. Quid si חֲשִׂפֵי הָעִזִּים Arab. lingua, *duos hinnulos caprearum*, sive *capreolos* interpretemur? Arab *chisph*, vel *chusph*, est *hinnulus* vel *capreolus*. Animal hoc imbelle est, pavidùmque & fugax, ut jure designet Israelitarum consternationem & debilitatem. Binarius autem numerus paucitatem passim sign. ut 1 Reg 17. 12. Esa. 17. 6. Jer. 3. 14. Os. 6. 2 *. כִּשְׁנֵי חֲשִׂפֵי עִזִּים *Tanquam duo greges caprarum*, 6. Jon. sim. Sy *Quasi duæ nudationes*, sive *nuditates caprarum*, Ma. *Acsi essent duo denudati greges caprarum*, Ti. P. San. Rectè Ti pro parvis gregibus posuit *denudatos*; i. e. recenter detonsos, tunc enim de lavacro egredientes, ut se mutuò confoveant, eviténtque frigus, constipant se, & in angusto coarctant spatio, ut exigui videantur greges. Porrò capræ tonsiles erant in Cilicia, testibus Plin. 8. 50. & Aristot. de animal. 8. 18. & in Palæstina, ut docent saga ex caprarum pellibus facta, Exod. 35. & 36. vel, *denudati* dicuntur, qui sparsim balantes in montibus aberrant [k]. *Quasi duo nudi*; i. e. rari, parvi, *greges*, &c. Ma. Sensus est, Exercitus Israel divisus est in duas partes exiguas, nobiles nempe, & populum [m]. Mirum videtur tam paucos fuisse, cùm à Propheta monitus fuisset rex, ut rebus suis provideret. Verùm pleræque urbes Israelitis ab Asa ereptæ, 2 Paral. 17. 2. alias occupaverat rex Syriæ, infrà v. 34 & suprà 15. 20. multi etiam Israelitæ sponte religionis causâ ad regnum Judæ transierant, 2 Par. 11, 16. & 15. 9 [n].

* BA. 1. 2. 51. 621.
[i] San.
[k] M.
[m] V.
[n] Ma.

28. *Accedens*, וַיִּגַּשׁ] *Accesserat verò*, P. V. antequàm scilicet processissent obviam illis [o]. ¶ *Unus vir Dei*] *Vir ille Dei*, JT. de quo v. 13. & 22. At in Hebræo non est articulus. Itáque potest intelligi de alio [p].

[o] V.

29 *Dirigebántque*, &c. וַיַּחֲנוּ אֵלֶּה נֹכַח אֵלֶּה] *Et castrametati sunt isti è regione illorum*, Ma. ¶ *Septem diebus*] Hinc constat eos die sabbati militaria munera obiisse, ut apud Jericho factum est [p].

[p] Mart.

30. *Et cecidit murus super viginti septem millia hominum*, &c.] Quia propugnatores pro mœnibus stabant,

32. *Servus tuus Benhadad*] Qui antea superbissimus, quem etiam *Ahab* Dominum suum appellavit: Vide humanarum rerum vicissitudines †. ¶ *Frater meus est*] i. e. Perinde charus atque frater [f].

† Mart.
[f] V.

33 *Acceperunt pro omine*, וַיְנַחֲשׁוּ וַיְמַהֲרוּ וַיַּחְלְטוּ הֲמִמֶּנּוּ וַיֹּאמְרוּ] *Pro omine acceperunt*, 6 Sic M. sim. Os. Ca. *Faustum omen interpretati*, Ti. *Augurati sunt*, Mo. Jon. M. V. Mar. i. e. ex bono responso conjecerunt se voti fore compotes [g]. Sensus est, Cùm nos dixerimus, *Servus tuus Benhadad*, si ille mox placidè responderit ad auditum hujus nominis, signum erit pacis acceptationis. Cùm igitur audissent ab Ahab, *Vivit adhuc frater meus?* rapuerunt responsum ab ore ejus, veluti omen & sacrum oraculum, & priusquàm ille suam complevisset orationem, ipsi *festinanter responderunt, frater tuus*, &c [h]. *& festinaverunt, & præripuerunt num ab eo*, Mo. *Observabant num ab eo*; i. e. ex ejus ore excipere possent verbum aliquod amicum [i]? *et festinaverunt, & rapuerunt*, vel, *præripuerunt* (i. e. citò ac velocissimè exceperunt) *verbum illud (fratris) ab eo*; i. e. ex ore ejus. Jon. in V. sim. M. Os. וַיַּחְלְטוּ הֲמִמֶּנּוּ idem est quod וַיַּחְלְטוּהָ מִמֶּנּוּ sic enim Jon. vertit [k]. *Arripuerunt confestim hoc ab eo, dixeruntque*, Ti. *More augurum diligenter observabant num ab eo, & festinantes acceleraverunt, dixeruntque*, &c. P. Vocem הֲמִמֶּנּוּ suo loco reposuit, ex sententia docti inter Hebræos, ut dilucidior esset sensus, quæ post *acceleraverunt* Hebraicè ponitur [l]. *Experimento discere festinabant, & præcisè cognoscere an ab ipso esset*, JT. i. e. an ex animo hoc dictum ab ipso esset, studiosè intenti erant, ut animum Achabi explorarent gestu & sermone, &c [m]. Heb. *Experimento discebant, & festinabant, & præcidebant, an ex eo*, Pi. *præcidebant* id (viz. ex Achabi verbis,) *num ab ipso esset*; i. e num vox *frater* ab integro corde provenerat [n]. Statim arripuerunt vocabulum *fratris*, repetentes id, nè fortè id ipsum rex retractaret [o]. Festinabant ex Regis ore id audire, nam fortè per ministros antè responderat [p]. *Diligenter observabant, num aliquid venturum esset ab eo, & festinanter id arripuerunt*, Ang. Verbum חָלַט quod alibi non legitur, ex notione Chaldaica aiunt esse, *arripere*; Ità Noster & 6. & Chald. rectè. Alii tamen volunt esse *excidere*, *præcidere*, ex Chaldæo interprete, Levit. 13. 15. inde, *præcisè & propriè aliquid facere*, vel *dijudicare*, *cognoscere*, *pronunciare*, ex eodem Chaldæo Levit. 13. 11. in quo significatu utuntur eo vulgò Rabbini [q]. ¶ *Dixerunt, frater tuus Benhadad*] Sub. *vivit*, V. sim. Pi. nam de hoc erant interrogati [r]. *Frater tuus ergo est Benhadad?* JT. q. d. hoc est, quod quærimus, ejus & nostræ saluti [s]. ¶ *Adducite eum ad me*, Ità V. קְחֻהוּ] *Assumentes adducite eum*, JT. Heb. *accipite eum*, Ellipsis verbi notantis finem [t].

[g] Mar.
[h] M.
[i] V.
[k] M.
[l] V.
[m] Pi. ex Jun.
[n] Belg.
[o] Os.
[p] Mart.
[q] Mo.
[r] Pi.
[s] Ma.
[t] Pi.

& ego cum hoc fœdere, &c. JT. Ellipsis insolens verbi [nempe τῦ dixit] etiam in diverso membro ὡς ἀπὸ κοινοῦ repetendi; ut 2 Reg. 9. 27. & 28. 15 [k]. *Et ego*, Maim. *Ad me quidem quod attinet*, ut sit syntaxis absoluta [l]. Sunt verba Achabi [m]. Hoc pacto inter nos inito sinam te abire [n]. Quamvis Hieron. ità reddit quasi Benhadadi verba essent †.

35. *Vir quidam de filiis Prophetarum*] i. e. Ex discipulis, qui à Prophetis instituebantur de rebus divinis [o]. Q. hunc Michæam fuisse volunt [p]. Sed cùm scriptura id non tradat, fides esto penes authores [q]. Alius ergò ab ipso fuit, ideóque hîc non nominatur [r]. ¶ *In sermone Domini*] i. e. verbis Domini [s]. ¶ *Percute me*] Scil. gladio, ut me vulneres, ex collatione v. 37. Synecd. gen [t]. Hoc petiit Propheta, 1. Ut suo vulnere repræsentaret Achabo vulnus ipsius animæ, adeóque & toti populo inflictum, tum ex idololatria, tum ex dimissione Benhadadi [v]. 2. Ut quasi miles b[…] meritus, accessum obtineat ad regem: nam si agnitus fuisset Propheta, non fuisset admissus ad Achab [x]; nec voluisset Achab eum audire [y]. 3. Ut Deus in utroque Propheta, tàm percutiente, quàm percusso, daret exemplum perfectæ obedientiæ [z]. 4. Ut sanguine & pulvere fœdatus, mortem ignominiosam Achabo annunciaret. Solent autem Prophetæ signis & rebus, in seipsis, tanquam in symbolo, exprimere eventum, quem aliis prædicunt. Vide Isa. 20. Jer. 27. Ezec. 12. Act. 21 [a].

36. *Quia noluisti, &c. percutiet te leo, &c.*] Quæ pœna videri possit æquo atrocior: immane enim videbatur, nec lege permissum, insontem percutere, maximè Prophetam [b]. Sed, 1. Leges ejus generis non valent contra dictum Prophetæ [c]. 2. Propheta hoc jusserat *in verbo Domini* [d]. At qui non recepit verba Prophetæ, mortis reus erat, Deut. 18. 19 †. 3. Propheta hæc dixerat *ad socium, sive sodalem suum* i. e. symmystam, sive Prophetam qui novit verborum illorum pondus, *Rogo te in verbo Domini* [f]; quíque novit hoc præceptum à voluntate Dei profectum esse, verùm consilio Dei suum prætulit sensum [g]. Saltem percontari debuit, unde scire posset, à Deo id mandari, & signum petere, &c. Cùm hæc non fecerit, ostendit se Dei nullam aut parvam rationem habere [h]. 4. Vir iste aliis de causis [Deo notis] mortem commeritus fuit; ideóque Deus sine injuria poterat hujus morte abuti ad regis correptionem [i]. Hac pœnâ significatur Achabum occisum iri à Benhadado [k]. Plura de simili exemplo vide suprà ad cap. 13 [l]. ¶ *Invenit eum leo, atque percussit*] i. e. Occidit [m]; Id enim τὸ percutere ferè significat [n]. Et hoc suadet ipsa belluæ ferocitas [o].

37. *Percussit eum, & vulneravit*] [Ità ferè omnes.] *Acriter percussit eum, ità ut vulneraret*, V. Antiqui non

k Pi. ex Jun. l Pi. m V. Ità Ca. Mar. n Strig. o o. † Mar. o Mart. p Ità Jo. & He. in La. San. q Mart. r Ser. in La. s V. t Pi. v T. ex To. & Caj. sim. La. x T. sim. La. ex To. y La. z La. a San. b BA. 1. 3. 745. c G. d BA. ib. † Mart. f BA. sim. Mart. g Mart. h Q. in Mart. i Al. in Mart. k Mart. l San. m Me. San. n Ne. o San.

habent aures, &c [v]. ¶ *Egressus est*] E domo sua, vel urbe [x]. ¶ *Ad præliandum cominus*, בְּקֶרֶב הַמִּלְחָמָה] *In medium*, vel *interius prælii*, sive *belli*, Jon. P. Mo. M. *in prælium*, Sy. Ti. *in conflictu prælii*, Mar. ¶ *Cumque fugisset vir unus, adduxit eum quidam ad me, & ait, &c.* וְהִנֵּה־אִישׁ סָר וַיָּבֵא אֵלַי אִישׁ וגו׳] *Et ecce vir recessit*, sive *declinavit*, P. Mo. Jon. Sy. &c. *Et adduxit ad me virum*, Jon. Sy. P. Mo. JT. *Recesserat vir*, quem *quidam ad me duxit*, Ti. sim. M. *Et ecce vir loco cedens, adduxit quendam*, Strig. *virum* i. e aliquem captivum, V. ¶ *Si lapsus fuerit*, אִם הִפָּקֵד יִפָּקֵד] *Si desiderando desiderabitur*, V. Ma. *si defuerit, & amissus fuerit*, Q. in V. ¶ *Anima tua*, &c.] *Vita tua*, &c. JT. id est, pro illo te occidam [y]. Hoc potuit fieri, vel, à tribuno, sive centurione jure potestatis; vel, à quovis alio commilitone, jure pacti, & conventionis; quòd ità inter se pepigerint pro justa mercede [z].

40. *Dum ego turbatus huc illúcque me verterem*, עֹשֶׂה הֵנָּה וָהֵנָּה] *Dum servus tuus—ageret* (vel *verteret*, Ar. Ti. Mo. Sy. *respiceret*, Jon. *laboraret*, V.) *huc & illuc*, Mo. M. Ti. Ar. vel, *hic & illic*, P. V. JT. i. e. esset occupatus [a]. ¶ *Non comparuit*, אֵינֶנּוּ] *Non fuit*, P. disparuit & aufugit [b]. ¶ *Hoc est judicium tuum, quòd ipse decrevisti*, sim. Jon. Sy. Ti. כֵּן מִשְׁפָּטְךָ אַתָּה חָרָצְתָּ] *Sic est judicium tuum; tu definivisti*, P. V. vel, *decidisti*, Mo. JT. *præcidisti*, Metaphora à funiculis (ut videtur) quibus dimetiuntur ac determinant agros, ad sermonem consultatorium [c]. *Patere legem quam tuleris* [d]. Sic se habet ut dixisti; tu jam pronunciâsti sententiam †.

42. *Quia dimisisti virum dignum morte*, sim. Jon. Ar. אִישׁ חֶרְמִי] *Virum anathematis mei*, Mo. Pi. *anathemati devotum*, Sy. Ma. Vide Levit. 27. 29 [f]. *Virum* qui est in *anathemate meo*, M. *virum occisionis meæ*, P. quem volebam occidi [g]. *Quem exscindere jusseram*, Ti. Al. *virum retis mei*, V, Ma. Sic vox sumitur Mic. 7. 2. Habak. 1. 17 id est, qui inciderat in rete meum, vel casses meas [h], q. d. Non erat captus Israelitarum viribus, aut industriâ; sed à Deo irretitus venit in Ahabi potestatem [i]. ¶ *Anima tua pro anima illius*] H. Morieris pro eo [k]. ¶ *Et populus tuus pro populo illius*] Non injuriâ plectitur sæpè populus ob principis peccatum; nam & illi ob sua peccata, pœnas gravissimas merentur. Dices, populum non concidisse cum Achabo in illo prælio. Resp. Pœnas dederunt in aliis præliis, quæ subsecuta sunt [l]. Qu. Quodnam erat peccatum Achab, quod tam diro supplicio expiari debuit? Resp. 1. Ahab præceptum acceperat de occidendo Benhadad, sicut Saul de Amalec [m]. Sed de hoc tacet scriptura [n]; Verùm v. 28. videtur Deus id insinuâsse; cùm dicit se, propter blasphemiam, *daturum omnem illam multitudinem grandem* [nempe Syrorum,]

in

v Mart. x V. y Pi. z Mart. a V. b V. c Pi. d G. sim. Jon. † V. f Ma. g V. h V. i Mart. k V. l Mart. m He. in Kin. n San. ex To.

um ... obstinatus manet, &c. non agnoscit culpam, nec invocat Deum, nec deprecatur pœnam *. Vox una tantùm Prophetæ omne victoriæ gaudium turbavit †.

* Mart. † San.

CAP. XXI.

1. *V inea erat Naboth qui erat in Jesrael*] Vel, *quæ erat in Jisrehel*. P. Jon. Mo. sim. Sy. M. Ti. Pi. quæ scil. vinea, ut docent v. 23 infrà, & 2 Reg. 9. 37 [a]. At ex v. 18. hujus capitis vinea potiùs videtur in Samaria fuisse [b]. [Al. ad Naboth referunt.] *Nabotho agenti Jizrebeli*, JT. Heb. *qui erat in Jizrehele*, Pi.

2. *Ut faciam mihi hortum olerum*] [Sim. omnes;] יָרָק sing. pro plur. Sign. & *olera & herbas odoriferas*, V. sim. M. Post victos hostes ad delicias comparandas animum adjicit [c]. ¶ *Quia vicina est*, &c. קָרוֹב אֵצֶל בֵּיתִי] *Propinqua & contigua domui meæ*, V. ¶ *Dabo tibi —— argenti pretium*, כֶּסֶף מְחִיר זֶה] *Dabo tibi argentum*, sive *pecuniam*, *pretii ipsius*, Mo. vel, *pretium illius*, P. [Sim omnes;] vel, *pro ea*, M. Ti. Hinc liquet, reges, eo solo titulo, quòd reges sunt, non habere jus occupandi agros subditorum pro arbitrio. Proindéque quod dicitur, 1 Reg. 8. *Agros vestros, & vineas tollet*, &c. non esse intelligendum de jure vero, sed de jure præsumpto & usurpato [d].

3. *Propitius sit*, &c. חָלִילָה לִּי מֵיְהוָה וגו׳] *Prohibeat hoc à me Jehova*, *ut dem*, &c. V. Heb. *à dando me*; i. e. ut nè dem. Gemina negatio: *Absit nè dem*, pro *Absit ut dem* [†]. *Ut cedam*, &c. JT. חָלִילָה est particula, sive interjectio abhominantis, & sign. *rem profanam*, vel *nefas*; (à חָלַל quod inter alia sign. *profanare*, Psal. 55. 20. Vide & Ezec. 25. 3. & Levit. 10. 10. 1 Sam. 21. 4.) ponitùrque vel absolutè, ut 1 Sam. 14. 45. vel cum nominibus, & pronominibus, ut Gen. 18. 25 *absit* לָךְ *tibi*; & Gen. 44. 7. vel cum addito etiam nomine *Dei*, ut hoc in loco, *nefas mihi à Jehova*, sub. *imputabitur*, si scil. id facerem *. ¶ *Hereditatem patrum*] Naturali er amamus res avitas [f]. Neque lex id permittebat, nisi egestate gravi presso, Levit. 25. 15, 23, 25 [g] & Num. 36. 7 [h]. At Naboth nullâ tum premebatur necessitate [i]; verùm Ahab petebat hoc tantùm, ad Jubilæum; Ultrà enim certum erat non licere [k]. Sed nulla spes erat venditam semel Achabo vineam (& in hortum regium con-

[a] P. [b] Me. [c] San. [d] E. † Pi. * Glas. gram. p. 635. [e] G. [f] G. sic Jun. Pi. San. Mart. L. Mo. T. [h] Jun. Pi. [i] T. ex San. [k] G.

---

gis? h. e. exerceres imperium, &c? vel hoc dixit ironicè; q. d. Non est regis rogare, vel precari [y]. Planè ut Poppæa pupillum vocabat Neronem, *Qui jussis alienis obnoxius, non modò imperii, sed etiam libertatis indigeret*. Ità Tacit. Annal. 14 [z].

8. *Misit ad majores*, &c.] Heb. *adsenes*, sive *seniores*, Ma. P. qui fortè reginæ beneficio ad eam dignitatem electi sunt [a]. Vel, non misit ad omnes, sed certos quos sciebat esse impios, aut sibi morigeros [b]. ¶ *Et optimates*, Ità P. וְאֶל הַחֹרִים] *Et ad nobiles*, V. *claros*, vel *clarissimos*, Ma. JT. *ad illustres*, Heb. *ad albos*, Pi. Sic dicuntur; vel, 1. *à candore animi*: vel, 2 *à nitore corporis*: vel, 3. *à splendore vestium* [c]; q. d. ad albis vestimentis indutos. Vide Gen. 41. 42. Est. 8. 15 Sic infrà v. 11 [d]. Misit ad oppidi Judices; qui etiam de capite judicabant. Sed cur ipse Rex eum non judicavit? Resp. 1. Reges 10 tribuum satis habebant ipsi judiciis eximi; cæterùm judicia relinquebant populis, à quibus ad Regnum erant evecti; cùm Reges Judæ & judicarent sæpe, & in rebus civilibus judicio Senatûs se sisterent. 2. Speciem majorem juris, minúsque odii habebat ista agendi ratio. *Imaginem cognitionis*, dixit Tacitus, Annal. 3. & Hist 4. *Sævitiam Neronis per hujusmodi imagines illusisse* †.

9. *Prædicate jejunium*] Sic factum; vel, 1. In signum, sive commiserationis adversùs reum; sive se ex Dei, & justitiæ zelo, & non ex perturbatione aliqua sententiam ferre [f]: Vel, 2 Ut in gravi delicto, quo populus contaminabatur [g]; quasi vellet civitatem & regnum ab illo crimine expiari, ac deprecari pœnas impendentes [h]: Vel, 3. Quò magis crederet populus rem Piè agi [i]: quasi nihil temerè & inconsulto Deo fieri vellet [k]: Vel, 4. Quòd die jejunii solebant inquirere in flagitia & facinora populi [l]. Jejuniorum dies insumebatur in reconciliando Deo, maleficiis tollendis, & jure dicendo [m]. [Al. aliter vertunt;] *Convocate cœtum*, seu *congregationem*, He. in V. Jos. K. in Mart. qui ità vertit צוֹם Jer. 36 lege librum בְּיוֹם צוֹם *in die conventûs* [n]. ¶ *Sedere facite Naboth inter primos populi*, בְּרֹאשׁ הָעָם] *In capite* (vel *principiis*, Sy. JT. sic & *in primo* vel, *præcipuo loco*, M. Ti. Ar. sim. Strig.) *populi*, Jon. P. Mo. sive *consessûs vestri*, Ar. Inter primates urbis [o]. In synagoga date ei locum honorificum; erat enim *illustris genere*, teste Jo. Hoc ideò, nè odio damnâsse crederentur, quem ipsi honoraverant, sed religione testium coacti eum summo suo dolore *; & ut crimen, quod mox debebat in eum intendi, ignotum judicibus, atque improvisum videretur; & ipse tantò

[y] V. [z] G. [a] Mart. [b] V. [c] V. [d] Pi. † G. [f] To. in Me. [g] G. [h] Mart. [i] G. [k] San. [l] V. ex M. sim. Jun. Pi. Ma. [m] Pi. ex Jun. [n] Mart. [o] V. * G.

qui spiritum efflarent in urbe. 2. Quia illos forâs educendo populus testabatur se malum velle tollere è medio sui [f]. ¶ *Et lapidate*] Tanquam reum majestatis divinæ & humanæ [g]; ex lege Levit. 24. 16 [h]. & Exod. 22. 28 [i]. *Principi non maledices.* Et verisimile est ex lege, seu ex consuetudine, hanc in Principem injuriam fuisse capitalem [k]. Exod. 21. 17. *Qui maledixerit patri, moriatur.* At princeps est pater patriæ [l].

11. *Fecerunt ergo*, &c.] En quot in uno facto crimina! hypocrisis, ἔνδειξις, perjuria, corrupti testes, & judices, prætextus pietatis & zeli Dei, &c [m].

12. *Dixerunt contra eum testimonium*, &c.] Heb. *testificati sunt Naboth*, Naboth, &c. Mo. vel, *contra eum*, nempe *contra Naboth*, P. JT. *contra eum, contra Nabothum*; conjungere licet וַיְעִדֻהוּ אֶת נָבוֹת ac verterem, *& testati sunt contra Nabothum*: ut pleonasmus sit affixi, nomen ad quod refertur antecedentis: quale est illud, Exod. 2. 6. וַתִּרְאֵהוּ אֶת הַיֶּלֶד *& vidit puerum*: plura exempla sunt, Exod. 35. 5. Num. 23. 22. Deut. 32. 43. Job. 33. 20. Psal. 64. 9. & alibi sæpe. Vide suprà, 1 Reg. 19. 21. nec quicquam Syris usitatius [n].

14. *Miserunt ad Jezabel*] Potiùs quàm ad Achabum; 1. Quia noverant technas fuisse ab eo compositas. 2. Quòd ipsius summa esset potentia [o].

15. *Surge, & posside vineam*] Qu. Quò titulo? Non videtur *Naboth* caruisse cognatis aut justis hæredibus [p]. Resp. 1. *Naboth* erat patruus *Achabi* [q]. Huic sententiæ videtur astipulari; 1. Quòd vinea ejus horto *Achabi* proxima esset: 2. Quòd primus ei locus dabatur in populo, tanquam nobilissimo [r]. Resp. 2. Cum *Nabotho* filii ejus interfecti sunt, (ut participes criminis [s];) quod disertè dicitur, 2 Reg. 9. 26 [t]. Hæredes ipsius cum ipso anathemati devoti erant. Ità obtendebat religionis speciem, perinde acsi judicio divino in *Dathanem*, &c. Num. 16. & in *Hacanem*, Jos. 7. sese confirmaret [v]. Verùm judicia illa extraordinaria erant, non ex lege, quam Deus Achabo præscripserat; quæ erat, ut *filii non luerent pœnas parentum* [x]. Resp. 3. Titulo confiscationis [y], quæ apud Hebræos locum habebat in omnibus delictis adversùs Regiam majestatem. Vide 2 Sam. 9. 7 [z].

16. *Cùm audisset*, &c.] Minimè rogat de modo & ratione mortis ejus [a].

18. *In occursum Ahab regis Israel, qui est in Samaria*] Qu. Quomodo *Achab* & in *Samaria*, & in vinea Nabothi, quæ erat in *Jizreel*, fuisse dicitur? Resp. 1. Vocatur *Abab Rex Israelis*, nempe illius, *qui erat in Samaria*, ad discrimen illius *Israelis*, qui suberat familiæ Davidis [b]. 2 Rex tunc verè fuit in Samaria; sed quia inde jam discedebat, ad vineam Nabothi, &c. in ea vinea, Propheta ipsum deprehensurus dicitur [c]. 3. [Al. aliter vertunt;] *Achabo—habitanti Schomrone*, JT. Heb. *qui in Schomrone* est; h.e. habitat, quamvis tum erat alibi, ut sequentia docent [d].

[f] Mart. [g] Ma. ex Jun. [h] G. Jun. Pi. [i] Jun. Pi. [k] San. ex To. [l] San. [m] T. ex San. [n] Di. [o] Mart. [p] Mart. [q] Q. in L. [r] Mart. [s] G. [t] San. Mart. [v] Pi. & Ma. ex Jun. [x] Mart. [y] G. sic Jun. Pi. Ma. K & Cas. & To. in San. Gerson. in G. [z] G. [a] Mart. [b] Q. in Mart. [c] Mart. [d] Ti.

rentum gignuntur: Probatur etiam ex v. 29. ubi Deus pœnam hanc mitigans transfert in filium [e]. Vide ad v. 24. 5. [Alii locum aliter vertunt,] בִּמְקוֹם וגו' *In loco ejus quòd*, &c. JT. G. *propterea quòd*, vel *eò quòd*, &c. Q. in V. G. Belg. vel, *quemadmodum*, &c. Belg. Ità vox Hebræa sumitur Zach. 2. 10 [f]. Causa judicii indicatur, non locus [g].

20. *Num invenisti mihi inimicum tibi?*] Legit אֹיְבָה [h]. In Hebræo est, הַמְצָאתַנִי אֹיְבִי *Num deprehendisti me*, &c. sub. *in aliquo delicto*? i. e. Numquid invenisti in me quod carpere possis, tu qui mihi semper adversaris [i]? ut more tuo propter illud mihi ultionem comminetis [k]. *An invenisti me*? i. e. An tu tam audax es, ut venias in conspectum meum [l]; q. d. Admodum inquietus es, & statim adeo minis & reprehensionibus tuis. Impii habent reprehendentes se loco hostium [m]. ¶ *Et quòd venundatus sis*, &c.] יַעַן הִתְמַכֶּרְךָ וגו' *Quia vendidisti* (*dedisti*, JT. potiùs *dedidisti*, ex vers. 25. Pi.) *te*, Mo. sic P. Ti. Fuisti semper animo propenso & proclivi, sive operam dedisti studiumque, ad malefaciendum [n]. Metaphora [o]. Est res quæ venditur, tota in ementis potestatem transit [p]. Alludit ad servos, qui se totos ad certa opera elocant, atque addicunt; q. d. Mancipium es Baalis & Jezabelis, iisque per omnia obsequeris [q]. Mancipium es teterrimorum vitiorum. Sic infrà Rom. 7. 24. [de quo plura ibi dicenda] Horatius,

Urget enim dominus mentem non lenis, & acres
Subjectat lasso stimulos —— †.

Sic Tacitus Hist. 2. de Vitellio, *Luxui, saginæque mancipatus, emptusque* [f]. ¶ *In conspectu Domini*] i.e. Apertè & publicè & inverecundè [g]; q d. Ne credas judicio assentatorum, sed judicio Dei, qui scelera tua & videt, & puniet [h].

21. *Inducam*, &c. Ità V. מֵבִי] Deficit א, ut esset מֵבִיא [i]. *Ego adduco super te*, &c. P. ¶ *Demittam posteriora tua*, וּבִעַרְתִּי אַחֲרֶיךָ] *Et auferam* (vel, *extirpabo*, Jon. sic Ar. *expurgabo*, Ti.) *post te*, Mo. vel, *posteriora tua*, M. i. e. Mox tollam te de medio, velut à tergo te propellens. Alii, *exterminabo* te, vel tuos, *post te*, i.e. tecum [k]. Non relinquam de tua familia vestigium [l]. Alii, *posteros tuos*, Ar. JT. Strig. eos qui erunt post te, vel potius, *auferam* te & tuos, Pi. Vide suprà 14.10 & 16.3 [m]. ¶ *De Achab*] i.e. De familia Achabi [n]. ¶ *Mingentem*, &c.] Vide 1 Sam. 25. 22 [o]. ¶ *Et clausum*] [Sic omnes.] i.e. qui se receperint in arces munitissimas [p]. *Abditum*, Ca. Thesauros qui clausi servantur [q]. Non captivis parcam [r]. ¶ *Et ultimum*, וְעָזוּב] *Et derelictum*. [s] Jon. P. Mo. V. in agro, nempe pecora & prædia [t]. Vel, si quis fortè derelictus sit, ac contemptus [u]. [Plura de hac phrasi vide ad Deut. 32 36 [v].] ¶ *Quia egisti, ut me ad iracundiam provocares*, אֶל הַכַּעַס אֲשֶׁר הִכְעַסְתָּ וגו'] *Propter* (vel, *ad*, Mo.) *irritationem quâ ir-*

[e] La. ex Bal. & San. [f] Belg. [g] G. bm. [h] Mart. [i] G. [k] V. sim. [l] M. [m] M. [n] Pi. [o] Mart. [p] V. [q] Pi. [r] M. sim. La. ex Cas. Mart. [s] La. † G. [f] Ma. [g] San. [h] Mart. [i] V. [k] V. [l] Of. [m] Ma. [n] Pi. [o] Ma. [p] V. [q] Mat. [r] Of. [s] Mar. [t] V. [u] Ma.

[n] V. la [n].

26. *Abhominabilis factus est*, [וַיַּתְעֵב מְאֹד] *Et abbominationem, sive rem abhominabilem, fecit valde*, Mo. P. *Commisit res valde abhominandas* JT. sim. M Ti ¶ *In tantum ut sequeretur idola*, [לָלֶכֶת אַחֲרֵי הַגִּלֻּלִים] *Eundo post idola*, Mo. P. sim. Ar. Sy. vel, *post stercora*, Pi. *stercoreos deos*, Ti. *sequens idola impura*, M.

27. *Ambulavit demisso capite*, [אַט] *Sensim*, P. Mo. Mar. *lentè*, JT. V. vel, *pedetentim*, V. more scilicet lu-
[i] V. Mar. gentium [i]. *Discalceatus*. Jon. M. *nudis pedibus*, Sy. Ar. Ti. *humiliatus*, M. non feroci & jactabundo gradu, ut
[k] Mart. solent homines gloriosi [k]. Al. *quietè*, vel *tacitè*, vel *occultè*; Al *ambulavit adopertus*, *tectus*, scil. capite, qui
[l] Ma. habitus est mœrentium, 2 Sam. 15. 30 [l].

29. *Nónne vidisti humiliatum, &c?*] Qu. Qualis fuit hæc pœnitentia Achabi? Resp. Q. veram fuisse volunt [m],
[m] Ità San. Ser. & To. in La. quia dicitur humiliatus coram Deo [n]. Alii simulatam, non veram fuisse aiunt, quia fructibus suis caruit; nec
[n] San. enim idololatriam abstulit, nec uxorem vel reprehendit,
[o] Mart. vel, à gubernatione amovit [o]; nec vineam restituit; Verùm dici potest Achabum tunc paratum fuisse ad restituendam vineam, &c. sed, ut erat homo levissimus, ad ingenium vomitúmque rediit, nec facilè uxoris jugum ex-
[p] San. sim. La. cutere potuit [p]. Fuit hæc pœnitentia vera, sed tempo-
[q] V. sim. G. raria [q]. [Al. aliter;] Timor hic tantùm servilis erat [r], ob imminentes clades ab Elia intentatas [s], cujus minas
[r] Theod. Procop. & al. in Me. sic L. pondus suum habuisse, certúmque eventum, expertus erat [t]; at non doluit ex amore Dei, sive quòd ipsum offendisset [v]. Pœnitentia erat temporaria, ergò temporariam mercedem Deus illi pollicetur, nempe dilationem pœnarum [x].

[s] La. [t] San. [v] La. [x] Mart. sim. L. La.

CAP. XXII.

1. TRansierunt tres anni absque bello, &c.] Sive quia Benhadad pacti memor esset, sive quia attenuatæ
[a] San. erant imperii vires [a]. Anni pars pro toto anno hìc acci-
[b] V. pitur [b]. *Tres anni*, non pleni, 2 Par. 18. 2 [c]. Trien-
[c] G. nalis pax Achabo data, ut pœnitentiam ageret, & pietatem restitueret, quâ tamen turpissimè abusus
[†] Mart. est [†].

2. *Descendit*] Ità loquitur, quia Jerusalem in editiore loco est, quàm Samaria. Causa hujus visitationis erat mutua affinitas ex connubio Jorami filii Josaphati, cum
[d] Ne. Athalia filia Achabi [d]; Vide 2 Par. 18, 1. & 19. 2 [†].
[†] Lo.

verbum Dei sibique deque habet [t].

6. *Congregavit Prophetas*, [הַנְּבִיאִים] *Prophetas suos*, JT. In Heb. est articulus, τὰς προφήτας, nempe, *prophetas luci*, ut colligitur partim ex numero qui hìc indicatur, partim ex collatione cum cap. 18. vers. 22. unde percipitur, occisis tantùm 450 prophetis Baalis, hos 400 prophetas luci superstites mansisse [t]. *Prophetas*, non [t] Pi.
Dei, sed *Baal* & *idolorum* [v]. Alii tamen volunt eos veri [v] Me. sim. La. San. Mart.
Dei nomine prophetâsse, quòd nomine *Jehovæ* uterentur. Verùm Prophetæ isti *Jehova* nomen & *vitulis* & *Baal* affrixerant [x]. [Sed de hac quæstione plura videri [x] Mart.
possunt ad ea loca, quæ agunt de vitulis cum Aaronicis, tum Jeroboamicis.]

7. *Non est hìc Propheta Domini quispiam?*] Sensus duplex; Vel, 1. Ut sign. se hos non agnoscere pro prophetis Jehovæ [y]. Oppositio hæc ostendit Prophetas istos [y] Pi.
idololatras fuisse, qui nomine Dei Amorrhæorum vaticinabantur [z]. Vel, 2. (quod malim) q. d An præter [z] G.
illos prophetas Jehovæ (tales enim se illi profitebantur, ut liquet ex v. 12.) nullus alius superest [a]? Josaphat [a] Pi.
dissimulat hìc se scire Prophetas Achab esse falsos & adulterinos [b]. ¶ *Ut interrogemus per eum*] Sub. [b] V.
verbum Domini, V.

8. *Odi eum, quia non prophetat mihi bonum, &c.*] Sic Calchanti Agamemnon,

Μάντι κακῶν, οὐ πώποτέ μοι τὸ κρήγυον εἶπας

(*Propheta malorum, qui nunquam mihi bonum prædicis* [c]. [c] G.
Veritas odium parit. At putant omnes *Michæam* hunc fuisse qui præcedentes victorias prædixit: sed in sulis ob unam offensam omnis præteritorum officiorum perit gratia [d]. Solus fortè *Michæas* jam in Samaria habitabat, [d] Mart.
alioqui alii plures vivebant Prophetæ, *Elias*, *Eliseus*, & quicunque degebant in monte Carmelo [†]. Porrò hic [†] Me.
Michæas alius erat ab illo Propheta minore, imò hic eum præcessit 150 annis; hic prophetavit sub Josaphat & Achab, in Israel: ille sub Joatham & Achaz, in Juda [f]. [f] La.
יִתְנַבֵּא vertunt, *vaticinatur*, P. *Vaticinari solet*, Fut. pro Præs. Q. *vaticinabitur*, V. ¶ *Nè loquatur ità Rex*] h. e. Neque personam videris: neque verbum Dei ratione personæ spernas [g]; q. d. Vaticinabitur prospera [h]. Non jucunda & grata, sed sana & salutaria [g] Jun. Pi. [h] V.
quærere debemus [i]. [i] Me.

9. *Festina, &c.* [מַהֲרִי מִיכָיְהוּ] *Accelera Michæhu*, Mo. *festina*, &c. Jun. *festinare fac*, &c. P. Mar. *cito Michæam*, h. *festinanter*, sive *confestim* adhuc, JT. M. Ti. Similis ellipsis, Gen 18. 6. *Festina*, *tria sata*, scil. accipe. Hæc idea sermonis nominatur ab Hermogene γοργότης *celeritas* [k]. [k] Pi.

10. *Unusquisque in solio suo*] Ut patet [l]. ¶ *Vestiti cultu regio*, [מְלֻבָּשִׁים בְּגָדִים] *Induti vestibus*, [l] G.
sub. *regiis*, V. M. JT &c. Nemo enim existimaverit eos consedisse nudos [m]. Et hìc de Regum splendore & mag- [m] Mart.
nificentia

à Deo accepisset, ideoque sensit cum aliis [a]. 2. Nihil hîc affirmat, sed optat; q. d. opto tibi prosperum successum [b]. 3 Hoc non dixit serio vultu & voce, (& assertivè [c],) sed per irrisum, (vel ironicè & mimicè [d],) imitans pseudoprophetarum verba. Ironicè locutus est [f], quod vel ex modo illius loquendi illatum percepit Achab, unde eum adjurat, ut apertè loquatur [g]. Ideò non addidit solenne illud *Hoc dicit Dominus* [h]. Similes ironiæ suprà 18. 27. Gen 3. 22. Eccles. 11, 9. Thren. 4. 29. Quæ verba contraria omninò suadent, quàm propriè sonant; ideóque dissuasit potiùs Propheta his verbis profectionem, quam ad eum impulit [i]. Μιμήσει sive imitatione usus est, ut Paulus Colos. 2 ait sub persona pseudapostolorum, *Ne tetigeris, nè gustaveris*, &c. Nec decipit Michæas astantes, quia etiam Rex irrisionem sensit [k]. ¶ *Ascende*, &c] q.d. Quia tu credis Prophetis tuis, &c. vade ad prælium. Experire eorum oraculum; Scio te periturum, sed illud nolo tibi edicere, quia tu indignus es qui audias à Deo veritatem, &c [l]. Verùm non videtur, vel propheta ironiam apertè significâsse; vel, regem eam satis percepisse, ut colligitur ex versu seq. ubi rex eum adjurat, ut veritatem dicat [m].

16 *Iterum atque iterum adjuro te*, עַד כַּמֶּה פְעָמִים אֲנִי מַשְׁבִּיעֶךָ] *Usque ad tot vices (tot & tot vicibus*, M) *ego adjurans te?* Mo. *Usque ad quot vices* (vel, *ad quantum vicium*, seu *illuum*, Pi. *quoties tandem*, y Ar. Ti.) *adjuro te?* Jon. P. vel, *adjurabo?* Sy. Ar. tum JT. Ti. Ex ira falsum pronunciat; quasi scilicet illum jam adjurâsset, quum tamen simpliciter interrogâsset, v. 15. Veruntamen significat se illum nunc adjurare [n]. Sensit fraudem Achab [o], vel ex gestu, modóque loquendi [p], vel, quia non addidit hoc, *Hæc dicit Dominus*, ut veri Prophetæ solent [q]. Adjuravit Rex Prophetam; hic verò tacuit, quòd tum Deus illi ostenderet, ea quæ posteà recitabuntur. Hinc Achabus bis & ter adjurationem repetit [r].

17. *Dispersum in montibus*] In istis montibus, nempe propinquis Ramothæ [s], in montibus Gilhadis [*]. Sic loquitur, vel, quòd prælium in regione montana committendum erat; vel, quòd in illis regionibus fugientes reciperent se ad loca excelsa & prærupta, ut hostes deterriti labore ascendendi, à persecutione desisterent [t]. ¶ *Non habentes pastorem*] Num. 27. 17. Mat. 9. 36 [v]. Sensus est; extincto Rege, fugandum exercitum [x]. ¶ *In pace*] i. e. Salvi & incolumes. Sic v. 28 [y]. De bello nihil cogitent ampliùs, Regibus qui hoc bellum suscitaverant destituti. Vide capitis sequentis initium [z].

19 *Proptereà*] Quia scilicet fidem derogas meæ prophetiæ, & falsis prophetis credis [a]. ¶ *Audi sermonem Domini*] i. e. Jam tibi certam Dei sententiam denuntio. Sic 2 Paral 25 16 [b]. ¶ *Vidi*] Visione imaginaria [c]; non fuit hæc res vera, veréque gesta: Neque enim Deus

- [a] Caj. in San.
- [b] L. in San. Theod. in La.
- [c] E.
- [d] E.
- [f] G. fim.
- [g] Mart.
- [h] Me. T.
- E & La. San. Mart. Pi. V.
- [i] T.
- [h] Me.
- [i] San.
- [k] Mart.
- [l] La ex To. & Ser.
- [m] Pi.
- [n] Pi.
- [o] V.
- [p] San.
- [q] V.
- [r] Mart.
- [s] G.
- [*] Ma.
- [t] Mart.
- [v] G.
- [x] San. fim. Me. T.
- [y] V.
- [z] G.
- [a] Pi. fim. Jun. Ma.
- [b] Ma. ex Jun.
- [c] Me. ex La. fim.
- L. Mart. San.

cuntur ἀνθρωποπαθῶς [l].

21. *Egressus est spiritus*] Sub *malignus*, vel *mendax*, V. [sim. omnes.] *de loco suo*, V. non dicitur, à *sinistris egressus*, Mart. Non erat hic cum exercitu illo cœlesti [m]. *Egressus est*, scil. sponte ac ultrò. Indicat, 1. Alacritatem Diaboli ad nocendum, ipsumque omnes captare occasiones [n]. Confer. Job. 1. 6. & 2. 1 [o].

22. *Ero spiritus mendax*] Inspirans mendacium Prophetis ejus [p]. ¶ *Decipies, & prævalebis: egredere, ac fac ità*] Non sunt verba jubentis, sed permittentis, ut Joan. 13. 27 [q]. Permissio, qualis illa Mat. 8. 32. Vide & Apoc. 20. 3 [r]. Deus non est causa peccati, nec oportet Deum instillare malitiam, cùm hanc nobis insitam habeamus. Permittit hæc Deus, non quidem invitus, aut coactus, sed volens, ut ait August [s]. Diabolus non tam imperio, quàm permissione divinâ opus habet, cùm ex se ad omne malum promptissimus sit [t]. Vel, Imperativus hic ponitur pro futuro, ut Gen. 20. 7. & 42. 16. Deut. 32. 49. Prov. 4. 4. & 9. 6 [v].

23. *Locutus est contra te malum*] Decrevit te perdere [x].

24. *Accessit Sedecias*] Prophetarum princeps hic erat, magnâque apud regem gratiâ, alioquin non ausus esset facere quod sequitur [y]. ¶ *Percussit Michæam in maxillam*] Quod probrosum erat, ut dixi ad Thren. 3. 30 [z]. ¶ *Mene dimisit*, &c. אֵי זֶה עָבַר] *Ubinam transivit*, &c? Mo. *quando*, P. *quà*, vel *quà nam*, Q. in V. Sy. JT. *quà*, scil. *vià*, sive *per quem locum*, 2 Par. 18. 23. V. *quânam horâ*, Jun. Ar. *quo tempore*, M. Ægrè ferebat sibi eripi divinum afflatum, & Michææ dari [a]. Duplici argumento usus fuerat Zedecias; 1. Eliam prædixisse Achabum in *Jezreel* moriturum, Michæam verò in *Ramoth Gilead*; Ergò neutri credendum. 2. Manum suam, quæ Michææ alapam impegit, non exaruisse, quod tamen accidit manui Jeroboam, &c [b].

25. *Quando ingredieris*, &c. בַּיּוֹם הַהוּא אֲשֶׁר תָּבוֹא חֶדֶר בְּחָדֶר] *Die illo quo ingredieris de cubiculo in cubiculum*, P. tum. Jon Mo &c vel, *intimum conclave*, JT. ¶ *Ut abscondaris*] Hoc fecit Sedecias, vel, cum auditâ famâ de infœlici Israelitarum pugna, metueret superbi victoris in urbem irruptionem [c]; vel, cùm filius Achabi occisi, revertens è prælio Zedeciam quæsivit, ut authorem & suasorem illius perniciosissimi belli [d].

26. *Mittite apud Amon*] Heb. *Reduc eum*, &c sub *in urbem*, V. Jun. Pi. vel, *in carcerem*, unde cognoscitur, Michæam, antequàm duceretur ad Concilium, in carcere fuisse [†].

27. *Sustentate eum pane tribulationis, & aquâ angustiæ*, לֶחֶם לַחַץ וגו'] *Pane arcto* (vel, *angustia*, Mo.) *& aquâ arctâ*, P. *pane angustè*, &c. JT. Heb. *pane oppressionis*, &c. V. Jun. Pi. i. e. qualis dari solet oppressis, id est captivis [f]. Nomen pro adverbio [g]. *Pane afflictionis*,

- [l] Mart.
- [m] V.
- [n] Mart.
- [o] Pi.
- [p] Pi.
- [q] La. San.
- [r] G.
- [s] Mart.
- [t] Me.
- [v] San.
- [x] G.
- [y] San.
- [z] La.
- [a] Mart.
- [b] Jo. in Mart.
- [c] Os. fim. La.
- [d] Q. in Mart. fim. Me. Pi.
- [†] Mart.
- [f] Pi. fim. Ti. M.
- [g] Jun.

bl. V.

ἐξ αντιστάνοντο, &c[t]. Juxta He. & Jon התחפש est infinit vi, non imperativi modi[v]. Infinitivus pro futuro ponitur (ut alibi, 2 Sam. 3. 18. הושיע pro אושיע) *dissimulare se pro dissimulabo me.* RS. & K. et ipsin esse volunt præfixi ל[u]. *Repræsenta aliam personam, & veni ad pugnam vestibus tuis indutus*, Strig. *Monuit Israelitarum Rex Josaphatum, ut prælium commissurus, habitum mutaret, ipsiusque Achabi vestitum indueret.* Ut in Hebræo est, jubetur Josaphatus *habitum mutare, & suo vestitu uti.* Sed hæc pugnantia sunt. Præterea ea res nulla egeret admonitione, ut suo vestitu uteretur, quem alioqui non erat mutaturus. Adde, quòd nullus esset quadrigariorum errori locus, qui Achabum se petere putantes, nunquam Josaphatum peterent, nisi vellent decepti. Has ob causas hoc in loco secutus sum Græcum exemplar, ubi ita legitur, καὶ σὺ ἔνδυσαι τὸν ἱματισμόν μου[x]. Quod sequitur, *Indue te vestimentis tuis*, satis indicat, quid hic velit *permutare se*[y]. Solent duces, cùm periculum imminet, paludamentum ponere[z]. *Mutabo me*, Græcis συγκαλύψομαι, *Ego me dissimulabo, tu autem retine tuum habitum*[a]. Sic dixit & fecit Achab; 1. Ut Josaphatum honoraret, quasi illum utriusque exercitûs ducem esse vellet[b]. q. d. Ego hac vice non utar regio habitu, sed tibi eum honorem cedam; ut totus noster exercitus tibi uni pareat; ego intereà viliori habitu indutus, hinc inde videbo quid usus postulet[c]. 2. Ut se tutum redderet[d]; vel, quia territus erat Michææ vaticinio[f]; quod sic eludere putabat[f]: vel, quia consilium Syrorum odoratus fuit, unum scilicet regem Israel telis petendi[g]: vel, quia sciebat in Reges maximè vim hostium intendi[h]; vel, quia illum inprimis, tanquam belli auctorem, hostes quærerent[i]: quare volebat ipse latere hostes, Josaphatum autem periculis objicere[k]. Ita impii se gerunt erga amicos, & affines, sibi inprimis cavent, de illorum salute nihil prorsus curant[l].

31. *Principibus curruum triginta duobus*] Anteà habuit primùm 32 Reges, deinde 32 capitaneos; nunc 32 præfectos curruum[m]. ¶ *Contra regem Israel solùm*] Vel, 1 Tanquam causam belli[n]; quo sublato, auferetur omne bellum; Josaphat enim sequitur eum, ut comes durem[o]. Vel, 2 Quòd per exploratores cognoverit Michæam prædixisse, hunc solùm periturum[p]. Vel, 3. Ut Regem, in cujus potestate ipse fuerat, in suam aliquando potestatem redigeret, itáque & detergeret dedecus, & beneficium compensaret[q]. Vel, 4 Ex instinctu Dei[r]; qui corda Regum flectit quò vult[s]: ut sic Achabum puniret, &c[t].

32. *Et impetu facto pugnabant contra eum*, ויסרו עליו להלחם] *Et declinârunt contra eum, ut pugnarent*...

Inter juncturas (nempe, thoracis, Ti. vel, *inter adhæsiones*, Os.) *& loricam*, Jon. P. Mo. Mar. M. G. *inter juncturam thoracis*, Sy. *inter commissuram loricæ ipsius*, Ar. *inter commissuras & loricæ partes*, JT. i. e. ad latus, ubi est commissura anterioris cum posteriori parte[i]. Junius Verto, *inter fibulas & loricam.* Fibulæ autem sunt in commissuris, sive extremitatibus loricæ, quæ inter se committuntur seu conjunguntur per illas[k]. *In juncturis loricarum*, He. in M. In ea parte, ubi lorica cum inferiori armatura connectitur. Nam דבק *junctura* est etiam, Esa. 41. 7[l]. *Per thoracem juxta pulmonem*, i. in G. *Inter annulos quibus lorica constabat*, i. e. in foramen quod erat inter annulos; Vel, *inter commissuram quandam*; h. e. inter laminas quæ dependent a solida lorica quâ totum corpus munitur. Doctoribus magis probatur ista interpretatio[m]. Q. *in inguine*, qua ibi sunt armorum juncturæ[n]. Dei consilium turbari non potest, verúmque est illud, *Multi ad fatum venere suum dum fata timent*[o]. Vulgatus (quod mirandum) hic vertit, *inter pulmonem & stomachum*, at 2 Par. 18. 33. eadem verba reddit, *inter cervicem & scapulas*: Absurdè sané[p]. Verùm idem telum per anteriorem armorum commissuram ingressum sursum versùs, inter scapulas & cervicem, prorupit[q]. Vel, contrà, intravit sagitta inter cervicem & scapulas Achabi, inter stomachum verò & pulmonem exiit[r]. [Quasi verò aut quisquam alibi percussus diceretur, quàm ea parte, quâ sagitta vel lancea, &c. ingreditur; aut par esset, iisdem planè verbis diversas, atque oppositas vulneris & corporis partes significari. Sed statutum est his hominibus, in omnes potius formas se vertere, & nihil non fingere, quàm Vulgati Interpretis errorem agnoscere.] ¶ *Verte manum tuam*] i. e. Flecte habenas[s]. ¶ *Ejice me*, &c.] Non planè exire voluit, ut docet vers. seq. sed solùm aliquantulùm retrocedere, ut tutiùs, & extra teli jactum, vulneri remedium aliquod adhibere[t]; & nè vivus in potestatem hostium veniret[u]. ¶ *Graviter vulneratus sum*, החליתי] *Vulneratus sum*, P. Mo. *Ægrotus factus sum*, JT. Pi. sic V. Non dicit הוכתי *percussus sum*; sed *in ægritudinem incidi*: quasi fatigatus esset labore pugnandi, vel aliquo dolore afficeretur[†]. Vulnus agnoscere noluit, nè exterreretur exercitus, sed ægritudinem simulavit[v]. Dolore aut morbo correptus sum: vel potiùs, dolet mihi vulnus quod accepi. Non dissimulat se accepisse vulnus[x]. Conjugatio Hiphil significatum intendit[y].

35. *Commissum est prælium*, ותעלה המלחמה] *Et invaluit* (vel, *ascendit*, Vo. vel *invaluerat*, P. V.) *prælium*, Sy. M. i. e. Acre prælium eo die commissum fuit.

Oo

Margin notes (left): [t] Pi. [u] M. [v] Glas. gram. p. 361. [x] Ca. [y] V. [z] Mar. [a] G. [b] Me. Q. in Mart. [c] Os. [d] h e. [e] Me sic La. Mart. [f] Jo. in La. [g] Me. sim. [h] Sic La. [i] G. [k] He in M. [l] G [m] Mart. [n] G. sim. La. [o] La. [p] Vart. [q] sim. L. [r] San. [s] La. sim. Mart. [t] Mart. La.

Margin notes (right): [i] Jun. [k] Pi. [l] G. [m] V. [n] Mar. [o] Mar. ad v. 30. [p] Mart. [q] Me. [r] La. [s] V. [t] Me. [u] Mart. [†] Mart. sim. M. [v] Q in: Ma. sim. Mart. ex Tos. K. [x] V. [y] Ma.

se mutuo exhortabantur, ut quisquis domum repeteret [i]. Nec Syri videntur eos persecuti, quia illis satis erat Regem occisum esse [l]. ¶ *Quisque revertatur in civitatem*, &c.] Heb. *vir ad urbem*, Ma. sub. *revertitor*. Similis verbi finiti ellipsis, 2 Sam. 23. 17. *An sanguinem istorum*, &c. sub. *biberem*, ex 1 Par. 11. 19 [m].

38 *Linxerunt canes sanguinem ejus*] Unà scilicet cum aqua; nam aquæ permistum sanguinem lambebant canes qui veniebant bibitum in piscina [n]. ¶ *Et habenas laverunt*, וְהַזֹּנוֹת רָחָצוּ] *Et arma* (vel, *zonas*, Mo.) *laverunt*, P. Jon. Sy. JT. *habenas*, Vulg. Cingulas, ni fallor, dicere voluit, quasi ab אזן quod *zonam* sign. Deut. 23. 13 ubi tamen alii *arma* vertunt [o]. *Et meretrices laverunt*, M. Ti. Strig. Belg. G. ex ℔. & Jo. Pi. Matt. sub. vel, *se*, ℔ G. vel, *currum* Ti. vel, *immunditias suas*, M. *pannos & sordes suas*, Mart. Sordes suas miscebant cum sanguine Ahabi, quæ fuit maxima ignominia [p]. Totum enim stagnum sanguine ejus respersum fuit [q].

39 *Et domus eburnea*, Ità ℔. Jon. Sy. M P. Ti. JT. Os. וּבֵית הַשֵּׁן] *Et domus dentis*. Mo. Belg scil. elephantum. Vide suprà 10. 18. Belg. i e. eboris, Pi. Domus hæc non fuit ex solido ebore, sed eburneis crustis, aut tabellis hinc inde ornata, opere vermiculato. Quo sensu Plin. Strab. Plaut. & alii *eburneos* vocant lectulos, vehicula, portas & tecta, quia ebore sectili distincta, &c [r]. *Eburnea*, i. e ebore multo renitens [s]. ¶ *Nónne scripta ——in libro sermonum dierum?*] *In libro Chronicorum*, JT. qui non exstat [t]. Hi libri non sunt Paralipomena, quia ibi de *domo eburnea*, &c. nihil legimus; sed libri Paralipomenon ex illis, quantum apparet, descripti fuerunt [v].

41. *Anno quarto Achab*] Qui regnavit 22 annos; quare 18 annos cum Achabo regnavit. Cur ergò postea dicitur Ahazias cæpisse imperare 17 anno Jehoshaphati, cum scribi oportuit 18? Resp. Ultimus sive 18 annus Achabi, non fuit plenus & absolutus, atque ideò intermittitur [x]. *Anno quarto*, impleto scilicet, ut patet ex collat. 16 29. & 22. 4 [y].

42. *Nomen matris Azuba*] Regum matres crebrò nominantur, quia à matre pendet educatio prolis, &c [z].

43. *In via Asa*, &c.] *Via*, hic est ratio agendi & gubernandi, inprimis, circa cultum Dei, ut patet ex v. 44 [a].

44. *Excelsa non abstulit*] Adeò invaluerat is error ut ei revellendo Rex par non esset [b]. Excusant eum à difficultate, &c. At virtus præcipuè circa difficillima præstatur: Impossibile certè non fuit, quia *Ezecias* hoc præstitit, & *Josias* [c]. At dicitur Josaphat *excelsa abstulisse*, 2 Par. 17. 6. Resp. 1. Non abstulit initio regni,

[i] San. [k] M. [l] San. [m] Glas. gram. p. 402. [n] V. [o] G. [p] Ma. [q] M. [r] T. [s] Me. [t] Pi. [v] Mart. [x] Mart. [y] G. [z] La. [a] Pi. [b] G. [c] Mart.

ad Josaphatum duravit [r]. Intra illud tempus *major serviebat minori*, juxta oraculum, Gen. 25 23 [s].

49. *Josaphat fecerat classes*, יְהוֹשָׁפָט עָשַׂר אֳנִיּוֹת] Gemina est hîc lectio; In textu est עָשַׂר, in margine עָשָׂה [t]. [Q sequuntur τὸ chethib.] *Jehoshaphato decem* (sub. fuerunt) *naves*, JT. [Plerique tamen sequuntur τὸ *Keri*;] *Fecit* (vel *fecerat* sive *paraverat*, V. Tig. not.) *naves*, ℔. Jon. Sy. Ar. P. Mo. עָשַׂר Mendosè scriptum esse pro עָשָׂה colligo, 1 ex 2 Chron. 20.36. ubi עָשָׂה bis habetur ante אֳנִיּוֹת i. e. *naves*. 2. Ex ipsa loquendi forma: non enim habetur ל ante nomen *Josaphati*, nec dici posset per ellipsin omissum, quum talis ellipsis sit insolens. 3. Facilis erat lapsus ex ה in ר [v]. [Q. utramque lectionem conjungere videntur;] *Fecit decem naves*, M. Ti. ¶ *Classes in mari*, אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ] *Naves Tharsis*, P. Mo. Sy. Ar. *Naves Africanae*, Jon. in V. i. e. tales qualibus vehi solebant Judæi in Africam. *Tharsis*, vel *Tarsis*, tria sign. in scriptura; *Africam*; *insulam auriferam* sitam in Oceano; & *mare* ipsum, ut hic; naves tales qualibus uti solent in mari illo magno [†]. *Naves Oceani*, JT. Pi. G. Quatuor hic tropi sunt, 1. Tarshish nomen viri, pro ejus posteris. 2. Posteri ejus pro regione quam isti incoluerunt, viz. Cilicia. 3. Cilicia pro mari mediterraneo ipsam alluente. 4. Mare mediterraneum, pro Oceano; i. e. mari magno [x]. *Naves Cilicas*, Ca. *Classem, qua in mari veheretur*, Strig. [Q cum sequentibus connectunt hoc modo;] *Naves* quæ per *Tarsis* (vel, *per mare*, Ti.) *venirent in Ophir*, M. *Naves ad euntum Tarsis, ut irent Ophiram*, Q. in Belg. ¶ *In Ophir*] De qua repete dicta suprà ad 9. 26, 28 [y]. Josephus, qui suprà *auream Chersonesum Indiæ*, hic eandem vocem interpretatus est *Pontum & Thraciæ emporia*. Miror inconstantiam interpretationis [z]. ¶ *Propter aurum*, לַזָּהָב] *Pro auro*, P. V sub. *illic asportando*, V. sim. Jon. M. Ti. Pi. *auri causâ*, JT. *ad aurum*, Pi. לַזָּהָב, ut ἐπὶ κασσῖ in Aristoph [†]. ¶ *Et ire non potuerunt*, וְלֹא הָלָךְ] *Et non ivit*, scil. illa classis. Constructio non refertur ad vocem (quæ est אֳנִיּוֹת numeri pluralis, & generis fœminini,) sed ad sensum. Est syntaxis convenientiæ [a]. ¶ *Quia confracta sunt*, נִשְׁבְּרָה אֳנִיּוֹת] *Fracta est classis*, JT. Heb. *Fractæ sunt naves*, si puncta sequamur: si verò scriptum, est anomalia; nam נִשְׁבְּרָה est num. sign. & gen. fœm. at nomen ei per syntaxin convenientiæ cohærens est pluralis numeri, genere tamen fœminino conveniens [b]. ¶ *In Asion Gaber*] In ipso scilicet portu, priusquàm solverent, quæ pœna fuit fœderis facti cum rege Israel, 2 Par. 20. 37 [c]. ὁ ἐυσεβὴς ἀνὴρ, &c. *Vir bonus sive cum impiis naviget in mari, sive in terra ambulet*,

[r] G. [s] T. [t] Ma. [v] Pi. [†] V. [x] Pi. [y] Me. [z] G. [†] Ga. [a] Pi. [b] Pi. [c] Me.

nisi eâ lege istorum usurâ mihi concessa esset, nè nomen ipsius vulgarem. Ea autem hic seligam, quæ falsos Deos respiciunt in libris Regum memoratos, præsertim 2 Reg. cap. 17.]

1. סֻכּוֹת בְּנוֹת *Succoth benoth* ipsissimum erat Templum Veneris Uraniæ, vel Babyloniæ Mylittæ, ubi puellæ singulis in spatiis funiculis distinctæ sedebant, & rem habebant cum hospitibus: nec cuiquam fas erat priùs discedere, quàm ad hunc ritum fuerit ad res Venereas electa. Vide Herod. l. 1. & Strab. l. 16. Epist. Jerem. comm. 43. Levit. 19. 29. *Benoth*: Suidas, Βίνος, ἄσεμνα θεῶς. *Sicca* est fanum Veneris, &c. Valer. Max. l. II. c. VI. Σίκκα Οὐενερία *Sicca Veneria*, Procop. Vandal. Antonino in Itiner. & Victori Uticensi, cui & *Siccensis civitas*. Vide Plin. 5. 3. Hinc *Syccensis Venus* apud Gyraldum Syntagm. 13.

2. נֵרְגַל *Nergal*, ignis fortè perennis in septis à Cuthæis religiosissimè servatus. Ignis Persis Deus ante omnes: nec ignem in quotidianos usus destinatum immunditiis polluere audebant. Hinc Ur Chaldæorum quod habetur Genes. c. 11. pro Persarum Deo igne habent Judæi. Vide Moreh Nevochim l. 3. c. 30. Hinc Deus τῦ Nahor, Gen. 31. 53. & Dii Jehosuæ, c. 24. 2. Hinc Prophetarum חַמָּנִים in Regno Judaico, vel πυρεῖα, si rectè conjecturam fecerit Jos. Scaliger ad Catullum. Vide Isa. 17. Ezec. 6. *Magorum autem tribus in Cappadocia* Πυραῖθοι *dicebantur*, quòd πῦρ ἄσβεστον *(ignem perennem) servarent*, Strab. l. 15.

3. *Asima* Hamathitarum Deus quid fuerit, non capio: Ebræi Hircum fuisse volunt. Aben Ezra in Præfatione in Esther, Pentateuchum scribit Samaritanos ab his verbis auspicari, *In principio creavit Asima*. Verùm Dositheum Samaritanum sacras literas impiè interpolâsse constat.

4. *Nibchaz* Avitarum numen Canis imaginem retulisse aiunt R. D. Kimhi & Jarchi.

5. *Tarthac* figuram Asini;

6. *Adrammelech* muli;

7. *Anammelech* equi. Nos unum numen putamus & ad Molochum referimus. [*Molocum* autem quod spectat; nonnulla hic notanda] Dicebatur hic *Baal*, Jer. 19. 5. & *Milcom*, 1 Reg. 11. à Sym autem & Theodotione βασιλεὺς & ἄρχων, 2 Sam. 12 31. Jer. 49. 1, 5. &c.

Βασιλεὺς θεῶν in Phœnicum vetustissima Theologia, fortè *Moloc*, vel *Rex eorum*; *Adodus* dictus à Sanchuniathone Syris cultus, ab *Hadad* seu *Adad*, quod *unum* significat, inquit Macrob. Saturn. 1. 18. Effigies utriusque & *Adadi* & *Molochi* easdem fuisse memorant Scriptores, & ad solem exprimendum fictas. Saturnus Latinis, braica seu Punica sunt, & Regem denotant: Hinc *Milici* nomen & *Imilces*, quod est regina, & *Melicus*. Hinc Μίλικος sive Μίλκαρθος Hercules Tyriis cultus, Strabo. hinc *Bomilcar*, *Hamilcar*. Porrò facies hujus idoli (scilicet Molochi) erat, ut facies vituli, teste P. Fagio ex Ja'kut, ubi septem ejus conclavia memorantur. Sic septem sacræ erant portæ Mithræ, Cels. apud Orig. l. 5. *Mithra* verò totius antiquitatis consensu idem qui Sol æstimandus: *Mithir* item aut *Mether* Persicè Dynastam significat. Scaliger l. 6 de emendat. temp. Viri, fœminæ & pueri Molocho mactabantur, teste Photio in vit. Athanas. [Alii tamen aliter sentiunt;] Non combustos vel mactatos pueros, sed duabus pyris exstructis traductos, solùm Sacerdotibus Molochi rem procurantibus, scribunt R. S. Jarchi, D. Kimhi, Moses Mikotzi præcept. negat. 40. Maimon, &c. Verùm non modò traductos, sed etiam crematos pueros illos constanter affirmo. Vide Apollinar. Psal. 105. τεκνοκτόνους vocat Author. lib. Sapientiæ cap. 14. v. 23. & c. 12. v. 5. 6. Jer. 7. 31. & 19. 5. Ezec. 16. 20, 21. & 23. 37, 39. Alio ritu vetusto *Ignem pertransire* (πῦρ διέρχεσθαι) soliti sunt, qui jurabant, & illæsi fidem dictis adstruebant. Sacerdotes Molochi, uti aliorum sæpiùs Numinum כְּמָרִים *Cemarim* sunt nuncupati, quòd nigris indui solerent vestibus, juxta Kimhi. Per *Siccuth*, Amos 5. 26. Lecticam intelligo in qua portabant Numinis id est, Molochi imaginem; Tentorium quod circumferri potuit, ut Arca Testamenti Judæis.

De lucis אֲשֵׁרוֹת agitur, 2 Reg. 17. & alibi פֶּסֶל הָאֲשֵׁרָה occurrit 2 Reg 21. 7. Jupiter Ἐνδενδρος Rhodiis, & Bacchus Bœotiis nuncupabatur, à lucis, ut videtur; Nemorensis item Diana, &c. אֲשֵׁרָה Sidoniorum Numinum aliquod: Inde *Ashteroth*. Non locum arboribus consitum (uti plerique post Josephum volunt) sed Numen fuisse *Asarah* inde patet, quòd idolum ità dictum in Templo Hierosol, à Manasse Rege collocatum fuerit, ut id ligneum; unde forsan sub *Luci* & *Quercus* vocabulis, in fictæ Divinitatis opprobrium designatur. Vide 2 Reg. 23. 6. Simulachra igitur ligna τῇ *Astoreth* dicata *Asherim* & *Asheroth* seu lucos sæpiùs dicta sentio. 2. Paralip. 15. 16. לָאֲשֵׁרָה intelligendus est locus de ipsa statua Astartæ Deæ, nec vertendus *in luco*, sicut vulgariter redditur, sed juxta LXX τῇ Ἀστάρτῃ Vide Kimhi in radice אשר. De Lucis excindendis; id est, ligneis simulacris. Vide Deut. 7. 5. & 12. 3. Exod. 23. 13. Neque alios quàm Astartes Sidoniæ Prophetas illos 400 esse intelligo, qui *luci Prophetæ* dicuntur, 1 Reg. 18. 19. אֲשֵׁרָה pro simulacro Beli ligneo super aram ejus sacrato, Jud. 6. 25, 28. ubi עָלָיו non vertendum *juxta ipsum*, sed cum LXX *su-*

& *Moabitæ* quidem *regibus Israelis*, *Idumæi* verò *regibus Judæ*, tributa pendebant. Sed accisis paulatim utriusque regni viribus, utrique jugum excusserunt, ut videbimus *.

2. *Cecidit per cancellos cœnaculi sui*; ità M. vel, *in cœnaculum suum*, Jon. P. Mo. vel, *in cubiculo suo*, Ca. "בְּעַד הַשְּׂבָכָה בַּעֲלִיָּתוֹ וגו] *Per quendam clathrum in cœnaculo suo*, JT. *è fenestra* (vel *xysto*, Sy.) *cœnaculi sui*, Ar. Fenestram intelligit quâ immittebatur lumen in cubiculum regium, quæ obstructa erat lignis cancellatim & transversim intertextis [f]. Vel *cancelli* significant peribolum qui circa solarium ponebatur, juxta Deut. 22. 8. Tunc autem non in cœnaculum cecidit, sed in hortum, vel in impluvium [g]. ¶ *Ægrotavit*] Ac proinde nihil contra Moabitas tentare potuit [h]. Incipit jam exagitari Achabi posteritas [i]. Ochozias pœnas dat idololatriæ suæ [k]. ¶ *Consulite Beelzebub deum Accaron*, בְּבַעַל זְבוּב] [Variè accipiunt.] 1. *Deum muscam*, Jo. in G. (i. e. in similitudinem muscæ expressum [l].) Quem sequuntur Theod. Procop. Philast. Nazianz [m]. 2. Hic Deus vocabatur à Palæstinis atque Phœnicibus בַּעַל שָׁמַיִן, (i. e. *Dominus cœli*, Scal.) ab Hebræis verò, *deridiculi causâ*, (χλευασμὸς, Scal.) בַּעַל זְבוּב, *Dominus muscarum* [n]; quia templum ejus propter victimas plenum erat muscis, quas ad Templum Hierosolymitanum, ubi tot mactabantur victimæ, nunquam adventâsse narrant Hebræi [o]. Hebræis mos erat, Gentium deos nunquam suo nomine appellare, sed *abominationem*, aut *aspernamentum*. Sic pro *Bethel* dicebant *Bethaven* [p]. Non placet; neque enim Ochozias idolum suum contemptim appellâsset [q]. 3. Sign. *Dominum*, sive *Deum*, *muscæ*, vel *muscarum* [r]. Sic dicebatur, vel, 1. à copia muscarum, quam hostiarum copiosissimus sanguis gignebat *: vel, 2. quòd amoliri crederetur muscas perniciosissimas, &c [t]. quibus abundabant Accaronitæ, ob solum humidum & calidum, ex maris vicinia [v]. Sic etiam Græci habuerunt deum Μυιάγρον, vel Μύαγρον, vel Ἀπόμυιον, sive is *Jupiter*, aut *Hercules*, aut alius aliquis deus, fuerit, à *muscis abigendis* sic appellatus; ut testantur Plin. 10. 28. & 29. 6. Pausanias in Arcadicis & in Eliacis, Ælian. hist. 5. 17. & 11. 8. Nec in monte Cretæ, Carinâ, muscas reperiri docet Plin. 20. 14. Sed & de Templo Hierosf. dicunt Hebræi, *Musca nulla visa est in domo mactationum*. Quæ si vera sunt, Diabolus, ut solet, fuerit hac in parte Dei simia [x]. Beelzebub idem videtur qui aliis Jupiter,

[*] T. ex San. [f] V. sim. M. Me. Ma. [g] Me. [h] Pi. ex Jun. [i] San. [k] V. [l] San. [m] BA. 2. 4. 9 499. [n] G. Scalig. in Gr. [o] G. [p] Scal. in Gr. [q] Mar. [r] V. BA. * V. [t] V. sim. La. San. T. BA. Me. Jun. Pi. [v] La. [x] BA. ubi suprà.

הַאֵין sit *nonne*, & מִבְּלִי *quia non*: at הַאֵין non vertendum *annon*, sed, *annon est*, quia אֵין semper verbum substantivum in se includit †. *An propterea quòd non est*, &c? JT. vel, *Annon est Deus in Israel, quòd vos itis?* Jun. Ti. Genev. Vulg. ο'. Jon. &c. in Di. Duæ negationes [in Heb.] significatum intendunt. Sic v. 6. & 16 [b]. Dicit Mercerus duas negationes apud Hebræos, sicut apud Latinos, magis affirmare: quod non est admittendum, ut docemus ad Ecclesf. 3. 11. Ego, contrà, senserim magis negare, & hîc & ubique; & utramque negationem ad majorem emphasin versione exprimendam, *An propterea quòd non est, non est Deus*, &c? q. d. Palàm facitis vos sentire non esse, nequaquam esse Deum in Israele †.

4. *Quamobrem—morte morieris*] Ob consultum Dæmonem: vide 1 Sam. 28. 16 [c]. Est autem gravissimum crimen, & Deo auferre honorem præscientiæ, & iis dare qui non habent; Levit. 19. 31. & 20. 6, 27. Deut. 18. 10, &c. quare nec mirum si talia Deus gravissimè punit [d]. ¶ *Et abiit Elias*] Nempe, unde venerat, ad montem Carmeli *. Vel, repentè disparuit; unde putaverunt legati fuisse Angelum Dei, alioqui non destitissent à cœpto itinere [f].

5. *Quare reversi estis?*] Sic Jon. Sy. sim. P. Ar. re, scilicet, infectâ? Nam ex celeri reditu intelligo vos non profectos esse in Accaron [g]. ¶ מַה־זֶּה שַׁבְתֶּם] *Quid quòd (quid hoc, Mo.) revertistis?* ο'. *Quid ità*, &c? Ti. *Quid jam*, &c? JT. vel *modò*, &c? M. Heb. *hoc tempore*; nam subauditur nomen עֵת *tempus* [h]. *Quid hoc quòd revertimini?* Solet זֶה cum interrogativo מָה, aut לָמָּה, pleonasticè addi, & indignationem quandam simul indicat. Sic etiam Genesf. 18. 13. Jer. 20. ult [i].

7. *Cujus figura*, &c? מֶה מִשְׁפַּט הָאִישׁ] *Quod*, vel *quale, judicium viri*, &c? Mo. V. Pi. *Quæ*, vel *qualis, forma?* M. ex He. P. *Quæ dispositio?* Jon. *Qualis habitus?* Sy. Ar. Ti. JT. Strig. Ca. i. e. Quæ ratio vestitûs [k]? Sic enim quæstio intelligenda videtur ex responso nunciorum. Eadem vox usurpatur Exod. 26. 30. de forma seu figura Tabernaculi [l]. *Quæ consuetudo*, &c? Q. in M. Ea erat pilos nutrire, [ut sequitur,] M.

8. *Vir pilosus*; ità Jon. in V. P. JT. אִישׁ בַּעַל שֵׂעָר] *Vir habitor crinis*, Mo. *Patronus*, aut *dominus, pili*; i. e. pilosus & hirsutus [m]. Alii ad vestem referunt. Amictus pilosâ veste. Vide 1 Reg. 19. 19. in scholiis [n]. Vestis villosa seu cilicina videtur fuisse Prophetarum propria. Vide etiam Esa. 20. 2. Zach. 13. 4. Matt. 3. 4. Heb. 11. 37.

† Di. [b] Ma. † Di. [c] La. [d] G. sim. La. * San. ex To. [f] Ma. Q. in Matt. [g] Os. [h] Pi. [i] Glass. gram. p. 185. [k] Pi. sic Ma. Belg. [l] Belg. [m] V. [n] Pi. ex Jun. L.

Pp

Quod

nuerat †.

10. *Si homo Dei sum, descendat ignis*, &c.] q. d. Non putas me esse virum Dei, sed irridendo me itâ appellas, verùm Deus comprobabit igne de cœlo demisso [f]. Quod dicit Ulpianus, l. 1. D. *Si quis jus dicenti non obtemperaverit, Omnibus Magistratibus concessam esse jurisdictionem suam defendere pœnali judicio*, idem de Prophetis, qui velut magistratus sunt ipsis magistratibus à Deo impositi, rectè dicitur. Vide mox 12. Act. 5. 5, 10. & 8. 24. 1 Cor. 5. 5. 1 Tim. 1. 20. 1 Cor. 4. 21 [g]. Nihil hic præter justitiam ab Elia factum, ut finxit Manichæus [h]. Nam, 1. novit Elias ex revelatione Dei hos fuisse irrisores, & patronos Baal, & morte dignos. 2. Hæc fecit Elias non tam suo instinctus spiritu quàm Divino: quod satis ostendit Dominus se probâsse, &c [i]. Speciali Dei jussu hoc factum docet, quòd tertiâ vice Angelus monet eum ut descendat; nimirum, idem ipse qui antè suggesserat ut vindictam invocaret †. Qu. Cur ergò Christus eos reprehendit qui hoc Eliæ factum imitari volebant, Luc. 9. 54? Respond. 1. Apostoli isti commoti erant humanâ iracundiâ, non ex Divina suggestione. 2. Non distinguebant inter genera vocationum: Elias vocatus erat ut judicia Divinæ severitatis exsequeretur; Apostolorum verò munus erat homines juvare ac sanare, non autem perdere [k]. Et Christus in terris agens magis debuit factis suis clementiam quàm severitatem ostendere. 3. Movebantur illi magis privato vindicandi studio, quàm zelo justitiæ [l].

11. *Rursùmque misit*] [Sim. omnes.] Heb. *Et reversus est Rex, & misit*, V. Auditâ priorum pœnâ, videtur nonnihil perterritus destitisse: verùm postea redit ad ingenium, nec vel oraculis, vel miraculis, vel morbo, à sua malitia revocatur [m]. ¶ *Quinquagenarium alterum*] Qui priore impudentior fuit [n]: tum quia nihil deterritus est priorum exemplo; tum quòd petulantiùs agit, & festinationem requirit, paratúsque erat vim inferre repugnanti [o]. ¶ *Festina, descende*] Heb. *Cum festinatione*: Deficit ב, Pi.

12. *Descendit ignis*, &c.] Ità ostendit se Deus vindicem Prophetiæ contemptæ & sacri Ministerii [p].

13. *Curvavit genua*] In honorem illius ut Prophetæ. Vide 1 Reg. 18. 7. & infrà 2. 15 [q]. Aliquam hic pietatem habuit, non autem solidam & perfectam; alioquin tam atroci Regis mandato non paruisset [r]. ¶ *Noli despicere*, &c. תִּיקַר נַפְשִׁי] *Pretiosa sit anima*, vel *vita, mea*, &c. Mo. P. V. i. e. Parce, &c. Nè perdas me, &c. Solemus parcere rei charæ. Vide Psal. 116. 15 †.

15. *Locutus est angelus*] Sive per internam inspirationem; sive per apparitionem; licèt interim non

[f] V. [g] G. [h] E. [i] San. † E. [k] Mart. [l] E. [m] Mart. [n] Lt. [o] Mart. sim. Lt. [p] Mart. [q] G. [r] Mart. † V. sim. Pi.

Sane †. [illegible]

bris hæc tantùm leguntur, *Et regnavit Joram frater Ochoziæ pro eo, quòd ipsi non esset filius*; nullâ factâ mentione annorum Jorami filii Josaphati †. 2. Occiso Achabo, & Jehoramo ejus filio nondum adulto, regnum Israelis à Josaphat & aliis tutoribus fuit gubernatum (ob affinitatis necessitudinem) usque ad annum secundum Jorami filii Josaphat, in quo tandem Jehoram filius Ahab regnum per seipsum gubernavit [f]. 3. Reges sæpe filios suos cùm adhuc vivunt coronant, ut rebellionem præveniant; ut rectè notat Richardus de Sancto victore. Sic Salomon unctus est vivente Davide, 1 Reg. 1. Joachim anno parentis secundo coronatus est, & cum eo 10 annos regnavit; unde, cùm regnare cœpisset, dicitur fuisse *annorum octo*, 2 Par. 36. 9. & *annorum octodecim*, 2 Reg. 24. 8 [g]. Sic Josaphat Joramum filium se vivo Regem instituit [h]: tum quòd iturus erat ad Ramoth Gilead [i]; tum quòd multos haberet liberos, eósque parùm concordes [k]; ut colligi potest ex 2 Chron. 21. 3. *Et regnum dedit Joramo, quia erat primogenitus.* Quorsum hoc diceretur, cùm constet successionem in regno pertinere ad primogenitum, nisi dissensio fuisset inter filios ipsius [l]? Joram à patre Josaphato bis declaratus est Rex, adeóque duplex regni initium habuit. 1. Cùm Josaphat anno suo 17. bellum gessit, de quo 1 Reg. cap. 22. Et hoc initium tantùm [illegible] fuit. Parenti enim à bello redeunti regnum redditum est. 2. Cùm Josaphat denuo bellum moveret contra Ammon. & Moab. regni sui anno 22. De hoc initio sermo est 2 Reg. 8. 16. quod tempus cum quinto anno Jorami filii Achab coincidit. Et hoc initium regni Jorami verum est & stabile; quippe ejus octavus cum 12. Jorami Regis Israel coincidit. Josaphat igitur, licèt feliciter è bello reverteretur, filio regnum reliquit, 2 Chron. 21. 3. ipse interim in pace domi resedit, 2 Chron. 20. 30 [m]. Anno 17. Josaphati Jehoram ipsius filius Prorex constitutus est, cujus vicariæ potestatis anno 2. (Jehosaphati patris desinente 18.) Joram filius Achabi Rex fit. Hujus deinde ità regnantis anno 5. Joram, Judæ Prorex, à Josaphato regni factus est consors, & quasi ex Cæsare creatus Augustus, ut clarè indicat 2 Reg. 8. 16 [n]. Hinc sæpe varietas, quòd filii cum patribus regnârunt; quod & Persicam Chronologiam confudit [o]. Joram 8 annis & suprà cum patre Josaphato regnavit [p].

† Cap. crit. [f] Q. in Mart. [g] San. [h] Mart. sic Jun. Pi. Ms. K. in Butt. Usser. V. Lt. [i] Mart. [k] Mart. sim. K. in Butt. [l] K. in Butt. vind. 2. 13. p. 937. [m] Quistorp. annot. bibl. sim. Li. [n] Usser. chronol. sac. p. 6. [o] G. [p] V.

CAP.

phetæ decem tribuum, scil. Elias & Elisæus, Judaicis Prophetis quoad miracula præstantiores fuerunt. Nimirum, 1. Gravior erat & pervicacior in illis quàm in his idololatria; & ubi peccatum magis inundavit, ibi uberiorem gratiam Deus affluere voluit. 2. Pii Israelitæ graviùs tentabantur ad deserendum Dei cultum [l].

3. *Filii prophetarum*] i.e. Discipuli; ut infrà 12. *Patres* pro Magistris aliquando accipiuntur [m]. ¶ *Numquid nôsti*, &c?] Deus eos qui cum Prophetis vivebant paulatim assuefaciebat prophetiæ, nunc hoc, nunc illud de consiliis suis ipsis aperiens [n]. Illorum aliquibus hoc revelatum fuit [o]. ¶ *Quia hodie*] i.e. Brevi; non enim uno die confecerunt hoc iter [p]. ¶ *Tollet dominum tuum à te*, מעל ראשך] *Desuper* (vel *à super*, Pi.) *caput tuum*, V. sic Mo. Dictum emphaticè & propriè, ex more sedendi in Scholis: quòd scil. præceptor sedet loco altiore, discipuli inferiore, & hi sub illius pedes sedent; ut Act. 22. 3 [q]. *A capite tuo*, Jon. P. V. q.d. Dominus & Doctor est velut ornamentum & corona capiti [r]. *A te*, Ar. M. JT. V. vel, *tibi*. Pars pro toto, V. *Caput* sæpe ponitur pro eo cujus est caput: sic Gen. 40. — *auferet caput tuum*, *ac suspendet te*; Prov. 25. 22. Isa. 35 [†]. *A præsentia tua*, M. *nè sit postbac magister tuus*, Ti. *A capite tuo*; i.e. sursum rapietur, nempe in cœlum [t]: non à latere. Sic infrà, v. 5 [v]. ¶ *Silete*] Ità & sim. Jon. Sy. Ar. M. &c. q.d. Nos hoc scire nesciat Elias [x]. Silentium accommodatum erat mysteriis. Deinde, nolebat animum suum abstrahi in varia colloquia: cavebat enim nè repentè à se raperetur præceptor [y]. Al. החשו vertunt, *siluerunt*, He. in Ma. q.d. Quum eis dixisset, *Etiam ego novi*, illi siluerunt [z].

7. *Et quinquaginta viri*, &c.] Cupiebant hi spectatores esse mirabilis hujus ascensûs: &, cùm miracula sint veritatis obsignationes, voluit Deus eorum testes adesse [a].

8. *Involvit illud*, ויגלם] *Et convolvit*, sive *complicavit*, P. V. in formam oblongam & rotundam, aptam ad percutiendum [b].

9. *Postula — antequam tollar à te*] Hoc non ità ursisset Elias, si sancti post mortem seu discessum rogandi essent [c]. ¶ *Obsecro ut fiat in me duplex spiritus tuus*, ויהי נא פי שנים ברוחך אלי] *Et sit, quæso, os duorum in spiritu tuo ad me*, Mo. *Mensura*, vel *portio*, *duorum* (vel, *duplex pars*, sive *portio*, M. Ti. JT.) *spiritûs tui super* (vel *in*, V. vel *penès*, JT.) *me*, P. M. Ti. פ pro

[l] Mart. [m] V. sim. Jun. Pi. Mc. [n] G. [o] Mc. [p] Os. [q] Pi. [r] V. [†] San. [t] Mart. [v] Ma. [x] Mc. sim. M. [y] Mart. [z] Ma. [a] Mart. [b] Mr. [c] Mart.

rum Prophetarum, quorum Elias pater spiritualis & magister erat [p]. Postulat ut sibi de spiritu Eliæ, tanquam primogenito discipulo, duæ traderentur partes supra alios Prophetas qui etiam hunc spiritum erant participaturi [q]: ut sit velut primogenitus inter discipulos [r]. Translata loquutio à jure corporali primogenitorum, Deut. 21. 17. ad dona Spiritûs [†]. Primogeniti de hæreditate duas ferebant partes, cùm cæteri ferrent singulas. Et פי pro *portione* sumi apparet ex Deut. c. 21. v. 17. Zach. c. 13. v. 8. Vide mox v. 15 [t]. [Aliis hæc non placent.] Talis comparatio hîc non instituitur: quia *duplex portio* quam expetit Elisæus refertur ad simplicem portionem quam habebat Elias; qu. d. Ut mihi contingat dupla portio donorum propheticorum Eliæ [v]. 5. *Duplex spiritus*, nempe, & spiritus Prophetiæ, & Miraculorum [x]: Iis nempe duobus charismatum generibus Elias excellebat. Petit ergò utroque ipsius dono instrui [y]. Spiritum Prophetiæ habebat tum Elisæus cum pluribus aliis; sed spiritu miraculorum, quem habuit Elias, ad id usque tempus caruit; sed quia jam petiit, impetravit [a]. Nota hîc Elisæum, datâ sibi petendi optione, minimè frivola postulâsse, honores, voluptates, &c. sed bona spiritualia, & quæ ad gloriam Dei & ædificationem Ecclesiæ conducere noverat [b].

10. *Rem difficilem postulâsti*, הקשית לשאול] *Difficile*, vel *durum*, *fecisti petendo*, P. *Durè egisti postulando* [c]. Mo. *Difficilis fuisti in petendo*, V. *Rem difficilem*, sive *arduam*, *postulâsti*, P. JT. Ca. Strig. M. Ti. vel, *postulas*, V. *Dura petivisti*, Jon. *Nimium petis*, Sy. sim. Ar. *Difficultatem injecisti petendo*, Jun. q.d. Non est vulgare beneficium quod petis, &c [c]. Petis quod non humanitus datur, sed divinitus, & rarò contingit [d]. Pauci Prophetæ sic instructi reperiuntur [*]. Hoc dicit, ut nimiam Elisæi in petendo audaciam modestè incusaret [f]. ¶ *Si videris me*, *quando tollar à te*; ità P. [sim. omnes:] לקח מאתך] *Ablatum à te*, Mo. i.e. abeuntem [g]. q.d. Nè exspectato à me, sed ab eo qui me assumpturus est: proinde observa signum ejus [h]. Hoc signo deprehendes quod petis tibi datum esse à Deo [i]. Sic loquitur, ut desiderium ipsius magis accenderet, itàque eum ad hoc donum præpararet; útque ipsius Eliæ preces crescerent pro Elisæo: Erat enim uterque incertus, an Elisæo præsente raperetur Elias [k].

11. *Et sermocinarentur*] De rebus Divinis; fortè de duobus

[p] T. [q] V. sim. Jun. Ma. G. [r] G. [†] Jun. Ma. [t] G. [v] R. [x] Q. in Ma. ità Mart. La. T. ex Thom. plerique in San. [y] Mart. [z] Mar. [a] T. [b] Mart. [c] Sa. [d] Jun. [*] Mart. [f] San. [g] V. Os. [h] Ma. [i] V. [k] La.

tem Eliæ immutatum eft, & incorruptibile redditum [c].

12. *Currus*, &c.] Non rufticus vel urbanus, fed falcatus, five militaris [d]. Heb. *Currus — & equites ejus*, G. *i. e.* vis & robur; in iis enim tunc præcipuum belli robur erat. Metaphoram fumit ex præfenti occafione [†]. Alludit ad id quod videbat [f]. Robur erat populi tum precibus [g], tum doctrinâ [h].

13. *Pallium, quod ceciderat ei*] Eliæ in cœlum afcendenti [i]. Voluit Deus Elifæum hoc pignus dati fibi Spiritûs habere [k].

14. *Percuffit aquas, & non funt divifæ*] Non illico dat Deus miraculum; vel, 1. nè facilitate vilefceret: vel, 2. nè miraculum rei externæ adfcriberetur [l]: vel, 3. quia plufculum fibi blanditus eft Elifæus de duplicato Spiritu; vel curiofiùs explorare voluit quantum Spiritus novus poffet [m]. Voluit Deus Elifæum inducere ad modeftiam, nè repentè arbitraretur fe Magiftro fuo vel parem vel fuperiorem evafiffe [n]: Nè novus Propheta vanitati inanique lætitiæ fuccumberet [o]. 4. Nè propriis meritis dona hæc adfcriberet, fed liberalitati Divinæ [p]. ¶ *Ubi eft Deus Eliæ etiam nunc?* [אַיֵּה יְהוָה אֱלֹהֵי אֵלִיָּהוּ אַף הוּא] Illud אַף הוּא miris modis vertitur. ο'. ipfam vocem Hebræam pofuerunt, ἀφφώ. Q. voce illâ הוא putantes aliquid arcanum & excellens fignificari, verterunt, κρύφιος [q]. [Ità Th. in Nobil.] Al. De Elija exponunt, alii de Elifa [r]. [Al. cum verbis fequentibus connectunt:] *Etiam ifte* [fcil. Elifa] *cùm percuffiffet aquas, divifæ efferunt*, &c. JT. fim. Ca. Ang. Glaf. Sy. His favet accentus diftinguens Athnach fub voce *Elijah*: & ו in וַיַּכֶּה poft אַף הוּא redundare videtur, & folùm effe converfivum, nequaquam verò copulativum; ut alibi fit [*]. [Alii cum antecedentibus nectunt:] *Ubi eft Jehova*, vel *Dominus, Elijahu, etiam ipfe?* P. fic Mo. Mar. *atque ipfemet?* M. *nimirum*, five *imò, etiam ipfe?* Belg. Gal. q. d. Cur non dividuntur aquæ, cùm eundem Deum colam quem coluit Elias [†]? Senfus eft, *Ubi nunc Deus ille Eliæ?* i. e. Adfit [s]. Ubi nunc Deus Eliæ, & promiffio mihi per Eliam facta, de duplicando Spiritu, fi vidiffem, &c [v]. Aliis oratio eft ecliptica: q. d. Ipfe quoque Elias verberavit aquas hoc pallio, & apertæ funt: nunc verò me percutiente, &c. non fcinduntur [x]. *Sufcipe petitionem meam, Domine Deus Eliah, etiam ipfe*, Jon. Ar. *Ah! Domine Deus domini mei Eliæ: tum is quoque percuffit*, &c. Sy. [Pro אַיֵּה videtur legiffe אֲהָהּ *Ah!*] *Ubi eft Jehovah, Deus Elijahu? etiam ipfi*, i. e. ipfi quoque, h. e. in gratiam ipfius, fub. *factum miraculum: percuffit enim* (fub. *fecundò*) *aquas*, &c [y]. *Etiam ipfe*; i. e. Agè, Deus optime, qui hactenus per Eliam miracula edidifti, demonftra te ad-

[c] V. [d] T. [†] Ma. [f] G. [g] G. ità V. et He. Jon. Ar. Me. [h] G. [i] Me. [k] San. [l] Mart. [m] T. et San. [n] Mart. [o] Me. [p] L. [q] G. [r] M. [*] Glaf. gram. p. 593. [†] V. [s] G. [v] Mart. [x] Q. in Mart. [y] V.

tollendum ab Elifæo ipfi dixerant [g]? Refp. Sciebant Deum fublaturum effe Eliam, fed nefciebant an in perpetuum, an ad tempus tantúm [i]. Dominus fæpe illum tulit ab hominibus, ficut fuprà Obadia dixerat, *Et tollet te Spiritus Domini ad locum quem ego nefcio* [k]; vide 1 Reg. 18. 12. & 2 Reg. 1. 4 [*]. fed non præviderant fic eum tollendum, ut non ampliùs effet futurus inter homines [l]. ¶ *Et projecerit eum*, &c.] i.e. Dimiferit eum in monte, &c [m].

17. *Coegerúntque eum*, &c. [וַיִּפְצְרוּ בוֹ עַד בֹּשׁ וגו׳] *Et coegerunt eum, ufque adeò ut tardaverit: tandem dixit*, P. Ad verb. *donec tardaverit: & dixit*; i. e. Coegerunt eum tantifper dum tardavit, five cunctabatur, fub. *dicere ac permittere illis ut mitterent* [n]. *Et inftiterunt in eum ufque ad pudefieri*, Mo. fim. ο'. Sy. M. Ti. Pi. Quod referri poteft vel ad filios Prophetarum, quos repugnando pudore affecit [o]; vel ad Elifæum, ut ille pudefieret iis ampliùs obfiftere [p]. *Tandem inftantibus apud eum, dum differebat, dixit, Mittite*, JT. per conceffionem, victus ipforum importunitate [q]. Dubium eft an ex curiofitate fic inftabant, an ex obfequio erga Eliam. Interea Deus eorum pertinaciâ abutitur, quò raptus Eliæ evaderet certior, & ut Elifæus malâ fufpicione liberaretur [r], nè parùm videretur amans Præceptoris, & fortaffe lætus quòd abeffet, quò ipfe inter Prophetas præcipuus effet [†].

19. *Habitatio optima eft*; fic P. [מוֹשַׁב הָעִיר טוֹב] *Situs urbis bonus*, Mo. vel *commodus, elegans*, V. Solum uber, cœlúmque benevolum [t]. ¶ *Terra fterilis*] Ità ο'. M. Ti. Ca. Strig. i. e. mulieres & pecudes fœtæ degentes in hac terra: Meton. fubjecti [*]. ¶ [וְהָאָרֶץ מְשַׁכָּלֶת] *Et terra* (i. e. *regio*, V.) *orbat*, V. P. fim. Jon. Sy. i. e. perimit, perdit, fub. *habitatores fuos*; q.d. Hîc citò intereunt incolæ [v]. Aquarum infalubritas facit ut terra fit vafta habitatoribus [x]. *Terra, five regio, facit abortum*, JT. BA. vel, *fterilefcere facit*; eft enim מְשַׁכָּלֶת tranfitivæ fignificationis [y]. Utut plerumque שָׁכֹל fign. *orbari*, alicubi tamen fignificat *abortire*. Sic Gen. 31. 38. לֹא שִׁכֵּלוּ, *non abortiverunt*; & Exod. 23. 26 [z]. Neque hominum & animantium fœtus, neque terræ fructus, ad juftam maturitatem pervenire finit: nam in toto tractu Jerichuntino unus tantùm fons erat. Vide Jo. de Bel. Jud. 5. 4 [a]. Non fuit magna aquarum copia in terra Canaan [b]. Bibentes homines illam aquam in varios inciderunt morbos, &c. & prægnantes abortiebantur [c]. Obj. At conftat terram Jerichuntinam majori ex parte pinguem & fertilem fuiffe [d]. Refp. 1. Hoc ergò non eft intelligendum de tota terra Jerichuntina [†], fed de parte illa tantùm quæ vitium ex aquis præterfluentibus trahebat [f], quæque versùs mare Mortuum jacebat;

[g] M. [i] V. [k] M. [*] Ma. [l] Mart. [m] V. [n] V. [o] Mar. [p] Mar. Sa. Pi. [q] Jun. [r] Mar. [†] Mart. fim. Me. [t] Me. [*] Pi. [v] V. [x] Mer. [y] M. [z] BA. 1. 2. 32. 233. [a] Jun. Me. [b] Of. [c] M. fim. Of. [d] T. & San. ex To. [†] T. fim. Me. [f] Me.

runtur. Ita hoc loco salem pro fausto symbolo accipiemus, nimirum, pro sana doctrina, quâ omnia vitiata emendantur [o]. Ex hoc exemplo Elisæi desumpsit Ecclesia *sal* quod in aquæ lustralis benedictione admiscet, testibus To. & Durando [p]. Miror eos non uti ficubus, quòd Esaias eas in sanando Hezeciæ ulcere adhibuerit [q].

21. *Egressus ad fontem aquarum*; ità V. sic Sy. Ti. JT. אֶל־מוֹצָא וגו׳] *Ad ortum aquæ*, Ca. sic M. vel, *ad exitum*, &c. P. Mo. M. Sed idem est; egrediuntur enim aquæ ubi oriuntur [r]. *Ad originem fontis aquæ*, Ar. ¶ *Misit in illum*] Non in vas, ut omnem fraudis suspicionem amoliretur †. ¶ *Hæc dicit Dominus*] Noluit Propheta vel sibi vel sali vim istius miraculi adscribi *. ¶ *Non erit ultrà*, &c. לֹא יִהְיֶה מִשָּׁם עוֹד מָוֶת וּמְשַׁכָּלֶת] *Non erit inde ultrà*, sive *deinceps*, *mors & orbans*, Mo. sim. plerique. Vide ad v. 19.] Aquæ hæ non erunt ampliùs noxiæ sive lethales. מְשַׁכָּלֶת quidam volunt esse nomen, & vertunt, *non erit ultrà mors, aut interitus*, sive *internecio* [s]. q. d. Sanavi aquas has; non modò eas quæ jam sunt in fonte, sed quæ posthac scaturient [t].

22. *Sanatæ sunt in diem hanc*] Usque ad tempora hujus historici; imò usque ad Josephi ætatem, ut ipse testatur de Bell. l. 5. Beneficium ergò non fuit temporarium, sed firmum & constantissimum [u]. Ità duo hic erant miracula. 1. Salsuginosus ager & salsa aqua sale immisso temporis momento sanantur. 2. Modicus sal virtutem tribuit occultis aquarum scatebris, quæ post multas ætates nunc etiam profluunt [y].

23. *Ascendit in Bethel*] Ex Jericho: ut etiam illic filios Prophetarum inviseret, eósque consolaretur de morte Eliæ [z]; & ut suam loco Eliæ de illis curam ostenderet, eósque in sua vivendi ratione confirmaret [a]. Rectè, *ascendit*, quia Bethel in alto monte sita, teste Brochardo; at v. 2. *descendunt Bethelem de Galgalis*, &c. Nempe, in via ex oppido Galgale montes occurrebant altiores [b]. In Bethel utraque religio erat; ibi schola Prophetarum, ibi etiam caput & initium idololatriæ Jeroboamicæ: Hinc, ut fit ubi diversæ retinentur religiones, rixæ ac tumultus perpetuò excitabantur [c]. ¶ *Cùmque ascenderet per viam*] Quâ, scilicet, ibatur in Bethel [d]. ¶ *Pueri parvi*] Sic dicuntur *Adolescentes*: nam נְעָרִים *pueri* dicuntur etiam qui adulti sunt; Gen. 22. 5, 12. & 41. 12. 2 Par. 13. 7. Esa. 11. 6 †. ¶ *Illudebant ei*; sim. omnes;] וַיִּתְקַלְּסוּ בוֹ Hithpahel significatum intendit; q.d. multùm & procaciter illudebant ei [f]. ¶ *Ascende*] Sic proscindunt Eliæ assumptionem; q.d. Abripiat te quoque Spi-

tus puniretur [?]. Manichæi Deum veteris Testamenti malum fuisse, ejúsque cultores & Prophetas crudeles esse, dixerunt; ideóque Vetus Testamentum rejiciebant: qui pari ratione & Novum rejicere possent, quia Paulus Elymam excæcavit, & Petrus Ananiam, &c. interfecit [t]. Sed non magnum hoc peccatum videtur, præsertim in ea ætate [v]. [Quid ergò de hac tanta severitate dicendum?] 1. Propheta non ex carnalis vindictæ cupiditate, sed ex Divino zelo, imprecatus est eis [x]. Non est humano spiritu impulsus, sed afflatu & instinctu Divino commotus; unde exsecratus est eos *in nomine Domini*, h.e. Dei authoritate [y]. Nec, si studio vindictæ hoc oprâsset, illius votis Deus annuisset [z]. 2. Hi pueri illuserunt Eliæ, non tantùm in contemptum personæ, sed etiam functionis propheticæ [a]. Sciebat Deus se in Elia despici: Et hoc suggessit ei Spiritus Dei, se non tam ut *calvum* suggillari, quàm ut Prophetam veri Dei. Confer Exod. 16. 8. 1 Sam. 8. 7. Luc. 10. 16. Act. 5. 4 [b]. 3. Erant hi omnes filii idololatrarum; vitulus nempe aureus fuit in Bethel [c], quem colebat populi pars longè maxima, 1 Reg. 12. 30. His *Prophetæ*, qui in idololatras invehebantur, odiosi erant, & inprimis Elisæus, qui Eliæ comes erat, &c. Proinde cum *Bethelem* in prophetico habitu venientem subsannant idololatrarum filii, ut verisimile est, à parentibus instigati [d]. Pereunt, opinor, illi in quibus major hæserat culpa, aut quos parentes incitârunt †. 4. Magis parentes quàm pueros Deus punire voluit [f]. Parentes, malè liberos educando, mortem illis accersiverunt [g]: Illi siquidem iis idololatriam & contemptum Dei ac Prophetarum ejus instillabant [h]. 5. Elisæus pueris bene consuluit, ne impunitate deteriores fierent; si enim diutiùs vixissent, sceleratiores evasissent, ideóque graviùs damnandi [h]: quod cùm prophetica mente vidisset, eos perire voluit, quò peccatis eorum citò modus fieret; &, si qui ex eis per ætatem non intellexerunt quid agerent, Deus fortè præsenti ipsorum supplicio contentus fuit. 6. Voluit Deus illorum interitu alios monere, ut Prophetiæ ac sacro Ministerio non illuderent [i]. Hâc clade sancire voluit reverentiam erga senes & viros sacratos [k]. Grave erat hoc scelus, & contra duo capita Legis, quibus Deus mandavit ut honor & parentibus, (quorum loco sunt Ministri,) & senioribus, exhiberetur [l]. 7. Non maledixit eis donec conversus eos vidisset, & in Spiritu cognovisset eos ob causam aliquam occultam morte dignos fuisse [m]. ¶ *Duo ursi*] In Deut. minatur Deus se bestias immissurum adversus transgressores. Et jure ità facit: Nam cùm parentes & magistratus, qui mali

& regnavit duos annos; quomodo ergò regnavit *Joram anno Josaphati* 18? Resp. Annus 18. *Josaphati* idem erat posterior *Achasiæ*[a]. Cœpit *Ahaziah* regnare anno *Josaph.* 17. cœpit verò *Jehoram* anno *Josaph.* 18 delinente[b]. *Ahazias* non imperavit duobus perfectis annis, imperfectus autem annus non recensetur[c]. Porrò, ex attenta sacri textûs consideratione colligo *Achabum* & *Josaphatum* eodem ferè tempore filios suos Proreges constituisse. Hinc *Achazia* biennio regnâsse legitur, cujus majorem partem vivente patre *Achabo* fuisse exactam, synchronismi ratio dubitare nos non sinit[d].

2. *Fecit malum, sed non sicut pater, &c.*] Ergò peccata non sunt paria †. ¶ *Tulit statuas Baal*] Dei Zidoniorum. Vide 1 Reg. 16. 31[f]. Mirum sanè vivente & vidente Jezabele hoc ausum fuisse[g]. Sed, 1. Viderat patrem Achab ob ejus cultum cæsum[h]. 2. Cùm rumor esset, Moabitas in pœnam istius idololatriæ permissu Dei rebellasse, voluit offendiculum potiùs tollere, quàm belli aleam subire[i]. 3. Vel Josaphati impulsu hoc factum, qui fortè negavit illi auxilium, nisi Baal abjiceret[k]. Facilius autem erat Baalem tollere quàm vitulos; quia ejus cultus recens erat, vitulorum verò inveteratus[l].

3. *Nec recessit ab eo*] Heb. *ab eo*, sub. peccato; vel, *ab illa*, sub. *idololatria*. Relativum sing. cujus antecedens est plurale[m]. *Abeo*, i.e. ab ullo eorum: Syllepsis[n]. Similis diversitas numeri habetur Jos. 2. 4. *suscepit duos viros — & abscondit ipsum*, h.e. utrumque[o].

4. *Mesa rex Moab nutriebat pecora multa*, [הָיָה נֹקֵד] *Erat pecuarius*, Mo. JT. Pi. Ca. G. vel, *dominus pecorum*, Jon. M. Pi. *pastor*, V. *princeps pastorum*, Sy. *dives pecoris*, Ar. *armentarius*, Ti. Rei pecuariæ studebat: quod olim magni viri suâ personâ non indignum putabant[p]. Heb. *erat punctans*, Mar. Sic pastor vocatur, à signis vel punctis quæ pecudibus imprimebantur[q]. נָקֹד sign. *pecus punctatum*, seu *punctis respersum*. נֹקֵד hîc tantùm reperitur, & Amos. 1. 1. Ibi *bubulcum* sign. hîc: *dominum pecudum*[r]. ¶ *Solvebat*, וְהֵשִׁיב] *Et reddebat*, Mo. Pi. vel *pendebat*, M. Ti. JT. sub. *munus*, vel *tributum*, Jon. Pi. V. Ti. ¶ *Centum millia agnorum, &c.*] Reges minores majoribus vectigal dabant ex iis rebus quibus abundabant. Abundabant autem Moabitæ ovibus; unde & dea eorum in ovium forma †. ¶ *Arietum cum velleribus suis*, אֵילִים צָמֶר] *Arietum lanæ*, Mar. Pi. vel, *cum lana*, M. Ti. P. Mar. Belg. Ang. *lanigeros*, Mo. Sy. Hoc pendebat vel semel[s], vel quotannis[t].

5. *Prævaricatus est fœdus*], Potiùs, *prævaricatus erat*, ut *initio* suprà 1. 1. Semel dictum repetitur

[a] Jun. Pi. [b] Usser. chronol. [c] Mart. [d] Usser. † Mart. [f] Jun. Pi. [g] T. [h] La. [i] T. [k] Mc. ex Sal. [l] M. [m] V. [n] Jun. Pi. [o] Glass. gram. pag. 206. [p] Os. [q] Mar. sim. M. [r] Pi. † G. [s] M. [t] M. Jun. Pi.

Moabitas à tergo adorirentur[k]; à qua parte sibi minùs timebant: 2. ut Idumæum sibi socium adjungerent[l]; vel, ut Idumææ præsidem, fortè suspectum, in officio continerent; nè ipse Moabitis faveret[m]. 3. Permisit hoc Deus in pœnam Jorami, & ut viam miraculo sterneret[n]. Notandum, neque Josaphatum oraculum Dei requisivisse, quod in expeditionibus suscipiendis Lex mandaverat, quódque priùs, dum adjutor esset Achabo, omittere noluit. Sed hoc adscribendum necessitudini cum impiis. Qui recidunt in eadem peccata suâ culpâ, à Deo deseruntur, unde in graviora scelera subindè ruunt[o].

9. *Rex Edom*] i.e. Præfectus vice Regis Judæ[p]. Tales præfecti *reges* vocantur 1 Reg. 20. 1. Vide & Deut. 33. 5. Jud. 18. 1. & 21. 25. & dicta ibi[q]. Hunc compulit Josaphat, cum populo suo, arma sumere, secúmque adversùs Moabitas pugnare[r]. ¶ *Circuierunt per viam septem dierum*] Incessus ipsorum non erat expeditus, sed militaris & tardus; alioquin ex Idumæa ad Moabitidem non erat iter septemdiale †. ¶ *Nec erat aqua*] Vel, 1. ob insolitos æstus; vel, 2. quòd itineris duces aberrârint. Idem accidit Crasso & M. Antonio in expeditione Parthica, quamvis Duces erant præstantissimi[s]. ¶ *Et jumentis quæ sequebantur eos*; ità M. Ti. V. אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם] *Quæ erant in pedibus eorum*, Pi. Jun. ut Exod. 11. 8. Jun. vel, *ad pedes eorum*, P. Pi. V. i.e. quæ secum ducebant[t]: *quæ erant cum illis*, Jon. Sy. Jun. Ar.

10. *Heu! heu! — congregavit nos Dominus, &c.*] i.e. Congregari permisit[x]. Invitavit, vel excitavit, nos Deus. אֲהָהּ, *Ohe*: est vox admirantis & desperantis[y]. Hoc est impiorum ingenium, cùm adversa contingunt, de ipso Deo conqueri; cujus dum secundis rebus fruuntur nec quidem meminerunt: nec interea cogitant, se ipsos accersere sibi suis peccatis infortunia. Duriter sanè affligebantur, quia præ siti neque ulteriùs pergere, neque reverti domum, poterant[z].

11. *Estne hic propheta, &c?*] Lamentari & conqueri mulierum est & puerorum; sapientum verò, ad remedia confugere. Debuerat Josaphat initio prospicere: sed præstat serò quàm nunquam. Sancti admoniti flagellis in viam redeunt[a]. ¶ *Est hic Elisæus*] Qui Divino consilio hos Reges sequebatur[b]. ¶ *Qui fundebat aquam*] Ità Mo. simil. plerique. Cùm scil. volebat manus abluere[c]. i.e. *Qui ministrabat*, Jon. Ar. G, &c. Descriptio hæc est servitii seu ministerii synecdochica[d]: species pro genere †. יָצַק verto, *infundit*, in præsenti, quia tunc Elias adhuc vivebat, ut ex 2 Par. 21. 12. apparet. Sic 2 Sam. 1. 5. *Quomodo scivisti?*

pro;

[k] Jun. Pi. [l] Mc. [m] Mart. [n] La. [o] Mar. [p] G. sic V. Jun. Pi. Mc. [q] G. [r] T. † San. [s] Mar. [t] V. [x] L. [y] V. [z] Mart. [a] Idem. [b] San. [c] V. [d] Gl. sic Mart. † G.

quoque debere applicari [o]. Sed quónam hi Reges descenderunt? Id non indicatur, nec mihi liquet [p]. Tum Elisæus sequutus est exercitum, sed tetendit sibi tentorium extra castra [q]. Deus voluit ut sacerdotes castra sequerentur: hos non habebant decem Tribus: rectè igitur Prophetæ in castris adsunt, ut orarent, &c [r].

13. *Quid mihi & tibi est?*] Quid mihi est tecum commune? q. d. Nihil †. Quid mihi negotium exhibes [t]? Quæ societas, &c? Tu vitulos colis, ego Deum [v]. Miranda hæc libertas & παρρησία spiritum Elianum hîc licet agnoscere [x]. ¶ *Vade ad prophetas patris,* &c.] Non seriò hoc suadet, sed ironiâ falsâ utitur, quam ab Elia didicerat [y]. Tacitè innuit quàm futilis esset illorum religio [z]. ¶ *Quare congregavit,* &c? אַל כִּי קָרָא וגו'] *Nequaquam*, vel Nè, sub. talia dicas, V. vel, *commemores nobis ista*, M. q. d. Missa facias ista, Nè rejicias nos [a]. *Quis convocavit*, P. vel *invitavit*: subaudienda quædam, sic; *Nam verum est quòd vocavit*, i. e. videtur nos convocasse, ut, &c [b]. Non ibo ad prophetas patris, &c [c]. Animadverterat enim eos parenti imposuisse, & nihil adjumenti in tanto discrimine sibi afferre. q. d. Sicuti Jehovam authorem hujus periculi video esse; ità censeo ad illum confugiendum [d]. Consule nobis quomodo præsentem necessitatem effugiamus †. Id primùm quærit Joramus, non autem regnum Dei, juxta Matt. c. 6. v. 33 [f]. ¶ *Tres reges hos*] q. d. Non tantùm de me agitur, sed etiam de his duobus, quos magni facis [g].

14. *In cujus conspectu sto*] Ut solent famuli coram dominis suis, ut eis serviant: i. e. cui assisto [h]. ¶ *Si non vultum Josaphat erubescerem*, לוּלֵי פְּנֵי יְהוֹשָׁפָט אֲנִי נֹשֵׂא] *Nisi facies*, sive *faciem*, (vel *vultum*, Sy. Os. *personam*, JT.) *Jehosaphat susciperem*, P. Joh. sim. [i]: vel, *revererer*, M. Ti. Sy. vel, *conspicerem*, Ar. Facies pro *persona*, synecdochicè [l]. *Nisi me dignitas Jos. moveret*, Ca. sim. Strig. H.; nisi revererer Jehoshaphat: q. d. Quæ faciam, agam in ejus gratiam [k]. ¶ *Non attendissem te*] Heb. *si intuerer te*, &c. sub. *puniat me Deus*. Formula jurandi elliptica [l].

15. *Nunc autem adducite mihi psaltem*, ità Sy. [sim. plerique:] מְנַגֵּן] *Modulantem*, Mo. *fidicinem*, JT. sim. Pi. *citharœdum*, Jon. in V. i. e. aliquem qui canat laudes Dei, &c. Non enim musicâ profanâ utebantur, sed sanctâ [m]. Qu. Sed cur psalten advocat? Resp. 1. Spiritus Propheticus non semper adsistit Prophetis ad nutum [n]. Rectè Scholastici, *Prophetia est donum actua-*

ad revelandum quia ... opus erit [o]. Postulat aliquem qui canat laudes in honorem Dei, ut elevaret intentionem animi ipsius ad Deum [c]. 2. Fortè psaltes etiam propter adstantes adhibitus est, ut mentes suas hoc modo lenitas tollerent ad Deum [d]. ¶ *Facta est super eum manus Domini*] H., pro, afflatus est spiritu prophetiæ †. Sic loquitur, nè prophetiæ cantu vel psalti, vel naturalibus viribus Elisæi adscriberetur [f]. Aiunt Hebræi שְׁכִינָה non intervenire inter animi angores: contrarium in Novo Fœdere [g].

16. *Facite alveum torrentis fossas & fossas*, עָשׂוֹ הַנַּחַל הַזֶּה גֵּבִים גֵּבִים] *Fac torrentem istum* vel, *in torrente isto*, P. vel, *in planitie ista*, M. *in valle ista*, Sy. Q. [illegible] V. JT.) *fossas fossas*, vel *scrobes scrobes*, V. JT. Pi. &c. Repetitio ejusdem dictionis rei multitudinem demonstrat [n]. [Vide ad Gen. 14. 10. *putei putei*, & Jud. 5. 22. *propter plausus plausus*.] *Fac crebras fossas*, P. sim. Sy. In imo illo aridi torrentis vel juxta torrentem [i], in loco ubi solet torrens decurrere [k], fodite plurimas foveas, quæ aquas miraculo mox submittendas excipiant & detineant [l]. Nota quòd עָשׂוֹ hic est positus infinitivus, capitúrque pro imperativo [m].

17. *Non videbitis*] i. e. Non sentietis. Tribuit sensui uni quod est alterius [n]. ¶ *Ventum*] Austrum scil. pluviæ conciliatorem [o]. De ventis pluviosis loquitur: sunt enim & venti qui pluvias impediunt [p]. Deus absque pluvia aquas per alveum torrentis effundet [q].

18. *Parúmque est hoc*, &c.] q. d. Deus, non contentus hoc beneficio, quod unum petivistis, alterum addet [r]. Majora Deus largitur quàm petunt. Sic 2 Reg. 20. 6. Marc. 2. 5 †.

19. *Et percutietis*, &c.] q. d. Omnia anathemati devovete, qui non tantùm à regno, sed etiam à Religione, defecerunt. Vide Deut. 13. 12 [t]. ¶ *Civitatem munitam*] Scil. Moabitarum: h. e. incolas civitatis [v]. ¶ *Lignum fructiferum*] Heb. *arbores bonas*, P. V. i. e. fertiles, V. sic Pi. &c. At hoc fiebat contra mandatum Dei, Deut. 20. *nè succidite arbores frugiferas*. Resp. 1. Non præcepit Elisæus, sed quid facturi sint prænunciat [x]. 2. Mandatum est hoc speciale [y]. Relaxavit Deus legem suam propter gravissima Moabitarum crimina: Erant enim perfidi, rebelles, superbi, crudeles [z]. Prophetæ etiam contra leges speciales aliquid præcipienti parendum suprà diximus; id hîc evenit; Vide Deut. 20. 19 [a]. Sic vidua Sareptana Eliæ obsecuta est, & Israelitæ Mosi præcipienti ut Ægyptiorum bona auferrent [b]. 3. Lex illa de Canaanitide tantùm intelligitur [c], quam ipsi possessuri erant; nè

… vel, Deus novas venas aperuit: Miraculum enim intercessit [q]. ¶ *Per viam Edom*] Ab illa parte quâ ibatur in Edomæam [r].

21. *Convocaverunt omnes*, &c. וַיִּצָּעֲקוּ וגו׳] *Et acciti sunt*, Mo. sim. Sy. *convocârunt*, M. Ti. Os. *congregaverunt se*, vel *congregati sunt*, P. V. Jon. Ar. sub. *ad vocem præconis*, V. *Convocati sunt*, JT. *conclamati*, i.e. clamore convocati, Pi. ¶ *Omnes qui accincti erant balibeo desuper*, מִכֹּל חֹגֵר חֲגֹרָה וָמָעְלָה] *Ab omni accingente se* (sub. *primùm*, JT.) *cingulo*, vel *balibeo*, P. Mo. ο'. Complut. in Nob. Os. JT. Pi. vel *gladio*, Jon. Sy. Ar. M. Mar. Cingulum vocat, quo ensis dependet: i.e. ab ea ætate in qua primùm gestare solent ensem †. Periphrasis tironis ex effecto destinato. Rectè suppletur τὸ *primùm*: vel, cingendi verbum de prima cinctura intelligendum est per synecdochen generis [t]. *Qui per ætatem arma ferre*, sive *militare*, *possent*, Ca. Os. sim. Mar. Ab omni sc. novitio tyrocinium armorum exercente [v]. Illud וָמָעְלָה vertunt, *& suprà*, P. Mo. M. Ti. Jon. Sy. Os. *& deinceps*, JT. *& alii præter istos*, Ar. & qui provectioris erant ætatis, Os. *& insuper emeritos*, Strig. *Et sursum*, i.e. ascendendo à tironibus ad veteranos [x]. ¶ *Et steterunt in terminis*] *In termino*, P. *juxta terminum*, Pi. sub. vel, *regionis suæ*, V. vel, *Edomææ*, ut articulus innuit [y]. In eo loco qui Moabitas ab Idumæis secernebat [z]. Verisimile est, fines istos montanos difficiles & angustos fuisse, quos facilè defenderent: non judicabant consultum, ut numerosiorem exercitum invaderent [a].

22. *Orto sole—videbant—aquas rubras*, &c.] Qu. Undenam hic color, & Moabitarum error? Respond. 1. Ab alveo, cujus glarea rubra erat. Hinc aqua Arabici sinûs rubra apparet, quia terra rubra est quæ illam ambit [b]. Sed non ignorabant Moabitæ terram illam rubram esse [c]. 2. Ex colore orientis Solis [d]. Vident, qui juxta mare ambulant, Solem extra undas emergentem admodum rubicundum. Hinc Aurora Poetis ῥοδοδάκτυλος, id est, *roseos digitos habens* †. Aqua Solis (orientis) radiis icta rutilat [f]. Mane rubere solent nubes à radiis solaribus, quorum imaginem omnis materia tersa aut perspicua recipit [g]. Et est lucis natura, ut in materia tenui (v. g. in aere) candeat; in densa vel crassa, (ut in carbonibus, &c.) rubeat [r]. 3. Ideo sanguinem esse putârunt, quia sciebant ab heri & nudiustertiùs illic aquam non fuisse †. 4. Accessit turbatio ex parte Dei, qui illos destinârat ad victimam [t]. Deus, cùm vitum fuerit, mentem Principibus aufert. Inflammabant eos odium & prædæ cupiditas [v]. 5. Seditionem inter Reges ortam facilè suspicabantur [x]; vel propter aquarum penuriam [y], vel ob Religionem studiáque Regum diversa; ut olim factum meminerant, Jud. 7; 1 Sam. 14 [z].

[q] Sin. [r] Pi. † V. [t] Pi. [v] Jun. [x] Pi. [y] Pi. [z] San. [a] Mart. [b] Q in San. [c] San. [d] Jon. sim. Belg. Mart. San. ex Jo. L. Mc. T. La. † Mart. [f] Mc. sim. San. [g] San. [r] Mart. † 1-à M. [t] Mc. ex To. [v] Mart. [x] Sin. Mart. [y] Mart. [z] San.

[illegible] rexerunt percutere Moabitas etiam in regione eorum*, JT. Ang. q. d. non tantùm prope terminum, ex v. 21, &c. sed etiam in eorum regione, dum eos persequerentur [g]. *Et percusserunt eos in ipsorum terra*; *percutiendo etiam terram Moabitarum*, Belg. *Et percusserunt in ea*, (scil. regione Moabitarum, Pi. vel, *in eam*, Mo.) *etiam percutiendo* (vel, *& percutiendo*, Mo. *& percutere*, Pi.) *Moabitas*, Jun. Ang. marg. Sensus est, Percusserunt eos primò in castris, deinde in locis sive terminis ipsorum, quò fugerant [h]. Fœm. בָּהּ refert ad מַחֲנֶה, quod interdum fœmin. est [i]. [Alii τὸ Chetib sequuntur, וַיַּכּוּ; sed variè expediunt.] Fuit quum putarem præter. Kal esse formæ נכו, a נָבָה, Jud. cap. 5. vers. 28. quod Syris usitatissimum pro *clangere tubâ in bello*; & vertere, *& vociferati sunt in ea*, (sub. *terra*,) *& percusserunt Moabitas*: quum nempe hi fugerent, vocibus ac tubis se mutuò ad insequendum & reliquos trucidandos incitârunt. Tum legendum esset וַיַּבּוּ; puncta enim quæ in textu sunt in gratiam τῷ *Keri* adjuncta fuisse certum est. Sed jam aliud magis arridet [k]. [De quo statim.] *At isti insecuti eos*, (vel, *mixtim cum iis ingressi*, Sy. vel, *tum regionem intrârunt*, Gal. vel, *venerunt ad eam*, M. i. e. terram, Belg.) *& percusserunt Moabitas*, Ti. vel, *percutiendo etiam Moabitas*, sive terram *Moabitarum*, Belg. בָּהּ hic ponitur pro בָּם, ut & Hos. 9.2 [l]. Sed neutro in loco id necesse est [m]. *Et ingressus est* (sub. *Israel*) *eam*, V. nempe, *civitatem* ad quam venerunt [n]: vel *eam*, i. e. singulas urbes ad quas Moabitæ confugerant [o]: vel *eam*, i. e. אֶרֶץ *terram* Moabitarum, quod necessariò subintelligendum; quum enim fugisse dicti essent, scil. in terram suam, in eam quoque Israelitæ qui fugientes insequebantur ingressi sunt. Vox וַיַּבּוּ planè insolens [p]. Ponitur pro וַיָּבֹא, mutatis א & ו [q]: vel, pro וַיָּבֹאוּ [r]: vel, pro וַיָּבוֹא, per apocop. τῷ א, ut, סֶבִי pro סבִיא occurrit, 2 Sam. 5.2. 1 Reg. 21.21. Jer. 19.15. & 39.16, & אָבִי pro אָבִיא,] 1 Reg. 21.29. Mic. 1.15 †.

25. *Mittentes singuli lapides*, &c.] Solent agri & vineæ à lapidibus expurgari, nè steriles sint, & ad culturam difficiles: qui agri *exossati* dicuntur. Pers. *Exossatus ager juxtà est*---& Esa. 5. *lapides elegit ex ea*. Sed opus hoc longum & difficile videtur. Verùm, 1. sermo est tantùm de illis agris per quos exercitus transibat. 2. Solebant lapides ex agris extracti in ipsis agris colligi in acervos, indéque facilè à tanta multitudine dissipari poterant; unde agri sine molesta opera steriles futuri erant. [Illi verò per quos rursus expurgandi essent agri plerique interfecti sunt.] 3. Ager Moab. Ammon. & Idum. ferme omnis lapidosus erat [s]. ¶ *Ita ut muri tantùm pêliles remanerent*, עַד הִשְׁאִיר אֲבָנֶיהָ בַּקִּיר חֲרֶשֶׂת] *Duntaxat in Kirhareseth reliquos fecerunt*

[g] Pi. [h] R. Levi in Di. [i] Di. Bort. vind. 1.13. 984. [k] Di. [l] R. in Di. [m] Di. [n] R. in M. [o] V. [p] Di. [q] R. in Di. [r] V. [s] M. † Di. [s] Sin.

conterquent ingeniis saxa in muros[f]. Intelligo quos *libratores* vocat Tacitus Annal. 2. & 13. qui balistis aliisque id genus machinis quassant mœnia[g]. Hi saxorum grandine propugnatores à muris deturbârunt, interim dum sui muros quaterent, & per ruinas in urbem irrumperent[h]. Habes hic præmium seditionis & rebellionis: quod exemplum meritò subditos in officio & fide continere debet[i]. Satius esset tributum pendere quàm ista pati[k]. *Quapropter divertentes funditores quatiebant eam*, JT. Heb. *percusserunt eam*, i. e. incolas ejus[l].

26. *Septingentos viros*] Fortissimos & fidissimos[m]. ¶ *Educentes gladium*] i.e. Magnanimos & bellicosos[n]. ¶ *Ut irrumperent ad regem Edom*, לְהַבְקִיעַ אֶל־מֶלֶךְ וגו׳] *Ut irrumperet* (vel *elaberetur*, Sy. *converteret se*, Jon. *penetrarent usque*, M.) *ad regem Edom*, P. V. sic Mo. M. vel, *adversùs regem Edom*, ό. Ti. *ut iret versùs regem*, &c. Ar. *ut perrumperent per regem*, &c. JT. Heb. *ut finderent* [*ad*] *regem*, Pi. Ut per castra hostilia perrumperet eâ parte, &c[o]. Ut ruptâ acie impetu facto pugnarent adversùs Regem Edom[p]. Id fecit, vel, 1. ut ad eum confugeret *; vel, 2. quòd stationem illam infirmam esse viderat[q], quòd vel pauciores ibi milites, vel excubiæ eâ parte negligentiùs herent[r]; vel, 3. quòd vehementiori odio ferretur in Edomæum †, tanquam vicinum, & antè fœderatum cum eo adversùs Davidem & Josaphatum[t].

27. *Arripiénsque filium suum*, וַיִּקַּח וגו׳] *Et cepit filium ejus*, JT. putà, Regis Edomæorum, cùm irrupisset in castra Edomæorum; hunc captivum duxit, & (post solutam obsidionem) obtulit in holocaustum[v]. Id colligunt ex Amos. 2. 1. (vel, secundùm aliam distinctionem, Amos. 1. 16. Pi.) ubi alia respicitur historia[x]. Aliud est, *hominem vivum offerre in holocaustum*; aliud, *cremare ossa hominis*, i. e. cadaveris[y]. Et hinc extitit *fervor magnus*, scil. in Rege Edomæorum contra Israelitas, quòd nollent obsidionem solvere, sed mansione suâ occasionem huic facto præbuissent[z]. Unde Edomæi à castris discesserunt, & Israelitæ, de potiunda urbe desperantes, ab imperato anathemate perficiendo destiterunt[a]. Sed ista versio non est probabilis: Nam, 1. in Hebræo non est לָכַד *cepit*, ut hostem, & quasi venando; sed לָקַח *accepit*, tanquam eum qui præstò & ad manum esset. 2. Tunc ira Edomæi diceretur fuisse *contra Regem Israelis*; ejus enim ductu res gerebatur. 3. Quorsum offerret in holocaustum, cùm, si ægrè voluit facere patri illius, satis fuisset eum cremare, vel quovis alio modo occidere[b]? 4. Dicitur *regnaturus pro eo*. At Rex Edom erat tantùm Præfectus Regis

[f] V. [g] G. [h] Mc. [i] Os. [k] Mart. [l] Pi. [m] Mar. [n] V. [o] G. Strig. [p] V. * Mar. [q] San. sim. Mar. [r] Mart. † Mart. sim. San. [t] Mart. [v] Jun. sic M. RS. in Li, He. in Mart. Li. [x] G. [y] Pi. [z] Q in Pi. [a] Jun. [b] Pi.

prohibuit sub pœna mortis[v]. Lacedæmonii, cùm peste affligerentur, responsum ab Apolline tulerunt, luem restinguendam si virgo aliqua nobilis mactaretur: Plut. paral. ca. 66. Idem Pheræis accidit, ib. ca. 67. Iphigenia in Aulide sacrificata est, de qua Virg. *Sanguine placâstis ventos & virgine cæsâ*. Tertull. memorat Scythas Dianæ, Gallos Mercurio, Afros Saturno homines sacrificâsse. Romani olim duos homines annuatim sacrificabant, illos de ponte Milvio in Tiberim dejiciendo. Vide Liv. Decad. 4. 4. Satanas nimirum homicida erat ab initio, & humano sanguine maximè delectatur. Sed quibus rationibus homines ad talia pellexit? Resp. 1. Exemplo Abrahami: audiverunt enim homines Deum talem victimam petiisse. 2. Quòd pretiosissima, & quæ nobis maximè placent, Deo sunt offerenda. 3. Fortè à majoribus acceperant, fore ut Deus quandoque humano generi humanâ victimâ placaretur: quod de Messia dictum illi de singulis quibusque hominibus acceperunt. Porrò, his exemplis videmus plura & longè graviora idololatriam extorquere ab hominibus, quàm vera pietas & verbum Dei possint obtinere *. ¶ *Super murum*] Ut aspicerent Hebræi[x]. ¶ *Et facta est indignatio magna in Israel*] Vel, *super Israel*, Jon. vel, *contra Israel*, M. Ti. ¶ קֶצֶף] *Commotio*, V. Variè exponunt. 1. Indignatio hæc erat Regis Edom ob filium suum occisum occasione Israelitarum, &c[y]. [De quo jam dictum.] 2. Q. indignationem hanc ad Deum referunt, qui etiam in illo bello consuetam perversitatem in Israelitis observavit, ideóque iis indignatus est[z]; & quòd ipsi, immolando filios suos Moloch, Moabitis dedissent exemplum illud faciendi[a]. *Indignatio in Israel*, quòd extra præceptum Dei tale quid fieret, invidiáque ejus facti in religionem Abrahamidarum recideret[b]. 3. [Alii ad Israelitas referunt.] *Summá indignatione affecti sunt Israelitæ*, Sy. sim. Ar. V. La. ob facinus tam crudele[c]. *Facta est pœnitentia magna super Israel*, ό. Doluerunt miserum Regem ad hoc desperatione adactum, quia in ipsos crimen redundaret[d]. ¶ *Recesserunt ab eo*] Vel, 1. timentes nè propter holocaustum tam pretiosum, conversâ fortunâ, ipsi vincerentur: nam & Israelitæ erant idololatræ, ideóque victimis humanis plurimùm tribuebant †. Vel, 2. nè quid tale iterum fieret[f]. Nè ad ulteriorem desperationem, & suimet necem, cogerent[g]. Sed discedendi consilium non probo, cùm potiùs debuissent urgere obsidionem, ut tantum facinus vindicarent[h]. *Discesserunt*, renovato cum Rege Moab fœdere de tributo pristino pendendo[i]. Sed id incertum[k].

[v] Belg. * Mart. [x] G. [y] Ità Jun. [z] Q. in Mart. [a] Burg. in Li. [b] G. [c] V. La. [d] Mc. sim. T. † Q. in Mart. [f] G. [g] T. [h] Mart. [i] Jo. in T. [k] Ms.

CAP.

tum, nec quicquam habeo unde tibi subvenire possim [n]. ¶ *Quid habes in domo tua?*] Id quærit, vel, 1. ut, si quid domi haberet, eo multiplicato illi subveniat [o]; vel, 2. quia si quid ei superfuisset, id ex justitia oportuit ante omnia dari creditori [p]. ¶ *Parvum olei,* אָסוּךְ] *Lagenulam,* propriè *inunctorium,* à verbo סוּךְ, M. Olei in illis locis usus erat & valetudinis & deliciarum causâ; aut ut corpus ungerent [q], post mortem, sive in funere [r]. Is mos erat & Hebræis, Joan. 19. & Gentibus. Virgil. de Miseno (mortuo,) ——*corpúsque lavant frigentis & ungunt* [†]. Non elegantiæ studio hoc servavit hæc vidua, (cùm honesta & inops fuerit [t];) sed in funus, quod illi ob famem imminere putabat [v].

3. *Pete à vicinis vasa,*&c. מִן הַחוּץ תּוּ׳] *A platea,* Mo. *de foris,* ο'. Jon. *ab iis qui sunt extrà,* P. Ut miraculum evidentius fieret [x]. ¶ *Non pauca,* אַל תַּמְעִיטִי] q.d. *Nè paucifices,* V. Mo. *nè pauca petas,* P. Jon. sim. Sy. V. Vel, *Nè parvefacias*; i. e. nè sint vasa parva, sed magna & capacia [†].

4. *Et claude ostium,* &c.] 1. Nè quis vos interpellet occupatos in opere Domini [y]; & oleum remoretur, vel sistat [z]. 2. Ut attentiùs Deum invocarent [a]. 3. Ut videat solum Deum hoc operari. 4. Ut sola oleo frueretur; nè quis quippiam ex eo postulet aut decerpat [b]. ¶ *Mitte in vasa hæc*] Incrementum latens à Deo factum, ut suprà 1 Reg. 17. 12, &c [c]. Infundendo crescebat oleum, Angelo aliud atque aliud oleum suggerente [d]. ¶ *Et cùm plena fuerint, tolles,* וְהַמָּלֵא תַּסִּיעִי] *Et plenum* (vel, *quod impletum fuerit,* P. Ar. &c.) *facies proficisci,* Mo. M. *amovebis,* M. Jon. sim. P. JT. &c. *seponito,* Ar. Sy. Jun. per filios tuos [†].

6. *Stetitque oleum*] Olei ergò copia à vasorum numero & capacitate pendebat. Quo docemur, 1. dona cœlestia respondere proportioni fidei [f]. 2. Charitatem, quæ in se crescit dum aliis erogat, non crescere, sed stare, quando non erogat [g]. 3. Gratiam Dei cessare influere in animam vanis desideriis & curis plenam [h].

7. *Indicavit homini Dei*] Bono, quod sibi divinitus obtigerat, non ausa erat uti Prophetâ inconsulto. ¶ *Redde creditori*] Ante omnia: Est enim hoc opus justitiæ [i]. ¶ *Tu & filii vivite de reliquo,* וְאַתְּ בָּנַיִךְ תִּחְיִי בַּנּוֹתָר] Dura est locutio, *tu filii,* pro, *tu & filii*; durum est ἀσύνδετον. Deinde, insusitata constructio est, post duo nomina, quorum prius est sing. fœm. alterum plur. masc. sequi verbum singulare quod cum remotiori genere & numero conveniat. Q. *vivite*: Ità ο'. & Vulg. qu. תִּחְיוּ. Jun. בָּנַיִךְ accepit pro עִם בָּנַיִךְ; vertit enim, *tu cum filiis vivito,* &c. Si textus punctis careret, pro וְאַתְּ legerem וְאֵת, &

n Mart. o San. p Mart. q Me. r La. San. † La. t T. v La. x Mart. † Ma. y Pi. sim. Mart. La. z La. a Mart. b La. c G. d La. † Ma. et Jun. f Mart. g Aug. in T. h Bern. in T. i Mart.

cœnaculum parvum esset, & in sublimi. In Hebræo est, *sublimitatem parietis parvam*; i. e. conclave sublime parvum è parietibus constructum [y]. *Cœnaculum* separatum à nostris ædibus [z]: ut à strepitu domestico liber Deo vacare commodiùs possit [y], & precibus & studiis. Nam & Prophetæ, licèt Spiritu Dei agebantur, legendis libris vacabant. Unde Paulus libris & membranis usus est. ¶ *Lectulum & mensam,* &c.] Synecdoche est, pro, omnia supellectilia necessaria [a].

12. *Voca Sunamitidem istam*] Qu. Cur illam potiùs quàm maritum? Resp. Vel quòd mulier erat caput & præcipua beneficii causa; vel quòd vir summo manè egressus fuerat ad rustica opera, quorum studiosus erat, ut patebit ex seq [a].

13. *Dixit ad puerum, Loquere ad eam,* &c.] Mirum eum cum muliere, quæ *stetit coram eo,* v. 12. per interpretem locutum fuisse. Fortè *coram eo* idem est ac *coram cubiculo illius,* quod præ reverentia & modestia nondum ingressa erat [b]. [Alii aliter vertunt:] *Edixerat,* &c. JT. Pi. viz. Elisæus ministro suo, quum eum primò mitteret ad Sunamitidem [c]. ¶ *Sedulè ministrâsti,*&c. הִנֵּה חָרַדְתְּ אֵלֵינוּ אֶת־כָּל־הַחֲרָדָה הַזֹּאת] *Ecce, trepidâsti ad nos* (i. e. pro nobis, Mas.) *omnem trepidationem hanc,* ο'. Pi. vel, *trepidatione,* &c. Mo. *Solicita es,* vel *fuisti, pro nobis omni solicitudine istâ,* P. sim. JT. M. חָרַד sign. *anxiè discurrere & satagere,* seu *solicitum & pavidum esse, nè aliquid eorum quæ sunt facienda omittatur* [d]. *Inservisti nobis omni studio isto ac diligentiâ,* Ti. sim. V. ¶ *Quid vis ut faciam tibi?* ità P. sim. ο'. Jon. Ar. מֶה לַעֲשׂוֹת לָךְ] *Quid ad faciendum tibi?* Mo. *Quid faciemus tibi?* Ti. sic Strig. *Quid faciendum tuâ causâ?* JT. ¶ *Vis ut loquar regi, sive principi militiæ?*] Nam apud eos gratiâ pollebat vir Dei ob gesta in bello Moabitico [†]. Non indignum est Prophetâ vel Episcopo, miserabiles personas commendare Principibus: de quo exstant Canones Africani [f]. [Vide verba in Auctore.] ¶ *In medio populi mei habito*] i. e. In medio cognationis meæ. Illi causam meam agent apud Regem, &c [g]. Non peregrinor in terra aliena, sed inter amicos & affines habito, &c [h]. Placidè & pacificè & amicè inter meos cives & vicinos vivo [i]. Nihil habeo quod de illis conquerar [k]. Vel, *in medio*; nam in limite sunt milites graves plerumque pauperibus [l]. Vel, *in medio populi,* i. e. in populo. Nam תּוֹךְ vel קֶרֶב *medium,* cum alio nomine constructum, quandoque πλεονάζει [m]. Non habeo magna vel aulica negotia; sorte meâ contenta vivo, &c [n]. *In medio,* &c. *habito*; i. e. à nemine extrudor, &c. quod mirum inter idololatras. Verebatur Propheta nè Religionis causâ afficeretur injuriâ [o]. Non sum vaga, exosa, inquieta, &c [p].

y Pi. z Me. et V. y Me. sim. Mart. a Mart. a Mart. b Me. c Pi. d M. † Mart. sic Me. f G. g M sic. V. T. h T. i Me. et Tit. & Procop. La. k Pi. Jun. l Pi. et Jun. m G. n Glass. p. 149. o Oi. p Mart. Ma.

14. Nè

terialiter: q. d. Utinam verus, non falsus, sit sermo tuus[b]. Putavit fortè hæc spiritu humano, non prophetico, dicta, ut illam exhilararet: Non credebat præ gaudio, ut illi Luc. 24. 41[c]. *Nè fallas ancillam*, &c. ο'. Sy. sim. Ca. *Nè illudas*, &c. Ti. sim. Strig. vel *imponas*, &c. Ca. *Nè me vanâ spe lactes*, Of. sim. Pi. Mart. Affectum ejus repetitio τῦ אל neg. partic. ostendit[d].

18. *Ad messores*] Tempus messis in Syria ardentissimum erat, unde hominum capita periculosissimè feriuntur †.

19. *Caput—caput*, &c.] Congeminatio vehementiam doloris exprimit; ut in Jer. *Ventrem, ventrem doleo*[f]. Repetere solent qui conqueruntur [g].

20. *Ad meridiem*, עד־הצהרים] Duale est, quòd constet duobus luminibus, matutino & pomeridiano[h].

21. *Ascendit autem*, &c.] Sub. *in cænaculum Elisæi*, V. Non desperat eum vitæ restituendum; quod Deum posse putavit; & Eliam id fecisse filio viduæ Sareptanæ audiverat [i]. ¶ *Collocavit super lectulum hominis Dei*] Vel, sperans indè auxilium: vel, ut Elisæus evocatus ibi eum reperiret, & excitaretur ad orandum pro eo: vel, ut eum absconderet, &c[k]. ¶ *Et clausit ostium*] 1. Nè mors pueri innotesceret, indéque pater mœrore conficeretur [l], & omnia luctu implerentur; & nomen Dei ludibriis alienorum exponeretur, qui dicerent, Quàm pulchra & solida sunt Jehovæ munera, &c[m]! 2. Nè impediretur ipsius profectio[n], & filii suscitatio, ex defectu fidei patris[o]. 3. Nè puer, ipsâ absente, sepeliretur [p].

22. *Vocavit virum suum*, &c.] Citra cujus conscientiam noluit extra ædes vagari; memor obedientiæ vel in extremo suo dolore [q].

23. *Non sunt Calendæ, neque Sabbatum*] His (sive festis[r]) diebus pii homines adibant synagogas, perítósque Legis, ad audiendum verbum Dei*, Legísque explicationem; ut patet ex Act. 15. 21[t]. [ubi plura vide.] Ad Prophetas ibant, quo tempore quibúsque locis alii conventus non erant. Vide Gen. 25. 22[v]. In regnô Israelis pii huc illuc ad consulendum Prophetas discurrebant [x]. Hinc patet *Sunam* fuisse *Carmelo* conjunctam, alioquin Carmelum die Sabbati adire non poterat [y]. At Adrichom. dicit *Sunam* à *Carmelo* distare itinere 8 aut 9 horarum; ideóque *Calendæ* & *Sabbatum* pro pervigilio eorum dierum sumi videntur [z]. ¶ *Quæ respondit, Vadam*, שלום] *Pax*, P. Ma. Rectè quidem se habent omnia [a]. Videtur mentita viro suo, qui aliquid mali suspicabatur. Sic tamen eam tuentur; quasi mulier in bonam partem accepit quod à Deo immissum fuerat. Alii sic, Interpres [k].

25. *Vidisset eam è contrà*, מנגד] *Procul*, P. *eminus*, vel, *è regione, è loco opposito & objecto*, V.

26. *Vade in occursum ejus*] Honoris causâ. Perperàm igitur quidam Anabaptistæ civilia & amica officia respuunt; quasi stulta & inepta severitas homines Deo & hominibus commendet [l]. ¶ *Rectène agitur?*] Heb. *Estne pax tibi?* P. *Rectène vales?* vel, *Rectène omnia geruntur apud te?* V. ¶ *Respondit, Rectè*] Hebr. *Pax*. Qu. Quo sensu dictum? 1. Mentita fuisse videtur [m]. Noluit ministro statum suum patefacere [n]; nè per ipsum responderet Elisæus, illámque dimitteret, atque ità non posset ipsum Prophetam ad se adducere, quod inprimis cupiebat. 2. Non est mendacium, sed ironia [o]. 3. Dicit, *Rectè*, vel, quia sciebat illum ex sanctissima voluntate Dei mortuum[p], vel, quia confidit eum resuscitandum fore [q].

27. *Apprehendit pedes ejus*] Ut Elisæum honoraret, & quodammodo adoraret [r]. Vide 1 Sam. 25. 24 †. Ad pedes viri Dei se abjecit, ac eos amplexa retinebat [t]. ¶ *Accessit Giezi, ut amoveret eam*, להדפה] *Ut depelleret eam*, P. sim. Mo. &c. Id fecit, 1. honoris ejus causâ, cui indignum erat sic jacere. 2. In gratiam Elisæi, qui hunc nimium honorem non admitteret, præsertim à mulierculis [v]; à quarum congressu cavendum esse nuper docuit Helisæus [x]. Novit Giezi Elisæi humilitatem, religionem & castitatem, ut nollet tangi, & hoc pedum tactu honorari, & quasi adorari, à fœmina [y]. 3. Nè domino suo molestiam exhiberet [z]. ¶ *Anima ejus in amaritudine est*] In mœrore [a]. Nè adde afflictionem afflictæ [b]. ¶ *Et Dominus celavit à me*] Miratur Jehovam non patefecisse ei rem quam scire interat ipsius tanquam Prophetæ, ad tuendam authoritatem muneris sui, quæ sic in dubium veniebat, quasi non præstitisset promissum: Quum enim promisisset filium, videbatur hoc ipso promisisse vitam illi diuturnam, ut indè voluptatem caperet [c]. Spiritus Sanctus non semper tangit corda Prophetarum, nec de omnibus [d]: nec datur illis per modum habitûs, sicut ars est in artifice †. Non pudet Prophetam confiteri, se quid acciderit ignorare [f]. Vide 2 Sam. 7. 3 [g].

28. *Numquid petivi filium*, &c?] q. d. Non petii, sed tu ultro promisisti; itaque debuisti eum precibus tuis conservare [h]. Non petenti filium impetrâsti: nunc, mihi roganti debes restituere donum sublatum [i]. ¶ *Numquid non dixi tibi, Nè illudas me?* לא תשלה אתי] *Nè fallas me*, Pi. T. P. JT. sim. ο'. M. Ca. *Nè securam reddas me*, Mo. Ma. tuis promissis, Ma. *Et dixeram tibi, Si concedatur mihi proles, nè fraudes ab ea*

[Margin, left column: b Ls. · c Me. · d Mart. · † Mart. · f Mart. · g V. · h V. · i Mart. · k Ms. · l Me. sim. Pi. · m Mart. · n Me. sim. Mart. · o Me. · p Me. sic Mart. · q Mart. · r V. · s Me. sim. Pi. · t San. · v G. · x Jun. Pi. · y San. · z T. · a V.]

[Margin, right column: k Me. · l Mart. · m L. sim. Mart. Pi. · n Pi. · o Me. · p Ls. · q Ls. Me. L. · r Idê Ls. Mart. · t Me. · † Mart. · v Mart. · x San. · y Ls. · z Pi. · a G. Pi. V. · b Me. · c Pi. · d L. · † San. · f Mart. · g G. · h Idê Pi. · i Mart.]

&c[r]. Locutio hæc tropica eſt, & mens Vatis, magis quàm verba, ſpectanda eſt, quæ hæc tantùm fuit, teſte K. nè moras in via necteret, ſed rei ad quam mittebatur unicè intentus eſſet †. Proverbialis hæc ſpecies eſt, ſignificans non eſſe cunctandum [t]. *Nè ſalutato*; Synecdoche: i. e. Nè colloquitor cum eo quod ſit tibi in mora [v]. Tantam accelerationem exegit, 1. ut res ſecretò perficeretur, antequam patri mors pueris innotuiſſet: 2. nè Giezi, vanâ ſuâ gloriolâ, quam captaret narrando obviis cauſam itineris tam ſpecioſam, impedimento eſſet miraculo perficiendo [x]. *Non ſalutes*, i. e. Nihil huic negotio præverte. Vide quæ ad Luc. 10. 4 [y]. ¶ *Pones baculum*] Deus plerumque ſigna quædam in oculos incurrentia adhibet, quò magis pateat ſe Prophetarum precibus, & ad auctoritatem ipſis conciliandam, facere quæ facit. Vide infrà 34. & ſuprà 1 Reg. 17. 21. & mox 5. 10 [z].

30. *Non dimittam te*] Sed adhærebo tibi donec mecum profectus fueris. Non enim putavit ſervum tanto miraculo edendo idoneum. ¶ *Secutus eſt eam*] Vel, precibus illius victus; vel, quòd ipſe quoque parùm confiſus fuit famulo & ſcipioni [a].

31. *Non erat vox, &c.*] Nulla apparebant vitæ argumenta [b]. Qu. Quare Giezi per baculum non potuit puerum ſuſcitare? Num falſus & deceptus fuit Vates? Reſp. 1. Deceptus eſt Propheta, non tamen ex verbo Dei; neque enim hoc Deus promiſerat, ſed humanâ perſuaſione id tentavit Eliſæus [c]. Sic Nathan deceptus fuit, 2 Sam. 7. Prophetæ non ſemper loquuti ſunt Divino ſpiritu afflati, ſed interdum ſuo, qui falli poteſt [d]. 2. Non falſus fuit Eliſchah opinione ſuâ, quum baculum miſit; ſed ad preces mulieris conſilium mutavit †. 3. Sperabat primò puerum, ſcipione impoſito, & accedentibus precibus ſuis, poſt Sunammitidis diſceſſum revicturum: Sed cùm ipſe proficiſci ſtatuerit, indè non excitabatur per Gehazi; ſecùs ipſe fruſtrà adveniſſet [f]. 4. Giezi non ſervavit præceptum Eliſæi, ſed occurrentibus paſſim jactabundus rem narravit [g]. 5. Ità evenit ob defectum fidei & mulieris, & Eliſæi [h], & Giezi [i]. Suffecerat baculus, ſi mulier id credidiſſet. Confer Matt. 9. 18. & ſimilia [k]. Non placet: nam miracula ſæpe proſunt incredulis, v. g. Iſraelitis in deſerto; & Deus miracula dat, non fidei, ſed gloriæ ſui Nominis [l]. 6. Factum hoc ad myſterium: Baculus ſignificabat Legem Moſis [m], quæ, baculi inſtar, homines & ſuſtentavit, & percuſſit, pupugit, damnavit, &c [n]. ſed vivificare mortuos non poterat, Gal. 3. Eliſæus verò Chriſtum ſign. qui per incarnationem ſuam quodammodo corpus ſuum corpori noſtro, & membra membris, ap-

[E.] † Matt. [t] San. [v] Pi. ex Jun. [x] T. ex La. [y] G. [z] Pi. ſim. Mar. [a] Mart. [b] Me. ſic Pi. Jun. Ma. [c] Mart. [d] San. † Ma. ex Jun. [f] Pi. [g] RS. in L. [h] Q. in Marc. [i] R. Elieżer in L. [k] G. [l] Mart. [m] E. [n] Mart.

cubatione & calore Prophetæ [y]; ut ſic diſponeretur ad animationem, ſicut embryo per calorem uteri, &c [z]. Vel, 2. calore nativo, qui tunc paulatim redibat in corpus. Utrumque ſimul verum eſſe potuit [a].

35. *Reverſus deambulavit*] Sim. Pi. *Reverſus eſt*, ſcil. *à lecto ad terram* [b]. *Averſus*, M. V. P. ſub. *à puero*: i. e. Viciſſim & per intervalla, relicto puero, inambulabat huc illuc cogitabundus [c], vel orans [d]. Ambulare voluit, vel, quia ex calore reddito alacrior eſt redditus; vel, quia illâ corporis incubatione nimiùm laboravit †; vel, ut ambulando excitaret tum majorem calorem, quem puero communicaret, tum majorem fervorem orandi, &c [f]. ¶ *Et oſcitavit*; ità Jon. Sy. M. ויזורר] Rectiùs alii, *& ſternutavit*, G. ità P. Ti. Mo. JT. quod ſignum ad ſanitatem eſt [g]. Sternutando purgavit cerebrum, & expulit humores, qui, caput opplentes, & ſpirituum vitalium meatus occupantes, cum ſuffocârunt: Puer enim capite laboravit, v. 19 [h]. זורר exponunt, *averſatus eſt*, *exhorruit*; ut fit in ſternutatione. Propriè, *& conſtrinxit*, *compreſſit*, *ſe*; quia qui ſternutat, ſe comprimit. Poteſt reddi, *& conſtrinxit*, *compreſſit*, puerum Eliſæus, vel, incubuit ſuper eum [i]. *Confortatus eſt*, o'. in La. *contorſit oculos*, Ar. ¶ *Aperuitque oculos*] Hinc diſcimus miracula biſariàm fieri; 1. tota ſimul perfecta; 2. paulatim, & aliquâ ſucceſſione, ut hîc, & in cæco Marc. 8. 24. Sæpe Deus rem differt, ut ſuos in fide & precibus exerceat [k].

36. *Ingreſſa eſt ad eum*] Scil. extrà conclave; ut percipitur ex v. ſeq. Hinc colligitur Eliſæum cum puero obviàm illi iviſſe, ut illam exhilararet. ¶ *Tolle filium*] i. e. Aufer, h. e. abduc; nam puer poterat ambulare, ſuprà v. 18. & 20 [l].

37. *Venit illa*] *Ingreſſa eſt*, JT. Pi. in conclave Eliſæi [m]. ¶ *Corruit ad pedes ejus*] Cum ſubmiſſione gratias agens [n]. Summo honore Prophetam venerans; ut 1 Reg. 18. 7. ſuprà 1. 13 [o].

38. *Reverſus eſt in Galgala*] Vel, 1. humanas laudes propter miraculum patratum fugiens [p]: vel, 2. quòd Gilgal erat Prophetæ natale ſolum [q], unde cum Elia profectus fuerat, ſuprà 2. 1 [r]: vel, 3. ut collegium Prophetarum, qui fame tum premebantur, confirmaret & conſolaretur, nè illinc diſcederent, & ſacer cœtus diſſolveretur †. ¶ *Erat fames in terra*] Miſſa ob peccata, præcipuè idololatriam, &c [t]. ¶ *Filii prophetarum habitabant coram eo*] Ità Jon. P. ſim. Mo. Ca. *verſabantur apud eum*, Sy. Ti. degebant in Galgala [v]. ¶ ישבים לפניו] *Sedebant coram eo*, o'. Ar. JT. V. G. ut, ſcilicet, aliquid ab eo diſcerent: nam illum colebant tanquam ſummum Prophetam [x].

[y] Ità plerique in Ma. [z] Tig. not. [a] La. [a] Ma. [b] He. in M. [c] V. [d] He in M. Me Ma. † Mart. [f] La. [g] G. [h] La. [i] Ma. [k] Mart. [l] Pi. [m] Pi. [n] Jun. Pi. [o] O. [p] Me. [q] Mart. [r] Pi. et Jun. † Mart. [t] Me. [v] Ol. [x] V.

Sede-

cecegit — plenum vestimentum suum, Jon. Ar. P. Mo. sim. JT. plenitudinem vestis, Pi. plena veste, Sy. ¶ *Nesciebat quid esset*, לֹא יָדָעוּ] *Non cognoverant*, P. Mo. sic JT. Mar. Pi. &c. nec qui collegerat, nec socii ejus [p]. Quâ naturâ essent [q]; vel, eas amaras esse [r]. Literis quàm fructibus dignoscendis peritiores erant. Colocynthides propter purgandi vehementiam numerantur à medicis inter venena; ideóque parcissimè, nec nisi multis corrigentibus additis, iis utuntur †.

40. *Mors in olla*] i. e. Res mortifera [t]. Lethale venenum [v]. Ità illi suspicabantur, ob amaritudinem [x]. *Mors*, quòd nimiùm alvus cieretur. Habet enim eam vim colocynthis, damnata à Chrysippo medico & à Democrito in cibis, ut notat Plin. 20. 3 [y]. Scribit Valesius colocynthidem adeò perniciosam esse, ut si supra 4 obolos, etiam emendata, sumatur, possit superpurgationes, & exulcerationes ventris, & mortem, afferre [z]. Quod amarum est & triste, quia mortis instar est, mortis nomine significamus [a].

41. *Afferte farinam*; ità Jon. Ar. M. Ti. וּקְחוּ] *Tollite*, P. Mo. *Sumite*, V. *Sumentes* afferte, JT. Hebr. *Accipite*. Ellipsis in hoc verbo usitata. Sic Psalm. 68. 19. *accepisti dona*, &c. i. e. quæ distribueres inter homines [b]. Qu. An farina hoc præstitit naturaliter? Resp. 1. Aliquid contulit farina; nam medici inter ea quibus colocynthis emendatur enumerant lenta & glutinantia, cujusmodi est farina, & amylum. Vide Valesf. c. 36 [c]. Resp. 2. Factum tamen hoc est virtute supernaturali, ut patet ex subita mutatione [d]. ¶ *Misit in ollam*] In quam, scilicet, (rursus †) conjecerant pulmentum illud [f]. ¶ *Turbæ*] Hebr. *populo*, nempe, filiis Prophetarum, qui centum erant, ut apparet v. 43 [g].

42. *Vir — de Baalsalisa*] Urbe in tribu Ephraim [h]. *Villa in finibus Diospoleos*, id est, Lyddæ [i]. *E planitie Shalishe*, JT. Vide 1 Sam. 9. 4 [k]. ¶ *Deferens viro Dei panes primitiarum*] Ità P. Mo. JT. &c. Xenia, de quibus suprà 1 Reg. 14. 3 [l]. Panes factos ex primis frugibus [m]. Hæc sacerdotibus offerebantur: sed quia non erat in decem tribubus ordinarium ministerium, bonus hic vir ea detulit ad extraordinarios Ministros, nempe, Prophetas. In eo pietatem suam declaravit, 1. quòd Baalitis illa non contulit; 2. quòd Ministros Dei aleret. ¶ *Viginti panes*, &c.] Non erat illud munus tenue, si ratio famis habeatur. Ità Deus temperat Ecclesiæ afflictiones, ut excitet in iis aliquos beneficos, ut eam pascant [n]. ¶ *Viginti panes hordeaceos*] Heb. *Hordeorum*, Pi. Expositivè sumi potest, ut illi essent panes primitiarum. Porrò, in Syria is est communis panis [o]. ¶ *Et frumentum novum*; ità M.

p Mar. q Jun. Pi. r Ma. s M. V. † Ol. t Pi. v Ma. M. V. x V. y G. z Me. a San. b Pi. c Me. sim. La. ex Valesf. d T. ex Vales. La. San. e Mar. f Mar. g V. sim. Mar. h Pi. i Adrich. in Me. k Euseb. & Hi. in Ma. l Jun. Pi. m Ma. l G. m Pi. n Mar. o Ma.

gatur [a].

a Mar.

CAP. V.

1. *Princeps — regis Syriæ*] Sive Benhadadi [a]; sive potiùs, Azaelis [b]. ¶ *Magnus*] In magno pretio [c]. ¶ *Apud dominum suum*] Sic JT. *coram domino suo*, P. sim. Jon. M. Ti. Mo. ¶ *Et honoratus*, וְנְשֹׂא פָּנִים] *Elatus* (vel *honoratus*, P. *acceptus*, Jon. Mo. JT.) *facie*. Sic Esa. 3. 3. Pi. [Q. negligunt τὸ ו in וְנְשֹׂא.] *Spectatissimus* (vel *honorabilis*, M.) *in conspectu domini sui*, Ti. sim. Sy. Ar. ¶ *Per illum dedit Dominus salutem Syriæ*] Nam, ut ait scriptor libri de Vocatione gentium, *Licèt Deus exceptum sibi populum specialibus ad pietatem duxerit institutis, nulli tamen nationi hominum bonitatis suæ dona subtraxit.* Sim. Otos [d]. *Salutem*, i. e. victoriam, M. ex Jon. [e] ¶ *Erat vir fortis, — sed leprosus*, sim. omnes; וְהָאִישׁ הָיָה גִּבּוֹר חַיִל מְצֹרָע] *Sed vir iste valens robore erat leprosus*, JT. גִּבּוֹר חַיִל strenuus, aut bellicosissimus †. Dives, potens [f].

2. *De Syris egressi fuerunt latrunculi*, sive *latrones*: ità milites olim vocabantur [g]: וַאֲרָם יָצְאוּ גְדוּדִים] *De Aram autem egressi erant exercitus*, P. *Syri autem egressi erant cum copiis*, vel, *cum aliquot turmis militum*, V. vel, *per cuneos*, M. *in turmis*, Jon. sim. Sy. *cum bellatoribus*, Ar. *Egressi autem erant Syri grassatores*, Ti. *Quinque Syri turmales egressi*, JT. *Quinque à Syris egressi turmales* milites, Pi. De גְדוּדִים vide ad Gen. 49. 19. Non sign. *justum exercitum*, sed *turmas*, non ad bellum, sed ad excursiones, comparatas [h]. ¶ *Erat in obsequio uxoris Naaman*, לִפְנֵי אֵשֶׁת וגו׳] *Coram uxore*, V. Pi. sim. Mo. *ministrabat uxori*, Jon. Ti. V. sim. P. JT. *fuit ministra coram uxore*, Sy. sim. Ar. Latrocinium Syrorum peccatum grave erat; inservit tamen providentiæ & consilio Dei [i].

3. *Utinam fuisset dominus meus ad prophetam*, &c. אַחֲלֵי אֲדֹנִי לִפְנֵי הַנָּבִיא] τὸ אַחֲלֵי plerique reddunt, *utinam*, Ma. ità M. P. Ti. JT. Deducunt à חָלָה, *enixè precari* [k]. [Alii aliter:] *Felix esset Dominus meus si staret coram Propheta*, Jon. in V. sim. Sy. Ar. Vox est pluralis numeri, sicut אַשְׁרֵי [l], cum qua congruit & formâ [m], & significatione [n]. *Orationes domini mei sint*, &c. i. e. Deprecetur, &c. vel, Si rogaverit Prophetam, &c. restituet illi sanitatem [o]. *Ob preces prophetæ liberari possit*, &c [p]. *Exspectationes domini mei apud prophetam*, &c. i. e. Omnis spes sanitatis heri

a T. b Mo. c V. sim. Pi. d G. † V. f Pi. g La. h Ma. i Mar. k Ma. l K. in Mar. m Q. in Ma. K. in M. n Q. in Ma. o V. p He. in M.

[illegible]] ¶ *Nunciavit ei*] Sub. & simul petivit veniam proficiſcendi, &c†. Mirum, leproſo aditum concedi ad Regem: ſed pollebat is gratiâ, & opinor è loco ſatis diſtanti cum Rege fuiſſe loquutum[f].

5. *Dixit ei rex Syriæ, Vade*, &c.] In corde Regis vim Divini motûs intueor, quòd non irriſerit & credulitatem Naamanis, & Religionem Iſrael. ¶ *Et tuliſſet ſecum decem talenta argenti*, &c.] Tantum apparatum fecit, 1. in impenſas itineris; 2. ut honorificentiùs perveniret in Samariam; 3. ut donaret Prophetam, &c. quem metiebatur ex ingenio pſeudo-prophetarum[g]. ¶ *Et decem mutatoria veſtimentorum, ſive veſtimenta*, P. ſic V. Pi. חֲלִיפוֹת בְּגָדִים] *Mutationes veſtium*, pro, *veſtes mutationum*; Hypallage[h]. *Mutatoriæ veſtes* ſunt elegantiores, quibus utimur foris, & in diebus ſolennibus[i]. Aut, *veſtes ad mutandum*, i. e. quibus uteretur Propheta cùm veſtem quotidianam mutare vellet[k]. Εἵματα ἀμοιβὰ Homero[l].

6. *Cùm acceperis*, &c. וְעַתָּה וגו׳] *Nunc ergò*, &c. P. JT. Prima clauſula literarum periit; ſcriptúmque videtur, *Ubi receperis has literas, cura ſanandum*, &c[m]. Paralepſis eſt, (paralipſis, παράλειψις, *præteritio oratoria*[n];) nam tantùm ea literarum pars recitatur quæ petitionis ſummam continet; ut Gen. 3. 1[o]. Potiùs eſt ellipſis, quia deſit integra ſententia, vel plures. Veruntamen non videtur aliquid hîc omiſſum: nam ſi quid omiſſum ſit, id utique erit narratio de ſermone puellæ Iſraelitidis, quæ occaſio erat hujus ſuſcepti; at ſermo ille non erat de Rege Joramo, (de quo hæc petitio eſt,) ſed de Eliſæo. Quare ſtatuendum epiſtolam hanc integram eſſe. Simile exordium vide infrà 10. 2[p]. Sapit hæc epiſtola ſuperbos & feroces ſpiritus Regum Syriæ[q]. ¶ *Ut cures eum*] Heb. *& curabis*: vel, 1. propriè, & per te; ità Joramus intellexit v. 7: vel, 2. metonymicè, & per Eliſæum; (ità Rex Syriæ intellexiſſe videtur ex dictis verſ. 3, 4.) cui poſſis illud, tanquam dominus ejus, imperare[r].

7. *Scidit veſtimenta*] Ut in gravi mœrore†; ex honore Divino ſibi habito. Ità pietatem ſimulat, licèt impius fuerit, ut liquet ex cap. 3. v. 2, 3. & ex cap. 6. v. 31, &c[t]. ¶ *Ut occidere poſſim & vivificare*] Dictum hoc copulativè, non disjunctivè, accipiendum; alioquin occidere poſſunt & homines & beſtiæ, &c[v]. Heb. *ut mortificem & vivificem*, P. *ut mori faciam, & poſtea in vitam reſtituam*; i. e. qui habeam imperium in vitam & mortem[x]. Lepra eſt velut mors cutis; Num. 12. 12. Eſa. 22. 18. ubi quæ dicemus vide[y]. ¶ *Occaſiones quærit adverſùm me*] [Sim. omnes.] i. e. Inferendi mihi bellum[z]. [illegible], de quibus vide de J. B. 2. 22. Mos hic improbus multorum Principum[a]. ¶ כִּי מִתְאַנֶּה הוּא לִי] *Quòd ſeſe impel-*

† Pi. — [f] Mart. — [g] Mart. — [h] Pi. — [i] V. — [k] V. ſim. L. r. — [l] G. — [m] Q. in V. — [n] Pi. — [o] Jun. — [p] Pi. — [q] Me. ſim. Ma. — [r] Pi. ſim. Lr. — † V. ſim. Pi. — [t] Pi. — [v] Mart. — [x] V. — [y] G. — [z] V. ſim. K in M. — [a] G.

temptu, ſeu ex Divina juſſione, & humilitate ſua, quia [illegible] ſibi miraculum tribui nolebat[m]. Naamani neophyto non conducebat virum ſupra modum ſuſpicere, & adorare: in Deum, ſalutis authorem, animus ejus evehendus erat[n]. ¶ *Lavare ſepties*, &c.] Ut ſignificetur perfectio ablutionis & ſanitatis[o]. Quia ſeptem diebus Deus omnia creavit, habetur ille numerus pro ſymbolo perfectionis[p]. ¶ *In Jordane*] Jordanis & humus infrà v. 17. reſpectum habent ad Deum illis locis præſidentem[q]. ¶ *Et recipiet ſanitatem caro tua*] Hebr. *redibit*, i. e. reſtituetur[r]. Aptè loquitur; nam leprâ carnes ſæpe liqueſcunt & diffluunt, & integra membra quandoque concidunt†. ¶ *Atque mundaberis*, וּטְהָר] *Et mundabitur*, Sy. P. Mo. [ſim. omnes,] *ſanitatem conſequêris*, Ar.

11. *Iratus Naaman*, &c.] Quòd putaverit ſe contemptum à Propheta & irriſum. ¶ *Putabam quòd egrederetur*, &c.] Nota ingenii humani perverſitatem, quæ dona Dei malit aſſequi viis difficilibus à ſe excogitatis, quàm facilioribus à Deo deſcriptis[t]. Mos eſt potentum, tam ſpirituali quàm corporali medico curationis modum præſcribere: quod magno ſuo malo ſæpe faciunt[v]. ¶ *Et tangeret manu ſuâ locum lepræ*, וְהֵנִיף יָדוֹ אֶל־הַמָּקוֹם] *Et agitabit* (vel *motabit*, Sy. Ti. *levabit*, M. P. Jon. *imponet*, Q.) *manum ſuam ad locum*, Mo. Ma. Sy. Ti. vel, *ſuper locum*, ο'. *ſuper locum plagæ*, Jon. *in ipſo loco*, JT. nempe, in loco affecto, ut medici loquuntur[x]. Alii, *ad locum*, i. e. Hieroſolymam & Templum, ad quæ viri ſancti precantes reſpiciebant & manus attollebant[y]. ¶ *Et curaret me*, וְאָסַף הַמְּצֹרָע] *Et recolliget* (*curabit*, P.) *leproſum*, Mo. ſim. Ma. *curabit* (vel *colliget*, i. e. auferet, Pi.) *lepram*, Ar. Ti. ſim. Jon. Sy. *ut curet carnem leproſam*, M. Heb. *leproſum*, pro, *lepram*: Metonymia ſubjecti. Græci, τὸ λεπρόν, referentes ad locum affectum; niſi τὸ mendoſè ſcriptum ſit pro τὸν[z]. At noluit Deus hoc manu & contactu Eliſæi fieri, nè illi vim ſalutarem adſcriberet. Id enim unicè hîc quærebatur, ut miraculum Deo in ſolidum attribueretur[a].

12. *Abana & Pharpar*] Quorum ille Damaſcum influit, hic præterfluit, inquit Benjamin in Itinerario[b]. Ille fortè *Chryſorrhoas* Plinio; (quo amne Damaſcus rigua eſt, ait Plin. 5. 18. ſim. Ptol. 5. 15. Strab. 16. p. 755[c]:) Huic cognominis fluvius eſt in Sabinis Ovidio, — *amœnæ Farfarus undæ*[d]. ¶ *Ut laver in eis, & munder?*] Rectè, ſi aqua Jordanis vi inſitâ eum mundâſſet†. Heb. *Annon lavabo me, & mundabo me?* q. d. lavare me poſſum, & mundus ero, vel mundabor, propterea? Non puto*.

13. *Pater*] Sic herum vocant, (ut olim Romani *patremfamiliâs*, qui toti familiæ præerat[f],) ad ſignificandum

[m] Me. — [n] Mart. — [o] La. — [p] BA. 1. 1. 22. Iſl. — [q] G. — [r] Pi. — † Mart. ſim. M. et He. — [t] Mart. — [v] San. — [x] Pi. ind Trg. not. — [y] Q. in Mart. — [z] Pi. — [a] Mart. — [b] San. — [c] Mr. — [d] G. — † Pi. — * V. — [f] Me.

nem. Videant itaque illi quid agant qui conciones tantùm audire volunt celeberrimorum virorum; minorum verò spernunt & fortiter negligunt [l].

14. *Sicut caro pueri*] i. e. Tenera & mollis *. Ea purior est quàm in ætate virili aut senili; quia caro adgenerata per alimentum, quantò procedit ulteriùs, tantò fit impurior, sicut vinum per admixtionem aquæ, ut habetur [in Aristot.] 1. de Generat [m]. Porrò, 1. Hic habemus Baptismi præludium, quemadmodum in ablutione in piscina Siloah. 2. Hinc discimus, regenitos, & illos quorum est regnum cœlorum, tanquam parvulos evadere oportere [n].

15. *Reversúsque ad virum Dei*, &c.] Ut Deo & Prophetæ gratias ageret [o]. ¶ *Et ait, Verè scio*, &c.] Ità Naaman & corpore & animo mundatus est. Non satis illi fuit corde credere, sed voluit ore confiteri. Miraculum hoc proprium finem consequutum est, nempe, confirmationem veræ sanæque doctrinæ. ¶ *Quòd non sit alius Deus*, &c.] Duo confitetur: 1. Deum Israelis verum esse; 2. nullum esse alium Deum: quorum posterius ex priore sequitur, quia Unitas Divinæ naturæ propria est. At dices, Israelitas tunc plures habuisse deos, vitulos, Baalem, &c. Resp. Respexit Naaman non ad corruptionem Religionis per malos viros, sed ad Prophetam, aliósque pios viros, eorúmque majores [p]. ¶ *Accipias benedictionem*] i. e. Munus aliquod [q]: q. d. non pretii aut mercedis loco, sed symbolum gratitudinis & honoris ergò [r]. *Munus* Hebræi vocant *benedictionem*: vel, quia quicquid boni possidemus habemus ex benedictione Dei †; vel, quia signum est amoris & benevolentiæ. Adde quòd hoc *benedicere* est *benefacere* [s]. Et בָּרַךְ utrumque significat [t].

16. *Non accipiam*] Licèt sim cum meis discipulis in summa egestate [x]. Non quòd hoc non sæpe liceret, sed quòd non omnia omnibus temporibus conveniant. Cavendum erat nè tener in pietate animus Prophetas Dei conciperet esse—φιλάργυρον γένος, (*avarum hominum genus* [y],) quales erant sacerdotes idolorum. Noluit etiam donum Dei exponere contemptui, quasi esset res emptitia [z]. Ostendere voluit hoc miraculum non suum fuisse, sed Dei, & ex Dei amore patratum [a]. Confer dicta ad Gen. 14. 22, 23. & ad Matt. 10. 8 [b].

17. *Ut vis: sed, obsecro, concede*, &c. וְלֹא יֻתַּן וגו'] [Q. וְלֹא à sequentibus divellunt; quibus favet Sakeph katon super וָלֹא.] *Et non*, vel, *Et si non*; (sub. *acceptum es*; sic 2 Sam. 13. 26. Pi. ex Jun.) *detur, quæso*, &c. P. V. JT. Pi. *&* sim. Sy. [Alii cum sequentibus conjungunt, & interrogativè vertunt;] *Et non dabitur nunc*, &c? Mo. sim. M. Ti. *Permittéstue modò servo*

[Marginal notes: l Mart. — * Pi. — m T. sim. Mart. — n Mart. — o Menoch. L. — p Mart. — q V. ex M. — r Mart. — † Pi. — s Lu. — t G. — x Lu. — y G. — z Mart. — a Lu. — b G.]

quàm illam aquam in qua lepra expiatur [p].

18. *Hoc solùm est de quo deprecceris*, &c. לַדָּבָר הַזֶּה יִסְלַח וגו'] *In*, vel *pro, hac re* (vel, *in verbo hoc*, Mo.) *condonet mihi Dominus*, &c. JT. sim. Jon. M. Ti. P. V. q. d. Fac precibus tuis ut condonet mihi, &c [q]. Alii, *Hac in re condonabitne*, &c? Sy. sim. Ar. ¶ *Templum Remmon*] Deus hic sic dictus ab altitudine [r], aut potentiæ, aut illatæ †: ut sit vel deorum summus, vel qui in altioribus locis coleretur [s]. Q. Venerem fuisse putant: tum quia Venus erat dea Syriæ, eámque tam deum quàm deam faciebant, teste Macrobio; tum quia *Remmon* Heb. sign. *malum Punicum*, quod ob pulchritudinem & seminum fœcunditatem sacrum fuisse testantur Theoc. Virgil. Lucian. Ovid [v]. Q. Junonem putant, quæ in Syria maximè colebatur, testibus Lucian. & Pausan. quæ in manu altera malogranatum habet, inquit Pausan. in Corinth. ubi de Mycænis agit [x]. [Al. aliter.] Is videtur esse Saturnus, cujus in Oriente sparsus latè cultus. Nomen indè, quòd sit, ut Tacitus loquitur, *altissimo orbe*. Græci hic Ῥεμμὰν, mutatis, ut fit, vocalibus. Et fortè Lucas, Act. 7. 43. scripserit Ῥεμφὰν, ubi nunc Ῥεφὰν legitur. Nam in Amosi loco quem respicit est כִּיּוּן, pro כֵּיוָן, quomodo & Persis & Arabibus vocari Saturnum nos docuit Abenesdra [y]. ¶ *Si adoravero—adorante eo*, —וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי בְּהִשְׁתַּחֲוָיָתִי] *Et* (vel *si*, JT.) *incurvavero me in domo Rimmon, in incurvatione mea*, Mo. vel, *hoc incurvare meum*, JT. *& adoravero*, &c. *cùm adoravero*, &c. Sy. *& ego quoque adoravero; cùm, inquam, adoravero*, &c. M. sim. Ti. ¶ *Ignoscat mihi—pro hac re*] Vel, *in hac re*, i. e. in hac adoratione, sive incurvatione; quam non præsto studio colendi idola, sed cogor ex officio præstare Regi oranti in templo Remmon: soleo enim illi tremulo & imbecilli esse vice scipionis, cùm incedit, stat, aut se inclinat [z]. Solebant & alii Reges humeris servorum inniti. Vide 2 Reg. 7 [a]. Totum versum sic verto, *Cùm intrat dominus meus ædem Rimmon, ad adorandum ibi, ipse innititur manui meæ, & incurvo me in æde Rimmonis: quando incurvo me*, &c. *ignoscat*, &c. ו in וְהוּא non est hìc copulativum, sed retributivum ad literam *Bachlam* in בְּבוֹא; ut Gen. 3. 5. בְּיוֹם—וְנִפְקְחוּ, *in die quo edetis—aperientur oculi* [b]. הִשְׁתַּחֲוָיָתִי est nomen verbale formâ Chaldæâ. Est autem extensio quædam manuum ac pedum [c]. Qu. Quid sentiendum de hoc facto Naamanis? Resp. 1. Q. probant [d]. Adoratio Naamanis non erat religiosa, sed civilis & politica, qualis illa Abrahami Gen. 23. 7. Dices, Cooperabatur Regi adoranti, adeóque ejus idololatriæ. Resp. Cooperabatur Regi ad actionem naturalem, scilicet, ad curvationem corporis, duntaxat,

[Marginal notes: p Lu. — q V. sim. Mart. — r Ser. Mar. — † Mar. — s Ser. — v Lu. ex Ser. & San. — x Mar. — y G. — z V. — a San. — b Di. — c G. — d Ita L. Men. Lu. Ser. San.]

ge illa non tenebantur. Cum verò ille Syrus nunquam ingrederetur idolium niſi Regis causâ, ipſe verò profiteretur ſe cultorem Dei ſummi, &c. facilè intelligebant adſtantes hunc flexionem illam corporis Regi præſtare, non Saturno, &c[m]. Reſp. 2. Alii hoc Naamanis factum improbant *. 1. Non eſt quòd eum à culpa excuſemus, quam ipſe agnoſcit, quia pro hoc facto veniam rogat. 2. Abſtinendum eſt vel ab omni ſpecie mali, & cavendum nè quenquam aut in ſcelere confirmemus, aut ad peccandum exemplo noſtro inducamus. 3. Nimio ſtudio cupivit Naaman ſuam dignitatem retinere, quâ ſi ceſſâſſet, evaſiſſet omne periculum. 4. Non licet piis in duas partes claudicare[n]. Sed ſi peccatum hoc erat, cur non Eliſæus eum admonuit, &c? Reſp. 1. Nondum capax erat juſtæ reprehenſionis, nec oportuit linum fumigans extingui: multa infirmioribus ad tempus danda ſunt †. Reſp. 2. Eum non reprehendit, quòd peccatum eſſe ipſe non ignoraverit. Quare non tam docendus erat, quàm conſolandus, & de auxilio Dei confirmandus *.

[m] G. * Mart. Greg. de Valent. in La. [n] Mart. † Q. in Mart. * Mart.

19. *Vade in pace*] [Variè accipiunt. Q. ſic:] Sunt verba poſtulata concedentis[o]. Securus hâc parte eſto[p]. Dominus condonabit tibi id, quandoquidem non id ſtudio idololatriæ feciſti[q]. Non delinques in legem quæ tibi dicta non eſt[r]. [Alii aliter:] q. d. Quieto animo eſto, & nè ſis ſolicitus de iſtis rebus, quæ nihil ad pacem conſcientiæ tuæ faciunt, ſed potiùs illam turbaturæ eſſent, & Deum in te provocaturæ. Sic 1 Sam. 1. 17. & ſuprà 4. 23, 26†. Nè ſis ſolicitus, &c. Deus te conſilio inſtruet[t], & à tam gravi lapſu conſervabit. His verbis & preces illi promiſit, & ſe audiendum nè laberetur prænunciavit. Heb. *ad pacem*; ità οἱ. pro *in*, i. e. *cum*, *pace*, Pi. Sed cur non eum monet ut Hieroſolymam ſe conferret? Reſp. 1. Quia ibi neophytus facilè ſuperſtitionibus inficeretur, labefactatâ tum illic Religione; nec tantum erat in Syria periculum, ubi craſſa erat idololatria, quæ facilè caveri potuit. 2. Docere voluit Propheta Deum ubique terrarum coli poſſe. 3. Gloria Dei intererat, ut nomen ipſius etiam in Syria celebraretur[v]. ¶ *Electo terræ tempore*, i. e. verno tempore; כִּבְרַת אֶרֶץ] *Milliare terræ*, V. P. Ti. Jon. *exiguum ſpatium*, &c. JT. Heb. *planum*, vel *campum*: Genev. *bucellam*. Sic erit metaphora ἐλαχισμοῦ[x]. [Vide de hac voce quæ fusè dicta ad Gen. 35. 16.]

[o] San. Me. [p] G. [q] V. ſim. Me. [r] G. † Jun. [t] Pi. [v] Mart. [x] Pi.

20. *Pepercit*, &c. חָשַׂךְ אֶת־נַעֲמָן מִקַּחַת וגו'] *Prohibuit dominus Naaman Aramæum iſtum, nè acciperet*, &c. V. ſim. Mo. *abſtinuit à Naaman, accipere*, &c. Jon. *continuit ſe ab accipiendo quod attulit Naaman*, &c. Ar. *Cohibuit ſe—apud Naamanem, nè acciperet*, &c. JT. Ti את acceperunt pro *cum*; quod non placet. Malim, pro- ... tantum Satrapam minus dare[g]. ¶ הוֹאֵל קַח וגו'] *Velis, cape*, V. ſic Mo. *Velis capere*, P. *Acquieſce, cape*, JT. ſim. M. Ti. *Agè, ſume*, Jon. in Mar. *Obſecro te, accipe*, Sy. ſim. Ar. V. Rem mihi gratam feceris ſi acceperis[h]. ¶ *Et coegit eum*] Simulantem ſe nolle ab Eliſæi præſcripto diſcedere[i]. ¶ *Ligavit—in duobus ſaccis*; vel *ſacculis*, M. P. Ti. בחֲרִטִים] *Loculis*, JT. *marſupiis*, V. Of. BA. Mo. Jon. *linteis*, Sy. *ſportis*, Ar. [Vide de hac voce ad Exod. 32. 4.]

[g] G. [h] V. [i] Mo.

24. *Cùmque veniſſet jam veſperè*, וַיָּבֹא אֶל־הָעֹפֶל וגו'] *Et venit ad Ophel*: eſt nomen loci[k]. *Ad locum editum*, ſive *ſublimem*, Mo. Mar. vel, quia Eliſæus in loco ſublimi habitabat, in aliquo ſuburbano[l]; vel, ibi collocavit eas opes, ut tutæ eſſent[m]. *Ad clivum*, JT. Puto, collem præputiorum, de quo Joſua; nam Eliſa Gilgale habitabat, ſuprà 4. 38[n]. At Eliſæus tum habitabat Samariæ, ſuprà 3[o]. *Ad munitionem*, P. *in locum ſecretum*, ſive *celatum*, Ar. M. Ti. Jon. *in locum quendam tenebroſum*, οἱ. Legerunt אֹפֶל: at עֹפֶל potiùs *ſublimem locum* ſign[p]. *In latebram*, Ca. Habuit latebroſa & recondita ſcrinia, ubi furta ſua ſeponeret[q]. *Ad latibulum montis*, Sy. ¶ *Repoſuit*] Heb. *viſitavit*, pro, *viſitandum aliis commiſit*[r]. Servanda tradidit. ¶ *In domo*] *In domo* quadam, Sy. JT. In domo quæ illic erat constructa †.

[k] O. & Sang. [l] Mar. [m] Mar. ſim. Mart. [n] Jun. [o] Pi. [p] Mar. [q] Q. in Mart. [r] Pi. † V.

26. *Nonne cor meum in præſenti erat?*] Aderam tunc mente, ſive ſpiritu[t]. Videbam iſta intus in animo. Simile loquendi genus 1 Cor. 5. 3, 4. ¶ *Accepiſti argentum, &—veſtes, ut emas oliveta*, &c.] Hebr. *An tempus erat accipiendi*, &c? G. ſic P. V. Multa non tam rebus quàm temporibus fiunt bona & mala. Et accipiendum eſt, ut ait Ulpianus, L. *Solent*, D. de Officio Proconſulis, οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων, (*Neque omnia* ſunt accipienda, *neque ſemper*, *neque ab omnibus*[v].) Non debueras quicquam ab illo accipere qui non eſt noſtræ Religionis[x]. *Oliveta*, &c. virtute, ſcilicet, ac facultate, non reipſa; i. e. unde emas tibi oliveta, &c[y]. Non tantùm recenſet quæ acceperit ab eo, ſed quæ animo deſtinaverit ſibi comparare[z].

[t] Heg. [v] G. [x] V. [y] V. En. Pi. [z] Mart.

27. *Lepra—adhærebit tibi*] q. d. Voluiſti dona ejus habere; habebis & lepram. Decreveras inter cæteros homines ſplendidus & dives evadere; eris verò ſeparatus & abjectus ab omni hominum cœtu. Animum habuiſti vitiatum; nunc & corpus. ¶ *Et ſemini tuo, uſque in ſempiternum*] Non abſolutè, ſed q. d. in longiſſimum tempus, in tertiam vel quartam generationem, juxta Exod. 34. 7[a]. Non eſt quòd de juſtitia Dei conqueramur ſi infantes moriantur, cùm nec hi culpâ (ſaltem originali) careant. Notandum Gehazi, quamvis ex filiis Prophetarum eſſet, uxorem & liberos

[a] La. Ti. & Ser. & Sa.

tegritate Elisæi [m]. Quocirca credo curâsse primùm Prophetam ut Naaman hoc intelligeret, &c [n]. 5. Peccavit Simoniâ, quia hoc accepit tanquam pretium Elisæo pro sanitate debitum [o].

[m] Mart. [n] La. [n] San. [o] La.

CAP. VI.

1. **F**Ilii prophetarum] Discipuli Elisæi & reliquorum Prophetarum [a]. Qui vacabant Divinis literis, & laudibus, & precibus, & mittebantur sæpe ad plebem ædificandam & confirmandam, &c. Videntur præterea exercuisse aliquas artes manibus, &c. quò sibi victum quærerent, nè fidelibus oneri essent [b]. ¶ *Locus angustus est nobis*] Augebatur numerus Prophetarum, tum quia expulsus erat Gehazi, (qui sectatoribus Prophetæ erat acerbissimus [c], & eleemosynas malignè distribuebat;) tum propter miracula Elisæi [d].

2. *Eamus ad Jordanem*] Nam prope Jordanem habitabant, sive Jerichunte, sive Galgalâ; non enim constat †.

3. *Veni & tu*, &c.] Probi discipuli vehementer cupiunt suis institutoribus perpetuò adhærere [f].

5. *Cùm unus materiam succidisset*, וַיְהִי הָאֶחָד מַפִּיל הַקּוֹרָה] *Cùm quidam dejiceret* aliquod *lignum*, P. [sim. omnes.] ¶ *Caderet ferrum*, &c. וְאֶת־הַבַּרְזֶל נָפַל וגו'] *Et ferrum decidit in aquam*, P. sic Mo. Ar. &c. Per enallagen casuum accusativus cum particula אֶת sumitur pro nominativo †. [Al. aliter:] *Et* (sub. *trabs*, vel *lignum*, ex præcedente membro) *cum ferro cecidit*, K. in Glass. Jun. Non placet: Non congruit נָפַל masc. cum קוֹרָה fœmin [g]. *Ferrum*, sub. *securis*, vel *bipennis*, V. ¶ *Mutuò acceperam*] Impropriè locutus est: dicere enim voluit, *commodatò*. Meritò autem dolet de amissa re commodata. Religiosè enim cavendum est nè quis ex beneficio suo damnum sentiat [h]. Pii magis queruntur de alieno damno quàm suo [i]. ¶ וְהוּא שָׁאוּל] *Et ipsum petitum*, Mo. *commodatò petitum*, Jun. vel *acceptum*, P. sic Jon. Ca. vel *datum*, M. *mutuò datum*, Sy. vel *acceptum*, Ti. Ità doluit, tum quia otiosum ageret diem illum inermis; tum quia nec rem domino reddere poterat, nec ejus pretium fortè haberet [k].

6. *Ubi cecidit?*] Non enim Spiritus Dei omnia suggerit Prophetis [l]. ¶ *Præcidit ergò lignum*] Sub. *aliquod*, unde faceret alterum manubrium [m]. ¶ *Et misit illuc*] Vel, *projecit illuc*, P. V. i. e. Infixit illud manubrium novum in foramen ferri quod erat in fundo Jordanis [n]. ¶ *Natavitque ferrum*; ità Sy. Ar. וַיָּצֶף הַבַּרְזֶל] *Et supernatare fecit* (vel *enatavit*, ό. Jon. vel *fluitavit*, M.) *ferrum*, Mo. Οὐκ ἀεὶ ποταμὸς ἀξίνας φέρει, (*Non semper fluvius secures fert*,) ex Æsopica

[a] V. [b] Mart. [c] V. [d] Mart. † San. [f] Idem. † Glass. gram. pag. 100. [g] Pi. [h] G. [i] Mart. [k] San. [l] Mart. [m] V. [n] V. sim. Mc. Mart.

parte [x]. De Syris loquens, voce Syrâ utitur significante *se ad insidiandum demittere* [y]. Nam נִחִתִּים est pro נְחִיתִים, ex forma nominis participialis passivi, scilicet Chaldaici & Syriaci. Vide aliud exemplum vocis Syriacæ in Deut. 26. 5 †. *Ibi latitant*, M. *demissi* latitant, Ti. *absconditi sunt*, Jon. in Mar. Alii, *manentes*, alii, *in castris latitantes*, M. Prophetia non res futuras tantùm aperit, sed & hujus temporis ea quæ latent. Vide dicta ad Matt. 26. 68 [z]. Qu. Sed cur Israelitis idololatris Deus hæc præstitit? Resp. 1. Ut fidem suam demonstraret, pactis (quæ illi violârant) diu stare voluit. 2. Nè nomen suum Syris ludibrio esset. 3. Propter timentes Dei inter ipsos [a].

10. *Misit rex Israel*] Sub. *exploratores*: i. e. Periculum fecit an Propheta Dei vera diceret [b]. ¶ *Et præoccupavit*, &c. וְהִזְהִירָהּ וְנִשְׁמַר שָׁם] *Et admonuerat eum, & cavit sibi illinc*, P. vel, *& cavit sibi ab eo*, M. sim. Ca. *& custoditus fuit ibi*, Os. *& observabat se ibi*, Mo. ό. *monuerat eum, ut caveret sibi istic*, vel, *ab eo loco*, JT. Sy. *& dispositis custodiis observari eum jussit*, Ti. ¶ *Non semel, neque bis*; ità Sy. Ar.]T. [sim. omnes:] לֹא אַחַת וְלֹא שְׁתָּיִם] *Non unâ, neque duabus vicibus*, JT. Pi. i. e. persæpe: Litotes [c]. *Idque sæpius*, Ti.

11. *Conturbatum est cor*, &c. sic Mo. וַיִּסָּעֵר] *Et turbatum est*, instar maris tempestate agitati [d]. *Emota est anima*, ό. *perterrito corde*, Sy. ¶ *Quis proditor mei sit*, &c. מִי מִשֶּׁלָּנוּ אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל] *Quis è nobis est regis Israelis?* P. sic Ti. vel, *pro rege Isr.?* Belg. Ang. vel, *est apud regem Isr.?* Sy. *Quis — ad regem Isr. transfugerit?* Strig. *Quis*, vel *Qui, ex nostris* (sub. *retulit*, JT. Pi. vel, *secretum revelaverit*, M. Ar. Jon. sim. V. vel, *nunciat* quæ agere volumus, Mar.) *ad regem Israelis?* JT. M. &c.

12. *Sed Elisæus propheta — indicat*] Celebre erat ejus inter Syros nomen, tum ob Naamanem curatum, tum ob cætera miracula †. כִּי verto *sed*, ut sit positum pro כִּי אִם [f].

13. *Ecce, in Dothan*] Locus est non procul à Shecem & Schomrone, in tribu Manassis, Gen. 37. 17 [g].

15. *Minister viri Dei*] Vel, 1. Giezi [h]. At hic, propter lepram, procul ab hominum convictu relegatus est [i]. Vel, 2. alius puer, cui nondum sat erat explorata virtus & potentia Elisæi [k]. ¶ *Egressus*] Sub. *domo*, vel, ut alii, *urbe*, V. Egressus est ad portas oppidi; audito nimirum exercitûs adventu, ejúsque causâ [l]. ¶ *Quid faciemus?*] q. d. Actum est de nobis; periimus [m].

16. *Plures nobiscum*, &c.] *Castra Dei*, Gen. 32. 2. *legiones Angelorum*, Matt. 26. 53. Confer quæ dicta suprà 2. 11 [n].

17. *Aperuit oculos pueri*, &c.] Sententia est veterum, Angelos apparere simul atque volunt, non apparere ubi nolunt. Illa Φανέρωσις hic dicitur *apertio oculorum*

[x] M. [y] Jun. Pi. † Glass. gram. p. 250. [z] G. [a] Mart. [b] V. [c] Jun. Pi. [d] Pi. † Mart. [f] Pi. [g] Jun. Pi. [h] Sal. in Mc. [i] T. [k] T. ex San. [l] Os. [m] V. [n] G.

... æquivocatione utitur, vel ambiguitate sermonis; quam si observâssent, facilè deprehendissent [h]. Quærentibus viam quâ Elisæum invenirent, respondet hanc non esse eam, nam ibat Samariam; nec illam civitatem, nam Elisæus eâ exiverat. Simili sensu Johannes negavit se esse Eliam, Joh. 1. 21. nempe, quomodo Judæi intelligebant [i]. Non tenebatur Elisæus ad eorum mentem respondere, cùm hostes essent [k], sed ad suam, scilicet, hanc non esse Samariam, patriam suam, ubi Elisæum erant agnituri [l]. Dolus in hostem licitus habebatur illo tempore. Vide de J. B. & P. 3. 1. 17 [m]. [Al. sic;] *Non est hæc*, quæ oculis vestris objicitur, *via, neque ista civitas*, &c [n]. [Vide ad ver. 18.] ¶ *Ostendam vobis virum*] Quod etiam præstitit [o].

21. *Numquid percutiam, &c?*] Heb. *Percutiam percutiam?* Mart. Geminatio verbi truculentum Regis animum indicat [p], & omnimodam interfectionem [q]. ¶ *Pater mi*] Sic Prophetam honorificè appellat, nec tamen in ejus gratiam idololatriam abjecit [r]. Sic etiam Episcopos sæpe compellârunt Christiani Imperatores [†].

22. *Neque enim cepisti eos gladio & arcu*, הַאֲשֶׁר שָׁבִיתָ בְּחַרְבְּךָ וּבְקַשְׁתְּךָ אַתָּה מַכֶּה] *Sed quos cepisti gladio tuo & arcu tuo, eos percute*, M. Strig. Jun. Jon. Sy. Ar. Ti. Ca. Alii sic; *Num quos cepisti gladio tuo & arcu tuo percutis?* P. ε'. vel, *tu percutiens?* Mo. Mar. pro *percuties?* Mar. vel *percuteres?* V. JT. [Quod variè explicant.] Ironia est [s]. Si hos percuteres, non percuteres homines victos tuâ operâ, sed operâ Dei: nullum jus habes in istos, quia non cepisti eos [v]. Al. sic; Nè eos quidem occideres quos mancipii jure tibi in bello comparares; multò minùs alieno beneficio comparatos [x]. Argumentum est à majori ad minus [y]. Hostium qui paulò leniores sunt captivis solent parcere. In Heraclidis Euripidis, cùm dixisset nuncius, Τί δαὶ τόδ'; ἐχθροὺς τοῖσιν οὐ καλὸν κτανεῖν; (i. e. *Annon hostes interficere licet?*) respondet Chorus, Οὐχ ὅντιν' ἄν γε ζῶνθ' ἕλωσιν ἐν μάχῃ, (*Minimè, si eos in prælio vivos ceperint.*) Et in Troadibus Senecæ, dicenti Pyrrho, *Lex nulla capto parcit, aut pœnam impedit*, Agamemnon respondet, *Quod non vetat Lex, hoc vetat fieri pudor. Æqui boníque natura parcere etiam captivis jubet*, ait Seneca de Clementia 1. 18 [z]. ¶ *Pone panem & aquam, &c.*] Consulit ut bonum pro malo reddatur, juxta Rom. 12. Inepti ergò sunt qui hoc tantùm Christianismi esse aiunt, & negant in V. T. ad id Hebræos fuisse adstrictos. Lex jubet proximos diligere, à quorum censu hostes non sunt expungendi [a]. Illis parcitum voluit Deus, ut suam potentiam, ipsis etiam hostibus præconibus, ubique manifestiorem redderet [b].

[h] Ang. [i] Ang. [k] Me. Ls. [l] La. [m] G. [n] T ex San. [o] Me. [p] Mart. [q] Ms. [r] Mart. [†] G. [s] Mar. [v] V. sim. Os. [x] Jun. Ps. [y] Mar. sic G. [z] G. [a] Mart. [b] T. ex Theod.

put colubri, pro cane & colubro. Hinc tritum illud, *ô præclarum caput! vile caput, caput liberum*, pro homine præclaro, vili, & libero. Sic numerari dicimus gregum capita. Sic Marcellus, qui gregem habebat capitum 300. Simil. Ulpian. & Marcian [p]. Alii propriè accipiunt [q]. ¶ *Octoginta argenteis*] Nempe siclis [r]; i. e. circiter 30 coronatis; cùm totus asinus tribus vendi soleret. Asinus immundum erat animal, & ad cibum & ad sacrificia [†]. [Vide Exod. 13. 13.] In tanta autem fame comedebant quicquid ventrem saturare potuit [s]. Invicta necessitas Legis violationem excusabat, sicut Matt. 12. 3. *Artaxerxes apud Cadusios in summa fame jumenta concidebat, ità ut asini caput vix 60 drachmis venale esset*, ait Plutarchus in Artaxerxe; cùm alioqui totus asinus in Luciano 25 vel 30 drachmis veneat [v]. Et in Casalino ab Annibale obsesso *murem ducentis denariis venisse* testantur Plin. 8. 57. Valer. Max. 7. 6. *centum denariis*, ait Frontinus [x]. ¶ *Et quarta pars cabi stercoris columbarum*; sic ε'. Jon. Sy. Ar. M. P. Mo. Ca. Strig. וְרֹבַע הַקַּב חֲרֵייוֹנִים] Sententia Talmudicorum est, *Omnes voces quæ in Lege obscœnè scriptæ sunt, honestè legi*; adeóque pro verbo in textu, honestius aliud in margine substituunt, quod pro eo in Synagogis legere moris hodiéque est. Hinc pro שָׁגַל *coire*, Deut. 28. 30. legunt שָׁכַב *concumbere*: pro עֳפָלִים *ani morbus*, Deut. 28. 27. טְחוֹרִים *mariscæ*, &c. Ità hoc loco legi volunt דִּבְיוֹנִים [y]. Quam vocem plerique conjunctim legunt: sic denotat *id quod decidit*, vel *defluit*, *à columbis* [z], sive *fluxum columbarum* [a], sive *superfluitatem quæ fluit è columbis* [b]; à דִּב *fluxu* [c], à דִּב sive דוב verbo Chaldæo, (pro זוּב [d],) quod est *fluere*, & יוֹנִים *columbæ* [†]. Alii autem disjunctim sive dissolutè legunt, ut ד sit pronomen Chald. (pro אֲשֶׁר *quod*, & ב *in*,) & יונים *columbis*, & significet *quicquid est in columbis*. Ità Joseph K. Davidis pater [f], & Talmudici [g]. Qu. Quid hic חֲרֵייוֹנִים, vel דִּבְיוֹנִים? & quomodo intelligendus est hic locus? Resp. 1. *Stercus columbarum* plerique reddunt, [ut dictum,] à חור, (quod sign. 1. *album esse*, quem colorem excrementa columbarum referunt; 2. *foramen, seu cavernam in se contractam*; quâ periphrasi Hebræi anum describunt,) & יוֹנִים [h]. Porrò, hoc stercus variis usibus adhibitum volunt. 1. Q. in cibum [i]: tum quia fit ex granis aliísque cibis purioribus; tum quia humidius est, &c [k]; tum quia in eo aliquid est reliquum, quod columbæ non concoquunt, hominum tamen natura non respuit. Videmus quædam animalia aliorum stercore pasci. Fames Æneid. 3. *obscœna* dicitur, quia homines ad obscœnas epulas compellit; & *malesuada*, quia ad fœdissima trahit [l]. Hinc

[p] San. [q] Id San. La. Me. [r] Me. [†] Mart. [s] M. [v] BA. 1. 2. 13. 119. [x] G. [y] BA. 1. 11. 7. 41. [a] Ful. misc. 6. 11. [b] BA. ib. [c] V. [d] BA. [e] Ful. [†] BA. Ful. [f] Ful. [g] BA. [h] Mart. [i] Id San. La. Euseb. in BA. [k] La. [l] San.

isse unde ferrent, aut de futuro tam solicitos fuisse [v]. 4. Alii volunt illis fuisse *pro sale* [x]. Quasi condimenta in magna fame tanto pretio comparari solerent; sal enim nihil aliud est quàm condimentum: & quis nescit in urina multò plus esse salis, & faciliùs elici, & minori cum fastidio [y]? [Atque hæc de prima sententia.] Resp. 2. Alii דִּבְיוֹנִים vertunt, [ut dictum,] *quod in columbis*, sub. *est*, vel *erat* [z]. Sign. חֲרֵייוֹנִים *quod in struma columbarum evolantium inveniebatur.* Id enim, cùm nondum esset digestum, tollebant homines & comedebant [a]. Talmudici volunt columbas *Samariæ* ad hoc fuisse institutas, ut q. d. pabulatum irent in agros. Unde cum fartæ & distentæ rediissent, dominos excussâ ingluvie grana elicuisse, & magno vendidisse. Sed quis credat, aut tot dociles columbas fuisse Samariæ, aut illas in agro longè latéque vastato fruges habuisse, aut eas tam facilè expectorâsse, aut vel unum cabum toto famis tempore hâc viâ congeri potuisse? Sed frustrà disputamus, cùm vox in textu nullâ ratione huc trahi possit; imò vix ea quæ in margine est [b]. Resp. 3. [Alii locum aliter reddunt:] *Et quarta pars*, (subaud. *columbarum*, Jun.) *venter ipse*, qui est *in cavo columbarum*, JT. Non placet. 1. Quid hoc, *venter—in cavo*, &c. cùm cavum potiùs sit in ventre? 2. Quomodo seorsim veniret columbarum venter? 3. Si רוֹבַע esset *quarta pars*, & הַקֵּב *venter*, utrumque nomen articulum præfixum haberet, ut Græcè diceretur, ... 4. Perperàm confundunt קֵבָה *ventriculum* cum קַב quod *cabum* sign. testibus K. & RS. reliquisque Hebræis [c]. Resp. 4. Intelligo *columbarum ingluviem*, *alvum*, *& interanea*. Vocantur hæc דִּבְיוֹנִים, i. e. *fluxus columbarum*, eò quòd qui columbas dissecant & exenterant ea defluere seu delabi in terram sinant: & חֲרֵייוֹנִים, quod est κοιλία, vel *alvus* sive *interanea columbarum*. [Id sic probat.] חֲרֵייוֹנִים est vox composita, qu. חוֹרֵי יוֹנִים: cujus pars posterior notissima est: prior, sive τὸ חור, sign. 1. *alvum*, [lege *album*;] 2. *foramen*, à candore lucis, quæ per illud solet conspici; 3. *cavernam*, quæ foraminis est species; 4. *alvum*, insignem corporis nostri cavernam; 5. *stercora*. Quarum hujus verbi notionum cùm liceat eligere commodissimam, quidni *alvum & interanea* sign [d]? In qua sententia (quod accuratissimi scriptoris pace dixero) multa nec verisimilia videntur. 1. דִּבְיוֹנִים significare *columbarum interanea* nemo vel somniavit. 2. Pleræque significationes vocis חור sunt commentitiæ. חור pro *alvo* non tam Hebræum est, quàm Chald. & Arab. חור Hebr. pro *foramine* vel *caverna*, est à חור *albescere*: חור Chald. à חָרַר

[v] BA. 40.
[x] Ità Jo. & Th. in Me.
[y] BA.
[z] Talmudici in PA.
[a] Q. in M.
[b] BA.
[c] BA. ib. 41.
[d] Ità Ful. in BA.

cies, rectè vocatur *Kali*. Porrò, scribunt Hebræi τὸ קַלְיָא *kalia* esse *herbæ speciem, quam combustam in sapone ponunt*; sic Aruch & Pomarius. Quod ipsum dicunt Arabes de suo *usnen* vel *kali*. 3. *USNEN* vel *KALI ciceris* speciem esse docent Arabes. Abuchanipha; *Genera USNEN multa sunt, quæ omnia sunt ex ciceribus; & USNEN est ALHORD, quo lavantur vestes.* Serapion cap. 257. *Species USNEN sunt ex amseb,* (lege, *ex amos, ex ciceribus,*) & *USNEN est HARON,* (lege *HORD*;) *& est id quo lavantur panni.* Albacra; *USNEN est in genere cicerum.* Alcamus; *ALCALI, res quæ accipitur ex adustione cicerum.* Giggeius; *Algaulano, ciceris genus simile ALUSNEN.* Quid? quod Hebræum קָלִי 2 Sam. 17. 28. ab Hieron. redditur *frixum cicer*, & rectè. Duplex enim ibi est קָלִי. Prius, tritico, ordeo, & farinæ junctum, sign. *tostas fruges*, (quomodo קָלִי plerumque sumitur:) posterius autem, quod sequitur fabas aut lentes, tostum aut frictum aliquod legumen sonat, nempe, *frictum cicer*; nam cicer frigi aut torreri solebat. *Fricti ciceris* meminerunt *Aristoph.* fabulâ *Pace*, *Plautus* in *Bacchidibus*, *Horatius* in *Arte*. 4. Si *cicer* intelligatur, omnia bellè quadrabunt. 1. Cicer in Judæa notissimum esse docent 2 Sam. 17. 28. & *Talmud*, & *Bellonius Singularium* 2. 53. & 99. 2. Cabus tam leguminum quàm frugum est mensura. 3. *Stercus hoc columbarum* vilis cibus erat; nam confertur cum *asini capite*, eique postponitur. Pariter inter cibos cicere nihil vilius; ut passim docent *Aristoph.* in *Pace*, *Horat.* Satyr. 1. 6. & 2. 3. & de *Arte*, Martial. Epigram. 1. 42. & 104. item 5. 79. & Pers. Satyr. 5. Porrò, hinc ortus Josephi error, [de quo dictum.] Salsedinem ciceris agnoscunt *Theophrastus de Causis plantarum*, 4. 9. & 5. 11. *Cato Rusticorum* c. 37. *Columella* 2. 14. Plin. 18. 12. Proinde ex ciceris quodam genere eliciunt Arabes *sal ALKALI*, sive *adusti ciceris*. Cùm ergò Hebræi vetustiores ad h. l. monuissent stercus columbarum id esse unde elicitur sal; id malâ manu acceptum à *Josepho*, qui scripsit id *pro sale* fuisse [f]. Non existimo cibos hujus generis passim fuisse venales in foro, sed, quia hæc aliquando contigerint, collecta fuisse ut argumenta extremæ penuriæ [g]. *Cabus* est mensura discretorum aridorum [h], sexta scil. pars *Seæ* vel *Sati*, continens 24 ova [i]. Tantum frumenti aut farinæ continet quantum diurno hominis cibo satis est, & chœnici Græcorum respondet [k].

26. *Cùm rex—transiret per murum*, עַל הַחוֹמָה] *Super murum*, P. V. i. e. Circuiret mœnia, lustrando urbem [l]. Ut videret an custodes probè vigilarent, & omnia rectè disposita essent; an periculum ab hostibus immineret [m].

[f] BA. 2. 1. 9. 14, &c.
[g] Merc.
[h] Wass.
[i] M. Wass. ex He.
[k] Me.
[l] V.
[m] Mart. sim. Sanc.

Zedeciæ, Ezec. 5. 10 [x]; & Roma obsessâ à Vitige; & alibi. Quintilianus in declamatione *PASTI CADAVERIBUS*; *Pater liberos ejurit, & oppressa decimo mense mater sibi parit: redit in uterum laceratus infans* [y]. ¶ *Abscondit filium suum*] Vel, ut ipsum sola edat, vel, ut pareat ei servétque vivum [z].

30. *Scidit vestimenta sua*] In signum doloris orti ex consideratione illius crudelitatis [a]. ¶ *Viditque—populus cilicium*, &c. וַיַּרְא הָעָם וְהִנֵּה הַשַּׂק עַל בְּשָׂרוֹ מִבָּיִת] *Et vidit populus, & ecce, saccus super carnem ejus ab intus*, Ma. i.e. Deprehendit populus eum gestare cilicium sub veste regia [b]. Apparuit cilicium veste discissâ. Sic & Græci hîc [c]. *Quod cum videret populus*, (nempe, Regem lacerare vestimenta,) *ecce, cilicium erat supra carnem ejus intus*, nempe, sub vestimentis suis ordinariis [d]. [Al. sic;] *Quod cum vidit populus intra civitatem, ecce, cilicium imposuit carni suæ*, JT. scil. Populus induit cilicium, ut se cum Rege luctu communicare testaretur †. Sed contorta est hæc versio. Nam, 1. trajicit vocem מִבָּיִת. 2. Supplet *civitatem*, quasi Rex tum non fuerit in civitate. 3. Negligit particulam *ecce* [e].

31. *Si steterit caput Elisæi*, &c.] *Si manserit*, JT. i.e. si vivere manere [f]. Sed quæ tantæ iræ causa? Resp. 1. Pseudoprophetæ fortè Regem inflammabant, & Elisæo cæterísque Dei Prophetis has calamitates imputabant [h]. Sic Romani Imperatores omnium calamitatum publicarum reos faciebant Christianos, ut Apologetici horum libri omnes testantur [i]. 2. Verisimilius est Elisæum Regi fortè minùs cordato, & cum Syris pacisci volenti etiam iniquis conditionibus, perpetuò id dissuasisse, atque opem è cœlo addixisse; quam quia differri videt, in Elisæum, tanquam mendacem, perfidum, & auctorem pessimi consilii, excandescit [k]. 3. Veritus est Rex nè Elisæus, exemplo Eliæ, famem hanc à Deo impetraverit, ut eorum scelera punirentur [l]. 4. Cogitabat Elisæum oratione suâ tantam inediam prohibere potuisse, si voluisset [m]. Concludebat ergò eum non opitulari, quia nollet. Non consideravit, Deum multa Prophetis concedere, non semper ad eorum arbitrium, sed cùm ipsi visum fuerit [n].

32. *Elisæus sedebat in domo sua*] In domo in qua commoratus est, quam habuit pro sua [o]. Domum enim Samariæ non habuit, cùm omnia sua dimisisset Eliam secutus [p]. ¶ *Et senes sedebant cum eo*] i. e. Vel optimates [q]; vel sancti senes, qui delectabantur illius consuetudine, aut de re communi deliberabant [r], vel Prophetæ, sive discipuli ipsius *: qui *seniores* dicuntur, vel à scientia & moribus; vel ætate etiam, quòd ex eis aliqui essent grandes natu [s]. *Sede-*

[y] G. † Lu. [z] V. sim. L. [a] Pi. [b] V. [c] G. [d] Pi. † Jun. in M. [e] Pi. [f] Pi. [h] Mart. [i] G. [k] T. sim. Lu. ex Theod. Mart. [l] Mart. [m] Id V. sim. Mart. San. [n] Mart. [o] San. [p] To. in Me. [q] Me. [r] San. * G. ex J. Mart. [s] Mart.

verbum ... *arctate illi fores*, i. e. validè occludite fores [k]. Prophetæ & viri sancti, licèt mortem non expavescant, jure tamen vitam sibi conservant, quando intelligunt se adhuc Ecclesiæ utiles esse posse, & cùm justâ viâ id facere possunt. Porrò, defendit se vir Dei, non eo jure quo vim vi repellere licet, quod inter privatos locum habet; Regis verò sententia, quamvis dura & injusta, ferenda est subditis: sed usus est jure prophetico, quo prævidit Regem in sententia sua non permansurum [l]. ¶ *Ecce, sonitus pedum domini ejus post eum est*] i. e. Rex ipsum illico subsequitur, mandati sui pœnitens, illúdque revocans [m]. Jam enim deferbuerat ira. q. d. Quare custodite me, nè priùs pereat quàm Rex veniat [n].

33. *Adhuc illo loquente eis*] Heb. *cum eis*, nempe Senioribus [o]. ¶ *Apparuit nuncius, qui veniebat ad eum*, יֹרֵד] *Descendebat*, P. *Descendit*; præsens: q.d. Viderunt ipsi nuncium descendentem [p]. ¶ *Et ait*, &c.] Qu. Quis ista dixit? Resp. 1. Nuncius [q], nomine Regis [r]: nuncius, qui scil. invitus veniebat ad occidendum Prophetam. q. d. Quid ampliùs exspectare possumus, quando scil. eò ventum est ut Propheta occidatur *? Propheta coram Senioribus dixit, Non tolletis famem per hanc crudelitatem, &c. Cujus verbis sicarius ille ad pœnitentiam commotus respondit, Ecce, agnosco quòd propter peccata nostra hoc extremum malum, & quo majus exspectari non possit, nobis evenerit. Sunt etiam qui יהוה pro *dolere* exponunt, ut sit sensus, Tantum est malum istud, ut de alio quopiam magis dolere & affligi nemo possit [s]. Resp. 2. *Dixit*, sub. *Rex* [t], qui (ut ostendit hic locus) protinus mutavit sententiam, & antevertit nuncio quem miserat [u]: alioquin nullus auditur missus qui eam abrogârit [y]. Non priùs ingressus est nuncius (quippe qui intrare non potuit) quàm Rex: Præsente autem Rege ipsius nuncium loqui non est verisimile [z]. Interponendum videtur, Prophetam Regem orâsse, ut aliquantisper auxilium Dei exspectaret; sed Regem respondisse quæ sequuntur [a]. ¶ *Tantum malum*] Cædes parvulorum suprà 29 [b]. quam Joram ei exposuit [c]. ¶ *A Domino*] Ità sanè erat; verùm non casu, sed propter peccata: id cogitare debuit [d]. ¶ *Quid ampliùs exspectabo à Domino?*] [Sim. omnes.] q. d. Nulla superest spes. Sunt verba hominis penè desperantis *. q. d. Ad extrema jam ventum est, nec videtur quidquam deterius mihi posse contingere [f]. Multos in impietate retinet malorum facinorum conscientia, & desperatio veniæ [g]. Nihil jam boni sperare aut mali timere ampliùs à Deo debemus [h].

[k] Ma. & Belg. ex Jun. [l] Ma. [l] Mart. [m] Lu. ex Jo. sim. Os. Mart. [n] Os. [o] Belg. [p] V. [q] Mar. sic M. Pi. [r] Belg. E. [s] E. Belg. * Mar. [t] M. [u] V. id Sim. Mar. Me. [y] V. [z] Mart. [a] San. [b] Mart. [c] Pi. Belg. V. [d] San. [e] Mart. * V. [f] Mart. [g] sim. Me. [h] G. [h] Mart.

CAP.

3. *Leprosi juxta introitum portæ*] Sub. *urbis*, in qua erat habitaculum leprosorum, aut quà ibatur ad castra[n]. Exclusi erant à consortio civium ex lege Levit. 13. 46[o]. & Levit. 14. 3. Num. 5. 2, 3. Vide quæ diximus ad Luc. 17. 12. & Josephum hic[p]. Hoc Dei mandatum Samaritani observabant, qui tamen præceptum de idololatria impudenter neglexerunt. Solent homines ea mandata quæ faciliora sunt, & secum aliquid compendii conjunctum habent, diligenter custodire; difficiliora verò, &c. aspernari. Imò revera illo difficili tempore non erant extra urbem ablegandi, ut ibi idololatris ludibrio essent: Mandata siquidem Legis nonnulla necessitati cedunt[q]. Hi leprosi vicini erant portæ, propter prementem hostem[r]. Nota hîc Deum in admirandis suis operibus uti instrumentis abjectissimis[s].

4. *Sive ingredi*, &c.] Heb. *Si dicamus*, &c. i. e. statuamus, V. vel cogitemus apud nos, Pi. Leprosi in consultatione sua utile tantùm spectant, non honestum: Honestum quippe non erat ad idololatras, &c. transfugere, quibus victûs gratiâ oportebat adulari, &c[t]. ¶ *Moriendum nobis est*] Sub. *fame*, V. ¶ *Transfugiamus*] Heb. *cadamus*, Pi. *deficiamus*, JT. ¶ *Ad castra Syriæ*] Putabant Syros vel non ejecturos leprosos ex hominum consortio, vel parcituros miserrimis, &c[u]. ¶ *Nihilominus moriemur*] Sunt verba dubitantium de eventu, & committentium se providentiæ Divinæ; ut Gen. 43. 13. Est. 4. 16[x]. Certum ergò exitium commutemus incerto[y]. Verùm non justè decernunt: Satius enim fuisset mori cum piis, quàm impiis se adjungere. Deus tamen hoc malo consilio eorum abutitur ad sua decreta perficienda[z].

5. *Surrexerunt ergò vesperi*, בְנֶשֶׁף] *In crepusculo*, P. V. Pi. Mart. sub. vel *matutino*, Mart. vel potiùs *vespertino*, V. Pi. ut liquet ex v. 9[a]. ¶ *Ad principium castrorum*, עַד קְצֵה וגו׳] *Usque ad extremum*, P. vel *extremitatem*, i. e. principium; h. e. ad prima tentoria[b]. Ad vallum[c]: *ad finem castrorum*, JT.

6. *Dominus sonitum audiri fecerat*, &c.] Hic strepitus vel foris excitatus est, sive in aere; vel, ut vult Josephus, tantùm in auribus ipsorum à Deo perturbatis; cui favere videtur, quòd alioquin Samaritani eum percepissent: quanquam illorum aures Deus facilè detinere poterat, qui miracula sua non semper omnibus, sed quibus libuerit, vult conspicua fieri. Rectè autem Syri umbratilibus terriculamentis perterrefiunt, qui fictitios deos colebant[d]. *Sonitum*, i. e. terrorem Panicum; ut in simili re Diodorus loquitur[e]. ¶ *Reges Hethæorum*] Non intelligit unum

[n] V.
[o] Jun. Pi.
[p] G.
[q] Mart.
[r] Jun. Pi
[s] Mart.
[t] Mart.
[u] Mart.
[x] Pi.
[y] Me.
[z] Mart.
[a] Pi.
[b] V.
[c] G.
[d] Mart.
[e] G.

& rectè, sonat.] ¶ *Si tacuerimus*; ita Jon. וַאֲנַחְנוּ מַחְשִׁים] *Et nos tacemus*, P. sim. M. Mo. vel *dissimulamus*, Ti. *& nos taceremus?* JT. *quousque tandem silebimus & expectabimus*, &c? Sy. ¶ *Et noluerimus nunciare usque manè*, וְחִכִּינוּ עַד אוֹר הַבֹּקֶר] *Et differemus usque ad lucem matutinam*, Mo. *Quòd si ipsi expectaverimus usque ad lucem*, &c. P. sim. Jon. Ar. JT. ¶ *Sceleris arguemur*, וּמְצָאָנוּ עָוֹן] *Et inveniet nos pravitas*, sive *iniquitas*, P. Mo. pro, *invenietur in nobis*, Mar. *Occupabit*, vel *tenebit*, *nos* (vel, *occurret nobis*, Jon. sim. JT.) *culpa*, Pi. *In crimen incurremus*, Ar. *Ut deprehendat nos peccatum*, Sy. Potest verti, *Eveniet nobis pœna*, Pi. *Iniquitas* h. l. pro *pœna*, V. Culpam enim fatebantur iis verbis, *Non rectè facimus*[o]. Imminet nobis à Rege supplicium; quia perire potest oblata occasio[p]. Officium civium est, ea indicare quæ ad salutem publicam pertinent. ¶ *Nunciemus in aula regis*] Efficiamus ut in aulam tantæ rei notitia perveniat: nam ipsis urbem intrare, multòque magis in aulam ire, non licebat. Vide sequentia[q].

10. *Narraverunt eis*, לָהֶם] At præcessit, *janitor*. Resp. שֹׁעֵר *janitor* hic collectivè accipitur, pro excubitorum cœtu[r]. *Illis*, i. e. janitori cum excubitoribus[s]. Sing. hic pro plur. ponitur. Vel, clamaverunt ad quendam certum janitorem, & omnes ad audiendum occurrerunt. ¶ *Equos alligatos*, &c.] Sub. *ad præsepe*. Non ausi erant moram facere quousque sellas & frænos equis imponerent[t].

11. *Ierunt ergò*, &c. וַיִּקְרָא הַשֹּׁעֲרִים וגו׳] *Et clamavit portarii*, &c. Verbum singulare, & suppositum plurale[u]. *Clamaverunt janitores*, P. sim. Ar. Ti. *Clamavit* unus ex *janitoribus*, V. *Clamavit* janitor (civitatis) *ad portarios* palatii regii[x]. *Hoc inclamante reliquos janitores*, JT. *Et vocavit portarios*, &c. Mo. ¶ *Nunciaverunt in palatio regis intrinsecùs*; sim. P. וַיַּגִּידוּ בֵּית וגו׳] Alii, *domui regis intus*, sive *intrinsecùs*, P. Jon. JT. Internè, i. e. in intima parte palatii, V. vel, *intus domui regis*, Ti.

12. *Latitant in agris*] Quod Græci ad Trojam fecêre. Suspicax est miseria[y]. Rex non credebat Deo, nec Prophetæ, sed potiùs exploratoribus[z].

13. *Tollamus quinque equos*] Sim. V. Vel, aliquot ex illis quinque equis[a]. ¶ *Qui remanserunt in urbe*, בָּהּ] *In ea*: i. e. vel urbe, Q. in M. Pi. Ti. vel *multitudine*, M. *Intus*, Strig. [Alii referunt ad aliud verbum præcedens, *Mittamus — qui remanent*, *illuc*, Ar.] ¶ *Quia ipsi tantùm sunt in universa multitudine Israel*, *alii enim consumpti sunt*; sim. Ca. Strig. הִנָּם כְּכָל הֶהָמוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ בָהּ וגו׳ אֲשֶׁר תַּמּוּ וגו׳] *Siquidem illi sunt sicut universa multitudo Israelis quæ remansit*

[o] Pi.
[p] Sar.
[q] G.
[r] Olff. gram. p. 207.
[s] Jun. Pi. sim. V.
[t] M.
[u] Ma. Mar.
[x] M. Sy. V.
[y] G.
[z] Mart.
[a] Hz. in V. sic Ca.

[illegible] Quod constare potest, si rocheb legatur pro re-chib, & sing. pro plur. *eques* pro *equites* [h]. Vel sic; ellipsis est τῶ אֲנָשִׁים ante רֶכֶב, Pi. *Duo paria equitum*, Sy. *duos equites*, Ar. *Duos curruum equos*; i.e. curribus trahendis assuetos [i]. *Equos ad duos currus*, Ti. *duos equos jugales*, Ca. Priùs cogitaverat mittere quinque, postea verò placuit mittere solùm duos [k]. *Duos currus unà cum equis*, Strig.

15. *Cùm turbarentur*] *Dum festinarent*, V. P. i.e. Dum trepidantes fugerent ocyùs [l].

17. *Constituit ad portam*] Heb. *præfecerat portæ*, JT. V. ex P. quâ, scilicet, egrediebantur ad castra Syrorum [m]: sive, ut in omnem eventum hostium alicubi latitantium repentinam arceret irruptionem [n]; sive, ut cohiberet proruentis multitudinis impetum, nè se invicem conculcando obtererent [o]; ut suâ auctoritate tumultuantem populum contineret [p]. ¶ *Quem conculcavit turba*] Quia porta erat angusta, & turba ingens quæ quasi furebat in cibum [q]. Mirè causas disponit Deus per quas sua decreta exsequatur [r]. Fortè hoc genus mortis illi decrevit Deus, quòd populum nimiùm gravàrit *.

[h] Mar. [i] M. sim. Pi. [k] Me. [l] V. [m] V. [n] Me. [o] Me. ex Jo. sim La. [p] San. [q] La. [r] G. * Mart.

CAP. VIII.

1. PEregrinare *ubicunque repereris*] Ubi videbitur tibi utile & commodum habitare [a]. ¶ *Vocavit—famem*] Ità Pi. ex ο'. sequitur enim, *& venit*: & קָרָא hîc non regit אֵת, sed לְ [b]. ¶ קָרָא] *Proclamavit*, &c. JT. *Invitavit*, ut scil. veniat: i.e. immissurus est. Metaphora sumpta à convivis [c]. Hæc fames missa, quòd post tot beneficia adhuc hærerent Israelitæ in suis peccatis [d]. ¶ *Septem annis*] At Eliæ fames duravit tantùm 3 annis & dimidio. Observa ergò, auctis peccatis pœnas aggravari *. Nota etiam gratitudinem Elisæi erga Sunamitidem: multa illi jam rependerat, & adhuc pergit. Gratus animus nunquam sibi satisfacit in reponendis beneficiis [f]. Qu. Quonam tempore hæc acciderint? Resp. 1. Sex vel septem annis ante Naamanis adventum [g]. Est ergò hîc Hysterologia [h]. Probatur. 1. Quia ex illo septennio Sunamitis in patriam remigravit. 2. Giezi nondum percussus erat leprâ; tunc enim Rex, homo lautus, cum homine deformato & graveolenti non loqueretur, idque contra Legem [i]. Sed hæc ratio non cogit. Nam, 1. Rex non erat Legis studiosus. 2. Studium sciendi molestiam facilè levavit. 3. Nec necesse erat propè astare Regi cùm loqueretur [k]. Re-

[a] V. [b] Pi. [c] V. [d] San. ex Th. * Mart. [f] Mart. sim. San. [g] Q. in San. sim. Pi. [h] La. ex Torn. & Sal. He. in San. [i] Q. in San. [k] San.

Naaman leprosus Regem [illegible] Gehazi, actâ pœnitentiâ, sanatum fuisse *. ¶ *Magnalia*; ità P. הַגְּדֹלוֹת] *Res magnas*, JT. *res insignes*, i.e. miracula [f]. μεγαλεῖα· Ità ο'. & Lucas, Luc. 1. 49. & Act. 2. 11. Sic sæpe voces non bene Græcæ & non bene Latinæ faciendæ fuerunt, ut propiùs exprimeretur vis sermonis Hebræi [g].

6. *Restitue ei omnia*, &c.] Et agros, & fructus etiam eâ absente collectos [h]. Leges istæ quæ pœnas graves inferunt publicæ alicujus utilitatis causâ multùm egent ἐπιεικείας, ut discernantur personæ, causæ, tempora. In his sæpe summum jus summa crux, summa injuria. Laudandus autem hîc Rex, quòd, cùm bona redderet fœminæ quæ ob paupertatem solum mutaverat, simul & fructus reddidit, nè quid ipse ex ejus fœminæ calamitate lucraretur. *Restituere est, possessorem facere, fructúsque reddere*, ait Caius, L. *Plus est*, D. de Verborum significationibus: cui addi potest Pauli dictum in L. *Restituere*, titulo eodem [i]. Videmus Elisæum & præsentem & absentem hospitæ suæ profuisse [k].

7. *Venit Elisæus Damascum*] i.e. In regionem Damascenam, ex v. 9 [l]. Sed potest verti, *ad*, vel *prope*, *Damascum*, i.e. in urbem Damascum; dicitur enim, *venit huc usque*. Obj. *Ivit Hazael in occursum ejus*, v. 9. Resp. Id in ipsa urbe fieri potuit [m]. Huc venit Dei monitu [n]; 1. ut famem declinaret [o]; 2. ut Azaelem ungeret in Regem Syriæ [p], quod priùs Eliæ mandatum, 1 Reg. 19. 15. sed hactenus (ut illud de Jehu ungendo, ibid. v. 16.) dilatum, nunc autem per Elisæum exsecutioni datum [q]. Sanctius vult utrumque ab Elia antea unctum fuisse, ut sceptrum multis pòst annis usurparent; ut Davidi contigit [r]. Non tacuisset Scriptura, si Elisæus Hazaelem unxisset *. ¶ *Benhadad*] Sive *Adad*, sive *Ader*; de quo suprà 1 Reg. 15. 20. & hoc libro 6. 24 [t]. ¶ *Ægrotabat*] Corpore, ex animi ægritudine, ut fit, propter nuperam fugam ob vana terriculamenta [v]. Est enim mira inter corpus & animum συμπάθεια [x].

8. *Si evadere potero*] Tacitè ambit Prophetæ preces [y].

9. *Et omnia bona Damasci*] i.e. Ex optimis quibusque aliquid †. Ager Damascenus fertilissimus erat. An hæc Propheta acceperit, non traditur; sed non accepisse arbitror [z]. Certum est non acceptâsse; munera enim constanter refutavit [a]. At non videntur hæc dona ab eo repudiata, alioqui id Scriptura sine commendatione non præteriisset. Solebant Prophetæ dona recipere, 1 Sam. 9. 7. mero benevolentiæ nomine, non in mercedem prophetiæ [b]. ¶ *Filius tuus Benhadad*] Ut suprà 6. 21 [c]. Qui te ut patrem venera-

* Mart. [e] Q. in Ma. [f] V. [g] G. [h] Me. [i] G. [k] Mart. [l] Jun. [m] Pi. [n] Me. [o] Mart. [p] Me. T. sim. Mart. [q] T. sim. Mart. [r] T. * San. [t] G. [v] T. ex Ju. & Dion. & To. [x] Mart. [y] Mart. † Mart. sim. V. Pi. [z] Mart. [a] La. ex To. [b] Me. [c] G. Pi.

Juxta causas naturales victurus erat; sed Deus pro decreto eas mutavit [p]. Quod dicit, *sanaberis*, futurum erat secundùm causas præsentes, quæ tamen mutari poterant vel impediri, (quomodo futura prædicebantur Ezeciam moriturum, Esa. 38. & Niniven subvertendam, Jon. 3.) Et quod subjungit, *morietur*, futurum erat simpliciter, sive absolutè. Id sæpe *fieri dicitur* quod rerum natura postulat, licèt nunquam fiat; & id *fieri negatur* quod nec exigit, nec patitur, rerum natura: v.g. Dicimus hominem hoc vel illo cibo vesci, quia stomachus ejus eum amat & concoquit, licèt illius copia non adsit; & Christianum non comedere carnes in Quadragesima, licèt aliqui contra legem id faciant †. Resp. 2. Ironicè loquitur Elisæus; sicut Michæas 1 Reg. 22. 15. *Vade prosperè*, &c. & Virgil. *I, sequere Italiam*, &c [q]. q. d. Scilicet *sanaberis*: Speras te sanandum; sed erras, nam morieris [r]. Resp. 3. Nullum est hic Vatis præceptum, sed tantùm prædictio eventûs; & imperativus ponitur pro futuro indicativi *, ut sæpe fit. Sic, חְיֵה, *& vive*, pro, *vives*, Gen. 20. 7. & 42. 18. & Prov. 4. 4. Ità, *& morere*, Deut. 32. 50. pro, *morieris*. Ità Prov. 3. 4. *& inveni gratiam*, pro, *invenies*: & Joh. 2. 19. *Solvite templum*, i. e. solvetis aliquando, &c. Non enim mandat, sed prædicit. Sic Menand. οἶδ' ὅτι τάσσων, pro, ποιήσεις, *scio quòd hoc facturus sis*. Virgil. *Si fœtura gregem suppleverit, aureus esto*, pro, *erit* [t]. Ità hoc loco: q. d. Respondebis quidem & dices hero tuo, *Vives*, ut ei blandiaris, (ut solent assentatores [v];) *verùm moriturus est* [x]. *Dic ei, si vis, quòd victurus sit; est tamen moriturus*, Tig. not. Resp. 4. Vult Propheta impium illum Benhadadum vanâ spe deludi [y]. Si legamus לו, fuerit hìc non dissimulatio sola, qualem ponit Josephus, (qui ait, *Hazaelem Prophetæ monitu nihil mali Regi dixisse*;) sed plus aliquid, quod tunc adversùs extraneos & idololatras habebatur pro licito [z]. Verùm nemini fas est (nedum Prophetæ) quenquam ad mentiendum inducere [a]. Marinus annotat, Prophetam amphibolâ usum loqu[u]tione, ut *Lo* prolatum intelligi posset *non*, vel *ei*; sed Hazaelem affirmativè intellexisse [b]. Q. Hebræorum subaudiunt negationem, *Vivendo non vives*, Tig. not.

11. *Stetitque cum eo*, וַיַּעֲמֵד אֶת־פָּנָיו וַיָּשֶׂם עַד בֹּושׁ] *Et stare fecit facies suas, & posuit usque ad pudefieri*, Mo. vel, *donec moraretur*, P. ἕως καιροῦ τοῦ αἰσχύνεσθαι αὐτοῦ, &c. o'. Quæ verba verti possunt, *Et astitit faciei ejus*, i. e. Elisæus faciei Azaeli. *Statuit ille* (*Elizæus*, Os.) *faciem*, sive *vultum suum*, (sub. vel, *ad latus*, sive, *in altero latere*, V. nè scil. ab Hazaele conspiceretur, Di.) *&* ...

dolore, quòd illi dura nunciaret qui illum humanissimè prosequutus est [k]. [Alii Græcos aliter accipiunt.] Græci codices habent, munera polita fuisse in conspectu Prophetæ quoad putrescerent; vel, usque ad confusionem, nempe, Hazaelis, quem puderet dona sua à Rege contemni. Ambiguitas est ex verbis affinibus, בָּאשׁ *corrumpi, fœtere*, &c. & בוש *pudore suffundi* [l]. ¶ *Flevitque vir Dei*] Deplorabat vices populi sui [m].

12. *Quia scio quæ facturus sis*] Et Prophetæ erat, quæ mandata habebat dicere, & boni civis, moveri malis popularium. Utroque officio bene perfunctus est Helisæus [n]. Vertunt quidam אֲשֶׁר in *quòd* conjunctionem, *quòd facturus sis—malum*. Alii in *quomodo*, i. e. Animo prævideo afflictionem quâ afficies Israelitas [o]. *Civitates—igne succendes*] Heb. *Munitiones eorum mittes in ignem*: Hypallage, pro, Ignem mittes in munitiones eorum [p]. ¶ *Parvulos elides*] Allides ad pavimentum, vel petras, nè adolescant, & stirpem augeant [q]. ¶ *Et prægnantes divides*] *Findes*; ἀναῤῥήξεις, o'. quomodo & Josephus. Exercita hæc atrocitas tum alibi, tum in Vesperis Siculis [r]; tum 2 Reg. 15. 16. & Amos. 1. 13 *.

13. *Quid enim? sum servus tuus canis*, &c? כִּי מָה עַבְדְּךָ הַכֶּלֶב וגו'] *Quid? est enim servus tuus canis*, &c? P. sim. Mo. Jon. Mar. M. *Quidnam? canisne est servus tuus?* Ti. *Quantus* (vel, *quid?* est, JT.) *servus tuus canis, ut faciat rem magnam hanc?* Sy. sim. Ar. JT. Ca. Os. Mart. *Canis*, i. e. vilis & abjectus, ut 2 Sam. 3. 8 [t]. In oculis tum meis, tum aliorum, nullâ authoritate aut potentiâ instructus; cùm nemo nisi Rex talia præstare posset [v]. Unde mihi vires ut hæc faciam [x]? [Al. aliter:] *Canis* nomine non tam vilitatem ipsius insinuat, (erat enim è regni proceribus,) quàm feritatem repellit: q. d. Procul à me tanta impudentia & barbaries; ferinum opus est, non humanum, infantes dilacerare, &c [y]. Verè hæc dicere posset Hasael, & à tanta crudelitate abhorruisse: Sæpe homines à multis abhorrent quæ tamen postea committunt: & sæpe multa sibi de se bona pollicentur quæ postea non præstant, ut in Petro videmus. Sed verisimilior est prior interpretatio [z]. ¶ *Te regem Syriæ fore*] Et cum regio sceptro accepturum & potentiam [a], & innatum Syris adversùs Israelitas odium atque crudelitatem [b]. Fortuna & potestas etiam mores & ingenium mutant [c].

14. *Recipies sanitatem*] Eâdem fide retulit Prophetæ verba quâ postridie vitam domini sui appetivit [d].

15. Tulit

[Margin notes, right column:] [k] San. [l] Mart. [m] Mart. [n] O. [o] V. [p] Me. Mart. V. [q] Mart. [r] G. * San. [t] Jun. Pi. [v] Os. sim. Mart. [x] Me. [y] T. sim. La. San. [z] Mart. [a] T. sim. San. Mart. [b] T. et L. & Mar. sim. La. San. [c] San. [d] Q. in Me.

Syris cultos divinis honoribus [v].

16. *Anno quinto Joram filii Achab, — & Josaphat*, &c.] Occurrit hic nodus impeditus. Qu. 1. Quomodo *quinto anno Josaphat*, &c. cùm Josaphat 20 annis ante Joramum Israeliticum regnare cœperit, ut patet ex 1 Reg. 22. 41. collat. cum 1 Reg. ult. 52. & 2. 3. 1? Resp. 1. Regnavit Joram Rex Juda simul cum patre Josaphat ab anno quinto ipsius, multò antequam alter Joram regnum iniisset Israel; cœpit autem regnare solus anno quinto Joram Regis Israel, i. e. 20 annis postquam regnum habuerat cum parente commune; pater enim regnavit 25 annis, 1 Reg. 22. 42 [v]. Resp. 2. Sensus est, Regnare cœpit cùm Josaphato superessent quinque regni anni [x]. Qu. 2. Quomodo *quinto anno Jorami*, cùm potiùs *anno septimo*, &c. factum videtur? Nam Joram Rex Israel cœpit regnare anno 18. Josaphati, 2 Reg. 3. 1. Josaphat autem regnavit annis 25. Ab 18 ad 25 sunt 7 anni, post quos Josaphato successit Joram [y]. Resp. Dicendum Joramum Israelitam tam 5, quàm 7, annos regnâsse cum Josaphato: 5, solum & suo nomine; & 2, nomine fratris Ochoziæ, qui per biennium quo regnavit ægrotus decubuit; cùm Joram frater re, licèt non nomine, imperaret [z]. Inst. At Ochozias regnare cœpit anno 17. Josaphati, & mortuus est anno ejus 18. 1 Reg. ult. 52, eique statim successit Joram; adeóque regnare cœpit non 20. sed 18. anno Josaphati. Respond. 1. Joram regnare cœpit anno Josaphati non 18. sed 19. idque sub ejus finem; quare ille annus non est numerandus; sicut nec annus 25. eò quòd imperfectus fuerit: itaque manent tantùm quinque anni integri [a]. Resp. 2. Joram Judæ regnavit bifariàm; 1. patre adhuc superstite, & quidem bis; 2. post mortem patris [b]. [Sed de his plura annotavimus ad 2 Reg. 1. 17. qui locus cum præsenti omnino conferendus est.]

17. *Et octo annis regnavit*] Vel, post mortem patris [c]; vel potiùs, cum patre 3 annis, & post eum 4 annis, & quinto incompleto [d].

18. *Sicut ambulaverat domus Achab*] Heb. *fecerunt domus*, Ma. i. e. ii qui fuerunt de domo Ahab *. Syntaxis figurata, qualis illa, *Turba ruunt*. Dicitur vulgò *Synthesis*; sed à doctioribus *Synesis*, i. e. intelligentia, quia vox non convenit cum voce, sed cum sensu seu intellectu vocis [f]. ¶ *Filia enim Achab*, &c.] Nempe, Athalia, v. 26 [g]. Bene in Antiopa Euripidis dicitur, Ἐσθλῶν ἀπ' ἀνδρῶν ἐσθλὰ γίγνεσθαι τέκνα, (*Ex bonis parentibus bonos liberos nasci* [h].) Filii magis maternos quàm paternos mores exprimere solent; quòd & cum matribus familiariùs vivunt, & matrum indulgentia molliores [i]. Josaphatus, non du-

[v] San. [x] Mart. [y] La. [z] Mart. [a] La. et To. [b] Ser. sim. La. et San. & Sal. & Torn. [c] Q. in La. [d] La. [e] V. Pi. [f] Pi. [g] Jun. Pi. T. &c. [h] G. [i] San.

dictam à Seir, qui & Edom [x]. In Seir montem Idumæorum [y]. ¶ *Percussit Idumæos qui eum circumdederant*] Vel, *circumsederant*, M. Ti. &c. *sibi circumjacentes*, Sy. ¶ *Et principes curruum*] Scil. Idumæorum. [Ità ferè omnes.] Vel, *& principes curruum* [nempe Israel] percusserunt Idumæos, Tig. not. ¶ *Populus*] Sub. *Idumæorum qui evaserant*, V. Qu. Cur ergò Joram victoriam non persequitur? Resp. 1. Impeditus erat defectione Libnæ [z]. 2. Metum illi incussit mala conscientia, quem auxit epistola Eliæ [a], [de qua in Paralipomenis agendum.] Idololatriâ & perverso cultu regna imminuuntur & labefactantur; solidâ verò pietate augentur, &c [b].

22. *Usque ad diem hanc*] i. e. Usque ad posteriora tempora eversi regni Judæorum, quando hujus libri scriptor, Jeremias Propheta, vixit †. ¶ *Recessit & Lobna*] *Libna* urbs Idumææ propè Terram sanctam *. [Al. aliter.] *Libna* sacerdotum urbs in Jehuda, Jos. 21. 13 [c]. Causa defectionis, quòd Joram *dereliquerat Jehovam*, 2 Chronic. 21. 10 [d]. Noluerunt Libnenses admittere idololatriam, ad quam Joramus eos cogere nitebatur. Principibus parendum est, verùm usque ad aras †. Non tactum probatur, sed ostenditur Divina ultio, quæ etiam actionibus non probis adversùs improbos utitur. Confer 2 Par. 21. 10 *. An hæc civitas more Reipublicæ seipsam rexerit, an vicino alicui Regi adhæserit, ex Scriptura colligi non potest [f]. Videtur Libna postea ad fidem rediisse. 1. Alioquin Josias non accepisset indè uxorem, infrà c. 23. 2. Non dicitur Lobna *recessisse in diem hanc*, ut de Edom habetur [g].

23. *In libro verborum dierum*] Sive *Chronicorum*. Non libro illo qui exstat in Canone V. T. nam is postea demum scriptus est ab Esdra; sed in alio, qui non est relatus inter libros Sacros [h].

24. *Sepultúsque est cum eis*] i. e. In eadem urbe Davidis, sed non in eodem sepulchro Regum, 2 Par. 21. 20 [i].

25. *Anno duodecimo Joram*] Non impleto. Vide infrà c. 9. v. 29 [k]. ¶ *Ochozias*] Qui & *Joachaz* & *Hazarias* est appellatus. Solus hic è filiis Jorami evasit è clade Palæstinorum, &c [l].

26. *Viginti duorum annorum*] At 2 Par. 22. 2. dicitur 42 *annorum*. [De quo difficillimo nodo dicendum σὺν Θεῷ in Notis ad 2. librum Paralipomenon.] ¶ *Cùm regnare cœpisset*] Ad verb. *in regnando ipse*, unà cum patre scilicet. ¶ *Et uno anno regnavit*] Solus, cùm ipse esset 42 annorum [m]. ¶ *Athalia, filia Amri*] i. e. Neptis [n]. Vide suprà vers. 18. Adde 1 Reg. 16. 29 [o]. Vel revera erat *filia Amri*; dicitur autem *filia Ahab* vel imitatione, vel nutritione sive educatione [p].

29. *Quia*

[x] La. et San. [y] Mo. [z] Jun. Pi. [a] San. [b] Mart. † To. in Mo. * V. [c] Jun. Pi. [d] Pi. † Mart. * G. [f] Mo. [g] San. [h] Jun. Pi. [i] Mo. [k] G. [l] Mart. [m] V. [n] V. G. &c. [o] G. [p] Ha. in La.

secretissimum & penitissimum [n]. Ut secretò eum ungas, non publicè, nè seditio concitetur à Jorami asseclis; ideòque additur, *fugies*, &c [o].

3. *Et fugies*, &c.] Nam si rescitum esset, reus peractus fuisset læsæ majestatis [p]. ¶ *Non ibi subsistes*, [וְלֹא תְחַכֶּה] *Et non exspectabis*, P. Mo. V. sub. *ut quicquam dicat tibi*: q. d. Statim revertaris [q]. *Neque differto*, JT. *neque moreris*, Sy. Ar. sim. M. Ti.

4. *Abiit adolescens, puer prophetæ*] Vel, *discipulus prophetæ*, Jon. sic RS. & similiter ferè omnes, nempe *Elisæi*; ut הַנַּעַר הַנָּבִיא sint duo substantiva in regimine genitivo. Nec desunt exempla substantivi regentis alterum subst. in genit. casu habentis ante se ה notificativum: non tamen eò veniendum nisi urgente necessitate; esse enim præter genium linguæ docent Grammatici, limitari ac restringi substantivum prius per alterum quod genitivi locum tenet; ideòque id ipsum ה demonstrativo seu notificativo non egere. Malim ergò sic vertere, *Abiit adolescens, adolescens propheta*; [sic ο'. & Q. in V. sim.]T. Pi.] Ità rectè vocatur, quia vocatus à Deo Prophetæ munere jam actu fungebatur [r]. Quidam dicunt fuisse Jonam †.

5. *Verbum mihi ad te*] Paucis te volo *. Rogo te ut surgas, & me seorsim audias [s]. ¶ *O princeps*] Absente Rege Joram cura belli erat penès Principes, inter quos Jehu præcellebat [v].

6. *Unxi te*] Hæc videtur fuisse secunda unctio Jehu. Prima facta erat ab Elia, 1 Reg. 19.16. fuitque prævia & prognostica regni: hæc verò secunda facta ab Elisæo fuit regni collatio [u]. Priorem non curavit Jehu, aut quia illi defuisse pondus arbitrabatur, aut quia Elias tempus regni suscipiendi non definiverat [y]. [Alii Eliam hoc tantùm designâsse volunt, & Elisæo in mandatis dedisse ut exsequeretur; ut antè notatum est.] ¶ *Super populum Domini*] συνεκδοχικῶς ob pios qui erant in illo populo †.

8. *Et clausum & novissimum*] Heb. *clausum & derelictum*, V. JT. i. e. & à te captum, & quem siveris evadere [z]. Tam eos qui se recipere possunt in arces, quàm eos qui derelicti sunt à militibus ob eorum obscuritatem, nec habent arces quò se recipiant [a]. Vide de hac phrasi Deut. 32.36 [b], & 1 Reg. 14. 10 [c].

10. *Et fugit*] Nè fortè, re evulgatâ, aliqui, &c. eum tanquam defectionis authorem comprehenderent, & occiderent [d].

11. *Dixerunt ei*; sic Sy. Ar. [וַיֹּאמֶר] *Dixit*, sub. vel *quisque*, JT. vel *quidam*, Ti. vel *major eorum*, M. ¶ *Rectène sunt omnia?*] Hebr. *Estne pax?* P. *Prosperène?* JT. scilicet, *se habent res?* Pi. *Prædixitne ille prospera?* V. Sic rogant, quòd Prophetæ consueverunt minari, arguere, & dura nunciare; unde ab

n V. o La. p Mart. q V. r Di. † V. Hein in Mart. s V. t Pi. v T. u Id La. et Caj. sim. San. y Sa. † G. z Pi. a V. b Mi. c V. d Me.

minem *. Insanus est, & insana locutus est, ideòque non credenda, nec enarranda [r]. Quod mihi dixit parùm stabile est & nullius momenti [s]. Vana tantùm & futilia locutus est [u].

12. *Dixerunt, Falsum est*; [ità omnes:] [שֶׁקֶר] *Falsum*, Mo. scil. illum tantùm officii tui te admonuisse [y]. Non est verum, nos scire quid dixit [z]. Falsum est, illum vana tantùm locutum esse [a]. ¶ *Narra nobis*] Suspicabantur id quod res erat, & extorquere satagunt [b]. Curiositatem hanc Deus ipsis injecit, quòd rem statim peragi vellet [c].

13. *Pallium suum posuerunt sub pedibus ejus*] De quo more diximus ad Matt. 21.7 [d]. Sic Plut. scribit de Catone Uticensi Imperatore, stratas esse à militibus vestes per ea loca quæ ipse calcaret. Et diis quibusdam, dum festâ pompâ traducerentur, vestes sterni solebant; Plut. in Alcib. Idem de sacris Junonis tradit Athen. 12.9. Idem Christo, quasi Messiæ, factum *. ¶ *In similitudinem tribunalis*, [אֶל־גֶּרֶם הַמַּעֲלוֹת] Locus difficilis [f], quia vox גֶּרֶם est ambigua [g]. [Variè reddunt.] *Super garem graduum*, ο'. *in fastigio graduum*, P. V. JT. Pi. K. in Di. Mar. vel, *ad supremum gradum*, M. i. e. in suggesto regio, Jun. Pi. In supremo gradu, in eminentissimo & præstantissimo loco [h]. Non placet. Fateor quidem R. David de Pomis גֶּרֶם exponere per עֶלְיוֹן, sed probationem desidero [i]. Alii ex Arabico vertunt, *corpus graduum*, i. e. gradus ipsos [k]. גרם Arabibus *corpus* sign [l]. *Super thronum graduum*, Sy. *super gradus fenestræ*, Ar. *ad gradum horarum*, Jon. sive *ascensionum*, Reuchlin. & Schindl. in Ma. q. d. juxta horologium. Sign. lapidem in foro publico sublimatum, signis horarum insculptum: Ad hanc sublimitatem promoverunt Jehu [m]. מַעֲלוֹת pro horologio ponitur infrà 20. 11 [n]. *In loco eminenti*, Strig. *ad tumulum quo ascenderet*, Ti. *ad os* (sive *ossa*, G.) *graduum*, Mo. G. in ipso graduum fastigio [o]. גֶּרֶם sign. *os ossis*, sed quid hoc ad fastigium? Kimhi in libro Radicum vertit, *ad ipsosmet gradus*. Id mihi maximè arridet: 1. Quia עֶצֶם & גֶּרֶם sunt synonyma; ambo sign. *os*: indè עֶצֶם denotat substantiam rei, adeóque ipsam rem: cur non ergò idem valeat & גֶּרֶם? 2. Apud Chaldæos גַּרְמָא sumitur pro *ipsa re*, ut apud Heb. עֶצֶם, ut Job. 2.5. אֶל־עַצְמוֹ *illum ipsum*; Chald. לְגַרְמֵיהּ. 3. Sic indicatur ipsorum festinatio, &c. Non exspectàrunt donec in plateas venissent, sed antequam è loco sublimi, ubi Principes convenerant, descendissent, ad ipsos gradus vestes straverunt. Posset sic verti, *in aliquo graduum*, posito אֶל pro עַל. Nam גרם Arab. sign. *sectionem, partem*. Hinc Gen. 49.14. חֲמוֹר גָּרֶם, R. Jon. vert. *asinum fractum*. Nec dubito quin, ut apud Arab. ità & apud Heb. גֶּרֶם non sit specialiter

* Mart. r Mar. s G. et Jo. t La. u V. y Mi. z Pi. a Mar. Mi. ex La. b La. c Mart. d G. e La. f Mi. g Mar. h V. i Di. k G. l Di. m Reuchl. in Ma. n Ma. o G.

detentivum civitatis significatur [x]. [Anis hoc non placet.] Fine superioris capitis non videtur Joram eam Syris abstulisse [y]. Vertunt igitur, *obsidebat* (vel *obsederat*, Mar.) *Ramoth*, &c. Strig. Ti. *Custodierat*, i.e. observârat tempus ut eam caperet [z]. ¶ *Contra Hazael*; ità Ar. Strig. sim. JT. Ca. [מִפְּנֵי חֲזָאֵל] *A facie Chazael*, P. sim. Jon. Mo. *ab Hazaele*, Sy. *coram Hazaele*, Ti. *propter Hazaelem*, Tig. not. Belg. Qui attentavit capere civitatem, quam Joram recuperâsse videtur dum Hazael, occiso Benhadado, vacaret ad regnum occupandum [a].

15. *Reversus fuerat ut curaretur*, &c.] q.d. Optima occasio Jehu oblata est [b], quòd Rex à castris abfuerit [c]. ¶ *Si placet vobis*, [אִם יֵשׁ נַפְשְׁכֶם] *Si est voluntas vestra*, P. V. *animus vester*, Mo. cum *animo vestro*, JT. [quasi deficiente ב.] Si vobis cordi est & placet ut regnem [d]. ¶ *Nemo egrediatur de civitate*] Nempe *Ramoth*, quam hinc colligo ab Hebræis occupatam, nec nisi arcem interiorem expugnandam superfuisse †. Silentium & celeritatem adhibet, nè Joramo spatium detur vel ad deliberandum, vel ad se muniendum [f]. ¶ *Nè vadas & nunciet*, [לְגִיד] Punctationem hanc non capio: nam ad כְּתִיב non pertinere certum est; sed nec קְרִי quadrare videtur. Hic enim, 1. post Scheva mobile sequitur Dagesch forte; 2. ג habet sub se Pathach; 3. י habet sub se Chirec. At in Keri omnia aliter se habent. Itaque secundum Keri punctandum erat לְגִיד, pro לְהַגִּיד. Sed non opus est aliâ lectione quàm Chetib, ut sit לְגִיד pro לְהַגִּיד, ut alibi לְשְׁמִיעַ pro לְהַשְׁמִיעַ, לְדִין pro לְהָדִין, לְאִיר pro לְהָאִיר, & sexcenta alia [g].

16. *Et ascendit*, [וַיִּרְכַּב] *Et conscendit*, sub. *equum*, vel *currum*, V.

17. *Speculator*] Qualis 2 Sam. 18. 24 [h]. In civitatibus solebant vigiles excubare in loco sublimi, &c. præsertim tempore belli [i]. Sed frustrà hic vigilat: Egregia illius diligentia non profecit, nisi ad Regis exitium, cui occasionem dedit ut ad hostem, imò ad ipsam mortem, egrederetur. Decreta quippe Dei firma sunt, & expugnari nequeunt [k]. ¶ *Vidit globum Jehu venientis*, [וַיַּרְא אֶת־שִׁפְעַת יֵהוּא בְּבֹאוֹ] *Et vidit copiam* (*globum*, P. Ti. *agmen*, vel *turmam*, vel *catervam*, vel *multitudinem*, sive *comitatum*, M. ex Jon. & K. V. JT. *pulverem*, o'. *pulverem turbæ*, Complut. in Nobil.) *Jehu in veniendo ipsum*, Mo. o'. sim. Jon. JT vel, *venientem*, P. Ti. vel, *venientis*, Of. ¶ *Video globum*, [שִׁפְעַת] Pro שִׁפְעָה, constructa forma pro absoluta, ut Num. 5. 18. מֵי הַמָּרִים, pro מַיִם. ¶ *Tolle currum*, [רַכָּב] *Equitem*, P. sim. V. Me. ex o'. M. ¶ *Rectène sunt omnia?*] Verebatur nè seditio orta esset in castris, aut hostis audacior ingrueret [m].

18. *Quid tibi & paci?*] H [n]. Quid tibi est cum pace commune? vel, Quid curas de pace [n]? *Quid tuâ de prosperitate?* JT. scil. interrogare me. Sunt verba indignantis [o]. Non pacem veho, sed bellum [p]. Quid

[Marginal notes: Ma. — y Mar. — z Mar. — a Coj. in Ma. — b Of. — c Mart. — d V. — † T. — f Mart. — g Di. — h Mart. G. — i Ità San. Mart. — k Mart. — l Glass. gram. p. 162. — m San. — n V. — o P. — p La.]

plurima? i.e. Quæ ratio pacis convenire possit tecum & cum matre tua, &c? sive, Quæ deceat te & matrem tuam? q.d. Indigni estis pace [b]. Nondum expiata sunt, vel suppliciis vindicata, matris tuæ scelera [c]. *Fornicationes & veneficia*, &c. hic significant, 1. Idololatriam [d]: quæ *scortatio* dicitur, quòd sit adulterium Divini cultûs; & *veneficium*, quòd falsi cultus pleni sint præstigiis & veneficiis †; & quia provocant alios ad idem scelus [f]. *Veneficia* dicuntur quæ turpem amorem conciliant. Ità *Jezabel*, quasi lena, philtris usa est, quibus alios ad idola colenda induxit [g]. 2. Magiam: nam Dæmonem consulebant [h]. 3. Corpoream Fornicationem [i]; quæ plerumque idololatriam comitatur. Sed cur peccata non Jorami, sed matris ipsius, commemorat? Resp. 1. Quia ab illa erat origo mali. 2. Joramus scelera matris fecit sua, quia eam non coercuit, (ut ex officio debuerat, exemplo Asæ,) sed potiùs juvit, &c [k].

23. *Convertit Joram manum suam*] Ità P. Of. vel, *manus suas*, o'. Mo. Mar. V. sim. Ti. i.e. unam ex manibus suis [l]. *Avertit manus illius*, scil. aurigæ, jubens ut deflecteret [m]. Verùm non præcessit aurigæ mentio: itaque malim, *avertit manus suas*, i.e. seipsum; quatenus jubebat aurigam deflectere [n]. Regebat (vel vertit, V.) habenas equorum, ipse, aurigâve [o]. Jussit aurigam habenas inflectere ad fugam [p]. *Retrocessit*, &c. Ar. sim. Jon. *conversus aufugit*, &c. Sy.

24. *Jehu tetendit arcum manu*, [מִלֵּא יָדוֹ בַקֶּשֶׁת] *Implevit manum suam in arcu*, Mo. o'. vel *arcu*, Jon. M. P. V. Pi. Hypallage, pro, *implevit* (i.e. plenè tetendit) *manu suâ arcum* [q]. Vehementissimè adduxit arcum. Similis vocum inversio 1 Sam. 23. 7. נִסְגַּר לָבוֹא, *inclusit se ad veniendum*, &c. i.e. venit inclusum, sive ut includat, se in civitate, &c. Vide intrà v. 30. Alii phrasin sic explicant, quòd manu plenâ arcum tenebat, alterâ nervum adduxit [r]. [Al. sic;] *Implevit manum arcu*, id est, nervo arcûs, attrahendo scilicet illum, & mox remittendo, atque ità sagittam elidendo; ut sit synecdoche membri duplex †. Illis rebus dicimur *implere manus* quas capimus & tenemus; ut sacerdotes, quando manibus tenebant armum, &c [s]. [Al. aliter vertunt;] *Admovens manus suas arcui*, M. sim. Ca. Sy. Ti. h.e. Arripuit arcum, seu extendit eum [x]. *Direxit arcum*, Strig. Adduxit nervum quantum potuit [y]. ¶ *Inter scapulas*] Ità V. Heb. *inter brachia ejus*, P. Pi. nempe, à tergo [z]. Joramus enim à Jehu aversus erat, & fugiebat [a].

25. *Memini quando ego & tu sedentes*, &c. [כִּי זְכֹר אֲנִי וָאַתָּה אֵת רֹכְבִים צְמָדִים] *Nam recordare, me & te pariter equitantibus binis post Achabum*, &c. JT. Sic Genev. & Ti. ex Jon. & o'. & Vulg. & K. & RS. in Di. sim.

[Marginal notes: b V. — c Mc. — d Me. T. Mart. La. San. — † Ma. — f T. — g Sta. — h La. — i Jo. in Mc. sim. Mart. — k Mart. — l V. — m Jun. — n Pi. — o Mar. — p Me. — q Jun. & Glass. — r Glass. gram. — † Pi. — s Mart. — x M. Mart. — y M. — z V. sim. Ar. Mar. — a V. sim. Mart.]

¶ *Levaverit super eum*, נָשָׂא עָלָיו] *Levavit adversùs eum*, P. *imposuit ei*, G. i. e. prædixit illud de eo[g]. *Levare* non tantùm sign. *destinare*, sed etiam *pronunciare*[h].

26. *Si non*, &c. אִם לֹא] *Nisi*, Jon. P. V. Aliquid subaudiendum, *Non habear postea verax, nisi*, &c. V. vel, *Nè vivam, nisi*, &c. JT. ¶ *Et pro sanguine filiorum ejus*] Hoc dicit, vel, 1. quòd adempta erat eis possessio unde viverent[i]: q. d. ob filios Nabuthis injustè in paupertatem redactos: nam omnis pœna דָּם Hebræis, Lev. 17. 4[k]. Vel, 2. de filiis nondum natis, sed qui geniti fuissent si Naboth diutiùs vixisset[l]. Qui stirpem effodit, ille arboris ramos & fructus succidisse censetur. Vide Chald. ad Gen. 4. 10[m]. Volunt Nabothum absque liberis discessisse[n]. Vel, 3. quòd filii etiam ipsius (contra legem Dei, Deut. 24.) unà interfecti sunt[o]; licèt nulla 1 Reg. 21. 13. fiat mentio hujus cædis[p]. Sic sæpe multa à Sacris historicis omissa videmus quæ ab aliis per occasionem dicta sunt; qualia, *terræ motus* sub Ozia, Amos. 1. *crabrones*, Jos. 24. & multa quæ in Ægypto acciderunt, Sapient. 16[q]. Filios occidit Jezabel, nè ullus superesset qui aut ablatam vineam repeteret, aut injuriam patri irrogatam ulcisceretur[r]. Fortè Jehu falsum dicit; multa enim Scriptura refert ab aliis dicta quæ non probat †. ¶ *Quem vidi heri*] Heb. *Si non heri*, h. e. dum cædes committeretur, *vidi*. Die factæ cædis Achab non descendit in vineam: significata quippe est Jezabeli mors Nabothi circa vesperam, & postridie ejus diei Achab ad eam venit[t]. Sunt hæc verba Eliæ, quæ hîc recitat Jehu[v]. [Al. sic;] *Heri*, i. e. nuper, Glass. V. Adverbia enim temporis determinati quandoque indeterminatè sumuntur[x]. [Al. sic connectunt cum præcedentibus,] *Nisi sanguinem Naboth—viderim heri*, P. V. sim. JT. i. e. meminerim nuper[y]; sub. *non habear verax*, V. ¶ *Tolle, projice eum in agrum*] Insepultum, sicut prædixerant Ahias & Jehu[z].

27. *Fugit per viam domus horti*] Nempe, horti alicujus egregii[a]; ubi antea fuerat vinea Naboth[b]. i. e. Fugit in Samariam per hortos, sive per viam latentem & occultam arboribus consitam, quæ secretior erat[c]. ¶ *Et ait, Etiam hunc*, &c. וַיֹּאמֶר גַּם־אֹתוֹ הַכֻּהוּ אֶל־הַמֶּרְכָּבָה בְּמַעֲלֵה גוּר אֲשֶׁר אֶת־יִבְלְעָם *Et dixit, Etiam ipsum. Et percussit eum ad currum*, &c. ο'. *Etiam eum percute in curru*, &c. Jon. *Percutite eum ad currum*, &c. Mo. vel, *in quadriga*, Ti. *in ascensu* (vel *clivo*, Ti.) *Gur juxta Ibleam*, M. Jon. *quæ* [nempe *Gur*] *cum Ibleam*, Mo. *quæ est Jebleam*, ο'. *qui* [nempe *ascensus*] *est ad Jibleamum*, JT. sim. Strig. Hîc subaudiunt multa, ut clariora sint omnia. *Persecutus est eum Jehu usque ad Samariam. Cùm autem adductus fuisset ad eum, dixit, Hunc quoque perimite in curru. Dixit hoc in*

f Mu. g V. h Mart. i K. in Mart. k G. l M. Q. in Mart. m San. n Mart. o Mart. sim. M. V. San. Me. T. p V. q San. r T. in San. † San. t Mart. v Q. in Ma. x Glass. gram. 436. y V. z T. a Me. b T. sim. San. c V.

... curru percussum, quem graviter vulneratum auriga vehit Megiddo, ubi moritur †. [Plura vide ad 2 Par. 22. 9.]

29. *Anno undecimo Joram*] At suprà 8. 25. habetur *anno 12. Joram*. Resp. 1. Annos perfectos hîc intelligit; nam duo anni imperfecti reputantur pro uno[k]. Imperfectus annus interdum numeratur, interdum omittitur[l]. 2. Intellige hoc de regno ejus vivente patre[m]. ¶ *Regnavit*] i. e. Regnare cœpit; & vix uno anno regnavit, nam duodecimo Jorami anno occisus est[n]. Repetitur hoc, ut intelligamus eum propter scelera non diu regnâsse[o].

30. *Jezabel———depinxit oculos suos stibio*; ità ο'. וַתָּשֶׂם בַּפּוּךְ עֵינֶיהָ] *Et posuit in fuco oculos suos*, Mo. Pi. Hypallage, pro, *apposuit fucum in oculis suis*[p]. *Ornavit fuco*, &c. P. *pinxit collyrio*, &c. Ar. *fuco pinxit faciem suam*, Ti. *posuit fucum in facie sua*, M. Qu. Quid hîc פּוּךְ? & cui usui? Resp. Non est *fucus*, sed *stibium*[q]. Est פּוּךְ idem quod כחול, *color quo facies pingitur*[r]. Sed quid est *stibium*? στίμμι sive στίμμις est Dioscoridi †. Vulgus medicorum vocat *antimonium*. Falluntur autem qui accipiunt pro *ære combusto*, ex eo fortè decepti, quòd *æs combustum* & *stibium* commune sit medicamentum oculorum[s]. Usus autem stibii duplex erat. 1. Ad conciliandum oculis nigrorem, qui pulcher habebatur. Cyprianus, *Oculos circumducto nigrore fucant*; & alibi, *qui nigri pulveris ductu oculorum lineamenta depingit*. Tertul. *Oculos fuligine porrigunt*. 2. Ad dilatandos oculos. Plin. de eo agens 33. 6. *Ideo etiam plerique platyophthalmum id appellavêre, quoniam in calliblepharis mulierum dilatat oculos*. Nimirum laudatæ multis gentibus mulieres μεγαλόφθαλμοι unde Juno βοῶπις Homero. Ideo inventa, ut Plinius meminit, medicamina glutinandis replicandísque palpebris. In his præcipua vis stibii, quia, ut Galenus ait de Simplicibus l. 9. στίμμι πρὸς τῷ ξηραντικῷ καὶ στύφον ἔχει, (*stibium & exsiccandi & astringendi vi pollet.*) Hâc ergò vi palbebras contrahit & in se replicat, inferiorem maximè: unde ὑπογράμματα dixit Hesychius: ὑπογράμματα (inquit) στιμμίσματα τῶν ὀφθαλμῶν· & ὑπογράφειν ὀφθαλμοὺς in hac re est apud Athenæum de Sardanapalo, apud Lucianum, Pollucem, &c. Etiam sanitati oculorum prosunt τὰ στυπτικὰ (*astringentia*,) ut æs, notante Mirabilium scriptore, sive is Aristoteles est, sive alius; item Macrobio[v]. Qu. Cur sic fecit Jezabel? Resp. vel, 1. ut placeret Jehu[x]; & eo lenocinio à jugulo suo ferrum hostile averteret. Magna enim est vis pulchritudinis[y]. Sed obstat sequens exprobratio, *Num pax*, &c[z]? Erat etiam vetula, & sciebat Jehu esse juratum ipsius hostem[a]. Vel, 2. quia voluit etiam in suprema fortuna dignitatem & majestatem regiam tueri: Erat enim arrogantissima[b]. Audacem eam fecit magnitudo periculi[c]. Vel quòd putabat

† Li. k V. l San. sim. Mart. m L. n La. o V. p Ma. ex Jun. sim. Mart. q Mer. ità G. Nebriss. r M. K. ità G. † G. s Nebriss. quinquag. cap. 44. v G. x V. y San. z E. sim. Mart. Me. a La. b Ma. ex V. sic M. Mart. E. Me. T. San. c Mart.

aliqua sanguinis ejus ruptis venis dissiliit, *in parietem*, &c[q]. ¶ *Conculcaverunt*] Heb. *conculcavit eam*, nempe Jehu[r], equitando *.

34. *Sepelite eam, quia filia regis est*] Nempe Ethbaalis, 1 Reg. 16. 31[s]. Erat etiam Regis uxor, & nurus, & mater, & socrus, & avia. q. d. Detur hic honor regiæ familiæ[v]. Regium nomen apud omnes sacrosanctum erat. Fortè sic fecit, nè invidiam & odium Regum Zidoniorum in se inflammaret. Qu. Cur non & Joramum Regem sepelivit? Respond. Quia de illo extabat vaticinium Eliæ. Obj. Idem de Jezabele prædictum. Resp. Fortè non jam recordatus est oraculorum Eliæ, sed postea, quando completa esse animadvertit[x].

37. *Et erunt carnes Jezabel sicut stercus*] *Cadaver—sicut stercus*, Mo. [sim. ferè omnes.] Alludit ad ejus nomen, אִי זָבֶל, id est, *ubi stercus?* vel, *insula sterquilinii*; vel, *væ sterquilinio*[y]. Al. *Sit cadaver—tanquam stercus*, &c. q. d. Rescindo priorem sententiam de ea sepelienda[z]. ¶ *Ut prætereuntes dicant, Haeccine est illa Jezabel?*] q. d. Quomodo tanta gloria in tantam calamitatem conversa est †? Heb. *ut non dicant, Hæc est illa Jezabel*; quandoquidem non extat. Ità omne ejus monumentum Deus perire voluit *. Postquam equitatus pertransiit, credibile est illam famulos pedites ornamentis spoliâsse; deinde nudæ & cruentatæ proprio sanguine carnes lacerârunt †.

[q] V. [r] M. [s] Pi. [t] Pi. [v] Me. [x] Mart. [y] La. [z] Jun. † Me. sim. La. * Mart. † Me.

CAP. X.

1. *ERant Achab septuaginta filii*] Ex diversis uxoribus procreati[a]. Fortè & nepotes includuntur, qui *filii* vocantur ex usu Scripturæ[b]. ¶ *Misit in Samariam ad optimates civitatis*] Heb. *ad principes Jezreelis*. Sed quid rei principibus *Jizrehelis* in *Samaria*[c]? Resp. Præcipui hi aulici vel missi sunt à Joramo cum filiis Samariam, cùm expeditionem susciperet in Syriam[d]; ut, si quid ei accidisset, in loco munito servarentur: vel, auditâ Regum cæde, nutritii unà cum alumnis eò profugerunt, nè in manus Jehu statim inciderent: vel fortè, proceres regni in Samaria consultârunt an alius Rex designandus esset *. ¶ *Et ad majores natu*] Tales ad consilium idonei sunt[f]. Vel, Senatores intelligit, non habitâ ratione ætatis[g]. ¶ *Et ad nutritios Ahab*; ità ό. Jon. Mo. Ti. P. V. אֶל הָאֹמְנִים] *Ad nutrientes Achabum*; est enim participium; i. e. qui ab infantia educaverant Achabum: ad consiliarios Regis[h]. *Ad doctores* (vel *pædagogos*, M.) *Ahab*, Ar. *ad tutores*, vel *præceptores, filiorum Ahab*, Sy. sim. M. V.

2. *Statim ut acceperitis*, &c.] *Nunc ergò*, &c. V. JT. Pi. Videtur esse sermo abruptus[i]. Hic tantùm reci-

[a] La. sic Mart. San. [b] Mart. [c] Ma. [d] Jun. Pi. sim. Mart. * Mart. [f] Jun. [g] Pi. [h] Ma. [i] Pi.

est. Samaritæ tamen peccarunt, quod hoc fecerunt non ut ministri Judicis, sed timore Jehu, quem nesciebant esse Regem ac Judicem Israelis[v]. Tenebantur illi lege Dei, quâ jussum nè filii parentum pœnas luerent[x]. ¶ *In cophinis*; ità P. בַּדּוּדִים] *In sportis*, sive *canistris*, Jon. Sy. Ar. M. Ti. V. Hoc dono pacem redemerunt. Simile 2 Sam. 20. 21[y]. ¶ *Miserunt ad eum in Jezrahel*] Eò enim Jehu mitti jusserat, ad explorandam eorum fidem, cùm ipse antea non auderet Samariam se conferre[z].

8. *Ponite—juxta introitum portæ*, &c.] Ibi posita sunt, vel, 1. quia capita noctu allata sunt, cùm portæ clausæ essent. Qui portæ præerat hoc Regi denunciavit[a]; qui Samaritas noctu in urbem admittere tutum non judicavit[b]. Vel, 2. ut totus populus ingrediens & exiens per portam videret justum Dei judicium contra Ahab, itáq; ab ejus idololatria recederet[c].

9. *Dixit ad populum*] Qui magno numero confluxerat[d]. ¶ *Justi estis*, &c.] [Variè explicant.] Ironicè dictum *; q. d. Vos justi estis vestrâ & vulgi sententiâ[f]. At dicite, quis istos peremit? Vos ergò me cædis absolvitis vestro facto *. *Justi estis*, ideóque rectè judicate[g]. Justam Dei vindictam, licet inscii, implêstis[h]. Ego vos innocentes pronuncio, quia omnia Divino judicio acciderunt[i]. ¶ *Si ego conjuravi*, &c.] Concedam hæc esse vera quæ mihi exprobravit Jezabel, suprà 9. 31. ¶ *Quis percussit*, &c?] q. d. Tam mirabilis eventus ostendit hæc non humanitus, sed divinitus, disponi[k]. Ego non potuissem hæc facere, nisi Deus vobis mentem eripuisset, & mei metum indidisset. Potuissetis enim aut mihi aut vi, aut honestâ excusatione, resistere, aut filios Ahab abscondere, aut aliò amandare[l]. Aut omnes justi sumus, aut omnes injusti. At absurdum est credere optimates Samariæ, viros justos, graves & concordatos, scelus admisisse. Ergò omnes culpâ vacamus, cùm hæc Dei voluntate gesta sint[m]. Ex hoc facto facilè dijudicabitis, non me solum (ut passim spargitur) in excidium stirpis Achabi insurrexisse; sed insuper primos quosque totius regni, &c[n]. Putatis vos esse justos, & me injustum, &c. Oratio concisa, quæ ex sequentibus sic absolvitur: q. d. *Neque ego dominum meum interfeci, neque vos illos, sed Dominus*[o].

10. *Non cecidit*, &c.] i. e. Nihil erit irritum. Metaphora ab iis rebus quæ ubi deciderunt pereunt; ut sunt micæ, & ea quæ in fluvium aut aliò quópiam decidunt, & colligi nequeunt[p]. ¶ *Locutus est Dominus*] q. d. Justè hæc feci, quia ex mandato Dei[q]. ¶ *In manu Eliæ*] Qu. Cur *Heliæ* potiùs quàm *Helisæi* vaticinium adducit? Resp. Quia illa prædictio publica fuit, hæc privata & occulta, ideóque apud astantes nullius ponderis[r].

[v] La. sim. Mart. [x] Mart. [y] G. [z] Me. [a] V. [b] Me. [c] La. [d] Me. [e] Q. in Ma. [f] Mart. sim. V. * Mart. [g] Me. [h] La. [i] Ma. [k] G. [l] La. [m] Me. [n] T. [o] V. [p] V. [q] Pi. [r] Mart.

11. Per-

rentur [b]. Erat publica & ampla ruri domus, ubi pastores stato tempore congregari solebant, & oves tondere, ac deinde geniales lætósque conviviis dies transigere [i]. *Erat ibi in itinere casa pastoralis*, Ti. vel *domus ubi pastores oves tondebant*, M.

13. *Invenit fratres Ochoziæ, &c.*] i. e. Nepotes, filios fratrum [k], ut scribitur 2 Par. 22.8 [l]. Vocantur filii fratrum *fratres* [m]. Sic Gen. 13.8. Est synecdoche speciei [n]. Fratres autem Ochoziæ fuêre occisi ab Arabibus, 2 Par. 21.17 [o]. ¶ *Quinam estis?*] Vos qui tali numero & pompâ discurritis. Vel fortè interrogat, non quòd nesciret, sed ut eorum expressâ confessione, jure videatur in illos animadvertere [p]. ¶ *Fratres Ochoziæ sumus*] Fassi sunt quod dissimulari non poterat, nè in mendacio deprehensi difficiliùs elabi possent [q]. ¶ *Descendimus ad salutandos, &c.* וַנֵּרֶד לִשְׁלוֹם] *Ad salutandum*, &c. P. *ad pacem filiorum*, &c. Nam in salutando dicebant, *Pax tibi* [r]. *Pro salute filiorum*, &c. i. e. ut feramus iis opem †. ¶ *Regis*] Scilic. Jorami [t], quem putabant adhuc vivere [v], & Ahabi [x]. ¶ *Reginæ*] i. e. Uxoris Jorami [y]: vel etiam Jezabelis [z]; quam sic vocant, quòd potentissima esset, & penès illam administratio regni quodammodo esset [a].

14. *Comprehendite eos vivos*] Nè armis resistant [b]. ¶ *Jugulaverunt eos*] Qu. Num rectè? Resp. Res specie tenus crudelis erat; sed justa fuit, quia à voluntate Dei profecta. 1. Idololatræ erant, adeóque ex Lege Dei occidendi [c]. 2. Hi aliquo modo pertinebant ad domum Ahab, cum qua affinitate jungebantur, & etiam consanguinitate, si erant aliqui Athaliæ filii [d]. Prudenter timuit Jehu, nè cognati Ochoziæ mortem illius ulciscerentur, vel consilia Jehu retardarent †. Hoc fecit Jehu sine mandato: Δεινὸς ἀνὴρ τάχα κ' ἀναίτιον αἰτιόῳτο, (*Acres & fervidi viri facilè innocentes tractant tanquam nocentes* [f].)

15. *Invenit Jonadab filium Rechab*] Rechab erat vir celebris Kinæus, è genere Jithronis. Vide 1 Chron. 2.55. & Jer. 35 [g]. A quo Cinæi dicti sunt *Rechabitæ*. Jonadab fuit vir prudens & pius [h]; ut ex hoc loco apparet [i], & ex insignibus ipsius præceptis, Jer. 35.6 [k]. [de quibus hîc Pet. Mart. agit.] ¶ *In occursum sibi, & benedixit ei*, לִקְרָאתוֹ וַיְבָרְכֵהוּ] [Q. hæc referunt ad Jonadab;] *occurrentem sibi, & benedicentem sibi*, JT. quasi Jehonadabus bene precatus fuerit ipsi Jehu [l]. Jonadab, viso Rege, benedixit ei; hoc est, salutavit, fausta precatus est, & gratulatus ei de rebus præclarè gestis [m]. [Reliqui τὸ וַיְבָרְכֵהוּ referunt ad Jehu:] *benedixitque ei*; imprecatus est ei pacem [n]. ¶ *Numquid est cor tuum rectum, sicut cor meum cum corde tuo?* ità Mo. [sim. ferè omnes:] הֲיֵשׁ אֶת־לְבָבְךָ יָשָׁר וַיֵּשׁ] *An inest animo tuo rectum* erga me, *quemadmodum*

iste agnoscunt [c], sed officiosum; quod multa excusant [d]. 1. Recta ejus intentio †. Sed mala non sunt facienda ut bona proveniant [f]. 2. Simulatio hæc brevi duravit [g]. Sed peccata non sunt metienda spatio temporis; cùm brevi momento perpetrari possit gravissimum scelus [h]. 3. Jehu non jussit Baalitas sacrificare, sed tantùm occasionem illis dat aperiendi animum suum [i]; ut quod faciebant publicè facerent, & sic deprehenderentur [k]. [Alii sic;] Mendacium hoc erat perniciosum, quia erat simulatio & protestio idololatriæ, ideóque scandalum publicum erat; ut docent Thomas, Suarez, Valent. imò Aug [l]. Baalitæ hoc facto pro tempore confirmati sunt, & ad sacrificandum, h. e. peccandum, à Rege impellebantur. Dices Eliam pariter fecisse Baalitis illis. Resp. 1. Non incitabat eos ad sacrificandum, sed tantùm ad patrandum miraculum. 2. Baalitæ tempore Eliæ victimas quotidie faciebant, quod nunc non audebant facere [m].

19. *Et universos servos ejus*] i. e. Cultores; quorum numerus, licèt magnus fuerit sub Achab & Jezabel, sub Joram tamen multùm erat imminutus [n]. ¶ *Faciebat hoc insidiosè*, בְּעָקְבָּה] *In supplantatione*, v. *astu*, Sy. Ti. sim. Mo. *in dolo*, vel *fraude*, M. JT. *callidè*, Jon. P. Nòrat vulpinâ non minùs quàm leonina uti homo ἀμφίδεξιος [o].

20. *Sanctificate diem solennem*, קַדְּשׁוּ עֲצָרָה] *Sanctificate* (vel *Convocate*, Sy. sim. Jon. Ar. Ti.) *cœtum ipsi Baal*, P. vel, *indicite*, sub. *ô sacerdotes Baal*. Jubete eos constituto die paratos esse, &c [p]. *Sanctificate diem interdicti*, JT. Sic vocat, quòd omni servili opere interdicebatur. Heb. *interdictum*: Metonymia sive adjuncti, sive subjecti; nam & diei adjungebatur interdictum, & interdicto dies. עֲצָרָה sign. *conclusionem*, sive *occlusionem*, &c. quia tunc manus concludendæ erant, nè aperirentur ad peragenda opera servilia [q]. *Sanctam proclamate convocationem*, M. Heb. *Sanctificate retentionem*, M. Mo. scilicet, populi, M.

21. *Repleta —— à summo usque ad summum*] Ità V. i. e. omnino. Metaph. à vasis humore plenis [r]. ¶ פֶּה לָפֶה] *Ore ad os*, &c. Mo. Pi. id est, adeò densi erant, ut ora hominum ferè se contingerent, ut infrà 21. 16 †. *Ut oribus ora jungerentur*, Ca. *ex angulo in angulum*, Jon. M. ab *extremo ad extremum*, P. Sy. Of. ab *ora ad oram*, Ar. V. *confertim*, JT. *undique*, Ti. ab *ostio ad ostium*, Strig. Etsi enim Elias multos sacerdotes Baaliticos interfecerat, Jezabel tamen hunc ordinem restauraverat [t]. Cogebat eos Regis imperium, & mortis metus, & cupido instaurandi intermissum cultum Baalis: Deus quoque illos trahebat ad victimam [v].

h Mart. — i T. ex Sin. — k V. et M. sic Jun. Pi La. — l Mo. et Jun. — m M. — n Pi. — o La. — p Mart. — q Me. — r Pi. — † V. — t Pi. Me. Mart. — v Pi. — x Mart. — y Me. — z Me. ità Mart. — a Mart. — b Mi. — c Mart. — d Me. — † Sen. sim. Mart. — f G. — g Jun. Pi. sic Mart. — h Mart. — i E. — k Mart. — l Ms. — m Mart. — n M.

c Ità Th. & Procop. — d Me. E. — † La. — f La. T. — g La. — h Mart. — i La. T. — k Mart. — † La. — l T. — l La. — m Mart. — n Me. — o G. — p V. — q Pi. — r V. — † Jun. — t Of. — v Ms.

לָרָצִים וְלַשָּׁלִשִׁים] *Cursoribus* (vel *satellitibus*, M. Ti. Ca. Strig. *peditibus*, Ar.) *& triariis*, Mo. vel *ducibus*, M. Ti. P. Ar. sim. Strig. *tribunis*, JT. Pi. *tristatis*, ὀ. *fortibus*, Jon. *heroibus*, Sy. Viris præstantibus quos huic rei destinaverat[g]: nempe, à viris jam memoratis; quod præfixi articuli docent[h]. ¶ *Et projecerunt milites & duces*, וַיַּשְׁלִכוּ הָרָצִים וְהַשָּׁלִשִׁים] *Et projecerunt cursores & triarii*, Mo. Sed quid projecerunt? Resp. [Variè supplent.] *Projecerunt* eos, Sy. Ca. Strig. Os. JT. *projecerunt*, vel *abjecerunt*, occisos, sive cadavera eorum, Jon. P. Ar. Truncata oratio & festinata cædis promiscuæ festinationem indicat[i]. Alii, *& abjecerunt cursores & tribunos*, nempe, alios ab illis quos Jehu miserat, &c. Belg. in Di. Verto, *& proripuerunt se cursores & tribuni*, nempe, è domo Baalis quæ in Samaria, &c. *& iverunt*, &c. q. d. projecerunt se cum impetu & festinatione. Græcè ad verbum, καὶ ἐπέβαλον· sic Marc. 14. 72. καὶ ἐπιβαλὼν ἔκλαιε, *& proripiens se*, nempe, ex aula Caiaphæ. Similis metaphora Est. 6. 12. *& Haman* נִדְחַף אֶל בֵּיתוֹ, *impulit se*, i. e. festinanter proripuit se, *domum suam*[k]. ¶ *Et ierunt in civitatem templi Baal*, וַיֵּלְכוּ עַד עִיר בֵּית הַבָּעַל] [Variè reddunt.] *Et perrexerunt in ædem Babalis per civitatem quamque*, JT. Sed hoc cum constructione Hebræa conciliari nequaquam posse videtur[l]. *Abierunt in civitates* alias ubi erant *templa Baal*, Ti. Sing. pro plur. q. d. Idem fecerunt in omnibus urbibus, &c[m]. *Iverunt usque ad* (vel *in*, Di.) *civitatem domûs* (vel *phani*, sive *templi*, Sy. Ar. Tig. not. M. Ca.) *Baal*, P. Mo. Di. quæ nempe vicina erat Samariæ, ubi templum peculiare habebat Baal[n]. Videtur civitas quædam propriè fuisse dicata Baal, è cujus templo statuam eduxerunt, &c. Posset esse Hypallage, *in civitatem templi*, i. e. in templum civitatis: templum enim hoc vastum erat, habens varia domicilia annexa instar parvæ civitatis[o]. Verto, *deinde redierunt in urbem*, in *ædem Babalis*, Pi. Alii, *in munitionem templi Baal*; *Civitas* enim sæpe munitionem sive arcem significat; i. e. penetrârunt usque in sacratissimam & munitissimam partem, in ipsa adyta, & protulerunt indè statuam[p].

26. *Et combusserunt*, וַיִּשְׂרְפוּהָ] *Et combusserunt eas*, P. vel, *eam*, i. e. unamquamque earum; sing. pro plur[q]. Nam *eam* ad ædem referri non posse patet ex v. seq[r].

27. *Destruxerunt ædem Baal*] Ex lege Deut. 7. 5. & 12. 2 †. Templa evertit, nè ampliùs redirent ad pristinum usum[s]. ¶ *Et fecerunt pro eo latrinas*, וַיְשִׂמֻהוּ לְמוֹחֲרָאוֹת] *Et posuerunt eam in latrinas*, sive *pro latrinis*, P. Mo. [sim. omnes.] Sic Esd. 6. 11. Propriè sign. *foramina*. Sic vocat latrinas, vel quòd foraminibus pro sedibus disponantur; vel quòd stercora

[g] Os.
[h] Pi.
[i] Mar.
[k] Di.
[l] Di.
[m] Mart.
[n] Di. sim. V. Mart.
[o] La.
[p] Os.
[q] V. Pi.
[r] Pi.
† G.
[s] Mart.

tanorum ordinum, Jun. *quartæ generationis*, P. *in quartam usque generationem*, M. Ti. Strig. [subaudito ל ante רְבִעִים] *abnepotes tui*, JT. *trinepotes*, Ca. *quatuor è filiis tuis*, Ar. Hi erant *Joachaz*, *Joas*, *Jeroboam*, *& Zacharias*[l]. Hinc discimus non esse faciendum judicium ex externo rerum successu, cùm idololatris bona concedantur[m].

31. *Non recessit à peccatis Jeroboam*] Coluit non Baalem, sed Deum; verùm coluit in Vitulis: quæ culpa, sed levior[n].

32. *Cœpit Dominus tædere super Israel*, הֵחֵל יְהוָה לְקַצּוֹת בְּיִשְׂרָאֵל] *Cœpit Dominus excidere* (vel *vexare*, Sy. vel *truncare*, Ti. JT.) *Israelem*, M. Strig. vel, *in Israele*, ὀ. P. Mo. *præcidere* (vel, *præcisionem facere*, V.) *in Israele*, Pi. Res Israelitæ accisæ sunt, & in pejus ab eo tempore ruerunt[o]. *Cœpit indignatio Domini invalescere in Israel*, Jon. sim. Ar. Præcidit ditionem Israelis; permisit urbes aliquot ei adimi[p]. Nostri legerunt קוּץ *tædere*, pro קָצָה[q].

33. *Omnem terram Galaad*, &c.] Ut primæ illæ partes regni accesserunt Judæis, ità etiam primæ nunc convelluntur[r]. Abstulit omnia trans Jordanem †.

[l] Me.
[m] Mar.
[n] V.
[o] Mar.
[p] V.
[q] M.
[r] Mar.
† Me.

CAP. XI.

1. A*thalia*] Γοθολία, ὀ. & Jo. in G. Nam ע interdum omitti, interdum per γ reddi, solet[a]. ¶ *Interfecit omne semen regium*] i. e. Penè omne semen: vel, perdidit conatu, non effectu; nam unus evasit[b]. Fœmina violenta erat & dominationis cupida, qualis Agrippina[c]. Quasi altera Medea suos filios, i. e. nepotes, jugulavit. Fecit hoc, 1. ex rabie & furia: 2. ex invidia, ut, eversâ familiâ suâ, h. e. Achabi & Jezabelis, everteret pariter domum Davidis[d]: 3. ex ambitione & libidine dominandi, quæ ad cædes similes incitare solet; ut videmus in Caino, Romulo, Caracalla, &c. qui fratres suos peremerunt: 4. ex studio idololatriæ, quam stabilire voluit †, ideóque genus Davidis, tanquam pium, extinguere[f]: 5. ex timore, quòd sciebat se, tanquam Achabi filiam, morti destinatam; voluit ergò regnum Judæ in sua potestate habere[g]. Ità sublata est Josaphati posteritas; neque enim illi parcere voluit Deus. Unde discimus quanta fuerit ira Dei contra idololatriam, & quàm parùm illi probentur affinitates cum idololatris contractæ. Porrò, has cædes exsequi potuit Athalia, quòd filius ejus Ochozias, ascendens ad Ramoth Gilead, commisit ipsi administrationem regni[h].

2. *Filia*

[a] G.
[b] Pi.
[c] G.
[d] La.
† Mar.
[f] Th & P occ. in Me.
[g] Me.
[h] Mar.

do in locis sacris Joas & ejus nutrix versarentur? Resp. Excusantur necessitate: vide Matt. 12[r]. Priùs in cubili fœminarum occultatus fuit, deinde in Templo, loco ἀσυλίας[v]. ¶ *Et abscondit eum*] Heb. *absconderunt*, scil. Joiada & Josceba, in tutiore aliqua parte Templi[x].

4. *Misit Joiada*, &c.] Qu. Num rectè fecit? Resp. Rectè sanè. Nam, 1. non fuit omnino vir privatus, sed summus Pontifex, ad quem pertinebat non modò res sacras judicare, sed etiam civiles[y]. In illo populo etiam Pontificum erat Magistratus[z]. Porrò, secum habebat Levitas aliósque primores[a]. 2. Per affinitatem obstrictus erat ad curam Regis pupilli[b]. 3. Pontificis erat vindicem esse, tum promissorum Dei Davidi factorum, tum legis in Deuteronomio, nimirum, ut regnum ad extraneos minimè recideret[c]. 4. Vi merâ nullóque jure regnantem vi depulit. Nam Hebræi fratres suos habebant Reges, non sorores, Deut. 17. 15[d]. 5. Fuit hæc idololatra, & quidem incurabilis, adeóque deponi merebatur à proceribus regni. 6. Creditur Joiada ad hæc impulsus Divino Spiritu, & usus consilio Prophetarum illius temporis †. ¶ *Assumens centuriones*, אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת [לַכָּרִי varie reddunt.] *Duces*, P. Mo. Mar. vel, *& cursores*, Sy. *ut milites essent*, Ti. *& heroes*, Ar. *barones*, Jon. *primores*, JT. *principes* & consiliarios Regis, M. Qui capita familiarum in Paralip. hic כָּרִים, i. e. *arietes*, vocantur, metaphoricè, i. e. primores ex militibus, vel satellitibus, sive cursoribus[f]. Sic alibi viri fortes vocantur אֵילִים *arietes*[g]. Centuriones *stipatorum*, Ca. Al. *Ad cohortem*, i. e. legionem militum delectorum, fortè prætorianorum[h]; vel, *unà cum præfectis*, Strig. Quinque erant quibus hæc Joiada communicavit: Præfectis scil. aliis gravi armaturæ, aliis velitibus; & hos assumpsit ad sacerdotes & Levitas. Ità rectè Josephus ex 2 Par. 23. 1, 2[i]. [Alii aliter.] Hi centuriones (& milites, T.) erant sacerdotes, (vel *Levitæ*, T.) ut percipitur ex v. 5, 7, 9. & 2 Chron. 23. 1, 2[k]. & quia solis illis licebat atrium sacerdotale intrare †. Centuriones erant è Levitis, at כָּרִים Regis consiliarii[l]. ¶ *Et milites*, וְלָרָצִים] *Et cursores*, P. M. qui Regem stipabant[m]. *Scutiferos satellites*, *milites levis armaturæ*, V. ¶ *Pepigitque cum eis fœdus*] De tollenda Athalia, instituendo Joascho, tollenda idololatria, & restituendo cultu Dei[n]; & de servando secreto[o]. ¶ *Adjurans eos in domo Domini*] Ut ex loco accederet pondus juramento[p].

5. *Tertia pars vestrûm introeat sabbato*; ità LXX. הַשְּׁלִשִׁית מִכֶּם בָּאֵי הַשַּׁבָּת] *Tertia pars ex vobis*, fi-

[Margin: r E. sim. Matt. L. — v G. — x Pi. — y Matt. — z G. ad v. — a Matt. — b G. sim. Matt. — c Matt. — d G. — † Matt. — f Matt. — g Ma. — h Ma. — i G. — k Pi. — † T. — l M. — m M. — n Pi. et Jun. — o Me. — p Matt.]

posse per collationem sequentium, ubi narratur, reliquarum duarum tertiarum unam collocatam fuisse ad Orientem, alteram ad meridiem[x]. Sensus est, Illius primæ partis tertiæ homines excubias agent ad partem septentrionalem Templi, in qua Rex educabatur[y].

6. *Tertia pars sit ad portam Sur*, בְּשַׁעַר סוּר] *In porta Sur*, P. V. JT. Pi. Sic dicebatur à סור *recedere*, quòd immundi per eam educerentur[z]. *Porta RECEDE* dicta, quia immundi non audebant per eam ingredi, sed recedere ab ea debebant, juxta Thren. 4. 15*. Dicitur & *porta* יְסוֹד (pro quo סור corruptè scribi conjicio[a],) sive *fundamenti*, 2 Paralip. 23. 5[b]. quia præcipua[c]. Erat hæc *porta sanctitatis prima* †: & *porta introitûs*, Ezec. 40. 15. quòd per eam frequentissimè intrarent & exirent: & *porta media*, Jer. 39. 3. quòd media esset inter duas portas, aquilonarem & meridional[d]. & *porta suprema*, infrà 15. 35. à structura †: & *solaris*, sive *orientalis*, Jer. 19. 2[f]. Orientalis porta hæc erat[g]; versùs urbem[h]. Maxima ista erat porta atrii[i]; initio sola: postea duæ illi additæ, meridionalis & aquilonaris[k]. ¶ *Ad portam quæ est post habitaculum scutariorum*, בְּשַׁעַר אַחַר הָרָצִים] *In porta post cursores*, P. Di. JT. Pi. Ma. vel, *post portam cursorum*, i. e. militum & satellitum, qui foris custodiebant & cingebant Templum[l]. Erat hæc meridiana porta[m] atrii sacerdotum. Vocatur porta סַף, id est, *postium*[n]. ¶ *Et custodietis excubias domûs Messa*, וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת הַבַּיִת מַסָּח] T: מסח variè accipitur. Q. habent pro nomine proprio[o]. Ità &c. in Di. M. Ti. Ca. Strig. Fortè habent pro domicilio aliquo quod annexum erat Templo. At si proprium nomen esset, non diceretur per appositionem, הַבַּיִת מַסָּח, sed per regimen genit. בֵּית מַסָּח, sicut בֵּית חוֹרוֹן, & נְהַר פְּרָת *fluvius Euphrates*, הַר בָּשָׁן *mons Basan*, &c. Plerique appellativè sumunt, & præpositionem מִן subaudiunt, (ut sæpe factum, Gen. 18. 28. & Jos. 10. 13*.) quasi esset מִמַּסָּח[p]. *Custodietis custodiam domûs* (i. e. Templi, V.) *à desertione*, P. vel *derelictione*, scil. loci: h. e. Cavebitis nè quis deserat, aut confundat ordinem suum in acie[q]. *A divulsione*, seu *destructione*; i. e. nè quis vestrûm ordinem excubiarum disturbet, aliò discursitando; ut in Exod. 19. 21. *nè destruant ad Deum*, violando nempe terminum ipsis præscriptum, quò ad Deum perrumpant[r]. Vel, *à translatione mentis*; qu. d. Ità custodite domum Dei totâ mente vestrâ, &c †. Hæc phrasis Rabbinis usitata est[s]. Vel, ab *evulsione*; id est, nè aliqua avulsio, ruptura, aut damnum, domui inferat. r[v].

[Margin: x Pi. — y G. — z V. M. — * Buxtorf. — a Jun. & Abarb. — b Pi. — c V. Jun. Ma. — d V. — e Jun. — f M. — g Pi. — h Jun. — i Ma. — k V. G. — l G. — m V. Jun. — n Pi. — o Jun. Pi. & V. — p Jun. Pi. Ma. Di. — * Glos. — q Pi. — r V. — r K. in Di. sim. V. ex Heb. — s K. & Rs. — t K. in Di. — v K. in Buxt.]

quod Hebræis … purgare, mundare, … re & removere sordes. Si quis autem, cum Kimhi, ante סִפִּים repetat præcedens מִשְׁמֶרֶת, non illubenter vertam, *custodite custodiam domûs*, custodiam *diruptionis*; *i.e.* nè quis rupturam aut damnum domui inferat. Fatentur enim Hebræi verbum נָסַח significare *destructionem* & *demolitionem*; ut Æthiopicum נצח sign. *rumpere*, *dirumpere*, Matt. 7.6. Marc. 9.18 [h]. Alii, *custodietis custodiam domûs sepositionis*, Mo. Fortè erat structura aliqua insignis seposita & separata à Templo, vel in qua seponebantur varia Templi instrumenta. Vel, *domûs cineris*, sive *loci cinerum*, qui ex Templo repurgati ibi reponebantur. Ità Forst. sim. Merc. & Marin [i]. Qualis fuerit hæc *domus Messa* incertum est; videtur tamen locus fuisse in quo satellites Athaliæ fuerunt, unde periculum meritò metui poterat [k].

7. *Duæ verò partes è vobis, omnes egredientes sabbato*, וּשְׁתֵּי הַיָּדוֹת בָּכֶם כֹּל־יֹצְאֵי הַשַּׁבָּת] *Et duæ manus in vobis, omnes egredientes sabbato*, Mo. *Duæ quoque partes vestrûm* erunt *omnes exeuntes à sabbato*, P. *Duæ verò partes ex vobis, omnes, scilicet, qui sabbato exeunt*, Ti. vel, *prodire solent*, Ca. vel, qui *egredimini*, M. sive *decedere soletis*, Strig. *Duæ partes è vobis*; i.e. ex sacerdotibus & Levitis, ut hic habet Jo. ex 2 Par. 23. 6. quorum ἐφημερία erit completa [l]. *Ex vobis verò omnibus, exituris sabbato*, (i.e. qui, jam functi ministerio hebdomadario, ad proprias habitationes essetis concessuri [m],) *binæ laterales custodiæ*, &c. JT. Heb. *duæ manus*, sive *duo latera*, Pi. Sed יָדוֹת sic vertit Junius absque patrono, & absque necessitate [n]. *Et duæ illæ partes inter vos erunt omnes qui exeunt sabbato*, Di. *Et duo loca in vobis* (sub. *habeant*) *omnes exeuntes sabbati*: i.e. duo illa loca occupent, videlicet, portam *Sur* & portam *post cursores* [o]. ¶ *Custodiant excubias domûs Domini circa regem*; ità P. Strig. אֶל־הַמֶּלֶךְ] *Ad regem*, Mo. Di. i.e. quà Athalia cum suis ad Regem venire posset. Vel, *pro rege*, scil. conservando: sive, *propter regem*, sumpto אֶל pro עַל [p]: vel, *juxta*, sive *apud*, *regem*, M. Ti. Di. *Quum observaverint observationem domûs Jehovæ, adsunto regi*, JT. Sed durum videtur וְשָׁמְרוּ vertere, *quum observaverint*: quare & ellipsin coactus est Junius statuere [q]. *Ad*, i.e. apud, *regem*, scil. *sunto*, Pi. R. Selomoh vult, eos qui intrabant in Sabbatum divisos fuisse in tres ordines; quorum primus domui Regis, alter portæ *Sur*, tertius portæ *post cursores*, servandæ destinatus fuerit. His deinde adjungi vers. 7. omnes qui exibant è sabbato. Hunc ferè sequuntur Junius & Genevenses. At K. & R. Levi volunt tres tantùm in universum fuisse ordines: quorum primus iis qui intrabant in Sabbatum, neque omnibus, sed mediâ eorum parte, (un-

[h] Di. [i] Mi. [k] Of. [l] G. [m] Jun. sim. V. [n] Di. [o] Q in Ms. [p] Di. [q] Di.

1600; quorum alii mactabant victimas, alii excoriabant, alii carnes lavabant, alii vasa, oblationes, &c. custodiebant [†]. Milites sic divisi erant, ut binæ turmæ Templum custodirent: hos omnes Regem custodire mandat: Rex autem erat *in parte Templi* [s].

8. *Si quis ingressus fuerit septum templi*; nempe atrium, quod est circa Templum [u]: וְהַבָּא אֶל־הַשְּׂדֵרוֹת] *Qui autem venerit*, sive *intraverit*, *ad septa*, P. vel, *intra septa*, Ti. *ad ordines*, Mo. *intra ordines*, Mar. sim. Jon. scilicet *vestros*, Mar. *intra custodias ordinatas*, M. *Qui invaserit* (vel *perruperit*, Sy. sim. Ar.) *ordines ipsos*, sive *hos*, JT. *i.e.* vos ità dispositos; *i.e.* si quis voluit irrumpere in acies [x]. Malim, *qui introierit*, &c. etiamsi scil. non invaserit eos hostiliter [y]. Volebat densare agmen, nè locus esset proditioni [z].

10. *Dedit eis hastas*, הַחֲנִית] *Hastam*, Ma. *lanceas*, RR. ζιβυνάσια, ὁ. δόρατα, Jo. in G. ¶ *Et arma*, וְאֶת־הַשְּׁלָטִים] *Et clypeos*, sive *scuta*, Jon. M. P. Ti. Mo. *& pharetras*, Sy. Ar. Jo. in G. ὁπλίας, ὁ. intellexerunt fortè loricas trilices [a]. ¶ *Regis David*] Quibus ille usus fuerat in variis prœliis; quæ etiam, tanquam monumenta rerum gestarum, Deo consecravit; quæ ille jampridem consecraverat [b]. Non venerunt in Templum armati sacerdotes, &c. nè suspicionem excitarent [c]. Non dedecebat Templum hujusmodi armamentarium, cùm esset instar arcis & validæ munitionis, quam tueri poterant; ut sub Assamonæis & Tito factum [d].

11. *A parte templi dextera*] Heb. *à latere dextero*, i.e. meridiano [†]; quod respiciebat regiam [f]; ubi stabant cursores, suprà ver. 6 [g]. ¶ *Usque ad partem sinistram altaris*, &c.] i.e. Septentrionalem [h]: quà parte Rex latebat [i]. Significat Regem constitutum fuisse in atrio Levitarum intra Altare holocaustorum, nè eo Regis conspectus impediretur, excitato suggestu, qui infrà vers. 14. appellatur *tribunal* [k]. ¶ לַמִּזְבֵּחַ וְלַבָּיִת וגו׳] *Juxta*, vel *circa*, (vel *ad*, P.) *altare & —domum*: *i.e.* circùm partem illam in qua erat magnum illud Altare Salomonis; & circùm domum, h.e. Sanctum sanctorum, à parte externa & foris [l].

12. *Produxitque filium Regis*, וַיּוֹצִא] *Et adduxit*, P. *& deprompsit*, sc. de loco in quo delitescebat [m]. ¶ *Et posuit super eum diadema*; sic Jon. Mo. P. M. הַנֵּזֶר] *Coronam*, sive *coronamentum*, Sy. Ti. JT. Ca. Pi. G. ex Jo. quo scil. Reges domûs Davidis coronabantur [n]: quod in Templo servabatur [o]. ¶ *Et testimonium*] Ità Jon. M. Mo. Of. i.e. librum Legis, ex mandato Deut. 17. 18, &c. Sic enim explicatur 2 Par. 23. 11 [p]. Liber iste dicitur *testimonium*, quia in illo Deus testatum fecit quomodo coli vellet [q]. Alii הָעֵדוּת aliter reddunt; *oraculum*,

[†] Mar. [s] Mat. [u] Me. sim. San. [x] V. [y] Pi. [z] Mar. [a] G. [b] Mart. [c] Me. [d] Mart. [†] Jun. Pi. Ms. Me. [f] Me. [g] Jun. [h] Jun. Pi. Ms. [i] Jun. [k] Me. [l] V. [m] V. [n] Idem. [o] L. [p] L. Me. T. sim. M. Mart. Jun. Pi. San. [q] Pi. sim. Mart. Of.

f Mar. gem tuebantur f.
15. *Educite eam extra septa templi*, אֶל־מִבֵּית
הַשְּׂדֵרוֹת] *Ad extra ordines*, Mo. sic Sy. Mar. ex Jon.
g Mar. sc. militum, qui dispositi erant ad custodiam g. *Ex domo*
in atrium, Strig. *è medio duplicis aciei*, Ar. *extra tem-*
plum ad septa, Ti. *per media septa*, P. *per medias acies*,
h V. sive *ordines*, sub. *militum*. Vide v. 8 h. *Extra templum*,
ut sit intra ordinatas custodias, M. alioquin facilè effu-
i He. in M. gere potuisset i. *Sinite istam exire intra ordines*, i. e.
k Jun. Pi. copias armatorum extra atrium dispositas k. ¶ *Eam*
l V. sim. *secutus*] Scil. ut ei opituletur l.
cenoa. 16. *Imposueruntque ei manus*, ità M. sim. o'. Mo. וַיָּשִׂמוּ
לָהּ יָדַיִם] *Posueruntque* (vel *parârunt*, Sy. Ar. *fecerunt*,
Ti. *dederunt*, P.) *ei locum*, sive *spatium*, Jon. V. Ti. Ar.
sub. *per acies*, V. *Cùm itaque disponeret ei custodias late-*
m Pi. *rales*, JT. Heb. *duas manus*, ut suprà v. 7 m. ¶ *Et*
impegerunt eam] Hostilem & violentam deductionem
n Mo. sign n. ¶ וַתָּבוֹא דֶּרֶךְ וגו׳] *Et venit in viam*, Ti. P. *abiit*
viâ, &c. JT. *cùmque iret* (vel, *& ingressa est*, Jon.) *per*
viam, &c. V. Al. *& intraverunt viam*, o'. *ad quem* [scil.
locum] *ingressa*, Sy. vel, *ingredi jussa*, Ar. *Per viam in-*
troitûs, &c. i. e. per quam equi ingrediebantur in do-
o V. sim. mum Regis o. *Viâ aditûs*, &c. i. e. portæ civitatis Da-
G. M. T. vidis, ità vocatæ, ad Aquilonem, quà ad portam Ephra-
p Jun. Pi. im ibatur, infrà 14. 13 p. Hucusque D. Petrus Martyr
interpretando progressus, in eum quo obiit morbum
incidit. Igitur Joannes Wolphius reliquam libri par-
tem publicè enarrandam, & hosce Commentarios
edendi partes ac labores, de voluntate Scholæ & Eccle-
* Wolp. siæ præsidum suscepit *. [In reliqua igitur libri parte
pro *Mart.* i. e. P. Martyre, substituendus est in margine
Wolp. i. e. Wolphius.]
17. *Pepigit fœdus*, &c.] Duplex: prius ecclesiasti-
cum, Regis & populi cum Deo; deinde civile, populi
q Jun. Pi. cum Rege q. ¶ *Ut esset populus Domini*] i. e. Au-
ctor tum fuit ut tam Rex quàm populus sanctè pro-
r G. sim. mitterent se legibus Dei pariturus r. Hoc fœdus ni-
V. hil aliud fuit quàm renovatio fœderis quondam cum
† San. populo initi, Exod. 19. 5†. Fuit Joiadas (ut olim Mo-
t Idem. ses t) mediator & sequester inter Deum & Regem
v Mo. cum populo v. Vide de J. B. & P. 1. 4. 6. & Josephum
x G. hoc loco x. ¶ *Et inter regem & populum*] i. e. Quo
Rex promisit se recturum populum cum omni æquita-
y Mar. V. te, & populus juravit se facturum imperata y. Tale
pactum cum Davide pepigerunt *seniores Israel*, 2 Sam.
z Sin. 5. 3 z. Populus promisit Regis salutem sibi curæ fore:
ità Jo. Nam ut Rex populo quicquam promitteret,
moris apud Hebræos non fuit. Tum ubi is mos est, an-
a G. te coronationem, non eâ jam peractâ, id fieri solet a.

CAP. XII.

1. A*nno septimo Jehu*] Ineunte. Vide suprà 10. 36.
infrà 13. 1 a. a G.
2. *Diebus quibus docuit eum Joiada*] Sic bonus Ne-
ro quamdiu Senecâ usus est magistro b. b Idem.
3. *Excelsa*] Altaria privata c. ¶ *Populus immo-* c V.
labat] In honorem scilicet Dei d. d V. sim.
4. *Dixit Joas*] Regum est, non profanarum tantùm Pi.
rerum, sed & sacrarum, habere curam; efficere ut sa-
cerdotes secundùm Legem officium faciant, ut ædes
sacræ suum retineant statum, atque in id & operas &
pecunias indicere †. ¶ *Omnem pecuniam sanctorum*, † G.
ità Pi. sim. JT. הַקֳּדָשִׁים] *Sanctitatum*, P. *sanctificati-*
onum, V. i. e. consecratam Domino f. *Rerum sanctarum*, f V. sim.
i. e. destinatarum ad res sanctas, nempe, pertinentes Mar.
ad cultum Dei externum g. ¶ *Quæ illata fuerit in* g Pi.
templum, &c. אֲשֶׁר יוּבָא] *Quæ infertur*, V. sim. P. fut.
pro præsenti, V. vel, *infertur*, JT. Pi. sim. Ma. Malim,
argentum quod inferendum est, quia ex 2 Par. 24. 5. pa-
tet, non voluisse Regem ut exspectarent sacerdotes
donec populus pecuniam eam in domum Dei ferret;
sed ut ipsimet per omnes Tribus permearent, & eam
colligerent h. Facit textus mentionem de triplici h Di.
pecunia i quæ inferebatur in Templum k. Prima i M. sim. V.
erat quæ per contributionem colligebatur *, & dici- Di. Belg.
tur, ¶ כֶּסֶף עוֹבֵר] Quod variè reddunt. *Pecuniam* k G. * V.
transeuntis, sive *transeuntium*, M. P. Mo. JT. V. sub. * M.
in, vel *ad*, *numerum*, sive *inter numeratos*, M. V. Os.
Mar. i. e. qui numerabantur cum aliis, h. e. qui jam
attigerant annum vicesimum, qui dimidium sicli in
singula capita dabant l: de quibus Exod. 30. 13 m. l V. sim.
[Al. sic;] Collectam, vel capitationem, quæ viritim Di. Mar.
à singulis ex ordine transeuntibus domesticatim colli- Belg. Os. m Mar.
gebatur, prout quisque sua æstimabat, & ultro offere- Belg.
bat n. Vide 2 Chron. 24. 5 o. [Al. sic;] Pecuniam n Jun. Pi.
quam pii alienigenæ dabant, qui Deum in ambitu o Pi.
Templi adoraturi venerant; quorum mentio 1 Reg. 8.
41 p. Al. *argentum æstimationis*, o'. *pecuniam quæ usu* p G.
valet, Strig. [q. d. *quæ transit* inter mercatores. Alii
hæc verba cum sequentibus connectunt, ut statim di-
cendum. Sequitur secundum genus pecuniæ.] ¶ אִישׁ
כֶּסֶף נַפְשׁוֹת עֶרְכּוֹ] Quod vertunt, *pecuniam æstimatio-*
nis animarum cujusque, JT. *pecuniam personalem æstima-*
tionis cujusque, P. V. sive, *pecuniam pretii animarum cu-*
jusque hominis, V. Sed hæ versiones & verba variè trans-
ponunt, & omittunt affixum in עֶרְכּוֹ q. *Pecuniam quam* q Di.
quisque dat pro æstimatione sua, M. Ti. Strig. *pecuniam;*
animarum

dabit unusquisque paterfamilias pro capitibus sive per-
ᵃ Pi. sonis domûs suæ, idque ex ipsiusmet æstimatione ᵃ.
Pecunia hæc pendi dicitur *pro pretio animæ*, vel, 1.
quia pro capite ipsorum, seu pro ipsismet redimendis:
vel potiùs, 2. quia ideo pendebatur, ut Deus vitam il-
† T. lis longam, &c. largiretur †; nè fieret plaga in popu-
lo, si eâ non persolutâ numeraretur. Vide Exod. c. 30.
* Me. T. 12 *. [Al. sic;] Capitatio hæc est quam pendere Is-
raelitæ singuli debebant in usus Templi, ubi opus esse
judicaretur; id est, didrachmum, de quo egimus Matt.
17. 24. dimidium sicli, ut loquitur Moses Exod. 30. 13.
ᶻ G. ubi hic census instituitur, & Josephus ᶻ. Solebat sub-
indè bello novo, vel aliâ necessitate publicâ, seu Templi
seu Reip. cogente, extra ordinem ab omnibus omnino
ᵃ T. et San. Hebræis, quantúmcunque adultis, census exigi *. [Alii
hæc verba cum præcedentibus conjungunt, hoc mo-
do;] *Pecuniam quam affert aliquis in redemptionem animæ
suæ*, Sy. *pecuniam recensitorum pro cujusque capitis æsti-
matione*, Ca. ¶ *Et quam sponte*, &c. כָּל־כֶּסֶף אֲשֶׁר יַעֲלֶה
עַל לֶב אִישׁ וגו׳] *Omne argentum quod ascendit in cor
cujusque ut inferat*, &c. Di. sim. V. JT. Pi. &c. Sensus
ᵇ Di. completur ver. seq. *capiant sibi sacerdotes*, &c ᵇ. Ter-
tium hoc erat pecuniæ genus, quod spontè (ac libera-
ᶜ M. sim. liter, G.) à devotis personis dabatur ᶜ. Exempla ha-
V. G. Mar. bemus Exod. 25. 2. & 35. 5. & 36. 5, 6 ᵈ.
Lu.
ᵈ G. 5. *Accipiant illam sacerdotes*, יִקְחוּ לָהֶם] Accipi-
ant *sibi*. Observetur illud *sibi*: q. d. Nè exspectate
donec populus eam ad vos ferant, sed ipsi eam colligi-
te, & reparate, &c. q. d. Sacerdotes cum Levitis totam
terram peragrent, & ab universô populo pecunias
† Di. exposcant, &c †. ¶ *Juxta ordinem suum*, אִישׁ
מֵאֵת מַכָּרוֹ] *Vir*, vel *quisque*, *à noto suo*, vel, *à notis
sibi*, P. Mo. Ti. Jon. G. JT. Di. &c. [Alii aliter;] *vir
à venditione sua*, ο'. *quisque à sua diœcesi*, Ca. ¶ *Et
instaurent sarta tecta domûs*] Latini dicerent, *præstent
ᶠ G. sarta tecta* ᶠ. ¶ יְחַזְּקוּ אֶת־בֶּדֶק] *Instaurabunt rui-
nas*, P. *Fortificabunt fractum*, vel *dirutum*; sing. pro plur.
ᵍ V. *ruinas*, vel *rupturas* ᵍ.
6. *Non instauraverunt*, &c.] Fuerunt fortassè sacer-
dotes & Levitæ negligentes; vel, 1. quia pecuniam
non sibi, sed Templo, colligebant, & præter laborem
aliud lucrabantur nihil: vel, 2. quia viderunt popu-
lum in solvendo difficilem, ut Josephus significat: &
fortassè populus illis non admodum fidebat, cùm postea
† Me. liberalem se præbuit, v. 10 †: vel, 3. quòd minùs re-
ctè curantur quæ committuntur multis, & magis la-
* G. tent fraudes *.
7. *Nolite ergò amplius accipere*, &c. *sed ad instauratio-
nem*, &c. אַל תִּקְחוּ וגו׳ כִּי לְבֶדֶק הַבַּיִת תִּתְּנֻהוּ] *Nè
accipiatis pecuniam*, &c. *in restaurationem ædis date eam*,
Sy. sim. Ar. vel, *sed ad labem* (vel *fissuram*, Mo. Jon.)
domûs (sub. *curandam*, JT.) *redditote illam*, JT. Pi. sim.

9. *Tulit pontifex arcam unam*, [illegible]
unius, P. Ti. Mo. vel, *alicujus*, JT. sub. *sacerdotis*, V.
Jun. Pi. vel *Levitæ*, Jun. Pi. Nam quicquid penès se
habebant ex capitatione retulerant ex mandato Re-
gis, v. 7 ⁿ. *Arcam unam*, ο'. Jon. Pi. sim. M. i. e. *arcam* ⁿ Jun. Pi.
quandam, sive *aliquam*, Pi. Sy. τὸ אֶחָד *unus* sæpe po-
nitur pro τῷ indefinito ᵒ. Existimavit Joiadas, oblatio- ᵒ Pi.
nes quas spontè facturus esset populus suffecturas, si
ex fide curarentur, neque opus fore adjungi capitati-
onem ᵖ. ¶ *Aperuitque foramen desuper*, בְּדַלְתּוֹ] ᵖ G.
In ostio (vel *ostiolo*, M. vel *operculo*, Sy. Ti. Ca. JT. V.)
ejus, ο'. Jon. P. Mo. scil. *arcæ*, Mar. Metaphora ὁλοχει-
σμοῦ ᑫ. ¶ *Posuit illud juxta altare*] At 2 Par. 24. 8. ᑫ Pi.
est *juxta portam*. Resp. Primò arca juxta Altare
posita est. Verùm quia eò penetrare laicis non lice-
bat, & pecuniæ per manus sacerdotum & Levitarum
eò deferendæ erant, quod ibi significatur, ut populo
satisfieret, nè offerentium pietas retardaretur, alia
arca juxta portam domûs posita est, ut per se quisque
quod voluisset, absque alterius ministerio, offerre pos-
set. Adde quòd Jo. de Bello 7. 11. plurium gazophy-
laciorum meminit ʳ. ¶ *Ad dexteram*, &c.] *Dex-* ʳ Me.
trum Templi est propriè ea pars Templi quæ perti-
net ad Austrum; ut *sinistra* pars propriè ea est quæ
pertinet ad Aquilonem †. [Alii aliter, & rectiùs, ut † V.
videtur;] *Ad dexteram*, id est, in parte septentrionali
Templi. Nam ingredientibus Templum dextera est
aquilonaris, sinistra meridionalis; sicut pars anterior
est occidentalis, posterior orientalis *. Sensus est, ad * Me.
dexterum postem portæ atrii sacerdotum, ubi Altare
erat extrinsecùs in fine atrii magni, quousque perve-
nire licebat toti Israeli. Vide 2 Chron. 24. 8 ᵗ. ¶ *Mit-* ᵗ Pi. et
tebántque in eo sacerdotes qui custodiebant ostia] Heb. Jun.
observantes limen, JT. Pi. portæ atrii sacerdotum, ex
præscripto Dei, Num. 18. 4 ᵛ. i. e. qui habebant cu- ᵛ Pi. et
stodiam Templi. Alii, *vasorum*, sing. pro plur. i. e. Sa- Jun.
cerdotes qui custodiebant supellectilem Templi ˣ. ˣ V.
Nomen *sacerdotis* laxiùs accipitur, ut etiam Levitas
comprehendat; erat enim officium Levitarum ostia
custodire, & janitores agere ʸ. ʸ Me.
10. *Ascendebat scriba regis*] Quem Pontifex inspe-
ctorem sibi adesse voluerat, nè quâ & ipse, post tot mi-
norum sacerdotum culpas, suspicione aspergeretur.
Præterea Rex ipse aderat, 2 Par. 24. 12 ᶻ. ¶ *Et* ᶻ G.
pontifex] Vel *sacerdos maximus*, Pi. Al. *& sacerdo-
tis maximi*, JT. Sed non est probabile unum fuisse utri-
usque scribam ᵃ. ¶ *Effundebántque*, וַיָּצֻרוּ] *Et li-* ᵃ Pi.
gabant, vel *colligabant*, ο'. P. V. JT. Pi. sub. *in fascicu-
los*, V. *loculis* scil. *impositam* ᵇ. In sacculos eam [nem- ᵇ Jun. Pi.
pe pecuniam] mittebant, ligabántque; fortè etiam si-
gillo adhibito, quò minor fraudi locus ᶜ. ᶜ Mar.
11. *Dabant eam juxta numerum*, וְנָתְנוּ הַכֶּסֶף הַמְתֻכָּן]
Et

tere: quia psallendo quasi cæduntur fides, & concisus quasi sonus efficitur. Unde alii aliter reddunt [l]. *Psalteria*, P. Mo. &c. *instrumenta musica*, JT. V. Non placet; hic enim enumerantur instrumenta ex auro vel argento, ex quibus instrumenta musica non fiunt, sed ex ligno. Porrò, hoc genus instrumenti numeratur inter instrumenta *aurea*, 1 Reg. 7. 50. & inter *ærea*, Jer. 52. 18 [m]. [Q. conjungunt cum præcedentibus:] *vasa argenti incisoria*, Ma. [Plura de hac voce antè dicta sunt.] ¶ *Et thuribula*, מִזְרָקוֹת] *Pelves*, Mo. *crateres*, JT. *vasa sparsoria*, (à זָרַק *spargere*) nempe pelves, quibus excipiebatur sanguis victimarum, ut indè aspergerentur homines purificandi causâ [n]. ¶ *Et thuribula*] θύμα, ο'. sed legendum videtur θύα, i. e. *thuribula*; quas θυΐσκας dixêre interpretes Paralipomenon [o].

15. *Et non fiebat ratio*, &c. וְלֹא יְחַשְּׁבוּ וגו'] *Nec reposcebant rationem ab hominibus per quorum* (vel, *in quorum*, JT.) *manus dabant pecunias, ut darent facientibus opus*, &c. P. sim. JT. V. &c. Non cogebantur quæstores ad rationes accepti vel expensi reddendas [p]. ¶ *Sed in fide tractabant eam*] *Fidè agebant*, JT. Malim, *fide*, Heb. *in* (i. e. *cum*) *fide*, Pi. Certæ erant & exploratæ fidei [q]. Sensus est, Non exigebatur ratio, &c. quia suâ fide suóque periculo opus probatum exhibere debebant. Hoc est quod & ο'. voluerunt, ἐν πίστει αὐτῶν ποιοῦσι. Ipsis credebat Rex [r]. *Fidè*, &c. i. e. Pecunia fidei illorum committebatur, & ipsi bona fide administrabant †.

16. *Pecuniam autem pro delicto*, &c.] i. e. Pecuniam quæ supererat emptâ victimâ pro delicto. Qui voverant in longinqua regione aliquid pro peccato mittebant pecuniam ad sacerdotem, qui victimam emebat: & quod reliquum erat pecuniæ, emptâ victimâ, id cedebat in utilitatem sacerdotum [s]. Fortasse intelligitur quævis pecunia pro peccatis oblata sacerdotibus [t]. [Al. sic;] Agit de delicto contra sacerdotem: ut, si quis abstulisset ejus partem de victimis, &c. tunc enim, præter illatum damnum, quintam etiam partem in pecunia debuit offerre sacerdoti. Audi legem Lev. 5. 15. Idem de delicto statuitur Num. 5. 6 [x]. ¶ *Quis sacerdotum erat*] Ex lege Levit. 5. 15, 16 [y]. Nam quod ibi de duobus reatûs generibus præcipitur, synecdochicè ad similia peccata pertinet, ex analogia quæ habetur Lev. 6. 30 [z].

17. *Tunc ascendit Hazael*] Mortuo scilicet Jehoiadâ, cùm Joas idololatriæ deditus fuit. Vide 2 Par. 24 [a]. ¶ *Pugnabat contra Geth*] Quæ olim Philistæis, nunc Judæis, parebat. Eam enim David ceperat, 1 Paral. 18. 1 [b]. ¶ *Direxit faciem*, &c.] Heb. *& posuit*, &c. i. e. Postea convertit sese ut veniret rectà, &c. h. e. vo-

[l] Pi. [m] Idem. [n] Idem. [o] G. [p] T. [q] Idem. [r] G. † Jun. Pi. [s] V. [t] Me. [x] Tu. in La. [y] G. Jun. [z] Pi. et Jun. [a] V. sic Jun. [b] Ma. sic G.

mon legitur aggestâ terrâ ascensum fecisse ad domum Dei [p]. Cùm vorago *Mello*, supra quam erat transitus Regis in Templum, geminum haberet clivum, alterum ad Templum, alterum ad regiam, videtur *descensum Sella* peculiariter vocatam esse declivitatem illam quæ erat ex parte regiæ, ubi erat quædam domus Regis, quam domum *Mello* vocat Scriptura, in qua hic ægrotabat & occisus est [q]. [Alii aliter vertunt;] *cùm descenderet in Silla*, Sy. M. Ti. *inter Millo, cùm descenderet, & inter Silla*, Ar. Jacebat Rex in lecto propter multa vulnera à Syris accepta [r].

21. *Josachar*] Qui & *Zabad*, 2 Chron. 24. 26 †. Multi olim binomii erant [t]. ¶ *Filius Somer*] Qui 2 Chron. 24. 26. vocatur *Simritha* [v]. Vel *Somer* hic nomen est patris, & *Semarith* in 2 Chron. est nomen matris [x]. ¶ *Et sepelierunt eum cum patribus suis*] i. e. Sicut majores, sed non in sepulchro Regum, 2 Chr. 24. 25 [y]. Malo, apud majores, nempe, in eadem civitate [z]. Aliquis illi honos habitus, non summus, quia suprema pars vitæ à recto declinaverat. Vide de J. B. & P. 1. 3. 16 †.

[p] Jun. Pi. Ma. [q] Me. [r] M. † Jun. Pi. [t] Me. [v] Me. ex Jun. [x] Me. [y] Jun. Pi. sim. G. V. [z] Pi. † G.

CAP. XIII.

1. *Anno vigesimo tertio Joas*: ineunte: vide suprà 12. 1 [a]. שְׁנַת לְיוֹאָשׁ] Istud *anno* ponitur vice genitivi *regni*; q. d. *anno* 23. *regni Joas*. Suprà 12. 6. plena est locutio. Vide illic annotata [b]. *Ab anno vicesimo tertio*, &c. *regnavit*, &c. JT. At בִּשְׁנַת est *in anno*, nec unquam sign. *ab anno*, id est, indè ab anno, vel, incipiendo ab anno; sed semper sign. anno, scil. currente. Sic ergò verto, *Anno 23. Josii regnare cœpit Josachaz*, &c. regnavit autem *septendecim annis*; ut scil. sub finem versûs repetatur ac suppleatur verbum מָלַךְ *regnavit*; sed intellectum propriè de tota regni duratione, non autem, (ut in priori versûs parte,) per synecdochen integri, de regni initio. Hæc versio confirmatur ex collat. 2 Reg. 3. 1. & 8. 16, 25. & 12. 1. ubi מלך eo modo quem dixi bis positum est [c]. ¶ *Decem & septem annis*] Quorum duo postremi fuerunt cum filio communes, ut infrà v. 10. & 22 [d]. *Septendecim annis*, i. e. ità ut annum 17. inchoaret. Vide v. 10 *.

2. *Non declinavit ab eis*, מִמֶּנָּה] *Ab illa*, nempe idololatria: vel, *ab eo*, i. e. ullo eorum †. Pronomen singulare ad nomen plurale relatum notat distributionem in singula [f].

3. *Iratúsque est furor Domini*] *Et exarsit ira* (seu nasus)

[a] G. et V. [b] V. [c] Pi. [d] Ma. et Jun. * G. † V. [f] Pi.

הָלַךְ] *Ambulavit*, ο'. Sy. JT. Ma. nempe Joachaz [y]. ¶ *Et lucus permansit*] Quem plantaverat Ahab; de quo 1 Reg. 16.33 [a]; in honorem Baalis [b]. *Lucus ipse.* Pronomen *ipse* præstat usum articuli. *Stetit*, h.e. non est destructus, ut fieri debuit [c].

7. *Et non sunt derelicti*, כִּי לֹא וגו'] *Non enim reliquit*, &c. P. Ma. V. sim. ο'. Jon. Mo. Strig. Pi. Connectendus est hic versus vel cum v. 3. (& ponendus est ante v. 4. ubi per Hyperbaton interjicitur deprecatio Joachaz, ejúsque exauditio [d], à vers. 4. ad 7 †;) vel cum fine versûs 4 [f]. ubi *rex Syriæ dicitur eos oppressisse*: Id hîc declaratur, *Nam non*, &c. Itáque versus 5. & 6. videntur includendi parenthesi [g]. *Cùm non reliquum fecisset*, &c. JT. *Cùm quidem*, &c. Ca. Vel vertendum, *quamvis non reliquum fecisset*, ut sit amplificatio pertinaciæ Israelitarum, &c. q.d. Quamvis gravissime afflicti fuerunt à Rege Syrorum, tamen non recesserunt, &c. Ità connectitur hic versus cum præcedente [h]. ¶ *De populo*] Scil. militari, ut ostendunt sequentia [i]. ¶ *Decem currus*] Cum suis vectoribus: nam de his ex professo sermo est [k]. ¶ *Et redegerat*; ità Sy. JT. וַיְשִׂמֵם] *Et posuerat eos*, P. Mo. V. sic Pi. sub. *in eo conflictu*, V. *reddiderat eos*, Ar. sic Pi. ¶ *Quasi pulverem in tritura areæ*, כֶּעָפָר לָדֻשׁ] *Veluti pulverem ad triturandum*, P. Mo. vel *trituræ*, M. vel *triturando*, JT. Pi. i.e. cædendo: Metaphora, Pi. Vel, *exterendo*, Ti. vel, *ad conculcandum*, Jon. sic Sy. *qui calcatur*, Ar. Conculcavit eos ut lutum platearum conculcari solet [l]; nempe, bellis & depopulationibus affligendo [m]; prout Elisæus prædixerat, 2 Reg. 8 [n].

8. *Et fortitudo ejus*] i.e. Omnia egregia facta ejus [o]. Joacház, licèt victus ab Hazaele, utpote potentiore, fortiter tamen in præliis se gessit [p]. Fortitudo in adversa fortuna ferenda spectatur [q].

10. *Anno trigesimo septimo*] Post eum annum impletum. Vide v. 1 [r]. ¶ *Regnavit sedecim annis*] Nondum mortuo patre in regni administrationem cooptatus: 17 enim anni regni Jehoachazi usque ad 39. Regis Jehudæ extenduntur †.

13. *Sedit super solium ejus*, יָשַׁב] *Jam sedere cœperat*, V. Nam pater, timens post mortem suam schisma exoriri in regno, posuit filium dum adhuc viveret super regni solium [t].

14. *Ægrotabat infirmitate, quâ & mortuus est*, אֲשֶׁר יָמוּת בּוֹ] *Quâ moriebatur in ea*, i.e. quâ moriebatur. τὸ אֲשֶׁר cum alio relativo sæpe conjungitur [v]. Significat eum quadam infirmitate crebrò afflictari. ¶ *Descendit*] Fortè ex arce in domum Elisæi: Videtur uterque in Samaria fuisse [x]. *Descenderat*: Est enim retrogressio: sic antè, *ægrotaverat* [y]. ¶ *Et flebat*] 1. Quia diligebat eum: 2. ob regni jacturam [z]. ¶ *Pater mi*] Id est, Magister, vel domine: quare deseris nos?

[y] V. [z] Idem. [a] Bilg. [b] Pi. ex Jun. [c] Me. [d] Pi. sim. V. [d] La. ex San. † San. [f] V. Pi. [g] Pi. [h] Idem. [i] Idem. [k] Idem. [l] V. [m] Jun. [n] O. [o] V. [p] La. sim. San. [q] San. [r] G. † Jun. [t] M. sim. V. [v] Glass. gram. pag. 281. [x] Me. [y] G. [z] Me.

sim. Me. non Regi, cujus manus arcu & sagittis erant impeditæ [l]. ¶ *Fenestram orientalem*, קֵדְמָה] *Ad*, vel *versùs, orientem*, P. M. sim. Pi. ex ο'. Ma. Ita קֵדֶם reperitur Gen. 2. 8. & 28. 14. Ità significat bellum Syris inferendum esse [m]. Quia pars Syriæ ad Orientem objacet terræ Israelis [n]; saltem Samariæ [o]. Sed fenestra orientalis non tam respiciebat Syriam, (quæ Hebræis est ad Aquilonem,) quàm Israelitarum regionem orientalem trans Jordanem, quæ tum à Syris occupabatur, & recuperanda erat [p]. *Aperi fenestram istam antrorsum*, JT. ¶ *Dixit, Jaculare*] Hoc signo jubet indici de more bellum; quod fieri solitum vel jaculi missione, vel hastæ vibratione, ut docent Valer. Statius, &c [q]. Virgil. 9. Æneid. *En, ait, & jaculum intorquens emittit in auras, Principium pugnæ.* Vide & Justin. l. 2. Gellium 16. 14. Alex. ab Alex. 4. 3 [r]. ¶ *Sagitta salutis Domini*] Supple *contorta*, T. Erit salutifera Israeli contra Syriam, authore Jehovâ †. Sagitta significans & promittens salutem, &c [s]. ¶ *Contra Syriam*; ità Sy. P. V. Ca. Strig. &c. בַּאֲרָם] *In Aram*, ο'. Mo. ¶ *Percutiésque Syriam in Aphec*] Sic ο'. Jon. Sy. M. P. Ti. Vel, *Apheki*, i.e. prope urbem *Aphekum*; cujus mentio fit 1 Sam. 4. 1. & 29. 1. & 1 Reg. 20. 26. Qui locus cum præsente inprimis convenit: narratur enim ibi, Benhadadum ascendisse Aphekum in bellum contra Israelitas. Urbs hæc sita fuit in sorte *Ascheris*, Jos. 19. 30 [v]. *Aphek* locus erat boni ominis, ibi enim suprà 100 millia Syrorum uno die deleta, 1 Reg. 20 [x]. [Alii sic vertunt;] *percuties fortiter*, JT. Hebr. *in vehemente*, Jun. ut sit pro eo quod est, *vehementer* [y]. Nihil vetat sic verti [z]. Sed Hebræi, quum nomen præfixâ præpositione ב pro adverbio usurpant, non solent (quod sciam) uti nomine adjectivo, sed substantivo [a]. [Alii sic accipiunt;] Percuties Syros sicut percussi sunt in Aphek: Nam nota similitudinis sæpe omitti solet, ut antè observavimus. Vide quæ nos ad Zach. 10. 11 [b]. ¶ *Usque ad consumptionem*] Heb. *usque ad consumere*, vel *consummare*, Pi. (sim. omnes.) Sed quomodo hoc impletum? Resp. 1. Id Propheta solùm conditionatè dixit [c], subaudi, nisi tu impedias, ut factum est [d]; vel, si tu sæpius terram jaculo percutias †. 2. Vel sic intellige, *usque ad consumere*, i.e. ità ut eos perfectè vincas: nempe primo prælio, quod gerendum erat apud Aphekum; nam infrà v. 19. negat omnibus præliis ac prorsus devicturum [f].

18. *Tolle sagittas*] Sub. *alias*, G. sim. JT. Quod antè præsignarat *emissione sagittæ*, jam idem designat Propheta *percussione terræ*, seu jaculo ad terram alliso, nempe, victoriam adversùs Syros [g]. Victoriam antè portendebat, nunc victoriarum numerum [h]. ¶ *Percute jaculo terram*, הַךְ אַרְצָה] *Percute terram*, P. vel, in

[l] Me. [m] Pi. [n] G. sim. M. V. Pi. Ma. [o] M. [p] Me. [q] T. ex San. [r] La. † V sim. T. [s] Pi. [v] Pi. [x] Me. [y] Pi. [z] G. [a] Pi. [b] San. [c] T. [d] La. sim. Me. † San. sim. La. T. Me. [f] Pi. [g] Me. [h] San.

attribuendum [x], quòd cum Deo vitulos coluerit, ut fecit pater ipsius, v. 2. & 6. Vide & Os. 10. 2 [y]. ¶ *Percussisses Syriam*, &c.] i. e. Hoc signo certò cognovisses te percussurum, &c [z]. *Tunc percussisses*, ut scil. symbolo responderet res significata [a].

20. *Et sepelierunt eum*] In Samaria, aut in agro suburbano, ut ex sequentibus colligi potest [b]. ¶ *Latrunculi de Moab*, וּגְדוּדֵי מוֹאָב] *Castra autem*, vel *copia militares*, *Moab*, P. V. Qui venerant ut hominum vel pecudum prædas agerent [c]. ¶ *Venerunt in terram in ipso anno*] Vel, *eodem anno*, Sy. Ar. Ca. He. in V. ut sit בָּרִי, א loco ה posito [d]. ¶ בָּא שָׁנָה] *Veniente anno*, ο'. Mo. Mar. i. e. proximo, Mar. sive *sequenti*, V. ex Jon. *ineunte anno*, JT. *in introitu anni*, Jon.

21. *Projecerunt cadaver*] Non enim licuit tantum temporis insumere donec sepulchrum foderent †; aut mortuum in proprium deducere sepulchrum, quod longiùs aberat [f]. ¶ *In sepulchro Elisæi*] Quod fuisse videtur in morem speluncæ [g], à cujus ostio saxum, quo claudebatur, facilè removeri posset ab illis viris [h]. Vel fortè casu aliquo reclusum erat Elisæi monumentum [i]. ¶ *Quod cùm tetigisset ossa Elisæi*, וַיֵּלֶךְ וַיִּגַּע הָאִישׁ בְּעַצְמוֹת] *Et ivit & attigit*, vel *tetigit*, (*& iniens tetigit*, Sy. *& devolutus tetigit*, M. Ti. *qui descendens*, P. i. e. cùm devenisset in imum sepulchri [k], *tetigit*, P.) *ossa*, ο'. &c. Heb. *in ossibus*, Pi. ¶ *Revixit homo*] Hoc miraculum patrari voluit Deus, ut testimonium esset sanctitatis Elisæi, & crederent Israelitæ ipsius vaticinio de Syrorum cladibus [l]. Major indies lux ad spem vitæ alterius. Et ostendit Deus quàm sibi chari sint sancti, etiam mortui. Eadem causa fuit cur ad martyrum monumenta tam multa mira Deus siverit fieri, agnoscente etiam Porphyrio; ut ad l. 3. de V. R. C. annotavimus [m].

22. *Cunctis diebus Joachaz*] Nempe, quibus ipse solus regnabat, non assumpto filio [n].

23. *Noluit—eos projicere penitùs*, מֵעַל פָּנָיו] *A facie sua*, P. i. e. de terra in qua majestas ejus habitabat [o]. ¶ *Usque in præsens tempus*; sim. P. Strig. quo scil. hæc scripta sunt [p]: עַד עַתָּה] *Usque ad nunc*, Pi. *hactenus*, JT. Ca.

24. *Et regnavit Benhadad*] Qui vetus Syriæ Regum nomen renovavit, materno fortè genere ortus ex priscis illis Regibus [q].

[x] To. in La. [y] La. [z] Ma. [a] Pi. [b] Me. [c] Me. [d] He. in V. † M. sim. San. [f] San. [g] San. sim. M. [h] San. Me. [i] Me. [k] V. [l] Me. [m] G. [n] Ma. ex Jun. [o] V. [p] Os. [q] G.

CAP. XIV.

1. IN *anno secundo Joas*, &c.] Obj. At capite præcedenti, v. 10. *Joas* rex Israel regnare cœpit anno

6. *Sicut præcepit Dominus*] Deut. 24. 16 [l]. & Ezec. 18. 18, 20. Quod de humano judicio, non de Divino, accipiendum esse testatur Exod. 20 [m]. ¶ *Patres pro filiis*] Nè intellige, *vice filiorum*, ut filii in vita relinquantur; sed, *pro peccatis filiorum* [n].

7. *Ipse*] Nempe solus, repudiatâ Israelitarum societate, 2 Par. 25 [o]. ¶ *Percussit Edom*] i. e. Edomæos, sive *filios Sehiris*, 2 Chron. 25. 11. sic dictos, sive quòd essent incolæ montis Schiris; sive quòd posteri Schiris eis essent intermixti, unúmque cum eis populum constituerent. Vide Gen. 36. 8. & 20 [p]. Rebellârant enim Idumæi sub Joramo, suprà 8. 20. & 2 Par. 21. 10 [q]. ¶ *In valle Salinarum*] Vel *salis*, JT. Pi. Ma. Cujus mentio fit 2 Sam. 8. 13. & Psal. 60. 2 [r]. & Gen. 14. 8 †. Ità dicitur à copia salis, quod isthic, ex vicino mari Mortuo & salsissimo defluente aquâ, continuò concrescit [t]. ¶ *Decem millia*] Qui ex rupe præcipitati erant, 2 Par. 25. 12 [v]. ¶ *Et apprehendit*, וַיִּתְפֹּשׂ] *Et cepit*, ο'. P. Mo. Ti. *obtinuit*, M. sim. JT. *subegit*, Jon. *vastavit*, Sy. Ar. ¶ *Petram*; ità ο'. Ti. JT. appellativè sumunt [x]: סֶלַע] *Arcem*, Jon. *arcem petræ*, M. i. e. in petra sitam [y], ex more [z]. Aliis est nomen proprium [a]. *Selah* vertunt P. Mo. Strig. Sy. Ar. *Petram*, metropolin Arabiæ Petrææ, à qua denominatur [b]. Vide Jud. 1. 36 [c]. Ipsa urbs sic fuit nominata à petra, seu rupe, super quam erat ædificata; ut videre est 2 Chron. 25. 12 [d]. Hebræis & Arabibus ea urbs *Selah* dicitur *. ¶ *Vocavit*] Scil. ipse *Amazia* †. Al. *vocat* quisque, JT. Vide Jos. 15. 38 *. Sic supplent, quòd judicârunt nomen illud jam tempore Josuæ urbi illi impositum fuisse. Sed fortè alia erat ea urbs Jos. 15. Sanè durissima est illa ellipsis, quam respuunt verba sequentia, *usque in diem hunc*; quibus utique significatur, nomen illud *Joktheel* urbi illi mansisse ab illo tempore quo eam sic vocavit *Amazia*, usque ad tempus illud quo hic liber scriptus fuit [f]. ¶ *Jecthebel*, יָקְתְאֵל] Quod sonat, vel, *Obedientiam Dei* [g]; sic dictam, sive quòd testatum vellet se agnoscere occupationem illius præmium fuisse obedientiæ quam Prophetæ præstitit; 2 Chron. 25. 10 [h]; sive quòd in capta urbe jura Mosis constituit [i]: vel, *Expectationem Dei*; ut orbi notum esset, jussu & potentiâ Dei eos subactos fuisse [k]. ¶ *Usque in præsentem diem*] Sub. *Quæ appellatio manet*; non enim reguntur à verbo *vocavit* [l].

8. *Tunc misit*, &c.] Partim elatus animo novâ victoriâ, infrà v. 10 [m]; partim recordatione cædis majorum à Jehu factæ, suprà cap. 9; partim verò motus recenti injuriâ, de qua 2 Chron. 25. 10, 13 [n]; partim ut decem Tribus regno suo adjungeret [o]. q. d. Aut

[l] G. Me. [m] Me. [n] E. [o] G. [p] Pi. [q] T. Me. [r] Pi. † Me. [t] T. sim. Me. [v] Cai. in La. G. ex Jo. [x] Ma. [y] V. ex M. [z] Ità Mar. [a] Ma. [b] Jun. Pi. Ma. sim. G. [c] Ma. [d] Pi. * G. † Pi. * Jun. [f] Pi. [g] G. Pi. T. [h] Pi. [i] G. [k] T. ex Caj. [l] Pi. [m] Ma. ex V. sim. San. [n] Jun. Pi. Ma. [o] San. ex Jo.

amplius excelsi, sed inter summas arbores, &c. ¶ *Transierunt bestiæ saltus*] Abominatæ cardui stoliditatem atque arrogantiam[b]. Milites suos *bestiis* comparat[c]. q.d. Etiamsi misisses legationem pacis causâ, non accepissem honorificè tuos: quomodo ergò audes ad bellum provocare[d]? ¶ *Quæ sunt in Libano*] Per *Libanum* intelligit totam Palæstinam, scilicet, tam Israel quàm Judam †.

10. *Sublevavit te cor tuum*] Nam rebus secundis, ut ait Tacitus, etiam egregii duces insolescunt[f]. ¶ *Contentus esto gloriâ,* הִכָּבֵד] *Gloriare*, Jon. P. Mo. Mar. de victoriis scilicet partis[g]. *Honorare*, Pi. *fruere gloriâ istâ*, M. sim. JT. Ti. ¶ *Et sede in domo tua*] [Sim. ferè omnes.] Vel, satis magnam gloriam puta, quòd quietus sedes in domo tua[h]. ¶ *Quare provocas malum?*] Ità M. Bene Seneca, *Non expedit concutere felicem statum*[i]. ¶ וְלָמָּה תִתְגָּרֶה בְּרָעָה] *Ut quid immiscebis te in malum?* Jon. P. Mo. Quare te conjicere cupis in periculum & miseriam ultro, &c[k]? *Quare miscebis te* (scil. mecum ad pugnandum) *in* (i. e. cum) *malo*, h.e. cum damno[l]? *Quare misceres bellum malo tuo?* JT. *Cur malo tuo præ te fers tantam ferociam?* Ti. *Et ne præceps feraris in malum tuum*, Sy. sim. Ar.

11. *Viderunt se*] i. e. Videndos se præbuerunt; h.e. descenderunt in certamen[m]. ¶ *In Bethsames, oppido Judæ*] Ad differentiam illius in tribu Naphthali, Jos. 19. 38[n]. & alterius in tribu Issachar, Jos. 19. 22[o].

12. *Et fugerunt*] Panicus illos terror invasit (à Deo immissus[p];) cujus alibi exempla jam aliquot habuimus[q].

13. *Cepit in Bethsames*] i.e. In conflictu facto juxta Bethsemes[r]. ¶ *Et adduxit eum*] Vel vinctum, ut ait To. vel potiùs acri septum custodiâ, ut vult Jo †. ¶ *Interrupit murum*] Ut urbs hostibus semper pateret[s]. Idem Romæ fecit Totilas[t]. ¶ *A porta Ephraim*] Hujus mentio fit Nehem. 8. 16. & 12. 38. Erat hæc porta ab Aquilone[u], versùs Orientem ascendendo[y]. Sic dicta est, quòd spectaret versùs terram Ephraim[z]. ¶ *Ad portam anguli*] Vel *angulorum*, Zach. 14. 10. vel *angularem*, sive *prospicientem*, 2 Chron. 25.23[a]. Ad turrim Psephinam; ad eam partem quâ murus septentrionalis occidentali conjungitur, & angulum facit[b]. *Ad portam pinnæ*, vel *pinnaculi*: fortè quòd murorum aut turris alicujus pinnis esset insignis[c].

14. *Tulit—obsides,* בְּנֵי הַתַּעֲרֻבוֹת] *Et filios arrhabonum*, Mo. vel *commistionum*, c'. vel *sponsionum*, sive *fidejussionum*, Jun. Pi. Glass. i. e. homines obsides. Nomen *filii* hîc, ut alibi sæpe, πλεονάζει[d]. *Filios obsides*, P. Ti. *filios magnatum*, Jon. *filios* (sub. vel *regis*, Os. vel *prin-*

[b] Q. [c] V. Lu. [d] V. † Lu. [f] G. [g] Mar. [h] Mar. [i] G. [k] V. [l] Pi. [m] V. [n] Pi. Ma. Me. [o] M. [p] Jun. in C. [q] G. [r] V. † Me. [s] G. sim. Me. [t] G. [u] Ma. Villalpan. Me. [y] Ma. [z] Pi. sim. Me. [a] Jun. Pi. [b] Me. [c] Ma. [d] Glass. gram. p. 131.

viter nimirum dolebant cives, ob fatuam Regis superbiam civitatem suam esse spoliatam & nudatam, & abactos obsides, &c. quorum malorum pœnas ab illo jam expetunt[x].

20. *Asportaverunt in equis*] *Super equos*, i. e. super currum quem trahebant equi[y].

21. *Tulit autem*] Heb. *Et acceperunt*, Mo. *Tum assumentes*, &c. JT. Pi. id est, quum conspirarent in eum, & fugeret *Amatziah*. Ex quo fit ut undecim anni sequentes non tantùm *Amatziæ*, sed etiam *Hazariæ*, sive *Uzziæ*, communi jure tribuantur[z]. ¶ *Universus populus*] Id non fecissent conjurati illi. Unde apparet eorum factum displicuisse populo. Vide suprà 12. 20. Similem conjurationem pariter improbatam habemus infrà 21. 24[a]. ¶ *Azariam*] Dictum & *Oziam*, 2 Par. 26. 1[b]. Itaque duo nomina habuit affinia, *Fortitudo Domini*, & *Auxilium Domini*[c].

22. *Ipse ædificavit Elath*] De qua vide Deut. 2. 8[d]. & Num. 33 †. Ergò hæc ædificatio non erat prima ex fundamentis, sed instauratio[f]. Erat hæc urbs sita in littore maris Rubri[g], & in campestribus Edomæorum[h]. Dicitur *Elanon*, à qua sinus *Elaniticus*[i]. ¶ *Et restituit eam Judæ*] [Simil. omnes.] Ereptam Idumæis. Vide Deut. 2.8[k]. i. e. Quam jam receperat, & restituerat, &c[l]. *Ædificavit*, &c. *& restituit*, &c. i.e. postquam restituit. Sic, *ecce tu iratus es, & peccavimus*, i. e. postquam peccavimus. Urbs hæc erat in Idumæâ, quæ, olim Regibus Juda subjecta, postea defecit[n]. David, cùm Idumæos subjugasset, etiam *Elath* & portum ejus in suam ditionem recepit[o]. ¶ *Postquam dormivit*] Sic P. Ti. &c. ¶ *Rex*] Amatziah pater ejus[p].

23. *Anno quintodecimo—regnavit*, &c.] i.e. Regnare cœpit. ¶ *Regnavitque*, &c.] Vide suprà 13. 1[q]. *Ab anno 15. &c.* JT.

25. *Restituit terminos Israel*] Urbes sitas in termino Israelis, & ad Israelem pertinentes[r]. ¶ *Ab introitu Emath*] Urbs hæc sita in extremitate Syriæ †, prope Damascum & montem Libanum[s], in tribu Nepthali. Erat hæc ingressus & quasi porta in Terram sanctam[t]. Terminus erat aquilonaris Israelitarum, de quo vide Num. 13. 22. & 34. 8[u]. ¶ *Usque ad mare solitudinis*] Lacum in locis illis campestribus Idumææ, quorum mentio Deut. 2. 8[y]. *Mare*, &c. quod usque ad Idumæos ad meridiem Juda protendebatur[z]. Ad lacum Asphaltiten[a]. *Ad mare campestrium*, JT. Vide Deut. 3. 17[b]. Hæc occupaverant Reges Syri[c]. Hic, quanquam fuit impius, tamen Deo juvante liberavit Israelem: unde summa misericordia Dei colligitur †. ¶ *Per Jonam Prophetam*]

[x] Sa. [y] Pi. [z] Pi & Ma. et Jun. [a] G. [b] Me. et L. V. [c] V. [d] Ma. et Jun. † Ma. [f] Pi. [g] Me. [h] Pi. [i] V. [k] G. [l] V. [n] Ma. [o] Mar. & V. [p] Ma. [q] Pi. [r] Pi. [s] Pi. † V. [t] Me. [u] La [x] Ma. et Jun. [y] G. [z] Me. [a] V. Ma. [b] Jun. [c] V. † Q.

Qui

clusum, nihilque derelictum, JT. sim. Ca. Claudimus pretiosa, alia relinquimus; q. d. A magno ad parvum omnes perierunt[q]. *Et absumptum esse conclusum*, &c. vel, *& finem esse conclusi*, &c. Pi. *Et vidit quòd in nihil redigerentur clausus & derelictus*, M. Occurrit hæc phrasis Deut. 32. 36. 1 Reg. 14. 10. & 21. 21. Sensus est, Consumptos fuisse & qui in præliis manu hostium conclusi erant & capti, & qui ab illis præliantibus fuerant relicti ac dimissi ut evaderent[r].

27. *Nec locutus est*] *Nec locutus fuerat*, P. Pi. [sim. omnes.] *Et quia nondum decreverat*, Sy. *Et nondum dixerat*, JT. Hæc versio innuit Jehovam istud postea dixisse, quod tamen non legitur; nisi hæc deletio nominis intelligatur de deletione regni sub Hosea, infrà 17. 18[†].

28. *Et fortitudo ejus*] Malim, *potentia*, Pi. Vide cap. 14. 15[s]. ¶ *Quâ prœliatus est*; sim. Mo. JT. Pi. [אֲשֶׁר נִלְחָם] Et *quomodo pugnavit*, P. Pi. אֲשֶׁר pro כַּאֲשֶׁר[t]. ¶ *Et quomodo restituit Damascum & Emath Judæ in Israel*; ità P. Mo. o'. V. [לִיהוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל] *Viris domûs Jehudah in Israel*, Jon. *Judæis, qui inter Israelitas habentur*, Ca. Vocabulum *Israelis* hîc pro tota regione *Canaan* accipitur; itàut Gentibus eam urbem extorqueret, & populo Dei restitueret[x]. *Israel* h. l. etiam tribum *Judah* complectitur. Restituit eas Tribui Judah, ut antè fuerant, ità ut essent ditionis Israel[y]. Restituit *Judæ* quidem, quia jure ad tribum Jehudæ pertinuerant, 2 Sam. 8. 6. & 2 Chron. 8. 3[z]. Quia David & Salomon, qui eas primùm obtinuerant, fuerant Reges de tribu Juda, &, licèt omnibus tribubus imperarent, Tribui suæ acquisivisse videbantur[a]; & eas suæ Tribui maluerunt adscribere quàm aliis[b]. Addit, *in Israel*, quia Regi *Israelis*, non *Judæ*, factæ sunt tributariæ[c]. Junxit aliis civitatibus, quæ, licèt ad tribum *Juda* spectarent, & nomen *Judæ* retinerent, suberant tamen dominio Regum *Israel*[d]. Vel, *in Israel*, i. e. quæ in finibus regni *Israel* erant, eas restituit Regi *Judæ*, ità ut eo nomine Rex *Judæ* stipendiarius esset Regum Israel[†]. Al. *Jehudæ, pro Israele*; q. d. non autem pro *Jehuda*, ad quem istæ urbes jure pertinebant[f]. Al. *Judæ & Israeli*, Ti. Alii, *restituerit Damascum & Hamath pertinentes ad Jehudam, Israeli*, Belg. *Damascum à Davide* possessam, 2 Sam. 8. 6. postea amissam, suprà 13. 3. iterum subjecit. Et *Hemath*, quam occupaverat David 2 Sam. 8. 14. (vel potiùs Salomon, 2 Par. 8. 3[g].) quámque Idumæi rebellantes suam fecerant, nunc eripit Idumæis. Ità ambulatoriæ sunt urbium possessiones non minùs quàm agrorum[h]. Duæ hæ civitates extremæ sunt Terræ promissionis, cujus terminus ponitur *Hemath* Numer. 34. nempe

[q] Mat. [r] Pi. [†] Pi. [s] V. [t] Pi. [x] Os. [y] V. [z] Jun. Pi. [a] Me. sim. San. [b] San. [c] Me. [d] T. et San. sim. La. [†] Mat. [f] Pi et Jun. [g] Me. [h] G.

plex erat *Jeroboami* regni initium: 1. dum pater ejus Joas viveret, cum quo regnavit 11 annos; 2. cùm pater obierit. Priori modo *Azarias* cœpit regnare anno Jerob. 27. posteriori 15. vel 16[i]. Resp. 4. Alii *Azariæ* duplex assignant regni initium: 1. cùm pater fugeret *Lachis*, (ubi 11 aut 12 annis vivere poterat;) 2. post mortem patris. Ità regnare cœpit anno Jeroboami vel 15. vel 27[k]. *Azarias* cœpit regnare à 3. aut 4. anno Jerob. ut Prorex, vivente patre; postea verò solus[l]. Resp. 5. Alii interregnum circiter 11 annorum in regno *Judæ* agnoscunt[m]; à 15. ad 27. annum Jeroboami. Id fortè sign. diversitas phraseos: non enim dicit, *Amaziâ mortuo, Azariam ejus loco regnâsse*, ut dici solet; sed, *populum accepisse Azariam jam 16 annorum, eúmque regem fecisse*, &c. 2 Reg. 14. 21. 2 Chr. 26. 1. Causa autem interregni fuit, vel, quòd *Azarias* minorennis esset cùm pater obierit; vel, quòd occisores patris adhuc prævalerent[n]. Porrò, cùm hâc ratione augentur anni Regis *Judæ* supra annos Regum *Israelis* in Scriptura notatos, ad eos exæquandos ἀναρχίαν sive interregnum (ob varias turbas & seditiones) inter *Jeroboamum* & filium ejus *Zachariam* 22 annorum constituunt. Quod minùs necessarium sacræ chronologiæ augmentum alii admittere nolunt[o]. Nimis longum faciunt hoc interregnum in Israele, quod revera fuit 11 tantùm annorum; nec opus est ullo alio interregno. *Interregnum aliquale* erat in Juda, non autem *propriè dictum*; nam 11 anni (à morte patris ad annum 27. Jerob. cùm *Azarias* Rex constitueretur,) includuntur in 52 annis quibus Azarias regnare dicitur, & administratio Regni etiam illis 11 annis ipsius nomine peragi potuit[p]. Infans vix 4 annorum à patre relictus est, & per 12 ferè annos à Tutoribus administratum est regnum[q].

3. *Juxta omnia quæ fecit Amasias*] Uterque initio pius & felix; sed occasione victoriæ uterque elatior factus, &c[r].

5. *Percussit Dominus regem*] Quare percussit, scribitur 2 Par. 26. 16[*]. ¶ *Leprosus*] Lepra & maledicentiæ & superbiæ pœna[†]. ¶ *Habitabat in domo libera seorsum*, [בְּבֵית הַחָפְשִׁית] *In domo libera*, P. Mo. Pi. Ti. vel *libera*, sub. *habitationis*, V. Domus *libera* est, quæ aliis annexa non est, sed sejuncta[*]. Vel, *sequestrata*, M. vel *separata*, Strig. V. nempe, à commercio hominum[t]; ex lege Lev. 13. 46[v]. *Extra Jerusalem*. Jon. In aliquo suburbano. Extra urbem liberior vita; multa in urbe servitus; tum propter lepram secessum captavit[x]. Ruri. Vide quæ diximus suprà 7. 3[y]. *La entrer habitavit*, Sy. *sedebat domi occultus*, Ar. ¶ *Joatham gubernabat palatium*] Heb. erat *super domum*,

[i] Q. in Allen. [k] Q. in Allen. [l] Not. Gall. in Buxt. sim. L. & Mart. in Buxt. [m] Ità Rib. in La. Allen. Q. in Buxt. Bucholz. & Tempor. &c. in Quæst. ad c. 14. 13. Usser. [n] Allen. [o] Usser. chronol. [p] Allen. [q] Q. in Usser. [r] T. [*] V. sic M. G. &c. [†] G. [*] Me. sim. Jun. Pi. [t] V. et M. [v] Jun. Pi. [x] M. [y] G.

de dicta suprà 1 Reg. 15. 28. Adde mox v. 25, 30[k].

16. *Tunc percussit*, אָז יַכֶּה] Hoc verbo pro *oppugnare* & *expugnare* usurpant Hebræi, cùm de urbibus loquuntur; & pro *perdere* aut *interficere*, cùm de hominibus, ut mox seq[l]. ¶ *Thapsam*] Urbem cujus mentio 1 Reg. c.4. v.24[m]. Sed hæreo num hæc *Thipsach* (quæ vicina videtur *Thirtzæ*, regiæ Samariæ) sit illa *Thapsacus ad Euphratem*, quæ hinc longè distabat[n]. ¶ *Et terminos ejus de Thersa*] i. e. A termino, vel usque ad terminum, *Thirsah*; nam ager ejus urbis pertingebat usque ad *Thirzah*[o]. *Terminos*, i. e. illos qui erant in terminis ejus, indè, à *Thirtza* scil. usque ad *Thipsachum*[p]. ¶ *Noluerant enim aperire ei*, כִּי לֹא פָתַח] *Quia non aperuerat*, Mo. P. V. &c. sub. *ei*, M. Mar. Jun. (proficiscenti Thirtzâ contra Shallumum[q],) sub. *populus urbis portas*, V. sic Sy. Ar. M. Propositis legibus pacis[r]. Quamvis appellati de fœdere, cum intra urbem noluerunt recipere *. ¶ *Et interfecit*, &c. יַךְ] [Vulgatus cum sequentibus jungit, a quibus reliqui separant, vertúntque,] *&* *percussit*, Mo. *ideo percussit*, P. JT. ¶ *Omnes prægnantes*, &c. אֵת כָּל הֶהָרוֹתֶיהָ בִּקֵּעַ] *Omnes prægnantes ejus scidit*, P. sic V. M. sim. JT. Pi. &c. Prægnantium uterum aperuit; q. d. nè prægnantibus quidem pepercit; ab הָרָה[s]. Alii, tanquam ab הָרָר, vertunt, *& omnes urbes ejus perrupit*, quòd sint instar montium propter ædificia[t]. הָרוֹתֶיהָ *montes* exponunt, & intelligunt turres robustas in montibus exstructas, quas Menahem diruit[x]. Verùm *montes* dicuntur הָרִים, non הָרוֹת[y].

17. *Regnavit decem annis*] Scil. pacatè. Rectè omnia se habebunt, [in hac Chronologia,] si *Menachemum* anno 39. *Azariæ* regnum dubiè per mens. 11 tenuisse, sub finem verò illius anni, à Pule Assyrio regno ipsi confirmato, per annos 10 deinceps illud possedisse, admittamus[z].

19. *Veniebat Phul*] Hic est ille *Phul Belochus*, *Babyloniæ* Præfectus, qui sub hoc tempus, junctis cum *Arbace Medo* viribus, *Sardanapalum* excîdit, & ad *Chaldæos* sceptrum transtulit[a]. ¶ *In terram*, עַל הָאָרֶץ] *Contra terram*, P. V. id est, regionem Israel[b]. ¶ *Et dabat—mille talenta*] Quasi decies centies mille daleros[c]. Quotannis, ut patet ex *'. (*cunctis diebus ejus veniebat*, &c.) & ex vocibus illis, *veniebat*, *dabat*, &c[d]. ¶ *Ut esset ei in auxilium*] Heb. *ad essendum* (i. e. *ut essent*) *manus ejus cum ipso*, Pi. Eâ pecuniâ & bellum redemit, & societatem emit *. ¶ *Et firmaret regnum*] Ut regnum illius favore retinere posset[f]. Nam ob crudelitatem illam [ver. 16.] valde exosus fuit[g].

[k] Jo. in 1. [l] V. [m] Jun. Pi. [n] Ma. [o] V. et M. [p] Pi. [q] Jun. [r] V. * Mar. [s] V. et M. [t] V. [x] He. in M. [y] M. [z] Usser. chron. p. 18. [a] T. et La. [b] V. [c] Jun. Pi. [d] Me. * G. [f] V. [g] T.

sequitur, *omnem terram Nepthali*, appositivè; *& Galilæam, nempe, omnem terram Naphthali*[d]. Tota Tribus *Naphthali* in illa Galilæa continetur *. Galilæa magna ex parte constabat tribubus *Zabulon* & *Nepthali*[f]; de quibus Esa. 9. 1[g]. *Galilæam*, cujus cives in captivitate tractati duriùs quàm Nepthalitæ, Esa. 9. 1[h]. Cepit regiones sibi obvias magísque propinquas[i]. ¶ *Et transtulit eos*] Quinque Tribus abduxit. Hæc fuit prima Israelis captivitas, prædicta Achazo ab Esaia, cap. 7. v. 17[k]. ¶ *In Assyrios*] Nempe, in *Chelach*, & *Chabor*, &c. ut scribitur 1 Par. v.5. c. 26[l].

30. *Regnavit pro eo vigesimo anno Joatham*] Dices, Joatham tantùm 16 annis regnavit, v. 33. quis ergò hic annus 20? Resp. 1. Fuit vicesimus ab eo tempore quo Joatham regnare cœpit cum patre: vide v. 5[m]. Dices, *Osee* non potuit regnare cum *Joatham*; nam *Phacee*, cui successit *Osee*, fuit superstes Joathamo per 3 annos, ut patet ex v. 27. collat. cum cap. 16. 1. Resp. *Osee* cœpit regnare, & invadere regnum *Phacee*, vivente *Joatham*; tandémque eo mortuo, post aliquot annos eum superavit, & plenè regnavit anno 4. *Achazi*[n]. Resp. 2. *Vicesimo anno*, id est, qui vicesimus futurus erat si Joatham adhuc vixisset, qui antè 4 annis obiit. Revera ergò hic erat annus quartus *Achaz*, sed maluit Scriptura nominare *Joatham* quàm *Achaz*, quia necdum *Achazi* mentionem fecerat[o]; mentione autem illius semel factâ, initium regni Hoseæ ponit in tali anno *Achazi*, 2 Reg. 17. 1[p]. Porrò, Scriptura annos *Osee* bifariàm numerat: 1. ab anno 4. *Achaz*, ut hîc fit; 2. ab anno 12. *Achaz*, 2 Reg. 17. 1[q]. Ratio est, quòd prioribus 8 annis *Osee*, cum familia *Phacee* adhuc luctans, aut *Assyriorum* potiùs servus, quàm Rex, precariò magis quàm pleno jure regnabat[r].

32. *Regnavit Joatham*] Cujus tempore vixit *Nahum* Propheta *.

33. *Sedecim annis regnavit*] A morte patris[t]. *Regnavit*, probè & piè[v].

35. *Ædificavit portam domûs Domini sublimissimam*] Meritò sic dictam, quia nulla erat excellior; sive *portæ* nomine Templi ostium accipiamus, cui usque ad fornicem 32 cubitos altitudinis tribuit Villalp. sive orientalem faciem vestibuli Templi, quæ ad 120 cubitos erigebatur[x]. Non est hoc intelligendum de portis Templi[y], nec de דְּבִיר *oraculo*, nec de הֵיכָל *basilica*[z]; sed de portis atrii, in quo populus orabat; quod interdum *Templum* vocatur, quòd ei esset contiguum. Sic Act. 3. 2, 10. *porta speciosa templi*, i. e. atrii magni †.

37. *In diebus illis*] *Sub idem tempus*, nempe, sub mortem

* Me. [d] Ma. * Me. [f] T. et San. sim. La. [h] La. [i] G. [k] San. T. [l] La. * Ma. [m] Caj. in La. Perkins. in Allen. [n] Caj. in La. [o] La. et He. & To. & Sal. & Torn. & Genebr. Allen. [p] Allen. [q] La. [r] La. sim. Usser. * Jo. in G. [t] Ma. [v] La. [x] Ma. [y] V. [z] Ma. † V. Ma.

membra pede. Omnia purgat edax ignis—[n]. Resp. 2. Cremando [o]. In holocaustum obtulit, Cananæorum ritu: quod & Manasses fecit, infrà 21. 6. & alii, Psal. 105. 36. Jerem. 7. 31 [p].

4. *Immolabat*, &c. *in excelsis*, &c.] Non ferebat hæc tantùm, ut antehac fecerant multi Reges non mali, turbæ impares; sed exemplo suo præibat cæteris, & augebat contrariam legibus licentiam [q].

5. *Non valuerunt superare*] *Non valuerunt bellare*; vel, *non prævaluerunt bellando*, Pi. Quia non potuerunt capere Jerusalem [r].

6. *In tempore illo*] Cùm, scilicet, discederet ab obsidione *. ¶ *Ailam*, אֵילַת] *Elath*, P. V. de qua suprà 14. 22 [t]. ¶ *Et ejecit*; ità ὀ'. וַיְנַשֵּׁל] *Et expulit*, M. Ti. Jon. sic Sy. Ar. *exstirpavit*, P. Mo. *excusserat*, JT. ¶ *Judæos*] Nunc primùm, & sæpe deinceps, sic vocantur, (qui priùs *Israelitæ*, &c.) quia 10 tribubus captivis, remansit sola Tribus *Juda* [v]. ¶ *De Aila*, מֵאֵילוֹת] *De Eloth.* Eadem urbs *Elath* & *Eloth* [x]. Sic eadem urbs *Dumesec* & *Damesec*. Sic variant propria nomina; ut, *Joas* & *Jehoas*, *Hizkijah* & *Hizkijahu* [y]. A tota ditione *Elathæ* [z]. ¶ *Et Idumei*] Ità ὀ'. in G. In margine est אֲדוֹמִים [a]; qui ab illa ejecti fuerant suprà 14. 22 [b]. At in textu est אֲרוֹמִים, *Aramei*, sive *Syri*. Ità G. ex Jo. Jon. Sy. &c. Non solent Reges potentes quæ ab hostibus ceperunt iis reddere quorum olim fuerunt [c].

7. *Misit autem*] Heb. *Et misit*, Ma. Potiùs, *Misit enim*; nam causa redditur cur non poterant isti Reges Achazum debellare, v. 5 [d]. *Jam autem miserat*: antequam, scilicet, Rex Israel discessisset ab obsidione re infectâ. ¶ *Servus tuus, & filius tuus*] q.d. Habeo te vice patris *. Sum tuus clientulus, qui sub tua latet tutela [f]. Latini dicerent, *Populum, urbem, agros, delubra, divina humanáque omnia in tuam ditionem dedimus*. Vide quæ dicta de J.B.& P.1.3.8.& 3.20:49 [g].

9. *Et transtulit Cyrenen*] [Non placet;] quia hæc sub Assyriis non fuit [h]. Nunquam ad Assyriorum regnum pertinuit, & ab agro eorum remotissima erat [i]. ¶ Heb. קִירָה] *In Cir*, P. V. vel *Kir*, M. sic JT. Pi. &c. i. e. Partem Mediæ [k], quæ ab hac deportatione *Syromedia* dicta est [l]. Ibi *Cyrrhus* fluvius Plin. & Ptol [m]. & urbes *Cyropolis*, *Curena*, *Carine*, apud Ptolem. 6. 2 [n]. Appellatur *Kir*, i. e. *murus*, quòd monte *Zagro* veluti muro circumquaque cingatur. Porrò, *Media* Regibus *Assyriæ* parebat. Vide infrà 17. 6 [o]. *In Kir civitatem Assyriæ*. Alii sumunt קִירָה pro *civitate*, ut sit sensus, *Transtulit in civitates Assyriæ* [p]. ¶ *Rasin interfecit*] Qui, ut regnum suum vastari cognovit, *Da-*

[l] Q. in V. [m] T. [n] Ga. [o] V. Jo. & To. in T. [p] T. [q] G. [r] Jo. in L. [s] V. [t] G. Pi. [v] E. [x] V. [y] M. [z] Jun. Pi. [a] Ma. [b] Me. [c] G. [d] Pi. [e] V. [f] Me. [g] G. [h] G. [i] Jun. Pi. [k] G. et Jo. Jun. Pi. [l] Jun. [m] G. [n] Ma. [o] Jun. [p] M.

diebus festis [b], ut sacrificiis interesset, & Legem Dei audiret. Hinc ο'. vertunt, *fundamentum* (pro מוסך legentes מוסד) *cathedra sabbatorum*: per quod accipere videbantur basin cui imponebatur cathedra Regis [k]. Hæc basis ænea erat, (nam de hujusmodi basi est toto hoc loco mentio,) ad ejus similitudinem quam extruxit Salomon, &c [l]. 2. Tectum erat sub quo umbram captabat populus in Sabbato [m], ut sub eo Solem & pluviam evitaret [n]. 3. Tabulatum erat sub quo sacerdotes Legem Regi ac populo exposuerunt, ad cujus imitationem turris illa Nehem. 8. 5. facta [o]. 4. Paratum hoc erat pro custodibus Templi, qui singulis Sabbatis ministrabant per vices, suprà 11. 5 [p]. Transitus erat sub recto, ut illàc Sabbati die intrarent in Templum ad inchoandam λειτουργίαν [q]. Est autem synecdoche, pro eo quod est, *occlusit fores templi Jehovæ*, 2 Chron. 28. 24 [r]. Perinde enim illud fuit, &c *. [Porrò, in constructione variant.] *Musach*, &c. Repete, ex versu præcedente, *tulit*, & *deposuit* [t]. Deposuit, sive dejecit, tentorium, &c [v]. [Plerique tamen referunt ad sequens הסב *amovit*.] ¶ *Quod ædificaverat*] Hebr. *ædificaverant*, nempe, vel majores [x], vel sacerdotes [y]. ¶ *Et ingressum regis exteriùs convertit in templum Domini*, וְאֶת־מְבוֹא הַמֶּלֶךְ הַחִיצוֹנָה הֵסַב בֵּית יְהוָה] *Et ingressum* (sive *aditum*, Ca. vel *accessum*, JT. *transitum*, Ti.) *regis extrinsecum*, ο'. Sy. Ar. M. Mo. Strig. Belg. Ang. *circuire fecit domum Domini*, Mo. G. *septo conjunxit cum domo*, Sy. *effecit ut cingerent* [nempe & *Musach* & *ingressus*] *domum Domini*, Ar. *Convertit* (vel, *reverti fecit*, P. sive *reduxit*, V.) *in* (vel *ad*, Ti. vel *intra*, Os.) *domum Domini*, ο'. M. Strig. Ti. Os. *amovit à domo Domini*, JT. Belg. Ang. [quod contextui meliùs quadrare videtur.] *Ingressum regis exteriùs avertit in domum*, &c. Jon. *Accessum*, &c. i. e. pergulam per quam Rex ex arce ascendebat in Templum. Vide 1 Reg. 10. 5, 12 [z]. Græci, εἰσπορείαν ἐν οἴκῳ, i. e. in aliam partem Templi vertit [a]. *Et ingressum Regis exteriùs* fecit, &c. i. e. Cùm Rex antea intraret in Templum per januam externam & communem, ipse aditum secretum excogitavit, quo ex regia iret in Templum [b]. [Ità fecit,] vel, 1. quòd non auderet se in turbam dare, propter odium quo flagrabat [c]; vel, 2. ut occultè Templum ingredi posset, nec Regem Assyriorum, utpote id ignorantem, offenderet [d]. [Alii sic;] Obstruxit iter ex palatio ad Templum, nempe, ut Assyrio placeret [h]. Heb. *circuire fecit*; ut nempe nemo è regia in Templum ire posset sine longi circuitûs molestia [i]. [Al. sic;] *Musach* istud, sive tribunal Regium, *convertit in templum*; i. e. diruto muro junxit atrio sacerdotum, ut

b Os. La. fin. T. ex San. — k Bust. vind. 2. 8. 669. — l La. — l Me. — m Q. in Mar. — n Marin. in Ma. — o Ferst. in Ma. — p Jun. Pi. fin. M. V. K. in Ma. — q G. — r Jun. Pi. Belg. — s Belg. — t La. — v V. — x Mar. — y G. — z Jun. Pi. — a G. — b Mar. ità Tr. in La. — c Mar. — d Tr. in La. — h Th. & L. in La. — i La.

hazi, 2 Reg. 15. 30. Resp. Invasit regnum anno 4. *Abazi*, sed non ante 12. *Abazi* annum possessionem pacificam obtinuit [a]; tunc autem regnavit pleno jure. Sic accipe quod est infrà 18. 1. Regnaverat & antè, sed ut cliens Assyrii, suprà 15. 30 [b]. Non dicitur regnâsse 8 illis annis quibus fuit tributarius [c]. Videtur regnum Oseæ per 8 annos interruptum, vel armis Syrorum, vel æmulatione *Phaceæ* [d]; vel alia de causa, quam ad nos non attinet curiosiùs inquirere *.

2. *Non sicut reges Israel*, &c.] Non enim inhibuit subditis suis adire, si vellent, Hierosolymam, & sacra isthic obire; quod alii Reges severè inhibuerant, etiam dispositis per vias custodibus, nè cui aditus eò pateret [f]. Cernebat enim vitulos aureos ab Assyriis abductos, ut referunt chronica Hebræorum [g].

3. *Contra hunc ascendit*] *Ascenderat*, pro, *invaserat eum*, initio vel primo anno regni ejus, qui erat annus quartus regni Ahaz [h]. ¶ *Salmanassar*] Qu. Quisnam hic fuit? Resp. 1. Idem qui *Theglath-palassar*; nam binomius erat [i]. 2. Filius *Theglath-pelassar* [k]. 3. Idem qui & *Nabonassar* [l]. At *Nabon.* erat Chaldæus, *Salmon.* Assyrius [m]. Hujus nomen in Tyriorum Annalibus exstitit [n]. ¶ *Factus est ei servus*, &c.] i. e. Fidei ejus ac tutelæ se dedit, obsequiumque promisso tributo testatus est [o]. ¶ *Reddebat illi tributa*] Quotannis [p].

4. *Ad Sua regem Ægypti*] Hebr. ad *So*, vel *Seua*. Hic vel *Bocchorus Saites* fuit, de quo Diod. Sic. l. 1. num. 41. Plut. in Demet. vel *Sabacus*, de quo Herod. l. 2. num. 137. & 152. Diod. l. 1. num. 41 [q]. ¶ *Sicut singulis annis*] Heb. *sicut anno in anno*, anteced. pro relat. i. e. sicut anno præterito, ità anno præsenti [r]. ¶ *Misit in carcerem*] Scil. captâ Samariâ *. Hoc enim dicitur per anticipationem [s]: postea narratur quomodo factum [v].

6. *Posuitque eos in Halah*, בַּחְלַח] In 1 Chron. 5. 26. est לַחְלַח. Loci nomen est חלח, cui præfigitur præpositio vel ב, vel ל [x]. Hæc est vel *Chalonitis* Mesopotamiæ, Plin. 6. 26, 27 [z]. vel *Calacine*, sive *Calachena*, Ptol. Assyriæ pars [a] septentrionalis, *Mardis* sive *Corduenis* proxima [b], *Adiabenen* tangens [c]. ¶ *Et in Habor*] Heb. *Chabor*. Est Ptolem. mons *Chaboras*, sive regio montana, inter *Mediam* & *Assyriam* [d], de qua Ptol. 6. 1 *. ubi Tabulæ (nempe Latinæ [f]) perperàm habent *Choatras* [g]. Hæc est *Chabora* apud Euphratem Ptol [h]. Vel *Chabora* est fluvius & oppidum in *Acrabene* Mesopotamiæ, Ptol. 5. 18 [i]. Perperàm; nam *Chabor* est regio, non fluvius [k]. E monte *Chabora* oriebatur *Chabor* fluvius [l]. ¶ *Juxta fluvium Gozan*] Unde regio *Gauzanitis* Ptol. in *Mesopotamia* ***.

descri-

a Quist. — b G. — c V. — d Tr. in La. — e Quist. ex Perer. — f T. & Me. & L. & La. ex He. — g Me. — h V. — i Sar. — k La. — l Quist. — m La. — n Jo. in G. — o G. — p V. — q Ma. — r V. — s Me. — t V. & Me. ex L. — Quist. — Me. — Di. — Ma. — Ità G. Ful. misc. 2. 5. Jun. BP. 3. 14. 210. — Ful. misc. — G. — NP. & Ful. ex Jun. — Ma. — Ful. — BP. Ful. — G. — Q. in Ma. fin. — JT. in Ful. — Ful. — BC. 1. 5.

scilicet, etiam in Actis & Petri epistola memoratos.
Certè Pontjoram post hæc tempora sub Regibus Chal-
dæis fuisse diximus ex Abydeni loco de Nabuchodo-
† G. nosoro, quem produximus ad l.3. de V.R.C†. At cer-
tissimum est decem illas Tribus nunquam tam procul
trans Caspios montes ad *Colchos* & *Iberos* pervenisse,
sed in regionibus haud ità longinquis hæsisse. Nam a-
pud Assyrios Medósque mansisse eos *usque in hunc diem*
testatur Scriptura, 2 Reg. 17.23. & 1 Chron. 5.26.
Testatur idem quoque res ipsa. Quònam enim pe-
dem moverent homines miseri, inermes, per terras
hostiles variè dispersi? Nam aut revertendo inexpug-
nabiles hostium phalanges perrumpendæ essent; aut
progrediendo ingens Scythiæ Camarina movenda es-
set. Statuendum igitur ibi eos permansisse, & in sce-
leribus suis computruisse, (quod comminatus est
Deus Levit. 26.33,38.) & paulatim contabuisse, do-
nec tandem cum Gentilibus confusi, ut rivi cum ma-
ri, in nihilum penitus evanuissent, juxta clarissima illa
verba Isa.7.8. יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעָם, *attereter Ephraim,*
* Ful. ib. *ut non sit populus* *.

7. *Factum est enim*, &c.] Gravis αἰτιολογία tam gra-
[t] G. vium malorum [t].

8. *Et ambulaverunt juxta ritum gentium——& regum*
Israel, וַיֵּלְכוּ וגו׳ | *Et ambulaverunt in decretis gentium*
——& regum Israel, quæ fecerunt, Mo. Jon. vel, *&*
(sub. *decretis*, P. simil. Ti. M. Mar.) *regum Israel,*
quæ faciebant, P. vel, *quæ ab Israelitarum regibus intro-*
ducta sunt, Ca. *Quæ fecerunt*, i.e. Quæ viderunt Isra-
[v] Os. elitæ à Regibus fieri, ea & ipsi fecerunt [v]. Vel, *& re-*
[x] Belg. *gum Israel, qui fecerant ea*, nempe statuta [x]. In He-
bræo diversus est verborum ordo: Sic verto, *& in*
statutis *quæ instituerant reges*, &c. Supplementum illud
necessarium est, & petitur ex membro præced. & com-
[y] Pi. probatur per collat. vers. 19 [y].

9. *Et offenderunt*, &c. וַיְחַפְּאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל דְּבָרִים אֲשֶׁר
לֹא כֵן עַל יְהוָה] *Et occultaverunt filii Israel verba,*
quod non rectum super Domino, Mo. *Dixerunt locutiones*
non rectas, & . Jon. vel *indecentes*, Sy. Ar. *ante*, vel
in, Dominum, Jon. Sy. Clàm, vel occultè, dixerunt
[z] V. Mar. verba quæ non sic, vel, quæ non vera [z], contra Do-
sim. G. minum. Quæ sunt illa verba? *Non videbit Dominus,*
[a] Mar. *Non curat*, &c [a]. *Studuerunt abscondere ea quæ non erant*
recta à Domino; i.e. Tam stulti erant, ut putarent se
[b] M. facta à Deo abscondere posse [b]. *Clàm versârunt ani-*
mo res pravas contra Dominum, Ti. sim. Ca. *Et occultè*
fecerunt quæ non erant recta coram Jehova, P. *Et mus-*
santes res quæ rectæ non sunt *contra Jehovam*, JT. *Et*
obtexerunt (vel *prætexerunt*, sive *palliârunt*, Pi. Os. *si-*
mulaverant, Belg.) *res non rectas contra Dominum*, vel,

num, Mo. *à sequendo Dominum*,]T. sim. Jon. P. Ti. *Impulit*, i.e. præpedivit, avertit; q.d. pepulit (vel depulit, Tig. not.) de via, cùm sequeretur Dominum [v]. יַדַּח potest esse vel à נָדַד, *& elongavit, amovit, excommunicavit*; vel à יָדָה, *projecit, ejaculatus est*; quod sanè hic magnam vim habet [x].

22. *In peccatis—& non recesserunt ab eis*, מִמֶּנָּה] *Ab eo*, ο'. Ma. scilic. Jeroboamo, Ma. *Ab eis*, P. [sim. plerique,] scil. *peccatis*; vel, *ab ea*, nempe *culpa*. Sed sing. pro plur [a].

23. *Translatúsque est*, &c. sic ο'. M. Ti. Mo. וַיִּגֶל יִשְׂרָאֵל וגו'] *Ità demigravit*,]T. *exsulavit*, P. *migrârunt*, Jon. *& transtuleris filios Israel*, Sy. Ar. ¶ *Usque in diem hanc*] Durat hæc demigratio [b].

24. *Adduxit autem rex Assyriorum*] *Esar-Chaddon*, filius *Sancheribi*, Hezr. 4. 2 [c]. ¶ *De Babylone*] *Quam* tunc Assyriis subjectam fuisse patet: Paucis tamen pòst annis *Babylonii*, duce *Merodach*, ab iis defecerunt [d]. ¶ *Et de Cutha*] Unde vel plures *, vel nobiliores, quàm ex aliis locis traducti sunt [f]. Indè qui ibi vivebant dicebantur *Cuthæi* [g]. Ait Josephus *Chuthum* esse Persidis fluvium; indè urbs *Cotamba* apud Ptolemæum [h]. [Al. aliter.] *Cutha* est regio Arabiæ desertæ, quam incolunt *Catanii* Syriæ contermini, Ptol. Geog. 5 [i]. Masius existimat *Chuthæos* esse *Cossæos*, montana Mediæ incolentes, de quibus Polyb. 5.389. Diod. 17.621. Plin. 6.27. quos Ptol. 6.3. in *Susiana* collocat. Sunt etiam *Cuthi* (vel, ut alia exemplaria habent, *Zuthi*) in Carmania deserta, Ptol. 6.6 [k]. ¶ *Et de Avah*] עַוָּא hic, & 18. 34. quanquam ibi punctis aliis. Hinc dictus populus עַוִּים mox 31. quos *Avadias* vocat Ptol. in Bactriane [l]. *Hava* est regio Arabiæ desertæ, in quam *Havæi* se receperant, Deut. 2. 23. quæ & *Hivva* dicitur infrà 18. 34 [m]. ¶ *Et de Emath*] Sic & infrà 30. & 18. 34 [n]. *Chamath*, urbe Syriæ, in finibus Cananææ [o], juxta Libanum, in confinio Damasci [p]. Est *Amathus* Syriæ, bis nominata Herodoto [q]. ¶ *Et de Sepharvaim*] Videtur oppidum aut regio ad mare; nam vox sign. *librum*, vel *numerum*, vel *portum maris* [r]. Est urbs Ptolemæo Σιπφαρα, dicta Syris numero binionis, quòd eam Euphrates interflueret. Σιπφαρηνῶν πόλις Abydeno *. De qua Ptol. 5. 18. Vide Gen. 10. 30 [s]. Porrò, ex tot gentium colluvie tanta legum & morum & rituum confusio ortum traxit [t]. ¶ *Qui possederunt Samariam*] Fortè in eo loco sementem jecerunt, aut vineas plantârunt: nam urbs funditus erat eversa [x].

25. *Non timebant Dominum*] i.e. Non coluerunt eum cultu externo [y]. At nec domi suæ colebant Deum. Causa ergò cladis erat, quòd in terra à Deo ele-

[v] V. [x] Ma. [a] Mar. [b] Pi. [c] Jun. Pi. [d] T. [e] T. sim. G. [f] T. [g] G. ex Jo. T. [h] G. [i] Jun. [k] Ma. [l] G. [m] Jun. [n] G. [o] Ma. ex Jun. [p] Me. [q] G. [r] Me. [s] G. sim. Ma. ex Jun. [t] Ma. [v] T. [x] V. [y] Ma. ex Jun.

tur Dominus qualicunque cultum ... quàm cultum Gentilium [v]. Porrò, finis plagæ immissæ non tam fuit peccatorum punitio & emendatio, quàm ostensio Divinæ potentiæ, ut ostenderet se Israelitas in servitutem tradidisse, & posse se quos vellet ad servitutem cogere [x].

29. *Unaquaque gens*, &c. וַיִּהְיוּ עֹשִׂים גּוֹי גּוֹי אֱלֹהָיו] *Fecerunt verò singulæ gentes* (Heb. *gens gens*, Mo.) *deos suos*, P. M. Ti. vel *idola sua*, Jon. *Quæque gens deum suum colebat*, Sy. vel, *deo suo serviebat*, Ar. [Ità עָשָׂה sumunt sensu rituali, sive pro *sacrificare*. Confer Exod. 32. 32.] *Deum suum*, præter Deum Israelis, ut infrà habebimus [y]. Peculiares habebant deos, quos veluti אֶמְצָעִים *mediatores* colebant; imitantes Israelitas, qui vitulos tanquam mediatores stultissimè coluerunt [z].

30. *Viri Babylonii fecerunt Socoth-benoth*, סֻכּוֹת בְּנוֹת] Sign. *gallinam cum pullis* [a]; cujus imaginem colebant sub hoc nomine, K. in BA. Nempe, ut סכוי vel שכוי est *gallus* [b], ità סכות est *gallina*: Et *benoth* pullos ei additos indicat, ait K. Nugæ nugacissimæ [c]. Fuit constellatio cœlestis, quam vulgò vocant *gallinam pullinariam*, & docti *Pleiades*, seu *Vergilias* [d]. Hebraicè expones, *Tabernacula filiarum*, quasi domunculas Pleiadum. Equidem constat Babylonios sidera coluisse †, & constellationibus multùm innixos esse [f]. *Succoth-benoth* non tam deum aliquem deámve, quàm fanum ipsum, ritúsque circa illud sacros, denotat [g]. סכות בנות sunt *filiarum*, vel *puellarum*, *tabernacula*. Intelligo eos struxisse sacellum dearum quæ בְּנוֹת, i.e. *puellæ*, dicebantur. Ut Græci *Proserpinam* κόρην, id est, *puellam*, appellabant. Sic Amos. 5. 26. סִכּוּת מַלְכְּכֶם, *tabernaculum regis vestri*; i.e. idoli vestri sacellum [h]. [Al. sic:] Fecerunt tentoria in quibus virgines in honorem Veneris cupientibus sui copiam facerent; qui mos Babyloniis, ut diximus ad Levit. 19. 29. סכות sunt, ni fallor, quas σκηνὰς vocat Herodotus [i]. ¶ *Cuthæi fecerunt Nergel*, נֵרְגַל] Colebatur hæc dea in forma gallinæ sylvestris [k]. [Al. aliter:] *Nergal* denotat ignem perennem in septis religiosissimè servatum [l]. *Nergal* quid sit nescio, nisi quòd fortè denominata fuerit à *palma*, (quæ Persis, Arabibus & Indis *nergil* dicitur,) ut in Syria *Rimmon* à malis *Punicis*, 2 Reg. 5. 18 [m]. ¶ *Fecerunt Asima*] In forma Hirci [n]. Vide Esa. 34. 14 [o].

31. *Hevæi fecerunt Nebahaz*, נִבְחַז] Canem [p]. Quòd latrare soleat, aut iratus exserat dentes *. Legunt & נִבְחָן, *canem latrantem*, à נָבַח, quod Heb. & Chald. *latrare* sign. Virgil. 6. Æneid. *Omnigenúmque deûm monstra, & latrator Anubis*. Ubi Servius, *Latrator Anubis*,

[v] Me. [x] To. in Me. [y] G. [z] M. [a] He. in M. [b] K. in BA. M. ex He. [c] BA. [d] Ma. ex L. [e] Ma. [f] L. [g] Quist. ex Selden. [h] BA. t. 1. 16. 113. [i] G. [k] G. He in M. K. in BA. [l] Quist. ex Seld. [m] BA. ubi suprà [n] G sic He. in M. [o] G. [p] He. in M. V. [*] V.

[g] Pi. Virgil. *Dum faciam vitula* [g].

33. *Juxta consuetudinem gentium de quibus translati*
fuerant, אֲשֶׁר הִגְלוּ אוֹתָם מִשָּׁם] *Gentium quas indè*
transtulerunt, M. vel *deportaverant*, JT. Exponunt
[*] Ità Jun. de decem tribubus *: sed istud non patitur sententia;
nam certè isti coloni non colebant deos suos ex ritu Is-
raelitarum. Verto igitur, *ex ritu gentium illarum unde*
ipsos deportaverant; impersonaliter, pro, *è quibus de-*
[h] Pi. *portati fuerant* [h]. Sicut facere solent Assyrii, &c [i].
[i] V. Alii, *quas transtulerant illinc*, i. e. de Samaria: h. e.
quemadmodum facere solebant, sive Israelitæ ante
exsilium; sive Cananæi, quos, scilicet, transtulerant
[k] Q. in V. Israelitæ [k].

34. *Usque in præsentem diem*, &c.] Usque ad Jere-
miæ tempus, quem plerique existimant hæc scripsis-
[l] Me. se [l]. [Qu. De quibus hæc dicuntur?] Resp. 1. De
Assyriis incolis Terræ sanctæ, qui debebant servare
[m] V. Legem, quòd facti essent proselyti [m]. Sensus est,
Observabant & ritus suos veteres, & ritus quos Deus
Israelis præscripserat. Rectiùs autem fecissent, si u-
[n] G. num verum Deum coluissent sine ritibus Hebraicis [n].
Respond. 2: Aut de Israelitis ipsis, quibus data fuerat
[o] V. ità Lex [o], qui jam transportati fuerant [p]. *Usque* (vel
Jun. Pi. clariùs, At *usque*, Pi.) *in hunc ipsum diem isti faciunt*,
Belg. &c. JT. Pi. *Isti*, id est, decem Tribus quas proximè
[p] Ma. commemoravit [q]. Israelitæ deportati, &c. ut dictum
[q] Jun. v. 23. Nam de istis sermonem hîc esse planum evadit
ex iis quæ deinceps sequuntur usque ad versum ulti-
[r] Pi. mum [r]. Opponitur hîc contumacia Israelitarum
(qui nè nunc quidem resipiscentiæ signum dede-
† Jun. runt †) flexibilitati Assyriorum, &c. qui adducti sunt
[t] Pi. sim. Jun. ad cultum Jehovæ instituendum [t]. ¶ *Non timent*
Dominum] Sub. *verè & sincero cultu*, V. *Timere Deum*
[v] M. est, illi soli servire [v]. [Alii & hoc de Israelitis accipi-
unt;] *non reverentur*, &c. scilic. sicut faciunt coloni ex
[x] Pi. Assyria adducti [x]. ¶ *Neque custodiunt ceremonias*
ejus] Vel potiùs, *ceremonias suas*, G. ex o'. patrias & a-
[y] G. vitas [y]: sibi traditas à Jehova [z]. ¶ *Præceperat fi-*
[z] V. sim. Pi. *liis Jacob, quem cognominavit Israel*] Exaggeratio,
[a] Jun. Pi. ut 1 Reg. 18. 31 [a]. Sententia est, Israelitæ obliti fu-
erunt maximorum beneficiorum Dei quibus affecerat
[b] Pi. Jacobum, &c. & ipsos in illo [b].

40. *Illi vero non audierunt*] Non obedierant illi de
decem tribubus; & ità pessimum exemplum dederant
venturis in loca ubi recentia erant corruptæ Religio-
[c] G. nis vestigia [c]:

vigens. Sic Deut. 14. 28. *à fine trium annorum*, &c. h. e. quovis tertio anno; [vide annotata ad illum locum:] Jos. 9. 16. *à fine trium dierum*, hoc est, tertio die, ut docet v. 17. Sic Jer. 34. 14. *à fine septem annorum*, seu *post septem annos*, &c. h. e. ipso anno septimo, ut patet ex Exod. 21. 2. Deuter. 15. 12[t]. [Ità JT. hunc locum reddunt,] *sub finem tertii anni*; scil. obsidionis[v].

11. *In Assyrios*] Heb. *in Assur*, Ma. id est, in ditionem suam[x]. Synecdoche membri. Confer suprà c. 17. v. 6[y]. ¶ *Et in Habor fluviis Gozan*, וּבְחָבוֹר נְהַר גּוֹזָן] *Et in Chabor flumen* (vel *fluvio*, LXX. Jon. vel *fluvii*, Sy. Ar. La. in singulari num. La. vel, juxta *fluvium*, M. Ti. ad *flumen*, P.) *Gozan*, Mo. *& in Chabore Nehargozanes* JT.

13. *Sennacherib*] Hujus Assyriorum Regis meminêre & Berosus, teste Josepho, & Herodotus Euterpe, ubi illum & *Arabum* & *Assyriorum* Regem facit[z]. Hic *Salmanasari* patri vitâ functo successit. ¶ *Et cepit eas*] Volebat Deus, non obstante Ezeciæ pietate, punire tribum Judæ ob idololatriam suam aliáque scelera[a].

14. *In Lachis*] Civitatem Tribûs Judæ, quam Assyrius tunc oppugnabat[b]. ¶ *Peccavi*] Vel, 1. rebellando in te, suprà v. 7[c]. Negando tributum consuetum[d]. Rumpendo fœdus tecum ictum†. Vel, 2. *Peccavi*, scilicet Domino. Peccatum patris sui & populi reputabat suum[f]. Vel, 3. *Peccavi*, i. e. imprudenter egi[g]. ¶ *Indixit*, וַיָּשֶׂם] *Et imposuit*, P. i. e. injunxit, vel imperavit, subaudi, *in singulos annos*[h]. ¶ *Trecenta talenta argenti*, &c.] Id est, quasi sexcenta millia dalerorum[i]. Talentum argenti continet tria millia siclorum, & siclus unus 4 Hispanica regalia[k].

15. *Dedit omne argentum*] Ità bona causa ad Ezeciam transiit, ut notavimus de J. B. & P. 2. 1. 18. Sic Deus, ubi suos liberare vult, causam etiam honestam ipsis præstat[l]. Postquam contra pactum rediit Assyrius, tunc Deus civitatem ab hoste liberavit[m].

16. *Confregit valvas*, קִצַּץ וגו'] *Abscidit*, vel *conscidit*, P. V. vel *truncavit*, M. JT. *decorticavit*, Jon. in V. Detraxit valvis, sive foribus, laminas aureas quibus erant obductæ[n]. ¶ *Et laminas*, וְאֶת־הָאֹמְנוֹת] *Et firmamenta*, Mo. vel *firmata*, ο'. *columnas*, P. *postes*, M. Ti. V. vel *limina*, Jon. Sy. V. *Antas*, i. e. postes & limina[o]. ¶ *Quas ipse affixerat*, צִפָּה] Quas texerat, vel *obduxerat*, P. V. JT. Pi. Ti. Jon. Sy. laminis aureis; quum rursus aperiret domum Jehovæ, 2 Chron. 29. 3[p]. *Quas deauraverat*, ο'. ¶ *Dedit eas*] Nempe, laminas aureas[q].

[t] Glass pag. 544. [v] Pi. et Jun. [x] Jun. [y] Pi. [z] G. [a] La. [b] Pi. et Jun. [c] Pi V. [d] M. † Q. in E. [f] L. [g] Me. [h] V. [i] Jun. Pi. [k] Me. [l] G. [m] E. [n] Pi. sim. M. V. [o] Jun. Pi. [p] Jun Pi. [q] Pi.

militari custodiæ Templi: Vide 2 Mac. 3. 3, 4[g]. Vel, thesaurarius Templi erat[h]. ¶ *Sobna scriba*] Doctor in Lege[i], qui præerat Libris sacris, & in illis versabatur[k]. ¶ *A commentariis*] Hebr. *memorator*, seu *commemorator*, Pi. Qui res gestas monumentis consignat, & Regi commodo tempore in memoriam revocat[l]. Quale hoc munus est diximus 2 Sam. c. 8. v. 16[m].

19. *Quæ est ista fiducia*, &c?] i. e. Quanta est fiducia ista, &c? Unde tantum tibi fidis[n]? Quòd recusas præsidia ista intromittere[o].

20. *Forsitan inisti consilium*, &c. אָמַרְתָּ אַךְ דְּבַר שְׂפָתַיִם עֵצָה וּגְבוּרָה לַמִּלְחָמָה] *Dixisti tantùm verbum* (vel, *certè sermo*, P.) *labiorum*, *consilium & fortitudo ad prælium*, Mo. P. ο'. *Dixisti*, sub. *apud te*, V. *Sermonem labiorum* vocat facundiam: q. d. Eloquentia & facundia est mihi, consilium & fortitudo, &c. Præditus sum *facundiâ* ad commovendos milites, *consilio* in rebus gerendis, & *fortitudine* ad bellum gerendum[p]. *Et ais, inesse tibi sermonem labiorum, & animum, ac vires ad bellum?* Sy. sim. Ar. [sed sine interrogationis nota.] *Dicisne*, *Certè per verbum labiorum*, per *consilium & fortitudinem* accingar *ad prælium?* M. *Verbisne*, *an consilio*, *an viribus certare cogitas?* Ca. *Anum cogitas*, *profectò verbum labiorum*, *consilium & potentia ad bellum* necessaria sunt? Strig. [Al. sic;] *Dixisti*, *sed verbum labiorum est*, *Consilium & potentia* adsunt *ad bellum*: q. d. Potentia tua tantùm in sermone est[q]. Vehementer arridet: Nec displicent Genevenses, *Dicis tantùm verbum labiorum*: *consilium & potentia* requiruntur *ad bellum*[r]. *Dixisti*, *certè verbis labiorum*; *at consilio & fortitudine* opus erit *gerendo bello*, Ti. *Dixeris*, JT. Pi. id est, Tecum cogitaveris, & populo persuaseris, nihil tibi deesse, &c. *veruntamen verba futilia*, JT. Pi. (Hebr. *verbum labiorum*, i. e. in labiis quasi natum, non ex corde profectum; q. d. sed verba sunt: ità ut Hebræum reddatur, *res labiorum*, i. e. res in solis labiis posita, non autem in factis †;) adesse *consilium & fortitudinem*, JT. malim, *potentiam*, Pi. Q. sic; *Verbis labiorum arcendum putas adversarium*, *ut interim te robores consilio*, &c? Al. sic; *Num certè per orationes putas profligandum bellum*, *in quo consilium & vires sunt necessaria*[t]? Fidis precibus tuis, indè tibi consilium & auxilium ad bellum suppeditatum iri[v]. *Sermo labiorum*, i. e. oratio ad Deum. Vide Isa. 36. 5†. Potest & sic verti; *Dic*, (ut אָמַרְתָּ vertamus per imperat. sæpe enim præteritum usurpatur pro utroque futuro,) *Utique sermo labiorum* est *consilium & fortitudo ad bellum*; i. e. Oratio Ducis consilium & robur militibus subministrat.

[g] Me. [h] T. et Sa. [i] ο'. & Pa. [k] Ita in T. [l] T. [l] V. [l] T. [m] Me. V. [n] V. [o] Jun. Pi. [p] V. [q] AE. in Di. sim. J. e. in Di. JT. Pi. Belg. Os. [r] Di. † Pi. [t] M. [v] R. Moses Kimhi in Di. † V.

Dic

Ti. V. *Trade obsides* ut ultrà non rebelles *domino meo*,
M. *Stipulationem fac*, &c. q. d. Rex meus aliquid
magni tecum deponet, non habere te bis mille viros
[b] Os. sim. Ca. qui possint equitare, &c [b]. *Sponde*, &c. Strig. Alii;
Habete commercium cum domino meo, Sy. *Redite in obse-*
quium, &c. Ar. *Miscete vos*, &c. ο'. *Misce bellum* (Heb.
Misce te bello, Jun.) *cum domino*, &c. JT. Irridet
[i] Jun. tenuitatem ejus [i]. ¶ *Et videte*, &c.] Heb. *Si po-*
teris dare tibi, Pi. Ma. vel *suppeditare*, JT. vel *consti-*
tuere tibi, *sive pro te*, Pi. sub. *lucratus fueris pignus*.
[k] Pi. Sensus est, Non poteris, &c [k]. ¶ *Ascensores eorum*]
Heb. *equitantes super eos*, P. *Sessores eorum*, V. i. e. qui
[l] Ms. more sessorum peritorum eos agere possint [l]. Talium
[m] San. non erant duo millia, &c [m]. Pauci erant inter He-
bræos qui artem equitandi didicissent: 1. propter
[n] G. equorum penuriam [n]; vide Deut. c. 17. 2. quia regio
aspera erat silicibus & salebris, nec opportuna eque-
[o] San. stribus concursionibus [o].

24. *Quomodo potestis resistere?* תָשִׁיב] *Averteres*, JT.
[p] V. *reverti facies*: Vide Jes. c. 36. v. 9 [p]. Propulsares, Jun.
Quomodo faceres faciem & terga vertere unum du-
[q] Ms. cem de minimis [q]?

25. *Sine Domini voluntate*, יְהוָה] i. e. Dei vestri:
ità enim eum æstimabat *Rabsaces*; ut *Salmanasar*, 17.
[r] G. 27 [r]. ¶ *Dominus dixit mihi*] Scil. per arcanum
† Pi. impulsum; ut 2 Sam. 16. 10. de Semeio †. *Edixit*
mihi, i. e. testatur mihi in animo, fore me vindicem
[t] Jun. injuriarum quibus affecisti eum [t]. Vel, *dixit*, nempe
[u] L. Esa. 8. *Adducet Dominus aquas fortes* [u].

26. *Dixerunt Eliacim — & Sobna*, &c.] Heb. *Et dix-*
it Eliakim, &c. Ma. i. e. unus eorum de sententia om-
[x] Jun. Pi. nium [x]. ¶ *Syriacè*; ità V. אֲרָמִית] *Aramicè*, P.
Quam linguam primorum quidam intelligebant, non
[y] G. autem populus [y]. Patet hinc linguam Hebræam tunc
fuisse vernaculam, quam plebeii quique intelligebant:
post captivitatem autem Babylonicam nemo callebat
eam nisi docti, nec Judæi aliâ linguâ quàm Chaldaicâ
loqui poterant. Hinc Daniel & Ezra Chaldaicè scrip-
serunt; & dictiones peregrinæ in N. T. Chaldaicæ
sunt, & non Hebraicæ; quales sunt *Mammona*, *Gol-*
[z] M. *gotha*, &c [z]. ¶ *Intelligimus*] Ità Jon. Sy. P. &c.
callemus illud, Ar. Ti. Heb. *audientes nos*, Mo. ¶ *Au-*
diente populo] Hoc petebant, 1. nè offenderentur mi-
[a] L. lites, (ipsius blasphemiis [a],) &, iram continere non
[b] M. valentes, sagittas in Rabsacen jacularentur [b]: 2. nè
[c] Ms. ex L. nimis terrerentur [c].

27. *Ad viros qui sedent super murum*] Qui urbes
obsident, si quas conditiones ferre volunt, omnem
dant operam ut earum notitia non ad duces tantùm
perveniat, sed & ad populum, qui faciliùs talibus mo-

renimentem redeat [f]: vel, 2. quâ arguimur ab Aſſyriis [g]: vel, 3. quâ *Rabſhakeh* arguit Deum [h]. Alii vertunt, *atrocitatis*, Ca. *ultionis*, Ar. ¶ *Et blaſphemiæ*] Ità M. P. Mo. quâ ſcil. Deum blaſphemant [i]. Hanc ultimo loco ponit, quòd eam ægerrimè ferret [k]. ¶ [וּנְאָצָה] *Et irritationis*, Ti. JT. ο'. *contumeliæ*, Ca. *iræ*, vel *furoris*, Sy. Ar. *opprobriorum*, Jon. *Exſecrationis*; quem meritò quiſque maledictis exſecretur, quòd ſit tribulatione plenus [l]. ¶ *Venerunt filii uſque ad partum*; ità M. [עַד מַשְׁבֵּר] *Uſque ad matricem*, P. *ad dolores partûs*, ο'. ſim. Sy. *ad os matricis*, JT. V. Mar. vel, *ad anguſtias uteri*, Tig. not. vel, *ad ſellam parturientis*, Mar. V. Quò cùm pervenit fœtus, multa ipſe patitur [m], & dolores ſunt graviſſimi [n]. *Ad rupturam uteri*, Mo. *ad procinctum partûs*, Ti. Capitur hic מַשְׁבֵּר pro certo loco uteri in quem fœtus, ſolutis primis vinculis, devolvitur, ut in lucem edatur †. Non diſſimilis comparatio apud Homerum, Il. λ'. Ὡς δ' ὅταν ὠδίνουσα, &c [o]. ¶ *Et vires non habet parturiens*, [וְכֹחַ אַיִן לְלֵדָה] *Et virtus non eſt pariendi*, P. ità Jon. Mo. vel *parienti*, ο'. ſim. Sy. Ar. Ti. Tig. not. Si autem virtus tunc deſit, nulla eſt evadendi ſpes [p]. Hâc allegoriâ ſignificat maximum periculum & lethalem calamitatem Jeruſalem [q]. Comparat ſe *Ezechias parturienti*, & populum ſuum *fœtui*, & periculi magnitudinem difficultati pariendi; q. d. neque fœtus ſeipſum juvare, neque ego ipſum liberare poſſum [r]. Senſus eſt, Concepimus juſtum dolorem, & appetitum vindictæ contra Aſſyrios; ſed deſideria noſtra irrita ſunt contra iam potentem hoſtem †. Alludit ad apparatum ſuum bellicum, quem hoſti imparem ſentit [s].

4. *Si fortè audiat*; ità P. Mo. [אוּלַי יִשְׁמַע] *Fortaſſis audiet*, Sy. Ar. M. V. ſic JT. Pi. i.e. Signo aliquo declarabit ſe audiviſſe [v]. אוּלַי non eſt dubitantis particula [x], ſed bene ſperantis [y]. Vide ad Num. 22. 33. Joſ. 14. 12 [z]. Vel dubitat, non de Dei miſericordia, ſed de ſuis ac populi peccatis [a]. *Nimirum audivit*, Ti. *Si quo modo exaudiet*, ο'. *Utinam audita ſint*, Jon. *An non audiet?* Strig. *Mirum ni audivit*, Ca. ¶ *Deus tuus*] q. d. Qui ſanctus es, & Deo charus. Non audet dicere, *Deus noſter*, ob ſua & populi peccata [b]. ¶ *Univerſa verba*, &c.] i.e. Exauditurus eſt te proponentem omnia illa verba; ac proinde opem nobis laturus, &c [c]. ¶ *Quem miſit rex Aſſyriorum*,—*ut exprobraret Deum viventem, & argueret verbis*, &c. [לְחָרֵף אֱלֹהִים חַי וְהוֹכִיחַ בַּדְּבָרִים וגו'] *Ut probris afficeret Deum viventem, & argueret in verbis*, &c. Mo. vel *verbis*, M.P. *& ad blaſphemandum in verbis*, ο'. *& criminaretur* (vel *increparet nos*, Tig. not.) *verbis*, Ti. *& ut increparet nos verbis iſtis*; ſcil. ipſe Rabſakes. In He-

[f] Hi. in San. [g] Me. [h] Ma. [i] Me ſim. T. et San. [k] San. [l] Ma. [m] V. [n] Mar. † M. [o] G. [p] Mar. [q] V. [r] Jun. † Me. [s] T. et Th. & Proc. & To. [v] Ma et V. [x] Ma. ſim. O:. [y] Ma. et Pi. [z] Ma. ex Jun. [a] Ma. [b] Idem. [c] Pi.

ſu dixit v. 3. *increpationis dies* [h]. ¶ *Et fac orationem*, [וְנָשָׂאתָ תְפִלָּה] *Et leva orationem*, P. ſim. M. Mo. &c. *& intendes orationem*, Ti. *cùm extuleris*, &c. JT. *Itaque extollito*, vel *ſumito*, ſive *ſumes*, ſub. *in os*; ſic plenè diceretur. Vide ad Exod. 20. 7 [i]. Dicunt Hebræi *levare orationem*, ut *levare rumorem*, Exod. 23. 1; *parabolam*, Num. 23. 7; *prophetiam*, ſuprà 9. 25; *convitium*, Pſal. 14. 3; *lamentationem*, Ezec. c. 19. v. 1 [k]. ¶ *Pro reliquiis quæ repertæ ſunt*] Vel, *quæ adhuc exſtant*, V. *Pro hoc reſiduo quod ſupereſt*, Ar. vel, *quod inventum eſt*; ſic P. Mo. Pi. Vide Gen. 19. 15 [l]. Vel, *quod præſens eſt*, JT. Reliquæ enim decem Tribus jam in captivitatem abierant; & *Judæ* pars ab Aſſyrio obtinebatur, ſuprà 18, 13 [m].

6. *Noli timere à facie ſermonum*, &c.] i.e. A ſermonibus. Sic, *facies frigoris* vel *tempeſtatis*, pro frigore & tempeſtate. Vide ad Iſa. 25. 7 [n]. ¶ *Pueri regis*] i.e. Miniſtri tres, qui ſuprà 18. 17. Conſiliarii Regis; qui *pueri* dicuntur per ſynecdochen ſpeciei, quia ad miniſtrandum inprimis adhibentur pueri [o].

7. *Immittam ei ſpiritum*, [הִנְנִי נֹתֵן בּוֹ רוּחַ] [Variè ſumunt.] *Ego dans* (vel *do*, ο'. *pono*, Jon. M. *poſiturus ſum*, V. Ar. *dabo*, Pi. *indam*, Sy. JT.) *in eo ſpiritum*, Mo. *mittam in eum ventum*, Ti. qui rumorem celeriter adferet: q. d. Veniet per aera nuncius, ſeu rumor; q.d. citiſſimè, & non exſpectatus [p]. Alii, *ſpiritum*, i.e. animum, voluntatem, propoſitum revertendi in patriam [q]. Alii, *ſpiritum*, i.e. Angelum Jehovæ, infrà v. 35. Spiritum malignum, ſeu adverſarium. Alii, peſtem, quâ abſumptus eſt ipſius exercitus, teſte Joſepho [r]. *Spiritum* timoris & perturbationis †. *Spiritus* vocatur in Scriptura quicunque animi motus, ut Iſa. 11. 2 [s].

8. *Lobnam*] Urbem in tribu Juda, Joſ. 15. 42. ¶ *Lachis*] Fuit & hæc in tribu Juda, Joſ. 15. 39 [v]. *Lobna* à *Lachiſa* non longè aberat, Joſ. 10. 29, 31 [x].

9. *Cùmque audiſſet de Tharaca rege Æthiopiæ*, [כּוּשׁ] Hic *Thearchon* Straboni [y], lib. 1. p. 61. & l. 15. p. 686. cujus longinquas peregrinationes ibi deſcribit Strabo. Tradit Herod. (l. 2. num. 141.) *Sanacharibum, Arabum Aſſyriorumque Regem, cum magnis copiis invaſiſſe Ægyptum*, &c. *ibique Regem Ægyptiorum imploràſſe opem dei ſui; qui in ſomno illi viſus dixit, nihil moleſtè eum paſſurum, ſeque auxiliarios illi miſſurum. Indè effuſam hoſtibus agreſtium murium vim, qui illorum pharetras, arcus & reliqua arma corroderent: quo factum ut exarmatus Rex exercitum abduceret. Eòque nunc iſte Rex in templo Vulcani lapideus ſtat, manu murem tenens, cum his literis,* *IN ME QUIS INTUENS PIUS ESTO.* Suſpicantur hìc deſcribi hanc hiſtoriam Ezeciæ, ſed, ut in profunda antiquitate, non exactâ veritate, [mul-

tis

[h] Di. [i] Pi. [k] Ma. [l] Pi. [m] Ma. & Pi. et Jun. ſim. V. G. Me. [n] San. [o] Pi. [p] Ma. [q] V. ità M. G. Jun. Pi. [r] Ma. † Me. ità T. et San. [s] San. [v] Pi. [x] G. [y] G. Ma.

ſedit Jeruſalem[c]. Alii ex præcedentibus narrationibus explicant, *Et reverſus eſt* ab Ægyptiaca & Æthiopica expeditione victus, ad exercitum Jeroſolymitanum[d]. Alii omni difficultate ſe liberant notiſſimo Hebraiſmo, *Et reverſus eſt, & miſit*, id eſt, rurſus miſit, &c †.

10. *Non tradetur Jeruſalem*] Heb. *Jeruſalaim*, quod hinc liquet eſſe numeri ſingularis[f].

11. *Vaſtaverunt eas*] i. e. Incolas earum; Meton. ſubjecti: ut, *Invadunt urbem ſomno vinôque ſepultam*[g].

12. *Gozan*] Vide ſuprà 17. 6. ¶ *Haran*] i.e. *Carras* Aſſyriæ[h], vel Meſopotamiæ. Vide Gen. 11: 31[i]. ¶ *Reſeph*] *Reſapha* in Palmyrene Ptolemæo[k], lib. 5. 15[l]. *Rezipha* Ptolemæo, Meſopotamiæ[m]. ¶ *Et filios Eden*] Regionis *Eden* ſitæ in Chaldæa, ſeu Babylonia, Gen. 2. 10. Ezec. 27. 23[n]. *Eden*, Meſopotamiæ. Vide Gen. 2[o]. ¶ *Qui erant in Thelaſſar*] Contractè *Thelda* Ptolemæo, *Thilutha* Ammiano[p]. Nomen eſt caſtrorum ſive munitionis in medio Euphratis ſitæ, Ammian. 24. 4. quo Hedenitæ præſidiarii à Rege Babylonis videntur fuiſſe miſſi, ut adversùs Aſſyrios locum defenderent. Sic autem dicitur, quaſi objectum Aſſyrio propugnaculum[q].

13. *Rex civitatis Sepharvaim*] Idolum quod colebatur in civitate, ſic dictum, vel quòd, tanquam Rex, coronâ redimitum eſſet; vel quòd civitati dominari crederetur[r].

14. *Expandit eas*] Heb. *eam*, ſcil. ſchedam in qua blaſphemiæ erant ſcriptæ †. ¶ *Coram Domino*] Id eſt, coram Arca[t].

15. *Sedes ſuper Cherubim*] *Habitas inter Cherubim*, V. ¶ *Tu es Deus ſolus*, &c.] Hæc directè oppoſita ſunt opinioni Aſſyriorum, ſuprà 17. 27. & 18. 35[v].

16. *Qui miſit*] Sub. *legatos*, V.

18. *Et perdiderunt*] Ità o'. Mo. *ideo perdiderunt*, &c. P. JT. &c.

21. *Iſte eſt ſermo*, &c.] *Hoc eſt verbum quo edicit Jehova reſponderi ei*, JT. Verto, *Hæc eſt res illa quam elocutus eſt Jehova de eo.* עַל pro *περὶ, de* *. ¶ *Sprevit te*, &c. *virgo*, &c.] [Q. ſic exponunt;] O virgo, &c. Rex Aſſyriorum ſprevit te, &c[x]. [Alii aliter;] *Sprevit*, i. e. ſpernet, te, virgo, &c. ô Rex Aſſyriorum. Qui ſenſus verior eſt[y]. ¶ *Virgo*, &c.] Ità dicitur *Sion*, vel, 1. quia nulli alii marito quàm vero Deo ſubjecta fuit[z]: vel, 2. ut amplificetur injuria Senacherib contra eam; nam injuria quæ virgini infertur gravior eſt, &c. vel, 3. ut ſign. Deum illam, ut parentes ſolent virgines, diligentiùs cuſtoditurum: vel potiùs, 4. quia ad illud tempus Jeruſalem nunquam expugnata fuerat, neque violata ab hoſtibus. Hinc *virgines* vocantur Babylon, Sidon, & Ægyptus; quia nihil grave ad Iſaïæ tempora ab hoſte pertulerant. Dices Jeru-

[c] V.
[d] Mi.
† Ma. ità Jun. Pi.
[f] Pi.
[g] Idem.
[h] G.
[i] Mi. ex Jun.
[k] G.
[l] Ma.
[m] Jun.
[n] Pi.
[o] G. ſim. Jun.
[p] G.
[q] Ma. ex Jun.
[r] Ma.
† M.
[t] Pi.
[v] G.
* Pi.
[x] Q. in E.
[y] E. ità omnes.
[z] M.

bus munita, Ca. G. Transii, aquis inundatis abactis. Exempla similia vide apud Frontinum l. 3. c. 7. Adde quæ de Cyro attulimus ex Herod. ad l. 3. de V.R. C[r]. Operâ militum meorum averto cursus amnium. Alii, Tot milites traho, ut iis non sufficiant aquæ fluvii, unde cogor fodere puteos †. Alii, *rivos fortitudinis*; Metaphora: id est, omnes auxiliares copias [s]. Alii, *rivos Ægypti*, Q. in Ma. BP. *Masor* per paronomasiam ponitur pro *Mitzraim*, *Ægypto* [t]. Ægyptus מָצוֹר dicitur hîc, & *Esa.* 19. 6. teste K. & Mich. 7. 12. *& à Masor usque ad fluvium*, id est, ab Ægypto usque ad Euphratem, qui sunt termini terræ Canaan. Rectè sic dicitur, 1. quia *Misrajim* videtur factum per compendium ex *Mesorajim*; ut singulare sit מָצוֹר *Masor*. 2. Vel ab *angustiis*, quia צור *coarctari* sign. Angustam autem esse Ægyptum omnes sciunt, & totam patere in longitudinem. Vide Esa. 18. 2. 3. Nomen ex argumento sumptum. מָצוֹר est munitus locus. Nulla regio est naturali situ tutior, ut notant Diodor. lib. 1. pag. 18. & l. 15. & Strabo l. 16 [x]. Arces & civitates ubique habet Ægyptus ad aquas munitissimas [y].

25. *Numquid non audisti, &c?* הֲלֹא שָׁמַעְתָּ לְמֵרָחוֹק אוֹתָהּ עָשִׂיתִי] *Annon audivisti indè à longo* tempore *me id facere?*]T. vel, *quæ olim fecerim?* Strig. vel, *quòd hoc* negotium *jam olim fecerim?* Ti. *me hoc olim ita comparâsse?* Ca. *jam olim me id fecisse?* G. לְמֵרָחוֹק pendet à sequenti עָשִׂיתִי *feci*, deficiente conjunctione כִּי, id est, *quòd*: Et *me* emphaticè ponitur, q. d. me, non te, uti jactas [z]. *Nonne audisti à longè?* i. e. Nonne res gesta in longinqua & distanti regione, ad te remotissimâ famâ perlata, *ipsam feci*, nempe, me fecisse & formâsse gentem Judaicam ab antiquis temporibus Abrahæ, &c [a]? *Annon audisti quòd jampridem* (vel, *à remoto tempore*, M.) *fecerim eam?* Sy. sim. Ar. M. Forst. in Ma. *id est, urbem Jerusalem?* Sy. *Me id fecisse*, nempe, cùm Israelitas deduxi per Arabicum sinum [b]? Declarat Dominus se Jerosolymæ tutorem esse, nec unquam Ecclesiæ defuturum, &c [c]. *Quid ab initio fecerim*, i. e. facere decreverim, genti Judæorum [d]? *Non audisti ab antiquis quid fecerim Pharaoni, &c?* Nota pronomen fœmineum *eam* neutraliter, more Hebraico, accipi, pro, *istud*, *hanc rem*, &c †. ¶ *Ex diebus antiquis plasmavi illud*, לִמִימֵי קֶדֶם וִיצַרְתִּיהָ] *Indè à diebus priscis* (Heb. *secundùm dies antiquitatis*, Pi.) *ut formaverim illud?*]T. sim. P. Ti. *Quòd à diebus originis cogitaverim illud?* Nam יָצַר significat vel, *mente aliquid concipere, imaginari, cogitare*; vel, *foris secundùm illum animi conceptum rem formare & effigiare* [f]. *Et quæ indè ab initio formaveram?* Strig. *&* (*me*) *à multis temporibus destinâsse?* Ca. *& à priscis diebus condideram illam?* Sy. sim. Ar. M. Q. in Ma. nempe, *Jerosolymam*, Sy. Ab exitu ex Ægypto legibus formavi,

[r] O.
† Tip. mn.
[s] Q. in Ma.
[t] Q. in Ma.
[x] BP. 4. 24. 291.
[y] Ma.
[z] Pi.
[a] Caj. in Ma.
[b] G.
[c] V.
[d] Me.
† Ma.
[f] Forst. in Ma.

melius, *ad repentè irruendum, ad obruendum cum magno impetu & strepitu* [m]. [Alii referunt ad Jerusalem, & sic vertunt;] *Et nunc adducerem eam, ut sit in desertum & solitudinem, velut urbes illæ magnæ?* Sy. *Tu verò jam venires, ut redigas eam in ruinam solitariam, ut reliquas civitates magnas?* Ar. *Et nunc* [fortè legendum *numne*, alioquin sensum non capio,] *modo adducam eam, ut fiat in desolationem, & munitæ urbes redigantur in acervos ruinarum?* M. [Al. sic;] *Et nunc adduxi*; nunc quoque tu id non fecisses, nisi mihi libuisset permittere: *hoc erat ad vertendum civitates munitas in cumulos ruinarum*: i. e. Ideo hoc permisi, ut civitates mihi exosas punirem excidio; ideo tibi complanavi viam [n]. Τὸ גַּלִּים, propriè *volutiones*, quidam *acervos* exponunt, ut Gen. 31. 46. alii *fluctus, procellas*, ut Zach. 10. 11. τὸ נִצִּים participium exponunt, *corrixantes, contendentes*, &c. propriè *involantes, irruentes*; alii substantivè, *destructionum*, vel *desertionum* [o]. Sensus loci est, q. d. Non est quòd glorieris te & tuos majores talia fecisse, nam ex decreto meo antiquo hæc facta sunt [p]. Jamdiu illam gentium desolationem præordinavi, & per Prophetas prædixi, (quin & per Isaiam, cap. 10. te, *Assur*, fore *virgam furoris mei* [q],) sed modò sub Regibus *Assur* volui in effectum dare, ut urbes, &c. destruerentur [r]. Jam olim sententiam pronunciavi in gentes, etiam in Israelem ipsum †. Non est res nova, quòd gentibus & populo meo calamitates immitto, ut peccata puniantur, & populi mei virtus probetur. Quare meum, non tuum, opus facis [s]. Al. sic; Confert Jerosolymam cum aliis urbibus ab Assyrio eversis; q. d. At Jerusalem non est ejusdem cum aliis conditionis, nec à tyranno tam facilè everti potest [v].

26. *Et qui sedent in eis*] Habitatores earum urbium [x]. ¶ *Humiles manu*, קִצְרֵי יָד] *Abbreviati* (vel *contracti*,]T.) *manu*, P. *curti manûs*, Pi. i. e. *imbelles*, V. sic & in G. Destituti viribus ad pugnandum [y]. Vide in Jesaia, ubi similia omnia usque ad finem capitis leguntur, paucis exceptis [z]. ¶ *Contremuerunt*, וָחַתּוּ] *Consternati, fracti sunt*: q. d. Ut tibi animum adjeci, ità illis abstuli [a]. ¶ *Confusi sunt*] Tametsi repugnant ad tempus, tamen confunduntur tandem, amissis urbibus & libertate [b]. ¶ *Facti sunt velut ——virens herba tectorum*] Heb. *viriditas herbæ teneræ*, pro, *herba tenera viriditatis*, id est, viridis: Hypallage [c]. ¶ *Quæ arefacta est antequam veniret ad maturitatem*, וּשְׁדֵפָה לִפְנֵי קָמָה] *Quod*, [nempe *fœnum*,] vel *quæ*, [nempe *herba*,] *arescit ante maturitatem*, Strig. sim. Ca. *ante culmum*, Pi. *antequam veniret ad culmum*, Mar. *Quæ aduritur antequam eousque perveniat ut sint ei spica*, Jon. *Et ut folia tritici antequam in culmum assurgat*, Sy-

ant

[m] Ma.
[n] G.
[o] Ma.
[p] Ma.
[q] T. ex Sin.
[r] M. sim. V.
† V.
[s] Os.
[v] Q in V.
[x] G.
[y] Pi.
[z] V.
[a] Ma.
[b] Os.
[c] Pi.

bubalum, quasi fræno circumagam [m]. Solent bubali annulo, vel hamo, in nasum injecto circumduci [n]. ¶ חַחִי] *Hamum meum*, ο'. Jon. Ar. Sy. M. &c. Similitudo à more piscatorum, Job. 41. 2 [o]. ¶ *Et camum*] Speciem fræni [p]. Ut equis & mulis fieri solet, Psal. 32. 9. ¶ *Reducam te*, &c.] Retro te agam [q]. Re infectâ turpiter redibis domum [r]. Dignum superbo supplicium; ut qui se supra hominem esse putat, ad morem bruti abjiciatur *.

29. *Tibi hoc erit signum*] Sub. *quòd prophetia quam prædixi eventura sit* [t]. *Signum*, nempe, te paternè à Deo diligi, ipsíque curæ esse [v]. Non datur hîc signum ad confirmanda Prophetæ dicta, quod pio Regi non erat necessarium; sed quæ *signa* vocat sunt potiùs effecta prædictionem Prophetæ consequentia, &c [x]. Signum illud additur, ut non timeant quòd Rex alius post interfectum Sancherib facilè ausurus sit terram invadere [y]. ¶ *Comede*] Heb. *comedere:* infinitivus pro futuro *. ¶ *Quæ repereris*, סָפִיחַ] *Serotinum*, Mo. *segetem restibilem*, Ca. *reposita*, Ti. quæ scil. vobis reposita sunt ad obsidionem [z]. *Per se germinantia*, P. *ubertatem*, Ar. *quæ suâ sponte nascuntur*, M. sic Sy. ο'. in G. JT. Pi. Vox Hebræa sign. id quod nascitur superiore anno, messe factâ, nullo postea jacto semine, è granis caducis [a]. Quod ex radicibus demessæ aut conculcatæ segetis pullulat [b]. Hinc colligitur istum annum fuisse annum cessationis terræ; de quo vide Levit. 25. 4. & seq *. ¶ *Secundo anno quæ spontè nascuntur*, סָחִישׁ] *Spontè germinatum*, Mo. sim. P. Ca. Ti. *spontè renascens*, vel *renatum*, Sy. JT. Pi. *quæ à spontè nascentibus repullulârunt*, M. ἀνατέλλοντα, ο'. Hæc ea sunt quæ ex semine alicubi demerso sine cultura erumpunt [c]. Secundus hic annus fuit annus remissionis [d]. Etiamsi his duobus annis propter incursionem hostium agri non sunt consiti, tamen ex granis novissimæ messis frumentum ad victum populi (in sequente anno) sufficiens reperies *. Sensus est, Licèt tyrannus copiis suis segetes omnes protriverit, arborésque succiderit, &c. neque spes hoc anno videatur alicujus messis aut vindemiæ; insequens quoque annus, eò quòd Sabbaticus sit, non permittat aut serere aut metere; nihil tamen tibi tuísque deerit, sed benedicente & multiplicante me colliges hujus anni reliquum ex relictis stipulis & truncis, proximo verò anno ex deciduis granis, quod abunde sufficiat, &c. Quod certè miraculum erat evidentissimum [f]. In hac re videtur potissimùm posita fuisse signi ratio; quòd scil. non solùm satis cibi suppeteret pro illo anno quo Assyrii agros vastaverant, sed etiam anno sequente futurum esset ut spontè renascerentur fruges & uvæ sufficienti copiâ, &c [g]. ¶ *Tertio anno seminate*, &c.] Ut in alta pace, longè remoto non hoste

[m] Me. [n] Ma. [o] G. [p] Me. [q] G. [r] Os. [s] San. [t] V. [v] O. [x] Me. [y] M. [z] Pi. [z] Me. [a] Tig. not. sim. Belg. [b] San. * Pi. [c] G. [d] He. in M. * Os. [f] T. [g] Pi.

spectas; nam morbus erat lethalis [c]. Solet Scriptura significare id esse futurum quod rerum natura fert ut fiat; ut 2 Reg. 8. *Sanaberis*, &c [d]. In hac denunciatione latebat tacita quædam conditio, ut Jon. 3. 4 *. Si enim prædictio absoluta esset, petendo peccâsset, adeóque nec exauditus fuisset [f].

2. *Convertit faciem ad parietem*] Vel versùs Templum [g]. Vel, ut quietiùs & attentiùs oraret [h]: vel, nè inter orandum affectûs & lacrymarum testes haberet [i].

3. *Memento—quomodo ambulaverim*, &c.] Prædicabant illi generosâ quadam fiduciâ Deo opera sua; ut Nehemias, c. 13. v. 14. In N. Fœd. non æquè id videmus fieri, quia & vis gratiæ multò major est, & profectus indies major requiritur; ut de Christiano dici possit, *Nilque putans actum, dum quid superesset agendum* [k]. ¶ *In veritate*] Citra fictionem. Scipsum mox declarat, cùm dicit, *& corde integro* [l]. Seriò te colens, idola destruens, &c [m]. q. d. Pro virili meo conditioni adhæsi quam proposueras, 1 Reg. 8. 25. sis ergò memor promissi, nec patiaris me vita excedere sine successore filio [n]. ¶ *Flevit fletu magno*] Minùs clarè revelatâ spe vitæ æternæ, mors etiam magis timebatur [o]. Non tam flevit quòd moreretur, quam quòd illiberis, & sine hærede, ex quo nasciturus esset Christus, moreretur: Nam *Manasses* erat tantùm 12 annorum moriente patre, ideóque tertio abhinc anno natus est [p]. Flevit, quia promissio Domini ad David in sua morte peritura erat [q].

4. *Antequam egrederetur mediam partem atrii*; ità M. [הָעִיר הַתִּיכֹנָה] *Urbem mediam*, Mo. Ca. *In civitatem medianam*,]T. i. e. in mediam civitatis partem, sicut nominatur infrà 22. 14. Habebat enim Hierosolyma tres partes; arcem, partem mediam, & partem extremam [r]. Duplex erat civitas præter civitatem Davidis, ut diximus Judic. 1. 8 *. Si hæc lectio admittatur, sensus esset, q. d. Nondum egressus fuit è domo Regis, quippe quum mediana urbis pars domui seu arci Regis, tanquam primæ parti, contigua esset. Quid autem opus fuit tali pleonasmo? Hebræi pro הָעִיר legunt חָצֵר [s]. [Et hoc *Keri* plerique sequuntur, vertúntque,] *ad*, vel *in*, *atrium medium*, Jon. P. *antequam egressus esset medium atrii*, Ti. vel, *ex* (vel *in*, &c.) *atrio medio*, Sy. Pi. *vir*. ex atrio medio domûs regiæ: quod atrium 1 Reg. 7. 8. nominatur *atrium alterum*. Huic lectioni favet phrasis, nam *egredi è loco* commodiùs dicitur quàm *in locum*: Et planum est, sermonem hic esse de egressu Isaiæ è domo Regis: Denique, scopus est, ut significetur preces Ezechiæ statim exauditas esse [s]. Sunt palatia Regum quasi

[e] Me.
[d] Sin.
[e] G.
[f] E.
[g] Me. sim. Jon. in Ms.
[h] Me. Ms.
[i] Me.
[k] G.
[l] V.
[m] Me.
[n] Ms. ex Jun.
[o] G.
[p] T. & Me. ex Hi.
[q] Hi. in Me.
[r] Pi.
[s] Jun.
[r] Jun. Ms.
[s] Pi.

יָשׁוּב עֶשֶׂר מַעֲלוֹת] [Variè reddunt. Q. cum superioribus sic connectunt, & vertunt;] *Hoc erit signum tibi*, &c. *processit*, vel *ivit*, *umbra decem gradibus*, *si revertatur decem gradibus*, M. Mo. q. d. Umbra jam in horologio progressa est decem gradus in horologio; vísne ut retrogrediatur? Alii notant mutilum esse sermonem, & propositâ optione unius, intelligendam utriusque optionem, ex responsione Ezechiæ [i]. [Sic ergò vertunt;] *An procedet* (vel, *abeâtne*,]T.) *umbra*, &c. *an recedet?* Jon. sic Sy. Ar.]T. Pi. Strig. Vísne ut *progrediatur umbra*, &c. *an revertatur*, &c? M. Ti. sim. Ca. q. d. Optio tibi datur; quod mavis elige [k]. Alioquin talis optionis mentionem in sua responsione Ezechias non fecisset [l]. Qu. Quid hîc sunt מַעֲלוֹת, sive *gradus?* Resp. Erat gnomon constans, ut ait Eliahou Chomer, ex semicirculo, in cujus cavo erat globus, in quem cadens umbra respondebat cæsuris factis in semicirculo ad numerum, ut aiunt, 28. Eæ cæsuræ hic vocantur מַעֲלוֹת, i. e. *gradus* [m]. *Gradus* sunt lineæ in horologio quas umbra ferit [n]. Q. volunt singulos gradus totidem horas designâsse [o]. Alii tantùm semihoras [p], (vel etiam quadrantes *.) Nam cùm optio Ezechiæ detur, ut aut progressum umbræ aut regressum ad decem lineas eligeret, erat sine dubio talis descriptio linearum, & talis jam situs solis, ut utrumque & fieri & spectari possit [q]. At dies in illo climate nunquam augetur ad 20 horas [r]. Et in solariis non solent notari ampliùs quàm 16 horæ integræ. Existimo igitur gradus hic fuisse 30, vel 32 *. [Al. sic;] Solarium illud in universum habebat segmenta 24: quippe quum dies apud Hebræos constiterit horis duodecim, Joh. 11. 9 [t]. Adde quòd in conficiendis solariis mos hic adhuc obtinet, ut non solùm horas integras delineent, sed & medias notent [v]. [Aliter V.] In his horologiis designantur horæ inæquales, propter dies longiores; vel æquales, ut nos, qui à media nocte diem accipimus, illi autem ab ortu solis, diem naturalem. Ob id quidam aiunt diem fuisse productam 10 horis, alii 20, alii 32. Doctioribus verò magis placet æqualem fuisse diem cum aliis: nam in horologio erant solùm 12 lineæ quæ tot horas designabant: reductio fuit momentanea, &c [x]. [Reliqua statim adjungam.]

10. *Facile esset umbram crescere*, &c.] נָקֵל וגו'] *Facile*, vel *promptum*, vel *leve*, *est*, vel *esset*, *umbram declinare*, &c. P. V. sic]T. Pi. M. &c. id est, uno momento 10 gradus percurrere: nam id quoad modum quidem esset miraculosum, non item quoad rem, nam umbram procedere naturale est: Retrogredi verò momento decem gradibus, & quoad rem & quoad modum

[i] Ms.
[k] Mar.
[l] Bertram. loc.
[m] Frankz. cap. 3.
[n] G.
[o] Ms.
[p] Ità V. ex Jon. Bed. & Dionys. & Eccher. in T.
[q] Ità San. T. ex To. & Caj. & La. Bertr. Pi.
[r] San.
[s] T. ex Sin. sim. Bertram.
[t] Sin.
[v] Bertr. loc. Frankz.
[w] P.
[x] Ber. ib. c. 3.
[x] V. ad v. 12.

è Babylone [illegible] legati inquirerent de hoc portento, si istud umbratile tantùm, nec nisi Jerosolymis in unico Regis horologio spectatum fuisset [k]? [Alii autem aliter statuunt,] nempe, solam umbram retrocessisse [l]. Resp. 2. Umbra retrocessit, procedente tamen sole, nec secuta est umbra motum solis [m]. Hæc sententia non videtur improbabilis [n]. Probatur. 1. Alioquin majus hoc esset quàm quæ tempore Josue, vel Christo moriente, contigerunt, ideóque non omittendum erat; nec de umbra tantùm, non autem de sole, hoc dictum fuisset [o]. 2. Portentum hoc factum dicitur non *in cælo*, sed *super terram*, nempe terram Judææ, vulgato Scripturæ more [p]. Resp. Licèt retrocessio solis contigerit in cœlo momento hominibus imperceptibili, tamen diuturnior solis mora supra horizontem ad terram spectavit [q]. 3. Alioquin nihil opus fuisset è Babylone mitti legatos qui de portento interrogarent, quia rei gestæ fides mortalium neminem latuisset [r]. Resp. Sanè Babylonii non miserunt inquisitum de facto, quod ipsi observárant, sive in suis horologiis, si jam talia habebant, sive ex prolixitate diei, sed de causa facti, quam satis agnoscebant supernaturalem fuisse, & audiverunt id Regi Ezechiæ divinitus concessum *. Verùm quid suspicarentur propter unum hominem tantum in cœlo accidisse prodigium? aut quid crederent Ethnici à Judæorum Deo, & non à suis diis, (quibus plus tribuebant,) illud accidisse [t]? 4. Si sol retrocessisset, non siluissent illud libri veterum [v]. Resp. 1. Non penitùs id nescíverunt Ethnici. Hinc, vel ex miraculo Josuæ, desumptum quod finxerunt Poetæ de nocte à Jove duplicata, ut Alcmenâ frueretur: de quo vide quæ loquitur Sos. in Plaut. Amphit. *Certè ædepol, scio*, &c [x]. Herod. etiam in Euterpe meminit tum cædis Sennacheribi, tum solaris hujus prodigii, sed veris multa falsa permiscens, ut ait Josephus [y]. *Intra* 10340 *annos* (inquit) *quater sol præter consuetudinem exortus est; bis quidem illic exortus ubi nunc occidit, bis autem ubi nunc oritur illic occidit.* Quod sanè factum videri potuit, si sol à decima, id est, à postrema ferè, hora diei revocatus est ad ortum: tunc enim oriri ab Occasu, & in Ortu occidere, videri potuit [z]. [Resp. 2. Prodigium hoc & alia id genus ab antiquis scriptoribus memoriæ fortè mandata sunt, quorum tamen libri in universali illo antiquorum scriptorum naufragio (quod agnoscunt simul & deflent omnes viri docti) facilè intercidere poterant: ut ficulneum planè sit argumentum quod adversùs antiquas S. Scripturæ historias torquent viri impiè docti, nempe, olim ista non fuisse gesta, quia in paucissimis illis quas habemus veterum reliquiis hodie scripta non leguntur.] 5. Tunc everterentur

[k] T.
[l] Lyrà V. G. Burg. & Monta. in
[m] T. BC.
[n] V.
[o] San. ex Sà.
[o] San.
[p] San.
[q] Maref. ib. 243.
[r] BC. 1. 14. fin. San.
* Maref. ubi suprà.
[t] San.
[v] BC.
[x] Maref. ib.
[y] Me.
[z] San.

de his vocibus suprà non semel annotata sunt.]

7. *Posuit quoque idolum Luci*] Falsi alicujus numinis, v. g. Baalis, aut Priapi [q]. Telluris, ut conjecimus Jud. 2. 13 [r]. Idolum quod in luco ab ipso plantato constituerat, & coluerat, ausus est in Templum transferre †. Alii intelligunt lucum sculptum [t]. Quia lucum cum idolo transferre non potuit, fecit similitudinem luci ex auro vel argento, &c. in eóque posuit idolum [v]. Vel, priore idolo in luco relicto, aliud simile excitavit in Templo, quod à prioris illius similitudine *luci idolum* diceretur [x].

[q] Me. [r] G. † Me T. [t] V. in Tig. not. [v] La. [x] Me.

8. *Et ultrà non faciam commoveri*, &c. וְלֹא אוֹסִיף לְהָנִיד רֶגֶל וגו׳] *Nec addam ut commoveri faciam pedem Israelis è terra*, &c. P. sic Mo. *Non adjiciam commovere*, &c. ό. Nec *deinceps movebo pedem*, &c. Sy. Ar. vel, *faciam ut erret pes*, &c. JT. vel, *sinam ut emigret ex hac terra*, &c. Ti.

9. *Ut facerent malum super gentes*, מִן הַגּוֹיִם] *Præ gentibus*, Mo. *pejus quàm gentes*, Jon. Sy. [sim. fere omnes:] *more gentium*, Ar.

10. *In manu prophetarum*] Putà, per *Joelem*, *Oseam*, *Amos*, *Nahum*, *Jonam*, *Abdiam*, *Michæam*, & præ omnibus *Isaiam*, quem ab eo serrâ dissectum tradunt Hebræi [y].

[y] T. ex La.

12. *Tinniant aures*] Ut 1 Sam. 3. 11 [z]. Præ stupore, & admiratione mali futuri [a].

[z] G. [a] L. sim.

13. *Et extendam super Jerusalem funiculum Samariæ*] *Mensuram Samariæ*, ό. Proprie קַו sign. *amussim*, quâ ad dirigendas mensuras utuntur architecti [b]. *Filum*, vel *lineam*, Jon. Sy. Mo. *filum desolationis Samariæ*, Jon. Eâdem mensurâ eam metiar quâ Samariam mensus sum [c]. Ut eadem vitia fuerunt, ità idem genus pœnæ [d]. Fortè *funiculus* sortem sign. q. d. eadem futura est sors †. Metaphora ab architectis & latomis, qui, quod perdi & dejici volunt, lineâ quadam designant [f]; & mensuram applicant muris dejiciendis, ne plus quàm opus sit dejiciant. Vide Thren. 2. 8 [g]. Ut in Samaria evertenda intercesserunt ferrum, fames, & dira lues; sic & Judæis, &c. Vide Jer. 15 [h]. Usurpat Deus metaphoram *regulæ*, &c. (quamvis architecti, &c. ad demoliendum regulâ, &c. non utantur, sed vectibus, seu dolabris,) ut innuat se magno judicio & justâ vindictâ destruere impios [i]. ¶ *Et pondus domûs Achab*] Punitio sæpe *pondus*, vel *onus*, dicitur. Vide Isa. 13. 1. & 14. 28. Jer. 23. 33. Nahum 1. 1. Zach. 9. 1 [k]. ¶ מִשְׁקֹלֶת וגו׳] *Perpendiculum*, V. JT. Mo. &c. quo, filo pondere plumbeo appenso, utuntur architecti [l], ut rectitudo aut planities rei exploretur. שקל Æthiopicè de quavis re pendente dicitur, & pro κρέμαται ponitur, Matt. 22. 40 [m]. *Libram*, Sy. *stateram*,

T. [b] G. [c] G. ex M. [d] T. sim. Me. La M. † Me. ex San. [f] V. sim. Me. T. La. [g] Me. [h] San. [i] Me. ex Mar. [k] Me. [l] Ma. [m] Di.

ad summum usque, Ti. Metaphora à vasis quæ aqua aut alio humore impleri solent [z].

[z] V. sim G.

18. *Sepultus est in horto domûs suæ*] Novum locum Regum sepulchris destinavit. Ibi sepultus est, vel quòd sibi Mausoleum aliquod ibi erexerat [a]; vel quia indignus à suis habitus esset sepulchro Regum [b]. Quod non placet, quia extrema vitæ pars prioris maculas deterserit [c]; & quia filium reliquit successorem regni *. Vel, id ipse voluit, quòd malis factis suis meritus esset extra regia sepulchra poni [d]. ¶ *In horto Oza*] Heb. *Huzzah*, vel *Huzzia*, Regis Juda, de quo suprà 15. 13. qui regium illum hortum conseverit †. Vel sic appellatur hortus palatii regii, sive quòd priùs viri alicujus fuisset qui *Oza* diceretur [f]; sive ab infelici casu Ozæ sacerdotis, de quo 2 Sam. 6. 8 [g].

[a] Ma. T. [b] a. Ma. [c] San. * Me. [d] G. sim. Ma. ex Jun. † Q in Ma. [f] Me. [g] T.

19. *De Jetcba*] Quæ *Jethebatha* Numer. 33. 33. & Deut. 10. 7 [h].

[h] G.

23. *Interfecerunt regem*] Sustulit eum Deus in ipso penè regni limine, quia paternis calamitatibus & domesticis exemplis nullo modo melior aut prudentior evaserat [i].

[i] T.

24. *Percussit populus*, &c.] Vide dicta suprà ad c. 14. v. 21 [k].

[k] G.

CAP. XXII.

3. A*Nno octavo decimo*] Non ætatis, sed regni, ut patet ex 2 Par. 34. 8 [a]. ¶ *Scribam templi*] Cui scilicet sumptuum & rationum Templi cura demandata erat. Vel certè unus erat ex Divinæ Legis peritis. Vide v. 10 [b].

[a] Ma. ex Jun. [b] Me.

4. *Ut conflctur pecunia*, &c. "וְיַתֵּם אֶת־הַכֶּסֶף וגו] Ad verb. *& consumet argentum illatum domum Domini*, Mo. *ut conflet argentum*, &c. Jon. *ut perficiat* conflare, &c. P. i.e. Ut perfectè & exactè conflet argentum rude & non percussum; quod confirmatur ex v. 9. *Conflaverunt*, &c [c]. *Ut absolvat* aptare pecuniam, &c. JT. i. e. Res oblatas aut argentum infectum pecuniâ commutari voluit, ut accommodari ad usum suum statim possint. Confer suprà cap. 12 [d]. Alii, *ut perficiat*, (*absolvet*, *consummet*, Pi.) i. e. vel, perfectè exigat pecuniam †; vel, totum expendat, nam sacerdotes fortè partem servabant in varios usus [f]. Vel, *ut absolvat pecuniam*, i. e. collectionem pecuniæ, ex collat. membri sequ. Est Meton. subjecti [g]. *Et signa argentum*, &c. o'. *Ut det* (vel, *reddatque*, Sy.) *pecuniam*, Ar. *ut detur eis pecunia*, Strig. *ut in summam redigant pecuniam*, &c. Ti. sim. Ca. Sensus est,

[c] V. Ma. & plerique in Ma. [d] Jun. † V. [f] Mar. [g] Pi.

tum, Jon. ¶ *Et janitorum*, ...] *Et*
custodibus liminis, ό. P. Ti. scil. Templi, Pi. JT. vel *ja-*
nuarum, Sy. Ar. vel *vasorum*, M. He. in Mar. vel *abaci*,
Mo. ¶ *Vasa quæ facta fuerant Baal*, לַבַּעַל] *Prop-*
ter Baal; i. e. quibus utebantur in cultu Baal [r]. Hæc [r] V.
projecerunt, &c. ex lege Deut. 7. 25 †. ¶ *Et in* † G.
luco, לָאֲשֵׁרָה] *Ipsi luco*, Me. τῷ ἄλσῳ *luco*, ό. quasi
proprium nomen alicujus idoli esset. Notat Theodor.
Astartem sive Venerem esse [t]. ¶ *In convalle Ce-* [t] Me.
dron; ità Jon. Sy. Ar. בְּשַׁדְמוֹת קִדְרוֹן] *In campis*, vel
agris, vel *arvis*, *Kidron*, M. Ti. JT. sim. P. Mo. Mar.
¶ *Et tulit*; ità Mo. וְנָשָׂא] *Detulit*, Jon. *asportari jus-*
sit, Sy. sim. Jun. V. ¶ *Pulverem eorum in Bethel*]
Ut illum locum (quem Israelitæ sacrum habuerant)
religione spoliaret, & comportatis undique sordibus
pollueret [v]: quia ibi præcipuè viguerat idololatria [x]. [v] Ma ex
Ut altare illud pollueret [y]. Ut locum illum profanum Jun. [x] M.
redderet, & indè longè arceret eos qui Deum colere [y] V.
vellent [z]. Erat autem *Bethel* in ditione Regum Judæ [z] G.
jam ab Abiæ temporibus, 2 Par. 13. 19 [a]. Noluit vel [a] G. ex Jun.
pulverem eorum remanere in terra Judæ [b]. [b] Ma. ex
5. *Et delevit aruspices*, וְהִשְׁבִּית אֶת־הַכְּמָרִים] *Et* La.
cessare fecit (vel *abolevit*, Ti. JT.) *sacrificulos*, Mo. Jon.
Sy. Jun. *sacerdotes* idolorum, P. Mar. Jun. Pi. vel *fano-*
rum, V. *flamines*, Ca. *atratos*, JT. Pi. Dicuntur *che-*
marim, vel quòd pullis vestibus induti sunt, ex su-
perstitioso ritu; de quibus Hos. 10. 5. & Zephan. 1.
4 [c]: vel qu. *contracti*, (vox enim est Chald.) *clausi*, ut [c] Jur. Pi.
idolis serviant [d]: vel quasi incensi seu cremati ar- sim. Elias in Thisbi
dore falsæ religionis †. *Camillos*. Sic & Soph. 1. 4. & Merc &
Camilli deorum ministri; Servius ad 11. Æneid. Plut. P. & Mont.
& alii [f]. ¶ *Quos posuerant* (vel *fundaverant*, Ti. in Ma. K.
vel *instituerant*, Sy. *creaverant*, Ar.) *reges Juda*] [Sim. in M.
omnes.] ¶ *Ad sacrificandum in excelsis*, וַיְקַטֵּר בַּבָּמוֹת] [d] Marin. in Ma.
Et suffivit in excelsis, Mo. & *adolebant*, &c. ό. *ut suffi-* † Avenar.
rent, vel *adolerent*, &c. Jon. P. sim. Ti. M. &c. ut eorum & Forst. in
quisque *adoleret*, &c. JT. ¶ *Per civitates Juda*, & Ma.
in circuitu Jerusalem] [Sim. omnes.] *Ut thura incen-* [f] G.
derent in excelsis & civitatibus Jehudah circumeuntes
Jerusalem, Ti. ¶ *Qui adolebant incensum Baal*, &
Soli, &c. לַבַּעַל לַשֶּׁמֶשׁ] *Baal*, *Soli*, Mo. Sy. JT. M.
Baal & Soli, ό. Jon. sim. Ar. Rectiùs, *Baal Soli*: est
enim idem [g]. [Obstat autem accentus *Rebiah* positus [g] G.
super לַבַּעַל.] ¶ *Et duodecim signis*, וְלַמַּזָּלוֹת]
Vox hîc tantùm reperitur [h]. Pro quo (mutato ל in [h] Pi.
ר, ut modò in voce כֹּמֶר & *Camilli* notavimus,) Job
habet מַזָּרוֹת, 38. 32. & מְזָרִים, mutato genere, 37. 9.
ό, ut solent in incerta significatione, vocem Hebræam
reliquerunt [i]. [Reliqui variè reddunt.] *Et influen-* [i] G.
tiis, Ti. Mo. Videtur à נָזַל deduci, & significare *influx-*
us siderum [k]. *Et sideribus*, Jon. Ar. *planetis*, Sy. M. JT. [k] G.

7. *Destruxit quoque ædiculas effœminatorum*, &c. [אֶת־בָּתֵּי הַקְּדֵשִׁים וגו'] *Domos prostitutorum*, vel *meritoriorum*, Mo. Pi. *scortorum masculorum*, sive *catamitorum*, P. Ti. Me. G. *scortatorum*, Sy. M. Strig. *Exstirpavit lupanaria*, Ar. sic JT. *ædiculas*, vel *domos*, *initiatorum*, e'. in Mar. Mont. in Me. Sic vocantur, quòd ibi prostituti essent, & quasi consecrati in idolorum illorum honorem. Vide Pinedam ad Job. 36. 14 [b]. Dicati hi erant Veneri aut Priapo. Vide suprà ad 1 Reg. 15. v. 12, 13 [c]. Eò usque progressa est impietas, ut etiam in Templo quæstum facerent [d]. Cum spirituali scortatione (ut plerumque fit) carnalem impudicitiam conjunxerant †. [Alii aliter accipiunt.] Intelligo de fornicatione spirituali: Destruxit domunculas sacerdotum qui versabantur in cultu luci & simulachrorum [f]. *Diruit domunculas rerum consecratarum idolis*, Jon. ¶ *Pro quibus mulieres texebant quasi domunculas luci*, [בָּתִּים לָאֲשֵׁרָה] *Domos* (vel *cortinas*, P. V. He. in Mar. M. vel *vestes*, He. in Mar. *mensuras*, Jon. *ædiculas*, vel *domunculas*, Ti. JT.) *luci*, Mo. P. vel, *ipsi luco*, Ti. *ad lucum*, JT. *pro luco*, M. *pro lucis*, Strig. *Luci*, i. e. idoli quod in luco erat; Metonymia [g]. *Delubra* (shrines) *pro* imagine *luci*, Belg. Sacella textilia [h]; sive pyxides textili opere factas, in quibus imagines idolorum stabant [i]. [Al. sic;] *Texebant vestes idolis quæ illic erant*, Sy. Ar. Alii tentoria intelligunt [k], sicut illa mulierum סֻכּוֹת בְּנוֹת suprà 17. 30. Illa tentoria in lucis disponebantur [l]. Cortinas has prætendebant vel idolo luci, reverentiæ conciliandæ gratiâ [m]; vel suæ libidini [n], ut sub iis in ipsis lucis nefanda exercerent [o]. Ideo Gentiles in lucis sacra fecerunt, quòd ibi post sacrificia, &c. occulta & opportuna libidinum diverticula haberent. Qua de causa luci à Deo vetiti sunt, Deut. 16. 21. Porrò, domunculæ hæ fortè ex arborum frondibus, &c. texebantur [p]. *Ædiculæ* hîc sunt tapetes è quibus fiebant ædiculæ: Meton. effecti. Confer Act. 19. 24 [q]. In ædiculis illis & idololatræ aversæ Veneri operam dabant, & mulieres cortinas texebant; sed diversis temporibus [r]. Adeò invaluerat cultus luci, ut fuerint extructæ ædiculæ in Templo, fœminis quæ texerint cortinas luci, & etiam sacerdotibus luci, quos *scorta mascula* vocat †.

8. *Contaminavit excelsa*] Reliquias mortuorum illuc inferendo, ut infrà 14. & 16. & 20 [t]. Vel, polluta esse declaravit [v]. *Polluit*, JT. Religionis sanctitate privavit [x]. ¶ *Ubi sacrificabant sacerdotes*] Non quidem idolis, sed Deo, verùm locis illegitimis, contra Deut. 12. 11 [y]. ¶ *De Gabaa*] Saulis, quæ tunc temporis erat terminus septentrionalis Judæ. Vide 1 Reg. 15. 22. Jos. 18. 24. ¶ *Usque Bersabee*] Terminus meridianus Terræ sanctæ. Vide Judic. 20. 1 [z]. Id est, quàm latè patuit regnum Juda [a]. ¶ *Et destruxit aras portarum*, [אֶת־בָּמוֹת הַשְּׁעָרִים] *Excelsa* (vel *domum*, s'. *altaria*, Sy. sic M. *sacella*, Ca.) *porta-*

[b] Me.
[c] La.
[d] San.
† Os.
[f] V.
[g] Mar.
[h] Jun.
[i] Belg.
[k] Q. in Belg. G M.
[l] G.
[m] Me.
[n] Me. sim.
T. ex San.
[o] M.
[p] San.
[q] Pi.
[r] Me.
† V.
[t] G.
[v] V.
[x] Pi.
[y] Me.
[z] Ma. ex Jun.
[a] Me.

14. *Replevitque loca eorum ossibus mortuorum*] Ut scilicet iis magis esse polluta significaret. Nam contactu cadaveris aut ossium sacra loca contaminabantur [h], & horrida fiebant; præsertim apud Judæos, qui exossium & cadaverum contactu immunditiam legalem contrahebant. Sic & Gentiles ossa & cadavera insepulta horrebant. Audi Virgil. 6. Æneid. *Præterea, jacet exanimum tibi corpus amici, (Heu! nescis,) totámque incestat funere classem* [i].

[h] V. [i] La.

15. *Altare quod erat in Bethel*] In ea *Bethel* quæ est in regno Israelis, 1 Reg. 13. 1 [k]. Nam Israelitis in captivitatem abductis, videbatur terra Israel ad pristinum dominum redire: præsertim quia Deus Josiam hoc facturum prædixerat & promiserat, 1 Reg. 13. 2. atque hoc ipso jus & potestatem id faciendi Josiæ dederat, imò ordinaverat & jusserat ut id faceret [l].

[k] V. [l] La.

16. *Vidit*, &c.] Verba hujus versûs verti possunt per plusquam perfectum, *viderat, miserat*, &c [m]. ¶ *Tulit ossa de sepulchris*] Peccata quandoque punit Deus in loco in quo sunt commissa. Vide 2 Chron. 23. 17. 2 Mac. 4. 38 [n]. ¶ *Qui prædixerat* (vel *prædicavit*, Mo. *recitaverat*, Sy. *intimavit*, M.) *verba hæc*, אֲשֶׁר קָרָא וגו׳] *Qui prædixerat* (vel *proclamaverat*, Pi. *prophetârat*, Jon.) *res istas*, JT. sim. V.

[m] V. [n] Quist.

17. *Quis est titulus ille?* ità M. מָה הַצִּיּוּן הַלָּז] *Quid* est (vel, *quid* sibi vult, JT.) *hoc*, sive *istud*, *signum?* Sy. *indicium?* Mo. *simulacrum?* Ar. *monumentum?* JT. *scopulus?* JT. *Quæ* (vel *cujus est*, Os.) *hæc statua?* Ti. K. in M. Columella, qualis sepulchris imponi solebat, Gen. 35. 20 [o]. In qua sepulti nomen inscriptum erat [p]. Apparet erectum fuisse cippum, &c. cum inscriptione in memoriam posteritatis [q]. Vocatur *titulus*, quia aliquo signo insigniebatur [r]. Hunc reliquit, credo, senex ille Propheta 1 Reg. 13. (qui locuples & potens erat,) ut doceret posteros, latére ibi sancti viri ossa, nè quis illa extraheret. Quo consilio suis etiam ossibus cavere voluit †.

[o] G. Sim. K. in M. [p] Mar. [q] Me. [r] La. † San.

18. *Dimittite eum*, הַנִּיחוּ לוֹ] *Sinite illum quiescere*, sub. *in sepulchro*, V. *Relinquite*, Pi. ¶ *Et intacta manserunt*, וַיְמַלְּטוּ] *Et liberaverunt*, vel *eripuerunt*, P. JT. Pi. à combustione, ex v. 16. ¶ *Qui venerat de Samaria*] Vide 1 Reg. 13. 11. At Propheta venerat à *Bethele*, ubi habitabat [t]. Resp. *Samariæ* nomine non urbs, sed regio, hîc intelligenda est [v]; sic in eodem capite v. 32. ubi nominantur *civitates Samariæ*; item hoc capite v. 19 [x]. [Confer 2 Chron. c. 22. v. 9.] Frustratus non est spe suâ fraudator ille Propheta, 1 Reg. 13. 31. Fortè in mercedem fidei, quâ Prophetæ vaticinio crediderat [z].

[t] Pi. [v] Pi. Quist. [x] Pi. [z] Me.

20. Et

bubus, pro ratione capitum Jerosol. præsentium, tenuiorem fuisse, & minori numero, eorum immolationem [n]. ¶ *A diebus Judicum*] i.e. Post tempora Samuelis, 2 Par. 35.18 [o]. q. d. A constituto regno nullus fuit qui tantâ sedulitate populum, sacerdotes & seipsum præparavit ad celebrandum Pesach, impuritatem omnem amovendo, & fœdus Dei renovando, denique, Ecclesiæ disciplinam severissimè exigendo [p], & ritus omnes accuratissimè servando [q].

[n] T. ex San. [o] G. sim. Jun. Pi. [p] Ms. ex Jun. [q] San.

23. *Sicut in octavo decimo anno*; ità JT. [כִּי אִם וגו'] *Quinimo anno*, &c. Mo. *Quale in anno*, &c. Ca. [Ità connectit cum præcedenti versu, *non tale*, v. 22. *quale*, &c. v. 23.] Alii, *Sed* (vel, *Sed tantùm*, o'.) *anno*, &c. Jon. Sy. Ar. Pi. Strig. *Nisi*, &c. Q. in Mar. *Anno autem*, &c. P. *Anno scilicet*, &c. M.

24. *Pythones & ariolos*] De quibus vide Levit. 20. 27 [r]. Num. 22. 5. Deut. 18.11 †. ¶ *Et figuras idolorum*, [וְאֶת־הַתְּרָפִים] *Et simulacra*, P. Propriè sunt dii penates [t]. ¶ *Et immunditias*, [וְאֶת־הַגִּלּוּלִים] *Et stercora*, i.e. stercoreos deos, ut cap. 21. 11 [v]. *& idola*, P. Hîc ו eam vim habet acsi diceres, *ut uno verbo dicam, omnia idola*, &c [x]. *Et immunditias & abominationes*; est explicatio prioris vocis, ut intelligantur imagines falsorum deorum, quas Hebræi, ut res maximè impuras, abominari jubebantur [y]. ¶ *Ut statueret verba legis*] Ità P. *Ut rata esse juberet*; i.e. confirmaret, aut conciliaret robur verbis Legis [z].

[r] G. † Me. [t] Q. in V. [v] Ms. [x] V. [y] G. [z] V.

25. *Similis illi non fuit*] Nimirum quoad omnimodam idololatriæ (non in suo solùm, sed etiam in alieno, regno [a]) excisionem, ac Religionis reformationem [b]. Quædam enim Ezechias & alii Reges aut deformârunt leviter, aut prorsus intacta reliquerunt; ut excelsa Salomonis &c [c]. At idem dicebatur de Ezechia. Resp. Non erat par *Ezeciæ* in actionibus piis quæ ibi describuntur; non par *Josiæ* in omnibus [d]. Vide dicta suprà 18.15 †. ¶ *In omni corde suo*, &c.] Vide dicta ad Matt. 22.37 [f]. ¶ *In universa virtute sua*] Heb. *in tota vehementia sua*: id nomen מְאֹד sign. quod tamen plerumque adverbiascit, subintellectâ præpositione ל, & redditur *valde* [g].

[a] San. [b] La. [c] San. [d] Ma. † Me. [f] G. [g] Pi.

26. *Propter irritationes—Manasses*] Quia is idololatriæ ingentem sævitiam addiderat, approbante magnâ populi parte, infrà 24. 3, 4 [h]. Videri potuit, speranda fuisse meliora tempora, cùm propter Regem, tum propter reformationem: sed nulla hominis pietas tanta, quæ ingravescentem populi impietatem expiare queat; quin etiam filii Dei merita pœnitere nescientibus nihil prosunt [i]. Josiam multi metu magis quàm verè emendati animi proposito sectabantur, Ezec. 24.6 [k]. Patet hoc ex Jeremiæ & Sophoniæ libris [l]; & ex eo, quòd omnes Josiæ filii Manassem potiùs quàm patrem suum sequereatur [m];

[h] G. [i] Wolp. [k] G. sim. Wolp. [l] Wolp. [m] San.

fis illi quâ ufus eft Mofes. Senfus eft, Quemadmodum Mofes extra ordinem collegit quæ ad ftructuram Tabernaculi requirebantur; ità nunc quæ ad Templi inftaurationem opus funt à nobis procurari, & à populo conferri, convenit [t]. *Peccata Manaffis: Adeò peffimum eft alios exemplo vel verbo à bono infirmare, quia fortaffis peccatum te gravabit alienum, cùm deletum fuerit tuum. Berengarius planè, quamvìs ipfe fententiam correxerit, omnes tamen quos depravaverat convertere nequivit:* Guil. Malmesb. geft. Ang. 3 [v].

4. *Quem effudit,* &c.] q. d. Non tantùm imperavit idololatriam, fed etiam occidebat eos qui ifti imperio parére recufabant [x].

6. *Dormivit Joakim cum patribus*] Hic locus fimpliciter pertinet ad mortem Joacim, non autem ad fepulturam, quæ erat *fepultura afini,* Jer. c. 22. v. 19 [y]. ¶ *Regnavit Joachin*] Hebr. *Jehoiachin,* Ma. Pi. &c. qui & *Jechonias* nonnullis. Vide ad Matt. 1. 11 [z].

7. *Non addidit rex Ægypti, ut egrederetur è terra fua*] Ad tempora ufque Sedechiæ, Jer. 37. 7 [a]. *Ut egrederetur,* five ut opem ferret Joakimo laboranti; five ut annuum tributum exigeret, cùm Juda Babyloniis pareret magìs quàm Ægyptiis. Antea autem egreffus fuerat ad Euphratem, &c [b]. [De quo priùs dictum.] ¶ *A rivo Ægypti*] Sichore, Jof. 13. 3 [c]. Heb. *à torrente Ægypti,* Ma. cujus frequens in S. S. mentio, de eremo veniente, & in mare Mediterraneum influente juxta Rhinocoluram [d]. Vide 1 Reg. 8. 65 †. Quæ Nilum & Euphratem interjacebant juris Ægyptiorum [f].

8. *Decem & octo annorum*] At 2 Par. 36. 9. dicitur anno octavo regnâffe [g]. Difficultas hæc fapientiæ cœleftis afflatu eget ut folvatur, ait Beroaldus. Annum 18. eum tunc egiffe docent, quòd *malum feciffe* dicitur, & quòd uxores ejus cum eo deportatæ memorantur, 2 Reg. 24. 9, 15. quæ in 8 annorum puerum minùs competunt [h]. Refp. 1. Q. errorem fcriptorum irrepfiffe afferunt in textum 2 Par. 36. 9 [i]. His favet quod Sy. [fic & Ar.] pro *octo* habent *octodecim* *. 2. Anno 8. cœpit cum patre regnare, anno 18. folus poft patrem regnavit [k]. *Joakim* filium fuum *Jechoniam* (juxta eorum temporum confuetudinem [l]) in regni confortium cooptavit [m]. Id autem fecit, ut propheticam Jerem. cap. 27. irritam redderet, & nè ad alium transferretur regnum fibi & filio fuo debitum, inquit Codomannus in Annal. ad An. M. 3519 [n]. 3. Alii 2 Chron. 36. 9. fic exponunt, *natus octo annos cùm ILLE* regnare inciperet: non ipfe, videlicet, fed pater ejus; cujus in proximè præcedentibus facta fuerat mentio [o]. Similem loquendi modum vide ad 2 Reg. c. 16. v. 2 [p]. 4. Octavus annus ibi memoratus non erat annus ætatis *Jehoiachin,* fed regni *Nebuchadn.* & verti poffet,

Erat

[t] Glaff. gram. 115.
[v] Ga.
[x] Pi.
[y] V. ex L.
[z] G.
[a] G. Ma.
[b] Sm.
[c] Pi.
[d] Me.
† Ma.
[f] G.
[g] La.
[h] Uffer. chron. pag. 41.
[i] Caj. & Mar. in Uff. Pi. & Diod. in Allen.
* Uffer.
[k] La. ex San.
[l] San.
[m] To. in Uff. fim. San. K. in Buxt.
[n] Uffer.
[o] Ità Jun. & Brecto-nus in Uff.
[p] Allen.

M. *decerpsit,*]T. Malim, *abstulit,* Heb. *truncavit:* i. e.
auferendo illa vasa truncavit quasi Templum, spoli-
ando ipsum suis opibus: nam quòd vasa ipsa integra
[c] Pi. conservaret patet ex Dan. 5. 2 [c]. *Universa vasa:* Hy-
[d] Me. perbole: nam quædam superfuisse constat ex Ezr. 1 [d].
Omnia, i. e. ferè omnia, ex cap. 25. 14, 15. nisi hoc re-
† Pi. stringendum est ad pocula †. ¶ *Quæ fecerat Sa-
lomon* (sub. *& reposuerat,* Pi.) *in templo*] Ità Pi. vel, *pro
templo,*]T. Non illa eadem, quæ nimirum ampliùs
non exstabant Templo non semel direpto, sed alia iis
similia, à Josia præsertim ad priorum illorum exem-
[f] Me. plar fabrefacta [f]. ¶ *Juxta verbum Domini*] Nem-
[g] Pi. pe de vasis in domo Regis. Vide suprà 20. 17 [g].

14. *Transtulit omnem Jerusalem*] i. e. Omnes cives
[h] La. & incolas Jerusalem [h]: vel potissimos, ut apparet
[i] G 25. 18 [i]. cives præstantissimos [k]. In his fuit Ezeciel.
[k] Os. *τοὺ αἰχμαλώτους Ἰουδαίων, (captivos Judæorum,)* Berosus
dixit. Meminit hujus deportationis & insequentis
Hecatæus apud Josephum, & Demetrius apud Clemen-
[l] G. tem Alexandrinum [l]. Fuit hæc secunda captivitas [m].
[m] La. [Alii aliter reddunt;] *Deportavit è totis Jeros.* (i. e.
è toto regno, Jun.) *omnes præfectos,* &c.]T. Sumunt
אֶת pro מֵאֵת, subaudito מִן. Sed ista ellipsis importuna
est: tum quia mox repetitur אֵת, ad notandum arti-
culum accusativi casûs; tum quia in proximo membro
particulæ isti præponitur conjunctio copulativa ו;
tum denique, quia otiosè adderetur vocula כָּל; satis
enim esset dicere, *deportavit ex Hierosolymis.* Sensus est,
deportavit totam Hieros. i. e. ferè totam; (quomodo *to-
ta Judæa,* Matt. 3. 5. i. e. ferè tota.) Primò ponitur
[n] Pi. totum, deinde hoc declarat per partes [n]. ¶ *Fortes
exercitûs,* גִּבּוֹרֵי הַחַיִל] *Fortes viribus,* P. Sic vocat vel
[o] V. sim Pi. bellicosos, qui v. 16. *viri roboris* [o]; vel viros opulentos,
[p] Pi. ut suprà 5. 1. & Ruth 2. 1 [p]. ¶ *Decem millia*] Se-
ptem millia ex tribu Benjaminis, de quibus infrà 16.
[q] G. Ma. tria millia & quod excurrit ex tribu Juda, Jer. 52. 28 [q].
¶ *In captivitatem*] Ità Sy. Jon. M. Ti. Subaudiunt
[r] Q. in V. sim. Jun. בְּ [r]. [Alii aliter;] *decem millia captivorum,* P. Tig.
not. vel *captivos,*]T. Mo. Heb. *migrantem,* Pi. sing.
† Pi. He. in V. pro plur †. vel *captivans,* o'. ¶ *Et omnem artificem*]
Ità Mo. P. Jon. M. Sic & Jer. 24. 1 [s] Græci, *πάντα τέ-
κτονα, (omnium fabrum.)* חָרָשׁ Deut. 27. 15. est *sculptor,*
ut & Esa. 40. 19. Jer. 10. 3. Os. 8. 6. & 13. 2. Usur-
patur & de *fabris ferrariis,* 1 Sam. 13. 19. Esa. 44. 12.
lignariis, & cæmentariis, 2 Sam. 5. 11. 2 Reg. 12. 11.
[t] G. & 22. 6. 2 Par. 24. 12. *ærariis,* 1 Reg. 7. 14. Jer. 10. 9 [t].
חָרָשׁ in genere *fabrum* sign. sed hîc videtur per syn-
ecdochen generis significare *fabrum lignarium;* posito
[v] Pi. hoc, quòd voce sequente significetur *faber ferrarius* [v].
Omnes fabros lignarios,]T. sim. Os. Alii, *omnes satelli-
tes,* Sy. sim. Ar. ¶ *Et clusorem,* וְהַמַּסְגֵּר] *Et in-*

Qui colligebat, vel *congregabat*, sub. ex Jerem. ult. *ad militiam*; i. e. qui habebat potestatem conscribendi exercitum ex populo ejus regionis [r].

21. *Interfecit eos*] Quia Regi familiares & à consiliis fuerint, auctorésque rebellionis crederentur *.

22. *Populo autem*, &c.] Verto, *Quod attinet ad populum*, &c. Hebr. *& populus*: Nominativus absolutè positus [t]. ¶ *Præfecit Godoliam*] Virum ingenii placidi, & ad præsentem fortunam bene se aptantis [v]. Virum æquum & bonum, ait Jo. qui videtur fuisse aliquis de Judæorum transfugis, cui Rex multùm fideret [x]. Hunc fecit Vice-regem, & Chaldæis stipendiarium [y].

23. *Ipsi & viri qui erant cum iis*, [הֵמָּה וְהָאֲנָשִׁים] *Ipsi & viri*, P. Mo. *& viri*, vel *homines*, *eorum*, ο'. Jon. i.e. qui erant illis subditi [z] *Ipsi & viri* alii, M. vel, *viri cæteri*, Ti. ¶ *In Maspha*] Heb. *Mitzpah*; vel Judaicâ, de qua Jos. 15. 38. vel Benjaminica, de qua Jos. 18. 26. & Jud. 20. 1. quod rectius puto [a]. Potiùs urbs hæc erat in confinio Judæ & Benjamin †. ¶ *Ismahel*] Hebr. *& Ismael*, Ma. Verto, *nempe Ismael*, P. ו pro *nempe* sumitur; nam isti sunt Principes qui venerunt [b]. ¶ *Netophathites*] Ellipsis, quæ supplenda ex Jer. 40. 8. *& filii Hephai Netophathitæ* [c]. Sic dicitur à *Netophah* urbe Judæ, Ezr. 2.22 [d]. ¶ *Et Jezonias*] *Jaazania*, qui & *Jezania* Jer. 40. 8 *. ¶ *Maachathi*] Heb. *Mahachathitæ*. Forsan ex ea gente de qua Deut. 3. 14 [f]. ex tribu Judæ & posteris Calebi, 1 Par. 2. 48. Vide Jer. 42. 1 [g].

24. *Juravit*] Securitatem, scilicet, promittens [h]. ¶ *Nolite timere servire Chaldæis*, [אַל תִּירְאוּ מֵעַבְדֵי וגו'] *Nè metuatis à servis*, &c. Jon. Ma. Ti. P. *Nè metuatis Chaldæos*, Sy. *Nolite timere quòd servi estis Chaldæorum*, M. *Nè timeatis ut sitis servi*, &c. JT. Heb. *ab esse servos Chaldæorum*; sic interpretandum ex Jerem. 40. 9 [i]. מֵעַבְדֵי, pro מִהְיוֹת עַבְדֵי [k].

25. *De semine regio*, &c.] Judæorum: id ei animos fecerat contra potentiam cui par non erat. Itaque coactus est fugere, Jer. 41. Videndum quid tempus ferat [l]. ¶ *Percusseruntque Godoliam*] Cui Ismael invidebat, &c [m]. ¶ *Et Judæos*] *Unà cum Jehudæis*, JT. Verto, *atque etiam Judæos*, &c. ità ut אֶת sit nota accus. casûs [n]. ¶ *Et Chaldæos*] Qui cum Godolia stabant à parte Regis Assyriæ [o].

27. *Transmigrationis*] Heb. *post migrationem*, Pi. de qua suprà 24. 10 [p]. ¶ *Vigesimâ septimâ die mensis*] Biduo postquam ea de re decretum factum fuerat: Jerem. 52. 31 [q]. ubi scribitur *vicesimâ quintâ*, &c [r]. ¶ *Sublevavit*, &c. [נָשָׂא וגו'] *Elevavit*, vel *extulit*, P. V. Pi. Jungitur hoc verbum cum fine versûs, sic, *elevavit caput de domo carceris* *. Abstractum erexit. Solent enim

[r] V. * T. ex San. [t] Pi. [v] G. [x] Me. [y] T. [z] Tig. not. [a] Ma. † Me. [b] V. [c] Ms. ex Jun. [d] Q. in Ms. * Jun. [f] Ms. [g] Q. in Ms. [h] Me. [i] Jun. Pi. [k] Pi. [l] G. [m] Jo. in Me. [n] Pi. [o] V. [p] Ms. [q] G. [r] V. * V.

IN

I. PARALIP[OMENA]

HIC Liber apud Hebræos unus eſt Liber, ſed
diviſus à noſtris. A Græcis dicitur *liber Παραλειπομένων*, i. e. *derelictorum*, quòd contineat
quædam prætermiſſa in libris Regum. Hebræi verò דִּבְרֵי הַיָּמִים inſcribunt, i. e. *Verba dierum.*
Latinè dicas *Diaria*, ſive *Annales*, aut *Librum Anna-*
[a] V. et M. *lium*[a], quòd יוֹם frequentiſſimè pro *anno* accipiatur
[b] V. in Sacris literis[b]. q. d. Chronicon breviter geſta Da-
vidis, &c. quaſi per ſingulos dies, i. e. per ſingula tem-
[c] La. pora, enarrans[c]. *Verba dierum*, i.e. Excerpta ex Re-
[d] G. gum Diurnis[d]. An hic liber idem ſit cujus mentionem
* M. facit liber Regum, incertum eſt *. Fortaſſe non eſt
[f] V. iſte, ſed illius epitome[f]. Cùm verò Diurnorum mos
ſit multa λεπτομερέστερον narrare quàm ferat Annalium
ratio, eò factum eſt ut his non pauca debeamus quæ
in Annalibus, ſive libris *Samuelis* & *Regum*, non in-
[g] G. veniuntur[g]. Hujus libri auctor ignoratur[h]. Hebræi
[h] V. (ex conſtanti apud ipſos fama[i]) ſcriptum putant
[i] G.
[k] M. V. G. ab Ezra poſt captivitatem Babylonicam[k], (ideóque
[l] V. hunc ponunt poſt librum Ezræ[l]:) id quod colligunt
[m] M. V. ex fine libri[m]; quòd ultima ejus verba eadem ſunt
cum iis quæ Ezr. 1. 2. & ſimilia plura in ipſo libri de-
curſu notabo. Denique, Catalogi in novem his pri-
mis capitibus ſimiles ſunt catalogis Eſdræ cap. 2.
[n] La. & 8. & 10[n]. Propoſitum Eſdræ fuit, res narrare
Davidis poſterûmque, &c. uſque ad Zorobabelem. Sed
ut meliùs intelligeretur, quædam anteloquenda ſibi
cenſuit, nempe recenſionem faciendam auctorum humani generis, &c. Idem Eſdras his libris attexuit ſuarum rerum, i. e. Hieroſ. inſtauratæ, hiſtoriam, quam ſcripſit ipſe; & alteram hiſtoriam, repoſiti Templi ac Sacrificiorum, quam ſcripſit Nehemias, Eſdrâ etiam tunc vivente. Addidit præterea hiſtoriam Eſtheris, quæ medio tempore eorum quæ duobus illis libris poſtremis narrantur contigerat, ſcriptam, ut Hebræi tradunt, & ipſe liber teſtari videtur, à Mardochæo viro perilluſtri. Et hîc deſinunt hiſtoriæ quæ in Canone ſunt Hebræo; nimirum quia quæ hucuſque pertingunt, eæ aut ſcriptæ ſunt à Prophetis, aut probatæ

Fortasse idem nomen urbi fuit & fluvio. Aliis *Robo-both* est nomen appellativum, quod *planitiem* sign. & interpretantur de planitie aliqua quæ amni vicina est. Vide dicta Gen. 10. 11 [f].

50. *Uxor ejus*, &c.] Nomen uxoris & matris uxoris & aviæ memoratur, quod in aliis Regibus factum non est. Oportuit aliquid eximium in his fuisse [g]. ¶ *Filia Matred filiæ Mezaab*] Ità etiam Vulg. reddit Gen. 36. 39. Sed huic versioni obstat tum distinctio Hebraica, quâ מֵטְרֵד per *Zakeph* distinguitur à sequente בַּת, tum usitata loquendi ratio, quâ in genealogiis recensentur nomina virorum; unde percipitur *Matred* esse nomen viri [h]. Alii ergò vertunt, *filia Mezahab*; ità JT. Pi. id est, neptis, ut Exod. cap. 2. vers. 20, 21 [i].

51. *Duces pro regibus*] Scilicet, non sunt ampliùs permissi qui præerant pleno imperio regere, (quod Regum est,) sed potestate certis ac præscriptis legibus & conditionibus adstrictâ [k]. Vide dicta Genes. 36. 15 [l]. ¶ *Dux Thamna*, &c.] Videntur esse locorum nomina in quibus imperaverint [m]: vel sunt nomina virorum, &c [n].

[f] Me. [g] Me. [h] Pi. [i] Pi. [k] E. [l] Me. [m] Me. ex To. Q. in L. [n] L.

CAP. II.

1. **F***ilii Israel*; *Reuben*, &c.] Videtur hîc sequi ordinem ætatis, licèt non omnino consentit cum ordine Gen. 35. 23, &c [a].

3. *Filii Juda*] Ab ipso Jehudah, in præcipuam juris primogeniti partem divinitus assumpto, incipit [b], propter Regiam successionem, & Christi ab eo originem [c]. ¶ *De filia Sue*, &c.] Hic *Sua* erat pater uxoris Juda [d].

6. *Filii quoque Zare*; *Zamri*, *& Ethan*, &c.] *Zimri* erat propriè filius *Zare*: sequentes verò posteri ejus erant, sed non proximè ab eo nati, nam dicuntur *filii Macholis* 1 Reg. 4. 31 [*]. Nisi fortè *Machol* sit ipse *Zerah*, utpote binomius [f]. ¶ *Dara*] Heb. *Daragh*, qui *Dardagh* 1 Reg. 4. 31 [g].

7. *Filii Charmi*; *Achar*, &c.] Quorsum hîc *filii Charmi?* Nimirum ex Jos. 7. 1. *Charmi* fuit filius *Zamari*, (ut hîc scribitur, in Josue *Zabdi*,) nepos *Zare*, pronepos *Judæ* [h]. [Q. itaque sic vertunt;] *Et filii Zimri*, *Carmi*; nepos, *Hacar*, &c. JT. Pi. Porrò, *Achan* hîc vocatur *Achar* per allusionem, vel per paronomasiam, i. e. *turbator*, quòd populum turbaverit [i]. ¶ *Et peccavit*, &c. [אֲשֶׁר מָעַל וגו׳] *Qui prævaricatus est*, &c. P. Mo. *quum prævaricaretur*, &c. Ti. *prævaricans*, &c. M.

[a] Mar. [b] Ma. ex Jun. [c] Ma. ex Jun. Mar. [d] V. [*] Jun. [f] Ma. [g] Ma. [h] Mar. [i] Jun. Pi. Mar.

uxorem & Jeriotbam, Ca. Sed ineptum est uxorem a marito genitam dici. Mendi causa fuisse videtur, quòd toties in hoc capite *gignendi* verbum reperitur [z]. Alii, *genuit Azubam mulierem, & Jerioth*, P. Mo. Mar. *genuit ex Aruba* [vel *Azuba*] *uxore sua Jedutbun*, Sy. Ar. [vel *Jerioth*. Sed Sy. & Ar. hâc libertate sæpe utuntur in propriis nominibus, loco eorum quæ in textu habentur substituendi alia velut succedanea nomina.] *Genuit*, vel *genuerat*, (sub. *filios*, Belg.) *ex Azubab uxore, & ex Jerioth*,] T. Belg. Pi. K. in Mar. אֶת pro מִן sumunt, ut Exod. 9. 29. & alibi [a]. [Potiùs ellipsis est מִן, ut אֶת sit pro מֵאֵת, quod solenne est.] *Genuit cum Azuba uxore sua, & cum Jerioth*, quæ etiam erat uxor ipsius; ex his duabus genuit, inquam, aliquot filios *. *Genuit Azubam ex uxore* (sub. Azubah, M.) *& Jerioth*, M. Ti. *Jerioth* ambiguum est ad nomen viri, seu mulieris [b]. *Genuit Azubam uxori suæ cognominem, & Jerighoth*, Strig. *Genuit Azubam, Isa, & Jerioth*, V. ut *Isa* sit nomen mulieris, & alterius filiæ Caleb [c]. *Accepit uxorem Azubam & Jerioth*, ο'. Ca. Mar. *Azubam* ejus uxorem fuisse mox patet, ubi mortuâ *Azubâ* dicitur *Ephratam* duxisse [d]. *Jerioth* videtur nomen fuisse alterius uxoris, & eum simul utramq; habuisse. Sed *Jerioth* nullos filios dat, nec eam uxorem vocat. Fortasse erat concubina *. הוֹלִיד in Hiphil est, & sic verto, *Caleb generare fecit* (vel *parere fecit*, Ma.) *Azubam*, i. e. illi junctus est [f]; *& etiam Jeriotham*: duas vel simul, vel successivè, habuit uxores [g]. ¶ *Fuerúntque filii ejus*] Non *Calebi*, nam pronomen est fœmineum [h]; sed vel *Azubæ* [i], vel *Jerioth* [k], quæ proximè antecedit: & filios *Hazubæ* recenseri volunt infrà v. 42, &c [l].

19. *Cúmque mortua esset Azuba, accepit uxorem Caleb Ephrata*] Fortasse quòd *Jerioth* sterilis esset [m]. Ab hac urbs Bethlehem *Ephrata* dicta [n].

20. *Uri genuit Bezeleel*] Alius hic ab illo *Bezeleel* Exod. 38. 22. nec mirum patrum & avorum nomina in utroque consentire [o].

21. *Ingressus est*] Scil. in cubiculum, concumbendi cum ea causâ; q. d. Rem habuit cum ea [p]. ¶ *Ad filiam Machir*] Filii Manassis, Gen. 50. 23 [q]. ¶ *Patris Galaad*] Id est, Principis vel domini Galaad [r]. *Pater* pro Principe sæpe ponitur in hoc capite *. Sic *pater Thecuæ*, vers. 24. pro Principe Thecuæ [t]. Huic Moses dedit terram Galaad, Num. 32. 40. Unde Jair abnepos ejus multas ibi urbes possedit [v]. ¶ *Accepit eam*] *Acceperat eam*, sub. in *uxorem*, vel concubinam [x]. Quia ad eam accessisse, postea eam duxisse, dicitur, videtur Scriptura innuere, quòd priùs cum ea concubuerit, postea demum in matrimonium assumpserit †.

22. *Jair*] Qui *filius Manassis* nominatur Numer.

[z] Ca.
[a] Mar. sim. Ma.
* Os.
[b] Ma.
[c] V. in Tig. not. & in Mar.
[d] Ca.
* Mar.
[f] Mar. Ma.
[g] Ma.
[h] Ma.
[i] Mar. Ma.
[k] Pi. Ma.
[l] Q. in Ma.
[m] Os.
[n] Q. in Ma.
[o] Mar.
[p] Pi.
[q] Me.
[r] Ità L. Me. Mar. V. Ma.
* Mar.
[t] Me.
[v] Mar.
[x] V.
† Os.

habitârunt parentes ejus. Hoc *Sobal* tranſcripſit filiis ſuis [r]. Alterum verò dimidium poſſidebat *Sobalis* frater *Cariathiarim*. Porrò, *videre* ſive *cernere* hæreditatem dicimur, cùm eam adimus & poſſidemus [s]. Alii, *qui contemplabatur*, ſive *aſpiciebat*, ſive *videbat*, *dimidium Hamenuchoth*, P. V. Ti. Strig. vel *Manuchoth*, Strig. i. e. loci fortè à fertilitate & amœnitate agri ità dicti [t]. q. d. Qui curam gerebat, ſive Princeps erat, iſtius loci. Hîc enim רואה *principem* ſign. nam Principis eſt contemplari ſuos [u]. Hinc nomen *Epiſcopi*, ſive *Inſpectoris*, cujus munus eſt gregis ſui converſationem diligenter intueri [a]. Alii, *dimidiæ Manuchothæ vates*, Ca. Senſus eſt, *Sobal* ibi Prophetæ ſeu Doctoris officio functus eſt; Prophetæ enim olim *Videntes* vocabantur [b]. Al. *Haroe* pater incolarum *partis Menuchotharum*, JT. i. e. regionis *Manachatæ*, in fine *Judæ*, *Benjaminis* & *Danis*; ut apparet cùm ex hoc loco, tum infrà 8. 6 [c]. [Alii ſic;] Eſt nomen proprium filii *Sobal*, *Haroe ebaſi hammenuchot* [d]; qui infrà 4. 2. eodem penè nomine *Reajah* nuncupatur: quod mihi ſanè probatur. Noſter autem [e] Interpres ſæpe nomina propria Hebraica in Latinum convertit [f].

[r] T. [s] Lt. [t] V. [u] V. ſim E. [a] E. [b] Oſ. H. in La. [c] Jun. Mu. [d] La. ſim. [e] Mu. [f] Ma.

53. *Et de cognatione Cariathiarim, Jethrei, &c.*] Rectiùs, Et hæ ſunt *cognationes*, ſeu *familiæ*, in oppido *Kiriathiarim*, quæ à prædicto *Sobal* deſcenderunt, nimirum *Jethrei*, &c [f]. Hæ ſcil. familiæ ortæ ſunt ex *Sebobale* præter *Harocum*; ex collatione versûs præcedentis. Enumerantur hîc familiæ in quas *Kiriathjebarimani* fuerunt diſtributi [g]. ¶ הַיִּתְרִי וגו׳] *Ithreus*, &c. Singularia pro pluralibus [h]. ¶ *Ex his egreſſi ſunt*] Iſta *egreſſio* aut ſignificat cognationem & genus, aut colonias ab iſtis deductas [i]. ¶ *Saraitæ & Eſthaolitæ*] i. e. Incolæ utriuſque oppidi, *Saraa* & *Eſthaol* [k]. De quibus vide Joſ. 15. 33 [l].

[f] Oſ. Belg. [g] Pi. [h] V. ſim. Pi. [i] V. [k] Oſ. [l] Ma.

54. *Salmæ filii*, &c.] Hic locus ejuſmodi eſt, ut nihil annotare poſſim niſi me nihil in eo intelligere [m]. *Filii Salma*, (ſub. *ſunt*, Pi.) *Bethlehem*, vel *Bethlehemitæ*, *& Netophathi*, Mo. P. vel *Netophatæi*, JT. ſim. M. Strig. *Filii Salma* ſunt plerique qui habitârunt in oppido *Bethlehem*, & *Netophati*, Oſ. ¶ *Coronæ* (vel *diademata*, P. *ornamenta*, Ca. *corona*, Strig.) *domûs Joab*] i. e. Præcipui in illa familia [n]. Ex quibus orti ſunt aliquot præſtantes viri, ornamenta iſtius familiæ, nempe *Aſahel*, & *Abiſai*, &c [o]. ¶ עַטְרוֹת] [Aliis eſt proprium nomen:] *Ataroth domûs Joab*, [o]. *Hatarothani è familia Joabi*, JT. Heb. *Hatroth*: Urbs pro incolis [p]. ¶ *Et dimidium requietionis Sarai*] i. e. Dimidium tractûs cui à requietione nomen, ubi Saraitæ habitabant, ad eorum jus pertinebat de quibus agit [q]. ¶ וַחֲצִי הַמְּנַחְתִּי הַצָּרְעִי] *Et dimidium Manachti* (vel *Menahethorum*, P. ſim. Ti. Ca. Strig.) *Sorbi*,

[m] Ca. [n] Mar. ſim. T. Oſ. [o] Oſ. [p] Pi. [q] Mar.

1. EX *Achinoam Jezrahelitide*] Nempe, ex illa *Jezrael* in tribu *Juda*, Jos. 15. 55 [a]. Erat & altera *Jezrael* in tribu *Manasse*, Jos. 17. 16 [b]. ¶ *Daniel*] Qui & *Chileab*, 2 Sam. 3. 3 [c]. Primarium nomen erat *Daniel*, q. d. *Deus à NABALE me vindicavit*: Dictus est & *Chileab*, i. e. similis patri, nempe Davidi; qualem hunc esse Deus voluit, quòd ævi illius derisores assererent hunc esse prioris mariti, scilicet *Nabalis*, filium [d]. ¶ *De Abigail Carmelitide*] Sic dicitur, quòd fuisset uxor *Nabal Carmelitæ* †.

2. *Tertium Absalom*, לְאַבְשָׁלוֹם] Præfixum ל *Lamed* hîc redundat. Sic infrà 5. 2. וּלְנָגִיד מִמֶּנּוּ, *& princeps ex eo*, scil. *egressurus erat*; q. d. illi promissum regnum. Sic 1 Par. 28. 21. לְכָל־נָדִיב, *omnes spontanei*, scil. *aderunt tibi*: & cap. 29. 5. לַזָּהָב & לַכֶּסֶף, pro הַזָּהָב & הַכֶּסֶף, ut v. 2. dicitur [f].

3. *Jethraham de Egla uxore sua*; ità Mo. ο'. M. Tig. sim. Sy. Ar. Pi. לְעֶגְלָה אֵשֶׁת] *Ipsi Heglæ viræ ejus*, Ma. *Heglæ*, cujusque *uxoris ejus*, JT. Omisso supplemento est ἀπὸ ζεύγματος· nam nomen uxoris ad præcedentes quoque fœminas referendum est [g]. Vide dicta ad 2 Sam. cap. 3. v. 5 [h].

4. *In Jerusalem*, בִּירוּשָׁלַםִ] Vox hæc non est dualis numeri, (ut minùs attento videri possit,) sed singularis; quia *Mem* in fine non est servilis, sed radicalis [i].

5. *Quatuor de Bethsabee*, &c.] At Prov. 4. 3. Salomon dicitur *unigenitus ex matre sua*. Resp. 1. *Unigenitus* erat, non propriè, (hoc impedit filius ex adulterio susceptus,) sed q. d. *unicè dilectus*, ut ibi transferunt ο' [k]. Alioqui *Nathan*, ad quem Christi genealogiam Lucas deducit, non fuisset filius *Davidis*, sed *Uriæ* [l]. Resp. 2. Tres priores fuerunt filii Uriæ, adoptati à Davide [m]; ad compensandam misellis injuriam adempti parentis [n]. Salomonem postremum nominat è Bethsabee liberis, quia ad eum rediturus est sermo [o]. ¶ *Filia Ammiel*] Hæc in 2 Sam. 11. 3. dicitur *filia Eliam* [p]. {Vide ibi annotata.}

6. *Elisama*] Idem hic qui in Samuele vocatur *Elisua* [q].

7. *Noge*] Qui & *Elisua*, 2 Sam. 5 *.

8. *Eliada*] Idem qui 1 Chron. 14. 7. vocatur *Baaljada*. Ista nominum diversitas nihil nos movere debet, neque hîc, neque alibi. Qui vulgò *Clodoveus* Rex dictus est, idem *Luduinus* & *Ludovicus* apud Cassiod. & *Hludovicus* apud Hincmarum, appellatur [r]. ¶ *Novem*] Ità hoc loco 13 filii Davidis numerantur, cùm 2 Sam. 5. 14, &c. tantum 11 habentur. Quæ discriminis ratio? Resp. 1. Q. librariorum culpam esse

[a] Me.
[b] T. ex San.
[c] Ma. & Pi. ex Jun. V.
[d] He. in BA. 1. 2. 55. 663.
† V.
[f] Glass. gram. p. 683.
[g] Pi.
[h] Me.
[i] Pi.
[k] T. sim. E. La.
[l] T.
[m] V. L. Mar.
[n] T. sim. La.
[o] G.
[p] V.
[q] K. in Muis Mar.
* G.
[r] Muis in variis sacris.

patre seu conditore *Etam*. Sic suprà 2. 49. *Et peperit uxor Saaphi Abi Madmenah, & Abi Guibha*; i.e. patrem *Madmenæ*, & patrem *Gabææ*[n]. *Atque hæc familiarum capita*; *Etamus*, *Jezrael*, &c. Ca. Alii, *Ele pater Etham*; ut *Ele* sit proprium nomen, Q. in M.

4. *Phanuel*] Aliàs *Chareph*, suprà 2. 51. ¶ *Pater Gedor*] Vel *Gedoræorum*, JT. ex parte; nam ex parte etiam sunt ex *Jeredo*, v. 18[o]. Num hic *Geder* qui v. 18. & 39? Idem sanè locus inter varios dominos alternare solet[p]. ¶ *Pater Hosa*] Heb. *Chusah*; aliàs *Schuehe*, infrà v. 11. per metathesin[q]. ¶ *Isti sunt filii Hur*] Tῷ *Hur* dedit filium *Uri* suprà 2. 20. hîc adjungit illi duos filios[r]. ¶ *Primogeniti Ephrata*] Matris, non patris *Caleb*†; quia hic ex *Azuba* priore uxore alios filios habuit[t]. Ab ista *Ephrata* Bethlehem dicta est Ephrata[v]. *Primogeniti Ephrata*, i.e. *Calebi* ex *Ephrata*, suprà c. 2. v. 19[x]. ¶ *Patris Bethlehem*] *Bethlehem* est nomen vel filii Ephratæ[y]; vel loci: *patris*, i. e. Principis[z]. Sic *pater* (i. e. Princeps) *Gedor*[a]. Sic Naamanem servi ejus *patrem* vocant, 2 Reg. 5[b]. At *Salma*, hujus filius, dicitur *pater*, vel *princeps*, *Bethlehem*, suprà 2. 51. Resp. 1. Filii principatus tribuitur patri[c]; quia filius est quasi una persona cum patre[d]. 2. Pater & filius uterque videtur fuisse Princeps *Bethlehem*, vel simul, vel successivè†. *Hur* eam à matre Ephrata accepit, & ab ipso Salma[f]. Al. *patris Bethleehemitarum*, scilicet, ex parte; nam ex parte hi orti sunt ex *Salma*, suprà 2. 54[g].

5. *Assur*] Filio Chetzronis posthumo, ex Abia uxore[h], suprà 2. 24[i]. Cùm pater non exprimitur, Abulensis proximè superioris putat: Regula cum aliis est communis, quàm verè nescio[k]. ¶ *Patri Thecuæ*] i. e. Filii sic dicti[l]: vel *Thekohæorum*, JT. vel Principi loci sic dicti[m].

6. *Et Themani, & Abastari*] Nomina gentium, non autem propria; q. d. *Themenæos & Asthaæos* *.

7. *Et Ethnan*] Vertunt, *& Ethnan*, & Kotz, JT. Pi. Glass. Eclipsis frequens in hoc scriptorum genere[n]. Confirmatur ex consequentia sententiarum; quia mox seq. ver. commemorantur filii *Kotsi*. Videtur autem vox וְקוֹץ hîc omissa à librario per errorem, quia eadem vox ponitur in principio versûs sequentis[o]. Sic v. 13. deest nomen *Mehonothai*, ex v. 14. item cap. 7. v. 18. deest *Schemidah*, ex v. 19. &c*.

8. *Cos*] Describit generationem *Cos*, quamvis patrem ejus non exprimat, nec antea meminerit[p]. Idem videtur esse cum *Cenez*, ver. 13. unde uterque à communi avo dictus *Cenezæus*[q]. *Cos* faciunt filium *Ethnam*, qui proximè præcessit. ¶ *Et cognationem Abarehel filii Arum*] i. e. Familia dicta *Arahel* à *Cos* processit ex filio ejus *Arum*[r].

9. *Fuit*

[n] BP. I. 14. 144.
[o] Jun. Pi. Ma.
[p] Mar.
[q] Pi. ex Jun.
[r] Mar.
† Mar. V.
[t] Mar. fin. V. L.
[v] E.
[x] Pi.
[y] Q. in L.
[z] Mar. V. L. E. Me. La.
[a] Me.
[b] La.
[c] V.
[d] L.
† Ma.
[f] Mar.
[g] Pi.
[h] V. fin. Pi. Mar.
[i] Pi.
[k] Mar.
[l] Q. in La.
[m] Mar. ex V.
* V.
[n] Jun.
[o] Pi.
* Glass. gram. pag. 724.
[p] V.
[q] T.
[r] Mar.

bus votum affine est; ex quo fit ut vota non falsò juramenti nomine appellentur. Sic Matt. 5. 33[l]. Est hîc ἀνανταπόδοτον· deest enim consequens enunciati connexivi, nempe votum seu promissio certi facti ad honorandum Deum[m]. [Variè supplent.] Te sanctè perpetuò colam, & donis Altaria tua cumulabo[n]. Vel, Vacabo contemplationi sapientiæ & doctrinæ Legis[o]. Tum me gratum tibi exhibebo, te celebrabo & colam, tibi parebo[p]. Alii volunt esse formulam deprecativam, & τὸ *si* affirmativè capiendum, pro *utinam* : Lexica tibi plura exempla suppeditabunt : unde hîc reddi potest, *Utinam benedixeris*, &c[q]. ¶ *Et feceris me à malitia non opprimi*, [וְעָשִׂיתָ מֵּרָעָה לְבִלְתִּי עָצְבִּי] *Et feceris à*, vel *de*, *malo*, *ut non contristet*, vel *dolore afficiat*, *me*, Mar. sim. Mo. Ma. Jun. Pi. Trajectio est, ut Gen. 5. 29[r]. Alludit ad nomen suum; q. d. Habeo nomen à dolore, veruntamen affici nolim dolore[†]. [Sy. totum hunc versum in tertia persona reddit ; *Sit manus ejus tecum, servétque te à malo.*] *Et feceris me à malo non opprimi* : ut superem difficultates in quibus versor propter vicinos hostes populi Dei; magna enim est afflictio vicinus malus[t]. *Et feceris* liberationem *à malo*, *nè dolore afficiar*, P. sim. V. *feceris que me* liberum *à malo*, *ut non noceat mihi*, M. Ti. sim. Mar. Posset & ità jungi, *& feceris ut non doleam ob malum*, i. e. accepto incommodo & damno. Est enim duplex constructio apud Hebræos. Subaudiendum autem, *faciam talia & talia*[v]. *Et malum tuum sic gubernaveris*, *nè mihi molestiam exhibeat*, Strig. *atque sic egeris cum malo*, [quasi esset בְּרָעָה,] *ut me non afficiat dolore*, Belg. Et feceris signum, seu miraculum, nè unquam malum me lædat[x]. ¶ *Et præstitit Deus*, &c. [וַיָּבֵא וגו'] *Et attulit*, vel *adduxit*, &c. Mo. ο'. *evenire fecit*, P. V. sim. JT. Dedit illi talem eventum qualem optabat[y].

11. *Caleb*] Hujus generationem suprà in parte descripsit, hîc describit aliqua quæ ibi non erant expressa[z]. Verùm *Caleb* hic alius fuisse videtur à filio Jephone. Sed quis pater Calebi ? An *Jabes*[a] ? ¶ *Pater Esthon*] i. e. Princeps illius loci[b]. Potiùs *Esthon* vir est, quia v. 12. *genuit*, &c[c].

12. *Esthon*, &c.] Hic *Esthon* conditor fuit urbis *Esthon*[d]. ¶ *Genuit Beth-rapha*] Vel *familiam Raphæ* ; sic in seq. *familiam Phaseachi*, *& familiam Theeinæ*, Ma. ex Jun. ¶ *Patrem urbis Nahas*] Heb. *patrem* (vel *patris*, Q. in Ma.) *Hir-Nachas*, Ma. ¶ *Hi sunt* (vel *fuerunt*, JT.) *viri Recha*] Ità M. Ti. i.e. Eorum familiæ *Rêcham* incoluerunt[†].

13. *Filii autem Cenez Othoniel*] Primus Judex, de quo Jud. 3. 9[f]. Non constat an *Othoniel* fuerit immediatus filius Kenazi, an aliquis ex posteris ejus[g]. [Alii reddunt,] *Et*, vel *item*, *filios*, sive *posteros*, *Kenazi*, *Othonielem*, &c. sub. ex ver. 11. *Celub genuit*. Nam

[l] Jun.
[m] Pi.
[n] Ma.
[o] E. ex L.
[p] Os.
[q] Ma.
[r] Jun. Ma.
[†] Pi.
[t] Os.
[v] V.
[x] Mar.
[y] V.
[z] L.
[a] Mar.
[b] V.
[c] Mar.
[d] V.
[†] Me.
[f] Idem.
[g] Ma.

Habitaverunt ibi, ο'. Mo. &c. Erant in propinquo aulæ, ut eos ad manum Rex haberet, si eorum operâ uti vellet[o]. *Manserunt* (vel *habitârunt*, Pi.) *illic*, JT. scilicet in Babylonia: qu. d. non redierunt in Judæam cum aliis Judæis Hinc percipitur Esdram hunc librum scripsisse post reditum Judæorum ex captivitate Babylonica[p].

24. *Filii Simeon*] De his hîc dicuntur quæ consona non videntur cum dictis Gen. 46. & Num. 26. nempe, quoniam idem plura nomina habuit, & hîc supplentur aliis locis omissa[q]. Quæ hîc dicuntur obscura sunt, quia de hac re nullum apparet in Scriptura vestigium[r]. ¶ *Namuel*] Qui *Jamuel* Gen. 46. 10 †. ¶ *Jarib*] Hujus non meminit sacer textus Gen. 46[t]. Fortè idem erit cum *Sohar*, cujus hîc nulla est mentio[v]. Vel fortè *Jarib* fuit ex nepotibus Simeonis[x]. Vel, qui hîc *Jarib*, vocatur *Jachin* Gen. 46. 10. ¶ *Zara*] Heb. *Zerach*: Gen. 46. 10. videtur appellari *Izochar*. Et hîc omittitur *Obad*, qui ibi exprimitur[y].

25. *Sellum filius ejus*] Nempe Saulis[z], cujus proximè mentio facta fuerat[a]. Et alii deinceps quisque præcedentis filius[b].

27. *Non potuit adæquare summam filiorum Juda*, לֹא הִרְבּוּ עַד בְּנֵי יְהוּדָה] *Non multiplicati sunt usque ad filios Judæ*, Jos. 19. Jun. [sim. plerique:] *usque ad numerum filiorum Jehudæ*, M. Ti. Nec Judam, nec alias quasdam Tribus, æquavit; ut patet in duplici populi censu, altero Num. 1. 22. altero 26. 14[c]. Nam Jacob Simeoni, ob fidem violatam, maledixerat. Qui igitur & sibi & posteritati suæ consulere volet, is Deum timeat, & piè vivat[d].

28. *Habitaverunt in Bersabee*, &c.] Urbes hæ ferè ponuntur Jos. 19. in tribu Simeon †.

29. *In Tholad*] Hebræi, in locorum nominibus compositis, priorem partem, compendii causâ, sæpe omittunt; ut hîc *Tholad*, pro *El-Tholad* Jos. cap. 19. vers. 4[f].

31. *Hæ civitates eorum usque ad regem David*; ità ο'. Sy. עַד מְלוֹךְ דָּוִיד] *Donec* (vel *usque dum*, M. Ti.) *regnavit David*, P. V. *usque ad imperium* (vel *regnum*, Ar.) *Davidis*, Os. Hoc dicitur propter *Siceleg*, quæ cùm esset in sorte Simeon, ut patet ex hoc loco, facta tamen est Regum Juda, ut habemus 1 Sam. 27. 6[g]. Davide fautore, videntur hæ civitates, aut earum pars, ad posteros Judæ rediisse. Ac præsertim post scissum regnum Tribus Simeon Tribui Juda quî poterat permixta manere[h]? Alii, *quamdiu regnavit David*, scil. cum posteris suis, usque ad captivitatem Babylonicam[i].

32. *Villæ eorum*] Paulò majores, sive oppida[k].

[o] Os.
[p] Pi.
[q] Mar.
[r] San.
[t] Mi. Me. Os.
[v] Me. sim. Os.
[x] Me.
[y] Os.
[y] Ma.
[z] Os. Me. Mar.
[a] Me.
[b] Mar.
[c] Me.
[d] Os.
† Mar.
[f] BP. pag. 145.
[g] Me.
[h] Mar.
[i] Pi. et Jun.
[k] Os.

33. *Usque*

præ multitudine dispersi sunt : i. e. Angustior fuit locus
habitationis hujus Tribûs, quàm ut tot tantíque viri
simul in vicinia habitare possent : quare ex iis qui-
dam novas sedes quæsiverunt. Observabile est, De-
um in hac maledicta tribu viros quosdam præstan-
[p] Os. tes excitâsse [p].
[q] Ma. 39. *In Gador*] De qua Jos. 15. 58 [q]. Aliis eadem
[r] Jun. quæ *Gedera*, sive *Gederothaim*, Jos. 15. 36 [r]. ¶ *Us-*
† Ma ex V. *que ad orientem vallis*] Quæ scilicet erat juxta *Ghedor* †.
Usque ad orientalem tractum (Heb. *ortum*, scil. Solis, Pi.)
ipsius vallis, quæ protenditur ab *Ephesdammim Hek-*
[s] Ma. ex *ronem* usque. Vide 1 Sam. 17 [s]. Usque ad locum qui
Jun. dicebatur *Vallis orientalis*. ¶ *Ut quærerent pascua*
gregibus] Olim Principes & primates ex agricultura
& pecuaria sibi reditus parabant, nec tam crebris ex-
[v] Os. actionibus subditos exhauriebant [v].
40. *Et terram latissimam*, &c.] Hæc per parenthesin
[x] V. legenda [x]. ¶ *In qua antè habitaverant de stirpe*
Cham, כי מִן־חָם וגו'] *Quia habitatores ejus* erant
de numero *filiorum Ham*, qui habitaverant *illic olim*,
V. | sim. omnes.] *De Cham habitaverant priùs* quidam
ibi, M. Id est, Cananæi habitârunt ibi, quorum reli-
[y] Mar. sim. quiæ diu in Terra promissionis habitârunt [y]. Hi enim
La. prognati ex *Canaan* filio *Cham* [z]. *De stirpe Cham*; de
[z] La. stirpe quam Noe devoverat & velut proscripserat : un-
[a] G. de nullius juris capaces censebantur [a]. Sensus loci
est, Simeonitæ, crescente numero, cùm arctè habita-
rent, præsertim in medio Tribûs Juda, quæ in schisma-
te facto sub Roboam suas urbes à Simeonitis recepit,
hac de causa Cananæos vicinos invaserunt, eorúm-
que urbes & agros occupaverunt initio regni Eze-
chiæ : sed modico tempore iis gavisi sunt, nam anno
sexto Ezechiæ cum reliquis tribubus captivi abducti
[b] La. Me. sunt, 2 Reg. 17 [b]. Hæc verba continent ætiologiam
sequentium, nimirum quo jure eos profligaverint,
quòd essent de stirpe *Cham*, nempe *Pelistæi*, Gen.
[c] Ma. ex 10. 14 [c]. Apparet hinc, & 5. 10, 19. multa bella à
Jun. privatis, aut à tribubus, gesta quæ instituto suo mi-
[d] G. nora vetus historia prætererat [d].
41. *Percusserunt tabernacula eorum*] i. e. Domos,
† T. vel tentoria, in quibus more pastorum habitabant †.
Frequenter tum in tabernaculis habitabant, ut, pa-
[f] Os. scuorum ratione, faciliùs locum mutare possent [f].
Tentoria, i. e. eos qui illic habitabant : Met. subjecti.
¶ *Deleverunt eos usque in præsentem diem Usque in di-*
em illum, JT. vel potiùs, *hunc*; putà, quo scribebat
Esdras. Ellipsis, (cui similis est infrà 5. ult.) nam ple-
nus sermo esset, Quæ internecio seu devotio durat us-
[g] Pi. que ad diem hunc [g].
42. *De filiis quoque Simeon*] Quando hæc accide-
rint non habemus ex Scriptura. Probabile est eodem
tempore Ezechiæ hanc etiam expeditionem susceptam

pes, &c [h].

16. *In Galaad & Basan*] At *Galaad* data est Manassi, Deuter. 3. 13. Scilic. pars illius, non tota. At certè tota *Basan* illi data, ibidem. Sed particula aliqua relicta est, quæ Gaditis daretur: aut cum tempore loca mutata sunt [i]. *Habitârunt* hi *in* regione *Galaad*, quæ fuit *in* regno *Basan* [k]. *Basan* dicitur & metropolis, (ut hoc loco,) & tota regio [l]. ¶ *In viculis ejus*] i. e. *Basanis*. Heb. *filiis ejus*. Cùm *metropolis* sit *Basan*, & aliæ urbes *matres*, par est ut viculi dicantur *filiæ* [m]. ¶ *In suburbanis Saron*] Agri pascuosissimi, de quo infrà 27. 29 [n]. Erat hæc *Saron* campestris regio Libano subjecta, indè à Basane in sorte Gadis: Ergò alia erat *Saron* inter montem *Thabor* & stagnum *Tiberiadis*, quam Eufeb. & Hi. describunt [o]. ¶ *Usque ad terminos*, עַל־תּוֹצְאוֹתָם] *Usque ad* (vel *juxta*, Ti.) *exitus* (vel *fines*, Tig. not.) *eorum*, P. V. Mar. *usque ad finem ejus*, Strig. Totam eam regionem tenuerunt [p]. *Quaquà patet*, &c. Ca. *& in extremitatibus eorum*, M. *secundùm fines suos*, JT.

17. *Omnes ii numerati sunt*, הִתְיַחְשׂוּ] *Genealogizati sunt*, Mo. *recensiti sunt*, Ti. P. nempe *per familias suas*, Ti. vel, *per genealogias*, M. *per genera distribuendo se*, &c. JT. Ità pendet oratio usque ad verba, *gesserunt bellum*, v. 19. Sed simpliciùs sic verto, *per familias recensuerunt se* [q]. *Propagârunt se*, Sy. *propagati sunt*, Ar. ¶ *In diebus Joatham*, &c.] Heb. *Jothami regis Jehudæ*, quum Proregem ageret, &c. 2 Reg. 15. 5 [r]. Hujus censûs non alibi meminit Scriptura †. ¶ *Et in diebus Jeroboam*] Vel Jeroboami primi [t]; de quo, quia celebrior est, sermo esse videtur, cùm nihil aliud additur [v]: vel Jeroboami secundi [x], qui eorum Rex erat, 2 Reg. 14. 23 [y]. Hic enim *Jotham*, coævus fuit, 2 Reg. 15. 5 [z]. Vix fieri potest ut iidem vixerint utriusque censûs tempore, sive *Jeroboam* hic primus fuerit, sive secundus: Quare *omnes hi*, &c. accipio, q. d. domus & cognationes eorum [a].

18. *Viri bellatores*, מִן בְּנֵי חַיִל] Fuerunt *de filiis robustis*, P. V. sim. ό. H[s], *ex fortissimis*, V. Fuerunt *viri fortes*, Ti. V. sim. M. vel, *gens belligerans*, ε'. Sic verto, *Quod attinet ad filios Reubenis*, &c. qui erant è *strenuis*, Heb. *è filiis roboris*, Pi. Nam fortes creantur fortibus [b].

19. *Dimicaverunt contra Agaræos*, ' וַיַּעֲשׂוּ וגו] *Fecerunt quoque*, P. V. sub. *qui sequuntur*. Hi fuerunt filii Israelis qui dederunt nomina istis populis [c]. *Fecerunt bellum cum Hagarenis*, Pi. ¶ *Ituræi verò, & Naphis, & Nodab*] Nempe, *præbuerunt eis* (scil. Agarenis) *auxilium*, ut sequitur in v. 20. Os. Hebr. *& Jetur, & Naphis, & Nodab*, Mo. Ma. P. Ti. *Dimicârunt*, scil. Reubenitæ, contra Ituræos, &c [d]. id est, contra Ismaelitas

[h] Q. in Ma.
[i] Mar.
[k] Os.
[l] V.
[m] V.
[n] Jun.
[o] Ms.
[p] Mar.
[q] Pi.
[r] Ma. ex Jun.
† Me.
[t] Me. ex To.
[v] Me.
[x] Jun. Ma. L.
[y] Ma. ex Jun.
[z] L.
[a] Me.
[b] Mar.
[c] V.
[d] Mar.

[illegible] nictus [n]. Nam à Deo ipso confectum [illegible] Peculiari Dei auxilio gestum erat [o]. ¶ *Habitaverunt pro eis*; pro Hagaræis [p]: תַּחְתֵּיהֶם] *Loco eorum*, JT. ¶ *Usque ad transmigrationem*] Vel *deportationem suam*, JT. nempe illam insignem captivitatem sub Rege Assyriorum [q]. Vide suprà v. 6 [r].

23. *A finibus Basan usque Baal, Hermon, & Sanir, & montem Hermon*] Sic M. P. Ti. Hi montes contigui sunt, & in longum porrecti †. Alii, *& Seniram, id est, montem Hermonem*, JT. Pi. Confirmatur ex Deut. 3. 9 [t]. De *Baal-Hermon* vide ad Jud. 3. 3 [v]. ¶ *Ingens quippe numerus erat*, הֵמָּה רָבוּ] Ad verb. *ipsi multiplicati sunt*, V. quòd *multiplicati essent*, P. V. *multùm* enim *creverant*, M. sim. Ti. Jun. Pi. q. d. Præ magna multitudine occupaverunt omnia loca à Basan, &c [x]. Novit Deus pro ratione multitudinis hominum etiam possessiones sufficientes donare; modò ipsi fidamus, & in timore Dei officium nostrum faciamus [y]. *Ibique creverunt & multiplicati sunt*, Sy.

[o] Me. [p] Mar. [q] V. [r] Pi. † Me. ex Adrich. [t] Pi. [v] Ma. [x] V. [y] Os.

26. *Suscitavit — spiritum Phul*, &c. ità ό. M. P. Mo. V. וַיָּעַר] *Excitavit*, Sy. Strig. Ca. Movit istum ut pararet expeditionem contra illos. Duo isti Reges [nempe *Phul* & *Thelgatphalnasar*] non vixerunt eodem tempore; propterea separavit eos [z]. ¶ *Et transtulit Ruben*, &c. ità ό. sim. Strig. וַיַּגְלֵם לָראוּבֵנִי וגו׳] *Et transtulit eos, Reubeniten*, &c. Mo. *& transtulit eos*, nempe *Reubenitas*, &c. M. Ti. sim. Pi. *ut deportaret ipsos Reubenitas*, JT. *qui captivum duxit* tribum *Reubenitarum*, Sy. sim. Ar. [Subintelligunt מַטֵּה ad ל, & faciunt notam genitivi.] ¶ *Adduxit eos in Labela*] Heb. *in Hala*, G. Mar. ut 2 Reg. 18. 11. Mar. Vide quæ ad 2 Reg. 17. 6. diximus. ¶ *Et Hara*] Q. intelligunt Mediæ montana, quòd vox Syriaca eam interpretationem recipiat [a]. Mediam certè montosam regionem fuisse produnt. Forsan *Hara* est *Aria* regio, de qua Strabo l. 11. Plin. 6. 54 [b]. Apparet autem hîc eadem loca exsilii Hebræorum attribui facto Theglathphalasari quæ 2 Reg. 17. tribuuntur facto Salmanasari; credo, quòd ambo victos à se populos in eas transtulerint regiones quæ ab hominibus vacabant maximé [c].

[z] V. [a] G. [b] Ma. sim. G. [c] G.

CAP. VI.

1. Filii *Levi*] Post *Simeon* (cui ob locorum vicinitatem *Gad* & *Manasse* juncti sunt) ordine nativitatis sequitur Levi [a]. Deducitur hîc linea sacerdotum per stirpem *Sadoc*, non *Abiathar*: itaque non

[a] Mar.

victimas, &c[t]. ¶ *In omne opus Sancti sanctorum*] i. e. Partis sanctissimæ, nempe intimæ, ubi sita erat Arca[v]. *Sanctum sanctorum* aliquando accipitur pro adyto, aliquando pro partibus Templi in quibus versabantur sacerdotes[x].

50. *Hi filii Aaron*] Lineam Pontificiam hîc repetit nihilo mutatam à superiori v. 3. nisi quòd priùs eam deduxit ad captivitatem, nunc tantùm ad tempora Salomonis[y].

54. *Hæc habitacula eorum*, &c.] Conferenda hæc quæ sequuntur cum Jos. 21[z]. ¶ *Per vicos*, לְטִירוֹתָם] *Per palatia eorum*, P. Hæc vox sign. domos insignes, & lapide polito ædificatas[a]. ¶ *Atque confinia*] Heb. *in termino eorum*, P. Ma. In finibus suis, vel in regione eorum; nam regio quælibet certis limitibus & finibus est distincta[b].

55. *Dederunt*] Nempe, filii Israelis, Jos. 21. 3[c].

57. *Dederunt civitates*, &c. נָתְנוּ אֶת־עָרֵי יְהוּדָה הַמִּקְלָט וגו׳] [Variè reddunt.] *Dederunt civitates refugii, Hebron* viz. *& Libnah*, M. Ti. [Prætereunt vocem יְהוּדָה intactam, quomodo & Vulgatus interpres.] *Dederunt urbes Jehuda retractûs, Hebron*, &c. Mo. vel, *ex urbibus Jehudah*, urbes *evasionis, Hebron & Libna*, P. V. At sola *Hebron* in tribu *Juda* erat civitas refugii, Jos. 20. 8. *Lobna* non erat civitas refugii[d]. [Alii ergò aliter vertunt:] *Dederunt civitates Jehudæ*, civitatem *receptûs Chebronem, præterea Libnam*, JT. *Hebronem liberam civitatem refugii, & Libna*, Belg. *civitates Jehudæ*, nempe *Hebron civitatem refugii*, &c. Angl. *Hebronem inter civitates refugii; postea Libna*, Gal.

58. *Helon*, חִילֵן] *Hilen:* quæ *Cholon* Jos. 15. 51. & 21. 15[e]. propter affinitatem *Hirek* & *Holem*[f].

59. *Asan*] Hebr. *Chasan*, Ma. quæ *Haim* Jos. 15. 32. & 21. 16[g].

60. *Almath*] Heb. *Halemeth*; quæ *Halmon* Jos. 21. 18[h]. ¶ *Civitates tredecim*] At hîc sunt tantùm undecim[i]. Omittuntur hîc duæ quæ scribuntur in Jos. 21. 13, &c[k]. nempe *Jutta* & *Gibbon*, de quibus Jos. cap. 16. & 18. 25[l].

61. *Filiis autem Caath residuis de cognatione sua*] Vel, *de cognatione* (sive *familia*, P. Mo. Ti.) *tribûs*, V. M. ο'. in Nobil. sub. *Levi*, V. i. e. Qui non erant de semine Aaronis, & tamen de *Caath* descenderunt[m]. *Residuis*, i. e. qui non erant sacerdotes. Vide Jos. 21. 5[n]. [Al. aliter:] *Item filiis Kehathi reliquis à familia unius tribûs*, &c. JT. scilicet *Ephraimi*, infrà v. 66. & *Danis*, Jos. 21. 23[o]. Hæc enim ibi explicantur quæ hîc omittuntur[p]. Multa in hoc versu subaudienda sunt, alioqui locus hic erit valde obscurus[q].

¶ *Dederunt*

[t] Me. [v] Pi. [x] V. [y] Mar. [z] Ma. [a] V. [b] V. [c] Pi. [d] Mar. sim. Ma. [e] Ma ex Jun. sim. V. [f] V. [g] Ma. ex Jun. [h] Jun. Ma. V. [i] Ma. [k] V. [l] Jun. Ma. [m] Os. [n] Ma. [o] Jun. Pi. Ma. [p] Ma. [q] V.

ſequenti verſui conjungitur, & reliquum hujus verſûs parentheſi includendum, (*fuerunt autem*, &c[b].) ¶ *Fuerunt civitates in terminis eorum*] Heb. *termini ſui*, ο'. *Terminorum ſuorum*, i. e. poſſeſſionis ſuæ, ſcil. filiorum *Caath*, fuerunt hæ civitates[c]. *Civitates termini eorum*, i. e. pertinentes ad terminum ſeu regionem eorum[d]. *Fuerúntque* illis aſſignatæ *civitates in*, ſeu *cum*, *terminis eorum*, id eſt, cum tribus millibus cubitorum circa unamquamque illarum urbium. ¶ *De tribu Ephraim*] Nempe, dandæ erant eæ civitates[*].

67. *Dederunt ergò*] *Dederunt, inquam*, JT. *Dederunt autem*, ſcil. Ephraimitæ. ¶ *Urbes ad confugiendum*] *E civitatibus receptûs*, JT. Heb. *civitates receptûs*. Vide ſuprà 57[f].

68. *Jecmaam*] Heb. *Jokmebam*, ut 1 Reg. 4. 12[g]. quæ & *Kabizajima*, Joſ. 21. 22[h]. Eadem quæ *Jokmebam* per *Nun* Joſ. 12. 22[i]. Verùm illa erat Tribûs *Zebulunis*, data *Meraritis*, Joſ. 21. 34. hæc Tribûs *Ephraim*, data *Kebathitis*, ut hîc dicitur[k].

69. *Helon*] *Aialon*, ex tribu Danis; ex qua omittuntur hîc duo alia civitatum nomina, nempe *Elibeke* & *Ghibethon*, datarum Keathitis, quæ exprimuntur Joſ. c. 21. v. 23[l].

70. *Aner*] Quæ & *Tabanae* Joſ. 21. 25. ¶ *Balaam*] *Bilhamum*, quæ *Gath-rimmon* ib. & *Jiblebam* Joſ. 17. 11[m]. ¶ *His videlicet qui de cognatione —Caath*, &c.] i. e. Qui non Aaronidæ, ac proinde ſacerdotes, erant, ſed meri Levitæ, Joſ. 21. 20—26[n]. ¶ לְמִשְׁפַּחַת] *Ipſi familiæ*, P. ſub. *dederunt*, V. Pi. ex verſ. 67. Pi. Alii, eodem ſenſu, *pro familia filiorum Cabath*[o].

71. *Gaulon*] Ità Joſ. 21. 27. Heb. *Golan*. ¶ *Aſtharoth*] Quæ & *Beheſchtera* ibid[p].

72. *Cedes*] Quæ & *Kiſchjon* Joſ. 21. 28[q]. Diverſa hæc *Kedes Iſſacharians* ab illa *Napthalitica* infrà ver. 76[r].

73. *Ramoth*] Quæ & *Jarmuth* Joſ. 21. 29. ¶ *Anem*] Heb. *Ghanem*; quæ per craſin *Ghen-Ghanim* Joſ. 21. 29[*].

74. *Maſal*] Quæ & *Miſcheal* Joſ. 21. 30[t].

75. *Hukak*] Hebr. *Chukok*; quæ *Chelkath* Joſ. cap. 21. ver. 31[v].

76. *Hamon*] Heb. *Chammon*; quæ *Chamoth-Dor* Joſ. 21. 32. ¶ *Cariathaim*] Heb. *Kiriathaim*; quæ *Karthan*[x]. Diverſa hæc *Kiriathaim Napthalitica* ab illa *Reubenica* Joſ. 13. 19. & Num. 32. 37[y].

77. *De tribu Zebulon*] Hæc dedit illis 4 urbes, quarum 2 hîc omittuntur, quæ Joſ. 21. 34, 35. exprimuntur. ¶ *Remmono*] Quæ *Dimna* Joſ. 21. 25[z]. ¶ *Thabor*] Quæ & *Nahalal* Joſ. 21. 35[a]. At JT. in Joſ. 19. 12. exiſtimant hanc *Thabor* eſſe illam quæ ibi

[b] V.
[c] Mar.
[d] Pi.
[*] Oſ.
[f] Pi.
[g] Ma.
[h] Jun. Ma.
[i] Q. in Ma.
[k] Ma.
[l] Ma. ex Jun.
[m] Ma. ex Jun.
[n] G.
[o] V.
[p] Jun. Ma.
[q] Jun. Ma.
[r] Ma.
[*] Ma. ex Jun.
[t] Jun. Ma.
[v] Jun. Ma.
[x] Ma ex Jun.
[y] Ma.
[z] Ma. ex Jun.
[a] Jun.

ubi continenter filii *Schemidabi* enumerantur. Similes ellipses fuerunt suprà 4. 7, & 13. & cap. 6. v. 27 [a]. *Semida* fuit unus ex filiis *Galaad*, Num. 26. 32 [b].

19. *Et Leci*] Qui per metathesin *Chelek* Numer. c. 26. v. 30 [c].

20. *Bared filius ejus*] Nempe *Suthalæ*. ¶ *Thahath filius ejus*] *Baredi* [d]. Aut ordine geniti sunt, posterior à priore; aut, quod verius credo, omnes fuerunt *Ephraim* filii *: quod docent, 1. locus Num. 26. 35 [f]. 2. luctus Ephraim de iis versu 22 [g]. secùs sequeretur Ephraimum ultra 200 annos vixisse, quod ab illius temporis statu alienum videtur [h].

21. *Occiderunt eos*] Nempe filios vel nepotes Ephraim [i]. ¶ *Viri Geth indigenæ*] *Viri* civitatis *Geth indigenæ* Palæstinæ, Os. Indigenæ illius terræ [k]. ¶ *Quia descenderant*, &c.] Sub. *nepotes Ephraim*. Hîc dat causam [cædis] obiter, quia erant ignari loci: sed erat alia causa à Deo, quòd nondum venisset tempus quo volebat Deus illos expellere. Deus autem utitur causis secundis ut instrumentis [l]. ¶ *Possessiones eorum*] Vel *pecora eorum*, Ma. JT. Os. &c. scil. filiorum Ephraim, invaserunt viri Gath [m]. Erant Gathæis crebra cum Ægyptiis bella, quorum causâ Israelitæ in Ægypto à Pelischtæis sibi metuebant. Huc spectabat consilium Dei, de quo Exod. 13. 17 *. Sententia est, Gethæos è Palæstina, qui rapinâ vivere solebant, in Ægyptum descendisse prædandi causâ, & in Ephraimitas, qui in terra *Gessen* primi occurrerunt, aut primi sese certamini animosè intulerunt, irruisse, eósque omnes, dum frater fert opem fratri, interfecisse [n]. Alii ad Ephraimitas referunt, qui ex Ægypto intempestivè in terminos Philistæorum descenderunt, &c [o]. Notatur hîc, ni fallor, culpa Ephraimitarum in Ægypto agentium, qui vicinis molesti fuêre, planè ut socii Ulyssis Ægyptiis, quibus res non minùs malè cessit; Homer. Odyss. ξ'. οἱ δ' ὕβρει εἴξαντες, &c [p]. Sic & Homer. Il. α'. Οὐ γάρ πώποτ' ἐμὰς βοῦς ἤλασαν, οὐδὲ μὲν ἵππους, &c. (*Nec boves meos unquam abegerant, nec equos*, &c.) Vide 1 Mac. c. 12 [q]. Quidam tradunt filios Ephraim, patre adhuc vivente, aliquando egressos esse ex Ægypto, ante tempora Mosis, ut acciperent Terram promissam, quam illis promissam audiverant [r]. Videntur hoc tentâsse, quia superbiebant propter Patriarchæ sui, Joseph, authoritatem, &c. Verùm non debebant (viribus suis freti) ante legitimum tempus vocationis Divinæ eam terram invadere. Itaque malè illis cessit temeritas *. Porrò, hæc historia alibi scripta non reperitur [t]. Meminit hujus cædis Chaldæus Paraphrastes, Cant. 2. 7. sed veris multa fabulosa more suo admiscet [v]. Alii exponunt de iis qui contra

Mosis

[a] Pi. [b] Mar. [c] Ma. ex Jun. [d] Os. * Mar. ità Pi. Ma. Me. [f] Mar. [g] Me. sm. Pi. [h] Pi. [i] V. La. [k] V. sm. P. [l] V. [m] Mar. [n] Jun. [o] Me. et Ser. [p] Ità plerique He. in Ma. [p] G. [q] Gl. [r] Q in E. * Os. [t] Ma. [v] La.

vel proneptis[g]: nec enim filia *Ephraim* cum eo habitans in Ægypto potuit ædificare urbes in Canaan[h]. Sic vertunt, Et *filiam ejus Seeram*, ſub. *peperit uxor Ephraimi*, Q. in Ma. Reſp. 2. *Ejus*, i. e. *Berihæ*, quia mox commemoratur ejuſdem filius. Ideo autem hæc priùs commemoratur, vel, quòd primò nata eſſet; vel, quòd induſtria eſſet in ædificandis urbibus; vel, denique, quia fratris illius filii ac nepotes uſque ad Joſuam commembrandi erant[i]. ¶ *Quæ ædificavit Bethoron*] Inſtauravit[k]. Repoſuit urbem in veteri ſolo, quam Cananæis ereptam Iſraelitæ deſtruxerant[l]. Sed quî poterat filia *Ephraimi* tam diu vivere? Reſpond. 1. *Filia* hîc eſt neptis, &c. 2. Q [ut dictum] referunt hoc ad filiam *Berihæ*, non *Ephraimi*[m].

25. *Filius ejus Rapha, & Reſeph*, &c.] Tres qui hîc ponuntur fuêre filii Ephraim[n]. [Al. aliter.] Verto, *Rephach filius ejus*, (ſcil. *Berihæ*,) *& Reſcheph & Thelach* erat *filius ejus*, ſcil. *Rephachi*. Sic deinceps pronomen relativum *ejus* referendum eſt in ſingulis membris ad perſonam proximè præcedentem, hoc verſu & duobus ſequentibus. Cæterùm poſt *Reſcheph* deeſt vox בְּנוֹ *filius ejus*; nam planum eſt ordine recenſeri deſcendentes[o].

26. *Laadan*, [לַעְדָּן] Vel, *Hadani filio ejus*, nempe *Schuthelachi*, &c. ut ל ſit ſervile, & nota dativi casûs. Hic Num. 26. 36. dicitur *Heran filius Schuthelachi*, facili mutatione *Reſch* in *Daleth*[p]. ¶ *Hujus filius Ammiud*] i.e. *Laadanis*, Mar. ¶ *Eliſama*] Iſte fuit Dux Tribûs *Ephraim* in deſerto, anno ſecundo. Vide Num. 1. 1, 10[q]. Fuit avus *Joſue*[r].

28. *Bethel*] Ea duplex; altera in tribu *Ephraim*, altera in tribu *Benjamin*: Joſ. 18. 22. & Jud. 1. 22 †. [Al. aliter:] Pertinuit *Bethel* ad tribum *Benjamin*, Joſ. 18. ſed ab Ephraimitis proditione capta eſt[t].

29. *Juxta filios Manaſſe*, &c. [עַל יְדֵי וגו'] Ad verb. *Et ſuper manus filiorum Manaſſeh*, Mo. *uſque ad fines*, &c. ό. *ſecus terminum*, vel *terminos*, &c. Sy. Ar. *ad partes*, &c. Ti. *in locis*, &c. JT. *juxta loca*, &c. M. P. i. e. versùs ipſorum regionem[v]. Senſus eſt; Tribus Ephraim juxta ſe habuit tribum Manaſſe, quæ erat illi ad Septentrionem[x].

31. *Pater Barſaith*] Heb. *Berzavith*, vel *Berzajith*: nam eſt duplex lectio. Q. putant eſſe nomen mulieris; alii, urbis[y]. Princeps oppidi ſic dicti[z].

34. *Et Aram*] Sub. *& Helem*, JT. Pi. ut verſ. ſeq. docet. Ellipſis qualis ſuprà v. 18[a].

35. *Filii Helem*] Heb. *filius*, pro *filii*, quia plures commemorantur. Enallage numeri: vel πρόζευγμα[b]. ¶ *Helem fratris ejus*] Scil. vel *Someri*, qui fortè *Hotham* vocatur v. 32[c]: vel *Arami*, cujus proximè facta mentio[d].

[g] La. ſim. V. Mar.
[h] La. ſim. Mar.
[i] Pi.
[k] Me.
[l] G ſim. Me.
[m] Ms.
[n] Mar.
[o] Pi.
[p] Ma ex Jun.
[q] Pi.
[r] Mar.
† Mar.
[t] Me. ex Adrich.
[v] V. ſim. Belg. Oſ.
[x] Me.
[y] Ms.
[z] Mar. ex V.
[a] Pi.
[b] Pi.
[c] Mar.
[d] Pi. id v. 34.

men *principis* ponitur; ita hic *pater* pro *principe* [s]; quòd Principes ità se gerere debeant erga subditos ut patres erga filios [r]. *Pater Gibeon* dicitur, id est, primus incola civitatis *Gibeonis* †. [Porrò, τὸ *habitaverunt* ad *patrem Gib.* referunt, nec non ad *filium ejus*, &c. v. 30. & illa verba v. 29. *cujus uxori nomen Maaea*, velut parenthesi inclusa concipiunt.]

[s] V. et P. [r] V. † Belg.

30. *Et Sur*] Sub. *& reliqui filii fuerunt.* Qui sequuntur sunt filii Sur [t]. ¶ *Et Kis*] Pater Regis Saulis. Obj. At hic habitavit in *Gabaa*, 1 Sam. 10. 26. Resp. 1. Totæ familiæ aliquando sedes mutant. Vide suprà v. 6. 2. Vel origo familiæ Saulis fuit in *Gabaon*, sed cognatio Saulis transivit ad habitandum in *Gabaa* [v].

[t] V. [v] To. Me.

31. *Gedor quoque*] Alii, *At Gedor*, &c. JT. ut hos sequentes à præcedentibus separet [x]. ¶ *Et Zecher*] Qui *Zechariah* infrà 9. 37 [y]. Subaudiendum *& Mikloth* ex vers. seq. & ex cap. 9. 37 [z].

[x] Ma. [y] Ma. ex Jun. [z] Ma. ex V.

32. *Samaa*] Heb. *Simah*, qui infrà *Simam* c. 9. v. 38. ¶ *Habitaverunt ex adverso fratrum* (i.e. cognatorum, V.) *suorum in Jerusalem cum fratribus suis*] Q. volunt, *ex adverso fratrum*, &, *cum fratribus*, idem esse, sed posterius esse prioris explicationem. Alii distinguunt [a]. *Ex adverso fratrum*, scil. Benjaminitarum habitantium *Gibeone* [b]; vel, in ea civitatis [*Jerus.*] regione quæ Gibhonem spectat [c]: *cum fratribus*, scilicet Judæis, vel posteris Judæ [d]; vel, cum reliquis Benjaminitis incolentibus *Jeruschalaima* †. [Al. sic;] *Habitaveruntque ibi* (nempe *Macelloth* & *Sama*) *è regione fratrum in Jerus.* unà *cum fratribus suis*, quorum nomina silentur [f].

[a] Q. in Ma. ità He. in Mar. [b] Pi. [c] Jun. [d] Pi. † Jun. [f] Os.

33. *Ner*] Qui & *Abiel* 1 Sam. 9. 1 [g]. Alius hic à *Ner* patre *Abneri*; iste enim fuit *frater*, non *pater*, *Kis* [h]. ¶ *Esbaal*] Qui *Isboseth* appellatur 2 Sam. 2. 8. Sic vers. seq. *Meribbaal*, qui & *Mephibosheth* 2 Sam. 4. 4 [i]. Quia idolum בשת *pudor* vel *confusio*, ut Jerem. cap. 11. v. 3. & quia *Baal* erat infame idolum, ideo multa nomina vel in *Baal*, vel in *Boseth*, desinunt. Sic etiam *Jerubbaal*, Jud. 6. 32. & *Jerubbeseth*, 2 Sam. 11. 21 [k].

[g] Ma. ex Jun. [h] Ma. [i] Ma. ex Jun. Mar. [k] BA. 1. 2, 34. 331.

34. *Meribbaal*] Qui & *Mephiboseth*, ut constat ex eodem & parente *Jonatha*, & filio *Micha* [l].

[l] T. E. L.

35. *Tharaa*, תארע] *Tharea*; qui 1 Par. 9. 41. תחרע *Thahrea*, (vel *Thachreagh*, Ma.) Frequens est permutatio inter א & ח gutturales [m].

[m] BA. 1. 2. 7. 112.

36. *Joada*] Heb. *Jehohadda*; qui & *Jabra* infrà 9. 42 [n].

[n] Jun.

37. *Rapha*] Qui & *Rephaia* infrà 9. 43 [o].

[o] Jun.

40. *Tendentes arcum*] Heb. *calcantes arcum*; i. e. periti & arcûs tendendi, & sagittandi. Arcus chalybei magno robore tenduntur; ideóque sagittarii eos pedibus calcant, & nervum summis viribus attrahunt.

iis qui translati sunt, ο'. *& nunc abducti sunt*, &c. Strig. [Al. aliter:] *Super libro regum Israel: & Jehudah translati sunt*, &c. Mo. Belg. Mar. Gal. Ma. τὸ Athnach ad יְהוּדָה illud à præced. sejungit, & sequent. nectit [m]. De Judæ tantùm translatione hîc agit [n]. [Al. totum sic reddunt;] *Ac omnes quidem Israelitæ recensiti sunt, ut ecce scripti erant in libro regum Israelis: Jehudæi verò* ut quum *deportati sunt in Babyloniam*, JT.

2. *Qui autem habitaverunt primi*, &c. וְהַיּוֹשְׁבִים הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר בַּאֲחֻזָּתָם בְּעָרֵיהֶם יִשְׂרָאֵל וגו׳] *Et habitatores primi* (vel *priores*, P.) *qui* (sub. *fuerunt*, vel *habitaverunt*, M. P. Ti.) *in possessione sua in civitatibus suis, Israel, sacerdotes*, &c. M. P. Ti. Mo. Al. *qui* (sub. *venerunt*) *in possessionem suam*, &c. *fuerunt Israelitæ*, &c. Belg. [Alii τὸ *Israel* aliter disponunt:] *Et qui habitabant antea in possessionibus eorum, in civitatibus Israel, sacerdotes*, &c. ο'. *Primi autem regionis Israel habitatores, qui suarum civitatum possessionem tenuerunt*, fuerunt *sacerdotes*, &c. Ca. [Al. sic;] *Verùm hi sunt hîc primi qui habitabant in eorum possessionibus*, &c. *tam de Israele quàm de sacerdotibus*, &c. v. 3. *& commorati sunt in Jerusalem*, &c. v. 4. *Othei*, vel *Huthai*, &c. Gall. [Ità sensum suspendunt usque ad v. 4.] Porrò, *habitâsse primò*, sive *priùs*, hîc dicuntur, nempe ante captivitatem Babylonicam [o]. q. d. Habitantes cum Judæis in Judæa, indéque cum iis translati in Babylonem, cum eis pariter redierunt in pristinas possessiones [p]. [Al. aliter:] *Habitatores priores* vocat illos qui priores reversi habitaverunt in possessionibus suis, quas inhabitabant ante captivitatem [q]. In Nehemia cap. 11. ferè hæc omnia recensentur, unde hæc illustrari poterunt [r]. Summa [hujus loci] est, Ut priscorum Judæorum quatuor erant classes, Popularis, Sacerdotalis, Levitica, & Dedititia; sic postliminio reversis Judæis est observatum †. ¶ *Israel*] i. e. Israelitæ [t]. i. e. Pars aliqua Israel, quæ evasit captivitatem Assyriorum, ivit cum Juda in Babylonem, & rediit indé [v]. Multi ex decem tribubus, tum post schisma *Jeroboami*, tum tempore captivitatis Assyriæ, fugerunt in Jerusalem, & Judæis se associârunt [x]. q. d. *Redierunt aliquot ex Israele, ex sacerdotibus*, &c. vel, *Cum sacerdotibus*, &c. *etiam Israelitæ aliquot redierunt* [y]. ¶ *Nathinæi*] Heb. *Nethinæi*, Ma. Qu. Quinam hi? Resp. 1. Servi publici erant in domo Dei pro toto cœtu [z]. Dedititii, qui Regibus & sacerdotibus traditi sunt, ut eis perpetuò servirent [a]. Dicuntur ἱερόδουλοι, i. e. *sacris inservientes*, vel *æditui*: sacerdotibus dati sunt & Templo [b]. *Nathinæi* Levitis, Levitæ sacerdotibus, ministrabant [c]. 2. Gabaonitæ, Jos. 9. 27 [d]. Dicti à נָתַן, q. d. dedititii, & cœtui atque Aræ Dei mancipati. Obj. At *Nathinæi* à Davide primùm instituti sunt, Ezr. 8. 20. cùm Gabao-

T. L. — [m] Ma. — [n] Mar. — [o] Os. — [p] La. — [q] V. Ma. — [r] V. — † Ma. ex Jun. — [t] Me. JT. &c. — [v] Mar. — [x] La. — [y] V. — [z] Buxt. & Jun. in Ma. — [a] Aven. in Ma. — [b] Merc. in Ma. — [c] Marin. in Ma. — [d] G. ità L. Me. T. Mar. Os. Jun. Pi. Mas. & Caj. & Schind. & P. in Ma.

Quibus alii duo respondent: 1. hæc verba non referenda ad Levitas illius temporis, sed ad majores eorum, Numer. cap. 4[v]; 2. hunc *Phineem* & patrem illius *Eleazarum* fuisse diversos ab illis antiquis, &c. Facilè contingit, ut diversis temporibus pater & filius reciprocè iisdem nominibus appellentur, maximè in eadem familia[x]. Et pater & filius nomina habebant antiqua. Noli enim credere hunc illum fuisse *Phineen* Mosi coævum[y]. [Alii aliter.] *Phineen* hîc sumo pro ejus posteris & familia, qui, adepti pontificatum in Jesu & Josedech, Levitis præerant haud dubiè[z].

[v] V. [x] E. ità L. [y] G. [z] Mer.

21. *Janitor*] i. e. Primarius janitorum[a]: nam janitores multi erant[b]. ¶ *Portæ tabernaculi*] Non portæ atriorum, sed portæ Sancti[c].

[a] Jun. Belg. [b] Belg. [c] Me.

22. *Omnes hi electi in ostiarios*, &c. vel *janitores*, Mo. JT. Belg. Ang. sim. Strig. &c. הַבְּרוּרִים שֹׁעֲרִים ['וגו] *Omnes isti clari ostiarii vestibulorum*, M. vel, *clari erant ad portas & limina*, Ti. *præcipui vestibulorum janitores*, Ca. *electi janitores in ipsis liminibus*, P. ¶ *Et descripti in villis propriis*, [בְּחַצְרֵיהֶם הִתְיַחְשָׂם] *Hi in villis suis* (vel *secundùm villas*, Belg.) *recensiti per genealogiam*, M. Ti. Ang. sim. JT. P. V. i. e. Cùm recensiti sunt, &c. sive cùm numerus eorum inventus est talis qualis jam dictus est, erant in villis suis[d]. ¶ *Quos constituerunt David & Samuel*, [הֵמָּה יִסַּד 'וגו] *Ipsos*, sive *illos*, *fundavit*, P. vel *confirmavit*, vel *constituit*, pro, *constituerunt*; sing. pro plur †. Habitabant Levitæ aliqui in Jerusalem, alii verò in aliis urbibus, villis, &c. Per vices autem venerunt in Jerusalem, ut in Templo ministrarent[f]. Tunc autem descripti erant[g]. Has ministrandi vices constituerunt David & Samuel[h]. De Davide vide infrà c. 16. & 23. & alibi[i]. De Samuele nusquam alibi legimus, quòd ordines Levitarum instituerit[k]. Sed ex hoc loco intelligimus ipsum quoque hos ordines priùs excogitâsse & concepisse; Davidem autem postea Samuelis decreta exsecutioni mandâsse[l]. Q. hoc factum volunt à Samuele, cùm Arca redux fuit, &c. 1 Sam. 7[m]. ¶ *In fide sua*] Ità Mo. *Suâ fide*, Sy. *fide ipsorum*, &c. *per fidem suam*, Strig. [Variè intelligunt.] 1. Authoritate sibi ad id faciendum à Deo & repub. creditâ & commissâ[n]. 2. Sciebant David & Samuel ex revelatione Spiritûs se in instituenda hac ordinatione janitorum facere rem Deo gratam, & Ecclesiæ commodam. Quod enim absque fide fit, peccatum est[o]. 3. Pro fide vel pietate sua erga Deum, David & Sam. hos ordines instituerunt[p]. [Alii aliter vertunt:] *Propter fidem ipsorum*, M. Ti. id est, Levitarum, quia notam & perspectam habebant fidem sive sinceritatem, eorum,

[d] V. † Idem. [f] La. [g] Ma. [h] La. [i] Belg. ex Jun. [k] E. sim. Belg. [l] E. [m] Q. in Belg. [n] La. [o] Os. [p] Ma.

[illegible]
janitorum, Mo. ità ο'. i. e. Nulla ratio ab eis exigeba-
[d] Mar. tur[d]. *Nam fideliter isti se gerebant*, &c. Sy. *Fideliter excubias obibant*, &c. Ar. *Erant enim illi sub fide 4 insignium janitorum, nempe Levitæ*, M. Ti. [Alii sic ;] *In officio enim*, sive *munere*, (*in stato munere*, JT. Ang. vel, *in isto munere*, Belg.) *sunt*, vel *erant*, *isti quatuor potentes*, vel *præcipui*, *janitores*, *& erant*, vel *qui erant*, *Levitæ*, P. Belg. Ang. sim. JT. Pi. *Nam secundùm ordinem illum fuerunt quotidie quatuor præcipui janitores*, *qui erant Levitæ*, Gal. *Erant enim Levitis commendati hi quatuor custodes portarum*, Strig. *Qui in munere erant ipsi quatuor potentissimi janitorum*, *erant Levitæ*, V. Qui præerat omnibus erat de genere Sacerdotum : qui
† V. verò quatuor præerant aliis, necessariò erant Levitæ †. ¶ *Et erant super exedras*, עַל הַלְּשָׁכוֹת] *Super cubicula*, Pi. Belg. &c. Me. in quibus servabantur thesau-
[f] Me. sim. Os. ri & sacra supellex[f]. q. d. Illi reficiebant ea, & distribuebant iis qui in illis habitabant[g].
[g] Mar.

27. *Manè*, וְלַבֹּקֶר לַבֹּקֶר] *Quotidie manè*, P. Ad verb. *in manè in manè* ; ו redundat : i. e. quâ horâ so-
[h] V. lebant ostia aperiri, nempe summo mané[h].

28. *Super vasa ministerii*] i. e. Instrumenta cultûs
[i] Idem. Divini[i]. Prolepsis est, sive propositio universalis,
[k] Ma. ex Jun. quam sequentes versus sigillatim explicant[k].

29. *De ipsis*, *& qui credita habebant utensilia*, &c.
[l] Ma. מְמֻנִּים וגו'] Propriè *numerati*, *constituti super vasa*, &c[l]. *Nam ex illis* alii *constituti sunt super instrumenta*, &c. *alii super similam*, &c. JT. ¶ *Utensilia sanctuarii*] Heb. *super vasa*, (*super vasa illa*, JT. *super vasa alia*, Gal.) *& super omnia vasa sanctitatis*, sive *sancta*, Ma. Belg.

31. *Mathathias—præfectus erat eorum quæ in sartagine frigebantur*, בֶּאֱמוּנָה עַל מַעֲשֵׂה הַחֲבִתִּים] *In fide super opus sartaginum*, Mar. Mo. *per fidem* (vel, *bonâ fide*, Ti. sub. *constitutus fuit*,) *super ea quæ fiebant in sartagine*, M. Ti. *in officio super opus sartaginum*, P. *præest operi rerum ex cacabo*, JT. Heb. *cacaborum*, vel, ut alii, *craticularum* ; i. e. ciborum coctorum in caca-
[m] Pi. sim. Belg. bis vel craticulis[m]. *Mattithiæ*, &c. *commendatæ erant sartagines*, Ang. *Mattithiæ*, &c. *statum munus datum est super ea quæ fiebant in sartaginibus*, Ang. sim. V. חֲבִתִּין *frixa in sartagine*, non *sartagines*, sign. Ità pas-
* Gs. sim in Talmude : Sheringham in Joma cap. 3. sect. 3*. *Rei patellariæ munus gerebat*, Ca. [At Sy. *fideliter præerat operibus secretis* ; sim. Ar. quasi הַחֲבִתִּים à חָבָה, *abscondit se*, deductum putâssent.] Curabat ut sacrificia cibatoria, quæ in sartagine priùs quàm cremarentur
[n] Os. frigenda erant, rectè præpararentur[n] ; & nè quis escas
[o] Ma. illas abliguriret[o].

32. *De filiis Kabath*] Verto, *è Kebathitis*. Heb. *ex filiis Kebathi*. Sed pro קְהָת mendosè scriptum est

Quaſſata belli injuriâ refecit[b]. [Alii aliter:] *Vivus conſervavit urbis reliquias*, JT. ſim. Strig. id eſt, loci incolas, Cananæos, quos trucidari oportebat. Intempeſtiva hæc clementia. Sed David cogebatur ad multa Joabi non rectè facta connivere[c]. *Præbuit David dexteram* (vel *commeatum*, Ar.) *cæteris* (vel *cunctis*, Ar.) *hominibus qui erant in iis civitatibus*, Sy. vel, *in oppidis*, Ar.

Jun. [a] Ma. [b] Mar. [c] O.

9. *Vadens & creſcens*] *Ibat eundo & creſcendo*, JT. H[s]: Profecit proficiendo[d]. ¶ *Dominus exercituum*] *Jehova exercituum*, JT. pro, *Jehova Deus exercituum*. Sic paſſim. Ellipſis nominis אֱלוֹהֵי: nam nomen יְהוָה, quum ſit proprium, in regimine non ponitur†.

[d] V. † Pi.

10. *Hi principes*, &c.] Quibus adjutoribus tot bella perfecit *. Ab hoc verſu uſque ad 41. confer cum 2 Sam. 23. 8, &c. ubi omnia ferè eadem ſunt[f]. *Magna negotia magnis adjutoribus egent*, ut dixit Velleius. Adde infrà 12. 23[g]. ¶ *David*] Heb. *qui* (ſub. *erant*, P. V.) *Davidi*, P. i. e. quos habebat David ſocios & adjutores[h]. ¶ *Qui adjuverunt eum*, &c. הַמִּתְחַזְּקִים עִמּוֹ בְּמַלְכוּתוֹ וגו׳] *Qui roboraverunt ſe* (vel *ſtrenuè egerunt*, Ti. ſim. JT. Pi. &c.) *cum eo in regno ejus*, &c. P. Pi. i. e. qui pro virili adjuverunt eum in negotio Regni, *cum toto Iſraele*. Præſ. Heb. pro præt[i]. Alii, *pro regno ejus*, JT. *qui una cum eo firmaverunt regnum cum univerſo Iſraele*, M. *qui eum eo promovebant regnum ipſius*, Sy. *qui imperium obtinebant in regno ipſius*, Ar.

* Mar. [f] Ma. [g] G. [h] V. [i] V.

11. *Et iſte numerus*, &c. ità Mo. ſim. ο'. Ar. P. M. Ti. וְאֵלֶּה מִסְפַּר וגו׳] *Hi ſunt numeri*, Sy. Ad verb. *Et iſti numerus*, Ma. Aut אֵלֶּה pro זֶה poſitum eſt; aut confunduntur numeri. Doctiores ſubintelligunt מִן ante מִסְפַּר[k]. *Et ex his numerus*, JT. Malim, *Hi ergò* (vel *iſti*, Q. in V.) ſub. *ſunt*, vel *fuerunt*, *de numero*, Pi. V. Ut ſit epanalepſis vocis וְאֵלֶּה in principio versûs præcedentis[l]. ¶ *Princeps inter triginta*; ità P. הַשְּׁלוֹשִׁים] Noſter ſequutus eſt literas dictionis, non puncta. Alii legunt הַשָּׁלִישִׁים, *principes*[m]. *Dux principum*, Q. in V. *primarius tribunorum*, JT. ſive *ducum*, qui ſic dicti videntur à magnitudine ſeu granditate poteſtatis, &c. per metaphoram à vaſe grandi, quod nominatur שָׁלִישׁ, id eſt, *triental*[n]. Alii, *dux tertiorum*, ſub. *à rege*, V. De hac voce vide in Exod. 14. 7. & 2 Sam. 23. 8[o]. In 2 Sam. 23. pro, *inter triginta*, eſt, *inter tres*. Alteruter locus corruptus videtur; vel additione τῦ *Mem* hîc, vel ejus detractione ibi[p]. ¶ *Super trecentos*] At 2 Sam. 23. 8. ſuper 800. Reſp. 1. 300 haſtâ interfecit; alios 500 alio modo[q]. 2. Duæ pugnæ fuerunt. Hîc ſupplentur omiſſa ibi[r]. Plura vide ad illum locum *.

[k] V. [l] Pi. [m] V. [n] Pi. [o] Ma. [p] Mar. [q] Q. in Ma. [r] Mar. * Ma.

12. *Filius*

19. *Absit*, &c. [illegible] Ad verò. *Inhibitio*, vel *Probibitio*, (sub. *sit*) *mibi à Deo*; i. e. Prohibeat me Deus[h]: Avertat id Deus[i]. *Profanatio mibi sit à Deo meo à faciendo boc*: id est, Deus me ità gubernet, ut bibitio hujus aquæ pro re profana & nefaria à me habeatur, ut non bibam, &c. Vide ad Gen. 18. 25. & 44. 7[k]. ¶ *Et sanguinem——bibam*, &c. אֲשֶׁתֶּה בְּנַפְשׁוֹתָם וגו׳] *Bibam in* (vel *cum*, V. Pi.) *animabus eorum*, Mo. ο'. M. Id est, An biberem non solùm sanguinem illorum, sed etiam animas tanquam contentas in sanguine? Vide Levit. 17. 11, 14. Vel verte, *sanguinem*, id est, aquam (sub. *quam attulerunt*) *cum periculo vitæ suæ*. *Sanguis* hîc est aqua cui acquirendæ destinatus est sanguis[l]. *Num sanguinem* (id est, aquam ab istis haustam[m]) *biberem cum vitæ ipsorum periculo?* Ti. *Num sanguinem*, &c? id est, pretium sanguinis[n]. *An sanguinem—biberem ineuntium periculum vitæ suæ?* JT. Heb. *super animis suis?* Jun. *Sanguinem, boc est, vitæ periculum, bibam?* Ca. ¶ *Quia in periculo animarum*, &c.] Verba iterata Davidis majorem admirationem ostendunt[o].

20. *Ipse erat*, &c. וְלֹא שֵׁם בַּשְּׁלשָׁה] *Et non* (vel, *sed non* fuit ei, JT.) *nomen inter tres*, Mo. i. e. in primo illo ternione, Ma. [At *Keri* est וְלוֹ, & sic plerique accipiunt:] *Et fuit ei nomen*, &c. P. Pi. sim. ο'. Sy. Ar. M. Ti. Ca. Strig. Hanc lectionem præfero: 1. nam dura est ellipsis, si legatur לֹא; 2. ex collat. v. 24. ubi in simili sententia legitur לוֹ. Nisi putetur obstare quòd hîc בּ habet *Pathach* sequente *Dagesch*, notâ extrusi articuli demonstrativi; illic verò *Schevá*. Sed considerandum, illic quoque esse articulum ה, præpositum nomini גִּבּוֹרִים[p].

21. *Et inter tres secundos inclytus*; ità Mar. id est, in secundo ternario[q]: מִן הַשְּׁלשָׁה בַּשְּׁנַיִם נִכְבָּר] *Ex tribus inter duos* (*inter duos illos*, P.) *gloriosus*, Mo. Alii, *super duos*, ο'. *supra alios duos*, JT. Pi. ב in בַּשְּׁנַיִם valet *supra*, vel *plusquam*: quæ significatio an alibi reperiatur, me latet. Hîc sanè aliter exponi posse haud videtur[r]. *Gloriosior erat duobus*, M. sim. Ar. Ca. Virtute æquabat duos ex illis tribus*.

22. *Banaias filius Joiadæ viri robustissimi*] Heb. *viri strenuitatis*, Pi. vel *virtutis*, sive *virium*: sic Prov. 31. 10. Pi. Goth. habet *vir robustissimus*. Hebræa utramque admittunt lectionem[t]. ¶ *Qui multa opera*, &c.] Heb. *magnus operibus*, V. Pi. vel *rebus gestis*, JT. Potest tamen referri ad Jehoiada[v]. ¶ *De Cabseel*] Urbs erat in tribu Judæ, Jos. c. 15. v. 21[x]. ¶ *Percussit*] Id est, interemit[y]. ¶ *Duos Ariel Moab*, אֲרִיאֵל מוֹאָב] *Leones Dei*, i. e. maximos & robustissimos[z]. *Fortissimos Moab*, P. sim. JT. Pi. Plerique referunt ad duos duces Moab, à fortitudine sic dictos[a]. Heb. *leonem robustum Moab*: Enallage nume-

[h] V.
[i] Mar.
[k] Pi.
[l] Pi.
[m] V.
[n] Mar.
[o] Eclg.
[p] Pi.
[q] Mar. Os.
[r] Pi.
* V. in Tig. not.
[t] Mar.
[v] V.
[x] Pi.
[y] V. Pi.
[z] La. To. & San. in T.
[a] Mar.

lentes manu in lapidibus, & jaculis arcu, Ti. *Dextrantes & sinistrantes in ipsis lapidibus*, sub. *mittendis*, sive *fundâ jaciendis, & in sagittis*, sub. *mittendis*, V. *Utraque manu idonei erant ad tractandos arcus, sive lapides ejaculandi essent, sive tela*, Strig. Rarum hoc erat & singulare, aliquem esse ambidextrum. Similis laus Benjaminitarum in Jud. 20. 16[h]. & *Aodis*, Jud. 3. 15[i]. ¶ *De fratribus Saul*] Id est, cognatis[k]; vel certè contribulibus[l]. Miraculum hoc erat providentiæ Divinæ[m]; & magnum Davidi solatium[n]. Videbant hi Davidem se & fortiter gerere & prudenter, Deúmque, relicto Saule, esse cum eo[o].

3. *Princeps*] Sub. *eorum*, V. ¶ *Et Joas, filii Samaa, Gabaathites*] Vel, *filii Schemaba Gibbani*, JT. Pi. oriundi ex Gibea[p].

4. *Inter triginta & super triginta*] i. e. Triginta præerat, omnibus fortior[q]. ה in הַשְּׁלֹשִׁים accipitur indefinitè; quum nec proximè præcesserit nec sequatur certorum triginta recensio[r]. Qui meritò 30 fortissimis viris annumerandus, vel potiùs præferendus, est†.

6. *Et Jesbaam de Carehim*, הַקָּרְחִים] *Corbitæ*. Plurale est[t]. De Coritis, posteris Core[v].

8. *De Gaddi*] Nomen est civitatis tribu *Gad*, de qua mentio fit 2 Sam. 23[x]. De tribu Gad[y]. *E Gaditis*, JT. Hebr. *E Gadita*: Enallage numeri[z]. Hæc Tribus erat Moabitis vicina, & in desertis locis, per quæ David vagabatur; ideo Davidi se adjunxerunt[a]. ¶ *Transfugerunt ad David*] Heb. *separati sunt*, i. e. separaverunt se. Niphal habet hîc significationem reciprocam[b]. Sed à quo? Scilic. à Saul defecêre[c]. ¶ *Pugnatores optimi*, אַנְשֵׁי צָבָא לַמִּלְחָמָה] *Viri militiæ ad bellum*, P. Mo. V. sub. *exercendum*, V. *Viri militares*, M. Ti. V. *bello apti*, Ti. V. pollentes virtute bellicâ; vide infrà v. 33[d]: vel, *& bellicosi*, M. ¶ *Tenentes clypeum*] Heb. *disponentes*, seu *ordinantes scutum*, Mo. Ma. *utentes scuto*, M. Pi. Pro מָגֵן in quibusdam codicibus legitur רוֹמַח *lancea*†: *instructi lanceâ*, Ti. ¶ *Quasi facies leonis*] Nempe, ità terribilis[f]. Leo nullius occursum pavet, Prov. 30. 30[g]. ¶ *Et veloces quasi capreæ in montibus*; [sim. omnes;] לְמַהֵר] *Ad festinandum*, P. *accelerando*, Pi. *pernicitate*, JT. sim. Ti. Ità ut si quando accelerandum erat, facilè montes conscenderent[h]. Magna virtus est in milite celeritas. Sæpius enim cunctando amittitur rei bene gerendæ occasio[i]. Vide 2 Sam. 2. 18. Vegetius; *Militaris alacritatis saltus & cursus antè tentandus est quàm corpus ætate pigrescat: velocitas animi est quæ percepto exercitio strenuum facit bellatorem*[k].

9. *Ezer princeps*] Heb. *caput*, Mo. *dux*, P. V. sub. *fuit illorum*, V.

[h] Pi. [i] Me. [k] To & Sà in Me. T. Pi. [l] Me. T. Mar. [m] T ex La. [n] Os. [o] Me. [p] Pi. [q] Mar. [r] Pi. † Os. [t] V. [v] Mar. [x] Me. [y] L. La. Mar. [z] Pi. [a] Me. [b] Pi. [c] Mar. [d] V. † V. [f] Pi sim. Os. [g] Me. [h] V. [i] Os. [k] G.

vallibus] Heb. *fugaverunt valles*, Mo. id est, *habitatores vallium*, P. sic o. Ti. vel *profundorum*, M. vel *deserti*, Sy. Ar.

16. *Venerunt ad præsidium*] Ad arcem quam illi Moabitarum Rex tribuerat, 1 Sam. 22. 4[r].

17. *Egressus est David obviàm eis*, לִפְנֵיהֶם] *Ante faciem illorum*, V. Non solus, sed cum selecta suorum manu†. ¶ *Cor meum jungatur vobis*, יִהְיֶה־לִּי עֲלֵיכֶם לֵבָב לְיָחַד] *Erit* (vel *sit*, Mar.) *mihi super vos*, P. Mo. Mar. (vel, *vobiscum*, Ti. JT. Pi. vel, *ad vos*, M.) *cor*, sive *animus*, *pariter*, P. Mo. vel *adunatum*, JT. sim. Ti. Heb. *ad simul*, Jun. Pi. *in unum*, V. sim. Mar. vel *unitum*, Ti. vel, *ut* vobis *uniatur*, M. Ero vobiscum ejusdem animi & voluntatis[t]. *Tunc cor meum pariter erit erga vos*, Belg. Ineamus seriam & sinceram amicitiam[v]. ¶ *Si insidiamini*, &c. וְאִם לְרַמּוֹתַנִי לְצָרַי בְּלֹא חָמָס בְּכַפַּי] *Et si ad decipiendum me pro inimicis meis*, (vel, *in gratiam hostium*, &c. V.) *absque iniquitate in manibus meis*, P. sim. V. *Si ut me circumveniatis apud adversarios meos, quum non sit iniquitas*, &c. M. sim. Ti. *Sin ut me prodatis* (*tradatis*, Sy. Ar.) *hostibus meis, criminis expertem*, Ti. ¶ *Videat Deus*, &c.] Ità P. sim. Ti. JT. Pi. vel, *novit*, &c. Sy. Ar. vel, *videbit*, Ma. V. ¶ *Et judicet*, וְיוֹכַח] *Et redarguat*, M. sim. JT. *increpet*, P. *redarguet* vos & perfidiam vestram[x]. *Ipse corripiat eum qui injurius est*, &c. Sy. Ar. *& sit judex*, Strig. *& id apertè prodat*, Ti. Verto, *castiget*. Sign. verb. sæpe *castigare verberibus*; ut 2 Sam. 7. 14. 2 Reg. 19. 3. Job. 33. 19. Psal. 6. 2. Prov. 3. 12. Os. 5. 9[y].

18. *Spiritus induit Amasai*] Spiritus audaciæ & fortitudinis[z]. Spiritus Jehovæ induit eum, nempe justâ benevolentiâ erga Davidem[a]. Vide de hac phrasi Jud. 6. 34. *Spiritum* hîc accipio pro vi, efficacia, impetu, impulsu animi[b]. ¶ *Tui sumus*] Heb. *tecum* sumus; i. e. A partibus tuis stamus & stabimus. ¶ *Pax tibi*] Heb. *Pax, pax tibi*, &c. id est, Multa pax tibi est, vel sit: aut, Res tuæ sunt in tuto & optimo statu[c]. Geminatio vocis rem auget[d]. Salutandi forma hæc est Hebræis familiaris†. ¶ *Constituit principes turmæ*; ità P. הַגְּדוּד] *Illius exercitûs*, qui scilicet ad ipsum confugerat[f]. *Constituit eos inter primores turmarios*, JT. Heb. *in capitibus* (*in capita*, Mar.) *turmæ*, Pi. i. e. Quemque ex iis qui venerunt cum *Amasai* unius turmæ ducem constituit David[g]. Sed referendum hoc ad tempora Davidis regni jam constituti[h].

19. *Transfugerunt ad David*, עַל דָּוִיד] Hîc עַל valet *ad*. Sic infrà v. 22. item Levit. 21. 11[i]. ¶ *Periculo capitis nostri*; sim. Ti. JT. &c. בְּרָאשֵׁינוּ] *In* (vel *cum*, Pi.) *capitibus nostris*, Mo. vel, *super capita*, Jun.

20. *Quando reversus est in Siceleg*] Cæsis Hamalekitis, 1 Sam.

[r] Me. † Me. [t] V. [v] Me. [x] V. [y] Pi. [z] V. [a] Pi. [b] Me. [c] V. [d] Me. † Me. [f] V. [g] Mar. sim. Me. [h] Me. [i] Pi.

JT. צִנָּה וָרֹמַח] *Lanceam & contum*, 11. *gladios & lanceas*, Sy. Ar. Pi.

25. *Ad pugnandum*] *Ad militiam*, JT. Pi. sub. *expediti*, ex vers. præced[r].

[r] Pi.

27. *Joiada cumque princeps de stirpe Aaron*; ità M. Ti. Mar. הַנָּגִיד לְאַהֲרֹן] *Dux ipsi Aaron*, Mo. *dux de filiis Aaron*, P. *princeps Aaronitarum*, Tig. not. sim. Sy. Mar. JT. Pi. Hic non erat Pontifex, sed dux agminis militaris, sive eorum qui venerunt ex ea familia in Hebron †. *Abiathar* enim erat summus sacerdotum in regno Chebronico, 1 Sam. 23. 6[t].

† Mar.
[t] Mi.

28. *Sadoc puer egregiæ indolis*] Heb. *puer fortis robore*. Hic Pontifex à Saule constitutus erat loco Ahimelech occisi. Quis enim credat Pontificem absuisse, cùm tanto gentis consensu regnum Davidi deferebatur? aut verò quis præter illum duxisset secum principes 22[v]? Tunc junior erat, ideóque toto Davidis tempore vixit[x].

[v] T. ex Mar.
[x] La.

29. *De filiis Benjamin*, &c.] Subaud. *venerunt*, V. ¶ *Magna pars eorum adhuc sequebatur domum Saulis*, וְעַד הֵנָּה מַרְבִּיתָם שֹׁמְרִים מִשְׁמֶרֶת וגו'] *Et usque adhuc multitudo eorum custodiebant*, vel *observabant*, *custodiam*, sive *observationem*, *domûs Saul*, P. Mo. M. Ti. &c.

31. *Ex dimidia tribu Manasse*] Cis-jordanina: nam de altera dimidia Trans-jordanina infrà 37[y]. ¶ *Singuli per nomina sua venerunt*, אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת] *Qui designati* (vel *nominati*, ο'. sim. Mo. *recensiti*, Ti.) *per nomina*, P. sim. JT. Pi. *qui celebri nomine pollebant*, Sy. sim. Ar. Heb. *perforati erant*: Synecdoche duplex: 1. generis; perforatio pro perforatione ceræ quâ illita est tabula: 2. membri; quâ cum perforatione intelligitur expressio nominis per illam effecta in catalogo illo, si scilicet statuamus, Hebræos solitos fuisse catalogos inscribere tabulis ceratis, in qualibus Romani testamenta scribere solebant. Hujus tropi exempla plura vide in Num. 1. 17. infrà 16. 41. 2 Chronic. 28. 15. & 31. 19[z]. *Qui expressis nominibus venerunt*, M. Delecti sunt ex omni tribu nominatim[a].

[y] Ma. Me.
[z] Pi.
[a] Mar.

32. *Viri eruditi, qui noverant singula tempora*, יֹדְעֵי בִינָה לָעִתִּים] *Scientiâ peritissimi in ævo suo*, Sy. sim. Ar. *scientes intelligentiam in temporibus*, Mo. V. vel, *in tempora*, ο'. Jun. Pi. *noscentes scitè tempora*, JT. ¶ *Ad præcipiendum quid facere debebat Israel*, לָדַעַת מַה־יַּעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל] *Ut noscerent Israelitæ quid sibi faciendum esset*, JT. Heb. *ut noscerent quid facturus esset Israel*; Trajectio; Jun. [Variè accipiunt.] 1. De peritia computationis, ex qua noverant quando Pascha & alia festa celebrari deberent[b]. Erant enim hi in quieta suæ agriculturæ vita studio sapientiæ & Religionis dediti. Vide Deut. 33. 19[c]. 2. De scientia physica & astrologica[d]. Erant enim agricolæ, ideóque observabant temporum mutationes, aerísque & ven-

[b] He & Hi. in Mar.
[c] La.
[d] La. T. ex San.

thiarim, quò David venit, & inde quasi in pompa omnes iverunt in *Cariathiarim* [g]. Alii, *Baalatham hæc est, Kariath-jearim*, Ca. Ang. Belg. sim. JT. Pi. Eadem civitas utroque nomine dicta est, Jos. 15.9, 60 [h]. Sed hîc dissidere videntur Esdras & Samuel: Hîc enim בַּעֲלָתָה *in Baalath*, at 2 Sam. 6. 2. מִבַּעֲלֵי יְהוּדָה *de Baale Jehuda* Arca deducta legitur. Resp. 1. Tò *Mem* in 2 Sam. 6. sign. hîc, ut alibi interdum, accessum ad locum; & מִבַּעֲלֵי verto, *Baalatham* [i]. [De qua significatione τῦ Mem plura vide in Collectaneis nostris ad Gen. 11. 2.] 2. In Samuele hic potest esse sensus, *& populus qui erat cum eo ex Baale Jehuda*, q. d. cives loci istius ascenderunt ex civitate sua ad Davidem, ut deinde illum & Arcam comitarentur. Sic nihil est inconvenientis, nisi quòd nomen loci reticetur in quem deducenda fuit Arca [k]. 3. Utrumque verum est; *Davidem* primò ivisse *Baalam*, deinde ex ea discessisse, ut Arcam abduceret. Et horum unum in Sam. alterum in Paral. legitur. Nonne verum est exploratores illos & in vallem *Escol* venisse, & ex ea discessisse [l]? [Alii locum aliter vertunt;] *in ascensu Kariath-jearim*, Ti. *in locum sublimem in Kariath-jearim*, M. ¶ *Arcam Dei sedentis super Cherubim, ubi invocatum est nomen ejus*, אֲשֶׁר נִקְרָא שֵׁם] Aliqua hîc σύγχυσις est & impedita collocatio verborum, & locus hic magis concisus est; cujus proin sensus petendus est ex loco magis pleno, 2 Sam. 6.2 [m]. [Vide ibi annotata. Variè reddunt.] Super, vel ad, *quam invocatum est nomen*, P. V. sub. *Domini*, V. in Tig. not. Hebraismus, pro, quæ appellabatur Arca Jehovæ [n]. *Ubi nomen ejus invocatur*, M. Ti. Ca. ό. *Super quos* [*Cherubinos*] *invocatum fuerat nomen ejus*, Sy. *à quibus* [Cherubinis] *nomen suum accepit*, Ar. *Cujus invocatur nomen*, JT. Pi. q. d. cujus cultus adhuc permanet, etiamsi Arca à temporibus deportationis desideretur [o]. [Porrò, illa phrasis, יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים, suprà sæpe explicata est. Pi. hîc vertit, *sessoris Cheruborum*, i. e. inter Cherubos. Vide (inquit) Exod. 25.22. & Num. 7. ult.]

7. *Oza & frater ejus*; ità M. vel, *& fratres ejus*, ό. Sy. Ar. עֻזָּא וְאַחְיוֹ] *Uzza & Ahio*, P. Ti. JT. ¶ *Minabant plaustrum*, נֹהֲגִים בָּעֲגָלָה] *Ducentes in plaustro*, Mo. *duxerunt* (vel *dirigebant*, M. *regebant*, Ar.) *plaustrum*, ό. P. Ti.

8. *Coram Deo*] In honorem Dei [p]; sive coram Arca, symbolo Dei [q], sive specialis præsentiæ Dei [r]. ¶ *In cymbalis*] בִּמְצִלְתַּיִם forma duali exprimitur, quòd instrumenta hæc fuerint gemina: erant etiam ærea, quæ se invicem percutientia sonum edebant †.

9. *Ad aream Chidon*] At 2 Sam. 6. 6. est *Nachon*. Binomius ergò erat [s]. [Sed de hac discrepantia, & reliquis hujus historiæ particulis, vide quæ ad illum locum, ex Bocharto inprimis, congessimus.]

[g] Mar.
[h] Belg.
[i] Ful. miss. 1. 4.
[k] Butt. vind. 2. 2. 395.
[l] BA. 1, 2, 37. 371.
[m] Butt. ib. d.
[n] V.
[o] Jun.
[p] Pi.
[q] Pi.
[r] BA. 1. 375.
† He. in Ma.
[s] T.

10. Et

2. *Cognovitque David*] Vel, 1. ex consensu populi ipsum ut Regem acceptantis: vel, 2. ex Hiramo & vicinis Regibus eum honorantibus [a]: vel, 3. prophetice, & Deo revelante; id enim certò nôsse non poterat ex primis adeóque prosperis regni initiis, cùm & Sauli similia obtigissent [b]. ¶ *Et sublevatum esset regnum suum*, כִּי נִשֵּׂאת לְמַעְלָה וגו'] *Quòd elevatum esset desuper regnum ejus*, Mo. & *quòd elevatum*, &c. P. V. *regnum enim ejus elevatum erat in supremum* gradum, Belg. *& (se esse) in regnum suum elatum*, Ca. Quidam volunt hæc legi per parenthesin [c]. ¶ *Super populum ejus*] Heb. *propter populum ipsius*, JT. Pi. Os. &c. sub. *Dei*, V. i. e. quia Deus volebat populo suo benefacere. Qualis enim populus est, talem ei ferè donat Deus Magistratum [d]. Ob merita populi favet Regibus Deus, & è contrario †. Reges à Deo dantur populi causâ. Καὶ γὰρ ὁ βασιλεὺς αἱρεῖται, οὐχ ἵνα ἑαυτοῦ καλῶς ἐπιμελῆται, ἀλλ' ἵνα καὶ οἱ ἑλόμενοι διὰ τοῦτον εὖ πράττωσι, (*Nam & Rex eligitur, non ut sui curam gerat, sed ut subditi per ipsum, sive ejus auxilio, bene se gerant,*) ait Xenophon [g].

5. *Eliphalet*] Iste 2 Sam. 5. 16. dicitur *Eliada* [h].

8. *Ut quærerent eum*] Inventúmque regno pellerent [i]; vel, ut ei bellum inferrent: Synecd. generis [k].

9. *Diffusi sunt*; ità P. Pi. וַיִּפָּשְׁטוּ] *Ac effusi erant*: alii, *palantes populabantur*, V. ¶ *In valle Raphaim*] Cùm quòd militibus abundarent, tum quòd de victoria securi erant [l]. Sita erat hæc vallis in tribu Judæ, Jos. cap. 15. v. 8 [m].

11. *Cúmque illi ascendissent*, וַיַּעֲלוּ] *Ascenderunt itaque*, sub. *David & milites ejus*, V. ¶ *In Baal-Pharasim*, בְּבַעַל פְּרָצִים] *In Baal Perasim*. Per anticipationem sic vocatur locus: nam postea imponitur illi nomen. Sign. autem *idolum divisionum*; vel potiùs, *planitiem ruptarum*, sub. *acierum*; quòd acies Palæstinorum illic fuerint ruptæ [n]: vel, *planitiem* (Heb. *dominum*) *rupturarum*, i. e. locum qui habet rupturas [o]. ¶ *Sicut dividuntur aquæ*] Quæ uno impetu effusæ disperguntur, & evanescunt tandem [p]. *Ut frangi solet vas testaceum plenum aquâ*; nempe, quo rupto aqua effunditur [q]. Vel, ut fluctus vento agitati in varias partes [r]. Vel, ut amnis inundans rupto aggere suo obruit vicinos agros, sic David oppressit exercitum Palæstinorum †.

13. *In valle*, בָּעֵמֶק] *In ea valle*, V. sic JT. Mar. scil. *Rephaim*, Mar. Ma. de qua suprà v. 9. ut etiam exprimitur 2 Sam. 5. 22 [t]. ה emphaticum latet in Kametz [v].

14. *Non ascendas post eos, recede ab eis*, לֹא תַעֲלֶה אַחֲרֵיהֶם הָסֵב מֵעֲלֵיהֶם] *Non ascendes post eos: circumda desuper eos*, Mo. vel, *sed circumda eos*, P. *diverte* (vel *reflecte*, Ti. vel *avertere*, o'.) *ab eis*, P. i. e. Noli insequi eos, sed *deflecte ab illis*; recipe te &

[a] La.
[b] T.
[c] V.
[d] Os.
† Mar.
[g] G.
[h] V.
[i] V.
[k] Pi.
[l] Os.
[m] Jun.
[n] V.
[o] Pi.
[p] Os.
[q] Jon. in V.
[r] He. in Mar.
† V.
[t] Ma.
[v] Mar.

Deum, de quo 1 Sam. 10. 10 ᵍ. *Oraculis præerat*, & *moderabatur*, Ca. ¶ *Erat—ſapiens*] Heb. *quòd intelligens ipſe*, P. Mo. *prudens erat*, Ti. vel *peritus*, JT. Ca.

23. *Janitores arcæ*] Nempe in via [h]. Fortè ad ſummovendam turbam, cùm Arca portaretur [i]. Hi duo ſequebantur Arcam, deducebántque eam [k].

24. *Erant janitores arcæ*] Hi duo præcedebant Arcam, quam alii duo ſequebantur. Aut certè per vices illi fungebantur officio janitorum in via dum Arca deducebatur [l].

26. *Cúmque adjuviſſet Deus Levitas*; ità M. P. Ti. וַיְהִי בֶּעְזוֹר וגו״] *Et fuit in adjuvando* (vel *confortando*, ο'.) *Deum Levitas*, &c. Mo. Senſus eſt, vel, 1. Cùm alacritatem illis inderet in ſacro illo onere geſtando [m]; ut onus illud, alioqui graviſſimum, vix ſentirent [n], Arcámque ſine ullo labore portarent [o], per viam ſatis acclivem, ad faſtigium uſque arcis Sion [p]. Vel, 2. *cùm adjuviſſet*, &c. ut ſine ulla offenſione Arcam portarent [q]. Cùm eos ſervâſſet incolumes, nec interfeciſſet, ut in prima deportatione, quando occîdit Huzam [r]. Vel, 3. *cùm levaret Deus* Levitas geſtantes Arcam, &c. JT. id eſt, quum juſſu Cenaniæ conſiſteret Arca, Levitæ interquieſcerent, & alii aliis ſuccederent. Erat autem hoc ſpatium ſenum greſſuum, 2 Sam. 6. 13 †. ¶ *Immolabantur*] Heb. *immolabant*; ipſi nempe Levitæ de ſuo, præter eas victimas quas Rex offerebat, de quibus 2 Sam. 6. 13 [t]. ¶ *Septem tauri*, &c.] Quoties quieſcebant portantes Arcam, offerebatur taurus, &c. Id autem, propter longum viæ ſpatium, ſepties contigit à domo Obed-Edom uſque in arcem Davidis [v].

27. *Indutus*, [ità plerique;] מְכֻרְבָּל] *Amictus*, Mo. *circumamictus*, M. *opertus*, Glaſſ. כִּרְבֵּל ſign. *amicire*, *tegere*, & כַּרְבְּלָא Dan. 3. 21. *paludamentum* [x]. Verbum Chaldaicum eſſe videtur [y]. ¶ *Stolâ byſſinâ*] Nam λευχειμονεῖν (*albis veſtibus indui*) proprium ſacris [z]. Hoc pallium byſſinum alii volunt fuiſſe ipſum Ephodum, ſeu amiculum lineum, quomodo videtur ſcriptor ſeipſum explicaviſſe in fine versûs [a]. [Alii hæc diſtinguunt:] Præter Ephod lineum indutus erat ſtolâ byſſinâ [b]. *Ephod* erat brevior veſtis, (ex ſubtiliſſimo & candidiſſimo lino,) quæ longiorem byſſinam ſtolam conſtringeret, nè nimiùm difflueret. Non puduit tantum Regem eodem habitu cum Levitis incedere [c]. Induit tunicam byſſinam, inſtar illius ſacerdotalis Exod. 28. 4. cui ſuperindutum fuit Ephod [d]. Depoſito Regis faſtigio, Levitis in hac opera ſe æquavit †. ¶ *Cantoréſque*] Sub. *erant induti pallio byſſino*, V. ſim. Sy. Ar. ¶ *Et Chonenias princeps prophetiæ inter cantores*, הַשַּׂר הַמַּשָּׂא הַמְשֹׁרְרִים] *Princeps elevationis*, *cantores*, Mo. *princeps cantorum canentium*, ο'. *princeps cantûs ſublimis*, *unà cum cantoribus*,

[g] Mar. [h] V. [i] Mar. ſim. Me. [k] V. [l] V. [m] Me. [n] La. [o] He. in Mar. [p] T. [q] Mar. T. [r] Ma. ſim. Oſ. † Jun. [t] G. [v] Oſ. [x] BC. p. 742. [y] Ma. [z] G. [a] Q. in Ma. ſim. Ma. La. T. [b] E. [c] Oſ. [d] Ma. † O.

¶ *Et frixam oleo similam*, ו אֲשִׁישָׁה] *Et lagenam*, Mo. *lagenam* (vel *utrem*, Belg. *sextarium*, Strig.) vini, JT. *& pultem*, Ti. P. Hebræus singulas harum vocum literas poni putat pro integra dictione: sic אֶשְׁפָּר sign. *unam è sex vituli*, sub. *partibus*; & אֲשִׁישָׁה *unam è sex hin*, sub. *partibus*. Ingeniosum commentum [f]!

[f] Mar.

4. *Constituit*] Heb. *Et dedit*, Pi. *disposuit*, JT. ¶ *Et recordarentur operum ejus*; qui mira Dei facta narrarent populo [g]: וּלְהַזְכִּיר] *Et ad narrandum*, P. hîc ו vacat: i. e. qui prædicarent beneficia, &c [h]. *Ad commemorandum*, sub. *opera ejus*, Mar. Verto, *idque ad prædicandum*, &c. Pi. ¶ *Et glorificarent*, &c. וּלְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לַיהוָה] *Et ad celebrandum*, (vel *glorificandum*, V.) *& laudandum Dominum*, &c. P. ל in לַיהוָה valet hîc articulum accusativi casûs; nisi statuatur præpositionem ל regi non à proxima voce לְהַלֵּל, sed à remotiore לְהוֹדוֹת. Veruntamen syntaxis verbi הִלֵּל cum ל in his libris occurrit. Vide infrà scholia in vers. 36 [i].

[g] G.
[h] Q in V.
[i] Pi.

5. *Asaph principem*] Vel *ducem*, Q. in V. [Alii in nominativo reddunt:] *dux*, V. ¶ *Et secundum ejus*] Vel, *ab eo*; i.e. vicarium ejus [k]. ¶ *Jabiel, & Semiramoth, & Jehiel*, &c.] Aut duo recensentur ejusdem nominis; aut distinguendum post *Obed-edom*, ut distinxit noster interpres: q. d. *Constituit principem cantorum Asaph*, &c. *Jeiel autem*, sub. *& socii ejus*, i. e. qui post eum enumerantur, *sonos musicos edebant cum nablis & citharis* *. ¶ *Super organa psalterii, & lyras*, בִּכְלֵי נְבָלִים] *Cum instrumentis nablorum*, P. i. e. cum nablis variis secundùm quantitatem: erant enim & parva & magna [l].

[k] V. Me.
* V.
[l] V.

7. *In die illo fecit David principem ad confitendum Domino, Asaph*, &c. אָז נָתַן דָּוִיד בְּרֹאשׁ לְהוֹדוֹת וגו׳] *Tunc* (additur expositionis gratiâ, *in die illa*, i.e. *tunc*, h.e. initio laudum [m],) *dedit*, vel *posuit*, vel *statuit*, vel *tradidit*, *David in principio* (vel, *primùm*, sive *inprimis*, JT. Ti. M. Ca. Os. Belg.) *ad celebrandum*, vel *laudandum*, *Jehovam*, P. V. JT. Mar. vel, *ad confitendum Domino*, M. Sensus est, in initio laudum: q. d. Cùm primùm pervenit Arca Dei in Tabernaculum, &c. dedit ei Psalmum sequentem, &c [n]. Tunc initium fecit subjecto Psalmo laudum Dei, Asaph ministro & cantore [o]. q. d. Ab eo tempore ordinariè posthac Deus fuit celebratus psalmis & sacrâ musicâ per prædictas personas [p]. [Vel sic;] David primò tradidit hunc seq. Psalmum Levitis, quo Deum in publico ejus cultu laudarent; ac postea plures alios dictavit Psalmos, eósque Levitis tradidit similiter canendos. Vide 2 Sam. 23. 1 [q].

[m] V.
[n] V.
[o] V.
[p] Os.
[q] Belg.

8. *Confitemini Domino*] Idem est Psalmus (vel bona ex parte convenit [r]) cum Psal. 105. Vide ibi annotata *.

[r] Pi.
* V.

11. *Quærite Dominum, & virtutem ejus*] *Robur ejus*, i. e. Arcam †; ut 2 Par. 6. 41. Psal. 78. 61 [t]. Symbo-

† G. Pi.
[t] G.

ejus : Verbum pro re[t]. *Ad rem*, &c. i. e. ad quotidianum ministerium. Vide similem loquutionem Exod. 5. 13. & 16. 4. Lev. 23. 37[v].

[t] Pi. [v] Ma.

38. *Obed-Edom & fratres ejus*; ità ο'. Sy. Ar. [quasi esset enallage numeri:]וַאֲחֵיהֶם] *Et fratres eorum*, Ma. *Obed-edom* (sub. *& Chosam*) *cum fratribus*, vel, *& fratres, eorum*, Jun. Pi. Hoc supplementum confirmatur tum ex fine versûs, tum ex relativo plurali, *ipsorum*. Unde prorsus probabile evadit vocem וְחֹסָה hic per incuriam librarii seu descriptoris omissam esse[x].

[x] Pi.

39. *Sadoc autem——coram tabernaculo*, &c.] Non tanquam Pontificem, (is enim tunc erat Abiathar,) sed tanquam eo in loco Sacrorum principem[y]. [Alii aliter :] *Sadoc sacerdotem*, scil. summum, nuper à Saule constitutum. Huic recèns sibi conciliato, & forsan ex pactis conventis, & propter egregia merita, David munus suum continuavit : Et cùm jure successionis deberetur ea dignitas *Abiatharo*, utpote filio Ahimeleci à Saule occisi; sic munus utriusque distribuit pacis & concordiæ causâ, ut unus Pontificatu fungeretur in *Gabaon*, alter in urbe Jerosolyma[z]. ¶ *In Gabaon*] Ibi Mosis Tabernaculum erat[a]; quò translatum fuit post cædem illam, 1 Sam. 22. Vide infrà 2 Chron. 1. 3[b]. Ibi erat ordinarius cultus; ac proinde eò destinati sunt sacerdotes, ad sacrificia: extraordinarius Arcæ in Jerusalem; ac ideo impositi sunt ei Levitæ[c].

[y] Me. [z] T. et La. [a] Mir. [b] Jun [c] Jur.

41. *Et post eum Heman & Idithun*] Vel *Jeduthun*, Pi. Heb. *Et cum eis Heman*, &c. Ma. ¶ *Et reliquos electos*; ità ο'. M. Ti. Strig. sim. P. vel *delectos*, Ca. *selectos*, JT. וּשְׁאָר הַבְּרוּרִים] *Et residuum purorum*, Mo. *aliique probi homines*, Sy. sim. Ar. ¶ *Unumquemque vocabulo suo*, אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת] *Qui expositi erant per nomina*, P. *quorum nomina sunt expressa*, M. sim. JT. Ca. Strig. Celebres nominibus[d]. [Alii aliter:] *Quorum ignota* (vel *suppressa*, Ar.) *sunt nomina*, Sy. [q. d. *perforata*, vel *oblitterata*, obelisco notata.]

[d] V.

42. *Heman quoque & Idithun canentes tubâ*, &c. וְעִמָּהֶם הֵימָן וִידוּתוּן חֲצֹצְרוֹת וגו'] *Et cum eis Heman & Jeduthun tubis & cymbalis, audire facientes*, Mo. *Cum eis, inquam, reliquis Heman & Jeduthun cum tubis*, &c. *ut resonarent*, P. *Et cum eis Heman*, &c. *in tubis*, &c. *sonantibus*, &c. Strig. *Prues ipsos Hemanem*, &c. *tubas & cymbala pro resonantibus*, JT. Heb. *audire facientibus*, Pi. Verti solet, *Et cum illis*, inquam, erant *Heman & Jeduthun cum tubis & tintinnabulis*. Non placet. Nam, 1. jam dictum fuit v. 41. *Hem.* & *Jed.* fuisse cum illis de quibus v. 38, 39, 40. cur ergò hic id repeteretur ? 2. Ante חֲצֹצְרוֹת non est ו *&*, vel עִם *cum*. Verto itaque, *Et cum illis, Hemane*

ei placere †.

[†] Pi.

4. *Non ædificabis mihi domum*, הַבַּיִת] *Domum illam*, JT. Malim, *domum aliquam* : Non enim sequitur relativum אֲשֶׁר, *quam*. Itaque ה non videtur esse demonstrativum, sed valet pronomen indefinitum; ut passim[f].

[f] Pi.

5. *Neque——mansi in domo*] *Non habitavi in domo aliqua*, Pi. sim. JT. Heb. *in domo*, sine articulo, Pi. ¶ *Sed fui semper mutans*, &c. וָאֶהְיֶה מֵאֹהֶל אֶל־אֹהֶל וּמִמִּשְׁכָּן] *Et*, vel *sed*, *fui* (sub. *transiens*, Ti.) *de tentorio in tentorium, & de tabernaculo*, Mo. P. sub. *in tabernaculum*, Ti. sim. M. Mar. *de tentorio in tentorium*, itans *etiam extra tabernaculum*, JT. Hebr. מִמִּשְׁכָּן. Sed מִן ità significare non memini. Sic verto; *Fui è tentorio in tentorium* itans, *etiam absque tabernaculo* fui. Ellipsis verbi relati [*itans*,] quod exprimitur versu sequente[g]. Quanquam hæc ellipsis participii rarior est[h]. Hæc autem dicit, vel, 1. quòd ordinariè egrediebatur è Tabernaculo suo Arca vehenda; vel, 2. quòd Arca de Tabernaculo Mosaico translata fuit in Davidicum, 2 Sam. 6. 17. & suprà 15. 1[i]; vel, 3. ob varietatem, non Tabernaculi, sed loci ubi fuit Tabernaculum[k]; vel, 4. quòd Arcâ huc illuc deportatâ, oportuit tentorium ubi collocata erat deponi, & alibi iterum erigi; vel, 5. quòd Arca extra Tabernaculum fuit, postquam à Philistæis capta esset. Vide 1 Sam. 6. 1. & 7. 1. & 2 Sam. 6. Confer etiam 1 Sam. 21. & 1 Par. 16. 39[l].

[g] Pi. [h] Gloss. gram. p. 414. [i] Ma. [k] V. [l] Pi.

6. *Manens cum omni Israel*] Ità illa verba, *cum omni Israel*, Hieron. junxit cum superioribus, quæ alii cum sequentibus jungunt, *In omnibus*, scil. locis, *quibus ambulavi in*, vel *cum*, *omni Israel*: Ità Heb. & ο'[m]. sim. Os. &c. ¶ *Uni Judicum Israel*, שֹׁפְטֵי וגו'] At in 2 Sam. 7. 7. est שִׁבְטֵי *tribuum*, minùs bene: legendum ergò ibi שֹׁפְטֵי *. Verùm, 1. שֵׁבֶט non tantùm *tribum* sign. sed & *sceptrum*, & metonymicè *Sceptrigerum*; ut Gen. 49. 10. Sic verti potest, *ulli sceptrorum*, &c. i. e. moderatorum, Israelis. 2. Si שִׁבְטֵי *tribus* sign. sensus erit commodus †. [Vide ibi annotata.]

[m] Mar. [*] Cappel. [†] Buxt. vind. 383.

7. *Cùm in pascuis*, &c.] q. d. Tu pervenisti ad Regnum, non tuis meritis, sed meâ gratiâ; nam cùm esses pastor ovium, feci te pastorem hominum, & non quorumvis, sed *populi mei*[n].

[n] V.

8. *Nomen quasi unius magnorum*] Scil. Regum[o]: sicut nomen potentum[p].

[o] Mar. [p] Pi.

9. *Et dedi*, וְשַׂמְתִּי] *Et posui*, P. V. i. e. designavi. Nunc tertiam personam alloquitur. In secundo Samuelis hæc leguntur in futuro[q]. Verto, *Ponam autem*, Pi. *Et ponam*, Ma. *Disponens locum*, &c. JT. ¶ *Plantabitur*] Heb. *& plantabo eum*, Ma. Pi. Mar. vel, *plantavi*, Mar. *plantans*, JT. ¶ *Et habitabit in eo*, וְשָׁכַן]

[q] V.

nempe à diebus, &c. τὸ ו signific. *nempe*, ut Jud. 7. 24. 1 Sam. 17. 40. & 28. 3 [a]. *Verùm ex diebus*, &c. JT. ¶ [צִוִּיתִי שֹׁפְטִים] *Præcepi* (sub. *ut essent*, V.) *Judices*, Ma. P. *constitui* (vel, *mandatis instruxeram*, Pi. ex JT.) Sub Judicibus enim magnas sæpe calamitates ab hostibus externis perpessi sunt [b]. ¶ *Et humiliavi inimicos*; ità P. [וְהִכְנַעְתִּי] Q. scribunt hoc loco ו redundare; neque conjungunt versum istum præcedenti, sed sequentibus, vertúntque, *Et à tempore*, &c. *humiliavi omnes*, &c. Alii, *humiliabo insuper*, &c. Ti. *Depressi*, &c. JT. Verto, *deprimam*: nondum enim depressisse eos patet ex cap. seq [d]. Vel illud, *Ex diebus*, &c. legendum per parenthesin †. ¶ *Annuncio ergò tibi*; sim. Pi. Ca. *atque annunciavi tibi*, &c. P. [וָאַגִּיד לְךָ] Hîc ו pro *quòd* conjunctione: nam 2 Sam. 7. 11. scribitur, *Præterea annunciat tibi Jehovah*, &c [f]. *Et indicabo tibi*, &c. Ti. ¶ *Ædificaturus sit tibi domum*] i. e. Filios nepotésque dabit [g]. De se loquitur Deus in tertia persona [h].

11. *Cùm impleveris dies tuos*] i. e. Dies vitæ tuæ [i]. H[s], pro, *cùm mortuus fueris* [k]. ¶ *Suscitabo semen tuum post te*] De Salomone hæc non possunt intelligi; is enim vivo adhuc patre inunctus fuit, & in thronum collocatus, 1 Reg. 1 [l]. Porrò, *excitabo*, i. e. vocabo ad officium regium. Sic Act. 13. 22. ¶ *Semen tuum*] i. e. Filium aliquem tuum. Intelligitur partim Salomon, ut typus Christi; partim Christus ipse: non enim *Salomonis*, sed *Christi*, regnum perpetuò duravit, Luc. 1. 32, 33 [m]. In Christo hoc complendum erat. Nota autem Davidi non promissam fuisse perpetuitatem regni temporalis, sed tantùm perpetuitatem regni in genere [n].

12. *Ædificabit mihi domum*] Salomon materialem, i. e. Templum; Christus spiritualem, i. e. Ecclesiam [o]. ¶ *Firmabo solium ejus in æternum*] Hoc ad solum Christum pertinet [p]: cùm de Salomone aliísque Regibus intelligi non possit [q].

13. *Misericordiam non auferam ab eo, sicut abstuli ab eo*, &c.] Nempe à Saule [r]. Regnum in ejus posteris manebit: quod Sauli non erat concessum. De hoc sermo est, non de salute æterna Salomonis †.

16. *Cùmque venisset*, &c. [וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ] *Et venit Rex*, Ma. *Et ingressus est*, Pi. sim. JT. P. V. sub. *tentorium*, V. Pi. ante Arcam, Pi. Hîc reliquit nobis formulam quandam quâ uti debemus cùm maxima beneficia accepimus à Deo [t]. ¶ *Et sedisset*, &c. [וַיֵּשֶׁב] *Et sedit*, P. V. Ma. Dicunt Doctores Hebræorum, ex Scripturis colligi, solitos fuisse homines orare stantes, ut & Angeli dicuntur stare dum orant: igitur mirantur quare dicat Regem sedere, contra Judæorum in orando morem. Doctiores hunc nodum facilè dissolvunt, cùm vertunt, *& mansit*, &c [v]. Verto, *restitit*, JT. Malim,

[a] Pi.
[b] Os. sim. La.
[c] V.
[d] Pi.
† Mar.
[f] V.
[g] Mar.
[h] Mar. ex V.
[i] Pi.
[k] V.
[l] Os.
[m] Pi.
[n] T.
[o] Pi.
[p] Pi. sim. Mar.
[q] Mar.
[r] Mar. Os. &c.
† E.
[t] V.
[v] V.

Of. vel, Estne gens una in terra, &c. ¶ Es
ter quam, Of. V.) perrexit Deus, &c.) Of.
magnitudine suâ, &c. לָשׂוּם לְךָ שֵׁם גְּדֻלּוֹת וְנֹרָאוֹת]
Ad ponendum (vel comparandum, JT.) tibi nomen, mag-
nitudines & terribilia, P. vel nomen, (sub. & faceret, ex
2 Sam. V.) magnitudines, &c. i.e. mirabilia magna in
† V. gratiam populi tui †. Vel, nomen magnitudinum, &c. Pi.
vel, magnorum, &c. operum, Of. vel, nomen magnum &
tremendum, Ti. sim. M. ¶ Ejiceret nationes, &c.]
Heb. ad ejiciendum, vel expellendum, gentes, &c. Mo. P.
ο'. vel expellendo, &c. JT. sim. M. Ti.
23. Confirmetur, יֵאָמֵן] i.e. Sit firmum & stabile.
Hæc debent referri ad promissiones de Christo Rege
g V. factas g.
24. Permaneatque & magnificetur nomen tuum; ità
P. Mo. V. וְיֵאָמֵן וְיִגְדַּל וגו׳] Verum, (vel ratum, Ti.) in-
quam, fiat, ut magnificetur nomen tuum, M. Ti. Sanciatur,
&c. Ca. Verificetur, &c. Of. Fidele sit, ο'. Vera compro-
bentur opera tua, Sy. sim. Ar. Ut cùm statum erit, mag-
nificetur, &c. JT. Statum, inquam, sit, & magnum eva-
dat, &c. Pi. ¶ Et dicatur, Dominus, &c. לֵאמֹר וגו׳]
Dicendo, JT. & (vel ut, P.) dicant, Ar. sim. Sy. ut dica-
tur, M. Ti. sic Strig. Pi. ¶ Dominus exercituum
Deus Israel; ità P. לְיִשְׂרָאֵל] Super Israelem, P. V. Hic
h V. ל pro עַל, ut vides in 2. Samuelis h. Heb. Dominus ex-
ercituum, Deus Israelis, Deus Israeli; sim. Ma. Buxt. vel,
Deus, inquam, (sub. est, Ti.) Israelis, M. Ti. Hæc re-
petitio minimè supervacanea est: Sensus est; Deus,
qui dicitur Deus Israelis, revera est Deus Israeli, &
* Buxt. promissa atque fidem illis præstat *.
vind. 1. 2. 25. Revelâsti auriculam servi tui, גָּלִיתָ אֶת אֹזֶן וגו׳]
p. 393. Revelâsti in aurem, &c. JT. Retexisti aurem, &c. i.e. ac-
curatè indicâsti, quasi jubens ut pileum ab aure remove-
ret, nè obstaret perceptioni verborum. Vide Ruth 4. 4.
i Pi. 1 Sam. 9. 15. & 20. 13, &c i. ¶ Invenit—fiduciam, ut
oret, &c.] Ità M. Of. sim. Gal. ausus fuit, &c. Ti. sic
Ca. Tanti beneficii fiduciâ audeo precari quæ dicta
k Of. sunt. Priora beneficia ad majora aditum patefaciunt k.
¶ עַל כֵּן מָצָא וגו׳] Ideo invenit, ο'. P. Mo. sub. ex
l V. Sam. cor suum, nempe paratum l; vel, cum corde suo,
ex 2 Sam. c. 7. v. 27. vel, consilium; q.d. consultum,
vel bonum, judicavit: ad orandum, i.e. ut oraret, scil.
m Pi. oratione hâc; quæ verba adduntur 2 Sam. 7. 27 m.
27. Et cœpisti benedicere] Ità Chald. & alii in V.
ο'. in Buxt. Verbum יָאַל & הוֹאִיל hoc sensu sumunt
ο'. sæpe, & Hi. passim, RS. post Chald. ad Deut. 1. 5.
(qui & Gen. 18. 27. pro illa significatione adducit,)
& Pagninus passim in prima Bibliorum suorum editio-
n Buxt. ne. Vide & Lexicon Pagnini n. ¶ וְהוֹאַלְתָּ לְבָרֵךְ וגו׳]
vind. 1. 2. Voluisti (vel, placuit, V. Pi.) benedicere, &c. P. cùm pla-
pag. 678. cuerit tibi benedicere, &c. JT. Et nunc velis (obsecro) be-
nedicere, i.e. benefacere, &c. Of. ¶ Te benedicente,

...] ... mus manum posuit pro imperio: Alii, pro loco, vel ter-
minum. Ut constitueret potentiam suam, P. Ut statueret f Mu.
terminum suum, vel fines suos, aut, ut collocares præsidi-
um suum. Eò usque voluerat Rex iste prorogare fines
suos, &c. Quanquam relativum Hebraicum potest re-
ferre Davidem, quòd David voluerit producere im-
perium suum ad Euphratem h. Expono, manum suam, h V. sim. Mu.
i.e. exercitum suum. Cæterùm pro לְהַצִּיב, 2 Sam. 8. 3.
legitur (mendosè, ut videtur) לְהָשִׁיב, i.e. ad reducen-
dum i. ¶ Usque ad flumen Euphratem, בִּנְהַר וגו׳] i Pi.
Versùs flumen, JT. Construunt cum voce בְּלֶכְתּוֹ, i.e.
cùm proficisceretur ille. Sed non puto ullibi הָלַךְ rege-
re præp. ב significante versùs, i.e. motum ad locum.
At pro juxta passim reperitur; ut Num. 33. 37. Jos.
24. 32. 1 Reg. 1. 45. Jer. 13. 5. Verto itaque, juxta
flumen k. Vide quæ diximus 2 Sam. 8. 3 l. k Idem.
4. Cepit mille quadrigas] Heb. ad verb. mille currum, l G.
Ma. Ut פָּרָשׁ eques, pro equo, ita currus quandoque
sumitur pro equo curuli; ità hoc loco, currum, i.e.
omnes jugales vel equos curruum. Sic suprà, 2 Sam.
10. 18. occidit 700 currus, i.e. equos 700 curruum;
item infrà, Psal. 68. 18. currus Dei sunt duæ myriades,
ubi Genev. habet, equitatus Dei; & Psal. 76. 7. Dor-
miit & currus, & equus, i.e. tam equi curules quàm qui
equitantur m. ¶ Quadrigas ejus] Heb. ab eo, JT. m BA. 1. 2.
vel, ex eis, ut 2 Sam. 8. 4. Dux nominatur, & simul 6. 99.
milites ejus intelliguntur n. ¶ Septem millia equi- n Pi.
tum] At 2 Sam. est 700 equites. Sed ibi per equites in-
telliguntur decuriæ equitum: qui numerus cum hoc
congruit o. ¶ Subnervavit] Heb. eradicavit, i.e. o Pi. et
à radicibus incîdit, hoc est, suffragines succîdit p. Jun.
6. Et posuit milites in Damasco] Heb. Et posuit in Ara- p Pi.
mo Damasci, Pi. sub. præfectos, Sy. P. V. Ti. ex 2 Sam. V.
vel, præsidium, ο'. stationarios, JT. Pi. Ellipsis nominis
relati; quanquam hæc duriuscula videtur. Fortè per
incuriam librarii vox illa hîc omissa est q. Comprehen- q Idem.
ditur nomen sub vi verbi. Similem ellipsin in voce
שׂוּם vide 1 Chron. 20. 3. Ellipticæ hæ locutiones sunt
familiares Hebræis r. r Buxt.
8. De Thebath & Chun] Quæ aliter vocantur Betah vind. 1. 2.
& Berothai, 2 Sam †. Hæ urbes sitæ erant ad radices p. 395.
montis Libani, inter Emath & Damascum s. ¶ De † V. BA.
quo fecit, &c. בּוֹ וגו׳] Ad verb. in eo, Ma. Ex eo: Hic s BA. 1. 6.
præpositio ב valet ex, ut suprà v. 5 t. 16. 884. 40.
10. Ut postularet ab eo pacem, לִשְׁאָל לוֹ שָׁלוֹם] Ad t Pi.
rogandum eum de prosperitate, JT. vel, de pace, V. i.e. ad sa-
lutandum x. ל in לוֹ valet articulum accusativi casûs y. x Pi. sim.
¶ Sed & omnis vasa, &c. וְכֹל כְּלֵי וגו׳] Ellipsis quan- V. et P.
doque occurrit vocum quarundam in eodem orationis y Pi.
membro. Sic 1 Chron. 28. 21. Ecce, turmæ sacerdotum,
scil.

motis Regibus in formam provinciæ redegit Idumæam [d].

[d] Mar.

16. *Abimelech filius Abiathar*] *Abimelech* hìc est genitivi casûs, [& sic ordinanda sunt verba, *Abiathar filius Abimelech:*] Nam *Abiathar* Pontifex erat Davidis unà cum *Sadoc*. Nisi malis dicere hunc *Abimelech* fuisse filium *Abiatharis*, infrà 24. 6. & parentem filio suo eundem secum honorem communicâsse, ut olim *Eli* fecerat, & *Samuel*, 1 Sam. 2. 12. & 8. 1 †.

† La. T.

17. *Filii David primi ad manum regis*] Ità P. Mo. V. Id est, quorum operâ inprimis utebatur Rex [f]. ¶ הָרִאשֹׁנִים לְיַד הַמֶּלֶךְ] *Primarii*, sive *primores*, *ad manum regis*, Ti. JT. Præstò erant, ut inter primos, ubi opus erat, ministrarent [g]. *Erant principes*, Sy. *erant eorum principes*, Ar. [Alii sic;] *Filii David primi*, (i.e. natu majores [h],) *fuerunt juxta regem*, M. Erant consiliarii Regis, qui adjuvabant eum in negotiis regni [i]. Erant αὐλάρχαι, ο'. in BC. p. 859. Primi erant circùm latus Regis. Pro eo est apud Samuelem, *Et filii David sacerdotes erant*. *Manus* hìc pro *latere* sumitur, ut alibi; 2 Sam. 15. 2. Psal. 104. 24. & 140. 6. Prov. 8. 3. & Zach. 4. 12 [k].

[f] V.
[g] Mar.
[h] Os.
[i] Idem.
[k] D. obser. 6. 6.

C A P. XIX.

1. UT *moreretur Nahas*] Confer totum hoc caput cum 2 Sam. 10. nam omnia ferè sunt eadem [a].

2. *Præstitit mihi pater ejus gratiam*] Rectiùs, *misericordiam*; benignè mecum egit in exsilio [b]. Fortasse David cùm fugeret Saulem ad Ammonitas abiit [c].

3. *Ut explorent*] Sub. *urbem*, ut est 2 Sam. V.

4. *Et rasit*] Heb. *rasit eos*, P. Mar. V. i. e. dimidium barbæ eorum, ex 2 Sam. 10. 4 [d]. vel, dimidiam capitis comam & barbam †. Nobilitatis signum cæsaries; ignominia eâ abrasâ continetur apud omnes gentes. De quo etiam Aristot. Rhet. 1 [f]. ¶ *Et præcidit tunicas eorum à natibus usque ad pedes*, בַּחֵצִי עַד הַמִּפְשְׂעָה] *Per medium*, P. Mar. (vel, *ad medium*, V. *in medio*, M.) *usque ad podicem*, Mo. *usque ad vestigium*, M. *ad lumbos*, Strig. *usque ad summas coxendices*, JT. *partim ad nates usque*, Ti. *abscissis eorum, usque ad nates, mediis vestibus*, Ca. Alii, *usque ad verenda*, P. V. Mar. Et ex hac significatione Hebræus intelligit Isa. 27. 4. ubi verbo utitur *pasah*, (unde venit *miphsabah*;) & ubi Noster dixit, *gradiar super eam*, putat explicandum, *verenda ejus detegam*, aut, *cum illa coibo turpiter* [g]. Alii, *ad imos usque umbilicos eorum*, Sy. Alii, *abstulit de mantellis eorum dimidium, usque ad tunicam*. Ità etiam vertunt Complutenses istud, ἕως τῆς ἀναβολῆς· sed fortasse

[a] Ma.
[b] Os.
[c] Mar.
[d] Pi. ità V.
† La.
[f] Mar.
[g] Mar.

bubus Levi, Benjamin & Juda,) secundum vocatem[i]. 3. In Samuele fuisse dicuntur 800 *millia virorum fortium*, &c. His adduntur hoc loco 300 millia eorum qui arma quidem ferrent, sed tamen minùs bellicosi erant[k]. ¶ *De Juda autem quadringenta septuaginta millia*] At in Samuele dicuntur fuisse 500 millia. Quomodo concordant? Resp. 1. Non erant præcisè 500000; sed Scriptura amat numerum rotundum & definitum pro indefinito ponere[l]. 2. Fortè in hoc censu Joabi urbs Hierosólyma non fuit comprehensa, eò quòd David ipse in illa esset[m]. 3. Major numerus erat eorum qui possent ad bellum exire; minor eorum qui bello verè idonei essent[n]. ό, hîc habent 470 millia, Gothic. 370 millia. Fortè pro 500 millibus in Samuele legantur 300 millia. Quo modo ex Israel & Juda evadent 1100 millia, quæ hîc ponit. Quocunque modo hic numerus [Judæ] potest in priori sive superiori [nempe Israelis] includi[o].

6. *Levi & Benjamin non numeravit*] Ideóque ex iis tribubus nulli peste perierunt: è Levitis quidem, quia Deo sacri; è Benjamitis, quia, extincti ferme non multò antè ob Levitæ uxorem afflictam, non multi numero erant[p]. ¶ *Quòd invitus exsequeretur*, &c.] Ἑκὼν ἀέκοντί γε θυμῷ· quod sæpe evenit Regum ministris. Talis mœrens Burrhus ac laudans apud Tacitum Annal. 14. Hinc factum ut non impleretur tota recensio, lentè rem administrante Joabo, & superveniente malo ϑανάτῳ. Vide infrà 27. 24[q]. ¶ נִתְעַב — אֶת־יוֹאָב] *Abominabile fuit verbum regis ipsi Joabo*, M. P. V. Mo. Abhorrebat ab ea re[r].

9. *Videntem Davidis*] i. e. Qui Davidis tempore prophetavit †; vel, quem David consulere solebat[t].

10. *Trium tibi optionem do*, שָׁלשׁ אֲנִי נוֹטֶה עָלֶיךָ] *Tria ego extendens*, vel *extendo, super te*, Mo. Ma. P. vel, *coram te*, Pi. Metaphora, Pi. i. e. tibi propono, Mar. JT. Pi. Præs. pro fut. *extensurus sum*, V. *Tria inclinabo*, Q. in V. *Tria feram*, ό. *Tria mala tibi illaturus sum*, Sy. In Samuele legitur, *offero tibi*, V.

12. *Aut tribus annis famem*, &c. אִם שָׁלשׁ שָׁנִים וגו'] Ad verb. *Si tribus annis fames*, &c. V. vel *famem*, &c. Mo. [Aliquid hîc supplent:] *An triennii famem*, &c. sub. *accipe*, JT. Sed hoc supplementum cum reliquo sermone non cohæret. Verto, *An* vis *triennii famem*[v]? Q. referunt ad verbum *recipe*, quod præcessit: Alii autem sic, *Visne ut eveniat—fames?* Interrogativè ponitur in Samuele; *Visne ut veniant tibi septem anni famis*, &c[x]? At in Samuele sunt *septem anni famis*, hîc tantùm *tres*: Quomodo concordant? Resp. 1. *Tres* hîc pro *septem* ponuntur incuriâ librariorum[y]. Vel potiùs, *septem* in Samuele errore positi sunt loco *trium*. Certè ό. tantùm *trium* meminerunt: & cùm in diebus

ac men-

[i] V. sim.
[k] Abarb. & Jun. & Mart. in Buxt. vind. pag. 404.
[l] Os.
[l] Buxt. ib.
[m] Abarb. in Buxt.
[n] Os.
[o] Mar.
[p] Idem.
[q] G.
[r] V.
† Idem.
[t] Mar.
[v] Pi.
[x] V.
[y] Os.

gat. Q. *& gladium——attingentem.* Alii volunt esse participium pro infinitivo; *& gladium——ad apprehendendum te*, &c. i.e. te apprehendat gladius, &c. sicut
[d] Ma. לְמַשְׁחִית *ad perdendum*, לְמַנַּצֵּחַ *ad vincendum*, &c [d].
Ad verb. *attingens*, vel *assequens*, sit; i.e. assequatur
† V. te †. *Apprehendátque te gladius*, M. Ti. *& gladius ad apprehendentem*, i.e. te apprehendat, Mar. *& gladius*, &c. *ad exterminandum*, ο'. *&* ut sit *gladius inimicorum tuorum in assequentem*, Pi. *& gladio*, &c. *assequente*,]T.

13. *Melius, ut incidam in manus Domini*] Nempe, paternas, ex amore castigantes; non autem in manus judiciales, æternis flammis scelera punientes. Sic con-
[f] E. ciliatur cum Ecclesiastici 2. 22. & Dan. 13. 23 [f]. E-
[g] Pi. Mar. ligit pestem [g], quoniam exæquat omnes: fames &
[h] Mar. bellum in inopes grassantur maximè [h].

15. *Cùmque percuteretur*, כְּהַשְׁחִית] *Secundùm corrumpere*, Mo. *cùm perderet*, Pi. *cùm sic vastaret*, M. *cùm exterminaturus esset*, V.

17. *Nonne ego sum*, &c? הֲלֹא וגו׳] *Annon ego dixi*, &c? Pro quo 2 Sam. 24. 17. *Ecce, ego peccavi*, &c. Sicut ה interrogativum in interrogationibus affirmativis
[i] Glass. gram. pag. 645. negat, ità in negativis affirmat [i]. ¶ *Qui jussi ut numeraretur*, &c. אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לִמְנוֹת בָּעָם] *Qui dixi*
[k] V. (nempe ipsi Joab) *ad numerandum*, vel *numerare* [k], *in*,
[l] Pi. vel *ex*, *populo*, scil. viros militares [l]. ¶ *Iste grex*, &c.] q.d. Sunt ut oves quæ ducuntur ad mortem, nequee va-
[m] Mar. dere possunt [m]. ¶ *Manus tua in me*, &c.] Interfi-
[n] Pi. ce peste me, &c [n]. ¶ *Populus autem*, &c. וּבְעַמְּךָ לֹא לְמַגֵּפָה] Ad verb. *Et in populum tuum non in plagam*, Mo. vel, *non ad perditionem*, ο'. vel, *nè sit plaga*, P. vel, *nè plaga sæviat*, Ti. *non autem in populum tuum, ut ille plagam ferat*, M. *at contra populum tuum nè* sit, (scil. manus tua, Pi.) *ad* afficiendum *plagâ*,]T. Heb. *ad pla-*
[o] Idem. *gam.* Nulla hîc est ellipsis [o].

18. *Angelus Domini*] Alius nempe, non qui percutiebat, nam is è pravis erat. Satan, qui incitavit ad numerandum, is pœnas sumpsit: Bonis ad ea ministe-
[p] Mar. ria Deus non utitur [p]. ¶ *Ut ascenderet*; ità]T. Pi. כִּי יַעֲלֶה] כִּי hîc valet *ut*; quæ significatio rara est. Videtur vertendum, *quòd ascendere deberet:* Reperitur autem in hac significatione apud Jobum passim;
[q] Pi. ut Job. 3. 11, vel 12, & 36. 10, 24. & 41. v. 1, vel 10 [q].
[r] Mar. ex V. 19. *Ascendit*] Erat enim locus sublimis [r]. ¶ *Juxta sermonem*; sim.]T. Pi. בִּדְבַר] ב hîc idem valet
† Pi. cum כ †.

20. *Cùm vidisset Angelum*, הַמַּלְאָךְ] At ο'. *vidit regem:* legerunt הַמֶּלֶךְ, quæ lectio melior videtur; sic
[t] Capel. enim legitur 2 Sam. ult. 20 [t]. Resp. 1. ο'. sic intellexerunt, non legerunt, quomodo Prov. 13. 17. & Esa. 14. 32. 2. In Samuele dicitur *Arauna vidisse* duntax-
[v] Buxt. vind. 2. 8. 625. at *Regem*; hîc & *Angelum* & *Regem*: In Chronicis nimirum hæc historia pleniùs describitur [v].

22. *Quantum valet*, &c.] Heb. Pro *argento pleno*;

mea, JT. Pi.Mo. i. c. Quantum mihi licuit per bella[f], quibus graviter vexatus & hauſtus fui; Brerewood. Alii, *ſecundùm paupertatem (inopiam, ο'.) meam*, P. ſim. Ti. Legitur enim & per ב, & per כ[g]. Ità loquitur, vel, 1. modeſtiæ causâ[h]: ſe excuſat quòd non plus hæredi relinquat[i]. Humilitatis causâ hoc dicit. Vel, 2. quia pauper erat David reſpectu Salomonis[k]. Non mihi relictum erat magnum patrimonium[l]. Vel, 3. quia David ex ſe pauper erat, & hæc omnia à Deo acceperat. Vel, 4. quia hæc omnia præ Dei majeſtate ac dignitate parva erant & pauca[m]. ¶ *Auri talenta centum millia*] Hæc ſi de majore talento accipias, ſtupenda videtur hæc ſumma & incredibilis[n]. Sic aurum pertingeret ad 1275 milliones aureorum in ſpecie[o]: vel, ad quinquies centies mille dalcros in auro[p]. Talentum auri continet 3 millia ſiclorum aureórum: Siclus unus aureus æquivalet quatuor coronatis aureis[q]. Sed hæc ſumma omnes omnium Monarcharum (excepto Sardanapalo) opulentiam longè ſuperat: Et undenam haberet David tantos theſauros? Et quomodo hæc *ex paupertate* ſe dediſſe dicit? Neque profectò tantam auri argentíque immenſitatem opus illud poſtulabat. Eam enim auri atq; argenti molem in ſolidam maſſam conflatam dimenſiones Templi (quas diligentiſſimè conſideravi) multùm ſuperâſſe reperii. Proinde neceſſariò dicendum, aut aliud hîc כִּכָּר denotare quàm talentum; aut aliud eſſe talentum quàm Moſaicum. Et quidem כִּכָּר ſign. *planitiem*, indéque *maſſam aliquam planam & preſſam inſtar placentæ*; quâ formâ aurum & argentum ſervari in Principum theſauris conſuevit. Præterea, talentum apud antiquos interdum exiguam aliquam ſummam deſignat. Eupolemus apud Euſeb. Præpar. 9. 4. in ſumptu Templi numerando, per talentum ſiclum denotari prodidit, i. e. drachmas 4. Pollux in cap. de Talento, *Talentum argenti* quidem 60 *minas*, at *talentum auri* 3 *aureos Atticos*, i.e. 6 drachmas, conſtituit. In Homer. Iliad. 23. certantibus, &c. inter res non magni pretii, ſcil. *captivam fœminam*, *equam*, *lebetem*, &c. quarto loco *duo auri talenta* exhibentur in præmium. Denique, cùm talentum Siculum, Neapolitanum, Rheginum, tam exiguum pondus notârit, illud drachmas 6, iſtud 3, hoc ¼ drachmæ, (Pollux l. 9. Onom. & Varro l. 4. de Ling. Lat.) potuit fortaſſe idem nomen & Hebræis interdum exiguam aliquam ſummam deſignare[r]. Quodvis talentum fuit 300 ſiclorum *. Non ergò æquale Moſis talentis, ſed decima ejus præcisé. Idcirco Joſephus pro *centum millibus auri talentis, & mille millibus argenti*, hîc habet *decem millia auri, & centum millia argenti*; Antiq. 7. 11. nimirum ad Moſaica

talenta

[f] Pi. ex Jun.
[g] V.
[h] Me. ſim. G.
[i] G.
[k] V.
[l] Oi.
[m] La.
[n] Capel. in delineatione templi; ſim. Mar.
[o] T. ex Mar.
[p] Jun.
[q] Mi.
[r] Brerewood de ponder & pret. numorum cap. 6.
* Me. ex He.

1. **P**Lenus dierum, שְׂבַע יָמִים] *Satur dierum*, H. *Cùm ad satietatem usque plenus esset dierum*, i. e. diutissimè vixisset [a]: cùm jam ulteriùs vivere non desideraret [b]: cùm, bellis & laboribus fractus, se annis fessum sentiret [c].

2. *Principes*] Tribuum & familiarum, vel exercitûs [d].

3. *A triginta annis & suprà*] Usque scil. ad extremam ætatem. Dices, post 50. annum cessabant Levitæ, Num. 8. 25. Resp. Intelligendum illud de ponderum gestatione, quæ constitutâ jam fixâ Tabernaculi sede cessabat; atque ideo ad reliqua ministeria, quæ leviora erant, post illum annum habiles esse poterant *. Primò numeravit eos David à 30 annis, juxta Num. 4. 3. (ex quo tempore pleno ministerio fungebantur [f]) sed postea, cùm videret numerum priùs collectum non sufficere ad opera Templi, nec jam opus esse tantâ ætate & robore ad opera Templi, sicut olim, ad transferenda vasa, &c. Spiritu Divino motus, eos censuit à 20 annis [g]. ¶ *Et inventa sunt*, &c. Heb. *fuit numerus eorum* לִגְבָרִים] *Ad viros*, pro, *viri*, Mar. *per viros*, P. Mo. *in viris*, Pi. *virorum*, Sy. *virorum fortium*, Ti. *qui erant fortes viri*, Strig. *numerus præcipuorum*, Ar. ¶ *Triginta octo millia*] Præter sacerdotes [h]: quod patet, quia ex his 24000 attributa sunt domûs ministerio, 6000 erant judices, 4000 janitores, & 4000 cantores; quæ omnia erant munera Levitica, non autem sacerdotalia [i]. Magnus sanè numerus pro isto populo, ut facilè intelligas multos ornatui magis servivisse quàm necessitati [k].

4. *Ex his electi sunt, & distributi in ministerium domûs Domini*, מֵאֵלֶּה לְנַצֵּחַ עַל מְלֶאכֶת וגו׳] Subaudienda sunt aliquot verba, *Et dixit David*; nam verba illa sunt Davidis [l]; ut patet ex verbo *feci*, in v. seq [m]. [Variè reddunt.] *Ex istis* (sub. *fuerunt*, P. vel *erunt*, Ti.) *ad urgendum opus* (*super opus*, Mo.) *domûs Domini*, P. Mo. *qui urgebant*, vel *urgebunt*, *opus*, sive *opera*, &c. V. Ti. *qui præessent operi*, &c. JT. *Ex his erant qui strennè exsequebantur opus Domini*, M. sim. Strig. *qui templi opus solicitarent*, &c. Ca. vel *promoverunt*, Belg. *ad urgendum*, i. e. præfecti, Mar. qui essent *ad urgendum*, &c. Pi. Hi curare debebant ut cultum Dei exercerent, & opus Dei urgerent [n]. *Ad canendum*, seu *modulandum*, He. in Mar. Ex hac verò significatione rû לַמְנַצֵּחַ multi psalmorum tituli facilè intelliguntur [o]. Porrò, hi sacerdotibus subserviebant, circa victimas & libamenta & instrumenta sacrificiorum se occupando, &c [p]. Victimas excoriabant, lavabant, &c [q]. ¶ *Viginti quatuor millia*] Tot erant, propter multitudinem & pondus ministeriorum [r]. Non tamen omnes simul ministrabant, sed per 24 vices, mille per septima-

a V. b Os. c Ma. d Me. * Me. ex To. & L. & Dion. f G. g E. h G. ex Me. i Me. k G. l V. m Ma. n Os. o Mar. p Me. q Os. Le. r L.

ordines, Ti. vel, *distributionibus*, JT. [Al. sic, *distributi sunt in divisiones*, M. vel, *in distributiones*, i.e. classes, V.] *Divisit eos divisiones*, i.e. custodias; qui Sabbatis singulis præstò ad ministeria esse deberent [s]. *Statuit eos in muneribus eorum*, Sy. ¶ *Per vices filiorum Levi, Gerson videlicet*, &c. מַחְלְקוֹת לִבְנֵי לֵוִי לְגֵרְשׁוֹן וגו׳] *Partitiones filiis Levi, ipsi Gerson*, &c. Mo. sim. V. *in muneribus eorum, è filiis Levi Gersonem*, &c. Sy. [Ar. hæc cum antecedentibus sic connectit; *Præposuit autem eos ex omnibus præcipuis filiis Levi, Gersoni*, &c.] *Distributionibus, secundùm* (verto, nempe *secundùm*, Pi.) *filios Levi, in Gersonitas*, &c. JT. *in ordines ex filiis Levi, Gerson*, &c. Ti.

7. *Filii Gerson; Leedan*, &c. לַגֵּרְשֻׁנִּי וגו׳] *De Gersonitis* (sub. *fuerunt*, M.) *Laadan*, &c. M. Ti. sim. Sy. Ar. *Gersonitas* (sub. ex præced. versu, *distribuit*, V. ex P.) *in Laadan*, &c. i. e. in duas familias, rû *Laadan*, & rû *Simi*, V. Heb. *E Gersunita*, &c. pro, *E Gersunitis*, Pi. ex JT. Singularis positus collectivè, per synecdochen membri [t]. Porrò, *Leedan* dictus est & *Libni*, Num. 3. 18 [u].

8. *Filii Leedan, princeps Jabiel*, &c. [sim. plerique;] רֹאשׁ] *Caput*, Pi. *dux*, P. *præcipuus*, Ti. dignitate primus [x]; *primogenitus*, Sy. sim. Ar. [Alii de omnibus accipiunt,] *Posterorum Labdanis, quisque primarius, Jechiel, & Zetham, & Joel, tres*, JT. Id est, omnes ii tres in familia Labdanis erant primores. Vide vers. seq [y]. Porrò horum nomina alia sunt infrà 26. 21 [z].

9. *Filii Semei;—isti principes familiarum Leedan*, לְלַעְדָּן] *In* familia *Laadan*, V. Obj. At hi erant ex posteris *Simhi* fratris *Laadan*. Resp. Alius est hic *Simei* ab illo vers. 7. Fortè hic illius nepos [a]: ut patet ex v. 10. ubi 1. genealogia *Semei* filii Gerson ponitur, absolutâ genealogiâ filiorum *Leedan*: 2. ibi enumeratis filiis *Semei*, Leheth, Ziza, Jaus, & Baria, dicitur, *filii Semei quatuor*; si autem unus tantùm esset *Semei*, diceretur, *filii septem*, quorum tres numerati essent v. 9. quatuor v. 10 [b].

11. *In una familia——computati sunt*, וַיִּהְיוּ לְבֵית אָב לִפְקֻדָּה אֶחָת] *Et fuerunt in familia patris* (vel, *juxta paternam familiam*, Ti.) *in una supputatione*, M. sic P. V. vel, *recensionis unius*, JT. Pi. vel, *in eodem censu*, Ti. Ex duabus (tenuibus, Ma.) facta est una (plena, Ma.) familia [c]. *Ideo pro unius patris domo æstimati sunt*, Strig. Sensus est, in unam familiam supputati sunt, nimirum in familiam Simei, patris eorum [d]. *Unde paterna domûs eorum unica erat familia*, Sy. sim. Ar. Illæ duæ familiæ reputatæ sunt pro una, ex iis factus est unicus catalogus [e]: nè, quia pauci erant, sæpe ad singulos ministeria recurrerent *.

13. *Ut ministraret in sancto sanctorum*; sim. Sy. Ar. hoc est, ut esset Pontifex; hic enim solus illud ingrediebatur:

s Mar. t V. u Me. x Os. y Ma. z Mer. a Ma. ex Me. b Ma. c Ma. Mer. d Belg. e V. * Ma.

sus videtur esse. Etsi Moses erat gubernator politicus, tamen filii ejus non adhibebantur ad officia politica, sed ad ministerium sacrum *. Vide Mosis modestiam, Josue relinquit Regnum, Aaroni sacerdotium, filios suos inter Levitas relinquit [f].

16. *Subael primus*] *Primus* vel primogenitum sign. quod etiam unigenito convenit; (vide ad Matt. 1. ult. Pi.) vel indicatur cum alios genuisse, licet ipsorum nomina taceantur [g].

17. *Filii Eliezer; Rehabia primus*] Heb. *caput*, Ma. *princeps*, Os. *dux*, V. *primarius*, Pi. Cui versioni non obstat numerus pluralis: Hæc enim enallage in recensione liberorum usitata est. Exempla vide Gen. 46. 23. & supra cap. 2. vers. 8, 31 [h]. [Al. sic] *Fuerunt posteri Eliezeris sub Rechabia primario*, JT. Sed nimis audax supplementum voculæ *sub* [i]. ¶ *Filii Rovobea multiplicati sunt nimis*, [רבו למעלה] *Multiplicati sunt* (*creverunt*, V.) *sursà*, Mo. sim. ὀ. vel *valde*, P. *summe*, JT. Pi. *excellenter*, M. *fuerunt supra modum plures*, Ti. sim. Ca. Os. &c.

22. *Acceperunt eas filii Cis fratres earum*; [sim. ferè omnes:] [אחיהם] In hoc versu bis ponitur ם pro ן [k]. In Hebræo mascul. est, *eorum*; sed genera permutantur [l]. *Cognati eorum*, JT. V. patrueles enim erant [m]. Forte fœminis tribuit genus masculeum, quòd ipsæ masculorum vice hæreditatem hereiscerent [n].

24. *Hi filii Levi in cognationibus & familiis suis*] Heb. *ad* (vel *per*, V.) *domum patrum eorum*, Pi. vel *secundum*, V. *per familias paternas suas*, JT. ¶ *Principes per vices, & numerum capitum*, &c. [לפקודיהם] [במספר שמות לגלגלותם] *In enumerationibus suis*, (*cum numeratis ipsorum*, JT.) *secundùm numerum nominum per capita sua*, P. i.e. In catalogis suis numerati per singula capita nominatim [o]: sim. JT. Pi. &c. Sensus est, sub horum quolibet fuisse certum numerum Levitarum. ¶ *Qui faciebant opera*, &c. [עשה וגו׳] *Faciens*, &c. Enallage numeri [p]: vel, *quorum quilibet faciebat opus*, &c. V. ¶ *A viginti annis & supra*] At v. 3. *à triginta annis*. Diversitatis ratio mihi non liquet. Confer Numer. 4. 3. & 8. 24 [q]. Q. ideirco superiorem numerum mutarunt, quasi vitiosum [r]. [Al. sic] Priùs robustâ ætate eligebantur, ut pares oneribus in deserto circumferendis: At fixo Tabernaculo, ideóque labore imminuto, Levitæ citiùs ministrabant *. [Al. sic] Anno 30. actu serviebant; à 20. anno parabantur, ut in locum aliorum paulatim succederent: interim ritus addiscebant, & exercebantur, &c [s]. [Plura vide ad v. 3.]

25. *Dixit enim David*, &c.] *Nam dixerat*, &c. Notat causam istius numerationis, & munerum in Templo à Levitis obeundorum [t]. *Quum dixisset*, &c. JT.

[...] *bit*, Pi.) *Davidis posterioribus*, JT. i.e. post Deum placatum, & cultum Hierosol. institutum [f]. Extremo vitæ Davidis tempore [g]. Hoc [quod sequitur] testamento suo caverat David. Regum etiam hoc erat, ex consilio Synedrii declarare quæ leges perpetuæ essent, quæ temporariæ [h]. ¶ *Supputabitur* (rectiùs, *supputabatur*, Os.) *numerus filiorum Levi*, [המה מספר בני לוי] *Ii numerus fil. Levi*, Ma. *fuit numerus filiorum Levi*, M. P. Ti. *Fuerunt viri numeri*, &c. i.e. numerandi, vel numerati, sunt [i]. Verò, *Illi fuerant numerati* (Heb. *numerus*) *Levitarum*, Pi. ¶ *A viginti annis*] Voluit ut ab anno 20. aliqua obirent ministeria: neque enim erant tam gravia ut olim, &c. ideóque nec plena missio data, ut olim, anno ætatis 50 [k]. Numeravit eos ab anno 20. ut plures sint, quia plura ministeria [l].

28. *Et erunt*] Hebr. *Quia statio eorum*, Ma. *Sed* (Heb. *Nam*) *constitutio eorum erat*, Pi. sim. JT. ¶ *Sub manu filiorum Aaron*, [ליד וגו׳] *Ad latus*, vel, *è regione*, *fil.* &c. Ut Aharonitæ serviebant Templo, ità alii Levitæ: sed diversa utrorumque erant officia [m]. [Alii totum sic reddunt;] *Et illorum functio erat ad jussum fil. Aaron*, Q. in Ma. Al. *ut essent ad manum*, &c. JT. Os. ¶ *Et in loco purificationis, & in sanctuario*, [ועל טהרת לכל־קודש] *Et in purificatione* (*super munditiem*, Pi.) *omnis sanctitatis*, P. vel *rei sanctæ* JT. Glass. Heb. *& in purgatione ad omnem rem sanctam*. Substantivum non tantùm simpliciter aliud substantivum regit, sed & aliquando nomen cum præpositione; ut hoc loco; sic Psal. 12. 7. בעליל לארץ, *in catino ad terram*, h.e. terræ; & 2 Sam. 1. 21. הרי בגלבע, *ò montes in Gilboa* pro, *Gilboæ* [n]. *Et in purgatione omnium sanctorum*, LXX. *& in munditia, in omni sanctitate*, Mo. *& in his quæ erant purificanda in omnibus sanctis*, M. *& super purificationem in omnibus quæ sancta erant*, Ti.

29. *Et super omne pondus atque mensuram*, [ולכל־משורה ומדה] *In omni mensura & mensura*, P. M. i.e. omni mensurandi specie, Ma. vel, *& mensuratione*, Mo. *& ad omnem mensuram & censum*, Ti. *In omni mensura majore & minore*, Q. in Ma. He. in V. Al. contrà,] *pro mensura minore & majore*, Gal. משורה propriè est mensura parva, teste K. unde proverbiale, *mensurè bibere*, i.e. parcè ac modicè. Ezec. 4. 11 [o]. *Super omnem mensuram humidorum, & mensuram aridorum*, Os. Q. in V. vel *continuorum*, V. [Al. sic.] Prior est mensura longitudinis, posterior molis, sive liquores sint, sive arida [p]. *Item cuique mensuræ & dimensioni*, JT. Pi. sim. Ca. Ang. Belg. *Mensuræ*, i.e. quantitati rerum aridarum aut liquidarum quæ ad res sacras adhibebantur,

* Pi. [f] Mar. T. [g] Me. [h] Pi. [i] Pi. [k] V. [l] Mar. [m] Pi. [n] Mr. [o] V. [p] Pi. sim. V. [q] Pi. [r] Mar. * Mr. [s] T. [t] Pi.

[f] Jun. [g] Me. [h] G. [i] V. [k] G. [l] Belg. [m] V. [n] Glass. gram. p. 113. [o] D. ch. sur. 5. 11. [p] Q. in Mar.

bit adeuc, V.) *secundum ordinem* (vel, *juxta ritum* qui est, V.) *super eos*, P.V. id est, quem observare debebunt [z].

32. *Ritum sanctuarii*] *Observationem sanctitatis*, P. i. e. rerum sacrarum, sive quæ requiritur circa res sacras [a]. Vel, se sanctos & mundos præstabunt in sacris tractandis [b]. ¶ *Et observationem filiorum Aharon*] Id est, jussa Pontificum [c]. Vel, q. d. deferent illis, tanquam dignioribus, omnem cultum & observantiam [d]: vel, faciant quæ imperabunt illis sacerdotes †: vel, adjuvent sacerdotes in ministerio suo perficiendo [f].

[z] V. [a] V. [b] Q. in Ma. [c] Me. [d] Ma. † V. [f] Os.

CAP. XXIV.

1. **F**ILiis *Aaron*, &c. [וְלִבְנֵי אַהֲרֹן מַחְלְקוֹתָם] *Filiorum autem Aaron* hæ sunt *partitiones*, P. M. Ti. *Filiis Aaron* fuerunt *suæ distributiones*; i. e. distributi erant Sacerdotes (ut suprà Levitæ) in suas classes [a]. *Quod autem ad filios Aaronis & distributionem eorum*, Ar. *Quod verò attinet ad filios*, &c. Hebr. *Et de filiis*, &c. sub. *loquendo*. τὸ ל valet *de*, περὶ, notans objectum [b].

3. *Secundùm vices suas*, [לְפְקֻדָּתָם] *In numeratione sua*, P. *in præfecturam suam*, JT. *secundùm computationem suam*, He. in Mar. scil. Qui, quo tempore ministrarent, designabantur [c].

4. *Plures filii Eleazar in principibus viris*, &c. [לְרָאשֵׁי הַגְּבָרִים וגו׳] *In capitibus virorum*, &c. P. Mo. *Plures in principes potentum*, &c. ό. vel, *in præcipuis viris*, &c. M. vel, *quoad hominum capita*, Sy. *juxta capita viritim*, Ti. sim. Ca. Nempe duplò plures erant in seq [d]. *In capitibus*, &c. i. e. principibus virorum; q.d. si spectes principes. Alii meliùs, *per capita virorum*, i.e. recensendo singulos †.

5. *Divisit sortibus*] Cùm hæ duæ familiæ essent maximas dignitates consecutæ, tum in Templo tum in republica, distribui illis functiones sine magna invidia aliter quàm sorte nequiverunt. Vide infrà vers. 31. & 25. 8. & 26. 13 [f]. ¶ *Et principes Dei*] i. e. In iis quæ ad Deum pertinent, sive in rebus Divinis [g]. Hoc rectè vertas, *Principes Judicum* [h].

6. *Unam domum, quæ cæteris præerat*, Eleazar; *& alteram domum*, &c. *Ithamar*, [בֵּית אָב אֶחָד אָחֻז לְאֶלְעָזָר וְאָחֻז אָחֻז לְאִיתָמָר] *Domus patris una adjuncta ipsi Elhazar*, *& juncta juncta ipsi Ithamar*, Mo. In *domum patris*, &c. Pertinet istud ad verbum præcedens, *& descripsit eos*, &c. i. e. descripsit eos *in familiam unam*, &c [i]. [Illud אָחֻז אָחֻז negotium hîc facessit interpretibus:] Phrasis est prorsus dura. Omnino pro אָחֻז legendum אֶחָד, quomodo immediatè antè legitur אֶחָד אָחֻז [k]. Sed debuisset Criticus hoc

[a] V. [b] Pi. [c] Mar. [d] Pi. † V. [f] G. sim. Me. [g] Mar. [h] G. [i] V. [k] Capel.

qui sui muneris opere fungerentur numerus fuit ; viz. 288, ut postea dicitur, Ca. *Et numerabantur ad opus pro ratione officii sui*, Strig. *Fuitque numerus virorum exercentium ministerium secundùm officia sua*, Sy. [Al. sic ;] *Fueruntque de numero illorum viri functionis* (Hebr. *operis*, vel *opere*, Junius,) hujus *ad ministerium suum*, JT.

2. *Sub manu Asaph prophetantis juxta regem*, על יד אסף הנבא על ידי המלך] *Ad manum Asaph*, Mo. JT. Mar. Pi. i. e. ad directionem [q]. Fuerunt *sub potestate Asaph*, P. sim. Mar. sub ejus ductu & imperio [r]. *Prophetantis ad manum* (vel *manus*, G. Mar.) *regis*, Mo. Jun. i. e. ad ejus imperium †: *ex præscripto regis*, JT. Heb. *secundùm manus regis*. Rex autem manibus suis præscripserat sacras cantiones [t]. Qui hymnos decantabat à Davide conscriptos: sic interpretamur ex comparatione illorum qui dicuntur Hemani & Jeduthuni traditi infrà 3. & 5. & inscriptionibus Psalmorum in quibus nominatur Asaph [v]. Qui prophetias canebat (vel, canenda præscribebat, Q.) de mandato Regis [x]. [Al. sic totum reddunt ;] Fuerunt *sub potestate Asaph, qui prophetabat ad imperium Regis*, P. *Qui Asapho sub Rege vaticinanti suberant*, Ca. *Prophetantis*, i.e. laudes Divinas decantari curantis, *juxta Regem*, i. e. juxta Regis præscriptum : nisi velis per hoc indicari, hos non in *Gabaon*, ubi alii erant constituti, sed in arce *Sion*, (ubi Rex sedem suam habebat,) functos esse cantorum officio; vel, in separato loco Templi, ubi Rex, à plebe separatus, adorabat, &c [y].

3. *Porrò Idithun, filii Idithun*] Verto, *Ex Jeduthune*, i. e. ex filiis Jeduthunis ; *filii Jeduthunis* erant, Pi. ¶ *Sex*] At quinque tantùm numerantur. Resp. 1. Inferendus ergò hîc est *Schimhi* ex v. 17 [z] ; qui decimæ classi præerat, ut videbis v. 17 [a] : alioqui non constat numerus 24 virorum, qui in sortes conjecti sunt [b]. Resp. 2. Meliùs distinguo sic ; *Porrò Idithun filii, Idithun*, &c. ut primus filius sit patri cognominis [c]. ¶ *Sub manu patris*, &c.] Sub. *fuerunt*, Tig. not. L. Prophetantes *ex præscripto patris*, P. ¶ *Qui —— prophetabat super confitentes & laudantes Dominum*, הנבא על הודות והלל ליהוה] *Prophetantis ad confitendum* (vel *celebrandum*, P.) *& laudandum Jehovam*, P. vel, *in* (sive *pro*, M.) *confessionibus & laudibus*, sive *hymnis, Domini*, Ti. M. vel, *de celebrando & laudando Domino*, Pi. JT. sim. Ca. [Alii referunt ad filios:] *Hi sex —— prophetabant, ut gratiæ agerentur, & laudaretur Deus*, Strig. Hi citharâ canebant psalmos qui *Hodu* incipiunt, i. e. *Confitemini* ; & psalmos *Halleluja*, qui sic inchoant, aut eum titulum habent [d].

4. *Oziel*] Heb. *Ghusiel*, qui infrà v. 18. dicitur *Ghazariel*. ¶ *Subuel*] Heb. *Sebuel*, qui infrà v. 20. *Subael* †.

5. *Filii*

[q] Pi. [r] Ms. ex Jun. † Mar. [t] Pi. [v] Jun. [x] V. [y] T. [z] Ità Jun. Pi. Q. in V. Os. Ms. [a] V. [b] Ms. [c] Mar. sim. L. [d] Mar. ex He. † Ms.

am & famam [q]. [Alii sic;] *Ad attollendum cornu*, i. e. ut statis temporibus corneis tubis aliá voce buccinent: ut cùm de iisdem dicitur 2 Paralipomen. c. 5. וּכְהָרִים קוֹל בַּחֲצֹצְרוֹת, *cùm attollerent vocem in tubis* *.

6. *Sub manu patris sui*] Pro, *patrum*; nempe ità ut singulæ classes observarent directionem patris sui. Enallage numeri [r]. ¶ *Ad cantandum*, בַּשִּׁיר] *In cantico*, P. V. subaudi *erant*; id est, *erant canentes*, sive *canebant*, V. *incumbebant musicæ*, JT. Heb. erant constituti *ad cantum*, Pi. ¶ *Juxta regem*] Vide suprà versu 2. *Sub potestate regis*, P. sub. *erant hi qui sequuntur*. Isti tres præerant omnibus aliis musicis, Rex verò præerat istis tribus †. Alii exponunt, tres istos præfuisse cæteris cantoribus; Regem verò composuisse Psalmos, illisque tribus canendos distribuisse [s]. *Ex præscripto regis*, *Asaph*, *& Jeduthun*, *& Heman*, incumbebant, JT.

7. *Fuit numerus*, &c.] *Fuerunt numerati*, &c. Vide suprà vers. 1. Pi. ¶ *Qui erudiebant canticum*, &c. מְלֻמְּדֵי שִׁיר לַיהוָה] *Docti cantici* (i. e. in cantico, Mar.) *Jehovæ*, P. id est, quod pertinebat ad honorem Jehovæ [t]. *Qui edocti fuerant cantica canenda Jehovæ*, Pi. sim. JT. ¶ *Ducenti octoginta octo*] In sacerdotum sortes solùm capita mittebantur; in cantorum sortes ex singulis familiis, quæ ad æmulationem sacerdotum 24 sortes fuerunt [u].

8. *Miserúntque sortes per vices suas*; sim. ό. מִשְׁמֶרֶת לְעֻמַּת] [Variè reddunt.] *Custodia contra custodiam*, P. V. i. e. classis una contra aliam classem, vel vicem [y]. *Custodiæ vicissim*, Ti. *pro officio custodiæ inter se*, M. *custodiæ* (*custodiam*, Mo.) *è regione*, Mar. (sub. *sacerdotis*, Q. in Ma.) sive, *ad æmulationem*, de quo c. 24. 31. Levitas diximus ad æmulationem sacerdotum voluisse per sortes partiri sua ministeria [z]. *Super officia sua simul*, Strig. *Pro custodia unus è regione alterius*; ut scirent quem quisque ordinem sequeretur, &c [a]. *Quorum conjecerunt sortes ad observationem* (i. e. ad exsecutionem ministerii sui, vel, ad classem & distributionem functionis suæ *) *ex adverso illorum*, JT. ¶ *Doctus & indoctus*] i. e. Peritus cum non valde perito. q. d. Nulla habita fuit ratio aut ætatis, aut eruditionis [b]. At v. 7. dicit omnes fuisse intelligentes musicæ; quomodo ergò hic *indoctos* vocat? Resp. Heb. est, *intelligens cum discipulo*, Mar. In quavis classe erant 12 magistri, cæteri adhuc discipuli [c].

9. *Egressáque est sors*] Hæc verba repetenda sunt in singulis quæ sequuntur [d]. ¶ *Joseph*, *qui erat de Asaph*, לְאָסָף לְיוֹסֵף] *Ipsi Asaph*, ό. P. Mo. Ti. *ipsi Joseph*, Mar. Mo. vel, *ipsius Joseph*, ό. vel, *pro Joseph*, M. Ti. vel, *nempe Joseph*, P. V. i. e. In gratiam Asaph sors prima egressa est ipsi Joseph filio Asaph †. *Pro Asaph*, (i. e. Asaphi familia,) *nempe pro Joseph*, Belg. Prima

[q] V. * BA. 1. 3. 33. 317. [r] Pi. † V. [s] Mi. [t] V. [u] Mar. [y] V. [z] Mar. [a] Belg. * Ma. [b] V. [c] T. [d] V. † V.

CAP. XXVI.

1. DIvisiones janitorum; scil. Templi, Pi. לְמַחְלְקוֹת וגו'] *De divisionibus* (*classibus*, vel *vicibus*, V.) *janitorum*, P. *Ad divisiones*, &c. i. e. super sortes divisêre qui forent janitores [a]. *Divisiones autem janitorum hæ sunt*, Ca. Pi. *Partes verò*, &c. Ti. *Quod attinet ad janitorum classes*, &c. Pi. sim. JT. ¶ *De filiis Asaph*] Non cantoris insignis, sed alterius Asaph, qui & *Ebiasaph* dicitur suprà 6. 37. item 9. 19. & aliquando *Jasaph* tantúm [b]. De filiis *Asaph* fuisse dicit non *Core*, (hic enim erat de filiis *Corah* [c],) sed Messelemia [d].

2. *Filii*] Sub. *aliquot*: sic in sequentibus †.

5. *Quia benedixit illi* (i. e. Obed-edom) *Dominus*] Scil. multitudine & robore prolium, in compensationem Arcæ custoditæ. Vide 2 Sam. 6 [f]. Filii numerosi pro magna felicitate habebantur [g].

6. *Nati sunt filii*; ità M. Ti. Mo. נוֹלַד וגו'] *Natus*, sing. pro plur. Mar. ¶ *Præfecti familiarum suarum*, הַמִּמְשָׁלִים לְבֵית אֲבִיהֶם] *Dominantes* (*qui præsidebant*, JT.) *domui*, vel *in domo*, sive *familia*, *patris sui*, Mo. M. Ti. Pi. sim. Sy. Ar. JT. *Similes domui patris sui*, P. V. ex He. sive majoribus suis; scil. quoad robur & fortitudinem: majores enim eorum erant viri fortissimi [h]. ¶ *Fortissimi*] Id repetitur aliquoties: Dicitur enim de janitoribus, ad quod officium opus erat robore corporis, nempe, quia valvæ Templi erant valde magnæ & graves; ità ut 20 hominibus opus erat ad eas claudendas & aperiendas in Templo secundo, teste Josepho [i].

8. *De filiis*] Vel propriè dictis, vel etiam nepotibus [k]. ¶ *Fortissimi*] q. d. Viri jure optimo portis præficiendi [l].

10. *Non enim habuerat primogenitum*] Scil. tunc superstitem [m]: vel, non talem qui esset alicujus valoris [n]. [Al. aliter reddunt:] *Quia non fuit primogenitus*, Ma. *Quamvis non esset primogenitus*, *tamen constituit eum pater ejus primarium*, JT. Non in jure primogeniti, sed in functione custodiæ [o]. Quia primogenitus non fuit ad illud munus idoneus, ideo illius loco robustiorem constituit [p].

12. *Hi divisi sunt in janitores*, &c. אֵלֶּה מַחְלְקוֹת וגו'] *Hæ sunt classes* (vel *vices*, V.) *janitorum per principes virorum*, i. e. ex principibus virorum; h. e. ex præcipuis viris [q]. *Ex istis divisiones*, &c. P. *In hos factæ sunt distributiones janitorum per primarios viros*, JT. Heb. *per* (vel *ad*, Mar.) *capita virorum*, Mar. Pi. i. e. familiarum, Mar. viritim per capita singulorum [r]. ¶ *Principes custodiarum*] [Ità Vulg. τὸ מִשְׁמָרוֹת refert ad antecedentia, quod & nonnulli alii faciunt;] *Per primarios viros*, ad *custodias*, &c. JT. *ad capita virorum custodiæ*, scil. *pertinerent*, Mar. [Alii cum sequen-

[a] Mar. [b] V. [c] V. [d] Me. † V. [f] T. et L. sim. Me. Mar. G. [g] Mar. [h] V. [i] E. [k] V. [l] V. [m] Me. sim. T. L. [n] L. [o] Jun. [p] E. [q] V. [r] Ma.

te exteriore,]T. *Pharbar* eſt vox Chaldaica, compoſita ex
פָּרַר *diviſit*, vel פְּרִיר *fruſtum, pars*, & בַּר *extra*: q.d. ad
partem exteriorem, vel foras, ſeu in agrum, ſpectan-
tem †. ¶ *Ad occidentem*; ità Mo. P. M. Ti. לַמַּעֲרָב] † Ma. ſed
Ad armarium occidentale, Ca. ¶ *Quatuor in via*; ex Jun.
ità Strig. אַרְבָּעָה לַמְסִלָּה] Erant *quatuor in via*
ſtrata, P. *quatuor in aſcenſu*, Tig. not. vel, *ad ſemitam*,
Ca. *ad aggerem*, de quo v. 16. Jun. [Alii τὸ *quatuor*
conjungunt cum præcedentibus;] *Ad occidentem qua-*
tuor; *in via duo*, quæ ducit *ad Parbar*, Mar.

19. *Janitorum*] Hi erant 22: totidem erant filii
Core, & filii & nepotes Obed-edom; ut intelligas il-
los fuiſſe janitores [f]. [f] Mar.

20. *Porrò Achias*] Heb. *Et Levitæ*: *Achijah ſuper*
theſauros, Ma. *Hi quoque Levitæ*, (Verto, *Quod autem*
attinet ad reliquos *Levitas*, Pi.) *Achija*, &c. JT. Me-
rarita, & Meraritarum quæſtor; ut ſequentia docent:
incipit autem hîc ab eo, quia ſuperior verſus deſinit
in Meraritis, ex Hebræorum uſu [g]. ¶ *Super theſau-* [g] Jun.
ros domûs Dei, *&* *vaſa ſanctorum*] Heb. *&* *theſauros*
ſanctitatum, Ma. P. V. vel, *ſanctificatorum*, *ſ*. M. *ſacro-*
rum, Ti. Qu. Quomodo diſtinguuntur hi theſauri?
Reſp. 1. *Theſauri domûs Dei* ſunt pretioſa quæque ad
Templum pertinentia [h]; veſtes ſacerdotum, vaſa, ſu- [h] Ma. ſim.
pellex [i]: *Theſauri ſanctitatum* ſunt vaſa ſeu inſtru- Me. [i] Oſ.
menta conſecrata in cultum Dei [k]; oblationes ſanctæ [l]. [k] Ma.
q. d. Conſtitutus hic erat ſuper ea quorum uſus erat [l] V.
in ſacrificiis, ut far, thus, oleum, vinum, &c [m]. [m] Oſ.
Reſp. 2. [Alii non diſtinguunt, ſed poſterius accipi-
unt pro explicatione prioris:] *Præerat theſauris do-*
mûs Dei, *theſauris, inquam, rerum ſacrarum*, JT. i. e. ad
miniſterium ſacrum Meraritarum pertinentium [n]. τὸ [n] Jun.
& ponitur exegeticé. Sic Jud. 7. 24 [o]. [o] Pi.

21. *Filii Ledan*, *filii Gerſoni*, "בְּנֵי לַעְדָּן וגו] Fi-
lii *Laadan*, (qui aliàs dictus *Libni*,) h. e. filii Ger-
ſunitarum, &c. V. ſim. Pi. *In Lahdanitas & in Gerſchoni-*
tas,]T. i.e. poſteros Schimhi Gerſchonitæ, de quo ſuprà
23. 7 [p]. *Ledan Gerſoni*, i. e. Gerſonitæ, Mar. ¶ *Prin-* [p] Jun.
cipes familiarum, &c.] *Qui fuerunt principes familia-*
rum Laadan Gerſonitæ, *erat Jehiel*, Oſ. *Principes fa-*
miliarum ipſi Laadan, *Gerſuni*, *Jehieli*, P. Sing. pro
plur. *Gerſunitæ & Jehielitæ*, V. [Al. ſic;] *E Lahdane*
(*primores paternarum familiarum* erant *è Lahdane Ger-*
ſchonita) *Jechieli*, JT. Cauſam reddit cur è Lah-
danitis quæſtores Gerſchonitarum conſtituti ſunt [q], [q] Ma. et Jun.
nempe quia erant primarii, &c [r]. [Ca. locum ſic red- [r] Ma.
dit; *A Leadane Gerſchonita natus eſt autor familiæ Je-*
bielis.] In Hebræo ponitur hoc nomen in plurali nu-
mero, [*capita patrum*,] cùm de uno dictum ſit: id
quod & ſæpe fit; ut ſuprà 23. 17. Sic Latini *liberos* vo-
cant, de uno loquentes †. † Ca.

28. *Omnes qui sanctificaverant*, &c. וְכֹל הַמַּקְדִּישׁ עַל יַד וגו'] *Et omnis sanctificans super manum*, Mo. V. *Et quicunque aliquid sanctificaverat*, *erat* hoc *sub potestate* (*sub manu*, M.) *Selemith*, Ti. sim. P. M. Eo administro dabantur, quoniam scil. thesauris sanctificatis præfectus erat †. *Quisquis consecrabat* deponebat *in manum*, &c. JT.

† Mar.

29. *Isaaritis verò præerat Chonenias*, &c. לַיִּצְהָרִי וגו'] *Ipsi Ishari Cenanisbu*, Mo. Ex *Jitzcharitis*, *Cenania*, &c. JT. M. Chen. qui erat de stirpe Ishar, &c. V. ¶ *Ad opera forinsecùs*, לַמְּלָאכָה הַחִיצוֹנָה] Erant *in opere externo*, M. præerant *operi externo*, JT. *profano*, Ca. in opere quod fiebat extra urbem, circa opera rustica [f]. Præerant ligna cædentibus, lapicidis, culturæ agrorum Templi [g]. Erant curatores earum rerum quæ foris paranda erant ad Templi ædificationem, & continuationem cultûs Dei: Vide Nehem. c. 11. v. 16 [h]. ¶ *Super Israel*] *Apud Israelitas*, JT. i. e. In eo regni tractu qui secundùm mare Mediterraneum est: nam tota regio cis Jordanem in duos tractus divisa est hujus curationis ratione; nimirum, secundùm mare, & secundùm Jardenem, infrà vers. seq. Synecdoche [i]. ¶ *Ad docendum & judicandum eos*] Heb. *in præfectos & judices*, Mar.

[f] V. sim G. Mar.
[g] Mar.
[h] Jun.
[i] Jun.

30. *Præerant Israeli*, עַל פְּקֻדַּת יִשְׂרָאֵל] *In præfectura Israelis*, sive *Israelitarum*, P. M. Ti. JT. sub. vel *fuerunt*, P. vel *constituti*, M. *Præfecti officiis Israel*, Strig. ¶ *Trans Jordanem*] Respectu Jerusalem. Ità plerique: sed tunc pro, *contra occidentem*, dixisset, *in orientem*. Alii ergò vertunt, *cis*, *citra*, &c [k]. *Secundùm Jordanem*, Heb. *à transitu Jordanis*, Pi. ex Jun. ¶ *Occidentem versùs*] i. e. In citeriore præfectura citra Jordanem, Occidentem versús [l]. ¶ *In operibus Domini*] Ad parandum ligna & lapides Templo. Vide suprà 22. 14 [m]. In rebus Divinis [n]. ¶ *Et in ministerium regis*] Ad colligenda tributa regni usibus destinata [o]. In rebus humanis [p].

[k] Ma.
[l] Ma. ex Jun.
[m] G.
[n] V.
[o] G.
[p] V.

31. *Hebronitarum*, &c. לַחֶבְרוֹנִי וגו'] *De Hebronitis*, &c. P. sing. pro plur. q.d. Jerija, qui erat de stirpe Hebronitarum, Princeps fuit Hebronitarum [q]. *E Chebronitis*, *Jerija primarius in Chebronitarum generationibus*, &c. JT. Hoc addit ut doceat, non *Chasabiahu*, qui præcessit v. 30. sed *Jerijah*, fuisse principem simpliciter omnium Hebronitarum [r].

[q] V.
[r] Q. in Ma.

CAP. XXVII.

1. QVi *ministrabant regi juxta turmas suas*, לְכֹל־דְּבַר הַמַּחְלְקוֹת] *Ad omnem rem divisionum*, Mo. V. Mar. *per varias divisiones*; M. *in omni*

Deo immissa, quæ cœptum abrupit; 2. quia invitus exsequebatur Regis imperium [p]. ¶ *Numerus eorum*, &c. [לא עָלָה מִסְפָּר בְּמִסְפַּר דִּבְרֵי הַיָּמִים וגו׳] *Non ascendit* (vel, *relatus est*, M. Ti. V. Pi.) *in*, vel *ad*, *numerum verborum*, &c. vel *annalium*, M. Ti. V. sim. JT. Pi. Heb. *verborum dierum*, i. e. rerum certis diebus gestarum [q]. Non relatus est numerus, nimirum integer; nam Levi & Benj. omiserat, suprà 21.6. Vel fortè, David pœnitentiâ ductus recensionem à se institutam fecit irritam, & cavit nè in Acta publica referretur. Quod tamen Deus exstare voluit ad ædificationem nostram [r]. *Non relatus est numerus in librum*, &c. ó.

25. *Super thesauros regis*] Is gazophylax fuit, qui à minoribus quæstoribus accipiebat pecunias, easque aut erogabat, aut servabat †. [Al. sic;] super fiscum Jerosolymitanum [s], ut ostendit sequentis membri comparatio [v]. ¶ *Thesauris qui erant in urbibus & in vicis*, &c.] Nempe, extra Jerusalem [x]. *Thesauris*, &c. i. e. tributis [y].

27. *Vinearúmque cultoribus*] Heb. *super vineas*, i. e. vinearum cultores; Metonymia, Ma. *Vinitoribus*, JT. Heb. exercentibus opus *vinearum*, Jun. ¶ *Cellis vinariis*] Hebr. *& super ea quæ* erant *in vineis*, &c. Ma. *Ei quod ex vineis*, scilic. percipitur: ubi præpositio ב valet *ex* [z].

29. *Armentis quæ pascebantur*; [sim. omnes:] [וְעַל הַבָּקָר הָרוֹעִים] *Et super boves pascuales*, ó. ¶ *In Saron*] Hæc est campestris regio Libano subjecta indè à Baschane, ex cap. 5. 16 [a]. Regio erat fertilissima, à Cæsarea Palæstinæ ad Joppen [b].

30. *Super camelos, Ubil*] *Obil*. Nomen haud dubiè ex argumento inditum: Arabicè siquidem, ut אִבִל *ibil, camelum*, ità אִבָּל אבל *ibal*, & אָבִיל *abil, camelorum præfectum*, sonat [c]. ¶ *Ismaelites*] Sic dicitur, vel, 1. quòd inter Ismaelitas vixisset; vel, 2. ab egregio aliquo facinore; vel, 3. quòd talis erat gente, sed religione Hebræus [d]. Ismaelitæ ob camelorum in sua terra copiam ad eos tractandos peritissimi †.

32. *Prudens & literatus*] Heb. *scriba*, Pi. P. &c. *juris peritus*, JT. sic G. Sapientiam habebat innatam & acquisitam [f]. ¶ *Erant cum filiis regis*] i. e. Pædagogi eorum [g].

33. *Amicus regis*] Quem peculiari benevolentiâ prosequebatur [h].

34. *Post Achitophel*] q. d. Post mortem Achitophel hi facti sunt consiliarii [i]. [Alii sic;] Significat hos duos impares fuisse Achitopheli opinione prudentiæ [k].

[p] Me. [q] Pi. [r] Jun. † G. [s] Ma. et Jun. sim. Os. [v] Jun. [x] Os. sim. JT. [y] G. [z] Pi. [a] Ma. ex Jun. [b] Me. [c] BA. 1. 2. 2.77. [d] Me. † G. ex Me. [f] L. [g] Mar Ma. sim. Os. He. in L. [h] Me. [i] L. & Mar. in Me. [k] Me.

CAP.

Si pro virili feceris, &c. si fortis fueris faciendis præceptis [h]. *Si firmus fueris in exercendis*, &c. JT. ¶ *Sicut & hodie*] Sub. *facit*. Oratio concisa [i].

8. *Coram universo cœtu*, &c.] Sub. *vos hortor*, Os. Me. ¶ *Audiente Deo*] Subaudi, *edico vobis, ut custodiatis* [k]. ¶ *Custodite & perquirite cuncta mandata*, &c.] Servate cognita, & ut cognoscatis date operam. Neque enim tuetur quenquam supina ignorantia [l].

9. *Scito Deum*, &c.] Verbis rebúsque agnosce unum esse verum Deum, quem ego colui [m]. Prius scire, deinde quærere. Os. 6. 3. *Sciemus, sequemúrque Deum* [n]. ¶ *Corde perfecto*, &c.] Deus non factis tantùm coli vult, sed vel præcipuè animo, quippe animi inspector, ut sequitur: quod omnibus quidem, sed maximè tamen Regibus, cogitandum. Diogenes Stoicus, *Ἄξιον γὰρ τὸ ἄριστον ὑπὸ τοῦ ἀρίστου τιμᾶσθαι, καὶ τὸ ἡγεμονοῦν ὑπὸ τοῦ ἡγεμονοῦντος*, (*Æquum enim est optimum ab optimo coli, & dominatorem à dominatrice*, scil. facultate.) ¶ *Animo voluntario*] Heb. *animâ delectante*, Pi. ¶ *Corda scrutatur*] Seneca epist. 84. *Nihil Deo clausum est: interest animis nostris, & cogitationibus mediis intervenit* [o]. ¶ *Mentium cogitationes*] Heb. *figmenta cogitationum*, Mar. sim. JT. Pi. Genitivus speciei, qualis in illo, *dormitio somni*, Joh. 11. 13 [p]. ¶ *Si quæsieris eum, invenies*, &c.] Agit Deus cum hominibus decretis conditionatis [q]. ¶ *Si dereliqueris*, &c.] *Nisi deseratur, non deserit*, Aug. Nat. & grat. 26 [r]. ¶ *Projiciet te*, sim. P. JT. M. Ti. Ca. [יַזְנִיחֲךָ] *Abhorrebit à te*, V. *execrabitur te*, Mo. *perdet*, Sy. *respuet*, Ar.

10. *Ut ædificares domum sanctuarii*, [לְמִקְדָּשׁ] *Pro sanctuario*, JT. sim. Pi. id est, ut domus illa sit Sanctuarium †. *Ipsi sanctuario*, sive *sanctitati*, id est, Arcæ fœderis Jehovæ: q. d. Non ut illic ipse habitet, sed ut in eo Arca requiescat [t].

11. *Descriptionem porticûs*] i. e. Templi, V. ¶ *Cellariorum*; ità P. Mo. [וְגַנְזַכָּיו] *Et gazophylaciorum ejus*, JT. Pi. *thecarum*, M. *repositoriorum*, Ti. *Ærariorum*, ubi thesauri sanctificati erant [v]. Hæc cellaria erant in secunda Templi contignatione, ad supellectilem sacram servandam; vel certè cubicula erant intra parietes Templi, de quibus vide ad 1 Reg. 6. 5. *Et cœnaculi*] i. e. Supremæ Templi partis, immediatè sub tecto [x]. ¶ *Et domûs propitiationis*] *Loci operculi propitiatorii*, JT. quo Arca fœderis operienda erat [y]. Sancti sanctorum, ubi erant Arca & Propitiatorium [z].

12. *Omnium quæ cogitaverat*, [תַּבְנִית כֹּל אֲשֶׁר הָיָה בָרוּחַ עִמּוֹ] [Variè reddunt.] *Et similitudinem*, vel *exemplar, omnium quæ fuerant in spiritu cum eo*, P. Mo. *Structuram omnium quæ* erant *penès eum* (i.e. in mente ejus, Pi.) informata *per spiritum*, JT. Pi. i. e. auctore Spiritu Sancto, ut ipse exponit v. 19 [a]. Confer exemplum Bezaleelis, Exod. c. 31. v. 3 [b]. Illa acceperat

David,

[h] V. [i] V. [k] Mar. [l] G. [m] G. sim. Me. [n] Mer. [o] G. [p] Pi. [q] G. [r] Ge. † Pi. [t] V. [v] Mer. [x] Me. [y] Pi. [z] Me T. [a] Jun. [b] Pi.

[reddi potest,] ad instrumenta auri, id est, aurea, Pi. ¶ Per singula vasa ministerii, [לְכָל־כְּלֵי עֲבוֹדָה וַעֲבוֹדָה] In vasa omnibus servitii & servitii, Mo. ad singula instrumenta, vel vasa, cujusque ministerii, JT. Pi. sim. M. P. Ti. Strig. V. Heb. ministerii & ministerii; i. e. tam in Sancto, ubi adhibebantur instrumenta aurea, quàm in atrio, ubi argentea: quomodo etiam tres sequentes versus sunt accipiendi [g]. ¶ Argenti quoque pondus] Sub. magnum exhibuit, Os. Heb. Ad omnia vasa argenti in pondere, scilicet deserviebant exedræ, Mar. Argentum ad omnia instrumenta argentea, JT. Pi. Hæc vox necessariò suppletur, & fortasse errore librarii omissa est [h].

g Jun. h Pi.

15. Et lucernarum, [וְנֵרֹתֵיהֶ] Et lucernis ejus, V. i. e. eorum, P. sing. pro plur. aut expone, pro lucernis unicujusque eorum, V. ¶ Pro diversitate mensuræ, [כַּעֲבוֹדַת מְנוֹרָה וגו'] Secundùm ministerium, &c. P. i. e. ut singulorum candelabrorum ministerium exigebat [i].

i V.

16. In mensas propositionis] Vel dispositionis. [Ità omnes.] In quibus ordinabantur panes propositionis [k]. Mensæ autem in Templo tot fuerunt quot erant candelabra, h. e. decem [l].

k V. l Me.

17. Et thuribula, [וְהַקְּשָׂוֹת] Et pro acerris, P. scutellis, JT. calamis mediis, Mo. V. De his vide Exod. 25. 29 [m]. ¶ Et leunculos aureos] Kimhi cochlearia intelligit leonum & boum formæ, initia culparum Salomonis [n]. Vulg. pro כְּפוֹרֵי legit כפירי [o]. Fortè vasa hæc leunculis ornata erant [p]. Rectiùs alii hìc & in seq. vertunt κρατῆρας [q]. Et pro pelvibus, vel crateribus, aureis, JT. Mo. Ti. &c. quibus sanguis hostiarum excipiebatur [r]. Verto, expiatoriis, i. e. vasis quibus sanguis victimarum expiatorius excipiebatur †.

m V. n G. o Ma. sim. Me. p Me. q G. r Mar. † Ma.

18. Aurum purissimum, [מְזֻקָּק] Repurgatum, P. sim. Mo. M. Ti. &c. probatum, ο'. ¶ Similitudo quadrigæ Cherubim, [וּלְתַבְנִית הַמֶּרְכָּבָה וגו'] Et pro figura (& exemplari, Mo. Ca. pro dispositione, M. deformationem quoque, Ti. ideam, Strig. & ad imaginem, Os.) quadrigæ Cherubim aurum, P. Mo. M. vel, aureorum, Ti. Ca. Strig. Et in figuram equitatûs, vel equitaturæ, currûs, i. e. Cherubim; h. e. pro conficiendis Cherubim, super quos Deus insidebat. Hic מֶרְכָּבָה pro insidente capitur, & non pro curru quatuor equorum [s]. Et ad structuram sedilis, vel currûs, id est, vel nempe Cherubinorum, JT. Pi. Cherubim sedile vel quadrigam vocat, quia illis Deus (ut currui, Mar.) insidere dicitur. Vide 1 Sam. 4. 4 [t], Psal. 80. 1 [u]. ¶ Extendentium alas, &c. [לְפֹרְשִׂים וְסֹכְכִים עַל אֲרוֹן וגו'] Qui [scil. Cherubim] expandebant (sub. alas, Ti. Pi.) & tegebant arcam, &c. P. sim. ο'. Mo. Pi. Aurum, ad expandentes & tegentes, &c. Mar. ut pandentes alas tegerent arcam, &c. JT. sim. Strig.

s V. t Jun. Pi. u Mar.

19. Omnia, inquit, venerunt scripta, &c. [הַכֹּל בִּכְתָב מִיַּד יְהוָה עָלַי] Omnia (sub. suprà dicta, V.) in scripto, vel scriptura, (vel, per scriptum, ב notat causam instrumentalem, Pi. de scripto, JT. in deformatione, Ti.) de manu Domini super me, P. Mo. Mar. [Alii hæc cum sequen-

verunt tam principes, &c. [וְהַשָּׂרִים — לְכָל דְּבָרֶיךָ] Principes quoque & omnis pop. in omnibus verbis, vel negotiis, V. sic Pi. Strig. tuis, P. V. sim. Mo. sub. erunt tecum, V. tuis omnibus parebunt imperiis, Ca. pro quibuscunque necessitatibus tuis, M. parati ad omnia verba (vel negotia, Pi.) tua, JT. ad omnia ea quæ præcipies, Ti.

CAP. XXIX.

1. Salomonem filium meum unum elegit] Heb. Schelomo filius meus unus, (id est, Quod attinet ad Schel. &c.) elegit eum Deus. Nominativus absolutè positus [a]. ¶ Adhuc puerum] Duodecim annorum, juxta chronologos [b]. Verùm jam erat 22 annorum: puer autem dicitur respectu, vel Davidis, vel magnitudinis operis suscepti [c]. ¶ Habitatio, [הַבִּירָה] Palatium, JT. Pi. Ædes & Templum [d]. ¶ Sed Deo] Sub. paratur, JT.

a Pi. b Pi. c Me. d V.

2. Lapides stibinos, ità P. stibio similes †: [אַבְנֵי פוּךְ] Lapides fuci, Mo. Ma. Jun. vel stibii, Ma. similes fuco, V. gemmas fucatas, Ca. lapides rubros, Ti. vel rutilantes, M. vel ornamenti, sive ad ornatum, JT. (Heb. fuci: Metaph. nam fuco mulieres ornant faciem suam, Pi.) vel optimos, Sy. pretiosos, ο'. prægrandes, Ar. ¶ Et diversorum colorum; ità P. M. sim. V. [וְרִקְמָה] Et [lapides] varios, ο'. variegationum, Mo. discolores, Strig. versicolores, Ca. & operis Phrygiani, Pi. Jun. & ad opus Phrygianum, JT. nam in opere Phrygiano solent inseri lapides pretiosi [f]. Variàque pigmenta, Ti. lapides raros, Ar. margaritas, Sy.

† G. f M.

3. Et super hæc, &c. [וְעוֹד בִּרְצוֹתִי בְּבֵית אֱלֹהַי יֶשׁ לִי סְגֻלָּה וגו'] Insuper (quòd mihi beneplacitum fit erga domum Dei mei) est mihi in peculiari thesauro aurum, &c. P. Insuper pro mea ad domum Dei mei affectione, M. sim. JT. V. Mar. Ca. Mo. ο'. Ti. (Heb. propter propendere meum: ב valet בַּעֲבוּר, & infinitivus ponitur loco nominis, Pi.) est mihi singulare peculium auri, &c. M. sic Ca. vel, peculiare quoddam aurum, Ti. vel, quod est mihi peculium, aurum —— trado ad domum, &c. JT. ¶ Do in templum, &c. sim. JT. [נָתַתִּי לְבֵית וגו'] Dedi domui Dei, &c. Mo. ο'. Quod dedi, &c. P. sim. M. Ti. Mar.

4. Ad deaurandos, &c. sim. Ar. [לָטוּחַ וגו'] Ad illinendum cum eo, M. vel, in eis, ο'. ad incrustandos, &c. P. V. ¶ Parietes templi] Ità ο'. domûs vel ædis, Sy. Ar. domorum, Ti. JT. Pi. domunculorum, Tig. not. Nempe, parietes Templi auro; parietes verò domorum Templo adhærentium argento, sive argenteis laminis [g].

g Pi. ex.

5. Aurum de auro, &c.] Heb. Ad aurum ad aurum, Jun. & ad argentum, &c. Pi. Aurum (ל in זָהָב pro ה) ad aurum, &c. i. e. pro conficiendis vasis aureis, ut v. 2 [h]. Aurum pro aureis, &c. JT. Verto, Ad unumquodque opus aureum, &c. Pi. ¶ Opera fiant per manus artificum] [In Hebr. tantùm est בְּיַד חָרָשִׁים] In manu fabrorum, Ma.

h V.

agnoscat[k]. *Conserva istud in æternum, ob primordium cogitationum,* &c. M. *Tuere hanc affectionem,* &c. Ca. Ar. sim. Strig. Studium quod in hac re declarârunt, porrò fove in iis[l]. ¶ *Et—in venerationem tui,* &c. "וְהָכֵן וגו'] *Et para,* vel *præpara, cor eorum tibi,* vel *ad te,* M. P. Mo. Mar. *Dirige cor — ad te,* &c. ο'. Ti. Pi. *dispone cor,* &c. Gal. *constitue* (vel *compone,* Ca.) *animum eorum erga te,* JT. *Reflecte cor nostrum ad timorem tuum,* Sy. *Mentes eorum effice rectas erga te,* Ar. Facere id dicitur Deus, cùm nihil à sua parte desiderari patitur, dans bonos magistros, & auxilia non necessaria tantùm, sed & affluentia[m]. Testatur his verbis David bonam voluntatem à Deo ejúsque gratia esse, & sine Deo conservari non posse[n]. Ut Domino adhæreamus, oportet ipsum nos ad se dirigere[o].

20. *Adoraverunt Deum, & regem*] Pari gestu, animo distincto[p]. Illum religioso cultu, hunc civili reverentiâ[q]. *Regem*: i. e. vel Davidem, cui gratias egerunt pro omnibus bonis ipso regnante perceptis[r]; vel Salomonem †.

21. *Et universo ritu*] Heb. *Sacrificia*; fortasse eucharistica, quia distinguuntur ab *holocaustis*[t]. ¶ *Abundantissimè in omnem Israel*] Heb. *& victimas multas omni Israeli,* Mar. *copiose* (Heb. *in multitudinem,* Pi.) *pro omni Israele,* JT. Significat sacrificia aut multa, præter supradicta, esse oblata pro omni Israel; vel adeò multa exstitisse, ut omni Israeli sufficerent, scil. ad epulandum[v].

22. *Comederunt,* &c. *coram Domino*] i. e. In publicis regni conventibus invocato Jehovâ habitis[x]; vel coram Arca[y]. At nullum atrium tanto populo epulanti par esse potuit. Intelligo igitur, *Hierosolymis,* loco quem sibi Dominus elegerat ad epulas sacrificiorum pacificorum. Vide dicta Deut. 12. 11, &c[z]. ¶ *Et unxerunt secundò Salomonem*] Ut jam pleno jure Regem, & parentem nemini: nam hoc post mortem Davidis infrà narrandam contigit[a]. Regem in regno confirmârunt, quem priùs propter seditionem Adoniæ proclamârunt, 1 Reg. 1. 39[b]. Prior unctio tumultuariè & subitò, & coram paucis, facta fuerat: Itaque conveniebat eandem publicè & solenniter institui[c], approbante universo Israel[d]. [Alii locum aliter vertunt;] *Constituitque Salomonem filium suum post se Regem,* Ar. ¶ *Unxerunt eum Domino,* [לַיהוָה] *Jehovæ,* P. i. e. in gratiam Jehovæ †. Vel, Deo præcipiente, sive in obsequium Dei[f]: auspiciis & authoritate Jehovah[g]. ¶ *Et Sadoc in pontificem*] Idque loco *Abiatharis*[h], quem Salomon jam decreverat exauctorare[i]. Verisimile est *Sadoc* Saulis tempore fuisse unctum; repetita autem est illius unctio[k], nè quis locus esset scrupulo, sive cavillationi, non esse illum

legitimum

[k] V. sim. Ar.
[l] Jun.
[m] G.
[n] E. ad v. 14.
[o] Os.
[p] G.
[q] Bele. sim. Os.
[r] Jo. in Me.
† Ità Jun.
[t] Pi.
[v] Mar.
[x] Ma.
[y] Ma. et V.
[z] Me.
[a] G.
[b] Jun. Pi. sim. Mar. Bel'g. T. &c.
[c] T.
[d] Ma.
† V.
[f] Mar.
[g] Ma.
[h] Pi.
[i] T.
[k] Mar.

IN II. PARALIPOMENON.

APud Hebræos unus est Liber [Paralipomenωn;] sed à Latinis divisus est in duos, juxta Regna duo, Davidis scil. & Salomonis [a].

CAP. I.

2. PRæcepitque, [וַיֹּאמֶר] *Dixitque*, sub. *se iturum in Gabaon*, ex seq. versu [b]. *Dixit:* Hortatus est eos. Solebant enim in sacris maximè Reges consensum adhibere populi, ut diximus 1 Paralip. 13. 1 [c]. *Indixit*, JT. Quatuor hi primi versus clari sunt ex dictis 1 Reg. 3. 1 [d].

3. *In excelsum*; ità P. JT. &c. [לַבָּמָה] i. e. Ad altare. Sic dicitur, quòd elevetur à terra. Sæpius accipitur in malam partem, hîc in bonam [†].

4. *In locum quem præparaverat*, &c. sic JT. Pi. sim. Sy. Ar. [בַּהֵכִין לוֹ דָוִיד] *In præparando ei David*, Mo. *quoniam paravit ei*, ο'. *quum præparâsset ei* locum, P. sic Mar. Tig. not. [Supplent omnes τὸ מָקוֹם *locum*, quod sæpe fieri antea notavimus.] *In* locum *quem paraverat*, &c. Relativum exprimitur per ה demonstrativum, cujus extrusi vestigium adest Pathach sub ב, ut sit בַּהֵכִין pro בְּהַהֵכִין. ה autem præfixum sign. *qui, quæ, quod*, si addatur verbo præterito & participio, ut Ezræ 8. 25. & 10. 17. & hoc loco [f].

5. *Erat coram tabernaculo*] Ante fores, ut & postea in Templo [g]. ¶ *Quod & requisivit Salomon*; ità M. Ti. [וַיִּדְרְשֵׁהוּ] *Et requisivit illud*, P. Mo. &c, V. sub. *altare*, vel *tabernaculum*, V. Vel, *requisivit*, i. e. adiit, G. Mar. *Requisivit eum*, i. e. Deum, Jun. Pi. Belg.

6. *Ascenditque*; ità Mo. [Cui versioni favere videtur, quòd in hoc versu sequitur eadem vox וַיַּעַל, *& obtulit:*] [וַיַּעַל] *Obtulit autem*, ο'. Sy. P. Strig. sic JT. Pi. Ad verb. *ascendere fecit*, V. [Et cum eo sequens וַיַּעַל hoc ferè modo connectunt; *Obtulitque*, &c. *obtulit, inquam*, &c. JT. Pi. P. Sy.] יַעַל futurum est & Kal & Hiphil [h]. ¶ *Ad altare æneum coram tabernaculo*, &c. [לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר לְאֹהֶל מוֹעֵד] *Coram Jehovah, quod* [scil. *altare*] *erat in tabernaculo*, P. sim. ο'. Sy. M. Ti. *quod aderat tentorio*, JT. Malim, *quod erat ante tentorium*. Heb. *ad tentorium*, Pi. [Al. sic;] *Ad altare* illud *æneum*, collocatum *coram Domino, qui erat apud tabernaculum*, &c. Deus tunc apud Altare & Tabernaculum præsens, exaudiebat preces [i]. [Quæ interpretatio & cum verbis textûs & aliis S. S. locis apprimè congruere videtur.]

7. *Apparuit ei*, &c.] Confer hunc & sequentes versus cum 1 Reg. 3. 5, &c [k].

10. *Ut ingrediar & egrediar*, &c.] i.e. Gubernem populum hunc [l]. Ut versari mihi liceat cum populo isto prout Regem decet. ¶ *Quis potest judicare?*] Sine summa sapientia, aut sine gratia tua [k].

11. *Divitias & substantiam*, [עֹשֶׁר נְכָסִים] *Divitias, opes*, P. M. Ti. &c. vel *bona*, Belg. vel *substantias*, Mo. *divitias* aut *facultates*, Strig. [deficiente, ut alibi fit, conjunctione.] ¶ *Neque animas*, &c.] Scil. ut has eis adimas [l]. Non dicit Deus se animas hostium illi daturum, quia Salomon pacificus futurus erat [m].

13. *Venit ab excelso*; ità P. M. Ti. V. [לַבָּמָה] i. e. Ab altari; ל pro מִן [n]. *Excelso*, Mo. *Quum rediret* à profectione *ad excelsum*, JT. *Venit de Bama*, ο'. [Al. aliter;] *Venit ad convivium splendidum quod fiebat in Gabaone*, Ar. sim. Sy.

14. *Congregavitque sibi currus*, &c.] Hic versus & tres sequentes iidem omnino sunt cum 1 Reg. 10. 26, &c. indéque petenda eorum explanatio [o]. ¶ *In urbibus quadrigarum*] Ubi ob læta pascua erat equorum copia [p]. ¶ *Et cum rege*] i. e. *Secum:* Antecedens pro relativo [q].

16. *Adducebantur—equi*, &c. [וּמִקְוֵא וגו׳] Pro quo scribitur מִקְוֵה 2 Reg. 10. 28. מִקְוֵא propiùs accedit ad Chaldæum נְבָא *colligere*, & מִנְבִיתָא *collectio:* nam קוה Hebræis est *colligere*, unde Chaldæum נְבָא, idem; ק cum נ & ו cum ב, literis homogeneis, facilè permutatis. Itaque ut מִנְבִיתָא, *collectio*, pro *tributo* sumitur in Chald. Paraphr. 2 Reg. 10. 28. ità planè מִקְוֵה, sive מִקְוֵא, ut hoc loco [r]. Q. versum sic vertunt; *Et eductio*

[a] V.
[b] V. Ma.
[c] G.
[d] Me.
[†] V.
[f] Gloss. gram. p. 643.
[g] G.
[h] Ma.
[i] Œ.
[k] Ma.
[l] Pi.
[k] V.
[l] Pi.
[m] Mu.
[n] V.
[o] Ma.
[p] Mar.
[q] V.
[r] BA. 1 a. 9. 174.

1. DEcrevit; ita Sy. [ויאמר] Et constituit, Mo. Dixit, scil. in animo suo, Pi. sim. Jun. Statuit apud sese, Ti. Præcepit, Ar. ¶ Et palatium sibi] Heb. & domum regno suo, o'. P. Mo. V. pro regno, M. Ti. domum suam regiam, Sy. JT. vel, regiæ suæ, Ar. Totum hoc caput explicatum est 1 Reg. 5[a].

2. Virorum portantium, &c.] Ita[a] 1 Reg. 5. 15. V. Heb. virum oneris, Pi. V. ¶ Qui cæderent, [חוצב] Cadentis; quid? lapides, V. Mar. Sive ligna, sive lapides, Pi. ¶ In monte] Pro, in montibus, Mar. In monte illo, putà Libano, ex v. 8. Pi. ex Jun. ¶ Præpositósque—tria millia sexcentos] At 1 Reg. 5. 16. sunt tantùm 3300. Resp. 300 erant præpositi præpositorum[b]. [Vide annotata ad 1 Reg. 5. 16.] Præpositos, Heb. urgentes super eos, ἐργοδιώκτας[c]. Exsecutores super eos, o'. in Mar.

3. Sicut egisti, &c.] Subaudiendum aliquid, Fac mecum sicut, &c. V. Huic protasi similitudinis apodosis subjungitur v. 7. & vers. 4, 5, 6. inseruntur per hyperbaton[d].

4. Ut consecrem eam, [להקדיש לו] Ad sanctificandum (vel consecrandum. Pi.) eam illi, P. o'. V. sim. Ti. Strig. Eam, scil domum, Mar. Ut in ea ipse sanctificetur & glorificetur[†]. Alii, ad sanctificandum eum, Sy. JT. nempe Jehovam, vel Nomen ejus[f]. Ut sanctificem ei, scil. Deo, Mar. ad offerendum ei sancta, M. ubi ei donaria consecrentur, Ca. ¶ Et ad propositionem, &c. [ומערכת תמיד] [Variè reddunt.] Et propositionem perpetuò, o'. & ut disponam dispositionem jugem, P. vel, dispositionem (sub. vel panum, Tig. not. vel agnorum super altare, Q. in V.) jugiter, Tig. not. & ad ordinandum jugiter panes, M. sim. Ti. & ad dispositionem, JT. Pi. panum jugem, JT. Malim, panis jugis. תמיד cohæret cum voce panis subintellecta; & videtur esse substantivum, & vice epitheti, more Hebræorum, subjungi aliis substantivis; q. d. panis continuitatis. Mercero videtur esse adjectivum, ex Prov. 15. 15. משתה תמיד convivium juge, ubi est syntaxis convenientiæ, non autem regiminis, quia scribitur משתה, non משתה[g]. ¶ Et solennitatibus Domini—in sempiternum, quæ mandata sunt Israeli, [לעולם זאת על ישראל] In seculum hoc (hoc est, Pi. V. P.) super Israel, Mo. vel, incumbit Israeli, JT. H[o]: Israel tenebitur perpetuò offerre sacrificia Jehovæ propter accepta beneficia[h]. Utque hoc perpetuum sit in Israele, Ti. perpetuò, coram Israele, Strig. quod est in perpetuum in Israele, Belg. In æternum hic ritus est observandus ab Israel, M. vel, hoc, scil. mandatum, super Israel, Mar.

6. Quis poterit, &c? [ומי יעצר כח לבנות לו בית] Et quis obtinebit, vel obtineat, (vel retinebit, V.) vires, sive vim, sive potestatem, ad ædificandum ei domum? Mo. sic JT. Pi. P. Sy. Quis tantâ præditus est virtute, ut ædi-

[a] Me.
[b] V. ex He. Mar.
[c] Pi.
[d] Pi.
[†] V.
[f] Ma.
[g] Pi.
[h] V.

est purpureus, ut plerique putant, sed cæruleus, hic color mari aut cœlo similis, ut Hebræi statuunt: Hunc enim colorem & flori hyacintho & lapidi hyacintho tribuunt idonei scriptores[r]. ¶ Qui sciat sculpere cælaturas] Opera intus refugientia[†]. Heb. aperire apertaras, Pi. sculpere sculpturas, JT. ¶ Cum his, &c.] Operaturum cum peritis, &c. JT.

8. Ligna arceuthina] Qu. 1. Quam vocem Hebræam sic reddit Hieronymus? Resp. 1. τὸ ברושים[t]; 2. τὸ אלגומים[v]. Suspicor Nostrum [i. e. Vulgatum] verba trajecisse, & BEROSCHIM pinea, ALGUMMIM verò arceuthina, vel fortè arcebthyina, dixisse; nam ALMUGGIM thyina reddidit 1 Reg. c. 10. v. 11[x]. Qu. 2. Quid ligna arceuthina? Resp. E junipero[y]. Hujus materia, ut & cedri, quòd cariem non sentit, templorum ædificiis accommodari consuevit. Vide Plin. l. 16. Theoph. de Stirpibus lib. 1. Vitruv. de Architect. Sed Algummim non esse ἄρκευθον, h. e. juniperum, docet, quòd Hebræi pro junipero habeant vocabulum proprium, scilic. rothem, 1 Reg. 19[z]. ¶ Pinea] Heb. Algummim, Mar. & coralia, P. prasilina, Os. thyina, JT. Pi. Quæ ligna præstantissima esse patet ex Apoc. 18. 12[a].

9. Domus—magna, &c. [גדול והפלא] Magna & mirabilis, P. Mo. sim. Sy. Ar. vel, & præcipua, Ti. vel, & singularis, Strig. magna futura est, & quidem mirificè, JT. Heb. mirificando, vel separando, Pi. excellenter magna, M. Mirabilis erit propter structuram[b].

10. Tritici, [חטים מכות] Triticorum percussorum, Mo. tritici excussi, JT. è spicis & paleis per flagella[c]. Sed id non est in usu[d]. Heb. percussionem tritici, Jun. vel, triticum percussionis, Pi. tritici contusi, P. Ti. V. M. Mar. i. e. moliti, farinæ, Mar. [Alii sic;] Non intelligit molitum in farinam ad conficiendos panes; sed tusum, h. e. semifractum, ad usum pulmentorum[†]. Porrò, triticum Heb. est חטים, & hordeum שעורים, in plur. licèt existent singularia חטה & שעורה[f]. ¶ Olei sata] Heb. bathos, Ma. Mar. JT. P. V. In 1 Reg. 5. 11. legitur cororum, ut videas corum & batum eandem esse mensuram[g]: hæc est liquidorum[h]; illa propriè aridorum, interdum tamen & liquidorum, ut Ezec. 45. 14[i]. Ephi & bathus æquales sunt, Ezec. 45. 11[k]. ¶ Viginti millia] At 1 Reg. 5. 11. habentur tantùm viginti cori. [Responsionem vide in collectaneis nostris ad illum locum.]

11. Quia dilexit, &c.] Heb. In (vel Præ, JT.) amore Jehovæ ad (vel erga, JT.) populum suum, Ma. JT. vel, amore—quo amat populum. Illud supplementum postulat articulus את ante עמו[l].

12. Sapientem & prudentem, &c. [ידע שכל ובינה] Scientem prudentiæ & intelligentiæ, JT.

[r] BA. 2. 10. 719, &c.
[†] G.
[t] Ità Mar. Me.
[v] Ità Ne. brilensis quinquagen. cap. 1.
[x] Ma.
[y] Ità Mar. ex 6. Me. Nebrisi.
[z] Nebrisl.
[a] Pi.
[b] Os.
[c] Ma. Q. in V.
[d] V.
[†] Ma.
[f] Pi.
[g] V. ser. Pi.
[h] Pi.
[i] Bux. vid. 2. 2. 433.
[k] Me.
[l] Pi.

13. Virum

Heb. *& pater ejus*, &c. Ma. *Et patrem ejus*, &c. JT. ſcil. miſit. Ut ſic verterent, moti haud dubiè fuerunt voce אָבִיו, quæ legitur infrà 4. 16. quam reddiderunt, *pater ejus*; abſurdè, ut ibi oſtendam. Nec petiit Salomon duos ſibi mitti, ſed unum [y]. ¶ *Qui novit operari*, &c.] Poteſt ſic verti, *ſciens operari*. Ità ſcientia refertur ad patrem, à quo filius accepit peritiam. Illi ſunt artifices peritiſſimi qui à patre artem quaſi hæreditariam habuerunt [z]. [Alii ſic ;] *ſcientem facere*, &c. ο'. Sic peritia refertur ad filium [a]. ¶ *Et adinvenire*, &c. ' וְלַחְשֹׁב כָּל־מַחֲשֶׁבֶת אֲשֶׁר יִנָּתֶן לוֹ וגו׳] *Et exeogitare* (*ingenioſè*, V.) *omnem cogitationem* (*omnis generis opus ingenioſum*, V.) *quæ dabitur ei, cum ſapientibus tuis*, &c. P. Mar. V. *quæ proponetur ei*, JT. V. M. Ti. *cum peritis tuis*, &c. JT. vel, *à ſapientibus tuis*, &c. M. Ti. [quaſi עִם poſitum eſſet pro מֵעִם.] Nova excogitare novit [b]. [Al. ſic ;] *Exercere omnes artes à Deo ſibi conceſſas inter ſapientes*, &c. Ar.

15. *Mitte ſervis tuis*] Nempe χρήσει, non κλήσει· nam erant ſervi Hurami [c].

16. *Cædemus ligna —quot neceſſaria habueris*; ſic M. Ti. כְּכָל־צָרְכֶּךָ] τὸ צוֹרֶךְ hîc tantùm reperitur [d]. Vertunt, *ſecundùm*, vel *ad*, *omnem neceſſitatem tuam*, Mo. JT. Pi. *prout opus fuerit tibi*, P. ſic Ca. *pro voluntate tua, & pro menſuris à te præſcriptis*, Sy. ſim. Ar. ¶ *Et applicabimus ea ratibus*, וּנְבִיאֵם לְךָ רַפְסֹדוֹת] *Et adducemus*, vel *afferemus*, *ea tibi ratibus*, P. Mo. ſim. JT. &c. רַפְסֹדוֹת alibi non exſtat †. Fit ex Græco ῥαψῳδία, quod *contexturam carminum* ſignificat, tranſlatum ad ratum contexturam. Non Eſdræ tantùm, ſed & Danielis, temporibus Græca quædam vocabula in Hebræum Chaldæúmque ſermonem commercio penetraverant [f]. Sign. hîc σχεδίας, i. e. tumultuarium navis genus, quarum prima inventio debetur Phœnicibus [g]. Deducunt à רָפַד *ſtravit*, inſerto ס, quòd, ſcilicet, aquis ſint ſuperſtratæ [h]. Pro hac voce eſt דֹּבְרוֹת 1 Reg. 5. 9 [i]. ¶ *Per mare in Joppe*; ſive, *ad Japho*, M. Ti. עַל יָם יָפוֹ] *Super* (vel *ad*, P. ο'.) *mare Japho*, Mo: vel *Joppes*, ο'. Tig. not. Joppe eſt urbs ſita ad mare, Act. 10. 32 [k]. *Per mare*, ſcil. per maris littus ; nam rates alto non ſe committunt [l].

17. *Numeravit*, &c.] Non ex ſuperbia, ſed ex neceſſitate [m]. ¶ *Proſelytos*, הַגֵּרִים] *Advenas*. Eos intellige qui Legi ſe non ſubjecerant, ſed præcepta Noæ data ſervabant. Nam qui Legi ſe ſubjecerant pari jure cum civibus agebant [n]. Salomon Iſraelitas, ut ingenuos, immunes eſſe volebat [o]. ¶ *Poſt dinumerationem quam dinumeravit David*; vel, *quâ dinumeravit*, &c. P. Mo. Strig. אַחֲרֵי הַסְּפָר אֲשֶׁר סְפָרָם דָּוִיד] *Poſt numerum* (*cenſum*, Sy.) *quo numeravit eos*, ο'. *poſt numerum eorum quos numeraverat*, &c. Ti.

18. *Præpoſitos operum populi*, מְנַצְּחִים לְהַעֲבִיד

[y] Pi.
[z] He. in Mar
[a] Mar.
[b] Mar.
[c] Pi.
[d] Pi.
† Ma.
[f] G.
[g] BC. 555.
[h] Q. in Ma.
[i] Ma.
[k] Pi.
[l] Mar.
[m] Of.
[n] G.
[o] Mar.

Ex tot siclis fecit omnes clavos, quibus aureæ laminæ affixæ sunt tabulis ligneis [z]. Sed hoc ridiculum; ergò tot sicli in clavos singulos impensi [a]. ¶ *Cœnacula*] Id est, domicilia quæ porticui incumbebant, de quibus 1 Chron. 28. 11, & 12 [b]. quæ erant supra primam mansionem [c]. ¶ וְהָעֲלִיּוֹת] *Et superiora*, Q. in Ma. q. d. Etiam superiores domos duas, quæ contignationibus distinguebantur, auro ornavit [d].

10. *Cherubim—opere statuario*, מַעֲשֵׂה צַעֲצֻעִים] *Opere* (sub. *instar duorum*, P.) *puerorum*, Mo. P. sim. Os. Ca. *opere imaginum puerilium*, M. *opere firmo*, Sy. vel, *stabilis artificii*, Ar. *opere exemptili*, JT. Pi. Heb. *exemptionum*; i. e. ex multis partibus, quæ divelli inter se poterant: quod necessarium erat, propter eorum magnitudinem & gravitatem†. *Opere artificioso*, Ti. *Opere motionum*, vel *mobili*, quòd partes eorum à se invicem dimoveri poterant [f]. Deducunt à צָעָה *movere*, sive *peragrare* [g]. *Opere discurrentium*, sive *migrantium*; nam in pedes erecti erant, v. 13 [h].

11. *Alæ Cherubim*, &c.] *Quorum Cherubinorum alæ*, &c. JT. Verto, *Quod attinet ad alas*, &c. Pi.

12. *Cherub alterius*] Heb. *unius*. Idem Hebraismus infrà v. 17. item Exod. 36.9. aliàs 10 [i].

13. *Alæ—expansæ*] i.e. Explicatæ. Nomine *alarum* etiam ipsorum corpus comprehendit. ¶ *Facies versæ*, &c. וּפְנֵיהֶם לַבָּיִת] *Et facies eorum* (sub. *versa erat*, P. &c.) *in*, vel *ad*, *domum*, Mo. P. o'. Intellige, vel domum exteriorem, sive Sanctum [k]; vel Sanctum sanctorum, cujus internam illam partem aspiciebant [l]. Ità concordat hic locus cum Exod. 25. 20. ubi dicuntur se *mutuò respicere* [m]. Nam facies illorum non erant versæ ad ostium Templi, sed ad parietes illos qui erant in lateribus [n]. Ità & se mutuò respiciebant, & introrsus parietes [o]. [Al. sic;] Pars anterior corporis respiciebat domum exteriorem, ità tamen ut facies eorum in obliquum se mutuò respicerent [p]. [Alii locum sic reddunt;] *Et facies*, sive *vultus*, *intrò* versa, Ti. sim. Sy. Ar. M. JT.

14. *Fecit quoque velum*, אֶת־הַפָּרֹכֶת] Articulus denotat certum velum, nempe Sancti sanctorum [q]. Unum tantùm erat velum Templi [r]; quod erat ad ingressum, vel Sancti †, vel Sancti sanctorum [t]. Verius videtur, quod multi tradunt, duo fuisse vela, quorum alterum esset ante Sancta, alterum ante Sancta sanctorum [v].

15. *Triginta & quinque cubitos altitudinis*] Utraque scil. columna; nam 1 Reg. 7. 15. singulis dantur 18 [x]. Dimidii cubiti non habetur ratio [y]. Sursum aspicientibus columnæ apparebant dimidio cubito breviores [z]. Dimidium cubiti abscondebatur in capitello [a]. [Vide notas ad 1 Reg. 7.] ¶ *Capita*, &c. וְהַצֶּפֶת וגו']

[z] Os. [a] Ma. [b] Jun. sim. Belg. Ma. [c] Os. [d] Me. † Jun. [f] Burt. in lexico. [g] Ma. ità Burt. ib. [h] Ma. [i] Pi. [k] Ità Os. Pi. [l] V. [m] Ma. [n] V. [o] Ma. [p] E. sim. Onk. in Ma. [q] Pi. [r] To. & Jansen. in Me. † To. in Me. [t] Jansen. in Me. [v] Me. [x] Mar. sim. V. Os. [y] V. [z] Os. [a] V.

Et

binturum Templum Iudm ipirituale, i.e. Ecclesiam

CAP. IV.

1. **F**ecit *altare æneum*] Intus tamen ex lapidibus impolitis constructum, juxta Exod. c. 20. v. 25[a]. ¶ *Decem cubitorum altitudinis*] Obj. Deus vetuerat *ascendi* ad Altare *per gradus*, &c. Exod. 20. 26. Resp. 1. Ascendebatur ergò paulatim per pavimenti acclivitatem[b]. 2. Cùm circa hanc aram, quæ immobilis erat, tales gradus fieri poterant ut nihil turpe in sacerdote conspici posset, non peccavit Salomon in illam legem, quia non peccavit in sententiam legis[c].

2. *Funiculus triginta cubitorum*] Nimirum circulus seu peripheria diametro sive lineâ dimetiente triplò major est[d].

3. *Similitudo boum*] [Sim. omnes.] Illi boves nominantur *colocynthides*, vel *fungi*, 1 Reg. 7. 24. Erant tubercula quædam in modum colocynthidarum, aut bovinorum capitum, efficta †. ¶ *Subter illud*] i. e. Sub labio ejus, 1 Reg. 7. 24[f]. ¶ *Et decem cubitis*, &c. "עֶשֶׂר בָּאַמָּה וגו׳] *Decem cubitis circumscribebant*, &c. M. sim. P. Ti. *per* (vel *in*, JT.) *decem cubitos*, V. [Al. aliter ;] *Decem* (scil. *figuræ boum*, vel capitum boum, *erant*) *in cubito*, Mo. vel, *in unoquoque cubito*, Pi. Q. in V. Cùm itaque circumferentia erat cubitorum 30, boves erant 300[g] ; nempe in uno ordine : in universum verò 600, quia ordines erant duo[h]. [Alii sic ;] Decem erant in cubitis singulis, sed in duobus ordinibus, ad labium quinque, totidem ad fundum, in universum 300, erant, (præter 12 boves, v. 4.) Ad ornatum hæc adhibebantur[i]. [Al. sic ;] Præter 12 boves, &c. erant in anteriori parte maris, spatio decem cubitorum, (quæ erat tertia pars peripheriæ maris,) alia capita boum prominentia : Fortè per illa, tanquam epistomia, aqua educebatur[k]. ¶ *Boves erant fusiles*, בְּמוּצַקְתּוֹ] *In fusione illius*, sub. *maris*, V. opere scil. continenti[l]. q. d. Boves illi non erant appositirii, sed fusi & efformati unà cum ipso mari[m].

4. *Impositum erat*, &c.] Heb. *Stans*, &c. Ma. Verto, *Stabat* autem, scil. lacus ille, Pi. ¶ *Erant intrinsecùs*] Verto, *introrsum* respiciebant. Litera ה in voce בַּיְתָה notat motum ad locum[n].

5. *Capiebat tria millia metretas*] Heb. *bathos*. At 1 Reg. 7. 26. est, *bis mille*. Resp. 1. Hîc additur quod prætermissum videbatur illic : Ea enim est mens authoris hujus libri[o]. 2. Q. bathum duplicem fuisse statuunt[p]. Bathi illi 1 Reg. ex his unum & semissem continebant[q]. 3. Lacus hic bis mille tantùm bathis solitus fuit impleri ; qui tamen, si ad summitatem usque impleretur, capiebat bathos ter mille[r]. [Hebræa

[a] Me. ex L.
[b] Me. ex Jo. & To.
[c] Os.
[d] Mar.
f Ma.
[f] Pi. V.
[g] Pi. sim. Q. in V. Mar.
[h] Pi.
[i] Mar.
[k] T.
[l] Pi.
[m] V. Mar.
[n] Pi.
[o] V.
[p] Q. in Mayer.
[q] Mar.
[r] Pi.

הַכֹּהֲנִים מִן הַקֹּדֶשׁ וגו'] Parenthesis diligenter observanda, quæ perficitur circa finem 13. versûs [p], ibi, *ut intus domum Jehovæ impleret nubes*, Q. in Pi. sim. Ti. Sed non opus est istâ circumductione [q]. [ ]T. hæc verba sic reddunt, —*quum exirent sacerdotes è Sancto ipso (nam omnes sacerdotes*, &c. usque ad finem 12. versûs,) ubi parenthesin claudunt, & vers. 13. sic inchoant, *Fuit, inquam*, &c.] *Factúmque est, ut cùm exirent sacerdotes è domo ministerii, (omnes enim sacerdotes qui aderant ibi ingressi fuerant domum ministerii,) non potuerint sacerdotes perseverare ad ministrandum propter nubem*, &c. Sy. [quomodo habetur 1 Reg. 8. 11.] sim. Ar. [Ità vers. 12. & 13. penitùs omittunt.] *In egrediendo sacerdotes de sanctitate, (nam omnes sacerdotes inventi sanctificaverunt se,) non observare partitiones*, Mo. *Quúmque exirent sacerdotes è Sancto, (nam omnes sacerdotes qui aderant sanctificaverunt se, non observabant distributiones,) Tum Levitæ*, &c. [ut sequitur in v. 12.] Pi. sim. Ca. *Cùm egressi essent sacerdotes de sanctuario*, impletum est Sanctuarium fumo: [hoc supplementum desumpsit ex 1 Reg. 8. 11.] *siquidem omnes*, &c. *nec tunc observabant divisiones*, M. *Cùm egressi essent*, &c. (*omnes enim*, &c. *nec licebat observare classes*,) P. ¶ *Nec adhuc—vices*, &c. אֵין לִשְׁמוֹר לְמַחְלְקוֹת] *Non ad servandum* (pro, *servabantur*) *divisiones*, Mar. *Non fuerant observandæ distributiones*, JT. vel *classes*, P. sim. Ca. vel *vices*, sive *ordo ministeriorum*, V. Ætiologia est, cur eo die sacerdotes in Templum liberè ingressi sunt, non servatis distributionibus, de quibus 1 Chron. 23. &c [r].

[p] V. [q] Pi. [r] Jun.

12. *Tam Levitæ quàm cantores, id est, & qui sub Asaph*, &c. וְהַלְוִיִּם הַמְשֹׁרְרִים לְכֻלָּם לְאָסָף] Ad verb. *Et Levitæ cantores omnibus ipsis, ipsi Asaph*, &c. Mo. *Levitæ quoque & cantores universi sub Asaph*, &c. Ti. *Levitæ cantores universi, Asaphus*, &c. Ca. [quasi ל redundaret, ut in, *tertius* לְאַבְשָׁלוֹם.] *Levitæ quoque & cantores variis officiis deputati sub Asaph*, &c. M. *Neque Levitæ cantores* (i. e. qui fungebantur officio cantorum, V.) *ex omnibus de Asaph*, &c. P. (vel, *omnes*, nempe *Asaph*, &c. V.) sub. *servaverunt suum ordinem*. More Hebræorum subaudivit præcedentem negationem †. *Similiter* (vel *Tum*, Pi.) *Levitæ musici omnes*, [etiam juxta hos ל in לְכֻלָּם redundat,] *ex Asapho*, &c. JT. vel, nempe *ex Asapho*, &c. Pi.

† V.

13. *Cunctis pariter——concinentibus*, &c. וַיְהִי כְאֶחָד לַמְחַצְּרִים וגו'] *Et fuit, sicut unus*, &c. i. e. omnes simul adunati, &c [t]. *Quúmque pariter tubis clangerent*, &c. Pi. sim. M. Ti. Ca. *Erántque, tanquam unus, clangentes*, &c. P. *Et facta est una vox in clangendo*, &c. LXX. Sed quid canebant? *Confitemini Domino*, &c. Mar. Hebr. *ad laudandum Jehovam*: sub. dicendo,

[t] Mar.

V. [illegible] præſentem.

3. *Turba ſtabat*] Nempe, in atrio magno, ſive populi [e].
[e] Pi.

4. *Opere complevit*] Heb. *in manibus ejus*, vel *ſuis*, *implevit*; ſic ο'. i. e. ſtabilivit verbum ſuum in manibus ejus, ſcil. David: Dedit in manus quod erat pollicitus. Prior explicatio melior [d].
[d] Mar.

5. *Neque elegi quenquam—ut eſſet dux*, &c.] Nempe, non ſtabili poſſeſſione, illis & poſteris principatum dedi. Alioquin Samuelem elegit, alióſque Judices †.
† Mar.

11. *In qua eſt pactum*] Vel *fœdus*, JT. i. e. tabulæ fœderis, nempe quibus inſcriptus eſt Decalogus. Metonymia duplex: 1. finis; fœdus pro Lege ad illud ſanciendum adhibita: 2 adjuncti; Lex pro tabulis quibus erat inſcripta [f].
[f] Pi.

13. *Fecerat baſin æneam*] Heb. *labrum*, ſeu *concham*; ſcilicet, in uſum ſuggeſtûs [g]. ¶ *Flexis genibus*, &c.] Ad verb. *genuflexit ſuper genua*, V. ſim. Pi.
[g] T. ex Mar.

22. *Si peccaverit*, &c. אם יֶחֱטָא וגו'] [Pro quo obſcuriùs dicitur 1 Reg. 8, v. 31. אֵת אֲשֶׁר יֶחֱטָא.] ¶ *Jurare paratus*, &c. וְנָשָׁא בוֹ אָלָה] *Et exegerit ab eo* (vel, *detulerit illi*, P. JT.) *juramentum*, Ang. Coegit eum jurare, lite ſcilicet ad ſacramentum redactâ. ¶ *Coram altari*] Quoniam actor reum non alibi jurare voluit [h]. [Al. aliter;] Cùm qui damnum accepit cauſæ ſuæ bonitatem probare non poſſit coram magiſtratu, atque idcirco ſupplicabundus in ſinum tuum coram Altari tuo querelas effuderit [i].
[h] Mar.
[i] Oſ.

23. *Et facies judicium*] Hebr. *& facies, & judicabis*, Ma. *ut conficiens judices*, JT. *& conficito* rem *judicatóque*, Pi. ¶ *Ut reddas iniquo*] *Redire faciendo* (ſubaud. *ſuam injuſtitiam*) *improbo*, V.

24. *Obſecraverint nomen tuum*] Heb. *gloriam dabunt nomini tuo*: i. e. fatebuntur ſe juſtè punitos; te juſtum, ſe peccatores eſſe [k].
[k] Oſ.

26. *Cùm eos afflixeris*; ità Mo. P. ſim. ο'. כִּי תַעֲנֵם] *Quia teſtatus fueris contra eos*, JT. ſive per Prophetas, ſive per plagam ſiccitatis. תַּעֲנֵם pro תַּעֲנֶה בָּם. Sic Deut. 19. 18. Ruth 1. 21. Oſ. 5. 5 [l]. *Propter quod afflixeris eos*, M. *quandoquidem eos affligis*, Ti.
[l] Pi.

29. *Siquis de populo Iſrael*] Ampliùs in Hebræo, *Orationem—quæ facta fuerit ab homine quocunque, aut à populo tuo Iſrael*, G. [Heb. *& à populo*, &c.] Copulativa conjunctio hîc, ut alibi ſæpe, poſita eſt pro disjunctiva. Senſus eſt, Exaudi quæ hîc fient preces ſive privatas, ſive publicas [m]. ¶ *Cognoſcens plagam*] *Quum agnoſcentes quiſque*, &c.] T. אֲשֶׁר pro כַּאֲשֶׁר [n].
[m] G.
[n] Pi.

30. *Redde ſecundùm vias ſuas quas nôſti eum habere in corde ſuo*, אֲשֶׁר תֵּדַע אֶת־לְבָבוֹ] *Quod agnoſces apud animum ejus*, JT. Verto, *prout agnoveris cor ejus*, Pi. *Quia tu nôſti cor ejus*, P. *cujus tu nôſti cor*, V.

31. *Ut timeant te*] Scil. exaudies: Ità omnes. Po-

ſorum, JT. [illegible] per laudationem, i. e. per hymnum laudativum: Synecdoche generis[m]. *In Hallel*, i. e. Pſal. 136. quem tunc canebant & pulſabant. Unde colligas titulum ejus Pſalmi, ſcil. *Halleluja*, vitiosè ſublatum eſſe. Porrò illæ, *in manu ſua*, jungenda puto cum *vaſis cantici*[n]. Al. *Quum David laudaret* cum *per ea*, i. e. inſtrumenta, &c. Belg.

7. *Ante templum Domini*] Proximè antè; eique contiguum[o].

8. *Fecit*] Celebravit, Pi. ¶ *Solennitatem*] Vel *feſtum*: nempe, vel Tabernaculorum[p]; vel Dedicationis[q].

9. *Collectam*; ità P. i. e. feſtum congregationis, V. עֲצֶרֶת] *Interdictum*, JT. *jubilum*, Mar. Vide Levit. 23. 36. Ma. ¶ *Eò quòd dedicâſſet altare ſeptem diebus, & ſolennitatem celebrâſſet diebus ſeptem*] [Sim. ferè omnes: & duplex feſtum eſſe volunt.] 7 & 7 *diebus*, h. e. 14 *diebus*, Sy. Ar. Duo feſta celebrârunt ſine intervallo: *Dedicationem*, nempe, ſeptem diebus, (quorum primus fuit dies 8. menſis ſeptimi[r];) & protinus feſtum *Tabernaculorum*, 7 quoque diebus *. Dedicatio Templi & Altaris durabat 7 diebus, & celebratum eſt aliis inſuper 7 diebus feſtum, in quod incidit feſtum Tabernaculorum[s].

10. *Die vigeſimo tertio—dimiſit*] At 1 Reg. 8. 66. habetur *die vigeſimo ſecundo*. Reſp. 1. Die 22. dedit poteſtatem abeundi; die 23. abierunt[t]. 2. In 1 Reg. loquitur de iis qui prope Jeruſalem habitârunt, quibus licebat die feſto ſe recipere in ædes ſuas: hîc autem de iis qui habitabant procul à Jeruſalem, quibus non licebat die feſto tantum itineris facere[u]. Feſtum tabernaculorum incipiebat die 15[y].

11. *Complevitque*] *Poſtquam abſolviſſet*, JT. Apparitio autem ſequens referenda non eſt ad totum complexum hujus verſûs, ſed tantùm ad prius ejus membrum, quia iſta mox facta fuit poſt dedicationem Templi 13 annis ante domum ſuam abſolutam, 1 Reg. cap. 7. verſ. 1 †.

15. *Oculi erunt aperti*, &c.] Priùs inſpicit orantes qui ſint, deinde preces audit, ſi digni qui fundunt[z]. Intentus ero ut exaudiam, &c[a].

16. *Ut ſit Nomen meum ibi*] i. e. Vocando domum iſtam *domum meam*[b]. De hoc verſu & ſeq. vide 1 Reg. 9. 3. ad 9. nam omnia ſunt eadem[c].

[m] Pi. [n] Mar. [o] Pi. [p] V. Pi. T. [q] Oſ. [r] V. * V. ſim. Mar. T. [s] O. [t] He. in V. [u] Al. in V. [y] Pi. V. † Pi. [z] Mar. [a] Oſ. [b] V. [c] Ma.

CAP. VIII.

1. EXpletis viginti annis, &c.] Vide 1 Reg. 9. 10, &c. ubi idem eſt argumentum[a].

[a] Ma.

7. *Omnem populum*] Verto, *Quod attinet ad totum populum*. Heb. *totus populus*: Nominativus abſolutè poſitus[l].

8. *Subjugavit in tributarios*, וַיַּעֲלֵם לְמַס] *Adegit*, (Heb. *aſcendere fecit*, Pi. V.) *eos in tributum*, JT. Pi. ſcil. perſonale, ut ſcilic. cogerentur Salomoni ſervire in operibus ſuis, ex collat. verſ. ſeq. & 1 Reg. 5. 13, 14. ¶ *Uſque in diem hanc*] Verto, quod tributum durat uſque in diem iſtum. Hinc colligitur, hanc libri iſtius partem ſcriptam eſſe ante captivitatem Babylonicam[m].

9. *Non poſuit ut ſervirent operibus regis*] Sicut alienigenæ, de quibus v. 7, 8[n]. Nempe perpetuis operis, ut extranei: ſed horum alii aliis ſuccedebant, 1 Reg. 5. 13[o]. Non uſus eſt iis in negotiis ignobilibus[p].

10. *Ducenti quinquaginta*] At 1 Reg. 9. 23. numerantur 550. Reſp. 1. In alterutro loco eſt error librarii[q]. Sed non opus eſt violento iſto remedio[r]. 2. Ex præfectis 300 erant peregrini, 250 Iſraelitæ: In libro Regum omnes numerantur *. 3. Præfecti 250 adhibiti ſunt in opere Templi, reliqui in cæteris ædificiis[s]. 4. Illic omnes enumerantur, hîc tantùm præcipui[t].

11. *Tranſtulit*] Heb. *aſcendere fecit*. Nam etſi deſcendebatur è civitate Davidis, tamen aſcendebatur rurſum in civitatem inferiorem, ubi domus illa erat ſita[u]. ¶ *Non habitabit*] *Non debet habitare*, Pi. *Non poſſet habitare*, JT. Id eſt, anguſtior eſt domus David, quàm ut comitatum utrumque capiat. Vide ad 1 Reg. 3. 1[y]. ¶ *Uxor mea*] Ità Pi. *uxor mecum*, JT. Heb. *uxor* (ſub. *quæ eſt*) *mihi*, Pi. ¶ *Quòd ſanctificata ſit*, כִּי קֹדֶשׁ הֵמָּה] *Quia ſanctitas* ſunt *ipſa*, Mar. ſim. P. Mo. *Nam ſancta ſunt iſta*, JT. ſim. Ti. M. ſub. vel *loca*, vel *habitacula*, Ti. M. ¶ *Quia ingreſſa eſt in eam arca Domini*] Ità P. Sy. Ar. Pi. אֲשֶׁר hîc, ut alibi, valet *quia*[z]. Alii, *ad*, vel *in*, *quæ* [ſcil. *loca*] *venit*, ſive *ingreſſa eſt*, *arca*, &c. Ti. JT. Mar. Hinc colligas & domum David ſanctificatam eſſe Arcæ Dei ingreſſu[a], quo quodammodo in templum conſecrata eſt. Cùm autem mulieres quandoque menſtruis aliiſque imbecillitatibus laborent, inconveniens erat eas in loco ſacro habitare: Menſtruæ enim, juxta Legem Moſaicam, ingreſſu Templi prohibebantur, donec mundæ fierent[c].

13. *Ut per ſingulos dies offerretur in eo*, וּבִדְבַר יוֹם בְּיוֹם לְהַעֲלוֹת] *Et in re* (vel *verbo*, Mo.) *diei in die ſuo ut offerrent*, ſub. *ſacrificia*; i. e. ut juxta ritum cujuſque diei offerrent holocauſta[d]. Verto, *rem* cujuſque *diei in die* ſuo, i. e. ſacrificium quodque eo die qui ei deſtinatus erat. Verbum pro re; Meton. adjuncti *. *Singulis diebus ſacrificans*, &c. Ti. *faciens rem diei*

[l] Pi. [m] Pi. [n] Pi. [o] G. [p] O. [q] Capel. [r] Bux. vind. a. 2. 4. &c. * He. in Bux. [s] Abarb. in Bux. [t] V. [u] Pi. [y] Mi. et Jun. G. [z] Pi. [a] Mar. et V. [c] Oſ. [c] O. [d] V. * Pi.

tur fuit domus, P. quando *perfecta est*, &c. P. usquedum *perfecta fuit*, &c. Ante שָׁלֵם repetendum est. ἀπὸ κοινοῦ τὸ עַד. Porrò, verbum שָׁלֵם hic ponitur pro שָׁלַם, (quæ forma usitata est;) sicut & Gen. 15. 16 [m].

17. *In terra Edom*; sub. *quod mare erat in terra Edom*, V. [בְּאֶרֶץ] Alii, *in terram*, &c. JT. Pi. Præpositio ב, quæ hîc regitur à verbo הָלַךְ, [*abiit*, in initio versûs,] notat motum ad locum: id quod in ista syntaxi rarum est. Similia exempla vide Esa. 46. 2. Nahum 3. 10 [n].

18. *Quadringenta quinquaginta talenta*] Pro quo 1 Reg. 9. 28. legitur 420 talenta. Hîc ergò accessio est 30 talentorum; quæ non ad Regem afferebantur, sed in usum classis insumebantur [o].

[m] Pi. [n] Pi. [o] Pi.

CAP. IX.

1. REgina Saba] Regionis Australis, Matth. 12. 42. quam incolebant posteri Schebæ, qui erat filius Chusi, nepos Chami, Gen. 10. 6, 7 [a]. Conferendum hoc caput cum 1 Reg. 10. nam omnia ferè sunt eadem [b]. ¶ *Ut tentaret eum in ænigmatibus*] Quæstionibus arduis, de rebus non tantùm humanis, sed etiam Divinis [c]: quod colligitur ex 1 Reg. 10. ubi venisse dicitur *in nomine Domini*, & ex Matth. 12. ubi laudatur à Christo, qui eam non laudâsset, si curiosas tantùm quæstiones, non autem utiles & ad pietatem pertinentes, proposuisset [d].

4. *Habitacula servorum*] Hebr. *sessionem*, &c. Ma. *Consessum servorum*, JT. Pi. i. e. consiliariorum, nempe in habendo senatu, vel judicio [*]. ¶ *Officia ministrorum*, [מַעֲמַד וגו'] *Statum*, JT. *stationem*, JT. Pi. Mar. quâ steterunt ante Regem ad capessendum mandata [f]: vel, *assistentiam*, sive *functionem*, Mar. ¶ *Victimas*, &c. [וַעֲלִיָּתוֹ וגו'] *Et ascensum ejus quo ascendebat in domum Jehovæ*, JT. Pi. Mar. &c. vel, gradus, sive viam superiorem per quam ascendebat, &c [g]. vel, vias occultas è domo sua in Templum [h]. [Ex hac voce arguitur eorum error qui illud, וְעוֹלָתוֹ, quod hujus loco ponitur in textu parallelo 1 Reg. 10. 5. *holocaustum* reddunt; nam עֲלִיָּה nusquam ita sumitur.]

6. *Vix medietatem*, &c. [חֲצִי מַרְבִּית חָכְמָתְךָ] *Dimidium multitudinis*, sive *amplitudinis*, (vel, *excellentiæ*, M. Ti.) *sapientiæ tuæ*, &c. P. Mo. JT. Pi.

8. *Regem Domini*, &c. [לְמֶלֶךְ לַיהוָה וגו'] *In regem* (vel, *ut sis*, sive *esses*, *rex*, M. Ti.) *Domini*, &c. Ti. (Rectè dicit, *Domini Dei*, quia illius, & in ejus manu, sunt omnia regna terræ [i]:) vel, *Domino*, Mo. P. &c. vel,

[a] Pi. [b] Ma. [c] Os. [d] E. [*] Pi. [f] Pi. [g] Ma. [h] He. in Mar. [i] Os.

Præter ea quæ ei sua sponte dedit rex, Ca. ... Quædam postulanti dedit, quædam ultro. Correxi autem hunc locum ex 1 Reg. 10. 13 [t]. [M. singulari modo vertit, *sed non tantum quantum illa attulit regi*.]

14. *Exceptâ eâ summâ*, &c. [לְבַד מֵאַנְשֵׁי הַתָּרִים וגו'] *Præter viros pervestigantes*, &c. Mo. *Præter* id quod *viri mercatores*, &c. (sive *publicani negotiatorum*, JT. Pi.) *afferebant*, P. Pi. sim. Ti. Observa לְבַד, quum significat *præter*, regere præpositionem מִן: ut hîc videre est, & Jud. 8. 26. item 1 Reg. 5. 16 [v]. *Præter* vectigal *quod afferebant regionum lustratores*, &c. M.

15. *Hastas*, [צִנָּה] *Scuta*, vel *clypeos*, Mo. Ma. V. JT. &c. ¶ *Sexcentorum aureorum*] Sub. *siclorum*; quia siclis ponderant Hebræi: ut si Latinè dicas *centenarium*, intelligetur *centum librarum*, quia libris utuntur Latini. Item si hominem dicas *sexagenarium*, de *annis* dicas, quoniam ab annis numeratur ætas [x].

16. *Trecentorum aureorum*] Cùm ergò 1 Reg. 10. 17. scriptum sit, *in singulos clypeos insumptas esse trinas minas*, apparet minam centum valere siclos [y].

18. *Et scabellum*, &c. [וְכֶבֶשׁ בַּזָּהָב לַכִּסֵּא מָאֳחָזִים] *Et scabellum in auro ipsi solio apprehensa*, Mo. *Basis quoque ex auro erat ipsi solio, tenentia*, P. Illud refertur & ad gradus, & ad basin; acsi dicat, Quæ omnia throno adhærebant [z]. כֶּבֶשׁ sign. *basin quandam acclivem quâ res superposita fit sublimior* [a]. *Atque scabellum aureum*, M. Ti. *& hæc fixa hærebant ad solium*, M. vel, *quæ solio affixa erant*, Ti. *Et scabellum aureum affixum solio*, Os. *Sex gradus cum scabello—solio affixos*, Belg. [Alii totum hunc locum sic reddunt;] *Sex autem gradus erant huic solio cum clivulo* (Heb. *& clivulum*, Pi.) *ex auro, huic solio continentes*, JT. Heb. *prehendere*, seu *tenere*, *facti*. Est autem hîc anomalia generis: nam nomen מַעֲלוֹת est generis fœminini, participium verò מָאֳחָזִים est gen. masc [b]. *Clivulus* erat mollis ascensus in circuitu solii, præterquam ab anteriore parte, ubi gradus erant; nam in clivuli extremitate erant leones, gradus singulos quasi observantes [c]. [Al. sic;] *Fornix à tergo*, &c. Ea pars quæ à tergo est, & fornicatur. מֵאַחֲרָיו legendum videtur, ut in 1 Reg. 10. 19. Alioqui si מָאֳחָזִים legas, non constabit sententia [d]. [At alii constare judicant, ut jam vidimus. Nimis ergò audacter id dictum est.]

25. *Quadraginta millia*] Hebr. *quater mille*. At 1 Reg. 4. 26. sunt 40000, &c. Resp. Ibi loquitur de equis, hîc de stabulis. Erant 4000 stabulorum, & in singulis stabulis decem equi [*]. Denarii numeri ellipsin frequentem esse docuimus in 2 Sam. 8. 4. & 10. 18. Vide ad 1 Reg. 4. 26 [f]. Quidam notant vocem אֻרְיוֹת *uraioth* significare equilia decem equos continentia; in hujus signum habere Jod insertum, denotans

[t] Ca. [v] Pi. [x] Ca. [y] Ca. et V. [z] V. sim. Mar. [a] V. [b] Pi. [c] Jun. [d] Ca. [*] V. sim. Mar. G. Ma. &c. [f] Ma. et Jun.

Si facilis, &c. JT. Virgil. *Sis bonus ô felixque tuis*, Pi. *Si benignus*, vel *comis*, &c. V. Ti.

14. *Juxta juvenum voluntatem*] [Sim. Pi.] Al. *puerorum*. At יֶלֶד non semper sign. *puerum*, sed interdum *juvenem*; ut Eccles. 4. 13. aliàs vers. 9. ubi יֶלֶד *juvenis* opponitur *regi seni*. Neque enim pueri Reges constituuntur [c].

15. *Erat enim voluntatis Dei*, כִּי הָיְתָה נְסִבָּה מֵעִם הָאֱלֹהִים] *Nam erat causatum à Deo*, Mar. sic Mo. *Fuit causa*, &c. P. JT. *occasio*, &c. M. *revolutio*, Ti. P. vel *circumvolutio*, vel *eventus*, Pi. *eversio*, *i. effectum à Deo*, nempe, cor obdurando [d]. Deo authore accidit *. *Sic à Deo dispositum erat*, Strig. sim. Os. *Contigit ista rebellio permissu Divino*, Sy.

16. *Populus autem*, &c.] Heb. *Et omnis Israel viderunt quia non auscultavit*, &c. Ma. τὸ רָאוּ plura (probatiora, Jun.) exemplaria non habent [f]. Fortè irrepsit ex 1 Reg. 12. 16 [g]. [At reliqui τὸ רָאוּ hîc legunt, & reddunt, *videns*, &c. vel, *cùm vidisset*, &c. Ità Sy. Ar. P. M. Ti. Ca. Pi. Os. Belg.] τὸ רָאוּ prorsus requirit sequens vox וַיָּשִׁבוּ. ¶ *Sic locutus est*, &c. וַיָּשִׁבוּ וגו׳] *Responderunt*, JT. *Reddiderunt*, sub. *verbum*; quod exprimitur Num. 22. 8. & 2 Sam. 3. 11. [& in loco parallelo 1 Reg. 12. 16.] Deficit autem דָּבָר etiam Job. 13. 22. & 33. 5, 32. ¶ *Non est nobis pars in David*] i. e. In bonis à Davide relictis. ¶ *Revertere in tabernacula*] Relicto scil. negotio constituendi Regem Rehabeamum [h]. Quisque sua curet, non necesse est huic obedire [i].

[c] Pi.
[d] G.
[e] Mar.
[f] Ma.
[g] Ma. ex Jun.
[h] Pi.
[i] Os.

CAP. XI.

1. VEnit ergò, &c.] Nempe, post Jeroboamum Regem constitutum: Supplendus enim hîc est versus ex 1 Reg. 12. 20 [a]. ¶ *Electorum*] Sub. *hominum*, vel *virorum*, JT. Pi. ¶ *Contra Israel*] i. e. Decem Tribus: Synecdoche integri [b].

4. *Meâ — voluntate*] Nempe, ex speciali & expresso meo decreto: Alioquin licet malum repellere (v. g. famem, morbum, &c.) quod Dei voluntate accidit [c].

5. *Ædificavit urbes munitas*] Heb. *urbes ad*, vel *in, munitionem*, Ma. Mar. vel, *obsidionem*, sub. *tolerandam*, Mar. Limitem munivit; apothecas constituit, v. 11. & armamentaria, vers. 12. unde militem armaret. Tria hæc suspectis temporibus necessaria servando regno [d].

13. *Sacerdotes & Levitæ venerunt ad eum*, יִתְיַצְּבוּ עָלָיו מִכָּל־גְּבוּלָם] *Steterunt super eum de cuncto termino*

[a] V.
[b] Pi.
[c] E.
[d] G.

Diabolo, gratus est [k].

16. *Sed & de cunctis trib.* &c.] Heb. *Et post ipsos*, pro, *& qui post ipsos*, scil. Levitas, h. e. posteri eorum, venerunt de cunctis tribubus, &c. Certè Levitæ per omnes Tribus dispersi erant [l]. [Alii de aliis Israelitis intelligunt [m].] ¶ *Quicunque dederant cor suum ut quærerent Dominum*] Hebraismus; Qui tenebantur Religione veri Dei: vel, qui timebant Jehovam [n].

17. *Ambulaverunt in viis David & Salomonis*] Nempe, antequam Salomon peccaret [o]. Salomonem post lapsum resipuisse colligitur & ex libro Ecclesiastis [p], (qui liber insigne illius rei testimonium est [q],) & ex hoc loco [r]; etsi non potuit idololatriam planè evertere, & cultum Dei redintegrare; ut temporibus Manassis quoque contigit, infrà 33. 17 *. Alioquin divinus hîc auctor eum post mortem in exemplum veræ pietatis minimè adduxisset. Innumeri sunt pœnitentiæ & salutis Salomonis assertores [s].

18. *Duxit uxorem Mahalath*, &c. *Abihail quoque*, &c. אֶת־מַחֲלַת וגו׳ אֲבִיחַיִל וגו׳] *Mahalath & Abihail*, Ti. P. M. &c. *Præter Machalatham*, &c. *Abihajilam*, &c. JT. Particula אֵת quandoque significat *præter*. Vide suprà 1 Reg. 11. 1 [v].

20. *Maacha filiam Absalom*] Alterius Absalomi ab illo Davidis filio, quippe cui unica tantùm erat filia, 2 Sam. 14. 27. Quare hîc *Abisalom* vocatur 1 Reg. 15. 2. Porrò, hæc *Maacha*, &c. cap. 13. 2. vocatur *Michaiah filia Uriel*. Confer cap. 15. 16. ubi binomines sunt & mater & filia [x].

22. *Constituit verò in capite*, &c. וַיַּעֲמֵד לָרֹאשׁ וגו׳ לְנָגִיד] *Et constituit in caput*, Mo. Pi. *in ducem*, &c. Mo. vel, *in antecessorem*, Pi. *Constituit autem in ducem*, &c. *in ducem*, inquam, &c. P. sim. Os. Al. *ut caput esset & princeps*, &c. Ti. sim. M. *Constituit primarium Abijam antecessorem*, &c. JT. ¶ *Ipsum enim regem facere cogitabat*; ità *i*. כִּי לְהַמְלִיכוֹ] *Quoniam* (pro, *ut*) *illum regnare faceret*, Mar. *quia ad regnare faciendum eum*, Mo. *quia erat constituturus eum regem*, JT. *quia* (sub. *optabat*, vel *voluit*, P. V. in Tig. not. Pi. M.) *constituere illum regem*, P. Hoc fecit, vel, 1. Quia ipsi, ut primogenito, regnum debebatur; ut infrà 21. 3 [y]. [At alii primogenitum hunc fuisse negant [z].] Vel, 2. ob singularem illius prudentiam [a]. Vel, 3. quòd matrem ejus maximè diligebat. Hoc fecit contra consuetudinem populi, & contra Legem Dei, Deut. 21. 16. quam in gratiam uxoris posthabuit [b]. Hunc assuefecit imperio, summam sub se rerum ei credens [c].

23. *Quia sapientior fuit*, &c. וַיָּבֶן וַיִּפְרֹץ מִכָּל־בָּנָיו וגו׳] *Et instruere faciebat, & dispergebat de omnibus filiis*, &c. Mo. Potest vel ad *Abijah*, vel ad *Rehoboam*, referri [d].

Et

[k] O.
[l] Mar.
[m] Ità V. G. Os. &c.
[n] V. sim. Os.
[o] Mar. sim. La.
[p] Ma. & Pi. ex Jun.
[q] Pi.
[r] Jun. Pi. Ma.
* Jun.
[s] Ma.
[v] Gloss. gram. p. 167.
[x] Gloss. gram. p. 816.
[y] G.
[z] Ità Mar. T. Os. Mar. &c.
[a] T.
[b] Os.
[c] G.
[d] Ma.

Dedit illis *Panagia*, ut loquuntur Galli; exemplo A-
brahami, Gen. 25.6. quod & Josaphat secutus legi-
[l] G. tur c. 21. 3[l]. ¶ *Et multas petivit uxores*] Sim. V.
Heb. *postulavit*, nempe, à puellarum illarum parenti-
[m] Pi. bus[m]. Nempe diligentiâ magnâ opus erat, fortè &
ingenti dote, ut tot nobiles sponsæ & regio thalamo
[n] T. dignæ reperirentur[n]. Porrò, plerique hoc ad *Abijah*
referunt, qui pluribus affinitatibus seipsum fulcivit, ut
[o] Ms. faciliùs sibi viam ad regnum sterneret[o]. Alii ad Re-
[p] Q. in Ms. chabeam[p]; qui has petiit, vel, 1. sibi. Fuit enim
mulierosus & salax, ideóque vixit tantùm 58 annos.
[q] Os. Salacitas enim immoderata mortem accelerat[q].
Vel, 2. filiis suis. *Petivit* ipsis *turbam uxorum*, T. *procu-
ravit* eis, &c. JT.

CAP. XII.

1. QVum roboratum fuisset,' וגו׳ [כְּהָכִין] *Cùm stabili-
visset*, sive *confirmásset*, sub. *Dominus*, V. ¶ *Et
confortatum*, [וּכְחֶזְקָתוֹ] *Et cùm roborâsset illud*, Mo. sim.
P. Ti. *& potens factus esset*, M. *quúmque confirmatus es-
set*, JT. Pi. Heb. *& post robur suum.* τὸ ב valet *post*, Pi. In-
genium humanum sibi relictum, quò majora à Deo
beneficia accipit, tantò plùs rationi & carni suæ in-
[a] Os. dulget[a].

2. *Ascendit Sesacus*] Qui *Sebacus* in Herod. & Diod.
[b] Mar. genere Æthiops, Ægypti Rex[b].

3. *Libyes*; ità JT. BP. [לוּבִים] De his infrà 16. 8.
& Dan. 11. 43. & Nahum 3. 9. לוּב est Africæ nomen
[c] BP. 4. 33. 336. Hebræis[c]. Hi sunt *Libyes Mareotæ* Ægypto conter-
mini, de quibus Plin. 5. 6. & Ptolem. 4. 5[d]. לוּבִים
[d] Ms. ex Jun. contractum videtur ex לְהָבִים, de quibus vide Gen.
[e] Ms. 10. 13[e]. ¶ *Et Troglodytæ*; ità JT. Mar. BP. ex ο'.
[סֻכִּיִּים] *Succæi*, JT. Nempe utriusque nominis ea-
[f] BP. 4. 29. 318. dem est ratio[f]. *Troglodytæ* sic dicuntur, quia in ta-
bernaculis degunt[g], vel in speluncis; quia τρώγλας sub-
[g] Jun. Ms. T. eunt, i. e. terræ foramina & specus, teste Plin. 5. 8.
[h] Ms. *Troglodytæ* (inquit) *specus excavant, hæ illis domus*[h].
[i] BP. sic Jun. &c. סֻכָּה autem sign. & *tabernaculum*[i]; & *speluncam*, ut
patet ex Job. 38. 40. Psal. 10. 9. Porrò, à *Succhæis* no-
men habet oppidum Troglodyticæ *Succhæ*, in ora Ru-
[k] BP. p. 318. bri maris, Plin. 6. 29[k]. Regio item Troglodytice
[l] Jun. *Succoe* dicta est Plin. 6. 29[l]. Mihi potiùs *Succijim*
sunt Arabes Scenitæ, qui tentoria incolunt, Ægypto
[m] Ms. contermini[m]. סֻכִּיִּים Σκηνίτας verbum verbo reddens
[n] G. dixit Ptolemæus[n].

6. *Justus est*] q. d. Justè punimur propter peccata
[o] V. nostra[o].

7. *Dabóque eis pauxillum auxilii*, וְנָתַתִּי לָהֶם כִּמְעַט
[לִפְלֵיטָה] *Dabóque eis aliquantulum ad evasionem*, Mo.

CAP. XIII.

1. ANno—regis] Pro, regni, V. ¶ *Regnavit*] *Regnare cœpit*, JT. ¶ *Super Judam*] Intellige, *& Benjamin*[a].

2. *Michaia, filia Uriel*] At ſuprà 11. 20. dicitur *Maacha, filia Abſalom.* Quid dicendum? Reſp. 1. [Q. nodum ſcindunt,] Σφάλμα eſt in hoc loco [b]. Credibile eſt olim ſcriptum מַעֲכָה, ut eſt ſuprà, & in lib. Regum. Eadem *Aſæ mater* dicitur 1 Reg. 15. 10. id eſt, avia †. 2. *Matres* & *Patres* ſæpe dicuntur qui ſunt avi & aviæ: Potuit ergò hæc eſſe neptis Abſalomi [c]. 3. Filia Abſalomi potuit eſſe, non naturâ, ſed adoptione; & nata ex Thamarâ ſorore Abſalomi, olim conſtupratâ, quæ poſtea virum habuit Urielem, &c [d]. 4. [Multi binomines erant, ut antè non ſemel notatum;] *Uriel* dictus & *Abſalom*; ſuprà 11. 20, 21. & 1 Reg. 15. 2, 10 *.

3. *Cùmque iniiſſet Abia certamen*, &c.] *Cùm iniiſſet*, &c. i. e. Infeſto exercitu ingreſſus eſſet fines hoſtiles, ut ex ſequentibus apparet †. Nam certaminis locus erat in tribu Ephraim *. ¶ וַיֶּאְסֹר אֲבִיָּה אֶת־הַמִּלְחָמָה בְּחַיִל גִּבּוֹרֵי מִלְחָמָה] *Et junxit* (*ligavit*, Ma.) *Abijah bellum*, ſive *prælium, in fortitudine potentium bello*, &c. Mo. ſim. Ma. *Inſtruxit*, ſive *ordinavit, aciem illam* (quam congregaverat ut reſiſteret ipſi Jeroboam [f]) *cum exercitu potentium* in *bello*, P. *Conſtrinxit—viros belligeros*, &c. Sy. *collegit viros bello potentes*, &c. Ar. *præparavit ad bellum*, &c. Strig. *congregavit ad prælium viros ſtrenuos*, &c. Ti. *& ordinavit bellum, habens ſtrenuos*, &c. M. *Junxit* (Heb. *ligavit*, metaphora ab equis vel bobus, qui ligantur ad currum vel aratrum [g],) *copias* (Heb. *bellum*, meton. effecti, Pi.) *robore valentes*, (Heb. *cum robore* entes, Pi.) *bellatores*, JT. Heb. *viros belli.* גִבּוֹר hîc idem valet quod גֶּבֶר *vir*, ſicut & 2 Sam. 22. 26 [h]. *Compoſuit aciem ſtrenuè, viros bellatores*, Pi. *Ligavit prælium*, &c. i. e. currus ad prælium, Q. in Ma. *Accinxit*, &c. Rectè: Milites enim ad prælium accingebantur [i]. ¶ *Quadringenta millia*] Itémque pòſt, *octingenta*, & *quingenta*. Sed cùm ſit hic numerus incredibilis, ſequi malui Græcum & Latinum interpretem & Joſephum, qui omnes in hoc conveniunt [k]. [Quid ſibi velit neſcio; nam *quadringenta* habent & ο'. & Vulgatus ſive Latinus, & præterea Sy. Ar. &c. Nec adeò incredibilis erat hic numerus, cùm in una tribu Judæ numeravit Joab 500 millia bellatorum, cui jam acceſſio facta eſt tum integræ Tribûs Benjamin, tum plurimorum Iſraelitarum ex aliis tribubus, ſuprà 11. 14, 16.] ¶ *Inſtruxit è contrà*] Heb. *cum*

[a] V. Pi.
[b] Capel. 9.
† G.
[c] Pellican. in Buxt. vind. 2, 13. 912.
[d] Mart. in Reg.
* G.
† G. ex Me.
* Me. ad v. 4.
[f] V.
[g] Pi.
[h] Pi.
[i] Ma.
[k] Ca.

dem locutionem Num. 18. 19 [v]. Hoc ex parte falſum erat; neque enim Deus promiſit ſe totum Iſraelem conſervaturum in familia Davidis, ſi ipſa deſciſceret [x].

7. *Viri vaniſſimi*, רֵקִים] *Vacui*, P. *Vani*, V. JT. i. e. nihili & inutiles. Idem ſignificat & רֵיקָא Chaldaicè, cujus mentio eſt Matt. 5. 22 [y]. ¶ *Roboam erat rudis*] Heb. *puer*, non ætate, (vide cap. 12. 13.) ſed animo & prudentiâ [z]. Metaphora qualis Eccleſ. 10. 16. & Eſa. 3. 4 [a]. ¶ *Et corde pavido*] Heb. *& tener corde*, V. Mar. Pi. *mollis animo*, Pi. Qu. Annon peccavit Abia talia referens de patre ſuo? Reſp. 1. Dixit hoc, non ut filius, ſed ut Rex, negotium regni agens; ut doceret ſe improbare ac deteſtari factum illius, adeóque populum induceret ad id quod volebat. Unde nec *patrem* eum vocat, nè videretur eum, quem populus meritò oderat, aliquo modo honoráſſe [b]. 2. Non rectè dixit; nam Roboam exercitum conſcripſerat ut Iſraelitas ſibi denuo ſubjiceret; nec timore prohibitus eſt, ſed mandato Dei [c]. ¶ *Nec potuit reſiſtere eis*, וְלֹא הִתְחַזַּק לִפְנֵיהֶם] *Et non roboravit ſe ante eos*, P. *& non poſſet conſiſtere ante faciem eorum*, M. ſim. Ti. *neque confirmaret ſe adversùs illos*, JT. Heb. *coram illis*, Pi. *nec fortiter oppoſuit ſe eis*, Oſ. *non reſtitit ad faciem ejus*, ο'.

8. *Dicitis*] Scil. *in animo*, Pi. *ſtatuitis*, P. V. ¶ *Reſiſtere—regno Domini*] Sic vocat regnum Judæ, quòd à Domino inſtitutum eſt [d], ejúſque Dominus Rex eſt *. ¶ *Habetiſque—multitudinem, atque vitulos*, &c. וְאַתֶּם הָמוֹן רָב וְעִמָּכֶם עֶגְלֵי וגו'] *Et eſtis* quidem (Heb. *& vos*, Pi. *quamvis ſitis*, JT.) *multitudo magna*; *ſed* (vel *tamen*, JT. Heb. *&*, quod adverſativè ponitur [f],) *vobiſcum ſunt vituli*, &c. Pi. ſim. G. q. d. Sed habetis imagines, contra Legem, propter quas Deus vobis iraſcitur [g]. Vide Judith 5. 18, 19. Hoc erat fundamentum conſilii quod dedit Balaamus [h].

9. *Et ejeciſtis*; ità P. הִדַּחְתֶּם] *Expuliſtis*, ſub. *de patria*, V. ¶ *Populi terrarum*] Alienarum, V. ¶ *Initiaverit manum*, &c.] Heb. *ad implendum manum ſuam*; ut Exod. 28. 41. & 32. 29 [l]. *Ad conſecrandum miniſterium ſuum*, JT.

10. *Noſter—Dominus Deus eſt*] Sub. *verus*: at vituli veſtri ſunt opera manuum, &c [k]. Heb. *Et nos*, V. Pi. (*Ad nos quod attinet*, nominativus abſolutè poſitus [l],) *Jehovah Deus noſter*, ſive, *eſt Deus nobis*, V. Pi. q. d. non autem vituli, qui dii veſtri ſunt [m]. *Nos habemus Dominum*, &c. JT. Audax ſupplementum [n]. *Et nos* (ſub. *ſumus*, M. P. Ti.) *Domini Dei noſtri*, Mo. M. [Alii connectunt cum verbo ſequenti, *Nos Dominum non dereliquimus*, ο'. Sy. Ar.] ¶ *Levitæ ſunt in ordine ſuo*] Heb. *in opere*, Ma. Sunt *in opere* ſuo, JT. ἐν τῷ ἔργῳ, in opere ipſis præſcripto, miniſtrantes ſcilicet ſacerdotibus [o].

11. *In*

[v] Ma. et V.
[x] Oſ.
[y] V.
[z] V. Mar. ſim. Pi.
[a] Pi.
[b] E.
[c] Oſ.
[d] Mar. Pi.
* Me.
[f] G.
[g] G. ſim. Mar.
[h] G.
[l] Pi.
[k] Oſ.
[l] Pi.
[m] Pi.
[n] Pi.
[o] Pi.

Rege. Sæpe Deus populo parcit ob Regem; ſæpe & Regi ob populum [b].

20. *Nec valuit reſiſtere,* [וְלֹא עָצַר כֹּחַ] *Et non retinuit* (vel *habuit,* ό. M. *obtinuit,* JT.) *fortitudinem*, vel *robur,* Mo. P. Ti. M. vel *vires,* Pi. ¶ *Quem percuſſit Dominus*] Morte violentâ, aut ſubitâ [c]. Sed quem percuſſit? Reſpond. 1. Jeroboam [d]. 2. Abiam: ità Seder Olam. Nam Jeroboam diutiùs vixit, Abia brevi mortuus eſt †; qui, ob ingratitudinem pro obtenta victoria, indignum ſe præbuit longiore vitâ [f].

22. *In libro Addo*; ità ό. P. [בְּמִדְרַשׁ וגו'] *In diſſertatione*, Mo. ſim. Sy. *in commentario*, M. JT. Pi. *in quæſitorio*, Ma. Pi. ſeu *repertorio*, Pi. A quærendo dicitur, quòd acta Regum diligenter inquiſita eſſent, & in eum librum collata [g]. *In hiſtoria,* Ti. Ca. Strig.

[b] G. [c] Me. [d] Me. ex To. T. Of. † Mar. [f] T. [g] Mar.

CAP. XIV.

3. *ALtaria peregrini cultûs,* [נֵכָר] *Alieni,* P. V. i. e. deorum alienorum [a]. *Altaria alienigenarum,* JT. Verto, deorum *alieni* populi. Prius ſupplementum ſumo ex 1 Reg. 15. 12. Fortè vox אֱלֹהֵי hîc excidit, quæ ante נֵכָר reperitur Deut. 31. 16. item Gen. 35. 2. & 4. Supplementum poſterius τῶ עַם in voce נֵכָר perpetuum eſt. Hinc alienigena dicitur בֶּן נֵכָר, *filius alieni,* viz. *populi.* Exempla vide Gen. 17. 12, 27. Exod. c. 12. v. 43. &c [b]. ¶ *Et excelſa*] At 1 Reg. 15. 14. *Excelſa non ſunt amota.* Reſp. Abſtulit excelſa quæ *idolis* conſecrata, non item quæ Deo vero [c].

5. *Et abſtulit—aras*] Heb. *excelſa,* Ma. JT. &c. Abſtulit ex locis publicis: ex locis privatis poſtea, infrà 15. 8. Sic Chriſtiani Imperatores orbem Paganiſmo purgârunt per gradus quoſdam [d]. ¶ *Et fana,* [וְאֶת־הַחַמָּנִים] *Et aprícationes,* Mo. *idola,* ό. Strig. ſim. Ar. *ſubdiales ſtatuas,* JT. Idola ſub dio poſita, atque ità Soli expoſita. Sol autem חַמָּה dicitur †. *Simulacra,* Sy. M. Ti. P. V. ſub. *ſolis,* erecta in honorem Solis, quem tum colebant [f]. *Templa facta ad cultum ſolis,* BP. ex AE. Ex חַמָּה *ſol* fit חַמָּן *amman* templum Solis, quem ſolum cœli dominum crediderunt priſci Phœnices [g].

7. *Ædificemus,* &c. *donec à bellis quieta ſunt omnia,* [עוֹדֶנּוּ הָאָרֶץ לְפָנֵינוּ] [Variant.] *Adhuc* exſiſtente *terrâ* (vel, *dum adhuc terra* eſt, ſubaudito ב, V.) *coram nobis,* P. id eſt, in poteſtate noſtra, V. ſim. Ca. Mar. *Tantiſper dum hæc terra nobis expoſita eſt,* JT. Pi. Heb. *Adhuc hoc* exſiſtente, *ut terra hæc coram nobis* ſit, Jun. i. e. dum liberè nobis in ea verſari liceat [h]. *Quamdiu terra eſt bello exempta,* Ar. ſim. Sy. Pi. *Adhuc enim terra eſt* quieta *ante conſpectum noſtrum,* M. *Supereſt enim*

[a] V. [b] Pi. [c] Ma ex L. Me. T. [d] G. ſim. Ma. † Pi. [f] Tig. not. [g] BP. 2. 17. 857. [h] Pi.

erant in montanis Ephraim ceperat à vicinis hostibus [z]. ex regno Baasæ, cum quo multiplex bellum gessit [a]. ¶ *Et dedicavit*] Heb. *renovavit*, vel *innovavit*, Os.Me. JT. &c. Vel enim neglectum fuit, vel perpetuo igne labefactatum [a]. ¶ *Ante porticum*] Scil. quod altare Salomon addidit propter multitudinem victimarum [b]. Vide suprà 8. 12. Jun. Ma. Heb. est אולם, unde Latin. *aula*. Erat autem altare holocaustorum sacerdotibus ex basilica venientibus in parte prima subdialis, sive aulæ [c].

z Os. a Me. a Me. b Mir. c G.

9. *Et de Simeon*] Hinc apparet Simeonitas aliquos, Israelitis aliis finitimos, à regno Judæ defecisse cùm laceraretur regnum: etsi de cætero corpus Tribûs Simeon Jehudæ adhæsit, 1 Chron. 4. 31, &c [d]. Vide 1 Reg. 11. 32 †. ¶ *Confugerant ad eum*] Heb. *ceciderant*, &c. id est, defecerant ab Israele, &c [f].

d Ma. ex Jun. † Ma. f V.

10. *Mense tertio*] Scil. anni sacri, quia agitur de re sacra, nempe sacrificatione [g]. In hunc mensem incidit festum Pentecostes, sive Septimanarum [h].

g Pi. h Pi. Me.

11. *Et præda*, &c.] Heb. *De præda* quam *attulerant* secum domum, detractâ Æthiopibus, suprà 14. 13, &c [i].

T. Jun. i Pi.

12. *Intravit ex more ad corroborandum fædus*] Illud *ex more* innuit consuetudinem renovandi fœderis ac jurisjurandi, dubiis præsertim temporibus, meritò frequentatam [k]. Heb. *Introiverunt in fædus*, i. e. in medium partium vituli dissecti ad fœderis confirmationem: Meton. objecti [l]. *Venerunt in fædus*: sic Virg. 4. Æneid.——*aut hæc in fædera veni* *.

k Me. l Pi. * Pi.

13. *Si quis—non quæsierit*, &c.] Heb. *Et* quòd (supplendum כִּי) *omnis qui non requiret*, &c. *occidetur*, Pi. Si quis aut publicè aut privatim deos coluerit alios, moriatur, ex lege Deut. 17. 2, &c [m].

m G.

14. *Et in clangore*] Verto, & *cum vociferatione*. Distinguitur enim תְּרוּעָה à tubis & buccinis, quibus clangi solet [n].

n Pi.

16. *Sed & Maacham*, &c. *deposuit*, &c.] Heb. *Maacha*, &c. *amovit eam*, &c. Nominativus absolutè positus [o]. ¶ *Matrem Asæ*] Vel propriè dictam, & uxorem Abiæ [p]: vel, aviam Asæ, matrem Abiæ. Vide suprà 11. 10 [q]. Duæ enim fuerant ejusdem nominis [r]. ¶ *Ex augusto deposuit imperio*, [הֲסִירָהּ מִגְּבִירָה] *Amovit nè esset augusta*, JT. Heb. *ab* essendo *dominam*, Pi. De hoc versu & duobus sequentibus vide 1 Reg. 15. 13, 14, 15 †. Exemplum & indicium summæ integritatis Asæ [t]. *Deferendum meritis clarorum virorum, sed Deus omnibus præferendus.—Nullius injuria est, cui Deus omnipotens antefertur*: Ambros. Epist. 30 *. ¶ *In torrente*] Sive, *apud torrentem*. ב hîc sign. *apud*, ut & alibi passim [v].

o Pi. p Me. q Pi. r Me. † Ma. t G. * Gu. v Pi.

17. *Cor Asa erat perfectum*, &c.] Etiam optimi Reges non statim omnia quæ improbant corrigere possunt,

accidit post victoriam de Rege Æthiopum, decennium nimirum postquam regnare cœpit: Nam pacem per decem annos obtinuit. Addamus itaque 26 annis istis in Reg. *decem*, constabítque ratio numeri, nempe 36. annorum, ut in Paralip [g]. Resp. 3. Anni 35 vel 36 intelligendi sunt à diviso populo regni Judæ, quod tum obtinebat Asa: nam regna modò à populis denominantur, modò à personis regnantibus [h]. Ità hoc bellum incepit anno 16. regni Asæ. Nam ab exordio regni Judæ, i. e. à primo anno Roboam, intercessêre anni ejus 17, tres Abiæ: adde ex regno Asæ 16, numerum 36 implebis [i].

[g] Mar. sim. K. in Buxt.
[h] Ità Jun. Pi. sim. San & Tossin. & Abarb. in Buxt. La. T. ex He. Torn. Mar. Sal.
[i] San. in Reg.

CAP. XVI.

1. *Anno trigesimo sexto regni ejus*] At Baasa obierat anno Asæ 27. Vide 1 Reg. 15. 33. Resp. 1. Q. legunt 25, vel 26 [k]. 2. Annus 36. hic intelligitur, non ab initio *regni Asæ*, sed à constitutione regni Judæ. Ità Seder Olam [l]. [Vide ad vers. ult. cap. præced.] Tempus hujus facti Baasæ computatur à prima divisione, quòd Baasa divisionem à Jeroboamo cœptam hoc facto confirmare nititur. Porrò, vocatur hoc *regnum Asæ*, quia illud sibi stabiliverat Asa quantum potuit, nempe, ex fœdere & reformatione, &c [m]. ¶ *Ascendit Baasa*] Ab hoc versu ad 7. vide 1 Reg. 15. 17, &c [n]. ¶ *Muro circumdabat*] Heb. *Et ædificavit*, P. V. i. e. munivit, cinxit muro & fossâ [o].

4. *Urbes Nepthali muratas*, [מִסְכְּנוֹת עָרֵי נַפְתָּלִי] *Thesauros (armamentaria*, Ar. Pi. Jun. *horrea*, Sy. V. Mar.) *urbium Nepthali*, P. Mo. *munitiora oppida*, &c. Ti. M. In talibus solent esse horrea [p]. *Civitates armamentariorum*, &c. JT. Pi. Hypallage, Jun.

5. *Intermisit opus suum*; ità V. simil. Pi. [וַיַּשְׁבֵּת אֶת־מְלַאכְתּוֹ] *Et cessare fecit opus suum*, P. Pi. [Al. sic;] *quia faciebat* Syrus *ut cessaret ab opere suo*, JT. [Non placet Pi.] Contortum hoc est, quia duplicem statuit ellipsin; 1. nominis אֲרָם, 2. præpositionis מִן ante particulam אֶת: nam שָׁבַת, itémque הִשְׁבִּית, non solet regere voculam מֵאֵת, sed simpliciter præpositionem מִן, ut videre est Gen. 2. 2, 3. Exod. 5. 5. Quum autem הִשְׁבִּית regit voculam אֶת, tum illa valet articulum accusativi casus, ut videre est Nehem. 4. 11 [q].

7. *Evasit Syriæ regis exercitus de manu tua*] Sim. M. Mo. &c. Nam eum quoque Dei ope vicisses, sicut priùs Æthiopes [r]. Si Deo nixus fuisses, non solùm Baasam vicisses, sed & Benhadad Regem Syriæ, ipsi confœderatum [†].

[k] Q. in Ma. & in G.
[l] Mar.
[m] Li.
[n] Ma.
[o] V.
[p] Mar.
[q] Pi.
[r] Mar.
[†] T.

... factum est, &c. Jun. i. e. magna fortitudine à Deo donatus esset [n]. Magnanimus evasit in procurando negotio Jehovæ [o]. Magni animi est, perstare in officio; abjecti & vilis, vitia sectari [p]. Audentior factus est ad cogendam plebem in obsequium Legis [q], & ad evertendum idolorum cultum *. Nihil habuit prius quàm ut præcepta Dei observaret, & cor suum ad voluntatem Dei magìs & magìs componeret [r]. Animos ad præclara quævis agenda ei dabant, non copiæ innumeræ, nec thesauri immensi, sed sola observatio mandatorum Dei †. ¶ *Etiam excelsa abstulit*, "וְעוֹד וגו] *Et adhuc*, vel *insuper*, *sustulit*, &c. At infrà 20. 33. *Excelsa non recesserant.* Vide & 1 Reg. 22. 44. Resp. 1. Pro וְעוֹד legendum וְלֹא, vel וְעוֹד לֹא [t]. Non placet: 1. Quia Hebræi, Græci, &c. constanter legunt וְעוֹד. 2. Quia mera encomia Josaphati hîc continentur. Et licèt Criticus hîc notari vult aliquam cordis elationem, quòd excelsa non sustulerit, reliqui tamen omnes in bonam partem [hanc phrasin] accipiunt. *Elevavit se*, i. e. generosè perrexit, sine ignavia & timore, &c. ait Deodat. RS. confert cum Exod. 35. 26. *Mulieres quas extulit animus earum ad nendum*, &c. 2. Sic conciliant; Abstulit aliqua, non tamen omnia. Ità Notæ ad Bib. Gall. 3. Vel sic; Diu ea toleravit, *sed tandem*, (ità וְעוֹד accipi potest,) cùm animus ipsi cresceret, excelsa sustulit, si non totaliter, saltem ex parte [v].

7. *Misit de principibus suis Benhail*, &c. שָׁלַח לְשָׂרָיו לְבֶן־חַיִל וגו"] *Misit principes*, vel *proceres*, *suos*, *Ben Chajil*, &c. Mo. P. Ti. Pi. sim. o'. Sy. ל valet articulum accusativi casûs [x]. *Misit vocatum proceres*, &c. Ar. *Misit ad principes*, &c. M. *Misit cum præfectis suis*, *cum Ben-Chajile*, &c. v. 8. *cum illis*, *inquam*, *hos Levitas*, &c. JT. Sed contortum hoc videtur. Nam initio vers. 8. non repetitur ל, (prout postularet illa versio,) sed habetur וְעִמָּהֶם, *Et cum illis*, &c [y]. ¶ *Ut docerent*, &c.] Scil. homines Legem Dei [z]. Boni Principis est, populum continere, non tantùm in pace temporali, sed etiam in vera Religione [a]. [Sed quomodo docent Principes?] Resp. 1. Docere & explicare Legem non tantùm Sacerdotum erat & Levitarum, sed omnium eruditorum: quod & nunc observatur apud Judæos. Peritissimi autem legum esse debebant qui Regi à consiliis erant [b]. 2. Dicuntur hi *docere*, quia impedimenta tollebant, & doctores juvabant [c]; & procurabant ut docerent Levitæ, suâ præsentiâ authoritatem illis conciliantes apud populum, eúmque ad illos audiendos cohortantes [d]. Hos selegit ex omnibus ordinibus ad tempus, per quos statum ecclesiarum recognosceret, & populum doceret, ac in officio confirmaret †.

[n] Os. [o] Pi. [p] Mar. [q] G. * Me. [r] V. † T. [t] Capel. crit. [v] Buxt. vind. 1. 13. 927. [x] Pi. [y] Pi. [z] Mar. [a] E. [b] G. [c] Me. [d] Pi. † Jun.

9. *Librum*

nitæ illi essent divitiæ, egebat plurimis & ærariis & armamentariis [p].

[p] T.

13. *Et multa opera paravit,* וּמְלָאכָה רַבָּה הָיָה לוֹ] *Et opus multum fuit ei*, P. V. Ma. &c. Id est, urbes Juda magno studio ac sumptu munivit [q]. *Res multæ erant ei*, JT. Heb. *Opus*, &c. i.e. possessiones seu facultates multæ. Nam circa has opus versatur. Metonymia adjuncti, qualis Gen. 33. 14. Exod. 22. 8, 11. & 36.6 [r].

[q] V. [r] Pi.

14. *Quorum iste numerus*; sim. P. JT. וְאֵלֶּה פְקֻדָּתָם] *Et istorum præfectura eorum*, i. e. isti præfecti copiarum, Ma. *Et hi* erant *præfecti eorum*, Heb. *præfectura*; per metonymiam formæ: Et syntaxis refertur ad sensum †.

† Pi.

15. *Post hunc Johanan*; ità ο'. Sy. וְעַל יָדוֹ] *Et ad*, vel *juxta*, *manum ejus*, M. Pi. Ti. Mo. P. V. i. e. juxta eum; h. e. proximus ab eo [t]. Sic 2 Sam. 14. 30. *Ager Joab ad manum meam*, i. e. mihi vicinus [v].

[t] Mar. ex V. [v] Mar.

16. *Consecratus Domino*] Heb. *voluntarius Domino*, Mar. *spontè se offerens*, &c. JT. Vel sine stipendio militavit [x]: vel magnâ alacritate se ad pugnandum pro Religione & republica obtulit [y]. *Devovens se*, vel *devotus*, *Domino*, nempe voto aliquo Naziræatûs [z].

[x] Mar. T. [y] Os. sim. Ma ex Jun. [z] Q. in Ma.

17. *Tenentium arcum*, נֹשְׁקֵי קֶשֶׁת וגו'] *Armati arcu*, &c. M. P. Ti. Mo. Heb. *osculantes arcus*. Quidam, *applicantes arcum ad os*, i.e. intendentes arcum *.

* Ma.

C A P. XVIII.

1. ET *affinitate conjunctus est Achab*; sim. M. P. Ti. JT. ο'. Ar. V. וַיִּתְחַתֵּן] *Et gener factus est Achab*, Mo. Mar. Non tamen ipse, sed filius ejus, gener fuit Ahab [a]. Joram enim duxit filiam Athaliæ, 2 Reg. 8. 18 [b]. Totum hoc caput explicatum est 1 Reg. 22 [c].

[a] Mar. [b] Pi. [c] Mo.

2. *Descenditque post annos*, לְקֵץ שָׁנִים] *In fine* (vel, *ad finem*, Jun. vel, *post finem*, Pi.) *annorum*, ο'. Mo. M. *post* aliquot *annos*, P. Ca. sim. Ti. JT. Pi. *post biennium*, Sy. Ar. Strig. [His consonat 1 Reg. 22. 2. *in anno tertio*, &c. Fortè legebant שְׁנַיִם] ¶ *In Ramoth-Galaad*] Sitam in regione Gilhadis [d].

[d] Pi.

3. *Ut ego, & tu*] Heb. *sicut ego, sicut tu*, Mo. Verto, *Sic ego* ero *sicut tu*; *& sicut populus tuus, sic* erit *populus meus*. Ubi nota כ similitudinis, duabus sententiis præfixam, variè accipi. Interdum enim כ prius notat protasin comparationis, posterius apodosin: interdum verò contrà, prius apodosin, posterius protasin, notat. Exemplum hujus habemus & hîc, & Esa. 24. 2 †. ¶ *Tecúmque*, &c. וְעִמְּךָ בַּמִּלְחָמָה] *Et tecum* (sub. *ero*, P. sim. JT. Pi.) *in bello*, Mo. *Tecum ibo in*, vel *ad*, *bellum*, sive *prælium*, Sy. sim. Ar. M. Ti. Contra præceptum Dei per Azariam suprà cap. 15. Ideo meritò reprehendit. x infrà 19. 2. & 20. 37 [f].

† Pi. [f] Ø.

…) partim ex eruditis aliarum tribuum. Vide omnino quæ diximus ad Deut. 17[b]. ¶ *Levitas*,&c.] Hebr. *de Levitis*, &c. ſub. *aliquot*, Pi. ¶ *Et principes familiarum*] Heb. *ex capitibus patrum*, Pi. ¶ *Ex Iſrael*, לְיִשְׂרָאֵל] *Iſraelis*, nam ל eſt nota genitivi; vel *Iſraeli*[c]. ¶ *Ut judicium & cauſam Domini judicarent*, לְמִשְׁפַּט יְהוָה וְלָרִיב] *In judicio & cauſa Domini*, M. ſim. Ca. *ad judicium Domini, & litem*, ſub. *Domini*. Porrò, judicium Domini vocat, quod ejus nomine exercetur. Hebræus ait, *Miſchpat* ſign. *cauſas civiles*; *Rib* autem, *cauſas criminales*[d]. Quos præfecit *judicio Domini, & cauſis*, Strig. *Propter* (vel *ad*, Ma. *judicium Jehovæ, & propter* (vel *ad*, Ma.) *litem*, V. Ma. vel *cauſam*, V. i.e. Ut quaſi vicarii Jehovæ cognoſcerent & judicarent cauſas & lites †. *Judicia Jehovæ*, i. e. de rebus ſacris & eccleſiaſticis, quarum cognitio propriè ad ſacerdotes & Levitas pertinebat, Deut. 17. 8, &c[f]. *Et ad lites*, JT. Pi. Ti. De rebus profanis ac civilibus[g]. Obſerva ſacerdotes conſtitutos fuiſſe Judices civilium cauſarum. Vide 1 Par. 23. 4. & 26. 29, 30, 32[h]. At Levitas hîc delegit, tanquam doctores juris. Jus autem totum Judæorum exſtabat in Lege Moſis, quæ non minùs forenſes quàm morales & ceremoniales leges continebat[i]. ¶ *Ut judicium—judicarent habitatoribus ejus*, וַיָּשֻׁבוּ יְרוּשָׁלָםִ] *Habitantes* [legiſſe videntur יֹשְׁבֵי] *Jeruſalem*, o'. ſcil. Judices conſtituit, Mar. Vel referri poteſt ad antecedentia, *ad judicandum habitantes*, &c. [At reliqui Hebræa aliter reddunt;] *Et reverſi ſunt in Jeruſalem*, M. P. Mar. Mo. &c. nimirum, vel, 1. Rex, & qui cum eo erant: q. d. His conſtitutis quæ dicta ſunt, Jeruſalem, unde diſceſſerant, reverſi ſunt. Addit autem præcepta Judicibus quos in Jeruſalem conſtituit[k]. 2. Levitæ & Patriarchæ *reverſi ſunt*, ex locis in quibus habitabant, *in Jeruſalem*, propter litem & judicium[l]. Vel, reverſi ſunt ex urbibus regni, in quas amandati fuerant in generali illa viſitatione[m]. [Al. ſic reddunt;] *Quum reverterentur* (vel, *reverſi eſſent*, Pi.) illi (ſcil. Rex & comitatus illius, v. 4. Pi.) *Jeruſchalaima*, JT. Quum alii Judices propter obſcuritatem aut difficultatem cauſarum vos conſulturi venient, aut partes inter ſe diſſidentes ad vos remittent, ex lege Deut. 17. 8, &c[n]. Al. *& habitare eos fecit in Jeruſ.* Oſ. vel, *qui habitarent*, &c. Ti. Significat hos Judices aut Jeruſ. veniſſe commoratum, aut ſolitos convenire Jeruſ. ubi judicium ineundum erat[o]. Neutrum placet, imò utrumque inſtitutioni Regis adverſatur; cùm jus in ſua civitate dicere debuerint. Verto igitur וַיָּשֻׁבוּ, *poſtquam rediiſſent*, nempe Joſaphat & reliqui, ex urbibus illis ad quas profecti ſunt v. 4. tum demum Judices Hieroſ. conſtituit. Ità *Vau* uſurpatur Exod,

[b] G.
[c] Mar.
[d] Mar.
† V.
[f] Ma. ex Jun. Pi.
[g] Pi. ex Jun. Ma.
[h] Ma.
[i] Oſ.
[k] Mar.
[l] V.
[m] Ma.
[n] Jun.
[o] Bertram. de rep. Heb. cap. 11.

i.e. Cædésne fuerit voluntaria, an fortuita [c]. Vide Deut. 17.8 [d]. ¶ *Ubicunque quæstio est de lege*, &c.] Præmittit nomen generis, subjecturus deinde species†. Heb. *inter legem & præceptum*, inter *statuta & judicium*, Mar. vel *judicia*, JT. i.e. ad quam Legis partem factum aliquod spectet [f]. Quomodo leges observandæ sunt, an peccatum sit, &c. & quomodo expiandum [g]. *De mandato*; de iis præceptis quæ evidentem in se honestatem habent: id enim מִצְוָה. *De ceremoniis*; de præceptis positivis ad ritus pertinentibus. *De justificationibus*; de præceptis quæ ad modum exercendorum judiciorum pertinent [h]. ¶ *Ostendite eis*; Docete eos quid facere debeant [i]: וְהִזְהַרְתֶּם אֹתָם] *Et admonebitis* (vel, *clarè erudietis*, Pi.) *eos*, P. V. Pi. JT. sub. *ut caveant postea à litibus*, V. vel, de rebus agendis, & vera justitia [k]. *Et elucidabitis ea*, i.e. eas lites & controversias [l]. ¶ *Et nè veniat ira super vos*] Heb. *& veniat ira*, &c. Sed negatio præcedens rectè subintelligitur [m]. ¶ *Sic agentes, non peccabitis*] Hebr. *& non eritis rei*, Pi. Aliàs, nisi fideliter doceatis Israelitas, &c. aliena peccata vobis incumbent [n].

11. *Amarias*] Is tunc erat נָשִׂיא, i.e. *Princeps Senatûs*. Ejus erat sententiâ præire cæteris [o]. ¶ *Pontifex vester*] Heb. *caput super vos*, G. sub. *erit*: i.e. præerit vobis [p]. *Primarius inter vos*, JT. vel, *apud vos*, Pi. ¶ *In his quæ ad Deum pertinent*] Heb. *in omni verbo* (*negotio*, JT. V.) *Domini*, G. Ma. quod pertinet ad rem Divinam [q]. In omnibus eis quæ Lege Dei definita erant [r]. In causis ecclesiasticis †. ¶ *Zabadias*] Is fuerat secundus in Senatu, quem אַב בֵּית דִּין vocabant. Cùm autem tribum Judæ diu sub Rege rexisset, aptissimus erat qui ἐν πολιτικοῖς σχήμασι cæteris præiret suâ sententiâ [t]. ¶ *Qui est dux in domo Juda*, &c.] Princeps, videlicet, in tribu regia [v]. *Antecessor* (*princeps*, Pi. *ductor*, Ma.) *in domo* (vel *domui*, Ma.) *Jehudæ* (i.e. in regno, Jun.) *in omni negotio regio*, JT. i.e. pertinente ad Regem [x]: vel, regni, sive politico [y]. *Ad omne verbum regis*, i.e. causam quæ ad regium tribunal pertinet; scil. alias inter homines lites [z]. Hic quasi Prorex erat, vel Præfectus prætorio [a]; regius procurator in politicis negotiis [b]. Synedrium etiam Regi in rebus magnis, putà de bello suscipiendo aut non suscipiendo, consilium dabat, ut notatur in Thalm. tit. de Rege, cap. 5. 2. & Maimon. de Rege 5. 2. Josephus in explicatione legis de Rege, πράττειν τε μηδὲν, &c. (*Nihil agat sine Pontifice & sententia Synedrii* [c].) Nota hîc distinctionem fori seu magistratûs ecclesiastici & civilis *. ¶ *Habetísque magistros Levitas*] Qui ex Lege poterunt jus dicere subditis. Vox *SCHOTERIM* alibi *præfectos*, hîc *consiliarios*, sign [d]. ¶ וְשֹׁטְרִים הַלְוִיִּם לִפְנֵיכֶם] *Et præfecti* (sub. *erunt*, P.) *Levitæ ante facies vestras*, Mo. *Habetis Levitas executores* (*ne-*

[c] V. sim. Mar. Mc.
[d] Ma.
† G.
[f] Mar.
[g] Os.
[h] G.
[i] G.
[k] Q. in Ma.
[l] Ma.
[m] Mar. ex V.
[n] Os.
[o] G.
[p] V.
[q] V.
[r] G.
† Mar. T
[t] G.
[v] Ma.
[x] Pi. V.
[y] Jun.
[z] Mar.
[a] Ma.
[b] Mc.
[c] G.
* T.
[d] Os.

cem & auxilium [d]. *Ut peterent* petitionem à *Jehova*, V.

5. *Cùmque stetisset——in domo Domini*] Ità Pi. Ma. &c. Sic atrium Templi pro ejus parte habetur†. Templum non erat capax tantæ multitudinis; nec Reges orabant in Templo, sed in atrio populi, 1 Reg. 6. 38. Hoc igitur intelligitur de ædificiis Templo adjectis, quæ omnia *Templum* dicebantur [p]. Alii, *apud domum*, &c. JT. Præpos. ב valet *apud*, Pi. ¶ *Ante atrium novum*] Quodnam hoc fuit ignorare se fatentur doctiores: colligunt tamen, ex eo quòd illi præponatur articulus ה, tum illud fuisse notissimum [q]. Fuit hoc atrium vel, 1. atrium fœminarum, *novum* dictum, non quòd aliud esset ab atrio Israelis, sed quòd nova separatio adjecta esset, ad viros à mulieribus sejungendos. Ità multi apud Salianum [r]. Vel, 2. atrium sacerdotum, Templo proximum, *novum*, i. e. renovatum cum Altari ab Asa suprà 15. 8 †. Vel, 3. atrium populi. Vide suprà 15. 8 [t]. Novum dicitur, quia innovatum erat [v], (& repurgatum à sordibus quas ibi fecerant Reges Juda [x],) & ad usus populi adaptatum. Cùm enim atria multa erant, & capacia tot myriadum ter ex omnibus tribubus Hierosolymam accurrentium, jam autem decem Tribus eò desinerent accurrere; superfluum videbatur tantum spatii: unde videntur partes quædam atriorum tum temporis vel occlusæ, vel desertæ, &c. quæ jam usibus populi (qui ex pluribus tribubus jam recurrebant in Jerusalem, suprà c. 15.) restituti fuerant [y]. Vel, 4. Fortè fuit appendix aliqua recens Templo adjuncta à Josaph. quò capacior esset locus [z].

6. *Nec quisquam tibi potest resistere*; sim. M. P. JT. וְאֵין עִמְּךָ לְהִתְיַצֵּב.] *Et non* (sub. *est*, Pi.) *tecum ad standum*, vel *consistendum*, Mar. Mo. vel, *ad sistendum se*, Pi. *Nemo est contra te sistendo se*, JT. Nihil potest contra te stare [a]. Nemo tecum potentiâ comparandus, ità ut audeat se sistere contra te. Præp. עם sign. comparationem, sicut Job. 9. 26. Psal. 106. 6. & 147. 1 [b]. Nemini licet tibi resistere [c].

7. *Et dedisti eam semini*, &c.] Hebr. *& dabis?* &c. Quasi nunc denuo daturus sit terram ereptam his hostibus: vel, orat ut deinceps continuet Deus hoc beneficium [d]. ¶ *Semini Abraham, amici tui*] Ità Pi. &c. [At JT. *semini Abrahami diligenti te.*]

9. *Gladius judicii*] Ità P. Pi. V. i. e. justo Dei judicio immissus propter scelera †. ¶ חֶרֶב שְׁפוֹט] *Sephot* non est infinitivus, sed nomen [f]. *Gladius vindictæ*, sive *puniens*, Pi. [Alii sic ;] *gladius, judicium*, &c. JT. sim. Sy. Ar. *gladius, pœna*, Strig. Sed absurdum est nomen generis interponi nominibus specierum, quasi & ipso species significetur. Quare nomen שְׁפוֹט hic regitur à præcedente voce חֶרֶב [g]. ¶ *Pestilentia, & fames*] Et pro *aut*, JT. Pi. P. V.

[d] Ma. † Pi. [p] V. [q] V. [r] Me. † Pi. [t] Ma. et Jun. Of. [v] L. T. [x] L. [y] T. [z] Ma. [a] Mar. [b] Pi. [c] Tig. not. [d] Ma. † V. [f] Mar. [g] Pi.

est contra solitudinem, פְּנֵי מִדְבַּר] *Versùs desertum*, Mo. *è regione* (vel, *in fronte*, JT. *ex adverso*, Sy.) *solitudinis*, vel *deserti*, M. P. Strig. פְּנֵי pro לִפְנֵי, Pi. *E regione saltûs*, Ca.

17. *Non eritis vos*, &c. לֹא לָכֶם לְהִלָּחֵם בָּזֹאת הִתְיַצְּבוּ וגו׳] *Non vestrum est pugnare* (vel, *non vobis ad pugnandum*, Mo.) *in hoc: consistite & state*, &c. P. Mo. *Non est ut vos pugnetis* (*non erit vestrum pugnare*, JT.) *in hoc* prælio, &c. M. Ti. sim. JT. Non intererit vestrâ pugnare in hoc bello, nec vestrum id erit officium: tantùm spectatores eritis [x]. *Non vobis est bellare: hæc intelligite*, &c. &c. | q. d. *in hoc insistite*, scil. mentis contemplatione.] ¶ *Videbitis*, &c. *ô Juda*] Ità M. P. Ti.

19. *Laudabant——in excelsum*] Heb. *voce magnâ in excelsum*, P. i. e. voce altissimâ, V. G. vel *summè*, JT. Heb. *sursum versùs*, Pi. Sensus est, Cecinerunt, vocem partim elevando, partim deprimendo, juxta præscripta musicæ: מַעֲלָה enim est *ascensio*, vel *gradus* [y].

20. *Credite in Domino——& securi eritis*; ità Strig. וְתֵאָמֵנוּ] *Et fideles estote*, Mo. Mar. *fideles eritis*, &c. *ut fideles inveniamini*, M. *& fides servabitur vobis*, Sy. Ti. i. e. stabit Deus suis promissis [z]. *Et consistetis*, Ca. *roboremini*, P. *confirmabimini*, JT. *corroborabimini*, Q. in V. *Verificabimini*; non illudetur vobis; eveniet ut creditis [a]. ¶ *Credite prophetis ejus*] Tum aliis [b], tum Jahazieli [c]. ¶ *Cuncta evenient prosperè*, וְהַצְלִיחוּ] [Sic scribitur in Bibliis tum Polyglottis tum Plantinianis, tum etiam in Concordantiis Buxtorfii: Piscator tamen hæc h. l. annotat ;] Hic in codice Venetiano mendosè legitur וְהַצְלִיחוּ, pro וְהַצְלִיחוּ, [& sic quidem habet Pagninus in Lexico suo majore,] quia præcedit וְתֵאָמֵנוּ. Interim verum est imperativum habere significationem futuri; cujus rei exemplum occurrit in hoc ipso verbo suprà 18. 14 [d]. Vertunt, *& prosperabimini*, JT. Ma.

21. *Dedit consilium populo*] q. d. Cùm consilium dedisset populo, i. e. hortatus cum esset verbis superioribus †. ¶ וַיִּוָּעַץ אֶל־הָעָם] *Et consiliatus est ad populum*, Mo. Vel, *consilium dedit*, quomodo scilicet aciem instruerent [f]. *Consilio autem inito*, vel *habito, cum populo*, P. Ti. JT. sim. &c. Pi. Ca. [Intellige cum primoribus populi.] *Et consilio usus erga populum*, M. *Et erudivit populum*, Strig. ¶ *Et statuit cantores Domini*] Vel, *Jehovæ*, in dativo, Pi. ex Jun. ¶ *Ut laudarent eum in turmis suis*, וּמְהַלְלִים לְהַדְרַת קֹדֶשׁ] [Variè reddunt.] *Et laudantes* (vel *psallentes*, Of.) *in decore sanctuarii*, P. i. e. eodem decore & ornatu qui servabatur in Templo [g]. Vel, *in decore* (vel, *ob decorem*, Mar.) *sanctitatis*, Mo. V. Of. [Diversimodè tamen exponunt.] Sic vocat cœlum, intelligens sedem Dei elegan-

[x] V. [y] Me. [z] Me. [a] Ma. [b] G. [c] G. Pi. [d] Pi. † Mar. [f] Of. [g] Me.

nebant, certè in dedicatione Templi [q], suprà 7. 6. & post illatam Arcam in Templum, suprà 5. 13 [r]. Ridiculum rationi humanæ spectaculum videri potuit, procedere contra hostem potentissimum cum pompa musicali. Sed Josaphat hoc ex instinctu Spiritûs Sancti fecit, & eventus consilio respondit. Sæpe solet Deus gloriosissima sua facta pueriliter inchoare, &c †.

22. *Cùmque cœpissent*, &c.] *Quando inceperunt laudem & cantum*, JT. vel, *clamorem & laudem*, Q. in V. ¶ [בְּרִנָּה וּתְהִלָּה] *Cum clamore & laude*, P. sub. *laudare Jehovam*, V. ¶ *Vertit——insidias*, &c. Heb. *posuit Jehova* [מְאָרְבִים עַל־בְּנֵי עַמּוֹן וגו׳] *Insidiatores contra Ammonitas*, &c. JT. sim. P. Ma. Mar. &c. Putà sanctos Angelos, qui solent hostes populi Dei interficere. Vide 2 Reg. 19. 35 [s]. Sensus est, Fecit ut Ammonitæ & montani Seir ex insidiis adorirentur Moabitas [t]. ¶ *Qui egressi fuerant ut pugnarent contra Jehudam; & percussi sunt*, [הַבָּאִים לִיהוּדָה וַיִּנָּגֵפוּ] *Procedentes in Jehudam, ità ut afficerentur plagis*, JT. Heb. *& percussi sunt*, Pi. Turma quædam ex hostili exercitu delecta ut ex insidiis adoriretur Judæos, Domino sic dirigente, in suos commilitones Ammonitas incidit, & à sociis contrita est [x]. Vel, seditio militaris subitò exorta est, &c [y]. Immisit Deus spiritum confusionis inter eos, ut se invicem pro hostibus reputarent [z].

23. *Consurrexerunt*] Heb. *Et steterunt*, Mo. *institerunt*, JT. Insurrexerunt; putantes, nimirum, eos qui ex ipsis ceciderant, ab Angelis percussi, interfectos esse ab istis [a]. ¶ *Cùmque hoc opere perpetrâssent*, [וּכְכַלּוֹתָם בְּיוֹשְׁבֵי שֵׂעִיר] *Et cùm finem fecissent* (sub. *præliandi*, V.) *contra habitatores Seir*, P. Cùm *absolvissent* (scil. vindictam ex errore*) *contra*, &c. JT. ¶ *In semetipsos versi*, &c. [עָזְרוּ אִישׁ בְּרֵעֵהוּ לְמַשְׁחִית] *Juvit quisque proximum suum ad* mutuum *interitum*, M. Ti. sim. P. Strig. Me. *Juverunt alter contra alterum* (vel, *inter se*, JT. Heb. *vir in*, vel *contra*, *proximum*, Jun. Pi.) *ut esset ei perditor*, Pi. sim. JT. *Juverunt*, id est, irruerunt instar militum auxiliatorum irruentium in hostes. Metaphora καταχρηστική [b]. Confoderunt sese mutuis vulneribus [c]. מַשְׁחִית est particip. Hiphil; sed plerumque sumitur abstractè, pro *perditione* [d].

24. *Cùm venisset ad speculam*, &c. [עַל־הַמִּצְפֶּה לַמִּדְבָּר] *Super speculam deserti*, Mo. vel, *deserto*, Ma. *ad montem specularem*, Sy. *ad ipsam speculam* (scil. sitam in clivo Tsitsi, suprà v. 16. ut sequentia docent †,) *versùs* (vel *prope*, Pi.) *desertum illud*, JT. nempe *Jeruelis*, suprà 16 [f]. Alii, *ad Mitspeh deserti*, Ti. vel, quæ est in *deserto*, P. Nomen loci proprium esse volunt.

Marginal notes: [q] Mar. [r] Pi. † Os. [s] Pi. [t] V. [x] Os. sim. Me. [y] Q. in Ma. [z] Belg. [a] Pi. * Idem. [b] Idem. [c] V. [d] Ma. † Pi. ex Jun. [f] Pi. ex Jun.

quæ appellatio durat, Pi. sic Os. Exempla hujus ellipseos plura sunt. Vide suprà 8. 20. aliàs 8. & 10. 19. & infrà 21. 10. & alibi [n].

29. *Super universa regna*] Scil. vicina: vel, est hyperbole [o].

33. *Populus non direxerat cor suum*, &c.] Non poterant divelli ab excelsis *. Nondum pleno zelo sectabantur cum cultum quem Deus præscripserat; noluerunt certo cultûs loco adstringi, sed sacrificârunt in excelsis. Docemur hîc Deo displicere electitios cultus à Deo non præscriptos [p]. *Non comparaverant animum suum erga Jehovam*, JT. quamvis Josaphat sedulò eos revocâsset, suprà 19. 4 [q].

34. *Reliqua gestorum—priorum & novissimorum*] i. e. Quæ gesta sunt initio regni ejus, & sub finem ejusdem [r]. ¶ *Scripta sunt in verbis Jehu*, &c.] De quo suprà 19. 2 †. ¶ *Quæ digessit in libros*, &c. [אֲשֶׁר הֹעֲלָה עַל־סֵפֶר וגו׳] *De quo fit mentio* (vel, *scriptum est*, Sy.) *in libro Regum*, &c. P. V. Ca. *qui conscripsit librum*, &c. o'. *qui transtulit ea in librum*, &c. Ti. M. *qui jussus est referre in librum*, &c. JT. *Jussus*, authoritate Dei & Ecclesiæ: Ità ipse quoque unus fuit ex scriptoribus historiæ Regum [t]. *Qui ascendere factus est*, &c. i. e. qui scriptus est in libro; q. d. de hoc Jehu fit mentio, &c [v]. *Qui* (scil. Jehosaphat) *elevatus fuit*, &c. i. e. celebratus, non tantùm in libro Regum Judæ, sed etiam in libro Regum Israelis [x]: [Alii sic;] in verbis Jehu, *quæ ascendere fecit*, &c. i. e. contulit, composuit, &c [y].

35. *Post hæc*, &c.] Hæc & seq. explicata sunt 1 Reg. c. 22. v. 49, 50 [z]. ¶ *Cujus opera fuerunt impiissima*, [וְהוּא הִרְשִׁיעַ לַעֲשׂוֹת] *Ipse impiè, vel iniquè, fecit faciendo*, o'. P. Mo. *improbissimè agebat*, JT. Ang. *impietati studuit*, Ti. *impiè studuit agere*, M. *se impiè gessit*, Ca.

37. *Nec potuerunt ire*, &c. [וְלֹא עָצְרוּ וגו׳] *Non obtinuerunt ire*, &c. Mo. *non continuerunt vim, ut venirent*, &c. M.

Marginal notes: [n] Pi. [o] Me. * T. [p] Os. [q] Jun. [r] V. † Pi. [t] Jun. [v] V. [x] Ma. sorè et Jun. [y] Mar. [z] Me. Ma.

CAP. XXI.

2. *Azariam—& Azariam*] Duos habuit filios eâdem appellatione [a]. In Hebræo autem primus est עֲזַרְיָה, secundus עֲזַרְיָהוּ [b]. ¶ *Filii Josaphat, regis Juda*] Ità o'. Sy. Ar. Fortè vox יִשְׂרָאֵל irrepsit pro voce יְהוּדָה [c]. Heb. *regis Israelis*. Sic vocatur Josaphat, vel, 1. synecdochicè, q. d. Regis Jehudæ, cum Israelitis illi adhærentibus: multi enim ex decem tribubus

Marginal notes: [a] Mar. [b] Me. [c] P.

Joiæ, 1 Reg. 13.2. Sic oportuit impium Regem ab
sentibus reprehendi, qui præsentes non fuisset paſ-
s [z]. Probabile eſt Eliam hoc commiſiſſe Eliſæo, quia [z] Jun.
rtò aliud ei commiſit poſt mortem ipſius peragen-
um, nempe, ut Hazaeli indicaret ipſum futurum Re-
em Syriæ [a]. Locum ſic verto, *Pervenit ad eum ſcri-* [a] Mayer.
tum, quod ſcriptum fuerat *ab Elia*. Nè quis putet
erba illa, *ab Elia*, pendere à verbo *pervenit*, quaſi
nimirum Elias hanc epiſtolam ad Joramum miſiſſet;
quod fieri non potuiſſe ex 2 Reg. 3. conſtat [b], [ut [b] Pi.
dictum.]

14. *Percutiet te——cum populo tuo*, &c.] Heb. *in po-
pulo*, &c. Ma. Mar. JT. Pi. Præp. ב hîc notat obje-
ctum [c]. Mala quæ inferuntur ſubditis in Regem re- [c] Pi.
dundant; in illis ipſe punitur [d]. [d] Mar.

15. *Tu ægrotabis*, וְאַתָּה בָּחֳלָיִם] *Es tu in morbis*,
Ma. *Tu quoque* (ſub. *agitaberis*, JT. malim, *ægrota-
bis*, Pi.) *morbis*, &c. JT. Pi. *Tu* eris *in doloribus*, &c.
Mar. vel *infirmitatibus*, P. *Te autem* percuſſurus eſt
in morbis, &c. V. ¶ *Donec egrediantur vitalia tua
paulatim*] Qui ſolet eſſet longæ δυσεντερίας exitus. Hunc
interitum habuêre impii Reges duo, Antiochus illu-
ſtris & Agrippa. Εἰς τί τὰ σπλάγχνα τοῖς οὐ σπλαγχνιζομέ-
νοις; (*Quorſum illis viſcera quibus nulla ineſt misericor-
dia* *?) Interdum fieri ſolent dejectiones colliquati- [e] G.
væ, ipſæque partes, [corporis,] præcipuè hepar &
lien, primùm deſtitutæ ab alimento tabeſcunt, deinde
& computreſcunt cum ipſis ſuccis, & in ſaniem ſolutæ
egeruntur [f]. Diarrhœa fuit, ſive profluvium alvi diu- [f] Valeſ. in T.
turnum & malignum *. ¶ *Per ſingulos dies*; ità [*] Ma.
P.M. יָמִים עַל יָמִים] *Diebus ſuper diebus*, Mo. vel,
poſt dies, V. *ex diebus in dies*, ο΄. *de die in diem*, Gal. *quo-
tidie*, V. *ex anno in annum*, i. e. duobus annis, ex v. 19.
Belg. Verto, *anno ſecundo*, ſcil. ægrotationis tuæ. Heb.
diebus ſuper dies, ſcil. elapſis; i. e. anno poſt annum
elapſo. יָמִים pro anno occurrit Exod. 13. 10. Levit.
25. 29. Num. 9. 22. Jud. 17. 10. 1 Sam. 1. 3. & 27. 7.
Amoſ. 4. 4 [g]. [JT. reddunt, *per duos annos continuos*; [g] Pi.
Heb. *anno ſuper annum*, Jun. & conſtruunt cum verbo
agitaberis, &c. *per duos*, &c. Ti. locum ſic reddit,
—*præ dolore qui in dies* creſcit.] Eliæ epiſtola hæc
omnia [h]. [h] Mar.

16. *Suſcitavit ſpiritum*] Sive *animam*, i. e. animum,
Pi. ex JT. vel voluntatem, quæ in anima eſt. Ità ſu-
mitur vox Num. 14. 24. Prov. 1. 23. & 29. 11. Vel,
ſpiritus hîc pro ira ponitur, ut Zach. 6. 8 [i]. ¶ *Et* [i] Pi.
Arabum, qui confines ſunt Æthiopibus] Ex Petræa &
Felice Arabia, quæ vergunt ad Æthiopiam [k]. Arabes [k] Ma. ex Jun.
qui orientale littus maris Arabici incolunt, cùm occi-
dentale obverſum Æthiopes teneant [l]. Heb. *qui juxta*, [l] Mo.
vel *ad*, *manum*, Mar. Pi. (*juxta locum*, Mar. *ad latus*,
Pi.

19. *Cumque dies succederet dies*, וַיְהִי לְיָמִים מִיָּמִים] *Et fuit*, vel *factum est*, (vel *contigit*, Sy. sim. Belg. Gal.) *ad dies ex diebus*, Mo. *ex diebus in dies*, ο'. *uno die post alium* succedente, Gal. *post dies multos*, Sy. M. P. vel *aliquot*, Ti. V. *continuatis diebus*, Ca. *in processu temporis*, Ang. *Ab anno in annum*, h. e. à primo anno ad secundum [r]. *Nam anno secundo*; Heb. *diebus à diebus*. Vide suprà ad v. 15 *. ¶ *Et temporum spatia*, &c. וּכְעֵת צֵאת הַקֵּץ לְיָמִים שְׁנַיִם] *Et in tempore egressûs* (i. e. quo venit, Mar.) *finis* (præfixus ab Elia, Mar.) *dierum biennii*, Mar. sim. Mo. *Maximè postquam venit finis duorum illorum annorum*, P. *cùm tempus esset exactum, post finem duorum annorum*, Ti. sim. M. JT. *peracto biennii spatio*, Ca. sim. Ang. *Prophetæ verbo post biennium expleto*, Sy. *cùm tempus venisset ad præfixum terminum duorum annorum*, Gal. *cùm tempus finis illorum duorum annorum elapsum fuerit*, Belg. ¶ *Non fecit ei populus secundùm morem combustionis*, &c. שְׂרֵפָה כִּשְׂרֵפַת וגו'] *Combustionem* (vel *rogum*, V.) *secundùm combustionem patrum*, P. Mar. Vides solitos Judæos Regum corpora comburere [t]. Verùm non comburebant Regum cadavera, sed juxta cadaver aromata, &c [v]. *Non fecerunt ustionem* odorum, &c. JT. De ustione hac odorum vide suprà 16. 14 [x]. Vel cadavera ipsa comburebantur, ut factum cum Saul, 1 Sam. 31. 12. & Sedecia, Jer. 34. 5. Vel saltem aromata cadaveribus imposita cremabantur *. Porrò, egregium [hoc est] institutum, ut mortuis Regibus pro meritis major minórve honor haberetur [y].

20. *Ambulavitque non rectè*, וַיֵּלֶךְ בְּלֹא חֶמְדָּה] *Ambulavitque absque* (*absque ullo*, P.) *desiderio*, Mo. vel, 1. suo; qu. dic. infeliciter, non ut ipse cuperet [z]: vel, 2. *absque desiderio*, scilicet, aliorum; non ut alii cuperent; id est, non rectè, ut Hieronymus dixit [a]: non ità, ut ejus actiones Deum & pios homines delectarent [b]. [Alii sic;] *quos* [nempe *annos*] *transegit sine voluptate*, JT. 1. c. in perpetuis calamitatibus [c]. *Vixitque illaudatè*, Ti. *vixit inglorius*, V. [Alii aliter:] *Et abiit* (scil. per viam totius terræ, ut plenè scribitur Jos. 23. 14. id est, mortuus est) *sine voluptate*; Heb. *sine desiderio*: Meton. adjuncti [d]. *Et mortuus est*, ο'. sim. Sy. Ar. Ang. Belg. Ca. *non in laude*, ο'. *nemine dolente*, Sy. sim. Ar. *minimè desideratus*, Ang. Belg. sim. Ca. ¶ *In civitate David*] In honorem patris Josaphati, ut infrà 22. 9. ¶ *Non in sepulchro regum*] Seorsim, in memoriam culparum ejus *.

[r] Belg. [s] Pl. [t] Mar. Ma. [v] La. et San. [x] Pl. * Me. [y] G. [z] He. in Mar. [a] Mar. [b] Os. [c] Jun. [d] Pl. * G.

CAP. XXII.

1. *Constituerunt*, &c.] i. e. In solio locârunt, ut infrà 23. 20. nam regnum jure ipsi debebatur, sine ullis populi suffragiis [a]. ¶ *Interfecerant latrones Arabum*] *Turma quædam quæ venerat cum Arabibus in castra*, JT. sim. Mar.

[a] G.

curavi, ità reperi [i]. Sic quoque habet Arabicus uterque, scilicet Antiochenus, seu montis Sinai, & Alexandrinus, sive Cophticus, uti mihi Romæ asseveravit Sergius Risius Maronita, archiepiscopus Damascenus [k]. [Tandem, sic legitur in loco huic parallelo, 2 Reg. 8. 26.] Resp. 2. Joramus Achaziæ pater regnavit 27 vel 28 annis. Dicitur autem regnâsse tantùm 8 annis, 2 Par. 21. ult. nimirum bene & feliciter [l]; reliquo enim tempore (ex quo incidit in manus Arabum & in morbum) per 20 annos inglorius fuit. Hi ergò anni ipsi non annumerantur, sed filio ipsius Achaziæ, qui vivente patre Rex eligebatur, anno ætatis 22. & regnavit 20 annis, & cùm moreretur pater ejus fuit 42 annorum, & tum denuo Rex declaratus est, & unico anno regnavit [m]. [Aliis non placet hæc solutio.] 1. Sic enim tres Reges simul regnabant, Josaphat avus, filius Joram, & nepos Achazias; quod insolitum [n]. 2. Si ità fuisset, & nepos in regnum cum avo assumptus fuerit, minimum tamen filiorum Jorami reliquis omnibus tunc viventibus præferri non est credibile [o]. Resp. 3. De idiotismo illo cogitandum est in Saule *filio anni*, 1 Sam. 13. 1. à doctis ita exposito, ut eâ loquendi formulâ non anni semper intelligantur à nativitate deducti, sed etiam ab epocha aliqua alia quocunque modo spectante ad eum qui tot annorum filius fuisse dicitur [p]. [Sed hic in partes eunt, dum alii hos 42 annos de ætate Athaliæ, alii de ætate domûs Omri, intelligunt.] Non numerantur hîc anni vitæ Achaziæ, sed regni Israelitici, ex quo in familiam Hamri, ex cujus sanguine erat Achazia, translatum fuerat: Eos sic supputant. Post 31. annum Asæ regnavit Amri annis 6 in universum Israelem, 1 Reg. 16. 23. Achab filius ejus 22 annos, 1 Reg. 16. 29. Achaziah Achabi filius 2 annos. Joram hujus filius 12 annos. Hi simul collecti efficiunt 42 annos. Jorami autem anno 12. regnare cœpit hic Achazia Rex Judæ, 2 Reg. 8. 25 [q]. In Hebræo textu trajectio est obscurior, cujusmodi est 1 Sam. 20. 16. Ezr. 10. 17. Nehem. 12. 22. quâ non observatâ, hic locus fuit variis quæstionibus & interpretationibus involutus. Sic locum verto, *Cujus matri nomen Hathalia, nata Homri* (nam filia erat Achabi filii Homri, cujus nomen hîc ad totam familiam pertinet, in qua ipse primus regnavit, 1 Reg. 16. 23.) *agentis quadragesimum secundum annum* (Hebr. filii 42 annorum; sic 1 Sam. 13. 1.) *quum Achazia regnaret*; Heb. *Achazia cùm regnaret ipse*: Pleonasmus [r]. [Aliis hæc non placet.] Versio prorsus violenta est. Nam sententias trajicit insolenter, ultimam ponens loco primo, eámque connectens cum sententia prima; cum qua tamen nequaquam cohæret. Loca allegata 1 Sam. 20. &c. non sunt paria. Pleonasmum istum verba textûs prorsus repudiant. Collatio similium locorum (quæ vide in Authore) locum aliter accipiendum esse docent *. Si tales verborum transpositiones admittantur, facile erit quidlibet ex quolibet deducere [s]. Deinde dubium est quónam

[i] Uss. ibid. [k] Le. [l] Ma. et V. K. in Bos. vind. a. 13. 91 s. [m] Ità K. & Abarb. sim. Hieron. & Mart. in Bos. L. V. [n] La. Allen. [o] Allen. [p] Uss. ib. [q] He. & plerique in Ma. sim. Jun. Brought. in Allen. [r] Jun. * Pl. [s] Allen.

שְׁנָה שָׁאוּל בְּמָלְכוֹ, quod sic vertendum, *Filius anni erat Saul in regno suo*, h. e. unum regni annum exegerat, &c. Hinc & hoc loco, quamvis non eodem sensu, verto, *filius 42 annorum erat Achasia dum regnaret*, i. e. regnum ejus duravit usque ad 42. ætatis ejus annum. Nimirum 22 annorum erat quum regnum adiret; regnavit annum unum: porrò illius regno ascribendi sunt tum 6 anni quibus Athalias, præter fas, regnabat, tum 13 quibus minorennis fuit Joas. Ità habemus 42 annos †.

† Di.

3. *Mater impulit eum*, &c.] Solent apud Reges imbecillis judicii multùm valere matres [y]. Periculosa sunt conjugia cum adversæ religionis uxoribus, nè vel maritus vel saltem liberi seducantur [z].

[y] G. [z] Os.

4. *In interitum ejus*; similiter M. Sy. Ti. P. Ca. לְמַשְׁחִית לוֹ] *Ut esset perditor ei*, Jun. i. e. ut unusquisque illorum esset ei perditor. Syntaxis distributiva [a]. *Ut corrumperent eum*, Strig.

[a] Pi.

5. *Syri*, הָרַמִּים] Pro הָאֲרַמִּים: Aphæresis [b].

[b] Pi.

6. *Reversus est ut curaretur*, &c. וַיָּשָׁב לְהִתְרַפֵּא בְיִזְרְעֶאל כִּי הַמַּכִּים אֲשֶׁר הִכֻּהוּ בָרָמָה] [Diversimodè intelligunt.] כִּי הַמַּכִּים hîc legitur nullo sensu [c]. Quare pro כִּי hîc legendum מִן, ut habetur 2 Reg. 9. 15 [d]. Verto, *ut curaret se à plagis*, &c. Pi. [Ità legunt & o'. sim. Sy. & Ar. *à vulnere*, &c. Reliqui legunt כִּי, & satis commodè vertunt; non tamen uno modo.] *Quia plagæ* (sub. vel, *erant ei*, P. sim. Ti. Strig. Belg. vel, *multæ erant*, Mar. vel, *afficiebant*, sive *affligebant*, *illum*, Q. in V. JT.) *quibus percusserunt eum in Ramah*, Mo. P. id est, Ramothis Gilhadis, sing. pro plur *. [Al. sic;] *propter vulnera* [videtur & hic legisse מִן,] *quibus percusserunt ipsum*, M. vel, *quoniam percussores fuerunt qui percusserant*, &c. Belg. Observa הַמַּכִּים posse reddi tam substantivè per *plagas*, (מַכִּים idem quod מַכּוֹת, dicitur enim מַכָּה ad formam מַטֶּה, & מַכָּה [f],) quàm participialiter, *percutientes*. Locus sic verti potest, *Quia percussores* (sub. *imminebant ei*, vel *persequebantur eum*) *qui percusserant eum*, &c. Nec novæ sunt tales ellipticæ loquutiones. Porrò, pro הִכֻּהוּ in Reg. est יַכֻּהוּ, & sic habetur, *Et reversus est ut sanaretur à plagis*, &c. vel, *à percussoribus*, sive *propter percussores, qui percutiebant, aut ulteriùs percussuri erant, ipsum*; ut referatur ad τὸ *reversus est*, non ad *sanaretur* [g].

[c] Capel. [d] Pi. Capel. * Jun. [f] K. in Buxt. [g] Buxt. vind. 2. 2. 426.

6. *Ochozias*] Ità o'. & 2 Reg. 8. 25, 29. Quare per errorem videtur hîc in Hebræo irrepsisse עֲזַרְיָהוּ, pro אֲחַזְיָהוּ [h]. Vel potiùs dicendum est duo fuisse ei nomina [i].

[h] G. et Cap. [i] Buxt. et K 2. 13. 911. Ma. Mar.

7. *Voluntatis Dei fuit*, &c. וּמֵאֱלֹהִים הָיְתָה תְבוּסַת אֲחַזְיָהוּ לָבוֹא אֶל־יוֹרָם] *A Deo fuit conculcatio* (*defectio*, Mo. sim. Mar. M. *ruina*, Sy.) *Achaziæ*, P. Pi. V. sim. JT. Ti. *ut veniret ad Joram*, o'. P. vel, *veniendo*, &c. JT. *cùm*, sive *dum*, *veniret*, &c. Pi. Ti. sim. M.

ad occupandum regnum, P. vel, *robur ut* (sive, *vis illa qua*, M.) *retineret regnum*, Ti. vel, *ad obtinendam virtutem pro regno*, o'. vel, facultas *restituendi robur regni*, Sy. vel, *ad obtinendum potentiâ regnum*. Constructio inversa, Mar. Vel, *qui obtineret vires ad regnandum*, JT. Heb. *ad regnum: qui potentiam pro regno retinuit*, Belg. Filii ejus propter ætatem regno idonei non erant [p]. Non potuerunt occupare regiam dignitatem [q].

[p] Mar. [q] V.

10. *Et interfecit*] Ità τὸ וַתְּדַבֵּר reddunt M. P. Mo. JT. Pi. sim. Ar. *perdidit*, o'. Sy. Pi. *conata est perdere*, Ca. Sed vix est ut דִּבֵּר reperiatur pro *perdere*, nam in Psal. 2. 4. nihil vetat verti *loquetur*. Hinc quidam præferunt eos codices qui hîc habuêre וַתְּאַבֵּד, quomodo 2 Reg. 11. 1 [r]. וַתְּדַבֵּר deducitur à דֶּבֶר *pestis*, q. d. *pestis more perdidit* *. Ità commodè accipi potest Psal. 127. 5. *Non erubescent*, כִּי יְדַבְּרוּ אֶת־אוֹיְבִים, *sed perimerit inimicos in porta*. Quorundam verborum, &c. significatio à conjugato nomine desumitur. Sic etiam תִּזָּכָר *masculabitur*, Exod. 34. 19. à זָכָר *masculus*; & אִלֵּם *colligavit manipulos*, Gen. 37. 7. ab אֲלֻמָּה *manipulus*; & תְּפָאֵר *ramos scrutaberis*, Deut. 24. 20. à פֹּארָה *ramus* [t].

[r] G. * Q in Ma. [t] Gl. gram p. 317, &c.

11. *Abscondit eum—in cubiculo lectulorum*] [Sim. omnes.] In uno triclinio, qualia plurima erant circa ædem sacram [v]. In quibus sacerdotes, cùm fungebantur sacerdotio, vel dormiebant [x], vel vescebantur [y]. ¶ *Soror Ochoziæ*] Sed ex alia matre quàm ex Athalia. Varias enim habuit Joram uxores & concubinas, pro more temporis [z].

[v] T. [x] Pi. Mar. [y] La. [z] T.

CAP. XXIII.

1. *Anno septimo*, &c.] Ab imperio Athaliæ, vel à morte Ochoziæ †. Totum hoc caput explicatum est 2 Reg. 11 [a]. ¶ *Assumpsit*] Sub. *secum in fœdere*, ex fine versûs *.

† V. [a] Me. * V.

2. *Congregaverunt Levitas*] Credo, prætextu festi celebrandi [b]. Tempus Paschale congregandis Levitis elegit, nè suspicionem Athaliæ faceret [c]. Levitas adhibebat, quòd illi maximè abhorrerent ab idololatria Athaliæ [d]. ¶ *Et principes familiarum Israel*] [Sim. omnes.] Id est, Judæ *; ex collatione v. 8. & ex re ipsâ. Synecdoche integri [f]. Regni Jehudæ cum adhærentibus ei Israelitis [g]. Etiam Judæi erant Israelis genus [h].

[b] Os. [c] Sal. in Me. [d] Os. * V. Mar. Pi. G. &c. [f] Pi. [g] Ma. [h] Me.

3. *Filius regis regnabit*] Ei jure debetur regnum [i]. Nusquam jussit Deus regnare fœminam, præsertim talem quæ non sit de stirpe Juda [k].

[i] G. [k] Os.

4. *Tertia pars vestrûm qui veniunt ad sabbatum*,

sacerdotum,

ponitur pro ה demonstrativo; ut 2 Reg. 7. 2. *super cujus manum rex* (Heb. לַמֶּלֶךְ, pro הַמֶּלֶךְ,) *incumbebat* [q]. ¶ *Quia sanctificati sunt,* קֹדֶשׁ] *Sanctitas*, P. *sancti*, JT. Pi. V. vel, *viri sanctitatis*, Pi. ¶ *Vulgus observet custodias Domini*] i.e. Domûs Domini; nè quis per vim irrumpat, &c. Sic expono, ex analogia ejus quod dicitur de Levitis 2 Reg. 11. 6 *. Fungantur officio suo in atrio illo magno Jehovæ [t]. Fungatur quisque solito officio suo: cuncta ut aliis diebus procedant; nil insolens aut novum fiat [v].

8. *Non dimiserat abire turmas*; sim. M. לֹא פָטַר אֶת־הַמַּחְלְקוֹת] *Non dimiserat* (vel *exauctoraverat*, Ca.) *classes*, P. Pi. vel, *illas classes*; in Hebræo est ה, Pi. vel *vices*, ο'. *Non aperuerat*, Mo. Pi. scil. ministerium in Templo, quo ministerio quasi conclusi erant. Metaphora [x]. *Non dissolvit ordines*, Ti. *Non exemerat illas* (mallem, *illas*, nempe, quæ ordinariè egredi debebant, Pi.) *distributiones*, JT. i. e. classes in quas à Davide distributi erant Levitæ, 1 Chron. 24. & 25. & 26 [y]. Distributi erant in duas classes; nempe, in eos qui functi erant officio suo, & eos qui proximâ hebdomade functuri erant [z]. *Non dimisit divisiones*, i. e. eos qui jam functi erant suo ministerio [a]. *Non segregabat hos duos cœtus*, Strig.

10. *Constituit—populum tenentium pugiones*] Heb. *& vir, missile ejus in manu ejus*, Ma. *& quisque*, (i.e. quod ad unumquemque attinet,) *missile* (i. e. *telum*, vel *gladius*, M. P.) *ejus* erat *in manu ejus*, &c. Pi. ¶ *Coram altari*] Scilicet holocaustorum, quod erat in atrio sacerdotum; ante quod stabat populus in atrio communi Israelitarum [b].

11. *Et testimonium*] [ità ferè omnes;] id est, librum Legis [c]: עֵדוּת] *Et ornamentum*, scil. regiam vestem, Mar. quâ scilicet Joiada testabatur populo hunc esse Regem [d]. ¶ *Joiada, & filii ejus*] Inter quos præcipuus Zacharias. Ità sugillat ingratitudinem ejus, qui hunc interfecit, infrà 24. 21.

13. *Regem stantem super gradum*, &c.] Heb. *super* (i. e. juxta, Mar.) *columnam*, Mar. *In sua columna*, JT. Pi. i. e. in columna Regibus destinata, si quando eis in Templo sermo habendus esset ad populum. Vocatur hæc suprà 6. 13. כִּיּוֹר, i. e. *labrum*, à forma. Erat enim suggestus habens formam labri. ¶ *In introitu*] Scil. atrii interioris. ¶ *Populum terræ gaudentem atque clangentem*] Heb. *populus lætus* erat, *& clangebat*; i. e. clangentibus sacerdotibus applaudebat. Nam tubis clangere sacerdotum erat. Vide Num. 10. 9. 1 Paral. 15. 24. & suprà 5. 12. & 7. 6 *. ¶ *Tubis*, &c.] Nam & instrumentis celebratur Deus, si tales sacræ cantiones audiantur quæ à quibusdam intelligi queant [f]. ¶ *Vocémque laudantium*] Heb. *& scientes* (vel *docentes*, Mar.) *laudare*, Mar. P. *Periti laudandi*, sub. *Deum*, V. sim. Pi. sub. *in instrumentis musicis*, V.

q Mar. · s Pi. · * Pi. · t V. · v T. et Mar. · x Pi. · y Pi. · z V. · a Mar. · * · b T. · c Oſ. Pi. E. · d E. · * Pi. · f Oſ.

CAP. XXIV.

1. *SEptem annorum erat Joas*] Caput hoc ferè totum explicatum est 2 Reg. 12 [a].

5. *Per singulos annos*] i. e. Ut annuatim aliquid in structura Templi emendetur [b]. Ista verba non sunt referenda ad τὸ *colligite*, sed ad τὸ *sarta tecta* [c].

6. *Pecuniam quæ constituta est à Mose*; sim. Ti. V. Ca. אֶת־מַשְׂאַת מֹשֶׁה] *Munus* (vel *elationem*, Pi. *dona*, Sy. Ar. *collectam*, JT.) *Mosis*; id est, quali usus est Moses. Sic, *iniquitas patrum*, Exod. 34. 7. (i. e. par iniquitati patrum [d],) *peccata Manassis*, 2 Reg. 24. 3. *signum Jonæ*, Matt. 12. 39. *contradictio Core*, & *error Balaam*, in epist. Judæ, aliáque plurima, τεχνικῶς, quasi eadem essent eodem modo appellantur. Ità h. l. quasi dicat, Quemadmodum ille extra ordinem collegit quæ ad structuram Tabernaculi requirebantur; ità nunc quæ ad Templi instaurationem opus sunt à nobis procurari, & à populo conferri, convenit *. *Levationem* siclorum, secundùm præceptum *Mosis*, M. nempe Exod. 30. 13 [f]. Diversam tamen fuisse hanc collectam ab illa Mosis, vel ex eo apparet, quòd illic capitatio viritim & certâ summâ imperatur; hîc verò libera cujusque erat oblatio †. Plerique tamen existimant censum illum Exod. 30. 12, &c. ordinarium fuisse, & tyrannide Athaliæ intermissum, à Joas autem revocatum *. ¶ *Ut inferret eam multitudo*, &c.] Heb. *&* [sub. *collectam*, vel *tributum*] *congregationis*, vel *ecclesiæ, Israel*, Ma. Mar. scil. quod & Moses & Seniores (quos *Ecclesiam* vocat) sanxerunt. Vel sic; quod [tributum] ab Ecclesia, scil. exigeretur [g]. Collectam illam Moses imperabat, Israelitæ verò contribuebant [h].

7. *Athalia enim impiissima & filii ejus destruxerunt*, &c. simil. ο'. Ti. P. [τὸ & supplent:] כִּי עֲתַלְיָהוּ הַמִּרְשַׁעַת בָּנֶיהָ פָרְצוּ וגו׳] *Nam quum Athalia improbè ageret, filii ejus disrumpebant*, &c. Pi. sim. JT. Filii, i. e. filius ejus *Ahasias*; nam reliqui antea captivi abducti sunt, suprà 21. 17. Nisi statuatur eos vivente patre, instinctu matris, hæc fecisse. Sed tunc in historia Jorami narraretur [i]. ¶ *De universis*, &c. *ornaverunt Baalim*, עָשׂוּ] *Fecerunt*, V. Pi. *aptabant Baalibus*, Q. in Ma. *impenderunt*, P. *Fecerunt ipsi* (dativ.) *Baalim*, scil. ornamenta, vasa [k].

8. *Præcepit*] Sub. *ut facerent arcam*, V.

10. *Ità ut impleretur*, עַד לְכַלֵּה] *Donec impleretur*, M. Ti. Sy. sim. Ar. ο'. Mo. *usque ad absolvere*, seu *consummare*, Pi. *donec consummâssent*, P. i.e. Donec omnes ad unum, vel quibus erat in animo, conjecissent pecuniam in arcam [l]. *Donec absolvissent* instaurare, scil. domum Jehovæ, ex v. 4. & 5 [m].

a Me. · b Cſ. · c Ma. · d Glaſſ. · * Jun. ſim. M. Pi. G. Glaſſ. · f Mar. &c. · † Jun. ad v. 9. · * Ma. ad v. 9. · g Mar. · h Pi. · i Pi. · k Mar. · l V. · m Pi.

bros, JT. Pi. nempe *lignarios*. Hæc verba conficiuntur partim ex nomine antecedente, partim ex membro sequente, *fabros ferri & æris* [t].

13. *Egerunt—industriè*, [וַיַּעֲשׂוּ עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה] *Et fecerunt* (sub. *sic*, Pi.) *facientes opus*, Mo. sim. Pi. i. e. curatores instaurationis Templi, Pi. *Fecerunt itaque operarii*, P. *Et hi operarii fecerunt opus*, Ti. sim. M. Strig. ¶ *Et obducebatur cicatrix*, &c. [וַתַּעַל אֲרוּכָה לַמְּלָאכָה בְּיָדָם] *Et ascendit sanitas* (vel *medicina*, Mo. V.) *ad*, vel *super*, *opus* vel *isti operi*, Mar. Jun. Pi. *per manus eorum*, Mo. i. e. Ruinæ Templi erant instauratæ. Comparat ruinam vulneri: Metaphora sumpta à corporibus [v]. Metaphora, qualis Nehem. 4. 7. & 1 Chron. 11. 8 [x]. & Jer. 8. 22 [y]. *Et sanatum est opus*, &c. P. אֲרוּכָה propriè sonat *longitudinem*, seu *productionem*; quia per sanitatem vita producitur [z]. *Assurrexit in justam constitutionem*, JT. Pi. *assurrexit reparatio isti operi*, Pi. *crescebat instauratio*, &c. Strig. sim. Ca. *inducta est reparatio operis sub manu eorum*, M. *ascendit* (vel *procedebat*, Os.) *operis dispositio*, &c. Ti. *ascendebat longitudo operum*, &c. o'. ¶ *Per manum*] i. e. Per ministerium, &c. Pi. ¶ *Suscitaverunt domum Domini in statum pristinum*] Heb. *statuerunt*, vel *constituerunt*, (vel *collocárunt*, Ti. *restituerunt*, P. Belg.) *domum*, &c. ¶ [עַל מַתְכֻּנְתּוֹ] *Super* (vel *ad*, Mar.) *rectitudinem suam*, Mo. *super stationem ejus*, o'. *super*, vel *in*, (vel *ad*, Mar.) *dispositionem suam*, M. P. V. i. e. in pristinum statum, V. *juxta præparationem suam*, Ti. Al. *super locum*, vel *basin*. Al. *super mensura sua*, i. e. dimensione, Ma. מַתְכֹּנֶת est *dispositio artificiosa habens suos numeros & pondera mensurâ certâ*, *aptationem*, &c [a]. *In formam ipsius*, JT. Pi. Ità vox sumitur Exod. 30. 32, 37. Alias *summam* sign [b]. *Juxta figuram ejus*, i. e. eâ figurâ quam habere debebat [c].

14. *Vasa—in ministerium, & ad holocausta*] Sim. Strig. *In ministerium* usurpanda, nimirum *ad holocausta*, Os. *vasa ministratoria holocautomatum*, o'. Legit Noster הָעֲלוֹת, cùm nunc scribatur וְהַעֲלוֹת; quod sign. *ad offerre* [d]. Vertunt, *& mortaria*, Mo. P. Ca. Belg. seu *pistilla*, Q. in Ma. è consimili voce Prov. 27. 22. sic ab extollendo dicta. Alii, *phialas*, [ità Ti.] aut *crateras*, quibus in sacrificiis vinum offerebatur †: aut *tabellas*, in quibus coctæ carnes minutatim secabantur [f]. *Vasa ministrandi, & offerendi*, JT. ¶ *Phiala*, [וְכַפּוֹת] *Et acerras*, Pi. sim. JT. *cochlearia*, M. Ti. Strig.

15. *Plenus dierum*] Heb. *saturatus diebus*, V. Non desiderabat ampliùs vivere [g].

17. *Principes Juda—adoraverunt*] *Venerunt salutatum*, de more, & allocuti sunt de Religione & rebus aliis *. Facultatem postulantes Baalis cultum revocandi [h]. ¶ *Acquievit eis*] Regum opus sæpius as-

t Pi. v V. sim. Mar. x Jun. y Mar. z Pi. a Ma. b Pi. c Os. d Ma. † Ma. f Mar. g Os. * V. h Ma. sim. Os.

derabit quid facto opus sit: *Et requiret*, sanguinem meum, &c [y]. Sumet supplicium de vobis: ut sit prophetia [z]. Fecit hoc Deus per bella, &c [a].

23. *Interfecit principes populi*] Heb. *principes populi de populo*, Ma. [q. d. Illos selegit Deus ad pœnam.] Illos ipsos optimates qui Regem impulerant in idololatriam [b].

24. *In Joas quoque*, &c. [וְאֶת יוֹאָשׁ עָשׂוּ שְׁפָטִים] *Et cum* (vel *in*, JT.) *Joas fecerunt judicia*, M. Pi. Ti. Mo. P. sub. Syri. H[b], pro, Affecerunt eum variis suppliciis [c]. Omnis vindicta *judicii* nomine apud Hebræos significatur [d]. *Atque etiam cum Joaso*, &c. i. e. Affecerunt eum vulneribus, è quibus ægrotavit, &c. vers. seq †. [Aliter alii; *spreverunt*, vel *detestati*, *sunt eum judices*, Sy. Ar.]

25. *Surrexerunt contra eum servi sui, in ultionem sanguinis*, &c.] Hæc ultio referri potest vel, 1. ad conjuratos ipsos, qui sic voluerunt cædem illam vindicare [f]; hi enim erant amici Zachariæ [g]: vel, 2. ad Deum [h]. q. d. Tametsi illi aulici alia de causa inducti essent, &c. tamen Deus eorum operâ usus est in vindicanda cæde Prophetæ [i]. ¶ *In ultionem sanguinis filii Joiadæ*] Heb. *in sanguinibus filiorum*, Ma. At unus Zacharias occisus est. Resp. 1. Non Zachariam solùm occidit, sed & fratres illius [k]: [fortè metuens nè fratris necem ipsi ulciscerentur.] 2. Vel sic scripsit, quòd iste Zacharias esset vice multorum filiorum. 3. Vel sing. ponitur pro plur [l]. *Filiorum*, id est, filii, indefinitè dictum; ut Gen. 46. 7 [m]. & Gen. 21. 7. vide suprà ver. 7 [n]. Sic Num. 26. 42. Jos. 7. 1. *Israelitæ prævaricati sunt*, i. e. solus Achan; 1 Sam. 9. 21. שִׁבְטֵי בִנְ׳, *tribus Benjamin*, cùm fuerit unica; Zach. 9. 9. *nato ex asinabus*, i. e. ex asinarum una [o]. [Similia leguntur in exteris scriptoribus, ut hîc docet Ga.] Sic Sophocles de Oedipo tyranno, Ἀσκανδίναι οἷ φημι σὺν τοῖς φιλτάτοις Αἴσχισθ' ὁμιλοῦντα—— Ubi Scholiastes exponit [τοῖς φιλτάτοις,] τῇ μητρὶ τῇ μητρὶ δέ, *nempe quòd cum matre turpiter consuevisset*. Ibid. Τί γὰρ ἢ Λαβδακίδαις, &c? Ubi Schol. Per *Labdacidas*, *Laium* intelligit. Idem Elect. Ὦ γενεαὶ γενεαὶ σωμάτων ἐμοὶ φιλτάτων. Schol. *Pro singulari*, γενεὰ σώματος ἐμοὶ φιλτάτου, τοῦ Ἀγαμέμνονος. Sic Terentius Hecyrâ, 2, 1. *Qui illum decreverunt dignum suos cui liberos committerent*. *Multitudinem sonanter*, *& accusatorio strepitu*, *nec masculinum genus*, *nec fœmininum posuit*, *nec unum*, *sed liberos*. Sic Cicero, *En cui tuos liberos committas*, *cùm de uno ageret*: &, *Habemus enim liberos omnes*; *de puella*: Donatus. *Fratris liberos vitâ privavit*, Cic. pro Cluentio; de uno filio [p]. Porrò, dicit, *propter sanguines*; Meton. effecti; nam per cædem sanguis occisi quasi multiplicatus, dum huc illuc dispergitur [q].

y Pi. z V. a G. b Os. c V. sim. G. d G. † Pi. f Mar. g Jo. in T. h Mar. i Os. k Mar. l V. m Jun. n Pi. o BA. 1. 5. 3. p Ga. q Pi.

27. *Ac*

Hic liber non eſt qui exſtat inter Canonicos, ſed alter copioſior, qui injuriâ temporis periit [z].

CAP. XXV.

2. **F***Ecit bonum*] Hebr. *rectum in oculis Jehovæ*, JT. Id eſt, rectè coluit Deum, &c [a]. Veram Religionem amplexus eſt & promovit [b]. ¶ *Non in corde perfecto*] Id eſt, ſincero [c]; quod ſequentia docent [d]. *Quæ voluptate quaſi mercede aliquâ ad officium impellitur, ea non virtus, ſed fallax imitatio ſimulatióque virtutis*; Cicero Academ. 2. *Melius eſt ſordidum aurum quàm purgatiſſimum plumbum*; Aug. ad Pſal. 145 †.

3. *Cùm roboratum*, &c.] Hinc colligitur illos fuiſſe magnæ authoritatis viros, quòd non ſtatim poſt cædem rapti eſſent ad ſupplicium; imò Amaſias eos aliquamdiu metuit [f]. ¶ *Jugulavit ſervos qui occiderant*, &c.] Rectè. Nametſi Joas, reſpectu Dei, juſtas impietatis pœnas dederat; tamen ipſi percuſſores non habuerunt juſtas cauſas trucidandi Regis ſui [g]. Non habebant illi authoritatem occidendi Regem [h].

4. *Sicut ſcriptum eſt*, &c. [כִּי כַכָּתוּב וגו'] *Quia* (pro, *ſed*, Mar.) *ſicut ſcriptum*, &c. Mo. Ma. Mar. *quia ſic ſcriptum eſt*, &c. M. Ti. *ſed* fecit *ut ſcriptum*, &c. P. JT. ¶ *Ubi præcepit*, &c.] Ità Ti. M. Poſt אֲשֶׁר deficit שָׁם, ut paſſim [i]. In *qua præcepit*, P.

5. *Conſtituit eos per familias*] Omnes qui ex una familia erant eidem centurioni adſcripſit. Major ſic benevolentia inter milites erat [k].

6. *Centum talentis argenti*] Talentum valebat 12000 regales Hiſpanicos [l]. Ità unicuique militi 12 regales obtigerunt. Exigua ſanè pecunia [m]. Dicendum ergò, vel, 1. argentum ducibus tantùm datum; milites ex præda victitâſſe, aut ſua alimenta attuliſſe [n]: vel, 2. *talenta* hæc *auri* fuiſſe, dicta autem *argenti*, quia non auro, ſed argenteis numiſmatibus, ſolverentur [o]: vel, 3. illo ævo, cùm rara eſſet pecunia, & annona vili pretio, ingentem hanc ſummam fuiſſe [p].

7. *Venit homo Dei*] Amos, pater Eſaiæ [q]. ¶ *Nè egrediatur tecum exercitus Iſrael*] Peccavit Amaſias, quòd ſocietatem cum decem tribubus iniit, contra interdictum Azariæ ſuprà 15 [h]. Nolebat Deus fideles conjungi cum infidelibus, vel eorum auxilia quærere. Itaque licèt utriſque ſeorſim interdum faveret, (Amaſiæ h. l. Joaſo contra Amaſiam, & Jeroboamo contra Syros;) conjunctos tamen non rarò perculit, ut videre eſt 1 Reg. 22. 2 Reg. 3. & 8 [l]. ¶ *Non eſt Dominus cum Iſrael, & cunctis filiis Ephraim*: vel, nempe

[z] Mar.
[a] Pi.
[b] Oſ.
[c] Pi. Oſ.
[d] Oſ.
† Ga.
[f] Oſ.
[g] Oſ. ſir. E.
[h] E.
[i] Pi.
[k] Mar.
[l] Me. Mr.
[m] Me. Mar.
[n] Mar.
[o] Sal in Me.
[p] La.
[q] He. in Mar.
[h] G ad v. 6.
[l] La.

Ca. vel, *angularem*, JT. Ar. [illegible] *que ad portam respicientis*, Mo. vel *respicientem*, vel *aspicientem*, vel *aspicientis*, Pi. Sic forsan dicta fuit, vel, quòd ex ea longus prospectus esset; vel, quòd conspicua & speciosa esset [a]. *A porta Ephrajim usque ad portam que illam respiciebat*, M. Verùm cùm porta aliqua in Scriptura dicitur הַפֹּנֶה, solet addi mentio loci quò porta respiciat: ut videre est Ezec. c. 8. 3. & 11. 1. & 43. 1. & 44. 1. & 47. 2. Quare הַפּוֹנֶה hic videtur scripta pro הַפִּנָּה, quæ habetur 2 Reg. 14. 13 [a].

24. *Aurum*, &c.] Heb. *Et* (sub. *accepit*) *omne aurum*, &c. Ellipsis verbi relati, quod exprimitur 2 Reg. 14. 14 [b]. ¶ *Et apud Obed-Edom*] Id est, ejus posteros [c]; qui progenitoris nomine hic appellantur. Sic dicimus *Israelem*, *Judam*, aliáque [d]. Illis forte obvenerat ærarium, 1 Par. 26. 15 †. Vel, fortè, unus ex illius nepotibus dictus est *Obed-edom* *. ¶ *Et filios obsidum reduxit in Samariam*] *Filios quoque nobiles* adduxit, (quam vocem supplent ex vers. præcedenti,) *ac reversus est*, &c. Q. in V. *Filios obsidum*, sive principum regni Juda, quos Joas in prælio cepit, & obsides tenebat, & quando venit in Jerusalem commutavit, accipiendo filios pro patribus [f]. [Aliis non placet.] Filii *obsidum* phrasi Hebraicâ dicuntur ipsi obsides [g]; ut cùm dicimus, *filius iniquitatis*, pro iniquo. Heb. *filios pignorum*, seu *arrhabonum*. Hebræus filios Principum intelligit, quos Reges inter se dabant, ut essent fœderis pignora: ii obsides sunt qui erant apud Amasiam, eos in Samariam reduxit Joas [h]. Hi obsides erant filii Principum Israel, quos tenebat Amasias obsides [i]. Verùm non legitur Amasias tantum prævaluisse regno Israel [k]. [At multa gesta sunt quorum nulla in Scriptura mentio. Al. sic;] Videntur hi obsides seu arrhabones dati fuisse Regi Israel pridem à Rege Juda, nè Rex Juda temere moveret bellum Regi Israel [l].

27. *Tetenderunt ei insidias*] Heb. *conjurârunt conjurationem*; vel (ut verba propriè sonant) *colligârunt colligationem*: Synecd. gen. Sic vulgò Galli & Itali *ligam* vocant [m].

28. *Super equos*] Id est, super curru, quem trahebant equi [n]. ¶ *In civitate David*; ità ό. Sy. Ar. sic legitur in 2 Reg. 14. 20 [o]. בְּעִיר יְהוּדָה] *In civitate Jehudah*, P. Mo. M. Ti. JT. Pi. Scil. in metropoli regni [p]; nempe Hierosolymâ: Synecd. gener. κατ' ἐξοχήν [q].

[a] Ma. [a] Pi. [b] Pi. [c] Jun. Pi. Ma G. [d] G. ex Me. † Pi. * Me. Ma. [f] L. [g] E. Mar. [h] Mar. [i] Q. in L. [k] L. [l] E. [m] Pi. [n] Pi. [o] V. [p] Jun. Pi. [q] Pi.

telligentis (vel *periti*, V.) *in visionibus*, sive *visiones*, *Dei*, Mo. P. V. G. Ang. Heb. *in videre Deum*; i. e. assueti videre Deum; q. d. Prophetæ. Tales enim *Videntes* vocabantur [g]. [Al. sic;] Periti in videndis & dijudicandis visionibus Divinis, sive propheticis [h]: vel, in explicandis veterum prophetiis. Hæc est ἑρμηνεία ἀποκαλύψεων, 1 Cor. 14. 26 [i]. בִּרְאֹת verto, *per visiones*, ad verb. *per videre*. Ità infinitivus erit loco nominis, & quidem pluralis; quod insolens est [k]. *In videndo Deo*, Ang. Al. *qui fecit eum intelligere visiones*, &c. Q. in Belg. Al. *intelligentis in timore Dei*, ό. *qui curabat Deum timere*, M. *qui instruebat eum in timore Dei*, Sy. sim. Ar. JT. vel, *in rebus pertinentibus ad timorem Dei*, JT. Heb. *in*, vel *de*, *timoribus Dei*; si scil. legatur בְּיִרְאוֹת [l]. Sic habet antiquum MS. emendatissimum Principis Palatini; & sic RS. legit [m]. Non placet. 1. Masora ejus lectionis non meminit [n]. 2. Nomen יִרְאָה caret plurali [o]. Neque enim multæ sunt pietates, sed una tantùm [p]. Si legeretur בְּיִרְאַת, res plana esset, (vertendúmque esset, *docentis eum de timore Dei* [q].) Suspicor aliquando sic scriptum: atque ità legebant, 1. Græci, [vide suprá:] 2. RS. & K. in Esaiam sic citant hunc locum, בְּיִרְאַת, absque Vau; quanquam K. in Commentariis legit בִּרְאוֹת, *in visionibus* [r].

6. *Murum Jabniæ*] Vel *Jamniæ*, quæ erat civitas maritima portu celebris & munita, prope Geth †. ¶ *Ædificavit oppida in Azoto*] Id est, in agro Azoti [t]. Malim, *arces* (nam עִיר interdum arcem sign.) *in Azoto* urbe, &c [v].

7. *Arabes qui habitabant in Gurbaal*, בְּגוּר־בַּעַל] *In Guris planitie*, JT. At sic nomen præcedens à sequente regitur, quod caret exemplo in V. T. Potiùs verterem, *in Gure planitiei*, i. e. quæ sita erat in planitie. Unde dicta & קִרְיַת בַּעַל Jos. c. 18. v. 14 [a]. Malim tamen, *in Gur-bahal*, ut sit nomen proprium loci, Pi. ità Ma. &c. ¶ *Et contra Ammonitas*, הַמְּעוּנִים] [Variant.] *Et Hameunim*, P. M. Ti. *Mehunim*, Mo. Mar. עמונים hic transpositis literis vocantur מעונים. Sanè mox de Ammonitis ait, *appendebant Ammonitæ munera*, i. e. quasi victi dedêre tributum [y]. *Mineos*, ό. Illi Arabes erant ad Rubrum mare; de quibus Strab. l. 16. p. 768. Plin. 6. 28. [Vide à nobis congesta ad 2 Paral. 20. 1.] Aliis *Mehunim* sunt incolæ urbis *Bahal-Mehon*, de qua vide in Num. 32. 3, 38. & Jos. 13. 17. Alii appellativè vertunt [z]. *Et indigenas*, JT. [Sensus loci est; Ab eo victos] omnes finitimos, Pelischtæos ab Occidente, Arabes à meridie, Hammonitas ab Oriente, indigenas verò ubique sparsos, de quibus Jud. 10. 12 [a].

8. *Propter*

[g] Mar. D. obs. [h] E. T. [i] G. [k] Pi. [l] Pi. [m] Jun. [n] Rust. in Ma. D. obs. [o] D. observ. 14 10. sim. Pi. [p] D. ib. [q] Pi. [r] D. observ. † Me. [t] Me. [v] Os. [a] Pi. [y] Mar. [z] Ma. [a] Jun.

struxit; suos fines bene munivit operibus, præsidiis, armis, machinis [i].

10. *Turres in solitudine*] Ut ab hostium incursionibus tuti essent pastores [k]. Vel *turres* hic sunt domus rusticæ hominibus, pecoribus & fructibus designatæ [l]. ¶ *Effodit*] Heb. *Excidit*, Pi. V. ¶ *Cisternas*] Quia aquæ in Judæa magna penuria [m]. ¶ *In campestribus*, &c. וּבַשְּׁפֵלָה וּבַמִּישׁוֹר] *Et in humili*, sive *depresso*, *loco*, (vel, *in vallibus*, M. Os. sim. Ti. *in campestribus*, P. *in Sephela*, ο'.) *& in planitie*, Mo. JT. P. *& planitiebus*, M. Ti. *& in campestri*, ο'. ¶ *Agricolæ*, &c.] Subaud. *erant illi*, V. ¶ *Et in Carmelo*, וּבַכַּרְמֶל] *Et in agro*, sive *loco fertili*, V. Pi. Huic enim opponi solet desertum, item sylva, ut Esa. 29. 17. & 32. 15 [n]. Vide Lev. 2. 14. de hac dictione [o]. Alibi כַּרְמֶל est nomen montis, à fertilitate sic dicti: Quod hîc non quadrat, quia præcedit, *in montibus* *. [Aliter visum Glassio.] Interdum species, vel pars præcipua, per copulativam subjicitur generi vel toti; tunc autem *&* valet, *& potissimùm*: sic Jos. 2. 1. *Inspicite terram, &* (præcipuè) *Jericho*; Nehem. 8. 15. *in omnibus civitatibus*, *& in Jerusalem*. Sic hoc loco, *in montibus*, *& in Carmel*; is enim montium præcipuus erat *. ¶ *Agriculturæ deditus*] Sim. Ti. V. Heb. *diligens humum*, Mo. sim. P. Pi. vel *agriculturam*, M. sim. JT. Metonymia subjecti, Pi.

14. *Et fundas*, &c.] q. d. Omnia instrumenta, etiam ea quæ minimi sunt pretii, quales hæ sunt [p].

15. *Et fecit machinas*, &c. חִשְּׁבֹנוֹת מַחֲשֶׁבֶת חוֹשֵׁב] *Excogitata excogitatione excogitantis*, Pi. sim. V. *machinas ingeniosissimè excogitatas*, JT. sim. Mar. ut arietes, ballistas, catapultas [q]; *machinas arte artificis*, P. ¶ *Et in angulis murorum*] Bene admodum Vegetius, l. 4. c. 2. *Ambitum muri directum veteres duci noluerunt, nè ad ictum arietis esset dispositus; sed sinuosis anfractibus, &c. crebrioresque turres in ipsis angulis ediderunt, &c. ut si quis scalas vel machinas admoveret, undique opprimeretur.* Tacitus de Hierosolyma, *Muri ejus obliqui, aut introrsus sinuati, ut latera oppugnantium ad ictus patescerent* [r]. ¶ *Ut mitterent sagittas*, לִירוֹא] *Ad jaculari*, Ma. à verbo יָרָא, posito pro יָרָה *. ¶ *Quòd auxiliaretur ei Dominus*, &c. הִפְלִיא לְהֵעָזֵר וגו'] *Mirificè adjuvabatur*, JT. scil. à Deo. Heb. *mirificabat adjuvari*, Pi. vel, *ad juvandum se*, Mo. *Mirabilem sese præstitit adjuvando* seipsum, P. vel, comparando sibi vires, &c. V. *Mirificè sibi paravit auxilia*, Ti. *Mirificavit eum* Deus *ad auxiliandum*, Mar. *Mirificatus est habendo auxilium*, ο'. *Eò quòd tam excellens esset in auxilio, ut fortissimus fieret*, M. *Mirabiliter adjutus est, donec obtineret potentiam*, Strig.

16. *Cùm roboratus esset*, &c.] Ambitio & avaritia comites omnis potentiæ & pestes; Senec †. ¶ *Elevatum est cor in interitum suum*] Pœna temere se sacris immiscentis erat capitalis, Num. cap. 3. vers. 10. & c. 18. vers. 7. Lepra verò instar mortis erat, quia nomen non usurpabat, ex pietate & modestia, nè patrem regno deturbâsse videretur. Itàque Osias, dum honorem sacerdotii ambit, etiam dignitatem regiam amittit [f].

22. *Scripsit Isaias*, &c.] 1. In libro Regum. 2. In prophetia sua [g]. At ibi bis tantùm illius obiter meminit, nempe Isa. 6. 1. & 14. 29. *virga percussoris tui*, scil. *Osiæ* [h]. 3. In alio commentario de Osia aliisque Regibus conscripto, qui temporum injuriâ periit [i].

23. *In agro regalium sepulchrorum*] Heb. *in agro sepulturæ*, &c. P. Pi. vel *sepulchri*, i. e. sepulchrorum, V. Pi. ubi, vel juxta quem, erant sepulchra regia [k]. Non intra specum ubi Reges ponebantur, sed in agro conjuncto [l].

i G. k Mc. l T. m Os. n Pi. o V. * Pi. * Glass. gram. p. 389. p Pi. q Mar. r G. * BP. 3. 7. 190. † Ga. f Os. g Ma. & Jun. h T. i Q. in Ma. sim. Os. k Pi. V. l Mar.

CAP. XXVII.

2. *Juxta omnia*, &c.] Conditio diminuens; q. d. Fecit rectum, sed non semper, ut pater ejus Osias [a]. ¶ *Excepto quòd non est ingressus templum Domini*] Scil. cultûs Divini obeundi causâ [b]. Fortè innuit neque in ipsum atrium ingressum, metu paterni infortunii. Alii exponunt, Id est, non sacrificavit in Templo, sed in excelsis [c]. [Plerique aliter accipiunt.] *Non ingressus est*, nempe ad adolendum thus [d]. Noluit imitari temeritatem patris †. Verùm ut ad hoc referatur non patitur antithesis *, [indicata voce רַק, quam vertunt, *tantummodo*, JT. *veruntamen*, Mo. P. sim. Sy. Ar. *excepto quòd non*, Ti. Pi. *nisi quòd non*, M. Ca. Hoc vult Pi. sequentia verba continere exceptionem ab illa rectitudine quæ Jothamo tribuitur. Reliquis potiùs continent exceptionem à patris imitatione.] ¶ *Et adhuc populus delinquebat*, מַשְׁחִיתִים] *Corrumpentes*, Mar. sub. *vias suas*, V. ex He. Mar. Id est, Joatham permisit ut populus se corrumperet, nempe per idololatriam, 2 Reg. 15. 35 [f]. Hinc factum ut non connumeretur Joatham inter Reges meliores, Ecclesiastic. 49 [g]. [Alii aliter:] *Et tamen* nihilominus *adhuc populus delinquebat*, quanquam Regis pietatem viderent. Ea est plerumque vulgi perversitas, ut Principum suorum peccata promptissimè imitetur, sed virtutes & pietatem non item [h]. *Nulla Jothamo virtus defuit*, *erga Deum pius*, *justus erga homines*, *& reip. studiosus* [i].

3. *Portam excelsam*] Vel *supremam*, JT. *altissimam*, V. Ea erat orientalis [k]. ¶ *In muro Ophel*] Ità ο'. Ca. Videtur significare *fauces* quasdam, seu *angustias*; unde σκοτεινὸν & ἄδυτον alibi ea vox vertitur. Et per similitudinem sic appellatur pars humani corporis per quam fit egestio; ut 1 Sam. 5. 6, 9, 12. & 6. 4, 5 [l].

a Mar. b Pi. c Ma. d Mar. sim. ferè omnes in Ma. Os. † T. * Pi. f Pi. g E. h Os. i Jo. in †. k V. l G.

3. *Lustravit filios*; Ita V. *combussit*, P. Pi. Vox וַיַּבְעֵר est ambigua; nam & *consumptionem* & *transitum* significare potest. De utroque significatu egimus ad Deut. 18. 10[b]. [Vide ibi annotata.] Alii, *transire fecit*, seu *traduxit*, Pi. Os. Ma. Pro יַבְעֵר puto legendum יַעֲבֵר ex 2 Reg. 16. 3. Vide & Levit. 18. 21. Deut. 18. 10. 2 Reg. 23. 10[c]. *Filios*, pro, *filium*, ex 2 Reg. 16. 3[d]. ¶ *Juxta ritum gentium*] Notum est, gentes litâsse humanis hostiis. Virg. *Sanguine placâstis ventos & virgine cæsâ* †.

4. *Sub omni ligno frondoso*, [רַעֲנָן] *Viridi*, Ma.]T. *Procera*, sive *insigni*. Gentes enim occultâ vi latentis numinis putabant eas in eam altitudinem excrevisse; eâ causâ sub talibus sacrificabant[f]. Non tantùm in lucis, sed & sub magnis arboribus, sacra faciebant, Deut. 12. 2[g].

5. *Deus ejus*] Quem ille Deum suum profitebatur, sed hypocriticè[h]. ¶ *In manum regis Syriæ*] *Rasin*, sive *Retsin*; de quo 2 Reg. 16. 5[i]. qui solus hoc bellum gessit. Aliud autem bellum Rex Syriæ cum Rege Israel gesserunt, 2 Reg. 16. 5[k]. quod priùs accidit quàm quod hîc narratur[l]. ¶ *Qui percussit eum*, [וַיַּכּוּ בוֹ] *Et percusserunt in eo*, Ma. Verto, *percutientes* aliquos *ex eo*, id est, ex populo ejus: ב valet *ex*, & notat partem[m]. ¶ *Prædam cepit*] Sim. P. Heb. *Captivaverunt ex eo captivitatem*, i. e. captivos multos[n]. ¶ *Et adduxit*] Hebr. *& deduxerunt eum*. Est anomalia generis; nam respicit שִׁבְיָה fœmin[o].

6. *Eò quòd reliquissent*, &c.] Verto, Id *quod* accidit, *eò quòd dereliquissent*. Ellipsis qualis suprà 21. 10. Non enim consilium hoc erat *Pekachi*, qui & ipse idololatra erat. Heb. *Propter derelinquere eum*: ubi ב infinitivo præfixum valet *propter*; id quod rarum est[p].

7. *Ducem domûs*] Id est, præfectum prætorio[q], procuratorem regiæ[r]; magnum aulæ magistrum †. ¶ *Secundum à rege*] Vicarium Regis, Mc. ex ο'.

8. *In Samariam*] Verto, *Samariam*, vel, *Samariam versùs*. Nam spolia non esse delata in urbem patet ex vers. 13. & seq[t].

9. *Iratus Dominus——tradidit*, &c.] q. d. Non debetis vobis arrogare victoriam, sed Deo. ¶ *Occidistis eos atrociter, ità ut ad cœlum*, &c. וַתַּהַרְגוּ בָם בְּזַעַף עַד לַשָּׁמַיִם הִגִּיעַ] *Et occidistis eos* (*in iis*, Mo. vel *ex iis*,]T. Pi. sub. *aliquos*, Pi.) *in furore*, (sub. vel *qui*, P. Mar. sim.]T. Pi. vel *quæ res*, Ti.) *usque ad cœlum pervenit*, P. Ea res maxima est, cujus extremitas usque ad cœlum pervenit[v]. Hyperbole, ut Gen. 11. 4. q. d. Summa est hæc sævitia: vel sic; Ad cœlos pertigit, indè in se vindictam excitans[x]. Bella cum popularibus quàm cum externis leniùs gerenda[y].

10. *Vultis subjicere in servos*, &c.] Id est, mancipiis,

b G. c Pi. d Ma. † Os. f Mar. g G. h Pi. i T. Pi. k Me. l Id quoad sensum G. m Pi. n V. o Pi. p Pi. q V. r Me. † Pi. t Pi. v V. x Ma. y G.

contra *Jehovam* erit *super nos*, V. Aliud, *Jehovæ*, persona patiens est: i. e. obnoxios nos culpæ redderetis apud Dominum[i]. *Quis in reatum gravissimum* (vel, *in reatum contra Jehovam*, Pi.) *cederet nobis*,]T. Heb. *super nos fieret*, Pi. Porrò in Heb. est, *reatum Jehovæ*, i. e. maximum. Solent maxima exprimi adjuncto nomine *Dei*, ut Genes. cap. 30. vers. 8. & Jerem. cap. 2. vers. 30[k]. [Non placet Pi. nec Glass.] 1. Nomen *Jehova* sic nusquam usurpatur. 2. Cùm nomen *Elohim* id significat, additur nominibus rerum bonarum: at reatus rem malam sign[l]. Potiùs ergò *reatus Jehovæ* hîc dicitur, quem Jehova (cui soli peccatur, Psalm. 51. 6.) imputat, & graviter punit[m]. ¶ *Quare vultis adjicere*, &c? אַתֶּם אֹמְרִים לְהֹסִיף עַל חַטֹּאתֵנוּ] *Vos statuitis addere super peccata nostra*, P. vel, *nobis culpam obtrudere*, &c. Ti. Ad verb. *Vos dicitis ad addendum*, &c. i. e. statuitis eos adducere in Samariam, graviter in Dominum delinquendo; h. e. ut sit delictum in Dominum super nos[n]. [Q. connectunt cum præcedentibus, hoc modo,] *In reatum*, &c. *cederet* quod *vos dicitis* (vel *cogitatis*, ut suprà v. 10. Pi.) *superaddendo peccatis*, &c.]T. Pi. *Inducitis super nos culpam*, &c. M.

14. *Dimiserunt*, &c.] In signum pœnitentiæ plus fecêre quàm jussi erant: nam & captivos statim dimiserunt, & res bello captas reddiderunt[o].

15. *Quos suprà memoravimus*, אֲשֶׁר נִקְּבוּ וגו'] *Qui expressi fuerant nominatim*,]T. Heb. *nominibus*. Quibus hoc negotii nominatim datum est[p]. Prædicti homines[q]. ¶ *Unxissentque*, &c.] Frequentes apud Hebræos erant unctiones, & lotiones salutares[r]. Fatigationi subvenit unctio: notat Celsus l. 1. c. 3 †. ¶ *Qui ambulare non poterant*, &c. וַיְנַהֲלוּם בַּחֲמֹרִים לְכָל־כּוֹשֵׁל] *Et duxerunt eos in asinis omnem impingentem*, Mo. *Et deduxerunt*, &c. (vel *susceperunt*, &c. ο'.) *omnem infirmum*, P. ο'. vel, *quemque labantem eorum*,]T. *Duxerunt eos omnes qui debiles erant*, Ti. sim. M. Mar. ¶ *Civitatem palmarum*] Ubi crescunt multæ palmæ[t]. Vide Deut. 34. 3. Jud. 1. 16. & 3. 13[v]. ¶ *Ad fratres*: Cognatos, tribules[x]: אֵצֶל וגו'] *Juxta fratres*, V.

16. *Tempore illo*] Quo scil. bellum ei inferebant *Retsin* & *Pekach*, suprà v. 5. 6. & 2 Reg. 16. 5, 7. ¶ *Ad regem*] Scil. *Tiglath-Peleser*. Heb. *ad reges*: Enallage numeri †.

18. *Socho*] Quæ & *Sochor*, urbs in tribu Juda[y]. ¶ *Gamzo*] Hujus nusquam alibi in Scriptura fit mentio[z]. Forsan condita est post distributionem terræ[a].

19. *Propter Achaz regem Juda*] Heb. *regem Israel*. Qu. Quomodo Ahaz *rex Juda* vocatur *rex Israel*? Resp. *Israel* pro *Juda*, sive pro duabus tribubus, accipitur[b]. Synecdoche integri, qualis suprà 21. 2[c].

Rex

i V. k Jun. l Pi. m Glass. Rhet. p. 63. 65. n V. o G. p Pi. q V. r Me. † G. t Pi. sim. Os. v Ma. x Pi. † Pi. y Me. ex Adrich. z Me. sim. Mar. a Mi. b Id V. sim. Pi. c Pi.

11. 1 Chron. 12. 19, 22. & 13. 2[o]. ¶ *Et affixit eum,* [וַיָּצַר לוֹ] *Et angustiam fecit ei,* Pi. sim. Jun. *Qui fuit illi oneri,* P. *Qui oppressit* (vel, *angoribus affecit,* V.) *eum,* P. scil. novis sumptibus & direptionibus [p]. ¶ *Et nullo resistente vastavit,* [וְלֹא חֲזָקוֹ] *Et non roboravit eum,* Mar. simil. JT. Pi. &c. Declaratur hoc versu sequente, *Et non fuit ei auxilio* [g]. i. e. Non restituere potuit illi urbes quas Palæstini ceperant [h]. Sed non bene conveniunt hæc cum historia 2 Reg. 16. 7, 8, 9. Quare putant eruditi לֹא hic abundare, ut sensus sit, *& ipsum in angustiis constitutum sustentavit.* Quod si recipimus, etiam versu sequente delendum erit וְלֹא [i].

21. *Spoliatâ domo,* &c. [כִּי חָלַק אָחָז אֶת־בֵּית וגו'] *Nam divisit Achaz domum Domini, & domum regis,* &c. P. sim. Mo. *Nam sustulit partem de domo,* &c. M. sim. Ti. JT. Ellipsis מִן ante אֶת [k]. *Et cepit—quæ in domo Domini,* &c. ό. Sy. Ar. *Accepit* (sub. *aurum & argentum,* ex 2 Reg. 16. 8.) *ex domo Jehovæ,* &c. Pro כִּי חָלַק, in 2 Reg. 16. 8. habetur וַיִּקַּח, i. e. *Et accepit.* Unde conjicio חָלַק hic scriptum esse pro לָקַח. Cæterùm לָקַח regens מֵאֵת, idque cum ellipsi nominis significantis objectum, reperitur Zach. 6. 10 [l]. ¶ *Dedit regi Assyr.*] Vel antea, cùm misit ad petendam opem: vel postquam ad eum venit, quò scil. eas copias à finibus depelleret, nocumento magis quàm ex usu allatas [m].

22. *Tempore angustiæ,* [sim. omnes:] [וּבְעֵת הָצֵר לוֹ] *Et in tempore angustiam faciendi ei,* Pi. ¶ *Ipse per se rex Ahaz*] Deorum suorum sacerdotem egit, ut sequitur [n]. [Aliter Hebræa.] ¶ [הוּא הַמֶּלֶךְ אָחָז] *Ipse* (sub. *est,* P.) *rex Ahaz,* P. V. Ma. sub. *de quo loquor,* V. *Iste* erat *rex,* &c. q. d. Tale monstrum erat, quod nullis flagellis edomari potuit [o]: vel, qui tot tantàque mala perpetravit [p]. *Idem* erat *rex Ahaz,* JT. i. e. semper sui similis in impietate, sive prospera sive adversa inciderent [q]. *Idem,* id est, talis, Pi. Illud הוּא sæpe cum despectu dicitur; ut Gen. 36. ult. Num. 26. 9 *. Addit K. Gen. 5. 5. Esther. 1. 1. De quibus dubitari potest †.

23. *Immolavit diis Damasci—percussoribus suis;* ità M. [הַמַּכִּים בּוֹ] *Percutientibus in eum,* Mo. *Qui percusserant eum,* P. sub. *opinione suâ.* Ità, namque sibi persuaserat [r]. Vel, quorum causâ ipse percutiebatur†. Alii, *diis Damascenorum percutientium* (*qui percusserant,* Pis) *ipsum,* JT. ¶ *Ipsi fuerint ruinæ,* [הָיוּ לוֹ לְהַכְשִׁילוֹ] *Fuerunt* obices, vel obstacula, *in quæ impingeret,* JT. Pi. Verto, *cesserunt ei in ruinam:* Heb. *fuerunt ei ad faciendum ut impingeret,* Pi.

24. *Clausit,* &c.] Ut sacra ubivis potiùs quàm in loco legitimo peragerentur: infrà 29. 7 [s].

[o] Pi. [p] Mar. sim. V. Pi. [g] V. Pi. [h] V. [i] G. [k] Pi ex JT. [l] Pi. [m] Mar. [n] Me. [o] Gl. ss. [p] Ma. [q] Jun. * K in G. † G. [r] V. Me. † Me. [s] G.

sanctuario] Ità V. *E sancto,* JT. ex anteriori Templi parte. Sed ex collat. v. 7. malim, *è loco sancto,* i. e. atrio sacerdotum; quippe in quo erat altare holocausti, quod Ahaz amoverat, & ibi posuerat altare suum, 2 Reg. 16. 10, &c [i].

6. *Peccaverunt patres nostri,* &c.] Non dicit, Majores mei certè non fuerunt fatui, sequar itaque ipsorum religionem, &c. Porrò, parentem suum non perstringit, reverentiæ causâ [k]. ¶ *Averterunt facies,* &c.] Invexit ritum adorandi contrarium Legi Divinæ, juxta quam adorantes respiciebant Occidentem, versùs Arcam: At Achaz jusserat eos adorare versùs Orientem [l]. *Averterunt,* &c. Significat contumacem repudiationem rei oblatæ [m].

7. *Ostia in porticu*] Quæ erat ante Templum: de qua vide 1 Reg. 6. 3. ¶ *In sanctuario*] *In sancto,* JT. Verto, *in sancto loco.* Nam holocausta non offerebantur in Sancto, sed in atrio sacerdotum; 1 Reg. cap. 8. vers. 65 [n].

8. *Tradidit eos in commotionem*] Ità P. V. JT. G. &c. i. e. in ejectionem: Fuerant enim multis urbibus expulsi Judæi à Syris, Idumæis, &c [o]. ¶ *Et in interitum,* [לְשַׁמָּה] *In desolationem,* P. JT. vel *stuporem,* V. G. Vide de his vocibus Deut. 28. 37 [p]. Græci, *εἰς ἔκστασιν καὶ εἰς ἀφανισμόν·* i. e. terrores illis panicos immisit, ut suprà 20. 22 [q].

11. *Filii mei*] q. d. Non minùs chari mihi quàm filii [r]. ¶ *Nolite negligere,* [אַל תִּשָּׁלוּ] *Nè erretis,* P. JT. Pi. Mar. Glass. i. e. Nè perstetis in errore in quo cultum Dei omisistis †. Verbum quandoque de continuatione rei significatæ intelligendum [t]. *Non omittatis,* ό. *Nè obliviscamini,* Mar. *Nè sitis securi,* Mo. vel *socordes,* M. Ca. *negligentes,* Strig. Belg. *molles,* Ti. *remissi,* scil. in expurgando Templo [v].

15. *Juxta mandatum regis & imperium Domini,* [בְּדִבְרֵי יְהוָה] Ex (vel *cum,* P. vel *in,* Mo.) *verbis Jehovæ,* JT. i.e. Quod præceptum sumpserat Ezechias ex verbis seu Lege Domini [x]. *Et* [juxta] *verba Domini,* M. Ti. *De rebus Jehovæ,* V.

16. *Ingressi templum,* [לִפְנִימָה בֵּית וגו'] *Interiora domûs,* &c. M. Ti. sim. JT. quò non licebat Levitis penetrare [y]. *In,* vel *intra, domum,* Mo. P. sim. ό. Verto, *intrò* in *domum Jehovæ.* Non enim est syntaxis rectionis in Hebræo. Nè intellige hîc *Sanctum sanctorum,* quod fuit interior pars domûs: sed *Sanctum,* partem Templi anteriorem. Vel certè utraque pars Templi comprehenditur [z]. ¶ *Asportaverunt ad torrentem,* &c. [וַיְקַבְּלוּ לְהוֹצִיא וגו'] *Et susceperunt* (vel *receperunt,* Ti. sic JT.) *ut efferrent,* &c. M. Ti. simil. P. Mo. &c. ¶ *Ad torrentem Cedron*] *In Topheth,* seu *vallem Hinnomi,* ut 2 Reg. 23. 10, 12 [a]. per quam

G. sim. V. O. [i] Pi. [k] Os. [l] Q in Ma. [m] Ma. ex Jun. [n] Pi. [o] Me. [p] Ma. [q] G. [r] Pi. † Glass. ex Jun. [t] Glass. gram. 141. [v] Pi. [x] Pi. [y] Mar. [z] Pi. [a] G.

... עַד enim pro בְּעַד Jud. 3. 26. Job. 1. 18. Jon. 4. 2[i].

31. *Implêstis manus*, &c.] i. e. Consecrâstis vos ministerio[k]; ut Exod. 28. 41[l]. Vide Ezec. 43. 26[m]. q.d. ...os, ô sacerdotes, qui ad offerendum consecrati estis[n]. ...el sic; Vos sacerdotes quasi de novo consecrati ...stis, &c[o].

33. *Sanctificaverunt boves sexcentos*, &c. ità Strig. sim. ...'. וְהַקֳּדָשִׁים וגו'] *Sanctificationes*, vel *sanctificata*, *verò* (vel, *omnia quæ consecrata sunt*, Sy. sim. Ar.) fuerunt, *boves* 600; &c. P. Sy. Ar. sim. Ca. Ti. Nimirum, præter priùs dicta, hæc ulteriùs addenda[p]. Donata hæc erant usibus Templi; non ad holocausta, ut factum vers. præc. sed ad quævis alia sacrificia[q]. *Aliorum* (eà voce expresserunt articulum ה, Pi.) *autem consecratorum*, JT. sub. ex v. præced. *numerus erat*, &c. Pi. *Sanctificata autem* pro pacificis, *boves*, &c. M.

34. *Sacerdotes pauci erant*, &c. הָיוּ לִמְעָט וְלֹא יָכְלוּ לְהַפְשִׁיט וגו'"] *Fuerunt pauci*, sive *pauciores*, *neque poterant nudare pelle* (vel *exspoliare*, Mo.) *omnia illa holocausta*, JT. Pi. sim. M. Ti. P. V. ο'. Id enim sacerdotum erat, Levit. 1. 6[r]. Non poterant, vel, præ multitudine victimarum †; vel, quia occupati erant in oblationibus offerendis[t]. Porrò, *holocausta* hîc generaliter ponuntur pro quibusvis victimis[v]. [Alii sic vertunt;] *nec sufficiebant ad functionem sacrificiorum*, Ar. sim. Sy. [quasi pars muneris pro toto synecdochicè posita esset.] ¶ *Unde Levitæ — adjuverunt eos*] Partem muneris [sacerdotalis] in se receperunt[x]: quod necessitas excusabat[y]. Exemplum hoc illustre est auctoritatis Regiæ (consulto, ut credibile est, Synedrio) in relaxando Legis Divinæ vinculo ex necessitate. Simile habemus infrà 30. 2, 3. Notatum hoc Maimonidæ Ductoris dubitantium 3. 14[z]. ¶ *Levitæ faciliori ritu sanctificantur*, &c. כִּי הַלְוִיִּם יִשְׁרֵי לֵבָב לְהִתְקַדֵּשׁ מֵהַכֹּהֲנִים] *Nam Levitæ recti*, vel *rectiores*, *corde*, sive *animo*, (vel *proniores*, sive *alacriores*, V. *humiliores*, Sy.) *ad sanctificandum se quàm sacerdotes*, vel, *præ sacerdotibus*, Mo. P. JT. V. Pi. sim. Sy. Ti. &c. Sacerdotes quidam tergiversabantur, vel quòd aliis sacris contaminati fuissent, vel quia negligentiores erant, &c[a]. Potest & sic verti; *recti ad sanctificandum se pro sacerdotibus*, sive loco sacerdotum. Ità מִן sumitur Jud. 5. 11. Psal. 106. 17[b].

35. *Fuerunt holocausta plurima, adipes*, &c. וְגַם עוֹלָה לָרֹב בְּחֶלְבֵי וגו'"] *Nam etiam holocausta erant multa* (Heb. *holocaustum in multitudine*, V. vel, *secundùm multitudinem erat*, Pi.) *cum adipibus*, &c. Pi. sim. P. [Al. sic;] *Nam etiam imponendum erat* (עוֹלָה ergò hîc sumunt

non

[i] Pi. [k] G. sim. Jun. Pi. Mc. T. V. [l] G. [m] V. [n] Me. [o] Os. [p] Belg. sim. Os. [q] T. [r] G. † Ma. [t] Ma. ex Jun. [v] Os. [x] Ma. ex Jun. [y] Ità L. [z] G. [a] Os. [b] Mi.

CAP. XXX.

1. MIsit—*ad omnem Israel*] i.e. Decem Tribus[a]. Causa erat, 1. Zelus Ezechiæ, &c. 2. Quia Osee Rex Israel, (qui melior erat antecessoribus suis, 2 Reg. 17. 2.) cùm vitulos jam abductos cerneret, sustulit præsidia quæ posuerat Jeroboam in regni limitibus nè quis Hierosol. ascenderet[b]. *Misit*, non qui juberent, sed qui eos officii commonefacerent *. ¶ *Scripsitque epistolas*; sive *literas*, Pi. אִגְּרוֹת] Plurale est, ab אִגֶּרֶת *epistola*, Nehem. 6. 5. *Fasciculos (contractiones, plicas*, Ma.) *literarum*, JT. Ma. אִגֶּרֶת sonat, 1. *collectionem*; 2. *epistolam*, quòd in ea colligantur complures voces[c]. ¶ *Ad Ephraim & Manassen*] 1. Tanquam aliis viciniores[d], adeóque cum illis familiariores †. 2. Quòd Reges Judæ urbes habebant in *Ephraim*, suprà 15. 8. & *Manassitæ* multi ad eos transierant, ibid. v. 9[f]. ¶ *In Jerusalem*] Quæ [scil. *domus*] est *Hierosolymæ*, Pi.

2. *Et universi cœtûs*] i.e. Συναγωγῆς μεγάλης constantis ex Synedrio gentis, ex Senatu urbano Hierosolymorum, & ex Senatoribus aliquot aliunde evocatis. Vide dicta ad Matt. 10. 17. Vide & 1 Par. 13. 1[g]. ¶ *Ut facerent Phase mense secundo*] Ex lege Num. 9. 10, 11[h]. Impedimentum hîc erat illi simile, nempe justum[i]. Illi enim dies mensis primi (quibus Phase fuisset observandum) Templo expurgando consumpti erant[k].

3. *In tempore suo*; ità Ca. בָּעֵת הַהִיא] *In tempore illo*, vel *ipso*, ο'. M. Mo. P. vel *eodem*, Sy. JT. *tunc temporis*, Ar. Ti. Tempore quo celebrari debuit Pascha, Ex. 12. 3[l]. Mense primo; vide v. 2[m]. Vel, quo Templum repurgatum est[n], & conventus fuit habitus[o]. ¶ *Sacerdotes*, &c.] Heb. *Sacerdotes non erant sanctificati* לְמַדַּי. [Id variè reddunt.] *Ad sufficientiam*, P. Mo. Pi. *sufficientes*, ο'. *ad sufficientem numerum*, JT. Pi. sim. Vulg. *sufficienter*, vel *satis*, M. Strig. Ti. ¶ *Populus nondum congregatus*, &c.] Non enim potuit illis denunciari festum, priusquam Templum esset plenè purgatum[p].

5. *Multi enim non fecerant*, &c. כִּי לֹא לָרֹב עָשׂוּ כַּכָּתוּב וגו'] *Quia non in multitudine fecerunt sicut scriptum est*, Mo. *quia multitudo non fecerat*, &c. ο'. [Alii aliter;] *quia non satis fecerant juxta præscriptum*, &c. Ti. Heb. *Non ad multum*, sub. *tempus*, (vel, *multo* tempore, Os.) *fecerant*, &c. Mar. sim. P. Os. Pi. Constructio inversa, q.d. *ad multum* tempus *non fecerant*, &c[q]. *Quia jamdiu* (vel *pridem*, G.) *non fecerant*, &c. M. sic JT.

a Pi. sim. V.
b Me. et He. & Sal.
c G.
e Pi.
d Mar. Ms.
† Mas.
f Ma.
g G.
h Jun. Pi.
i Ita Mar L. E. Me. &c
k Pi.
Os.
l Pi.
m V.
n Pi. ex Jun.
o Jun.
p Os.
q Me et He. sim. Pi.

num, JT. i.e. Prostrati Dei opem implorare, ut Thren. 5. 6[b]. Duobus modis Rex Judæos docet bene uti consanguineorum calamitatibus; cavendo nè per easdem culpas in eadem mala incidant, & Deum precando ut illi subleventur[c].

9. *Habebunt misericordiam*, לְרַחֲמִים] *In miserationes*, sub. *erunt*, V. Pi. *Miserationes* invenient, &c. M. Ti. sim. P. &c.

10. *Illis irridentibus*, &c.] Cujus pœnas dederunt. Vide 2 Reg. 17.

11. *Quidam viri ex Aser*, &c.] Ità P. Ti. sim. Ca. Strig. Heb. *viri ex Asher*, &c. JT. Pi. *Reliquæ verò tribus*, &c. Sy. *Reliquum autem tribuum istarum*, &c. Ar.

12. *Manus Domini*] Efficacia Dei[d]. Gratia & favor Dei †, qui nos reddit aptos bonis operibus[f]. ¶ *Ut daret eis cor unum*] i.e. Unam sententiam, seu voluntatem[g]: consensum magnum[h].

14. *Et surgentes*] *Surgere* magnam alacritatem significat *. ¶ *Destruxerunt altaria*] Nempe, in quibus sacrificabant animalia. Sequitur enim, *& suffimenta*, i.e. altaria in quibus suffiebant[i]. Nam ut in Templo erat altare holocaustorum, & incensi, sic idolis utraque altaria exstruxerunt[k]. ¶ *In quibus adolebatur*, &c. הַמְקַטְּרוֹת] *Altaria (vasa*, Mo.) *suffimenti*, P. sim. Ca. Pi. ο'. *aras thurarias*, JT. *vasa suffumigationis*, M. *vasa quibus adolebatur*, Ti. *suffimenta*, Strig. *domicilia* sacerdotum impiorum[l].

15. *Sacerdotes*, &c. *tandem sanctificati*, &c.] Heb. *Et sacerdotes*, &c. (illi nempe qui se non sanctificaverant; vide suprà v. 3. & c. 29. 34[m].) *pudore suffusi*, &c. Mar. Pi. Ob suam negligentiam, cùm viderent populum tam alacrem[n]; & singularem aliorum sacerdotum, &c. diligentiam[o]. *Et sacerdotes, qui ob moram notam confusionis induerant*, &c. M.

16. *Steterunt in ordine suo*, עַל עָמְדָם] *In (super*, Mo.) *statione sua*, Mo. P. Sy. sim. Ar. ο'. Ti. *in officio suo*, M.

17. *Quòd multa turba sanctificata non esset*, כִּי רַבַּת בַּקָּהָל וגו'] *Quia multi (multitudo*, Mo. ο'.) erant *in cœtu (in eo cœtu*, JT. Pi.) *qui non sanctificaverunt se*, P. Sy. Ar. sim. M. Ti. Multi Israelitæ, vel temporis brevitate præventi, vel non satis instituti, &c. venerant ad Pascha non mundi, &c[p]. [Alii ad sacerdotes referunt;] *multitudo*, scil. sacerdotum. Synecdoche generis[q]. ¶ *Idcirco immolarent Levitæ Phase*, &c. וְהַלְוִיִּם עַל שְׁחִיטַת הַפְּסָחִים לְכֹל לֹא טָהוֹר לְהַקְדִּישׁ לַיהוָה] *Et Levitæ* erant *super immolatione* (vel *jugulatione*, Pi.) *Pesachim*, P. sim. Mo. (vel, *insistebant*, sive *incumbebant*, *mactationi Pesachim*, M. Ti. JT.) *pro omni qui non mundus*, M. Ti. sic P. Mo. &c. *pro immundis* sacerdotibus, Pi. *ad sanctificandum Domino*, P. Mo. vel, *ut sanctificarent* eum [nempe *immundum*]

a Q in Ma.
b Jun. Ma.
c G.
d Pi. Jun
† Me. et V.
f V.
g pi.
h V.
* V.
i Pi.
k Mar.
l He. in Mar.
m Belg. et Pi.
n V. sim. Os.
o Pi.
p Os.
q Pi. sim. Ls.

mellione[a].

18, 19. *Dominus bonus propitiabitur 19. Cunctis qui,* &c. יְהוָה הַטּוֹב יְכַפֵּר בְּעַד כָּל לְבָבוֹ הֵכִין וגו׳] Obſerva hic ſententiam imperfectam diſtingui in Soph-paſuc, [ſub voce בְּעַד.] Sententia perficitur ver. 19[b]. [Plerique ergò hos verſus ſic connectunt, vertúntque,] *Dominus qui bonus eſt expiabit* (vel *expiet*, P.) *omnem qui cor ſuum præparavit ad quærendum Deum*, Ti. ſim. P. Pi. ὁ. Strig. V. Oſ. Soph-paſuch hîc non diſtinguit, in cujus ſignum particula עַד punctatur cum Pathach, & non cum Cametz[c]. [Alii tamen diſtinctionem hic obſervant:] *Jehova optimus expiationem faciat pro eo; 19. Quiſquis animum ſuum comparaverit*, &c. JT. Sed inſolens hîc eſt ſejunctio vocum ad eandem ſententiam pertinentium[d]. *Dominus qui bonus eſt propitietur eis; 19. Præparavit enim* [ſub. *quiſque eorum*] *totum cor ſuum*, &c. M. Poſſis reddere, *expiabit in ſeculum*, vel *ſemper*: ſic enim hæc vox 1 Paral. 28. 9. ſumitur†. ¶ *Et non imputabit eis quòd minùs ſanctificati ſunt*] Heb. *& non ſecundùm purificationem ſanctitatis*, Ma. V. Strig. quam, ſcilicet, inſtituit Moſes[f]. *Quamvis non ſit* (vel, *quamvis* non mundaverit ſe; ellipſis relati, ſupplenda ex verſu antecedente[g],) *prout mundities ſacra* (vel *ſanctuarii*, Pi.) poſtulat, JT. Pi. *Quamvis non* ſit purificatus *juxta purificationem ſanctam*, P. q. d. Si ſpectes animum, erant mundi; ſi ritum & ceremonias, non erant. Dominus autem reſpicit internam munditiem[h]. [Al. ſic;] *Sed non* omnes fecerunt *ſecundùm puritatem ſanctitatis*, M.

20. *Placatus eſt populo*] Heb. *ſanavit populum*, ſub. *ab impuritate ſua*; i. e. pro mundo habuit[i]. Condonavit illis immunditiem ſuam. Metaph. qualis Pſal. 103. 3[k]. Virtute Spiritûs ſui purificavit[l]. Externo aliquo ſigno purificationem factam putant: alioquin quomodo ſciviſſent exauditam fuiſſe Ezechiæ precationem? quomodo ipſi adeò ſecuri & læti fuiſſent[m]? Antea qui comederunt immundi, occiſi ſunt: ſed Regis precibus clades ceſſavit[n].

21. *Per ſingulos dies*, יוֹם בְּיוֹם] *De die in diem:* Subauditur מִן præpoſitio[o]. ¶ *Per organa, quæ ſuo officio congruebant*, בִּכְלֵי עֹז] *Per inſtrumenta*, ſive *organa, fortitudinis*, P. Mo. Ma. vel *fortia*, Oſ. *altè*, ſive *validè, ſonantia*, Belg. Ang. Gal. Sic vocat tubas, quarum ſonitus erat vehementior[p]. [Alii aliter:] *Inſtrumentis roboris Jehovæ*, Pi. id eſt, concinentibus potentiam Jehovæ[q]. *Inſtrumentis potentiam Dei*, ſub. vel, *canebant*, Ti. vel, *magnificabant*, M.

22. *Locutus eſt—ad cor*, &c.] i. e. Benignè ac blandè[r]. Vide Gen. 34. 3†. Eſa. 40. 2. Oſ. 2. 14[t]. ¶ *Qui habebant intelligentiam*, &c. הַמַּשְׂכִּילִים שֵׂכֶל טוֹב לַיהוָה]

[a] Lt. [b] V. [c] Q. in Ma. [d] Pi. † Ma. [f] V. [g] Pi. [h] V. [i] V ſim. Oſ. [k] Pi. [l] Jun. [m] Ma poſt Caj. in Lt. [n] He. in Mar. [o] V. [p] V. [q] Pi. et JT. [r] G. ſim. Pi. V. † Pi. [t] V.

at non quicunque [illegible]

23. *Ut celebrarent*, לַעֲשׂוֹת] *Ut facerent*, P. V. ſub. *celebritatem*, V. ſim. Pi. Vide an hîc *facere* ſit *ſacrificare*[b]. ¶ *Alios dies ſeptem*] Ad quos Legis præſcripto non tenebantur[c]. Non ut ordinationem Dei de Paſchate mutarent, ſed quia tot annis Paſcha non fuerat celebratum; & ut Iſraelitæ diutiùs Jeroſolymis detinerentur, ut per prædicationem verbi Dei meliùs informarentur, & in vera Religione confirmarentur[d].

24. *Rex præbuerat multitudini mille tauros*, &c.] Ut mactarentur, &c. Horum pars Deo cedebat, pars ſacerdotibus: quod reliquum erat, id totum diſtribuebatur in multitudinem, ut lauta etiam convivia celebrarent. Ità conſultum erat peregrinis Iſraelitis, ut feſto vacare poſſent †. ¶ *Sanctificata eſt*, &c.] Heb. *ſanctificaverunt ſe ſacerdotes* לָרֹב, *in multitudine*; ut ſcilicet ſatis eſſe poſſent ad immolandas victimas[f].

25. *Proſelytorum quoque*] Heb. *& peregrini*, Pi. JT. Ma. nempe circumciſi: nam aliis fas non erat Paſcha edere, Exod. 12. 48[g].

27. *Sacerdotes atque Levitæ benedicentes populo*] Formulam habes Num. 6. 24. ex qua non videtur jus fuiſſe Levitis ut populo benedicerent[h]. Id erat ſacerdotum[i]. Dicuntur ergò benedixiſſe, vel, quia cum ſacerdotibus populo benedicentibus orârunt; vel, quia muſico cantu, ut ſolet, chorus aliquid cecinerunt, quo & ipſi populo bene precati ſunt[k]. Sacerdotes [benedicebant] extenſâ manu, verbis ſolennibus, Levitæ autem accinendo fauſta omina[l]. *Benedicentes*, id eſt, precantes illis à Deo, ut agnitionem ſui in iis adaugeret, & omnia beneficia donaret[m]. ¶ *Exaudita eſt vox eorum*] Heb. *& auditum eſt in voce eorum*, Mar. *Exaudivit*, &c. ſub. *Jehovah*, V. ¶ *In habitaculum ſanctum cæli*] Vel, *in cælum*: Appoſitio. Cœlum nempe ſummum[n].

[a] Pi. [b] Mr. [c] Me. [d] Oſ. † Oſ. [f] V. [g] Pi. [h] Me. [i] E. [k] Me. [l] G. [m] O. [n] Pi.

CAP. XXXI.

1. SED *& de Ephraim quoque & Manaſſe*] Heb. *& in Ephraim*, &c. Ma. In regno Oſeæ, idque ſine ejus conſenſu. Sed heroicum hoc erat factum, ideóque non imitandum[a]. Extra loca ſuæ ditionis idola frangendi legem non habebant, ut notant & Hebræi & Auguſtinus ad Deut. 7. & 12[b]. *In Ephraim*, &c. ergò intellige, in illis oppidis quæ Reges Juda per bella ſibi acquiſiverant[c]. Vide ſuprà 13. 19. & 15. 8.

Vel,

[a] Oſ. [b] G. [c] G. et Jun. Ma.

rei firmè incumberent, neque distraherentur alimenti quærendi causâ [p].

5. *Quod cùm percrebuisset*, &c. וְכִפְרֹץ הַדָּבָר] *Cùm multiplicata esset res ista*, P. sim. Mo. nempe oblatio facta ab Hierosolymitanis [q]. [Al. aliter:] *Et cùm innotuisset (divulgatum esset*, Ti. Strig. sim. Ca. *erupit*, JT.) *verbum regis*, M. id est, mandatum, Pi. *Cùm longum sermonem habuisset ad Israelitas*, Sy. sim. Ar. *Cùm multiplicatus esset sermo iste*, V. ¶ *Mellis quoque*] Licèt de melle non posset fieri oblatio, quæ vel tota, vel secundùm partem, cremaretur super Altare, ut habetur Levit. 2. tamen indè debebant dari primitiæ sacerdotibus [r]. At plerique hîc *mel* metaphoricè capiunt †, pro dulcibus fructibus, quales sunt dactyli, ficus, &c [s]. Vertunt, *ac palmæ*, ità JT. seu *dactylorum*, Jun. Ma. A dulcedine sic dicuntur [t]. Ità Hebræi omnes exponunt: nam primitiarum mellis nusquam in Lege fit mentio; & primitiæ ac decimæ tantùm imperantur ex fructibus terræ & animantibus; denique, vox ipsa Hebræa utrumque significat: ex quo factum ut Scenitæ Arabes palmam optimam *dabusam* appellant, q. d. mellitam, teste Jubâ in Plin. Nat. hist. 13. 4 [u]. Verba Plinii sunt; *Judæa—inclyta est palmis*. Et post multa; *Dos his præcipua succo pingui, lactentibus, quodam vini sapore in melle prædulci*. Hanc interpretationem amplectuntur Pagn. Marin. Schindl. Buxtorf [y]. *Vinum ex palmarum fructibus exprimunt, mella etiam ex eisdem arboribus decerpunt*, ait Philostratus Apollon. a [z].

6. *Decimas sanctorum quæ voverant*] Heb. *& decimam sanctitatum sanctificatarum*, &c. Ma. T. &c. sim. Mar. V. Os. *& decimas sacras*, (malim, *rerum sacrarum*, Pi.) id est, *sacratas*, JT. Verto, *consecratarum*, Pi. ¶ *Fecerunt acervos plurimos*] Ità V. Heb. *& dederunt (posuerunt*, P. sim. JT.) *acervos acervos*, Mo. V. o'. *acervos plures*, Ti. vel *singulos*, M. vel *diversos*, Strig.

7. *Cœperunt acervorum jacere fundamenta*; sim. JT. הֵחֵלּוּ הָעֲרֵמוֹת לִיסוֹד] *Cœperunt acervos (acervos illos*, P. Pi.) *fundare*, Mo. Pi. vel, *acervi fundari*, o'. vel, *dare acervos*, M. Ti. *ut fundamenta jacerent*, Ti. *veluti fundamentum jacientes*, M. *Jecerunt prima fundamenta acervorum illorum*; i. e. cœperunt facere illos acervos decimarum in victum sacerdotum & Levitarum [a].

8. *Viderunt acervos*, &c.] Adeò illos incitabant Regis admonitio & exemplum [b]. ¶ *Et benedixerunt Domino ac populo Israel*] Jehovam quidem laudantes, populo verò bene precantes [c]. Verbum enim *benedicendi* ambiguum est, prout refertur ad diversa objecta [d].

9. *Cur ità jacerent acervi*] Nec annona illa seponeretur, sed quasi negligeretur, & in custodia [videtur legendum, *incustodita*] jaceret †.

10. *Azarias*] Qui & *Zadoc*, 1 Par. 6. 12 [f]. ¶ *Ex quo cœperunt offerri*, &c. מֵהָחֵל הַתְּרוּמָה לָבִיא וגו'] *Ex quo cœperunt*, sive *cœpit*, (Heb. *ab incipiendo*, Mo.) *mansit*, M. sim. Ti. *Ideo hic cumulus relictus est*, Strig. *Ità ut quod superest sit multitudo hæc*, JT. Pi. vel, *hæc magna abundantia*, scil. quæ hic adest, Belg. Vocula אֶת redundat propter ה præfixum in הֶהָמוֹן. Si ה illud abfuisset, το אֶת notâsset articulum accusat. casûs pendentem à verbo conjugato subintellecto, sic; *Et reliquum factum est ab iis qui reliquam fecerant multitudinem istam*. Sed hâc ellipsi neglectâ articulus אֶת servit nominativo, ut hic, *Et reliqua facta est multitudo ista*. Hujusce syntaxis exempla vide Num. 26. 55. Jer. 35. 14. & 38. 4 [n]. Notanda est hîc singularis Dei benedictio [o]. Contrarium notavit Symmachus Legat. *Sequuta est hoc factum fames publica, & spem provinciarum omnium messis ægra decepit. Non sunt hæc vitia terrarum; nihil imputamus astris; nec rubigo segetibus obfuit, nec avena fruges necavit: sacrilegio annus exaruit. Necesse enim fuit perire omnibus quod religionibus negabatur* [p].

11. *Ut præpararent horrea*, לְשָׁכוֹת] *Cellas*, Mo. Sy. JT. *cameras*, M. sim. Mar. *pastophoria*, o'. Novas cellas addi jussit ad eas quas struxerat Salomon [q]. [Al. aliter,] Non nova constituit, sed vetera mundavit, &c [r].

12. *Fideliter*, בֶּאֱמוּנָה] Ad verb. *in veritate*, vel *cum fide*, V. ¶ *Præfectus eorum*] Gazophylacas Templi nominat majoris ac minoris gradûs †. ¶ *Secundus*] i. e. Secundæ dignitatis ab illo; h. e. vicarius [t].

13. *Præpositi*] Curatores, rationes accepti & expensi cimeliarchis reddentes [v]. ¶ *Sub manibus Chononiæ*, מִיַּד וגו'] *De*, vel *à*, *manu*, &c. P. Mo. JT. *sub manu*, &c. Sy. Ar. P. *per Cononiam*, o'. M. Ti. *Ex manu*, i. e. ab eo erant præpositi & à fratre ejus *. ¶ *Ex imperio Ezechiæ*; sim. V. Sy. Ar. P. Ti. Mo. בְּמִפְקַד וגו'] *In præfectura*, M. *institutione*, JT. *In visitatione, inspectione, regis*, ut suprema omnium ratio Ezechiæ Regi redderetur [x]. *Sicut ordinavit rex*, o'. Regiæ curæ pars est efficere ut Deo dicata rectè administrentur. Vide 2 Reg. 22 [y]. ¶ *Pontifex*, &c.] Heb. *ducis domûs Dei*, V. ex P. Hunc v. 10. appellavit Sacerdotem summum [a].

14. *Præpositus iis quæ sponte*, &c. עַל נִדְבוֹת וגו'] *Super spontè oblata Deo*, P. Ad verb. *super liberalitates*, &c. V. vel, *spontaneitates*, Pi. ¶ *Primitiisque*, &c. לָתֵת תְּרוּמַת וגו'] *Ad dandum*, sive *ut daret, elevationem Domino*, &c. vel, *primitias Domini*, o'. P. Mar. *Ut distribueret oblationem*, vel *oblationes, Domini*, &c. JT. Pi. Ang. sim. Ca. Juxta hæc non erat ad servandum dona præpositus, sed ad dandum, sanè pauperibus & aliis sacerdotibus [a]. *Ad suppeditandum oblationem elevatam*, &c. Gal. *Ut daret levandam*, &c. i. e. ut de spontaneis oblationibus depromeret similam, oleum, thus, &c. ad oblationes [b]. [Alii aliter vertunt:] Et [intellige *præfectus erat*] *super separata dona*

[p] Ma. et Jun. sim. Pi. E. L. [q] T. sim. Mar. [r] L. † Ma. [s] Ità He. in L. [t] Ma. [u] Jun. [y] Ma. [z] Jun. [a] V. [b] Os. [c] Pi. sim. V. [d] Pi. † Me. [f] Ma. et Jun.

[n] Pi. [o] Os. [p] Gl. [q] G. et o'. [r] Me. † G. [t] V. [v] Jun. * Ma. [x] Ma. [y] G. [a] V. [a] Mas. [b] Os.

quam progeniei eorum in masculis, &c. P. Exceptis illis quos recensuerat in masculis, M. Prater generis ipsorum mares, &c. JT. Praterea & masculis (datæ sunt partes, seu alimenta) qui reputabantur inter eos (sacerdotes & Levitas) qui (masculi) erant trium annorum, &c[l]. Præter recenseri eorum per genealogiam secundùm mares. Sensus est; Non solùm sacerdotibus distribuerunt, &c. sed etiam liberis eorum masculis. Ità vox מִלְּבַד præter accipitur inclusivè. Sic Lev. 23. 38. Num. 28. 23, 31. At exclusivè accipitur Gen. 46. 26[m]. Hic locus sic ex Hebræo vertendus, inverso paulùm ordine; Rem diei in die suo, (i. e. portionem quotidianam,) omni ingredienti domum, præter progeniem eorum in maribus (i. e. sexûs masculini) ab eo qui natus erat 3 annos, &c[n]. Alii, Præter id quod debebatur masculo cuilibet, Sy. Et ut darent masculis, Ar. ¶ Cunctis (sub. inquam, Os.) qui ingrediebantur templum] Hinc constat pueros etiam triennes fuisse adductos ad Templum, ut cultum Dei addiscerent, & iis aliquid subsidii dabatur[o]. ¶ Et quicquid per singulos dies conducebat in ministerio] Heb. rem diei in die suo, V. Mar. (id est, portionem quotidianam, V. sim. Mar. datam pueris, Mar.) ad, vel in, (vel propter, V.) ministerium eorum, Mar. V. [Alii referunt ad τὸ ingredientibus templum,] ad officium diurnum (Heb. rem diei in die suo, Jun.) pro ministerio eorum, JT. Quisque suo die [nempe ingrediebatur, &c.] ad ministerium, &c. Os. ¶ Juxta divisiones suas] i. e. Per familias alimenta tribuebant[p].

17. Sacerdotibus per familias, &c. וְאֵת הִתְיַחֵשׂ הַכֹּהֲנִים וגו׳] Et genealogizare (i. e. descriptio, Mar.) sacerdotum, &c. Mo. Mar. Infinitivum pro nomine, Q. in Ma. Hæc distributio sacerdotum secundùm domus, &c. ο΄. Ut darent, inquam, progeniei, sive successioni, sacerdotum, P. M. sim. Ca. Belg. Et his qui inter sacerdotes reputati erant, Ti. sim. Os. Dabantur his alimenta de publico[q]. ¶ A vigesimo anno] Vult sacerdotes, quibus major portio dabatur, à viginti annis describi[r].

18. Universæque multitudini] Heb. & ad genealogizare, Mar. vel, recensioni per genealogiam, Pi. etiam generi ipsorum, JT. Subaudiunt semper verbum darent, vel distribuerent †. ¶ Tam uxoribus quàm liberis] Ministris ergò ità prospiciendum est de victu, nè uxores & liberi eorum fame contabescant[s]. ¶ Fideliter tibi de his quæ sanctificata fuerant præbebantur, כִּי בֶאֱמוּנָתָם יִתְקַדְּשׁוּ קֹדֶשׁ] Nam fide, vel in fide, illorum sanctificabant se sanctitate, vel in sanctitate, P. Mo. Mar. Gal. V. i. e. ab illis dependebant[v]. Putabant sibi & familiæ suæ non defutura alimenta: ideo sacris ministeriis se addicebant[x]. Quia fideliter sanctificabant sanctificata; i. e. Israelitæ liberaliter dabant quæ vo-

[l] Os. [m] Pi. [n] V. [o] Os. [p] Mar. [q] Os. [r] Mar. † Ma. [s] Os. [v] V. [x] Mar.

hæc & veritatem hanc, ο΄. Post illa gesta & fidem illam, Ti. Mar. Postquam hæc fideliter sunt gesta, M. Post res istas & firmam constitutionem earum, JT. Pi. vel, & æquitatem quam præstiterat Ezecias, Sy. diligentissimè repurgando Religionem[b]. אֱמֶת & verit. & probit. ac justitiæ rectitudinem significat[c]. ¶ Volens eas capere, וַיֹּאמֶר לְבִקְעָם אֵלָיו] Et dixit (cogitavit, V. sic JT. vel constituit, M. Ti. V.) rapi eas, ο΄. se perrupturum eas sibi, P. V. sim. Mo. i. e. capere sibi, perruptis muris[d]: obtinere pro se, M. abruptas sibi vendicare, Ti. Heb. diffindere illas ad se, pro, diffindere illas à Juda, & adjungere sibi, Pi. sim. JT. Ellipsis verbi relati †. Brevitatis causâ unum quandoque verbum pro duobus ponitur, per metalepsin vel synthesin. Sic Gen. 12. 15. וַתֻּקַּח, & capta est (i. e. capta perducta est) in Pharaonis domum. Ità לָקַח accipitur Gen. 15. 9, 10. Exod. 18. 2. & 25. 2. & 27. 20. Num. 19. 2. Esther. 2. 16. Item Gen. 43. 33. וַיִּתְמְהוּ, & mirati sunt (h. e. mirantes respexerunt) alter ad alterum. Ibid. v. 34. וַיִּשָּׂא, & accepit (pro, accipiens misit) fercula ad eos. Ità לָקַח accipitur Exod. c. 18. v. 12. & 25. 2. & 27. 20. Item Exod. cap. 23. v. 18. Non mactabis (i. e. mactando fundes) sanguinem sacrificii mei cum fermentato. Item Ezræ 2. 62. וַיְגֹאֲלוּ, & polluti sunt (i. e. ut polluti abstenti sunt) à sacerdotio[f].

2. Et—belli impetum verti, &c.] Heb. & faciem ejus esse ad pugnandum (vel, ad bellum, P. sub. inferendum, V.) contra Jerusalem, Os. Et quòd facies ejus directa (vel obversa, JT.) esset contra Jer. Pi.

3. Ut obturarent capita fontium] Ea operiendo, & aliorsum per occultos canales derivando[g]. Ut scaturigines contegerent, atque occultarent asseribus & injectâ desuper terrâ; adeóque exercitum ejus siti ab urbe depellerent. Nam in Judæa erat aquæ penuria[h].

4. Obturaverunt, &c.] Hosti aquarum usum eripere, inter belli artes ponitur[i]. ¶ Et rivum qui fluebat in medio terræ] Id est, regionis[k]. Heb. torrentem inundantem, &c. Ma. JT. vel, exundantem, Pi. Intelligit torrentem Cedron[l]. Torrentem, seu fontem, Gihon[m], ut infrà vocatur v. 30. Qui putatur idem esse cum Siloe, & alluit rupem in qua sita est Hierosolyma, & latè per vicinam regionem quaquaversus excurrebat. Ezecias ad fundamenta illius rupis amplam effodit piscinam, quæ præterfluentem aquam contineret. Deinde perfodit eandem rupem, & per eam derivavit aquam in puteos, quos ad obsessorum usus intra urbem effoderat[n].

5. Et exstruxit turres desuper, וַיַּעַל עַל הַמִּגְדָּלוֹת] Et ascendere fecit super turres, Mo. Mar. V. sub. medelam, V. id est, turres dirutas instauravit[o]. Quem (scil. murum] perduxit (Hebr. & ascendere fecit illum, Pi.) usque

[b] Os. sim. Me. [c] Me. [d] V. † Pi. [f] Glass. gram. pag. 530. [g] Me. [h] Os. [i] G. sim. Mar. [k] Mar. [l] Me. [m] T. Ma. Jun. [n] T. [o] V. sim. P.

† V. sim. Divinum & exercitus Angelorum †.

Os. 10. *Sedetis obsessi in Jerusalem?* יֹשְׁבִים בְּמָצוֹר בִּירוּשָׁ׳] *Et sedentes* (vel, *manetis*, P. *sedebitis*, *o'.*) *in obsidione in Jerus.?* Mo. *Quòd clausi* (vel, *in carcere*, Sy.) *desidetis in Jerus.?* Ar. *quòd desidetis*, vel *manetis*, *in munitione in urbe Hierosolyma?* Pi. sim. JT. *babitantes intra obsessam Jerus.?* M. sim. Ti. Strig. Belg. q. d. Qui
f Os. metu Regis mei non audetis portam urbis egredi [f].

11. *Num Ezechias decipit vos*, &c?] *Annon decipit vos?* Mar. ex *o'.* Os. הֵסִית sign. & *persuadere*, & *per-*
g V. *suadendo imponere* [g]. *Annon incitat vos?* JT.

12. *Qui destruxit excelsa illius*] Sub. *Dei, cui innitimini.* Utitur hîc Sennacherib falsis pro veris, ut probet quod vult. Neque enim sustulerat altaria Dei, sed
h V. tantùm idolorum [h]. ¶ *Coram altari uno*, &c.] q. d. Majestatem Dei coegit in unum angustum & obscurum angulum, cùm priùs in omnibus regni partibus eum colueritis. Ergò Deus vester iratus est, nec *vult* vos
i Os. adjuvare. Sed nec *potest*, ut facilè probabo [i].

15. *Non vos decipiat*, &c.] *Nè seducat vos*, JT. Pi. Nè committite ut seducat vos: Meton. efficientis. Ex actione intelligitur hîc passio, tanquam effectus actio-
k Pi. nis [k]. ¶ *Nec Deus vester*, אַף כִּי וגו׳] *Quantò magis Dii vestri non eripient?* P. JT. Ad verb. *Etiam quod Dii vestri non eripient.* Sensus est, Ergò etiam probabile
l Pi. est quòd Dii vestri non eripient [l].

17. *Et locutus est adversùs eum*, וְלֵאמֹר עָלָיו לֵאמֹר] *Et dicendo contra eum, dicendo*, Mo. *& dixit de eo, dicens*, *o'.* *loquendo contra eum ad hunc modum*, P. *locutúsque est contra eum, dicens*, M. Ti. *& ad obloquendum ei, dicendo*, JT. Glass. Simplicia verba interdum habent significationem compositorum; ut אָמַר sign. & *loqui*, &
m Glass. gram. pag. 226. *obloqui* [m].

n Mar. 18. *Ut terreret eos*, &c.] Territi facilè vincuntur [n]. *Ad turbandum eos*, &c. JT. i. e. Ut turbatis animis,
o Jun. rixas inter oppidanos concitaret [o].

21. *Et principem exercitûs*, &c.] Heb. *& principem in castris*, &c. JT. Pi. Ma. Sed quibus? Illísne qui obsidebant Hierosl. ut suadet v. 18? an illis qui obsidebant Lachisam, ut percipitur ex v. 9? (quia ibi erant *domini* & *principes*, qui hîc *casi* dicuntur) an denique utrisque? Mihi postremum hoc maximè probabile vi-
p Pi. detur [p]. ¶ *Filii*, &c. וּמִיצִיאֵי מֵעָיו וגו׳] *Et egressi de visceribus ejus*, P. Mar. JT. Pi. &c. Heb. *exitus*, sive *egres-*
q Pi. *siones*, *viscerum ejus*; id est, filii ejus [q].

22. *Et præstitit eis quietem per circuitum*; sim. *o'.* וַיְנַהֲלֵם מִסָּבִיב] *Et deduxit eos à circuitu*, P. Mo. Mar.
r Mar. V. Scil. hostes à finibus arcuit [r]. Ità deducendo servavit eos, ut non timerent sibi ab iis qui erant in cir-
†V. sim. Os. cuitu suo †. *Deducebat eos* liberatos *undiquaque*, JT.
t Jun. i. e. Agebat & moderabatur [t], sicut pastor oves: i. e. De-
v Pi. fendebat eos [v]. *Tutatus est eos circumquaque*, Ti. sim.

Babyloniorum, eò quòd ipse sub idem tempus regnum Assyriorum occupaverit [g]. [Memoriâ tenendum, quod suprà ex nonnullis notatum, rebus Assyriorum ingenti illâ strage, cap. præc. memoratâ, & Regis morte eam sequente, fractis atque accisis, Regem Babyloniæ eâ occasione statim arreptâ Assyrios quodammodo in suam ditionem redegisse. Al. aliter:] Verisimile est Esarhaddonem, qui Sennacheribo successit in monarchia Assyriorum, offensum hâc Merodach-Baladanis familiaritate cum Hezechia, Babylonem aggressum esse atque cepisse: Esa. 23. 13 *. [Utrovis modo sarta tecta erit veritas hujus narrationis. Nec mirum si res hujusmodi in obscuro lateant, deperditis ferè omnibus istorum temporum & negotiorum monumentis.] Porrò, Regem *Syriæ*, pro *Assyriæ*; & *Assyriæ*, pro *Babyloniæ*. Dicit Curtius, *Syriæ Regem Babyloniæ regnantem hoc opus molitum*, &c. Sic h. l. & Isa. 14. 25. Vide Strab. initio lib. 16. Jos. Scaliger. ad fragm. Berosi [h]. ¶ *Ceperunt*; Heb. *ceperunt* בַּחֹחִים] *Compedibus*, P. Ti. ità Mo. M. i. e. Captum constrinxerunt compedibus [i]. *Vinculis*, o'. *In spinis quibusdam*,] T. Pi. i. e. inter vepres quosdam in quibus latitabat. Vide 1 Sam. cap. 13. v. 6 [k].

12. *Postquam coangustatus est*, כְּהָצֵר לוֹ] Ad verb. *secundùm angustiam illi*, V. *cùm angustiis affectus esset*, P. *Cùm angustiâ afficeret eum*, sub. *Jehova*, ex membro sequente, Pi.

13. *Et exaudivit*, וַיֵּעָתֶר לוֹ] *Et exorabilis* (vel *exoratus*, JT. Pi. vel *exauditus*, V.) *fuit ei*, P. ¶ *Quod Dominus ipse esset Deus*] Solus colendus, qui solus eripere posset in ipsum sperantes [l].

14. *Ædificavit*, &c.] i. e. Absolvit ædificationem quam inceperat Hiskijas, suprà 32. 5 [m]. ¶ *Ad occidentem*, &c.] Ità Pi. JT. ה enim [in מַעֲרָבָה] est locale, Pi. ¶ *Ab introitu portæ piscium*] Per quam ex Joppe Jerosolymæ inferebantur pisces, & in vicinia vendebantur [n]. ¶ *Per circuitum usque ad Ophel*; sim. M. וְסָבַב לָעֹפֶל] *Quem circumduxit clivo*, JT. Pi. Vide suprà 27. 3 [o]. *Et circuivit ad locum altum*, Mo. *Et circumdedit Ophel*, sub. *muro*, P. V. Plena locutio est suprà 14. 7. *Et circumducamus muros*, &c [p]. ¶ *Et exaltavit illum*] Sub. *murum*. Relativum sine antecedente [q].

15. *Et abstulit deos*, &c.] Dici de eo poterat, Ὁ τρώσας καὶ ἰάσεται, (*Idem curabit vulnus qui inflixit* [r].)

17. *Attamen populus immolabat*, &c.] *Pauca tamen suberant priscæ vestigia fraudis* †.

18. *In sermonibus regum Israel*] In 2 Reg. 21 [s]. Verùm ibi de pœnitentia vel oratione Manassis nulla mentio [t]. Erat ergò alius liber, qui in captivitate Babylonica periit [u].

[g] T. [*] Li. [h] Ga. [i] V. in Tig. not. [k] Jun. sim. Pi. BA. 1. pag. 764. [l] Os. [m] Pi. [n] Me et T. [o] Jun. [p] V. [q] V. [r] G. † G. [s] Jun. [t] E. [u] E. sim. M.

CAP. XXXIV.

1. OCto annorum] Idem hujus capitis argumentum cum 2 Reg. 22. & 23 [a].

3. *Octavo anno regni*] i. e. Cùm annorum esset 16 puer [b]; i. e. adolescens jam regiæ administrationis factus compos: nam tutela durabat ad finem anni 13 [c]. Simulatque ad regni gubernationem liberiorem pervenit [d]. ¶ *Et duodecimo anno*] Cùm jam ad 20. ætatis annum pervenisset, & plus auctoritatis esset consecutus †. ¶ *Mundavit*] Heb. *mundare cæpit*. Nam anno 18. perfecit, v. 8 [f].

4. *Destruxerunt coram eo*] Ipso præsente & spectante [g], & jubente [h]. ¶ *Et simulacra*; ità P. Ti. M. facta in honorem Solis [i]: הַחַמָּנִים] *Apricationes*, Mo. *subdiales statuas*, JT. Pi. Heb. *insolatas*, sive *adustas*, Pi. *Solis imagines*, Belg. sim. Mar. ¶ *Quæ superposita fuerint*, אֲשֶׁר לְמַעְלָה מֵעֲלֵיהֶם] *Quæ erant super eis*, P. *quæ imposita*, vel *superposita*, *erant eis*, JT. Pi. V. Ca. nempe altaribus, V. Heb. *quæ super ab eis*, Jun. vel, *quæ sursum versùs desuper eis erant*, Pi. sim. Belg. *quæ in sublime desuper eis*, Mo. Mar. *quæ superiori ætate super illa fuerint*, Ti. לְמַעְלָה ad tempus, non locum, refert [k]. *Quæ in majori honore quàm illa fuerunt*, M.

5. *Ossa sacerdotum*] Scilicet mactatorum, ex collat. 1 Reg. 13. 3. aliàs 2. Vide & 18. 46 [l]. ¶ *Combussit in altaribus*] 1. Ut contactu cadaverum altaria contaminarentur [m]. 2. Ut per ea punirentur per quæ peccârant [n].

6. *Sed & in urbibus Manasse & Ephraim*, &c.] De illis loquitur quæ reguo Jehudæ, seu bello, seu spontè, accesserant, ut suprà 31. 1 [o]. Finitimæ hæ erant Tribus, & fortè in eas juris aliquid Josias habuit [p]. Nihil veritus est vel Regem Israelis, is enim antea cum suis in captivitatem abductus est [q]; vel Regem Babyloniæ, qui tunc Israelis possessionem occupabat [r]. Vide suprà 31. 1 †. ¶ *Cuncta subvertit*, בְּחַרְבֹתֵיהֶם סָבִיב] [Variè reddunt.] *In desolatis locis*, sive *desertis*, *suis*, sive *eorum*, *undiquaque*, sive *circumquaque*, Mo. Ti. Os. M. Ca. Huic versioni favet vox *circumquaque* [s]. Sensus est, Ubicunque in desertis erant luci, &c [t]. Pro חַרְבוֹת hi legerunt חֳרָבוֹת. Sed non est probabile in desertis fuisse instrumenta idololatriæ, quin potiùs ad illam deligebant lucos & arbores virentes. Vide 1 Reg. 14. 23 [u]. *E locis eorum in circuitu*, o'. *in plateis eorum*, &c. Sy. [Videtur, per transpositionem literarum ח & ר,

[a] Jun. [b] G. Os. &c. [c] G. [d] Ma. et Jun. † G. [f] T. [g] Pi. [h] Pi. Os. [i] V. [k] Ma. [l] Pi. [m] T. et V. sim. Mar. [n] Os. [o] E. [p] Ma. et Jun. [q] Ma. [r] Os. [s] Me. † G. [t] Pi. [u] Os. [x] Pi.

vitæ custodes [הַסַּף] *Liminis*, vel *vestibuli*, P. JT. Pi. M. Ti. ο'. vel *vasorum*, V. ex He. סַף *pelvim, craterem*, sive

f Pi. *phialam*, sign[f]. *Custodes abaci*, Mo. ¶ *De Manasse & Ephraim*, &c.] Hi enim omnes, cùm ad Templum ventitarent, solebant ferè nummos afferre, ad con-

g Os. servationem ministerii[g]. ¶ *Et habitatoribus Jerusalem*] Heb. *Et* (pro, *nam*, Mar.) *reversi sunt Hierosolymam*; q.d. Postquam ab Israel congregaverant pecuniam, idem fecerunt à Juda & Benjamin reversi Hierosolymam, scilic. qui pecuniam exigebant

h Mar. Levitæ[h].

10. *Ut instaurarent templum*, &c. [לִבְדּוֹק וגו'] *Ad instaurandum*, &c. Mo. *Ut resarcirent*, M. sic Ca. P. sub. *ruinas*, P. *Ad rimandum*, vel *examinandum*, viz. quibus

i Q. in Belg. in locis instauranda domus esset[i]. *Ad curandum labem*, JT. Pi.

11. *Ut emerent lapides de lapicidinis*, [אַבְנֵי מַחְצֵב] *Lapides excisionis*, vel *excisos*, Mo. P. Mar. Ma. vel *caesos*, JT. Heb. *caesionis*, id est, caedendos atque dolan-

k Pi. dos[k]. *Saxa quadrata*, Ca. *Lapides τετράποδας*, *quatuor*

l Mar. *pedum*, ο'. legendum τετραπλεύρους, i. e. *quatuor laterum*[l]. ¶ *Et ligna ad commissuras*] Ità P. Mo. V. i. e. ad ea quæ fiunt commissis lignis atque compositis, q.d. Ad

m V. opera lignea tradiderunt ligna[m]. ¶ [וְעֵצִים לַמְחַבְּרוֹת] *Et ligna ad compages*, Ti. vel *juncturas*, M. vel *catenationes*, JT. Pi. Trabes quibus parietes conjunguntur, & quasi consociantur: nam vox Hebraica societatem

n Pi. notat[n]. Ad tigna, quibus incastratis cellæ Levita-

o Jun. rum cohærebant[o]. *Ligna dedolata*, Strig. ¶ *Et ad contignationem domorum*; sim. Mo. P. [וּלְקָרוֹת וגו'] *Et ad contabulandum domos*, JT. scil. sive sacerdotum, quæ Templo appendebant; sive Levitarum, quæ a-

p Jun. trio[p]. *Et ad compingendas domos*, V. *& protigna*, &c. M. *& axes*, &c. Ti. *pro trabibus ædium*, Strig.

12. *Fideliter faciebant*] Ità ut non tenerentur red-

q Pi. dere rationem pecuniæ acceptæ & expensæ[q]. ¶ *Erant præpositi operantium*] Heb. *Et super eos præpositi, Jachath*, &c. Ma. Pi. *Nempe præpositi illis*, sub. *opificibus*, JT. Mallem subaudiri, curatoribus operis, quo-

r Pi. rum proximè facta est mentio[r]. ¶ *Qui urgebant opus*; [sim. omnes;] [לְנַצֵּחַ] *Ad vincendum*, Mo. *Ad urgendum*, LXX. Complut. Pi. sub. *opus*, Pi. nempe apud curatores operis, Pi. *Ad docendum*, vel *instruendum, eos*, He. in Mar. Itaque ii viri erant constituti ut

* Mar. architecti, ut fabros dirigerent*. ¶ *Levitæ scientes organis canere*] Heb. *Et Levitæ illi*, (i. e. quod attinet ad illos,) *omnis erat peritus in instrumentis cantùs*, Pi. nempe *pulsandis*, sive *tractandis*, Pi. sim. V. *Quisque doctor*, &c. JT. Malim, *peritus*. Nam verb. [מֵבִין] sæpius intransitivè accipitur, pro *intelligere*, vel *peritum*

s Pi. *esse*[s]. Sed quorsum hic cantores & organa? Fortè ut latomi musicâ deliniti diligentiam excitarent. Aut erant operi præfecti Levitæ non omnes, sed qui orga-

t Mar. na pulsabant[t]. Vel sensus est, q. d. Præerant operi-

positi erant *omnibus facientibus opus in unoquoque ministerio*) *præerant ex Levitis scribæ, & moderatores, & janitores*, Pi.

15. *Librum Legis inveni*] Hinc ad v. 33. explicata vide ad 2 Reg. 22. 8, &c. & 23. 1, 2, 3[a]. a Ma.

16. *Nunciavit ei*] Heb. *& retulit adhuc regi verbum*, V. sive *rem*, P. nempe, quid egissent de negotio illis commisso[b]. b V.

17. *Argentum conflaverunt*] Ità M. P. Mo. Ti. sim. JT. [Non placet hæc versio Pi.] Certè præposterum fuisset, hanc pecuniam conflare in hunc finem, ut ad diversos usus erogaretur: quum potiùs contrarium fuisset faciendum, ut scil. una aliqua grandis massa argenti in complura frusta divideretur. ¶ [וַיַּתִּיכוּ וגו'] Vertunt, *Nam comportârunt pecuniam*, &c. Pi. Os. Sicut qui conflant argentum ex compluribus massis unam massam efficiunt; ità qui comportant nummos ex pluribus nummis acervum efficiunt[c]. *Infumunt*, c Pi. vel *impendunt*, &c. Sy. Ar. *Fuderunt*, V. *Curant fundendum*, Q. in V. *Et in unum locum effuderunt*, Strig. *Accumulârunt*, &c. vel *Signârunt*, Gal.

21. *Furor Domini stillavit super nos*; ità P. Mo. [נִתְּכָה בָנוּ] *Accensus est in nobis*, ο'. *Effusa est* (*effundetur*, Pi.) *in nos*, JT. [nempe *ira*, &c.] *Conflatus est* (vel *liquefactus*, V.) *contra nos*, M. Ti. V.

22. *Et hi*, &c. [וַאֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ וגו'] *Et qui regis*, Mo. P. sub. *erant*, P. JT. nempe ministri, Pi. *Et hi quos* signaverat *rex*, M. *& quibus dixit rex*, ο'. *quos rex misit*, Sy. ¶ *Ad Oldam prophetidem, uxorem Sellum*, &c.] Matrimonium ergò tam sanctum vitæ genus est, ut non modò quis in eo salvari, sed excellentibus etiam donis Spiritûs Sancti fulgere, queat[d]. ¶ *Filii Hasra custodis vestium*] Sub. *sacerdotalium*, V. ità Pi. vel, d Os. ut alii, *regiarum*, V. ¶ *Habitabat in Jerusalem in Secunda*] i. e. In loco secundæ dignitatis à Templo*. * V. Sic vocabatur pars urbis intra murum & antemurale[f]. ¶ [בַּמִּשְׁנֶה] *In parte secunda ab eo*, JT. nempe f Hi. & à Rege; i. e. à regia. Ità Hierosolyma distribuitur in He. in tres partes: quarum prima est civitas Davidis in Mar. monte Tsijon, ubi erat regia; secunda proxima ab illa in monte Morijah, ubi erat Templum; tertia extima[g]. *In domo doctrinæ*, P. vel *disciplinæ*, V. Vide g Pi. ad 2 Reg. 22. 14[h]. ¶ *Loquuti sunt ei verba*, &c. h V. [כָּזֹאת] *Juxta hoc*, Mo. ο'. quod scil. jusserat Rex, Pi. sim. Sy. Ar.

25. *Ut—me provocarent*, &c. [לְמַעַן] Propriè notat causam finalem, seu propositum agendi; hîc eventum[i]. i Pi.

26. *Quoniam audisti verba*, [הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ] *Verba quæ audisti*, P. Mo. ο'. M. sub. *mea sunt*, M. *Tu qui audisti verba illa*, JT. At supplementum in contortam hîc syntaxin parit[k]. *Quod sermones quos au-* k Pi. *disti*, Sy. sim. Ca. *De verbis istis*, &c. Pi. Strig. nempe, de exsecrationibus Legis, &c. de his enim Deum

 consuluerat,

3. *LEvitis quoque, ad quorum eruditionem omnis Iſrael ſanctificabatur*, &c. i. e. mundabatur curâ ſe contaminaverat[a]; וַיֹּאמֶר לַלְוִיִּם הַמְּבִינִים לְכָל־יִשְׂרָאֵל הַקְּדוֹשִׁים לַיהוָה] [Variant.] *Dixitque Levitis erudientibus*, vel, *qui erudiebant*, (vel *inſtituere debebant*, ſub. *in lege*, V.) *omnem Iſraelem*, Mar. P. Ti. Mo. M, Belg. *ſanctis Domino*, Mo. Mar. vel, & *qui conſecrati*, ſive *ſancti*, (vel *dicati*, V.) *erant Domino*, P. Ti, &c. [Al. aliter:] *Dixitque Levitis exſiſtentibus*, vel, *qui aderant, inter omnes Iſraelitas*, [τὸ מְבִינִים accepiſſe videntur quaſi verbum eſſet ex particula בֵּין *inter*; quemadmodum ab eadem בֵּין deducitur nomen בֵּינַיִם, 1 Sam. 17. 4.] *Sanctificamini* [q.d. *Sancti* eſtote] *Domino*, Sy. Ar. [Al. aliter:] *Edixit verò Levitis præparantibus*, JT. Pi. *pro toto Iſraele res ſanctas Jehovæ*, JT. Veſto, *qui præparabant*, ſcil. Paſchata, *pro toto Iſraele*, qui *ſancti* erant *Jehovæ*, Pi. i. e. conſecrati ad miniſterium ſacrum in Templo obeundum. Vox קְדֹשִׁים, maſc. & abſolutè poſitum, de perſonis dici ſolet. Res autem ſanctæ nominantur קָדָשִׁים, vel קֳדָשִׁים[b]. Pro הַמְּבִינִים videtur legendum הַמְּכִינִים[c]. Sic legitur in emendatiſſimo exemplari MS. Palat[d]. Nec aliter legêre Græci, quanquam aliter vertunt, nempe δυνατοῖς· habet enim participium illud etiam iſtam ſignificationem[e]. Huic lectioni favent, 1. ipſa ſyntaxis[f]; 2. collatio verſûs quarti[g]. Levitis, quorum erat præparare in uſum Iſraelis res ſacras[h]. *Et dixit Levitis potentibus in omni Iſrael, ut ſanctificarentur Domino*[i]. ¶ *Ponite arcam in ſanctuario*, &c. תְּנוּ אֶת־אֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ בַּבַּיִת וגו'] *Ponite* (*Date*, Mo.) *arcam ſanctitatis*, ſive *ſanctam, in domo*, &c. P. Pi. Ar. Sy. M. Ti. &c. Hinc colligitur Arcam tunc fuiſſe extra Templum[i]. Ablata autem fuit, vel, 1. tempore Achaz, nè ſimul cum idolis eſſet[k]. Verùm tunc Ezechias eam reduxiſſet in locum ſuum[l]. Vel, 2. tempore Manaſſe, vel Amon[m]. Nec mirum Arcam fuiſſe aliò tranſlatam à Rege aliquo idololatrico, quum iſti alia quoque inſtrumenta ſacra loco ſuo movere, aut etiam truncare, auſi fuerint; ut videre eſt 2 Reg. 16. 14. & ſuprà 28. 24[n]. [Al. aliter vertunt:] *Ponite eas* [i. e. *res ſanctas*] *coram arca*, &c. JT. id eſt, Nè ampliùs foris aut per domos jugulate paſchata, ut quum propter ſuperiorum Regum tyrannidem Templum clauſum fuit, &c[o]. Non placet hæc verſio; eam nec phraſis, nec res ipſa, admittit. 1. Non phraſis; quia אֶת nunquam valet *coram*, [ſæpe tamen valet *apud*, vel *cum*, ut non ſemel notatum;] ſed poſt verbum activum valet articulum accuſativi caſûs. Et נָתַן, quum ſign. *ponere*, non regit אֶת, ſed præpoſitiones בְּ, אֶל, עַל, & לִפְנֵי. 2. Nec res; quia non li-

[a] Mar.
[b] Pi.
[c] Pi. ex Jun. G.
[d] Jun.
[e] G.
[f] Pi.
[g] Pi. ex Jun. ſim. G.
[h] G.
[i] F. ſim. Pi.
[k] Ità Mar.
[l] F.
[m] T. ex E.
[n] Pi.
[o] Jun.

Paramini, ὁ'. *Ordinate*, vel *diſponite*, vos, Gal. *Diſponite cor veſtrum*, Sy. ſim. Ar. Ità vos componite, ut, cùm opus erit, miniſtretis, &c[a].

5. *Et miniſtrate in ſanctuario: Et ſtate*, P. Mo. Mar. Pi. &c. *in ſanctuario*, P. Mar. &c. בַּקֹּדֶשׁ] *In ſtatione ſancta*, V. *Aſſiſtite in ſancto*, JT. *Apud ſanctuarium*, i. e. apud Templum in atrio ſacerdotum. קֹדֶשׁ *ſanctitas* ponitur pro מִקְדָּשׁ *ſanctuarium*; ut 2 Paral. 26. 26. Pſal. 20. 3. & 150. 1†. ¶ *Per familias*, &c. לִפְלֻגּוֹת בֵּית הָאָבוֹת] *Secundùm diviſiones* (vel *diſtinctiones*, V.) *domûs patrum*, P. Mar. id eſt, familiarum, Mar. *Claſſibus* (*per claſſes*, Pi.) *familiarum paternarum*, JT. Pi. i. e. In Paſchate, ſingulis ſocietatibus Iſraelitarum convenientibus ad idem Paſcha comedendum ex lege Exod. 12. 4. miniſtrate. Sic accipiendum intrà v. 12[a]. ¶ אֲחֵיכֶם בְּנֵי הָעָם] *Fratrum veſtrorum filiorum populi*, P. Mo. V. Appoſitio, q. d. Fratrum veſtrorum, h. e. populi aliarum tribuum, quæ vos nullâ dignitate antecellunt. *Filios populi* vocat populum, idiotiſmo Hebraico. Vide v. 7. & 12. Item Eſa. 22. 4. Jer. 17. 19. & 26. 23. Comparat tribum Leviticam cum reliquis, & ratiocinatur à minori ad majus: nam ſi in reliquis tribubus cenſentur ſinguli ſecundùm domos ſive familias & capita, Tribus Levi, quæ dignitate reliquas antecedebat, debuit hanc diſtinctionem colere & ſervare majore curâ. Proponit igitur Joſias Levitis fratres ſuos in exemplum, nè legitimum cenſum negligant qui debebant aliis viam monſtrare[b]. *Fratrum veſtrorum populi*, Ang. *Pro fratribus veſtris*, (i. e. exſpectantes donec fratres veſtri vobis adducant agnos jugulandos[c],) *qui ſunt de populo*, Pi. Belg. i. e. qui non ſunt conſecrati Deo ad ſacrum miniſterium[d]. Qui erant ex aliis tribubus*. *Juxta fratres veſtros filios populi*, M. Ti. *Et fratres veſtri populares*, Sy. *Et aſſiſtite in ſancto*, &c. *fratribus veſtris*, JT. Gal. *popularibus*, &c. JT. vel, *filiis populi*, Gal. *Inter fratres veſtros, filios populi*: i. e. Vos Deus elegit de Iſraelitis reliquis, ut vacetis cultui Divino, diſtributi in certas familias, nè qua fiat in cultu Dei confuſio†. ¶ וַחֲלֻקַּת בֵּית אָב לַלְוִיִּם] *Et* (ſub. *ſecundùm*, P. Belg. Ang.) *diviſionem* (vel, *in ordine*, Ti. V.) *domûs patris*, vel *paternæ, Levitarum*, P. Belg. [ſim. omnes.] *In diviſione*, &c. M. *Prout eſt partitio* cujuſque *familiæ paternæ Levitarum*, JT. vel, *inter Levitas*: nam in Hebræo non regitur iſta vox à nomine *familia*[f]. [Alii cum antecedentibus ſic connectunt,] *Ad fratres veſtros filios populi, & diviſionem domûs patris* (i. e. familiæ cujuſque) *Levitarum*: q. d. Inter diviſiones & vices factas in tribu veſtra, & inter fratres veſtros, quiſque in diviſione, i. e. vice familiæ ſuæ, miniſtret[g].

6. *Immolate Phaſe*, הַפֶּסַח] θάσεκ ſemper vertit Th.

cujus

[a] Mar.
† Pi.
[a] Jun.
[b] V.
[c] Pi.
[d] Pi.
* Belg.
† Oſ.
[f] Pi.
[g] Mer.

Secundum omne quod inveniebatur; scilicet, inter pecora minora Regis, quod idoneum esset ad sacrificia illa, nempe anniculum & integrum, Exod. 12. ¶ *Triginta millia*] Leve hoc præ illo quod narrat Josephus, de Bello Jud. lib. 17. vesperâ Paschæ sub Cestio cæsa fuisse Hierosf. agnorum 256600. Notandum autem oves in Judæa quandoque fuisse gemelliparas, Cant. 4. 2. (idémque de ovibus & capris testantur Aristot. Hist. 6. 19. Ælian. de Animal. 4. 32.) quandoque etiam oves biferæ fuerunt, id est, bis in anno pepererunt, ut docent Gen. 30. 41, 42. Virgil. lib. 2. Georg. *Bis gravidæ pecudes*, &c[q]. ¶ *Bonum quoque*, &c.] Scil. in alia sacrificia quæ offerenda erant in festo azymorum. Vide Num. 28. 17, &c[r].

8. *Principes domûs Domini*] i. e. Principes (non politici, sed) sacerdotum & Levitarum, ut docent sequentia [s].

10. *Præparatum est ministerium*] Heb. *Præparatus fuit hic cultus*, Pi. Præparatis iis quæ necessaria ad celebritatem Paschæ[t]. ¶ *In officio suo*] Hebr. *in statione sua*. *Statio* pro officio[u].

11. *Immolatum est Phase*] Hebr. *Immolaverunt*, P. *Mactârunt*, sub. *Levitæ*, V. Pi. ¶ *Asperserunt*, &c.] Hebr. *sparserunt sacerdotes de manu illorum*, Ma. sub. *Levitarum*. Relativum sine antecedente. Levitæ sanguinem excipiebant, quem deinde tradebant sacerdotibus ipsum sparsuris super Altare[x]. *Spargebant* (sub. *sanguinem*, JT. Pi. *effusum*, JT. vel, *acceptum è*, Pi.) *manu illorum*, JT. Pi. Ellipsis gemina, & nominis, & verbi relati. *Et spargebant*, scil. super Altare. Vide suprà 29. 22[y]. ¶ *Levitæ detraxerunt pelles*] Quod urgente necessitate facere poterant. Vide suprà 29. 34[z]. Sicque præparabant hostias, ut à sacerdotibus tantùm demembrandæ essent, & ignibus immittendæ[a].

12. *Et separaverunt ea ut darent*, &c. וַיָּסִירוּ הָעֹלָה לְתִתָּם לְמִפְלַגּוֹת לְבֵית אָבוֹת לִבְנֵי הָעָם לְהַקְרִיב לַיהוָה] [Variè reddunt.] *Sustulerunt autem*, vel *removerunt*, vel *abstulerunt*, (nempe ab agnis vel hœdis, Belg.) *holocaustum*, (vel *holocausta*, M. vel *de holocausto*, P. V.) *ut darent ea ordinibus* (vel, *his qui erant divisi*, M.) *secundùm familias*, sive *domos*, *patrum ex filiis populi*, *adducerêntque*, vel *offerrêntque*, *Domino*, Ti. M. Al. *ut darent ea secundùm divisiones familiarum populi*, &c. Ang. *Ut darent ea secundùm divisiones domûs familiarum filiorum* (*filiis*, Mo.) *populi*, *ut offerrent Jehovæ*, P. *Abstulerunt* illa de *holocausto*, nempe pecudes, agnos, &c. h. e. Non obtulerunt in holocaustum pecudes, agnos, &c. quos populo dederant Josias & Principes. Non enim vult significare, in hac celebritate cessâsse holocaustum, ut patebit paulò pòst; sed significat, subduxisse partem *singulorum*, *& filiis populi*, *& offerrentur Domino*: id est, De istis mactatis & excoriatis pecudibus datæ sunt aliquæ partes ad sacrificia; reliquæ verò distributæ in sacerdotes, Levitas & populum [*].

13. *Et assaverunt*, &c. וַיְבַשְּׁלוּ הַפֶּסַח בָּאֵשׁ] *Et assaverunt*, vel *coxerunt*, *Pesach in igne*, M. P. Ti. Mo. sim. JT. Pi. Vox בִּשֵּׁל *elixare*, seu *coquere*, (seu *maturescere*, Mar.) ubique significat; hîc tantùm *assare*[f]. Hinc percipitur בִּשֵּׁל esse generale & commune assationi atque elixationi. Et sanè de assatione per synecd. gen. usurpatur Deut. 16. 7[g]. [Ad quem locum vide annotata ex Cl. Bocharto, &c.] ¶ *Pacificas verò hostias*, וְהַקֳּדָשִׁים] *Sanctificata autem*, P. *Sanctitates*, i. e. hostias (alias, Mar.) consecratas Deo[h]. *Reliqua verò sacra*, JT. Verto, *Res verò consecratas*, Pi. ¶ *Et festinatò distribuerunt*, &c. nempe Levitæ eas carnes[i]: וַיָּרִיצוּ לְכָל־בְּנֵי הָעָם] *Et currere fecerunt ad universos filios populi*, Mo. ὁ. vel *per*, sive *inter*, *totum populum*, Gal. *distribuentes omnibus*, &c. M. *Et porrexerunt eum celeritate omnibus filiis populi*, P. V. sim. Ti. Ca. Mar. *Quum celeriter transmisissent ad omnes populares* sacrificia ipsorum, JT. *Celeritérque miserunt* (Levitæ, scil. separatis eis quæ Deo cedebant[k],) illa *ad omnes*, &c. Pi. [Al. aliter.] *Et quidem accurrebant omnes filii populi*, Sy. sim. Ar. [Vel legebant וַיָּרוּצוּ, facili lapsu ex י in י; vel Hiphil acceperunt in significatione Kal, & ל in לְכָל redundare putabant, ut alibi factum notavimus.]

14. *Nam in oblatione*, &c. *fuerunt occupati*] Hebr. *Nam sacerdotes*, &c. *in ascendere faciendo ascensionem*, Mo. vel, *in offerendis holocaustis* fuerunt occupati, P. M. Ti.

15. *Juxta præceptum David*, *& Asaph*, &c.] Ità M. P. Ti. Pi. Ma. Præceptum illud fuit Davidis, tanquam authoris; reliquorum verò trium, tanquam repetentium illud, & filiis suis inculcantium[l]. [Al. aliter;] *Secundùm præceptum Davidis tum Asapho*, *tum Hemani*, &c. datum, JT. Tum autem pro וְאָסָף legeretur לְאָסָף[m].

18. *Non fuit Phase simile huic*, &c.] Quantum ad Josiæ liberalitatem, qui majora munera dedit quàm David & Salomon, licèt eis longè impotentior esset[n].

20. *In Charcamis*] Urbs erat Assyriorum non procul sita ab Euphrate, quam Necho oppugnaturus erat[o]. *Cercusium* apud Ammianum est[p].

21. *Quid mihi & tibi?*] Nihil inter nos controversiæ est; noli negotium quærere[q]. ¶ *Non adversùm te*, &c. לֹא עָלֶיךָ אַתָּה הַיּוֹם] *Non contra te*, (sub. *venio*, ellipsis relati, Pi.) *hem tu*, *hoc die*, &c. Pl. JT. *Quantum ad te*, *non est contra te quod habeo hodie*, Gal. [Al. aliter.] *Non contra te tu hodie*; q. d. Si me irritâns,

[q] BA. 1. 2. 46. 512.
[r] Pi.
[s] Pi.
[t] V.
[u] Mar.
[x] V.
[y] Pi.
[z] Me.
[a] T. et Œ.
[*] Œ.
[f] Mar. et V.
[g] Pi. sim. BA. 1. 2. 50. 596.
[h] V. Mar.
[i] Œ.
[k] Jun.
[l] Pi.
[m] Pi.
[n] L B.
[o] V.
[p] Q in Gr.
[q] G.

Strig. ¶ *Nec acquievit sermonibus Nechao ex ore Dei*] Sub. *profectu*, V. Id est, vel, 1. ex ore Jeremiæ [z]: vel, 2. ex ore alterius Prophetæ Dei, quem Necho consuluit, &c. solebant autem Prophetæ impiis Regibus futura prædicere [a]: vel, 3. ex ore vatum & aruspicum suorum, qui quod futurum erat verè aliquando prædicere poterant, vel casu, vel providentiâ Dei ità ordinante. Utcunque Dei voluntatem verè illi dixit [b]. Istam autem admonitionem Regis Ægypti non debebat contemnere Josias. Non enim quis loquatur, sed quid loquatur, considerandum est [c]. ¶ *In campo Megiddo*] Quæ erat in tribu Manassis, Jos. 17. 11. Ideo obstitit Ægyptio, quòd per suam regionem exercitum duceret [d].

[z] T. et Hi. [a] Os. [b] Me. [c] Os. [d] Ma.

24. *In alterum currum*] Heb. *super currum secundum*, P. Ma. &c. i. e. Qui ejus erat qui eum sequebatur [*].

[*] V.

25. *Jeremias maximè*] Fuit Jeremias Hebræis quod Simonides Græcis, de quo Catullus, *Tristius lacrymis Simonideis*. Alia autem fuit hæc Jeremiæ nænia ab ea quam nos habemus de excidio urbis [f]. ¶ *Lamentationes replicant*] Heb. *Et dixerunt omnes—in lamentationibus*, &c. Mo. i.e. meminerunt Josiæ, &c. h.e. luxerunt eum [g]. *Dixerúntque—de Josia* dicta, JT. ¶ *Quasi lex obtinuit*] Heb. *Et dederunt eas* (sub. *lamentationes*, V.) *in statutum*, Ma. P. ut quotannis decantarentur [h]. Vel, *in consuetudinem*; qu. d. Mos fuit postea eas lamentationes cantu celebrare [i].

[f] G. [g] V. [h] Pi. [i] V.

26. *Misericordiarum ejus*, וַחֲסָדָיו] *Et misericordiæ ejus*, P. *benignitates*, JT. *beneficia*, Pi. V. in familiares & alios [k]. Bona opera [l].

[k] V. [l] Mar.

CAP. XXXVI.

1. T*Ulit—Joachaz*] Hæc usque ad ver. 13. clara sunt ex dictis 2 Reg. 23. 30, &c [a].

[a] Me.

3. *Amovit eum*, &c. וַיְסִירֵהוּ בִּירוּשָׁלִָם] *Et amovit* (vel *abdicavit*, Strig. Ca.) *eum rex Ægypti in Jerusalajim*, Mo. Strig. *Hierosolymæ*, Pi. sim. JT. Ca. Belg. vel, nè regnaret *in Jerus.* P. *Amovit—cum venisset Jerus.* Vulg. Amovit, fortè, quòd intellexit eum vindictam meditari ob patrem occisum [b].

[b] Os.

4. *Vertit nomen ejus Joakim*] Sign. *à Deo constitutum*. Ut semper meminerit divinitus per Regem Ægypti regnum consecutum, útque se illi subesse fateretur [c].

[c] Os.

5. *Viginti quinque annorum*, &c.] Ergò Joachim fuit major natu fratre Joachaz. Vide vers. 2. Et fuerit moribus præditus. Ad verb. *quid inventum fuerit in eo*. Jam *inveniri* pro *esse*, aut *exsistere*, dicitur, quoniam nihil inveniri potest quod non sit: ut Phil. 2. 7. *Figurâ inventus est ut homo*, i. e. exstitit homo. Et Latinè, *Hic unus inventus est qui id posset*, i. e. unus exstitit. Et 2 Par. 19. 3. *Res bona inventa sunt in te*, h. e. insunt [e].

[e] Ca.

9. *Octo annorum*] Obj. At 2 Reg. 24. 8. est *octodecim annorum*. Resp. 1. Legendum & hîc *octodecim*, &c [f]. Nomen עֶשְׂרֵה, aut nota denarii, hîc prætermittitur incuriâ librariorum [g]. Nam ο'. habent ὀκτὼ ἐτῶν. Verùm in Complut. codice est ὀκτώ. Dicitur hîc, בֶּן שְׁמוֹנֶה, cum Tzere, quod indicat vocem illam in regimine poni, (& aliam sequentem requirere,) q. d. בֶּן שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה, *filius octodecim annorum*. Porrò, *decem dies* additi non sunt dies propriè dicti, (nam de nullo Rege Jud. vel Isr. commemorantur dies, sed tantùm anni & menses, regni,) sed anni, ut Levit. 25. 29. q. d. Præter illos 8 annos, adhuc decem dies, h. e. anni, erant [r]. Videtur hoc coactum: sed si uterque locus expendatur, apparebit posse locum habere [*]. Resp. 2. Vertendum, *Natus est 8 annos quum ille regnare inciperet*, JT. Ille, id est, pater ejus, cujus suprà mentio. Hunc sensum postulat locus 2 Reg. 24. 8 [s]. At mihi ista versio contorta & à stylo hujus libri aliena videtur [†]. Resp. 3. Cum patre regnavit decem annis. Octo annorum erat quando cum patre regnare cœpit; 18 annorum quando solus regnavit [v]. Pater autem ipsum octennem Regem creavit, vel, 1. ex more Regum sub ea tempora [x]: vel, 2. ut in tanta rerum perturbatione populum filio suo obligaret [y]; quia fortè alios filios habuit [z], quos Joachino fortè populus præferre poterat, ipsius exemplo qui Joachazum fratri seniori prætulerat [a]. [Vide ad v. 5.] Vel verebatur nè Sedecias regnum invaderet [b]. Resp. 4. In tantis discrepantiis non est exspectanda utrobiq; proprietas: sed unus locus propriè accipiendus est, viz. quòd propriè erat *octodecim annorum*; alter autem locus sic intelligendus est, quòd erat *filius octavi anni*, vel initium regni ejus incidit in annum octavum, post inchoatam captivitatem Babylonicam, & in annum octavum Nebuchadnetzaris, 2 Reg. 24. 12. Ità igitur hic loquitur Sp. Sanctus, quomodo de Ahazia 2 Reg. 8. 26. collat. cum 2 Par 22. 2 [†].

[f] Ca. [g] Q. in Butt. ità Pi. [r] Abarb. in Butt. 2. 409. [*] Butt. [s] G et Jun. [†] Pi. [v] Mer. ità L. T. Li. K. in Butt. Ma. V. &c. [x] San. in Butt. [y] Wolp. in Butt. [z] K. in Butt. [a] ità Wolp. [b] Li. [†] Li.

10. *Cùmque anni circulus volveretur*, וְלִתְשׁוּבַת הַשָּׁנָה] *In reversione anni*, P. Pi. Ma. i. e. Quum revertebatur Sol, qui suâ circumvolutione facit annum [c]. Post revolutionem illius anni, i. e. revoluto anno à captivitate Joachin. Vide hæc 2 Reg. 24 [d]. Ergò aliquot mensium interregnum incidit inter mortem Joiachim, & inaugurationem filii ejus Joiachin,

[c] Pi. [d] V.

p V. ¶ *Eò quòd parceret*; i.e. parcere vellet & cupiebat q; חָמַל] *Pepercit*, P. *misertus est*, *indulsit*, V. *clementer amplectebatur*, JT. sim. Pi.

q T. et Mar. Q. in V.

16. *Subsannabant nuncios Dei*, וַיִּהְיוּ מַלְעִבִים וגו'] *Et fuerunt subsannantes*, Ma. Pi. Id verbum significat Syris, & Arabibus, & Chaldæis Paraphrastis. Vel potiùs, *præcipites fuerunt* in Prophetas Dei; i.e. præcipitanter irruebant in eos, ut eos viderentur absorbere, deglutire, devorare, in profundum præcipitare, ubi penitùs demergerentur. Conferunt cum transposito בָּלַע r. ¶ *Illudebántque*, &c. וּמִתַּעְתְּעִים בִּנְבִיאָיו] *Et illudentes prophetis ejus*, M. Ti. V. sim. Mo. Sy. Ar. Ca. Strig. [Al. aliter;] *Et errabant in prophetis ejus*, P. *Seipsos seducebant contra prophetas ejus*, ità scil. ut Prophetis obsisterent, eósque opprimerent: vel, *volebant*

r Mr.

sabbata sua, P. *donec terra frueretur* (vel *acquievisset*, JT. *delectata esset*, Pi. Sy. sim. Ti.) *sabbatis suis*, JT. Vide de hac phrasi ad Levit. 25. 2. Donec terra feriaretur, seu quiesceret ab aratione, messione, &c. nemine reperto qui eum colere aut vellet, aut posset b. Hierosolyma anno sabbatico diruta, & Templum anno sabbatico dedicatum & conflagratum: Jos. Scal. Emend. temp. 6. 2 c. ¶ *Cunctis diebus desolationis*; ità σ'. M. Pi. JT. הָשַּׁמָּה] *Desolari*, Mo. *quibus desolata fuit*, P.

b T.

c Gr.

22. *Anno primo Cyri*, &c.] Hæc verba ad finem usque eadem sunt unde suorum temporum historiam Esdras incepit. Is mos libros continuandi est antiquus, quem & Procopius sequitur fine Vandalicorum & Gothicorum initio d.

d Gr.

SYNOPSIS

Criticorum & aliorum Commentatorum

IN

ESDRAM.

QU. 1. Quis fuit Esdras? Resp. Erat filius Saraiæ summi Pontificis, qui occisus est à Nabuch. 2 Reg. 25. 18, 21. Id ità esse patet ex c. 7. 1. collat. cum 1 Paral. 6. 14. & 2 Paral. 36. Unde constat eum fuisse fratrem juniorem Josedeci, qui Pontifex fuit in captivitate, cui successit Jesus, comes Zorobabelis, &c. Qu. 2. An Esdras fuit Propheta? Resp. Ità. Scripsit enim Scripturam canonicam; hunc librum, &, ut multi volunt, libros Paralipomenon, & cap. 36. Gen. & 34. Deut. & Jos. ult. & Jer. ult. Sic Esdras addidisse videtur τὸ, *usque ad præsentem diem*, ubicunque id dicitur. Qu. 3. An Esdras restauravit S. Scripturam? Resp. 1. Multi censent libros omnes V. T. à Chaldæis cum Templo fuisse exustos, ac ab Esdra memoriâ potiùs Divinâ quàm humanâ restauratos. Ità Tertull. Euseb. &c. Non placet. 1. Chaldæi non poterant exurere omnes libros, qui per totam Judæam, imò per totum orbem, habebantur. 2. Constat Danielem habuisse librum Jeremiæ, quia Dan. 9. dicitur *ex libris intellexisse numerum 70 annorum*. 3. Prophetiam Esaiæ Cyro ostensam docet Josephus. Resp. 2. Patres plerique hoc tantùm volunt, Esdram libros Sacros in ordinem digessisse, & in lectiones divisisse, & errata quæ irrepserant correxisse. Addunt Hieron. & Euseb. Esdram invenisse novas literas Hebraicas, quibus etiamnum utimur, & priscas reliquisse Samaritanis, ut Judæi nullum cum eis, nè literarum quidem, haberent commercium. Porrò, Esdras valde longævus fuit, vixítque annos 132. Vixit enim usque ad annum 7. Artaxerxis, ut patet c. 7. 8. Pater enim ejus Saraias occisus est annò 11. Sedeciæ; unde ad primum Cyri erant anni 60. His adde 3 annos Cyri, 6 Cambysis, 36 Darii Hystaspis, 27 Artaxerxis; habebis annos 132. Et fortè diutiùs vixit. Esdræ & Nehemiæ synchroni & coævi fuêre, è Prophetis, Jerem. Baruch, Dan. Agg. Zach. Mal. è stirpe Regia, Jechon. Salath. Zorob. è Pontificibus, Saraias pater Esdræ, Josedec ejusdem frater, & Jesus nepos. Hoc tempore collecta fuit Synagoga magna, in qua editus fuit Canon librorum S. Scripturæ, cui præsederunt Esdras, Nehem. Daniel, Mardoch. Zorob. & Jesus: in qua pariter actum est de libris

[...] evexit. Quæ vera est Principis celsitudo. Qui enim canum & equorum & armorum majore quàm juris & Religionis curâ tangi solent, hi infra dignitatis suæ gradum seipsos ad servos suos abjiciunt. [illegible] habet h. l. Josephus [i]. *Spiritum*, i. e. animum, Pi. Wolp. & voluntatem, Mar. T. Wolp. V. & partes corporis quibus animus utitur ad res perficiendas; quales sunt spiritus in homine, qui sunt subtiles vapores ex sanguine expressi virtute cordis incensi, ità ut sint quasi quædam flammulæ vim ad humanas actiones suppeditantes. Porrò, Esdras his verbis clementiam hanc Cyri nec bonæ ipsius temperaturæ, nec astris, nec consiliariis, nec liberalibus disciplinis, sed uni Deo, acceptam fert; q. d. A Deo habuit Cyrus animi & corporis dotes & occasiones, earúmque usum ac fructum [k]. Hanc mentem injecit ei Deus [l]. Qu. Unde ei hæc mens? Resp. Suggessit vel Esdras, vel Daniel, ipsi (etiam proprio nomine expresso) à Deo Judæorum per Isaiam ante 120 annos addictum prædictúmque Orientis imperium, Isa. 44. & 45. Quod evidens erat miraculum: unde & verum Deum esse agnovit, & se gratum illi præstare voluit [m]. ¶ *Traduxit vocem*] Publicari fecit [n], per præconem [o].

2. *Cyrus rex Persarum*] Titulus regii edicti humilior sane quàm hodie fit. Erat enim Rex & aliorum regnorum [p]. ¶ *Omnia regna—dedit*, &c.] Hyperbole [q]. Vel, regna circumjecta [r]. Magna sanè imperia; Persarum, jure nascendi; Medorum & Chaldæorum, jure victoriæ. Tanta autem est evidentia hujus veritatis, Unum esse Deum summæ hujus artificem, ut etiam ii Principes qui, non tam animi consensu, quàm quòd receptis erroribus non auderent contrà ire, multitudinem deorum colebant, sæpe tamen ad veri illius Dei confessionem conscientiæ vi adigerentur. Exemplum habemus in Nabuch. Dan. c. 2. vers. 47, &c. Et Cyrus & Darius pro se orari in Templo Hierosol. voluerunt, ait Jo. Victimas obtulêre Alexander M. Ptolemæus Philadelphus, Augustus, Tiberius, Vitellius. Reges plurimi dona Templo dedêre, etiam Sosius coronam auream. Neque vero Judæi in Templo preces pro suis tantùm obtulêre, sed pro omni humano genere, ut notat Philo; præsertim pro Lacedæmoniis & Romanis. Non erant ergò eorum Sapientes ἄμικτοι, ἀσύμφυλοι, (*insociabiles*,) quales habebantur partim malâ extraneorum interpretatione, partim ob culpam vulgi rudis. Vide de J. B. & P. 2. 15. 8, 9 †. ¶ *Ipse præcepit mihi*] Vel per Angelos; vel per somnia, aut arcanum afflatum [t]; vel per Prophetas [v]; per Esaiam, cap. 44. 28. & 45. 13 [x]. Vel præcepit, i. e. præordinavit, decrevit *.

3. *Quis est in vobis de universo populo ejus?*] [Sim.

[i] Wolp. [k] Wolp. [l] Me. [m] T. [n] G. [o] Pi. [p] Os. [q] Mr. E. [r] Me. † G. [t] Wolp. [v] Os. Wolp. [x] Me. * Lu.

4. *Et omnes reliqui*, [...] *reliquus*, sive *residuus*, *fuerit*, sive *remanserit*, *ex*, vel *in*, *omnibus locis*, &c. P. V. JT. &c. Reliqui Judæorum qui in Babylone, &c. sedes fixerant [n]: qui aut non possint redire in Jerusalem [o], propter inopiam rerum necessariarum ad iter [p]; aut nolint [q]. Neque enim Rex ulli imponebat necessitatem [r]. ¶ *Adjuvent eum*, יְנַשְּׂאוּהוּ] *Sublevabunt* (vel *sublevanto*, M. JT. Pi. V. sim. Ti. Ca.) *eum*, P. *& sument* (*ducant*, Ar. *abducant*, Sy.) *eum*, ο'. vel, *dono donent*, &c. V. ¶ *Viri de loco suo*] Hebr. *homines loci sui*, P. *loci ipsius*, JT. Sed hoc ambiguum est, & *ipsius* cum *loci* construi potest per syntaxin convenientiæ, quæ huc non quadrat †. Verto, *loci ejus*, Pi. V. i. e. loci ubi is peregrinatur: Genitivus adjuncti [t]. Concives ejus. [Al. sic;] Quisque in loco, vel de loco, suo; putà, de agris & domibus suis suppeditet [v]. Porrò, hi concives sunt, vel, 1 Gentes; ità nostri [x]: Chaldæi, sive Babylonii [y]. Nec mirum, nec iniquum erat Ethnicis imponi id oneris quod ipse Rex subibat [z]. Vel, 2. Judæi, vel, qui decreverant remanere in Chaldæa [a], quos redeuntibus in Jerusalem quasi vectigales constituit [b]; fortasse taxato quantum quisque conferret [c]: vel, qui unà revertebantur; voluit ditiores in omnium reditu pauperibus adjumento esse [d]. Vel, 3. & Judæi & cæteri populi, præsertim præfecti provinciarum. Vide v. 6. & c. 3. 7 †. ¶ *Excepto quod voluntariè offerunt*, עִם־הַנְּדָבָה] *Cum voluntaria*, sive *spontanea*, *oblatione*, vel *munere*, P. M. Ti. JT. &c. Præter donaria spontanea in hostias [f]; vel, pro instaurando Templo. *Ultra*, *supra oblationem*; i. e. cum eo quod spontè offerrent pro domo Dei [g]. q. d. Omnia offerendi potestatem facio [h]. עִם hîc non est exceptivum, sed declarativum. Cùm jure recepto non liceret collectas facere impermissu Regis, permittit hîc Rex ut Judæi redire nolentes contribuerent ad reponendum Templum Dei quantum vellent. Interpretanda hæc ex Exod. 35. Nullam cuiquam contribuendi necessitatem imponit, sed contribuendi dat licentiam: qualem & Macedones Reges postea & Romani dedêre. Vide quæ diximus ad Matt. 17. 24 [i]. ¶ *Templo Dei*] Verto, *in domum Dei* importanda, JT. [scil. *oblatione*.] *Ad domum Dei*, i. e. ad ædificationem domûs Dei [k].

5. *Surrexerunt*] Accinxerunt se itineri [l]. ¶ *Principes patrum*] i. e. Capita familiarum, San. ex ο'. sim. JT. Pi. &c. seniores tribuum, Me. ¶ *Et omnis cujus Deus suscitavit spiritum*, לְכֹל הֵעִיר וגו'] *Et cujuscunque excitavit Deus spiritum*, JT. *omnes quorum excitavit*, &c. P. M. Ti. ο'. simil. Sy. Ar. לְכֹל sign. *cum omni*, Pi. sim. V. & deficit אֲשֶׁר [m]. Eadem locutio cum illa apud Livium 6. *Dii prohibebunt hæc*, *inquies*:

[n] Lu. [o] Lu. sim. Me. [p] V. Ma. ex Lu. [q] Lu. sim. Mr. G. L. [r] G. sim. V. † Pi. [t] Pi. [v] Lu. [x] V. ità L. [y] Q. in Ma. [z] Wolp. [a] Ità He. in V. Ma. Mar. [b] Lu. [c] Mar. [d] Ma. † T. ex La. [f] T. [g] V. [h] Mar. [i] G. [k] Pi. [l] Pi. [m] Pi.

manibus suis,]T. Ornârunt eos donis ac muneribus [v]. ¶ *In substantia*, ברכוש] *Facultatibus*, JT. Rebus mobilibus [x]. *Supellectile*, vel *opibus*, vel *divitiis*, V. ¶ *Et jumentis*] Ad ferendum onera & homines: itémque ad colendum agros, &c [y]. ¶ *In supellectili*, ובמגדנות] *Et in cimeliis*. Vide ad Gen. 24. 53. *Rebus pretiosis*, JT. ¶ *Exceptis his quæ sponte obtulerant*, לבד על־כל־התנדב] *Præter omne quod sponte oblatum est*, P. sim. ε'.]T. Pi. Ti. Ca. Heb. *præter omne sponte se offerre*, Pi. [Al. aliter,] *Præter illos quibus spontanea erat voluntas*, Ar. *Quicunque scilicet voluerunt*, Sy. *Ob id tantùm, ut quisque se liberalem exhiberet*, M.

8. *Per manum Mithridatis*] Nomen frequens apud Persas, à deo *Mithra* [z]. ¶ *Filii Gazabar*, הגזבר] *Thesaurarii*, M. P. Mo. sim. Ti. JT. Pi. Chaldæi sic vocant qu. גנזבר, à *gaza* [a]. ¶ *Annumeravit ea*,&c.] Quis? Resp. 1. Cyrus [b]. Sed hoc alienum videtur à majestate regia. Resp. 2. Mithridates, cui fidem habuisse putandus est, sicut in nummis suis, sic & in vasis sacris. Verto, *Deprompsit ea Cyrus——per Mithridatem; is verò numeravit ea*, &c. Talis autem syntaxis, quâ verbum posterius refertur ad personam proximè præcedentem, non autem ad remotiorem, de qua dictum est verbum prius, est frequens in Scriptura [c]. [Sed quidni hoc tribuatur Cyro, ità tamen, ut hoc per alium præstiterit? siquidem quod quisque facit per alium, facit per se.] ¶ *Annumeravit ea Sassabasar principi Juda*, לששבצר] *Sesbasar*, P. Qu. Quisnam hic? Resp. 1. Non Judæus aliquis, sed legatus Regis, qui Judæis reducibus præfectus erat, ut eos mitteret in possessionem terræ; alioquin illi cap. 5. 14. non omisissent mentionem generis, ut Judæos odio & invidiâ obruerent [d]. Resp. 2. Daniel †. Sed is non legitur rediisse in Jerusalem; sed Babylone remansit ad consolationem Judæorum remanentium [f]. Resp. 3. Zorobabel [g]. Probatur. Quia alius non erat eo tempore Princeps Judæorum, ut colligitur ex cap. 2. 2. & 3. 8. collat. cum 5. 16. ubi fundatio Templi nunc *Zorobabeli*, nunc *Sassabasari*, adscribitur [i]. Apud Chaldæos vocabatur *Sesbasar* [h]. Plurimi primores Judæi, dum sub Chaldæorum agebant dominatu, nomen habebant aliud patrium, sive domesticum, aliud Chaldaicum, sive aulicum. Vide Dan. 1. 7. Vide & quæ de Nehemiæ altero nomine mox dicemus [l]. Porrò, ששבצר est nomen boni ad divitias ominis, ex *bysso* & *auro* compositum [m]: vel sign. *gaudens in tribulatione*. זרבבל sign. *peregrinus in Babylone*, quòd ibi genitus erat [n]. Ità significavit [pater ipsius] miseriam populi Isr. *exsulantis in Babyl.* Sic viri pii inter aulæ honores (nam Zorobabel Regii corporis custos fuit, σωματοφύλαξ, ut Jo. loquitur 11. 4.) admonebantur, nè exuerent συμπάθειαν adversùs suos populares [o].

[v] V. [x] G. [y] Wolp. [z] G. [a] Wal. antiq. num. c. 17. [b] Ità JT. [c] Pi. [d] Ma. ex Jun. † He. in L. [f] L. [g] Ità L. Me. T. Pi. V. San. La. ex Jo. & Sal. Mar. Wolp. [h] T. ex San. [i] V. [l] G. sim. San. [m] G [n] La. [o] G.

cochlearia, Q. in V.) *argentei secundi*, P. *secundi ordinis*, M. *secundarii*, JT. Ca. ab aureis; quorum usus erat in secunda parte Templi, i. e. in atrio [y]. Al. *duplicati*, Sy. sim. ε'. Ar. Al. *alterius formæ*, Ti. Me. vel minores, vel non ità pretiosi [z]. ¶ *Vasa alia mille*, כלים אחרים אלף] ità ε'. Sy. P. Mo. M. Ca. Ti. Ar. Al. sic, *vasa alia per millia*, JT. Pi. Non pro ratione formæ, sed promiscuè per numerum millenarium tradebantur minora utensilia [a]. Ità deficit ל [ante אלף.] Confirmatur hæc interpretatio per summam quæ indicatur vers. seq. quæ tanta non colligitur ex dictis, si hîc vertatur, *vasa alia mille*, neglectâ illâ ellipsi [b]. Hic versus & præcedens intelligendi sunt de magnis vasis Templi tantùm, ut ait ex doctioribus Hebræorum alter [c].

11. *Vasa aurea*, &c. כלים לזהב] *Vasa auri*, sive *aurea*, Mo. P. *ex auro*,]T. Pi. ל valet ex, Pi. ¶ *Universa tulit—cum his qui ascendebant*, &c. הכל העלה׃ עם העלות הגולה׃ ותו"] *Omnia extulit (deportavit*, JT. sim. M. *avexit*, Ti.) *quando ascendit captivitas*, P. sim. Mo. Heb. *cum ascendere effici migrationem*. *Migratio*, pro multitudine Judæorum quæ migraverat in Babylonem [d]. *Unà cum transmigratione, quæ ascendebat*, &c. M. sim. Ti.

[y] Jun. [z] Me. [a] Jun. [b] Pi. [c] V. [d] Pi.

CAP. II.

1. *HI sunt provinciæ filii*] Id est, vel, 1. Judææ †; quæ, abducto Sedeciâ, in formam provinciæ redacta est [f]; quæque infrà cap. 5. *provincia* dicitur [g]. Vel, 2. Babyloniæ, sive Chaldææ [h]; quæ hic *provincia* vocatur ἀντονομαστικῶς, (sicut Romam *urbem* dicimus;) licèt alioquin multæ in Chaldæorum imperio fuerint provinciæ [i]. Porrò, *filii provinciæ* vocantur in ea aut nati, aut educati [k]. Sic, *filii Sion*, *Jerus.* &c. dicuntur earum incolæ [l]. Sensus est, q. d. Homines Judæi gente, sed nati in Chaldæis partibus [m]; vel, ibi captivi [n]. Recensio hæc sæpe numeris differt ab ea quæ est Nehem. 7. & in quibusdam Græcis exemplaribus hic deest, ut & caput sequens. Fortè ex Nehemiæ libro huc translata est à descriptoribus ista recensio, & quæ sequuntur ad comma 68. Nam qui *Athersata* v. 63. est ipse Nehemias, ut apparet Neh. 8. 9; & quod scribitur ibi dixisse, id secundo demum itinere, cùm post Templum urbs ædificaretur, evenit, ut cognoscere est Nehem. 7. 70. Præterea, Mardochæus, cujus hic nomen exstat, fuit in comitatu posterioris itineris, non prioris, ut Hebræi consentiunt [o]. Porrò, licèt hæc remigratio fuit maximè ex tribubus Juda & Benjamin & Levi; multi tamen ex decem tribubus unà redierunt. Nam, 1. non est improbabile

† Me. ità T. Wolp. [f] Wolp. sim. T. [g] Wolp. [h] Me. ità La. San. V. [i] San. La. [k] La. ex V. [l] La. San. [m] G. [n] Pi. [o] G.

probabile

Hieroſ. rediit [x]. ¶ *Saraia*] Qui *Hazaria* Nehem. 7. v. 7. ¶ *Rabelaia*] *Rehamia* ibid [y]. ¶ *Mardochai*] Fortè hic patruus Eſther [z]; qui cùm videret urbis & Templi ædificationem ex animo non ſuccedere, in Suſianam profectus eſt, &c [a]. ¶ *Meſphar*] Qui *Miſpereth* Nehem. 7. 7. ¶ *Rehum*] Qui *Nechum* ibid [b]. ¶ *Numerus virorum*, &c.] qu. d. Hic eſt numerus, &c. Continetur his verbis titulus ſequentis recenſionis [c]. ¶ *Populi Iſrael*] *Iſrael* hîc ponitur pro *Juda*, ut Pſal. 75. & Pſal. 113. 2. *Facta eſt Judas ſanctificatio ejus, Iſrael poteſtas ejus* *.

3. *Filii Pharos*] Dictio בְּנֵי aliquando jungitur urbibus; & ſign. *cives, incolas*: aliquando hominibus; & ſign. *poſteros* [d]. Per *familias* diſtinguit capita uſque ad verſ. 21. deinceps per urbes, uſque ad v. 35. forſan quia familiæ erant ignotæ †. Porrò, cùm multa fuerint quæ hos exſules à reditu deterrebant, recenſentur hoc loco qui tot pericula & moleſtias exantlarint, ut meritas laudes ferant [f].

5. *Septingenti*, &c.] Qui nomina dederunt in Babylonia; pervenerunt in Judæam tantùm 652. Nehem. 7. 10. Reliqui, vel conſilio mutato remanſerunt, vel in itinere mortui ſunt. Idem dicendum de diverſitate numerorum in ſequent *.

6. *Filii Phahath*, &c. בְּנֵי פַחַת מוֹאָב לִבְנֵי יֵשׁוּעַ יוֹאָב] *Filii* (vel *poſteri*, JT. Pi.) *Pahath Moab, filiorum* (vel *de filiis*, o'. Oſ. vel *filii*, M.) *Jeſua, Joab*, P. Mo. o'. [Alii *Phahath* appellativè ſumunt;] *Filii dominii Moabi, filii Jeſu & Joabi*, Sy. *Filiorum ducis Moab, de filiis Jeſua & Joab*, Ti. *Filii ducis Moab*, ducis, inquam, *filiorum Joſue Joab*, Q. in Mar. Ut ſit unus vir *Joſue Joab* utraque voce ſignificatus; aut duo viri ſuâ ætate nobiliſſimi, quorum poſteris caput erat *dux Moab*. Quid ſi ſic vertas, *Filii Phahath Moab cum filiis Joſue & Joab?* ità ut horum trium virorum poſteros jungat, qui fortaſſis cognati erant [g]. [Al. ſic;] Puto familias duas *Joſue & Joab* ſub unam illam *Pahath-Moab* computatas [h]. ¶ *Duodecim*] Quibus ſex alii acceſſerunt, quum recenſio in Judæa fieret, Nehem. 7. 11 [i].

10. *Bani*] Qui *Binnui* Nehem. 7. 15 [k].

16. *Qui erant ex Ezechia*] Viro quodam claro [l]; alio à Rege Ezecia [m]. Fortaſſe innuit cognatos fuiſſe Regi Ezeciæ [n].

18. *Jorah*] Qui *Chariph* Nehem. 7. 24 [o].

20. *Filii Gebbar*] Heb. *Ghibar*, Ma. Qui Nehem. 7. 25. *filii Ghibbon*, i. e. cives illius urbis Benjam. Joſ. 18. 25 [p].

21. *Filii Bethlehem*] Ità o'. Ar. Mo. P. Scil. urbis Bethlehem incolæ [q]; ſive ex iis oriundi [r]. *Filii Bethlechemitæ*, Sy. JT. Pi. [Fortè inſignem aliquem vi-

[x] San. [y] Jun. [z] T. ex Mar. [a] D. ad Eſther. [b] Jun. [c] Pi. * San. La. [d] V. † T. ad v. 21. [f] Walp. * Jun. [g] Mar. [h] Oſ. [i] Mar. ex Jun. [k] Jun. [l] V. Oſ. [m] Oſ. [n] Ma. [o] Ma. ex Jun. [p] Ma. ex Jun. [q] V. Ma. [r] La.

43. *Nathinæi*] Id eſt, donati. Gibeonitæ Templi miniſterio addicti. Vide ad 1 Par. 9. 2 [h].

44. *Filii Siaa*] *Sihaha*, JT. Qui *Siha* Nehem. 7. verſ. 47 [i].

46. *Semlai*] *Sehamlai*, JT. Qui *Sebalmai* Nehem. 7. 48 [k].

50. *Filii Nephuſim*] *Nephiſchiſimi* Nehem. 7. 52 [l].

55. *Filii ſervorum Salomonis*] Orti ex proſelytis illis quos Salomon in ſtructura Templi ſervilibus miniſteriis addixerat [m]; & quos deinceps deputaverat ad Templi perpetuam conſervationem & inſtaurationem [n]. Gabaonitæ hi erant [o]: vel potiùs alii erant. Ut Joſue Gibeonitas, ità Salomon bello captos vel proſelytos, Templo donavit [p]. Hi erant à reparationibus Templi, fuerúntque annumerati cum Nathinæis, ſive Gabaonitis [q]. Qui ſeſe dediderant Salomoni ex reliquiis Canan [r]. Vide 1 Reg. 9. 20, 21 †.

57. *Filii Ami*] *Ammonis* Nehem. 7. 59 [t].

59. *Qui aſcenderunt de Thelmala*, &c.] Nomina hæc ſunt urbium Chaldææ [v], ſive Babyloniæ & Meſopotamiæ [x], è quibus reg. multi emigrârunt in Judæam. Exiſtimant hos fuiſſe vel proſelytos, vel Iſraelitas qui à Salmanaſare antè abducti eſſent in Aſſyriam [y]. *Thelmelach*: Videtur eſſe Ptolemæi *Telme*; ſign. enim *cumulum ſalſum*, ſive ſterilem, ut erant agri ſub Ure Chaldæorum, in quos rivi Euphratis ducti ſunt, teſte Plin 6. 27 [z]. ¶ *Thel-Harſa*] Ad Orientem Babyloniæ, quod vel nomen indicat [a]. ¶ *Cherub, & Adon, & Emer*] Iſti nempe cum familiis ſuis [b]. ¶ *Non potuerunt indicare familiam*] Ac proinde certam aliquam poſſeſſionem in Judæa obtinere [c].

60. *Filii Dalaia*, &c.] Qui ſe Levitas profitebantur: ut colligitur ex comparatione hujus verſiculi cum præcedente & ſequente [d].

61. *Berzillai*] De quo 2 Sam. 17. 27 †. ¶ *Vocatus eſt nomine eorum*] Id eſt, poſterorum Berzelai [f]. Malim, *illarum*, ſcilic. filiarum *Barzillai*, anomaliâ generis [g].

62. *Hi quæſierunt ſcripturam genealogiæ ſuæ*: Voces Hebrææ id non ferunt, Di. אֵלֶּה בִּקְשׁוּ כְתָבָם הַמִּתְיַחְשִׂים] *Hi*, vel *Iſti*, *quæſierunt* (ſub. *quiſque*, JT.) *ſcripturam ſuam*, P. Mo. JT. Pi. (libellum in quo deſcripti eſſent progenitores ipſius [h],) vel *ſcriptum ſuum*, M. Ti. *genealogizatorum*, Mo. vel, id eſt, *genealogias*, P. vel, *qui genus ſuum prædicabant*, JT. (At הִתְיַחֵשׂ non ſign. *genus ſuum prædicare*, ſed *in genealogia recenſeri*, quod de non inventis dici nequit *.) Vel, *quum genealogiam ſuam indicare vellent*, P. vel, *inter eos qui habebant certam genealogiam*, M. vel, *ut ſeſe in familiam* aliquam *infererent*, Ti. (Verùm neque *ut* in textu eſt, nec verbum ſign. *in familiam ſeſe inſe-*

[h] Me. T. V. L. Ma. Pi. [i] Jun. [k] Jun. [l] Jun. [m] Me. ſim. L. E. Oſ. Mar. [n] E. et L. ſim. Walp. [o] Plerique in Sim. [p] La. [q] V. [r] Pi. † Jun. Ma. [t] Jun. [v] La. [x] Jun. [z] Walp. [a] Jun. [b] Jun. [c] Ma. et Jun. [d] Jun. † Jun. Ma. [f] Ma. [g] Pi. [h] Pi. * Di.

tenguntur *: *ut polluti abjecti*, JT.) *à sacerdotio*, o'. Sy. Mo. Verbum irregulare est, & componitur ex Niphal & Pual [s]. Familiarum distinctio apud Israelitas studiosè observata fuit, nè familiæ vel possessiones confunderentur; néve gentes exteræ se miscerent civibus populi Dei [l]; & ut scirent quibus essent connubiali nexu copulandi. At exustis urbe & Templo, iisque tumultuariè Babylonem abductis, periêre multis tabularia [m].

[s] Ma. [l] Wolp. [m] San.

63. *Et dixit Athersatha*, הַתִּרְשָׁתָא] Quis hic? 1. Legatus Regis, sive Commissarius; is autem fuit *Sheshbatzar*, suprà 1. 8 [n]. 2. Nehemias [o]. Is Chaldaicâ, seu Persicâ, appellatione sic dictus est [p]. *Thirsatha* erat nomen officii, vel dignitatis, apud Chaldæos [q]. Componunt ex תִּירוֹשׁ *vino*, & שָׁתָה *bibere*, quòd esset pincerna Regis [r]. תִּרְשָׁתָא, vox in nullo adhuc, quod sciam, Lexico, *judex*, *censor*, ob severitatem, à Persico תרשה *austerus*. Favet Syrus, רישא דכומרא, & קשישא. Addicit Ar. ריאן, qui & Censoris agit officium †. Porrò, Nehemias sic vocatur Nehem. 8. 9. & 10. 1 [t]. ¶ *Ut non comederent*] Vel, *nè comederent*, JT. Pi. P. &c. אֲשֶׁר valet *ut*; nisi vertendum, *quid non deberent comedere* [v]. ¶ *De Sancto sanctorum*] [Sim. omnes.] *De rebus sanctissimis*, Pi. id est, de sacrificiis pro peccato oblatis, aut armum dextrum è victimis pacificis [x]. De panibus propositionis, & de oblatis pro peccato & delicto [y]. Hæc enim cedebant solis sacerdotibus [z]. ¶ *Donec surgeret sacerdos doctus atque perfectus*, לְאוּרִים וּלְתֻמִּים] *In illustrationibus & perfectionibus*, Mo. *& inquireret ac videret*, Sy. *cum Urim & Thummim*, P. Ti. JT. Pi. V. &c. i. e. Qui dignus sit gestare Urim & Thummim, sicut tempore primi Templi [a]. Per ea Deus consulebatur quid in causis dubiis facto opus esset [b]. Vide Exod. 28. 30 [c]. & Numer. 27. 21. 1 Sam. 23. 9. & 28. 6. & 30. 7 [d]. *Donec exsisteret Pontifex Claritatis & Integritatis*; qui ex Dei oraculo (adhibito Aaronis monili, in quo *Claritas* & *Integritas* scriptum erat,) sciscitaretur an illi ex Sacerdotum genere essent †. Præclarè fungitur Nehemias officio suo. 1. Censuram adhibet, & delectum habet eorum qui ipsius fidei crediti sunt. 2. Sacerdotibus sua bona assignat, aliisque ea denegat. 3. Pœnam moderatur, quòd suum eis jus salvum relinquit, si id in posterum probare possent [f].

[n] Jun. [o] Ità I. Me. T. Os. [p] Sin. La. G. [q] Ma. [r] V. [s] Ma. † Castel. lexic. [t] Belg. Li. [v] Pi. [x] La. [y] Wolp. [z] La. Wolp. [a] V. [b] Pi. [c] V. [d] Pi. † Ca. [f] Wolp.

64. *Omnis multitudo quasi unus*] Sim. Mo. *tanquam vir unus*, P. Referunt ad concordiam [g]. Unanimiter *quasi vir unus* ascendens, Os. ¶ כָּל־הַקָּהָל כְּאֶחָד] *Omnis congregatio*, vel *multitudo*, *simul*, &c. o'. M. V. vel, in unum collecta. Orationem integram habes cap. 3. 1 [h]. Vel, *ad unum usque*, Ti. vel, *universè*, JT. ¶ *Quadraginta duo millia*, &c.] At si sigillatim numeros computes, sunt tantùm 29818. Addendi ergò sunt 12542 [i]. Resp. 1. Hos constant illi ex de-

[g] Ità Wolp. L. Mar. [h] V. [i] La.

hoc loco significari puto [r]. ¶ *Ducenti*] At Nehem. 7. 67. sunt 245. Resp. 1. Esdras tantùm præcipuos nominavit, & magis notos. Vel potiùs, 2. initio multa erant in sacerdotali tribu obscura, nec pauci rejecti: At ex quo venerunt Hierosol. genus ipsorum compertum est, ideóque plures à Nehemia numerantur [s].

[r] San. [s] Sin.

68. *Et de principibus patrum*] Ità P. &c. Quidam *ex præcipuis patribus*, M. sic V. Familiarum parentes & capita [t]. ¶ *Cùm ingrederentur templum Domini*, בְּבוֹאָם לְבֵית יְהוָה] At quomodo in Templum ingrederentur, quod jam erat exustum? Resp. 1. Templum vocatur locus in quo steterat Templum, quia is sacer erat ac cultui Dei destinatus [u]. Et personæ & loca retinent aliquando nomen pristinum, etiamsi ratio nominis defuerit. Sic arces vocamus aut urbes, licèt earum tantùm exstent vestigia [a]. 2. [Al. locum aliter reddunt; *Cùm venissent propter domum Domini*, M. sic V. [vel, *ad domum*, &c. sub exstruendam; quod ex toto contextu apertè significatur.] ¶ *Quod* [scil. *templum*] *est in Jerusalem*, אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָיִם] Al. *Quam* [scil. *domum*] erigere cupiebant *in Jerusalem*, M. *ad domum Jehovæ*, *qui* habitat *Jerus*. JT. ¶ *In loco suo*; ità M. עַל־מְכוֹנוֹ] *Super basin suam*, V. Ti. i. e. à fundamentis ipsis [b].

[t] Sin. [u] Li. [a] Sin. [b] V.

69. *Secundùm vires*] Nihil supra facultates, sive vires, requiritur [c]. ¶ *Auri solidos*] In Hebræo est Græca vox דַּרְכְּמוֹנִים, i. e. drachmas; ut & Nehem. 7. 70. Non id mirum, cùm, ut alibi diximus, jam à Danielis temporibus multæ Græcæ voces in Chaldæum sermonem penetrâssent. Contrà, *mina* vox & *binis* ex Syriaco sermone in Græciam venêre [d].

[c] Wolp. [d] G.

70. *Universus Israel*] Non ergò solùm Tribus Juda & Benjamin redierunt in Terram promissionis, ut contendunt Judæi †.

† Ca.

CAP. III.

1. *Venerat mensis septimus*] *Cùm advenisset*, &c. JT. Heb. *Et attigit*, &c. Sed vertendum, *Cùm appropinquaret*, &c. Tunc enim cùm Judæi sese congregârunt Hierosolymam, nondum advenerat; quippe statim primo illius mensis die cœperunt celebrare festum Tabernaculorum, v. 6 [a]. ¶ *Mensis septimus*] Hic est Tisri, Septembri nostro (ferè, Me.) respondens [b]: vel partim Septembri, partim Octobri [c]. Septimus, nempe à Nisan, qui primus erat mensis anni sacri [d], sive quoad festa †. Primum anniversarium festum à Deo præscriptum in mensem istum incidit [f]. Hinc videtur, quòd Judæi Babylone discesserunt initio Veris, & post 4 menses itineris pervenerunt in Jerusalem, & se

[a] Pi. [b] M. Me. San. Mar. [c] V. Pi. [d] Ma. † Me. [f] Mar. Ma. :n Jun.

propter timorem, &c. Ar. ut in pleonasmus ...
Sed nihil his opus. ב in בְּאֵימָה format nominativum, ut apud Arabes. De quo vide ad Jud. 18. 1 [t]. [Alii aliter;] *Quamvis cum terrore*, Jun. Pi. *super eos*, &c. Jun. vel, qui invadebat *eos*, &c. Pi. q. d. Non propterea destiterunt à restituendo quamprimùm Dei cultu [v].

4. *Holocaustum diebus singulis per ordinem*, בְּמִסְפָּר] *In numero*, V. Os. *juxta numerum*, P. *Pro numero*, qui definitur in singulos dies, Num. 29. 12, &c [x]. Habebat enim quilibet dies certum sacrificiorum numerum [y]. Servato numero victimarum pro ratione & dignitate dierum. Alia enim erant sacrificia in solennitatibus quàm in aliis diebus [z].

5. *Et post hæc, holocaustum juge*, &c.] Significat, ab hoc mense restitutum esse ritum sacrum sacrificiorum, & deinceps tenuisse cursum suum, ut scil. temporibus suis, sive Calendæ essent, sive aliæ solennitates, servaretur lex sacrificiorum à Mose præscripta [a]. Post festum Tabernaculorum obtulerunt holocaustum juge [b], ex lege Num. 28. 3 [c]. Hoc nullo tempore omittendum erat, sed primum locum & tempus sibi vendicabat in quacunque solennitate [d]. *Post hæc* non significat ordinem temporis, sed rerum & narrationis; q. d. Ad hæc holocaustum juge obtulerunt *. ¶ *Tam in calendis*, וְלֶחֳדָשִׁים] *Et in mensibus*, Sy. Mo. *noviluniis*, JT. Pi. sim. M. Ti. o'. *in calendis*, P. *&* holocaustum *neomeniarum*, V. *præterea holocausta continua in pleniluniis*, Ar. ¶ *Quàm in universis solennitatibus Domini quæ erant consecratæ*, וּלְכָל־מוֹעֲדֵי יְהוָה הַמְקֻדָּשִׁים] *Et omnibus* (*&* *in omnibus*, P.) *solennitatibus Domini sanctificatis*, Mo. P. sim. o'. Ar. Ti. M. [Al. aliter;] *Ac in omnibus statis feriis Jehovæ res sacras*, vel *consecratas*, (Heb. *sanctificata*, Pi.) sub. *obtulerunt*, JT. Pi. i. e. quælibet alia sacrificia †. ¶ *Et in omnibus in quibus ultro offerebatur*, &c. וּלְכֹל מִתְנַדֵּב נְדָבָה לַיהוָה] *Et omni spontaneè offerenti* (vel, *&* *omnium spontaneè offerentium*, P.) *spontaneum Domino*, Mo. o'. sim. Sy. *Denique omne votum quod Deo vovetur*, Ar. *Et* (sub. *holocaustum*, V. vel *sacrificia*, JT. Pi.) *omnium qui sponte offerebant*, &c. V. sim. JT. Pi. (sub. *obtulerunt*, JT. Pi. *Jehovæ*, V. *Et pro omni eo qui voluntariam Domino fecit oblationem*, M.

6. *Templum nondum fundatum*, &c.] Priùs exstructâ Arâ, atque oblatis holocaustis, Deo se commendârunt atque reconciliârunt, ut tantò purgatiores ad ædificationem Templi accederent [f]. Porrò, Altare holocausti, etiam constructo Templo, erat sub aperto cœlo [g].

7. *Cibum & potum*, &c.] Quibus rebus carebant illi, abundat Terra promissionis [h]. Sicut fecerat Salomon 1 Reg. 5 [i]. ¶ *Ad mare Joppe*] Vel *Jappo*, sive *Japho*, M. Ti. P. Mo. i. e. Ad maritimum portum Joppes, unde commodè advehebantur ligna Hierosf.

[t] Di. [v] Jun. [x] Ma. ex Jun. [y] Os. [z] V. [a] Me. [b] V. [c] Ma. [d] San. * Mer. † Ma. ex Jun. [f] Wolph. ex Beda. [g] San. [h] San. [i] Me.

2 Par. 34. 12, 13. Est enim membrum ἀναπόδοτον [p]. ¶ *Et filii eorum*] Sub. *qui electi fuerant* ut præessent, V.

10. *Steterunt sacerdotes in ornatu suo cum tubis*; sim. o'. מְלֻבָּשִׁים וגו'] *Vestiti*, vel *induti*, (scil. vestibus sacerdotalibus, Synecd. Pi.) *in*, vel *cum*, *tubis*, Ma. JT. *Induti*, *&* habentes *tubas*, M. ¶ *Ut laudarent Deum per manus David*, עַל־יְדֵי דָוִיד] *Per* (*super*, Mo.) *manus Davidis*, P. *per Davidem*, Sy. Ar. *authore Davide*, Ca. *per modum Davidis*, M. *secundùm institutionem Davidis*, Gal. sim. Ti. *cùm canticis traditis à Davide*, JT. Pi. Heb. *cum manibus*, &c. Meton. subjecti, & Synecd. gen [q]. Vide simile 2 Chron. 29. 27 [r]. Recitando ac decantando psalmos Davidis †. *Per manus*, i. e. opera, David, putà psalmos, &c [t]. Vero, *juxta*, vel *ad*, *manus*, i. e. ductu, Davidis; quod explicatur Nehem. 12. 36. *instrumentis canticorum Davidis*. Enarratur autem in Liturgia Judæorum, quænam Davidis cantica singulis septimanæ diebus Levitæ canere solebant; nempe primo Psal. 24, secundo Psal. 48, tertio Psal. 82, quarto Psal. 94, quinto Psal. 81. sexto Psal. 93, septimo Psal. 92 †.

11. *Eò quòd fundatum esset*, &c. ità P. עַל הוּסַד וגו'] *Quod fundaretur*, M. Quòd viderent jaci fundamenta [v]. *Super fundatam esse*, &c. Mo. *super fundatione*, &c. o'. *pro fundamento*, &c Ar. *super fundari*, Q. in Ma. τὸ הוּסַד aliis est præteritum ex Hophal, aliis infinitivum, aliis nomen [x]. [Potiùs infinitivum pro nomine positum videtur.]

12. *Qui viderant templum prius cùm fundatum esset, & hoc templum in oculis eorum*, בְּיָסְדוֹ זֶה הַבַּיִת בְּעֵינֵיהֶם] [Illud בְּיָסְדוֹ referunt alii ad primam domum.] *Qui viderant domum primam in fundatione ejus*, o'. in E. vel, *cùm fundaretur*, Ar. vel, *in fundatione sua*, sive *ejus*, JT. Pi. *& hanc domum oculis suis*, o'. vel, *quando viderunt hanc domum*, Ar. vel, *hâc domo versante ante oculos eorum*, JT. Præp. ב hîc valet *ante*, Pi. *In fundatione*, i. e. dum adhuc exsisteret [y]; vel, stantem super fundamenta sua. Alioquin fundata erat illa domus ante 500 annos. Porrò, multi [ex his] viderant prius Templum [z], quia eversum fuit tantùm ante 60 annos, i. e. anno captivitatis undecimo, 2 Reg. 25. 2 Chron. 36. Ezec. 40. 1 [a]. [Alii בְּיָסְדוֹ referunt ad posteriorem domum:] *In fundando ipsum* (nempe populum, Ma.) *hanc domum in oculis eorum*, Mo. *cùm hæc*, vel *ista*, *domus coram oculis eorum fundaretur*, M. Ti. Mar. sim. Ca. *dum fundarent hanc domum*, &c. P. i. e. Ipsis cernentibus hujus Templi fundamenta jaci [b]. Distingue sic; *Qui viderant templum prius* [Hîc, credo, apponendum erat comma, alioquin nulla esset à Vulgato discrepantia,] *cùm fundatum esset & hoc templum in oculis eorum*. In Hebræo nihil opus nisi accentum trajicere *. [Intelligit

[p] Jun. [q] Pi. [r] Jun. † V. [t] Me. † Di. [v] V. [x] Ma. [y] Jun. [z] E. [a] Jun. [b] V. * Jun.

dini prioris, Agg. 2. 4. Aberat præterea Urim & Thummim, Nehem. 7. 65 *. ¶ *Flebant*] Quòd Templi hovi fundamenta non responderent magnitudini & majestati prioris Templi [c]. Flebant quoque vestigia præteritarum calamitatum, quæ se undique in oculos ingerebant [d]. Porrò, peccatum hoc erat contra αὐτάρκειαν. Præsentium bonorum contemptio maximum est gratitudinis impedimentum: Agendæ sunt Deo gratiæ de minimis beneficiis, quibus sanè indigni sumus. Et gravius hoc erat peccatum, quòd Levitæ & Sacerdotes hoc impedimentum objecerant, quorum exemplo alii offendi poterant †.

13. *Vocem clamoris —— & vocem fletus*, [לְקוֹל בְּכִי] *A voce fletûs*, ο'. M. P. Mo. JT. *propter fletum*, Ar. ¶ *Audiebatur procul*] Heb. *ad longinquum*, vel *remotum*, sub. *locum*, V.

vind. 2. 13. * ... 2. • G. [c] La. sim. Sin. E. T. [d] T. ex La. † Wolp.

CAP. IV.

1. *Hostes Judæ*, &c.] i. e. Samaritani, ut constat ex v. 2. & 10 [a]. Chutæi, intus inimici, sed amicitiam simulantes interdum [b]. Rebus Judæorum afflictis, cognatos se esse negabant; at rebus prosperis, id affirmabant [c]. ¶ *Filii captivitatis*] i. e. Qui transmigraverant in Babylonem, & illinc redierant [d]. Hujus capitis commata sex prima in lib. Græcis desunt †.

2. *Accedentes ad Zorob. & principes patrum*] Hos alloquuntur, 1. Quia illis circumventis, sperabant populum facilè assensurum: 2. Ut ipsos, si repugnâssent, apud plebem traducerent, ob neglectum publicum commodum [f]. ¶ *Dixerunt eis*, &c.] Hoc consilio, ut, illis intermisti specie Religionis, personas inter se committerent, & opus interverterent [g]. ¶ *Ædificemus*] Sub. *templum Domino*, V. Permittite ut ædificemus [h]. ¶ *Quærimus Deum vestrum*, [נִדְרוֹשׁ לֵאלֹהֵיכֶם] *Quæremus*, &c. P. Ma. &c. *requisituri sumus*, &c. JT. Colemus Deum vestrum [i]. ¶ *Nos immolavimus*, &c. [וְלֹא אֲנַחְנוּ זֹבְחִים וגו׳]. *Et non nos immolantes*, &c. Mo. *Non enim alteri* (sub. *Deo quàm vestro*, V.) *sacrificamus*, JT. V. לא mendosè hîc scribitur pro לו: quam lectionem confirmat collatio loci 2 Reg. c. 17. v. 33 [k]. [Hanc lectionem sequuntur M. Ti. Ca. P. JT. ο'. Sy. Ar. Pi.] *Et sanè illi sacrificamus*, Pi. ¶ *A diebus Asar-Haddan regis Assur*] Idem est qui nominatur 2 Reg. 19. 37 [l]. Fuit hic filius *Sennacherib* [m], ultimus Assyriorum Princeps [n]. At coloniæ hæ deductæ erant multò antequam *Asarhaddon* regnum iniisset: nimirùm, *Tiglath Pulassar*, regnante in Israële Pecâ; quasi partem, in qua idolorum cultus celebrarent [x]. Vel, 4. nè jactarent illi suis operis assurrexisse Templum Judæorum [y]. Argumentum hîc ducitur ab indecoro & impossibili. Neque enim in unum cogi queunt quæ dissimilibus sunt naturis, moribus, officiis, religionibus. Cogitent hæc qui, perverso studio pacis obtinendæ, cum dissimillimis & à vera Religione alienissimis hominibus societates captant [z]. Illi Chutæi ità Deum colebant, ut fictitios etiam deos colerent; ideóque ad communionem Templi admitti non possent [a]. ¶ *Sed nos ipsi soli*, [כִּי אֲנַחְנוּ יַחַד] *Idcirco*, vel *Quoniam*, vel *Sed, nos tantùm*, M. *nos ipsi*, Aug. *nos soli*, Ar. Pi. Belg. Ità יחד hîc sumi potest, licèt sæpe sign. *pariter, simul*: Sic etiam יחיד sign. unum *solum*, sive *seorsim*, vel *per se*, vel singularem personam. Vide annotata ad Psal. 33. vers. 15. Ose. 11. 7 †. *Nos seorsim*, Sy. *nos ipsi in id ipsum*, ο'. *nos simul*, Ti. *nos uni*, ità Ca. *nos pariter*, P. Mo. *nos qui unà sumus*, JT. sim. Gal. Malim τὸ *unà* jungere cum voce *ædificabimus* [b]. *Nos unà* (vel *unitè*, Ma.) *ædificabimus*, Wolp. Nos in hanc ædificationis hujus societatem divinitus è reliquis gentibus segregati vocatique sumus, eâ nimirum lege, ut extraneis nullis admissis integram eam atque incolumem conservemus. ¶ *Sicut præcepit nobis Cyrus*] q. d. Nihil injussu Regis agimus; & incertum est an hæc conjunctio Regi probaretur [c]. Cyrus ipsis, non sociis eorum, facultatem dedit. Vide infra cap. 6. vers. 7 [d].

4. *Populus terræ*] Nempe ejus regionis. *Terræ* nomine quandoque provincia aliqua significatur, ut in Decal. lege 5. Deut. 24. Psal. 33 †. Samaritas intelligit [f]. [Al. aliter:] Plebeiam multitudinem [Judæorum] intelligit, quæ ad vim & tumultum potentissima conspiravit, & eò incubuit, ut animos frangerent eorum quos tam ardenter videbant illud negotium suscepisse [g]. ¶ *Impediret*, &c. [מְרַפִּים יְדֵי] *Dissolvebat manus*, P. *debilitabant*, &c. JT. sim. V. *remissas faciebant*, vel, *remittere facientes*, al. in Ma. Objiciebant quæcunque poterant impedimenta [h], ut eos ab opere averterent. Signif. *adimere animos* [i]. Quod acciderat animis & corporibus agentium, id (pro more S.S.) ad solas manus transfert [k]. ¶ *Et turbaret eos in ædificando*, [וּמְבַלְּהִים אוֹתָם לִבְנוֹת] Ità legitur in textu [l]. Vertunt, *& perturbabant eos nè ædificarent*, P. sim. Sy. vel, *in ædificando*, M. *impediebant eos ædificare*, ο'. sim. Ar. *deterrebant eos ab ædificando*, Ti. *Veterascere facientes* (*conturbantes*, Mo.) *eos ad ædificandum*; i. e. deterrentes, vel consumentes, eos, nè ædificarent. Propriè, *prolongantes eos*, &c. h. e. distinentes, ut opus segniter procederet: vel, *veteratoriè agentes cum ipsis*, &c. ut 1 Par. c. 17. v. 9. Porrò, in margine hîc scribitur מְבַהֲלִים, quod reddunt, *perturbantes*, vel *deterrentes*, vel

[a] T. ità L. Os. San. Ma. La. [b] G. ex Jo. [c] Jo ex Sar. [d] V. Ma. sim. T. † G. [f] Wolp. [g] Ma. ex Jun. [h] Pi. [i] V. sim. Pi. [k] Pi. [l] G. [m] I. Me. T. [n] I. &c. [o] Me. La.

[x] La. T. [y] T. [z] Wolp. [a] G. † Belg. [b] Pi. [c] Wolp. [d] Sin. † Wolp. [f] Ità T. Wolp. La. Os. [g] Sin. [h] Jun. [i] V. [k] Wolp. [l] Ma.

quanquam Josephus nunc etiam *Cyrum* vocatum dicit [a]. 2. *Assuerus* Chaldaicè, *Artaxerxes* Persicè, erat commune nomen Regum istarum gentium, (Persarum & Babyloniorum, La.) sicut Ægyptiis *Pharaoh*, & Romanis *Cæsar* & *Augustus* [a]. Id colligo tum ex hoc cap. tum ex Esther. 1. 1. collat. cum 13. 1. & 16. 1 [b]. [Addunt hi illa Estheræ capita quæ nostris Apocrypha sunt.] *Achasueros* deducunt ab *Achas*, i. e. *magnus*, & *Kos*, i. e. *caput*, hoc est, *magnum caput*, scil. magnus Rex & Princeps. Unde iisdem ferè literis Græcè vocatur Ὀξυάρης, id est, *acer Mart. Xerxes*, ait Herod. l. 6. sign. *bellatorem*, *Artaxerxes*, *magnum bellatorem* [c]. Hinc pluribus id nomen tributum; ut *Artaxerxi Longimano*, *Artaxerxi Mnemoni*, *Artaxerxi Ocho*. Quæ ad Hebræos integra transferri nequivêre, quòd eis litera ξ deesset, eámque illi per ש & ח quoquo modo exprimere cogerentur [d]. Videtur post Cyrum illum Magnum nomen gentilitium fuisse Persarum Regibus Ξέρξης & Ἀρταξέρξης, præter nomen quod habebant ante imperium. Omnes Reges post illum *Memoriosum* dictos *Artaxerxas* ait Diod. Sic. l. 15. Etiam *Darius* ab Alexandro devictus Jacchiadæ ad Dan. 7. 5. dicitur *Artaxerxes*. Id unde sit dicam. ש litera Græcis per ξ verti solebat, ut השׁכם Ἀξιμα. Est enim utriusque literæ idem ferme sonus, sed transpositus; quomodo Dores pro σφίζω dicunt σφίσδω, & adspiratio ex media voce *Abraham* à Græcis in frontem translata est. Tum verò gutturales sæpe omittuntur, ut multis exemplis ostendimus annotatis ad l. 1. de V. R. C. ubi de Ammone agimus. Ergò אחשׁורושׁ, omissis gutturalibus, est *Xwerx*: & quia *w* durior est in media voce, maximè post consonantem per se duram, ideo & hæc omissa est à Græcis, factúmque *Xerx*, & cum Græca terminatione *Xerxes*. *Art* verò est additamentum quoddam honorificum, ut *Sa* apud Persas posteriores. Sign. *magnum*, ait Herod. l. 6. *Heros*, interprete Hesychio. Apparet ex nominibus plurimis: qualia sunt, *Artabanus*; *Artavasdes*, qui & *Artabazus*; *Artocbmes*; *Artocbetes*, qui & *Artayctus*; *Artanes*; *Artagenes*; *Artaphernes*; *Artembanes*. *Artaxerxis* in Perside nomen etiam Romanorum Imperatorum temporibus apud Herodianum & Lampridium invenias. Idem *Xerxes* dicitur Aurelio Victori. Ex hoc ergò tam communi nomine quis hic Rex fuerit sciri non potest, nisi adsint temporum argumenta; quæ quàm sint obscura ostendunt eruditissimorum qui ætatem in iis rebus triverunt in hunc diem certamina. Eum de quo hic agitur Cambysen esse volunt multi; alii Smerdim Magum; Estheræ maritum, [Credo sic punctandum, Smerdim Magum, Estheræ maritum;] alii Darium Hystaspis; alii Artaxerxem Memoriosum, [sive *Mnemonem*;] alii Artaxerxem Longimanum. Horum om-

[a] G.
[a] T. et La. sic L. San Wolp. Os.
[b] T. et La.
[c] La.
[d] Wolp.

ac conspiratione . . . JT. [& ferè omnes:] [שׂטנה] Ad verb. *odium*, *inimicitias*. Q. vertunt, scripturam *odii*, i. e. epistolam plenam odii & inimicitiarum [v]. [ο'. & Ar. habent, *scripserunt epistolam*.] Hoc demum tempore actionem apertè instituunt contra Judæos [x]. Scripserunt hi duas accusationes, unam ad Cyrum, alteram ad Assuerum Cyri successorem [y]. Vivente Cyro per cuniculos, Cambyse regnum adepto palàm, Judæos oppugnabant [z].

7. *Et in diebus Artaxerxis*] Vel *Artachsasta*, ο'. P. Mo. Quis hic? Resp. 1. Ut *Ahasuerus* est *Xerxes*, ità *Artaxerxes* hic est *Longimanus*, *Xerxis* fil [a]. ארתחששׁתא propiùs autem Græcum Ἀρταξέρξης, derivantur à Persico *ARD-SCHIR*, quod Persicè *farinam* & *lac* sign. quo nomine primus Longimanus à Persarum Magis fuit appellatus, cujus nomen Persicè erat *Bagman Daradast*, i. e. *Longimanus*. Vide Schickardum in Tarich, pag. 22. & 48 [b]. Resp. 2. *Assuerus* est Cambyses; *Artaxerxes* est Smerdis Magus, qui Cambysi successit [*]. Resp. 3. Idem *Artaxerxes* qui versu præced. *Assuerus*, nempe Cambyses [c]. Esdras descripturus modum quo scripserunt, &c. more Hebræo resumit tempus quo scripserunt, nominando eundem alio nomine, scilicet Persico, quod ipse epistolis suis præfigere solebat [d]. Videtur enim Esdras ex publicis Chronicis & Diariis Persarum epistolam Samaritanorum descripsisse cum suo titulo [†]. [Vide ad vers. præced.] ¶ *Scripsit Beschlam*, [בשׁלם] Nomen proprium est [f]. Ità nostri communiter dicunt [g]. *Bischlam*, Ti. JT. Pi. Hic & sequentes erant toparchæ regionum trans Euphratem [h]. Alii appellativè exponunt [i]. *Scripsit in pace*, ο'. P. Mo. V. i. e. tempore pacis; h. e. odio nondum patefacto [k]. Clàm, Judæis nihil tale cogitantibus. Vel, in pace, i. e. pacem Regi precando [l]. *Scripsit verbis pacificis*, M. *scripsit, pacémque precatus est*, Sy. *scripsit salutem*. Ar. ¶ *Et reliqui qui erant in consilio eorum*, [ושׁאר כנותו] *Et reliqui socii ejus*, P. Jun. vel *collegæ*, JT. Ca. *conservi*, Ar. ο'. *coæquales*, Sy. *ejus concilii*, Ti. *Et residuum societatum ejus*, V. Mo. sub. *Mithridatis*. *Societates* vocat turmas [m]. Intelligit reliqua concilii membra; consiliarios scilicet hosce quos Rex Persiæ constituerat in iis regionibus [n]. Vox כנות est peregrina seu Chaldaica. Aiunt esse *cognominationem* dignitatis, seu officii, seu generis [o]. ¶ *Epistola autem accusationis*, [וכתב הנשׁתון] *Et scriptura epistolæ*, Mo. P. *Erátque scriptura exemplaris*, Ti. M. *Cum exemplari decreti*, JT. id est, diplomatis, quod à Rege sanciri, & ad se remitti, postulabant [*]. *Scripsit epistolam*, Ca. נשׁתון aliis sign. *autographum*, sive *originale*, ex Esd. 7. 11. ubi postponitur τῷ פרשׁגן, quod sign. *exemplar*. Aliis, contrà, est *exemplar* ex originali transfusum, à שׁנה; q. d. *similem*

[v] Wolp.
[x] V.
[y] Jun.
[z] RS. in M. sim. Wolp.
[a] Wolp.
[b] Scil. in La. Jun.
[*] Dl.
[c] Cle à Castro in La.
[d] Id Me. Os. La. San. V. G.
[†] La. ex Caj.
[f] La.
[g] Q in Ma.
[h] L.
[i] Jun.
[k] Ma.
[l] V.
[m] Belg.
[n] V.
[o] Belg.
[*] Q in Ma.
[*] Jun.

gistris Judæorum, ut epistolæ huic Syriacè scriptæ aliquid vice interpretamenti adjectum significetur, quod etiam Syriacè scriptum fuit. Fortassis ad Regem scripserunt paucis, ut par erat, & mos obtinet; ad alium aliquem ex consiliariis prolixiùs: & quoniam utriusque epistolæ idem erat scopus, meritò unius epistolæ nomine hîc veniunt.]

8. *Reum Beel-teem*; ità o'. [רְחוּם בְּעֵל טְעֵם] *Arhum, dominus Tegma*, Sy. *Reum filius Baltam*, Ar. [Reliqui omnes appellativè reddunt.] *Reebum præfectus*, vel *dominus*, vel *magister*, *rationis*, Mo. vel *rationum*, Ca. vel *sapientiæ*, V. vel *concilii*, Mar. Qui erat à consiliis; Gallicè *le chancellier* [a]. *Concilii præses*, sive *cancellarius*, Belg. *dictator sermonis*, M. *author epistolæ*, Ti. Fortè, *præfectus gustûs*, qui præerat mensæ regiæ [a]. טְעֵם est *sapor*, *gustus*; & metaphoricè *sapientia* [b]. *Magister decretorum*, qui, auditis aliorum consiliis, ultimò concludit, & decretum facere solet [c]. Cancellarius; hujus enim erat ad Regem omnia facta referre, eáque scripto tabulis publicis consignare, &c [d]. *A commentariis*, P. Hic Prætor erat regius, qui cum aliis vice Regis res trans Euphratem curabat. Vide infrà 5.6 [e]. Vel erat magister computi, cui tributa colligentes rationem reddebant; vel magister in proponendo mandata Regis & negotia Samaritanorum populo: vel fortè utrumque ad suum pertinebat officium †. ¶ *Et Samsai scriba*] [Sim. omnes.] Hic Cancellarius, aut præcipuus ejus secretarius, fuit [f]. ¶ *Epistolam—hujuscemodi*, ità P. sim. Ca. Belg. V. [כְּנֵמָא] *Ut dicemus*, Mo. *hisce verbis*, Ar. *ut sequitur*, M. *isto tenore*, Ca. *in eandem sententiam*, JT *debito modo*, Sy. Hic versus videtur epistolæ superscriptio exterior [g]. Ab hoc loco Esdras Syriacè sive Chaldaicè loquitur, ferè usque ad finem capitis sexti [h]. Hîc sermo Chaldæus est, & norma illius linguæ hinc & ex Daniele sumitur [i].

9. *Dinai, & Apharsathchai, &c.*] Nomina gentium illarum quibus quique erant præfecti obscura sunt & abscondita, 1. Quia alibi in S.S. non exstant: 2. Nec de iis loquuntur Josephus & Hieron. 3. Quòd multùm mutata sunt ab illis nominibus quæ apud Græcos & Latinos exstant. Cogitandum porrò est Persarum Reges longè latéque dominatos fuisse, &, victorum more, colonias ultro citróque duxisse. Certè colonias ex ultimis Assyriorum oris in Samariam deductas legimus 2 Reg. 17. Pariter & has colonias potiùs ex Armenia, India, &c. quàm ex citerioribus terris, deductas credi potest [k]. [Al. sic;] Hæc novem nomina sunt toparchiarum in Assyria, Persia, Media, Susiane [l]. ¶ *Dinai*] Geographis Dennani [m]. Chald. *Dinaje*, Ma. ¶ *Apharsathchai*] Geographis Paretaceni, Jun. In Persidis parte juxta Mediam [o]. [Al. aliter;] Hi sunt Παρητακηνοὶ [p]. ¶ *Terphalai*] Tapyri, Jun. Ad orientem Elymaidis in Media [q]. ¶ *Apharsai*]

[a] V. [a] Ms. [b] La. [c] Os. [d] La. et Jo. [e] G. † L. [f] Os. [g] Mar. [h] Os. [i] Mar. [k] Wolp. [l] Q. in Ma. [m] Jun. [o] Ma. [p] G. [q] Ma.

12. Videtur potiùs superscriptioni epistolæ apponi [g]. [Alii aliter vertunt:] *Et ultrà*, Mat. *& quidem eo*, vel *eodem, tempore*, JT. Pi. sic M. *in tali tempore*, Belg. Ang. sim. Gal. [Significari volunt tempus subscribendæ epistolæ.]

11. *Hoc est exemplar epistolæ*; ità Mo. [sim. omnes:] [דְּנָה פַּרְשֶׁגֶן אִגַּרְתָּא] *Hæc est dispositio* (vel, *iste tenor*, Ar.) *epistolæ*, Ar. [Hæc verba, &c. usque ad vocem *Artax.* parenthesi includunt Vulg. & Os. reliqui sine parenthesi ponunt.] ¶ *Quam miserunt ad eum, &c.* [עֲלוֹהִי עַל אַרְתַּחְשַׁשְׂתְּא וגו׳] [Variè reddunt & punctant. Alii sic;] *Ad ipsum, ad Artaxerxem regem*, Mo. Pi. [Pleonasmus pronominis ante nomen.] *Ad Art. regem*, Ti. *ad ipsum Art. regem*, M. *ad eum*, (sub. *nempe*, P. vel *etiam*, Ang.) *ad Art.* P. [Alii accipiunt tanquam superscriptionem epistolæ, & cum sequentibus nectunt, hoc modo;] *Ad Art. regem servi*, vel *pueri*, *tui*, o'. Ar. Gal. sim. Ca. ¶ *Salutem dicunt*] Heb. *& Gceneth*, sub. *salutem dicunt*, P. vel, sub. *petimus ut has literas sereno vultu accipias, & quid postulemus cognoscas* [h].

12. *Notum sit regi*] Ità P. [& ferè omnes.] q. d. Optamus notum esse Regi [i]. Tuâ scire magnopere refert [k]. ¶ [יְדִיעַ לֶהֱוֵא לְמַלְכָּא] *Notum ad existendum regi*, Mo. q.d. Necessarium est ad existendum notum, i.e. ut sit notum. Lexicographi & Grammatici existimant לֶהֱוֵא esse infinitivum, cum ל ex literis בכלם. Non credo. 1. Tunc debebat dici לְמֶהֱוֵא. 2. Infinitivo nec numerus nec genus convenit: at לֶהֱוֵא variatur per numeros & genus. Hinc לֶהֱוֹן plur. masc. Dan. 2. 43. לֶהֱוְיָן plur. fœm. Dan. 5. 17. Nos futurum esse existimamus, posito tantùm ל pro נ, (quod non mirum, cùm ambæ literæ linguales sint; hinc Nehemiæ idem est לִשְׁכָּה & נִשְׁכָּה *cubiculum*, & in Targ. נִדְנָה & לִדְנָה *vagina*; & à נְתַן *dedit* formant Syri נִתֵּל *dabit.*) Probatur. 1. Quia flectitur per modum futuri quiescentium ultimâ; לֶהֱוֹן est formæ יִגְלוֹן *revelabunt illi*, & לֶהֱוְיָן formæ יִגְלְיָן *revelabunt illæ*. 2. Ut futurum nunc propriè futurum sign. nunc imperat. Ità לֶהֱוֵא imperat. hoc & seq. versu, & Esd. 6. 9. & Dan. 5. 17. futurum sign. Esd. 7. 23. Dan. 2. 43. At nuspiam ל [in illa voce] habet usum literæ בכלם. 3. Quia regitur à דִּי *ut*, quod futurum postulat: vide Esd. 6. 10. & 7. 13, 23 [l]. ¶ *Civitatem rebellem & pessimam*] Credibile id fiebat ob instituta Judæorum diversa ab aliis. Ob id *teterrimam gentem* dixit Tacitus, qui de hoc habet, *Empto jure muniendi, struxêre muros in pace tanquam ad bellum* [m]. ¶ *Exstruentes muros, &c.* [וְשׁוּרַיָּא שַׁכְלִלוּ וְאֻשַּׁיָּא יַחִיטוּ] *Et muros fundaverunt*, P. Mo. sic M. (vel *perfecerunt*, ità Sy. JT. Ar. vel, *è fundamentis ducunt*, Ti. murorum fundamenta jecerunt [n],) *& fundamenta* (*fundamenta ipsa*, M. JT. *parietes*, P.) *consuerunt*, Mo. V. *compegerunt*, V. *extulerunt*, Ar. sim. o'. *altè foderunt*, Sy. *collocantes*, M. *jacinnt*, Ti. *conjungunt*, JT.

[g] Belg. [h] Os. [i] V. [k] Wolp. [l] Di. [m] G. [n] V.

dit †. Plerique putant hoc peti מִן קְנָשׁ *ex facultatibus.* Fortè מִדָּה dicitur ab *extensione*, à מָדַד, quod Heb. est *metiri*, Arab. *extendere.* Sic latiùs patebit quàm בְּלוֹ & הֲלָךְ, eritque generalis census qui in singula capita se extendit [ſ]. Est hoc tributum ab inferiore datum; quod genus pensiones victoribus victi, & patronis clientes, solvunt [v]. Tò בְּלוֹ est census qui dabatur pro singulis capitibus [x]. Est tributum provinciale [y], sic dictum quòd sit afflictio & onus populi, ab Arab. verbo בלו, quod sign. *probare, tentare*, &c. in passivo, *probari* & *affligi* [z]. Est vectigal; id autem propriè dicitur quod de rebus quæ vel invehuntur vel evehuntur publico penditur [a]. Tò הֲלָךְ est vectigal quod in viis exigitur, & penditur ab itinerantibus (quando merces invehunt vel evehunt) quum portus aut pontes transeunt, seu de una provincia in aliam [c]. Fortè est reditus ex fundis, quos eâ conditione coloni à Nabuch. relicti tenebant, ut vectigal annuum penderent; sic dictus ab הָלַךְ *redeundo*, quia quotannis redit [d]. ¶ *Et usque ad reges hæc noxa perveniet*, [וְאַפְּתֹם מַלְכִים תְּהַנְזִק] *Et tributum regum lædes*, P. sim. V. sub. *si id permiseris*, V. Vel, *afficiet detrimento*, Mo. *lædet*, sub. *hæc urbs, si instaurata fuerit*, V. *Ità thesauro regum damnum attuleris*, JT. *Idque regiis pensionibus incommodabit*, Ti. *Et emolumentum regum damnum sustinebit*, M.

[† Ma.] [ſ Di.] [v Wolp.] [x V.] [y Di. ex AE.] [z Di.] [a Wolp.] [c Ma. sim. AE. in Di.] [d Wolp.]

14. *Nos, autem memores salis, quod in palatio comedimus*, [כְּעַן כָּל־קֳבֵל דִּי מְלַח הֵיכְלָא מְלַחְנָא] Variè transferunt, quòd Chaldæa vocabula ὁμώνυμα sint; nam מְלַח & *salem*, & *vastationem*, sign. הֵיכְלָא *palatium*, & *templum*, denotat†. Et illud כָּל־קֳבֵל variè sumunt [f]. [Locum sic vertunt;] *Quoniam* (vel, *Pro omni vicissitudine*, P. sim. Mo.) *sale palatii saliti sumus*, V. Ang. marg. sim. Ca. (vel, *salis palatii quem comedimus*, P.) Propterea quòd sal è palatio allatum comedimus, V. sim. Sy. Wolp. h. e. quòd in palatio educati fuimus [g]. Puto *salem* Persis (sicut *panem* Hispanis) pro mensa ac cibis usurpari [h]. Sic *salem* vocant sportulas quas aulici accipiunt [i]. Licèt alia omnia desint in mensa, sal tamen nunquam deest. Præterea, significant se à Rege sustentari ac conservari, non minùs quàm carnes sale conditæ, &c [k]. Pythagoras ait, *Salem & mensam nè prætereas*; q.d. Gratus sis amicis, qui te sui salis & mensæ participem fecerunt. *Sal* notat convivium, in quo scil. omnia sale condiuntur [l]. *Jam propterea quòd salarium de Regis palatio percipimus*, JT. sim. G. Pi. *Salarium* à sale dictum docet Plin. 31. 7 [m]. [Alii aliter vertunt:] *Nunc ergò cùm hæc omnia præsentia sunt*, (tò קֳבֵל sign. *ex adverso*, vel *coràm* [n],) *templum omnino destruximus*, Ti. *Et nunc inter hæc nos devastandi devastavimus templum ipsum*, M.

[† Wolp.] [f Ma.] [g V.] [h San. sim. Wolp.] [i T. ex Mer.] [k San.] [l Ti.] [m Mo. sic T.] [n Q. in Mi.]

[וּבְסָרַת מַלְכָּא לָא אֲרִיךְ לַנָא לְמֶחֱזֵא] *Et contemptum* (*turpitudinem*, Mo. V. *opprobrium*, Sy. *spoliationem*, JT. Pi.) *regis non est pulchrum* (*non fas*, Mar. *non decet*, Sy. V. sim. Ang. Mo.) *nobis videre*, P. Mar. vel, *ad videndum*, Mar. *Neque potuimus diutiùs ignominiam regis videre*, Ti. *Et contemptus regis non est exspectatus a nobis, ut illum videremus*, M. *Et ignominiam regis non longum* (id אֲרִיךְ sign.) *nobis aspicere*, i. e. non longè abest; q. d. brevi videbimus quæ Regi sunt dedecori [o].

[o Ma.]

15. *Ut recenseas*, [יְבַקַּר] *Quærat*, sive *inquirat*, P. V. Ad verb. *quærat*, sub. *aliquis*, V. *Quæret*, Ma. vel *inquirat*, JT. Pi. sub. vel *rex*, Pi. Ma. (cui favent sequentia verba, *& invenies*, Pi.) vel *aliquis* mandante Rege, V. Vel, *quòd quæratur*, ut sit 3. pers. act. pro passiva, seu impersonali [p]. ¶ *In libris historiarum*, ità M. P. Ti. [דָכְרָנַיָּא] Ità vocatur historia, à *reminiscentia*, q.d. *memoriale* [r]. *In libro monumentorum*, Mo. Ang. *memoriarum*, Gal. *commentariorum*, Sy. *admonitionis*, s'. ¶ *Et invenies*; ità s'. Sy. M. P. Ti. &c. [וְתְהַשְׁכַּח] *Et invenietur*, Gal. ¶ *Et bella concitarunt in ea*, [וְאֶשְׁתַּדּוּר עָבְדִין בְּגַוַּהּ] *Et defectionem* (vel *rebellionem*, M.) *facientes*, sive *faciunt, in medio ejus*, P. Mo. *Qui ad defectionem solicitârunt*, &c. Ti. *Et quòd seditionem moverunt*, vel *facere solent, in illa*, vel, *in medio ejus*, V. Ang. [Alii tò עָבְדִין pro עַבְדִּים accipiunt in significatione Hebræa:] *Et perfugia servorum fiunt in illa*, s'. *Et ad eam confugere subditi consueverant*, Ar. אֶשְׁתַּדּוּר propriè sign. *missitationem*, quòd seditiosi inter se & ad alios crebrò nuncios mittitant [s]. AE. vertit, *& missionem faciunt*, &c. nempe donorum, quæ indè mittuntur ad auxiliatores suos; à Chald. שְׁדַר *misit*. Malim sic, *Et apparatus bellicos faciunt in medio ejus*, ibi bella parant. Tradit enim Elgeuri, Arab. תַשְׁדִיר in quinta conjugatione (à שדר) significare, *accinxit se ad bellum*. Addit etiam nomen אלתשדיר significare *minas*, quod & hîc non malè quadrat; *& minas faciunt*, &c. i. e. minantur omnibus Regibus & populis [b]. Q. Sed quid Assuerus vel Cambyses invenire poterat in annalibus parentum quod Hebræi contra Persas & Medos moliti sunt? Resp. 1. Chaldæorum Reges erant quodammodo parentes Cambysis, quia hic iis successit. 2. Ascendebant Persæ cum Babyloniis contra Judæos, ut patet ex Isa. 22. 6 [c].

[p Ma.] [r V.] [s Ma.] [b Di.] [c San.]

16. *Possessionem trans fluvium non habebis*, לָקֳבֵל [דְּנָה חֲלָק בַּעֲבַר נַהֲרָא לָא אִיתַי לָךְ] *Ob id* (vel, *ad oppositum hæc*, Mo. *proinde*, Sy. *post hæc*, M. *propterea*, JT. Pi. *hoc pacto*, Ang.) *portio quæ est trans flumen non erit tibi*, P. [sim. omnes.] Regio trans flumen hîc est terra Israel, quam Euphrates separabat ab Imperio Babylonico [d]. q.d. Judæi rebellabunt, & unà secum populos vicinos ad seditionem adversùs te concitabunt †.

[d V.] [† O.]

17. *Verbum*

ejus cega suos [p].

18. *Accusatio*, &c. 'נִשְׁתְּוָנָא וגו] *Extractus epistolæ*, &c. Mo. *Epistola*, M. Ti. P. Os. *Decretum*, JT. Pi. ¶ *Manifestè* (vel *explicitè*, Mo. *explicatè*, JT. Pi.) *lecta est coram me*; ità P. מְפָרַשׁ קְרִי קֳדָמַי] *Explicata est in præsentia mea*, M. *explicata est lectáque coram me*, Ti. V. Discant hinc Principes res suas curare, neque aliorum curæ permittere, ut ipsi liberiùs indulgeant venationi, aleæ, &c. Sic enim plebs impeditur & diripitur; Princeps malè audit, domi forisque contemnitur, tandem etiam exuitur regno [q].

19. *Et à me præceptum est*, שִׂים טְעֵם] *Lata*, vel *posita, est sententia*, V. Mo. *datum*, vel *positum, est decretum*, P. Ti. vel *mandatum*, M. sub. *ut historiæ legerentur*, V. ¶ *Et recensuerunt*, &c.] *Et quæsierunt*, P. *scrutati sunt*, V. sub. *historias*, V. vel, in Regum commentariis. Vide infrà 5. 17. & 6. 1, 2. Esth. 2. 23. & 6. 1 [r]. ¶ *A diebus antiquis*] At nihil ab his contra Babylonios tentatum erat ante centum annos; nihilo minùs hinc tanquam ab ultima antiquitate ratiocinantur: quomodo & hodie fit †. ¶ *Rebellat*, וּמִתְנַשְּׂאָה] *Insurgit*, P. *elevatur*, *elevari solet*, V. *extulit se*, JT. ¶ *Et seditiones*, &c. וְאֶשְׁתַּדּוּר מִתְעֲבֶד בַּהּ] *Et defectio* (vel *rebellio*, P. *conspiratio*, JT.) *fit* (i. e. fieri solet) ab habitatoribus *in ea*, V.

20. *Reges fortissimi*, &c.] Nempe David & Salomon [s].

21. *Prohibeatis viros*, לְבַטָּלָא גֻּבְרַיָּא אִלֵּךְ] *Ut cessent* (*impediantur*, M.) *viri*, P. *viri illi*, M. Ti. *Ut desistere*, vel *cessare*, *faciatis* (vel *faciant*, V.) *viros illos*, Ar. V. JT. *Ad impediendum*, &c. JT, Pi. *cessare faciendum*, &c. Mo. ¶ *Ut urbs illa non ædificetur*] i. e. Non muniatur; licuit autem domos in ea ædificare [v]. Non est è re Regum, ut populi ab ipsis devicti urbes habeant populo plenas, munimentis validas [x]. ¶ *Si fortè à me jussum fuerit*, טַעְמָא] *Præceptum*, P. *Decretum*, sub. *aliud*; donec à me aliter statutum fuerit [y]. Edictum hoc à sola Regis voluntate pendebat, non erat inter leges Persarum immutabiles [z].

22. *Videte nè negligenter hoc impleatis*, וּזְהִירִין הֱווֹ שָׁלוּ לְמֶעְבַּד עַל דְּנָה] *Et cauti estote*, vel *cavete*, *errorem facere*, sive *committere*, *super*, vel *in*, *hoc*, sive *hac in re*, Mo. V. JT. Pi. sim. P. *Cauti estote ut istud fiat*, Ti. *Cavete nè istud non fiat*, Ca. sim. Ang. *Admoniti estote, nè culpam committatis in hac re*, Belg. *Soliciti igitur sitis contra ignorantiam, ut istud exsequamini*, M. ¶ *Et paulatim crescat malum contra reges*, לְמָה יִשְׂגֵּא חֲבָלָא 'וגו] *Quare crescet* (vel *cresceret*, Ang. vel *nasceretur*, Ti. *multiplicabitur*, V.) *corruptio*, P. vel *damnum*, Ti. Ang. V. vel *destructio*, *in perniciem regum?* sub. vestrâ culpâ, si id permittatis [a].

23. *Abierunt festini*] Celeritas, ut in omni bello,

[o] Marsham. Os.
[p] Wolp.
[q] Wolp.
[r] G.
† Wolp.
[s] G.
[v] Os.
[x] G.
[y] V.
[z] G.
[a] V.

præeant, & postea interfuerant reædificationi Templi sub Dario, fuissent 130 vel 140 annorum [l]. Resp. 2. Darius Hystaspis filius [m], cui Zorobabel erat aulicus gratissimus. Ità fabrica Templi per novem annos intermissa fuit [n]. [Sed plures sunt & gravissimæ difficultates de regno Persico, quas tamen hic tractare non est præsentis instituti: De iis autem opportunior erit dicendi locus inter Appendices quas huic operi, si Deo visum fuerit, adnectere in votis habeo.]

[l] Ls.
[m] Ità Ls. ex Jo Euseb Hieron. Geneb. Torn. Sal.
[n] Ls.

CAP. V.

1. Zacharias *filius Addo*] i. e. Nepos, nam erat filius Barachiæ, Zach. 1. 1 [a]. ¶ *Prophetantes*] Vel, qui fuerunt *prophetæ*, M. Ti. ¶ *Ad Judæos*] Ità Ang. P. Ti. RS. & plerique in Di. *Inter* (vel *super*, ο'. Mo.) *Judæos*, M. *de Judæis*, Sy. Ar. Malim, *contra Judæos*; quorum desidiam uterque culpavit, eósque minis ursit [b]. Al. mandantes *Judæis*, JT. ut עַל sumatur pro ל dativi casûs [c]. ¶ *In nomine Dei*, &c. בְּשֻׁם אֱלָהּ יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהוֹן] *In nomine Dei Israelis super eos*, ο'. P. Mo. vel, etiam *ad eos*, Ang. vel, prophetantes *eis*, M. Ti. vel, *cùm prophetâssent de iis*, Sy. sim. Ar. vel, mandantes *eis*, JT. vel, qui ipsos miserat *ad eos*, Gal. vel, qui erat *super eos*, sive *cum eis*, V. vel, *quod* invocatum erat *super eos*, Q. in V. Mallem, *contra eos*, ut ad restaurandum Templ. cogerent. Putáram, ut RR. מִשּׁוּם & עַל שׁוּם sign. *ob causam*, *propter*, idem hic posse significare בְּשֻׁם, *ob causam Dei Israelis super eos*; i. e. *quia Deus Israelis* erat *super eos*, ideo prophetárunt contra Judæos: sed prætero priorem interpretationem [d].

3. *In ipso tempore*, בֵּהּ זִמְנָא] *Eodem* (*certo*, *constituto*, *opportuno*, Wolp.) *tempore*, Ang. ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ, ο'. i. e. In temporis puncto, seu momento, quum primùm ædificarent, quasi ἐν αὐτοφώρῳ eos aggressi sunt. Hostes Christi impigri sunt & pertinaces, nullas occasiones prætermittunt †. ¶ *Thathanai — & Stharbuzanai*] Cur non & priores adversarii, *Rehum* vel *Samsai*, &c? Resp. Aberant, vel morbis negotiisve impediti, vel officio moti, vel vitâ defuncti. Hostes Ecclesiæ, utut perpetuò cædes & minas spirent, tamen sæpe divinitus impediuntur nè noceant quoties libet. Verùm etsi illi absint, tamen his alii succedunt; nec unquam defuturi sunt Ecclesiæ hostes. Porrò, quiescunt Samaritani quamdiu Templi instauratione abstinent, (licèt domus splendidas sibi construerent contra Regis edictum [f]:) ut primùm Templum ædificant, statim impeditum accurrunt [g]. ¶ *Quis*

[a] T. Ls. Pi.
[b] Di.
[c] Di.
[d] Di.
† Wolp.
[f] Sn.
[g] Wolp.

nomina, &c. JT. Nam de hoc quoque interrogarunt infrà v. 10. Pi. *Tunc juxta tenorem diximus eis, quæ essent nomina*, &c. Ti. *Tunc ut dicitur* in libro *diximus eis, quæ essent nomina*, &c. M. [Ca. hæc cum sequenti versu conjungit, & sic reddit; *Ad quæ nos ità respondimus, nomina indicantes autorum ejus ædificationis, ut respiciente Deo super senes*, &c.] *Tunc diximus quæ essent nomina heroum*, &c. sive *virorum generosorum* atque *fortium*. Sic vocant authores & hortatores operis. Intelligunt Prophetas, & Zorob. & Jos. Quærebant hoc Samaritani, ut eos apud Regem accusare possent : & Judæi non gravatè retulerunt, quòd eos nec puderet nec pœniteret facti consiliique sui [p].

5. *Oculus Dei*, &c.] Providentia & favor Dei [q]. *Oculus Dei eorum*, JT. scil. Judæorum. Pronomen relativum positum ante nomen quò refertur [r]. Deus eis favit, & regiorum ministrorum animos illis conciliavit [s]. ¶ *Super senes*; ità P. Mo. &c. [עַל־שָׂבֵי וגו'] *Super canos Jehudæorum*, Ma. *super seniores*, M. Ti. *senatores*, Ca. Al. [Alii aliter;] *super reduces fuit*, Pi. ex JT. Sy. (sub. *directus*, Pi.) vel, *ad captivitatem*, ο'. Ar. [Hi omnes punctant ש in dextro.] ¶ *Et non potuerunt inhibere eos*] Hanc mentem *Tathanai* aliisque injecit Deus, ut non impedirent, &c †. Hi præfecti necdum à Samaritanis corrupti sunt, ut illi priores, ideòque Judæis non se opposuerunt hostiliter [t]. Videntur de favore Dei in Hebræos non dubitâsse, sed politicâ prudentiâ etiam Samaritis gratificari voluerunt, ut ad Darium scriberent, sed ità, ut Judæorum causæ faverent potiùs quam nocerent [v], contentique erant solam Regis mentem inquisivisse [x]. ¶ *Et tunc satisfacerent*, &c. [וַאֱדַיִן יְתִיבוּן נִשְׁתְּוָנָא עַל־דְּנָה] *Et tunc facerent redire epistolam super hoc*, Mo. *Tunc igitur responderunt* (sub. *Judæi*, M. Ti.) *per epistolam super his*, vel, *de hac re*, M. Ti. P. i.e. Habebant apud se literas Cyri, & ex illis respondebant se non temere inchoâsse hoc opus †. *Cujus* [nempe *Darii*] *tunc retulerunt decretum super hac re*,] T. i.e. Tunc, adito Dario, Judæi retulerunt decretum seu diploma illud in suum favorem quod sequente capite habetur [y].

6. *Arphasachæi*] *Apharsachæi*, ο'. M. Ti. Ca. ¶ *Qui erant trans flumen*] Ità secernuntur hi *Apharsachæi* ab illis qui in avitis sedibus suis manserunt; nisi fortè hæc clausula ad omnes referenda sit [z].

8. *Ædificatur lapide impolito*, [אֶבֶן גְּלָל] *Lapide marmoris*, sive *marmoreo*, P. Mo. RS. & K. & Aruch, & Elias, &c. in BA. 2. 6. 16. 55. *Lapidibus prægrandibus*, Sy. sim. JT. Pi. Ti. Ca. vel *ponderosis*, M. &c. *Lapide rotato*, Mar. vel *volutionis*, sive *devolutionis*, Jun. Pi. i. e. tam grandi, ut præ pondere rotetur [a]. *Lapidibus electis*, ο'. Ar. Certior tamen est lectio Vulgati, inquit

[p] Wolp. [q] V T. Me. [r] Pi. [s] G. † La. [t] T. [v] Me ad v. 7. [x] T. † M. [y] Ms. ex Jun. [z] Wolp. [a] Mar sim. Jun. Pi.

veniunt tacitam objectionem Samaritanorum, quæ sic formari poterat; Si vos servi, & hoc Templum, Dei cœli & terræ, cur non & vos & illud conservavit? Respondent, Deum ab ipsis provocatum pœnas sumpsisse, &c [k].

14. *Vasa*; ità ο'. Sy. Ar. [מָאנַיָּא] *Instrumenta*, JT. ¶ *Quæ tulerat*, [הַנְפֵּק] *Eduxerat*, P. *extulerat*, *transtulerat*, V.

15. *Tolle, & vade*] Chald. *Abi*, sive *proficiscere*, *depone*, P. V. Sine conjunctione verba, q. d. Citò transfer [l]. ¶ *Et pone ea in templo,——& domus Dei ædificetur*] Est Hysteron proteron : priùs enim ædificandum erat Templum quàm vasa in eo reponenda [m].

16. *Ex eo tempore usque nunc ædificatur*] Intermissa quidem fuit ædificatio suprà 4. 23. sed ità scribunt præfecti, ut Judæis faveant : faciliùs enim conceditur ut ædificatio nunquam intermissa procedat, quàm ut repetatur ea, quam Rex edicto suo jussit omitti [n].

17. *In bibliotheca regis*, [בְּבֵית גִּנְזַיָּא] *In domo gazarum*, Mo. sim. ο'. vel *thesaurorum*, P. *in ærario*, Sy. *in archivis*, Ar. in tabulario, G. ¶ *Utrùmnam——jussum fuerit*, &c. [הֵן אִיתַי דִּי וגו'] *An ità sit quòd*, &c. P. ¶ *Ut ædificaretur*, [לְמִבְנֵא] *Ut reædificarent*, P. sub. *Judæi*. Vel, *ad ædificandum*, i. e. de exstruenda æde. ¶ *Et voluntatem regis mittat*; [sim. omnes:] [וּרְעוּת וגו'] Antecedens pro relativo; i. e. Voluntatem suam super hac re Rex mittat ad nos [o].

[k] Wolp. [l] V. [m] La. [n] Ma. [o] V.

CAP. VI.

1. TUnc *Darius rex præcepit*] Chald. *posuit præceptum*, P. *dedit mandatum*, Pi. *fecit edictum*, V. Ut quærerent in archivis [a], an ità res haberet [b]. Alii, *constituit legem*; non quidem de perquirendo edicto Cyri, sed de non impediendo structuram Templi. Verba hujus legis habentur v. 6. & seq [c]. ¶ *In bibliotheca librorum*, [בְּבֵית סִפְרַיָּא] *In domo librorum*, P. Mo. Mar. V. Pi. JT. sive *in bibliotheca*, M. Ti. V. ο'. Libros hîc intellige rationum, & qui pertinent ad rem nummariam. Erant & aliæ bibliothecæ, in quibus reservabantur libri qui spectabant ad eruditionem [d]. *In chartophylacio*, JT. ¶ *Qui erant repositi*, [דִּי גִנְזַיָּא מְהַחֲתִין תַּמָּה] *Qui gazarum repositarum ibi*, Mo. *thesaurorum qui positi erant ibi*, P. *ubi gaza posita est*, ο'. *ubi tabulæ repositæ fuerant*, JT. *in eo loco ubi thesauros reponebant*, Ti. M. V. Sub. *& non invenerunt illic*. Deinde perquisiverunt in aliis regionibus. Sequitur v. 2. *Et inventum est*, &c †. ¶ *In Babylone*] Qu.

[a] Os. [b] V. [c] Jun. [d] V. † V. sim. Os.

Quomodo

... ria provinciæ Mediæ. Nam in chartophylaciis Regum solent scripturæ singularum provinciarum in scriniis diversis asservari: Volúntque hi Babylone, non in Media, hoc inventum fuisse [r]. ¶ *Volumen*] Τόμος, ut in Esa. 8. 1. Alibi κεφαλὶς dicitur, ut & Heb. 10. 7 †. ¶ *Talisque scriptus erat in eo commentarius*, וְכֵן כְּתִיב בְּגַוַּהּ דִּכְרוֹנָה] *Et sic* (vel, *hujusmodi*, vel *tale*, V.) *scriptum in eo* (ad verb. *in medio ejus*, V. *intra illud*, Mar. Mo.) *memoriale*, P. V. *Commentarium* intelligit, V. id est, Non ad verbum erat edictum, sed in compendium redactum †. *Et hic scriptus in eo commentarius*, ο'. *In quo sic memoria proditum erat*, Ti. Ca. *Erátque sic scriptum intra ipsum, & tale memoriale*, M. *In quo sic scriptum erat, Memoriale*, JT. Pi. Videtur hæc esse superscriptio sequentis memorialis, sive monimenti [t].

• Q. in Ma. † G. † Mar. • Belg.

3. *Decrevit ut domus Dei ædificaretur*, בֵּית אֱלָהָא בִירוּשְׁלֶם בַּיְתָא יִתְבְּנֵא] *Domus Dei in Jerus. domus ædificaretur*, Mo. *De domo Dei quæ erat in Jerus. domus ipsa reædificetur*, P. sim. ο'. *Quod attinet ad domum — domus ista ædificetur*, Pi. Di. ex Genev. *De templo Dei*, &c. *ut domus — ædificetur*, Ti. M. Initium est edicti. Alii suprà incipiunt, sic, *Domus Dei quæ*, &c. *domus, inquam, ædificabitur* [v]. *Domus Dei*, &c. *intus* [sic reddunt בַּיְתָא] *ædificator*, JT. i. e. intra mœnia urbis [x]. Durum id videtur, nec בַּיְתָא Chald. est *intrinsecus*: id autem dicunt לְגַו, בְּגוֹ, מִגּוֹ. Ad verb. verto, *Domus Dei in Jerusalem domus ædificetur*; i. e. Quæ antehac domus Dei fuit, jam autem destructa domus non est, ædificetur, ut rursus domus fiat; ideóque reipsa fieret quod jam nomine tenus tantùm erat *. ¶ *In loco ubi immolent*, &c. אֲתַר דִּי דָבְחִין דִּבְחִין] *In loco* (vel, *in locum*, Belg.) *ubi sacrificent*, Ti. sim. M. Belg. *Et locus, ubi*, &c. ο'. *locus in quo*, &c. V. sic Sy. *Quæ est* (vel *erit*, V.) *locus in quo immolant victimas*, P. V. *Ut sit locus*, &c. Pi. Verto, *ubi sacrificent*, &c. Etsi אֲתַר propriè *locum* sign. Chald. & Syr. sequente tamen דִּי, apud Syros ד, idem est quod Hebræis אֲשֶׁר שָׁם *ubi*; ut Matt. 6. 19 *. ¶ *Et ut ponant fundamenta supportantia*, וְאֻשּׁוֹהִי מְסוֹבְלִין] [Variant.] *Et fundamenta ejus*, Mo. JT. Pi. Ti. Ma. Os. *comportantes*, Mo. vel, *attollantur*, JT. vel, *reddantur firma*, Pi. vel, *perficiantur*, Ti. vel, *contignentur*, V. in Tig. not. Chald. *Sint portantia*, Pi. Di. ex Buxt. & Genev. i. e. firma, ut possint portare materiam superstruendam [y]. Fortè sensus est, Fundamenta nè sint contracta, sed latè expansa, seu diffusa, qualia requirebat domus tam alta & lata: Apud Arabes enim סבל est *extendere*, vel *expandere* †. τὰ אֻשַּׁיָּא *fundamenta* vertunt [z]. [Non placet Wolphio:] Non est credibile, vel, Cyrum architectis quæ vel qualia essent fundamenta præscripsisse, (illis enim id relinqui solet pro magnitudine domûs & loci situ;) vel, tam ejus sit, Pi. sim. JT.] Latitudinem Templi puto eandem fuisse quæ priùs, scilicet 20 cubitorum [a].

• V. • Jun. • Ti. • Di. • Pi. sim. Belg. † Di. • Q. in Wolp.

4. *Ordines — tres*, נִדְבָּכִין תְּלָתָא | *Structuræ* (vel *Parietes*, P. Os. Pi. sub. *fiant*, Pi. vel *domus*, ο'.) *tres*, Mo. *Ordines* (sub. *parietum*, V.) *tres*, V. M. Ti. sim. JT. Ca. *Triplex series*, Ar. ¶ *De lapidibus impolitis*] Chald. *ex lapidibus maximis*. Vide suprà c. 5. v. 8 [b]. ¶ *Et sic ordines de lignis novis*, וְנִדְבָּךְ דִּי אָע חֲדַת] *Et structura ligni novi*, Mo. *& paries* unus è *lignis novis*, P. Pi. vel *recentibus*, V. [Ità חֲדַת idem quod Heb. חָדָשׁ, mutato, pro more Chald. ש in ת.] In libro Regum est, *è tabulis cedrinis* [c]. *Et ordo lignorum novorum*, ità JT. *& porta ex ligno novo*, Sy. *& series lignea*, Ar. [Al. aliter:] *Ordo verò lignorum unus*, Ti. sic M. [חֲדַת interpretantur ex Hebræo אֶחָד.] *Paries*, &c. Meton. formæ, & synecd. gen. *Ordo* pro re ordinata, nempe pro pariete, qui construitur ex lapidibus sibi ordine impositis. Chald. *ligni*, pro *lignorum*; Enallage numeri [d]. Murus tam crassus erat, ut ingentium lapidum trium ordinem comprehenderet, deinde internus ligneis tabulis tectus esset. Porrò, hanc Templi formam sumpsit Cyrus, non ex forma templorum Persicorum, (ut putant Beda & quidam alii,) sed ex Hebræorum vel annalibus, vel Doctoribus; fortè ex Daniele. Divinitus enim ad hoc opus excitatus est; & sicut eo loco exstruxit quo Deus voluit, sic tale Templum fecit quale Deus jussit [e]. Dicunt aliam fuisse rationem hujus Templi ædificandi, ipsúmque aliter ædificatum fuisse quàm hic præscripserat Cyrus; quòd postea mutaverit sententiam ad exhortationem Doctorum Legis †. ¶ *Sumptus de domo regis*; ità ο'. Sy. M. P. V. וְנִפְקְתָא וגו'] *Et eductio*, &c. Mo. *impensa*, &c. Ar. JT. *quicquid deest*, &c. Ti.

• Os. • Ma. • V. • Pi. • Wolp. † V.

5. *Reddantur*, יַהֲתִיבוּן] *Reddant*, vel *restituant*, P. V. sub. *ministri regis*, V. ¶ *Et referantur in templum*; ità M. וִיהָךְ לְהֵיכְלָא] *Et vadat ad templum*, Mo. *& vadant*, &c. P. *inferantúrque*, &c. Ti. *& perveniant*, &c. Sy. *ut perveniat* unumquodque *in templum*, JT. Verto, *ut perveniant*; Enallage numeri [f]. ¶ *Quæ & posita sunt in templo Dei*, וְתַחֵת וגו'] [Variant.] *Ubi posita fuerant*, ο'. *& collocato* (vel *reponas*, P. V. *descendere facias*, Mo.) *ea in ædem*, vel *æde*, *Dei*, Ti. Ang. Mutat personam, & convertit sermonem suum ad Zorobabelem [v]. Alii, *& collocetur*, &c. JT. Pi. *& recondantur*, Sy. sim. Ca. *volo ut collocentur*, Os. *Posita sunt in templo*, Vulg. i. e. in gazophylacio Templi [x]; nam Templum nondum exstructum erat [y].

• Pi. • V. • La sim. T. † T.

6. *Nunc ergò, Thathanai*] Hactenus decretum Cyri. Sequuntur Darii verba ad prius decretum adjuncta *. ¶ *Procul recedite ab illis*, רַחִיקִין הֲווֹ מִן תַּמָּה] *Remotè* (vel *longinqui*, Mo. *procul*, Ti.) *estote indè*, P. Mo. *ab eo loco*, M. *Procul abscedite* (*facessite*, Ca.) *istbinc*, Ti. i. e. à Jeru-

• Mar. sim. Sin.

one convenire. Hinc verterem, *Permittite effectionem domûs Dei hujus principi Judæorum & senioribus Judæorum: domum*, &c. *ædificent*, &c. [Ità & Wolp. reddit, *Sinite opus domûs Dei*, &c. *duci*, &c. *& senibus*,&c. *quò domum*, &c. *ædificent*, &c.] Id sanè facilius quàm quod K. adhibitâ ellipsi,—*Præfecti Judæorum* faciant rem hanc: *& senioribus Judæorum* ego præcipio, &c.[c].

8. *A me præcept. est quid oporteat fieri*, [לְמָא דִי תַעַבְדוּן] *Quid faciatis*, M. Ti. *de eo* (vel, *ad hoc*, Mo.) *quod facturi estis*, P. JT. Pi. V. i.e. quod volo vos facere[d]. *Nè quando quid faciatis*, &c. ο'. *Cavete nè impediatis*,&c. Sy. sim. Ar. ¶ *De area regis*, &c. וּמִנִּכְסֵי מַלְכָּא דִי מִדַּת וגו'] *Et de substantia*, vel *opibus*, *regis*, *quæ est tributum trans flumen*, P. Mo. vel, *quas habet ex tributo*, &c. V. Ti. sim. ο'. Ar. M. vel, *de tributo* regionis quæ est *ultra flumen*, i. e. quod solvere solent qui habitant ultra Euphratem †. *De facultatibus regis*, *& vectigali transfluviali*, Sy. Hâc beneficentiâ Cyrum vicit. Cyrus Judæis conferre ad opus permiserat: hic Rex etiam de suo sumptum facit. Vide infrà 7. 20, 21, 22. & Nehem. 11. 23[f]. ¶ *Studiosè sumptus dentur*, &c. [אָסְפַּרְנָא נִפְקְתָא תֶּהֱוֵא מִתְיַהֲבָא לְגֻבְרַיָּא אִלֵּךְ] *Festinanter sumptus detur*, sive *suppeditetur*, *viris illis*, P. M. sim. JT. &c. ¶ *Nè impediatur opus*; ità JT. דִי לָא לְבַטָּלָא] *Qui non cessabunt ab opere*, AE. At לְבַטָּלָא est infinitivus, & quidem Piel; nec *cessare*, sed *facere cessare*, sign. Neutrum observavit AE[g]. *Ut non cessent*, ο'. Ar. *ut non faciant cessare*, P. V. sub. *eos qui ædificant templum*, V. *ut non impediantur*, M. Ang. sic Pi. *ut opus non intermittant*, Sy. Hi omnes דִי sumunt pro *ut*, quo sensu non arbitror inveniri cum infinitivo, sed quidem cum futuro: deinde, לְבַטָּלָא referunt ad structores Templi, vel ad ipsam structuram, cùm potiùs ad expensas Regis referendum putem, & sic verto; *Expensæ dentur viris illis absque cessare faciendo*, sive *absque interrumpendo*, *absque obstaculo*: ut non malè sensum expresserunt Tigurini, qui verterunt, *nec quisquam impediat*. Idem observo versu seq. דִי לָא שָׁלוּ, quod verto, *absque cessatione*. [De quo vide ad illum locum.] Enimvero extra controversiam est, particulam separatam דִי apud Chaldæos idem valere quod inseparabile דְ apud Syros: Sicut ergò דְלָא apud Syr. sign. *absque*, *sine*, ut 1 Pet. 3. 1. דְלָא עַמְלָא *absque labore*, & 4. 9. דְלָא רַטְנָא *absque murmure*; sic דִי לָא apud Chaldæos[h].

9. *Quòd si necesse fuerit*, [וּמָה חַשְׁחָן] *Et quod* (vel, *quicquid fuerit*, Ti.) *necessarium*, Mo. ο'. Ti. sim. Ar. JT. &c. *Et id quo indiguerint*, P. V. Aliquid hîc subaudiendum, sic, *Et à me factum est*, *inquam*, *decretum*, *ut id quo indiguerint*[i]. ¶ *Et vitulos*, *& agnos*, &c.] Solebant hæc omnia adhiberi & commisceri sacrificiis, oblatio-

tem scelus immanius videbatur, in contumeliam Dei, in quo casu vetitus est lege Divinâ respectus personarum. Quin ipsa quoque jura humana contumaciam nimiam perinde in nobili puniunt atque in plebeio viro; & magis quidem in nobilibus, ut horum exemplo cæteri deterreantur †. ¶ *Qui hanc mutaverit jussionem*; vel *verbum*, P. Mo. *sententiam*, Sy. sim. Ti. M. V. *rem*, JT. Pi. [דִי יְהַשְׁנֵא פִּתְגָמָא] *Quisquis mandatum hoc infregerit*, Ar. Verbum Chald. שְׁנָא sign. *vertere*, *mutare*, *aliquid ab eo quod fuerat diversum facere*: in Hiphil autem (ut hîc habetur) sign. authorem esse vel impulsorem falsi. Poterant enim illi magistratus rescripti regii exemplum apud se retinere, & alienam sententiam subditis proponere[t]. *Mutaverit*, id est, contrà fecerit[v]. ¶ *Tollatur lignum de domo ipsius*, יִתְנְסַח אָע מִן בַּיְתֵהּ] *Diruatur* (vel *evellatur*, Mo. Sy. *tollatur*, Ar. ο'. sim. JT.) *lignum è domo ejus*, P. M. id est, diruendo extrahantur ligna[x]. *Tollatur trabs*, &c. Ti. ¶ *Et erigatur*, *& configatur in eo*, [וּזְקִיף יִתְמְחֵא עֲלוֹהִי] *Et erigatur atque suspendatur* (*aboleatur*, JT. *deleatur*, Pi.) *in eo*, M. sim. Ti. JT. Pi. Ca. AE. in Di. V. Mos erat Persarum, de damnati domo lignum sumere de quo suspenderetur[y]. Vide Esther. 7. 9[z]. *Et in crucem agatur super illud*, Ar. sim. Sy. Crucis supplicium Persis usitatum erat, eóque affecti sunt Sandoces à Dario ob injustum judicium, Sataspes à Xerxe ob neptem Zopyri vitiatam[a]. Plerique τὸ יִתְמְחֵא ex Heb. significatione sumunt pro *deleri*, *exterminari*, quod quia suspendio fit, verterunt, *suspendatur*; & זְקִיף referunt ad lignum. Sed constructio id permittere non videtur; quod vel ex P. patet, qui ad verb. vertit, *Diruatur lignum*, &c. *& erectum suspendatur in eo*, [vel, *& erectum deleatur in eo*, Mo.] Vides *erectum* carere suâ constructione. [At V. sic explicat, Et in eo ligno quod remanserit in domo sua erectum, deleatur, i. e. suspendatur.] Ideo RS. זְקִיף ad personam potiùs retulit, vertítque, *Et stans destruatur ad lignum*. Sic LXX, Καὶ ὠρθωμένος πληγήσεται ἐπ' αὐτοῦ, (*Et erectus percutietur super illud.*) Nec video cur non יִתְמְחֵא potiùs *verberandi* significatione accipiatur, ut locus de virgarum plagis accipiatur. Sic Schindlerus, *& erectus cædatur in eo*; id est, erectus unà cum ligno, virgis cædatur ad illud; ut moris erat apud Persas aliásque gentes: quamvis apud Judæos, *non stans*, *nec sedens*, *sed inclinatus*, *cædebatur*, ex Deut. c. 25. v. 2. Quòd si cui videatur, ex collatione sequentium, majus supplicium hîc innui, facilè credam aliud mortis genus hîc innui, nempe, ut יִתְמְחֵא & זְקִיף referantur ad lignum, עֲלוֹהִי autem ad delinquentem; & sensus sit, *Lignum elevatum percutiatur super ipsum*, id est, ipse palus sursum elevatus infigatur ictibus corpori ejus, ut

Marginal notes: c Di. — d V. — † V. — f G. — g Di. — h Di. — i V. — † Wolp. — t Idem. — v G. — x V. — y G. — z Me. — a Wolp.

rum, ejusque potentiam & justitiam, eumque à falsis diis secernit[g]. ¶ *Qui habitare fecit nomen suum ibi*] *Dei nomen* pro ipso Deo sumitur: quod familiare Hebræis, & inprimis Chaldæis; adeò ut שֵׁם, *nomen*, aut epitheton esse putent Dei, aut nomen familiare *. ¶ *Dissipet omnia regna*, "יְמַגַּר וגו] *Dissipet (evertat*, ο'. *perdat*, Ar. Ca. M. *dejiciet*, JT. vel *dejiciat*, Pi. V. sub. *in terram*, V. *exstirpet*, Ti.) *omnem regem*, Mo. P. q.d. In meos subditos ipse animadversurus sum: Eos autem qui sui vel alieni juris fuerint, remitto ad Deum, cujus imperio subjiciuntur omnes, qui eos puniet, &c. Discant hinc magistratus intra suos limites se continere, ac potiùs Deo coercendos sontes permittere, quàm ut in messem alienam falces suas mittant[h]. ¶ *Et populum*; ità Mo. P. &c. וְעַם] Vel, *privatum hominem*, Ca. [q. d. quemvis de populo.] ¶ *Qui extenderit manum suam ut repugnet*, &c.] Non dicit, *qui perdiderint*. Quo sign. vires illis, non voluntatem, deesse. Conatus illorum & studia repræsentat, quorum nulla effecta memorantur. Sed quoniam in magnis voluisse sat est, etiam conatus malus meretur pœnam[i]. ¶ *Ut repugnet, & dissipet domum*, &c. "לְהַשְׁנָיָא לְחַבָּלָא וגו] *Ad mutandum, ad corrumpendum domum Dei*, &c. Mo. *ut mutet & destruat*, &c. P. *ut invertat & perdat domum*, &c. M. *ut vel mutet, vel lædat*, (sive, *ad delendum*, ο'. *ad corrumpendum*, Ca.) *domum istam*, Ti. [Alii aliter;] *Ad mutandum* (scil. *legem*, sive *constitutionem*, *meam*, ut v. 11[k].) *quò destenat domum*, &c. Pi. ¶ *Quod studiosè impleri volo*, אָסְפַּרְנָא יִתְעֲבֵד] Illico *efficitor*, JT. De voce אָסְפַּרְנָא vide suprà 5. 8[l]. Excludit exceptionem, & urget exsecutionem[m].

13. *Igitur Thathanai*, &c.] Deus hìc, ut alibi, invitos ad officium cogit, & ab his affert auxilia Ecclesiæ à quibus impendere pericula videbantur. Sic reguntur res humanæ, ut nobis neque ab amicorum benevolentia quicquam exspectandum sit boni, neque ab inimicorum odio vel tantillum metuendum mali, nisi volente & annuente Deo[n]. ¶ *Secundùm quod præceperat Darius*, &c. לָקֳבֵל דִּי שְׁלַח—כְּנֵמָא] [Variant.] *Propterea quòd mandaverat—hujusmodi*, JT. Gal. *juxta id quod miserat*, P. *secundùm quod misit*, (vel, *ex quo—misit*, M.) *ut dictum est*, Mo. vel, *juxta decretum*, Sy. *mox ut Darius rex hujusmodi miserat*, Ti.

14. *Seniores*, &c.] Illi ipsi quorum nomina Regi prodita erant. Fit autem illis nunc gloriosum quod priùs fuerat valde periculosum[o]. ¶ *Prosperabantur*; sim. Mo. P. מַצְלְחִין] *Ad finem perducebant*, Sy. *perrumpentes*, Ma. Sign. hæc vox tum *progressum lætum*, tum *animi fiduciam*. Quò fortiùs res gerendas suscipimus, hòc feliciùs succedunt: *Audentes fortuna juvat*[p]. ¶ *Juxta prophetiam Aggæi*, &c.] Vel, *in prophetia*, &c. V. Per quos scil. Dominus jusserat ut instaurarent, &c[q]. Bifariàm accipi potest, ut referatur vel, 1. ad laborem, in quo versati sunt, eâ nimirum ratione quam Prophetæ eis præscripsissent; vel, 2. ad successum

g Wolp. — * San. — h Wolp. — i Idem. — k Jun. sic V. — l Ma. — m Wolp. — n Idem. — o Idem. — p Idem. — q V.

Nehemiæ, quæ olim unus erat liber cum hoc Esdræ. Nam qui hìc dicitur Artaxerxes, & qui c. 7. anno septimo regni sui misit Esdram in Jerusalem, idem Nehem. 2. 5. dicitur eòdem misisse Nehemiam anno regni sui vicesimo: hunc autem Longimanum fuisse ibi patebit. Porrò, Josephus confundit Xerxem cum Artaxerxe, nam Xerxi dat 28 annos, cùm is tantùm 20 annos regnavit; quare cæteri 8 anni dandi sunt Artaxerxi *. Resp. 3. Darium intelligit, cui addit nomen *Artaxerxis*, quod commune erat Persicis Regibus. Τὸ ו autem ante *Artaxerxem* expositionis magis quàm conjunctionis vim habet, q. d. *Darius, qui item Artaxerxes appellatur* *. Resp. 4. *Artaxerxem Mnemonem*, sive *Memorem*, intellige, qui unà cum patre Dario hìc memoratur *, vel quòd tunc patris Prorex fuit, vel quòd filiorum maximus †, vel quòd à patre in consortium regni vocatus est propter bella contra Secundianum aliósque proceres obeunda *: Lex enim erat Persarum, Regem euntem in expeditionem oportuisse regni successorem declarare, Herod. 7. 2 †. Propterea huic Plutarchus tribuit annos 62 regni *.

15. *Et compleverunt*, &c. sic ο'. Ar. "וְשֵׁיצִיא וגו] *Et perfecta*, vel *absoluta, est*, &c. M. P. Ti. Mo. &c. ¶ *Mensis Adar*] Est mensis duodecimus, qui partim nostro Februario, partim Martio, respondet[y]. ¶ *Qui est annus sextus Darii*] Ità quatuor annis sub Dario data est opera Templo exstruendo[z]. Itaque intercesserunt anni 46 ab inchoato Templo ad ejus complementum, juxta illud Joan. 2. 20[a]. Verùm id dixerunt Judæi ex vulgata, sed falsa, opinione. Nam ab anno 2. Cyri, quo fundatum est Templum, ad hunc sextum Darii erant tantùm 20 anni[b]. Vel illi 46 anni componendi sunt ex annis sub Cyro & Dario, & iis quibus Templum ab Onia Pontifice amplificatum fuit, & iis quibus ornatum fuit ab Herode & Maccabæis[c]. Dices, protractam fuisse hanc fabricam ad annum nonum Darii, teste Josepho. Resp. Anno sexto Darii pars interior Templi, quæ propriè *templum* vocabatur, perfecta est; sed anno nono Darii atria, porticus, aliáque ornamenta, Templi perfecta erant. Ità Jo. Riber. Parer. & alii[d].

16. *Filii Israel*] i.e. Judæi & Benjaminitæ, aliíque fortè ex tribubus aliis. Hi per synecdochen totius nomine notantur †. ¶ *Filiorum transmigrationis*] i.e. Qui de transmigratione redierant. Plena locutio legitur infrà v. 21[f]. Asperam eorum fortunam memorat, ut unde essent erepti, & quem in locum restituti, meminissent[g]. ¶ *Dedicationem*; ità P. Mo. M. JT. Pi. חֲנֻכַּת] *Initiationem*, Ti. *renovationem*, Ar. *Dedicationem fecerunt*, hoc est, hanc ædem cultui Dei & Religionis officiis dicârunt, ut deinceps semper esset eisdem usibus dedicata, & à reliquis usibus segregata; idque adhibitis ritibus ac ceremoniis divinitus institutis. ¶ *In gaudio*; vel, *cum gaudio*; [ità omnes:] בְּחֶדְוָה] Ab *acuendo* derivatur, quòd gaudium animos humanos excitat, quos mœror hebetes facit[h].

* La. — * Wolp. et He. Ab. in M. — * Ma. ex Jun. — † Ma. — * Ma. ex Jun. — † Ma. — * Jun. — y V. La. — z Sen. — a Os. — b Sal. in Me. — c Sen. — d La. sin. T. — † Wolp. — f V. — g Wolp. — h Idem.

20. *Purificati enim fuerant——quasi unus*] Sim. Mo. P. id est, unanimi consensu[o]. Non minori diligentiâ quàm si unus duntaxat esset purificandus[p]. ¶ [כְּאֶחָד] *Usque ad unum*, ο΄. *simul*, Sy. *pariter*, BA. [Q. connectunt cum sequentibus:] *Eránque pariter omnes puri*, M. Ti. ¶ *Filiis transmigrationis*, &c.] Qui nimirum ipsi mactassent, si fuissent æquè mundi[q]. ¶ *Et sibi*, [וְלָהֶם] *Ac pro seipsis*, P. JT. sim. M. &c.

21. *Qui se separaverant à coinquinatione gentium terræ ad eos*, [הַנִּבְדָּל וגו׳ אֱלֵהֶם] *Separatus*, &c. (vel, *qui subduxerat sese*, &c. P.) *ad eos*, Mo. P. sim. M. *Qui segregatus erat*, &c. venerátque *ad eos*, Ti. id est, proselyti, qui se Legi subjecerant[r]. Aliis enim de Paschate manducare non licebat †. Docemur hic, mundum esse quandam rerum impurissimarum colluviem, & pollui nos hominum impiorum sodalitiis[s].

22. *Et converterat cor regis Assur*] Sive *Assyriæ*. Superior tractus regni Persici, qui ad mare Caspium, *Assyria*; inferior, qui ad Rubrum mare vel sinum Persicum pertinebat, dicebatur *Persis*. Porrò, Darius communicato regno cum Artaxerxe filio, citeriores ac meridianas regni partes ei commiserat, sibi verò ulteriores & Boreales, sive superiores, regendas assumpserat, utpote sibi magis exploratas; quamobrem Rex Assyriæ hoc loco appellatur. Illius autem hîc fit mentio, quòd hæc altera pars Judæorum reducum ex superiore illo tractu regni Persici profecta sit, quemadmodum ex inferiore tractu illius discesserant plurimùm ii quos priùs Zerubbabel reduxerat in Judæam[t]. Meminit hic *Regis Assyriorum*, quòd tunc qui *Rex* erat *Persarum* erat etiam *Rex Assyriorum*[u]. Solent potentiores Monarchæ varios variorum regnorum suorum titulos, nunc hos, nunc illos, nunc simul omnes, usurpare[y]. Darius vocatur *Rex Assur*, sicut Rex Franciæ dicitur Rex Navarræ[z]. Porrò, Assyriorum monarchia olim ut celeberrima, ità Judæis notissima, erat, à qua toties vexati fuerint[a]. Rex Assur decem Tribus captivas abduxerat[b].

[o] T. [p] Mc. [q] BA. 1. 2. 50. 576. [r] G sim. V. La Mc. T. Os. † G [s] Welp. [t] Jun. [u] V. [y] T. [z] L. [a] T. [b] V.

CAP. VII.

1. *IN regno Artaxerxis*] Qu. Quisnam hic erat? Resp. 1. Darius[c]. 2. Mnemon, sive Memor, Darii filius[d]. At hic à multis Xerxes, non Artaxerxes, vocatur: Nec Xerxes ad annum vicesimum pervenit; hic autem anno 20. regni Nehemiam misit Jerosol†. 3. Artaxerxes Longimanus, Darii nepos[f]. Obj. Non potuit Esdras tunc superstes esse, cùm pater ejus Sa-

[c] RS. & AE. in Wolp. [d] Q in Sar. † San. [f] Ità San. Wolp. ex F occio, &c.

[illegible] *Legisperitus promptus*, JT. *Acutè eruditus*; Heb. *literatus celer*: sed *celeritas* pro *acumine* ponitur. Est autem סופר aliquando *doctus* & *eruditus*[m]. Porrò, *Scribæ* Judæorum non erant qui gesta vel instrumenta civitatum vel reipubl. describebant, quales hodie *scribæ* vocantur[n]: At illis *scribæ* erant Legisperiti, vel Legis doctores, ut apparet ex collat. Matt. 22. 35. cum Marc. 12. 28[o]. In eo studio comprehendebatur notitia rerum Divinarum, jurísque Pontificii ac civilis. Exstabat ergò Lex tempore exsilii apud Judæos, ut apparet & Dan. 9. 13[p]. *Scribæ* Judæis iidem erant qui *Philosophi* Græcis, *Magi* Chaldæis[q], Gallis *Druides*, Indis *Brachmanes*; nempe, eorum Doctores[r]. Ipsorum erat Legem describere *, docere & explicare[s]; respondere ad interrogata & subortas difficultates[t]; porrò, Scripturam incorruptam servare, & correctæ ejus descriptioni invigilare[x]. Esdras, allatis optimis exemplaribus, accuratam Legis dedit *Ediditionem*, addiditque historias sequentium temporum, cum Propheticis libris, & iis Poeticis qui auctoritatem obtinebant[y]. סֹפֵר idem est quod *enarrator legis*, à סָפַר *enarrare, recensere*[z]. Vel dicitur à סֵפֶר *libro*, q. d. librarius, à libris evolvendis & enarrandis[a]. ¶ *Dedit Rex—omnem petitionem ejus*, &c.] Quæ indubiè erat, ut Jerusalem restauraretur, &c[b]. licet hoc non exprimatur[c]. ¶ *Secundùm manum Domini*, &c.] i. e. Juxta favorem quo Deus Esdram prosequebatur[d], cúmque Regi gratiosum fecit *.

7. *Ascenderunt de filiis Israel*] Nempe, ex aliis tribubus[f]: vel potiùs illi Judæi qui, licèt permissum fuerit eis ascendere Hierosol. hæserant adhuc in Babylone[g].

9. *Cœpit ascendere*, &c. [הוּא יְסֻד הַמַּעֲלָה וגו׳] *Fuit initium* (vel *fundamentum*, Mo. Jun. vel *fundamenti positio*, Belg.) *ascensûs*, Pi. P. Quod de consultatione intelligunt[h]. Pronomen הוא ponitur pro verbo substantivo, ut passim[i]. *Ipse fundavit ascensionem*, ο΄. *fuit auctor ascendendi*, JT. *inchoatus est ascensus*, M. Ti. ¶ *Mensis quinti venit in Jerusalem, juxta manum Dei*, &c.] i. e. Per gratiam Dei; huic enim tribuit reditum prosperum & incolumem[k]. Difficile sanè hoc iter fuit. Judæi variis & remotis à se invicem locis inter Persas & Medos consederant, & ægre poterant in unum convenire, aut consilia communicare: Iter longum erat, periculosum, arduum: Impedimenta multa, uxores, liberi, greges, onera[l]. Tardiùs progredi coacti sunt, nè infirmiores in via, deficientibus viribus, amitterent[m].

10. *Paravit cor suum*] Omnes cogitationes & curas suas in hoc intendit[n]. Id egit, ut animus, suâ naturâ

[m] Ca. [n] E. [o] V. T. sim. La. G. [p] G. [q] Idid T. sim. La. [r] La. [s] V. La. [t] La. [x] E. [y] La. [z] G. [a] La. [b] E. [c] La. [d] Sin. [e] V. La. * La. [f] Mo. [g] Ità Os. Wolp. [h] Belg. [i] Pi. [k] V. [l] Wolp. [m] Os. [n] Mollo. O.

12. *Artaxerxes Rex regum*] i. e. Regum maximus: Quomodo *Cantica canticorum* dicuntur, quæ præstantissima sunt; & *Sancta sanctorum*, quæ sanctissima [c]. Titulus hic erat Regum Persarum. Ità dictus est Cyrus in inscriptione sepulchri, Strab. l. 15. p. 730. & Artaxerxes inter epistolas Hippocratis *. Non immeritò se *Reges regum* appellabant Reges Persæ: habebant enim Reges in obsequio suo, ut ex Æschyli Persis alibi notavimus. Tales erant *Armeniæ, Cypri, Cariæ, Sidonis* Reges, & alii [d]. Reges Medi, Lydi, Babylonii, Samii, Ægyptii, &c. clientes eorum erant. Porrò à notariis, qui ad assentationem assuefacti sunt, tales epistolæ conscribi solent *. ¶ *Scribæ legis*, &c. *doctissimo, salutem*, [סָפַר וגו׳ גְּמִיר וּכְעֶנֶת] *Scribæ*, &c. *consummato*, P. Mo. (vel *perfecto, absolutissimo*, V. vel, viro *perfecto*, M.) *& ipsi Cheeneth*, P. Mo. V. sub. *salutem dicit*. Nomen est gentis quæ habitabat ultra Euphratem in terra Israelis [f]. Et populo *transfluviali*, M. *Legis——professori eximio Cananæo*, Ca. [Alii aliter:] *Scribæ legis*, &c. *Perficiatur sermo & responsio*, ό. *Ad scribam*, &c. *Jam absolutum est verbum, & decretum à me prodiit*, Ar. τὸ גְּמַר sign. *perficere*, indè גְּמִיר [g], quod sign. *omnium bonorum absolutionem* [h]. [Alii aliter:] *Scribæ*, &c. (vel, *perito legis*, JT.) *incolumitatem*, Sy. Ti. Pi. JT. (vel, *perfectam* pacem, Ang. *perfectam* sanitatem, Gal. Heb. *perfectionem*, Jun.) *& tali tempore*, JT. Pi. Ang. Gal. vel, *& diuturnitatem*, Ti. sive *longævitatem*, Wolp. q. d. ætatis in ulterius tempus prorogationem; כְּעֶנֶת enim sign. *ultrà* [i].

13. *A me decretum*] Lata est sententia, quæ nequit revocari, nè à Rege quidem, ex more Persarum. Sic omnem aditum præcludit eis qui res novas molirentur †. ¶ *Cuicunque placuerit*, &c. [כָּל־מִתְנַדַּב וגו׳] *Quicunque spontaneus est*, &c. P. sim. Mo. &c. vel, *sponte sua*, V. sub. *se obtulerit*, V. sim. JT. Pi. *Quisquis voluerit proficisci, tecum proficiscatur*, Ti. sic Sy. sim. V. Per me licebit ut eat [k]. Invitabat omnes, neminem cogebat, nec invitos retinuit [l].

14. *A facie enim regis*, [כָּל־קֳבֵל דִּי מִן־קֳדָם מַלְכָּא] *Quemadmodum* (vel, *Quandoquidem*, JT. Ang. Ca. Gallicè redderemus, *Tout ainsi que*, pendétque sententia, quæ perficietur in fine vers. 17. subaudiendo, *ità facias* [m]: *Pro eo quòd*, Mo. *Et quòd*, Ti. *Et propterea*, M.) *à conspectu* (vel, *à facie*, ό. *à præsentia*, M.) *regis*, P. Mo. vel, *à rege*, Ti. JT. Pi. Ang. Ca. *ex parte regis*, Gal. [q. d. illius nomine & authoritate.] Heb. *de coram rege*, Ang. Jussu Regis [n]. ¶ *Et septem consiliariorum ejus*] Hi erant satraparum præcipui, qui Regi semper aderant, Esth. 1. 14. Vide quæ notavimus ad Matt. 18. 10 [p]. Persarum Reges habebant septem summos consiliarios [q]. Septem enim fuerant qui, interfectis Magis, Persicum Imperium asseruerunt, ideóque summi satrapæ erant, qui Regibus Persiæ adfuerunt [r]; & quidem eo modo, ut putatur, quo Spartanis Regibus

[c] V. Sim. sim. O. — [c] San. — * Mu. — [d] G. — * Wolp. — [f] V. — [g] Wolp. — [h] M. — [i] Wolp. — † Wolp. — [k] V. — [l] Wolp. — [m] V. — [n] T. — [p] G. — [q] La. — [r] Mu. et Jun.

[De כָּל־קֳבֵל vide ad v. 14.]

18. *Et fratribus tuis*] Sive cognatis, h. e. collegio sacerdotum [d]. Esdræ auctoritatem Rex dedit: ille aliorum quoque sacerdotum consilium adhibebat *.

19. *Vasa quæ dantur tibi*, &c.] Id est, quæ concredita sunt fidei tuæ [f].

20. *Et cætera*, &c. [וּשְׁאָר חַשְׁחוּת וגו׳] *Et residuum*, sive *reliquum, necessitatis* (vel *usus*, Mo. id est, rerum necessariarum, V.) *domus Dei*, &c. P. V. *Reliqua*, vel *alia, quæ necessaria fuerint domui*, &c. JT. Pi. M. sim. Ti. Ar. &c. ¶ *Quantumcunque necesse est ut expendas*, [דִּי יִפֶּל לָךְ לְמִנְתַּן] *Quod ceciderit tibi ad dandum*, Mo. *quæ convenerit*, vel *decuerit, te dare*, P. V. *quicquid erogandum tibi videbitur*, Ar. sim. ό. *quicquid tibi inciderit*, vel *acciderit, ad expendendum*, M. Ti. *quæ* [nempe *necessaria*] *acciderint* (Chald. *ceciderint*, Pi.) *tibi tradenda*, JT. Pi. ¶ *Dabitur de thesauro*, &c.] Chald. *Dabis* (vel *expendas*, Ti. *accipias expensas*, M. *tradito*, JT. Pi. *dari facies*, i. e. sumes, Mar. *accipias, tradásque*, Sy. *eroga*, Ar.) *è domo thesaurorum*, vel, *ex ærario regis*, P. M. Sy. [sim. omnes.]

21. *Et à me. Ego Artaxerxes rex statui*, &c. [וּמִנִּי אֲנָה וגו׳] Ad verb. *Et à me ego rex*, &c. Mo. ό. *Equidem à me rege edictum promulgatum est*, Ti. *Et à me constitutum*, &c. M. *Præterea à me* (subaudi *me, inquam*, Pi.) *Artaxerxe rege constituitur lex*, &c. JT.

22. *Sal absque mensura*, [וּמְלַח דִּי לָא כְתָב] *Et sal quod non scriptum est*, Mo. P. vel, *salis quantum non scriptum est*, V. vel, *quantum non potest præscribi*, JT. Pi. *Sal verò nè scribatur*, Ti. Hi omnes כְּתָב pro verbo acceperunt, cùm nomen sit. Dices, eos accepisse acsi ad verbum vertas, *& sal, cujus non sit scriptio*. Resp. Id Chaldæi dicerent, וּמְלַח דִּי לָא כְתָב לֵהּ: Pronomine enim דִּי nunquam utuntur, ut nec Hebræi אֲשֶׁר, in casu obliquo, nisi sequenti nomini aut verbo addatur affixum. Itaque דִּי לָא simpliciter est *absque*, & Vulg. rectè vertit, *absque mensura* [g]. *Sal absque præscripta mensura*, M. simil. Ang. V. *fine præscriptione*, Sy. Ca. Quia nimirum in omni sacrificio sal adhibebatur [h]. Sine sale nulla sacra, inquit Plin. 31. 7. Noluit Rex sacrificia unquam cessare: vel, tantum salis dedit, quia nullius erat pretii, ingénsque ejus copia fuit prope Jerusalem, cùm non longè abesset mare salsissimum [i].

23. *Quod ad ritum Dei pertinet*, [כָּל־דִּי מִן־טַעַם אֱלָהּ] *Quicquid* (sub. *fuerit*, vel *est*, P. JT.) *ex decreto Dei*, P. sic Mo. *ex* (vel *in*, ό.) *sententia Dei*, JT. *Quicquid* agendum inciderit *ex mandato Dei*, Pi. *Quicquid præceptum est à Deo*, Ti. M. V. *Quicquid placuerit Deo*, Ar. Ca. Chald. *De gustu Dei*, i. e. quod volupe illi fuerit [k]. ¶ *Tribuatur diligenter*, [יִתְעֲבֵד אַדְרַזְדָּא] *Fiat diligenter*, Ti. Mo. sim. JT. Pi. Ca. vel *festinanter*, P. *absque ulla cunctatione*, M. *Cavete nè quid sinistri agatur in domum Dei*, Ar. ¶ *Nè fortè irascatur*,

[d] Mu. — * G. — [f] V. — [g] Dii ad cap. 6. v. 8. — [h] Me. sic L. Wolp. — [i] San. — [k] Mu.

tur,

est quorundam magistratuum ingratitudo, ut illis nequaquam parcant [q]. Hic ministris omnibus datur ἀτέλεια, à multis postea Regibus confirmata, ut ex Josepho discimus [r].

q Os. r G.

25. *Constitue judices & præsides:* vel, *& juridicos*, P. sim. ο'. Sy. Ar. vel, *& causarum cognitores*, JT. Pi. [מַנִּי שָׁפְטִין וְדַיָּנִין] *Numera judices & causidicos*, Ma. *Ex me* constitue *judices & causidicos*, Ti. vel, *& arbitros*, M. Hos autem magistratus eligendos docet *secundùm sapientiam Dei*, i. e. ad præscriptum doctrinæ cœlestis *. ¶ *Et imperitos docete liberè*] q. d. Quoscunque vis, aut potes, Judaicis legibus imbue, & fac eos proselytos. Nec personas nec doctrinam nec docendi modum definit, sed illi omnia integra relinquit [s].

* Wolp. s San.

26. *Et legem regis*] i. e. Mea politica instituta [t]. [Al. aliter:] Nempe hanc legem quæ Judæis suarum legum exercendarum facit jus [x]. ¶ *Judicium erit de eo*] Volo judicium fieri de eo [y]. Nec admittit scelerum impunitatem, nec quenquam indictâ causâ condemnari voluit, sed judicia fieri, & cognosci causas. Quâ ratione tyrannis æquè atque ἀναρχία exploduntur [z]. ¶ *Sive ad mortem*] Itaque plus Esdræ permisit quàm Romani Judæis, Joan 18. 31 [a]. ¶ *Sive in exsilium*; ità JT. Pi. V. Ang. Gal. הֵן לִשְׁרֹשִׁי] *Sive in*, vel *ad*, *eradicationem ejus*, Mo. P. id est, לְשָׁרְשׁוֹ, *ad eradicandum eum*; quod purè Hebræum est: & sic legendum arbitrarer, si textus hîc Hebræus esset; sed quia Chaldaicus est, aliud *Chetib* præfero [b]. *In*, vel *ad*, *eradicationem*, M. Ti. Di. Jun. i. e. exsilium: Nam natale solum plantario, & exsilium exstirpationi, comparatur. Vide Levit. 25. 47 *. קְרִי est לִשְׁרֹשִׁי, per Apocopen Chaldæis in hisce usitatam, pro לִשְׁרֹשִׁית. כְּתִיב puto esse לְשָׁרֹשׁ, similiter per apocopen pro לְשָׁרְשׁוּת, sicut נְוָלִי *sterquilinium*, pro נְוָלוּת, Esd. 6. 11. Est autem infinit. Chald. secundæ conjugationis Paël, formæ לְשֵׁיזָבוּתָךְ *liberare te*, Dan. 6. 20. לְאַבְדוּתַהּ *ad perdendum eam*, Ezec. 13. לְכַפָּרוּתָךְ *in expiando te*, Exod. 29. 36. sic hoc loco, לְשָׁרְשׁוּ *ad eradicandum* [c]. *Ad eradicandum eum ex hoc mundo* [d]. Si idem intellexit quod Psal. 52. 7. *Et eradicabit te è terra viventium*, non convenit huic loco, quia contradistinguitur hîc à supplicio mortis. Rectiùs AE. dixit esse expulsionem ex hæreditate. Existimo eradicationem hîc esse supplicium quale ferè apud Hebræos erat tertia excommunicatio, quæ שַׁמְתָּא dicebatur, erátque proscriptio (verba sunt Cl. Buxtorfii in Instit. epistolari) quâ reus, omnibus humanæ societatis juribus, legibus, officiis & commerciis exclusus, judicio Divino committebatur, & ad extremam desolationem condemnabatur; qui apud Romanos aquâ & igni interdicebatur *. [Alii aliter vertunt;] *sive ad castigati-*

t Os. x G. y V. z Wolp. a San. La. b Di. * Jun. c Di. d RS. in Li. * Di.

proinde vertendum esse, *E posteris Sebechaniæ*, *N. filium Jahazielis*. Secùs, pronomen relativum in verbis, *& cum eo*, nullam vocem habet ad quam referatur; ut patebit consideranti [d].

d Pi.

13. *De filiis Adonicam, qui erant novissimi*] Ità M. Ti. sim. ο'. P. Mo. vel *postremi*, Ca. *De posteris posterioribus*, JT. Sy. Sic vocantur, vel, 1. eorum respectu qui primùm cum Zorobabele profecti sunt, suprà 2. 13 †. Neque enim totæ familiæ simul in patriam commigrârunt, sed illi quorum animos Deus suscitavit [f]. Vel, 2. quòd hi postremo loco Ezram secuti sunt [g].

† Ma. ex Jun. f Wolp. g Ma. ex V.

15. *Ad fluvium qui decurrit ad Ahava*] Ad Diavam putà & Adiavam flumina, quibus impositum est oppidum quod Obanam Ptolemæus vocat in Assyria, l. 6. c. 1 [h]. Putant eruditi [intelligit Junium & Tremellium, è quibus hæc, ut plurima alia, habuit,] אַהֲוָא esse *Adiabenam*, (regionem Assyriæ conterminam Armeniæ & Mesopotamiæ [i],) sic dictam ab *Adiava* fluvio, si Marcellino credimus [k]. Græci, Θηρὰν *τόπον*. A quo non abludit *Therfara* illis in locis, cujus apud Ptolemæum mentio [l]. Ad fluvium qui influit in Ahava; ad confluentes ergò utriusque fluvii consederunt *. ¶ *Et mansimus ibi tribus diebus*] Ad eos scilicet congregandos [m]; & ut tempus impenderet lustrationi sui cœtûs, (ex qua Levitas nullos fuisse deprehendit;) & ut profectionis laboribus fatigatæ multitudini tantillum quietis concederet [n]. ¶ *Et non inveni*] Filios Levi, qui scilicet essent tantùm Levitæ, non sacerdotes, ex quibus aliquos hîc habuit vers. 2 [o].

h Ma. ex Jun. i Ma. k G. ex Jun. l G. * Mar. m V. n Wolp. o Ma. sim. E. Wolp. &c.

16. *Misi Eliezer, & Ariel, & Semeiam*, &c. וָאֶשְׁלְחָה לֶאֱלִיעֶזֶר וגו'] *Et misi ad Eliezer*, &c. Mo. P. M. Ti. ο'. Ar. Belg. vel, *pro Eliezer*, &c. Ang. scilicet, ut ad me venirent, & mandatum acciperent ad *Iddo*, prout sequitur [p]. Alii, *Misi*, vel *amandavi*, *Eliezerem*, &c. JT. Pi. sic Tig. not. Mar. Gal. Ca. Sy. Hos enim misit, &c. non ad hos. ל sæpe redundat [q]. Vel, ל valet articulum accusativi casûs [r], idque ex consuetudine Syrorum & Chaldæorum; nam Hebræi per אֶת casum illum significant †. Mittit undecim, vel, quòd periculosum esset iter, vel, ut legatio pondus haberet [s]. ¶ *Sapientes*, מְבִינִים] *Intelligentes*, ο'. Mo. Belg. sim. M. vel, *intelligere facientes*, Belg. Pi. *peritos*, P. *prudentes*, Ti. Ca. Ar. *Doctores*, JT. Pi. Sapientiâ inprimis opus erat ad legationis munus obeundum [v].

p Belg. q Mar. r Pi. Mar. † Pi. s Wolp. v Wolp.

17. *Et misi eos*, וָאוֹצִאָה אוֹתָם] *Keri* est וָאֲצַוֶּה. [Variè reddunt.] *Et emisi eos*, ο'. *dimisi*, JT. *amandavi*, Pi. *prodire jussi*, Ar. Alii, *præcepi*, sive *mandavi*, *eis*, Mo. P. ο'. V. *Dedi eis mandatum* (mandata ac præ-

Perf. pag. 189. & seq. item Strab. lib. 11. Plin. 6. 14, 15, 16 [g]. 4. Fortè est *Casapa*, Hyrcaniæ mediterranea civitas. Certum est Levitas simul ac Judæos hinc indè in Media, Persia, &c. dispersos esse [h]. ¶ *Posui in ore*, &c.] q. d. Dictavi illis quæ loquerentur [i]. ¶ *Ad Eddo & fratres ejus Nethinæos in loco Casphia*, "אֶל־אִדּוֹ אָחִיו הַנְּתִינִים וגו] *Ad Iddo & fratrem ejus Nethinim*, &c. P. Glass. Gal. id est, qui ambo erant Nethinæi [k]. *Ad Iddo & ad fratres ejus Nethinæos*, sive *Nethinim*, M. Ti. Ang. At verò Iddo iste vocatur *princeps*, nempe Levitarum, & miserat ad eum Esdras, ut ipsius authoritate & jussu Levitæ ad se mitterentur, quod & v. 18. factum. At Nethinæi non erant præsides Levitarum, sed eorum ministri, teste vers. 20. Quod cùm proculdubio viderit Junius, accepit הַנְּתוּנִים pro הַנְּתִינִים, vertitque, *Iddonem, Achivum*, (ut sit *Achiv* nomen proprium viri [l],) *& Nethinæos*. [Sic & Pi. vertit:] quod mihi necessarium videtur, si τὸ קְרִי servetur. At nequaquam si τὸ כְּתִיב, quod est הַנְּתוּנִים. Id autem est sicut הַנְּתִינִים, & ideo scribitur per Vau, inquit RS. quo innuere mihi videtur, perinde esse utrumvis legas, quia nempe illud Hebrææ formæ est, hoc Chaldaicæ, ejusdem significationis; quod enim Hebræi in Paül dicunt נָתוּן, Chaldæi in Peil dicunt נְתִין: adeò ut, quamvis servetur τὸ קְרִי, הַנְּתִינִים, velit esse participium, non autem designare Nethinæos [m]. [Aliter ergò hunc locum reddunt;] *Ad Iddonem*, RS. Di. *& Achivum*, RS. in Di. (vel, *& fratrem ejus*, Di.) *qui sunt positi & collocati*, RS. *qui constituti erant*, Di. *in Casphia*, Di. ex RS.

18. *Adduxerunt—virum doctissimum*, &c.] Hebr. *virum intellectûs*, V. vel *intelligentem*, P. ¶ *Et Sarabiam*] Sic Mo. Sy. Ang. P. M. Ti. Alii vertunt, *nempe Serebiam*, JT. Pi. Gal. Belg. Ità sumitur τὸ ו Jud. 7. 24. 1 Sam. 17. 40. & 25. 3. 2 Chron. 35. 14 [n].

20. *Quos dederat*, [שֶׁנָּתַן] *Quos posuerat*, P. *Tradiderat*, i. e. dedicaverat ministerio Levitarum [o].

21. *Prædicavi ibi jejunium*] Tanquam deductor coloniæ à Rege constitutus [p]. ¶ *Ut affligeremur*] *Ut affligeremus nos*, P. V. i. e. corpora nostra [q]; subtrahendo scilicet iis cibum necessarium [r]: ut hâc ratione testaremur nos peccâsse in Dominum [†]. Videtur jejunium hoc fuisse octo dierum, inchoatúmque fuisse post tres illos dies memoratos suprà, v. 15 [s].

22. *Erubui petere à rege auxilium*, &c.] q. d. Habui rationem nominis Dei [v]. Prudenter, nè Rex minùs edoctus res Divinas vana crederet quæ de Dei in se benevolentia & vaticiniis sibi editis Judæi publicabant [x]. Nè Rex eam postulationem diffidentiam Divini auxilii interpretaretur [y]. Pereundum potiùs ipsi judicant, quàm humanis auxiliis conservari velle cum damno gloriæ Dei [z]. ¶ *Quia dixeramus regi*] vum אֲשֶׁר [h]. Sic alibi, Jos. 10. 24. 1 Chron. 26. 28. Isa. 51. 10 [i]. Sic Esd. 10. 17. הַהֹשִׁיבוּ, *qui duxerant*, &c. Psal. 146. 6. הַשֹּׁמֵר, *qui servat*, &c [k].

Marginalia: [f] Jun. [g] Ma. [h] Wolp. [i] V. [k] Di. [l] Ma. [m] Di. [n] Pi. [o] V. [p] G. [q] V. [r] Pi. [†] V. [s] Me. [v] V. [x] G. [y] Me. [z] Wolp.

26. *Argenti talenta*] Heb. *Argentum, talenta*: Appositio [l]. ¶ *Et vasa argentea centum*] Heb. *vasa argentea centum talentorum*, Mar. Me. Sive quòd singula vasa unius talenti essent [m]; sive quòd omnia quocunque numero centum talenta penderent [n]. At verò *centum talentorum* diceretur מְאַת כִּכָּרִים, non לְכִכָּרִים. Itaque verterem, *& vasa argentea centum, juxta*, vel *secundùm, talenta*, (*juxta pondus talentorum*, RS. in Di.) id enim præpositio ל sæpe valet, ut Gen. 1. 21. לְמִינֵהוּ, *secundùm speciem suam*; Numer. 1. 3. לְצִבְאֹתָם, *secundùm exercitus eorum*. Penitiùs tamen rem consideranti in mentem venit ל hic posse accipi pro nota genitivi casûs: מֵאָה enim dupliciter substantivis jungitur, nempe, vel in statu absoluto, per modum adjectivi & substantivi, ut בְּמֵאָה כִּכָּר, *centum talentis*, 2 Chron 25. 6. vel in statu constructo, per modum duorum substantivorum, quorum prius regit alterum in genitivo casu, ut ib. 9. לִמְאַת הַכִּכָּר, *de centum talentis*, & Gen. 5. 3. מְאַת שָׁנָה, *centum annis*. Ità hoc loco statuere possemus מֵאָה לְכִכָּרִים esse pro מְאַת כִּכָּרִים; sicut מִזְמוֹרֵי דָוִד & מִזְמוֹרִים לְדָוִד idem est, *Psalmi Davidis*. Id non displicet, nec jam aspernor priorem illam interpretationem [o].

27. *Crateres aureos*; ità P. "וּכְפֹרֵי וגו] *Et cypsitoria*, &c. Mo. *pelves*, &c. M. Ti. ¶ *Qui habebant solidos millenos*; ità M. Ti. לַאֲדַרְכֹנִים אָלֶף] *Drachmarum mille*, P. Mo. Ang. qui *mille drachmas* valebant, Gal. Opinor *drachmæ* nomen generaliter accipi pro aureo numismate, quod fortè valebat coronatum [p]. ¶ *Et vasa æris fulgentis optimi*, כְּלֵי נְחֹשֶׁת מֻצְהָב טוֹבָה] *Vasa æris fulgentis* (*flavi*, Mo. *fulvi*, vel *splendentis*, V.) *boni*, &c. V. sim. Ar. *fulgentis & probi*, Ca. *aurei coloris boni*, P. *auricoloris elegantia*, Ti. *pulchrè rutilantia*, M. *Instrumenta ex orichalco* (Heb. *ære fulgente*, Jun.) *præstante*, JT. id est, ex electri præstantissimo genere, quod Festus vocat *aurichalcum* [q]. *Vasa ex ære Corinthio optima*, Sy. ¶ *Pulchra ut aurum*; sim. Sy. חֲמוּדֹת כַּזָּהָב] *Expetibilia ut aurum*, Ti. sim. Mo. P. &c. *pretiosa ut aurum*, JT. Pi. Ang. *perinde elegantia*, &c. Ca. *auro haud dissimilia*, M. *in modum auri fabrefacta*, Ar. Quale autem hoc metallum fuit colligere non possum [r]. Fortè ex tali ære fecit Salomon vasa Templi, de quibus 1 Reg. 7. 45 [†]. Porrò, pondus & numerum singulorum generum tam diligenter retulit scriptor, ut animadverterentur & benedictio Dei; (qui sic inflexit hominum voluntates; cui idcirco gratiarum actio debebatur,) & dantium liberalitas, & accipientium necessitas [s].

28. *Vos sancti*] Heb. *Vos sanctum*, &c. tum ob munus, tum ob horum bonorum custodiam: q. d. Decet vos

Marginalia: [h] Glass. gram. pag. 431. [i] Pi. [k] Glass. ib. [l] Pi. [m] Mer. [n] Mar. Emj. Me. [o] Di. [p] G. [q] Jun. [r] G. [†] T. [s] Wolp.

inventarius: quod & in privatis familiis faciendum censent qui œconomica præcepta dederunt [d].

35. *Hircos pro peccato*; Heb. *hircos peccati*, i. e. in sacrificium pro peccato †: צְפִירֵי חַטָּאת] *Hircos sacrificii pro peccato*, P.

36. *Satrapis*; ità Mo. P. JT. לַאֲחַשְׁדַּרְפְּנֵי וגו'] *Curatoribus*, &c. Ar. *Procuratoribus*, &c. ό. *Principibus*, &c. Sy. ¶ *Et elevaverunt populum*, &c. ità Pi. i.e. promoverunt, Pi. וְנִשְּׂאוּ וגו'] *Et exaltaverunt*, &c. ό. P. Mo. *honorabant*, &c. Sy. Ar. *sublevârunt*, &c. JT. muneribus & subsidiis [f]. *Susceperunt*, Ti. scilicet *in suam curam*, M. amicè tractârunt. Alii, *levaverunt*, nempe onere & impedimento; q. d. Non fuerunt eis impedimento [g]. Hoc fecerunt Satrapæ, &c [h].

[d] G. † V. [f] Ms. [g] Ms. [h] V.

CAP. IX.

1. P*Ostquam hæc completa sunt*] Nempe, post curata corpora labore fatigata, traditos thesauros, &c. Tempus conveniens deligit Esdras, quando otii, consilii, virium, plurimum tunc habuerunt; nec reis spatium ad excusationes comminiscendas, vel ad conjurationem, vel ad corrumpendos judices, sufficiens erat [a]. ¶ *Accesserunt ad me principes*, &c.] Suâ sponte & ultro venerunt [b]. Rectè peccata deferunt ad eum cui summa erat potestas; non apud plebem, nedum apud homines factiosos, qui occasione ad res novas oblatâ gaudent. Nè ergò magistratuum vitia traducamus & amplificemus apud plebem: sic enim in odium & contemptum is ordo adducitur, (quem utilissimum erat authoritate & benevolentiâ plurimùm valere,) seditiosis ad tumultus via aperitur, nec quicquam momenti ad vitiorum emendationem adfertur. ¶ *Non est separatus populus Israel*, &c.] At Deus ipsos à nationibus aliis segregavit, iisque ipsos anteposuit, סְגֻלָּה eos vocans. Meminerimus societatem cum impiis perniciosam esse, & divinitus vetitam [c]. ¶ *A populis terrarum, & abominationibus eorum*, &c. כְּתוֹעֲבֹתֵיהֶם] Hæc vox difficultatem parit [d]. [Variè reddunt.] *In abominationibus eorum*, P. V. in Tig. not. ό. Legerunt ב pro כ. At exemplaria habent כ †. Supplendum, *sunt abominationes eorum*; q. d. Eadem faciunt quæ Cananæi, &c [f]. Quin *juxta abominationes eorum* fecerunt, *nempe Cananæorum*, &c. Ti. similiter Pi. Ang. Belg. Os. *conformes exsistentes abominationibus eorum*, &c. M. *respectu abominationum*, Gall. [Alii sic connectunt cum præcedentibus;] *Separatus — à gentibus & impuritate earum*,

[a] Wolp. [b] V. [c] Wolp. [d] Di. † Di. [f] V.

tione vetitum de fœminis Cananæis. De cæteris autem idem constitutum à Sapientibus, nisi fœminæ illæ Legem susciperent. Vide quæ diximus ad 1 Reg. 11 [i]. Significat eos matrimonia cum extraneis contraxisse, ut patet ex Malac. 2. Mulieres autem illæ pertrahebant viros suos ad idololatriam [k]. ¶ *De filiabus*, &c.] Scilicet manentibus in sua superstitione, adeóque alienis à fœdere Dei [l]. Connubia cum talibus vetita sunt, Exod. 34. Deuter. 7. 3 [m]. ¶ *Et commiscuerunt semen sanctum*, &c.] *Ità ut commiscuerint se semen sanctum*. JT. Ang. &c. Natio sancta, propter fœdus. Vide 1 Cor. 7. 14 [n]. Hunc populum Deus voluit à reliquis separatum esse [o]. ¶ *Et magistratuum*; ità M. P. Ti. וְהַסְּגָנִים] *Et magnatum*, Mo. *& Levitarum*, Sy. Vox hæc è Chaldaica lingua in Hebraicam adscita est, à שְׂגָה *crescere, augeri*. Alii *proceres*, &c. alii *antistites, prælatos*, reddunt: Ego, *amplissimos* [p]. ¶ *Fuit in transgressione hac prima*] Vox hæc *prima* vel conjungi potest cum *transgressione*, ut significet hanc primam fuisse transgressionem post reditum ex captivitate; vel potiùs conjungitur cum voce *manus* [q]. [Ità omnes, *Et manus — fuit in ista prævaricatione prima*. Ità M. P. Ti. Mo. &c.] q. d. Principes omnium primi cœperunt hoc facto transgredi Legem Dei [r], & eorum exemplo plebs inducta est ad peccandum †. Illi peccârunt, qui suo exemplo & auctoritate alios ab illicitis connubiis deterrere debebant [s]. Non minùs principes quàm plebeios hic accusant, quò justitiam & integritatem suam ostendant. Credibile est, eos antea monendo atque dehortando nihil profecisse, impeditos multitudine & potentiâ delinquentium; pòst, adeptos hoc auxilium Esdræ, rem denuo aggressos esse. Exemplum hoc nobis constantiæ, & nè spem abjiciamus, si vitæ morúmque emendatio primâ vice non successerit [v].

3. *Cùm audissem sermonem istum*] Nempe, Legem Dei esse violatam [x]. Aures præbebat conquerentibus de communibus miseriis [y]. ¶ *Scidi pallium meum*, אֶת־בִּגְדִי] *Vestem meam*, V. JT. [sim. omnes:] nempe *exteriorem*, sive pallium [z]. ¶ *Et tunicam*; ità P. וּמְעִילִי] *Et pallium meum*, Mo. *chlamydem*, Sy. M. Ti. *amiculum*, Ang. Gal. Utrumque laceravit, ad testandum magnitudinem doloris [a]. Vestem lacerare mos Judæis ubi Deum offendi vident: ut diximus ad Matt. 26. 65 [b]. Mos hic in luctu, Gen. 35. 29 [c]. Gen. 37. 24. Num. 14. 6. Jos. 7. 6. 2 Sam. 1. 11 [d]. Idem fecerunt gentes; Job. c. 1. Lacedæmonii, re à Mardonio infeliciter gestâ, Herodot. l. 6. Sabini, Liv. l. 1. Latinus Rex Æneid. 12. — *it scissâ veste Latinus* †. ¶ *Evelli capillos*, &c. ità P. וָאֶמְרְטָה מִשְּׂעַר וגו'] *Vulsique de pilis*, Pi. V. sub. *aliquos*, Pi. *partem pilorum*, V.

[i] G. [k] Ità V. [l] Ms. et Jun. [m] La. [n] Pi. [o] Os. [p] Ms. [q] E. [r] V. † E. [s] T. [v] Wolp. [x] V. [y] Wolp. [z] V. [a] Wolp. [c] G. [d] Jun. [d] Ms. † Ser.

Comas

tis, habitum [p].

6. *Deus meus*] Profitetur fiduciam suam in Dei bonitatem; a qua sanè fiducia proficisci debent omnes precationes quæ Deo gratæ sunt [q]. ¶ *Confundor*, &c.] Egregia confessio & deprecatio. Viri pii κτ' κοίνωσιν loquuntur de culpis, nè nimiùm arroganter se cæteris eximere videantur. Quale illud est Bruti, *Quid si Romanos nos esse meminissemus*. Vide infrà 10. 2. & Dan. 9. Nehem. 1.6 [r]. Dolet Esdras ob suorum hominum peccata, tanquam sua ipsius essent: idque; 1. propter conjunctionem eorum secum, tum naturâ, tum Religione; 2. quòd ob unius noxam multi sæpe plectuntur, & viri pii in eadem sunt cum peccantibus navi †. ¶ *Super caput nostrum*] q. d. Excedunt capita nostra, ut nos obruant. Metaphora ab aquis [t]. Notum est *aquis* afflictiones significari [v]. Toti demersi sumus in peccatis [x].

7. *A diebus patrum*, &c.] q. d. Non recens est culpa, quæ plerumque veniam meretur, & promittit emendationem: vetus hoc peccatum est, &c. Vana ergò est peccantium consolatio ab impunitate præcedentium peccatorum: Indicat hîc Esdras, peccantium multitudine, & diuturnitate licentiæ atque impunitatis, potiùs augeri quàm minui culpam [y]. ¶ *Sicut & die hâc*, כְּהַיּוֹם הַזֶּה] *Secundùm diem hanc*, P. Mo. *Sicut dies hæc*, Mar. ó. sub. *testatur*, M. Ti. Mar. Ut hoc quoque die apparet [z]. *Ad hunc usque diem*, Ar. Etiamnum illæ calamitates nos premunt [a]. *Sicut est hodierno die*, JT. nempe, in plurima parte nostrûm [b]. Mala hæc nè hodie quidem omni ex parte superavimus [c].

8. *Et nunc quasi parùm & ad momentum facta est deprecatio nostra apud Dominum*, וְעַתָּה כִּמְעַט רֶגַע הָיְתָה תְחִנָּה מֵאֵת יְהוָה] *Et nunc quasi modico momento fuit deprecatio* (ità interdum תְּחִנָּה sumitur [d],) *à Domino*, Mo. sub. *admissa*, Ma. Sensus est; Quasi exiguum esset & momentaneum beneficium quo nostræ deprecationi respondisti, nos illud contempsisse videmur, quia nos non deterret à peccando †. At תְּחִנָּה etiam *misericordiam*, sive *gratiam*, significat [f]. [Eo sensu plerique sumunt, locúmque sic vertunt;] *Nunc autem modico momento* (vel, *juxta parvum*, sive *modicum*, *momentum*, vel, *parùm momenti*, V. *veluti exiguum momentum*, M.) *fuit*, vel *facta est*, *misericordia*, sive *miseratio*, *à Domino*, P. M. V. Quædam hîc subaudienda: q. d. Cùm magna & multa essent peccata nostra, modico momento, sive subitò ac repentè, misertus est nostrî Dominus [g]. Nunc primùm respirare cœpimus [h]. *Jam verò nuperrimè facta est misericordia à Deo*, &c. Sy. *Non adeò pridem subitâ miseratione nos dignatus est Dominus*, Ti. *At nunc, quasi ex minimo momento* (i. e. à paucis annis,

[p] San. [q] Wolp. [r] G. † Wolp. [t] V. [v] San. [x] Os. [y] Wolp. [z] V. Me. [a] T. [b] Ma. ex Jun. [c] Os. [d] Mar. Wolp. † T. [f] Mar. Wolp. [g] V. [h] Q in San.

Metaphora à paxillis, sive iis quibus tabernacula firmantur, vide Isa. 33. 20; sive illis qui panguntur in littore, circa quos navium volvuntur rudentes ad firmandas naves †. [Al. sic;] Paxillus hic sign. Principes sive Magistratus è gente Judaica [t]; ab his enim pendebat populus, sicut vas è paxillo. Vide Isa. 22. 23. Hi eos secundùm leges & instituta patria regerent, & in vero Dei cultu promoverent [v]. ¶ *Et illuminaret oculos nostros*] Oculos mentis, sive animi [x]. i. e. Ut ostenderet nobis justitiam suam & misericordiam, & ità agnosceremus peccata nostra, ac tandem resipisceremus [y]. *Illustrans oculos*, JT. ex gravitate calamitatum offusos & defectos. Vide 1 Sam. 14. 28 [z]. *Illuminaret*, i. e. recrearet, lætificaret. Ut *tenebræ mœstitiam*, ità *lux lætitiam*, animi designat [a]. Notum est miseros in mortuis censeri; Ezec. 37. 12. Adde quòd *videre* Latinis & Græcis idem quod *vivere*; & *cassus lumine*, Æneid. 2. pro mortuo ponitur. Nec insolens id Hebræis, qui *tenebras* adhibent pro sepulchro & morte [b]. ¶ *Et daret nobis vitam modicam in servitute nostra*] *Vita* sumitur pro victu rebúsque ad vitam necessariis. Sensus ergò est, Deum nobis cibum dedisse in fortuna sordida & angusta, sub Chaldæorum odio, &c [c]. ¶ מִחְיָה מְעַט וגו'] *Modicum vitæ*, i. e. parùm respirationis, refrigerii, & solatii [d]; post Babylonicam servitutem, & in præsenti etiam servitute †. Nondum enim Judæi excusserant jugum Regum Persicorum, nec plenâ libertate fruebantur [f]. *Vitam*, intellige jucundam & liberam; nam vita in mœrore & servitute mors veriùs est quàm vita *.

9. *Inclinavit super nos misericordiam*, &c.] Huc spectat quod tradit Xenophon l. 7. Cyrop. Cyrum, cùm captâ Babylone Persæ sævirent in cives, præcepisse ut parcerent iis qui loquerentur linguâ Syriacâ, id est, Judaicè: hanc enim mentem illi Deus indidit in gratiam Judæorum [g]. ¶ *Et sublimaret domum*, &c. לְרוֹמֵם וגו'] *Ut exaltaret*, vel *erigeret*, &c. P. V. Ma. seu *instauraret*, Ma. Illud præcedenti verbo ità connectunt, *ut in vita nostra*, seu, *nobis viventibus*, *extrueretur templum* [h]. ¶ *Et extrueret solitudines ejus*, לְהַעֲמִיד אֶת־חָרְבוֹתָיו] *Et stare faciendum* (vel *relevandam*, M. vel, *& suscitando*, V. vel, *& instauraret*, P. vel, *facultatem restaurandi*, Sy. sim. Ar.) *solitudines* (vel *ruinas*, Sy. Ar.) *ejus*, Mo. sim. M. Ti. P. i. e. vel *urbis*, ità Ar. vel *templi* [i]. Ut reædificaretur Templum, quod in solitudinem conversum erat [k]. *Ut restituamus* (Heb. *constituamus*, Pi.) *vastitates ejus*, JT. Pi. i. e. Tollamus vastitates, restituendo congregationes sacras & sacrificia [l]. ¶ *Et daret nobis sepem*] [Ità ferè omnes vertunt גָּדֵר. At Ti. *murum*; M. *murum protectionis*.] *Sepem* vocat munimentum atque mœnia;

† Me. [t] La. sim. Os. T. [v] La. [x] V. sim. Wolp. [y] V. [z] Ma. ex Jun. [a] T ex La. sim. Os. [b] San. [c] San. [d] V. sim. Me. Ti. † Me. [f] Os. * La. [g] La. [h] V. [i] T. & é. [k] Me. [l] Pi.

Deut. 23. 6[k]. Dices nos obligatos esse diligere proximum, licet inimicum, adeóque illi bona temporalia præstare. Resp. 1. Ità sanè, quatenus vel eos vel nos non remorentur à bonis æternis. Quòd si sic reddantur pejores, vel nos in periculum seductionis conjecti simus, ut erat in proposito, tunc non tenemur iis externa signa benevolentiæ exhibere [l]. 2. Illi secundùm Divinam justitiam poterant interfici [m]. [Et Deus, summus vitæ necisque arbiter, qui omnes homines jure poterat morte afficere, non injuriâ hos, præ aliis sceleratos, pœnæ addicere potuit.] ¶ *Ut confortemini*] i.e. Ut fortiores sitis illis [n]. Prævenit occupationem, videlicet spem pacis fore & amicitiæ conciliandæ; docétque nocentem esse hanc societatem [o]. Si eorum affinitatem fugeritis, subindè majorem potentiam acquiretis, &c [p].

13. *In operibus nostris*] i.e. Propter opera [q]. *In* pro *propter*; ut Mic. 1. 5. Os. 12.12. *servivit in uxore*, i.e. *propter uxorem* [r]. ¶ *Quia tu Deus liberâsti*, &c. [כִּי אַתָּה וגו׳] *Quia tu*, &c. Ma. *Cùm tu*, &c. JT. sic Ca. P. Di. *Quoniam*, &c. o'. Belg. *Tu tamen*, &c. Ti. La. San. *Nihilominus tu*, &c. Os. τὸ כִּי sæpe adversativè sumitur: ut Psal.37. 18,19. *Non confundentur*,&c. (scil. justi;) כִּי *quia* (i.e. veruntamen) *peccatores peribunt*: Isa.66.8. כִּי *quia* (i.e.tamen) *parturivit*,&c. *Sion*†. Miratur clementiam Dei, quòd eos ob tanta scelera non planè disperdiderit, &c [t]. Interdum etiam τὸ כִּי redundat: ut Os. 10. 3, 5. & Psal. 18. 31. &c. Sic *quia* redundat Joan. 4. *quia non habeo virum* [v]. ¶ *Liberâsti nos de iniquitate nostra*, [חָשַׂכְתָּ לְמַטָּה מֵעֲוֹנֵנוּ] [Variant.] *Prohibuisti deorsum præ perversitatibus nostris*, Mo. *Abstulisti* (*ignovisti*, Ca. *sublevâsti*, o'.) *scelera nostra*, Ar. Notandum חָשַׂךְ non tantùm esse *cohibere*, sed & *cohibere se*: ut Prov. 21. 26. Jes. 58. 1. *Cohibuisti* (abstinuisti) *à peccatis nostris, nè poneres nos deorsum*, &c. ità K. Id secutus est Pagn. qui לְמַטָּה sumpsit pro מִלְּמַטָּה, quod durius est [x]. *Cùm prohibueris*, vel *cohibueris*, (sub. *teipsum*, vel *iram tuam*, V.) *nè essemus deorsum* (vel, *nè nos deprimeres*, Ti. V. ac pessundares, V. *nè nos penitus depressi essemus*, Belg.) *propter iniquitates nostras*, P. Nè prorsus inferiores essemus inimicis, ut resurgere non liceret nobis; nam sequitur, *Et dederis evasionem*. Confer Deut. 28. 13. *Eris sursum, non deorsum* [y]. מִן in מֵעֲוֹנֵנוּ causaliter acceperunt, quod usitatum. K. suprà accepit pro *à*, *ab*: AE. partitivè, quod quoque usitatum; sic enim vertit, *Cohibuisti nè scriberes quasdam iniquitates nostras in libro*, &c. *Cohibuisti ex peccatis nostris* (i.e. quædam peccata) *deorsum usque*, &c. Addit tamen מִן comparativè sumi posse; *Cohibuisti teipsum, nè exigeres à nobis omnes iniquitates, sed exegisti à nobis infra præ iniquitatibus*, (i.e. minus quàm mereban-

[Margin: k Me sim. Li. — l Jun. Ma. — l B. — m L. — n V. — o Wolp. — p Os. — q La. — r San. — † La. San. — t La. — v La. San. — x Di. — y V.]

ut ad contemptionem tuarum legum alacriores evaderemus †? ¶ *Neque matrimonia*, &c. [וּלְהִתְחַתֵּן] *Et ad affinitatem contrahendam*, P. V. Hîc ו pro *id est* positum: Exponit enim quæ peccata intelligit. ¶ *Cum populis abominationum istarum*] i.e. Qui has abominationes admittere solent [f]. ¶ *Numquid iratus es nobis usque ad consummationem*, &c?] q.d. Minimè gentium: nam licèt id jure potuisses, noluisti tamen. Vicit clementia tua justitiam, &c [g]. ¶ [הֲלֹא תֶאֱנַף בָּנוּ וגו׳] *Numquid non irascêris* (vel *exacerbaberis*, Mo. *percelleretis irâ*, JT.) *contra nos*,&c? P.V.sim.Pi.&c. sub. *si hæc fecerimus*, V.

15. *Justus es tu, quoniam derelicti sumus*, &c. [צַדִּיק אַתָּה כִּי נִשְׁאַרְנוּ פְלֵיטָה] *Justus es, quòd facti sumus residui*, JT. τὸ כִּי causaliter accipiunt; quasi profiteretur Esdras Dei justitiam, quòd plurimos eorum interemisset, paucos verò quosdam suâ misericordiâ residuos fecisset. Ità & reliqui interpretes quos vidi. [Sim. Mar. V.] Mallem כִּי vertere, *quum*; *quum relicti simus evasio*, &c. ut in sequentibus & Dei misericordia & ipsorum ingratitudo exponantur, unde inferat justum esse Deum, qui etiamnum puniat [h]. ¶ *Non stari potest coram te super hoc*] Vel, *propter hoc*, P. sim. M. Ti. *Non est consistere in conspectu tuo super*, vel *contra*, *hoc*: i.e. Non sunt nobis vires, h.e. opera bona, aut merita, ut possimus resistere tibi, & nostram transgressionem tegere [i]. Non potest hoc ullâ ratione negari, excusari, vel defendi [k]. Ubi sententiam pronunciare velis, tum nos causâ cademus, & peribimus [l]. [Ità τὸ *consistere* hîc sumitur in sensu forensi.] Nobis facienda est deditio [m].

[Margin: † Wolp. — f V. — g La. sim. San. — h Di. — i V. — k La. T. — l Os. — m Wolp.]

CAP. X.

1. *JAcente ante templum Dei*] In atrio Israelis [a]. Deflet hic peccatum, non suum, sed populi, cujus personam & peccatum in se suscipit, in eo typus Christi, &c [b]. ¶ *Collectus est ad eum — cœtus grandis*, &c. Tantum valuit viri principis & sacerdotis exemplum [c]. Stupebant omnes ad tantam summi viri tristitiam & zelum, &c [d].

2. *Respondit Sechenias filius Jehiel, de filiis Elam*, &c.] Vel hic loquitur non suo, sed populi, nomine: vel prætermissus est in sequente catalogo †. At inter reos habentur *Jehiel* hujus pater, & sex ex filiis *Elam*. Ità ipse immunis fuisse videtur, pater autem & propinqui rei erant. Tamen horum exemplo non poterat ab officio revocari; nec legum vindicationem neglexit ut suis parceret: unde constantia ejus & justitia elucent.

¶ *Præ-*

[Margin: a Me. — b La. — c San. — d Os. — † Me.]

orum alter [l]. Considerent eruditi, annon · ... respiciat vers. 1. *congregati sunt*, &c. & hic quoque sit *congregatio*, sicut Exod. 7. 19. Verterem, *Et nunc est congregatio Israelis super hac re, ut fœdus cum Deo pangamus*, &c [m].

9. *Percutiamus fœdus cum Domino*] qu. d. Fœdus cum Deo, alienigenarum consortio abruptum, redintegretur [n]. Obstringamus nos Deo solenni juramento, fore *ut projiciamus*, &c [o]. Reconciliemur Deo [p]. Resipiscamus abjiciendo uxores [q]. Non novum inierunt cum Domino fœdus, sed pristinum renovaverunt [r]. ¶ *Ut projiciamus*, להוציא] *Ad educendum*, Mo. *ejiciendo*, JT. Heb. *exire faciendo*, Pi. ¶ *Uxores*] Sub. *alienigenas*, ut v. 10 †. ¶ *Et eos qui de his nati sunt*] Liberos eorum [t]. At matrimonia illa, licèt vetita erant, Exod. 34. Deut. 7. non tamen irrita fuerunt, vel nulla. Quo igitur jure hîc jubentur solvi [v]? Et cur Paulus conjugia Christianorum cum paganis dissolvi non vult [x]? Et annon durum, filios abjicere, &c [y]? Resp. 1. Paulus Corinthiis loquitur, & his qui cum Corinthiis pari jure erant, apud quos talibus conjugiis nulla lex, aut Dei aut hominum, obstabat. Apud Hebræos autem vigebat jus illud Theodosii, ut ea quæ lege prohibentur, si fuerint facta, non solùm inutilia, sed pro infectis etiam, habeantur [z]. 2. Habita hîc est ratio temporis illius quo maceria populum alterum ab altero segregans nondum erat destructa; & segregatio in liberis & conjugibus retinenda [a]. 3. Factum hoc privilegio libelli repudii Judæis permissi, quo meritò utuntur ad matrimonia tam periculosa, & contra Legem inita, dissolvenda [b]. 4. Filii hîc jubentur matrem sequi, ut in illicitis nuptiis fieri solet. 5. Accessit & hæc causa, nè educati in superstitionibus alios pueros corrumperent [c]. 6. Et nè natorum intuitus & amor eos solicitaret ad matres revocandas. 7. Nec filios abjecerunt planè & absolutè, sed *juxta voluntatem Domini*, &c. ut scilicet viri sapientes & pii modum abjiciendi præscriberent [d]. Nempe, ex horum præscripto dimittebant à se filios ad aliqua pædagogia, ubi probè instituti erant, pauperes ex ærario, divites ex peculio parentum †. Assignatæ erant ab arbitris certæ portiones facultatum, ex quibus & liberi & matres alimenta annua haberent. Et hoc fontibus pœnæ simile fuit [f]. Nota hîc, quòd vera pœnitentia potissimùm urget vitæ emendationem, & amotionem earum rerum quibus Deus offensus est. Durum erat hoc, ultimúmque remedium: Nam & ægre dimissuri erant conjuges, & eos misereret liberorum. Verùm non aliter patebat aditus ad pristinum statum, & ad gratiam Dei [g]. Optima hîc exprimitur pœnitentiæ forma, quæ malè contracta distrahit, & impiè colligata dissolvit, & projicit à se etiam sua viscera, si, illis sanis & integris, à suo complexu Deum arceri

[l] V. [m] Di. [n] Ma. et Jun. [o] Os. [p] G. [q] V. [r] M. † V. [t] V. [v] T. [x] G. [y] T. [z] G. [a] Wolp. [b] T et La. [c] G. [d] La. sim. T. † T. La et Caj. [f] Wolp. [g] Wolp.

potestatem habes [·]. ¶ *Erimus tecum*] Tibi favebimus, feremúsque opem [v]. ¶ *Confortare*] Magnis & excelsis animis esse oportet qui aliis præesse debent. ¶ *Fac*] i. e. Operi manum admoveto. Ubi deliberaveris, maturè facto opus est. Hæc Sechenias & piè & prudenter suasit [x].

5. *Adjuravit principes*, &c.] Dei nomine adhibito eos officii monuit [y]. Heb. *jurare fecit*, Ma. &c. Hoc fecit, nè vulgus, prout est mobile, consilium mutaret [z].

6. *Ante domum Dei*] Heb. *de ad facies domus*, &c. Ma. *Ab anteriore parte*, &c. JT. id est, à loco atrii magni, seu populi [a]. ¶ *Et abiit ad cubiculum Johanan*] Vel, 1. ut consilium de hac re ibi haberet [b]. Vel, 2. ut se reficeret cibo & potu, ut qui jam luctum deposuisset, ob juramentum populi, &c [c]. Habebat Templum cubicula quædam in quibus degebant sacerdotes & Levitæ, quando vices suas obibant [d]. ¶ *Johanan filii Eliasib*] Vel, 1. Eliasib Pontificis †: tunc autem Johanan erat ejus junior filius; nam filius ipsius [primogenitus, qui ei successit] *Joiada* dicitur 2 Esd. 12. 10. Vel, 2. alius hîc erat *Eliasib* quàm ille Pontifex [f]. ¶ *Panem non comedit*, &c.] *Nondum comederat*, JT. sub. *illo die*, ex collat. c. 9. v. 4 [g].

7. *Et missa vox*] Præconis scilicet [h]. ¶ *Ut congregarentur*, &c.] Omnes ex æquo citat; alios ut reos, alios ut actores, nonnullos ut testes, aliquos ut judices, plerosque ut socios emendationis [i].

8. *Qui non venerit in tribus diebus*] Breve erat hoc spatium: Festinat autem, ut omnibus technis & artibus quibus impediri posset Reformatio aditus occluderetur [k]. ¶ *Juxta consilium principum*, &c.] Esdras potestate quam à Rege acceperat non usus nisi ad monendos populares, deinde decernendi libertatem Senatui relinquit [l]; ut declinet invidiam, & reformationem faciliùs obtineat [m]. ¶ *Auferetur —— substantia*, יחרם כל רכושו] *Periret* (*anathema erit*, Mo. JT. sim. ο'. *anathemati subjicietur*, M. *publicaretur*, Ti. *devoveretur*, Sy.) *omnis substantia ejus*, P. *Auferetur*, ità scilicet *ut Deo sacra fiat*. Id verbum sign [n]. Vide Levit. 27.28 [o]. ¶ *Abjicietur*, &c. יבדל מקהל וגו׳] *Separabitur à cœtu*, &c. Mo. ο'. Ang. [sim. omnes:] i.e. Excommunicabitur [p]. Alii, Mittetur in exsilium [q]. Exsilium non erat inter pœnas Legis, sed licebat Senatui novis decretis novas pœnas addere [r].

9. *Viri Juda & Benjamin*] Et ex aliis tribubus; qui deinceps à tribu Juda nomen acceperunt †. ¶ *Ipse est mensis nonus*] Scil. anni legalis & sacri [t]: Mensis *Caslev*, vel *Chislev*, qui ferè Novembri nostro respondet [v]. Unde nihil mirum si pluviæ tunc exundarent [x]. ¶ *Sedit populus in platea domus*, &c.] In ea platea quæ ducit rectà ad Templum, unde illud viderent [y]. Vel, in loco atrii populi nondum cincto muris, ut

G. [v] V. [x] Wolp. [y] G. [z] Wolp. [a] Ma. et Jun. [b] Jun. [c] Pi. [d] Os. † La. Me. [f] Me. [g] Pi. [h] Me. T. &c. [i] Wolp. [k] Wolp. [l] G. [m] Wolp. [n] G. et d. & Jo. [o] Ma. [p] Os. ità Jun. Ma. [q] Ità Me. Wolp. G. [r] Wolp. † Sim. [t] Ma. et Jun. [v] Me. Jun. Ma. [x] Ma. [y] Os.

testatione, Legisque observatione [n]. Qui confitentur,&c. dicuntur in S.S. *dare gloriam Deo*; ut Jos. 7. 19. 1 Sam. 6. 5. Jer. 13. 16 [o]. Hæc confessio & pœnitentia valde Deum glorificabit. Nam, 1. testabitur ipsum esse justum, vos verò peccatores. 2. Subdet vos Deo ejúsque voluntati. 3. Abdicabit à vobis periculum idololatriæ. 4. Separabit vos à contaminatione infidelium [*]. ¶ *Facite placitum ejus*] i. e. Præceptum Dei Deut. 7. & alibi. Præceptum autem, quod de Cananæis tantùm erat expressum, Esdras extendit ad Ammonitas, Ægyptios, &c. quia eadem erat ratio, nempe, nè Judæi abducerentur in idololatriam [p]. ¶ *Et ab uxoribus*, &c.] An etiam filii cum matribus rejecti sint non constat [q]. Sechenias quidem id dixerat; at factum fuisse non commemoratur. Beda annotat, filios apud se servatos, edoctos renunciare maternæ infidelitati, & per circumcisionem Domino consecratos [r].

12. *Juxta verbum tuum ad nos, sic fiat*, כֵּן כִּדְבָרְךָ עָלֵינוּ לַעֲשׂוֹת] *Sic secundùm verbum tuum* [quasi esset כִּדְבָרְךָ] *super nos, ad faciend.* Mo. vel, *est faciend.* P. vel, *ut faciamus*, i. e. ità tenemur facere [†]: vel, *incumbit nobis facere*, Pi. *Secundùm verbum tuum, sic nostrum est facere*,&c. JT. *Omnino quemadmodum locutus es ad nos faciemus*, Ti. *Ità erit, & nostrum erit facere juxta verbum tuum*, M. Exemplum obedientiæ verbo Dei nos accusanti: Non quærunt effugia, &c. castigationem patienter ferunt, & se in viam revocari patiuntur [s]. Rara hodie talis in auditoribus obedientia.

13. *Non sustinemus stare foris*] Citra periculum valetudinis. ¶ *Opus non est diei unius*,&c.] q. d. Opus est aliquo tempore, nè quid præcipitanter aut perperàm fiat; nè uxores nimiùm inhumaniter dimittendo, sicut priùs cupidè accipiendo, denuo peccemus [v].

14. *Constituantur principes*, &c. יַעַמְדוּ נָא שָׂרֵינוּ לְכָל־הַקָּהָל] *Stent, obsecro, principes*,&c. P. H[s]; *Præficiantur principes nostri universæ multitudini*, V. M. Vel, *Stent principes nostri*, sub. *in hac re*; i. e. cognoscant de hoc negotio [x], ut suâ præsentiâ & auctoritate rem totam confirment [y]. Hi in causis civilibus & judicio diu versati sunt. Prudenter paucos & peritos eligendos censent [z]. ¶ *Qui duxerunt*, &c. *veniant*] Immunes autem à crimine domi manebant, nec labore aut sumptu [itineris] gravabantur [a]. ¶ *Seniores per civitatem & judices*, &c.] Delegati ab oppidorum senatoribus ad communem Senatum veniant, & attestentur facta divortia [b]. Hi personarum & factorum circumstantias nôrunt [c]. *Seniores*, ut testes vitæ, & familiæ, & matrimoniorum; *Judices*, ut adsint communibus illis ac delegatis arbitris assessores; ut & motus devitarent, & paucorum imperium [d]. ¶ *Do*-

[n] Me. sim. San. [o] San. [*] La. [p] E. [q] San. E. [r] E. [†] V. [s] Wolp. [v] Os. [x] V. [y] Mu. [z] Wolp. [a] Idem. [b] G. [c] Os. [d] Wolp.

do qui hic recententur [l]. Videtur in uno solummodo inter sacerdotes hujus criminis non fuisse reos. Confer seq [m]. Nè summus quidem Sacerdos huic concilio interfuit. Vide infrà 16 [n].

16. *Et abierunt Esdras—in domos patrum*, וַיִּבָּדְלוּ עֶזְרָא הַכֹּהֵן אֲנָשִׁים רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְבֵית אֲבֹתָם] *Et separati sunt, Esdras sacerdos*, [ità plerique,] *viri capita patrum*, Mo. vel, & *viri principes familiarum*, P. & *viri atque præcipui patres*, M. & *viri, præcipui scilicet patres*, Ti. *homines primarii paternarum familiarum*, JT. *per*, vel *juxta, domum*, sive *familiam, patrum suorum*, P. V. M. Ti. vel, *pro familiis paternis*, JT. [Al. aliter;] *Separavitque Esdras*, &c. Sy. *Et separârunt* [quasi esset וַיַּבְדִּלוּ, mutatis tantùm punctis,] *Esdras & viri primates*, &c. sub. *matrimonia cum alienigenis contracta*, Os. ¶ *Et omnes per nomina sua*] Sub. *fuerunt designati*; i. e. & omnes quidem nominatim [o]. ¶ וְכֻלָּם בְּשֵׁמוֹת] *Et omnes prædicti*, Os. [nempe cum Esdra, separârunt, &c. ut jam ex eo dictum.] *Et hi omnes nominibus* expressi, JT. Ut sine confusione familiarum catalogus scriberetur, omnes se in familias suas recipere jussi sunt, quibus Esdras ipse præiit exemplo suo. Itaque omnis populus distinctus erat in familias, & quælibet familia in capita, quod hîc dicitur, *& omnes per nomina sua* [p]. ¶ *Sederunt*] Ad hæc dijudicanda & exsecutioni mandanda [q]. ¶ *Ut quærerent rem*; ità P. [sim. omnes:] לְדַרְיוֹשׁ] *Ad quærendum*, &c. Mo. ο'. &c.

17. *Et consummati sunt omnes viri*; i. e. planè & plenè numerati, & in catalogum redacti [r]: וַיְכַלּוּ בַכֹּל וגו'] *Et perfecerunt* (sub. *negotium*, P. Pi. M. illud separationis, Pi.) *cum* (vel *in*, ο'. Mo. P.) *omnibus illis hominibus*, &c. JT. Ang. M. Perstiterunt in hoc negotio [†]. ¶ *Usque ad diem primam mensis primi*] Tribus mensibus res confecta est [t].

18. *De filiis sacerdotum*,&c.] Indicat hoc magnam morum corruptionem, quæ sacerdotes quoque pervaserit [v].

19. *Et dederunt manum*, &c. וַיִּתְּנוּ יָדָם וגו'] *Et dederunt manum suam*, P. Ti. M. &c. Porrectâ manu consenserunt atque promiserunt [x], & jurârunt [y]. Sign. aut datam fidem, aut factam deditionem [z]. *Adhibuerunt manum ad ejiciendum*, &c. JT. id est, revera ejecerunt [a]. *Obtemperârunt*, &c. Sy. Tunc ejecerunt, sive expulerunt [b]. ¶ *Ut ejicerent uxores suas*; sic Sy. Ti. sim. Ar. JT. Pi. לְהוֹצִיא וגו'] *Ut educerent*,&c. M. P. sim. Mo. ¶ *Et pro delicto suo arietem*, &c. וַאֲשֵׁמִים אֵיל וגו'] *Et delinquentes arietem*, &c. Mo. *Et qui deliquerant* venerunt *cum ariete*,&c. P. *Et reatum confitentes* (vel, *&* tanquam *rei*, Pi.) *arietem*, &c. JT. sub.

[l] V. [m] Pelg. [n] Jun. [o] V. [p] Me. [q] T. [r] La. [†] V. [t] Mu. [v] La. [x] T. sic Pi. [y] Id. L. [z] Wolp. [a] Mu. [b] V.

IN NEHEMIAM.

QU. 1. Quis fuit Author hujus libri? Resp. 1. Esdras. Ità Athanasius in Synopsi [a], Chrysost. & Beda. Probant ex eo, quòd Hebræi eodem volumine libros Esdræ & Nehemiæ complectuntur [b]. Respond. 2. Nehemias [c]; ut prima verba ostendunt, *Verba Nehemiæ*, &c [d]. Et Esdras & Nehemias res suas in singulis libris descripserunt. Porrò, dissimilitudo styli diversos scriptores indicat. Nam oratio Nehemiæ multò facilior ac planior est quàm Esdræ. Esdras multa scribit Chaldaicè †. Qu. 2. Quis hic Nehemias? & an idem cum illo Esd. 2? Resp. Fuisse ex tribu Levi constat ex 2 Mac. 12. 13 [f]. Porrò, idem hic Nehemias de quo Esd. 2. ut patet, 1. Quòd in utroque libro vocatur *Athersata*. 2. Quòd idem factum eidem Nehemiæ tribuitur Esd. 2. 63. & Nehem. 7. 65. 3. Quòd hic Nehemias c. 7. 7. dicitur cum Zorob. & Jos. venisse in Jerus. 4. Quòd cap. 8. vers. 9. Nehemias cum Esdra Legem interpretatur. Ergò erat Esdræ socius, eo tamen junior [g]. Obj. 1. Tum Nehemias fuisset annorum 116. Nam à primo anno Cyri ad 32. annum Artaxerxis (ad quem hic pervenit, c. 13. 6.) fluxêre anni 96. Resp. Verum est Nehemiam fuisse in multam senectam à Deo conservatum, in commodum populi. Obj. 2. De Nehemia Esdræ socio Scriptura loquitur in tertia persona, ut patet c. 7. v. 65. & c. 8. v. 9. Resp. Nehemias est hujus libri author, ideóque de se loquitur subindè in prima persona, interdum verò in tertia, ut c. 7. v. 7, 70. & 8. 9 [h]. [At Wolp. alium esse vult hunc Nehem. ab illo Esd. 2.] Liber iste Nehemiæ non separatur in Hebræo à Libro Esdræ, sed uterque Liber est una continuata historia [i]. Profectio Nehemiæ evenit annis 72 post illam Esdræ. Vidit Esdram, eíque supervixit. Hic erat inter *capita deportatorum*, & membra magni illius Conventûs qui dicebatur Συναγωγὴ μεγάλη [k].

San in Prolegom. | Esd. | Wolp. | Ità San. | Bellarm. | enens. | honys. | ic. L. | Wolp. ex | S. | San. prolegom. ad | Esd. | Wolp. | San. La. | † La. et | Jal & San. | &c. | [h] La. | [i] M. | [k] G.

CAP. I.

1. VErba Nehemiæ] i. e. Vel sermones [a], vel res gestæ [b]. ¶ *Filii Hachaliæ*] Quis fuerit *Hachaliæ*, neque hîc exprimitur, neque in Josepho [c]. ¶ *In mense Casleu*] Is est mensis nonus, November [d]. ¶ *Anno vicesimo*] Nempe, Regis Artaxerxis †. Id est, non Xerxis, ut quidam volunt; sed hujus filii, *Artaxerxis*, ut patet ex Nehem. 2. 1 *. *Artaxerxis*, vel Mnemonis, ut docet c. 2. ver. 1 †; vel Longimani *. Porrò, duplex solet notari exordium regni Artaxerxis: 1. à morte Xerxis, quando solus regnavit; 2. à quinto anno patris Xerxis, cùm hic in Græciam bellaturus filium suum, more Persarum, regni socium adscivit, qui cum patre regnavit 15 annis. Et ab hoc tempore hi anni supputantur: facta enim sunt hæc anno ejus quinto solitariè regnantis [f]. Qu. Quomodo Nehemias sequentia audit mense Casleu anno 20. &c. cùm c. 2. v. 1. mense Nisan ejusdem anni 20. petierit à Rege auxilium, &c. cùm mensis Nisan præcedat mensem Casleu? Resp. Licèt in anno Judaico Nisan præcessent Casleu, fortasse tamen initium regni Artax. computabatur à mense Casleu [g]. In Chaldaicorum annorum ratione mensis Casleu erat tertius; quam rationem hîc Nehemias sequitur [h]. ¶ *In Susis castro*; ità Sy. בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה | *In Susan metropoli*, Mo. *castro*, M. *palatio*, vel *regia*, Ar. P. JT. V. *urbe illâ magnificâ*, Pi. *arce*, Ti. Ca. *Susa* urbs nota historicis & poetis; sic dicta ob amœnitatem, à *lilio*, quod שׁוּשַׁן Hebræis, Σοῦσον Persis, ut notat Athenæus: unde & Σούσινον μύρον sive χρῖσμα, *unguentum è lilio*, memoratum eidem Athenæo, Theophrasto, Dioscoridi [i]. Urbs hæc munitissima erat, ideóque vocatur *castrum* [k]. Reges Persarum *æstatem* exigebant *Ecbatanis*, *Susis* autem *ver*, (Xenoph. l. 8. Cyrop. p. 233. Curt. 5. 8. Plut. lib. de Exsilio,) vel *hyemem*, (Athen. 12. 1.) quod ex hoc loco probabile fit, cùm & Rex & Nehemias Susis fuerant mense Novembri [l].

2. *Unus de fratribus meis*] i. e. Sociis, vel sodalibus, meis; h. e. ex Judæis [m]. Vel, ex contribulibus meis, ex tribu Levi [n]. Hunc præ cæteris nominat, tanquam virum primarium, & pium civem [o]. ¶ *Ipse & viri ex Juda*] Hinc colligo multos Judæos, qui cum Zorob. vel Esdra in patriam redierant, duram ibi fortunam expertos, cum eodem Zorob. in Babylonem rursus repedâsse [p]. ¶ *De Judæis*] De eorum rebus ac statu [q].

3. *In provincia*] i. e. Judæa, quæ in formam provinciæ à Persis redacta est [r]. ¶ *Et murus Jerusalem dissipatus est*] Vel, 1. à Samaritis, aliísque hostibus Judæorum †: vel, 2. à tempore quo Nabuch. urbem destruxerat. Dedit enim Cyrus potestatem instaurandi *Templum*, non autem *mænia* [s]; ex metu novæ rebellionis [t]. Hostes quidem Judæorum Esd. 4. eos accusabant, quòd muros exstruerent; sed mentiebantur [u]. Verùm quomodo tot millia Levitarum, &c. tuta ibi

[a] V. | [b] Pi. V. | [c] Wolp. | [d] V. sim. | Wolp. T. | &c | 1 M. V. F. | Me T. Ma. | &c. | [e] T. | † Jun. Ma. | [e] Ità T. | S. n. | [f] T. | [g] E. | [h] Ma. et Jun. Belg. | [i] Q. | [k] La. | [l] Ma. | [m] V. | [n] La. Me. | [o] Wolp. | [p] Sar. | [q] V. | [r] Me. | † Q. in E. sim. Me. La. | [s] Ità E. T. sim. Jun. | [t] T. | [u] E.

[i] E. torum, & per consequens etiam vindictæ [i].

7. *Vanitate seducti sumus*] Heb. *Vanè egimus*, secuti vanam religionem ab hominibus excogitatam, & vanas cordis cogitationes [k]. Noster legit חֲבוֹל הֲבַלְנוּ, per *He*, cùm exemplaria constanter per *Cheth* legunt [l]. ¶ חֲבוֹל חָבַלְנוּ לָךְ] Τὸ חָבַל contraria significat; nempe, & *constringere*, *obligare*, &c. & *dissolvi*, *rumpi*, *corrumpi*,&c. Hinc variè reddunt [m]. *Corrumpendo* (*corruptione*, vel *perditione*, V.) *corrupimus* (vel *perdidimus*, sub. *præcepta tua*,V.) *tibi*,Mo. V. i.e. in dedecus tuum. Peccantes videntur perdere seu corrumpere mandatum [n]. *Magnopere corrupimus* (vel, *corruptissimè egimus*, Ang.) *contra te*, Belg. *Corrumpentes opera nostra coram te*, Ar. Τὸ חֲבוֹל non est infinit. (ut quidam volunt, vertentes, *corrumpendo*, tunc enim esset חֲבֹל;) sed nomen substant. quod vertunt, *corruptione* (חֲבוֹל quasi בַּחֲבוֹל) *corrupimus*. Subaudiunt vel, *præcepta tua*, V. ex AE. vel, *opera nostra*, P. vel, *nos*, Buxt. Schindlerus passivè vertit, *corrumpendo corrupti sumus tibi*. At nihil his opus; idem enim est (ut rectè RS.) quod Dan. 6. 22. חֲבוּלָה לָא עַבְדֵת, *corruptionem non feci*, i. e. in te non peccavi. Ità חֲבוֹל hîc est accusativi casûs, & verto, *corruptionem corrupimus tibi*, i.e. corruptionem commisimus tibi. Hoc enim sensu Hebræi ejusdem significationis verbum nomini subjicere solent; ut Ezec. 18. 12. *Rapinas rapuit*, i. e. commisit. Id simplicissimum videtur, si *corrumpendi* significatio retineatur. Videtur quidem חָבַל non tantùm in Piel, sed & in Kal, usurpari pro *corrumpere*. Vide Job. 34. 31. Zach. 11. 7, 14. Plerumque tamen חָבַל in Kal est *pignerari*; & nomen חֲבוֹל, quod sæpe occurrit, nunquam pro *corruptione*, sed semper pro *pignore*, accipitur [o]. *Graviter peccavimus tibi*, P. *Dissipando dissipavimus* Legem *tuam*, M. *Dissolutione dissolvimus erga te*, ό. *Noxâ obstrinximus nos ipsos tibi*, JT. *Omnino debitores facti sumus tibi*, P. sim. Gal. q. d. *Pignerando pigneravimus nos tibi*; id est, quasi dato pignore obstrinximus nos tibi. At verò חָבַל nunquam significat *dare pignus*, sed, *accipere*, etiam Job. 24. 9. [Vide ibi annotata.] Expono itaque, ut Ezec. 18. 16. חֲבוֹל לֹא חָבָל, *pignus nè pigneretur*, i. e. accipiat; sic h. l. *Pignus pignerati sumus tibi*, i.e. accepimus à te, *& non servavimus mandata*: ut sensus sit, Mandata tua tanquam amoris tui pignora à te accepimus, & tamen non servavimus ea [p]. Heb. *Oppignerando oppignerati sumus*, i. e. culpam apud te contraximus: Metaphora [q]. Cùm pignore fœderis tui, &c. tibi nexi ac devincti essemus, omnia rupimus,&c [r]. *Omnino dissoluti sumus tibi*, Ti. ¶ *Quæ præcepisti Moysi*; ità Pi. Mo. ό. Sy. M.P. Ti. אֶת־מֹשֶׁה] *Per Mosen*, JT. Ar. V. i.e. Quæ tradidisti servanda no-

[k] Os. [l] Mi. [m] Mi. [n] V. [o] Di. [p] Di. [q] Pi. [r] Mi.

¶ *Congregabo vos*] Heb. *eos*. Mutantur hîc personæ [f].

10. *Et ipsi servi tui*, &c.] i.e. Cùm tu sis Dominus, nos servi; tu Rex, nos populus [g].

11. *Ad orationem servorum tuorum, qui volunt timere nomen tuum*] q.d. Hactenus servorum tuorum nudum nomen habuimus, jam cum nomine & officium conjungemus. ¶ *Dirige*, &c.] Suggere sana consilia, suppedita occasiones, &c. Frustrà conatus nostri, nisi det Deus secundos eventus [h]. ¶ *Da ei*] i. e. Nehemiæ [i]. ¶ *Misericordiam*] i. e. Propitius esto in eo quod molior,&c [k]. Fac ut mei misereatur [l]. ¶ *Ante virum hunc*] Regem Artaxerxem [m]; velut digito eum monstrans [n]. ¶ *Eram pincerna regis*] Latinè dicas, *poculorum minister* [o]. Pertinet hoc ad caput sequens [p]. Multis Hebræis multæ apud Reges exteros non modicæ dignitates obtigerunt; ut Danieli & sociis ejus, Zorobabeli, &c [q].

[f] Mi. [g] Wolp. [h] Idem. [i] La. [k] Me. [l] V. [m] V. ità G. L. Me. &c. [n] O. [o] G. sim P. [p] V. [q] G.

CAP. II.

1. IN *mense Nisan*] Qui Chaldæis fuit mensis septimus, Hebræis anni legalis & sacri primus [a]; respondens partim Martio, partim Aprili [b]. Ità per totos tres menses, nempe à Casleu ad Nisan, jejuniis, precibus, &c. intentus erat [c]. [Alii sic;] Non ante [mensem Nisan] vices ministerii ad ipsum redierant [d]; alioquin priùs id petiisset †. Porrò נִיסָן *Nisan*, vel, ut scribit Josephus, נִסָּן *Nissan*, (quod idem est, vocali longâ τῷ Dagesch supplente,) dicitur *à bellicis signis*, seu *vexillis*, quæ illo mense primùm educuntur, 2 Sam. 11. 1. Pari de causa verni menses priores duo Bithynis dicti sunt Στρατεῖος & Ἄρειος, ut Romanis *Martius* à *Marte* *. ¶ *Et vinum erat ante eum*; ità M.P. sim. Pi. Ti. יַיִן לְפָנָיו] Alii, *erat vinum coram me*, ό. sic Ar. *Cùm afferendum esset vinum in conspectum ejus*, JT. ¶ *Levavi vinum, & dedi regi*] Elevatum poculum porrexi Regi [f]. Magni honoris erat pincernæ munus apud Persas. Vide Herod. l. 3. num. 34. Xenoph. Cyrop. l. 1. p. 9. Qu. Quomodo Nehemias adeò evectus est? Resp. 1. Ob sapientiam & virtutem suam. 2. Multi censent Esther uxorem fuisse hujus Artaxerxis [g]. 3. Reges Persarum bibebant tantùm vinum Syriacum [h], testibus Strab. l. 15. p. 735. Athen. 1. 22 [i]. Syriæ verò pars erat Judæa: Nehemias autem, utpote vinorum patriæ suæ peritissimus, ea advexit, & conservavit rexitque, quomodo in Syria solent [k]. Porrò, Artaxerxes videtur fuisse vinosus, teste Xenoph. Cyrop. l. 8.

[a] Mi. ex Jun. [b] V. [c] Wolp. sim. San. [d] G. † Jun. * BA. l. 2. so. 557. [f] T. [g] La. [h] La. Mi. [i] Mi. [k] La.

dio solicitabar, partim magnitudine Regis & postulati deterrebar [z]. Acer interrogatio Regis timorem mihi incussit [a].

3. *Rex, in æternum vive*] Tantùm abest ut vitæ tuæ insidias moliar, ut eam tibi longam precer [b]. Ità timorem Regi eximit [c]. ¶ *Domus sepulchrorum patrum*, &c.] Multùm moventur animi monumentis majorum [d]. Sepulchra patrum omnibus gentibus sacra erant, teste Cicer. Philip. 9. Summus honor illis habitus, nec ea violare fas †. Vide de hac re Herod. l. 4. & Valerium l. 5. c. 4. Virgil. Æneid. 4. Horat. Epod. od. 16 [f]. Nihil de Religione, nihil de cultu, addit; scit cui loquatur [g]. ¶ *Portæ combustæ igne*] Quo flagrabat cùm expugnata fuit [h].

4. *Oravi Deum*] Ut linguam meam dirigeret, & cor Regis flecteret [i]. Exemplum vide orationis ejaculatoriæ [k]. Qui preces ad Regem præferre vult, priùs ad Deum perferat, cujus in manu corda sunt Regum [l].

5. *Si placet servum*, &c.] q. d. Si inveni gratiam in oculis tuis [m]. Si quid unquam feci quod tibi gratum esse potuit [n]. ¶ *Ut mittas me*, &c.] Scilicet, peto [o]. ¶ *Ad civitatem sepulchri*, &c.] Non dicit absolutè ædificandam esse *civitatem*, sed *civitatem sepulchri*, &c. q. d. ad ædificandum parentis sepulchrum [p]. Hæc iterata sepulchrorum mentio innuit etiam Persis commendabilem censeri sepulchrorum curam [q]. De quo vide Diodor. l. 17. num. 600. Strab. l. 15. Jo. Antiq. 10. 12 [r].

6. *Et regina*, &c. ità P. וְהַשֵּׁגַל] *Et conjux*, vel *uxor*, Mo. Ti. JT. Pi. *concubina*, *&*. *uxor* regina, M. Estheram esse putant †. De verbo שָׁגַל vide Deut. 28. 30. Indè nomen שֵׁגַל, quod hîc tantùm & Psal. 44. v. 10. legitur: aiunt esse conjugem, sive contoralem, quæ ad procreationem destinata est. ¶ *Quæ sedebat juxta eum*] Athen. 4. 10. hæc habet; *Ut plurimùm Rex* [Persarum] *solus prandet & cœnat: uxor interdum cum eo, & liberorum quidam* [t]. ¶ *Usque ad quod tempus?* עַד מָתַי] *Quousque?* P. JT. *Quamdiu?* V. sub. *duratura est*, JT. Quantum temporis insumes in itinere faciendo [v]? q. d. Optamus te citissimè redire; nolumus diu tuâ gratâ carere præsentiâ [x]. ¶ *Et misit me, & constitui ei tempus*, וָאֶתְּנָה לוֹ זְמָן] *Et dedi* (vel *constitui*, M. Ti.) *ei certum tempus*, Mo. M. Ti. *At præscripsit mihi tempus*, Sy. *Postquam dedi* (*cùm exposuissem*, vel *indicâssem*, JT. Pi. *postquam præfinivissem*, At.) *ei tempus*, P. V. Glass. sub. *aliquod quo reversurus eram*, V. τὸ ו per *postquam* vertendum [y]. Sic Gen. 47. 30. *Cùm dormiero*, &c. וּנְשָׂאתַנִי, *tum tolles me ex Ægypto*, &c. Pariter ו quandoque sign. *tunc*; ut Gen. 3. 5. & 18. 10. Exod. 7. 9. Levit. 26. 4: & *donec*; ut Gen. 18. 4, 5. וְאֶקְחָה, *donec afferam*, &c. 1 Sam. 14. 24. וְנִקַּמְתִּי, *donec ultionem sumpsero*, &c [z]. Porrò, tempus hoc erat duo-

[z] Ma. [a] Wolp. [b] San. [c] La. [d] G. † Ma. sim. San. La. T. [f] San. [g] G. [h] V. [i] Me. sim. T. [k] T. ad v. 3. [l] G. [m] Me. [n] Wolp. [o] Pi. [p] San. [q] Me. [r] Ma. v. 3. † Ità Me. San. La. et Ser. & Sal. & Torn. [t] Ma. [v] V. [x] La. [y] V. Glass. [z] Glass. gram. pag. 692.

pidum nomine *Paradisi*, de quo Ptol. 5. 15. Plin. 5. 23 [l]. Vox hæc creditur esse Persica, quamvis in Cant. & Eccles. usurpata [m]. Saltus hic in monte Libano erat [n], reservatus fortè Regis voluptati & venationi, ut mos erat Persarum. Hinc David & Salomon ligna petierant, &c [o]. ¶ *Ut tegere possim*, לְקָרוֹת] *Ad contignandum*, Mo. P. JT. Pi. Tig. not. Belg. *unde fiant tigna*, M. *pro tignis*, Ti. *ad resarciendum*, Ca. Verbum קָרָה sign. *componere tigna*, *sive trabes* [p]. ¶ *Portas turris domûs*, אֶת־שַׁעֲרֵי הַבִּירָה אֲשֶׁר לַבַּיִת] *Portas palatii*, Mo. P. &c. *quæ* (sub. *erant*, P.) *domui*, Mo. *Portas arcis quæ ad templum sita est*, Ca. Turrim sign. prope Templum erectum, ad munimentum Templi [q]. *Pro portis palatii quod est juxta templum*, M. sic Ti. [Al. sic;] *Portas palatii regii* quod erat juxta Templum [r], & à quo in Templum erat aditus; quod olim Salomon ædificaverat. Templum autem instauratione non indigebat, cùm esset non multò antè ab Esdra restitutum †. *Regiam* ergò intelligit, quam tamen sic non vocat, nè Regi suspicionem injiciat rerum novarum. Ea ipsa regia infrà indicari videtur per *solium principis*, 3. 7 [t]. Templum quidem ædificatum erat, sed appendices Templi non erant exstructæ [v]. *Ad contignandum portas castri adjuncti ædi*, JT. i. e. atrii, quod domum Dei ità cingebat ut castellum circumdatur castro: sermonem enim accommodat ad profani Regis captum [x]. ¶ *Et muros civitatis*] Nam & illis inædificandæ erant portæ & turres [y]. Intellige portas muri quo cingitur mons Sion, in quo Templum exstructum est [z]. ¶ *Et domum quam ingressus fuero*] h. e. Domum in qua habitem cùm pervenero illuc [a]; quæ futura erit mihi meisque propria. Volebat enim vel antiquum palatium instaurare, vel novum construere [b]. Ad domum prætorianam [c]. ¶ *Juxta manum Dei bonam*, &c.] i. e. Favorem & gratiam Dei erga me: H [d]. Non minùs prædicat opem & providentiam Dei, quàm clementiam, &c. Regis [*].

9. *Miserat rex mecum*, &c.] Præter id quod Nehemiah petiit, hoc etiam Rex adjunxit [f].

10. *Sanaballat*] Vox sign. vel, *rubum in loco abdito*; vel, *inimicum occultum*. Nomen ei conveniens erat [g]. Hic postea Alexandro M. consilium dedit excitandi Templum Garizitanum, ad dividendos Hebræos [h]. ¶ *Horonites*] Sic dictus est, vel ab *Hor*, Arabiæ Petrææ monte, ad quem Petra civitas condita est; vel ab *Horonaim*, civitate Moabitica [i]. Regulus erat in Moabitide, cujus pars *Choronaim*, Esa. 15. 5. Jer. 48. 3, 5, 34 [k]. ¶ *Et Tobias servus Ammanites*] Sic dicitur, vel, 1. quòd naturâ seu conditione servus erat, ad præfecturam evectus [l]. Fortè alicui huic nomen ferenti serviebat [m]. [*Servus Ammoni*, *&*.] Vel, 2. quòd subditus esset Regis Persarum [n]. Cliens erat & beneficiarius, sive vasallus,

[l] Ma. et Jun. [n] BP. 1. 15. 69. [o] T. ex Villalp. Me. San. La. [p] Me. [p] V. [q] L. in Wolp. [r] T. sim. Ma. † Me. [t] G. [v] V. et M. [x] Jun. [y] T. [z] V. [a] V. [b] Me. [c] Jun. [d] V. [*] Wolp. [f] San. [g] Wolp. [h] G. [i] Wolp. [k] G. & Ma. et Jun. {Q. in Ma. T. [m] Wolp. [n] G.

taciturnitatem experiri [a]. ¶ *Jumentum non erat*, &c.] Ego solus equitabam [b], ob senium & fatigationem [c]. Socii omnes pedites erant, nè equorum strepitus secreto officeret [d]; & nè hostes excitarentur ad nos infestandum *.

13. *Per portam vallis*] Scil. quà ibatur ad vallem Josaphat [f]; quæ orientalis erat. Vel potiùs, per portam occidentalem, quæ respiciebat valles cadaverum & Calvariæ [g]. *Porta vallis* dicitur, quòd in valle ad radicem montis erat, ubi superior urbs cum inferiore conjungebatur. Vide infrà 3. 13. Et intellige, per locum in quo porta vallis antea fuerat, & postea Nehemiæ operà redintegrata est [h]. ¶ *Ante fontem draconis*] Vel *serpentis*, JT. Sic fortè dictum à figura draconis lapidei, vel ænei, aquam evomentis [i]. Vel, à lento & serpente fluxu hujus fontis Schiloachi. Vide Jes. 8. 6 [k]. Vel, à dracone ibi stabulari solito, dum urbs erat desolata. Sic draconis circa fontem meminêre Pausanias in Bœoticis, & Philostratus l. 3. c. 2 †. ¶ *Ad portam stercoris*] Per quam stercora evehebantur [l], in Kidronem torrentem. Hæc porta erat ab Oriente; ut sordes quàm remotissimæ essent à Templo [m]. ¶ *Et considerabam murum*, ואהי שבר וגו'] זו שבר quidam punctant in dextro [n]; vertúntque, *effringebam*, JT. Pi. sub. *partem*, &c. Heb. *Fui frangens*, Pi. h. e. parietinas explorabam [o]. Verùm *effringere*, pro, *effractum explorare*, insolens videtur. LXX, *καὶ ἤμην συντρίβων*, *eram diversans*, propriè *comminuens*: שָׁבַר est *fregit*, *comminuit*: שֹׁבֵר *frangens* exstat Psalm. 29. 5. Jerem. 49. 35. Ezec. 4. 16. Lutherus videtur hoc participium passivè accepisse; *eram fractus*, scil. animo, h. e. dolore affectus. Rectiùs autem שׂבר cum puncto sinistro legitur, quomodo etiam legunt AE. P. Mo. Forst. Schindl. & Buxt. A שׂבר *intuitus est*, &c. in Piel, (quod solùm à Buxt. in Lexico ponitur,) שׂבר *speravit*. Notant Masoretæ bis vocem hanc, & sine ו quidem, exstare, scilic. v. 13. & 15 [p]. Alii vertunt; *Et fui considerans*, Mo. *o*. Complut. *contemplans*, Ar. *consideravi*, M. Ti. P. [Sy. *& obturare cœpi*.] ¶ *Murum—dissipatum*, חם פרוצים] *Ipsi perrupti*, Ma. ם apertum in fine, contra morem, symbolum aperti & disjecti muri [q]. Sic Esa. 9. 7. ם clausum est in medio, לםרבה *ad multiplicandum* imperium; quo velut hieroglyphico signo plenus & clausus significatur Christi dominatus, extra quem nihil sit [r]. [Al. aliter:] Non putem subesse mysterium, sed primi scriptoris licentiam imitatos exscriptores *. ¶ *Consumptas*] Heb. *comestas*, Pi. ¶ *Igni*] Incendio quo conflagravit urbs in expugnatione [t].

14. *Ad portam fontis*] Nempe Siloe [u], sive Gichon [x].

Margin: [a] Walp. [b] Ma. T. La. [c] La. [d] T. Me. [e] La. [f] Me. et V. [g] T. ex La. [h] Jun. [i] T. ex Sal. La. [k] Jun. † BA. 2. 3. 14. 439. [l] La. ex Villalp. & Sal. & Adrich. [m] Jun. [n] Gloss. [o] Jun. [p] Glass. gram. p. 413. [q] San. sim. La. [r] San. * G. [t] V. [u] La. San. [x] San.

tis Regis [n]. Q. vertunt, *hoc*, sive *hoc ipsum*, vel *tale quidpiam*. In exemplari Grammatices docti illius inter Hebræos legitur על כן. Alii verterunt, *itidem*, sive *similiter* [o].

18. *Manum Dei*] i. e. Gratiam, favorem, auxilium, Dei [p]. ¶ *Et confortatæ sunt manus eorum in bonis*; ità P. i. e. lætis auspiciis, quod eis bene vertit; vel, ope Dei [q]: לטובה] *Ad hoc bonum*, JT. sub. *perficiendum*, Q. in Ma. *Propter bonum illud*, i. e. propter favorem Dei & Regis [r].

19. *Et Gesem Arabs*] Toparcha Arabiæ, ut suprà v. 10 *. Potiùs crediderim hos tres fuisse præfectos Cuthæorum; & Sanballatum genere Moabitam, Tobiam stirpe Hammonitam, & Ghesemum Arabem, fuisse [t].

20. *Deus cæli*] Omnipotens, Os. & ideo non debemus vos timere [v]. ¶ *Nos juvat*, יצליח לנו] Ad verb. *prosperabit nobis*, V. ¶ *Surgamus & ædificemus*] Ità P. *Surgemus & ædificabimus*, sine ulla mora, V. ¶ *Vobis autem non est pars*, &c.] Simile vide Esdr. 4. 3. Hoc dicit, Neque in labore partem habebitis, neque in merito, neque in fama [x]. Nec opem vestram ad ædificandum requirimus, nec oblatam reciperemus [y]. Quare agite res vestras, sive vobis commissas; nolite vos nostris rebus immiscere, aut opponere; alioquin Regi Persarum vos opponetis [z]. ¶ *Non pars*] *Nec possessio*, &c. Jun. In hac structura nulla vobis est portio, ad vos non pertinet, eùm sitis Samaritani, & à nostra Religione alieni [a]. Nihil commune vobiscum habere cupimus [b]. ¶ *Et justitia*] i. e. Jus. Nec jus vobis ullum in hunc locum [c], q. d. Jus accepistis ad administrandam Samariam, non autem Judæam [d]. Non est vobis meritum ullum; h. e. nunquam benemeriti estis de Jerusalem *. ¶ *Et memoria*] Neque memoriam vestri ullam relinquetis in Jerus [f]. Neque memoria (aut vestigium, sive species & prætextus [g],) alicujus juris in eam aliquando usurpari. Nihil juris unquam habuistis in rebus Judaicis, aut habetis; nam Judæa nobis à Rege Persarum pleno jure concessa est [h].

Margin: [n] Ma. [o] V. [p] V. sim. La. [q] Ma. [r] V. [t] Jun. [v] Ma. * L. [x] G. [y] Me. [z] La. et Cip. [a] V. [b] Me. sim. T. [c] T. ex La. [d] La. * V. [f] V. [g] Jun. [h] T.

CAP. III.

1. ET *surrexit*] Seu, negotium aggressus est [a]. Describit hic quo modo & ordine murus instauratus fuit, & à quibus [b]. ¶ *Eliasib sacerdos magnus*] Sive *summus*, sive Pontifex. Hic fuit filius Joachim,

Margin: [a] G. [b] V.

ambitu erant aurifabri & aromatarii, infrà v. 32. in platea verò forum pecuarium & piscina, &c[o]. Id hîc præcipuè factum, quia hæc porta usus habuit quodammodo sacros, & quia à sacerdotibus constructa erat[p], & quia fortasse ibi sacerdotes hospitia sua habuerunt[q]. Porrò, solebant Gentes urbium mœnia sacro ritu inaugurare[r]. Lex Romuli erat, *Mœnia sacrosancta sint*. Vide Ovid. 4. Fast. Liv. l. 1. c. 44 *. Virgil. Æneid. 3. Portæ & muri sacri erant; Alex. ab Alex. l. 6. c. 14[s]. [Alii aliter explicant:] *Sanctificaverunt*, i. e. insignem & claram reddiderunt †, structuræ præstantiâ[v]. Mundârunt à ruinis, & ruderibus, & profanatione incendii, & pristino decori restituerunt[x]. [Al. aliter reddunt.] *Et appar averunt*, P. vel *reparaverunt*, Q. in Ma. *magnificè præparârunt*, M. τὸ קִדֵּשׁ sign. & *sanctificare*, & *præparare*[y]. ¶ *Usque ad turrim centum cubitorum*, וְעַד מִגְדַּל הַמֵּאָה] *Et ad turrim centum*, ό. Sy. vel *centenariam*, JT. Pi. Ca. sitam inter portam gregis & turrim Chananeelis; fortè sic dictam, quòd centenis cubitis ab utroque loco distaret[z]. Ego credam significari, præter portam, muri partem ad cubitos centum extruxisse; sicque verterem, *Et usque ad turrim centum cubitos sanctificaverunt eam*; q. d. Portæ structuram usque ad turrim ad centum cubitos extenderunt, usque ad turrim (inquam) Hananeel[a]. [Al. sic vertunt,] *Et usque ad turrim Meah*, M. P. Ti. Mo. Sà in Me. ¶ *Usque ad turrim Hananeel*] Quæ erat in angulo Orientis & Aquilonis[b]: vel potiùs Occidentem versùs; nam Nehemias, à porta gregis incipiens, ad Occidentem progreditur, indéque in Septentrionem, &c[c]. Porrò, turris hæc celebris erat in S.S. Jerem. 31. Zach. 14[d]. Omnes hæ turres erant in muro urbis *.

2. *Et juxta eum*; ità V. וְעַל יָדוֹ] *Et juxta (super*, Ma. Mo.) *manum ejus*, V. Mar. M. *ad manum (manus*, ό.) *ejus*, Ti. Me. q. d. Ubi manus ejus operabantur aut opus finiebant, ibi sequentes inchoabant[f]. *Ad manum ejus*, i. e. summi Sacerdotis[g]: *juxta locum ejus*, P. Sic deinceps *manus* pro *loco* vel *latere*[h]. Al. *ejus*, i. e. turris Chanan. vel loci, Q. in Ma. ¶ *Viri Jericho*] Non solùm urbani operam suam impenderunt, sed etiam ex universâ Judæa ac Galilæa plurimi. Porrò, viri Jericho specimen hîc præbent eximiæ pietatis, & gratitudinis ob beneficium illis præstitum 2 Reg. 2. & quòd ipsorum urbs veteris anathematis onere levata, & in integrum restituta, esset. Idcirco se proximos sacerdoti, &c. sistunt[i]. ¶ *Et juxta eum ædificavit Zacchur*] Hunc puto fuisse caput civium Jericho; nam dicit, *ad manum ejus*, i. e. Eliasib: alioqui dixisset, *ad manum eorum*, si post cives Jericho sequeretur[k]. [JT. aliter expediunt, totúmque versum sic reddunt; *Et ad latus ejus unum ædificârunt Jerichuntini*; *& ad alterum latus ejus ædificavit Zaccur*, &c.]

[o] Jun. [p] San. [q] Mi. [r] Ma. ex Li. [s] Ma. [t] Li. † V. [v] Me. [x] Li. ex Caj. & Villalp. [y] L. [z] Jun. [a] Mar. [b] Me. [c] Ma. ex Jun. [d] Wolp. * V. [f] Me. [g] Mar. Os. [h] Ma. [i] Wolp. [k] Walp.

go[t]. ¶ *In opere domini sui*, אֲדֹנֵיהֶם] Qui scilicet præfectus fuerat toti familiæ in instauratione, &c. h. e. Ei non paruerunt (hi proceres, Wolp.) mandanti ut laborarent[v]. Vel, quia vox plur. est, vertas, *dominorum suorum*, [ità vertit Os. sive magistratuum,] i. e. ἐργοδιωκτῶν *. Non placet: Nam, 1. ἐργοδιῶκται non erant *domini illorum* quibus præfecti fuerunt. 2. Magnifici illi non erant in numero operariorum. 3. אֲדֹנִים semper sensu singulari usurpatur[x]. [Alii ergò vertunt,] *Domini*, i. e. Dei[y], ex cujus mandato suscepta est hæc urbis instauratio[z]. Porrò, hi vel nolebant sumptus facere, vel id putabant sibi fore dedecori[a]. Meritò autem notantur inertiæ & ingrati animi[b]; omnésque ad finem seculorum eos odio prosequentur[c]. *Præcipuum munus Annalium reor, nè virtutes sileantur, utque pravè dictis factisque ex posteritate & infamia metus sit*; Tacit. Annal. 3 *.

6. *Portam veterem*] Sic P. Mo. Ma. Os. M. Ti. Ità dictam, quòd vestigia ejus apparerent à tempore Jebusæorum & Melchisedec[d]; à quibus hæc olim ædificata videtur †. ¶ וְאֵת שַׁעַר הַיְשָׁנָה] *Portam verò veteris*, vel *antiquæ*, sub. *piscinæ*, cujus scilicet meminit Jesaias, 22. 11[f]. [הַיְשָׁנָה τοῦ ό. est nomen proprium: sed tunc vix additus fuisset articulus.]

7. *Pro duce qui erat in regione trans flumen*] i. e. Hi laborârunt in opere vice, vel jussu & sumptibus, Ducis Ethnici[g]: qui ità fecit, vel ex devotione[h]; vel ut Regis sive voluntati satisfaceret, sive gratiam iniret[i]. Aliter autem Heb. & ό. habent[k]. ¶ לְכִסֵּא פַּחַת עֵבֶר הַנָּהָר] *Pro solio ducis* (sub. *regionis sitæ*, P.) *trans flumen*, P. Mo. *Usque ad thronum*, sive *solium*, *principis*, &c. ό. JT. Pi. M. Tig. not. sim. Ca. Usque ad eum locum secundùm quem solium Prætoris Syriæ erat[l]. Fortè seipsum intelligit Nehemias, qui populi sui Dux erat[m]. Usque ad prætorium, synecd. de quo suprà 2. 8. Hujus enim ædificationi incubuit Nehemias, ut aliis exemplo esset[n]. Ad locum illum extra urbis mœnia in quo tribunal erat[o]. Alii, *pro Kisse præfecto*, &c. Ti. Aliis פַּחַת עֵבֶר est nomen proprium, ut suprà פַּחַת מוֹאָב[p]. [Al. sic;] *Ad solium ducis*, &c. i. e. Quæ oppida [Gabaon & Maspha] pertingebant ad ditionem gubernatoris Persici, &c[q].

8. *Eziel filius Arais aurifex*, צוֹרְפִים] *Aurifices*, Mo. Ma. Plur. est, quasi pater & filius aurifices fuerint[r]. *Ex aurificibus*, ό. *ex metallariis*, Ti. Qui erat de familia *aurificum*, sive *conflatorum* sive *aurifabrorum*, V. M. sive *Sorphim*. Est nomen familiæ *. *Aurifex*, Ca. vel *aurificis*, P. [quasi esset enallage numeri.] Unius ex *aurificibus*, Ma. Ditior hic reliquis fuisse videtur, ideo solus muri partem ædificat[t]. Cum *aurifabris*, JT. Pi. ¶ *Filius pigmentarii*, בֶּן־הָרַקָּחִים] *Filius Harakkachim*, Mo. M. Ca. P. sim. Sy. Est nomen familiæ[v]. Vel, *filius pigmentariorum*, seu *aromatariorum*, V. Pi. id est, cujus-

[t] Pi. [v] V. sim. Wolp. * Q. in M. [x] Pi. [y] Jun. Mar. Pi. San. &c. [a] Jun. [b] San. [b] Me. [c] San. * G. [d] Me. † San. [f] V. [g] Q. in Wolp. [h] L. [i] San. [k] San. Wolp. [l] Ca. [m] Me. [n] Jun. [o] Wolp. [p] M. [q] Os. [r] Ma. * V. [t] Os. [v] V.

sternent sibi? —— an perficient, &c? q. d. An pavimentum jacturi, & sacrificia in Templo oblaturi, &c? id est, inchoaturi & perfecturi simul? Sic Jer. 49. 25. אֵיךְ לֹא עֻזְּבָה וגו׳, *Quomodo non est pavimento strata civitas laudata?* qu. d. jam etiam pavimento caret[g]. ¶ *Usque ad murum plateæ latioris*; vel *longioris* fortasse: *Plateæ* vocem κατ᾽ ἐξοχὴν usurpat[h]: עַד הַחוֹמָה הָרְחָבָה] *Quaquaversum murus latus* erat, JT. *usque ad murum latum*, ο'. Ar. Ti. Pi. Di. Mo. Mar. Sic ea pars muri vocabatur[i].

9. *Princeps vici Jerusalem*, שַׂר חֲצִי פֶּלֶךְ יְרוּשָׁלִָם] *Princeps*, vel *primarius*, *mediæ*, sive *dimidiæ*, *partis* (vel *regionis*, ο'. Mo. V. *tractûs*, Ar. JT. Pi.) *Jerusalem*, M. P. Jerusalem distributa erat in regiones, (in commodiorem administrationem[k],) ut Roma quoque olim distributa fuit; quarum dimidiæ parti unius iste præerat[l]. Multi sunt in hoc capite quibus mandatum est, ut partem illam murorum quæ suo vico atque regioni responderet ædificarent; ut v. 12, 14, 16, 17, 18. qui *vicorum* nominantur *principes*[m]. Porrò, singuli vici centenis domibus constabant[n]. *Præfectus dimidio tractui Jeruscb.* i. e. illi urbis parti quæ ad tribum Judæ pertinebat[o]; nam alteri parti, quæ ad tribum Benjamin spectabat, præfectus erat Sallum, &c. v. 12[p]. Suberant autem hi supremo Duci[q]. τὸ פֶּלֶךְ sumitur pro *termino*[r]. Ut שֵׁבֶט & מַטֶּה sign. *virgam*, *baculum*, & metaphoricè *tribum*; sic פֶּלֶךְ sign. *baculum*, & metaphoricè, seu potiùs ex usu Chaldaico, *provinciam*, *regionem*, &c †. Intelligi debent duo fuisse præfecti operibus, ad duo scilicet urbis latera. Vide infrà 4. 19[s].

10. *Contra domum suam*] In eadem scilicet urbis regione sitam. Quod prudenter à Nehemia dispositum est, ut quisque tantò majori diligentiâ ædificaret, quantò magis se suáque in tuto collocare desiderabat[v].

11. *Mediam partem*, &c. מִדָּה שֵׁנִית] *Mensuram secundam*, M. P. Mo. vel *sequentem*, Sy. *Partem*, vel *portionem*, *muri alteram*, V. M. Ti. Ca. Quæ proxima erat illi quæ jam instaurata erat ab Hattus[x]. *Mensurâ alterâ instauravit*, i. e. tantâ quantâ instauraverat Chattusch[y]. Minùs rectè aliqui, *Mensurâ duplici*, id est, duplum mensuræ prioris, ædificatæ à Chattusch. Al. *mensuram secundam*, scil. altitudinis; nam primâ ædificatione subitariâ murum reliquerant humiliorem[z]. ¶ *Et turrim furnorum*] Ità P. Ti. Mo. Pi. JT. Sic dictam, vel à furnis panificorum, qui coquendis urbis panibus destinati sunt[a]; vel à furnis calcariis, sive laterariis, pro exstruenda urbe[b]. [Cui favet Ar. qui sic reddit, *ad turrim fabrorum murariorum.*]

[g] Di. [h] Os. [i] Mar. [k] San. [l] V. [m] San. [n] Villalp. in Me. [o] Jun. [p] Ma. [q] Os. [r] M. † Ma. [s] G. [v] Me. [x] V. [y] Jun. Pi. [z] Ma. [a] Ma. et San. Me. [b] Ma.

Malpila specimen sign. ... ¶ Ad muros piscinæ Siloe, הַשֶּׁלַח] *Selah*, vel *Selach*, M. Ti. JT. Pi. &c. vel *pomarii*, P. V. Sic dicitur ab *extensione* ramorum, sive propaginum pomiferarum, huc illuc[t]. ¶ *In hortum regis*, לְגַן] Juxta, vel versùs, *hortum*, P. M. Ti. Al. *horti*; i. e. quod erat in horto regio: Al. *quæ decurrebat*, sive *defluebat*, *in hortum*[v]. ¶ *Usque ad gradus qui descendunt*, &c.] [Sim. omnes.] Quibus descendebatur ex urbe Davidis (quæ in edito erat loco, h. e. in monte Sion[x],) ad Jerus[y].

16. *Nehemias filius Azboc*] At Author libri erat filius *Helciæ*[z]. ¶ *Vici Beth-sur*] Oppidi munitissimi, quinque stadiis distantis ab urbe[a]. De qua vide Jos. 15. 58[b]. ¶ *Usque contra sepulchrum David*, קִבְרֵי דָוִיד] *Sepulchra David*: Nomen loci[c]. Ad locum qui respicit versùs sepulchra Regum[d]. ¶ *Ad piscinam*, &c. וְעַד הַבְּרֵכָה הָעֲשׂוּיָה] *Et usque ad piscinam factam*, Mo. Sic dicitur ad differentiam piscinæ Siloe, quæ ex vicino fonte implebatur: hæc autem manu facta est; & industriâ aquâ pluviâ, &c. implebatur †. Al. *affabre factam*, P. mirâ arte constructam[f]; ab Ezechia videlicet, ut ex 2 Reg. 20. 20. intelligi potest[g]. ¶ *Ad domum fortium*] Nomen loci[h], sic dicti, vel, 1. quòd ibi præsidiarii Davidis stationem habuerant[i]: vel, 2. quòd ibi juventus Jerosol. militaribus exercitiis excoleretur[k]: vel, 3. quòd indè fortes aut arma sumebant, bellum ingressuri; aut, re præclarè gestâ, ibi deponebant, tanquam virtutis insigne[l].

17. *Post eum*, אַחֲרָיו] Pro quo priùs dixit עַל יָדוֹ[m]. ¶ *Levitæ*] i. e. Genus Leviticum, quod etiam sacerdotes complectitur, ut docent sequentia[n]. ¶ *Dimidiæ partis vici Ceilæ*] Hic vicus erat seu regio in monte Sion; dicta ab oppido *Ceila*, ad quod David se fortiter gesserat[o]. ¶ *In vico suo*, לְפִלְכּוֹ] *In regione sua*, Mo. P. *in collegio* (*termino*, M. *tractu*, Ca.) *suo*, Ti. *Cum tractu suo*, JT. Pi. i. e. cum hominibus tractûs sui: Metonymia[p].

18. *Fratres eorum*] i. e. Alii Levitæ[q].

19. *Mensuram secundam*] i. e. Duplam, spatium scil. quod inter tres turres extendebatur[r]. Portionem in secundo muro †. *Secundam*, quoad altitudinem. Prima mensura altitudinem muri ad dimidium attollit, secunda eam complet[t]. Fortè murum priùs humilem exstruebant, cùm hostis esset in proximo, &c. postea, cùm plus esset otii, alii secundam mensuram addiderunt[v]. Verto, *mensurâ* (id est, in mensura sive parte) *secundâ* muri ædificavit, ut v. 11[x]. ¶ *Contra ascensum firmissimi anguli*, מִנֶּגֶד עֲלֹת הַנֶּשֶׁק הַמִּקְצֹעַ] *E regione ascensûs armaturæ anguli*, Mo. vel, ad *armamentarium Miktzoham*, JT. Pi. sive,

[t] V. [v] V. [x] Me. [y] Ma. et Jun. [z] Me. [a] Waip. [b] Ma. [c] V. [d] Os. † Mar. [f] V. [g] Me. [h] V. [i] Ma. et Me. [k] Me. [l] San. [m] V. ver. 16. [n] Ma. et Jun. [o] Me. [p] Jun. [q] V. [r] Me. † L. [t] Cajet. in San. [v] San. [x] Mar.

quia præcedit nomen plurale [l].

24. *Usque ad flexuram, & usque ad angulum*; ità Mo. [עַד הַמִּקְצוֹעַ וְעַד הַפִּנָּה] Utraque vox idem sign. nempe angulum in muro præcipuum [m]. Nomen פִּנָּה est generalius, ideo altera particula expositivè ponitur [n]. מִקְצוֹעַ sign. *angulum interiorem* ædificii, פִּנָּה *exteriorem* [o]. *Usque ad angulum, & usque ad flexuram*, ό. Ti. *Usque ad Miktzohum, & angulum usque*, JT. *Angulum*, i. e. alteram turrim, quæ angulum efficiebat civitatis Davidis [p]. *Usque ad muri reflexionem, & usque ad angulum*, M. *Usque ad angulum, usque ad angulum, inquam*, P. τὸ & ponitur pro *id est*. Porrò, ad angulum porta erat, quæ vocabatur *porta anguli*, & *porta Benjamin* inter Aquilonem & Ortum sita [q]. *Usque ad flexuram* illam insignem, vel *curvaturam* [r]. מִקְצוֹעַ sign. *partem muri incurvam*; פִּנָּה autem, πτερύγιον, sive *alam quandam*, quâ muri pars suprema muniebatur, nè qui illi inambulantes deciderent, aut hostibus paterent †.

25. *Contra flexuram*, [מִנֶּגֶד הַמִּקְצוֹעַ] *Contra angulum*, P. *è prospectu flexuræ*, M. vel *anguli*, Ti. ¶ *Et turrim quæ eminet*, &c. [וְהַמִּגְדָּל הַיּוֹצֵא מִבֵּית הַמֶּלֶךְ הָעֶלְיוֹן] *Et turrim egredientem è domo regis excelsam*, Mo. P. *Et turris egredientis* (vel *prominentis*, Ti.) *de domo regis superiori*, M. τὸ עֶלְיוֹן construi potest vel cum turri, vel (quod melius) cum domo [s]. ¶ *Id est, in atrio carceris*, [אֲשֶׁר לַחֲצַר הַמַּטָּרָה] *Quæ in atrio*, vel *juxta atrium, custodiæ*, sive *carceris*, Mo. P. M. Ti. De quo Jer. 32. 2, &c [v].

26. *Nathinæi*] Id est, Gibeonitæ [x]. ¶ *Habitabant in Ophel*: In vico sic appellato [y]: [בָּעֹפֶל] *In Ophel*, Mo. Ma. Ang. Gal. &c. *in clivo*, JT. Pi. *in arce*, P. *in munitione*, illa scil. insigni, V. Pars muri dicebatur *Ophel*. Vide 2 Par. 27. 3 [z]. & 2 Par. 33. In eo excelsa turris exstructa fuit [a]. ¶ *Contra portam aquarum*] Sic dictam, vel, 1. quòd per eam aqua pluvia dilaberetur [b]: vel, 2. quòd per eam aqua in urbem invecta est ab aquatoribus. Hinc Nathinæi, qui aquatores erant, Jos. 9. 21. juxta illam portam vivunt [c]. Vel, 3. quòd Nathinæi per eam aquas ad usum Templi deferrent. Porta hæc rectà respiciebat medium regii palatii, interjectâ plateâ quæ *platea portæ aquarum* vocabatur. Vide Nehem. 8. 1 [d].

27. *Post eum*; ità ό. P. Mo. M. Ti. [אַחֲרָיו] Masoretæ legunt אַחֲרָיו, *post eum*, ut sæpe in hoc capite. Id vulgò interpretes sequuntur. [Imò verò τὸ *Chetib* in hoc vers. 27. est אַחֲרָיו: Corrigendus itaque est Di. & pro v. 27. reponendus hic est v. 30. ad quem hæc spectant.] Junius retinet τὸ *Chetib*, vertitque, *post me* [nempe Nehemiam] *instauravit Chanania*. At illius nulla vers. præced. fit mentio, cùm tamen, per totum caput, quando unus dicitur instauràsse post alterum, alter ille præcedenti versu nominatur. Deinde, *post me* scribendum אַחֲרַי, ut Jes. c. 43. 10. Jerem. 2. 2. Vide

[l] Pi. [m] M.r. [n] V. [o] Q. in Ma. [p] Jun. [q] Mar. [r] V. † Ita Wolp. [s] Ma. [v] Jun. [x] La. [y] Me. [z] San. [a] Wolp. [b] Mar. [c] San. [d] Me.

…lepio*; quod Judæi non intelligentes, literam ו addiderunt hic & in seq. versu [m]. τὸ *Keri*, sive lectio in margine, est אַחֲרָיו [n]. Sic omnino legendum, ex analogia præcedentium [o]. Vertunt, *post hunc*, vel *illum*, M. Ti. V. Pi. &c. id est, post ultimum illorum [p]. ¶ *Sextus*] Scil. filiorum, quinque enim fratres se majores habebat [q]: vel, *sextus* inter primarios sacerdotes [r]: vel, *sextus* ordine ædificantium †. ¶ *Contra gazophylacium suum*] Contra ædem in qua supellectilem & divitias suas repositas habebat *: vel, in qua erat ærarium aliquod hujus curæ commissum. Erant autem indubiè æraria complura, & peculiares singulis quæstores, & domus, ad tantam auri argentique vim quanta in Templum conferebatur [t].

31. *Et scruta vendentium*, ità ό. i. e. res minutas ac viles [v]: [וְהָרֹכְלִים] *Et negotiatorum*, Mo. M. Ti. *pharmacopolarum*, sive *aromatariorum*, Sy. JT. ¶ *Contra portam judicialem*] Ità P. Ubi instituebantur judicia, quæ, ut nunc in curiis, ità olim in aliqua *portarum* urbis celebrari solebant [x]. Plures erant portæ judiciales; hæc tamen ἀντονομαστικῶς sic dicitur, tanquam præcipua, aut negotiorum pondere, aut hominum multitudine [y]. ¶ [נֶגֶד שַׁעַר הַמִּפְקָד] *Contra portam præcepti*, sive *mandati*, Mo. sic P. V. vel *præfecturæ*, Ca. Pi. vel *census*, Merc. in Pi. ubi forsan agebatur census populi [z]. *E regione portæ mandati*, JT. Pi. Sic dicta, quòd ibi Synedrium haberetur, & de Ecclesiæ legibus ibi responderetur consulentibus [a]. *Contra portam Miphkad*, M. Ti. Ad verb. *portam visitationis*, Divinæ scilicet, cujus signis hæc erat proxima: existimant enim hanc portam ædibus sacerdotum & Templo vicinam fuisse [b]. ¶ *Usque ad cœnaculum anguli*] Nomen loci [c]. Anguli in domibus, aut in urbium claustris. Quæ pars est præcipua, & maximè fortis [d].

32. *Aurifices*, &c.] Ii qui cognomine dicebantur *aurifices*, &c †. Quidam existimant nomina hæc aliquarum familiarum propria fuisse; qualia ab artibus aut quæstu sæpe familiæ adipiscuntur [f].

Jun. item Gi. [m] Jun. [n] Ma. [o] Pi. [p] V. [q] Me. San. V. [r] Os. † Wolp. * &c. [t] Wolp. [v] San. [x] Os. [y] San. [z] Ma. [a] Jun. [b] Wolp. [c] Me. ita V. [d] San. † V. [f] Wolp.

CAP. IV.

1. *Iratus est*, &c. [וַיִּחַר לוֹ] *Et exarsit ei nasus*, Pi. *Incaluit ira illi*, V. præ invidia [a]; de Judæorum prosperitate [b]. ¶ *Subsannavit*] Ità risum præ se ferunt, dum dolor eos intus agitat, séque contemnere simulant quod valde metuunt [c].

2. *Dixit coram fratribus suis*] *Fratribus*, vel sanguine, vel gente, vel officio [d]. Concivibus suis †; vel sodalibus, aut sociis [f]; collegis suis, aliis Chuthæorum præfectis, de quibus suprà 2. 19 [g]. ¶ *Et frequentia*, &c.] Heb.

[a] Wolp. [b] L. [c] Wolp. [d] Wolp. † V. [f] Ma. V. [g] Ma.

cabunt, & complebunt, &c? Transpositio est actuum; q. d. Num complebunt opus suum, & sacrificabunt Deo, gratias agendo de operis consummatione? q. d. Non[r]. Putántne quòd eâdem die quâ inchoant opus etiam compleant illud, & dedicent? quod fiebat sacrificando & festivè epulando†. [Vel sic;] Num unâ die possunt inchoare fabricam, (quod fiebat sacrificando, & lætè epulando,) & simul complere[t]? ¶ *Et complebunt in una die?* ביום] *In die*, P. V. Mo. &c. sub. *illâ ab eis præfixâ*, V. sim. Ma. Vel sensus est, Aliquando tandem absolvent[u]? ¶ *Numquid ædificare potuerint, &c?*] Heb. *Numquid vivificabunt, &c?* Id est, Num restituent in pristinum statum lapides jam redactos in cinerem[x]? Vide similem phrasin Gen. 18. 10[y]. ¶ *Qui combusti sunt*] Ità Ca. Hebr. *& ipsi exusti sunt?* ו per *cùm* vertunt[z]. *Quum ipsi exusti sunt?* P. V. simil. M. nempe, in expugnatione urbis[a].

3. *Si ascenderit vulpes*, &c.] qu. d. Structura tam erit infirma, támque humilis, ut vulpes eam transilire possit[b]; vel, si vim adhibet, perforare, ac subvertere[c]. A vulpibus traxit dictérium, quòd Syria vulpibus abundaret, quas non mirum interdum in oppida intrare; ut de Caspiis vulpibus scribit Ælianus[d]: & quòd in Solymitanis mœnibus vulpes sua latibula posuerant, Thren. 5. 18. ad quæ eas facilè redituras significat†. Ità contemptum opus tutiùs crevit, Deo sic dirigente[f], ut sine impedimento pergerent[g].

4. *Converte opprobrium super caput eorum*] Provocat ad legem talionis, à Deo stabilitam. Et conveniens est, ut alteri quod feceris ab altero exspectes[h].

5. *Nè operias iniquitatem*, &c.] Oblivione & impunitate[i]: sic enim alii in odio veri confirmabuntur, & ad oppressionem ejus magis excitabuntur[k]. Talia sanctorum dicta non sunt imprecatoria, sed partim prophetica, partim approbativa justitiæ Divinæ[l]. Non petit Nehemias, ut Deus non ignoscat culpam pœnitentibus, sed impœnitentibus[m]. ¶ *Quia irriserunt ædificantes*, כי הכעיסו לנגד הבונים] *Quia irritaverunt (ex opposito*, Mo.) *ædificantes*, P. Mo. M. sim. Ti. *Quoniam irritaverunt te in conspectu* (vel, *è regione*, Pi. vel, *respectu*, JT.) *ædificantium*, Ar. sic Ang. q. d. Hæc non propter nos, sed propter gloriam tuam, effice, quam isti proculcant, dum in nos tuo jussu ædificantes invecti sunt[n]. *Quoniam irritaverunt* vel *ædificantes*, vel *te stantem*, [ità referunt ad *Deum*,] vel *stantes*, [ità referunt ad hostes, qui stare solent, & ad faciem suam adversarios provocare,] *è regione ædificantium*[o].

6. *Itaque ædificavimus*, &c.] Ipsorum constantiam repræsentat, quòd hos cachinnos nihil morati in 2 Par. 24. 13[a]. ¶ *Et quod cœpissent interrupta concludi:* vel *obstrui*, Mo. &. M. Ti. vel *occludi*, Sy. JT. כי החלו הפרצים להסתם] *Cœperunt enim interrupta* (vel *fracta* muri, V.) *concludi*, P. *obthurari*, i. e. conjungi[a]. Hinc colligo, omnes muros Jeruf. neque à Chaldæis excisos fuisse, neque à Judæis de integro ædificatos. Quare muri non dicuntur collapsi, sed interrupti. פרץ est *dividere*, vel *rumpere*; non autem, *sternere*[f].

8. *Congregati sunt*] Rectiùs, *conjurârunt*, Os. ut vel vi vel dolo eos impedirent[s]. ¶ *Et molirentur insidias*, ולעשות לו תועה] *Et ad faciendum ei errorem*, Mo. vel *impedimentum*, JT. Pi. sim. Sy. Ang. vel *corruptionem*, Mar. RS. in Di. vel *aberrationem*, scil. à scopo sive instituto, Di. ex Genev. vel *insidias*, Q. in V. vel *vagationem & palationem*, Q. in Di. i. e. Ut redderent eos errantes ac vagantes, sive inopes consilii, ut nescirent quid facturi essent[a]. לו referunt, vel ad Nehemiam[b], quia masculinum est[c]; vel ad urbem Jerusalem, per enallagen generis[d]; vel ad populum Judæorum†. Fortè distributivè posset accipi de unoquoque Judæorum. Dubitavi aliquando annon referri posset ad Sanaballatum, aut distributivè ad unumquemque conspiratorum, & ultima illa verba conjungi cum versu seq. hoc modo; *Sed ad faciendum unicuique eorum aberrationem*, (i. e. ut spe conspirationis frustraretur,) *Oravimus ad Deum nostrum:* ità ו in ונתפלל non esset copulativum, sed retributivum[f]. [Alii sic reddunt;] *Negotiúmque ei facesserent*, Ti. *& molirentur ipsi populo negotium anceps*, M. *& irritum facerent opus*, scilicet ædificii[g].

9. *Et oravimus Deum*, ונתפלל] Ego & principes populi. Plebs enim despondebat animum[h]. Hæc vox indicat rectam viam orandi, nempe *judicando seipsum*, (id vox illa sign.) i. e. ope & gratiâ Divinâ indignum ducendo[i]. ¶ *Posuimus custodes*] Justa defensio ex Regis edicto contra Satrapas. Vide prudentiam Nehemiæ, qui diu noctúque custodias non intermittit, &c[k]. In periculis ad Deum confugiendum est; interim media non sunt negligenda, nè Deum tentemus[l]. ¶ *Contra eos*, ità P. עליהם] *Juxta eos*, qui scilicet laborabant in instauratione muri[m].

10. *Dixit Judas*] i. e. Judæi[n]; i. e. aliqui ex eis[o]. Fessi labore, & territi minis, in opere languebant, & Nehemiæ obmurmurabant[p]. ¶ *Debilitata est fortitudo portantis*, הסבל] *Bajuli*, Mo. V. sing. pro plur. V. *bajulorum*, Ti. Portantium lapides, &c. ad instaurationem muri[q]. ¶ *Et humus nimia est*, והעפר הרבה] *Et pulvis* (*humus*, P.) *multus est*, V. sim. Mo. Sy. i. e. Calx cum arena, ex qua fit intritum, comportandum ad murum ipsum[r]. *Adhuc est cæmentum multum*,

nos, ᵉ. vel, *revertuntur ad nos*, Ar. vel, *in quibus nobis accolebant*, Ca. vel, *ex quibus ad nos diverterent*, Ti. Secundæ personæ verbum ponitur pro tertia, (sicut Psal. 22. 9. גֹּל *devolve*, pro *devolvat*;) *quibus reversi fueritis*, pro, *reversi fuerint* [d]. Vel, *per quæ revertimini ad nos*; i. e. per quæ quis potest hinc illuc, & illinc huc, accedere †. Vel, *unde revertimini* volunt venire *ad nos*, P. simil. AE. in Di. id est, ad vos; non enim separant se ab aliis Judæis: hoc est, volunt nos incautos adoriri. Istud, *unde revertemini*, significat, tempore quo revertemini à cibo; vel, sub noctem [f]. Sub. *Cavete vobis* (Malim supplere, *Veniunt*, vel *venturi sunt*, ut sit ellipsis verbi relati [g],) *ab*, vel *ex, omnibus locis per quæ redire potestis ad nos*, JT. Pi. sim. Gal. [quæ τῷ Di. est Genevensis versio.] i.e. Certis custodiis & exploratoribus firmate omnes aditus quibus vos isti adoriri possent. Ellipsis verbi conjugati cum *custodia* nomine, de quo suprà v. 9. unde illud supplevimus; nisi quis fortè ex vers. 8. supplere malit, *oppugnaturi sunt vos ab omnibus locis*, &c [h]. *Quòd in omnibus locis ad quæ diverteritis* instituerint irruere *super nos*, M. Verùm coactus videtur [horum interpretum] sensus: aliam ergò viam examinandam proponimus, non tamen probari statim volumus. De Judæis hoc intelligo qui apud hostes habitabant, (ut dicitur,) & cum iis conspirabant; vide infrà 6. 17, 18, 19. & sic verto; *Ex omnibus locis* (quò ad restaurandam urbem confluxistis) *utique revertimini* (undiquaque) *ad nos*, qui pacem cum Sanballato, &c. colimus, ut eâdem nobiscum pace fruamini: vel, *revertimini* (quisque ad sua) *propter nos*, vel, nostrâ causâ, ut rabiem hostium evadatis. Itâ simulatâ amicitiâ, quâ fratrum saluti consulere videbantur, animos eorum labefactabant. אֲשֶׁר sumo pro emphatica particula, & verto, *utique*; ut 1 Sam. 15. 20. Esa. 8. 20. Vide & 2 Sam. 3. 8. Psal. 10. 6. & 95. 11. & 144. 12. Hab. 3. 16. Sumitur etiam sæpe pro *ut*: sic Deut. 4. 40. אֲשֶׁר *ut bene sit tibi*; Nehem. 2. 5. אֲשֶׁר *ut mittas me*. Itâ hîc sumi queat, *Ex omnibus locis* (supp. *venimus*,) *ut revertamini ad nos* [i].

[d] Glass. gram. p. 390.
† Belg.
[f] V.
[g] Pi.
[h] Jun.
[i] Di.

13. *Statui in loco post murum*, וָאַעֲמִיד מִתַּחְתִּיּוֹת לַמָּקוֹם מֵאַחֲרֵי לַחוֹמָה] *Et*, vel *Tunc, statui*, sive *collocavi*, (sub. *aliquos*, JT. Sed hoc supplementum superfluum puto, quia nomen exprimitur in membro sequenti [a];) *ab inferioribus*, vel *infimis*, (sub. *partibus*, P.) *loci à post murum*, Mo. sic P. *a*'. *ab imis partibus cujusque loci à posterioribus partibus muri*, JT. id est, in pomœrio, ut veteres Latini appellabant [l]. *Ab inferioribus locis* (vel, *in demissiora loca*, M.) *post murum*, Ti. vel *muros*, Ca. Intelligunt vel eas murorum partes quæ, cùm nondum in altum exstructæ essent, hostium ascensu facilè possent superari: vel imas partes turrium, è quibus hostes illi saxis è balistis emissis aut telis peti possent, qui jam in fossas intrâssent [m]. ¶ *Per circuitum*, בַּצְּחִיחִים] Variè vertunt. *In verticibus*, Mo. *in excel-*

[a] Pi.
[l] Jun.
[m] Wolp.

spicula & scuta; nam τὸ ו trajectum videtur [g]. ¶ *Et principes post eos*, &c.] Heb. *post omnem domum*, sive *familiam, Juda*; itâ M. Ti. P. In loco post vulgus hi ædificabant; vel præerant illis [a]. Instabant operi hortando, (jubendo, Me.) animando, excubias agendo, &c, ubi res ferebat, etiam operi manus admovendo [a].

[g] Pi.
[a] Q. in Me.
[a] T.

17. *Ædificantium*, &c. הַבּוֹנִים וגו'] *Ædificantes*, vel, *qui ædificabant*, Mo. P. [sim. omnes.] *Quod attinet ad eos qui ædificabant*: Nominativus absolutè positus [b]. *Et ædificantes murum portabant ac ferebant onera*, M. ¶ *Et portantium onera, & imponentium*; sim. Pi. Ti. וְהַנֹּשְׂאִים בַּסֶּבֶל עֹמְשִׂים] *Et portantes in onere, onerantes*, Mo. *qui portabant onera, & qui illos onerabant*, P. *qui onera portabant, aut collocabant*, Ca. *& qui ferebant onus* cum *onerantibus*, JT. Belg. *& qui bajulabant, vestibus*, inquam, *bajulabant*, Sy. *& tollentes in humeris, in armis*, *ο*'. vel *armati*, Nob. [עֹמְשִׂים acceperunt quasi esset חֲמֻשִׁים *expediti*, vel *armati*, &c.] ¶ *Unâ manu faciebant opus*, &c. בְּאַחַת יָדוֹ וגו'] *Unâ manu suâ* (sub. *quisque*, P. JT. M.) *faciebat opus*, P. &c. ¶ *Et alterâ tenebat gladium*] Non propriè hoc accipiendum est, (cùm una manu impeditâ operari non possent,) sed proverbialis est dicendi modus; qualem habet Ovid. epist. 11. Heroidum, ubi de se scribens, &c. dicit, *Dextra tenet calamum, strictum tenet altera ferrum*. Similia Latinorum proverbia sunt, *Alterâ manu fert panem, alterâ lapidem*; &, *Alterâ manu scalpit caput, alterâ ferit malam*. Sic juris utriusque peritus unâ manu dicitur civile jus tractare, alterâ canonicum [c]. Figuratus est hic sermo, quo significatur eos ad utrumque fuisse intentos, ut & opus facerent ædificandi muros, & gladio accincti parati essent ad defensionem contra hostes [d].

[b] Pi.
[c] Sanr.
[d] B.

18. *Clangebant*, &c.] Cùm scilicet res tulisset, ut opus esset congregari ad vim hostium propulsandam †.

† Me.

20. *Clangorem tubæ*] Τὸ ἐγκελευσμόν. Vide Procop. Gothic. 3 [f].

[f] G.

21. *Ab ascensu auroræ*] i. e. Solis orientis [g]. A tempore quo ascendit Aurora supra horizontem. ¶ *Donec egrediantur astra*] i. e. Apparere incipiant. Videntur enim antea quasi esse in cubiculis, in quibus delitescunt [h] totâ die, fulgente Sole. Loquitur autem Scriptura ad captum vulgi [i]. q. d. Ab Aurora usque ad noctem [k].

[g] Pi.
[h] V.
[i] La.
[k] V.

22. *Sint nobis vices*, &c. וְהָיוּ לָנוּ הַלַּיְלָה מִשְׁמָר וְהַיּוֹם מְלָאכָה] *Ut sint nobis noctu ad custodiam, & interdiu ad opus*, JT. sim. Pi. P. Mo. M. Ti. &c. Noctu opus erat continuis excubiis; unde & vestiti pernoctabant [l].

[l] T.

23. *Ego — & fratres*] q. d. Ego, quasi Dux, cæteros exemplo meo docui, ut vestes, &c. non deponerent. Sic Spinola, Ostendam obsidens, per 7 menses dormiens vestes nunquam exuit [m]. ¶ *Non deponebamus vestimenta nostra: unusquisque tantùm nudabatur ad*

[m] La.

lumbos, & indè rursus laxari. Quum ergò urget lotium, laxant ac demittunt femoralia, ac, mulierum instar subsidentes, tectis pedibus sub veste talari honestè meiunt. Potest & שִׁלְחוֹ præteritum esse Piel, pro שִׁלְּחוֹ, abjecto Dagesch ob literam schevatam: affixum potest referri ad בְּגָדִים, unde factum sit singulare, quia in lotio non omnes, sed una vestis demittebatur: atque ità הַמַּיִם sumpto pro לְהַמַּיִם, vertas, *Quisque dimittebat aliquam earum ad lotium*. Sed quia שִׁלְחוֹ componi potest ex שֶׁלַח *telum*, *gladius*, experiamur annon verti queat, *Cujusque gladius in lotio*; i. e. etiam in lotio reddendo quisque gladium suum tenebat. Id fortè simplicissimum [r]. [Alii sic;] *Quisque deponebat illud* [nempe vestimentum] *ad aquas*, P. Ad verb. *cujusque depositio*, vel *exspoliatio*, *ejus ad aquas*, (τὸ *ejus* redundat, more Hebræo †;) id est, quisque exuebat vestes suas tantùm cùm vellet sese mundare ac sanctificare; à שְׁלַח, quo utitur Chaldæus pro *exuere* & *exspoliare*. Hæc annotat vir doctus & magni nominis apud Hebræos. Ex doctioribus illorum alter exponit, *Cujusque ensis* erat in manu sua etiam *ad aquas*, expiatorias scilicet, cùm vellet sese lustrare *. *Unusquisque dimittebat illud ad aquas*. Exceptio est ejus quod præcesserat; Non deponebamus vestimenta nisi *καθαρισμῶν ἕνεκα*, *ad ablutiones* aut Lege præceptas, aut moribus introductas. Vide Marc. 7. 4, 8 [t]. *Vir* (i.e. quisque) *dimissio ejus aquarum*, i.e. ad aquas tantùm exuebatur. Alii, *Quisque gladium ejus aquis*, i.e. in aquis; q.d. nè ad abluendum corpora gladios aut vestem deponebant [v]. *Singuli* incedebant *cum armis suis* [vel *telo*, Ang.] propter *aquam*, Q. in Belg. Ang. *Vir & arma ejus ad aquam*, ε'. Complut. Nob. Cùm aquatum irent extra muros, ad fontes Siloah vel Gichon, metu semper nè aliunde ex improviso se hostis ostenderet *. [Al. aliter;] *Sicut nec* [ità cum RS. repetit אין ante איש] *quisquam arma sua*, nisi propter *aquas*, M. *Nisi quòd quisque exuebat eas ad lavandum*, Ang. Junius peculiarem habet sententiam, & acutam [x]: *Non exuturi sumus vestes nostras: cuique gladius suus* (vel *missile suum*, Pi.) *& aqua esto*, JT. Pi. sim. Gal. i. e. singuli armis & cibario instructi compareant [y]. *Unusquisque telum suum* (ob periculum) *habuit*, *& aquam*, videlicet, ad sitim sedandam; nam in his regionibus calidum admodum erat. Vide 1 Sam. 26. 11 [z]. [Meliùs quadraret hic sensus, si in deserto fuissent, non in urbe, ubi multis modis sitim sedare possent, & supervacanea prorsus fuit illa de aqua à singulis paranda solicitudo.]

[r] Di. † Lu. * V. [t] G. [v] Mer. * Ma. [x] Di. [y] Jun. [z] Belg.

ctunt, vertúntque,] *Multi nostrûm filios nostros & filias nostras* oppigneramus, *ut accipiamus frumentum*, &c. Genev. in Di. *Filiis nostris*, &c. *sumus numerosi*, *ut* eorum pretio *accipiamus frumentum*, &c. JT. Non placet Pi. 1. Supplementum est audax. 2. Insolens est in lingua Hebræa, dicere, *Ego numerosus*, vel *multus*, *sum hâc re*, pro eo quod est, *Hujus rei mihi multum est*. Nec ב ablativi nota hîc habetur. 3. Obstat vox אֲנַחְנוּ. Quid enim esset hoc dicere, *Filii nostri & filiæ nostræ nos multi?* 4. Hebræi non solebant queri de multitudine liberorum. Quid ergò? Pro רַבִּים legendum עֹרְבִים, (ex analogia versûs sequentis,) & sic vertendum, *Filios nostros*, &c. *oppigneramus* [a]. Potes sic vertere, *Filii nostri*, &c. & *nos multi* sumus; *auferamus frumentum*, &c. undecunque poterimus; Di. ex AE. De furto & rapina consultabant. τὸ לָקַח sæpe est, vi *capere & eripere*, Gen. 5. 24. Jos. 11 23. 2 Reg. 2. 5. Indè מַלְקוֹחַ. Nec obstat quòd seq. vers. וְנִקְחָה simpliciter accipiendum sit pro, *ut accipiamus* frumentum, scil. datum: variat enim phraseos significatio pro diversa materia. Ut autem omnia tentemus, si רַבִּים sit pro רוֹבִים, quod significationem caperet à תַּרְבִּית *fænus*, expeditissimus esset sensus, & loco maximè consentaneus, vide v. 5. *Filios nostros*, &c. *nos fænori damus*, &c. Huic firmando facit, quòd apud Chaldæos רִבְּא id sign. unde in Pael est רַבִּי, *fænus accipere ab aliquo*, Deut. 23. 20. Id si ex verbis commodè elici queat, aut aliunde stabiliri posset, mihi sæpè vehementer arrideret. Expende Psalm. 44. 13. וְלֹא רִבִּיתָ בִּמְחִירֵיהֶם, annon ex significatione Chaldaica optimè vertatur, *Et non accepisti usuram in pretiis eorum*. Hinc ferme concluderem, sicut in Piel רִבָּה sign. *usuram capere*, unde & Rabbinis רִבִּית *usura*, sic in Kal רָבָה esse *usuræ dare*; & sicut רָבָה & רָבַב præcipuâ suâ multiplicandi significatione conveniunt, ità & in hac usuræ significatione convenire: hinc אֲנַחְנוּ רַבִּים valere, *usura damus*; ut רַבִּים sit participium, vel nomen participiale; sicut plerique Grammatici à סָבַב participium formant סַב, plur. סַבִּים; quale est גִּבֹּרִים חַתִּים, *fortes franguntur*, 1 Sam. 2. 4 [d].

[a] Pi. [d] Di.

3. *Agros nostros*, &c. *opponamus*, אֲנַחְנוּ עֹרְבִים] *Nos oppignerantes*, Mo. *Oppigneramus*, ε'. M. Ti. JT. Pi. &c. i. e. Parati sumus dare pignori pro frumento, &c *. q. d. Alii jam antè oppigneravimus, & alii indies oppignerare cogimur; est enim in his versibus Zeugma [f]. Caritas hæc annonæ indè orta, quòd, 1. in ædificando occupati, procurationem suæ familiæ negligere cogebantur [g]: 2. quòd ob metum hostium non ausi erant commeatum de foris importare [h].

* V. [f] Jun. [g] Belg. ex Jun. [h] Belg.

4. *Mutuò sumamus pecuniam*, לָוִינוּ כֶסֶף] *Mutuum accepimus argentum*, P. Mo. Ar. &c. non re, sub onere usurarum,

¶ *Ecce, nos subjugamus filios nostros*, &c. [...] נכבשים את] *Subjicimus*, P. V. i. e. subjicere cogimur, V. ¶ *Et de filiabus nostris sunt famulæ*, וְיֵשׁ מִבְּנֹתֵינוּ נִכְבָּשׁוֹת] *Suntque* (*& est*, Mo.) *jam è filiabus nostris quæ subjiciuntur*, P. i. e. quæ serviunt, V. *subjectæ servituti*, M. Ti. ¶ *Nec habemus unde possint redimi*, וְאֵין לְאֵל יָדֵנוּ] *Et non ad potestatem* (vel, *est potestas*, σ'.) *manuum nostrarum*, Mo. *Nec suppetit nobis facultas*, Ti. *Nec est facultas in manibus nostris* ad redimendum, P. sim. JT. Pi. Ellipsis verbi relati [z]. Non habemus quo eas redimamus [a]. Luere liberos non poterant, quia & bona eorum pignori tenebantur. Ideo Cæsar, *per arbitros factâ æstimatione quanti res ante bellum fuissent, eas creditoribus transdi* voluit, *ut & timorem novarum tabularum tolleret, & debitorum tueretur existimationem*: 3. de Bello civili [b]. *Et manus nostra est impotens*, M. [Alii planè aliter,] *Ut non attollant* [nempe filiæ] *manus suas ad Dominum*, Ar. [q. d. Adeò durâ premuntur servitute, ut nec orare illis vacet.] *Et qui utuntur iis non attollunt ad Deum manus suas*, Sy.

6. *Iratus sum*] In Hebræo propriè est, *iratum est mihi*, pro, doluit mihi [c].

7. *Cogitavitque cor meum mecum*; vel, *in me*, P. וַיִּמָּלֵךְ לִבִּי עָלַי] *Et iniit cor meum consilium intra me*, M. sim. Ti. JT. Pi. vel, *apud* (*contra*, V.) *memetipsum*, V. JT. Pi. *Consultavit*, &c. Id vox מלך Chaldæa sæpe sign. in Thargumim [d]. ית נִמְלַךְ significationem suam mutuatur à nomine Syriaco מְלַךְ, quo significatur *consilium*. Porrò, *consilium iniit*, &c. *& contendi*; copulativum enunciatum pro relativo temporis †. q. d. Capto apud me consilio, contendi, &c [f]. [Al. aliter vertunt:] *Doluitque mihi animus meus*, Ar. *Et confractum est cor meum in præcordiis meis*, Sy. *Et regnavit cor meum super me*. Quâ phrasi ostendit iram abs se repressam fuisse, ut animus rationi obedire posset in sedandis turbis [g]. ¶ *Et increpavi*; itâ P. sim. M. Ti. וָאָרִיבָה] *Et litigavi*, vel *contendi*, Mo. JT. sim. σ'. ¶ *Optimates & magistratus*, &c.] Qui hoc in aliis prohibere & poterant, & debebant [h]. ¶ *Usurâsne—exigitis?* מַשָּׁא אִישׁ בְּאָחִיו אַתֶּם נֹשִׁאִים] *Vos imponitis* (*Vos exigentes*, Mo.) *onus*, vel *gravamen*, *quisque super* (vel *in*, Mo.) *fratrem suum*, M. Ti. *Usuram singuli à fratribus suis accipitis*, P. *Onus uniuscujusque impositum alteri* (Heb. *viri in fratrem suum*, Jun.) *vos exigitis*, JT. i. e. Rejectis istarum exactionum [i]. Exemplaria variant. Q. legunt מַשָּׁא, (ut sit א pro ה,) *mutuatum*, *debitum*, *fœnus*; alii, מַשָּׂא, *onus*: Porrò, Q. legunt *N O S E I M*, cum א & *Scin* sinistro, i. e. *onerantes*; alii נֹשְׁאִים, cum *Schin* dextro, & ut א abundet, i. e. *exigentes*, *commodantes*, *fœnerantes*. Sensus eòdem recidit [k]. Verto, Cum *onere unusquisque fratri suo vos mutuatis*. Scribitur נֹשְׁאִים pro נֹשִׁים, ut docet v. 10, 11. נָשָׁה autem, quum regit præpositionem ב, sign. *mutuare*, seu *mutuò dare*, ut infrà 10. 11. item

[y] Ità E. San. — [z] Pi. — [a] V. — [b] G. — [c] M. — [d] G. — † Pi. — [f] V. — [g] Welp. — [h] San. — [i] Jun. — [k] Ma.

fratres vestros, & vendentur nobis? P. V. vel, *aut venderentur nobis?* JT. Id enim exspectandum erat, cùm non luerentur. Vide ad Matt. 18. 25 [l]. *Et vos iterum venditis fratres vestros* gentibus *postquam venditi fuerunt nobis*, M. *Et vos* quidem *venderis* iterum *fratres vestros qui à nobis redempti sunt?* Ti. *Et vos consanguineos vestros à nobis redemptos emetis?* Ca. *Et vendentur nobis?* i. e. ut postea redimamus eos [v]. Numquid adigetis me, ut meâ pecuniâ ex vestra potestate redimam captivos fratres, ut nuper feci ab hoste Babylonio? Hic observandum, consuevisse Hebræos sui generis hominibus filios vendere, (vide Jer. 34.) ità tamen, nè ultrà sexennium servirent, Exod. 21. Deut. 15 [x].

9. *Dixique*, sim. P. JT. Ma. &c. וַיֹּאמַר] *Et dixit*, sub. *Nehemias*: Tertia persona pro prima [y]. ¶ *Quare non in timore Domini ambulatis, nè exprobretur nobis à gentibus, &c?* מֵחֶרְפַּת הַגּוֹיִם] *Præ* (*ab*, σ'.) *opprobrio gentium*, Mo. *propter probrum*, &c. P. Ti. Ang. Pi. *propter opprobrium*, &c. M. i. e. Nè malè audiamus apud Gentes (propter avaritiam & inhumanitatem [z]) quæ odio nos prosequuntur [a]. [Al. aliter:] *Quia facitis secundùm actiones gentium*, &c. Sy. *Sed in timore Dei oportet vos ambulare, & à probro gentium* declinare, Ar. *Annon in timore Dei nostri ambulaturi estis, potiùs quàm in probro* (i. e. probrosis factis, Jun.) *istarum gentium?* JT. Ità ית מן illis sign. *præ*, & nota est minoris. Sed, 1. insolens est supplementum præpos. ב, *in*, post præpos. מן, quasi dicatur, *præ in*, i. e. potiùs quàm *in*. 2. *Probrum*, pro actionibus probrosis, duriusculum est: *Probrum* autem *alicujus*, pro probro quo quis alium afficit, in Scriptura passim occurrit; ut suprà 4. 4. Esa. 51. 7. Ezec. 16. 57. & 36. 15. Soph. 2. 8 [b]. *Nè exprobretur*, &c. scil. quòd nec timetis Deum, nec Legem ejus servatis [c].

10. *Et ego & fratres*, &c. *commodavimus plurimis* (rectiùs, *quibusdam*, Os.) *pecuniam*, &c. נֹשִׁים בָּהֶם כֶּסֶף] *Commodavimus* (*mutuavimus*, Pi. *commodatò damus*, M. Ti.) *eis argentum*. P. sub. *sine fœnore*, ut postulat antithesis. Brachylogia [d]. *At etiam ego, cognati mei*, &c. *exacturi essemus*, &c. JT. (vel, *exigere possemus*, Ang. Gal.) si videlicet, exemplo vestro, summo jure experiremur †. *Et ego quoque*, &c. *mutuavimus*. Respondet tacitæ objectioni: potuerant enim dicere alii, *Nos mutuavimus eis pecunias*, &c [f]. Al. *Num etiam nos exigimus ab eis argentum*, &c? Belg. ¶ *Non repetamus*, &c. נַעַזְבָה נָּא אֶת־הַמַּשָּׁא הַזֶּה] *Remittamus* (vel *relinquamus*, P.) *quæso*, *onus hoc*, vel *istud*, Mo. JT. vel, *hæc onera*, Ti. *usuram hanc*, P. G. ut sequentia docent [g]. *Desistamus igitur nunc à gravamine illo*, M.

11. *Reddite eis hodie agros*, &c.] Quasi in Jubilæo, cui parem lætitiam hoc tempus habebat [h]. Hæc prædia vel vendita, vel oppignerata, fuisse videntur: sed quia debitoribus nihil erat reliquum unde victum haberent, æquitas ipsa admonebat, ut cederent necessitati [i]. ¶ *Et centesimam pecuniæ*, &c. וּמְאַת הַכֶּסֶף וגו׳] *Et*

[l] G. — [v] V. — [x] Sin. — [y] V. — [z] Pi. Os. — [a] V. — [b] Pi. — [c] L. — [d] Pi. — † Jun. — [f] V. — [g] G. — [h] G. — [i] Welp.

centum

quàm placidè, novas in Judæam tabulas inducit Nehemias, quod Romæ, tantis cum tumultibus toties tentatum, nunquam plenè perfectum fuit [t]! [*Tantum relligio potuit suadere bonorum!*]

13. *Excussi sinum meum*] Ità M. Di. i.e. Extremam vestem [v]; vel, vestimentum sinûs mei, meton. *Sinus* propriè est ambarum ulnarum complexus †. ¶ חָצְנִי] נְעַרְתִּי *Vestimentum (oram*, Mo. V. sive *fimbriam, vestis*, V. *gremium*, Ti.) *meum*, P. ὁ. Ar. *manicam meam*, Pi. חצן *sinus* dicitur à חָצָה *dimidiare*, eò quòd sit in medio hominis [x]. *Sinum meum*, ità, scilicet, ut nihil remaneret in sinu meo: q. d. Malè precatus sum iis qui aliter facerent, idque adhibito signo exteriore [y]. Loquebantur Prophetæ non tantùm verbis, sed & signis; ut constat in If. Jerem. &c. quod & nunc facit Nehemias. Cum juramento hîc conjungitur exsecratio, ut sæpe fit in Scriptura [z]. *Excutere sinum* nihil aliud est, quàm quæ isthic quasi in tuto reponebantur ceu è suo asylo ejicere [a]. Haud absimilis ille ritus quo usus est legatus Romanus in Senatu Carthaginensi, apud Liv. 21. 18. *Tum Romanus, sinu ex toga facto, Hic, inquit, vobis bellum & pacem portamus: utrum placet sumite. Daret utrum vellet, succlamatum est. Et cùm is iterum sinu effuso bellum dare dixisset: accipere se omnes responderunt* [b]. *Lacertum excussi*,]T. i. e. excusso pallio lacertum eduxi: Synecdoche [c]. ¶ *Sic excutiat Deus, &c.*] Vel *excutiet*, Pi. Justum Dei hoc judicium in avaros: Hi enim ideo de sinubus vel thecis suis quæ egentibus largiantur ægre promunt, ut in thesauris suis quasi in tuto conquiescant; Deus autem interdum improviso aliquo infortunio, incendio, rapinâ, &c. opes illis è thecis suis excutit [d]. ¶ *De domo sua, & de laboribus suis*, ומיגיעו] *Et de labore suo*, P.V.Mo. Ti.&c. i.e. de opibus labore partis †. ¶ *Et vacuus*] Omni fructu proventúque laborum suorum; sicut vestis cùm excutitur libera manet & vacua à pulvere [f]. ¶ *Dixit universa multitudo*] Nempe, multitudo illa fœneratorum, ut docet articulus ה, vim habens ἀναφορικήν [g]. ¶ *Amen*] q. d. *Volumus ac jubemus* [h]. Ità in caput suum recipiunt illam exsecrationem [i]. ¶ *Et laudaverunt Deum*] Quòd tam bonam mentem illis Deus dedisset [k]; & talem Principem, & cum libertate justitiam atque Religionem. Vel, *laudârunt Deum*, non tam ore, quàm opere, (ut sequentia docent, *Fecit populus*, &c.) dum eum dignum existimârunt cui omnes obsequantur. Vide quæ diximus ad Esd. 10. 11 [l].

14. *A die—illa, &c.*] Heb. *A die quo præceperat*, Pi. sub. *rex*, Pi. Vulg. M. vel, *Deus per regem*, suprà 2.6,8 [m]. *Ex quo mihi mandata Judææ prætura est*, Ca. [Activum verbum passivè vertit, ut sæpe fit.] ¶ *Per annos*

[t] T. [v] T. † Di. [x] Ma. Wolp. [y] G. [z] San. [a] Wolp. [b] Ma. [c] Ma. ex Jun. [d] Wolp. † Pi. Ma. ex V. [f] T. [g] Pi. [h] G. [i] San. [k] Me. et San. [l] San. [m] Jun.

siclos quadraginta [illegible]

¶ *Depresserunt*, שָׁלְטוּ] *Dominati sunt*, P. sic]T. &c. Tyrannidem exercuerunt †; vel exigendo severiùs, vel tractando inhumaniùs [f]. In 1. Sixtinæ editionis est ἐξουσιάζουσιν, ut apud Luc. 22. 25 [g]. ¶ *Ego non feci ità, &c.*] Se laudat, 1. ad excitandam in se bonam fiduciam; 2. ad declarandum quid sit officium boni Ducis; 3. propter quosdam æmulos & calumniatores [h]. Nehemiæ valde similis fuit Cato Major, qui sociis nulla in parte gravis fuit, ac nè ea quidem accepit quæ mos ferebat, quòd diceret, *malle se cum optimis de virtute, quàm cum ditissimis de pecunia, certare* [i]. ¶ *Propter timorem Dei*] i.e. Quòd Deum timerem [k]. Grave peccatum est, cives ab iis premi qui nè à quoquam premerentur cavere divinitus sunt jussi [l].

16. *In opere muri ædificavi*] Vel *instauravi*, sub. *partem aliquam*, V. Etiam manu propriâ, ut populum incitaret [m]. Omnibus invigilabat, omnes, ubi opus esset, juvabat per se, per suos, neque alienis, sed propriis, sumptibus [n]. Etsi potuissem immunitatis jure me excusare [o]. ¶ *Et agrum non emi*] Sub. *à pauperibus*. Heb. *emimus*, ego & fratres mei [p]. Non emi, ut sæpe poteram, bono pretio, nè viderer alienis ærumnis ad lucrum meum abuti [q].

17. *In mensa mea erant*] Heb. *ad mensam meam sedebant*. Ellipsis verbi relati [r]. Id quoque dignum viro Principe, viros nobiles magnificè excipere †.

18. *Parabatur—mihi, &c.*] ואשר היה נעשה וגו׳ *Et quod erat factum*, Mo. Verto, *Quod autem attinet ad id quod parabatur* mihi, &c. *bos unus*, &c. Heb. *Et quod parabatur*: Nominat. absolutè positus [t]. ¶ *Et inter decem dies*] Ità M. vel, *intra*, &c. Mo. P. *Decimo quoque die*, V. Ti. sub. *excipiebam illos*, V. ¶ *Vina diversa*, בְּכָל־יַיִן לְהַרְבֵּה] *Cum omni genere vini ad copiam*, P. Ad verb. *in omni vino ad multiplicandum*; i. e. in magna copia, nè vinum deesset: nam aliis diebus dabatur vinum in certa mensura [v]. *Pro omnibus afferebatur vinum in copia*, M. Sensus est, vel, 1. Decimo quoque die convivium celebrabatur splendidius, &c [x]. vel, 2. Singulis diebus dabantur varia vina, idque per decem dies; quibus exactis exhauriebantur dolia, ac alia vina suggerere oportebat. Magnificus ergò erat Nehemias [y]. Et hinc colligo eum non fuisse in civitate totos 12 annos: Quomodo enim tamdiu sustinuisset hos sumptus [z]?

19. *Memento mei—in bonum*] i. e. Ut benefacias mihi [a]; vel, pro bonitate tua [b]. q. d. Nihil mihi arrogo, sed Dei misericordiam imploro; fretus non meis factis, sed ejus bonitate [c].

† V. [f] T. [g] G. [h] E. [i] G. [k] V. [l] Wolp. [m] L. [n] T. ex Ln. [o] Wolp. [p] V. [q] Wolp. [r] Pi. † G. [t] Pi. [v] V. [x] T. [y] Ln. [z] San. [a] V. [b] Ma. [c] Ma. ex Jun.

CAP.

4. *Secundùm verbum hoc*] Ità P. i. e. Hac de causa [g].

6. *Et Gossem dicit*, גשמו] *Gasmu*: Is est Gesem Arabs, cujus antea meminit [h]. Additur ו ut in יחוה pro יחר [†]. ¶ *Et levare te velis super eos regem: propter quam causam*] Noster junxit cum initio versûs sequentis, *Et prophetas posueris*. [Verùm] Hebraicus accentus *Soph-pasuc* illa disparat [*]. [Reliqui ergò sensum in illo versu terminant.] ¶ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה] *Secundùm verba hæc*, Mo. P. V. Ang. quæ scilicet narrantur inter Gentes [i]. *His ità se habentibus*, Sy. *Prout res istæ* sunt, JT. Pi. i.e. prout istis omnibus confectis & constitutis à te, omnes judicant [k]. *Et alia in hanc sententiam*, Ti. *Talia verba* audivi, M. Q. jungunt hæc verba cum principio versûs, *In qua scriptum erat juxta hæc verba*, i. e. hoc pacto, He. in V.

7. *Qui prædicent de te*] Præpos. על *super* hîc valet denotans objectum, ut in illo Virgilii, *Multa super Priamo rogitans*, &c [l]. ¶ *Est rex in Jehudah*] Præter Artaxerxem [m]. ¶ *Idcirco veni, ut ineamus consilium*] Ut sic malo quod tibi & toti provinciæ imminet occurramus; & nè nos vicinos idem malum involvat [n]. Ut eluas à te hanc infamiam & hoc crimen, scilicet læsæ majestatis [o]. Deliberemus quo pacto hæc fama sopiri, túque Regi Persico purgari queas: nè, præoccupato animo ejus opinione rebellionis, aliquid durius in te tuósque statuat. Tum maximè cavendi sunt hostes, cùm se amicissimos simulant [p].

8. *De corde tuo componis*] i. e. Ex te finxisti illa: q.d. Mentiris [q].

9. *Omnes hi terrebant nos*] Sim. JT. Pi. vel, *terrent*, o'. Ar. P. *Omnes hæ* (sub. *gentes*) *terrent*, i. e. terrere conantur, nos, ut abducant nos ab opere ipso. Al. *Vos omnes terretis*, i. e. terrere conamini: nam est particip. *terrentes*, ut utroque modo vertere possis [r]. *Omnes illi terrentes nos*, Mo. ¶ *Quam ob causam magìs confortavi manus meas*, וְעַתָּה חַזֵּק אֶת־יָדָי] *Et nunc* (*Verùm*, Sy. sim. Ar.) *confortavi* (*confirmabo*, Sy. sim. Ar.) *manus meas*, o'. *Sed nunc est ad roborandum manus meas*: i.e. Eò vigilantior ero, & contra eos fortior [†], quantò astutiùs ipsi impedire vellent. Sicut non sunt facienda mala ut eveniant bona; ità non sunt omittenda bona & necessaria nè eveniant mala [s]. *Nunc igitur tu*, Sanballat, *robora manum meam*, M. sim. V. He. in Tig. not. Potiùs corrobora & cohortare me ad opus, quàm deterrendo avoces me ab illo [t]. Alii, *Nunc itaque, ô Deus, confirma manus meas*, JT. Pi. sim. Ti. Ang. Gal. Mar. Simile suprà 4. 4 [u]. Ex ingenti affectu incidit in orationem ad Deum [y].

10. *Semaia filii Dalaiæ*] Pseudopropheta hic sacer-

[g] V. — [h] V. — [†] Ms. — [*] Ms. — [i] V. — [k] Ms. — [l] Pi. — [m] V. — [n] Ms. ex Jun. — [o] V. — [p] Os. — [q] V. — [r] V. ex He. — [†] Belg. — [s] Os. — [t] V. — [u] Ms. ex Jun. — [y] Tig. not.

cum, Templo inclusum, operâ aliquot aliorum sacerdotum consciorum captum faciliùs hostibus dederet [†]. Vel, 3. ut illius fuga Judæis animum adimeret, hostibus adderet, sicque opus inabsolutum maneret. Vel, 4. ut calumnia illa de Regno affectato verisimilis ex eo fieret, quòd Nehemias latebras quæreret. Vel. 5. ut Nehemias, locum solis sacerdotibus pervium accedendo, peccaret in Deum [t]. ¶ *Venturi sunt*.] Nempe inimici, &c [v]. Heb. *veniunt*; præs. pro fut [x]. ¶ *Et nocte*] i. e. Hâc nocte, &c. V.

11. *Num quisquam similis mei fugit?* הַאִישׁ כָּמוֹנִי] *Numquid aliquis qualis ego sum?* V. Qui Dux sum [y], (aliisque animum addere debeo [z],) & magnanimus [a]; qui Deo confido [b]; quem Deus tantis beneficiis affecit [c]? *Terga dabo? & Turnum fugientem hæc terra videbit? Usque adeóne mori miserum est?* Æneid. l. 12. *In maxima fortuna minima est licentia*; Salust. *Multa tibi non licent quæ humillimis & in angulo jacentibus licent. Magna servitus est magna fortuna*; Senec. ad Polyb. 26. *Splendor vester facit ut peccare sine summo reip. detrimento non possitis*; Cic. Ver. 3 [d]. Indecora esset Ducis fuga, & rei communi perniciosa [†]. ¶ *Et quis ut ego ingredietur templum, & vivet?*] Sim. o'. M. P. Mo. V. i. e. Quis ingredi possit Templum, quem Deus non statim interficiat, quòd scilicet Templum violaverit [f]? *Templum* intellige illam basilicam quam sacerdotibus solis ingredi jus erat [g]. Volunt ergò Nehemiam non fuisse sacerdotem, sed ex tribu Judæ; *quia* (inquit Scaliger in Euseb. ad numerum 1584.) *omnes Duces Israelis & Æchmalotarchæ sunt ex tribu Juda, & ex stirpe Davidis*. Verùm id falsum esse docet exemplum Esdræ, qui sacerdos erat & Æchmalotarcha, Esd. 7. Adde quòd Nehemias cap. 10. 1, 8. sacerdos asseritur: quem frustrà alium esse somniat Scaliger, cùm & patris nomen omnino consentiat [h]. Alii וָחַי vertunt, *ut vivat?* JT. Pi. *ut vitam tueatur?* Ti. Me. sim. G. Belg. *evadendi causâ?* Ca. q.d. Nè quidem vitæ servandæ causâ me (scilicet exterum, non sacerdotem [i],) ad Templum fugere decet, (vel licet, Num. 3. 38 [k].) Satius enim est generosè mori, quàm turpiter fugere [l]. Crimen morte dignum committerem, si eò ingrederer [m]. Aut, *& vivat?* q. d. Si fugiam ad Templum, ipsi contribules me interiment, quasi indignum magistratu; aut hostem domesticum, qui, quasi sceleris alicujus conscius, quæsiverit asylum, adeóque sceleratum se profiteatur, & dignum odio publico [n].

12. *Et intellexi*, &c.] Qu. Unde? Resp. 1. Quòd contra Legem suaderet. Vide Deut. 13 [o]. 2. Quòd consilium illud erat perniciosum reip [p]. 3. Quòd vaticinium

[†] Ms. — [t] Os. — [v] Wolp. — [x] V. — [y] Os. ità La. Jun. &c. — [a] Os. — [b] La. — [c] Ms. ex Jun. — [d] Os. — [†] Sim. — [f] V. — [g] G. — [h] Ms. — [i] Jun. — [k] Jun. — [l] La. — [m] Os. — [n] Sim. sim. La. — [o] Jun. — [p] Sim.

nam, &c. Ut [illegible] arius, sive pensionarius; ut continuâ pensitatione obstrictus Nehemiam ad peccatum solicitaret, &c[x]. ¶ *Ut territus facerem*, &c. ità Ti. לְמַעַן אִירָא וגו׳] *Ut timerem, & facerem sic*, &c. P. V. &c. ¶ *Et peccarem*] Tum in Deum, per diffidentiam; tum in meipsum, (in honorem meum[y], quem ut Dux populi curare debeo[z], tum maximè temporis[a],) per pusillanimem fugam; tum in populum, cum meâ fugâ percellendo, &c[b]. ¶ *Et haberent malum*, &c. וְהָיָה לָהֶם לְשֵׁם רָע] *Et esset illis* (vel, *ut esset hoc illis*, Pi.) *ad nomen malum*, P. Mo. Pi. sub. *mihi conciliandum*, Pi. vel, *in famam malam*, sub. *adversùm me*; i. e. Ut haberent quod mihi tanquam crimen impingere possent[c]. *Et illi haberent de me nomen malum*, M. *Quod fuisset illis argumentum infamiæ*, JT. *Et fiam eis in nomen malum*, ό. *Essetque id illis contra me nomen turpe*, Ar. *Et ut ego delinquens acquirerem apud eos nomen infame*, Sy. ¶ *Quod exprobrarent mibi*, לְמַעַן יְחָרְפוּנִי] *Ut probris afficerent me*, Mo. Pi. V. P. sim. JT. ό. Sy. Quòd illorum metu fugerem[d], quasi timidus[†], vel malè mihi conscius[f]. Al. *quod mibi improperarent*, M. Est hoc malorum spirituum & hominum impiorum proprium, ut scandalis gaudeant iisque quæ probro esse possunt; &, nè soli sint impuri, vellent omnibus & conscientiam & famam maculis fœdari[*].

14. *Memento mei, Domine, pro Tobia*] Heb. *Memento, mi Domine, Tobiæ*, &c. Redde illis paria[g]; ut vel ipsi, vel alii ipsorum exemplo & castigatione, sapiant[h]. ¶ *Et Noadiæ prophetæ*] Heb. *prophetissæ*, T. Nomen mulieris quæ sibi Prophetæ nomen sumebat[i]. ¶ *Et cæterorum prophetarum*, &c.] Poterat Nehemias in horum perfidiam animadvertere: sed cedit tempori & communibus ærumnis. Seditionis paulò antè sedatæ dolor omnis recens facilè recruduisset: erant adhuc acerbi multorum animi, quibus vel non quantum voluissent erat datum, vel plus quàm videretur æquum ablatum: erant foris hostes, intus proditores; tristissima tempora. Rem ergò omnem justo Dei judicio remittit[k].

15. *Mensis Elul*] i. e. Ultimi mensis, plurimùm Augusto respondentis[l]: vel partim Augusto, partim Septembri[m]. ¶ *Quinquaginta duobus diebus*] Quundenam hi sunt computandi? Resp. 1. Ex quo misit Sanballat illam epistolam ad Nehemiam[n]. Josephus ergò dicit hoc opus absolutum fuisse duobus annis & 3 mensibus. Eum sequuntur Caj. & Historia Scholastica[o]. Respond. 2. Ab initio fabricæ[p]. Nam, 1. brevissimo tempore muri Jerus. ædificandi prædicuntur, Dan. 9. 25. 2. Noluit Nehemias, Regi & Reginæ charus, diutiùs abesse; nec sumptus ad diu-

[x] Jun. [y] Me. T. [z] Me. [a] T. [b] La. sim. T. [c] V. [d] V. [†] La. [f] Os. [*] Wolp. [g] G. [h] La. [i] V. [k] Wolp. [l] Jun. [m] V. Pi. [n] V. Mar. Os. [o] La. [p] Ità San. La. ex L. & Dior. & Villalp. T. Belg.

Deut. 17. 13. Jos. 4. 14. 1 Sam. 4. 7. & 7. 7. & 12. 18. & 18. 12. & 28. 5. 1 Reg. 3. 28. Mich. 7. 17. Firmatur hic sensus ex epexegesi in membro sequente, ubi, pro *timuerunt*, dicitur, *conciderunt in oculis suis*[b]. ¶ *Et conciderent*, &c. וַיִּפְּלוּ מְאֹד בְּעֵינֵיהֶם] *Et conciderunt valde in oculis suis*, Mo. P. sim. Ti. JT. i. e. Concidit vultus eorum, præ tristitia scilicet, ut Gen. 4. 5. Vel, *visi sibi sunt concidisse*, i. e. amisisse vires ad oppugnandum Judæos. Huic expositioni favet modus loquendi[c]. *Humiliati sunt valde*, &c. M. Existimârunt se jacturam magnam fecisse nominis sui & rerum suarum[d]. *Consternati sunt*, &c. Ar. *valde formidaverunt nos*, Sy. sim. ό. Percellebantur vehementer[†]. Fortè est hypallage, pro, *ceciderunt eis oculi valde*, i. e. præ pudore non audebant oculos attollere[f].

17. *In diebus illis*] Quibus ædificatum est, & Nehemias mansit Hierosolymis[g].

18. *Habentes juramentum ejus*; ità P. M. Tig. not. בַּעֲלֵי שְׁבוּעָה לוֹ] *Domini* (vel *compotes*, Mo.) *juramenti erant ei*, Jun. Glass. בַּעַל quandoque notat subjectum, quomodocunque se habet, ut Gen. 14. 13[h]. *Conjurati* (vel *confœderati*, Ti.) *erant ei*, JT. sim. V. *juraverant ei*, P. *juramento conjuncti* (*sociati*, Ca.) *erant ei*, ό. *juraverant se non fore illi infensos*, Sy. sim. Ar. Arcano fœdere cum Tobia colligati[i]. ¶ *Gener erat Sechemiæ*] Primatis cujusdam Judæi[k].

19. *Laudabant eum*, גַּם טוֹבֹתָיו הָיוּ אֹמְרִים] *Præterea bonitates* (*bona verba*, Sy. *benefacta*, JT. V. vel *merita*, vel *magnificentias*, V. *bonitatem*, Ti. *laudes*, Ca.) *ejus dicebant*, vel *prædicabant*, P. M. JT. &c.

[b] Pi. [c] Pi. [d] V. [†] Jun. [f] Ms. [g] Ms. ex Jun. [h] Glass. gram. p. 118. [i] G. [k] Os. sim. Mo.

CAP. VII.

1. ET *recensui janitores*, וַיִּפָּקְדוּ הַשּׁוֹעֲרִים] *Et constituti* (vel *recensiti*, ό. At.) *essent*, M. Ti. Pi. Sy. P. Mo.

2. *Præcepi*] i. e. Præcepta dedi[a]. ¶ *Hanani fratri meo*] Idem hic qui ad Nehemiam in Persidem venit, c. 1. v. 2[b]. ¶ *Et Hananiæ, principi domûs*] Heb. *palatii*, Os. Pi. &c. Palatii regii in monte Sion[c]. *Præfecto castro*, JT. i. e. muro quo circumdatum erat Templum. Vide suprà 2. 8[d]. ¶ *De Jerusalem*] Ità Pi. P. V. עַל valet *de*, & pendet à verbo *Præcepi*; quod docet tum phrasis, tum collatio versûs sequentis[†]. i. e. De portis Jerusalem, vel claudendis & aperiendis[f], vel custodiendis[g]. ¶ *Ipse enim quasi vir verax*, כְּאִישׁ אֱמֶת] *Sicut vir veritatis*, Mo. sim. Ar. Genitivus

[a] V. [b] La. Ms. T. &c. [c] La. Ms. [d] Pi. [†] Pi. [f] V. [g] Q. in V.

gant, eas vectibus; q. d. Non relinquens portas apertas [q]. Claudantur valvæ, sive portæ, & oppilentur, o'. vel obserentur, Sy. sim. Ca. vel firmentur, Ti. Claudite portas, &c. Ar. Claudebant portas & tenebant repagula, M. [Al. cum antecedentibus jungunt, hoc modo;] Dum, vel Cùm, ipsi adstantes occludent valvas, sive fores, tractate, sive contrectate, eas, JT. Pi. i. e. Admotis manibus observate an bene sint clausæ [s]. Contrectate seras valvarum, &c [t]. Difficilem hunc locum sic reddo, Et usquedum ipsi adstantes claudant fores, continete, vel tenete, sive detinete; nempe adstantes quoscunque, donec portas clauserint. Do autem vobis potestatem cogendi eos, &c. Vau in ואחזו vacat, & solam emphasin denotat; q. d. vel, sive etiam, continete [u]. ¶ Et posui custodes, [והעמיד משמרות] Constitui itaque custodes, P. V. Et constitue custodias, Mar. sim. o'. Loquitur cum Principe palatii [x]. Vel, constituere, Mar. Pi. sub. oportet, Mar. Et statuendo, sive constituendo, Mo. Pi. Idque constitutis custodiis, JT. Sténtque in custodiis, Sy. Erant enim constitutæ custodiæ, Ti. Et constituebamus custodias, &c. M. ¶ De habitatoribus Jerusalem] Ità o'. Pi. M. &c. ¶ Unumquemque contra domum suam] i. e. Eam muri partem quæ ex adverso est suæ domui [b]. Dices, domos nondum ædificatas fuisse, vers. seq. Resp. Synecdochicè intelligendum, q. d. non sufficientes domus, & vacuum spatium replentes. Ædificatas autem fuisse aliquas patet ex c. 8. 15. Nec est probabile à reditu sub Zorob. nullas domos fuisse ædificatas [c]. Porrò janitores, cantores & Levitas vers. 1. recensuit, ut eos (utpote Templi ministeriis vacantes) ab illo excubandi labore eximeret [d].

4. *Civitas erat lata*, &c.] Habuit 50 stadia in ambitu, ait Jo. ex Hecatæo, sive sex milliaria [†]. Heb. *lata manuum*, Ma. ¶ [ידים] *Locis*, P. *spatiis*, V. ¶ *Populus parvus*] Heb. *Paucus*, Ma. Pauci Babylone redierant; & ex his nonnulli, videntes desolationem urbis & hostium minas, ad alia Judææ loca se contulerant; alii in Babylonem vel Persidem reversi erant, inter quos fuit Dux Zorobabel [f]. ¶ *Non erant domus*, &c.] Nempe, ad permanendum. Tuguria tantùm erant juxta muros, ubi ad tempus manere poterant. Ità conciliatur hic locus cum vers. præced [g].

5. *Deus dedit in corde meo*, &c.] Hoc mihi suggessit [h]; [nempe, ut censum agerem, &c.] Qu. Cur ergò actum à Davide censum ægre tulit Deus? Resp. Nehemiæ justæ erant causæ, ut constaret de sufficiente incolarum, &c. numero, ut & pecunia colligi, & delectus militum haberi, posset: Davidi autem nec illæ, nec aliæ erant causæ necessariæ [i]. ¶ *Ut recenserem eos*] Ut scirem qui essent in quaque familia [k]; & veteres urbanas familias in urbem revocarem [l]. ¶ *Inveni librum census*; ità V. [היחש] *Recensionis*, JT. Pi. *genealogiæ*, P. ¶ *Eorum qui ascenderant primùm*] Vel, 1. cum Esdra: Unde factum est ut hæc recensio Esdræ libro satis incommodè, & non sine

q V. — s Jun. — t Pi. — u Di. — x Mar. — b Mar. — c Pi. — d Sin. — † Wolp. — f La. et San. — g L. — h T. sim. La. Me. — i Wolp. — k Mar. — l G.

uno censu catalogum suum descripsit Esdras, ex alio Nehemias [a]. Fortè aliqui ex recensitis vel in Babylonia, consilio mutato, remanserunt, vel in itinere mortui sunt [r]. Magna in centum annis personarum familiarúmque fieri potuit mutatio. Nehemias autem cognoscere voluit quot ex illis cognationibus sive familiis (quas recensuit Esdras) reliquæ fierent, quásque ad inhabitandam civitatem accerseret. In eum autem finem, non erat cur de eorum qui jam excesserant è vivis numero laboraret. Porrò, diversos hos fuisse census probat, quòd familiarum Principes diversis nominibus notari sunt. Sed illud longè difficilius est, quòd licèt in familiis plurimis discrepent numeri, idem tamen hic qui illic collectus est numerus. Hic, fateor, hæreo. Dici tamen potest, non agi hic de utriusque censûs, sed de prioris, summa, ut constaret quanta foret in tantillo tempore rerum personarúmque conversio: quod mihi ideo persuadeo, quia quædam ad verbum expressa fuerunt è priori censu, principium videlicet & finis [s]. ¶ *Unusquisque in civitatem suam*] In qua vel ipse vel majores habitârunt [t].

7. *Azarias*] In Esd. *Seraiah*. ¶ *Raamias*] Esd. *Reelaiah*. Habuerunt itaque hi duo nomina [b]. ¶ *Nahamani*] Prætermittitur hic in Esdra [c]. ¶ *Maspharath*] In Esd. *Mespar*. ¶ *Nahum*] In Esdr. *Rehum* [d]. ¶ *Numerus virorum populi* (vel *popularium*, sive *vulgi*, Belg. JT.) *Israel*, P. Mo. Qui scilicet ascenderunt sub conductu Principum istorum suprà nominatorum [†].

10. *Sexcenti quinquaginta duo*] In Esdra 775; ubi tamen Got. habet 652. Unde [f]? [Nempe ex hoc loco desumpsit; quomodo Sy. & Ar. pro aliis ac diversis numeris in libris Chronicorum, sæpe eosdem reponunt numeros qui habentur in libris Regum.]

22. *Filii Hasem*] Horum nulla mentio in Esdra [g].

24. *Filii Hareph*] In Esdra, *filii Jorah*. An fuit binomius [h]?

25. *Filii Gabaon*] In Esdra, *Gebbar* [i]. *Filii Gibon*, P. V. vel *Gibeon*, Pi. i. e. cives. Sic vers. seq. & aliis. Quoties enim בני vel אנשי nominibus urbium præponitur, *incolas* sive *cives* significat [k]. *Gibeonitæ*, Pi. sic JT.

26. *Filii Bethlehem*] *Viri Bethlehem*, sive *Bethlehemitæ*, Mar. JT. Pi. Hic omittuntur 40 filii Asmaveth, qui numerantur apud Esdram [l].

34. *Viri Ælam*] Vel *Elam*. Nomen viri & urbis [m]. Nomen loci videtur, non viri [n].

35. *Filii Harem*, &c.] Pro quibus in Esdr. numerantur *filii Megbis* 156 [o].

39. *Sacerdotes*] i. e. Sequuntur sacerdotes, vel horum filii, sive nomina [p].

48, 49. *Filii Selmai*, *Filii Hanan*] Utrosque prætermittit Esdras, sicut & *filios Gezem & filios Aza*, v. 51. & *filios Besai & filios Munim*, v. 52 [q].

54. *Filii Besloth*] In Esd. *Bezbith* [r].

57. *Filii servorum Salomonis*] Hi præerant operationibus Templi, curantes ejus ruinas [†].

60. *Trecenti nonaginta duo*] Hinc apparet eos qui

a La. — r Ma. — s San. — t Pi. — b V. — c Wolp. — d sim. V. — d Walp. — † Belg. — f Mar. — g Wolp. — h sim. Mar. — h Mar. — i Mar. — k V. — l Wolp. — m V. — n Mar. — o Wolp. — p V. — q Wolp. — r Wolp. — † V.

nam, &c [v]. *Ut conductitius esses*, JT. Pi. i. e. stipendiarius, sive pensionarius; ut continua pensitatione obstrictus Nehemiam ad peccatum solicitaret, &c [x].

¶ *Ut territus facerem*, &c. ità Ti. לְמַעַן אִירָא וְע״] *Ut timerem, & facerem sic*, &c. P. V. &c. ¶ *Et peccarem*] Tum in Deum, per diffidentiam; tum in meipsum, (in honorem meum [y], quem ut Dux populi curare debeo [z], tum maximè temporis [a],) per pusillanimem fugam; tum in populum, cum meâ fugâ percellendo, &c [b]. ¶ *Et haberent malum*, &c. וְהָיָה לָהֶם לְשֵׁם רָע] *Et esset illis* (vel, *ut esset* hoc *illis*, Pi.) *ad nomen malum*, P. Mo. Pi. sub. *mihi conciliandum*, Pi. vel, *in famam malam*, sub. *adversùm me*; i. e. Ut haberent quod mihi tanquam crimen impingere possent [c]. *Et illi haberent* de me *nomen malum*, M. *Quod fuisset illis argumentum infamia*, JT. *Et fiam eis in nomen malum*, ο'. *Essétque id illis contra me nomen turpe*, Ar. *Et ut ego delinquens acquirerem apud eos nomen infame*, Sy. ¶ *Quod exprobrarent mihi*, לְמַעַן יְחָרְפוּנִי] *Ut probris afficerent me*, Mo. Pi. V. P. sim. JT. ο'. Sy. Quòd illorum metu fugerem [d], quasi timidus [†], vel malè mihi conscius [f]. Al. *quod mihi improperarent*, M. Est hoc malorum spirituum & hominum impiorum proprium, ut scandalis gaudeant iisque quæ probro esse possunt; &, nè soli sint impuri, vellent omnibus & conscientiam & famam maculis fœdari [*].

14. *Memento mei, Domine, pro Tobia*] Heb. *Memento, mi Domine, Tobiæ*, &c. Redde illis paria [g]; ut vel ipsi, vel alii ipsorum exemplo & castigatione, sapiant [h]. ¶ *Et Noadiæ prophetæ*] Heb. *prophetissæ*, T. Nomen mulieris quæ sibi Prophetæ nomen sumebat [i]. ¶ *Et cæterorum prophetarum*, &c.] Poterat Nehemias in horum perfidiam animadvertere: sed cedit tempori & communibus ærumnis. Seditionis paulò antè sedatæ dolor omnis recens facilè recruduisset: erant adhuc acerbi multorum animi, quibus vel non quantum voluissent erat datum, vel plus quàm videretur æquum ablatum: erant foris hostes, intus proditores; tristissima tempora. Rem ergò omnem justo Dei judicio remittit [k].

15. *Mensis Elul*] i. e. Ultimi mensis, plurimùm Augusto respondentis [l]; vel partim Augusto, partim Septembri [m]. ¶ *Quinquaginta duobus diebus*] Quinam hi sunt computandi? Resp. 1. Ex quo misit Sanballat illam epistolam ad Nehemiam [n]. Josephus ergò dicit hoc opus absolutum fuisse duobus annis & 3 mensibus. Eum sequuntur Caj. & Historia Scholastica [o]. Respond. 2. Ab initio fabricæ [p]. Nam, 1. brevissimo tempore muri Jerus. ædificandi prædicuntur, Dan. 9. 25. 2. Noluit Nehemias, Regi & Reginæ charus, diutiùs abesse; nec sumptus ad diu-

[v] V. [x] Jun. [y] Me. T. [z] Me. [a] T. [b] La. sim. T. [c] V. [d] V. [†] La. [f] Os. [*] Wolp. [g] G. [h] La. [i] V. [k] Wolp. [l] Jun. [m] V. Pi. [n] V. Mar. Os. [o] La. [p] Ità Sin. La. ex L. & Dior. & Villalp. T Beige

versio,] & cum defecerunt ... Deut. 17. 13. Jos. 4. 14. 1 Sam. 4. 7. & 7. 7. & 12. 18. & 18. 12. & 28. 5. 1 Reg. 3. 28. Mich. 7. 17. Firmatur hic sensus ex epexegesi in membro sequente, ubi, pro *timuerunt*, dicitur, *conciderunt in oculis suis* [b]. ¶ *Et conciderent*, &c. וַיִּפְּלוּ מְאֹד בְּעֵינֵיהֶם] *Et conciderunt valde in oculis suis*, Mo. P. sim. Ti. JT. i. e. Concidit vultus eorum, præ tristitia scilicet, ut Gen. 4. 5. Vel, *visi sibi sunt concidisse*, i. e. amisisse vires ad oppugnandum Judæos. Huic expositioni favet modus loquendi [c]. *Humiliati sunt valde*, &c. M. Existimârunt se jacturam magnam fecisse nominis sui & rerum suarum [d]. *Consternati sunt*, &c. Ar. *valde formidaverunt nos*, Sy. sim. ο'. Percellebantur vehementer [†]. Fortè est hypallage, pro, *ceciderunt eis oculi valde*, i. e. præ pudore non audebant oculos attollere [f].

17. *In diebus illis*] Quibus ædificatum est, & Nehemias mansit Hierosolymis [g].

18. *Habentes juramentum ejus*; ità P. M. Tig. not. בַּעֲלֵי שְׁבוּעָה לוֹ] *Domini* (vel *compotes*, Mo.) *juramenti erant ei*, Jun. Glass. בַּעַל quandoque notat subjectum, quomodocunque se habet, ut Gen. 14. 13 [h]. *Conjurati* (vel *confœderati*, Ti.) *erant ei*, JT. sim. V. *juraverant ei*, P. *juramento conjuncti* (*sociati*, Ca.) *erant ei*, ο'. *juraverant se non fore illi infensos*, Sy. sim. Ar. Arcano fœdere cum Tobia colligati [i]. ¶ *Gener erat Sechemiæ*] Primatis cujusdam Judæi [k].

19. *Laudabant eum*, גַּם טוֹבֹתָיו הָיוּ אֹמְרִים] *Præterea bonitates* (*bona verba*, Sy. *benefacta*, JT. V. vel *merita*, vel *magnificentias*, V. *bonitatem*, Ti. *laudes*, Ca.) *ejus dicebant*, vel *prædicabant*, P. M. JT. &c.

[b] Pi. [c] Pi. [d] V. [†] Jun. [f] Ma. [g] Me. ex Jun. [h] Glass. gram. P. 118. [i] G. [k] Os. sim. Me.

CAP. VII.

1. *Et recensui janitores*, וַיִּפָּקְדוּ הַשּׁוֹעֲרִים] *Et constituti* (vel *recensiti*, ο'. Ar.) *essent*, M. Ti. Pi. Sy. P. Mo.

2. *Præcepi*] i. e. Præcepta dedi [a]. ¶ *Hanani fratri meo*] Idem hic qui ad Nehemiam in Persidem venit, c. 1. v. 2 [b]. ¶ *Et Hananiæ, principi domûs*] Heb. *palatii*, Os. Pi. &c. Palatii regii in monte Sion [c]. *Præfecto castro*, JT. i. e. muro quo circumdatum erat Templum. Vide suprà 2. 8 [d]. ¶ *De Jerusalem*] Ità Pi. P. V. עַל valet *de*, & pendet à verbo *Præcepi*; quod docet tum phrasis, tum collatio versûs sequentis [†]. i. e. De portis Jerusalem, vel claudendis & aperiendis [f], vel custodiendis [g]. ¶ *Ipse enim quasi vir verax*, כְּאִישׁ אֱמֶת] *Sicut vir veritatis*, Mo. sim. Ar. Genitivus

[a] V. [b] La. Me. [c] T. &c. La. Me. [d] Pi. [†] Pi. [f] V. [g] Q. in V.

vel *obserentur*, Sy. sim. Ca. vel *firmentur*, Ti. *Claudite portas*, &c. Ar. *Claudebant portas & tenebant repagula*, M. [Al. cum antecedentibus jungunt, hoc modo;] *Dum*, vel *Cùm*, *ipsi adstantes occludent valvas*, sive *fores*, *tractate*, sive *contrectate*, *eas*, JT. Pi. i. e. Admotis manibus observate an bene sint clausæ[x]. Contrectate seras valvarum, &c[y]. Difficilem hunc locum sic reddo, *Et usquedum ipsi adstantes claudant fores, continete*, vel tenete, sive detinete; nempe adstantes quoscunque, donec portas clauserint. Do autem vobis potestatem cogendi eos, &c. Vau in ואחזו vacat, & solam emphasin denotat; q. d. *vel*, sive *etiam*, *continete*[z]. ¶ *Et posui custodes*, והעמיד משמרות] *Constitui itaque custodes*, P. V. *Et constitue custodias*, Mar. sim. ό. Loquitur cum Principe palatii[a]. Vel, *constituere*, Mar. Pi. sub. *oportet*, Mar. *Et statuendo*, sive *constituendo*, Mo. Pi. *Idque constitutis custodiis*, JT. *Sistentque in custodiis*, Sy. *Erant enim constitutæ custodiæ*, Ti. *Et constituebamus custodias*, &c. M. ¶ *De habitatoribus Jerusalem*] Ità ό. Pi. M. &c. ¶ *Unumquemque contra domum suam*] i. e. Eam muri partem quæ ex adverso est suæ domui[b]. Dices, domos nondum ædificatas fuisse, vers. seq. Resp. Synecdochicè intelligendum, q. d. non sufficientes domus, & vacuum spatium replentes. Ædificatas autem fuisse aliquas patet ex c. 8. 15. Nec est probabile à reditu sub Zorob. nullas domos fuisse ædificatas[c]. Porrò janitores, cantores & Levitas vers. 1. recensuit, ut eos (utpote Templi ministeriis vacantes) ab illo excubandi labore eximeret[d].

4. *Civitas erat lata*, &c.] Habuit 50 stadia in ambitu, ait Jo. ex Hecatæo, sive sex milliaria†. Heb. *lata manuum*, Ma. ¶ ידים] *Locis*, P. *spatiis*, V. ¶ *Populus parvus*] Heb. *Paucus*, Ma. Pauci Babylone redierant; & ex his nonnulli, videntes desolationem urbis & hostium minas, ad alia Judææ loca se contulerant; alii in Babylonem vel Persidem reversi erant, inter quos fuit Dux Zorobabel[f]. ¶ *Non erant domus*, &c.] Nempe, ad permanendum. Tuguria tantùm erant juxta muros, ubi ad tempus manere poterant. Ità conciliatur hic locus cum vers. præced[g].

5. *Deus dedit in corde meo*, &c.] Hoc mihi suggessit[h]; [nempe, ut censum agerem, &c.] Qu. Cur ergò actum à Davide censum ægre tulit Deus? Resp. Nehemiæ justæ erant causæ; ut constaret de sufficiente incolarum, &c. numero, ut & pecunia colligi, & delectus militum haberi, posset: Davidi autem nec illæ, nec aliæ erant causæ necessariæ[i]. ¶ *Ut recenserem eos*] Ut scirem qui essent in quaque familia[k]; & veteres urbanas familias in urbem revocarem[l]. ¶ *Inveni librum census*] ità V. היחש] *Recensionis*, JT. Pi. *genealogiæ*, P. ¶ *Eorum qui ascenderant primùm*] Vel, 1. cum Esdra: Unde factum est ut hæc recensio Esdræ libro satis incommodè, & non sine

[x] Jun. [y] Pi. [z] Di. [a] Mar. [b] Mar. [c] Pi. [d] Sin. † Wolp. [f] La. ex San. [g] L. [h] T. sim. La. Me. [i] Wolp. [k] Mar. [l] G.

nia, consilio mutato, remanserunt, vel in itinere mortui sunt[y]. Magna in centum annis personarum familiarúmque fieri potuit mutatio. Nehemias autem cognoscere voluit quot ex illis cognationibus sive familiis (quas recensuit Esdras) reliquæ fierent, quásque ad inhabitandam civitatem accerseret. In eum autem finem, non erat cur de eorum qui jam excesserant è vivis numero laboraret. Porrò, diversos hos fuisse census probat, quòd familiarum Principes diversis nominibus notati sunt. Sed illud longè difficilius est, quòd licèt in familiis plurimis discrepent numeri, idem tamen hìc qui illic collectus est numerus. Hìc, fateor, hæreo. Dici tamen potest, non agi hic de utriusque censûs, sed de prioris, summa, ut constaret quanta foret in tantillo tempore rerum personarúmque conversio: quod mihi ideo persuadeo, quia quædam ad verbum expressa fuerunt è priori censu, principium videlicet & finis[z]. ¶ *Unusquisque in civitatem suam*] In qua vel ipse vel majores habitârunt[a].

7. *Azarias*] In Esd. *Seraiah*. ¶ *Raamias*] Esd. *Reelaiah*. Habuerunt itaque hi duo nomina[b]. ¶ *Nahamani*] Prætermittitur hic in Esdra[c]. ¶ *Masphareth*] In Esd. *Mesphar*. ¶ *Nahum*] In Esdr. *Rehum*[d]. ¶ *Numerus virorum populi* (vel *popularium*, sive *vulgi*, Belg. JT.) *Israel*, P. Mo. Qui scilicet ascenderunt sub conductu Principum istorum suprà nominatorum †.

10. *Sexcenti quinquaginta duo*] In Esdra 775; ubi tamen Got. habet 652. Unde[f]? [Nempe ex hoc loco desumpsit; quomodo Sy. & Ar. pro aliis ac diversis numeris in libris Chronicorum, sæpe eosdem reponunt numeros qui habentur in libris Regum.]

22. *Filii Hasem*] Horum nulla mentio in Esdra[g].

24. *Filii Hareph*] In Esdra, *filii Jorah*. An fuit binomius[h]?

25. *Filii Gabaon*] In Esdra, *Gebbar*[i]. *Filii Gibon*, P. V. vel *Gibeon*, Pi. i. e. cives. Sic vers. seq. & aliis. Quoties enim בני vel אנשי nominibus urbium præponitur, *incolas* sive *cives* significat[k]. *Gibeonitæ*, Pi. sic JT.

26. *Filii Bethlehem*] *Viri Bethlehem*, sive *Bethlehemitæ*, Mar. JT. Pi. Hìc omittuntur 40 filii Asmaveth, qui numerantur apud Esdram[l].

34. *Viri Ælam*] Vel *Elam*. Nomen viri & urbis[m]. Nomen loci videtur, non viri[n].

35. *Filii Harem*, &c.] Pro quibus in Esdr. numerantur *filii Megbis* 156[o].

39. *Sacerdotes*] i. e. Sequuntur sacerdotes, vel horum filii, sive nomina[p].

48, 49. *Filii Selmai, Filii Hanan*] Utrosque prætermittit Esdras, sicut & *filios Gezem & filios Aza*, v. 51. *& filios Besai & filios Munim*, v. 52[q].

54. *Filii Besloth*] In Esd. *Bezbith*[r].

57. *Filii servorum Salomonis*] Hi præerant operationibus Templi, curantes ejus ruinas †.

60. *Trecenti nonaginta duo*] Hinc apparet eos qui

[y] Ms. [z] San. [a] Pi. [b] V. [c] Wolp. sim. V. [d] Wolp. † Belg. [f] Mar. [g] Wolp. sim. Mar. [h] Mar. [i] Mar. [k] V. [l] Wolp. [m] V. [n] Mar. [o] Wolp. [p] V. [q] Wolp. [r] Wolp. † V.

Judæi, (præcipuè qui in aula verſabantur,) præter Hebræa nomina, inter Gentes etiam Syriaca accipiebant [h]. [Al. ſic vertunt;] *Edixit regis legatus*, nempe Sesbatzar. Confer Eſdr. 2. 63 [i]. ¶ *De ſanctis ſanctorum*] i. e. De cibis ſacerdotum, qui erant ſancti [k]. De cibis ſanctificatis [l]. Verto, *de rebus ſanctiſſimis*. Vide 2 Chron. c. 31. v. 14 [m]. ¶ *Donec ſtaret ſacerdos doctus & eruditus*, [לְאוּרִים וְתֻמִּים] *In* (vel *cum*, Pi. JT. G.) *Urim & Thummim*, P. V. Mo. Ti. vel, *qui portaret Urim & Thummim*, M. vel, *ad Urim*, &c. i. e. qui conſultus poſſet ex Rationali reſponſa reddere [n]. Urim & Thummim in ſecundo Templo non erat [o]. Neceſſariò ergò de Chriſto hoc intelligendum eſt [p]. Verùm ſperabat Nehemias aliquando futurum ut Deus ea reſtitueret, & ſic ad obſcura reſponderet [q].

70. *Nonnulli de principibus*, &c. [וּמִקְצָת רָאשֵׁי הָאָבוֹת] *Et*, vel *Tum*, *pars* (vel *quidam*, ſive *aliqui*, P.M. Pi. Ca. vel, *de parte*, ο'.) *capitum patrum*, Mo. *de præcipuis patribus*, M. Sy. ſic Ti. vel, *è principibus familiarum*, P. *Pars primorum paternarum* familiarum, JT. ſim. Pi. ¶ *Dederunt*] Sub. *munera*, V. Laude digni ſunt hi Judæi, qui, liberati è captivitate, liberaliter contribuunt ad conſervationem Miniſterii. Secùs faciunt quidam ab Antichriſti tyrannide erepti, quòd de theſauris Eccleſiæ diripiunt, atque in ſuos uſus convertunt [r]. Idem eſt hic catalogus cum illo Eſd. 2. ſed in numeris diverſus; fortè quòd Eſdras omnium, etiam Perſarum, Nehemias tantùm Judæorum, dona, eáque præcipua, recenſeat [†].

73. *Venerat*] Rectiùs, appropinquabat, Oſ. ¶ *Menſis ſeptimus*, &c.] Scil. anni ſacri; ſive Tiſri [s]. *Adveniente menſe ſeptimo, cùm eſſent Iſraelitæ in civitatibus ſuis, congregati ſunt*, &c. Sy. [Ità Sy. cum verſ. 1. ſeq. cap. connectit. Porrò, hæc verba, *civit. ſuis*, quibuſdam claudunt hoc caput; ſic M. P. Mo. &c: aliis ſequens caput inchoant; ſic Sy. Ti.]

[h] Oſ. [i] Pi. ex Jun. [k] V. [l] Mar. [m] Pi. [n] Mar. [o] G. V. [p] Q. in V. [q] G. [r] Oſ. [†] La. [s] Ità Wolp. Me. Ma. &c.

C A P. VIII.

1. **Q**Uaſi vir unus] i. e. Simul [a]. Totaliter & perfectè [b]. Unanimiter [c]. ¶ *Ut afferret librum Legis*] Pentateuchum [d], & præcipuè Deuteronomium. Non dicunt, Inſtaura librum de novo, vel, Recèns ede in lucem; ſed, Affer è ſcrinio, vel gazophylacio. Non ergò omnes libri, ut quidam volunt, perierant in excidio urbis; nec eos inſtauravit Eſdras, ſed tantùm correxit, & in meliorem ordinem redegit, [...] Ar. M. Ti. ſim. JT. Pi. V. Sy.) *ad*, vel *in*, *librum Legis*, P. i. e. ad ea quæ ex libro legebantur [e]. Probabile eſt eum præcipua loca ſelegiſſe ex Exod. Levit. ac potiſſimùm Deuteron [†].

[a] V. [b] L. [c] Pi. [d] Me. T. [e] V. in Tig. not. [†] Me.

4. *Stetit—ſuper gradum ligneum*, [עַל מִגְדַּל עֵץ] *Super turrim* (vel *turriculam*, Sy. vel *gradum*, ο'.) *ligni*, Mo. M. *ſuper ſuggeſtum ligneum*, P. ſim. JT. Pi. Quod *turrim* vocat, vel quòd emineret aliis [t]; vel à figura turris, quòd orbicularis eſſet. Sic 2 Par. 6. 13. dicitur Salomon feciſſe כִּיּוֹר, i. e. *ſuggeſtum inſtar conchæ*; כִּיּוֹר enim *concham* ſign. quæ rotunda eſt [v]. ¶ *Quem fecerat ad loquendum*, [אֲשֶׁר עָשׂוּ לַדָּבָר] *Quod fecerant propter verbum*, ο'. vel *verbo*, Mo. vel, *pro ſermone* Legis, M. *ad perorandum*, Ar. *ut ex eo loqueretur*, Sy. *ob*, vel *ad*, *hanc rem*, V. JT. Pi. Ca. i. e. ea de cauſa [x].

5. *Super populum*, &c.] Populo ſupereminebat [y]. Legebat de loco ſuperiore [z]. ¶ *Stetit populus*] Recti ſteterunt, honoris cauſâ [a]. Vide Gen. 49. 33 [b]. item Num. 23. 18. Jud. 3. 20. Job. 37. 14. 1. Ut reverentiam Legi deferrent: 2. Ut faciliùs lectionem Eſdræ perciperent [d].

6. *Et benedixit Eſdras Domino*] i. e. Laudavit Jehovam [†]. Significat exordium concionis à laudibus Divinis ductum; fortè ab hymno, aut brevi aliqua laudationis formula [g]. Laudavit initio Deum, quòd populum à captivitate liberatum adduxiſſet in hunc locum [h]. [Al. ſic;] Invocavit Deum initio concionis, ut in Eccleſiis concionatores ſolent. Plinius initio Panegyrici, *Bene ac ſapienter*, (inquit) *Patres conſcripti, majores conſtituerunt: ut rerum agendarum, ità dicendi, initium à precationibus caperetur; quòd nihil ritè, nihil providenter, homines ſine deorum ope, conſilio, honore, auſpicarentur* [i]. ¶ *Amen, Amen*] Particula confirmantis & aſſentientis. Nomen eſt ſubſtant. & ſign. *veritatem*: qu. d. *Veritas ſit*; id eſt, Ità ſit; Ità accidat. Hic autem geminatur ad majorem confirmationem [k]. ¶ *Adoraverunt*, &c.] Se Deo ejúſque Legi ſubmittentes [l]. In honorem Jehovæ [m].

7. *Joſue, & Bani*, &c. *Levitæ*] Iſti erant ſacerdotes [n]. ¶ *Silentium faciebant*, &c. Hoc eſt quod Romani dicebant, *Favete linguis* [o]: [מְבִינִים אֶת־הָעָם לַתּוֹרָה] *Docebant* (*intelligere faciebant*, P. Mo.) *populum legem*, JT. Pi. ſim. ο'. i. e. Attendere faciebant —ad Legem [p]. *Inſtruentes populum in lege*, Sy. vel, *ut auſcultarent legi*, M. ¶ *Populus autem ſtabat in gradu ſuo*, [וְהָעָם עַל עָמְדָם] *Et populus ſuper ſtare ſuum*, Mo. erat *in loco ſuo*, P. Sy. M. *in ſtatione ſua*, V. JT. Pi. ο'. Erat ubi ſtabat [q]. Erat in ſtationibus ſuis, in quas erat diſtributus; ut diverſis cœtibus diverſi Doctores Legem proponerent [r]; propter populi frequentiam.

[t] Mar. [v] V. [x] V. [y] V. [z] G. ſim. V. [a] V. [b] Ma. [c] San. [d] La. [†] Pi. [g] Wolp. [h] Oſ. [i] Ma. [k] V. [l] Me. [m] Pi. [n] V. [o] G. [p] V. [q] V. [r] Pi.

retur, [הֵבִינוּ בַּמִּקְרָא] *Et intellexerunt*, M. P. Mo. ο'. *in lectione*, Mo. ο'. vel *lectionem*, M. *lectionem ejus*, Sy. vel *scripturam suam*, P. vel, *in convocatione illa*, sive *conventu*. Id מִקְרָא sign. Exod. 12. 16. Indè *Scriptura sacra* quasi *Lectura* dicitur, quòd in Templo & ab omnibus legeretur. Hinc Arabes suum *Alkoranum*, præfixo articulo *Al*, *Koran*, quasi per excellentiam, *Lectionem illam*, seu *Scripturam*, impiè vocârunt [f]. Aliis, *& animadvertebant in lectione*, i. e. attendebant iis quæ legebantur [g]. Alii sic; *& erudientes inter legendum*, Ti. *dabant intelligentiam*, JT. Pi. *per scripturam ipsam*, JT. [quæ nimirum est optima sui interpres.] Verto, *inter legendum*, Pi. *Ut inter recitandum intelligeretur*, Ca. Nimirum, si quid occurrebat obscurius, id Esdras planum faciebat [h]; idque tum grammaticè, tum theologicè. 1. Grammaticè [i]: Explicabat Syriacè vel Chaldaicè quæ Hebraicè scribebantur in Deuteronomio [k]. Populus enim in Babyl. linguam suam corruperat, & cum Chaldæa miscuerat; indéque Syriacè loquebatur [l]. Nec verisimile est omnes Judæos utramque linguam exactè tenuisse. 2. Theologicè populo explicabat res obscuriores. Vetus ergò consuetudo est explicatio textûs Biblici pro concione, quam Paulus *prophetiam* vocat, 1 Cor. 14 [m]. Perspicuum est, hic non solùm verba Legis recitata, verùm etiam, adhibitâ quadam interpretatione, ad præsentium temporum & hominum statum accommodata fuisse, ad ipsorum mores taxandos, & extorquendam pœnitentiam: quod lacrymæ auditoribus excussæ non obscurè significant. Interpretationis hujus sacræ Scripturæ auctores & duces habemus, 1. Deum ipsum, qui hoc ab initio semper egit, ut antè abs se dicta vel ipsemet vel alii explicarent: 2. Christum, Luc. 4. & alibi: 3. Apostolos, Act. 1. & 2. & 13. Adde quòd Christus iis quos ipse poterat erudire suos interpretes mittit, ut Ananiam Paulo, Cornelio Petrum, &c. Et monet nos Christus Scripturas ἐρευνᾶν, quod sign. *aliquid in utramque partem disputando excutere* [n]. *Non tradit mater parvulo nucem integram, sed frangit eam, & nucleum porrigit*: Bernard. Temp. 55. *Quare legitur, si silebitur? aut quare auditur, si non exponitur? sed & quid exponitur, si non intelligitur?* Aug. Joan. 1 *. Talmudistæ tria membra hujus commatis sic interpretantur; *Legerunt in libro in lege Dei exposita*; i. e. lectus fuit liber sermone Chaldaico, quem populus meliùs intelligebat: *ponendo intellectum*; i. e. distinctè lectus est per periodos & commata: *& intellexerunt in lectione*; i. e. etiam accentus sunt pronunciati [o].

9. *Et Esdras*, &c. *& Levitæ interpretantes*] Non simul loquebantur, tunc enim confusio esset; nisi forsan in diversis locis & partibus populi: vel (potiùs,

f Ma. — g Q in Ma. — h Me. — i O. — k Lo. sim. T. Os. Mar. — l La. sim. Ti. — m O. — n Wolp. — * Ga. — o G.

esset dies publicæ lætitiæ, ex lege Num. 10. 10 †. Die neomeniæ, cùm beneficia Dei recolimus, gaudendum est [f]. Ovid. *Nunc dicenda bona sunt bona verba die*. & Horat.——*malè ominatis Parcite verbis*. Aristides, εὐφημεῖν ἐν πανηγύρεσι, (*fausta precari, sive ominari, in celebritatibus* †.) ¶ *Gaudium Domini est robur vestrum*] Vel, sit *robur*, vel *robori*, JT. Pi. *Gaudium Domini* sumitur, vel, 1. activè, quo gaudet Dominus cùm videt nos in adversis forti esse animo [g]. Gravis est hæc ratio piis, quæ Deo, quod suadet, gratum esse ostendit; quæque efficit ut in summo etiam dolore lætemur, si gaudium nostrum sit etiam gaudium Dei [h]. Vel, 2. passivè, quod de Domino, vel ex Domini amore, reverentia, imitatione & obedientia concipitur. q. d. Gaudet Deus diebus festis, quòd tunc magis colatur; paritérque cupit ut fideles gaudeant [i]. Divino gaudio efficiemini alacriores & fortiores, tum animo [k], tum corpore [l]. Nam ut tristitia ossa exsiccat; ità honesta lætitia vires animi & corporis restaurat [m], & fortitudinem exhibet, tum ad Legem Dei implendam, tum ad adversa fortiter ferenda, imò per gaudium hoc lenienda ac discutienda, ac per Deum amovenda. Deus enim, si nos constantes viderit & lætos (nam & hoc postulat, juxta illud, *Servite Domino in lætitia*, sic & Psal. 31. 11.) in Lege & festorum suorum cultu, amovebit à nobis plagas ob eorum neglectum immissas, addétque in se & de se gaudentibus novam gratiam, & novas vires, &c [n]. Nihil magis rempub. munit ac tuetur quàm Dei cultus. Hinc illud Numæ vulgatum in adventu hostium, *At ego sacrifico* [o]. [Al. sic;] Ista Dei beneficentia exhilarare vos & confirmare debet, cùm vobis terram, urbem, cultum, &c. restituerit [p]. *Gaudium Jehovæ*, i. e. propter Jehovam, nempe, propter beneficia quæ recèns vobis præstitit, & adhuc præstat: Genitivus objecti [q]. Deus vult ut de ipsius paterna bonitate gaudentes confirmemini, &c [r].

11. *Tacete*] Desinite flere: Metaphora κατάχρησις †.

13. *Die secundo*] Scil. mensis septimi; nam hactenus narratum quid actum sit die primâ [t]. ¶ *Principes familiarum universi populi*; sim. Sy. M. P. Mo. [לְכָל־הָעָם] *Cum omni populo*, ο'. sim. Ar. ¶ *Sacerdotes & Levitæ*] Neque enim hi se tantum profecisse arroganter opinantur, ut nihil amplius addiscere possint [v]. ¶ *Ut interpretaretur eis verba legis*, [וּלְהַשְׂכִּיל אֶל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה] *Et ad intelligendum ad verba legis*, Mo. Hic ו redundat [x]. *Ut intelligerent verba legis*, P. sim. M. Sy. *Ut erudiret eos in verbis legis*, Ti. vel, *de verbis*, &c. אֶל valet περὶ, *de*; ut Gen. 20. 2. Job. 42. 7. Psal. 2. 7. & 69. 27 [y]. Nempe, ut ipse, rituum peritus, indicaret quomodo Lex ad istud tempus pertinens implenda esset [z]. Ut solveret dubia ex pridiana lectione orta,

præsertim

† Ma. et Jun. v. 9. — f La. — † O. — g La. — h San. — i La. — k V. sim. La. — l La. sic Os. — m Os. sim. La. — n La. — o Ma. — p Jun. — q Pi. — r Os. — † Pi. — t Pi. — v Wolp. — x V. — y Pi. — z O.

vel, *ligni pinguis*, 1. *cypressi*, [illegible] in 1. *pinus*, P. Ol. *balsami*, Mar. Melius alii, *cedri*, La. Sed ex omni genere construi poterant illa tentoria [m]. ¶ *Myrti*; ità ό. P. Mo. הֲדַס] *Hadas*, M. Ti. *citri*, Ca. ¶ *Ligni nemorosi*, עֵץ עָבוֹת] *Arboris densæ*, P. Mo. Ti. sim. ό. vel *perplexæ*, M. *salicum*, Sy. Ar. *myrti*, Ca. Dicunt עָבוֹת esse speciem quandam myrti; fortè quam Plinius *exoticam* vocat, quámque variis frondium ordinibus constare dicit [n].

16. *In domate suo*] Heb. *in*, vel *super*, *tecto*, JT. Pi. nempe domûs suæ. Tecta enim apud Hebræos plana erant. Vide Deut. 22. 8 [o]. Omni loco poterant tabernacula figi, dummodo sub dio [p]. Hæc extra urbem fieri jusserat Deus: sed hîc metuebantur hostes [q].

17. *Non enim fecerant——taliter*, לֹא—כֵן] *Non sic*, P. V. i. e. talia tabernacula *. Non hoc vult, hoc festum non antè celebratum fuisse [r]; nec enim id verisimile est, & contrarium satis indicatur 1 Reg. 8. 2, 65. & 2 Par. 7. 9. & præcipuè Esdr. 3. 4. Consultò igitur additur *sic*, vel *taliter* †. Nempe, 1. tantâ lætitiâ; 2. tanto apparatu [t]; 3. tanto populi undique confluentis concursu, ut etiam in tectis tabernacula construere debuerint [v]. Non legitur populum antea tam generaliter congregatum fuisse in Jerusalem, tanquam virum unum [x]. 4. Cum tanto studio pietatis; per singulos enim dies festi legebatur in libro Legis, vers. seq [y]. cùm tamen in Lege die tantùm primo & octavo imperabatur convocatio sancta, Levit. 23. 35, 36 [z]. Cum tam prolixa lectione & explicatione Legis [a]. 5. Cum tanta animorum promptitudine [b].

18. *Collectam*; ità P. V. עֲצֶרֶת] Non à collectione pecuniæ, sed à congregatione populi in unum; i. e. *concionem*, h. e. festivitatem celeberrimam. Sic autem dicebatur à עָצַר *prohibuit*, quòd eo die arceretur sive prohiberetur populus ab omni opere servili [c]. De voce עֲצֶרֶת vide ad Levit. 23. 36 [d].

[m] T. [n] V. [o] La. Ma. [p] T. [q] Ca. * V. [r] Ol. sim. Ma. † Ma. [t] T. Ma. [v] La. ex Ca. [x] L. [y] Pi ex Jun. [z] Ma. ex Jun. [a] T. [b] Ol.

[c] V. [d] Ma.

CAP. IX.

1. DIE *vigesimo quarto*] Scilicet elapsis Tabernaculorum diebus [a]. Festum Tabernaculorum celebratum fuit die 14. & *collecta* die 22. jejunârunt, &c. die 24 [b]. Die ergò 23. vel, 1. separârunt se ab alienigenis [c], nam ex audita in priore festo Lege perceperunt se peccâsse ducendo alienigenas [d]; vel, 2. mortem Mosis & dedicationem Templi Salomonis celebrabant †. Cùm, auditâ Lege, agnoscerent quàm procul abessent ab illa sanctitate quam ipsa impe-

[a] Me. [b] V. [c] V. ex L. [d] L. † Mis.

[illegible] *Solis erectis*, &c. JT. nempe popularibus, ut honorem verbo haberent. Vide suprà 8. 5 [t]. Manserunt in loco suo stantes; erant enim erecti [v]. *Cùm constitissent* Levitæ, &c. Pi. ¶ *Quater in die*; ità P. Mo. vel, *per diem*, M. Ti. Ca. רְבִיעִת הַיּוֹם] *Usque ad quartam diei partem*, Ar. *quartâ diei parte*, Sy. Ang. Gal. *per quadrantem diei*, JT. Pi. Secundum videlicet, qui proximè sequebatur sacrificium juge; i. e. ab hora tertia ad sextam [x]. Per tres horas indè ab ortu Solis: diei enim tribuebant 12 horas, Joan. 11. 9. Intra illud autem temporis spatium offerebatur holocaustum matutinum [y]. ¶ *Et quater confitebantur*, &c.] Alternis *legebant* & *confitebantur*, i. e. laudabant Deum, (vide infrà 5.) idque temporibus quatuor diei; à prima hora ad tertiam, à tertia ad sextam, à sexta ad nonam, à nona ad duodecimam [z]. ¶ "רְבִיעִת וגו] *Per quadrantem*, [ut priùs;] nempe tertium, qui proximè anteit sacrificium vespertinum: i. e. ab hora sexta ad nonam [a]. Vel, per tres horas ante Solis occasum, quo tempore offerebatur holocaustum vespertinum [b]. Singulis lectionibus, seu exhortationibus, subnectebant hymnos & psalmos, quibus Deo laudem, &c. sibi confusionem, tribuebant, & veniam orabant [c].

4. *Surrexerunt*, &c.] Heb. *Surrexit*, &c. sing. pro plur. i. e. Erecti steterunt in gradu, h. e. suggestu, in quo stare solebant Levitæ [d]. Stabant enim in loco altiore quàm populus †. Vide Neh. 8. 4 [f]. *Et constitit super suggestu*: Non omnes in uno suggestu steterunt, sic enim alius alium impediturus fuisset extollendo vocem suam [g]; sed quisque in suggestu proprio [h]; nam propter frequentiam 8 conciones erant [i].

5. *Dixerunt Levitæ, Josue*, &c.] Iidem sunt hi octo Levitæ qui v. 4. nominantur, tametsi tres eorum diversis nominibus [k]. Quidam binomines erant [l]. ¶ *Hasebnia*] Qui ver. 4. dicitur *Bunai*. ¶ *Odaia*] Qui ibid. *Bani*. ¶ *Phathahia*] Qui ibid. *Chenani* [m]. ¶ *Surgite, benedicite*] *Surgite* ponitur vice adverbii hortantis; q. d. Agite, rumpite moras [n]. Jam enim pedibus stabant [o], ut solebant orantes & laudantes Deum. ¶ *Ab æterno*] Scil. existenti, ut explicat Eman. Sà. Vel sensus est, Dominum perpetuò celebrate *. ¶ *Et benedicant*, &c] Convertit sermonem suum ad Deum; q. d. *Et dicite coram eo, Benedicant omnes*, &c [p]. ¶ "וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם וגו] *Et benedicant nomini gloriæ tuæ*, Mo. P. Pi. vel, *majestatis tuæ*, Ti. M. vel, *nomini glorioso*, JT. Pi. genitivus adjuncti: (Sic dicitur *Deus* & *Dominus gloriæ*, Act. 7. 2. 1 Cor. 2. 8 [q].) *& exaltatum super omnem benedictionem*, Mo. Sublimius quàm ut laudari pro dignitate possit [r]. Vel, *& exaltato*, sive *excelso*, *supra omnem*, &c. JT. Pi. P.

Vel,

† Ol. [t] Ma. ex Jun. [v] V. [x] Jun. [y] Pi. [z] G. [a] Jun. [b] Pi. [c] Id T. ex La. [d] V. † V. sim. Mar. San. [f] San. [g] Pi. [h] Jun. Pi. [i] Jun. [k] Q in Ma. [l] Ol. [m] Ma. [n] V. sim. San. Me. Mar. [o] Mar. * Me. [p] V. [q] Pi. [r] Mar.

[illegible] ad hæc tempora ¶ Eduxisti eum de igne Chaldæorum ; i. e. de tribulatione quam à Chaldæis perpessus est, quòd ignem nollet adorare [a] : מֵאוּר וגו׳] *De regione, vel climate, Chaldæorum*, ◊. Ar. *de Ur*, &c. Sy. Mo. E. T. Ma. &c. Est nomen proprium loci [p] ; quod & apud Ammianum extare monuimus [q]. Vide Gen. 11. 33 [r]. ¶ *Et posuisti nomen*, &c.] Vel *imposuisti*, &c. JT. Mutato nomine vocâsti, &c †.

8. *Et invenisti cor ejus fidele, & percussisti cum eo fœdus*, וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית וגו׳] Ad verb. *& secare*, vel *excidere, cum eo fœdus*, Pi. Mo. *& percussisti*, &c. P. M. *etiam pepigisti*, &c. JT. sim. Ar. *ut ferires cum eo fœdus*, Ti. Porrò, *cor fidele* dicitur, vel, quasi rectum, constans, verax [t] ; vel, quasi certâ fide amplectens promissiones Dei [v].

10. *Quia superbè egerant*, &c.] ζ.Cε γὰρ κολαστὴς τῶν ἀγαν ὑπερφρόνων, (*Deus est castigator superborum.*) Nec ulla materia dignior in qua vim suam ostentet [x].

11. *Quasi lapidem*] Subcadentem, vel *projectam*, &c. ¶ *In aquas validas*] i. e. Vehementes ac impetuosas: altas ac profundas sign. solent enim tales cum impetu decurrere [y].

13. *Descendisti, & locutus es*, &c.] Heb. *Descendisti, & loqui*, Pi. Mar. pro, *& locutus es*, Pi. sic P. M. vel pro, *& ad loquendum cum eis*, Mar. *Ità descendisti, ut alloquereris*, JT. *Descendisti, idque ut alloquereris*, Pi.

14. *Et sabbatum sanctificatum tuum ostendisti eis*, וְאֶת שַׁבַּת קָדְשְׁךָ הוֹדַעְתָּ לָהֶם] *Et sabbatum sanctum tuum* (vel, *tibi dicatum*, sive *sanctificatum*, V. Mar.) *notum fecisti eis*, P. *indicâsti*, i. e. docuisti [z]. Significâsti tibi placere, ut septimâ die res sacræ tractentur, &c [a]. Hoc die ab opere feriandum, tuúsque cultus peculiariter usurpandus [b].

15. *Panem de cœlo*] i. e. De sublimi aere [c]. ¶ *In fame* ; ità Ar. M. P. Mo. לִרְעָבָם] *Ad famem eorum*, &c. JT. Sy. Mar. i. e. propter famem [d].

16. *Ipsi verò & patres nostri*] Ità M. Ti. P. sic ò. Mo. &c. *Ipsi ac patres eorum*, Sy. *Ipsi verò, nempe patres nostri*, Pi. [ו & pro *id est* positum, quod non semel notatum.] ¶ *Induraverunt cervices*, &c.] Ut equi qui nolunt obedire sessoribus suis ; vel, ut feræ quæ domari non possunt : id est, Rebelles erant & contumaces. ¶ *Non audierunt*, &c.] Id est, Non paruerunt †.

17. *Mirabilium—quæ feceras eis*] Non item aliis gentibus ; quò notabilior erat eorum ingratitudo. Vide Matt. 11. 21 [f]. ¶ *Et dederunt caput*, &c. ità Mo. וַיִּתְּנוּ רֹאשׁ לָשׁוּב] *Et posuerunt caput ut redirent*, M. sic V. *Et constituebant ducem*, vel *principem, ut redirent*, JT. Pi. Belg. Ang. Ar. vel, *Ac conversi sunt ut reverterentur*, P. *Dederunt*, seu retro verterunt, *caput* [g]. ἔδωκαν ἀρχὴν ἐπιστρέψαι, LXX, i. e. *cœperunt reverti*, Me. *Sed reversum est cor eorum*, Sy. ¶ *Ut converteren-*

[a] T. et Lu. [p] G. Os. &c. [q] G. [r] Ma. † V. [t] Ma. [v] Ma. et Jun. [x] G. [y] V. [z] V. [a] Os. [b] Me. [c] Pi. [d] Mar. † V. [f] G. [g] T. Mar.

[illegible] *ad ostendendum eis lumen & viam*, Ang.

20. *Spiritum tuum bonum dedisti*] Spiritum propheticum qui in Mose fuit [m]. Spiritum in 70 viris, &c [n]. Vide Num. 11. 17, 25, 26 [o]. *Spiritum dedisti*, ut lapsi ad te converterentur, & veniam impetrarent [p].

21. *Et pedes eorum non sunt attriti* ; calceis vetustate deficientibus [q] : לֹא בָצֵקוּ] *Non intumuerunt*, P. JT. Pi. Os. &c. more scilicet conspersionis, seu pastæ fermentatæ [r] ; tametsi plerique nudipedes incederent *. Vel, *non inquinati*, sub. *luto*, ut inquinari solent digiti ejus qui farinam subigit ; q. d. *impastati*. h. e. Calcei non erant pertusi, attriti, aut vetustate consumpti [t]. [Vide plura de his verbis ad Deut. 8. 4.]

22. *Dedisti eis regna & populos, & partitus es eis sortes*, וַיַּעֲמִים וַתַּחְלְקֵם לְפֵאָה] *Et populos ; & divisisti eos, ad angulum*, Mo. *Et populos distribuisti eis*, Sy. *Dedisti iis regna gentium, & distribuisti eis capitatim*, Sy. *Populósque ; divisisti eos, ut possiderent terram*, Ar. Quidam de populis Gentium hoc intelligunt [v]. *Et populos, quos divisisti in angulum*, P. V. *quos dispersisti in angulos*, M. *quos dispertitus es* (sub. *eis*, Pi.) *angulatim*, JT. Pi. Heb. *in*, vel *secundùm*, *angulum*, Pi. Disjecisti, sive dispersisti, eos in angulos multos, i. e. in varias orbis partes ; nam ad Israelis adventum illi aufugerunt [x]. [Quod, inter alia, docet vetus illa inscriptio in ultima Africæ ora, *Nos Phœnices fugimus à facie Josue filii Nave, prædonis*.] Sensus est, Reliquos [Cananæorum] superstites huc illuc dissipatos in summas angustias conjecisti [z]. [Non placet Wolp.] 1. Quomodo dispersi sunt, qui in angulum unum sunt coacti ? 2. Quò aufugerent, quibus clausis nullum patebat effugium ? 3. Notat Scriptura eos non dispersos fuisse, sed ad internecionem cæsos, Deut. 2. & 3. & Jos [a]. Alii ergò referunt ad Israelitas [a]. Ità plerique cum Nostro, *& partitus es eis ad angulum* ; i. e. per lineas angulares assignâsti Israelitis suas portiones [b]. *Partitus es eis sortes*, malim, *plagas*, regionum scilicet quas incolere debebant [c]. Suos cuique fines assignâsti. Obj. פֵאָה est sing. num. Resp. Enallagæ numerorum frequentes sunt in S. S [d]. *Et partitus es eis ad angulum* ; i. e. Dedisti eis terram angustam, nè cum Gentibus versarentur *. [Protrusit eos Deus in angulum Asiæ ; ideo & Hierosolymam gentis suæ metropolin constituit, ubi nullus erat vel portus, vel patens fluvius, vel aliæ mercatorum illecebræ.] *Et populos ; & divisisti eos per terminos*, Ti. ¶ *Terram Sehon, & terram regis Hesebon*] Ità M. P. Ti. Mo. *Terram Sehon*, i. e. totam regionem Æmorrhæorum, quibus propriè imperabat Sehon ; vide Num. 21. 21, 22, &c. *& terram regis Hesbon*, i. e. partem agri Moabitarum, quam antea occupaverat Sehon ; vide Num. 21. 25, &c [f]. Alii, *terram Sehon, terram* [ità negligunt ו in וְאֶת אֶרֶץ] *regum* (vel *regis*, Ar.) *Hesbon*, Sy.

[m] G. [n] Wolp. et Æ. [o] Ma. [p] Os. [q] Me. [r] V. [s] Os. [t] V. [v] Ma. Belg. ità Ho. in Wolp. [x] V. [z] Jun. [a] Wolp. [a] Ma. Belg. [b] Ma. [c] Os. [d] Wolp. * Mer. [f] Ma. et Jun.

¶ *Contestabantur eos*, אֲשֶׁר הֵעִידוּ בָם] *Qui testabantur contra eos*, V. P. i. e. admonebant eos advocatis testibus, v. g. cœlo & terrâ, & aliis [o]. Vel, protestabantur Deum injurias sibi illatas vindicaturum [p]. ¶ *Feceruntque blasphemias*, &c.] *Affecerunt te contumeliis magnis*, Pi. JT. Fecerunt ut Gentes te blasphemarent [q]. Vel, idololatrica sacra instituerunt, quibus non colitur, sed contumeliâ afficitur, Deus [r].

27. *Secundùm miserationes tuas*] i. e. Nullâ vel meritorum præcedentium ratione, vel virtutum exspectatione [*].

28. *Cúmque requievissent*, וּכְנוֹחַ לָהֶם] *Cùm verò esset illis quies*, P. V. sub. *ab inimicis*: cùm primùm tranquillam vitam agere cœpissent [t]. *In essendo quiescere*, i. e. quietem: Infinitivus loco nominis [v]. Catullus, *Otium & cives priùs & beatas Perdidit urbes*. Sallustius, *Quòd si Regum virtus in pace ità ut in bello valeret, constantiùs sese res humanæ haberent.——Nam imperium facilè iis artibus retinetur quibus initio partum est: verùm ubi pro labore desidia, pro continentia & æquitate lubido atque superbia, invasêre, fortuna simul cum moribus immutatur* [x].

29. *Dederunt humerum recedentem*; ità P. vel *retractantem*, Mo. vel, *dorsum rebelle*, o'. וַיִּתְּנוּ כָתֵף סוֹרֶרֶת] *Præbuerúntque humerum suum rebellem*, Ti. vel *refractarium*, JT. *declinantem*, vel *refugientem*, V. sub. *onus*: i. e. Subduxerunt se ab onere præceptorum tuorum, more ferarum & animantium indomitorum. Vide Zach. 7. 11 [y]. Metaphora à bobus impatientibus jugi [z]. Vel sumitur hoc ex habitu illorum qui, dum alios aut non curant, aut parvi faciunt, faciem avertunt [a].

30. Et *protraxisti super eos annos multos*] Ità o'. M. P. Mo. sim. JT. Ti. &c. Sustinuisti atque exspectâsti eos multo tempore, annon resipiscerent [b]. *Prædicâsti eis*, &c. Ar. sic Sy. מָשַׁךְ propriè est, *trahere*; unde, ad tempus translatum, est, *differre* & *prorogare*; quo sensu Romanè dixeris, *trahere bellum*, *trahere comitia*. Sic Prov. 13. 12. *Spes* מְמֻשָּׁכָה *tracta*, i. e. quæ differtur: Ezec. 12. 25. *Non trahetur*, i. e. differetur [c].

31. *Non fecisti eos in consumptionem*; sic M. P. sim. o'. לֹא עֲשִׂיתָם כָּלָה] *Non fecisti eos* (vel *eis*, V. vel *eorum*, JT. vel *cum eis*, Pi. Deficit hîc אֶת, quod in hac phrasi exprimitur Ezec. c. 11. v. 13 [d].) *consumptionem*, Mo. &c. *Non perdidisti eos*, Sy. Ar. Ti. V. *totos*, Ti.

32. *Nè avertas à facie tua omnem laborem*, &c.] i. e. Nè contemnas, nè negligas, miseriam nostram, &c [*]. Sed aspice benignis oculis [f]. ¶ אַל יִמְעַט לְפָנֶיךָ וגו'] *Nè parùm* (vel *vulgare*, Ti.) *sit*, vel *videatur*, *coram te*, &c. JT. simil. P. Pi. Ti. M. V. Ad verb. *Nè minuatur*, V. Mo. i. e. Noli parvi pendere, vel contemne-

o V. p Me. q San. r Os. * Wolp. t V. v Pi. x G. y V. z Jun. Pi. a San. b V. sim. Os. Mer. c BP. p. 210. d Pi. * T. sim. Me. f Lu.

36. *Et terrâ*, &c. *nos servi*, &c.] Heb. *Et terra hæc* (i. e. quod attinet ad terram hanc) *quam dedisti*, &c. *ecce*, *nos servi* sumus *in ea*, Pi. Hinc liquet Judæos tributa tunc pependisse Regi Persarum, exceptis sacerdotibus & Levitis, Esd. 7. 24 [*]. Ipsa patria nobis patria non est: nam αὐτονομία aliqua illis concessa ipsos imperio Persico non eximebat [t].

37. *Et fruges ejus multiplicantur regibus*, &c. וּתְבוּאָתָהּ מַרְבָּה וגו'] *Multiplicas proventum suum regibus*, &c. M. simil. Ti. JT. &c. q. d. non nobis, sed illis [v]. In gratiam & utilitatem Regum externorum [x]. Fruges gravia pendunt tributa, de quibus Esdræ 6. 8. & 7. 24. ¶ *Et jumentis nostris*] Per angarias: quod repertum, ut & vox ipsa, Persica [y].

38. *Super omnibus ergò his*, וּבְכָל זֹאת] *Et tamen*, P. *Nihilominus*. Ad verb. *Et cum toto hoc*, vel, *cum tota hac*, sub. *tribulatione*; i. e. quamvis magnam hanc tribulationem patiamur [z]. Propter hæc omnia, ut nostrî deinceps misereri pergas [a]. Vel, propter omnem hanc miseriam, &c. vel, *super omni*, &c. ut ostendamus nos sincerè agere, &c [b]. Vel, *de hoc tota*, ut ב valeat מִן [c]. ¶ *Percutimus fædus*, כֹּרְתִים אֲמָנָה] *Percutimus* (vel, *excidentes*, Mo. vel, *pepigimus*, JT. Pi. *disponimus*, o'. vel *facimus*, M.) *fidem*, sive *fidelitatem*, P. Mo. o'. vel *fædus*, Pi. Hebr. *firmitudinem*, seu *certitudinem*; i. e. fœdus: Meton. causæ finalis [d]. Vel, *constitutionem* fœderis, JT. vel, fœdus *firmum*, Ti. M. vel, fœdus *fidelitatis*, id est, de servanda fidelitate cum Deo [*]. ¶ *Et scribimus*, וְכֹתְבִים] *Et scripsimus*, V. JT. &c. sub. vel, *libellum obligatorium*, vel, *fædus illud in tabella*, vel *libello*, V. ¶ *Et signant principes nostri*, &c. וְעַל הֶחָתוּם שָׂרֵינוּ וגו'] Ad verb. *& super signato principes nostri*, &c. Mo. *& signant principes*, &c. P. *& de sigillo testantur seniores nostri*, &c. Sy. *idque cum obsignatione principum*, &c. JT. *obsignationi autem illius præerant*, &c. Pi. *idque obsignatum* per *principes*, &c. Ti. *& sigillati* fœderis testes sunt *principes*, &c. M. *Principes sunt*, vel *erunt*, *ob*, vel *ad*, *obsignationem*, sive *rem obsignatam*, scilicet, in nomine nostrûm omnium [f]. Et *in* libello illo *signato sunt principes*, P. q. d. subscripserunt nomina sua, adjecto suo signo: Descripta sunt in libello illo nomina Principum [g].

* Me. sim. E. L. t G. v Mer. x V. y G. z V. a T. b Belg. c Pi. d Pi. * V. f Belg. g V.

CAP. X.

1. *Signatores autem fuerunt*, וְעַל הַחֲתוּמִים] *Inter signatos autem*, P. Hi autem sunt qui signaverunt,

præfecti cujusdam inter reduces Judæos, Nehem. c. 3. v. 16. tum celebratissimi illius Ducis Judæorum, ut hoc loco. Frustrà enim alii hunc tertium Nehemiam faciunt, qui sacerdos fuerit. Nam *sacerdotum* mentio fit v. 8. à quibus *Nehemia* eximitur Nehem. 9. ult. ubi *obsignârunt principes, sacerdotes, Levitæ.* Postea hoc cap. ver. 1, &c. sequuntur nomina obsignantium, inter quos Principum vicem sustinet Nehemia Dux: Alioqui, si hic sacerdos esset, nemo ex Principibus obsignâsset, &c[k].

14. *Capita populi*] Principes populi[m]. Primores subscribunt post sacerdotes[n].

28. *Et reliqui de populo*] Ità M. Ti. &c. [At JT. sic supplent, Pepigimus ergò nos, *& reliquum populi.*] Sed hoc supplementum, 1. nimis longè petitur, nempe ex c. 9. v. ult. 2. violentum est, quippe quo diversa atque inter se opposita confunduntur. Enumerati sunt enim in præcedentibus obsignatores fœderis: hîc narratur quid reliqui fecerint, nempe, quòd obsignatoribus illis sese adjunxerint, & obsignationem eorum ratam habuerint. Verto, *Quod verò attinet ad reliquum populum, sacerdotes,* &c. illi *firmiter adjungebant se,* &c[o]. [ut sequitur in proximo versu, quem cum hoc versu conjungunt interpretes, ut statim videbimus.] *Reliqui,* &c. qui non obsignârant literas, nempe cæteri *sacerdotes,* &c[p]. ¶ *Qui se separaverunt,* &c.] i. e. Converterunt ad Legem; i. e. proselyti[q]. ¶ *Omnes qui poterant sapere,* [כֹּל יוֹדֵעַ מֵבִין] *Omnis sciens,* (sub. *&*, P. Pi.) *intelligens,* Mo. Pi. G. Ellipsis conjunctionis copulativæ[r]. i. e. Omnes qui ad rationis usum pervenerant *. *Quicunque notitiâ & intelligentiâ præditi erant,* Sy. sim. Q. in V. Ut quid ab ipsis requireretur, quid vicissim pollicerentur, non ignorarent[s].

29. *Spondentes pro fratribus,* &c. מַחֲזִקִים עַל אֲחֵיהֶם אַדִּירֵיהֶם] *Apprehendentes super fratribus suis illustres eorum,* Mo. *Apprehenderunt* (sub. *libellum illum,* vel *tabellam,* i. e. approbaverunt, seu amplexati sunt[v],) *cum fratribus suis, optimatibus suis,* P. *Firmiter adhærentes* (vel, *illi firmiter adjungebant se,* Pi. Gal. Ang.) *fratribus suis, magnificis eorum,* sive *suis,* JT. Pi. Heb. *Tenentes se ad fratres suos,* &c. Pi. *Hi ratum habebant* (vel *roborabant,* M.) *cum fratribus suis,* &c. Ti. M. *Hi se associabant* (vel, *adjutores fuerunt,* Ca.) *popularibus suis optimatibus;* vel, *consanguineis suis nobilibus,* Ca. Sensus est; Quod illi Duces & Senatores signaverant, id ipsi verbis adhibitis, &c. ratum fecerunt. Ità Principum erat προβούλευμα, scitum omnium[x]. Primores illi omnium nomine subscripserant[y]. Prudenter fecit Nehemias, ut omnes huic sponsioni interessent; ut obsignarent hi quorum potestas erat & authoritas maxima; & ut reliqui assensionem exprimerent, & à Principibus peterent ut suo nomine literas obsignarent[z]. In tanto numero non poterant omnes hoc

[k] Glass. gram. p. 30c.
[m] V.
[n] Mar.
[o] Pi.
[p] Os.
[q] Mar. sim. T. Lu. &c.
[r] Pi.
* G.
[s] Wolp.
[v] V.
[x] G.
[y] Jun. sim. T. Mar.
[z] Wolp.

ges speciatim exprimuntur, quia difficiliores observatu videri poterant: De non sumendis uxoribus ex vicinis populis, addito etiam, ob rationem præsentis temporis, interdicto de filiabus in eorum matrimonium non dandis; de servando Sabbato; (in quo vide quàm diligens fuit Nehemias, 13. 15, &c.) & de collectis ad usus Templi ac sacrificiorum; item de primogenitis, primitiis, decimis[f].

31. *Qui important venalia;* simil. M. o'. הַמְבִיאִים אֶת הַמַּקָּחוֹת] *Afferentibus merces,* P. JT. Pi. Sy. vel *acceptiones,* Mo. Pi. i. e. res accipiendas ab emptore pro pretio[g]. ¶ *Et omnia ad usum,* [וְכָל שֶׁבֶר] *Et omne venale,* Mo. simil. o'. Ti. vel *frumentum,* M. sive *annonam,* P. JT. Pi. ut siliginem, triticum, hordeum[h]. Heb. *fractionem:* vel, quòd frangat famem; vel, quòd, cùm venditur, quasi frangatur de majore cumulo[i]. ¶ *Non accipiemus ab iis in sabbato,* &c.] Ità, si nulli sint emptores, peregrini à venditione cessarent. Hoc exemplo discimus, leges patrias, ac inprimis Divinas, nullius hospitis causâ violandas esse, inque contemptum abripiendas[k]. ¶ *In sabbato & in die sanctificato*] i. e. In alio die sacro *. Nempe, festis diebus Paschatis, Pentecostes, & Tabernaculorum †. Illis diebus quibus nos feriari jussit Deus[l]. Porrò, nec Ethnici hæc ignorârunt. In XII Tabul. vetantur *in feriis & exercitium litium forensium, & labor servorum.* Hinc & ipsorum proverbium, *Necessitas non habet ferias.* Et Scævola, rogatus quid feriis agere liceret, dixisse fertur, Quod noceret prætermissum. Sic etiam Imperatores Christiani, Leo & Anthemius, mandant; *Dies festos, Majestati altissimæ dedicatos nullis volumus voluptatibus occupari, nec ullis pœnarum vexationibus prophanari*[m]. ¶ *Et dimittemus annum septimum;* ità Mo. P. וְנִטֹּשׁ אֶת הַשָּׁנָה ונו׳] *Nos deserturos* culturam (nempe agriculturam, Pi.) *anni septimi,* JT. ex lege Exod. 23. 10, 11. Levit. 25. 2, 3, 4, &c[n]. Hebr. *annum septimum:* Meton. subjecti. Vide Exod. 23. 11. Eo anno nihil colligemus, sed relinquemus pauperibus quicquid terra sponte produxerit[o]. ¶ *Et exactionem universæ manûs;* ità o'. P. [וּמַשָּׁא כָל יָד] *Et omne jus vendicandi manu,* JT. Nulla manus debita exiget anno 7. sed remittet, juxta Deut. 15. 1[p]. *Et onus* (sive *gravamen,* Belg.) *omnis manûs,* Mar. Omnem exactionem, seu omnia debita[q]. *Et debitum cujuslibet manûs,* Pi. i. e. exactionem mutui, & quidem tum sortis, tum usuræ[r]. Usuræ vocantur *onus manûs,* quia syngraphâ ea debita constituuntur. Quæ Isa. 58. 6. vocat *fasciculos deprimentes,* &c *. Nomen מַשָּׁא est à verbo נָשָׁה *exigere, mutuare,* mutato ה in א, prò natura literarum אהוי[s]. [Sed non advertit vir doctissimus in textu esse מַשָּׂא, cum puncto in sinistro, quomodò omnes accipiunt. Q. hanc partem versûs cum præcedente sic conjungunt;] *Dimissionem quoque*

[f] G.
[g] Pi.
[h] Pi. sim. He. in V.
[i] Pi.
[k] Wolp.
* V.
† Wolp.
[l] Os.
[m] Wolp.
[n] Ti. et Jun.
[o] V.
[p] Me.
[q] V.
[r] Pi.
* Mar.
[s] Pi.

ex nobis, &c. M. Recepimus nos ſoluturos hoc anno, (vel quotannis[a],) ultra ſummam ſolitam, tertiam partem ſicli, &c[b]. ¶ *Ad opus domûs*, &c.] i. e. In cultum, nempe, *in panem propoſitionis*, &c. ut ſeq. verſ. declarat[c].

33. *Et ad ſacrificium ſempiternum*] Vel, *munus juge*, JT. Pi. vel, *munus continuitatis*, Pi. *Sacrificium* cibarium, Oſ. de quo vide Exod. 29. 40. & Num. 28. 5. Cæterùm unà cum munere intelligitur hîc holocauſtum juge[d]. ¶ *Et in holocauſtum ſempiternum in ſabbatis*] [Sim. ferè omnes.] *Et in holocauſtum juge, ſabbata*, &c. P. i. e. In omne id quod fieri ſolet in Sabbatis *. ¶ *Et in ſanctificatis*, וְלַקֳּדָשִׁים] *Et in ſancta*, P. *in ſanctificata*, V. Significat quæcunque offeruntur non pro peccato[f]. Sic videtur vocare ſacrificia pacifica, ad differentiam eorum quæ pro peccato fiebant[g]: [ſequitur enim, *& pro peccato*.] *Et ad ſanctificata*; i. e. ut indè etiam aliæ hoſtiæ offerantur Domino, prout uſus poſtulabit, & ad comparandas oblationes *pro peccato* expiando[h]. Alii, *Et ad res ſacras, atque ad peccata*, JT. *Et ad res conſecratas, atque ad ſacrificia pro peccato*, Pi.

34. *Sortes miſimus ſuper oblationem lignorum*, עַל קֻרְבַּן הָעֵצִים] *Super oblatione* (vel *de*, vel *pro*, Pi. *oblatione*, Sy. *pro*, vel *de*, *adductione*, M. Ti.) *lignorum*, P. Mo. *Pro lignis oblationum*, Glaſſ. ex Jun. Hypallage eſt, ſive vocum inverſio; qualis Eſther 9. 19. *habitantes in civitatibus pagorum*, hoc eſt, in pagis civitatum *. Quantum, ſcilicet, lignorum quiſque conferret ad cremandum ſacrificia[i]; & quo ordine[k], ſuccedendo ſibi mutuò per vices[l]; & quo tempore[m]. Fit autem mentio *ſacerdotum, Levitarum, & populi*, vel, 1. quia *ſacerdotum* erat hunc ignem lignis appoſitis nutrire; *Nathinæorum*, qui hic ſub *Levitis* comprehenduntur, ea ligna apportare; *populi* autem erat donare, vel pretium perſolvere[n]. Vel, 2. quia hæc ligna partim *ſacerdotes*, partim *Levitæ*, partim *populus*, tribuerunt[o]. ¶ *In domum Dei noſtri per domos* (vel, *pro familiis*, JT. *ſecundùm familias*, Pi. ſim. Ti. notatur enim diſtributio, ut docent ſeq[p].) *patrum noſtrorum*] Alii aliter; *in domum Dei, in domum patrum noſtrorum*, P. M. V. i. e. in qua majores noſtri Deum coluerunt[q].

35. *Et ut afferremus*, &c.] *Et* (ſub. *polliciti ſumus*, V. vel, *inſtituimus*, JT. *conſtituimus*, Pi.) *quòd afferremus*, V. ¶ *Primogenita terræ*] i. e. Fructuum terræ[r]. Primitias frugum, ex Exod. 23. 19 *. Alii manipulum & duos panes intelligunt[t]. ¶ *Primitiva—fructus omnis ligni*] Intellige de ſeptem tantùm ſpeciebus arborum quæ numerantur in Scriptura[v]. Fructus arborum 3 annis immundi erant, Levit. 19. 23. quarto

[a] Oſ. [b] V. [c] V. [d] Pi. * V. [f] V. [g] Mar. [h] Oſ. * Glaſſ. gram. 164. [i] Pi. ſim. Oſ. [k] Me. [l] F. [m] Oſ. ſim. Me. [n] E. ex L. [o] Me. [p] Pi. [q] V. [r] Pi. * M. [t] Ità He. in V. [v] He. in V.

ta] [Ita plerique vertunt, ſupplentes τὸ *erunt*, vel *ſunt*.] Id eſt, Adſerventur illi proventus in loco ſacro, ubi etiam reliqua ſacra ſupellex cuſtoditur. ¶ *Et ſacerdotes, & cantores, & janitores, & miniſtri*; quibus illa pro alimentis debentur: τὸ *& miniſtri* hîc redundat[g]: הַמְשָׁרְתִים וְהַשּׁוֹעֲרִים וְהַמְשֹׁרְרִים] *Miniſtrantes, & janitores, & cantores*, Mo. &c. [At Ca. τὸ הַמְשָׁרְתִים verbaliter ſumit, locúmque ſic reddit, *Sacerdotes autem & janitores cantoréſque miniſtrare debent*.] Ibi ſacerdotes, &c. habitabant, ſaltem quando miniſtrabant[h]. ¶ *Et non dimittemus domum Dei*] i. e. Curam domûs, &c[i]. cultum Templi[k]. Hæc autem præ cæteris jurant, quòd hactenus neglecta fuiſſent, vel negligenter obſervata[l].

[g] Oſ. [h] Mar. [i] T. [k] V. ſic T. [l] T.

CAP. XI.

1. HAbitaverunt principes populi in Jeruſalem] Id non illibenter fecerunt, vel, 1. ob uſum & dignitatem ſuam; erat enim hæc Regia ſedes, &c[a]. Vel, 2. ut eam ab hoſtibus tuerentur[b]. Ità gratos ſe cives oſtendunt[c]. Vel, ſtatutum eſt ut Principes ibi habitarent[d]. ¶ *Unam partem de decem*] Ut urbs frequentiùs habitaretur, meliúſque defenderetur †, & ædificiis inſtrueretur[f]. ¶ *Novem partes*, [ità omnes;] תֵּשַׁע הַיָּדוֹת] *Novem manus*, Mo.

3. *Iſrael*] Id eſt, vel populus Iſrael[g]; alii ex populo[h]; vel Iſraelitæ qui erant ex decem tribubus[i]. Hi dimiſſi ſunt ad poſſeſſiones ſuas, tum quia pauci erant, tum quia non ſic tenebantur ad cuſtodiam Jeruſalem ut reliqui[k].

4. *De filiis Juda, & de filiis Benjamin*] Intellige, vel aliquot[l]; vel primarios, ex verſ. præced[m]. Hic ii tantùm commemorantur qui ſorte ibi habitabant: At 1 Paral. 9. etiam incolæ voluntarii recenſentur[n]. Cæterùm in hoc indice ex tribu Jehudæ non videntur cenſeri niſi poſteri *Pheretzi*, ut apparet hoc verſ. 4. & infrà verſ. 6[o].

5. *Filius Cholhoza*, כָּל־חֹזֶה] Cognomentum vice nominis proprii[p]. ¶ *Filius Silonitis*] Dictus eſt *Silonites*, quòd eſſet è Silo[q].

6. *Viri fortes*] Tales optabant Spartani; & priſci Helvetii, ut Cæſar ſcripſit. Talibus opus eſt ad urbium propugnationem[r].

8. *Nongenti viginti octo*] Ità plures hîc ſunt viri fortes ex *Benjam.* quam ex *Juda*, (ex qua tribu erant tantùm 468:) tum quòd ea Tribus ſemper viris fortibus abundaret, tum quòd in earum poſſeſſione ſita urbs eſſet,

[a] Sin. ſim. La. [b] San. [c] Wolp. [d] Me. † G. [f] T. [g] Oſ. [h] G. [i] Me. ex L. [k] L. [l] V. [m] Pi. [n] Ma. ex Jun. [o] Ma. [p] V. Wolp. [q] V. [r] Wolp.

[illegible]] *Filius Haggedolim*, Mo. P. vel *Gedolimi*, JT. Pi. Nomina propria quæ ex appellativis fiunt quandoque habent præpositum *He* [h]. [Alii appellativè reddunt :] *Filius magnorum*, [i]. vel *magnatum*, M. Ti. Sy. vel, *filius* unius *ex magnatibus*, Belg. V. T. La. Sic sæpe genitivus pluralis Hebræis distributivè accipitur [i]. Magnis ac clarissimis parentibus ortus [k].

16. *Super opera quæ erant forinsecùs in domo Dei*, עַל הַמְּלָאכָה הַחִיצֹנָה] *Super opus externum* Templi, Mo. P. &c. Curatores erant earum rerum quæ foris parabantur ad cultum Dei : quarum causâ conferebatur triens sicli, suprà 10. 32. Vide 1 Paralip. 26. 29 [l]. Sive id esset cultura prædiorum, sive concinnatio instrumentorum, Templi [m]. Ut alii sacerdotes præerant operibus internis Templi, i. e. quæ in ipso Templo fiebant [n].

17. *Filius Asaph, princeps ad laudandum*, &c. Hieron. בֶּן־אָסָף רֹאשׁ הַתְּחִלָּה בִּתְהִלָּה legisse videtur [o] : יְהוֹדֶה לַתְּפִלָּה] *Filii Asaph principis, primus confitens in oratione*, P. vel, *qui initio* psalmi *laudabat in oratione ipsa*, publica scilicet : q.d. qui princeps erat musicorum, & præcentor ; qui psallendo primus laudabat Dominum [p]. *Filii Asaph, præcipuus erat*, M. Ti. *in confessione & oratione*, Ti. vel, *in exordio confessionis & orationis*, M. [Q. totum sic reddunt ;] *Matthania filius Micæ, filii Zabdi, filii Asaphi, primarius*, JT. Pi. *primum* (Heb. *principium*, Jun.) *celebrabat in ipsa oratione*, JT. vel, *incipiebat gratiarum actionem in precatione* : Synecdoche generis in verbo *confitendi* [q]. *Princeps initio laudabat in oratione*, Mar. Præpositus erat cantorum [r].

22. *Et episcopus Levitarum*] i. e. Præpositus †. Heb. *princeps*, aut *dux*, Mar. פָּקִיד ἐπίσκοπος vertitur, ut & Num. 4. 16. & 31. 14. & alibi ; bene admodum. Sic Athenis ἐπίσκοπος vocabatur *præfectus juri dicundo*, &c. & Arriano, is *qui cognita ad magistratum referret*. Cicero ad Atticum à Pompeio se ait constitutum ἐπίσκοπον oræ maritimæ. Digestis, tit. De muneribus & honoribus, *episcopi* vocantur *qui præsunt pani & venalibus rebus*. Est nomen curæ magis quàm dignitatis. Ideóq; id maluerunt Christiani Ecclesiarum Præsides quàm Judaicum Ἀρχισυνάγωγος, רֹאשׁ הַקָּהָל [s]. ¶ *Cantores in ministerio domûs Dei*, לְנֶגֶד מְלֶאכֶת וגו׳] (Sub. *erant*, Belg. vel *habitabant*, JT.) *è regione operis*, sive *opificii*, (vel, *super opus*, P. V. Ang. *in ministerio*, M.) *domûs Dei*, Sy. Mo. Ti. Belg. Id est, vel, 1. præerant reparationibus Templi [t] : vel, 2. assistebant toti ministerio quod intus fiebat, ut alii foris, v. 16 [u]. Erant ad manum, & præsentes in Templo, ut cultui Dei intra Templum prospicerent [x]. *Pro observatione operis domûs Dei*, Gal. Vel, 3. habitabant prope eum locum ubi ferramenta erant, ubi dolabantur lapides [z].

23. *Præceptum quippe regis super eos erat*] Ità P. vel, *de illis*, Ti. JT. Regis ? cujus ? Resp. Vel, 1. Da-

[h] Ma.
[i] La.
[k] Ma. et Jun.
[l] Ma. et Jun.
[m] Mar, sic T. La.
[n] Ma.
[o] Mar.
[p] V.
[q] Pi.
[r] T. Me. Mar.
† Me. T.
[s] G.
[t] V.
[u] Ma. et Jun.
[x] Belg.
[z] Mar.

[illegible]

24. *In manu regis*, &c. לְיַד הַמֶּלֶךְ לְכָל־דָּבָר לָעָם] *Ad manum regis* (i. e. cujus operâ Rex multùm utebatur [k]) *in omni verbo*, vel *re*, *ad populum*, Mo. P. V. i. e. in omni re pro qua convenire solebat populum [l]. Vel, *ad omne verbum ad populum* ; i. e. per illum & populus Regi preces proponebat, & per illum responsa Regis populo reddebantur. Itaque erat internuncius, seu libellorum magister [m]. *Erat administrator* vel *commissarius*, sive *deputatus* ; confer 1 Chron. 18. 17 [n].) *regis in omni negotio erga populum*, JT. sive, quod agendum erat *apud populum*, Pi. A Rege constitutus erat, ut, unà cum Duce, populi determinaret causas, &c. Sic solet subindè legis peritus jungi ei qui pro Rege præest in provincia [o]. Illo tamen superior erat Nehemias, quia hic legatus Regis & Prorex erat [p]. *Erat loco regis in omni causa populi*, M. [fortè tanquam supremus Justitiarius.] *Regi erat ab omnibus popularibus negotiis*, Ca. Huic Rex permisit quicquid ad populum remque publicam pertineret, sicut filiis Asaph res sacras [q].

25. *Et in domibus per omnes regiones*, &c. וְאֶל־הַחֲצֵרִים בִּשְׂדֹתָם וגו׳] *Et ad villas in agris suis*, Mo. sim. [r]. *Et ad villas & agros* (vel, *in villis & agris*, M.) *eorum*, Ti. *In villis autem cum agris* (vel *& agris*, Pi.) *earum*, JT. Subaudi, ex sequentibus, *habitaverunt filii Jehudæ*, i. e. pars eorum [r]. q. d. Hucusque recensui incolas Jerusalem ; nunc recensebo incolas villarum & urbium extra Jerusalem †. ¶ *Et in filiabus ejus*] *Filias* vocat pagos qui in agro ejus oppidi erant [s].

35. *Et Ono valle artificum* ; ità P. גֵּי הַחֲרָשִׁים] *Ge-haharasim* : Nomen loci [t]. Cum, vel in, *valle fabrorum*, JT. Pi.

36. *Et de Levitis portiones Juda & Benjamin*, וּמִן הַלְוִיִּם מַחְלְקוֹת יְהוּדָה לְבִנְיָמִין] *Et de Levitis* (sub. *aliquot*, P. V. sic Pi.) *in divisionibus Jehudah à Benjamin*, P. i. e. habitaverunt in confinio terræ Judah & Benjamin [u]. *Et de Levitis partes Juda & Benjamin* : q. d. Non universa oppida quæ dicta sunt possidebant Judah & Benjamin, sed & iis confusi Levitæ in illis suas portiones obtinebant [y]. Levitæ non habitabant simul omnes in Jerusalem, sed sparsi erant per omnes urbes, ut incolas earum Legem docerent, &c [z]. *De Levitis autem*, JT. Ang. *distributiones* (loca inter ipsos distributa [a]) *Jehudæ & Benj.* inhabitabant, JT. vel, erant *divisiones* in *Judah & in Benjam.* Ang. *Levitæ autem habebant possessiones tam in Jehudah quàm in Benjamin*, M. Ti. *Levitarum autem classes Judæorum erant & Benjamitarum communes*, Ca. Et quidam *de Levitis* habitarunt in eorum *divisionibus de Juda & de Benjamin*, Gal.

[k] Mar.
[l] V.
[m] Mar.
[n] Belg.
[o] T. ex La.
[p] Ma.
[q] Sanct.
[r] V.
† La.
[s] Mar.
[t] V.
[u] V.
[y] Mar.
[z] La.
[a] Pi.

8. *Super hymnos*, &c. ità P. vel *odas*, Mo. עַל הַיְּדוֹת] *Super manus*, i. *Super laudes*, &c. Ti. vel, *laudationes* Dei, erat; præerat laudibus, &c. i. e. erat præcentor [o]. *Præfectus celebrationibus*, JT. Pi. Heb. *super confessiones* constitutus: Ellipsis verbi relati, & synecdoche generis [p]. Vel *Jedoth* sign. genus instrumenti quo cantica canebantur [q]. *Supra* instrumenta *hymnorum* erat, M.

9. *Unusquisque in officio suo*, לְנֶגְדָּם לְמִשְׁמָרוֹת] *Erant coram eis in custodiis*, P. sic M. i.e. in classibus suis, in quas distributi sunt Levitæ, 1 Par. 23. 6. h.e. Fungebantur officio suo tempore [r]. *Suis vicibus ministrabant.* Sic infrà 24. Græci, εἰς τὰς ἐφημερίας. Vide dicta Luc. c. 1. v. 8†. *E regione illorum*, JT. Pi. *per observationes*, JT. vel, stantes *in custodiis*, Pi.

11. *Et Jonathan genuit Jeddoa*] *Jadduam*, Pi. Illum nempe qui Alex. Mag. obviàm ivit, teste Jo. Antiq. 11. 7, 8 [s]. Dices, Nehemias non potuit Jaddum videre Pontificem; sic enim vixisset 200 annos; tot enim fluxêre à Cyro ad Alexandrum, tótque annis stetit monarchia Persarum: vixit enim & gessit hæc Nehem. sub Artax. Longimano, qui centum annis, &c. antecessit Alexandrum. Resp. 1. Hoc argumento Scaliger contendit Artaxerxem hunc fuisse, non Longimanum, sed Mnemonem, qui paulò ante Alexandrum regnavit in Perside [v]. A regno autem Mnemonis ad regnum Alexandri non erant nisi 60 anni [x]. Resp. 2. Hæc omnia vera sunt, ideóque existimant hunc v. 11. æquè ac vers. 22. non esse scriptum à Nehemia, sed postea additum à Synagoga Judæorum, quæ tum regebatur à Spiritu Sancto, vel ab aliquo scriptore hagiographo, ad ostendendum Pontificum successionem, &c. [quomodo alia nonnulla in libris Mosis & Jos. & Sam. antè notavimus.] Id colligo ex v. 23. & 26. Resp. 3. Nehem. vidit Jaddum puerum, licèt non Pontificem, ut patet ex Nehem. 13. 28. (Notandum autem, *Jedduam* hic tantùm nominari, non autem Pontificem vocari.) Filius enim ille Joiadæ (qui habebat filiam nubilem, nuptámque Sanballato) fuit Jonathan, pater Jaddi, vel saltem illius frater. Dicendum ergò, sicut Esdram, Jesum, Danielem, & similes illo ævo, sic etiam Nehemiam fuisse longævum [y]. Porrò, sic historia canonis Hebræi finit in ipsa luce temporum, i. e. in Alex. M. rebus, unde omnia jam clara, etiam de Judaicis rebus, per tot Græcos scriptores, quorum multi nunc interciderunt, ut apparet ex Hieron. scriptis ad Danielem [z].

12. *Saraiæ*, לִשְׂרָיָה] *Ipsi Seraiah*, P. *In* custodia, sive classe, vel vice, *Seraiah*, sive *Seraiæ*, erat Meraiah, princeps familiæ scilicet. Sic in sequentibus [a].

22. *Levitæ*, &c. *scripti principes familiarum*, &c.] *portarum*, P. *sub. templi*, V. *Custodes & observantes portas, juxta vestibula portarum*, M. *Observantes portas, custodia eorum erat pro liminibus portarum*, Ti. *Erant janitores, observantes custodiam apud congregationes portarum*, Ang. marg. sim. Gal. [Intellige, vel, congregationes quæ in portis fieri solebant;] vel, collectiones janitorum, qui in portis congregabantur. Vide de voce אֲסֻפֵּי 1 Par. 26. 15, 17 [o].

27. *In dedicatione muri*] Adde, *& urbis Jerusalem* [p]. Facta hæc paulò post 50 dies quibus murus perfectus fuit [q]. Vel dic per *muros* hîc non sola mœnia intelligi, sed etiam muros ædium, palatiorum, platearum & vicorum urbis Jerusalem: Nam his omnibus peractis, non autem statim ab instauratis mœnibus, dedicatio facta est. Atque ab hac solenni dedicatione incipiunt hebdomades Danielis, Dan. 9. 25 [r]. Hinc cœpit pius usus dedicandi novas urbes & domos. Hinc Justin. Imper. L. *Sacra loca*, &c. *Sanctæ quoque res*, inquit, *velut muri & portæ civitatis, quodammodo Divini juris sunt, & ideo nullius in bonis sunt.* Et sacros apud Romanos fuisse muros docet Serv. ad Æn. 5 †. Civitas, ejúsque munitio, licèt proximè ordinabatur ad securitatem populi, ulteriùs tamen ordinabatur ad conservationem cultûs Divini, & propterea rectè Deo dedicatur [s]. Cùm id omnibus ingenitum sit, ut ex initiis rerum bonis optimos progressus sibi polliceantur, dant operam ut optimè & religiosissimè auspicentur, &c. Qua in re quemadmodum omnia ad Deum pietas refert, sic superstitio facilè in errores declinat. Hinc tot superstitiosæ dedicationes à Papis introductæ, &c. ¶ *Requisierunt Levitas*] Rectissimè actioni sacræ Religionis administros adhibent [v].

28. *Filii cantorum*] Id est, vel, 1. cantores, qui sic vocantur [x]; vel, 2. *posteri cantorum*, JT. Pi.

30. *Et mundati sunt sacerdotes*, &c.] Ante dedicationem scilicet [y], certis ablutionibus & expiationibus, de quibus Num. 19. 20 [z]. Prius erat ut sacerdotes se mundarent, quàm ut mundare alios possent [a]. ¶ *Et mundaverunt—portas & murum*] Nempe aquâ lustrali [b], (ut Tabernaculi, &c. lustrationis ritus facilè ostendit: vide Num. 8 [c].) oratione solenni, & sacrificio [d].

31. *Ascendere feci principes Juda super murum*] Vel, *juxta murum*; nam pompa circùm murum ducta est. Obstat tamen vox *ascendere* †. ¶ *Et statui duos magnos choros*, &c. וָאַעֲמִידָה שְׁתֵּי תוֹדֹת גְּדוֹלֹת וְתַהֲלֻכֹת לַיָּמִין וגו'] *Et statui duos magnos choros*, Mo. P. vel, *choros laudantium*, M. Ti. *euntes ad dextram*, &c. M. Ti. vel, *& processiones ad dexteram*, Mo. vel, *quorum progressiones* erant, unius (i. e. primi *chori* iverunt, V.) *ad dexteram*, &c. JT. Pi. sic P. V. q. d. Quorum alterum jussi procedere, sive progredi, ad dexteram [f]. [De altero

tero

[Marginal notes, left column:] L. Mar. &c. — [o] V. Belg. sim. Mar. — [p] Pi. — [q] He. in Mar. — [r] V. — † G. — [s] Pi. ità L. E. Me. San. &c. — [v] La. — [x] Pi. — [y] La. — [z] G. — [a] V. sim. La. T.

[Marginal notes, right column:] [o] Ms. — [p] T. — [q] La. — [r] T. — † La. — [s] E. — [v] Wolp. — [x] V. Mar. — [y] V. — [z] Me. — [a] G. — [b] T. La. Wolp. — [c] Wolp. — [d] T. La. — † Mar. — [f] V.

34. Et duos post eos] i. e. Duo sacerdotes & Levitas prioris classis, seu chori, qui exprimuntur infrà v. 35 [q]. ¶ Et media pars principum] Altera dimidia pars Principum erat in altero choro, infrà v. 40 [r]. Distributi erant Principes in duas partes, ut & reliquus populus [†].

35. Et de filiis sacerdotum] Id est, de sacerdotibus; ut suprà v. 28. filii cantorum, i. e. cantores [s].

36. Fratres ejus] Sub. Zacharia, V.

37. Et contra eos ascenderunt; ità Mo. [וְנֶגְדָּם] Et coram eis, M. è regione illorum, Sy. Ar. Ti. i. e. ex alteris Jeruschalaimis in civitatem Davidis ascendentium [v]. E regione aliorum, Ca. [Alii aliter vertunt, & cum præcedentibus sic nectunt;] Deinde ad portam fontis & tractum ex adverso illorum ascenderunt, &c. JT. Pi. Ità ellipsis est nominis relati [x]. ¶ In gradibus civitatis David] i.e. Montis Sion [y]. Heb. per gradus, &c. Memento arcem Sion in sublimi constitutam [z]. ¶ In ascensum muri super domum David] In ascensu muri (murus etiam propter naturam loci erigebatur,) desuper domum David, Mar. Ascendentes in murum qui imminet habitationi Davidis [a].

38. Ibat ex adverso] Alterius nempe chori, de quo suprà dictum est [b]. Ibat in adversum illius, &c. M. ¶ Usque ad murum latissimum] Ad portam anguli; ibi enim murus erat latissimus [c].

39. Et super portam antiquam; ità JT. sim. Pi. [הַיְשָׁנָה] Antiqua, V. P. sub. piscinæ, V. ¶ Et turrim Emath, [הַמֵּאָה] Meah, M. P. Ti. Mo. & turrim centenariam, JT. Pi. ¶ Ad portam gregis] Per quam inducebantur oves ad sacrificia. ¶ Et steterunt] Nempe chorus secundus [d]. ¶ In porta custodiæ; ità M. P. Mo. Ti. [בְּשַׁעַר הַמַּטָּרָה] In porta majore, Sy. Ar. ad portam carceris, Ca. Gal. Ang.

40. Steteruntque duo chori—in domo Dei] i. e. In atrio ante Templum [†]. Ambo chori, licèt diversam viam ingressi essent, tamen in Templo, quasi in centro, & officina pietatis, conveniunt [f].

42. Et clarè cecinerunt, [וַיַּשְׁמִיעוּ] Audirèque fecerunt, P. sub. vocem, V. ¶ Cantores, & Jezraia præpositus] Ità Ma. &c. vel, cum Jitzr. &c. JT. vel, & Jitsr. erat præfectus eorum, Pi. Al. sic, Cantores resonuerunt, habentes præfectum Jez. &c. M. sim. Ti.

43. Victimas magnas] Id est, 1. multas; 2. boves, qui victimarum maximæ censentur [g].

44. Recensuerunt quoque—viros, &c. [וַיִּפָּקְדוּ וגו׳] Præfecti sunt etiam eo die, JT. Pi. homines, &c. JT. vel quidam, &c. Pi. Constituti sunt, &c. P. Visitati sunt, &c. Ma. Wolp. i. e. singulari industriâ quæsiti, judicio sincero & gravi delecti. Quo docemur, in omni genere electionum cavere temeritatem & studium partium. ¶ In die illa] Quà nimirum peracta erat urbis dedicatio; nè, si qua intervenisset mora, hæc alacritas ad dandum, &c. se remitteret. ¶ Viros] Nempe è sacerdotum ordine, quibus Deus horum custodiam de[...]es, & peccavimus, &c. i. e. quia peccavimus [n]. ¶ Et custodierunt observationem, &c. & cantores, &c. ità P. Mo. Heb. Et observaverunt, &c. [וְהַמְשֹׁרְרִים וגו׳] Et observaverunt custodiam Dei, &c. cantores, &c. M. Ti. [Ità negligunt τὸ ו ante הַמְשֹׁרְרִים. Alii verba transponunt;] Atque etiam cantores, &c. observârunt, &c. Belg. Ang. Qui observaturi erant (vel, Quia observaverant, Pi.) custodiam Dei sui, & custodiam munditiei, musicorùmque & janitorum, JT. Pi. Quandoquidem observaverint custodiam illis à Deo designatam, & custodiam purificationis, simulatque cantorum & janitorum. Docet cur lætati sunt Judæi de Levitis consistentibus [n]. Porrò, observatio, sive custodia, purificationis vel expiationis hîc dicitur, vel, 1. custodia pura [o]: vel, 2. rebus immundis arcendis, ut suprà v. 30 [p]. i.e. Curabant ut se & populum in omni puritate continerent [q]: vel, 3. ritus observandus in peragenda munditie [r].

46. In diebus David & Asaph ab exordio erant principes constituti cantorum, &c. [רָאשֵׁ הַמְשֹׁרְרִים וְשִׁיר תְּהִלָּה וְהוֹדוֹת לֵאלֹהִים] In diebus David & Asaph ab initio, vel, ab exordio, vel, ab antiquo, M. P. Ang. Gal. sim. JT. Pi. capita cantorum, & cantici laudis, & confessionum Deo, Mo. Vel, erant principes cantorum, & viri cantici laudis & laudationum Deo, P. i. e. Musici canentes cantica laudatoria, &c [†]. Vel, (sub. erant, Ang. sive constituti erant, Gal.) principes cantorum, & canticorum laudis & laudationis Deo, Ang. Gal. Vel, (sub. erant ordinati, sive constituti,) qui cantarent canticum laudis & confessionis Domino, M. Ti. [Hi sequuntur τὸ Keri in voce רָאשֵׁ. Alii autem τὸ Chetib secundùm literas; accipiunt autem pro ראש in sing. num. & ad Asaphum hæc referunt, hoc modo; In diebus David erat Asaph ab initio primus cantorum ad hymnum & laudem Dei, s'. Vel, erat Asaph, qui præerat ministris, quasi legissent מְשָׁרְתִים, & laudabat coram Domino, Sy. sim. Ar. Hi omnes negligunt τὸ ו ante אִכְףּ.]

47. Dabant partes cantoribus, &c. & sanctificabant Levitas, &c. [וּמַקְדִּשִׁים לַלְוִיִּם וגו׳] Ità sanctificabant, vel consecrabant, (vel separabant, Belg. sub. populus ipse, V.) Levitas, Ar. P. Ti. V. Vel, Levitis, Sy. Ang. Gal. JT. Pi. vel, pro Levitis, Belg. sub. eas, Pi. vel res sacras, Ang. G. putà decimas [t], quæ sacræ erant Deo. Sanctificare aliquem hîc est, dare illi rem sacram [v]. Sanctificare est, ostendere aliquâ actione aliquid esse sanctum. Sic sanctificamus Sabbatum, Templum, Deum, &c. quia dum illa colimus, eorum sanctitatis hominibus argumenta præbemus. Est autem non levis alicujus sanctitatis argumentum, si publicis aliquem ordinem sumptibus alamus [x]. Et honorabant decimis Levitas, M. [Ca. totum sic reddit; Itaque omnes Israelitæ, &c. cantoribus, &c. quotidianum demensum conferebant, idque ipsi Levitis, & Levitæ porrò Aaronitis, consecrabant.]

[q] Ma. et Jun. [r] Ma. [†] V. [s] Ma. [v] Ma. et Jun. [x] Pi. [y] V. [z] Mar. [a] O'. [b] O'. [c] Me. [d] V. [†] O'. [f] Wolp. [g] San.

[n] Pi. [o] Q. in Ma. [p] Ma. et Jun. [q] Mal. [r] Pi. sim. Me. [†] V. [t] O'. [v] V. [x] San.

id est, his alienigenis arcendis, &c. præerat [m]. Vel, *coram hoc*, vel, *in conspectu hujus*, nempe, conventûs Legem hæc vetantem audientis, eique se accommodantis; dum recens esset Reformationis communis memoria [n]. ¶ *Qui fuerat præpositus in gazophylacio*, נָתוּן בְּלִשְׁכַּת וגו׳] *Datus* (vel, *positus erat*, Ti.) *in cubiculo*, Mo. *in camera*, Ti. *habitans in gazophylacio*, ο΄. Fortasse præter morem voluit ibi habitare. Verto, *datus in cubiculum*, (pro, *cubiculo*;) i. e. præpositus, ut ratio dignitatis exigebat [o]. *Præpositus*, P. M. Ca. JT. Pi. sub. *erat*, M. *cubiculo*, P. JT. *cellæ*, Ca. *ædiculæ*, M. nempe sanctiori; fortè adyto, vel cubiculo illi proximo [p]. Vel, *cubiculis*; sing. pro plur. nam ex compluribus cubiculis fecit unum magnum, vers. seq [q]. ¶ *Proximus Tobiæ*] Necessitudine illi conjunctus [r].

5. *Fecit ergò sibi*, וַיַּעַשׂ לוֹ וגו׳] *Et fecit* (*fecerat*, Pi. *paraverat*, JT.) *ei*, Ma. scilic. Tobiæ, ut v. 7. Mar. T. Constituebat illum loco suo præpositum decimarum omnium, &c †. ¶ *Gazophylacium grande*] *Cubiculum magnum*, nempe ex compluribus aliquot contiguis, eximendo parietes intergerinos, ut docent verba sequentia [s]. ¶ *Partes Levitarum*, מִצְוַת הַלְוִיִּם] *Præceptum Levitarum*, Mo. ο΄. Ex *præcepto de Levitis*: Ellipsis τῶ ל, & genitivus objecti, Pi. *Quæ ex præcepto erant Levitarum*, Ti. *quæ præcepta erant dari Levitis*, M. sim. P. Ang. Gal.

6. *Non fui in Jerusalem*] In hoc tempus Eliasib id vafrè distulit, ut eo absente quæ vellet faciliùs obtineret [t]. ¶ *Artaxerxis regis Babylonis*] Persici enim Reges tunc Babyloniam tenebant [x]. ¶ *Veni ad regem*] Redii ad officium meum aulicum [y]. ¶ *Et in fine dierum*; ità Mo. P. sic ο΄. M. וּלְקֵץ יָמִים] *Post dies* (sub. *aliquot*, Sy.) *exactos*, Ti. i. e. Anno uno exacto, quòd annus completus constet omnibus suis diebus [z]. *Exacto* anno *pleno*, sive *dierum*. Ità יָמִים sumitur Exod. 13. 10. Levit. 25. 29. Num. 9. 22. Judic. 17. 10. 1 Sam. 1. 3. & 27. 7. Amos. 4. 4. Sic *mensis dierum* dicitur pro mense pleno, Gen. 29. 14. Num. 11. 20, 21 [a]. *Exactis* aliquot *annis*, JT. At יָמִים pro *annis* non reperiri puto [b]. ¶ *Rogavi regem*, נִשְׁאַלְתִּי מִן הַמֶּלֶךְ] *Postulavi*, vel *petii*, (*postulatus fui*, Mo.) *à rege*, Mo. P. V. ο΄. Voce passivâ utitur; q. d. Magnis precibus egi cum Rege, &c [c]. *Veniam impetravi*, &c. Sy. sim. G. V. Ang. *Exorata est mihi venia*, &c. JT. Pi. scil. per aliquem Regi gratiosum. Per seipsum non ausus est, quum jam veniam ei satis diu dedisset. Confer Gen. 50. 4, 5, 6 [d]. *Obtinui precationem*, &c. M. *Revocatus* (vel *requisitus*, Wolp. Gal.) *sum à rege*, Ti. vel, *ad regem*, Gal. Porrò, hoc petiit *in fine dierum*, i. e. in fine præfecturæ suæ †.

7. *Quod fecerat—Tobiæ*, לְטוֹבִיָּה] *Propter Tobijah*,

[m] T. sim. Ls. [n] Wolp. [o] Mar. [p] Ma. [q] Pi. [r] V. † T. ex Ls. [s] Pi. [t] Welp. [x] Os. [y] G. [z] V. [a] Pi. [b] Pi. [c] V. [d] Pi. † San.

bus suis, וָאַעֲמִדֵם וגו׳] *Et statui* (vel *restitui*, JT. V. *constitui*, Pi.) *illos* (sub. *Levitas & cantores*, V.) *in statione sua*, sive *eorum*, JT. Pi. In locum suum in quo antea erant †.

12. *In horrea*] Ità V. *In thesauros*, JT. Pi. P. i. e. reconditoria. Vide suprà v. 5. Vel, *ad thesauros*, i. e. ad ipsas decimas jam reconditas [t].

13. *Et constituimus*, &c. וָאוֹצְרָה וגו׳] *Et constitui* (vel, *constitui thesaurarios*, Mo. Ti. Pi.) *super thesauros*, M. Mo. Ti. Est futurum Hiphil, pro וָאַאֲצִירָה, deficiente characteristicâ literâ [u]; sicut in וַיַּדְבְּקוּ 1 Sam. 14. 23. (aliàs 22.) pro וַיַּדְבִּיקוּ [v]. ¶ *Et juxta eos*] Ità V. Heb. *juxta*, vel *ad*, *manum eorum*, P. JT. Pi. i. e. eorum administri & adjutores [x]. ¶ *Quoniam fideles comprobati sunt*] Heb. *habiti sunt*. Fama eos commendabat, quæ non errat semper, sæpe eligit: consensu monstrabantur: nemo, omnes decepit [y]. ¶ *Et ipsis creditæ sunt*, &c. וַעֲלֵיהֶם וגו׳] *Et super eis*, Pi. vel, *ad eos*, P. V. sub. *erat*, V. Pi. scil. hoc onus, vel officium: Ellipsis nominis relati [z]. *Quorum erat* (vel, *eisque incumbebat*, Pi.) *distribuere*, &c. ‡T.

14. *Memento mei*, &c.] Petit ut hoc ejus officium Deus in optimam partem interpretetur [a]. ¶ *Et nè deleas*] Ità Pi. Est enim fut. Kal תֶּמַח pro תִּמְחֶה, deficiente ultimâ radicali [b]. Nè dele, de libro, vel de memoria tua [c]. ¶ *Quas feci in domo Dei, & in ceremoniis ejus*] Ità V. Vel, *& in observationibus ejus*, P. vel, *erga observationes ejus*, JT. Pi. i. e. in ea exercendas [d].

15. *In diebus illis*] Putà, quibus mala antè recitata ingruerant. ¶ *Calcantes torcularia*] Hoc opus Sabbato prætermitti poterat sine incommodo †. ¶ *Portantes acervos*] Sub. *manipulorum*, V. ¶ *Et contestatus sum*; ità P. Ma. JT. sub. *eos*, P. Pi. וָאָעִיד] *Et testificatus sum*, sub. *contra eos*: i. e. adhibitis testibus admonui eos. ¶ *Ut in die*, &c.] *Quâ die vendebant escas*, V. sim. JT. Pi. &c. Nè quo pacto id facerent. Vers. 21. plena est locutio [f]. Deum testem invocavi, me id posthac non passurum [g].

16. *Et Tyrii habitaverunt in ea*] Scil. in urbe יְרוּשָׁלַםִ, quæ vox præcessit; unde liquet nomen illud esse num. sing. & gen. fœm. nec ם hic esse characteristicam numeri pluralis, sed radicalem, pertinentem ad constitutionem vocis שָׁלֵם [h]. Tyrii infideles hoc peccato causam dederunt [i]. ¶ *In Jerusalem*] Urbe sanctâ, cujus cives debebant mandata Dei observare [k].

17. *Et objurgavi optimates*] Non vulgus, nec Tyrios; optimatum enim auctoritas illos coercere debuit [l].

18. *Numquid non hæc fecerunt patres*, &c?] q. d. Omnia mala quæ perpessi sumus evenerunt nobis ob violationem Sabbati [m].

19. *Cùm quievissent portæ*, כַּאֲשֶׁר צָלְלוּ] *Cùm obumbrarent*

† V. sim. Me. T. [t] Pi. [u] G. [v] Pi. [x] Ma. [y] G. [z] Pi. [a] Welp. [b] Pi. [c] Mar. [d] Pi. sim. Ma. † Welp. [f] V. [g] Pi. [h] Pi. [i] Me. [k] V. [l] Welp. [m] V.

nè, iis apertis, quidquam introduci permitterent quod ad violationem Sabbati aliquo modo pertineret [z]. ¶ *Ut mundarentur, & venirent ad custodiendas portas*, אֲשֶׁר יִהְיוּ מִטַּהֲרִים] *Ut mundarent (essent mundantes*, Mo.) *se*, &c. Sy. Ar. M. P. Ti. vel, *qui erant mundati*, &c. ο'. Levitæ die quoque Sabbati, ut reliquis profestis diebus, necessaria (ad cultum Divinum [a]) comparabant [b]. Lustrari eos jubet, quia res sacra erat, & dies Sabbati religiosè observandus [c]. ¶ *Et parce mihi*, &c.] Ità fiduciam ponit, non in meritis suis, sed in misericordia Dei [d].

23. *Vidi Judæos ducentes uxores*, &c. הוֹשִׁיבוּ נָשִׁים וגו'] *Fecerunt habitare uxores*, Mo. ο'. *habitare secum fecisse*, Ar. Ang. marg. sim. JT. Pi. *contubernio accepisse*, &c. Sy. *qui duxerant*, P. V. sub. *in uxores*, V. *qui collocaverant sibi*, M. Ti. ¶ *Azotidas*, &c.] i. e. Ex Azoto oppido oriundas †.

24. *Ex media parte loquebantur Azoticè*, &c. וַחֲצִי מְדַבֵּר וגו'] *Partim* (vel *dimidium*, Mo. ο'. *pro media parte*, M.) *loquebantur* (*loquentes*, ο'. Ar. *loqui*, Sy.) *Asdodicè — &*, vel *sed*, *sermone singulorum populorum*, P. *juxta linguam populi & populi*, Mo. M. vel, *cujusque populi*, P. Linguâ matrum suarum loquebantur [f]. Filii in prioribus annis maternos potiùs mores exprimunt quàm paternos, quia matribus familiariùs assuescunt [g]. Porrò, *lingua Azotiorum*, id est, Philistinorum, (quorum pars Azotii,) media erat inter Ægyptiam & Hebræam; nam Philistæi ex Ægypto venerunt, & partem terræ Canaan occupârunt *.

25. *Et objurgavi eos, & maledixi*] Gravibus verbis, etiam cum iræ Divinæ comminatione. At AE. per illud *maledixi* intelligit duo excommunicationis genera, נִדּוּי & חֵרֶם: sed ea crediderim in exsilio usurpata, cùm jus vitæ necísque penès Persas esset, atque iterum cùm capitalia judicia ad Romanos devenissent. Nam in Lege nulla earum pœnarum mentio, neque in veteri historia populi illius [h]. Exsecratus sum eos [i]. Maledicis conviciis eos agitavi *. *Maledixi*, imprecans illis (qui scientes contra mandatum Dei egerant) pœnas corporales à Deo, ut iis ad pœnitentiam inflecterentur [k]. [Alii aliter;] *Maledixi*, i. e. anathema dixi, vel excommunicavi [l]. [Al. sic;] Heb. *Et levifeci eos*, dehonestavi, viles reputavi [m]. קָלַל, cùm τῷ כָּבֵד opponatur, sign. de honore alicujus detrahere, & in contemptum adigere. Fortè eos, si sacerdotes essent, functione suâ aliquantisper prohibebat; si senatores, ordinis sui consessu excludebat; si privati cives, eos aliquo actu, aut aditu conventúque, honesto prohibebat [n]. ¶ *Et cecidi*] i.e. Plagis, juxta Deut. c. 25. v. 2 [x]. Flagris, aut fustibus, aut virgis [y]. ¶ *Et decalvavi eos*; ità ο'. וָאֶמְרְטֵם] *Et glabravi eos*, JT. Pi. *depilavi*, Mo. M. *capillos evulsi eis*, P. Ang. Præ indignatione, & zelo honoris Divini, capillos aut barbam eorum prehendens evelli [a]. Fortè hoc factum ex more, quo reis vel à lictoribus, vel à petulante turba, & colaphi impingi solebant, Matt. 26. 66. & crines evel-

z Ma. a Ma. b Ma. ex Jun. c Ma. d Wolp. † Wolp. T. f Mer. La. g San. * BP. p. 48. h G. i Me. * Jun. k Os. l Ità San. Jun. T. V. m Ma. n Wolp. x San. Wolp. y Ma. a Ma. ex Jun.

calvavit: idémque fecit Bamba Hispaniæ Rex Paulo tyranno [d]. ¶ *Et adjuravi*, &c.] Jurejurando obstrinxi †: sub. *in hunc modum*, *Non dabitis*, &c. *Si* pro *Non*: aut subaudiendum, *Hoc faciat mihi Deus* [f].

26. *Salomon*, &c.] q. d. Si illæ mulieres Salomonis potentiam, gloriam, &c. non sunt reveritæ, quin illum aggrederentur; quid de nobis fiet? item, Si Salomoni suo Deus non pepercit, quantò minùs vobis [g]?

27. *Numquid & nos inobedientes*, &c? וְלָכֶם הֲנִשְׁמַע] *Et vobis numquid auditum est?* Mo. q.d. Rem inauditam fecistis [h]. *An verò vobis hoc nunquam est auditum?* Ti. *Cùm hoc à vobis auditum sit, tamen commisistis*, &c. Sy. *Et vos non auscultaretis?* Ar. [Alii aliter:] *Vobis ergò obediemus*, vel *consentiemus*, vel *auscultabimus*, &c? ità V. P. JT. Pi. Ang. Gal. M. Qui non estis tanti quantus erat Salomon [i]. נִשְׁמַע potest esse vel 3. persona præt. Niphal sing. vel prima plur. fut. Kal [k].

28. *De filiis autem Joiada*] i. e. Unus de filiis, vel posteris, ejus [l]. Quo nomine vocabatur, hic non dicitur [m]. Erat hic Manasses, frater Pontificis Jaddi [n]. ¶ *Gener erat Sanaballat Horonites*] In Nostro [i. e. Vulgato] legendum *Horonitis*, vel *Horonita* [o]. *Fuit quidam gener*, &c. Sy. M. sim. Ti. ¶ *Quem fugavi à me*] Vel excommunicatione [p]; vel, è civitate ejeci [q]; vel, in perpetuum exilium profligavi [r]. Sed quem fugavit? Resp. Sanballatum †: vel potiùs nepotem Elialibi [t]. Hunc jussi abire, ex decreto Esdr. cap. 10. vers. 3 [v].

29. *Recordare — adversùm eos*, זָכְרָה לָהֶם] *Recordare eorum*, P. sub. *in malum*. Vel, *Recordare* hujusce rei *illis*, i. e. in perniciem illorum. ¶ *Qui polluunt sacerdotium*] q. d. Qui, cùm debuissent bono suo exemplo prælucere aliis, tamen malo exemplo suo conati sunt polluere sacerdotium, &c [x].

30. *Et constitui ordines*, &c. מִשְׁמָרוֹת וגו'] *Custodias*, vel *observantias*, &c. Mar. V. scil. vices ministrandi [y]. *Restitui* (*stare feci*, Ma.) *observationes sacerdotibus*, JT. Verto, *Et constitui ad observationes sacerdotes*, &c. Deficit ב ante מִשְׁמָרוֹת, ut percipitur ex inciso sequenti [z].

31. *Et in oblatione lignorum*] Ad fovendum ignem illum cœlestem qui perpetuò ardebat in altari [a]. Effeci ut servaretur decretum memoratum suprà 10. 34, 35. In cujus rei memoriam institutus solennis dies ξυλοφορίων, cujus meminit Joseph. 2. Bel. Judaici [b]. ¶ *In temporibus constitutis*] i. e. Quo tempore ligna afferrentur. Vel potiùs, *Temporibus constitutis*, i.e. ad cædenda ligna aptis, ut cæderent, constitui [c]. ¶ *Et in primitivis*] Sub. *constitui ordines*; i. e. quæ offerri deberent Deo [d]. *In primitiis*, ο'. in Mar. ¶ וְלַבִּכּוּרִים] *Et primitivis*, Mo. *& ad primitias*, JT. Sed בִּכּוּרִים potiùs *primitiva* signif. Sed quid *primitiva tempora*? Nempe, prima; cùm cædendi ligni opportunitas veniret, illi ad cædendum accurrerent. Et illud ο'. ἐν τοῖς πρωτογεννήμασιν, non sign. *primitias*, ut posuit interpres; sed quæ primò germinant †.

d Ma. † Me. f V. g Wolp. h Ma. i V. k Ma. l Ma. m Wolp. n Joan Ma. o Ma. sim. T. p Pellican. in Wolp. q RS. in Wolp. r Wolp. † Ità Me. t G. ità Os. T. La. v G. x V. y Mar. z Pi. a V. b G. c Mar. d V. † Mat.

nal. & Nazianz. [...] nias illi assutas. Sunt aliqui qui librum hunc usque ad cap. 10. canonicum putant; septem autem extrema capita, quæ non reperiuntur in Hebraico codice, in apocryphis numerant. Horum princeps Hieron. quem secuti sunt ante concilium Tridentinum Lyra, Dion. Hug. & Cajet. & post illud Sixtus Senensis, l. 1. & 8. Bibl [c]. [Sed de authoritate harum laciniarum fusè disputantes videre est hinc Bellarm. illinc Whitakerum, & inprimis Rainoldum de Libris apocryphis. Meum est in præsenti opere interpretem agere, non controversias tractare.] Maximi fiebat hic liber ab Hebræis, & quidem pluris quàm Daniel & Isaias [d]. Qu. 2. Quis libri Auctor? Respond. 1. Esdras †. Verùm post Esdræ tempora hæc accidisse videntur [f]. 2. Cœtus & Synagoga Judæorum, ad quam à Mardochæo literæ sunt datæ c. 9. v. 20 [g]. 3. Mardochæus [h]. Ità plerique interpretes, Hebræi, Græci, Latini *. Colligitur hæc sententia manifestè ex cap. 9. v. 20 [i]. Existimant tamen Reginam Esther aliquid ad hanc scriptionem operæ contulisse. Id colligunt ex c. 9. ver. 29 [k]. Qu. 3. Quo tempore hæc contigerunt? Resp. 1. Acciderunt hæc tempore captivitatis (Babylonicæ, M.) quando omnes Judæi apud Persas, Medos, Assyrios & Chaldæos in exsilio agebant [l]. Ante liberationem ex captivitate Babylonica [m]. Resp. 2. Post liberationem illam. Ità ferè omnes. Et quidem ante Alexandrum Magnum, dum Persica monarchia vigeret. Porrò, incidit in tempora Assueri, de quo ulteriùs quærendum est [n].

[c] San. [d] Forst. in Ser. † Aug. & Isid. in San. [f] Ità Bon. San. * Q. He. in San. [h] Ità San. Bon. Ser. Ab. in M. [m] Bon. [l] Bon. sic Ser. San. [h] Ità Ser. San. Bon. [l] V. et M. [m] Ità Canus, Mercer. & Cedren. in Ser. [n] Ser.

CAP. I.

1. IN *diebus*, &c.] Heb. *Et fuit in diebus*, &c. Ma. ו in וַיְהִי redundat: servit autem mutationi futuri in præteritum [a]. ¶ *In diebus Assueri*] Heb. *Achasveros*, Ma. D. Bon. Vox hæc Persica est [b], composita ex אַחַשׁ, quod *magnum* sonat, (ut docent voces *Abasthberanim*, *Abasdarpanim*, &c [c].) & וְרֹאשׁ, i. e. *& caput*; q. d. magnus Princeps, vel Dux. Dicitur Græcè *Oxyares*, i. e. acer Mars [d]. Notandum *Assuerum* & *Artaxerxem* fuisse ferè communia nomina Regum Medorum & Persarum †: illum Medorum, vide Dan. 9. 1; hunc Persarum, vide Esd. 4. 7 [f]. De Assuero nihil amplius quod dicam habeo quàm quod dixi Esd. 4. 6 *. Qu. 1. Quodnam tempus hujus historiæ? Resp. 1. Videndum nè Mardochæi ætatem nimiùm extendamus, nempe ad 200 annos vel ultrà, is enim cum Jechonia translatus est, Esth. 2. 6 [g]. 2. Verisimilius est hanc historiam contigisse dum rerum Persæ potirentur, quàm dum Babylonii; & post Templum ædificatum, quàm ante illud. Nam, 1. Judæi tunc erant in Perside, & Persarum linguam moresque imbiberant; qui tamen Sed id nullo modo est verisimile, neque is imperabat 127 provinciis [t]. 3. Erat Cambyses. Ità Hebræi in Seder Olam. Non placet: Nam is erat hostis Judæorum, Esdr. 4. 7. Assuerus Judæis benevolus *. 4. Erat Darius Hystaspis filius [m], (qui unus erat ex Magorum cæsoribus [n].) 1. Convenit ætas Mardochæi, Esth. c. 2. v. 6 [o]. qui alioqui major esset centenario [p]. 2. Quod hîc de amplitudine regni Assueri dicitur, idem de Dario illo totidem verbis affirmatur lib. 3. Esd. c. 3. ver. 1, & 2. [Sed is liber apocryphus est.] 3. Dario tribuitur subactio Indorum ab Herodoto l. 1. p. 114 [q]. 4. Susan à Dario vel condita erat, ut vult Plin. 6. 27. vel aucta & illustrata, ut vult Ælian [r]. 5. Ut Assuerus, ità Darius, impensè favit Judæis †. [Aliis hæc sententia non placet.] Obj. 1. Inter uxores Darii (quæ tres erant, ut refert Herod.) non comparent *Vasthi* vel *Esther* [t]. Resp. *Esther* Heb. est *Hadassa*: hæc ergò *Atossa* Herodoti. Obj. At ea erat Cyri filia in Herod. Resp. Talis à Persis jactabatur; ipsa enim siluit se esse Judæam. Adde, Gentiles Judæorum res ignorâsse, vel depravâsse [v]. Obj. 2. Darius ab initio regni benevolus erat Judæis, Esd. 6. Assuerus tantùm anno 12. regni, Est. 3. 7. Obj. 3. Mirum foret Herodotum, qui res Darii fusissimè prosecutus est, nihil de Amani turbis dicere [x]. Obj. 4. Darius vocabatur κάπηλος, caupo, quia vendebat omnia: At Assuerus admodum liberalis erat, Esth. 1. & 3. & 8 [y]. 5. Erat Xerxes; cujus uxor erat *Amestris*, quæ fuit *Esther* [z]. Non placet: Nam, 1. *Amestris* erat Persarum Ducis filia; erat etiam sævo ingenio, teste Herodoto. Talis non erat Esther. 2. Xerxes erat admodum infelix, &c. Assuero prosperè cedunt omnia, Esth. 1. & 2. & 10 [a]. 3. Constat Xerxem illo tempore fuisse in expeditione contra Græcos quo Assuerus traditur fuisse Susis [b]. 6. Erat Artaxerxes Longimanus, Xerxis filius, qui Esdram & Nehemiam misit Hierosolymam [c]. Huic omnia conveniunt; nempe & nomen, & benevolentia in Judæos, & veri Dei cognitio, & regni amplitudo & diuturnitas, regnavit enim annis 40, & commoratio in Perside, & morum similitudo [d]. [Aliis hæc sententia non placet.] 1. Ingenium Longimani mitissimum erat; Assuerus autem immitis erat & durus, in Vasthi reginam, in gentem Judæorum, in Hamanem, &c †. Resp. Verùm hæc fecit Assuerus, non tam odio illorum quos mulctavit, quàm nè amicis quicquam negaret [f]. 2. Tunc Esdras & Nehemias in libris suis Esther & Mardochæi meminissent. 3. Sic Mardochæus fuisset annorum 140, & Esther an. 70, adeòque inepta Regis conjugio [g]. 7. Erat Artaxerxes Mnemon, sive Memor [h]. Non placet Bel. 1. Liber Esther est in canone Hebræorum, quem [canonem] composuit Esdras, qui non vixit ultra Longimani tempora:

Ergò

[a] Pi. [b] D. [c] D. [d] Bon. † Fon. [f] La. * G. [g] Bon.

[t] Ità Can. & Cedr. in Bon. [t] Bon. * La. [m] Ità T. La. et RS & AE. & Megasth. & Annian. L. [o] Bon. [p] La. T. [q] T. [r] T. et La. [t] La. † Bon. [t] Ser. [v] La. [x] Ben. [y] Ser. [z] Ità D. Ma. Jun. Scal. [a] Ser. [b] Ben. [c] Ità San. Jo. & Caj. & Bel. & Sal. in La. [d] Bon. † Ser. [f] [illegible] [g] La. [h] Ità Eusebius & Beda, & Rabbin. & Perer. & Torn. in Bon.

plex est, Asiatica, & Africana, ut alibi notatum.] De utravis intelligi potest; illam enim subjugavit Holofernes parenti suo Xerxi, Judith 1. 9. hanc Sennacherib, 2 Reg. 19. & deinde Cambyses [r]. Intelligo hic Asiaticam [†]. Potiùs Africanam, sub Ægypto. Nam licèt ea tum defecerat, &c. unde bellum Ægyptium; jus tamen in eam Assuero manebat, Ægyptique adhuc Dominus vocabatur; quomodo Hispaniæ Rex hodie est Dominus Hollandiæ [t], & Rex Athenarum atque Jerusalem [v]. In exercitu Xerxis erant Æthiopes Africani, teste Herod. l. 7. num. 69. Ægyptios etiam subegit Xerxes anno à morte Darii primo, ut inquit Herod. l. 7. num. 7. & cum eis indubiè Æthiopas [u]. ¶ *Super centum viginti septem provincias*] Regnum Persarum in Præfecturas, Provincias, vel Satrapias, distributum fuit, testibus Herod. l. 3. Isocr. in Panegyr. Plutarch. in Themist. De quibus legendus Brissonius lib. 1. de Regio Pers. principatu. Porrò, numerus Satrapiarum varius fuit, pro Regum arbitrio [y]. Platoni lib. 3. de Repub. sunt tantùm 7; Herod. 20; Daniel. 6. sunt 120; hic autem & in Jo. 11. 4. sunt 127. Alibi autem Josepho sunt 360; nempe lib. 10. cap. 14. Sic Romanarum & tribuum & provinciarum numerus sæpe immutatus est [z]. Hæ provinciæ majores fuisse videntur, quæ plures alias minores includerent [a]. Puto *Medinas* hic vocari civitates metropoles, quæ populos & oppida subjecta habent, quibus jus dicunt [b].

2. *Quando sedit in solio*] Quando fuit confirmatus in regno [c]. Cùm quiesceret à bello Indico & Æthiopico [d]. Cùm altâ pace frueretur [†]. Potiùs, cùm Susis sedem regni haberet [*]. ¶ *Susan civitas regni ejus exordium fuit*] i. e. Constituit hanc urbem exordium unde inceptaret monarchiam suam. At Hebræa & Græca aliter habent [f]. ¶ אשר בשושן הבירה] *Quod erat in Susan* (vel *Susis*, JT. Pi.) *castro*, Sy. *regia*, vel *palatio*, P. D. Ang. *civitate*, o'. *metropoli*, Jon. M. Mo. Gal. Ang. marg. Ti. Jo. in Bon. *urbe regia*, JT. Pi. Sic sumi patebit ex vers. 5. Vide etiam scholia ad c. 2. v. 8. item ad c. 9. vers. 6. Potest verti, *in urbe illa magnifica*, nempe palatiis referta; ità ut in voce בירה, i. e. *palatium*, sit synecdoche membri. Alibi vox בירה *palatium*, vel *castrum*, significat; ut videre est 1 Chron. 29. 1, 19. Nehem. 1. 1. & 2. 8. item 7. 2 [g]. Vocatur hæc urbs בירה *palatium*, ab elegantia, quòd universa ea urbs instar palatii cujusdam esset [h]. *Castrum* vocatur, quia munitissima erat [i]. *Susa* dicta erat & urbs, & ἀκρόπολις, sive arx ejusdem [k]. Est verò Susan urbs ad Choaspen fluvium, sic dicta à liliis, quæ ibi plurima [l]; ubi Reges Persarum hyemem agebant, sicut æstatem in Ecbatanis, testibus Ælian. Animal. 10. 6. & Athen. 12. 3 [m]. Benjamin in Itinerario dicit palatii hujus Assueri ruinas adhuc manere, quas & ipse vidit [n].

3. *Tertio anno imperii*] Vel primo anno à subacta

(Margin: [r] Bon. San. — † Mar. — [t] Ser. — [v] San. — [u] Ma. — [y] Bon. — [z] Ser. — [a] Ma. — [b] Bon. ex Sa. — [c] L. He. in D. — [d] He. in D. — † V. — * D. — [f] Bon. — [g] Pi. — [h] Mar. — [i] Bon. ex La. — [k] Bon. — [l] T. ex La. — [m] La. San. — [n] Bon.)

... Dan. 1. 3. Forte iidem atque Xenophonti ὁμότιμοι *Homotimi* [b]. *Principes Euphratæi*, Mo. Plerique deducunt à פרת *Euphrate*, q. d. Duces Euphratæos, qui provinciis Euphratensibus, seu Transeuphratensibus, impositi erant [c]. *Satrapæ*, P. *magnates regis*, Sy. *duces*, Ca. *cum ducibus*, Ti. *præfecti*, M. *regulis*, JT. Pi. ¶ *Et præfectis provinciarum*, ità JT. Pi. ושרי וגו'] *Et principes* (*prætoris*, Ca.) *provinciarum*, Mo. P. M. ¶ *Coram se*] i. e. Ipso præsente [d].

4. *Ut ostenderet*, בהראותו] *Tantisper dum ille ostentaret*, Heb. *in ostendendo eum*, V. D. Sensus est, Dum ostentat, &c. consumpti sunt 180 dies. Vel, *Cùm ostendisset*, &c. *fecit convivium 7 dierum*. Sed prius præfero [†]. ¶ *Divitias gloriæ*] i. e. Gloriosas, Pi. *Gloriæ regni*, i.e. regni gloriosi, D. *Divitias, gloriam*, JT. Placet, quia accentum pro se habent [f]. *Divitias & gloriam*, Pi. ¶ *Magnitudinem, atque jactantiam potentiæ suæ*, ואת יקר תפארת גדולתו] *Et honorem*, (Heb. *pretiositatem*; quia quisquis in pretio habetur, honor tribuitur: sic infrà 8. 16 [g].) *decorem* (vel, *ac decorem*, Pi.) *magnitudinis suæ*, JT. *Honorem decoris magnitudinis suæ*, P. vel, *magnificentiæ ejus*, vel *majestatis* [h]. *Et honorem excellentiæ majestatis suæ*, Ang. ¶ *Centum & octoginta diebus*] Refer hoc ad tempus præparationis pro convivio durante 7 diebus [i]. [Alii intelligunt de tempore durationis convivii:] Duravit sex mensibus [k]. Dionysius Siculus totos 90 dies ebrietati vacavit [l]. Persarum epulæ celebratissimæ sunt. Horat. lib. 5. od. ult. *Persicos odi, puer, apparatus.* Vide Athen. l. 8. & 12. Cicer. Tuscul. Valer. 9. 2 [m].

5. *Invitavit omnem populum*] Regiæ civitatis, non exclusis Principibus, &c [n]. ¶ *Qui inventus est in Susan*] q. d. Non solùm eos qui ibi habitabant [o]. Non fecit duo convivia, unum proceribus, alterum plebi; sed in fine convivii magnatum etiam plebem per 7 dies adhibuit [p]. Probatur; 1. ex v. 11. ubi conjunguntur Principes & populi. 2. Alioquin omissa esset descriptio convivii primi, quod tamen duraverit per 180 dies. 3. Quòd convivium factum dicitur omnibus *qui inveniebantur Susis*, i. e. quotquot ibi præsentes erant, ac proinde etiam exteris; in quorum numero utique erant Principes provinciarum. Notandum porrò ב in בהראותו ver. 4. notare non tempus præsens, ut plerumque, sed plusquam perfectum, ut hic in voce במלאות, & alibi passim; ut Deut. 4. 45. aliàs 5. 2. infrà 2. 7, 8, 12, 15 [*]. Rex Persarum (inquit Athen. 4. 10.) *cum virorum 15 millibus cœnat* [q]. ¶ *Septem diebus*] Ità JT. Alii, *7 dierum*. Sed tunc משתה esset cum *Sere*, non cum *Segol* [r]. ¶ *In vestibulo horti*, &c. בחצר גנת ביתן המלך] *In atrio* (vel *vestibulo*, V.) *horti palatii regii*, JT. Pi. P. D. *in atrio horti interioris regis*, Chald. in D. Expressit sensum qui est in *Baiith*, cùm ità dicimus, *Mibaith* [†]. Quasi hortus Regis duplex fuerit, interior, (qui

(Margin: * D. — [c] Me. — [d] Ma. Pi. — † D. — [f] D. — [g] Pi. — [h] V. — [i] L. — [k] Me. — [l] Ser. — [m] Bon. — [n] Me. — [o] D. — [p] Ma. ex Jun. D. Pi. — * Pi. — [q] Ma. — [r] D. — † D.)

in lectulis, molliùs cœnabant, ac sumpto cibo in iisdem quiescebant, vel etiam dormitabant †. In cœnaculo mensa erat, circa quam tres ut plurimùm lecti erant; unde triclinii nomen [f]. ¶ *Aurei & argentei*] Mira magnificentia, sed non incredibilis. Tales etiam Romanis erant, Plin. 33. 11. & 37. 2. Virgil. 6. Æneid. Lamprid. de Heliogab [g]. ¶ *Super pavimentum smaragdino & Pario stratum lapide,* עַל רִצְפַת בַּהַט וָשֵׁשׁ] *Super pavimentum porphyreticum,* (vel *crystalli,* Mo. *stratum crystallis,* Jon. *constratum lapide Pario,* M.) *& marmoris,* vel *marmoreum,* Mo.P.D.JT.Pi.&c. *Porphyrites* est species marmoris rubens [h], ut purpura [i]. In pavimento ergò humi cœnabant, more orientalium [k]. Non tantùm tecta & parietes, sed & ipsa pavimenta, pretiosis lapidibus splendebant; quemadmodum & Græcis & Romanis. Vide Plin. 36. 25. Martial. epigram. 5. 42 [l]. בַּהַט alibi non legitur [m]. ¶ *Quod mirâ varietate pictura decorabat,* וְדַר וְסֹחָרֶת] [Variè reddunt. De utraque voce fusiùs differendum est. 1. De voce דַּר.] Hoc nomen valde controversum est [n]. Lapidem *Darium* vertit M. quod, ut ab eo confictum, alii meritò rejecerunt. Multi *Parium* reddunt; ità Pagn. & Merc. & uterque Buxtorf. viri quanti & quales! Putant se niti auctoritate LXX [o], apud quos Hebræis verbis, *Babat & Ses & Dar,* è regione sic respondent, σμαραγδίτου λίθου, καὶ πιννίνου, καὶ παρίνου. Sed metathesis hîc est, quæ & aliàs apud LXX est frequentissima; & πάριν☉ λίθ☉ illis non est pro דַּר, sed pro שֵׁשׁ: quam vocem sic reddunt 1 Par. 29. 2. Cant. 5. 15. & suprà in hoc versu, ubi pro, *super columnas* שֵׁשׁ, habent, ἐπὶ στύλοις παρίνοις. Illis ergò τὸ דַּר est πίννιν☉ λίθ☉ [p]. Quod ulteriùs constat ex exemplari Alexand. apud Usser. ubi sic habetur, καὶ παρίνου καὶ πιννίνου λίθου, vocibus recto ordine, & Hebræis consono, dispositis *. Alii *alabastriten* reddunt, [ità Gal. Belg.] duplicato errore, quasi *alabastrites* sit idem cum *Pario,* cùm hæc sint genera marmoris longè diversissima; illud candidissimum, hoc maculosum [q]. Alii, *lapidem varicolorem,* Ti. *lapidem specularem,* Ca. [Alii hoc vocabulum cum sequente sic reddunt, *cùm in solo, tum in ambitu,* JT.] Has voces interpretamur ut Chaldaicas origine [r]. At דַּר *solum* vix reperitur apud Chaldæos. Quid si דַּר idem quod דָּרָא? quæ vox *atrium* sign. & Chaldæis, Syris & Arabibus notissima est. Sic fanè idoneus erit sensus, *super pavimentum,* &c. *cùm atrii, tum ambitûs* †. Sed hi toto cœlo errant. Certè quatuor hæc nomina, *Babat & Ses & Dar & Socbereth,* in eadem serie orationis ità cohærent, ut sine piaculo non possint à se mutuò divelli. Itaque omnia hæc sunt lapidum nomina [s]. [Alii ergò omnia sic conjungunt, *Super pavimentum rubri, & hyacinthini, & albi, & nigri*

pi

† Lu. T.
[f] Bon.
[g] Ma.
[h] Ma. Belg.
[i] Belg. D.
[k] La
[l] San
[m] Ma.
[n] Ful. misc. 5. 6.
[o] BA. 2. 5. 8. 709.
[p] BA. ib. 714
* BA pag. 715.
[q] BA. ib. 709.
[r] Jun.
† Ful misc. 5. 6.
[s] BA. pag. 709. sim.

que tecta etiam exteriùs auro, argento, &c. fulsisse; quod notant Apul. ex Aristot. & Polyb. l. 5. Non ergò mirum si atrium interius gemmis conspicuum fuit, maximè si verè scribit Androsthenes, margaritarum annonam apud Persas non fuisse cariorem quàm auri. 3. Non deesse similis luxûs exempla. Pavimentum templi Solis in India margaritis stratum refert Philostratus, l. 2. c. 11. Apud Sabæos & Gerrhæos, etiam in privatis ædibus, *fores & parietes & tecta ex ebore, auro, &c. gemmisque intextis erant distincta.* Ità Artemidorus in Strab. l. 16. simil. Agatharc. & Diod. & Plin. 37. 5. Romæ Pompeius habuit *musæum ex margaritis.* In balneis *gemmas* calcabant; Senec. epist. 86 [v]. [Atque hæc de דַּר dicta sunto: sequitur סֹחָרֶת, quam etiam variè reddunt.] *Socbereth,* Pi. M. Ti. *lapidem mercatorum,* Mo. sic dictum, quòd jugiter sit in manu mercatorum [x]. *Lapidem hyacinthinum,* P. *lapidem pyriticum,* Ca. *marmor,* Gal. *marmor nigrum,* Ang. *marmor varicolor,* Q. in Belg. *lapides pretiosos,* Belg. *onycem,* sive *alabastriten*; ex quo pavimenta. Martial. 12. *Calcatúsque tuo sub pede lucet onyx* [y]. [Id forsan robur & lucem accipiet ex iis quæ Bochartus habet de voce שְׁחֵלֶת.] Unguis odoratus [inquit] vocatur שְׁחֵלֶת, ab atro colore, pro שְׁחֹרֶת [z]: [à qua voce non multùm distat סֹחָרֶת.] Babylonicus autem onyx sive unguis niger est, ut scribunt Dioscor. & Arabes. Si alibi subalbescunt, tamen nigredo dominatur [a]. Porrò, *L* & *R* passim permutari nôrunt omnes. Sic signa quædam cœlestia vel מַזָּלוֹת dicuntur, vel מַזָּרוֹת, *palatia* vel אַלְמְנוֹת, vel אַרְמְנוֹת; & *leo* שַׁחַל à nigrore dicitur, pro שַׁחַר [b].

7. *Bibebant*; ità M: sim. Ti. וְהַשְׁקוֹת] Ad verb. *Et propinare,* D. infinit. pro præt. impers [c]. *Propinabant,* P. *Porrigebant,* sub. *vinum,* V. *Potum præbebant,* JT. Pi. ó. in D. sim. Sy. sub. *ministri,* JT. Pi. Ellipsis nominis relati [d]. *Jussit propinare,* Jon. Mentio cibi nulla, sed is ex potione satis colligitur †. ¶ *Aliis atque aliis vasis,* וְכֵלִים מִכֵּלִים שׁוֹנִים] *Et vasa à vasis iterantes,* Mo. vel *iterantia,* sub. erant, i.e. varia; ut postea *leges iterantes,* &c. i. e. diversæ, &c [f]. *Vasa à vasis* erant *varia,* P. Heb. *iterata,* i. e. diversa, V. *Vasa post vasa mutabant,* M. sic Ti. Vel, *iterabant,* i. e. ingeminabant pocula, splendidè multúmque bibebant [g]. ¶ *Ut magnificentiâ regiâ dignum erat*; sim. V. כְּיַד הַמֶּלֶךְ] *Secundùm manum regis,* Mo. *pro facultate,* P.V.Pi.JT. *juxta largitatem,* M. vel *imperium, regis,* Ti.

8. *Nec erat qui nolentes cogeret,* &c. וְהַשְּׁתִיָּה כַדָּת אֵין אֹנֵס] *Potatio verò erat secundùm legem,* P. Pi. sim. Mo. Belg. Ang. &c. nempe, secundùm legem illam quam Rex dederat ministris, ut mox declaratur, & innuit articulus ה latens in voce כַּדָּת [h]; quà cautum

est nè

[v] BA. ib. 711.
[x] Ma. K in D.
[y] Livel. in Ga.
[z] BA. 1. 3. 1. 718.
[a] BA. 1. 5. 20. 808.
[b] BA. 1. 3. 717.
[c] V.
[d] Pi.
† Sec.
[f] D.
[g] Ma.
[h] Pi.

ctus, cùm convivas ad bibendum cogeret, postridie reus fuit in judicio. Cogebat alios ad bibendum Heliogab. in Lamprid[r]. Servus occisus est, quòd recusaret bibere quantum jubebatur à Neronis patre: Sueton. 6. 5[s]. Mos inter Persas, ut hodie inter Germanos, cogere alios sibi iisdem crateribus respondere[x]. Persæ olim in cibo & potu fuerunt admodum frugales, sed in immanem luxum tandem degenerârunt[y]. De iis sic Xenophon; *Vetus lex erat, nè amphoræ (προχίδας vocat) ad convivia importarentur*, &c. *Nunc verò tantùm bibunt, ut non importent, sed ipsi exportentur*, &c[z]. Olim erat, & nunc (proh dolor!) mos est quorundam, hospites ad bibendum, vel ad certos haustus, cogere[a]. Cùm autem Principum aut amicorum salus interponitur, nemo poterit non obtemperare[b]. Sed hostis est, non amici, cogere ad bibendum etiam supra & contra naturam, quod nullæ bestiæ faciunt. Cogere, &c. est libertatem convivæ adimere, naturam corrumpere, sanitatem lædere; ut non Deo, sed Baccho, stomachos & mentes suas immolare videantur. In hos graviter invehunt August. serm. 231. de Tempore, & Ambros. lib. de Elia & jejunio, cap. 7[c]. Agesilaus, modimperator in convivio factus, præcepit, ut tantum vini daretur quantum quisque peteret[d]. ¶ *Sicut rex statuerat*, כִּי כֵן יִסַּד הַמֶּלֶךְ] *Quia sic præceperat rex*, P. sim. Pi. *sic ordinaverat*, vel *constituerat*, Ti. JT. D.M. *Sic fundaverat*, Mo. Jun. V. Pi. i.e. firmissimè & inviolabiliter observandum ordinaverat†. Metaphora: Sicut fundamentum est principium ædificii, sic mandatum domini est principium actionis ministrorum[f]. ¶ *Præponens mensis singulos*, &c. עַל כָּל־רַב בֵּיתוֹ] *Per omnes qui præerant in domo sua*, Ti. M. Constituerat, vel mandaverat, *unicuique magistro domûs suæ*, JT. Pi. Mensarum moderatores appositi primarii viri, nè quid turbaretur, &c[g]. Jussit Rex, nè ministri quenquam cogi sinerent, aut cogentibus obsequerentur; aut vinum assiduè offerrent, quod esset quodammodo cogere[h].

9. *Convivium fœminarum*] Quarum videlicet mariti apud Regem cœnabant. Nam mos Persarum, ut conviviis virorum non interessent uxores[i]. *Persæ non cum uxoribus, sed cum pellicibus, inebriantur & saltant*; Plutarch. Sympos. 1. 1. Laudabile institutum est, ut fœminæ à viris sejunctæ conviventur. Amyntas Macedoniæ Rex Persis cupientibus uxores introduci, ut mensæ cum ipsis assiderent, *Nobis*, inquit, *Persæ, ista consuetudo non est, sed viros à fœminis semovendi*. Interdum tamen & fœminæ admittebantur ad convivia, Esth. 5. 5. & Nehem. 2. 6[k]. ¶ *In palatio*] Sub tecto, non in horto, ut Rex: id fœminarum pudori erat convenientius[l].

10. *Die septimo*] Sive postremo illius convivii[m]. *Die illorum septimo*,] T. Pi. Pronomine *illorum* exprimitur articulus ה latens in voce בַּיּוֹם[n]. ¶ Cùm rex esset

[r] La. [s] Gr. [x] Livel. in Gu. [y] La. [z] D. [a] E. [b] San. [c] La. [d] San. † V. sim. Belg. [f] Pi. [g] Me. [h] Ser. [i] D. [k] Bon. [l] G. sim. Me. [m] V. D. [n] Pi.

11. *Ut introducerent reginam*, &c.] Jussit hoc partim ex temulentia, partim ex libidine[b]. ¶ *Diademate*, בְּכֶתֶר] *Cidari*, D. Ma. Dicta à cingendo, q. d. *cinctura, corona*[c].

12. *Quæ renuit*] Et rectè, pudoris & castitatis causâ; nè spectantium libidinem inflammaret, &c[d]. Parêre maluit pudori. Renuit, ex legibus Persarum, quæ vetabant uxores ab extraneis conspici †. Mos erat Persarum, *non tantùm uxores, sed etiam pellices*, &c. *custodire, nè ab extraneis conspiciantur*; Plutarchus Themistocle. Fortè tamen renuit superbioribus verbis quàm oportebat, ut quæ Regem præ amore sibi putabat obnoxium. ¶ *Iratus*, &c.] Ubi ad vinum ira accessit, haud facilè retinet modum[f].

13. *Interrogavit sapientes*] Magos. Ità huic mori assueverat, ut nè ebrius quidem ejus oblivisceretur[g]. Dicit Josephus eum ex ira solvisse convivium, &c. Fortè tamen consultatio habita est inter pocula, ut mos erat Persarum[h]. ¶ *Qui—semper ei aderant*, יֹדְעֵי הָעִתִּים] *Scientibus tempora*, P. D. &c. i. e. res gestas singulorum temporum[i]: quod Chald. sic exprimit, *scientibus scientiam temporum*. Confer 1 Par. 12. 32[k]. Qui vetusta multa exempla tenebant memoriâ[l]. [Al. sic;] Pollentes notitiâ occasionum evenientium in temporibus, ad providendum quid facto opus sit[m]. Alii, Astrologos & Mathematicos, quorum summa semper authoritas apud Persas[n]. ¶ *Et illorum faciebat cuncta consilio*, &c. כִּי כֵן דְּבַר הַמֶּלֶךְ לִפְנֵי כָּל־יֹדְעֵי דָּת וָדִין] *Sic enim*, vel *talis, erat consuetudo regis*. P. M. *sic verbum regis*, Mo. *coram omnibus scientibus legem & judicium*, P. sim. Ti. *Ut proponeret causas omnibus qui notitiam habebant constitutionum & judiciorum*, M. Subaudiendum aliquid; *Sic mos regis*, ponendi in deliberationem quid fieri deberet *coram—peritis*, &c. V. in Tig. not. [Q. hæc verba parentheli includunt, & sic vertunt;] *Nam sic negotium* (i. e. negotia, Heb. *verbum*, Pi.) *regis* exponebatur (i. e. exponi solebat, Pi.) *omnibus noscentibus jus & judicia*,]T. Pi. Heb. ponebatur *coram omnibus*, &c. Ellipsis verbi relati[o]. Vel, *Sic erat negotium regis peragendum* (i. e. de eo sic erat deliberandum) *in præsentia eorum*, &c. Belg. *Talis erat consuetudo, ut referretur verbum regis*, &c. Targ. Nihil sine consilio procerum à Rege fieri solebat[p]. *Sic res erant regis*, i. e. causæ, lites, negotia, &c. q. d. Res Regis eo modo agi ac consultari solebant, &c[q]. Multùm spectatur in iis qui consilium Regi daturi sunt cognitio juris patrii. *Ad consilium de republica dandum caput est nôsse rempublicam*, ait Cicero 2. de Oratore. Sic Imperator Severus Alexander clarissimorum in jure virorum usus est consiliis, Ulpiani, Pomponii, Celsi, Modestini, Pauli, Proculi, Venuleii[s]. Fecit Rex quod irati non solent, ut scilicet sapientes consulant †.

14. (*Erant autem primi & proximi*, &c.) וְהַקָּרֹב אֵלָיו] *Propinquus autem illi*, P. V. *Et proximus ad eum Carsena*, &c.

[b] La. [c] Ma. [d] La. † D. et Jun. [f] G. [g] G. [h] D. ad v. 12. [i] D. sim. V. Pi. Os. [k] D. [l] V. [m] Ma. [n] Ma. Ser. [o] Pi. [p] Jun. [q] D. [s] G. † Me.

ונו'] *Secundùm legem quid agendum*, Mo. Jon. Conjungenda hæc cum initio v. 13. *Dixit sapientibus*, &c. (reliquum autem vers. 13. & totus vers. 14. parenthesi includuntur,) *quid faciendum reginâ*, &c[e]. [Alii aliquid hic supplent:] *Dixerunt quid facto opus est*, Sy. sim. o'. Ait enim Rex *juxta quam legem est agendum*, M. *Ex jure quid faciendum reginâ*, JT. vel *de*, sive *cum*, *regina*, Pi. Trajectio vocum, pro, quid faciendum ex jure, &c. *Reginâ*, pro, *de regina*, eleganter, ut apud Terentium, *Quid te* (i. e. de te) *futurum censes*[h]?

[e] D. ex P. & V. sim. Ti. — [h] Pi.

16. *Respondit Mamuchan*] Primus fortè sententiam à Rege interrogatus[i]. Fortè primus hic erat dignitate; fortè tamen ultimus[k]. Mos erat, ut ultimus loco & gradu primus tamen responderet; sive ut is liberiùs diceret, &c. sive ut primis tempus daretur aliorum sententias expendendi, vel corrigendi, &c[l]. Observa quàm facilè Regis voluntas aliorum ad se judicia trahat[m]. Novit hic non ingratam Regi irato hanc futuram sententiam. In gratiam Regis locutus est; nam imbecillum est sequens argumentum[n].

[i] G. — [k] Bon. — [l] Bon. sim. Ser. — [m] San. — [n] Me.

17. *Egredietur sermo reginæ*] Divulgabitur hoc factum[o]; id est, fama facti[p]. ¶ *Ut contemnant viros suos*, להבזות ונו'] *Ut spernant*, &c. JT. Pi. Ea causa erit ut contemnant[q]. Heb. *ad faciendum spernere*, &c. i. e. ut dent occasionem contemnendi; sic enim Hiphil quandoque accipitur: rectiùs tamen significat, ut in Kal, simpliciter *contemnere*, loquitur enim de proprio contemptu, quia sequitur, *in oculis suis*[r], id est, arroganter, abjecto omni pudore, & magno fastu, qui declaratur per oculos †. ¶ *Et dicant*, באמרם] *Dicentes*, M. Ti. *dicendo*, JT. Pi. *Dum* (vel *cùm*, D.) *dicent*, P. V. D. sub. *homines*, D. Ad verb. *in dicere ipsos*, sub. *narratores*. Phrasis Hebraica, relativum sine antecedente[s]. *Cùm dicetur*, Ca. D.

[o] V. — [p] Pi. D. — [q] D. ex V. — [r] D. — † V. — [s] V.

18. *Atque hoc exemplo*, &c. והיום הזה תאמרנה שרות ונו'] *Et die hâc*, sive *hodie*, *dicent primariæ*, sive *dominæ*, sive *principes*, &c. Mo. Chald. Sy. Ti. vel, *dicturæ sunt*, JT. Pi. sub. *istud*, Pi. *Dicent*, ea quæ superiori versu: Ellipsis. Similes locutiones Gen. 4. 8. Exod. 19. 25. Dan. 7. 16 †. *Quin & hodie objecturæ sunt hoc principisse*, &c. M. *Die quoque illo*, P. quo scil. facinus Vasthi pervenerit ad aures illarum[v]. Verti potest, *Et diem hunc dicent*, i. e. objicient, D. vel, *Et de die illo loquentur*, &c. i. e. hunc diem in ore habituræ sunt, & de eo quod factum est hoc die commentabuntur apud maritos suos[x]. *Hoc exemplo*, &c. Nam ut Regis, ità Reginæ, vitia imitari genus obsequii judicatur[y]. ¶ *Unde regis justa est indignatio*, וכדי בזיון וקצף] *Et plus satis* (vel, *satis*, Ti. Heb. *secundùm sufficientiam*, Pi. Mo. V.) *contemptûs & indig-*

† Livel. in Gl. — [v] V. — [x] V. — [y] G.

sub. *quisquam*. *Transire* hic valet *transgredi*, *violare*, ut 3. 3[f]. Vel rectiùs, *ne transeat*, *ne revocetur*: q.d. Decretum tale sit quod revocari non possit. Vide infrà 9. 27. & 28. Confer Dan. 6. 8[g]. *Neque prætereat*, vel *obliteretur*: i. e. Sit sententia irrevocabilis[h]. *Ut non pereat*, JT. Pi. Heb. *transeat*, Jun. Sic Psal. 144. ver. 4. Matt. 24. 35[i]. Apparet quandam fuisse formam legum faciendarum apud Persas, secundùm quam factæ leges omnino erant immutabiles; ut illæ quæ *sacræ* apud Romanos vocabantur. Vide Dan. 6. 8, 12, 15. & Procopium, ubi agit περὶ λίθου ... Videtur autem forma quæ leges faciebat immutabiles hæc fuisse, ut non Regis tantùm, sed & Principum, signis munirentur. Vide Dan. 6. 17[k]. Refert Diodorus l. 14. quòd cùm Persarum Rex maximè cuperet revocare decretum quod in Charidemi caput tulerat, non tamen quicquam potuit contra legem[l]. *Nec irritum fiat*, Targ. *Quæ transgredi fas non est*, Ti. *qua nemo prævaricari audet*, M. ¶ *Ut nequaquam ultrà—ingrediatur*; sim. o'. Sy. אשר לא תבוא] *Quòd* (vel *ut*, Ti.) *non ingrediatur*, Mo. M. vel *veniet*, P. V. *quòd nunquam ventura sit*, V. *coram rege*. Per hæc verba à thoro, per sequentia à regno, expellitur[m]. *Ut non intret*, Jon. אשר pro *ut*, quomodo Gen. 11. 7. Nehem. 2. 7[n]. *Quia* (vel, *nempe quia*, Pi.) *non venit*, JT. Pi. ¶ *Regnum illius altera accipiat*, ומלכותה יתן לרעותה] Quódque *regnum ejus dabit sodali suæ*, P. Potiùs *sociæ*, aut *proximæ*, i. e. alteri. Purus putus Hebraismus[o]. *Regnum*, i.e. regiam dignitatem[p]. *Ideo regnum ejus tradet* (vel, *tradere debet*, Pi.) *rex*, &c. JT. Pi. Gravis pœna pro culpa levi, si tamen culpa[q]. Dura sententia: sed sciendum Persas erga uxores duros semper & atroces fuisse, testibus Plut. in Themist. & Athen. l. 13. in principio[r].

[f] D. — [g] D. — [h] V. — [i] Livel. in Gl. — [k] G. — [l] San. — [m] D. in Jo. — [n] Livel. in Gl. — [o] D. — [p] V. D. &c. — [q] G. — [r] D.

20. *Et hoc divulgetur*] Heb. *Et audietur verbum regis*, Mo. id est, decretum quod faciet *. *In omne* (*quod latissimum est*) *—imperium*, כי רבה היא] *Quia* (vel, *quamvis*, P. AE. in D. *utut*, JT. Pi.) *magnum est*, V.

* D.

22. *Ut quæque gens audire & legere poterat*, ככתבה] *Secundùm scripturam suam*, sive *ejus*, JT. Pi. P. V. i. e. characteribus cujusque provinciæ[t]: vel, cujusque regionis stylo & modo scribendi[v]. ¶ *Diversis linguis*, &c.] Nam ad quemque populum linguâ cujusque Rex scribebat, infrà 3. 12[x]. ¶ *Esse viros principes*, &c. להיות כל־איש שרר בביתו] Nempe, *ut omnis vir* (vel *maritus*, Ti.) *dominetur* (*dominator esset*, JT. Pi.) *in domo sua*, P. sim. M. Sy. &c. ¶ *Et hoc per cunctos populos divulgari*, ומדבר כלשון עמו] *Et loquatur secundùm linguam populi sui*, P. i. e. Et promulget linguâ propria & vulgari edictum regium uxo-

[t] V. — [v] D. — [x] G.

ribus,

suâ linguâ loqui, & quòd à nemine cogi possit linguam suam mutare pro alterius beneplacito. Vide Dan. 1. 4. Romani linguam Latinam in provincias à se devictas intulerunt, & leges in eadem publicari statuerunt [b]. [Al. sic] *Loqui secundùm linguam populi sui*, proverbiali quodam sermone dici crediderim, pro eo quod est, vivere more patrio, & servare consuetudinem gentis suæ; ut idem ferme sit cum eo quod præcedit, *Imperet quisque domi suæ* [c].

[b] Bdg. [c] D. obs. v. 11. 16.

CAP. II.

1. HIS *ità gestis*] Heb. *Post verba hæc*; i. e. post res has [a]. His factis [b]. Sic Sophocles in Ajace habet πάντα λόγον, pro *omni re* [c]. ¶ *Postquam regis indignatio deferbuerat*, 'כְּשֹׁךְ וגו] *Cùm quievisset ira regis*, P. Id factum, vel, 1. post annum [d]: vel potiùs, 2. paucis pòst diebus; ità plerique *; concocto jam vino: decretum enim hoc, ex more Persarum, inter pocula conceptum fuit atque editum [f]. Sic Alexandro aliisque pluribus postridianus ferè convivalium culparum dies erat pœnitentiæ & doloris [g]. ¶ *Recordatus est Vasthi, & quæ fecisset*, &c. וְאֵת אֲשֶׁר נִגְזַר עָלֶיהָ] *Et ejus quod decretum fuerat in eam*, P. sim. JT. Pi. Mo. quam ob non ità magnum peccatum magno supplicio affecerat [h]. Recolebat veterem benevolentiam & consuetudinem [i], illiúsque eximiam speciem & gratiam [k]. *Recordatus est* & mente, & sermone: q.d. Sermonem habuit de facinore illius coram ministris suis [l]. Commemoravit (ex collat. seq. vers.) consilii petendi causa [m]. Tò נִגְזַר significat decretum irrevocabile fuisse [n].

2. *Dixerúntque*, &c.] Cùm Regis animum amore Vashti labefactatum viderent [o]. ¶ *Quærantur*, &c.] Ut novâ uxore inductâ, prioris aboleatur desiderium [p]. Nam *Successore novo vincitur omnis amor* [q]. Heb. *Quærant*, sub. *ii quibus id incumbit*. Similis locutio 1 Reg. c. 1. v. 2 [r].

3. Et *adducant eas*] Hebr. *& congregent*, pro, *qui congregent* & adducant *. Ellipsis verbi relati [t]. Sic, *capies carbones*, &c. Prov. 25. 22. pro, *capies & pones*, &c [v]. ¶ *In domum fœminarum*] Sub. *regiarum*, V. Scil. puellarum virginum: nam alia domus mulierum infrà 14 [x]. ¶ *Sub manu*, אֶל־יַד] *In manu*, sub. *tradentes*, V. *In*, vel *ad*, *manum*, D. JT. Pi. i. e. in curam & tutelam [y], & ministerium [z]. ¶ *Et accipiant mundum muliebrem*, &c. וְנָתוֹן תַּמְרוּקֵיהֶן] *Et det* (Hebr. *& dare*, D. Mo. infinit. pro fut. V.) *mundatoria earum*, sic Mo. P. Mar. i. e. quibus sordes detergant, & cutem ungant, &c [a]. Intelligit unguenta & fucos, &c [b]. *Mundum muliebrem*, M. sim. JT. Tam res pigmentarias, quàm vestiarias, infrà 12. *Unguentum*, &c. [c]. Chald. *ornamenta peculiaria*, M. *res ad purificationem*, Ang. *fricatoria earum*, Pi. sive *abstersoria*; ut erant oleum

[a] Pi. [b] V. [c] Gr. [d] Ità Sal. in Bon. [e] Bon. sim. Scr. [f] Bon. [g] Bon. ex Scr. [h] D. [i] Me. [k] Bon. [l] V. [m] Pi. [n] Mar. [o] Bon. [p] Me. [q] G. [r] V. [s] D. Pi. [t] Pi. [v] D. [x] Ità G D. sim. Pi. [y] D. [z] Pi. [a] V. [b] Mar.

tum & liberorum nomina inter se mutant. Confer Esd. 2. 1 [z]. ubi Zorob. & Jes. & Nehem. dicuntur reversi in Jerusalem, &c. qui tamen nunquam viderant Jerusalem [a]. [Non placet La. nec T.] Translatus hic erat in propria persona, nempe cum Jechonia, ut dicitur c. 11. v. 4. Et hinc colligo hanc historiam seriùs non contigisse quàm sub Dario Hystaspis [b]. [Sequitur in Hebræo, *cum deportatione*,] id est, cum deportatis [c]. Metonymia formæ [d].

7. *Qui fuit nutritius filiæ*, &c.] Τροφεύς, sive Τροφός. Cæsar Bel. civ. 3. *Erat in procuratione regni, propter ætatem pueri, nutritius ejus eunuchus* *. Heb. *Et fuit nutriens*, D. Hinc constat ex sola consanguineorum proximorum educatione & enutritione adoptionem constitisse, sine ullo alio apud Magistratum, &c. ritu aut actu legitimo [f]. ¶ *Filiæ fratris sui*] Ità & Jo. Crediderim excidisse vocem, (*patrui*,) & initio scriptum, *filiæ fratris patris sui*, ut Græcus habet [g]. ¶ בַּת דֹּדוֹ] *Filiam patrui sui*, Mo. D. JT. Pi. Ang. Chald. Mar. nempe *Abihailis*, D. *patruelem suam*, Sy. ità D. ¶ *Edissa*, &c.] Heb. *Hadassa*, vel *Hadassa*: q. d. *Myrrhina*; nam הֲדַס Chald. *myrtus* [h]. Hoc nomen gerebat antequam nuberet [i]. Videtur esse *Atossa* [k]. At ea Cyri filia erat [l]. Duabus hæc appellabatur nominibus, quorum alterum parentes, (*Esther*,) alterum vulgus imposuit, nempe *Edissam*, à pulchritudine [m]. *Edissa* erat nomen Hebraicum, *Ester* Persicum [n]. Solebant Chaldæi & Persæ alienigenis, ac præsertim Hebræis, cùm in aulam adsciscerentur, mutare nomina, ut Dan. 1 [o]. ¶ *Esther*] In historia profana *Amestris*, quasi *Ham-ester* [p]. Ea erat uxor Xerxis. Sed non placet. Nam *Amestri* alios assignant parentes; nempe, Herodotus *Otanem* [q], Ctesias *Onopham*. Aiunt Persas per invidiam dissimulâsse genus Judaicum [r]. [Cui sententiæ favet discrepantia inter Herod. & Ctes. de ejus patre.] ¶ *Utrumque parentem amiserat*] Heb. *Non erat ei pater & mater*, pro, *aut mater*: q. d. orba utroque parente *. ¶ *Pulchra*, &c.] Verto, *pulchra formâ*, (i. e. membrorum aptâ figurâ,) *& bona specie*, D. ex JT. i. e. oculorum aut coloris suavitate quadam [t]. Vel, copia verborum idem significantium [v]. ¶ *Mortuísque*, &c. 'וּבְמוֹת וגו] *Quum mortuus fuisset*, &c. Observa τὸ ב hic notare tempus plusquam perfectum, ut suprà 1. 4 [x]. ¶ *Adoptavit sibi in filiam*] i. e. Pro filia. Alii habent, *in uxorem*; ità He. & Græci. Fortè pro Beth legerunt Bath. At Bath sign. *filiam*, non *uxorem*, quæ Issa. *Vocabat eam filiam*, Chald. *Vocari* ponitur pro *esse*, q. d. erat filia [y]. Eo affectu eam educabat acsi filia esset [z].

8. *Multæ—virgines*] 400, ait Jo [a]. ¶ *Tradita est*, &c.] Heb. *assumpta fuit in domum regis*, Pi. ex JT. i. e. in palatium. Ergò הַבִּירָה in præcedenti membro non sign. *palatium*; esset enim ἀδολεσχία sermonis *Cùm congregata esset*, &c. *in palatium*, *assumpta est in palatium* [b].

9. *Quæ placuit ei*] Q. referunt ad Regem [c], quæ autem ad eunuchum [d]; neque enim statim

[z] G sim. Me. [a] Me. [b] T. & La. [c] D. Pi. [d] Pi. [e] G. [f] Bert. loc. Frankt. cap. 6. p. 146. in Crit. [g] D. Mar. [h] D. [i] Pi. [k] La. [l] Ma. [m] Sin. [n] Bon. sim. La. [o] La. [p] Ità Scal. in D. Jun. [q] D. Ma. [r] Ma. [s] D. [t] D. [v] Pi. [x] Pi. [y] D. [z] G. ex [a] D. [b] Pi. [c] Scr. & Jun. in Bon. [d] Ità V. D. G. La. Sa. M. in Sa. & S. Plerique puellæ ad

[הָרְאֻיוֹת] *Spectatas*, Mo. D. *dignas*, P. [q. d. *spectabiles:*] *accommodas*, M. Ti. sim. Ang. *convenientes*, V. *assignatas*, ό. *quas ipse præberi jusserat*, Sy. *honorabiles*, vel, *dignas ad ministrandum ei*, He. in V. *quas visum fuerat dare ei*, JT. *quæ selectæ fuerant ut darentur ei*, Pi. Comites hæ erant & pedissequæ honorariæ [l]. ¶ *Et tam ipsam quàm pedissequas ejus ornaret*, &c. [וַיְשַׁנֶּהָ וְאֶת־נַעֲרוֹתֶיהָ לְטוֹב בֵּית הַנָּשִׁים] *Et mutavit eam & puellas ejus in bonum* (vel, *in optimum*, Jun. *in meliorem partem*, V. *in optimum* locum, Ang. Gal. *in latissimam partem*, Ca.) *domûs mulierum*, Mo. P. V. &c. *Deditque ei & puellis ejus locum optimum* (vel, *conditionem optimam*, JT.) *in gynæceo*, Pi. *Et in gynæceo mutavit eam*, &c. *idque bono eatum*, Ti. Potest vel ad habitationem referri, vel ad ornatum: utrumque optimum dedit [m]. *Mutavit eam*, &c. *in melius in domo*, &c. i. e. in meliorem habitum; h. e. reddidit eas formosiores & elegantiores in gynæceo [n]. *Usus est illâ*, &c. *bene in gynæceo*, ό. *Et seposuit ipsi*, &c. *plusquam reliquis mulieribus*, Sy. Verto, *Transtulit eam*, &c. *in optimum domûs*, &c. Nam שַׁנִּי apud Syros in hac ipsa conjugatione sign. *migrare*, quasi *mutare locum*; interdum & *facere migrare*, *transferre*, ut Act. 7. 4, 16, 43. Scriptus autem est hic liber post capt. Bab. vel in ea, quum jam lingua Chaldaica, quæ eadem est cum Syriaca, invaluisset [o].

10. *Noluit indicare*, &c.] Non quòd eunucho patriam petenti eam ipsa negaverit [p]; sed de patria nihil dixit, quia non rogabatur: cùm enim Susis nata & educata esset, omnes eam Susianam & Persidem existimabant [q]. ¶ *Præceperat*, &c.] Id fecit, vel, 1. nè vilior haberetur, ut servili genere nata [r], vel ut Judæa, quales passim contemptui habebantur *, sibíque adeò aditum ad Regis gratiam præcluderet [s]: vel, 2. nè genti suæ invidiam conflaret: vel, 3. Divinâ inspiratione, ut Divina in Hebræos providentia magis appareret ex insperato [v].

11. *Deambulabat quotidie*, &c.] Hoc fecit, vel, 1. tanquam aulicus [x]; qualem hunc fuisse docetur Esth. 11. 3. & quòd claris natus esset parentibus, & fortè inter Principes illos abductos 2 Reg. 24. 12, &c [y]. [Vide annotata suprà ad v. 5.] Vel, 2. Estheris gratiâ [z]. Duplex observo ministerium Mardochæi: 1. mansionem ad fores regias; hoc munus antea obivit: 2. ambulationem ante atrium gynæcei, quæ facta est ut saluti Estheris prospiceret [a]. ¶ *Curam agens salutis*, &c.] Heb. *ut resciret pacem*, P. sic V. vel, *quâ valetudine esset*, V. *de prosperitate*, JT. Pi. Nomine *pacis* significant Hebræi quod Græci dicunt ὑγιαίνειν, χαίρειν, καὶ τὸ εὖ πράττειν [b].

12. *Cùm — venisset tempus*, &c. [וּבְהַגִּיעַ תֹּר נַעֲרָה וגו׳] *Cùmque advenisset*, vel *appeteret*, *tempus*, P. M. Ti. &c.

[l] La.
[m] Mar.
[n] V.
[o] Di.
[p] Bon.
[q] Me. Bon.
[r] Me.
* D.
[s] San.
[v] Me. Bon.
[x] Ità San. Bon.
[y] Bon. ex San.
[z] Q in San.
[a] Bon.
[b] D.

myrtino, P. (At *myrtus* est *Hadas* *.) Sub. *fricabantur*: Ellipsis verbi relati [l]. *Myrrha & per se unguentum facit sine oleo, stacte duntaxat*, Plin. 13. 1 [m]. Valet hoc oleum ad glabritiem & mollitiem cutis, & emundat à sudore & fœtore [n]. Omni oleo mollitur corpus, vigorem ac robur accipit, ait Plin [o]. ¶ *Aromatibus*] i. e. Perodoriferis & delicatissimis unguentis, maximè ex Heliocallide, Plin. 24. 17. ¶ *Pigmentis*, &c. [וּבְתַמְרוּקֵי וגו׳] Græcus vocat σμήγμασι, unctiones, scil. sordes abstergentes [p]. *Et mundatoriis*, &c. V. simil. P. Vide v. 3. & 9 [q]. Verto, *& aliis fricatoriis mulierum*, i. e. quibus fricabantur illæ virgines [r].

13. *Ingrediensque*, &c. [וּבָזֶה וגו׳] *Et cum*, vel *in*, *hoc*, Mo. V. vel *sic*, P. Sy. *hoc tempore*, Chald. *tunc cum eo*, JT. *tunc demum*, Pi. *Et cum hac* præparatione, M. Ti. id est, tam exactâ purificatione præmissâ *. ¶ *Quicquid postulâssent*, &c.] Ad comitatum, aut ornatum [t].

14. *Quæ intraverat*] Ut Rex cum ea rem haberet [v]. ¶ *Concubinis regis*] Quas plurimas habuit. Sic Dario erant 360 pellices, teste Curtio l. 3. Eas Reginæ tolerabant, 1. quia Rex imperium in uxorem habebat: 2. quia Reginam pellices submissè venerabantur, inquit Athen. lib. 13. in principio [x].

15. *Evoluto tempore per ordinem*, &c.] Heb. *Cùm advenisset ordo* (vel *terminus*, JT. Heb. תֹּר, ut priùs, pro quo Herod. habet μέρος, Herodoti interpres *vices*, D. obs.) *Esthere*, Pi. Ad Persas enim φοιτέουσι αἱ γυναῖκες ἐν μέρει, ait Herod. Idémque scribit de Otanis filia, ἐπεὶ δὲ αὐτῇ μέρος ἐγίνετο τῆς ἀπίξιος παρὰ τὸν μάγον [y], lib. 3. num. 69. *Ubi vices ejus fuerunt adeundi Magum*, (*etenim uxores vel pellices Persarum per vices in orbem ad illos pergunt* [z].) ¶ *Non quæsivit — cultum*, &c.] Quo elegantiùs ornaretur: q. d. Contenta erat suo ornatu [a]. *Tanta est fiducia formæ* [b]. Vel, sic testatum fecit se invitam ad Regem adduci [c]. ¶ *Gratiosa*, &c. [נֹשֵׂאת חֵן] *Ferens* (*referens*) *gratiam*: i. e. conciliavit sibi favorem [d].

16. *Ducta est ad cubiculum regis*, &c.] Quærit Serarius potueritne Esther ante nuptias Assuero consuescere. [Quomodo hoc vel pateretur pia virgo, vel suaderet pius Mordecai, cujus ductu illa planè regebatur cùm nè minimum peccatum admittendum erat, ut universos Judæos à præsenti morte eriperet? Considerandus tamen est status illorum & temporum & locorum.] Multitudo uxorum Israelitis [tunc] permissa est, multò magis his barbaris *. Hæ autem virgines, cùm ad Regem venirent, ejus uxores fiebant, sed minùs solennes, ut de concubinis sæpe dictum. Non ergò in hoc peccabant [f]. Porrò Heb. est וַתִּלָּקַח, quod vertunt, *sublata est*, P. *abducta*, V. T. *assumpta*,

* D.
[l] Pi.
[m] Ma.
[n] Me ex Ser.
[o] D. observ. 11. 1.
[p] Me.
[q] V.
[r] Pi.
* V.
[t] Ma. ex Jun.
[v] D.
[x] D. observ. 11. 21.
[y] D. obs. ib.
[z] Ma.
[a] V.
[b] G.
[c] Ma.
[d] V.
* Ser.
[f] Ser. Me. T.

uxorem duxerit? Cùm res in Græcia non succederet, relicto ibi Mardonio, in Persidem rediit; & accidit quod narratur. 2. Non dicitur nuptias eo anno celebratas, sed eam tunc deductam in domum, &c [q].

17. *Et posuit diadema regni in capite ejus*] Fecit Sultanam [r]. *Cidarim regni.* Hanc soli Reges & Reginæ gestabant in capite. ¶ *Fecit eam regnare*] i. e. Reginam *. Qu. An Esther licitè potuit nubere Assuero infideli? Resp. 1. Conjugia vetita sunt cum Cananæis, non cum Persis, &c [t]. 2. Factum hoc nutu & instinctu Dei, (quod & Esther & Mardochæus sentiebant,) in publicum Judæorum bonum [v]. [3. Esther non erat sui juris.] Potuit Rex ei vel nolenti vim inferre [x].

18. *Convivium—pro conjunctione & nuptiis Esther*] Heb. *convivium Esther*, Mat. D. P. &c. nempe propter Esther, novam conjugem [y]. Convivium nuptiale [z]; ut Gen. 29. Tob. 7. 16 [a]. Syri & Hebræi nuptias significant vocabulo *convivii*, credo, quia nuptias convivio terminabant [b]. ¶ *Et dedit requiem, &c.* הֲנָחָה לַמְּדִינוֹת עָשָׂה] *Et immunitatem concessit*, JT. Pi. à quibusdam tributis [c]. Herodot. ἀτελείην (*immunitatem*) dixit †. Sic Reges in nuptiis facere solent [d]. [Al. sic] Dies festos egit *. Alii, relaxationem ab inquisitione virginum [f]. ¶ *Et dona*; ità P. sim. Pi. M. v. מַשְׂאֵת] *Portionem*, Mo. *donum & partem*, Chald. *fercula regia*, Ti. *munus*, JT. Dedit autem, vel populo [g]; vel Reginæ [h], ex more Persico [i]. Dedit Estheri ἀναγκαστικά [k]. Solebant Reges Persarum civitates uxoribus attribuere hoc modo, *Hæc (civitas) ei in redimiculum præbeat, hæc in collum, hæc in crines*; Tull. Verrin. 4 [l]. Anthyllam urbem dedit Rex in calceamentum, inquit Herodot. l. 2 [m]. vel, ad cinctuum impensas, Athen. l. 25 [n].

19. *Cùmque secundò quærerentur*] Heb. *Cùm*, vel *dum*, *congregatæ essent* (vel *congregarentur*, P.) *secundò*, JT. Pi. D. *vice secundâ*, Chald. Non liquet quid illa vox *secundò* sibi velit. Indicatur virgines esse congregatas, non autem vel quò, vel quare, dicitur [o]. 1. Virgines *secundò* quæsitæ sunt, regnante Estherâ: quod & *tertiò* & sæpius factum esset, nisi Esthera obstitisset, &c. insatiabilis enim erat Regis libido [p]. Una Regi non suffecit uxor, sed multas ducebat, licèt ex iis una Reginæ nomen teneret, &c. Cùm ergò denuo virgines quærebantur, &c [q]. Post primum delectum, quo capta est Hester, habitus est alius delectus, in pellices regias *. 2. Sensus est, cùm à gynæceo Regis singulæ ad suos se recepissent [r]. Verùm postquam cum iis concubuerat Rex, non receperunt se singulæ ad suos, sed in gynæceum pellicum, &c. nec quisquam cum illis postea congrediebatur. 3. *Secundò*, id est, *in gynæceum secundum*. Bis ergò congregatæ sunt virgines; 1. cùm deducerentur ad Hegæum, 2. cùm è domo Regis omnes convenissent in domum *Sasagazi* *. Sed hoc violentum est, & absurdum. Sic enim confusio esset virginum & concubinarum [t]. At dici potest virgines hic meminisse quid fuerint. ¶ *Quo tempore parvulam nutriebat*, כַּאֲשֶׁר הָיְתָה בְאָמְנָה אִתּוֹ] *Ut cùm erat in educatione apud illum*, P. &c. vel, *sub educatione ejus*, M. Ti. sim. JT. Pi.

q D. r G. * D. t La. v Me. La. x La. y V. sim. Mo. z Ma. et Pi. a San. b D. c T. Me. sim Mo. V. Ma. D. G. Sy. f D. g G. h Mo. sim. Q. in San. i Q. in Ma. k Ità D. in Pi. l Ità Jun. G. m Jun. n G. l Ma. ex Jun. n G. n Ma. o Pi. p T. Bon. q Oi. r Ma. sim. Bon. ex Caj. & T. s Jun. * D. t Pi.

21. *Irati sunt—duo eunuchi*] Vel, 1. ob honores Mardochæi [d], quòd is prælatus esset iis à Rege in officiis palatinis *. Timebant nè per hoc conjugium Mardochæus ad magnam potentiam perveniret [f]. Vel, 2. ob repudiatam Vashti. Vel, 3. ut regnum ad Amanem transferrent [g]. ¶ *Qui janitores*, &c. מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף] *Ex custodibus liminis*, P. JT. Pi. janitoribus [h]; id est, custodes. Sic Theocritus, Εἰς ἀπὸ τῶν πολλῶν εἰμὶ Συρακοσίων, i. e. Syracusanus sum [i]. Erant ἀργυρωματοφύλακες, ut hic habent Græci [k]. [Ità pares erant huic facinori.] Πυλουροὶ dicuntur Herodoto. Virgil. dixit *servos ad limina* [l]. Alii, *ex custodibus vasorum*, sub. *argenteorum*, vel *aureorum*, vel, *supellectilis regiæ* [m].

22. *Mardochæum non latuit*] Indicium ei faciente Barnabazo servo alterius eunuchorum: ità Josephus [n].

23. *Quæsitum est*] Quæstio habita est. ¶ *Appensus—in patibulo*] Ἀνεσταυρώθη, ait Jo. minùs propriè, & Græci infrà 7. 10. qui tamen hic, ἐκρέμασεν. Frequens pœna in Perside [o]. ¶ *Mandatúmque est historiis & annalibus*] Heb. *Et scriptum est* (sub. *facinus istud*, V.) *in libro verborum dierum*, Ma. i. e. chronicorum, vel commentariorum [p]. In diariis potiùs quàm annalibus [q]. In diurnis quæ apud Regem asservabantur. Vide infrà 6. 1, 2 [r]. At vox *dierum* Ebræis etiam annos denotat. Mos hic erat laudabilis Persarum, ut singula notatu digna in commentarios referrent: ad eam rem ex publico certos homines alebant: nos *librarios*, seu *scribas*, vocaremus *. ¶ *Coram rege*] Id est, vel, 1. Rege sic volente & jubente [t]: vel, 2. Rege præsente. Congruit hoc cum more Xerxis, qui *in aureo solio sedens spectavit prælium navale inter Persas & Græcos, multis adhibitis scribis, quorum munus erat, ut quæque res in prælio gereretur, excipere*, ait Plut. in Themistocle [v]. Vel, 3. *in libro—coram rege*, qui erat coram Rege, quo Rex memoriæ causâ utebatur. Vel, 4. *in libro verborum dierum regis*, in quo Regis acta descripta erant [x].

d Græc. & Chald. in D. f T. g G. g La. Me. h V. i Livel. in Gr. k G. l D. m V. n G. et D. o O. p Ma. q Mer. r G. * D. t Me. Mu. v D. Ma. x D.

CAP. III.

1. QUi erat de stirpe Agag] Heb. *Agagæum*, Ma. De stirpe Agagi Regis Amalecitarum, de quo 1 Sam. 15 [a]. cum qua gente Deus & sibi & Hebræis bellum esse voluerat internecinum, Exod. 17. 14, &c. Deut. 25. 17, &c. ac proinde nulla cum illis esse amicitiæ commercia [b]. Sed esto *Amalechita*, non tamen indè sequitur eum ex *Agago* Rege ortum: nam

a Ità Heb. & Jo. & Rup. & Caj. in T. G. Sanct. Ma. b G.

Jud. 9. 54. 1 Sam. 29. 5. 1 Chron. 17. 18 [o]. *Hunc honorem ei jussit exhiberi*, Jo. optimè [p]. Itaque Hamanem hac in re sibi parem fecit [q]. *Heliogabalus adorari cœperat more Regum Persarum*; Lamprid. Alex. *Adorata est more Regum Persarum*; Pollio Zenobiâ. Diocletianus Divinos honores Imperatoribus habendos præcepit; velut in eis esset cœlestis majestas. Persarum iste mos est, quorum Principem Regem Regum & fratrem Solis & Lunæ nuncupavit Lætus [r]. ¶ *Solus Mardochæus non flectebat genu*, &c.] Qu. Quæ causa negatæ hujus adorationis? Resp. 1. Quia erat *Amalecita*. Præceperat autem Deus Judæis perpetuum odium *Amalec* *. Nefas erat honorem exhibere homini nato è stirpe devota divinitus [t]. [Probant hanc sententiam.] 1. Alioqui Judæis non illicitum erat Principes venerari, more Orientis. Sic David Saulem adoravit [v]. 2. Hinc nec civilem illi honorem exhibuit cap. 5. 9. *non assurrexit*, &c. Assurgere autem non erat Divinus honor [x]. [Aliis hæc sententia non placet.] 1. Non constat *Amanum* fuisse *Amalecitam*, sed tantùm *Agagitam* *. [Vide ad v. 1.] 2. Odium illud spectabat ad excidium gentis Amalec, non ad honorem uni Amano in Perside negandum †. Præceptum illud de Amalec Deut. 25. Judæos tantùm obligat *quum Deus dederit eis requiem,—& subjecerit nationes*, &c. Nunc autem captivi erant *. Respond. 2. Divinos honores deposcebat Haman, ideóque eos negavit Mardochæus [y]. [Probant.] 1. Hanc rationem ipse Mardochæus exprimit c. 13. v. 12, &c [z]. At caput illud est apocryphum [a]. 2. Politicam adorationem non recusâsset, quam exempla sanctorum satis probant; ut Gen. 23. 7. & 27. 29. & 33. 3. & 50. 18. 1 Sam. 24. 9 [b]. 3. Persarum Reges Divinos honores & sibi vendicârunt, iisque quos vellent deferri voluerunt. Prior pars facilè probatur [c]. Dixit Æschylus, *Persas deorum loco habere Reges*. Q. Curtius, *Rex curru paulò antè vectus, & deorum à suis honoribus cultus*. Cleo Siculus in Curtio, *Persæ*, ait, *non piè solùm, sed etiam prudenter, Reges suos inter deos colunt*. Magorum interfectores Darium Regem statim adorârunt, testibus Herod. l. 3. & Valer. l. 7. c. 3. Panegyricus Maximiano, &c. *Rex ille Persarum, nunquam se antè dignatus hominem confiteri, fratri tuo supplicat*. Plura vide in Strab. l. 10. Heliod. 7. 9. Sen. de benef. 3. 12. de ira 3. 17. Martial. epigram. 10. 22 [d]. Hanc autem insaniam hausisse videntur Persæ à Chaldæis, postquam eorum Imperium occupârant; & à Persis eam habuerunt Alexander, &c. & Romani quidam Imperatores, Domitianus, &c *. Porrò, hunc Divinum cultum Persarum Reges etiam aliis communicari voluerunt [f]. Quod Jovi concessum audierant, id sibi licere putabant, ut minores deos facerent [g].

[o] Pi. [p] D. [q] Pi. [r] Gl. * E. et Caj. Burg. in Bon. Jun. Os. [t] G. [v] G. * Caj. in Bon. * Bon. et Ser. † La. * Bon. [y] Ità San. La. Ser. Bon. Me T. Jun. Ma. * La. Bon. &c. * Caj. [c] Ser. [d] D. [d] S. r. * San. vide B. n. qu. 2. [f] Ser. San Bon. [g] Ser.

ósque adorantium. Vide Bon. La. &c. Resp. Cultus latriæ [i.e. Divinus] opere etiam externo distinguebatur ab aliis adorationum generibus [m]. Adoratio Persica hoc fiebat ritu qui Divinitatem sapiebat: Nam adorantes genuflectebant, & proni procumbentes in terram fronte humum feriebant, ac terram osculabantur, testibus Curt. l. 5. & 8. Valer. 7. 3. Jo. Antiqu. 20. 3. Martial. epigram. 10. 72. Vide Brissonium de Regno Persarum, 1. 10 [n]. Porrò, satis declaravit Haman & gestu & verbis, se Divinos honores poscere [o]. Obj. 2. Quâ ergò ratione licuit Mardoch. Est. Esd. Nehem. &c. agere cum Regibus Persarum? An fortè nunquam illos adorabant? Resp. 1. Honorabant, sed honore civili: nam Divinos honores Reges isti non sibi deposcebant quovis loco & tempore, (nam id permolestum fuisset, ac penè impossibile,) sed in solis publicis solennibúsque actibus; uti hîc in publico solenníque per urbem progressu ab Amane fiebat [p]. 2. Viri illi sancti à Regibus Persarum (maximè ab illis qui aliquâ Dei cognitione imbuti essent) facilè impetrabant nè ipsos adorare juberentur, quod ipsorum Lex prohibuit [q]. Obj. 3. Non est verisimile alios *Amanem* adorâsse cultu Divino. Nam & *Mardochæus* postea simili honore jussus est ab omnibus honorari; quod sanè non permisisset, si is honor Divinus fuisset [r]. [Esto, non permiserit, quantum in se erat; at non prohibere potuit quin hunc illi honorem designaret Rex, & exhiberent quibus id lubitum erat: Talem tamen honorem non postulavit, quod fecit *Haman*; nec eum denegantibus molestus erat.]

3. *Pueri regis*] i. e. Servi, aulici †. ¶ *Cur—non observas*, &c?] Heb. *Cur transgrederis*, &c? *Peccare* est lineas transilire: indè παραβάτης, Jacob. 2. 9. Sic & Luc. 15. 29. *mandatum præterire*: Livel [t].

4. *Utrùm perseveraret in sententia*; ità V. D. היעמדו דברי וגו'] *An starent* (vel, *an constitura*, Ch. *forent*,) T. Pi. Heb. *statura*, Pi. *an stabilia forent*, V.) *verba Mardochai*, V: quibus affirmaverat se non adoraturum Hamanem [v]. Num Mardochæi inceptum felicem habiturum esset exitum [x]. ¶ *Dixerat enim eis*] Quærentibus causam facti ipsius [y]. ¶ *Se esse Judæum*] Heb. *quòd esset Judæus*. Vox אשר valet ὅτι acceptum αἰτιολογικῶς pro qua Hebræi aliàs utuntur voce כי. In qua significatione reperitur etiam Neh. 8. 15. al. 14. & 10. 31. al. 30 [z]. *Judæum*, id est, ex illa gente, 1. quæ dictorum & factorum constans erat: 2. quæ aversabatur ejusmodi adorationem, tum ex odio gentis [*Amalec*,] tum ex religione [a]; Lex enim prohibuit eos hominem adorare [b].

5. *Iratus est valde*] Contemni se ratus. Ambitio violenta est, & crudelis. Iræ hujus tres causæ. 1. Quòd *Amalecita* esset, ideóque Judæis infensus. Ità RR. & Rupert.

[m] Me. [n] La. [o] Bon. et T. [p] T. et La. [q] Ità plerique in B. n. Me. et Ser. [r] E. † Ma. [t] Gl. [v] Ma. Sa. Pi. [x] Os. [y] D. [z] Pi. [a] Ma. [b] D. Sa. V.

[illegible] not. vel *populus*, M. vel *sortilegus*, D. vel *Haman*, ex v. præced. & cap. 9. 24. Pi. vel *aliquis è famulis Haman*, V.) *Pur, hoc est, sortem*, P. Pi. M. Ang. Gal. &c. Tò פור vox est Persica [q], quam author libri interpretatur per גורל Hebræam [r]. Perperàm ergò Vulgatus dicit *Hebraicè vocatam Phur* †. At Pagn. putat vocem Hebræam esse, à פור *confringere & conterere*, &c [s]. Addit Vulg. *missam fuisse in urnam*: sed id non certum: potuit enim sors conjici *in sinum*, Prov. 16. 33; vel *in hydriam*, Cicer. 4. in Verrem; vel *in situlam*, ut in Plauti Casina; vel denique *in galeam*, ut Iliad. [v]. ¶ *Coram Amane*] Vertunt, *coram se*, JT. Pi. &c. Antecedens loco pronominis relativi [x]. ¶ *Quo die & quo mense*, &c. [מיום ליום ומחדש לחדש וגו׳] *De die in diem & à mense ad mensem duodecimum, is est mensis Adar*, Mo. P.M. Chald. V. *De die uno in alium, & de mense uno in alium, usque ad mensem* 12. Gal. *De die in diem, & de mense* in mensem, *usque ad* (vel, & quidem *usque in*, Pi.) *mensem duodecimum*, &c. JT. Pi. Supplementum istud omnino postulat analogia membri præcedentis, & consequentia sermonis. Puto vocem לחדש bis fuisse scriptam, sed priorem excidisse [y]. Singulis mensibus, à primo usque ad duodecimum, sive postremum, & singulis mensium diebus, sortitus est. Hoc significatur anxium illius studium, &c [z]. Operosa fuit hæc sortitio, quippe quæ cœpit ab indicio dierum mensis primi, hoc versu, desiit autem in indicio diei 13. mensis 12. infrà vers. 13. Tot ergò sortes conjecit quot sunt dies in anno: & singulas sortes pro singulis diebus ordine eduxit [a]. Exploravit autem quisnam dies ad cædem Judæorum perpetrandam sorte accideret [b]. Mos erat Persarum, & vicinarum gentium, sortibus certo modo jactis explorare dies rei propositæ prosperos aut adversos. Id in hac re sæpe fecit *Aman*, tandémque invenit diem quem sortes prosperum promittebant: At Deus exemplum dedit ingens quàm sint ista inania [c]. *Divinatio per sortes*, i.e. κλῆρος, κληρομαντεία. Eustath. Euripides (inquit) in Phœnissis κλῆρος vocat divinatorios quosdam lapillos, vel signa, sive indicia, quædam data prophetæ, ex quibus afflatus prophetaret. Ità Schol [d]. Cicero de his 2. de Divinatione; *Dicendum igitur putas de sortibus. Quid enim sors est? Idem propemodum quod micare, quod talos jacere, quod tesseras: quibus in rebus temeritas & casus, non ratio, nec consilium, valet* †: Et rursus; *Sed hoc quidem divinationis genus* (sub. *per sortes*) *vita jam communis explosit. Quis enim magistratus aut quis vir illustrior utitur sortibus? Cæteris verò in locis sortes planè refrixerunt* [f]. Porrò, *Adar* est vox Chaldaica sive Syriaca, ut dicitur 2 Mac. 15. 36. Hinc non vanè quis colligat, & reliqua nomina mensium quæ partim in hoc libro leguntur Syriaca esse [g]. *Adar* respondet *Februario* [h], plurimùm [i]: vel, partim *Februario*, partim *Martio* [k].

8. *Dixitque*] *Dixerat enim*, JT. Pi. D. scil. antequam

[q] V. Pi. ex D. G. Mar. Ma. plerique in Me. [r] V. † D. [s] Me. [v] D. [x] Pi. ex Jun. [y] Pi. [z] V. [a] Pi. [b] Jun. [c] G. [d] D obs. 11. 9. † D. [f] D. animadv. 1. 21. [g] D. [h] V. Ma. [i] Ma. [k] Pi.

rum religio sacrorum à splendore hujus imperii, gravitate nominis nostri, majorum institutis, abhorrebat. Juvenal. de iisdem Judæis; *Romanas autem soliti contemnere leges, Judaicum ediscunt & servant & metuunt jus* [v]. ¶ *Novis utens legibus*, &c. [ודתיהם שנות מכל עם] *Quorum jura* (Heb. *& leges eorum*, Pi.) *diversa* (Heb. *mutant*, Pi. *mutantes*, D. *iterantes*, Ma.) *sunt à jure omnium populorum*, JT. Pi. sim. V. D. Heb. *ab omni populo*, P. Leges habent novas, & ignotas in Perside [x]. Alioquin leges Hebræorum erant perantiquæ [y]. ¶ *Regis scita contemnens*] Innuit factum Mardochæi, &c [z]. ¶ *Non expediat*, &c. [ולמלך אין שוה להניחם] *Et regi non est utile* (vel, *non expedit*, M. Ti. Ca. D. Sy. *non conducens*, Mo. ità V. Heb. *non est æquale, sive æquabile*, Pi. *non æquum est*, D.) *eos sinere*, JT. Pi. Sy. sim. V. vel *relinquere*, scil. vel, in regno suo, Pi. Belg. (q. d. sed extirpandi sunt. In hac significatione verbum הניח reperitur Judic. 3. 1. Jer. 27. 18 [a].) vel, in vita, Belg. Al. *dimittere eos*, Mo. P. *ut illos sic dimittat*, Ti. M. scil. in pace, Tig. not. *tolerare*, Ca. *Ut dimittatur suæ libertati, ex qua turbæ & seditiones excitentur* [b].

9. *Si tibi placet*, [אם על המלך טוב] *Si super regem bonum*, Ma. V. sub. *est*, V. על pro אל [c]. ¶ *Decerne ut pereat*] Heb. *ut perdant eos*, D. JT. Pi. scil. reliqui Regis subditi [d]. Vel potiùs, *ad perdendum eos*: Nota locutio †. Vel, *ut ipsi perdantur*, P. Pi. Loquutio impersonalis [e]. ¶ *Decem millia talentorum*] Nempe *argenti*, ut habent Heb. Chald. & Græc. Hæc talenta erant, vel, 1. Attica, ut probabile est; ità summa fit 5 millionum aureorum in specie: vel, 2. Hebraica; ità dupla erit summa [f]: vel, 3. Babylonica: Talentum autem *Babylonicum* valebat 702 coronatos [illegible] *Hebraicum* verò 2400 [g]. Immanis hæc summa, ex una superbia & ira, &c [h]. Exercebat [Aman] pretiosa odia †. Qui de *Babylonico* talento intelligunt juvantur ex Herod. l. 3. num. 89. *Tributum* (inquit) *exigebatur cum hoc edicto, ut qui argentum, ii Babylonici talenti pondere, qui aurum, ii Euboico pondere, afferrent. Valet autem Babylonicum talentum 70 minas Euboicas* [i]. Qui de *Hebraico* accipiunt, his favet, quòd hic liber Ebraicè scriptus est, ut plerique censent, à Mardochæo [k]. Hoc obtulit, ad compensandum detrimentum fisci ex imminutis tributis morte Judæorum [l]. Hanc autem pecuniam verisimiliter ex præda Judæorum collegisset, nam disertè jubebantur ministri Regis *bona* Judæorum *diripere*, ut hîc dicitur v. 13 [m]. [Et hac fortè de causa dicit se eam summam soluturum *in manus facientium operis*, nempe, operis illius inhumani extinguendi Judaici nominis, de quo multi locum intelligunt; quia nimirum suâ curâ & providentiâ illud negotium ità disponeret, ut tanta saltem summa ex præda Judæorum per manus ministrorum Regiæ crudelitatis illibata veniret in thesauros Regis.] ¶ *Appendam arcariis gazæ tuæ*, [על ידי עשי המלאכה] *In*, vel *ad*, vel *super*, *manus facientium opus*, P. V. D. sive

[v] G. [x] Bon. Me. [y] Me. [z] Pi. sim. D. [a] Pi. [b] B n. ed. Me. [c] V. [d] Pi. † D. [e] Pi. [f] T. [g] Ser. sim. D. † Ser. [h] G. [i] Ma. ex D. [k] D. [l] Ma. et Jn. [m] T.

V. *traditum* esto *tibi*, JT. Pi. servato id sibi [a]. ¶ *De populo age*, &c. וְהָעָם לַעֲשׂוֹת בּוֹ וגו׳] *Atque etiam populus iste*, (nempe, quem tibi dari vis [b],) *ut facias de eo*, Pi. Ang. Gal. Vel verte, *Ad populum verò istum quod attinet*, permissum tibi esto, *ut facias eo*, &c. vel, *de eo*, vel, *cum eo*: Heb. *in eo*. Repete ἀπὸ κοινοῦ voces נָתוּן לָךְ, sed ità ut נָתַן significet *permittere*, sicut Num. 21. 23. Jud. 15. 1. 1 Sam. 18. 2. Psal. 16. 10 [c]. q. d. Permitto populum tuæ potestati [d].

12. *Vocatique sunt scribæ*] De his vide Brisson. Persic. l. 2. p. 180 †. ¶ *Ad omnes satrapas*; ità JT. Pi. אֲחַשְׁדַּרְפְּנֵי וגו׳] Persica vox est, significans *majestatis janitores*; ab אֲחַשׁ *pretium, honor, majestas*, & דַּרְבָּאן, vel דַּרְפָּאן, quod usitatissimè *janitorem* denotat: Itàque אֲחַשְׁדַּרְפָּאן, &c. eliso א, (quod Persis est communissimum,) אֲחַשְׁדַּרְפָּן, & in plurali, terminatione Hebræorum, אֲחַשְׁדַּרְפְּנִים [f]. Vel, ab אֲחַשׁ *magnus*, & דָּר *manens, versans*, & פָּנִים *facies*; i.e. Principes magni, qui jugiter vident faciem Regis [g]. [Alii vertunt,] *proceres assistentes conspectui*, Mo. *principes*, P. Chald. *præfectos*, M. Ti. &c.

13. *Missæ sunt literæ*; ità JT. Pi. D. P. &c. וְנִשְׁלוֹחַ סְפָרִים] *Et mitteremus epistolas*, Mo. *Et missum est per tabellarios*, ο'. *Et mitti literæ*; infinitivus pro præterito, נִשְׁלוֹחַ pro נִשְׁלְחוּ [h]. Q. putant esse præteritum Niphal irregulare, pro נִשְׁלַח, & constructionem irregularem esse, sing. cum plur. vel, *& mittetur epistola*, id est, unaquæque epistolarum [i]. ¶ *Per cursores*] Qui Persis *angari*, vel *astandæ*; nobis *postæ*. De his vide Xenophon. Cyrop. 8. 232. Herod. l. 8. num. 98. Brisson. de regno Pers. l. 1. p. 189 [k]. Suidas ἀγγάρους interpretatur χαμμαλοφόρους ἐκ διαδοχῆς, [*qui literas ferebant per successionem*: nempe, tabellarii alii aliis veluti succenturiati sunt, &c.] Græci, διὰ βιβλιοφόρων [l]. Porrò, *in manu cursorum*, pro, *per cursores*, est elegans & frequens Hebraismus [m]. ¶ *Delerent omnes Judæos*] Sic *Mithridates unâ epistolâ 80000 civium Romanorum, in Asia per urbes negotiandi causâ dispersos, interemit*, ait Valer. 9. 2. simil. Appianus & Florus [n].

14. *Summa epistolarum hæc fuit, ut omnes——scirent*, פַּתְשֶׁגֶן הַכְּתָב לְהִנָּתֵן דָּת בְּכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה גָּלוּי לְכָל־הָעַמִּים] *Exemplar*, sive *exemplum*, *scripturæ*, sive *scripti*, (sub. *erat*, P.) *ut daretur lex in qualibet provincia, manifestum omnibus populis*, P. i. e. quæ literæ manifestabantur, vel innotuerunt, &c [o]. Vel, *ad dandam legem*, &c. *apertam*, &c. Mo. vel, *ut affigeretur edictum vulgareturque*, Ti. *Exemplar scripti in præceptum dandum*, &c. *publicabatur*, &c. Ang. *Edictum scripti erat, ut daretur decretum ejus——publicum*, Sy. *Summa scripturæ erat, ut poneretur constitutio publicareturque*, M. *Exemplo istius scripti, ut constitueretur jus in unaquaque provincia, patente omnibus populis*, JT. Verto, *Summa* igitur *istarum literarum* (Heb. *scripti illius*)

[a] V. [b] D. [c] Pi. [d] D. † Ma. [f] Di. [g] Ma. sim. D. [h] Pi sim. Mar. [i] Ma. [k] Ma. [l] G. [m] D. [n] G. [o] V.

CAP. IV.

1. CUM *audisset*] Vel amici alicujus revelatione, vel inimicorum sermone *; vel potiùs, ex edicto in Susa pendente [b]. ¶ *Scidit vestimenta sua*] Nullum omisit signum quo suam, non tam pro se, quàm pro popularibus, solicitudinem testaretur [c]. Vestium laceratio indicium erat summi doloris, tum apud Hebræos, Genes. 37. 29, 34. Jos. 7. 6. Sic & 2 Sam. 1. 11. & 13. 19. &c. tum apud Gentes, Job. 1. 20. & 2. 12. nominatim apud Persas, ut tradit Curtius [d], nempe l. 4. & 5. itémque Herod. l. 3 †. Hoc facto significant, 1. se nolle abscondi mœrorem suum, sed patere, &c. 2. se pompam omnem contemnere: 3. internam cordis scissionem [f]. ¶ *Et indutus est sacco*] Ut factum in luctu, tum ab Ebræis, Gen. 37. 34. 1 Reg. 21. 27. & 2 Reg. 19. 1. tum à Gentibus, 1 Reg. 20. 32. Jon. 3 [g]. ¶ *Spargens cinerem capiti*, וָאֵפֶר] *Et cinere*, sub. *aspersit caput*, more lugentium [h]. *Induit cilicium cum cinere*: Heb. *saccum & cinerem*. Syllepsis per partes variè fit; alibi enim aliquid detractum cernas, quod sit voce tantùm, non etiam significatione, commune. Virgil. Æneid. 7. *Ipse Quirinali lituo parvâque sedebat Succinctus trabeâ*——At lituo succinctus non satis commodè dixeris. Ibid. 12. *Disce, puer, virtutem ex me——Fortunam ex aliis*——sub. *opta*, inquit Servius. Ibid. 3. *Nec jam ampliùs armis*, (sub. *agere*,) *Sed precibus votisque jubent exposcere pacem*. Non enim diceret, *exposcere armis*, sed *agere*. Virg. Georg. *Nè tenues pluviæ* (sub. *refrigerent*, vel *mergant*, &c.)——*aut Boreæ penetrabile frigus adurat*. Æneid. 2. *Sacra manu, victósque deos, parvúmque nepotem, Ipse trahit*——Nepotem solum trahebat; sacra, &c. gestabat. Sic in Terentio:——*Vidisse cum dicerent exeuntem* (sub. *ab amica*) *aut introeuntem ad amicam*. Sic alibi, *In ludum ducere atque reducere*, (sub. *à ludo*:) Linacer emendat. struct. 6. 11. Sic Matt. 10. μὴ κτήσησθε χρυσόν, &c. μήτε ῥάβδους, sub. ἔχετε, φέρετε, *habete, gestate*, &c †. *Induit cinerem*, h. e. vestem cinere conspersam: ut cùm dicimus, *induere regnum*, pro eo quod est, *vestem regni*. Sic, *induere gloriam*, i. e. vestem gloriæ. *Et cinerem*, sub. *imposuit sibi*: vel, *saccum & cinerem*, i. e. saccum cinere conspersum; ἓν διὰ δυοῖν *. ¶ *In platea*, &c.] Heb. *in medium urbis*, Susorum: per mediam urbem [i]. In foro, quod statui solet in media civitate [k]. ¶ *Voce magnâ clamavit*] *Clamore magno & amaro*, D. Ma. &c. More barbarico [l]. Persæ in luctu ululabant, testibus Herod. l. 9. Curtio l. 3. & 4. & 5 [m]. *Clamavit* insontem

nationem

* Jun. [b] Ma. [c] G. [d] Bon. † D. obs. 12. 1. [f] Bon. [g] Bon. [h] V. † Gl. * Pi. [i] D. [k] La. [l] D. [m] D. obs. 12. 1.

i. e. quem Rex præfecerat custodiæ Reginæ [a]. Heb. ut esset, vel, ut staret, *coram ea:* Ellipsis verbi relati; & periphrasis ministerii. Occurrit phrasis Deut. 1. 38. 1 Reg. 1. 2. & 17. 1 [b]. ¶ *Præcepit ei ut iret ad Mardochæum*] Heb. *super* (vel *de*, V. JT. vel *ad*, Pi.) *Mardochai*, D. Ma. h. e. Mandata ei dedit quæ referret ad Mardochæum [c]. ¶ *Cur hoc faceret*] Heb. *Quid hoc*, (i. e. quid sibi vellet vestis ille lugubris [d],) *& propter quod hoc*, Pi. i.e. cujus rei causâ eam induisset; aut cur missum à se vestitum recipere noluisset †. זה ponitur absolutè: videtur autem subaudiri vox הַדָּבָר, q. d. hoc verbum, hæc res [f].

7. *Promisisset—argentum*,] וְאֵת פָּרָשַׁת הַכֶּסֶף *Et expositionem*, vel *explicationem*, (vel *declarationem*, Pi. V.) *argenti*, sive *pecuniæ*, Mo. P. V. Ti. Mar. id est, summam ab Hamane declaratam, sive indicatam [g]. *Summam*, &c. Ch. *quantùmque argenti*, &c. Sy. *promissionem quam promiserat*, &c. ο'. *præstitutam pecuniæ summam*, JT. Pi. *oblationem*, &c. Ca. *solutionem*, &c. M.

8. *Exemplar*] Ἀντίγραφον, seu ἀντίγραφον. ¶ *Edicti*] Verto, *scripta legis*; Heb. *scripturæ legis:* Hypallage. Nota, in voce כְּתָב, quæ posita est in regimine, vocalem *kametz* non mutari in *pathach*, ut aliàs fieri solet. Sic Ezec. 13. 9 [h]. ¶ *Et moneret eam*] Heb. *præciperet*, ο'. & Chald. in Bon. Mardochai enim in eam paterno jure utebatur [i]. [Vel, præcepit ei nomine Dei, cujus res agebatur.] ¶ *Et deprecaretur*, וּלְבַקֵּשׁ] *Et ut peteret*, P. V. sub. *petitionem*, vel *salutem*, pro populo suo [k].

10. *Jussit ut diceret Mardochæo*] Heb. *præcepit illi de Mardoch.* V. vel, referre *ad Mard.* JT. Pi.

11. *Cuncta—nôrunt provinciæ*] q. d. Etiam vulgò ea res nota est [l]. ¶ *Interius atrium*] In quo Rex in aureo throno sedebat, &c [m]. Atrium palatii duplex erat: 1. exterius, in quo palatini morabantur; 2. interius, auro obtectum, ubi Rex erat; ut docent Plut. in Themist. Xenoph. l. 8 [n]. ¶ *Statim interficiatur*] Qu. Cur tanta difficultas adeundi Regem? Resp. 1. Ut persona Regis occultaretur sub specie majestatis, & plus homine putaretur [o]. 2. Sic solent aulici omnia ad Regis oculos atque aures itinera intercludere [p]. 3. Metu insidiarum *. 4. Amanis hortatu hoc factum, nè ulla ulli pro Judæis rogaturo via esset [q]. At quomodo ea lex innotuisset in omnibus provinciis, (quod refert Esthera,) si tum primùm lata [r]? Deinde, Assuero vetustior hæc lex videtur ex Herod. lib. 1. 3. 8. Testatur hic nemini patuisse in regiam aditum absque Regis jussu. Simil. Ammian. l. 14. Plautus Milite. Porrò, similes duritatis plenissimas leges apud eosdem Persas legimus in eos qui, exsertis extra manicas manibus, Regi fortè occurrissent, Xenoph. Cyrop. l. 2; qui in Regis sella sedissent, Diod. l. 17.

[a] V. [b] Pi. [c] D. [d] D. † D. [f] Pi. [g] Pi. [h] Pi. [i] Bon. Mar. [k] V. [l] D. [m] La. [n] Bon. Ser. [o] Rupert. in Ser. [p] Ser. * Bon. [q] Ser. et L. [r] D.

eâ conditione ut eripiaris †,) in *domo regis* (vel, quod sis in domo Regis [f],) *præ* (vel *ex*, JT. Pi.) *omnibus Judæis*, P. sim. Mo. JT. Pi. Sy. *Nè putes te animam tuam servaturam in domo*, &c. Ti. *Nè putes esse pro anima tua, ut tu salveris in domo regis præ*, &c. M. Nè putes te servatum iri, aliis Judæis pereuntibus [g]. Vel sic, Nè sis contenta salute tuâ solâ [h]. *Non tacebis in anima tua, quia evadet domus regis præ*, &c. h. e. Non tacebis omittendo preces apud Regem pro Judæis, sciens vitam tuam salvam, quia domus Regis exempta est ab hoc necis edicto, utpote prælata cunctis Judæis [i]. Propriè, *Non assimilabis, non formabis similitudinem*, vel *simulacrum*, vanæ salutis *in animo tuo*, &c [k]. *Nè imagineris tibi fore ut temet* (unam scilicet) *de Judæis omnibus serves, idque in domo regis*; ubi tot inimici, tot observatores [l].

14. *Liberabuntur*, &c. רֶוַח וְהַצָּלָה יַעֲמוֹד] *Respiratio* (i. e. salus, D. vel *dilatatio*, V.) *& evasio*, P. (vel *liberatio*, V. JT. Pi.) *stabit*, P. vel *exsistet*, V. Pi. *constabit*, JT. *emerget*, aut *eveniet*, V. Eleganter dicitur, *latitudo & evasio*, tanquam Judæi edicto illo angustati, &c. in amplum spatium educendi sint, & evasuri *. ¶ *Per aliam occasionem*] *Ex alio loco*, D. *aliunde*, JT. Pi. ο'. in D. *à Deo*, Jo. in D. Probarem, si in sequentibus legeretur *Achar* per geminum *a*, [fortè hoc vult, si pro אַחֵר *alius*, esset אַחַר *postea*,] nam מָקוֹם inter epitheta Dei [m]. ¶ *Tu*, &c. *peribitis*] Deo puniente populi sui neglectum, & immisericordiam, La. Vel, vindicantibus ipsis Judæis, quos nunc despicatui habetis [o].—*Tam malum est semper tacere, quàm malum est semper loqui* [p]. ¶ *Et quis novit?*] Sunt hæc verba dubitantis [q]; spem tamen indicant [r]. q. d. Etsi hoc nemo hominum certò novit, cùm nondum sit à Deo patefactum, tamen ego sic opinor, & probabile est †. ¶ *Utrùm idcirco*, אִם לְעֵת כָּזֹאת] *Si* (vel *an*, JT. Pi.) *propter tempus istud*, P. vel *ejusmodi*, JT. Pi. D. Heb. *sicut istud*, D. vel, quod est *sicut hoc*, Pi. *si fortè ob hanc occasionem*, M. *si ad hanc opportunitatem*, Ti. ¶ *Ad regnum*] Ad hoc regnum, cum emphasi [t]. ¶ *Veneris*, [sim. omnes;] הִגַּעַתְּ] *Attingere facta sis:* i. e. Quis novit an evecta sis, &c. ut liberares populum tuum, &c [v]? Simile Gen. 45. 5 [x]. Ut in tali, vel simili huic, tempore tuis esses præsidio [y].

15. *Mandavit*, &c. וַתֹּאמֶר לְהָשִׁיב וגו'] *Tum edixit referri*, &c. JT. Pi. Heb. *ad referendum*, i. e. ut referrent: Indefinité. Fortè tamen uni Hathacho id mandatum, ex v. 5. sic suprà v. 12 [z]. *Ut responderent*, &c. M. *nunciarent*, &c. Ti. Malo, *ut referret*, quia uni Hathaco dictum [a]. *Ut responderet*, &c. P.

16. *Congrega omnes Judæos*] In ecclesiam [b]; in oratorium [c]. Aliorum orationes suis conjungi postulat. Sim. 2 Reg. 19. item Rom. 15. 30. 1 Thess. 5. 25 [d]. ¶ *Quos in Susan repereris*] Heb: *qui inveniuntur*, Pi.

[f] D. Sy. [g] V. Sà in Bon. [h] Sà in Bon. [i] Q. in Ma. [k] Ma. [l] G. * Bon. [m] D. [o] La. ex Jo. [p] G. [q] D. [r] Bon. † Pi. [t] D. [v] V. [x] G. [y] Bon. [z] Pi. [a] D. [b] Jo. in D. [c] Bon. [d] Bon. Ser. Ser.

mam servare debebat; cibo tamen & potu totum triduum sibi interdicit, precésque effundit [r]. ¶ *Cum ancillis meis*] Heb. *puellis*. Eæ sunt, ut alibi diximus, ministræ comites. Harum altera dominam prodeuntem manu sustentabat, altera portabat syrma. Ità Jo. hic. Vide ad Judith 8. 26 †. Credibile est eas fuisse proselytas [s]. ¶ *Et tunc ingrediar ad regem, contra legem faciens*] Sunt quædam tam violentæ *occasiones*, ut in iis legem servare velle, sit in leges præcipuas peccare. Addam quædam ex Valerio Maximo: *P. Scipio, cùm ad necessarium reipublicæ usum pecuniam ex ærario promi opus esset, idque quæstores, quia lex obstare videretur, aperire non auderent, privatus claves poposcit, patefactóque ærario legem utilitati cedere coegit*: 3. 7. 1. *Ubi domestica quies seditionum agitata fluctibus est, priscæ consuetudinis auctoritas convellitur*: 3. 8. 6. *Agesilaus, cùm adversùs rempub. Lacedæm. conspirationem ortam noctu comperisset, leges Lycurgi continuò abrogavit, quæ de indemnatis supplicium sumi vetabant: itáque, ut semper esse possent leges, aliquando non fuerunt*: 7. 2. 12. Sic & Lacedæmonios, cùm ad Pylum captos infamiæ eximerent, dixisse ait Appianus, κοιμάσθων οἱ νόμοι σήμερον, (*dormiant, vel sileant, leges hodie*) [t]. ¶ *Contra legem*, &c. אֲשֶׁר לֹא כַדָּת] *Quod non* (sub. *est*, P. M.) *secundùm legem*, Mo. P. vel, *in more*, Ti. sim. Chald. *quod tamen est præter morem*, V. ¶ *Tradénsque me morti*, &c. וְכַאֲשֶׁר אָבַדְתִּי אָבָדְתִּי] *Et quando peribo, peribo*, P. V. sim. JT. Pi. Præt. Heb. pro fut. i. e. Si contingat me perire, actum erit de me, vel, lubens peribo: q. d. Lubens periclitabor de vita pro salute populi mei [u]. Eadem locutio Gen. 43. 14. *cùm orbatus ero, orbatus ero* [y]. *Si interiero, intercam*, M. sim. Ca G. *Si perire me oportet*, o' in G. simil. Jo. in G. q. d. *Si pereundum est, peream sanè*, D. *Etiamsi mihi omnino pereundum fuerit*, Ti. Magnanima vox fœminæ [a]. Sunt verba committentis sese gubernationi Divinæ in metu casûs adversi, inque illa acquiescentis *. Si pereundum est, me vel sic perire juvabit. *Dulce & decorum est pro patria mori* †.

[r] Ser. † G. [s] Bon. [t] G. [u] V. [y] Jun. ex AE. [a] G. * Pi. † Bon.

CAP. V.

1. DIE *autem tertio*] Ità Ma. D. Pi. &c. nempe, jejunii. Dices, jejunium fuisse triduanum. Resp. 1. Nempe synecdochicè. Vide jam dicta ad cap. 4. ver. 16 [a]. 2. Intelligo, post tertium diem expletum [b]. Completo *die tertio*, JT. [Non placet Pi. nec D.] Tunc scripsisset, מִקֵּץ וגו', *à fine diei tertii* [c]: Sic enim aliàs loquuntur Ebræi [d]. 3. Potuit Esther commune Judæorum jejunium uno die prævenire †.

[a] Ità Pi. sim. D. E. &c. [b] Ità Caj. in Bon. sim. San. Mar. [c] D. Pi. [d] D. † Bon.

est, *dum occidit* [n]. ¶ *Extendit—virgam*, &c.] In clementiæ & benignitatis signum [o]: quasi ad se vocans & admittens [p]. *Majestatis insigne, ut definas patere, porrexi*: Julianus Luciliano apud Ammianum 21 *. ¶ *Osculata est summitatem virgæ ejus*] *Tetigit summitatem* (Heb. *in capite*, Pi.) *sceptri*, Pi. sim. JT. Tetigit, vel manu; ità Chald. vel ore; ità Vulg. Sed cur tetigit? 1. An erat signum submissionis [q]? 2. An vitandi periculi causa? Nam *qui hanc tetigit*, ait Josephus, ἀκίνδυνος ἦν, (*extra periculum erat* [r].) Verùm Esther ex ipsa sceptri extentione jam intelligebat se extra periculum constitutam, ut patet ex cap. præc. v. 11. Porrò, רֹאשׁ *caput* potest hîc intelligi vel de suprema, vel de ima, parte sceptri †. Fortè, osculata priùs, manu tetigit virgam [s].

3. *Quid vis*, &c?] Heb. *Quid tibi?* Ma. i. e. Quæ petitio? per synecdochen generis. Sic Jud. 1. 14 [v]. ¶ *Dimidiam partem*, &c.] Heb. *Usque ad dimidium regni*, (sub. *pete*,) *& dabitur tibi*, V. sim. Pi. Sic & infrà 7. 2. Mos loquendi Regibus. Sic & Marc. 6. 23. Vide quæ ad Matt. 14. 7 [x]. Hyperbolicè & aulicè dictum, more Principum [y].

4. *Ut venias—ad convivium*, &c.] Noluit statim aperire petitionem suam, sed eum sibi magis demereri voluit convivio, in quo etiam factus hilarior, faciliùs postulata concederet. Accedit, quòd tunc multi aderant quos abesse optabat; & aberat Aman, quem maximè adesse oportebat [z]. Sciebat quòd deliciæ mulierum emolliunt virilem animum. Amanem porrò invitavit, ut aliorum Principum invidiam & odium contra ipsum incitaret [a]. ¶ *Quod paravi*] Heb. *quod feci ei*, Ma. i. e. vel, Amano [b], vel potiùs, Regi [c].

5. *Vocate citò*; sic o'. sim. M. Ti. Pi. P. מַהֲרוּ אֶת־הָמָן] *Accelerate Hamanem*, JT. Chald. *Accelerate* (seu *festinate*) & vocate *Hamanem*: Ellipsis verbi relati; qualis 1 Reg. 22. 9. & 2 Chron. 18. 8 [d].

6. *Postquam vinum biberat abundanter*] Heb. *in convivio vini*, P. V. *inter pocula*, Jo. in Bon. vel, *inter poculorum lætitiam*, Ruffino interprete [Josephi:] *cùm bibisset vinum*, JT. Pi. In ea parte convivii in qua vinum bibebatur †. Crediderim à Persis in altera, nempe prima, convivii parte adhibitam fuisse aquam, (ut hodie cervisiam,) & vinum in altera. Sed & apud Græcos aqua in mensæ initio olim ponebatur, teste Luciano. Duas mensas veteres apponebant; priorem carnium pisciúmque, secundam autem pomorum. Porrò, in priore aqua potui apponebatur, & in secunda vinum. Ità Senensis de Rep. tit. 9. Persæ, (inquit Ælianus Var. hist. 12. 1.) postquam cibo saturati sunt, vino & propinationibus indulgent, potum tanquam adversarium aggredientes [f].

8. *Quod paravi eis*] i. e. Parabo. Præt. pro fut [g].

[n] Pi. [o] La. [p] Ma. * Ga. [q] D. Pi. [r] D. † P. [s] Mar. [v] Pi. [x] G. [y] Bon. [z] Ms. [a] L. [b] Mar. [c] Bon. [d] Pi. † D. [f] D. obser. 12. 15. [g] Mr. at Hi.

Quod

pœbiam suam exprobraret ᵃ. Qu. Num in laude ponatur hoc factum, an in vitio? Resp. Laudandus Mard. 1. Quia Haman erat & homo improbus, (Psal. 15. 4. *Contemptus in oculis ejus improbus*,) & hostis populi Dei, ideòque nullo honore dignus. *Qui honorat inimicum similis est asino*, inquit Ben Syra. 2. Viri constantis est permanere in sententia, nec temere mutare. Si igitur honorem illi nunc exhibuisset, quem priùs negavit, existimatus fuisset metu mortis id fecisse. Contrà, culpandus videtur, quòd, cùm Lex Dei non vetaret assurgere, præceptum Regis transgressus est ipse, peregrinus & exsul, adeòque & se & populum suum in summum discrimen adduxit ᶜ. ¶ *Nec motum de loco*, &c. וְלֹא זָע מִמֶּנּוּ] *Nec movisset se ab eo*, Mo. simil. V. Relativum sine antecedente †. Vel, *loco*, P. D. vel, *propter ipsum*, JT. Pi. Ang. *Nec commotum esse propter ipsum*, Sy. *Nec tremuit (terreretur*, Ti.) *ab eo*, Chald. Mar. id est, eo viso. זָע *motum* sign. sed *cum tremore conjunctum* ᵉ.

10. *Dissimulatâ irâ*, וַיִּתְאַפַּק] *Et fecit vim sibi*, Mo. *Continuit se*, M. P. JT. Pi. scil. à vindicando se de Mardochæo ᶠ: nè continuò gladium stringeret, Prov. 12. 16 ᵍ. & vindictam sumeret ʰ. [Quod sanè mirandum erat providentiæ Divinæ opus; cùm id sine ullo periculo efficere se posse putaret, nec quisquam erat qui illud crimen ipsi impingere auderet, & veniam tam levis culpæ à Rege facillimè se obtenturum confideret.] *Et molestè tulit*, ità Sy. *Et festinavit*, Chald. *dissimulavit*, Ti. Ca. ¶ *Convocavit—amicos*] Ad tractandum de punitione Mardochai ⁱ. ¶ *Et Zares uxorem*] Euripides Andromachâ, Πολλὰς ἂν εὕροις μηχανάς· γυνὴ γὰρ εἶ ᵏ. (*Multas invenire possis machinationes, mulier cùm sis.*)

11. *Filiorúmque turbam*, רֹב] *Amplitudinem*, JT. Non placet D. Ea est רֹב, infrà 10. 2. Πολυπαιδία apud orientales honori fuit habita ᵇ. *Qui quàm plurimos liberos ediderit, huic Rex Persarum singulis annis munera mittit*, ait Herod. lib. 1 ᶜ.

12. *Nullum—vocavit*] Heb. *non fecit venire*; i. e. non jussit venire, sive, non petivit ut veniret. ¶ *Apud quam*, &c.] Heb. *vocatus apud eam*, JT. vel, *ejus*, D. vel, *ab ea*, Pi. Heb. *ei*; Dativus efficientis. Sic & Horat. l. 1. epist. *Primâ dicta mihi*, [i. e. à me,] *summâ dicende Camænâ* ᵈ.

13. *Et cùm hæc omnia habeam*, וְכָל־זֶה] *Et totum*, vel *omne, hoc*, Mo. Ch. Sy. JT. Pi. זֶה est masc. sed hic ponitur absolutè, seu neutraliter, & subauditur דָּבָר *res*; q. d. tota hæc res †. ¶ *Nihil me habere puto*: Optimè sensum expressit ᶠ: אֵינֶנּוּ שֹׁוֶה לִי] *Non prodest mihi*, JT. Pi. sic P. K. in Di. nihili facio, Mar. *Hæc non placent mihi*, ᵒ. q. d. Non sunt paria, similia, æqualia, animo meo ᵍ. *Non satisfacit*, Sy. *non commodum mihi est*, Ti. Heb. *non est æquale*, sive *æquabile, mihi*, Pi. Mo. ut suprà 3. 8 ʰ. *Totum istud ego non curo*, M. Præ omnibus probatur Chaldæus, qui vertit, *Totum hoc non*

[Margin notes: ᵃ Li. — ᶜ D. — † V. — ᵉ Mar. — ᶠ Pi. — ᵍ Bon. — ʰ Mar. — ⁱ L. — ᵏ G. — ᵇ Pi. — ᶜ D. — ᵈ Pi. — † Pi. — ᶠ Di. — ᵍ Di. — ʰ Pi.]

¶ *Quamdiu videro Mardochæum*] Non sciebat Estheri tam propinquum, & sciebat mortem non meritum. Erat Aman talis qualem scriptor Octæi Herculis ob oculos ponit: *Colit hic reges, calcet ut omnes, Perdátque aliquos, nullúmque levet. Tantùm ut noceat, cupit esse potens.* Egregia & rara illa laus in Senecæ Consolatione ad Polybium; *Nemo potentiam ejus injuriâ sensit* ⁿ. ¶ *Sedentem ante fores regias*] Non audet planè fateri morbum suum, dicit enim, *quamdiu videro sedentem*, &c. & non, *donec videro adorantem me* ᵒ. Pudet eum suæ superbiæ, & timoris ᵖ.

14. *Jube parari*, יַעֲשׂוּ] *Præparent*, P. ministri scilicet ᑫ. *Faciant*, Pi. D. Impersonaliter ʳ. *Paretur*, JT. Pi. D. ¶ *Excelsam trabem*, &c.] Scil. erigendam more columnæ †. Ut faciliùs undique videri posset, ad majorem ejus ignominiam, & terrorem cæterorum. Erat autem crux infamior, quò altior. Itaque Christi Domini crucem reliquis fuisse celsiorem, non est inanis traditio ᵗ. Supplicium crucis deligit, 1. ut maximè acerbum; 2. Persis familiare; 3. ignominiosum ᵛ.

[Margin notes: ⁿ G. — ᵒ T. sim. Bon. — ᵖ Bon. — ᑫ V. — ʳ Pi. — † E. — ᵗ Me. — ᵛ Bar.]

CAP. VI.

1. NOctem—insomnem, &c. נָדְדָה וגו'] *Fugerat* (vel *recessit*, Ch. sic Ar. *elongaverat*, Mo.) *somnus regis*, D. sim. JT. Pi. vel, *à rege*, P. Deo nimirum ità dispensante ᵃ. *Noctem insomnem duxit*, si non totam, saltem postremam ejus partem ᵇ. Post noctis medium vigilare cœpit ᶜ. ¶ *Historias*, אֶת־סֵפֶר הַזִּכְרֹנוֹת וגו'] *Librum monumentorum*, P. D. Ang. Heb. *memoriarum*, V. D. *rerum memorabilium*, Pi. in quo memoriæ rerum quotannis, vel etiam quotidie, gestarum continentur: vel ὑπομνημάτων ᵈ. *Commentariorum*, JT. vel, *maximè memorabilium*, propter הַ emphaticum *. ¶ *Et annales priorum temporum*] Heb. *verborum dierum*, Mo. P. V. Per appositionem dictum †: *monumentorum*, id est, annalium, V. vel, nempe *chronicorum*, Pi. Diurna intelligo, ut suprà 2. 23. γράμματα μνημόσυνα τῶν ἡμερῶν, (*scripta memorialia dierum*,) Græci hoc loco. Mos autem erat Persarum, libris inscribere nomina eorum qui Regi operam navassent egregiam; ut testantur Herod. Uraniâ, Xerxes in Thucyd. l. 1. Procopius Goth. l. 2 ᶠ. ¶ *Quæ—legerentur*] Heb. *& lecta fuerunt*, Ma. D. &c. Ad fallendum tempus noctis ᵍ. Non adhibet uxores, concubinas, psaltrias, &c. quæ abunde illi suppetebant: sed pro omni solatio suo historias poposcit, quæ & oblectationem suppeditarent, & maximam ad res gerendas prudentiam ʰ. Reges annales debent evolvere ⁱ.

3. *Quid—honoris*, &c?] Digna cura Regum magnitudine, nullum insigne benefactum sine præmio relinquere. Turpe Regi, beneficiis vinci ᵏ. Reipublicæ

[Margin notes: ᵃ Ma. Me. — ᵇ ᶜ ᵒ. T. ex Jo. — ᶜ T. — ᵈ Bon. — ᵈ D. — * Mar. — † V. Pi. — ᶠ G. — ᵍ D. ità Pi. — ʰ T. sim. Ser. — ⁱ Mar. — ᵏ O.]

לֵאמֹר—לִתְלוֹת] *Ut diceret regi suspendendum esse,* JT. Pi. vel, *ad suspendere,* Ma. vel, *de suspendendo,* Pi. Ti. ut ל valeat *mei,* ut suprà 4. 8[x].

6. *Quid debet fieri?*] *Quid est ad faciendum?* Pi. Quid facere decet[y]? ¶ *Viro*] Heb. *in* (i. e. cum, vel de,) *viro,* Pi. ¶ *Reputans quòd,* &c. לְמִי יַחְפֹּץ וגו'] *Cujus rex optat honorem?* P. simil. M. vel, *delectatur honore?* JT. Pi. Ego sum ille quem Rex honore vult afficere, quippe ei charissimus. Heb. *Cui delectabitur rex facere honorem abundantiùs* (Heb. יוֹתֵר, pro בְּיוֹתֵר, *cum abundantia,*) *præ me?* Pi. q. d. Nemini[z].

7. *Homo quem,* &c. אִישׁ אֲשֶׁר חָפֵץ בִּיקָרוֹ] *Viro, cujus rex delectatur honore,* JT. Pi. אִישׁ accipiunt pro לְאִישׁ, quod non est necesse. Turbavit non paucos hæc phrasis, quæ tamen Hebræis satis usitata est, ut אִישׁ nempe faciat nominat. absolutum[a]. Sic verto, *Quod attinet ad virum,* &c. Di. ex Genev. ità Mo. Ang. Pi. sim. P. M.

8. *Debet indui vestibus regiis*] Stolâ seu pallâ regiâ; hujus enim solius mentio fit, non tunicæ. Erat hæc vestis extima, quæ totum corpus tegebat, ad talos usque demissa. Eadem erat purpurea auro intertexta. Vide Justin. l. 12. & Curt. 3. 7[b]. *Indumentum regium,* JT. Pi. Heb. *regni:* quod est symbolum regni; & quo Rex induitur cùm vult ostendere Regiam suam majestatem[c]. ¶ *Et imponi super equum qui de sella regis est,* וְסוּס אֲשֶׁר רָכַב עָלָיו הַמֶּלֶךְ] *Et equum* (sub. *adducant,* Pi.) *quo vehitur rex,* Pi. Ad verb. *quo equitavit rex super eo,* D. רָכַב sign. *vehi,* sive jumento, sive curru[d]. ¶ *Et accipere regium diadema,* &c. וַאֲשֶׁר נִתַּן כֶּתֶר מַלְכוּת בְּרֹאשׁוֹ] Difficultatem in his verbis finxerunt sibi interpretes, quia pertinaciter voluerunt de corona agi quæ capiti viri imponenda esset, cùm phrasis Hebræa cogat de corona intelligi quæ regii equi capiti imponi solet: sicut enim de equo dixit, אֲשֶׁר עָלָיו, *super quem vehitur rex;* ità de eodem dicit, וַאֲשֶׁר בְּרֹאשׁוֹ, *& in cujus capite ponitur corona regni* †. *In cujus equi capite impositum est* (i. e. imponi solet) *diadema,* Q. in V. nempe AE. inquit Di. Ità & Chald. qui sic habet; *& equum super quem vectus fuit rex quo die intravit in regnum, & in cujus capite data fuit corona regni*[p]. [Ità & Ca. qui sic vertit; *& equum in quo rex equitat, cujúsque capiti regia imponitur corona.*] Rectè hunc sensum approbat Vatablus; & rectè observat idem, non fieri postea mentionem *coronæ,* vers. seq. inter ea quæ proferenda putabat Haman, nempe vestimentum & equum, quia corona solùm ad descriptionem equi pertinuerat[q]. Apud Persas autem solebat equus deferre diadema regni[r]. [Al. sic; *Et equum super quo equitat rex, & diadema regium, quod impositum est capiti ejus,* P. Illud *ejus* incertum est num ad Regem, an verò ad equum, referatur. Utrumque enim Grammatica pa-

[Ll.] [x] Pi. [y] D. [z] Ità V. [a] Di. [b] Bon. [c] Pi. [d] Pi. † Di. [p] Di. [q] Di. [r] Q. in V.

Gen. 41. 43[a].

10. *Cave nè—prætermittas,* &c. אַל תַּפֵּל דָּבָר וגו'] *Nè omittito quidquam,* JT. Pi. D. Heb. *Nè facito cadere,* id est, nè finito perire; nam ex casu res fragiles pereunt[b].

11. *Tulit—stolam & equum*] De *corona* nihil; fortè id nimium Regi visum. Verùm cap. 8. v. 15. *coronam* Mardochæus gestat[c]. Amanus nolens volens famuli vicem subit, &c. nec vel hiscere contrà audet. Mira erat Persarum erga Regem suum observantia[d]. ¶ *Atque clamabat*] i. e. Curavit ut ante eum proclamaretur: simile ut suprà, *fecit lignum* †.

12. *Reversus—ad januam*] Ad pristinum scilicet officium, &, ut videtur, ad pristinum etiam sacci vestitum, dum videret quo exitu fabula cœpta clauderetur[f]: iterum observans quo loco essent res Esther, nihil superbiens de dignitate quæ ipsi contigerat[g]. ¶ *Festinavit ire,* &c. נִדְחַף וגו'] *Proripuit sese,* &c. P. JT. Pi. Ad verb. *impulit se,* &c. V. vel, *compulsus est,* &c. nempe pudore[h]. ¶ *Operto capite*] Signum lugentium[i]. Vide 2 Sam. c. 15. v. 30[k]. Sic & Persis, Curt. 4. 10. & 10. 5[l]. Demaratus, regno depositus, capite velato domum se contulit. Philippus scurra, cùm, Socrate præsente, risum movere frustrà sæpius tentâsset, capite obducto cœnam reliquit; Xenophon Sympos. Demosthenes sibilo exceptus capite operto domum abiit; Plut. in vita Demosth. Hinc & Christus faciem abscondit, præ dolore scilicet, Isa. 53. 3. Livel. Chronol. Pers *.

13. *Sapientes,* &c.] Id est, quos jam vocaverat *amicos*[m], quorum operâ in sortibus jaciendis usus erat[n]. Sapientiores amicorum[o]. Non solùm Persarum Reges, sed etiam Principes, habebant consiliarios, qui Magi erant, & de futuris eventibus consulebantur[p]. ¶ *Si de semine Judæorum,* &c. אִם וגו'] *Si,* &c. Ma. At *si* est dubitantis: illi autem non dubitârunt quin Mard. esset Judæus; id enim jam antea cognoverant ex Hamane suprà 5. 13[q]. *Etsi,* &c. D. *Quandoquidem,* &c. JT. Pi. Id אִם significat 2 Reg. c. 20. v. 19. Job. 14. 6. aliàs 5[r]. Dixerunt autem hoc amici Amani, vel, 1. Divino quodam instinctu, instar Sibyllarum & Caiaphæ †. Talem instinctum ruinæ imminentis prænuncium agnoscere nihil vetat. Vel, 2. à consulto Dæmone[v]. Vel, 3. humanâ sapientiâ, solertíque conjecturâ[x]. Audierant illos Dei populum esse, Deúmque illis prospicere, sontes punire, &c[y]. Audierant fortè Judæos narrantes divinitus patrata prodigia in Ægypto, &c[z]. Adversarios illorum dejici, cùm res sub Cyro, &c. actæ ostendunt, tum insperata hæc illius hominis evectio[a]. Judæos plures viderant præfracto duróque ingenio, qui non quiescebant donec hostes suos pessundedissent[b]. Ex fato populorum de singu-

[a] Pi. [b] Pi. [c] Ma. [d] Bon. † D. [f] L. [g] O. [h] Pi. [i] D. Pi. [k] Pi. [l] Ma. * Ga. [m] V. [n] G. [o] Bon. [p] Ma. sim. Ser. [q] Pi. [r] Pi. † La. et Ser. [v] Me. [x] La. [y] Ma. sim. Os [z] Me. [a] Ma. et Jun. [b] La.

pulo meo vivere; nè pereamus [l]. *Animam meam*, &c. Quid poterat dici ingeniosius? nam & ipsa Judæa erat [m]. ¶ *Pro qua rogo*, בִּשְׁאֵלָתִי] Ad. verb. *in petitione mea*, D. Ma. *ad postulatum*, JT. Malim, *pro postulato*, Pi. sim. D. ut ב hic notet compensationem, ut pro merce datur pretium. Ità sumitur Gen. 29. 18. 1 Chron. 21. 22, 25. Esa. 55. 1, 2. Vel, *propter postulatum*. ¶ *Et populum meum*] Id est, vitam populi: nomen vitæ repetendum ἀπὸ κοινοῦ [n].

4. *Traditi enim sumus*] Hebr. *Venditi sumus*, &c. Ma. &c. Respicit ad pecuniam ab Hamane oblatam [o]. ¶ *Ut conteramur*, &c.] Heb. *ad perimendum, ad interficiendum, & ad perdendum*, Pi. sim. V. ¶ *Atque utinam*, &c. ità Ti. M. ' וְאִלּוּ וגו] *Quòd si*, &c. Ca. P. JT. Pi. &c. Eleganter adhibitæ duæ illæ voces pro unica *si*. Vox אִלּוּ composita videtur ex אִם & לוּ, quarum utraque valet *si* [p]. ¶ *Venderemur*] Non dicit, *ad servitutem dediti*, sed *venditi*; sic enim lucrum accessisset Regi [q]. ¶ *Nunc autem hostis noster est, cujus crudelitas redundat in regem*] Eripiebat enim Regi & subditos plurimos, (& proventus amplos [r],) & uxorem suam †. Non poterat telo magis acuto ferire cor Regis, Reginæ suæ & opum appetentissimi [s]. ¶ כִּי אֵין הַצָּר שֹׁוֶה בְּנֵזֶק הַמֶּלֶךְ] Difficile satis hoc est [v]. [Variè reddunt.] *Quia non hostis contentus damno regis*; q. d. Non illi sufficit Regis thesauros expilâsse, majora meditatur [x]. *Quia hostis non dares damnum regi*; i. e. Etsi servi fieremus, &c. tamen Rex non privaretur meâ personâ [y]. *Cùm nihil hostis ipse proponat sibi, ad* avertendum *damnum regis*, JT. Heb. *cum damno regis*, Jun. *Verùm* (vel *quoniam*, M.) *hostis non supputat damnum regis*, Ti. sim. M. vel, *non est solicitus de damno*, &c. RS. in Di. *Quamvis hostis non posset compensare* (vel *sarcire, æquare*, V.) *damnum regis*; ità P. V. Gal. Ang. D. data scilicet pecuniâ [z]. Multa enim tributa Rex capiebat è Judæis [a]. Verterem, *Sed non est hostis æstimandus* (vel, *æquiparandus*, omni suâ dignitate & opibus,) *ad damnum regis*; vel, ut AE. habet, *non est dignus ut eveniat damnum regi*, [nempe, *illius causâ*:] Itaque in Regis gratiam apertè loquar, &c [b]. Alius צַר nomen est, & ponitur pro צָרָה *angustia* [c]. Ità sumitur Jud. 11. 9. aliàs 7. 1 Sam. 13. 6. & 28. 15. 2 Sam. 1. 26. Psal. 4. 2. Esa. 5. 30 [d]. & Psal. 119. 143 †. Verti posset, *Adversitas non æquiparatur cum damno regis*; q. d. Parùm esset Judæos omnes deleri, nisi etiam Rex damnum consequeretur, &c [f]. Sensus est, Angustia illa quæ eveniret nobis (nempe, si venderemur, &c.) nullius à nobis æstimaretur, quia Rex non existimaret se magnopere damno affectum: Sic ergò verterem, *Quia non esset angustia ea æstimanda pro damno regis*. Miror si id doctis non sapit [g]. [Al. sic,] *Quamvis nequaquam angustia hæc* (nempe servitutis

[l] V. [m] G. [n] Pi. [o] D. [p] Pi. [q] D. [r] T. † Ità Me. sim. T. [s] T. [v] Di. [x] Mer. [y] O. [z] V. [a] G. sim V. Mar. Pi D. [b] Di. [c] Di. ex AE sim Pi. D. [d] Pi. † Di. [f] D. [g] Di.

audacem fecit ut hoc tentet. Eadem phrasis quæ Act. 5. 3. *quare——implevit cor tuum*, &c? vel, ut Syrus habet, *in corde tuo*, &c. Sic & Joan. 11. 19. Philip. 2. 1. 1 Thes. 2. 11. ubi significat *consolari*: adeò ut *replere in corde alicujus*, sit apud Syrum, animum ejus erigere, sive id fiat consolando, sive audaciam suggerendo; utrobique enim cor spiritibus replétur [p]. *Quem provexit eò audacia animus ipsius*, JT. Versio [illegible] [q]. *Qui præsumere auderet in corde suo*, &c. Ang. *cujus cor consuluit ipsi*, Chald. in Di. *qui in animum induxit*, &c. Ca. D. *qui corde suo plenè statuerit hoc facere*, Ti. Obstupuit Rex ad tam audax facinus, nec crediderat illud in Reginam redundaturum [r].

6. *Pessimus iste est Haman*] Vide Estheræ constantiam, & animosum pectus, quæ nihil verita est Amanis gratiam, &c †.

7. *Surrexit*, &c] Pro, *surrexit & abiit*. Sic Prov. cap. 25. ver. 22. *capies carbones*, &c. pro, *capies & pones*, &c [t]. Id fecit, vel, 1. quasi nolens scelestum illud caput intueri [v]. Vel, 2. quasi nolens sententiam dare donec ira resederat [x]. Vel, 3. *Rex amici memor paulisper cunctatur, deliberandique gratiâ modicùm secessit*, ut de Severo dicitur [y]. Vel, 4. ut sanguinem effervescentem umbrâ & vento frigidiore paulùm restingueret & temperaret [z]. ¶ *Iratus*, בַּחֲמָתוֹ] *In furore*, vel *æstu, suo*, P. V. JT. Pi. id est, *dum esset æstus ei*. Sic Terent. Adelp. *In apparando consumunt diem*, id est, *dum apparant* [a]. Rex, naturâ suâ biliosus, vino æstuans, atrocitate facti exardescens, surgit, &c [b]. ¶ *In hortum*, &c.] Heb. *in hortum domûs*, sive *palatii*, Ma. JT. Pi. D. i. e. regiis ædibus contiguum [c]. Subaudiendum hìc verbum [d]: sub. *abiit* (vel, *ut iret*, V.) *in hortum*, &c. JT. Pi. ¶ *Surrexit*] Heb. *stetit*, Ma. *substitit*, JT. Pi. Sic, *terra in perpetuum stat*, i. e. manet, D. ¶ *Sibi paratum malum*, כִּי כָלְתָה אֵלָיו הָרָעָה] *Quòd completum* (vel *definitum*, JT. Pi. D. Heb. *consummatum*, id est, plenè decretum, ut 1. Sam. 20. 7.) *esset sibi* (vel, *contra se*, JT. vel, *de se*, Pi.) *malum*, P. i. e. supplicium, nempe capitis; q. d. malum illud quo Reges irati subditos afficiunt †. *Malum* vocat perniciem, miseriam, & afflictionem [f]. אֶל hìc verto, *de*; ut Gen. cap. 20. ver. 2. Nehem. 8. 14. al. 13. Job. 42. 7. Psal. 2. 7. & 69. 27 [g].

8. *Reperit Haman super lectulum*, &c.] Non nocturnum, ad somnum, sed convivalem [h]. Cœnabant ergò in lectulis, ut Græci & Romani [i]. ¶ וְנֹפֵל וגו'] *Ceciderat* (*corruerat, decubuerat*, V.) *super lectum*, &c. P. V. sim. JT. Pi. D. More supplicum ad pedes ejus jacebat [k]. Reginæ genua comprehendebat [l]. Solebant apud Græcos aliósque supplices ad genua accidere; & genua amplecti, ut testantur Plin. 11. 45. (*Hominis genibus*, inquit, quædam est religio, &c. *etenim suppli-*

[p] Di. [q] Pi. [r] O. † Bon. [t] D. [v] Me. [x] Ità L. [y] D. [z] Bon. [a] Pi. [b] Bon. [c] D. [d] V. † Pi. [f] V. [g] Pi. [h] La. sim. Me. T. &c. [i] G. [k] V. [l] T. ex A[illegible] [illegible]

dis obnubebatur caput: hinc illud ferale carmen; *I, lictor, colliga manus, caput obnubito, infelici arbori suspendito* [a]. *Carnifex rapinarum sequester, & obductio capitum, & bonorum ubique multlatio, versabatur;* ait Ammian. Marcel. Polyxenæ morti destinatæ caput peplis velabatur, teste Eurip. in Hecuba. Philotas Parmenonis filius læsæ majestatis reus capite velato coram Alexandro adducitur, Curt. 6. Festus, voce *nuptiæ*, parricidæ caput obnubi solitum asserit: Livel. Chronol. Pers [b].

9. *Harbona*] Hic in Græco Βαγαθὰν, in Josepho Σαβουχάδας unde apparet quantum in nominibus propriis variaverint codices [c]. ¶ *Unus de eunuchis*, &c.] *Ex aulicis*, JT. Pi. ¶ *En lignum*, &c.] Unde hoc noverat? Resp. Hic missus erat ad *Amanem* c. 5. v. 5. & tunc patibulum viderat, & *Mardochæo* paratum à domesticis intellexit, teste Josepho [d]. Sic dicit, videns Regem offensum, & *Amani*, ob fastum, infensus †; [& Reginæ gratiam captans.] ¶ *Appendite eum in eo*] Ex vetere verbo, Ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη, (*Malum consilium consultori pessimum*) [f].

10. *Suspensus est*, &c.] Vel, 1. clavis cruci affixus fuit [g]. Crucifixionem in usu fuisse apud Persas plerique contendunt: (vide Brisson. lib. 2. Persic.) alii tamen pernegant [h]. Vel, 2. reste & laqueo suspensus ac præfocatus est è furca, seu ligno, more hodierno [i]. Nil in hac re certi [k]. —*Nec lex est justior ulla, Quàm necis artifices arte perire suâ* [l]. Suspensus autem est, vel, 1. in propriis ædibus; unde tamen postea ejus cadaver translatum ad portas Susianas [m]. Vel, 2. ante portas urbis Susorum, ubi fixum erat patibulum, domo ejus ablatum, ut ab omnibus spectaretur [n].

[a] Pi. Ls. [a] T. a. ex L. [a] T. ex Græc. Ls. [b] Ga. [c] G. [d] T. ex Ls. Pi. ex D. † Ls. [f] G. [g] Ità Græc. in Ls. [h] Ms. [i] Ità Ms. Q. in Ls. [k] Ls. [l] T. [m] Ità Sal. in Bon. [n] Ser. & San. in Bon.

C A P. VIII.

1. D*Edit—regina domum Aman*] Non vacuam, sed omni instrumento omnibúsque Amanis facultatibus instructam, simúlque omnes opes, &c [a]. *Domus* pro universa familia & substantia accipitur, ut Exod. 1. & 2 Sam. 7 [b]. Jus erat Regum Persarum, ut & Hebræorum, elargiri confiscata. Nulli autem æquius erat hæc bona dari, quàm ei quæ per Hamanem in summum adducta periculum fuerat [c]. ¶ *Ingressus est ante faciem regis*] i.e. Admissus fuit in conspectum Regis; h. e. in familiam regiam: q. d. exaltatus fuit [d], inter Principes primarios. Vide suprà cap. 1. v. 14. Priùs in familiam, nunc admissus est ad intimam familiaritatem. Sic in Matth. 18. *Angeli vident faciem patris*, &c †. ¶ *Quod esset patruus*] Ità AE. in D. Mirum in re tam perspicua hallucinari. Mard. & Esth.

[a] T. ex s. & Jo. sim. D. E. Me. [b] E. [c] G. [d] V. † Mat.

lum, JT. Pi. quod machinatus est Aman [t]. ¶ *Et machinationes ejus*] Heb. *&* (vel *nempe*, Pi.) *cogitationem ejus*, D. JT. *&* pro *id est* [v]. Rem cogitatam, nempe, internecionem Judæorum [x].

5. *Et deprecatio mea*, &c.] Heb. *& rectum est verbum hoc*; i.e. si res recta videtur Regi. ¶ *Ut novis epistolis*, &c.] Heb. *scribatur*, nempe, ad gubernatores provinciarum [y]. ¶ *Corrigantur*, &c. לְהָשִׁיב] *Ad retractandum*, V. vel *revocandum*, V. ex P. JT. rescindendum, Pi. D. *ut reducant*, D. ¶ *Veteres Aman literæ*] Prudenter totam invidiam derivat in *Amanem*, nec *regis*, sed *Amanis*, literas vocat [z]; q. d. quas ipse inscio Rege subdolè scripserat. Cúmque jam Regi constaret Amanem fuisse proditorem, æquum erat ut acta ejus scriptáque proditoria irritarentur [a].

6. *Quomodo potero sustinere*, &c? כִּי אֵיכָכָה אוּכַל וְרָאִיתִי וגו׳] *Nam quomodo potero & videbo*, &c? Mo. Ebr. phrasis, pro, *potero videre?* D. Ità vertunt P. sim. JT. Pi. &c. nempe, præ dolore [b]. Vel, *potero ferre & videre?* &c. M. Ti. Chald. Potero vivere, si videam calamitatem illam, &c [c]? ¶ *Interfectionem populi mei?* בְּאָבְדַן מוֹלַדְתִּי] *Perditionem* (vel *perniciem*, V. Heb. *in perditionem*, D.) *cognationis meæ?* P. D. JT. Pi. vel, *generis mei*, i. e. populi mei? vel, *quòd intereat cognatio mea?* aut, *cùm interierit?* ut redundet ב: aut, *interire eos*, appositivè *cognationem meam?* ut sit ב vice ם: aut ב refert *animas*, & sic erit infinitivus, & per Cames; alioqui nomen, & per Pathach [d].

8. *Scribite Judæis*] Vel, *pro Judæis*, D. JT. Pi עַל valet *pro*, ut Jud. 9. 17 †. Literæ enim scriptæ sunt non tantùm ad Judæos, sed etiam ad satrapas, &c [f]. ¶ *Ut epistolis——regis——nemo auderet contradicere*, [אֵין] לְהָשִׁיב] *Non est ad revocandum*; i. e. non est tale ut quis revocare possit *. Q. sequuti Hebræos, ad primas illas Hamanis literas referunt [g]; q. d. Videte ut genti vestræ aliâ ratione quàm decreti revocatione consulatis; nam illud ex lege Persarum est irrevocabile, suprà 2. 1 [h]. Confer Dan. 6. 8, 12, 15 [i]. Hinc Diod. l. 14. cùm *Darius Charidemum* morti adjudicâsset, *statim pænituit——sed quod regiâ authoritate factum fuerat infectum reddere nefas erat* [k]. Verùm non erat illud [Hamanis] edictum factum eo more quo leges sacræ & immutabiles, qualis illa suprà 1. 19 [l]. Plerique hæc referunt ad secundas has literas pro Judæis scriptas [m]. Ità Pagn. qui vertit, *Scripturam enim quæ scribitur*, &c. *non licet revocare*; q. d. ergò neque ista scriptura quam jubeo vos ità scribere revocabilis erit. Sed ex v. 5. constat Regem his verbis recusare id quod fuerat petitum, nempe, ut edictum prius rescinderetur [n]. [Alii tamen, cum Vulgato, illam sententiam amplectuntur;] q. d. Poterant igitur priora Regis

edicta

[t] Pi. [v] D. [x] Pi. [y] Pi. [z] Bon. sim. Ls. [a] Ls. [b] Pi. [c] V. [d] V. † Pi. [f] D. * Pi. [g] Ms. [h] Ms. fed ex Pi. D. [i] Pi. [k] BA. t. 3. 3. 748. [l] Gad t. 5. [m] Ms. [n] Pi.

4. 28. Alii locum aliter vertunt.] *In manus cursorum in equis qui vectabantur sumptu regio, & astandarum qui in mulis.* רֶכֶשׁ *sumptum de regiis facultatibus* interpretatur & R. Abraham. Desunt autem, ut sæpe, hic in Hebræo illud *&*, item *qui*, addita à nobis ad sensum implendum †. רֶכֶשׁ verto, *opes regias*, id est, animalia pretiosa, sive magni pretii, vel velocissima *. ¶ [הָאֲחַשְׁתְּרָנִים בְּנֵי הָרַמָּכִים] *Mulos filios equarum*, Mo. P. Mar. Di. sim. M. BA. Tales ad equitandum filiis asinarum commodiores sunt †. *Mulos juvenes*, Ti. *mulos præstantissimos*, Ca. Apud Persas *mulus* dicitur in sing. אשתר, in plur. אשתרהא, vel אשתראן: hinc, addità terminatione plur. Heb. & insertâ in principio gutturali ח, fit אֲחַשְׁתְּרָנִים ᵈ. Porrò, רַמָּךְ *equam* esse ex lingua Arabica liquidò constat, ubi אַלְפַּרַשׁ est *equus*, אַלְרַמָּךְ *equa* †. רַמָּךְ terminatione masc. est, tamen *equam* propriè sonat ᶠ. Al. sic; אֲחַשְׁתְּרָנִים sunt qui *ασάνδαι* voce Persicâ ᵉ, quâ significantur οἱ γραμματοφόροι ἐκ διαδοχῆς, (*qui literas ferebant successione quadam,*) qui aliàs ἄγγαροι ʰ. His duabus vocibus definiuntur *cursores angarii*, quales in Perside stativis locis erant dispositi, teste Herod. l. 8. Primùm enim regii *cursores* dicuntur, à functione, Persicè *Achasshterani*, sive (ut Suidas vocat) *Astande*, pro *Achasshtande*. (Græcè enim hæc vox contractior exstat apud Plut. Hesych. Suid. Eustath ⁱ.) quod sonat *regios fugientes*: deinde etiam *nati angaris*, id est, viris qui angariorum & parangariorum aut lati cursûs servitute tenebantur; quia ista servitus hæreditaria erat & in familiis perdurabat: de quibus vide lib. 10. Cod. & 5. Basil ᵏ. Vertunt ergò, *regios cursores, natos angariis*, JT. Pi. Sed multùm hallucinantur ˡ. Addam conjecturam, quam tamen non probo: *AHAS* Persicè est *magnus*; *SETHAR*, *camelus*; junctim, *Astheranes*; i. e. cameli velocissimi ᵐ. At contrà, 1. Cameli, quò minores, eò velociores sunt; dromades enim sunt camelorum brevissimi. 2. *Filios equarum* palàm ad *mulos* pertinet, non ad *camelos*. Mihi videtur *AHASTERAN* alludere ad *ASTHAR*, quod Persis *mulum* sonat in Persic. vers. Gen. 36. 24. Sonat ergò *magnum mulum*, quales ab equabus educuntur ⁿ. [Al. locum sic reddunt; *camelos, & juvenes dromadas*, Ang. Al. *mulos & jumenta*, Gal.] Additur in nostro textu, *ut veteres literas novis nunciis prævenirent*: intellige, secundùm effectum, ut veteres literæ inefficaces redderentur; alioqui præcisè intelligendo id verum esse non potuit, quia eæ ad singulas provincias venerant suprà cap. 4 ᵒ.

11. *Quibus imperavit*, &c.] [אֲשֶׁר נָתַן וגו'] *Concessisse regem*, &c. JT. Pi. Pendent hæc à verbo *scripsisset* initio v. 10 ᵖ. Vel, (sub. *scripsit*, inquam, *Mardochæus*, V.) *quòd dares*, &c. P. V. אֲשֶׁר ponitur pro כִּי, & valet *ut*; & *dare* sign. permittere, ut Psal. 16. 10 ᵍ. ¶ *Ut starent pro animis*, &c. Pi. Sub. *ut starent pro animis*, &c. *die uno*. Versus hic pendet à principio præcedentis, *scripsit*, *quòd rex daret*, &c ˢ.

13. *Summáque epistolæ*, &c. [פַּתְשֶׁגֶן הַכְּתָב לְהִנָּתֵן דָּת וגו'] *Exemplum*, sive *exemplar*, (vel *edictum*, Chald. vel *summa*, Pi. V. M.) *scriptura*, sive *scripti*, erat, P. Mo. Pi. Ti. M. *ut daretur* (vel *ferretur*, sive *promulgaretur*, V. Pi. *poneretur*, M. sim. Sy. *affigeretur*, Ti.) *lex*, &c. P. V. vel *decretum*, Mo. Chald. M. V. sive *edictum*, &c. Ti. ¶ *Notum fieret*, &c. [גָּלוּי וגו'] *Manifestum omnibus populis*, Mo. sim. P. [Referunt ad *edictum*, sive *legem*, &c.] *publicatum*, &c. Chald. *vulgaretúrque*, &c. Ti. sim. M. vel, poneretur, inquam, *lex manifesta*, &c. Tig. not. *quod pateret*, &c. Pi. [JT. totum sic reddunt; *Exemplo istius scripturæ, ad constituendum jus*, &c. *patente*, &c.]

14. *Veredarii celeres*, &c.] Heb. *celeres & festinantes in verbo regis*, i. e. ad Regis præceptum ʸ. ¶ *Pependit*] Heb. *data est*, proposita est ᶻ.

15. *Coronam auream*, &c.] More Persico radiatam, i. e. radios instar Mithræ, seu Solis, (quem Persæ ut deum colebant) vibrantem ᵃ. ¶ *Et amictus serico pallio*, &c. [וְתַכְרִיךְ בּוּץ וגו'] *Et amictu* (vel *pallio*, Ti.) *byssino*, &c. P. [sim. omnes.] Vox תַּכְרִיךְ nullibi aliàs legitur ᵇ. ¶ *Civitas exsultavit*; ità Mo. Pi. Sy. P. sim. M. [צָהֲלָה] *Jubilavit*, Chald. Ti. Ad verb. *hinnivit*: Metaphora ab equis, vel tauris, qui præ lætitia seu lascivia hinniunt, aut mugiunt; indè transfertur ad homines, qui claram ac lætam vocem emittunt ᶜ. Porrò, *civitas*, *cives*, *Susa*, hic intelligendi sunt, vel, 1. soli (saltem præcipuè) Judæi, ut declaratur vers. seq. Reliqui enim contristati sunt, quia sentiebant imminere sibi à Judæis periculum; quod etiam iis evenit c. 9. 6 ᵈ. Vel, 2. etiam alieni religione & genere de illa rerum mutatione gaudebant, & sibi gratulabantur: aut quia malè erant in Amanum affecti; aut quia non malè in Judæos animati *; aut quia, gaudente Principe, tota collætetur familia ᶠ; [aut quia vulgus solet novitatis esse studiosum, omnémque mutationem sibi auspicatam fore facilè polliceetur.]

16. *Lux*, &c.] Heb. *lux*, *&* (vel, *id est*, P.) *lætitia*, JT. Pi. *Lux* sæpe lætitiam denotat: Job. 3. 20. *dedit afflicto lucem* ᵍ. ¶ *Et tripudium*, [וִיקָר] *Ac gloria*, sive *honor*, D. JT. Pi. &c.

17. *Festus dies*] *Hilaria*, JT. Pi. Heb. *bonus dies*, D. Ma. &c. Sic vocant tria solennia festa Legis, quæ *Regalim* dicuntur ʰ. ¶ *Eorum religioni—jungerentur*, [מִתְיַהֲדִים] *Judaizantes*, Mo. sic Ca. *Judæi* (vel *proselyti*, Ch.) *fiebant*, P. JT. In Judæorum cœtum se recipiebant; sive revera, sive simulatione, facerent ⁱ. *Simulabant se Judæos*, Ti. *consentiebant Judæis*, M. Cœperant vel affinitatem cum Judæis contrahere, vel ab

† G. * V. † Mar. ᵈ Di. † Di. sim. BA. ib. 101 quem vide; D. et K. & AE. ᶠ BA. ib. ᵉ G. et Jun. ʰ G. ⁱ G. ᵏ Jun. ˡ Di. ᵐ D. ⁿ BA. 2. 21. 136. ᵒ B. ᵖ Pi. ᵍ Pi. * V. ʸ Mar. ᶻ D. ᵃ La. et San. ᵇ Ma. ᶜ Ma. ᵈ Pi. * San. ᶠ Bod. ᵍ D. ʰ Ma. et He. ⁱ Jun.

trarium, Ang.) ut dominarentur Judæi hostibus suis, Sy. M. Ang. quia exercebant imperium, &c. Mo. P. [Nonnulli hæc verba parenthesi includunt; ità P. Ang. Alii cum verbis præcedentibus jungunt, totúmque sic reddunt;] Quo die sperabant inimici Judæorum se dominaturos in eos: ac potiùs, è converso, quo dominaturi erant Judæi ipsi in osores suos, Pi. ex JT.

2. *Ut extenderent manum*, &c.] i.e. Ad hostiliter aggrediendum, &c [b].

3. *Et duces*, וְהָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִים] *Et satrapæ*, P. V. Principes magni, qui jugiter manent apud Regem, & ejus faciem vident [c]. Ab אחש Chald. *magnus*, & דר *manere*, & פנים *facies* [d]. [De hac voce vide suprà 3. 12.] Temporum erant homines, ut sunt ejus generis plerique [e]. ¶ *Omnisque dignitas*, &c. וְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ] *Et facientes opus quod erat regis*, P. Mo. *curatores operum*, &c. JT. Pi. vel *negotiorum*, &c. V. Ti. Quæstores & thesaurarii [f]: *scribæ*, &c. *procuratores*, &c. Sy. V. ¶ *Extollebant Judæos*; ità P. Mo. JT. מְנַשְּׂאִים] *Honorabant*, Sy. M. Ti. *munerabant*, Q. in Ma.

4. *Quem principem esse*, &c.] Hebr. *magnum esse in domo regis*; quippe summum inspectorem domûs Reginæ, quæ non modica dignitas, præsertim sub Rege satis uxorio [f]. ¶ *Fama*, &c.] Heb. *auditio ejus*, Pi. D. Meton. adjuncti [g]. Sic Jer. 6. 24. & 49. 23. & Matt. 14. 1 [h]. ¶ *Crescebat*, הוֹלֵךְ] *Ibat*, P. Sic Virgil. Æn. 4. —*it fama per urbes* [i]. *Volitabat, discurrebat*, V. ¶ *Per cunctorum ora volitabat*] Nihil enim citiùs cognoscitur, quàm quis in aula plurimùm valeat. Ad id arrectæ sunt omnium aures *. ¶ הוֹלֵךְ וְגָדוֹל] *Pergebat magnus esse*, JT. Pi. Heb. *ibat & magnus* fiebat, Pi. V. Infinit. pro præt [k]. Sic Gen. 8. 5. *ibant & deficiebant*, i.e. magis deficiebant; & Prov. 4. 18. *it & lucescit*, pro, magis lucescit [l].

5. *Percusserunt—inimicos*, &c.] וַיַּכּוּ בְּכָל־וגו *Et percusserunt omnes inimicos*, &c. JT. Pi. M. &c. Constructio τῶ הִכָּה cum præpos. ב rara est; reperitur tamen Numer. 22. 6. 1 Sam. 18. 11. 2 Reg. 3. 24 [m]. ¶ *Plagâ magnâ*, &c. מַכַּת חֶרֶב וְהֶרֶג וְאַבְדָן] *Plagâ gladii, & occisionis, (cædis*, Sy.) *& perditionis*, Mo. P. *Stringentes in eos gladium, occidentes & perdentes*, M. *Ictu gladii, edentes cædem & perditionem*, Ti. *Percussione gladii, & cæde, & perditione*, JT. Pi. ¶ *Reddentes eis*, &c. וַיַּעֲשׂוּ וגו] *Feceruntque in osoribus suis*, Pi. sim. P. vel, *contra osores suos*, JT. vel, *cum hostibus*, M. Ti. sim. Pi. ità ut ב notet objectum. Porrò, τὸ ב initio versûs trajectum videtur, & pro, בְּכָל־אֹיְבֵיהֶם מַכַּת, legendum, כָּל־אֹיְבֵיהֶם בְּמַכַּת [n].

6. *In Susan*, &c. וּבְשׁוּשַׁן הַבִּירָה] Hinc patet הבירה subjectum nomini שושן non significare *palatium*: nec enim probabile est lanienam istam fuisse peractam in palatio; vel, ibi degisse 500 viros, qui occisi di-

[b] Pi. [c] He. in V. [d] V. [e] G. [f] Plei que in Ma. sim. Mar. [f] G. [g] Pi. [h] D. [i] Pi. * G. [k] V. [l] D. [m] Pi. [n] Pi.

i. e. longinqua [a]. i.e. Secundùm edictum quod ad hodiernum diem propriè pertinet [b]. ¶ *Filii Aman suspendantur*] Non ad dolorem, (nam cum reliquis interfecti erant, suprà v. 10 [c].) sed ad infamiam [d], & malorum terrorem *; ad exsecrationem & exemplum [f]. Corpora eorum mortua ponantur ostentui, more Hebræo [g]. Idem mos Persis. *Orætes Polycratem, postquam modo indigno ipsum occiderat, patibulo imposuit*; Herod. l. 3. n. 125. Sic *pellis Bagatis detracta fuit à Parysatide, & deinde ab eadem in patibulum sublatus fuit*; Ctesias in Persicis num. 58 [h].

16. *Pro animabus suis steterunt*, &c. נִקְהֲלוּ וְעָמוֹד עַל־נַפְשָׁם וְנוֹחַ מֵאֹיְבֵיהֶם וְהָרוֹג בְּשֹׂנְאֵיהֶם וגו] Ad verb. *Congregati sunt, & stare super anima sua, & quiescere ab inimicis suis, & occidere in inimicis suis*, Mo. vel, *Steterúntque pro anima sua, & quieverunt* (i.e. licuit illis quiescere, V.) *ab inimicis suis: interfecerunt autem de hostibus*, P. *Congregati steterunt*, &c. &, *ut tranquilli essent ab hostibus suis, interfecerunt ex hostibus*, &c. Ti. simil. M. *Congregârunt se, ut resistentes pro vita sua quiescerent*, &c. & *interfecerunt*, &c. JT. vel, *ut starent*, &c. & *quietem obtinerent*, &c. & *interfecerunt ex osoribus*, &c. id est, partem osorum. Id præpos. ב crebrò significat; ut Exod. c. 13. v. 28. Levit. 22. 4. Nehem. 5. 16, 18. Job. 39. 20. Psal. 80. 6. Pro וְעָמוֹד puto legendum עָמְדוּ [i]. Infinit. Heb. [hîc ponuntur] pro præteritis [k]. Qu. Annon peccârunt Judæi suas injurias ulciscendo, & occidendo hostes, inque iis innocentes? Resp. 1. De affectu Judæorum non laboro; nam quod opus probavit Deus, ipsi inordinato affectu exsequi poterant. 2. Principis auctoritas gladium iis porrexit, ut in sceleratorum capita sævirent. Obj. At quî poterat Rex illis hoc permittere, ut innocentes punirent, &c? Resp. 1. Mos Persarum erat, ob unius culpam totam familiam occidere; [ut antè notatum.] 2. Octo menses erant inter conscriptionem & exsecutionem edicti; in iis jussit Mardoch. observari, quid Amanis studiosi admisissent capitali pœnâ dignum. 3. Hoc modo extingui videbantur seditionum stirpes, extinctis Amanis fautoribus [l]. [4. Ex lege talionis erat, ut quam Judæis mortem machinarentur, eandem paterentur ipsi. Quinetiam hoc pacto cautum est securitati Judæorum in posterum, & hostibus ipsorum talia audendi animus ademptus est.] 5. Amanis filii jure occisi erant, tanquam *Amalecitæ*, ex lege Exod. cap. 17. vers. 12. Deut. c. 25. v. 17, &c [m].

17. *Dies autem*, &c.] Heb. *Die decimo tertio*, &c. JT. Pi. &c. sub. *hoc fecerunt*, M. sim. Ti. vel, *interfectio fuit*, Mar. Dependet à præcedenti versu, *interfecerunt*, *inquam*, *13. die*, V. sic D. JT. Pi. [Ideo verba ultima v. 16. *sed ad prædam*, &c. parenthesi includunt JT. Pi.] Vel,

à verbo

[a] D. [b] Pi. [c] Ma. sim. Sy. [d] San. sim. Mc. [e] Mc. [f] Ma. [g] D. [h] Ma. [i] Pi. [k] V. [l] Ea. [m] Ma. in 10.

mutuò; interdum etiam apponebant convivis, quas vel domum poterant auferre, vel mittere quò volebant [e].

21. *Ut quartam decimam*, &c.] Dies 14. erat *festum sortium minus*; dies 15. *festum sortium majus* *.

22. *Quia in ipsis diebus*, &c. [כַּיָּמִים אֲשֶׁר נָחוּ בָהֶם] *Secundùm dies* (*dies illos*, P. *tempus dierum*, Ch. numerum dierum, V. vel, *instar dierum*, Sy. *In his enim diebus*, o'. *Hos, in,usm, dies*, M. Ti. *Pro ratione dierum*, JT. Pi.) *quibus quieverunt*, Mo. i. e. quietem sibi paraverant [f]. ¶ *Essémque dies*, &c.] Vertunt, *celebrando eos dies convivii*, JT. Subobscurè; mallem sic, *faciendo illos dies dies convivii*, &c. Pi. ¶ *Et mitterent sibi*, &c.] Heb. *& missionis quisque*, vel *cujusque*, *proximo suo*: verbale nomen [*missio*] eundem casum retinet, [cum verbo *mittere*:] qualis illa constructio, *secundùm eversionem Sodomam & Gomorrham*, i. e. Sodomæ; & illa Græcorum, ἡ ὑπακοή τῷ Θεῷ, quia ὑπακούειν sic construitur [v].

23. *Susceperúntque Judæi*, &c. ità o'. Ch. Sy. Ti. sim. P. JT. Pi. &c. [וְקִבֵּל הַיְּהוּדִים] Ad verb. *Et suscepit Jehudai*, Mo. Enallage numeri; ut, *bestiæ clamat, puellæ incedit* [u]. *Acceptavit* quisque *Judæorum*, M. Vide & infrà 31. Neque enim prohibitum erat populo Judaico præter dies festos in Lege institutos alios instituere in beneficiorum à Deo acceptorum memoriam. Sic & jejunia quædam post Legem instituta, 2 Reg. 25. 3, 8. Jer. 41. Zach. 7. 3, 5. & 8. 19. Mardochæus & Esther hac in re auctoritate præiverunt, non imperio [y]. Novâ hujus festi institutione non est peccatum in legem illam (quâ præceptum erat ut mandatis Dei nihil vel adderetur, vel demeretur,) quia hoc festum non est institutum ut per se esset cultus Dei, sed tantùm ut esset memoriale liberationis, &c [z].

25. *Ingressa est Esther*, &c. [וּבְבֹאָהּ וגו'] *Et*, vel *sed*, *cùm illa venisset*, &c. sub. *Esthera*, D. Ma. Glass. Nihil certius [a]. Relativum pro antecedente [b]; à quo quàm remotissimum est. Similia vide Gen. 10. 13 [c].

26. *Et cuncta quæ gesta sunt, epistolæ*, &c. [עַל כֵּן עַל כָּל־דִּבְרֵי וגו'] *Idcirco propter omnia verba epistolæ hujus, & id quod viderunt super hoc, & id quod pervenit ad eos*, P. sub. *rumore*, V. i. e. Propter omnia quæ in ea epistola gesta narrantur, præter id quod Judæi viderunt cùm hæc gererentur [d]. *Propterea* etiam, nempe, *propter omnia verba*, &c. *&* propter *id quod viderant*, &c. Pi. sim. Ang. [Referunt hæc ad versum sequentem, tanquam causam cur Judæi *receperint in se*, &c. ut seq. vers. 27. Alii ad præcedentem hujus versûs partem, tanquam rationem cur dies illos Purim vocarent. Sic ergò totum reddunt;] *Propterea vocantes dies istos Purim*, &c. *nempe, propter omnia verba*, &c. *&* propter *id quod viderant hujus rei*, (vel, *in hoc negotio*, M. Pi.) *&* propter *id quod pervenit ad ipsos*, JT. sim. M. Ti.

27. *Susceperunt*, &c. [קִיְּמוּ וְקִבְּל וגו'] *Instituerunt*, (vel *stabilierunt*, Mar.) *& receperunt in se*, &c. JT. Pi. Ang. ¶ *Et super cunctos*, &c. [וְעַל הַנִּלְוִים עֲלֵיהֶם] *Et super adjunctos illis*, P. i. e. qui se adjuncturi erant, V. sic JT. Pi. De Proselytis loquitur *. עַל valet *ad* [f]. ¶ *Ut nulli liceat*, &c. [וְלֹא יַעֲבוֹר] *Neque*

[e] D. [*] D. [f] V. [v] D. [u] D. [y] G. [z] Of. [a] D. [b] Glass. [c] Ma. [d] V. [*] V. D. [f] Pi.

Heb. *Et quòd dies isti futuri sint memorati & facti*. [Referunt hæc ad illud, *instituebant*, &c. initio vers. 27.] ¶ *Nec est ulla civitas*, &c. [וְזִכְרָם לֹא יָסוּף מִזַּרְעָם] *Et memoria eorum non interibit* (vel, *desinet*, P. *recedet*, Ti. *abolebitur*, Ch.) *à semine eorum*, Mo. &c. *non deficiet à generationibus eorum*, o'. Heb. *Et quòd memoria eorum non sit finem habitura*, &c. Pi. sim. JT. At valdè credibile est, quod Scaliger annotat, jejunium hoc jam olim observari desiisse post institutam solennitatem ob partam de Nicanore victoriam, quæ incidit in 13. Adar. Sanè diei lugubri & jejunio non convenit festivitas *.

29. *Scripserúntque*, &c. [וַתִּכְתֹּב אֶת־כָּל תֹּקֶף] *Et scripsit Esther*, &c. *omni fortitudine*, Mo. P. (i. e. quanto fieri potuit studio & contentione [o]. Non placet illa versio; nusquam enim, quod sciam, τὸ אֶת valet *cum*, nempe quandò *cum* denotat modum agendi [p].) Vel, *summâ diligentiâ*, Ti. vel, *omni quâ potuerunt efficaciâ*, M. vel, *omnem sanctionem*, Sy. vel, *omnem ratihabitionem*, JT. Pi. Vulgò dicunt, ratificationem; i. e. quicquid pertinebat ad persuadendum Judæis ratihabitionem epistolæ Mardochæi, cujus facta mentio suprà v. 20, 21, 22 [q]. Vel, *quæcunque fecerunt*, o'. vel, *omne volumen illud*, &c. Ch. [quasi תֹּקֶף deductum esset ab הִקִּיף *circuivit, circumvolvit*, &c.] ¶ *Secundam*, &c. [לְקַיֵּם אֵת אִגֶּרֶת הַפֻּרִים הַזֹּאת הַשֵּׁנִית] *Ad firmandum epistolam Purim hanc secundò*, Mo. sim. Ch. P. Non placet; tunc enim abesset τὸ ה à שֵׁנִית, ut 2 Sam. 14. 29, vel 30. Zach. 4. 12 [r]. *Ut roborarent* (vel, *ratam haberent*, Ti.) *hanc secundam epistolam Purim*, M. *Ad stabiliendum epistolam* dierum *Purim istam alterâ epistolâ*, JT. vel, *alterâ hâc epistolâ*, Pi. Hi dies primò confirmati erant à Mardochæo, suprà v. 20. postea, quòd neglecti & intermissi erant, ut videtur, (quod & Hebræi scribunt *,) necesse fuerat iterum confirmari: quod factum auctoritate Reginæ [s].

30. *Et miserunt ad omnes Judæos*, &c. *ut haberent pacem, & susciperent veritatem*, [דִּבְרֵי שָׁלוֹם וֶאֱמֶת] *Verbis* (vel, *verba*, M. vel, *verborum*, La.) *pacis & veritatis*, P. V. i. e. plenis humanitatis & veritatis. Pendet à versu 29†. *Verbis prosperitatis & firmitatis præmissis*, JT. *verbis amicis & sinceris*, Pi. *Pax* pro amicitia, ut Ps. 41. 10. Jer. 20. 10. & 38. 22. Obad. 7. *Veritas* autem pro sinceritate, per synecd. gen. ut Psal. 145. 18. Joh. 7. 18. & epist. Joh. 2. 1. & 3. 1 [v]. *Verba pacis*, i. e. pacem; ut, *verba fraudum*, fraudes; *verba jejuniorum*, jejunia [x]. Sensus est, q. d. precantes eis pacem, i. e. prosperitatem; & exhortantes eos ad veritatem, i. e. fidelitatem & constantiam in servandis promissis de festo hoc celebrando [y]. Monuit eos per literas, ut vel constantiæ causâ eos dies celebres agerent, quod in se, &c. recepissent [z].

31. *Observantes*, &c. [לְקַיֵּם וגו'] *Ut instituerent*, &c. Pi. sim. JT. *confirmarent*, P. *approbarent*, V. ¶ *Jejunia*, &c. [דִּבְרֵי הַצּוֹמוֹת וְזַעֲקָתָם] *Verba jejuniorum & clamoris eorum*, &c. Mo. V. D. *jejunia & clamorem*, &c. P. D. Sic, *verba fraudum* in Psalmis, i. e. fraudes; & *res voluptatum*, Plauto, i. e. voluptates; & Græcis, χρῆμα τῶν νυκτῶν, pro ipsis noctibus [a]. Aliquid hîc subaudiendum, nempe, *se observaturos jejunia*, &c [b]. Al.

documenta

* D. ad v. 26. [o] D. [p] Pi. [q] Pi. [r] Pi. * V. [s] D. † V. [v] Pi. [x] D. [y] La. [z] D. [a] D. [b] V.

Laus uni Deo per Christum.

FINIS TOMI PRIMI.

F2.

